

ACADEMIA ROMÂNĂ

*Economia României
după Marea Unire*

Volumul II

ECONOMIA SECTORIALĂ

Ediția a II-a revazută și adăugită

Coordonatori:

AUREL IANCU – coordonator principal
GEORGE GEORGESCU
VICTOR AXENCIUC
FLORIN-MARIUS PAVELESCU
CONSTANTIN CIUTACU

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

CIVILIZAȚIA ROMÂNEASCĂ

16

ECONOMIA ROMÂNIEI DUPĂ MAREA UNIRE

Vol. II

ECONOMIA SECTORIALĂ

Ediția a II-a, electronică, revăzută și adăugită

CIVILIZAȚIA ROMÂNEASCĂ

16

**Coordonator
Victor SPINEI**

ACADEMIA ROMÂNĂ
SECȚIA DE ȘTIINȚE ECONOMICE,
JURIDICE ȘI SOCIOLOGIE

ECONOMIA ROMÂNIEI DUPĂ MAREA UNIRE

Vol. II ECONOMIA SECTORIALĂ

Ediția a II-a, electronică, revăzută și adăugită

Coordonatori:
AUREL IANCU – coordonator principal
GEORGE GEORGESCU; VICTOR AXENCIUC
FLORIN-MARIUS PAVELESCU; CONSTANTIN CIUTACU

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
București, 2020

Copyright © Editura Academiei Române, 2019.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

Ediția a II-a, electronică, revăzută și adăugită

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06

Fax: 4021-318 24 44

E-mail: edacad@ear.ro

Adresă web: www.ear.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Economia României după Marea Unire. Ed. a 2-a, rev. și adăug. –

București : Editura Academiei Române, 2019

2 vol.

ISBN 978-973-27-3090-4

Vol. 2 : Economia sectorială / coord.: Aurel Iancu (coord. principal),
George Georgescu, Victor Axenciuc. ... - 2019. -

Conține bibliografie. - Index. - ISBN 978-973-27-3092-8

I. Iancu, Aurel (coord.)

II. Georgescu, George (coord.)

III. Axenciuc, Victor (coord.)

338

Redactori: Mihaela MARIAN, Paula NEACȘU
Tehnoredactori: Mariana MOCANU, Georgeta RĂDULESCU
Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 27.05.2019. Format: 16/70 × 100

Coli de tipar: 67,5

C.Z. pentru biblioteci mari: 330.190(498) „1918”

C.Z. pentru biblioteci mici: 33

CUPRINS

Autori	XIII
Cuvânt-înainte.....	XIX
Prefață: Continuități, discontinuități și fracturi în politica și gândirea economică (<i>Marin Dinu</i>)	XXIII
1. POPULAȚIA ȘI EVOLUȚIILE DEMOGRAFICE (<i>Vasile Ghețău</i>)	1
1.1. Introducere	1
1.2. Perioada 1918–1940 și anii 1941–1945	3
1.3. Perioada 1946–1989	15
1.4. Perioada 1990–2018	23
1.5. Privind spre anii celui de al doilea centenar	35
1.6. Remarci finale.....	39
2. SATUL PE LUNGIMEA UNUI SECOL (<i>Ilie Bădescu</i>).....	43
2.1. Chestiunea rurală ca problemă fundamentală a statului român	43
2.2. Satul românesc sub „amenințările veacului”. Puterile satului: capitalul biologic, capitalul genealogic și capitalul intelectual	63
2.3. Capitalul genealogic al satului. Dinamica sociogeniei rurale.....	71
3. SOLUL – BAZA EXISTENȚEI NOASTRE (<i>Cristian Hera</i>).....	85
3.1. Funcțiile solului	85
3.2. Contribuții ale cercetătorilor români la studierea fertilității solului și ameliorarea sănătății pământului.....	87
3.3. Caracteristicile solului	92
3.4. Monitorizarea evoluției fertilității solului	96
3.5. Concluzii	97
4. FONDUL FUNCİAR (<i>Victor Axenciuc</i>).....	98
4.1. Scurte explicații metodologice.....	98
4.2. Evoluția fondului funciar și a structurii acestuia	99
4.3. Concluzii	104

5. RESURSELE DE APĂ (<i>Victor Platon, Andreea Constantinescu</i>).....	106
5.1. Rezervele naturale de apă ale României	106
5.2. Resursele de apă în perioada 1918–1945.....	108
5.3. Resursele de apă în perioada 1945–1990.....	113
5.4. Resursele de apă în perioada 1990–2018.....	120
5.5. Concluzii.....	126
6. FONDUL FORESTIER (<i>Marian Drăgoi</i>).....	128
6.1. Importanța pădurii ca resursă naturală și ecosistem primar	128
6.2. Perioada 1918–1947	130
6.3. Perioada 1947–1989	136
6.4. Perioada 1990–2018	142
6.5. Concluzii	148
7. RESURSELE MINERALE ALE SUBSOLULUI (<i>Marius Bulearcă,</i> <i>Cornelia Neagu, Cristian Sima</i>)	152
7.1. Resursele de țiței și dezvoltarea industriei petroliere	153
7.2. Explorarea, extracția și utilizarea gazelor naturale	169
7.3. Explorarea și extracția resurselor de cărbune	180
7.4. Explorarea și extracția resurselor de minereuri feroase și neferoase ...	192
7.5. Concluzii	199
8. AGRICULTURA (<i>Cecilia Alexandri, Lucian Luca</i>).....	205
8.1. 1919–1947: Extinderea micilor exploatații țărănești	205
8.2. 1948–1989: Agricultură în perioada economiei de comandă	211
8.3. 1990–2018: Integrarea agriculturii în economia de piață	215
8.4. O analiză comparativă a transformărilor agriculturii în perioada 1919–2018	221
9. ZOOTEHNIA – SCHIMBĂRI ALE BIODIVERSITĂȚII (<i>Alexandru T.</i> <i>Bogdan, George Florea Tobă, Marcel Theodor Paraschivescu, Mariana</i> <i>Sandu, Marcel Paraschivescu, Dumitru Georgescu</i>)	227
9.1. Introducere	227
9.2. Perioada interbelică	228
9.3. Perioada economiei planificate.....	232
9.4. Perioada postdecembristă	237
10. INDUSTRIA (<i>Mihai-Sabin Muscalu, Corneliu Russu, Nicoleta</i> <i>Hornianschi</i>).....	246
10.1. Introducere	246
10.2. Perioada celui de al Doilea Război Mondial și a tratatelor de pace (1939–1947)	252
10.3. Perioada economiei planificate centralizat (1948–1989).....	255

10.4. Perioada tranziției la economia de piață și a integrării în Uniunea Europeană (1990–2018)	261
11. SISTEMUL ENERGIEI ELECTRICE (<i>Marina Bădileanu, Filip Cârlea</i>).....	275
11.1. Începuturile producerii și consumului energiei electrice pe teritoriile românești	275
11.2. Modernizarea industriei energiei electrice în perioada 1919–1947	276
11.3. Dezvoltarea și funcționarea sistemului energetic în anii 1948–1989..	282
11.4. Sistemul energetic în perioada 1990–2018	290
11.5. Concluzii.....	302
12. CONSTRUCȚII ȘI EDIFICII PUBLICE (<i>Ion E. Anghel, Frantz Daniel Fistung, Teodor Popescu</i>)	305
12.1. Refacere și progres în perioada 1918–1947	306
12.2. Construcțiile și edificiile în perioada economiei de comandă (1948–1989)	315
12.3. Construcțiile și edificiile în perioada postdecembristă (1990–2018)..	322
12.4. Concluzii	334
13. TRANSPORTURILE (<i>Frantz Daniel Fistung</i>)	340
13.1. Transporturile în perioada 1918–1947	340
13.2. Evoluția transporturilor în perioada 1948–1989	347
13.3. Transporturile în contextul tranziției la economia de piață și al integrării europene (1990–2018)	355
13.4. Concluzii	366
14. COMUNICAȚII ȘI TEHNOLOGIA INFORMAȚIEI (<i>Viorel Gafta, Marius Guran, Florin Gheorghe Filip</i>)	368
14.1. Introducere	368
14.2. Evoluția sectorului TIC în România în pas cu cea globală	369
14.3. Convergența tehnologică în sprijinul dezvoltării economice.....	374
14.4. Perspective pentru o economie digitală și inteligentă a României.....	379
14.5. Concluzii, strategii, perspective	386
Anexă	388
15. CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ ȘI INOVAREA (<i>Steliana Sandu</i>).....	391
15.1. Introducere	391
15.2. Perioada 1918–1947	391
15.3. Perioada 1948–1989	396
15.4. Perioada 1990–2018	403
15.5. Concluzii	412

16. COMERȚUL INTERIOR (<i>Ana-Lucia Ristea, Valeriu Ioan-Franc, Aurel Vainer</i>)	415
16.1. Comerțul intern în perioada 1918–1947	415
16.2. Comerțul intern în perioada 1948–1989	421
16.3. Mutații structurale în comerțul cu amănuntul odată cu trecerea la economia de piață	429
17. COMERȚUL EXTERIOR (<i>Gheorghe Zaman, George Georgescu</i>)	437
17.1. Introducere	437
17.2. Comerțul exterior al României în perioada interbelică	438
17.3. Schimburile comerciale externe în perioada 1948–1989	448
17.4. Schimburile comerciale ale României în perioada 1990–2018	458
17.5. Concluzii și remarci finale	476
18. TURISMUL (<i>Doina Tătaru, Elena-Manuela Iștoc, Levon Sarchizian</i>)	480
18.1. Introducere	480
18.2. Turismul românesc în perioada 1918–1947	480
18.3. Turismul românesc în perioada 1948–1989	488
18.4. Turismul românesc în perioada 1990–2018	496
18.5. Concluzii	506
19. ÎNVĂȚĂMÂNTUL (<i>Florin-Marius Pavelescu</i>)	510
19.1. Progrese ale sistemului de instrucțiune publică în perioada interbelică (1919–1939)	510
19.2. Repere ale evoluției învățământului în perioada 1940–1947	520
19.3. Învățământul în cursul economiei de comandă (1948–1989)	522
19.4. Învățământul în contextul transformării economiei și integrării europene (1990–2016)	534
19.5. Concluzii	548
20. SĂNĂTATEA PUBLICĂ (<i>Florin-Marius Pavelescu</i>)	550
20.1. Modernizarea sistemului sanitar și starea de sănătate a populației în perioada 1919–1947	550
20.2. Funcționarea sistemului sanitar în perioada economiei de comandă (1948–1989)	560
20.3. Transformarea economiei și reforma sistemului sanitar în perioada 1990–2015	571
20.4. Concluzii	582
21. NIVELUL DE TRAI ȘI CALITATEA VIETII (<i>Iulian Stănescu</i>)	586
21.1. Perioada interbelică	586

21.2. Perioada celui de al Doilea Război Mondial.....	592
21.3. Perioada regimului comunist	596
21.4. Perioada de după revoluția din 1989: tranziția și noul capitalism	602
22. CAPITALUL INTERN ȘI EXTERN (<i>Gheorghe Zaman, George Georgescu</i>)	617
22.1. Introducere	617
22.2. Evoluția raportului între capitalul autohton și străin în perioada interbelică	619
22.3. Acumularea capitalului în perioada socialistă	627
22.4. Capitalul în perioada 1990–2018	636
22.5. Remarci concluzive	650
23. SISTEMUL FINANCIAR-BANCAR (<i>Constantin Marin, Iulia Lupu, Adina Criste, Mihail Dimitriu</i>).....	654
23.1. Arhitectura sistemului financiar-bancar.....	654
23.2. Rolul băncii centrale într-un veac de transformări	659
23.3. Sistemul de finanțare a economiei – evoluție și caracteristici	671
23.4. Bursele de mărfuri și de valori în România	674
24. SISTEMUL BUGETAR ÎN CONTEXTUL EVOLUȚIEI ECONOMIEI (<i>Julian Văcărel, Florian Bercea, Florin Georgescu, Liviu Voinea, Ionuț Dumitru, Gheorghe Gherghina</i>)	679
24.1. Perioada 1918–1947	679
24.2. Perioada comunistă (1948–1989)	683
24.3. Perioada postdecembristă (1990–2018).....	688
24.4. Concluzii	702
25. DATORIA PUBLICĂ (<i>George Georgescu</i>).....	703
25.1. Datoria publică în perioada 1918–1946.....	703
25.2. Evoluția datoriei publice în perioada comunistă: 1948–1989.....	712
25.3. Creșterea îndatorării publice în perioada 1990–2016	719
26. REFORME ADMINISTRATIV-TERITORIALE (<i>Daniela Antonescu, Zizi Goschin</i>).....	729
26.1. Evoluția organizării administrativ-teritoriale în perioada 1918–1947	729
26.2. Organizarea administrativ-teritorială în cursul economiei de comandă (1948–1989).....	733
26.3. Politica de dezvoltare regională în perioada tranziției și a integrării în Uniunea Europeană (1990–2018).....	734
26.4. Inegalitățile teritoriale – o constantă a dezvoltării economice regionale în România.....	738
26.5. Concluzii	743

27. ARHITECTURA ÎNTREPRINDERILOR INDUSTRIALE (<i>Luminița Chivu</i>)	747
27.1. Analize de context și precizări metodologice	747
27.2. Perioada 1918–1947	749
27.3. Etapa economiei de comandă, 1948–1989	757
27.4. Perioada postdecembristă, 1990–2018	763
Anexă 27.1	772
28. PROTECȚIA MEDIULUI: LEGISLAȚIE, INSTITUȚII ȘI POLITICI (<i>Mircea Dușu</i>)	777
28.1. Preliminarii istorice	777
28.2. Începuturile protecției naturii în România	780
28.3. Preocupări privind protecția naturii în perioada 1950–1972.	783
28.4. Inițierea, legiferarea și instituționalizarea preocupărilor privind protecția mediului	785
28.5. Tranziția postcomunistă și implicațiile sale	788
28.6. Dezvoltarea dreptului mediului în perspectiva aderării României la Uniunea Europeană	791
28.7. Starea dezvoltării dreptului mediului în etapa desăvârșirii integrării României în UE	793
28.8. Instituționalizarea protecției mediului	795
28.9. Perspective ale dezvoltării dreptului și politicilor de mediu în România	796
28.10. Direcții pragmatice de acțiune în materie de mediu	801
28.11. Regres și/sau progres al dreptului mediului?	804
28.12. Concluzii	805
29. PLANIFICAREA ȘI PROGNOZA ECONOMICĂ (<i>Elena Pelinescu, Leonard Cazan, Marioara Iordan</i>).....	808
29.1. Perioada 1918–1948	808
29.2. Perioada economiei socialiste (1948–1989).....	813
29.3. Perioada 1990–2018	827
30. APĂRARE ȘI ORDINE PUBLICĂ (<i>Andrei-Marius Diamescu</i>)	839
30.1. 1918–1934 – „Autosuficiența”	839
30.2. 1934–1945 – „Efortul de război”	842
30.3. 1946–1989 – Comunismul.....	851
30.4. 1989–2018 – Tranziția și integrarea euro-atlantică	854
31. STATISTICA – OGLINDA ISTORIEI ROMÂNIEI DE-A LUNGUL UNUI SECOL (<i>Tudorel Andrei, Ilie Dumitrescu, Andreea Mirică</i>)	860
31.1. Premise, condiții și demersuri preliminare	860

31.2. Statistica între cele două războaie mondiale.....	866
31.3. Organizarea și funcționarea statisticii românești în perioada 1945–1989..	869
31.4. Reintegrarea statisticii românești în statistica internațională.....	875
31.5. Recensămintele oficiale ale populației – scurt istoric	878
31.6. Anuarul statistic	882
31.7. Scurt istoric al învățământului statistic românesc	883
31.8. Revista română de statistică	886
 32. ACADEMIA ROMÂNĂ ÎN SLUJBA NAȚIUNII (<i>Dorina N. Rusu</i>).....	888
32.1. Proiectul Marii Uniri al Academiei Române și al precursorilor ei	888
32.2. Academia Română în perioada 1918–1947	895
32.3. Academia Română în perioada 1948–1989	899
32.4. Academia Română în perioada postdecembristă	901
 33. CERCETAREA ECONOMICĂ DIN ROMÂNIA (<i>Luminița Chivu,</i> <i>Valeriu Ioan-Franc</i>).....	908
33.1. Etapa interbelică – 1918–1947	908
33.2. Perioada comunistă – 1945–1989	916
33.3. Perioada postdecembristă – 1990–2018	932
 34. ECONOMIȘTI MEMBRI AI ACADEMIEI ROMÂNE (<i>Constantin</i> <i>Anghelache, Mădălina-Gabriela Anghel</i>).....	965
34.1. Economisti din țară, membri ai Academiei Române	969
34.2. Economisti din străinătate, membri de onoare ai Academiei Române	997
34.3. Alte nume importante de economiști români din perioada interbelică	1002
Index de nume.....	1005

AUTORI

ALEXANDRI CECILIA	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul de Economie Agrară, INCE, Academia Română
ANDREI TUDOREL	Profesor universitar, Academia de Studii Economice și Institutul Național de Statistică, București
ANGHEL E. ION	Doctor în economie, Fundația Familiei Menachem H. Elias, Academia Română
ANGHEL MĂDĂLINA- GABRIELA	Conferențiar universitar, Universitatea „Artifex” București
ANGHELACHE CONSTANTIN	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, București.
ANTONESCU DANIELA	Doctor în economie, cercetător științific II, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română
AXENCIUC VICTOR	Membru de onoare al Academiei Române, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română
BĂDESCU ILIE	Membru corespondent al Academiei Române, Institutul de Sociologie, Academia Română
BĂDILEANU MARINA	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
BERCEA FLORIAN	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, București
BOGDAN T. ALEXANDRU	Membru corespondent al Academiei Române, Centrul de Studii și Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică și Secția de Științe Agricole și Silvice, Academia Română
BULEARCĂ MARIUS	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
CAZAN LEONARD	Doctor în economie, Asociația pentru Studii și Proгноze Economico-Sociale, București

CÂRLEA FILIP	Doctor în management, cercetător științific III, Centrul pentru Promovarea Energiilor Regenerabile și Eficiență Energetică, INCE, Academia Română
CHIVU LUMINIȚA	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul Național de Cercetări Economice, Academia Română
CONSTANTINESCU ANDREEA	Doctor în economie, cercetător științific III, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română
CRISTE ADINA	Doctor în economie, cercetător științific II, Centrul de Cercetări Financiare și Monetare, INCE, Academia Română
DIAMESCU ANDREI MARIUS	Doctor în economie, cercetător științific III, Centrul de Informare și Documentare Economică, INCE, Academia Română
DIMITRIU MIHAIL	Doctor în economie, cercetător științific II, Centrul de Cercetări Financiare și Monetare, INCE, Academia Română
DINU MARIN	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, București, membru în Consiliul de Administrație al BNR
DRĂGOI MARIAN	Doctor în economie forestieră, Facultatea de Silvicultură, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava
DUMITRESCU ILIE	Consilier, Institutul Național de Statistică, București
DUMITRU IONUȚ	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, București
DUȚU MIRCEA	Profesor universitar, Universitatea Ecologică, București, Institutul de Cercetări Juridice, Academia Română
FILIP FLORIN GHEORGHE	Academician, Centrul de Cercetări pentru Asistarea Deciziilor cu Tehnologia Informațiilor, INCE și Secția Știința și Tehnologia Informației, Academia Română
FISTUNG FRANTZ DANIEL	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
GAFTEA VIOREL	Doctor în economie, Secția Știința și Tehnologia Informației, Academia Română

GEORGESCU DUMITRU	Doctor în agronomie, membru de onoare al Academiei de Științe Agricole și Silvici, București
GEORGESCU FLORIN	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, București, Banca Națională a României
GEORGESCU GEORGE	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul Național de Cercetări Economice, Academia Română
GHERGHINA GHEORGHE	Doctor în economie, membru în Consiliul de administrație al BNR
GHEȚĂU VASILE	Profesor universitar, Universitatea București, cercetător științific I, Centrul de Cercetări Demografice, INCE, Academia Română
GOSCHIN ZIZI	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, cercetător științific I, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română
GURAN MARIUS	Membru de onoare al Academiei Române, Secția de Știința și Tehnologia Informației
HERA CRISTIAN	Academician, Secția de Științe Agricole și Silvici, Academia Română
HORNIANSCHI NICOLETA	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
IOAN-FRANC VALERIU	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul Național de Cercetări Economice, Academia Română
IORDAN MARIOARA	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul de Prognoză Economică, INCE, Academia Română
IȘTOC ELENA-MANUELA	Doctor în economie, cercetător științific III, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
LUCA LUCIAN	Doctor în economie, cercetător științific II, Institutul de Economie Agrară, INCE, Academia Română
LUPU IULIA	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Cercetări Financiare și Monetare, INCE, Academia Română
MARIN CONSTANTIN	Doctor în economie, cercetător științific II, Centrul de Cercetări Financiare și Monetare, INCE, Academia Română

MIRICĂ ANDREEA	Asistent universitar, Academia de Studii Economice, consilier, Institutul Național de Statistică, București
MUSCALU MIHAI-SABIN	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
NEAGU CORNELIA	Doctor în management, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
PARASCHIVESCU MARCEL	Doctor în științe medicale veterinare, membru al Academiei de Științe Agricole și Silvicultură, București
PARASCHIVESCU MARCEL THEODOR	Doctor în zootehnie, cercetător științific II, Centrul de Studii și Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică, Academia Română
PAVELESCU FLORIN-MARIUS	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română
PELINESCU ELENA	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul de Prognoză Economică, INCE, Academia Română
PLATON VICTOR	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română
POPESCU TEODOR	Cercetător științific III, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
RISTEA ANA-LUCIA	Profesor universitar, Universitatea „Valahia”, Târgoviște
RUSSU CORNELIU	Doctor în economie, cercetător științific I, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
RUSU N. DORINA	Membru corespondent al Academiei Române, Secția de Istorie și Arheologie, Academia Română
SANDU MARIANA	Doctor în economie, cercetător științific III, Centrul de Studii și Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică, Academia Română
SANDU STELIANA	Doctor în economie, cercetător științific I, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română

SARCHIZIAN LEVON	Asistent cercetare, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
SIMA CRISTIAN	Doctor în economie, cercetător științific II, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
STĂNESCU IULIAN	Doctor în sociologie, cercetător științific II, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, INCE, Academia Română
TĂTARU DOINA	Doctor în economie, cercetător științific III, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, INCE, Academia Română
TOBĂ GEORGE FLOREA	Doctor în științe medicale veterinare, cercetător științific I, Centrul de Studii și Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică, Academia Română
VAINER AUREL	Doctor în economie, Federația Comunităților Evreiești din România, București
VĂCĂREL IULIAN	Academician, Secția de Științe Economice, Juridice și Sociologie, Academia Română
VOINEA LIVIU	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, București și Banca Națională a României
ZAMAN GHEORGHE	Membru corespondent al Academiei Române, Institutul de Economie Națională, INCE, Academia Română

CUVÂNT-ÎNAINTE

Oferim publicului cititor cel de-al doilea volum al *Economiei României după Marea Unire, Economia sectorială*, din seria *Civilizația românească*. În volumul I au fost tratate problemele economice specifice fiecăreia dintre cele trei perioade, 1918–1947, 1948–1989, 1990–2018, în ceea ce privește politicile și mecanismele economice, precum și transformările care au avut loc și rezultatele obținute la nivel macroeconomic. Volumul de față este dedicat analizelor cronologice ale fiecărui domeniu și ramuri de activitate selectate, cu sublinierea stării ramurii respective în preajma unirii și a particularităților fiecăreia dintre cele trei perioade privind dinamica specifică ale instituțiilor, legislației și politicilor aplicate, precum și efectele acestora pe întinsul unui secol.

Realizarea unirii tuturor provinciilor locuite de români cu patria-mamă a constituit nu numai un act de dreptate istorică, de eliberare a teritoriilor românești de sub ocupațiile străine, ci și crearea condițiilor favorabile pentru dezvoltarea și modernizarea țării, prin identificarea și punerea în valoare a resurselor/bogățiilor disponibile în interesul național și al prosperității tuturor cetățenilor.

Ideile și mișcările unioniste au o istorie mai lungă de un secol, la care Academia Română, încă de la înființarea sa, în 1866, a avut un rol important prin cooptarea, ca primi membri ai săi, a figurilor celor mai reprezentative de intelectuali din toate provinciile locuite de români: patru din Muntenia, câte trei din Moldova, Basarabia și Transilvania și câte doi din Banat, Bucovina, Maramureș și Sudul Dunării. Prin cercetările istorice și lingvistice desfășurate de ei și de colaboratorii lor, prin publicațiile și acțiunile culturale și politice, aceștia și mulți alți intelectuali și patrioți au contribuit, decenii de-a rândul, la cunoașterea și cultivarea istoriei poporului român și a limbii române ca principale mijloace de formare și dezvoltare a conștiinței unității naționale, ca liant al acestei unități.

Momentul prielnic al unirii provinciilor locuite de români, dar și momentul cel mai agitat și plin de evenimente politice și militare a fost anul 1918, anul destrămării imperiilor și în care au avut loc: la 27 martie, unirea Basarabiei; la 28 noiembrie, unirea Bucovinei; la 1 decembrie, unirea Transilvaniei, Banatului și Maramureșului. Unirea acestora s-a înfăptuit în

cele mai complicate, instabile și grele condiții. Guvernul bolșevic rus, venit la putere în octombrie 1917, părăsind alianța și rupând relațiile diplomatice cu România, a intrat practic în stare de război cu România; Curtea Regală, Guvernul și celelalte instituții ale statului român se aflau încă în refugiu la Iași, fiind supuse unor mari presiuni și ultimatumuri din partea Puterilor Centrale ocupante pentru a încheia pacea separată; după înfrângerea armatelor Puterilor Centrale de către Puterile Aliate, cu sprijinul militar al Statelor Unite, la 27 octombrie 1918, Guvernul român adresează trupelor de ocupație un ultimatum, prin care le cere ca în 24 de ore să părăsească teritoriul României; în Transilvania, deși se încheiase un armistițiu între armatele române și cele maghiare până la definitivarea situației politice, mai aveau loc ciocniri izolate. Aceste incidente au luat însă proporții deosebite în urma proclamării Ungariei ca republică sovietică în martie 1919, prin venirea la putere a Partidului Comunist Ungar condus de Bela Kun și în urma creării armatei roșii maghiare, care, nerecunoscând Tratatul de la Trianon, a pornit ofensiva împotriva armatei române pentru a face joncțiunea cu armata roșie sovietică din Ucraina, în scopul de a recuceri Transilvania și de a răspândi revoluția bolșevică în România și în întreaga Europă, conform planului lui Vladimir Ilici Lenin.

Trebuie precizat că evenimentele politice și militare desfășurate în anii 1918 și 1919 au întârziat deciziile și acțiunile de unificare legislativă și instituțională și pe cele de refacere economică. Acești ani sunt însă importanți nu numai pentru actele în sine, ci și pentru că atunci au fost create premisele viitoarelor construcții instituționale și refaceri ale economiei, în mare parte distrusă de război, dar și extrem de eterogenă din punctul de vedere al nivelului de dezvoltare, al existenței și folosirii resurselor și al legislației economice.

Prezentând imaginea începutului de drum, studiile subliniază că în cei 100 de ani care s-au scurs de la actul Marii Uniri au fost înfăptuite transformări profunde în toate domeniile vieții economice, sociale și tehnologice ale României. Populația țării și nivelul său de sănătate, de educație și de trai au crescut; s-au dezvoltat și diversificat industria, agricultura, transporturile și comunicațiile, sectorul energetic; s-au dezvoltat și modernizat sistemul de învățământ și cel sanitar; s-au dezvoltat orașele și satele, sistemul de locuințe și serviciile publice; s-a dezvoltat, modernizat și consolidat sistemul financiar-bancar. Demararea refacerii și a dezvoltării, precum și a modernizării economice s-a făcut în condițiile operaționalizării gândirii și politicii economice liberale cu doctrina „prin noi înșine” (însă cu o anumită deschidere pentru capitalul străin) a Partidului Național Liberal, în alternanță cu teza „porților deschise” (însă cu acordarea sprijinului și stimularea capitalului autohton) a Partidului Național Țărănesc.

După o perioadă de realizări economice și sociale remarcabile, gândirea și politica economică liberală oglindite în Constituția României din 1923 au început să sufere fisuri crescânde, prin afirmarea și promovarea tot mai puternică a curentelor de gândire economică și politică dirijiste, impuse de forțele autoritare venite la putere ca răspuns la deteriorarea climatului politic în regiune și la nivel european, ca urmare a reînvierii forțelor revanșarde din unele țări cu regim dictatorial, ducând la răpirea teritoriilor din trupul țării și la intrarea României în război. În urma ocupației sovietice și a impunerii de către ocupant a regimului comunist, începând din 1946, s-a produs însă o fractură totală pe planul gândirii și politicii economice aplicate în România, cu schimbarea întregului sistem instituțional și legislativ al țării, în care, în primul rând, a fost întărit sistemul represiv pentru a promova teroarea împotriva elitei intelectuale și politice (pentru îmblânzirea acesteia, conform planului leninist-stalinist aplicat în Uniunea Sovietică), a fost înlocuită proprietatea privată cu proprietatea de stat prin naționalizări, a fost înlocuită libertatea de acțiune și de inițiativă a agenților economici cu comenzile de la centru prin planificarea centralizată, conform planului unic. Transplantul sistemului birocratic de tip weberian în economie și-a dovedit forța de mobilizare a resurselor pentru dezvoltarea extensivă în primii 20 de ani de economie planificată. Îndată ce s-a pus însă problema dezvoltării intensive, calitative, sistemul de comandă centralizat, dovedindu-se inadecvat, a intrat într-o criză profundă, ajungându-se în final la prăbușirea acestuia.

Întoarcerea la economia de piață liberă cu reconstrucția din temelii a instituțiilor și a legislației și în condițiile respectării regulilor democratice a necesitat o perioadă de tranziție îndelungată și costisitoare din cauza crizei transformaționale. Un act important pe linia relațiilor internaționale l-a constituit reînnoarea pe un plan superior, prin integrare, a relațiilor economice, politice și militare tradiționale cu democrațiile consolidate, singura soluție viabilă pentru România.

În aceste chei geopolitice ar trebui citite discontinuitățile și fracturile din politica și gândirea economică din diferite perioade ale centenarului, descrise în prefață și analizate în capitolele acestui volum din perspectiva evoluției domeniilor și ramurilor economice. Asemenea treceri de la o extremă la alta au adus pierderi imense, adeseori irecuperabile, mai ales atunci când a fost vorba de suprimarea dezvoltării creației intelectuale libere.

Abordările retrospective pe domenii specifice din acest volum încep cu analiza evoluției demografice, a procesului de transformare a satului și de urbanizare, precum și a factorilor de producție, respectiv cunoașterea și gospodărirea rațională a resurselor naturale ale solului (fondul funciar, resursele de apă și cele forestiere) și ale subsolului (țitei, gaze naturale, cărbune,

minerale feroase și neferoase), dezvoltarea capitalului intern și extern și a cercetării științifice și inovării.

Studiile sectoriale transectape abordează dezvoltarea ramurilor economice de bază, cum sunt agricultura, industria, sistemul energetic, construcțiile și edificiile publice, transporturile, comunicațiile și tehnologia informației, comerțul intern, turismul, schimburile comerciale externe. Prezentarea transformărilor economice și sociale ale României de-a lungul unui secol este continuată de analiza serviciilor publice, respectiv învățământul, sănătatea, apărarea și ordinea publică, precum și a implicațiilor asupra nivelului de trai și calității vieții.

O atenție deosebită a fost acordată prezentării componentelor de ordin financiar ale dezvoltării României, cum sunt analiza evoluției sistemului bugetar și a fiscalității, a sistemului financiar-bancar și a datoriei publice.

Tabloul de ansamblu al modernizării economice și sociale a României este completat de prezentarea analitică a altor aspecte privind evoluția cadrului administrativ-teritorial și de management, a arhitecturii întreprinderilor, a protecției mediului înconjurător, a statisticii economice și sociale, a programelor și prognozelor de dezvoltare.

Trei capitole speciale sunt dedicate rolului Academiei Române în formarea și dezvoltarea conștiinței de unitate națională a tuturor românilor din teritoriile ocupate și în modernizarea economică și socială a României unite, al cercetării științifice desfășurate în institutele de cercetări cu profil economic și social, precum și al contribuțiilor membrilor economiști ai Academiei Române la dezvoltarea cercetării economice din țara noastră.

În pofida unor dificultăți de ordin metodologic, cauzate de discontinuitatea seriilor de date comparabile pe perioade mai lungi și/sau de goluri de informații, inclusiv pe seama schimbărilor teritoriale, ca urmare a Dictatului de la Viena din 1940 și a Pactului Ribbentrop-Molotov, și de regim politic din România, în cercetarea istorică întreprinsă de autori au fost adoptate și aplicate criterii, tehnici și metode riguroase de analiză, urmărindu-se asigurarea acurateței evaluărilor, astfel încât să exprime cât mai veridic dimensiunea reală a fenomenelor economice și sociale din ultimii 100 de ani.

La elaborarea volumului II, care cuprinde 34 de capitole însumând mai mult de 1000 de pagini, au contribuit 65 de autori, în cea mai mare parte cercetători din institutele economice, sociale și juridice ale Academiei Române, alături de academicieni, profesori universitari, precum și specialiști cu probitate științifică recunoscută în domeniile abordate. Tuturor acestora, precum și celor care, sub diferite forme, și-au adus contribuția la realizarea acestei lucrări, le adresăm cele mai alese mulțumiri.

Coordonatorii

PREFAȚĂ

CONTINUITĂȚI, DISCONTINUITĂȚI ȘI FRACTURI ÎN POLITICA ȘI GÂNDIREA ECONOMICĂ

MARIN DINU

*Experimentăm viața ca pe o continuitate
și doar după ce trece, doar după ce devine trecut,
îi vedem discontinuitățile.”*

Teju Cole

(Orașul deschis, roman academic)

1. CLIMATUL SOCIAL DUPĂ RESETAREA VIOLENTĂ A PRIMEI GLOBALIZĂRI

Să vorbești despre un secol din perspectiva unui eveniment care-l deschide și de semnificația lui în evoluția unei țări înseamnă să procedezi precum vechii greci când raportau înțelegerea lucrurilor la destin. Căci, orice am spune și orice am crede, România a parcurs timpul din 1918 până azi sub semnul propriei voințe, dar mai ales a traversat, într-o formulă de factură epopeică, experiențe destinate țării atât de aliați, cât și de adversari (Watts, 2011). De la regăsirea de sine și trăirea idealului la urcarea pe „culmile disperării” sau la coborârea în infernul ocupației de trupe străine, de la renașterea speranței pentru evitarea blestemului generațiilor de sacrificiu la reintrarea în buclele experimentării ideologiilor dominante, România a fost și a rămas locul de pe continentul european unde scenariul homeric a subîntins mereu realitatea. Am fost dintotdeauna implicați în efortul de a rezista forțelor contrare, chiar dacă ospitalitatea nu ne-a părăsit vreodată, ne-am asumat sacrificiul pentru a merita libertatea și ne-am jucat soarta până la limita timpului când poți să fii câștigător (Constantiniu, 2011).

Acest secol de încercări românești de a fi în cartea de istorie scoate la vedere multă șansă smulsă în ultima clipă din malaxorul ordinii în lume, ca și multă neșansă posibilă prin abandonul agendei naționale. Anul 1918 a fost și o șansă posibilă prin asumarea riscului perioadei de resetare a lumii, dar și o neșansă a faptului că această resetare a fost în valuri pe întreg secolul. Șansa pe care Marea Unire a consemnat-o a fost de a se fi ajuns la finalitate cu unul dintre procesele modernității, *emanciparea națională*, neșansa însoțitoare dovedind că România va fi nevoită să practice, în condițiile resetărilor radicale ale dependențelor în ordinea lumii, proiect contra proiect în cel de-al doilea proces definitoriu pentru modernitate, industrializarea forțată, după un model străin, depășit și utopic.

Probabil că, dintre toate fazele istoriei, începuturile și sfârșiturile n-au respectat, în cazul României și al românilor, logica modernității prin care progresul este liniar, se acumulează și produce surse de continuare a progresului. Fără ca de fiecare dată sfârșitul să fie consecința împlinirii experienței unui început, după cum începutul să fie declicul unui proiect național îndelung gândit, istoria noastră a cunoscut în ultimul secol suprapuneri de începuturi și sfârșituri care s-au stânjenit reciproc, ca și începuturi abandonate sau sfârșituri repetate, după cum a transformat începuturi în tranziții prea lungi sau sfârșituri tranșate în grabă.

Arcul secular 1918–2018 stă sub semnul a două începuturi: primul, al consolidării încrederii românilor, ajunși laolaltă, în forțele proprii, care va rămâne însă și marea provocare mereu actuală; al doilea pare să fie începutul care ne-ar reconfirma identitatea, dovedind că suntem cu adevărat integrați în Uniunea Europeană. Putem vorbi de secolul în care românii au cunoscut extremele și în plan național, și în planul poziționării internaționale, au atins trepte nebănuite în mobilizarea voinței, dar au traversat și deșertul voinței altora de a li se stabili rolul și locul în ordinea lumii. Într-un fel simbolic, secolul Marii Uniri se arată a fi fost promițător în începuturi și bogat în ratări.

Este un secol unde continuitatea de destin nu s-a dovedit, corpul național a fost din nou fracturat, ca și timpul dezvoltării, discontinuitățile în proiecții sunt evidente, caruselul istoriei a schimbat prea des șinele modernității, resursele creative s-au contracarat neproductiv aproape din generație în generație. Sfârșitul merituos al unei năzuințe de o viață, cum a fost Marea Unire, n-a fost însoțit de cucerirea locului economic securitar în lume, prin înscrierea sigură a țării pe traiectoria sugerată de potențial. România întreagă a sperat să fie sigură de sine, dar a avut parte de tangajul geopolitic al zonei. Și totuși ceva a rămas ca prin minune destul de salvator, capacitatea poporului de a ieși din bucle de experimente deviate, chiar dacă nu întotdeauna a putut să prevină noile bucle oferite geopolitic.

Paradoxal, arcul secular 1914–2014, care încheie în el o perioadă istorică de confruntare a formelor supranaționale de putere, este străjuit de două sfârșituri, ambele trimițând la dinamica modernității originare în Iluminismul raționalist: primul, al globalizării comerciale și al stabilității dependențelor, al doilea, al globalizării economice și al instabilității hegemonice. Procesul de resetare a lumii declanșat în 1914 nu se va încheia decât în 1991 și constituie capitolul din istoria

lumii unde fragmentarea a fost legea evoluției de la planul ideilor la cel al acțiunii individuale și al marilor comunități. Cele două arce seculare oglindesc cum nu se poate mai elocvent faptul că România și românii au făcut din dependențe, și în sensul salutar de a fi știut să le pună în țesătura umană care a dus la unire, și în sensul geopoliticii care ne-a ținut legați de capriciile unei regiuni-tampon pentru presiunea imperiilor, elementul constitutiv al unei existențe cu mai multe fațete, între care întotdeauna, mai devreme sau mai târziu, să aibă un *exit*. Singura imposibilitate s-a dovedit a fi aceea de a fi reușit să iasă din turbionul intereselor exhibate din diverse direcții în jurul zonei geografice.

Marele război din deceniul al doilea al secolului XX a fost consecința directă a coliziunii dintre structurile comerciale și de putere imperiale rigidizate, create de națiunile beneficiare ale primului val al revoluției industriale sub forma unui model de dependențe totale față de metropolă, având ca pivot Marea Britanie, și forțarea accesului la acestea de către Germania, ridicată pe creasta celui de-al doilea val de industrializare, care ambiționa să intre în jocul global și care avea să lanseze ulterior modelul totalitar de ordine economică și politică. Tema imperiului politic rodat să constituie baza de ranforsare a puterii economice capabile să practice comerțul „liber” avea să se epuizeze în penultima sa concluzie violentă înainte de a se impune logica forței brute prin care avea să se intre în trepte în zona „spațiului vital”, apoi în cea a zonelor de influență, ideologică la vedere, economică în profunzime (Davies, 2011).

Așa se face că, fie referindu-ne la secolul sfârșiturilor, fie referindu-ne la secolul începuturilor (în fapt, fiind vorba de un decupaj metodologic, timpul istoric ținându-le însă pe toate la un loc, începuturile și sfârșiturile relevând sensul în orizontul înțelegerii acțiunii umane), ambele încadrând destinul nostru național, putem remarca faptul că România și poporul român au supraviețuit prea multor discontinuități ale parcursului istoric și prea multor fracturi de viziune în proiectele modernității ca să se considere că au fost pe deplin favorizați sau definitiv perdanți ai destinului. Și când au trăit euforia reușitei naționale, și când au îndurat calamitățile vremurilor, România și românii și-au temperat energia care i-ar fi smuls din matcă și au hărțuit dependențele de alții, dacă nu au putut să le evite. Când au depins de ei în determinarea cursului istoriei, n-au refuzat cooperarea și parteneriatul cu bună-credință, chiar dacă adesea au obținut prea puține avantaje sau au suportat costuri prea împovărătoare. Cum se spune, România și românii au urmat cu alții direcția vremurilor, adesea însă sensul jucându-le feste.

a. Reînnoitul joc ideatic: deschidere – protecționism. Eșecul primei globalizări de la cumpăna secolelor XIX și XX, ca și eșecul celei de-a doua globalizări de la cumpăna secolelor XX și XXI se aseamănă în unele consecințe la nivelul proceselor sociale și politice și sperăm să difere în celelalte consecințe, generatoare de soluții, cum ar fi recurgerea la conflagrații teribile. Cele două proiecte de globalizare, primul centrat pe liberalizarea comerțului, cel de-al doilea ambiționând libertatea de mișcare a tuturor factorilor dezvoltării, au generat

consecințe asemănătoare, deși nu la aceeași scară, în tensionarea dintre viziunile privind deschiderea lumii către ea însăși și cele privind închiderea în fragmentul național a semnificațiilor privind alegerile publice.

În România, după Marea Unire, viața socială a cunoscut o efervescență a atingerii unui ideal teritorial, dar și amprenta dată de replierile forțelor specifice Europei atașate de modelul globalizării destrămat violent de război, cum ar fi recurgerea de către o parte a adeptilor deschiderii la avataruri de reprezentare, între altele, la înființarea partidelor țărănești (Polanyi, 2013), prin care să susțină în continuare deschiderea sub forma internaționalismului comercial. După 2014, situația reapare sub forma mișcărilor politice și a liderilor antisistem.

Liberalismul politic postbelic, asociat cu forța globalizării comerciale, a optat spre structuri politice promotoare ale protecționismului, cumva încercând să recupereze din imagine, profitând, desigur, de destrămarea imperiilor, iar în cazul României, și de predispoziția identitară națională adusă de Marea Unire. Devizele utilizate la noi de propaganda liberală și de propaganda țărănistă sunt semnificative pentru noile stări de lucruri după acordul internațional asupra consecințelor războiului, având pentru noi ca rezultat principală Marea Unire: *prin noi înșine!* clamau liberalii, *porți deschise!* replicau țărăniștii.

Ceea ce este uimitor în această formă națională de disputare a direcțiilor de dezvoltare este că ele s-au contracara în bună măsură și prin rezonanța cu mișcări și curente ce se manifestau deasupra țării. În definitiv, diferențierea de strategii politice de genul *prin noi înșine* și *porți deschise* s-a dovedit a fi fost utilizată ca breșa din corpul politic național prin care s-au insinuat interese ostile destinului național. Dovada cea mai puternică a fost modelul confiscării extremităților celor două viziuni, a ceea ce era socialism radical în gruparea țărănească și a ceea ce era naționalism înfierbântat în gruparea liberală, ambele favorizând expansiunea fie a bolșevismului, fie a nazismului, prin apariția unor mișcări drapate în stridente culori autohtone. Aceste infiltrări de dependențe, mai întâi ideologice, apoi politice, au fost posibile și în condițiile epuizării energetice, poate și afective, a grupării conservatoare legate de episoadele de reușită în realizarea independenței țării, dar și ale slăbirii forței de inspirație a proiectului național brătienist, nu din motive energetice, ci de lichidare a stâlpilor săi umani.

Jocul strategie-contrastrategie de pe scena politică românească, firesc în termeni de democrație și de progres economic, a devenit, etapă de etapă de-a lungul secolului Marii Uniri, formula care a lăsat loc liber străpungerii eșafodajului statului modern de tendințe ideologice și de forțe politice sub patronaj extern în variantă totalitară, întâi, a statului legionar, susținut de Germania lui Hitler, apoi, a statului socialist, instalat sub ocupația Uniunii Sovietice și încastrat în lagărul socialist. Ceea ce este semnificativ la scara istoriei este metamorfoza formulelor derivate din atitudinile protecționiste sau de deschidere, *prin noi înșine* devenind în socialismul de ocupație porți larg deschise pentru preluarea de către Moscova a resurselor economice, iar în socialismul de generația a doua, mascat în sloganul *prin forțe proprii*, practicându-se varianta deviantă a protecționismului, a

autohtonismului izolării. Cumva demn de reținut este faptul că protecționismul a fost soluția încercată la finalul ambelor tipuri de globalizare, cea liberală și cea neoliberală. Tonul dat de SUA azi prin noua administrație pare să prindă contur ca atitudine de ieșire din liberalizarea neoliberală, care este declarată responsabilă de criza declanșată în 2008 și al cărei final încă nu e clar.

Teoretizarea deschiderii și a protecționismului a fost în România și ea dependentă de ideile-forță ale vremii, în sensul că și rezonau, și generau motive pentru confruntarea de idei, nu doar politice. Caracteristica aceasta se prelungește și în afara intervalului interbelic, el fiind depistabil și în zilele recente, chiar dacă în scheme imitative. Am putea spune că, într-un fel surprinzător, teoretizarea variantelor de ieșire din excesele celor două faze ale globalizării a fost și este bine ilustrată. Șirul lucrărilor de excepție este deschis pe partea liberalizării de Ștefan Zeletin, nu atât ca simpatie ideologică, el fiind, ca marea majoritate a intelectualilor interbelici, mai degrabă între linii de confluență teoretică. Cumva premonitoriu, opera lui Ștefan Zeletin conține indeciziile liberalismului românesc puse în lumină de o dublă seducție: față de condiția tradiției, inclusiv a figurilor de conservatori români, a lui Mihail Kogălniceanu ca om de stat și Mihail Eminescu ca geniu literar mai întâi, apoi a lui Take Ionescu și Alexandru Marghiloman, pe de o parte, și fascinația pentru metoda analitică a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, promotor al ideilor socialiste, pe de altă parte (Murgescu, 1994).

Mult mai fermi, chiar radicali în unele privințe, dar oricum și creativi au fost promotorii protecționismului, cu un pionier celebru prin Mihail Manoilescu, cu înregimentarea de partid oscilantă, autorul unor lucrări de circulație internațională și azi în unele regiuni ale planetei (Murgescu, 1994). Trebuie precizat că Manoilescu, economist prin autoeducație, a nuanțat în lucrările sale ideea protecționistă în context suveranist, care se regăsește în discursul recent al unor lideri politici americani și europeni. Semnificația peste timp și recursul ciclic la protecționism sunt surprinse premonitoriu de Manoilescu: „Involuntar și în contrast cu învățămintele științei clasice, oamenii de stat care practică protecționismul asigură țării lor progresul economic; ei se lasă conduși de rezultatele acestuia și aceste rezultate corespund principiului formulat de noi, după care toate industriile de înaltă productivitate sporesc bogăția națională, chiar atunci când au nevoie de protecție” (Manoilescu, 1986). Protecționismul se conturează astfel ca o trăsătură constantă a strategiilor de depășire a consecințelor celor două valuri excesive ale globalizării economice. Interesant este că oamenii politici liberali au fost mai puțin înclinați să joace cartea strictă a protecționismului, ei încercând chiar să găsească variante de soluții de încurajare a intrărilor de capital străin. „Cred că trebuie să facem prin noi – spunea Vintilă Brătianu – tot ce ne îngăduie mijloacele de care dispunem și numai pentru ce nu vom avea mijloacele necesare, numai pentru aceasta să chemăm colaborarea străină” (Brătianu, 1924).

Contrapartida deschiderii a fost argumentată de intelectuali de marcă, între aceștia detașându-se Virgil Madgearu, foarte activ și pe scena politică. Îmbrățișând poziția școlii germane de economie, Madgearu ridica deschiderea la rang de soluție

a evoluției capitalismului, subliniind că „motorul acestei evoluții este invazia capitalismului din țări mai înaintate”. Și în cazul lui se observă o moderație clară în recomandarea căilor prin care să fie antrenați factorii dezvoltării, pentru că, spune Madgearu, deși „nu se poate prevedea cu certitudine care va fi ordinea economică viitoare a lumii, una dintre alternative pare exclusă: reîntoarcerea la metodele libertății schimburilor internaționale de dinainte de 1914” (Madgearu, 1940).

Trebuie remarcat faptul că intelectualitatea românească a ilustrat mai consistent galeria de portrete de autori de lucrări atât pe partea deschiderii, cât și pe cea a protecționismului, în perioada interbelică. De la Ion N. Angelescu, Gheorghe Tașcă, Gromoslav Mladenatz, Ion Răducanu, alături de Virgil Madgearu, toți cadre didactice la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale (AÎSCI), Mihail Manoilescu la Școala Politehnică din București, Victor Slăvescu, și el profesor la AÎSCI, ca să menționăm doar economiști, au constituit cea mai ilustră generație de intelectuali cu alonjă europeană, aflați permanent în contact cu lumea academică internațională a vremii.

Fracturile de sisteme politice și de modele de societate din 1945 și 1989 s-au răsfrânt diferit asupra elitei intelectuale, mai ales privind gândirea politică și economică, în sensul de scoatere fizică din circuit a autorilor și a operelor, în prima situație, și de lăsare la vatră a cercetărilor economice marcate strict de precepte ideologice, schimbarea viziunilor și metodelor de lucru și integrarea cercetărilor în circuitul firesc al ideilor politice și economice ale lumii, în a doua situație. Lucrările economice apărute înainte de 1945 nu au fost, cu rare excepții, cum este o lucrare a lui Manoilescu (Manoilescu, 1986), republicate decât după 1989. În privința operei economiștilor care au activat în afara țării în perioada regimului comunist, se distinge contribuția Băncii Naționale a României de a susține publicarea integrală în limba română a operei lui Nicholas Georgescu-Roegen (din inițiativa și sub îngrijirea generală a lui Aurel Iancu), dar și republicarea, în colecția proprie, a unor lucrări reprezentative (Virgil Madgearu, Victor Slăvescu etc.), ca și memorialistica unor economiști (Ion Răducanu, Mihail Manoilescu). Trebuie menționat că în ultimele două decenii ale regimului comunist au apărut lucrări abstrase ideologiei politice, care au fost reintroduse în circuitul publicistic postdecembrist prin republicare de sine stătătoare, în selecții de autor sau editor, ca și sinteze ale cercetărilor de peste timp. Ilustrative sunt publicațiile academicienilor Emilian Dobrescu (Dobrescu, 2002), Aurel Iancu (Iancu, 2003) și Iulian Văcărel (Văcărel, 2008) sau repunerea în circulație a operei academicianului Nicolae N. Constantinescu (Constantinescu, 2000a).

Asimetria comportamentală pe plan intelectual și al viziunii politice în contextul resetării postcriză a ordinii economice specifice globalizării neoliberale este efectul nedecis al reconstrucției elitei intelectuale după căderea comunismului. De altfel, putem spune că se întâmplă același lucru ca și în schimbarea violentă a elitei intelectuale sub ocupația sovietică, producțiile analitice, cu excepția unora din clopotul de sticlă academic, întârziind să apară, ideile vremii fiind susținute mai degrabă propagandistic și jurnalistic. Excepțiile notabile sunt, pentru comunism,

opera unui intelectual format în universități străine, scrisă, până la ocupația sovietică, de Lucrețiu Pătrășcanu¹, și pentru postcomunism, lucrările lui Daniel Dăianu². Simptomatic este și faptul că nici intervalul comunist, nici perioada postcomunistă nu au dat lucrări de sinteză teoretică care să particularizeze tendințele teoretice *mainstream*. Excepții sunt, în sens negativ, producțiile editoriale pe deplin ratate ale partidului comunist și, în sens pozitiv, de câțiva ani, excepționala formulă documentară *Colecția Tezaur* a Institutului Național de Cercetări Economice al Academiei Române, în care se cumulează lucrările propriilor cercetători asupra evoluțiilor de după 1989 ale țării și economiei³.

b. Inventarea avatarului ideologic. Marea Unire a survenit nu doar după încheierea războiului la care România a decis să intre pentru a-și spori șansele identitare, ci și după apariția primului stat socialist în vecinătatea noastră, în urma victoriei revoluției bolșevice în Rusia, care ne va răpi teritorii de la est și nord. Perioada interbelică a consumat începuturile celor mai extremiste tendințe și viziuni politice pe care le-a cunoscut omenirea, de factură totalitară, în contrapondere cu recursul la metoda revoluției comuniste, tot mai amenințător în unele țări europene apărând și mișcările fasciste, cu forma doctrinară de vârf, nazismul. Nici România nu va fi ocolită de tornadele brune și roșii, chiar dacă ele au avut culori mai palide sau alte culori.

Ceea ce caracterizează comportamentul politic românesc a fost, și în cazul apariției extremei drepte, și în cazul extremei stângi, tratamentul inițial mai degrabă înclinat spre indiferență, uneori cu îngăduință, dar și cu complicitate, mai ales pe partea intelectuală. Deloc nevinovată, copilăria extremelor politice a fructificat slăbiciunile și spaimele care bântuiau corpul național, ajungând chiar să acceadă la nivelul deciziei naționale, fie efemer, în cazul mișcării naționaliste, fie cu sprijinul armatei roșii de ocupație, pentru câteva decenii, în cazul comuniștilor. Și într-un caz, și în altul, ascensiunea extremelor s-a făcut sub logistică sau direct sub ocupație armată, a Germaniei hitleriste în cazul legionarilor, a Uniunii Sovietice în cazul comuniștilor. La drept vorbind, mișcările politice de extremă n-au fost organice României, dovada peremptorie fiind aceea că, din momentul în care acestea au pierdut sprijinul de bază sau acesta a dispărut, și ele s-au destrămat. Căderea comunismului, de altfel, a arătat cât se poate de clar că sistemul politic în sine ce a cuprins Europa Centrală a fost o consecință a aranjamentelor geopolitice

¹ Lucrările academice ale lui Lucrețiu Pătrășcanu, între care, pe lângă cursul de economie teoretică ținut la Universitatea București, se detașează *Sub trei dictaturi*, apărută în 1946, fac notă discordantă în suita lucrărilor editate de regimul comunist.

² Cu o experiență în grupuri de lucru europene și legături profesionale extinse în comunitatea internațională a experților în economie, Daniel Dăianu s-a distins prin insistența tratării proceselor transformatoriale postcomuniste, șirul lucrărilor fiind deschis cu cartea *Transformarea ca proces real, de la comandă la piață*, publicată în 1996.

³ Practic, *Colecția Tezaur* reprezintă cea mai mare bază documentară a cercetării românești pe tema tranziției postcomuniste, disponibilă online, aparținând Institutului Național de Cercetări Economice „Costin Kirițescu” al Academiei Române.

postrăzboi și s-a destrămat tot prin aranjamente geopolitice, inclusiv chinga sistemului, care a fost Uniunea Sovietică.

Așa cum au apărut și s-au manifestat, ideologiile non-organice, radicale, de extremă apar ca întruchipări ale unor forțe care au bântuit continentul european și au provocat dislocări de idealuri și valori democratice, au utilizat violența exercitată de mecanisme și structuri determinate, dar au și atras în proiectele lor figuri locale prin care și-au atins obiectivele subversive. Și fascismul, și comunismul s-au replicat în plan național după chipul și asemănarea locului lor de baștină, dar au căpătat și trăsături particulare, unele rezultate din metisaj al ideologiilor de extremă, în unele cazuri chiar având formule cu dublă descendență. Exemplul Corpului muncitoresc legionar este ilustrativ pentru acest mod de combinare a ideologiilor totalitare, ca și recuperarea de către comunismul de ocupație a unor legionari, în bună parte membri ai grupărilor de confluență ideologică. Într-o formă evidentă, mișcările totalitare și-au creat de la început un mozaic uman care se va dovedi, în cazul comuniștilor bunăoară, că vor putea să absoarbă partide și orientări politice oarecum diferite prin experiența istorică, deși cumva din aceeași clasă.

Acesta a fost, de altfel, și argumentul că în astfel de mișcări și, ulterior, în regimurile instalate, cei care vor au posibilitatea să se încadreze, asigurându-li-se chiar ascensiunea pe scara puterii. Odissea partidelor naționaliste și ale unor mari personalități culturale, cum au fost cele ale lui Iorga și Goga, care s-au lăsat manipulate de curente extremiste sau inițiative aventuriste, iar după 1945, drama partidelor și liderilor de orientare socialistă moderată, social-democrată, ca și a unor intelectuali democrați, înșelați de aparențe drapate în formule organizatorice alternative la partidele istorice, de genul celor numite fronturi, explică impresia de aderență socială largă cu care ideologiile și partidele extremiste au ajuns să domine corpul național (Academia Română, 2003, 2008).

La scara timpului, se poate constata faptul că efectele tendințelor în viața politică pentru atitudini de extremă au fost cele care au subminat impulsul pe traiectoria dezvoltării și modernizării țării; atât excesele naționaliste și spirituale, care s-au folosit de instrumentele corporatismului extremist și legionarismului, susținute de mașinăria nazistă, în primă fază, cât și cele ale internaționalismului bolșevic și ale ocupației militare sau controlului ideologic, în a doua fază, au ajuns să facă din dictatură forma de guvernare care acoperă aproape șase decenii din secolul Marii Uniri. Dacă este ceva ce rămâne de rezolvat în al doilea secol al Marii Uniri – în afară de refacerea acesteia – este să se șteargă comportamentele și mentalitățile deformate de atât timp de dictatură (Dinu și Brateș, 2014).

Ceea ce aseamănă mișcările extremiste este același mod radical de a aplica politici transformacioniste în corpul social și economic, de a aborda principiile de funcționare a societății și economiei unidirecțional, în formulă ideologică pură, cu ținte exclusiv autohtoniste sau de clasă și în scopul controlului total al inițiativei private sau individuale. Variațiunile mai elaborate au venit pe calea inspiratorilor din afară, cum a fost cea a statului corporatist sau cea a dictaturii proletariului. În

fapt, întreg secolul XX arată că a fost traversat de experimente ideologice sub logistică armată, prin care s-au consumat la scara unu pe unu tipare destinate să disloce democrația și să transforme libertatea de gândire și acțiune în inversul ei, să supună inițiativa socială intereselor de control strict al puterii și să fixeze pe același curs creativitatea socială.

c. Experimentul economic postliberal. Practic, din 1938 și până în 1989, România a fost sub regimuri politice autoritariste, dictatoriale, militare, internaționaliste, autarhiste. A fost vorba de o decuplare totală de lumea liberală, guvernată democratic și centrată pe dezvoltare în condiții de inițiativă privată. Peste jumătate de secol, țara s-a aflat în experimente ideologizante de inspirație străină. Instalarea, sub ocupația bolșevică, a regimului comunist a venit pe locul pregătit anterior de guvernările non-liberale și antiliberale, unipartid și unipersonale, inaugurate sub regele Carol al II-lea. Guvernările militare, în condiții de război, au pus la temelia statului elementele motivante pentru desfășurarea, sub pretextul democratizării aparatului de stat, a represiei care a ascuns adevăratul scop, și anume impunerea rapidă, prin forță armată, a dictaturii proletariatului și a guvernării comuniste. De fapt, s-a pus în aplicare exterminarea elitei politice și economice, a tuturor celor care ar fi putut relua cursul unei societăți democratice (Academia Română, 2013).

La drept vorbind, sub ocupație sovietică s-a declanșat lichidarea lumii capitalului, a agenților căii capitaliste de dezvoltare, deodată cu inteligența racordată la cultura occidentală. Partea cea mai odioasă a ocupației a fost implementarea structurilor de exterminare, inclusiv a managementului acestora, care au pus în operă decapitarea poporului român, lichidarea părții lui de reprezentare a direcției normale ca democrație și de mobilizare a factorilor dezvoltării capitaliste. Ceea ce a urmat, naționalizarea proprietății private și a sistemului funcțional al capitalului, nu a fost decât forma sa finală, după care s-a trecut la experimentul economiei socialiste. De-a lungul istoriei, ocuparea sovietică și sechestrarea României în lagărul comunist constituie, pe lângă cea mai violentă fractură de destin istoric, și cea mai persistentă catastrofă socială, fibra umană concordantă cu mersul firesc al naturii umane fiind aproape lichidată, scoțând țara din perimetrul civilizației funcționale moderne.

Se disting două faze mari ale experimentului. Prima s-a declanșat și desfășurat cu directă implicare a ocupantului în impunerea condițiilor de declanșare a transformării postcapitaliste, având ca determinanți ideologici preceptele materialismului istoric, ale îndeplinirii condițiilor de trecere la comunism și ca determinanți energetici crearea dependenței absolute a economiei naționale de nevoile economiei sovietice, începând prin drenarea cvasiexclusivă către aceasta a substanței economice. Această fază are subfaze care țin de conjuncturi generate de schimbările de tactică de la centrul de comandă și control al experimentului, delimitarea în timp fiind marcată de retragerea trupelor de ocupație din Austria și apoi din România, în 1958.

Cea de-a doua fază este cea în care se manifestă opțiunea pentru formula autohtonă de dezvoltare, consemnată simbolic printr-o declarație din aprilie 1964, prin care se respinge integrarea în noile formule de specializare a economiei lagărului socialist și se prefigurează o traiectorie mai autonomă, înainte de toate, în aprecierea unor atitudini disjuncte cu cea a centrului unic de decizie în lumea comunistă (Academia Română, 2013). Progresiv, evoluția autonomistă a luat forme contrariante, receptate ca atare de Occident, care a sperat că se va produce o fisură în blocul sovietic. Racordarea componentei economice a programului comunist de dezvoltare la resursele financiare și tehnologice ale Vestului a generat un mare efort de recuperare a decalajelor în desfășurarea procesului industrializării, chiar producând motive de speranță în consolidarea cursului modernității prin racordarea la tendințele lumii dezvoltate, fără însă a se întâmpla semnificativ progrese pe cealaltă componentă, emanciparea individuală, socială și națională.

Experimentul tranziției postcapitaliste, sub toate formele și în toate consecințele, a însemnat cea mai mare dislocare de energii responsabile de continuitatea dezvoltării concordante lumii moderne, o fractură totală a cursului istoriei, având, în același timp, și un program de distrugere, inclusiv la nivel de memorie socială, a forțelor evoluției naturale a țării. Dar, paradoxal, prin recurgerea la instrumente de constrângere individuală și socială, a generat cea mai intensă mobilizare de resurse, sfidând legile raționalității și ale bunului-simț, pentru recuperarea decalajelor dezvoltării de tip industrial. Pe acest fond contradictoriu, stimulat artificial și după scenarii violente, era de așteptat să se producă marea fractură specifică utopiilor, când realitatea o ia înaintea asimilării legilor ei, iar corpul social nu are timpul necesar să răspundă la nivel de mentalități și competențe standardelor de performanță specifice trecerilor bruște, inclusiv prin dislocarea de populații din mediul rural, în cazul acesta, la activități urbane, la industrialism și economie industrială.

Asociate cu dese schimbări de viziune, mai degrabă reflectând afilieri la comportamente bizare de genul creării omului nou, imitate după experiențe istorice incompatibile cultural, fenomenele tranziției la comunism s-au arătat a fi șubrede, aderența socială la ele fiind precară, în esență chiar mimată. Ceea ce fusese declarată tranziție la o nouă societate de după lichidarea societății capitaliste, sub semnul unui vis al unei societăți ipotetice a egalității, îndeplinirii așteptărilor de bine și dezvoltării sociale, s-a dovedit o distopie socială și economică, o buclă deviantă a istoriei, din care se va ieși violent pentru a se relua cursul natural de dinaintea punctului de fractură ideologică provocat sub ocupație bolșevică.

d. Expresiile economiei naționale. Marea Unire a însemnat și apariția condițiilor teritoriale ale funcționalizării pandantului creat de modernitate la statul național, economia națională. Putem vorbi de o descătușare de energii în această direcție, deși conjunctura specifică regiunii geografice din care facem parte nu a fost întotdeauna propice. Spectrul întregit al economiei, atât pe partea de potențial, înainte de toate uman, cât și în privința complementarității resurselor, dar și structura diversificată a pieței de consum au susținut revirimentul economic cu mai mare forță și au favorizat consolidarea funcțiilor unei economii naționale.

Ceea ce distinge acest proces este recuperarea și încorporarea în formulă mai dinamică a componentelor tradiționale fiecărei părți din teritoriul întregit și înscrierea economiei pe traiectoria de durată în transformarea de conținut, de potențial și pondere a ramurilor economiei după cerințele economiei moderne. Trebuie menționat că, la această recalibrare a structurii economiei, programele politice, în principal cel liberal și cel țărănist, în ciuda declarațiilor de puritate în privința scopurilor presupuse de formulele *prin noi înșine* și *porți deschise*, au fost permissive soluțiilor complementare, liberalii nerespingând cooperarea cu capitalul străin, iar țărăniștii neblocaș ascensiunea capitalului autohton.

În primele două decenii postunire, s-a remarcat trendul ascendent al economiei, performanțele industriale fiind chiar spectaculoase, fapt dovedit și de reziliența surprinzătoare la efectele de contagiune ale crizei economice declanșate în SUA în 1929. Asocierea celor două valori-țintă ale modernității, statul național și economia națională, a repus destinul țării și al locuitorilor ei în consonanță cu așteptările istorice și a constituit premisa unei evoluții recuperatorii accelerate, probele de reușită devenind elocvente statistic, bunăoară prin datele economice ale anului 1938, între altele, convertibilitatea monedei naționale luminând firmamentul progresului realizat.

Starea economică postunire poate fi și în situația României o probă a raționalității rețetei moderne de dezvoltare, pornind de la cele două procese de bază, unul rezultat al revoluțiilor naționale centrate pe emancipare individuală, socială și națională și celălalt ca produs al revoluțiilor industriale, economia națională de tip industrial. În cazul nostru, a fost evidentă o opțiune de a păstra funcționalitatea economiei agrare, dat fiind potențialul natural, inclusiv uman și în privința tradiției, dar și de a racorda economia națională la tendințele de secol XX, în primul rând, ale industrialismului. Nu diferit, deși din altă perspectivă, cea a experimentului ideologic sub controlul totalitar al partidului unic, cu alte mijloace și strategii înscrise în ceea ce se numește dictatură de dezvoltare, a procedat regimul comunist, cu accent deosebit după 1964, cu un vârf în deceniul opt.

Intervalele 1920–1938 și 1964–1980, dincolo de dispute pe strategii politice sau de excese ideologice, au putut demonstra că dezvoltarea economică este o temă de implicare politică în mobilizarea resurselor, că ea poate să devină o realitate și în condiții de compromis, și în condiții de sacrificii, dar că saltul pe calea industrializării, forțarea ritmurilor asimilării organice a tiparelor ei comportamentale constituie o condiție insuficientă pentru a se securiza performanțele modelului modern de dezvoltare, în absența utilizării concordante a principiilor ce țin de libertatea care permite implicarea și inovarea socială. Primul interval al industrialismului a fost favorizat de încurajarea inițiativei libere, dar a fost privat de continuitatea efortului național în condiții de schimbare a jocului geopolitic, iar intervalul următor a primit impuls în condițiile instaurării economiei de comandă – mobilizarea maximă a resurselor, iar mai târziu, încurajarea deschiderii externe și a acceptării de către Occident a transferului tehnologic. Industrialismul însă a eșuat din motivele deviației de comportament a conducerii politice, cu consecința izolării de sursele modernizării și degradarea structurii tehnice a economiei naționale (Dinu și Brateș, 2014).

Merită remarcat faptul că fracturile pozitive, de tipul capitalizării și industrializării, au avut soartă scurtă în istoria ultimului secol, în schimb, fracturile negative, mai ales cele ideologice, s-au dovedit mai rezistente.

e. Antamarea extremelor. În evoluția economiei naționale din ultimul secol sunt caracteristice, pe fondul nematurizării efective a consecințelor modernității, mai ales privind cele două magistrale transformăionale, statul național și economia națională, dese oscilații în strategii, adesea frizând extremele în raport cu modelele normale. Trebuie arătat că, de-a lungul acestui secol, strategiile de dezvoltare n-au fost nicidecum cumulative pe partea de experiență socializată și de rezultate asimilate. Acestea s-au contrararat atât principial, cât și în privința substanței.

Fractura radicală, ale cărei costuri încă le resimțim, s-a produs odată cu ocuparea bolșevică și declanșarea destrucției sistemului societal și economic dezvoltat cu oarecare continuitate începând cu a doua parte a secolului XIX. Practic, a fost vorba de aplicarea brutală a regulilor ocupantului și a modelului său ideologic, prin care, sub pretextul declanșării revoluției comuniste, s-a produs cea mai violentă transformare contra naturii, de la statul care ambiționa să intre în logica democrației și economia care începuse să se structureze în baza liberei inițiative la statul totalitar comunist și la economia centralizată pe baza proprietății unice de stat.

Ceea ce academic poate fi numit tranziția postcapitalistă, himera întreținută de materialismul istoric și teoria socialismului științific, a fost cea mai mare catastrofă prin care s-au anulat șansele României de a spera să desăvârșească procesele modernității. În ciuda clamării mersului înainte, țara și locuitorii ei au intrat în deșertul experimentului comunist pe care îl va traversa mai mulți ani decât au fost necesari lui Moise să-și ducă semenii în Țara Făgăduinței. Ceea ce s-a acumulat ca avuție în această perioadă, asemeni vițelului de aur din povestea veterotestamentară, care ar fi industrializarea, trebuia practic abandonat în ceea ce a fost marea ieșire din bucla comunistă, în necesara, dar și subita destrucție a vechiului sistem politic, tranziția postcomunistă. Într-un fel dictat de mersul lumii, s-a ajuns ca o extremă experiențială la scara societății românești să nu poată fi depășită decât tot de o mișcare istorică de o forță transformatoare la fel de radicală.

Doar că, pe plan uman, ajung să se suporte nu doar costurile economice, ci și cele care privesc esența naturii umane, șocurile schimbării afectând pe termen lung energia creatoare într-un nemeritat joc de bursă cu idealul. Schimbările radicale postcomuniste vin din rațiunile regăsite ale libertății, întâmplare, evident, și prin conveniențe geopolitice, ceea ce se justifică implacabil în termeni de necesitate. Însă refacerea traiectoriei firești a evoluției societale, tranziția postcomunistă, a trebuit să fie o extremă acțională, în sensul că a trebuit să dea un răspuns categoric la violentarea acestei traiectorii prin tranziția postcapitalistă care a întrerupt brutal firul evoluției istorice la jumătatea secolului trecut. Lecția fracturilor în mersul vieții unei țări și societăți este una din care să se învețe că șansa continuității nu este doar o problemă de consens național, ci și șansa de a putea să determini parametrii favorabili destinului național în voința sau conjunctura care structurează ordinea în lume.

2. POLITICA, ÎNTRE REPREZENTĂRI AUTOHTONE ȘI TIPARE GEOPOLITICE

Se spune că nimic din ceea ce vine de afară la un organism sau sistem nu are câștig de cauză dacă nu sunt factori permisivi în interior, principiu valabil din perspectiva biologiei, dar și din cea a sociologiei. Mereu invitată să se aplece spre problemele condiției oamenilor în ceea ce se poate face pentru a actualiza mediul social la standardele vremii, politica la nivel național la români s-a consumat între ambiții personalizate și imitații interesate.

Realizările vizibile, în acest context, ale părții echilibrate din politica națională au fost la nivel local, unde, într-o prelungire a forței comunității rurale structurate de repere morale surprinse cultural de conceptul cumințeniei, funcționează nevoia de a ține seama de opinia semenilor. Peste timp, de la momentul astral al Marii Uniri, când au rezonat trăirile, au coincis motivațiile și s-au sincronizat impulsurile vieții sociale la ambele niveluri, local și național, cumva asemănător au stat lucrurile și în susținerea schimbării regimului comunist în 1989.

Dincolo de aceste momente, aproape fără întrerupere de tendință, deși cu alte mijloace și scopuri, s-a făcut simțită ruptura dintre politica la nivel central și cea la nivelul comunităților. Dacă este să identificăm cea mai acută nevoie în cursul modernizării României pe căile sinuoase oferite de conjunctura globală, aceasta a privit consensul dintre cele două niveluri. Această stare de lucruri explică în bună măsură recurgerea, pe perioade de aproape șapte decenii, la formule de guvernare autoritariste și dictatoriale, înzestrate cu putere de constrângere.

a. Malaxorul istoric al elitelor. Probabil că destinul de tragedie greacă al poporului român nu este mai vizibil altundeva, ca și consecințele cele mai devastatoare, decât în mersul elitelor naționale. Doar dacă ne uităm la ceea ce s-a întâmplat în istorie cu dese transferuri ale teritoriului național între imperii, cu efecte adeseori radicale nu doar pe latura culturală, ci și a statusului elitelor, de la substituirea lor cu elite alogene până la exterminarea grupurilor celor mai reprezentative, putem susține că adevărata sursă a fixării țării în periferie a fost funcționarea unui malaxor de erodat elitele.

Indiferent la care motive se poate apela în validarea acestui trist adevăr, iar acestea chiar sunt multe, un lucru le leagă, și anume disputa între imperiile care au flancat destinul nostru istoric și care au dezvoltat aici de la rețele de influență la programe și acțiuni de subordonare și/sau substituire a elitelor naționale. Într-un cadru aproape instituționalizat, cazul elitelor pașoptiste, ca și al elitelor care au creat statul național modern, culminând cu cel al elitelor interbelice, ilustrează o mașinărie de destructurare, diluare sau lichidare a acestora, mereu alimentată cu combustibilul geopoliticii. Nu s-ar zice că această mașinărie și-a încetat vreodată forța distructivă, ceea ce s-a numit de-a lungul timpului *proiecte ratate, generație de sacrificiu* sau *deceniu pierdut* fiind expresii care marchează efectele erodante în plan uman și național.

Consecințele cele mai profunde ale schimbării violente a elitelor se regăsesc în ratarea succesivă a proiectelor de modernitate, acumulările în fondul de experiență a guvernării nefiind posibile, eșalonul din care conducătorii treburilor publice ar fi fost necesar să fie extrași aflându-se mereu în refacere. În felul acesta, cultura democrației, cultura legalității și cultura antreprenorială, reperatele care dau consistență acțiunii sociale și asigură energia finalității, ca și corespondentele lor în plan comportamental n-au avut centru de iradiere, dar nici solul pe care să se maturizeze. Profilul liderului politic care să fie om de stat sau administrator al vieții publice, ca și prelungirea reflexelor acestuia în casta funcționarului public rămân greu de fixat pe valori perene care să susțină eficiența mecanismelor societale producătoare de civilizație.

Improvizația la nivel de conducere, ca scenariu și ca distribuție pe roluri, a fost rețeta inevitabilă. Aceasta explică oarecum și predispoziția repetată de a refuza continuitatea pe marile direcții și proiecte definite de modernitate, de a se fi luat mereu de la capăt, cu fiecare schimbare electorală sau de regim politic, traseul urmat de țările dezvoltate, de a se fi substituit viziuni personale cu tendințe istorice inevitabile din punctul de vedere al dezvoltării sociale. Influența negativă directă a malaxorului elitelor se poate constata în modul în care a baleiat comportamentul social între ideal și funcțional în viața națiunii, cu deosebire în ceea ce se numește eșuarea în proiect.

Distanța dintre starea generală a performanței dezvoltării resimțită la nivelul aspirațiilor și cea trăită concret s-a menținut mereu semnificativă, factorul favorizator fiind discontinuitatea la nivelul elitelor, atât din punct de vedere biologic, cât și al fundamentelor culturale. Elitele s-au dovedit oricând reglatorul fin al racordării națiunii la ritmurile și tendințele progresului, absența lor însemnând decuplarea țării de la modernitate. În termeni la zi, în era comunicațiilor, această diferență se vede în starea infrastructurii de transport, cu contraperformanța simbolică a inexistenței unor autostrăzi și căi ferate de mare viteză care să lege provinciile istorice ale țării, în ciuda proiectelor lansate sub diferite formule de guvernare.

b. Licitarea interesului național. Cu excepția Marii Uniri și a aderării României la NATO/OTAN și UE, când voința geopolitică a coincis cu interesul nostru național, în ultimul secol sunt etape semnificative de sens contrar, cu impact negativ asupra cursului istoriei țării. Dintre acestea se detașează trei, cu consecințe radicale și de durată, prima concentrând suita de evoluții interne care au dus la instalarea influenței Germaniei hitleriste, a doua marcând cursul politic luat de țară sub ocupația sovietică și a treia fiind decizia regimului Ceaușescu de a ieși din înțelegerile cu finanțatorii externi și de a instala autarhia.

În siajul acestor etape s-au desfășurat evenimente care au supralicitat destinul țării pe toate planurile. Toate au condus la fracturi profunde ale proceselor specifice modernității, au indus brutal pierderi de substanță economică, fie ca despăgubiri și distrugeri de război, fie ca autodistrugere, în formulele de schimbare violentă, de haos specific revoluțiilor și de furie socială. Trebuie remarcat faptul că

aceste etape nu au fost rezultatul alegerilor raționale, ci al angajării forțate de către eșalonul de vârf al statului în vârtejul aranjamentelor geopolitice, ca opțiune personală, dincolo de voința națională, dar sub dictatul agresorilor și al scenariilor globale.

Practic, într-un interval istoric de peste o jumătate de secol, istoria țării s-a făcut contra voinței interne și a interesului național, acestea fiind înfrânte sau deturnate prin teroare. Cel mai grav lucru este că etapele acestea au fixat țara în subdezvoltare, au secătuit resursele naționale și de inovare socială, efectele lor prelungindu-se dincolo de interval, subminând proiectele de schimbare.

Prin durată, regimul politic instalat de armata sovietică de ocupație a inițiat exterminarea reprezentanților oricărei alternative la calea comunistă, iar prin mecanisme de propagandă, filtre de selecție ideologică și proceduri drastice de acces la resurse, a creat reflexul paternalist și mentalitatea subalternă, forțele subtile de dizolvare a emancipării individuale și a liberei inițiative. Dovada este dată de contorsionarea căilor urmate în tranziția postcomunistă, care s-a materializat în destrucția necontrolată a structurilor funcționale ale economiei centralizate și în improvizația proiecțiilor de construcție a economiei de piață, ceea ce a generat turbionul alegerii modelelor și ruleta ținutelor strategice (Dinu și Brateș, 2014).

Marea ruptură de regim politic din 1989, printr-un puternic sprijin popular, a fost forma salutară, în termeni sociali, a schimbării, expresia concentrată a voinței mulțimii, deci antrenând, paradoxal, produse comportamentale formate de educația colectivistă. Tranziția propriu-zisă la capitalism s-a dovedit o problemă mai dificil de rezolvat, în absența actorilor cu voință individuală forțată de cultura angajamentului pe calea asumării riscului investițional pe cont propriu pentru crearea de avuție și proprietate privată. Singurele impulsuri pentru configurarea profilului de agent al noii societăți capitaliste au venit pe calea memoriei sociale a unui număr redus de oameni care avuseseră experiența economică precomunistă. Dislocările de experiență capitalistă produse de experimentul colectivist zădărnicesc progresele așteptate în construirea societății capitaliste, deși sunt vizibile și cumva explicit ireversibile evoluțiile economiei de piață.

Funcționalizarea societății capitaliste merge mai greu până se reface clasa socială legată de capital, deși economia de piață s-a consolidat mai repede pentru că a beneficiat de contribuția capitalului și capitaliștilor străini. Putem vorbi de o asimetrie din acest punct de vedere, surprinsă în limbajul comun de expresii de genul „capitalism fără capitaliști”, „economie națională fără capital autohton”. Refacerea traseului istoric al capitalismului românesc prin tranziția postcomunistă se dovedește unul nu simplu, mai ales în cvasiabsența actorilor cu experiență alternativă la modelul comunist. Singura formulă care poate să securizeze tranziția internă la capitalism, inițial mai mult imaginată după scheme abstracte ale unei economii teoretice de piață decât realizată în termeni funcționali, transformarea structurilor societale în acord cu valorile democrației și statului de drept care să sprijine economia de piață și societatea democratică (Dinu *et al.*, 2006) rămâne

desfășurarea temeinică a tranziției exterioare, ținând modelul european de economie și societate, prin proiectul de integrare în UE (Văcărel, 2016).

3. ECONOMIA ÎN SPECTRUL SENSIBILITĂȚILOR TEORETICE, PRAGMATISMULUI INDIVIDUAL ȘI REȚETELOR IMPUSE

Traectoria economiei urmează, într-un fel sau altul, traiectoria societății. Dar, sub impactul ideologiilor, tentația experimentelor este mai mare în economie, recunoscută în interiorul ciclului electoral sau chiar, uneori, sub influența viziunii unor personalități politice. De aceea, economia României a avut fracturi și discontinuități mai dese decât a avut societatea din punctul de vedere al impactului schimbării de sistem sau regim politic.

Ceea ce traversează întreaga perioadă este relativa decuplare a tiparelor politice asupra economiei, oricare au fost acestea, de modelul care subîntinde fibra experiențială a subzistenței de-a lungul istoriei, economia comunităților rurale și a gospodăriilor țărănești, în spectrul căreia s-a găsit și încă se regăsește marea majoritate a populației, într-un fel mascat de viziunea administrațiilor privind statutul localităților. Fără să fie o exagerare, spre deosebire de ceea ce a fost la vedere ca mod de constituență oficială a economiei, impulsionată prin politici publice și acțiune administrativă, cuplată la trendurile vremii, adeseori urmând cu succes procesele modernității, cum ar fi industrializarea, cu performanțe pe partea de rezultate, inclusiv ca pondere în total, partea majoritară a economiei, ca întindere geografică și ca număr de populație, a rămas mereu în prelungirea tradiției economiei de subzistență, deși a suportat experimente și utopice, și distopice.

Un aspect oarecum de dispută este caracterizarea economiei sub aspectul cel mai general, adică tipul de economie redat printr-o expresie sugestivă. Cel mai puternic exemplu este denumirea, cu multe variații, care a avut o largă utilizare, inclusiv propagandistică: „economie eminentemente agrară”.

a. Cavalcada profilului economiei. Suita de expresii sugestive privind profilul economiei constituie firul roșu al unei istorii a intervenționismului politic în evoluția naturală a acestui domeniu al vieții sociale. Într-un fel concentrat, caracterizarea profilului surprinde starea economiei în raport cu standardele vremii și cumva aproximativ marchează evoluția spre formule considerate complexe din punctul de vedere al valorificării resurselor și al competitivității, pe fondul asimilării metodelor tehnice de tip industrial. De la profilul de economie agrară la cel de economie agrar-industrială sau, numită după interese conjuncturale, industrial-agrară, cu puseul dotării tehnologice din deceniile șapte-opt ale secolului trecut concordante cu economiile dezvoltate, când se vorbea de economie industrializată, jocul lingvistic s-a pliat pe proiecte politice mai mult sau mai puțin consistente.

Dincolo de etichete, economia a cunoscut atât de dese reprofilări, chiar schimbări radicale, unele violente, în structură, încât acumulările necesare pe planul funcționalității, așezate pe maturizarea experienței unei economii funcționale n-au fost posibile. Ca atare, economia României se prezintă de-a lungul ultimului secol în configurații fracturate și cu o evoluție contradictorie, adeseori cu sensuri opuse. Probabil că aici se vede cel mai bine faptul că economia este încastrată în societate și că, astfel, urmează cursul societății.

La noi mai există suplimentar un factor care acutizează sinuozitatea cursului economiei în plasa societății: dependența cvasicontinuuă de tribulațiile statului și ale guvernării. Din punctul de vedere al finalității proceselor economice, rolul statului a fost mereu de prim-ordin, indiferent de orientări geopolitice, preferințe ideologice sau scenarii transformatoriale. Statul și societatea sunt pentru economia României ancadramentul definitoriu al direcției și profilului economiei. Fie ca economie de război, fie ca economie centralizată, dar și ca economie de tranziție, reperul definitoriu de unde decurg impulsurile în mecanismul economic a fost țesătura de interese din jurul statului. Funcția economică a statului a fost cea mai proeminentă mai mult de jumătate din veacul ultim, afectând proprietatea înainte de toate, până la stadiul în care statul a devenit unic proprietar sau deturnând pe principii de grup sau politice funcționarea mecanismelor de distribuire a avuției. Durata acestor stări a consolidat comportamente rentiere ale căror manifestări se văd chiar și în prezent.

Nu este forțată concluzia că modul în care a fost implicat aparatul de stat în economie aproape fără întrerupere din 1938 încoace a făcut posibilă preferința pentru proiecte formale de modernizare a economiei, inclusiv prin industrializarea socialistă, în structura sa păstrându-se trăsăturile de economie marcată ca profil de ponderea copleșitoare a populației în spațiul rural și în agricultură. Acest lucru s-a văzut după 1989, când în structura socio-ocupațională a populației circa zece puncte procentuale s-au deplasat din nou în mediul rural, România consemnând cea mai fragilă evoluție spre condiția de economie industrială. Dacă punem la socoteală raportul invers față de populația rurală privind contribuția agriculturii la PIB, problema profilului economiei este una cronică și foarte greu de rezolvat, mai ales în raport cu nevoia de performanță și specializare (Iancu, 2003).

b. Economia voluntarismului politic. Intervalul de timp al cavalcadei profilului economiei ocupă aproape două treimi ale secolului din urmă. Doi sunt factorii esențiali care au favorizat acest mod de evoluție, unul intern, având sursa în slaba configurare și lipsa de continuitate a elitei economice, celălalt extern, definit de dependențele create geopolitic și de ordin militar. La drept vorbind, istoria profilului economiei României este, conform unei formule nu lipsite de semnificații facile, istoria regimurilor politice și a regimului internațional al țării. Această dependență explică starea configurării precare a economiei în raport cu marile tendințe specifice modelului de dezvoltare al modernității industriale, cumva chiar imposibilitatea ruperii de chingile periferiei, o zonă geografică și socială suspendată între valori ideologice și proiecte politice, care este condamnată să

experimenteze soluții contradictorii, chiar radicale, să deschidă și să închidă bucle ale evoluției aproape din generație în generație.

Factorii menționați mai sus și-au amplificat efectele printr-un exercițiu marcat subiectiv, cu exces de improvizații în decizia managementului național, între linia definitorie doctrinar pentru o entitate politică și pașii urmați de conducere, fiind prea adesea o fractură evidentă. Mai mereu, liderii au fost mai puternici decât structurile cu care își impuneau gândirea, probabil aceasta venind din subteranele istoriei politice desfășurate fără respectarea unor reguli larg acceptate privind legitimitatea funcțiilor publice. Funcția publică în România a continuat să ilustreze sensul medieval al economiei politice; funcția publică se obține prin tranzacție, este destinată să acumuleze avuție pentru funcționar (salariul oficial fiind modic), se exercită prin comision și se securizează prin tribut.

Aceste aspecte țin de nematurizarea procesului de emancipare, pe toate aliniamentele, individual, social, național, de slaba internalizare a procedurilor raționale reprezentate de birocratie. Golul din acțiunea publică neacoperit prin emancipare a însemnat oscilații permanente de comportament în raport cu normele culturii legalității, care surprind tendințe de la furtișagul mărunț, acceptat tacit, până la desconsiderarea legii, nesancționată adesea sau sancționată formal.

România a cunoscut în acest secol mai multe puseuri de voluntarism politic. Forma sa extremă, cu cele mai persistente consecințe a fost intervalul regimului comunist. Declanșat ca voință teroristă a ocupantului, comunismul a sfârșit prin a ajunge forma dependentă de voința unei persoane. În toate expresiile lui, comunismul a evoluat fără să fie posibilă luarea în calcul a voinței populare, în ciuda eforturilor propagandistice. În fapt, putem vorbi de confiscarea propagandistică a voinței publice sub forma voinței unipersonale a liderului, un fel de transfer metafizic de reprezentare, în definitiv, culmea voluntarismului societal. În context, totul se conforma voinței unice, economia însăși fiind formula fidelă a voluntarismului politic drapată în concepte-bidon de genul proprietății socialiste unice de stat sau a întregului popor.

c. Oscilațiile capitalului social. În sens sociologic, România a fost privată de posibilitatea de a urma firesc traiectoria modernității, ceea ce a însemnat să nu aibă forța vie a acțiunii, singura capabilă să țină țara alături de țările dezvoltate. Este cumva determinant faptul că sensul proceselor politice care au urmat după un deceniu de la Marea Unire a fost potențial contra așteptărilor oamenilor, fie că ele au fost alimentate de energii interne favorizate de climatul european, fie pur și simplu au fost prelungirea unor mișcări de aiurea. Ceea ce reprezintă capital social pus la temelia progresului modern al țării a fost mereu sufocat de agende politice adverse.

Ingredientul esențial pentru dezvoltare și modernizare care este capitalul social, sursa echilibrului înaintării și energia inovării sociale, nu a potențat climatul necesar bunei funcționări a resorturilor eficiente ale țării. Ceea ce numim capital social este un potențial constant de acțiune creativă, actualizat doar prin utilizare

sau prin existența contextului în care acesta să se manifeste inovativ. Trebuie spus că, în experimente sociale, cu atât mai mult când acestea sunt contra naturii, capitalul social este ocolit sau utilizat simbolic. Acolo unde s-a creat impresia unor rezultate deosebite, mai ales în regimul comunist, a fost vorba de deturnarea funcționării capitalului social ca factor propulsant al înclinației pentru soluții aplicate de sus în jos la problemele societății și țării. Soarta capitalului social a fost vitregită de funcțiile sale aproape trei sferturi din ultimul secol.

Consecințele negative ale slăbirii capitalului social se văd în ultimele două decenii și jumătate, în care proiectul de schimbare, practic de închidere a buclei deviante a istoriei experimentului comunist și reluarea traiectoriei capitaliste, întâmpină dificultăți de angajament, ca și de aderență la obiective decisive pentru recuperarea rămănerii în urmă. Dar, înainte de toate, capitalul social a arătat degradarea suferită în timp prin insuficientul suport de energie creativă în geneza subiecților proprii ai acțiunii capitaliste. Alături de memoria socială, capitalul social constituie nucleul de rezistență în fața agresiunilor utopice, sâmburele din care poate încolți ceea ce salvează societatea de la pierderile de valori în cazul buclelor experiențiale deviante, din care se regenerează vectorii pozitivi ai acțiunii umane, singurii compatibili cu calea evoluției naturale.

d. Ieșirea din periferie. Raportarea la valorile definitorii ale lumii moderne arată că România a realizat unele lucruri, dar altele rămân în continuare deziderate. Am vorbit mai sus de structura socio-ocupatională a populației, dezechilibrată din perspectiva unei societăți în era postindustrială, dar aproape toate aliniamentele asociate cu aceasta sunt departe de a fi atins standardele vremii. Statistica prezentată în acest volum arată clar că, pe partea nivelului și a modului de viață, caracteristicile, cu deosebire în privința sărăciei, sunt în multe privințe specifice stării de subdezvoltare. Sociologic vorbind, nu în toate privințele și, oricum, nu definitiv, unde sunt progrese notabile, România nu a șters amprenta periferiei în care istoria pare să o fi fixat în veacurile din urmă.

Explicația modală este că România a avut o evoluție sinuoasă, adeseori cu câștiguri pasagere și pierderi repetate în termeni de progres modern, mai ales economic, prin care calitatea vieții și mediul de viață să înregistreze saltul necesar. Cauza profundă vine din starea de criză în care a fost menținut potențialul social pentru dezvoltare, ca urmare a agresiunii pe partea de statut internațional al țării, unde dependența externă a fost mereu schimbată și în privința alianțelor, și în cea a ocupanților, zădărniciind acumularea și manifestarea factorilor organici de progres. Periferia chiar a căpătat reziliență la schimbare, atât timp cât schimbarea a intrat în conștiința publică, în motivația pentru acțiune ce asigură eficiența utilizării capitalului de încredere, forma subtilă a capitalului social, și mai degrabă aduce o înrăutățire a lucrurilor.

De altfel, aceasta pare să fie caracteristica proprie stării noastre de periferie, echivalentă cu o reacție adversă, de fixare în periferie, chiar cu o atitudine de *non-combat* pe calea modernității, fiind vorba de o specie rară de autoimunitate la schimbare. În această situație, suntem în prezența unei fracturi profunde a

resorturilor modernității, întrucât sunt afectate predispoziția pentru acțiune și rezerva de toleranță la schimbare. Într-un fel paradoxal, opțiunea pentru schimbare violentă ține de mecanismele particulare de apărare în fața posibilității răului, inclusiv în proiecte promițătoare. Comportamentul condiționat de periferie ia forme non-standard, absenteismul și neimplicarea, agitația și frenezia, anomia socială, conservatorismul, ocolirea normei, violența și conformarea, în dozări periodice, complică tabloul acțiunii sociale, așază imagini tonice alături de imagini tulburi, scene agitate și momente de inspirație într-o compoziție cromatică cu multe nuanțe neobișnuite (Dobrescu, 2002).

Ieșirea din periferie înseamnă un tablou care să reunească rațional lucrurile, să transpară cu ușurință sensul aranjamentelor sociale și internaționale, împreună cu culoarea dominantă a voinței constante, în logică transgenerațională, de a urma finalitatea proceselor esențiale ale modernității. Vizibilizarea acestei nevoi ar trebui să fie posibilă în calitatea climatului social, în urbanizarea confortului individual și comunitar, în consistența efectelor cumulative ale acțiunii umane și ale vieții publice, în predispoziția evidentă pentru starea creativă a spiritului.

4. MODERNITATE ÎN VALURI

Cu toate tarele unei evoluții contradictorii a cărei rezonanță cu fondul afectiv uman a fost prea adesea brutal forțată, pentru că idealul de viață și acțiune a fost supus vârtejului valorilor și modelelor, periodic s-au văzut semnele renașterii, încununate de împlinirea visului unității naționale. Se știe că tipul actual de civilizație euro-atlantică este consecința prefacerilor în structura societății umane și a lumii în ansamblu, derivate din ideile Iluminismului, mai întâi în forma sa luată de mișcarea deschisă de reformă, cu consecințe extinse la construcțiile societale în jurul principiului suveranității, apoi de expresia sa rațională cunoscută drept prima revoluție industrială.

România a fost nevoită să abordeze modernitatea industrială aflată fiind în cazanul mereu sub presiune al zonei sale geografice cu decalaje de timp și de generații tehnologice industriale. Această stare a însemnat că, și atunci când a decis să fie în siajul țărilor care aveau deja un avans pe calea dezvoltării industriale, n-a putut-o face pe termen lung, și atunci când a fost obligată să urmeze alt traseu, schimbat brusc și în raliu cu valurile industrializării, cu atât mai mult când a trebuit să părăsească direcții și sensuri corecte în istorie pentru cauze conjuncturale, modernitatea a fost subminată, zădărnicită sau retroversată. Consecința desincronizării cu funcționarea tiparului geografic și temporal al modernității creat de revoluțiile industriale s-a tradus concret prin decalaje, iar decalajul este responsabil de decuplarea climatului social de la asumarea riscului inovației sociale capabile să securizeze parcursul dezvoltării fără sincope, adică unde acumulările de experiență

și materiale sunt posibile, iar acestea susțin ritmul, profunzimea și amploarea emancipării.

a. Industrializare dus-întors. Încercările de recuperare a căii de dezvoltare deschise de revoluțiile industriale, cu vârfuri în deceniile patru, șapte și opt ale secolului trecut în privința industrializării s-au dovedit fragile, în multe aspecte fiind chiar experimente de transfer tehnologic sau de capital. Racordarea economiei României la industrialism s-a făcut semnificativ prin contagiune, care a impulsionat și factorii interni, dar manifestarea acestora a fost, cu rare excepții, mereu în plasa forței industriale din exterior. Cum s-ar spune, în mai toate etapele ultimului secol, economia României a făcut obiectul extinderii efectelor și instrumentelor economiei țărilor dezvoltate sau de ocupație.

Sub aspect general, cel mai caracteristic aspect al industrializării a fost evoluția în salturi, nu de fiecare dată cu sensul înainte, discontinuitatea procesului însemnând în definitiv ieșirea din schema câștigătoare pentru progres, neparcurgerea cap-coadă a tendințelor fiecărei evoluții industriale. În plus, acumulările necesare pe partea experimentală, regăsite în asigurarea fondului de continuitate prin creativitate socială în logica dezvoltării, au fost risipite periodic, imaginea peste timp a industrializării fiind a unui proces *sui generis* cu dus și întors, în funcție de preferințele ideologice sau de *pattern*-urile dependenței geopolitice.

Prea adesea a contat motivația modelului politic, și nu avantajele modelului industrial de economie, așa cum a fost el impus de unele țări. Atât de adânc s-a imprimat acest mod de influență la nivelul deciziei strategice naționale, încât și atunci când libertatea a devenit o realitate nu s-a reușit să se urmeze algoritmi funcționalizării industrialismului, cu atât mai puțin maturizarea acestui proces al modernității, fie în termeni naționali, fie în contextul economiei deschise. Ceea ce părea o revenire, inclusiv ca potențial, a industrialismului românesc, fie el și în condițiile unei dictaturi de dezvoltare, a fost abandonat pentru motive ideologice de tip autohtonist și de adversitate ideologică în înțelegerea cooperării tehnice.

În subteranele mentalității autodistructive, curente de opinie, ca și mentalitatea adversității devenită un fel de reflex social condiționat de lungul experiment colectivizat, alături de resurecția memoriei sociale pe culoare revendicative au lucrat în contra continuității industrializării prin utilizarea acumulărilor anterioare și dincolo de prăbușirea comunismului. În felul acesta, România a cunoscut într-un secol, practic, cel puțin trei reluări de la zero a experienței industrializării⁴.

b. Capitalizare și decapitalizare. Consecința negativă cea mai puternică asupra modernității economiei, ca și a societății românești în ansamblu pe care a

⁴ O imagine a parcursului industrializării României în ultimul veac se poate reconstitui din lucrări sau fragmente analitice aparținând mai multor autori: Ion N. Angelescu, Virgil Madgearu, Mircea Vulcănescu, Nicholas Georgescu-Roegen, Roman Moldovan, Vasile Malinschi, Ion Blaga, Nicolae N. Constantinescu, Cezar Mereuță.

avut-o succesiunea construcție-destrucție a sistemului industrial a fost precarizarea procesului care asigură funcționarea capitalismului, inclusiv prin formarea agenților specifici acestui model de civilizație, crearea capitalului național. Este un adevăr evident că nu se poate spera să se ajungă la modelul de economie centrată pe piață cu capital autohton care nu atinge masa critică în forța de tracțiune pe calea dezvoltării, după cum devine o *fata morgana* societatea capitalistă în care nu există o pondere decisivă de antreprenori proveniți din acea societate.

Mecanismele utilizate în generarea fluxurilor umane și materiale specifice economiei și societății eminamente capitaliste s-au dovedit în ultimul sfert de veac mai degrabă cu funcțiuni compatibile cu experimente de utopie morală, chiar ca o versiune intervenționistă asupra comportamentelor lucrative și a inițiativei private, cu scopul de a se ajunge la un capitalism fără capitaliști, un fel de proletcultism pe dos. Oricum, indiferent de argumentele contextuale, distrugerea de substanță economică în primul an postdecembrist, vizibilă cu ochiul liber încă în zonele industriale și în cele agricole, dar și în stațiunile turistice, chiar abandonarea rolului statului de a asigura protecția avuției naționale au zădărnicit propensiunea pentru capital, capitalizarea atât de necesară în a marca ruptura de economia centralizată.

Paleta acțiunilor în contra tendinței firești de pregătire a condițiilor relansării economiei capitaliste a fost mult mai largă, voluntarismul politic puternic exersat în comunism făcând ravagii și după schimbare, formulele de decapitalizare directă a societăților comerciale, între altele, prin lichidarea părților sociale la fostele întreprinderi de stat și obligarea lor să se racordeze la concurență fiind un exemplu relevant. Așa se face că declanșarea procesului de transfer al proprietății de stat la particulari nu a mai putut să ia forma vânzării de afaceri, ci de active, practic terenuri și construcții devenite surse de fier vechi.

Baza capitalizării și a declanșării logicii economiei de piață a fost practic lichidată încă din fașă, ceea ce explică în bună măsură precaritatea capitalului autohton, care, în absența apetitului pentru risc investițional, atât pe fondul lipsei de experiență antreprenorială, cât și al sistemului legislativ contradictoriu și fluid, nu a putut echilibra presiunile concurențiale și instalarea stării de piață de consum în economia românească. Putem considera că a fost vorba chiar de o inadecvare strategică în tranziția la capitalism, traversată, între altele, de inversarea rolurilor în apariția proprietății private, transferul fără echivalență al proprietății de stat la particulari captând toate energiile, care astfel n-au făcut ceea ce era firesc, efortul de creare de proprietate prin deschiderea de noi afaceri. În tranziția postcomunistă a contat, cum relevă o zicere ironică în spațiul public, împărțirea, și nu înmulțirea, prelungind, cumva tot ironic, modelul tranziției postcapitaliste din perioada 1945–1948.

c. Emigrare/imigrare Decalajele de capitalizare și întârzierea în maturizarea proceselor modernității au generat un proces cu implicații conexe nebanuite, în mod vizibil, asupra factorilor dezvoltării, cu precădere populația, energia inefabilă umană indispensabilă străpunerilor de ritm și de orizonturi ale proiectelor de progres.

Nu încapă îndoială că oriunde nu se ating așteptările în materie de confort și civilizație, unde sinergia socială nu atinge pragul de siguranță al dezvoltării sau unde lucrurile ce țin de viitor sunt gândite ciclic în termeni utopici, ratându-se proiectele de ieșire din periferie, efectele asupra factorului uman al dezvoltării, mai ales pe dimensiunea lui economică, iau forma abandonului. Fațetele acestui fenomen sociologic – și cumva de psihologie socială în împrejurări vitrege – se materializează pe un spectru larg, de la mimarea performanței sau, în cazul celor mai inventivi, despărțirea de sistem, ca în regimul comunist, la migrația economică sau chiar stabilirea în altă țară, ca în zilele noastre.

Partea critică a acestui fenomen complex este atunci când cumulumul de soluții individuale la provocările mediului social, economic și politic devine regularitate semnificativă statistic în opțiunea publică. Înțelegerea dimensiunii fenomenului ca pondere a emigrației în total populație nu este pe deplin corectă, adevărul apărând ca fiind foarte grav prin raportare la populația activă și solicită soluții rapide, de ordin ultimativ, când realizăm că este vorba de partea cea mai eficientă a populației active. În limitele acestui proces, se vede că soluția individuală îndreptățită în termeni de libertate închide între paranteze soluția națională de dezvoltare, relația de cauzalitate trebuind să fie interpretată în sensul în care soluția națională a întârziat prea mult sau a fost ratată și deci a dus la anomie socială. În plus, în epoca revoluției informației și a comunicării, alegerea soluției individuale este simplu de luat și pus în aplicare, ceea ce arată că, pe partea de reglaj fin a mecanismelor societale, lucrurile sunt necorespunzătoare.

Toate acestea definesc realitatea rămânării în urmă, pierderea trenului modernității, tot mai evidentă agresiune a imposibilităților, de la recuperarea decalajelor de dezvoltare, acoperirea breșelor în coeziunea comunității, evitarea inconsistențelor în strategii la depășirea consecințelor provenite din deformările ideologice și experimentele societale, din trăirea baloanelor utopice la scara unu pe unu.

d. Inversiunile idealului uman. Dincolo de orizontul regimurilor politice, în semnificațiile cărora omul își decantează obiectivele de acțiune și opțiunea pentru mijlocele și căile la care apelează pentru existența de zi cu zi, există ceva ce ține de natura umană, de diferențialul speciei, și anume idealul de umanitate. Spiritual și comportamental, românii și România profundă poartă amprenta umană a celor care în vechime au răspândit un mod de viață și de gândire inspirat de Marea Generație a lumii grecești și a tiparului civilizației romane, dar peste care au băntuit nălucile căutării de sine ale altor sensibilități, mai ales orientale.

Recunoscuți în lume ca un miracol de supraviețuire a fondului lor original, indiferent de contextul istoric, locuitori ai aceluiași teritoriu, românii exemplifică un paradox: reziliența transgenerațională a profilului uman și adoptarea repetată a altui model de viață. Altfel spus, românii au rămas ei înșiși tocmai pentru că au fost nevoiți să schimbe radical valorile în funcție de aranjamentele geopolitice din zona lor geografică. Conform viziunii maioresciene, la noi formele de viață publică pe

care le-am preluat fie voit, fie nevoit au fost mereu în contradicție cu fondul experiențial străvechi.

Cred însă că această formulă explicativă are valoare cognitivă parțială, contrazicerea dintre formă și fond fiind o expresie a unui proces de suprafață, ce face, de regulă, obiectul discursului critic, în realitate fiind vorba de o reacție la fracturarea dezvoltării sociale organice, la agresarea parcursului firesc al căutării și erorii proprii spre desăvârșire. Simplu spus, este o reacție la experimentul care forțează evoluția naturală prin legi artificiale. Dedublarea devine, în aceste condiții, soluția de salvare, surprinsă de înțelepciunea populară în expresii precum „fă ce zice popa, nu ce face popa”.

În secolul din urmă au fost două inversări radicale de sens în configurarea idealului, care au însemnat practic un dublu proces, de destrucție a modelului anterior, care are în siaj inevitabil dezrădăcinarea agenților acestuia, și de construcție a modelului înlocuitor, care suscită acțiuni de captare a interesului și atașamentului. Prima inversare a constituit tranziția postcapitalistă, ruperea prin violență a texturii sociale formate natural și funcționalizarea forțată a modului de viață colectivist, iar a doua a fost tranziția postcomunistă, reluarea cursului istoriei întrerupt în 1944, destructurarea mentalității paternaliste și formarea comportamentului bazat pe discernământ în acțiunea liberă. Cele două inversări ale conținutului modului de gândire și acțiune pot fi judecate în termeni de costuri nerecuperabile din punctul de vedere al dezvoltării organice, prima la modul absolut, pentru că s-a dovedit o buclă închisă pe toate planurile, a doua la modul acceptabil, dată fiind recuplarea la tendința firească a evoluției lumii.

5. RECEPTAREA IMPULSULUI GLOBAL PENTRU INTRAREA ÎN SOCIETATEA CUNOAȘTERII

Jacques Attali (2007) a dedicat, în ediția românească a cărții sale *Scurtă istorie a viitorului*, câteva pagini care reprezintă cel mai rece diagnostic al provocărilor dezvoltării României, la un loc cu cea mai succintă enumerare a liniilor de forță ale unui adevărat proiect de țară. Între altele, el spune: „România nu a devenit niciodată o «inimă» pentru că nu a știut, în niciun moment al existenței sale, să subscrie la legile istoriei viitorului” (Attali, 2007). Dincolo de formularea contrariantă a unui verdict vădit necruțător, este vorba de un deficit al istoriei noastre sociale, așa cum am arătat mai sus, identificabil în aproximările succesiv radicale ale traiectoriei spre modernitate, cu ruperi de ritm, fracturi de sens și discontinuități în direcție, având pendant în reprezentarea publică asupra destinului național și în gândirea și acțiunea politică. Toate acestea își găsesc ilustrarea în ceea ce a însemnat primul veac de la Marea Unire a românilor. Lumea însăși, în acest veac străjuit la capete de două scenarii cu actori ai unui eșec repetat,

cel al globalizării, nu a fost ferită de traume de natura discontinuității brutale în tendințe și schimbări de direcție în viteză, receptate de oameni cu temeri existențiale, dar trăite mereu cu speranță și stoicism.

Șansa de a se urma imperativul maturizării proceselor modernității redeschisă de tranziția postcomunistă se afirmă chiar prin ieșirea cât mai repede din intervalul transformațional radical și revenirea pe traiectoria dezvoltării sociale propriu-zise. Ceea ce constituie resortul decisiv nu este refacerea întocmai a proceselor urmate de țările dezvoltate, timpul fiind o restricție categorică, dată de așteptările de recuperare rapidă a decalajelor, ci cuplarea la logica societății actuale, tot mai aproape de stadiul unei noi modernități, cea în care omenirea va fi dependentă de propriile resurse de creativitate. Într-un fel explicit, România și românii nu trebuie să reia cursul evoluției de unde s-a întâmplat ruptura comunistă, cheia reușitei ajungerii din urmă fiind societatea cunoașterii, forma proteică în care este posibilă cu adevărat dezvoltarea de recuperare, fără parcurgerea întocmai a etapelor istoriei moderne. Adică, răspunzând criticului Attali, românii să arate că au învățat să subscrie la legile istoriei viitorului și sunt în măsură să reușească resincronizarea cu tendințele lumii dezvoltate. Pentru aceasta ar fi nevoie de următoarele:

- a. **Să se elimine presiunea modelelor trecutului.** În mod particular, România trebuie să se lecuiască de un mod obsedant de a valoriza trecutul ca vector al structurării exigențelor prezentului, chiar să lupte cu fantezmele trecutului, să găsească o formulă operațională de a trăi continuitatea prin adăugarea unei mase critice de valori reprezentative prin acțiunea care structurează perspectiva. Locul țării se judecă în a doua modernitate, care a debutat cu societatea postindustrială și aproximează societatea cunoașterii (Dinu, 2010), prin capacitatea de a reconfirma identitatea în spațiul acțiunii creative, de a da sens concret progresului prin efortul propriu constant, desfășurat etapă de etapă.
- b. **Să se evite contagiunea distopiilor.** Trauma experimentului comunist ar fi trebuit să instaleze în corpul societății anticorpii care să asigure imunitatea față de utopii de orice fel, ca și de deformarea realității pe baza unor ideologii mesianice. Singura alegere câștigătoare pe calea progresului este discernământul libertății de gândire și acțiune pentru a se favoriza regenerarea continuă a energiei sociale necesare evitării buclelor deviate pe care le anunță ceea ce s-a numit *era postadevăr* (Keyes, 2004), forma cea mai perversă prin care istoria dă semn că este în pragul de a face din nou comoție. Pentru noi există pericolul fatal al pierderii voinței identitare într-o lume care redescoperă preeminența naționalului în țesătura globală (Friedman, 2013).
- c. **Să se constituie stocul de inovare societală.** Ieșirea din periferie a devenit o cauză ultimativă, iar acest lucru este posibil prin resuscitarea forței inovative a românilor, similar momentului Marii Unirii, ca și în alte situații astrale ale istoriei, prin rezonanța cu soluțiile cele mai eficiente la marile provocări ale

lumii globale. Urgența urgențelor este oprirea tendinței de abandon al țării pentru alte locuri, forța de pliere pe legile viitorului (Attali, 2007) trebuind să nu fie slăbită. Cea mai mare amenințare din toate timpurile căreia trebuie să i se facă față prin mijloace excepționale este depopularea accelerată a țării, prognozele oficiale arătând că se poate pierde chiar peste o treime din numărul actual de locuitori la orizontul următoarelor trei decenii.

- d. **Să se refacă încrederea socială în acțiune.** Echilibrul înaintării se așază solid doar pe o neclintită încredere în forțele proprii, prin care să se pună în operă proiectul de țară liberă și prosperă, contributor dinamic la binele umanității prin valorificarea inteligentă a resurselor de care dispune. România va fi capitalist dezvoltată, în sensul existenței forței productive a capitalului propriu (Georgescu, 2017) care să susțină integral energiile stării de bine a cetățenilor ei, sau va rămâne pentru încă un ciclu secular în coada de cometă a țărilor dezvoltate și, mai rău, a țărilor pentru care controlul zonei reprezintă modelul lor de supraviețuire (Nye, 2015).
- e. **Să țintească permanent dezvoltarea socială.** Măsura clară a opțiunii strategice pentru o Românie aptă să împlinească așteptările cetățenilor ei necesită soluții specifice secolului XXI pentru: adecvarea formulelor de captare a energiei în toată diversitatea ei, de la cea privind reproducerea bazelor vieții la cea științifică și tehnologică, generalizarea confortului de tip urban și a activităților în acord cu dinamica revoluțiilor industriale, valorificarea potențialului natural și a capacității de prelucrare a informației, inclusiv formarea profilului uman al societății cunoașterii, consolidarea rezilienței societății și a statului la șocurile și accidente produse de adversități de toate felurile care atentează la securitatea și siguranța lumii (Morris, 2012).

România se află la sfârșitul secolului Marii Uniri în fața unor provocări de destin care vin atât din evoluția în bucle de experimente sociale, cât și din unele teorii care dau substanță deciziilor strategice la nivel european, cum este cea privind austeritatea ca formulă de gestiune a treburilor economice care amână recuperarea decalajelor. Filosofia stabilității pare să constituie pentru economiile emergente, mai ales pentru cele aflate și în procese transformăionale ce țintesc destrucția mecanismelor modelului de economie centralizată și construcția economiei deschise de piață, o constrângere în termeni de dezvoltare socială. Complexul proceselor tranziției nu poate asigura stabilitatea decât în condiții de blocare a dezvoltării sociale, ceea ce ar echivala cu o problemă imensă de risc strategic, reintrarea în logica generațiilor de sacrificiu și alunecarea pe panta decalajelor care tensionează lumea de azi (Oxfam, 2017).

Concepția stabilității axate pe austeritate este concordantă cu posibilitățile de corecție structurală pentru economii funcționale dezvoltate (Blyth, 2015), cu procese maturizate de modernizare atât pe partea de infrastructură tehnică, aptă să mențină dinamica producției și competitivitatea, cât și pe partea de rezolvare a

standardelor de confort urban și calitate a vieții. România are, cu alte cuvinte, nevoie de calibrarea stabilității economice în formule prin care să se asigure îndeplinirea funcției sociale a economiei, de creștere economică de recuperare, posibilă doar dacă diminuează vizibil decalaje și susține echilibrul social, în fapt, climatul social de natură sinergică.

Cu aceste provocări, România intră în al doilea secol al Marii Unirii cu dedicarea clădită pe inteligența dovedită în rezolvarea problemelor complicate ale istoriei sale și pe încrederea că poate să ajungă unde merită.

Secolul 1918–2018 este pentru destinul României segmentul de istorie care are în el deopotrivă experimentarea unității de teritoriu a vorbitorilor limbii române, unde forțele centripete de natură națională și-au atins potențialul maxim în mobilizarea conștiinței naționale pentru a valorifica conjunctura geopolitică, în primă fază, și experimentele născute din vârtejurile de interese asociate comoțiilor suferite de propensiunea spre libertate, când forțele centrifuge naționale și globale au predeterminat cursul evoluțiilor, într-o a doua fază. După o culme a împlinirii pe drumul emancipării naționale, ce părea să marcheze împlinirea unuia dintre procesele esențiale ale modernității privind națiunea, statalizarea întregului teritoriu locuit de români, când secolul promitea energia unității teritoriale, prin ce a urmat s-a dovedit doar un interval al visului întregirii spre un secol de la Marea Unire. După 1940, emanciparea națională a fost brutal amputată în valuri, coalițiile interne și externe, în condiții de ocupație sau de alianțe, nereușind nici să salveze, nici să refacă unitatea națională.

2018 se arată a fi anul în care măcar să se activeze speranța renăscută din amintirea a ceea ce a putut realiza poporul român în 1918, pentru a se relua și duce până la capăt procesele construcției naționale definite de dezvoltarea socială, în concordanță cu cea de-a treia fază a ultimului secol, a integrării euro-atlantice.

Ultimele trei decenii ale secolului Marii Uniri ne găsesc într-o formulă externă oarecum similară cu cea din primele două decenii, cel puțin în privința direcției geografice și a aspirațiilor de modernitate, dar cu vădite desincronizări și asimetrii. Ceea ce poate fi semn de îngrijorare este faptul că în ultimele trei decenii, spre deosebire de primele două decenii ale secolului Marii Uniri, cel puțin nu a existat o compensare pe planul realizărilor care să consemneze integrarea deplină, ca țară cu cetățeni europeni beneficiari ai aceluiași statut în privința drepturilor și libertăților, dacă nu sunt posibile formulele de reunificare a teritoriilor istoric locuite de români.

Validarea statutului internațional adus de 1918 s-a făcut practic în trei ani, în timp ce integrarea deplină în Uniunea Europeană se amână de treizeci de ani și, date fiind turbulențele de conduită ale lideranței europene, pare să se prelungească. Din păcate, în ciuda afilierii clare externe, rămânem în aceeași zonă intermediară, capricioasă, stresantă și perdantă dintre proiecte geopolitice adverse. Problema dependenței externe liber consimțite pare că este subminată de curente geostrategice de adâncime, necontracarate ca să aibă efecte concrete de emancipare națională (Friedman, 2016).

Finalul secolului Marii Uniri se dovedește un timp al provocărilor identitare ce ating și slăbesc coarda vibrației naționale, totul sub vârtejurile geopolitice reluate și mai puternic dinspre est (Carvalho și Dughin, 2016), cu complicități vestice pe care istoria ni le-a livrat ca toxice. Faptul că formal ne încadrăm într-o ordine internațională motivată de aceleași valori nu constituie în fapt, la scară și în detaliu, o dovadă a unui statut consolidat în privința modernității, atât pe partea de dezvoltare socio-economică, cât și pe cea a împlinirii valorilor legate de emanciparea națională.

Ce se poate constata este că elanul național care a dus la Marea Unire nu s-a convertit – sau nu încă, deși timpul se grăbește – într-o forță sinergică care să mențină străpungerea spre modernitate pe aliniamentele complementare celui al emancipării naționale. Lentoarea, între altele, în privința decantării unui proiect național de temperatura și consecințele Marii Uniri, adaptat tendințelor celei de-a doua modernități, arată că este nevoie de insistență motivare națională a gândirii raționale, pragmatice privind condiția românilor în lume, centrată pe interesul național, în care să se atingă aspirațiile individuale de prosperitate și standardele vremii privind climatul social, confortul urban, ca și calitatea percepției demnității naționale.

Ne aflăm în logica unei acțiuni de recuperare a pierderilor din nedesăvârșirea proceselor esențiale ale primei modernități, deodată cu asimilarea achizițiilor celei de-a doua modernități, situație care necesită energiile subtile ale națiunii, ce țin de voința de progres care să consolideze ceea ce ne unește ca țară. Desigur, pare că azi nu sunt semne că românii ar trăi cu necesitate ultimativă sentimentul apartenenței la un spațiu aspirațional cu substrat național, transformat în puterea de acțiune imediată pentru recuperarea rămănelor în urmă și asumarea efortului de înaintare în consonanță cu țintele societății cunoașterii. Cumva în proporție de masă critică, partea cea mai potentă a populației active este racordată la obiectivele propășirii altor țări din lume. Proiecțiile dezvoltării sociale, economice și umane sunt private de puterea de tracțiune a unei națiuni întregite și a unei entități funcționale în termeni de economie națională.

Un secol de la Marea Unire lasă deschis idealul național, în condiții de riscuri identitare pentru care în trecut nu ne-am creat imunitate.

BIBLIOGRAFIE

1. Academia Română (2003), *Istoria românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918–1940)*, Scurtu Ioan (coord.), Editura Enciclopedică, București.
2. Academia Română (2008), *Istoria românilor*, vol. IX, *România între anii 1940–1947*, Giurescu Dinu C. (coord.), Editura Enciclopedică, București.
3. Academia Română (2013), *Istoria românilor*, vol. X, *România în anii 1948–1989*, Giurescu Dinu C. (coord.), Editura Enciclopedică, București.
4. Angelescu Ion N. (1919), *Politica economică a României Mari*, *Analele statistice și economice*, nr. 9–10, p. 134–144.
5. Attali Jacques (2007), *Scurtă istorie a viitorului*, Editura Polirom, Iași.
6. Blaga Ion (1983), *Industrializarea: schița unei teorii contemporane*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

7. Blyth Mark (2015), *Austeritatea. Istoria unei idei periculoase*, Editura Tact, Cluj-Napoca.
8. Brătianu Vintilă I.C. (1924), *Refacerea țării și consolidarea financiară*, Imprimeriile Independența, București.
9. Carvalho Olavo de, Dughin Alexandr (2016), *Statele Unite și noua ordine mondială*, Editura Humanitas, București.
10. Constantinescu Nicolae N. (2000a), *Scrieri alese. 1989–1999*, vol. 1 și vol. 2, Ediție îngrijită de Angelescu Coralia, Editura Economică, București.
11. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000b), *Istoria economică a României*, vol. 1 și vol. 2, Editura Economică, București.
12. Constantiniu Florin (2011), *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.
13. Davies Norman (2011), *O istorie a Europei*, Editura RAO, București.
14. Dăianu Daniel (1996), *Transformarea ca proces real, de la comandă la piață*, Institutul Român pentru Libera Întreprindere, București.
15. Dinu Marin (2010), *Economia de dicționar. Exerciții de îndemânare epistemică*, Editura Economică, București.
16. Dinu Marin et al. (2006), *Economia României. O viziune asupra tranziției postcomuniste*, Editura Economică, București.
17. Dinu Marin, Brateș Teodor (2014), *Răzbunarea trecutului. Capitalismul în cinci luni postdecembriste*, Editura Economică, București.
18. Dobrescu Emilian (2002), *Tranziția în România. Abordări econometrice*, Editura Economică, București.
19. Friedman George (2013), *Ținuturi de frontieră. O călătorie geopolitică în Eurasia*, Editura RAO, București.
20. Friedman George (2016), *Puncte de presiune. Despre viitoarea criză din Europa*, Editura Litera, București.
21. Georgescu Florin (2017), *În dialog cu cercetătorii Institutului Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”*, [www.bnr.ro/Prezentări și interviuri](http://www.bnr.ro/Prezentări_și_interviuri).
22. Georgescu-Roegen Nicholas (1997), *Economia României, Opere complete*, vol. IV, Editura Expert, București.
23. Giddens Anthony (2000), *Consecințele modernității*, Editura Univers, București.
24. Iancu Aurel (2003), *Dezvoltarea intensivă și specializarea națiunilor. Scrieri alese*, Editura Economică, București.
25. Keyes Ralph (2004), *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life*, St. Martin's Press.
26. Lovinescu Eugen (2015), *Istoria civilizației române moderne*, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, București.
27. Madgearu Virgil (1933), *Politica noastră financiară în cursul depresiunii economice*, Monitorul Oficial, Imprimeria Centrală, București.
28. Madgearu Virgil (1940), *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Editura Independența Economică, București.
29. Madgearu Virgil (1999), *Agrarianism, capitalism, imperialism*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
30. Malinschi Vasile, Moldovan Roman, Rausser Vasile (coord.) (1964), *Industria României*, Editura Academiei Române, București.
31. Manolescu Mihail (1942), *Rostul și destinul burgheziei românești*, Editura Cugetarea – Georgescu Delafras, București.
32. Manolescu Mihail (1986), *Forțele naționale productive și comerțul exterior. Teoria protecționismului și a schimbului național*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
33. Mereuță Cezar (2017), *Priorități strategice ale României la orizont 2025*, Editura Economică, București.
34. Mladenatz Gromoslav (1935), *Tratat general de cooperare*, Editura Muguri, București.
35. Moldovan Roman (1959), *Economia României între anii 1944–1959*, Editura Academiei Române, București.

36. Morris Ian (2012), *De ce vestul deține încă supremația și ce ne spune istoria despre viitor*, Editura Polirom, Iași.
37. Murgescu Costin (1994), *Mersul ideilor economice la români. Epoca modernă*, vol. 1 și 2, Colecția BNR, Editura Enciclopedică, București.
38. Nicolae-Văleanu Ivanciu (1996), *Tratat de doctrine economice*, Editura Monitorul Oficial, București.
39. Nye Joseph S. Jr. (2015), *S-a sfârșit oare secolul american*, Editura Comunicare.ro, București.
40. Oxfam (2017), *An economy for the 99%*, <https://www.oxfam.org/en/tags/wealth-inequality>.
41. Pătrășcanu Lucrețiu (1946), *Sub trei dictaturi*, Editura Forum, București.
42. Polanyi Karl (2013), *Marea transformare. Originile politice și economice ale epocii noastre*, Editura Tact, Cluj-Napoca.
43. Răducanu Ion (2001), *Din amintirile unui septuagenar*, Colecția BNR, Editura Enciclopedică, București.
44. Slăvescu Victor (1932), *Probleme economice actuale*, Imprimeriile Independența, București.
45. Tașcă Gheorghe (1938), *Liberalism, corporatism, intervenționism*, Editura Bucovina I.E.Torouțiu, București.
46. Tașcă Gheorghe (1940), *Politica socială a României (Legislația muncitorească)*, Biblioteca monetară, economică și financiară a BNR, București.
47. Todosia Mihai (1992), *Doctrine economice*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași.
48. Văcărel Iulian (2008), *Studii de istoria gândirii și practicii economico-financiare*, Editura Academiei Române, București.
49. Văcărel Iulian (coord.) (2016), *Cunoaște România. Retrospectivă 2007–2013*, Editura Academiei Române, București.
50. Vulcănescu Mircea (2009), *Spre un nou medievalism economic. Scrisori economice*, Editura Compania, București.
51. Watts Larry L. (2011), *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, Editura RAO, București.
52. Zeletin Ștefan (1997), *Burghezia română. Neoliberalismul*, Editura Nemira, București.

1. POPULAȚIA ȘI EVOLUȚIILE DEMOGRAFICE

VASILE GHEȚĂU

1.1. INTRODUCERE

Evoluția populației, a fenomenelor și proceselor demografice în cei 100 de ani de la Marea Unire și făurirea statului național unitar român au purtat și poartă amprenta realităților economice, sociale, politice și de altă natură ale societății românești din secolul al XX-lea și din aceste prime două decenii ale secolului al XXI-lea, din care au apărut și s-au consolidat factorii și mecanismele care au determinat schimbări majore în nivelul și caracteristicile fenomenelor și proceselor demografice înainte și după Marea Unire. În toate țările europene s-au produs schimbări de amploare în evoluțiile populației și ale fenomenelor demografice în frământatul secol al XX-lea, perioadă istorică de remarcabile progrese economice, sociale, culturale și medicale. Cele două conflagrații mondiale au însemnat imense pierderi umane directe și indirecte, redesenări de frontiere naționale, masive deplasări de populație, dar și început de remodelări ale nivelului și caracteristicilor fenomenelor demografice în țările europene.

Factorii socio-economici, culturali și medicali care au modelat evoluțiile demografice din țările europene în secolul trecut se regăsesc și în determinanții evoluțiilor din România, cu particularități emanând din nivelul și caracteristicile dezvoltării economice și sociale, precum și din politicile în domeniul populației. Cele două decenii din acest secol sunt dominate de declinul populației, prin recul al natalității, recrudescență a mortalității și o imensă migrație externă negativă. Depopularea țării este bine instalată, îndeosebi în mediul rural, iar ritmul procesului se amplifică.

În evoluția populației și a fenomenelor demografice după Marea Unire de la 1918 pot fi distinse trei perioade având caracteristici distincte, cu origini în contexte economice, sociale și politice diferite: perioada 1918–1940 și anii 1941–1945, perioada 1946–1989 (cu două subperioade: 1946–1966 și 1967–1989) și perioada 1990–2018.

În prima perioadă de după Marea Unire (1918–1940), populația României a avut o ascensiune remarcabilă, o mortalitate înscrisă ferm pe o curbă descendentă și compensând instalarea scăderii de durată a natalității, proprie tranziției demografice în România. Anii 1941–1945 sunt dominați de marea conflagrație mondială, amputări

ale teritoriului țării, mari pierderi umane, context politic în dramatice schimbări, toate având drept consecință date demografice incomplete, variabile ca acoperire și de fiabilitate relativă.

În cea de-a doua perioadă, 1946–1989, se disting două subperioade având caracteristici diferite ale evoluțiilor demografice: 1946–1966 și 1967–1989. În cea dintâi au continuat evoluțiile descendente ale natalității și mortalității generale prefigurate în perioada interbelică, cu un recul mai important însă al mortalității, iar populația și-a continuat ascensiunea numerică. A doua subperioadă este cea a politicii pronataliste brutale și forțate a vechiului regim, având drept urmare o creștere rapidă și importantă a populației, prin recrudescența neobișnuită a natalității și stabilitatea mortalității generale la un nivel mai scăzut. Este și perioada declanșării unei migrații interne considerabile, dominate de fluxul rural-urban.

În fine, a treia perioadă, cea de după anul 1989, este cea a instalării declinului populației prin veritabila explozie a migrației externe, reculul natalității și continuarea majorării moderate a mortalității generale a populației, începută în anii 1980, prin efectele procesului de îmbătrânire demografică.

Înainte de a prezenta sintetic evoluțiile din cele trei perioade, plasarea lor în cadrul celor 100 de ani și chiar de la începutul secolului al XX-lea poate oferi cititorului repere pentru evaluarea particularităților din evoluția natalității, a mortalității generale și a numărului populației pe o perioadă de mare întindere, aproape 120 de ani. Acest cadru este cel din Figura 1.1 și, la o privire sumară, se distinge declinul ferm și de durată al celor două componente ale mișcării naturale, ascensiunea numărului populației în perioada 1900–1990, întreruptă doar temporar în anii celor două războaie mondiale, și instalarea declinului începând din 1990.

Sursa: Anii 1900–1929: Direcția Centrală de Statistică, 1968; anii 1930–2016: Institutul Național de Statistică, 2017; anii 2017 și 2018: estimări ale autorului.

Fig. 1.1. Populația României și componentele creșterii naturale în perioada 1900–2018.

Concentrându-ne mai mult asupra evoluțiilor, reținem atenția dezvoltările excepționale din cea de-a treia perioadă și inversarea surprinzătoare a raportului

dintre nivelul natalității și cel al mortalității după anul 1990. Plasând evoluțiile în context european, putem constata că dezvoltările din prima perioadă se regăsesc la cele mai multe dintre populațiile europene, cele din cea de-a treia perioadă sunt comune, la modul general, cu dezvoltările din alte țări ex-comuniste, iar evoluțiile din România din perioada 1946–1989 sunt cu totul particulare în spațiul european. Fermitatea evoluțiilor natalității și mortalității în ultimii 29 de ani și extinderea diferenței dintre cele două componente ridică semne de întrebare asupra realismului revenirii la o stare de echilibru în viitor.

1.2. PERIOADA 1918–1940 ȘI ANII 1941–1945

PERIOADA 1918–1940 NUMĂRUL POPULAȚIEI ȘI CREȘTEREA NATURALĂ

În Tabelul 1.1 este prezentată evoluția populației României Întregite în anii 1919–1939. Este populația *probabilă la data de 1 iulie* a fiecărui an. Creșterea totală de la mijlocul anului 1919 la mijlocul anului 1939 este de 5.264 mii de locuitori. Acestei impresionante creșteri de aproape 5,3 mil. de locuitori îi corespunde o creștere medie anuală de 263 mii de locuitori. Examinarea creșterilor anuale arată valori predominante mai mari de 200 mii de locuitori. Ceea ce surprinde însă este nivelul extrem de ridicat al creșterii populației între mijlocul anului 1919 și mijlocul anului 1920, cu 871 mii de persoane. Descompunând această dinamică în cele două componente – creștere naturală și creștere prin imigrație externă – se poate estima intuitiv originea a neobișnuitei creșteri: 773 mii prin imigrație și doar 98 mii prin creștere naturală. Anii dinaintea, dar și de după Marea Unire au fost ani de masive mișcări de populație, și imigrare, și emigrare. Sabin Manuilă menționează marile valuri de migrație spre România Întregită: „Năvălirea nestăvilită și necontrolată a atâtor străini din Ucraina înspre Basarabia, Bucovina și Nordul Transilvaniei...” (Manuilă, 1940). În aceeași lucrare, autorul precizează, citând date ale Oficiului Central al Refugiaților de la Budapesta, numărul de maghiari care s-au repatriat din România în anii 1918–1924, estimându-l la 200 mii de persoane, incluzând și pe cei care au emigrat după anul 1924. Aceeași cifră este menționată în anul 2015 și de istoricul Lucian Boia (Boia, 2015). Alte mișcări de populație amintite de Sabin Manuilă sunt cele ale unor comunități turcești din județele Caliacra și Durostor care au emigrat în Turcia (43 mii de persoane), înlocuite cu macedoromâni veniți din spațiul balcanic. Iată cum ar fi putut arăta componența creșterii de 5.264 mii a populației între 1 iulie 1919 și 1 iulie 1939: creștere naturală 4.491 mii de persoane, migrație externă netă pozitivă 773 mii de persoane.

Tabelul 1.1

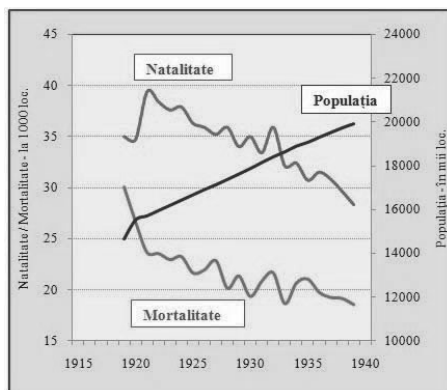
Indicatori ai numărului populației și ai mișcării naturale a populației României Întregite, în perioada 1919–1940

Anii	Populația probabilă la 1 iulie - în mii loc. -	Rata natalității	Rata mortalității generale	Rata sporului natural	Rata mortalității infantile – valori medii anuale la 1.000 născuți vii pentru perioadele de 5 ani
		valori medii anuale la 1.000 de locuitori pentru perioadele de 5 ani			
1919*	14.670*	35*	30,1*	4,9*	138**
1920	15.541	34,7	26,7	8	222
1920–1924		37,6	24,0	13,6	207
1925	16.687				
1925–1929		35,5	21,7	13,8	195
1930	17.889				
1930–1934		33,7	20,3	13,5	179
1935	19.088				
1935–1939		30,2	19,6	10,6	181
1939	19.934	28,3	18,6	9,7	176
1940	...	...	...	...	...

* Fără Bucovina; **fără Transilvania și Bucovina; ... lipsă date la teritoriul României Întregite la 1918.

Sursa: Institutul Central de Statistică, 1940.

Datele pe anul 1919 nu acoperă întregul teritoriu al țării, dar sunt semnificative pentru nivelul extrem de ridicat al mortalității aflate încă sub urmările nefaste ale războiului. Natalitatea a depășit valoarea de 30 la mie în toată perioada, dar se poate remarca instalarea tendinței de recul. Și mortalitatea generală s-a înscris pe o tendință descendentă, ceea ce a asigurat menținerea unui spor natural foarte ridicat între anii 1920 și 1935. Un regres doar moderat a cunoscut mortalitatea infantilă, aflată la un nivel extrem de ridicat: unul din cinci copii deceda în primul an de viață. Gradul general de dezvoltare economică și socială, nivelul cultural scăzut și starea asistenței medicale se aflau în spatele acestei mortalități excesive. În acest nivel al mortalității infantile se află și una dintre explicațiile natalității foarte ridicate. Dinamica anuală a natalității și mortalității generale poate fi examinată în Figura 1.2 și câteva constatări pot fi desprinse din evoluțiile paralele. O natalitate mai mică și o mortalitate mai ridicată au redus apreciabil creșterea naturală în anul 1919, dar în aproape întreaga perioadă care a urmat până la al Doilea Război Mondial sporul natural s-a menținut la valori deosebit de ridicate. Efectele natalității în regres au fost compensate de evoluția similară a mortalității generale și doar în a doua jumătate a anilor 1930 s-a instalat o tendință de reducere a sporului natural prin scăderea mai pronunțată a natalității. Efectele marii crize economice din anii 1929–1933 pot fi sesizate în stagnarea reculului mortalității și chiar o ușoară recrudescență în prima parte a anilor 1930. Abia după anul 1934 se reia trendul descendent. Curba evoluției populației după anul 1919 se distinge prin ascensiune rapidă și fermă.

Sursa: Institutul Central de Statistică, 1940.

Fig. 1.2. Evoluția numărului populației și a ratelor de natalitate și mortalitate în România Întregită, în anii 1919–1939.

Unde se afla, în context european, demografia României după Marea Unire? Natalitatea era foarte ridicată în raport cu celelalte țări europene, cu excepția Bulgariei, dar nu i se asocia un spor natural de același rang pentru că mortalitatea era cea mai ridicată. Mortalitatea infantilă era ridicată în Europa anilor 1920 (predominant prin ravagiile bolilor infecțioase și parazitare) și extrem de ridicată în România. Echivalentul ratei medii anuale de 201 decese în primul an de viață la 1.000 de născuți vii din anii 1921–1925 este unul dramatic: din 370 mii de născuți vii într-un an, 120 mii decedau până la împlinirea vârstei de un an. Această mortalitate infantilă își punea pregnant amprenta pe întreaga mortalitate a populației, iar valorile extrem de scăzute ale speranței de viață la naștere sunt oglinda gradului scăzut de dezvoltare economică, socială, culturală și a asistenței medicale. La începutul secolului al XX-lea, speranța de viață în Vechiul Regat era de numai 36,1 ani la bărbați și 36,9 ani la femei (Sanielevici, 1921) și a urcat la 39,2 ani și, respectiv, 40,1 ani în anii 1909–1912 (Sanielevici și Mihoc, 1932). Pentru Transilvania, nivelul indicatorului era în 1900 de 38,2 ani la nivelul întregii populații (Brie, 2009). În România Întregită, speranța de viață în anii 1930–1932 a marcat un progres moderat și a atins 41,2 ani la bărbați și 42,6 ani la femei (Mihoc, 1943; Ghețău, 1977). Decalajul față de țările din Europa de Vest era de 8–10 ani în jurul anului 1910 și s-a majorat la 12–15 ani în jurul anului 1930 (Reinhard, Armengaud și Dupaquier, 1968; Livi Bacci, 2003; The Human Mortality Database (<https://www.mortality.org/>), 2018).

Seria de date care asigură comparabilitate teritorială este cea a Direcției Centrale de Statistică – *Seria DCS-1968*. La teritoriul actual al țării, populația României era de 12.624 mii de locuitori în anul Marii Uniri (1918) și de 12.727 mii în anul 1919 (populație medie anuală) (Tabelul 1.2). România Mare avea la 1 iulie 1919 o populație probabilă de 14.670 mii de locuitori (Institutul Central de Statistică, 1940). Cu indispensabila prudență reclamată de compararea populației medii din anul 1919 cu cea *probabilă* de la mijlocul aceluiași an, marcată de masive mișcări de populație și de incertă creștere naturală, România Mare avea în

anul 1919 o populație mai mare cu 1,9 mil. față de cea aflată în același an pe teritoriul actual al țării.

Tabelul 1.2

Numărul populației României în teritoriul de după Marea Unire și în teritoriul de după al Doilea Război Mondial, în anii 1919–1939/1918–1940

Anii	În teritoriul de după Marea Unire - populația la 1 iulie -	În teritoriul de după al Doilea Război Mondial - număr mediu anual -	Diferența dintre cele două populații		Creșterea anuală a numărului populației	
					În teritoriul de după Marea Unire	În teritoriul de după al Doilea Război Mondial
	- în mii locuitori -		- în mii locuitori -	- în procente -	- în mii locuitori -	
1918		12.624				
1919	14.670*	12.727	-1.943	-13		103
1920	15.541	12.373	-3.168	-20	871	-353
1925	16.687	13.242	-3.445	-21	241	188
1930	17.889	14.141	-3.748	-21	251	155
1935	19.088	15.069	-4.019	-21	174	145
1939	19.934	15.751	-4.183	-21	184	150
1940	...	15.907				156

*Fără Bucovina; lipsă date.

Sursa: Institutul Central de Statistică, 1940; Direcția Centrală de Statistică, 1968 (*Seria DCS-968*).

Datele din Tabelul 1.2 permit examinarea diferențelor dintre populația României în granițele de după Marea Unire și cea din granițele de după al Doilea Război Mondial. Lăsând la o parte dezvoltările din anii 1918 și 1919, marcate de menționata imensă migrație spre România Întregită, populația aferentă teritoriului de după al Doilea Război Mondial este cu 21% mai mică decât cea a României Întregite, prin pierderea Basarabiei, a Bucovinei de Nord și a ținutului Herța. Creșterea anuală a populației se diminuează în mod corespunzător, iar scăderea din anul 1920 în teritoriul de după al Doilea Război Mondial este determinată de aceleași pierderi teritoriale (prin pierderea Basarabiei, s-a dedus din populația României Întregite și masiva componentă a imigranților din anii 1918 și 1919 spre această provincie).

Populația României la Marea Unire a însemnat populația Vechiului Regat și a Transilvaniei unite cu România, populații afectate de mari pierderi umane directe și indirecte în Primul Război Mondial. Anii de război și cei de după conflagrație au însemnat și o perioadă de reconfigurări istorice ale natalității și mortalității populației României, plasate în contextul european dominant al tranziției mortalității și natalității. Pe de altă parte, tabloul demografic al României înaintea Unirii, până la Primul Război Mondial, este rezultatul evoluțiilor din deceniile anterioare, cu toate particularitățile din Vechiul Regat și din Transilvania. Iată în Tabelul 1.3 aceste evoluții de la începutul secolului al XX-lea și continuate până la Marea Unire în Vechiul Regat și în Transilvania și în România de la Marea Unire până la al Doilea Război Mondial (în teritoriul de după război al țării).

Tabelul 1.3

Evoluția populației și a mișcării naturale a populației în perioada 1900–1918 în Vechiul Regat și în Transilvania și în perioada 1918–1940 în România

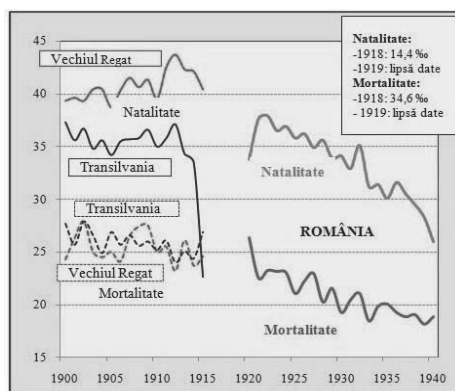
Ani	Populația medie - în mii locuitori -	Subperioade de 5 ani	În subperioadele de 5 ani, valorile sunt medii anuale					
			În mii			Rate la 1.000 locuitori		
			Născuți vii	Decedați	Spor natural	Natali- tate	Mortalitate generală	Spor natural
Vechiul Regat								
1900	6.254		245,6	152,1	93,5	39,3	24,3	15,0
		1900–1904	255,7	164,5	91,2	39,8	25,6	14,2
1905	6700							
1905	6.700							
		1905–1909	279,2	180,2	99,0	40,5	26,1	14,3
1910	7.192							
		1910–1914	313,0	183,8	129,1	42,0	24,7	17,3
1915	7.836		316,5	192,9	123,6	40,4	24,6	15,8
1918	7.408		106,6	302,6	–196	14,4	40,8	–26,5
Transilvania								
1900	4.844		180,9	134,0	46,9	37,3	27,7	9,7
		1900–1904	177,2	130,7	46,5	36,0	26,6	9,5
1905	5.032							
		1905–1909	181,7	133,7	47,9	35,6	26,2	9,4
1910	5.235							
		1910–1914	187,8	133,2	54,6	35,2	24,9	10,2
1915	5.446		123,4	146,7	–23,3	22,7	26,9	–4,3
1918	5.216		75,4	134,7	–59,2	14,5	25,8	–11,4
Vechiul Regat și Transilvania								
1900	11.097		426,5	286,1	140,4	38,4	25,8	12,6
		1900–1904	432,9	295,2	137,7	38,2	26,0	12,1
1905	11.732							
		1905–1909	460,9	314,0	146,9	38,4	26,1	12,2
1910	12.427							
		1910–1914	500,8	317,0	183,8	39,2	24,8	14,4
1915	13.282							
1918	12.624		182,0	437,3	–256,3	14,4	34,6	–20,2
România								
1918	12.624		182,0	437,3	–255,3	14,4	34,6	–20,2
1919	12.727		...	...	...	37,7*	34,3*	3,4*
1920	12.373							
		1920–1924	464,5	301,1	163,4	36,6	23,7	12,9
1925	13.242							
		1925–1929	480,1	294,7	185,4	35,3	21,7	13,6
1930	14.141							
		1930–1934	478,4	288,5	189,9	32,9	19,8	13,1
1935	15.069							
		1935–1939	462,4	294,7	167,8	30,0	19,1	10,9
1940	15.907	1940	414,2	300,7	113,5	26,0	18,9	7,1

... Lipsă date; *Date doar pentru Vechiul Regat.

Sursa: Vechiul Regat și Transilvania 1900–1918 și România 1918–1929: Direcția Centrală de Statistică, 1968 (*Seria DCS–1968*); România 1930–1940: *Anuarul statistic al României*, 1961.

Demografia anilor 1918 și 1919 a continuat să poarte amprenta primei conflagrații mondiale, în anul 1918, natalitatea ajungând la numai 14,4 născuți la 1.000 de locuitori, iar mortalitatea generală urcând la un nivel extrem de ridicat, de aproape 2,5 ori mai mare – 34,6 la mie, rezultatul fiind o rată a scăderii naturale de 20,2 la mie. Declinul natural al populației corespunzător acestor valori a depășit 250 mii de persoane. Creșterea moderată a populației (medii) în anul 1919 cu doar 103 mii de locuitori are originea în reluarea creșterii naturale pe teritoriul Vechiului Regat. Nu pot fi însă neglijate considerabilele mișcări de populație care au avut loc în contextul unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România (Manuilă, 1940; Boia, 2015) și care și-au pus amprenta pe dinamica numărului populației după Unire, cu inerente dificultăți de estimare a contribuției componentei naturale și a celei prin migrație.

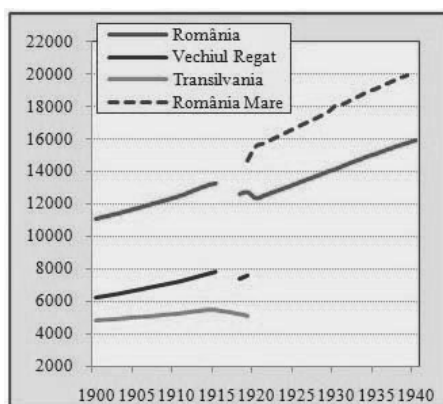
Nu sunt date pentru anii 1916 și 1917, dar putem încerca un exercițiu de estimare a scăderii în cei doi ani, plecând de la numărul populației în anii 1915 și 1918 (ca populație medie anuală). Între mijlocul anilor 1915 și 1918, reculul populației a fost unul imens, de 660 mii de locuitori, ceea ce are drept echivalent un declin situat în jurul valorii de 450 mii de locuitori în cei doi ani. Am inclus în tabel și datele asupra natalității și mortalității în Vechiul Regat și în Transilvania de la începutul secolului până la Primul Război Mondial, pentru a evidenția impresionantul potențial de creștere a populației, măsura în care acesta a fost dramatic și brutal afectat de război și pentru a plasa în acest context evoluțiile de după Marea Unire. Creșterea naturală anuală atinge valori apropiate de 100 mii de persoane în Vechiul Regat și de 50 mii în Transilvania, diferențierea provenind nu numai din mărimea populației (mai mare în Vechiul Regat cu 30% în anul 1900 și cu 40% în anul 1915), ci și din nivelul mai ridicat al natalității în Regat, în jur de 40 de născuți la 1.000 de locuitori față de circa 35 în Transilvania, pe fondul unei mortalități similare, oscilând în jurul valorii de 25 la mie în ambele teritorii (Figura 1.3).

Sursa: Direcția Centrală de Statistică, 1968.

Fig. 1.3. Natalitatea și mortalitatea generală în Vechiul Regat și în Transilvania în anii 1900–1915 și în România în anii 1920–1940, rate la 1.000 de locuitori.

Cu potențialul de creștere de dinaintea războiului și în ipoteza unei întregiri teritoriale fără război, Sabin Manuilă și D.C. Georgescu estimau în anul 1938 că populația României ar fi ajuns în anul 1930 la 20,6 mil. de locuitori față de 18,1 mil. la recensământul din acel an (Manuilă și Georgescu, 1938). În anul 1939, populația României în teritoriul de după război era de 15,8 mil., iar cifra de 20 mil. a fost atinsă în anul 1969. Diferența dintre populația României în anii 1920 și 1938 din teritoriul de atunci al țării și populația din aceiași ani din teritoriul României de după al Doilea Război Mondial era de 3,2 mil. în anul 1920 și a ajuns la 4,1 mil. în anul 1938, însemnând, în valoare relativă, o diferență aproape identică, de 26%. Întreruperea alurii curbei populației Vechiului Regat și a Transilvaniei din perioada 1900–1915 în anii de după război și Marea Unire, în Figura 1.4, ilustrează dimensiunea fracturii provocate de Primul Război Mondial (în figură este prezentată, pentru evaluare comparativă, și evoluția populației României Întregite în anii 1919–1939).

Sursa: Anii 1900–1918: Direcția Centrală de Statistică; anii 1930–1940: Institutul Național de Statistică.

Fig. 1.4. Populația României în anii 1900–1940, a Vechiului Regat și a Transilvaniei în anii 1900–1918 și a României Mari în anii 1919–1939, în mii de locuitori.

O creștere naturală ridicată, similară celei din anii 1900–1915, s-a înregistrat și după război și Marea Unire, chiar într-un context de recul surprinzător prin dimensiune și fermitate al natalității. Compensarea a venit de la scăderea în același ritm a mortalității populației. Desprinderea natalității de valorile extrem de ridicate din anii 1900–1915 și înscrierea fenomenului pe o curbă de regres ferm și considerabil, în context de evoluție similară a mortalității populației (Figura 1.3), marchează intrarea României într-un nou stadiu al tranziției demografice.

Natalitatea ridicată a fost constant susținută de o nupțialitate la fel de ridicată, atât în perioada 1900–1915 în Vechiul Regat și Transilvania (8–10 căsătorii la 1.000 de locuitori), cât și după Unire, prin recuperare masivă în anii 1920–1923 a căsătoriilor amânate în anii de război și stabilizarea în anii următori la o rată de 9 la mie.

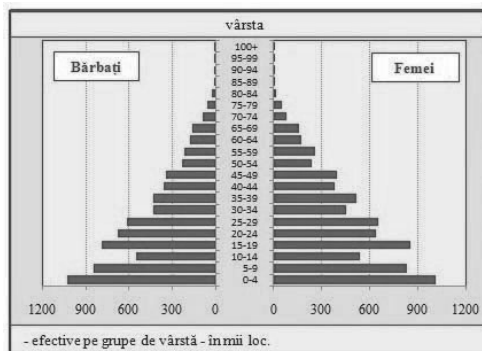
Potențialul de creștere demografică rezultă în egală măsură din valorile celor două componente ale creșterii naturale, natalitatea și mortalitatea generală, iar datele de la începutul secolului și până la Primul Război Mondial arată o mortalitate foarte ridicată, de 26–27 la mie, atât în Vechiul Regat, cât și în Transilvania, tendința de regres fiind minoră. Regresul mortalității este însă unul spectaculos – ca ritm și continuitate, după război, rata mortalității generale coborând de la 26 la mie în anul 1920, nivel marcat încă de consecințele războiului, la 18–19 la mie în anii 1939–1940. Rata mortalității infantile nu diferă semnificativ în teritoriul de după război, menținându-se la același nivel foarte ridicat din România Întregită, valorile din anii 1930 oscilând în jurul a 175 de decese infantile la 1.000 de nașcuți vii.

STRUCTURI ALE POPULAȚIEI. STRUCTURA POPULAȚIEI PE SEXE ȘI VÂRSTE

În populația României Întregite de la recensământul din anul 1930, numărul femeilor era mai mare decât cel al bărbaților, având o proporție de 50,9%, similară cu cea din celelalte țări europene în jurul anului 1930 (Manuilă și Georgescu, 1938). Cei doi autori motivează proporția mai ridicată a femeilor prin trei factori: evoluția biologică a populației; războiul; alipirea noilor provincii (în special a Bucovinei, Banatului și Crișanei-Maramureș). Și la nivel de provincii se regăsește această superioritate numerică a femeilor (cu excepția Dobrogei, prin istoria particulară a populării acestei provincii și a rolului mișcărilor de populație).

Un nivel foarte ridicat al natalității și o mortalitate la fel de ridicată determină o structură pe vârste tipică unei populații tinere, cu o mare proporție a populației tinere și o proporție minoră a populației vârstnice. Mortalitatea reduce dramatic efectivele mari ale nașcuților, cu intensitate în amplificare masivă odată cu vârsta. Distribuția populației de la recensământul din anul 1930 pe sexe și vârste este cea din Figura 1.5 și ilustrează caracteristicile menționate. Efectivele mai mici din grupa de vârstă 10–14 ani sunt cele proprii generațiilor mai mici din anii Primului Război Mondial. Nu sunt semne ale unei mortalități diferențiate pe sexe. Ponderea populației tinere, de 0–14 ani, este de 34%, iar populația în vârstă de 60 de ani și peste reprezintă doar 7%. Cu această structură pe vârste, raportul de dependență a vârstnicilor ajunge la doar 12 persoane vârstnice la 100 de adulți, în timp ce raportul de dependență a tinerilor este de aproape 57 la 100 de adulți. Pentru evidențierea implicațiilor economice ale acestor raporturi, voi adăuga valorile din anul 2016: 26 și 40 la 100 de adulți. Raportul total de dependență, ca sumă a celor două, nu diferă consistent – 68 și, respectiv, 66 de tineri și vârstnici la 100 de adulți –, dar implicațiile economice ale acestor valori foarte apropiate se cuvin a fi evaluate prin toată complexitatea transferurilor intergeneraționale din cele două epoci, prin particularități considerabile în participarea la activitatea economică a tinerilor și vârstnicilor. În lipsa unor date detaliate asupra structurii pe

vârste înainte de anul 1930, nu se poate evalua măsura în care reculul ferm și considerabil al natalității, dar și al mortalității după anul 1920 (prezentat în Figura 1.2) și-a pus amprenta pe tranziția structurii pe vârste a populației și evidențierea schimbărilor la recensământul din anul 1930. Se poate însă afirma cu temei că bine instalata continuare a evoluției descendente a celor două fenomene în anii 1930–1940 (și evoluțiile care i-au urmat în a doua parte a anilor 1940 și începutul anilor 1950) nu putea rămâne fără efecte semnificative asupra structurii pe vârste a populației.

Sursa: Direcția Centrală de Statistică și
Comisia Națională de Demografie, 1974
(estimări ale autorului la grupele de vârstă
după 75 de ani).

Fig. 1.5. Populația României pe sexe și vârste la recensământul din anul 1930.

Datele asupra structurii populației după starea civilă la recensământul din anul 1930 se referă la populația în vârstă de 13 ani și peste și arată următoarele proporții (în %): necăsătoriți – 31,9; căsătoriți – 58,3; văduvi – 9,9; divorțați – 0,6 și stare civilă nedeclarată – 0,3 (Institutul Central de Statistică, 1939; Manuilă și Georgescu, 1938). Proporțiile celibatarilor și ale divorțaților sunt consistent mai importante la populația urbană. Pentru a putea compara această structură de acum aproape 90 de ani cu cea de astăzi, am estimat structura populației în vârstă de 13 ani și peste după starea civilă la recensământul din anul 2011 și proporțiile sunt următoarele (în %): necăsătoriți – 28,4; căsătoriți – 55,8; văduvi – 11,0 și divorțați – 4,9. Ponderea mult mai ridicată a persoanelor divorțate afectează proporțiile la celelalte stări civile, dar nu în mod esențial.

STRUCTURA POPULAȚIEI DUPĂ ETNIE, LIMBĂ MATERNĂ ȘI RELIGIE

La recensământul din anul 1930, aproape 72% din populația României Întregite erau români, cea mai importantă minoritate, maghiarii, reprezentând aproape 8%, etnicii germani constituind a doua minoritate, cu puțin peste 4% din

populație, urmată de cea a etnicilor evrei, cu o pondere similară. Cu proporții între 3 și 2% se plasau ucrainenii și rutenii, rușii și bulgarii. Țiganii reprezentau 1,5 din populația țării, urmați de turci cu 0,9% și găgăuzi cu 0,6%. Proporții mai mici de 1% reveneau sârbilor, croaților și slovenilor, cehilor și slovacilor, polonezilor și îndeosebi grecilor, tătarilor, albanezilor, armenilor și huțanilor. Doar 0,3% din populație aparținea altor etnii.

Structura populației pe **etnii** recalculată la teritoriul de după război al țării arată schimbări semnificative. Fără cele două provincii pierdute în anul 1940 și îndeosebi fără Basarabia, cu o populație reprezentând aproape 16% din populația României Mari, structura etnică a populației este afectată prin diminuarea numărului etnicilor aflați în număr semnificativ în aceste provincii: evrei, ucraineni, ruteni și huțani, ruși, bulgari, turci și găgăuzi. Reducerea numărului acestor etnici înseamnă diminuarea ponderii lor și majorarea automată a ponderii populației de la celelalte etnii, îndeosebi a românilor și maghiarilor, de la 71,9 la 77,9% și, respectiv, de la 7,9 la 10%.

Minoritățile naționale au **limbi materne** proprii și datele de la recensământul din anul 1930 evidențiază corespondența etnie–limbă maternă, cea din urmă constituind un mod de autoafirmare a apartenenței. Discordanțele care pot fi sesizate sunt cele ale proporțiilor considerabil mai mici ale persoanelor care au declarat limba maternă idiș (2,9%) în raport cu proporția celor care s-au declarat evrei ca etnie (4,0%), o situație identică fiind cea a raportului dintre proporția persoanelor care au declarat limba ȡigănească drept limbă maternă (doar 0,6%) și proporția celor care s-au declarat țigani (1,5%). Într-o populație națională mare și în care etnicii majoritari dețin o proporție foarte ridicată, există, din motivații variate, tendința declarării drept limbă maternă a limbii populației majoritare. Etnicii români reprezentau 71,9% din populația țării, iar populația având limba maternă română deținea o proporție de 73%.

Din cele 18.053 mii de locuitori ai țării, aproape 73% erau în anul 1930 de **religie** ortodoxă (62% în urban și o proporție mai mare – 76% – în rural). La nivelul întregii populații, etnicii români aveau, în proporție net majoritară, religia ortodoxă, dar un număr important era de alte confesiuni religioase, îndeosebi în Transilvania și Crișana-Maramureș. Proporția mai ridicată a ortodocșilor decât cea a etnicilor români în întreaga populație provine din asocierea populației ortodoxe de la alte grupuri etnice. Proporțiile cele mai mari ale ortodocșilor – de peste 90% – se înregistrau în Oltenia, Muntenia și Moldova. Frământata istorie a provinciilor unite cu România și existența unei populații importante aparținând minorităților naționale pot explica proporția majoritară a populațiilor de alte religii decât cea ortodoxă în Transilvania și Crișana-Maramureș (greco-catolici, romano-catolici, reformați) și ponderile importante ale populației de alte religii din Banat, Bucovina și Dobrogea. După ortodocși, la mare la distanță se situau, la nivel național, greco-catolicii cu o proporție de 7,9%, romano-catolicii cu 6,8%, urmați de populația de religie mozaică cu 4,2% și de reformați cu o proporție de 3,9%.

Ansamblul structurilor culturale ale populației României Întregite, după etnie, limbă maternă și religie, consfințește omogenitatea etnică, lingvistică și religioasă a populației țării (cu peste 70% dintre locuitori având etnie română, limbă maternă română și religie ortodoxă), iar numeroasele minorități etnice, lingvistice și religioase au îmbogățit armonios și durabil istoria și cultura țării.

ANII 1941–1945

Datele statistice asupra populației și mișcării naturale a populației în anii 1941–1945 sunt limitate, se referă la teritoriul diferit al țării, în urma amputărilor brutale ale teritoriului național și, posibil, au un grad de acoperire afectat de marile dificultăți în funcționarea serviciilor de stare civilă, în contextul dramaticelor evenimente, evoluții și fracturi aduse de cea de-a doua mare conflagrație mondială. Datele pentru anii 1940–1946 au fost publicate în revista *Comunicări statistice* a Institutului Central de Statistică. În numerele 5 din 15 martie 1945 și 18 din august 1947 sunt publicate date asupra populației și mișcării naturale a populației în anii 1939–1945 și, respectiv, 1936–1946, unele dintre ele la nivel de provincie și județ. În Tabelul 1.4 sunt preluate date sintetice la nivel național.

Tabelul 1.4

Date asupra populației și mișcării naturale a populației României în anii 1936–1946

Anii	Populația probabilă la 1 iulie (mii loc.)	Natalitate (la 1.000 de loc.)	Mortalitate (la 1.000 de loc.)	Spor natural		Nupțialitate la 1.000 de loc.	Mortalitate infantilă la 1.000 de născuți vii
				În mii pers.	La 1.000 de loc.		
1936	19.319	31,5	19,8	227	11,7	9,2	175
1937	19.535	30,8	19,3	224	11,5	9,5	178
1938	19.750	29,6	19,2	206	10,4	8,8	182
1939	19.934	28,3	18,6	193	9,7	7,9	176
1940	13.281	26,5	19,1	98	7,4	9,1	188
1941	13.552	23,0	19,3	50	3,7	7,6	166
1942	13.574	21,5	19,0	35	2,5	7,6	177
1943	13.609	20,3	16,7	48	3,6	6,9	172
1944	13.699	21,7	19,6	29	2,1	5,2	162
1945	16.406	19,9	19,3	9,7	0,6	5,2	157
1946	16.472	23,7	18,0	95	5,7	11,3	164

Teritoriul de referință: Anii 1936–1939: teritoriul dinaintea de 1940 al țării; începând din 1940: teritoriul de după război, fără Transilvania de Nord până în 1944 și inclusiv această regiune în anii 1945 și 1946.

Sursa: Institutul Central de Statistică, *Comunicări statistice*, nr. 5, 1945 și nr. 18, 1947.

Fără îndoială, datele pentru anii 1941–1945 se cuvine a fi privite cu rezerve și prudență, provenite din semne de întrebare asupra gradului de înregistrare a nașterilor și deceselor de pe teritoriul țării în condițiile războiului. Aceste date se referă la evenimente demografice întâmplare pe teritoriul țării și înregistrate la serviciile de stare civilă. Pentru anii 1936–1939, datele din tabel sunt identice cu cele publicate în *Anuarul statistic* pe anii 1939 și 1940. Există o bună corespondență între creșterea anuală a populației de la 1 iulie la 1 iulie și sporul natural anual. Datele pe anul 1946 asupra numărului de născuți vii și de decese se referă la teritoriul de după război al țării și sunt identice cu cele din *Seria DCS 1968*, ceea ce confirmă calitatea reconstituirilor de la Institutul Central de Statistică și Direcția Centrală de Statistică.

Datele pe anii 1941–1945 arată o natalitate în regres, apropiată de 21 la mie, mai mică decât cea din anii anteriori războiului, apropiată de 30 la mie, dar aflată în recul încă din anul 1939. Mortalitatea populației, rezultată din înregistrările deceselor la oficiile de stare civilă, nu este în creștere în anii 1941–1945, manifestând stabilitate la o valoare depășind 19 la mie, cu excepția anului 1943, când coboară la 16,7 la mie. Regresul este atribuit de Anton Golopenția (1945) liniștii relative de pe teritoriul țării în anii 1942 și 1943. Din evoluțiile natalității și mortalității populației, a rezultat un spor natural în scădere drastică, ajuns în anul 1941 la doar un sfert din cel al anilor de dinaintea războiului și la valori și mai mici în anii următori (cu excepția anului 1943). Mortalitatea infantilă s-a menținut la nivelul foarte ridicat de dinainte de război, chiar dacă a marcat un regres moderat.

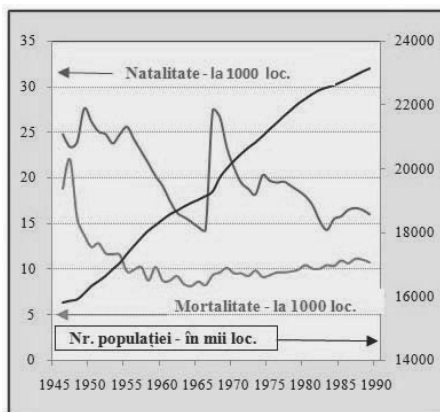
Bilanțul demografic al anilor de război este sintetizat de Golopenția și Georgescu (1948) în analiza rezultatelor provizorii ale recensământului din 25 ianuarie 1948. Autorii constată că populația de la recensământ – 15.873 mii de locuitori – este mai mică decât cea din anul 1941 (16.126 mii) cu 253 mii de locuitori, iar dacă se ia în considerare populația estimată la 1 ianuarie 1948 – de 16.547 mii –, scăderea ar fi de 674 mii de locuitori. Din această diferență, autorii deduc numărul cetățenilor maghiari veniți pe teritoriul Trianon odată cu ocupația ungară și care s-au repatriat după realipirea Transilvaniei de Nord – număr estimat la 120 mii de persoane – și determină astfel pierderea netă de populație la 554 mii de persoane între aprilie 1941 și ianuarie 1948. Iată concluzia celor doi autori: „Aceasta înseamnă că – din cauza ultimului război, cu toate implicațiile și urmările lui nefericite – populația țării noastre a pierdut un număr de locuitori echivalent cu excedentul natural pe timp de șapte ani (1941–1947 inclusiv). În realitate, probabil, pierderile populației autohtone au fost mai ridicate, dar o parte au fost compensate prin jocul complex al migrațiunilor survenite între timp”.

1.3. PERIOADA 1946–1989

NUMĂRUL POPULAȚIEI ȘI CREȘTEREA NATURALĂ

Datele disponibile asupra acestei perioade sunt mult mai bogate față de cele din perioada 1918–1940, ceea ce favorizează analiza și cunoașterea dezvoltărilor demografice într-o perioadă istorică de mari schimbări politice, economice și sociale.

Evoluția populației și a fenomenelor demografice după al Doilea Război Mondial, în contextul economic și social al noului regim politic, a fost extrem de complexă, marcată de considerabile discontinuități ale natalității, recul masiv al mortalității generale în prima jumătate a perioadei și instalarea tendinței de majorare moderată în cea de-a doua jumătate, imensă migrație din mediul rural în cel urban și emigrație controlată politic (și economic) de regim, estimată la mai multe sute de mii de locuitori. Evoluțiile majore ale celor două componente ale mișcării naturale și ale numărul populației în întreaga perioadă sunt cele din Figura 1.6, iar în Tabelul 1.5 sunt prezentate date pe perioade de cinci ani.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Fig. 1.6. Evoluția natalității, a mortalității generale și a numărului populației în anii 1946–1989.

Populația țării era după război, în anul 1946, cu 116 mii de locuitori mai mică față de cea din anul 1940, ceea ce arată dimensiunea și profunzimea multiplelor consecințe ale anilor de război și sintetizează ansamblul evoluțiilor survenite în mortalitatea populației, prin pierderi directe pe front și pierderi în rândurile populației civile. Nu sunt diferențe notabile între anii 1940 și 1946 în ceea ce privește nivelul natalității, al mortalității generale și al creșterii naturale. Valorile medii anuale în perioada 1946–1949 sunt apropiate de cele din anul 1946, dar ascund câteva schimbări importante și de mare semnificație, vizibile în Figura 1.6.

Tendențe noi și ferme apar după anul 1946, iar cele mai rapide au loc la mortalitate, prin instalarea unei scăderi masive și ferme.

Tabelul 1.5

Evoluția populației și a mișcării naturale a populației în perioada 1946–1989

Ani	Populația la 1 iulie (mii de locuitori)	Perioade de 5 ani*	Valori medii anuale în perioadele de 5 ani *					
			În mii			Rate la 1.000 de locuitori		
			Născuți vii	Dece-dați	Spor natural	Natalitate	Mortalitate generală	Spor natural
1940	15.907		414,2	300,7	113,5	26,0	18,9	7,1
1946	15.791		391,3	296,4	94,8	24,8	18,8	6,0
		1946–1949	396,4	278,5	118,0	24,9	17,5	7,4
1950	16.311							
		1950–1954	416,3	199,4	215,9	24,9	12,0	13,0
1955	17.325							
		1955–1959	407,0	173,5	233,5	22,9	9,7	13,1
1960	18.403							
		1960–1964	312,3	160,7	151,6	16,7	8,6	8,1
1965	19.027							
		1965–1969	414,3	177,9	236,4	21,3	9,2	12,2
1970	20.253							
		1970–1974	404,6	194,4	210,1	19,6	9,4	10,2
1975	21.245							
		1975–1979	417,3	208,1	209,2	19,3	9,6	9,7
1980	22.201							
		1980–1984	359,3	229,6	129,7	16,0	10,2	5,8
1985	22.725							
		1985–1989	373,7	248,8	124,9	16,3	10,8	5,4
1989	23.152		369,5	247,3	122,2	16,0	10,7	5,3

*1946–1949 – perioadă de patru ani.

Sursa: Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic al României*.

Schimbările cele mai complexe le cunoaște însă natalitatea, prin intrarea într-o lungă fază de evoluții dramatice prin desfășurări, nivel și consecințe în toată perioada 1946–1989, iar aceste evoluții și contextul în care s-au produs au semnificații istorice. Recuperarea masivă a căsătoriilor și nașterilor amânate în anii de război s-a întins în țările europene până la mijlocul anilor 1960. În România, evoluțiile au fost însă diferite. Redresarea natalității a durat doar doi ani, 1948 și 1949, și s-a intrat apoi în fază de declin constant și rapid. Factorii determinanți ai acestei schimbări se află în întregul context politic, economic și social în care s-a aflat România după război și îndeosebi în impactul industrializării, al urbanizării, al colectivizării agriculturii, al tensiunilor sociale, incertitudinii și violenței instalării și consolidării noului regim. Nu poate fi omisă și subestimată o anumită continuitate a cauzalității economice și sociale care a determinat instalarea declinului istoric al fenomenului după Primul Război Mondial (continuitatea este clară în Figura 1.1) și care se află în complexul impact al dezvoltării și modernizării societăților

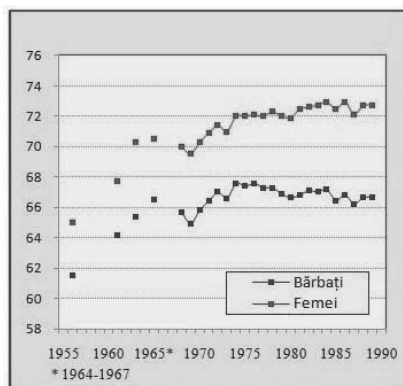
europene. Tuturor acestor factori li s-a alăturat adoptarea, în toamna anului 1957, a unei legislații foarte permissive asupra întreruperii sarcinii (după modelul sovietic) și care a favorizat decisiv declinul masiv al natalității. Nivelul mediu al natalității în anii 1950–1954 era de aproape 25 la mie, identic cu cel din anii 1946–1949 și, în corelație cu o rată a mortalității considerabil mai mică, de doar 12 la mie, a redresat considerabil creșterea naturală a populației: 13 la mie, dublă față de cea din anul 1946. Numărul întreruperilor de sarcină a crescut vertiginos după schimbarea legislației în anul 1957 (depășind un milion în anii 1963–1965!), iar declinul natalității s-a accentuat dramatic în prima jumătate a anilor 1960, rata ajungând la numai 14,3 născuți la 1.000 de locuitori (cel mai scăzut nivel din Europa). În identificarea factorilor și a mecanismelor declinului masiv al natalității după anul 1956, o evoluție particulară în context european ca moment al declanșării și ritm al scăderii, nu poate fi omisă imensa migrație a populației tinere din mediul rural în cel urban, estimată la 3 mil. (ca spor migratoriu în urban din rural) între anii 1948 și 1966 (Rotariu, Dumănescu și Hărăguș, 2017).

Declinul masiv al natalității din anii 1957–1966 a fost urmat de o veritabilă explozie a natalității după anul 1966, în urma adoptării unei legislații foarte restrictive asupra accesului la întreruperea sarcinii și la mijloacele contraceptive, ca și asupra desfacerii căsătoriei. Și numărul de născuți și rata natalității au crescut cu 93% în anii 1967 și 1968, dar o tendință fermă de scădere s-a instalat și a dominat în anii care au urmat, în pofida modificărilor și mai restrictive aduse legislației inițiale (în anii 1972 și 1985), urmate de creșteri doar temporare și modeste ale natalității. După 22 de ani de aplicare a politicii pronataliste brutale, natalitatea era în anul 1989 de 16 născuți vii la 1.000 de locuitori, nu foarte departe de nivelul de dinaintea adoptării măsurilor restrictive. La nivelul întregii perioade 1967–1989, natalitatea a fost însă peste media europeană. Evoluțiile forțate ale natalității au dus la recrudescența mortalității infantile și îndeosebi la creșterea alarmantă a mortalității materne.

Rata mortalității s-a dovedit a fi mai sensibilă la noul context și, după creșterea bruscă și masivă din anul 1947, consecință a secetei și a foametei din anii 1946–1947, se înscrie pe o curbă descendentă remarcabilă, foarte rapidă până la mijlocul anilor 1950 și moderată în următorii zece ani. Cea mai mică valoare a indicatorului este cea din anul 1964, de 8,1 la mie, nivel cu semnificație istorică: cea mai scăzută mortalitate înregistrată vreodată în România. Ameliorarea asistenței medicale, ca acces și rețea, campaniile și programele de sănătate, de prevenire și tratare a bolilor infecțioase și parazitare responsabile de cea mai importantă componentă a mortalității populației, dar și introducerea utilizării penicilinei s-au aflat la baza reducerii spectaculoase a mortalității după anul 1947. O structură tânără pe vârste a favorizat nivelul scăzut al mortalității. Tendința moderată, dar constantă de ascensiune a ratei mortalității generale instalate la sfârșitul anilor 1960 provine din efectele incipiente ale procesului de îmbătrânire demografică, schimbare structurală mai lentă în țara noastră, dar aflată în consolidare.

Indicatorul care oglindește fidel starea de sănătate a populației este speranța de viață la naștere, expresie a gradului de dezvoltare economică, socială și culturală

a unei populații și a calității asistenței medicale de care beneficiază. La mijlocul anilor 1950, speranța de viață era de 61,5 ani la bărbați și 65 de ani la femei (Figura 1.7). Pentru a putea aprecia în context european acest nivel al speranței de viață la naștere, iată care erau valorile medii pentru Europa și Europa de Vest în aceeași perioadă (Divizia de Populație ONU, 2017): la bărbați 64 și 66 de ani, iar la femei 69 și aproape 72 de ani. Decalajele erau foarte mari, la femei îndeosebi. Valorile indicatorului din anii 1961, 1963 și 1964–1967 indică o ascensiune rapidă, dar inconsistentă și chiar neverosimilă în raport cu seria de valori de după anul 1969. În plus, după datele Diviziei de Populație ONU, speranța de viață în România, în a doua parte a anilor 1960, a fost în declin la bărbați și staționară la femei. Recrudescența mortalității infantile și veritabila explozie a mortalității materne pot explica evoluțiile. Datele pentru anii 1970 arată o creștere a speranței de viață în prima jumătate a deceniului, la valori de aproape 68 de ani la bărbați și 72 de ani la femei la mijlocul anilor și instalarea unui regres moderat, dar ferm și de durată la bărbați și stagnare urmată de progres minim la femei în întreaga perioadă de după mijlocul anilor 1970. În anul 1989, valorile speranței de viață la naștere erau de 66,7 și 72,7 ani, mai mici față de media europeană și de nivelul din Europa de Vest cu 2,4 și 6 ani la bărbați și cu 2,9 și, respectiv, 5,5 ani la femei. Decalajul dintre speranța de viață a femeilor și bărbaților era de 4,5 ani în prima jumătate a anilor 1970 și s-a mărit la 6 ani în a doua jumătate a anilor 1980, indiciu al creșterii supramortalității masculine. Stagnarea și revirimentul minor al speranței de viață la femei și reculul de la bărbați instalate după mijlocul anilor 1970 sunt evoluții care pot fi întâlnite și în alte țări ex-comuniste și par a indica epuizarea capacității de creștere a calității vieții într-un sistem economic, social și politic incapabil de schimbări și reforme.

Sursa: Anii 1956, 1961 și 1965: Institutul Național de Statistică; ceilalți ani: tabele anuale de mortalitate elaborate de autor.

Fig. 1.7. Speranța de viață la naștere, pe sexe, în perioada 1956–1989, în ani.

Evoluțiile natalității, ale mortalității generale și ale numărului populației în perioada 1946–1989 evidențiază expansiunea considerabilă a populației României, accentuată de promovarea unei politici pronataliste excesive, în contextul unei

majorări moderate, dar constante a mortalității generale. Numărul populației, care era de 15,8 mil. în anul 1946, a ajuns la 20 mil. în anul 1969, la 23 mil. în anul 1987 și 23,2 mil. în anul 1989, cea mai mare populație pe care a avut-o România de-a lungul istoriei sale și nivelul de la care s-a instalat declinul.

MIGRAȚIA INTERNĂ A POPULAȚIEI

Migrația internă a fost, în perioada regimului comunist, un fenomen cu evoluții purtând amprenta politicilor economice și sociale, a schimbărilor în împărțirea teritorial-administrativă, a dirijării și controlului schimbărilor de domiciliu și reședință, inclusiv prin migrație forțată în unele cazuri (restricții în stabilirea domiciliului, deportări). Informații statistice unitare și în serii omogene sunt publicate începând cu anul 1968. După datele disponibile în seria bazată pe înregistrarea statistică sistematică a schimbărilor de domiciliu, cea mai mare migrație internă cu schimbare de domiciliu este cea din anii 1970 – cu valori anuale ale ratei migrației de 16–18 migranți la 1.000 de locuitori (numărul anual al migranților corespunzător ratelor depășind 300 de mii). Valorile estimative pentru mijlocul anilor 1960 sunt similare, 17–18 la mie, iar cele de la mijlocul anilor 1950 ajung la 20 la mie (Rotariu, Dumănescu și Hărăguș, 2017). Pentru a avea un reper comparativ, voi menționa că rate la fel de mari ale migrației cu schimbare de domiciliu precum cele din anii 1970 și chiar de mai înainte (16–20 la mie) întâlnim în anii 2005–2015, în contextul de liberă circulație și alegere a domiciliului și reședinței persoanei.

STRUCTURI ALE POPULAȚIEI

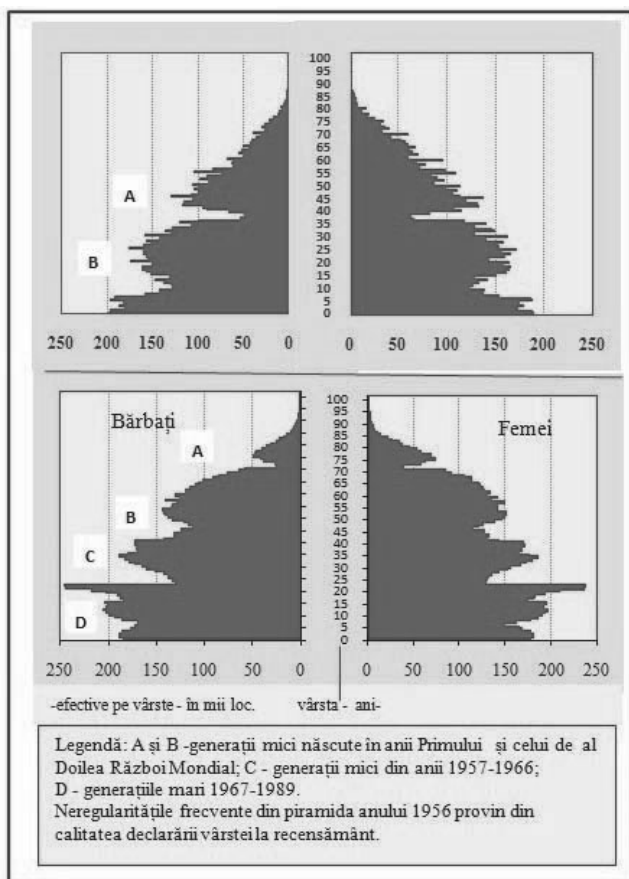
Structurile prezentate sunt cele demografice – pe sexe, vârste și după starea civilă – și două dintre structurile culturale – după etnie și limbă maternă. Religia nu s-a înregistrat la recensămintele din 1956, 1966 și 1977.

STRUCTURA POPULAȚIEI PE SEXE ȘI VÂRSTE

Structura populației țării pe sexe după cea de-a doua conflagrație mondială a fost influențată de mortalitatea mult mai ridicată a bărbaților în anii de război, generațiile afectate purtând dezechilibrul structural pe parcursul întregii vieți, și de particularitățile pe sexe ale migrației externe. Pierderile de vieți în anii războiului au fost mult mai mari la bărbați, iar ponderile celor două sexe s-au schimbat sensibil în anii de după conflagrație: 51,7% la femei și 48,3% la bărbați în anul 1948. Refacerea structurii pe sexe s-a întins pe mai mult de 20 de ani, iar la sfârșitul anilor 1960, cele două populații ajung la proporțiile de 51 și 49%. În anii 1970 și 1980, emigrația a fost moderat mai importantă la femei și ponderea

bărbaților a urcat la 49,3%. După anul 1990, schimbări semnificative erau așteptate prin tendințele mortalității diferențiale pe sexe și, posibil, prin migrația externă.

Structura pe vârste a populației în perioada 1946–1989 a cunoscut schimbări dramatice, cu semnificații istorice, determinate în cea mai mare măsură de evoluțiile de excepție ale natalității: scăderea continuă și masivă din anii 1956–1966, creșterile cu totul neobișnuite din anii 1967–1970 și oscilațiile din anii următori. Nivelul și variațiile natalității se regăsesc în deformările structurii pe vârste a populației în doi ani reprezentativi – 1956 și 1989 (Figura 1.8). Cât de mari sunt consecințele nivelului scăzut al natalității din anii celor două războaie mondiale se poate vedea în numărul mic al populației la vârstele de 10–15 ani și în jurul vârstei de 40 de ani în anul 1956 și la vârstele cu 30–35 de ani mai mari în anul 1989, indicate în suprafețele A și B. Dacă cele două deformări pot fi regăsite și în alte populații europene afectate considerabil de cele două războaie mondiale, deformările structurii pe vârste de după anul 1966 – cele de la C și D – sunt proprii doar populației României.

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Fig. 1.8. Populația pe sexe și vârste la recensământul din anul 1956 și la sfârșitul anului 1989.

Tabelul 1.6

Indicatori ai structurii populației pe vârste în perioada 1956–1989

	1956	1960	1970	1980	1989
Populația totală – în mii	17.489	18.407	20.253	22.201	23.152
Structura populației pe trei grupe mari de vârstă – în %					
Total	100	100	100	100	100
0–19 ani	37	35	35	33	32
20–64 de ani	57	58	57	57	58
65 de ani +	6	7	9	10	10
Vârsta medie (ani):					
– Bărbați	29,3	...	31,4	32,2	33,3
– Femei	31,2	...	33,5	34,3	35,5
Raportul de dependență a tinerilor*	64	61	62	58	56
Raportul de dependență a vârstnicilor**	11	12	15	18	18
Raportul total de dependență***	75	73	77	77	73
Femei în vârstă de 15–49 de ani					
– număr – în mii	4.720	4.759	5.256	5.328	5.569
– în % față de populația feminină totală	53	51	51	47	47
Populație de vârstă școlară (3–23 de ani) – în mii	6.548	...	6.833	7.535	7.881

... Lipsă date; *tineri în vârstă de 0–19 ani la 100 de adulți (20–64 de ani) ; **vârstnici (65 de ani și peste) la 100 de adulți; ***tineri și vârstnici la 100 de adulți.

Sursa: Institutul Național de Statistică, anuare statistice, anuare demografice, alte publicații.

În Tabelul 1.6 sunt prezentate date semnificative asupra structurii pe vârste pentru ani selectivi. Marile variații ale natalității în perioada 1956–1989 și-au pus cu forță amprenta pe structura pe vârste a populației și deformările sunt extrem de vizibile în piramida vârstelor, fie că ne referim la efectele scăderii natalității din anii 1957–1966 (secțiunea C a piramidei) ori la cele ale exploziei natalității după anul 1966 (secțiunea D). Evaluate la nivelul întregii perioade 1956–1989, schimbările structurale evidențiate de proporția populației din cele trei grupe mari de vârstă afectează doar populația tânără și pe cea vârstnică: diminuare semnificativă a proporției populației tinere – de la 37 la 32% – și majorarea aproape identică a ponderii populației vârstnice – de la 6 la 10%. Din aceste mișcări opuse și similare ca mărime, a rezultat, la nivelul întregii perioade, o remarcabilă stabilitate a proporției populației adulte, de 20–64 de ani: 57–58% din populația țării. Nivelul relativ ridicat al natalității după anul 1966 a constituit o frână în declanșarea și amplificarea procesului de îmbătrânire a populației, proces aflat în stadiu inferior la mijlocul anilor 1950 și în dezvoltare moderată până la sfârșitul anilor 1980, proporția populației de 65 de ani și peste majorându-se de la 6 la 10% în cei 35 de ani. Vârsta medie a populației a crescut în aceeași perioadă cu patru ani și la bărbați, și la femei. Raportul de dependență a tinerilor și vârstnicilor a avut evoluții diferite, dar compensatorii, reducere la cei dintâi și majorare la vârstnici, astfel că sarcina economică totală a populației în vârstă de muncă a oscilat nesemnificativ în jurul valorii de 75 de tineri și vârstnici la 100 de adulți în toată perioada 1956–1989.

Două subpopulații importante au avut o ascensiune consistentă a mărimii, cea feminină de la vârstele fertile, 15–49 de ani, și populația de vârstă școlară (3–23 de ani), creșterea fiind instalată de la începutul anilor 1970, pe fondul natalității ridicate de după anul 1966. Populația feminină a crescut de la 4,9 mil. în anul 1966 la 5,6 mil. în anul 1989, iar cea de vârstă școlară a avut o ascensiune și mai mare, de la 6,7 la 7,9 mil.

Evaluate în ansamblul lor, schimbările din structura pe vârste în perioada 1956–1989, provenite din variațiile fără precedent ale natalității, au creat dezechilibre considerabile între grupe de vârstă, având mari particularități în participarea la activități economice, școlarizare, reproducerea populației. Piramida vârstelor de la sfârșitul anului 1989 (Figura 1.8) este expresia cumulată a modificărilor survenite în deceniile anterioare în evoluția natalității și a mortalității și, în particular, a celor din anii 1950–1989, care au modelat jumătatea inferioară a piramidei. Dezechilibrele structurale vor avea consecințe demografice pe termen mediu și lung, prin dinamica internă a demograficului, însemnând rigidele raporturi dintre starea și mișcarea populației.

STRUCTURA POPULAȚIEI DUPĂ ETNIE ȘI LIMBĂ MATERNĂ

Recensămintele din anii 1956, 1966 și 1977 oferă informații detaliate asupra celor două structuri și permit evidențierea schimbărilor survenite în cei 20 de ani. Nu s-a înregistrat religia la recensămintele efectuate în vechiul regim, lipsind astfel o importantă caracteristică culturală a întregii populații.

Schimbările care au avut loc între recensămintele din anii 1956 și 1977 provin din creștere naturală diferențiată, emigrare și calitate a declarării etniei. Nu poate fi omisă evoluția de excepție a natalității după anul 1966, cu posibile particularități în raport cu apartenența etnică. Proporția românilor a crescut de la 85,7% în anul 1956 (proporție identică cu cea de la recensământul din anul 1948 (Golopenția și Georgescu, 1948)) la 88,1% în anul 1977. O ascensiune a numărului se constată la români, maghiari, romi, turci și tătari, dar nu în toate cazurile creșterea numerică a însemnat și majorare a proporției în populația totală, la maghiari existând chiar un recul al proporției, de la 9,1 la 8%. În cazul etniei romilor, ponderea a fost în scădere între anii 1956 și 1966, de la 0,6% la 0,34%, urcând apoi la 1,1% în anul 1977. Nu poate fi omisă preferința evidentă de declarare a altei apartenențe etnice. Diminuarea considerabilă a numărului și proporției germanilor și, mai ales, a evreilor s-a produs prin emigrare și natalitate scăzută.

Schimbările intervenite în structura populației după limba maternă urmează îndeaproape schimbările din structura populației după etnie. Limba română era limbă maternă pentru 86% dintre locuitorii țării la recensământul din anul 1956 și pentru 89% la recensământul din anul 1977.

1.4. PERIOADA 1990–2018

Perioada care a urmat după anul 1989 este cea mai complexă din istoria demografică a României după Marea Unire din 1918, fiind dominată de apariția și amplificarea declinului demografic, prin imensă migrație externă și scădere naturală a populației rezultate din reculul natalității și menținerea ei la valori inferioare celor ale mortalității generale aflate în majorare moderată, dar fermă. Anul 2018 este cel de-al 29-lea an de declin al populației, iar durata, dimensiunea declinului și amplificarea acestuia în timp au avut drept rezultat instalarea procesului de depopulare a țării. Deteriorarea iremediabilă a structurii pe vârste prin natalitate scăzută, migrație și accentuarea îmbătrânirii demografice conturează amplificarea declinului populației în deceniile viitoare.

NUMĂRUL POPULAȚIEI ȘI MIȘCAREA NATURALĂ A ACESTEIA

Populația rezidentă a României, cea care locuiește în mod obișnuit în țară, era la începutul anului 2017 de 19.638.309 locuitori. Comparativ cu începutul anului 2016, populația a scăzut cu 144 mii de locuitori, 68 de mii fiind scădere naturală și 76 de mii fiind scădere prin migrație externă negativă. Pentru perioada 1990–2018, evoluția populației și a componentelor schimbărilor sunt sintetizate în Tabelul 1.7, datele pentru 2017 și 2018 fiind estimații. Cu toate neajunsurile și discontinuitățile seriei de date anuale asupra populației rezidente după anul 1989, datele pentru anii 1990, 2002 și 2011 din tabel sunt omogene, întreaga populație de la începutul anului 1990 fiind rezidentă în țară, populația rezidentă din anul 2002 fiind reconstituită de Institutul Național de Statistică. Datele asupra migrației externe sunt estimate plecând de la scăderea anuală totală și cea naturală.

Tabelul 1.7

Estimații ale dimensiunii și componentelor declinului populației (mii de persoane) în anii 1990–2018

Ani de referință a numărului populației	Interval între anii din coloana (1)	Populația rezidentă la începutul anului	Scăderea naturală, scăderea prin migrația externă și scăderea totală a populației rezidente în intervalele de ani din coloana (2)		
			Scădere naturală	Scădere prin migrație externă	Scădere totală
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1990		23.207			
	Anii 1990–2002		–259	–1.320	–1.579
2003		21.628			
	Anii 2003–2009		–280	–1.053	–1.333
2010		20.295			

Tabelul 1.7 (continuare)

	Anii 2010–2016		–439	–217	–656
2017		19.638			
	Anii 1990–2016		–979	–2.590	–3.569
2017		19.638			
	Anul 2017		–68	–76	–144
2018		19.494			
	Anul 2018		–68	–76	–144
2019		19.350			
	Anii 2017–2018		–136	–152	–288
	Anii 1990–2018		–1.115	–2.742	–3.857

Sursa: Pentru anii 1990–2016: calcule ale autorului, pe baza datelor publicate de Institutul Național de Statistică; pentru anii 2017 și 2018: estimări ale autorului, cu menținerea scăderii naturale și a migrației nete din anul 2016.

Numărul locuitorilor care aveau în anul 2016 reședința obișnuită în România a scăzut cu nu mai puțin de 3,6 mil. față de începutul anului 1990! Este un declin enorm, însemnând o pierdere umană de 15,3%. Datele provizorii asupra mișcării naturale în anul 2017, publicate recent, nu indică schimbări semnificative în raport cu anul anterior și, admitând continuitate în dezvoltări ale componentei naturale și ale celei prin migrație externă, se poate întrevădea o populație de 19.494 mii de locuitori la începutul anului 2018 și de 19.350 mii la sfârșitul anului, declinul din toată perioada 1990–2018 putând ajunge la 3,86 mil. de locuitori, însemnând 16,6% din populația rezidentă la începutul anului 1990.

La nivelul întregii perioade 1990–2018, migrația externă ar urma să aibă o contribuție de 71% la declinul populației țării, iar datele statistice arată că fluxurile cele mai importante au fost în primele două decenii și au avut dimensiuni de peste 1 mil. de locuitori/deceniu. Anul 2007, cel al intrării României în Uniunea Europeană și al accesului pe piața muncii din țările dezvoltate ale Uniunii, a cunoscut o veritabilă explozie a migrației – 544 mii de emigranți cu stabilire de reședință în alte țări. Nivelul mai scăzut al migrației nete cumulate după anul 2010, potrivit datelor Institutului Național de Statistică, nu poate fi pus pe seama unei posibile tendințe de stabilizare a numărului rezidenților români în alte țări, el fiind sensibil influențat de valorile surprinzător de mici din anii 2012 și 2013 ale migrației nete negative – doar 2,9 și 8,1 mii de persoane.

Evoluțiile din perioada de după recensământul din octombrie 2011 conturează un declin al populației apropiat de 800 mii de locuitori. Elementul nou survenit în acest declin este instalarea scăderii naturale ca sursă majoră a declinului, cu o proporție de 66%, însemnând o schimbare cu semnificație istorică în evoluția structurală recentă și viitoare a declinului populației. Spre deosebire de natura preponderent economică a migrației externe, scăderea naturală are mecanisme diferite, rigide și stabile, iar abordările prospective ale populației țării prevăd amplificarea dimensiunii acestei componente, prin efectele continuării deteriorării structurii pe vârste, în absența unei redresări de substanță a natalității.

Evoluțiile populației, precum și ale principalilor indicatori ai mișcării naturale, ai natalității și fertilității, ai mortalității generale și infantile și ai speranței de viață la naștere în perioada 1990–2016 (și estimări pentru anii 2017 și 2018) sunt prezentate, pentru ani selectivi, în Tabelele 1.8a și 1.8b. Datele din primul tabel oferă imaginea generală a instalării declinului populației încă din 1990, a amplificării sale în timp și a contribuției scăderii naturale a populației, începând cu anul 1992.

Tabelul 1.8a

Evoluția populației, a numărului de născuți vii, de decedați și a sporului natural în anii 1990–2018

Ani	Populația – în mii	În mii		
		Născuți vii	Decedați	Spor natural
1990	23.207	315	247	+68
1995	22.681	237	272	–35
2000	22.435	235	256	–21
2005	21.320	221	262	–41
2010	20.247	212	260	–48
2015	19.819	185	261	–76
2016	19.703	188	256	–68
2017	19.559	188	256	–68
2018	19.415	188	256	–68

Notă: Populația de la începutul anului 1990 era în totalitatea ei populație rezidentă. Pentru anii 1995 și 2000, populația a fost doar parțial corectată (diminuată) cu migrația externă (stabiliri de reședință în alte țări). Pentru ceilalți ani din tabel, populația este cea rezidentă.

Sursa: Anii 1990–2016: publicații ale Institutul Național de Statistică; anii 2017 și 2018: estimări ale autorului.

Declinul populației pe cale naturală a rezultat din evoluțiile paralele ale numărului de născuți și decedați. Majorarea numărului de decese în prima jumătate a anilor 1990 are originea în deteriorarea stării de sănătate și în recrudescența intensității mortalității, în contextul schimbărilor politice, economice și sociale, al impactului tranziției și, în mod secundar, în progresul procesului de îmbătrânire a populației. În schimb, menținerea numărului de decese la valorile ridicate de 250–260 de mii, după anul 2000, a avut loc în context de recul al intensității mortalității pe vârste și progres al speranței de viață la naștere, ale căror efecte au fost însă anihilate de creșterea ponderii populației vârstnice (decesele anuale sunt concentrate în proporție de peste 75% la populația în vârstă de 65 de ani și peste). Informații mai detaliate asupra evoluției natalității și mortalității populației, folosind indicatori mai relevanți, sunt prezentate în Tabelul 1.8b și unele detalii pot contribui la o mai corectă înțelegere a marilor schimbări survenite în componenta naturală a evoluției populației. Rata natalității a coborât sub 10 născuți la 1.000 de locuitori după anul 2010 și a ajuns la doar 9,3 în anul 2016. Natalitatea, ca indicator, nu poate oferi informații asupra măsurii reînnoirii unei populații și a înlocuirii în timp a generațiilor, indicatorul adecvat fiind *rata fertilității totale*,

expresie a numărului mediu de copii aduși pe lume de o femeie de-a lungul vieții. Știind că o femeie (un cuplu) trebuie să aducă pe lume doi copii pentru a-și asigura înlocuirea, valorile ratei fertilității totale din tabel arată cât de departe este nivelul fertilității de pragul de înlocuire a generațiilor, prag care ar împiedica instalarea declinului populației. Nivelul de 1,3–1,4 copii la o femeie s-a instalat încă de la mijlocul anilor 1990. Valorile de 1,5 copii din ultimii doi ani nu provin din creșterea numărului de nașcuți, ci din regres numeric și schimbare structurală a femeilor în vârstă de 15–49 de ani, și trebuie privite cu rezervele pe care le impun unele inadvertențe din datele statistice publicate.

Tabelul 1.8b

Indicatori selectivi ai natalității, ai fertilității feminine și ai mortalității în anii 1990–2016

Ani	Rata natalității - la 1.000 de locuitori -	Rata fertilității totale - copii la o femeie -	Vârsta medie a mamei la nașterea copilului - ani -	Rata mortalității generale - la 1.000 de locuitori -	Rata mortalității infantile - la 1.000 de nașcuți vii -	Speranța de viață la naștere - ani -	
						Bărbați	Femei
1990	13,6	1,8	25,5	10,6	23,9	66,6	73,1
1995	10,4	1,3	25,0	12,0	21,2	65,5	73,5
2000	10,5	1,3	25,7	11,4	18,6	67,8	74,8
2005	10,4	1,3	26,7	12,3	15,0	68,8	75,8
2010	10,5	1,3	27,2	12,8	9,8	70,1	77,5
2015	9,9	1,5	27,6	13,2	8,1	71,4	78,5
2016	9,3	1,5	27,9	13,0	7,3	71,6	78,9

Sursa: Rata natalității, a mortalității generale și infantile: publicații ale Institutului Național de Statistică; rata fertilității totale și speranța de viață la naștere: calcule ale autorului.

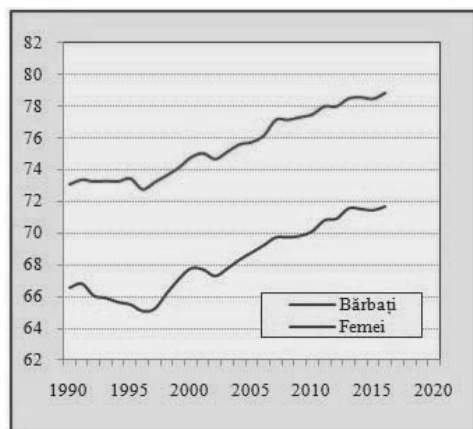
Ascensiunea vârstei medii a femeilor la nașterea copiilor de la 25 la 28 de ani este expresia amânării nașterii copilului și are în spate prelungirea duratei școlarizării, dorința femeilor de a fi active economic după studii și preocuparea de a avea o situație economică mai favorabilă venirii copilului.

Mortalitatea generală, un indicator grosier al mortalității, este direct influențată de structura pe vârste a populației și nu exprimă decât în parte starea sănătății populației și intensitatea autentică a mortalității. Majorarea nivelului în prima jumătate a anilor 1990 provine din recrudescența mortalității pe vârste, în contextul economic, social și politic pe care îl cunoaștem. Creșterea pe care o observăm în ultimii ani este rezultatul intensificării procesului de îmbătrânire demografică. În fine, mortalitatea infantilă, apreciată a reflecta gradul de dezvoltare economică, socială și culturală a populației, ca și calitatea asistenței medicale, a fost în regres continuu între 1990 și 2016, de la 24 la 7 decese în primul an de viață la 1.000 de nașcuți vii, cu mențiunea că acest din urmă nivel este dublu față de cel mediu din țările UE 28.

În ceea ce privește evoluția speranței de viață la naștere, trei observații se pot desprinde din analiza datelor statistice. Reculul din prima parte a anilor 1990

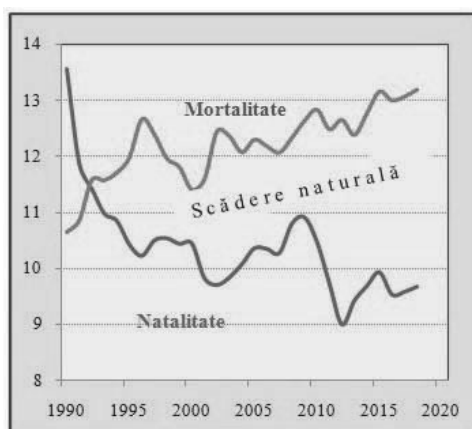
reflectă recrudescența mortalității pe vârste, o mortalitate care era oricum ridicată și înainte de anul 1990 în spațiul european. Reluarea creșterii ferme și consistente de după anul 1996 reflectă ameliorarea standardului de viață, o asistență medicală în progres, mai ales prin disponibilitatea medicamentelor și a tehnologiilor medicale noi, creșterea nivelului cultural și de informare a populației. În plus, în astfel de dinamici intervine și procesul de recuperare după ani de supramortalitate. A treia observație este cea asupra tendinței de stagnare a creșterii speranței de viață în ultimii ani. Întregul parcurs al speranței de viață la naștere în anii 1990–2016, cu marele decalaj dintre femei și bărbați, poate fi examinat în Figura 1.9.

În încheierea acestei secțiuni dedicate mișcării naturale în perioada 1990–2016, câteva reflecții asupra evoluțiilor paralele dramatice ale natalității și mortalității generale, așa cum apar ele atât de pregnant în Figura 1.10, se impun. Apariția sporului natural negativ în numai doi ani de la începutul perioadei (în 1992), rezultat al evoluțiilor opuse ale celor componente – recul al natalității și majorare a mortalității –, este urmată de amplificarea tendințelor divergente ale celor două componente și de majorarea distanței dintre ele, însemnând accentuarea scăderii naturale a populației. Sunt două discontinuități notabile în evoluții – creșterea importantă a mortalității în anii 1993–1996 și redresarea natalității în anii 2005–2010, prin efectele benefice ale introducerii măsurii concediului și indemnizației de creștere a copilului. Impresia pe care o lasă dezvoltarea celor două curbe după anul 2010 este cea a unor evoluții care nu mai pot fi stopate.

Sursa: Tabele anuale de mortalitate elaborate de autor.

Fig. 1.9. Speranța de viață la naștere, pe sexe, în perioada 1990–2016, în ani.

Sursa: Anii 1990–2016: Institutul Național de Statistică; anii 2017 și 2018: estimări ale autorului.

Fig. 1.10. Evoluția natalității, a mortalității generale și a creșterii naturale a populației în anii 1990–2018.

MIGRAȚIA INTERNĂ

Migrația internă (cu schimbare de domiciliu) după anul 1989 a cunoscut dezvoltări spectaculoase în noul context economic și social al țării, odată cu instaurarea și respectarea dreptului persoanei la liberă circulație și stabilire a reședinței permanente (domiciliul) și a celei obișnuite. Unele dintre dezvoltări erau previzibile, cum este explozia migrației din rural în urban și chiar cea din urban în urban. Alte dezvoltări sunt rezultatul unor diferențieri considerabile în ritmul și gradul de dezvoltare economică în profil teritorial.

– Cele patru fluxuri la nivel de medii – urban-urban, urban-rural, rural-rural și rural-urban – au devenit mai echilibrate după anul 1989. Fluxul urban-rural, minor înainte de anul 1990, și-a amplificat masiv proporția în prima jumătate a anilor 1990 și, începând cu anul 1997, devine fluxul cel mai important, poziție pe care o are și în ultimii ani (dar devenită stagnantă). Mediul rural, aflat în scădere naturală dramatică și afectat masiv de migrație externă, își epuizează vizibil resursele de populație tânără, rezervor al migrației.

– În toată perioada 1990–2015, mobilitatea femeilor a fost superioară celei a bărbaților.

– În ceea ce privește structura pe vârste a migranților, la modul general, în întreaga perioadă 1989–2015, se detașează clar la femei proporțiile de la grupele de vârstă 15–24 și 25–34 de ani, cu valori de 25–30%, în timp ce la bărbați proporțiile cele mai ridicate le au cei în vârstă de 25–34 de ani, între 25 și 30%, și cei în vârstă sub 15 ani, 20–25%.

– Diferențele în gradul de dezvoltare economică a județelor au modelat și modelează fluxurile migrației interne ca origine și destinație. Expansiunea economică și imobiliară a regiunii București-Ilfov are în spate o creștere constantă a populației județului Ilfov, prin toate cele trei componente – creștere naturală, migrație internă și migrație externă și declin generalizat al populației capitalei, cele trei componente fiind negative în ultimii ani. Își consolidează migrația pozitivă județele mai dezvoltate din centrul și vestul țării, alături de județul Constanța. Pe de altă parte, se diminuează, după anul 2000, poziția predominantă a județelor din Moldova ca rezervor de populație pentru județele mai dezvoltate, o contribuție importantă revenind altor județe – Olt, Teleorman, Tulcea, Brăila, Maramureș.

– Prin migrație internă, județele mai dezvoltate au atras populație din județele mai sărace, accentuând declinul populației din aceste județe și depopularea, alimentate de scădere naturală și migrație externă. Resursele de populație tânără și potențiali migranți pentru județele mai dezvoltate se apropie de epuizare, datele din Tabelul 1.9 cuantificând tabloul sumbru al amplitudinii declinului populației și al depopulării la nivelul localităților în anul 2015.

În 87% dintre comune și în 80% dintre orașe, populația rezidentă a fost în declin în anul 2015, prin scădere naturală și migrație internă cu schimbare de domiciliu. Probabil, vor rămâne viabile demografic comunele în care populația este

și va fi ocupată în ramuri și activități neagricole, precum și orașele mari, dezvoltate economic.

Tabelul 1.9

Distribuția numărului comunelor, orașelor și municipiilor, după dinamica numărului populației rezidente în anul 2015

Localități	Toate localitățile	Număr de localități având în anul 2015:		
		Creștere a populației	Creștere zero	Scădere a populației
Comune	2.859	357	28	2.474
Orașe și municipii	320	63	0	257
Toate localitățile	3.179	420	28	2.731

Sursa: Institutul Național de Statistică.

MIGRAȚIA EXTERNĂ

Imensa migrație externă a românilor după anul 1989 a avut contribuția cea mai importantă la declinul populației rezidente a țării.

Evaluarea și analiza migrației externe impun folosirea unor surse diferite de date:

- abordarea comparativă a datelor asupra numărului și structurii pe vârste a populației cu *reședința permanentă* (domiciliul) în țară și a populației cu *reședința obișnuită* în țară (de cel puțin 12 luni) permite estimarea numărului și a structurii pe sexe și vârste a cetățenilor români rezidenți în alte țări;

- alte informații ale Institutului Național de Statistică se referă la estimarea fluxurilor anuale de imigranți și emigranți cu schimbare de reședință și domiciliu.

Datele din Tabelul 1.7 asupra dimensiunii și componentelor declinului populației în perioada 1990–2018 arată o scădere a populației prin migrație externă de 2,6 mil. de persoane până în anul 2017 și care ar urma să ajungă la 2,74 mil. la sfârșitul anului 2018, prin continuarea tendințelor din ultimii ani. Migrația netă negativă din anii 1990–2002 și 2003–2016, perioade similare ca întindere, este egală: –1,3 mil. de persoane. Aceste estimări au la bază relațiile dintre dinamica numărului populației și cea a scăderii naturale, migrația fiind componentă rezultată.

- Datele asupra **fluxurilor anuale de imigranți și emigranți cu schimbare de reședință** sunt disponibile doar pentru anii 2003–2015, perioadă în care și populația, și fenomenele demografice au drept cadru de referință *reședința obișnuită*. Potrivit acestor date de *mișcare* a populației, în perioada respectivă au emigrat cu schimbare de reședință 2,9 mil. de persoane și și-au stabilit reședința în România, prin imigrație, 1,6 mil. de persoane. Diferența este migrația netă negativă de 1,3 mil. de persoane, identică cu cea estimată în Tabelul 1.7 folosind alte instrumente de cuantificare, ceea ce indică o bună coerență a datelor statistice și un demers metodologic adecvat.

– Și emigranții, și imigranții sunt persoane tinere, cum era de așteptat. Pe ansamblul perioadei 2003–2016, emigranții în vârstă de 20–29 de ani se detașează cu o proporție de 35%, la distanță semnificativă aflându-se cei în vârstă de 30–39 de ani, cu 25% în anii 2003–2007 și 20% în anii următori. La aceleași grupe de vârstă se află și cei mai mulți dintre imigranți, dar cu proporții mai echilibrate – 30% la imigranții în vârstă de 20–29 ani și între 25 și 30% la grupa de vârstă 30–39 de ani.

– În structura pe sexe a migranților există diferențe între emigranți și imigranți. La cei dintâi, structura a fost bine echilibrată în anii 2003–2008 și o majorare a proporției femeilor la 55–60% a dominat tabloul în anii 2009–2013, pentru a se reveni la echilibru în anii următori. La imigranți, bărbații au deținut și dețin supremația, cu o proporție de 60% în anii 2003–2008, dar în regres în anii următori și ajunsă la 54% în anul 2016.

Datele publicate de Institutul Național de Statistică asupra populației după regiunea de *domiciliu* în țară (*reședința permanentă*) și după regiunea de *reședință obișnuită* în țară (populația *rezidentă*) permit estimarea populației cu domiciliu în țară, dar având reședința în alte țări, estimând astfel migrația externă netă pe regiuni de dezvoltare în anii 1990–2015. Ierarhizarea regiunilor de dezvoltare după nivelul migrației externe nete în anii 1990–2015 este următoarea: Nord–Est, Sud–Est, Centru, Nord–Vest, Sud Muntenia, Sud–Vest Oltenia, Vest, București–Ilfov. Acest clasament are o determinare complexă: creștere naturală diferențiată, decalaje mari în dezvoltarea economică și socială, nivel cultural diferit, istorie și tradiții.

– **Migrația externă cu schimbare de domiciliu.** După anul 1989, au părăsit domiciliul din țară aproape 500 mii de locuitori (până în anul 2015). Jumătate dintre ei au plecat în primii șase ani, 96 mii doar în anul 1990, numărul anual s-a redus apoi și a rămas, după anul 2000, la un nivel apropiat de 10 mii, pentru a se dubla după anul 2010. Femeile au o pondere superioară celei a bărbaților în migrația cu schimbare de domiciliu, 55%, căsătoria putând fi o explicație. Ponderea emigranților în vârstă de 25–39 de ani era în jur de 30–40% în anii 1990, a urcat vertiginos la 50–60% în anii 2002–2010 și a revenit apoi la valori apropiate de 40%. Proporția emigranților în vârstă de până la 20 de ani a oscilat în jurul valorii de 30% în anii 1990, s-a diminuat în primul deceniu, până la 10%, și a fost în ascensiune remarcabilă după anul 2010 (valori de 30%), ceea ce ar putea semnala o creștere a emigrației familiilor cu copii.

STRUCTURI ALE POPULAȚIEI STRUCTURA POPULAȚIEI PE SEXE ȘI VÂRSTE

Stabilitatea structurii pe sexe a populației țării din anii 1975–1990 – 49,3% bărbați și 50,7% femei – intră într-o fază de schimbare chiar din prima parte a anilor 1990, prin diminuarea semnificativă a ponderii bărbaților la valori mai mici de 49% la sfârșitul anilor 1990 și coborând la 48,7–48,8% în anii următori. Nu este

difficil de găsit mecanismul acestei schimbări, rata mortalității generale înscriindu-se pe o curbă ascendentă fermă și de durată, încă din anii 1980, atât la femei, cât și la bărbați, dar cu ritm net superior la aceștia din urmă. Supramortalitatea masculină, oglindită și în valoarea speranței de viață la naștere cu 6–7 ani mai mică la bărbați, a avut drept efect firesc diminuarea proporției bărbaților în populația totală. Impresionanta creștere a mortalității masculine în anii 1990 și menținerea la valori neobișnuite și în anii 2000–2008 au amplificat masiv supramortalitatea masculină. După anul 2008, supramortalitatea este în reducere, prin efect compensator. O pondere în recul a populației masculine ajunsă la 48,7–48,8% în anii 2003–2012 amintește de valorile din anii 1957–1958, când structura pe sexe purta încă amprenta consecințelor războiului. A existat și un al doilea factor de diminuare a proporției bărbaților, dar cu influență moderată, particularitățile migrației externe pe sexe. Datele arată că, atât în rândul românilor care au reședința în alte țări, cât și în fluxurile anuale de emigranți cu schimbare de reședință, există o moderată superioritate numerică a bărbaților.

Marile variații ale natalității din perioada anterioară, 1946–1989, au produs schimbări majore în structura pe vârste a populației și în piramida vârstelor de la sfârșitul perioadei. În Figura 1.8 sunt relevate toate marile deformări ale structurii pe vârste. Acestea se regăsesc și în actuala structură pe vârste, în Figura 1.11. La o privire comparativă rapidă, ceea ce atrage atenția este suprafața considerabil mai mică a piramidei, semnificând reducerea numărului total al populației. Da, un regres enorm, de 3,5 mil. de locuitori (15%)! Marile deformări din jumătatea inferioară a piramidei în anul 1990 se află acum spre mijlocul construcției, generațiile mari din anii 1967–1989 ajungând, reduse numeric, la vârstele de 27–48 de ani, cu perspectiva atingerii vârstelor de 60 de ani și peste după anul 2030. Ceea ce a intervenit semnificativ în noua structură pe vârste este îngustarea lățimii piramidei în partea ei inferioară, prin intrarea în populație a generațiilor mai mici născute în anii 1990–2016 și care compun populația în vârstă de 0–26 ani la începutul anului 2017. Ce au însemnat schimbările din structura pe vârste din perspectivă demografică și economică este sintetizat în Tabelul 1.10.

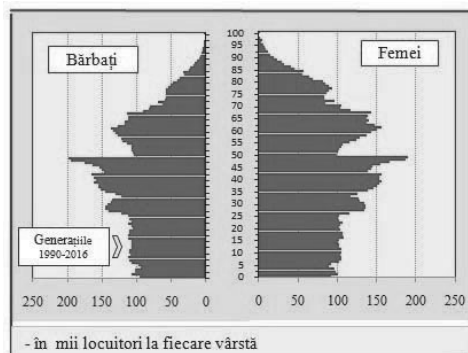

Fig. 1.11. Populația pe sexe și vârste la începutul anului 2017.

Tabelul 1.10

Indicatori ai structurii pe vârste a populației rezidente în anii 1990 și 2016

Indicatori	1990	2016	Schimbări survenite între cei doi ani – în % –
Populația totală – în mii de locuitori	23.206,7	19.703,5	-15
Structura populației pe grupe mari de vârstă – în %			
Toată populația	100,0	100,0	
0–19 ani	31,7	21,0	-34
20–64 de ani	57,9	61,4	+6
65 de ani și peste	10,4	17,6	+69
Raporturi de dependență			
Raportul de dependență a tinerilor – RDT	55	34	-37
Raportul de dependență a vârstnicilor – RDV	18	29	+60
Raportul total de dependență – RTD	73	63	-13
Populația feminină în vârstă de 15–49 de ani			
Număr – în mii	5.587	4.617	-17
Proporție în întreaga populație feminină – în %	47,5	45,8	-4
Populația de vârstă școlară (3–23 ani) – în mii	7.976	4.401	-45

RDT: tineri în vârstă de 0–19 ani la 100 de adulți (20–64 de ani); RDV: persoane în vârstă de 65 de ani și peste la 100 de adulți (20–64 de ani); RTD: tineri și vârstnici la 100 de adulți (20–64 de ani).

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Populația tânără s-a redus cu nu mai puțin de 34%, în timp ce populația în vârstă de 65 de ani și peste a cunoscut o creștere apreciabilă, de la 10,4 la 17,6%. Prin regresul populației tinere, s-a diminuat considerabil și raportul de dependență a tinerilor de la 55 la 34 la 100 de persoane adulte, ceea ce a însemnat o reducere a sarcinii economice față de populația tânără. S-a majorat însă celălalt raport de dependență, al vârstnicilor, de la 18 la 29 de persoane în vârstă de 65 de ani și peste la 100 de persoane în vârstă de 20–64 de ani. Împreună, cele două rapoarte de dependență formează raportul total de dependență și în perioada 1990–2016 acesta s-a redus de la 73 la 63 de tineri și vârstnici la 100 de adulți.

Populația feminină în vârstă de 15–49 de ani s-a diminuat cu aproape un milion și trendul descendent va continua pe măsură ce generațiile mari născute înainte de anul 1990 ajung la vârsta de 50 de ani și sunt înlocuite cu generațiile mai mici născute după anul 1989. Subpopulația care a cunoscut regresul cel mai important este populația de vârstă școlară (3–23 de ani), al cărei efectiv s-a redus dramatic, de la aproape 8 mil. la 4,4 mil., cu toate implicațiile asupra sistemului educațional.

Schimbările din structura pe vârste a populației pot fi sintetizate în evoluția vârstei medii a populației, vârstă aflată în majorare rapidă și spectaculoasă, îndeosebi după 1989, prin diminuarea efectivelor populației tinere. În 1966, indicatorul era de 31,3 ani la bărbați și 33,4 ani la femei, a crescut apoi moderat, a atins 33,3 ani și 35,5 ani în 1989 și a urcat rapid la 40 de ani și 43,2 ani în 2016.

STRUCTURA POPULAȚIEI DUPĂ ETNIE, LIMBĂ MATERNA ȘI RELIGIE

Marile schimbări survenite în evoluția populației României după anul 1989, într-un nou context politic, economic și social, și îndeosebi masiva migrație și instalarea și amplificarea declinului populației urmau să-și pună amprenta și pe structurile populației după etnie și limbă maternă. Cea de-a treia structură după caracteristici culturale – după religie – era și a rămas necunoscută pentru întreaga perioadă 1948–1989, iar datele recensămintelor efectuate după anul 1989 – cele din anii 1992, 2002 și 2011 – urmau să aducă informații mult așteptate asupra unei caracteristici de mare sensibilitate și relevanță pentru compoziția populației țării.

În analiza schimbărilor survenite în structura populației după etnie și limbă maternă, după anul 1989, admitem că datele de la recensământul efectuat în luna ianuarie 1977 nu au fost alterate calitativ.

Structura populației după etnie la recensământul din anul 1992 cunoaște unele schimbări semnificative în raport cu cea de la recensământul din anul 1977, pe fondul creșterii naturale diferențiate și al emigrației. Numărul și proporția deținută în ansamblul populației s-au diminuat la germani, maghiari și evrei. Numărul de emigranți cu schimbare de domiciliu în anii 1977–1991 a fost la aceste trei etnii de 229 mii, 63 mii și 17 mii. Creșterea numărului la etniile români, ucraineni, ruși–lipoveni, turci și tătari a avut drept urmare o majorare semnificativă a ponderii doar la români (de la 88,1 la 89,6%), la celelalte etnii proporțiile rămânând neschimbate ori în majorare ușoară. Recul al numărului s-a înregistrat la etnicii bulgari, slovaci, cehi, polonezi, armeni. Se remarcă o majorare considerabilă a numărului de romi, de la 227 mii la 401 mii, proporția trecând de la 1,1 la 1,8%, provenită nu numai din creștere naturală ridicată, ci și din declararea în măsură mai mare a apartenenței la această etnie.

Recensământul din anul 2002 nu aduce schimbări importante în structura etnică a populației țării, o populație aflată însă în declin considerabil față de anul 1992. Proporția românilor se păstrează la nivelul celei din anul 1992, pe fondul unei migrații externe în plină expansiune și dominată net de etnici români (Sandu, 2006) și al consolidării scăderii naturale a populației. Etnicii maghiari își continuă regresul numărului și al proporției în populația țării de la 7,1 la 6,6%. Proporției neschimbate a românilor i se asociază mișcări ascendente moderate la alte etnii. Acestea sunt romii – proporție în majorare de la 1,8 la 2,5% – și, schimbare inedită pentru România postbelică, apariția etnicilor italieni, chinezi și de alte etnii.

Evaluarea schimbărilor din structura etnică între recensămintele din anii 2002 și 2011 reclamă prudență, înregistrarea etniei nefiind posibilă la ultimul recensământ la un mare număr de locuitori – 1.237 mii.

Privirea de ansamblu asupra structurii populației după etnie la cele trei recensăminte care au avut loc după anul 1989 reține menținerea proporției foarte ridicate a românilor, diminuarea ponderii maghiarilor, germanilor, evreilor, stagnare ori ușor recul la populația de alte etnii tradiționale, ascensiunea proporției

romilor și prezența unui număr semnificativ de persoane stabilite în România după anul 1989 și având alte etnii. O comparație a structurii din anul 2002 cu cea din anul 1930 (la teritoriul actual al țării) la principalele etnii relevă mari schimbări, cu origini majore în emigrație masivă la unele etnii și creștere naturală diferențiată: în anul 1930, românii reprezentau 78%, maghiarii 10%, germanii 4,4%, evreii 3,2%, romii 1,7%.

Correspondența dintre etnie și **limba maternă** este la fel de strânsă la recensămintele de după anul 1989 ca și la recensămintele anterioare. Locuitorii care au declarat limba română drept limbă maternă au o pondere de 91% la cele trei recensăminte, proporție superioară celei a etnicilor români, existând aceeași atracție și preferință pentru limba maternă a etniei majoritare pentru câteva sute de mii de locuitori de altă etnie, ca și la recensămintele anterioare. S-a diminuat ponderea locuitorilor având limba germană drept limbă maternă, prin emigrarea etnicilor germani, un recul moderat având loc și la locuitorii cu limba maghiară drept limbă maternă. Mișcarea cea mai importantă este creșterea proporției locuitorilor cu limba maternă romani de la 0,7% în anul 1990 la 1,1% la recensământul din anul 2002 și la 1,3% la recensământul din anul 2011, expresie a unei percepții sporite de apartenență la comunitatea romilor.

Recensământul din anul 1992 a fost primul recensământ din perioada postbelică la care au fost publicate date asupra **structurii confesionale a populației** (religia a fost înregistrată și la recensământul din anul 1948, dar rezultatele nu au fost publicate). Populația țării avea la recensământul din anul 1992 religia ortodoxă în proporție de 87%. Aveau religia romano-catolică 5,1% dintre locuitori, iar religia reformată 3,5%. Celelalte culte aveau proporții de 1% la religia penticostală și cea greco-catolică și mai mici de 1% la celelalte religii. Se cuvine a menționa că numărul locuitorilor care au declarat că nu au religie (fără religie) a fost de 24 mii, al celor care s-au declarat ateï de numai 10 mii și doar 8 mii de persoane nu au declarat religia.

Datele de la recensământul din anul 2002 arată o proporție practic neschimbată a populației de religie ortodoxă comparativ cu recensământul din anul 1992 – 86,8% și câteva schimbări survenite în proporțiile deținute de populația de alte religii. A avut loc o diminuare a ponderii locuitorilor de religie romano-catolică, determinată în principal de emigrare. Recul mai mic a avut populația de religie reformată și cea de religie greco-catolică. O natalitate care a fost în timp mai scăzută și un grad mai ridicat al îmbătrânirii populației pot explica evoluțiile. Schimbări de sens opus, de creștere a proporției populației, au avut loc la religiile baptistă, adventistă de ziua a șaptea și, îndeosebi, la religia penticostală. Și la religia musulmană s-a înregistrat o evoluție ascendentă moderată. Spre deosebire de rigidele structuri după etnie și limbă maternă, structura populației după religie are o anumită sensibilitate la acțiunea factorilor culturali și religioși din țară, dar și din străinătate, ceea ce ar putea explica linia ascendentă a unor confesiuni după anul 1989. Pe de altă parte, masiva migrație externă de după anul 1989 și-a pus și ea amprenta pe structurile culturale ale populației rezidente în țară, cercetări selective asupra migrației pentru muncă în anii 1996–2006 relevând că 92% dintre migranți erau de etnie română

(Sandu, 2006). Structurile populației după etnie, limbă maternă și confesiune la cele trei recensăminte efectuate după anul 1989 se înscriu în continuitatea fizionomiei descrise de recensămintele anterioare și reconfirmă o structură în care numeroasele minorități naționale sunt armonios și în bună înțelegere așezate de multă vreme, prin istoria populațiilor de pe pământurile românești, alături de populația majoritară, cea a românilor. Tradițiile, obiceiurile, valorile culturale, limbile vorbite și religiile grupurilor etnice conferă întregii populații valori și caracteristici distincte într-o Europă în care bogățiile naționale cele mai mari și mai importante au fost și au rămas populațiile țărilor.

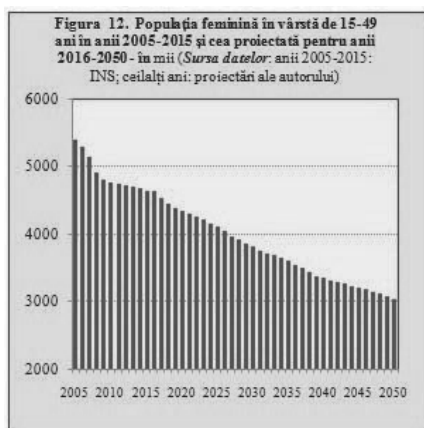
1.5. PRIVIND SPRE ANII CELUI DE AL DOILEA CENTENAR

Perspectivile populației României sunt înscrise, în mare măsură, în evoluțiile demografice din ultimii 29 de ani și în rezultatele acestor evoluții – caracteristicile actuale ale numărului și structurii pe vârste a populației, ale fertilității feminine pe vârste și ale mortalității pe vârste, rezultate din aceste evoluții etalate pe o perioadă lungă de timp. Natalitatea și mortalitatea generală sunt indicatori derivați, dependenți de structura pe vârste a populației și de ratele de fertilitate feminină și de mortalitate pe vârste. Moștenirea demografică dinainte de anul 1990 își va pune pregnant amprenta pe dezvoltările viitoare prin dimensiunea și ponderea generațiilor mari din anii 1967–1989. Caracteristicile mișcării naturale a populației în deceniile următoare (nașteri și decese) pot fi bine conturate și cuantificate, schimbări imprevizibile importante neputând avea origini în ansamblul tabloului demografic de astăzi al țării. Migrația externă rămâne o componentă a cărei evoluție viitoare este dificil de întrevăzut și cuantificat, resorturile majore ale fenomenului aflându-se mai degrabă în țările dezvoltate spre care au migrat cele câteva milioane de români. O creștere economică mai importantă decât cea din ultimii ani în țările de destinație va stimula migrația românilor, propensiunea spre migrare rămânând încă foarte ridicată, iar pentru economiile dezvoltate, forța de muncă străină este de multe decenii vitală și indispensabilă. Propriile scenarii prospective nu includ deci o ipoteză asupra migrației, iar rezultatele care sunt prezentate vor fi erodate de continuarea fluxurilor migratorii din ultimii ani. Vor fi reluate în acest studiu unele date și aprecieri din articole publicate în anii 2016 și 2017, adaptate profilului acestui volum. Modul de abordare a perspectivelor este însă unul diferit. Simplificând demersul, în populația viitoare vor fi două componente: populația din anul 2016, populația inițială, se va regăsi în toți anii acoperiți de proiectare, 2017–2050, într-un număr în scădere continuă prin mortalitate, constituind prima componentă a viitoarei populații; va intra în populația țării, în fiecare an, un număr de nou-născuți, constituind în timp a doua componentă a întregii populații, populația tânără, prin cumularea născuților din anii viitori.

Intrările anuale (nou-născuții) sunt determinate de mărimea și distribuția pe vârste a populației feminine în vârstă de 15–49 de ani și de ratele de fertilitate pe

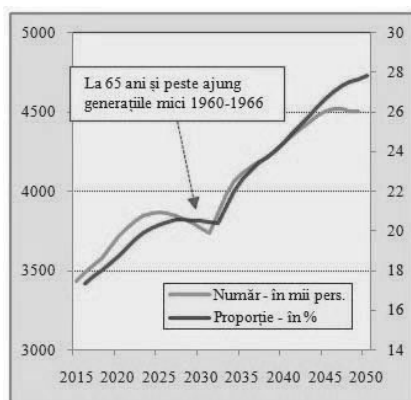
vârste corespunzătoare *numărului mediu de copii aduși pe lume de o femeie*, care rezultă din caracteristicile natalității din ultimii ani – 1,4 (știindu-se că pentru înlocuirea populației în timp este nevoie de doi copii la o femeie (cuplu)). În mod similar, numărul anual al deceselor, la bărbați și la femei, depinde de intensitatea mortalității pe vârste corespunzătoare nivelului speranței de viață la naștere. Cu alte cuvinte, și numărul născuților, și cel al decedaților vor depinde de populația pe vârste, o mare parte din ea urmând a fi compusă în următoarele decenii din populația actuală. Aceste precizări sunt utile înțelegerii mecanismului prin care numărul viitor de născuți și decedați se află în bună măsură în caracteristicile actuale ale populației, așa cum au fost ele modelate de evoluțiile demografice trecute. Două precizări sunt importante asupra ipotezelor mortalității pe vârste și fertilității feminine: continuarea în viitor a ascensiunii *speranței de viață la naștere* și menținerea *numărului mediu de copii aduși pe lume de o femeie* la nivelul din ultimii ani, de 1,4.

În Figura 1.12 se poate examina felul în care a evoluat numărul populației feminine în vârstă de 15–49 de ani în anii 2005–2015 și evoluția așteptată până la mijlocul secolului. Sunt 4,5 mil. de femei în vârstă de 15–49 de ani astăzi, vor fi 3,8 mil. în anul 2030 și doar 3 mil. la mijlocul secolului, declin determinat de intrarea în măsură crescândă în această populație a femeilor din generațiile mici, născute după anul 1990. De la aceste femei aflate în cea mai mare parte în viață astăzi vor proveni nou-născuții în deceniile următoare. Cu același număr mediu de copii aduși pe lume de o femeie de-a lungul vieții, nu este dificil de întrevăzut cum va evolua numărul de născuți. Un mecanism asemănător cu cel al determinării perspectivelor numărului de născuți este cel al așteptatei majorări a numărului de decese provenite din accentuarea îmbătrânirii demografice. În Figura 1.13 poate fi examinată evoluția numărului și a ponderii populației în vârstă de 65 de ani și peste până la mijlocul secolului al XXI-lea, populație în care au loc 75% din decesele unui an calendaristic.

Sursa: Anii 2005–2015: Institutul Național de Statistică; ceilalți ani: proiectări ale autorului.

Fig. 1.12. Populația feminină în vârstă de 15–49 de ani în anii 2005–2015 și cea proiectată pentru anii 2016–2050, în mii de persoane.

Sursa: Proiecții ale autorului.

Fig. 1.13. Perspectivele unei subpopulații care nu depinde de evoluția viitoare a natalității – populația în vârstă de 65 de ani și peste – număr și proporție în populația totală.

Cu aceste necesare detalii asupra dimensiunii populațiilor de la care vor proveni nașcuții, dar și decese în deceniile viitoare, iată în Tabelul 1.11 principalele rezultate ale proiectării populației rezidente până la mijlocul secolului al XXI-lea, în ipoteza menținerii fertilității din ultimii ani, a reducerii în continuare a mortalității pe vârste, a ascensiunii consistente a speranței de viață la naștere și fără migrație externă.

Tabelul 1.11

Indicatori ai populației rezidente în anul 2015 și ai populației rezidente proiectate (ani selectivi)

Indicatori	2015	2020	2030	2040	2050	
					Proiecții ale autorului	Divizia de Populație ONU, 2017 (DP-ONU, 2017)
Numărul populației* – în mii	19.819	19.444	18.499	17.398	16.175	15.694
Vârsta mediană – în ani	40,4	42,8	45,5	47,7	48,6	49,8
Ponderea populației în vârstă de 65 de ani și peste – în %	17,4	18,7	20,5	24,5	27,9	29,2
Raportul de dependență a vârstnicilor (persoane de 65 de ani și peste la 100 de persoane în vârstă de 20–64 de ani)	28	31	34	43	51	54
Număr nașcuți* – în mii	185	174	156	145	127	120
Natalitate* – la 1.000 de locuitori	9,3	9,0	8,4	8,3	7,9	7,4
Număr decedați* – în mii	261	258	257	263	251	250
Mortalitate generală* – la 1.000 de locuitori	13,2	13,3	13,9	15,1	15,5	16

Tabelul 1.11 (continuare)

Scădere naturală* – în mii de locuitori	-76	-84	-101	-118	-123	-120
Speranța de viață la naștere – în ani: (anul 2015)						
– Bărbați	71,9				77	77,5
– Femei	78,9				82	82,8
Densitatea populației – locuitori la kmp.	83	82	78	73	68	68
Migrație externă netă – mii de persoane	Fără migrație					2015–2050 –425 mii

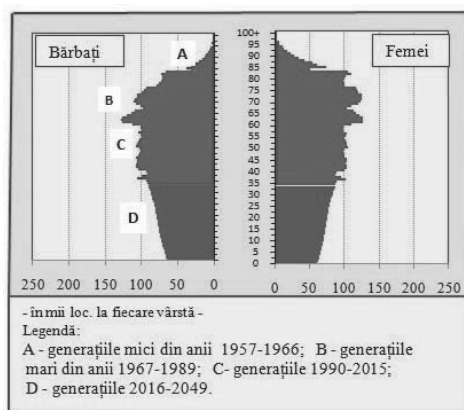
Sursa: Anul 2015: date INS pentru indicatorii marcați cu asterisc; ceilalți ani: proiectări ale autorului; United Nations Population Division, 2017.

Datele sintetizează deteriorarea generală și accelerată în deceniile următoare a situației demografice, fie că ne referim la numărul populației ori la alți indicatori majori – structura pe vârste, accelerarea procesului de îmbătrânire a populației, diminuarea numărului de născuți (și a ratei natalității), majorarea numărului de decese (și a ratei mortalității generale). Implicațiile economice sunt sintetizate în evoluția raportului de dependență a vârstnicilor de la 28 de vârstnici la 100 de adulți în anul 2015 la 34 în anul 2030 și la 51 la mijlocul secolului. Unde se află mecanismul deteriorării? Fundamental, în ceea ce s-a întâmplat până acum în populația țării și îndeosebi în regresul numărului de născuți. Este însă vorba de regresul din toată perioada 1990–2015, care a deteriorat iremediabil structura pe vârste a populației. O contribuție la regresul de până acum al populației feminine în vârstă de 15–49 de ani revine și migrației externe. Numărului descendent al nou-născuților i se asociază ascensiunea moderată a numărului de decese, evoluție care nu va proveni din deteriorarea stării de sănătate a populației, ipoteza asupra speranței de viață la naștere fiind una foarte optimistă, ci numai din creșterea ponderii populației vârstnice. Și ceilalți indicatori din tabel ilustrează deteriorarea generală a situației demografice și lor li s-ar putea adăuga numeroși alții.

Marile schimbări care ar urma să se producă în structura pe vârste a populației țării în următorii doar 35 de ani pot fi examinate în Figura 1.14. Și implicațiile pot fi intuite prin compararea raportului dintre diferite grupe de vârstă.

Am inclus în Tabelul 1.11, pentru anul 2050, rezultate semnificative din *Revizia 2017 a perspectivelor populației mondiale* elaborate de Divizia de Populație ONU, cel mai competent organism în aria perspectivelor populațiilor tuturor țărilor și având o impresionantă experiență în domeniu (revizia 2017 este cea de a 25-a). Varianta reținută este *Fertilitate constantă*, asigurând cadrul comparativ adecvat. Nu sunt diferențe importante între cele două abordări și nici nu au de unde proveni, datele de plecare ale proiectărilor fiind similare, modelul de proiectare este același, ipoteza asupra fertilității este identică, iar cea asupra speranței de viață este foarte apropiată. Nu sunt diferențe semnificative referitoare la mortalitate ori la scăderea naturală în anul 2050, ca și la raportul de dependență a vârstnicilor. Numărul

populației în anul 2050 diferă între cele două proiectări cu 481 mii de persoane, diferență care provine exclusiv din ipoteza asupra migrației nete din proiectările DP-ONU. Rezultatele Seriei 2017 a proiectărilor DP-ONU confirmă tabloul sumbru al populației țării în deceniile următoare, rezultat din propriile proiectări și sintetizat în datele din Tabelul 1.11. Confirmare și mai apropiată găsim în rezultatele proiectărilor elaborate de EUROSTAT, având drept an de plecare anul 2015, populația României în anul 2050, în *scenariul de bază*, prevăzând o fertilitate în progres, dar și o migrație negativă considerabilă, ajungând 16,3 mil. de locuitori. Cu menținerea unei fertilități de 1,5 copii la o femeie, populația ar atinge 14,9 mil. (EUROSTAT, 2017). În proiectările elaborate de Institutul Național de Statistică, populația ar ajunge în anul 2050 la 16,6 mil. de locuitori, în „variantea cea mai plauzibilă asupra evoluției populației” (*variantea medie*) (Institutul Național de Statistică, 2017).

Sursa: Proiectări ale autorului: A: generațiile mici din anii 1957–1966; B: generațiile mari din anii 1967–1989; C: generațiile 1990–2015; D: generațiile 2016–2049.

Fig. 1.14. Populația pe sexe și vârste în anul 2050.

1.6. REMARCI FINALE

Evoluțiile populației și ale fenomenelor demografice după anul 1989 au cauzalități și mecanisme complexe, izvorâte din noile realități economice, sociale și culturale ale societății românești, dar și din acumulări și caracteristici modelate în deceniile anterioare, cu efecte etalate după anul 1989. Dreptul omului la decizie asupra numărului de copii pe care dorește să-i aibă și când să-i aducă pe lume, ca și la informație și mijloace de planificare familială a avut un rol major în evoluția natalității. După cum nu pot fi subestimate efectele dreptului la liberă circulație, la activitate economică și stabilirea reședinței în alte țări, la cunoașterea stilului de viață, a valorilor, ierarhiilor și aspirațiilor oamenilor din alte țări, efecte care și-au

pus neîndoielnic amprenta pe atitudini, comportamente și decizii asupra familiei și copilului. Toate aceste determinări se cuvin a fi luate în considerare în analiza stării actuale și a perspectivelor populației țării. În fața unor realități și perspective demografice profund negative există prudență, îndoieli și chiar scepticism din partea individului, atât timp cât declinul populației țării nu a avut până acum efecte negative semnificative asupra vieții sale. Mai mult, acest declin a avut, pe termen scurt, efecte economice benefice pentru societate, prin reducerea consistentă a resurselor orientate spre alocații, maternitate, asistență medicală a mamei și copilului, educație, fără a mai vorbi de reducerea presiunii asupra pieței muncii prin masiva migrație pentru muncă a câtorva milioane de persoane tinere și adulte și miliardele de euro din remitențe. Prin reducerea numărului de copii au existat avantaje economice și la nivelul familiei, resursele financiare pe membru de familie fiind mai mari la cele fără copii ori cu un singur copil. Toate aceste avantaje vor avea însă costuri pe termen lung și foarte lung.

Măsura concediului și indemnizației de creștere a copilului reprezintă singura măsură generoasă de susținere a natalității luată vreodată în țara noastră, în context de acces neîngrădit la contracepție și întreruperea sarcinii. Această măsură a evitat o veritabilă cădere a natalității după anul 2000, prin redresarea moderată a numărului de născuți în mediul urban, unde se află preponderent femeile care beneficiază de această măsură în calitatea lor de angajate pe bază de contract de muncă. Modificările aduse în anul 2017 legislației asupra concediului și indemnizației de creștere a copilului ar trebui să aibă drept efect un progres al numărului de mame beneficiare, însemnând o redresare a numărului de născuți preponderent în mediul urban, ceea ce nu va putea schimba semnificativ nivelul general al natalității și al scăderii naturale a întregii populații. Nu se poate ști acum cât de semnificativă ar putea fi redresarea natalității, dar sunt suficiente argumente pentru a concepe o strategie care să se adreseze întregii populații a țării. Mamele care au avut și au indemnizație, ca și cele care o vor avea în viitor fac parte din populația feminină tânără, aflată predominant în mediul urban. La mijlocul anului 2015, populația feminină în vârstă de 15–49 de ani era de 2,7 mil. în mediul urban și de aproape 2 mil. în mediu rural. Oricât ar crește numărul de nou-născuți (de la mame cu indemnizații) în mediul urban, o redresare de substanță a natalității țării și diminuarea dimensiunii declinului populației și a ritmului de depopulare a țării nu pot fi realizate fără creșterea aportului femeilor casnice. Ancheta forței de muncă în gospodării, în 2015 (Institutul Național de Statistică), indică un număr al femeilor casnice de 1,3 mil., 432 mii fiind în mediul rural. Aproape 60% dintre aceste femei sunt în vârstă de 15–44 de ani. Nu poate surprinde faptul că declinul natural în mediul rural a fost în anul 2015 de 56 mii de persoane, de aproape trei ori mai mare decât cel din mediul urban (20 mii de persoane). Creșterea gradului de ocupare a femeilor din rural le-ar asigura un nivel de trai mai ridicat și le-ar permite acces la concediu și indemnizație de creștere a copilului.

Declinul natalității este rezultatul a sute de mii de decizii de a nu avea copii ori de a avea un singur copil. Este factorul economic singurul responsabil de aceste decizii? Sunt și alții? S-ar cuveni să concepem și să realizăm cercetări selective pe

eșantioane reprezentative de populație tânără (și adultă) cu și fără copii, pentru a vedea ce factori și mecanisme determină deciziile și ce programe ar putea schimba decizia de a nu avea copii ori de a avea un singur copil. S-ar putea elabora apoi programe și strategii orientate spre redresarea natalității și reducerea dimensiunii declinului populației și a ritmului de depopulare pe termen lung și foarte lung, pornind de la aspirații, deziderate și preferințe ale celor care doresc să aibă copii, dar numeroase bariere și practici le stau în față. Concediul și indemnizația ar fi componente ale unor astfel de programe, alături de alte măsuri, unele adresate prioritar populației din mediul rural, unde deteriorarea situației demografice are caracteristici și dimensiuni dramatice. Ar fi proiectul național cel mai important pe care îl poate avea România după aproape 30 de ani de declin al populației.

BIBLIOGRAFIE

Numeroasele date folosite în acest studiu au drept surse principale anuare statistice, anuare demografice, culegeri de date și alte publicații ale instituției naționale de statistică – Institutul de Statistică Generală a Statului, Institutul Central de Statistică, Direcția Centrală de Statistică, Comisia Națională pentru Statistică și Institutul Național de Statistică (inclusiv Baza de date Tempo-Online). Pentru date folosite din alte surse, acestea sunt indicate în lista de referințe.

1. Boia Lucian (2015), *Cum s-a românizat România*, Editura Humanitas, București.
2. Brie Mircea (2009), *Life Expectancy in North-Western Transylvania*, MPRA-Munich Personal RePEc Archive, Paper No. 44139, posted 2 February 2013, disponibil la: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/44139/1/MPRA_paper_44139.pdf.
3. Bucher Hansjoerg, Mai Ralf (2005), *Depopulation and its consequences for the regions of Europe*, Council of Europe Publishing, Strasbourg (DG3/CAHP10 (2005) 7).
4. Chesnais Jean-Claude (1986), *La transition démographique. Etapes, formes, implications économiques*, Presses Universitaires de France, Institut National d'Etudes Démographiques, Paris.
5. Colescu Leonida (1905), *Recensământul general al populațiunei României, Rezultate definitive*, Institutul de Arte Grafice Eminescu, București (republicat la Institutul Central de Statistică, Colecția Retipăriri, 1944, *Analiza rezultatelor Recensământului general al populației României din 1899*, cu o prefață de Manuilă Sabin).
6. Eurostat (2017), *Population projections 2015 at national level (base year 2015)*, disponibil la: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/population-projections-data>.
7. Ghețău Vasile (1977), *Evolution de l'espérance de vie en Roumanie (1900–1975)*, Congrès Général de l'Union Internationale pour l'Etude Scientifique de la Population, Mexico, 8–13 août.
8. Ghețău Vasile (1997), *Evoluția fertilității în România. De la transversal la longitudinal*, Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice, Bibliotheca Demographica, nr. 5, București.
9. Ghețău Vasile (2012), *Drama noastră demografică. Populația României la recensământul din octombrie 2011*, Editura Compania, București.
10. Golopenția Anton (1945), *Nota Mișcarea populației din România, Comunicări statistice*, nr. 5, martie 1945.

11. Golopenția Anton, Georgescu D.C. (1948), *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului*, Probleme economice, nr. 2 (martie), Studiu preluat în Golopenția Anton (2002), *Opere complete*, Vol. II, *Statistică, demografie și geopolitică*, Editura Enciclopedică și Editura Univers Enciclopedic, București.
12. Institutul Național de Statistică (2017), *Proiectări ale populației României în profil teritorial. Orizont 2060*, București.
13. Livi Bacci Massimo (2003), *Populația în istoria Europei*, Editura Polirom, Iași.
14. Lungu Gheorghe (1987), *Evoluția populației României și a componentelor creșterii ei numerice în ultimul secol*, Revista de statistică, nr. 7, București.
15. Manuilă Sabin (1940), *Demografia rurală a României*, Editura Institutului Central de Statistică, București.
16. Manuilă Sabin, Georgescu D.C. (1938), *Populația României*, Editura Institutului Central de Statistică, București.
17. Mihoc Gheorghe (1943), *Tratat de matematici actuariale*, Universitatea din București.
18. Râmneanu Petru (1939), *Elemente de biometrie medicală și statistică vitală*, Editura Institutului Central de Statistică, București.
19. Reinhard Marcel, Armengaud André, Dupaquier Jacques (1968), *Histoire générale de la population mondiale*, Editions Montchrestien, Paris.
20. Retegan George, Păcuraru Ion (coord.) (1974), *Populația României* (Comisia Națională de Demografie), Editura Meridiane, București.
21. Rotariu Traian, Dumănescu Luminița, Hărăguș Mihaela (2017), *Demografia României în perioada postbelică (1948–2015)*, Editura Polirom, Iași.
22. Rotariu Traian, Semeniciu Maria, Mezei Elemer (2005), *Mișcarea naturală a populației între 1901–1910, Transilvania*, Vol. I. Evenimente demografice, Vol. II, *Cauze de deces*, Editura Presa Clujeană, Cluj-Napoca.
23. Sandu Dumitru (2006), *Explorarea Europei prin migrații pentru muncă: 1990–2006*, în Fundația pentru o Societate Deschisă, *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990–2006*, București.
24. Sandu Dumitru (2017), *Migrația pentru reformarea țării*, disponibil la: https://www.academia.edu/34282875/Migra%C8%9Bia_pentru_reformarea_%C8%9B%C4%83rii_interviu_2017.
25. Sanielevici M. (1921), *Note sur une table de mortalité de la population générale de la Roumanie*, Buletinul statistic al României, nr. 6–7, București.
26. Sanielevici M., Mihoc Gheorghe (1932), *Note sur la construction de nouvelles tables de mortalité de la population de l'Ancien Royaume de Roumanie*, Buletinul statistic al României, nr. 2, București.
27. Scărlătescu I. (1921), *Statistica demografică a României. Populațiunea Regatului Român după recensământul făcut în ziua de 19 decembrie 1912 (1 ianuarie 1913)*, Buletinul statistic al României, seria IV, vol. XVI, nr. 6–7, București.
28. Șerbu G.R. (Retegan George) (1962), *Evoluția fertilității populației feminine din RPR în perioada 1900–1960*, Revista de statistică, nr. 4, 1962, București.
29. The Human Mortality Database (2018), disponibil la: <https://www.mortality.org/>.
30. Trebici Vladimir (1970), *Statistica populației*, curs, Academia de Studii Economice, București.
31. Trebici Vladimir (1971), *Creșterea economică și dezvoltarea populației în Republica Socialistă România în perioada 1949–1969*, Teză de doctorat, Facultatea de Filosofie, Universitatea din București.
32. Trebici Vladimir (1996), *Demografie. Excerpta et Selecta*, Editura Enciclopedică, București.
33. Trebici Vladimir (1998), *Populația României după naționalitate și religie. Demografie regională și diferențială*, Bibliotheca Demographica, nr. 8, Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice, București.
34. United Nations Population Division (2017), *World Population Prospects. The 2017 Revision*, United Nations, New York.

2. SATUL PE LUNGIMEA UNUI SECOL

ILIE BĂDESCU

2.1. CHESTIUNEA RURALĂ CA PROBLEMĂ FUNDAMENTALĂ A STATULUI ROMÂN¹

*„Istoria nu se poate imobiliza, cel mult o inteligență
politică preventivă poate înlesni o evoluție pașnică
a unei societăți în continuă transformare.”*

Pamfil Șeicaru

DOUĂ TRANZIȚII ÎNTR-UN VEAC: DE LA NEOFEUDALISM LA CAPITALISMUL TIMPURIU ȘI DE LA COMUNISM LA CAPITALISMUL TÂRZIU

Studierea satului pe lungimea unui ciclu secular: câteva precizări

Fiecare stat reacționează într-un anume mod la problemele sale sociale. Dimitrie Gusti propunea la Iași, în 1918, imediat după actul Marii Uniri, pe când punea fundația Școlii sociologice de cercetare rurală împreună cu Vasile Pârvan și Virgil Madgearu, să fie studiat întregul tablou al problemelor fundamentale în statul român înainte de a se trece la căutarea soluțiilor. Dacă voim să aflăm informații relevante despre o formațiune comunitară precum este satul, la scara întregii țări, trebuie să examinăm *dinamica puterilor sale într-un ciclu secular*. Toate influențele asupra satului, dinăuntru și din afara sa, se răsfrâng finalmente asupra puterilor sale vitale. Puterea demografică (stocul demografic rural), puterea fertilă (de reproducere) a populației satești, puterea gospodăriei țărănești, capitalul intelectual al celor trei cohorte prin care se comensurează un ciclu secular, stocul genealogic (adică puterea de propagare a familiei satești) etc., toate acestea pot fi și vor fi evaluate în dinamică, adică longitudinal. Abordarea longitudinală (pe durata unui veac, adică a celor 100 de ani de

¹ Raport elaborat în cadrul Grupului academic de reflecție și acțiune prorurală, pregătit pentru conferința Academiei Române, *Satul românesc și evoluția lui istorică*, 20 noiembrie 2017, sesiunea omagială 100 de ani de la Marea Unire.

la Marea Unire) a spațiului rural, ca spațiu de viață colectivă în care trăiesc astăzi 46% dintre români, este un imperativ strategic național.

Țăranii în ultimul ciclu secular

România se găsește astăzi la confluența a două fronturi eco-istorice de tipul și amploarea a două tsunami: înaintarea accelerată a megacorporațiilor agro-info-biochimice și deșărănizarea, ambele aducând primejdia ruinării satului ca tip de civilizație comunitaristă incomparabilă la scara istoriei planetare. În termeni ciclici, vom sesiza că în această sută de ani țăranii au traversat aproape trei cicluri Kondratiev, două cicluri albastre și unul roșu (intermediar): ciclul care a instaurat domnia deplină a primului liberalism (între Pacea de la Berlin și Pacea de la Ialta, adică între 1878 și 1945, deci circa 65 de ani, cât este durata maximă a unui ciclu Kondratiev); ciclul roșu care a adus dominația bolșevismului colectivist antițărănesc (1945–1990) și faza întâi a celui de-al doilea ciclu Kondratiev albastru (al treilea în cronotopul chestiunii țărănești), ciclul neoliberalismului corporatist postmodern, în care ne găsim astăzi. Ciclurile Kondratiev se referă în esență la specificul dinamicii economiilor, dovedind că evoluția acestora are caracter ciclic asemenea anotimpurilor, încât fiecare ciclu se încheie cu o iarnă economică și se redeschide cu o nouă primăvară. Problema este că, în societățile Orientului, ciclurile economice sunt acompaniate de cicluri sociale paradoxale, astfel că iarna ciclului Kondratiev se încheie fără ca iarna socială și demografică să se ducă și ele, încât înghețul socio-demografic persistă lungă vreme și uneori pare a se instala sub forma unei adevărate ierni polare în plan social, demografic și, uneori, chiar în plan cultural. Modernitatea a exercitat asupra întregului rural un efect de contracție pe care satele l-au preluat în modalități diferite, vizibile grație analizelor longitudinale. În mod convențional, procesul a fost legat de un altul mai puternic, și anume de „urbanizare”, adică de creșterea orașelor pe cale naturală, dar și pe calea unei masive migrații de la sat la oraș. Recensămintele periodice de la cel din 1912 la cel din 2011 ne relatează în termenii lor povestea satului românesc pe lungimea unui veac.

SATUL ÎN LUMINA RECENSĂMINTELOR DIN ULTIMII 100 DE ANI (1912, 1930, 1956, 1976, 1986, 1992, 2002, 2011)

Dinamica ruralului pe lungimea unui secol dezvăluie un trend universal pentru toată era modernă, și anume contracția ruralului și expansiunea orașului. Fenomenul acesta, în straturile sale mai profunde, atestă câteva procese seculare pe care distribuțiile statistice generale nu ni le arată. Dacă privim fenomenul pe latura lui urbană, putem vorbi despre un proces de creștere, denumit urbanizare. Dacă privim același proces pe latura sa rurală, vorbim despre un proces de contracție a spațiului rural, denumit deruralizare.

În 1912, ruralul cuprindea 83,71% din totalul populației românești, în vreme ce urbanul abia atingea 16,29%. Recensământul din 1992 consemnează pragul cel

mai coborât al ruralului, adică 45%, ceea ce înseamnă o deruralizare puternică (de circa 50%), dar nu dramatică, atestând gradul diminuat de absorbție rezidențial-urbană a populației rurale. Rata seculară a deruralizării indică descreșteri masive în rural, dar fenomenul acesta este acompaniat și de un declin general al populației României, atestat și numai de simpla comparație (suprapunere) a piramidelor demografice din 1956 și 2017. Spre pragul anului 2017, piramida demografică s-a transformat în romb, ceea ce arată că baza de susținere și de reproducere demografică s-a comprimat semnificativ.

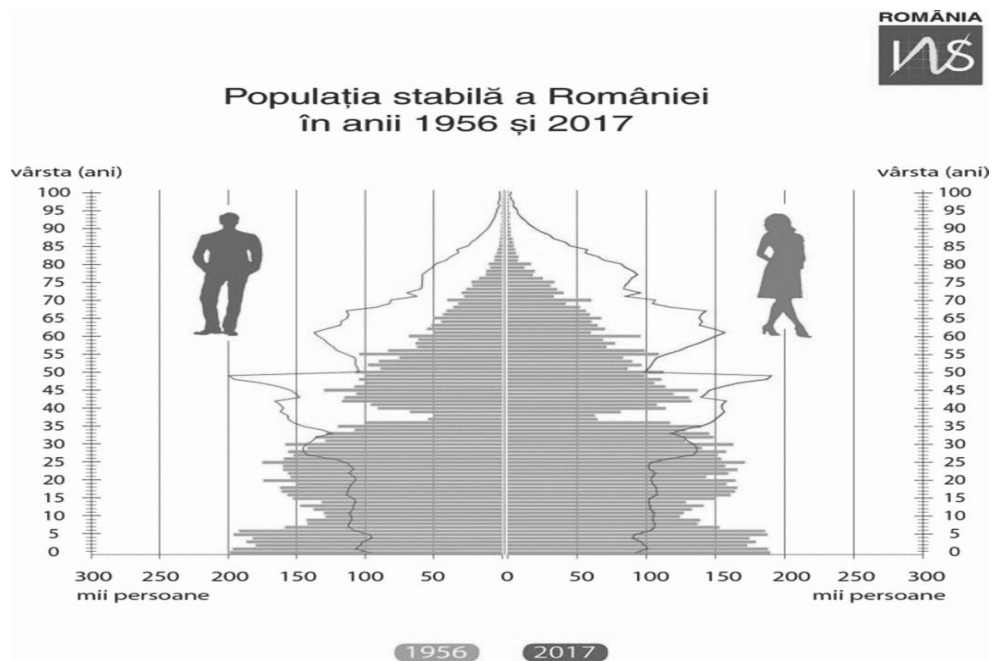
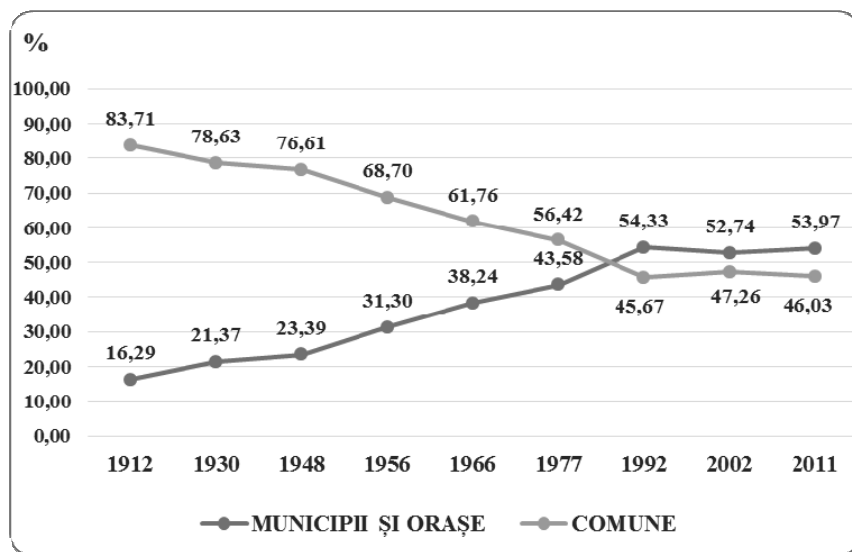

Fig. 2.1. Populația stabilă a României în anii 1956 și 2017.

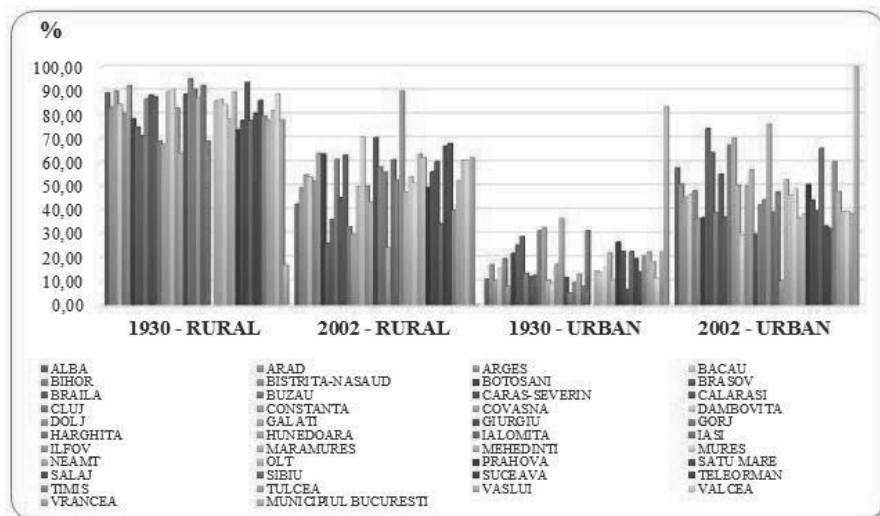
Iată figura prin care putem arunca o privire asupra trendului secular al dinamicii rurale și deci al evoluției satului românesc pe durata veacului.

Schimbarea profilului morfologic al societății românești s-a produs întâi prin expansiunea progresivă a orașului și, după 1964, prin industrialismul „dictaturii de dezvoltare” (Viorel Roman). Urbanul din 2002 atinge dublul și, pentru unele județe, triplul celui din 1930. Ruralul însă nu scade în aceeași proporție, ci, în 2002, ruralul se menține pentru unele județe la nivelul celui din 1930. Ponderea județelor al căror rural atinge în 2011 circa 60–70% din totalul populației este semnificativă: 12, adică circa 25% din totalul județelor României. Județele cu o populație preponderent urbană în 2011 sunt abia 7, adică circa 17%. Restul sunt **județele cu un profil mixt: circa 48%**. (prezentăm în continuare figura elaborată pe baza datelor INS).

Sursa: Prelucrare INSOC (date: INS).

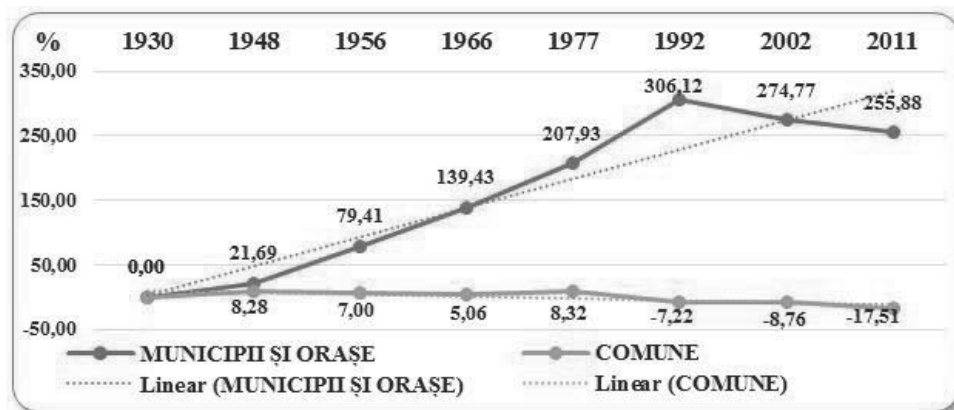
Fig. 2.2. Dinamicaruralului pe durata unui secol (1912–2011).

Sursa: Prelucrare INSOC (date: INS).

Fig. 2.3. Deruralizareaseculară la scara județelor pe durata unui secol (1912–2011).

Să aruncăm o privire (tot sumară) asupra ratei de creștere a populației urbane și rurale în ultimii 100 de ani în România (punctul de start al analizei este recensământul din 1930, rata de creștere fiind calculată din 10 în 10 ani):

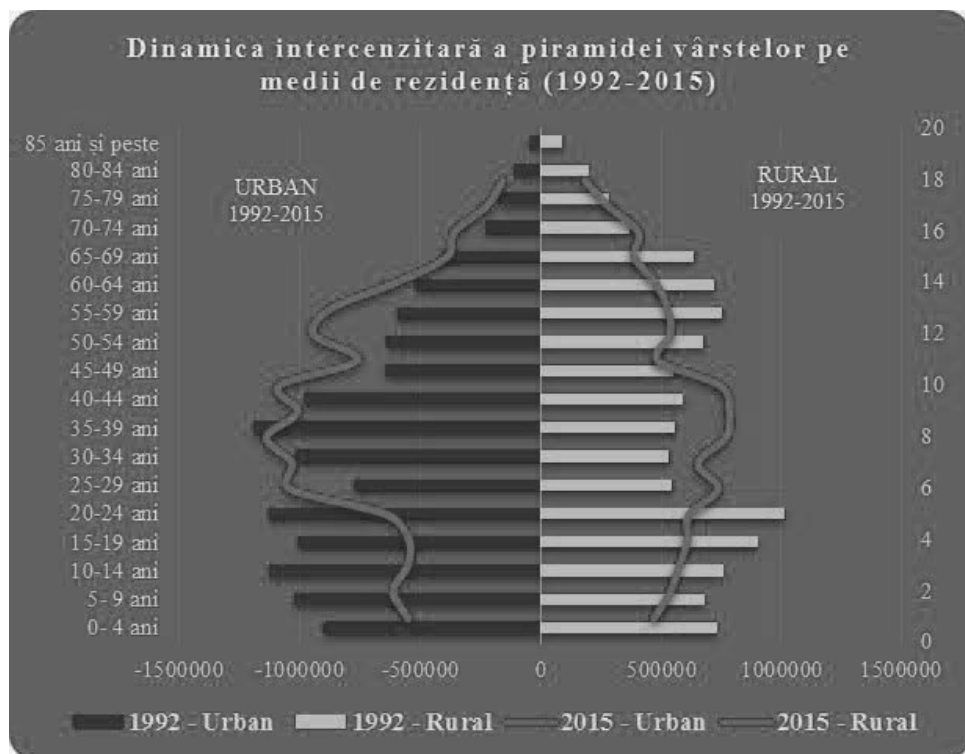
Sursa: Prelucrare INSOC (date INS).

Fig. 2.4. Rata de creștere intercenzitară (din 10 în 10 ani) a populației rurale și urbane.

Figura 2.4 ne descoperă cel puțin trei etape de evoluție rural-urbană, sub aspectul tendințelor dominante ale dinamicii rurale: o primă etapă, între 1930 și 1977, în cuprinsul căreia ruralul înregistrează o rată de evoluție lentă, cu valori de creștere pozitivă, ale căror oscilații nu depășesc 3% de la un recensământ la altul. Față de ruralul din 1930, satul înregistrează rate de creșteri de circa 5–8% și aceste rate se mențin în jurul acestor valori vreme de 47 de ani. Putem spune că, în tot acest interval, corpul demografic rural avea o vitalitate remarcabilă, un echilibru viguros, atestat de rate pozitive de creștere în tot acel interval, în ciuda marilor zguduiri prin care a trecut societatea națională și mondială: urmările Primului Război Mondial, marea criză din 1929–1933, al Doilea Război Mondial și cumplita experiență a represiunii antițărănești din partea regimului de ocupație bolșevică de după 1945 (la care se adaugă teribila presiune a colectivizării forțate). În tot acel interval, orașul crește cu rate tot mai mari (față de baza fixă de raportare: 1930) și, ca atare, putem pune concluzia: creșterea urbană nu s-a datorat deruralizării, ci unui spor demografic propriu, adică unei creșteri „naturale”. Potențialul de creștere al orașului a fost unul destul de semnificativ, încât în 1977–1992 (deci în 15 ani) rata de creștere urcă de la 207% la 306% (baza de raportare fixă fiind anul 1930). După 1992, practic, în satul românesc se ivește un proces nou, de masivă deruralizare, atestată de rate negative ale creșterii, deci de un declin marcant al populației rurale, declin a cărui rată atinge pragul de –8,76% în 2002 (față de ruralul din 1930). Lucrul îngrijorător este că, în același interval, rata de creștere urbană înregistrează și ea un declin, de la 306% la circa 275%. În spațiul vital românesc se manifestă două tendințe extrem de grave: contracția urbană și deruralizarea, adică o gravă contracție demografică generală a țării și specială a satului. Începând cu 2011, deja se întrevede o etapă nouă, cu o explozie a deruralizării, atestată de dublarea ratei negative de creștere a populației satelor (rata atinge în 2011 o valoare negativă de –17%). Satul pierde în zece ani circa 1/6 din puterea lui demografică. Putem conchide că efectul negativ al tranziției induse de schimbările de după 1990 este mai mare decât

efectul cumulat al celor trei mari „dezastre” sociale prin care a trecut România: o criză mondială, un război mondial, un regim de ocupație cu lagăre de concentrare. Toate aceste trei dezastre n-au avut efectul de proporții înspăimântătoare indus de tranziția de la regimul Ceaușescu la regimul neocapitalist de tip periferial de după 1990. În același interval, orașul pierde și el substanță demografică, pierdere atestată de o diminuare a ratei sale de creștere de la 275% în 2002 la 255% în 2011. Biosul rural se confruntă cu amenințări majore, care se anunță printr-o contracție puternică a dimensiunii demografice și genealogice a ruralului.

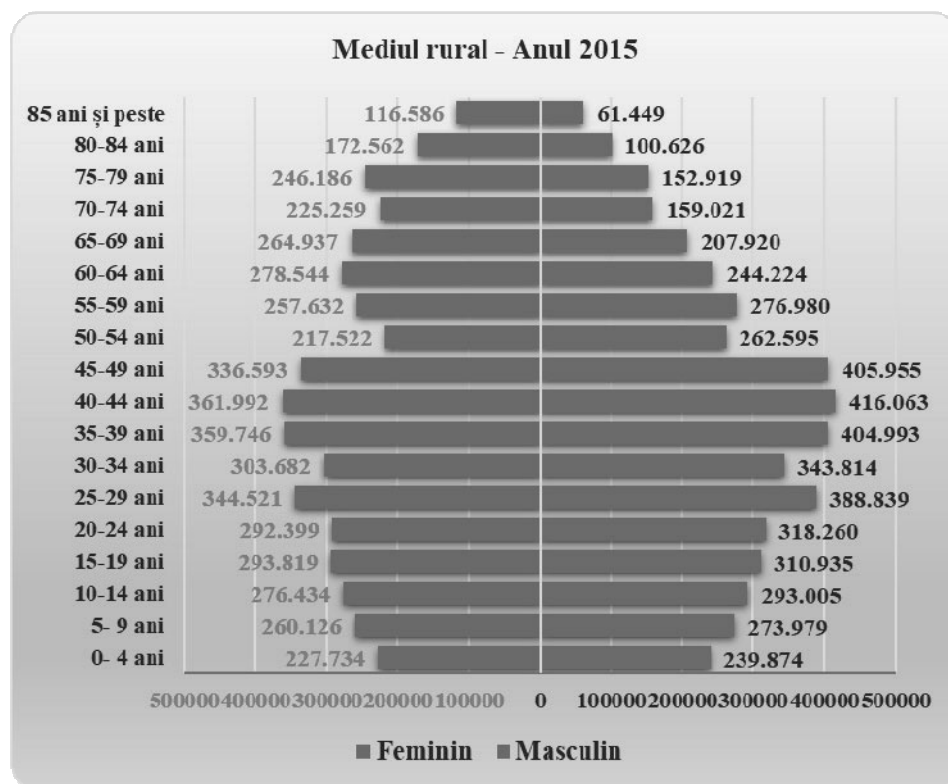
Piramida rural-urbană. Destinerire și contracție genealogică între două recensăminte. Examinarea comparativă a *piramidei rurale* între 1992 și 2015 ne arată o dramatică prăbușire a *plafonului demografic* la grupele de tineri (0–24 de ani) de la circa 1.000.000 la circa 500.000, ceea ce va aduce o contracție genealogică. În rural, destinerirea este acompaniată de fenomenul contracției socio-demografice a categoriei activilor (25–50 de ani). În urban, îmbătrânirea socială este datorată precumpănitor destineririi (plafonul demografic al acestei categorii de vârstă scade de la peste 1.000.000 la circa 500.000). Iată piramida rurală pentru cele două momente:

Sursa: Prelucrare INSOC (date INS).

Fig. 2.5. Dinamica intercenzitară a piramidei vârstelor pe medii de rezidență (1992–2015).

De la piramidă la romb. Contrakția genealogiei rurale. O privire rapidă asupra piramidei vârstelor la 100 de ani față de deceniul Marii Uniri ne arată că baza reproductivă a populației se îngustează, astfel că cei ce vor asigura suportul genealogic rural vor fi cu 30–40% mai puțini în următorii 20 de ani. Iată profilul romboidal al celei mai recente piramide, determinate pentru mediul rural pe cele două categorii de gen:

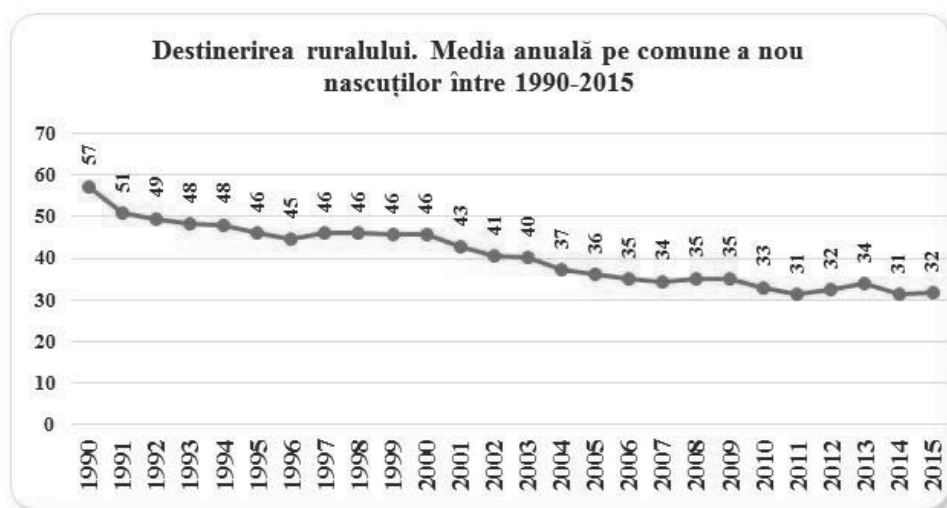
Sursa: Prelucrare INSOC (date INS).

Fig. 2.6. Mediul rural – anul 2015.

Am precizat că ruralul românesc își pierde cu totul autonomia și vloga atât prin desputernicire economică a gospodăriei, cât și prin desputernicirea genealogică. Suntem martorii unui dublu proces de decapitalizare: *economică și genealogică*. Dacă economic putem consemna o înstrăinare a pământului care trece deja de jumătatea sutei, genealogic, decapitalizarea atinge proporții catastrofale pe care specialiștii le-au analizat cu prea puțină atenție. Ba un așa-zis expert al Băncii Naționale (*nomina odiosus*) leagă șansele României de dispariția țăranilor, lăsându-se purtat de prostia unei pseudoteorii fardate printr-o combinație de roșu strident (neocomunist) și albastru agresiv (neoliberal). În fundal, se derulează un proces de catastrofală contracție a capitalului genealogic, pe care am cartografiat-o într-o lucrare de sine stătătoare, în curs de apariție (Bădescu, 2018).

Destinerea satului: remarci preliminare. Ținând seama de legea gravitației genealogice conform căreia, acolo unde sunt tinerii, acolo este și centrul de gravitație al familiei, vom sesiza că tranziția cea nouă aduce după sine o mutare a centrului de gravitație al familiei rurale spre Occident (odată cu emigrarea cuplului tânăr, emigrează și „ajutătorii” – cei ce îngrijesc nou-născuții –, ceea ce înseamnă un transfer de avuție, constând din contribuția „neplătită” a muncii familiale pentru îngrijirea copiilor: rolul „bunicilor”). Munca bunicilor asociată rolului de îngrijitoare este transferată gratuit în Vest, acolo unde sunt cuplurile tinere, ale căror venituri nu acoperă cu totul costurile pentru instituționalizarea preșcolară și școlară a copiilor. Stupul familial se golește, proprietățile rămân nelucrate, satele îmbătrânesc, cultura în cele trei sfere ale ei – cultura muncii, a sănătății și a minții – este lovită mortal. Numim acest proces de emigrare masivă a tinerilor din rural destinere a ruralului, asociată dramatic celui alt proces alarmant: deșărânizarea. Când cele două procese trec de un anumit prag critic, satul intră într-o fază letală. Numărul satelor care mor a crescut enorm, iar al familiilor condamnate la stingere genealogică a crescut catastrofal. România a intrat într-un proces de decapitalizare genealogică extrem de periculos pentru baza statului însuși și a neamului deopotrivă. Vom reține, așadar, că una dintre cauzele căderii satelor este destinerea. Când tinerii pleacă din sate peste un prag critic putem prooroci moartea acelor sate care au fost golite de tineri. Acolo unde, de zece ani, n-a mai fost un botez este semnul cernit al unei amenințări letale, acolo satul moare.

Examinarea graficului distribuției mediei anuale a nou-născuților în rural ne arată că ruralul se confruntă deja cu spectrul unui proces de masivă destinere, relativ ascunsă de speranța de viață mai redusă în sat față de oraș. Iată figura:

Sursa: Prelucrare INSOC (date: INS).

Fig. 2.7. Destinerea ruralului. Media anuală pe comune a nou-născuților în anii 1990–2015.

PROBLEMELE SECULARE ALE SATULUI ȘI AGROSISTEMULUI ROMÂNESC (1918–2018)

Capitalism, comunism, neocapitalism periferial, agrarianism

Istoria evoluțiilor din ultima sută de ani a ruralului românesc atestă cel puțin patru etape istorice distincte, în funcție de răspunsurile date acestei provocări durabile: etapa dintre 1918 și 1945; etapa de tranziție aservitoare, prin dictatură de clasă, de la un agrosistem neoruralist presocialist la un sistem colectivist (1945–1964); etapa dintre 1964 și 1989/91, a unui sistem agrar dualist, cu două subsisteme, bazat pe proprietatea de stat, unul, și pe proprietatea muncii țărănești – sistemul cooperatist – celălalt, și ultima etapă, a evoluțiilor rurale de după 1989 până în prezent, cu acutizarea chestiunii rurale, așa cum o să vedem din analiza sa longitudinală. Să reținem deocamdată trăsăturile tipologice ale chestiunii rurale, subliniind că nenorocita constelație de trăsături negative glisează de la o etapă la alta în toată perioada de referință a studiului nostru. Cea mai radicală distincție stadială se referă la perioadele intermediare, adică la diferențierea structurilor și evoluțiilor rurale în decursul celor trei etape mijlocii – aceea dintre 1945 și 1964, respectiv dintre 1964 și 1989 și de după 2002–2011.

Conform analizelor lui Virgil Madgearu (Madgearu, 1935, 1936, 1940)², trăsăturile care definesc ideal-tipic, în esența ei, chestiunea agrară a României ca tip de problemă socială seculară revin cu o ciclicitate aproape incontrolabilă. Aceste trăsături persistă, precum s-a precizat, și le regăsim pe toată durata tranziției capitalismului timpuriu (de după Tratatul de la Adrianopol din 1829, reformele lui Kisseleff din 1831–1832 și până la reformele lui Cuza-Kogălniceanu) în cadrul noului ciclu de evoluții rurale, menținându-se cu toată grozăvia lor și după pragul la care se oprește analiza economistului țărănist, adică peste momentul apariției ultimei sale lucrări dedicate „evoluziei economiei naționale românești” (1864/66–1944). Spectrul acestor probleme critice ale ruralului se modifică întrucâtva în cadrul și pe durata aplicării proiectului colectivist al regimului comunist. O mare parte a respectivelor trăsături revin însă întocmai după 1989, ceea ce întărește necesitatea unei analize spectrale a provocărilor rurale persistente pe durata celor 100 de ani de evoluție rurală de la Marea Unire la marea dezaxare a sistemului rural românesc, indusă de procesele și „reforme” tranziției. Să le examinăm pe rând, pornind de la marile teorii ale chestiunii rurale datorate economiștilor și sociologilor țărăniști ai veacului trecut. Nota distinctă a tabloului rural din câmpul analizei mele ține de examinarea în oglindă a răspunsului pe care statul român l-a dat acestei chestiuni seculare în raport cu fiecare dintre componentele ei. Vom sesiza trei atitudini distincte ale statului față de chestiunea rurală: o atitudine proruralistă pe toată durata interbelică, cu startul ei în reformele inițiate la solicitarea expresă și decizia de înălțime națională a regelui Ferdinand. O primă fază este cea dintre 1918 și 1947, când statul a respectat țărani, a susținut

² Vezi și articolul lui Radu Baltasiu dedicat lui Madgearu, prin mijlocirea căruia preluăm tipologia problemelor agrare românești (Baltasiu, 2005).

sistemul țărănesc (gospodăria și exploatarea familială etc.) prin politici prorurale, încât regele Ferdinand nu a fost doar întregitorul, ci și restauratorul justiției sociale țărănești (el a făcut dreptate țăranilor, restituindu-le, prin reforma agrară, ceea ce de veacuri le-a fost luat prin uzurpări ale sistemului proprietar țărănesc), ceea ce a deschis epoca de politici sociale neorurale în tot intervalul de la Marea Unire la masiva deșțărănire comunistă (provocată de proiectul rural colectivizat impus de către regimul de ocupație).

1. *Pulverizarea proprietăților și exploatarea țăărănești*. Chestiunea pulverizării proprietății și deci a vulnerabilizării exploatarea țăărănești are desigur rădăcini istorice, dar a fost întrucâtva accentuată prin efectul secundar al reformei rurale, într-o primă fază a ei, dat fiind că aceasta a permis, în genere, constituirea de proprietăți familiale de dimensiuni mici (sub 10 ha, în jurul unei medii de 1–5 ha). Societățile naționale consolidate în Europa Centrală și de Răsărit trebuiau să rezolve două chestiuni urgente pentru noua ordine națională: chestiunea constituțională și chestiunea întăririi bazei de susținere a statului nou înșuși, ceea ce se confunda atunci cu chestiunea rurală înșăși. Chestiunea era cu atât mai presantă cu cât vechiul regim funciar nu putea oferi soluții niciuneia dintre cele două probleme. O masă rurală sărăcită și instabilă era și nefolositoare noului stat (fiindcă n-ar fi avut cum să contribuie la susținerea noului aparat instituțional apărut), și primejdioasă, precum ne arată continua insurgență rurală spre finele veacului al XIX-lea și după (răscoalele țăărănești din 1888 și 1907 sunt dovada cea mai concludentă cu privire la urgența chestiunii rurale). Numărul celor fără de pământ era chiar și după reforma agrară din 1921 de circa 500.000 de țăărani. Din totalul familiilor rurale, circa 40% dețineau proprietăți de sub 3 ha și alte circa 35% dețineau proprietăți între 3 și 5 ha. Prin urmare, populația supranumerară și deci instabilă, dimpreună cu marea pulverizare a proprietăților constituiau cele două trăsături ale chestiunii rurale. *Pulverizarea proprietăților și exploatarea țăărănești* constituie, preciza sociologul și economistul țăărănist Virgil Madgearu, principalul handicap pentru organizarea modernă a muncii și pentru o cât de modestă creștere a puterii de cumpărare a „ruralilor”. Pentru a stopa declinul vertiginos al puterii de cumpărare și al forței economice a gospodăriei țăărănești, statul român întregit a răspuns prin cele două conversiuni care au șters datoriile țăaranilor către stat, contractate ca urmare a reformei rurale. „Eu am inițiat lupta pentru conversiunea datoriilor agricole, menționa Pamfil Șeicaru în «Curentul», când era la putere Partidul Național-Țărănist, în timp ce ziarul «Dreptatea», oficiosul partidului, ignora gravitatea problemei. Am izbutit să-l conving pe Carol, pe N. Iorga și pe Argetoianu și guvernul Iorga a votat prima lege, amplificată de național-țăărăniști sub guvernul Al. Vaida și desăvârșită de guvernul liberal sub Tătăărăscu. Desăvârșită? De fapt anularea datoriilor agricole”. Constatăm cât se poate de răspicat că toate partidele au răspuns consensual la această teribilă provocare, dezvăluind, în spatele atător alte slăbiciuni ale actorilor politici, un *energetism țăărănist exemplar*, ceea ce a contat enorm pentru salvarea exploatarea țăărănești și pentru evitarea scufundării într-o sărăcire dezastruoasă a întregii societăți. „Istoria nu se poate imobiliza, cel mult o inteligență politică

preventivă poate înlesni o evoluție pașnică a unei societăți în continuă transformare”. Acestea au fost cuvintele aceluiși Pamfil Șeicaru, parcă în loc de concluzii la chestiunea expusă. Chestiunea pulverizării proprietății și deci a vulnerabilizării exploatațiilor țărănești revine încă mai drastic după 1989, în cadrul celei de-a doua tranziții, când suprafața medie a unei exploatații rămâne mult timp în jurul a 2,66 ha, ceea ce va bloca orice tentativă de optimizare a gospodăriei țărănești și va pregăti calea spre o progresiv-bolnăvicioasă lichidare a micii proprietăți familiale și deci la o eliminare treptată a acestei categorii socio-economice din economia rurală românească. Drumul spre **lichidarea gospodăriei țărănești ca forță și categorie a economiei rurale** va fi asigurat de treptata și rușinoasă înstrăinare a micii proprietăți agrare și deci de distrugerea fundamentului economiei țărănești. Odată cu aceasta, va veni și compromiterea fatală a doctrinei suveranității alimentare asigurate în interbelicul românesc de proprietatea țărănească mică și mijlocie. Lichidarea gospodăriei țărănești ar fi atât de gravă pentru metabolismul social și pentru echilibrul genealogic al societății românești încât orice analist serios al chestiunii rurale ar trebui să privească înspăimântat spre o asemenea probabilitate.

2. *Un ghem de conexiuni negative versus energetismul statului.* O latură negativă, precum este fărâmițarea proprietății, nu se manifestă singură, ci împreună cu altele, formând astfel un „ghem de conexiuni negative”, de durată seculară și acestea. Oricare dintre laturile chestiunii rurale îi apare economistului țărănist ca fiind împletită cu alte fenomene negative, ceea ce induce un cumul de conexiuni negative precum: „fărâmițarea pământului, prețuri de vânzare sau de arendare a pământului” haotice, fără de corelații organice, „emigrarea, răspândirea ocupațiilor agricole anexe, salarii joase, raporturi de venituri agricole scăzute, mizerie, regresul izlazurilor, pășunilor și ogoarelor, diminuarea stocului de vite și micșorarea veniturilor brute” (Seraphim, 1930, p. 193, *apud* Madgearu, 1995, p. 25). Exact același este *tabloul actual al ruralului românesc*, tras parcă la un tragic indigo al istoriei. În esența sa, chestiunea rurală se identifică tocmai cu un asemenea ghem de conexiuni negative, de durată seculară, ceea ce reclamă o abordare în „pachet”, nu separat, a laturilor și a fenomenelor care definesc un astfel de *cumul agrar „blestemat”*. Cu toate acestea, *nici satul românesc și nici statul român n-au fost niște entități inerte, frigide la provocarea rurală. Actul Marii Uniri a fost acompaniat, în oglindă, de prima reformă și împrăștierea rurală a țărănimii pe toată raza țării întregite. Apariția unui partid nou pe scena politică, prin unirea ramurii sale ardelenene cu ramura sa munteană, devenind al doilea partid politic al României, Partidul Național Țărănist, arată energetismul extraordinar al ruralismului românesc pe toată durata capitalismului timpuriu din România (cu ecouri până după război, când, practic, partidul a fost lichidat și chestiunea rurală a luat o altă întorsătură). Statul român s-a raportat la sat ca la cel mai însemnat partener strategic al propriei sale afirmări în noul ciclu istoric și, ca atare, a inițiat, imediat după actul Marii Uniri, cele două mari măsuri de politică rurală structurală: reforma proprietății, cu efectul ei direct: întărirea gospodăriei țărănești, și creditul rural, cu efectul său cel mai însemnat: întărirea gospodăriei țărănești. Fără aceste două măsuri, ar fi urmat dezastrul statului român întregit.*

„Creditul Agricol Ipotecar, în primul an de după conversiunea datoriilor agricole, a acordat majoritatea împrumuturilor pentru lichidarea datoriilor moșierilor. După 1935, deși a continuat să preia împrumuturi convertite, a repartizat și o parte mai mare din resurse pentru înzestrarea cu inventar a exploatărilor agricole, dar, pe total, plasamentele au avut o dinamică descrescândă. În anii 1932–1937, Creditul Agricol Ipotecar a acordat 1.371 de credite, în sumă de 1,1 mld. lei. Până la 31 decembrie 1941, banca acordase de la înființare 1.930 de împrumuturi, în valoare de 1,5 mld. lei, epuizând toate resursele de care dispuneau și care se cifrau la 1,6 mld. lei” (*Evoluția...*, descărcat pe 16 sept. 2017). Este evident că politica conversiunilor a slăbit puterea Casei Rurale, însă „pierderile suferite de Casa Rurală ca urmare a legii conversiunii datoriilor agricole” (de 66,7 mil. lei) au fost acoperite de stat: din pierderile Casei Rurale, „55,8 mil. lei i s-au acoperit de stat” (*Evoluția...*, descărcat pe 16 sept. 2017). Prin urmare, statul a promovat o politică prorurală, ceea ce nu se întâmplă în perioada actualei tranziții, când satul pare aproape total abandonat de politicile statului neocapitalist (cu unele excepții, ca cele din ultima vreme, datorate ministeriatului Daea, dar și acestea fără profunzime, și, dacă un alt guvern va renunța la aceste măsuri, ruralul se va scufunda din nou într-un ocean de zădărnicie și abandon criminal).

3. *Autarhia forțată. Ruptura agriculturii de cealaltă principală ramură economică, de industrie – caracterul autarhic al gospodăriilor rurale* (fenomenul este exemplificat de foarfecele prețurilor). Înaintea adoptării legii conversiunii, restituirea ratelor a generat o cascadă a sărăciei și o agravare teribilă a chestiunii rurale. „Problema restituirii ratelor, urmată de procese, de pierderea inventarului agricol de către țărani, a continuat și în preajma, și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial” (*Evoluția...*, descărcat pe 16 sept. 2017), ceea ce a condus la o agravare a chestiunii rurale. La această nouă provocare, statul a răspuns printr-o politică nouă: aceea de consolidare a proprietății mijlocii: „Prin Legea din 16 iunie 1939, Casei Rurale i s-a dat o nouă organizare, prelungindu-i-se pe încă 30 de ani privilegiile de care beneficia. Capitalul social urma să fie majorat la 100 mil. lei, cu scopul de a înlesni cumpărarea, vânzarea și exploatarea proprietății agricole, în vederea susținerii proprietății mijlocii. După convesiune, Casa Rurală a desfășurat o activitate restrânsă, ca și în primii zece ani după Marea Unire, încetând plasamentele câțiva ani, ocupându-se cu lichidarea patrimoniului de pământuri și păduri pe care le poseda” (*Evoluția...*, descărcat pe 16 sept. 2017).

4. *Subutilizare forțată. Organizarea muncii și tehnologiile sunt toate foarte precare*. Această problemă se reflectă în „utilizarea incompletă a muncii țărănești” – uneltele agricole însele, subliniază Radu Baltasiu, nu pot fi utilizate în mod satisfăcător din cauza fragmentării excesive a proprietății (Baltasiu, 2005). Am numit acest fenomen, semnalat încă de Madgearu, *subutilizare forțată*, pentru a semnală faptul că satul este supus unor procese de subdezvoltare, nu unora de dezvoltare. Dacă lipsesc politicile de reorganizare a agriculturii, dacă lipsește creditul rural, lipsesc programele de asistență pe linia procurării echipamentelor, înseamnă că, pe cale de consecință, satul este forțat la subutilizare și deci la subdezvoltare.

5. *Fiscalitatea excesivă și absența unui sistem de credit coerent* sunt o altă problemă dificilă cu care se confruntă agricultura românească (Baltasiu, 2005, p. 61, 64). Am numit acest fenomen *definanțare forțată* a ruralului: săteanul n-are bani căci nu există un credit rural adecvat care să-i facă accesibile circuitele monetare. Chestiunea a fost rezolvată în două moduri în primele două cicluri Kondratiev: a) prin susținerea creditului rural până la război (prin Legea din 16 iunie 1939, Casei Rurale i s-a „majorat capitalul social, cu scopul de a înlesni exploatarea proprietății agricole”) și b) prin preluarea sarcinii monetar-financiare a ruralului de către stat în perioada centralismului socialist. După 1989, statul se retrage masiv din agricultură, creditul rural este ca și absent, ceea ce va agrava și pe această latură chestiunea rurală. Interbelicul românesc este însă foarte dinamic în privința circulației monetare și a intervenționismului inteligent al statului, astfel că satul nu era cu desăvârșire singur, abandonat ca în ciclul ultimei tranziții. „Criza din 1931 a influențat negativ și situația Creditului Funciar Rural, ceea ce a determinat o nouă intervenție a statului. Prin Legea conversiunii datoriilor agricole, s-a dispus retragerea scrisurilor funciare 5%, reprezentând obligațiile împrumutaților până la 1 ianuarie 1932, și înlocuirea acestora cu alte titluri, însă cu o valoare nominală redusă la 50%, pierderile suferite de Creditul Funciar Rural fiind preluate de stat. După criză, cu toată înviorarea economică, încasarea ratelor din creditele rămase de încasat după Legea conversiunii datoriilor agricole s-a efectuat într-un ritm destul de lent în perioada 1934–1938” (*Evoluția...*, descărcat pe 16 sept. 2017). Mai mult, statul român întregit a susținut expansiunea creditului rural și a mijlocit expansiunea primei Bănci Cooperative întemeiate încă din 1903, astfel că, după marea criză, rolul acestor bănci a fost unul extrem de însemnat: „Un rol important în asanarea datoriilor micilor agricultori și în consolidarea băncilor populare după criză l-a avut Banca Centrală Cooperativă, întemeiată în baza Legii de organizare a cooperației din martie 1929, care, de fapt, era continuarea vechii centrale înființate în 1903. Spre deosebire de centrala din 1903, în care statul avea un rol dominant, Banca Centrală Cooperativă era o instituție de drept privat, care funcționa pe baza unui statut și servea ca centrală de finanțare pentru toate organizațiile cooperative. Capitalul a fost sporit la 1 mld lei, din care inițial 50% era aportul statului, restul de 50% putând fi subscris de cooperative și federalele lor” (*Evoluția...*, descărcat pe 16 sept. 2017). Singurătatea satului în fața crizelor tranziției este un fenomen cu incidență târzie, abia pe durata ultimei tranziții postdecembriste, când toate celelalte trăsături revin fără vreo reacție semnificativă din partea statului. Să examinăm aceste trăsături pentru durata recentă și pentru care absenteismul statului este aproape endemic.

6. *Deprecierea forțată a produsului agricol românesc* și deci a agriculturii. În genere, în lunga perioadă a modernității, valoarea produsului agricol românesc a fost și a rămas foarte scăzută în raport cu eforturile depuse de țărani pentru realizarea acestuia și cu valoarea producțiilor agricole ale altor țări. Am socotit că acest fenomen indică o *depreciere forțată*. Aceasta este o trăsătură care se supraadaugă chestiunii rurale românești, unde politica subvențiilor este încă defectuoasă și plafonul impus acestor subvenții țărilor din afara spațiului Schengen a rămas destulă vreme atât de drastic încât

suntem îndrituiți să vorbim pentru toată tranziția despre o depreciere forțată a produsului agrar românesc în context european. Dacă ținem seama de efectul devastator de exploatare a satului prin efectul politicii prețurilor (mai ales după 1990), putem întregi tabloul satului românesc la 100 de ani de la Marea Unire. Cât privește accesarea fondurilor europene, studiile noastre au arătat că, la nivelul anului 2015, doar 0,4% dintre exploatațile țărănești au putut „beneficia” de aceste fonduri. Conform sistemului de standarde occidentale, doar 0,4% dintre exploatațile agricole țărănești treceau de 2 UDE (standard european de accesibilitate a fondurilor până la pragul lui 2015, unde s-a oprit analiza noastră).

7. Izolarea forțată a ruralului și revenirea exodului ca tehnică de supraviețuire. Consecința primă a deprecierei forțate a muncii și produsului rural este eliminarea lumii rurale din câmpul societății de piață, ceea ce induce un alt fenomen, și anume izolarea forțată a ruralului, insularizarea sa într-o lume care-și leagă șansele de deschidere și integrare. Reacția ruralilor a fost rapidă: părăsirea locului, exodul migraționist, fenomen atestat de rata extrem de ridicată a emigrării rurale, cel mai amenințător fenomen demografic dintre cele cu care se confruntă România la acest început de mileniu. Doar sporul natural negativ depășește un atare prag de amenințare.

8. Rolul statului. De la statul gospodar la statul fiscal. Statul este instituția chemată să organizeze și să încurajeze, printr-un sistem fiscal, investițional și de subvenționare adecvat, sistemele de irigații, zootehnia (producerea unor rase superioare de animale), industriile aferente, inclusiv industria chimică producătoare de îngrășăminte (Baltasiu, 2005, p. 68-69). În locul *statului-gospodar*, atent cu resursele și deci bun manager al proceselor, trăsătură totuși predominantă la statul român pe durata interbelicului, statul actual este un stat mai degrabă *oligarhic*, interesat precumpănitor de interesele păturilor superpuse, aruncând asupra țării reale o plasă de fiscalități sufocante, care preschimbă aparatul statului într-o simplă povară. Acesta este poate cel mai mare factor de amenințare la adresa statului național în timpul ce va veni și deopotrivă asupra satului ca tip de comunitate.

9. Amenințarea înaintării suburbium-ului mondial și deci a anarhiei progresive. Relația industrie-agricultură. „Este departe de a fi dovedit că industrializarea unei țări agricole implică rezolvarea problemei suprapopulației agricole” (Baltasiu, 2005, p. 95). „Țelul industrializării nu poate fi decât extinderea activității economice și mărirea productivității muncii naționale în vechile ramuri de producție. În acest cadru, problema care primează este alegerea ramurilor de producție și ierarhizarea industrializării. Aceasta nu poate fi determinată decât de *criteriul sporirii capacității de cumpărare a maselor*, deci de *extensiunea piețelor*, iar pentru ierarhizarea industrializării, de *criteriul maximului de productivitate*” (Baltasiu, 2005, p. 154-155). Or, tocmai faptul că populația rurală este sărăcită face extrem de complicat raportul dintre industrie și agricultură într-o astfel de țară. Ceea ce este valabil pentru o țară cu industrie și agricultură dezvoltate devine îndoielnic pentru o țară în care predomină decalajele. Aici absorbția suprapopulației agricole este cu totul îndoielnică, încât ne vom aștepta la o cronicizare a fenomenului unei populații intermediare, nefixate în structuri profesionale și corporative clare, alimentând, din contră, fenomenul *ochlosului*

proletarian și deci aruncând societatea în suburbium-ul mondial. Aceasta este o confirmare a teoriei *anarhiei progresive*, care va afecta Europa începând cu periferiile ei. Putem spune că perioada tranziției înseamnă și *startul acestui proces al anarhiei progresive* în România (țara fusese ferită de acest fenomen până în momentul reformei oligarhice inițiate prin *Legea nr. 18/1991 a fondului funciar*, care, cum vom arăta, sub pretextul reîmproprietăririi țaranului cu pământ, l-a desproprietărit de echipamentul agricol și de unelte, care erau proprietatea muncii țărănești³.

Reforma de după 1989: o desproprietărire de mari proporții

În perioada care a urmat căderii regimului comunist, satul a fost supus unei reforme cu efecte profund contradictorii. Startul reformei aplicate lumii rurale a fost dat de *Legea nr. 18 a fondului funciar*, lege controversată încă de la adoptare. Această lege a creat impresia că reface proprietatea țărănească, căci a împărțit loturi de pământ vechilor proprietari. În realitate, aceeași lege a depozat țaranul de ceea ce fusese „proprietatea muncii țărănești” (echipamentele agricole), antrenând consecințe negative (care marchează până astăzi exploatarea agricolă în România). Slaba rentabilitate a exploatașilor agricole din România este dată de faptul că acestea sunt – urmare a *Legii nr. 18* – nu doar de dimensiuni mici, ci și foarte dispersate. S-a creat un regim agrar caracterizat prin câteva trăsături definitorii pentru ceea ce a devenit între timp *noua chestiune rurală*: a) o teribilă fărâmițare a proprietății; b) predominarea exploatașilor de subzistență, de mici dimensiuni: 67,4% dintre exploatașii agricole private din România au sub 3 ha; c) compromiterea accesului la piețe al agricultorilor, ceea ce creează impresia unei slabe orientări comerciale a acestora; d) exploatașii mijlocii – având între 3 și 15 ha – reprezintă 25,2% din totalul acestora; f) dimensiunea medie a unei exploatașii este de 2,67 ha, ceea ce reduce eficiența folosirii mijloacelor și resurselor. În plus, exploatașii din agricultura României sunt nu doar de dimensiuni reduse, ci și dispersate, revenind în medie 4,14 loturi la o exploatașie. Dr. Traian Lazăr arată că reforma agrară în România a condus la trei tipuri de efecte: distrugerea dotărilor tehnice din agricultură; dezorganizarea producției agricole; fărâmițarea exagerată a suprafețelor agricole în procesul reîmproprietăririi, astfel încât suprafața totală de 8.000.000 ha era pulverizată încă de la nivelul anului 1996 în peste 30.000.000 de parcele cu o suprafață medie de 0,26 ha/gospodărie (Lazăr, 1996, p. 10).

În opinia specialiștilor, această lege s-a întemeiat pe o confuzie: aceea dintre *proprietate* și *exploatașie*, fapt ce a dus la desființarea cooperativelor agricole de producție și la distrugerea dotărilor acumulate prin munca comunităților rurale timp de 30–40 de ani. *Legea nr. 18* a avut, prin urmare, ca efect depozarea țaranilor de echipamentele agricole, „a creat un «popor fără unelte», fiindcă a separat pământul și pe țărani, în mod forțat, de utilaje, de singurul echipament la care avuseseră acces, pe care-l creaseră vreme de 30 de ani de exploatare și acumulare comunistă

³ Am prezentat fenomenul într-un studiu al meu sub pseudonim (Grigore Iulian) într-un număr special din revista *Sociologie românească*, la care vom reveni mai încolo cu referințele de rigoare.

violentă și care, de fapt și de drept, era **proprietatea muncii țărănești**” (Grigore, 2001, p. 55). O asemenea situație a împins agricultura cu sute de ani în urmă („neofeudalism”). Sociologii rurali, bazându-se pe studierea în profunzime a unor sate, vorbesc despre „revenirea agriculturii la un model arhaic de exploatare” (Șișeștean, 2001, p. 57), atât ca dotare tehnică, cât și din punctul de vedere al accesului la piețe. Această organizare defectuoasă a muncii agrare – fărâmițarea loturilor și subdotarea tehnică – a făcut ca în ultimii ani circa 3 mil. ha să rămână anual necultivate.

Reforma rurală în alte state din fostul lagăr socialist. Cazul Germaniei

Experiența altor state arată că era posibilă păstrarea unităților agricole „comuniste” ca tipuri de exploatare agricole – nu ca tip de proprietate (această confuzie a fost cauza erorilor în reforma românească) – în care erau deja comasate suprafețe mari de teren agricol. În cazul Germaniei, de pildă, statul, după reunificare, „consecvent legității concentrării producției agricole”, „nu a pulverizat fostele cooperative agricole de producție și întreprinderi agricole de stat în exploatare familiale mici de 5–10–20 ha, nu a lichidat fizic marea exploatare agricolă, ci, printr-o transformare juridică, a restabilit dreptul de proprietate în comun a pământului, clădirilor și mașinilor în exploatare privatizate”. Și restul țărilor foste socialiste au păstrat în proporție de „70–80% marile exploatare de tip cooperatist, în mărimi de la 500 la 1500 și 3000 ha” (Timaru, 2002, p. 12).

Reforma și patrimoniul rural. Proprietatea muncii țărănești în concepția reformei rurale. Patroni și salariați în mediul rural

Măsurile legislative ulterioare care au vizat consolidarea și concentrarea exploatareilor – *Legea asocierii*, *Legea arendării*, *Legea circulației juridice a pământului*, dimpreună cu instrumentele de finanțare (subvențiile pe produs și facilitățile financiare acordate prin *Legea nr. 166 din 2002* doar exploatareilor comerciale, iar prin *Hotărârea nr. 734 din 2002*, și celor familiale) – au avut o influență redusă asupra procesului de întărire a exploatareilor agricole. Prin urmare, reforma, în loc de a organiza realitatea economiei țărănești, stimulând acele categorii de proprietate care s-au afirmat încă dinainte de 1989 – proprietatea muncii țărănești (patrimoniul CAP-urilor), în genere formele de posesiune corporativă –, a contribuit la dezorganizarea acelei realități. Patrimoniul aflat în posesiunea CAP-urilor și în aceea a diverselor tipuri de corporații era *proprietatea muncii*, iar lucrul acesta trebuia consfințit prin legile reformei. În loc de a face așa ceva, reforma a desființat brutal, în multe cazuri, formele corporative de protecție a muncii și a capitalului (adică a patrimoniului aflat în posesiunea marilor corporații: agrare, industriale, ale corporației meșteșugărești, ale armatei, culturii, învățământului etc.). Aparatul juridico-doctrinar al acestei reforme a fost bine codificat în *Legile nr. 15/1990*, *nr. 58/1991* și în *Legea nr. 18/1991*. Prin efectele lor, aceste legi au lovit posesiunile corporative și organizarea corporativă a societății. Mai toate corpurile profesionale s-au „trezit” sărăcite peste noapte, corpuri sociale întregi, cum ar fi acela al agricultorilor, au fost aruncate într-o pauperitate și o lipsă de speranțe și de șanse. Accesul țăranimii la economia generală și deci la piața uneltelor, a semințelor etc. a

devenit practic imposibil atâta vreme cât, pentru achiziționarea unei combine la nivelul anului 1998, trebuiau plătite 40 tone de carne de pasăre sau 526 tone de porumb ori 409 tone de grâu. Agricultură fărâmițată nu ar avea acces la o asemenea piață. *Blocarea accesului țăranimii la economia generală a țării este ilustrată de:*

a) *creșterea exponențială, în primul interval al tranziției, a ponderii populației rurale neremunerate* – care trăiește doar de pe urma propriei gospodării – cu o rată de creștere de peste 700% în primii șapte ani ai tranziției. Majoritatea covârșitoare a populației din mediul rural trăiește, așadar, de pe urma *muncii familiale neremunerate și a muncii pe cont propriu*, care însumează, cum am arătat, la sfârșitul anului 2003, 68,2% din totalul populației ocupate din rural. Acest fapt ilustrează *fenomenul ruperii economiei rurale de economia generală*, al ivirii peste noapte (prin efectele *Legii nr. 18*) a unui adevărat abis între cele două, ceea ce face aproape imposibil accesul țăranimii la economia mare a țării și astfel provoacă o dramatică diminuare a „puterilor economice” (în frunte cu puterea de cumpărare) ale țăranului. Silit la o agricultură de subzistență, strâmtorat prin politicile reformei, nevoit să suporte retragerea statului (a subvenției) din economia rurală, țăranul se află dintr-odată aruncat cu cicluri istorice înapoi, într-o agricultură de tip feudal. Țăranul reformei a fost silit, imediat după aplicarea *Legii nr. 18* și, oarecum, prin efectele ei, să redescopere plugul tras de măgar (fiindcă un cal se cumpăra la un preț pe care agricultura autosubzistenței îl făcuse inaccesibil). Ruptura dintre economia agrară și cea urbană este ilustrată, pe un plan mai general, de cea dintre sectoarele majore ale economiei: dintre industrie și agricultură, dintre credit, industrie și agricultură. Distanțarea între principalele ramuri economice se transpune, la rândul ei, în *foarfecele prețurilor* – valoarea muncii din agricultură pe unitatea de produs scade drastic față de aceea a unității de produs industrial;

b) *scăderea ponderii muncii salariale în mediul rural, în primul interval al reformei*. Acesta este un indicator evident al diminuării acelor tendințe structurale care definesc o structură socială modernă, de tip capitalist. Scăderea semnificativă a ponderii muncii salariale în agricultură în primul interval al tranziției (de la 55,6% la 32,7%, în primii șapte ani ai tranziției, raportată la total populație activă în mediul rural) reprezintă indicatorul eșecului politicilor de industrializare a agriculturii în același interval. În 2003, salariații în agricultură din totalul populației ocupate în agricultură reprezentau 3,3%, iar salariații din agricultură raportați la total salariați din rural reprezentau 7,36%. Dacă raportăm numărul salariaților în agricultură la total populație ocupată în rural, atunci ponderea acestora este de 2,27% (AMIGO, 2003, p. 24). În cifre absolute, 110.601 *salariați* în agricultură din 3.341.957 total ocupați în agricultură, respectiv din 4.869.446 total populație ocupată în rural). Este evident că ponderea populației ocupate în agricultură în total populație ocupată fiind de 36,9%, înseamnă că marea majoritate a populației ocupate în agricultură o reprezintă munca neremunerată. La rândul ei, *industria alimentară, principalul factor de valorificare a muncii agricole și a forței de muncă rurale, nu se poate dezvolta*. Două sunt cauzele care fac dificilă dezvoltarea industriei alimentare: 1) lipsa unei piețe rurale, ca urmare a unei puteri reale de

cumpărare foarte coborâte (economia de subzistență este lipsită de putere de cumpărare) și 2) randamentul scăzut al producției la hectar a muncii familiale agrare neremunerate, fapt ce nu permite obținerea de produse în cantități suficiente și ieftine pentru a putea fi industrializate. Ambele cauze derivă din caracterul reformei, nu din acțiunea unor factori obiectivi. În amonte, pe linia factorilor care conduc la cele două aspecte prezentate, descoperim agentul cauzator: abandonarea economiei rurale, fiindcă prăbușirea pieței pentru agricultori este consecința directă a absenței unei *politici de creditare a producătorilor individuali*, iar în ceea ce privește cea de-a doua cauză, randamentul scăzut al producției la hectar, acesta decurge, în primul rând, din fărâmițarea proprietății rurale indusă prin efectele *Legii nr. 18 din 1991*. Adică tot un efect structural al reformei;

c) *creșterea foarte rapidă a patronatului în mediul rural* este un fenomen aparent inexplicabil. În condițiile în care țărănimea este determinată să se retragă din sectorul muncii salariale spre zona economiei de subzistență (această retragere este măsurată de rata foarte ridicată cu care crește *munca familială neremunerată*, doar în primul interval al tranziției), corpul patronal în arealul rural înregistrează o creștere foarte puternică, de circa 400% în aceeași perioadă. Întrebarea care se pune este următoarea: dacă țărănimea se mulțumește cu agricultura de subzistență, de unde această forță pentru a întreține o creștere spectaculoasă a activităților patronale? Creșterea ponderii patronatului nu este acompaniată, așa cum ne așteptam, de sporirea muncii salariate (aceasta scade de la 55,6% la 32,7% în același interval). Patronatul nou apărut nu pare a se implica în progresul și expansiunea întreprinderii moderne: ponderea forței de muncă antrenată aici, precum am văzut, a scăzut spectaculos – de la 5,2% în 1991 la 0,8% în doar șapte ani de tranziție. Lipsa unei legături între creșterea patronatului și o eventuală creștere a muncii salariale la sate ar putea fi însă explicată prin rolul pe care acest patronat și-l asumă, cel mai probabil acela de *intermediere* între marfa de mic surplus provenită din economia de subzistență a gospodăriei țărănești și angrosiștii de la orașe. Banii se opresc în cea mai mare parte la acest patronat, iar o parte infimă este returnată *lucrătorului familial neremunerat*, de unde și denumirea acestei categorii sociale rurale.

EVOLUȚIA CHESTIUNII RURALE ÎN LUMINA TEORIEI RENTELOR RENUNȚĂRII⁴

Satul în epoca aderării. Modelul comunităților sătcești versus modelul agrosistemului capitalist

Ce se va întâmpla cu satul românesc prin aplicarea consecințelor care decurg din condițiile de aderare la UE? Este comparabil ruralul românesc cu cel european? Este adecvat unei țări ca România, a cărei populație ocupată în agricultură este de

⁴ Subcapitol elaborat în colaborare cu Claudia Buruiană, Cristi Pantelimon și Radu Baltasiu.

40%, modelul care i se propune? Care vor fi, în condițiile postaderării, costurile sociale ale integrării agricole a României? Încheierea negocierilor asupra dosarului agricol prezintă foarte multe fațete pesimiste pe termen mediu și lung. Prin aceasta, nu vrem să punem în discuție valabilitatea ideii de integrare europeană, ci filosofia și principiile unor astfel de negocieri care fac abstracție de agentul rural însuși, care poate să fie țăran, lucrător agricol sau salariat în diferite ramuri din sectorul industrial, patron, întreprinzător rural, mică întreprindere familială etc. Aceasta arată că între politicienii chestiunii rurale și specialiștii chestiunii rurale s-a menținut un decalaj în expresii și proporții variate, ceea ce a dus la o „soluționare” abstractă a dosarului rural în cadrul negocierilor pentru integrare. Ni se propune un model, cel agrar occidental (al UE), în care, cu numai 4,7% populație ocupată în agricultură, se produce în medie de 2,4 ori mai mult decât în România, care are o populație ocupată în agricultură de 40% din totalul populației active. Aparent, o asemenea comparație arată o societate cu un mare handicap în gestionarea dosarului rural. În realitate însă, trebuie reținut că, pe de altă parte, costurile antrenate pentru susținerea vieții într-o societate cum este cea românească sunt de 50 de ori mai mici. Așa cum arată specialiștii americani, munca unui lucrător în agricultură în SUA este susținută de munca a 50 de lucrători neagricoli, antrenați în activități cu un mare consum energetic și salarii foarte mari. Sistemele agrare de acest tip sunt, așadar, foarte costisitoare, căci, pe măsură ce forța mașinilor disponibilizează tot mai multă forță de muncă activă în agricultură, cheltuielile de capital sunt tot mai mari. Astfel, în Republica Federală Germania asistăm, între 1950 și 1986, la o reducere a forței de muncă ocupate în agricultură cu 77% (de la 3,5 mil. la numai 0,8 mil.). Acestei reduceri a forței de muncă îi corespunde „o creștere de patru ori a capitalului străin plasat în agricultura germană între 1960 și 1985” (Rosener, 2003, p. 217–218). Față de gospodăria țărănească, „fabrica agrară” occidentală necesită, „pe lângă utilizarea tractoarelor și a mașinilor de recoltare totală în agricultură”, „cheltuieli financiare” tot mai ridicate, „datorită instalațiilor de furajare, mașinilor de muls și altor utilaje” (Rosener, 2003, p. 217). Fabrica agrară specifică agriculturii intensive moderne este nu doar costisitoare, ci și înalt poluantă. „Extinderea culturilor pe suprafețe mari, ca și utilizarea excesivă a îngrășămintelor chimice și a ierbicidelor au făcut ca agricultura intensivă să fie astăzi unul dintre principalii factori care provoacă regresul rapid al multor specii de animale și plante. O altă serie de probleme care a găsit o largă rezonanță la public este posibila încărcare negativă a alimentelor de proveniență animală și vegetală cu o serie de reziduuri biologice (pesticide, hormoni etc.)” (Rosener, 2003, p. 220). În opinia istoricului german, marea fabrică agrară are și un potențial slăbit de rezistență la criză față de gospodăria țărănească familială „care, în cursul istoriei sale, a rezistat cu succes la multe crize” (Rosener, p. 2003, p. 220). Cunoscând toate aceste neajunsuri (costurile economice și sociale ridicate și efectele negative asupra mediului, asupra speciilor de plante și animale, asupra sănătății omului etc.) ale exploatației agrare de tip industrial, ne putem întreba dacă modelul acestuia trebuie considerat un model unic, drept singurul

model alternativ pentru Est. „Dacă ne gândim la implicațiile economice și ecologice, oare sunt într-adevăr fabricile agrare mai productive decât gospodăriile familiale țărănești moderne?” (Rosener, 2003, p. 220). De aceea se poate spune că principiile și filosofia negocierilor de aderare la capitolul agricultură au fost unilaterale și adeseori eronate, fiind nutrite de o concepție economică neoliberală, străină de principiul reformativ esențial care situează în centrul său viața comunității rurale, și nu agrosistemul capitalist. Acest gen de evaluare după un model unic al rentabilității agrosistemului (făcând abstracție de costurile pentru susținerea vieții comunităților omenești și de costurile agrosistemelor cu o înaltă tehnicitate) ne conduce la concluzia că România se află sub nivelul Olandei de 13 ori, de 10 ori sub nivelul Danemarcei, de aproape 7 ori sub nivelul Belgiei etc. În realitate însă, costurile energetice pentru susținerea vieții în comunitățile sătești sunt de 50 de ori mai mici față de nivelul costurilor energetice în cel mai rentabil agrosistem din lume, cel al SUA, și de circa 20–30 de ori mai mici față de unele dintre cele mai rentabile agrosisteme din lume.

Rentele renunțării

În cunoscuta sa monografie *Țăranii în istoria Europei*, Werner Rosener se referă la două categorii de probleme sau costuri ale agriculturii de tip industrial: efectele social-economice și consecințele ecologice. „Fără îndoială, problema principală se află în planul social-economic, constând în periclitarea existențială și renunțarea la numeroase gospodării mici și mijlocii. Presiunea permanentă a intensificării și concentrării din sectorul agrar, sub motto-ul «Wachsen oder Weichen» (ori crești, ori te dai la o parte), face plauzibil ca, pe termen lung, numai gospodăriile mari, cu un capital puternic să aibă șanse de supraviețuire. Mai întâi trebuie menționate aici, firește, problemele sociale considerabile ale familiilor țărănești, atinse în mod direct de acest fenomen. Pierderea locului de muncă și a sursei de venit, dificultățile reorientării profesionale, dar și tensiunile crescute din familii aparțin acestui câmp conflictual. Prin diferite măsuri, statul încearcă să ofere un suport social acestor probleme, fie prin *rente de renunțare*, fie prin programe de *reorientare profesională*. Dar renunțarea la numeroase gospodării țărănești are efecte importante și asupra vieții și structurii spațiului rural. Îmbătrânirea și emigrarea populației, dispariția dispozitivelor necesare de aprovizionare (magazine, ateliere meșteșugărești) și reducerea infrastructurii publice elementare (școală, cale ferată, poștă) sunt fenomene care pot fi observate în multe sate” (Rosener, 2003, p. 219). Politica rentelor de renunțare este bine cunoscută în România reformelor oligarhice, fiindcă aceasta a fost aplicată unor sectoare întregi, precum mineritul. Acesta a fost suprimat, pe temeiul doctrinei rentei de renunțare. Încet, dar tenace s-a strecurat teza că desființarea mineritului autohton este mult mai rentabilă, astfel că renta renunțării ar acoperi costul continuării industriei extractive a cărbunelui. La scurtă vreme s-a importat cărbune din Polonia și din altă parte. Politica rentei de renunțare este în pragul mileniului doctrina întemeietoare a strategiilor neocorporatiste aplicate ruralului peste tot în lume, ceea ce conduce la o deșărănizare planetară. Satul se confruntă cu această nouă provocare: va supraviețui mâine un sat fără țărani ori, în caz contrar, satul va atrage o reșărănizare eroică și deci o nouă linie

țăărănească în noul ciclu istoric, după modelul celebrei *Via campesina*, mișcarea mondială neorurală de care se leagă doctrina suveranității alimentare, opusă doctrinei corporatiste a „securității alimentare”. Este evident că modelul comunităților satești ar trebui acceptat ca fiind complementar modelului agriculturii industriale capitaliste, adică acela care a dovedit o reală capacitate de a susține marile colectivități urbane, antrenând însă și costuri energetice și ecologice foarte ridicate. Societățile răsăritene au de optat între un model de civilizație bazat pe un astfel de agrosistem industrial de tipar urban, care include, se pare, o cătine foarte scăzută din totalul populației globului, și un sistem mixt, care aglutinează agrosistemele industriale și industrial-urbane cu sistemele satești, centrate pe culturi în evantai, pe principiul schimbului natural, pe un tip de raționalitate bazată pe trebuințele gospodăriei țărănești și pe puterea acestora de a penetra piețele, dacă politicile de suport logistic și doctrinar vor îngădui o asemenea cale. Între timp, pe o durată indeterminată, satul și statele se confruntă cu acest proces pe care se pare că nu-l pot controla: desțăărănizarea la scară planetară. Ceea ce ignoră doctrina rentei de renunțare este noua teorie a valorii, care ține seama, când indică sursa valorii, alături de munca umană, și de celelalte două surse: „munca” naturii și „munca” divină, ceea ce redimensionează volumul contributiv al lumii și muncii țărănești la creșterea și perpetuarea civilizației. În dosarul teoretic al chestiunii țărănești se prefigurează teoria suplimentului țărănesc al timpului de supramuncă, adică teoria unei altfel de rente, denumite de economistul român acad. Tudorel Postolache „rentă de identitate”.

2.2. SATUL ROMÂNESC SUB „AMENINȚĂRILE VEACULUI”. PUTERILE SATULUI: CAPITALUL BIOLOGIC, CAPITALUL GENEALOGIC ȘI CAPITALUL INTELECTUAL⁵

„IARNA DEMOGRAFICĂ” LA SAT ȘI LA ORAȘ. PUTEREA PROCREATOARE ÎN SATUL ROMÂNESC: CAPITALUL BIOLOGIC

Iarna demografică dincolo de dispute. „Toată Europa, din Irlanda în vest până în Rusia în est, îmbătrânește și moare” (Mosher, 2017). Fenomenul nu este o „creație a conspirației conservatorismului pronatalist al grupurilor creștine”, remarcă St. Mosher, ci avertismentul asupra faptului că „lumea stearpă de mâine este deja evidentă în Europa stearpă de azi”. Acest peisaj nu este „efectul vreunei bacterii care ne invadează trupul, ci efectul unei gândiri antinataliste care ne invadează mintea”. Este evident că sistemul economic modern și cel politic pun preț pe forța de muncă, și nicidecum pe maternitate și pe familiile cu mulți copii.

⁵ Acest capitol este selectat dintr-o lucrare mai amplă, *Capitalul genealogic al popoarelor europene. Introducere în socioprogenia Europei* (analiză seculară), în curs de apariție.

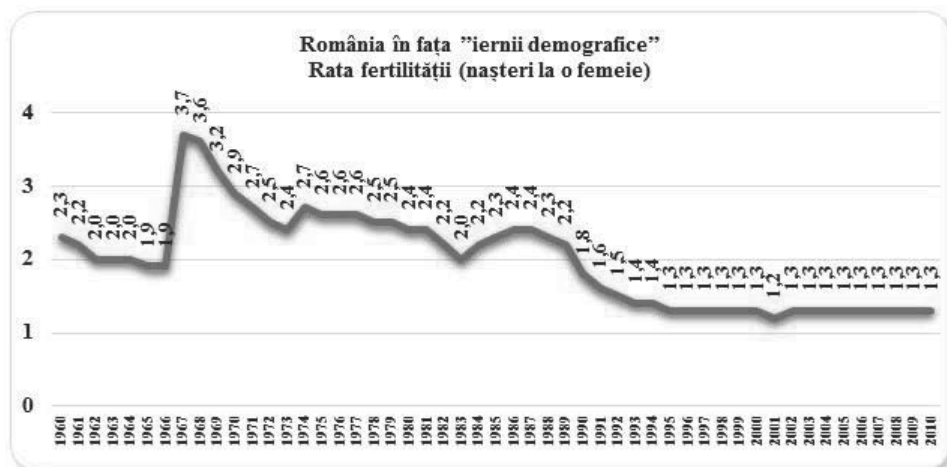
Popoarele Europei refuză să-și asigure viitorul în chip esențial, „prin furnizarea noii generații”. „Populațiile a 13 țări europene, incluzând Rusia, Polonia, Ungaria, România, au început deja să se prăbușească (*crash*). Rata totală a fertilității pentru popoarele Europei, incluzându-le pe cele ale fostelor republici sovietice, abia atinge în medie o cotă de 1,4 copii pe femeie. Prin efect, cele 728 de mil. vor coborî la doar 557 mil. de europeni în 2050. Trei din patru europeni vor fi dispărut la finele secolului XXI. Populația Rusiei, de 143 mil. în 2005, va mai avea 112 mil. în 2050. Franța va fi 40% musulmană” (Mosher, 2017). Declinul populației rurale într-o țară ca România este alarmant, pentru că acolo trăiesc jumătate dintre români, o rezervă demografică esențială. De aceea este esențial să aprofundăm studiile de progenie rurală, fiindcă viitorul țărilor depinde de „con competiția leagănelor” (în interior și în afară, între țări).

„Războiul leagănelor”. „Tragedia cuplurilor europene fără copii” (Papa Ioan Paul al II-lea). „In demographic terms, Europe is vanishing”, remarca Premierul Jacques Chirac în 1984. „În curând țările noastre vor fi golite. Goale de gali, teutoni, bretoni și poate slavi. Alte triburi, mai roditoare decât cele europene din timpurile moderne, vor veni cu siguranță să ocupe pământurile mănoase din nordul Mediteranei. Europeanii supraviețuitori se vor retrage în casele lor de refugiu precum s-au retras odată neandertalienii de pe aceleași pământuri din fața înaintării omului de Cro-Magnon. În Franța, ca și în toată Europa Occidentală, populația succesoare este deja stabilită”⁶ (Mosher, 2017). Ruralul golit de populația sătească atrage nu neapărat alte neamuri, ci un sistem supracorporatist care va accelera decapitalizarea genealogică a României și va slăbi satul ca formulă de rezistență și de supraviețuire a proprietății identitare românești. Ruralul românesc a coborât de mult sub rata de înlocuire (cam de prin 1990). În Turcia, de exemplu, rata fertilității a coborât sub cea de înlocuire începând cu 2007, în ciuda apelului lui Erdogan pronatalist. „Con competiția leagănelor” hotărăște azi destinul popoarelor. Procesul golirii demografice este accentuat voluntar de marea cruciadă contra pruncilor din pântece, care în România atinge proporții înspăimântătoare (între 1958 și 2014 au fost suprimați în pântece cam tot atâția prunci cât este populația țării – vezi curba ratei avorturilor).

Fertilitatea și natalitatea în ultimii 55 de ani. Semnele viguroase ale „iernii demografice”

Iarna demografică este una dintre cele mai teribile provocări ale europenilor (și o alertă spectrală la scară planetară). Indicatorul cel mai sensibil al instalării durabile a iernii demografice în spațiul de viață al unui popor este rata fertilității. Iată dinamica seculară a acesteia în România:

⁶ „[Soon] our countries will be empty. Empty of Gauls, Teutons, Britons, and Slavs perhaps. But other tribes, more fruitful than the modern-day European ones, will certainly come to occupy the pleasant lands north of the Mediterranean. And the surviving Europeans will retreat to their retirement homes, as the Neanderthals once retreated across the same terrain before the advance of Cro-Magnon Man. In France, as in most of Western Europe, the successor population is already in place” (Mosher, 2017).

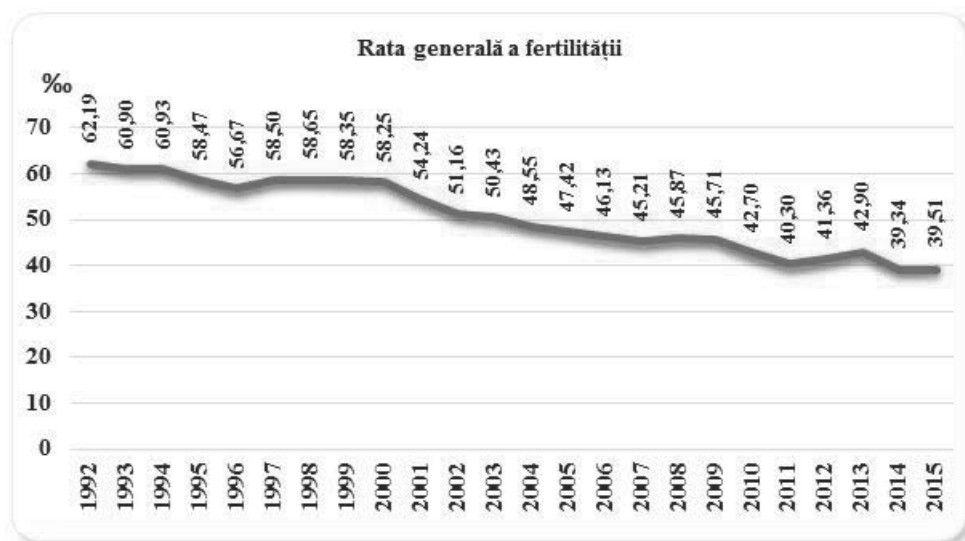

Sursa: Prelucrări INSOC (date EUROSTAT).

Fig. 2.8. Iarna demografică la sat și la oraș.

Ce ne arată curba fertilității? Semnele mutației socio-demografice spre un model nou care mută accentul de pe grija pentru „viitorul spiței de neam” pe frica pentru ziua de mâine, ceea ce înseamnă a trece de la cicluri nataliste lungi (în ruralul tradițional, acestea durează în medie 5–10 ani) la cicluri nataliste scurte (de 3–5 ani). Pragul socio-demografic este anul 1960–62, când fertilitatea scade de la 2,34 copii/pe femeie la 2,17 și tendința se accentuează spre anul 1968, când se trece la o politică demografică pronatalistă, ceea ce ridică cota de copii la peste trei, și impulsul pronatalist se menține, instituind primul platou al „verii demografice”, prelungite până în 1988, când, practic, România rurală și urbană întră într-o „iarnă demografică” prelungită. Abia anul 2004 indică semnele unei ieșiri din iarnă și trendul se menține până la momentul actual (2014), dovedind că avem de-a face cu un nou platou demografic, un fel de primăvară demografică, e drept, încă friguroasă.

Mai concret: din 1960 până în 1988 (29 de ani), românii își mențin orientarea spre un „pronatalism” încă viguros. În 1988–1990, cota de copii scade de la circa 2,22 copii per femeie fertilă la 1,8 copii. Românii optaseră pentru un model alternativ cu care se intră în prima iarnă demografică din istoria României moderne. Între 1990 și 2002 (deci în următorii 12 ani), cota de copii la o femeie fertilă scade la 1,3, redresându-se ușor între 2003 și 2016 (adică în ultimii 13 ani) spre 1,5 copii pe femeie. Rata natalității scade între 1960 și 1989 cu 3%, pentru ca în următorii 25 de ani să scadă cu încă 7% (deci o scădere de 10 promile) (în procente, scăderea totală este de 50%: de la 19‰ la 9‰). Speranța de viață la naștere crește în ultimii 55 de ani cu circa 9 ani (de la 66 la circa 75 de ani). Rata mortalității, în schimb, crește cu circa 4–5‰ și tot astfel crește rata avorturilor și prima îmbătrânire socială a corpului demografic românesc. Iată și figura ratei fertilității în rural pentru perioada a treia a duratei seculare de evoluție a satului românesc.

Sursa: Prelucrare INSOC (date: INS).

Fig. 2.9. Rata fertilității pe durata a trei cicluri ceniztare (1992–2015).

Să aruncăm o privire asupra dinamicii intercenzitare a mediei nou-născuților pe comuna rurală în același interval de referință pentru evoluția satului românesc (ultimii 30 de ani).

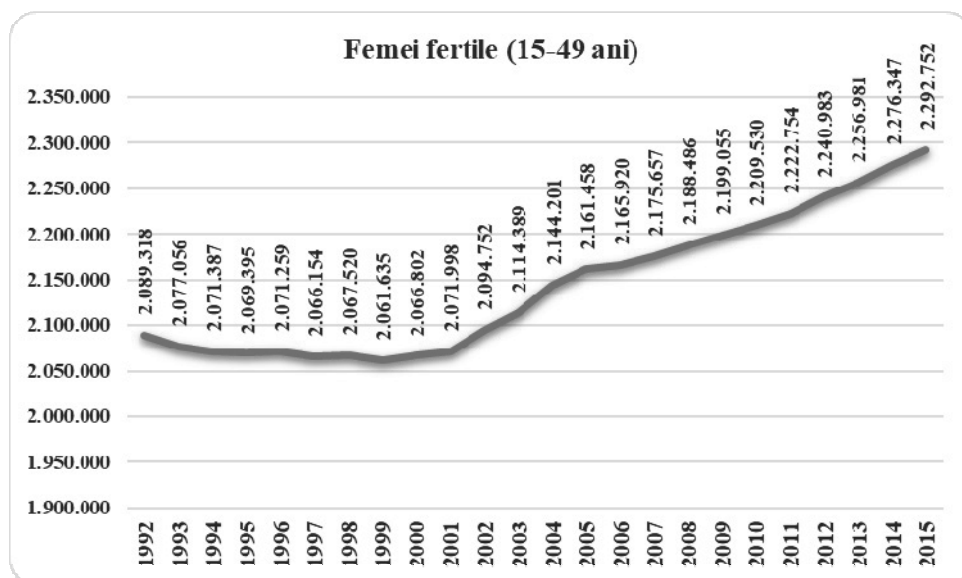
Examinarea graficului distribuției mediei anuale a nou-născuților în rural ne arată că ruralul se confruntă deja cu spectrul unui proces de masivă destinerire relativ ascunsă de speranța de viață mai redusă în sat față de oraș.

Dinamica fertilității și a progeniei rurale pe durata a trei cicluri ceniztare (1992–2015)

Diminuarea numărului de nou-născuți, în condițiile creșterii numărului de femei fertile pe durata a trei cicluri ceniztare (până în 1992 și între 1992 și 2015), ne arată că declinul fertilității este determinat de declinul progeniei (a filosofiei favorabile declinului voluntar al natalității), și nu al stocului general al populației.

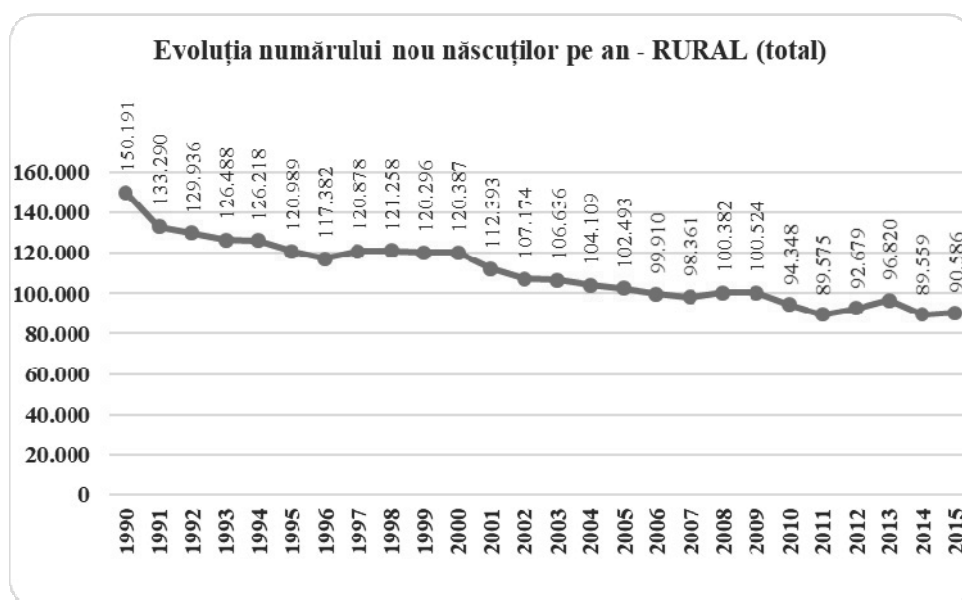
Creșterea cu 300.000 a numărului de femei fertile intersectată cu scăderea cu circa 40% a numărului născuților vii este proba triumfului orientării ageniste (antinataliste) a familiilor din rural, ceea ce va conduce la contracția stocului genealogic al satului. Iată graficul privind numărul nou-născuților în rural pe durata ultimei perioade dintr-o evoluție seculară a satului românesc.

Declinul cu 40% al mediei anuale a nou-născuților pe comune în rural într-un interval de 25 de ani (de la o medie anuală pe comuna rurală de 150.191 în 1990 la o medie anuală pe comune a nou-născuților în 2015 de 90.586) este măsura contracției de mâine a stocului genealogic al satului.

Sursa: Prelucrări INSOC, pe baza datelor INS.

Fig. 2.10. Evoluția numărului de femei fertile.

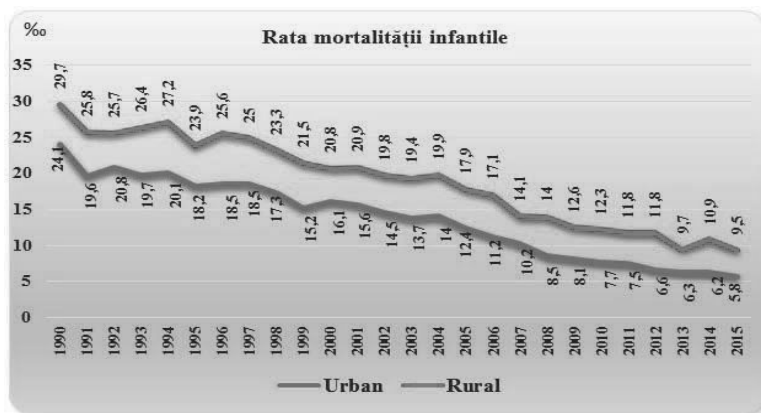
Sursa: Prelucrări INSOC, pe baza datelor INS.

Fig. 2.11. Evoluția numărului nou-născuților pe ani – rural.

PUTERILE SATULUI: CAPITALUL GENEALOGIC. SOCIOPROGENIE RURALĂ

Frica biosocială în satul epocii de tranziție

Frica biosocială. O altă trăsătură structural-tipologică a ruralului românesc, în ultimele două faze de evoluție a satului, este ceea ce s-ar putea denumi „frica biosocială”, adică frica de foamete, de lipsuri alimentare cronice, amenințătoare, de boli etc. Aceasta a devenit, în rural, un sentiment social durabil, cu o anume relaxare în perioada anilor 1968–1978, pentru a fi resimțită acut de lumea satului, din nou, după 1992/1993, când asemenea fenomene au devenit principalele motive de spaimă spre teroare, de unde și sintagma propusă (lucru atestat de toate sondajele care confirmă că acestea sunt primejdiile de care oamenii se tem cel mai mult). Ruralul a fost marcat pe durată lungă de venituri foarte reduse în raport cu necesitățile de consum și de o *calitate scăzută a vieții*. Nivelul redus al veniturilor agricole se reflectă în *subalimentarea țărănimii, răspândirea largă a bolilor cronice și mortalitatea infantilă foarte ridicată*. Am numit acest fenomen, completând analiza lui Madgearu cu propriile noastre concluzii, *frică biosocială, un fel de adevărată teroare biologică*, pentru a arăta că populația rurală resimte fenomenele biologice, precum *moartea, nașterea, bolile etc., ca pe niște momente amenințătoare*. A te îmbolnăvi este asociat cu un sentiment de neputință, de abandon și de singurătate în fața nenorocirii bolii, care *preschimbă boala, ca posibilitate, în spaimă de îmbolnăvire* (în teroare biosocială). *Riscul îmbolnăvirii este o realitate universală, dar incidența acestui risc în rural este resimțită ca mare nenorocire, teribil de angoasant, căci populația satului este singură în fața acestui risc, adică este lipsită de orice asistență în fața unor astfel de riscuri (în stilul populațiilor izolate, ca urmare a ruperii conexiunilor cu restul lumii în situații de dezastre). Este adevărat că în ultimul pătrar al veacului mortalitatea infantilă scăzuse, dar a explodat spre anii 1990 și a intrat din nou într-o fază recesivă după aceea. Iată graficul mortalității infantile pentru ultimii circa 30 de ani:*

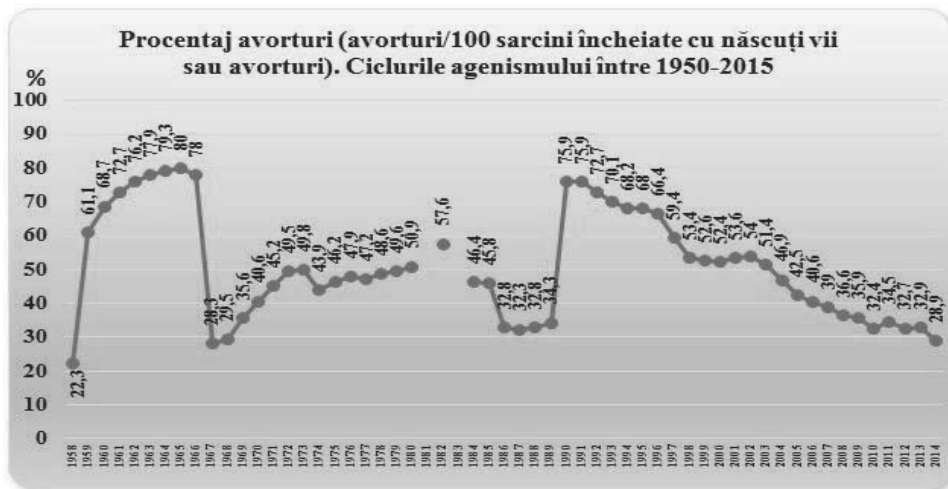
Sursa: Prelucrări INSOC, pe baza datelor INS.

Fig. 2.12. Rata mortalității infantile.

Dinamica protejării vieții și deci a ratei mortalității infantile a înregistrat un trend descrescător în rural (și încă mai accentuat în urban) în ultimii 25 de ani, după cum urmează: de la 29,6‰ în 1990 (peste valoarea acestei rate în țările Eurasiei și ale Africii) la 9,5‰ în 2015 în rural (dublul ratei central-europene). Pentru urban, declinul mortalității infantile este mai puternic încă, în 2015, rata acesteia era comparabilă cu cea a zonei (Europa Centrală). În urban, așadar, rata mortalității infantile coboară de la 24‰ în 1990 la 5,8‰ în 2015, aproape de rata țărilor central-europene. Ca o concluzie sumară, trebuie precizat că mortalitatea infantilă acționează ca un factor adiacent al decapitalizării genealogice a satului (în genere, a unei țări) și deci este foarte primejdioasă pentru echilibrul socio-demografic al comunei rurale și, prin efect de propagare, al întregii societăți.

Antigenia ca fenomen de maximă alarmă

Antigenia pe durata ultimilor 60 de ani: avortul. Progenia se referă la fenomenul descendenței. Noul venit pe lume era întâmpinat cu fast (sărbătoare) în satul tradițional. Bucuria venirii pe lume era o stare de spirit universală. Modernitatea a adus în societatea omenească o filosofie antinatalistă (un adevărat *furor thanaticum*, o cultură a morții ilustrată de cea mai tragică și demonică pornire a maternității: uciderea pruncilor nenăscuți). Din nefericire, veacul, pe ultima lui jumătate și până astăzi, adică pe o durată de circa 60 de ani, înregistrează un bilanț socio-demografic negativ, datorat în mare măsură declinului griii sociale pentru copii (atestat de rata alarmantă a mortalității infantile), dar mai ales impulsului antigenic, de ucidere a pruncului în pânțele mamei sale. Modernitatea târzie a venit cu avalanșa ei de manifestări antinataliste, ceea ce a indus deopotrivă un fenomen de teroare biologică, comparabil cu „masacrul inocenților”, precum ne arată graficul avorturilor între anii 1958 și 2015. Iată datele:

Sursa: Prelucrări (INSOC), pe baza datelor din: <https://provitabucuresti.ro/docs/stat/statistici.avort.ro.pdf>.

Fig. 2.13. Dinamica antigeniei în ruralul românesc pe o durată de 60 de ani.

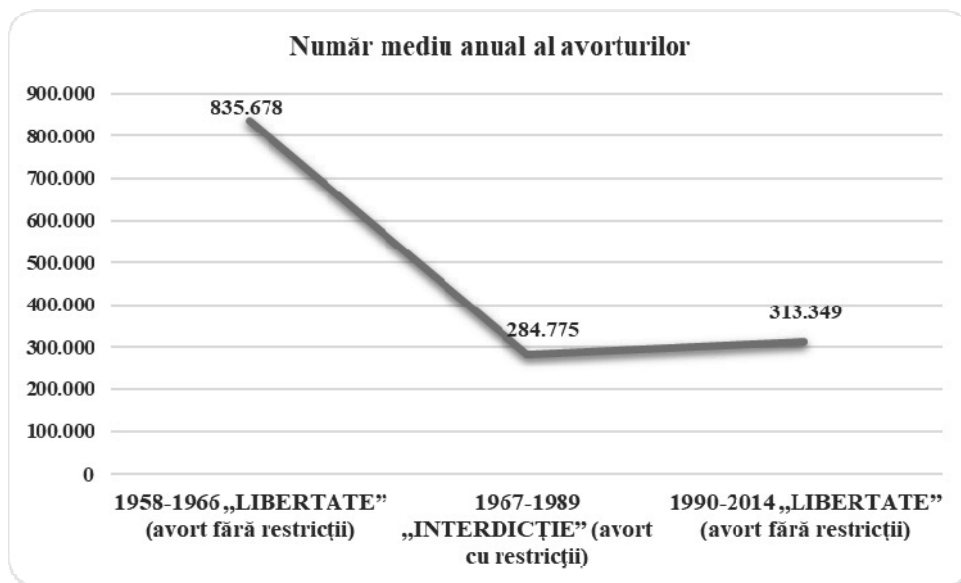
Ce constatăm?

1. Ciclul 1958–1966 a fost unul al exploziei avorturilor (atingând media anuală de 835.678).

2. Între 1967 și 1989, proporția avorturilor scade de 4 ori (la o medie anuală de 284.775), dar nici chiar regimul de interdicere a avorturilor (care fixa pedepse grave pentru avort) nu elimină acest fenomen de „crimă colectivă”, indus de antiumana „revoluție sexuală” (promovată ca nucleu al doctrinei marxiste de către G. Lucacs în Ungaria primului regim de dictatură comunistă).

3. Între 1990 și 2014, avorturile cresc din nou, dar nu trec cu mult peste treimea celor din primul ciclu al antigenismului agresiv, ceea ce arată o răsturnare a axului de gravitație maternă spre polul valorilor creștine în chestiune.

4 Concluzie: avansul secularismului comunist a indus prima cruciadă păgână contra pruncilor nenăscuți. Iată graficul asupra numărului mediu al avorturilor în cele trei perioade:

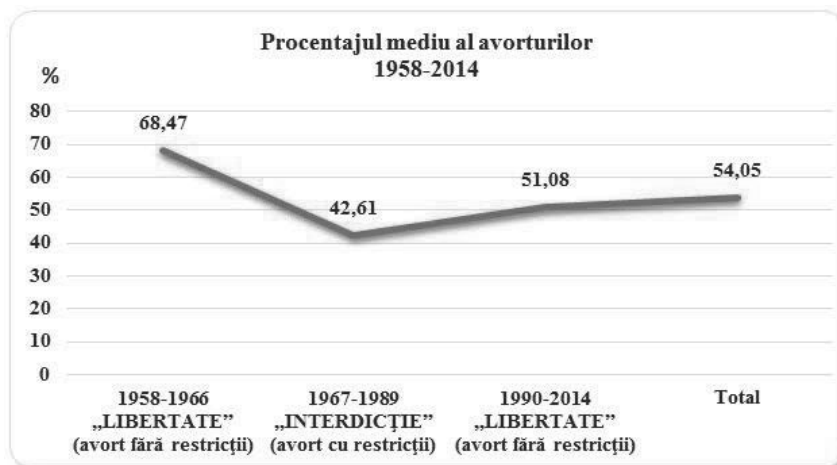

Sursa: Prelucrări (INSOC) pe baza datelor din: <https://provitabucuresti.ro/docs/stat/statistici.avort.ro.pdf>.

Fig. 2.14. Dinamica antingeniei în ruralul românesc pe o durată de 60 de ani.

În termeni relativi, graficul procentajului mediu al avorturilor în cei circa 60 de ani ne descoperă fața ascunsă a războiului contra pruncilor nenăscuți în statul român. În intervalul dintre 1958 și 1966 (ponderea pruncilor uciși în pânțecă atinge 68% dintre procreați): cei opt ani au ridicat cifra ucișilor la 7.521.100 (o medie anuală de aproape 1 mil.). Perioada primei politici pronataliste micșorează ponderea celor uciși în pânțecă

la 42%, adică 6.549.823 (în 22 de ani), o medie anuală de circa 284.000. Perioada dintre 1990 și 2014 (24 de ani) nu mai depășește 51% (adică 7.833.735), o medie anuală de circa 300.000 de avorturi. Iată și graficul:

Sursa: Prelucrări (INSOC) pe baza datelor din: <https://provitabucuresti.ro/docs/stat/statistici.avort.ro.pdf>.

Fig. 2.15. Procentajul mediu al avorturilor în anii 1958–2014.

2.3. CAPITALUL GENEALOGIC AL SATULUI. DINAMICA SOCIOGENIEI RURALE

Dinamica sociogeniei pe durata ciclurilor intercenitare

Istoria este asemănătoare unei site care cerne societăți și civilizații. Fiecare societate și-a avut anistorismul ei (Eliade, 1994)⁷ și a intrat în istorie la un ceas anume ca să-și poată juca propriul ei *urim și tumim*⁸, adică sorții. Până la ceasul

⁷ Mircea Eliade a clasificat societățile în istorice și anistorice, sesizând că istoria însăși capătă înțeles dacă este raportată la experiența sacrului. „Viața umană capătă sens prin imitarea unor modele paradigmatică revelate de ființe supranaturale”, precizează Mircea Eliade (1994). Claude Levi-Strauss clasifică societățile în „calde și reci”, urmând aceeași idee referitoare la distincția istorism-anistorism. Desigur că noțiunea de societate anistorică nu ne îndrumă la absolutizări (respinse de Eliade însuși), ci la o altă înțelegere asupra repetițiilor în dinamica societăților și deci a ceea ce predomină în dialectica istoricității. Creștinismul cosmic al țăranilor sud-est europeni este un exemplu de experiență colectivă sustrasă istoricității totale. Chiar și numai prin acest factor putem spune că modelele țărănești au un anistoricism al lor sau un orizont transistoric pe care e bine ca sociologul să nu-l ignore.

⁸ Înaintea morții sale, Moise, proorocul Domnului, binecuvântează poporul și proorocește pentru fiii lui Izrael, iar lui Levi și celor de după el, Moise le tâlcuiește de-a dreptul jocul divin al sorții („Urimul Tău, Doamne, și Tumimul Tău să fie pentru bărbatul tău cel sfânt”: Deut. 33, 8). În

acela, societatea ascultă direct de ritmuri și legități cosmice și se sprijină, cu toate rânduielile sale, pe sisteme țărănești pe care istoria nu le-a atras încă pe de-a-ntregul în vânturătoarea ei, până la ceasul acesta. Sistemul țărănesc de viață face parte din clasa „sistemelor naturale”, adică dintre cele păstrate de om așa cum le-a creat Dumnezeu, fără de nicio deformare și deci fără devieri de la designul divin. Nucleul acestui sistem de viață și deci al *culturii țărănești* este dat de „*învățăturile măsurii*” care au cizelat, în curgere de milenii, ceea ce antropologia societăților anistorice numește „om cumpătat”. Două elemente constitutive ale societăților omenești s-au păstrat înăuntrul societăților țărănești, așa cum le-a creat Dumnezeu: relația cu pământul și familia. Combinarea lor a generat *gospodăria țărănească*. Un număr de gospodării constituite după același *pattern* formează *comuna rurală*, la rândul ei, aceasta păstrându-se și ea în limite naturale. Totalitatea comunelor rurale denumite sate formează ceea ce sociologii și antropologii au denumit „societăți țărănești” (Redfield, 1956)⁹. Forțele, civilizațiile și regimurile istorice înțelepte nu s-au atins de aceste două elemente constitutive ale societății „sănătoase”: familia (de tip țărănesc) și gospodăria întemeiată pe o relație proprietară asupra pământului, relație din care se compune nucleul exploatației familiale. Acolo unde familia este puternică, gospodăria are șanse să fie și ea puternică, spre a compune împreună fundamentul puterii indestructibile a comunei rurale. Cele două elemente, așadar, adică familia puternică și proprietatea asupra pământului, hotărăsc capitalizarea gospodăriei țărănești. Orice aduce atingere celor două elemente echivalează cu o deformare a sistemelor naturale zidite de Dumnezeu și cu o decapitalizare a gospodăriei la capătul căreia este sărăcia și mizeria rurală. Gospodăria și satul s-au confruntat până în veacul trecut, în principal, cu amenințarea adusă de fenomenul pulverizării proprietății și atunci când regimul austriac, voind să slăbească comuna rurală din Balcani pentru a întări regimul *beamter*-ilor, a dat legea succesiunii egale a pământului, astfel că regimul de primogenitură a murit, proprietatea s-a pulverizat și stupul s-a golit de albine, cum se exprimă un elev al Școlii Le Play. Există însă pulverizări tipologic distincte

I Regi, jocul sorții este încă mai răspicat adevărit: „Apoi Saul a zis: Doamne Dumnezeul lui Izrael, pentru ce n-ai răspuns Tu acum robului Tău? Dacă vina este asupra mea sau a fiului meu Jonatan, Domnul Dumnezeul lui Izrael, fă să iasă Urim, iar dacă vina este asupra poporului Tău, Izrael, fă să iasă Tumim. Și sorțul a căzut pe Saul și pe Jonatan, iar poporul a ieșit drept” (I Regi 14, 40-41). Saul înțelege, în toată gravitatea, că cel ce s-a îndepărtat de cuvântul lui Dumnezeu se află în primejdia pierderii ghidului divin și, deopotrivă, a vieții. În ambele cazuri, putem consemna că deja poporul ales intrase în istorie: ieșea din robia egipteană, în primul caz, și își pusese rege, în al doilea exemplu. Ambele situații au un curs istoric, adică implică riscul îndepărtării de cuvântul lui Dumnezeu, deci de rânduiala cea după firea creată de Dumnezeu în tot și în toate, inclusiv în cifra destinului popoarelor.

⁹ Cf. Redfield, 1956, *Peasant Society and Culture*, și Shanin, 1972, *Peasants and Peasant Societies*: „The peasant society, is a small-scale social organisation in which peasants pre-dominate... Characteristically these may be centred around Kin and family ties, the importance of access to land, a distrust of outsiders and a cyclical view of time”. („Societatea țărănească este o organizare de scară mică în care predomină țărani. În mod specific, aceasta este centrată pe legăturile familiale și de rudenie, importanța accesului la pământ, neîncredere față de străini și o viziune ciclică asupra timpului”).

și oricine voiește să înțeleagă sistemele țărănești ar trebui să întârzie o vreme asupra analizei acestei chestiuni. Pulverizarea proprietății țărănești poate fi generată de specificul dinamicii structurilor sociale comunale sau sătești ori de sisteme juridice și deci de legi anume concepute pentru a provoca un asemenea fenomen. Să ne oprim cu reflecțiile asupra celor două tipuri de pulverizare a proprietății rurale predominante: unul în interbelicul românesc, al doilea în tranziția postdecembristă. Acestea au hotărât soarta lumii rurale și, într-o mare măsură, adică pe o durată greu determinabilă, și soarta societății românești după căderea comunismului. Se subînțelege că o atare insistență nu este un gest exotic, ci o chestiune de maximă și dramatică actualitate, mai acută de mii de ori decât incontinențele certuri politice care întunecă zarea conștiinței publice românești. Așadar, prin ce se disting cele două tipuri de pulverizare a proprietății țărănești în cele două perioade menționate și în ce constă acuitatea socială și națională a unui atare fenomen?

Pulverizarea proprietății a fost în tot interbelicul românesc un efect al structurii sociale specifice *satului universal* și *economiei țărănești*, care se bazează pe gospodării familiale comunalizate, adunate în comune rurale, cu propriile lor exploatații relativ autarhice. Această trăsătură a fost accentuată de reforma rurală din 1918–1921, care a dat pământ țăranilor, în detrimentul marilor proprietari, cu plata despăgubirii moșierilor, și astfel a întărit gospodăria țărănească, dar a și adâncit structura segmentară a societății țărănești și riscul pulverizării proprietății. „Prin Legea din 16 iunie 1939, Casei Rurale i s-a dat o nouă organizare, prelungindu-i-se, pe încă 30 de ani, privilegiile de care beneficia. Capitalul social urma să fie majorat la 100 mil. lei, cu scopul de a înlesni cumpărarea, vânzarea și exploatarea proprietății agricole, în vederea susținerii proprietății mijlocii” (Evoluția..., descărcat pe 16 sept. 2017).

În 1990 însă, pulverizarea proprietății n-a mai fost indusă de structura socială satească, ci a fost un fenomen indus de sus în jos, prin distribuirea de loturi fără unelte, camuflând astfel o masivă desproprietărire a muncii țărănești. *Legea nr. 18 a fondului funciar* a legiferat retrocedarea pământului către țărani, dar fără uneltele care, de fapt și de drept, erau proprietatea muncii țărănești și ar fi trebuit retrocedate și ele țăranilor (eventual sub formă asociativă). În realitate, legea a subtilizat această proprietate și astfel i-a depozat pe țărani de echipamente, transformând pământul în „obiect” fără valoare. Desproprietărirea a îmbrăcat, în acest caz, forma decapitalizării exploataților țărănești și deci a gospodăriei familiale, creând cadrul unui proces de deștărânizare fără precedent. Nici colectivizarea comunistă n-a provocat o așa de cumplită deștărânizare ca reforma rurală a tranziției. Efectele acesteia se văd din plin astăzi și ele compun ghemul de tensiuni definitorii pentru chestiunea rurală a noii tranziții de la comunism la neoliberalism. Lucrul grav a fost că reformele rurale declanșate sub efectul de lung termen al *Legii nr. 18 a fondului funciar* au provocat, odată cu procesul de masivă deștărânizare, și un proces de incontrolabilă înstrăinare a pământului, astfel că satul a pierdut între timp și beneficiile structurale ale celui de-al doilea element al suveranității sale, pământul, pe lângă echipamente și unelte. Suntem martorii celei mai viclene politici antițăărănești din cele pe care istoria ni le dezvăluie. Chestiunea reclamă

însă aprofundări teoretice și doctrinare legate de relația complexă dintre economia capitalistă și gospodăria țărănească, respectiv exploatarea familială. Un sat fără gospodării puternice este o contradicție în termeni, care se transformă într-un cadru al morții colective de proporții comparabile unei acțiuni de genocid.

Socio-genograma, adică structura genealogiei țărănești, și dinamica progeniei rurale, dimpreună cu creșterea razei teritoriale a forței de gravitație a gospodăriei țărănești hotărâsc „capitalizarea” acesteia (capacitatea ei de a se reproduce în contexte radical transformate, fără a se dezintegra). Atâta vreme cât ciclul reproducerii economice a gospodăriei s-a derulat înăuntrul economiilor naționale, gospodăria și dimensiunea biosului genealogic s-au putut reproduce în contexte schimbate, păstrându-și calitatea de centru al vieții la scara comunei rurale. La rândul ei, comuna rurală, adică satul, s-a putut perpetua în condiții radical transformate, sub un regim de presiuni economice și culturale foarte mari. Navetismul și familia tulpină au preluat sarcina răspunsului la presiunea creșterii genealogice ciclice (venirea pe lume a noilor născuți și creșterea cheltuielilor gospodăriei peste puterile de acoperire ale exploatarei familiale), astfel că gospodăria nu s-a destrămat. Din contră, ea s-a dovedit și flexibilă, și capabilă să integreze strategii economice de scară teritorială extracomunitară (care atingea distanțe cuprinse între 100 și 200 de km). Acesta era spațiul optim al navetismului. La scara aceasta, gospodăria și-a putut menține puterea de gravitație. Urbanizarea sub regimul național-comunist al „dictaturii de dezvoltare” (Viorel Roman) a fost susținută și ea de acest model teritorial al gospodăriei țărănești, fiindcă mica exploatare familială a produs rezerva de hrană a cuplului tânăr, chiar atunci când acesta migra spre oraș. Am denumit acest fenomen neoruralism, fiindcă el acoperea un proces de reproducere a comunei rurale în cadre teritoriale largite cu mult peste raza teritorială a satului. O asemenea strategie a permis familiei rurale și deci satului să-și mențină puterea de gravitație genealogică, adică să-și perpetueze piramida demografică până târziu (spre 1990), astfel că școlile rurale erau puternice fiindcă stupul familial era plin, chiar în condițiile adoptării modelului economiei duale. Până prin 1992, piramida demografică a României avea încă o structură echilibrată (deși deja, la grupul de vârstă cuprins între 0 și 10 ani, se anunță semnele transformării piramidei rurale în romb, îngustând catastrofal șansele supraviețuirii structurii comunale a ruralului românesc).

Putem spune că, până la startul tranziției de la național-comunism la neoliberalismul periferizant, strategia neoruralistă a funcționat și stupul rural n-a fost grav afectat. După dezindustrializarea forțată a epocii neoliberale, o asemenea strategie însă n-a mai avut putere funcțională. Pentru prima dată, economia duală a preluat și ea un efect de catastrofală dezintegrare, fiindcă orașul industrial a murit și soluția navetismului s-a golit de conținut. În aceste condiții, soluția strategiei pendulatorii care îngăduise menținerea centrului genealogic-familial în comuna rurală a început a fi concurată de formula nuclearizării generaționale a gospodăriei, astfel că noul cuplu tânăr optează pentru migrația familială nu doar individuală și astfel centrul genealogic al gospodăriei țărănești își pierde puterea de gravitație, fiindcă, acolo unde sunt noii născuți, acolo este și centrul gravitațional al familiei.

Apar pentru prima dată sate îmbătrânite, numărul familiilor fără copii crește exponențial și vloga biologică a satului slăbește. Biosul rural se confruntă cu amenințări majore, care se anunță printr-o contracție extraordinară a dimensiunii genealogice și comunale a ruralului.

Decapitalizarea genealogică: dimensiuni și ritmuri

Societățile „normale” au grijă de ritmurile naturale care le garantează echilibrul și le feresc de convulsii. Un astfel de ritm natural este exteriorizat de rata de reproducere naturală a familiei umane, care, în lumina științei, este dată de doi copii la un cuplu. Aceasta este rata de înlocuire: vor pleca doi și vor fi înlocuiți de alți doi, astfel că societatea omenească se va menține în limitele echilibrului biologic și se va feri de contracții primejdioase. Orice calcul pe baza regulii $2 = 2$, adică doi copii la doi părinți, ne va descoperi care este potențialul biologic necesar pentru capitalizarea genealogică (familială) a unei societăți. Dacă acest prag critic este încălcat, putem vorbi deja despre startul unui proces de primejdieasă decapitalizare genealogică a societății respective, adică despre startul unui declin biologic al unui popor. Pentru ca un popor să supraviețuiască, trebuie să se afirme sub forma unei societăți capabile să respecte regula de aur a capitalului genealogic staționar, adică să nu coboare sub norma lui $2 = 2$, adică doi copii la doi părinți. Pentru a evalua acest echilibru al vitalității popoarelor, am propus o metodologie specifică de evaluare a potențialului genealogic al unei societăți, adică a capacității ei de autocapitalizare biologică (genealogic-familială), astfel că putem determina gradul acestei capitalizări¹⁰ (capitalul genealogic este dat de stocul de familii autoreproductive pentru care, altfel spus, raportul numărului de copii la numărul de părinți este egal cu 1 (număr de copii/număr de părinți = 1). Dacă acest raport este supraunitar, atunci vorbim despre o creștere a capitalului genealogic de la o generație la alta. Dacă raportul este subunitar, atunci vorbim despre un declin al capitalului genealogic. Când raportul este unul de egalitate, atunci vorbim despre o

¹⁰ Operațional, stocul genealogic este compus din unități de stoc, adică din acele cupluri maritale cu doi copii pe cuplu (familiile cu o rată a fertilității care nu coboară sub cota de doi copii pe familie sau gospodărie). Numim numărul de familii cu doi copii unități de stoc: N_{2c} . Cuplurile maritale cu doi copii pot servi ca unități de măsură a stocului genealogic. Am preluat pentru această interpretare definiția propusă de CIA World Factbook: „A rate of two children per woman is considered the replacement rate for a population, resulting in relative stability in terms of total numbers”. Să reținem, în linia acestei definiții, câteva precizări. 1. Perechea dublă de doi copii la un cuplu marital (la „doi părinți”) poate fi folosită drept unitate de măsură a stocului genealogic. Principiul acestei unități este acela al echivalenței teoretice sau pure: „pleacă doi, rămân doi”, încât de la generația părinților la cea a copiilor avem un „joc de sumă zero”. 2. Față de această unitate de referință, putem măsura variația genealogică în sus sau în jos, după variația numărului de copii la un cuplu. Ca atare, metoda presupune să exprimăm („traducem”) numărul empiric de familii în unități de stoc, adică în echivalentul cuplurilor cu doi copii. Principiul de transformare este acesta: „câte unități de stoc (număr de cupluri cu câte doi copii de fiecare cuplu) se cuprind în numărul de familii cu un copil, cu trei copii, cu patru copii, cu cinci copii etc. Metoda propusă constă, așadar, în a transforma proporția diverselor categorii de gospodării (diferențiate după criteriul numărului de copii pe gospodărie) în număr echivalent de cupluri maritale cu câte doi copii pe cuplu. O familie cu un număr dat de copii are deci un echivalent teoretic în unități genealogice de stoc compuse din nucleee maritale (cupluri) de calcul cu câte doi copii”. Cf. Ilie Bădescu, *Capitalul genealogic al popoarelor* (mss), 2018.

creștere staționară a capitalului genealogic de la o generație la alta. Pentru o adecvată evaluare a puterii capitalului genealogic, am calculat indicii acestuia, și anume: indicele potențialului genealogic și indicele deficitului genealogic. Prin urmare, orice populație privită din perspectiva *teoriei sistemelor de viață* (ale vieții) poate fi definită ca un *stoc multiplu de unități vitale* (indivizi, familii, genealogii, neamuri) și de *energii umane* (spirituale, economice sau de muncă și de capital etc.).

Sociogenia generală și rurală în cadrul ultimului ciclu tricenar

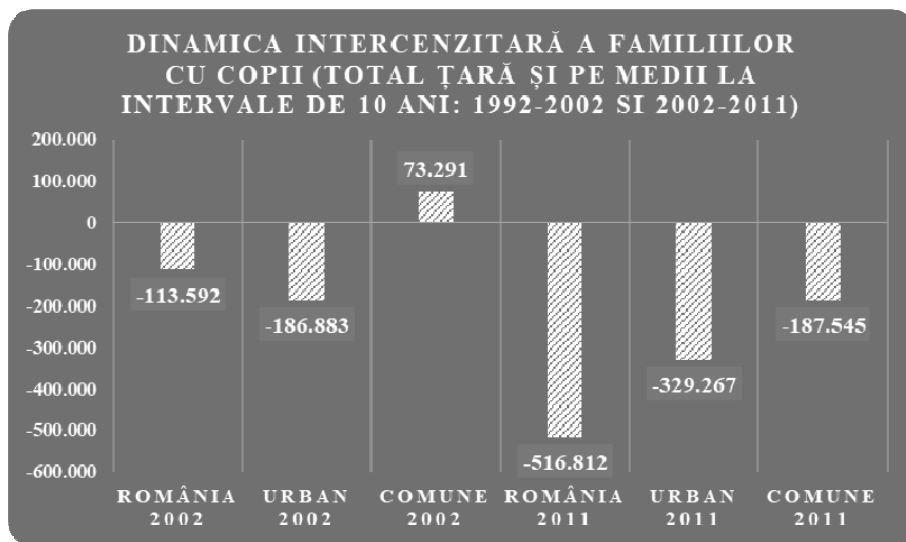
Progenia desemnează fenomenul descendenței, mai precis, îi desemnează „pe descendenții unei persoane, animal, plante”; în cazul omului, este vorba despre un copil sau despre copiii unui părinte ori ai unor părinți¹¹. Progenia se referă, iată, la dinamica și la compoziția descendenților (numărului de copii) dintr-o familie, o comunitate etc. și la numărul de familii în funcție de numărul de copii. Progenia poate fi cercetată, așadar, la nivelul unei familii, al unei categorii sociale, al unei comunități, al unei arii teritoriale, o regiune, o țară, un continent, planeta întreagă. Dacă vrem să cercetăm fenomenul progeniei, ar trebui mai întâi să grupăm familiile dintr-o arie dată în *familii progenice (procreative)* și *familii agenice* (fără progenitură). O comunitate, în cazul nostru satul, poate fi caracterizat, iată, și prin dinamica puterii sale procreative, care este principalul indicator al capitalului ei genealogic. Cu studiul puterii procreative a unei comunități se inaugurează domeniul socioprogeniei generale.

O societate dispune de un stoc genealogic care depinde nu numai de fertilitate, mortalitate și rata migrației, ci și de *numărul de familii după numărul de copii*. Numărul de copii devine, așadar, un parametru de analiză strategică a unei societăți și, deopotrivă, un indicator al capitalului genealogic al acelei societăți, Altfel spus, capitalul genealogic al acelei societăți depinde de dinamica familiilor cu mulți copii.

Nu putem vorbi despre bogăția și deci despre bunăstarea unei societăți referindu-ne doar la capitalul economic, social, intelectual, ignorând nefiresc tocmai capitalul genealogic, adică stocul genealogic și sociogenograma acelei societăți. Sugerăm aici introducerea unei perspective specifice pentru analiza capitalului genealogic, circumscriind-o prin cele două laturi ale ei – sociogenograma și progenia – care fundamentează studiul influenței sociale asupra dinamicii și compoziției progeniei unei societăți.

Socioprogenia este focalizată pe cercetarea structurii (compoziției) și dinamicii numărului de copii într-o societate. Analiza sociogenogramei rurale (sau naționale) ne permite să determinăm următoarele configurații genometrice: progenie, agenie, semigenie, antigenie, adică familii cu copii, fără copii, cu număr de copii sub rata de înlocuire și familii cu avorturi. Studiul socioprogeniei se referă și la fenomenul *sărăciei genealogice* într-o societate, adică la *proporția familiilor al căror număr de copii se află sub mediana numărului de copii dintr-o țară*. Printr-o analogie cu indicii sărăciei generale, cercetătorul poate calcula *rata sărăciei genealogice*, prin care va evalua *gradul de contracție a capitalului genealogic* în respectiva țară.

¹¹ www.oxforddictionaries.com/definition/english/progeny.

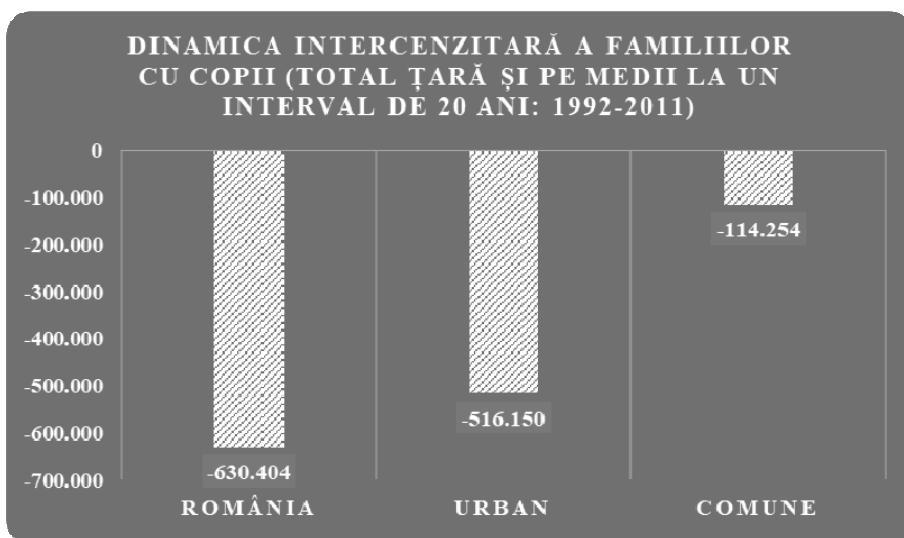
Sursa: Baza de date INSOC (date primare: <http://www.recensamantromania.ro/>).

Fig. 2.16. Declinul genealogic rural și urban în ultimele cicluri cenzitare.
Decapitalizarea genealogică absolută.

Ce constatăm? Cu excepția ruralului, unde avem un spor pozitiv în 2002 față de 1992, începând cu anul 2002 și încă mai accentuat la recensământul din 2011, numărul familiilor cu copii **scade cu 516.812 în zece de ani**. În al doilea rând, constatăm că trendul declinului genealogic se generalizează și în rural după 2002, atingând și aici un deficit genealogic de 187.546 de familii față de 2002 (într-un singur interval cenzitar). Pentru intervalul de 20 de ani care desparte recensământul din 1992 de cel din 2011, declinul genealogic este încă mai accentuat, fiindcă numărul familiilor cu copii este cu 630.404 mai mic în 2011 față de 1992 (Fig. 2.17).

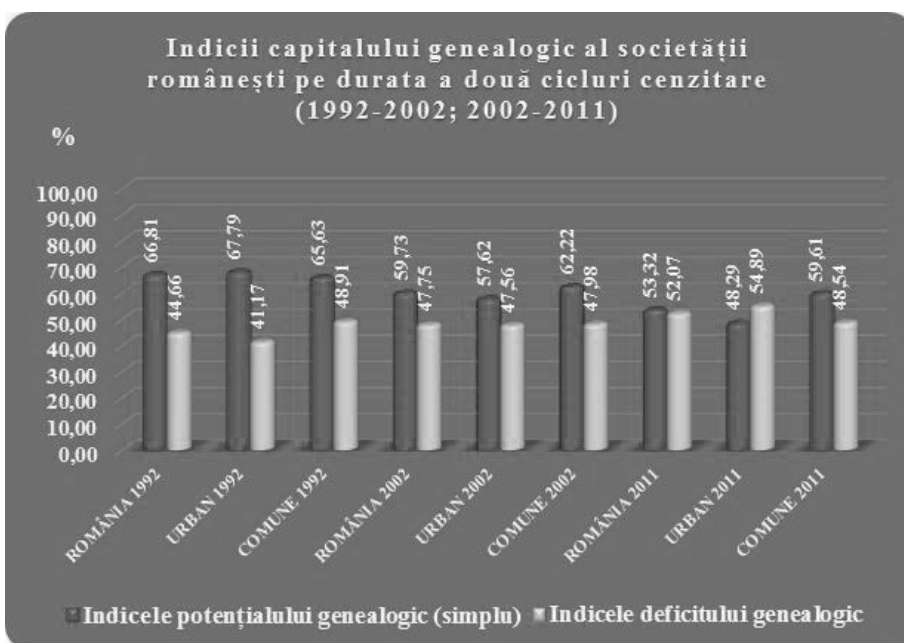
Între 1992 și 2011, numărul familiilor progenice (cu copii) în România **scade cu 630.404**. Deși față de 1992 **ruralul** înregistrează o creștere a progeniei (un spor natural pozitiv), după 2002, trendul declinului genealogic se generalizează și în rural, atingând și aici un **declin genealogic de 114.254 de familii**.

Pentru o mai curată evaluare a dinamicii genealogice a României, am determinat indicii capitalului genealogic tot pe intervale intercenzitare, adică între 1992 și 2002, respectiv între 2002 și 2011. Nu vom stărui aici asupra metodologiei de măsurare a capitalului genealogic, pe care am expus-o *in extenso* în lucrarea mea în curs de apariție: *Capitalul genealogic al popoarelor*. Prezentăm aici doar indicii capitalului genealogic, adică indicii potențialului genealogic și ai deficitului de stoc genealogic în România de la un recensământ la altul (Fig. 2.18).

Sursa: Baza de date INSOC (date primare: <http://www.recensamantromania.ro/>).

Fig. 2.17. Dinamica intercenzitară a familiilor cu copii

Sursa: Baza de date INSOC (date primare: <http://www.recensamantromania.ro/>).

Fig. 2.18. Indicii capitalului genealogic al societății românești pe durata a două cicluri ceniztare (1992-2002, 2002-2011)

Întrucât indicii variază între 0 și 100 (mărimea lor fiind complementară), vom sesiza evoluția stocului genealogic de la un recensământ la altul, după cum urmează: în 1992, capitalul genealogic înregistra un anume surplus, încât numărul gospodăriilor cu capacitate reproductivă (de capitalizare genealogică) era mai mare decât al gospodăriilor cu un capital genealogic deficitar, amenințate, altfel spus, cu falimentul biologic în curgerea generațiilor dacă nu și-ar schimba stilul conjugal și deci reorientarea spre comportamente reproductive. În 1992, indicele potențialului genealogic al României era de 66,81%, în 2002 era de 59,73%, iar în 2011 de 53%. Prin urmare, în 20 de ani, potențialul genealogic al României a scăzut cu circa 14%, ceea ce ne dă o sugestie despre proporția decapitalizării genealogice a României.

Contrația și decapitalizarea genealogică a satului

Cele două noțiuni – contrația stocului genealogic și decapitalizarea genealogică a satului – acoperă două niveluri ale aceluiași proces pe care-l denumim „deşărănizare”. Contrația genealogică este rezultatul scăderii numărului de nou-născuți și deci al destineririi satului. Decapitalizarea genealogică se referă la declinul numărului total de familii progenice și la căderea reproducerii demografice sub rata de înlocuire. La nivel general, cele două procese atestă o mutație a paradigmei demografice de la pronatalism la agenism. Facem distincția între stocuri genealogice progenice și stocuri genealogice agenice, pornind de la proporția numărului de familii pro și agenice la scara unei colectivități (în cazul nostru: satul).

Progenie, agenie, semigenie

Satul mediu înregistrează un declin de la o medie anuală de 57 de nou-născuți pe sat la o medie anuală de 31 de nou-născuți pe sat. Contrația genealogică = 40%. Peste 15–20 de ani, satul va avea cu 40% mai puțini tineri. Efectul: „golirea stupului”, abandonarea „competiției leagănelor” și depotențarea funcției sociale a pântecelui matern.

Creșterea cu 300.000 a numărului de femei fertile în același interval și scăderea cu 40% a numărului de nou-născuți este dovada schimbării cu 180° a orientării familiei rurale de la progenie (grija pentru perpetuarea neamului, pronatalism ofensiv) la semigenie, adică la opțiunea pentru un model reproductiv sub rata de înlocuire ori chiar spre agenism (refuzul copiilor).

BIBLIOGRAFIE

1. Abraham Dorel, Chelcea Septimiu (1996), *Contribuția științifică a profesorului H.H. Stahl la cunoașterea comunităților rurale românești*, în Larionescu Maria (coord.), *Școala Sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, Editura Metropolis, București.
2. Aluș Ion (1977), *Profilul unei cercetări*, Napoca Universitară, an IV, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 1–3.
3. Aluș Ion (1980), *Profilul unei cercetări*, Studia Universitatis, Philosophia, nr. 2, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, p. 3–4.
4. Aluș Ion (1983), *Cuvânt înainte*, în *Țara Oașului. Contribuții bibliografice*, Biblioteca Centrală Universitară, Cluj-Napoca.
5. Aluș Ion, Neményi A., Iancu C. (1977), *Unele aspecte ale mobilității intergenerații în Țara Oașului*, Studia Universitatis, Philosophia, nr. 2, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, p. 51–60.

6. Baltasiu Radu (2005), *Virgil Madgearu*, în Bădescu Ilie, Șișeștean Gheorghe, Cucu-Oancea Ozana, *Dicționar de sociologie rurală*, Editura Mica Valahie, București, p. 68-69, 95, 154-161.
7. Baltasiu Radu, Șișeștean Gheorghe (coord.) (2008), *Noologia. Perenitatea unei paradigme*, Editura Mica Valahie, București.
8. Bădescu Ilie (2007), *Viața și moartea în satul românesc*, Editura Mica Valahie, București.
9. Bădescu Ilie (2008), *Enciclopedia sociologiei universale*, vol. 1 și 2, Editura Mica Valahie, București.
10. Bădescu Ilie (2009), *Școala Gusti – perenitatea unei paradigme*, Conferință susținută în cadrul simpozionului național *Actualitatea lui Dimitrie Gusti*, Academia Română, 20 mai, disponibil la: www.acad.ro/com2005/doc/dgusti050223_ibadescu.doc.
11. Bădescu Ilie (2018), *Capitalul genealogic al popoarelor. Introducere în socio-progenia Europei*, Editura Mica Valahie, București, în curs de apariție.
12. Bădescu Ilie, Radu Nicolae (1980), *De la comunitatea rurală la comunitatea urbană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
13. Bădescu Ilie, Șișeștean Gheorghe, Cucu-Oancea Ozana (coord.) (2005), *Dicționar de sociologie rurală*, Editura Mica Valahie, București.
14. Bădescu Ilie, Ungheanu Mihai (coord.) (2000), *Enciclopedia valorilor reprimite*, vol. 1 și 2, Editura Pro Humanitate, București.
15. Bădina Ovidiu (1966), *Cercetarea sociologică concretă. Tradiții românești*, Editura Politică, București.
16. Bădina Ovidiu, Dumitriu Dumitru, Neamțu Octavian (coord.) (1970), *Buciumi – un sat din Țara de sub munte*, Editura Academiei Române, București.
17. Bernea Ernest (2006), *Civilizația română sătească*, Editura Vremea, București.
18. Bernea Ernest [1966] (2005), *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, Editura Humanitas, București.
19. Buțiu Călina Ana (2006), *Satul românesc în spațiul social al sărăciei. Studiu de caz în comuna Ponor – Alba*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
20. Carpinski Anton (1977), *Satul românesc și specificul său*, în Miftode Vasile, Carpinski Anton, Strugariu Despina, *Elemente de sociologie rurală*, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 97–131.
21. Cernea Mihail (1973), *Cercetarea monografică a comunităților rurale în sociologia din România*, Revista de filosofie, tom 20, nr. 9, p. 1052–1065.
22. Chayanov Aleksandr V. [1966] (1986), *The Theory of Peasant Economy*, Manchester University Press, Manchester.
23. Chelcea Ion (2002), *Privire către noi înșine, ca popor*, Editura Universității din Pitești.
24. Chelcea Ion [1934] (1991), *Literatura monografică a satelor noastre și problemele în legătură cu studiul satului românesc. Momente principale*, Sociologie românească, nr. 5–6, București, p. 355–364 (republicat).
25. Chelcea Septimiu, Filipescu Iancu (1983), *Ion Clopoțel la 90 de ani (interviu)*, Viitorul social, București, martie-aprilie.
26. Clopoțel Ion (1925), *Rezervele de pământ*, Societatea de mâine, an II, nr. 32–33, Cluj.
27. Clopoțel Ion (1926a), *Direcția realismului social-economic*, Editura Revistei Societatea de Mâine, Cluj.
28. Clopoțel Ion (1926b), *Zootehnizarea micii proprietăți agrare*, Tipografia Cărților Bisericești, București.
29. Clopoțel Ion (1928), *Sociografie românească. Anchetarea plășilor muntoase Margina, Almăj, Vașcău și Beiuș*, Editura Revistei Societatea de Mâine, Cluj.
30. Clopoțel Ion (1930), *În jurul creditului agricol*, Editura Revistei Societatea de Mâine, Cluj.
31. Clopoțel Ion (1937a), *Chestiunea țărănească a României*, Societatea de mâine, an XIV, nr. 2, Cluj.
32. Clopoțel Ion (1937b), *Industrializarea agricolă a României*, Societatea de mâine, an XIV, nr. 3, Cluj.

33. Constantinescu Nicolae A. (1935), *Planul unor monografii de istorie locală pentru sate*, Asociația Română de Monografii Istorice, București.
34. Costea Ștefan (coord.) (2001), *Sociologi români. Mică enciclopedie*, Editura Expert, București.
35. Cotoi Călin (2005), *Economia ȧrănească*, în Bădescu Ilie, Șișeștean Gheorghe, Cucu-Oancea Ozana (coord.), *Dicționar de sociologie rurală*, Editura Mica Valahie, București.
36. Cristescu-Golopenția Ștefania (1940), *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)*, Extras din monografia *Drăguș, un sat în ȧara Oltului*, Institutul de Științe Sociale al României, București.
37. Diaconu Marin (1990), *Prima campanie monografică a Școlii Sociologice de la București (Goicea Mare, 1925)*, Sociologie românească, Serie nouă, an I, nr. 3–4, mai-august, Editura Academiei Române, București.
38. Diaconu Marin (1998), *Mircea Vulcănescu – sociolog al satului românesc și istoric al școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti*, în Vulcănescu Mircea, *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*, Editura Eminescu, București.
39. Eliade Mircea (1994), *Nostalgia originilor. Istorie și semnificație* (trad. de Cezar Baltag), Editura Humanitas, București.
40. Eliade Mircea [1956] (1992), *Sacrul și profanul* (trad. Rodica Chira), Editura Humanitas, București.
41. Eminescu Mihai (2007), *Scrieri politice*, Murărașu Dumitru (ed.), în Herseni Traian, *Istoria sociologiei românești*, Editura Renaissance, București.
42. European Commission (2001a), *A Frame Work for Indicators for the Economic and Social Dimension of Sustainable Agriculture and Rural Development*, Agriculture Directorate-General of the European Union.
43. European Commission (2001b), *Risc Management Tools for EU Agriculture*, Agriculture Directorate-General of the European Union.
44. European Commission (2003), *The common Agricultural Policy. 2001 Review*, Agriculture Directorate-General of the European Union, Luxembourg.
45. *Evoluția instituțiilor bancare pentru finanțarea agriculturii*, disponibil la: <http://www.stiucum.com/economie/bancile-in-economie/364/evolutia-institutiilor-bancare94638.php> (descărcat pe 16 sept. 2017)
46. Filipescu Iancu (2006), *Din contribuțiile profesorului Henri H. Stahl la dezvoltarea sociologiei istoriei*, Sociologie românească, vol. IV, nr. 3, București.
47. Filipescu Iancu, Chelcea Septimiu (1986), *Ion C. Clopoșel – sociolog și publicist patriot*, Viitorul social, noiembrie-decembrie, București.
48. Geană Gheorghiță (1996), *Școala monografică și antropologia. O relație interdisciplinară și devenirea ei*, în Larionescu Maria (coord.), *Școala Sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, Editura Metropoli, București.
49. Ghețău Vasile (2001), *Populația României la sfârșit de secol și mileniu. Ce perspective?*, Populație & Societate, nr. 1, București.
50. Ghinoiu Ion (1997), *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Editura Fundației Culturale Române, București.
51. Ghinoiu Ion (1999), *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București.
52. Gladwell Malcolm (f.a.), *Punctul critic. Cum lucrurile mici pot provoca schimbări de proporții*, Editura Andreco Educațional, București.
53. Golopenția Anton (2002), *Opere complete*, vol. I, *Sociologie*, Editura Enciclopedică, București.
54. Golopenția Anton (2007), *Românii de la est de Bug*, vol. I și II, Editura Enciclopedică, București.
55. Golopenția Anton, Georgescu, D.C. (1941), *60 de sate românești cercetate de echipele regale studențești în vara 1938*, ISSR, București.
56. Grigore Iulian (2001), *Agricultura românească între comunism și „capitalismul sălbatec”*, România socială. Revistă de cultură socială și politică, nr. 1, septembrie, p. 55, București.

57. Gusti Dimitrie (1934), *Sociologia monografică, știință a realității sociale*, în Herseni Traian, *Teoria monografiei sociologice*, Institutul Social Român, București.
58. Gusti Dimitrie (1938), *Știința națiunii*, în *Enciclopedia României* (I. Statul), Imprimeria Națională, București.
59. Gusti Dimitrie (1939), *Un sistem de cercetări sociologice de teren*, Sociologie românească, an IV, nr. 4–6, aprilie–iunie, București.
60. Gusti Dimitrie (1946), *Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, I. Cunoaștere, Fundația Regele Mihai I, București.
61. Gusti Dimitrie (1968), *Opere*, vol. I, p. 330, Editura Academiei Române, București.
62. Gusti Dimitrie (1970), *Opere*, vol. III, Editura Academiei Române, București.
63. Gusti Dimitrie (1971), *Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți, 1880–1955*, în Gusti Dimitrie, *Opere*, vol. V, Editura Academiei Române, București.
64. Gusti Dimitrie, Herseni Traian (1940), *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, Institutul Social Român, București.
65. Gusti Dimitrie, Herseni Traian [1940] (2002), *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, Prefață de Mihăilescu Ioan, Ediție îngrijită și Postfață de Chelcea Septimiu și Filipescu Iancu, Editura Universității din București.
66. Herseni Traian (1934), *Teoria monografiei sociologice*, Institutul Social Român, București.
67. Herseni Traian (1939–1940), *Curs de sociologie rurală, prelegeri*, Facultatea de Filosofie și Litere, Universitatea din București.
68. Herseni Traian (2007a), *Școala sociologică de la București*, Editura Renaissance, București.
69. Hoffman Oscar, Glodeanu Ion (2005), *Agricultură și societate*, în Bădescu Ilie, Șișeștean Gheorghe, Cucu-Oancea Ozana, *Dicționar de sociologie rurală*, Editura Mica Valahie, București, p. 13–15.
70. Institutul Național de Statistică (2003), *Ancheta asupra forței de muncă în rural (AMIGO)*, trimestrul III, p. 24.
71. Larionescu Maria (1996), *Dimitrie Gusti, fondatorul Școlii Sociologice de la București*, în Larionescu Maria (coord.), *Școala Sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, Editura Metropoli, București.
72. Larionescu Maria (2007), *Istoria sociologiei românești*, Editura Universității din București.
73. Lazăr Traian (1996), *Fărămițarea suprafețelor agricole, ca factor de criză*, Adevărul economic, nr. 35, 30 august-5 septembrie, București, p. 10.
74. Madgearu Virgil (1935), *Drumul echilibrului financiar. Probleme actuale ale economiei românești*, Atelierele Adevărul SA, București.
75. Madgearu Virgil [1936] (1999), *Agrarianism, capitalism, imperialism. Contribuțiuni la studiul evoluției sociale românești*, Institutul de Arte Grafice Bucovina, București.
76. Madgearu Virgil [1940] (1995), *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Editura Științifică, București.
77. Manuilă Sabin (1940), *Demografia rurală în România*, Editura Institutul Central de Statistică, București.
78. Marica George Em. [1942] (1997), *Încercare de definire a satului*, Studii sociologice, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, p. 142–180.
79. McClelland David (1964), *Business Drive and National Achievement*, Monthly Review, No. 37.
80. Mendras Henri (1989), *Elements de sociologie*, Armand Colin, Paris.
81. Merton Robert King (1947), *Selected problems of field work in the planned community*, American Sociological Review, Vol. XII, No. 3.
82. Miftode Vasile (1984), *Elemente de sociologie rurală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
83. Mihăilescu Ioan (2005), *Profesorul Henri H. Stahl și Școala Sociologică de la București*, Sociologie românească, vol. III, nr. 2, p. 36–43.
84. Ministerul Agriculturii, Pădurilor și Dezvoltării Rurale, *Programul național de dezvoltare rurală 2007–20013* (2008), București, disponibil la: <http://www.madr.ro/>.

85. Mosher Steven W. (2017), *The Demographic Winter and the Barren Left*.
86. Neamțu Octavian (1971), *Serviciul social*, în Caraioan Pompiliu (coord.), *Sociologia militans*, vol. III, Editura Științifică, București, p. 153–169.
87. Neamțu Octavian, Bădina Ovidiu (1968), *Note la ediția Gusti Dimitrie, Opere*, vol. I, Editura Academiei Române, București.
88. Negru Andrei (2003), *Ion Clopoșel. Studiu monografic*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca.
89. Negru Andrei (2005), *Clopoșel Ion*, în Bădescu Ilie, Șișeștean Gheorghe, Cucu-Oancea Ozana (coord.), *Dicționar de sociologie rurală*, Editura Mica Valahie, București, p. 113–116.
90. Negru Andrei, Pop Emil (2001), *Societatea de mâine. Indice bibliografic adnotat*, vol. I–II, Editura Argonaut, Cluj-Napoca.
91. Otman Păun Ion (1997), *Dezvoltarea rurală în România*, Editura Agroprint, Timișoara.
92. Oțovescu Dumitru (2008), *Sociologie generală*, Editura Beladi, Craiova.
93. Pascaru Mihai (2000), *Matrice comunitară, fapt comunitar și nivel de informare în satul românesc contemporan. Investigații în Munții Apuseni (1985–1986 și 1999–2000)*, în Zamfir Elena, Bădescu Ilie, Zamfir Cătălin (coord.), *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, Editura Expert, București, p. 660–693.
94. Pascaru Mihai (2007b), *Investigații exploratorii în microregiunea Albac-Scărișoara-Horea, județul Alba*, Sociologie românească, vol. V, nr. 1/2007, p. 90–103.
95. Polanyi Karl (1967), *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*, Beacon Press, Boston.
96. Pop Mihai, Golopenția Anton (1942), *Dâmbovicul, o plasă din sudul județului Argeș*, în Sociologie românească, vol. IV, nr. 7–12, p. 413–493.
97. Redfield Robert (1956), *Peasant Society and Culture*, The University of Chicago Press.
98. Robert Michel (1986), *Sociologie rurale*, Presses Universitaires de France, Paris.
99. Rosener Werner (2003), *Țăranii în istoria Europei*, Editura Polirom, Iași, p. 217–219.
100. Rostas Zoltan (2003), *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*, Editura Paideia, București.
101. Sandu Dumitru (2000), *Dezvoltare și sărăcie în satele României*, în Zamfir Elena, Bădescu Ilie, Zamfir Cătălin (coord.), *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, Editura Expert, București, p. 575–598.
102. Sandu Dumitru (2008), *Dezvoltare comunitară și regională*, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, București.
103. Shanin Theodore (1972), *Peasants and Peasant Societies*, Penguin Books, Londra.
104. So Alvin J. (1990), *Social Change and Development*, Sage Publications, Newbury Park, CA.
105. Stahl Henri H. (1932), *Vatra satului Cornova*, Arhiva pentru știința și reforma socială, an X, nr. 1–4.
106. Stahl Henri H. (1939), *Nerej, un village d'une région archaïque*, vol. III, București.
107. Stahl Henri H. (1939), *Nerej. Un village d'une région archaïque. Monographie sociologique dirigée par...* (vol. I), Institut de Sciences Sociales de Roumanie, București.
108. Stahl Henri H. (1942), *Nerej, un sat dintr-o regiune arhaică*, Sociologie românească, vol. IV, nr. 7–12, p. 627.
109. Stahl Henri H. (1959), *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. II, București, Editura Academiei Române.
110. Stahl Henri H. (1969), *Les anciennes communautés villageoises roumaines, asservissement et pénétration du capitalisme*, Editions du CNRS, Paris.
111. Stahl Henri H. (1971), *Învățăminte metodice și tehnice*, în *Sociologia militans. III. Școala Sociologică de la București*, Editura Științifică, București.
112. Stahl Paul H. (1991), *Maison et groupe domestique étendu. Exemples européens*, în Arhitectonon, tome G, Tesalonic.
113. Stahl Paul Henri (1985), *La consanguinité fictive, Quelques exemples balkaniques*, în *Quaderni fiorentini per storia del pensiero giuridico moderno*, no. 14, Milano.
114. Stahl Paul Henri (1991), *Maison et groupe domestique étendu*, III, Armos, Salonic.
115. Stahl Paul Henri (1998), „Pays” et communautés de vallée: Exemples roumains et européens, *Revue roumaine d'histoire*, tome XXXVII, no. 3–4, București.

116. Stahl Paul Henri (2004), *Oameni și sate de pe Valea Moldovei*, Editura Paideia, București.
117. Șișeștean Gheorghe (1984), *Dinamica timpului și a spațiului social în unele localități ale județului Sălaj*, Acta Musei Porolissensis, vol. VIII, Zalău.
118. Șișeștean Gheorghe (1993), *Maison et groupe domestique étendu au village de Șanț*, Etudes et documents balkaniques et méditerranéens, no. 17, Paris.
119. Șișeștean Gheorghe (1999), *Forme tradiționale de viață țărănească în nord-vestul Transilvaniei*, Centrul de Conservare a Tradiției Populare, Zalău.
120. Șișeștean Gheorghe (2000), *Biserica și cimitirul în satele transilvănene. Structura spațială și structura socială*, Etudes roumaines et aroumaines, no. V, Paris-București.
121. Șișeștean Gheorghe (2001), *Autarhizarea agriculturii*, România socială, Revistă de cultură socială și politică, nr. 1/septembrie, p. 57.
122. Șișeștean Gheorghe (2006), *Grupuri domestice, relații de înrudire și transmiterea proprietății*, Sociologie românească, vol. III, nr. 4, București.
123. Ștefănescu Barbu (2006), *Lumea rurală din vestul României între medieval și modern*, Editura Universității din Oradea.
124. Timaru Gheorghe (2002), *Experiența Germaniei reunificate ne arată calea reconstrucției agriculturii românești*, Agricultura României, an XIII, nr. 48 (621), 29 noiembrie–5 decembrie 2002, p. 12.
125. Totelecan Silviu (2003), *Vecinătatea în Munții Apuseni*, Editura Napoca Star & Argonaut, Cluj-Napoca.
126. Turner Frederick Jackson (1893), *The Significance of the Frontier in the American History*, studiu prezentat la *Meeting of the American Historical Association*, Chicago, 12 iulie și publicat în *Proceedings of the State Historical Society of Wisconsin*, 14 decembrie.
127. Țăran Constantin (2000), *Modernizare și reconstrucție în satul românesc*, Editura Augusta, Timișoara.
128. Ungureanu Ion (1980), *Metoda monografică și tehnicile de lucru în sociologie*, în vol. *Dimitrie Gusti. Studii critice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
129. Ungureanu Ion (1990), *Paradigme ale cunoașterii societății*, Editura Humanitas, București.
130. Vedinaș Traian (1993), *Max Weber în sociologia românească*, Studia Universitatis, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Seria Sociologie-Politologie, nr. 2, Cluj-Napoca.
131. Vedinaș Traian (1999), *O monografie regională. Munții Apuseni*, Sociologie românească, nr. 3/1999, p. 91–102.
132. Vedinaș Traian (2001), *Introducere în sociologia rurală*, Editura Polirom, Iași.
133. Vinceze Maria (2000), *Dezvoltarea regională și rurală. Idei și practici*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
134. Vulcănescu Mircea (1932), *Teoria și sociologia vieții economice. Prolegomene la studiul morfologiei economice a unui sat*, Arhiva pentru știința și reforma socială, an X, nr. 1–4, București.
135. Vulcănescu Mircea (1998), *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*, Editura Eminescu, București.
136. Vulcănescu Mircea (2005), *Opere II, Chipuri spirituale. Prolegomene sociologice*, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, București.
137. Weber Max (2001), *Teorie și metodă în științele culturii*, Editura Polirom, Iași.
138. Zamfir Cătălin (2005), *Ce a lăsat Dimitrie Gusti sociologiei postbelice?*, Sociologie românească, vol. III, nr. 2, p. 11–15.
139. Zamfir Cătălin (coord.) (1995), *Dimensiuni ale sărăciei*, Editura Expert, București.
140. Zamfir Elena, Bădescu Ilie, Zamfir Cătălin (coord.) (2000), *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, Editura Expert, București.
141. Zamfir Elena, Zamfir Cătălin (coord.) (1993), *Țiganii: între ignorare și îngrijorare*, Editura Alternative, București.

3. SOLUL – BAZA EXISTENȚEI NOASTRE

CRISTIAN HERA

3.1. FUNCȚIILE SOLULUI

Solul, resursă naturală indispensabilă vieții pe Terra, împreună cu apa și biodiversitatea, reprezintă baza existenței noastre, asigurând suportul material și evolutiv pentru om, *plante* și animale.

Putem considera solul ca unul dintre *cele mai complexe sisteme naturale ale planetei*, un agregat structurat de *substanțe în perpetuă transformare*, un *complex biologic în care viața pulsează continuu*, un *filtru inegalabil pentru sănătatea mediului*, un sistem polifuncțional, o putere unică și indispensabilă generatoare de viață. Prin capacitățile sale de „memorare”, *solul reflectă* impactul climei, *florei*, faunei, *activității antropice* și topografiei asupra *materialului parental* din care s-a format în perioade variabile de timp, fiind considerat indicator de bază al caracteristicilor evoluției mediului.

Principala funcție a solului constă în faptul că acesta reprezintă fundamentul pentru practicarea agriculturii, în scopul primordial de asigurare a hranei, a securității și siguranței alimentare a *populației*, rol datorat proprietăților fizico-chimice și biologice, fertilității sale, capacității de a pune la dispoziția plantelor, în mod simultan și continuu, elementele nutritive și apa pe tot parcursul perioadei de vegetație.

Regnul animal este tributar covorului verde al pământului pentru hrană și adăpost, repartiția geografică a speciilor fiind rodul unor interrelații consolidate de-a lungul vremii.

Solul este cel care menține biodiversitatea genetică, bogatul spectru de ființe vii, *fiecare specie fiind depozitarul unor gene valoroase* care au oferit și continuă să ofere posibilități creatoare pentru îmbunătățirea calității vieții și sănătății oamenilor, plantelor, animalelor și mediului înconjurător.

Funcția economică a solului, de asigurare a securității și siguranței alimentare, se extinde în prezent și la *producerea de materie vegetală* pentru obținerea de biocombustibil, energie neconvențională *curată pentru mediu*. De capacitatea solului de a răspunde la cele două categorii de solicitări va depinde armonizarea sau *antagonismul* între producția de hrană și *producția de energie*, precum și a costurilor implicate.

Alte două funcții cu semnificație majoră ale solului, care își amplifică importanța în raport cu schimbările climatice globale, sunt reprezentate de *conservarea apei și sechestrarea carbonului* sub formă de materie organică. Ambele funcții asociază componentei economice o componentă ecologică, prin *protecția resurselor de apă dulce* ale pământului aflate în diminuare și prin *reducerea emisiilor de bioxid de carbon*, incriminate în efectul de seră și încălzirea globală.

Pentru țaranul român, posesiunea pământului reprezintă conștiința și respectul de sine, recunoașterea tributului de sânge al străbunilor dat pentru păstrarea neatrănării neamului, care conferă pământului o dimensiune patriotică, îmbogățind spiritual celelalte dimensiuni.

Funcția socială a solului a fost subliniată în mod inegalabil de către cea mai proeminentă personalitate a agriculturii românești, acad. *Gheorghe Ionescu-Șișești*, prin celebrul Discurs de recepție la sesiunea solemnă a Academiei Române din 24 mai 1937: „*Un popor ajunge creator de civilizație și dobândește dreptul de a trăi neatârnat atunci când prinde conștiința de sine, când își cunoaște zestrea spirituală, moștenirea istorică și pământul său propriu, cu tainele pe care le închide în sânul său și cu viața care se desfășoară pe toată întinderea sa. [...] Indiferent cui aparține, pământul are o funcție socială [...] pământul este veșnic. Dacă pământul dispare, dispare veșnicia*”.

Evoluția civilizației impune tot mai pregnant o altă dimensiune majoră a solului, și anume cea etică, referitoare la *respectarea drepturilor la supraviețuire pentru generațiile viitoare*, deoarece populația actuală, extrem de numeroasă, în continuă creștere, exercită o remarcabilă presiune de exploatare. În acest sens, Alvin Toffler atrage atenția în *Șocul viitorului* asupra faptului că „*Pământul nu l-am moștenit de la părinți, ci îl împrumutăm de la copiii noștri. Și atunci, ce lume construim? Ce lume lăsăm?*”

Norman Borlaug, la cel de al 15-lea Congres Mondial de Știința Solului din 1994, în cuvântul său de deschidere, sublinia: „*În mod cert, promovarea soiurilor de mare productivitate și extinderea irigațiilor au jucat un rol major în progresul agriculturii. Cred însă că mai important este efortul care trebuie făcut pentru menținerea și creșterea fertilității solului*”.

Îndeplinirea funcțiilor solului în contextul condițiilor actuale direcționează umanitatea spre dezvoltarea durabilă, un concept complex, care antrenează și agricultura, alături de toate celelalte domenii ale vieții sociale.

Sistemele de agricultură durabilă se bazează pe utilizarea preponderentă a resurselor naturale reînnoibile, mai ales a solului, ținând seama de regenerarea acestora în timp real. Luând în considerare toate perspectivele de evoluție, sunt convinși că **agricultura durabilă și performantă, bazată pe un sol sănătos, regenerabil și bine gestionat este unica soluție viabilă din punct de vedere economic, sigură din punct de vedere ecologic și acceptabilă social pe termen lung.**

Asocierea la durabilitate a performanței poate fi realizată grație patrimoniului remarcabil de cunoaștere realizat de cercetarea științifică. Numai astfel agricultura va fi capabilă să satisfacă solicitările multiple ale umanității și, mai presus de toate, va fi aptă să respecte **solul, ca temelie a perpetuării vieții.**

3.2. CONTRIBUȚII ALE CERCETĂTORILOR ROMÂNI LA STUDIAREA FERTILITĂȚII SOLULUI ȘI AMELIORAREA SĂNĂTĂȚII PĂMÂNTULUI

Solul este unul dintre sistemele cele mai complexe și sensibile. Folosit abuziv, în necunoștință de cauză, este supus degradării fizice, chimice și biologice, ajungându-se astfel inevitabil la deteriorarea însăși a bazei materiale a agriculturii, la diminuarea drastică a randamentelor acesteia. În România s-a dezvoltat o importantă școală în domeniul cercetării științifice a solului sub cele mai diverse aspecte, distingându-se mari personalități cu realizări științifice remarcabile care au contribuit la preîntâmpinarea sau la redresarea și revitalizarea sănătății pământului și a agriculturii țării noastre.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dintre marile personalități, se detașează *Ion Ionescu de la Brad* și *Petre S. Aurelian*, care au făcut studii asupra productivității pământului și necesității de sporire a productivității acestuia prin aplicarea îngrășămintelor, precum și *Haralambie Vasiliu*, primul doctor în chimie agricolă, în anul 1906.

ION IONESCU DE LA BRAD (1818–1891)

- Este primul care a studiat pe baze științifice solul din România, întrevăzând influența climei asupra formării solului. A realizat primele scrieri despre eroziune.
- A elaborat o primă clasificare a solului: 11 tipuri, pe baza naturii elementelor care îl compun; „fertilitatea pământului este avuția și puterea lui, adică bunătatea lui, facultatea rodirii sale” (1870).
- „Cei ce nu dau pământului îngrășare consumă capitalul de bogăție ce l-au acumulat veacurile și, consumând neconținut, este vederat că o să ajungă odată la sfârșit, că au să consume capitalul, în loc să se servească de dânsul spre a-l face să producă roadele pământului” (1870).
- Ca urmare a excelenței sale pregătiri, a fost numit director al Școlii Imperiale de Agricultură (1848–1856) și administrator general al moșiilor din Thesalia ale marelui vizir Reșid Pașa.
- După revenirea în țară, pentru promovarea științei, a înființat: *Jurnalul de agricultură*, *Țăranul român*, *Gazeta satelor* (1857–1870). În 1870 a publicat *Manual de agricultură*, primul din țara noastră.

În anul 1906, *Gheorghe Munteanu-Murgoci* organizează primele activități sistematice de cercetare a solului, prin crearea Secției de agrogeologie, devenite ulterior Secția de pedologie din cadrul Institutului Geologic al României, instituție unde s-au distins prin rezultate remarcabile în cercetarea solului *Petre Enculescu*,

O atenție specială se cuvine acordată fondatorului Institutului de Cercetări Agronomice al României (ICAR), acad. *Gheorghe Ionescu-Șișești*, pentru studiile referitoare la fertilitatea solurilor agricole și la nevoia acestora de îngrășăminte, precum și colaboratorilor săi *Teodor Seidel*, membru post-mortem al Academiei Române și *Gheorghe Pavlovski*. Tot la ICAR și-au început activitatea de cercetare *Nicolae Hulpoi* și *Grigore Coculescu*, precum și creatorul școlii moderne de agrochimie din țara noastră, acad. *David Davidescu*.

GHEORGHE IONESCU-ȘIȘEȘTI (1885–1967)

- Primele cercetări realizate în poziția sa de administrator al fermei de stat Clinciu-Spanțov din Lunca Dunării se referă la recuperarea terenurilor inundabile și la crearea unor noi soiuri de grâu.
- În cercetările ulterioare, se profilează pe știința solului și nutriția plantelor. Pe baza cercetărilor întreprinse, Gheorghe Ionescu-Șișești a contribuit la dezvoltarea teoriei și metodologiei „legii acțiunii factorilor de vegetație” elaborată de savantul Eilhard Mitscherlich, lege pe care o considera în 1934 ca fiind „cea mai de seamă descoperire în știința agricolă din secolul nostru”, aceasta devenind un instrument extrem de util pentru cunoașterea fertilității solului și a nevoii lui de îngrășăminte. Experimentând cu mai mulți factori de vegetație (apă, azot, fosfor, potasiu), Gheorghe Ionescu-Șișești dovedește că eficiența fiecărui factor studiat se manifestă în funcție de variația celorlalți factori; coeficientul care exprimă eficiența fiecăruia nu este constant, așa cum susține Mitscherlich, ci este variabil în raport cu constelația tuturor celorlalți factori de vegetație. Factorii de vegetație sunt deci independenți și îi amplifică sau micșorează eficacitatea în raport cu constelația lor optimă.
- În cadrul Institutului de Cercetări Agronomice al României, Gheorghe Ionescu-Șișești a inițiat și condus cercetările pentru dezvoltarea agrotehnicii la principalele plante de cultură (grâu, porumb etc.) și pentru obținerea unor soiuri superioare, stabilind după criterii științifice aplicarea diferențiată a îngrășămintelor după tipurile de sol; a indicat noi metode de ameliorare a solurilor erodate, nisipoase, saturate, noi sisteme de irigații, devenind conducătorul necontestat al școlii române moderne de științe agricole.
- În numeroase lucrări, Gheorghe Ionescu-Șișești insistă asupra vulnerabilității solului supus fenomenelor de distrugere „prin acțiunea de eroziune a apelor și acțiunea de transport a vânturilor”. El spunea că fenomenul de distrugere a solului este o problemă de viață și de moarte pentru poporul nostru din regiunile cele mai populate (1937). Cheltuim sute de milioane cu apărarea de inundații a așezărilor omenești, cu refacerea șoselelor, a căilor ferate, a pădurilor, dar

continuăm a distruge îmbrăcămintea de pădure și iarbă a munților și dealurilor. Această „critică severă” făcută în 1937 rămâne la fel de actuală și astăzi.

- Elaborează și publică numeroase lucrări originale în domeniu. În mai 1937 susține discursul de recepție la Academia Română cu tema „Dezvoltarea studiilor despre sol în România”.

Teodor Seidel este fondatorul științei moderne a chimiei solului, autorul metodei de determinare potențimetrică a reacției solului, prezentată în 1913 în cadrul Academiei Române de acad. *Mrazec*, iar în 1914 de către autor la conferința de la München, aceasta constituind prima creație românească de prestigiu din domeniu, metodă folosită și astăzi pe plan mondial.

TEODOR SEIDEL (1874–1967)

- În poziția sa de șef al Secției de agrologie a Institutului Geologic din București, Seidel a desfășurat o prodigioasă activitate de cercetare a chimiei solului și a proceselor chimice în dezvoltarea plantelor.
- Cea mai remarcabilă realizare științifică a lui Teodor Seidel este metoda de determinare a concentrației ionilor de hidrogen în soluția solului pe cale potențimetrică, cu ajutorul electrodului de hidrogen. În 1913, contribuția sa științifică este publicată în Buletinul Secției Științifice a Academiei Române, iar în anul 1914, este prezentată de autor la Conferința Internațională de Știința Solului de la München, unde este recunoscută ca prioritate absolută pe plan mondial. Metoda a fost însușită și folosită la institutele de cercetări și de învățământ din lume, iar ecourile importanței și valorii sale practice au fost consemnate în sute de lucrări din literatura mondială de specialitate, fiind aplicată și astăzi.
- Această realizare a prilejuit, în decursul timpului, invitarea și participarea autorului la numeroase reuniuni, conferințe și congrese internaționale, contribuind la creșterea prestigiului școlii românești de știința solului.
- Intuind importanța sistemelor complexe din natură, Teodor Seidel inițiază cercetarea sistemului sol-plantă ca entitate inseparabilă, efectuând primele experiențe sol-plantă în vase de vegetație în România, precum și cercetarea evaluării fertilității solurilor prin metoda fiziologic-vegetală.

Din inițiativa prof. *Seidel*, s-a instituit în cadrul Societății Internaționale de Știința Solului (SISS) *Comisia a IV-a privind fertilitatea solului și nutriția plantelor*.

Gheorghe Ionescu-Șișești și *Teodor Seidel* au fost membrii fondatori, în anul 1933, ai Centrului Științific Internațional pentru Îngrășăminte (CIEC), organism care își desfășoară în prezent o fructuoasă activitate de propulsare a cercetărilor

științifice în domeniul studiilor privind fertilitatea solului, nutriția plantelor și folosirea rațională a îngrășămintelor, în strânsă colaborare cu industria producătoare de îngrășăminte. Acad. D. Davidescu a făcut parte din Prezidiul acestui forum în perioada 1971–1984.

DAVID DAVIDESCU
(1916–2004)

- Este fondatorul agrochimiei moderne în România. Primul *Tratat de agrochimie*, publicat în 1957, a fost urmat de trei ediții revizuite și completate în 1963, 1969, 1980; a inițiat și realizat un ciclu de publicații intitulat sugestiv *Chimizarea agriculturii: Testarea stării de fertilitate prin plantă și sol*, 1972; *Fosforul în agricultură*, 1974; *Azotul în agricultură*, 1976; *Potasiul în agricultură*, 1979; *Sulf, calciul și magneziul în agricultură*, 1984; *Microelementele în agricultură*, 1988; *Protecția chimică în agricultură*, 1992. În 1991 publică monografia *Agrochimia modernă*.
- A formulat „legea interacțiunii factorilor de vegetație” și „legea autoreglării biologice și dezvoltării plantelor agricole”, legi care completează legile științifice privind nutriția plantelor, aplicarea diferențiată a îngrășămintelor, menținerea sau sporirea fertilității solurilor.
- Este agrochimistul român care a scris și publicat cel mai mare număr de lucrări, tratate, îndrumări tehnice, care însumează peste 20.000 de pagini, fiind considerat unul dintre cei mai prolifici în domeniu, pe plan mondial.

Ca o recunoaștere a contribuțiilor școlii științifice românești la dezvoltarea științei solului și nutriției plantelor, autorul rândurilor de față, care și-a dedicat întreaga sa activitate acestui domeniu, a fost **ales**, prin vot secret, la cel de al 10-lea Congres Mondial de Știința Solului, Moscova, 1974, **președinte** al Comisiei a IV-a (Fertilitatea solului și nutriția plantelor) a SISS, **reales** în 1978 la al 11-lea Congres de la Edmonton, Canada.

Tot ca o recunoaștere a prestigioaselor realizări românești în domeniul fertilității solului și folosirii îngrășămintelor, la Adunarea Generală a Centrului Științific Internațional pentru Îngrășăminte (CIEC), Viena, 1996, Cristian Hera a fost **ales președinte al CIEC**, fiind **confirmat și reales în funcția de președinte** CIEC la *Congreșele mondiale pentru îngrășăminte*: Ghent, Belgia, 1997, Beijing, China, 2001, și Chiang Mai, Tailanda, 2006. În anul 2010, la al XV-lea Congres Mondial de Îngrășăminte de la București, a fost **ales președinte de onoare**, calitate pe care o exercită și în prezent.

În contextul recunoașterii realizărilor românești în cercetările referitoare la fertilitatea solului, nutriția plantelor și valorificarea îngrășămintelor, consider că este util să menționez **alegerea** în anul 1991, prin concurs, a semnatarului prezentului capitol din acest volum în funcția de **director al Secției Fertilitatea**

solului, irigații și producție vegetală din cadrul Agenției Internaționale pentru Energie Atomică (AIEA), Viena. În această calitate a coordonat timp de șapte ani programele de cercetare și asistență tehnică privind folosirea tehnicilor nucleare pentru optimizarea și eficientizarea tehnologiilor de cultură a plantelor în producția vegetală. Rezultatele obținute în cadrul programelor de cercetare cu îngrășăminte marcate cu izotopi stabili și radioactivi sau cele cu sonde cu neutroni au fost valorificate prin programele de asistență tehnică ale AIEA Viena în numeroase țări din Africa, America de Sud, Asia și Europa.

Personal, am făcut tot ce mi-a stat în putință de a onora la potențial maxim funcțiile deținute, ținând seama mai ales de contribuțiile decisive ale marilor noștri predecesori la organizarea și funcționarea organismelor internaționale menționate.

Un moment semnificativ pentru știința solului îl reprezintă înființarea Institutului de Cercetări și Studii Pedologice în 1970, devenit în 1973 Institutul de Cercetări pentru Pedologie și Agrochimie, iar în 2004, Institutul Național de Cercetare–Dezvoltare pentru Pedologie, Agrochimie și Protecția Mediului. Primul director al acestui institut a fost pedologul și agrochimistul *Corneliu Răuță*, succedat de *Mihai Dumitru* și de actualul director, *Cătălin Simota*.

Prin remarcabili cercetători, dintre care evoc pe acad. *Mircea Motoc*, acad. *Marcu Botzan*, acad. *Constantin Chiriță*, *Dumitru Teaci*, *Niculae Florea*, membru de onoare al Academiei Romane, *Andrei Canarache*, *Zenovie Borlan*, *Ion Muntean*, *Radu Lăcătușu*, *Velicica Davidescu*, *Mihai Rusu*, *Aurel Dorneanu*, membrii titulari ai ASAS, alături de mulți alți specialiști, institutul a adus contribuții metodologice majore în studiul solurilor românești, diversificând posibilitățile de investigare și monitorizare.

3.3. CARACTERISTICILE SOLULUI

S-au scurs până în prezent (2018) 46 de ani de la celebra Conferință a Națiunilor Unite de la Stockholm privind Mediul și Umanitatea (1972), eveniment care poate fi considerat drept trezirea conștiinței generale, prin lansarea semnalului de alarmă: „*avem un singur Pământ și trebuie să-l protejăm*”.

Față de suprafața modestă a solului pretabil pentru agricultură, sunt demne de revăzut datele asamblate de către Norman E. Borlaug, unicul agronom distins cu premiul Nobel, prezentate la al 15-lea Congres Mondial de Știința Solului din 1994, la Acapulco, Mexic, după cum urmează: „*producția globală de hrană de toate tipurile se ridică la aproximativ 4,6 mld. tone și 2,3 mld. tone de materie uscată comestibilă. Din acest total, 98% este produs pe pământ și mai puțin de 2% provine din oceane și ape dulci. Produsele vegetale reprezintă 92% din dieta umană și aproximativ 30 de specii de cultură furnizează majoritatea caloriei și proteinelor în lume. Acestea includ opt specii de cereale, care împreună furnizează*

69% din sursele de hrană. Produsele animale, ce contribuie cu 8% la dieta omenirii, provin indirect din plante. Dacă acest volum de hrană ar fi fost distribuit în mod egal în 1990, ar fi putut asigura o dietă adecvată pentru 6,2 mld. de oameni, cu aproape un miliard peste populația existentă în acel moment pe Pământ”.

Conform concluziei la care ajunge Norman Borlaug, problema constă în distribuția inechitabilă a hranei, care se acutizează pe măsura creșterii presiunii demografice, și avertizează pe toți cei implicați în producția hranei să nu omită faptul că ***pacea lumii nu poate fi construită pe foamete și mizerie umană***.

O estimare mai recentă a producției mondiale agroalimentare este dată de FAO, în 2003, când s-a realizat un total de 7,5 mld. de tone. Aceste date sunt cât se poate de elocvente în ceea ce privește potențialul agricol global al solului satisfăcător pentru susținerea populației, fără a lua în calcul capacitatea creativă a științei agricole de a îmbunătăți fertilitatea solului, de a perfecționa caracteristicile productive și de calitate ale materialelor biologice, de a elabora tehnologii superioare de cultură.

Un prim aspect care trebuie avut în vedere este că, ***din ponderea globală a uscatului de 29%, numai 6,4% reprezintă sol pretabil pentru agricultură***.

Nu putem însă ignora factorii restrictivi ai fertilității solului, această calitate unică și indispensabilă de a oferi condiții pentru creșterea și dezvoltarea plantelor. Un factor restrictiv important este reprezentat de graduarea și distribuția neuniformă în spațiu a fertilității solului. Astfel, din ponderea globală modestă a solului pretabil pentru agricultură, 62% reprezintă soluri cu fertilitate scăzută, 27% sunt cele cu o fertilitate moderată și numai 11% sunt foarte fertile.

Comparativ, România se găsește într-o situație mai favorabilă, întrucât numai 52% din soluri au o fertilitate redusă și foarte redusă, 20,7% posedă o fertilitate moderată și 27,3% au o fertilitate ridicată și foarte ridicată.

Din suprafața totală a României, de 23,839 mil. ha, suprafața agricolă este reprezentată, în 2014, de 14,636 mil. ha, adică 61,4%; distribuția pe cap de locuitor este de 0,73 ha, ceea ce ne situează între primele șase țări din Europa. Luând în considerare suprafața de teren arabil de 9,395 mil. ha, pe locuitor revenind 0,47 ha, România se situează în ierarhia statelor europene pe locul 5.

Țara noastră dispune de o suprafață de 4,728 mil. ha de pășuni și fânețe, o sursă extraordinară de biomasă încă nevalorificată suficient pentru dezvoltarea sectorului zootehnic.

Pădurile și vegetația forestieră acoperă 6,734 mil. ha, adică 28,2% din teritoriul țării, sub acest aspect situându-se sub majoritatea țărilor europene, a căror suprafață forestieră medie este de 33%.

Din punctul de vedere al stării de asigurare a solului cu humus, „aurul negru al pământului”, principalul indicator al fertilității, 50,6% din suprafața cartată agrochimic are un conținut scăzut și foarte scăzut de humus (2%), iar 40,4% are un conținut mediu și ridicat (2–5%).

Conținutul solurilor în azot, fosfor și potasiu – macroelementele nutritive de bază pentru creșterea și dezvoltarea plantelor – este cu mult mai mic decât cerințele

acestora pentru realizarea unor producții mari și stabile. 90% din solurile românești cartate agrochimic au o asigurare slabă și mijlocie cu azot, 43% din suprafața agricolă cartată are o aprovizionare slabă și foarte slabă cu fosfor mobil accesibil plantelor, conținut mijlociu și bun găsindu-se numai pe o suprafață de 7,7%. Aprovizionarea cu potasiu mobil a solurilor românești este predominant bună și foarte bună.

Valorile pH ale solului evidențiază existența a peste 2,26 mil. ha caracterizate prin reacție puternic sau moderat acidă, pe care se impune aplicarea amendamentelor calcaroase.

Cifrele prezentate demonstrează faptul că România are un potențial agricol mai ridicat comparativ cu potențialul agricol mediu mondial, dar este contracara de numeroase deficiențe privind repartitia fondului funciar, structura culturilor agricole, sistemele de agricultură practicate, forță de muncă necalificată profesional, dotare insuficientă cu utilaje și echipamente și depășită tehnologic etc.

Revenind la fertilitatea solului, trebuie să luăm în considerare faptul că aceasta nu este o caracteristică imuabilă, fiind supusă la schimbări pe scară spațială și temporală. Variația spațială a solului românesc este dată nu numai de distribuția neuniformă a fertilității, ci și de multitudinea de tipuri de sol amplasate în diferite condiții climatice, care a fost remarcată de specialiști din 69 de țări, din toate cele cinci continente, participanți la Congresul Mondial de Știința Solului din anul 1964, care au studiat profilurile de sol din țară. Fără excepție, toți acești specialiști au ajuns la concluzia că, datorită diversității tipurilor de sol, România poate fi considerată drept un muzeu natural de soluri. Evident, fiecare dintre tipurile de sol este dotat cu un anumit grad de fertilitate și, pentru solurile moderat sau slab fertile, cercetarea științifică a adus și contribuții pedoameliorative valoroase.

Variația temporală a fertilității este mult mai complexă și, în general, este caracterizată printr-o scădere continuă în timp, din cauza unui spectru larg de factori care acționează separat sau împreună, fie naturali, fie de natură antropică.

Orice cultură agricolă exportă odată cu recolta cantități apreciabile de macro și microelemente nutritive care, părăsind solul, îi minează fertilitatea. Sistemele intensive de cultură asociate cu noile genotipuri de plante de mare productivitate exportă anual între 100 și 140 kg N/ha, 50–60 kg P/ha, 130–160 kg K/ha (sub cultura de grâu), cantități de nutrienți secundari (Ca, Mg, S) de ordinul zecilor de kg și de microelemente (Zn, Mn, Fe, Cu, B, Mo, Se) de ordinul miligramelor până la câteva sute de grame.

Pe lângă acest consum de nutrienți, exploatarea intensivă nerațională a fertilității solului are ca urmare o gamă largă de efecte negative, precum dezechilibrarea balanței nutritive, dezagregarea ireversibilă a solului, scăderea capacității sale de tamponare, decalcifierea complexului adsorbant al solului, acidifierea, poluarea și, în final, deșertificarea.

Pentru menținerea fertilității solului devine obligatorie intervenția prin măsuri de restaurare a acesteia, dintre care cea mai importantă constă în utilizarea de îngrășăminte pentru suplinirea exportului produs.

Utilizarea rațională a îngrășămintelor chimice în cantități și proporții recomandate în funcție de tipul de sol și cultura agricolă, aplicate în faze optime pentru creșterea și dezvoltarea plantelor de cultură, este recunoscută pe plan mondial drept cea mai sigură și rapidă cale de sporire a producției agricole și de conservare a fertilității; o soluție agricolă durabilă constă în combinarea îngrășămintelor chimice, minerale și cele din materie organică reprezentată de reziduuri vegetale, deșeuri urbane, deșeuri industriale, precum și în stimularea proceselor naturale implicate în nutriția plantelor, precum este fixarea biologică a azotului atmosferic.

Doresc să insist asupra necesității imperioase de a restitui solului agricol cantitățile de nutrienți exportați din sol, întrucât producțiile agricole slabe obținute în prezent în fermele mici și mijlocii se explică și prin folosirea unor cantități insuficiente de îngrășămintă, în medie de 25–30 kg substanțe active/ha.

Starea de fertilitate a solurilor românești este afectată pe suprafețe însemnate de unii factori naturali restrictivi care, recent, se manifestă tot mai pregnant din cauza schimbărilor climatice globale.

Printre aceștia se numără seceta excesivă frecventă care se manifestă pe circa 7,100 mil. ha și excesul periodic de umiditate pe circa 3,700 mil. ha, la care produc deteriorări inestimabile ale calității solului și pierderi substanțiale sau calamități ale recoltelor.

Un factor restrictiv important, cu cauze naturale și antropice multiple, este fenomenul de eroziune a solului care afectează puternic sau foarte puternic 6,300 mil. ha. Unica instituție de cercetare din țara noastră cu preocupări deosebit de valoroase pentru elaborarea soluțiilor de prevenire și combatere a acestui fenomen extrem de periculos pentru soarta ruralului românesc este Stațiunea de Cercetare-Dezvoltare pentru Eroziunea Solului de la Perieni. În cadrul perimetrului Stațiunii Perieni s-au făcut lucrări de artă care stau mărturie pentru contribuțiile de certă valoare aduse agriculturii țării, demonstrând că solurile sustrase eroziunii pot da producții mari și stabile – peste 6.000 kg de grâu/ha obținute succesiv în ultimii șase ani.

Procese grave de degradare a stării solurilor sunt produse, de asemenea, prin intervenții antropice neraționale, în mod direct, cum este cazul poluării chimice prin activități industriale, acoperirea solului prin depozitarea de deșeuri și reziduuri solide (halde de steril) sau, în timp mai îndelungat, prin lucrări agricole necorespunzătoare care conduc la compactări, distrugeri ale structurii sau fertilității solului. Nu putem omite eliminarea din circuitul agricol a unor mari suprafețe de teren pentru construcția de drumuri, amplasamente imobiliare sau de altă natură.

În concluzia celor spuse privind potențialul agricol al solurilor românești, devine evident faptul că mitul liniștitor de încadrare a acestora între cele mai fertile din lume nu mai corespunde realității, iar acest adevăr impune schimbări drastice de concepție și luarea unor măsuri severe și coerente de remediere, pentru menținerea și creșterea fertilității.

3.4. MONITORIZAREA EVOLUȚIEI FERTILITĂȚII SOLULUI

Remarc cu deosebită satisfacție profesională că Institutul de Cercetări pentru Cereale și Plante Tehnice, în prezent Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare Agricolă Fundulea, și stațiunile sale teritoriale au investit o prodigioasă activitate de cercetare în monitorizarea, evaluarea și studierea fenomenelor care au loc în sol, instituind încă din anul 1966 o rețea geografică de experiențe de lungă durată, amplasate în diferite condiții de climă și sol din țară, rețea aflată acum în al 52-lea an de existență.

Experiențe de lungă durată, mai vechi decât cele românești, puține la număr, sunt cele de la Rothamsted din Anglia, instituite în 1843, de la Göttingen și Halle din Germania, Grignon în Franța, Marrow Plots în Illinois și Old Rotation în Alabama, SUA, de la Ascow în Danemarca, toate în secolul al XIX-lea. Chiar dacă nu au o asemenea vechime, experiențele din România, având la bază o concepție unitară, au fost luate în considerare în studiul efectelor îngrășămintelor chimice și organice în diferite condiții pedoclimatice și în diferite structuri și rotații ale culturilor.

O primă sinteză a datelor obținute după cinci decenii am prezentat-o la Simpozionul aniversar „150 de ani de la înființarea experiențelor de la Rothamsted – Anglia”.

Concluzia unanimă a fost că aceste experiențe sunt unice pe plan mondial datorită conceptului unic de alegere a variantelor experimentale și amplasare a acestora într-o gamă largă de soluri, cuprinzând principalele condiții de climă și sol din România.

Experiențele de lungă durată cu îngrășăminte reprezintă o „carte deschisă” în ceea ce privește evoluția solului și trebuie considerate ca patrimoniu național pentru studierea fertilității solurilor în funcție de factorii majori care afectează starea de fertilitate a acestora. Datele oferite de astfel de experiențe constituie un tezaur național pentru elaborarea conceptelor de dezvoltare durabilă a agriculturii.

Prin aplicarea diferențiată a îngrășămintelor, în timp, se constată creșterea sau diminuarea conținutului în humus și elemente nutritive ale solului și a producțiilor realizate cantitativ și calitativ pe unitatea de suprafață, în funcție de condițiile de climă și sol, de tehnologiile de cultivare a plantelor și, firesc, de sistemele de fertilizare folosite experimental.

Folosirea necorespunzătoare a îngrășămintelor conduce la o acidificare a solului, care poate fi corectată prin aplicarea de amendamente calcaroase. Utilizarea în exces a îngrășămintelor poate avea efecte poluante, dar abordările făcute timp de zeci de ani în cercetările cu tehnici nucleare, utilizând îngrășăminte marcate cu izotopi stabili și radioactivi, au condus la stabilirea modalităților de reducere a pierderilor de elemente nutritive din îngrășăminte, prin creșterea coeficienților de utilizare de către plante a acestora.

3.5. CONCLUZII

În concluzia celor relatate mai sus, doresc să subliniez misiunea imperativă ce revine atât științei, cât și *factorilor de decizie*, de fapt întregii societăți, pentru conservarea solului, pentru prevenirea degradării sale, *misiune care precede orice interes politic*, economic sau de altă natură, întrucât solul este fundamentul perpetuării existenței noastre.

Solul României, țara în care trăim și vor dăinui urmașii urmașilor noștri, constituie bogăția cea mai de preț, zestrea cea mai valoroasă care trebuie cunoscută, protejată și fructificată la adevăratul ei potențial. Garanția stabilității viitorului depinde de succesul nostru în a consolida durabilitatea securității și siguranței hranei, atât de necesară pentru liniștea și prosperitatea națiunii noastre.

BIBLIOGRAFIE

1. Davidescu David (1994), *Istoria științelor în România. Științele agricole*, Editura Academiei Române, București.
2. Hera Cristian (2013), *Agricultura – domeniu strategic pentru securitatea și siguranța alimentară*, Editura Academiei Române, București.
3. Hera Cristian (2015), *Al VIII-lea Congres Mondial de Știința Solului – Pledoarie pentru sol*, Editura Academiei Române, București.
4. Hera Cristian (2015), *Schimbări climatice globale – Grijă pentru resurse naturale*, Editura Academiei Române, București.
5. Hera Cristian (2016), *Pledoarie pentru sol. Elogiu slujitorilor pământului românesc. Discursuri de recepție*, Editura Academiei Române, București, p. 5–43.
6. Hera Cristian (2016), *Secția de Științe Agricole și Silvici la 150 de ani de la întemeierea Academiei Române*, Editura Academiei Române, București.
7. Hera Cristian, Mocanu Constantin, Ionescu-Șișești Roxana (2012), *Gheorghe Ionescu-Șișești – Jurnal*, vol. I, II și III, Editura Academiei Române, București.
8. Rusu Dorina N. (2005), *Academia Română. Discursuri de recepție*, vol. VI, Editura Academiei Române, București, p. 55–88.
9. Săulescu Nicolae (2016), *Discurs de răspuns la Discursul de recepție al academicianului Cristian Hera*, *Discursuri de recepție*, Editura Academiei Române, București, p. 46–57.

4. FONDUL FUNCICIAR

VICTOR AXENCIUC

4.1. SCURTE EXPLICAȚII METODOLOGICE

Fondul funciar reprezintă întreaga suprafață a țării, incluzând solul și luciul apelor. Conceptul de fond funciar a intrat în metodologia statistică în a doua jumătate a secolului XX, având ca scop clasificarea categoriilor de suprafață terestră după modul de folosință. În primul nivel de clasificare, după modul de folosință, sunt incluse terenurile agricole și terenurile neagricole. În nivelul al doilea de clasificare, terenurile agricole cuprind suprafețele *arabile*, *fânețele* naturale, *pășunile naturale*, suprafețele cu plantații *de viță de vie*, *pomi fructiferi*, *arbuști fructiferi și decorativi* etc., iar terenurile neagricole cuprind fondul forestier și alte suprafețe.

În ce privește fondul forestier, care include suprafețele ramurii silviculturii pentru necesitățile de cultură, producție și administrație forestieră, nucleul determinant îl constituie *pădurea*, ca suprafață acoperită cu vegetație forestieră de arbori și arbuști reproduși natural sau prin plantație. Pădurea reprezintă componenta productivă prin material lemnos și alte produse vegetale – semințe, ciuperci etc. –, animale de vânat, păsări etc.¹ În categoria suprafețelor forestiere, altele decât pădurile, sunt incluse terenurile neîmpădurite, poienile pentru plantații noi, suprafețele ocupate de construcții și instalații de transport forestier, suprafețe despădurite, terenurile degradate, terenuri nevegetale etc. Multitudinea de categorii de terenuri, uneori dificil de determinat în practică și cu mare aproximație de comensurat,

¹ După datele lucrării *Pădurile României* de C. Chiriță, produsele secundare ale pădurii au ajuns la cantități considerabile:

Medii ale anilor	Fructe de pădure, tone	Ciuperci comestibile, tone	Nuiele de răchită, tone	Rășină, tone	Miere de albine, tone
1951–1955	9.813	480	–	–	–
1956–1960	16.520	600	–	–	–
1961–1965	27.757	3.254	5.890	2.750	105
1966–1970	30.204	5.760	8.330	2.068	575
1971–1976	27.920	3.595	12.680	2.889	681
1976–1980	24.185	2.257	22.007	1.998	962

induce anume relativitate pentru însumările statistice, mai ales în cazul fondului forestier și al pădurilor.

În vederea exprimării evoluției și structurii fondului funciar pe categorii de folosință din perioada 1918–2017, am constituit situații statistice cu indicatori simpli și agregați, calculați pe intervale decenale, cu evidențierea modificărilor teritoriale. În scopul comparației, am introdus și doi ani ca reper – 1862 și 1915 –, de la formarea statului român modern până la Primul Război Mondial, perioadă de jumătate de secol de modernizare a țării.

După clarificările metodologice, să examinăm evoluția fondului funciar și principalele modificări ale componentelor patrimoniului funciar, ale structurilor sale și ale relațiilor indicatorilor agregați din această perioadă.

4.2. EVOLUȚIA FONDULUI FUNCJAR ȘI A STRUCTURII ACESTUIA

Pentru a pune în evidență în detaliu evoluțiile indicatorilor privind fondul funciar și componentele sale, au fost construite următoarele trei tabele pe care le prezentăm mai jos:

- *Tabelul 4.1*, în care se redau în cifre absolute evoluția suprafețelor fondului funciar și a componentelor acestuia (mii ha);

- *Tabelul 4.2*, în care se arată dinamica fondului funciar și a componentelor sale, luând ca bază fixă (de raportare) anul 1919 = 100;

- *Tabelul 4.3*, în care se înfățișează modificările produse în structura fondului funciar, reprezentând ponderea fiecărei componente în totalul fondului funciar (%).

Tabelul 4.1

Fondul funciar pe categorii de folosință, ani selectați, în perioada 1862–2017 (mii ha)

Anii	Total (col. 3+8+10)	Suprafața agricolă					Fond forestier ¹⁾		Alte suprafețe ²⁾
		Total agricolă	Arabilă	Fânețe naturale	Pășuni naturale	Vii și livezi	Total	Păduri	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1862	12.334	7.120	2.987	995	2.985	153	3.441	3.072	2.142
1915	13.790	8.720	6.327	385	1.815	193	2.815	2.513	2.557
1919	29.505	18.097	10.695	1.408	3.549	445	7.243	6.525	6.883
1929	29.505	18.368	13.013	1.313	3.428	614	7.158	6.449	4.688
1939	29.505	18.832	13.384	1.456	3.350	642	6.934	6.247	4.428
1942	23.750	12.630	8.437	1.069	2.734	390	5.957	4.772	2.369
1950	23.750	14.324	9.378	1.683	2.852	411	6.446	5.729	2.980
1960	23.750	14.547	9.821	1.388	2.814	524	6.403	6.044	2.800
1970	23.750	14.930	9.734	1.419	3.002	765	6.315	5.870	2.505
1980	23.750	14.964	9.834	1.432	3.044	663	6.337	6.169	2.449

Tabelul 4.1 (continuare)

1990	23.839	14.768	9.451	1.465	3.262	590	6.371	6.252	2.701
2000	23.839	14.857	9.381	1.507	3.442	527	6.366	6.223	2.616
2010	23.839	14.636	9.404	1.530	3.289	413	6.515	6.305	2.688
2017³⁾	23.839	14.636	9.395	1.556	3.272	406	6.734	6.404	2.478

Note: 1) Fondul forestier, în sursele statistice ale vremii, a avut conținut diferit, incluzând sau nu poienile de pășuni sau fânețe, zonele pietroase de munte etc. În sursele statistice, după anul 1950, fondul forestier este lărgit cu diferite categorii de noi terenuri. În 1990, el este considerat ca suprafață cu vegetație forestieră care cuprinde categorii mult mai largi decât determinările anterioare. În *Anuarul statistic din 2017* se detaliază componența fondului forestier:

„totalitatea suprafețelor pădurilor, a terenurilor destinate împăduririi, a celor care servesc nevoilor de cultură, producție și administrație silvică, a iazurilor, a albiilor pâraielor, a altor terenuri cu destinație forestieră, inclusiv cele neproductive”, p. 494. Numai incluzând toate categoriile de mai sus s-a putut determina sporirea fondului forestier, în două decenii de exploatare, peste rata de creștere naturală, de la 6.685 mii ha la 6.708 mii ha.

2) Se cuprind, ca regulă, ape, lacuri, bălți, munți, pietrișuri, suprafața drumurilor, căilor ferate, suprafețele urbane, clădiri, străzi etc., etc. O parte din acestea, mai ales cele acoperite de ape, au fost redade exploatare și valorificării prin amenajări.

3) Date pentru anul 2014. *Anuarul statistic din 2017* arată date pentru anul 2014.

Sursa: Axenciuc Victor (2018), *Progresul economic al României 1862–2010. Serii statistice seculare*, vol. I, *Agricultura*, Editura Academiei Române, București.

Tabelul 4.2

Dinamica fondului funciar pe categorii de folosință, ani selectați, pentru perioada 1862–2017

1919=100

Anii	Total (col. 3+8+9)	Suprafața agricolă					Fond forestier total ¹⁾	Alte suprafețe ²
		Agricolă (col. 4–7)	Arabilă	Fânețe naturale	Pășuni naturale	Vii și livezi		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1862	41,8	39,3	27,9	70,7	84,1	34,4	47,5	31,1
1915	46,7	48,2	59,2	27,3	51,1	43,4	38,9	37,1
1919	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1929	100,0	101,5	121,7	93,3	96,6	138,0	98,8	68,1
1939	100,0	104,1	125,1	103,4	94,4	144,3	95,7	64,3
1942	80,5	69,8	78,9	75,9	77,0	87,6	82,2	34,4
1950	80,5	79,2	87,7	119,5	80,4	92,4	89,0	43,3
1960	80,5	80,4	91,8	98,6	79,3	117,8	88,4	40,7
1970	80,5	82,5	91,0	100,8	84,6	171,9	87,2	36,4
1980	80,5	82,7	91,9	101,7	85,8	149,0	87,5	35,6
1990	80,8	81,6	88,4	104,0	91,9	132,6	88,0	39,2
2000	80,8	82,1	87,7	107,0	97,0	118,4	87,9	38,0
2010	80,8	80,9	87,9	108,7	92,7	92,8	89,9	39,1
2017³⁾	80,8	80,9	87,8	110,5	92,2	91,2	93,0	36,0

Notă: A se vedea notele de la Tabelul 4.1.

Sursa: S-a calculat după Tabelul 4.1.

Tabelul 4.3

Structura fondului funciar pe categorii de folosință, ani selectați, în perioada 1862–2017 (în %)

Anii	Total (col. 3+8+9)	Suprafața agricolă					Fond forestier total ¹	Alte suprafețe ²
		Agricolă (col. 4-7)	Arabilă	Fânețe naturale	Pășuni naturale	Vii și livezi		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1862	100,0	57,7	24,2	8,1	24,2	1,2	27,9	17,4
1915	100,0	63,2	45,9	2,8	13,2	1,4	20,4	18,5
1919	100,0	61,3	36,2	4,8	12,0	1,5	24,5	23,3
1929	100,0	62,3	44,1	4,5	11,6	2,1	24,3	15,9
1939	100,0	63,8	45,4	4,9	11,4	2,2	23,5	15,0
1942	100,0	53,2	35,5	4,5	11,5	1,6	25,1	10,0
1950	100,0	60,3	39,5	7,1	12,0	1,7	27,1	12,5
1960	100,0	61,3	41,4	5,8	11,8	2,2	27,0	11,8
1970	100,0	62,9	41,0	6,0	12,6	3,2	26,6	10,5
1980	100,0	63,0	41,4	6,0	12,8	2,8	26,7	10,3
1990	100,0	61,9	39,6	6,1	13,7	2,5	26,7	11,3
2000	100,0	62,3	39,4	6,3	14,4	2,2	26,7	11,0
2010	100,0	61,4	39,4	6,4	13,8	1,7	27,3	11,3
2017 ³⁾	100,0	61,4	39,4	6,5	13,7	1,7	28,2	10,4

Notă: A se vedea notele de la Tabelul 4.1.

Sursa: S-a calculat după Tabelul 4.1.

În tabelele de mai sus se observă anumite salturi în evoluția și structura fondului funciar. Ele se explică, în primul rând, prin modificările teritoriale, ca urmare a înțelegerilor dintre Germania nazistă și Uniunea Sovietică comunistă, soldate cu ocuparea Basarabiei și nordului Bucovinei de către URSS și cedarea nordului Transilvaniei Ungariei, iar sudul Dobrogei – Cadrilaterul – Bulgariei. Astfel, suprafața țării de 295 mii km² de la Marea Unire se reduce la 195,3 mii km² (cu 33,8%) în 1940, împreună cu patrimoniul său de avuție națională, iar populația a fost diminuată de la 19,9 mil. în anul 1939 la 13,3 mil. de locuitori în 1940. După sfârșitul războiului, prin Tratatul de pace din anul 1947, se consfințește dreptul României asupra întregii Transilvanii, suprafața țării ajungând la 237,5 mii km², respectiv la 80,5% din cea inițială, iar populația, la 16,106 mil. de locuitori (în 1945). Modificările acestor parametri teritoriali și demografici se vor reflecta și în mărirea indicatorilor cercetați ai categoriilor funciare în cele șapte decenii ulterioare.

În afară însă de această cauză extraeconomică, fondul funciar a înregistrat modificări generate de procese naturale și de acțiunea umană. Situațiile statistice din tabele ne oferă date calculate, pe baza cărora se pot formula concluzii asupra evoluției și structurii fondului funciar de la Marea Unire până astăzi. Pentru a pune în evidență tendințele acestei perioade, vom prelungi, cum am menționat, estimarea retrospectivă pentru jumătate de secol, cu sprijinul datelor din anii 1862 și 1915, în scopul decelării continuității sau discontinuității evoluției categoriilor fondului funciar, în primul plan al acelor categorii de bază – suprafețele agricole și suprafețele neagricole.

Suprafețele agricole

Prin trecerea economiei rurale la activități mai productive, la cultura diversificată a plantelor și sub impulsul economiei bănești, suprafața agricolă se extinde, în detrimentul celei neagricole. Între 1862 și 1915, ponderea primei categorii în suprafața țării sporește de la 58% (cifre rotunjite) la 63%, prin diminuarea categoriilor neagricole – forestiere și alte suprafețe – de la 42% la 37%. În deceniile interbelice, tendința nu mai este atât de radicală; suprafețele agricole, la dimensiunea noului teritoriu (1918), mărit de peste două ori prin Marea Unire, sporesc în perioada 1919–1939 de la 61% la 64%, respectiv de la 18,1 mil. ha la 18,8 mil. ha, prin diminuarea corespunzătoare a terenurilor neagricole de la 13,4 mil. la 10,7 mil. ha.

Ulterior anului 1950, terenul agricol își continuă expansiunea de la 60% la 63% în 1980, după care rămâne constant, la 61,4%, amintind de ponderea de 61,3% din anul 1919. Evident că, în toată perioada, în suprafața țării **a predominat ponderea terenurilor agricole**, condiție fundamentală pentru dezvoltarea culturilor agricole, asigurarea cu produse vegetale și animale a necesităților naționale.

La rândul său, suprafața agricolă pe categoriile arabil, fânețe și pășuni naturale și plantații de vii și livezi evoluează diferit. Arabilul se lărgeste prioritar pe seama vegetației spontane. Astfel, între 1862 și 1915, suprafețele arabile sporesc de la 3 mil. ha la 6,6 mil. ha, cea mai mare extindere din istoria modernă a țării; în anii interbelici, arabilul cucerește încă 2,7 mil. ha, acesta ridicându-se de la 10,7 mil. ha în anul 1919 la 13,4 mil. ha în anul 1939; între 1950 și 1980, arabilul mai dobândește 450 mii ha, ponderea sa în totalul suprafeței agricole sporind de la 59% în 1919 la 64%. Până la sfârșitul perioadei (2014), cu ușoare modificări, suprafața arabilă oscilează în jurul acestei ponderi.

De asemenea, suprafețele arabile ale țării și-au păstrat cea mai mare pondere și în totalul fondului funciar al țării față de oricare alte categorii de teren: 36,3% în 1919, 39,6% în 1990 și 39,4% în 2000–2014.

Categoria de suprafețe agricole cu creșteri semnificative, dar și cu scăderi însemnate în anumite perioade este cea a *plantațiilor de vii și pomi fructiferi* și a pepinierelor: de la 150 mii ha în 1862 la 190 mii în 1915; de la 450 mii în 1919 la 640 mii ha în 1935; de la 400 mii în 1950 la 770 mii ha în 1970, urmate apoi de o reducere însemnată a plantațiilor de vii hibride de calitate inferioară de la CAP până în 1989. În anii perioadei postdecembriste se pierd, din totalul de 590 mii ha, cca 200 mii ha până în 2014.

Suprafețele neagricole

Plugul a intrat, în primul rând, în câmpiile de pășuni care au conservat și sporit, în mod natural, secole de-a rândul, valoarea nutritivă a solului; reducerea suprafețelor acestora a afectat resursele de hrană ale șeptelului, acesta trecând de la sistemul tradițional la sistemul de stabulație de tip industrial.

Ponderea **pășunilor naturale** scade drastic între 1862 și 2015, de la aproape un sfert din fondul funciar (24%) la 13%. În anii interbelici, deși suprafața pășunilor se dublează prin întregirea țării, ponderea lor continuă să se diminueze de la 12% în total la 11,4% în 1939, o reducere de 200 mii ha.

După anul 1950 până în 1990, suprafața de pășunat, în scopul stimulării creșterii rumegătoarelor, sporește cu 400 mii de ha, contribuind la creșterea bovinelor de la 4,5 mil. de capete la 6,5 mil. de capete și a ovinelor de la 10 mil. la 16 mil. Din anul 1990 până în 2000, statistica prezintă o creștere a suprafețelor de pășuni de la 13,7% la 14,4%, deși șeptelul rumegătoarelor se reduce de la 6,5 mil. la 3 mil. la bovine și de la 16 mil. la 8,1 mil la ovine. Creșterea suprafețelor pășunilor se datorește urmărilor decolectivizării; prin restituirea suprafețelor cultivate și plantate ale fostelor CAP micilor proprietari, aceștia le-au adus la destinațiile inițiale; mii de hectare de livezi au fost distruse, sute de mii hectare de teren arabil cultivabil au rămas necultivate și trecute, statistic, la pășuni.

Suprafețele fânețelor naturale se reduc drastic între 1862 și 1915, de la 1 mil. ha la 400 mii ha; o creștere ușoară are loc în deceniile interbelice, iar după 1950 suferă o diminuare de 200 mii ha până în 1990, dar, din motive asemănătoare cu pășunile, crește cu cca 100 mii ha până la sfârșitul perioadei.

Ultima categorie funciară, dar nu ultima ca importanță și funcții pentru economia națională, este aceea a **fondului forestier, îndeosebi a pădurilor**. La constituirea statului român modern – 1862 –, acestea reprezentau un sfert din suprafața țării.

Dezvoltarea transporturilor mecanizate – căile ferate – ieftine și de mare viteză determină intensificarea exploatarei pădurilor. După anul 1880 se creează societăți cu capital străin care taie pădurile *tabula rasa*. Cadrul juridic forestier prevedea sancțiuni, prin amenzi, dar acestea reprezentau sub 1% din valoarea lemnului exploatat; societățile plăteau cu „plăcere” amenzile, tăierea pădurilor continuând să răspundă cererii pieței externe. De exemplu, se exportau bușteni pe scară largă în Austria, deși suprafața acestei țări era acoperită de păduri în proporție de circa 60%. În felul acesta, legislația severă din această țară își spunea din plin cuvântul privind protecția pădurilor.

În România, în jumătate de secol, 1862–1915, ponderea suprafeței pădurilor în totalul fondului funciar se reduce de la 25% la 18%. Au fost tăiate peste un milion de ha de păduri. Menționăm că cifra reală a tăierilor de păduri rămâne adesea necunoscută; datele privind suprafețele recensate periodic includ și creșterea naturală continuă a pădurii, astfel că diferențele de suprafață dintre două recensări maschează suprafața mult mai întinsă exploatată.

La aceasta contribuie și complicitățile organelor silvice locale cu societățile de exploatare forestiere și raportarea mereu supraevaluată a suprafețelor de păduri, prin includerea altor forme de teren pentru a nu „se crea probleme”.

În primii ani după Marea Unire, suprafața fondului forestier era de 7.243 ha, iar cea a pădurilor de 6.525 mii ha. Notăm că datele provin de la cea mai autorizată sursă statistică din istoria țării privind inventarul pădurilor efectuat în anii 1921 și 1922, cu înregistrarea amănunțită a datelor, pornind de la comune până la nivelul țării, și cuprinde câteva mii de pagini de tabele și explicații².

² Statistica pădurilor din România pe anul 1922, vol. I, II, III, Chișinău, 1923–1924.

În cele două decenii interbelice, fondul forestier mai pierde cca 300 mii ha. Din anul 1950 până în 1989, în economia de stat, suprafața pădurilor oscilează alternativ între 5,7 mil ha și 6,3 mil. ha. După anul 2000 până în 2014, datele statistice oficiale consemnează cea mai mare creștere a suprafeței pădurilor din întreaga perioadă a celor peste șapte decenii postbelice. Această situație ridică însă semne de întrebare, cunoscându-se³ dezastrul exploatării prădalnice a pădurilor României, generat de condițiile politice și economice ale tranziției și înfățișat de Curtea de Conturi a României.

4.3. CONCLUZII

Deși fondul funciar al României s-a redus cu 20% în urma celui de-al Doilea Război Mondial, exploatarea diferitelor categorii de terenuri a condus la sporirea cantitativă a producției, a asigurat materiile prime specifice și pe cele de alimentație a unei populații cu 50% mai mare față de 1918. De asemenea, pe suprafețele diminuate s-a asigurat hrana animalelor, ceea ce a permis sporirea acestora de la 7,6 mil. de unități vită mare (UVM) în 1919 la 13,7 UVM în deceniul nouă.

Cu toate variațiile structurii și dinamicii fondului funciar în acest secol, datorită utilizării tehnologiilor avansate în culturile vegetale, în prelucrarea materiilor prime, a sporit considerabil eficiența activităților. La începutul secolului XX, România valorifica la export lemn brut și cherestea; la începutul secolului XXI, țara noastră era un cunoscut exportator la mobilă, celuloză etc. La culturile vegetale, randamentele au crescut spectaculos: pe la 1910, producția medie la ha la grâu și la porumb era de 11-13 q, iar media anilor 2012–2014 a ajuns la grâu 32 q/ha, iar la porumb 38 q/ha. În același interval de timp, producția medie de struguri a sporit de la 18 q/ha la 47 q/ha. Fondul funciar este cea mai importantă bogăție națională, însă valorificarea acesteia este cea mai convingătoare măsură a importanței acestei bogății naturale pe care trebuie să o protejăm. Trebuie să conștientizăm că progresele în sporirea recoltelor se realizează printr-un consum tot mai mare de substanțe nutritive ale solului acumulate de secole. Societatea noastră nu a făcut totdeauna eforturile necesare pentru a returna pământului substanțele consumate și a lăsa generațiilor viitoare condițiile naturale necesare dezvoltării. Pământul țării este mai sărac decât l-am moștenit de la generația Marii Uniri, la care mai trebuie adăugat faptul că astăzi fiecărui locuitor al țării îi revine o suprafață cu 40% mai mică decât în 1918.

³Detalii în: Curtea de Conturi a României, *Sinteza raportului de audit privind situația patrimonială a fondului forestier în România în perioada 1990–2013*, București, 2013.

BIBLIOGRAFIE

1. *Anuarele statistice ale României*, 1915–1916, 1930, 1939–1940, 2012, serii de timp 1990–2010.
2. Axenciuc Victor (2015), *Progresul economic al României 1862–2010. Serii statistice seculare*, vol. I, *Agricultura*, Editura Academiei Române, București.
3. Curtea de Conturi a României (2013), *Sinteza raportului de audit privind situația patrimonială a fondului forestier în România în perioada 1990–2013*, București.
4. *Statistica pădurilor din România pe anul 1922*, vol. I, II, III, Chișinău, 1923–1924.

5. RESURSELE DE APĂ

VICTOR PLATON, ANDREEA CONSTANTINESCU

5.1. REZERVELE NATURALE DE APĂ ALE ROMÂNIEI

Resursele de apă ale României sunt relativ sărace comparativ cu alte state din Europa și neuniform distribuite în timp și spațiu. Acestea însumează, teoretic, 134,6 mld. mc/an (fiind constituite din apele de suprafață – râuri, lacuri, fluviul Dunărea – și ape subterane), din care resursa de apă utilizabilă, potrivit gradului de amenajare a bazinelor hidrografice, este cca 40 mld. mc/an (Tabelul 5.1). În anul 2015, resursele specifice ale României raportate la populație erau de 1.894 m³/an/loc. Cele mai bogate în resurse de apă sunt în bazinele cu suprafețe relativ mici, dar cu altitudini mari: Nera-Cerna și Tisa superioară, urmate de Jiu, Someș și Olt. Bazinul râului Siret este al treilea cel mai mare subbazin hidrografic ce face parte din bazinul Dunării. Cel mai sărac în resurse de apă este bazinul litoralului. Resursele de apă ale râurilor României sunt inegal distribuite în timp, având mari variații sezoniere.

La nivel național, în sezonul de primăvară se produce 39,7% din totalul scurgerii anuale, în sezonul de toamnă (cel mai secetos) 14,2%, în sezonul de vară 26,7%, iar în cel de iarnă 19,4%. Factorul determinant care influențează scurgerea și, implicit, volumul resursei de apă este cel climatic. Sub acest aspect, teritoriul țării poate fi împărțit în trei mari zone, cu tipuri climatice diferite, și anume regiunea de vest, de est și de sud. Scurgerea cea mai bogată se constată în zona de vest, de 1,36 ori mai mare decât media multianuală pe țară.

Dacă se iau în considerare și resursele de apă exogene (care reprezintă aportul râurilor care se formează pe teritoriul altor țări și intră apoi pe teritoriul țării) – în cazul României, Dunărea și cursurile de apă din bazinul Siretului superior – de 170 mld. m³/an, resursele totale de apă ale României se ridică (Neamțu, 2014) la 212 mld. m³/an. În aceste condiții, se poate afirma că România depinde în foarte mare parte de resursele de apă venind din diferite țări din amonte. Aceste resurse de apă nu sunt în totalitate utilizabile. De aceea, spre deosebire de țările din Europa de Vest și de Nord, lipsa unor resurse suficiente de apă riscă să devină un factor limitativ al dezvoltării economice dacă nu este promovată o politică inteligentă de utilizare rațională a apelor.

Tabelul 5.1

Resursele de apă ale României în anul 2015

Sursa de apă Indicator de caracterizare	Total mii.mc.
<u>A. Râuri interioare</u>	
1. Resursa teoretică	40.000.000
2. Resursa existentă potrivit gradului de amenajare a bazinelor hidrografice*	13.679.121
3. Cerința de apă a folosințelor, potrivit capacităților de captare aflate în funcțiune	3.226.333
<u>B. Dunăre (direct)</u>	
1. Resursa teoretică (în secțiunea de intrare în țară) **	85.000.000
Resursa utilizabilă în regim actual de amenajare	20.000.000
2. Cerința de apă a folosințelor potrivit capacităților de captare aflate în funcțiune***	2.8211.179
<u>C. Subteran</u>	
1. Resursa teoretică	9.600.000
din care:	
- ape freactice	4.700.000
- ape de adâncime	4.900.000
2. Resursa utilizabilă	4.667.639
3. Cerința de apă a folosințelor potrivit capacităților de captare în funcțiune	644.158
<u>D. Marea Neagră</u>	
Cerința de apă a folosințelor, potrivit capacităților de captare aflate în funcțiune	11.863
<u>Total resurse</u>	
1. Resursa teoretică	134.600.000
2. Resursa existentă potrivit gradului de amenajare a bazinelor hidrografice	38.346.760
3. Cerința de apă a folosințelor, potrivit capacităților de captare aflate în funcțiune	6.703.534

Sursa: ANAR (2016), *Sinteza calității apelor din România în anul 2015* (extras).

Note: * Cuprinde și rețeaua lacurilor litorale, precum și resursa asigurată prin re folosire externă directă în lungul râului.

** ½ din stocul mediu multianual la intrarea în țară.

*** Inclusiv volumele transferate în bazinul litoral.

Din cauza regimului variabil al resurselor de apă din România, o parte din aceste resurse se pierd în perioadele de viitură, pe când, în perioadele secetoase, debitele corpurilor de apă scad la valori foarte mici. Pentru a mări resursele utilizabile și a limita pierderile, au fost luate măsuri de regularizare a debitelor prin lacuri de acumulare care să rețină debitele excedentare în perioadele ploioase, pentru a le face disponibile în perioadele secetoase.

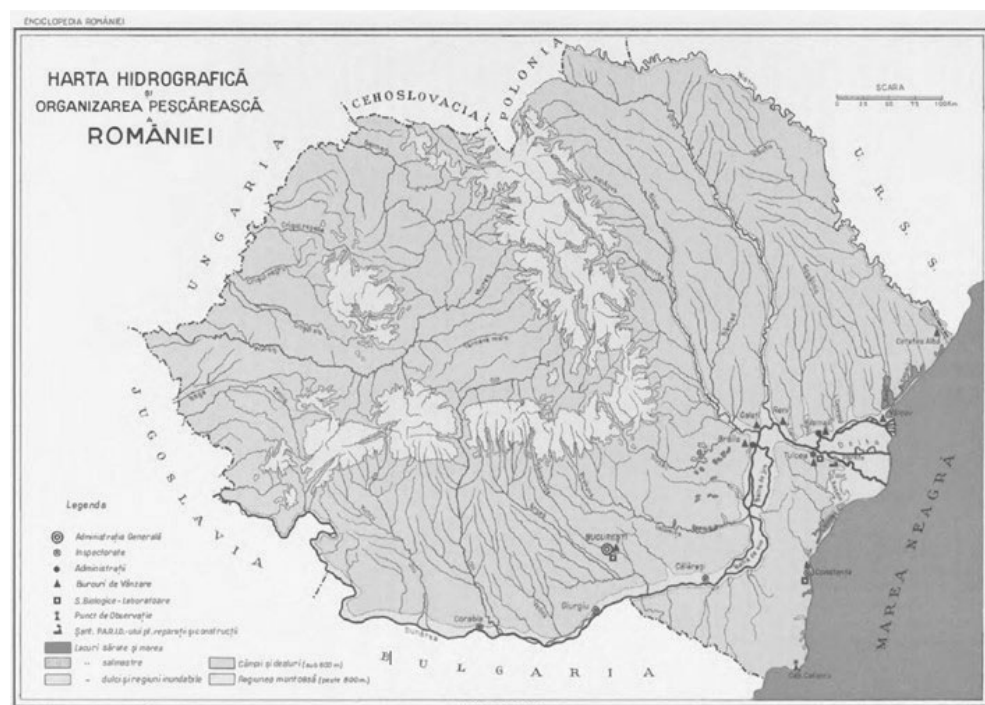
În România se întâlnesc ani deosebit de ploioși, care conduc la inundații adeseori catastrofale, cu pierderi de vieți omenești și mari pagube materiale (reprezentativi sunt anii 2005 și 2006, când prelevările de apă pentru agricultură au scăzut mult, deoarece volumul de apă necesar a fost asigurat mai mult în regim natural). Pe de altă parte, periodic, pe o bună parte a teritoriului României se manifestă fenomenul de secetă, care conduce la scăderea dramatică a resurselor de apă (reprezentativ este anul 1990). Din aceste cauze, România are nevoie de o infrastructură care să permită managementul resurselor de apă în mod eficient și

durabil, punând accent pe conservarea acestora pentru a asigura capacitatea generațiilor viitoare de a-și satisface cerințele de apă.

5.2. RESURSELE DE APĂ ÎN PERIOADA 1918–1945

PRINCIPALELE BAZINE HIDROGRAFICE

Odată cu Unirea din 1918 a provinciilor românești la Regatul României, a crescut considerabil rețeaua hidrografică (Figura 5.1). Practic, toate râurile de pe teritoriul României rezultat din Marea Unire sunt cuprinse în bazinul Dunării și cel al Mării Negre.

Sursa: *Enciclopedia României* 1939, vol. 3, *Economia Națională, Cadre și producție*.

Fig. 5.1. Harta hidrografică a României după Unirea de la 1918.

Structura rețelei hidrografice este dominată de trei subbazine mari:

1. Bazinul Tisei, în vest, cu principalele râuri tributare: Vișeu, Someșurile, Crișurile, Mureșul și Bega;

2. Bazinul direct al Dunării, în sudul țării, cu râurile afluențe: Timișul, Carașul, Nera, Cerna, Jiul, Oltul, Argeșul cu Dâmbovița, Ialomița cu Prahova și Teleajenul;
3. Bazinul Siretului cu: Buzăul, Râmnicul-Sărat, Putna, Trotușul, Bistrița, Moldova și Suceava; bazinul Prutului cu Ceremușul și bazinul Nistrului fără afluenți de munte în cuprinsul României Întregite.

Râurile interioare. După bazinele colectoare și locul de vărsare, râurile interioare din România Întregită se împart în următoarele grupe:

- 1) **Grupa de vest**, având colector râul Tisa, cuprinde Vișeu și Iza, principalele râuri ale Maramureșului, Someșul, care se alimentează atât din Carpații Orientali prin Someșul Mare, cât și din Munții Apuseni prin Someșul Mic, unite la Dej; când ajunge în câmpie are un debit care-i fixează locul al patrulea între râurile țării. Din Munții Apuseni, spre granița de vest, curg Barcăul și cele trei Crișuri: Crișul Repede, Crișul Negru și Crișul Alb. Cel mai mare râu al Transilvaniei este Mureșul, care izvorăște din Carpații Orientali, de unde primește și doi afluenți principali (Târnavale), dar se alimentează și din Munții Apuseni prin Arieș și Ampoi, din Carpații Meridionali prin Sebeș și Strei. Ultimul afluent al Tisei este Bega, care trece prin Timișoara. În perioada interbelică, râul era amenajat și navigabil. Exista chiar o arteră fluvială care făcea legătura cu Banatul Sârbesc (canalul Bega).
- 2) **Grupa de sud** cuprinde afluenții direcți ai Dunării. Râurile mai mari sunt: Timișul, Bârzava, Carașul, Nera, Cerna, Jiul, care străbate cele două principale bazine carbonifere ale țării (cel de ulei de la Petroșani și cel de lignit de la Rovinari-Motru) și zona industrială a Craiovei. Jiul are doi afluenți mari, Motrul și Gilortul. Râul Olt are un traseu complex, străbate mai multe defileuri în munți (Tușnad, Racoș, Turnu Roșu, Cozia). Din Munții Făgărașului, Argeșul își adună principalii afluenți, reuniți în apropiere de Pitești. A doua mare confluență este la sud de București, unde primește Neajlovul și Dâmbovița. Ialomița, cu izvoarele în munții Bucegi, traversează Câmpia Română de la vest la est, inclusiv partea mai secetoasă, Bărăganul, unde apele ei sunt, de o bună perioadă de timp, folosite la irigații, scăzând astfel ca debit spre vărsare. Principalul său afluent este râul Prahova.
- 3) **Grupa estică** cuprinde două râuri principale: Siretul, cel mai mare râu ca debit mediu dintre râurile țării (222 mc/s), și Prutul care, deși mai lung, are ape mai puține. Siretul adună toate apele de pe versantul estic al Carpaților Orientali (Suceava, Moldova, Bistrița, cel mai mare dintre afluenți, Trotușul, Buzăul). Prutul are afluenți mici și regim de scurgere foarte variabil, de unde necesitatea construirii lacului de acumulare de la Stâncă, lângă Ștefănești, pentru alimentări cu apă și regularizarea cursului.

- 4) **Grupa râurilor dobrogene** cuprinde râuri puține și scurte, cu debite scăzute în cea mai mare parte a anului. Mai importante sunt Telița, Taița și Casimcea, care se varsă în lacurile din lungul țărmului Mării Negre. În vestul Dobrogei sunt unele râuri mici care se varsă în Dunăre.

Marea Neagră

În afară de apele interioare, România posedă în anul 1918 și o lungime de coastă maritimă de peste 450 km la Marea Neagră, unde, în afară de marea teritorială propriu-zisă, intră porțiunea importantă cu ape salmastre din fața gurilor Dunării – între Capul Midia și Vâlcioac.

Apele din Basarabia

Umiditatea insuficientă, relieful de câmpie și podiș și alți factori fizico-geografici explică rezervele modeste de apă din Basarabia. Rețeaua hidrografică a Basarabiei este reprezentată prin 3.621 de râuri și pâraie. Dintre acestea, șapte cursuri de apă au lungimea de peste 100 km, iar alte 247 de cursuri de apă sunt de lungime redusă (peste 10 km). Lungimea sumară a râurilor din Basarabia este mai mare de 16.000 km. De asemenea, se pot menționa și 57 de lacuri cu suprafața de 62,2 km².

Râurile. Râurile ce traversează Basarabia aparțin bazinului Dunării și Mării Negre, fiind predominante râurile mici. Dintre cele mai mari sunt fluviul Nistru (debit anual mediu de circa 10 kmc, lungime de 1.352 km, din care pe teritoriul Basarabiei 657 km), râul Prut (976 km, din care pe teritoriul Basarabiei 695 km), Răut (286 km), Bâc (155 km), Botna (152 km), Cogâlnic (243 km, din care pe teritoriul Basarabiei 125 km), Ialpug ș.a. Principalele subbazine hidrografice sunt: râurile bazinului Nistru, râurile bazinului Prut și râurile sudice ce se varsă în limanurile dunărene sau în cele ale Mării Negre.

Lacurile. Pe teritoriul Basarabiei¹, majoritatea lacurilor sunt lacuri din luncile râurilor Prut (Beleu, Rotunda, Foltane), Bâc, Cahul, Cuciurgan. Cele mai mari lacuri naturale sunt situate pe cursul râului Prut (Beleu, Dracele, Rotunda, Fontan), pe cursul Nistrului (Bâc, Ros, Nistru Vechi). În prezent, cele mai mari lacuri de acumulare artificiale sunt Costești-Stânca pe râul Prut (735 mil. mc) și Dubăsari pe Nistru (277,4 mil. mc).

Apele subterane. Ca și apele de suprafață, cele subterane au o importanță majoră în activitatea economică, dar rezervele lor, de asemenea, sunt reduse. Un rol important revine apelor freatice, care servesc în aprovizionarea cu apă potabilă a majorității populației rurale. Apele subterane de profunzime, cu un regim mai constant în raport cu cele freatice, uneori sunt mineralizate, având calități curative (Cahul, Camenca, Varnița ș.a.). În Basarabia se mai află peste 2.200 de izvoare cu apă naturală. Circa 20 de depozite de ape minerale cu peste 200 de izvoare de apă au fost identificate și explorate. Cele mai valoroase se consideră apele minerale care conțin componenți curativi cum sunt sulfurile, iodurile, bromurile, borul etc.

¹ http://www.informator.md/ro/despre-moldova/descopera-moldova/geografia/66_apele-moldovei/.

CADRUL INSTITUȚIONAL ȘI JURIDIC (1918–1945)

Necesitatea construirii unui cadru legislativ și instituțional unitar a devenit imperios necesară, deoarece, pe teritoriul României întregite, existau reglementări diferite în domeniul apelor, unele cu prevederi divergente care proveneau din legislația rusă, austriacă, maghiară, românească etc. De asemenea, odată cu terminarea refacerii economiei după distrugerile cauzate de Primul Război Mondial, în anul 1924, era nevoie de o adaptare instituțională, de legislație și structuri adecvate care să faciliteze gospodărirea resurselor de apă și potențialul hidroenergetic, precum și apele navigabile. Drept urmare, este elaborată și adoptată *Legea regimului apelor*² din anul 1924 și, ulterior, *Legea energiei*.

Dacă analizăm *Legea regimului apelor* prin prisma cunoștințelor și a experienței acumulate în prezent, se poate spune că legea avea multe elemente de modernitate care sunt juste și în prezent. În lege au fost incluse prevederi valide și acum din punctul de vedere al conținutului economic. Astfel, putem enumera următoarele prevederi ale *Legii apelor din anul 1924*:

- Apele sunt considerate bunuri publice (cu unele excepții); *Art. 1. – Apele ce pot produce forța motrice, precum și acele cari pot fi folosite în interes obștesc sunt bunuri publice. Folosirea, amenajarea și regularea apelor și albiilor lor sunt supuse prescripțiunilor prezentei legi.*
- Lucrările de gospodărire a apelor se vor face pe baza unor autorizații sau concesiuni: *Art. 27. – Folosițele cari se vor exercita și lucrările cari se vor executa pe baza unei autorizări sau concesiuni vor beneficia de servituțile prevăzute în autorizarea acordată pe temeiul prezentei legi.*
- Crearea fondului apelor din diverse taxe, redevențe și înlesniri, pentru a crea resurse financiare necesare amenajărilor hidrotehnice: *Art. 104. – Se instituie un fond special numit fond al apelor, care se va forma din: a) O subvenție anuală ce se va înscrie în bugetul Ministerului Lucrărilor Publice; b) Din taxele prevăzute la art. 24, 72 și 73 ale prezentei legi; din amenzi pentru infracțiunile prevăzute în prezenta lege; din orice alte venituri, donațiuni sau contribuțiuni... Acest fond se va păstra la Casa de Depuneri și Consemnațiuni.*

Legea cuprindea și alte elemente moderne, progresiste, cum ar fi dreptul de expropriere, despăgubirile acordate, permisele de studii, autorizările și concesiunile etc. Legea regimului apelor a fost elaborată de o comisie din care au făcut parte parlamentari, juriști și specialiști, printre care s-au numărat Elie Radu, Dimitrie Leonida, Alexandru Davidescu.

În perioada de după 1924, se înființează instituții noi, cum ar fi Consiliul Superior al Apelor, ca organ consultativ în domeniu, și Serviciul Hidrografic

² Regatul României, Monitorul oficial, nr. 137, vineri, 27 iunie 1924, *Legea regimului apelor*.

Român³, serviciu care a primit responsabilități⁴ în domeniul hidrometriei, hidrografiei și hidrologiei pe tot teritoriul național. Aceste structuri au suferit o serie de modificări/transformări în timp și sunt prezente și azi în structura administrativă a României.

Este important de menționat că noile structuri au cuprins întreaga țară. Spre exemplu, în anul 1920, în Basarabia a fost instituită prima autoritate ce ține de domeniul gospodăririi apelor. Prin Decretul regal nr. 3387 din 13 august 1920, începând cu 10 noiembrie 1920, în cadrul Ministerului Lucrărilor Publice al României, este înființată Direcțiunea Apelor, iar la Chișinău a fost organizată o diviziune a apelor ce ținea de serviciul regional Iași. Ulterior a fost aplicată Legea regimului apelor din anul 1924.

Efortul de organizare și restructurare a domeniului apelor a fost caracteristic pentru întreaga perioadă interbelică. Spre exemplu, după anul 1918 a urmat elaborarea a numeroase propuneri de proiecte privind amenajarea căderilor de apă ale râurilor României. Se pot astfel menționa proiecte cum ar fi: un canal navigabil Argeș-Dunăre, asanarea văii Colentina, crearea derivației Argeș-București, precum și amenajarea Argeșului, a Bistriței ș.a. Unele dintre proiecte au fost realizate parțial, printre care câteva lacuri de pe valea Colentinei și derivația Ialomița-Colentina, iar la priza de la Crivina-Ogrezeni au început lucrările⁵ în anul 1941.

Strategia după care s-a acționat pentru amenajările de protecție împotriva inundațiilor a fost specifică epocii. Astfel, în lunca Dunării, s-au întreprins lucrări de îndiguire, deși digurile nu ofereau protecția dorită și se pierdea recolta piscicolă aferentă bălților și iazurilor desecate⁶. Această politică de a investi în diguri și alte lucrări de protecție a suprafețelor desecate din Lunca Dunării a fost criticată la momentul respectiv. Una dintre cele mai cunoscute critici făcute politicii de îndiguire este cea din *Enciclopedia României*, în anul 1938, referitoare la Balta Greaca. Cu toate neajunsurile amintite (lipsa protecției la inundații, pierderea recoltelor de pește, pierderi de animale și vieți omenești etc.), politica de îndiguiri a fost continuată la alte cote, în ciuda deficiențelor evidente, și după anul 1947. Consecința adoptării politicii de asanare și îndiguire a fost că în anul 1929 a fost

³ Serviciul Hidrografic Român a fost constituit la 1 ianuarie 1925, în cadrul Direcției Generale a Apelor din Ministerul Lucrărilor Publice, condus de generalul Traian Moșoiu.

⁴ Ca urmare a activității depuse de acest serviciu, crește numărul posturilor hidrometrice și numărul măsurătorilor, ajungând în anul 1931 la 208. Urmează o perioadă dificilă de aproape 15 ani, în care numărul de mire hidrometrice se reduce simțitor, iar numărul de măsurători este aproape nul.

⁵ Sursa: *Planul național de amenajare a bazinelor hidrografice din România*, Sinteză, versiune revizuită, februarie 2013.

⁶ Experiența ne-a arătat că toate îndiguirile ce s-au făcut în lunca Dunării au avut, între alte efecte rele, și pe acela de a aduce foarte mari daune producției pescăriei din întregul său bazin. Astfel, a scăzut cu totul producția crapului, căruia i s-au închis drumurile spre locurile sale naturale de reproducere și de creștere a puilor. Aceste îndiguiuri trebuie deci neapărat revizuite, spre a se redeschide gârlele de alimentare ale bălților și spre a se lăsa libere locurile de reproducere ale peștelui pe câmpia inundată, păstrându-se între diguri numai terenurile înalte, adică grindurile. Citat din: *Enciclopedia României*, vol. III, p. 205.

constituită, la Ministerul Agriculturii, Comisia pentru studierea posibilității îndiguirii Dunării și irigații pe suprafețe mari. În perioada antebelică se irigau aproximativ 200.000 ha.

5.3. RESURSELE DE APĂ ÎN PERIOADA 1945–1990

După terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, România a cedat Basarabia, nordul Bucovinei și sudul Dobrogei (Cadrilaterul), pierzând resursele de apă corespunzătoare. Linia litoralului s-a redus de la 450 km la 245 km.

REGIMUL JURIDIC AL RESURSELOR DE APĂ

Odată cu instaurarea economiei de comandă, a fost modificat și regimul apelor din România. Astfel, în Constituția⁷ din anul 1948 se afirma: *Art. 6. – Bogățiile de orice natură ale subsolului, zăcămintele miniere, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală, căile de comunicație ferate, rutiere, pe apă și în aer, poșta, telegraful, telefonul și radioul aparțin statului, ca bunuri comune ale poporului.* Se poate constata că resursele de apă, împreună cu celelalte resurse naturale, erau considerate bunuri comune ale poporului și nu se mai folosea termenul de bun public. La resursele naturale se adăugau, în mod inexplicabil, și poșta, telefonul și radioul.

În anul 1965, odată cu apariția noii Constituții⁸, se menționa în Art. 7 că resursele de apă împreună cu alte resurse naturale, infrastructura de transport, capitalul fix etc. aparțineau întregului popor și erau în proprietatea statului. În acest caz, se precizează în mod explicit cine era proprietarul, și anume statul român.

În acest context, au fost promulgate mai multe acte normative care stabileau regulile de extragere și folosire a apei. Dintre acestea, cea mai importantă a fost *Legea gospodăririi apelor*⁹ care, în decursul timpului, a suferit mai multe modificări. Legea avea în vedere toate apele din România: a) apele de suprafață: cursurile de apă naturale și artificiale, lacurile naturale și artificiale, bălțile; b) apele subterane, freatice și de adâncime, inclusiv izvoarele; c) apele maritime interioare și marea teritorială.

Potrivit legii, toate lucrările de gospodărire a apelor trebuiau să fie însoțite de avize aprobate de autoritățile competente.

⁷ *Constituția Republicii Populare Române din 1948*, Textul actului publicat în Monitorul oficial, nr. 87 bis/13 aprilie 1948.

⁸ *Constituția Republicii Socialiste România din 1965.*

⁹ *Legea nr. 5/1972 privind gospodărirea apelor în Republica Socialistă România*, text publicat în Monitorul oficial al României, 24.05.1972.

Legea avea prevederi pentru toate folosințele apei: industrie, agricultură, alimentări cu apă, receptor de ape poluate, prevenirea inundațiilor etc. Se poate aprecia că legea avea un caracter progresist, deși aplicarea ei în practică a fost deficitară în domeniul prevenirii poluării. Este interesant de arătat care erau prioritățile¹⁰ luate în considerare pentru utilizarea apei, în ordinea importanței: dezvoltarea rapidă a industriei, modernizarea agriculturii, creșterea gradului de urbanizare, poluarea apei și, nu în ultimul rând, prevenirea pagubelor produse de inundații.

În perioada economiei de comandă, apa a fost privită exclusiv ca o resursă ce trebuie exploatată fără multe preocupări pentru o gestionare durabilă, pentru reducerea consumului de apă sau pentru prevenirea poluării.

Trebuie menționat că tot atunci s-a depus un important efort de programare și planificare, cu efecte pozitive asupra gestionării resurselor de apă. Astfel, între anii 1974 și 1990, se elaborează programe naționale de gospodărire a apelor pe termen mediu și lung și se trasează schemele de amenajare a bazinelor hidrografice. Aceste activități s-au făcut în baza Legii apelor nr. 8 din 29 martie 1974, a *Legii nr. 1 din 15 aprilie 1976 privind adoptarea unui program național de perspectivă pentru amenajarea bazinelor hidrografice* și a *Legii nr. 5 din 29 iunie 1989 privind gospodărirea rațională, protecția și asigurarea calității apelor*.

UTILIZAREA RESURSELOR DE APĂ

Folosirea apei în agricultură

În România de după război, planul de irigații a început cu programul pentru perioada 1948–1959. Ulterior, politica promovată de autoritățile vremii a urmărit creșterea tot mai mult a suprafețelor irigate. Astfel, în anul 1969, se fixau ca obiective realizarea unei suprafețe irigate de 2,5 mil. ha în anul 1975 și de 3,5–4 mil. ha în anul 1980. Inventarul suprafețelor agricole care dispuneau de instalații pentru irigații s-a făcut în anul 1991 de o grupă de experți care a identificat o suprafață de 3,1 mil. ha care avea instalații de irigare; aproape 75% din această suprafață avea ca sursă de apă Dunărea. Sistemele de irigații alimentate cu apă în mod gravitațional acopereau suprafețe ce însumau doar 250.000 ha. Pentru restul suprafețelor, facilitățile de pompare erau de o mare importanță. În jur de 830.000 ha erau ardate la subsisteme de irigații care implicau pomparea apei în prima

¹⁰ În expunerea de motive la *Legea nr. 5/1972*, se arată că „Dezvoltarea rapidă a industriei, modernizarea agriculturii, creșterea gradului de urbanizare a populației și a nivelului său de trai determină o sporire considerabilă a cerințelor de apă și totodată o creștere a procesului de poluare a apelor”.

¹¹ <http://agrointel.ro/41778/se-mai-pot-salva-sistemele-de-irigatii-construite-in-comunism-aurel-lup-are-raspunsul/>.

¹² Ministerul Agriculturii, Pădurilor și Dezvoltării Rurale, Banca Mondială, *Proiect de reabilitare și reformă a irigațiilor, Analiza economică a sectorului de irigații*, Raport final, mai 2009.

terasă (pentru care înălțimea medie de pompare este de aproximativ 45 m). Alte 860.000 ha erau ocupate de subsisteme în care apa este pompată în cea de-a doua terasă (pentru care înălțimea cumulată de pompare este în medie de 95 m). În ultimă instanță, suprafața acoperită cu sisteme de irigații de 3,1 mil. ha nu a fost niciodată irigată complet. Principalele cauze au fost de natură tehnică și economică. Spre exemplu, în lungul Dunării s-au dat în exploatare peste 90 de stații de pompare, prin care s-a pompat apa din vale în deal, la înălțimi de pompare ce variaua de la 20 la 100 m. De asemenea, 40% dintre canalele de irigații nu erau căptușite/izolate, ceea ce a făcut ca pierderile de apă să ajungă la 30–60%. În plus, randamentul agregatelor de pompare era sub valorile de catalog, echipamentele de udare aveau fiabilitate scăzută, altele erau depășite moral. Un alt factor generator de pierderi erau întreruperile de curent electric, care implicau ca, după fiecare întrerupere, să fie reumplute canalele principale care pierdeau apă, nefiind bine izolate. Specialiștii¹³ au calculat că randamentele sistemelor de udare erau de sub 50%, calculând diferența între apa măsurată la sursă, adică în locul în care apa era extrasă, și apa măsurată de beneficiar, deci ajunsă efectiv la culturile agricole.

În aceste condiții, chiar cu subvenționarea masivă a irigațiilor (curent electric, apă), sistemul nu a putut funcționa la întreaga capacitate. Sumele cheltuite pentru construirea sistemelor de irigații pentru cele 3,1 mil. ha s-au ridicat¹⁴ la peste 7 mld. dolari SUA, iar rezultatele au fost mediocre. Principala cauză a fost faptul că sistemele de irigații erau supradimensionate și primeau doar o fracțiune din energia de care aveau nevoie pentru a funcționa.

Studii recente¹⁵ arată că suprafața irigabilă în România pe baze economice este de doar 615.330 ha sau 4,18% din suprafața arabilă.

Folosirea apei în industrie

Utilizarea apei în industrie (minerit, industria chimică, producerea de energie electrică etc.) a fost de tip extensiv. Deoarece era în vigoare programul de electrificare a satelor și era nevoie de energie electrică pentru industrie, s-a pus accent pe construcția de hidrocentrale. Spre exemplu, în intervalul 1951–1960 s-au dat în funcțiune primele centrale hidroelectrice, cum ar fi: hidrocentrala Moroeni pe râul Ialomița (începută înainte de aprobarea Planului de electrificare), hidrocentrala Sadu V pe râul Sadu, lângă Sibiu, și hidrocentrala Bicaz de pe râul Bistrița. Totuși, programul era prea ambițios pentru posibilitățile tehnice și economice ale României din 1950. În 1954 au fost întrerupte lucrările la toate hidrocentralele care fuseseră începute, afară de cele trei menționate anterior. Amenajările respective au fost finalizate mai târziu, după 1960.

¹³ <http://agrintel.ro/41778/>.

¹⁴ Sume estimate pornind de la o valoare medie a investiției de 2.500 dolari SUA/ha.

¹⁵ Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale, *Proiectul de reabilitare și reformă a sectorului de irigații, Strategia investițiilor în sectorul irigațiilor*, Fidman Merk, București, ianuarie 2011.

Au fost construite multe lacuri antropice pentru diverse scopuri: obținerea de energie electrică, irigații, alimentarea orașelor cu apă, creșterea peștelui, recreere. Cele mai numeroase lacuri artificiale sunt lacurile de acumulare, a căror apă este folosită pentru producerea energiei electrice în hidrocentrale sau pentru alimentarea cu apă a așezărilor omenești, a industriei și agriculturii, și heleșteiele (iazurile), folosite pentru creșterea peștelui. Iazurile sunt foarte des întâlnite în Podișul Moldovei și în sudul Munteniei. Numărul de lacuri antropice este de peste 1.270, însumând un volum total de retenție de peste 7 mld. mc/an de apă.

Dintre lucrările de gospodărire a apelor importante pentru perioada 1950–1990 se pot cita barajul Strâmtori de pe râul Firiza, barajul Paltinul de pe râul Doftana, barajul Poiana Uzului de pe râul Uz, barajul Vidraru de pe râul Argeș, barajul Stânca-Costești de pe râul Prut, barajul de la Porțile de Fier și altele. Au fost începute și diferite sisteme de gospodărire a apelor, dintre care se poate menționa sistemul de lacuri de acumulare din bazinul râului Bahlui pentru apărarea de inundații a municipiului Iași.

Barajele și lacurile de acumulare s-au făcut fără a avea în vedere și biodiversitatea specifică. Niciun baraj nu a fost prevăzut cu scări pentru pești, astfel că migrația multor specii de pești a fost întreruptă. Cel mai cunoscut caz este cel al întreruperii migrației sturionilor pe Dunăre, după construirea barajului de la Porțile de Fier. Deși scopul lor inițial a fost cel economic, în timp, lacurile artificiale au devenit atracții turistice, datorită valorii peisagistice și accesului relativ facil.

Efortul economic a fost foarte însemnat, deoarece, odată cu amenajările lacurilor de acumulare, au fost regularizate râurile pe o lungime de peste 6.600 km, au fost efectuate îndiguiuri în lungime de peste 8.600 km și a fost finalizat un volum important de amenajări pentru irigații, precum și construcții de hidrocentrale.

Folosirea apei la alimentările cu apă pentru populație și canalizare

Din punct de vedere legislativ, alimentările cu apă ale orașelor și satelor erau prioritare. *Legea nr. 5/1972 privind regimul apelor* prevedea că satisfacerea cerințelor de apă pentru populație primează față de orice altă folosință. De asemenea, se avea în vedere că: *Apele subterane, inclusiv izvoarele, sunt destinate în primul rând alimentării cu apă potabilă a populației și nu pot fi folosite în alte scopuri decât în cazul în care cerințele de alimentare cu apă a populației nu sunt afectate, cu excepția stingerii incendiilor (Art. 34 din lege).*

Deși declarativ se afirma importanța alimentărilor cu apă pentru populație, în practică se constata o situație deficitară. În același timp, se pot constata și eforturi de a furniza mai multă apă potabilă, mai ales la orașe. Consumul de apă din orașe a crescut simțitor odată cu transformarea muncitorilor agricoli în clasă muncitoare și construirea de noi cartiere de blocuri în orașe.

În anul 1950 existau 101 localități care aveau alimentare cu apă dintr-un total de 3.200 de localități. Din tabelul următor se poate constata că doar 88 de

orașe și 13 comune beneficiau de apă potabilă la rețea (Tabelul 5.2). La finele perioadei economiei de comandă, în anul 1989, s-a ajuns ca un număr de 260 de orașe și municipii și 2.041 de sate și comune să primească apă potabilă prin rețea. Se poate constata că doar o parte din populația de la sate avea apă potabilă, iar un număr de peste 20 de orașe nu aveau apă potabilă la rețea.

Odată cu creșterea rețelei de distribuire a apei potabile, a crescut de 24 de ori și volumul de apă potabilă distribuită. Astfel, în anul 1989, se distribuiau populației 1,205 mld. mc apă potabilă față de 47,86 mil. mc în anul 1950.

Tabelul 5.2

Alimentarea cu apă în perioada 1950–1989

Anii	Localități		Lungimea simplă a rețelei (km)				Apa potabilă distribuită (mii mc)	
	Total	din care: municipii și orașe	Total	din care: municipii și orașe	Urban	Rural	Total	din care: pentru uz casnic
1950	101	88	3.700	3.638	98,32%	1,68%	113.245	47.860
1960	172	125	5.162	4.920	95,31%	4,69%	263.724	92.610
1970	309	195	9.244	8.631	93,37%	6,63%	806.924	284.419
1980	1.541	233	19.060	13.348	70,03%	29,97%	1.930.611	754.665
1989	2.301	260	27.795	18.178	65,40%	34,60%	2.723.812	1.205.779

Sursa: Date din *Anuarele statistice 1960–1990*.

Situația canalizării era extrem de precară și, implicit, poluarea produsă de deversarea apei menajere direct în corpurile de apă era semnificativă. În anul 1950, doar 72 de localități (71 de orașe și o comună) aveau rețea de canalizare (Tabelul 5.3). După o perioadă de 40 de ani, s-a ajuns la 537 de localități, din care 257 de orașe să aibă rețea de canalizare. Lungimea simplă a rețelei de canalizare a crescut de peste șase ori în perioada 1950–1989.

La sate, situația canalizării era dezastruoasă, în sensul că sub 5% din comune aveau rețea de canalizare, apele menajere fiind deversate direct în corpuri de apă (râuri, lunci, lacuri etc.), cu efecte negative mari asupra calității apei.

Lucrările de canalizare și de construire a stațiilor de epurare au progresat mult mai lent decât alimentările cu apă potabilă.

Tabelul 5.3

Rețeaua de canalizare în perioada 1950–1989

	1950	1960	1970	1980	1985	1989
Nr. localități cu instalație de canalizare, din care:	72	121	221	354	446	537
- municipii și orașe	71	108	183	227	235	257
Lungimea totală simplă a conductelor de canalizare (km)	2.111	2.833	5.029	9.032	12.107	13.627

Sursa: Date din *Anuarele statistice 1960–1990*.

PROTECȚIA ÎMPOTRIVA INUNDAȚIILOR

În decursul perioadei 1945–1990, au avut loc mai multe inundații severe. Spre exemplu, inundațiile din primăvara și vara anului 1970 sunt incluse astăzi în categoria celor mai grave calamități naturale care au lovit România în secolul XX. Ploile torențiale și topirea bruscă a zăpezilor din munți au provocat revărsarea apelor râurilor Someș, Mureș, Olt, Siret cu afluenții lor, iar viiturile din acea perioadă au afectat 12 județe, inundând 1.500 de localități, 721.000 ha de teren agricol, 85.000 de case, din care 62.387 au fost distruse, provocând 1.760 de morți și 200.000 de sinistrați. Pagubele dezastrului natural au fost estimate¹⁶ la 10 mld. lei.

Acțiunea autorităților s-a îndreptat în două direcții: construcția de lucrări de protecție la inundații și secarea zonelor umede, pentru a face terenurile propice agriculturii intensive.

Ca urmare a inundațiilor din 1970, s-a pus un accent mai mare pe lucrările de combatere a inundațiilor prin îndiguiri pe principalele râuri interioare, printre care Someș, Crișuri, Mureș, Argeș, Ialomița, Bârlad și Prut. Pe lângă îndiguiri, în multe bazine, printre care cel al Târnavelor și bazinul Timiș-Bega, s-au executat poldere de atenuare a viiturilor. De asemenea, au fost promovate o serie de acumulări sau incinte pentru combaterea inundațiilor pe Târnave, în bazinul râului Bârlad și în alte bazine. Au fost amplificate studiile de gospodărire a calității apelor. În acest domeniu, s-au căutat metode de definire a debitelor minime din albi, bazate pe date mai aproape de realitate, în loc de a considera aceste debite egale cu debitele de etiaj, așa cum se făcuse în planurile de amenajare. Astfel, a fost realizat întâi sistemul informațional al bazinului Mureșului Superior, urmat de cel al Argeșului, al Siretului Superior și al subbazinelor Putna și Buzău.

Acțiunile și măsurile pentru protecția la inundații au continuat lucrările făcute în România de peste 200 de ani. Astfel, a fost pusă în funcțiune infrastructura de protecție a populației și a bunurilor, concretizată în principal prin:

- diguri, a căror lungime desfășurată măsoară 9.920 km;
- regularizări de albi însumând 6.300 km;
- 217 lacuri de acumulare nepermanente, amplasate în toate bazinele și spațiile hidrografice și dispunând de volume de atenuare a viiturilor de 893 mil. mc.
- 1.232 de lacuri de acumulare permanente care, pe lângă volumele necesare satisfacerii cerințelor de apă ale folosințelor, dispun și de volume pentru atenuarea viiturilor însumând 2.017 mil. mc.

Politica de a obține mai mult teren arabil prin desecare a continuat ideile și metodele folosite în perioada interbelică: desecarea zonelor umede care constituiau bariere naturale la inundații și transformarea în zone agricole, cu acceptarea riscului sporit la inundații. Se estimează că în regiunea Dunăre-Carpați, în ultimii

¹⁶ <http://www.romanalibera.ro/actualitate/eveniment/document-top-secret-din-arhiva-cia-despre-inundatiile-devastatoare-din-romania--438604>.

150 de ani, mai mult de 80% din zonele umede au fost pierdute și, odată cu ele, și serviciile ecosistemice pe care le furnizau.

Cele mai vizibile modificări au avut loc în lunca inundabilă a Dunării, unde, în perioada 1950–1989, a fost demarat un program de extindere a terenurilor agricole în zona de luncă, aceasta având soluri extrem de fertile datorită aportului de nutrienți din aluviunile Dunării. Terenurile au fost îndiguite și secate, vegetația spontană a fost înlocuită cu plante de cultură, fauna a dispărut, iar porțiunile nearabile au fost transformate în zone industriale sau în pășuni. Utilitatea acestor zone umede din lunca inundabilă a Dunării era mare, deoarece, în timpul ploilor abundente, ofereau un spațiu amplu de revărsare a apei și preveneau inundarea altor zone.

În perioada 1964–1966 au fost îndiguite 53 de incinte din Lunca Dunării, pe o suprafață de 432.000 ha din totalul de 570.000 ha, pe o lungime de 1.200 de km, pentru amenajarea de spații cultivabile, protejate de diguri. În total, 80% din suprafața luncii inundabile a Dunării a fost îndiguită pentru a se practica agricultura.

În urma unui efort uman și financiar extrem de mare, la sfârșitul anilor 1970 și începutul anilor 1980, s-au dat în funcțiune lucrări de apărare împotriva inundațiilor totalizând 1.181 de km de diguri la Dunăre și 1.080 de km de diguri la râurile interioare, la care se adaugă digurile de compartimentare a incintelor agricole, precum și 143 de baraje de atenuare a viiturilor.

CONSUMUL DE APĂ

Așa cum am arătat, prioritățile pentru consumul de apă enunțate în Legea gospodăririi apelor (industrie, agricultură, populație, alte destinații) se reflectă în extracția și consumul de apă.

Deși nu sunt disponibile date concludente privind consumul de apă în economia de comandă, ne putem face o idee asupra acestui aspect dacă analizăm consumul de apă din anul 1990. Cu toate că anul 1990 nu este caracteristic perioadei comuniste, deoarece producția industrială și agricolă scăzuseră, iar alimentările cu apă potabilă ajunseseră la maximul lor istoric, ne putem face o idee privind situația consumului de apă, analizând datele prezentate în Tabelul 5.4.

Tabelul 5.4

Consumul de apă la nivelul anului 1990 (mld. mc)

Anul	UM	Populație	Agricultură	Industrie	Total
1990	mld. mc	2,3	9,1	9,1	20,4
	%	11,02	44,59	44,39	100

Sursa: ANAR, www.rowater.ro.

Se poate constata, la nivelul anului 1990, un consum total de 20,4 mld. mc de apă, din care populația consuma 11,02%, iar industria și agricultura consumau

cantități aproximativ egale de apă (44%). Se poate estima că în anii 1980 consumul de apă atingea nivelul de 30 mld. mc, din care cea mai mare parte era consumată în industrie și agricultură.

5.4. RESURSELE DE APĂ ÎN PERIOADA 1990–2018

După anul 1990 au loc modificări semnificative în privința rolului și utilizării apei.

LEGI ȘI INSTITUȚII

În primul rând, trebuie menționată schimbarea de perspectivă asupra rolului apei. Astfel, potrivit *Legii apelor*¹⁷ din anul 1996, apele nu mai sunt bunuri ale întregului popor, ci devin o resursă naturală care face parte din domeniul public al statului¹⁸. Ulterior, legea apelor a fost modificată și completată de mai multe ori, pentru a transpune legislația europeană în domeniul apelor. Efortul legislativ a fost mare, dar toată legislația europeană privind apele a fost transpusă anterior anului 2007, când România a devenit membră a UE. Sunt de menționat elemente de noutate cum ar fi obiectivul de atingere a stării bune a apelor de suprafață și subterane, a ecosistemelor acvatice și ecosistemelor preponderent dependente de ape, organizarea pe bazine hidrografice (11 bazine hidrografice) etc.

De o deosebită importanță este *Directiva-cadru a apei* care are drept principal scop atingerea „stării bune” a tuturor corpurilor de apă în regim natural. De asemenea, trebuie menționată *Directiva apei potabile* și *Directiva 91/271/CEE privind epurarea apelor uzate urbane*, transpusă în legislația națională prin HG nr. 188/2002, modificată și completată, care impune ca toate aglomerările umane cu mai mult de 10.000 de locuitori echivalenți trebuie să fie prevăzute cu rețele de canalizare până la data de 31 decembrie 2013, iar până la data de 31 decembrie 2018, toate aglomerările umane cuprinse între 2000 și 10.000 de locuitori echivalenți să dețină astfel de instalații de canalizare și stații de epurare.

Din punct de vedere administrativ, apele din România sunt gestionate¹⁹ de Administrația Națională Apele Române București, instituție publică de interes național, cu personalitate juridică, care funcționează pe bază de gestiune și autonomie economică.

¹⁷ <http://legeaz.net/legea-apelor-107-1996/art-1-dispozitii-generale>.

¹⁸ Sursa: Capitolul I, Dispoziții generale, Art. 1 din *Legea apelor* (nr. 107) din anul 1996.

¹⁹ *Legea nr. 404/2003*.

Sursa: Preluat din www.rowater.ro, ANAR, 2017.

Fig. 5.2. Administrațiile bazinale din România.

În urma numeroaselor organizări succesive, s-a trecut de la 12 direcții ale apelor la 12 filiale teritoriale, pentru ca, în prezent, prin modificarea și completarea *Legii apelor nr. 107/1996*, să se ajungă la **11 administrații bazinale de apă** (Figura 5.2). Toată programarea și gospodărirea apelor se face la nivel de bazin, ca de altfel în toate statele membre ale UE.

Prin transpunerea *acquis*-ului comunitar din domeniul apei, România are aceeași legislație ca cea existentă în toate statele membre UE. Această etapă de modernizare instituțională și legislativă a fost fără precedent în istoria României. Trebuie spus că, la momentul aderării (anul 2007), România și-a asumat obiective foarte ambițioase în domeniul apei, care, ulterior, s-au dovedit dificil sau imposibil de atins la termenele asumate.

CONSUMUL DE APĂ

După anul 1990, consumul de apă a scăzut drastic în România. La nivelul anului 2010, cerința de apă din România a scăzut cu 12 mld. mc de apă față de anul 1990, de la 20,5 mld. mc de apă (cât era în anul 1990) la 8,45 mld. mc de apă (cât s-a înregistrat în anul 2010).

Comparativ cu anul 1990, s-au produs două scăderi dramatice ale cerinței de apă, prima în intervalul 1990–1999, când cerința de apă pentru cele trei categorii de consumatori a scăzut de la 20,4 mld. mc de apă, cât era în anul 1990, la 11,74 mld. mc de apă, cât era în anul 2000, iar a doua în intervalul 2001–2010, când cerința de apă

a ajuns în anul 2010 la 8,45 mld. mc de apă. Pe categorii de utilizatori, *cerința de apă pentru industrie s-a redus la jumătate*²⁰, de la 9,06 mld. mc de apă, cât era în anul 1990, la 5,2 mld. mc de apă, cât s-a înregistrat în anul 2011. Această evoluție s-a datorat diminuării volumului activităților industriale, reducerii consumurilor specifice de apă, aplicării mecanismului economic de gestiune a apelor etc.

Reducerea cerinței de apă pentru agricultură a fost severă, în funcție și de evoluția regimului hidrologic, și a depins și de capacitățile de irigații aflate încă în funcțiune. În perioada analizată (1990–2011), cantitatea de apă consumată de agricultură a scăzut de șapte ori (de la 9,1 mld. mc la 1,3 mld. mc) (aproape de consumul populației). Explicațiile sunt multiple: ineficiența sistemelor de irigații, distrugerea sistemelor existente, fragmentarea proprietăților agricole, imposibilitatea fermierilor de a plăti pentru apa furnizată etc.

Cerința de apă pentru populație a fost relativ constantă, dar în scădere continuă pe întregul interval de 20 de ani. Această reducere a avut loc în ciuda extinderii rețelelor de alimentare cu apă. Prin modernizarea rețelelor s-au redus pierderile de apă din rețelele de distribuție, a avut loc extinderea contorizării și s-au aplicat tarife aproape de valoarea de recuperare a costurilor, ceea ce a contribuit la reducerea consumului specific și la eliminarea pierderilor de apă.

INFRASTRUCTURA ȘI INVESTIȚIILE

După anul 1990, volumul investițiilor în amenajarea apelor a scăzut sensibil față de perioada precedentă. Nu au mai fost făcute mari lucrări independente de gospodărire a apelor, ci doar de menținere și reparare a celor existente.

În acest context trebuie menționat că, în perioada 2000–2014, România a primit un ajutor consistent, nerambursabil, de aproape 2 mld. euro de la UE prin fondurile de preaderare (ISPA, SAPARD, PHARE) și fondurile structurale. Cu ajutorul acestor fonduri s-au întreprins măsuri pentru a se atinge obiectivele *acquis*-ului comunitar din domeniul apei²¹ care au fost incluse și în Tratatul de aderare a României la UE. Principalele investiții susținute de UE au fost în domeniul extinderii și modernizării alimentărilor cu apă și canalizare, protecției la inundații, precum și pentru conservarea biodiversității.

Ca urmare a ajutorului UE (programele ISPA, SAPARD, PHARE, Programul operațional de mediu (2007–2013) etc.) și a eforturilor făcute de autoritățile naționale, a crescut rețeaua de alimentare cu apă de 2,67 ori, de la 27.795 km în anul 1990 la 74.263 km în anul 2014²², iar numărul de localități care primesc apă potabilă a

²⁰ Sursa: ANAR, www.rowater.ro.

²¹ Termenele inițiale nu au fost nici până în prezent atinse (anul 2018). Spre exemplu, în anul 2015, termenul pentru Directiva-cadru a apei a fost amânat pentru anul 2020. La fel și pentru Directiva 98/83/CE privind calitatea apei destinate consumului.

²² Sursa: *Anuarul statistic al României 2015, Rețeaua și volumul apei potabile distribuite*, INS, București, 2016.

crescut la 2.447, din care 317 orașe. Cu privire la rețeaua de canalizare, în perioada 1990–2015 a avut loc dublarea rețelei, de la 13.627 km în anul 1990 la 28.659,5 km în anul 2014. Numărul de comune cu rețea de canalizare²³ a ajuns la 1.071 (din 2.861 de comune) și 311 orașe (din 320 de orașe). Din aceste date rezultă că 63% din numărul total de comune nu au canalizare, iar nouă orașe nou declarate sunt în aceeași situație²⁴.

Sursa: Preluat din www.rowater.ro, ANAR, 2016.

Fig. 5.3. Infrastructura de gospodărire a apelor în România în anul 2016.

În anul 2016, infrastructura existentă în România pentru gospodărirea apelor era compusă din 11.510 km de diguri, 12.667 km de lucrări de regularizare, 8.341 km de apărări de mal, 1.100 km de canale, 2.420 de acumulări, 324 de lacuri de acumulare permanente (Figura 5.3).

POLUAREA APEI, PROTECȚIA BIODIVERSITĂȚII, CONSERVAREA APEI

După anul 1990 a început să fie discutată problema poluării apelor, mai ales că după anul 2000 s-a pus problema aderării la UE. În general, ca urmare a scăderii drastice a activităților industriale și a diminuării administrării de îngrășăminte chimice în agricultură, poluarea industrială și din agricultură s-a diminuat. Agricultură intensivă practică de România în trecut rămâne în continuare una dintre cauzele poluării difuze. În Câmpia Română și în Câmpia de Vest, în special în apele subterane, sunt înregistrate concentrații mai ridicate la azotați, una dintre

²³ Sursa: *Anuarul statistic al României 2015, Canalizare publică și spații verzi* (la sfârșitul anului), INS, București, 2016.

²⁴ Acest lucru este în contradicție cu legea declarării orașelor și comunelor, care impune un anumit nivel al infrastructurii și utilităților pentru ca o comună să fie declarată oraș.

principalele cauze fiind utilizarea incorectă a îngrășămintelor chimice și organice și depozitarea incorectă a gunoierului de grajd.

Cele mai mari probleme de poluare se înregistrează în secțiunile din aval de marile aglomerări urbane care nu au stații de epurare conforme sau care nu dețin stații de epurare. Un exemplu îl constituie Municipiul București care alterează²⁵ calitatea apelor râului Dâmbovița și a râului Argeș. În prezent, stația de epurare a municipiului București se află în probe tehnologice, dar nu este clar când va fi complet operațională. În ceea ce privește apele subterane, cele mai mari probleme se întâlnesc în arealul principalelor platforme industriale: Platforma Săvinești, Azomureș, PetroBrazi, Doljchim, Oltchim etc.

Ca o noutate față de perioadele anterioare, trebuie menționat faptul că a început să fie pusă problema protecției biodiversității și conservării resurselor de apă, mai ales după aderarea la UE. Dintre multiplele aspecte legate de biodiversitate și protejarea resurselor de apă, se pot menționa:

1. **Scările pentru migrația peștilor.** Așa cum s-a arătat anterior, în perioada economiei de comandă au fost construite numeroase baraje cu diferite funcțiuni. Aceste baraje au fragmentat cursurile de apă, ceea ce a făcut imposibilă migrația peștilor în amonte (păstrăv, păstrugă, sturioni etc.) și creează mari probleme de perpetuare a speciilor de pești. În prezent, în toate cele 11 planuri de amenajare a bazinelor există prevăzute investiții pentru scări și praguri care să ușureze migrația peștilor. În cazul Planului de măsuri²⁶ pentru bazinul hidrografic Someș-Tisa sunt prevăzute șapte scări de pești.
2. **Renaturarea Luncii Dunării.** Reabilitarea sistemului hidrologic și restaurarea habitatelor și ecosistemelor din Delta Dunării sunt două dintre principalele obiective ale programului de renaturare elaborat pentru Delta Dunării. Una dintre acțiunile de succes a fost renaturarea incintei agricole Greaca²⁷ cu o suprafață de 29.000 ha (Gostinu-Prundu-Greaca). Acest areal era menționat și în *Enciclopedia României* din 1938 ca zonă umedă ce trebuia păstrată, dar care totuși a fost îndiguită. Înainte de îndiguire, zona inundabilă era formată din bălți mari permanente, gârle și stufărișuri, bălți mai mici și japșe, băltoace (care de cele mai multe ori seacă vara), terenuri joase ușor inundabile, terenuri mai înalte care se inundă doar când apele trec peste maluri, precum și grinduri înalte care se inundă doar la cote extraordinare. Procesul de renaturare (reconstrucție ecologică) este dificil și de lungă durată, implicând inundarea unor zone apărate de diguri și mutarea unor așezări, renunțarea la practici agricole etc.

²⁵ Stația de epurare a municipiului București este doar parțial funcțională.

²⁶ *Planul de management al Bazinului Hidrografic Someș-Tisa*, 2016–2021.

²⁷ Datele colectate de Grigore Antipa în jurul anului 1910 arată că, la acea dată, ecosistemul din incinta Greaca era alcătuit predominant din ecosisteme acvatice, pajiști naturale, păduri și zone umede. Pe atunci, zona Greaca furniza bunuri și servicii foarte diversificate, de la recreere și reglare a debitului Dunării la inundații la pește, stuf, papură și lemn.

3. **Microhidrocentrale.** Începând cu anul 2007, s-a pus accentul pe dezvoltarea de microhidrocentrale în România. Ca urmare a unei subvenții foarte mari, dinamica producției de energie regenerabilă a cunoscut ritmuri de creștere nemaîntâlnite în alte state membre ale UE. Astfel, în anul 2004, în România, ponderea energiei regenerabile era de aproximativ 17% din totalul energiei generate și producția se datora aproape în totalitate sistemului hidroenergetic construit în perioada 1960–1990. Ca urmare a aplicării pachetului de măsuri pentru atingerea țintelor/obiectivelor privind anul 2020, producția de energie electrică regenerabilă furnizată de instalațiile hidro, solare, eoliene, biogaz etc. a crescut de la 17% la 24,6% (în anul 2014) din total consum de energie brută, depășind ținta de 24% propusă de UE pentru 2020. Această situație surprinzătoare de a atinge o țintă propusă la nivel european cu șase ani mai repede se datorează, pe de o parte, ponderii ridicate a energiei hidro deja existente (17% din total) și, pe de altă parte, subvenției extrem de mari, fără justificare economică, acordate unor tipuri de energie regenerabilă: eoliană, solară, microhidrocentrale, biomasă, ce acoperă doar 7% din totalul energiei produse.

În acest context, în România, sunt funcționale peste 500 de microhidrocentrale, a căror pondere este mai mică de 2% în totalul energiei electrice produse în România.

Potrivit estimărilor²⁸ WWF din România, microhidrocentralele au efecte profund dăunătoare asupra mediului natural acvatic de cinci până la opt ori mai mari raportate la unitatea de energie produsă (efect specific pe kWh produs) comparativ cu hidrocentralele medii sau mari. Astfel, din punctul de vedere al suprafeței impactului, zona de râu afectată este extrem de mare: cca 200 m de râu afectați pentru un GWh pe an în cazul centralelor mici, față de „numai” 17 m pentru un GWh pe an în cazul centralelor mari cu lacuri de acumulare. Practic, râuri întregi sunt deviate prin conducte subterane, secând complet albiile râurilor și distrugând întregi habitate acvatice de munte pe toată lungimea râului în cauză.

O astfel de supraexploatare a râurilor de munte este posibilă deoarece nu există criterii obligatorii pentru reglementarea construcției microhidrocentralelor sau planuri la nivel zonal, regional sau național. Ca urmare a subvenției exagerat de mari acordate prin intermediul certificatelor verzi, dezvoltarea proiectelor de microcentrale a luat o amploare fără precedent în România. Ce este mai revoltător este faptul că microhidrocentralele sunt promovate drept o contribuție la reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră. În fapt, reducerea de emisii este neglijabilă, iar prețul plătit este pierderea biodiversității acvatice pe râurile de munte.

²⁸ Șapte mituri despre hidroenergie. Adevărul despre impactul hidrocentralelor asupra naturii și comunităților locale, octombrie 2013. http://www.wwf.ro/resurse/publicatii/7_mituri_despre_hidroenergie/.

5.5. CONCLUZII

Perioada de 20 de ani scursă de la Marea Unire la cel de-al Doilea Război Mondial (1918–1938) nu a fost suficient de mare pentru a permite realizarea de lucrări importante de infrastructură sau pentru amenajarea cursului apelor, baraje, alimentări cu apă. În această perioadă au fost puse bazele instituționale și legislative unitare pe tot teritoriul național. Această unificare s-a făcut pe baza unor legi și instituții moderne, care includ o serie de principii și prevederi ce își păstrează valabilitatea și astăzi. Astfel, apele erau considerate bunuri publice. În același timp s-a promovat tendința de supraîndiguire și desecare a unor arii întinse din Lunca Dunării, fapt ce a avut o serie de efecte negative în privința protecției la inundații și asupra resurselor piscicole.

În perioada economiei de comandă (1948–1989) au avut loc evoluții semnificative ale gestionării resurselor de apă. Respectivetele resurse nu mai erau considerate ca fiind un bun public, ci au devenit bun al întregului popor în proprietatea statului. Această formulare confuză a fost una dintre cauzele care au condus la risipa și degradarea resurselor de apă din România. Apa a fost privită aproape exclusiv ca factor de producție, fiind distribuită cu prioritate industriei și agriculturii.

În agricultură, inexistența oricărui mecanism economic de utilizare a apelor pentru irigații a făcut ca cele 3,1 mil. ha de teren amenajat să nu fie irigați niciodată în totalitate, în ciuda investițiilor masive și a subvenționării curentului electric și a costului apei.

În industrie, ca urmare a programului de electrificare și industrializare, au fost construite numeroase amenajări hidroelectrice pe marea majoritate a râurilor și s-a reușit creșterea contribuției energiei regenerabile la necesarul național de energie electrică. Efortul financiar a fost extrem de mare și au fost executate hidrocentrale de referință pentru România (Porțile de Fier, Bicaz, Vidraru etc.). Este puțin probabil ca un astfel de efort financiar să se repete în viitor. Efectele negative au fost legate de lipsa preocupărilor pentru menținerea și protejarea biodiversității. Din modul cum au fost construite, barajele de acumulare nu au mai permis migrația peștilor.

În cazul alimentărilor cu apă și canalizare, se pot constata eforturi de creștere cantitativă a rețelei de alimentare cu apă, dar nu și a celei de canalizare, care a fost complet neglijată. Problemele majore ale serviciilor de apă și canalizare din România, la finele epocii comuniste, erau din cele mai complicate, și anume: infrastructură insuficientă sau în stare proastă în mediul urban, aproape inexistentă în mediul rural, servicii inadecvate de întreținere și exploatare, volum mare de apă nefacturată provocat de scurgerile din rețea, grad mic de încasare a facturilor, lipsa contorizării individuale, lipsa fondurilor pentru investiții de reabilitare a infrastructurii, lipsa personalului experimentat pentru promovarea și managementul investițiilor mari și inexistența unui cadru instituțional inadecvat.

Protecția împotriva inundațiilor și forțarea extinderii suprafeței de teren arabil au continuat politica interbelică de îndiguiri masive și desecări. Această abordare nu a asigurat protecția necesară, în ciuda sumelor uriașe investite.

Dimpotrivă, s-au pierdut ecosisteme valoroase și veniturile care puteau fi obținute din serviciile ecosistemice ale zonelor umede (pescuit, reținerea apei etc.), iar riscul de inundații s-a menținut.

În perioada 1990–2017, apele fac parte din nou din domeniul public al statului, patrimoniu natural care trebuie protejat, tratat și apărat ca atare. Legislația apelor este în concordanță cu legislația europeană modernă; *acquis*-ul comunitar este transpus în întregime; are loc introducerea în legislație a principiilor moderne europene de protejare a apelor. Resursele de apă sunt gestionate de o companie națională organizată pe 11 bazine hidrografice. Investițiile sunt reduse și de mică amploare; investiții mai consistente în domeniul alimentărilor cu apă și canalizării se realizează cu sprijin masiv din partea UE. Nu se mai fac amenajări hidroenergetice noi, ci se întrețin și modernizează cele existente.

Consumul de apă a scăzut sub 8 mld. mc/an față de 20 mld. mc/an în perioada anterioară anului 1990. În prezent, toate orașele și municipiile au alimentări cu apă și canalizare, iar consumul specific de apă a scăzut foarte mult (aprox. 120 l/pers. zi). De asemenea, se încearcă o abordare economică a irigațiilor din agricultură.

Nu s-au mai făcut lucrări de mare amploare pentru îndiguiri. Se revine la ideea de renaturare a Luncii Dunării, ca mijloc de apărare la inundații. De asemenea, se începe refacerea traseelor de migrațiune a peștilor, dar se poate evidenția deteriorarea cursurilor de apă de munte din cauza construcției excesive de microhidrocentrale.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1939), *Enciclopedia României*, vol. III, *Economia națională, Cadre și producție*, Imprimeria Națională, București, disponibil la: www.cimec.ro.
2. ANRM (2014), *Strategia energetică națională pentru perioada 2015–2035 și perspective pentru 2050*, decembrie 2014.
3. Axenciuc Victor (1992), *Evoluția economică a României, Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. I, *Industria, transporturile și construcțiile*, Editura Academiei Române, București.
4. Biji Mircea, Malinschi Vasile, Mănescu Manea (1964), *Dezvoltarea economică a României 1944–1964*, Editura Academiei Române, București.
5. Direcția de Statistică, *Anuarul statistic al României*, 1912–2016, București.
6. <http://www.eurofor.ro/2016/06/09/hidrografia-romaniei/>.
7. Iancu Aurel (coord.) (2003), *Dezvoltarea economică a României*, Editura Academiei Române, București.
8. Ielenicz Mihai (2007), *România. Geografie fizică*, Editura Universitară, București.
9. *Legea apelor nr. 107 din 25 septembrie 1996*, cu modificările și completările ulterioare.
10. Neamțu Victor (2014), *Analiza resurselor de apă ale României*, 09.05.2014.
11. Pișota Ion, Zaharia Liliana, Diaconu Daniel Constantin (2010), *Hidrologie*, Editura Universitară, București.
12. Simionescu Bogdan C. (coord.) (2015), *Resursele strategice ale României. Problemele prezentului și provocările viitorului*, Editura StudIs, Iași.
13. Vlad Ionel-Valentin (coord.) (2016), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*, vol. III, partea I, Editura Academiei Române, București.

6. FONDUL FORESTIER

MARIAN DRĂGOI

6.1. IMPORTANȚA PĂDURII CA RESURSĂ NATURALĂ ȘI ECOSISTEM PRIMAR

După un secol de la Marea Unire, o analiză a modului în care a fost și este gestionată una dintre principalele resurse naturale ale țării trebuie să faciliteze nu doar mai buna înțelegere, de către publicul larg, a particularităților silviculturii, dar constituie și un moment de reflecție asupra sustenabilității politicilor forestiere care au marcat cele trei perioade istorice: 1918–1947, 1947–1989 și 1990–2018.

Pădurile oferă nu doar lemn – materie primă cu multiple utilizări de-a lungul istoriei –, ci constituie și o resursă de funcții protective, cunoscute sub denumirea generică de servicii ecosistemice, de care se bucură nu doar întreaga societate, direct sau indirect, dar și generațiile viitoare. Aceste servicii constau în: *regularizarea scurgerilor de apă pe versanți, stabilizarea terenurilor predispuse la alunecări, conservarea biodiversității, protecția solurilor contra eroziunii, protecția comunităților contra factorilor climatici dăunători (secetă, furtuni de nisip) și a poluării*; în ultimele decenii se vorbește tot mai mult și de serviciul ecosistemic al stocării bioxidului de carbon, ca principal gaz cu efect de seră. Chiar dacă nu o fac totdeauna „la vedere” și sesizabil pe parcursul unei generații, pădurile reglează în final totul: clima, regimul hidrologic, productivitatea terenurilor agricole și chiar configurația peisajului.

De aceea, statutul juridic al pădurilor, legislația forestieră și structurile instituționale menite a proteja pădurile au avut și au propria lor dinamică, ce depinde însă de modul în care se manifestă diversele grupuri de interese care beneficiază sau sunt afectate direct și indirect de modul de gestionare a pădurilor.

Din punctul de vedere al utilizării pământului, pădurile reprezintă o folosință alternativă celei agricole. Deoarece pădurea are cicluri de producție de ordinul deceniilor, politica forestieră este totdeauna mai conservatoare, mai prudentă decât politica agricolă, iar elementele de progres tehnologic, precum și încercările de creștere a productivității pădurilor au avut în final un impact neglijabil.

Din dorința – perfect justificată – de a beneficia de cât mai multe servicii ecosistemice, deținătorii pădurilor și factorii răspunzători pentru elaborarea politicilor forestiere repun periodic în discuție problema pășunatului în păduri, cel

puțin în situații extreme din punct de vedere climatic. Deși folosința forestieră a terenurilor s-a stabilizat odată cu apariția codurilor silvice, calitatea managementului forestier a lăsat de dorit ori de câte ori pășunatul a fost permis în pădure. Și, de fiecare dată, tentativele de dereglementare a pășunatului au fost contracarate de cercetări științifice, recontextualizate de fiecare dată în raport cu progresele făcute în înțelegerea proceselor ecosistemice, astfel încât inițiativele legislative de acceptare a pășunatului în pădure să fie contracarate de argumente obiective, probate de observații științifice sistematice.

Alte interese care au influențat politica forestieră de-a lungul timpului au fost cele legate de conservarea naturii, pe de o parte, și de recoltarea sustenabilă a lemnului și a produselor forestiere nelemnoase (carne de vânat, cetină, ciuperci și fructe de pădure). Rezervațiile naturale au redus suprafața pădurilor gestionate prioritar pentru producția de lemn, ceea ce a contribuit indirect la creșterea presiunii economice pe ceea ce silvicultorii numesc „păduri de raport”, adică păduri pentru care se reglementează procesul de producție și se calculează așa-numita *posibilitate anuală*¹. Posibilitatea anuală se calculează în raport cu structura și creșterea pădurii, astfel încât, în timp, pădurea să dea recolte anuale egale, indiferent de structura pe care pădurea a avut-o în anul în care a fost pentru prima dată amenajată². *Creșterea*, la rândul ei, se calculează pe baza unor modele statistice, ca diferență între volumele estimate la sfârșitul, respectiv începutul fiecărui deceniu. Factorii luați în considerație la estimarea acestor volume sunt specia, desimea pădurii, vârsta și bonitatea solului.

Lemnul este o materie primă valoroasă doar în măsura în care pădurea este accesibilă oamenilor și utilajelor ce-i asigură regenerarea după lucrările de exploatare. Acesta este motivul pentru care dezvoltarea și întreținerea *infrastructurii forestiere* – căi ferate înguste la început, drumuri și funiculare în prezent – ar fi trebuit să fie priorități ale economiei forestiere. Acesta este motivul pentru care fiecare perioadă este analizată și din punctul de vedere al infrastructurii forestiere, fără de care nu se poate vorbi de gestionarea sustenabilă a pădurii.

Un alt factor important al gestionării pădurilor este chiar cunoașterea științifică a structurii și funcționării acestora, motiv pentru care fiecare subcapitol se încheie cu o scurtă enumerare a principalelor rezultate ale cercetării științifice sau cel puțin cu prezentarea succintă a cadrului instituțional în care s-au desfășurat cercetările științifice.

¹ Posibilitatea este cantitatea de lemn ce poate fi recoltată fără a afecta continuitatea procesului de producție. Posibilitatea este egală cu creșterea doar dacă pădurea a ajuns la o structură echilibrată pe clase de vârstă, așa-numita structură normală.

² Amenajarea unei păduri presupune delimitarea fizică, cartarea topografică și descrierea fiecărei porțiuni relativ omogene de pădure și, în funcție de datele de teren, stabilirea unei structuri normale pe vârste, astfel încât, după atingerea acestei structuri, posibilitatea pădurii să fie egală cu creșterea. Acest proces durează mai mult de un ciclu de producție și depinde de consecvența utilizării aceluiași metode de inventariere și de calcul.

6.2. PERIOADA 1918–1947

CARACTERIZAREA GENERALĂ A PERIOADEI: ARMONIZAREA LEGISLAȚIEI

După Marea Unire, zestrea forestieră a țării a crescut și s-a diversificat nu doar prin sporirea suprafeței ocupate de păduri, ci și prin reglementări și cutume specifice fiecărei provincii istorice. Spre deosebire de legislația silvică actuală care pune accent pe aspectele tehnice, reunite sub termenul generic de „regim silvic”³, primele legi referitoare la pădure au vizat dreptul de proprietate. Cele mai vechi reglementări în materie au apărut în Banat (regiune aflată înaintea Marii Uniri în stăpânirea Casei de Austria), unde delimitarea proprietății țărănești de proprietățile latifundiilor s-a făcut în perioada 1767–1770, prin decret imperial semnat de împărăteasa Maria Tereza.

Basarabia, unită cu țara la 27 martie 1918, a venit cu o proprie lege privind protecția pădurilor, care data din 1888, după ce, în 1782, împărăteasa Ecaterina a II-a promulgase Ucazul prin care statul nu mai restricționa economia forestieră a Rusiei. Ca urmare a liberalismului economic, între 1862 și 1896, suprafața pădurilor din Basarabia a scăzut de la 340.000 ha la 250.000 ha, iar între 1919 și 1934, alte 15.000 ha au fost transformate în teren agricol (o rată a defrișărilor de 3.000 ha/an nu s-a mai înregistrat în niciuna din celelalte foste provincii istorice). Potrivit altor estimări (Stamati-Ciurea, 1998), între 1812 și 1918 au fost defrișate cca 70% din pădurile acestei regiuni istorice, care a fost singura sursă de lemn de foc pentru Crimeea, singura ieșire la Marea Neagră a Rusiei. Speciile forestiere cel mai bine reprezentate în această regiune au fost și au rămas cvercineele, care acopereau cca 50% din suprafață în anul 1935 (Nesterov, 1991).

Pentru Bucovina, „orândueala de pădure” dată de împăratul Iosif al II-lea în 1786 conținea toate elementele de reglementare specifice silviculturii moderne: perioadele optime de recoltare a lemnului, elemente de cultură a pădurilor, sortarea și utilizarea lemnului, inclusiv transportul acestuia. Sigura problemă a acestei reglementări constă în faptul că promovează explicit *doar* cultura rășinoaselor, într-o zonă în care majoritare erau pădurile de fag (Giurescu, 1975).

În Transilvania, Revoluția de la 1848 a fost urmată de o reformă agrară concretizată prin adoptarea, la 2 martie 1853, a *patentei urbariale*, prin care pădurile folosite de iobagi pentru aprovizionarea cu lemn și culegerea ghindei necesare hrănirii porcilor urmau să treacă în proprietatea acestora (Nedici, 1938). După separarea acestor păduri, în 1871 s-a adoptat Legea nr. 53, potrivit căreia pădurile, devenite acum *composesorate*, trebuiau administrate sub controlul autorităților. Reglementarea a continuat în 1879, odată cu adoptarea Legii nr. 31,

³ Codul silvic adoptat în 1888 în Vechiul Regat a folosit pentru prima dată acest termen, preluat din Codul silvic francez.

care prevedea ca pădurile respective să fie administrate de stat, pe baza unui amenajament (Jivan, 2014). Abia în 1898 administrarea internă a composesoratorilor a trecut complet în responsabilitatea adunării generale ale membrilor coposessori, ale cărei decizii erau luate prin majoritate simplă.

Legea nr. 33 din 1913 consacră *personalitatea juridică* a composesoratorilor, dar posibilitatea vânzării unor părți din acestea va fi deschisă după 1920, când prevederile Codului silvic din Vechiul Regat, adoptat în 1910, au devenit aplicabile și în Basarabia, Transilvania, Bucovina și Banat⁴. De asemenea, potrivit *Legii pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*⁵, pășunile și pădurile comunale puteau fi vândute comunităților locale: așa au apărut comunele politice⁶, forme de proprietate în indiviză (în „devălmășie”), diferite de composesoratele create în secolul anterior.

SITUAȚIA FONDULUI FORESTIER LA ÎNCEPUTUL PERIOADEI

După Marea Unire, prima inventariere a suprafețelor acoperite cu pădure s-a realizat în perioada 1920–1922, prin însumarea suprafețelor raportate de diversele surse oficiale. În publicațiile de specialitate ale epocii, suprafața pădurilor variază în limite destul de mari: 7.307.688 ha în 1920 (Antonescu, 1920) sau 7.250.00 ha (Tănăsescu, 1920), 7.459.252 ha în 1923 (Georgescu, 1924), 7.134.200 ha în 1929 (Sabău, 1931). La o suprafață totală de 316.000 km², proporția de împădurire a variat între 23,1% și 23,6%.

Deoarece suprafața pădurilor s-a diminuat simțitor în urma aplicării reformei agrare din 1923, se poate considera ca referință suprafața pădurilor rezultată în urma inventarului forestier coordonat de Vasile Sabău în 1929 și publicat în 1931. Distribuția pădurilor pe forme de proprietate și regiuni istorice este prezentată în Tabelul 6.1, suprafața totală fiind de 7.134.200 ha. Deoarece pășunile erau insuficiente pentru un șeptel în creștere, Parlamentul a votat *Legea pentru înființarea pășunilor comunale*⁷, din cauza căreia s-au expropriat, din cele mai frumoase păduri de stat, peste 350.000 ha.

Legea din 1924 pentru satisfacerea nevoilor de lemn de foc a întreținut un sentiment de instabilitate în ceea ce privește piața lemnului, deoarece a venit pe fondul unei supraoferte de lemn deja existente, a cărei cauză a fost legea izlazurilor: schimbarea folosinței forestiere a adus pe piață mai mult lemn, dar

⁴ *Legea de modificare a Codului silvic* din 18 sept. 1920.

⁵ *Decretul nr. 3610 din 23 iulie 1921* privind aprobarea *Legii pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Monitorul oficial, nr. 93, din 30 iulie 1921.

⁶ După anul 2000, aceste păduri au fost retrocedate unităților teritorial-administrative, motiv pentru care dezbaterile politice pe tema drepturilor de proprietate revin periodic în agenda publică.

⁷ *Legea pentru înființarea pășunilor comunale* din 24 septembrie 1920.

acesta nu a ajuns la destinatari sub formă de lemn de foc, din cauza lipsei mijloacelor de transport, respectiv de vagoane de cale ferată (Manole, 1924). Cererea mare a ridicat prețurile, oferta a crescut – unii proprietari privați chiar au exploatat mai mult decât recolta stabilită prin studiile sumare de exploatare –, dar lemnul nu a mai ajuns la consumatori, prin urmare prețurile au rămas în continuare ridicate.

Tabelul 6.1

Distribuția pe clase de vârstă a pădurilor, pe regiuni, conform inventarului forestier din 1929

Regiunea istorică	1–20 ani	21–40 ani	41–60 ani	61–80 ani	81–100 ani	Peste 100 ani
Vechiul Regat	880.491	459.486	260.254	281.361	272.806	362.807
Transilvania	933.651	643.661	469.750	370.854	375.416	488.975
Basarabia	142.825	44.625	7.593	2.680	1.453	284
Bucovina	128.045	86.006	69.229	47.513	32.727	85.983

Sursa: Sabău, 1931.

Din datele Tabelului 6.1, care prezintă structura pe clase de vârstă a pădurilor pentru fiecare regiune istorică, rezultă că majoritatea pădurilor bătrâne se găseau în Transilvania și Vechiul Regat, unde pădurile din zonele montane erau încă greu accesibile. Basarabia avea cele mai puține păduri trecute de 100 de ani. Pădurile cu vârste sub 40 de ani reprezentau majoritatea în toate regiunile istorice, o explicație fiind și aplicarea pe scară largă a regenerării din lăstari (așa-numitul regim crâng), care este condiționată de o vârstă mică a pădurii.

În condițiile în care tratamentele silviculturale aplicate în acea epocă se bazau în foarte mică măsură pe regenerare naturală, suprafața împădurită a fost un indicator expresiv al gestionării responsabile a fondului forestier. Astfel, în perioada 1920–1929 s-au împădurit cca 91 mii ha, adică mai puțin de 10.000 ha anual. Un efort semnificativ, rămas de referință chiar și pentru perioada postbelică, s-a făcut în perioada 1938–1944, când, în ciuda vicisitudinilor războiului, România a reușit să împădurească 185 mii ha.

Incertitudinea suprafeței pădurilor a fost totuși una dintre caracteristicile perioadei. Același Vasile Sabău remarcă în 1936, după raportul anual al Casei Autonome a Pădurilor Statului (CAPS), că în presa vremii se vehiculau mai multe valori ale suprafeței pădurilor, după cum urmează: „...6.336.468 ha, inclusiv goluri și poieni, 6.450.000 ha, fără alte precizări, 7.143.000 ha, 6.499.000 ha, dacă se adună suprafețele ce revin fiecărei specii în parte. Corespunzător, variază și procentul păduros: o dată este de 30%, o dată de 24,1%. Ne gândim ce impresie face această degringoladă a cifrelor cetățeanului căruia i se adresează raportul și, dacă într-o chestiune atât de simplă cum este întinderea totală a pădurilor cititorul nu găsește o cifră unică și exactă, va mai putea acorda un strop de credit și rezultatelor gospodăriei din bilanțul propriu-zis?”

LEGISLAȚIA ȘI CADRUL INSTITUȚIONAL

După Marea Unire din 1918, Codul silvic din 1910, care a înlocuit Codicele silvic adoptat în Vechiul Regat în 1888, a fost prima și ultima reglementare legislativă în care interesele pădurii au fost echilibrat puse în balanță în raport cu interesele societății, deoarece a reglementat în mod explicit gestionarea responsabilă a pădurilor aflate în proprietatea obștilor, ca structuri private caracteristice Vechiului Regat.

Din păcate, odată cu reforma agrară⁸, a fost amendat și Codul silvic⁹, care permitea de acum exploatarea micilor păduri private în baza unor studii sumare de amenajare, studii care au deschis posibilitatea exploatării excesive a pădurilor.

Tabelul 6.2

Sinteza inventarului forestier din 1929 (ha)

Provincii istorice	Pădurile statului	Păduri particulare administrate de stat	Pădurile altor instituții publice	Păduri particulare cu administrație proprie	Total	Diferență față de 1924
Vechiul Regat	1.137.468	0	217.880	1.530.344	2.885.692	-186.552
Basarabia	199.156	0	0	20.037	219.193	5.295
Bucovina	13.500	305.215	0	175.979	494.694	57.065
Transilvania	703.567	1.616.315	0	1.214.739	3.534.621	-200.860
Total	2.053.691	1.921.530	217.880	2.941.099	7.134.200	-325.052

Sursa: Sabău, 1931.

Pentru a evita concentrarea capitalului în industria lemnului, în 1921, Parlamentul a adoptat o lege care limita la 500 ha mărimea trusturilor de exploatare forestiere. *Legea nr. 93 din iulie 1921* reglementa și limita formarea de trusturi de exploatare forestieră care să nu depășească suprafața de 500 ha. Legea a fost ignorată de marile societăți forestiere, care au profitat de orice porțiță legislativă pentru a încheia contracte oneroase de exploatare a pădurilor, fără nicio preocupare de regenerare a acestora.

În 1930 a fost adoptată *Legea pentru administrarea pădurilor*, prin care s-au creat Direcția Generală a Casei Autonome a Pădurilor Statului (CAPS), respectiv Direcția Regimului Forestier, a cărei principală funcție era controlul general în ceea

⁸ *Legea nr. 3093 din 14 iulie 1921* privind reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea; *Decretul nr. 2447 din 8 iunie 1921* privind modificarea art. 82, 83, 84 și 91 din Regulamentul de punere în aplicare a Legii agrare din Basarabia; *Decretul nr. 3608 din 23 iulie 1921* privind aprobarea Legii pentru reforma agrară din Bucovina.

⁹ *Regulament din 2 iulie 1921* pentru aplicarea Legii modificatoare a Codicelui silvic, publicată în Monitorul oficial, nr. 131/1920 și a *Decretului-lege nr. 2596/1919*.

ce privește respectarea regimului silvic (Stinghe, 1931). De asemenea, tot în 1930, Parlamentul a adoptat legea ameliorării terenurilor degradate¹⁰, care prevedea reîmpăduriri și lucrări de corectare a torenților.

În anul 1935 a fost adoptată Legea pădurilor de protecție, potrivit căreia s-a procedat la prima zonare funcțională a pădurilor, după cum urmează: păduri cu rol de fixare a solului, pădurile declarate monumente ale naturii, pădurile necesare pentru igienă, estetică, turism, izvoarele de apă minerală în stațiunile balneare, precum și pădurile conținând lemn de calitate excepțională rezervat industriei apărării naționale. În același an a fost adoptată o lege specială prin care s-au stabilit pădurile care, prin așezarea și întinderea lor, vor juca un rol strategic în caz de război¹¹ (Costea, 2010).

Codul silvic din 1910 permitea pășunatul în pădure, cu excepția pădurilor de codru sub 30 de ani și a crângurilor sub 15 ani, precum și în pădurile particulare cu vârste mai mici de zece ani sau la mai puțin de trei ani după tăiere. Aceste prevederi au fost abrogate în 1940, ceea ce a compromis progresele făcute în materie silviculturală în pădurile statului (Diaconescu, 1924; Vladimirescu, 1940).

În ciuda bunelor intenții ale legiuitorului, în legislația silvică au rămas destul de multe breșe deschise abuzurilor, de care au profitat marile firme de exploatare. În 1941, din cele 165 de acte normative emise în deceniul anterior, 23 nu mai erau în vigoare, iar altele erau parțial abrogate (Vasiliu, 1941). Același autor semnală faptul că: „Sunt legi care, deși conțin anacronisme, continuă să fie aplicate, ținând în loc bunul mers al economiei forestiere. Dacă exploatarea pădurilor sunt supuse unor reguli de ordin cultural, nu e cu nimic reglementată producția, exploatarea, industrializarea și comerțul cu lemn. Legile cele mai importante pentru păduri s-au produs cu periodicitate de zece ani”.

Este interesant de menționat că, în anul 1940, pădurile statului erau totuși evaluate economic ca mijloace de producție, performanță care nici astăzi nu a fost atinsă. Astfel, suprafața totală a pădurilor aflate în proprietatea statului era de 1.968.055 ha, iar valoarea de inventar a acestora se ridica la 8.918.888.055 lei. Raportate la hectar, cele mai mari valori de inventar se înregistrau în regiunile silvice Pitești (11.259 lei/ha), Iași și Cernăuți (7.250, respectiv 7.050 lei/ha), potrivit datelor oficiale (Vasiliu, 1940). Ținând cont de faptul că regiunile respective erau dominate de specii de foioase, valorile la hectar indică nu doar prețurile mari pe care piața le oferea pentru lemnul stejarilor, ci și reprezentarea încă semnificativă a acestor specii în fondul forestier al României. După război, ca urmare a secetei din 1947, stejarii au trecut printr-o perioadă de uscări masive, în urma cărora arealul respectivelor specii s-a redus, proces ce continuă și astăzi.

¹⁰ Legea din 28 iulie 1930 privind ameliorarea terenurilor degradate.

¹¹ Legea pădurilor necesare apărării naționale din 13 aprilie 1935.

INFRASTRUCTURA FORESTIERĂ

În 1938, rețeaua căilor ferate forestiere depășea 3.500 km, iar unele societăți comerciale foloseau ecartamente atipice pentru a-și proteja materialul rulant contra rechizițiilor în caz de război (Ivănescu, 1972). Densitatea rețelei de transport în 1944 nu depășea 1,2 m/ha, iar cele mai accesibile păduri erau în Banat, în Moldova de Nord-Est, în Muntenia, precum și în văile Ozanei, Moldovei, Putnei, Râmnicului, Oltețului, Jiului, Motrului și Cernei.

În perioada 1920–1928, CAPS a exploatat pădurile statului în regie, modalitate de valorificare ce asigura un control mai sever al calității lucrărilor. Deși exploatarea în regie a pădurilor statului ar fi trebuit să aducă mai mult simț de răspundere în ceea ce privește calitatea lucrărilor de exploatare, tendința de a reduce costurile prin vânzarea lemnului din platforme primare a prelungit, în multe situații, lucrările de exploatare la trei-patru ani, ceea ce a dus la compromiterea semințișurilor instalate în urma tratamentelor bazate pe regenerare sub adăpost (Constantinescu, 1939).

În 1928, capacitatea de procesare a industriei de cherestele era de 12–13 mil. mc, pe când pădurile de rășinoase care alimentau gătarele ofereau cel mult 4,5 mil. mc. România era pe primul loc în Europa în ceea ce privea capacitatea de producție, utilajele moderne și numărul de fabrici de procesare.

Diferența dintre capacitatea de producție și oferta de lemn este explicabilă, în condițiile în care prețul lemnului brut exploatat în România între 1923 și 1931 era de 20–30 de ori mai mic decât prețul aceluiași lemn exploatat însă în Elveția (Ivănescu, 1972). Din anul 1924 datează și o primă estimare a volumului tăiat ilegal, bazată pe rapoartele oficiale privind exporturile, pe de o parte, și consumul intern, pe de altă parte. Potrivit unui studiu publicat în *Revista pădurilor*, în anul 1923 s-ar fi recoltat peste 32 mil. mc, adică echivalentul a trei posibilități anuale (Manole, 1924).

CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ

Prima stațiune de cercetare și experimentație forestieră a fost creată în Bucovina, în 1888, la Câmpulung-Moldovenesc. Motivul acestui interes deosebit în cercetarea științifică trebuie căutat în politica austriacă de înlocuire a pădurilor de fag cu păduri de rășinoase, mai rentabile din punct de vedere economic, date fiind consumurile specifice mai mici pentru producerea cherestelei și calitatea mai bună a acesteia comparativ cu cheresteaua de fag. La rândul lui, lemnul de fag era folosit la producerea carbonatului de potasiu (potasă) necesar industriei sticlei.

În Vechiul Regat, prima unitate silvică cu atribuții în cercetare a fost Stațiunea de Cercetări Silvice de la Sinaia, transformată apoi în Oficiului de Studii și Documentare în cadrul Casei Autonome a Pădurilor Statului, în 1930. În 1933 s-a înființat Institutul de Cercetări și Experimentație Forestieră, al cărui prim

director a fost Marin Drăcea, cea mai marcantă personalitate a silviculturii românești. Principale domenii acoperite de acest institut au fost: 1) clasificarea și descrierea ecosistemelor forestiere, 2) cartarea pedologică a fondului forestier și 3) elaborarea unor tabele de cubaj, de sortare și de producție¹² adaptate condițiilor pădurii românești. Inițial, acest institut a avut în structură cinci secții de cercetare și următoarele stațiuni regionale de experimentație silvică: Gurghiu (1935), Casa Verde Timișoara (1937), Comorova-Dobrogea (1938), la care s-au adăugat două ocoale silvice experimentale: Țigănești și Mihăiești (1942).

6.3. PERIOADA 1947–1989

CARACTERIZAREA GENERALĂ A PERIOADEI

După alegerile din noiembrie 1946, a urmat abolirea monarhiei în 1947, apoi aprobarea noii Constituții și naționalizarea principalelor mijloace de producție și a pădurilor în 1948, precum și cooperativizarea unei mari părți din proprietățile agricole. Din punctul de vedere al limbajului juridic specific perioadei comuniste, pădurea a devenit un bun comun al poporului, administrat prin structuri specializate ale statului.

În 1948 a fost creat Ministerul Silviculturii, care avea în subordine 58 de direcții silvice și 467 de ocoale silvice, în timp ce sectorul exploatării pădurilor a trecut în subordinea Ministerului Industriilor. Imediat după al Doilea Război Mondial au apărut primele societăți mixte româno-sovietice (*sovrom*), ca urmare a semnării acordului de colaborare economică între România și URSS la 8 august 1945 (Băncilă, 2016). *Sovromlemn* a luat ființă în 15 august 1948 și a durat până în 1958. Prin intermediul acestei societăți mixte, România a cedat anual către URSS cca un milion de metri cubi de lemn brut (Niță, 2018). Dacă în 1948 suprafața fondului forestier era de 6,49 mil. ha, în 1955 aceasta se redusese la 5,77 mil. ha, ca urmare a tăierilor rase aplicate de *Sovrom* în special în nordul țării. Ritmul reîmpăduririi a fost pe măsură: cele 720.000 ha despădurite de *Sovrom*, la care s-au mai adăugat 600.000 ha de terenuri degradate au fost împădurite până în 1963. Ritmul anual al împăduririlor a fost de 70.000 ha, cu un maxim în 1953, de 8.400 ha (Negruțiu *et al.*, 1999)

Odată cu electrificarea țării și crearea primelor acumulări hidroenergetice, a devenit imperios necesară zonarea funcțională a pădurilor, ceea ce presupune, în final, diferențierea măsurilor silviculturale în raport cu funcțiile prioritare atribuite

¹² Tabelele de producție sunt esențiale pentru planificarea lucrărilor silvice și pentru exploatarea pădurii la vârsta maturității. Tabelele de producție intervin indirect în procesul de planificare și control, prin intermediul amenajamentelor silvice.

pădurilor. Cercetările întreprinse în această direcție au fost conduse de Ion Popescu-Zeletin și s-au concretizat prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 114/1954 privind zonarea funcțională a pădurilor. Potrivit acestui sistem de zonare funcțională, pădurile au fost grupate astfel: 1) păduri cu funcții prioritare de protecție și 2) păduri cu funcții prioritare de producție. În prima grupă funcțională au fost încadrate următoarele zone: I – păduri cu rol de protecție hidrologică, II – păduri cu rol de protecție a terenurilor și a solului, III – păduri de protecție contra factorilor climatici dăunători, IV – păduri de protecție de interes social și V – păduri monumente ale naturii și rezervații.

În ciuda eforturilor investiționale în materie de accesibilizare a pădurilor prin construcția de drumuri forestiere, România a rămas tot pe ultimele locuri în ceea ce privește raportul dintre lungimea cumulată a drumurilor practicabile și suprafața păduroasă, cunoscut sub denumirea de densitate a rețele de transport.

Ca urmare a presiunii economice deosebite la care au fost supuse pădurile, cotele de tăiere au fost sistematic mai mari decât posibilitatea anuală a pădurii. Totuși, din punctul de vedere al cercetării efectuate, progresele obținute au permis o anumită ameliorare a gestiunii pădurilor. Astfel, au fost definite și identificate așa-zisele tipuri de pădure natural fundamentale, iar măsurile de gospodărire propuse prin amenajamentele silvice au luat în considerare factorii limitativi ai principalelor specii forestiere, precum și factorii de favorabilitate climatici și pedologici.

Normele tehnice de amenajare a pădurilor din 1986 au venit cu vârste de tăiere majorate pentru speciile forestiere importante (peste 120 de ani la fag și stejar), iar tăierile rase au rămas a fi aplicate doar la două specii: molid (pe parchete de cel mult 3 ha) și plop euramericani (parchete de cel mult 5 ha). De asemenea, a fost înlăturat orice echivoc între funcțiile atribuite pădurilor, structura dezirabilă a acestora și tratamentele silviculturale recomandate, ceea ce a facilitat o implementare mai ușoară a noii politici forestiere.

În toată această perioadă, lucrările de împădurire au fost considerate *investiții*, chiar și atunci când se realizau în plin fond forestier după o tăiere rasă. Date fiind ciclurile mari de producție, cotele de amortizare care se adăugau celorlalte costuri de producție au fost astfel mult mai mici decât costurile curente ale regenerării artificiale (costul puieților, cheltuielile cu manopera, cheltuielile de întreținere a culturilor tinere). Prin acest artificiu, ritmul investițiilor părea ridicat, iar costul de producție al lemnului era mic.

În virtutea principiului diviziunii muncii, lemnul a fost vândut industriei prelucrătoare doar pe picior, niciodată sub formă fasonată, de la drum auto sau din depozit. Această modalitate de vânzare a fost totdeauna în favoarea sectorului de exploatare și industrializare a lemnului, deoarece sortimentele superioare generatoare de valoare adăugată – precum lemnul pentru furnire estetice și lemnul de rezonanță – puteau fi evaluate cantitativ și calitativ doar după exploatarea arborilor. Prețul a devenit astfel un mijloc de transfer al rentei forestiere de la administratorul unic al pădurilor statului către industria lemnului.

SITUAȚIA FONDULUI FORESTIER

Anterior naționalizării pădurilor, distribuția acestora pe tipuri de proprietate era cea prezentată în Tabelul 6.3. Numărul de proprietari persoane fizice a ajuns la peste 500.000 între 1945 și 1947 (Giurgiu și Pătrășcoiu, 2006). Se observă că suprafața pădurilor statului a scăzut comparativ cu anul 1940 cu 89.332 ha, prin pierderea Basarabiei, Bucovinei de Nord și Cadrilaterului.

Tabelul 6.3

Situația pădurilor pe tipuri de proprietate, în 1947 (ha)

Suprafaa totală	6.487.000
Păduri publice de stat	1.878.723
Păduri private ale persoanelor fizice	1.514.486
Păduri aparținând diverselor persoane de drept privat	567.399
Păduri ale colectivităților (obști, composesorate)	1.330.000
Instituții de cult	300.000
Păduri aparținând comunelor	1.761.000

Sursa: Machedon *et al.*, 1999.

După naționalizare, singurul deținător de păduri a devenit statul. Modul de administrare a fondului forestier aflat exclusiv în proprietatea statului a trecut prin câteva reorganizări. Astfel, până în 1955 au fost amenajate, printr-un efort asumat de întregul corp silvic, 6.428.186 ha de pădure, grupate în 336 mari unități forestiere (MUF). Aceste unități administrative erau împărțite în 2.817 de unități de producție (UP), respectiv 455 mii de unități amenajistice, la nivelul cărora amenajamentul prescria lucrările de executat în următorul deceniu (Giurgiu și Pătrășcoiu, 2003). Deoarece MUF erau unități administrative prea mari și neomogene din punct de vedere ecologic, după 1955, MUF au fost împărțite în ocoale silvice, formate din mai multe UP, cu un grad foarte mare de omogenitate din punctul de vedere al vegetației naturale și al condițiilor pedoclimatice.

În 1954, Comitetul Central al Partidului Comunist Român și Consiliul de Miniștri au emis *Hotărârea nr. 2315/1954 cu privire la îmbunătățirea aprovizionării cu material lemnos a țăranimii muncitoare*. Potrivit acestei reglementări, trupuri de pădure cu suprafețe de până la 20 ha și trupuri de pădure de până la 50 ha depărtate de masivele forestiere au fost transferate în administrația comitetelor executive ale consiliilor comunale. În 1972 s-a emis chiar o lege¹³ menită a îmbunătăți modul de gospodărire a acestor păduri, care acopereau 30.000 ha, întrucât suprafața lor efectivă se redusese cu 10%, iar suprafața parcursă cu lucrări de împădurire reprezenta doar 30% din necesar. Abia în 1986 aceste păduri au intrat în administrarea directă a ocoalelor silvice, subordonate, la rândul lor, inspectoratelor silvice județene¹⁴.

¹³ Legea nr. 4 din 1972 privind gospodărirea pădurilor aflate în administrarea directă a comunelor.

¹⁴ Decretul nr. 328/1986 privind transmiterea unor păduri și terenuri forestiere și a unor plantații și perdele forestiere în administrarea directă a unităților silvice.

Amenajarea unitară a pădurilor a creat posibilitatea dezvoltării în plan regional a unei puternice industrii de prelucrare a lemnului, deoarece planurile de recoltare, partea cea mai importantă a amenajamentelor silvice, erau foarte detaliate, mergând până la estimarea volumelor recoltabile în următorul deceniu din fiecare sortiment industrial.

LEGISLAȚIA ȘI CADRUL INSTITUȚIONAL

Prima reglementare silvică importantă a noii perioade istorice este *Legea pentru apărarea patrimoniului forestier (Legea nr. 204/1947)*, în a cărei expunere de motive se făcea referire al un milion de hectare de păduri degradate, adică (păduri incomplet regenerate, cu arbori deformați, debilitați fiziologic din diverse cauze, sub care solul era înțelenit și impropriu regenerării pe cale naturală. Cele mai multe păduri din această categorie erau particulare, fiind consecința fragmentării prin moșteniri și vânzări succesive a pădurilor, uneori fără acte, care a caracterizat anii ce au urmat celui de-al Doilea Război Mondial. Principalele prevederi ale *Legii nr. 204* erau următoarele: extinderea regimului silvic asupra tuturor pădurilor, mai clara definire a pădurii, stoparea proceselor de fărâmițare a pădurilor și a tăierilor neregulate, precum și amenajarea unitară a întregului fond forestier în decurs de patru ani. În baza acestei legi, au fost adoptate primele *Îndrumări tehnice pentru organizarea teritoriului forestier*, esențiale pentru demararea procesului de amenajare a pădurilor într-o manieră unitară. Potrivit legii, până la definitivarea amenajamentelor, exploatarea pădurilor se putea face doar în baza unor studii sumare, ca și în perioada precedentă.

Așa cum s-a arătat mai sus, etatizarea pădurilor a urmat după adoptarea Constituției în aprilie 1948, al cărei articol 6 prevedea că: „*bogățiile de orice natură ale subsolului, zăcămintele miniere, **pădurile**, apele, izvoarele de energie naturală, [...] aparțin statului, ca bunuri comune ale poporului*”.

Perioada economiei de comandă s-a caracterizat printr-o mare instabilitate instituțională. Astfel, în anul 1950, odată cu reorganizarea administrativă, s-a creat Ministerul Silviculturii și Industriei Lemnului, care avea în subordine câte o direcție silvică în fiecare regiune administrativă; numărul ocoalelor silvice s-a redus la 330, iar unitățile de exploatare și industrializare aparțineau aceleiași structuri organizatorice. După doar un an, această structură administrativă s-a transformat în Ministerul Gospodăriei Silvice, sectorul de industrializare a lemnului trecând din nou în subordonarea Ministerului Industriilor; în 1952, cele 28 de direcții silvice au fost comasate în 18 subunități.

În 1953 a apărut Ministerul Agriculturii și Silviculturii, care a rezistat până în 1956, când s-a reînființat Ministerul Silviculturii, de data aceasta cu atribuții integrate de cultură și exploatare a pădurilor. În anul următor, 1957, s-a revenit la un minister comun al silviculturii și agriculturii, urmând ca în 1959 să apară

Ministerul Economiei Forestiere, care integra toate activitățile de cultură, exploatare și industrializare a lemnului.

Această structură s-a menținut până în 1969, când problemele sectorului forestier au trecut în atribuțiile Consiliului Superior al Agriculturii. Doi ani mai târziu a apărut o nouă structură, mult mai integrată, și anume Ministerul Agriculturii, Industriei Alimentare, Silviculturii și Apelor. Din păcate, nici acest minister integrator nu a rezistat, iar în 1972 a apărut Ministerul Economiei Forestiere și Materialelor de Construcții, care a coordonat activitățile de cultură, exploatare și industrializare a lemnului până în 1982, când a reapărut Ministerul Silviculturii, activitățile de exploatare fiind coordonate de aceeași Centrală a Exploatării Lemnului din subordinea Ministerului Materialelor de Construcții.

În 1962, Marea Adunare Națională a adoptat un nou Cod silvic¹⁵ al cărui principal merit pare să fi fost simplitatea: 46 de articole grupate în șapte capitole făceau referire la îndrumări tehnice care urmau a fi promovate prin ordine de ministru. Acest cod silvic, deși stipula explicit obligativitatea amenajării pădurilor (implicit, și stabilirea posibilității anuale), prevedea ca volumul ce urma a fi recoltat în fiecare an să fie stabilit prin lege, ceea ce a deschis posibilitatea supraexploatării pădurilor.

În același an, după parcurgerea unui ciclu complet de reamenajare a pădurilor, distribuția acestora în raport cu funcțiile de protecție și producție era următoarea: 3,4% păduri de protecție a apelor, 7,5% păduri de protecție a solurilor, cu rol antierozional, 0,8% păduri contra factorilor climatici dăunători, 2,2% păduri de interes social (pentru recreere), 1,3% păduri monumente ale naturii și rezervații, 84,8% păduri cu funcții de producție și protecție (Ivănescu, 1972).

Deoarece Codul silvic nu securiza suficient de bine folosința forestieră, iar industria lemnului avea nevoie de cât mai mult lemn de lucru – pe care îl puteau oferi preponderent pădurile de rășinoase –, în anul 1976, Marea Adunare Națională a adoptat Legea nr. 2 privind Programul național pentru conservarea și dezvoltarea fondului forestier în perioada 1976–2010. Prin acest program s-au recunoscut în mod indirect efectele distructive ale tratamentului tăierilor rase, urmate de împăduriri, deoarece programul prevede suprafețe maxime de 10 ha pentru aplicarea acestor tăieri, iar până în 1985, aceste limitări să ajungă la 3 ha pentru pădurile cu rol de protecție și la 5 ha în pădurile de producție.

Momentul de ruptură cu trecutul, prin încercarea de a se veni la o silvicultură adaptată condițiilor de mediu și cerințelor ecologice ale principalelor specii de arbori (revenirea silviculturii la tipurile de pădure natural fundamentale), precum și reducerea presiunii economice asupra pădurilor, a fost cel al adoptării *Legii nr. 2/1987 privind conservarea, protejarea și dezvoltarea pădurilor, exploatarea lor rațională și menținerea echilibrului ecologic*. Potrivit unui articol publicat în *Revista pădurilor*, ca efect al acestei legi, suprafața scoaterilor temporare și definitive din fondul forestier s-a redus simțitor. De exemplu, în 1987, suprafața cumulată a scoaterilor din fondul forestier a fost cu 41% mai mică decât suprafața

¹⁵ *Legea nr. 3 din 28 decembrie 1962 privind Codul silvic.*

defrișărilor aplicate în cincinalul 1976–1980 și cu 53% mai mică decât suprafața defrișărilor din cincinalul 1981–1985 (Tarhon, 1988).

INFRASTRUCTURA FORESTIERĂ

În funcție de tratamentele silviculturale, de tehnologiile de exploatare a lemnului, de substratul litologic, de condițiile de sol și, nu în ultimul rând, de configurația terenului, se poate estima o densitate optimă a rețelei de transport care, la nivelul anilor 1980, pentru țara noastră ar fi fost de 12 m/ha (Bereziuc, Oprea și Olteanu, 1987). Densitatea rețelelor de transport a crescut cel mai mult în Vrancea, Argeș, Brașov, Cluj, Maramureș, Hunedoara și Prahova. La nivel național, densitatea a crescut în 1968 la 6,4 m/ha, după care efortul investițional în acest domeniu s-a redus la minimum (Ivănescu, 1972, p. 195).

La o asemenea densitate, *costul cumulat* al aducerii arborilor doborâți din pădure la drumul auto și al transportării acestora pe drum până la poarta fabricii este minim. Fără o rețea densă de drumuri forestiere nu se pot aplica cu succes tratamente bazate pe regenerare naturală, incendiile de pădure se propagă mai repede, iar eroziunea solului este mai mare, deoarece lemnul este transportat în pădure prin semitârâre pe distanțe mai lungi.

Tehnologiile de exploatare cele mai prietenoase cu mediul presupun utilizarea funicularelor pasagere care, pentru a fi eficiente, au nevoie, de asemenea, de drumuri forestiere. În Elveția, Franța, Austria și Germania, țări cu o silvicultură avansată și multifuncțională, densitatea rețelei de transport este mai mare de 20 m/ha.

Deoarece cea mai mare parte a drumurilor au fost proiectate de-a lungul văilor, utilizarea lor a fost deseori întreruptă de viiturile ce distrugau periodic podețele care traversau văile principale. Coroborat cu tehnologia de exploatare a arborilor întregi cu coroană¹⁶, această rețea de transport a contribuit semnificativ la accelerarea multor procese erozionale, al căror control a necesitat investiții mari în lucrările de corectare a torenților și de ameliorare a terenurilor degradate. Astfel, în perioada 1948–1979, s-au constituit 1.500 de perimetre de ameliorare și s-au împădurit peste 100.000 ha de terenuri degradate. Din păcate, din acea perioadă nu există o evidență unitară a lucrărilor de corectare a torenților nici la nivelul Regiei Naționale a Pădurilor și nici la cel al autorității centrale.

CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ

Institutul de Cercetări și Experimentație Forestieră a fost reorganizat în 1947, în baza *Legii nr. 173*, iar în 1950, divizat în *Institutul de Cercetări Silvice* (ICES) și *Institutul de Cercetări pentru Industrializarea Lemnului* (ICIL). În 1953

¹⁶ Această tehnologie, foarte eficientă din punct de vedere economic, a fost interzisă după 1986.

s-a înființat al treilea institut de cercetări, destinat proiectării tehnologice în materie de exploatare a masei lemnoase. Cele trei institute s-au comasat în 1960 într-un singur institut național. Nouă ani mai târziu, activitatea de cercetare s-a separat din nou, împreună cu cea de proiectare, apărând astfel *Institutul de Cercetări, Studii și Proiectări Silvice* (ICSPS). Activitatea de cercetare și dezvoltare tehnologică în domeniul exploatărilor forestiere și prelucrării lemnului s-a reorganizat într-un institut separat, respectiv Institutul de Cercetări și Proiectări pentru Industria Lemnului, creat în 1970. După 1990, acesta a devenit Institutul Național al Lemnului, iar la 1 august 2014 a fost declarat falimentar.

Principalele rezultate ale cercetării desfășurate de Institutul de Cercetări și Amenajări Silvice au constat în: 1) definitivarea tipologiei forestiere, fără de care nu ar fi fost posibilă amenajarea unitară a pădurilor, 2) elaborarea primelor două generații de tabele de producție pentru principalele specii forestiere (Popescu-Zeletin, 1957; Giurgiu *et al.*, 1972), 3) elaborarea tehnologiilor de combatere a dăunătorilor forestieri, 4) fundamentarea pe baze ecologice a tratamentelor silviculturale (Vlad *et al.*, 1997; Târziu și Nicolescu, 2012).

Reminiscente ale fostului Program național de creștere a productivității pădurilor prin extinderea rășinoaselor în afara arealului adoptat în 1975 au rămas în câteva formule de împădurire propuse prin normativele tehnice, care au păstrat în continuare specii precum molidul și pinul.

6.4. PERIOADA 1990–2018

CARACTERIZARE GENERALĂ A PERIOADEI

După 1990, politica forestieră a fost marcată de retrocedarea terenurilor confiscate de stat în 1948. Spre deosebire de toate celelalte țări din fostul lagăr socialist în care retrocedarea s-a făcut doar în baza dovezilor aduse în instanță, România a optat pentru trei legi ale retrocedării, aplicate consecutiv, la intervale lungi de timp (Sarvašová *et al.*, 2015). Procesul, a început în 1991, cu acordarea unui hectar de pădure pentru fiecare solicitare¹⁷, și a fost reluat în 2000, când, potrivit legii, persoanelor fizice li s-au acordat, tot la solicitare, până la 10 hectare, iar formelor asociative, unităților de cult și unităților teritorial-administrative li s-au restituit integral proprietățile, în măsura în care reprezentanții acestora au avut documente care să ateste dreptul de proprietate la 1 ianuarie 1948. În sfârșit, la finele anului 2004, Parlamentul României a adoptat *Legea nr. 247/2004*, potrivit căreia s-a aplicat principiul *restitutio in integrum*.

¹⁷ Conform legii, autorul titlului de proprietate sau urmașii acestuia aveau dreptul să depună cererea de restituire.

Această lungă perioadă de transfer al drepturilor de proprietate de la stat către persoanele fizice și juridice a facilitat proliferarea tăierilor ilegale, în primul rând, prin deresponsabilizarea *comisiilor locale de punere în posesie*. Potrivit *Legii nr. 18/1991*, aceste comisii înregistrau cererile de punere în posesie, coroborau documentele doveditoare și înaintau dosarele mai departe, către comisiile județene, care aveau rol decizional. După aprobarea cererilor de retrocedare, *Regia Națională a Pădurilor* (RNP) transfera pădurile care făceau obiectul retrocedării către comisiile locale, care emiteau titlurile de proprietate. Potrivit aceleiași legi, retrocedarea pădurilor solicitate de persoane fizice pe vechile amplasamente era *preferabilă*, nu explicit obligatorie.

Sperând că procesul retrocedării nu va continua, conducerile multor ocoale silvice au comasat suprafețele care urmau a fi retrocedate în trupuri compacte de pădure, pentru a avea un control mai bun al circulației masei lemnoase. Așa că cererile de retrocedare pe vechile amplasamente ale următorilor solicitanți nu au mai fost respectate, deoarece terenurile respective fuseseră deja retrocedate. S-a ajuns astfel la situația descrisă în Raportul din 2012 al Curții de Conturi, potrivit căruia solicitările de fond forestier formulate de către persoanele fizice depășeau cu 390.000 ha suprafața deținută în 1948 de aceleași persoane fizice. Adăugând și formele asociative, depășirea se ridica la 575.000 ha (CCR, 2013).

Acest mecanism de retrocedare a funcționat până la adoptarea *Legii nr. 247/2004*, după care transferul terenurilor s-a făcut direct către Inspectoratele Teritoriale de Regim Silvic și Vânătoare (IRSV), care emiteau și titlurile de proprietate. Implicarea directă a autorității publice care răspunde de silvicultură în procesul de retrocedare a fost mai mult decât oportună, deoarece cele mai multe tăieri ilegale în perioada 1991–2004 s-au făcut pe terenurile aflate temporar în custodia comisiilor locale de punere în posesie (*Legea nr. 18/1991* nu preciza în paza cui sunt pădurile, odată ce au fost transferate de la Romsilva la comisiile locale).

Una dintre deficiențele majore ale acestei perioade a fost lipsa unor valori de referință în ceea ce privește mărimea fondului de producție. Sistemul de amenajare a pădurilor a ținut o evidență strictă a schimbărilor de suprafață, dar nu a putut ține o evidență a volumului arborilor rămași în pădure și nici a volumului recoltat, legal sau ilegal. Retrocedarea pădurilor s-a derulat greu, din cauza sistemului legislativ și a lipsei cărților funciare. Conform Raportului privind starea pădurilor, publicat de Ministerul Apelor și Pădurilor în 2015, suprafața nepusă încă în posesie se ridica la 138.677 ha, deși în 2013 a apărut un act normativ¹⁸ privind accelerarea procesului de retrocedare a proprietăților confiscate abuziv în perioada comunistă.

În 2008, prin proiectul de dezvoltare forestieră derulat de Banca Mondială și Guvernul României, s-au alocat 40.000 USD pentru implementarea unui sistem de urmărire a masei lemnoase (SUMAL) care să faciliteze, prin balanța masei lemnoase ținute la nivel de firmă de exploatare, identificarea tăierilor ilegale.

¹⁸ *Legea nr. 165/2013* privind măsurile pentru finalizarea procesului de restituire, în natură sau prin echivalent, a imobilelor preluate în mod abuziv în perioada regimului comunist în România.

În ceea ce privește pășunatul în pădure, în condițiile în care jumătate din fondul forestier este *de facto* în proprietate privată, interzicerea pășunatului în pădurile publice nu ar mai trebui pusă în discuție. Pășunatul are efecte negative asupra capacității pădurilor de a se regenera pe cale naturală, iar schimbările climatice cresc riscul accelerării proceselor erozionale, pe fondul tasării solului, ca urmare a pășunatului în pădure; așadar, cel puțin pentru pădurile publice, pășunatul trebuie interzis definitiv și irevocabil (Stoiculescu, 2016).

SITUAȚIA FONDULUI FORESTIER

În ciuda progresului tehnologic în materie de cadastru, incertitudinea care a planat asupra suprafeței efective a pădurilor imediat după Marea Unire s-a prelungit și în perioada actuală, dacă e să comparăm valorile raportate de Institutul Național de Statistică, asumate și de autoritățile publice competente¹⁹.

Comparativ cu discrepanțele semnalate de Vasile Sabău în anii 1930, după 1990, diferențele apărute în statisticile oficiale au fost mai mici, de ordinul miilor de hectare. Astfel, conform acestor statistici, în 1990, fondul forestier acoperea 6.371 mii ha, iar în 1996, cu doar patru mii de hectare mai puțin (6.367 mii ha), care puteau fi puse pe seama retrocedărilor, neavând o suprafață de referință validată de cadastrul general. În realitate, cele 350.000 ha de pădure puse în posesie prin *Legea nr. 18/1991* au dispărut complet, deși terenurile au rămas în fond forestier, neexistând niciun document oficial care să ateste schimbarea de folosință. În 2004, suprafața forestieră a crescut cu 24 mii ha (prin includerea pășunilor împădurite natural, ca urmare a reducerii efectivelor de ovine și bovine), dar cea mai spectaculoasă creștere a fost în 2008, când 93 mii ha au intrat în fondul forestier ca urmare a adoptării criteriilor europene de definire a pădurii.

Fondul forestier național ocupa, la sfârșitul anului 2016, o suprafață²⁰ de 6.559 mii ha, care reprezenta 27,5% din suprafața țării. Suprafața fondului forestier la 31 decembrie 2016 comparativ cu aceeași dată a anului 2012 a crescut cu 30.000 ha, datorată în principal modificării metodologiei de calcul a suprafețelor împădurite, cum ar fi includerea unor reamenajări de pășuni împădurite și introducerea în fondul forestier a terenurilor degradate, conform *Legii nr. 133/2015* pentru modificarea și completarea *Legii nr. 46/2008* – Codul silvic.

Tabelul 6.4 arată distribuția pădurilor pe forme de proprietate la finele anului 2015.

Curtea de Conturi estima²¹ că, în anul 2012, *circa 561.168,84 ha de terenuri forestiere din proprietatea publică a statului au trecut sau sunt pe cale să treacă*

¹⁹ Instabilitatea instituțională care a caracterizat perioada comunistă a continuat, cele mai lungi perioade de stabilitate instituțională fiind de maximum zece ani.

²⁰ Sursa: *Statistica activităților din silvicultură în anul 2016*, INS, 2017.

²¹ Curtea de Conturi a României (2013), *Sinteza Raportului de audit privind situația patrimonială a fondului forestier din România, în perioada 1990–2012*.

abuziv în proprietate privată. Raportul Curții de Conturi documentează numeroase exemple de trecere frauduloasă a fondului forestier din patrimoniul național sau local în posesia unor întreprinzători privați, urmată apoi de defrișare.

Tabelul 6.4

Situația retrocedării pădurilor în anul 2015 (ha)

Forma de proprietate	Suprafața validată	Suprafața pusă în posesie
Persoane fizice	1.402.338	1.299.147
Unități administrativ-teritoriale	946.991	933.953
Unități de învățământ	7.511	7.325
Unități de cult	129.146	123.719
Forme asociative de proprietate	788.694	768.176
Academia Română	16.887	16.412
Fundația Elias	2.989	2.006
Total păduri private	3.294.902	3.150.512
Păduri publice	3.145.793	
Total păduri	6.440.695	

Sursa: Ministerul Apelor și Pădurilor (2015).

LEGISLAȚIA ȘI CADRUL INSTITUȚIONAL

În 1996 a fost adoptat un nou Cod silvic (*Legea nr. 26/1996*), care l-a înlocuit pe cel emis în 1962. În anul 2008 a fost adoptat un alt Cod silvic (*Legea nr. 46/2008*), în baza unui proiect ce ajunsese în Parlament în anul aderării la Uniunea Europeană (2007), dar care fusese redactat în 2005. Una dintre cele mai importante prevederi ale acestui nou cod condiționează orice exploatare de masă lemnoasă de existența unui amenajament silvic, elaborat în baza unei proceduri unitare, indiferent de suprafața proprietății forestiere, renunțându-se astfel, oficial, la așa-zisele studii sumare de amenajare introduse în 1998²².

O nouă lege, *Legea nr. 133/2015*, a fost adoptată, pe fondul numeroaselor acuze privind tăierile ilegale, și a amendat unele dintre prevederile absurde sau cel puțin discutabile ale *Legii nr. 46/2008*. S-a renunțat la obligativitatea întocmirii unui amenajament silvic pentru proprietățile mai mici de 10 ha (Tudoran, 2016), dacă proprietarul are un contract de administrare cu un ocol silvic pe o perioadă de cel puțin zece ani și se obligă să nu recolteze mai mult de cinci metri cubi pe an și hectar.

Doi ani mai târziu, Codul silvic a fost din nou amendat, prin *Legea nr. 175/2017*, care a venit cu trei reglementări noi ce trebuiau să conducă la noi norme tehnice, aprobate prin ordin de ministru, și două regulamente de valorificare pentru masa lemnoasă, respectiv produsele forestiere nelemnoase.

²² Ordonanța de urgență nr. 96/1998 privind reglementarea regimului silvic și administrarea fondului forestier național.

Soluționarea crizei lemnului de foc, care s-a resimțit imediat ce controlul tăierilor ilegale a devenit eficient²³, a fost transmisă autorităților publice locale, care, împreună cu ocoalele silvice, trebuie să întocmească liste cu solicitări, astfel încât componenta de protecție socială a comunităților din mediul rural să fie asigurată și prin politica forestieră.

În anii ce au precedat aderarea la Uniunea Europeană, autoritatea publică de mediu a creat cadrul legal pentru crearea și funcționarea rețelei Natura 2000, care a fost asimilată ariilor protejate. Lăsând la o parte faptul că rețeaua Natura 2000 a fost creată fără nicio consultare publică a factorilor interesați (cei mai importanți fiind proprietarii de terenuri), faptul că aceste situri au fost asimilate ariilor protejate a creat confuzie până la aprobarea planurilor de management. Practic, între 2005 și 2016, anul în care a fost aprobată marea majoritate a planurilor de management ale ariilor de protecție faunistică (SPA), respectiv ale ariilor de protecție comunitară (SCI), pădurile din siturile Natura 2000 au avut regim de arii protejate, interzicându-se orice activitate economică²⁴.

INFRASTRUCTURA FORESTIERĂ

Regia Națională a Pădurilor a fost înființată în 1990²⁵ și a preluat vechea organizare a fostului Minister al Silviculturii care fusese creat în 1982. În 1994, drumurile forestiere au fost preluate de către RNP de la fostele regii regionale de exploatare a lemnului, rămase după Centrala Exploatarei Lemnului, instituție ce a coordonat activitățile de exploatare în perioada anterioară anului 1990.

Extinderea rețelei de drumuri forestiere a fost amânată *sine die*, principalul motiv fiind instabilitatea instituțională ce a apărut după declanșarea procesului de retrocedare a pădurilor. Abia după 2006, odată cu demararea unui amplu proiect de adaptare a gestionării pădurilor la noile condiții socio-economice, finanțat de Banca Mondială și Guvernul României, s-au construit aproximativ 80 de km de noi drumuri forestiere și s-au reparat alte 500 de km.

Blocajul actual în ceea ce privește accesibilizarea pădurilor are și alte cauze, nu doar lipsa banilor. Astfel, starea deplorabilă în care se află actualele drumuri forestiere axiale, proiectate și construite de-a lungul văilor, pe care ar trebui transportate utilajele necesare prelungirii drumurilor secundare ce se ramifică din drumurile axiale, face imposibilă extinderea rețelei de transport fără *repararea* și *modernizarea* drumurilor deja existente. Deoarece retrocedarea terenurilor forestiere

²³ Mulțumită unei aplicații informatice online ce permit oricui să verifice legalitatea unui transport de lemn.

²⁴ Cel puțin teoretic. Situațiile au fost rezolvate punctual, fie prin încadrarea pădurilor în al doilea tip funcțional, ce permite doar așa-zisele lucrări de conservare, fie prin punerea în valoare a produselor accidentale.

²⁵ În baza Legii nr. 15/1990 privind înființarea și funcționarea societăților comerciale.

nu a fost urmată și de transferul drumurilor forestiere ca mijloace fixe către noii proprietari ai terenurilor, nici RNP nu poate moderniza drumurile respective, întrucât acestea nu se mai află pe terenul statului, și nici proprietarii, deoarece respectivul mijloc fix nu le aparține. Abia în ultimii ani s-au inițiat mai multe hotărâri de guvern pentru a transfera aceste mijloace fixe din domeniul public al statului în proprietatea autorităților locale. Procesul este totuși lent, întrucât numai autoritățile locale pot iniția astfel de acte normative.

După promulgarea *Legii nr. 1/2000*, o foarte lungă perioadă de timp, singurul document care a reglementat gospodărirea unitară a pădurilor a fost *OUG nr. 96/1998*, potrivit căreia au fost înființate *Inspectorate Teritoriale de Regim Silvic și Cinegetic*²⁶, considerate organisme care reprezintă în teritoriu autoritatea publică cu atribuții în silvicultură. Din păcate, acestea au fost reorganizate de câteva ori, până când s-a ajuns la actuala arondare geografică, datând din 2005.

CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ

Înainte de 1990, pădurile și industria lemnului aparțineau statului, iar actualizarea amenajamentelor silvice se făcea cu regularitate de aceeași entitate, folosind aceeași metodologie de culegere a datelor de teren, aceleași proceduri de verificare și aceleași aplicații informatice. De asemenea, evaluarea lemnului exploatabil se făcea prin aceleași procedee statistice. În asemenea condiții, inventarul forestier se putea limita la însumarea datelor din amenajamentele silvice respective și scăderea cantităților recoltate în intervalul de timp trecut de la ultimul inventar. Așa s-a procedat în anii 1965, 1973, 1980 și 1984, când s-au publicat inventarele forestiere naționale.

În condițiile în care pădurile aparțin mai multor proprietari, iar actualizarea amenajamentelor a fost mult întârziată chiar de procesul de retrocedare, un inventar forestier bazat pe amenajamente silvice nu mai putea fi luat în discuție.

Numeroasele discuții pe marginea tăierilor ilegale, precum și nevoia de evaluare a cantității de CO₂ stocat în vegetația forestieră, în baza unei metodologii unitare, au dus la înființarea în 2006 a *Inventarului Forestier Național* (IFN), ca structură instituțională distinctă, capabilă să ofere date mai credibile despre mărimea fondului de producție *la nivel național*. Această structură, care este o subunitate a Institutului Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Silvicultură „Marin Drăcea”, utilizează o rețea regulată de suprafețe de probă, iar datele sunt culese pe baza unui eșantionaj randomizat, dublu stratificat. IFN pe bază statistică a devenit un standard în țările Uniunii Europene, chiar dacă metodologiile diferă de la un stat la altul.

În toate țările europene, după primul ciclu de măsurători, în IFN au apărut diferențe între volumele estimate prin cele două procedee, inventarul statistic dând peste tot impresia că *supraestimează* volumele și, implicit, creșterile de masă

²⁶ De-a lungul timpului, aceste instituții s-au numit Inspectorate de Regim Silvic și Cinegetic, Inspectorate de Regim Silvic și Vânătoare, iar din 2016 se numesc Gărzi Forestiere.

lemnnoasă. În realitate, și creșterile, și tăierile ilegale sunt estimate cu ajutorul aceleiași metodologii, iar rezultatele sunt credibile doar la nivel de țară, nu la nivel punctual, de plot, suprafață de probă sau chiar regiune.

Pe lângă imparțialitatea evaluărilor, un alt avantaj al IFN statistic este acela că permite o mai corectă estimare a volumelor recoltate ilegal pe parcursul unui ciclu complet de măsurători (cinci ani), întrucât se estimează volumul total dispărut din pădure²⁷, indiferent dacă acesta a fost recoltat legal sau ilegal. Operatorii de teren doar constată dispariția arborilor din piețele de probă, fără a ști dacă aceștia au fost sau nu marcați înaintea exploatării.

6.5. CONCLUZII

Gestionarea responsabilă a pădurilor presupune, în primul rând, respectarea unui anumit raport între creștere și recoltă. Ce condiționează acest raport este o altă întrebare, al cărei răspuns îl dă sistemul de amenajare, care se sprijină pe un puternic aparat statistic, ce a început să se dezvolte încă din secolul al XVIII-lea. Dacă recolta poate fi cuantificată precis, estimarea statistică a creșterii totale a pădurilor a fost și a rămas una dintre cele mai importante provocări ale cercetărilor fundamentale și aplicative în silvicultură.

Perioada 1918–1947 este marcată de reglementarea unitară a regimului silvic în toate cele patru provincii istorice, prin generalizarea prevederilor Codului silvic adoptat în Vechiul Regat în 1910. Casa Autonomă a Pădurilor Statului a asigurat o bună gestionare a pădurilor publice, în timp ce Direcția Regimului Forestier supraveghea respectarea regimului silvic în proprietățile private.

Pășunatul în pădure a fost puternic restricționat, pentru a permite regenerarea speciilor forestiere valoroase. Un alt aspect pozitiv al acestei perioade este adoptarea, în 1935, a legii pădurilor de protecție, care a însemnat, de fapt, implementarea, pentru prima oară, a unui sistem de zonare funcțională a pădurilor, îmbunătățit ulterior.

Totuși, în urma aplicării reformei agrare din 1921, exploatarea nesustenabilă a pădurilor a fost mult facilitată de așa-zisele studii sumare de amenajare, care au înlocuit amenajamentele clasice ce urmăreau asigurarea continuității producției de lemn. Deși s-au făcut progrese notabile în conservarea naturii și gestionarea multifuncțională a pădurilor, între cele două războaie nu s-a acordat atenția cuvenită regenerării și refacerii pădurilor, prioritară fiind valorificarea economică a acestora.

A doua perioadă – 1947–1989 – a fost caracterizată de o *profundă instabilitate instituțională*²⁸; în pofida acesteia, pădurile au fost gestionate într-o manieră mai

²⁷ Un articol științific apărut în Germania (Jochem *et al.*, 2015) semnală diferențe de ordinul zecilor de milioane de metri cubi între volumele totale dispărute din pădure și volumul exploatat oficial.

²⁸ În perioada 1947–1989, autoritatea publică responsabilă de silvicultură a trecut prin 11 reorganizări.

responsabilă decât în perioada precedentă, datorită faptului că au fost *amenajate unitar, în baza unor instrucțiuni și normative tehnice care au fost actualizate*, în funcție de rezultatele cercetării științifice aplicative, în 1949, 1951, 1953, 1959, 1960, 1980 și 1986 (Milescu, 1997).

De asemenea, în această perioadă s-au realizat primele tabele de producție specifice condițiilor din România, tabele fără de care este imposibilă planificarea amenajistică pe termen mediu și lung. Totuși, progrese semnificative în ceea ce privește gestionarea sustenabilă a pădurilor s-au înregistrat abia după 1982, când s-a reînființat Ministerul Silviculturii, dar mai ales după 1987, când a fost legiferat un nou set de norme tehnice, aplicate și astăzi.

În scopul intensificării exploatării la maximum a pădurilor, lemnul fiind una dintre principalele mărfuri de export ale României, în perioada 1944–1968 s-au construit peste 17.000 km de căi de acces²⁹, din care 90% au fost drumuri forestiere, restul de 10% reprezentând căi ferate și funiculare (Dincă, 1970). Ritmul cel mai intens al acestor investiții s-a înregistrat în perioada 1960–1965, când s-au construit 7.880 km de drumuri forestiere (Ivănescu, 1972).

Cercetarea științifică a progresat în special datorită *gestionării unitare a pădurilor și unei resurse umane excepționale*. De asemenea, **sistemul de zonare funcțională a pădurilor, conceput în deceniul patru și implementat în practica amenajistică în deceniul șase, a fost actualizat periodic**, în sensul promovării cu prioritate a tratamentelor bazate pe regenerare naturală.

Din dorința – perfect justificată din punctul de vedere al industriei lemnului – de a crește productivitatea pădurilor, în 1976 s-a adoptat un program național de extindere a speciilor repede crescătoare în detrimentul speciilor autohtone, program care a eșuat lamentabil după primul deceniu, finalizat cu mari suprafețe de plantații de molid instalat în afara arealului natural. Instalarea acestor culturi și întreținerea lor a însemnat un efort economic care s-a dovedit inutil în cele din urmă.

Un alt aspect negativ al modului în care a fost concepută politica forestieră a fost modul în care s-au stabilit recoltele anuale de lemn. Deși amenajamentele silvice au fost actualizate la timp, iar posibilitatea pădurii a fost astfel calculată încât continuitatea recoltelor să poată fi asigurată pe perioade lungi de timp, *posibilitatea pădurilor a fost deliberat depășită în fiecare an, prin decizii politice.*

După 1990, paradigma gestionării sustenabile a pădurilor a fost puternic influențată de politicile UE în ceea ce privește conservarea biodiversității.

Datorită unui proces foarte lung de clarificare a drepturilor de proprietate, tăierile ilegale sau la marginea legalității au proliferat și au condus la o creștere nesustenabilă a capacității de procesare primară a lemnului.

Deși planificarea și organizarea procesului de recoltare a lemnului a continuat pe aceleași baze metodologice, ultima perioadă a fost marcată de numeroase momente de discontinuitate, datorate schimbărilor de ordin legislativ și instituțional. De

²⁹ Silvicultorii folosesc sintagma „instalații de transport” ca termen generic, deși în prezent marea majoritate a acestora sunt drumuri forestiere.

asemenea, corelarea legislației silvice cu legislația fiscală și cea de protecție a mediului nu s-a realizat încă, ceea ce ridică o serie de blocaje chiar în ceea ce privește aprobarea amenajamentelor silvice.

Ca urmare a retrocedării pădurilor, nu doar că s-a fragmentat infrastructura de transport, dar s-au creat situații de blocaj al oricărei noi investiții și chiar al lucrărilor de întreținere a drumurilor existente.

Datorită aplicațiilor informatice de urmărire a trasabilității masei lemnoase (de la pădure la beneficiarul final), tăierile ilegale nu vor mai avea amploarea din trecut, mai ales dacă lemnul va fi vândut din depozite specializate, localizate în pădure sau în imediata apropiere a acesteia.

Accesibilizarea pădurilor prin noi drumuri forestiere și repararea celor existente rămâne în continuare un important deziderat, întrucât, fără o rețea mai densă de transport tehnologic, nu vor putea fi aplicate corect nici tratamentele silviculturale bazate pe regenerare naturală și nici măsurile de stingere a incendiilor de pădure sau de protecție a acestora contra dăunătorilor.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (2000), *Cel mai vechiu cod silvic românesc: Orândueala de pădure pentru Bucovina dată de împăratul Iosif al II-lea în 1786*, Bucovina forestieră, nr. 8 (2), p. 61–73.
2. Antonescu Petre (1920), *Pădurile din România Mare*, Revista pădurilor, an XXXII, iulie–septembrie, p. 185–213.
3. Băncilă Andi Mihail (2016), *Sovromurile, formă economică de „sprijin reciproc”, ascensiune și decădere*, Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, nr. 3 (1), p. 9–15.
4. Bereziuc Rostislav, Oprea Virgil, Olteanu Nicolae (1987), *Rețele de drumuri forestiere*, Editura Ceres, București.
5. Constantinescu Nicolae (1939), *Regenerarea pădurilor exploatate în regie*, Viața forestieră, an VII, nr. 11, p. 403–408.
6. Costea Nicolae (2010), *Protecția juridică și managementul forestier*, Lucrare de disertație susținută la Facultatea de Științe Economice, Juridice și Administrative, Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș.
7. Curtea de Conturi a României (2013), *Sinteza Raportului de audit privind situația patrimonială a fondului forestier din România în perioada 1990–2012*.
8. Demetrescu Ilie (1997), *Pădurea din punct de vedere particular și obștesc*, Bucovina forestieră, nr. 5 (1–2), p. 44–51, Conferință ținută de autor în ziua de 27 august 1944, în cadrul ciclului de conferințe despre pădure, organizat de Institutul de Cercetări și Experimentație Forestieră.
9. Diaconescu Ion P. (1924), *Pășunatul în păduri, o greșeală economică. Vătămările pășunatului în păduri*, Revista pădurilor, an XXXIV, nr. 4, p. 351–359.
10. Dincă Ilie (1970), *Dezvoltarea economiei forestiere a României*, Editura Ceres, București.
11. Georgescu Constantin P. (1924), *Problema exploatării întregului masiv forestier al României*, Comunicările secției silvice în cel de al 4-lea Congres al Asociației Generale a Inginerilor, Revista pădurilor, an XXXVI, nr. 6, p. 477–494.
12. Giurescu Constantin C. (1975), *Istoria pădurii românești*, Editura Ceres, București, p. 127–138.
13. Giurgiu Victor (2012), *Sisteme ecologice și performante pentru exploatarea lemnului*, Revista pădurilor, nr. 4, p. 3–5.
14. Giurgiu Victor, Pătrășcoiu Nicolae (2003), *Cu privire la organizarea teritorială prin amenajament a pădurilor: trecut, prezent și viitor*, în *Silvologie*, vol. IIIA, *Contribuții științifice în dendrometrie, auxologie forestieră și amenajarea pădurilor*, Editura Academiei, București, p. 135–148.

15. Ivănescu Dumitru (1972), *Din istoria silviculturii românești*, Editura Ceres, București.
16. Jivan Iosif (2014), *Composesoratele de pădure (Îndrumător)*, Bucovina forestieră nr. 14 (1), p. 86–102.
17. Jochem Dominik et al. (2015), *Estimation of wood removals and fellings in Germany: a calculation approach based on the amount of used roundwood*, European Journal of Forest Research, No. 134, p. 869–888.
18. Machedon Ion, Enășescu Ștefan, Popa Adrian, Popescu Victor Stelian (1999), *Istorie și actualitate în managementul silvic românesc*, Editura Economică, București.
19. Manole Horia (1924), *Lemnul de foc*, Revista pădurilor, an XXXVI, nr. 7, p. 599–602.
20. Manole Horia (1924), *Spre dezastrul forestier*, Revista pădurilor, an XXXIV, nr. 3, p. 207–209.
21. Milesco Ioan (1997), *Istoria pădurilor – Introducere în silvicultură*, Editura Universității Suceava.
22. Ministerul Apelor și Pădurilor (2015), *Raport privind starea pădurilor României*.
23. Nedici Gheorghe (1938), *Legislația silvică*, în *Enciclopedia României* (redactor Gusti Dimitrie) vol. III, *Economia națională, Cadre și producție*, p. 95–109.
24. Negruțiu Filofteia, Abrudan Ioan Vasile, Smith Ian (1999), *Momente semnificative privind instalarea artificială a pădurilor pe teritoriul României*, Analele Universității Oradea, fascicula Silvicultură, IV, p. 37–46.
25. Nesterov Vadim (1991), *Pădurile Basarabiei: trecut și prezent*, Revista pădurilor, an 106, nr. 2, p. 92–94.
26. Niță Mihai Daniel et al. (2018), *Widespread forest cutting in the aftermath of World War II captured by broad-scale historical Corona spy satellite photography*, Remote Sensing of Environment, Vol. 204, p. 322–332.
27. Popescu Octavian, Marin Gheorghe (2003), *Aspecte privind organizarea lucrărilor de amenajare a pădurilor*, în *Silvologie*, vol. IIIA, *Contribuții științifice în dendrometrie, auxologie forestieră și amenajarea pădurilor*, Editura Academiei, p. 149–155.
28. Popescu-Zeletin Ion (1957), *Tabele dedrometrice*, Editura Agro Silvică de Stat, București.
29. Sabău Vasile (1931), *Statistica pădurilor din România pe anul 1929*, Regia Monitorul Oficial, Imprimeria Națională, București.
30. Sabău Vasile (1936), *De ce nu suntem o țară bogată în păduri?*, Viața forestieră, an IV, nr. 2, p. 57–63.
31. Sarvašová Zuzana et al. (2015), *Forest owners associations in the Central and Eastern European region*, Small-Scale Forestry, Vol. 14, No. 2, p. 217–232.
32. Stamati-Ciurea Constantin (1998), *Carpații, Basarabia și un rezumat istoric asupra cetăților ei*, Răsunete din Basarabia, Cernăuți.
33. Stinghe N. Vintilă (1931), *Anul forestier 1930*, Revista pădurilor, an XLIII, nr. 1, p. 1–9.
34. Stoiculescu Cristian D. (2016), *Cercetările ICAS au fundamentat în premieră mondială suprimarea pășunatului în pădure*, Revista pădurilor, nr. 1–2, p. 66–76.
35. Tarhon Eugen (1988), *Conservarea și protejarea pădurilor pentru menținerea echilibrului ecologic – sarcină prioritară a silviculturii românești*, Revista pădurilor, nr. 1 (103), p. 2–7.
36. Tănăsescu Mihai (1920), *Politica noastră forestieră*, Revista pădurilor, an XXXII, nr. 10–12, p. 329–333.
37. Târziu Dumitru-Romulus, Nicolescu Valeriu-Norocel (2012), *Fundamentarea tipologică ecosistemică a silviculturii*, Revista pădurilor, nr. 6, p. 35–41.
38. Tudoran Marian Gh. (2016), *Implicații în amenajarea pădurilor ale unor prevederi din Codul silvic recent modificat*, Revista pădurilor, nr. 1–2, p. 29–35.
39. Vasiliu Vasile (1940), *Inventarul patrimonial al pădurilor statului*, Viața forestieră, an VIII, p. 149–151.
40. Vasiliu Vasile (1941), *Legiuirile forestiere și cele în legătură cu pădurea*, Revista pădurilor, an 53, nr. 6–7, p. 368–390.
41. Vlad Ioan et al. (1997), *Silvicultura pe baze ecosistemice*, Editura Academiei, București.
42. Vladimirescu I.N. (1940), *Idei noi privitoare la pășunatul în păduri*, Viața forestieră, an VIII, p. 155–156.

7. RESURSELE MINERALE ALE SUBSOLULUI

MARIUS BULEARCĂ, CORNELIA NEAGU,
CRISTIAN SIMA¹

România, cu o suprafață de 238.397 km² (INS, 2017), dispune de o structură geologică complexă, care conține bogate resurse de substanțe minerale utile. Deși ca suprafață nu reprezintă decât 0,16% din cea a uscatului globului terestru, România a participat până în prezent cu cca 1% la producția mondială de substanțe minerale utile, ocupând locul 9 pe plan mondial ca producție/km² și locul 15 ca producție/locuitor (Buliga *et al.*, 2014).

Majoritatea specialiștilor plasează România pe locurile 4–5 în Europa din punctul de vedere al bogăției subsolului (Constantinescu și Anastasiu, 2015). Cu toate acestea, majoritatea zăcămintelor de substanțe minerale utile aflate în subsolul României au dimensiuni mici sau cel mult medii, condiții geominiere și caracteristici mineralogice complexe și parametri de calitate la limita inferioară comparativ cu cea a zăcămintelor similare pe plan mondial.

România deține în prezent peste 150 de resurse minerale, aflate într-o mare diversitate de acumulări, cu grade inegale de cunoaștere din punct de vedere geo-economic și aflate în stadii diferite de explorare și/sau exploatare sau de activitate sistată (Figura 7.1). Astfel, patrimoniul geologic național include: resurse energetice clasice (hidrocarburi – ștei, gaze naturale; cărbune – huiă, lignit, cărbune brun, turbă; minerale radioactive; potențial geotermal și hidroenergetic), resurse metalifere (minerale metalice și minereuri – fier, cupru, plumb, zinc, aur, argint) și resurse nemetalifere (minerale industriale, roci utile și roci ornamentale-decorative) (Iancu, 2003).

Alături de acestea, există și un potențial de resurse mai puțin cunoscute: hidrocarburi non-convenționale (gaze din șisturi argiloase – gaze de șist, metan din straturi de cărbuni, hidrocarburi din mături organice din șelful marin) și alte resurse secundare (Constantinescu și Anastasiu, 2015).

Resursele naturale ale subsolului au jucat un rol deosebit de important încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea în demararea procesului de industrializare a economiei României. După realizarea Marii Uniri din anul 1918,

¹ Contribuția autorilor la realizarea capitolului a fost: Marius Bulearcă – subcapitolele 7.1 și 7.2, Cornelia Neagu – subcapitolul 7.3, Cristian Sima – subcapitolul 7.4.

însemnătatea exploatării și utilizării respectivelor resurse s-a menținut la cote ridicate și a contribuit în proporții diferențiate, în funcție de stadiile de dezvoltare parcurse, dar și de politica macroeconomică promovată, la progresul economic și social al țării noastre.

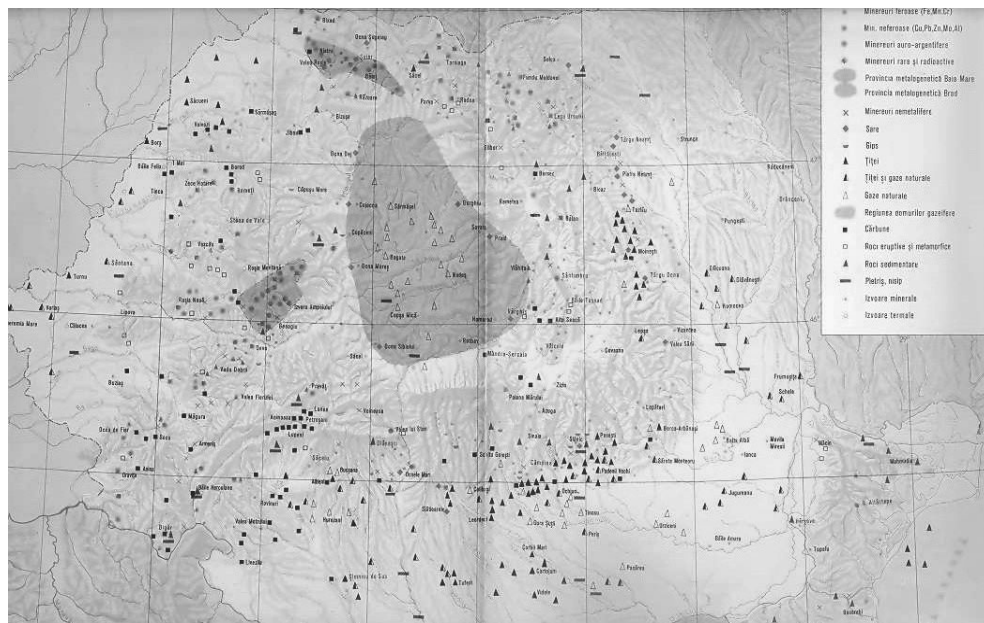

Fig. 7.1. Harta resursebr mineraleale subsolului din România (Iancu, 2003, p. 164).

7.1. RESURSELE DE ȚITEI ȘI DEZVOLTAREA INDUSTRIEI PETROLIERE

Dezvoltarea industriei petrolului s-a desfășurat în mai multe faze, în cursul ultimilor 150 de ani. Afluența capitalurilor străine a contribuit netăgăduit la dezvoltarea acestei subramuri industriale (Constantinescu, 1937, p. 57–59; Savin, 1947, p. 45), rolul acestora fiind pozitiv în perioada de început a industrializării moderne, când dezvoltarea economică a țării impunea valorificarea neîntârziată a resurselor petrolifere, lucru imposibil de realizat doar de capitalul mobilier autohton, insuficient cantitativ și lipsit de spirit întreprinzător.

Crearea unei industrii petroliere competitive reclama importante capitaluri mobiliare, care nu puteau fi procurate decât de peste graniță. Astfel, în scurtă vreme (10–15 ani), capitalurile străine au monopolizat aproape toată industria

petrolului din țară², România resimțind greu și îndelung consecințele acestei situații, cu urmări asupra dezvoltării generale viitoare a țării. În momentul izbucnirii Primului Război Mondial, în industria de petrol din țară existau capitaluri de 11 proveniențe: german, englez, olandez, francez, american, belgian, austro-ungar, italian, suedez și românesc (Constantinescu, 1924, p. 135).

Pe parcursul unui secol de la realizarea Marii Uniri din anul 1918, se disting mai multe faze ale evoluției industriei petroliere, și anume: a) perioada interbelică (1918–1939), b) perioada celui de al Doilea Război Mondial (1939–1945), c) perioada primilor ani postbelici (1946–1947), d) perioada economiei de comandă (1948–1989) și e) perioada tranziției de la economia de comandă și a integrării în Uniunea Europeană (după 1990).

PERIOADA INTERBELICĂ (1918–1948)

Perioada interbelică începea cu un bilanț negativ, cauzat de distrugerile din timpul războiului. Devenise tot mai clar că România nu se putea dispensa pe viitor de aplicarea unui program adecvat în materie de politică petrolieră. Conform statisticilor, din cele 104 societăți petroliere înregistrate în anul 1919, multe nu mai existau decât cu numele, fiind inactive atât în țară, cât și în străinătate (Ivănuș *et al.*, 2008).

Cadrul juridic. În cuprinsul legislației miniere, petrolul a ocupat un rol tot mai important, pe măsura creșterii însemnătății sale în epoca modernă. România a căpătat astfel posibilitatea de a reglementa ulterior (în anul 1924) problema valorificării resurselor de țiței ale statului, resurse sporite considerabil prin naționalizarea subsolului minier în anul 1923, în condiții mai prielnice propriilor interese decât dacă, la Conferința de pace de la Paris, ar fi satisfăcut pretențiile aliaților ei. Legea³ a acordat o importanță deosebită exploatării raționale și valorificării petrolului (principala resursă minerală a țării), fiind denumită *Legea petrolului*. Legea reglementa aspectele tehnice, economice și sociale ale punerii în

² Pe fondul unei acute crize de capital autohton, în anul 1895, prin Legea minelor s-a permis intrarea capitalului străin în România. Ca urmare, apar primele mari societăți petroliere reprezentante ale capitalului unor mari bănci sau trusturi transnaționale germane, franceze, austriece, italiene, belgiene: Steaua Română – 1904; Româno-Americană – 1904; Vega – 1905; Concordia – 1907; Astra Română – 1910. În timp, datorită concurenței, dar și performanțelor pe care le vor obține în domeniul exploatării, prelucrării și comercializării petrolului, se vor detașa Societatea Româno-Americană a lui Standard Oil și Astra Română a lui Royal Dutch Shell. În anul 1914, aceste două trusturi transnaționale erau reprezentate de 104 societăți petroliere (Năstase, 2004).

³ Unele aprecieri asupra legislației miniere din 1924 se întâlnesc în studiile: Mihail S., *Caracterul și urmările legii minelor din 1924*, în *Studii privind istoria economică a României*, I, București, 1960; Buzatu Gheorghe, *Unele aspecte privind lupta pentru petrolul românesc (Legea minelor din 1924)*, passim; idem, *The Place of Oil Problem...*, passim; idem, *România și trusturile petroliere...*, p. 143 și urm.

evidență, explorării, exploatării și valorificării în interes național a resurselor minerale. Redevențele la producția de țiței stabilite prin *Legea minelor* din anul 1924 (art. 186) pentru diferite niveluri ale producției erau: sub 20 t/zi – 11%; de 30 t/zi – 12%; de 40 t/zi – 14%; de 50 t/zi – 16%; de 60 t/zi – 18%; de 70 t/zi – 21%; de 80 t/zi – 22%; de 90 t/zi – 23%; de 100 t/zi – 24%; de 110 t/zi – 25%; de 150 t/zi – 30%; peste 150 t/zi – 35%. Redevența pentru gazele asociate era de 15%, pentru gazolină era de 5%, iar pentru restul gazelor după separarea gazolinei era de 10%. Noua lege (Buzatu, 1998) pentru „modificarea *Legii minelor din 4 iulie 1924*”, elaborată în conformitate cu doctrina economică a *porților deschise* susținută de PNT, a abandonat principiile esențiale înscrise în programul politicii petroliere adoptat de liberali cu cinci ani mai devreme, stabilind un tratament de egalitate între capitalurile străine și cel autohton⁴. În perioada 1935–1936 s-a apreciat ca fiind imperioasă modificarea acestei legi⁵ pentru asigurarea importanței României ca țară producătoare și exportatoare de produse petroliere. Față de legile anterioare, legea din 1937 a realizat conexiunea necesară între politica petrolului și politica de stat și privea eminamente domeniul combustibilului lichid. Nu a fost întâmplător că și aceasta a precedat o altă lege, din anul 1942, care avea să fie anume o Lege a petrolului⁶.

Activitatea de cercetare geologică. Rezervele. Explorarea prin foraje speciale și cercetări geofizice și gravimetrice (realizată de prof. Ion Popescu-Voitești cu o comisie de specialiști coordonată de Ludovic Mrazec) a permis cunoașterea și extinderea zonelor petro-gazeifere ale României (Ștefănescu, 1980), astfel că numai în perioada 1937–1939 au fost forate sonde de explorare cu un volum de 938.540 metri liniari (BNR, 1939, p. 13–19). După anul 1924, activitatea de cercetare geologică nu a mai fost aleatorie și a devenit obligatorie. Până în anul 1912, s-au forat 801 sonde (92% folosind sistemul canadian) care nu depășeau adâncimea de 700–800 m. O statistică a anului 1931 arată că numai în acel an au fost forate 156 de sonde, cu un volum de 144.274 metri liniari; cu principalul sistem de foraj (Rotary) se puteau atinge sau chiar depăși adâncimi de 2.000 m (în perioada 1933–1936, sistemul de foraj rotativ s-a generalizat) (Calcan, 1997).

În anul 1934, **rezervele dovedite de țiței ale României** erau de 130 mil. t (2,99% din rezerva mondială cunoscută, de 4.350 mil. t), care o situau pe locul patru în lume, după SUA cu 2.290 mil. t (52,64%), Rusia (inclusiv insula Sakhalin) cu 527 mil. t (12,11%) și Irak cu 360 mil. t (8,27%). Pe baza activității de explorare s-au putut estima **rezervele probabile de petrol ale țării**, în anul 1937, de 95 mil. t de țiței (5,4% din rezervele mondiale), situând România pe locul șapte în lume

⁴ Monitorul oficial, nr. 71/1929, p. 2460; Hamangiu Constantin (1929), *Codul general al României*, vol. XVII, București, p. 290 și urm.

⁵ Cf. *Monitorul petrolului român (MPR)*, nr. 6/1937, p. 421.

⁶ Textul integral se găsește în Hamangiu Constantin (1942), *Codul general al României. Legi uzuale*, vol. XXX/III, București, Editura Monitorul Oficial, p. 2486–2553; *Raportul asupra legii*, în ibidem, p. 2553–2570 (și în anexele din acest volum, doc. nr. 45).

(după URSS, SUA, Irak, Iran, Venezuela și Indiile Olandeze – Indonezia) (Buzatu, 1998).

Activitatea de extracție a țițeiului. În anul 1919 nu a fost forată nicio sondă, iar **producția de țiței**, în declin, s-a redus la 920.488 t, obținută din vechile sonde reparate și puse în producție (Tabelul 7.1). Șase ani i-au trebuit României interbelice pentru a depăși nivelul antebelic al producției de țiței, iar adoptarea noii legi a minelor a stimulat interesul capitalului autohton pentru petrol, limitând accesul celui străin, astfel că la sfârșitul anului 1920 erau eliminate complet capitalul german și austro-ungar, iar capitalul românesc controla șase societăți mari de petrol și realiza 30% din volumul țițeiului extras.

Tabelul 7.1

Producția de țiței a României în perioada 1918–1948

(mii tone)

Anul	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Prod.	969	856	1.109	1.168	1.373	1.512	1.861	2.317	3.244	3669

Anul	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Prod.	4.282	4.837	5.792	6.756	7.348	7.377	8.466	8.376	8.704	7.150

Anul	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948
Prod.	6.594	6.226	5.738	5.520	5.624	5.323	3.519	4.648	4.193	3.838	4.149

Sursa: Axenciuc, 1992, p. 213.

Structura capitalului în industria de petrol din România în anii 1925–1928 arată o pondere de circa 35–40% capital străin, 25–30% capital național și 30–35% capital mixt (Buliga *et al.*, 2014). Zece ani mai târziu, Raportul Comisiei a VI-a a BNR (BNR, 1939, p. 101) releva pentru anul 1937 următoarea structură a provenienței capitalurilor: capital străin 72,92% (86,73% producție), capital românesc 14,63% (10,66% producție) și capital mixt 12,45% (2,61% producție). În anul 1939, totalul capitalului deținut de societățile petroliere românești era de 9.686.471.000 lei (MPR, 1900–1948).

Progresul realizat în anii 1924–1928 în dezvoltarea industriei de țiței este ilustrat de creșterea de circa 2,5 ori a producției⁷. Majorarea producției de țiței în perioada interbelică s-a datorat în mare măsură perfecționării instalațiilor și echipamentelor de foraj, precum și a celor destinate extracției țițeiului. Începând din anul 1925, s-a generalizat folosirea instalațiilor de foraj rotativ, net superioare vechilor instalații, care au permis creșterea vitezei de foraj și a adâncimii sondelor, realizându-se un salt impresionant, de la 1.000 la 3.000 m adâncime, precum și o diminuare continuă a costului extracției țițeiului. În activitatea de extracție s-a trecut la recuperarea țițeiului din zăcământ, folosindu-se metodele de gaz-lift, pistonaj și pompaj.

⁷ MPR, nr. 8/15.IV.1931 (Supliment).

Aceste creșteri ale producției au fost însoțite de importante eforturi financiare pentru extracția țițeiului. Astfel, în activitatea de foraj, costurile au crescut de la 6.000 lei/m forat în anul 1921 la un maxim de 18.800 lei/m forat în anul 1923, diminuându-se treptat până la 5.000 lei/m forat în anul 1932. Costul forajului la sonda medie de 1.800 m s-a diminuat considerabil în perioada crizei, ca urmare a scăderii prețului elementelor componente ale costului (reduceri, în anul 1935 comparativ cu anul 1927, cu 40% la tubaj, 75% la salarii, 35% la materiale, 80% la amortizări etc.). Deși s-a înregistrat o creștere însemnată a producției de țiței pe sonda productivă de la 522 t de țiței/sondă în anul 1927 la un maxim de 1.244 t de țiței/sondă în anul 1935, prețul pe tona extrasă a scăzut permanent, de la 793 lei/t de țiței extras în anul 1927 la numai 80 lei/t de țiței extras în anul 1933 (Axenciuc, 1992, p. 263–264).

În anii crizei economice (1929–1933), producția de petrol a României a crescut nejustificat în comparație cu anii anteriori (Tabelul 7.1), din cauza faptului că o asemenea evoluție genera majorarea încasărilor bugetare și, implicit, achitarea ratelor scadente ale datoriei externe. Începând cu anul 1937, producția de țiței a intrat în declin, astfel că, în anul 1938, România a coborât pe locul 7 în ierarhia țărilor producătoare, cu o producție de numai 6.610 mii t (după SUA, URSS, Venezuela, Indonezia, Iran și Indiile Olandeze).

Consumul de resurse de țiței. Pe plan intern, nevoile refacerii economiei și intensificarea procesului de industrializare către sfârșitul deceniului al treilea au determinat mărirea permanentă a **cererilor de produse petroliere**, dar produsele superioare erau mai puțin solicitate pe piața internă, unde ponderea cea mai însemnată revenea derivatelor inferioare. Produsele industriei petroliere românești au fost valorificate economic pe piața internă și internațională, astfel că, în anul 1919, consumul pieței interne a fost de 90,9% din totalul produselor petroliere, dar a scăzut la 29,9% în anul 1939.

Evoluția transportului prin conducte a fost rapidă după Primul Război Mondial, astfel că de la 1.600 km de conducte în anul 1914 s-a ajuns la 2.800 km în anul 1928 și la 3.600 km în anul 1931, din care 760 km erau în proprietatea statului (Basgan, 1940).

Cantitățile de combustibil lichid exportate au asigurat României un loc de frunte (7) în rândul țărilor exportatoare și o participație de 4% în 1927 la comerțul mondial de derivate petroliere (Pizanty, 1928, p. 17). Ponderea în exportul total a produselor petroliere a fost constantă, de peste 40%, iar în perioada 1933–1935, chiar a depășit 50% (MPR, 1900–1948). În perioada 1932–1940, ponderile principalelor produse în exportul total au fost: produse petroliere 40,52–62,40%, cereale 17,40–34,3%, lemn 4,96–11,45% și alte produse 14,35–21,80% (Buliga *et al.*, 2014). România deținea locul șapte în ierarhia țărilor producătoare de țiței (2,18%) în anii 1935–1936, iar din punctul de vedere al exporturilor, ocupa primul loc în Europa și locul trei în lume (după SUA și Venezuela), participând cu 11,6% la exportul mondial, iar principalele produse solicitate la export erau benzina (31,4% din total) și păcura (23,7% din total) (Osiceanu, 1936, p. 65).

În anul 1939, rafinăriile românești au supus prelucrării 6.418.766 tone de țiței (Năstase, 2004), cantitate prelucrată în marile rafinării: Concordia (Vega), Steaua Română, Unirea (Orion și Speranța), Colombia, Creditul Minier (Brazi, Doicești), Prahova (Petrul București), Xenia, Dacia Română și Petrol Block (Standard).

În ceea ce privește forța de muncă angajată în această activitate, în anul 1939, în șantierelor petrolifere românești lucrau 17.107 salariați, din care 15.477 muncitori și 1.630 personal tehnic și administrativ, iar în activitatea de rafinare lucrau 13.018 salariați, din care 8.640 muncitori și 4.378 personal tehnic și administrativ (Axenciuc, 1992, p. 266–267).

PERIOADA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (1939–1945)

Evoluția industriei petroliere românești în perioada 1939–1944 a fost indisolubil legată de numeroasele acorduri economice și politice româno-germane (Preda, 2001). În perioada 1940–1944, spre țările Axei s-a exportat o cantitate de 12.982.976 t produse petroliere (cca 78% din total export). Efectul celui de al Doilea Război Mondial asupra industriei petroliere românești este demoralizant prin pagubele imense produse acestuia: începând din august 1943 și până la 23 august 1944, rafinăriile ploieștene, schelele petroliere și conductele au fost supuse unor bombardamente necruțătoare, care au afectat zona petroliferă a Prahovei și în special rafinăriile, distruse în proporție de 70%. Ca urmare, forajul de explorare și exploatare a fost considerabil diminuat și reflectat de **scăderea producției de țiței** (Tabelul 7.1), iar după august 1944, livrările de produse petroliere către URSS (42% din totalul despăgubirilor de război) au sleit economia românească; totodată, au fost grav afectate conductele, stațiile de pompaj, rezervoarele și instalațiile porturilor petroliere. În anul 1944 comparativ cu anul 1940, s-a redus cu 52% capacitatea de prelucrare a rafinăriilor din grupa I, cu 37% a celor din grupa a II-a și cu 61% capacitatea de stocare a rafinăriilor (Ionescu și Ivănescu, 1957).

Distrugerea marilor rafinării, a rezervoarelor și a produselor stocate din rafinării și schele, lipsa investițiilor, reducerea forței de muncă calificate, închiderea a peste 25% din sondele în extracție au făcut ca producția de țiței a țării să scadă de la 6,610 mil. t în anul 1938 la numai 3,525 mil. t în anul 1944 (Tabelul 7.1). Scăderea producției de țiței a contribuit la conservarea zăcămintelor petrolifere, fapt care a asigurat în anii următori posibilitatea menținerii unei producții de țiței convenabile, suficiente consumului intern și chiar pentru export. Distrugerilor de război li s-au adăugat confiscarea de către autoritățile sovietice a 50.678 t de utilaje și echipamente petroliere, materiale pentru foraj și extracție, mijloace de transport, care, în perioada septembrie-decembrie 1944, au fost demontate și transportate în URSS, fiind considerate trofee de război pentru că furnizaseră produse petroliere armatei germane.

Marile distrugeri cauzate industriei extractive a petrolului în cursul celui de al Doilea Război Mondial au fost catastrofale, nu numai pentru această subramură

industrială, ci și pentru economia națională, diminuând capacitatea acesteia într-o proporție ce varia între 40% și 50%. România a fost singurul stat din lume care, între cele două războaie mondiale, a asistat neputincioasă la anihilarea completă a celei mai dezvoltate subramuri industriale de care dispunea – industria petrolieră.

PERIOADA PRIMILOR ANI POSTBELICI (1945–1947)

Principală acțiune de refacere a potențialului petrolier al țării a constituit-o **creșterea producției de țiței**, deoarece, în timpul războiului, sub presiunea necesităților, accentul s-a pus pe intensificarea extracției pe terenurile cunoscute, neglijându-se, explicabil, forajul de explorare pentru punerea în exploatare de noi zăcămintele. În anii războiului, dar și după, producția s-a aflat într-un continuu declin, cauzat în mare măsură de diminuarea substanțială a **forajului de explorare și exploatare** de la 288.000 m în anul 1938 la numai 170.000 m în anul 1947 (din care în jur de 35.000 m pentru forajul de explorare).

Paralel cu lansarea programului de refacere a economiei românești în general și a industriei petroliere în special, pe tărâm politic și economic se constată o aservire aproape totală a țării de către Uniunea Sovietică. Astfel, la 8 mai 1945, s-a semnat un acord suplimentar pentru livrarea de produse petroliere către URSS, acord care a prefigurat, prin condiții impuse și acceptate de partea română, înființarea societății mixte Sovrom-Petrol (la 17 iulie 1945), prin care industria petrolieră românească era lăsată la cheremul rusesc. Mai mult, în ianuarie 1945, s-au stabilit obligațiile impuse României pentru achitarea într-un interval de șase ani (1944–1950) a datoriei de 300 mil. dolari către URSS, care reprezenta plata „despăgubirilor de război” pretinse României conform art. 11 din Convenția de armistițiu; cea mai mare pondere din această datorie o reprezentau produsele petroliere (150 mil. dolari) și utilajul petrolier (20 mil. dolari) (Buzatu, 1998).

Nivelul producției antebelice nu a putut fi atins mulți ani după anul 1945 (deși efectivul de salariați crescuse de la 29.107 în anul 1939 la 30.704 în anul 1947), din cauza lipsei instalațiilor de foraj-extracție moderne și a uzurii fizice și morale a celor existente. Astfel, în anul 1947, în șantierele petrolifere românești lucrau 30.704 salariați, din care 26.059 muncitori și 4.645 personal tehnic și administrativ, iar în activitatea de rafinare lucrau 26.682 de salariați, din care 18.828 muncitori și 7.854 personal tehnic și administrativ (Axenciuc, 1992, p. 266–267).

PERIOADA ECONOMIEI DE COMANDĂ (1948–1989)

Cadrul juridic. La 13 aprilie 1948 se aprobă noua Constituție care prevedea că: „*bogățiile de orice natură ale subsolului, zăcămintele miniere, izvoarele de energie naturală, căile de comunicație, ferate, rutiere, pe apă și în aer, poșta, telegraful, telefonul, radioul aparțin statului ca bunuri comune ale poporului*”.

La 11 iunie 1948, în contextul naționalizării principalelor mijloace de producție, a fost lichidat, pentru câteva decenii, rolul inițiativei private în exploatarea și utilizarea resurselor petroliere. În perioada economiei de comandă, nu a mai funcționat o lege a petrolului, activitatea desfășurându-se pe baza planurilor anuale (conforme planurilor cincinale), iar normativele specifice și deciziile din domeniu se făceau prin „ordin” al ministrului de resort sau HCM – hotărâri ale Consiliului de Miniștri (Moldovan, 1983).

Activitatea de cercetare geologică. Rezervele. După anul 1948, **activitatea de cercetare geologică** realizată de instituții și întreprinderi specializate a urmărit repunerea în producție a zăcămintelor cunoscute, inventarierea rezervelor de petrol (țiței, gaze asociate și libere, condensat) și descoperirea de noi zăcăminte (Mălureanu și Neguț, 2001). Din datele oficiale, publicate cu cenzura de rigoare, rezultă atenția deosebită acordată de guvernarea comunistă industriei extractive și prelucrătoare de țiței. În perioada 1950–1964 (perioada refacerii și a relansării acestei ramuri) s-au făcut investiții majore, evaluate la 30,77 mil. lei stabilizați (din care, numai în perioada 1950–1959, de 18,37 mil. lei stabilizați); din acest punct de vedere, investițiile din petrol s-au situat pe locul doi, după cărbune, dar fiind duble față de alte ramuri industriale și fiind dirijate majoritar spre **forajul de explorare și exploatare** (Preda, 2001; DCS, 1965; *Steaua Română*, 1995). Astfel, după anul 1948, are loc o dezvoltare intensă a activității de foraj, mai ales a celui destinat cercetării geologice, care în anul 1955 a crescut cu 54% față de anul 1944.

În perioada 1963–1980, volumul de lucrări geologice prin foraj s-a menținut în jurul unei valori medii de 700–800 mii m/an, deși costul mediu/m forat a crescut continuu (CIDE, 1983), de la o valoare medie de 1.500 lei/m forat (în anul 1963) la 4.100 lei/m forat (în anul 1980), în timp ce, pentru sondele de mare adâncime, costul unitar a crescut de la o medie de 4.200 lei/m forat (în anul 1963) la 7.700 lei/m forat (în anul 1980), ca urmare a dificultăților în realizarea sondelor, a creșterii adâncimii și complexității operațiunilor de investigare geologică. Corespunzător acestor costuri, investiția specifică (indicator de eficiență economică al activității de descoperiri rezerve) a crescut în mod continuu (CIDE, 1983), de la o valoare medie de 3.700 lei/m forat (în anul 1963) la 7.900 lei/m forat (în anul 1980), indicând un nivel redus al eficienței.

Astfel, dacă în anul 1950 erau în exploatare zăcămintele situate numai în două unități geologice majore (Depresiunea Carpaților Orientali și Depresiunea Carpaților Meridionali), în anul 1989, numărul acestora crește la nouă unități geologice majore (Depresiunea Carpaților Orientali, Depresiunea Carpaților Meridionali, Depresiunea Panonică, Depresiunea Maramureșului, Depresiunea Bârladului, Platforma Moesică, Platforma Moldovenească, Promontoriul Nord-Dobrogean și Platforma Continentală a Mării Negre) (Constantinescu și Anastasiu, 2015).

Ca efect al acestor ample eforturi investiționale, în anul 1989, **rezervele de țiței dovedite ale României** erau de 200 mil. t (Ivănuș *et al.*, 2008).

Activitatea de extracție a țițeiului. Ca rezultat al extinderii activității de cercetare complexă a subsolului, **producția de țiței a României** a înregistrat o

creștere continuă, atingând nivelul maxim de 14,7 mil.t de țiței în anul 1976 (Tabelul 7.2). Pentru obținerea acestor sporuri de producție, s-au executat importante lucrări de foraj de exploatare, crescând de la 657.000 m (din care 44% de explorare) în anul 1950 la un maxim de 1.814.000 m (din care 197.000 m la adâncimi de peste 3.500 m) în anul 1980. De altfel, forajul de mare adâncime a reprezentat cca 25% din volumul forajului total (respectiv peste 2.000.000 m foraji). Un exemplu semnificativ îl reprezintă finalizarea, în anul 1984, a forajului la sonda 7000 Băicoi, care a atins adâncimea record de 7.025 m, fiind una dintre cele mai adânci sonde din Europa și din lume (Ivănuș, 2008).

Tabelul 7.2

Producția și importul de țiței ale României în perioada 1948–1989

(mii tone)

Anul	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Prod.	4.149	4.538	5.047	6.211	8.002	9.058	10.555	10.555	10.920	11.180	11.336	11.438

Anul	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Prod.	11.500	11.582	11.864	12.233	12.395	12.571	12.825	13.206	16.285	13.246

Anul	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Prod.	13.377	13.793	14.128	14.287	14.486	14.590	14.700	14.650	13.724	12.323
Import	2.291	2.858	2.873	4.143	4.538	5.085	8.475	8.844	12.937	14.298

Anul	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Prod.	11.551	11.644	11.742	11.593	11.453	10.718	10.125	9.504	9.389	9.173
Import	15.961	12.915	10.924	12.395	13.534	14.626	17.047	21.366	20.957	21.809

Sursa: DCS, 1961, 1971, 1975, 1981–1985, 1990.

În perioada 1963–1976, producția a avut o creștere de circa 20%, ca urmare a aplicării metodelor de creștere a factorului de recuperare, dar după anul 1976 (anul producției maxime de țiței din România – 14,7 mil. t) s-a înregistrat un declin vizibil, iar costurile au crescut continuu (CIDE, 1981). Astfel, comparativ cu anul 1963 (12,2 mil. t de țiței), producția în anul 1979 (12,3 mil. t de țiței) a fost mai mare cu numai 0,8%, în timp ce costurile unitare au crescut cu 161% (de la 92,87 lei/t în anul 1963 la 242,4 lei/t în anul 1979), deoarece o mare parte din totalul producției s-a obținut pe seama creșterii factorului de recuperare.

Astfel, aplicând tehnologii adecvate, factorul de recuperare a crescut de la 29,8% în anul 1973 la 31,77% în anul 1979, având ca efect creșterea eficienței economice în extracția țițeiului. În anul 1989, în România se aplicau **216 procese de creștere a recuperării țițeiului**, din care 161 de procese industriale și 45 de procese experimentale. Ca rezultat al aplicării acestor procese, în perioada 1950–1991 s-au extras suplimentar 75,2 mil. t de țiței (reprezentând 11,8% din producția României).

Evoluția efortului investițional a marcat și ea o preocupare continuă de dezvoltare a acestui sector (CIDE, 1983), astfel că volumul investițiilor pentru

extracția țițeiului a însumat 17,8 mld. lei în perioada 1971–1975, 26,9 mld. lei în perioada 1976–1980, crescând la 36,3 mld. lei în perioada 1981–1985 și ajungând la 45,3 mld. lei în perioada 1986–1989. În perioada 1971–1989, prin corelarea efortului investițional cu numărul capacităților de producție puse în funcțiune, s-a evidențiat un efort necesar de cca 4,5–5 mil. lei pe sondă. Ca rezultat, în anul 1989, numărul sondelor productive existente în România atinge maximul de 16.000 de sonde de extracție.

Consumul de resurse de țiței. În domeniul relansării **prelucrării petrolului**, după refacerea principalelor rafinării, în anul 1955 s-a început construirea de noi rafinării sau extinderea celor existente, astfel încât capacitatea rafinăriilor românești a crescut de la 7.522 mii t în anul 1951 la 13.671 mii t în anul 1956, depășind nivelul antebelic (DCS, 1959; *Steaua Română*, 1995). Astfel, etapele dezvoltării rafinăriilor au fost: refacerea de după război până în anul 1950; dezvoltările „clasice” până în anul 1960; modernizarea rațională din anii 1960–1965 și continuată până aproape de anul 1970; expansiunea capacităților de producție din anii 1970–1989.

Cele mai importante realizări ale perioadei au fost următoarele: *dezvoltarea capacităților de producție la rafinăriile* Vega, Dărmănești, Astra, Teleajen, 9 Mai-Colombia, Câmpina și Brazi; *modernizarea rafinăriilor* Teleajen, Dărmănești, Onești (construită de la zero în perioada 1952–1957, cu modernizări succesive în anii 1957–1960 și 1965) și Brazi; *dezvoltarea marilor rafinării*⁸: Brazi (construită de la „firul ierbii” (Ivănuș *et al.*, 2008, p. 504) și intrată în funcțiune în anul 1969, materia primă fiind constituită dintr-un amestec de țițeiuri sulfuroase din Iran, prelucrarea pentru prima dată în țară a unor astfel de țițeiuri necesitând construirea unor utilaje cu o metalurgie corespunzătoare; fluxul de prelucrare a fost completat în anii 1974–1975 cu o serie de instalații necesare întregirii profilului său de fabricare de carburanți și combustibili): Teleajen (dezvoltarea a fost începută în anul 1977 și s-a finalizat în anul 1979), Onești (dezvoltarea a fost începută în anul 1979 și s-a finalizat în anul 1989) și Midia (construită de la zero în perioada 1977–1985, amplasată pe țărmul Mării Negre, a ridicat numeroase probleme ca urmare a climatului marin și a terenului instabil și a cerut soluționarea multor aspecte de

⁸ Producția de țiței a scăzut de la cca 15 mil. tone în perioada 1975–1980 la cca 10 mil. tone în perioada 1985–1989, iar România a devenit importatoare de țiței, în contextul dezvoltării excesive a capacității de rafinare. Analizând practica internațională, autoritățile române din acea vreme s-au orientat către achiziționarea țițeiului de completare necesar acoperirii consumului intern, dezvoltarea petrochimiei și realizarea unor rafinării orientate spre exportul produselor petroliere, încercând să scoată profit din ultimele două operațiuni. În condițiile în care capacitatea rafinăriilor dezvoltate până în anul 1965 asigura prelucrarea țițeiului din producția internă, a fost luată decizia construirii unor noi rafinării, peste nevoile imediate ale țării, proiectate pe anumite țițeiuri din import (mai grele, parafinoase și sulfuroase), fără a avea contracte pe termen lung pentru aprovizionarea cu țiței (așa cum procedează, în mod normal, procesatorii internaționali). Conjunctura economică internațională a impus însă practicarea cu precădere a comerțului cu materii prime și produse în regim „spot”, cu toate dezavantajele și riscurile acestuia (cele două șocuri ale petrolului din anii 1970, pierderea unor furnizori tradiționali – Libia, Irak, Iran).

protecție ecologică; pentru acele vremuri, rafinăria a devenit un etalon al unităților românești de profil pentru studiul și compararea performanțelor tehnice și a rezultatelor economice).

Astfel, de la o industrie ruinată de război a anului 1944, prin eforturi interne făcute forțat, într-un context internațional nesigur, industria de prelucrare a țițeiului a reușit să ajungă în anul 1989 la o structură complexă, incluzând toate procesele moderne ale momentului, fiind capabilă să prelucraze 34 mil. t de țiței/an⁹, dublu față de nevoile interne de consum, țiței de diferite tipuri, pentru a fi convertit în produse petroliere și materii prime petrochimice cerute pe piața internă și cea internațională.

Cooperarea internațională. Acordarea de către România de suport tehnico-material diverselor țări ale lumii a fost poate mai intensă și mai însemnată decât importul efectuat în acest domeniu. Cooperarea petrolieră internațională s-a materializat pe multiple planuri: învățământ, asistență tehnică, know-how, livrare de utilaje și echipamente petrolifere, construcția integrală a unor instalații și rafinării complexe, executarea de lucrări de întreținere și service de specialitate.

În sprijinul acestor afirmații, merită a fi menționate următoarele realizări ale perioadei: s-au exportat instalații de foraj în Algeria, Grecia, țările Americii de Sud, Germania, Irak, Sudan, țările fostei URSS, India etc.; s-au executat lucrări pentru conducte de transport de țiței în Irak și Turkmenistan; s-au construit depozite petroliere în Iordania, Egipt, Siria, Kuweit, Abu-Dhabi, Irak, Albania, Siria, Pakistan, Turcia, totalizând peste 420 de rezervoare de diferite tipuri și capacități; au fost proiectate, construite și exportate utilaje de înaltă tehnicitate pentru rafinării și uzine chimice și petrochimice din Mexic (rafinăria Salina Cruz&Caderta), Bangladesh (fabrica de îngrășăminte Jamuna), Arabia Saudită (rafinăria Ras Tanura), Grecia (rafinăria Aspropirgos), Nigeria (rafinăria Port Harcourt), Kuweit (rafinăria Mina al Ahmadi) etc.

Marea experiență a cooperării internaționale a specialiștilor români din rafinarea țițeiului a constituit-o realizarea unor rafinării „*de la firul ierbii*” (Ivănuș *et al.*, 2008, p. 626) sau dezvoltarea și modernizarea altora: în India, rafinăria Gauhati (construită între anii 1957 și 1960) și rafinăria Haldia; în Pakistan, rafinăria National Refinery Ltd; în Iordania, rafinăria Zarqa (dată în funcțiune în anul 1980); în Siria, rafinăria Banias; în Turcia, rafinăria Kirkale (aparținând lui Turkish Petroleum Corporation); în Serbia (fosta RSF Iugoslavia), rafinăria Pancevo.

Proiectele de cooperare au fost, așadar, numeroase, răspândite în multe țări ale lumii, îmbrăcând variate forme, în care au fost implicați numeroși specialiști români care au lucrat în toate cazurile în echipă cu personalul țărilor beneficiare și cu furnizorii de tehnologii, atunci când acestea au fost altele decât cele românești. Respectivetele proiecte de investiții au însumat miliarde de dolari, sume cu care industria petrolieră a contribuit la dezvoltarea economică a României în perioada 1948–1989.

⁹ O treime din capacitate (9.173 mii t) era acoperită din producția internă, în timp ce restul de două treimi (21.809 mii t) era asigurată din importurile de țiței.

PERIOADA 1990–2016

Cadrul juridic. În prima parte a anilor 1990, s-a menținut legislația petrolieră fundamentală din perioada economiei de comandă. În anul 1995, a fost adoptată *Legea petrolului nr. 134*. Acest act normativ a precedat *Legea minelor*, fără justificări și în contradicție cu legislația românească și internațională tradițională, care reglementa regimul minier al tuturor bogățiilor subsolului. Unele „lacune” ale *Legii petrolului din anul 1995* au fost oarecum rezolvate prin *Legea petrolului nr. 238/7 iunie 2004*, precizările privind mărimea redevenței petroliere constituind, de fapt, principala modificare.

Desigur, interesul unanim era îndreptat spre procentele redevențelor cuvenite statului român; astfel, **redevențele stabilite pentru producțiile trimestriale de țiței și condensat** erau: pentru producții sub 10 t/trim. – 3,5%; între 10 și 20 t/trim. – 5%; între 20 și 100 t/trim. – 7%; peste 100 t/trim. – 13,5%. *Legea petrolului din anul 2004* era mai completă și mai precisă decât cea din anul 1995, dar atenția trebuie îndreptată cu prioritate asupra concesiunilor terenurilor petro-gazeifere, deoarece, în ultimă instanță, acestea sunt elementele de valorificare concretă care aduc venituri la bugetul statului. Ceea ce rămâne sub semnul întrebării vizează redevențele, cu niveluri extrem de reduse comparativ cu cele stabilite prin legea minelor din anul 1924. Deoarece aceste redevențe constituie sau ar trebui să fie o sursă principală de venit la bugetul statului, apare întrebarea: de ce cota procentuală este atât de mică?¹⁰

Cea mai recentă modificare a nivelului redevențelor a fost făcută la 27 decembrie 2011, guvernul majorând nivelul redevențelor tuturor resurselor minerale aflate sub incidența *Legii minelor*, precum și al redevențelor cuvenite statului din operațiunile de transport și tranzit al petrolului prin sistemele naționale de transport, din operațiuni petroliere efectuate prin terminale petroliere aflate în proprietatea statului (care au crescut de la 10% la 15%), și al redevențelor pentru operațiunile de înmagazinare subterană a gazelor naturale (care au crescut de la 3% la 5%) etc.

Activitatea de cercetare geologică. Rezervele. Zăcămintele de țiței din România, în majoritatea lor, sunt zăcăminte mature, cu un grad mare de depletare, a căror menținere în producție necesită un volum mare de investiții și cheltuieli de operare. Numărul zăcămintelor petroliere apreciate ca fiind ajunse la maturitate sau depletate a înregistrat o evoluție crescătoare, astfel că în ultimii cinci ani s-a renunțat la 32 de zăcăminte considerate neeconomice de exploatat. Este de așteptat ca în următorii ani, dată fiind evoluția nefavorabilă a prețului țițeiului, numărul

¹⁰ O analiză detaliată atât a nivelului redevențelor, cât și a sistemului de taxare a activităților din extracția hidrocarburilor se găsește în comunicarea: Bulearcă Marius (2016), *Establishing an optimal level of petroleum royalties in Romania*, The 4th International Conference *Economic Scientific Research – Theoretical, Empirical and Practical Approaches* (ESPERA 2016), December 15–16, Bucharest, Romania.

zăcămintelor închise să crească și, în consecință, producția să scadă. Similar, și interesul investitorilor pentru concesionarea unor perimetre de exploatare a țițeiului este în scădere (Buliga *et al.*, 2014). Pe termen scurt și mediu, rezervele sigure de țiței pot fi majorate prin aplicarea de noi tehnologii care să conducă la creșterea gradului de recuperare în zăcămintele existente, iar pe termen mediu și lung, prin dezvoltarea proiectelor de explorare a zonelor de adâncime (sub 3.000 m), a celor onshore cu geologie complicată și a zonelor offshore din Marea Neagră, îndeosebi a zonei de apă adâncă (sub 1.000 m).

Din punct de vedere calitativ, țițeiul extras în România este comparabil cu cele mai bune de pe plan mondial (0,4–0,6% sulf, greutate specifică medie), fapt care contribuie la reducerea substanțială a cheltuielilor de transport și depozitare și la creșterea randamentului de procesare în rafinării.

Conform datelor ANRM, la începutul anului 2015, situația **resurselor geologice și a rezervelor de țiței și condensat** se prezenta astfel: resurse geologice – 2.203,979 mil. t; rezerve dovedite – 38,678 mil. t, rezerve probabile – 9,237 mil. t și rezerve posibile – 10,600 mil. t. Din rezervele recuperabile de țiței și condensate puse în evidență până în prezent s-au extras 76%. Din rezervele exploatabile pe seama energiei naturale a zăcămintelor s-au extras 85,5%, iar din cele pe seama aplicării metodelor de creștere a factorului de recuperare s-au extras 41,6%. Ca urmare, în fondul actual de rezerve predomină rezerve secundare (52,2%).

Din punctul de vedere al repartizării pe unități geologice majore, 50,9% din rezervele descoperite se localizează în Carpații Orientali, 25,3% în Platforma Moesică, 15,7% în Depresiunea Getică, iar restul de 8,4% în alte șase unități geologice. În ceea ce privește platoul continental al Mării Negre, cercetarea (începută în anul 1969) continuă și în prezent. În acest interval de timp, au fost puse în evidență prin lucrări seismice 24 de structuri noi, din care 17 au fost cercetate prin lucrări de foraj, iar din acestea, patru au avut indicații de țiței, însă numai două cu acumulări industriale de țiței (Albian Lebăda-Est și Lebăda-Vest) și una cu acumulări industriale de gaze (Eocen Lebăda). Pe trepte de adâncime, numai 2,1% din rezervele descoperite se situează la adâncimi mai mari de 3.500 m. Rezervele estimate ca posibil de descoperit în viitor, calculate cu factori primari la nivelul celor realizate în prezent, reprezintă cca 9,5–15,7% față de cele descoperite până în prezent.

În prezent, **activitatea de explorare** este efectuată în principal de două companii, OMV PETROM¹¹ și SNGN ROMGAZ Mediaș (cel mai mare producător de gaz metan), fiind așteptate și alte companii să intervină în cele 19 perimetre scoase la licitație de către ANRM.

După anul 1990, **activitatea de foraj pentru explorarea de noi zăcămintele de petrol** a înregistrat o scădere continuă, de la 181.000 m în anul 1991 la cca 38.000 în anul 1999, respectiv 299 de sonde în anul 1999 (Ivănuș *et al.*, 2008). Deși volumul de lucrări geologice prin foraj în perioada 1990–2000 a scăzut permanent,

¹¹ OMV PETROM este cel mai mare grup petrolier integrat din Europa de Sud-Est și cea mai mare companie industrială din România.

costul mediu/m forat a crescut continuu (OMV, 2017), de la o valoare medie de 8.500 lei/m forat (în anul 1990) la 16.700 lei/m forat (în anul 2000). Corespunzător acestor valori în creștere ale costurilor, investiția specifică a crescut permanent (OMV, 2017), de la o valoare medie de 5.500 lei/m forat (în anul 1990) la 6.500 lei/m forat (în anul 2000), ajungând la 7.900 lei/m forat (în anul 2010), demonstrând eficiența scăzută.

Activitatea de extracție a țițeiului. Ca rezultat direct al scăderii volumului de foraje, și **producția de țiței** s-a diminuat continuu (Tabelul 7.3). Deși se confruntă cu un declin natural al producției de țiței, România continuă să rămână a patra țară producătoare de țiței din Uniunea Europeană.

Tabelul 7.3

Producția de țiței a României, în perioada 1989–2016

(mii tone)														
Anul	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Prod.	9.173	7.928	6.791	6.615	6.713	6.737	6.717	6.626	6.517	6.309	6.140	6.042	6.011	5.810

Anul	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Prod.	6.560	5.461	5.214	4.782	4.541	4.500	4.400	4.314	4.255	4.010	4.151	4.072	4.070	3.660

Sursa: Ivănuș *et al.*, 2008, p. 58; Buliga *et al.*, 2014, p. 712–713; INS, 1990–2017; OMV, 2017.

În ceea ce privește eficiența economică a industriei extractive a petrolului, în perioada 1990–2000, deși producția a avut o scădere relativ continuă, ca urmare a diminuării potențialului productiv al sondelor aflate în exploatare, costurile au crescut continuu (OMV, 2017). Comparativ cu anul 1990 (când s-a înregistrat o producție de 7,9 mil. t de țiței), producția din anul 2000 (de 6,04 mil. t de țiței) a scăzut cu 22,2%, în timp ce costurile unitare au crescut cu 96,5% (de la 679,8 lei/t de țiței extras în anul 1990 la 1.335,9 lei/t de țiței extras în anul 2000), din cauza faptului că o mare parte din totalul producției s-a obținut pe seama creșterii eforturilor de a realiza capacități noi de producție care să anuleze influența declinului natural al zăcămintelor și de a menține un nivel pe cât posibil constant al producției anuale de țiței.

Efortul investițional a marcat o creștere permanentă (OMV, 2017), de la 59,6 mld. lei în perioada 1990–2000 la 77,2 mld. lei în perioada 2001–2010. Totodată, s-a înregistrat o majorare a investiției specifice de la 926 lei/t de țiței extras în anul 1990 la 1.140 lei/t de țiței extras în anul 2000.

În România, OMV PETROM, cel mai mare grup petrolier integrat din Europa de Sud-Est și cea mai mare companie industrială din România, deține dreptul de concesiune pe o perioadă de 30 de ani a 19 perimetre de explorare, dezvoltare și producție, constituite în 306 zăcămintele comerciale de petrol și gaze, care cuprind: 106 câmpuri petrolifere, 146 de câmpuri de petrol și gaze asociate, două zăcămintele de dioxid de carbon. Compania operează aproximativ 15.000 de sonde de petrol și gaze pe teritoriul României (onshore) și șapte platforme în Marea Neagră (offshore), din care 13.856 de sonde de petrol și 1.450 de sonde de gaze asociate,

deține 200 mil. t de petrol sub formă de rezerve dovedite, acoperă 40% din piața românească de carburanți și combustibili și are 788 de stații de distribuție, dintre care 554 de stații de distribuție numai în România (în anul 2015) (OMV, 2017; Guvernul României, 2016b).

În anul 2016, OMV Petrom a aniversat **40 de ani de activitate în domeniul offshore** în partea românească a Mării Negre și 30 de ani de la obținerea primei producții. În prezent, Marea Neagră este a doua cea mai importantă zonă de producție din România, după regiunea Oltenia. În anul 1976¹², platforma Gloria a început operațiunile de foraj în Marea Neagră, punând bazele Petromar (în prezent, Zona de Producție X Petromar), care a livrat în anul 2016 aproximativ **18% din întreaga producție a OMV Petrom** în România (circa 8% din producția de țiței și circa 26% din producția de gaze naturale). În prezent, infrastructura cuprinde: șapte platforme marine, sute de kilometri de conducte, 78 de sonde active, trei elicoptere și două nave-suport care operează 365 de zile/an (OMV, 2017).

La finele anului 2016, în cadrul grupului OMV PETROM activau numai 14.769 de angajați (în scădere de la 16.038 de angajați la finele anului 2015 și de la 16.948 de angajați la finele anului 2014) (OMV, 2017).

Consumul de țiței. La începutul anului 1990, România deținea, nominal, cea mai mare capacitate instalată de rafinare din Europa Centrală și de Est (34 mil. t/an), principalele rafinării ale țării având un indice de complexitate ridicat¹³. Ca urmare a reducerii importurilor de țiței și a scăderii producției de țiței indigen, s-a

¹² Totul a început cu explorarea părții de vest a platoului continental românesc, pe baza achiziției de date seismice 2D din anul 1969, care a identificat 12 structuri geologice. În urma analizelor, a fost forată prima sondă de cercetare, Sonda 1 Ovidiu-Est. Deși nu a condus la o descoperire viabilă economic, aceasta rămâne cea mai adâncă sondă forată în apele teritoriale ale României (5.006 metri). După săparea, fără succes, a unei alte sonde pe structura Midia, platforma Gloria a fost mutată în anul 1979 într-o locație mai apropiată de țărm, unde a forat o sondă de explorare, care a condus la prima descoperire comercială marină, zăcămintul Lebăda-Est. Împreună cu alte patru zăcămintele descoperite ulterior – Lebăda-Vest (1984), Sinoc (1988), Pescăruș (1999) și Delta (2007) – Lebăda-Est face parte astăzi din blocul XVIII Istria. În acest bloc, OMV Petrom desfășoară activități de explorare, dezvoltare și exploatare. În anul 2003 a intrat în producție zăcămintul Pescăruș și ulterior, în anul 2008, Petromar a avut **prima platformă fără personal**, proiectată pentru operare de la distanță, dintr-o cameră de comandă de pe platforma centrală. În anul 1983 au fost achiziționate date seismice 3D pentru structura Lebăda-Est. În anul 2005 a fost inițiată o altă campanie de achiziție de date seismice 3D. Acoperind o suprafață de 645 km pătrați, datele adiționale au asigurat o nouă estimare a oportunităților din jurul zăcămintelor comerciale și au condus la descoperirea, în anul 2007, a zăcămintului Delta. Pe lângă achiziția de date seismice 3D, au fost adoptate și alte tehnologii noi, susținând urmărirea în timp real a informațiilor geologice și geofizice. Tehnologiile nou implementate au fost cruciale pentru forarea sondei Delta 6, cea mai lungă din zăcămint, cu o deplasare orizontală de peste 3.000 de metri, până la o adâncime de 4.800 de metri. Zăcămintul Delta a fost pus în producție în numai doi ani, cel mai scurt interval de timp din istoria Petromar (OMV, 2017).

¹³ Conform datelor operatorilor, indicele de complexitate Nelson (se referă la capacitatea de conversie secundară a unei rafinării relativ la capacitatea sa de distilare primară) pentru cele trei mari rafinării din România este următorul: Petromidia – 10,3; Petrobrazii – 12,04; Petrotel – 10,74. Acestea sunt considerate valori înalte de complexitate.

impus restructurarea industriei de prelucrare a țițeiului, prin reducerea capacității de rafinare de la 34 mil. t de țiței/an (la începutul anului 1990) la cca 20 mil. t de țiței/an în anul 2000 și la cca 12 mil. t de țiței/an în anul 2015. Diminuarea capacității de prelucrare are implicații majore pe plan energetic, dar mai ales în industria petrochimică și în infrastructura din aval care utilizează produsele petrochimice, modificări care explică scăderea producției de produse petroliere, în condițiile în care și oferta de produse petrochimice s-a adaptat la cererea de pe plan european (cererea internă de produse petroliere se orientează sensibil spre produsele „ușoare”, ca urmare a creșterii gradului de motorizare determinat de creșterea standardului de viață). Necesitatea alinierii specificațiilor de calitate ale carburanților și combustibililor produși în România la normativele internaționale privind protecția mediului ambiant a determinat astfel o deplasare a consumului către combustibilii ecologici.

La începutul anului 2015, din cele zece rafinării existente în România, patru erau în stare de operare (Petrobrazi Ploiești, Petrotel Lukoil Ploiești, Petromidia Năvodari și Vega Ploiești), cu o capacitate operațională disponibilă de numai 12,02 mil. t/an. În anul 2015, **rafinăriile din România au prelucrat** în total 11,66 mil. t de țiței și aditivi (din care 5,17 mil. t motorină, 3,06 mil. t benzină etc.) (INS, 2017).

Consumul total de produse petroliere în România, în anul 2015, a fost de 8,64 mil. t, din care 0,81 mil. t consum neenergetic (50% pentru asfalt) și 7,81 mil. t consum cu destinație energetică (din care 3,48 mil. t motorină, inclusiv biodiesel, pentru transportul rutier; 1,37 mil. t benzină, inclusiv bioetanol, pentru transportul rutier; 0,91 mil. t motorină, GPL, gaz de rafinărie, cocs petrolier și altele, pentru industrie, în special subsectoarele chimic, minerale și construcții; 0,31 mil. t GPL și mici cantități de benzină, motorină și păcură pentru sectoarele rezidențial, comercial, al serviciilor și instituțiilor publice etc.).

Importurile României de produse petroliere au fost, în principal, de motorină (aprox. 1 mil. t din Rusia, Ungaria și SUA și volume mici din alte state vecine) și de asfalt (0,41 mil. t în special din Ungaria, Serbia și Polonia). Importul de bioetanol a fost de 0,10 mil. t și cel de biodiesel de 0,07 mil. t.

România rămâne însă un **exportator de produse petroliere** în regiune, cu un volum depășind dublul importurilor (benzină – 1,73 mil. t către Ucraina, Liban, Georgia, Tunisia, Turcia, Bulgaria, Republica Moldova, Israel etc.; motorină – 1,64 mil. t către Turcia, Republica Moldova, Grecia, Bulgaria, Georgia, Ungaria, Ucraina, Slovacia etc. (INS, 2017)).

Pentru **transportul** acestor importante volume se utilizează **Sistemul Național de Transport al Țițeiului** (SNTT), care este operat de CONPET¹⁴. SNTT are o lungime totală a rețelei de conducte de aprox. 3.800 km, cu o gamă a diametrelor conductelor între 3 și 28 inch și o capacitate de transport de 27,5 mil. t/an.

¹⁴ Compania în care statul român deține o participație de 58,72% este listată la bursă. Compania oferă servicii specializate de transport petrolier și cu vagoane cisternă pe calea ferată (CONPET, 2017).

În anul 2016, principalii clienți ai CONPET au fost OMV PETROM (84,2% din cifra de afaceri), Lukoil (13,9%) și Rompetrol Rafinare (1,3%).

7.2. EXPLORAREA, EXTRAȚIA ȘI UTILIZAREA GAZELOR NATURALE

Gazul natural reprezintă un combustibil cu o valoare energetică mare (putere calorifică inferioară ridicată – 1,15–1,22 tcc/1.000 Nmc), generând în urma arderii cele mai reduse noxe comparativ cu alți combustibili fosili (nu sunt poluante și nu generează produse secundare care să necesite evacuarea). Gazul metan constituie, alături de petrol și cărbune, una dintre cele mai însemnate bogății naturale ale subsolului țării noastre, un valoros combustibil (pentru industria energetică) și o importantă materie primă (pentru industrie). În cursul ultimilor 100 de ani, extracția și utilizarea gazelor naturale a adus o contribuție însemnată la dezvoltarea economică și modernizarea socială a României. Dinamica industriei de gaze naturale a fost influențată de modificările din cadrul mecanismului economic. Din acest motiv, se pot identifica, pentru perioada de după Marea Unire din anul 1918, trei mari faze ale evoluției industriei gazelor naturale, și anume: a) 1918–1947, b) 1948–1989 și c) 1990–2016.

PERIOADA 1918–1947

Descoperirea întâmplătoare a gazelor naturale la Sărmășel (jud. Mureș) în anul 1909 determină dezvoltarea timpurie a afacerilor cu gaze naturale în Transilvania, aflată sub stăpânire habsburgică.

Cadrul juridic. În primii ani de după Marea Unire (1919–1920) nu au fost aduse schimbări legislației gazului metan. În 1922, Ministerul Lucrărilor Publice a impus (SONAMETAN, 1931) taxe pentru concesionarea terenului pe care se vor instala conducte de gaz și taxe pentru conductele de gaz existente. Noua Constituție din 28 martie 1923 a determinat naționalizarea subsolului, iar abrogarea legilor miniere austro-ungare s-a făcut prin promulgarea *Legii minelor la 4 iulie 1924*. În cuprinsul legilor miniere din această perioadă, gazelor asociate petrolului nu li s-a acordat nicio atenție, spre deosebire de petrol, care a ocupat un rol tot mai important.

Activitatea de cercetare geologică. Rezervele. Cele mai multe zăcămintele de gaze libere se găseau în Podișul Transilvaniei, cu o compoziție ridicată de metan (peste 95% din conținutul volumic), neconținând un procent semnificativ de gaze acide, inerte și hidrocarburi grele condensabile (Gavăț, 1964). Începând cu anul 1927, în cadrul SONAMETAN (Chisăliță, 2002, p. 32–34), se înființează un birou geologic care preia de la Institutul Geologic Român sarcina de cercetare a Podișului

Transilvaniei, lucrând sub îndrumarea lui Ludovic Mrazec¹⁵. Aceste cercetări au condus la stabilirea, în anul 1938, a unui volum de **rezerve sigure de gaze naturale** de 180 mld. mc și a unui volum de **rezerve probabile de gaze naturale** de 387 mld. mc (Lațiu, 1927, p. 17–28). Alte evaluări asupra rezervelor totale de gaz metan din Transilvania au fost realizate de Fr. G. Clapp și A.S. Miller în anul 1913 (72 mld. mc de gaze) și de I. Popescu-Voinești în anul 1921 (360 mld. mc de gaze) și, respectiv, în anul 1924 (216 mld. mc de gaze) (Oficiul de Studii și Documentare, 1946, p. 55).

Forarea sondelor pentru explorarea gazelor naturale a început în anul 1911, dar, după avântul activității de foraj imediat următor descoperii gazelor naturale, a urmat o perioadă de stagnare, în contextul frământărilor existente în interiorul Imperiului Austro-Ungar și al Primului Război Mondial. Menținerea la un nivel scăzut a numărului de metri foraj după anul 1922 a fost determinată și de fiscalitatea mărită și impunerea unor prețuri scăzute la gazele comercializate de Ministerul Finanțelor (Motaș, 1931). Apoi, între anii 1925 și 1947, volumul forajelor a crescut de 6 ori, iar adâncimea medie a sondelor forate a crescut de la 410 m (în anul 1925) la 780 m (în anul 1947).

Activitatea de extracție a gazelor naturale. În perioada crizei economice (1929–1933), scăderea cererii de produse industriale pe piață a condus la diminuarea producției de gaz metan, însă în anii următori **producția de gaze naturale** a crescut permanent (Tabelul 7.4). Începând cu anii ‘30–’40, au fost dirijate spre industria de gaze naturale importante fonduri de investiții. Astfel, după o stagnare în descoperirea de noi rezerve de gaze în anii 1940–1943, a urmat o perioadă de intensificare a cercetărilor geologice atât pentru zăcămintele existente la adâncimi mai mari, cât și în noi perimetre. Creșterea cererii anuale de gaze a fost permanent inferioară celei a descoperirii de noi rezerve anuale, favorizând dezvoltarea activității gaziere și a societății care avea ca obiect de activitate exploatarea și valorificarea gazelor naturale (Ștefănescu, 1939, p. 3–11).

Tabelul 7.4

Producția de gaze naturale a României, în perioada 1918–1948

(mil. mc)

Anul	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Prod.	100*	144	171	181	250	287	362	370	377	439

Anul	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Prod.	613	807	1.206	1.383	1.456	1.500	1.814	1.812	2.130	2.007

Anul	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948
Prod.	1.860	1.702	1.836	1.711	1.919	2.130	1.512	1.832	1.994	2.159	2.346

* Notă: Gaze naturale și de sondă.

Sursa: Axenciuc, 1992, p. 213.

¹⁵ În această perioadă, geologii au determinat în amănunt stratigrafia și litologia depozitelor miocene superioare purtătoare de gaze, evidențiind în teren existența domurilor de gaze.

Consumul de gaze naturale. Avantajele gazelor naturale față de ceilalți combustibili (prețul mic, ușurința de adaptare la vechile sobe, ușurința în manevrare, eficiența mare, lipsa reziduurilor) au determinat tot mai mulți consumatori să folosească acest nou combustibil (Lupu, 1974). Dacă în anul 1924 în România erau 1.694 de consumatori, din care 32 de consumatori industriali mari (12%) și 1.662 de consumatori casnici, comercianți, mici meșteșugari etc. (88%), în anul 1938 erau 9.004 consumatori, din care 320 industriali (3,5%) și 8.684 casnici (96,5%) (Chisăliță, 2000). Gazele naturale s-au utilizat în diferite domenii de activitate: industrie, producerea energiei electrice, populație. Dacă până în anul 1935 se utilizau cu precădere pentru producerea energiei electrice în centrale electrice din întreprinderi, după acest an, creșterea producției industriale a dus la majorarea consumului de gaze naturale.

PERIOADA 1948–1989

Perioada economiei de comandă (1948–1989) corespunde celei mai mari dezvoltări a industriei de petrol și gaze naturale din România. Ca urmare a creșterii producției și a avantajelor oferite, în anul 1963, gazele naturale devansează petrolul, ocupând primul loc (cu 37%) în balanța de energie primară (Ivănuș *et al.*, 2008).

Cadrul juridic. După naționalizarea din 11 iunie 1948, racordarea de noi consumatori de gaze naturale s-a încadrat în politica de utilizare a combustibililor practică în perioada respectivă. În perioada anilor '50, s-a pus problema înlocuirii lemnelor de foc și s-au racordat locuințele dotate cu sobe la rețeaua de gaze naturale. *HCM nr. 1018/1959* privind reglementarea extinderii rețelelor de distribuție și a consumului de gaz metan, precum și modificarea Codului penal, prin introducerea unui articol care prevedea sancționarea celor care executau instalații de gaze fără aprobări legale, au avut un puternic impact asupra reglementării consumului de gaze naturale după anul 1960 (Ivănuș *et al.*, 2003). Conștientizarea avantajelor gazelor naturale, precum și volumul descoperirilor din acea vreme face ca, în septembrie 1963, în *HCM nr. 856* să se prevadă înlocuirea combustibilului lichid și solid prin gaze.

Utilizarea și valorificarea superioară a gazelor naturale, în condițiile rezervelor limitate, impunea folosirea rațională a cantităților de gaze naturale. În concordanță cu acest deziderat, a fost elaborat *Decretul nr. 243/1978 privind regimul distribuției și consumului de gaze naturale*, care prevedea încadrarea tuturor consumatorilor în cantitățile anuale, trimestriale și lunare care se acordau prin repartiții ministeriale și folosirea gazelor naturale doar pentru chimizare și în procesele cu flacără deschisă unde nu se puteau folosi alți combustibili. Înființarea de noi distribuții de gaze naturale se putea face numai în scopuri industriale, aprobate prin decret al Consiliului de Stat (Moldovan, 1983).

Activitatea de cercetare geologică. Rezervele. În perioada 1947–1962 se începe exploatarea de adâncime a câmpurilor vechi și deschiderea altora noi, atât în Bazinul Transilvaniei, cât și în zonele extracarpătice, în total 55 de orizonturi de

gaze (Vancea, 1960). Rezultatele obținute în perioada 1961–1970 au marcat un important salt calitativ față de perioada anterioară: dacă în perioada 1909–1948 s-au descoperit maximum două structuri gazeifere pe an (Vancea, 1960), numai în anul 1976 s-a ajuns la 20 de structuri descoperite (Chisăliță, 2004). La 1 ianuarie 1971, Întreprinderea de Extracție a Gazului dispunea de 96 de structuri dovedite gazeifere, 59 în Transilvania și 37 în extra-Carpați; dintre acestea, 32 de structuri situate în Transilvania dețineau o pondere de 89,5% din totalul rezervelor industriale. Intensificarea cercetării în vederea cunoașterii rezervelor de substanțe minerale utile a condus la executarea, începând cu anul 1976, a lucrărilor de foraj pe platforma continentală a Mării Negre (CGM, 1981).

Activitatea de extracție a gazelor naturale. Începând cu anul 1948, pentru dezvoltarea industriei de gaze s-au întreprins o serie de acțiuni prin care au fost puse bazele exploatării raționale a sondelor de gaz metan, a zăcămintelor suprapuse din componența structurilor de gaze etc. Astfel, în anul 1950, erau numai șase zăcăminte în exploatare, numărul acestora crescând sensibil la 63 în anul 1974, respectiv la 212 în anul 1989. În anul 1969, România ocupa locul 4 în lume în ceea ce privește producția de gaze (2,54% din producția mondială) (Calcan, 1997). În anul 1981, numărul structurilor de gaz metan aflate în exploatare în Podișul Transilvaniei este mai mare de 4,2 ori decât cel din anul 1948 și de 8,3 ori decât cel din anul 1938 (Chisăliță, 2004).

Anul 1984 înregistrează cea mai bună performanță în ceea ce privește numărul de sonde forate pentru gaze naturale: se atinge un maxim de 254 de sonde, din care 68 de sonde de explorare și 186 de sonde de exploatare, precum și maximul de metri foraj (228.079 m) pentru sondele de exploatare. În anul 1985 se atinge maximul de metri foraj (146.522 m) pentru sondele de explorare (Ivănuș *et al.*, 2008).

Producția de gaze naturale (exceptând gazele asociate petrolului) atinge în anul 1981 nivelul maxim de 29,26 mld. mc (Tabelul 7.5), din care: 24,69 mld. mc în zăcămintele din Podișul Transilvaniei și 4,57 mld. mc în zăcămintele de gaze naturale din afara arcului carpatic. Producția maximă de gaze naturale neasociate din afara arcului carpatic a fost realizată în anul 1975, de 5,52 mld. mc, spre deosebire de cea din Podișul Transilvaniei, care a fost atinsă doar în anul 1981, de 26,01 mld. mc. Producția maximă de gaze (inclusiv gazele asociate petrolului) s-a realizat în anul 1986 (39,36 mld. mc), asigurată în proporție de 68% din gaz metan și 32% din gaze asociate.

În această perioadă a fost construită o vastă rețea de conducte, inclusiv magistrala de gaze care leagă Transilvania de București, conducta de tranzit Isaccea–Negru Vodă, conductele pentru alimentarea orașelor principale din țară, care au condus la creșterea numărului localităților alimentate cu gaz de la 14 în anul 1940 la 384 în anul 1973, precum și conductele de interconectare cu alte țări (Chisăliță, 2004; Buliga, 2007; Ivănuș *et al.*, 2008).

Tabelul 7.5

Producția de gaze naturale a României, în perioada 1950–1989

(mil. mc)

Anul	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Prod. gaz metan	1.950	2.559	2.974	3.476	3.629	3.972	4.374	4.633	5.075	5.782
Prod. gaze asociate	1.293	1.486	1.979	2.119	2.197	2.382	2.664	3.238	3.523	3.623
Total gaze naturale	3.243	4.045	4.953	5.595	5.826	6.354	7.038	7.871	8.598	9.405

Anul	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Prod. gaz metan	6.707	7.424	9.091	10.388	11.672	13.038	14.252	16.036	17.226	19.066
Prod. gaze asociate	3.623	3.717	4.069	4.161	4.066	4.414	4.537	4.658	4.709	5.021
Total gaze naturale	10.330	11.141	13.160	14.549	15.738	17.452	18.789	20.694	21.935	24.087

Anul	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Prod. gaz metan	19.971	21.365	22.287	23.639	24.217	27.001	29.834	28.755	28.973	27.189
Prod. gaze asociate	5.060	5.354	5.426	5.599	5.898	6.305	6.496	6.526	6.570	6.868
Total gaze naturale	25.031	26.719	27.713	29.238	30.115	33.306	36.330	35.281	35.543	34.057

Anul	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Prod. gaz metan	28.156	29.263	28.620	27.719	28.083	27.196	26.763	25.301	25.195	22.222
Prod. gaze asociate	7.015	7.760	8.797	10.387	10.971	11.708	12.608	12.117	11.609	10.729
Total gaze naturale	35.171	37.023	37.417	38.106	39.054	38.904	39.371	37.418	36.804	32.951
Import gaze	1.564	...*	...*	...*	...*	1.834	2.510	3.264	3.995	7.417

* Notă: Lipsă date.

Sursa: DCS, 1961, 1971, 1975, 1981–1985, 1990.

Extracția gazului metan s-a dezvoltat în condițiile existenței unor rezerve mari și a celor mai mici eforturi necesitate pentru obținerea unei cantități echivalente de energie (CIDE, 1983; Studii nr. 63, 1986). Totuși, costurile de extracție fiind direct proporționale cu numărul de sonde aflate în producție, s-au înregistrat creșteri de peste 5 ori în perioada 1963–1984 (de la 78,1 mil. lei în anul 1963 la 396,9 mil. lei în anul 1980, ajungând la 1.345,6 mil. lei în anul 1984). Totodată, și costurile de producție unitare au crescut (de la 7,52 lei/1.000 Nmc gaz metan în anul 1963 la 14,10 lei/1.000 Nmc gaz metan în anul 1981, ajungând la 48,0 lei/1.000 Nmc în anul 1984). Analiza nivelului și structurii costurilor totale de extracție a evidențiat faptul că amortizarea fondurilor fixe reprezenta cca 65–70%, iar cheltuielile cu munca vie aproximativ 20%, ceea ce arată că extracția gazului metan este o activitate care nu necesită materie primă, iar consumul de materiale, energie și combustibil este redus.

Volumul de investiții (CIES, 1983) de cca 5,5 mld. lei în perioada 1981–1984 (comparativ cu numai 3,27 mld. lei în anii 1976–1980) a fost destinat în proporție de 56,8% activității de cercetare geologică pentru descoperirea de noi

rezerve de gaze și 29,6% pentru activitatea de foraj de exploatare și de creare a noi capacități de producție (comparativ cu 61,9% și, respectiv, 26,6% în perioada 1976–1980). Astfel, pe baza corelației dintre nivelul efortului investițional și numărul de sonde, s-a evidențiat că pentru forajul unei sonde erau necesari 1,874 mil. lei, iar pentru efectuarea probelor de producție și punerea în funcțiune erau necesari 2,159 mil. lei, ceea ce conducea la un efort total de cca 4,033 mil. lei pe sondă. În aceste condiții, s-a înregistrat o valoare a investiției specifice medii de 35 lei/1.000 Nmc gaz metan în perioada 1976–1980 și de 52 lei/1.000 Nmc gaz metan în perioada 1981–1984. Ca rezultat, în perioada 1976–1984 a fost creat un număr sporit de capacități de producție: numărul de sonde în funcțiune a crescut de la 1.655 în anul 1976 la 2.745 în anul 1984. Concomitent, exploatarea intensivă a rezervelor de gaz metan a condus la atingerea unui factor de recuperare de cca 2/3 din rezervă (CIES, 1986).

Consumul de gaze naturale. Dacă în anii 1940–1947 consumul de gaz metan a prezentat o creștere ușoară, această tendință s-a accentuat în perioada 1948–1955 (de 4 ori), urmată de o creștere puternică în perioada 1954–1971 (de 8 ori) a consumului de gaz metan, prin racordarea unui număr tot mai mare de orașe, ca urmare a dezvoltării sistemului național de transport (Chisăliță, 2004). Politica energetică din perioada economiei de comandă a stimulat folosirea gazelor naturale cu precădere în industrie, fapt care a condus la creșterea într-o măsură mult mai mică a consumului în sectorul rezidențial comparativ cu industria. Dacă până în anul 1950 utilizarea acestei resurse minerale era cu precădere pentru producerea energiei electrice în centrale electrice de întreprindere, după acest an, industrializarea forțată, caracterizată prin dezvoltarea industriei chimice, a industriei metalurgice, a industriei materialelor de construcții și a industriei construcțiilor de mașini, a determinat creșterea de 23 ori a consumului de gaze de la 823,3 mil. mc în anul 1950 la 19.372,1 mil. mc în anul 1973 (Chisăliță, 2004). Perioada 1974–1989 este marcată de efectuarea importurilor de gaze naturale din fosta URSS, datorită creșterii continue a cererii, vârful consumului fiind atins în anul 1986 (41,8 mld. mc). Acest consum a fost realizat în proporție de 57,56% în industrie, 30,62% în producerea energiei electrice, 6,69% pentru fondul pieței și 5,04% pentru alți consumatori. Vârful consumului de gaze naturale în industrie a fost atins în anul 1985 (29,72 mld. mc), fiind direcționat în proporție de 40,42% către industria chimică, de 12,32% către industria metalurgică, de 8,56% către industria materialelor de construcții (SNGN, 2004).

PERIOADA 1990–2016

Schimbările din anii de după 1989, depletarea naturală a zăcămintelor, vechimea instalațiilor și a tehnologiei, recesiunea economică din anii 1996–1997 și 2009–2010 au condus la modificări majore în activitatea industriei extractive a gazelor naturale.

Cadrul juridic. Prin *Decretul nr. 11/10 ianuarie 1990* se abrogau toate reglementările contrare prevederilor cuprinse în *Decretul nr. 240/1982* și în *Decretul nr. 272/1987* care fuseseră emise în contextul accentuării fenomenelor de penurie și de criză a economiei de comandă. *HG nr. 399/1990* autoriza Ministerul Petrolului să emită avize privind racordarea de noi consumatori, înființarea și extinderea de noi distribuții, dezvoltarea rețelei de transport și distribuție. Acest act normativ a fost parțial înlocuit de *HG nr. 429/21 iunie 1991*, prin care se trata diferențiat extinderea consumului de gaze naturale la populație, și *HG nr. 742/1991* și *HG nr. 138/1992*, pentru dezvoltarea rețelelor de alimentare cu gaze naturale (Ivănuș *et al.*, 2008).

În anul 2000, au fost adoptate *OG nr. 41* privind înființarea, organizarea și funcționarea *Autorității Naționale de Reglementare în Domeniul Gazelor Naturale* (ANRGN) și, respectiv, *OG nr. 60* privind reglementarea activităților din sectorul gazelor naturale. Aproape simultan cu *Legea petrolului din 7 iunie 2004*, la 14 iulie 2004, Parlamentul României a adoptat *Legea nr. 351 – legea gazelor*. Această lege fost direcționată exclusiv către regimul de concesiune spre distribuție a gazelor naturale extrase către petenți, persoane juridice române sau străine.

Astfel, **redevențele stabilite pentru producții trimestriale de gaze naturale** sunt următoarele: pentru producții sub 10 mc/trim. – 3,5%; între 10 și 50 mc/trim. – 7,5%; între 50 și 200 mc/trim. – 9%; peste 200 mc/trim. – 13%; o cotă de 3% din valoarea venitului brut realizat din operațiunile de înmagazinare subterană a gazelor naturale. Absența din lege a precizărilor privind regimul proprietății asupra zăcămintelor gazeifere, asupra activității specifice de identificare, prin explorare, a perimetrelor gazeifere, a exploatării sau concesiunii acestora, prin redevențe, unor investitori privați ne duce la concluzia că aceste activități rămân exclusiv în sarcina statului. Prin comparație cu *Legea petrolului din anul 2004*, această lege a gazelor rămâne golită de esență (Buliga *et al.*, 2014).

Legea nr. 123/2012 creează cadrul legislativ necesar convergenței prețului gazelor naturale din producția internă cu al gazelor naturale din import, iar *HG nr. 22/22.01.2013* stabilește calendarul de creștere a prețului de achiziție a gazelor naturale din producția internă pentru piața reglementată.

Activitatea de cercetare geologică. Rezervele. Zăcămintele de gaze naturale din România sunt cantonate în special în Transilvania și Muntenia (zona subcarpatică). În bazinul Transilvaniei, gazul metan (care reprezintă circa 2/3 din producția totală de gaze naturale, restul de 1/3 fiind constituit din gazele libere și gazele asociate extrase din zona extracarpatică) se găsește în zăcămintele dispuse la adâncimi între 150 și 1.600 m, cu un grad ridicat de puritate și presiune mare (40–60 atm). Zăcămintele din celelalte zone sunt mai puțin bogate în metan și cu presiuni mai mici (20–40 atm). Mai recent, în afara zăcămintelor cunoscute anterior (Podișul Transilvaniei și Muntenia), au mai fost descoperite și puse în exploatare alte zăcămintele situate în zona subcarpatică și în platforma continentală a Mării Negre.

Din punct de vedere calitativ, gazele naturale din România sunt comparabile cu cele mai bune exploatate pe plan mondial¹⁶, având un conținut mare de metan (de 99,17–99,77% metan, restul azot, oxigen și bioxid de carbon), nu au compuși cu sulf, au un procent redus de gaze inerte, calități care fac avantajoasă utilizarea lor nu numai în producerea energiei, dar și în diferite activități industriale (în domeniul sticlăriei, tratamentelor termice, îngrășămintelor, maselor plastice, produselor farmaceutice etc.). Cele mai pure zăcăminte gazeifere din România sunt localizate în Podișul Transilvaniei (procentul de gaz metan ajunge la 99,92%).

Zăcămintele de gaze naturale sunt situate la adâncimi între 200 și 4.300 m, 94,9% aflându-se la adâncimi de peste 3.500 m, iar restul la adâncimi mai mici de 3.500 m. Din totalul rezervelor existente în zăcăminte, 36% sunt de joasă presiune (sub 20 atm), care se pot folosi în apropierea sursei sau se transportă la distanță prin comprimare în câmpurile de extracție; restul de 64% sunt de înaltă și medie presiune (peste 20 atm) și pot constitui surse de alimentare a conductelor de transport pentru distanțe mari și medii (sub acțiunea propriei presiuni). În Podișul Transilvaniei, numai 57% din zăcăminte au presiuni mai mari de 20 atm.

În ceea ce privește rezervele recuperabile de gaze, 73% se află în patrimoniul SNGN ROMGAZ și 27% în evidența OMV PETROM. **Potențialul actual de rezerve de gaze naturale al României** este alcătuit din 73,4% rezerve existente și 26,6% rezerve de perspectivă, localizate în 274 de structuri geologice și răspândite inegal pe teritoriul țării (atât în zona de uscat – 98,8%, cât și pe platoul continental al Mării Negre – 1,2%).

Conform datelor ANRM, la începutul anului 2015, situația resurselor geologice și a rezervelor de gaze naturale (gaze libere și gaze asociate) se prezenta astfel: resurse geologice – 703,227 mld. mc, rezerve dovedite – 101,370 mld. mc, rezerve probabile – 42,307 mld. mc și rezerve posibile – 10,958 mld. mc. Conform altor estimări (Constantinescu și Anastasiu, 2015), hidrocarburile gazoase au rezerve actuale de circa 184,9 mld. mc.

Activitatea de cercetare geologică s-a diminuat comparativ cu perioada anterioară anului 1989: volumul de lucrări seismice s-a redus la jumătate, iar cel al forajului pentru cercetare geologică cu 400% (Ivănuș *et al.*, 2008). Sondele forate după anul 1990 și mai cu seamă după anul 1995 au fost realizate cu precădere pentru constituirea depozitelor de înmagazinare subterană a gazelor naturale. Numărul sondelor de explorare și a celor de exploatare s-au redus continuu, în anul 1999 realizându-se tot atâtea sonde ca în anul 1918 (după 81 de ani), situația fiind similară și la metri foraji.

În perioada 2013–2016, SNGN ROMGAZ a realizat investiții în valoare de 3,37 mld. lei, finanțate exclusiv din surse proprii, alocate pentru: lucrări de explorare geologică pentru descoperirea de noi rezerve de gaz metan – 34,26%;

¹⁶ Pentru comparație, zăcămintele din Australia au un conținut de metan de 94,4–97,4%, zăcămintele de la Lacq (Franța) au un conținut de metan de 69,1%, cele din Olanda au un conținut de 81,2–87,7%, iar cele din Rusia au un conținut de metan de 89–98,6% etc. (Sursa: Buliga și Medar, 2009).

lucrări de foraj pentru exploatare, punere în producție de sonde, infrastructură și utilități – 5,80%; susținerea capacității de înmagazinare subterană a gazelor – 12,30%; lucrări de protecție a mediului înconjurător – 0,05%; re tehnologizarea și modernizarea instalațiilor și echipamentelor din dotare – 40,38%; dotări și utilaje independente – 6,04%; cheltuieli pentru studii și proiecte – 1,03%.

Activitatea de extracție a gazelor naturale. Reducerea activității de cercetare, a lucrărilor de foraj de exploatare, depletarea naturală a zăcămintelor și accidentele tehnice au condus la diminuarea numărului de sonde active, ceea ce a determinat înjumătățirea cantităților de gaz metan extras în România în ultimii 15 ani (Tabelul 7.6). **Producția de gaze** din Podișul Transilvaniei a prezentat cel mai mare declin natural, în medie cu 9%, față de 4% în zăcămintele de gaz metan din afara arcului carpatic (SNGN, 2017). În anul 1995, se atinge adâncimea maximă a sondelor de gaze naturale forate în Podișul Transilvaniei, prin sonda 6042 Deleni, proiectată pentru o adâncime de 5.062 m (Chisăliță, 2004).

Tabelul 7.6

Producția și importul de gaze naturale în România, în perioada 1989–2016

Anul	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Prod. gaz metan	22.222	19.154	17.252	15.061	14.723	13.372	12.778	11.773	10.009	9.134	8.786
Prod. gaze asociate	10.729	9.182	7.555	7.077	6.595	6.226	6.238	6.389	5.907	5.307	5.831
Total gaze naturale	32.951	28.336	24.807	22.138	21.318	19.598	19.016	18.162	15.916	14.441	14.617
Import gaze naturale	7.417	7.200	5.200	4.400	4.500	4.600	6.000	7.000	5.000	4.700	3.200

(mil. mc)

Anul	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Prod. gaz metan	8.434	8.001	7.304	6.987	6.649	6.220	6.128	5.894	5.846	5.809
Prod. gaze asociate	6.173	6.089	5.736	6.042	6.143	5.742	5.657	5.484	5.396	5.363
Total gaze naturale	14.607	14.090	13.040	13.029	12.792	11.962	11.785	11.378	11.242	11.172
Import gaze naturale	3.400	2.900	3.800	5.900	5.100	5.300	6.000	4.900	4.400	2.000

Anul	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Prod. gaz metan	5.645	5.641	5.663	5.660	5.664	5.563	4.219
Prod. gaze asociate	5.210	5.260	5.272	5.194	5.392	5.529	5.250
Total gaze naturale	10.855	10.901	10.935	10.854	11.056	11.092	9.469
Import gaze naturale	2.300	3.100	2.900	1.500	600	200	1.500

Sursa: Ivănuș *et al.*, 2008, p. 58; Buliga *et al.*, 2014, p. 712–713; INS, 1990–2017; SNGN, 2017.

Pentru realizarea acestor producții, în prezent, SNGN ROMGAZ exploatează un număr de 148 de zăcămintele, din care 143 de zăcămintele sunt considerate zăcămintele cu perimetru instituit, iar restul de cinci zăcămintele sunt incluse în categoria zăcămintelelor cu producție experimentală (SNGN, 2017). Exploatarea propriu-zisă a acestor zăcămintele se face prin intermediul a 3.260 de sonde și tot atâtea instalații tehnologice de suprafață. Din totalul sondelor, 26%

sunt exploatate la peste 2.000 m, implicând costuri mai mari de extracție. Menținerea în funcțiune între anumite limite de presiune și debit a sondelor productive de gaze se face prin intermediul a 115 agregate de comprimare, iar calitatea gazelor, cerință tehnică stipulată în legislația de specialitate, este asigurată în proporție de peste 99% de către 71 de stații de uscare a gazelor. La finele anului 2016, în cadrul SNGN ROMGAZ activau 6.246 de angajați față de 6.356 de angajați la finele anului 2015 (SNGN, 2017).

În anul 2016, primii doi producători de gaze naturale din România (SNGN ROMGAZ și OMV PETROM) au acoperit 95,62% din **producția internă de gaze**, restul fiind acoperit de alți operatori privați. **Importul de gaz natural** a fost de 1,5 mld. mc, din care 89% din Federația Rusă și 11% din Ungaria. Fiind cel mai mare producător de gaze naturale din Europa Centrală și de Est, România deține o poziție unică în regiune, prin dependența limitată de sursele externe. În ultimii ani, cererea de gaze naturale a cunoscut un trend descrescător, astfel încât dependența de importuri s-a diminuat, apelându-se la această sursă de aprovizionare doar în scopul acoperirii unor vârfuri de consum.

Consumul de gaze naturale. Ponderele gazelor naturale în balanța consumului de energie primară este de 40% din totalul energiei primare consumate în România. În ultimii 15 ani, creșterea numărului consumatorilor casnici a fost de 110% față de cea a numărului consumatorilor industriali de numai 42%. Consumul de gaze în industria prelucrătoare și industria energetică s-a redus substanțial în această perioadă, din cauza restructurării economiei; astfel, în anul 2015, cca 41,40 TWh au fost utilizați în producția de energie electrică și căldură în centrale cu capacitate instalată mare, respectiv în producția, transportul și distribuția combustibililor fosili, iar consumul final de gaz natural a fost de 81,24 TWh, din care 10,64 TWh consum ca materie primă pentru producerea îngrășămintelor chimice, restul de 70,6 TWh fiind utilizați în scop energetic (Guvernul României, 2016b).

În sectorul rezidențial, consumul a prezentat însă o creștere constantă de-a lungul anilor. Deși numărul consumatorilor în sectorul rezidențial s-a dublat, consumul de gaze a prezentat o creștere de numai 20%. Aceasta poate fi asociată cu înlocuirea aparatelor de utilizare a gazelor naturale existente cu altele cu randamente ridicate.

Consumul de gaz natural ca materie primă este improbabil să se reducă, dimpotrivă, cererea de îngrășăminte chimice este de așteptat să crească. Situația este similară și în industrie, însă trebuie avute în vedere aspectele menționate anterior privitoare la consumul de produse petroliere.

Activitatea de transport a gazelor naturale a înregistrat o reducere a indicatorilor fizici în perioada 1990–1994, înregistrându-se cel mai mic număr de kilometri de conducte magistrale construiți în ultimii 50 de ani; în anul 1992 s-a construit un număr de kilometri de conducte de transport aproximativ egal cu cel din anul 1918 (Buliga, 2007). Capacitatea anuală maximă de import este de 14,35 mld. mc, fiind gestionată de Societatea Națională pentru Transport Gaze

Naturale (SNTGN) Transgaz SA Mediaș. Capacitatea anuală maximă de export este de 1,587 mld. mc (SNTGN, 2017), exportul fizic fiind disponibil numai la punctele de interconectare cu Ungaria (Csanédpalota) și cu Republica Moldova (Iași-Ungheni).

Capacitatea de înmagazinare subterană a gazelor naturale a înregistrat o dezvoltare permanentă, capacitatea totală actuală fiind de aprox. 4,5 mld mc/ciclu. În prezent, România dispune de șapte depozite de înmagazinare, amenajate în zăcăminte depletate, dintre care șase (cu capacitate activă totală de 2,76 mld. mc/ciclu) sunt deținute de SNGN ROMGAZ, iar unul (cu o capacitate activă de 0,3 mld. mc/ciclu) este deținut de ENGIE (acționar majoritar) și SNGN ROMGAZ (Guvernul României, 2016b).

Dezvoltarea capacităților de stocare a gazelor naturale pentru acoperirea vârfurilor de consum pe perioada sezonului rece și pentru creșterea gradului de siguranță a alimentării cu gaze a consumatorilor în situații de criză a constituit o preocupare permanentă în trecut (CIDE, 1983), dar este și în prezent unul dintre punctele importante ale strategiei energetice din România pe termen mediu (Guvernul României, 2016c). Toate aceste măsuri și acțiuni au ca scop creșterea coeficientului de siguranță în livrarea gazelor, la valori cât mai apropiate de cele practicate de țările Uniunii Europene, pentru evitarea unor perturbații majore în sistemul național de transport și, respectiv, în alimentarea cu gaze a consumatorilor în situații de criză, la debite și prețuri aproape constante în tot timpul anului¹⁷.

În activitatea de distribuție a gazelor naturale, după anul 1990, schimbarea politicii în domeniul gazelor naturale (în sensul alocării gazelor naturale cu precădere către populație, în scopul creșterii confortului termic) a condus la creșterea numărului consumatorilor de gaze naturale, în special din domeniul rezidențial și comercial. În ultimii 20 ani, s-au realizat distribuții de gaze în mai multe localități decât s-au făcut în 80 de ani anteriori (SNGN, 2017). Perioada 1990–1998 este caracterizată prin creșterea numărului localităților alimentate cu gaze, cu precădere în mediul rural. În prezent, sistemul de distribuție a gazelor naturale este format din cca 40.000 km de conducte, din care 37.000 km sunt operate de cei doi mari distribuitori, E.ON Distribuție (20.000 km) și Distrigaz Sud Rețele (17.000 km), care alimentează aprox. 3,2 mil. de consumatori (Guvernul României (b), 2016).

Piața gazelor naturale. România are cea mai mare piață de gaze naturale din Europa Centrală, care a atins dimensiuni record la începutul anilor '80, ca urmare a aplicării unor politici guvernamentale orientate către eliminarea dependenței de importuri. În contextul reformelor implementate după anul 1989, piața de energie din România a fost deschisă gradual către concurență, ca parte integrantă a conceptului de liberalizare a economiei naționale (Popa, 2014). În particular, industria gazelor naturale a fost supusă unui proces de restructurare profundă.

¹⁷ Aceste perturbații sunt determinate de faptul că cererea de gaze pe piața energetică românească este caracterizată de: fluctuații sezoniere de cca 60%; fluctuații zilnice de cca 25%; fluctuații orare care pot ajunge la cca 30%.

Prin restructurarea industriei gazelor naturale au fost create premisele pentru inițierea procesului de privatizare. Rezultatul măsurilor menționate se reflectă în **structura actuală a pieței românești a gazelor naturale**, care cuprinde: un operator al Sistemului Național de Transport (SNTGN Transgaz SA Mediaș); nouă producători (ROMGAZ, OMV PETROM, Foraj Sonde, Raffles Energy, Wintershall, Amromco Energy, Carpathian Energy, Lotus Petrol, Stratum Energy Romania); doi operatori pentru depozitele de înmagazinare subterană (ROMGAZ și Depomureș); 41 de societăți de distribuție și furnizare a gazelor naturale către consumatorii captivi; 121 de furnizori pe piața angro; doi operatori de administrare a pieței centralizate: *Operatorul Pieței de Energie Electrică și de Gaze Naturale din România* (OPCOM) și *Bursa Română de Mărfuri* (BRM).

Piața de gaze naturale din România este compusă din piața reglementată și piața concurențială, iar tranzacțiile cu gaze naturale se fac angro sau cu amănuntul. Creșterea ponderii pieței concurențiale se realizează gradual, prin asigurarea accesului pentru cât mai mulți participanți, furnizori și clienți finali.

Piața concurențială a gazelor naturale a fost deschisă gradual, începând cu anul 2001¹⁸, ajungând 100% pentru consumatorii non-casnici de la 1 ianuarie 2007 și la 100% pentru toți consumatorii de la 1 iulie 2007. În septembrie 2015, gradul efectiv de deschidere a pieței interne a fost de 66,83%. Dacă la sfârșitul anului 2014 numărul de clienți eligibili era de 10.558, în septembrie 2015, odată cu liberalizarea completă a pieței pentru consumatorii non-casnici, acesta a ajuns la 181.361.

Pentru **pieța reglementată a gazelor naturale**, prin *HG nr. 488* din 1 iulie 2015, s-a stabilit prețul de achiziție a gazelor naturale din producția internă pentru clienții casnici și producătorii de energie termică numai pentru cantitățile de gaze naturale utilizate la producerea de energie termică în centralele de cogenerare și în centralele termice destinate consumului populației pentru perioada 1 iulie 2015–30 iunie 2021. Calendarul de liberalizare a prețului de achiziție a gazelor naturale este următorul: de la 1.07.2015 – 60 lei/MWh; de la 1.07.2016 – 66 lei/MWh; de la 1.04.2017 – 72 lei/MWh; de la 1.04.2018 – 78 lei/MWh; de la 1.04.2019 – 84 lei/MWh; de la 1.04.2020 – 90 lei/MWh. ANRE va continua însă să reglementeze prețul final al gazelor pentru consumatorii casnici până în anul 2021.

7.3. EXPLORAREA ȘI EXTRAȚIA RESURSELOR DE CĂRBUNE

Cărbunele a fost și rămâne o sursă importantă de energie datorită abundenței resurselor și costurilor extracției comparativ cu alți combustibili destinați producerii energiei. Cele mai vechi consemnări ale prezenței zăcămintelor de cărbune în Țările Române datează din anul 1782, iar primele exploatări de tip industrial (deși rudimentare) au început în anul 1790. Reglementarea scrisă a

¹⁸ <http://www.anre.ro/ro/gaze-naturale/informatii-de-interes-public/piata-gazelor-naturale>.

dreptului minier și a condițiilor de exploatare a bogățiilor subsolului a fost făcută în 1817 prin *Codul Calimach* (sistemul domenal), în 1819 prin *Codul Caragea* (sistemul primului ocupant), în 1831–1832 prin *Regulamentele organice* (sistemul accesiiunii). Legea P. Carp din 21 aprilie 1895 a adoptat principiul separării subsolului minier (proprietar al bogățiilor miniere fiind statul) de proprietatea suprafeței, răspunzând interesului valorificării bogățiilor miniere și mai puțin a dreptului de proprietate a zăcămintului (solicitare a Constituției din 1866).

În perioada care a urmat de la Marea Unire din anul 1918, industria carboniferă a adus contribuții însemnate la dezvoltarea generală a economiei României, susținerea procesului de industrializare, reducerea dependenței față de sursele externe de materii prime energetice și utilizarea resurselor de forță de muncă. Evoluția activităților de explorare și extracție a cărbunilor a fost puternic influențată de modificările produse în cadrul mecanismului economic, precum și al gradului de deschidere a economiei către fluxurile externe de factori de producție. Din acest motiv, la fel ca și în alte domenii ale activităților economice și sociale, pe baza datelor statistice disponibile în momentul redactării prezentului capitol, în dezvoltarea industriei carbonifere se poate utiliza următoarea periodizare: a) 1918–1947, b) 1948–1989 și c) 1990–2016.

PERIOADA 1918–1948

Cadrul legislativ. După Unirea din 1918, în contextul unui cadru legislativ favorabil, a avut loc preluarea de către industria românească a tuturor activităților miniere, proces desfășurat cu sprijinul statului și contribuția BNR.

Constituția din 1923 a instituit un nou regim minier, care făcea distincție între subsol în general și cel minier, al cărui proprietar era statul.

Legea minelor din iulie 1924 stabilea principiile generale de valorificare a substanțelor minerale, reglementarea raporturilor între cei ce exploatau resursa și proprietarii suprafeței, măsurile de conservare și protecție a zăcămintelor, siguranța personalului, atribuțiile autorităților miniere. Aplicarea acestei legi a contribuit la o mai bună valorificare a zăcămintelor miniere, precum și la apărarea intereselor naționale în context internațional. Totodată, legea acorda o serie de avantaje capitalului autohton pentru a spori ponderea acestuia în activitatea respectivei subramuri industriale.

Legea din 28 martie 1929 a urmărit delimitarea proprietății statului de cele particulare, prin organizarea cadastrului minier.

Legea din martie 1937 a atribuit tuturor zăcămintelor același regim, a înființat o instanță minieră mixtă, a simplificat procedurile de recunoaștere a drepturilor câștigate.

Constituția din 27 februarie 1938 prevedea că toate bogățiile subsolului aparțin statului, care deținea dreptul exclusiv de a aprecia oportunitatea și condițiile de exploatare a zăcămintului.

Cercetarea geologică. După anul 1918, *Institutul Geologic al României* (IGR), înființat în anul 1906, a contribuit la punerea în evidență a bogățiilor minerale ale țării: în anul 1927 a fost editată Harta geologică a României (scara 1:1.500.000), în anul 1931 publică prima Hartă a zăcămintelor și rezervelor de minerale (scara 1:100.000), iar în perioada 1930–1940 realizează cartografierea în detaliu a diferitelor zone geografice care pune în evidență resursele minerale. Cercetarea geologică era făcută atât de societăți comerciale cu capital străin, cât și de societăți comerciale cu capital de stat, cum ar fi Administrația Comercială pentru Prospekțiuni și Exploatare Miniere.

Conform unei prime inventarii (1923–1925) făcute de „Comisiunea pentru electrificarea țării și pentru coordonarea exploatare factorilor naturali producători de energie” și Institutul Geologic al României (Sophian, 1925), coordonată de prof. dr. L. Mrazec, **rezervele de cărbune sigure și probabile** erau estimate la 2.241,5 mil. t, respectiv 2.792,0 mil. t, conform celei de-a doua evaluări materiale (Mrazec, 1931). A treia evaluare materială estimează aceste rezerve la 2.984,4 mil. t (Protescu, 1932). În conjunctura economică și socială de la acea vreme și în funcție de producția medie anuală, durata de utilizare a rezervelor de cărbuni ale României era de peste 1.000 de ani, practic nelimitată.

În anul 1935, **zăcămintele de cărbune** erau reprezentate de: *huilă* la Anina, Doman, Secu (jud. Caraș) și Cristolțel (jud. Sălaj); *lignit* în Bazinul Petroșanilor, în Bazinul Dărmăneștilor, în județul Dâmbovița (Șotânga, Aninoasa, Doicești), în județele Vâlcea și Muscel (depozite întinse), în județele Orhei, Bălți, Cahul (rezerve mici); *cărbune brun* în Bazinul Petroșanilor, în județul Cluj (Ticu, Aghireș), în județul Mehedinți (calitate foarte bună), în județul Severin (depozite întinse); *turbă* la Dorohoi; și *antracit* la Schela (județul Gorj) (Gusti, 1938).

Calitatea cărbunilor extrași, apreciată relativ la destinația acestora (80% pentru producerea aburului necesar căilor ferate), era, conform Laboratorului de Chimie al Institutului Geologic al României (Protescu, 1932), variată: lignitul era similar calitativ cu cel din Ungaria și Cehoslovacia; huila avea o putere calorifică superioară, de 5.900–8.100 calorii/kg, și o putere de vaporizare de 5,7–6,7 kg abur/kg cărbune, iar cărbunii brunii aveau o putere calorifică de 4.000–5.500 calorii/kg și o putere de vaporizare de 4,5–5,2 kg abur/kg cărbune.

Producția de cărbune a Vechiului Regat a fost neînsemnată până la Primul Război Mondial.

Consecințele dezastruoase ale Primului Război Mondial au fost puternic resimțite în toate minele de cărbune din Transilvania. Mai ales în Valea Jiului, exploatarea intensivă în scopul obținerii de cât mai mult cărbune necesar războiului a epuizat capacitatea de producție a minelor, din cauza lipsei investițiilor, neglijării întreținerii lucrărilor miniere, extinderii focurilor endogene, inundării galeriilor, lipsei vagonetelor, epuizării fizice a muncitorilor. Urmările războiului și-au pus amprenta și asupra nivelului de trai al populației din zonă, care trăia în cele mai precare condiții, iar din lipsa fondurilor, conducerile minelor devenite nerentabile au trecut la concedieri masive, îngroșând rândul șomerilor.

Pentru a recupera pagubele pricinuite de război, transportul și industria siderurgică aveau nevoie de tot mai mult cărbune. În contextul unei producții europene deficitare de cărbune și al industriei petroliere distruse, producția de cărbune a României (1,6 mil. t/an) nu acoperea necesarul intern, astfel încât Guvernul a adoptat o serie de politici de intensificare a producției indigene de cărbune, fapt ce s-a reflectat și în creșterea continuă a numărului întreprinderilor carbonifere (Gusti, 1938).

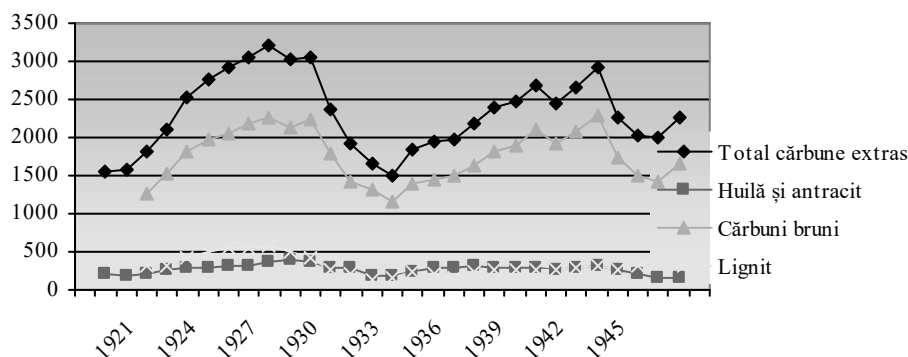
În perioada 1927–1936, devalorizarea leului, concurența din partea petrolului și raționalizarea aprovizionării CFR au făcut ca întreprinderile carbonifere cu dificultăți financiare să se închidă, permițând astfel adoptarea de ample măsuri de organizare, concentrare și raționalizare a activității.

Principalele **unități extractive ale cărbunilor** din România interbelică, din punctul de vedere al ponderii în producție, erau: Societatea Petroșani (53,5%); Societatea Uzinele de Fier și Domeniile din Reșița (10,6%); Societatea Creditul Carbonifer (8,9%); Societatea Minele Șorecani (4,6%); Societatea Lonea (4,5%); Societatea Lignitul (3,7%); Societatea Concordia (2,9%). Participarea capitalului străin era de 61% în 1929 (Axenciuc, 1956) și de 71% în 1938 (Pațac, 1970).

Conjunctura economică și-a pus amprenta și asupra dinamicii activității de exploatare a cărbunelui, astfel că se pot releva mai multe etape, și anume:

- **Perioada de refacere, creștere și concentrare a producției (1921–1928)**, caracterizată prin: instaurarea stării de normalitate și asigurarea climatului de muncă; eliminarea focurilor de mină (SJHAN, 1923); creșterea ponderii transportului mecanizat; îmbunătățirea metodelor de exploatare, mecanizarea lucrărilor (SJHAN, 1918). Asigurarea desfacerii producției de cărbune a creat cadrul lansării unei politici de investiții necesare refacerii parcului tehnic, re tehnologizării, creșterii puterii instalate în centralele electrice, deschiderii de noi exploataări necesare creșterii producției.
- **Criza economică (1929–1933)**, caracterizată prin imposibilitatea absorbției întregii producții de cărbune, concurența din partea altor surse de energie, incapacitatea de a găsi domenii mai largi de utilizare a cărbunelui și de a dezvolta tehnologii de creștere a randamentului de ardere, a provocat o importantă scădere a producției și închiderea multor mine. În aceste condiții, în anul 1929, muncitorii au trecut la acțiuni revendicative, iar autoritățile au întărit aparatul de represiune. Criza economică a reprezentat, astfel, o nouă treaptă de concentrare și centralizare a producției și capitalului, impunând o serie de reconsiderări de natură organizatorică, având ca finalitate implementarea unor tehnici moderne (Buliga *et al.*, 2014). Toate aceste măsuri au determinat reducerea costului de extracție, raționalizarea și concentrarea exploatărilor, îmbunătățirea calității cărbunilor și a condițiilor de utilizare a acestora la CFR, industrie și consumatorii casnici (Miniera, XVII, 1942, p. 15–18).
- **Reînviorarea economiei românești începând din anul 1934** a determinat creșterea producției de cărbune, aceasta situându-se totuși, în anul 1936, cu 40% sub nivelul maxim atins în anul 1927.

Sintetizând datele referitoare la perioada interbelică, se observă că, între 1919–1927, producția de cărbune a crescut continuu (de la 1,55 mil. t la 3,22 mil. t), a fost practic staționară (3,0 mil. t/an) până în anul 1929, a scăzut în timpul crizei (1,50 mil. t/an) și s-a redresat odată cu reînvierea economiei românești, după 1934 (Figura 7.2).

Sursa: Axenciuc, 1992; DCS, 1957.

Fig. 7.2. Evoluția producției de cărbune în România, pe tipuri, în perioada 1919–1947, mii tone.

Participarea României la cel de al Doilea Război Mondial a secătuit economia națională, cu urmări grave asupra mineritului carbonifer, dezorganizat și sabotat de capitalul străin. **În perioada 1945–1948** au fost repuse în funcțiune o serie de mine distruse în timpul războiului. Pentru redresarea producției s-au format „echipe de șoc” pentru lucrul peste program, s-au organizat consfătuiri de producție pentru generalizarea metodelor avansate de lucru, s-au inițiat schimburi de experiență, s-a întărit disciplina muncii, s-au aplicat norme de securitate a muncii pentru prevenirea accidentelor.

PERIOADA 1948–1989

În perioada economiei de comandă, a fost stimulată dezvoltarea în ritm susținut a industriei carbonifere, datorită unor motivații multiple, și anume: a) în epocă, tehnologiile de extracție a cărbunilor implicau un consum ridicat de forță de muncă fizică și, astfel, susținerea creșterii producției implica o majorare semnificativă a unei categorii de salariați care erau emblematici pentru economia de comandă și sistemul politic pe care aceasta se sprijinea; b) necesitatea asigurării unor cantități tot mai mari de resurse energetice pentru dezvoltarea industriei realizate în condiții de deschidere limitată către economia mondială.

Zăcămintele principale de cărbune din perioada analizată erau reprezentate de: *huilă* localizată în Munții Banatului (rezerve mici) și Valea Jiului

(strate cu grosimi mari, calitate crescătoare de la est la vest), *cărbune brun* în Bazinul Comănești (strate subțiri) și la Țebea, *lignit* în Bazinul Olteniei (volume semnificative), *antracit* la Schela în județul Gorj (zăcămintele mici).

La 11 iunie 1948, toate minele de cărbune au fost naționalizate. În anul 1949, pentru a se asigura necesarul suplimentar de forță de muncă, din ordin politic, se înființează Oficiul Forței de Muncă și Direcția Detașamentelor Militare de Muncă puse la dispoziția minelor din Valea Jiului. Locuitorii coloniilor muncitorești din Valea Jiului ar fi trebuit să aibă un nivel de trai superior, însă condițiile de lucru au rămas neschimbate, multe dintre drepturile prevăzute în contractele colective de muncă au fost modificate sau anulate.

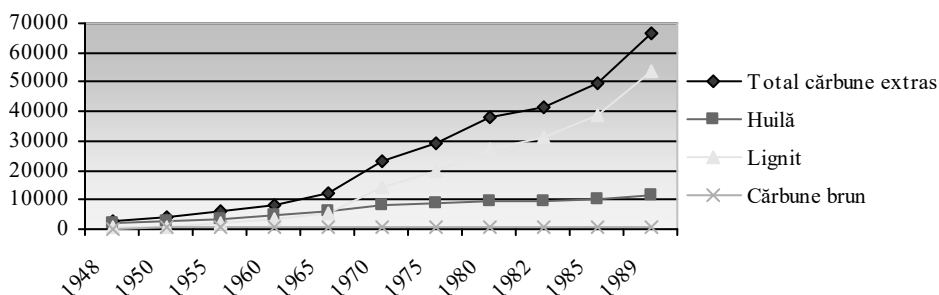
În august 1949 a luat ființă societatea româno-sovietică pe acțiuni pentru exploatarea și desfacerea cărbunelui „Sovrom-Cărbune”. În aceste condiții, la începutul anilor 1950, au fost elaborate studii tehnico-economice care prevedeau măsuri concrete de sporire a producției și a productivității muncii, reducerea costurilor de producție și a consumurilor specifice, modernizarea fluxului de transport, reducerea posturilor neproductive. De asemenea, au fost deschise noi exploatări, transportul în subteran a fost modernizat, locomotivele electrice au înlocuit caii în galerii, abatajele au fost dotate cu transportoare și s-a generalizat transportul cu benzi. Cu toate acestea, subordonarea economică față de Uniunea Sovietică a împiedicat statul român să dispună eficient de resurse.

Începând cu anul 1956, au loc o serie de transformări: *organizatorice* (înființarea Combinatului Carbonifer Valea Jiului sub conducere românească, după desființarea Sovrom-Cărbune, deschiderea primelor exploatări de lignit în bazinul Olteniei, redresarea activităților miniere din Valea Jiului, desființarea Detașamentelor Militare de Muncă); *tehnice și tehnologice* (experimentarea primei combine de abataj – producție URSS –, primele grinzi metalice articulate, aplicarea în premieră a metodei cu cofraj glisant la săparea puțurilor, trecerea la susținerea elastică a galeriilor și introducerea combinelor de înaintare); *îmbunătățirea măsurilor de securitate a muncii*.

În anul 1960, odată cu deschiderea marilor cariere și a exploatărilor în subteran, pentru transportul lignitului către termocentrale (Mintia, Doicești, Rovinari, Paroșeni), au fost construite șase „linii ferate ale cărbunilor”.

Vulnerabilitatea energetică a României, demonstrată prin oprirea importurilor de petrol din Iran la sfârșitul anilor ‘70, a determinat lansarea unei campanii de extindere a producției de cărbune (Figura 7.3). Prin Programul energetic național al anilor ‘70 și ‘80, pentru a compensa rolul redus al petrolului și gazelor naturale în producția de energie, s-au prevăzut creșteri semnificative ale producției de cărbune. Drept consecință, în perioada 1970–1980, „mineritul cărbunelui din România a fost în plină ascensiune, oferind locuri de muncă bine plătite, stimulând activitatea economică în multe regiuni ale țării” (Bastida și Yupari, 2008). Totodată, a început experimentarea primelor complexe mecanizate de fabricație românească. Pe de altă

parte, munca grea și periculoasă, sarcinile de plan tot mai mari, dar necorelate cu investițiile necesare deschiderii și pregătirii noilor capacități de producție au avut ca rezultat nemulțumiri sociale, generând protestul a 35.000 de mineri din Valea Jiului, din 4 august 1977.

Sursa: DCS, 1957, 1979, 1990.

Fig. 7.3. Evoluția producției de cărbune în perioada 1948–1989, mii tone.

Criza economică apărută după anul 1980 ca urmare a eforturilor de restituire a datoriei externe a impus mărirea producției de cărbune și crearea de disponibilități pentru export. Au fost reactivate șantierelor naționale ale tineretului și implicarea armatei în sectoarele energetice ale țării. Un mare număr de persoane a fost dislocat din diferite zone ale țării, creându-se orașele miniere, Valea Jiului devenind principala zonă minieră a țării. Personalul ocupat în extracția cărbunelui a cunoscut o creștere continuă, fiind în anul 1990 de circa 99 mii de persoane, înregistrându-se o triplare față de anul 1950. Pe termen lung, respectivele măsuri de politică economică au contribuit la apariția unei structuri monoindustriale în zone precum Valea Jiului, fără a oferi însă alternative în condițiile demantelării economiei de comandă.

Producția totală de cărbune în anul 1982 a fost de 14 ori mai mare decât cea din 1938 (41.433 mil. t), din care lignit 75,0% (rezultat al creșterii de 10 ori a extracției între 1960 și 1982), huilă și antracit 23,3%, iar cărbune brun 1,7%. Deși în perioada 1982–1985 au fost deschise 35 de noi mine și cariere, ținta inițială stabilită pentru anul 1985 de producere a 86 mil. t cărbune/an a trebuit să fie revizuită la 64 de mil. t, producția efectivă ridicându-se la doar 49 mil. t.

În anul 1989, din producția totală de cărbune de 66,46 mil. t, lignitul deținea 81,22%, huila 17,43% și cărbunele brun 1,35%. Metodele de exploatare a minelor sărace, numeroasele accidente, inundațiile din subteran, insuficienta dotare cu echipamente au fost cauzele principale ale lipsei de performanță a industriei carbonifere în ultimul deceniu al economiei de comandă. Producția de cărbune nu a putut ține pasul cu cerințele industriei, aproape 3/4 din producția de cărbune a fost arsă de centralele termoelectrice mari, dar cantități mari de cărbune cocsificabil au trebuit să fie importate din Uniunea Sovietică.

PERIOADA 1990–2016

Ieșirea bruscă din cadrul instituțional al economiei de comandă la începutul anului 1990 a avut importante repercusiuni asupra activității din industria carboniferă. La dezechilibrele care se manifestaseră cu acuitate în cursul anilor 1980, s-au adăugat altele cauzate de remodelarea mecanismului economic, precum și de restructurarea economiei în ansamblul său. Din aceste motive, adaptarea industriei carbonifere la rigorile economiei de piață a fost un proces dificil și a cuprins nu numai redefinirea cadrului legislativ referitor la desfășurarea activităților miniere și de prospecțiune geologică, ci și o redimensionare a întreprinderilor cu capital de stat implicate în extracția cărbunelui și asigurarea principalei materii prime pentru funcționarea termocentralelor.

Modificări ale cadrului instituțional-legislativ. În perioada 1990–1997 nu au fost aduse modificări semnificative referitoare la desfășurarea activităților miniere din punctul de vedere al regimului proprietății și al desfășurării proceselor investiționale.

La 5 martie 1998 a fost adoptată *Legea minelor nr. 61*, menită să asigure „maximă transparență activităților miniere și concurență loială, fără discriminare între formele de proprietate, originea capitalului și naționalitatea operatorilor. Investițiile în domeniu erau încurajate prin facilități fiscale și administrative, fără constrângeri cu privire recuperarea acestora și utilizarea profitului realizat”. Totodată, titularul licenței de explorare era obligat să renunțe după doi ani la 50% din suprafața desemnată prin licență și la încă 25% după patru ani.

Din necesitatea armonizării cu Directivele UE, a introducerii de prevederi noi privind procedura de oferte, obligațiile de refacere a mediului afectat, aspectele sociale, introducerea de pedepse pentru activități miniere desfășurate fără licențe, clarificarea și actualizarea noțiunilor existente în *Legea nr. 61/1998*, a fost elaborată *Legea minelor nr. 85/18 martie 2003*. Această lege elimină prevederile referitoare la limitarea suprafețelor explorate, titular al unui permis sau licențe putând fi orice persoană juridică română sau străină, cu condiția ca, în 90 de zile de la primirea licenței, persoanele juridice străine să înființeze o filială în România, pe care să o mențină pe toată durata activității. În România, administrarea resurselor și rezervelor de minerale și concesionarea perimetrelor miniere, în conformitate cu *Legea minelor*, se realizează de Agenția Națională de Resurse Minerale.

Importante modificări legislative au fost efectuate în ceea ce privește prospecțiunile geologice. Astfel, prin *HG nr. 193/22.03.1991*, se înființa SC Prospecțiuni SA, abilitată să execute studii și lucrări de prospecțiune pentru toate resursele subsolului. Societatea era specializată în executarea de lucrări de prospecțiuni geologice, geofizice, geochimice, hidrologice, geotehnice, lucrări de foraj, de geodezie, topografie, analize de laborator, studii și sinteze geologice. Aceste lucrări aveau ca scop descoperirea de structuri favorabile acumulării de hidrocarburi și punerea în evidență de substanțe minerale solide.

În 1996, prin *HG nr. 1302*, se reglementează activitatea *Institutului Geologic Român* (IGR), fiind recunoscut drept institut național. Atribuțiile sale au fost ulterior completate în anii 2000 și 2005, când i s-a atribuit statutul de „serviciu geologic național”, iar din anul 2006, IGR a fost admis ca membru cu drepturi depline al Asociației Serviciilor Geologice Naționale din Europa.

Caracteristici ale zăcămintelor de cărbune în perioada 1990–2014. În 1990, **zăcămintele de cărbune** erau dispuse astfel: *huila* în Bazinul Petroșani, cu 25 de strate de cărbune cu putere calorifică diferită și în Bazinul Banatului; *lignitul* în Bazinele Motrului, Rovinari, Jilt; *cărbunele brun* în Bazinul Comănești, la Țebea, Cristolțel, Surduc (jud. Sălaj); *antracitul* la Schela (jud. Gorj).

România dispunea în anul 2014 (Buliga *et al.*, 2014) de **rezerve geologice exploatabile** cu tehnologiile miniere cunoscute care totalizau 3 mld. t de lignit și cărbune brun și 1 mld. t de huilă. Dacă se iau în considerare producțiile anuale (3 mil. t huilă și 30 mil. t lignit) și rezervele cunoscute de cărbune, rezultă că România are asigurat necesarul din producția internă pentru 100 de ani la lignit și cărbune brun și 250 de ani la huilă. Volumul rezervelor exploatabile de huilă este mult mai mic deoarece: condițiile miniere de exploatare îngreunează extracția și limitează aplicarea de metode moderne de exploatare; rezervele de calitate și a celor situate în centrul bazinului minier sunt epuizate, impunând exploatarea perimetrelor din extremități. Astfel, gradul de asigurare a rezervelor de huilă din Bazinul Văii Jiului este de peste 38,6 ani, iar a celor de lignit din Bazinul Minier Oltenia este de peste 40 de ani. Concluzionând, rezervele exploatabile economic au volume reduse, exploatarea acestora impunând procesări complexe și costisitoare.

În ceea ce privește **calitatea**, cărbunele din România este caracterizat prin calitate inferioară și condiții geominiere dificile de exploatare. Zăcămintele de huilă sunt situate la adâncimi de peste 500 m, au o structură tectonică complexă, huila fiind autoinflamabilă. Zăcămintele de lignit și cărbune brun sunt amplasate la adâncime mare (400–1.100 m), sub nivelul hidrostatic (fiind necesară asecarea și excavarea a 10 m apă/t cărbune), puterea calorifică este relativ redusă, iar conținutul de sulf, mare. La extracția în carieră este necesară excavarea, la decopertare, a unui volum mare de steril (8–10 mc steril/t cărbune). Calitatea redusă a cărbunelui se reflectă în consumul specific crescut pentru producerea energiei, gradul ridicat de poluare, suprafețele mari de terenuri scoase din circuitul economic.

Reforma întreprinderilor și dinamica producției din industria carboniferă. Derularea procesului de reimplementare a mecanismelor concurențiale, scăderea calității unor zăcămintele îndelung exploatate și modificarea cererii pentru sursele de energie primară au determinat transformări la nivelul agenților economici cu capital de stat implicați în extracția și comercializarea cărbunilor. Principalele modificări au constat în modificarea formei de organizare a agenților economici, în funcție de etapele reformării economiei în ansamblul său, dar și de îndeplinirea cerințelor integrării în Uniunea Europeană.

*Cele mai însemnate modificări ale formelor de organizare a agenților economici din **exploatarea huilei** au fost:*

- în anul 1991, Combinatul Minier Valea Jiului se transformă în Regia Autonomă a Huilei din România;
- în anul 1998, Regia Autonomă a Huilei devine Compania Națională a Huilei SA (CNH);
- în noiembrie 2012, din CNH se desprind EM Petrila, Paroșeni, Uricani, creându-se SN Închideri Mine Valea Jiului;
- în decembrie 2012, din CNH se desprind EH Lonea, Livezeni, Vulcan, Lupeni, Exploatarea de Preparare a Cărbunelui Valea Jiului, formând Societatea Națională a Huilei SA;
- în februarie 2013 se creează Complexul Energetic Hunedoara, format din Electrocentrale Deva, Electrocentrale Paroșeni și SN a Huilei SA Petroșani. Înființarea respectivului complex energetic a fost impusă de faptul că nu exista o companie de electricitate pe bază de huilă, suficient de mare pentru a putea participa la proiecte internaționale, în beneficiul pieței din România. Avantajele urmărite prin înființarea complexului energetic erau multiple: acces direct la rezervele de huilă cu scopul eficientizării activității, optimizarea fluxurilor tehnologice, reducerea structurii administrative, asigurarea managementului integrat.

*Referitor la **exploatarea lignitului**:*

- în 1990 ia naștere Regia Autonomă a Lignitului;
- în 1997, Regia Autonomă a Lignitului se transformă în Societatea Națională a Lignitului Oltenia;
- în 2012 se creează Complexul Energetic Oltenia, având în componență: SNL Oltenia, CE Rovinari, CE Turceni, CE Craiova.

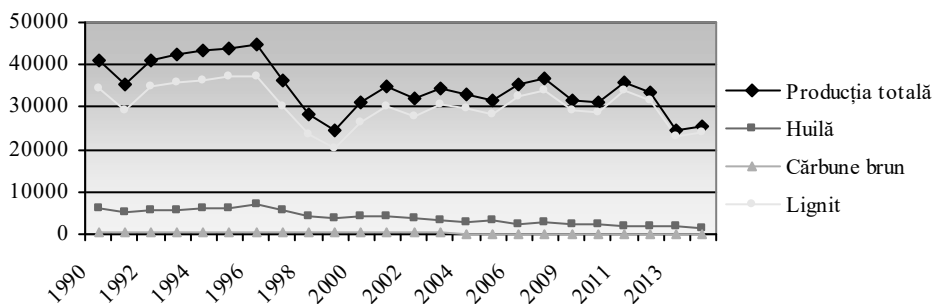
*Referitor la **exploatarea cărbunelui brun**:*

- în 1991 exista Sucursala Minieră a Regiei Autonome a Lignitului Târgu-Jiu;
- în 1995 ia ființă Regia Autonomă a Cărbunelui Ploiești;
- în 1997 Regia Autonomă a Cărbunelui Ploiești se transformă în Societatea Națională a Cărbunelui Ploiești.

În contextul scăderii consumului de energie, determinat de restructurarea industriei prelucrătoare, dar și pe fondul exercitării puterii sindicatelor miniere, după 1990, **producția de cărbune** s-a diminuat sensibil (Figura 7.4), astfel că, pentru menținerea locurilor de muncă, au fost acordate subvenții semnificative. Între anii 1990 și 2007, statul a alocat 6,15 mld. dolari pentru sprijinirea sectorului minier.

Prețurile cărbunilor, stabilite anual în mod administrativ, se situau sub nivelul cotațiilor internaționale, respectiv al inflației, cu influență directă negativă asupra parametrilor de eficiență economică. Din cauza condițiilor dificile de exploatare, a tehnicii disponibile și a prețului subevaluat, costurile de producție au

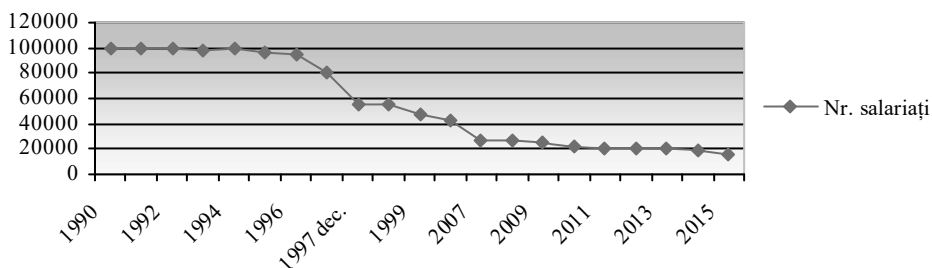
depășit prețurile, totalul pierderilor însumând în perioada 1991–1997 cca 2,4 mld. dolari, iar în 1998, 1,8 mld. dolari.

Sursa: INS, 1995–2016.

Fig. 7.4. Evoluția producției de cărbune în perioada 1990–2015, mii t.

În aceste condiții, s-a realizat o restructurare profundă a industriei carbonifere, în anul 1997 fiind disponibilizate circa 26 mii de persoane, cu acordarea a 12–20 de salarii compensatorii (Figura 7.5). Prin efectuarea acestor disponibilizări s-a urmărit: demararea restructurării acestui sector strategic fără producerea de convulsii sociale majore; dezentravizarea zonelor miniere și impulsivarea mobilității forței de muncă; stimularea liberei inițiative (Neagu, 2002).

Sursa: INS, 1994–2015; *Strategia industriei miniere 2017–2035*.

Fig. 7.5. Evoluția numărului de angajați în industria extractivă a cărbunului în perioada 1990–2015.

În consecință, productivitatea muncii a crescut cu 33,2% la CNLO, cu 44,2% la RAH, cu 83,4% la SNC Ploiești, iar CNL Oltenia a înregistrat profituri. Restructurarea poate fi considerată ca fiind mai degrabă haotică, disponibilizările nu au fost făcute în urma unei analize solide a rentabilității fiecărei exploatare miniere, iar rezultatul nu s-a reflectat nici în redresarea dorită a activității, nici în nivelul de trai al locuitorilor din zonă.

În anul 1998, mineritul din Valea Jiului se reorganizează, continuându-se închiderile de mine, în condițiile alocării de sume bugetare prin programe naționale (208 mine și cariere închise și 87 ecologizate). Aceste evoluții au influențat

cantitățile de cărbune preluate de termocentrale, apărând necesitatea rediscutării solicitărilor în contextul evoluției economiei și a resurselor financiare disponibile.

În ianuarie 1999, ca urmare a restructurărilor produse, se declanșează o nouă criză socială. După „pacea de la Cozia”, Guvernul Radu Vasile inițiază un plan prin care Valea Jiului să fie declarată zonă specială. În anul 2002, Guvernul Năstase finalizează „Strategia de dezvoltare socio-economică a Văii Jiului”, prin care se căutau soluții economice alternative pentru dezvoltarea zonei.

Statul a sprijinit, între 2000 și 2002, prin subvenții bugetare producția de ulei și cărbune brun extras prin lucrări subterane. În perioada 1997–2006, alocațiile de capital pentru investiții au asigurat 35% din necesarul CNH Petroșani; investițiile din surse proprii au asigurat 10% din necesar, cu excepția SNLO și a complexelor energetice, unde necesarul a fost acoperit 100%.

Necesitatea îndeplinirii cerințelor aderării la Uniunea Europeană au determinat executivul ca în anul 2004 să elaboreze Strategia sectorului minier, care avea ca obiective elaborarea unui plan de închidere a minelor, penalizarea exploatărilor ineficiente economic și reducerea locurilor de muncă. Se urmărea stabilirea atât a limitei economice de exploatare a zăcămintelor atrase în circuitul economic, cât și a limitei până la care se pot utiliza pentru producerea energiei electrice și termice.

Întrucât cererea de cărbune energetic era asigurată integral din producția internă, extracția cărbunelui necesita o restructurare radicală pentru a corespunde cerințelor pieței, restructurare continuată în timpului Guvernului Tăriceanu care, în 2007, solicită Comisiei Europene menținerea acordării ajutoarelor de stat exploatărilor din Valea Jiului dincolo de data limită (2011), primind derogare până în anul 2018.

Producția totală de cărbune în perioada 2000–2012 s-a menținut, cu unele fluctuații, la un nivel relativ constant (nedepășind pe cel anterior anului 1997), nivel imprimat de volumul producției de lignit, producția de ulei cunoscând o scădere continuă. Întreaga producție de cărbune din această perioadă a fost realizată în condițiile unei reduceri importante și continue a personalului angajat.

În anul 2012, a fost reorganizată activitatea minieră din Valea Jiului, astfel încât, în urma unor analize, au fost identificate și separate unitățile miniere viabile de cele neviabile, CNH intrând în procedură de lichidare.

Deoarece extracția resurselor de cărbune se află sub puternica influență a mediului, a schimbărilor tehnologice și a investițiilor de capital necesare menținerii capacităților de producție și deschiderii altora noi, viitorul cărbunelui în România va depinde atât de succesul *Programului EU 2020*, dar și de rivalitatea acestuia cu gazul natural, în cadrulul mixului energetic național.

În cadrul previziunilor privind dezvoltarea economiei românești pe termen lung, se estimează că va exista o cerere cu creșteri moderate de energie electrică și termică, iar în cadrul cererii totale, nu se va putea renunța, cel puțin pe termen scurt, la funcționarea centralelor pe cărbune; infrastructura de producere a energiei

prin arderea cărbunelui deține o pondere importantă din puterea instalată în sistemul energetic național, iar funcționarea acestora nu va putea fi oprită fără efecte negative majore; cărbunele energetic românesc reprezintă o sursă sigură deoarece: rezervele geologice de lignit asigură continuarea producției, capacitățile de producție dețin infrastructura de bază și pot fi reabilitate cu costuri minime; restructurarea sectorului carbonifer poate crea condiții de creștere treptată a productivității muncii și, implicit, a competitivității cărbunelui.

7.4. EXPLORAREA ȘI EXTRAȚIA RESURSELOR DE MINEREURI FEROASE ȘI NEFEROASE

Zăcămintele de minereuri feroase și neferoase din România se definesc prin caracteristici geologice și miniere complexe și, de asemenea, prin caracteristici fizice, mecanice și mineralogice dificile: tectonică complicată, adâncime mare de exploatare, intercalații și incluziuni frecvente de steril în formațiunile utile, condiții hidrogeologice grele, conținut scăzut în componenți utili etc.; din cauza acestor condiții de exploatare dificile, costurile de producție realizate în România sunt destul de ridicate, atât în cariere, cât și în subteran. De regulă, statul român, în calitate sa de proprietar al acestor resurse, a susținut producția minieră prin alocarea bugetară de investiții și prin subvenții pentru realizarea producției miniere propriu-zise, dar modul concret de sprijinire a industriei extractive de minereuri feroase și neferoase a fost puternic influențat de tipul de mecanism economic, de politica macroeconomică adoptată, precum și de constrângerile impuse de mediul extern. Din acest motiv, în analiza evoluțiilor din domeniul investigat, se poate utiliza următoarea periodizare: a) 1918–1947, b) 1948–1989 și c) 1990–2016.

PERIOADA 1918–1947

Anul 1919 aduce sub administrația românească toate minele din Transilvania, cu implicații asupra dezvoltării ulterioare a întregii industrii din România. După Marea Unire din 1918, mineritul (desfășurat preponderent în Transilvania) s-a dezvoltat, tehnologiile de preparare au fost modernizate, permițând extinderea exploatării unor zăcămintele considerate nerentabile.

Conform datelor Institutului Geologic (Macovei, 1940), repartitia geografică a **rezervelor** era următoarea: **minereul de Fe** era extras din Banat, Poiana Ruscă, Munții Apuseni și estul Podișului Transilvaniei, rezervele aflate în exploatare fiind evaluate la 13,2 mil. t, cu un conținut de 30% fier și potențial metalurgic scăzut; **minereul de Mn**, extras din Banat, Munții Apuseni, Bucovina și cu rezerve estimate

la 1,1 mil. t; **minereul de Al (bauxita)**, extras din Bihor și Alba, cu rezerve estimate la 3,5 mil. t; **minereul de Cu** era extras din Banat, Munții Apuseni, Maramureș, Carpații Orientali și Dobrogea (la Altân Tepe, cu o rezervă de 430 mii t de pirită cuprifera cu o concentrație de 1–3% cupru); **Pb și Zn** sub formă de sulfuri asociate cu pirită și uneori cu aur și argint. Existau și zăcămintele în care galena și blenda se află în cantități exploatabile la Herja, Baia Sprie, Căvnic, Satu Mare și Maramureș. Rezervele totale sunt de 2,2 mil. t cu o concentrație de 2–6% plumb și 6–12% zinc; **Au** aflat totdeauna asociat cu argintul, plumbul, zincul, cuprul. Rezervele totale de minereuri aurifere estimate erau de 1,8 mil. t cu un conținut de 6,5% g aur/t în regiunea Baia Mare și 6,3 mil. t cu un conținut mediu de 7,6 g/t în regiunea Munților Apuseni.

Producția. Între cele două războaie mondiale, exploatarea minereurilor era făcută de: Societatea Pheonix (minereuri complexe), Societatea Mica, Societatea Franceză de Mine de Aur din Transilvania, Asociația Maramureșeană de Mine sau Asociația Ungară de Mine de Plumb și Zinc, Societatea Aur, Societatea Cuprifera Română, Societatea Creditul Minier, Societatea Petroșani, Societatea Reșița. Alături de acestea, statul deținea o serie de exploatări miniere: Baia Sprie, Băiuț, Căvnic etc. Statul, prin cumpărarea și vânzarea exploatărilor miniere sau a produselor rezultate (metale, concentrate, minereuri), menținea un echilibru în acest sector de activitate.

Un alt factor care a influențat dezvoltarea mineritului după anul 1918 a fost capitalul, în special cel bancar, dar și cel industrial. Societățile industriale devin interesate în participarea la activitatea băncilor, prin cumpărarea de acțiuni, participări la sporirea de capital sau chiar înființarea de bănci specializate ca: Banca Minelor, Creditul Tehnic, Banca de Credit Aurifer și Metalifer. În această perioadă, crește dependența industriei miniere de sursele de finanțare străină, în special de bănci.

În ceea ce privește producția, după o scădere în perioada Primului Război Mondial, a urmat o creștere până în anii premergători celui de-al Doilea Război Mondial. O creștere semnificativă a cunoscut producția de aur (de peste 10 ori în anii 1929–1936), dar și producția de argint, de fier și mangan, de plumb și de cupru. În această perioadă, toate întreprinderile aurifere din țară își modernizează instalațiile de prelucrare și trec la mecanizarea minelor, pentru o exploatare cât mai rațională. În același timp, prin legile adoptate, se promovează politica de încurajare a industriei miniere, mai ales cea auriferă, de către stat și Banca Națională.

Datele publicate în 1936 de Institutul Central de Statistică arată că erau angajate în exploatarea auro-argintifere 10.202 persoane, din care 10.193 români și 9 străini. Se reflecta existența unui număr apreciabil de mici producători, erau atrași prin sistemul de taxe și impozite al vremii. Aceștia erau asociați sau persoane fizice și produceau aprox. 12 kg aur fin/an. Activitatea acestora se desfășura în zona Munților Apuseni și într-un număr neînsemnat în regiunea Baia Mare.

În anul 1938, numărul micilor producători din acea regiune a fost de 645, iar producția totală realizată de aceștia era de 188 kg. Până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, BNR a avut un rol activ în încurajarea producției de aur a țării, cumpărând întreaga cantitate de aur produsă de România.

După anul 1924, România a cunoscut o perioadă de creștere economică influențată de situația externă favorabilă. În acest context, producția de minereuri a crescut continuu, s-au deschis exploatări miniere noi și s-au dezvoltat tehnologii care au sporit gradul de recuperare a substanțelor utile. Datorită acestui fapt se dezvoltă o puternică, pentru acea vreme, industrie metalurgică. Uzinele metalurgice de la Reșița, Hunedoara, Nădrag, Vlăhița își măresc capacitatea, sporind cererea de minereu de fier și mangan. Din cauza lipsei minereurilor feroase din producția internă, în 1934 se ia în calcul, pentru prima dată, construirea unui combinat metalurgic la Dunăre, aprovizionat cu materie primă din import.

Ca urmare a crizei economice din perioada 1929–1933, numărul de muncitori din industria minieră a scăzut de la 60.000 în 1929 la aproape 30.500 în 1933, generând numeroase mișcări sociale, dar și întărirea aparatului de represiune. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, activitatea minieră s-a axat pe exploatarea minereurilor de fier și mangan necesare industriei de război, dar și a minereurilor de metale prețioase.

PERIOADA 1948–1989

După naționalizarea principalelor mijloace de producție din 11 iunie 1948, activitatea industriei miniere a fost reorganizată în mod radical prin: a) înființarea Ministerului Minelor; b) demararea unui amplu program de cercetare geologică, care a condus la descoperirea de noi rezerve de minereuri; c) creșterea gradului de valorificare a tuturor componentelor utile din zăcămintele de minereuri neferoase extrase; d) atragerea în circuitul economic de noi zăcămintele în vederea acoperirii necesarului economiei.

De altfel, în perioada industrializării forțate, întreaga activitate de extracție a minereurilor s-a bazat pe principiul satisfacerii nevoii de materii prime a subramurilor industriale de bază din producția internă, indiferent de costuri.

De aceea, în anul 1989, marea majoritate a minereurilor extrase necesitau subvenții considerabile din partea statului. În această categorie sunt incluse zăcămintele de minereuri complexe, pentru care, prin tehnologiile folosite, exista posibilitatea de recuperare a unei cantități de metale echivalente cu cel puțin 2% din masa minieră extrasă și pentru cele cuprifere cu un conținut net de 0,14–0,18% Cu. Scăderea continuă a conținutului de substanțe utile din zăcămintele nou atrase în circuitul economic și accentuarea dificultăților în exploatare au condus la amplificarea eforturilor materiale și energetice și la diminuarea randamentelor de extracție, în special în cazul utilizării tehnologiilor tradiționale. Totodată, diminuarea randamentelor de extracție a determinat apariția de volume apreciable depozitate în halde miniere, zguri metalurgice, nămoluri, iazuri de decantare cu un caracter puternic poluant. Aceste depozite și iazuri au impus, după 1989, aplicarea de ample programe de recuperare a elementelor utile conținute de acestea, dar și de ecologizare.

Din cauza faptului că zăcămintele de **minereuri complexe** din majoritatea întreprinderilor miniere cu parametri calitativi ridicați din zonele superioare și centrale au fost deja exploatate, se impunea trecerea la zone cu adâncimi tot mai mari, cu condiții grele de extracție, caracterizate printr-o tectonică neregulată, prin prezența gazului metan, a temperaturilor foarte ridicate și a viiturilor. De aceea, în condițiile țării noastre, unde producția metalurgică cunoștea o creștere susținută, necesarul de metale neferoase fiind din ce în ce mai mare, și ținând cont de faptul că rezervele de minereuri neferoase atrase în circuitul economic aveau conținuturi utile din ce în ce mai scăzute, s-a apelat la importuri.

Exploatarea zăcămintelor de **minereuri neferoase** cu conținuturi utile scăzute a fost considerată eficientă mai ales la cele situate în carieră (chiar dacă conținuturile nete de substanță utilă erau în general mai mici față de cele din subteran), deoarece suma cumulată a eforturilor materiale și energetice necesare pentru obținerea metalelor în concentrate este mai redusă. Aceste exploatări au avut, pe termen lung, efecte majore asupra mediului, iar eforturile ulterioare de reabilitare a ecosistemelor au fost deosebit de mari.

O atenție deosebită a fost acordată exploatării zăcămintelor de minereuri cuprifere cu conținuturi sub 0,4% Cu, care reprezentau în anul 1985 83,9% din volumul total al minereurilor neferoase și peste 90% din cel al minereului cuprififer. Astfel, în anul 1988, zăcămintele Roșia Poieni (jud. Alba), Moldova Nouă (jud. Caraș-Severin) și Valea Morii (jud. Hunedoara) se exploatau la suprafață, în cariere cu capacități de producție de 500–4000 mii t/an, rezervele geologice ale acestora reprezentând peste 70% din total, iar restul zăcămintelor, Bălan (jud. Harghita), Deva, Bolcana și Vețel (jud. Hunedoara), Sasca Montană (jud. Caraș-Severin), Baia de Aramă (jud. Mehedinți) și Altîn Tepe (jud. Tulcea) dețineau aprox. 30% din rezerve (exploatări în subteran).

Zăcămintele cuprifere aveau rezerve de ordinul a zeci de milioane până la sute de milioane de tone, cu conținuturi de 0,2–0,8% Cu și cu un grad de asigurare de ordinul zecilor și chiar sutelor de ani. Potențialul de rezerve geologice existent, deși cu conținuturi mult mai reduse față de cele care se exploatează pe plan mondial, asigura continuitatea activității în unitățile miniere. În această perioadă au început să fie prelucrate avansat o serie de minereuri cum ar fi bauxita. În anul 1970, este pusă în funcțiune Uzina de Aluminiu Slatina, România devenind, în timp, un producător important de alumină și aluminiu. Producția de alumină s-a triplat în acești 19 ani (Tabelul 7.7).

Tabelul 7.7

Producția de alumină în perioada 1970–1989

(mii tone)

Anul	1970	1980	1985	1989
Canitatea	205	534	548	611

Sursa: DCS, 1990.

Metalele prețioase. Pentru zăcămintele auro-argintifere, zona Baia Mare contribuia cu 48% la aur și cu 68% la argintul din producția României, restul de 52% pentru aur și 32% pentru argint provenea din extragerea și prelucrarea minereurilor de metale prețioase localizate în zăcămintele de la Brad, Baia de Arieș, Certej-Săcărâmb, Roșia Montană și Zlatna. Calitatea minereurilor extrase a avut o involuție în timp în privința conținutului de substanță utilă. Astfel, dacă în perioada 1920–1940 concentrația medie era de 10–20 g/t, în perioada 1940–1960, de 4–10 g/t; după 1960, aceasta era de 1–3 g/t. Exploatarea rezervelor de minereuri auro-argintifere se făcea atât la suprafață, în carierele Roșia Montană și Coranda-Hondol, cât și în subteran, la Brad, Baia de Arieș, Zlatna și Certej-Săcărâmb, precum și în zona Baia Mare.

Minereul de fier. Sărăcia resurselor interne a determinat sporirea importului de minereu de fier (Tabelul 7.8). Importurile au crescut pe măsura creșterii producției de oțel, dar a scăzut cantitatea de minereu extrasă. Astfel, dacă în anul 1965 cantitatea de minereu de fier extrasă în țară era aproximativ egală cu cea importată, în anul 1985 se importa de peste șase ori cantitatea de minereu de fier extrasă în țară, acest decalaj continuând să crească în anii următori.

Tabelul 7.8

Evoluția producției și importului de minereuri de fier în perioada 1960–1989

(mii tone)

Anul	Minereu de fier extras în țară	Minereu de fier importat
1960	1.460	917,1
1965	2.479	2.623,2
1970	3.206	6.267,8
1971	3.467	6.939,4
1975	3.065	10.878,7
1980	2.333	15.981,8
1985	2.287	15.207,0
1989	2.482	13.626,0

Sursa: ICEM, 2007.

Principalele perimetre miniere cu zăcămintele de minereuri de fier care se exploatau în anul 1989 erau localizate la Ghelari și Teliuc (jud. Hunedoara), la Bocșa și Rușchița (jud. Caraș-Severin) și la Iara (jud. Cluj). Baza de rezerve exploatabile era în scădere în ultimii ani, producția reducându-se cu un ritm de 10–15% pe an.

PERIOADA 1990–2016

După anul 1989, producția industriei miniere feroase și neferoase a scăzut constant, nefiind capabilă să se adapteze economiei de piață. Sectorul minier era organizat în șase companii miniere de stat, care însumau 278 de mine și cariere:

Minvest Deva, MinBucovina Vatra Dornei, Remin Baia Mare, Băița, Cuprumin Abrud, Moldomin Moldova Nouă.

Transformările suferite de industria minieră după 1989 și-au pus amprenta și pe rezultatele economice ale acestora, evoluția capacităților de producție pe ansamblu ilustrând scăderea performanțelor economice ale acestor companii. Capacitățile de producție în minele de cupru au scăzut cu aproape 70%, declinul explicându-se prin: oprirea aproape completă a activității de cercetare geologică, astfel încât resursele de categorii inferioare nu au putut fi promovate; lipsa cronică a investițiilor, care nu a permis deschiderea și pregătirea rezervelor noi, pe măsura epuizării unor resurse prin exploatare; închiderea unor niveluri de exploatare din minele existente, închiderea de zone miniere, oprirea și scoaterea din funcțiune a unor niveluri de exploatare în minele care mai funcționau încă, precum și din uzinele de preparare. Scăderea capacităților de producție la minereurile auro-argintifere a fost de numai 35%, deoarece prețurile și piața aurului și argintului au fost favorabile, fapt ce a condus la o exploatare eficientă din punct de vedere economic.

Producția minereurilor de fier și mangan s-a confruntat permanent cu probleme de piață și probleme de costuri și, în consecință, aceste mine au fost închise. Subvențiile anuale acordate după 1989 reprezentau o pondere semnificativă în cheltuielile de producție, situându-se între 25% (Moldomin) și 90% (MinBucovina), iar cheltuielile la 1.000 de lei producție marfă aveau cele mai mari valori la Minvest Deva, urmată de Moldomin, acolo unde activitatea se desfășoară în subteran.

O caracteristică a activității de extracție atât în subteran (Remin Baia Mare, Minvest Deva), cât și din carieră (Băița, Cuprumin Abrud) era valoarea mare a cheltuielilor de producție, care au crescut pe măsura liberalizării prețurilor. Chiar în condițiile reducerilor semnificative de producție, principalele exploatari miniere au înregistrat pierderi însemnate. Această situație a determinat ca majoritatea minelor să necesite subvenții bugetare, fapt ce a condus în final la închiderea lor.

La mijlocul anilor 1990 a devenit clar că România nu-și mai putea permite să susțină minele neviabile prin subvenții, astfel că în 1997 a început o restructurare majoră, care a constat în principal în închiderea minelor. Programul de închidere a minelor a fost luat în discuție încă din anul 1995, dar a fost pus în aplicare în anul 1998, ca o condiție a continuării programului de asistență încheiat cu FMI. Acest program cuprindea o listă de 520 de obiective miniere, lucrări miniere, halde neecologizate, dar și mine și cariere importante. Programul a avut ca suport legislativ *Legea nr. 168/2000* privind aprobarea *Ordonanței Guvernului nr. 11/2000* pentru ratificarea Acordului de împrumut dintre România și BIRD privind finanțarea Proiectului de închidere a minelor și de atenuare a impactului social, în valoare de 44,5 mil. dolari SUA, semnat la București, la 13 octombrie 1999, *HG nr. 418/1999* privind asigurarea condițiilor de implementare a prevederilor Proiectului-pilot privind restructurarea sectorului minier, astfel cum a fost modificată prin *HG nr. 353/2001*, legi ulterior actualizate. Astfel, până la sfârșitul anului 2011, se încheiau lucrările de închidere și ecologizare a 192 de obiective miniere, la care se adăugau 53 cu recepții parțiale. Dintre acestea, 167 de obiective miniere erau din sectorul extracției minereurilor neferoase (Tabelul 7.9).

De fapt, în perioada 1998–2011, pentru activitățile specifice programelor de închidere a minelor, pentru întregul sector minier, inclusiv prin programele finanțate în cadrul acordurilor de împrumut convenite cu organisme financiare externe, s-au cheltuit fonduri în valoare totală de 1.330,554 mil. lei (echivalentul a 350,146 mil. euro), din care fonduri alocate direct de la bugetul de stat de 1.171,569 mil. lei, fonduri atrase de la Banca Mondială de 137,768 mil. lei și fonduri atrase de la BIRD de 21,217 mil. lei.

Tabelul 7.9

Programul de închidere a minelor din sectorul extracției minereurilor neferoase

Nr crt.	Compania/ Societatea	Total mine închise	Hotărârea de guvern care a aprobat închiderea										
			816/ 1998	17/ 1999	720/ 1999	493/ 2000	602/ 2001	898/ 2002	926/ 2003	1854/ 2004	1008/ 2006	644/ 2007	997/ 2010
	TOTAL	167	28	7	11	13	7	23	4	17	24	31	2
1	CN REMIN Baia Mare	69	22	5	1	4	–	11	–	4	7	15	–
2	CNCAF MINVEST Deva	41	6	–	7	1	1	4	4	5	6	7	–
3	CNU București	25	–	2	3	5	1	4	–	1	2	5	2
4	SC Minieră Anina	19	–	–	–	3	5	4	–	1	2	4	–
5	SC MINBU- COVINA SA	13	–	–	–	–	–	–	–	6	7	–	–

Sursa: *Strategia industriei miniere 2012–2035*.

În procesul restrângerii activității miniere, prin închiderea unităților de producție, numărul angajaților din minerit a scăzut drastic. Din punct de vedere social, disponibilizările au avut un efect negativ, obiectivele miniere fiind amplasate în zone monoindustriale, compensațiile acordate devalorizându-se rapid din cauza inflației accelerate. Instabilitatea socială a fost accentuată și de lipsa unor programe coerente și concrete de conversie a forței de muncă, nivelul șomajului atingând cote importante. Mai mult, încercările autorităților publice de a atrage investitori în zonele miniere afectate de șomaj prin acordarea de facilități nu au adus rezultatele așteptate. Zonele defavorizate care se bucurau de scutiri de impozite și taxe au devenit atrăgătoare pentru înființarea de sedii sociale pentru firmele care își desfășurau activitatea în altă parte, fără beneficii sociale pentru respectivele areale.

Închiderea minelor a condus atât la diminuarea veniturilor populației din regiunile respective, cât și la reducerea încasărilor bugetelor locale. Impactul încetării exploatării resurselor minerale asupra nivelului de trai al populației se manifesta, în primul rând, prin dificultatea găsirii unui loc de muncă conform pregătirii profesionale, accesul greu la serviciile de bază și scăderea gradului de susținere financiară din partea guvernului. Minereurile extrase, la nivelul anului 2005, aveau ca destinație o industrie metalurgică românească capabilă încă să prelucreze producția internă de minereuri, chiar dacă, pentru a obține produse competitive, era nevoie de importuri. Mai târziu, combinele metalurgice au fost restructurate, o parte au fost închise din cauza ineficienței economice și a problemelor de mediu pe

care le generau, iar altele au continuat să funcționeze, dar cu o capacitate de producție mult diminuată. Începând cu anul 2004, atenția autorităților guvernamentale s-a axat pe îndeplinirea condițiilor de aderare la Uniunea Europeană și a fost acceptată cerința de a înceta acordarea de subvenții pentru industria extractivă de minereuri feroase și neferoase până la sfârșitul anului 2010.

În prezent, activitatea minieră în domeniul extracției minereurilor neferoase practic nu mai există, cu excepția câtorva puncte de lucru din cariere, cum ar fi Roșia Poieni. Situația volumului resurselor minerale și a producției nete este prezentată în Tabelul 7.10.

Tabelul 7.10

Volumul resursei și producția de minereuri

Minereuri	Resursa minerală la 01.01.2016	Producția netă în anul 2015
Resurse minerale metalifere	–	–
Minereuri auro-argintifere	760 tone	81,5 kg
Minereuri cuprifere	443 mil. tone	40,26 mii tone
Minereuri polimetalice (Pb-Zn)	67 mil. tone	0

Sursa: *Strategia minieră a României 2017–2035*.

România deține încă un potențial însemnat de resurse minerale care trebuie și va fi valorificat. Industria extractivă a minereurilor neferoase este puternic poluantă și conformarea acesteia la cerințele de mediu presupune cheltuieli mari pe care deocamdată nu este nimeni dispus să le suporte. În general, legislația de mediu a UE nu permite exploatarea minieră cu un asemenea impact.

Continuarea exploatarea minereurilor neferoase în România trebuie să țină seama de orientările impuse de Uniunea Europeană. Toate aceste acțiuni, care vor influența decisiv dezvoltarea ulterioară a industriei extractive a minereurilor neferoase, trebuie făcute numai în interes național. Cadrul legislativ care va fi creat trebuie să țină seama de valoarea ulterioară a metalelor extrase, de complexitatea minereurilor și de raritatea elementelor pe care le conțin.

7.5. CONCLUZII

În perioada 1918–1947, vicisitudinile istorice din trecut și crizele economice au făcut ca producțiile înregistrate în cadrul componentelor industriei extractive să se dezvolte în salturi, cu dese perioade de refacere sau scădere. Avântul economic general al României de după anul 1924, influențat și de situația externă favorabilă, a determinat punerea în exploatare a noi zăcăminte, creșterea numărului întreprinderilor miniere și petroliere, precum și a nivelului tehnicii și dotării acestora, cât și modernizarea uzinelor de preparare.

Între cele două războaie mondiale, industria extractivă din România a progresat mult, obținând o serie de realizări tehnice care au urmărit creșterea randamentului și diminuarea costurilor de producție. În cuprinsul legilor miniere din această perioadă, gazelor asociate petrolului nu li s-a acordat nicio atenție, spre deosebire de petrol, care a ocupat un rol din ce în ce mai important, în raport direct cu creșterea însemnătății lui în epoca modernă.

Începând cu anul 1948, industria extractivă a trecut printr-un puternic proces de restructurare, în contextul economiei de comandă. Aceste restructurări au condus la creșterea rolului industriei extractive în susținerea dezvoltării economice și sociale. Importante fonduri de investiții au fost cheltuite și pentru a valorifica uneori resurse minerale care nu erau de cea mai bună calitate și câteodată în condiții de zăcământ dificile (adâncime mare, tectonică complicată, conținut redus de substanță utilă). Chiar dacă, în anumite perioade, era mai rentabil importul de materii prime, efortul intern a avut justificare în politica de a asigura o dezvoltare economică independentă a țării, care să depindă cât mai puțin de mediul extern, prin valorificarea la maximum a resurselor naturale interne. Astfel, în perioada economiei de comandă, cele mai importante resurse au fost cărbunele și petrolul, la care s-au adăugat gazul metan, alături de mineralele metalifere și nemetalifere.

Aceste bogății naturale nu numai că au susținut dezvoltarea industrială proprie, dar au constituit și principalul furnizor de purtători energetici și de materii prime pentru industrie, iar exporturile de produse miniere, petroliere și petrochimice au asigurat resursele valutare pentru modernizarea întregii economii, pentru importurile de utilaje și tehnologii pentru dezvoltarea industriei extractive și, mai ales, a industriei prelucrătoare, dar și pentru promovarea intereselor statului român în lume. După anul 1980, economia de comandă a intrat în criză sistemică. Astfel, în ciuda unei creșteri economice remarcabile în decursul a patru decenii, în anul 1989, România se situa pe o poziție marginală în ierarhia țărilor europene, între nivelul ei de dezvoltare și cel al țărilor dezvoltate cu economie de piață existând mari decalaje în ceea ce privește principalii indicatori economici și sociali.

După anul 1989, perioada îndelungată de exploatare (forțată) a zăcămintelor de țiței și gaze din România a condus la diminuarea drastică a rezervelor din zăcămintele aflate în exploatare, zăcămintele având un grad de maturitate ridicat, caracterizate prin productivități relativ reduse ale sondelor. Continuarea exploatării lor în condiții economice înseamnă dezvoltarea unor procese de creștere a factorului final de recuperare care să mențină un nivel ridicat de energie în zăcământ. Celelalte resurse minerale ale subsolului existente în zăcămintele, exploatate (la fel de intens) sau încă aflate în exploatare, precum și resursele virgine pot asigura în continuare baza de materii prime pentru dezvoltarea și susținerea unor ramuri industriale tradiționale și pot participa la dezvoltarea unei industrii a viitorului. Perioada actuală de dezvoltare, caracterizată prin atributele de „societate de consum” și „globalizare”, trebuie să ia în calcul faptul că resursele minerale ale subsolului din România sunt epuizabile și, ca atare, trebuie exploatate rațional, în consens cu cerințele dezvoltării durabile.

În încheiere, considerăm că sunt necesare modificări de esență în *Legea minelor*, *Legea petrolului*, *Legea gazelor* și *Legea energiei* în ceea ce privește protecția zăcămintelor și a suprafețelor aferente, conducerea proceselor de extracție, monitorizarea acțiunilor de închidere a exploatărilor, de protecție socială a personalului disponibilizat și de conservare a mediului, clarificarea raporturilor între drepturile proprietarilor de terenuri și proprietarul subsolului, a raporturilor dintre operatori și proprietari, nivelul redevențelor miniere și petroliere etc.

Schimbările în politicile mondiale vizând resursele minerale ale subsolului reprezintă o oportunitate majoră pentru țara noastră, oportunitate pe care suntem obligați să o valorificăm, având în vedere că aceste resurse sunt la dispoziția nemijlocită a statului, iar diversitatea resurselor minerale oferă României un avantaj competitiv deloc de neglijat.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1942), *Miniera*, XVII, p. 15–18.
2. *** (1964), *Dezvoltarea economică a României 1944–1964*, Editura Academiei Române, București.
3. *** (1995), *Steaua Română – Câmpina. 1895–1995, Istoria unei rafinării centenare*, Editura Silex, București.
4. Asociația Generală a Inginerilor din România (2009), *Momente din istoria geologiei românești*, Univers ingineresc, nr. 16 (446).
5. Axenciuc Victor (1956), *Penetrația capitalului străin în industria României în perioada 1923–1929*, Teză de doctorat.
6. Axenciuc Victor (1992), *Evoluția economică a României – cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. I, *Industria*, Editura Academiei Române, București.
7. Bara Ioan Sebastian, Toma Denisa, Lazăr Ioachim (2012), *Monografia județului Hunedoara*, vol. 2, *Economie și societate*, Editura Emia, Deva.
8. Basgan Ion (1940), *Petrolul și gazele naturale*, Editura Tehnică, București.
9. Bastida Ana Elizabeth, Yupari Aguado (2008), *Enhancing the contribution of mining to sustainable development in Romania: a legal and policy framework*, Working Paper, Soros Foundation Romania.
10. BNR – Banca Națională a României (1939), *Contribuțiuni la problema materiilor prime în România*, vol. II, *Petrolul, coloranții, cauciucul, masele plastice și rășinele naturale*, Biblioteca monetară, economică și financiară, București.
11. Boncu Constantin (1971), *Contribuții la istoria petrolului românesc*, Editura Academiei Române, București.
12. Bulearcă Marius (2016), *Establishing an optimal level of petroleum royalties in Romania*, The 4th International Conference *Economic Scientific Research – Theoretical, Empirical and Practical Approaches* (ESPERA 2016), December 15–16, Bucharest.
13. Buliga Gheorghe (2007), *Repere istorice ale industriei românești de petrol 1857–2007*, Editura Societatea Inginerilor de Petrol și Gaze, București.
14. Buliga Gheorghe, Fodor Dumitru, Diță Stelian (2014), *Enciclopedia economiei resurselor minerale din România*, Editura AGIR și Editura Asociației Societatea Inginerilor de Petrol și Gaze, București.
15. Buliga Gheorghe, Medar Elena (2009), *Un secol de industrie gazieră. Oameni și fapte*, Editura AGIR, București.
16. Buzatu Gheorghe (1969), *Unele aspecte privind lupta pentru petrolul românesc (Legea minelor din 1924)*, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, vol. VI, Iași.

17. Buzatu Gheorghe (1978), *The Place of Oil Problem within the Evolution of Romanian British Relations (1880–1929)*, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, vol. XV, Iași.
18. Buzatu Gheorghe (1981), *România și trusturile petroliere internaționale până la 1929*, Editura Junimea, Iași, p. 143 și urm.
19. Buzatu Gheorghe (1998), *O istorie a petrolului românesc*, Editura Enciclopedică, București.
20. Calcan Gheorghe (1997), *Industria petrolieră din România în perioada interbelică*, Editura Tehnică, București.
21. CGM – Centrala Gazului Metan (1981), *Industria gazului metan din România. Scurtă monografie*.
22. Chicoș Ștefan (1939), *Legislația minieră*, în *Enciclopedia României*, vol. III, București.
23. Chisăliță Dumitru (1999), *Trilema lumii contemporane*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu.
24. Chisăliță Dumitru (2000), *Comportamentul organizațional al Societății Române de Gaz*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu.
25. Chisăliță Dumitru (2002), *Evoluția organizațiilor cu profil gazier din România. Primele societăți care aveau ca obiect de activitate exploatarea, transportul și valorificarea gazelor naturale (perioada interbelică) (1)*, Jurnalul de petrol și gaze, nr. 6, iunie 2002, p. 32–34.
26. Chisăliță Dumitru (2004), *Momente în istoria gazelor naturale din România*, Editura Academprint, Târgu-Mureș.
27. CIDE (1981), *Implicații economice ale modificării randamentelor energetice în extracția petrolului, cărbunelui și în producerea energiei electrice*, Studii de economie industrială, nr. 23, București.
28. CIDE (1983), *Asigurarea cu resurse materiale și energetice din producția internă. Prognoze ale dezvoltării industriei extractive și energetice și ale eforturilor pe care le implică*, Studii de economie industrială, nr. 36, București.
29. CIDE (1986), *Atragerea în circuitul economic a zăcămintelor minerale cu conținut scăzut de elemente utile și obținerea eficientă a unor resurse regenerabile*, Studii de economie industrială, nr. 63, București.
30. Comănescu Mihaela (2000), *Politici energetice europene*, Editura Economică, București.
31. CONPET SA (2017), *Raportul administratorilor pe anul 2016*, Ploiești.
32. Constantinescu Emil, Anastasiu Nicolae (coord.) (2015), *Resursele minerale ale României*, vol. I, *Mineralele industriale și rocile utile*, Editura Academiei Române, București.
33. Constantinescu Octav (1937), *Contribuția capitalului străin în industria petrolieră românească*, București, p. 57–59.
34. Constantinescu Tancred (1924), *Expunere de motive la legea minelor*, în *Legea minelor cu expunerea de motive*, Imprimeria Statului, București, p. 135.
35. DCS – Direcția Centrală de Statistică (1957, 1959, 1965, 1980, 1983, 1990), *Anuarul statistic al României*, București.
36. European Comission, *NACE structure*, rev. 2/2008.
37. Gavăț Iulian (1964), *Geologia petrolului și a gazelor naturale*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
38. Gusti Dimitrie (1938), *Enciclopedia economică a României*, vol. I–IV, disponibil la: www.cimec.ro.
39. Guvernul României, Ministerul Economiei, Comerțului și Mediului de Afaceri (2016), *Strategia minieră a României pentru perioada 2017–2035*.
40. Guvernul României, Ministerul Energiei (2016a), *Strategia energetică a României 2016–2030, cu perspectiva anului 2050*, Raport al sesiunii de lucru Țiței, produse petroliere și gaz natural, București, 11 martie.
41. Guvernul României, Ministerul Energiei (2016b), *Strategia energetică a României 2016–2030, cu perspectiva anului 2050, Analiza stadiului actual*, București, 19 februarie.
42. Guvernul României, Ministerul Energiei (2016c), *Strategia energetică a României 2016–2030, cu perspectiva anului 2050 – Raport final*, 19 decembrie.
43. Hamangiu Constantin (1929), *Codul general al României*, vol. XVII, Editura Monitorul Oficial, București, p. 290 și urm.

44. Hamangiu Constantin (1942), *Codul general al României. Legi uzuale*, vol. XXX/III, Editura Monitorul Oficial, București, p. 2486–2553.
45. Hexner Bela (1927), *Privire sumară asupra mineritului și metalurgiei ardelenelor*, Camera de Comerț și Industrie, Cluj.
46. Iancu Aurel (1972), *Creșterea economică și resursele naturale*, Editura Politică, București.
47. Iancu Aurel (coord.) (2003), *Factorii naturali-geografici ai României*, în *Dezvoltarea economică a României. Competitivitatea și integrarea în Uniunea Europeană*, vol. I, Editura Academiei Române, București.
48. ICEM (2007), *Siderurgia României în context european*.
49. IGR – Institutul Geologic al României (1925), *Legiurile miniere vechi și noi ale României. Legiurile din Vechiul Regat până la 4 iulie 1925*, București.
50. IGR – Institutul Geologic al României (1984), *Harta substanțelor minerale utile*, ediția a II-a, București.
51. *Industria carboniferă a României 1965–1989*, disponibil la: www.stiri-economice.ro.
52. INS – Institutul Național de Statistică (2017a), *Anuarul statistic al României*, 2016, București.
53. INS – Institutul Național de Statistică (2017b), *Raportul „Actualizare privind suprafața României realizată de Agenția Națională de Cadastru și Publicitate Imobiliară” (ANCPPI)*, 18 iunie.
54. Ionescu Dan, Ivănescu Ion (1957), *Evoluția industriei de petrol din România după Primul Război Mondial și până azi*, Petrol și gaze, nr. 9–10, ediție festivă, septembrie-octombrie.
55. Ivănuș Gheorghe, Ștefănescu Ion Ștefan, Antonescu Niculae Napoleon, Mocuța Ștefan Traian, Coloja Pascu Mihai (2003), *Considerente privind regimul juridic al gazelor naturale de-a lungul timpului în România*, Jurnalul de Petrol și Gaze, nr. 3, aprilie, p. 36–42.
56. Ivănuș Gheorghe, Ștefănescu Ion Ștefan, Antonescu Niculae Napoleon, Mocuța Ștefan Traian, Coloja Pascu Mihai (2008), *Industria de petrol și gaze din România*, Editura AGIR, București.
57. Lațiu Victor (1927), *Gazul metan din Basinel Transilvaniei*, Camera de Comerț și Industrie din Cluj, p. 17–28.
58. Lazăr Vasile (1921), *Gazul metan*, Editura Ziarului Voința, Cluj.
59. *Legea minelor nr. 61/5 martie 1998*, Monitorul oficial nr. 113/16 martie 1998, disponibil la: www.cdep.ro/pls/legis.
60. *Legea minelor nr. 85/18 martie 2003*, Monitorul oficial nr. 197/27 martie 2003, disponibil la: <http://www.cdep.ro/pls/legis>.
61. Lupu Marin A. (coord.) (1974), *Istoria economiei naționale a României*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
62. Macovei Gheorghe (1940), *Raport asupra rezervelor de minereuri metalifere*.
63. Maghiar Nicolae, Olteanu Ștefan (1970), *Din istoria mineritului în România*, Editura Științifică, București.
64. Marer Paul (1998), *Economic Transformation, 1990–1998*, în *Dilemmas of Transition*, Rowman and Littlefield, New York.
65. Mălureanu Ion, Neguț Aurelian (2001), *Investigații geofizice ale sondelor de hidrocarburi în timp real*, Partea I, *Metode electrice*, Editura Universității de Petrol și Gaze, Ploiești.
66. Mihail S. (1960), *Caracterul și urmările legii minelor din 1924*, în *Studii privind istoria economică a României*, vol. I, Editura Academiei Române, București.
67. Minning Watch Canada (2009), *Mine Alerte*, Ottawa, December.
68. Moldovan Roman (1983), *Studii de istorie economică*, Editura Academiei RSR, București.
69. Motaș Constantin Ioan (1931), *Valorificarea subsolului de gaz metan din Ardeal*, București.
70. MPR – Monitorul Petrolului Român, colecție 1900–1948.
71. Mrazec Ludovic (1931), *Privire generală asupra chestiunii cărbunilor în România*.
72. Năstase Gabriel I. (2004), *Ion Șt. Basgan – un inventator român pentru eternitate*, Editura Ion Basgan, București.
73. Neagu Cornelia (2002), *Managementul resurselor umane – particularități în industria extractivă a cărbunilor din România*, Editura Sirona, Roșiori de Vede.
74. Oficiul de Studii și Documentare, Secția economică (1946), *Gazele naturale în România*, București, p. 55.

75. OMV PETROM (2017), *Raport anual 2016*, București.
76. Osiceanu Constantin (1936), *Combustibilul lichid mondial*, ediția a II-a, București, p. 65.
77. Paraschiv Dumitru (1974), *Contribuția cercetărilor geologice și geofizice la dezvoltarea industriei extractive de petrol și gaze din România*, Revista Mine, petrol și gaze, nr. 8.
78. Pașac Filip (1970), *Unele date privind pozițiile capitalului străin în industria României la sfârșitul perioadei interbelice*, Studii de economie, Timișoara, p. 89.
79. PHARE Regional Programe (1993), *Gas interconnection study, Date despre resursele de gaz natural în România*, București.
80. Pizanty Mihail (1928), *Situația actuală a industriei române de petrol*, Editura Cartea Românească, București, p. 17.
81. Popa Carol (2014), *Liberalizarea piețelor energetice în Europa – de la obiectivele inițiale la realitatea prezentă*, Oxygen, nr. 4 (19).
82. Preda Gavril (2001), *Importanța strategică a petrolului românesc, 1939–1947*, Editura PrintEuro, Ploiești.
83. Protescu Otto (1932), *Privire generală asupra rezervelor de cărbuni din România*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București.
84. Răvaș Gheorghe (1955), *Din istoria petrolului românesc*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București.
85. Savin Tudor (1947), *Capitalul străin în România*, Editura Eminescu, București, p. 45.
86. SJHAN – Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale (1918), Fond Societatea Petroșani, D.M. Secretariat, dosar 1/1923, f. 50.
87. SJHAN – Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale (1918), Fond Societatea Salgótarján, Dosar 44/1918, f. 50.
88. SNGN ROMGAZ SA (2004), Broșură de prezentare a companiei SNGN ROMGAZ SA Mediaș, Mediaș.
89. SNGN ROMGAZ SA (2017), *Raportul administratorilor pe anul 2016*, Mediaș.
90. SNTGN Transgaz SA (2017), *Raportul administratorilor pe anul 2016*, Mediaș.
91. Socol Gheorghe (1995), *Impactul socio-uman al exploatării lignitului în zona Olteniei*, CIDE, București.
92. SONAMETAN – Societatea Națională de Gaz Metan (1931), *Analizarea datelor din Expunerea de motive a proiectului de lege pentru monopolizarea gazului metan*, Editura Cartea Românească, București.
93. Sophian M. (1925), *Schița zăcămintelor de cărbuni din România cu rezervele lor în milioane de kwh*, Institutul Geologic al României, București.
94. Ștefănescu Ion (coord.) (1980), *Muzeul Republican al Petrolului, studiu istoric și ilustrat*, Tipografia Grigore Alexandrescu, București.
95. Ștefănescu Nicolae N. (1939), *Producția de gaze din zăcămintele petrolifere și utilizările specifice ale acestor gaze*, Congresul al IV-lea al Inginerilor și Tehnicienilor din Industria minieră, 18–21 mai 1939, Secția IV, „Gazele naturale (Lucrări tehnice)”, Tipografia Moderna N. Bratu, București, p. 3–11.
96. Știrban Marcel (1987), *Din istoria României. 1918–1921. Probleme ale vieții politice, economice și sociale*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
97. Turdeanu Lucian (1944), *Situația economică a Ardealului după Unire*, Transilvania, nr. 6–7.
98. Universitatea București, Institutul de Geografie (1984), *Geografia României*, vol. II, *Geografia umană și economică*, Editura Academiei RSR, București.
99. Vancea Augustin (1960), *Neogenul din Bazinul Transilvaniei*, Editura Academiei Române, București.
100. www.cenhhd.ro.
101. www.ceoltenia.ro.

8. AGRICULTURA

CECILIA ALEXANDRI, LUCIAN LUCA

Pe parcursul unui secol care a trecut de la Marea Unire din 1918, agricultura a fost ramura care a înregistrat transformări de amploare atât din punct de vedere tehnic, cât și instituțional. Respectivele transformări au fost puternic condiționate de schimbările de regim social-politic pe care le-a cunoscut România în perioada analizată. În acest context, se pot identifica trei mari etape ale evoluției agriculturii, și anume: A) 1919–1947, B) 1948–1989 și C) 1990–2018.

8.1. 1919–1947: EXTINDEREA MICILOR EXPLOATAȚII ȚĂRĂNEȘTI

România de după Marea Unire și-a amplificat semnificativ potențialul material și uman, ca urmare a contribuției provinciilor românești aflate anterior sub dominație străină. Astfel, suprafața arabilă a crescut de la 6 mil. la 11 mil. ha, iar populația de la 7,7 mil. la 15,6 mil. de locuitori. România a continuat să fie o țară agrară, cu circa 75% din populație ocupată în agricultură, ramură care furniza produsele de bază pentru alimentația populației și asigura o parte importantă a exportului. De asemenea, satul a continuat să fie cel mai important furnizor de forță de muncă pentru expansiunea celorlalte ramuri ale economiei. Cu alte cuvinte, țăranimea a constituit „*sursa principală de alimentare cu fonduri a construcției României moderne*” (Axenciuc, 1997, p. 243). Odată cu exproprierea latifundiilor, agricultura românească a ajuns să fie dominată de exploatațiile mici, cu caracter țăranesc. Astfel, 60% din suprafața arabilă a țării era lucrată de exploatații de până la 10 ha. În același timp, dezvoltarea sectorului capitalist a continuat în noile condiții create după reforma din 1921, înglobând gospodăriile țărenești înstărite (cu 10–50 ha) și exploatațiile moșierești (cu suprafețe între 100 și 500 ha), ambele producătoare de mărfuri pentru piața internă și export. S-a conturat astfel o evoluție paralelă a segmentului capitalist, mai dinamic, și a celui țăranesc, în care agricultura de subzistență avea un rol însemnat.

Realizarea reformei agrare din 1921 a fost indisolubil legată de împlinirea idealului de unitate al națiunii române. Unii istorici consideră că inițiatorii liberali au urmărit și înfăptuit o reformă agrară limitată „*menită să creeze o clasă de țărani*”

dacă nu mulțumiți, cel puțin recunoscători, aserviți politic celor ce i-au emancipat” (Fisher-Galați, 1998, p. 47), argumentând cu faptul că legislația agrară a fost mai puțin generoasă decât se așteptase țărănimea. Din perspectivă istorico-economică (Bozga, 1972), reforma a fost considerată o necesitate, deoarece contribuia la consolidarea statului național, înlesnea refacerea economică a agriculturii, întărea poziția burgheziei (în dauna moșierimii) și diminua riscurile apariției unor mișcări revoluționare în rândurile țărănimii. Din punct de vedere legislativ, reforma agrară a început cu modificarea Constituției (1917), a continuat cu decretul-lege din 1918–1919 și a fost definitivată prin legile de reformă adoptate în 1921. O prevedere interesantă a *Decretului-lege din decembrie 1918*, la care s-a renunțat prin *Legea din 1921*, prevedea ca împrumutarea propriu-zisă (vânzarea terenurilor către țărani) să fie precedată de exploatarea terenurilor expropriate în obști, care ar fi permis „o educare tehnică a țăranilor și obținerea avantajilor tehnice ale marii exploatare în sistemul miciei proprietăți” (Ionescu-Șișești, 1939, p. 300). Această abordare era oarecum în consonanță cu legea din august 1918, susținută de Constantin Garoflid, care prevedea arendarea obligatorie a moșiilor de peste 100 ha și vânzarea voluntară a unei părți din marile proprietăți, ca o „repetiție generală a împrumutării” (Garoflid, 1938, p. 580). Renunțarea – în principal din motive electorale – la aceste abordări care ar fi putut conduce la consolidarea exploatarei mijlocii a fost deplănsă și de alți cercetători până spre sfârșitul perioadei interbelice.

Exproprierea s-a făcut cu despăgubirea vechilor proprietari sub forma titlurilor de rentă ale statului, iar împrumutarea, cu răscumpărarea de către cei ce au primit pământ. Concret, au fost expropriate peste 6,4 mil. ha (aparținând moșiilor cu peste 100 ha și domeniilor Coroanei), cu care au fost împrumutate 1,6 mil. de gospodării țărănești (ale participanților la război și ale celor cu pământ puțin sau deloc). Loturile de împrumutare nu puteau fi vândute. Împrumutările gospodăriilor au însumat 3,5 mil. ha, iar alte circa 2 mil. ha au fost atribuite comunelor, sub formă de islazuri (1,1 mil. ha) și pășuni (0,8 mil. ha). Restul terenurilor au constituit rezerve sau au fost organizate ca ferme de stat. Totuși, circa 30–35% dintre cei 2,3 mil. de țărani îndreptățiți să fie împrumutați nu au primit nimic, pentru că nu era suficient pământ în regiunile lor, iar cei care au beneficiat de reformă au suportat numeroase întârzieri ale punerii definitive în posesie. Această posesie nesigură a creat dificultăți în acordarea de credite și a inhibat practicile de ameliorare a terenurilor.

Evoluția producției agricole interbelice ne arată o agricultură în care predomina cultura plantelor, cu o producție vegetală dominată de cereale; cerealele ocupau majoritatea covârșitoare a terenurilor arabile; ponderea culturii porumbului în totalul producției de cereale era apropiată de jumătate, dar cu randamente în general modeste (sub 11 chintale/ha). Evoluția valorii producției agricole pune în evidență o diminuare a ponderii valorice a sectorului animal cu cca 10% în decursul anilor 1919–1939, ajungând spre sfârșitul perioadei interbelice la mai puțin de 40% din totalul valorii producției agricole. De asemenea, se observă că eforturile de diversificare a producției vegetale, în special extinderea culturii

plantelor industriale, stimulată în a doua decadă interbelică, au avut rezultate pozitive, ponderea cerealelor în valoarea producției vegetale scăzând cu cca 5 puncte procentuale pe toată perioada, rămânând însă mult superioară tuturor celorlalte culturi vegetale, în jurul a 60% din total.

Înzestrarea agriculturii cu mașini și unelte în perioada interbelică este considerată superioară celei antebelice (Axenciuc, 1997, p. 250–251), mai ales prin mașinile care asigurau semănatul și seceratul (acoperind 40–50% din necesar) și cu deosebire treieratul păioaselor (cu peste 90%). Cu toate acestea, procesul de mecanizare a agriculturii se afla abia la început, câtă vreme gospodăria țărănească utiliza în principal mijloacele tradiționale pentru operațiunile care solicitau cea mai multă muncă manuală: aratul, întreținerea culturilor, transportul. Cauzele rămânerii în urmă constau deopotrivă în condițiile financiare precare ale majorității gospodăriilor, dar și în fărâmițarea și parcelarea proprietății țărănești.

Lipsa unui inventar agricol suficient era considerată în continuare una dintre cauzele randamentului agricol inferior (alături de munca nesistematică a pământului) comparativ cu alte țări europene (Georgescu-Roegen, 1997, p. 29): România obținea în medie pentru anii 1931–1935 o recoltă de 820 kg/ha la grâu, când cele mai multe țări aveau între 1.100 și 1.500 kg/ha; la porumb, România avea 1.090 kg/ha, când celelalte țări aveau peste 1.500 kg/ha. Virgil Madgearu (1995, p. 54) considera insuficiența inventarului mort principala cauză a randamentului scăzut al agriculturii țărănești, fiindcă unei agriculturi cu caracter cerealist ar fi urmat să îi corespundă o înzestrare tehnică bogată.

Criza economică mondială din 1929–1933 a cuprins și în România marea majoritate a ramurilor de activitate, dar efectele asupra agriculturii au fost cele mai grave, din cauza rămânerii în urmă a acestei ramuri atât față de restul economiei, cât și față de nivelul agriculturii mondiale. Deși la nivel mondial efectele crizei în sistemul financiar și industrial au fost dramatice, concretizate prin falimente surprinzătoare și explozia șomajului, efectele asupra agriculturii au fost de durată și s-au făcut simțite cu mai mare putere în țările exportatoare de produse agricole, între care se afla și România.

Începută încă din 1928, cu o puternică scădere a prețurilor produselor agricole, criza agrară s-a prelungit asupra celei mai mari părți a deceniului patru (Bozga, 1975, p. 28). Amploarea ei a fost dată de dimensiunile producției agricole și ale comerțului internațional. În general, reacția în fața crizei a statelor importatoare de produse agricole a fost o creștere a protecționismului, pe când cea a țărilor exportatoare a fost de a sprijini dezvoltarea legăturilor regionale (însă fără succes) și a interveni pe piață pentru susținerea prețurilor, inclusiv prin subvenții la export. În România, criza a generat o presiune deosebită asupra balanței de plăți externe, deoarece, în general, prețurile produselor exportate au scăzut (cu precădere ale celor agricole), pe când prețurile produselor importate au păstrat niveluri relativ ridicate. Modalitatea de transmitere a efectelor crizei mondiale prin mecanismul prețurilor pe piețele internaționale a fost una care a agravat manifestările crizei în România, producând „o cădere a prețurilor pe piața românească chiar mai mare

decât pe cea mondială” (Axenciuc, 1997, p. 257). Indicele prețurilor produselor agricole a scăzut în 1933 la 44,9% față de 1929. Comparate cu nivelul anterior crizei, prețurile la cereale au scăzut spectaculos, situându-se la valori între o treime și un sfert din nivelul prețurilor din 1928. Evoluția prețurilor a produs și o acutizare a problemei restituirii datoriilor contractate de țărani înainte de criză.

Amploarea luată de problema datoriilor și tensiunile care au însoțit-o au captat atenția a numeroși specialiști, fiind dezbătute mai multe planuri de asanare a datoriilor, în încercarea de a salva atât gospodăria țărănească, cât și sistemul bancar. Rezultatul a fost soluționarea problemei datoriilor agricole prin mijloace extraeconomice. Astfel, sub presiunea opunerii țăranimii la executările silite pentru neplata datoriilor, în anii 1931–1932, statul a luat măsuri pentru suspendarea și amânarea acestora. Apoi au fost pregătite diferite formule de conversiune și au fost prelungite suspendările până la adoptarea legii finale din 1934. Această lege a lichidării datoriilor agricole (și urbane) prevedea reducerea cu 50–60% a datoriilor debitorilor agricoli și eșalonarea pe 17 ani, cu dobândă de 3% pe an, a datoriei rămase. Conversiunea a ușurat situația gospodăriilor țărănești, a slăbit tensiunile la sate și a înviorat piața internă pentru produsele industriale, însă a compromis aproape definitiv ideea de credit pentru agricultură pentru o bună perioadă de timp (Kirițescu, 1967, p. 417–419).

Sub presiunea crizei agrare prelungite care a marcat evoluția agriculturii românești interbelice, atenția cercetătorilor s-a îndreptat spre neajunsurile structurale, identificate în organizarea exploatațiilor, metodele de cultură, situația datoriilor și suprapopulația rurală. Strânsa interconectare dintre aceste deficiențe a făcut ca separarea între cauze și efecte să fie dificilă, însă tema suprapopulației a fost în centrul preocupărilor pentru reformarea agriculturii. Gândirea agrară inspirată de Alexander Chayanov, la care și-au adus contribuția și gânditori români apropiați doctrinei țărăniste, lega flagelul suprapopulației de subdezvoltarea economiilor agrare, considerând că problema economiei țărănești este în mare măsură o problemă de populație.

Preponderența exploatațiilor foarte mici, pusă în evidență de recensământul agricol din 1930, exploatații de o dimensiune insuficientă pentru asigurarea întreținerii unei familii (după cum considerau specialiștii vremii), agrava fenomenul suprapopulației agricole, evidențiind pulverizarea proprietății rurale. Datele complementare referitoare la fărâmițarea proprietăților, culese în cadrul anchetei din 1938 (Golopenția și Georgescu, 1941), arată că situația de egalizare a țăranilor creată de reforma din 1921 se schimbase considerabil, favorizată și de Legea din 1929 pentru reglementarea circulației terenurilor cultivabile. S-a dovedit că gospodăriile împroprietărilor au fost mai puțin rezistente decât ale celor care avuseseră pământ înainte de reformă. Posibilitatea vânzării/cumpărării loturilor obținute prin împroprietărire „a avut ca urmare apariția unei pături subțiri, dar prezente în fiecare sat, de țărani chiaburi, cu mai mult de 10 ha, extrem de energici și întreprizi” (Gusti, 1968, p. 469).

Recensământul agricol din 1941 (Cresin, 1945) a introdus o clasificare legată de capacitatea economică a exploatațiilor, prin care era pus în evidență procesul de diferențiere accentuată și proletarizare din agricultura țărănească în ultima parte a perioadei interbelice: au fost înregistrate 1.732.030 de exploatații „propriu-zise”, care realizau producție agricolă (76,7% din totalul exploatațiilor, deținând o pondere de 96,5% din suprafața agricolă), 471.618 exploatații „mărunte” de sub 1 ha (20,9% din totalul exploatațiilor, dar care nu dețineau decât 3,1% din suprafața agricolă), la care se adăugau alte 54.882 de exploatații (2,4% din total, considerate „rămășițe după arendare”), care dețineau doar grădini familiale (0,4% din suprafața agricolă) sau animale.

Culegerea datelor de gestiune a exploatațiilor agricole realizată timp de un deceniu (1930–1940) de Secția de Economie Rurală din cadrul Institutului de Cercetări Agronomice al României a pus la dispoziția economiștilor interbelici o bază obiectivă privind cunoașterea realității economiei țărănești, oferindu-se șansa unei abordări mai puțin influențate doctrinar. Reacția gospodăriei țărănești la criză este remarcată de majoritatea cercetătorilor Secției de Economie Rurală, dar nu toți îi asociază o conotație pozitivă. Ioan Vasiliu observa că, în anii deficitari, „*economia țărănească manifestă de regulă o mare capacitate de adaptare și restrângere*” (Vasiliu, 1945, p. 42). Câtă vreme reacțiile gospodăriei țărănești erau micșorarea cheltuielilor de exploatare (prin folosirea unei tehnici înapoiate și degradarea inventarului), subestimarea muncii familiei și restrângerea nevoilor (de hrană) ale gospodăriei, nu se putea atribui o superioritate economică gospodăriei țărănești. Concluzia la care ajunsese Nicolae Cornățeanu în pragul celui de-al Doilea Război Mondial sintetiza contradicția din interiorul gospodăriei țărănești (dintre rezultatele exploatației agricole și necesitățile familiei): „*Dacă din punct de vedere economic, adică al rentabilității propriu-zise, avem rezultate pozitive, din punct de vedere social, considerând și datele referitoare la pulverizarea proprietăților, trebuie să constatăm că situația nu este satisfăcătoare. Venitul actual este prea scăzut pentru a asigura unei familii de țărani un standard de viață cât de cât ridicat*” (Cornățeanu, 1940, p. 54).

Intervenționismul statului în sectorul agricol s-a concretizat, spre sfârșitul deceniului patru, prin stimularea culturilor de sfeclă de zahăr și floarea-soarelui (ca urmare a comenzilor Germaniei) și prin dezvoltarea unui sistem de stocare a cerealelor (între 1938 și 1940 au fost construite 34 din cele 77 de silozuri aprobate spre construcție), dar și silozuri pentru conservarea fructelor.

Pierderile teritoriale din anul 1940 (Basarabia și nordul Bucovinei, Transilvania de Nord și Cadrilaterul) au produs urmări asupra agriculturii nu doar prin reducerea suprafețelor cultivate, ci și prin schimburile de populație care le-au urmat. Ulterior, concentrările de trupe și rechizițiile mijloacelor de tracțiune impuse de pregătirile de război au generat o altă problemă, cea a asigurării forței de muncă în agricultură. După intrarea României în război, toate aceste probleme s-au acutizat, iar rezolvările (importuri de mașini agricole germane, munca prizonierilor) au fost parțiale. Evoluția nefavorabilă a războiului (1944) a făcut ca în regiunile din

apropierea frontului să apară situații deosebit de dificile, care au dus la necultivarea terenurilor (Șandru, 2000, p. 10). Alăturarea armatei române Puterilor Aliate, începând cu 23 august 1944 și până la înfrângerea Germaniei, a însemnat punerea la dispoziția frontului a importante cantități de alimente. Convenția de armistițiu parafată pe 12 septembrie 1944 obliga România „la plata, în produse, a unor grele despăgubiri” (Mureșan, 1995, p. 76), inclusiv cereale și vite, confirmate ulterior de Tratatul de pace din 1947.

După 23 august 1944, propaganda Partidului Comunist din România a exacerbat tema unei noi reforme agrare, instigându-i pe țărani la ocuparea moșiilor. **Reforma agrară din 1945** a fost legiferată prin *Decretul-lege din 23 martie al guvernului Petru Groza*. Autoritățile vremii au înfăptuit reforma agrară cu scopul declarat de a mări suprafețele arabile deținute de gospodăriile țărănești care aveau mai puțin de 5 ha, de a acorda anumite suprafețe țăranilor fără pământ sau de a rezerva unele terenuri pentru școlile agricole și fermele experimentale. De asemenea, au fost confiscate proprietățile funciare ale unor persoane indezirabile după diverse alte criterii politice și etnice, de exemplu, proprietățile agrare ale persoanelor fizice sau juridice de etnie germană, ale celor care s-au refugiat din România după 23 august 1944, precum și proprietățile nefolosite în anteriorii șapte ani. Au fost expropriate în principal terenurile aparținând persoanelor fizice, care depășeau suprafața de 50 ha, indiferent de categoria de folosință, fiind preluat și inventarul acestor proprietăți, respectiv tractoarele, batozele, secerătorile și combinele (care treceau în proprietatea statului, în ideea de a fi înființate centre județene de închiriat mașini agricole). Prin felul în care a fost aplicată exproprierea (fără răscumpărare), aceasta a reprezentat un act de confiscare a bunurilor agricole, iar prin faptul că exproprierea nu a ținut cont de natura exploatațiilor, fiind extinsă și la exploatațiile care nu erau moșierești, „s-a dezagregat o mare parte din exploatațiile agricole moderne, înzestrate cu tehnică mecanizată, situate în fruntea agriculturii românești” (Axenciuc, 1996, p. 102). Țăranii împroprietăriți urmau să achite către stat bunurile primite, în bani sau în produse, în condiții avantajoase, pe o perioadă de 10–20 de ani. În urma aplicării reformei, până în anul 1948 au fost expropriate 1.444,9 mii ha, dintre care 1.057,7 mii ha au fost împărțite țăranilor, iar 359,4 mii ha au fost constituite ca rezervă de stat. În medie, revenea o suprafață destul de modestă (de 1,2 ha) pe cap de țăran împroprietărit. Această măsură a avut în principal un scop politic, și anume atragerea țăranimii sărace de partea noii puteri comuniste instalate la 6 martie 1945 (Constantinescu, 2000, p. 105). O analiză detaliată a reformei agrare din 1945 „oferă nenumărate dovezi care evidențiază că exproprierea și împroprietărirea au făcut parte dintr-un ansamblu mai larg de măsuri inițiate de comuniști, ce vizau acapărarea puterii politice în stat” (Șandru, 2000, p. 309). Perioada de după 1945 este marcată de predominanța micii gospodării țărănești și de tăcerea autorităților cu privire la colectivizarea agriculturii. De asemenea, în urma reformei agrare din 1945, au fost puse bazele **sectorului de stat în agricultură**, prin rezerva rămasă la dispoziția statutului din terenurile expropriate. În anul 1948 au fost preluate și alte suprafețe de 50 ha

rămase foștilor proprietari. Toate bunurile care cădeau sub incidența legii (terenurile și inventarul agricol) au fost confiscate, adică au trecut în proprietatea statului imediat și fără nicio despăgubire. În anul 1946 a fost înființată Regia exploatațiilor agricole, zootehnice, industriale și mașinilor agricole, care a fost transformată în anul 1947 în Administrația Fermelor de Stat și a Stațiunilor de Mașini.

8.2. 1948–1989: AGRICULTURA ÎN PERIOADA ECONOMIEI DE COMANDĂ

Tranziția către economia de comandă a inclus, ca unul dintre principalele procese, și **colectivizarea agriculturii**. Aceasta a fost demarată în urma deciziei luate în cadrul Plenarei CC al PMR din 3–5 martie 1949, fiind practic o opțiune impusă de modelul economic și ideologia sovietică, ideologie care nu avea încredere în țărănimea individuală și care dorea formarea acestor gospodării colective în care țărănimea și producția agricolă să poată fi controlate și folosite în scopurile ce decurgeau din obiectivele planificării centralizate socialiste.

Colectivizarea agriculturii a început în 1949 și s-a încheiat în 1962, marcând o perioadă extrem de traumatizantă pentru țărănime. În procesul colectivizării, pot fi identificate trei perioade distincte: 1949–1953, în care *gospodăriile agricole colective* (GAC) create sunt ajutate de către stat; 1953–1956, în care ritmul colectivizării încetinește, instalându-se o perioadă de acalmie, cu o reducere a cotelor obligatorii și a taxelor pe vânzarea produselor din gospodăria țărănească, însoțită de donații de terenuri către GAC din fondul funciar al statului; 1957–1962, când sunt luate măsuri pentru extinderea colectivizării, culminând cu represiunea din etapa finală. De altfel, presiunile politice și economice în vederea colectivizării agriculturii au început imediat după război, prin introducerea sistemului cotelor obligatorii (care a dus la subminarea economică a țăranilor înstăriți) și au continuat cu deportarea în Bărăgan a țăranilor înstăriți din Banat și din vestul Olteniei (1951), precum și din alte zone, cu arestările și/sau condamnările sub diferite pretexte (de obicei, politice), dar și cu cererile „de predare de bună voie” a terenurilor în proprietatea statului (1953) ori cu trecerile obligatorii în folosința gospodăriilor agricole colective sau a gospodăriilor agricole de stat ale terenurilor considerate „generatoare de exploatare” (1959), conform unei recapitulări de după 1989 (Oțiman, 2007, p. 20–22).

Importanța politică a procesului de colectivizare este subliniată într-o analiză amplă a multiplelor aspecte ale acestuia (Kligman și Verdery, 2015, p. 22): *„Colectivizarea agriculturii a fost în țări predominant agrare, precum Uniunea Sovietică, Bulgaria și România, prima campanie de masă cu care noul regim comunist și-a început programul radical de transformare socială, politică, economică și culturală a țării. Ea nu a fost doar un aspect al politicii mai largi de dezvoltare industrială, ci un atac asupra înseși fundamentelor vieții rurale”*.

Deși la nivel declarativ intrarea în cooperativă¹ se făcea pe baza liberului consimțământ, „*în practică s-au folosit și mijloace extraeconomice, de constrângere și forțare a asocierii țărănimii în astfel de forme, fapt care a denaturat atât conținutul procesului ca atare, cât și pe cel al proprietății cooperatiste*” (Popescu, 2001, p. 27). Cooperativele agricole de producție din perioada economiei de comandă erau departe de standardele actuale atribuite termenului de cooperativă, fiind caracterizate de încălcarea unor principii importante, cum ar fi autonomia în luarea deciziilor și în management, conducerea democratică și mai ales distribuirea corectă și echitabilă a rezultatelor muncii țărănimii. Ele au constituit modalitatea prin care statul comunist și-a impus controlul politic și economic asupra țărănimii. La terminarea procesului de colectivizare existau 5.398 de gospodării colective, cu o suprafață agricolă de 9.084,7 mii ha. În același timp, sectorul gospodăriilor individuale s-a redus în mod corespunzător, acestea continuând să existe mai ales în regiunile de deal și munte.

În paralel, au fost adoptate măsuri pentru consolidarea proprietății de stat în agricultură, prin intermediul a două tipuri de agenți economici care au supraviețuit până în 1989, și anume *întreprinderile agricole de stat* (IAS) și *stațiunile de mecanizare a agriculturii* (SMA). SMA-urile aveau rolul de a executa mecanizat lucrările agricole pentru cooperativele agricole de producție. În anul 1989, numărul SMA-urilor ajunsese la 573, ele dispunând de 116.653 de tractoare fizice, precum și alte mașini agricole (în principal combine, semănători, grape, mașini pentru aplicarea tratamentelor).

Principalele tipuri de ferme din perioada economiei de comandă, respectiv IAS-urile și CAP-urile, au avut un tratament diferențiat din partea statului, atât în ceea ce privește investițiile, dotarea cu fonduri fixe, cu specialiști agricoli, cât și ca nivel de recompensare a forței de muncă. De exemplu, din totalul fondurilor fixe ale agriculturii existente în 1989, unitățile agricole de stat (IAS, SMA, complexuri de animale) dețineau 68,7%, unitățile agricole cooperatiste 21,4%, iar gospodăriile populației 9,9%. În anul 1989, IAS-urile dețineau o suprafață agricolă de 2.055,5 mii ha. Suprafața IAS-urilor a crescut treptat față de anul 1960, când acestea dețineau doar 1.720,1 mii ha, din cauza înglobării și a unor suprafețe aparținând unor CAP-uri, ceea ce îngreunat mult procesul de restituire a terenurilor agricole după anul 1990. În anul 1989 existau 411 IAS-uri cu o suprafață medie de 4.900 ha și 3.776 de CAP-uri cu o suprafață medie de 2.557 ha.

Declarativ, rolul IAS-urilor era acela de a pune în valoare avantajele agriculturii socialiste practicate pe suprafețe mari, cu aplicarea unor tehnologii moderne și a rezultatelor științei. Totodată, ele urmau să aibă un rol important în formarea fondului central de produse agricole.

¹ Ulterior încheierii colectivizării agriculturii, termenul de colectivizare a fost înlocuit cu cel de cooperativizare, iar cel de gospodărie agricolă colectivă (GAC) cu cel de cooperativă agricolă de producție (CAP). Literatura de specialitate din ultima parte a perioadei socialiste a impus acest termen.

Acel sistem prin care proprietatea de stat a avut un regim preferențial a dezavantajat de fapt CAP-urile, care exploatau majoritatea terenurilor și unde lucra majoritatea populației ocupate în agricultură. După integrarea agriculturii în economia planificată centralizat, au fost înființate diverse instituții coordonatoare de tipul *consiliilor agricole teritoriale*, iar din 1974, *consiliile unice agroindustriale de stat și cooperatiste*.

Totuși, o atenție specială trebuie acordată producției obținute în **gospodăriile producătorilor necooperativizați** și pe loturile individuale ale membrilor CAP, care, deși dețineau doar 12,1% din terenul agricol, produceau 32% din producția de legume, 49% din producția de fructe, 54% din producția de carne și 53% din producția de lapte în anul 1989. Concluzii asemănătoare cu privire la eficiența economică superioară a gospodăriilor populației comparativ cu entitățile agriculturii socialiste sunt relevate și de Victor Axenciuc: comparând producția agricolă globală pe persoană ocupată pe cele trei tipuri de exploatații, se constată că, față de nivelul mediu pe total agricultură (considerat 100%) în 1989, în IAS, nivelul era de 139%, în CAP era de 39%, pe când în gospodăriile populației era de 332% (Axenciuc, 2018).

Analizând retrospectiv perioada socialistă, este de necontestat faptul că anii 1960–1980 s-au caracterizat prin **eforturi susținute de modernizare a agriculturii românești**, îndeosebi în ceea ce privește dotarea unităților cu mijloace mecanizate pentru efectuarea lucrărilor (tractoare, combine, alte tipuri de utilaje), aplicarea unor tehnologii agricole cât mai moderne, prin folosirea îngrășămintelor chimice, a substanțelor de combatere chimică a bolilor și dăunătorilor, a semințelor și soiurilor de calitate. În mod concret, în anul 1989 față de anul 1950, numărul de tractoare a crescut de 11 ori, cantitatea de îngrășămintă chimice aplicată de 196 ori, numărul de specialiști agricoli (față de anul 1960) de 6 ori.

Începând cu anul 1966, eforturile investiționale s-au concentrat mai ales pe **extinderea sistemului de irigații**. Suprafața amenajată pentru irigații a sporit de la 42,4 mii ha în 1950 la peste 3 mil. ha în anul 1989, mult peste limita de eficiență economică a acestui tip de amenajări funciare. Conform unui raport realizat în anul 1991, extinderea suprafețelor irigate s-a făcut de multe ori „*renunțându-se la exigențele tehnice de concepție și execuție*”², ceea ce a dus la importante pierderi de apă. Deși o parte dintre sistemele de irigații au fost finanțate cu sprijinul Băncii Mondiale, viabilitatea lor economică a fost de la început îndoielnică (Lup, 2017, p. 164), gradul de subvenționare a apei fiind de 75,7% în perioada 1971–1975 și ajungând la 66,9% în perioada 1986–1989.

Pe fondul acestor îmbunătățiri tehnologice adoptate mai ales în anii 1970, **creșterile de producție** au fost semnificative. Ca exemplificare, în 1989 față de 1950, producția de cereale a crescut de 3,6 ori, cea de floarea-soarelui de 3,1 ori, cea de sfeclă de zahăr de 11,6 ori, iar cea de fructe de 3,9 ori. Cerealele au rămas principala cultură agricolă a României, iar randamentele la hectar, în pofida

² Raportul Comisiei guvernamentale pentru analiza și soluționarea problemelor de îmbunătățiri funciare, 1991.

eforturilor depuse în aceste decenii, au păstrat decalaje importante față de țările vest-europene. Cauzele acestei situații erau datorate unui complex de factori, dar în ultimul deceniu al economiei de comandă s-au cumulat *„deteriorarea potențialului productiv al pământului, deficiențele în exploatarea sistemelor de irigații, dotarea tehnică necorespunzătoare, însoțită de deficitul de carburanți și piese de schimb, insuficiența îngrășămintelor chimice și a altor inputuri pentru agricultură”* (Postolache, 1991, p. 451).

Ca urmare a eforturilor făcute pentru dezvoltarea zootehnicii, **ponderea producției animale** în produsul agriculturii a crescut la 46% în perioada 1986–1989 față de 29% în perioada 1951–1955, iar producția de carne a crescut de aproape 4 ori în același interval. Cu toate acestea, în anii 1980, situația din zootehnie – și în special randamentul la lapte – era considerată complet nesatisfăcătoare, ca urmare a *„deficitului de furaje, care a afectat în mod negativ nivelul randamentului obținut [la lapte de vacă] și a generat, printre altele, deteriorarea potențialului genetic al animalelor, precum și un grad de morbiditate și mortalitate deosebit de ridicat”* (Postolache, 1991, p. 453).

Creșterea producției agricole s-a reflectat parțial și în creșterea consumului alimentar al populației până în anii 1975–1980. După anul 1985 urmează însă o reducere cantitativă și calitativă a consumului alimentar al populației, din cauza declinului producției și a forțării exporturilor agricole pentru plata datoriei externe. Din cauza reducerii ofertei interne, la multe produse de bază, **consumul populației a fost raționalizat**. Analizând retrospectiv ceea ce s-a întâmplat în această perioadă, trebuie aduse în atenție două procese esențiale care s-au desfășurat de-a lungul acelor ani și care au afectat în sens negativ starea socio-economică a agriculturii și a zonei rurale.

În primul rând, controlul politic exercitat de putere asupra unităților din agricultură a avut scopul implicit de a susține politica de acumulare de capital în industrie prin transferul de valoare creată în agricultură. Principala cale prin care s-a realizat acest lucru a fost sistemul de prețuri controlate pentru produsele agricole. Principalul viciu al sistemului „era legat de faptul că produsele agricole erau întotdeauna similare, așa încât practic ele erau evaluate la aceleași prețuri, în timp ce produsele industriale beneficiau de avantajul produselor noi, care includeau recalculări de prețuri. În acest fel, foarfeca prețurilor opera încontinuu și net în defavoarea agriculturii” (Gavrilesco, 1996, p. 4). Totodată, nivelul scăzut menținut ani la rând pentru prețurile produselor agricole a făcut ca acestea să fie deosebit de competitive la export, aducând încasări importante în valută pentru statul român din acea vreme. Faptul că prețurile agricole practicate (de achiziție sau de contractare) erau stabilite centralizat, sub nivelul costurilor de producție, a condus la pierderi economice importante pentru CAP-uri în special, dar și pentru IAS-uri. Fenomenul a devenit endemic mai ales în anii 1980, când pierderile CAP-urilor au crescut de la 7.600 mil. lei în 1980 la 20.973,8 mil. lei în 1989 (Ionete, 1993, p. 99). Numărul CAP-urilor cu pierderi a fost cuprins între 2.900 și 3.600, din cele 3.776 de CAP-uri existente în 1989. Pierderi mari au înregistrat și întreprinderile agricole de stat, nivelul acestora variind între 9,3 mld. lei și

23,5 mld. lei anual. Ca urmare a înrăutățirii situației financiare, CAP-urile au redus treptat veniturile acordate țăranilor pentru munca lor, ajungându-se ca aceștia să primească foarte puțini bani, importante pentru supraviețuirea lor fiind veniturile în natură și mai ales cele obținute de pe loturile individuale, care nu depășeau câteva sute de metri pătrați. Starea financiară a CAP-urilor a fost mult mai grea decât a întreprinderilor agricole de stat, care până la urmă beneficiau de sprijin de la buget.

În al doilea rând, agricultura a reprezentat, și în cursul economiei de comandă, principala **sursă de „aprovizionare” cu forță de muncă** a celorlalte ramuri și, înainte de toate, a industriei. Migrația forței de muncă din rural spre urban a fost generată de cauze socio-economice evidente, pe de o parte, de nivelul instabil și în general scăzut al veniturilor obținute din munca în agricultură și, pe de altă parte, de avantajele oferite de un loc de muncă în sectorul urban, și anume un salariu stabil, alocații pentru copii, accesul direct la sistemul de asistență socială și la sistemul de sănătate, posibilitatea obținerii unei locuințe din fondurile statului, dotările edilitare și, în general, o altă calitate a vieții. Populația ocupată în agricultură a scăzut în perioada 1950–1989 cu 3.196 mii de persoane, iar populația ocupată în sectoarele industrie și construcții a crescut cu 3.749 mii de persoane.

În concluzie, sistemul de producție bazat pe exploatații de mari dimensiuni care a caracterizat agricultura în perioada economiei de comandă, coroborat cu anumite investiții care au indus progresul tehnic, a condus la creșterea producției agricole în primele decenii mai ales. Însă sistemul centralizat de conducere și de decizie, orientat în special pe transferul de valoare dinspre agricultură spre industrie, ca și transferul de forță de muncă tânără dinspre mediul rural spre sectorul secundar al economiei (industria și construcțiile), precum și forțarea exporturilor agricole pentru acoperirea datoriei externe au secătuit agricultura de resurse esențiale și au condus la frânarea dezvoltării acestei ramuri. Ca atare, începând din anii 1980, agricultura – ca și alte sectoare economice ale țării – a dat semne de încetinire a dezvoltării și chiar de regres. În același timp, efectele politicii statului comunist asupra țăranimii și a satului au fost nefaste atât din punct de vedere economic, cât și social și chiar identitar. Pe fond, țăranimea a fost o clasă socială puternic traumatizată în perioada comunistă, iar efectele acestui fapt se resimt până astăzi în comportamentul agricultorilor. Este de remarcat actuala reticență a micilor producători agricoli de a se asocia, de a forma cooperative pentru a-și vinde împreună producția în sectoare în care producția se obține în mod predominant în ferme mici, precum legumele, fructele sau laptele.

8.3. 1990–2018: INTEGRAREA AGRICULTURII ÎN ECONOMIA DE PIAȚĂ

Anul 1990 a marcat sfârșitul perioadei de planificare centralizată în sectorul agricol din România și debutul perioadei de tranziție. Pentru agricultură, primul moment important al perioadei s-a consumat în anul 1991, prin **restituirea**

terenurilor agricole cooperativizate în perioada 1949–1962 către foștii proprietari și moștenitorii acestora (conform *Legii nr. 18/1991*). Legea prevedea restituirea în natură în limita a 10 ha în echivalent arabil pentru o gospodărie și posibilitatea ca membrii cooperatori care nu avuseseră pământ, precum și funcționarii publici locali să primească pământ în situația în care existau surplusuri. „*Așa cum a fost concepută, reforma fondului funciar a trecut cea mai mare parte a pământului (două treimi) în proprietatea unor persoane în vârstă, foști proprietari obligați să intre în cooperative între 1949 și 1962, și în foarte mică măsură persoanelor tinere din zonele rurale*” (Gavrilescu și Giurcă, 2000, p. 70). Ulterior, suprafața care putea fi retrocedată a fost mărită până la 50 ha (*Legea nr. 169/1997* și *Legea nr. 1/2000*).

Ca atare, după aplicarea reformei din 1991, structura agrară din România a devenit mai fărâmițată decât aceea din perioada interbelică: din totalul fermelor, cele sub un hectar reprezentau 18,6% în anul 1930 și 49,5% în anul 2002. De asemenea, celelalte bunuri care făceau parte din patrimoniul fostelor CAP au fost fie împărțite după criterii discutabile (animalele în special), fie vândute sau demolate (clădirile). Prestatorii de servicii agricole (SMA) care deținuseră mașinile agricole și tractoarele s-au transformat în unități Agromec care ulterior aveau să fie privatizate, începând cu anul 1998. La sfârșitul anului 1992 exista o structură duală a agriculturii: pe de o parte, cca 3,8 mil. de agricultori privați, care exploatau cca 8 mil. ha de teren arabil și produceau mai ales pentru nevoile proprii, iar pe de altă parte, restul de cca 1,8 mil. ha de teren arabil rămas în proprietatea fermelor de stat, care produceau pentru nevoile pieței. La începutul anului 1998 existau 490 de ferme de stat, 109 ferme de creștere a porcilor și păsărilor, 71 de unități Comcereal și Cerealcom și 1.682 de unități Agromec.

Perioada 1992–1996 s-a caracterizat prin recurgerea la „mâna forte a statului” în agricultură și industria alimentară. Practic, a fost menținut un **control al prețurilor agricole la principalele produse**, diferențele dintre prețurile fixate și costuri fiind acoperite prin subvenții care erau plătite din bugetul de stat către așa-numiții „integratori” din cadrul filierelor. Integratorii, în general unități din sectorul de depozitare și procesare, favorizau pe marii producători, fostele unități agricole de stat și asociațiile care apăruseră în locul unora dintre cooperativele de producție, fiind mai puțin interesați de micii producători privați. De asemenea, liberalizarea prețurilor la consumator a fost făcută în mai multe etape, iar la sfârșitul anului 1996 încă erau subvenționate patru produse (grâul pentru panificație, laptele, carnea de porc și cea de pasăre).

Evaluările realizate la sfârșitul anului 1996 au constatat că agricultura a consumat fonduri importante de la bugetul de stat, susținerea fiind efectuată atât prin transferuri relativ transparente (subvenții la preț pentru produsele agricole de bază, subvenționarea dobânzilor, alocații pentru inputuri), cât și prin transferuri mai puțin transparente, așa-numite transferuri cvasifiscale (de exemplu, creditele cu dobândă preferențială sau ștergerea datoriilor la buget ale întreprinderilor de stat). Creditele subvenționate acordate agriculturii au revenit în principal sectorului de stat (în proporție de 92%) și doar 8% au revenit sectorului privat, din care doar 3,6% celor 3,8 mil. de gospodării țărănești. Aceste date au adus în atenție lipsa de

echitate a acelui sistem de creditare a agriculturii care a susținut excesiv fermele de stat, dintre care multe erau inefficiente și înregistrau pierderi.

În același timp, subvenționarea produselor agricole de bază cu scopul de a avea prețuri accesibile la consumatori a produs efecte secundare. Prin subvenționarea indirectă a consumului, a fost sprijinit consumul păturilor mai bogate ale populației, evidențiindu-se incidența mai ridicată a produselor subvenționate în rațiile alimentare ale populației bogate decât ale celei sărace. Astfel, din subvenția totală pentru pâine, lapte și carne de pui, populația săracă (quintila 1) a primit 16%, 8%, respectiv 9%, pe când populația bogată (quintila 5) 20%, 32%, respectiv 31% (Eșanu și Lindert, 1996). Sintetizând evoluțiile respectivei perioade, evaluările ulterioare (Gavrilescu și Giurcă, 2000, p. 82) au arătat că *„politica agricolă aplicată până la finele anului 1996 a distorsionat puternic stimulentele pentru fermieri, a fost costisitoare atât pentru consumatori, cât și pentru producători, dar nu a rezolvat marile probleme structurale din agricultură și industria alimentară”*.

Înregistrând costuri bugetare greu de suportat, la sfârșitul anului 1996, acest sistem de finanțare a fost abandonat, iar noul guvern instalat a făcut pași importanți pentru o reformă a agriculturii în care piața să joace rolul principal. Reforma derulată în perioada 1997–2000, prin **aplicarea măsurilor prevăzute în programul ASAL³** convenit cu Banca Mondială, a avut în vedere privatizarea, restructurarea sau lichidarea întreprinderilor de stat din agricultură, a celor din aval (depozite, silozuri de cereale) și din amonte (unități de servicii de mecanizare, de producere a semințelor certificate sau de îngrășăminte chimice și pesticide), liberalizarea și îmbunătățirea funcționării pieței pământului, crearea unor condiții egale pentru toți producătorii agricoli din România. Reforma mecanismelor de susținere a agriculturii s-a axat pe liberalizarea completă a prețurilor, o susținere transparentă și mai redusă a agriculturii (și din cauza situației macroeconomice dificile din acea perioadă), în special prin transferuri directe către micii agricultori (cupoane), credite transparente în buget și oprirea finanțării preferențiale a agriculturii de stat. De asemenea, a fost liberalizat comerțul exterior cu produse agricole, prin renunțarea la unele măsuri protecționiste, diminuarea taxelor de import și eliminarea restricțiilor la export. Totuși, aplicarea acestor măsuri de restructurare a fost temporizată și, pe alocuri, parțială.

O discuție specială o impune **evoluția termenilor de schimb** dintre agricultură și industria furnizoare de inputuri pentru agricultură din această perioadă. Deceniul 1990–2000 s-a caracterizat printr-o inflație ridicată, mai ales în prima parte a perioadei. În anul 1993, inflația a fost de 250%, dar s-a redus mult spre sfârșitul perioadei (59% în 1998). Piața inputurilor agricole s-a aliniat mai rapid la prețurile internaționale, deoarece multe dintre produse proveneau din import, acestea fiind superioare tehnologic celor din producția internă. În același timp, prețurile primite de fermieri pentru produsele lor au rămas relativ scăzute, din cauza controlului pe filiere. În acest context, în multe publicații din acea perioadă s-a pus în discuție

³ Agricultural Sector Adjustment Loan.

apariția „foarfecelui prețurilor”, respectiv înrăutățirea raportului dintre indicele prețurilor agricole și indicele prețurilor produselor industriale destinate agriculturii, „prețurile inputurilor crescând cu un factor de 3.200 și prețurile producției agricole cu 1.200 în ultimul deceniu” (World Bank, 2005, p. 15), considerând anul 1990 = 100. Comentariile pe marginea acestor calcule au adus în atenție faptul că respectivul indicator trebuie analizat în contextul inflației mari care a existat în acea perioadă și al faptului că prețurile agricole au fost controlate o bună parte din acei ani, lucru care a condus la distorsiuni pe piețe. De asemenea, comparațiile cu alte state pun în evidență un fenomen general: *„în răutățirea raportului prețurilor outputuri/inputuri s-a produs în toate țările în tranziție la începutul procesului de reforme și modificările relative de prețuri au plasat România, împreună cu Republica Cehă și Lituania, printre țările în care foarfeca prețuri/costuri nu era deosebit de mare”* (OECD, 2000, p. 4).

Indicatorii producției agricole în deceniul 1990–2000 au fost inferiori celor din perioada 1986–1989 atât ca nivel al randamentelor la hectar, cât și ca nivel al producțiilor totale și al productivității muncii, sub incidența situației economice instabile, a reformei funciare din 1991 (care a provocat fragmentarea excesivă a terenurilor agricole), a destructurării rețelelor de aprovizionare cu inputuri și de comercializare a produselor agricole și, nu în ultimul rând, ca urmare a creșterii numerice a populației ocupate în agricultură după anul 1997, când, din cauza închiderii unor mari întreprinderi industriale și de minerit, a început fenomenul migrației inverse, dinspre oraș spre sat.

După anul 2000 au început **negocierile de aderare**, iar agricultura a început să fie susținută prin măsuri și programe de asistență care să o pregătească pentru adoptarea politicii agricole comune (PAC). În același timp a început derularea programului SAPARD (2000–2004), finanțat preponderent din fonduri europene, care a pregătit fermierii români pentru derularea proiectelor de investiții după reguli europene. Acest program a fost bine primit de fermieri și a fost continuat cu programul Fermierul (2005–2006), finanțat din fonduri românești. Tratatul privind aderarea României (și a Bulgariei) la Uniunea Europeană a fost semnat în aprilie 2005. Prevederile privind agricultura erau asemănătoare cu cele de care beneficiaseră și statele care aderaseră în 2004, respectiv acordarea de plăți directe la hectar, nivelul acestora fiind stabilit în funcție de referința producțiilor medii din anii 2000–2002. Dimensiunea minimă a fermei eligibile pentru plăți era de un hectar, iar a parcelei de 0,3 ha, aceste praguri fiind adaptate structurii agrare extrem de fărâmițate a României.

Nivelul plăților directe a crescut gradual după **aderarea la Uniunea Europeană** de la 25% din media calculată pentru România în 2007 la 100% în anul 2016. Pentru a compensa implementarea treptată a plăților directe, noile state membre puteau acorda plăți din fonduri naționale care nu trebuiau să depășească 30% din nivelul plăților vechilor state membre. România a acordat aceste plăți complementare în întreaga perioadă 2007–2016, pentru a susține deopotrivă producția vegetală (culturi arabile) și producția animală (numai pentru speciile bovine și ovine). Pachetul financiar al PAC includea și sume importante pentru

dezvoltare rurală, care au fost acordate pe bază de proiecte pentru investiții în modernizarea fermelor, investiții în sectorul de procesare, integrarea în piață a fermelor de semisubzistență, infrastructura rurală, dezvoltarea activităților non-agricole în mediul rural.

Privind retrospectiv cei peste zece ani care au trecut de la aderare, se poate spune că, pentru sectorul agricol și spațiul rural din România, aplicarea politicii agricole comune în perioada 2007–2017 a produs multe efecte pozitive, dar și unele mai puțin satisfăcătoare. Înainte de toate, aderarea României la Uniunea Europeană a adus ***o previzibilitate a valorii sprijinului pentru agricultură***, datorită programării financiare multianuale a fondurilor europene, cu impact pozitiv asupra creșterii producției agricole și a veniturilor agricultorilor. Contribuția europeană a fost decisivă în creșterea continuă a fondurilor publice totale destinate sprijinirii agriculturii, care au depășit 3 mld. de euro anual în perioada 2013–2016, cumulând sprijinul acordat prin măsurile Pilonului 1 al PAC (din Fondul european de garantare agricolă), prin măsurile Pilonului 2 al PAC (din Fondul european agricol pentru dezvoltare rurală, cu cofinanțare națională) și sub forma ajutoarelor de stat (exclusiv din fondurile naționale). În acest context, veniturile fermelor au crescut consistent în acest interval (cu 50% între anii 2007 și 2016), datorită în special subvențiilor primite sub forma plăților directe, care au ajuns să reprezinte până la 40% din veniturile fermelor.

Însă un efect secundar al acordării plăților directe l-a reprezentat ***accentuarea polarizării structurii agrare***, dispariția multor ferme mici și consolidarea segmentului de ferme mari. Modul în care au fost distribuite plățile directe reflectă polarizarea structurii agrare din România. Astfel, în anul 2015, 97% dintre ferme au primit doar 40% din suma totală a plăților directe, în timp ce restul de 3% au primit 60% din sumă. Între anii 2005 și 2013, numărul total de ferme a scăzut, suprafețele exploatate de fermele sub 10 ha au scăzut cu cca 2 mil. ha, iar cele utilizate de fermele mari au crescut cu cca 1 milion de ha. Dimensiunea medie a fermei a crescut de la 3,3 ha în anul 2005 la 3,6 ha în anul 2013, menținându-se diferențele foarte mari în ce privește talia între fermele fără personalitate juridică (cu o medie de 2,2 ha/fermă) și cele cu personalitate juridică (cu o medie de 207 ha/fermă).

În planul producției, au crescut randamentele fizice la anumite culturi, în special la cereale și oleaginoase. Un efect nedorit a fost scăderea producției animale de la an la an, atât ca volum al producției totale, cât și ca pondere în cadrul producției agricole. Această evoluție a contribuit la orientarea agriculturii către produse cu valoare adăugată scăzută și a adâncit dependența de importurile de carne.

O altă categorie de efecte negative care s-au simțit pregnant în agricultură și spațiul rural își are originea în deschiderea piețelor și libera circulație a produselor, a forței de muncă și a capitalurilor. Fermierii au avut de suferit din cauza competitivității scăzute la anumite produse, în special produse animale, dar și legume și fructe, care nu au putut face față concurenței produselor similare din alte țări. În context mai larg, întreg mediul rural a avut de suferit din cauza ***migrației forței de muncă*** tinere către locurile de muncă mai bine plătite din Italia, Spania, Germania sau alte țări europene. Migrația forței de muncă tinere, depopularea

satelor, corelate cu îmbătrânirea accentuată a populației ocupate în agricultură reprezintă un fenomen care s-a manifestat nu numai în România, ci și în celelalte state est-europene care s-au integrat în piața unică europeană. În același timp, din cauza condiției privind libera circulație a capitalurilor, o parte importantă a terenurilor agricole ale României (cca un milion ha, după unele evaluări) au trecut în proprietatea sau sunt exploatate de fermieri străini.

Pe de altă parte, deși mediul rural și fermierii au primit fonduri importante pentru producție și investiții, la nivelul comunităților rurale, **fenomenul sărăciei** a continuat să se mențină la cote ridicate (Florin, 2017, p. 231), 55% din populația rurală fiind expusă riscului de sărăcie sau de excluziune socială, înregistrându-se și o concentrație ridicată a sărăciei monetare (71%). La sărăcia populației se adaugă o echipare precară cu infrastructură edilitară, cu servicii sanitare și de învățământ, care completează tabloul condițiilor de viață din mediul rural.

Tabelul 8.1

Elemente definitorii ale politicilor agricole din România (1990–2018)

	Politica structurală	Politica de prețuri și comercială	Susținerea financiară	Viziunea strategică
1990–1992	Aplicarea reformei funciare	Prețuri mici la consumator, protecție redusă	Subvenții la consumator și la fermele de stat	Agricultura, „buffer” social
1993–1996	Dezvoltarea integratorilor	Controlul filierelor și protecționism	Sprijinirea producției de tip industrial	Realizarea autosuficienței alimentare
1997–2000	Privatizarea agriculturii de tip industrial	Liberalizare internă și externă	Orientarea spre fermele mici, prin cupoane	Promovarea fermei familiale
2001–2004	Programul SAPARD (preponderent fonduri europene)	Prețuri stimulative, protecție redusă	Sprijin pentru comercializarea producției	Extinderea marilor exploatații
2005–2006	SAPARD, plus programul Fermierul	Apropiere de nivelul prețurilor UE	Sprijin dublu, pentru investiții și producție	Dezvoltarea fermei familiale
2007–2011	Debutul PNDR 2007–2013 (axa 1: competitivitate)	Conform organizărilor comune de piață (OCM)	Conform PAC, plus măsuri tranzitorii pentru primii trei ani	Acomodarea cu instituțiile PAC
2012–2015	Derularea PNDR 2007–2013 (axa 1: competitivitate)	Conform OCM, cu modificările de pe piața laptelui	Conform PAC, plus ajutoare de stat notificate	Consolidarea exploatațiilor
2016	Debutul PNDR 2014–2020 (prioritățile 2 și 3)	Conform OCM, cu sprijinul pentru carnea de porc	Conform PAC, după noile reguli pentru plăți directe	Dezvoltarea clasei de mijloc
2017–2018	Derularea PNDR 2014–2020 (prioritățile 2 și 3)	Conform OCM, cu modificările de pe piața zaharului	Conform PAC, plus ajutoare de minimis (tomate, oi, porci)	Asigurarea securității alimentare

Sursa: Adaptare după CioIoș *et al.*, 2009, completată cu aprecierile autorilor pentru perioada 2010–2018.

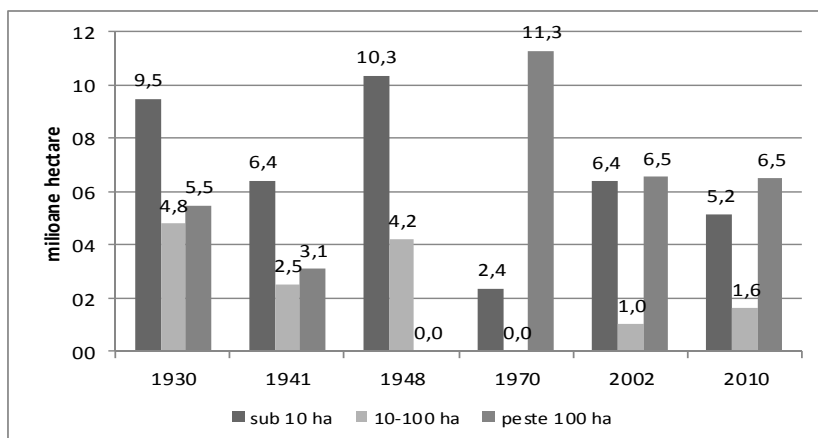
O sinteză a elementelor esențiale ale politicilor agricole de după 1989 (Tabelul 8.1) scoate în evidență diversitatea de abordări din perioada de tranziție, care susține concluzia că: „*în domeniul politicilor agricole și al instrumentelor de implementare, România a căutat să răspundă provocărilor pe termen scurt, obiectivelor politice cu caracter mai mult sau mai puțin electoral, condițiilor impuse de organismele financiare internaționale*” (Cioloș et al., 2009), coerența și continuitatea abordărilor fiind impusă de pregătirea aderării la UE și de implementarea politicii agricole comune.

8.4. O ANALIZĂ COMPARATIVĂ A TRANSFORMĂRILOR AGRICULTURII ÎN PERIOADA 1919–2018

Transformările suferite de sectorul agricol din România în ultimul secol au fost rezultatul combinației dintre evoluțiile firești ale economiei și intervențiile administrative distorsionante din perioada socialistă. Evoluția structurii agricole a exploatațiilor (Figura 8.1), exprimată prin felul în care este împărțită suprafața agricolă între exploatațiile mici (sub 10 ha), medii (10–100 ha) și mari (peste 100 ha), scoate în evidență contrastul dintre structura exploatațiilor într-o economie de piață și cea dintr-o economie de comandă. Este de remarcat relativa asemănare dintre structura exploatațiilor interbelice (1930 și 1941) și cea a exploatațiilor postcomuniste (2002 și 2010), chiar dacă exploatațiile medii ale ultimei perioade nu au ajuns la ponderea celor din prima perioadă. Puse alături de acestea, structura exploatațiilor de la începutul economiei de comandă (1948), când nu mai existau exploatații mari, sau cea de după încheierea colectivizării (datele din 1970), când nu mai existau exploatații medii, oferă o imagine a provocării reprezentate de reconstruirea unei structuri a exploatațiilor specifice economiei de piață.

Din perspectiva producției agricole, valorile anumitor indicatori semnificativi pentru anii de referință ai perioadelor analizate (Tabelul 8.2) scot în evidență o anumită continuitate în specializarea producției (ponderea mare a producției de cereale pe total țară), dar și contribuția decisivă a exploatațiilor individuale (respectiv a gospodăriilor populației) la producția de cartofi, legume și fructe.

Pe de altă parte, trebuie subliniată încurajarea producției animale (carne, lapte) în perioada economiei de comandă, chiar dacă și atunci gospodăriile populației aveau o pondere importantă. După 1990 până în 2001, ponderea exploatațiilor individuale în producția de carne s-a dublat (ajungând la 80%), pe fondul reducerii producției totale la 1,38 mil. tone greutate vie (adică 57,2% din nivelul anului 1990). După o stabilizare la un nivel mai ridicat, în jur de 1,5 mil. tone în perioada 2002–2007, declinul a continuat până în 2013 (când a fost atins minimul producției de carne de 1,29 mil. tone greutate vie). Reluarea creșterii înregistrate din 2014 se datorează creșterii producției din unitățile cu personalitate juridică (în special cele specializate pe creșterea porcilor și păsărilor).

Sursa: Pe baza datelor din Axenciuc, 2018.

Fig. 8.1. Repartizarea suprafeței agricole pe tipuri de exploatații după mărimea acestora, în perioada 1930–2010.

Tabelul 8.2

Indicatori ai producției agricole în anii 1938, 1989 și 2016

Indicatori	UM	1938	1989				2016		
		Total	Total	Unități de stat	Unități coop.	Gosp. pop.	Total	Expl. cu pers. juridică	Expl. indiv.
Suprafața cultivată	mii ha	9.420,0	9.846,8	2.107,1	6.548,8	1.190,8	8.409,2	3.426,3	4.982,9
Producția de cereale	mii tone	8.982,5	18.379,2	4.109,9	12.276,5	1.992,8	21.764,8	10.343,8	11.421,0
Producția de cartofi	mii tone	1.331,2	4.420,3	465,7	1.992,1	1.962,6	2.689,7	153,1	2.536,6
Producția de legume	mii tone	541,0	3.726,6	1.474,1	1.063,7	1.188,8	3.358,4	144,8	3.213,6
Producția de fructe	mii tone	1.380,9	1.580,2	572,0	233,0	775,1	1.241,5	79,6	1.161,9
Producția de carne (animale destinate sacrificării)	mii tone în viu	760,0	2.186,0	707,3	299,0	1.179,7	1.464,6	829,2	635,4
Producția de lapte total	mii hl	21.575	45.254	7.621	13.487	24.146	48.133	3.427	44.706
Producția medie la grâu	kg/ha	1.310	3.364	4.093	3.274	2.504	3.937	4.448	3.310

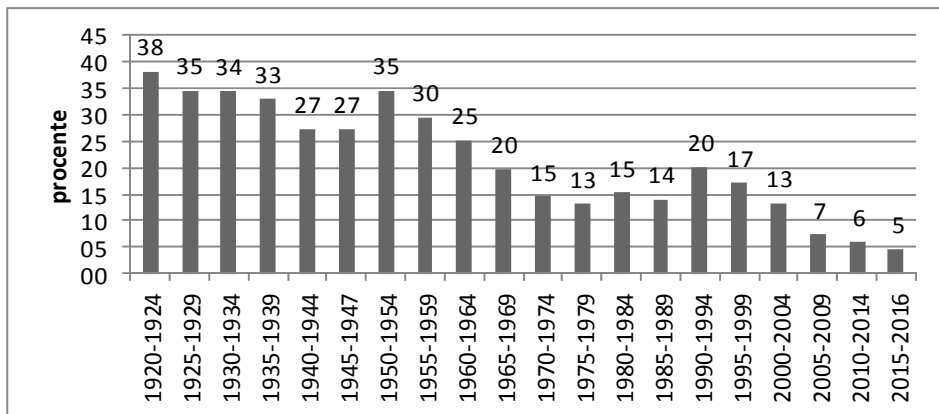
Sursa: Anuarul statistic al României 1990 (CNS) și baza de date Tempo online (INS).

Evoluția producției totale de lapte pune în evidență paradoxul creșterii acesteia, în paralel cu reducerea efectivelor de vaci de lapte, generat de precaritatea stării efectivelor din 1989 și de transformările suferite ulterior de sectorul de stat și

cooperatist. Astfel, efectivele de vaci de lapte s-au diminuat constant, de la 2,4 mil. de capete în 1989 la 1,9 mil. în 1996, la 1,8 mil. de capete în 2006 și la 1,3 mil. în 2016. Producția de lapte de vacă și bivoliță a crescut de la 41 mil. hl în 1989 la 53 mil. hl în 1996, în special pe seama îmbunătățirii furajării, după care a suferit o ușoară diminuare până în 2000, după care creșterea s-a reluat până în 2006 (când a fost atins nivelul de 58 mil. hl), ca urmare a îmbunătățirii raselor de vaci aflate în exploatare. Ulterior, producția de lapte a scăzut la 42 mil. hl, de data aceasta odată cu scăderea efectivelor de vaci, sub presiunea competiției de pe piața europeană a laptelui.

Introducerea tehnologiilor performante în agricultură a dat rezultate atât în perioada economiei de comandă, cât și după aderarea României la Uniunea Europeană, un exemplu elocvent fiind creșterea producției medii la grâu. Sprijinul pentru investiții din anii anteriori, dar și cel acordat sub forma plăților directe, coroborat cu condițiile climatice favorabile ale anului 2017, a dus la depășirea recordului producției de cereale obținute de România (peste 26 mil. tone, conform datelor provizorii ale Ministerului Agriculturii).

Dincolo de formele de organizare din agricultură, evoluția seculară a modernizării economiei românești este ilustrată sintetic (Figura 8.2) de diminuarea ponderii acestei ramuri în valoarea adăugată brută totală.

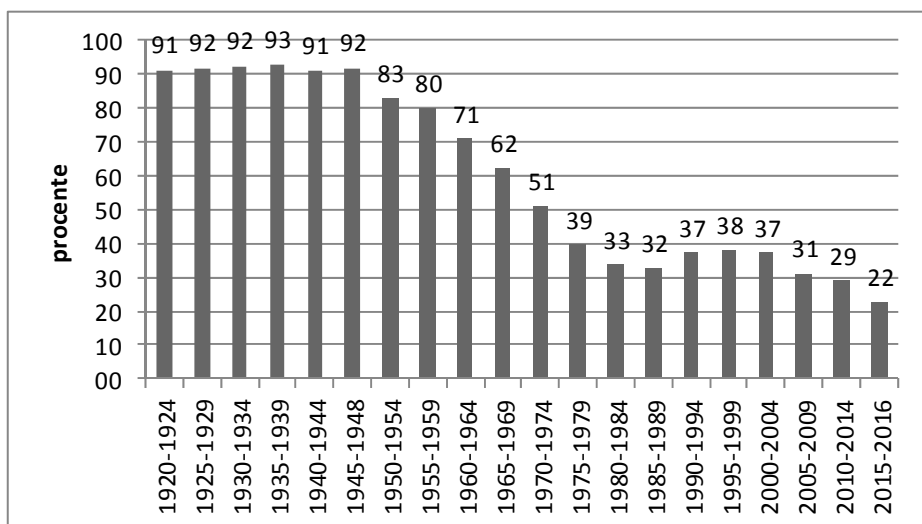

Sursa: Pe baza datelor din Axenciuc, 2018, completate de autori.

Fig. 8.2. Ponderea agriculturii în valoarea adăugată brută pe total economie, în perioada 1920–2016.

Astfel, România (cu o pondere a agriculturii sub 5%) arată a fi definitiv înscrisă pe traiectoria de evoluție a țărilor dezvoltate (industriale), în care ponderea agriculturii este redusă, deși importanța acesteia pentru economie este strategică, prin asigurarea securității alimentare.

Reducerea ponderii populației ocupate în agricultură în totalul populației ocupate (Figura 8.3) a fost remarcabilă, mai ales în perioada socialistă, dar și actuala tendință de după aderarea la UE ar putea să continue.

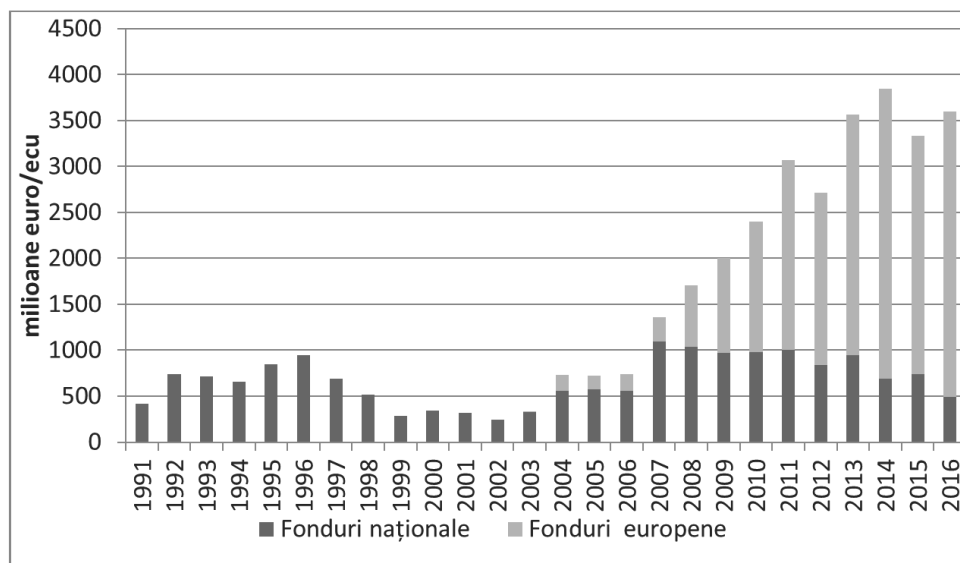
Sursa: Pe baza datelor din Axenciuc, 2018, completate de autori.

Fig. 8.3. Ponderea populației ocupate în agricultură în totalul populației ocupate în perioada 1920–2016.

În paralel, ocuparea incompletă din agricultură s-a diminuat: dacă în 2012 cele 2.510 mii de persoane care lucrau în agricultură acopereau 1.592 mii de unități anuale de muncă, în 2016, numărul persoanelor ocupate era de 1.726 mii, iar al unităților anuale de muncă de 1.573 mii.

Din perspectiva politicilor agricole, se poate constata, de asemenea, că România urmează așa-numitul „tipar de dezvoltare” conform căruia cu cât mai avansată este o națiune, cu atât mai mult favorizează agricultura, tipar pe care l-au urmat toate țările dezvoltate. Astfel, odată cu aderarea la UE, pe baza subvențiilor din fonduri europene al căror nivel a ajuns să fie de două ori mai mare decât al celor naționale (Figura 8.4), România este pe cale să facă trecerea la acest tipar.

Un studiu prospectiv recent privind securitatea alimentară a României subliniază faptul că funcționarea politicii agricole comune în actualele direcții și în perioada următorilor 20 de ani rămâne esențială pentru recuperarea decalajelor din sectorul agricol, apreciindu-se că „*aportul investițional furnizat de fondurile europene va crea condițiile pentru creșterea veniturilor fermierilor și schimbarea calității vieții în zonele rurale*” (Hera, 2016, p. 287). Privită din perspectivă europeană, agricultura României este înscrisă în momentul de față, în mod temeinic, pe calea modernității, datorită finanțărilor consistente și previzibile primite în cadrul politicii agricole comune, finanțări care vor continua și în exercițiul financiar 2021–2027. De altfel, agricultura este sectorul economic care a beneficiat cel mai mult de efectele aderării la Uniunea Europeană, valoarea totală a subvențiilor europene primite în anul 2016, de exemplu, depășind 3,1 mld. euro.

Sursa: Pe baza datelor Ministerului Agriculturii și Dezvoltării Rurale, prelucrate de autori.

Fig. 8.4. Sprijinul pentru agricultură și dezvoltare rurală în perioada 1991–2016.

BIBLIOGRAFIE

1. Axenciuc Victor (1996), *Evoluția economică a României, Cercetări statistico-istorice 1859–1947*, vol. II, *Agricultura*, Editura Academiei, București.
2. Axenciuc Victor (1997), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, Editura Fundației România de Măine, București.
3. Axenciuc Victor (2018), *Progresul economic al României, serii statistice seculare 1860–2010*, vol. I, *Agricultura*, Editura Academiei, București (în curs de apariție).
4. Bozga Vasile (1972), *Considerații cu privire la reforma agrară din 1921*, Studii și cercetări economice, nr. 4.
5. Bozga Vasile (1975), *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, Editura Academiei, București.
6. Cioleş Dacian, Luca Lucian, Giurcă Daniela (2009), *20 de ani în căutarea unei coerențe în politicile agricole din România*, în Murea Radu, Boari Vasile, Vlas Natalia (coord.), *România după douăzeci de ani*, Editura Institutul European, Iași.
7. Constantinescu Nicolae N. (2000), *Istoria economică a României*, vol. 2, 1939–1989, Editura Economică, București.
8. Cornățeanu Nicolae (1940), *Situation de l'agriculture*, în Gusti Dimitrie et al., *La vie rurale en Roumanie*, București.
9. Cresin Roman (1945), *Recensământul agricol al României din 1941*, Editura Institutului Central de Statistică, București.
10. Eșanu Cristina, Lindert Kathy (1996), *An analysis of consumer food prices and subsidy policies in Romania*, World Bank, ASAL Unit, București.
11. Fisher-Galați Stephen (1998), *România în secolul XX*, Editura Institutul European, Iași.
12. Florian Violeta (2017), *Capitalul uman*, în Alexandri Cecilia (coord.), *Agricultura și spațiul rural: evaluări la 10 ani de la aderare*, Editura Academiei, București.

13. Garoflid Constantin (1938), *Regimul agrar în România*, în *Enciclopedia României*, vol. I, București.
14. Gavrilescu Dinu (coord.) (1996), *Cererea, oferta și prețurile agricole în perioada 1990–1995*, CIDE, București.
15. Gavrilescu Dinu, Giurcă Daniela (coord.) (2000), *Economie agroalimentară*, Editura Expert, București.
16. Georgescu-Roegen Nicholas (1997), *Economia României. Economie națională. Economie agrară. Demografie*, Editura Expert, București.
17. Golopenția Anton, Georgescu Dumitru C. (1941), *60 de sate românești*, Institutul de Științe Sociale al României, București.
18. Gusti Dimitrie (1968), *Opere I*, Editura Academiei, București.
19. Hera Cristian (coord.) (2016), *Securitate și siguranță alimentară*, în Vlad Ionel Valentin (coord.), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*, vol. III, partea 1, Editura Academiei, București.
20. Ionescu-Șișești Gheorghe (1939), *Agricultura României*, în *Enciclopedia României*, vol. III, București.
21. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă*, Editura Expert, București.
22. Kirițescu Costin (1967), *Sistemul bănesc al leului în perioada 1900–1944*, Editura Academiei, București.
23. Kligman Gail, Verdery Katherine (2015), *Țăranii sub asediu: colectivizarea agriculturii în România (1949–1962)*, Editura Polirom, Iași.
24. Lup Aurel (2017), *Irigațiile și securitatea alimentară în România: evoluție, exploatare, rezultate, eficiență*, Editura Academiei, București.
25. Madgearu Virgil (1995), *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Editura Științifică, București.
26. Mureșan Maria (1995), *Evoluții economice: 1945–1990*, Editura Economică, București.
27. OECD (2000), *Evaluarea politicilor agricole – România*, București.
28. Otman Păun Ion (2007), *Viața rurală românească pe lungul drum între Flămânzi și Uniunea Europeană*, Editura Academiei, București.
29. Popescu Marin (2001), *Lecții ale tranziției, Agricultură 1990–2000*, Editura Expert, București.
30. Postolache Tudorel (coord.) (1991), *Economia României: secolul XX*, Editura Academiei, București.
31. Șandru Dumitru (2000), *Reforma agrară din 1945 în România*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București.
32. Vasiliu Ioan C. (1945), *Compunerea și calcularea prețului de cost în agricultură*, București.
33. World Bank (2005), *Sectorul agroalimentar din România într-o perspectivă europeană*, ECSSD, Working Paper, No. 39, București.

9. ZOOTEHNIA – SCHIMBĂRI ALE BIODIVERSITĂȚII

ALEXANDRU T. BOGDAN, GEORGE FLOREA TOBĂ,
MARCEL THEODOR PARASCHIVESCU, MARIANA SANDU,
MARCEL PARASCHIVESCU, DUMITRU GEORGESCU

9.1. INTRODUCERE

În Vechiul Regat, cu economie *predominant agrară*, animalele erau folosite ca surse de alimente, materii prime pentru industrie și forță de tracțiune pentru lucrările agricole. Boii de muncă formau categoria cea mai importantă a șeptelului. Aproape în exclusivitate, toate vitele aparțineau rasei *Sură de Stepă*. Mai erau în zona de munte vaci mai mici, *Mocănița*. Caii erau crescuți ca sursă de tracțiune în transport și la lucrări agricole.

Situația agriculturii din Basarabia nu diferea prea mult de cea din Vechiul Regat. Totuși, aici s-au constituit și au funcționat unele asociații de crescători de vaci de lapte și asociații pentru creșterea oilor pentru pielicele; se creștea o rasă *Roșie* de vaci de lapte și o rasă *Karakul* de oi pentru pielicele.

Altfel se prezenta situația în provinciile care făcuseră parte din Imperiul Austro-Ungar; aici se creșteau animale de rentă, precum și animale de muncă. În Bucovina, zonă de altitudine, a pătruns rasa de vite *Pinzgau* provenită din Tirol. În Banat, zonă de altitudine mai joasă și cu sol mai fertil, se creșteau vite *Simmental*, iar în Transilvania, pe lângă *Sura de Stepă*, care furniza boi de muncă și boi de tăiere, s-au introdus vite *Simmental* în zona de podiș; în Maramureș, vite *Brune* din Elveția, vite *Pinzgau* în Munții Apuseni și Carpații Meridionali. S-au păstrat ca animale pentru folosință generală (lapte gras, carne roșie, tracțiune grea) *Bivolița* și *Bivolul Indigen Carpatin*. În toate aceste trei provincii se creșteau porci din rase ameliorate privind anumite însușiri de carcasă sau prolificitate ori cu viteză de creștere multumitoare. Dintre aceste rase, sunt de amintit *Porcul de Banat*, *Bazna* și *Mangalitză*. De atunci a rămas și o rasă interesantă de găini, *Gât Golaș de Transilvania*. Pentru conlucrarea crescătorilor de animale, în interes comun, au fost organizate și au funcționat *sindicate de crescători de animale*.

În Dobrogea, o influență pozitivă a avut și colonizarea regiunii cu aromâni, recunoscuți crescători de oi, cu valoroase tradiții multiseculare.

9.2. PERIOADA INTERBELICĂ

După **Marea Unire**, România s-a confruntat cu probleme dificile privind baza materială în agricultură, ca și în celelalte domenii ale societății românești. La ordinea zilei erau două obiective principale: **Constituția**, care să corespundă noii situații istorice a țării, și legiferarea reformei agrare pentru împroprietărirea țăranilor. Noua Constituție consfințea principiul proprietății private, iar **reforma agrară** realiza un deziderat important, **împroprietărirea țăranimii cu suprafețe între 3 și 7 ha**, conform disponibilităților fiecărei zone. Principalele probleme ce se ridicau cu privire la **economia agrară** și la **zooeconomie** priveau relațiile **agroculturilor (culturilor vegetale)** și a **zooculturilor (creșterea animalelor)**. Pentru zooculturi pleda nevoia de valorificare superioară a producției vegetale, prin valoarea adăugată de produsele marfă animaliere.

Zootehnizarea agriculturii se confrunta însă cu unele piedici. Suprafața mică a „*bătăturii*” (curții locuinței unei gospodării) permitea creșterea unui număr redus de animale dintr-o specie, gospodarul fiind interesat să aibă și animale de tracțiune, vacă, porc și păsări, ba chiar și câteva oi sau capre.

Un eveniment major în domeniu a fost înființarea, în anul 1926, a Institutului Național Zootehnic (INZ), ca o dezvoltare a Catedrei de zooigenă de la Facultatea de Medicină Veterinară din București. Este de reținut faptul că partea de cercetare propriu-zisă era constituită din două grupe de secții. O grupă lua în studiu probleme de interes comun pentru creșterea animalelor, în care era inclusă și partea de documentare științifică și de difuzare a rezultatelor cercetării. Cealaltă grupă de secții se preocupa de cercetările tehnologice privind speciile de animale de rentă. Se realiza astfel o corelare pozitivă a cercetărilor cu diversitatea activităților de producție din exploatațile agricole familiale. Importantă este și prezentarea stațiunilor de cercetare și a fermelor experimentale ca entități distincte prin structura lor. Stațiunile aveau obligații superioare ca responsabilitate de cercetare, cărora le acorda dreptul la mai multă inițiativă în alegerea tematicii; asemenea stațiuni au figurat numai pentru Dobrogea și Basarabia; ele lipseau în Bucovina, Transilvania și Banat, mai avansate din punct de vedere tehnologic. Totuși, în Cluj exista învățământ superior de medicină veterinară cu disciplină de zootehnie de trei ani de studiu și învățământ superior agronomic încă mai înainte de anul 1900.

Stațiunea pentru Studiul Nutrețurilor era în fapt un laborator mobil care efectua cercetări și determinări privind valoarea nutritivă a furajelor în diferite zone ale țării. **Fermele experimentale** erau localizate în județele Ilfov (trei stațiuni), Prahova (o stațiune) și Buzău (o stațiune), județe din vecinătatea capitalei, unde era sediul INZ. Conceptul de structură și tematică a cercetării științifice pentru **zootehnie** este realizat de prof.dr. medic veterinar G.K. Constantinescu de la Facultatea de Medicină Veterinară, director fondator al **Institutului Național Zootehnic** și autor recunoscut la nivel național și internațional al conceptului inovativ despre **zootehnizarea agriculturii românești**.

Organigrama din anul 1931 a Institutului Național Zootehnic este prezentată în Tabelul 9.1.

Tabelul 9.1

Organigrama Institutului Național Zootehnic din anul 1931

Institutul Național Zootehnic – 1931		
Secții de zootehnie generală	Secții de zootehnie specială	Servicii
Biologie Selecție Publicații și bibliotecă	Animale mari Avicultură și animale mici	Muzeu Firme
Stațiuni	Firme experimentale	
Studiul nutrețurilor Provincia Dobrogea Provincia Basarabia	Gherghița – Prahova, Dulbanu Crețu – Buzău Tămădău – Ilfov Pipera – Ilfov Afumați – Ilfov	

O particularitate a creșterii animalelor este reproducția sexuată de tip poligamic, în care masculii au un rol determinant pentru obținerea descendenței. Pentru unele categorii de animale era necesară implicarea autorităților, a instituțiilor specializate, în scopul sprijinirii asigurării materialului de reproducție, deoarece suprafața mică a terenurilor în proprietatea gospodăriilor țărănești făcea ca numărul femelelor în proprietatea acestora să fie foarte mic și ca gospodarul să nu poată suporta costurile creșterii și întreținerii unui mascul din speciile de animale de rentă mamifere. Soluția acestui impediment era preluarea acestor costuri de către domeniul public sau de către comunitate, pentru a împărți efortul financiar la toți membrii comunității, sau de către un întreprinzător, pentru a obține profit. Comunitatea putea fi cea de pe raza primăriilor comunale, iar întreprinzătorul putea fi, eventual, susținut financiar de la buget.

După **Marea Unire, statul român a înțeles importanța acestei probleme și și-a asumat funcționarea pe domeniile lui a unor instituții cu acest profil.** Într-un raport întocmit de Direcția Zootehnică și Sanitară Veterinară din Ministerul Agriculturii și Domeniilor, intitulat *Activitatea instituțiilor zootehnice pe anul 1938*, erau menționate următoarele instituții: depozite de armăsari, herghelii, tamazlăcuri și oierii.

Tabelul 9.2

Instituții zootehnice de interes public ale Domeniilor Statului (1930)

Depozite de armăsari	Herghelii	Tamazlăcuri	Oierii	Provincia
Bontida	Bontida			Transilvania
Brebeni				Oltenia
Chișinău				Basarabia
Constanța	Mangalia		Pallas	Dobrogea
Fetești		Florica		Muntenia

Tabelul 9.2 (continuare)

Grași		Popăuți		Moldova
Homorod				Transilvania
Pădureni	Pădureni			Banat
Rădăuți	Rădăuți			Bucovina
Rușețu	Rușețu			Muntenia
Sâmbăta de Jos	Sâmbăta de Jos			Transilvania
Slobozia			Slobozia	Muntenia
Turnu-Severin				Oltenia

Raportul menționează 13 depozite de armăsari, din care patru în Muntenia și Moldova, unul în Dobrogea, unul în Basarabia, unul în Bucovina, trei în Transilvania, unul în Banat, două în Oltenia. Rezultă că depozitele funcționau în toate regiunile țării, iar numărul lor pare să fi fost corelat cu suprafața provinciilor. Hergheliile sunt în număr de șase. Provinciile au câte o herghelie, exceptând Basarabia, în timp ce în Transilvania funcționează două. În cazul hergheliilor a contat și tradiția provinciilor privind creșterea cailor înainte de Unire. Figurează în acest raport doar două tamazlăcuri (ferme de vaci), ambele în Vechiul Regat (la Popăuți în județul Botoșani și la Florica în județul Muscel). Oierii sunt tot în număr de două, una la Palas în Dobrogea, cea de a doua la Slobozia, în județul Ialomița. De remarcat că ambele oierii sunt localizate în județe de câmpie, nu la munte unde domiciliau mocanii, mari proprietari de turme de oi.

În condițiile României interbelice, specia de animale de cel mai mare interes și beneficiu pentru gospodăria țărănească și economia națională, ca și în perioadele anterioare, era cea a bovinelor. Bovinele asigurau, în mare parte, forța de tracțiune în transportul local și în lucrările agricole, ofereau produse alimentare (lactate, carne), materii prime pentru industrie (pieile) și principalele îngrășăminte naturale (gunoiul de grajd) pentru agricultură. Spre deosebire de bovine, specia cabalină oferea doar forță de tracțiune și bălegar folosit în unele construcții rurale.

Practica istorică a creșterii animalelor în țara noastră arată prin date statistice prioritatea absolută a bovinelor; astfel, raportul dintre cele două specii a fost: la 1860 – 16,8% cabaline și 81,2% bovine; după patru decenii, în anul 1900, raportul ajungea la 23%–74,4%, iar în anul 1920, acest raport păstrează prioritatea absolută a bovinelor, cu 76,5% față de 23,5% cabaline.

Referitor la evoluția stocului de animale în perioada interbelică, datele din Tabelul 9.3 arată tendințe diferite ale speciilor. Cabalinele, deși cu pondere redusă în structură, înregistrează în 1938 un spor de 45%. Cauza era viteza dublă a acestora față de boi în serviciile de tracțiune și transport. Stocul de bovine înscrie o tendință certă de diminuare, în anul 1938 fiind de 90% față de 1920. În comparație, pentru produse alimentare și lână, stocul de ovine sporește cu peste 40%, iar pentru producția de carne și grăsimi culinară, stocul de porcine crește cu 28%.

Tabelul 9.3

Stocul de animale și păsări pe specii principale, ani selectați ai perioadei 1920–1938

Anii	Cabaline		Bovine		Ovine		Porcine		Păsări	
	mii	%	mii	%	mii	%	mii	%	mii	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1920	1.497	100,0	4.866	100,0	9.190	100,0	38.458	100,0	2.514	100,0
1924	1.858	124,1	5.584	114,8	14.143	153,9	41.118	106,9	3.133	124,6
1928	1.958	130,8	4.626	95,1	13.187	143,5	56.466	146,8	2.837	112,8
1932	2.046	136,7	4.382	90,1	12.714	138,3	61.002	158,6	2.964	117,9
1936	2.044	136,5	4.326	88,9	12.206	132,8	44.588	115,9	3.030	120,5
1938	2.174	145,2	4.365	89,7	13.166	143,3	38.500	100,1	3.165	125,9

Sursa: Calculat după Victor Axenciuc, 1996.

Din anul 1930, INZ împreună cu Direcția Zootehnică și Sanitară Veterinară din Ministerul Agriculturii și Domeniilor au inițiat organizarea de asociații (numite syndicate) de crescători pe rase de animale, pe întreg teritoriul țării (Tabelul 9.4).

Tabelul 9.4

Asociațiile (syndicatele) de crescători de animale create după anul 1930

Taurine		Cabaline		Ovine		Suine	
Rasa	Nr. asociații	Rasa	Nr.	Rasa	Nr.	Rasa	Nr.
Simmental	21	Nonius	9	Merinos	2	York	8
Pinzgau	3	Lipițan	2	Țigaie	2	Edelschwein	3
Schwiz	1	Trăpaș	8	Țigaie + Țurcană	1	Berk	1
Roșie de lapte	5	Gidran	2	Karakul	2	Mangalița	1
Sură de Stepă	2	Arab + Trăpaș	1	Karakul + metiși	14	#	#
#	#	Arab	2	#	#	#	#
#	#	Jumătate Sânge E	1	#	#	#	#
#	#	Cal Moldovenesc	1	#	#	#	#
Total	32	Total	26	Total	20	Total	13

Din păcate, activitatea sindicatelor nu a avut durabilitate și nu a lăsat tradiții, din cauza complexității obiectivelor activității lor și din cauza izbucnirii celui de al Doilea Război Mondial. Sfârșitul războiului a însemnat și sfârșitul activității asociațiilor (sindicatelor) de creștere a animalelor, care au fost desființate din considerente politice. Organizate pe rase, asociațiile (syndicatele) aveau un obiect de activitate complex, care viza toate componentele creșterii, și anume: activitate științifică și de producție, începând cu identificarea, individualizarea și marcarea animalelor, continuând cu măsurarea performanțelor de creștere, de reproducție și

de producție de lapte, bonitarea animalelor pentru aprecierea purității de rasă și a însușirilor de conformație, înmatricularea animalelor într-un registru provizoriu și de aici în registrul genealogic când i se recunoștea apartenența la rasă și terminând cu educarea crescătorilor privind întreținerea și alimentația animalelor, amenajarea pășunilor, prevenirea și combaterea bolilor (avortul epizootic și tuberculoza), organizarea de concursuri, târguri și expoziții, ba chiar și promovarea organizării vânzării laptelui și a produselor lactate ale gospodăriei (Bogdan-Popescu, 1939).

9.3. PERIOADA ECONOMIEI PLANIFICATE

Efecte negative importante privind evoluția agriculturii au apărut după 1938, cauzate de raptul teritorial al țării și de izbucnirea celui de la Doilea Război Mondial. Perioada războiului a adus mari distrugerii și pagube economice, iar după terminarea războiului, România a intrat în zona de influență a URSS, ceea ce a adus schimbări mari în economie, implicit în agricultură. În primăvara anului 1945 s-a lansat o nouă reformă agrară, prin împroprietărirea țăranilor și trecerea în proprietatea statului (naționalizarea) a moșiilor marilor proprietari. După 1949 s-au constituit patru forme de proprietate în agricultură: a) proprietatea de stat, reprezentată de *gospodării agricole de stat* (GAS), b) proprietatea colectivă, constituită de *gospodării agricole colective* (GAC) care dețineau participarea membrilor acestora, c) proprietatea personală a membrilor GAC și d) proprietatea privată a gospodărilor din zonele de munte unde nu s-a efectuat colectivizarea. Colectivizarea a fost o acțiune opresivă care, în fapt, a însemnat exproprierea micilor proprietari agricoli de terenuri, animale și mașini agricole. În proprietatea personală, numărul animalelor era limitat. Efectivele de animale trebuiau și ele concentrate în proprietate colectivă. Ca o reacție la aceste măsuri, în proprietatea personală a membrilor gospodăriilor colective a crescut numărul măgarilor ca animale de muncă și al bivolițelor ca animale de subzistență, pentru că acestea nu erau menționate ca interzise în statutul GAC. Pentru zona cu proprietate agricolă individuală se aplica o dispoziție nelegiferată care aparținea luptei împotriva proprietății private: modificările de proprietate care se produceau nu erau consemnate notarial. Din acest motiv, proprietatea agricolă individuală nu se putea concentra. Pentru scurtă vreme s-au propus forme de asociere ale producătorilor agricoli din aceste zone, altele decât *artelul* din zona colectivizată, dar s-a anulat foarte repede această măsură, așa cum s-au desființat și asociațiile (sindicatelor) de crescători de animale.

Urmare a viziunii de perspectivă a agriculturii, care trebuia să se industrializeze, era nevoie de schimbări în cercetarea creșterii animalelor. În anul 1947, INZ se desființează și în locul acestuia se înființează Institutul de Cercetări Zootehnice (ICZ). Organigrama acestui nou institut arată, în fapt, o dezvoltare a Institutului Național Zootehnic în direcția cercetărilor aplicative și operaționale.

Tabelul 9.5

Rețeaua de cercetare zootehnică în anul 1955

Institutul de Cercetări Zootehnice		
Secții de zootehnie generală	Secții de zootehnie specială	Servicii
Biologie și genetică Fiziologie și comportament Reproducție și înșămânțări artificiale Alimentație, igienă și adăposturi Produse și subproduse zooeconomice Publicații și bibliotecă	Bovine Cabaline Ovine și caprine Suine Păsări și animale mici Apicultură și sericicultură	Personal și administrativ Economic
Stațiuni experimentale complexe		Stațiuni experimentale specializate
Palas – Dobrogea Popăuți – Moldova Moroeni – Muntenia Sighet – Maramureș Rușetu – Muntenia Târgu-Mureș – Mureș Periș – Muntenia Boțida – Transilvania Slobozia – Muntenia Carei – Transilvania Dulbanu – Muntenia Pădureni – Banat		Stațiunea Centrală Sericicolă Băneasa cu filialele: Lugoj Orșova Cislău

Mai târziu, în 1959, s-a înființat în subordinea Ministerului Agriculturii Stațiunea Centrală de Înșămânțări Artificiale (CIA), care avea ca obiectiv implementarea înșămânțărilor artificiale în producție. În paralel, funcționa și Institutul de Patologie și Igienă Animală, înființat încă din perioada anterioară, care efectua cercetări medicale veterinare de mare interes pentru o creștere de animale cu efective dispersate. Principiul concentrării și specializării producției agricole s-a materializat în timp prin constituirea unor complexe zootehnice de mari dimensiuni și a unor centrale specializate pe produse. Să amintim doar complexul de creșterea porcilor COMTIM din județul Timiș, cu o producție anuală de 1.000.000 de capete de porci de tăiere și organizarea în agricultura de stat a unor centrale precum: Centrala Industriei de Nutrețuri Combinate, Centrala Avicolă, Centrala Creșterii Porcilor.

Creșterea cailor și-a pierdut importanța după cel de al Doilea Război Mondial, ca urmare a progreselor făcute în mecanizarea lucrărilor agricole, inclusiv în zootehnie. Concentrarea producției agricole s-a promovat și în agricultura colectivistă, care și-a schimbat numele în cooperatistă. Pentru realizarea concentrării și specializării producției animale, s-a folosit soluția complexelor zootehnice intercooperatiste. Au funcționat complexe intercooperatiste avicole, de creștere a porcilor, de creștere a vacilor de lapte, de îngrășare a tineretului taurin, precum și

complexe de îngrășare a tineretului ovin pentru export. Aceste complexe au aplicat sistemele practicate în agricultura de stat. În realitate, agricultura cooperatistă era tot o agricultură de stat, în care conducerea era numită, până la șefii de fermă, de același partid care dicta numirile și în agricultura de stat.

În 1966 s-a făcut o reorganizare radicală a conducerii agriculturii; Ministerul Agriculturii a fost transformat în Consiliul Superior al Agriculturii. S-a păstrat Departamentul Agriculturii de Stat. Creșterea animalelor a fost încredințată Consiliului sectorului creșterii animalelor; acesta dispunea de patru direcții tehnice: Direcția zootehnică, Direcția de reproducție și selecție, Direcția de bază furajeră și Direcția sanitară-veterinară. Înființarea Direcției de reproducție și selecție oficializa promovarea preocupării pentru performanțe productive superioare ale animalelor de rentă.

Cu **argumentul specializării producției zootehnice**, pentru creșterea potențialului cercetării zootehnice se obține transformarea ICZ în Institutul de Cercetări pentru Creșterea Bovinelor și înființarea unei Stațiuni Centrale de Cercetări pentru Ovine și Caprine la Pallas Constanța, a unei Stațiuni Centrale de Cercetări pentru Creșterea Porcinelor la Periș, județul Ilfov, a unei Stațiuni Centrale de Cercetări pentru Păsări și Animale Mici la Săftica, lângă București, a Stațiunii Centrale de Cercetări pentru Sericicultură și a unui Centru pentru Creșterea și Calificarea Cailor de Rasă, ultimele cu sediul la Băneasa – București. Institutul de Cercetări pentru Nutriția Animalelor, care fusese recent înființat din inițiativa Academiei de Științe Agricole și Silvici, a rămas cu profil interspecific.

În anul 1970, organizarea cercetării zootehnice se prezenta astfel (Tabelul 9.6):

Tabelul 9.6

Structura cercetării zootehnice în anul 1971

Institute	Stațiuni centrale
Institutul de Cercetări pentru Nutriție Animală – șase laboratoare	Stațiunea Centrală de Creștere a Ovinelor și Caprinelor – șapte stațiuni experimentale
Institutul de Cercetări pentru Creșterea Bovinelor – cinci laboratoare – șapte stațiuni experimentale pentru taurine + una pentru bubaline	Stațiunea Centrală de Creștere a Suinelor – patru stațiuni experimentale SUIATEST – o stațiune experimentală tehnologică
Centrul Republican de Reproducție și Selecție a Animalelor (CRRSA)	Stațiunea Centrală de Avicultură – o genotecă – o stațiune experimentală pentru animale de blană
Institutul de Cercetări Apicole – cinci laboratoare – n puncte apicole teritoriale	Stațiunea Centrală de Sericicultură – trei stațiuni experimentale
	Centrul de Creștere și Calificare Cai de Rasă – opt herghelii

Între timp, **Stațiunea Centrală de Însămânțări Artificiale (CIA)**, pentru care s-a construit un sediu nou la Otopeni și care dispunea de facilitățile necesare pentru un CIA pentru taurine, un CIA pentru suine, un CIA sezonier pentru ovine și

de oficii pentru controlul performanțelor la speciile de animale de fermă, s-a transformat în Centrul Republican de Reproducere și Selecție a Animalelor (CRRSA). Acesta avea în subordine, la nivelul regiunilor (în număr de 16), câte un Centru de Reproducere și Selecție, care avea misiunea monitorizării implementării înșămânțărilor artificiale (IA) și a conducerii tehnice a acțiunii de reproducție, cu accent principal pe asigurarea reproducătorilor masculi selecționați ca amelioratori și obținerea unei fertilități normale. Prin activitatea acestei instituții, îndrumate de Direcția de Reproducere și Selecție din Ministerul Agriculturii și cu participarea structurilor de resort din Departamentul Agriculturii de Stat, s-a realizat o rețea unitară la nivelul țării pentru reproducția și selecția animalelor din toate sectoarele agricole. Prin activitatea acestor structuri s-a reușit elaborarea primelor programe de ameliorare pentru toate speciile de animale de rentă, s-au oficializat instrucțiuni tehnice privind aprecierea și certificarea calității materialului de reproducție, în baza cărora se reglementa regimul de prețuri pentru materialul de reproducție la animale, conform uzanțelor din economia planificată. Rezultatele practice au devenit evidente îndeosebi în agricultura de stat. Dar unele efecte s-au resimțit, așa cum este cazul înșămânțărilor artificiale la taurine, chiar și în zona necooperativizată. Ca rezultate de mare valoare ale intervențiilor tehnice, se pot enumera apariția **fermelor de elită la toate speciile de animale de rentă în agricultura de stat și, în unele cazuri, și în cea cooperatistă**, introducerea testării după descendență pentru producția de lapte a taurilor folosiți la IA și concentrarea producerii de material seminal congelat în șase întreprinderi SEMTEST, merinozarea (producerea de lână fină) a 40% din efectivul de ovine din agricultura de stat și cooperatistă prin IA. Tot aici este de menționat piramida ameliorării practică în creșterea industrială a porcilor, care folosea rase maternelle și rase paternale în cinci ferme de elită SUINTEST și ferme de înmulțire a acestora – complexe de stat și intercooperatiste – pentru a obține metiși comerciali cu performanțe și uniformitate competitive cu reușitele prin hibridizare din alte țări. Sunt de adăugat și reușitele Centralei Avicole, care dispunea de toate nivelurile genetice necesare producerii de hibrizi (bunici, părinți, hibrizi), pentru producție de ouă și, respectiv, de carne, precum și de stațiunile de incubare artificială cu care obțineau noile generații din categoriile genealogice amintite mai sus. Funcționa și Stațiunea Centrală Sericicolă, care oferea nu numai sămânță de viermi de mătase, ci și puiet de dud din diferite varietăți, care permiteau realizarea de garduri vii sau variante mai facile de culegere a frunzelor și pretabilitatea la diferitele condiții de climat local.

O subliniere este necesară pentru **apicultură**, domeniu în care organizațiile tehnice din domeniu erau persoane juridice de drept privat. **Apimondia**, asociația mondială a crescătorilor de albine, a fost multă vreme condusă de România. În țara noastră, Apimondia dispunea de o puternică asociație de stupari, care beneficiau de serviciile unei întreprinderi proprii de producere de echipamente pentru stupărit, de un Institut de Cercetări Apicole încadrat cu personal de specialitate și în care funcționa un laborator furnizor de produse farmaceutice obținute din materii prime apicole și un laborator de patologie apicolă.

În anul 1980, pentru a acoperi golul produs în cercetările fundamentale de genetică și reproducție animală apărut după desființarea ICZ și pentru a valorifica cunoștințele acumulate, apare o nouă structură a cercetării zootehnice, prezentată în Tabelul 9.7.

Tabelul 9.7

Structura rețelei de cercetare zootehnică în anul 1980

Institute	Stațiuni centrale
Institutul de Cercetări pentru Biologie și Nutriție Animală – nouă laboratoare – o fabrică pentru suplimente furajere	Stațiunea Centrală pentru Sericultură – trei stațiuni experimentale
Institutul de Cercetări pentru Creșterea Bovinelor – cinci laboratoare + un centru embriotransfer – șase stațiuni experimentale pentru taurine + una pentru bubaline	Centrul de Creștere și Calificare a Cailor de Rasă – opt herghelii
Institutul de Cercetări pentru Creșterea Ovinelor și Caprinelor – cinci laboratoare – șapte stațiuni experimentale	
Institutul ROMSUIINTEST – cinci laboratoare – un abator – o fabrică de nutrețuri combinate – cinci stațiuni cu ferme-elită – SUIINTEST – o stațiune experimentală tehnologică	
Institutul de Cercetări pentru Păsări și Animale Mici – o genotecă – o stațiune experimentală avicolă – o stațiune experimentală pentru animale de blană	Institutul de Cercetări Apicole – cinci laboratoare – n puncte apicole teritoriale

Tot atunci se mai înființează la Fierbinți, în județul Ilfov, o stațiune experimentală SUIINTEST, proiectată după o tehnologie proprie elaborată de specialiștii noștri din domeniu. Centrul Republican de Reproducție și Selecție a animalelor devine un organ tehnic deosebit de eficient în realizarea colaborării coordonate a colectivelor din Ministerul Agriculturii, din Departamentul Agriculturii de Stat, din rețeaua de cercetare zootehnică și din conducerea tehnică locală a agriculturii și a creșterii animalelor. Cu aceste realizări s-a atins un nivel ridicat al organizării și cercetării în creșterea animalelor în țara noastră. Dar presiunea politicului asupra economicului s-a accentuat prin numirea la conducerea aparatului tehnic din producție, ba chiar și din domeniul științei, a unor activiști de partid; a rezultat o plafonare a progresului și apoi, după 1980–1982, o decădere din ce în ce mai accentuată a domeniului.

O caracterizare de ansamblu a creșterii animalelor se poate deduce din evoluția efectivelor de animale pentru speciile cu importanță economică, redată în Tabelul 9.8 (Sandu, 2016, p. 13).

Tabelul 9.8

Evoluția decenală a efectivelor de animale pe specii, în perioada 1950–1989

Specia	1951	1961	1971	1981	1989
1	2	3	4	5	6
Bovine, mii	4.502	4.530	5.216	6.485	6.291
dinamică, %	100,0	100,6	115,9	144,1	129,7
Ovine, mii	10.222	11.500	13.818	15.865	15.435
dinamică, %	100,0	112,5	135,2	155,2	151,0
Cabaline, mii	1.002	1.000	668	555	702
dinamică, %	100,0	99,8	66,7	55,4	70,1
Porcine, mii	1.297	4.300	6.359	11.542	14.311
dinamică, %	100,0	331,5	490,3	889,9	1.103,4

Sursa: S-a calculat după *Anuarul statistic al României 1990*.

Progresele cantitative sunt relativ mari pentru patru decenii, chiar dacă valorile înscrise sunt uneori îndoielnice sub aspectul acurateței lor. Oricum, s-au făcut evidente progrese zootehnice și zooeconomice, la care a contribuit din plin și un valoros corp didactic universitar de la Facultățile de Zootehnie și de Medicină Veterinară din București, Cluj-Napoca, Iași și Timișoara, prin pregătirea a mii de ingineri zootehniști și medici veterinari.

O sinteză privind performanțele zootehnice din România este redată succint în volumul intitulat *Secolul XX, performanțe în agricultură* (coord. David Davidescu și Velicica Davidescu, 2002, cap. *Performanțe românești în zootehnie* (Bogdan, 2002, p. 2).

9.4. PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ

În perioada tranziției la economia de piață, soluționarea problemelor din agricultură a fost încredințată aparatului deja alterat, care condusese economia în sistem piramidal, în baza planului unic. Printre primele măsuri se numără „*restituirea bunurilor agricole către proprietarii acestora din anul 1945*”. Ea însă nu rezolva decât o parte dintre problemele tranziției la economia de piață a agriculturii. De exemplu, pentru sectorul privind creșterea animalelor, acest principiu a fost un *nonsens*. Măsura a avut un efect indirect nefast; terenurile agricole urmau să fie atribuite moștenitorilor foștilor proprietari. De aici o mare

fărâmițare a proprietății funciare, ceea ce limita producția de bază furajeră. A mai apărut o consecință – litigiile privind drepturile moștenitorilor. Lichidarea efectivelor de animale proprietate colectivă, prin transferarea animalelor în proprietatea moștenitorilor primilor membri ai gospodăriilor agricole era cvasiimposibilă. Era mai simplu ca animalele să fie vândute și să se împartă banii, dar cum erau puțini amatori de a cumpăra animale, vânzarea s-a făcut către abatoare. În anul 2000 s-a inițiat elaborarea unei noi legi a cooperăției agricole. Inițiativa nu a avut succes, deoarece se resimțea încă ecoul atribuirii numelui de *cooperativă* unor arteluri cu proprietate colectivă. Ba mai mult, elaborarea proiectului de lege a fost încredințată foștilor lucrători de la Uniunea Cooperativelor Agricole de Producție, considerați specialiști în domeniu, care au reușit un text care, citit cu atenție, nu răspundea spiritului cooperăției, ci „*spiritului societății cooperative*”, care este tot un fel de *artel*. Înțelegerea noțiunii de cooperatie și reconsiderarea sensului acestei colaborări s-ar fi simplificat dacă, mai ales în creșterea animalelor, s-ar fi constituit cooperative pentru *prestări servicii*, care respectă proprietatea privată a membrilor.

Forța motrice a producției agricole este acum capitalul și, cum investitorii interni sunt puțini la număr și nu dispun de mult capital, achizițiile de terenuri agricole sunt realizate de investitori străini. Din cauze interne sau cu sprijin din afară, nu putem considera că tranziția către economia de piață a adus progrese în zootehnia României. Rețeaua de consultanță agricolă reprezentată de Agenția Națională de Consultanță Agricolă (ANCA), foarte judicios organizată până acum câțiva ani în urmă, a fost desființată ca fiind neeficientă. Prin desființare nu s-a făcut nici măcar economie de posturi, pentru că a fost înlocuită cu Agenția pentru Plăți și Intervenții în Agricultură (APIA), un aparat care se ocupă cu estimarea și plata subvențiilor din agricultură. Se pare că era mai simplu ca plata subvențiilor să se facă prin ANCA, pentru ca plata să fie însoțită și de un sfat bun. Ineficiența consultanței, care a fost o realitate, s-a datorat preferării, ca soluție de transmitere a cunoștințelor de interes pentru producători, a publicării de manuale științifice. Or, informarea din manuale este dificilă chiar și pentru specialiști. Pentru producători, transmiterea de cunoștințe trebuie să se facă prin seminarii sau ateliere unde se poate stabili un contact direct între lector și participant. Aceste deficiențe, valabile pentru toate domeniile creșterii animalelor, ba chiar și pentru agricultură în ansamblul ei, s-au resimțit foarte evident mai ales în creșterea bovinelor, afectând principalele direcții de acțiune: meritul genetic al efectivelor, bunăstarea organismelor și satisfacerea cerințelor nutriționale individuale de care trebuie să se țină seama la această specie (Paraschivescu și Stan, 2011). Pentru a concretiza această afirmație, prezentăm o expunere schematică a structurii rețelei de cercetare actuale din producția zootehnică (Tabelul 9.9), din care rezultă diminuarea importanței economice și a îndrumării tehnice din sectorul de creștere a animalelor.

Tabelul 9.9

Structura rețelei de cercetare zootehnică în anul 2017

Institute – instituții publice	Stațiuni și biobaze zootehnice
Institutul de Cercetare-Dezvoltare pentru Biologie și Nutriție Animală (institut național subordonat MEC) – patru laboratoare	– o biobază
Institutul de Cercetare-Dezvoltare pentru Creșterea Bovinelor – laborator	– o biobază – trei stațiuni pentru taurine – o stațiune pentru bubaline
Institutul de Cercetare-Dezvoltare pentru Creșterea Ovinelor și Caprinelor – patru laboratoare	– două biobaze (din care una multilocată în teritoriu) – trei stațiuni pentru ovine și caprine
Centrala Silvică (administrator)	– cinci herghelii
Institut – instituție privată	Domenii de cercetare lichidate prin privatizare
Institutul de Cercetări Apicole – cinci laboratoare – n puncte apicole teritoriale	– Sericultură – Avicultură – Animale mici – Suicultură – Reproducție și înșămânțare artificială

Cu privire la meritul genetic al efectivelor de animale de rentă, viziunea modernă a zootehniei consideră că acesta se realizează prin rase pure specializate și prin hibridi industriali. În asemenea situații, noile generații prezintă, conform primei legi a lui Mendel, o variabilitate productivă previzibilă și, respectiv o uniformitate comercială dorită. Rasele pure se reproduc, obligatoriu, în izolare reproductivă (*inbreeding*). Izolarea reproductivă la populațiile artificiale se obține numai prin *cartea de rasă*. Markerii genetici (culoarea și particularitățile ei, portul sau dimensiunea pavilioanelor urechii, profilul feței sau alte asemenea caractere de rasă) nu pot garanta izolarea reproductivă a populațiilor biologice animale artificiale. În România s-au deschis *registre genealogice* pentru a putea constitui cărți de rasă, dar la implementarea acestora din urmă nu s-a mai ajuns, din cauza incompetenței agenților responsabili. Registrele genealogice au rămas deschise și apartenența de rasă se judecă după expresia fenotipică a caracterelor de rasă (markerii genetici).

Creșterea bovinelor rămâne specia principală a zootehniei românești. Avantajul acestora este că produc atât lapte, cât și carne, consumând hrană vegetală ce nu intră în alimentația umană. Rolul lor ca sursă de energie a dispărut. Odată cu aceasta, a dispărut și rasa locală Sură de Stepă, care mai figurează doar ca un nucleu rasial în prezervare, moștenit încă din perioada precedentă, într-o stațiune experimentală de creștere a taurinelor, susținută financiar, dar nu compensator, de la bugetul de stat. Concepția tehnologică este total confuză. Efectivele de taurine s-au redus simțitor. Îndrumarea tehnică lipsește cu desăvârșire. În felul acesta, s-a ajuns la paradoxala situație de a admite ca rase de taurine efective formate din vaci

înscrise în registre genealogice din care lipsesc tații acestora. În absența unor populații reale, izolate reproductiv, reproducția se practică anarhic (autobreeding), fără a se putea obține meritul genetic al descendenței. Practic vorbind, toate vacile mulgătoare din România au meritul genetic de efective comerciale, ceea ce înseamnă valoare de ameliorare nulă din punct de vedere rasial. Pentru vacile negre bălțate (Bălțata cu Negru Românească) se folosește material seminal congelat (deci tauri) din Statele Unite, din Germania, din Olanda, cândva și din Israel sau nu mai știm din ce altă țară. Pentru Bălțata Românească (*galbenă*) se importă material seminal Fleckvieh din Germania și poate din Austria sau material seminal din rasa Simmental din Elveția, de la tauri care nu prea seamănă între ei și care s-ar putea să nu fie prea puri din punct de vedere genetic, deoarece, în cazul rasei Simmental, asociația crescătorilor a decis să facă o infuzie de Red Holstein din Statele Unite, pentru a corecta forma ugerului și soliditatea picioarelor vacilor lor. Pentru Bruna de Maramureș de la noi, s-a preferat materialul seminal de rasa Brown Swiss (*Brună Elvețiană*) din Statele Unite, care seamănă, ca tip dorit, mai mult cu rasa Holstein-Friesian, care are culoare neagră. Rasa Brown Swiss din SUA are comun cu rasa Brună din Elveția doar o culoare asemănătoare. Ba mai mult decât atât, s-au importat și alte rase mulgătoare, cum este cazul rasei Montbeliarde, importată din Franța, care este un fost Simmental în care s-a infuzat masiv Red Holstein. Situația meritului genetic al efectivelor de vite s-a complicat și mai mult când piața a cerut mai multă carne de vită, deoarece rasele mixte existente până atunci, deși mixte, produceau în exces lapte față de carne. Propaganda ce se face acum la noi pentru a produce carne de vită prin *inbreeding* cu rase specializate sau prin *crossbreeding* cu rase de carne europene nu este în folosul producătorilor români, deoarece, în țara noastră, forța de muncă este puțină și scumpă, nu există nici suprafețe excedentare de pășuni și nici o bovicultură orientată majoritar pentru o producție comercială. Singurul mod în care folosirea raselor de carne ar fi recomandabilă ar fi programe de *crossbreeding* prin IA cu material seminal de rase de carne scunde (cele crescute extensiv), pentru a evita distociile, efectuate numai pe vițelele din efectivele producătoare de lapte, cu scopul de a executa selecția acestora după performanțele proprii. Numai că este greu de organizat un asemenea program pe efectivele micilor proprietari, care dispun în medie de 1,3 capete de vaci mulgătoare și care, pe deasupra, nu sunt nici măcar asociați.

Creșterea bubalinelor înregistrează o reducere drastică a efectivelor de bivoli. În anul 1989, efectivul lor se estima la cca 280.000 de capete; în Stațiunea Experimentală de Creștere a Bubalinelor care se ocupa cu studiul acestei specii funcționa și un centru de însămânțări artificiale, în prezent, abia dacă se mai poate vorbi despre un efectiv ceva mai mare de 20.000 de capete, iar CIA nu mai funcționează de mult timp.

Și **creșterea oilor** a suferit transformări radicale. Primul șoc a fost dezinteresul total al industriei textile românești pentru producția de lână fină indigenă. Pe când încă nu se privatizase economia și țara a făcut primul împrumut

financiar extern, industria textilă de la noi a cerut bani pentru a importa lână fină din Australia. A decăzut apoi și industria de covoare de la Cîsnădie, așa că și lâna groasă și-a pierdut prețuirea. S-a ajuns la situația ca lâna să nu mai fie o materie primă pentru industria textilă, ci o substanță poluantă a mediului natural. Tunsul oilor, acțiune obligatorie pentru zooigiena speciei, costă acum mai mult decât venitul obținut din vânzarea lânii. Dar nu suntem singura țară din Europa în această situație. Oaia a rămas o specie interesantă doar pentru producția de lapte. În ceea ce privește producția de carne, gândirea comercială este deficitară, ca și în cazul bivolului. Există în fapt trei sortimente de carne crudă de oaie pentru piață: *mielul de lapte* cerut de piața internă primăvara, de sărbătoarea Paștelui, *oaia grasă* obținută de la batali și oi adulte, cerută de piața din Orientul Mijlociu, care, prin acest sortiment, își satisface tradițional mare parte din necesarul de vitamine liposolubile, și *oaia de carne* (*mutton*-ul englezesc) obținută majoritar de la tineret ovin de peste 30 kg masă vie, din rase fără depozite de grăsime comasate și fără miros specific. Această diversitate de sortimente pentru carnea de oaie încă nu este înțeleasă de crescătorii de oi. Dar mai există o modificare în agricultură, cu efecte radicale pentru creșterea oilor. Trecerea terenurilor arabile din proprietate publică sau colectivă în proprietate privată a redus cantitatea de resurse furajere folosite de pendularea turmelor de oi între șes și munte rămasă din transumanță. Concluzia este că ovicultura trebuie să se orienteze spre sistemele intensive de creștere a oilor.

Creșterea caprelor este încă atașată creșterii oilor. Producția principală este laptele, care se bucură de renumele că are o compoziție chimică mai apropiată de cea a laptelui de femeie, fiind mai bine suportat de sugari. Cert este că tendința în capricultura este către creșterea în sisteme intensive.

Creșterea porcilor a decăzut puternic. De la o situație prosperă în economia planificată a ajuns la o evidentă restrângere de biodiversitate. Faptul s-a datorat curentului antisupraponderal din medicină. Conținutul mare de grăsime al cărnii de porc era considerat cauză a aterosclerozei și obezității. De la piramida ameliorării care se realizase în creșterea industrială a porcilor s-a ajuns la producerea de hibrizi cu carcasă slabă și atât. Există acum două firme, ambele străine, care furnizează părinți sau, direct, purcei hibrizi pentru creștere industrială. Este drept că aceste scheme de creștere asigură costuri de producție mai mici decât sistemele tradiționale și o uniformitate ireproșabilă a producției comerciale, dar au și riscul contaminării cu boli infecțioase. Se mai reproșează creșterii porcilor că ar consuma resurse furajere care se sustrag din hrana care ar putea fi consumată de către om. Aceeași medicină umană a ajuns la concluzia că acizii grași din slănina de porc, fiind mulți dintre ei nesaturați, nu generează colesterol dăunător sănătății umane și că această grăsime, anterior dezavuată, este cea care dă gustul plăcut al cărnii de porc. Dinamica efectivelor din speciile majore de animale de fermă este redată în Tabelul 9.10 (Sandu, 2016, Tobă, 2014).

Tabelul 9.10

Dinamica efectivelor de animale de fermă în perioada 1990–2014

Specificații		1990	1999	2002	2010	2014
Bovine	mii capete	6.291	3.143	2.800	2.001	2.069
	%	100,0	50,0	44,5	31,8	32,9
Suine	mii capete	11.671	2.100	4.447	5.428	5.042
	%	100,0	18,0	38,1	46,5	43,2
Ovine	mii capete	14.062	8.994	7.776	9.658	9.518
	%	100,0	64,0	55,3	68,7	67,7

În Figura 9.1 se ilustrează grafic dinamica acestor efective față de anul 1990.

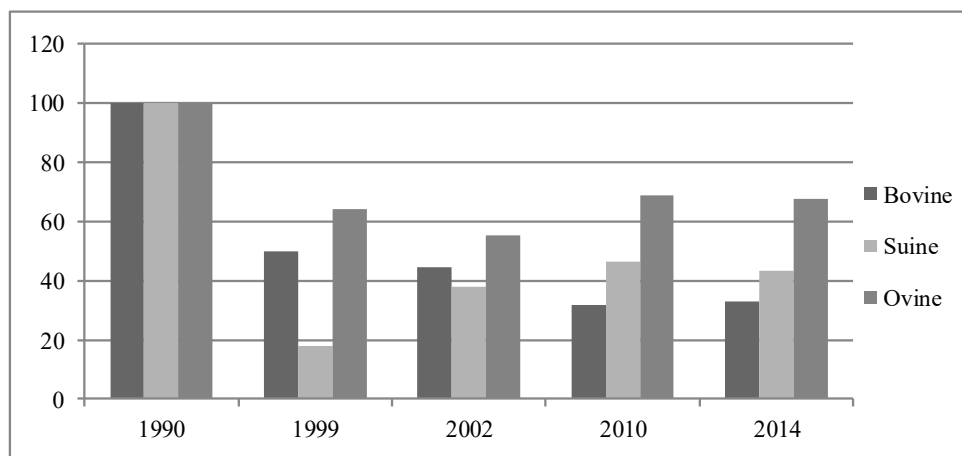

Fig. 9.1. Dinamica efectivelor de bovine, suine și ovine (1990 = 100).

Creșterea păsărilor a urmat cam același traseu cu cel al creșterii porcilor. Firmele străine au acaparat baza materială din avicultură pentru că au dispus de capitalul necesar pentru a lichida prin cumpărare proprietatea românească de stat sau colectivă asupra facilităților existente și au exclus avicultura românească de la crearea de valori genetice. Acum tot materialul genetic se cumpără din afară. De bine, de rău însă, a supraviețuit o asociație a crescătorilor de păsări care menține o anumită ordine în acest sector. Marea pierdere a aviculturii românești din această perioadă este dispariția genotecii avicole. Nu există diferențe între modificările survenite în producția de ouă sau în producția de carne de pasăre. La fel stau lucrurile și în ceea ce privește creșterea celorlalte specii de păsări. Nu există nicio inițiativă internă. De creșterea păsărilor din mediul rural pentru subzistență nu se ocupă nimeni. Speciile de animale de blană și animale mici sunt ignorate.

Pentru viitoarele **strategii ale UE privind agrocultura și zoocultura** ar trebui să se ia în considerație că organizarea rurală a urmat două căi distincte. O

cale este cea a *fermelor*, formată în Nord, în condiții de climat mai aspru, care lega intim forța de muncă de mijloacele de producție și care s-a bazat pe zoocultură, și o a doua cale, cea a *satelor*, ce s-au format în Sud, în zone cu un climat mai prietenos, care lega forța de muncă de terenurile arabile, dispunând eliberarea acestora pentru a fi muncite și care s-a bazat pe agrocultură. Fiecare din cele două forme de organizare ce au rezultat are nevoie de o strategie proprie de evoluție viitoare. România este plasată în zona climatului mai prietenos, deși cam inconstant de la an la an. De aici concluzia că este recomandabil să se promoveze culturi vegetale cu cicluri scurte și producții consumabile nerepetabile. Culturile cu produse direct consumabile de către om, cum este cazul legumelor, sunt cele mai convenabile, dar ele cer mai multă apă. Urmează în ordine culturile de cereale și plante tehnice, cu produse direct consumabile în alimentația umană, dar și cu produse ce nu se pot consuma direct sau care au folosință de lungă durată (producția de plante textile). Să nu se uite însă că diferențele de climat sunt cauzate nu numai de latitudinea locațiilor, ci și de altitudinea la care culturile sunt plasate.

De la oricare dintre culturi rămân reziduuri vegetale. Asemenea reziduuri natura le reciclează prin plante saprofite și prin animale rozătoare sau le subteranizează, reducând din emisiile de CO₂ ale proceselor de mineralizare a substanțelor organice moarte. Agricultură are de învățat de la natură: produsele biologice vegetale neconsumate direct de om să fie reciclate prin animalele de rentă, reziduurile vegetale să fie valorificate prin culturi de plante saprofite sau prin creștere de animale rozătoare, iar mineralizarea substanțelor organice nereciclabile să fie favorizată prin platforme de fermentare a gunoiului de grajd pentru obținerea de îngrășăminte naturale pentru fertilizarea solului și prin instalații de producere a biogazului pentru consum menajer. Pentru țara noastră, creșterea speciilor de animale de rentă ar trebui să vizeze folosirea de *populații biologice artificiale (rase pure)* sau *hibridi industriali*, cu *specializare* pentru tip de produs sau pentru sistem de creștere intensiv sau extensiv.

Pentru speciile genetice de animale de fermă, importante în ecozona carpato-danubiano-pontică autohtonă, cu valorificarea inovativă și competitivă pe termen mediu și lung a potențialului bio-eco-economic, această strategie *zooeconomică* aplicabilă în țara noastră ar putea fi următoarea:

- a) **Pentru bovine.** Creșterea de rase pure specializate pentru producția de lapte din două tipuri corporale distincte: tipul mare, selecționat pentru cantitatea de lapte muls pe an calendaristic, crescut intensiv, cu animale în stabulație liberă, recomandat pentru zone cu producții bogate de cereale, care permit diete cu concentrație mare de energie pe kg substanță uscată, și tipul mic, selecționat pentru cantitate de substanță uscată pe kg producție lapte, crescut intensiv, cu animale libere, recomandat pentru zone cu acces la pășuni naturale sau cultivate și resurse satisfăcătoare pentru furajele fibroase necesare pe perioada de stabulație. Pentru a suplimenta producția de carne de vită, se pot suprapune peste programele de producție de lapte amintite programe de

crossbreeding cu rase specializate pentru producția de carne, cu înșămânțare de vițele pentru selecția acestora după performanțe proprii pentru producția de lapte. Folosirea în programe de *crossbreeding* a raselor masive specializate pentru producția de carne (rasele continentale europene) este acceptabilă numai pe efective de vaci reformă, din tipul mare de rase selecționate pentru producții de lapte record din punct de vedere cantitativ.

Bubalinele sunt de dorit ca fiind o specie cu oferte reduse de produse pentru piața externă și care poate valorifica vegetația ierboasă grosieră din anumite zone cu mediu natural particular. Pentru oricare dintre populațiile artificiale ale acestor specii, este de dorit practicarea de programe de ameliorare proprii, bazate pe izolare reproductivă, pentru a evita scurgerea de valoare adăugată din progres genetic în afara zonei de creștere a populației.

- b) **Pentru ovine și caprine.** Pentru aceste specii, tendința este spre creșterea intensivă. Pendularea turmelor între munte și șes va dispărea. Se va menține interesul pieței pentru producția de lapte. Pielicelele de miel de tip Karakul se vor menține, fiind complementare fie cu mai mult lapte muls, fie cu carnea de miel de lapte. La capre s-ar putea să apară interesul pentru fibra foarte fină a caprelor de Angora, oferta acestui produs fiind scăzută.
- c) **Pentru suine.** Deși furnizează un singur produs, doar carne, în creșterea porcilor este de așteptat o surprinzătoare diversificare a raselor și a hibrizilor. Biodiversificarea va viza conținutul de grăsime din carcase, de care depinde gustul și raportul dintre energia netă de producție depozitată în sporul de creștere și energia excretată pentru fertilitate, sau diversificarea pentru reproducție în flux continuu ori grupat sezonier, luând în considerație sistemele de creștere, de la cele intensive (unități închise sau deschise) și până la cele extensive, cum sunt creșterea în natură, creșterea pastorală sau cea familială.
- d) **Pentru avicultură.** În domeniul creșterii păsărilor va domina sistemul de creștere intensivă industrială, cu hibrizi specializați pentru ouă sau pentru carne. Biodiversitatea zooeconomică va surveni prin preluarea în cultură a noi specii genetice de păsări, creându-se hibrizi prin combinația *inbreeding* cu *crossbreeding* și în cadrul acestora.
- e) **Animalele de laborator.** Folosirea animalelor de laborator va cunoaște o extindere atât în ceea ce privește speciile genetice utilizate, cât și în ceea ce privește domeniile de studiu.
- f) **Animalele de companie.** Preocuparea pentru animale de companie se va accentua în timp. Furnizarea de animale de companie va deveni un „business”, cu implicații zooeconomice. Calul se va alătura animalelor de divertisment, rămânând și o specie cu carne comestibilă în zone cu acest specific etnogastronomic.

- g) **Sericicultura.** Relansarea și în țara noastră a tradițiilor din zone rurale cu preocupări în creșterea viermilor de mătase va fi o sursă de susținere a industriei confecțiilor care folosesc dorita mătase naturală, iar cultura dudului va permite înverzirea spațiilor antropizate prin garduri vii utile.
- h) **Apicultura.** Înainte de a fi o foarte căutată producătoare de miere, apicultura din țara noastră va deveni un furnizor mai semnificativ și de materii prime apicole pentru industria farmaceutică. Ea rămâne în continuare și un important prestator de servicii pentru fertilizarea ecologică a culturilor vegetale.

În opinia noastră, antropizarea naturii trebuie să fie evitată cu stăruință, în folosul calității vieții, chiar dacă se va recurge la sisteme agricole de producție semiintensive sau chiar extensive.

BIBLIOGRAFIE

1. Axenciuc Victor (1996), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. II, *Agricultura*, Editura Academiei București.
2. Bogdan T. Alexandru (2002), *Performanțe românești în zootehnie*, Editura Ceres, București.
3. Bogdan-Popescu Tudorel (1939), *Creșterea vițelilor de rasă Pinzgau de la naștere până la vârsta de un an (Cercetări biometrice)*, Teză de doctorat în medicină veterinară, Tipografia Al. Popescu, București.
4. Constantinescu K. Gheorghe (1930), *Tratat de zootehnie generală*, vol. I, Institutul de Arte Grafice Bucovina I.E. Torouțiu, București.
5. Davidescu David, Davidescu Velicica (2002), *Secolul XX. Performanțe în agricultură*, Editura Ceres, București, p. 607–648.
6. Demolins Edmond (1943), *În ce constă superioritatea anglo-saxonilor*, Editura Modernă, București.
7. Direcția Zootehnică și Sanitară Veterinară (1940), *Activitatea instituțiilor zootehnice pe anul 1938*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București.
8. Institutul Central de Statistică (1945), *Recensământul agricol al României din 1941, date provizorii*, Editura Institutului Central de Statistică, București.
9. Ionescu-Brăila Gheorghe (1935), *Creșterea animalelor în agricultura românească*, Biblioteca Zootehnică, Institutul de Arte Grafice Bucovina I.E. Torouțiu, București.
10. Mirescu V. Alexandru (1942), *Problema laptelui în România*, Imprimeriile Curentul SAR, București.
11. Paraschivescu Marcel Teodor, Stan Simona Nicoleta (2011), *Știința odihnei vacilor producătoare de lapte*, Editura Cermaprint, București.
12. Parpală Oprea (1966), *Aspecte din agricultura României, 1920–1939*, Editura Academiei Române, București.
13. Postolache Tudorel (coord.) (1991), *Economia României – secolul XX*, Editura Academiei Române, București.
14. Sandu Mariana (2016), *Semnificații bioeconomice ale zootehniei românești în secolul al XXI-lea*, Editura Academiei Române, București.
15. Tobă George Florea (2014), *Biotehnologiile de reproducție la taurine și impactul lor bioeconomic. Monografie de specialitate*, Editura Economică, București.

10. INDUSTRIA

MIHAI-SABIN MUSCALU, CORNELIU RUSSU,
NICOLETA HORNIANSCHI

10.1. INTRODUCERE

Extinderea activităților industriale a reprezentat unul dintre principalii factori ai dezvoltării economiei României în cursul secolului cuprins între 1918 și 2018. Astfel, a fost posibilă derularea procesului de industrializare, care a reprezentat unul dintre stadiile importante ale devenirii economiilor naționale și ale integrării acestora în circuitul economic internațional. Totodată, au fost create premisele creșterii substanțiale a gradului de valorificare a resurselor naturale și de forță de muncă. Dinamica producției industriale și modificările structurale au fost puternic condiționate de caracteristicile mecanismului economic, de politica de comerț exterior promovată, precum și de șocurile externe. Astfel, analiza dezvoltării industriei este necesar să ia în considerare următoarele intervale de timp: a) perioada interbelică (1918–1939), b) perioada celui de al Doilea Război Mondial și a tratatelor de pace (1940–1947), c) perioada economiei planificate centralizat (1948–1989) și d) perioada tranziției la economia de piață și a integrării în Uniunea Europeană (1990–2018).

PERIOADA INTERBELICĂ (1918–1939)

Marea Unire din 1918 a determinat modificări profunde în dimensiunea și structura economiei naționale și a deschis perspectiva unei dezvoltări susținute, în care componenta industrială a fost prezentă mai ales în provinciile istorice Transilvania și Banat, iar cea agricolă, în Muntenia, Moldova, Dobrogea și Basarabia.

Ceea ce avea să reprezinte industria în structura și dinamica economiei noului stat avea să declanșeze o dispută intensă atât în domeniul ideilor economice, cât și în sfera politicului. S-a cristalizat opinia că industrializarea masivă și cât mai rapidă va fi determinantă pentru valorificarea eficientă a importantului potențial socio-economic dobândit după Marea Unire și pentru dezvoltarea pe termen lung.

România dispunea de toate condițiile unei țări industriale, astfel că, în 1919, verdictul lui I.N. Angelescu era indubitabil: „Industrializarea României este nu

numai posibilă, dar este și necesară” (p. 25). De asemenea, delegații industriașilor din întreaga țară, reuniți la primul lor congres în 1921, la București, au evidențiat că marea problemă a țării noastre o reprezenta intensificarea activităților industriale (Badea, 2003, p. 225). Între noile granițe, atât prin creșterea rezervelor de materii prime și de resurse energetice, cât și prin expansiunea pieței interne – realizată în urma întregirii teritoriale și a împrăștiării țăranilor –, s-a dat un impuls decisiv industrializării economiei românești, sublinia peste ani, în 1940, V. Madgearu (p. 127).

În această perioadă, se pot identifica trei subperioade în care „imperativul industrializării” – cum inspirat îl numea N. Arcadian (1935) – a fost transpus în acțiuni cu orientări sensibil diferite pe diferite intervale de timp, și anume: a) 1918–1928, perioadă dominată de doctrina Partidului Național Liberal „prin noi înșine”, orientată spre stimularea industriașilor români, a capitalului autohton, a eforturilor proprii de dezvoltare; b) 1928–1933, de guvernare preponderentă a Partidului Național Țărănesc, doctrina acestuia – „politica porților deschise” – însemnând tratamentul egal al investițiilor autohtone cu cel al investițiilor străine, ceea ce a stimulat penetrarea puternică a capitalului străin și orientarea preponderentă spre exploatarea zăcămintelor de resurse minerale; c) după 1933, când Partidul Național Liberal a revenit la guvernare și și-a reluat vechea orientare în materie de politică industrială.

În primii ani de după război au loc simultan două fenomene: refacerea economiei și unificarea economică, ambele încheiate – în linii mari – în anii 1923–1924, când este adoptată o nouă Constituție și alte legi importante care consolidează Unirea realizată în 1918. Astfel, au fost reconfirmate două mari reforme promulgate în anii războiului, respectiv reforma agrară și votul universal. Fără a omite importanța socială a reformelor menționate, oportunitatea și necesitatea lor, există opinia că acestea au condus la funcționarea organismului economic românesc pe două paliere. Pe unul dintre acestea se situează lumea urbană, dominată de capital și cu puternice interese legate de dezvoltarea industriei, comerțului și băncilor. Pe celălalt palier se află lumea rurală, preponderentă numeric și încă dominată de autoconsum și economie naturală (Mureșan, 2013).

Pe parcursul întregii perioade, industria a beneficiat de sprijinul susținut al statului. În acest sens, politica industrială protecționistă, de apărare și de stimulare a dezvoltării industriei autohtone, inclusiv a celei prelucrătoare, s-a concretizat în continuarea aplicării legii de încurajare a industriei mari naționale adoptate în anul 1912 (la expirarea termenului de valabilitate a primei legi adoptate în 1887, intitulată sugestiv „Măsuri generale pentru a veni în ajutorul industriei naționale”), cu unele modificări în anii 1936 și 1937 (Iacob, 2012, p. 77), subvențiile derivate din această lege acordându-se până în anul 1947 (Axenciuc, 2012, p. 124). Totodată, au fost adoptate tarife vamale în anii 1924, 1927, 1929 și 1934, „importante pentru mărirea taxelor vamale și sporirea gradului de apărare a pieței interne” (Axenciuc, 2000, p. 359), și a fost facilitată finanțarea industriilor cu capital autohton prin acordarea de credite.

În intervalul istoric interbelic, așa cum menționează V. Axenciuc, pe baza datelor statistice, se poate sesiza „un progres industrial în general, perturbat de crize, dar stimulat constant de politica economică de protecție și încurajare a statului”. Politica economică, în ciuda diferențelor de opinii ale principalelor grupări politice, se concretizează în măsuri, legi și instituții menite să accentueze și să accelereze dezvoltarea economiei de piață. Capitalul și capitalismul românesc erau realități nedisimulate, înregistrând în unele domenii chiar performanțe la nivel european.

După făurirea statului național unitar român, industria prelucrătoare, ca de altfel întreaga economie românească, parcurgând fazele ciclului de producție mondial, cunoaște diferențieri ale evoluției pe parcursul mai multor etape, și anume: în anii 1919–1924, de refacere a economiei distruse în mare măsură după Primul Război Mondial; avânt al tuturor domeniilor între anii 1925 și 1928; cea de criză economică în anii 1929–1933 (la început depresiune și în 1933 înviorare); redresare și avânt între anii 1934 și 1938 (cu o scurtă perioadă de criză la sfârșitul anului 1937 și începutul anului 1938) (Axenciuc, 1999, p. 227).

O serie de date statistice prezentate în Tabelul 10.1 evidențiază potențialul economic și tehnologic al industriei prelucrătoare mari din România, imediat după Marea Unire din 1918.

Tabelul 10.1

Structura industriei mari prelucrătoare pe ramuri, după indicatorii principali, în anul 1919

Ramuri ale industriei prelucrătoare	Întreprinderi		Persoane ocupate		Forță motrice		Valoarea producției	
	număr	%	număr	%	CP	%	mil. lei	%
Total, din care:	2.610	100,0	154.391	100,0	343.550	100,0	11.465	100,0
Alimentară	977	37,4	26.054	16,8	88.584	28,7	4.417	38,5
Textilă	156	8,0	10.409	6,7	13.530	3,9	1.008	8,8
Prelucrarea metalelor	305	11,7	37.635	24,4	58.587	17,1	1.339	11,6
Hârtie	144	5,5	8.317	5,4	18.454	4,8	319	2,8
Chimică	187	7,2	8.740	5,7	56.526	16,5	1.218	10,6
Sticlărie	16	9,6	2.726	1,8	466	0,1	43	9,4
Ceramică	11	6,4	394	0,3	420	0,1	4	9,0
Materiale de construcții	189	7,2	11.385	7,4	38.893	11,3	297	2,6
Prelucrarea lemnului	490	18,8	42.342	27,4	59.289	15,2	1.900	16,6
Pielărie	133	5,1	6.290	4,1	7.750	2,3	924	8,1

Sursa: Axenciuc, 1992, p. 100.

În noua configurație teritorială, prin acțiunea de integrare, s-a urmărit introducerea și extinderea în noile provincii a unui cadru legislativ și instituțional care să permită crearea unui mediu economic unitar și comun pentru toate întreprinderile economice, în scopul funcționării acestora conform mecanismului economiei de piață și intereselor generale ale statului român.

Într-o primă etapă, a fost abrogată, în noile provinciiile românești, legislația străină și au fost desființate instituțiile politico-administrative privitoare la dependența și subordonarea acestora fostelor imperii.

În ceea ce privește măsurile economice, așa cum se menționează în literatura de specialitate, în perioada 1919–1928, „legislația industrială reflectă spiritul politicii «prin noi înșine» și se adoptă astfel, pentru prima oară, măsuri legislative care prevedeau prioritatea capitalului autohton în exploatarea unor domenii ale economiei naționale”, precum și obligația întreprinderilor industriale încurajate de stat de a utiliza forță de muncă autohtonă (Axenciuc, 1999, p. 276). Între anii 1923 și 1925 sunt adoptate o serie de legi care au accentuat procesul de dezvoltare și consolidare a capitalului autohton în diferite domenii ale economiei, printre care se pot menționa: Legea minelor (4 iulie 1924), Legea energiei (4 iulie 1924), Legea regimului apelor (27 iunie 1924, modificată în 28 aprilie 1926), Legea privind comercializarea și controlul întreprinderilor economice ale statului (7 iunie 1924) ș.a. (Iacob, 2012, p. 83). Această din urmă lege prevedea, în caz de coparticipare la întreprinderile economice ale statului, condiții avantajoase pentru investitorii privați. În acest caz, de exemplu, membrii consiliului de administrație ai respectivei întreprinderi erau fie numiți de guvern (o treime), fie aleși de adunarea generală a acționarilor (două treimi). De asemenea, potrivit aceleiași legi, lua ființă Consiliul Superior de Control și Îndrumare, format din zece membri (un senator, un deputat, reprezentanți ai Curții de Conturi, Băncii Naționale, Creditului Industrial, Uniunii Camerelor de Comerț și specialiști numiți de Consiliul de Miniștri). Acestui consiliu îi revenea aplicarea măsurilor de cointerese a capitalului privat în vederea coparticipării la întreprinderile statului român (Mureșan, 2003, p. 216).

În contextul unei politici economice protecționiste sistematice, performanțele industriale ale României, deși încă în urma țărilor dezvoltate, erau în epocă apreciate ca fiind de nivel mediu european. Investițiile și sporirea activității industriale au condus la extinderea pieței interne. Politica industrială începea să-și arate roadele, aparatul autohton de producție industrială determinând scăderea indicelui importului de produse finite de la 152,4 în anul 1921 la 54,4 în anul 1937 (Arcadian, 1939, p. 197–198). Efortul depus în România pentru accelerarea dezvoltării industriei are drept corolar tendințele pozitive manifestate în a doua jumătate a anilor 1930, fapt relevat de dinamica principalilor indicatori ai evoluției industriei mari în perioada 1919–1939 (Tabelul 10.2)

Tabelul 10.2

Evoluția industriei mari în perioada 1919–1939 – indicatori principali

Anii	Întreprinderi, număr	Forță motrice CP	Personal număr	Valoarea producției mil. lei
1919	2.610	343.550	154.391	11.465
1924	3.840	389.549	223.423	44.738
1929	3.736	497.961	201.087	56.229
1934	3.510	558.468	208.240	41.835
1939	3.695	774.542	304.470	76.476

Sursa: Axenciuc, 1992, p. 100–117.

Efortul depus în deceniul al patrulea atât de autoritățile publice, cât și de mediul de afaceri este evident. În anul 1939, producția industriei energiei electrice era de peste două ori mai mare decât cea din anul 1929 (Tabelul 10.3), cea a industriei prelucrătoare mari de 2,29 ori, iar cea a industriei extractive de 1,26 ori.

Tabelul 10.3

Indicii sintetici ai dezvoltării principalelor ramuri industriale ale României în perioada 1929–1939
(1929 = 100)

Anul	Producția industrială – total	Industria extractivă	Industria prelucrătoare	Industria energiei electrice
1929	100	100	100	100
1930	98	111	96	96
1931	91	121	86	91
1932	97	127	92	95
1933	110	127	109	104
1934	123	148	118	132
1935	129	149	123	152
1936	134	157	126	168
1937	139	137	133	189
1938	141	132	136	201
1939	139	126	129	213

Sursa: Murgescu, 2010, p. 260–261, apud Axenciuc, 1992, p. 585.

Industria prelucrătoare, unul dintre cele mai dinamice domenii din perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale și subiect sistematic al legislației protecționiste, își bazează saltul pe industria metalurgică. La acest fenomen au concurat numeroși factori, dintre care remarcăm: activitatea intensă în domeniul construcțiilor civile, modernizarea căilor ferate, modernizarea dotării armatei române etc.

Datele statistice referitoare la dezvoltarea industrială comparativ cu alte țări europene arată că România se situa, în preajma celui de-al Doilea Război Mondial, aproximativ la același nivel cu unele țări vecine (Ungaria, Iugoslavia, Polonia), înaintea altora (Bulgaria, Grecia, Turcia) și, în diferite grade, mult în urma statelor dezvoltate din Europa de Vest (Axenciuc, 1992, p. 59).

Înzestrarea tehnică a industriei românești apreciată ca fiind, în numeroase lucrări de specialitate din epocă ori despre epocă, în ansamblul ei, de nivel mediu european, era, în același timp, deosebită într-o serie de întreprinderi ale industriei grele ori în unele întreprinderi ale industriei ușoare. Fără pretenția unei enumerări exhaustive, amintim: uzinele Malaxa, Reșița, Copșa Mică-Cugir, întreprinderile textile arădene, întreprinderea textilă Buhuși, Dorobanțul-Ploiești, Găvana-Pitești și altele. Pentru utilajele necesare acestor întreprinderi industriale, precum și altora mai modeste, s-a apelat în mare măsură la importuri.

În ceea ce privește producția industrială, pe lângă creșterea valorică a acesteia de peste cinci ori, s-au produs și schimbări calitative însemnate, constând în creșterea cotei de acoperire a consumului intern cu produse fabricate în țară,

substituirea în măsură crescândă a importului cu produse autohtone de calitate superioară, modificarea structurii importurilor, în sensul creșterii ponderii materiilor prime și a semifabricatelor care urmau să fie prelucrate în țară, în detrimentul produselor finite, acestea din urmă fiind, în perioada premergătoare Primului Război Mondial, aproape exclusive. Creșterea producției a fost favorizată și de contingentarea importurilor și de taxele de contingentare, măsuri specifice de politică protecționistă care au asigurat firmelor românești poziții de monopol în diferite subramuri industriale.

În cadrul evoluției industriei prelucrătoare românești în perioada interbelică, un element de referință îl reprezintă anul 1938, considerat de statisticile vremii ca fiind cel în care România Mare a înregistrat apogeul dezvoltării sale economice.

Analizând structura industriei prelucrătoare din anul 1938 (Tabelul 10.4), evidențiem menținerea în continuare a concentrării acesteia, dar cu un nivel mai ridicat al valorilor absolute ale indicatorilor, mai ales în ramuri ale industriei ușoare (alimentară, pielărie, textilă), precum și în cele ale prelucrării lemnului și a metalelor, cea chimică, cea a materialelor de construcții, care, împreună, dețin de această dată 93,1% din numărul întreprinderilor mari, numai 73,4% din cel al persoanelor ocupate, 91,1% din capitalul fix investit, din care o parte importantă revine mașinilor și utilajelor, 92,0% din puterea instalată și 93,5% din valoarea producției industriei mari prelucrătoare, ceea ce semnifică faptul că profilul industriei mari prelucrătoare nu s-a modificat sensibil față de perioadele anterioare, investițiile fiind orientate cu precădere spre subramurile industriale care prelucrau de regulă materii prime autohtone.

Tabelul 10.4

Structura industriei mari prelucrătoare pe ramuri, după indicatorii principali, în anul 1938

Ramuri ale industriei prelucrătoare	Întreprinderi		Personal ocupat		Capital fix		Forță motrică		Valoarea producției	
	număr	%	număr	%	mil. lei	%	C.P.	%	mil. lei	%
Total, din care:	3.767	100,0	289.117	100,0	50.069,4	100,0	746.789	100,0	69.206,7	100,0
Alimentară	974	25,9	38.376	13,2	10.773,0	21,5	137.018	18,3	15.577,4	22,4
Textilă	640	17,0	74.077	25,6	8.230,4	16,4	79.561	10,7	14.691,9	21,2
Metalurgie	366	9,8	51.321	17,8	8.466,4	16,9	152.147	20,4	11.362,8	16,4
Electrotehnică	31	0,8	2.684	0,9	199,8	0,4	2.958	0,4	674,6	1,0
Hârtie și arte grafice	157	4,2	15.222	5,3	3.577,4	7,2	53.366	7,1	3.088,5	4,5
Chimică	397	10,5	28.298	9,8	12.325,3	24,6	183.393	24,6	14.154,6	20,5
Sticlă	39	1,0	5.691	2,0	561,4	1,1	3.216	0,4	527,1	0,8
Ceramică	34	0,9	1.652	0,6	143,3	0,3	1.031	0,1	148,9	0,2
Materiale de construcții	258	6,8	15.104	5,2	2.493,4	5,0	56.563	7,6	1.959,6	2,8
Prelucrarea lemnului	713	18,9	43.326	15,0	2.273,6	4,6	64.121	8,6	3.583,6	5,2
Pielărie	158	4,2	13.366	4,6	1025,4	2,0	13.415	1,8	3.437,5	5,0

Sursa: Calculat după datele preluate din *Anuarul statistic al României 1939 și 1940*, p. 478.

Cu toate că avansase remarcabil – cu un ritm mediu anual de 5,2%, care a determinat dublarea patrimoniului de investiții –, la sfârșitul perioadei interbelice, procesul de industrializare se afla doar la încheierea primei sale etape, aceea de constituire a ramurilor alimentare și ușoare, ramuri ale căror producții satisfăceau aproape întreaga cerere internă. Necesarul intern de produse manufacturate era acoperit în anul 1938 în proporție de 82%. În schimb, România era nevoită să importe aproximativ 80% dintre mașinile, utilajele și instalațiile de înaltă tehnicitate necesare dezvoltării și modernizării tehnico-economice (Axenciuc și Bozga, 1997, p. 407). Cu toate că situația industrială a țării era departe de a fi satisfăcut cerințele ei de bază, adică un potențial tehnic și un personal specializat care să corespundă unei țări cu poziția geografică și cu populația României, N. Arcadian își exprima speranța că bogățiile țării, vitalitatea unui popor tânăr și mai buna administrare a treburilor publice vor reuși să împlinească acest deziderat (1939, p. 822).

Dezvoltarea industriei a condus și la sporirea ponderii acesteia în produsul social și în venitul național (Tabelul 10.5)

Tabelul 10.5

Contribuția principalelor ramuri la crearea produsului social și a venitului național în anul 1938

Ramuri	Produs social (%)	Venit național (%)
Total	100,0	100,0
Industrie	39,0	30,8
Construcții	5,4	4,4
Agricultură	30,1	38,1
Transporturi și telecomunicații	6,4	6,4
Circulația mărfurilor	11,2	14,9

Sursa: Anuarul statistic al României 1990, p. 232

Participarea industriei la produsul social cu 39,0% și la venitul național cu 30,8% în anul 1938 demonstrează că, prin eforturi considerabile, pe parcursul perioadei interbelice, în România a fost realizată mutația istorică de la structura economică eminemant agrară la structura economică agrar-industrială (Scurtu și Buzatu, 1999, p. 100). Cu alte cuvinte, astfel, țara noastră se poziționa în anul 1938 la începutul parcursului de la societatea agrară tradițională la societatea industrială urbană (Axenciuc și Bozga, 1997, p. 445).

10.2. PERIOADA CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ȘI A TRATATIVELOR DE PACE (1939–1947)

Izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial la 1 septembrie 1939 și tragicele evenimente – gravele amputări teritoriale – din vara anului 1940 au făcut ca evoluția economiei naționale să se caracterizeze prin tranziția de la economia de pace la economia de război (Bozga *et al.*, 1996, p. 229). Pierderea unui important

potențial economic și uman prin cedarea impusă a unui teritoriu cu suprafața de 99.738 kmp și cu o populație de 6.821.000 de locuitori a cauzat, pe lângă drame și chiar tragedii umane, perturbări grave ale sistemului economiei naționale. Astfel, activitatea în industria mare prelucrătoare s-a redus cu circa 20%, iar valoarea producției industriale a scăzut cu aproximativ 16%, pierderi mai mari înregistrându-se în industria alimentară – 34,4%, a pielăriei – 25%, a lemnului și hârtiei – 24%. Evident, în urma restrângerii activității unor întreprinderi industriale, a crescut numărul șomerilor (Bozga *et al.*, 1996, p. 229-236; Irimeia, 2003, p. 166).

În condițiile în care obiectivul prioritar al țării a fost întărirea capacității sale de apărare, industria a devenit un element important al economiei. Principala caracteristică a acestei perioade o reprezintă creșterea rolului statului în economie, ajungându-se, după intrarea României în război, până la dreptul de a interveni în organizarea și controlul producției firmelor particulare pentru a le orienta în direcția efortului de război. Pe această linie, s-au adoptat măsuri menite a crea un cadru organizatoric propice pentru concentrarea și mobilizarea tuturor resurselor industriale. Astfel, în cursul anului 1938 a fost creat Consiliul Superior Economic. Principalele sale atribuții erau redactarea și adoptarea de planuri și programe economice, precum și avizarea diferitelor proiecte de legi economice.

Având în vedere importanța industriei de armament, în noiembrie 1939 s-a adoptat Legea privind regimul juridic al fabricilor de armament. În industria petrolieră s-a creat, în ianuarie 1940, Comisariatul General al Petrolului. De asemenea, guvernul român a luat o serie de măsuri importante în domeniul industrial, dintre care amintim: înființarea Ministerului Coordonării și a Statului Major Economic la 10 octombrie 1940, legiferarea dreptului statului de a controla și folosi capitalul firmelor industriale și comerciale cu acționari străini, mărirea participațiilor statului la firmele private care își desfășurau activitatea în ramurile industriale care sprijineau direct efortul de război, numirea de consilieri militari pe lângă fabricile de armament (ianuarie 1941), urmată de militarizarea unor întreprinderi și instituții (februarie 1941), investirea Ministerului Economiei Naționale cu atribuții în controlul și dirijarea producției industriale și a circulației mărfurilor, adoptarea unor măsuri în vederea controlului utilizării resurselor de materii prime și a combustibililor, precum și pentru încurajarea producției de război ș.a. (Irimeia, 2003, p. 167). La 4 decembrie 1940, la Berlin, s-a încheiat Acordul de colaborare economică pe durata unui deceniu cu Germania. Alături de prevederile referitoare la producția agricolă și forestieră, la mijloacele de transport și la căile de comunicație, la exportul către Reich al produselor la „prețuri potrivite”, la asigurarea colaborării capitalului autohton cu cel german, la acreditarea consilierilor germani în ministere, acest acord obliga România să-și adapteze industria cerințelor „noii ordini europene”. Comerțul exterior al țării noastre se realiza sub control german și a fost întrerupt cu Franța în 1940, iar cu Marea Britanie și SUA în 1941 (Oprițescu, 2005, p. 211).

Perioada 1940–1943 a cunoscut o creștere a valorii producției industriale de la 83 mld. lei la 133,6 mld. lei. Ramurile industriale legate de producția de război –

industria metalurgică, industria extractivă (minereu de fier, minereuri neferoase, cărbune), industria petrolului – au beneficiat de o atenție sporită. În anul 1941, industria metalurgică a devenit prima ramură industrială a țării în ceea ce privește numărul de muncitori. Comparativ cu anul 1940, creșterile producției acestei ramuri în anul 1943 au fost: 139,6% la fontă, 138,5% la oțel, 133,9% la laminate, 147,3% la produse de atelier și 136,0% la mașini unelte. În aceeași perioadă, producția de petrol a fost relativ constantă: 5.738 mii tone în 1940 și 5.323 mii tone în 1943, scăzând semnificativ în anul 1944, la 3.519 mii tone. Cu toate măsurile luate, producția industriei ușoare, în ansamblu, a scăzut continuu, fapt resimțit în consumul populației diminuat vertiginos, îndeosebi după evenimentele de la sfârșitul lunii august a anului 1944 (Marcu, 1979, p. 375; Irimiea, 2003, p. 168).

Înfrângerile suferite de armata română alături de forțele Axei pe frontul de răsărit și deplasarea operațiunilor militare pe teritoriul românesc după aprilie 1944 au deteriorat grav situația social-economică. După 23 august 1944, când România a întors armele și a trecut de partea Națiunilor Unite, și până la încheierea războiului în Europa, economia a trebuit să facă față unor solicitări excepționale pentru a susține eforturile armatei române pe frontul de vest și pentru a achita obligațiile asumate prin Convenția de armistițiu cu Națiunile Unite din 12 septembrie 1944 – document care a stat la baza statutului politic și juridic al țării noastre până la data de 10 februarie 1947, când a fost semnat Tratatul de pace de la Paris.

Documentele acestei convenții și anexele care-l însoțesc prezintă, alături de clauzele militare, o serie de aspecte politice, teritoriale, economice și financiare. Prin articolele 3, 5, 7, 8, 10, 11 și 12 ale Convenției de armistițiu, României i-au fost impuse sarcini economico-financiare foarte grele. După ce a avut relații economice „privilegiate” impuse de către Germania nazistă, economia românească intra acum în subordinea economiei unui alt stat totalitar: URSS. De exemplu, articolul 10 prevedea, printre multe altele, asigurarea de către guvernul român a folosirii întreprinderilor sale industriale și de transport, a centralelor electrice, a mijloacelor de comunicație și a instalațiilor de utilitate publică, a depozitelor de alimente, de combustibili și de alte materiale, precum și activitățile de servicii în conformitate cu instrucțiunile date de Înalțul Comandament Aliat, dominat de reprezentanții URSS (Irimiea, 2003, p. 169–170). Comisia Aliată de Control, interpretând arbitrar prevederile armistițiului, a solicitat livrări de bunuri și prestări de servicii care au necesitat uriașe eforturi economice și financiare. În perioada septembrie 1944–iunie 1946, aplicarea prevederilor Convenției de armistițiu a costat România echivalentul sumei de 1,350 mld. de dolari la cursul de schimb din anul 1938 (Oprițescu, 2005, p. 214).

Pentru România, urmările celui de-al Doilea Război Mondial au fost dezastruoase sub aspect uman, material și politic. Unii autori, deși conștienți că există mai multe opinii – avansate în urma unor recalculări ale datelor oficiale –, sunt de părere că numărul victimelor de război se ridică la un milion (decedați, dispăruți și prizonieri care nu au mai revenit acasă), iar pierderile totale însumează circa 3,7 mld. de dolari SUA la cursul de schimb al anului 1938. Această cifră este

compusă din: 1 mld. dolari SUA – pierderile până în august 1944 –, 1,2 mld. dolari SUA – pierderi din august 1944 până în mai 1945 – și 1,5 mld. dolari SUA pentru aplicarea prevederilor Convenției de armistițiu în perioada septembrie 1944–31 decembrie 1947 (Mureșan, 2003, p. 358; Badea, 2003, p. 289). Din punct de vedere politic, la sfârșitul războiului, România intră în sfera de influență sovietică, fapt care îi va determina, până la sfârșitul anului 1989, schimbarea regimului politic și a stării economico-sociale.

10.3. PERIOADA ECONOMIEI PLANIFICATE CENTRALIZAT (1948–1989)

În anul 1948, a început o etapă în dezvoltarea economică și în industrializarea României net diferită de evoluțiile anterioare în ce privește orientările esențiale de strategie a dezvoltării, baza și mecanismele funcționării economiei, finalitatea activităților economice. Schimbările au fost profunde și au grevat, pe o perioadă de peste patru decenii, dezvoltarea economică și socială a țării, dezvoltarea ei industrială, căreia i-au impus ritmuri neatinse în perioadele anterioare și orientări cu fundamentare politico-ideologică, și nu precumpănitor economică. A fost schimbat fundamental regimul proprietății, cea privată fiind înlocuită cu cea a statului, „a întregului popor”, în limbajul specific al epocii; mecanismele pieței au fost înlocuite de un sistem de planificare economică centralizată, în care partea covârșitoare a activității de producție era determinată prin sarcini obligatorii privind alocarea resurselor și volumul producției impuse ierarhic; s-a schimbat sistemul bancar, cel de învățământ, cel sanitar, aparatul administrativ etc.

Circumstanțele în care a debutat noua orânduire politică și social-economică erau dominate de includerea României în sfera de influență a Uniunii Sovietice, refuzul acesteia din urmă de a accepta Planul de recuperare economică a Europei (Planul Marshall) oferit de Statele Unite inclusiv țărilor din Europa Centrală și de Est devenite satelite, crearea Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER) în cadrul căruia țările membre erau obligate să-și ajusteze dezvoltarea economică și industrială în funcție de interesele sovietice (României i s-a impus axarea pe siderurgie și construcții de mașini), obligația de plată a reparațiilor de război către Uniunea Sovietică (300 mil. dolari SUA, reprezentând peste 55% din venitul național al României înregistrat în 1945, plătibile în produse evaluate la prețurile din 1938).

Înființarea, pe baza prevederilor Acordului din mai 1945 privind livrările reciproce de mărfuri dintre România și URSS, a 16 societăți mixte sovieto-române (sovrom-uri), care acopereau practic cele mai importante sectoare ale economiei (petrol, transporturi, bănci, transporturi aeriene, gaze, lemn, producția de filme, construcții, chimie, tractoare, metale, cărbune, utilaj petrolier, construcții navale, asigurări, exploatarea cuarțitului), a dat o puternică lovitură eforturilor de redresare economică postbelică a României, societățile respective reprezentând, în fond, forme de drenare a bogățiilor țării către noul aliat de la răsărit.

După actul naționalizării din iunie 1948, care a impus în România modelul sovietic de dezvoltare economică, respectiv a instituit controlul statului în economie, crearea în iulie 1948 a Comisiei de Stat a Planificării și reorganizarea ministerelor economice pe criteriul ramurii de producție, s-a trecut la planificarea centralizată, la început cu două planuri anuale (1949, depășit cu 8,0%, și 1950, depășit cu 3,4%), apoi cincinale. La sfârșitul anului 1950, s-a considerat că venitul național realizat în acel an îl egala pe cel din 1938, iar producția industrială o depășea pe cea din 1938, rațiuni care justificau aprecierea că refacerea economică postbelică se încheiase.

Pe baza prevederilor acestor planuri, producția industrială a sporit semnificativ și, potrivit noii orientări în politica privind industria – prin care se urmărea transformarea țării într-un stat industrial-agrar, crearea unei structuri moderne a economiei în profil de ramură, departamental și teritorial, în care industria avea rolul central, lichidarea decalajelor de dezvoltare economică între regiuni –, s-au diferențiat ritmurile de creștere ale industriilor din grupa A (industria grea producătoare de bunuri de capital și de produse intermediare) și din grupa B (în principal, industria ușoară și industria alimentară producătoare de bunuri de consum): între 1948 și 1963, de exemplu, ritmul mediu anual de creștere a producției grupei A a fost de 15,1% și a grupei B de 10,7%; drept urmare, structura producției industriale a suferit transformări notabile, ponderea grupei A crescând de la 53,0% la 64,5%, iar a grupei B scăzând de la 47,0% la 35,5%. Diferențierea a continuat, în deceniile șapte și opt producându-se un reviriment vizibil al ponderii industriilor încadrate în grupa B.

Progresele în dezvoltarea industrială au fost posibile grație unui efort investițional susținut, evidențiat de ponderea ridicată a fondului de acumulare (destinat investițiilor) în venitul național printre cele mai mari din Europa, așa cum relevă cifrele din Tabelul 10.6, care demonstrează că, în cele două cincinale din intervalul 1971–1980, ponderea respectivă depășise o treime din venitul național, cu efecte dezastruoase asupra consumului populației. Exagerarea aberantă a investițiilor efectuate și alocarea acestora fără rațiuni economice au determinat slaba lor eficiență în cazul a numeroase întreprinderi date în funcțiune, venitul din investiții (ROI) al acestora fiind negativ, ca efect al unor capacități de producție excedentare, al aplicării unor tehnologii obsolete, al lipsei de desfacere a numeroase produse industriale cu calitate deficitară.

Tabelul 10.6

Distribuția venitului național în fondul de consum și fondul de acumulare, pe cincinale, în perioada 1951–1989

Cincinalele	Ponderile (%)	
	Fondul de consum	Fondul de acumulare
1951–1955	75,7	24,3
1956–1960	82,9	17,1
1961–1965	74,5	25,5
1966–1970	70,5	29,5

Tabelul 10.6 (continuare)

1971–1975	66,3	33,7
1976–1980	64,0	36,0
1981–1985	69,3	30,7
1985–1989	74,3	25,7

Sursa: Anuarul statistic al României 1990, p. 240.

Din investițiile totale în economie, cea mai mare parte a fost alocată industriei, iar în cadrul acesteia, cota ce a revenit industriilor din grupa B a fluctuat între 10% și 16%, potrivit cifrelor din tabelul următor:

Tabelul 10.7

Ponderea investițiilor alocate industriei și grupelor A și B, 1950–1989

	Ponderea investițiilor alocate (%)		
	Industriei	din care:	
		Grupei A	Grupei B
1950	43,6	86,2	13,8
1960	42,8	85,0	15,0
1970	47,8	84,7	15,3
1980	50,9	84,0	16,0
1989	43,4	86,3	13,7

Sursa: Anuarul statistic al României 1990, p. 526–527.

Aplicarea cu consecvență în toată perioada analizată a modelului dezvoltării industriale axat pe prioritatea acordată industriei grele și, în cadrul acesteia, construcțiilor de mașini a determinat dezechilibrarea structurală a economiei și a industriei, realizarea de capacități productive supradimensionate, cu grade de utilizare scăzute, pe de o parte, și reducerea dramatică a nivelului de trai al populației, pe de altă parte. Concentrarea efortului investițional cu deosebire în cinci ramuri industriale – energia electrică și termică, metalurgia, construcțiile de mașini, combustibili și chimia –, din care patru energointensive, și neglijarea pe acest plan a altor ramuri tradiționale consolidate sau cu perspective reale de creștere au determinat, pe lângă apariția și adâncirea dezechilibrelor structurale, scăderea profitabilității industriei în ansamblu și a competitivității produselor industriale. Politica investițională aberantă s-a conjugat cu o altă politică la fel de irațională în ceea ce privește rata amortizării capitalului fix, care s-a micșorat pentru a reduce costurile de producție prin prelungirea duratei de funcționare a activelor fixe; evident, aceasta a produs accentuarea uzurii lor fizice și morale, reducerea randamentelor de producție și a productivității muncii, fenomen amplificat după 1980, când importurile de tehnologie au fost reduse drastic. În plus, menținerea în funcțiune a activelor fixe cu grad mare de uzură a făcut să crească volumul lucrărilor de reparații și, implicit, costurile de producție.

Dezvoltarea industrială extensivă s-a materializat în ritmuri medii anuale apreciabile de creștere a industriei în ansamblu, a grupelor de industrii menționate și a industriilor specializate (Tabelul 10.8).

Tabelul 10.8

Dinamica producției industriale pe ansamblu, pe grupele A și B și pe industriile componente, în perioada 1951–1989 (%)

	Ritmul mediu anual de creștere 1951–1989 (1950=100)
Industrie – total	10,2
Grupa A	11,1
Grupa B	8,6
Metalurgia feroasă	9,7
Metalurgia neferoasă (inclusiv extracția minereurilor neferoase)	9,0
Construcții de mașini și prelucrarea metalelor	13,9
Chimie	14,9
Materiale de construcții	11,2
Exploatarea și prelucrarea lemnului	7,3
Celuloză și hârtie	9,2
Sticlă, porțelan și faianță	10,6
Textilă	8,5
Confecții	10,0
Pielărie, blănărie și încălțăminte	8,2
Alimentară	6,4
Poligrafie	7,2

Sursa: *Anuarul statistic al României 1990*, p. 436–437.

Diferențierea ritmurilor de creștere la nivelul subramurilor a condus la producerea unor modificări profunde ale structurii producției industriale (Tabelul 10.9).

Tabelul 10.9

Structura producției industriale pe ansamblu, pe grupele A și B și pe industriile componente, în 1938, 1950 și 1989 (%)

	1938	1950	1989
Industrie – total	100,0	100,0	100,0
Grupa A	45,5	53,0	72,5
Grupa B	54,5	47,0	27,5
Din industrie – total			
Industria extractivă	...	8,5	6,2
Industria prelucrătoare	...	89,5	93,8
Metalurgia feroasă	4,0	5,1	6,8
Metalurgia neferoasă (inclusiv extracția minereurilor neferoase)	2,6	2,1	2,9
Construcții de mașini	...	6,3	15,9
Electrotehnică	...	0,9	4,2
Construcții metalice și produse din metal	...	2,2	4,5
Chimie	2,7	3,1	9,8
Materiale de construcții	1,2	2,4	3,7
Exploatarea și prelucrarea lemnului	9,5	9,9	3,8
Celuloză și hârtie	1,2	1,3	1,2

Tabelul 10.9 (continuare)

Sticlă, porțelan și faianță	0,4	0,7	0,8
Textilă	9,4	11,1	6,6
Confecții	3,4	7,5	4,0
Pielărie, blănărie și încălțăminte	3,3	4,0	2,3
Alimentară	32,4	24,2	11,6
Poligrafie	0,8	0,8	0,2
Alte ramuri ale industriei	0,8	0,9	2,6

Sursa: *Anuarul statistic al României 1990*, p. 452–455.

Cifrele privitoare la anul 1950 trebuie privite cu rezerve, dat fiind faptul că, la câțiva ani după încheierea războiului, țara continua să fie profund afectată de distrugerile provocate de acesta, la care se adăugau efectele secetei din 1946–1947, povara plăților în contul despăgubirilor de război, spolierea avuției țării prin existența sovrom-urilor. Comparația structurii din anul 1989 cu cea din 1938 relevă următoarele: inversarea, în perioada respectivă, a raportului dintre ponderile grupei A și grupei B a fost benefică până la mijlocul anilor 1970, întrucât a permis crearea bazei tehnice a industriei și a economiei naționale, dar ulterior a avut efectele negative ale lipsei de valorificare adecvată a numeroase investiții productive, ale subutilizării forței de muncă ocupate în industrie, ale amplasării de unități productive în zone lipsite de vocație industrială, ale poluării excesive a mediului etc. După anul 1950, ponderea industriei prelucrătoare în valoarea totală a producției industriale a crescut constant, deși industria extractivă a beneficiat de investiții substanțiale în lucrări de prospecțiuni și explorări geologice care au pus în evidență noi și noi zăcăminte de hidrocarburi și alte resurse minerale exploatabile; industriile componente ale grupei A – metalurgia feroasă și neferoasă, construcțiile de mașini, electrotehnica, construcțiile metalice și produsele metalice, chimia – au avut cele mai mari creșteri, dintre acestea desprinzându-se electrotehnica, a cărei pondere a crescut de peste patru ori; majoritatea industriilor componente ale grupei B au înregistrat, cu două excepții, scăderi ale ponderii lor, cea mai marcantă înregistrându-se în cadrul industriei alimentare, în ciuda bazei de materii prime autohtone disponibile și a caracterul ei strategic pentru securitatea alimentară a țării; modificările menționate au schimbat în fond configurația de ansamblu a industriei și, în cadrul acesteia, a industriei prelucrătoare, potrivit unui model de industrializare de sorginte străină, fundamental diferit de cel urmat în perioada interbelică.

Dezvoltarea industrială a fost susținută și de creșterea pe măsură a bazei energetice a economiei. În anul 1989, conform datelor din *Anuarul statistic 1990*, puterea instalată a grupurilor energetice era mai mare de 45,7 ori decât cea din 1938 și de 31,0 ori decât cea din 1950 (structura din 1989 era: 75,6% putere instalată termoelectrică și 24,4% hidroelectrică); în același an, producția de energie electrică era mai mare de 66,9 ori decât cea din 1938 și de 35,8 ori decât cea din 1950 (structura din 1989: 83,6% termoelectrică și 16,4% hidroelectrică). În același an, structura balanței energetice, pe partea de resurse, era: 58,4% producție

autohtonă și 36,5% import, iar pe partea de destinații – consum 78,2% (din care industria 60,3%), export 14,6% și pierderi 3,3%.

Ritmurile creșterii producției subramurilor componente ale industriei naționale sunt explicate în măsură însemnată de creșterile diferențiate ale productivității muncii. Astfel, ritmurile medii anuale de creștere a productivității muncii în perioada 1951–1989 au fost următoarele: industrie total – 6,6%; construcții de mașini și prelucrarea metalelor – 9,0%; chimie – 7,8%; materiale de construcții – 7,4%; exploatarea și prelucrarea lemnului – 5,6%; celuloză și hârtie – 4,8%; sticlă, porțelan și faianță – 6,7%; textilă – 5,2%; confecții – 6,5%; pielărie, blănărie și încălțăminte – 6,4%; alimentară – 4,5%; poligrafie – 5,3%. Productivitatea muncii pe un salariat în industrie a avut în ultimele trei cincinale o tendință continuu descrescătoare, ilustrată de ritmul mediu anual de creștere de 6,6% în perioada 1971–1989, de 2,9% în perioada 1981–1989 și de 1,7% în perioada 1986–1989. A existat deci o anumită corespondență între intensitatea efortului investițional, ritmurile de creștere a productivității muncii și modificările din structura producției industriale.

Structura producției industriale a determinat și o anumită structură a exportului de produse industriale. Sub impactul industrializării forțate, exportul României, dominat de produse industriale cu diverse grade de prelucrare, de regulă de joasă sau cel mult de medie prelucrare, a crescut în 1989 de 42 ori față de nivelul din 1950, de 12 ori față de cel din 1960, de 4,81 ori față de cel din 1970 și cu doar 5% față de cel din 1980. În ceea ce privește importurile, pentru aceiași termeni de referință, valorile au fost de, respectiv, 29 ori, 11 ori, 3,58 ori și 71,0%.

O latură importantă a procesului industrializării forțate a României a fost cea a dinamicii spațiale a activităților industriale, a dispersiei geografice a acestora pe teritoriul țării. În perioada industrializării forțate se pot identifica, în acest sens, două etape (Popescu, 2000, p. 91–100):

i) de polarizare regională (1945–1968), în care principiile de amplasare a activităților industriale au fost preluate din modelul sovietic și erau următoarele: apropierea de sursele de materii prime și de piețele de desfacere; dezvoltarea în interiorul regiunilor, pentru adâncirea specializării producției; dezvoltarea între regiuni pentru asigurarea autosuficienței regionale; uniformizarea pe cât posibil, urmărindu-se valorificarea resurselor subutilizate și reducerea diferențelor regionale; dispersarea pe teritoriul țării; orientarea preferențială spre regiunile cu decalaje defavorabile de dezvoltare și cu minorități naționale; eliminarea diferențelor dintre sat și oraș; asigurarea cerințelor strategice legate de apărarea țării; încadrarea în diviziunea internațională a muncii stabilită în cadrul CAER. Primatul considerentelor politice, ritmul înalt al industrializării forțate, subiectivismul deciziilor au alterat aplicarea principiilor enumerate și au condus frecvent la adoptarea unor soluții aberante, generatoare de cheltuieli nerecuperabile mari și de pierderi uriașe (de exemplu, Combinatul pentru Valorificarea Șisturilor Bituminoase de la Anina, Combinatul Petrochimic Năvodari, Fabrica de Contactoare Buzău etc.). Eșecurile politicii de „îmbunătățire continuă a repartizării teritoriale a forțelor de producție”, cum o defineau documentele oficiale, au constat în mărirea decalajelor dintre regiunile industriale dezvoltate și cele subdezvoltate, accentuarea disparităților

intraregionale prin intensificarea dezvoltării industriale a orașelor mari, adâncirea rolului primordial al regiunilor industriale înșirate de-a lungul axei nord-vest și sud-est, conturată în etapa precedentă de concentrare selectivă (sud-estul Banatului, centrul Transilvaniei, zona Brașov–Ploiești–București);

ii) de dispersie spațială (1968–1989), în care noul concept de dezvoltare multilaterală, care însemna și industrializarea multilaterală, a generat noi orientări în dinamica spațială a activităților industriale, noile întreprinderi create, de toate profilurile, fiind amplasate cât mai echilibrat în toate regiunile țării, cu scopul declarat al reducerii disparităților regionale. Realizarea acestui scop a fost însă în bună parte ratată, întrucât chiar dacă noile regiuni industrializate înregistrau creșteri apreciable ale producției lor industriale raportate la o bază inițială foarte redusă sau chiar nulă, contribuția lor la producția industrială a țării continua să fie modestă, aproape nesemnificativă. În această etapă a apărut și s-a adâncit gigantismul industrial, justificat de cerința realizării economiilor de scară, dar contrazis de disponibilitatea precară a materiilor prime și a forței de muncă adecvat calificate în zonele amplasării întreprinderilor uriașe, de lipsa posibilităților de cooperare în producție cu alte întreprinderi din zonă, de cerințele dezvoltării urbane raționale a localităților în care erau amplasate.

Dimensiunea medie a întreprinderilor a crescut continuu, astfel că, în anul 1989, întreprinderile cu peste 5.000 de angajați reprezentau 6,8% din numărul total de întreprinderi, cuprindeau 37,4% din numărul total de salariați și realizau 33,8% din producția industrială totală comparativ cu anul 1970, când aceiași indicatori aveau valorile de, respectiv, 1,7%, 14,3% și 18,3%. Reforma administrativ-teritorială efectuată în 1968 a făcut ca unele noi reședințe de județ să devină poli de dezvoltare industrială intensă (Bistrița-Năsăud, Suceava, Zalău, Miercurea-Ciuc, Alba-Iulia, Slatina, Slobozia, Călărași), orașe mici și mijlocii să cunoască o dezvoltare monoindustrială (Urziceni, Turnu-Măgurele, Zimnicea etc.), iar localitățile rurale din apropierea marilor orașe să devină zone vizate de delocalizarea industriei urbane. Dispersia spațială a industriei în această perioadă a însemnat cristalizarea, pe lângă vechea axă nord-vest–sud-est, a trei noi axe nord-sud de industrializare intensă (vestică, mediană și estică), sporirea importanței „cadrilaterului industrial” Brașov–Ploiești–București–Pitești, extinderea industriei în numeroase localități rurale (Popescu, 2000, p. 109).

10.4. PERIOADA TRANZIȚIEI LA ECONOMIA DE PIAȚĂ ȘI A INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ (1990–2018)

Ca urmare a evenimentelor social-politice majore de la finele anului 1989, care au schimbat profund bazele societății românești, anul 1990 reprezintă un punct de discontinuitate cu repercusiuni de amploare asupra evoluției economice a țării și cu accente deosebite asupra dezvoltării industriale a acesteia.

Dacă politica industrializării forțate a determinat înregistrarea unor rate înalte de creștere a forței de muncă ocupate în industrie, a valorii producției realizate, a ponderii participării la comerțul exterior al țării, după 1990 a început un proces de dezindustrializare, cu un decalaj de circa trei decenii față de țările industrializate din Europa Occidentală, evidențiat de restrângerea cu cca 50% a producției sectorului industrial în anul 2000.

Respectiva evoluție s-a înscris în tendința manifestată pe plan mondial în acest sens, în primul rând în țările dezvoltate, ca o tranziție spre un nou model economic, în care ponderea sectorului terțiar (al serviciilor) devine dominantă, pe seama restrângerii sectoarelor primar și secundar. La cauzele generale ale dezindustrializării – reducerea numărului agenților economici din industrie ca efect al managementului defectuos și al intrării în faliment, existența unor dezavantaje competitive ale unor subramuri industriale (costuri de producție ridicate, calitatea deficitară a produselor și serviciilor oferite, diversificarea insuficientă a produselor și serviciilor, canale de distribuție ineficiente, service defectuos), „terțiarizarea” economiei, care ține într-adevăr de logica dezvoltării economice – s-au adăugat și altele, specifice țărilor foste comuniste și accentuate în România, precum privatizarea dubioasă a multor unități industriale cu scopul de a fi falimentate (pentru demantelarea aparatului lor tehnic și vinderea acestuia ca fier vechi, degajarea terenurilor ocupate și angajarea în afaceri imobiliare etc.), corupția, presiunea grupurilor de interese care sprijină importul de produse industriale, și nu producția lor autohtonă.

Modificările structurale de după 1990 în economia și industria prelucrătoare românească, cu amplitudini foarte variate între ramuri și sectoare, au fost produse în majoritate sub presiunea conjuncturilor pieței și ca efect al investițiilor, îndeosebi străine.

Intrarea în vigoare a *Legii nr. 31/1990* a societăților comerciale a determinat schimbări radicale ale numărului de agenți economici din industrie și a dimensiunilor acestora. În 1989 existau în industrie 2.102 întreprinderi, din care 1.541 în industria de stat, 1.474 de subordonare republicană, 61 de subordonare locală și 561 în industria cooperatistă. În 1992 numărul acestora devenise, respectiv, de 2.784, 2.044, 1.712, 33 și 740, deci o creștere a numărului total cu 32,4%. Dacă numărul întreprinderilor a crescut la toate categoriile menționate, numărul mediu de angajați/întreprindere a scăzut (pe total cu 6,7%), de asemenea, la toate categoriile, semnificând începutul tendinței de reducere a supraefectivelor de angajați ai întreprinderilor existente în regimul economiei centralizate.

După anul 1991, criteriile de grupare a întreprinderilor active din economie s-au schimbat în raportările statistice, evoluția dimensiunii firmelor din industria prelucrătoare trebuind să fie analizată în altă cheie, potrivit cifrelor din Tabelul 10.10.

Fizionomia întreprinderilor s-a schimbat profund, abandonându-se gigantismul acestora, dinamizându-se structurile pieței și înregistrându-se ponderea majoritară a firmelor cu capital străin în industrie, care au produs 65% din valoarea adăugată brută și 64% din cifra de afaceri în decembrie 2014 (Neagu, Dragu și Costeiu, 2016, p. 22).

Tabelul 10.10

Numărul întreprinderilor din industria prelucrătoare, pe total, clase de mărime, forme juridice și forme de proprietate, 1992–2015

	1992	1995	2000	2005	2010	2015
Numărul întreprinderilor active, total	20.678	34.404	41.547	57.900	48.933	48.404
Numărul întreprinderilor active pe clase de mărime după numărul de angajați						
0–9 (microîntreprinderi)	–	–	28.494	41.562	35.370	34.974
10–49 (mici)	–	–	8.469	10.913	9.836	9.527
50–249 (mijlocii)	–	–	3.302	4.290	3.008	3.132
250 și peste (mari)	–	–	1.282	1.135	719	771
Numărul întreprinderilor active pe forme juridice						
Regii autonome	–	32.084*	41.547	57.900	48.933	48.404
Societăți pe acțiuni	–	15 *	11	9	5	5
Societăți cu răspundere limitată (SRL)	–	3.475*	3.996	3.434	1.957	1.722
Alte tipuri de societăți comerciale necooperatiste	–	26.313*	35.378	51.122	46.220	45.057
Societăți cooperatiste	–	1.745*	1.443	817	347	251
Numărul întreprinderilor active pe forme de proprietate după natura capitalului social						
Majoritar de stat	–	537*	719	518	404	369
Majoritar privată	–	–	41.547	57.900	48.933	48.404
Din total: cu capital integral străin	–	–	554	205	85	108
	–	–	40.993	57.695	48.848	48.296
	–	–	1.553	3.057	3.699	3.807

Notă: * anul 1996.

Sursa: Pentru anii 1992–2010, *Anuarul statistic al României 2011*, Tabelele 15.2, 15.3, 15.6, 15.7; pentru anul 2015, *Anuarul statistic al României 2016*, Tabelele 15.3, 15.5, 15.6.

Creșterea numărului microîntreprinderilor și al întreprinderilor mici și scăderea numărului celor mijlocii și mari s-a produs concomitent cu concentrarea tot mai accentuată a activității productive la nivelul ultimelor. Natura procesului tehnologic a determinat, firească, diferențe mari între gradele de concentrare a activității productive, și anume: a) mare în industriile prelucrării țicleiului, metalurgie, farmaceutică, autovehicule de transport rutier și alte mijloace de transport (pentru partea de fabricare a autovehiculelor, partea de componente auto fiind foarte deconcentrată), b) mijlociu în fabricarea calculatoarelor și a produselor electronice și optice, fabricarea echipamentelor electrice, fabricarea de mașini, utilaje și echipamente, c) redus în industriile tradiționale producătoare de bunuri de consum – textile, articole de îmbrăcăminte, pielărie și încălțăminte, prelucrarea lemnului, construcții metalice și produse din metal, mobilă.

Pe ansamblul economiei, numărul de firme/1.000 de locuitori din România a fost sensibil mai scăzut decât media pe Uniunea Europeană, respectiv 22 comparativ cu 43 în decembrie 2014 (Neagu, Dragu și Costeiu, 2016, p. 12), dovedind existența unui spațiu amplu pentru continuarea deconcentrării și intensificării concurenței; același lucru este valabil și pentru majoritatea activităților industriei prelucrătoare.

Producțiile variate ale activităților industriei prelucrătoare au schimbat structura și poziția acesteia în cadrul economiei. Producțiile au variat în funcție de o serie de factori determinanți – cererea pe piața internă și pe cele internaționale, disponibilitatea resurselor necesare, deschiderea spre exterior a economiei, productivitatea muncii și cea totală a factorilor și competitivitatea produselor și serviciilor oferite, politicile guvernamentale, standardul de viață al populației.

Producția fizică a principalelor produse industriale a urmat traiectorii diferite în cazul activităților industriei prelucrătoare, unele producții crescând spectaculos, altele reducându-se lent și aproape continuu, iar altele încetând. Fabricația multor produse, după o perioadă de declin abrupt, s-a redresat spectaculos, ca efect al privatizării unor mari întreprinderi și, mai ales, al unor investiții precumpănitor străine masive, ca, de exemplu, produse ale industriei alimentare, ale unor industrii producătoare de bunuri de consum, anvelopele, lacurile și vopselele, cimentul, unele produse siderurgice, motoarele cu ardere internă, frigiderele și congelatoarele, transformatoarele, autoturismele, vagoanele de mărfuri.

Activitățile industriale care nu au putut profita de acțiunea benefică a acelor factori și ale căror întreprinderi, în parte sau în totalitate, nu au reușit să se adapteze rigorilor pieței și să înfrunte cu succes concurența produselor din import și-au redus uneori până la dispariție producția. Este cazul produselor textile, uleiurilor minerale, cauciucului sintetic, combinelor, excavatoarelor, televizoarelor, autobuzelor, produse care nu au suscit, în bună măsură, interesul investitorilor și pentru care nu s-a putut re tehnologiza și moderniza aparatul productiv. Drept urmare, producții care constituiau repere de referință în afirmarea potențialului productiv deosebit al industriei înainte de 1990 au încetat – instalații complexe de foraj și extracție, locomotive electrice și Diesel electrice, turbine hidraulice etc.; de asemenea, au existat produse a căror producție fizică era departe de cea la care costurile de producție puteau asigura competitivitatea lor pe piață – cauciuc sintetic, antidăunători, excavatoare, autobuze.

Ca urmare a acestor transformări esențiale, situația industriei s-a îmbunătățit considerabil în prezent, expansiunea producției multor industrii de vârf fiind dependentă de export (Tabelul 10.11). Acest fapt are atât implicații pozitive, cât și negative, din cauza dependenței majore de fluctuațiile cererii din mediul extern.

Tabelul 10.11

Ponderea producției pentru export în cadrul subramurilor industriei prelucrătoare din România în anul 2014¹

Nr. crt.	Ramura	Ponderea producției pentru export (%)
1.	Fabricarea calculatoarelor, a produselor electronice și optice	80
2.	Fabricarea autovehiculelor de transport rutier	75
3.	Fabricarea altor mijloace de transport	75
4.	Pielărie, marochinărie, fabricarea încălțămintei, blănuri	65
5.	Fabricarea produselor textile	61
6.	Fabricarea articolelor de îmbrăcăminte	60

Tabelul 10.11 (continuare)

7.	Fabricarea echipamentelor electrice	58
8.	Mașini și utilaje neclasificate în altă parte	56
9.	Industria metalurgică	52
10.	Fabricarea de mobilă	50
11.	Produse de cocserie și obținute din prelucrarea țițeiului (carburanți etc.)	47
12.	Fabricarea produselor din cauciuc și mase plastice	45
13.	Prelucrarea lemnului, produse din lemn (excepție mobilă)	40
14.	Activități industriale neclasificate în altă parte	39
15.	Fabricarea substanțelor și a produselor chimice	34
16.	Fabricarea produselor farmaceutice	26
17.	Industria construcțiilor metalice, exclusiv mașini și utilaje	25
18.	Fabricarea hârtiei și produselor din hârtie	17
19.	Fabricarea produselor din tutun	12
20.	Fabricarea altor produse din minereuri nemetalice	11
21.	Tipărirea și reproducerea pe suporti a înregistrărilor	6
22.	Industria alimentară	5
23.	Repararea, întreținerea și instalarea mașinilor și echipamentelor	5
24.	Alte activități extractive (în afară de petrol, cărbune, minereuri)	4
25.	Producția și furnizarea de energie	1
26.	Extracția cărbunelui superior și inferior	0
27.	Extracția petrolului brut și a gazelor naturale	0
28.	Extracția minereurilor metalifere	0
29.	Activități de servicii anexe extracției	0

¹⁾ Primele trei trimestre ale anului 2014.

Sursa: Prelucrări după rapoarte INS, 2014.

Problema de fond nu este că fabricile din România produc preponderent pentru export, ci că peste 70% din exportul de produse este direcționat către țări ale Uniunii Europene, preponderent către principalii parteneri comerciali ai țării noastre, Germania, Italia și Franța. În contextul acestui gen de dependență, orice sincopă ar interveni în economiile vest-europene s-ar repercuta cu un lag mai mare sau mai mic asupra producției industriale din România. Pe baza acestor argumente, considerăm că o problemă fundamentală a cărei rezolvare ar putea conduce la creșterea și dezvoltarea economică în viitorii ani ar fi amplificarea susținerii de către organismele și instituțiile naționale și locale cu atribuții în domeniu a extinderii piețelor potențiale de export pentru produsele românești.

Producția subramurilor industriei prelucrătoare a avut ritmuri variate de creștere, ceea ce a determinat modificări structurale semnificative (Tabelul 10.12).

Cea mai mare creștere a ponderii a înregistrat fabricarea articolelor de transport rutier, efect direct al investițiilor masive făcute de doi investitori strategici – Ford, SUA, și Renault, Franța –, dar și a altor investiții importante făcute tot de investitori străini reputați în producția de componente auto. Industriile considerate tradiționale – produse textile, articole de îmbrăcăminte, pielărie și încălțăminte, fabricarea altor produse din minerale nemetalice, metalurgie, mobilă – și-au redus

în proporții variate ponderea, în ciuda performanțelor bune la export ale unora dintre ele. Și industria alimentară și-a redus ponderea, deși posedă avantaje competitive și are o cerere ridicată pe piața internă și pe piețele internaționale.

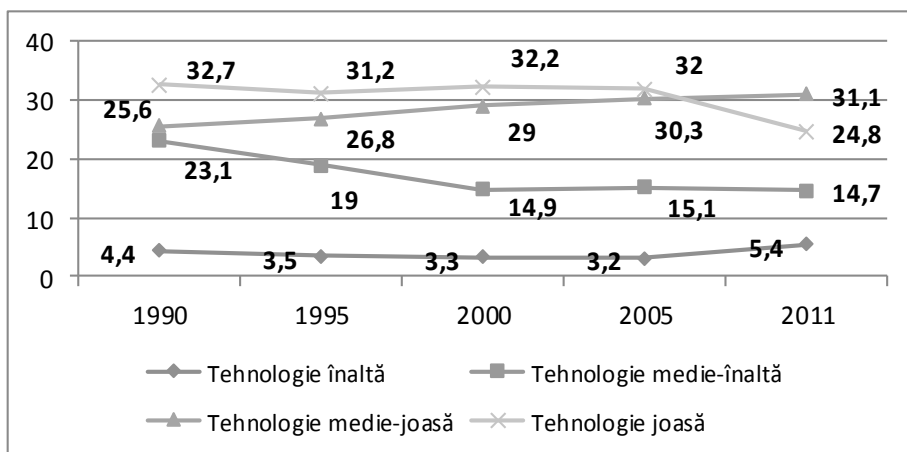
Tabelul 10.12

Structura producției industriale pe activități ale industriei prelucrătoare, 1990–2011

	Diviziuni CAEN Rev. 1				Diviziuni CAEN Rev. 2	
	1990	1995	2000	2005	2010	2011
Industrie	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Industria extractivă	8,9	6,9	5,6	4,7	2,7	3,5
Industria prelucrătoare	85,8	80,5	79,4	80,6	77,9	76,0
Alimentară și băuturi	14,4	16,3	16,1	13,9		
Alimentară					10,2	9,8
Băuturi					2,7	2,3
Produse din tutun	0,5	0,5	1,5	1,4	0,6	0,6
Produse textile	5,7	3,2	2,1	2,1	1,1	1,2
Articole de îmbrăcăminte	4,7	2,6	3,3	3,3	2,2	2,3
Pielărie și încălțăminte	1,9	1,5	1,3	1,5	1,0	1,2
Prelucrarea lemnului și a produselor din lemn	1,6	1,9	2,5	4,0	2,5	2,6
Celuloză, hârtie și produse din hârtie	1,2	1,2	1,2	0,8	0,8	0,8
Edituri, poligrafie și reproducerea pe suporti a înregistrărilor	0,3	1,1	1,3	1,4	0,8	0,8
Prelucrarea țițeiului, cocsificarea cărbunilor și tratarea combustibililor nucleari	6,9	7,7	10,1	12,0	11,0	10,5
Substanțe și produse chimice	7,3	8,7	7,0	4,8	3,9	3,0
Produse farmaceutice de bază și preparate farmaceutice					0,7	0,7
Produse din cauciuc și mase plastice	2,6	2,1	1,7	2,5	3,4	3,6
Materiale de construcții și produse din minerale nemetalice	3,5	3,8	3,3	3,2	2,8	2,6
Metalurgie	8,5	10,4	11,4	9,3	8,5	7,7
Construcții metalice și produse din metal	4,1	2,8	2,5	3,3	3,5	3,7
Mașini și echipamente	9,3	5,8	3,6	3,1	2,4	3,0
Mașini și aparate electrice	2,5	2,0	1,9	2,6	2,7	2,7
Mijloace ale tehnicii de calcul și de birou	0,5	0,2	0,2	0,3		
Echipamente radio, TV și comunicații	0,8	0,9	0,7	0,4		
Aparate și instrumente medicale, de precizie, optică și ceasornicărie	1,1	0,4	0,4	0,5		
Mijloace de transport rutier	3,7	3,0	2,5	4,6	8,9	9,6
Alte mijloace de transport	2,3	1,5	1,9	2,0	1,6	1,4
Mobilă și alte activități industriale n.c.p.	2,2	2,6	2,3	2,5		
Mobilă					1,7	1,9
Alte activități industriale n.c.p.					0,3	0,3
Repararea, întreținerea și instalarea mașinilor și echipamentelor					1,1	1,0

Sursa: Anuarul statistic al României 2015, Tabelul 16.2.

Gruparea activităților componente ale industriei prelucrătoare în funcție de criteriul nivelului tehnologic, potrivit clasificării OCDE (1997), care reflectă potențialul activităților de producere a valorii adăugate, evidențiază că evoluțiile produse au fost contradictorii ca natură: pe de o parte, reducerea ponderii sectoarelor de medie-înaltă și înaltă tehnologie (ambele de la 27,5% în 1990 la 20,1% în 2011, deși cele de înaltă tehnologie au crescut cu un punct procentual), nefavorabilă în raport cu imperativul creșterii puternice a productivității și a valorii adăugate la nivelul întregii economii; pe de altă parte, scăderea ponderii activităților de medie-joasă și joasă tehnologie (ambele de la 58,3% în 1990 la 55,0% în 2011), insuficientă, de asemenea, față de cerința stringentă de creștere a nivelului mediu tehnologic al industriei și economiei (vezi figura următoare).

Sursa: Prelucrări de date din *Anuarul statistic al României 2015*, serii de timp 1990–2013, Tabelul 16.3.5.

Fig. 10.1. Ponderea în valoarea totală a producției industriale a activităților prelucrătoare, pe niveluri tehnologice, 1990–2011.

Valoarea adăugată brută (VAB), ca una dintre măsurile cele mai relevante ale potențialului productiv al unei entități economice, caracterizează România ca țara cu cea mai mare pondere în anul 2011 a industriei prelucrătoare în VAB totală între țările membre ale Uniunii Europene, potrivit datelor cuprinse într-un studiu al Comisiei Europene (2013). Cu o pondere de 24,8% în 2011, România este urmată de Republica Cehă (24,7%), Irlanda (23,3%), Ungaria (22,7%) și Germania (22,4%), ultimele patru țări cu date din 2012. Țările cu diversificarea activităților productive mai accentuată, deci care sunt mai puțin specializate, au valori ale acestei ponderi sensibil mai mici – Franța (10,0%), Regatul Unit (10,3%), Danemarca (11,0%), Belgia (12,8%). Potrivit aceluiași raport, în perioada 2000–2011, dinamica acestei ponderi în România a fost de 2,6%, un nivel bun comparativ cu cel al celorlalte țări membre citate, în perioada 2000–2012: Belgia –

5,9%, Republica Cehă – 1,2%, Danemarca – 4,3%, Franța – 5,3%, Germania – 0,1%, Regatul Unit – 5,3%, Ungaria – 0,2%.

Pe activități CAEN componente ale industriei prelucrătoare, ponderea VAB totală în intervalul 1995–2014 este arătată în Tabelul 10.13.

Tabelul 10.13

Ponderea activităților industriei prelucrătoare în VAB pe economie, 1995–2014 (%)

	1995	2000	2005	2010	2014
VAB totală (mil. lei prețuri curente)	7.217,1	73.027,1	256.766,9	477.028,6	624.885,7
Industria prelucrătoare	25,2	22,1	23,8	23,8	22,4
Alimentară, băuturi și produse din tutun	6,6	6,7	6,8	6,1	4,9
Produse textile, articole de îmbrăcăminte și produse din piele	2,9	2,7	2,6	2,3	2,1
Prelucrarea lemnului	0,8	0,9	1,0	1,1	0,7
Hârtie și produse din hârtie	0,4	0,4	0,3	0,2	0,1
Tipărire și reproducerea pe suporturi a înregistrărilor	0,1	0,2	0,3	0,4	0,3
Produse de cocserie și produse obținute din prelucrarea țițeiului	0,9	1,0	1,4	0,3	3,5
Substanțe și produse chimice	1,5	0,8	0,7	0,3	0,6
Produse farmaceutice și preparate farmaceutice	0,4	0,3	0,3	0,1	0,2
Produse din cauciuc și mase plastice	0,6	0,5	0,8	0,5	0,8
Alte produse din minerale nemetale	1,3	1,2	1,1	0,6	0,8
Industria metalurgică	1,8	1,1	0,8	1,9	0,8
Construcții metalice și produse din metal	1,1	0,9	1,2	0,6	1,1
Calculatoare și produse electronice și optice	1,1	0,9	0,7	1,8	0,6
Echipamente electrice	0,7	0,6	1,0	1,2	1,1
Mașini, utilaje și echipamente n.c.a.	1,8	1,1	0,9	0,9	1,1
Mijloace de transport rutier, remorci și semiremorci	1,0	0,7	1,9	3,0	1,6
Alte mijloace de transport	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
Mobilă și alte activități industriale n.c.a.	1,3	1,3	1,1	0,8	0,8
Repararea, întreținerea și instalarea mașinilor și echipamentelor	0,4	0,3	0,3	1,1	0,8

Sursa: *Anuarul statistic al României 2015*, Tabelele 11.1s și 11.12s, *Anuarul statistic al României 2016*, Tabelul 11.12.

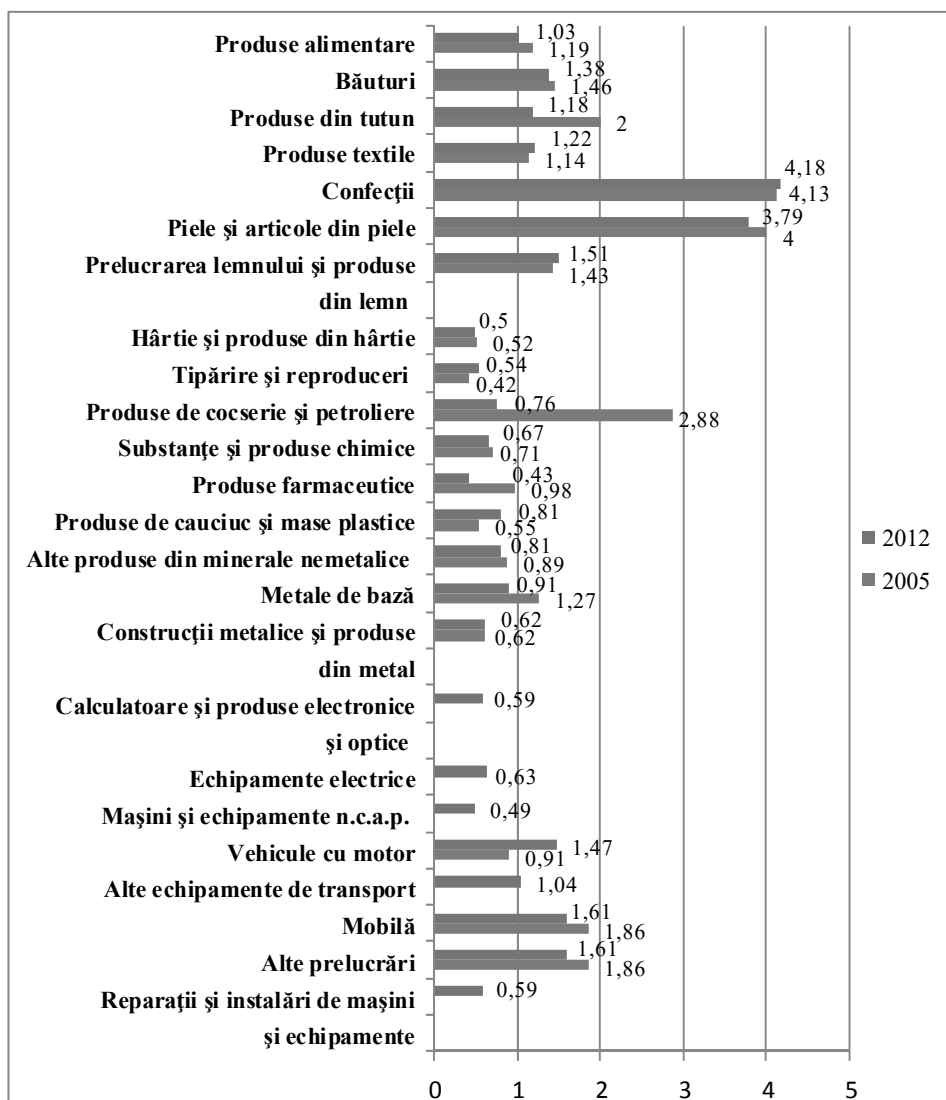
Scăderea ponderii industriei prelucrătoare în VAB totală este o altă reflectare a procesului de dezindustrializare a economiei după 1990. Cu o ușoară redresare în anii 2005 și 2010, scăderea cu 2,8 p.p. a acestei ponderi între 1995 și 2014 este consecința restrângerii industriei prelucrătoare, a insuficienței modernizării a activităților industriale, a extinderii sistemului lohn în multe activități, a reducerii ponderii unor activități prelucrătoare cu potențial sporit de producere a VAB, și anume cele de nivel tehnologic înalt și mediu-înalt.

Analiza specializării sectoriale a industriei prelucrătoare românești evidențiază că aceasta și-a menținut orientarea precumpănitor în direcțiile activităților cu aport modest de valoare adăugată. Calculul indicatorului specializării sectoriale S_s^{*1} al activităților industriei prelucrătoare românești comparativ cu cele corespunzătoare din Uniunea Europeană demonstrează această orientare, pusă în evidență de cifrele din Figura 10.2.

Activitățile caracterizate prin aport redus de valoare adăugată brută sunt, în majoritate, cele în care industria prelucrătoare românească a înregistrat în anii respectivi valorile cele mai ridicate ale indicatorului specializării sectoriale în raport cu Uniunea Europeană – confecții, piele și articole din piele, mobilă, alte prelucrări, textile, prelucrarea lemnului și produse din lemn –, la acestea adăugându-se produse de cocserie și petroliere. Subramurile menționate și-au redus în general, în anul 2012 comparativ cu anul 2005, valoarea indicatorului specializării, precum și ponderea în valoarea totală a producției industriale, ceea ce denotă că menținerea valorii acestui indicator la un nivel încă ridicat se explică prin despecializarea mai accentuată în privința sectoarelor respective a țărilor membre ale Uniunii Europene. Subramurile produse de cocserie și petroliere și metale de bază au înregistrat scăderi ale nivelului indicatorului, trecând de la specializarea deosebită la despecializare, ca urmare a închiderii a numeroase capacități de producție. Cât privește subramurile caracterizate prin nivel tehnologic înalt și mediu-înalt, cifrele relevă nivelurile reduse ale indicatorului, deci lipsa de specializare în privința lor.

Forța de muncă angajată în industrie, în ansamblu, și în industria prelucrătoare, mai ales, este considerat aspectul cel mai relevant al dezindustrializării României. Ponderea industriei prelucrătoare în totalul populației ocupate a scăzut din 1990 până în 2013 de la 37% (împreună cu industria extractivă) la 18,5%, iar cea a numărului mediu de salariați din aceeași industrie în numărul mediu de salariați din economie de la 42,3% la 24,1% în 2014. Scăderile ponderii industriei prelucrătoare și a activităților ei componente în nivelul acestor indicatori au avut drept cauze restrângerea puternică a activității industriale, dar și creșterea productivității în majoritatea activităților, ca urmare a re tehnologizărilor efectuate. La acestea se adaugă și faptul că sistemul de învățământ nu a asigurat integral baza de recrutare a lucrătorilor, specialiști și muncitori, necesari activităților industriale, înregistrându-se reduceri abrupte, unele până la zero, ale numărului absolvenților din învățământul preuniversitar care pregătește lucrători în unele domenii tehnice corespunzătoare activităților industriei prelucrătoare.

¹ Se calculează cu relația $S_{t,s} = VA_{t,s} \cdot \sum_s VA_{t,s} / VA_{EU,s} \cdot \sum_s VA_{EU,s}$, în care: $S_{t,s}$ reprezintă indicatorul specializării sectoriale industriale; t – țara de referință; s – sectorul industrial analizat; EU – entitatea de comparație, respectiv Uniunea Europeană. Este un indicator folosit de Direcția Generală Întreprinderi și Industrie a Comisiei Europene în: European Commission (2009), p. 59.

Notă: Valoarea 1 a indicatorului semnifică existența acelorași ponderi ale sectorului analizat în țara respectivă și în entitatea de referință; valorile supraunitare înseamnă specializarea accentuată a țării în sectorul respectiv, iar cele subunitare – lipsa de specializare.

Sursa: Calcule pe baza datelor EUROSTAT, *Industry by employment size class* (NACE rev. 2, B-E) [sbs_sc_ind_r2].

Figura 10.2. Valorile indicatorului specializării activităților industriale ale României în raport cu Uniunea Europeană, 2005 și 2012.

Reducerile numărului de lucrători și de specialiști pe diverse grupe de specializare au restrâns semnificativ posibilitățile de înnoire generațională a corpului tehnic necesar menținerii viabilității activităților industriale corespunzătoare, unele cu perspective largi de dezvoltare viitoare; în plus, necorelările din structura absolvenților pe niveluri de pregătire au afectat negativ structura pe trepte de calificare a forței de muncă angajate în industria prelucrătoare. Totodată, posibilitățile de împrăștiere a corpului tehnic au mai fost afectate și de exodul de forță de muncă calificată, îndeosebi cadre cu pregătire superioară, spre exterior.

Consumul de energie al industriei s-a redus ca urmare a închiderii unor mari capacități de producție din activitățile prelucrătoare: prelucrarea țițeiului, petrochimie, metalurgie, fabricarea cimentului, recunoscute pentru energointensivitatea lor ridicată. Consumul final energetic în 2015 a reprezentat, comparativ cu 1990, valori mult reduse în activitățile energointensive: chimie și fibre sintetice și artificiale – 36,6%; alte produse din minerale nemetalice – 67,8%; metalurgie – 55,7%; construcții metalice, mașini și echipamente – 30,3%.

Un avantaj al economiei și industriei românești decurge din nivelul relativ scăzut al dependenței energetice de importuri pentru acoperirea nevoilor proprii de energie. În 2011, gradul de dependență energetică al României a fost de 21,6%, pentru ca în 2015 să ajungă la 17,1%².

Competitivitatea industriei prelucrătoare a determinat în proporție majoritară pe cea a economiei, prin ponderea cea mai mare pe care a avut-o în exporturile și importurile țării. Productivitatea muncii, indicatorul cel mai relevant pentru competitivitate, a înregistrat schimbări frecvente de ritm ale evoluției sale, determinate de investițiile efectuate în fiecare activitate, de cererea de pe piață, de organizarea producției și a muncii, de disponibilitatea resurselor necesare. Nivelul productivității muncii din industria prelucrătoare din România era, între țările membre ale Uniunii Europene, superior doar Bulgariei, fiind în 2014 mai mic de 5,91 ori față de Austria, de 6,50 ori față de Germania și Olanda, de 2,04 ori față de Republica Cehă, de 1,78 ori față de Polonia, de 1,83 ori față de Slovacia și de 2,19 ori față de Ungaria. Raportul între media productivității aparente a țărilor occidentale și cea a României a fost de circa 5,3:1, iar în comparație cu media țărilor foste comuniste, de aproximativ 1,8:1³.

Într-o conexiune relativ strânsă cu dezideratul lărgirii sferei exportului industriei prelucrătoare și pornind de la dimensiunea teritorială și demografică medie a României, apare de un real interes pentru dezvoltarea viitoare a economiei naționale problematica așa-numitei „strategii de specializare inteligentă”. Aceasta se referă în principal, potrivit definiției Comisiei pentru dezvoltare regională a Parlamentului European, la strategiile naționale sau regionale în domeniul inovării care stabilesc priorități, în scopul de a crea un avantaj competitiv, prin dezvoltarea

² EUROSTAT, *Data base. Energy dependence (%)*, Code: tsdcc310.

³ EUROSTAT, *Data base. Apparent labour productivity by NACE Rev. 2, Manufacturing* Code: tin00152.

punctelor tari proprii cercetării și inovării și prin corelarea acestora cu nevoile întreprinderilor. Fără a dori să diminuăm cu nimic importanța acestor strategii, mai ales din punctul de vedere al amplificării coeziunii la nivelul UE și, respectiv, al fondurilor alocate, considerăm că, din perspectiva creșterii și dezvoltării economiei românești pe termen mediu și lung, strategia de specializare a industriei prelucrătoare ar fi benefic să se bazeze pe valorificarea coerentă, concertată și concomitentă a avantajelor comparative și competitive, în scopul realizării unui profil de specializare propriu condițiilor din economia României, sustenabil și, în egală măsură, adaptat atât cerințelor pieței interne, cât și celor internaționale. De un real ajutor în acest sens ar putea să fie promovarea efectivă, inclusiv cu ajutorul fondurilor puse la dispoziție de UE, în cadrul strategiei de specializare menționate anterior, a rețelelor de excelență realizabile în activitățile competitive sau potențial competitive pe plan internațional.

Pentru viitorul industriei din țara noastră este interesantă și constatarea, cu largă aplicabilitate în domeniul gamei sortimentale a produselor industriale autohtone, că pentru industriile în regres pe plan mondial (construcțiile navale, construcțiile metalice și produsele din metal, unele categorii de mijloace de transport, între care motocicletele și materialul rulant etc.) pot exista oportunități de afaceri, utilizând o politică comercială adecvată, care să valorifice în mod corespunzător micropiețele și nișele existente pe anumite zone și țări.

Prin prisma resurselor disponibile și a tendințelor manifestate la nivelul cererii de bunuri industriale, apreciem ca realistă, din punctul de vedere al potențialului industriei prelucrătoare românești, o variantă de scenariu care propune pentru perioada 2016–2025 un ritm mediu anual de dezvoltare a producției industriei prelucrătoare de circa 4–6%. Industria prelucrătoare românească, deși are de depășit numeroase greutăți, în special de ordin financiar și tehnologic, dar și sub aspectul desfacerii produselor, face parte dintr-o economie deschisă, fluxurile comerciale intraindustriale situându-se la nivelul majorității țărilor din UE. Decalajul de competitivitate al industriei naționale în raport cu industriile din UE este considerabil, dar posibil de eliminat în anumite subramuri cu avantaje competitive reale.

BIBLIOGRAFIE

1. Angelescu Ion N. (1919), *Politica economică a României Mari*, Analele economice și statistice, anul II, nr. 9–10, București.
2. Arcadian Nicolae (1935), *Industrializarea României. Studiu evolutiv-istoric, economic și juridic*, Editura Imprimeria Națională, București.
3. Arcadian Nicolae (1939), *Industrializarea României*, în *Enciclopedia României*, vol. III, *Economia Națională, Cadre și producție, Producția*, cap. IX, *Industria de transformare*, Editura Imprimeria Națională, București, p. 801–824.
4. Arcadian Nicolae (1939), *Politica industrială*, în *Enciclopedia României*, vol. III, *Economia Națională, Cadre și producție, Cadrele*, cap. IV, *Politica*, Editura Imprimeria Națională, București, p. 184–198.

5. Asociația pentru Studii și Prognoze Economice și Sociale (2007), *Avantaje competitive ale industriei prelucrătoare din România în Uniunea Europeană*, București.
6. Axenciuc Victor (1992), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. I, *Industria*, Editura Academiei, București.
7. Axenciuc Victor (1999), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă și contemporană*, Partea I, *Epoca modernă*, Editura Fundației România de Măine, București.
8. Axenciuc Victor (2000), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. III, *Monedă-credit-comerț-finanțe publice*, Editura Academiei, București.
9. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României 1862–2000*, vol. I, *Produsul intern brut 1862–1947. Sinteza seriilor de timp, a indicatorilor globali, pe secțiuni temporale*, Editura Economică, București.
10. Axenciuc Victor, Bozga Vasile (1997), *Consolidarea și dezvoltarea economiei românești (1919–1939)*, în *Istoria economică a României de la începuturi până la cel de-al Doilea Război Mondial*, Constantinescu Nicolae N. (coord.), Editura Economică, București, p. 387–454.
11. Badea Marin (2003), *Istoria economiei naționale românești*, Casa de Editură și Librăriile Nicolae Bălcescu, București.
12. Banca Națională a României și Institutul Național de Statistică, *Investițiile străine directe în România*, edițiile anuale.
13. Bozga Vasile et al. (1996), *Istoria economiei naționale, note de curs universitar*, Academia de Studii Economice, București.
14. Chivu Luminița, Ciutacu Constantin, Georgescu George (2016), *Descompunerea și recompunerea structurilor industriale din România. Repere de strategie*, Centrul de Informare și Documentare Economică, București.
15. Constantinescu Nicolae N. (1967), *Industrializarea României*, Editura Meridiane, București.
16. Dăianu Daniel (1999), *Transformarea ca proces real: de la comandă la piață*, Editura IRLI, București.
17. Dăianu Daniel (2000), *Încotro se îndreaptă țările comuniste? Curente economice în pragul secolului*, Editura Polirom, Iași.
18. European Commission (2009), *Enterprise and Industry, EU industrial structure 2009. Performance and Competitiveness*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
19. European Commission (2011), *Innovation Union Scoreboard 2011*, Brussels.
20. European Commission (2012), *European Competitiveness Report*, annual issues.
21. European Commission (2013), *Competing in Global Value Chain. EU Industrial Structure Report 2013*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, p. 19.
22. European Commission (2016), *Internal Market, Entrepreneurship and SMEs, European Innovation Scoreboard 2016*, Publications Office, p. 12.
23. EUROSTAT, *Data base. Apparent labour productivity by NACE Rev. 2, Manufacturing Code: tin00152*.
24. EUROSTAT, *Data base. Energy dependence (%)*, Code: tsdcc310.
25. EUROSTAT, *Industry by employment size class* (NACE rev. 2, B-E) [sbs_sc_ind_r2].
26. Georgescu-Roegen Nicholas (1997), *Opere complete*, vol. II, *Economia României. Economie națională*, Colecția Biblioteca Băncii Naționale, Editura Expert, București.
27. Iacob Gheorghe (2012), *Modernizarea României (1859–1939). Legislație și strategie economică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
28. Iancu Aurel (2000), *Politică și economie. Repere ale unui sistem economic performant*, coediție Editura IRLI și Editura Expert, București.
29. Iancu Aurel (2008) (coord.), *Economic convergence*, Romanian Academy, National Institute for Economic Research, The Publishing House of the Romanian Academy and C.H. Beck, Bucharest.
30. Institutul Central de Statistică (1940), *Anuarul statistic al României 1939 și 1940*, București.
31. Institutul Național de Statistică (2011), *Anuarul statistic al României 2011*, variantă pdf, disponibilă la: www.insse.ro, București.
32. Institutul Național de Statistică (2016), *Anuarul statistic al României 2015*, București.

33. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă în etapa sa explozivă*, Editura Expert, București.
34. Irimiea Mihai (2005), *Istoria economiei naționale*, Editura Universității din Ploiești.
35. Kornai János (1980), *Economics of shortage*, North-Holland Publishing Co., Amsterdam.
36. Madgearu Virgil (1940), *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Editura Independența Economică, București.
37. Marcu Nicolae (1979), *Istoria economică*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
38. Mereuță Cezar et al. (2000), *Industria prelucrătoare românească. Diagnostic structural. Opțiuni de politici industriale*, Editura Fundației PRO, București.
39. Mureșan Maria (2013), *Schișa economiei românești în perioada interbelică*, în *Elita universitară din Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale (1913–1940)*, Mureșan Maria, Olaru Corneliu, Oprițescu Mihail (coord.), Editura ASE, București, p. 9–28.
40. Mureșan Maria, Mureșan Dumitru (2003), *Istoria economiei*, ediția a doua, Editura Economică, București.
41. Murgescu Bogdan (2010), *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500–2010)*, Colecția Historia, Editura Polirom, Iași.
42. Murgescu Costin (1964), *Ideea industrializării în gândirea economică din România*, Viața românească, an XVII, nr. 8.
43. Murgescu Costin (1987), *Mersul ideilor economice la români. Epoca modernă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
44. Neagu Florian, Dragu Florin, Costeiu Adrian (2016), *După 20 de ani: schimbări structurale în economia României în primele decenii postdecembriste*, Banca Națională a României, Caiete de studii, nr. 42, București.
45. OECD (1996), *Benchmark. Definition of Foreign Direct Investment*, Paris.
46. OECD (1997), *Revision of High-Technology Sector and Product Classification*, Paris.
47. Oprițescu Mihail (2005), *Istoria economiei*, Editura ASE, București.
48. Păun Nicolae (2009), *Viața economică a României 1918–1948*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
49. Popescu Claudia Rodica (2000), *Industria României în secolul XX. Analiză geografică*, Editura Oscar Print, București.
50. Scurtu Ioan, Buzatu Gheorghe (1999), *Istoria românilor în secolul XX*, Editura Paideia, București.
51. Văcărel Iulian (2011), *Starea economiei și finanțelor publice ale României în context european, în perioada 1990–2010*, Editura Academiei, București.
52. Vlad Radu-Dan (2011), *Gândirea economică românească despre industrializare, 1859–1990*, Editura Mica Valahie, București.
53. World Economic Forum (2016), *The Global Competitiveness Report 2016–2017. Insight Report. Full Data Edition*, Geneva.
54. Zaman Gheorghe, Vasile Valentina (2012), *Avantaje comparative și competitive ale exporturilor României*, Institutul de Economie Națională, București, martie.

11. SISTEMUL ENERGIEI ELECTRICE*

MARINA BĂDILEANU, FILIP CÂRLEA

11.1. ÎNCEPUTURILE PRODUCERII ȘI CONSUMULUI ENERGIEI ELECTRICE PE TERITORIILE ROMÂNEȘTI

Industria românească a energiei electrice s-a născut la București, în anul 1882, odată cu alimentarea cu curent continuu a Palatului Regal și, ulterior, prin extindere, a Palatului Cotroceni. Centrala de la atelierele CFR care furniza electricitate Gării de Nord, grupul energetic al Fabricii de Hârtie din Bușteni, centrala din Timișoara care i-a conferit localității bănațene statutul de prim oraș cu iluminat electric stradal extins din Europa (1884), toate acestea prefigurau viitorul sistem energetic. Lumina electrică a dat mai multă strălucire din anii 1884 și 1885 Castelului Peleş din Sinaia și Teatrului Național din București (al treilea teatru iluminat electric de pe continent), iar Spitalul Militar din capitală a devenit primul spital electrificat din Europa (Vaida, 2007). În anul 1888, apele râului Dâmbovița au pus în mișcare turbinele primei centrale hidroelectrice din țară – CHE Grozăvești; în 1896, la Craiova, se inaugura centrala termoelectrică și prima rețea de iluminat public din Oltenia (636 de lămpi concesionate firmei AEG Berlin până în anul 1937). Două uzine electrice – Câmpina (1905) și Sinaia (1906) – și Fabrica de acumulatori electrice Tudor din București se bucurau de înlesnirile *Legii pentru încurajarea industriei naționale din 13 februarie 1912*. Între altele, această lege prevedea folosirea gratuită a forței hidraulice din domeniul public (Arcadian, 1935). Până în 1919, la inițiativa administrațiilor locale, s-au realizat electrificări regionale pentru iluminatul stradal și casnic, folosindu-se linii de medie tensiune în fiecare oraș reședință de județ, iluminatul public fiind asigurat de uzine electrice comunale.

Întrucât înainte de Primul Război Mondial societățile anonime de electricitate, apă și gaz beneficiau de finanțare străină în proporție de 95,5% dintr-un capital total de 22.797.627 lei (francez – 50%, german – 30%, belgian – 12,5%, englez – 5%), dividendele acestor întreprinderi luau în cea mai mare parte calea străinătății (Emilian, 1919).

* Documentare și analiza informațiilor statistice: dr. Raluca Elisabeta Bozga, Daniela Nicoleta Băleanu, Luminița Izabell Georgescu.

Extinderea activităților de producere și distribuție a energiei electrice a fost condiționată pozitiv de formarea unui corp de specialiști cu studii superioare tehnice în domeniu. Școala de electricitate industrială înființată de Dragomir Hurmuzescu¹ la solicitarea Universității din Iași (31 octombrie 1908), cu aprobarea Ministerului Instrucțiunii Publice (2 noiembrie 1909), și inaugurată la 1 noiembrie 1910 (ulterior Institutul de Inginerie Electrică) a fost prima instituție de învățământ superior electrotehnic din România.

11.2. MODERNIZAREA INDUSTRIEI ENERGIEI ELECTRICE ÎN PERIOADA 1919–1947

EVOLUȚII ALE CADRULUI INSTITUȚIONAL AL PRODUCERII ȘI UTILIZĂRII ENERGIEI ELECTRICE

După 1918, Dimitrie Leonida² își prezenta pentru prima dată viziunea asupra unui sistem energetic bazat pe centrale de mare putere în nou înființata revistă *Energia*. În anul 1920, Asociația Generală a Inginerilor din România (AGIR) preia această idee și o dezvoltă, în următorii doi ani susținând debutul procesului de electrificare generală de la căile ferate (Cartianu³, 1996).

La al doilea Congres al Inginerilor din România (Timișoara, 1922) sunt identificate principiile fundamentale ale „programului unei politici a izvoarelor de energie”: satisfacerea tuturor necesităților de energie ale vieții economice a țării; folosirea în cele mai bune condiții a izvoarelor de energie pentru a se trage maximum de folos pentru economia națională; economisirea surselor de energie epuizabile pentru a forma rezerva economică a viitorului (Bușilă, 1931).

¹ **Dragomir Hurmuzescu** (1865–1954): fizician și inventator român, profesor la Universitatea din Iași și Universitatea din București, membru corespondent al Academiei Române, fondatorul învățământului electrotehnic din România și colaborator al soților Marie și Pierre Curie; contribuții în domeniile electricității și fizicii razelor X; a inventat dielectrina și a construit electroscopul care-i poartă numele (1894); revenit în țară (1896) după susținerea tezei de doctorat la Sorbona, a pus bazele primului laborator de electricitate din țară, transformat apoi în Școala de Electricitate de pe lângă Universitatea din Iași, prima școală de fizică experimentală; profesor de „gravitate, căldură și electricitate” la Universitatea din Iași (Dicționar, 1982).

² **Dimitrie Leonida** (1883–1965): „pionier al electrificării” și „fondator al școlii energetice românești”, organizează în anul 1908 prima școală de ucenici electricieni din țară; se ocupă de introducerea iluminatului electric în București; este fondatorul Muzeului Tehnic din București, pe care, în 1950, îl încredințează statului, odată cu cele 100.000 de volume din biblioteca personală; în anul 1921, înființează revista *Energia* (Dicționar, 1982).

³ **Paul Cartianu** (1905–2001): coordonează elaborarea *Manualului inginerului electrician* (opt volume, 1953–1959); îi este acordat premiul „Dimitrie Leonida” pentru lucrări de istoria tehnicii (Dicționar, 1982).

În generarea premiselor pentru extinderea sistemului energetic, un rol important a revenit reprezentanților învățământului superior tehnic. Astfel, Nicolae Vasilescu-Karpen⁴ a contribuit la perfectarea cadrului legislativ care a stat la baza transformării Școlilor de Poduri și Șosele în trei școli politehnice: Politehnica din București (1920), Politehnica din Timișoara (1920) și Politehnica din Iași (1938), unde disciplinele legate de energetică au fost inițiate și dezvoltate de profesori universitari eminenți, precum Martin Bercovici⁵ sau Platus Andronescu⁶. Din perspectiva dezvoltării energetice, perioada interbelică poate fi împărțită în două etape distincte: a) etapa în care s-au manifestat efectele *Legii energiei din anul 1924*, care reflecta doctrina liberală „prin noi înșine”, restrângând dreptul de „concesiune numai la cetățenii români și la societățile anonime române” și îngăduind astfel pătrunderea capitalului străin pe piața energetică românească (Gusti, 1938); b) etapa influențată de *Legea asupra energiei din anul 1930*, reflexie a politicii „porților deschise”, care a ridicat restricția privind naționalitatea română a concesiionarilor, legea nefăcând deosebire între capitalul străin și cel autohton (Iovanelli, 1975).

După apariția Legii energiei din anul 1924 (Monitorul oficial, nr. 143 din 4 iulie 1924), *Comisia pentru studiul electrificării țării și coordonării exploatarei combustibilului* (înființată în anul 1922 la *Ministerul Lucrărilor Publice* și aflată sub președinția profesorului Ludovic Mrazec, directorul Institutului Geologic din România, transferată în anul 1923 la *Ministerul Industriei și Comerțului*) a trecut la „alcătuirea programului general al țării pentru producerea și distribuirea energiei electrice” (Rucăreanu, 2004). Materialul documentar întocmit (1925) a fost pus la dispoziția experților străini chemați să colaboreze la „fixarea principiilor unei politici raționale de adoptat pentru punerea în valoare și folosirea izvoarelor de energie ale României”. Rapoartele Comisiei de electrificare sunt publicate în lucrarea *L'électrification de la Roumanie* (Comisia de Electrificare, 1931). Pentru aplicarea legii s-au creat *Consiliul superior al energiei* și *Serviciul energiei* la Ministerul Industriei și Comerțului.

⁴ **Nicolae Vasilescu-Karpen** (1870–1964): realizează proiectele de electrificare a orașelor Câmpina (1908) și Constanța (1928) și brevetează în 1922 pila termoelectrică cu temperatură uniformă, cunoscută sub numele de „pila K”; „difuziunea Karpen” devine termen științific acceptat pe plan mondial (Dicționar, 1982).

⁵ **Martin Bercovici** (1902–1971): fondator, în cadrul Institutului Politehnic București, al școlii românești de rețele și sisteme electrice; este unul dintre pionierii planurilor de electrificare din România: elaborează studii privind alimentarea cu energie a consumatorilor din București (1930–1940) și dezvoltarea sectorului energetic național; ia parte la tratativele pentru interconectarea sistemelor energetice ale țărilor europene socialiste și pentru amenajarea completă a Dunării; între anii 1957 și 1970 este președinte al părții române a Comisiei mixte româno-iugoslave pentru amenajarea nodului hidroenergetic de la Porțile de Fier (Dicționar, 1982).

⁶ **Platus Andronescu** (1893–1975): pune bazele școlii de electrotehnică teoretică și aplicată; dezvoltă Catedra de electrotehnică și electricitate la Școala Politehnică din Timișoara; se implică în dezvoltarea industriei electrotehnice românești; face parte din comisia de electrificare a CFR pentru linia Câmpina–Brașov (Dicționar, 1982).

De o importanță aparte este înființarea în anul 1926, la inițiativa și sub conducerea profesorilor Constantin Bușilă și Constantin Budeanu, a Institutului Național Român pentru Studiul Amenajării și Folosirii Izvoarelor de Energie (institut privat, denumit ulterior *Institutul Român de Energie* – IRE); institutul dispare odată cu instaurarea regimului comunist.

În contextul promovării politicii protecționiste pentru aplicarea doctrinei „prin noi înșine”, la inițiativa lui Vintilă Brătianu, s-a încercat naționalizarea întreprinderilor producătoare de energie, astfel ca „acestea să aparțină românilor”. În acest scop, a fost creată Societatea Electrică și au fost naționalizate Societatea Petroșani și Uzina Primăriei Capitalei.

În data de 16 martie 1929, Parlamentul aprobă *Legea pentru organizarea și administrarea pe baze comerciale a întreprinderilor și avuțiilor publice*, inițiată de Virgil Madgearu. Pe baza acestei legi s-au constituit regii autonome în domeniile energiei electrice, transportului feroviar, telecomunicațiilor, petrolului, gazului metan. Astfel, în anul 1934, cele 172 de întreprinderi comunale existente erau grupate în șase regii autonome, șapte regii publice comunale, 12 regii mixte, 87 de concesiuni sau arendări, 60 de societăți administrative necomerciale.

Deși importanța Legii energiei din anul 1924 pare incontestabilă, rezultatele sub așteptări ale aplicării acesteia au condus la apariția unui nou pachet legislativ în anul 1930, care cuprindea legile energiei, minelor și administrării avuțiilor naționale.

Legea asupra energiei din anul 1930 (Monitorul oficial, nr. 148 din 7 iulie 1930) avea ca scop reglementarea utilizării „raționale și economice a generatorilor de energie de care dispunea România”. Legea prevedea „posibilitatea acordării unor concesiuni de drepturi exclusive de producere și vânzare de energie comunelor, județelor și asociațiilor de județe, în regiunile unde un anumit izvor de energie ar fi indicat să le alimenteze”, dar „asemenea concesiuni exclusive puteau fi acordate pentru satisfacerea nevoilor de energie ale serviciilor publice sau ale particularilor, pe durate de cel mult 60 de ani”. *Ministerul Economiei Naționale*, cu avizul Consiliului Superior al Energiei, putea „să acorde concesiuni de amenajare de forțe hidraulice și de rețele de transport de energie”, pe baza unui dosar care cuprindea, pe lângă „cererea de concesiune și alte anexe, anteproiecte ale lucrărilor ce vor fi executate”. Atracția investitorilor străini față de energetica românească dobândește noi valențe: „societățile Electrică, Lignitul și Ialomița create de compania Hydrofina aveau capital belgian, francez și elvețian”, iar „Societatea Comunală de Întreprinderi Electrice din Constanța – capital francez, Compania Italo-Belge preluată de Compania de Electricitate din Brașov, Societatea de Electricitate din Banat – capital german etc.” (Iovanelli, 1975). De asemenea, la începutul anilor 1930, în contextul crizei economice mondiale, investițiile din sectorul energetic au fost direcționate cu precădere spre utilitățile publice electrice, acestea fiind realizate de „întreprinderi mari și sănătoase, aparținând unor state puternice, ce au fost mai puțin afectate de criză” (Schröter, 2006). Dintre investițiile din domeniu făcute în România se menționează

cele aparținând societăților: Electrobél (Cie Générale d'Entreprises Électriques et Industrielles, Brussels), Hydrofina (Compagnie Financière d'Exploitations Hydro-Electriques, Anvers), Foreign Light (Foreign Light & Power, Montreal), WWI L'Énergie industrielle (EI), Licht und Kraft (Elektrische Licht und Kraftanlagen AG, Berlin 1897).

Numeroși autori consideră că rezultatele Legii asupra energiei din anul 1930 nu s-au ridicat la nivelul așteptărilor, electrificarea în țara noastră fiind lentă, atât din cauza nivelului scăzut al dezvoltării economice, cât și a consecințelor crizei economice mondiale din perioada 1929–1933 și a celui de-al Doilea Război Mondial (Dinculescu⁷, 1981; Iovanelli, 1975). Cu multe modificări, legea a fost aplicată până la naționalizarea din anul 1948.

Alți autori opinează că, în perioada interbelică, energetica românească intra într-o fază de avânt economic datorat creșterii cererii de energie, modernizării instalațiilor electrice și dezvoltării industriei.

Demnă de remarcat este crearea în anul 1931 a Asociației Naționale a Producătorilor și Distribuitorilor de Energie din România (APDE), la inițiativa Societății Naționale de Gaz și Electricitate din București (Cartianu, 1996).

EVOLUȚIA CAPACITĂȚII DE GENERARE A ENERGIEI ELECTRICE ȘI A GRADULUI DE ELECTRIFICARE

După Primul Război Mondial, procesul de electrificare continuă prin construcția de centrale electrice izolate, interconectate prin linii de 60 și 11 kV. Consiliul Superior al Energiei raporta pentru perioada 1925–1927 acordarea a 390 de concesiuni de instalații hidraulice cu o putere totală de cca 145 MW și 131 de grupuri termice însumând 90 MW. O mică parte din aceste lucrări sunt finalizate în perioada interbelică; alte capacități sunt construite după anul 1944 (Rucăreanu, 2004).

Ca urmare a ritmului crescător al producției industriale, a sporirii capacității instalate a termocentralelor, a abundenței resurselor și a ieftinirii acestora, între anii 1919–1947, producția de electricitate crește de 6,5 ori (Axenciuc, 1992); în perioada 1925–1938, cantitatea generată se triplează (de la 350 mii MWh în anul 1925, la 1.148 mii MWh în anul 1938) (Constantinescu, 1997).

În anul 1938, producția de energie de 72,4 kWh/locuitor situa România sub producția mondială de 150 kWh/locuitor și în urma unor țări europene, precum Olanda (271 kWh/locuitor) și Elveția (1000 kWh/locuitor) (Iovanelli, 1975).

⁷**Constantin Dinculescu** (1898–1990): pune bazele Laboratorului de Centrale Electrice, fiind considerat creatorul școlii românești de centrale electrice; conduce lucrările de proiectare și execuție ale CTE Doicești, CTE Ovidiu II, CTE Comănești, CTE Borzești, CTE Petroșani, CHE Bicaz, CHE Sadu V; contribuie la introducerea termoficării în România și la electrificarea țării după al Doilea Război Mondial; elaborează studii și proiecte pentru CHE Porțile de Fier; colaborează la planul general de electrificare a României (1945) și la cel de electrificare și folosire a apelor din RPR (1950–1960) (Dicționar, 1982).

La sfârșitul anului 1938, sistemul energetic românesc avea o putere instalată de 501 MW (CNS, 1991). Industria electricității dispunea în acel an de un număr mare de centrale (224) cu capacități reduse; numai 28 de uzine electrice dispuneau de o putere instalată mai mare de 1 MW (Iovanelli, 1975).

Dintre realizările mai importante ale perioadei interbelice, menționăm: termocentrala de la Florești, construită în anii 1922–1923 pentru alimentarea zonei petroliere prahovene; centrala hidroelectrică Dobroești (1928–1930), creată pentru a furniza energie electrică capitalei; instalarea la uzina electrică Filaret a unui grup electrogen Diesel MD-2 de 5000 CP, cel mai mare la acea vreme din Europa; construirea la uzina Grozăvești a primului turn de răcire hiperboloidal din beton armat; construirea în anii 1939 și 1940 a barajului hidrocentralei de la Valea Sadului.

Totalul forței hidraulice brute disponibile era estimat la 5,9 mii MW, corespunzător unei producții anuale posibile de energie de 36 mil. MWh. La acea vreme, instalațiile hidraulice din România generau anual 220 mil. kWh, ceea ce însemna 0,6% din energia hidrolică disponibilă. În anul 1938, puterea instalată a sectorului energetic era cu 43,2% mai mare decât cea a anului 1929, ritmul de creștere a capacităților hidroenergetice în perioada 1929–1938 depășindu-l pe al celor termoeenergetice. Cu toate acestea, la sfârșitul perioadei, din totalul puterii instalate, numai 7% era reprezentat de grupurile hidraulice (Madgearu, 1995).

Demnă de consemnat este punerea în funcțiune, în București, a primei rețele electrice de distribuție pe stâlpi din beton armat din țară (1930–1931). Lungimea rețelilor electrice sporește de la 1.710 km în 1934 la 2.366 km în 1938. Cele mai importante erau linia de 110 kV București-Dobroești (127 km) și cea de 55–60 kV (419,5 km), restul fiind linii locale cu tensiuni cuprinse între 5 și 55 kV. Prin urmare, energia nu putea fi transportată la distanțe mari, ceea ce nu permitea interconectarea centralelor într-un sistem unic sau racordarea unor regiuni la o rețea electrică, mai ales a celor rurale.

În anul 1934, 20% din populația României avea acces la electricitate, în anul 1938, ponderea crescând până la 24,6%, spre deosebire de populația din Franța și Elveția (98%), Germania (80%), Cehoslovacia și Ungaria (69%). Potrivit datelor statistice din anul 1930, în România existau 15.201 localități rurale cu o populație de 15.000.000 de locuitori; numărul celor conectate la rețeaua de electrificare a crescut de la 409 în anul 1934 la 565 în anul 1938 (211 – Transilvania, 108 – Muntenia, 48 – Crișana-Maramureș, 47 – Moldova, 43 – Banat și Oltenia, 27 – Basarabia, 26 – Bucovina, 15 – Dobrogea) (Iovanelli, 1975). Conform altor surse bibliografice, numărul total de comune rurale electrificate înainte de 15 iunie 1937 era de 311, numărul de locuitori ai acestor comune fiind de circa 1.000.000 de persoane, ceea ce înseamnă că în 1937 mai rămăneau de electrificat 14.890 de localități rurale cu o populație de 14.000.000 de locuitori (Petrescu, 1938).

Numărul scăzut al abonaților din mediul rural era determinat de nivelul redus de trai și de costurile mari ale racordării la rețeaua de electricitate și mai puțin de tariful energiei.

Pentru electrificarea rurală au fost alocate 142 mil. lei în anul 1937, iar în următorii doi ani, încă 27 mil. lei (Decretul nr. 2536 din iulie 1936 și Decretul-lege din iunie 1937). S-a întocmit un program prin care s-a stabilit subvenționarea de către stat a finalizării lucrărilor de electrificare începute și achitarea integrală a noilor lucrări din diferite regiuni ale țării. Pentru creșterea eficienței investițiilor, au fost alese sate din apropierea centralelor existente sau a centrelor industriale.

În anul 1941 erau electrificate 445 de sate cu o populație totală de 1.018.382 de locuitori (nu toți locuitorii erau racordați la rețeaua electrică) (Dinculescu, 1981).

Încă din anul 1937 era semnalată necesitatea „centralizării producerii energiei electrice care trebuie să țină seama de utilizarea rațională a generatorilor inepuizabili de energie, a combustibililor și deșeurilor din întreprinderi, a combustibililor de calitate inferioară, găsirea unor soluții pentru alimentarea cu energie electrică a regiunilor cu consumuri mai mici, precum și stabilirea acelorași tensiuni și frecvențe pentru rețelele de transport și distribuție”, pentru a face posibilă interconexiunea centralelor electrice. Totodată, se menționa conflictul apărut între uzinele comunale și uzinele proprii ale întreprinderilor care produceau energie electrică la prețuri diferite, se arăta nevoia de a acorda avantaje speciale și subvenții celor care investesc în acest domeniu și se atrăgea atenția asupra lipsei unei politici energetice unitare până la momentul 1937, deși dezvoltarea sistemului energetic al țării începuse din anul 1924 (Rărăncescu, 1937).

Ideea necesității adoptării unei politici energetice bazate pe realitățile timpului o regăsim și la Budeanu (1942), care face referire la legislația energetică, considerând necesară „revizuirea și completarea acesteia pe baze unitare așa încât să cuprindă toate principiile capabile a imprima în mod efectiv o reală politică energetică” și pledând pentru „aplicarea legislației energiei centralizate”. Acesta propunea înființarea unei instituții de stat care să urmărească buna aplicare a legilor și a politicii energetice a țării, după modelul altor țări cu experiență în organizarea acestui domeniu, dând exemplul Germaniei.

În ceea ce privește valorificarea resurselor energetice, recomanda adoptarea „principiilor directe”, urmând ca fiecare situație să fie tratată în mod particular. Pe primul plan în realizarea programului energetic se urmărea „stabilirea unei legături strânse între factorul energetic și cel industrial”, fiind menționată producerea de energie electrică în cadrul unor întreprinderi industriale, energia produsă fiind utilizată în principal în folos propriu (cazul Concordia Electrica). Budeanu era de părere că, pentru a stimula implicarea în domeniu a investitorilor autohtoni, statul trebuie să adopte o serie de reglementări de încurajare pentru aceștia. Alte puncte importante ale politicii energetice ar fi: problema „amenajărilor de forță motrică hidrolică”, electrificarea țării (un loc aparte acordându-se electrificării rurale), o politică tarifară **corectă** a energiei electrice, adaptată la realitățile economice.

11.3. DEZVOLTAREA ȘI FUNCȚIONAREA SISTEMULUI ENERGETIC ÎN ANII 1948–1989

MODIFICĂRI ALE CADRULUI LEGISLATIV

Începând cu naționalizarea mijloacelor de producție de la 11 iunie 1948⁸, s-a trecut la organizarea de mari întreprinderi de stat cu *caracter regional*, care au preluat toate centralele și rețelele publice concesionate unor întreprinderi particulare, precum și unele centrale și rețele de transport mai importante ale unor firme industriale. *Decretul pentru înființarea și organizarea Ministerului Energiei Electrice nr. 316 din 23 iulie 1949*, emis de Prezidiul Marii Adunări Naționale (Buletinul oficial, nr. 48 din 25 iulie 1949), avea ca scop „organizarea și îndrumarea activității de producție, transport și distribuție a energiei electrice pe întregul teritoriu al Republicii Populare Române și a producției de utilaj și materiale electrotehnice”. Actul legislativ stabilea printre atribuțiile noului minister: „conducerea construcțiilor noi, reconstrucția și dezvoltarea uzinelor electrice, a rețelilor de transport și distribuție și a uzinelor electrotehnice, în conformitate cu *Planul de stat*”; elaborarea planurilor anuale și de perspectivă de electrificare a țării; studiul „resurselor hidraulice ale țării” și întocmirea de „studii și proiecte” pentru problemele legate de amenajarea integrală a cursurilor de apă folosite pentru energia hidroelectrică; organizarea și exercitarea controlului financiar și de gestiune la toate întreprinderile, institutele și instituțiile tutelate de acesta.

Decretul pentru producerea, transportul și vânzarea energiei electrice nr. 76 din 23 martie 1950 (Buletinul oficial, nr. 31 din 31/03/1950) a înlocuit prevederile referitoare la energia electrică incluse în Legea asupra energiei din anul 1930, pe baza concepției noi, socialiste. Decretul prevedea că „dreptul de a produce, transporta, distribui și vinde energia electrică aparținea numai statului” și se exercita prin Ministerul Energiei Electrice. Ministerul stabilea principiile ce trebuiau avute în vedere: valorificarea în condiții optime a resurselor energetice și folosirea cu măsură a acestora; concentrarea producerii energiei în uzine de mare putere; „dezvoltarea rețelilor de transport și distribuție, precum și interconexiunea acestora în cadrul rețelei regionale” pentru satisfacerea cu energie electrică a nevoilor crescânde ale tuturor sectoarelor economiei; „coordonarea construcției uzinelor hidroelectrice cu toate celelalte probleme de amenajare integrală a cursurilor de apă”. Ministerul autoriza „producerea energiei electrice de către Sfaturile Populare în comunele care nu puteau fi alimentate de la rețelele electrice regionale”, precum și „producerea, transportul și distribuția energiei electrice de către întreprinderile de stat, energie folosită pentru nevoi proprii sau care nu puteau fi alimentate de la rețelele regionale sau locale”. Acele întreprinderi care „solicatau

⁸ Legea nr. 119 pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi, publicată în Monitorul oficial, nr. 133 bis din 11 iunie 1948.

autorizații pentru producerea și transportul de energie electrică pentru nevoi proprii” puteau fi obligate de „Ministerul Energiei Electrice, cu avizul Comisiunii de Stat a Planificării, să construiască instalațiile respective pentru o putere mai mare decât cea necesară nevoilor proprii, în cadrul problemei energetice locale”. Totodată, Ministerul Energiei Electrice, cu avizul Ministerului Construcțiilor, acorda un permis de studii „pentru amenajarea căderilor de apă în vederea producerii de energie electrică” valabil cel mult trei ani. În ceea ce privește rețelele de transport și distribuție, construirea, amplificarea și exploatarea acestora se realiza pe baza avizului Ministerului Energiei Electrice, eliberat în conformitate cu prevederile Planului de stat, cu excepția amplificării „rețelilor de distribuție locale administrate de Sfaturile Populare”, care se putea face fără avizul Ministerului.

Pentru realizarea Planului de stat de electrificare a întregii țări, s-au înființat institute de cercetare (*Institutul de Studii și Proiectări Energetice (ISPE)* pe 3 martie 1949, prin preluarea unui număr de salariați ai Companiei Generale de Gaz și Electricitate; *Institutul de Cercetări și Modernizări Energetice (ICEMENERG)* în anul 1974, prin unirea Întreprinderii de Raționalizări și Modernizări Energetice (IRME) cu Institutul de Cercetări Electroenergetice și pentru Termoficare ICENERG; *Institutul de Studii și Proiectări Hidroenergetice (ISPH)* în anul 1949; *Institutul de Cercetare și Proiectare Echipamente Termoenergetice (ICPET)* în anul 1966; *Institutul de Cercetări Electrotehnice (ICPE)* în 1950 etc.) și întreprinderi (*Energoconstrucția, Energomontaj, Energoreparații, Electroputere, Electroaparataj, Electrocablu, Electroprecizia, Electromagnetica, Uzina de Mașini Electrice Dinamo* etc.), care au executat de atunci lucrările de electrificare a României. Anul 1950 are o semnificație specială, prin crearea *Facultății de Energetică* la *Institutul Politehnic București*⁹, cu trei specializări: Termoenergetică, Electroenergetică și Hidroenergetică și, mai târziu (1967 și 1972), Centrale Nucleare-Electrice și Energetică industrială.

IMPLEMENTAREA PLANULUI DE ELECTRIFICARE ȘI CREAREA SISTEMULUI ENERGETIC NAȚIONAL

Începând din anul 1950, s-a trecut la extinderea instalațiilor existente și la construcția de instalații moderne de producție, transport și distribuție a energiei electrice, făcându-se și primii pași spre construirea unui sistem electroenergetic unic. Electrificarea și industrializarea țării erau unele dintre componentele principale ale politicii economice promovate de partidul unic de orientare marxist-leninistă. În

⁹ Gleb Drăgan (1920–2014): înființează în anul 1962, în cadrul Politehnicii din București, laboratorul de tehnica tensiunilor înalte (TTI), unul dintre cele mai performante laboratoare din sud-estul Europei; este autor și coautor al unor lucrări precum *Tratatul de tehnica tensiunilor înalte*; coordonează realizarea a peste 20 de *Dicționare explicative pentru științele exacte*, în calitate de președinte al Comisiei de Terminologie a Academiei Române (Dicționar, 1982).

anul 1950, „România dispunea de 603 centrale electrice cu o putere totală de 740 MW, din care 600 MW utilizați. Numai 28,7% din populație locuia în localități electrificate” (Constantinescu, 2000a).

Planul de electrificare și folosirea apelor din România din anul 1950 (după modelul sovietic al Planului de stat pentru electrificarea Rusiei, GOELRO, adoptat în anul 1920 pentru un interval de zece ani) avea în vedere construirea de centrale hidro și termoelectrice pentru creșterea puterii instalate la 2.600 MW în anul 1960, urmând ca energia electrică produsă să fie „sporită de la 2,1 mil. MWh în anul 1950 la 7 mil. MWh în 1960”. În plus, Planul mai prevedea „construirea de centrale hidroelectrice, dar și amenajarea integrală a cursurilor de apă pentru irigare, piscicultură, combaterea eroziunii solului, asanarea bălților, dezvoltarea căilor navigabile interioare sau construirea centralelor termoelectrice așezate la gura minelor și alimentate de cărbuni inferiori”. De asemenea, se fixau ca obiective „electrificarea industriilor, agriculturii și transporturilor, electrificarea satelor, construirea rețelelor de transport și distribuție a energiei”, „crearea de uzine și fabrici pentru producerea de echipamente pentru centrale, linii, stații de transformare și aparate de utilizare a energiei electrice” (Dinculescu, 1981).

În perioada 1950–1989, problemele legate de energie s-au abordat în cadrul economiei planificate – planul de electrificare de zece ani (1951–1960), planuri anuale sau cincinale. Planul de electrificare prevedea construirea a 24 de hidrocentrale și 13 termocentrale cu o putere totală de circa 2.000 MW. De asemenea, în această perioadă s-au instalat aproximativ 44.000 km de rețele electrice, indicele de conexiune a puterii instalate în centralele electrice crescând de la 12% în anul 1950 la 84% în anul 1960; puterea instalată în centrale crește la 1.779 MW în anul 1960.

După aprobarea Planului de electrificare, în anul 1955 a fost înființată instituția Dispecerului Energetic Național (DEN). În perioada 1950–1960 s-a creat și consolidat un sistem interconectat la nivel național (Tabelul 11.1), funcționând la tensiunea de 110 kV (prima curbă de sarcină a sistemului energetic național (SEN) a înregistrat un vârf de 325 MW și un minim la golul de noapte de 170 MW). În anii 1960 au fost instalate rețele cu funcționare la 220 kV, respectiv 400 kV sau chiar 750 kV.

Tabelul 11.1

Etape ale formării sistemului electroenergetic unic în perioada derulării Planului de electrificare și folosirea apelor din România (1950–1960)

Data	Capacitatea pusă în funcțiune
17.09.1954	Interconectarea sistemului energetic Ardeal cu sistemul Muntenia, prin punerea în funcțiune a LEA (linia electrificată aeriană) 110 kV Fântânele-Brașov (circuitul 1)
14.06.1956	Racordarea zonei Oltenia Nord la sistemul energetic național (SEN), prin punerea în funcțiune a LEA de 110 kV Paroșeni-Bărbățești și a LEA de 35 kV Bărbățești-Rovinari, cu stație electrică de 35 kV la Rovinari
20.12.1956	Racordarea zonei Banat la SEN, prin punerea în funcțiune a LEA de 110 kV Paroșeni-Oțelu Roșu-Reșița (prima LEA și stație de 110 kV din Banat)
27.12.1957	Racordarea zonei Iași la SEN, prin punerea în funcțiune a LEA de 110 kV Roman-Iași (prima LEA și prima stație de 110 kV din zona Iași)

Tabelul 11.1 (continuare)

31.12.1957	Racordarea zonei Galați la SEN, prin punerea în funcțiune a LEA de 110 kV Focșani-Galați (prima LEA 110 kV din zona Galați)
13.07.1959	Racordarea zonei Baia Mare la SEN, prin punerea în funcțiune a LEA de 110 kV Cluj-Baia Mare (prima LEA de 110 kV din zona Baia Mare)
24.01.1959	Realizarea primului paralel între SEN și sistemul energetic al Moldovei, prin punerea în funcțiune a LEA 110 kV Buzău-Focșani
1959	Racordarea la SEN a centralelor electrice din zona Craiova, prin punerea în funcțiune a LEA de 110 kV Bărbăești-Craiova și a stației de 110/35/6 kV Craiova
1.08.1960	Racordarea la SEN a zonei Suceava, prin punerea în funcțiune a LEA de 110 kV Stejaru-Suceava și Stejaru-Fălticeni (prima LEA de 110 kV din zona Suceava)
21.12.1960	Racordarea la SEN a zonei Dobrogea, prin punerea în funcțiune a LEA de 110 kV Chișcani (Brăila)-Gura Ialomiței-Medgidia
30.12.1960	Racordarea la SEN a zonei Oradea, prin trecerea la 110 kV a LEA Gura Barza-Vaşcău (prima LEA și prima stație de 110 kV din zona Oradea)

Sursa: Păslaru, 2007.

Perioada 1961–1989 este caracterizată de dezvoltarea accelerată a industriei și intensificarea electrificării României atât prin construcția unui număr mare de centrale electrice și a unui sistem extins de rețele electrice, cât și prin interconectarea sistemului energetic național cu sistemele energetice ale țărilor vecine.

Consumul specific mediu de combustibil realizat în centralele termoelectrice a scăzut de la 723 gcc/kWh în anul 1955 la 407 gcc/kWh în anul 1965, în principal datorită instalării de grupuri energetice cu puteri mai mari și cu randamente ridicate.

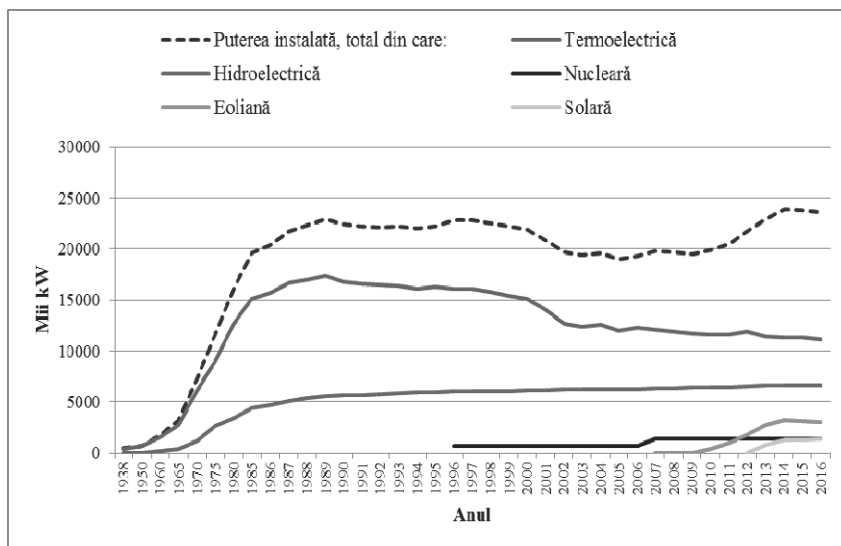
Realizarea centralelor termoelectrice și de termoficare în diferite etape, parte a programelor de electrificare, s-a făcut pe baza resurselor energetice proprii, cu echipamente din import și din țară. Echipamentele energetice principale au fost asigurate la început din URSS și Cehoslovacia, iar ulterior din Franța, Germania și România (IMGB, Vulcan, Electroputere, Automatica, Electrotehnica etc.).

În anul 1979 intrau în vigoare contractele dintre Romenergo și AECL (Atomic Energy of Canada Ltd) pentru preluarea licenței sistemului CANDU, proiectarea și procurarea echipamentelor specifice părții nucleare a Unității 1 de la Cernavodă, dar lucrările au avut întârzieri, astfel încât, în decembrie 1989, doar 45% din investiția pentru primul grup energetic al centralei nucleare era realizată.

Marile amenajări hidroenergetice din România au fost realizate cu intervenția directă și substanțială a statului. Au fost considerate „investiții” aferente centralelor hidroenergetice (și incluse în cheltuielile de amortizare) doar instalațiile energetice propriu-zise (turbine, generatoare, stații electrice). Cu siguranță, prețul energiei electrice produse la Porțile de Fier nu ținea seama de costurile implicate de: abandonarea vechiului oraș Orșova și construcția orașului Orșova Nouă, realizarea noilor șosele și a căilor ferate din zonă, abandonarea insulei Ada Kaleh și strămutarea populației de pe insulă în Turcia, costul terenurilor acoperite de lacurile de acumulare etc. Situația se prezintă similar și la alte centrale hidroenergetice. Acest lucru explică de ce după anul 1989, în absența unui sprijin

direct de la bugetul statului, construcția de noi astfel de centrale în România a fost foarte redusă, multe lucrări începute fiind abandonate (Bădileanu, 2013).

Eforturile de dezvoltare a sistemului energetic național s-au concretizat în creșterea de 30 de ori a capacității instalate în perioada 1950–1989 (de la 740 MW la 22.904 MW) (Figura 11.1, Tabelul 11.2).

Sursa: *Anuarul statistic al României*, Comisia Națională pentru Statistică, 1990 (perioada 1938–1989), 1991; www.insse.ro/statistici (1992–2016) (accesat la 05.09.2017).

Fig. 11.1. Puterea instalată a grupurilor electrogene la sfârșitul anului, pe categorii de centrale electrice (mii kW).

Tabelul 11.2

Repere ale dezvoltării Sistemului Energetic Național în perioada 1948–1989

Anul	Capacitatea pusă în funcțiune/Alte realizări
1949	Linia electrică aeriană (LEA) 60 kV Grozăvești-Giurgiu-Ruse; primul cablu subfluvial din țară, între Giurgiu și Ruse; primul grup (5 MW) la CET Reșița; LEA 110 kV Brașov-Azuga, prima linie proiectată și realizată cu personal din țară; prima interconexiune cu un sistem energetic al altei țări (Bulgaria)
1950	Primul grup la CDE Ovidiu I, cu o putere instalată de 2750 CP; LEA de 110 kV Câmpia Turzii-Cluj; se aprobă Planul de electrificare a țării
1951	Turbina pe gaze de la CDE Filaret (12 MW), cea mai mare din Europa la acea dată
1952	Primul grup (20 MW) la CTE Doicești; primul grup (12 MW) la CTE Ovidiu II, cu primul transformator românesc de 35/6 kV, 15 MVA, fabricat de Electroputere Craiova; LEA 110 kV, Doicești-Fundeni și stația 110/30 kV (2x20 MVA); LEA 110 kV Moroeni-Brașov și stația 110 kV nr. 1 Brașov, prima stație de 110 kV proiectată și executată cu personal din țară și prevăzută cu portaluri din beton; CHE Crainice-Reșița (8,7 MW) pe râul Bârzava
1953	Stația 110 kV Ploiești Nord, prin secționarea LEA 110 kV Doicești-Fundeni
1954	Primul grup la CTE Fântânele (Sângeorgiu de Pădure), primul grup de 25 MW din țară și cel mai mare la acea vreme

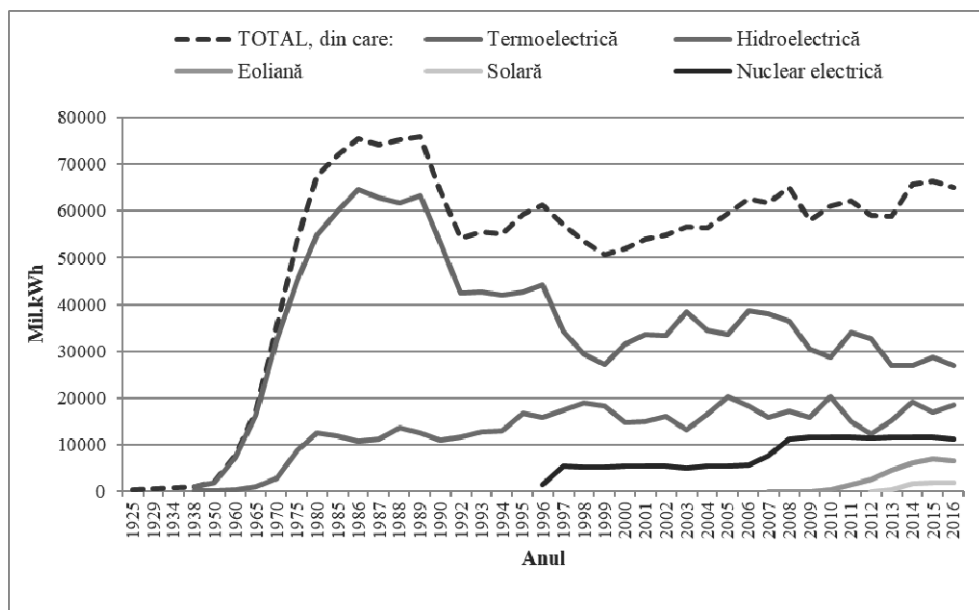
Tabelul 11.2 (continuare)

1955	Primul grup (7,7 MW) la CHE Sadu V; înființarea Dispecerului Energetic Național
1956	Primul grup la CTE Paroșeni, primul grup de 50 MW din țară și cel mai mare la acea vreme; primul grup (25 MW) la CET Borzești; LEA 110 kV Paroșeni-Bărbățești și LEA Bărbățești-Rovinari, cu stația 35 kV Rovinari; prima racordare la sistemul energetic național (SEN) a zonei Oltenia de Nord
1957	LEA 110 kV Roman-Stejaru (pentru alimentarea cu energie electrică a șantierului CHE Stejaru)
1959	Primul paralel între SEN și cel al Moldovei, prin punerea în funcțiune a LEA 110 kV Buzău-Focșani; prima punere sub tensiune în țară a unui cablu subteran (linie electrică subterană) de 110 kV între stația București-Centru și cabina Aurora
1960	Primul grup (27,5 MW) la CHE Bicăz-Stejaru, prima mare realizare hidroenergetică din România; pentru realizarea lacului de acumulare a fost necesară mutarea a 2.291 de gospodării, cu un număr de 18.760 de locuitori din 20 de sate
1961	Primul grup de 50 MW la CET Brazi
1963	Primul grup la CTE Luduș (Iernut), primul de 100 MW din țară (fabricație cehoslovacă), cel mai mare la acea dată; primul paralel al SEN cu sistemul energetic interconectat est-european (SEI); semnarea acordului dintre România și Iugoslavia cu privire la realizarea și exploatarea Sistemului Hidroenergetic și de Navigație Porțile de Fier (prin caracteristicile tehnice și economice, ocupă locul 3 în Europa)
1964	LEA 110 kV Timișoara-Kikinda și interconexiunea cu sistemul energetic al Iugoslaviei (fără a se funcționa însă în paralel); grupul de 150 MW de la CTE Paroșeni (de fabricație sovietică), cel mai mare grup din țară la acea dată; primul grup de 50 MW de la CET Grozăvești (extindere)
1965	Stația de 220 kV Ișalnița și stația de 220 kV Slatina
1966	Grupul de 100 MW la CET Fântânele (extindere), primul grup cu cazan cu pornire rapidă din țară (fabricație Siemens); primul grup de 200 MW de la CET Luduș (fabricație sovietică), primul de 200 MW din țară, cel mai mare la acea dată; primul grup de 36,5 MW la CET București Sud, cel mare grup cu turbină de gaze din țară
1967	LEA 220 kV Ișalnița-Boicinovți și interconexiunea cu sistemul energetic al Bulgariei; primul grup de 315 MW, de fabricație franceză (cazanele germane) la CET Ișalnița, cel mai mare din țară la acea dată
1970	Primul grup de 175 MW de la CHE Porțile de Fier
1971	Stația de 400 kV Porțile de Fier
1972	LEA Porțile de Fier-București Sud, prima linie de 400 kV internă a RSR; LEA 400 kV Porțile de Fier-Djerdap, de interconexiune cu sistemul energetic al Iugoslaviei
1976	Primul grup de 330 MW (TA 3) la CTE Rovinari (fabricație Franța), primul grup de 330 MW, cel mai mare din țară
1978	Grupul (unic pentru partea română) de 15 MW de la CHE Stânca-Costești (centrală construită în comun cu URSS pe Prut)
1980	Primul grup energetic (75 MW) la CHE Gâlgeac, pe râul Sebeș
1982	Primul grup energetic (35 MW) la CHE Turnu, pe râul Olt
1984	Primului grup de 330 MW la CTE Anina
1986	Primul grup de 170 MW la CHE Râul Mare-Retezat; punerea sub tensiunea de 750 kV a stației Isaccea (România devine a cincea țară din Europa cu instalații de transport și transformare a energiei electrice de 750 kV (după URSS, Ungaria, Suedia și Polonia) și a noua din lume

Sursa: Site-urile companiilor energetice românești.

DINAMICA ȘI MODIFICAREA STRUCTURII PRODUCȚIEI ȘI CONSUMULUI DE ENERGIE ELECTRICĂ

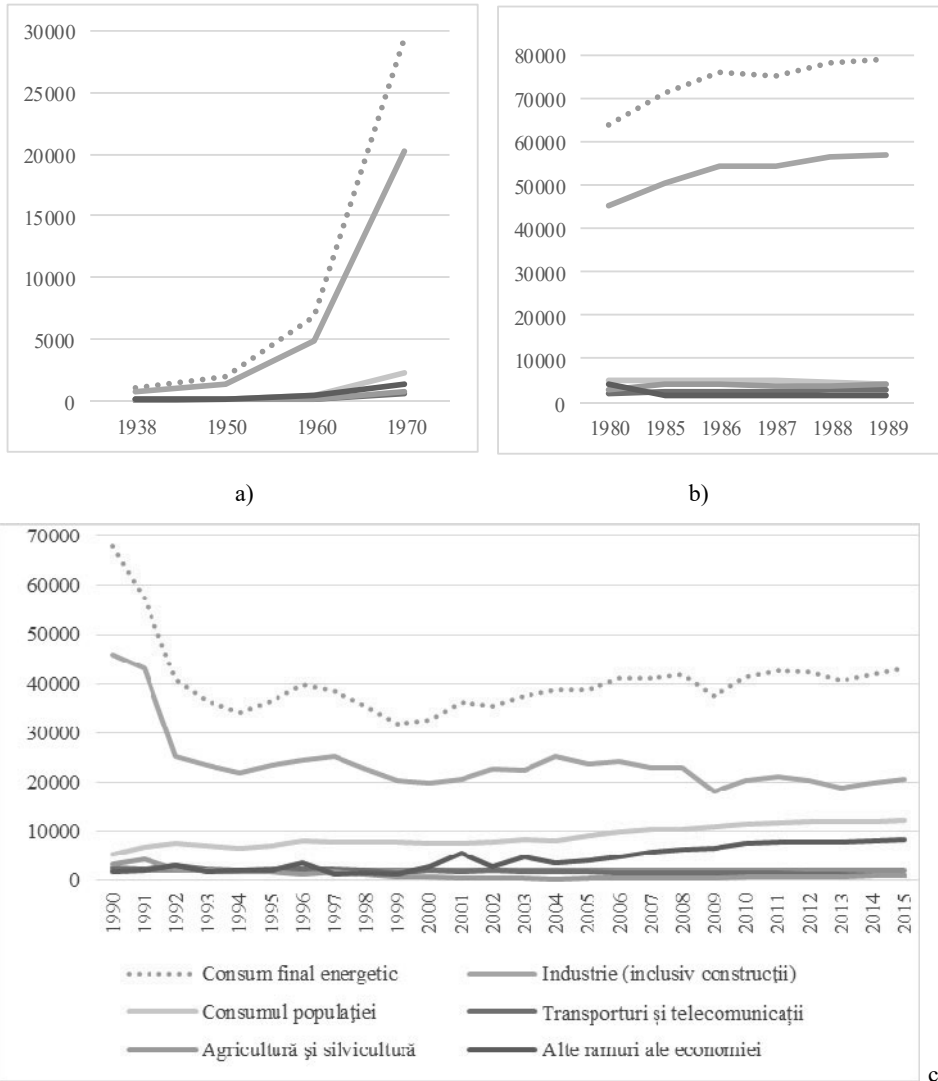
Ritmul de dezvoltare a industriei în perioada 1950–1989 a impus creșterea producției de energie electrică pe locuitor de la 130 în anul 1950 la 3.275 kWh în anul 1989 (Mureșan, 1990). În această perioadă, cantitatea de electricitate generată a sporit de 36 de ori (de la 2.113 mil. kWh la 75.851 mil. kWh), cea mai mare parte provenind din centrale termoelectrice (Figura 11.2).

Sursa: Madgearu, 1995, p. 84; *Anuarul statistic al României*, Comisia Națională pentru Statistică, 1990 (perioada 1938–1990), 1991; www.insse.ro/statistici (1992–2016) (accesat la 05.09.2017).

Fig. 11.2. Producția de energie electrică pe categorii de centrale electrice în perioada 1938–2016 (mil. kWh).

Dinamicile consumurilor de energie electrică le-au devansat pe cele ale produsului global din industrie, raportul dintre acestea fiind în anul 1989 față de anul 1950 de 1,175. Ritmurile medii anuale de creștere a consumurilor energetice din industrie au fost de 13,5% în perioada 1951–1960, 15,3% în perioada 1961–1970, ca apoi să scadă la 8,15% în anii 1971–1980 și la 2,7% în anii '80 (Constantinescu, 2000b). În perioada 1950–1989, consumul final energetic a sporit de peste 40 de ori (de la 1.888 mil. kWh la 79.027 mil. kWh), în special cel industrial (de la 1.363 mil. kWh la 57.085 mil. kWh) (Figurile 3 a,b).

Sursa: *Anuarul statistic al României*, Comisia Națională pentru Statistică, 1990 (perioada 1938–1990), 1991; www.insse.ro/statistici (1992–2015) (accesat la 05.09.2017).

Fig. 11.3. Evoluția consumului final energetic în perioada 1938–2015 (mil. kWh).

Creșterea producției de energie electrică a implicat atât un efort investițional major, cât și majorarea numărului de personal angajat în industria energiei electrice. Cu titlu de exemplu, se poate arăta că în perioada 1971–1975 s-au realizat investiții în domeniul energetic de peste 73 mld. lei, care reprezentau 25% din totalul investițiilor din industrie. În acest domeniu lucrau în anul 1975 peste 560.000 de salariați, ceea ce reprezenta circa 20% din totalul personalului din

industrie (Bari, 1977). Ca urmare a acestor evoluții, la sfârșitul anului 1970, peste 80% din totalul satelor erau racordate la sistemul electroenergetic național (Mihăileanu, Herescu și Cartianu, 1981).

Începând din anul 1982, pe fondul creșterii consumului de energie electrică, România începe importul de resurse energetice primare. În acest context, încă de la sfârșitul anilor 1970 au fost elaborate o serie de documente oficiale și adoptate măsuri al căror obiectiv principal era asigurarea independenței energetice a României până în anul 1990.

11.4. SISTEMUL ENERGETIC ÎN PERIOADA 1990–2018

Industria energetică românească se afla în anii 1990 în stadiul incipient al unor transformări cu efecte de antrenare în toate domeniile de activitate. Domeniul energiei electrice urma să se restructureze profund, obiectivele fiind creșterea eficienței, reducerea costurilor, atragerea de investiții private, adecvarea la resursele naționale disponibile, flexibilitatea. Se dorea ca structura nou creată să promoveze concurența în producerea și vânzarea energiei electrice.

NECESITATEA REFORMĂRII SISTEMULUI ENERGETIC

Un mare impediment în funcționarea sistemului energetic în cursul economiei de comandă era faptul că întreprinderile de stat nu erau deconectate de la rețeaua de alimentare cu energie electrică, din motive social-politice, în cazul neachitării facturilor pentru energia consumată. Acumularea de arierate a atins proporții însemnate în raport cu produsul intern brut și a frânat procesele investiționale necesare pentru re tehnologizarea unui număr important de unități energetice.

Astfel, la începutul anilor 1990, degrevarea bugetului de stat de datoriile imense care se acumulau din partea sistemului energetic în contul firmelor industriale rău-platnice constituia obiectivul care trebuia atins prin promovarea concurenței la nivelul producătorilor și furnizorilor de energie și prin stimularea investițiilor private.

Impulsul primar al transformărilor din industria energetică „reflecta lipsa de satisfacție privind performanțele formelor tradiționale de organizare și dorința de îmbunătățire a eficienței și reducerea drenajului fiscal din sectorul public” (Jamasab *et al.*, 2005). Se poate face o diferențiere între factorii motori ai procesului de reformă, între țările dezvoltate și cele în tranziție (Joskow și Rose, 1989; Joskow și Noll, 1981). Astfel, în primul caz, îmbunătățirea performanțelor economice și financiare ale unor sisteme viabile din punct de vedere tehnologic a

fost principalul motor al reformei. În cel de-al doilea caz, povara subvențiilor, calitatea slabă a serviciilor, colectarea insuficientă a facturilor, pierderile mari în rețele au constituit motivele principale ale declanșării procesului de reformă.

Intervenția agențiilor financiare internaționale a grăbit procesul în așa fel încât privatizarea a devansat alte măsuri imperativ necesare, precum stabilirea unor instituții de reglementare eficace sau reformarea mecanismului de stabilire a prețurilor energiei pentru sectorul rezidențial. Majoritatea țărilor nu au avut pur și simplu altă opțiune politică decât aceea de a urma o cale predeterminată în domeniul energetic. În general, aceasta a inclus liberalizarea energetică, reducerea bunăstării sociale și delegarea politicilor sociale către actori privați (Buzar, 2007). Aceste procese sunt sprijinite de un complex sinergic între puterile globale și guvernele centrale care au făcut eforturi în a converti neoliberalismul într-o cale inevitabilă pentru transformarea postsocialistă.

MODIFICĂRILE INSTITUȚIONALE ALE SISTEMULUI ENERGETIC ÎN CONTEXTUL TRANZIȚIEI LA ECONOMIA DE PIAȚĂ

După revoluția din decembrie 1989 se înființează *Regia Autonomă de Electricitate* (RENEL) (HG nr. 1199 din 12 noiembrie 1990) care prelua întreprinderile de producere, transport și distribuție a energiei electrice și responsabilitățile dezvoltării sistemului energetic național (SEN), ale importului și exportului de energie electrică. La începutul anilor 1990, RENEL, companie integrată pe verticală și orizontală, cu o capacitate instalată de 22.479 MW, se afla în proprietatea statului.

În anul 1996 intra în funcțiune prima unitate nucleară de la Cernavodă, urmată în anul 2007 de cea de-a doua unitate (cu 706 MW fiecare).

Crearea în anul 1996 a pieței interne a energiei electrice (cu obiective de creștere a eficienței producției și siguranței în alimentare a Uniunii Europene (UE), interconectarea sistemelor energetice și asigurarea egalității de șanse a consumatorilor) și integrarea țării noastre în UE la 1 ianuarie 2007 sunt principalii factori externi care au determinat transformările sistemului energetic din România.

Înființarea *Autorității Naționale de Reglementare în domeniul Energiei* (ANRE) în anul 1998 a marcat o etapă importantă a transformărilor ce vor avea loc în industria energetică românească. Tot în anul 1998, RENEL era divizată în trei entități: *Compania Națională de Electricitate* (CONEL) SA, *Nuclearelectrica* și *Regia Autonomă pentru Activități Nucleare* (RAAN) (HG nr. 365 din 2 iulie 1998). În același an se punea pentru prima dată problema „asigurării competiției în producerea și furnizarea energiei electrice și termice” (*OUG privind energia electrică și termică nr. 63 din 28 decembrie 1998*).

La momentul respectiv nu se reușise separarea activităților de producere, transport și distribuție a energiei electrice, cele trei activități rămânând în continuare în atribuțiile CONEL SA. Totuși, se arătau primele semne ale separării

pe verticală a companiei, prin obligativitatea efectuării bilanțurilor contabile în mod separat pentru cele trei activități. Statul era în continuare proprietar al companiei de electricitate, iar trecerea acesteia în proprietate privată depindea de strategia în domeniu a *Fondului Proprietății de Stat*.

Dezideratele separării pe verticală și orizontală a industriei energiei electrice din România erau urmărite în continuare prin desființarea CONEL și constituirea *Transelectrica*, *Termoelectrica*, *Hidroelectrica* și *Electrica*. Apare *Compania Națională de Transport al Energiei Electrice* – Transelectrica SA, în cadrul căreia se înființează filiala *Societatea Comercială Operatorul Pieței de Energie Electrică* SA (OPCOM SA), care are ca obiect principal de activitate „administrarea pieței de energie electrică, stabilirea ordinii de merit-vânzare pentru producători către furnizori...” (HG nr. 627 din 13 iulie 2000). În același an se puneau bazele pieței spot de energie (piața pentru ziua următoare – PZU).

În anul 2000 demara procesul de deschidere a pieței energiei electrice din România către concurență, prin stabilirea unui grad de deschidere a pieței de 10% din consumul final de energie electrică al anului 1998 (HG nr. 122 din 18 februarie 2000). În anul 2001, compania de distribuție Electrica era separată în opt entități distincte.

În noiembrie 2002, România semna la Atena „Memorandumul de înțelegere privind crearea până în 2005 a pieței regionale de electricitate în sud-estul Europei”, reprezentând un pas spre integrarea în piața de electricitate a Uniunii Europene. De altfel, la sfârșitul anului 2014 (pe 19 noiembrie), piețele spot din România, Ungaria, Cehia și Slovacia formau *Bursa regională de energie*, cu scopul de a beneficia de un preț unic al electricității tranzacționate pe aceste piețe.

Strategia de dezvoltare durabilă a sectorului energetic din România a apărut în contextul integrării României în UE, care „nu putea avea loc fără realizarea unei creșteri economice accelerate, cu ritmuri superioare mediei comunitare”, al „integrării industriei energetice în structurile europene” fără „remodelarea și restructurarea industriei energetice”, „accelerarea privatizării în sectorul energetic”, care „va conduce la apariția unor structuri cu capacitate concurențială sporită” (HG nr. 647 din 2001 privind elementele de strategie națională de dezvoltare energetică a României pe perioada 2001–2004).

În acest context, *Legea energiei nr. 318 din 2003* enunța principiile strategiei și politiciii energetice (asigurarea „securității în aprovizionarea cu combustibili, a importurilor și exporturilor cu aceștia și cu energie electrică, a mediului înconjurător”, dezvoltarea „surselor regenerabile și a cooperării energetice internaționale” etc.). Pentru prima dată, *Legea energiei* făcea distincție între activitățile de distribuție și furnizare. Totodată, legea împărțea consumatorii în două categorii: captivi – cei care din diferite considerente nu puteau alege furnizorul (majoritatea consumatorilor casnici) – și eligibili – care puteau să își aleagă furnizorul, având acces la rețeaua de transport sau distribuție. În completarea Legii energiei, anul 2003 aduce „Foaia de parcurs din domeniul

energetic din România” (HG nr. 890 din 29 iulie 2003, modificată ulterior prin HG nr. 519 din 30 mai 2007).

În ziua de 8 mai 2003, la Madrid, Adunarea Generală a Uniunii pentru Coordonarea Transportului Energiei Electrice (UCTE) a decis să atribuie CN Transelectrica SA „calitatea de membru UCTE cu drepturi depline și permisiunea de funcționare sincronă permanentă cu sistemul UCTE”.

Din anul 2005, „toți consumatorii de energie electrică, cu excepția consumatorilor casnici și a celor asimilați acestora, ...sunt declarați drept consumatori eligibili de energie electrică” (HG nr. 644 din 29 iunie 2005 privind majorarea gradului de deschidere a pieței de energie electrică). Anul 2005 a marcat și lansarea pieței spot voluntare cu decontare bilaterală, introducerea pieței centralizate a contractelor bilaterale și a pieței de certificate verzi.

INTEGRAREA ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ ȘI CREȘTEREA ROLULUI MECANISMELOR CONCURENȚIALE ÎN FUNCȚIONAREA SISTEMULUI ENERGETIC NAȚIONAL

Începând cu anul 2005, principalul obiectiv al reformei industriei energetice din România a devenit privatizarea distribuției. Scopul privatizării companiilor de distribuție era atragerea capitalului necesar pentru consolidarea acestora, creșterea competitivității și asigurarea unor tarife care să permită accesul populației la serviciile de furnizare a electricității.

Privatizarea Electrica Dobrogea și Electrica Banat s-a efectuat conform prevederilor Programului PSAL II convenit cu Banca Mondială și ale Foii de parcurs din domeniul energetic din România. Finalizarea (perfectarea) a avut loc la data de 28 aprilie 2005. Compania italiană ENEL a plătit 43,4 mil. euro pentru 51% din acțiunile Electrica Dobrogea (2,51 euro/acțiune) și 69 mil. euro pentru 51% din acțiunile Electrica Banat (2,92 euro/acțiune). *Privatizările Electrica Moldova și Electrica Oltenia* au fost finalizate pe 3, respectiv 4 octombrie 2005. Compania cehă ČEZ (companie multinațională de stat) a plătit 151 mil. euro pentru 51% din acțiunile Electrica Oltenia (4,139 euro/acțiune), iar firma germană E.ON Energie AG, 100 mil. euro pentru 51% din acțiunile Electrica Moldova (3,083 euro/acțiune). În 2006, anul premergător ultimei privatizări înfăptuite, ENEL deținea 35,6% din energia distribuită în România, E.ON 12,3%, CEZ 12,2%, iar firma românească Electrica, mai puțin de 40%. *Privatizarea Muntenia Sud* este aprobată în 2005. De această dată, prețul oferit de ENEL pentru preluarea pachetului de 67,5% din acțiunile Electrica Muntenia Sud a fost de 820,099 mil. euro, rezultând un preț pe acțiune de 41,28 euro. Anul integrării în UE (2007) a adus, pe lângă încheierea etapei de privatizare a celor cinci companii de distribuție, introducerea pieței centralizate a contractelor bilaterale parțial standardizate cu negociere continuă, dar și deschiderea integrală a pieței de energie electrică și gaze naturale prin care, teoretic, toți consumatorii pot să-și aleagă furnizorul de energie.

Integrarea României în UE a impus modificări și completări Legii energiei nr. 318 din 2003, abrogată prin adoptarea noii *Legi a energiei nr. 13 din 2007*. Sunt definite „obiectivele sectorului energiei electrice pe termen mediu și lung și modalitățile optime de realizare a acestora, în condițiile asigurării unei dezvoltări durabile a economiei naționale”.

Luna august a anului 2008 a marcat finalizarea procesului de separare a activităților de distribuție de cele de furnizare a energiei electrice, iar luna iulie a anului 2011, introducerea pieței intrazilnice de energie electrică.

Cele trei complexe energetice, Turceni, Rovinari și Craiova, s-au contopit în anul 2011, formând Complexul Energetic Oltenia, cu o capacitate instalată de 3.900 MW și aproximativ 18.800 de angajați. Astfel, din anul 2012, CE Oltenia a devenit cel mai mare producător de energie electrică din România, devansând Hidroelectrică.

În anul 2012, sub imperativul liberalizării pieței energiei electrice, ANRE stabilea calendarul de eliminare a tarifelor reglementate, în urma căruia procentul de achiziție din piața concurențială pentru consumatorii non-casnici fiind 100% din data de 1 ianuarie 2014, iar pentru cei casnici, din 31 decembrie 2017.

Legea energiei electrice și a gazelor naturale nr. 123 din 2012 (modificată ulterior prin *Legea nr. 203 din 2016*) adăuga la obiectivele legii anterioare: „îmbunătățirea competitivității pieței interne de energie electrică și participarea activă la formarea atât a pieței regionale, cât și a pieței interne de energie a Uniunii Europene și la dezvoltarea schimburilor transfrontaliere” și „asigurarea protecției mediului la nivel local și global, în concordanță cu reglementările legale în vigoare”¹⁰.

Ca urmare a privatizării și a creșterii rolului mecanismelor concurențiale, s-au produs modificări notabile în funcționarea sistemului energetic. Astfel, *au crescut rapid investițiile străine*, stimulate de restructurarea industriei și economiei în general, de dezvoltarea sectorului serviciilor și de creșterea atractivității cadrului legislativ. Consiliul Investitorilor Străini estimează că, în perioada 2002–2014, investițiile străine directe realizate în sistemul energetic românesc s-au ridicat la peste 22 mld. euro (FIC, 2015). *De asemenea, transportul, distribuția și furnizarea*

¹⁰ Principalele Directive ale UE preluate de legislația națională cu impact asupra sistemului energetic includeau:

- Directiva 2012/27/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012 privind eficiența energetică;

- Directiva 2009/72/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă a energiei electrice;

- Directiva 2009/73/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 iulie 2009 privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale;

- Directiva 2009/28/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 23 aprilie 2009 privind promovarea utilizării energiei din surse regenerabile;

- Directiva 2004/8/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 11 februarie 2004 privind promovarea cogenerării pe baza cererii de energie termică utilă pe piața internă a energiei.

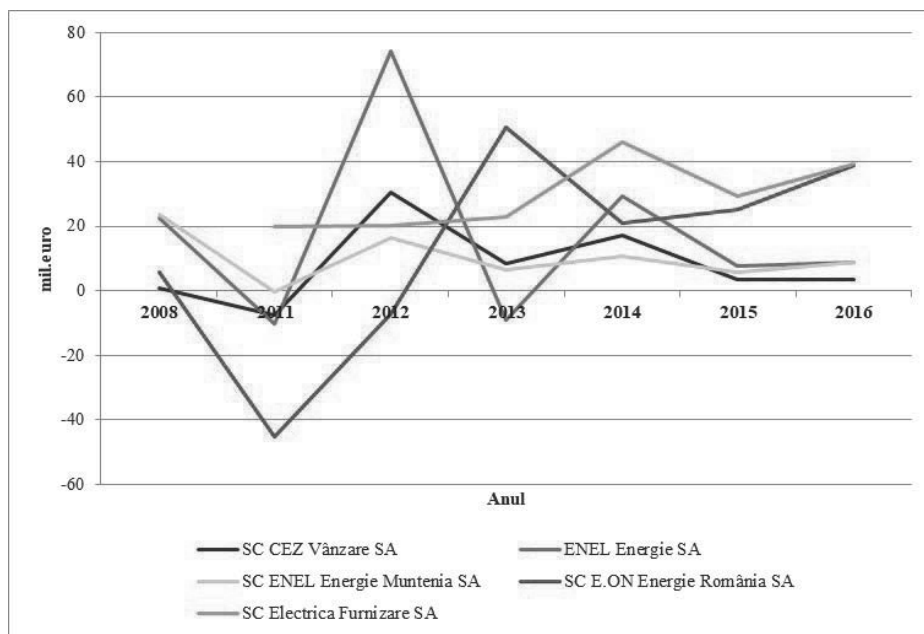
energiei electrice au devenit activități profitabile în România. Din luna august a anului 2006, Transelectrica este listată la Bursa de Valori București. Profitul net al companiei se ridică la 273 mil. lei în 2016, cu 21% mai redus față de cel din 2015. În anul 2016, statul român beneficia de 58,7% din acțiuni, persoanele juridice de 35,2%, iar persoanele fizice de 6,1%. Compania de transport Transelectrica gestionează cca 8.800 km de linii electrice aeriene (LEA), propunându-și pentru viitor creșterea capacității de transport pentru LEA 400 kV (cu deosebire în Dobrogea) și continuarea investițiilor pentru finalizarea inelului național de 400 kV (pentru creșterea siguranței alimentării în zonele caracterizate de un deficit local de producție de energie electrică și în cele în care cererea de electricitate este asigurată doar parțial de centralele electrice situate în zonele respective – Transilvania și Moldova) (Transelectrica, 2016).

Sistemul de transport al energiei electrice din România face parte din „coridorul prioritar” nr. 3 ce poartă numele *Interconexiuni Nord-Sud privind energia electrică din Europa Centrală și din Europa de Sud-Est* (NSI East Electricity). Acest coridor prioritar este destinat finalizării pieței interne europene a energiei și integrării producției provenite din surse regenerabile. Atingerea obiectivului de interconectare de 15% pentru anul 2030 poate fi îndeplinit, în principal, prin implementarea proiectelor de interes comun și prin realizarea celorlalte proiecte incluse în Planul de dezvoltare a RET pentru perioada 2018–2027 (Transelectrica, 2018, p. 12). Conform Transelectrica, Planul european pe zece ani de dezvoltare a rețelei de transport al energiei electrice (Ten-Year Network Development Plan – TYNDP 2016), elaborat de ENTSO-E conform Regulamentului Comisiei Europene nr. 714/2009, cuprinde două *proiecte de interes comun*: proiectul 138: „Black Sea Corridor” și proiectul 144: „Mid Continental East Corridor”.

Rețelele electroenergetice ale României și Republicii Moldova, interconectate în perioada sovietică, s-au separat în anul 2004, odată cu aderarea României și Bulgariei la sistemul ENTSO-E (anterior UCTE). Republica Moldova a devenit membră a Comunității Energetice Europene în anul 2010, iar în anul 2014 a încheiat un Acord de asociere cu UE, care prevede dezvoltarea de piețe concurențiale de energie electrică și gaze naturale conformă cu acquis-ul european și integrarea treptată în piața internă de energie a UE. Astfel, devine necesară dezvoltarea de interconexiuni între rețelele de transport al energiei electrice și gazelor naturale dintre țările noastre. Republica Moldova prevede interconectarea asincronă cu România printr-o stație care se va construi la Vulcănești și o linie electrică transfrontalieră de 400 kV până la Isaccea.

Începând din anul 2007, gradul teoretic de deschidere a pieței de energie electrică din România a devenit 100%. Gradul real de deschidere a pieței era în aprilie 2017 de 75%. În mai 2017, pe piața de energie își desfășurau activitatea 96 de operatori economici, a căror activitate principală o constituia **furnizarea** de energie electrică. Dintre aceștia, 26 se regăseau doar pe piața angro, iar 70 asigurau necesarul de energie și pentru piața cu amănuntul. Acestor companii li se alătură cinci entități care sunt furnizori de ultimă instanță: CEZ Vânzare SA, ENEL

Energie SA, ENEL Energie Muntenia SA, E.ON Energie România SA și Electrica Furnizare SA. Cotele furnizorilor de ultimă instanță pe piața reglementată de energie electrică arată că grupul italian ENEL (divizat în două componente – ENEL Energie Muntenia și ENEL Energie) deținea în 2017 (lunile ianuarie-mai) 34% din piață, grupul german E.ON se bucura de cca 13%, grupul ceh CEZ de aproape 13%, iar compania românească Electrica Furnizare de 40% din piața reglementată de energie electrică. În anul 2016, toți cei cinci furnizori de ultimă instanță înregistrau profituri nete considerabile (Figura 11.4).

Sursa: Date prelucrate din www.mfinante.ro.

Fig. 11.4. Profitul net al furnizorilor implicați din România în perioada 2008–2016 (mil. euro).

Furnizarea este o activitate concurențială care ar trebui monitorizată de către Autoritatea Națională de Reglementare în domeniul Energiei (ANRE), cea care propune măsurile de prevenire și eliminare a abuzului de poziție dominantă pe piață în cazul în care nu se respectă reglementările privind concurența și transparența.

Anul centenarului Marii Uniri aduce României, pe lângă liberalizarea completă a pieței energiei electrice, președinția Conferinței Cartei Energiei (Mesagerul energetic, 2017)¹¹.

¹¹Procesul *Cartei energiei* a început în anii 1990 sub forma unei platforme de cooperare în domeniul energetic. În anul 1991 s-a semnat la Haga *Carta europeană a energiei*, iar în 1994, la Lisabona, *Tratatul cartei energiei* și *Protocolul cartei energiei* aferent eficienței energetice și aspectelor de mediu. Cele două documente au fost ratificate de România în anul 1997. Principalele

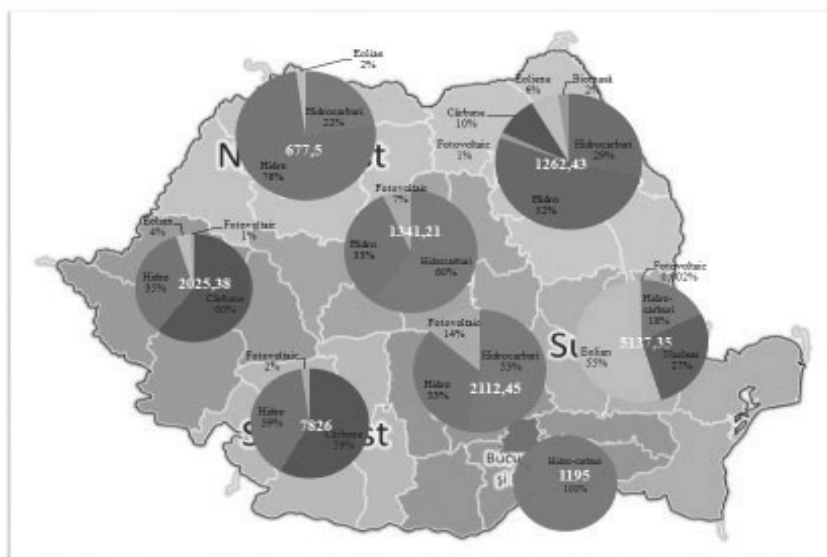
DINAMICA ȘI MODIFICĂRILE STRUCTURII PRODUCȚIEI ȘI CONSUMURILOR ENERGETICE

România dispune de un potențial diversificat de resurse energetice. Disponibilitatea acestor resurse determină configurația capacităților de producție din industria energiei electrice. Pe categorii de resurse, în anul 2015, sistemul energetic din România dispunea de o structură echilibrată în care centralele termoelectrice aveau o pondere 47,6% din totalul capacităților de producție (față de 74,8% în 1990), centralele hidroenergetice 27,9%, grupurile nucleare 5,9%, centralele eoliene 13,1%, iar cele solare 5,5% (Figura 11.1). Structura puterii instalate s-a modificat constant în ultimii ani, principalele coordonate fiind scăderea contribuției centralelor termoelectrice la acoperirea cererii (pe fondul închiderii a numeroase capacități cu funcționare pe combustibili fosili, ca urmare a depășirii duratei normate de viață, a lipsei fondurilor investiționale pentru conformarea la standardele de mediu ale UE – de exemplu, Directiva 2010/75/UE privind emisiile industriale –, a numeroaselor situații de insolvență apărute inclusiv din cauza corupției) și sporirea ponderii grupurilor eoliene și fotovoltaice (dacă prima turbină eoliană era pusă în funcțiune în anul 2004, în anul 2015, puterea instalată a centralelor eoliene ajungea la 3.130 MW, consecință directă a aplicării sistemului de acordare a certificatelor verzi). În perioada 1990–2015, grupurile hidroenergetice au fost suplimentate cu mai puțin de 1000 MW, motivul principal fiind lipsa fondurilor investiționale. În anul 2017 (lunile ianuarie-mai), principalii producători de electricitate erau Complexul Energetic Oltenia (21,89%), Hidroelectrică (25,51%), Nuclearelectrică (16,83%), Electrocentrale București (5,32%) și OMV Petrom (4,98%).

Distribuția resurselor generează structura regională a capacităților de producție pe tipuri de combustibili utilizați. Regiunile Sud-Vest și Vest ale țării sunt dominate de grupuri energetice cu funcționare pe cărbune, regiunea Centru se bazează pe hidrocarburi și hidroenergie, iar regiunile Nord-Vest și Nord-Est, forțate de reducerea semnificativă a capacităților pe cărbune și hidrocarburi, se bazează predominant pe centrale hidroelectrice. Potențialul eolian al regiunii Sud-Est a determinat în ultimii ani înclinarea balanței energetice a zonei spre acest tip de capacități de producție (Figura 11.5). Modificările structurale de perspectivă vor conduce la scăderea ocupării forței de muncă în sector atât ca urmare a închiderii unei serii întregi de centrale electrice de termoficare, mai intensive în muncă, cât și a creșterii ponderii centralelor eoliene. Această tendință va fi însă estompată de necesitatea realizării de noi investiții în capacități de rezervă pe combustibili fosili,

teme abordate în timpul președinției române a *Cartei energiei* vizează încurajarea soluțiilor de eficiență energetică pentru îmbunătățirea accesului la energie, promovarea investițiilor și dezvoltarea cooperării pentru atragerea de tehnologii inteligente în vederea îmbunătățirii rețelelor de producție și transport, precum și îmbunătățirea securității și a fiabilității fluxurilor energetice transfrontaliere.

care să contracareze caracterul intermitent al energiei eoliene, și în grupurile 3 și 4 de la Cernavodă. Din perspectiva împărțirii pe regiuni a capacităților de producție, schimbările structurale preconizate a avea loc în următorii ani vor aduce dezechilibre și mai mari. Suplimentarea capacităților de producție ale regiunii Sud-Est cu circa 1.500 MW în centrale eoliene și 1.400 MW în două grupuri nucleare ar conduce, *caeteris paribus*, la o pondere a acestei regiuni de peste 30% în totalul la nivel național. Împreună, regiunile Sud-Est și Sud-Vest vor ajunge la peste 70% din total. Această situație va presupune efectuarea unor investiții semnificative în rețelele de transport al energiei pentru a surmonta inevitabilele congestii.

Sursa: Prelucrări proprii ale datelor Transelectrica (www.transelectrica.ro).

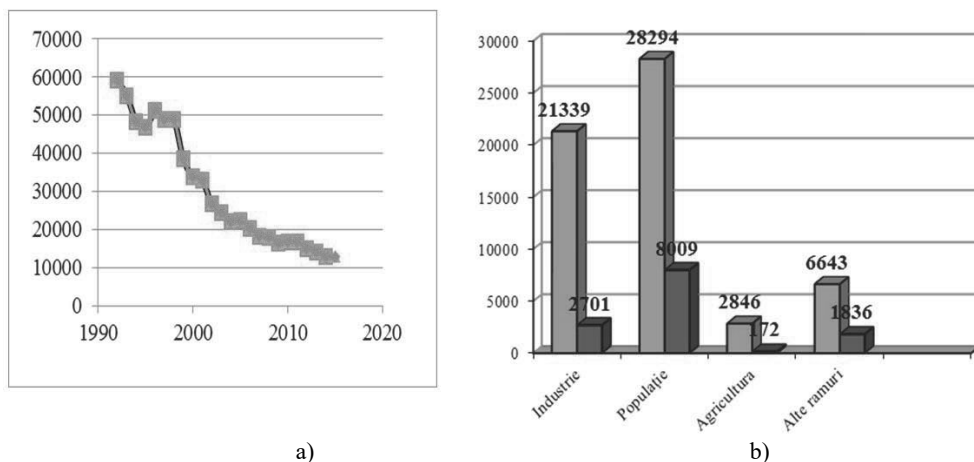
Fig. 11.5. Structura regională a capacităților de producere a energiei electrice (MW) în România, în anul 2017.

Producția este dependentă de cererea de energie electrică din industrie. Față de anul 1989, în anul 2015, producția s-a redus cu peste 9.500 mil. kWh, în timp ce consumul final energetic a scăzut cu aproape 25.000 mil. kWh (echivalentul a 80% din consumul final al anului 1999). Industria consuma de trei ori mai multă electricitate în anul 1989 decât în anul 2015 (Figura 11.3c). Nu este mai puțin adevărat că populația și-a sporit consumul de energie electrică de aproape trei ori în perioada de timp analizată. Distrugerea sistemelor de irigații s-a reflectat în consumul agriculturii, care în anul 2015 reprezenta numai 2,1% din consumul final energetic față de 5,3% în 1989. Nivelul consumului de electricitate al gospodăriilor din România se situa în 2015 la 9,4% din cel al Germaniei și la 7,9% din cel al Franței (EUROSTAT, 2017).

În același timp, în România anului 2015, cea mai mare pondere în structura consumului total de energie al populației era cea a lemnului de foc (cca 40%). Procente semnificative se mai înregistrau la gaze naturale (30%), energie termică (11%). Energia electrică deținea o pondere de 14% (INS, 2016).

Gradul de dependență energetică a României este redus comparativ cu alte țări ale UE. Strategia de securitate energetică europeană (COM/2014/0330 final), lansată de Comisia Europeană în luna mai a anului 2014, s-a constituit într-un semnal de reducere a dependenței față de importurile de gaz natural. Conform EUROSTAT, dependența de import pentru asigurarea resurselor energetice se ridica în anul 2015 la 17,1% (17,4% pentru combustibili solizi, conform INS – 19,6% pentru cărbune), 53,5% pentru produse petroliere (conform INS – 62,4%) și 1,8% pentru gaze naturale (conform INS – 1,6%)); dependența energetică a Bulgariei era de 35,4%, a Ungariei 53,4%, a Franței 46,0% și a Germaniei 61,9%.

Din cauza transformărilor economice și sociale cu un grad ridicat de complexitate, *alimentarea centralizată cu energie termică înregistrează un important declin.* La nivel național, în perioada 1992–2015, consumul final de energie termică din surse centralizate s-a redus la mai puțin de un sfert (Figura 11.6a), atât pe fondul reducerii activității industriale (care s-a reflectat în scăderea la cca 20% a consumului acestui sector), cât și al cererii altor ramuri ale economiei naționale (Figura 11.6b). Debranșarea consumatorilor industriali a contribuit la reducerea eficienței energetice și economice a sistemelor de alimentare centralizată cu energie termică. Astfel, nivelul mediu național al pierderilor înregistrate în anul 2014 a ajuns la 30–34% față de 23% în 2005.

Sursa: INS, *Balanța energetică și structura utilajului energetic*, anii 1992–2015.

Fig. 11.6. a) Evoluția consumului final de energie termică din România, în anii 1992–2015
b) Structura consumului final de energie termică din România, în anii 1992 și 2015 (mii Gcal).

În rapoartele sale privind starea serviciului de alimentare cu energie termică, *Agenția Națională de Reglementare pentru Serviciile Comunitare de Utilități Publice* (ANRSC) ajunge la concluzia că acest serviciu public „a fost și este în pericol” (ANRSC, 2014a).

Prioritățile domeniului au fost stabilite în anul 2004 prin *Strategia națională privind alimentarea cu energie termică a localităților prin sisteme de producere și distribuție centralizate* (HG nr. 882/2004) (ANRSC, 2014b). În strategie se menționează că „sistemele centralizate urbane de alimentare cu energie termică și cogenerarea reprezintă în România subsectorul energetic cel mai deficitar, din cauza uzurii fizice și morale a instalațiilor și echipamentelor, pierderilor energetice totale mari între sursă și clădiri (de 35–77%), resurselor financiare insuficiente pentru exploatare, întreținere, reabilitare și modernizare și, nu în ultimul rând, a problemelor sociale complexe legate de suportabilitatea facturilor energetice” (ANRSC, 2014a).

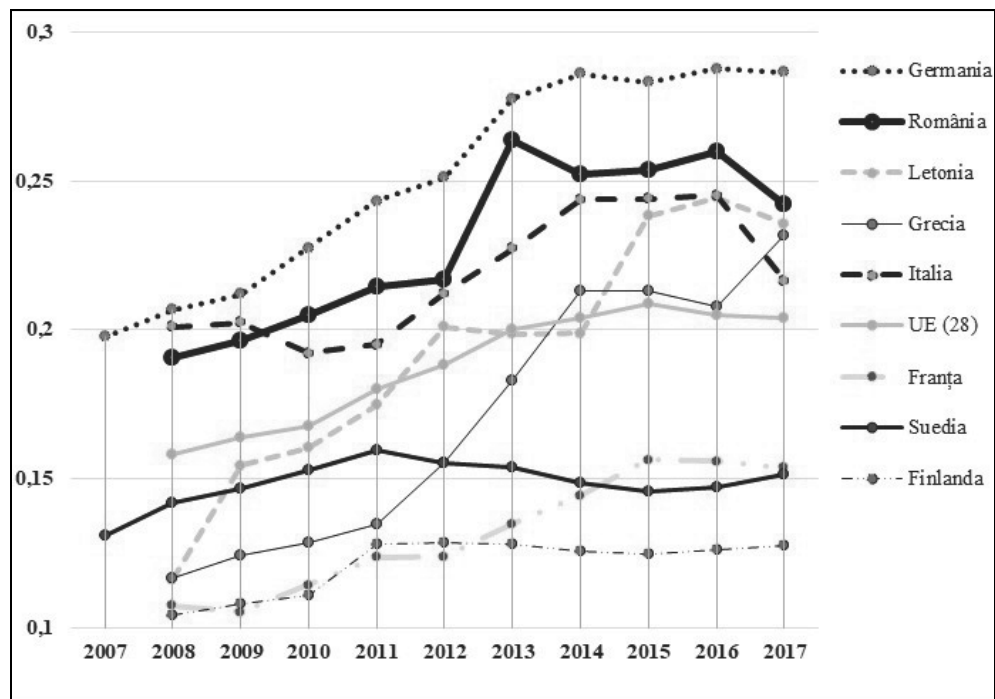
Directiva 2004/8/CE definește și promovează cogenerarea de înaltă eficiență. Studiile elaborate au ajuns la concluzia că, din punctul de vedere al eficienței energetice și al protecției mediului, în zonele urbane aglomerate, cu densitate mare a populației, sistemele centralizate de alimentare cu energie termică sunt mai avantajoase. Cu toate acestea, în perioada 1989–2014, numărul localităților conectate la sistemul de alimentare centralizată cu energie termică din România a scăzut de la 315 (12,2% din numărul total de localități) la 70. Astfel, „245 de localități au renunțat la serviciul public de alimentare centralizată cu energie termică, reprezentând 77,78% din numărul de localități conectate în anul de referință, 1989” (ANRSC, 2014b). În perioada 1997–2003, în cca 40% dintre localitățile urbane s-au desființat în totalitate serviciile publice de alimentare cu energie termică furnizată în sistem centralizat.

Strategia națională privind accelerarea dezvoltării serviciilor comunitare de utilități publice (HG nr. 246/2006) avea printre obiective creșterea capacității de finanțare a proiectelor de investiții aferente infrastructurii de interes local. Cu toate acestea, în perioada 2009–noiembrie 2014, gradul de realizare a investițiilor s-a situat, în general, la circa jumătate din nivelul planificat (ANRSC, 2014b).

Majoritatea companiilor care administrează sisteme de termoficare se află în situații dificile. Gradul ridicat de îndatorare a dus la declararea falimentului în cazul unor operatori importanți din punctul de vedere al numărului de utilizatori (Galați, Bacău, Suceava, Piatra Neamț). Cel mai recent exemplu este intrarea în insolvență a *Regiei Autonome de Distribuție a Energiei Termice* (RADET) și a *Electrocentrale București* (ELCEN) (în zilele de 5, respectiv 6 octombrie 2016). De altfel, companiile de producere a energiei electrice și termice trecute în administrația consiliilor locale au o situație financiară precară din cauza capacității investiționale reduse a noilor proprietari.

Consumatorii finali se confruntă cu tarife crescătoare, determinate de calendarul de liberalizare a prețurilor energiei electrice, în fapt, de calendarul de convergență a prețurilor energiei electrice la nivelul Uniunii Europene. În ceea ce privește prețurile energiei exprimate în euro, o sumară analiză comparativă arată că cele mai mari prețuri se regăseau în anul 2017 în Germania, Spania și Italia, care depășeau media UE 28, situată la cca 0,2 euro/kWh, iar la polul opus erau țări precum Bulgaria sau România, cu 0,1 euro/kWh (EUROSTAT, 2018).

Dacă se ia în considerare puterea standard de cumpărare (*Purchasing Power Standard*), atunci situația se schimbă radical pentru unele dintre țările europene. Puterea redusă de cumpărare a populației aduce în fruntea clasamentului țări precum România și Grecia. Nivelul ridicat de trai al țărilor nordice face ca populația acestor țări să nu resimtă în aceeași măsură povara prețurilor energiei electrice (Figura 11.7).

Sursa: <http://appsso.EUROSTAT.ec.europa.eu>.

Fig. 11.7. Prețurile energiei electrice pentru consumatorii casnici în perioada 2007–2017, semestrul I al fiecărui an (consum cuprins între 2500 și 5000 kWh, toate taxele și impozitele incluse) (euro/kWh).

Acestea ajung să formeze un grup compact (Norvegia, Finlanda, Suedia) aflat la cele mai reduse niveluri ale prețurilor exprimate la puterea standard de cumpărare.

11.5. CONCLUZII

– Încă din perioada interbelică, se pune cu acuitate problema electrificării rurale, autoritățile căutând, prin acte legislative specifice, soluții de rezolvare a acestei probleme.

– Perioada 1950–1989 marchează constituirea sistemului energetic unic, creșterea de 30 de ori a capacității instalate a acestuia, interconectarea la sistemele energetice ale țărilor vecine, dar și acumularea de arierate ce vor influența negativ dezvoltarea viitoare a energiei românești.

– După 1989, principalele transformări ale sistemului energetic din România au vizat separarea pe verticală și orizontală a activităților, introducerea concurenței la nivelul producătorilor și furnizorilor de electricitate, privatizarea domeniului distribuției și liberalizarea prețurilor.

– Modificările structurale de perspectivă vor conduce la scăderea ocupării forței de muncă în sector, atât ca urmare a închiderii unor centrale electrice de termoficare mai intensive în muncă, cât și a creșterii ponderii centralelor eoliene.

– Dacă în momentul aprobării Tratatului Cartei energiei securitatea energetică era sinonimă cu cea a ofertei, complexitatea relațiilor internaționale actuale nu mai permite o astfel de abordare simplistă. În prezent, modernizarea Cartei energiei presupune lărgirea noțiunii de securitate energetică pe baza a patru componente fundamentale: *securitatea ofertei, a cererii, a transportului și abordarea sărăciei energetice*.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1982), *Personalități românești ale științelor naturii și tehnicii. Dicționar*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
2. *** (2017), *Mesagerul energetic*, Buletin informativ al Consiliului Național Român al Consiliului Mondial al Energiei, an XV, nr. 190, noiembrie-decembrie 2017, p. 41.
3. ANRE – Autoritatea Națională de Reglementare în domeniul Energiei (2017), *Raport de monitorizare piață de energie electrică – luna mai 2017*, disponibil la: www.anre.ro.
4. ANRSC – Autoritatea Națională de Reglementare pentru Serviciile Comunitare (2014b), *Situația serviciului de alimentare cu energie termică în sistem centralizat*, noiembrie, p. 1–9, disponibil la: www.anrsc.ro.
5. ANRSC – Autoritatea Națională de Reglementare pentru Serviciile Comunitare (2014a), *Raport de activitate pentru anul 2014*, p. 2, disponibil la: www.anrsc.ro.
6. Arcadian Nicolae (1935), *Industrializarea României – studiu evolutiv economic, istoric și juridic*, Teză de doctorat în științele politico-economice, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, Tabloul nr. 5, *Numărul fabricilor încurajate de stat de la 1887 până la 1912*, p. 121.
7. Axenciuc Victor (1992), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1869–1947*, vol. I, *Industria*, p. 585.
8. Bari Ioan (1977), *Schimbări structurale în economia energetică a lumii contemporane și implicațiile lor*, Teză de doctorat, Academia de Studii Economice, București, p. 144.

9. Bădileanu Marina (2013), *Performanțele sistemului energetic din România în contextul redefinirii dimensiunii internaționale a acestuia*, Editura Expert, București.
10. Budeanu Constantin I. (1942), *Situația generală a politicii energetice în România*, Institutul Român de Energie, nr. 252, București, p. 18–25.
11. Bușilă Constantin D. (1931), *Politica energiei*, Buletinul Societății Politehnice, an XLV, nr. 12, București.
12. Buzar Stefan (2007), *Energy Poverty in Eastern Europe: hidden geographies of deprivation*, Ashgate Publishing Company, p. 148–149.
13. Cartianu Paul (1996), *Analiza legislației în domeniul energiei din perioada interbelică în România*, Revista energetică, an 44, nr. 3b, p. 107–110.
14. CNS – Comisia Națională de Statistică (CNS) (1991), *Anuarul statistic al României 1990*, București.
15. Commission d'électrification de la Roumanie (Comisia de electrificare a României) (1931), *L'électrification de la Roumanie, Les travaux de 1925*, Institut National Roumain.
16. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (1997), *Istoria economică a României*, vol. I, *De la începuturi până la cel de-al Doilea Război Mondial*, cap. 7, *Consolidarea și dezvoltarea economiei românești (1919–1939)*, 7.2. *Noua fază de progres industrial*, prof. Axenciuc Victor, Editura Economică, București, p. 395–409.
17. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000a), *Istoria economică a României*, vol. II, 1939–1989, cap. 4, *Trecerea la economia socialistă central-planificată. Liniile generale stabilite dezvoltării economico-sociale*, prof. Constantinescu Nicolae N., Editura Economică, București, p. 123.
18. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000b), *Istoria economică a României*, vol. II, 1939–1989, cap. 5, *Evoluția producției industriale și a structurii acesteia*, prof. Desmireanu Ionel, Editura Economică, București, p. 144.
19. Costinaș Sorina (2004), *Dezvoltarea electroenergeticii românești la mijlocul secolului al XX-lea*, NOEMA, vol. III, nr. 1, Universitatea Politehnica București.
20. Dinculescu Constantin (coord.) (1981), *Istoria energeticii și electrotehnicii în România*, vol. I, *Electrificarea României de la începuturi până în anul 1950*, Editura Tehnică, București.
21. Drăgan Gleb (coord.) (2014), *Istoria domeniului tehnic, ingineri români: dicționar enciclopedic*, vol. 1, Editura Mega, Cluj-Napoca.
22. Emilian Ștefan (1919), *L'industrie en Roumanie*, Imprimerie Carmen Sylva, București.
23. EUROSTAT (2017, 2018), *Statistical data*, disponibil la: www.eurostat.com.
24. FIC – Consiliul Investitorilor Străini (2015), www.fic.ro/archive/press/press.php?pag=94.
25. Gaston-Marin Gheorghe (2000), *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viață*, Editura Evenimentul Românesc, București.
26. Gusti Dimitrie (coord.) (1938), *Enciclopedia României*, vol. IV, *Economia națională*, Editura Imprimeria Națională, București.
27. Guvernul României (1924), *Legea energiei*, Monitorul oficial, nr. 143/4 iulie 1924.
28. Guvernul României (1930), *Legea asupra energiei*, Monitorul oficial, nr. 148/7 iulie 1930.
29. Guvernul României (1950), *Decretul pentru producerea, transportul și vânzarea energiei electrice*, Buletinul oficial, nr. 31 din 31 martie 1950.
30. Guvernul României (2002), *Hotărârea Guvernului nr. 1377/2002 pentru aprobarea Strategiei de privatizare a societăților comerciale filiale de distribuție și furnizare a energiei electrice Electrica Dobrogea SA și Electrica Banat SA*.
31. Guvernul României (2003), *Legea energiei*, Monitorul oficial, nr. 511/16 iulie 2003.
32. Guvernul României (2004), *Strategia națională privind alimentarea cu energie termică a localităților prin sisteme de producere și distribuție centralizate*, aprobată prin HG nr. 882/2004.
33. Guvernul României (2006), *Strategia națională privind accelerarea dezvoltării serviciilor comunitare de utilități publice*, aprobată prin HG nr. 246/2006.
34. <http://appsso.EUROSTAT.ec.europa.eu>.
35. <http://www.ee.tuiasi.ro/home/scurt-istoric/>.

36. <http://www.et.upt.ro/ro/pagina/istoric>.
37. <http://www.icemenerg.ro/>.
38. <http://www.icpe.ro>.
39. <http://www.icpet-ga.ro>.
40. <http://www.ispe.ro/ro/istoric/>.
41. https://www.energ.pub.ro/prezentare_istoric.html.
42. INS – Institutul Național de Statistică (2016), *Balanța energetică și structura utilajului energetic în 2015*, disponibil la: www.insse.ro.
43. Iovanelli Marcela Felicia (1975), *Industria românească 1934–1938*, Editura Academiei, București, p. 124, 126, 128.
44. Jamasab Tooraj, Mota Raffaella, Newbery David, Pollitt Michael (2005), *Electricity sector reform in developing countries: a survey of empirical evidence on determinants and performance*, World Bank, Policy Research Working Paper, No. 3549.
45. Joskow Paul, Noll Roger (1981), *Regulation in theory and practice: a current overview*, în Fromm Gary (ed.), *Studies in Public Regulation*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
46. Joskow Paul, Rose Nancy (1989), *The effects of economic regulation*, în Schmalensee Richard, Willig Robert, *Handbook of Industrial Organization*, Vol. 2, *Handbooks in Economics*, North-Holland, Amsterdam.
47. Madgearu Virgil (1995), *Evoluția economiei românești după Primul Război Mondial*, Editura Științifică, p. 77–84.
48. Mihăileanu Călin, Herescu Ioan V., Cartianu Paul (1981), *Din istoria industriei românești – Energetica*, Editura Tehnică, București, p. 55.
49. Ministerul de Finanțe, www.mfinante.ro (accesat în februarie 2017).
50. Mureșan Maria (1990), *Evoluții economice 1945–1990*, Editura Economică, București, p. 93.
51. Murgescu Bogdan et al. (2012), *Istoria energiei în România*, Editura NOI Media Print, p. 82.
52. Pâslaru Cornelii (coord.) (2007), *File din istoria energiei românești*, Editura N'Ergo, Galați.
53. Petrescu Alexandrina (1938), *Aprecieri asupra dezvoltării electrificărilor rurale în România*, cap. *Tendințe în evoluția industriei energiei electrice și a ramurilor prelucrătoare*, Institutul Român de Energie, București, p. 122–130.
54. *Programul Tempo-online*, disponibil la: www.insse.ro (accesat în februarie 2017 și în ianuarie 2018).
55. Rărăncescu Ion G. (1937), *Problema energiei în cadrul economiei naționale în timpul crizei*, *Analele economice și statistice*, nr. 10–12, Tipografia Bucovina, București, p. 41, 64–65.
56. Rucăreanu Costin (2004), *Legea energiei în România ieri, azi, mâine*, *Univers ingineresc*, nr. 2 (313), disponibil la: www.agir.ro.
57. Schröter Harm G. (2006), *The Fate of Foreign Direct Investment in Electric Power-Supply during the World Economic Crisis, 1929–1939*, *Annales historiques de l'électricité*, 1, No. 4, p. 101–124.
58. Transelectrica (2018), *Planul de dezvoltare a RET perioada în 2018–2027*, disponibil la: www.transelectrica.ro (consultat în august 2018).
59. Transelectrica, *Raport anual 2016*, disponibil la: www.transelectrica.ro (consultat în septembrie 2017).
60. Vaida Victor (2007), *Managementul pieței de energie electrică*, Editura Perfect, București, p. 271.
61. Vasiliu Zonel H. (coord.) (2014), *Tezaurul energiei – o istorie trăită a sistemului energiei electrice și termice din România*, Asociația Generală a Inginerilor din România, Editura AGIR, București.
62. Vlad Ionel-Valentin (coord.) (2015–2017), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani – Proiect 3, Securitatea și eficiența energetică*, vol. I–III, Editura Academiei, București.

12. CONSTRUCȚII ȘI EDIFICII PUBLICE

ION E. ANGHEL,
FRANTZ DANIEL FISTUNG,
TEODOR POPESCU

Construcțiile, ca ramură a economiei naționale care se circumscrie sferei producției materiale, asigură necondiționat progresul celorlalte ramuri ale vieții economice, sociale și cultural-educative. Prin urmare, construcțiile sunt determinante în asigurarea condițiilor corespunzătoare desfășurării proceselor de producție și mai ales a condițiilor de trai ale populației. Astfel, importanța construcțiilor este dată de faptul că acestea au reprezentat de-a lungul timpului și reprezintă lucrări concepute și executate pentru îndeplinirea unor funcții economico-sociale sau ecologice.

De la Marea Unire, timp de un secol, politicile și strategiile aplicate în domeniul construcțiilor s-au diferențiat în funcție de contextul politic, social și economic în care a evoluat societatea românească. A fost o perioadă plină de frământări și transformări politice, economice și sociale, în care, potrivit istoriografiei, „societatea românească a devenit mult mai complexă, ca urmare a reunirii provinciilor istorice cu patria-mamă, a mutațiilor survenite în structura economiei naționale, a accelerării procesului de modernizare și dezvoltare a instituțiilor sale” (AR, 2003, p. 125). Trebuie remarcat că, prin natura efectului de propagare, patrimoniul construit a antrenat la nivelul economiei naționale importante resurse materiale și de forță de muncă.

Ca urmare, în cadrul prezentei analize, vor fi evidențiate sintetic principalele elemente care au caracterizat domeniul construcțiilor în cele trei perioade marcante prin care a trecut societatea românească în ultima sută de ani: a) perioada interbelică, a celui de al Doilea Război Mondial și a primilor ani postbelici, b) perioada socialistă (1948–1989) și c) perioada tranziției la economia de piață și a integrării în Uniunea Europeană (1990–2018)¹. Analiza include construcțiile rezidențiale și cele non-rezidențiale (birouri, spații comerciale, edificii publice).

¹ Construcțiile civile, domeniu care cuprinde spații industriale și logistice, drumuri, căi ferate, energie etc., sunt tratate independent în alte capitole ale acestei lucrări.

12.1. REFACERE ȘI PROGRES ÎN PERIOADA 1918–1947

Caracteristica generală a perioadei interbelice este aceea că viața românilor a evoluat între tradiționalism și modernitate. Atât așezările rurale, cât și așezările urbane au constituit atunci (ca și acum) componente importante ale mediului economic, social și cultural al României.

Nu cu mult înainte de Primul Război Mondial, potrivit recensământului general din anul 1912, în România (Vechiul Regat), numărul total al clădirilor înregistrate a fost de 1.489.700 (Tabelul 12.1). Prin clădire, în acea vreme, se înțelegea „orice construcție de imobil (edificiu, bătiment, Gebäude) având ieșire la un drum și cu destinație să servească drept locuință omenească” (*Statistica...*, 1920, p. 12). În localitățile urbane se aflau 186.239 de clădiri reprezentând 12,6%, iar în localitățile rurale au fost înregistrate 1.303.461 de clădiri, respectiv 87,4% din numărul total de clădiri.

Prelucrarea datelor și informațiilor rezultate în urma recensământului general al populației din anul 1912 (Tabelul 12.1) scoate în evidență faptul că în România (Vechiul Regat), înainte de Primul Război Mondial, din cele 1.489.700 de clădiri: 1.389.902 clădiri erau locuite, 93.427 erau clădiri goale și 6.371 de clădiri se aflau în construcție, la o populație de 7.324.919 locuitori, ceea ce denotă că la o clădire construită reveneau în medie 4,86 locuitori sau 5,27 locuitori la o clădire ocupată.

Comparația cu date similare din câteva țări europene este edificatoare și limpezește și mai bine situația raportului dintre populația României acelei perioade și clădiri.

Tabelul 12.1

Numărul mediu de locuitori pe clădire construită sau clădire locuită în anul 1912

Medii rezidențiale	Nr. total de clădiri	Din care:			Populație	Nr. de locuitori la o clădire	Nr. de locuitori la o clădire locuită
		Clădiri locuite	Clădiri goale	Clădiri în construcție			
Rural	1.303.461	1.215.984	81.649	5.828	5.904.787	4,53	4,86
Urban	186.239	173.918	11.778	543	1.330.132	7,14	7,65
Total	1.489.700	1.389.902	93.427	6.371	7.324.919	4,86	5,27

Sursa: Prelucrat pe baza datelor și informațiilor rezultate din recensământul general al populației din anul 1912.

Datele din Tabelul 12.2 relevă faptul că în România, la aceea vreme, numărul de locuitori ce revenea la o clădire era de 4,86 față de: 6,12 în Franța, 7,82 în Austria, 7,86 în Bavaria, 9,10 în Bulgaria.

În anul 1910, în Transilvania existau 1.044.959 de case construite (Adam și Pușcaș, 1987). Dintre acestea, 56,6% erau construite din lemn sau alte materiale, 18,9% din piatră sau cărămidă, 17,4% din lut sau chirpici și 7,1% din lut sau

chirpici cu fundament de piatră sau cărămidă. În același timp, trebuie menționat că 34,6% aveau acoperișul din țiglă, ardezie sau tablă, 39,9% din șindrilă sau scânduri și 31,5% din stuf sau paie. În perioada interbelică, problema construcțiilor de locuințe s-a accentuat (Noica, 2003). Necesitatea acută a construcțiilor de locuințe se datora în mare parte migrației populației din mediul rural spre urban, în vederea găsirii unui loc de muncă. De asemenea, cei patru ani ai primului război mondial au marcat însemnate distrugerii ale locuințelor și ale altor edificii de orice fel, inclusiv absența unor noi construcții de locuințe sau clădiri edilitare.

Tabelul 12.2

Raportul dintre populație și numărul clădirilor în România (Vechiul Regat) și în unele țări din Europa

Țara	Anul	Numărul clădirilor	Populația	Numărul de locuitori/clădire
Austria	1910	3.676.065	28.763.000	7,82
Bavaria	1910	875.835	6.887.000	7,86
Bulgaria	1910	476.380	4.337.000	9,10
Franța	1911	6.466.000	39.601.000	6,12
România (Vechiul Regat)	1912	1.489.700	7.324.919	4,86

Sursa: Prelucrat pe baza datelor și informațiilor rezultate din recensământul general al populației din anul 1912.

O evaluare a nevoii de construcții pentru locuințe după Marea Unire a fost necesară. În acest sens, literatura de specialitate (Prager, 1921) a vremii pune în evidență gravitatea stării cauzate de insuficiența locuințelor.

O anchetă asupra construcțiilor de clădiri noi în orașele municipii, efectuată pentru perioada 1919–1928 cu scopul de „a se vedea în ce măsură criza de locuințe, care s-a făcut atât de simțită după război, a fost sau nu remediată”, constată o tendință crescătoare atât în ceea ce privește numărul autorizațiilor eliberate de cele 18 orașe municipii, cât numărul de clădiri construite (Decuseară, 1929). Ancheta arată că, în intervalul de timp analizat, din cele 49.822 de autorizații de clădiri pentru locuințe din orașele municipii, s-au construit un număr de 44.625 de clădiri pentru locuințe, reprezentând 89,56%, din totalul autorizațiilor.

Concentrarea și tendința accentuată spre construcții se manifestă în orașele: București, Galați, Cluj, Constanța, Iași, Cernăuți, Sibiu, Ploiești. Chiar dacă datele și informațiile asupra construcțiilor de clădiri (în intervalul 1919–1928) nu au fost cuprinzătoare, câteva concluzii au putut fi trase de Decuseară (1929), și anume:

„1) Opera de construcție de clădiri, îndeosebi pentru locuințe, cu toate împrejurările defavorabile, economice și financiare, a fost destul de activă.

2) Inițiativa statului, județelor și comunelor în intensificarea acestei opere a fost extrem de redusă.

3) Construcțiunile pentru case de raport au fost cu mult reduse, majoritatea clădirilor fiind destinate pentru locuințe proprii, iar nu pentru a pune la dispozițiune

imobilele goale de închiriat, astfel că nu s'a remediat decât în mică parte criza de locuințe.

4) Valoarea construcțiilor este destul de apreciabilă, însă valoarea lor locativă este foarte urcată și nu este accesibilă decât claselor cu venituri mai ridicate, noile locuințe nefiind accesibile claselor cu venituri modeste.

5) Opera de construcțiuni a fost cu mult mai intensă în noile provincii decât în Vechiul Regat, cu excepția Bucureștiului.

6) Actualele construcțiuni de clădiri pentru locuințe sunt neîndestulătoare pentru a satisface necesitatea locativă a orașelor municipii, cari au suferit transformări radicale după război, în urma imigrațiunei populațiunei în orașele cu mai multă activitate economică, ca: București, Galați, Constanța, Brăila, Iași, Cernăuți, Chișinău, Cluj, Timișoara, Oradea, Brașov etc."

În perioada care a urmat după anul 1928 până la intrarea României în cel de al Doilea Război Mondial, activitatea de construcții de clădiri și mai ales de locuințe cu mai multe apartamente sau locuințe individuale a continuat să fie destul de intensă. Tendința ascendentă a activității de construcții de clădiri a fost temperată la începutul crizei economice (anul 1929) și redusă în anul 1930.

Tabelul 12.3

Noile construcții de clădiri (pentru locuințe) în perioada 1929–1938, în orașele municipii

Anul	Număr de autorizații	Clădiri efectuate (construite)	Număr apartamente
1929	8.776	6.611	6.980
1930	7.999	6.324	8.805
1931	6.944	6.223	10.278
1932	8.444	7.217	12.148
1933	7.567	6.372	10.460
1934	8.193	7.063	13.809
1935	10.728	9.600	16.200
1936	10.018	9.450	15.800
1937	10.370	9.500	15.900
1938	7.776	7.000	11.750
Total 1929–1938	86.815	75.360	122.130

Sursa: *Anuarul statistic al României*; Statisticile judiciare; Noica, 2003.

Un nou avânt în activitatea de construcții urbane s-a produs începând din anul 1931 până în anii 1935–1937. În producerea acestui fenomen, o însemnătate au avut-o atât scăderea prețurilor la materialele de construcții, cât și existența unor capitaluri teaurizate sau retrase din bănci pentru protejare de falimente etc.

Evoluția construcțiilor de clădiri în perioada 1929–1938 este evidențiată în Tabelul 12.3.

În mediul rural, la nivelul anului 1929, existau 3.078,8 mii de locuințe (Tabelul 12.4). Luând drept criteriu numărul de camere ale locuințelor, majoritatea era deținută de locuințele cu două camere (51,2%). Din punctul de vedere al materialelor de construcție utilizate, majoritatea erau: case din lemn 34,9%; case din pământ 32,5%; case din cărămidă 25,1%. În ceea ce privește materialele utilizate pentru acoperișul construcțiilor de locuințe: 29,3% erau case acoperite cu șindrilă; 24,7% cu țiglă; 18,6% cu tablă; 14,8% cu stuf și 12,6% cu paie.

În perioada interbelică, edificiile publice importante și reprezentative ale orașului erau cele în care funcționau instituții sau entități precum: prefectura (în orașul reședință de județ), primăria, liceul, judecătoria, tribunalul, bisericile, cinematografele, teatrul, monumentele istorice (turnuri, ziduri de cetăți), muzeul, arhivele statului, librăria etc. (AR, 2003, p. 128–129). În fiecare oraș își desfășurau activitatea una sau mai multe bănci. De asemenea, mai existau edificii publice (clădiri importante) cu destinație de gospodării colective (cazărmi, internate, închisori, aziluri de bătrâni, colonii etc.).

Tabelul 12.4

Structura pe regiuni a numărului de locuințe din mediul rural

Regiune	Mii locuințe	Pondere (% din total)
Vechiul Regat	1.396,7	45,37
Bucovina	1.007,5	32,72
Basarabia	508,9	16,53
Transilvania	165,7	5,38

Între edificiile ridicate în perioada interbelică în București, astfel cum sunt menționate de literatura de specialitate, se aflau (AR, 2003, p. 131–132): Palatul Telefoanelor, realizat în stil american, Palatul Regal din Calea Victoriei, Banca Marmorosch-Blanck, Banca Chrissoveloni, Palatul Patriarhiei, Școala Superioară de Război, Consiliul de Miniștri, Ministerul de Interne, Școala Superioară de Agricultură (Universitatea de Agronomie), Facultatea de Drept, Institutul de Istorie Universală (astăzi N. Iorga), de asemenea, liceele: „Mihai Viteazul”, „Dimitrie Cantemir”, „Spiru Haret”, „Sfântul Sava”. În același timp, în județele țării și în marile orașe s-au construit școli normale, palate administrative, tribunale, biblioteci, teatre, biserici etc. Dintre acestea exemplificăm: extinderea Universității din Iași, Teatrul Național din Timișoara, Hotelul Aro din Brașov, Hotelul Rex din Mamaia, bisericile-catedrală din Alba-Iulia, Cluj, Timișoara, Târgoviște etc.

De menționat că aceeași structură a construcțiilor a fost urmată și în nordul Bucovinei, Basarabia, Cadrilater–Bazarcic. În acest sens, exemplificăm: în *nordul Bucovinei* (la Cernăuți): Biserica Nouă „Sf. Nicolae”, sfințită în 1939 de către mitropolitul Visarion Puiu; Biserica Greco-Catolică „Adormirea Maicii Domnului”, construită în 1920; Palatul Cultural al Românilor, construit în 1937 de arhitectul Horia Creangă (azi Casa Ofițerilor); Palatul Sucursalei BNR; în *Basarabia* (la Bălți): Biserica „Sf. Nicolae”, restaurată de armata română în anii celui de al

Doilea Război Mondial; multe sedii ale sucursalelor Băncii Naționale a României și alte edificii social-culturale.

În localitățile rurale, edificiile în care funcționau primăria, biserica, școala, postul de jandarmi, dispensarul, căminul cultural și chiar cârciuma erau cele mai mari.

Edificiile publice construite în perioada dintre cele două războaie mondiale care s-au bucurat de un larg interes din partea populației urbane, dar mai ales a celei rurale au fost școlile (AR, 2003, p. 126-127). Cu începere din primăvara anului 1922, s-a desfășurat o adevărată campanie pentru construirea de școli dintre cele mai diverse (școli primare, secundare, normale, gimnazii). În fruntea campaniei s-a aflat dr. Constantin Angelescu (în trei perioade având calitatea de ministru: 1922–1926; 1927–1928; 1933–1937, căruia i s-au alăturat comitetele de părinți și oficialitățile locale (AR, 2003, p. 661). Astfel, până în anul 1928, s-au construit circa 7.800 de școli noi (Angelescu, 1928). Cât privește numărul școlilor primare, s-a înregistrat următoarea evoluție: înainte de unire erau 7.915 școli, în 1918/1919 – 8.081 de școli, ajungând în 1937/1938 la 17.385 de școli primare (Livezeanu, 1998).

În anii 1918–1940 au fost construite 1.760 de clădiri noi pentru școlile Basarabiei, creându-se astfel o bază materială bună pentru învățământ.

Pe lângă clădirile care asigurau locuirea populației și funcționarea instituțiilor, „ceea ce forma haina de prezentare a orașelor” (Sfințescu, 1921) și a localităților rurale, precum și ceea ce asigura confortul vieții urbane și rurale erau, desigur, lucrările edilitare, respectiv: existența rețelei de apă, starea străzilor, a drumurilor, iluminatul, serviciile de salubritate, transportul în comun etc. (AR, 2003, p. 132).

Toate aceste elemente au constituit preocupări într-o măsură mai mare după Primul Război Mondial. Astfel, Congresul AGIR, care a avut loc în 9–12 octombrie 1921 la Iași, a dezbătut într-o secțiune separată „edilitatea orașelor și satelor” (Sfințescu, 1921), care, în rezumat, concluziona că „în materie edilitară, în România Mare nu s-a făcut nici 50% din lucrările necesare orașelor, vorbind din punct de vedere cantitativ”. Aceasta fiind starea de lucruri, la trei ani după Primul Război Mondial, Congresul AGIR vota o moțiune cu privire la lucrările edilitare, în care se arată: „avându-se în vedere lipsa de stabilitate ce domnește în administrațiile comunale, precum și neconsecvența ce se constată în proiectarea și executarea lucrărilor de edilitate publică, Congresul găsește necesară înființarea unui administrator central depinzând de Ministerul Lucrărilor Publice, căruia să i se subordoneze serviciile tehnice comunale și sub al cărui control superior să se realizeze programele edilitare” (Sfințescu, 1921).

Imperativul realizării lucrărilor de edilitate publică în concordanță cu evoluția orașelor și satelor românești, precum și dezbaterile manifestate în societate și mai ales în rândurile inginerilor, arhitecților, proiectanților și constructorilor au condus la adoptarea Decretului-lege pentru organizarea exploatărilor comunale din 7 mai 1938² și a Regulamentului-tip de organizare și administrare a întreprinderilor comunale din 30 iulie 1938³.

² A se vedea Monitorul oficial al României, nr. 104 din 7 mai 1938.

³ A se vedea Monitorul oficial al României, nr. 174 din 30 iulie 1938.

Din datele existente la nivelul anului 1945, se desprinde concluzia că, imediat după al Doilea Război Mondial, din 143 de orașe ale României, 51% erau alimentate cu apă, iar canalizare aveau 35%. Prin raportare la populația orașelor de 3.674.000 de locuitori, rezultă că mai mult de 1.800.000 de locuitori nu beneficiau de apă curentă, iar peste 2.300.000 nu aveau canalizare (Noica, 2003).

Între anii 1914 și 1947, construcțiile, fiind o ramură economică strâns legată de crearea și dezvoltarea infrastructurii economiei și a societății românești, de asigurarea condițiilor de locuire a oamenilor atât în mediul urban, cât și rural, de începuturile și continuarea industrializării, au înregistrat o creștere de 1,2–1,3 ori a nivelului producției (în anii 1935–1944) și o relativă constanță în perioada de refacere de după fiecare dintre cele două războaie mondiale.

Importantă pentru cunoașterea rolului construcțiilor în dezvoltarea economiei din perioada interbelică este evidențierea contribuției respectivei ramuri, prin comparație cu celelalte sectoare și ramuri ale economiei românești, la crearea valorii adăugate brute totale.

Tabelul 12.5

Structura valorii adăugate brute pe ramuri – industrie, agricultură și construcții – în perioada 1914–1947.

Explicații	Anii	-% –				
		1911 – 1914	1920 – 1924	1935 – 1939	1940 – 1944	1945 – 1947
Valoarea adăugată în producția de bunuri, din care:		100	100	100	100	100
– în agricultură		56,2	62,7	52,7	44,5	40,1
– în industrie		35,2	27,4	36,5	43,4	46,6
– în construcții		8,6	9,9	10,8	12,1	13,3

Sursa: Axenciuc, 2012, p. 31.

Datele din Tabelul 12.5 arată că:

a) ponderea construcțiilor în valoarea adăugată brută creată de producția de bunuri a crescut continuu, de la 8,6% în anii 1911–1914 la 13,3% în anii 1945–1947;

b) la sfârșitul perioadei analizate, ponderea sectorului secundar (industrie și construcții) depășea ponderea sectorului primar (agricultura) în valoarea adăugată brută generată de producția de bunuri, ceea ce denotă că, în ciuda războiului și a crizelor economice, industrializarea și modernizarea țării a continuat.

Creșterea contribuției construcțiilor la formarea produsului intern brut a avut loc în condițiile modificării importante a ponderilor deținute de subramurile componente, respectiv: construcțiile publice, construcțiile industriale, construcțiile edilitare, construcțiile de locuințe etc. (Tabelul 12.6).

Construcțiile au fost și sunt dependente de industria materialelor de construcții; tocmai de aceea Legea pentru încurajarea industriei naționale din anul 1912 și-a găsit aplicații și a produs consecințe și în acest sector. În anul 1920,

Legea de încurajare a industriei naționale a fost extinsă și în noile ținuturi ale României. De *avantajele* legii au beneficiat, spre exemplu, 216 întreprinderi de materiale de construcții având o producție de 343 mil. lei, câte erau în anul 1919, sau 293 de întreprinderi de materiale de construcții, cu o producție de 1.341 mil. lei în anul 1935 (Gusti, 1938, p. 883).

Tabelul 12.6

Structura valorii adăugate brute în sectorul construcțiilor, pe subramuri, în perioada 1914–1947

Anii	Valoarea adăugată (total) în sectorul construcții		Construcții publice		Construcții industriale		Construcții edilitare		Construcții de locuințe	
	Mii lei*	%	Mii lei*	%	Mii lei*	%	Mii lei*	%	Mii lei*	%
1914	207.089	100	87.222	35,1	44.406	24,0	1.908	1,03	73.551	39,8
1924	403.608	100	143.844	26,8	88.314	24,9	4.664	1,31	166.787	47,0
1938	609.522	100	183.863	22,4	164.176	29,9	8921	1,63	252.562	46,1
1942	506.529	100	181.163	21,6	172.345	41,5	10.621	2,56	142.400	34,3
1947	520.947	100	232.129	30,0	161.607	39,2	9.792	2,38	117.417	28,5

Notă: Calculat la paritatea leu 1913, conform sursei citate.

Sursa: Axenciuc, 2012, p. 423.

După Primul Război Mondial „au fost necesare reglementări pentru prelungirea contractelor de închiriere și pentru stăvilirea speculei cu locuințele care, de mai mulți ani, mai cu seamă în centrele mari și în special în capitală, luase proporțiuni îngrijorătoare”⁴. Printre primele măsuri legislative adoptate în acest sens, se numără Decretul-lege nr. 1420 din 2 aprilie 1920⁵, prin care s-a limitat creșterea chiriilor. Deși legea apăra pe chiriașii nevoiași, opinia tehnicienilor era că în aceeași măsură descuraja particularii în a investi în construirea de clădiri cu destinația de locuințe sau pentru activități de producție și comerciale. „Refacerea țării după război privea, deopotrivă, măsuri pentru refacerea întregii economii și măsuri pentru încurajarea și ajutorarea producției” pentru construcții de clădiri.

Preocupat de refacerea regiunilor afectate de război, guvernul a înființat Direcția generală a refacerii regiunilor distruse de război, în fruntea căreia se afla renumitul arhitect Duiliu Marcu, cu însărcinarea de a înfăptui această operă vastă.

Ca urmare, prin Decretul-lege nr. 2530 din 4 iunie 1920⁶ s-a instituit societatea anonimă pe acțiuni, sub denumirea „Reconstrucția”, care avea următorul

⁴ A se vedea Referatul ministrului Justiției, M.B. Cantacuzino, către Consiliul de Miniștri la Decretul-lege nr. 1420 din 2 aprilie 1920.

⁵ A se vedea Decretul-lege nr. 1420 din 2 aprilie 1920 publicat în Monitorul oficial, nr. 2 din 2 aprilie 1920.

⁶ A se vedea Monitorul oficial, nr. 57 din 15 iunie 1920, *Colecțiunea de legi, decrete-legi, regulamente, decrete, jurnale ale Consiliului de Miniștri și deciziuni ministeriale* (1 aprilie 1920–31

obiect de activitate: „Finanțarea, aprovizionarea cu materiale de construcție și, unde va găsi necesar, și execuțiunea reconstrucțiunii imobilelor distruse prin operațiuni de război sau fapte apreciate ca fiind o consecință a războiului. Refacerea clădirilor rurale și a întregii alcătuirii satești, în vederea unei mai bune stări sanitare și a creșterii producțiunii. Procurarea de locuințe confortabile și ieftine păturei nevoiașe și mijlocii de la orașe și în special celor cu familie numeroasă. Executarea oricărei clădiri, la orașe sau la sate, prin care s’ar urmări realizarea unei opere de interes general. Executarea clădirilor statului contra plată imediată sau prin amortizarea pe termen lung, societatea fiind preferată la preț egal față de celelalte oferte. Creditarea sau executarea oricărei construcțiuni particulare. Crearea de orice fel de stabilimente industriale în interesul și independent cu construcțiunea sau participarea la cele existente pentru intensificarea producțiunii. Cumpărarea și valorificarea invențiunilor privitoare la ramurile industriale ale construcțiunii”.

Luând act de avantajele acordate societății anonime „Reconstrucția”, celelalte societăți de construcții și antreprenori particulari au considerat că s-a creat o situație de monopol și, ca urmare, au solicitat crearea unui cadru corect, cu legi imparțiale și de încurajare a activității de construcții. În consecință, la 23 iulie 1921, s-a adoptat Legea pentru încurajarea construcțiilor de clădiri⁷, potrivit căreia statul lua măsuri și acorda avantaje societăților, asociațiunilor de construcții, cooperativelor și particularilor, în scopul de a îndemna, încuraja și facilita construirea de clădiri noi sau a termina pe cele începute.

De-a lungul întregii perioade interbelice, Legea pentru încurajarea construcțiilor de clădiri a suferit completări și modificări de cel puțin cinci ori (1925, 1927, 1930, 1939). Modificările legislative reflectau în mod indirect faptul că necesitățile social-economice erau prea mari, iar resursele financiare reduse.

În ceea ce privește edilitatea publică, este de menționat că o adevărată legislație referitoare la urbanism se realizează de abia după anul 1926, respectiv odată cu intrarea în vigoare a *Legii pentru unificarea administrativă din 14 iunie 1924*. Potrivit acestei legi, comunele erau obligate ca în termen de patru ani de la promulgarea legii să stabilească, dacă nu aveau deja întocmit, după importanța și mijloacele de care dispuneau, un plan general de sistematizare care să aibă în vedere satisfacerea tuturor trebuințelor de ordin edilitar, ca alinierea străzilor, deschideri și înființări de străzi și piețe, alimentare cu apă, canal, iluminat, pavare, înființări de grădini, parcuri, plantații, mijloace pentru transportul populației în comune, locuințe ieftine etc.

Ordinea executării lucrărilor edilitare se prevedea în regulamentul legii.

martie 1921), vol. IV, Edițiune Oficială întocmită din îngrijirea Ministerului Justiției, București, Imprimeria Statului, 1921, p. 243–245.

⁷ Această lege a fost publicată în Monitorul oficial, nr. 87 din 23 iulie 1921, Hamangiu Constantin, *Codul general al României, Legi uzuale*, vol. IX–X, Editura Universală Alcalay & Co., p. 762–769.

*Legea pentru organizarea administrației locale din 3 august 1929*⁸ a înlocuit *Legea pentru unificarea administrativă* și a stabilit dispoziții referitoare la edilitate și poliția construcțiilor, astfel încât comunele urbane și suburbane, stațiunile balneare și climaterice erau datorate să-și întocmească planuri de aliniere a nivelmentului și sistematizare, să revizuiască și să completeze pe cele existente, așa încât, în termen de zece ani de la promulgarea acestei legi, toate aceste planuri să fie definitiv întocmite și aprobate. La întocmirea planurilor trebuia să se țină seama de cerințele viitorului, rezervându-se și determinându-se locuri pentru piețe, grădini pentru plantații, parcuri, pentru servicii, edificii și monumente publice, pentru deschiderea a noi artere de comunicații, precum și pentru orice alte trebuințe, după împrejurări și localitate.

Pentru comunele rurale, planurile trebuiau întocmite în limitele nevoilor locale. Prin normele de funcționare a întreprinderilor comunale de producere și distribuire a energiei electrice, a gazului, a apei și a întreprinderilor de transport în comun din 18 județe, se stabileau și modurile în care erau posibile lucrările de extindere și contribuțiile cetățenilor.

Decretul-lege⁹ pentru organizarea exploatărilor comunale din 7 mai 1938 stipula că, pe teritoriile lor, comunele urbane, inclusiv municipiile aveau următoarele drepturi exclusive:

- a) producerea, aducerea, extragerea, distribuirea, transmiterea de la un loc la altul sau de la o clădire la alta, livrarea, furnizarea sau vânzarea electricității, energiei calorice, a apei și gazului de orice fel (gaz natural sau artificial, distribuit în orice mod și sub orice formă, care servește la iluminat, încălzit, în gospodărie și forță motrice);
- b) exploatarea transporturilor în comun de persoane;
- c) exploatarea ridicării gunoaielor menajere.

Pornind de la aceste premise și dată fiind starea de fapt, în perioada interbelică, știința construcțiilor și arhitectura românească au făcut progrese însemnate. Astfel, istoriografia (Scurtu, 2003) și literatura de specialitate (Popescu, 2008) identifică și pune în evidență contribuțiile multor specialiști români la dezvoltarea științei în domeniul construcțiilor și arhitecturii.

În comunitatea academică a specialiștilor în construcții se detașează Anghel Saligny, Elie Radu, Nicolae Profiri, Grigore Cerchez, Emil Prager, Tiberiu Eremie, Cristea Mateescu etc., care au edificat construcții de mare importanță în toate domeniile, desfășurând totodată o activitate științifică și didactică bogată.

Mai sunt mulți cei care au creat și și-au adus contribuția la modernizarea orașelor și localităților țării din punctul de vedere al construcțiilor de clădiri, drumuri, căi ferate, poduri, construcții industriale etc., atât în perioada interbelică, cât și în perioadele care au urmat în întregul secol de la Marea Unire încoace.

⁸ Legea a fost promulgată prin Decretul nr. 2712/929 și publicată în Monitorul oficial, nr. 170 din 3 august 1929.

⁹ S-a publicat în Monitorul oficial, Partea I, nr. 104 din 7 mai 1938.

Dintre aceștia, în perioada interbelică, mulți erau în formare, însă contribuțiile lor în domeniul științei construcțiilor și arhitecturii nu au fost mai prețioase. Câteva exemple se cuvin a fi menționate: Aurel A. Beleş, Dan Mateescu, Radu P. Voinea, Constantin Avram, Panaite Mazilu și mulți alți profesori universitari și mari specialiști.

12.2. CONSTRUCȚIILE ȘI EDIFICIILE ÎN PERIOADA ECONOMIEI DE COMANDĂ (1948–1989)

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, România era o țară predominant agrară, cu peste 70% din populație locuind în zonele rurale. În plus, România reprezenta una dintre țările cu cea mai mică rată de urbanizare în spațiul blocului sovietic nou format, cu discrepanțe teritoriale majore între diferitele zone istorice din punctul de vedere al nivelului de dezvoltare economico-socială.

În primii ani de după război, economia României a cunoscut o perioadă extrem de dificilă din cauza obligației de a achita către URSS uriașe despăgubiri de război (300 mil. dolari SUA) (Stegărescu, 2015).

Accelerarea creșterii economice sub conducerea partidului unic de orientare marxist-leninistă începea în forță în anul 1948. Transformările economico-sociale dictate de factorul politic situau în centrul atenției dezvoltarea industriei. În acest context, ramura construcțiilor era chemată să contribuie la edificarea unei noi societăți românești. Elementele de natură economică, socială și legislativă apărute odată cu noua orânduire vor schimba din temelii domeniul construcțiilor.

Prin naționalizare și planificare, sistemul socialist de management a întrerupt brusc sensul evoluției ramurii construcțiilor din perioada interbelică. Modificările profunde care au avut loc în ceea ce privește reglementarea proprietății ofereau un cadru total nou privind deținerea, construcția și administrarea terenurilor și a locuințelor. Vechile mecanisme de acces la o locuință erau înlocuite de principiile „egalitarismului” comunist, de „repartiția” făcută de un oficiu de stat sau chiar prin ocupări ilegale, de multe ori impuse cu forța. Decretul nr. 92 din 19 aprilie 1950 pentru naționalizarea unor imobile din mediul urban a reprezentat o grea lovitură dată proprietății particulare. Politica statului socialist în domeniul arhitecturii și urbanismului s-a pus în practică prin adoptarea la 13 noiembrie 1952 a trei hotărâri ale noilor instituții conducătoare, referitoare la construcția și reconstrucția orașelor și organizarea activității din domeniul arhitecturii. Statul, prin Comitetul de Stat pentru Arhitectură, Construcții și Urbanism (1952), devenea astfel principalul investitor în domeniul construcțiilor și, implicit, unicul coordonator al proceselor de realizare și valorificare a lucrărilor specifice sectorului.

Ca urmare a industrializării forțate, începând cu anul 1955, în toate orașele industriale a început construcția cartierelor muncitorești la periferia orașelor sau în zonele suburbane, pe criteriul proximității față de unitățile industriale recent

construite, fără a afecta zona centrală, istorică, a orașelor. Astfel, luând drept exemplu Bucureștiul, pentru început au fost construite, potrivit planului de sistematizare, blocuri în zonele Floreasca, Bucureștii Noi, Vatra Luminoasă. În a doua jumătate a anilor '50, construcțiile în București s-au realizat în zonele Titan (pentru a asigura locuințe salariaților și familiilor acestora în apropierea uzinelor 23 August și Republica, precum și a uzinei Policolor din cartierul Dudești), Drumul Taberei (în apropierea fabricilor din Militari și Ghencea), Jiului și Berceni. De o nouă perspectivă urbanistică s-a bucurat, începând cu 1955, și cartierul Balta Albă din capitală. Trei ani mai târziu, în continuarea acestui cartier, a început construcția cartierului Titan, unde s-a ridicat unul dintre cele mai înalte blocuri de locuințe din țară (din acea vreme), având 50 m înălțime, construit din diafragme cu planșee din beton armat. Ritmul construcției de blocuri a crescut an de an: de la circa 4.000 de apartamente în anul 1957 la 7.700 de apartamente în anul 1960 și 12.400 de apartamente în anul 1961.

Construcția de locuințe și de edificii publice a cuprins întreaga țară. Investițiile statului în construcția de locuințe au fost orientate prioritar spre noile centre industriale, numărul de apartamente nou construite fiind corelat cu creșterea populației ca urmare a dezvoltării industriale. În marile centre economice s-au construit noi cartiere de blocuri în apropierea marilor platforme industriale¹⁰.

În același timp, în marile orașe se construiau edificii publice moderne. Astfel, la Brașov se construia, între anii 1956–1959, Teatrul Dramatic, locul unde s-a desfășurat primul festival *Cerbul de Aur* la sfârșitul anilor '60, iar în anii '70, pe Dealul Morii, clădirea Universității. Repere ale anilor '70 pentru Iași sunt clădirea Prefecturii, hotelul Unirea și ansamblul Piața Unirii. Acestea sunt doar câteva exemple din amplul proces de dezvoltare urbană care a avut loc în România în perioada 1948–1989.

Ceea ce trebuie remarcat este continuitatea Școlii Superioare de Arhitectură, care i-a păstrat, printre profesori, pe marii arhitecți interbelici, ceea ce a creat premisele formării unor tineri arhitecți foarte talentați, care au marcat cu operele lor această perioadă (Cezar Lăzărescu, Nicolae Porumbescu, Octav Doicescu, Horia Maicu, Hans Fackelmann, Mircea Alifanti, Șerban Manolescu). Dintre lucrările lor, amintim doar câteva dintre cele care în perioada respectivă pot fi considerate jaloane în domeniul construcțiilor edificiilor publice. Principalele repere urbanistice ale epocii sunt Casa Scânteii (construită în anii 1952–1957, arhitect Horia Maicu), care este o copie aproape fidelă a Universității Lomonosov din Moscova, stilul arhitectural încadrându-se în cel al realismului socialist. Dar

¹⁰ Astfel, la Ploiești apar cartierele Vest I, Vest II, Malu Roșu, Poștei, 9 Mai, Ienăchiță Văcărescu, Peneș Curcanul. La Timișoara, primele construcții socialiste începeau în anul 1968 în Circumvalațiunii, apoi, după anul 1970, în Calea Lipovei și Calea Aradului, iar după anul 1980, apărea cartierul Ion Ionescu de la Brad. Clujul cunoștea și el eferescența construcției de locuințe, începând cu Gheorgheni prin anii '60 și Mănăștur în anii '70. În Oradea, între anii 1960 și 1969, numai în Zona de Vest, cum fusese numită, au fost date în folosință 3.200 de apartamente în care s-au mutat 11.300 de persoane.

contrar tendințelor vremii, fațadele au fost inspirate din arhitectura națională, având elemente care amintesc de arhitectura mănăstirilor Curtea de Arges, Cozia sau Horezu. În anul 1953 începeau lucrările de construcție ale Teatrului de Operă și Balet din Capitală, după planurile arhitectului Octav Doicescu, clădire inaugurată în anul următor. Clădirea Sălii Palatului, inaugurată în anul 1960 (arhitecți Horia Maicu, Tiberiu Ricci, Ignace Șerban, ingineri Alexandru Necșulea, Nicolae Băilescu), constituia punctul central al unui ansamblu care includea și blocurile de locuințe din zonă. Chiar dacă acest ansamblu respecta specificul urbanismului stalinist practicat în epocă, în același timp, reprezenta un areal de dialog arhitectural cu construcțiile istorice reprezentate de Palatul Regal și Biserica Kretzulescu. Între anii 1947–1952 se construia noua clădire a aeroportului Băneasa, care, conform planurilor de arhitectură (Alifanti și colectivul), a fost concepută ca o elice cu trei pale, ceea ce făcea ca aerogara să reprezinte una dintre bijuteriile arhitectonice ale României, intrând în patrimoniul național. Pavilionul central de expoziții ale economiei naționale a RPR constituia un alt reper al arhitecturii primilor ani ai puterii populare. Construit în anii 1960–1963, pe fostul spațiu al hipodromului București, arhitectura pavilionului (Ascanio Damian) era una dintre cele mai moderne din Europa acelor ani, devenind emblematică pentru Bucureștiul modern (Georgescu, Cernovodeanu și Cebuc, 1966).

La nivel național, în anii '50 se elabora planul urbanistic al stațiunii Mamaia de către un colectiv condus de Cezar Lăzărescu, acesta constituind punctul de plecare în sistematizarea litoralului românesc al Mării Negre. Conceptul arhitectural axat pe realismul socialist începe să fie înlocuit în anii '60 cu o nouă viziune arhitecturală, evidențiată de: construcțiile de pe litoral realizate sub conducerea lui Cezar Lăzărescu, noul complex al Politehnicii realizat de Octav Doicescu sau primăria de la Baia Mare a lui Mircea Alifanti, repere arhitectonice care marchează acest „deceniu al speranței”. În acești ani apare ideea construirii unui „centru civic” în zonele centrale ale orașelor, promotorul acestei idei fiind Cezar Lăzărescu, care implementa acest tip de proiect pentru prima oară în Pitești.

Prin venirea la conducerea PCR a lui Nicolae Ceaușescu în anul 1965, s-a resimțit o intensificare a imixtiunii politicului în domeniul urbanismului, însă de data aceasta nu mai era bazată pe o ideologie anume, ci pe viziunea personală a acestuia, pentru care domeniul construcțiilor devenea un obiectiv prioritar, subordonat politicii de industrializare și urbanizare forțată, ceea ce a determinat modificări majore pe multiple planuri: social, economic, demografic și urbanistic, cu implicații directe asupra modului de viață al populației. În acești ani, necesarul de fonduri destinate dezvoltării industriale a României a crescut exponențial, ceea ce a determinat puterea comunistă să caute noi alternative de finanțare a construcției de locuințe. În acest context, statul a promovat construcția de locuințe proprietate personală din banii populației, creând fondurile ipotecare garantate prin venituri personale, ceea ce a permis diversificarea tipurilor de locuințe din imobilele colective și a categoriilor de confort (conform *Legii nr. 9/1968* și *Legii nr. 4/1973*).

Sistematizarea teritoriului și a localităților urbane și rurale a fost definită prin Legea nr. 58/1974. Prin intermediul acesteia s-au legiferat tipologiile de construcții, dotarea standard și prețurile plafonate, precum și categoriile distincte de confort. Impunerea modelului urbanistic în cadrul ansamblului rezidențial (cartiere de blocuri) ca măsură de eficientizare a costurilor și a producției a condus la realizarea unui număr foarte mare de locuințe, prin promovarea apartamentelor tipizate și a panourilor prefabricate. Rezultatele acestor măsuri au fost lipsa de diversitate și identitate a noilor construcții și, implicit, monotonia apartamentelor, a blocurilor și a cartierelor astfel realizate (Celac, 1995). Efectele sistematizării s-au făcut resimțite la nivel național, în marea majoritate a orașelor României construindu-se centre administrativ-politice „de tip nou”, lipsite însă de monumente de arhitectură care să le definească personalitatea prin includerea în viziunea arhitectonică a unor elemente specifice zonei și istoriei locului.

În acest context, o problemă majoră pentru arhitecții vremii a constituit-o modul în care ansamblurile de locuințe colective tipizate puteau să contribuie la conturarea unei identități a orașului. Chiar dacă dispuneau de foarte puține mijloace de contracarare a impresiei de uniformizare adusă orașelor de noile cartiere de locuințe colective, apar idei interesante privind realizarea unei simbioze între noile cartiere și peisajul natural existent, ca în cazul orașului Piatra Neamț (Alexandru Iotzu) sau păstrarea și restaurarea patrimoniului deja construit (Grigore Ionescu) (revista *Arhitectura*, nr. 1/1966).

După anul 1965, la nivelul capitalei, a continuat realizarea unor edificii care vor deveni în timp repere ale Bucureștiului: Institutul Politehnic București (1969–1971), arhitect Octav Doicescu, Aeroportul Internațional București-Otopeni (1965–1969), arhitect Cezar Lăzărescu, Hotelul Intercontinental (1967–1971), arhitect D. Hariton, Teatrul Național (1964–1973), arhitect Horia Maicu și Studiourile TVR (1966–1970), arhitect Tiberiu Ricci. De remarcat, că aceste simboluri ale modernizării au fost construite în diverse zone, situație diferită de cea de la apogeul epocii de aur, când toate construcțiile emblematice au fost grupate în jurul axei Est-Vest a Bucureștiului.

Anul 1977 a reprezentat un punct de cotitură în domeniul construcțiilor civile. Profitând de distrugerile provocate de cutremurul devastator din acel an, atât în București, cât și în multe alte orașe (Zimnicea, Alexandria, Buzău, Focșani, Ploiești), Ceaușescu a dispus remodelarea urbană a zonelor afectate, în sensul realizării unor ansambluri edilitare de mare anvergură, care să redefinească zonele centrale ale acestor orașe. La nivelul capitalei, în special în centrul vechi al Bucureștiului (cartierul Uranus și zonele adiacente), dezvoltarea urbană s-a făcut prin demolare și reconstrucție. O serie de clădiri de patrimoniu care defineau identitatea istorică și culturală a capitalei au fost demolate pentru a face loc noului centru civic. În perioada 1984–1987 au fost demolate monumente arhitecturale reprezentative ale istoriei românești, dintre care amintim Mănăstirea Cotroceni (datând din anul 1679, dărâmată în anul 1984), Mănăstirea Văcărești (construită în

secolul al XVIII-lea și dărmată în anul 1986), Biserica Sf. Spiridon Vechi (din secolul al XVII-lea, dărmată în anul 1987), Spitalul Brâncovenesc și Arhivele Naționale (Giurescu, 1994). Peste molozul centrului istoric și al numeroaselor clădiri de patrimoniu, a început construirea Centrului Civic, a cărei axă centrală a fost bulevardul Victoria Socialismului, încununat de impunătoarea Casă a Poporului, ceremonia oficială a așezării pietrei fundamentale având loc la data de 25 iunie 1984. Elementul pozitiv adus în domeniul construcțiilor de cutremurul din anul 1977 l-a constituit impunerea unui set complet de norme antiseismice. Proiectarea și executarea construcțiilor de toate categoriile urmau a fi realizate în conformitate cu planurile de sistematizare, „cu respectarea strictă a prescripțiilor tehnice care să le asigure rezistența, durabilitatea și siguranța în exploatare, o bună funcționalitate, aspect arhitectural corespunzător, un înalt grad de utilitate economică și socială”¹¹.

În anii '80, sistematizarea a devenit parte integrantă a planurilor anuale și cincinale, o noutate în domeniu constituind-o ideea de urbanizare a localităților rurale. Industrializarea forțată începută în anii 1949–1950 și continuată timp de 40 de ani a avut drept consecință migrarea rapidă a unei mari părți din populație de la sat la oraș. Populația urbană a crescut de la 3,7 mil. de persoane în anul 1948 (22% din total) la 5,7 mil. de persoane în anul 1965 (25,8% din total) și la 11,5 mil. de persoane în anul 1985 (50,6% din total), pentru ca la sfârșitul perioadei analizate populația urbană să atingă un maxim de 12,6 mil. de persoane (54% din total) (INS, 1991; Axenciuc, 2012, p. 556).

În anul 1985 a început construcția de blocuri la sate, Otopeni fiind comuna cu cele mai multe blocuri (circa 2.000 de apartamente), urmată de Bragadiru (1.900 de apartamente), Măgurele și Snagov (ambele cu 1.200 de apartamente), ele fiind și localitățile cu cea mai mare suprafață medie a apartamentelor, circa 70 m².

Strategia partidului unic a fost prezentată în martie și iunie 1988, având drept obiectiv declarat creșterea suprafeței agricole prin comasarea așezărilor rurale. Punerea în practică a acestei idei la nivel național însemna dispariția a circa 900 de comune din totalul de 2.705 și o reducere a numărului satelor de la 13.123 la maximum 5.000–6.000. În acest fel, 7.000–8.000 de așezări rurale dispăreau de pe harta României, iar cele care rămâneau trebuiau demolate și reconstruite în proporție de 50–55%¹². Practic, sistematizarea rurală însemna, pe lângă distrugerea a mii de sate, distrugerea aproape totală a gospodăriilor tradiționale și înlocuirea lor cu blocuri de apartamente, precum și încercarea de mutare a întregii populații rurale, de peste 11 mil. de oameni, din locuințele unifamiliale proprietate privată în apartamente la blocuri în calitate de chiriași. Din fericire, doar trei sate (Buda, Vlădiceasca și Dimieni) au fost distruse până în anul 1989.

Analizând efortul investițional în domeniul construcțiilor de locuințe, se remarcă ritmul intens al acestuia în perioada 1965–1984, când au fost construite

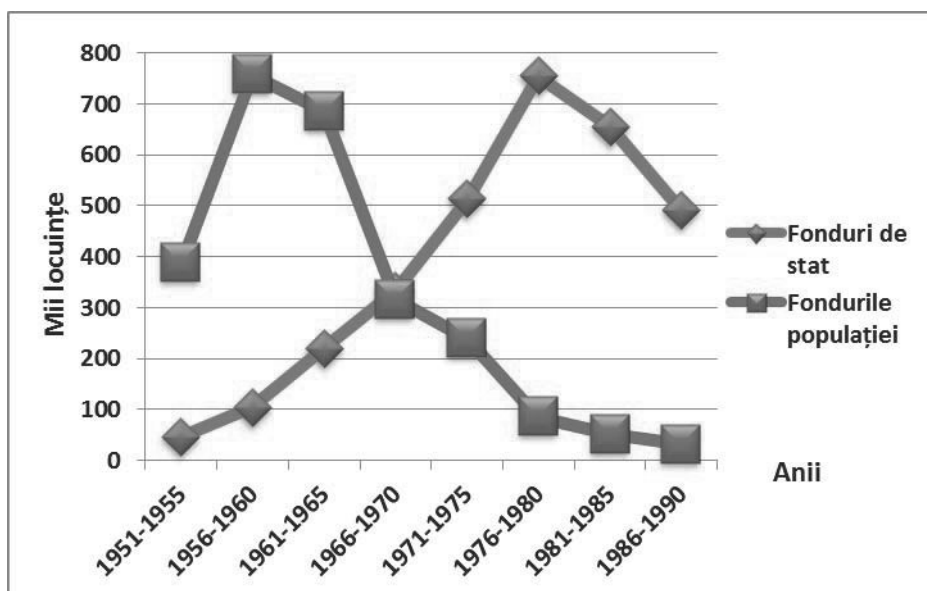
¹¹ *Legea nr. 8/1977.*

¹² A IV-a Conferință a președinților consiliilor populare, București, martie 1988.

circa 360.000 de apartamente, de peste patru ori mai mult decât în perioada 1945–1964. S-au construit noi cartiere de blocuri a căror populație depășea numărul de locuitori ai unui oraș de dimensiuni medii, cum ar fi, de exemplu: Titan (Balta Albă) cu 90.000 de apartamente, Drumul Taberei cu 63.000 de apartamente, Berceni cu 70.000 de apartamente, Militari cu 40.000 de apartamente. Recensământul din anul 1992¹³ înregistra în București un număr de 760.751 de apartamente și un total de 1.803.635 de camere, ceea ce însemna o suprafață de peste 46,1 mil. metri pătrați construiți.

Permanentul „salt înainte” al economiei naționale din această perioadă s-a repercutat pozitiv pe plan social: noi locuri de muncă, urbanizarea localităților, o bunăstare relativă. Potrivit recensământului din anul 2002, dintre cele aproape 8 mil. de locuințe existente la momentul respectiv în România, 1,58 mil. erau construite între anii 1960 și 1969, 1,93 mil. în perioada 1970-1979, iar 1,2 mil. între anii 1980 și 1989¹⁴.

Analizând modul de finanțare a construcțiilor de locuințe în perioada 1950–1990 (Figura 12.1), se remarcă diferențele semnificative existente între numărul de locuințe construite din fonduri de stat și cele construite din fondurile populației.

Sursa: Prelucrări de date din Noica, 2003.

Fig. 12.1. Construcția de locuințe în funcție de sursele de finanțare, în perioada 1951–1990.

¹³ www.recensamantromania.ro/istoric/vizualizati-rezultate-rpl-1992-si-2002/.

¹⁴ www.recensamantromania.ro/istoric/vizualizati-rezultate-rpl-1992-si-2002/.

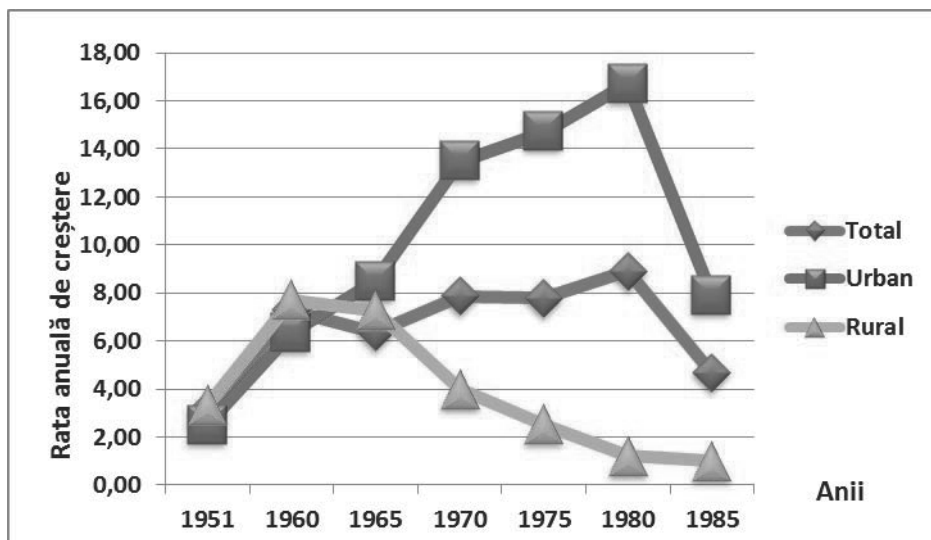
Dacă până la jumătatea anilor '60 numărul construcțiilor din fonduri particulare a deținut ponderi semnificative, între 80% și 89%, în ultimii ani ai deceniului șapte, ponderea locuințelor construite din fondurile de stat creștea semnificativ, de la 51,4% în perioada 1966–1970 la peste 90% în perioada 1976–1990. Creșterea implicării statului în construcția de locuințe, îndeosebi la nivelul orașelor, concomitent cu transferul proprietății prin acordarea de credite populației, a determinat scăderea accentuată a investițiilor directe, fără creditare, ale populației în construcția de locuințe.

Dacă în anul 1966 17,7% din populația mediului urban trăia în apartamente din blocuri, proporția ajungea la 42% în anul 1977 și la 72% în 1990. În perioada 1966–1989, numărul clădirilor tip bloc a crescut de circa 12 ori.

În întreaga perioadă analizată, gradul de confort s-a aflat pe un trend ascendent, suprafața locuibilă crescând cu circa 30%, de la 26,5 m²/locuință în perioada 1951–1955 la 34,9 m² în anii 1981–1985. Creșteri semnificative s-au înregistrat în special în cazul locuințelor particulare, care au ajuns să aibă o suprafață medie locuibilă de peste 52 m², față de valoarea medie locuibilă a locuințelor din sectorul de stat, de circa 34 m² (Noica, 2003). Se constată o accelerare a ratei de creștere a numărului de locuințe în mediul urban în perioada 1965–1980 (Figura 12.2), care s-a datorat unui cumul de factori care au acționat concomitent în direcția creșterii cererii de locuințe la nivelul orașelor. Cei mai importanți factori ai respectivei evoluții au fost: a) dezvoltarea unor aglomerări urbane mari, ca urmare a politicii de dezvoltare extensivă a industriei, element ce a determinat creșterea semnificativă a forței de muncă din industrie; și b) creșterea rapidă a populației în perioada 1967–1979, când au fost înregistrați peste 5,6 mil. de nou-născuți (natalitatea a crescut de la 14,3 născuți/1.000 de locuitori în anul 1966 la un nivel cuprins între 20 și 27,6 născuți/1.000 de locuitori în următorii zece ani).

Statul român, în perioada 1965–1980, a avut o capacitate investițională ridicată datorită conjuncturii economice favorabile atât în plan intern (creșterea PIB), cât și extern (acces la împrumuturi ieftine pe piața de capital). După anul 1980 s-a manifestat o criză gravă a datoriei externe, din cauza atât a factorilor interni (structura industrială total dezechilibrată, axată pe industriile chimică și siderurgică, mari consumatoare de materii prime din import și, implicit, de valută, precum și lipsa competitivității produselor românești pe piața vestică), cât și a factorilor externi (criza petrolieră din anul 1979, creșterea accentuată a dobânzilor la creditele externe).

În aceste condiții economice extrem de dificile, Ceaușescu impunea drept obiectiv prioritar strategic achitarea anticipată a datoriei externe a României. Economia națională cunoștea în următorii ani un proces continuu de disoluție, pe fondul căruia a avut loc scăderea accentuată a PIB și comprimarea consumului intern. Urmările s-au făcut simțite la nivel economic și social, o componentă importantă a economiei naționale, construcțiile de locuințe, cunoscând după anul 1980 o scădere dramatică a ratei anuale de creștere a numărului de noi locuințe, de la 16,72 locuințe/1.000 de locuitori la 7,86 locuințe/1.000 de locuitori în anul 1985.

Sursa: Prelucrări de date din Noica, 2003.

Fig. 12.2. Rata anuală de creștere a numărului de locuințe în perioada 1951–1985.

Putem concluziona că, și în condițiile în care implicarea puterii politice a fost cvasipermanentă, influențând și limitând direct modul de manifestare arhitectural și urbanistic în domeniul construcțiilor, perioada 1948–1989 constituie o epocă în care, în România, s-a construit extrem de mult, existând realizări importante care au confirmat încă o dată nivelul ridicat atins de școlile naționale de arhitectură și construcții. Construcția de locuințe și edificii publice a cunoscut o evoluție accelerată, în concordanță cu strategia națională de dezvoltare economico-socială impusă de partidul unic.

12.3. CONSTRUCȚIILE ȘI EDIFICIILE ÎN PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ (1990–2018)

În anul 1990, 85% din totalul fondului locativ era constituit din clădiri construite după anul 1945¹⁵. La nivel urban, procentul majoritar al locuințelor era cel realizat în perioada 1971–1989, în timp ce, la nivel rural, majoritatea locuințelor erau mult mai învechite, datând din perioada 1946–1970.

¹⁵ Sursa: Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice (2017), *Strategia națională a locuirii 2016–2030*, disponibil la: http://www.mmediu.ro/app/webroot/uploads/files/2017-01-13_Strategia_Nationala_a_Locuirii_2016-2030.pdf.

Crearea cadrului legislativ pentru normalizarea condițiilor de locuire atât în mediul rural, cât și în cel urban a reprezentat o componentă importantă a politicii în domeniu. *Decretul-lege nr. 61/1990* a fost, astfel, adoptat pentru reglementarea procesului de privatizare a clădirilor de locuit construite cu fonduri de stat, prin vânzarea acestora către chiriași. Prin acest mecanism, până în august 1994, din fondul locativ de stat au fost vândute, la prețul existent în ianuarie 1990, circa 1.825.000 de locuințe (Noica, 2003), adică aproape 45% din fondul total de locuințe existent. Această acțiune a făcut ca România, alături de Albania să devină țările europene cu cea mai mare pondere a locuințelor proprietate privată din totalul fondului locativ existent (peste 95%). De altfel, în multe dintre țările fostului bloc comunist, unde guvernele venite la putere după anul 1990 au promovat politici populiste, acordând facilități pentru cumpărarea de locuințe, rata proprietarilor a crescut rapid. La polul opus, țări precum Germania și Elveția au unele dintre cele mai mici procente de astfel de proprietari. Explicația constă nu doar în prețul mare al caselor, ci și în cultura popoarelor respective.

Tendința pieței imobiliare a fost să evolueze de la vechile blocuri comuniste la imobile noi, dar chiar și unele dintre acele proiecte au fost realizate la standarde joase. Cererea mare și lipsa ofertelor din piață, combinate cu dorința dezvoltatorilor de a-și maximiza profiturile prin construirea la costuri mici și cu o densitate mare, aduceau pe piață, în fapt, același stil de locuințe, doar cu un aspect nou, mai modern.

Legea fondului funciar nr. 18/1991 a permis restituirea a ceea ce până atunci fusese transformat în spații verzi publice. Având în vedere cererea în creștere de locuințe și lipsa spațiilor de construcție, aceste zone au reprezentat o *miză valoroasă* pentru dezvoltatori.

În urma recensământului populației și locuințelor realizat în ianuarie 1992 (INS, 1994), la nivel național existau peste 7,6 mil. de locuințe, dintre care puțin peste 4 mil. erau în mediul urban (52,6%). Totodată, la nivel național erau înregistrate aproape 4,5 mil. de clădiri, dintre care circa un milion se aflau în municipii și orașe, restul fiind în mediul rural (peste 77%).

Din punctul de vedere al numărului de camere, la nivelul anului 1992, media națională era de 2,46 camere/locuință. În mediul urban, acest indicator a crescut extrem de puțin în anul 1992 (2,38) comparativ cu anul 1948 (2,27). Numărul persoanelor/gospodărie din mediul urban a scăzut însă, în aceeași perioadă, de la 3,5 în anul 1948 la 3,0 în anul 1992. În același timp, media națională a fost de 3,1 persoane pe gospodărie.

Printre județele cu fondul locativ mai mare decât media națională (336 de locuințe/1.000 de locuitori) se aflau, în anul 1992, Arad (364 de locuințe/1.000 de locuitori), Timiș (335 de locuințe/1.000 de locuitori) sau Cluj (351 de locuințe/1.000 de locuitori). În București existau 361 de locuințe/1.000 de locuitori. Aproape 39% dintre locuințe se găseau în blocuri.

Din totalul clădirilor, peste 56% erau construite cu materiale puțin rezistente, precum paiantă, chirpici, lemn etc. (Tabelul 12.7)

Tabelul 12.7

Structura clădirilor din România, după materialele de construcție, la nivelul anului 1992

Tipul materialului de construcție	Total		Urban		Rural	
	Număr clădiri	%	Număr clădiri	%	Număr clădiri	%
<i>TOTAL</i>	4.463.971	100,00	1.038.494	23,70	3.425.477	76,30
Beton armat sau prefabricate din beton	53.637	1,50	51.557	1,45	2.080	0,05
Cărămidă, piatră	1.872.002	41,90	576.678	12,90	1.295.324	29,00
Lemn	642.320	14,60	86.154	2,45	556.166	12,15
Paianță, chirpici	1.843.012	42,00	307.892	6,90	1.535.120	35,10

Sursa: INS, 1994.

Recensământul din anul 1992 evidenția și faptul că, în numeroase județe din Moldova și Muntenia, ponderea majoritară era cea a clădirilor construite din materiale mai puțin rezistente: Vaslui (96%), Galați (89%), Iași (88%), Teleorman (82%), Călărași (77%) etc.

Alături de constructori, arhitecții au avut un rol determinant în evoluția ramurii economice analizate. Era necesară însă adaptarea legislației în care își desfășura activitatea această breaslă la noile condiții politico-economice ale României. Astfel, în aprilie 1990 se emitea *Decretul-lege nr. 127/1990* privind unele măsuri referitoare la activitatea Uniunii Arhitecților din România (UAR) și a asociațiilor teritoriale ale arhitecților, prin care i se recunoștea UAR calitatea de continuatoare a tradiției Societății Arhitecților din România (SAR).

Dacă până în decembrie 1989 numele arhitecților nevoiți să-și părăsească țara erau condamnate uitării, din anul 1990, prezența acestora s-a făcut simțită cu putere. Printre cele mai importante nume, putem aminti arhitecții Ascanio Damian, Alexandru Beldiman și Sandu Miclescu. Un moment semnificativ în cunoașterea și recunoașterea arhitecților plecați din țară a fost expoziția *Arhitecți români în străinătate*, deschisă de UAR în septembrie-octombrie 1992 la Sala Dalles (Panaiteanu, 2016).

În perioada imediată, UAR s-a implicat în inițierea și organizarea a numeroase concursuri de arhitectură, nume precum cele ale arhitecților Peter Derer, Vasile Mitrea și Marius Smigelschi fiind reprezentative pentru politica arhitecturală din perioada postdecembristă, marcată de numeroase frământări pe plan profesional (Celac și Panaiteanu, 2016).

În anul 1994 a fost reglementat sistemul de finanțare a construcției de locuințe, prin *BUG nr. 19/1994*. Acest document prevedea și finalizarea locuințelor aflate în diferite stadii de construcție și stabilea criterii clare de atribuire a locuințelor nou realizate din fonduri publice, precum și modalitățile de plată în rate a acestora.

Un moment demn de semnalat este acela în care s-a demarat procesul de retrocedare a imobilelor confiscate de regimul comunist. Astfel, Legea nr.

112/1995 pentru reglementarea situației juridice a unor imobile cu destinația de locuințe trecute în proprietatea statului¹⁶ a reprezentat un compromis. Ulterior au fost adoptate și alte legi ce vizau reglementarea principiilor restituirii în natură sau prin echivalent a imobilelor preluate în mod abuziv de stat. Procesul s-a derulat însă extrem de lent și cu numeroase sincope, nefiind finalizat nici până în prezent.

Anul 1996 aducea adoptarea celui mai important act normativ în definirea politicii naționale din domeniul locuirii. Astfel, *Legea locuinței nr. 114/1996* reglementa aspectele sociale, economice, tehnice și juridice ale construcției și folosinței locuințelor. Legea stipula faptul că locuirea era responsabilitatea partajată a Guvernului și a autorităților locale.

Legea, completată și modificată ulterior de câteva ori¹⁷, definea termeni precum locuință socială, locuință de serviciu, locuință de intervenție, locuință de protocol sau condominiu (MDRAP, 2017). Ultima completare a *Legii nr. 114/1996* a fost făcută prin *Legea nr. 143/2017*, care introducea noțiunea de „locuință de sprijin”.

În baza *Legii nr. 152/1998*, era creată *Agenția Națională pentru Locuințe* (ANL), având ca scop realizarea unor *montaje financiare*, precum și atragerea și administrarea resurselor pentru construirea, reabilitarea și consolidarea locuințelor (Noica, 2003).

Nevoia de locuințe și de creștere a spațiului destinat locuirii rămânea însă o problemă majoră care trebuia rezolvată printr-o nouă abordare a politicii naționale din domeniul construcțiilor. Chiar dacă, conform datelor din recensământul efectuat în anul 1992, se evidenția faptul că suprafața locuibilă era de 11,56 m²/persoană, în creștere cu 30% față de anul 1977 (anul ultimului recensământ din perioada socialistă), față de media europeană, România mai avea mult de recuperat.

Se poate spune că, în România, nevoia de locuințe era generată și de supraocupare, spațiul locuințelor fiind în general insuficient, raportat la numărul celor care ocupau aceste spații.

Nevoia de locuințe trebuia însă evaluată în mod riguros, în vederea stabilirii coordonatelor politicii naționale din domeniu. De aceea, la comanda *Ministerului Lucrărilor Publice și Administrării Teritoriului* (MLPAT), în anul 1999 s-a efectuat analiza *Nevoia de locuințe în România* (Voicu și Noica, 2001). Rezultatele acestei cercetări evidențiau faptul că 9% din populație avea o nevoie acută de locuințe. Conform acestui rezultat, aproximativ 200.000 de gospodării constituiau cererea efectivă acută de locuințe în România.

În sprijinul rezolvării acestei situații, în anul 1999 a fost adoptată *Legea creditului ipotecar (Legea nr. 190/1999)*, iar în anul 2001 a fost lansat un program

¹⁶ Se restituiau în natură foștilor proprietari acele imobile cu destinația de locuințe trecute „cu titlu” în proprietatea statului sau a altor persoane juridice după 6 martie 1945 și care se aflau în posesia statului sau a altor persoane juridice la data de 22 decembrie 1989, în cazul în care foștii proprietari locuiau în calitate de chiriași în respectivele imobile la data de 22 decembrie 1989 sau acestea erau libere (legea a fost publicată în Monitorul oficial al României, Partea I, nr. 279 din 29 noiembrie 1995).

¹⁷ Amintim, în acest context, *Legea nr. 171/1997* și *Legea nr. 145/1999* (Patriche, 2003).

pentru realizarea a unui număr de 38.000 de locuințe până în anul 2004, cu regim de închiriere pentru tineri, susținut financiar din fonduri bugetare și împrumuturi externe.

În anul 2002, Parlamentul României a adoptat *Legea nr. 541/2002* care susținea economisirea și creditarea în sistem colectiv a locuințelor, după modelul caselor de economii din Germania.

Tot în anul 2002 avea loc un nou *Recensământ al populației și locuințelor*. Conform rezultatelor acestei activități, în contextul schimbărilor structurale, diferențele dintre mediul urban și mediul rural s-au adâncit, zonele rurale fiind dezavantajate în ceea ce privește infrastructura, utilitățile publice și confortul locuinței. Aproape jumătate din populația României, mai exact 47%, trăia în mediul rural (INS, 2002).

La nivel național, între cele două recensăminte, fondul general de locuințe sporea cu doar 5,8%, cea mai mare creștere înregistrându-se în mediul rural (circa 7,4%).

Numărul clădirilor din fondul locativ al municipiilor și orașelor creștea de la 1.052.061 în anul 1992 la 1.142.636 în anul 2002. În aceeași perioadă, suprafața locuibilă creștea cu aproape 7%.

Rețeaua de drumuri deservea puțin peste 60% din populația rurală. Numai jumătate dintre comune aveau acces direct la rețeaua principală de transport rutier. În anul 2001, drumurile județene și comunale reprezentau aproape 80% din totalul rețelelor de drumuri naționale, iar dintre acestea, doar 60%, respectiv 8% erau modernizate. Doar 17% dintre satele din România erau conectate la rețelele de distribuție a apei și doar în jur de 8% dintre gospodăriile rurale aveau locuințe dotate cu apă curentă.

Spre deosebire de mediul rural, toate municipiile și orașele erau echipate cu sisteme de furnizare și distribuție a apei potabile și peste 85% dintre locuințele urbane erau dotate cu apă curentă. O situație similară exista și la sistemul de canalizare: 4% dintre gospodăriile rurale comparativ cu 84% la nivelul gospodăriilor urbane. În realitate, în multe sate, problema principală nu era lipsa apei curente, ci aprovizionarea cu apă și calitatea redusă a apei disponibile.

Cu toate că în ultimii ani cele mai multe orașe românești au cunoscut reduceri ale populației rezidențiale, suprafața acestora s-a extins spre exterior, mai ales în zonele periurbane. Între anii 1992 și 2002, de exemplu, Bucureștiul și-a adăugat la dimensiunea urbană o suprafață de dimensiunea orașului Ploiești. La fel, orașele Brașov și Cluj-Napoca și-au extins suprafața urbană cu circa 24%, în timp ce Craiova a cunoscut o creștere a acesteia cu 27%.

Foarte importantă pentru piața construcțiilor din România a fost și adoptarea *Legii nr. 372/13.12.2005* privind performanța energetică a clădirilor, act normativ ce a provocat ulterior o activitate intensă de refacere a exterioroarelor numeroaselor blocuri de locuințe, din mediul urban în principal. Ulterior, această lege a fost modificată și completată prin *Legea nr. 159/2013*. Scopul acestei legi a fost promovarea creșterii performanței energetice a clădirilor, ținându-se cont de

condițiile climatice exterioare și de amplasament, de cerințele de temperatură interioară și de eficiență economică.

Prin *Ordonanța de urgență a Guvernului României nr. 60/2009*, a fost aprobat Programul „Prima casă”, atât ca o măsură de susținere a tinerilor aflați la prima achiziție imobiliară, cât și ca o formă de impulsioneare a unei piețe imobiliare aflate în impas în acel moment. De la începutul programului și până în iulie 2016, au fost aprobate peste 180.000 de dosare, fiind considerat cel mai de succes program lansat de autorități în epoca postdecembristă. Conform datelor *Fondului Național pentru Întreprinderile Mici și Mijlocii* (FNGCIMM), cele mai importante zone în care s-au construit locuințe prin intermediul Programului „Prima casă” au fost, la nivelul anului 2016: București (27% din ponderea națională), Ilfov (aproape 15% din ponderea națională), Cluj (circa 6,5% din ponderea națională) și Timiș (circa 6,3% din ponderea națională) (Imopedia, 2018).

Un alt document important pentru evoluția pieței construcțiilor din România a fost *Legea nr. 153/05.07.2011* privind măsurile de creștere a calității arhitectural-ambientale a clădirilor (completată și modificată ulterior prin *Legea nr. 146/30.04.2013*).

Din a doua jumătate a anului 2011 începea și organizarea filialelor UAR (fără personalitate juridică) la nivel regional, de județ sau de sector, în cazul Bucureștiului. În acel moment, UAR număra 1.601 membri, din care 911 în București–Ilfov, 585 în teritoriu și 105 rezidenți în străinătate¹⁸. La Conferința Națională a UAR desfășurată în anul 2012 era revizuit și adoptat statutul organizației și era ales senatul UAR, iar arhitect Viorica Curea devenea președintele uniunii.

Anul 2011 a însemnat momentul celui de-al treilea recensământ al populației și locuinței efectuat în perioada postdecembristă.

Cu această ocazie au fost inventariate 5.305.000 de clădiri, în care se aflau 8.691.000 de locuințe convenționale, având 22.741.000 de camere de locuit (Tabelul 12.8).

Din totalul locuințelor convenționale, 66,7% aveau alimentare cu apă în locuință (91,6% dintre locuințele din municipii și orașe și 37,2% dintre cele din comune) (INS, 2011). Cele mai mari ponderi ale locuințelor care aveau alimentare cu apă au fost înregistrate în Municipiul București (96,8%) și în următoarele județe: Brașov (89,5%), Timiș (85,0%), Constanța (84,7%), Hunedoara (84,0%), Sibiu (82,0%) și Cluj (80,8%).

Se observă că între cele trei momente de referință (1992, 2002 și 2011), în afara evoluției descendente a procesului de finalizare a locuințelor din fonduri publice, putem afirma că piața imobiliară specifică spațiilor locative a cunoscut un trend ascendent. De evidențiat dublarea practică a suprafeței de locuit pe persoană, nivelul atins în anul 2011, de 20,4 m², fiind mult mai aproape de cerințele comunității europene (30 m²/persoană).

¹⁸ În anul 2017, UAR număra 2.199 de membri, dintre care 1.213 din București, 836 din teritoriu și 150 cu rezidență în străinătate.

După recensământul din anul 2011 și până în prezent, fondul locativ nou construit (Tabelul 12.9) a crescut la nivel național cu circa 15%, pe fondul scăderii construcției de noi locuințe în mediul rural cu aproape 5%.

S-a ajuns, astfel, ca în anul 2016 să existe un total de 8,93 mil. de locuințe, în creștere cu 0,5% față de anul precedent (INS, 2017).

Tabelul 12.8

Comparații între principalii indicatori ai locuirii reieșiți în urma recensămintelor efectuate în România în anii 1992, 2002 și 2011

Indicator	U.M.	1992	2002	2011
Populație	mii	22.810	21.680	20.121
Gospodării	mil.	7,29	7,32	7,40
Dimensiunea medie a gospodăriei	persoane/gospodărie	3,07	2,92	2,66
Total locuințe	mil.	7,65	8,10	8,70
Clădiri de locuințe	mil.	4,49	4,84	5,30
Media națională a locuirii	locuințe/1.000 locuitori	336	374	435
Suprafața utilă medie pe locuință	m ²	33,8	37,6	46,5
Dimensiunea medie a camerelor pe locuință	număr camere/locuință	2,5	2,6	2,7
Suprafața utilă medie pe persoană	m ²	11,6	14,3	20,4
Locuințe finalizate (total)	mii	49,0	27,7	45,4
Locuințe finalizate cu fonduri publice (din total)	%	87,8	10,8	5,1
Densitatea locuințelor finalizate	locuințe/1.000 locuitori	2,1	1,3	2,2

Sursa: Date și prelucrări de date de la INS, *Recensământul populației și locuințelor*, edițiile 1992, 2002, 2011.

Cele mai multe locuințe realizate în anul 2016 din fonduri publice au fost date în folosință în următoarele regiuni de dezvoltare: Nord-Est (26,0%), Sud-Est (22,1%), Nord-Vest (17,8%), Sud Muntenia (11,5%) și Centru (11,3%). Cele mai puține locuințe construite din fonduri publice au fost realizate în regiunile de dezvoltare Sud-Vest Oltenia (7,3%) și Vest (4,0%). În regiunea de dezvoltare București–Ilfov nu s-au construit locuințe din fonduri publice.

Din fondurile private, cele mai multe locuințe au fost date în folosință în regiunile de dezvoltare: București–Ilfov (19,7%), Nord-Est (16,9%), Nord-Vest (16,6%), Centru (11,9%) și Sud-Est (11,1%). Cele mai puține locuințe construite din fonduri private au fost înregistrate în regiunile de dezvoltare: Sud Muntenia (10,2%), Vest (9,3%) și Sud-Vest Oltenia (4,4%).

Tabelul 12.9

Evoluția fondului de locuințe noi din România, pe medii rezidențiale, în perioada 2011–2016

Locuințe nou construite	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Total	45.419	44.016	43.587	44.984	46.984	52.206
Urban	19.988	20.036	20.533	23.154	24.804	27.878
Rural	25.431	23.980	23.054	21.907	22.224	24.328

Sursa: INS, *Anuarul statistic al României*, edițiile 2012–2016; INS, 2017; INS, 2017b.

Ținând seama de suprafața locuibilă disponibilă pe o locuință, cele mai spațioase camere de locuit se regăseau în regiunile: Centru și București-Ilfov (în medie, unei camere îi revenea o suprafață locuibilă de 19,3 m²), Nord-Vest și Vest (19,0 m²). Cele mai mici suprafețe medii locuibile pe o cameră se regăseau în regiunile de dezvoltare: Nord-Est (16,8 m²), Sud-Est (16,2 m²), Sud Muntenia și Sud-Vest Oltenia (15,5 m²).

Este relevant faptul că, în timp ce numărul populației a înregistrat o dinamică descendentă, fondul de locuințe a crescut. O posibilă explicație a acestei situații poate fi creșterea permanentă a cererii de locuințe, pe fondul modificării substanțiale a conceptului de locuire în cadrul unei familii cu membri din mai multe generații. Astfel, dacă în perioada comunistă într-o locuință puteau conviețui mai multe generații din aceeași familie (bunici, părinți, copii și chiar nepoți), în perioada postdecembristă, tendința a fost ca fiecare generație a unei familii să-și dobândească o locuință proprie. Această cerință a depășit astfel trendul demografic negativ al României (cauzat de rata redusă a natalității și creșterea numărului de emigranți care și-au modificat oficial rezidența și chiar naționalitatea).

Comparând indicatorii specifici între locuințele pe medii de rezidență, există o diferență de 0,9 m² între mediul urban și cel rural referitoare la suprafața medie pe o locuință și de 3,1 m² la suprafața medie pe camerele de locuit. În schimb, la numărul mediu de camere pe o locuință, media era mai mare în mediul rural (3,0) față de cel urban (2,5). Ponderea cea mai mare a suprafeței locuibile și a suprafeței utile au avut-o locuințele nou construite în mediul rural (50,9%), respectiv (52,1%).

După materialul de construcție utilizat, cea mai mare parte a locuințelor noi (80,8% în total) au fost realizate din cărămidă, piatră sau înlocuitori, cu planșee din beton armat și lemn. Aceste materiale dețineau ponderea cea mai mare atât în mediul urban (84,4%), cât și în mediul rural (76,8%).

Numărul autorizațiilor de construcție a scăzut semnificativ în ultimii ani. Dacă în anul 2014, la nivelul lunii iulie, erau înregistrate 26.038 de autorizații, iar în 2015 erau raportate 26.393, în anul 2016, numărul acestora a scăzut cu 728, la 25.665 de autorizații (Negrescu, 2016).

În primele nouă luni ale anului 2017, s-a observat o modificare a acestei tendințe, fiind eliberat un număr de 31.635 de autorizații de construcție pentru clădiri rezidențiale. Pe medii de rezidență, situația autorizațiilor eliberate pune în evidență o creștere a numărului celor eliberate în mediul rural, iar pentru mediul urban, o scădere față de anul precedent. În profil regional s-au înregistrat creșteri ale autorizațiilor de construcție eliberate în următoarele regiuni de dezvoltare: Nord-Est (+754), București-Ilfov (+440), Centru (+282), Sud-Est (+196), Sud-Vest Oltenia (+152) și Vest (+35). Scăderi au avut loc în regiunile: Nord-Vest (-270) și Sud Muntenia (-1).

Concluzionând, putem afirma că în perioada 1990–2016, în România, media locuințelor construite anual a fost de aproximativ 38.000 de unități. Cel mai bun an a fost 2008, cu peste 67.000 de unități livrate. La polul opus, în anul 2000, a fost

înregistrat cel mai scăzut volum de livrări, cu doar 26.400 de case și apartamente noi finalizate. În topul livrărilor de locuințe a fost Municipiul București (68.435), urmat de județele Ilfov (66.034), Constanța (51.293), Suceava (50.848) și Cluj (50.394). La polul opus, județul cu cea mai redusă activitate rezidențială din ultimii 26 de ani a fost Caraș-Severin, unde au fost construite doar 5.185 de unități.

Activitățile privind utilitatea publică de interes local au avut o importantă dimensiune socială și un rol esențial în consolidarea dezvoltării durabile a localităților și îmbunătățirea condițiilor de viață.

Principalele obiective de dezvoltare a serviciilor publice de gospodărie comună în conformitate cu prevederile directivelor europene au fost: alimentarea cu apă, canalizarea, salubritatea localităților, alimentarea cu energie termică, alimentarea cu gaze naturale, administrarea domeniului public.

La sfârșitul anului 2016, în municipii și orașe, proporția lungimii străzilor care aveau rețele de distribuție a apei potabile față de lungimea totală a străzilor a fost de 77,1% (INS, 2017b).

În orașe precum Bechet (Dolj), Măgurele (Ilfov), Potcoava (Olt), Miercurea Sibiului (Sibiu), Milisăuți și Cajvana (Suceava) exista un grad redus de echipare a străzilor cu rețele de distribuție a apei potabile (sub 10,0% din lungimea străzilor).

Lungimea totală a rețelei de canalizare la sfârșitul anului 2016 a fost de 34.353,4 km, din care 24.133,5 km în municipii și orașe. Comparativ cu anul precedent, lungimea rețelei de canalizare s-a extins cu 2.650,8 km (respectiv cu 1.149,1 km în mediul urban și cu 1.501,7 km în mediul rural).

La sfârșitul anului 2016, lungimea totală a străzilor din localitățile urbane ale României era de 31.101 km, străzile modernizate (în lungime de 20.972 km) reprezentând 67,4% din total. Din totalul de 320 de municipii și orașe înregistrat la sfârșitul anului 2016, municipiile și orașele pentru care ponderea lungimii străzilor modernizate în totalul lungimii străzilor este de 100% erau: Buziaș, Jibou, Ștei, Oțelul Roșu, Plopeni și Pâncota.

În sectoarele nerezidențiale și ingineresti, activitățile de construcții au cunoscut în perioada 1990–2017 un trend permanent descendent.

La capitolul construcții ingineresti putem aminti de dezafectarea numeroaselor spații ale unor întreprinderi industriale sau agricole și construcția, pe aceste locații, a unor centre comerciale, zone rezidențiale sau parcuri industriale.

Astfel, în conformitate cu *Legile nr. 65/2001* și *nr. 186/2013*, la nivelul anului 2017, pe plan național erau înregistrate 80 de parcuri industriale. Cele mai *înzestrate* regiuni din această perspectivă erau Sud (Muntenia) cu 22 de parcuri industriale, Nord-Vest cu 18 parcuri și Centru cu 17 astfel de zone. Cea mai slab dezvoltată era regiunea de Sud-Est, cu doar două parcuri industriale.

O evoluție demnă de semnalat este și cea a construcției de centre comerciale. În toate marile orașe din România, pe suprafețe întinse, adeseori în locațiile unor foste întreprinderi industriale, au fost dezvoltate centre comerciale sau de birouri.

În București, de exemplu, dincolo de cele circa 40 de foste platforme industriale transformate în centre comerciale sau birouri, încă 300 hectare de teren

din alte 16 foste platforme industriale își așteptau, la nivelul anului 2018, investitorii (Alec, 2018). Toți dezvoltatorii și-au dorit să realizeze proiecte de construcții comerciale care să devină un reper al zonei. Acest lucru a fost foarte dificil în marile aglomerări de clădiri de birouri (de exemplu: Floreasca–Barbu Văcărescu, Dimitrie Pompeiu–Pipera), unde *accentele înalte* au fost cele mai simple modalități de evidențiere a clădirilor, în defavoarea celor arhitecturale.

În prezent, cea mai înaltă clădire din România este Sky Tower, parte a complexului Floreasca City Center din București. Finalizată în anul 2012, clădirea de birouri are o înălțime de 137 m și 37 de etaje. De altfel, majoritatea clădirilor cu o înălțime de peste 50 m se regăseau în București.

Cu toate acestea, au apărut astfel de edificii și în alte zone ale României.

Timișoara, de exemplu, a demarat în anul 2016 construcția edificiului Openville, un ansamblu mixt, care va include și o clădire de 155 m. Dacă va fi finalizată, aceasta va deveni cea mai înaltă clădire din țară. Cluj-Napoca a început să construiască clădiri înalte de birouri în perioada decembristă, în principal în zona industrială a orașului. Clădiri foarte înalte au mai fost construite după anul 1990 și în Suceava (2015) – Catedrala Nașterea Domnului (82 m); Iași (2012) – Palas Residential Tower (73 m) și (2004) – Universitatea de Medicină și Farmacie „Grigore T. Popa” (65 m); Sibiu (2014) – Mihai Viteazul Residence (65 m), Satu Mare (2012) – Complex Dana Center (64 m) etc.

Oferta de spații noi de birouri de clasă A finalizate în anul 2017 a fost absorbită aproape în totalitate de cerere. În București, mai mult de jumătate dintre noile clădiri dezvoltate în anul 2017, de exemplu, au fost în vestul orașului, iar mai puțin de 20%, în centrul orașului. La sfârșitul anului 2017 existau peste 2,5 mil. m² de spații de birouri moderne în București (circa 1,1% din suprafața totală a capitalei), înregistrând o rată de neocupare medie de aproximativ 10%.

La Cluj-Napoca, cele mai extinse spații de birouri le ocupau, la sfârșitul anului 2017, clădirile Cluj Business Center (57.000 m²), The Office Center (56.000 m²) și Novis Plaza Office (14.500 m²) (Poenaru, 2017). Construcția acestora, realizată în perioada postdecembristă, s-a bazat pe reconversiile de spații industriale sau comerciale aflate cu precădere pe fostele platforme industriale ale orașului (aproximativ 38% din total), reconversia de apartamente sau vile situate în diverse zone ale orașului, cu precădere în cele centrale sau semicentrale (20% din total) și noi spații din actualul perimetru urban al municipiului.

Un alt domeniu în care s-a dezvoltat sectorul construcțiilor a fost realizarea de noi lăcașuri de cult și școli. Ritmul de construcție al acestora a fost însă diferit. Numărul lăcașurilor de cult nou construite a fost de circa cinci ori mai mare decât cel al școlilor.

Conform datelor de la Institutul Național de Statistică, numărul total al școlilor a scăzut semnificativ în România, de la aproape 30.000 de unități școlare în anul 1996 la aproximativ 21.000 în prezent, dintre care doar puțin peste 7.100 aveau personalitate juridică, dispuneau de personal didactic și bază materială proprii. Chiar și construcția de noi unități, redusă de altfel, nu a putut remedia acest

trend negativ. De altfel, în perioada postdecembristă, media anuală a construcției de școli noi a fost de doar 17 unități (Popescu, 2013), în timp ce numărul celor desființate a fost mult mai mare. Printre județele în care s-au construit școli în număr mai mare, amintim Vrancea (51 de noi unități școlare) și Mehedinți (25 de noi unități școlare).

În același timp, anual, în România, apăreau circa 90 de biserici noi, majoritatea pentru cultul ortodox. Cele mai multe erau clădiri mici, de lemn. În București existau, la nivelul anului 2017, 311 biserici. Județele cu cele mai multe lăcașuri de cult erau Cluj cu 833 de clădiri ale bisericii, urmat de județul Bihor cu 709 lăcașuri de cult, Suceava cu 682, Bacău cu 666 și Timiș cu 641.

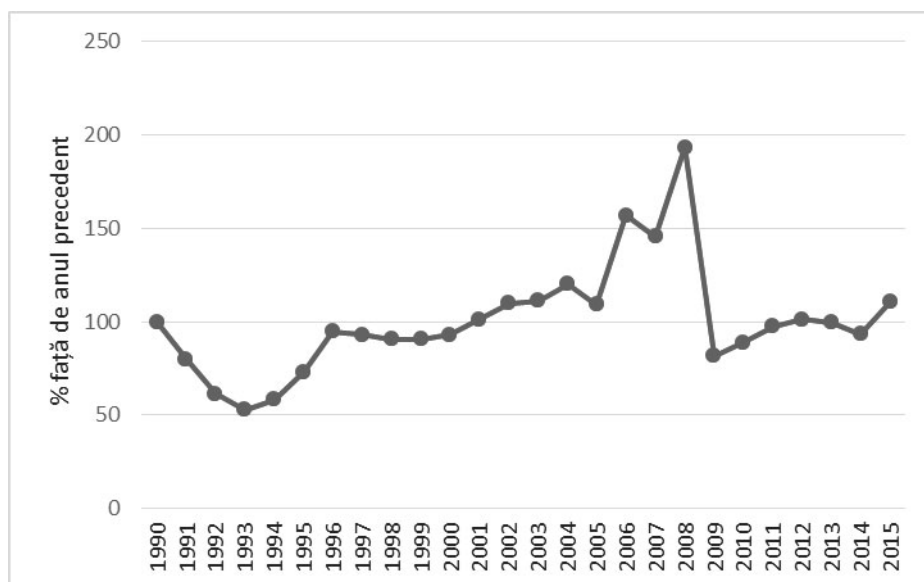
Județele cu cele mai puține biserici și alte lăcașuri de cult erau Tulcea cu 72, Constanța cu 149, Brăila cu 159, Ilfov cu 216 și Ialomița cu 220.

O construcție emblematică pentru perioada postdecembristă a fost și este *Catedrala Mântuirii Neamului*, care urmează să fie ridicată în București. Din punct de vedere legislativ, construcția acestui edificiu s-a bazat pe Ordonanța de urgență nr. 19/17 martie 2005 privind realizarea Amplasamentului arhitectural „Catedrala Mântuirii Neamului”. La sfârșitul anului 2010, lucrările de construcție au demarat pe baza contractului de proiectare semnat cu firma SC WANEL EXIM SRL Bacău¹⁹. Arhitectura Catedralei, realizată de arhitectul Constantin Amăiei, reprezintă o sinteză între tradiție și contemporaneitate, armonizând elemente arhitecturale din diferite zone ale României (ocnițe moldave, pridvoare brâncovenești și turnuri transilvane), precum și elemente de monumentalitate de la unele catedrale vest-europene, ținându-se seama că o mare parte a diasporei române se află în Occident.

Subramura construcțiilor civile din România, după anul 1990, a cunoscut o renaștere „în piață”, condițiile noi, pe baze concurențiale, reducând drastic „anvelopa” creată de mecanismele artificiale ale sistemului economic anterior. Activitatea din construcții a avut o evoluție sinusoidală (Figura 12.3). După anul 1993, volumul total al lucrărilor a cunoscut un ritm ușor ascendent până în anul 2004. Ulterior, perioadele de apogeu și criză economică resimțite de economia românească au produs evoluții similare în activitatea de construcții. Începând din anul 2009 și până în prezent, s-a produs o revenire a ritmului de creștere, dar, ca intensitate, a fost asemănător celui din anul 1995. Astfel, după ce în perioada anilor 2006–2008 creșterea anuală a volumului lucrărilor avea valori cuprinse între 150% și 194%, anul 2015 ajungea să aibă un nivel de creștere similar celui din anul 2002 (circa 110%).

În acest context, a existat și o permanentă evoluție descrescătoare a volumului lucrărilor din sectorul public, în timp ce sectorul privat a ajuns să dețină peste 90% din piață. Construcțiile au devenit în perioada de „tranzitie” un determinant important al performanței economice, furnizând un strat dinamic de *întreprinderi mici și mijlocii* (IMM), cu un personal și o cifră de afaceri în permanentă creștere (Tabelul 12.10).

¹⁹ Sursa: Patriarhia Română, link: <http://catedralaneamului.ro/index.php/construim-catedrala/o-catedrala-pentru-capitala-date-corecte-si-semnificative>.

Sursa: Date și prelucrări de date după INS, *Anuarul statistic al României*, edițiile 1991–2016.

Fig. 12.3. Evoluția volumului lucrărilor anuale totale din sectorul construcțiilor în România, pentru perioada 1990–2015.

Cu toate acestea, pe ansamblul sectorului, în anul 2015, forța de muncă angajată era sub cea existentă în anul 1990 și chiar sub cea a anului 2008 (an de criză financiară la nivel global).

Aportul construcțiilor la formarea PIB a fost, în perioada postdecembristă, în permanență mai mare decât cel înregistrat în anul 1990. Cu titlu de exemplu, în anul 1990, aportul construcțiilor la formarea PIB era de 1,7 mld. dolari SUA (pentru un PIB de circa 41 mld. dolari SUA), iar în anul 2008 ajunsese la peste 23 mld. dolari SUA (pentru un PIB de circa 204 mld. dolari SUA)²⁰.

Începând cu anul 2002, majoritatea societăților active din domeniul construcțiilor erau IMM-uri, numărul acestora înregistrând în anul 2008 o creștere de aproape patru ori în raport cu anul 2000, respectiv o dublare față de anul 2005²¹.

Criza financiară internațională a influențat activitatea de construcții, după anul 2008 înregistrând scăderi substanțiale ale indicilor *valorii adăugate brute* (VAB), ale producției și consumului intermediar.

Interesant este că, față de anul 1990, anumiți indicatori ai activității de construcții (productivitatea muncii pe salariat și volumul imobilizărilor corporale) au continuat să crească și după începutul crizei, pentru o perioadă de trei ani, după

²⁰ Valorile sunt calculate la prețurile curente, pe baza datelor BNR și INS.

²¹ Sursa: Date și prelucrări de date din *Anuarele statistice ale României* 2003–2009.

care au cunoscut o descreștere abruptă. Acest trend poate fi explicat prin faptul că au fost finalizate unele dintre investițiile începute anterior perioadei de criză, investițiile fiind mai mici, dar producția având valori anuale apropiate. O altă explicație plauzibilă este și aceea că majoritatea firmelor, fiind IMM-uri cu capital majoritar privat (în anul 2010, 99,7% dintre societăți figurau cu capital majoritar privat), au putut să se adapteze mai ușor la noile condiții și să-și flexibilizeze activitatea în acord cu cerințele perioadei.

Tabelul 12.10

Evoluția unor indicatori reprezentativi ai sectorului construcții din România, pentru perioada 1990–2015

INDICATOR	UM	1990	1995	2000	2005	2008	2010	2014	2015
Forța de muncă angajată	mii persoane	706	479	353	463	692	628	628	643
Producția	% față de anul precedent	74,8	114,4	107,9	111,3	126,0	113,4	88,5	–
Consumul intermediar	% față de anul precedent	64,2	121,4	109,2	111,5	125,9	127,2	81,0	–
Valoarea adăugată brută	% față de anul precedent	101,1	106,7	106,3	111,2	126,2	97,0	101,9	–
Aportul la formarea PIB	%	4,2	6,8	4,7	5,6	11,4	9,2	7,7	9,9
Investiții	% (anul 1990=100%)	100,0	146,4	206,5	294,9	426,8	267,2	161,2	185,4

Sursa: Date și prelucrări de date din: INS, *Anuarul statistic al României*, edițiile 1991–2016.

În anul 2015, lucrările de construcții au crescut cu 10,4% față de anul precedent, urmând ca anul următor, 2016, acestea să înregistreze un regres de 4,8% față de anul 2015, afectate de declinul lucrărilor de infrastructură, în timp ce construcția de clădiri rezidențiale a crescut semnificativ.

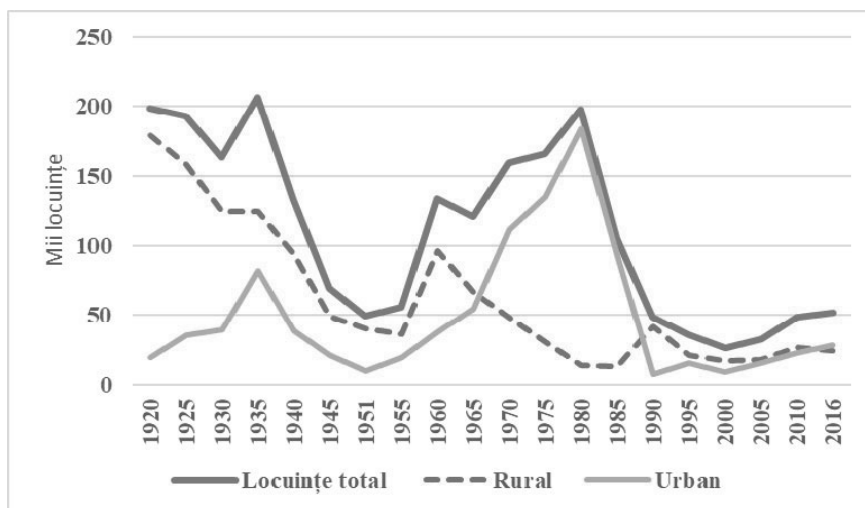
12.4. CONCLUZII

După Primul Război Mondial, dezvoltarea capitalului industrial, bancar și comercial a condus la intensificarea construcțiilor atât de fabrici, uzine, cât și clădiri pentru locuințe sau edificii moderne. Acestea nu au cuprins decât o zonă restrânsă în urbanizarea propriu-zisă a orașelor mari și mai ales unele sectoare centrale.

În perioada socialistă, construcția de locuințe a reprezentat un obiectiv subordonat politicii de industrializare și urbanizare forțată. În toate orașele industriale a început construcția cartierelor muncitorești, menite să găzduiască

numărul tot mai mare de lucrători manuali. Acestea au fost construite la periferiile orașelor, pe terenuri virane sau în zone suburbane, pe criteriul proximității față de unitățile industriale recent construite. Construcțiile, atât cele industriale și de infrastructură, cât și cele de locuințe, s-au dezvoltat într-un ritm accelerat. Impunerea modelului urbanistic, în cadrul ansamblului rezidențial (cartiere de blocuri), ca măsură de eficientizare a costurilor și producției a condus la realizarea unui număr foarte mare de locuințe situate în blocuri, prin promovarea apartamentelor tipizate, a panourilor prefabricate și a mecanizării lucrărilor de execuție.

Etapele trecerii României de la stadiul unei economii eminamente agrare spre una industrial-agrară sunt reflectate de evoluția raportului dintre construcțiile realizate în mediul urban și rural (Figura 12.4).

Sursa: Date și prelucrări de date din: Axenciuc, 2018 și INS, 2017.

Fig. 12.4. Evoluții anuale ale numărului de locuințe noi construite în România, pe diferite medii de rezidență, în perioada 1920–2016.

Principalul factor care a influențat major evoluția domeniului construcțiilor l-a constituit, fără îndoială, procesul de industrializare. Desfășurat într-un ritm relativ lent în perioada interbelică, acest proces s-a intensificat semnificativ odată cu industrializarea forțată din perioada comunistă. Necesitatea acoperirii cererii de forță de muncă în industrie a generat un transfer al populației de la sat spre oraș, ceea ce a determinat modificarea semnificativă a balanței socio-demografice a României, făcând necesară punerea în practică a unui vast program în domeniul construcțiilor de locuințe.

Pentru perioada postdecembristă, în baza noilor condiții politico-economice, piața construcțiilor din România a fost caracterizată de retragerea masivă a statului

de la finanțarea noilor construcții, de liberalizarea chirii, concomitent cu privatizarea masivă a locuințelor de stat și introducerea subvențiilor pentru construcția de locuințe. Din această perspectivă, dacă urbanizarea socialistă a fost cointensivă, cu proiecte publice de construcții, perioada postdecembristă, din punctul de vedere al locuirii, a fost influențată aproape în întregime de construcțiile private.

Dezvoltarea unor cartiere de blocuri a fost înlocuită de zone dominate de locuințe mult mai pretențioase, în acord cu cerințele noilor proprietari (vile de lux, apartamente în case tip „duplex” etc.).

În acest context, domeniul construcțiilor de noi locuințe și-a continuat trendul descendent accentuat, criza de pe această piață, în loc să se atenueze, devenind și mai acută. Reducerea activității în construcția de locuințe, în special în orașele mari, a constituit factorul agravant al acestei situații negative. La această stare de fapt au contribuit și reducerea construcției de locuințe de către stat, scăderea puterii de cumpărare, creșterea masivă a costurilor de producție ale materialelor de construcție, dincolo de puterea de cumpărare a familiilor cu venituri medii.

În prezent, 86% din suprafața construită este reprezentată de clădirile rezidențiale. Din cele 8,45 mil. de unități locative, locuințele unifamiliale sunt dominante, reprezentând 61% dintre acestea.

Așa cum sublinia și N. Noica, „piața nu a putut reacționa, în condițiile unei imense disparități între cererea și oferta de locuințe, iar guvernele nu au putut și nici nu au dorit să atenueze prăpastia dintre nevoia ridicată a familiilor cu putere de cumpărare redusă și costurile brusc ridicate ale producției de locuințe” (Noica, 2003).

Întârzierea nejustificată a restructurării economiei naționale a determinat efecte negative pentru o perioadă lungă de timp, primele semne ale relansării creșterii economice, inclusiv în domeniul construcțiilor, apărând după anul 2000.

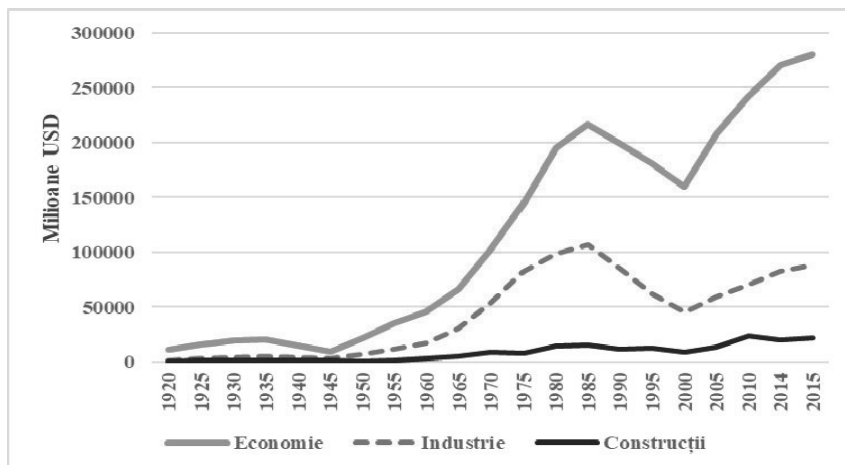
În aceste condiții, anul 2000 a fost cel în care s-au dat în folosință cele mai puține locuințe nou construite (circa 26.000) din întreaga perioadă analizată, 1920–2016. La polul opus, anii 1935 (perioada interbelică) și 1980 (epoca socialistă) au înregistrat maximele perioadei analizate, cu o producție anuală de noi locuințe de circa 200.000 de unități.

De remarcat menținerea gradului de urbanizare la un nivel relativ constant în perioada 1990–2017. Dacă în anul 1990, în mediul urban, trăia 54,3% din populația României, 27 de ani mai târziu, ponderea locuitorilor din mediul urban era de 53,6%, ceea ce denotă o ușoară tendință a populației de a migra dinspre oraș spre sat, evoluție mult diminuată față de perioada industrializării forțate. În acest nou context, majoritatea locuințelor noi au fost construite în zonele limitrofe marilor orașe²².

Comparația dintre evoluția valorii adăugate brute (VAB) la nivelul economiei naționale și cea din domeniul construcțiilor (Figura 12.5) evidențiază modul în care au fost valorificate resursele tehnice, umane și de capital în perioada

²² Sursa: INS, *Anuarul statistic al României*, 1992 și *Comunicat de presă INS*, nr. 212/29 august 2017.

analizată. De remarcat evoluția simetrică a VAB, la nivelurile economiei naționale și industriei, total diferită de cea din sectorul construcții.

Sursa: Date și prelucrări de date din: Axenciuc, 2018; INS, *Anuarul statistic al României*, 2016 și INS, 2018.

Fig. 12.5. Evoluții ale VAB în economie, industrie și construcții, în perioada 1920–2015.

Dacă la nivelul economiei naționale, în perioada interbelică, VAB a cunoscut o evoluție relativ constantă, în perioada 1950–1980 a crescut în special prin contribuția industriei, trendul accentuat crescător datorându-se dezvoltării preponderent extensive a acesteia și în măsură mai redusă creșterii gradului de valorificare a resurselor tehnice, umane și de capital.

Scăderea semnificativă înregistrată în perioada 1985–2000 s-a datorat, până în anul 1990, scăderii investițiilor și învechirii tehnologiilor, iar în perioada următoare, convulsiilor prin care a trecut economia națională și, implicit, industria, ca urmare a perioadei de tranziție de la economia centralizată la economia de piață.

După anul 2000 se poate observa o creștere a VAB în construcții, bazată pe re tehnologizarea domeniului și pe atragerea capitalurilor străine și autohtone în proiecte imobiliare de anvergură.

BIBLIOGRAFIE

1. ***(1920), *Statistica clădirilor locuințelor din România*, întocmită pe baza recensământului general al populației din 19 decembrie 1912–13 ianuarie 1913 (cu introducere de Colescu Leonida, director general al statisticii), Editura Cartea Românească, București, p. 12.
2. Adam Iosif I., Pușcaș Ioan (1987), *Izvoare de demografie istorică*, vol. 2, *Transilvania sec. XIX-1918*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București.
3. Alecu Bogdan (2018), *Cum a transformat piața imobiliară fața Bucureștiului*, disponibil la: <http://www.zf.ro/companii/cum-a-transformat-piata-imobiliara-fata-bucurestiului-din-foste->

- fabrici-au-rasarit-malluri-si-centre-de-birouri-iar-zone-abandonate-au-fost-transformate-cu-sute-de-milioane-de-euro-16983533.
4. Angelescu Constantin (1928), *Activitatea Ministerului Instrucțiunii (1922–1926)*, Editura Cartea Românească, București.
 5. AR – Academia Română (2003), *Istoria românilor*, vol. VIII, Editura Enciclopedică, București, p. 132.
 6. Axenciuc Victor (1999), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă și contemporană*, Partea I, Editura Fundației România de Măine, București.
 7. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României, 1862–2000*, vol. I și II, Editura Economică, București.
 8. Axenciuc Victor (2018), *Progresul economic al României. Serii statistice seculare 1860–2010*. vol. II, *Industria și construcțiile*, Editura Academiei, București.
 9. Briciu Cosmin (2016), *Politici sociale de locuire*, Calitatea vieții, an XXVII, nr. 1, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, București.
 10. Celac Mariana (1995), *O analiză comparată a limbajului totalitar în arhitectură*, în Boia Lucian (ed.), *Miturile comunismului românesc*, Editura Universității București.
 11. Celac Mariana, Panaitescu Alexandru (2016), *Scurt istoric al organizării profesiei de arhitect în România de la „regulamentul” lui A.I. Cuza și M. Kogălniceanu până în prezent*, disponibil la: <http://arhitectura-1906.ro/2016/12/scurt-istoric-al-organizarii-profesiei-de-arhitect-in-romania-de-la-regulamentulu-lui-a-i-cuza-si-m-kogalniceanu-pana-in-prezent/0> (accesat la 22.01.2017).
 12. Decuseară Eugen C. (1929), *O anchetă asupra construcțiilor de clădiri noi în orașele municipii dela 1919–1928, însoțită de un studiu statistic de Dl E.C. Decuseară, Directorul Statisticii Judiciare*, Tipografia Curții Regale F. Gobl Fii SA, București.
 13. Georgescu Florian, Cernovodeanu Paul, Cebuc Alexandru (1966), *Monumente din București*, Editura Meridiane, București.
 14. Giurescu Dinu C. (1994), *Distrugerea trecutului României*, Ed. Museion, București.
 15. Gusti Dimitrie (1938), *Enciclopedia economică a României*, vol. *Economia națională, Cadre și producție*, cap. IX, p. 883, disponibil la: www.cimec.ro
 16. Hamangiu Constantin, *Codul general al României, Legi uzuale*, vol. IX-X, Editura „Universală” Alcalay & Co., p. 762-769.
 17. Imopedia (2018), *Istoric Prima casa*, disponibil la: <https://media.imopedia.ro/stiri-imobiliare/istoric-prima-casa-15201.html>
 18. INS – Institutul Național de Statistică (2011), *Recensământul populației și locuințelor*, disponibil la: <http://www.recensamantromania.ro/>.
 19. INS – Institutul Național de Statistică (1991), *Anuarul statistic al României*, București.
 20. INS – Institutul Național de Statistică (1994), *Recensământul populației și locuințelor 1992*, vol. III, *Clădiri, locuințe, gospodării*, București.
 21. INS – Institutul Național de Statistică (2017a), *Activitățile privind utilitatea publică de interes local, în anul 2016*, București.
 22. INS – Institutul Național de Statistică (2017b), *Fondul de locuințe în anul 2016*, București.
 23. Livezeanu Irina (1998), *Cultură și naționalism în România Mare*, Editura Humanitas, București.
 24. MDRAP – Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice (2017), *Strategia națională a locuirii 2016-2030*, disponibil la: http://www.mmediu.ro/app/webroot/uploads/files/2017-0113_Strategia_Nationala_a_Locuirii_2016-2030.pdf.
 25. Negrescu Adrian (2016), *Efectul instabilității creditării: Peste 3000 de firme de construcții au închis porțile*, Analiză KeysFin, disponibil la: <http://www.keysfin.com/RO/#!/Pages/News/NewsDetails&title=analiza-keysfin-efectul-instabilitatii-creditariei-pest-3000-de-firme-de-constructii-au-inchis-portile-3594>.
 26. Noica Nicolae (coord.), Hricu Ruxandra, Popescu Cristina Gabriela (2003), *Între istorie și actualitate. Politici de locuire în România*, Editura Mașina de Scris, București.

27. Panaitescu Alexandru (2016), *Consacrarea fracturii – momentul 1952*, disponibil la: <http://arhitectura-1906.ro/2016/12/consacrarea-fracturii-momentul-1952/>, accesat la data de 22.01.2017.
28. Patriarhia Română: <http://catedralaneamului.ro/index.php/construim-catedrala/o-catedrala-pentru-capitala-date-corecte-si-semnificative>.
29. Patriche Iulian (2003), *Piața construcțiilor în România*, Editura Uranus, București.
30. Petrovici Norbert (2005), *Inegalități socio-spațiale în cartierele de vile*, Universitatea „Babes_Bolyai”, disponibil la: <http://socasis.ubbcluj.ro/seminarii/urbana/Upload/Cercetari/Norbert%20Petrovici%20-%20Noua%20urbanizare.pdf>, accesat la data de 07.03.2017.
31. Poenaru Călin (2017), *Cele mai „vânate” clădiri de birouri din Cluj*, disponibil la: <http://ziuadecj.realitatea.net/economie/cele-mai-vanate-cladiri-de-birouri-din-cluj--157550.html>.
32. Popescu Andrei Luca, Ofițeru Andreea (2013), *După Revoluție, s-au construit cinci biserici pentru fiecare școală nouă. De ce românii donează pentru lăcașe de cult și n-o fac pentru școli*, disponibil la: <http://www.gandul.info/stiri/dupa-revolutie-s-au-construit-cinci-biserici-pentru-fiecare-scoala-noua-de-ce-romanii-doneaza-pentru-lacase-de-cult-si-n-o-fac-pentru-scoli-exclusiv-10754452>.
33. Popescu Hristache (2008), *Personalități românești în construcții*, ediția a II-a, Editura HP, București.
34. Prager Emil (1921), *Problema locuințelor*, Arhiva pentru știință și reformă socială, an III.
35. Scurtu Ioan (coord.) (2003), *Istoria românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918–1940)*, Academia Română, Editura Enciclopedică, București.
36. Sfințescu Cincinat (1921), *Orașele Basarabiei (din punct de vedere edilitar)*, comunicare prezentată la Congresul Inginerilor de la Iași din 9-12 octombrie 1921.
37. Sfințescu Cincinat (1921), *Raport asupra chestiunii „Lucrări publice”*, prezentat Congresului Inginerilor de la Iași din 9-12 octombrie 1921.
38. Stegărescu Gabriela (2015), *Timișoara Express*, disponibil la: http://www.timisoaraexpress.ro/documentar/cum-a-platit-romania-cele-mai-mari-daune-de-razboi-catre-urss_16444.
39. Voicu Bogdan, Noica Ruxandra (2001), *Nevoia de locuințe în România*, Anale nr. 2, INCE, CIDE, București.

13. TRANSPORTURILE

FRANTZ DANIEL FISTUNG

13.1. TRANSPORTURILE ÎN PERIOADA 1918–1947

Modificările teritoriale din 1918 aveau să producă efecte majore asupra întregii evoluții a economiei și societății românești. Din perspectiva transporturilor, important a fost nu numai aportul teritorial obținut prin alipirea noilor provincii (Banat, Transilvania, Basarabia și Bucovina), ci și aportul la sporirea *zestrei* de mijloace și căi de comunicație.

REPERE LEGISLATIVE ȘI INSTITUȚIONALE

În primii ani de după Primul Război Mondial, dezorganizarea generală a transporturilor constituia unul dintre factorii importanți care îngreunau redresarea economică a țării. În acest context, la data de 21 septembrie 1918 a fost înființată Direcțiunea Generală de Poduri și Drumuri, instituție care avea ca scop prioritar modernizarea și dezvoltarea unei rețele de drumuri capabile să susțină activitatea de transport rutier în plină ascensiune¹.

Un an mai târziu, 1919, în baza Decretului-lege nr. 589, întreaga rețea feroviară a României² a fost plasată în exploatarea a patru „direcțiuni regionale”, cu sediile la București, Iași, Cluj și Arad. Unificarea completă a rețelei de căi ferate a României Mari³ avea să se realizeze însă un an mai târziu, la 21 septembrie 1920, când, în baza Legii de ratificare a prevederilor Tratatului de pace de la Trianon, toate liniile din Banat și Transilvania treceau în proprietatea statului român, fiind

¹ Până în anul 1916, rețeaua de drumuri a fost extinsă pe întreg teritoriul Vechiului Regat, legând toate orașele și comunele țării, șoseluirea fiind efectuată pe circa 30.000 km, din care 5.000 km de drumuri naționale mai bine întreținute, utilizabile în tot cursul anului.

² La încheierea Păcii de la Versailles în anul 1919, situația Căilor Ferate Române era foarte gravă. Operațiile de război și lipsa de întreținere aduseseră prejudicii întregii rețele, iar o mare parte din ea era distrusă.

³ Începutul construirii rețelei de căi ferate în provinciile istorice românești datează din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, între 1854 și 1870 au fost construite traseele Oravița-Baziaș (1854), Jimbolia-Timișoara (1857), Constanța-Cernavodă (1860), Oravița-Anina (1863), București-Giurgiu (1869), Burdujeni-Roman (1869) și Pașcani-Iași (1870).

intabulate în Cartea funciară centrală Cluj. Astfel, „poziția și rolul cel mai important în sistemul transporturilor și comunicațiilor aparținea Regiei Căilor Ferate Române, care cuprindea, ca proprietate și gestiune de stat, aproape totalitatea drumurilor de fier din țară” (AR, 2003, p. 97).

Anul 1920 a reprezentat, din punct de vedere legislativ (*Decretul nr. 2705 din 26 iunie*), anul înființării autorității aeronautice din România și, totodată, a aviației comerciale⁴. Legea a intrat în vigoare la data de 1 august 1920. În motivarea făcută se arăta că „navigația aeriană este o problemă cu totul nouă, care astăzi se impune în mod imperios, mai ales după rolul ce l-a jucat în timpul războiului [...] Transportul rapid de călători și mărfuri, de coletărie ușoară și mai ales serviciul de poștă, iată principalele atribuții ale acestui mod de locomoțiune” (Balotescu *et al.*, 1984).

În aceeași perioadă, organizarea administrativă a instituțiilor de navigație suferea numeroase modificări. Deși războiul se încheiase, întreaga navigație a Dunării era pusă sub autoritatea Comandamentului suprem interaliat. După numeroase dezbateri și propuneri, la data de 23 iulie 1921 a fost semnată Convenția Statutului Dunării, care prevedea menținerea celor două comisii internaționale prevăzute în tratatele de pace: Comisia Europeană a Dunării Maritime și Comisia Internațională pentru Dunărea Fluvială.

În anul 1921, în urma înființării Ministerului de Comunicații, *Societatea Maritimă din România* (SMR) trecea în subordinea acestei instituții, urmând ca din anul 1929 să ajungă la Ministerul de Industrie și Comerț, alături de Direcția Generală a Porturilor și a Căilor de Comunicație pe Apă, reorganizată și aceasta în Regia Autonomă a Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă.

Situația CFR se înrăutățea însă de la o zi la alta. Traficul era în scădere, disciplina slăbită mult, ceea ce conducea la întârzieri din ce în ce mai mari ale trenurilor. Pentru redresarea acestei situații au fost adoptate câteva măsuri, printre cele mai importante fiind (Lăcrișeanu și Popescu, 2007): militarizarea personalului pentru întărirea disciplinei, punerea în circulație a unor trenuri-navetă și concesionarea gratuită a unor locomotive defecte către societățile private, pentru exploatare pe o perioadă de un an, cu obligația reparării acestora (prin această măsură fiind reparate peste 350 de locomotive).

Totodată, în anul 1925, au fost înființate Administrația CFR și, ulterior, Consiliul Consultativ al Comunicațiilor, în cadrul Ministerului Comunicațiilor, pentru reducerea deficitelor companiei, care deveneau din ce în ce mai mari. Consiliul a avut rolul de avizare a tarifelor, de ratificare a procedurilor de răscumpărare a unor căi ferate particulare și de participare la procesul legislativ privind aderarea României la Convenția pentru regimul internațional al căilor ferate.

⁴ Nicolae Titulescu, în cadrul Conferinței de pace de la Paris, în discuțiile cu reprezentantul Franței, propunea crearea unei companii aeriene mixte franco-române. Compania Franco-Română de Navigație Aeriană (CFRNA) era înființată astfel la data de 23 aprilie 1920, fiind prima companie aeriană din România (Fistung *et al.*, 2012).

Anul 1931 a constituit un punct de pornire într-un amplu proces de modernizare a rețelei de drumuri, acordându-se o atenție sporită rutelor naționale. Programul nu s-a realizat însă în totalitate, deși, în afara contractelor de finanțare încheiate cu partenerii străini, în a doua jumătate a deceniului patru, au fost făcute și eforturi bugetare deosebite.

Sub egida Ministerului Industriei și Comerțului, în anul 1932 lua naștere prima companie națională de transport aerian, cu denumirea de *Liniile Aeriene Române Exploatate de Stat* (LARES), în care statul român era acționar principal. În același an, prin Decretul-lege nr. 1850 era înființat Subsecretariatul de Stat al Aerului, în a cărui componență a intrat și aviația civilă. Același decret stabilea cadrul juridic în care aviația civilă națională avea să-și desfășoare activitatea.

Din anul 1934, Regia Autonomă a CFR obținea de la Ministerul Lucrărilor Publice monopolul concesiunii căraușiei de călători, bagaje și mărfuri pe principalele șosele ale țării, pe termen de 20 de ani, în scopul asocierii și completării rețelei și mijloacelor de transport ale căilor ferate cu mijloace auto.

Pentru efectuarea transportului auto al CFR a fost înființată *Regia Autonomă a Transporturilor Auto* – RATA, care utiliza rețeaua de drumuri menționată, parțial în regie directă, cu autovehicule proprii pentru transportul de călători și mărfuri, și parțial, cu autovehicule ale societăților particulare, specializate în deplasarea mărfurilor.

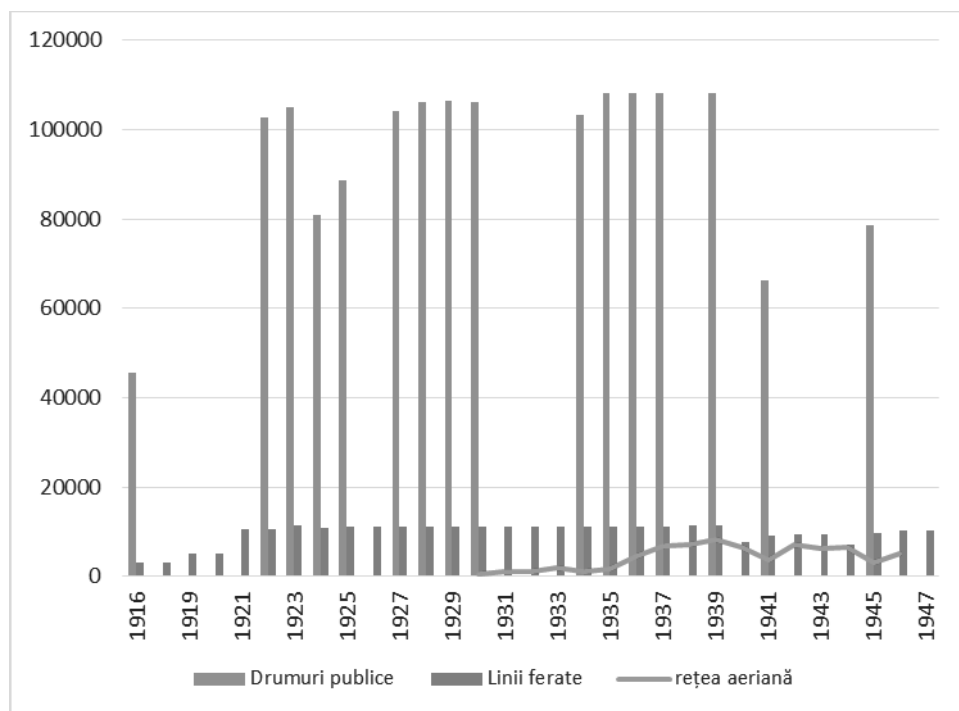
Reluarea circulației feroviare pe podul de peste Nistru în anul 1935, între Tiraspol și Tighina, a constituit un eveniment major în evoluțiile relațiilor economice și politice dintre România și URSS. Acest eveniment a precedat, de altfel, încheierea convenției pentru reluarea traficului feroviar dintre cele două părți, parafată în același an la Moscova.

În iunie 1940, URSS anexa teritoriile românești Basarabia, Bucovina și Herța și prelua în mod implicit liniile de cale ferată din aceste teritorii.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, transporturile de ordin militar s-au intensificat și în România, căile ferate constituind un domeniu predilect al acestei activități. A fost astfel inițiată o politică de raționalizare a mijloacelor de tracțiune, respectiv de întreținere și modernizare a parcului de locomotive și vagoane, pentru a fi în măsură să asigure efectuarea transporturilor militare în condiții normale, cu atât mai mult cu cât caracteristica principală a materialului rulant continua să fie marea diversitate a tipurilor de vehicule, fapt ce crea dificultăți sporite în întreținerea lui (AR, 2008).

INFRASTRUCTURI ȘI FLOTE DE TRANSPORT

Lungimea *drumurilor publice*, mai mult decât dublată după anul 1918, a avut o evoluție sinusoidală până în anul 1947 (Figura 13.1), cauzată atât de evenimentele politico-economice, cât și de perioadele de declasare a unor tipuri de drumuri (de exemplu, cele naturale, de pământ tasat).

Sursa: Date și prelucrări de date după Axenciuc, 1992; lipsesc valorile pentru anii 1918–1920, 1926, 1930–1933, 1938, 1942–1944, 1946–1947 (în cazul drumurilor) și 1947 pentru rețeaua aeriană.

Fig. 13.1. Evoluția lungimii rețelei principalelor căi de comunicație din România, în perioada 1916–1947 (km).

Între anii 1919 și 1935, creșterea medie anuală a rețelei rutiere a fost de 144 km de drumuri, ceea ce a însemnat o valoare de aproape șase ori mai mică decât cea înregistrată în perioada 1862–1916.

Interesant este de semnalat și faptul că în anul 1945, chiar dacă față de anul 1924 s-a înregistrat o scădere a lungimii totale a rețelei rutiere (cu peste 2%), ponderea categoriei „drumuri naționale” a crescut de la 13,5% în anul 1924 la 16,7% în anul 1945 (Axenciuc, 1992). Totodată, lungimea drumurilor comunale s-a redus cu circa 30%. Acest lucru pune în evidență importanța dată, mai ales în perioada celei de a doua conflagrații mondiale, rețelei de drumuri modernizate, capabile să suporte transportul materialelor speciale de război, în detrimentul drumurilor „secundare”, fără o importanță deosebită.

După încheierea Primului Război Mondial, parcul auto a început să se mărească, mai ales datorită activității reprezentanțelor din România a uzinelor străine constructoare de automobile: Ford, Chevrolet, Renault, Fiat, General Motors etc. Astfel, în anul 1930, numărul total de autovehicule ajunsese la 38.814, iar în anul 1939 s-a mărit la 41.810 autovehicule. Dintre acestea, majoritatea erau,

în anul 1939, autoturisme (25.876) și autocamioane (8.058). De subliniat faptul că, primul autoturism conceput și fabricat în România în anul 1945 la Reșița a fost un autovehicul care purta numele cunoscutului industriaș român Nicolae Malaxa.

Dezvoltarea *rețelei de cale ferată* după anul 1918 s-a realizat la început prin sistemul concesiunilor acordate societăților străine, apoi și prin investiții directe ale statului (Axenciuc, 1992). În perioada 1924–1929, lungimea liniilor de cale ferată în funcțiune a crescut de la 10.925 km la 11.130 km (Figura 13.1), numărul stațiilor de la 1.302 la 1.322, iar cel al haltelor de la 260 la 477.

În a doua parte a deceniului patru, politica feroviară a avut în vedere și considerente strategice de apărare națională. Astfel, au fost construite câteva trasee de cale ferată, prin care se îmbunătățeau legăturile cu localități din extremitățile țării, precum: Tulcea-Babadag, Carmen Sylva-Mangalia, Caransebeș-Reșița. Totodată, au fost dublate unele linii, precum traseul Teiuș-Apahida. Au fost începute lucrările la liniile Bumbăști-Livezeni și Salva-Vișeu, care însă au fost întrerupte în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

La nivel regional, în perioada interbelică, infrastructura feroviară era inegal dezvoltată, zonele din provinciile Ardealului și Banatului fiind cele mai bine dotate din această perspectivă. În acest context, județul Timiș-Torontal era *lider* cu un total de 731 km de căi ferate. La polul opus se aflau județe din zona Basarabiei, Moldovei și Munteniei sau Dobrogei.

După anul 1918, se resimțea o acută lipsă de vehicule și în special de locomotive puternice pentru trenurile de marfă. Din acest motiv, au fost comandate și aduse din Germania 204 noi locomotive, 104 în anul 1920 și alte 100 în anul 1929.

Începând cu anul 1932, locomotivele tip P 8 aveau să fie construite pentru CFR doar de fabricile românești Reșița și Malaxa. Astfel, 230 de locomotive au fost livrate în loturi succesive, între anii 1932 și 1939. În anul 1939, parcul rulant al CFR a ajuns să aibă 2.271 de locomotive și 53.349 de vagoane.

Distrugerile și pierderile suferite de CFR în perioada celui de-al Doilea Război Mondial au fost foarte mari, fiind cauzate de ambele tabere beligerante.

În urma Convenției de armistițiu semnate de România cu guvernele URSS, SUA și Marii Britanii în septembrie 1944, România a pus la dispoziția comandamentului sovietic întreaga sa rețea de cale ferată (7.986 km) și tot parcul de mijloace de transport feroviar (2.377 de locomotive și 52.614 de vagoane).

Începând cu anul 1932, *rețeaua aeriană* s-a dezvoltat rapid (Figura 13.1). Astfel, s-a ajuns ca în pragul celui de-al Doilea Război Mondial, România să aibă 15 rute aeriene interne și internaționale, atât pentru aviația comercială națională, cât și pentru cele ale unor societăți străine. Totodată, în anul 1938, compania LARES avea o flotă de peste 30 de avioane de diferite tipuri.

Pe perioada celui de-al Doilea Război Mondial, parcul de avioane a intrat în componența Grupului de Aerotransport Militar de la Băneasa (avioanele Junkers-52 și 34). Sfârșitul conflagrației militare găsea aviația civilă din România în colaps. Doar 18 avioane mai erau în stare de funcționare, având un grad de uzură ridicat, aerodromurile erau în stare parțială de funcționare, piesele de schimb erau total insuficiente, legăturile aeriene internaționale, întrerupte.

Flota românească de la Dunăre a crescut de la 621 de nave în primii ani interbelici la 770 de vase de transport în anul 1930. Societatea Navigația Fluvială Română (NFR) deținea peste 27% din flota națională.

Odată cu începutul celui de-al Doilea Război Mondial, Dunărea a fost afectată major de conflict. Cu toate acestea, șantierele navale din România producătoare de nave sau cu activități de întreținere/reparații ale acestora și-au continuat dezvoltarea începută la sfârșitul anilor '30. Au fost înființate astfel noi șantiere navale, precum: Șantierul Naval Tulcea (1938), Șantierul Naval „Danubiul” Brăila, Șantierul Naval Brăila, Șantierul Naval SRD Brăila, Șantierul Naval „România” Brăila (1939), Șantierul Naval „Neptun” Galați (1943), Șantierul Naval „Dinamica” Drobeta-Turnu-Severin (1943), Șantierul Naval Oltenița (1945).

La 23 august 1944, parcul de nave fluviale civile mai număra 96 de unități cu propulsie proprie și 512 unități fără propulsie. La 1 martie 1945, după cedarea primului lot de nave (conform articolului 11 al Convenției de armistițiu), în folosul național au rămas 14 unități cu propulsie și 232 de unități fără propulsie. Acest lucru a însemnat reducerea cu aproximativ 45% a capacității de transport fluvial a României (Atanasiu și Atanasiu-Croitoru, 2011). În același timp, scufundarea, rechiziționarea și capturarea navelor comerciale, în perioada operațiunilor militare și chiar după încetarea lor, au făcut ca, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, flota maritimă aparținând statului român să fie compusă doar din două nave – „Transilvania” și „Ardealul” – din cele 16 unități care alcătuiau parcul Naval al Societății Maritime din România (SMR) la începutul conflagrației.

DINAMICA ACTIVITĂȚII DE TRANSPORT ȘI CONTRIBUȚIA RAMURII LA GENERAREA DE VALOARE ADĂUGATĂ BRUTĂ PE ANSAMBLUL ECONOMIEI

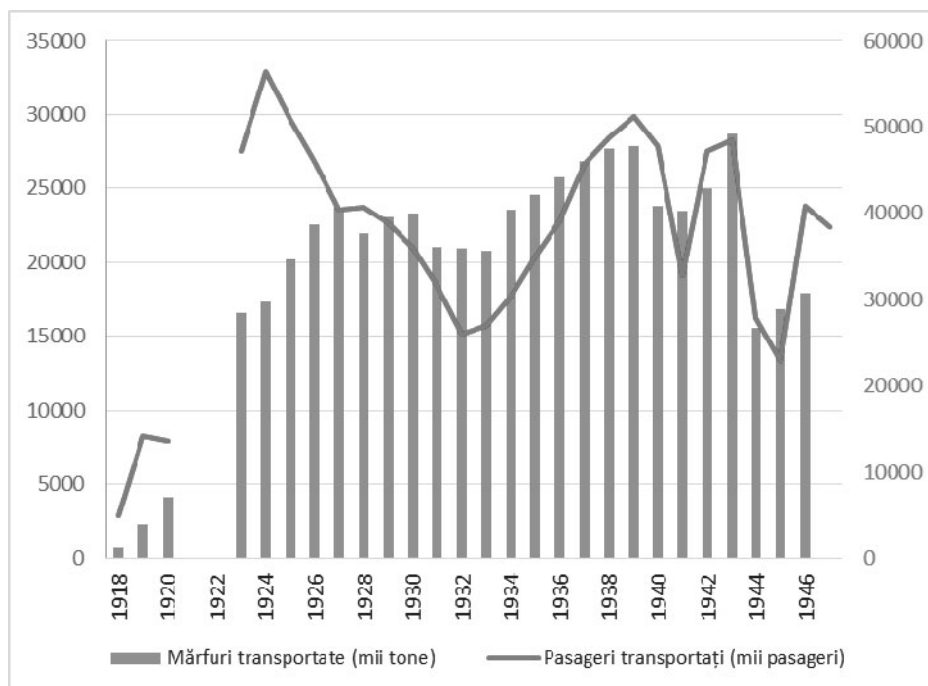
La baza activității de transport din România a stat, în perioada anilor 1918–1947, modul feroviar atât în ceea ce privește mărfurile, cât și pasagerii. De altfel, în perioada interbelică, transporturile feroviare de mărfuri și călători au cunoscut evoluții pozitive (Figura 13.2).

Astfel, dacă la nivelul anului 1918, volumul mărfurilor transportate era de doar 696 mii tone, iar cel al călătorilor de sub 5 mil., în anul 1938, creșterea la mărfuri era de aproape 40 de ori, iar la călători de circa 10 ori.

După anii '30 s-a intensificat și activitatea de transport mărfuri și călători pe căile rutiere, la început mai timid, dar apoi mai susținut. Transportul rutier de pasageri a avut în perioada 1935–1947 o viteză mai mare de dezvoltare decât segmentul de transport mărfuri.

Referitor la activitatea de transport naval, în comparație cu începutul secolului al XX-lea, când trei sferturi din exporturi și jumătate din importuri se făceau pe Dunăre, în anul 1924, traficul prin porturile Brăila, Galați și Constanța

reprezenta 36,1% din import și 51,1% din export, respectiv 43,6% din totalul comerțului exterior al țării.

Sursa: Date și prelucrări de date după Axenciuc, 1992.

Fig. 13.2. Dinamica mărfurilor și pasagerilor transportați pe căile ferate românești în perioada 1918–1947.⁵

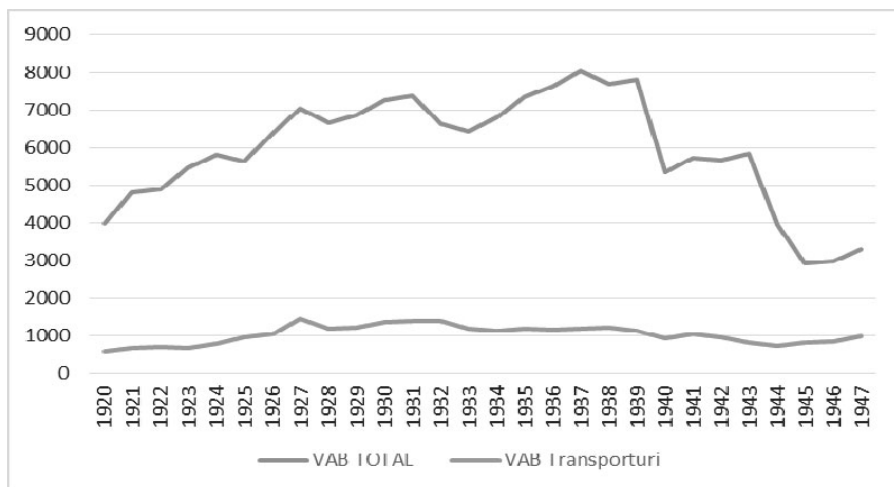
Din anul 1935, când s-au intensificat relațiile cu Germania, navigația în amonte a luat un avânt așa de mare încât, între anii 1935–1940, cu excepția anului 1936, traficul de mărfuri ieșit prin Defileul Dunării l-a depășit pe cel de la gurile Dunării. În această scurtă perioadă, Giurgiu a devenit cel mai important port fluvial.

Dezvoltarea deosebită a traficului prin portul Giurgiu s-a datorat creșterii considerabile a exportului de petrol și cereale către Germania.

În perioada interbelică, aviația civilă a avut, cu unele excepții, o activitate redusă de transport atât la marfă, cât și la călători (Gusti, 1938).

În aceste condiții, în perioada 1920–1947, ponderea transporturilor în valoarea adăugată brută pe ansamblul economiei (VAB) a avut o evoluție sinusoidală (Figura 13.3), cu un minim de 12,4% înregistrat în anul 1923 și cu un maxim de 29,8% atins în anul 1947 (Axenciuc, 2012).

⁵ Nu există date pentru anii 1921 și 1922 privind numărul de călători transportați, iar pentru anii 1921, 1922 și 1947, privind volumul mărfurilor deplasate pe căile ferate din România.

Sursa: Date și prelucrări de date după Axenciuc, 2012.

Fig. 13.3. Dinamica valorii adăugate brute (VAB) pe ansamblul economiei și în ramura transporturi, în perioada 1920–1947 (în mil. dolari SUA, PPC 2000).

Valoarea adăugată brută generată de ramura *transporturi* a oscilat în perioada amintită în jurul sumei de un miliard de dolari SUA, calculat la paritatea puterii de cumpărare din anul 2000. Cel mai ridicat nivel al VAB din transporturi a fost atins în anul 1927 (1,44 mld. USD), iar cea mai mică, în anul 1920 (589 mil. dolari SUA).

13.2. EVOLUȚIA TRANSPORTURILOR ÎN PERIOADA 1948–1989

Modificările socio-economice impuse de regimul comunist au vizat atât refacerea sistemului național de transport, grav afectat de cel de-al Doilea Război Mondial, cât și dezvoltarea acestuia în acord cu cerințele impuse de respectiva realitate politică și social-economică.

REPERE LEGISLATIVE ȘI INSTITUȚIONALE

În anii care au urmat celui de-al Doilea Război Mondial, situația juridică a transporturilor de pasageri și mărfuri pe Dunăre a suferit schimbări semnificative⁶. De exemplu, pe porțiunea românească a Dunării, activitățile de transport au fost legiferate în conformitate cu numeroase prevederi internaționale. Printre cele mai

⁶ Comisia Europeană a Dunării (1856–1948) și-a încheiat activitatea și a lăsat locul unui alt organism care să acționeze în direcția unei noi jurisprudențe privind Dunărea, denumită Comisia Dunării, din care făceau parte statele riverane, mai puțin Austria și Germania.

importante au fost Convenția de la Belgrad (1948) și acordurile bilaterale cu Bulgaria (1955) și Iugoslavia (1976).

Pentru refacerea rețelei de drumuri, în anul 1949, în cadrul Ministerului Construcțiilor, Direcția Generală a Drumurilor a fost transformată în Direcția Drumuri și Ape, având ca unități subordonate Direcțiile regionale de drumuri și ape (Marin, 2016). Din anul 1951, aceasta a devenit Direcțiunea de Drumuri și Poduri, iar unitățile sale din teritoriu au fost denumite Direcții Regionale de Drumuri și Poduri (DRDP). Au fost înființate nouă DRDP la București, Craiova, Timișoara, Cluj, Sibiu, Brașov, Botoșani, Iași și Brăila.

În anul 1951 a fost înființat Ministerul Transporturilor, în scopul coordonării unitare a tuturor modurilor de transport (mai puțin a celor prin conducte).

În acest nou context, RATA devenea Direcția Generală a Transporturilor Auto (DGTA), iar în anul 1953, Direcțiile Regionale de Transport Auto s-au desființat și au fost înființate 18 unități externe ale DGTA, sub denumirea de Întreprinderi Regionale de Transport Auto (IRTA).

Anul 1953 a marcat și crearea Codului aerian român, care a permis înființarea, un an mai târziu, a societății TAROM, ca primă companie națională de transport aerian civil.

În urma acordului cu URSS, semnat tot în anul 1953 la Moscova, s-au pus bazele Administrației Fluviale a Dunării de Jos Galați (AFDJG), o întreprindere mixtă româno-sovietică ce avea ca principal obiect de activitate administrarea zonei maritime a Dunării (Sulina-Brăila). Ulterior, în anul 1957, toate atribuțiile acestei întreprinderi au fost preluate de partea română.

În anul 1954, navele Marinei Comerciale au trecut în proprietatea Întreprinderii de Navigație Maritimă și Fluvială NAVROM, care a demarat procesul dificil de reconstrucție și dezvoltare a Marinei Comerciale Române.

Cu ocazia Conferinței de la Bratislava (1955) a fost adoptată o convenție ce stipula condițiile generale privind transportul mărfurilor care făceau obiectul comerțului exterior pe Dunăre, efectuat de întreprinderile de navigație fluvială din Bulgaria, Ungaria, România, URSS și Cehoslovacia.

Desființarea sovrom-urilor în anul 1956 a reprezentat momentul de refacere a structurilor organizatorice în cadrul sistemului național de transport fluvial (Moșneagu, 2012).

În același an (1956) se înființa Departamentul Transporturilor Rutiere Navale și Aeriene din cadrul Ministerului Căilor de Comunicație și al Transporturilor (desprins din Ministerul Transporturilor), administrarea drumurilor revenind Direcției Întreținerii Drumurilor Naționale. În acel moment funcționa concomitent și Ministerul Căilor Ferate⁷.

⁷ Ulterior, aceste două ministere aveau să formeze Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor care a funcționat până la sfârșitul economiei de comandă (mai puțin o scurtă perioadă, de circa doi ani, când a fost divizat în trei ministere: cel al Căilor Ferate, cel al Transporturilor Navale și Aeriene și cel al Transporturilor Rutiere).

În perioada 1950–1960, principalele obiective ale politicii feroviare au vizat creșterea capacității de circulație, prin reducerea rulajului vagoanelor corelată cu mărirea tonajului mediu al trenurilor. Lucrările de construcție a liniilor nu au mai continuat însă într-un ritm alert și au fost îndreptate cu prioritate către satisfacerea unor anumite nevoi economice. Concomitent, a fost susținută dezvoltarea industriei autohtone de construcție a mijloacelor de transport feroviare (locomotive și vagoane) care au înlocuit gradual importurile unor astfel de vehicule.

În anul 1964 a fost înființată Direcția Generală a Aviației Civile, subordonată Ministerului Transporturilor Navale și Aeriene, separată de compania TAROM.

Reorganizarea administrativ-teritorială a țării din anul 1968 a impus apariția unor noi clasificări în nomenclatorul drumurilor, precum autostrăzi, drumuri naționale, drumuri județene și drumuri comunale. A fost inițiat cu această ocazie și planul național de construcție a autostrăzilor.

În anul 1969, pentru îmbunătățirea activității din sectorul rutier, Centrala de Transporturi Auto lua locul Direcției Generale a Transporturilor Auto, iar IRTA devenea Întreprinderea de Transporturi Auto (ITA). Ca urmare a reorganizării teritorial-administrative, au fost înființate câte o ITA în fiecare județ și două în Municipiul București.

În același an, 1969, Direcția Generală a Aviației Civile era înglobată în Departamentul Transporturilor Auto, Navale și Aeriene din cadrul Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor.

La 26 iulie 1974 intra în vigoare *Legea nr. 13*, ultima lege organică a drumurilor din România adoptată în perioada comunistă. Ulterior, această lege a fost completată de *HCM nr. 43/1977*, care viza regimul juridic al drumurilor (Marin, 2016).

În anul 1975 au fost elaborate primele reglementări de către Registrul Naval Român referitoare la transporturile prin intermediul containerelor mari.

Concomitent, structura parcului auto a fost modificată, rezultând trei categorii: parcul auto de folosință generală în subordinea Centralei de Transporturi Auto și sub coordonarea Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor, care avea ca obiectiv efectuarea de servicii publice; parcul auto de folosință proprie, care efectua servicii specializate pentru unitățile altor ministere economice, fiind sub controlul acestora; parcul auto de folosință locală, aflat în subordinea consiliilor populare.

În anul 1977, țările din Europa Centrală și de Est, printre care și România, au inițiat proiectul de autostrăzi transeuropene – Trans-European-Motorway (TEM)⁸. Conform acestui document, România avea de participat la construcția Culoarului IV, ruta națională fiind între vama Nădlac și Constanța.

⁸ Programul a fost inițiat în anul 1977 sub egida Comisiei Economice pentru Europa a Națiunilor Unite, vizând cooperarea statelor din Europa Centrală, de Est și Sud-Est, printre care se regăsea ca semnatar și România, vizând construcția unei rețele de autostrăzi în această parte a Europei. Finanțarea inițială a fost asigurată din fondurile Programului de Dezvoltare a Națiunilor Unite (sursa: UNECE, *About the Trans-European Motorways (TEM) Project*, link: <https://www.unece.org/trans/main/tem/tem.html>).

Prin Decretul nr. 82/1984 se înființau Antreprizele de Construcții-Montaj și Antreprizele de Drumuri și Poduri care aveau să gestioneze lucrările de întreținere și modernizare a rețelei rutiere românești până la sfârșitul anului 1989.

EVOLUȚII ALE INFRASTRUCTURII ȘI FLOTELOR DE TRANSPORT

În perioada 1945–1965, prin investițiile alocate în domeniul transporturilor, s-a asigurat modernizarea a peste 5.600 km de drumuri naționale și 2.000 km de drumuri regionale. Astfel, s-a ajuns ca, în anul 1965, lungimea totală a drumurilor publice să fie de 75.898 km, din care 8.508 km erau drumuri modernizate. Drumurile naționale totalizau 11.514 km, din care 6.788 km de drumuri erau modernizate, restul fiind drumuri regionale, raionale și comunale.

Parcul de autovehicule existent era format doar din autovehicule de import, industria autohtonă de profil fiind inexistentă.

În anul 1966, la Colibași (astăzi Mioveni), în județul Argeș, s-a construit fabrica de autoturisme Dacia, având la bază un acord cu producătorul francez de automobile Renault, care prevedea producerea de automobile sub licență. Acesta a fost momentul de pornire a unei perioade îndelungate de producere a autovehiculelor în România. Ulterior, numărul întreprinderilor de acest profil a crescut, fiind date în funcțiune capacități de producție pentru autocamioane, basculante, autobuze.

Programul de construcție a rețelei românești de autostrăzi, inițiat în anul 1967, a consemnat prima inaugurare de abia în anul 1973, pe relația București-Pitești (96 km). Din acel moment au fost necesari încă 14 ani până la următoarea inaugurare, pe traseul dintre Fetești și Cernavodă (17,2 km), fiind, de altfel, ultima lucrare de acest tip din perioada comunistă.

În paralel cu inițierea programului de construcție a autostrăzilor, s-a urmărit dezvoltarea echilibrată a rețelei rutiere la nivel național. Câteva dintre cele mai importante lucrări realizate în acea perioadă: drumul expres București-Snagov, lărgirea unor sectoare prin suplimentarea benzilor de circulație pe drumuri cu mare intensitate a traficului (București-Ploiești-Brașov, București-Hârșova-Constanța-Mangalia etc.). Au fost construite poduri pe rutele cele mai importante, ca, de exemplu: podul rutier și feroviar Giurgiu-Ruse, podul rutier Giurgeni-Vadu Oii (în anul 1970), podul de la Agigea și podul de la Medgidia peste canalul Dunăre-Marea Neagră și câteva tuneluri.

La sfârșitul anului 1974 a fost terminată construcția șoselei transmontane care traversează Munții Făgăraș (Transfăgărașanul), realizând o legătură importantă între Transilvania și Muntenia.

Prin folosirea îmbrăcăminților asfaltice ușoare, s-a ajuns ca în anul 1989 ponderea drumurilor îmbunătățite (modernizate și cu îmbrăcăminți asfaltice) să fie de 50,7% din lungimea totală a drumurilor. În același an se înregistrau peste 1,2 mil. de autoturisme, majoritatea în proprietate privată, și peste 250.000 de vehicule de transport marfă. Gradul de motorizare a crescut de la 1,8 autovehicule/1.000 de locuitori în anul 1970 la 58,6 autovehicule/1.000 de locuitori în anul 1989.

În ceea ce privește rețeaua feroviară, în perioada de după cea de-a doua conflagrație mondială, s-a pus în practică un program de consolidare a liniilor

curente și a celor din stații. Astfel, au fost înlocuite parțial șinele uzate cu altele mai grele, începând să se folosească traversele din beton armat precomprimat, în acord cu tendințele vremurilor. Au fost consolidate podurile și tunelurile pentru a permite trecerea unor trenuri cu tonaj sporit și la viteze mai mari.

Au fost sistematizate unele stații feroviare și s-au refăcut unele depouri de locomotive. S-au refăcut multe dintre instalațiile de exploatare tehnică și chiar mecanizarea operațiilor tehnice mai importante.

Au fost construite noi linii în zone dificile precum: Bumbesti-Livezeni (finalizată în anul 1948), Făurei-Tecuci (finalizată în anul 1949), Telciu-Vișeu, ultima parte din legătura Salva-Vișeu (finalizată în anul 1949), liniile Piatra Neamț-Bicaz și Dorobanțu-Midia (finalizate în anul 1951).

În perioada anilor '60 s-a intensificat activitatea de dublare a liniilor, mai ales în zonele cu trafic intens. De asemenea, au fost continuate lucrările de electrificare a traseelor începute în anul 1969 pe ruta București-Brașov⁹. În anul 1975 s-au terminat lucrările de electrificare a liniei București-Constanța.

Demn de subliniat este și faptul că în anul 1970 s-a efectuat primul transport al containerelor mari pe relația București-Brașov. În acel an a fost dat în exploatare primul terminal de containere mari în București (zona Basarab). Ulterior, în anul 1973, a fost inaugurat primul terminal modern de containere în București, zona 16 Februarie 1933 (astăzi cartierul Bucureștii-Noi). Având în vedere toate aceste activități, s-a ajuns ca în anul 1989 lungimea totală a căilor ferate electrificate să fie de 3.654 km, reprezentând mai mult de 32% din totalul căilor ferate românești.

Așa cum s-a mai precizat, parcul de mijloace feroviare de transport a fost rechiziționat în mare parte de sovietici imediat după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial. De aceea, politica feroviară din acea perioadă a fost îndreptată și spre modernizarea și completarea flotelor de vehicule feroviare.

Bazându-se inițial doar pe importuri, parcul CFR a crescut, ajungând ca la nivelul anului 1959 să dețină, spre exemplu, 2.969 de locomotive cu tracțiune pe bază de aburi. În anul 1967, Electroputere Craiova livra primele locomotive electrice Co-Co de 5.100 kW, construite după licența ASEA Suedia, atât pentru uz intern, cât și pentru export (peste 1.050 de bucăți). Începând cu anul 1968, această locomotivă era echipată cu motoare electrice de tracțiune fabricate la UCM Reșița.

În privința vagoanelor de marfă, s-a urmărit realizarea unor vagoane de mare capacitate (10, 20, 30, 60 și 80 tone) și a unora pentru transportul de mărfuri speciale, sub formă lichidă, de pulberi etc. Dintre acestea, majoritatea au fost construite în țară, la uzine din Arad, Pașcani, Caracal, Drobeta Turnu-Severin etc.

⁹ Primul proiect de electrificare a unor porțiuni ale rutei București-Brașov a fost realizat în anul 1913 de către I.S. Gheorghiu, iar pentru demararea lucrărilor, guvernul a luat o serie de hotărâri în anii 1929, 1934 și 1942, dorindu-se ca, începând cu anul 1942, să se treacă la realizarea proiectului. Din cauza războiului însă, activitatea a început abia în anul 1959, iar prima porțiune electrificată, Brașov-Predeal, a fost deschisă la 9 decembrie 1965. La 20 aprilie 1966 s-a deschis o nouă porțiune, Predeal-Câmpina. Ruta București-Brașov a fost în totalitate electrificată la data de 16 februarie 1969 și a funcționat cu energie electrică la tensiunea de 25.000 V și frecvența de 50 de Hz.

Astfel, s-a ajuns ca în anul 1989 parcul CFR să însumeze peste 153.000 de vagoane de marfă și circa 4.400 de locomotive.

Pentru îmbunătățirea navigației și creșterea capacității de transport pe Dunăre, după anul 1948 s-au făcut lucrări de amenajare a șenalului, de modernizare a porturilor și a drumurilor de acces. Printre cele mai importante realizări ale epocii în acest context au fost: construcția complexului hidroenergetic și de navigație Porțile de Fier I, înlăturarea barei de la Sulina¹⁰ (care a trebuit să fie dragată), construirea Canalului Dunăre-Marea Neagră și modernizarea a numeroase porturi.

În anul 1978, Sulina a fost declarată zonă liberă. Vechiul port a fost modernizat, putând primi vase de 25–30 mii tdw, având o capacitate de 1,5 mil. tone pe an¹¹.

Portul Tulcea a fost modernizat și și-a extins capacitatea de la 500 mii tone/an la 1,2 mil. tone/an. De asemenea, a fost construit portul industrial pentru aprovizionarea combinatului.

Punerea în valoare a potențialului economic al Dunării a constituit, în perioada analizată, unul dintre obiectivele principale ale politicii economice a statului român. În această direcție s-a înscris și construirea canalului Dunăre-Marea Neagră. Început în anul 1949¹², abandonat în anul 1955, canalul a fost construit până la urmă în perioada 1976–1984. Cu o lungime de 64,4 km, adâncime de 7 m și o lățime variabilă de 90–120 m, construcția acestui obiectiv a costat circa 2 mld. dolari SUA. Este compus din ruta principală Cernavodă-Agigea (64 km) și o ramificație nordică între Poarta Albă-Midia-Năvodari (32 km).

În urma semnării la Moscova a „Acordului privind livrările reciproce de mărfuri dintre România și URSS” care consfințea crearea societăților mixte româno-sovietice (sovrom-uri), pe data de 19 iulie 1945 era înființată firma SOVROMTRANSPORT. Prin intermediul acesteia, o parte însemnată a despăgubirilor de război pe care România trebuia să le plătească URSS (300 mil. dolari SUA) a fost achitată prin cedarea a 160 de nave fluviale în valoare totală de 17,7 mil. lei (Moșneagu, 2012).

Începând cu anul 1960 și până la sfârșitul anului 1989, politica în domeniul transporturilor a vizat creșterea flotelor de transport naval, prin susținerea industriei autohtone de profil. Astfel, s-a înregistrat o creștere cu peste 600% a flotei fluviale românești.

În anul 1964, odată cu intrarea în exploatare a navelor „Galați” și „Constanța” construite în Japonia, au fost puse bazele flotei maritime de pescuit oceanic (FMPO). Ulterior, FMPO s-a mărit prin achiziționarea unor vase specializate construite în RDG și Polonia, iar din anul 1982, Șantierul Naval din Brăila a început construcția sub licență a navelor „Superatlantic”. De asemenea, flota de

¹⁰ Bara Sulina este zona în care Dunărea ce curge prin Canalul Sulina se varsă în Marea Neagră.

¹¹ Sursa: ziarul Scînteia, 29 august 1976.

¹² Primul proiect modern al sistemului de navigație în această zonă a fost dezvoltat de către inginerul român Jean Stoenescu-Dunăre în anul 1927. În anul 1928, viitorul academician Aurel Bărglăzan realizează un nou proiect în care trasează practic actualul traseu al canalului, dar criza economică și începutul celui de al Doilea Război Mondial au amânat sine die punerea lui în practică.

pescuit oceanic a mai fost dotată cu nave frigorifice (construite pentru început în URSS și RDG și ulterior la Șantierul Naval din Galați) și tancuri petroliere, astfel încât, la sfârșitul anului 1989, flota avea în dotare 62 de nave dintre care 48 erau trauler-congelatoare, 12 frigorifice și două tancuri petroliere, ceea ce situa România, la nivel mondial, pe poziția a șaptea în grupa țărilor cu nave trauler de peste 2.500 tone și pe poziția a cincea în grupa țărilor deținătoare de nave frigorifice de transport¹³.

În anul 1989, Flota Maritimă Românească număra 297 de nave, iar cea fluvială avea 650 de unități (Atanasiu și Atanasiu-Croitoru, 2011).

Rețeaua aeriană de transport a României, slab reprezentată până după cel de-al Doilea Război Mondial, a început lent să se dezvolte, transporturile aeriene nefiind în general o prioritate a guvernelor comuniste. În acest context, datorită creșterii traficului aerian și existenței în București doar a aeroportului Băneasa, din anul 1965 s-au aprobat lucrările de modernizare și transformare a aerodromului militar Otopeni în aeroport internațional.

Lucrările au durat până în anul 1969. Ulterior, în anul 1986, a fost inaugurată cea de-a doua pistă, cu o lungime de 3.500 de metri, și a fost implementat un nou sistem de balizaj. Capacitatea de prelucrare a ajuns la 35 de aeronave pe oră.

Concomitent, au fost modernizate și/sau construite și alte aerogări. În anul 1964 a fost dat în folosință un terminal pentru curse interne la Timișoara. Aeroportul Arad, inaugurat în anul 1937, a fost modernizat în anul 1953, prin construirea unei noi piste din beton cu o lungime de 2.000 m. Aeroportul din Bacău, inaugurat în anul 1946, și-a mutat sediul în anul 1971.

În anii '60 a început o modernizare intensă și a aeroportului din Cluj. În anul 1969 a fost inaugurat noul terminal de pasageri, iar până în anul 1970, aeroportul a fost dotat cu echipamente de securitate a zborului. La Craiova, între anii 1950 și 1952 s-a construit o pistă betonată de 2.000 m lungime, dar modernizarea acestei aerogări avea să se facă mai târziu, în perioada 1959–1972.

În acest ritm, între anii 1950–1970 au fost modernizate și/sau construite majoritatea celorlalte aerogări din România. Este cazul aeroporturilor din Baia Mare (1964), Iași (inaugurat în anul 1926 și modernizat în anul 1969), Sibiu (inaugurat în anul 1943 și modernizat succesiv în anii 1959, 1970 și 1975), Tulcea (1952), Târgu Mureș (înființat în anul 1936 și modernizat în anul 1969) sau Suceava (1962).

Flota de avioane din cadrul companiilor românești, aproape complet distrusă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a început să se refacă. Astfel, în perioada 1946–1954, compania TARS a avut un parc de circa 30 avioane. Ulterior, noua companie TAROM și-a sporit și modernizat parcul de aeronave, ajungând ca la nivelul anului 1989 să dețină 87 de avioane. O mențiune specială trebuie făcută referitor la transporturile spațiale. Chiar dacă în România nu au existat o infrastructură și o dotare necesare acestui tip de activitate, la data de 14 mai 1981,

¹³ Ierarhizarea s-a făcut în conformitate cu statisticile Lloyd's din perioada 1985–1990 (Corduneanu, 2010).

Dumitru Prunariu devenea primul cetățean român care a zburat în spațiul cosmic, ca urmare a participării României la Programul InterCosmos al țărilor CAER.

DINAMICA ACTIVITĂȚII DE TRANSPORT ȘI CONTRIBUȚIA RAMURII LA FORMAREA VENITULUI NAȚIONAL ȘI A PRODUSULUI SOCIAL

Transportul de marfă, în perioada analizată, a avut o dinamică mult mai accentuată decât cel de pasageri, pe fondul creșterii economice care solicita din ce în ce mai mult deplasarea produselor (Tabelul 13.1).

Tabelul 13.1

Dinamica principalilor indicatori de transport în perioada 1948–1989 (%)

1938 = 100

Indicator	Anul						
	1948	1955	1960	1970	1975	1980	1989
Mărfuri transportate	90,7	241,6	448,5	1.481,7	2.322,3	2.676,4	2.730,4
Pasageri transportați	103,9	357,0	377,9	906,2	1.554,9	1.817,8	1..791,1
Parcursul mărfurilor	l.d.	184,0	260,0	1.000,0	1.600,0	1.900,0	2900,0
Parcursul călătorilor	l.d.	151,0	142,0	308,0	499,0	578,0	720,0

Sursa: Date și prelucrări de date după *Anuarele statistice ale RSR, 1978, 1983, Anuarul statistic al României, 1990*.

De asemenea, s-au produs schimbări însemnate în rolul deținut de modurile de transport. Astfel, dacă în anul 1950 transporturile de mărfuri pe căile ferate dețineau o pondere de 71,3% în totalul mărfurilor transportate, iar transporturile de mărfuri pe căile rutiere aveau o pondere de 24%, s-a ajuns la situația în care, în anul 1989, ponderea transporturilor pe calea ferată în totalul mărfurilor transportate să reprezinte doar 10,8%, iar cea a transporturilor pe căile rutiere 85,5% (Tabelul 13.2).

Tabelul 13.2

Evoluția ponderii modurilor de transport în totalul sectorului, pentru volumele de mărfuri și pasageri, în perioada 1950–1989

(%)

Mod de transport	Anul				
	1950	1960	1970	1980	1989
Mărfuri					
Total, din care:	100	100	100	100	100
Feroviar	71,3	30,8	16,6	12,5	10,8
Auto	24,0	66,1	81,6	85,2	85,5
Pasageri					
Total, din care:	100	100	100	100	100
Feroviar	90,7	74,6	47,6	25,1	35,2
Auto	8,8	24,9	52,0	74,6	64,4

Sursa: Date și prelucrări de date după *Anuarele statistice ale RSR, 1978, 1983, Anuarul statistic al României, 1990*.

Aceleași tendințe se pot observa și la transportul de călători, adică de la 90,7%, cât deținea transportul pe căile ferate în anul 1950, s-a ajuns în anul 1989 la

35,2%, iar la transportul auto, de la 8,8% în anul 1950 s-a ajuns la 64,4% în anul 1989.

Ponderile celorlalte ramuri de transport (fluvial, maritim, aerian) în această perioadă au fost aproape nesemnificative, fluctuând între 0,1 și 2,3%.

Dezvoltarea transporturilor a determinat o modificare în timp a contribuției respectivei ramuri la formarea produsului social și a venitului național. Astfel, ponderea transporturilor împreună cu telecomunicațiile în produsul social a atins valori de 4,2% în anul 1950, de 3,9% în anul 1955, de 3,5% în anul 1960, de 3,3% în anul 1967 și de 3,2% în anul 1970, ceea ce semnifică o dinamică mai lentă decât cea a ansamblului economiei.

O tendință de evoluție a înregistrat și ponderea transporturilor și telecomunicațiilor în venitul național, care a fost de 4,3% în anul 1950, de 3,7% în anul 1955, de 4,2% în anul 1967 și de 4,0% în anul 1970.

Începând însă cu anul 1970, dezvoltarea activității de transporturi-telecomunicații a fost mai rapidă decât a ansamblul economiei, fapt relevant de creșterea ponderii ramurii atât în produsul social, de la 3,2% în 1970 la 5,1% în 1989, cât și în venitul național, de la 4,0% în 1970 la 7,5% în 1989 (Tabelul 13.3).

Tabelul 13.3

Dinamica unor indicatori specifici activității de transport, în contextul evoluției generale a economiei românești în perioada 1970–1989

Indicator	UM	Anul					
		1970	1975	1980	1985	1987	1989
Produsul social	%	100,0	165,0	239,0	370,6	374,6	369,0
Venitul național	%	100,0	170,2	239,8	316,8	328,7	298,3
Contribuția transporturilor la crearea produsului social	%	3,2	4,2	5,2	4,8	4,8	5,1
Contribuția transporturilor la crearea venitului național	%	4,0	5,8	7,0	6,4	6,6	7,5

Sursa: Anuarele statistice ale RSR, 1978, 1983, Anuarul statistic al României, 1990.

Creșterea mai rapidă a ponderii transporturilor în venitul național comparativ cu creșterea ponderii în produsul social a fost un rezultat al politicii de prețuri practicate în perioada analizată, dar și al sensului modificărilor tehnologice care au stimulat reducerea consumurilor materiale.

13.3. TRANSPORTURILE ÎN CONTEXTUL TRANZIȚIEI LA ECONOMIA DE PIAȚĂ ȘI AL INTEGRĂRII EUROPENE (1990–2018)

După adoptarea principiilor economiei de piață liberă, activitatea din domeniul transporturilor a suferit modificări substanțiale. Politica statului a fost de menținere în custodia proprie a infrastructurilor și de liberalizare a activităților de transport, prin privatizarea companiilor de stat, cu mici excepții, și atragerea pe piața specifică a altor companii private.

JALOANE LEGISLATIVE ȘI INSTITUȚIONALE

Începând cu anul 1990, conform Decretului Frontului Salvării Naționale nr. 8/02.01.1990, Ministerul Transporturilor redevenea instituția coordonatoare a ramurii transporturi, prin divizarea fostului Minister al Transporturilor și Telecomunicațiilor.

Chiar dacă politica referitoare la transporturi s-a aliniat gradual strategiei europene din domeniu, fiecare guvern care a venit la conducerea României după anul 1989 a dorit să-și impună propria viziune. Acest fapt a îngreunat procesul firesc de dezvoltare și modernizare a ramurii, provocând situații de instabilitate și discontinuitate.

La această situație au contribuit și numeroasele modificări în structura și competențele organismelor coordonatoare și în administrare¹⁴.

În decembrie 1990, în baza HG nr. 1275/8, se înființa Administrația Națională a Drumurilor care avea ca obiectiv remedierea situației negative în care se afla rețeaua de drumuri¹⁵.

În domeniul transporturilor navale au fost înființate, în același an, noile administrații care aveau ca scop refacerea și modernizarea infrastructurilor specifice. Acestea erau: Administrația Porturilor Dunării Maritime cu sediul la Galați, Administrația Fluvială a Dunării de Jos cu sediul tot la Galați și Administrația Canalelor Navigabile cu sediul la Constanța.

Concomitent, a fost inițiat și procesul de reorganizare a flotei comerciale maritime. Conform Hotărârii Guvernului României nr. 494/09.05.1990, a fost dispusă divizarea Întreprinderii de Exploatare a Flotei Maritime Navrom în trei companii de navigație independente: Navrom, Romline și Petromin, care și-au împărțit flota navală în baza unui protocol semnat la 9 august 1990.

La 11 ianuarie 1993, aceste companii au fost scoase de sub controlul Ministerului Transporturilor, prin trecerea a 70% din capital la Fondul Proprietății de Stat (FPS) și a 30% la Agenția Națională pentru Privatizare (ANP).

Începând cu anul 1996, a fost inițiat un proiect de reabilitare feroviară, cofinanțat de BIRD, BERD și de Programul PHARE, vizând consolidarea procesului de restructurare în domeniul feroviar, îmbunătățirea infrastructurii și modernizarea serviciilor pentru călători. Cu toate aceste demersuri, situația CFR nu s-a îmbunătățit. Câteva rute mai puțin circulate, mai ales în zonele rurale, au fost desființate, iar materialul rulant achiziționat în mare parte în anii 1970 a intrat într-o perioadă de lipsă de reparații. Imaginea CFR atât în țară, cât și în străinătate a avut mult de suferit din cauza serviciilor feroviare de proastă calitate și a managementului neperformant.

¹⁴ Dacă până în anul 1990 ramura era administrată de Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor, după acest an, ministerul a fost de mai multe ori comasat cu altele, încercându-se promovarea unei instituții care să gestioneze activități specifice nu numai transporturilor, ci și din alte domenii (de exemplu, lucrări publice). Nu mai puțin relevant este și faptul că, după anul 1990 și până în prezent, conducerea Ministerului Transporturilor a fost schimbată de peste 25 de ori.

¹⁵ În acest context, în anul 1994 a fost inițiat un program amplu de refacere, modernizare și dezvoltare a infrastructurii rutiere, în mai multe etape.

În anul 1998, compania a fost reorganizată, în patru instituții finanțate independent. Prin reorganizarea SNCFR au fost înființate companiile: CFR Infrastructură, care administra infrastructura feroviară română, CFR Călători SA, operatorul feroviar național de călători, CFR Marfă, operatorul feroviar național de marfă, și Societatea Națională de Administrare a Activelor Feroviare (SAAF SA), care avea ca scop administrarea excesului de active feroviare rezultat în urma reorganizării CFR. Autoritatea Feroviară Română (AFER) din subordinea Ministerului Transporturilor devenea organismul de reglementare feroviară al României.

În urma reorganizării SNCFR, a fost permis accesul nediscriminatoriu la infrastructura feroviară publică tuturor operatorilor feroviari licențiați, fapt care a dus la apariția pe piață a unor transportatori feroviari cu capital privat.

Privatizarea societăților feroviare publice a devenit o componentă importantă a programului de restructurare elaborat de Ministerul Transporturilor. În acest sens, s-a urmărit în mai multe rânduri privatizarea societății de transport marfă (CFR Marfă), acțiunea eșuând de fiecare dată.

Politica în domeniul infrastructurilor de transport a vizat și implementarea prevederilor Deciziei Consiliului Parlamentului European nr. 1692/1996. Aceasta stipula dezvoltarea și modernizarea cu prioritate a infrastructurii naționale de transport conectate la rețeaua europeană (în special TEN-T). Rețeaua a fost legiferată prin acordurile semnate de România cu instituțiile europene de profil, în cadrul conferințelor paneuropene ale transporturilor de la Praga (1991), Creta (1994) și Helsinki (1997) și prin Decizia Parlamentului și Consiliului European nr. 1692/96/EC din 23 iulie 1996 (completată prin Decizia Parlamentului European și a Consiliului nr. 1346/2001/EC din 22 mai 2001) privind liniile directe de dezvoltare a infrastructurii transeuropene de transport.

În acest context a fost realizat Planul de amenajare a teritoriului național, aprobat prin Legea nr. 71/1996, care a trasat direcțiile de dezvoltare a rețelelor naționale de infrastructuri de transport și etapele de construcție ale acestora, urmând ca ulterior să fie stabilite detaliile financiare.

Activitatea de modernizare a infrastructurii rutiere și în special a construcției de noi autostrăzi s-a desfășurat însă greoi, cu disfuncționalități majore în managementul procesului. Din această cauză, în septembrie 2003, prin Ordonanța de urgență nr. 84, s-a înființat Compania Națională de Autostrăzi și Drumuri Naționale din România (CNADNR), care avea ca unic scop coordonarea activității de construcție și întreținere a autostrăzilor și drumurilor naționale din România. Compania a rămas sub această titulatură până în anul 2016, când a fost reorganizată în două societăți distincte, și anume Compania Națională de Investiții Rutiere (CNIR) și Compania Națională de Administrare a Infrastructurii Rutiere (CNAIR).

Legea nr. 71/1996 a fost modificată prin Legea nr. 203/2003 referitoare la realizarea, dezvoltarea și modernizarea rețelei de transport național și european (cu modificările ulterioare) și Legea nr. 363/2006 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național, secțiunea I: Rețele de transport.

Din momentul aderării României la Uniunea Europeană (UE) în anul 2007, politica națională din transporturi a fost *obligată* să includă cerințele strategiei comunitare din domeniu.

Rețeaua rutieră trebuia să fie modernizată mai ales pe culoarele TEN-T și dezvoltată pentru a fi conectată la cea europeană.

Sistemul de transport feroviar necesita refacerea și modernizarea de urgență a rețelei și a flotei de transport. Erau necesare totodată asigurarea finanțării continue a proiectelor asumate și aplicarea unui *tratament egal* față de celelalte moduri de transport și, în particular, față de cel rutier.

Transportul aerian solicita adoptarea de măsuri speciale pentru implementarea sistemului *cer unic european* și liberalizarea circulației în spațiul aerian național.

Ulterior, dereglementarea „cer deschis” a introdus concurența pe rute care în trecut erau apărate cu strășnicie de companiile de transporturi aeriene naționale.

Prioritățile investiționale pentru exercițiul financiar 2007–2013 au fost fixate astfel în colaborare cu Comisia Europeană, prin definitivarea Programului operațional sectorial de Transport (POS-T) 2007–2013.

Bugetul total al acestui program a fost de aproximativ 5,7 mld. euro, din care 1,09 mld. euro reprezentau contribuția României de la bugetul de stat, restul fiind de la Fondurile europene de coeziune și de dezvoltare regională. Aceste fonduri, deși era prevăzut a fi împărțite în mod echilibrat între moduri, au fost îndreptate majoritar către dezvoltarea transportului rutier și în special spre construcția de noi autostrăzi.

Din păcate, multe dintre aceste deziderate nu au fost atinse, lipsa unei viziuni strategice a dezvoltării acestui sector pe termen lung fiind cauza principală.

În luna mai 2010, inițiativa Ligii navale române, care a lansat proiectul „Maritima 2010”, a reprezentat impulsul necesar readucerii României în clubul țărilor cu flote înregistrate sub pavilion național, inițiativa fiind susținută de Ministerul Transporturilor, Camera de Comerț, Industrie, Navigație și Agricultură Constanța, companiile de navigație, de crewing și de agenturare, Sindicatul Liber al Navigatorilor și instituțiile de învățământ marinăresc.

Lipsa unei viziuni strategice a dezvoltării sectorului pe termen lung și presiunea nefinanțării de către UE a proiectelor de infrastructură a condus la inițierea elaborării în anul 2013 a *Master-planului general de transport al României pe termenele scurt, mediu și lung*. Acesta a fost finalizat și aprobat atât pe plan național, cât și de către Comisia Europeană, după multe tergiversări, în luna august 2016. Documentul a fost realizat ca un instrument strategic de planificare a intervențiilor majore (proiecte și alte acțiuni) care sunt semnificative pentru obiectivele de transport la scară națională. Orizontul de timp al Master-planului este anul 2040.

Pentru perioada următoare, obiectivul general al acestui document îl reprezintă dezvoltarea echilibrată a sistemului de transport, prin asigurarea unei infrastructuri și a unor servicii de transport moderne și durabile¹⁶.

¹⁶ Sursa: Ministerul Transporturilor, 2016, *Variantă finală revizuită a Raportului privind Master-planul pe termen scurt, mediu și lung*, link: <http://www.mt.ro/web14/strategia-in-transporturi/master-plan-general-transport/documente-master-plan1>.

EVOLUȚII ALE INFRASTRUCTURII ȘI FLOTELOR DE TRANSPORT

La nivelul anului 1990, o serie de indicatori specifici vizând situația *rețelei rutiere* plasau România pe unul dintre ultimele locuri în Europa. Astfel, densitatea drumurilor publice era de doar 0,64 km pe km², iar ponderea îmbrăcăminților moderne ale acestora ajungea la 30,85%.

În anul 1994 a fost inițiat un amplu program de reabilitare a drumurilor naționale, eșalonat în 15 etape, urmărindu-se ca până în anul 2014 să se modernizeze 11.300 km de căi rutiere. Acest efort a fost inițial concentrat asupra rețelei naționale de bază și în special a sectoarelor TEN-T. Fiecare etapă includea reabilitarea a 500 până la 1.000 km și a fost cofinanțată de instituții financiare internaționale (IFI) (în primul rând de BEI), de bugetul de stat și de Comisia Europeană prin programele PHARE și ISPA.

Cu toate acestea, în perioada 1990–2016, lungimea drumurilor naționale și a autostrăzilor a crescut cu doar 0,3%, evoluție datorată în cea mai mare parte nu construcției de noi artere rutiere majore, ci trecerii în categoria drumurilor naționale a unora din categorii inferioare. Situația este evidentă dacă analizăm procesul construcției de noi autostrăzi.

Dacă în anul 1990 România avea 113,5 km de autostrăzi, la sfârșitul anului 2015 existau doar 747 km în exploatare, iar în anul 2016 se înregistra un *record negativ absolut* al epocii contemporane, nedându-se în folosință niciun nou km de autostradă. Astfel, rețeaua națională de autostrăzi s-a mărit în medie cu circa 23 km anual, pe fondul alocării unor fonduri substanțiale. De aceea, considerăm că eforturile financiare majore depuse de toate guvernele României de după anul 1989 nu și-au atins scopul și, mai mult, au obstrucționat evident politicile de refacere și modernizare a celorlalte rețele de infrastructuri (căi ferate, șenale navigabile etc.).

Construcția de autostrăzi s-a făcut, în această perioadă, pe două trasee. Traseul culoarului european IV, între vama Nădlac și Constanța, și *controversatul* traseu între Vama Borș și București al autostrăzii Transilvania, în lungime de aproape 600 km fiecare. În decembrie 2003, Guvernul României semna acordul de construcție a unei autostrăzi de 415 km între Brașov și Borș cu firma americană Bechtel, pe care l-a reziliat în anul 2012. După 12 ani și mai mult de un miliard de euro cheltuiți, între Brașov și Borș se circula pe doar 50 de kilometri.

Pentru anul 2017, CNAIR și-a propus să dea în exploatare un număr total de 121,5 km, dar nu a fost construit niciun kilometru de drumuri noi. Singurele acțiuni au fost cele de recepție a unor porțiuni de autostradă, astfel: în martie 2017, primii 15,4 km din lotul 2 al autostrăzii Lugoj-Deva (finalizat în decembrie 2016), și în noiembrie 2017, alți 8,7 km de autostradă, pe sectorul Gilău-Nădășelu (care este preconizat să fie deschis în anul 2018).

În perioada analizată a existat o creștere susținută a parcului de autovehicule. Astfel, dacă în anul 1990 erau înmatriculate în România puțin peste 250.000 de vehicule de marfă și aproape 1,3 mil. de autoturisme, la sfârșitul anului 2016,

numărul vehiculelor de marfă crescuse de circa 3,5 ori, iar cel al autoturismelor de peste 4,2 ori (INS, 2017). Pe baza acestor evoluții, în perioada 1991–2012, gradul de motorizare a României a crescut de peste 3,5 ori, ajungând la 231 autoturisme/1.000 de locuitori în anul 2015. Comparativ, în aceeași perioadă, media europeană a cunoscut o creștere de doar 36% (EUROSTAT, 2017).

Infrastructura feroviară din România, după trecerea la relațiile economice de piață liberă, avea nevoie urgentă de refacere și modernizare.

Astfel, în anul 1996, odată cu inițierea Programului de reabilitare feroviară cofinanțat de BIRD, BERD și de Programul PHARE, s-a reușit reabilitarea secțiunilor București-Câmpina (90 km) și Câmpina-Predeal (40 km) de pe traseul București-Brașov și traseul București-Constanța (225 km).

Inconsecvențele politicii legate de dezvoltarea și modernizarea căilor ferate a făcut ca dimensiunea totală a rețelei feroviare să scadă în permanență în perioada 1990–2016. Astfel, în anul 2016, rețeaua feroviară națională includea 10.774 km de rute feroviare în funcțiune, cu 571 km mai puțin decât în anul 1990. Scăderea rețelei feroviare a fost determinată de închiderea unor linii secundare, puțin folosite și considerate ca nerentabile.

La finalul perioadei analizate erau electrificate linii pe o distanță de 4.020 km, mai mult cu aproape 10% decât în anul 1990, care reprezentau 37,3% din lungimea totală a rețelei feroviare. Starea tehnică a rețelei de transport feroviar suferea însă din cauza neîntreținerii și a lipsei acțiunilor de reabilitare/modernizare. Dacă până în anul 1998 se mai reparau circa 300 km de linie anual (față de 683 km la nivelul anului 1989), după reorganizarea SNCFR, fondurile alocate de Ministerul Transporturilor au scăzut continuu, ajungându-se la situația incredibilă din perioada 2006–2009, când în patru ani s-au reparat în total doar 11 km (Udriște, 2013).

În anul 2004, Guvernul României a adoptat o strategie de a reduce excesul de parcurs feroviar, prin divizarea rețelei feroviare în două categorii: interoperabilă și non-interoperabilă. Prima categorie, cu aproximativ 70% din totalul rutelor, urma să fie întreținută în conformitate cu normele și standardele UE, cu prioritate acele linii ce trebuiau modernizate, astfel încât să devină interoperabile, în sensul Directivei 16/2001 a CE. Restul de 30% era exploatat în cadrul unor acorduri de subconcesionare cu entități publice sau private interesate, pe baza unor proceduri de licitație. Aceste linii acopereau 2% din traficul de mărfuri și 8% din cel de pasageri.

Concomitent, pentru perioada 1991–2016 a avut loc o reducere continuă a parcului feroviar în exploatare atât pentru locomotive (electrice și Diesel), cât și pentru vagoanele de călători și marfă. Mai exact, trei sferturi din parcul de vehicule feroviare înregistrat în anul 1990 a dispărut până în prezent. Acest fapt demonstrează încă o dată diminuarea drastică a cererii de transport feroviar. Scăderea generală a traficului feroviar a făcut ca nevoile de material rulant nou să se reducă aproape la zero, iar volumele de reparație a celui vechi să fie drastic reduse.

În anul 2017, proiectele de dezvoltare/modernizare a rețelei feroviare românești derulate de către CNCF CFR SA, aflate în diferite stadii de execuție, însumau mai puțin de trei sute de kilometri.

Referitor la *rețeaua aeriană de transport*, creșterea numărului de operatori aerieni s-a produs concomitent cu cea a rutelor. Extinderea sistemului de rute aeriene în România a avut numeroase explicații. Un factor major a fost cel al deplasărilor masive și destul de regulate ale forței de muncă din toate regiunile României către țările vest-europene.

Acest fapt a determinat creșterea numărului de aeroporturi cu statut internațional din România. Dacă în anul 2000 acest statut era deținut doar de aeroporturile din București, Constanța, Timișoara și Sibiu, ulterior și aeroporturile din Cluj, Satu-Mare, Baia-Mare, Oradea, Arad, Craiova, Suceava, Iași, Bacău și Tulcea au fost incluse în această categorie, fiind certificate de Autoritatea Aeronautică Civilă Română.

Flota de aeronave comerciale a României s-a bazat pe parcul specific al companiei TAROM, la care s-au adăugat avioanele de pasageri ale altor companii românești apărute pe piață după anul 1990.

Dacă la începutul anului 1990 flota TAROM era formată din 87 de aeronave, dintre care 4 BOEING 707 și 4 ROMBAC 1-11, începând cu anul 1993, numărul acestora a scăzut dramatic.

Pe fondul agravării continue a situației financiare, flota companiei TAROM a ajuns să fie formată în anul 2017 din doar 23 de nave¹⁷, dintre care unele închiriate.

La nivelul anului 2017 existau 21 de aerodromuri pe teritoriul României. Cincisprezece dintre acestea derulau operațiuni de zbor planificate. Patru aeroporturi funcționau sub autoritatea Ministerului Transporturilor („Henri Coandă” – principalul aeroport din București, „Băneasa” București, „Traian Vuia” din Timișoara și „Mihail Kogălniceanu” din Constanța), celelalte aeroporturi aflându-se în subordinea autorităților locale. Din cele 21 de aerodromuri, trei erau în proprietate privată (Tuzla, Sibiu-Măgura și Vatra Dornei), iar din acestea trei, doar Tuzla avea tarife pentru transportul comercial.

Cele mai intense activități de trafic aerian au rămas cele din zona aeroporturilor din București, Timișoara și Cluj.

După anul 1989, cea mai puțin sprijinită să se dezvolte a fost *rețeaua navigabilă* a României. Numeroase porturi și șantiere navale au fost dezafectate sau lăsate cu dotarea pe care o aveau în trecut.

Șenalul navigabil, nedragat și neamenajat corespunzător, mai ales pe porțiunea naturală a Dunării, a fost de nenumărate ori cauza unor blocaje ale traficului fluvial.

În aceste condiții, în anul 2010, Comisia Europeană, pe baza contribuțiilor aduse de statele riverane Dunării, inclusiv România, a inițiat Strategia Uniunii Europene pentru regiunea Dunării (SUERD). Aceasta a avut ca obiectiv major îmbunătățirea condițiilor de transport fluvial, în contextul interconectării, consolidării, creșterii prosperității și a protecției mediului în regiunea Dunării.

În anul 2011, conform acestei strategii și politicii autorităților românești din domeniu, s-a urmărit realizarea cu prioritate a unor proiecte. Dintre acestea

¹⁷ Sursa: TAROM, site: <https://www.tarom.ro/despre-noi/compania-tarom/flota>.

amintim: modernizarea Canalului Dunăre-Marea Neagră; modernizarea Canalului Poarta Albă-Midia Năvodari; îmbunătățirea condițiilor de navigație pe Dunăre pe sectorul Călărași–Brăila; îmbunătățirea condițiilor de navigație pe sectorul comun româno-bulgar al Dunării; modernizarea porturilor Giurgiu, Corabia, Oltenița și Calafat și construcția canalului Dunăre-București, proiect care se dorea a fi susținut financiar în cadrul unui parteneriat public-privat. O parte dintre proiecte au fost finalizate, altele sunt în curs de derulare, iar unele au fost abandonate.

Porturile maritime românești (Constanța, Midia, Mangalia și Sulina) au reprezentat și reprezintă un pol major de interes pentru dezvoltarea economică a României pe termen lung.

În anul 2010 a fost inaugurat în Portul Midia cel mai mare terminal maritim de gaz petrol lichefiat (GPL) din țară.

La începutul anului 1990, flota maritimă de transport deținea 288 de nave, cu un tonaj de 5.614 mii tdw.

În anul 1993, a fost adoptat Memorandumul de la Paris, document prin care statele Comunității Europene au stabilit unele principii de guvernare a navigației în spațiul comunitar.

În aceste condiții, având în vedere starea tehnică necorespunzătoare a navelor românești, după anul 1993, doar 10% dintre aceste nave mai puteau utiliza porturile țărilor UE fără a fi arestate/reținute de instituțiile abilitate.

De la 11 ianuarie 1993 și până în anul 2001, managementul deficitar al Fondului Proprietății de Stat (FPS) și, ulterior, al AVAS a contribuit în mod substanțial la falimentarea companiilor „Navrom” și „Romline”, la vânzarea flotei de 82 de nave a companiei „Petromin”, fără a le înlocui, precum și la privatizarea dubioasă a Companiei Române de Pescuit Oceanic (CRPO) și înstrăinarea flotei aferente, în contextul abaterilor de la lege și al unor presupuse acte de corupție.

Potrivit evidențelor¹⁸, în decembrie 2010 se mai aflau în exploatare 110 nave (cargouri, mineraliere și petroliere construite în perioada 1971–1990) din fosta flotă comercială maritimă a României, toate acestea fiind însă sub pavilioane străine.

În privința flotei fluviale românești, situația este diferită față de cea a flotei maritime. În octombrie 2001, peste 80% din flota fluvială era gestionată de companii private. La 1 ianuarie 2004, structura flotei comerciale era compusă din 1.682 de nave fără propulsie pentru transportul mărfurilor și un număr de 918 remorchere și împingătoare.

Ca urmare a dificultăților înregistrate de întreprinderile de transport fluvial de mărfuri, s-au adoptat măsuri de constituire a unor societăți mixte și de vânzare a unor nave către echipaje, după modelul olandez.

În perioada 2010–2016, parcul de nave atât pentru mărfuri, cât și pentru călători¹⁹ a avut o evoluție descrescătoare.

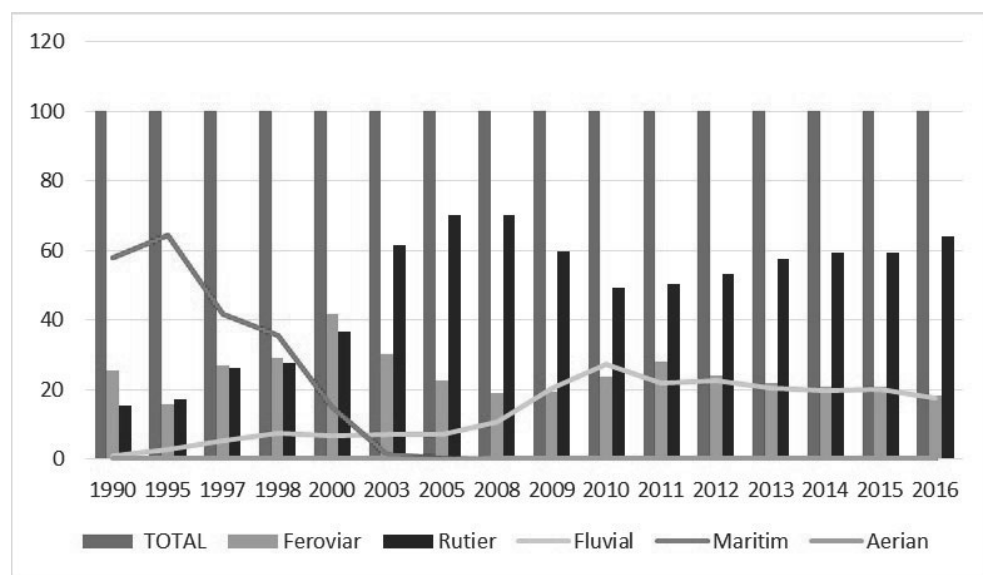
¹⁸ Sursa: <http://www.altermedia.info/romania/2012/07/13/recensamantul-ruinarii-romaniei-2/>.

¹⁹ Principala sursă a datelor este Autoritatea Navală Română pentru informațiile privind navele maritime și navele pentru căi navigabile interioare înscrise în Registrul de înmatriculare al navelor.

DINAMICA ACTIVITĂȚILOR DE TRANSPORT ȘI ROLUL RAMURII ÎN CADRUL ECONOMIEI NAȚIONALE

În perioada 1990–2016, activitatea de transport s-a redus considerabil. Astfel, dacă în anul 1990 se transportau pe toate modurile peste 2 mld. tone marfă, în anul 2016, volumul mărfurilor transportate a ajuns la doar 15,8% din cel inițial, adică aproape 350 mil. tone. La fel se prezintă situația și la numărul pasagerilor transportați. În anul 1990 existau, pentru toate modurile, peste 1,1 mld. de călători, în timp ce în anul 2016 se mai înregistrau doar 383 mil. (32,2% din valoarea anului 1990). Cel puțin din punct de vedere statistic, aceasta este o situație anormală.

Această situație poate fi explicată prin faptul că, după anul 1990, ca urmare a reducerii generale a activităților economice și mai ales a celor din industrie și agricultură, cererea de transport s-a modificat radical. Volumul mărfurilor neprelucrate sau slab prelucrate, produse principale ale activității de transport din perioada comunistă, a scăzut dramatic și a fost înlocuit treptat cu mărfuri a căror valoare adăugată era mai mare.

Sursa: Date și prelucrări de date ale autorului din *Anuarele statistice ale României*, edițiile 1991–2016, iar pentru anul 2016, datele sunt din INS, 2017.

Fig. 13.4. Evoluția ponderii modale a parcursului mărfurilor în totalul sectorului, pentru perioada 1990–2016 (%).

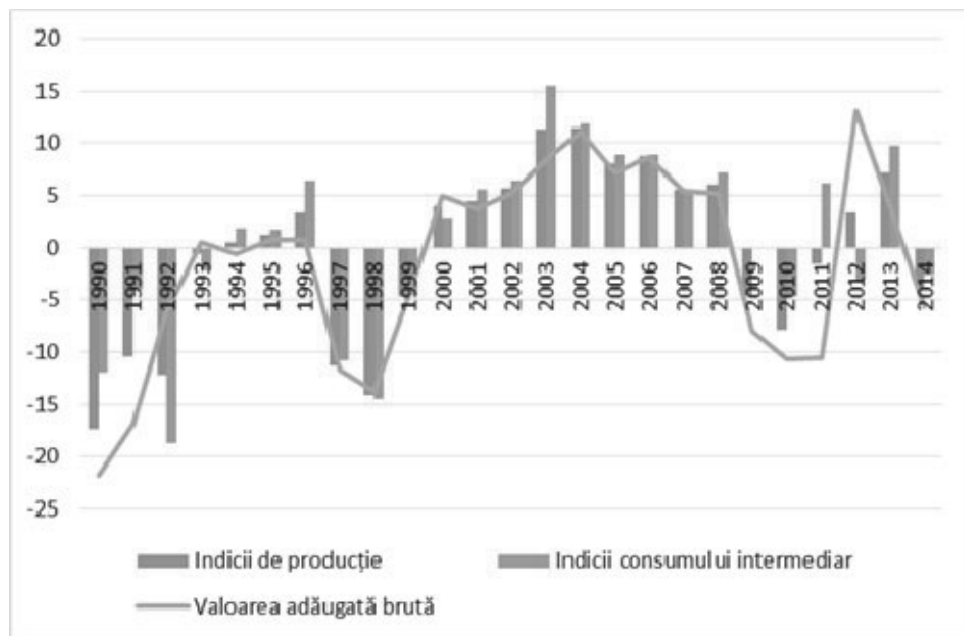
Concomitent, parcursul mărfurilor s-a mărit simțitor, ceea ce a condus la creșterea costurilor pentru deplasarea bunurilor și persoanelor, obținându-se venituri tot mai mari și o mai consistentă contribuție a transporturilor la formarea PIB.

Cota de piață, a diferitelor moduri de transport pe ansamblul ramurii a cunoscut evoluții diferite atât pentru transportul de marfă, cât și pentru cel de călători.

Se remarcă astfel intensificarea repartiției modale dezechilibrată în cazul transporturilor de mărfuri și de persoane, între transportul rutier și celelalte moduri.

În anul 2016, transportul rutier a ajuns să dețină o cotă de piață de peste 78% la deplasarea călătorilor și de peste 62% la cea a mărfurilor (Figura 13.4).

Interesant de evidențiat este și faptul că, deși volumul mărfurilor transportate pe căi rutiere a scăzut permanent, parcursul mărfurilor a cunoscut, în anumite perioade, creșteri semnificative.

Notă: Datele sunt în procente și reprezintă creșterile/scăderile față de anul precedent.

Sursa: Date și prelucrări de date ale autorului din *Anuarele statistice ale României*, edițiile 1991–2016.

Fig. 13.5. Evoluții ale unor indicatori sintetici ai ramurii transporturi, în perioada 1990–2014.

În perioada analizată, transportul feroviar a fost într-o permanentă constricție atât la volumul de mărfuri, cât și la numărul de călători transportați, din cauza neîntreținerii infrastructurii și a costurilor ridicate pentru activitatea propriu-zisă. Pe căile ferate s-au transportat cu precădere încă mărfuri voluminoase, mărfuri grele, de tipul materiilor prime sau cu un grad de prelucrare mai redus.

Transportul naval de călători și o mare parte a celui de mărfuri au cunoscut o permanentă diminuare a activității, atât prin procesul de lichidare a flotei maritime, cât și prin transferul celei fluviale către sectorul privat.

Dezvoltarea rapidă a transporturilor aeriene a fost resimțită puternic în ultimii ani. Astfel, aeroportul Internațional „Henri Coandă” Otopeni și Aeroportul Internațional „Aurel Vlaicu” din București-Băneasa au fost clasate, de către Airports Council International Europe, între primele cinci aeroporturi europene care au înregistrat creșteri semnificative ale traficului aerian în anul 2017.

Dacă în anul 1990 cota transporturilor în PIB era de doar 3,4%, iar anul următor ajungea la un minim istoric de 2,4%, în două decenii și jumătate a existat o creștere de peste cinci ori, ajungându-se la 17,8% în anul 2015. De altfel, contribuția transporturilor la formarea PIB a fost în creștere, ajungând în anul 2015 la o valoare de circa 30 mld. USD, în timp ce în anul 1991 avea doar 0,7 mld. USD.

Datele din Figura 13.5 prezintă perioadele cu creșteri absolute pentru toți indicatorii analizați: anii 1994–1996, 2000–2003 și, de asemenea, anul 2013.

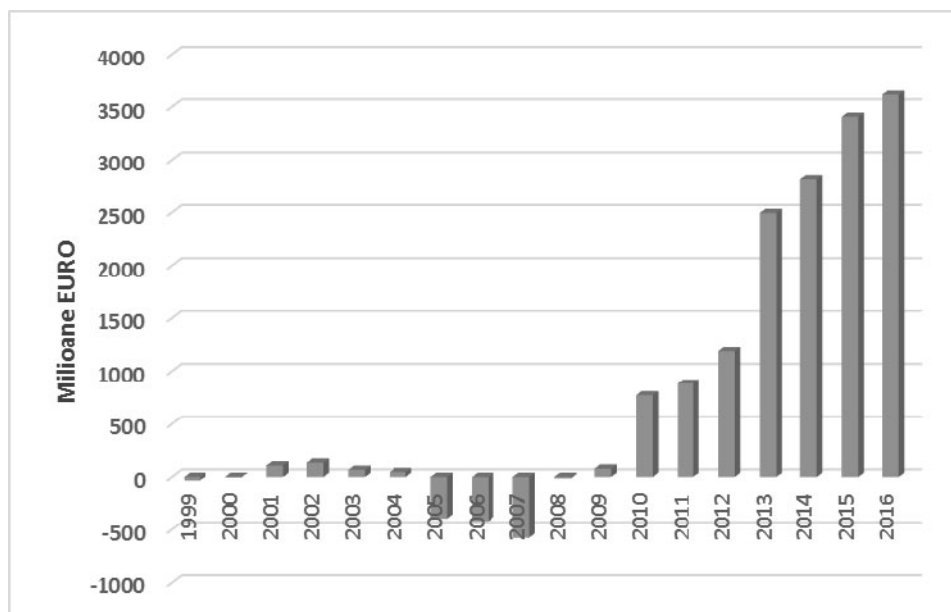

Fig. 13.6. Soldul balanței externe a serviciilor de transport în perioada 1999–2014.

De evidențiat este și faptul că, în perioada 2009–2016, soldul balanței externe a serviciilor de transport a devenit pozitiv, cunoscând un excedent din ce în ce mai mare, ajungând la peste 3,6 mld. euro în anul 2016 (Figura 13.6).

Astfel, transporturile au ajuns în ultimii ani ramura cu cel mai mare aport în formarea soldului pozitiv al serviciilor și totodată cu cea mai mare valoare a încasărilor, ceea ce înseamnă o creștere semnificativă a valorii adăugate brute.

Contribuția majoră în atingerea acestor performanțe a avut-o, în opinia noastră, nivelul în creștere al investițiilor alocate transporturilor, fonduri care au contribuit semnificativ mai ales la modernizarea și dezvoltarea flotelor de transport.

Acest fapt a făcut ca activitatea să devină competitivă pe plan internațional, astfel încât numeroși transportatori să-și deruleze o bună parte a activității în afara granițelor naționale. Investițiile din transporturi au avut, în mai mult de jumătate din perioada 1990–2015, valori anuale mai mari decât cele ale anului 1990.

13.4. CONCLUZII

În perioada 1918–2018, evoluția transporturilor, ca de altfel a întregii economii românești, a fost major influențată de cinci *momente istorice majore*.

Primul este cel al Marii Uniri (din anul 1918), care a condus la creșterea semnificativă a rețelilor infrastructurale, a favorizat dezvoltarea și modernizarea flotelor de transport și a impus noi arhitecturi structural-instituționale pentru coordonarea ramurii.

Următorul a fost legat de cel de-al Doilea Război Mondial, când o mare parte a infrastructurilor de transport a fost afectată, iar parcul de vehicule, diminuat major atât prin înstrăinare către taberele beligerante, cât și prin distrugere.

Al treilea reper se confundă cu perioada comunistă. Pentru această epocă, caracteristice sunt efortul făcut în dezvoltarea echilibrată, din punct de vedere modal și teritorial, a rețelilor infrastructurale și apariția unor perioade lungi de timp în care acestea au fost întreținute în mod necorespunzător, iar modernizarea a fost blocată. Politica de dezvoltare a flotelor de transport s-a bazat pe crearea și extinderea activității industriei autohtone de profil.

Următorul moment de referință începe după 1990, când piața transporturilor a fost gradual liberalizată, statul păstrând în proprietate doar majoritatea rețelilor infrastructurale și unele companii emblematice (CFR, TAROM etc.).

Ultimul reper istoric a fost cel al aderării României la UE în anul 2007. Acest act a condus la modificarea strategiei naționale de transport în conformitate atât cu necesitățile României, cât și cu cerințele pieței reglementate a transporturilor din UE.

BIBLIOGRAFIE

1. AR – Academia Română (2008), *Istoria românilor*, vol. IX, Editura Enciclopedică, București.
2. Atanasiu Carmen Irene, Atanasiu-Croitoru Andreea (2011), *Flota Maritimă Comercială Română între tradiție și actualitate*, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța.
3. Axenciuc Victor (1992), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. I, Ed. Academiei Române, București.
4. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României, 1862–2000. Serii statistice seculare și argumente metodologice*, Editura Economică, București.
5. Balotescu Nicolae *et al.* (1984), *Istoria Aviației Române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

6. Bărbulescu Mihai, Deletant Dennis, Hitchins Keith, Papacostea Șerban, Teodor Pompiliu (2014), *Istoria României*, Editura Corint Educațional, București.
7. Corduneanu Dumitru (2010), *Sistemul de transport naval din România în secolul XX*, Centrul Tehnic-Editorial al Armatei, București.
8. DCS – Direcția Centrală de Statistică (1968), *Anuarul statistic al RPR*, București.
9. DCS – Direcția Centrală de Statistică (1978), *Anuarul statistic al RSR*, București.
10. DCS – Direcția Centrală de Statistică (1983), *Anuarul statistic al RSR*, București.
11. EUROSTAT (2014), *Volume of transport goods and passengers on GDP*, disponibil la: http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/tsdtr240_esmsip.htm.
12. EUROSTAT (2017), *Motorization rate*, disponibil la: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdpc340&plugin=1>.
13. Fistung Frantz-Daniel, Iștoc Manuela, Miroiu Rodica, Tătaru Doina, Popescu Teodor (2012), *Transporturile: reconsiderări, politici anticriză și dezvoltare durabilă*, (I) *Evoluție și conexiuni*, Studiu INCE-CEIS, București.
14. Gusti Dimitrie (1938), *Enciclopedia României*, Imprimeria Națională, București, disponibil la: www.cimec.ro.
15. <http://www.altermedia.info/romania/2012/07/13/recensamantul-ruinari-romaniei-2/>.
16. INS – Institutul Național de Statistică (2017), *Lungimea căilor de transport la sfârșitul anului 2016*, disponibil la: http://www.insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/lungimea_cailor_de_transport_la_sfarsitul_anului_2016.pdf.
17. INS – Institutul Național de Statistică (2017), *Mijloace de transport existente la sfârșitul anului 2016*, disponibil la: http://www.insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/mijloacele_de_transport_existente_la_sfarsitul_anului_2016.pdf.
18. INS – Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic al României*, edițiile 1990–2016, București.
19. Lăcrișeanu Șerban, Popescu Ilie (2007), *Istoricul tracțiunii feroviare din România (1854–1918)*, vol. I, Editura ASAB, București.
20. Marin Costel (2016), *Compania Națională de Investiții Rutiere (CNIR) și Compania Națională de Administrare a Infrastructurii Rutiere (CNAIR)*, Drumuri și poduri, Editorial 228, București, disponibil la: <http://www.drumuripoduri.ro/editorial/110-editorial-nr-228>.
21. Ministerul Transporturilor (2016), *Variantă finală revizuită a Raportului privind Master-planul pe termen scurt, mediu și lung*, disponibil la: <http://www.mt.ro/web14/strategia-in-transporturi/master-plan-general-transport/documente-master-plan1>.
22. Moșneagu Marian (2012), *Politica navală postbelică a României: 1944-1958*, Anexa 4, Editura Mica Valahie, București.
23. TAROM, site: <https://www.tarom.ro/despre-noi/compania-tarom/flota>.
24. Udriște Octavian (2013), *S.O.S., Calea Ferată Română! (III)*, Editura AGIR, București.
25. UNECE, *About the Trans-European Motorways (TEM) Project*, disponibil la: <https://www.unece.org/trans/main/tem/tem.html>.

14. COMUNICAȚII ȘI TEHNOLOGIA INFORMAȚIEI

VIOREL GAFTEA,
MARIUS GURAN,
FLORIN GHEORGHE FILIP

14.1. INTRODUCERE

Sistemele de comunicații au evoluat în decursul istoriei, valorificând superior modurile clasice de suport al comunicării umane: vorbire, scris, semnalizare vizuală (inclusiv prin foc și fum) și auditivă. Ele au apărut inițial ca tipărituri, sisteme tehnice mecanico-optice și, mai târziu, electrice și electronice.

Sistemele de comunicații au constituit unul dintre motoarele principale ale economiei pe parcursul secolului XX. Evoluția sistemelor de comunicații către unele electronice, începută în secolul XIX prin avansul tehnologiei și ulterior, în a doua jumătate a secolului, prin adăugarea capabilităților generate de *tehnologia informației* (TI), a influențat nu numai economia, dar și societatea în ansamblul ei. Aportul la PIB (produsul intern brut) al sectorului denumit pe scurt *tehnologia informației și comunicații* (TIC) este semnificativ și tinde în medie spre valori de 7–10%. Acesta este doar impactul direct. Există însă un impact masiv indirect în toate ramurile economiei și unul indus în evoluția întregii societăți. Nu mai putem vorbi de nicio activitate socio-economică sau ramură economică fără a ține seamă de rolul și impactul TIC.

România a inițiat primele relații diplomatice cu comunitățile europene în ianuarie 1990, numind un ambasador, apoi a început negocierile pentru încheierea unui Acord de asociere la Comunitățile Europene în 1991. *Comisia Europeană* (CE) a deschis prima delegație în București în septembrie 1993. Efectele trecerii la economia de piață și cele ale integrării economiei românești în cea europeană au fost rapide și spectaculoase. Transformările tehnologice și adaptarea economiei la era digitală contribuie, pe un alt plan, la schimbări conceptuale în abordarea activităților socio-economice, la eliminarea barierelor de orice natură în spațiul european, prin piețe informatizate în sistemele bancare, de energie, de sănătate, turism, transporturi, bursă, mass-media și comerț electronic.

În continuare, lucrarea este organizată după cum urmează: în prima secțiune se prezintă evoluția domeniului TIC în țară comparativ cu cele petrecute pe plan internațional. Secțiunile următoare, 2 și 3, se focalizează pe impactul evoluțiilor

tehnologice asupra economiei și societății și, respectiv, pe perspectivele creării unei economii digitale eficiente.

14.2. EVOLUȚIA SECTORULUI TIC ÎN ROMÂNIA ÎN PAS CU CEA GLOBALĂ

ETAPE

Perioada 1918–2017 a marcat saltul tehnologic cel mai mare din istorie, nu numai dacă ne referim la trecerea de la telefonul cu fir până la telefonul mobil cu acces la date, internet, video, TV. Ultimii 25 de ani au marcat puternic generalizarea comunicațiilor mobile, apariția internetului, comunicațiile prin satelit și *sistemele de geopoziționare* (GPS). Este o evoluție asimilată ușor și rapid de generațiile tinere și nu numai și care pare azi că ar fi existat de foarte mult timp.

Secolul de transformări în comunicații a fost marcat puternic de impactul avut în perioada premergătoare Primului Război Mondial și în a celui de al doilea, acestea împingând înainte tehnologia pe domeniul transmisiunilor cu și fără fir, al radioului, al radarului, al mass-mediei.

În prezent, construcția unei economii digitale (COM, 2014; EC, 2017) constituie o misiune principală pentru strategia *Agenda digitală 2020* (MCSI, 2015) și constituie o resursă pentru creștere economică, competitivitate, inovare, creare de locuri de muncă și progres social.

Cerințele de comunicare s-au rezolvat prin soluții tehnologice succesive, pornind cu dezvoltarea infrastructurii rutiere, serviciile de poștă și telegraf. Comunicațiile feroviare au contribuit la dezvoltarea rețelei de telegraf și telefon. Primul oficiu poștal dotat cu telefon și telegraf a fost înființat la Vatra Dornei în 1902, pentru a realiza legătura cu Transilvania și Bucovina. În anul 1918 (Brașcanu, 2016), rețeaua de comunicații militare prin telefon și radio a cunoscut un salt în dezvoltare, reluat abia în 1930. Realizarea legăturilor de comunicații în războiul din 1916 a determinat completarea cu aparatură și materiale de transmisiuni aduse în regim de urgență din Franța: aparate telegrafice Morse, centrale telefonice de 4, 10 și 25 de abonați, telefoane, cablu ușor și cablu greu. La 16 noiembrie 1918 s-a putut restabili o legătură regulată între Guvernul de la Iași și generalul Berthelot la București, după evacuarea trupelor germane, generalul fiind autorizat să ia măsuri administrative și de pază „în acest teritoriu român”. Marea Unire din 1918 a fost susținută cu telegrame și telefoane de campanie. Să menționăm că înzestrarea armatei cu stații radio (denumite la vremea aceea stații de telegrafie fără fir – tff) a început în anul 1908, primele aparate fiind de tip Telefunken, urmate la trei ani de aparate Marconi.

Augustin Maior (1882–1963), unul dintre cei mai de seamă profesori și inventatori ai neamului românesc, este cunoscut pentru faptul că a pus bazele telefoniei moderne, telefonie multiplă cu curenți alternativi de înaltă frecvență (Perciun, 1973). Fundamentele teoretice ale telefoniei multiple publicate în 1907 în revista *Elektrotechnische zeitschrift* și în 1914 în lucrarea *The use of High-Frequency Alternating Currents in Telegraphy, Telephony and for Power Transmission* publicată în revista *The Electrician* au contribuit la realizarea unui imens salt în comunicațiile electronice ale vremii. Aceste merite au fost recunoscute în anul 2012, când Augustin Maior a fost ales membru post-mortem al Academiei Române.

În sistemele de comunicații s-a adoptat rapid tehnologia radio. Guglielmo Marconi, un inventator italian (Isted, 1991), a construit un sistem care putea transmite și primi semnale radio de la o distanță de aproape 3 km. În 1895 a trimis un semnal radio, iar în 1907 a recepționat un semnal radio din Canada, și anume semnul „x” din codul Morse, dezvoltând telegrafia fără fir și folosirea codului Morse. Cea mai largă folosire a tehnologiei radio o constituie radiodifuziunea și, de mare amploare, televiziunea. În mod firesc, primele emițătoare-receptoare radio au fost utilizate în armată și în serviciile publice.

Primul impuls sistemic de folosire a TIC în România a fost dat mult mai târziu, prin Programul pentru dotarea economiei naționale cu echipamente moderne de calcul și automatizare a prelucrării datelor, aprobat de conducerea de atunci a țării în 1967, prin *Comisia guvernamentală pentru dotarea cu echipamente moderne de calcul și automatizarea prelucrării datelor* (CGDEMCPD). La Secretariatul permanent, ca organism executiv, a fost numit prof. Mihai Drăgănescu, care s-a ocupat la început și de înființarea *Institutului Central de Informatică* (ICI, www.ici.ro) în 1970. În urma notelor adresate lui N. Ceaușescu, secretar general al PCR, de către prof. M. Drăgănescu, „s-a lansat ideea elaborării unei concepții privind realizarea, dezvoltarea și fabricația calculatoarelor, a sistemului național de informatică (e-guvernarea de astăzi)”. Acestea „răspundeau cerințelor sistemului economic cu planificare centralizată și necesității unui Program de perfecționare a sistemului informațional economico-social, de introducere a sistemelor de conducere cu mijloace de prelucrare automată a datelor și de dotare a economiei naționale cu tehnică de calcul pentru perioada 1971–1980”, menționează M. Guran (2012) în *Monografia informaticii în România*.

Fabricația calculatoarelor electronice în România a început cu calculatoarele de generația I și a II-a, cu tuburi electronice, în anii '50 și '60, apoi cu fabricația celor din generația a III-a, cu tranzistori, după 1968. Tot atunci s-au pus bazele întreprinderilor și instituțiilor reprezentative în domeniul fabricației echipamentelor și calculatoarelor electronice. Astfel, istoria a început la Centrul de Calcul al Institutului Politehnic Timișoara. Pe baza experienței în realizarea unui exemplar din calculatorul de generația I, MECIPT-1, cu componente de bază din import (memoria pe tambur), s-a realizat calculatorul MECIPT-2, ca o versiune îmbunătățită, având unele caracteristici ale calculatoarelor de generația a II-a

(folosind tranzistoare pentru elementele de bază și ferite pentru memorie). Acest calculator a fost realizat într-un exemplar în anul 1965.

La IFA (Institutul de Fizică al Academiei), pe baza experienței realizării în regim de microproducție a seriei CIFA-1, CIFA-2, CIFA-3 și a seriei CIFA-101 și CIFA-102, reprodus în cinci exemplare, s-au realizat calculatoarele CET-500 și CET-501, tranzistorizate, cu memorii pe ferită, având ca periferice unități de bandă magnetică și imprimante rapide, precum și IFAC-1, de generația a II-a.

La Institutul de Calcul (IC) din Cluj, ca urmare a succesului obținut cu calculatorul DACICC-1, în perioada 1963–1965 s-a trecut la realizarea celui de al doilea calculator, cu caracteristici de generația a II-a, denumit DACICC-200, unul dintre cele mai avansate din țară, în două exemplare.

În țară exista și o experiență semnificativă a utilizării calculatoarelor din generația I, a II-a și a III-a în câteva instituții:

- Direcția Centrală de Statistică (DCS), unde s-au importat echipamente electronice de calcul pentru modernizarea stațiilor mecanografice, inclusiv un calculator TIC 1903 pentru desfășurarea recensământului populației din 1966.
- Centrul de Perfecționare a Cadrelor (CEPECA), unde, în cadrul unui program PNUD-BIM, s-a construit un centru de calcul modern, dotat cu un calculator electronic IBM 360/30, cel mai performant din țară atunci.
- Centrul de Calcul al CFR, care avea în dotare un calculator Siemens.
- Centrul de Calcul al Universității București, condus de acad. Grigore Moisil, cu experiență în utilizarea calculatoarelor de diferite generații (I, II), inclusiv un calculator IBM 360/30.

Pe baza acestor experimente, s-a pus problema realizării unui Program național pentru dezvoltarea informaticii în România începând cu anul 1967. Deși tehnologia circuitelor integrate se afla sub strictul embargou impus de CoCom (*Coordinating Committee for Multilateral Export Controls*, constituit de țările vestice în timpul Războiului Rece), Guvernul francez a reacționat pozitiv la cererea exprimată de partea română. Prin intermediul firmei CII (*Companie Internationale pour l'Informatique*), Franța a oferit licența pentru fabricația calculatorului IRIS-50, acordul fiind finalizat cu ocazia evenimentelor de la Praga și a vizitei la București în anul 1968 a generalului de Gaulle. Astfel, s-au creat premisele pentru un schimb permanent și consistent de specialiști români și francezi, care au participat la construcția și punerea în funcțiune a mai multor componente ale sistemului TIC din România: Fabrica de Calculatoare Electronice (FCE) București, Institutul de Tehnică de Calcul (ITC), Institutul Central de Informatică (ICI), Fabrica Microelectronica Băneasa, Fabrica de Memorii Timișoara, IIRUC (pentru întreținerea echipamentelor), Fabrica de Elemente pentru Automatizare (FEA), construită sub licența firmei japoneze Hokushin.

Producția de calculatoare a început cu modelele *Felix 256* și a continuat cu *Felix 1024*, *Felix C32*, apoi cu ministeme compatibile PDP, *Independent I100*,

I102F, familia *Coral* și microsistemele din familia *M18*, *M118*, *M2016*, calculatoarele personale și compatibile IBM PC, denumite *Felix PC*, *CUBZ*. Acestea au marcat un salt calitativ prin exportul în țările CAER (Consiliul de Ajutor Economic Reciproc al țărilor socialiste creat la inițiativa URSS în 1949) și au condus la constituirea unei mase imense de specialiști instruiți în tehnologie, construcție și utilizare.

Următorul moment important a fost anul 2007, cel al aderării la UE. Economia a continuat dezvoltarea și asimilarea tehnologiilor noi la care România a avut acces cu precădere după 1989. Statistica a devenit un domeniu complet informatizat și în continuă modernizare. Înregistrarea activităților economice pentru domeniul TIC se realizează în *Secțiunea C, Diviziunea 26, CAEN Rev. 2/2008*, respectiv domeniul industrial al fabricării calculatoarelor și al produselor electronice și optice, fabricarea echipamentelor de comunicații. Acest domeniu a realizat o gamă deosebit de diversificată de produse ofertabile, pe opt grupe de produse, din care reprezentative sunt subdomeniile fabricării de: componente electronice; echipamente de comunicații; echipamente de măsură, verificare, control și navigație; ceasuri; calculatoare și echipamente periferice; instrumente optice și echipamente fotografice; echipamente pentru radiologie, electrodiagnostic și electroterapie.

TRANZIȚIA TEHNOLOGICĂ

Prima telegramă din Statele Unite a fost trimisă de Samuel Morse la 11 ianuarie 1838, la peste 3 km, prin cablu, la New Jersey (Prime, 1974). La 180 de ani după ce Morse a expediat prima telegramă, acest mijloc de comunicație a dispărut, deoarece mesajele tip SMS (*Short Message Service*) și telefoanele mobile inteligente (smartphone) au făcut ca acest serviciu să nu mai fie atât de necesar.

O serie de lucrări (Perciun, 1999; Croitoru, 2002; Drăgănescu, 2003; Iancu, 2010) prezintă evoluția tehnologiei comunicațiilor în România. Printre pionieri au fost inginerul Vintilă Brătianu și inginerul Emil Giurgea, care au reușit să instaleze în Parcul Carol I un post de emisie-recepție de 12 kW, iar de energia electrică s-a ocupat inginerul Dimitrie Leonida. Până în 1928, în România au fost instalate numeroase posturi de radiocomunicații. În 1921, dintr-o inițiativă guvernamentală, s-a înființat o rețea de posturi radiotelegrafice care acoperea teritoriul țării. Dragomir Hurmuzescu (1865–1954) a militat pentru înființarea postului național de radiodifuziune și în 1920 s-a deschis un curs de radiocomunicații la Universitatea București. În 1927, profesorul Dragomir Hurmuzescu emitea de două ori pe săptămână, pe lungimea de undă de 350 de metri, emisiuni pentru 2.000 de abonați, iar la sfârșitul anului 1927, se pun bazele legale ale constituirii primei societăți naționale de radio din România. În dezvoltarea Radiodifuziunii Române, trebuie menționată și contribuția adusă de inginerul Gheorghe Cartianu-Popescu (1907–1982), angajat al Societății de Radiodifuziune. La 1 ianuarie 1936 este pus în funcțiune emițătorul de la Bod pe frecvența de 160 kHz unde lungi (UL), cu o

putere de 150 kW și acoperire națională. În 1956 apare Televiziunea Română, cu care Radio România fuzionează, formând împreună instituția numită Radioteleviziunea Română.

PARCURSUL ISTORIC LEGISLATIV

În *Enciclopedia României*, editată sub coordonarea președintelui comitetului de redacție, D. Gusti (1940), se arată:

„După marele act al Unirii, un decret regal înființa, la 9 aprilie 1919, o Direcțiune Centrală a Poștelor, Telegrafelor și Telefoanelor pentru ținuturile românești de peste munți, direcțiune care avea să funcționeze pe lângă Consiliul Dirigent din Cluj, păstrând organizarea locală a serviciilor până în noiembrie 1921. În 19 aprilie 1920, această direcțiune se desființează și Direcțiunea Generală PTT își întinde autoritatea asupra poștelor țării întregi”.

La 1 iulie 1948 se dă Actul de naționalizare nr. 16597 al *Societății Anonime Române Philips*, iar în 29 octombrie, se schimbă numele întreprinderii în Fabrica Radio Popular. Pe 17 iunie 1994 se votează Legea nr. 41 privind organizarea și funcționarea Societății Române de Radiodifuziune și a Societății Române de Televiziune, prin desființarea Radioteleviziunii Române. În 1990, se înființează studioul regional Constanța, începe să emită Antena Bucureștilor și se deschide accesul posturilor private de radio și televiziune.

Saltul uriaș la tehnologia actuală mobilă, la internet și legislația actuală privind comunicațiile fixe și mobile au survenit după Revoluția din 1989. Definirea taxelor și alocării frecvențelor, licitarea spectrului radio, ca element de aport consistent la bugetul economiei, cooperarea internațională și nevoia de reglementare pe radio, telefonie fixă și mobilă, pe roaming au impus și existența de instituții internaționale ca *Uniunea Internațională a Comunicațiilor* (ITU) sau reglementatorul național, *Agenția Națională de Comunicații* (ANCOM), alături de un minister de profil al comunicațiilor.

Legislația și actele normative cu incidență pentru domeniul TIC (Manolea, 2017) se referă la un spectru larg de activități:

- comerțul electronic;
- drepturile de autor;
- documentele electronice;
- plățile electronice;
- publicitatea online;
- viața privată (protecția datelor cu caracter personal);
- criminalitatea informatică;
- pornografia pe internet;
- comunicațiile electronice;

- guvernare electronică;
- servicii video pe internet.

INTEGRAREA ECONOMIEI ROMÂNIEI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Prin digitizare, economia României este în pas cu saltul tehnologic global în special în domeniul TIC, al utilizării internetului și serviciilor informatice. Trebuie amintite în procesul de integrare strategiile *e-Guvernare*, *e-Sănătate*, *Agenda digitală pentru România 2020*, *Strategia de comunicații broadband*, *Planul NGN*, programele și finanțările UE, Banca Mondială și cele naționale de investiții.

Indicatorii vizați de *Digital Economy and Society Index* (DESI) ai Comisiei Europene, în afara celor macroeconomici ai UE prin EUROSTAT, sunt cei specifici domeniului și elaborați de ministerul de resort, de Institutul Național de Statistică (INS) și de reglementatorul ANCOM.

În prezent, infrastructura de comunicații a devenit adecvată din punct de vedere tehnologic, dar încă eterogenă ca distribuție geografică. Conform cu statisticile ANCOM (Agenția Națională pentru Monitorizare și Reglementare în Comunicații, <https://statistica.ancom.org.ro:8000/sscpds/public/indicators>), există:

- acoperirea cu broadband la viteze mai mari de 30 Mbps: 66% dintre gospodării;
- acoperire cu broadband la punct fix: 90% din populație (încă din 2013);
- numărul de conexiuni mobile la internet: 8,2 mil. în 2013, 10 mil. în decembrie 2014.

Indicatorul DESI (*Digital Economy and Society Index*) pe anul 2017 (<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/scoreboard/romania>), deși indică o bună situație (locul 2) privind numărul de abonamente la serviciile de bandă largă (broadband), totuși, pe ansamblu, plasează România pe poziția 28 (ultima) din 28 de țări considerate, cu un scor agregat de 0,33 (față de media europeană de 0,52), în oarecare creștere față de cel din anul anterior, 2016.

14.3. CONVERGENȚA TEHNOLOGICĂ ÎN SPRIJINUL DEZVOLTĂRII ECONOMICE

Stimularea investițiilor în rețelele de comunicații, rețele de bandă largă de generație următoare, *Next Generation Networks* (NGN), este esențială pentru a susține creșterea economică și societatea digitală, totodată cu respectarea reglementărilor de sănătate și de mediu. Trebuie însă identificate resursele tehnice și financiare necesare pentru a sprijini aceste investiții considerabile. Strategia Agenda digitală pentru România și Planul NGN prevăd alocarea de fonduri substanțiale până în 2020.

Ca repere pilot de orientare a demersurilor naționale actuale, merită menționate:

- încurajarea învățării pe tot parcursul vieții, de tip interdisciplinar și trans-curricular, la toate nivelurile de educație;
- emanciparea și responsabilizarea cetățenilor prin diverse inițiative de alfabetizare digitală și mass-media;
- asigurarea accesului cetățenilor în vârstă sau cu venituri reduse la resurse și conținut digital;
- sensibilizarea populației prin campanii de tip *e-inclusion*, *e-competențe*.

MODERNIZAREA COMUNICAȚIILOR

Saltul semnificativ marcant într-un secol de transformări (1918–2018) este dat de comunicațiile mobile, prin saltul de la telefonie fixă la tehnologiile mobile 3G, 4G, 5G și *Long Term Evolution* (LTE). Comunicațiile potențate de tehnologia informației au schimbat conceptele de comunicare și utilizare a calculatorului, practic dispozitivele contopindu-se, miniaturizându-se și devenind inteligente.

Putem menționa câteva evoluții care marchează strategic evoluția comunicațiilor mobile:

- generalizarea comunicațiilor mobile broadband și de internet la nivel de țară, cu unele pete albe, care sunt însă în atenția unor proiecte;
- portabilitatea transfrontalieră în ceea ce privește conținutul protejat prin drepturi de autor;
- eliminarea tarifelor de roaming în UE;
- mediul de reglementare pentru platforme și intermediarii de servicii digitale;
- asimilarea tehnologiilor 4G, 5G, LTE.

Parcursul comunicațiilor înainte de 1989 a fost unul anevoios, dacă privim retrospectiv, atât din considerente tehnologice, cât și politice, când nu se încuraja comunicarea ușoară, rapidă, națională și necontrolată între cetățeni. Saltul tehnologic în telefonie s-a făcut prin instalarea centralelor automate, centrale electronice (tip Pentaconta de producție românească, centrale telefonice performante la acel moment, care au fost și exportate). Lipsa comunicării și mai ales îngrădirea ei au făcut ca efectele să se transmită și după revoluție, prin slaba conectare a României la mecanismele de piață externe.

TEHNOLOGIA INFORMAȚIEI ȘI MODERNIZAREA INFORMATICĂ A ECONOMIEI ROMÂNIEI

Dotarea economiei cu tehnică de calcul a început în perioada 1971–1975, prin *Programul pentru dotarea economiei naționale cu echipamente moderne de calcul și automatizarea prelucrării datelor* (Guran, 2012) și după intrarea în producție a principalelor fabrici:

- dotarea cu calculatoare electronice (cca 180 de calculatoare de capacitate medie);
- dotarea cu echipamente de calcul de mică și medie mecanizare (cca 34.000 de mașini de birou și de facturat-contabilizat);
- înființarea de centre de calcul departamentale și teritoriale și dotarea lor cu calculatoare electronice (cca 83, din care 23 teritoriale).

Fondurile prevăzute în perioada 1971–1975 pentru introducerea în economie a sistemelor de conducere cu mijloace de prelucrare automată a datelor și dotarea cu tehnică de calcul au fost:

- fonduri de investiții (cca 5.042.000 lei, din care 537.000 lei construcții-montaj);
- fonduri pentru importuri necesare producției interne, materialelor consumabile, pentru cercetare, crearea capacităților de producție etc. (cca 737.000 lei valută, din care 622.000 lei valută din Vest).

Următoarea etapă, 1973–1985, este caracterizată prin stabilitate și dezvoltare. Ca instituție centrală în coordonarea domeniului informaticii la nivel național, apare noua formă de organizare a ICI, devenit *Institutul Central pentru Conducere și Informatică* (ICCI), care va funcționa timp de 12 ani pe baza Decretului Consiliului de Stat nr. 499/1973 referitor la organizarea unitară a activității de informatică și unele măsuri pentru îmbunătățirea elaborării sistemelor de conducere economică și a HCM nr. 1312/1973 de aplicare a Decretului nr. 499/1973.

Etapă 1985–1990 a fost marcată de pierderea funcției de coordonare la nivel național de către ICI, dezvoltarea altor centre de date și prelucrare cu potențial și implicare directă în producție. Unitățile din structura ICI aveau în dotare 84 de calculatoare electronice medii, 123 de mini și microcalculatoare, fiind încadrate cu 8.612 persoane, din care 3.261 cu studii superioare. În acel moment, întreaga economie dispunea la nivel național de 517 calculatoare electronice, 614 mini și microcalculatoare, fiind încadrate cu 47.023 de persoane, din care 15.285 cu studii superioare.

În prezent, putem enumera, în context național, funcționalități pe rețele și structuri de piață care plasează România în circuitul economic și comunicațional european prin:

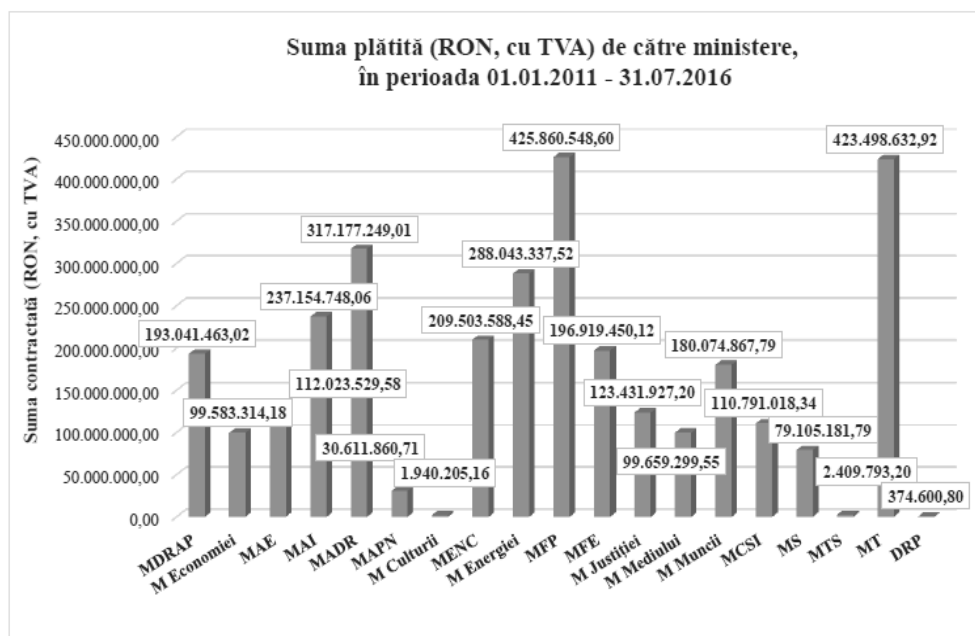
– Sistemele informatice și piețele digitale:

- Piața bancară ce asigură plățile și operațiile online *Transfond SA* (www.transfond.ro) are în responsabilitatea sa compensarea și decontarea tuturor transferurilor interbancare în monedă națională;
- Piața de capital și piața bursieră a Bursei de Valori București (www.bvb.ro);
- Bursa monetar-financiară și de mărfuri Sibiu (www.sibex.ro);
- Bursa de mărfuri BRM (www.brm.ro);
- Piața de energie OPCOM (www.opcom.ro);
- Sistemul electronic de achiziții publice SEAP (www.seap.ro);
- Piața e-Commerce România, care era estimată în 2015 la valoarea de 8,4 mld. lei;
- Sistemele de rezervări în turism, transport și plăți publice.

– Sistemele informatice din sănătate:

- Platforma informatică a asigurărilor de sănătate (PIAS) (finanțator și administrator: Casa Națională de Asigurări de Sănătate);
- Portalul SIUI – Sistemul informatic unic integrat (<http://siui.casan.ro/cnas/>) și DES – Dosarul electronic de sănătate (<http://www.des-cnas.ro/pub>);
- Sistemul național de prescripție medicală electronică (SIPE) ;
- Sistemul național al cardului de asigurări de sănătate (CEAS);
- Sistemul informațiilor de telemedicină în urgențe (între UPU/CPU) sau cel de transmisie de date în prespital (între ambulanțe și UPU);
- 112 – Sistemul național unic pentru apeluri de urgență (www.112.ro);
- Sistemul educațional informatizat (SEI) (www.portal.edu.ro/).

Sinteza notei de informare a Corpului de Control al Primului-Ministru privind achizițiile de produse software realizate la nivelul ministerelor Guvernului României și unităților aflate în subordinea/coordonarea/sub autoritatea acestora în perioada 01.01.2011–31.07.2016 arată că un număr de 19 entități publice au achiziționat *produse și licențe* software și au încheiat peste 10.000 de contracte/comenzi în valoare totală de 3.733.043.559,97 RON, aprox. 1 mld. euro (Figura 14.1), constituind rețele de date și sisteme informatice la nivel național.

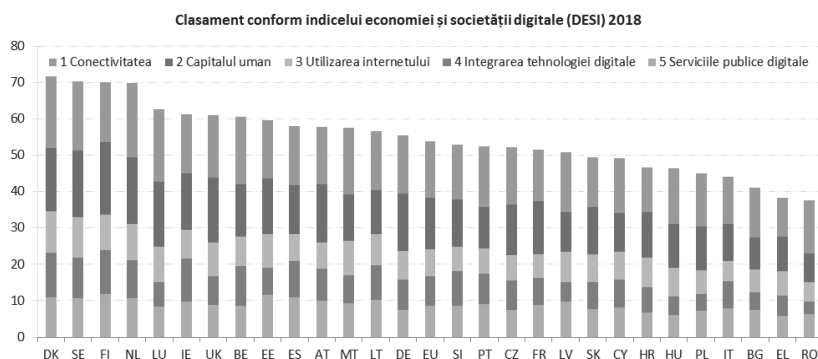

Sursa: Notă de informare privind achizițiile de produse software realizate la nivelul ministerelor Guvernului României, 2016 (http://gov.ro/fisiere/comunicate_fisiere/Nota_de_informare_ref_achizitii_de_produse_software_la_nivelul_Guvernului_si_unitatilor.pdf).

Fig. 14.1. Repartiția cheltuielilor de investiții pe ministere.

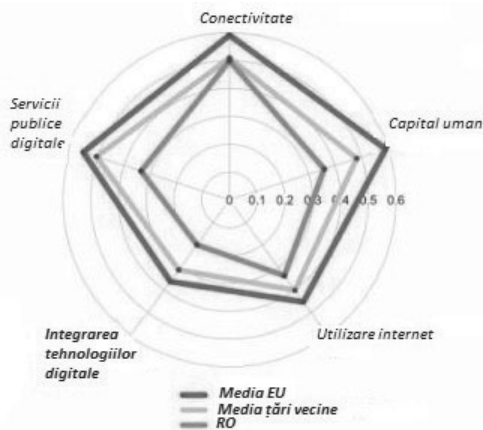
INDICATORII NAȚIONALI ȘI EUROPENI – DESI

Decalajele României față de Europa sunt sintetic prezentate prin indicatorul *Digital Economy and Society Index* (DESI) menționat anterior. Poziția și scorul României între cele 28 de țări membre ale UE sau într-un cluster al țărilor est-europene ne situează preponderent pe ultimul loc, defavorabil pentru perspectivă, și nu se văd nici eforturile de compensare necesare atingerii unei poziții medii între țările UE. Indicatorul *DESI overall index* este calculat ca o medie ponderată a cinci subindicatori: „*DESI dimensions: 1. Connectivity (25%), 2. Human Capital (25%), 3. Use of Internet (15%), 4. Integration of Digital Technology (20%) and 5. Digital Public Services (15%)*”. Indicator compozit al economiei și societății digitale, DESI evaluează segmentele: conectivitate – în care ne plasăm pe locul 22, capital uman – locul 28, capitolul utilizării internetului – locul 28, segmentul integrării tehnologiilor digitale în sectorul de business, al serviciilor publice digitale, tot cu o clasare pe poziția 28.

Sursa: *Indicele DESI, 2018*, http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=52353.

Fig. 14.2. Indicatorul DESI, 2017: prezentare comparativă.

Sursa: *Indicele economiei și societății digitale, DESI, 2016*.

Fig. 14.3. Indicatorul DESI, 2016: diagrama păianjen.

14.4. PERSPECTIVE PENTRU O ECONOMIE DIGITALĂ ȘI INTELIGENTĂ A ROMÂNIEI

Dezvoltarea României spre o societate a informației bazată pe cunoaștere se poate realiza doar cu o populație educată, informată, mereu la curent și folosind tehnologia și avansul tehnologic existent.

APORTUL ECONOMIC – INDUSTRIA ȘI SERVICIILE INFORMATIZATE; EVOLUȚII ISTORICE

Evoluțiile în industria TIC, reprezentate prin date statistice, se bazează pe cifrele disponibile pentru sectoarele economice conforme clasificării economice CAEN, Rev. 2 (sursa INS, TEMPO – conturile naționale) care descriu:

- Industria prelucrătoare TIC, de „hardware” și electronică:
 - fabricarea componentelor electronice – CAEN 261;
 - fabricarea calculatoarelor și a echipamentelor periferice – CAEN 262;
 - fabricarea echipamentelor de comunicații – CAEN 263.
- Serviciile TIC:
 - telecomunicații (CAEN 61);
 - software și servicii TI;
 - editarea produselor software (CAEN 582);
 - servicii în tehnologia informației (CAEN 620);
 - portaluri web, prelucrarea datelor, administrarea paginilor web și activități conexe (CAEN 631);
 - repararea calculatoarelor și a echipamentelor de comunicații (CAEN 951).

În context european, potrivit cu statisticile EUROSTAT, referitor la aportul procentual al sectorului TIC în PIB, definit ca procent al valorii adăugate a factorilor de cost, România se situează în a doua parte valorică a clasamentului, cu 3,31%.

Tabelul 14.1

Aportul procentual al valorii adăugate a sectorului TIC în PIB

Țara \ anul	2007	2008	2013	2014
Malta	...	6,77	6,85	7,2
Suedia	6,54	...	...	6,41
Marea Britanie	6,65	5,88	...	5,79
Ungaria	5,84	5,83	5,87	5,69
Estonia	4,57	4,4	4,61	4,91
Bulgaria	5,98	5,02	4,69	4,9

Tabelul 14.1 (continuare)

Republica Cehă	...	...	4,4	4,31
Germania	4,72	3,96	4,05	4,18
Slovacia	4,81	4,41	...	4,13
Croația	...	4,16	4,13	4,1
Franța	4,42	4,03	...	3,85
Belgia	4,88	...	4,04	3,84
Letonia	...	3,3	3,75	3,77
Slovenia	4,08	3,34	3,62	3,62
România	3,2	3,27	3,12	3,31
Norvegia	...	...	3,18	3,29
Italia	3,86	3,4	3,26	3,23
Spania	3,86	3,52	3,3	3,18
Polonia	...	...	3,01	3,05
Lituania	2,7	2,16	2,39	2,58
Grecia	2,71	2,61	1,98	1,84

Notă: ... Lipsă date.

Sursa: EUROSTAT, valori în %.

Contrar tendințelor din perioada 2000–2005, în anii care au urmat, dinamica aportului valorii adăugate TIC la PIB a fost mai degrabă negativă. După un maxim de 3,91% în 2005, aportul a scăzut la 3,46% în 2007 și 3,15% în 2008. Valoarea adăugată creată în industria TIC a continuat să crească în perioada 2005–2008, dar nu a mai ținut pasul cu majorarea PIB, care a înregistrat rate de creștere superioare.

Principalele date macroeconomice preluate de la Institutul Național de Statistică din sistemul TEMPO (<http://statistici.INSSE.ro/shop/?lang=en>) sunt prezentate în continuare.

Datele din sistemul de date statistice TEMPO ale Institutului Național de Statistică pun în evidență evoluția economică în creștere pentru România; se regăsesc în Tabelul 14.2.

Datele INS din Tabelul intrări-ieșiri (codificarea SEC 2010 – CAEN Rev. 2), reprezentând conturile de producție și de exploatare pe ramuri, utilizări pe produse și activități ale economiei naționale în prețuri curente (Tabelul 14.3), ne permit să identificăm macroindicatorul „valoarea adăugată brută” pentru principalele subsectoare ale domeniului TIC în creștere continuă.

Istoric, în domeniul comunicațiilor telefonice, pot fi menționate întreprinderile Electromagnetica, Electrotehnica, FEA, Electronica industrială, IEMI, Electronica, Tehnoton, care au produs de-a lungul timpului aparate, centrale telefonice digitale, emițătoare și receptoare profesionale și militare. Aportul economic pe parcursul unei perioade foarte lungi de timp este greu de apreciat cantitativ și echivalat în valori curente.

Tabelul 14.2

PIB – metoda de producție, prețuri comparabile – SEC 2010, valori în mil. lei

Anul	Anul 2007	Anul 2008	Anul 2009	Anul 2010	Anul 2011	Anul 2012	Anul 2013	Anul 2014	Anul 2015	Anul 2016	Anul 2017
Categoriile de resurse											
Producția de bunuri și servicii	788.856	1.002.737,9	992.325,3	1.056.467,1	1.148.711,1	1.220.482,6	1.282.404,4	1.346.359,7	1.395.606,6	1.460.611,4	1.631.018
Consumul intermediar	407.477,9	520.763,1	516.704,5	585.071,1	657.024,6	698.873,5	721.883,9	754.562,4	769.125	774.238,5	853.036,5
Valoarea adăugată brută	381.378,1	481.974,8	475.620,8	471.396	491.686,5	521.609,1	560.520,5	591.797,3	626.481,6	686.372,9	777.981,5
Impozite pe produs	49.238,3	57.607,9	52.053,1	60.131	70.375,3	74.577,7	77.022,3	79.238,7	88.921,8	81.122,6	83.579,3
Taxe vamale	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	0
Total impozite nete pe produs	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	80.678,1
PIB	428.979	538.049,8	526.345,3	528.247	559.244,8	593.742,9	635.459,4	668.590,1	712.587,8	765.135,4	858.659,6

Sursa: INS, TEMPO, CON111B, PIB – metoda de producție, prețuri curente – SEC 2010, <http://statistici.insse.ro/shop/>.

Tabelul 14.3

Evoluția macroindicatorului „valoarea adăugată brută” a sectorului TIC, valori în mil. lei

Sectorul	Anul	Anul 2007	Anul 2008	Anul 2009	Anul 2010	Anul 2011	Anul 2012	Anul 2013	Anul 2014	Anul 2015
61 Telecomunicații		10.470	12.164,8	12.211	10.245,8	10.667,4	8.693,8	10.805,7	11.828,9	11.347
62 Activități de servicii în tehnologia informației		6.064,2	7.587,7	5.826,1	7.839,3	7.742,9	11.187,2	15.036	13.817,3	16.758,1
63 Activități de servicii informatice		448,7	565,1	605,8	1.019,5	2.513,1	2.010,9	2.275,8	2.411,9	2.780,6
72 Cercetare-dezvoltare		1.709,1	2.334,6	2.368,6	1.457,6	1.484,1	1.983,9	2.572,8	2.669,3	3.071,9
95 Reparații de calculatoare, de articole personale și de uz gospodăresc		417,1	664,4	552,5	882	1.612,3	1.504,7	1.643,4	1.718,4	1.935,6
Total		19.109,1	23.316,6	21.564	21.444,2	24.019,8	25.380,5	32.333,7	32.445,8	35.911,2

Sursa: INS, TEMPO, CON111D, Tabelul înțirări-iesiri, <http://statistici.insse.ro/shop/>.

În domeniul utilizării tehnologiei informației, *Institutul de Cercetări în Informatică* (ICI) București împreună cu centrele sale teritoriale de calcul electronic au fost unități economice cu gestiune proprie, care și-au realizat beneficiile planificate, în condițiile scăderii costului orei-calculator de la 4.800 lei în 1970 la 2.400 lei în 1975 și la 952 lei în 1985. Rezultatele obținute în 1984, conform bilanțului contabil, erau:

- Volumul activității de informatică.....1.059.467.000 lei
- Beneficiu.....236.077 lei
- Cheltuieli la 1.000 lei producție.....775 lei
- Productivitatea muncii (lei/persoană).....132,915 lei
- Valoarea producției încasate la 1.000 lei fonduri fixe.....442 lei
- Beneficii la 1.000 lei fonduri fixe..... 99 lei
- Rentabilitate.....28,7%.

ROMÂNIA DIGITALĂ ȘI INTELIGENTĂ PRIN COMUNICAȚII ȘI TEHNOLOGIA INFORMAȚIEI

În anul 2007, *Societatea Română de Radiodifuziune* (SRR) a difuzat „Apelul pentru salvarea memoriei Radioului” (<https://petitieonline.net/petitie/46900046>), pentru digitizarea arhivei SRR. Arhiva radioului public conținea 4 km liniari de documente, 25.000 de dosare și 12.000 de fotografii, iar arhivele sonore cuprind 12.276 de discuri de ebonită (din 1913), 37.000 de discuri de vinil, 15.000 de discuri compacte, 2.150 de casete magnetice, 293.336 de benzi magnetice muzicale și 102.737 de benzi magnetice audio, care totalizează peste 132.000 de ore de înregistrări. În apel se mai arată că transformările în România au pornit cu primele fabrici construite în 1930, fabrica *Standard Electrica Română* a concernului *American ITT*. Apoi s-au construit fabricile pentru receptoare radio marca Philips în anii 1933 la Oradea și în București, str. Baicului, producând până la 17 tipuri de aparate fixe și mobile în 1941, pentru ca după 1945 să se transforme în Radio Popular și Electromagnetica.

Saltul de la „radio cu galenă” din 1928 la „radioul digital” prin internet în 2018 exprimă cel mai bine nevoia de comunicare a omului. Producția inițială cu tuburi a fost diversificată an de an pentru intern și export, s-au construit și alte fabrici în alte orașe din țară. Construcția în 1961 a Întreprinderii de Piese Radio și Semiconductori (IPRS) Băneasa și trecerea la producția de diode și tranzistori au permis și trecerea ușoară către tehnologia informației.

Telefonia mobilă celulară a apărut efectiv în România în anul 1992, prin asocierea între *RA Radiocomunicații* și *Telefonica Spania*, în banda de 450 MHz. A urmat apoi anul 1996, care constituie anul de dezvoltare majoră a telefoniei mobile celulare, prin intrarea pe piața românească a doi mari operatori: MobilRom, devenit ulterior *Orange*, și Connex, ulterior *Vodafone*.

În anul 2005 a continuat diversificarea serviciilor, prin montarea de echipamente în amplasamentul Cheia, în *Centrul de Comunicații Spațiale Cheia*, cu șapte stații cu antene, frecvențe și puteri diferite. Un rol important în anul 1992 l-a avut înființarea Consiliului Național al Audiovizualului, deschiderea pieței concurențiale în domeniul Radio-TV. În prezent sunt în funcțiune peste 700 de posturi de radio și peste 400 de posturi TV private.

După 1990, pornind de la experiența și existența proiectului rețelei RENAC/RENOD, implementat în România cu trei noduri (București, Bacău, Cluj), a început cooperarea în realizarea unei rețele de servicii informatice și transmisii de date, prin constituirea societății mixte RTNS (Romania Telecoms Network Services), cu participarea TRANSPAC (grupul France Telecom cu 51%) și Romtelecom (49%), prima rețea profesională din România pentru servicii on-line, realizate mai târziu prin internet (Guran, 2012):

- ROMPAC, rețeaua publică de transmisie a datelor, care folosea tehnologia comutației de pachete, folosită și în RENOD;
- Servicii de dezvoltare și găzduire de baze de date și aplicații, care erau oferite într-o formă redusă și prin RENAC.

În 1976 s-a achiziționat din Anglia prin CCAB-ITC un minicalculator PDP 11/34 de la firma DEC/Digital cu documentația care a permis începerea proiectării de minicalculatoare. Activitatea a fost preluată și pentru realizarea minicalculatorului Independent 100 la CCAB, urmărindu-se realizarea de minicalculatoare pentru armată. Astfel, în 1977, s-a realizat minicalculatorul Independent 100 (I 100), denumit astfel în *cinstea aniversării Centenarului independenței de stat a României (1877)*.

În domeniul calculatoarelor, al tehnicii de calcul moderne și al rețelelor de date, se menționează întreprinderile FEA, ICE, FEPER, Conect, Electronica, Automatica, IPA, IEIA Cluj, Fabrica de Memorii Timișoara, care au produs echipamente electronice, calculatoare și echipamente periferice profesionale pentru uz civil și militar.

Institutul ICI a promovat și a sprijinit introducerea internetului în România, alături fiind foști și actuali membri ai Academiei Române (Filip și Popa, 1996).

Privind dezvoltarea domeniului TIC în perioada 1967–1990, se poate spune că în România s-a creat o bază pentru capacitățile tehnologice ce corespund celor șapte niveluri ale dezvoltării, începând cu capacitățile operaționale non-productive și terminând cu capacitățile de reproiectare (reengineering, revers-engineering) sau de inovare pentru tot domeniul TIC.

Evoluția domeniului TIC după 1990 a fost marcată de contactul dur cu tehnologia avansată din exterior, cu decalajul produs de tăierea importurilor de tehnologie din anii anteriori și încercările disperate de asimilare internă a unor salturi tehnologice de zeci de ani. Cu toate acestea, cooperarea în proiecte a contribuit la apropierea și chiar la integrarea tehnologică a institutelor și firmelor din România de partenerii lor europeni (Filip *et al.*, 1997). Familiarizarea cu noile tehnologii a stimulat apariția primelor elemente de *economie a culturii* (Filip, 2001; Filip *et al.*, 2015).

Concluziile din programul de cercetare al Academiei Române intitulat *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*, (<http://www.acad.ro/strategiaAR/strategiaAR.htm>) marchează convingător demersurile necesare pornind de la situația actuală. Proiectul nr. 10 intitulat *România – societate a cunoașterii și a valorii adăugate la ceea ce are*, Proiectul nr. 4 intitulat *Siguranța informatică – protecția cibernetică, protecția proprietății intelectuale în proiecte și în publicarea electronică* și Proiectul nr. 6, *Economia și calitatea vieții* conduc către un set de concluzii comune privind necesitatea:

1. dezvoltării societății cunoașterii, digitale și informatizate;
2. creșterii competențelor individuale și colective, în special a celor digitale;
3. aportului activităților de CDI (cercetare-dezvoltare-inovare) la crearea de elemente de cunoaștere;
4. actualizării corpului de acte normative necesare;
5. instituțiilor necesare; interacțiunea dintre cetățean și instituțiile statului;
6. infrastructurii în toate domeniile prioritare.

COMPANII ȘI POPULAȚIE OCUPATĂ ÎN DOMENIUL COMUNICAȚIILOR ȘI TEHNOLOGIEI INFORMAȚIEI

La sfârșitul anului 1984, existau în economie 1.644 de unități de informatică, din care 92 de centre de calcul electronic, 1.169 de oficii de calcul, 383 de stații de calcul. Aceste unități dispuneau de 517 calculatoare electronice, 614 mini și microcalculatoare, fiind încadrate cu 47.023 de persoane, din care 15.285 cu studii superioare.

Centrele de calcul din subordinea ministerelor și a celorlalte organe centrale și locale de stat erau unități organizate pe principiul gestiunii economice, unele cu personalitate juridică. Activitatea acestor unități se reflecta în indicatori economici specifici activității de informatică și în indicatori proprii unităților economice pe care le deserveau.

Componenta majoră generatoare a produsului final și a consumului în mare măsură este forța de muncă și distribuția acesteia în cadrul ramurilor economice puternic participante la constituirea mecanismelor de piață, respectiv „populația civilă ocupată pe activități ale economiei naționale”. Datele sunt prezentate la nivel de secțiuni CAEN Rev. 2 (Tabelul 14.4).

Datele extrase din *tabelul intrări-ieșiri* publicat de INS (conform SEC 2010 – CAEN Rev. 2), conturile de producție și de exploatare pe ramuri, utilizări pe produse și activități ale economiei naționale pe domeniul TIC, în prețuri curente, ne permit să evaluăm și să analizăm și evoluția remunerării în acest sector cotate cu „înalță calificare”.

Tabelul 14.4

Evoluția populației civile ocupate pe activități ale economiei naționale – mii de persoane

Activități ale economiei naționale	Anul 2008	Anul 2015	Procent din total	Anul 2016	Anul 2017	Anul 2018*
TOTAL	8.747	8.340,6	%	8.429,6	8.668,2	8.839,1
a. Agricultură, silvicultură și pescuit	2.407,4	2.003,1	24,02	2.009,5	2.053	2.164,5
c. Industria prelucrătoare	1691	1.633,5	19,58			
f. Construcții	691,5	642,9	7,71	673,9	696,9	658,2
g. Comerț cu ridicata și cu amănuntul; repararea autovehiculelor și motocicletelor	1168,4	1223,6	14,67	1.841,6	1.883,6	1.952,8
h. Transport și depozitare	422	428,7	5,14			
i. Hoteluri și restaurante	161,8	174,2	2,09			
j. Informații și comunicații	131,7	186,6	2,24	165,9	189,6	203,2
k. Intermedieri financiare și asigurări	116,9	102	1,22	108,8	112,6	114,8
o. Administrație publică și apărare; asigurări sociale din sistemul public	219,8	198,4	2,38	1.144,5	1.171,3	1.173,4
p. Învățământ	431,9	373,2	4,47			
q. Sănătate și asistență socială	401,6	388,2	4,65			
s. Alte activități de servicii	120,4	158,2	1,90	246,9	243,4	228,9

Notă: * Anul 2018, primul trimestru.

Sursa: INS, TEMPO, <http://statistici.INSSE.ro/shop/>.

În prezent, productivitatea din companii cu capital străin este dublă față de companiile cu capital autohton. Astfel, la o cifră de afaceri similară, numărul mediu de angajați din companiile străine era de 1,18 mil. în 2014 față de 2,4 mil. angajați în companiile cu capital românesc.

La nivel național, în 2014 aveam 38.260 de companii cu capital străin active cu 1.183.400 de angajați și 422.834 de companii cu capital românesc cu 2.441.353 de angajați. Între anii 2008–2014, rezultatul net este de 54 mld. lei pentru capitalul românesc și negativ pentru capitalul străin, deci cu discrepanțe vizibile.

PERSPECTIVA TEHNOLOGICĂ, PIAȚA ȘI SERVICIILE

În domeniul comunicațiilor mobile, *Ericsson Mobility Report* (<https://www.ericsson.com/en/mobility-report>) prognoza că utilizarea tehnologiei GSM va scădea, în timp ce utilizarea tehnologiilor 3G–5G va crește ușor. Cea mai mare creștere o va înregistra global utilizarea tehnologiei LTE (Long Term Evolution) lansate comercial în 2009, având circa 4,6 mld. de linii, adică 52% din total. Tehnologia 5G ar putea fi utilizată comercial din 2020, astfel că, pentru anul

2022, sunt estimate 550 mil. de linii. În regiunea Europa de Est, ponderea conexiunilor LTE va crește de la 10% în 2016 la 70% în 2022, cifră mai mică dacă o comparăm cu cea din vestul Europei, 90%, în acest timp, conexiunile 3G și mai ales 2G înregistrând o scădere ca număr.

Traficul de date în rețelele mobile va crește puternic, de peste 10 ori până în anul 2022, fiind unul dintre motoarele creșterii economiei. Traficul de voce va avea o pondere neînsemnată în totalul traficului. În anul 2022, circa 75% din acest trafic generat va fi video, creșterea fiind favorizată și de vitezele mari oferite de noile tehnologii (LTE, 5G). Piețele digitale de creație audio, video, social-media vor exploda cantitativ. Creșterea explozivă a volumului de date atrage după sine dezvoltarea tehnologiilor *Big-Data* și *Cloud Computing*. Transformarea digitală a serviciilor și piețelor este privită și în cadrul Comisiei Europene cu multă atenție, prin *Strategia Piața unică digitală*, dar și a noilor tehnologii blockchain.

14.5. CONCLUZII, STRATEGII, PERSPECTIVE

Unul dintre cele mai importante obiective ale *Agendei digitale pentru Europa* este conectarea cetățenilor din întreaga Uniune Europeană la rețele de mare viteză. Ținta prioritară este ca, până în anul 2020, pe internet să avem viteza de minimum 30 Mb/s, iar 50% dintre cetățenii UE să aibă acces la internet cu viteza de peste 100Mb/s. UE a oferit finanțare pe care România a reușit doar parțial să o folosească, fiind o țară cu o particularitate deosebită, cu circa 46% din populație în zonele rurale, unde venitul este mai mic. Zonele urbane ale României stau bine cu acoperirea cu rețelele de mare viteză. În România rurală sunt probleme cu acoperirea, vitezele și, mai ales, accesul la internet. Venitul mic, slabele cunoștințe IT etc. fac ca utilizarea internetului să fie una dintre cele mai mici din UE, inclusiv gradul scăzut de informatizare a administrației publice în zonele rurale. Proiectul Ministerului pentru Societatea Informațională, *RoNet – pentru racordarea a peste 700 de localități la rețele de mare viteză* (https://www.comunicatii.gov.ro/?page_id=3686), finanțat de UE și mult întârziat, nu va rezolva complet problema comunicațiilor broadband și eliminarea decalajelor digitale urban-rural. Sunt necesare proiecte cu finanțare de la UE și de la guvern care vor trebui accelerate pentru a putea acoperi întreaga țară cu rețele cu viteza minimă de 30Mb/s până în anul 2020.

Proiectele de tip „smart city”, precum proiectul-pilot „Alba Iulia 2018 – oraș inteligent” (https://www.comunicatii.gov.ro/?page_id=7840), sunt un model de actualitate și de viitor. Proiectul a fost lansat oficial în 2 decembrie 2016 și urmează a fi finalizat în anul 2018, când se vor aniversa 100 de ani de la Mare Unire.

Domeniul TIC, cuprinzând activitățile de telecomunicații, producție de software, dar și diverse activități de servicii în tehnologia informației sau de management, a avut în 2014 un rulaj anual de circa 41 mld. lei, aproximativ 4% din

cifra de afaceri totală a întreprinderilor din România, de 1.088 mld. lei declarată. Se evidențiază doar comerțul cu 40%, industria cu 26%, energia, transporturile și construcțiile cu 6–8% înaintea sectorului TIC.

Din studiile efectuate de Ziarul Financiar pentru realizarea anuarului ZF, *Cei mai mari jucători din IT și Telecom 2017* (Seculeanu, 2017), reiese că firmele cu acționari români au o marjă de profit net cu 10% mai mare decât a multinaționalelor. Dintre multinaționale, Oracle este cel mai mare jucător străin, iar Bitdefender este lider al companiilor antreprenoriale locale. Se menționează cu îngrijorare:

„Din topul 100 cele mai mari firme de soft locale, companiile controlate integral de multinaționale sau antreprenori străini au înregistrat anul trecut un business de 5,47 mld. lei (1,2 mld. euro) și aveau un număr mediu de 24.614 angajați, ambii indicatori fiind de aproximativ 3 ori mai mari în raport cu cei ai firmelor de soft care au în rândul acționarilor și români (majoritari sau minoritari). Firmele de soft care au și acționari români au avut un business cumulativ de 2,21 mld. lei (493 mil. euro) anul trecut. Cele 73 de companii controlate integral de străini au înregistrat în 2016 o rată de creștere a cifrei de afaceri de 24% față de 18% în cazul celor cu acționari români. Profitul net cumulativ al firmelor străine de software a avansat anul trecut cu 34%, la 395 mil. lei (88 mil. euro), într-un ritm de aproape 4 ori mai mare decât al firmelor de soft care au și acționari români”. Deci, în Top 100 firme de soft: străinii au peste 70% din business și angajați.

ANEXA

ROMÂNIA LA MOMENTUL ADERĂRII LA UE ȘI LA ZECE ANI DUPĂ

În 1994, s-a lansat Strategia de preaderare la Uniunea Europeană. În continuare, se prezintă un set de date statistice din 2007–2009, ani cu o semnificație și un impact deosebit în economie, anul 2007 marcând integrarea în UE, 2008, anul cu un puternic avânt economic, urmat de criza din anii 2009, 2010 și următorii. Datele sunt preluate din lucrarea profesorului Guran Marius, *Monografia informaticii din Romania* (2012, Editura AGIR) și lucrarea profesorului Gh. Ion Gheorghe, *Evoluția industriei prelucrătoare* (Editura CEFIN, 2010).

În anul intrării în UE, fabricarea calculatoarelor și a produselor electronice și optice își desfășura activitatea în 2.403 de întreprinderi, însumând o forță de muncă de 91.100 de salariați la nivelul anului 2008 și a scăzut la 22.800 de salariați în 2009. Volumul cifrei de afaceri a înregistrat în anul 2008 față de anul 2007 cele mai mari creșteri, +96,8% în subdomeniile: echipamente pentru radio, televiziune și comunicații, +14,8% aparatură și instrumente medicale, de precizie, optice și ceasornicărie. În anul 2008, cifra de afaceri a fost de 1.835,7 mil. euro, productivitatea muncii a fost de 18.961,6 euro/salariat; aceste valori rămân etalon, urmând criza economică și reorientarea industriei.

Exportul a înregistrat mari creșteri în perioada 01.01.–31.10.2008 comparativ cu aceeași perioadă din anul 2007, +126,7% în subdomeniul mijloace ale tehnicii de calcul și de birou. Ponderea exportului în totalul exporturilor industriei prelucrătoare a înregistrat un trend ascendent, având în 2007 o creștere cu 59,48% față de anul 2005. Importul CIF a fost de 7.438 mil. euro.

Față de disproporția dintre serviciile TIC și industria prelucrătoare TIC observată în 2007, o tendință de reducere a devenit vizibilă în 2008 și 2009. O asemenea disproporție este unică în Europa (cu excepția Bulgariei) și se datorează nu atât evoluției pozitive a serviciilor, cât subdezvoltării sectoarelor prelucrătoare.

În anul 2008 s-a încheiat o perioadă de opt ani de extindere continuă și puternică a industriei TIC în toate cele trei sectoare: software și servicii IT, telecomunicații, hardware și electronică. Cifra de afaceri totală a industriei a depășit 9,3 mld. euro, în creștere cu 13% față de anul precedent, producția/serviciile vândute au atins 7,9 mld. euro (+17%), iar efectivul total de angajați a ajuns la 130.500 (+6%). O mărire și mai puternică (+50%) au înregistrat exporturile TIC, care au atins pragul de 3 mld. euro.

Criza 2009–2010 a marcat puternice schimbări. Cifra de afaceri pe întreaga industrie TIC a coborât la 8,28 mld. euro (–12%), ceea ce înseamnă un regres cu doi ani, la nivelul din 2007. Producția totală a scăzut cu 12%, la 7 mld. euro, iar valoarea adăugată brută (contribuția la PIB) s-a redus cu 14%, la 3,63 mld. euro, sub valoarea din 2007.

Tabelul 14.A 1

Evoluția industriei TIC în anii 2007–2009

An Indicator	2007 (mil. euro)	2008 (mil. euro)	2009 (mil. euro)	2007/2006 (%)	2008/2007 (%)	2009/2008 (%)
Cifra de afaceri	8.279	9.381	8.282	24	13	–12
Producție vândută	6.809	7.937	7.009	27	17	–12
Valoare adăugată	3.733	3.902	3.368	23	5	–14
Export [mil. euro]	2.008	3.008	3.410	4	50	13
Personal	123.733	130.555	130.230	12	6	–1

Sursa: Guran (2012).

Tabelul 14.A 2

Evoluția industriei TIC în trei decade 1997–2007–2017

	1997	2007	2017
Informații și comunicații	773,4	19.497,1	43.982,1
Intermedieri financiare și asigurări	793,9	8.087,5	23.990,6
Activități profesionale, științifice, tehnice, servicii	635,3	15.979,1	59.241,6
Activități creative, reparații, alte servicii	470,8	10.585,7	27.576,2
PRODUS INTERN BRUT	25.689,1	428.979	858.659,6

Sursa: Compilații autor; INS-TEMPO, CON106A, *Produsul intern brut, prețuri curente în mil. lei.*

BIBLIOGRAFIE

1. Academia Română (2016), *Strategia de dezvoltare a României pe 20 ani, 2018–2038*, Vlad Ionel-Valentin (coord.), 6 vol., Academia Română, disponibil la: <http://www.acad.ro/strategiaAR/strategiaAR.htm>.
2. Brașcanu Paul (2016), *Evoluția rețelei de transporturi, poștă și comunicații în Bucovina anilor 1774–1918*, Monitorul de Dorna, 26 aprilie, disponibil la: <http://www.monitoruldedorna.ro/?p=211440>, accesat pe data de 15.09.2017.
3. COM (2014), *Către o economie de succes bazată pe date*, disponibil la: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/LSU/?uri=CELEX:52014DC0442>, accesat la data de 15.09.2017).
4. Croitoru Victor (2002), *Reflecții asupra evoluției învățământului românesc de comunicații*, disponibil la: http://atic.org.ro/ktml2/files/uploads/Com_Croitoru.pdf consultat pe data de 15.09.2017.
5. Drăgănescu Mihai (2003), *Telecomunicațiile în România*, Editura Academiei, București.
6. EC (2017), *Building a European Data Economy*, disponibil la: http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=41205 (accesat la data de 15.09.2017).
7. Filip Florin Gheorghe (1995), *Tehnologiile informatice pentru procesele lucrative*, Academica, an V, nr. 6 (54), p. 20–21.
8. Filip Florin Gheorghe (2001), *Către o economie a culturii și o infrastructură informațională intelectuală*, Academica, an XI, nr. 12 (132), p. 12–13.
9. Filip Florin Gheorghe (2001), *Societatea informațională – Societatea cunoașterii (Concepte, soluții și strategii pentru România)*, Editura Expert, București.
10. Filip Florin Gheorghe, Alexandru Adriana, Socol Irina (1997), *Technology management and international cooperation: several success stories*, Human Systems Management, Vol. 16 (3), p. 223–229.

11. Filip Florin Gheorghe, Ciurea Cristian, Dragomirescu Horațiu, Ivan Ion (2015), *Cultural heritage and modern information and communication technologies*, Technological and Economic Development of Economy, Vol. 21, No. 3, p. 441–459.
12. Filip Florin Gheorghe, Popa Iulian (1996), *Evoluții și perspective în realizarea și în utilizarea rețelelor de calculatoare pentru cercetare-dezvoltare*, Academica, octombrie, p. 10–13.
13. Gafta Viorel-Nicolae (coord.), Ioniță Angela, Nițu Ionel, Popa Iulian-Florentin (2018), *România și piața unică digitală a Uniunii Europene. Oportunități și provocări*, IER, http://www.ier.ro/publicatii.html?categorie_publicatii_id=641869 (accesat la data de 15.10.2018).
14. Gheorghe Gheorghe Ion (2010), *Evoluția industriei prelucrătoare*, Editura CEFIN, București.
15. Guran Marius (1995), *România și societatea informațională globală – Analiza unor opțiuni strategice*, Academica, p. 17–20, aprilie.
16. Guran Marius (2001), *Infrastructura informațională națională – infrastructura de bază a societății informaționale ca societate a cunoașterii*, în Filip Florin Gheorghe (2001), *Societatea informațională – Societatea cunoașterii (Concepte, soluții și strategii pentru România)*, p. 475–484.
17. Guran Marius (2001), *Realizarea primei rețele de calculatoare în România – Proiectul RENAC/RENOD (1970–1983)*, Comunicare la Conferința *Realizarea de calculatoare și rețele de calculatoare în România*, organizată de Academia Română, noiembrie.
18. Guran Marius (2001), *Sistem de indicatori pentru evaluarea stării societății informaționale*, în (Filip, 2001), p. 113–127.
19. Guran Marius (2012), *Monografia informaticii din România*, Editura AGIR, București.
20. Gusti Dimitrie, Orghidan Constantin, Vulcănescu Mircea, Leonte Virgiliu (1940), *Enciclopedia României*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București disponibilă, din anul 2014, la: <http://www.cimec.ro/Biblioteca-Digitala/Biblioteca.html> (accesat la data de 15.09.2017).
21. Iancu Ștefan (2010), *O incursiune în istoria științei și tehnologiei informației*, Editura Mega, Cluj-Napoca.
22. Isted G.A. (1991), *Guglielmo Marconi and the History of Radio*, Part II, GEC Review, Vol. 7, No. 1, p. 45–56. http://www.trevorwright.com/GEC/Journals/GEC_Review/v7n2/p110.pdf (accesat la data de 15.10.2018).
23. Manolea Bogdan (2017), *Legile internetului*, disponibil la: <http://www.legi-internet.ro/legislatie-itc.html> (accesat la data de 15.09.2017).
24. MCSI (2015), *Agenda digitală pentru România*, disponibil la: https://www.comunicatii.gov.ro/?page_id=3496, accesat pe data de 15.09.2017.
25. Millea Nona (2017), *Electronica românească - o istorie trăită*, vol. 1, 2, 4, Editura AGIR, București.
26. Perciun Nicolae (1973), *The contribution of Augustin Maior to the realisation of multiplex telephony systems*, NOESIS, Travaux du Comité roumain d'histoire et de philosophie des sciences, p. 33.
27. Perciun Nicolae (1999), *Din istoria telecomunicațiilor române*, Editura Academiei, București.
28. Prime Samuel I. (1974) *The Life of Samuel F.B. Morse*, Ayer Co Pub.
29. Seceleanu Adrian (2017), *Ce schimbări poate produce Agenda digitală pentru România*, Ziarul financiar, 4 septembrie, disponibil la: <http://www.marketwatch.ro/articol/14276/>, accesat pe data de: 17.09.2017.

15. CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ ȘI INOVAREA

STELIANA SANDU

15.1. INTRODUCERE

Potențialul științific actual al României se datorează numeroaselor contribuții ale generațiilor trecute de cercetători, precum și școlilor de cercetare create și dezvoltate de aceștia în România. Savanți români din diferite domenii (matematică, fizică, chimie, inginerie, medicină, biologie, geologie, agronomie, economie etc.) au ridicat prestigiul internațional al cercetării științifice și inovării românești. La împlinirea unui secol de la Marea Unire din anul 1918, se cuvine să prezentăm realizări importante ale științei românești, precum și cadrul general economico-social în care acestea au avut loc, factorii care le-au stimulat sau frânat, rezultatele meritorii obținute de autori români pe tărâmul descoperirilor și inovărilor.

15.2. PERIOADA 1918–1947

În ciuda dificultăților inerente perioadei interbelice, știința românească a înregistrat progrese majore atât în privința specializării pe diferite domenii, cât și a dezvoltării metodelor experimentale care au permis o aplicare industrială a rezultatelor cercetării și inovării. Numărul societăților științifice, al școlilor științifice românești, al unităților științifice afiliate universităților sau Academiei Române, al laboratoarelor și revistelor de specialitate din principalele orașe ale țării (București, Iași, Cluj, Timișoara, Brașov) a crescut semnificativ în această perioadă.

În anul 1918, activitatea de cercetare se desfășura în cele patru universități înființate înainte de anul 1900 în Iași (1860), București (1864), Cluj (1872) și Cernăuți (1875). Aceste universități, pe lângă Academia Română, au devenit principalele nuclee ale creativității științifice și tehnice din România Unită. Cei mai mulți dintre profesorii lor erau deja cercetători formați în laboratoarele științifice din Germania, Franța, Austria, Londra etc. Ei au îmbinat activitatea de predare cu cea de cercetare și au format echipe și școli de cercetare, precum și asociații sau societăți științifice care să le susțină activitatea.

În noul context istoric și cultural de după Marea Unire, a devenit imperios necesară perfecționarea și unificarea cadrului organizatoric al creativității științifice și tehnice din România. Dezvoltarea școlilor științifice s-a făcut în mod diferențiat, în funcție de posibilitățile potențiale existente și de specificul domeniului de cercetare. În cazul unor discipline, catedrele universitare au devenit al doilea nucleu de cercetare. În procesul de dezvoltare a școlilor științifice a avut loc și o diferențiere, prin specializare, a unora dintre acestea (Iancu, 2003).

Academia Română, care avea deja o experiență de peste 50 de ani în anul Marii Uniri, prin activitatea membrilor săi, dar și prin rolul său de catalizator manifestat în viața științifică românească, s-a impus și în perioada interbelică drept cel mai înalt for național al științei și culturii. La 1 iunie 1920, Academia Română a aprobat cererea Secțiunii științifice de a adera la Comitetul Internațional de Cercetări de la Bruxelles, iar la 29 mai 1937 se votează înființarea Consiliului Național al Cercetării, „organ îndrumător și consultativ al statului în toate chestiunile în care cuvântul științei pure sau aplicate trebuie ascultat, după exemplul instituțiilor similare din țările Europei Occidentale și transoceanice”. Academia Română deținea cea mai importantă bibliotecă științifică din țară, iar în publicația ei, *Analele Academiei Române* (ale cărei „Memorii” apăreau pe secții), membrii Academiei, ca reprezentanți ai școlilor științifice, își publicau sistematic rezultatele cercetărilor (Rusu, 1997).

Fundațiile Regale („Principele Carol” – 1921, „Regele Ferdinand I” – 1925, Fundația pentru Literatură și Artă „Carol al II-lea” – 1933) și-au adus o contribuție importantă la dezvoltarea și răspândirea științei. Una dintre colecțiile de cărți editate de Fundația pentru Literatură și Artă „Carol al II-lea” a fost *Biblioteca enciclopedică*, urmărind să pună la dispoziția publicului larg cunoștințe și informații de înaltă popularizare a științei. Cu prilejul împlinirii a zece ani de la deschiderea Școlii Superioare Industriale din Cluj (1920), regele Carol al II-lea a înființat în acest oraș Institutul de Cercetări Științifice „Carol al II-lea”, institut care urmărea experimentarea invențiilor cu imediată aplicabilitate (Iancu, 2003).

Savanți precum Emil Racoviță, Elie Carafoli, Henri Coandă și mulți alții, care au înțeles necesitatea dezvoltării activității științifice naționale, s-au întors în România din țările dezvoltate în care și-au efectuat studiile universitare și/sau doctorale, pentru a pune bazele unor noi școli de cercetare. Ei s-au preocupat totodată de transmiterea cunoștințelor dobândite către generațiile următoare. În raportul său din septembrie 1925, prof. Alexandru Slătineanu, rectorul Universității din Iași, scria că „succesul unei culturi naționale stă în seriozitatea și superioritatea activității sale științifice față de culturile cu cari se află în concurență”, subliniind totodată nevoia integrării celor mai noi cunoștințe științifice în studiile universitare (Slătineanu, 1925, p. 12–14).

Creșterea numărului de absolvenți ai universităților și de doctori în științe a contribuit la îmbogățirea permanentă a potențialului uman capabil să susțină activitatea științifică și tehnologică din acea perioadă.

Tabelul 15.1

Număr de doctori, licențiați și diplomați universitari și ai școlilor speciale

	1933/1934	1934/1935	1935/1936	1936/1937
Total	4.829	3.707	4.673	5.073
Români	2.710	2.710	3.765	4.041

Sursa: *Anuarul statistic al României 1939–1940*, p. 294.

Realizările deosebite ale savanților români din perioada interbelică se datorează pasiunii lor pentru cercetare științifică, manifestată încă din perioada studiilor universitare. Marele savant român Ștefan Procopiu, care și-a adus o contribuție deosebită la dezvoltarea magnetismului, spunea într-o prelegere susținută în anul 1939 că „progresul se face pe seama celor perseverenți” (Tănăsescu, 2015).

Anii de după realizarea Marii Uniri se caracterizează și printr-o recunoaștere a importanței modernizării economiei pe baze industriale, în cadrul căreia activitatea de inovare prin invenții și brevete a jucat un rol foarte important. În acest context, s-a impus necesitatea armonizării cadrului legislativ al domeniului, întrucât Bucovina era guvernată de legi austriece, Basarabia de legi rusești, iar Banatul și Transilvania se supuneau legislației maghiare.

În anii 1920–1921 a fost elaborat primul pachet de trei anteproiecte de lege, vizând, în mod separat, brevetele de invenție, mărcile de fabrică sau comerț și desenele și modelele industriale, precum și organizarea Oficiului de Proprietate Industrială. Totodată, se stabilesc primele reglementări referitoare la persoanele cu funcții de „mandatari”, respectiv „consultanții în materie de proprietate industrială”. Acești mandatarii trebuiau „să fie persoane cu titluri academice, de ingineri sau similare acestora și să fie autorizați prin decret regal de către Ministerul de Industrie și Comerț, în urma avizului Oficiului Proprietății Industriale”.

După finalizarea primei etape a refacerii de după Primul Război Mondial, România se aliniaza tendinței generale de avânt economic și internaționalizare, activitatea de brevetare cunoscând un progres important.

Tabelul 15.2

Numărul total de brevete de invenții solicitate în perioada 1923–1938 și al celor provenite din România

Anii	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Total	928	1.186	1.271	1.141	1.283	1.436	1.546	1.311
Din Romania	264	340	457	390	421	436	485	325
Anii	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Total	1.129	848	1.005	1.059	1.050	1.107	1.312	1.430
Din România	357	296	351	461	423	406	443	526

Sursa: *Anuarul statistic al României, 1937–1938*, p. 757.

Din datele Tabelului 15.2 se observă o creștere atât a numărului total de brevete, cât și al celor provenite din România, cu unele oscilații pentru anumiți ani.

În privința repartiției pe ramuri, se evidențiază preponderența brevetelor de invenții în ramurile: mașini, industrie chimică, instrumente de precizie și electricitate, mine și metalurgie. Pe țări de proveniență, predomină atât cererile, cât și brevetele acordate inventatorilor din România, Germania, Franța, Austria, Anglia și America.

Un rol important în activitatea de brevetare l-a avut aderarea României în anul 1920 la Convenția de la Paris privind protecția proprietății industriale, care prevedea extinderea sferei de cuprindere a legislației în domeniul proprietății industriale, în vederea reglementării uniforme a drepturilor inventatorilor din toate țările lumii, prin unificare graduală a tuturor legislațiilor naționale, în scopul obținerii unui brevet unic internațional.

În scopul valorificării pe scară industrială a invențiilor, la 20 ianuarie 1931 se publica un prospect al unui Comitet de inițiativă format din trei ingineri, pentru înființarea unei societăți pe acțiuni denumite „INVENTA”, al cărei scop declarat era „punerea în producție” a unei invenții care promitea să revoluționeze tehnica industrială a motoarelor și a multor aparate tehnice.

Din anul 1934, după modelul unor instituții similare din Germania, Anglia, Franța, Italia, Spania, s-a constituit la București Societatea de Cercetări Tehnice și Invențiuni care-și propunea ca principal scop „să strângă laolaltă forțe tehnice și forțe industriale în jurul invențiunii utilizabile”. Se dorea examinarea preliminară a oricărei invenții și avizul pentru o posibilă valorificare a ei, stabilind legături cu reprezentanții compartimentului industrial. În programul de dezvoltare al Societății era înscris obiectivul înființării unui Institut de Cercetări Tehnice, în care inventatorul să-și poată urmări singur ideea, până ce invenția se concretiza într-o formă utilizabilă (Iancu, 2003).

Spațiul restrâns al acestei lucrări nu ne permite să ne referim la toți cei care au avut contribuții semnificative în domeniile lor de cercetare. Am optat pentru analiza domeniului științelor tehnice, plecând de la premisa că aplicabilitatea rezultatelor este mai directă, iar contribuția lor la dezvoltarea economiei naționale, cu deosebire a industriei, este mai vizibilă. Cercetările din domeniul tehnic întreprinse de savanții perioadei interbelice au vizat atât aspecte teoretice, cât și aplicații practice, urmărindu-se în special dezvoltarea creativității tehnice puse în slujba progresului economic al României. Aceste cercetări au condus la descoperirea de noi bogății naturale, la creșterea eficienței valorificării materiilor prime și a performanțelor tehnice ale mașinilor și utilajelor construite.

Multe dintre contribuțiile creatorilor români s-au înscris ca realizări notabile, recunoscute pe plan mondial. Pe primul loc au fost descoperirile în domeniul exploatarei petrolului (Lazăr Edeleanu, Ion Șt. Basgan, Petre Oteteleșanu) și în domeniul chimiei (Petru Poni, Costin D. Nenițescu, Negoită Dănăilă, Gheorghe Spacu). Savanții români au adus contribuții de valoare internațională în domeniile

sonicității (Gogu Constantinescu), aviației (Henri Coandă, Traian Vuia, Elie Carafoli), astronauticii (Hermann Oberth). Românii Spiru Haret, Ștefan Odobleja, D. Danielopolu au devenit precursori al ciberneticii pe plan mondial. Au fost aprofundate cercetările, urmate de acțiuni practice, în domeniile electricității (Dimitrie Leonida), rețelelor electrice (Constantin Budeanu), construcțiilor (Grigore Cerchez, Anton Chiricuță, Emil Prager, Tiberiu Eremie, Cristea Mateescu), automobilismului (Aurel Persu) (Frangopol, 2002; Millea, 2017; Iancu, 2003, Rusu, 2006).

Referitor la Ion Șt. Basgan (1902–1980) menționat mai sus, autor al mai multor studii privind exploatarea de țiței, cărbune, gaze și sare, el a contribuit substanțial la dezvoltarea industriei petroliere din România și din lume, prin invențiile sale privind forajul. Cea mai importantă invenție, brevetată în România în 1934 sub nr. 22789 și în SUA, pentru care a primit în 1935 premiul „Dr. Cornel Nicoară” al Academiei Române, este metoda de foraj cu sapele Rotary. Această metodă s-a răspândit în toate țările în care se exploatează petrolul. Având la bază principiul sonicității, noul sistem de foraj a revoluționat industria petrolieră americană, care și-a rotunjit substanțial profitul prin economii anuale de 1,8 mld. dolari. Autorul invenției nu a beneficiat de drepturi de autor (Năstase, 2004).

În dezvoltarea mineritului, un aport însemnat l-a avut Ion Arapu, autor al unor studii aprofundate despre creșterea eficienței exploatarea miniere din România. Inginerii și inventatorii români din această perioadă au adus contribuții valoroase și la dezvoltarea ingineriei feroviare, a construcțiilor și a drumurilor. De exemplu, sub conducerea lui Anghel Saligny, s-au realizat poduri, tuneluri, construcții portuare, sisteme de irigații. El a avut atât o bogată activitate didactică universitară, cât și managerială (ministru al lucrărilor publice în perioada 1918–1919), fiind un veritabil organizator al progresului tehnicii în România. Inginerul Gogu Constantinescu a devenit cunoscut prin brevetul nr. 25.051 din 28 aprilie 1936 acordat pentru invenția mecanismului de transmisie, recunoscut în prezent pe plan mondial drept „mecanism Constantinescu”. Henri Coandă a definitivat în 1932 cercetările asupra fenomenului aerohidrodinamic, cunoscut ca „efectul Coandă”. El este autorul a peste 200 de invenții importante, pentru care a obținut circa 700 de brevete de invenții în diferite țări, cu diferite aplicații în domeniile științei și tehnicii.

În prima jumătate a secolului XX s-au pus bazele industriei electronice, printr-o serie de personalități ale vieții științifice din România, printre care Dragomir Hurmuzescu, Tudor Tănăsescu, Iancu Constantinescu, Emil Petrașcu. Având o viziune clară asupra importanței și viitorului energiei electrice, Dragomir Hurmuzescu scria în anul 1919: „Aplicațiile electricității devin din ce în ce mai numeroase și importante și se asistă la o veritabilă invazie a energiei electrice în toate domeniile industriale; astfel, se poate spune că dezvoltarea industrială a unei țări și, de o manieră generală, întreaga sa dezvoltare economică este comandată de nivelul industriei ei electrice” (vezi Drăgănescu, 1980). Sub conducerea lui Hurmuzescu, s-a realizat primul receptor de radio în România în anul 1925, la

Institutul Electrotehnic de pe lângă Universitatea din București, și primele posturi de emisie pe unde medii (1927) și scurte (1928).

Mihai Konteschweller a adus o contribuție importantă la dezvoltarea electronicii în România. Volumul său *Telemecanica*, publicat în anul 1937, este una dintre primele lucrări din lume în acest domeniu. Ion Constantinescu, specialist în telecomunicații, profesor la Institutul Politehnic București, contribuie la perfecționarea rețelei telefonice a României și la înființarea în anul 1924 a unei specializări în domeniul electrocomunicațiilor. În anul 1934 publică primul studiu privind dezvoltarea rețelei telefonice din țara noastră.

Tudor Tănăsescu, considerat întemeietorul școlii românești de electronică, a avut o valoroasă activitate științifică în domeniul circuitelor electrice și electronice, concomitent cu o bogată activitate didactică la Institutul Politehnic din București. În anul 1930 a publicat unul dintre primele cursuri de radiocomunicații din România, care a devenit cursul de bază al multor generații de ingineri electroniști. El a organizat laboratoarele de radioelectronică ale Institutului Politehnic București (Drăgănescu, 1980).

Începutul celui de-al Doilea Război Mondial marchează un moment important atât în legislația din domeniu, cât și în ceea ce privește modul de înregistrare a cererilor de brevete. În perioada septembrie 1940–august 1944 s-au semnat două decrete-lege privind acordarea de brevete de invenții. În 1942, Serviciul Proprietății Industriale a trecut în subordinea Direcției Generale a Industriei. În același an au fost acordate 99 de brevete de invenție, 11 brevete de perfecționare și două brevete de importățiune, iar în anul 1944, 103 brevete de invenție. Existența unei cereri de brevet anterioare începerii războiului cu maximum 12 luni sau în timpul războiului asigură dreptul deponentului de a înainta o nouă cerere în cel mult 12 luni de la intrarea în vigoare a Tratatului de pace și oferea drept de prioritate bazat pe cererea anterioară.

În perioada august 1944–decembrie 1947 au fost semnate 14 decrete regale și s-au acordat 334 de brevete de invenție, 11 brevete de perfecționare și 2 brevete de importățiune, fiind înregistrate în total 1.088 de cereri de brevete (Iancu, 2003).

15.3. PERIOADA 1948–1989

Odată cu instalarea regimului comunist la conducerea țării, s-au produs însemnate schimbări, însoțite de nedreptăți și samavolnicii în domeniul cercetării academice, ca și în alte domenii, prin epurări masive în special din rândurile vârfurilor științei și culturii românești și prin aplicarea unui control strict al partidului unic. De exemplu, prin aplicarea reformei învățământului din 1948, au fost înlăturați printre cei mai prestigioși profesori universitari care efectuau cercetări științifice, motivul înlăturării fiind acela că aceștia au simpatizat sau au

activat în partidele reacționare ori/și că au ocupat funcții de demnitari în statul burghezo-moșieresc. Academia Română, care aduna în rândurile sale cele mai înalte vârful științific și culturale ale României, a fost instituția cea mai agresată, prin următoarele măsuri:

1) Schimbarea statutului Academiei Române, prin transformarea ei din instituție autonomă de interes public într-o instituție de stat subordonată Guvernului, ceea ce a permis acestuia să suprimе sursele proprii de finanțare a cercetărilor Academiei, prin trecerea întregii sale averi (obținute în decursul timpului din numeroase donații testamentare) în administrarea și folosința statului, hotărâtă prin Decizia Consiliului de Miniștri nr. 1488/8 noiembrie 1948.

2) Eliminarea din Academia Română a unui număr de 113 membri din numărul total de 168 de membri, în temeiul art. 3 din Decretul nr. 76 aprobat de Prezidiul Marii Adunări Naționale la 9 iunie 1948, care preciza că „nu pot fi membri ai Academiei Republicii Populare Române persoane care, prin activitatea lor, s-au pus în slujba fascismului și reacțiunii, dăunând prin aceasta intereselor țării și ale poporului”. Printre marile personalități îndepărtate din Academie, amintim: oamenii politici care au înfăptuit Marea Unire: Iuliu Maniu, Iuliu Hossu, Pantelimon Halipa, Onisifor Ghibu, Ștefan Ciobanu; fizicienii: Horia Hulubei, Dragomir Hurmuzescu, Ștefan Procopiu; inginerii și inventatorii: Gogu Constantinescu, Nicolae Vasilescu-Karpen, Traian Vuia; chimiștii: Costin D. Nenițescu, Negoită Dănilă etc. Prin Decretul nr. 1454/2 august 1948, au fost acceptați în noua Academie a RPR doar 55 de membri ai fostei Academii Române, la care s-au adăugat 11 noi membri, „oameni de știință și cultură de valoare etică și democratică”, conform art. 2, al. 2 din Decretul nr. 76/1948. Dintre cei 113 membri Academiei Române expulzați, 31 au fost condamnați și întemnițați, iar dintre aceștia, nouă au decedat în închisoare. Această situație a fost caracterizată de acad. Păun Ion Otiman drept „marea dramă a Academiei Române”, iar de mulți scriitori și oameni politici, un adevărat genocid cultural și științific al României.

Programul regimului comunist privind transformările legislative, instituționale și economice a condus la o nouă orientare a cercetării, pe baza aplicării principiului planificării centralizate, care să ofere soluții practice legate de proiectarea și dezvoltarea unor obiective economice și sociale concrete. În octombrie 1948, la prima sesiune generală a Academiei Republicii Populare Române, Gheorghe Gheorghiu-Dej, în calitate sa de lider al PMR și de prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, cere cercetării să nu se izoleze „în turnul de fildeș”, ci să realizeze o „strânsă legătură cu rezolvarea justă a problemelor pe care le ridică viața practică”, fiind convins că „izvoarele culturii marxist-leniniste” îi vor ajuta pe oamenii de știință români. Traian Săvulescu, în calitate sa de președinte al Academiei RPR și de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, proaspăt implicat și susținător al ideologiei marxist-leniniste și al principiului luptei de clasă, în raportul său prezentat la sesiune, acuza vechea Academie Română de libertinaj și că plutise în „azurul științei pure” și în „lupta sa pentru autonomie”, ceea ce a „făcut cu puțință pătrunderea în Academie a unor oameni direct vinovați de dezastrul țării și care au pactizat cu dușmanii țării” (Otiman, 2013, p. 23).

Naționalizarea principalelor mijloace de producție din 1948 a produs efecte care au venit în sprijinul schimbărilor preconizate de noul regim. În scopul realizării unor obiective economice de importanță deosebită, s-au înființat mari institute de cercetări tehnologice, precum: Institutul de Studii și Proiectări Energetice (1949), Institutul de Cercetări și Proiectări Electrotehnice (1950), Institutul de Studii și Proiectări Hidroenergetice, Institutul de Cercetări și Modernizări Energetice (1974) (Millea, 2017).

După anul 1965, în planurile de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și introducere a progresului tehnic au figurat teme de mare anvergură, axate pe domeniile prioritare specifice fiecărei etape de „dezvoltare multilaterală” a domeniilor: electronică, petrochimie, fizică și energie nucleară, informatică, mașinile unelte cu comandă numerică, domeniul farmaceutic etc.

O parte dintre savanții români din perioada interbelică și savanți mai tineri au părăsit țara din cauza regimului comunist, iar alții și-au continuat activitatea în țară, lor alăturându-li-se alte nume importante prin invențiile lor, precum Gheorghe Cartianu-Popescu, Ion I. Agârbiceanu, Iustin Capră, Vitalie Belousov, precum și Horia Hulubei și Ștefan Procopiu.

Prin brevete, produse și tehnologii noi, creația științifică din România trebuia să contribuie la realizarea marilor investiții naționale. Pe baza unor licențe cumpărate, precum și prin modificările ulterioare aduse acestora, cercetarea și tehnologia românească au contribuit la dezvoltarea unor ramuri „medium-high-tech”. De asemenea, cercetătorii români au participat și au fost premiați la saloane și expoziții internaționale de invenție în anii 1968, 1969, 1970 (Sonea, 2007).

În această perioadă a crescut și numărul de cereri de brevete ale solicitanților români de la 1.348 în 1965 la 2.570 în 1980 și la 5.615 în 1988. Numărul de brevete acordate a sporit de peste 11 ori în anul 1989 față de 1939.

„Programul de cercetare-dezvoltare pentru cincinalul 1976–1980 și liniile directe pentru perioada 1981–1990”, precum și „Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic pe perioada 1981–1990 și direcțiile principale până în anul 2000” au orientat cercetarea științifică din România spre aspectele ei aplicative, forțând-o să substituie în proporții tot mai mari importul de noi tehnologii, în scopul de a economisi valuta, pentru achitarea datoriilor externe.

Realizarea obiectivelor acestor programe a fost dificilă, pe de-o parte, din cauza adâncirii crizei economice din anii 1980 și a restricțiilor legate de achitarea datoriei externe, care a generat multiple probleme activității de cercetare științifică în general și celei de transfer al rezultatelor spre industrie în special, iar pe de altă parte, din cauza izolării comunității științifice din România de cea din țările dezvoltate. Cercetătorii români nu au beneficiat de echipamente, literatură științifică, participarea la reuniuni internaționale, fiind limitați la o cercetare științifică centrată pe menținerea în funcțiune a marilor complexe industriale, în condițiile în care importul de piese de schimb necesare pentru echipamentele achiziționate din țări dezvoltate era interzis.

Structura instituțională a cercetării științifice din această perioadă a fost piramidală, centralizată și politizată, sub conducerea și controlul Consiliului Național al Cercetării Științifice (CNCS). Acest for de coordonare a fost înființat la 19 ianuarie 1945, devenind ulterior, în anul 1973, Consiliul Național pentru Știință și Tehnologie (CNȘT). În subordinea sa se aflau institute centrale de cercetare¹, orientate aproape exclusiv pe cercetări aplicative, precum și numeroasele unități de cercetare științifică create în principalele orașe de provincie după 1969.

În anii 1960 și la începutul anilor 1970, Academia RSR coordona un număr de 60 de institute și centre de cercetări din cele mai diverse domenii, în care se desfășurau cercetări cu caracter preponderent fundamental. Întrucât în perioada dezghețului ideologic cercetările din această zonă luaseră un prea mare avânt și erau tot mai greu de controlat politic, constituind totodată un concurent prea puternic al rețelei coordonate de CNȘT, condus de Elena Ceaușescu, întreaga rețea de cercetare a Academiei a fost desființată, prin transferul tuturor institutelor și centrelor de cercetări, în anii 1970, 1974 și 1975, la diferite ministere și instituții centrale de profil. Din păcate, puține dintre aceste institute au continuat să evolueze. Unele au fost antrenate în activități de proiectare și de cercetări pe teme minore, iar altele au dispărut.

Rolul de coordonare a rețelei proprii de cercetare au continuat să-l aibă Academia de Științe Agricole și Silvicultură (aflată în subordinea Ministerului Agriculturii și Industriei Alimentare) și Academia de Științe Medicale (aflată în subordinea Ministerului Sănătății). Din structura instituțională a cercetării științifice mai făceau parte Institutul Român de Standardizare, Oficiul de Stat pentru Invenții și Mărci și Institutul Național de Informare și Documentare.

Structura piramidală bazată pe institute mari de cercetare afiliate unor centrale industriale a distorsionat rolul cercetării științifice industriale și a diminuat activitatea de cercetare fundamentală, mai ales prin desființarea rețelei de institute ale Academiei Române. Planurile de cercetare-dezvoltare ale marilor institute de cercetare industrială au fost corelate cu obiectivele de „dezvoltare accelerată” a economiei naționale, îndeosebi în domeniile care trebuiau să introducă noi tehnologii, potrivit obiectivelor planurilor cincinale.

Tabelul 15.3

Rețeaua unităților de cercetare științifică, inginerie tehnologică și proiectare din România

	1985	1986	1987	1988	1989
Total, din care	332	336	341	341	343
Unități de cercetare științifică	62	62	63	63	63
Unități mixte, de cercetare științifică, inginerie tehnologică și proiectare	74	76	78	79	83
Stațiuni agricole	92	92	92	92	93

Sursa: *Anuarul statistic al României*, 1991, p. 190.

¹ Cele 12 institute centrale de cercetare deserveau sectorul energetic, minier, metalurgic, de utilaj greu, electrotehnic, chimic, sectorul construcțiilor, al informaticii și, respectiv, desfășurau cercetări în fizică, matematică, economie, biologie.

Domeniile strategice de dezvoltare, precum fizica și energia nucleară, informatica, petrochimia etc., au beneficiat de investiții substanțiale în acea perioadă, cercetarea științifică fiind implicată în realizarea obiectivelor lor. Infrastructura de cercetare și dezvoltare a devenit treptat învechită, din cauza politicii de restricționare a importurilor, inclusiv a achizițiilor de literatură științifică, iar știința românească a fost aproape complet izolată de comunitatea științifică internațională. „Trinomul cercetare-dezvoltare-producție” a devenit mai mult un slogan decât o realitate (Iancu, 2005; Sandu, 1998).

Analiza evoluției ponderii cheltuielilor totale pentru cercetare, dezvoltare și introducerea procesului tehnic (CȘ-DT-IPT) în produsul global între anii 1976 și 1989, pe cele trei cincinale care alcătuiesc această perioadă, relevă o creștere insuficientă în raport de necesități și de sarcini, de la 1,09% în perioada 1976–1980 la 1,12% pentru anii 1981–1985 și, respectiv, la 1,19% pentru 1986–1989.

Evoluția indicatorului privind numărul personalului ocupat în activități științifice și de deservire științifică descrie un trend ascendent accentuat în perioada 1950–1989 (Tabelul 15.4).

Tabelul 15.4

Evoluția personalului ocupat în activități științifice și de deservire științifică

Anii	1950	1960	1970	1980	1985	1989
Total, mii persoane	19,1	37,8	46,2	77,3	134,8	141,2
% din total populație ocupată	0,2	0,4	0,5	0,8	1,3	1,3
Dinamica %	100	198	242	405	706	739

Sursa: Anuarul statistic al României 1980 și 1990, p. 112 și 245.

În anul 1965, din 4.305.300 de salariați, 59.147 erau angajați în cercetare-dezvoltare și activitățile conexe, reprezentând 1,37% din total salariați, organizați în 261 de unități de cercetare (institute/centre). În 1989, din totalul de 8.023.800 de salariați, 270.421 erau implicați în cercetare (din care 111.738 cu studii superioare) reprezentând 3,37% din total, organizați în 503 unități (Sonea, 2007).

Din structura salariaților din CD-TI pe sectoare de activitate, se observă (Tabelul 15.5) că, pe lângă institutele de cercetare fundamentală și aplicativă, care dețineau peste 34,42% din numărul total de salariați, existau unități de inginerie tehnologică și de proiectare de investiții, precum și unități de microproducție, din care proveneau veniturile proprii ale întreprinderilor, considerate o sursă de finanțare a cercetării. Aceste activități erau preponderente în totalul forței de muncă angajate în cercetare în anul 1989. Ele dețineau 60,39% din totalul salariaților din acest domeniu (Tabelul 15.5).

Potrivit aprecierilor unor experți (Millea, 2017), fondurile alocate cercetării în 1989 au fost de 18.449 mld. lei (echivalentul a 1,154 mld. dolari – calculat la cursul 1 dolar = 16 lei), reprezentând 2,92% din produsul național brut.

Tabelul 15.5

Numărul personalului din sectorul CD-TI pe sectoare de activitate și ponderea sectoarelor în total, în anul 1989

Sector de activitate	Total		Cu studii superioare	
Total C-D, din care:	270.421	Pondere %	111.738	Pondere%
Cercetare fundamentală și aplicativă	93.084	34,42	31.636	23,83
Inginerie tehnologică	58.225	21,53	39.426	35,28
Proiectare de investiții	74.210	27,44	24.648	22,05
Microproducție	30.866	11,42	7.743	6,90
Alte activități	14.036	5,19	7.283	6,51

Sursa: *Anuarul statistic al României, 1990.*

Creația științifică și tehnică națională se finaliza de regulă cu proiecte de investiții, brevete de invenții și/sau licențe, know-how, prototipuri omologate și dosare de punere în fabricație a unor produse și tehnologii noi, de care beneficia îndeosebi industria națională, aflată în plin proces de dezvoltare.

Ideile materializate în brevete de invenții au contribuit și ele la dezvoltarea economică și au permis participarea României la saloanele și expozițiile specializate internaționale. În anii 1968, 1969, 1970, de exemplu, din cele 45 de invenții românești prezentate la expozițiile internaționale de la Bruxelles, Viena, Nancy, Londra, Nurenberg și Oberhausen, 43 au fost premiate, din care 31 au fost distinse cu medalii de aur (locul I) și 12 cu medalii de argint (locul II) (Marinete, 1971).

Cereri de brevete și brevetele acordate la OSIM au avut un trend crescător în anii 1985–1989.

Tabelul 15.6

Cereri de brevete și brevete acordate (total și naționali) în perioada 1985–1989

	1985	1986	1987	1988	1989
Cereri de brevete de invenții					
Total	4.580	4.680	5.195	5.880	6.137
Naționali	4.201	4.394	4.821	5.615	5.875
Brevete acordate					
Total	2.452	2.550	2.688	2.878	3.086
Naționali	1.981	2.215	2.383	2.589	2.900

Sursa: *Anuarul statistic al României, 1991, p. 191.*

Dezvoltarea sistemului instituțional complex al cercetării științifice și inovării tehnologice din România din perioada 1945–1990 a fost însoțită de mutații ample în dimensiunile potențialului științific și tehnic uman și în calitatea și repartizarea acestuia pe sectoare ale activității economice și sociale.

În această perioadă a avut loc activitatea de pionierat în domeniul radioelectronicii, manifestată prin organizarea de cercetări în domeniul electronicii, elaborarea de lucrări științifice în domeniul circuitelor electronice, electronicii

industriale și electronicii nucleare. De asemenea, au apărut revista *Automatica și electronica*, precum și revista *Telecomunicații*. În cadrul acestor reviste s-a militat pentru fabricația și utilizarea dispozitivelor electronice în România și s-a înființat prima facultate din acest domeniu, precum și laboratoarele de electronică de la Institutul de Fizică Atomică. În anul 1960 s-a înființat întreprinderea Automatica, cu profil complex de cercetare, proiectare și montaj, din care s-a desprins Institutul de Proiectări pentru Automatizări (IPA).

Programul pentru dotarea economiei naționale cu echipamente moderne de calcul și automatizarea prelucrării datelor elaborat în 1960 prevedea dezvoltarea informaticii, precum și producția de componente electronice de clasă profesională. Elaborarea acestui program a fost rezultatul unei largi consultări cu specialiști din domeniile economiei, matematicii, electronicii, automaticii. La inițierea, elaborarea și implementarea acestui program au contribuit academicienii Grigore Moisil, Horia-Nicolai Teodorescu, Tiberiu Popovici și Mihai Drăgănescu. Colectivul a fost coordonat de acad. Roman Moldovan, în calitate de președinte al Consiliului Național al Cercetării Științifice.

Până la înființarea primelor institute de specialitate în domeniul electronicii, cercetările s-au efectuat în cadrul Institutului de Cercetări Electrotehnice, Institutului de Fizică Atomică, Laboratorului Central de Telecomunicații, Institutului Politehnic București, Institutului Politehnic Timișoara, Academiei Militare. În dezvoltarea școlii românești moderne de electronică un rol deosebit de important, prin activitatea lor științifică și tehnică, l-au avut Tudor Tănăsescu și Gheorghe Cartianu-Popescu, care au orientat o lungă perioadă de timp învățământul din domeniul electronicii.

Pe baza cercetărilor din acest domeniu, începând din anul 1957, se construiesc în România primele calculatoare electronice. O contribuție valoroasă în acest sens au avut cadrele didactice din învățământul superior: Alexandru Rogojan, Adrian Petrescu, Marius Guran, Dan Tonceanu. Prin eforturi proprii, cercetarea și industria electronică românească au elaborat și introdus în fabricație în anul 1978 o familie modernă de micro și minicalculatoare electronice.

Academicianul Mihai Drăgănescu, creatorul școlii românești de dispozitive semiconductoare și de microelectronică și conducătorul programului de informatizare a economiei naționale, a contribuit la dezvoltarea informaticii în România prin conceptualizarea acestui domeniu, publicarea de lucrări și elaborarea, în perioada 1980–1985, a unei noi teorii privind societatea informatică în România. De asemenea, Mihai Drăgănescu a contribuit la dezvoltarea domeniului electronicii în țara noastră și prin numărul mare de specialiști pe care i-a format și promovat, în calitate sa de profesor și șef al catedrei de specialitate și prin cursurile predate la Facultatea de Electronică din Universitatea Politehnică București. Concepția sa de instituționalizare a sistemului național informatic, expusă în lucrările publicate după anul 1967, a fundamentat teoretic și a trasat direcțiile de acțiune și management pentru dezvoltarea informaticii în România.

În ultimii ani ai perioadei, cercetarea științifică a suferit atât din cauza reducerii fondurilor pentru achiziționarea de echipamente și literatură științifică, cât

mai ales din cauza izolării ei de comunitatea științifică internațională. Această limitare s-a simțit mai acut în domeniul științelor sociale.

15.4. PERIOADA 1990–2018

Perioada de tranziție la economia de piață a reprezentat o etapă de transformări majore în sistemul cercetării-dezvoltării și inovării, sub aspect instituțional, structural, funcțional și al relațiilor cu celelalte componente ale economiei și societății, astfel încât configurația sa să fie compatibilă cu cea a sistemelor din țările dezvoltate și să corespundă tendințelor din știință și tehnologie pe plan internațional.

În perioada 1990–1995, sistemul CDI s-a confruntat cu cele mai mari provocări, însoțite de dificultăți la fel de mari. Se impunea găsirea unor modalități de finanțare a cercetării, mai ales a celei de firmă, adecvate economiei de piață; stoparea fenomenului de „brain drain” și „brain waste” și încurajarea echipelor de cercetare performante să-și găsească o cale de continuare în alte structuri instituționale a cercetărilor lor în România (Sandu *et al.*, 1995).

Trecerea de la un sistem hipercentralizat, politizat și birocratic la unul descentralizat, bazat pe alocare competitivă a fondurilor publice conform unor priorități naționale și pe stimularea sectorului privat să investească în CDI, a fost un proces complex, iterativ, cu erori inevitabile (Iancu, 2005; Agachi *et al.*, 2006).

Compatibilizarea statisticilor CDI cu cele ale EUROSTAT, evitarea disoluției instituționale, pericol indus de *Legea nr. 31 din 1990* de transformare a unor institute de cercetare industrială în societăți comerciale, crearea unui cadru instituțional favorabil unui mediu inovativ și transferului de rezultate ale cercetării spre mediul de afaceri aflat într-o profundă transformare au constituit preocupări majore ale factorilor de decizie din perioada 1990–1995. Reforma CDI trebuia să găsească soluții pentru o serie întreagă de neajunsuri majore ale sistemului economiei centralizate (Eisemon *et al.*, 1996).

Schimbările instituționale radicale din perioada 1990–1995 au condus la crearea premiselor descentralizării și flexibilizării sistemului CDI și ale apariției mai multor actori, cu roluri și competențe insuficient de clar definite și operaționalizate.

Desființarea CNST în anul 1990, prin decizie guvernamentală, a fost urmată de crearea Ministerului Educației și Științei, al cărui rol și funcționalitate s-au sprijinit pe principiile descentralizării, creșterii autonomiei unităților de cercetare-dezvoltare și de selecție a personalului și promovare a acestuia pe bază de competențe. În 1994 s-a creat Ministerul Cercetării și Tehnologiei, prin reorganizarea Departamentului Științei și Consiliului Național al Cercetării Universitare, subordonat Ministerului Educației.

Prin *Legea nr. 4 din 1990*, Academia Română a fost reorganizată ca cel mai înalt for de consacrare științifică din România, promotor al cercetării fundamentale

și avansate, iar rețeaua sa de institute a fost reînființată. Academia Română, împreună cu comisiile de specialitate ale Parlamentului și, respectiv, cu organele reprezentative ale Guvernului României (Ministerul Cercetării și Tehnologiei și Ministerul Educației Naționale) formau nivelul decizional central în noua configurație a sistemului național de CDI. Acest nivel era deservit și de cele două organisme cu rol consultativ înființate în anul 1991, și anume Consiliul pentru Știință și Tehnologie și Colegiul Consultativ pentru Cercetare, Dezvoltare și Inovare. În responsabilitatea acestor instituții intra elaborarea Programului național de cercetare-dezvoltare și urmărirea realizării obiectivelor lui.

În transformările care au avut loc în sistemul cercetării-dezvoltării din România după 1990, pot fi identificate mai multe etape, fiecare cu trăsăturile sale specifice.

În perioada 1990–1995 s-au produs cele mai multe schimbări la nivel instituțional, legislativ, al dinamicii personalului, precum și al mecanismelor de finanțare (Zaman *et al.*, 1995).

Prin *Decizia guvernamentală nr. 1284 din 1990* și *Legea nr. 31 din 1990*, unitățile de cercetare științifică au dobândit, potrivit opțiunilor lor, statut de societăți comerciale, regii autonome sau unități subordonate regiilor autonome. Aceste entități au trebuit să funcționeze pe baze comerciale, dezvoltând noi activități aducătoare de profit ca, de pildă, asistență acordată firmelor sau servicii de consultanță. În condițiile scăderii cererii pentru cercetare și dezvoltare, ale ritmului lent al privatizării și ale lipsei de stimulente pentru investiții în modernizarea producției, confruntate cu un proces brutal de dobândire a autonomiei, fiind nepregătite pentru a se adapta la noile condiții și cerințe ale economiei de piață în general și ale domeniului cercetării științifice în particular, în consecință, cele mai multe dintre institutele de cercetare-dezvoltare au fost amenințate cu lichidarea (Sandu, 1998).

În anul 1995, ponderea sectorului privat în CD era încă modestă, reprezentând 14,9% în privința numărului de unități, 5,9% ca număr de salariați și 6,1% ca aport la finanțarea cercetării. Unitățile de cercetare private erau de mici dimensiuni, cu număr redus de cercetători și, în majoritatea lor (53%), cu activitate de proiectare pentru obiective de investiții. Cele cu activitate de cercetare propriu-zisă reprezentau doar 10% din numărul de unități și 2,2% din numărul de salariați.

Eșecul politicii de privatizare a unităților de CDI se explică printr-un cumul de factori, între care cei mai importanți sunt: lipsa unei metodologii clare pentru evaluarea patrimoniului, discordanța dintre oferta de privatizare (foarte mare) și cerere (relativ scăzută); lipsa de experiență managerială în noile condiții; nerespectarea angajamentelor investitorilor strategici, care doreau să folosească activele instituțiilor de cercetare în alte scopuri decât cele vizând cercetarea propriu-zisă.

Aparent paradoxal, creșterea spectaculoasă – prin fragmentare și privatizare – a numărului de institute de cercetare a fost însoțită de scăderea drastică a numărului de salariați în toate domeniile de cercetare-dezvoltare și inovare, cu efecte economice și sociale considerabile. În timp ce numărul de unități a crescut de la 382 în 1991 la 569 în anul 1995, cu precădere în industria prelucrătoare și în alte ramuri, numărul de salariați a scăzut cu 20%, de la 132.635 la 105.038, cele mai

afectate fiind construcțiile, industria extractivă, serviciile publice și industria prelucrătoare, acestea înregistrând reduceri de 45%, 40%, 37% și 28% ale personalului din cercetare. În anul 1995, salariații din sectorul public formau 92% din totalul personalului din unitățile de cercetare-dezvoltare, iar cei cu studii superioare reprezentau doar 36%.

Tabelul 15.7

Numărul de unități cu activitate de cercetare-dezvoltare și numărul de salariați în cercetare-dezvoltare, în perioada 1991–1995

Ani	1991	1992	1993	1994	1995
Total număr de unități	382	423	571	545	569
Total număr de salariați	132.635	123.064	118.372	117.089	105.038

Sursa: Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic al României*, 1995 (p. 312–313) și 1996 (p. 304–350).

Înființarea unor noi institute private pentru cercetare, dezvoltare și inovare se afla într-un stadiu incipient și extrem de modest, din cauza lipsei de capital de risc și de experiență practică.

Insuficienta finanțare a activităților de cercetare și dezvoltare din cauza reducerii investițiilor a fost o caracteristică permanentă începând din anul 1990, ceea ce a dus și la scăderea bruscă până în 1995 a numărului de salariați în CD (Rusu și Sandu, 1999).

Lipsa acută de fonduri a fost însoțită de apariția unor forme hibride de finanțare de așa-zisă „supraviețuire”, îndeosebi în cazul unităților de cercetare industrială. Institutele Academiei Române erau finanțate în cea mai mare parte la un nivel minim, din fonduri bugetare care reprezentau o parte foarte redusă din PIB, acoperitor doar pentru salarii. Institutele de cercetare industrială, la presiunea sindicatelor și a patronatelor din cercetare, au impus guvernului să înființeze „Fondul de 1%” (din cifrele de afaceri ale firmelor publice și private) care, nefuncționând eficient, s-a desființat. De aceea, institutele care s-au transformat în societăți comerciale au căutat forme de asigurare a finanțării la nivel minim, deturnând adesea activitatea de cercetare spre alte servicii aducătoare de fonduri extrabugetare.

Din anul 1992 au apărut în România, printr-o combinație de inițiative și strategii top-down și bottom-up, rețeaua unităților de transfer al rezultatelor cercetării spre sectorul de business (incubatoare de afaceri, centre de transfer tehnologic etc.), în cadrul unor universități sau institute de cercetare, finanțate timp de trei ani de la bugetul public. Ulterior, când au rămas fără finanțare, unele dintre ele s-au desființat. Scopul declarat a fost stimularea relațiilor dintre cercetare și mediul economic.

Ca o caracteristică generală a acestei perioade, finanțarea CDI a avut ca sursă dominantă fondurile guvernamentale, semnalând cererea redusă de contracte din partea industriei, care trecea printr-o profundă stare de recesiune și destructurare (Sandu, 2010). Prin Ministerul Cercetării și Tehnologiei se derula cea mai mare parte a fondurilor destinate cercetării-dezvoltării.

Tabelul 15.8

Ponderea cheltuielilor de CD în PIB, în perioada 1993–1995, %

	1993	1994	1995
Total	0,82	0,68	0,68
Sector întreprinderi	0,64	0,56	0,51
Sector guvernamental	0,16	0,11	0,15
Sector învățământ superior	0,02	0,01	0,02

Sursa: *Anuarul statistic al României* 1996, p. 312.

În ciuda retoricii politice, rolul CD a fost neglijat în măsurile și politicile puse în aplicare între anii 1990 și 1995. În consecință, implicarea sa în rezolvarea problemelor sociale și economice ale României a fost marginală. Factorii de decizie politică au adoptat măsuri foarte liberale, insuficient fundamentate, ceea ce a contribuit la dezorganizarea activității, cu efecte nefavorabile asupra numărului și calității potențialului de cercetare pe o perioadă lungă de timp.

Având în vedere pregătirea pentru aderarea la Uniunea Europeană, perioada 1995–2000 se caracterizează prin transformări care să compatibilizeze instituțiile și mecanismele de conducere și finanțare a CDI din România cu cele ale Uniunii Europene. S-au urmărit mai ales finanțarea pe bază de priorități formulate la nivel național și accesul la fonduri pe bază de competiție, prin programe naționale la care să aibă acces toate categoriile de unități operaționale de cercetare.

După modelul unor țări dezvoltate, s-au înființat și în România instituții care să formuleze prioritățile cercetării științifice la nivel național, prin consultări la nivelul tuturor ministerelor (Consiliului Interministerial pentru Cercetare, Tehnologie și Inovare, înființat în 1997), sau instituții pentru stimularea transferului rezultatelor cercetării științifice către economie (Agenția Națională pentru Transfer Tehnologic, în cadrul Ministerului Cercetării și Tehnologiei, înființată în 1996). Înființarea Colegiului Consultativ pentru Cercetare și Dezvoltare și a comisiilor sale de specialitate a avut în vedere stabilirea priorităților tematice pentru cele 22 de domenii mari, care acopereau întregul spectru de cercetare, precum și funcția de alocare a resurselor financiare în sistem competitiv.

În aceeași perioadă se observă tendința pozitivă și promițătoare de dezvoltare a departamentelor de cercetare și dezvoltare industrială „in-house”, în cadrul întreprinderilor viabile, precum și crearea de noi mici institute private și independente. Dacă în 1995 existau 473 de unități industriale de CD, dintre care 74 erau private, în anul 1999 erau 626 de unități industriale de CD, dintre care 179 au fost majoritar private. În principal, micile firme cu interes pentru activitatea de CD s-au implicat în sectorul de consultanță și servicii. Unii dintre managerii acestor firme au fost anterior cercetători în institutele publice de cercetare-dezvoltare, în care și-au menținut angajarea formală (Sandu, 2002).

În perioada 1995–2000, ponderea personalului CDI angajat în unitățile publice de cercetare a continuat trendul descrescător, ajungând de la 89,1% la 70,92% din totalul salariaților din CDI. A crescut în schimb personalul cu activități de cercetare-inovare din companiile integral și parțial private (de la 8,6% la

29,07%). În timp ce în unele domenii ale științelor sociale numărul cercetătorilor a crescut, în cercetarea tehnologică, valorificabilă direct în planul dezvoltării economice, gradul de ocupare a scăzut drastic. Conform *Anualelor statistice* din perioada 1996–2000, numărul de cercetători a scăzut per ansamblu cu 32%.

Principala tendință reformatoare în ceea ce privește finanțarea activității de cercetare și inovare în perioada 1995–2000 a constat în introducerea principiului competitivității în sistemul de alocare a fondurilor, bazat pe proceduri de evaluare și selecție specifice. În acest scop, în 1995 s-a lansat Programul național ORIZONT 2000, prin care 25% din totalul fondurilor de CD au fost alocate prin evaluarea atât ex-ante, cât și ex-post proiectelor beneficiare de finanțare publică nerambursabilă.

Astfel, prin cele 22 de comisii de specialitate, în anul 1998 au fost finanțate circa 8.286 de teme, programe operaționale, programe regionale și interdisciplinare, efectuate în sute de institute naționale, institute ale Academiei Române, unități din cadrul învățământului universitar, organizații non-guvernamentale, precum și societăți comerciale publice și private (Agachi *et al.*, 2006).

Un prim pas în definirea priorităților în conformitate cu obiectivele majore de dezvoltare economică și socială s-a înregistrat în anul 1997, când au fost lansate programele naționale prioritare RELANSIN, CALIST, INFRAS și CORINT. Ulterior, s-au adăugat încă zece programe naționale, finanțate în sistem competițional. Scopul acestora a fost creșterea impactului activităților de cercetare și dezvoltare asupra economiei și societății, în perspectiva relansării și a dezvoltării durabile a României.

Dacă accesul larg la competiție poate fi considerat un pas important în transformarea sistemului de finanțare românesc, numărul mare al institutelor de cercetare din România și al potențialilor beneficiari de fonduri pentru cercetare, combinat cu nivelul foarte scăzut al resurselor financiare, precum și cu alocarea lor ignorând prioritățile reale, a dus la erodarea alocărilor bugetare și, în consecință, la ineficiența utilizării fondurilor.

După anul 2000, politica CDI a ocupat un loc distinct în cadrul strategiilor de dezvoltare economico-socială a României, în vederea îndeplinirii condițiilor esențiale pentru integrarea în UE la orizontul 2007 (Zaman și Sandu, 2005). Una dintre consecințe a fost creșterea ponderii cheltuielilor totale de cercetare-dezvoltare în PIB.

Tabelul 15.9

Ponderea cheltuielilor totale de cercetare-dezvoltare în PIB

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Total	0,33	0,39	0,41	0,46	0,52	0,58
Întreprinderi	0,18	0,17	0,15	0,19	0,14	0,13
Fonduri publice	0,18	0,19	0,22	0,29	0,31	0,30
Învățământ superior	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,02
Fonduri din străinătate	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02

Sursa: *Anuarul statistic al României* 2009, p. 617.

Armonizarea mecanismelor de funcționare ale sistemului de cercetare și dezvoltare din România cu cele ale Uniunii Europene prin *acquis*-ul comunitar s-a realizat sub directa supraveghere și monitorizare a instituțiilor europene. România a fost obligată să își adapteze progresiv obiectivele și instrumentele CDI, în conformitate cu criteriile de convergență europene și cu cerințele de la Lisabona și Barcelona (Fuerea *et al.*, 2004).

Diminuarea ecartului între România și Uniunea Europeană privind performanța, eficiența, buna funcționare a sistemului de CDI și integrarea acestuia în angrenajul de dezvoltare a economiei naționale rămăneau o provocare pe termen lung, deschisă și astăzi pentru creatorii de politici, dar și pentru actorii sistemului CDI (Sandu și Păun, 2009). Integrarea eficientă a cercetării și inovării românești în aria europeană a cercetării și inovării presupune reducerea decalajelor la indicatorii de performanță. Din analiza și previziunile efectuate în diferite studii nu rezultă posibilitatea diminuării acestor decalaje pe termen scurt sau mediu (Vlad, 2015, 2016).

Mecanismul de selecție a programelor prioritare și a temelor de cercetare a fost rafinat treptat, în special prin *Planul național pentru cercetare, dezvoltare și inovare 2000–2006* (PNCDI₁), *PNCDI₂ (2007–2013)* și *Programul de cercetare de excelență* (CEEX) 2005–2008, care promovau cercetarea de înaltă calitate și creau premisele pentru o integrare mai bună a cercetării românești în aria europeană a cercetării.

Programele-cadru pentru cercetare-dezvoltare ale Uniunii Europene (PC4, PC5, PC6, PC7) au reprezentat un impuls important al afilierii comunității științifice românești la cea europeană. Chiar dacă rata de succes a cererilor de finanțare pentru cercetătorii români a fost mult mai mică decât a altor țări noi membre, țara noastră a beneficiat de o mobilitate mai mare a cercetătorilor, de participarea la programele de cercetare internaționale și de coautorat la lucrări de cercetare publicate în reviste indexate în baze de date internaționale.

Un progres remarcabil a fost realizat în privința cercetării universitare, care, cel puțin din punct de vedere instituțional, a fost relativ redus înainte de 1989. Participarea la fonduri europene, intensificarea publicațiilor în reviste cotate în baze de date internaționale, amplificarea relațiilor cu cercetătorii din alte țări în cadrul programelor finanțate din fonduri europene au impulsionat cercetarea universitară și au determinat creșterea numărului de angajați implicați în activitatea de cercetare științifică din acest sector.

După anul 2000, strategiile de întărire a legăturilor dintre universități, institute de cercetare și industrie au devenit mai consistente, fiind susținute de programe și fonduri special dedicate acestui scop. Programul INFRATECH, aprobat prin HG nr. 128 din anul 2004, a fost principalul instrument care a oferit suport financiar pentru înființarea și dezvoltarea instituțiilor specializate în transfer tehnologic, inclusiv a parcurilor științifice (Sandu și Anghel, 2010).

Prin diferite programe naționale, ca, de exemplu, Programul INFRATECH, s-a stimulat înființarea și dezvoltarea unei rețele de unități de transfer tehnologic. În prezent, conform obiectivelor strategice specifice domeniului CDI, mai funcționează în România pe bază de acreditare 33 de unități de infrastructură de

inovare și transfer tehnologic. Acestea sunt entități fără personalitate juridică, situate în incinta unor universități (Bacău, Brașov, Cluj, Craiova, Galați, Oardea), a unor institute naționale de cercetare-dezvoltare (17), în Camere de Comerț și Industrie sau fundații. Aproape jumătate dintre aceste entități de inovare și transfer tehnologic sunt Centre de Transfer Tehnologic (14), urmate de Centre de Informare Tehnologică (12) și Incubatoare de Afaceri (7).

Incubatoarele de afaceri se află în incinta Universității „Transilvania” din Brașov, precum și a unor institute naționale de cercetare-dezvoltare din domeniul ingineriei electrice, biologiei, industriei textile și pielăriei, mașinilor și instalațiilor destinate agriculturii și industriei alimentare, tehnologiei criogenice și izotopice, echipamentelor pentru automatizare.

Centrele de Transfer Tehnologic sunt amplasate în două universități (Oradea și Galați), precum și în institute naționale de cercetare-dezvoltare din domeniul fizicii nucleare, instrumentelor analitice, ingineriei electrice, ecologiei industriale, fizicii laserilor, plasmei și radiației, chimiei și petrochimiei, metalelor neferoase, echipamentelor pentru instalații de automatizare.

Unele universități, ca, de exemplu, Universitatea Tehnică din Baia Mare, precum și o serie de Camere de Comerț și Industrie ale României din județele Alba, Bacău, Bistrița, Brașov, Ialomița, Vâlcea și Timișoara au în subordinea lor Centrele de Informare Tehnologică.

Aceste infrastructuri de transfer tehnologic au obiective diferite. Centrele de Informare au menirea să informeze populația despre rolul și realizările științei, prin organizarea de activități adecvate acestui scop. Incubatoarele de afaceri ar trebui să incubeze firme spin-off și spin-out create de către cercetătorii care vor să își implementeze rezultatele cercetărilor lor, iar Centrele de Transfer Tehnologic ar trebui să intermedieze transferul de tehnologii de la cercetare la industrie.

Scopul ambițios stabilit în anul 2000 de către Guvernul României de creștere treptată a bugetului public pentru CDI la 1% din PIB până în anul 2010 nu a fost îndeplinit, deși cheltuielile totale pentru CDI au avut o tendință ascendentă până în 2008, când au înregistrat maximum perioadei, de 0,58%. Criza financiară și economică a diminuat alocarea bugetară pentru CDI în anul 2009 la aproape jumătate din nivelul anului 2008 (Sandu, 2010).

Obiectivul de alocare a 2% din PIB activităților de CDI până în 2020, stabilit în cadrul Strategiei Europa 2020, este, la rândul său, o provocare foarte mare pentru România. Participarea sectorului privat, care trebuie să ajungă la 1% în anul 2020, era în 2016 doar de 0,27% din PIB.

Tabelul 15.10

Ponderea cheltuielilor de CD în PIB, pe sectoare de finanțare

Sectorul	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Mediul de afaceri	0,18	0,19	0,12	0,16	0,22	0,27
Guvernamental	0,20	0,20	0,19	0,16	0,19	0,16
Învățământ superior	0,11	0,09	0,08	0,06	0,08	0,05
Total	0,49	0,48	0,39	0,38	0,49	0,48

Sursa: Anuarul statistic al României 2017, p. 467.

Având în vedere că în prezent media UE 28 este de 2,03%, România are de recuperat un decalaj semnificativ pentru a depăși stadiul actual și a atinge ținta de 2% propusă pentru anul 2020. Aportul sectorului privat la susținerea cheltuielilor totale fiind mai redus decât în țările dezvoltate și chiar față de media UE 28, creșterea investiției private în CDI ar putea fi o soluție pentru viitor.

În perioada 1998–2015 a avut loc o reducere a ponderii personalului din CD în totalul populației ocupate de la 0,59% în anul 1998 la un minim de 0,39% în anul 2000, pentru ca apoi să crească până la 0,53% în anul 2015. Dacă în sectorul de business scăderea a fost drastică, de la 0,40% în 1998 la 0,14% în 2015, se observă o creștere semnificativă în sectorul de învățământ superior și o creștere moderată în sectorul public.

Majoritatea cercetătorilor sunt implicați în științe ingineresti și tehnologie (39,7% în 2011 și 49,1% în 2016). Cea mai redusă pondere este în științele agricole, deși cercetarea agricolă beneficiază de o experiență îndelungată, iar dezvoltarea agriculturii trebuie să se bazeze în viitor și pe rezultatele cercetării științifice.

Ca urmare firească a diminuării fondurilor alocate CDI și a deficiențelor sistemice, în perioada 2007–2016, performanța inovativă a României exprimată prin *indicele sintetic al inovării* este mai redusă decât media europeană, conform European Innovation Scoreboard, 2018.

Tabelul 15.11

Indicele sintetic al inovării în perioada 2010–2016

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
România	0,224	0,223	0,191	0,190	0,153	0,145	0,154	0,157
Față de UE	46,9	46,7	40,1	39,9	32,2	30,4	32,4	32,9

Sursa: European Innovation Scoreboard, 2018, p. 98.

Unul dintre indicatorii rezultatelor activității de inovare este numărul de brevete cerute și acordate în perioada 2011–2016. În perioada 2011–2016, acestea au scăzut cu 28%. Majoritatea cererilor de brevete provin de la persoane fizice (50%), restul provenind de la întreprinderi (17%) și institute de învățământ superior (12%).

Reducerea numărului cererilor de brevete de invenție depuse la OSIM poate avea ca explicație posibilitatea cercetătorilor români de a se înregistra la oficiile internaționale de brevetare (WIPO sau EPO).

Prin eforturile lor de a se implica în proiecte extrabugetare finanțate din fonduri naționale și europene, cercetătorii români au reușit să contribuie la îmbunătățirea infrastructurii de cercetare. Plasarea celui mai mare reactor nuclear din Europa în Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară de la Măgurele constituie o premisă favorabilă pentru mai strânsa colaborare a cercetătorilor români cu cei din țările avansate, într-un domeniu de vârf al științei, cu aplicabilitate multiplă în economie și societate.

Alegerea *Institutul de Fizică Atomică* (IFA) de la Măgurele pentru proiectul ELI (*Extreme Light Infrastructure*) din domeniul fizicii nucleare este o dovadă a

prestigiului de care acest institut se bucură în comunitatea științifică internațională. Datorită experienței sale de lungă durată în domeniul fizicii nucleare (institutul fiind înființat în 1949 de către Horia Hulubei), România a fost selectată de Consorțiul ELI pentru a construi primul pilon de fizică nucleară în domeniul laserilor. Ceilalți doi piloni ai proiectului vor fi construiți în Cehia și Ungaria. În cadrul ELI-NP (*Extreme Light Infrastructure – Nuclear Physics*) se vor utiliza atât lasere de mare intensitate, cât și fascicule gamma intense, două manifestări ale luminii extreme. ELI-NP va fi cea mai avansată infrastructură de cercetare din lume, care se va axa pe studiul fizicii fotonucleare și pe aplicațiile acesteia, fiind alcătuită dintr-un laser de foarte mare intensitate, constând din doi laseri cu pulsuri ultracurte de 10 PW și cel mai strălucitor fascicul reglabil de raze gama. ELI-NP este un deschizător de drumuri în domeniul fizicii și ingineriei nucleare, precum și în cel al fizicii fundamentale și al aplicațiilor sale diverse.

De asemenea, în ultimii zece ani, vizibilitatea internațională a cercetării românești – de altfel foarte scăzută înainte de 1989 – s-a îmbunătățit considerabil. După 2007, numărul articolelor publicate de autori români în reviste de specialitate străine, al comunicărilor prezentate în cadrul manifestărilor științifice naționale și internaționale, precum și al revistelor științifice românești indexate în baze de date internaționale a crescut considerabil. Agenția Thomson Reuters a indexat 56 de publicații științifice românești, în timp ce alte 388 de reviste sunt indexate în baze de date internaționale. La această situație a contribuit și obligativitatea editării de publicații științifice de către fiecare dintre cele 84 de instituții acreditate de învățământ universitar din România.

În cei 27 de ani de participare la Saloanele Internaționale de la Geneva, sub egida ministerelor care au coordonat domeniul CDI și care l-au și susținut financiar în proporție covârșitoare, standul României a câștigat sute de medalii de aur, argint și bronz, precum și multe alte premii speciale oferite de reprezentanți ai țărilor participante sau ai juriului. La acest eveniment, considerat de mare prestigiu internațional pentru domeniul invențiilor, au fost selectate în timp, dintre zecile de propuneri, invențiile unor cercetători din diferite domenii de cercetare din universități, institute naționale de cercetare, societăți comerciale cu profil de cercetare, precum și persoane fizice.

Astfel, în anul 2017, la Salonul de Inventică de la Geneva, România a obținut 34 de medalii de aur, opt medalii de argint și 28 de premii speciale. De asemenea, a obținut trei medalii de aur și două de argint la cele opt invenții prezentate pe costuri proprii. În anul 2018, din 36 de medalii obținute de România, 19 au fost medalii de aur, 16 de argint și una de bronz. Invențiile câștigătoare au provenit de la cercetători din institute de cercetare din învățământul superior atât din București, cât și din provincie.

La ultimul Salon de Invenții de la Geneva, din aprilie 2018, inventatorilor români li s-au acordat 19 medalii de aur, 16 medalii de argint, una de bronz și 31 de premii speciale. Medaliile de aur s-au acordat pentru invenții din domeniile:

nanotehnologii, optoelectronică, chimico-farmaceutic, aerospațial, fizică aplicată în medicină, textile-pielarie, construcții, industrie alimentară, industrie minieră.

Inventatorii premiați provin din cinci universități (Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, Universitatea Politehnica București, Universitatea de Construcții București, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară „Regele Mihai I al României” din Timișoara), zece institute naționale de cercetare-dezvoltare, trei societăți comerciale cu profil de cercetare, precum și o persoană fizică.

Ridicarea substanțială a exigențelor privind nivelul științific și de creativitate în școlile doctorale și postdoctorale din Academia Română și alte instituții de învățământ superior constituie o premisă favorabilă pentru o schimbare de fond a realității și a imaginii publice pe care o are în prezent cercetarea științifică din România. Acest deziderat poate fi realizat doar printr-o decizie politică corespunzătoare, care să vizeze, printre altele, alocarea fondurilor publice și private, potrivit criteriilor de performanță, spre domeniul cercetării științifice și inovării, conform unor priorități atât științifice și tehnologice, cât și economico-sociale.

Responsabilitatea cercetătorilor români trebuie să fie dublată de cea instituțională și legislativă, care să stimuleze participarea substanțială a mediului de afaceri la finanțarea cercetării românești, mai ales în domeniile cercetării aplicative. Grupul-țintă al acestor politici rămâne cel al întreprinderilor mici și mijlocii (IMM), întrucât companiile multinaționale, care dețin majoritatea capitalului marilor agenți economici, direcționează suportul financiar spre activitatea de cercetare realizată preponderent în laboratoarele din țările de origine.

15.5. CONCLUZII

În istoria sa de un secol, știința și tehnologia din România a parcurs trei etape total diferite, fiecare cu realizările și dificultățile specifice. În perioada interbelică, deși știința era în curs de organizare după principii unitare a entităților din cele trei provincii istorice, cercetarea românească a înregistrat progrese majore în diferite domenii, ca, de pildă, înființarea unor noi instituții, societăți științifice, laboratoare, stațiuni experimentale și publicații de specialitate. Printr-o activitate laborioasă în cadrul acestora, reprezentanți de seamă ai științei românești au reușit să se impună prin rezultate remarcabile și să îmbogățească patrimoniul științific național și mondial.

Perioada 1945–1989 a fost una de implicare a cercetării științifice în realizarea obiectivelor de dezvoltare multilaterală a industriei. Ca urmare, s-a pus un accent deosebit pe cercetarea aplicativă industrială, în defavoarea celei teoretice fundamentale, care se desfășura în special în institutele Academiei Române. În această perioadă, numărul institutelor, al personalului, volumul investițiilor

destinate CȘ-DT-IPT au crescut substanțial, ceea ce s-a reflectat și în activitatea de brevetare a rezultatelor cercetării.

După 1990, sistemul CDI a traversat cea mai dificilă perioadă din istoria sa. S-au impus transformări esențiale ale cadrului legislativ, instituțional, ale sistemului de finanțare și valorificare a rezultatelor cercetării, care au fost însoțite de dificultăți foarte mari. Pe fondul reformelor de trecere la economia de piață, cercetarea științifică s-a confruntat cu restricții financiare majore, cu reducerea drastică a personalului și cu privatizări defectuoase, mai ales în perioada 1990–1995. Totuși, sistemul CDI a demonstrat o mare capacitate de adaptare și reziliență la noile condiții (Sandu, 2016).

Începând cu anul 2000, pregătirea României în vederea aderării la UE în anul 2007 a impus alte transformări legislative, instituționale, conforme cu cerințele *acquis*-ului comunitar. S-au făcut progrese în privința finanțării cercetării în sistem competițional prin instituții adecvate, a participării la programele-cadru pentru cercetare științifică ale Comisiei Europene, a creșterii numărului de publicații în reviste indexate în baze de date internaționale, inclusiv ISI-Thomson.

Chiar dacă există decalaje între România și UE, trebuie ținut seama de faptul că sistemele științei și tehnologiei din țările dezvoltate s-au format și dezvoltat în sute de ani de economie de piață, în timp ce în România un sistem adecvat economiei de piață s-a format și experimentat în ultimii 28 de ani.

BIBLIOGRAFIE

1. Agachi Șerban, Curaj Adrian, Dumitrache Ioan, Filip Florin Gheorghe, Popa Gheorghe, Szabo Lany, Stănciulescu Ion (ed.) (2006), *Sistemul național de cercetare, dezvoltare și inovare în contextul integrării în aria europeană a cercetării*, Editura Academiei, București.
2. Comisia Europeană (CE) (2017), *European Innovation Scoreboard 2017*.
3. Drăgănescu Mihai (1980), *A doua revoluție industrială, Microelectronica, automatica, informatica, factori determinanți*, Editura Tehnică, București, p. 144.
4. Eisemon Thomas Owen, Ionescu-Șișești Ileana, Davis Charles, Gaillard Jacques (1996), *Reforming Romania's national research system*, Research Policy, Vol. 25, No. 1.
5. Frangopol Petre T. (2002), *Mediocritate și excelență, o radiografie a științei și învățământului din România*, Editura Albatros, București.
6. Fuerea Augustin, Sandu Steliana, Scarlat Cezar, Hurduzeu Gheorghe, Păun Cristian, Popescu Roxana-Maria (2004), *Evaluation of compliance between Romanian legislation and the acquis communautaire according to negotiation chapter*, Infoeuropa web page.
7. Iancu Aurel (2005), *Transformări în sistemul instituțional al cercetării românești și problemele documentării și vizibilității internaționale*, Oeconomica, nr. 2, p. 1–49.
8. Iancu Ștefan (2003), *Dezvoltarea științei și tehnicii în perioada interbelică*, NOEMA, vol. II, nr. 2.
9. Institutul de Economia Industriei (1986), *Aspecte ale activităților de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și introducerea progresului tehnic în România comparativ cu alte țări*, Studii de economie industrială, p. 72–75.
10. Marinete Lucian (1971), *Mișcarea de invenții și inovații în cincinalul 1966–1970*, Revista invenții și mărci, nr. 4, p. 286.
11. Millea Nona (2017), *Trei sferturi de veac de cercetare științifică românească – 1938–2015*, NOEMA, vol. XVI, disponibil la: http://noema.crist.ro/ARHIVA/2017_05_02.pdf.

12. Năstase Gabriel I. (2004), *Ion St. Basgan, un inventator român pentru eternitate*, Editura Ion Basgan București și Editura Performantica Iași.
13. Otiman Păun Ion (2013), *1948. Marea dramă a Academiei Române*, Editura Academiei, București.
14. Russu Corneliu, Sandu Steliana (1999), *Report on the financing of R&D activity in Romania*, Romanian Economic Research Observer, No. 6–7–8, p. 29–61.
15. Rusu Dorina N. (1997), *Istoria Academiei Române în date*, Editura Academiei, București.
16. Rusu Dorina N. (2006), *Membrii Academiei Române, 1866–2006*, Editura Academiei, București.
17. Sandu Steliana (1998), *Industrial R&D reform in Romania*, în Meske Werner, Etzkowitz Henry (ed.), *Transforming Science and Technology System – the endless transition?* NATO Science Series, Vol. 23, IOS Press, p. 244–253.
18. Sandu Steliana (2010), *Main Issues of R&D Financing in Romania*, Revista română de economie, an XX, vol. 30, nr. 1, p. 127–145.
19. Sandu Steliana (2016), *Experiența tranziției la economia de piață în domeniul cercetării-dezvoltării și inovării în România*, Studii de istorie și gândire economică, vol. 18, Editura Academiei, p. 189–212.
20. Sandu Steliana, Anghel Irina (2010), *An asset-based approach of the Romanian Research-Development and Innovation Systems*, Revista de cercetare și intervenție socială, vol. 29, p. 57–71.
21. Sandu Steliana, Dachin Anca, Toia Adrian, Zaman Gheorghe (1995), *Romanian Case*, în *Transformation mittel-und ost-europaischer Wissenschafts-systeme*, Landerberichte, Leske+Budrich, Opladen.
22. Sandu Steliana, Păun Cristian (2009), *Assessing the possibilities of filling the gap between Romania and the EU in the R&D field*, în Iancu Aurel (coord.), *Economic Convergence*, The Publishing House of the Romanian Academy, București, p. 80–101.
23. Slătineanu Alexandru (1925), *Anuarul Universității din Iași, 1924-1925*, Tipografia T.M. Carpați, Iași, p. 12.
24. Sonea Gavrilă (2007), *Știința și tehnologia autohtone în dezvoltarea României, 1938–1989*, Editura AGIR, București.
25. Tănăsescu Florin Teodor (2015), *125 de ani de la nașterea savantului român Ștefan Procopiu*, disponibil la: http://www.icpe.ro/files/0/Stefan_Procopiu.pdf.
26. Vlad Ionel Valentin (2015, 2016), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*, vol. I, p. 257-260, vol. II, p. 262-266, vol. III, partea I, p. 342-344, vol. III, partea a 2-a, p. 357-368, Editura Academiei, București.
27. Zaman Gheorghe et al. (1995), *Dynamic Changes in the Romanian Research and Development System*, în Mayntz Renate, Schimank Uwe, Weingart Peter, *Transformation Mittel – und ost-europaischer Wissenschafts – Systeme*, Leske+Budrich, Opladen, p. 977–1044.
28. Zaman Gheorghe, Sandu Steliana (2005), *European Research Area: Challenge for Romanian R&D and Innovation System*, în *Science and Technology Policy, Lessons for CEE countries*, Inzelt Annamaria, Zaman Gheorghe, Sandu Steliana (coord.), Editura Expert, București.

16. COMERȚUL INTERIOR

ANA-LUCIA RISTEA, VALERIU IOAN-FRANC, AUREL VAINER

16.1. COMERȚUL INTERN ÎN PERIOADA 1918–1947

Rezultat al dezvoltării producției materiale – agricole și industriale – din perioada interbelică, îndeosebi al modificărilor structurale ale patrimoniului productiv prin rezultatele Marii Uniri, cât și al creșterii considerabile a diviziunii muncii sociale, piața internă, ca piață națională, constituită integral în perioada de după Primul Război Mondial, a urmat un proces dublu: de extindere și de consolidare.

Prin încheierea Primului Război Mondial și a tratatelor de pace și de altă natură încheiate după aceea, au crescut substanțial dimensiunile pieței bunurilor de consum și a serviciilor. Creșterea dimensiunilor generale ale pieței interne, ca urmare a nevoii de a satisface un număr considerabil sporit de consumatori, provenind direct din creșterea numărului populației, mai ales din noile regiuni care au intrat în fruntariile României Mari (Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat), constituie noul cadru de desfășurare a comerțului.

Nu este vorba doar de o creștere numerică a consumatorilor potențiali, ci și de o cerere de mărfuri și servicii mai diversificată, mai pretențioasă calitativ, date fiind diferențele de ordin structural, bazate pe standarde diferite de viață și civilizație.

S-a lărgit considerabil, în același timp, baza de producție a bunurilor de consum și a serviciilor pentru populație, prin creșterea potențialului economic al României de dinainte de Unire. Nu se poate omite nici extinderea majoră a numărului operatorilor comerciali, ca efect direct al practicării comerțului de către un număr mai mare de comercianți, inclusiv prin integrarea în România Mare a multor oameni de afaceri de proveniență și din rândurile minorităților naționale, care și-au sporit ponderea în cadrul populației din România, apreciabil crescută.

În întreaga ei eterogenitate și complexitate de instrumente și raporturi economice, piața internă dobândește în cele două decenii, până în 1938, o importanță sporită în procesul reproducției sociale, amplificându-și funcțiile schimbului și circulației valorilor.

Modernizarea bazei tehnico-materiale, transporturile pe căile ferate, pe șosele, accelerarea informației prin telegraf și telefon, înmulțirea burselor de mărfuri și valori, creșterea târgurilor și oboarelor, a centrelor de schimb din marile orașe, ca și sporirea rolului capitalului comercial, superior organizat în societăți comerciale, au mărit viteza de circulație a mărfurilor și, implicit, viteza de rotație a

capitalurilor. Pe de altă parte, comerțul însuși suferă un proces de specializare, de modernizare tehnico-economică, îndeosebi în mediul urban, unde se realiza cea mai mare parte a produselor industriale ale pieței naționale.

Se desăvârșesc condițiile de liberă circulație și concurență, fiind înlăturate îngrădiri extraeconomice din trecut din calea acțiunii legilor valorii și schimbului. Piața națională, purtând amprenta factorilor de natură politică, economică și financiară din țară și străinătate, ajunge la toate atributele de bază ale libertății de circulație și schimb al mărfurilor prin mecanismele cererii și ofertei. Evoluția comerțului interior nu a fost liniară, urmând într-un fel și trenduri ale economiei interne și internaționale de după Primul Război Mondial. În comparațiile economice s-a luat ca punct de referință maxim anul 1938.

Desigur, se poate vorbi de o dezvoltare explozivă, spectaculoasă, cu o dinamică mereu ascendentă, generată de boomul economic de dinaintea celui de al Doilea Război Mondial.

Un alt șir de fenomene decurg din tendința de democratizare a consumului, ca urmare și a evoluției spre agricultura de tip capitalist, dar și din intensificarea schimbului dintre sat și oraș, concomitent cu dezvoltarea unor industrii noi în domeniul civil și militar. S-au dezvoltat centre industriale majore în București și în diferite zone ale țării (Banat, Transilvania, Moldova, Muntenia) și s-a trecut la producția și consumul de bunuri de îmbrăcăminte și încălțăminte de tip industrial.

Au apărut forme moderne de comerț interior specializat sau de tip universal. S-au născut și au funcționat tot mai intens magazinele de firmă ale unor mari producători, de exemplu: Dermata, Gralex pentru încălțăminte industrială, Cehoslovacia pentru articole de confecții și îmbrăcăminte, concomitent cu magazinele universale: Galeriile Lafayette, Pop și Bunesco, Vulturul de Mare, Sora etc.

În perioada deceniului patru, în procesul transformărilor sale profunde, piața internă obține unele caracteristici generate de evoluția producției materiale, de acțiunea politicii economice și de influența pieței mondiale.

Se mărește volumul mărfurilor autohtone intrate în schimb, ca rezultat a trecerii economiei la faza de avânt a ciclului economic. Valoarea tranzacțiilor, din cauza menținerii prețurilor, deși în creștere evidentă, sub nivelul anului 1929, rămâne inferioară celei din perioada antecriză. Volumul total al circulației mărfurilor este diminuat, în urma restrângerii substanțiale a importului de produse, la aproape jumătate față de volumul anilor 1928–1929.

Producția indigenă – mai cu seamă cea industrială –, deși a asigurat cu o treime mai multe mărfuri decât în 1929, nu a putut acoperi comprimarea importului. Aceasta nu a afectat însă mișcarea economiei și nici corelațiile reproducției.

Piața națională, legată și dependentă prin multiple canale de piața europeană, apelează în continuare, pentru înzestrarea industriei, a economiei naționale, la utilaje de tehnicitate ridicată asigurate de furnizorii străini.

În același timp însă, comenzile statului ocupă o poziție puternică, fără precedent în economia românească. Statul, cu un patrimoniu economic ce depășea acum cu mult bugetul, își orientează comenzile către furnizorii interni, îndeosebi cei industriali. Prin legi speciale, s-a regândit de altfel prioritatea comenzilor în țară.

În perioada 1934–1938, corespunzător dezvoltării comerțului, în special a pieței interne, legislația comercială a suferit modificări și îmbogățiri. În primul rând, se desăvârșește unificarea legislației pe întreg teritoriul țării, prin noi legi cu caracter comercial, anulându-se cele moștenite de la regimurile de dinainte de Unirea din 1918. De asemenea, se completează și se perfecționează legislația referitoare la: registrul comerțului – de înscriere obligatorie și radiere a firmelor din toată țara; comerțul cu devize; comerțul de bancă; contractul de consignație. Legislația referitoare la schimb, bilet de ordin și cec primește o nouă dezvoltare. Cea mai importantă măsură legislativă referitoare la comerț, la raporturile de schimb în general a constituit-o adoptarea Codului de comerț din 1938, care a înlocuit vechiul cod din secolul trecut. Se impun astfel reglementări unitare ale actelor de schimb și circulație pe întreaga piață națională, introducându-se perfecționări în domeniu, după cele mai noi norme de drept recunoscute pe plan mondial.

Comerțul interior în formele sale de bază – din import, pentru export, de desfacere prin verigile cu ridicata, de depozitare etc. – a fost gestionat de capitalul mare, organizat în societăți pe acțiuni. Dintre acestea, o parte, în special societățile de comision, cele de import-export și oficiile de desfacere a unor produse cartelate, aveau însemnate participări de capital străin, care reprezentau ancora de legătură cu piața mondială, cu mijloacele și formele moderne în domeniu.

Remarcabilă este dezvoltarea societăților comerciale, al căror număr se dublează în ponderea totalului societăților economice. Fenomenul apare cu atât mai specific cu cât, chiar după criza economică (1929–1934), societățile comerciale erau cu peste 63% mai numeroase, creșterea continuând și în anii următori.

Capitalul social marchează o intensitate egală de creștere, se amplifică absolut și relativ ponderea sa în totalul capitalului social al țării, sporind cu 64% față de anul 1929.

Aria de desfășurare a comerțului poate fi desenată, în primul rând, prin numărul de firme comerciale. Oficiul Registrului Comerțului, instituție creată în anul 1931 cu sarcina de a înregistra firmele și a întocmi dosare cu toate datele necesare, nu a dat publicității decât intermitent situații statistice.

Tabelul 16.1

Compoziția pe categorii de comerț a rețelei comerciale în anul 1934

Ramura de comerț	Număr unități	Ramura de comerț	Număr unități
Alimentar și băuturi	113.959	Aparate și mașini	8.532
Îmbrăcăminte și confecții	25.861	Produse diverse	8.875
Chimice și farmaceutice	3.551	Agenții de comerț	3.852
Materiale de construcții	8.631		

Sursa: Postolache, 1991, p. 154.

Pentru anul 1936, datele existente arată 182.310 firme individuale și 20.449 de firme sociale din toate domeniile. În anul 1938 au activat în toată țara, în total, 231.999 de firme comerciale și comerciale de producție, de transport etc.

Predominante apar unitățile alimentare, restaurantele și cârciumile, apoi, în ordinea numărului, nu a importanței și nici a valorii tranzacțiilor, cele de îmbrăcăminte, confecții etc., datele creând doar o imagine generală și aproximativă, situații asupra vânzărilor pe compartimente nefiind publicate.

Un loc important în volumul comerțului, în mișcarea pieței interne, îl ocupa schimbul dintre oraș și sat, care a luat amploare în anii interbelici datorită lărgirii și predominării, după reforma agrară de la începutul anilor douăzeci, a gospodăriilor țărănești în producția agricolă a țării. A fost o consecință a extinderii caracterului lor marfar bănesc, a creditului rural, a impozitelor etc.

De bază în comerțul dintre oraș și sat erau produsele agricole, alimentare, uneori și forestiere, spre oraș, și mărfuri industriale, mijloace de muncă și de consum, de la oraș spre sat. Ultimele se concretizau în produse metalurgice – unelte și mașini agricole, fierărie, tablă –, textile, fire și țesături, împletituri, încălțăminte, confecții, petrol pentru iluminat, articole de băcănie, băuturi etc., ca regulă, în gamă restrânsă, de calitate medie și inferioară și în cantități reduse, dar variabile în raport cu veniturile diferitelor categorii de gospodării.

Față de volumul mărfurilor agricole vândute de țărănime, absorbția pe piață a mărfurilor industriale apărea mai restrânsă. Consumul unor categorii principale de produse industriale pe locuitor la nivelul întregii populații atestă și capacitatea de cumpărare a pieței rurale. Cantitățile menționate cuprind și consumul mult mai ridicat al orașelor, ca și consumul industrial al unora dintre produse.

La sate se consuma în medie numai 1,2–1,5 kg de zahăr anual pe locuitor, diferența fiind în favoarea orașelor. Aceeași apreciere privește și produsele textile, iar la cele metalurgice, consumul productiv îl depășea mult pe cel individual. În orice caz, capacitatea de cumpărare a pieței interne și, respectiv, a celei rurale pentru produsele industriale rămânea problema-cheie a dezvoltării industriei naționale.

Tabelul 16.2

Consumul intern anual pe locuitor la unele produse industriale principale, 1913–1937

– kg –

Produsul	1913	1927	1935	1937
Zahăr	4,60	5,90	4,20	5,30
Ulei comestibil	0,64	1,30	1,40	1,90
Produse de lână	0,44	0,64	0,42	0,51
Produse de bumbac	2,26	2,82	1,54	2,20
Articole de piele	0,65	0,76	0,53	0,54
Petrol lampant	7,00	8,50	8,70	8,90
Vase de fontă	0,25	0,04	0,01	0,04
Geamuri	2,44	1,51	1,74	2,22
Sodă caustică	0,51	0,55	0,52	0,44
Sulfat de cupru	0,39	0,41	0,32	0,65
Produse de fier	10,10	21,90	11,00	23,20
Celuloză și hârtie	1,41	2,50	2,69	3,16

Sursa: Postolache, 1991, p. 155.

În cadrul schimbului dintre oraș și sat, forme specifice îmbracă desfacerea produselor agricole și industriale. Cea mai mare parte a cerealelor și vitelor se vindeau în târguri și oboare, unde se desfăceau și mărfuri industriale. Noile condiții economice ale țărânimii au determinat o extindere fără precedent a acestor forme de piețe locale. Ele depășesc mult ca număr târgurile vechi.

Cel mai expresiv și cuprinzător raport economico-social care concentrează în el rezultatul a numeroși factori ai deosebirilor esențiale dintre sat și oraș și ai cauzelor condițiilor de trai mediocre ale majorității țărânimii este cel al foarfecii prețurilor. Chiar în perioada de avânt a deceniului trei, prețurile produselor agricole se reduc, în vreme ce prețurile produselor industriale achiziționate de agricultori cresc. În perioada crizei, scăderea este mai mare, redresarea fiind mai slabă după criză la prețurile agricole. De aici, puterea de cumpărare a țărânimii se reduce aproape la jumătate, pentru aceeași cantitate de produse industriale producătorul agricol trebuind să vândă în anii 1934–1938 cu 35–45% mai multe produse agricole. Și, cum nici randamentul și nici suprafețele cultivate de el nu au crescut, în consecință, se cumpărau mai puține produse industriale.

Tabelul 16.3

Indicii prețurilor produselor agricole și ale celor industriale, 1927–1938

– 1929 = 100 –

Anii	Indice prețuri produse agricole	Indice prețuri produse industriale	Capacitatea de cumpărare a produselor agricole
1927	106,7	97,1	109,9
1929	100,0	100,0	100,0
1934	44,1	82,6	53,4
1936	94,0	95,4	56,6
1938	67,1	99,2	67,6

Sursa: Postolache, 1991, p. 156.

Problema schimbului dintre sat și oraș reflecta în plan social problema agrară: insuficiența mijloacelor de producție și slaba productivitate a muncii, iar ca tribut al acestora, nivelul de consum și de trai scăzut al celei mai mari părți a producătorilor agricoli.

Aspectele considerate principale, relevante asupra pieței interne, a schimbului și a formelor sale concrete conduc la constatarea generală că, la sfârșitul deceniului patru, piața națională ajunsese la stadiul său de maturitate, dar cuprinzând și o serie de forme ale schimbului simplu de mărfuri. Prin piața sa internă, România constituia un teren, devenit tradițional, pentru importul mărfurilor cu tehnicitate ridicată din țările industriale și de sursă de materii prime și combustibil. Ambele aspecte o încadrau în piața mondială, în circuitul internațional de mărfuri și valori, relevându-i contribuția la comerțul mondial.

În stadiul de la sfârșitul deceniului patru, trendul director al pieței nu îl mai constituia transformarea economiei naturale, premarfare, în economie de piață. În linii generale, producția marfară devenise dominantă în toate sectoarele economiei naționale, generalizând acțiunea principiilor și legilor economiei de piață. Faptul că gospodăriile țărănești își mai satisfăceau necesitățile proprii până la 50% prin autoaprovizionare, fără ca această producție să treacă prin schimb, nu schimbă calitativ concluzia de mai sus. Chiar și în agricultura țărilor industriale, gospodăria țărănească a fermierului funcționa parțial prin autoconsum, numai că ponderea acesteia era mai redusă, ceea ce constituie, prin comparație, element de distincție pentru piața românească.

Este însă de remarcat și de reținut faptul că elementele particulare și calitative ale pieței interne evidențiază amploarea atinsă în economia românească de forța de muncă-marfă: în România existau în sfera productivă și neproductivă cca 2.400 mii de salariați. În comparație cu populația activă de 10.400 mii de persoane, munca salariată reprezenta cca un sfert, subliniind prin aceasta zona întinsă a elementului calitativ, specific pieței interne, economiei de piață românești, hotărâtoare pentru direcțiile și tendințele dezvoltării istorice a României.

Criza mondială din anii 1929–1933, când începe economia de penurie, cu manifestări directe și variate atât la nivelul cererii, cât și al ofertei, a adus o evoluție caracterizată și prin numeroase falimente, care au avut loc și în domeniul comerțului interior. A urmat perioada postcriză, însemnând o dinamică foarte ridicată a proceselor economice și sociale, cu influențe directe asupra comerțului interior.

Intrarea în ciclul economiei de război, marcată tot mai mult de o penurie extinsă de bunuri și servicii, a condus la restrângeri masive ale puterii de cumpărare a populației și la apariția sistemelor de dirijare a consumului, sub forma sistemelor de cartelare a consumului și a cumpărărilor de mărfuri și servicii, care au funcționat pe diferite criterii, inclusiv de discriminare națională la diferite categorii de produse și de consumatori. Respectivul sistem au funcționat atât în economia regimului Antonescu, cât și un număr însemnat de ani după aceea.

Piața internă a anilor 1940–1947, respectiv în perioada războiului și în cea postbelică, s-a confruntat cu probleme grave – inflație galopantă, insuficiența produselor alimentare și industriale, prețuri fixate, speculă și vânzări de produse alimentare și de îmbrăcăminte pe cartele –, pe de o parte, și cu restrângerea accentuată a comerțului din mediul rural, mai cu seamă prin restricționarea acestuia de predarea la stat a cotelor obligatorii de produse agricole, pe de altă parte. Locul unor magazine mici cu profil diferit, dar în raport direct cu cererea și oferta l-au luat schimburile de produse în natură sau condiționate de vânzarea de către cooperative cu predarea la schimb a unor produse agroalimentare. În general, era vorba de un comerț de repartitie, și nu de schimb direct ori de relație cerere și ofertă pe piața rețelei comerciale interne. Imediat după război, comerțul intern a cunoscut o înrăutățire accentuată și din cauza exporturilor exagerate impuse pentru

achitarea înainte de termen a datoriilor de război și a scăderii producției din cauza crizei care a însoțit schimbarea de regim politic și social.

16.2. COMERȚUL INTERN ÎN PERIOADA 1948–1989

STRUCTURI INSTITUȚIONALE CU RESPONSABILITĂȚI ÎN ORGANIZAREA ȘI PLANIFICAREA ACTIVITĂȚII DE COMERȚ INTERIOR

În perioada 1948–1989, atribuțiile instituționale pe linia organizării comerțului interior intrau în sfera de activitate a *Ministerului Comerțului Interior* (MCI), responsabil pentru înfăptuirea politicii în domeniul acestei ramuri și realizarea aprovizionării populației, realizarea planului de desfacere cu amănuntul, respectiv: stabilirea prețurilor cu amănuntul la unele bunuri de consum; repartizarea pe verigi comerciale a cotei de rabat-adaos; organizarea contractării fondului de mărfuri în colaborare cu structurile responsabile din ministerele specializate cu producție industrială și agricolă; organizarea cercetării științifice și a proiectării în domeniul comerțului interior; pregătirea profesională a lucrătorilor comerciali.

În anii comerțului de tip „socialist” a funcționat împerecherea cererii cu oferta printr-un sistem sofisticat de repartiții industriale și comerciale. Se poate vorbi însă despre o ofertă cu un grad redus de sortiment și performanțe tehnice.

Pentru aplicarea unitară a politicii în domeniul comerțului interior, MCI își desfășura atribuțiile în strânsă cooperare și colaborare cu structurile executive ale consiliilor populare județene, cu unitățile administrativ-teritoriale ce delimitau structura teritoriului României. În acest scop, în fiecare județ și în municipiul București funcționau direcții comerciale, ca organe locale de specialitate ale administrației de stat, având dublă subordonare – MCI și consiliile populare județene.

Pentru urmărirea și respectarea regimului și a politicii de prețuri a fost înființat *Comitetul de Stat pentru Prețuri*, în subordinea căruia funcționau inspecțiile teritoriale în domeniu.

Calitatea mărfurilor comercializate, inclusiv a conservării și manipulării lor în condițiile de igienă și de respectare a normelor sanitar-veterinare, era o atribuție a inspecțiilor centrale specializate de control: *Inspectoratul General de Stat pentru Controlul Calității Produselor*, *Inspecția Sanitară de Stat* și *Inspecția Veterinară de Stat*. *Miliția Economică* și *Ministerul de Interne* aveau sarcini de control al legalității activităților de comerț, al integrității avutului obștesc, al corectitudinii și moralității personalului comercial.

Pentru activitatea de cercetare în domeniul pieței bunurilor de larg consum a fost înființat (în anul 1967) *Institutul de Cercetări Comerciale*, care s-a transformat ulterior, prin lărgirea domeniilor investigate, în *Institutul de Economia Comerțului Interior și a Turismului* (IECIT). Având dublă subordonare, MCI și Ministerul Turismului, pe de o parte, și, din anul 1976, Institutul Central de Cercetări Economice, pe de altă parte, IECIT realiza o serie de studii privind cercetarea

aplicativă, beneficiarii direcți fiind factori de decizie de la nivel central (MCI, MT, CENTROCOOP, ministere producătoare etc.) și local (direcții comerciale județene, întreprinderi comerciale): cercetări selective de teren; sondarea opiniilor, a preferințelor și a motivațiilor consumatorilor, prin panouri proprii de gospodărie și magazine; studii de fundamentare a dezvoltării, proliferării și amplasării comerciale cu amănuntul (sintezele acestor studii erau incluse în schițele de sistematizare teritorială elaborate de institutele de proiectare județene) etc. În subordinea MCI, pentru activitatea de proiectare a obiectivelor comerciale de interes, a fost înființat Institutul de Proiectări Comerciale (IPOCROM). IECIT și IPOCROM colaborau cu direcțiile de specialitate din MCI, în contextul unor obiective de strategie a dezvoltării rețelei comerciale, în convergență cu tendințele de dezvoltare a acestora pe plan mondial: norme de dezvoltare a aparatului comercial, forme moderne de vânzare, introducerea progresului tehnic în comerțul cu amănuntul și cu ridicata etc.

ORGANIZAREA APARATULUI COMERCIAL

Aparatul comercial, constituit din ansamblul unităților comerciale cu amănuntul și cu ridicata prin care se realizau actele de comerț (vânzare-cumpărare), era organizat pe *sisteme comerciale*, modificate în timp de la o etapă la alta, în funcție de cerințele de conducere și de necesitățile specifice planificării centralizate.

Un criteriu general de departajare a sistemelor comerciale se referă la specificitatea activității instituției coordonatoare a sistemului respectiv. Din această perspectivă, comerțul interior se realiza prin:

1) *Sisteme comerciale ale ministerelor coordonatoare ale procesului de circulație a mărfurilor*. Principalul sistem era sistemul MCI, grupat, la rândul său, în două subsisteme: a) de nomenclatură (subordonat direct MCI) și b) local (subordonat direcțiilor comerciale județene).

În *subsistemul MCI* erau incluse verigile comerciale de importanță regională și în directă subordonare a aparatului ministerului, respectiv:

- întreprinderile comerciale cu amănuntul din București, care subordonau marile magazine universale (Unirea, București, Victoria, Bucur-Obor) și unitățile-etalon (Romarta, Cocor, Comaliment, Întreprinderea pentru Prezentarea și Desfacerea Mobilei, Întreprinderea pentru Desfacerea Materialelor Sportive – întreprindere cu ridicata și cu amănuntul cu o rețea de desfacere în zece orașe principale);
- 76 de întreprinderi comerciale cu ridicata (41 pentru mărfuri alimentare – ICRA, 13 pentru mărfuri textile-încălțăminte – ICRTI și 17 pentru mărfuri metalo-chimice – ICRM);
- ICS Bijuteria București, aprovizionând întreaga țară și având trei magazine proprii de desfacere în București;
- o întreprindere coordonatoare a circulației produselor alimentare din import (IDRMAI).

Subsistemul MCI local era constituit din 312 întreprinderi comerciale cu amănuntul, cu rază de activitate orășenească și municipală. În funcție de criteriul merceologic, aceste întreprinderi erau specializate pe desfacerea de mărfuri:

- alimentare (36 de întreprinderi);
- legume-fructe (41);
- alimentație publică (38);
- alimentare și alimentație publică (24);
- nealimentare (75);
- alimentare, nealimentare, alimentație publică (98 de întreprinderi mixte).

2) *Sisteme comerciale ale ministerelor coordonatoare ale activității de producție a unor ramuri ale economiei naționale.* În cadrul acestor sisteme funcționau rețelele comerciale specializate:

- rețeaua de unități „PECO”, pentru vânzarea produselor petroliere (din subordinea *Ministerului Industriei Chimice*);
- magazinele specializate în desfacerea florilor și a produselor de tip AGROCOOP (în subordinea *Ministerului Industriei Alimentare* și *Ministerului Achiziționării Produselor Agricole*).

3) *Sisteme comerciale ale ministerelor coordonatoare ale activităților economice cu caracter de servicii sau cu domenii specifice de activitate.* În cadrul acestor sisteme funcționau:

- întreprinderile cu activitate hotelieră și de alimentație publică – de nomenclatură și locale – din subordinea *Ministerului Turismului*; în plan local, subordonate oficiilor județene de turism, își desfășurau activitatea întreprinderile balneare sau balneoclimaterice, având în subordine și o rețea de unități de alimentație publică;
- oficiile poștale (cu obiectiv comercializarea ziarelor, revistelor, timbrelor filatelice, precum și aprovizionarea unităților comerciale cu amănuntul din sistemul MCI) aflate în subordinea *Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor*; de acest minister aparținea și întreprinderea specializată ROMVARED, prin care se organiza activitatea comercială de alimentație publică din vagoanele-restaurant;
- oficiile farmaceutice teritoriale, coordonate prin Oficiul Farmaceutic Central direct de *Ministerul Sănătății*, aveau în subordine rețeaua de farmacii prin care se asigura circulația medicamentelor și a instrumentelor medicale;
- Întreprinderea de Difuzare a Cărții (cu activitate de comerț cu ridicata subordonată Centralei Editurilor) și Centrele de Librării (cu activitate județeană) erau structuri instituționale proprii ale *Consiliului Culturii și Educației Socialiste*, cu responsabilități în activitatea rețelei de librării.

4) *Sisteme comerciale aparținând organizațiilor de masă, profesionale și obștești.* În acest segment de instituții relativ eterogene funcționau întreprinderi comerciale sau doar unități de desfacere aflate într-o subordine anume: Biroul de Turism pentru Tineret, Consiliul Național al Organizației Pionierilor, Uniunea

Generală a Sindicatelor din România, Asociația Generală a Vânătorilor și Pescarilor, Asociația Crescătorilor de Albine, Uniunea Compozitorilor, Uniunea Artiștilor Plastici („Fondul Plastic”).

5) *Sisteme comerciale ale cooperației. Cel mai important sistem cooperatist* era cel al *Uniunii Centrale a Cooperativelor de Producție, Achiziții și Desfacerea Mărfurilor – CENTROCOOP* – la nivel național, reprezentat la nivel teritorial de uniunile județene, iar la nivel local, de cooperativele de producție, achiziții și desfacere, care dispuneau de unități operative de comercializare. La nivel central, funcționau două întreprinderi: Întreprinderea comercială integrată „UNIVERSAL-COOP” (prin care se efectua și schimb de mărfuri intercooperatist în cadrul Asociației Cooperatiste Internaționale) și Întreprinderea de Tehnică Comercială, Reclamă și Publicitate (RECOOP).

Un al doilea sistem comercial cooperatist era reprezentat, la nivel central, de *UCECOM (cooperația meșteșugărească)* și, la nivel teritorial, de uniunile județene, având în subordine cooperativele meșteșugărești cu o rețea de unități comerciale operative.

Al treilea sistem comercial cooperatist era format de *cooperația agricolă*, coordonată la nivel central de *UNCAP* (Uniunea Națională a Cooperativelor Agricole de Producție), iar la nivel teritorial, de uniunile județene. La nivel local, întreprinderea județeană *AGROCOOP* (aprovizionată prin asociațiile intercooperatiste) avea în subordine unități de desfacere operative.

EVOLUȚIA REȚELEI COMERCIALE CU AMĂNUNTUL ȘI A VÂNZĂRILOR DE MĂRFURI ÎN PERIOADA 1948–1989

Între anii 1948 și 1989, chiar în condițiile naturii socialiste a dezvoltării țării, care au imprimat și comerțului interior o finalitate cu accente proprii, în fizionomia rețelei comerciale cu amănuntul se regăsesc multe dintre tendințele conturate pe plan mondial în deceniile care au urmat celui de al Doilea Război Mondial: creșterea gradului de complexitate a activității comerciale, concentrarea, despecializarea și multispecializarea, ridicarea nivelului tehnic, modernizarea formelor de comerț etc.

Anii de comerț caracteristici economiei planificate, de comandă, au debutat cu procesul de creare a comerțului socialist, dar și de transformare a comerțului ca ramură a circulației mărfurilor. Dacă în anul 1948 comerțul de stat și cel cooperatist dețineau doar 7.411 unități comerciale cu amănuntul, față de 97.946, cât avea comerțul particular, în perioada imediat următoare, comerțul socialist a înlocuit în totalitate, începând cu anul 1960, comerțul capitalist (particular). Ca tendință, comerțul cu amănuntul și de alimentație publică a crescut constant între anii 1950 și 1989.

Mai cu seamă după anul 1960, apar și se dezvoltă noi forme de comerț – magazine alimentare cu autoservire, magazine specializate de produse industriale cu diferite profiluri, magazine de mobilă și, mult mai târziu, magazine specializate cu bunuri de folosință îndelungată, la care accesul era dirijat.

Despre amploarea acestui proces vorbesc datele referitoare la nivelul de dezvoltare a comerțului cu amănuntul (Tabelul 16.4).

În interpretarea datelor respective, trebuie avut în vedere faptul că, în primii ani ai intervalului de analiză, ritmurile înalte de creștere ale celor trei indicatori – vânzări de mărfuri cu amănuntul, unități comerciale cu amănuntul și numărul mediu al salariaților din ramura circulației mărfurilor – au ca explicație nu numai evoluția economico-socială generală, ci și nivelul redus de pornire, ca și „înlocuirea treptată din sfera circulației a comerțului particular” (Florescu, 1978).

Tabelul 16.4

Vânzările de mărfuri și rețeaua de unități comerciale cu amănuntul și de alimentație publică, pe forme de proprietate (la sfârșitul fiecărui an)

Anii	Vânzări de mărfuri cu amănuntul, total mil. lei prețuri curente	Unități total	din care, pe forme de proprietate			Nr. mediu al salariaților (mii persoane)
			de stat	cooperatist	particular	
1948	9.915	105.357	1.952	5.459	97.946	141,7
1950	12.050	65.795	7.762	19.805	38.228	248,6
1960	39.819	50.789	23.535	26.654	600	332,0
1970	93.677	61.556	30.682	30.874	–	440,0
1980	213.085	78.746	40.582	38.164	–	465,2
1989	297.343	82.035	41.876	40.159	–	468,6
Dinamica în procente (1950 = 100)						
1950	100	100	100	100	100	100
1960	330	77	303	135	2	175
1970	777	94	395	156	–	134
1980	1.768	120	523	193	–	316
1989	2.467	125	540	203	–	328

Sursa: Anuarul statistic al României, 1990, CNS, p. 566.

Este semnificativ faptul că vânzările de mărfuri au avut în toată perioada un dinamism accentuat. Astfel, în intervalul 1950–1989, vânzările de mărfuri cu amănuntul au crescut de peste 24 ori, calculate în prețuri curente, și de 18 ori, calculate în prețuri constante, în timp ce numărul unităților comerciale și numărul mediu al salariaților doar s-au triplat.

Datele Tabelului 16.4 oferă o imagine a evoluției cantitative. Pentru a întregi tabloul drumului parcurs în evoluția comerțului românesc, trebuie să adăugăm și procesul de modernizare a rețelei comerciale prin, pe de o parte, construirea unor unități noi, convergente și comparabile cu structurile-tip întâlnite în comerțul țărilor europene și, pe de altă parte, prin reconsiderarea vechilor spații comerciale. În contextul acestui proces, la sfârșitul anilor 1989, pe întreg teritoriul țării funcționau peste 82 mii de unități de desfacere cu amănuntul și de alimentație

publică, în suprafață totală de 10,3 mil. mp, realizate în proporție de 70% după anul 1970.

Tabelul 16.5

Unitățile comerciale cu amănuntul și de alimentație publică ale comerțului de stat și cooperatist
(la sfârșitul fiecărui an)

Anii	Unități total	Unități comerciale cu amănuntul	Unități de alimentație publică
1960	50.789	40.227	9.962
1970	61.556	47.454	14.102
1980	78.746	58.109	20.637
1989	82.035	58.597	23.438
În procente față de total			
1960	100,0	80,2	19,8
1970	100,0	77,1	22,1
1980	100,0	73,8	26,2
1989	100,0	71,4	28,6
Dinamica în procente (1960 = 100)			
1960	100	100	100
1970	123	118	142
1980	157	144	207
1989	163	146	235

Sursa: Anuarul statistic al României, 1990, CNS, p. 567.

În această perioadă de două decenii (1971–1989), investițiile în comerț au fost orientate cu predilecție spre *dezvoltarea rețelei largi de magazine universale, generale și tip BIG* („Băcănie–Industriale–Gospodine”, tip supermagazin). Numai în perioada 1971–1986 s-au dat în folosință, în principalele orașe ale țării, 82 de astfel de unități comerciale. La sfârșitul anului 1986 funcționau 97 de asemenea mari magazine.

În aprecierea stadiului de dezvoltare a comerțului interior atins la sfârșitul anului 1989, o analiză pertinentă impune o evaluare a nivelului relativ al dezvoltării sale din perspectiva legăturii pe care intrinsec a avut-o cu alte ramuri ale economiei naționale. O astfel de analiză (Florescu, 1978, p. 42–52) evidențiază cu argumente „subdezvoltarea” comerțului interior ca ramură integrată în ansamblul economiei românești.

În ce ar consta, în esență, „subdezvoltarea” comerțului românesc în intervalul 1948–1989? Dacă dimensiunile aparatului comercial, corespondența locului cu mărimea și structura circulației mărfurilor nu sunt edificatoare în a aprecia dacă este vorba despre o subdezvoltare (de altfel, numărul de unități și suprafața lor comercială au marcat o tendință de creștere continuă), indicatorii relativi ai comerțului interior aduc clarificarea necesară dinamicii în România.

Subdezvoltarea la care se referea prof. C. Florescu încă în anul 1978 întrevedea penuria de mărfuri și servicii pentru populație care avea să caracterizeze, începând din acel an, perioada sfârșitului comerțului socialist.

Evident că fenomenul rămânerii comerțului în urma dezvoltării generale nu a fost specific doar României, ci, în anumite perioade, a avut un caracter aproape cvasigeneral în epoca contemporană.

Într-adevăr, decalajul dintre nivelul comerțului și al celorlalte ramuri economice este generat de o serie de tendințe manifestate în timp, printre care prioritatea acordată altor ramuri (îndeosebi celor producătoare de bunuri materiale) în încorporarea progresului tehnico-științific, pe de o parte, și dificultatea „tehnificării” și „automatizării” contactelor umane pe care le presupun actele de comerț, pe de altă parte. S-a adăugat poziționarea funcției comerciale, chiar în multe țări cu comerț avansat, pe un plan secundar în ierarhia funcțiilor de conducere a întreprinderii. Pe acest teren, a apărut marketingul, ca atitudine nouă în ceea ce privește relațiile întreprinderii cu mediul său, ceea ce a condus la reconsiderarea funcției comerciale, a pieței ca sferă a jocului cererii și ofertei de mărfuri în mecanismul de conducere a întreprinderii (Florescu, 1978, p. 44).

Indicatorii reținuți în Tabelul 16.6 pun în valoare factorul uman (personal comercial) și pe cel material (rețeaua comercială) în relație cu populația de servit, rezultând aprecierea de necontestat cu privire la solicitarea intensă a aparatului comercial, într-o corelație pe alocuri încordată între capacitatea acestuia și dimensiunile cererii populației. Inițierea și derularea unor programe naționale de construcție și punere în funcțiune a unor rețele de comerț înscrise în parametri comparabili cu direcțiile de dezvoltare din Europa Centrală și de Vest (magazine universale generale și specializate, hiper și supermagazine), amplasate în teritoriu într-un sistem strict reglementat, nu au reușit prefigurarea unui stoc de rețea comercială compatibilă cu cerințele generale de ridicare a nivelului de civilizație și confort.

Pentru comparație, în limita datelor disponibile, România avea, de exemplu, în anul 1975 cea mai mică pondere a personalului comercial în totalul populației ocupate comparativ cu țările membre CAER: 5,5% față de 10,8% (Cehoslovacia), 10,5% (R.D. Germania), 9,8% (Ungaria), 7,8% (Bulgaria), 7,5% (Polonia).

Aceeași stare nefavorabilă avea România și în ceea ce privește numărul de locuitori pe o unitate comercială cu amănuntul: la nivelul anului 1975 înregistra 297 de locuitori față de 146 în R.D. Germania, 152 în Polonia, 153 în Cehoslovacia, 155 în Bulgaria, 169 în Ungaria (Florescu, 1978, p. 46), stare de fapt care avea să se mențină până în anul 1989.

Tabelul 16.6

Indicatorii relativi ai dezvoltării rețelei comerciale cu amănuntul în România, 1950–1989

Anii	Ponderea personalului* din comerț în totalul populației (%)	Numărul mediu de locuitori	
		la un lucrător comercial*	pe unitate comercială cu amănuntul
1950	2,5	220	146
1970	4,3	72	329
1980	6,0	53	282
1989	5,9	53	282

* Muncitori și personal operativ din ramura circulației mărfurilor.

Sursa: Calculate de autori pe baza datelor din *Anuarul statistic al României*, 1990, CNS.

Alături de aspectele examinate mai sus, legate îndeosebi de dimensiunile cantitative ale aparatului comercial, ar trebui luate în considerare și o serie de elemente care evidențiază nivelul calitativ atins de rețeaua comercială: structura personalului, nivelul de pregătire a acestuia, nivelul tehnic (relativ redus) al comerțului, nivelul de satisfacere a cerințelor populației, fără a intra în amănunte asupra dimensiunii totale și a structurii fondului, a ofertei de mărfuri pe piața internă, care fac obiectul unor analize aprofundate din perspectiva calității vieții în România în perioada experimentului economiei socialiste.

Fără a ține seama de fenomenele inflaționiste ale vremii, și ele ținute sub controlul planificării sau al aparatului de propagandă, *volumul vânzărilor de mărfuri cu amănuntul* (mil. lei prețuri curente) este redat în Tabelul 16.7. Relevante rămân dinamica vânzărilor, fiind concordantă cu sporirea rețelei comerciale la niveluri și în structuri specifice economiei planificate, și predominanța firmelor de comerț de stat, neîndestulătoare, deficitare semnificativ și provocatoare a unora dintre marile nemulțumiri populare.

Tabelul 16.7

Volumul și structura vânzărilor de mărfuri cu amănuntul prin comerțul de stat și cooperatist, pe sectoare de mărfuri, 1950–1989, mil. lei, prețuri curente

Anii	Total	din care:		
		Mărfuri alimentare	Alimentație publică	Mărfuri nealimentare
1950	12.050	3.325	1.351	7.374
1960	39.819	12.238	5.897	21.684
1970	93.677	31.454	15.778	46.445
1980	213.085	70.761	35.468	106.856
1989	297.343	95.579	62.867	138.917
Procente				
1950	100,0	27,6	11,2	61,2
1960	100,0	30,7	14,8	54,5
1970	100,0	33,6	16,8	49,6
1980	100,0	33,2	16,7	50,1
1989	100,0	32,2	21,1	46,7
Dinamica în procente (1950 = 100)				
1960	283	273	324	280
1970	683	677	835	658
1980	15 ori	15 ori	19 ori	15 ori
1989	18 ori	15 ori	24 ori	18 ori
Ritmul mediu anual de creștere (%) 1951–1989	7,7	7,1	8,5	7,7

Sursa: *Anuarul statistic al României*, 1990, CNS, p. 576.

Pe locuitor, vânzările de mărfuri cu amănuntul în perioada 1950–1989 au evoluat după cum urmează:

Tabelul 16.8

Vânzările de mărfuri cu amănuntul prin comerț

– lei/loc., prețuri curente

	1950	1965	1970	1975	1980	1985	1989
Total vânzări	739	3.350	4.623	6.627	9.598	14.920	12.843

Sursa: Postolache, 1991, p. 470.

16.3. MUTAȚII STRUCTURALE ÎN COMERȚUL CU AMĂNUNTUL ODATĂ CU TRECEREA LA ECONOMIA DE PIAȚĂ

DEZVOLTAREA REȚELEI COMERCIALE MODERNE

Structura rețelei comerciale cu amănuntul din anii 1990 poartă amprenta transformărilor declanșate de procesul de tranziție la economia de piață, prin reconsiderarea funcției, a rolului și a obiectivelor comerțului interior în general, prin privatizarea în totalitate a rețelei comerciale, a activității de comerț interior.

Revoluția din 1989 a făcut posibilă trecerea la noi forme de comerț bazate treptat pe legile și regulile economiei de piață, favorizate și de liberalizarea comerțului exterior, astfel încât oferta de mărfuri din rețeaua comercială s-a extins și diversificat semnificativ. Calitățile inventive ale românilor au dus foarte rapid la apariția unei forme de comerț „de consignație”, care s-a dezvoltat exploziv prin aducerea de mărfuri din țări vecine, cu disponibilități de afaceri și inițiative private. Dezvoltarea micului comerț și pe seama privatizării haotice a suprafețelor comerciale existente la sfârșitul anului 1989 a provocat însă și o bulversare a relației cerere-ofertă, care a solicitat apoi o serie de reglaje costisitoare odată cu trecerea la modernizarea reală, pe principiile economiei de piață, a comerțului intern.

Spre deosebire de țările Europei Centrale și de Est (ECE), penetrarea lanțurilor internaționale de magazine a început mai lent și a fost mult mai redusă, sub impactul unui complex de factori: politici, economici (îndeosebi puterea redusă de cumpărare, pe de o parte, și lipsa capitalului intern, pe de altă parte), obiceiuri de consum și de cumpărare. Sunt edificatoare în acest sens datele Tabelului 16.9.

Tabelul 16.9

Cota de piață a diferitelor tipuri de magazine/de comercializare în țările Europei Centrale și Est (ECE)

(%)

	R. Cehă		Slovacia		Ungaria		Polonia		România	
	1999	2002	1999	2002	1999	2002	1999	2002	1999	2002
Hipermagazine	8	24	3	15	10	19	9	16	0	0
Supermagazine	29	21	21	27	17	14	10	15	3	7
Magazine discount	17	10	10	7	19	15	8	13	0	1
Cash & Carry	2	2	2	2	8	4	6	2	6	6

Tabelul 16.9 (continuare)

Mici comercianți	31	31	49	39	37	32	41	40	22	19
Vânzare stradală	1	0	2	1	1	5	10	4	18	10
Alte sisteme de vânzare	12	12	13	19	8	11	16	10	51*	57

* Pentru România, în categoria „Alte sisteme de vânzare” este inclusă cota de piață a „buticurilor” (40% în anul 1999 și 41% în anul 2002). Această denumire acoperă diferitele tipuri de comerț, precum: micii comercianți de proximitate (cu suprafețe între 5 și 15 mp); 30.000 de chioșcuri de 10–20 mp (10% cotă de piață în municipiul București, respectiv 7% în alte orașe); magazine specializate în marile orașe, oferind un spațiu de vânzare confortabil și modern.

Sursa: Revue Elargissement no. 50, septembrie 2003, a Ministerului Francez al Economiei și Finanțelor (Fassio și Koleva, 2006).

Decalajul țării noastre față de celelalte țări ECE este evident. Comerțul românesc la începutul anilor 2000, ca efect al privatizării haotice, era caracterizat prin preponderența micilor comercianți, a chioșcurilor și buticurilor, a comerțului stradal.

După anul 2000, investițiile făcute de grupurile multinaționale de lanțuri de mari magazine au dinamizat procesul de concentrare a activității de comerț cu amănuntul, materializat în magazinul de mare suprafață. Este edificatoare în această direcție evoluția numărului de magazine în comerțul cu amănuntul, în funcție de mărimea suprafețelor lor, respectiv în zece ani, între anii 2005 și 2015 (Tabelul 16.10).

Tabelul 16.10

Rețeaua comercială a întreprinderilor cu activitate de comerț cu amănuntul, 2005–2015

Categorii de suprafață	Număr de unități			2005 = 100 (%)	
	2005	2010	2015 ¹⁾		
				2010	2015
Până la 120 mp	139.992	125.471	118.819	89,6	85,0
120–399 mp	6.748	6.070	5.895	90,0	87,4
400–999 mp	1.235	1.203	1.532	97,4	124,0
1.000–2.499 mp	305	453	1.017	148,5	333,4
2.500–4.999 mp	91	158	205	173,6	225,3
5.000–9.999 mp	41	120	139	262,7	339,0
10.000 mp și peste	15	46	72	306,7	480,0
Total comerț, din care:	148.427	133.521	127.679	90,0	86,0
– de stat	49	–	–		
– private	148.378	133.521	127.679		

¹⁾ Date provizorii.

Sursa: INS, *Anuarul statistic al României*, 2016, 2011 și 2006.

Astfel, cele mai semnificative creșteri s-au înregistrat la categoriile de suprafață de peste 10.000 mp (numărul lor a crescut de aproape 5 ori, de la 15 în anul 2005 la 72 în anul 2015), cele cuprinse între 5.000 și 9.999 mp (creștere numerică de 3,4 ori, de la 41 la 139 de magazine) și categoriile având între 1.000 și 2.499 mp (creștere numerică de 3,3 ori, de la 305 la 1017 magazine).

Aceste magazine au apărut ca răspuns al ofertei marilor lanțuri internaționale de magazine la oportunitățile create pe seama unor factori obiectivi, care au stimulat creșterea cererii de consum a populației ca urmare a creșterii salariilor și pensiilor, a mutațiilor în obiceiurile de consum și de cumpărare, a atracției spre nou, a dorinței de socializare etc. Se remarcă, de asemenea, că, începând cu anul 2008, piața internă, respectiv vânzarea mărfurilor cu amănuntul se realizează exclusiv prin rețeaua privată de unități comerciale.

Este de reținut faptul că trendul de creștere a numărului de mari magazine (de peste 1.000 mp) s-a înregistrat concomitent cu o scădere a numărului de mici magazine (sub 120 mp) de la 139.992 (anul 2005) la 118.819 (anul 2015), reprezentând o diminuare cu 15 procente, precum și cu scăderea magazinelor cu suprafața comercială cuprinsă între 121 și 399 mp de la 6.748 (anul 2005) la 5.895 (anul 2015), respectiv o scădere cu 13 procente. În lipsa datelor statistice, apreciem că, în mare parte, această diminuare a numărului de magazine cu o suprafață de până la 399 mp s-a înregistrat în localitățile rurale (dispărând rețeaua de magazine din fostul sistem CENTROCOOP), precum și în micile localități urbane.

Un studiu relativ recent (2016) al Gfk Consumer Panel Services de monitorizare a consumului casnic, evidențiază că 60% din cota de piață internă revine formelor moderne de comerț. Comparativ cu unele țări est-europene, *comerțul tradițional în România încă deține o pondere semnificativă*: 45% în anul 2015, respectiv 40% în trimestrul I din anul 2016.

Profundele mutații structurale ale rețelei de comerț cu amănuntul după anul 2000 s-au produs inclusiv în urma sporirii numărului de lanțuri internaționale de magazine, fapt considerat, pe de o parte, semnificativ pozitiv, dar, pe de altă parte, și o încurajare a creșterii economice pe seama consumului prin promovarea vânzării de mărfuri din import, ceea ce frânează dezvoltarea corespunzătoare a economiei naționale în ansamblul ei.

În iulie 2009, în România funcționau aproape 50 de centre comerciale, iar altele aproximativ 100 erau în diferite stadii de construcție¹. Trendul pozitiv de dezvoltare a centrelor comerciale s-a materializat prin aproape o triplare a numărului lor în perioada 2009–2014, când erau în funcțiune 142 de centre comerciale, însumând aproximativ 3.057 mii mp. Cifra de afaceri realizată în perimetrul construit al celor 142 de centre comerciale, la nivelul anului 2014, a fost de 2,2 mld. euro, iar numărul de salariați angajați în rețeaua de magazine dezvoltată în toate centrele comerciale, în același an, a fost de 47,6 mii de persoane.

La jumătatea anului 2015, peste jumătate din piața comerțului cu amănuntul din România era acoperită de rețeaua a patru mari companii. Cele mai multe supermagazine și hipermagazine din România sunt concentrate în macroregiunea Muntenia-Sud (775), iar cele mai puține, în macroregiunea Sud-Vest Oltenia (265).

¹ În iulie 2008, în România existau aproape 41 mp de centre comerciale la o mie de locuitori. Prin comparație, media în UE era de peste 195 mp la o mie de locuitori. Cehia avea 158,5 mp la mia de locuitori, Polonia 142 mp și Ungaria 120 mp.

Industria centrelor comerciale constituie o parte esențială a economiei și societății europene, trend recunoscut și în cazul României. În măsura în care facilitează vânzările (sub deviza „totul în același loc/acoperiș”), centrele comerciale contribuie în măsură importantă la consumul privat (al populației), care este principalul motor al productivității economice europene. Totodată, industria centrelor comerciale are un impact semnificativ asupra altor mari elemente economice, îndeosebi asupra investițiilor și cheltuielilor publice. În plus, în timp ce punctele de vânzare fizice realizează 90% din tranzacții, centrele comerciale rămân principalul pilon al comerțului european, continuând să se adapteze nevoilor și dorințelor consumatorilor.

EVOLUȚIA VÂNZĂRILOR DE MĂRFURI CU AMĂNUNTUL

Deschiderea pieței interne către importurile de mărfuri alimentare și nealimentare imediat după decembrie 1990 a constituit elementul principal al redimensionării volumului vânzărilor cu amănuntul, corelat cu dezvoltarea – la început haotică, nejudicioasă și fără corelații specifice unei modernizări reale – a rețelei aduse în proximitatea consumatorului. Creșterea, în consecință, a volumului de vânzări de mărfuri este redată în continuare (Tabelele 16.11a și 11b):

Tabelul 16.11a

Comerțul cu amănuntul¹ pe forme de proprietate, 1990–1997

- % -

Anii	Total	din care: pe forme de proprietate				
		publică	mixtă	privată	cooperatistă	obștească
1990	100	77,0	0,9	0,09	22,01	—
1993	100	21,26	1,41	72,1	4,88	0,35
1994	100	18,0	1,42	77,5	2,95	0,13
1995	100	15,46	1,99	79,02	3,41	0,12
1996	100	11,46	6,13	79,64	2,56	0,21
1997	100	3,30	8,52	86,91	1,19	0,08

Notă: Datele sunt conform CAEN Rev. 1.

¹⁾ Exclusiv vânzarea, întreținerea și repararea autovehiculelor, a motocicletelor și comerțul cu amănuntul al carburanților.

Sursa: Calculele autorilor, după INS.

Începând cu anul 1998, comerțul cu amănuntul se desfășoară doar prin două forme: de stat, cu o pondere redusă și în scădere, și cea privată, cu o pondere înaltă și în creștere.

Tabelul 16.11b

Structura comerțului cu amănuntul¹ pe forme de proprietate, 1998–2007

- % -

Anii	Total	Din care: pe forme de proprietate	
		de stat	privată
1998	100	4,62	95,38
1999	100	3,15	96,85
2000	100	2,26	97,74
2001	100	2,44	97,56
2002	100	1,34	98,66
2003	100	1,34	98,66
2004	100	0,68	99,32
2005	100	0,71	99,29
2006	100	0,65	99,35
2007	100	0,26	99,74

Notă: Datele sunt conform CAEN Rev. 1.

¹⁾ Exclusiv vânzarea, întreținerea și repararea autovehiculelor, a motocicletelor și comerțul cu amănuntul al carburanților.

Sursa: Calculele autorilor, după INS.

Din anul 2008, vânzările se derulează aproape exclusiv prin rețeaua comercială privată.

La începutul anului 2017, noua structură a rețelei comerciale cu amănuntul era deținută majoritar de lanțurile internaționale de magazine, reprezentând investiții internaționale, așa cum reiese din Tabelul 16.12. Profitabilitatea acestor forme de comerț moderne și susținute aproape exclusiv de capitalul străin este de netăgăduit.

Cele mai multe supermagazine și hipermagazine din România sunt concentrate în zona Muntenia-Sud (775, explicabil prin dezvoltarea explozivă din București și împrejurimi), iar cele mai puține, în partea de Sud-Vest Oltenia (265).

În ceea ce privește evoluția personalului ocupat în comerțul interior, este semnificativ faptul că, între 1995 și 2000, acesta a sporit de la 865 mii de persoane la 928 mii de persoane, direcția creșterii menținându-se inclusiv în perioada imediat următoare ieșirii din criza economico-financiară. Comparând aceste valori cu numărul mediu al salariaților din comerțul interior la sfârșitul anului 1989 (468,6 mii de persoane, Tabelul 16.4), este evidentă sporirea ocupării în comerț, această ramură a economiei absorbind un volum important de locuri de muncă după scăderea drastică a ocupării în celelalte ramuri, cu precădere în industrie.

Aceeași caracteristică generală poate fi desprinsă și din analiza investițiilor în sectorul comercial intern. De exemplu, în anul 2007, 41% din investițiile imobiliare de cca 2 mld. euro au fost atrase în sectorul creșterii spațiilor comerciale, trend menținut și în anii următori (în 2008, 60% din investițiile imobiliare fiind amplasate în acest sector). Prin acest efort investițional se poate răspunde și întrebării formulate cu trei decenii în urmă de C. Florescu referitoare la „subdezvoltarea” comerțului interior românesc din perspectiva mărimii rețelei comerciale, indicator potrivit

căruia România se plasa în 2016 pe un loc fruntaș în Europa, în materia investițiilor comerciale. În perioada crizei economice și financiare, investițiile în rețeaua comercială s-au redus semnificativ (doar 0,13 mld. euro) pentru ca, începând cu 2013–2014, trendul crescător să apropie volumul de investiții în domeniu de valoarea-record a anilor 2007–2008.

Tabelul 16.12

Lanțurile internaționale de magazine din România, 2016

Rețeaua	CIFRA DE AFACERI			PROFIT			Număr magazine	
	Mil. euro 2016	Evoluție		Mil. euro 2016	Evoluție		2016	2015
		Mil. lei 2016	Creștere față de anul anterior – % –		Mil. lei 2016	Creștere față de anul anterior – % –		
Kaufland	2.158,44	9.691,42	5,64	145,51	653,32	0,68	112	107
Carrefour*	1.868,14	8.387,96	8,47	28,72	128,97	3,34	244	228
Lidl	1.242,28	5.577,88	18,07	48,49	217,74	26,6	203	192
Auchan	1.090,33	4.895,59	10,16	–5,33	–23,94	a intrat pe pierdere	33	33
Metro	970,37	4.356,99	–3,06	23,04	103,43	191,68	30	31
Mega Image	963,27	4.325,09	21,39	30,03	134,84	31,12	522	467
Profi	790,61	3.549,85	39,32	28,25	126,84	141,28	501	367
Selgros	734,25	3.296,80	12,35	5,62	25,25	–41,56	21	19
Rewe Ro	638,14	2.865,25	7,88	5,29	23,75	84,68	206	181
Cora	388,47	1.744,27	1,21	–1,29	–5,8	85,00	11	11
DM Market	56,96	255,79	22,94	–0,31	–1,4	81,79	85	79
TOTAL	10.901,35	48.946,89	10,74	308,02	1.383	15,45**	1.968	1.636

* Cifra de afaceri Carrefour cumulează afacerile celor patru societăți prin care operează în România: Carrefour RO-SA; Artima SA, Supeco Investment SRL și Columbus Operational SRL (fostă Billa RO).

** Rata medie de creștere a cifrei de afaceri/profitului. Pentru valorile în euro, calculul a fost făcut la un curs mediu de 4,49 lei pentru 2016.

Sursa: Ministerul Finanțelor Publice, www.universulderetail.ro.

De altfel, implantarea pe piața internă românească a centrelor comerciale și a supermarketurilor a ridicat stocul de spații comerciale din această formă de comerț de la aproximativ 200 mii mp în anul 2006 la peste 1,8 mil. mp în anul 2016. Perspectiva anilor 2018–2019 vizează o creștere cu alte circa 400 de noi unități.

*

Panorama evoluției comerțului interior în cursul celor 100 de ani de la Marea Unire evidențiază profunde transformări pe care le-a cunoscut această importantă ramură a economiei naționale. Fiecare dintre etapele analizate poartă pecetea dezvoltării și modernizării de ansamblu a economiei românești, sub influența factorilor contextuali de-a lungul celor trei mari intervale de timp: perioada interbelică, în care comerțul interior și-a definitivat opțiunea și angajarea în economia marfară, de piață; cele aproape patru decenii ale experimentului economiei

de comandă, începute prin lichidarea în totalitate a capitalului privat și înlocuirea sa cu proprietatea socialistă atât în materia rețelei comerciale, cât și a fondului de mărfuri, întotdeauna subdimensionat până la penurie față de cererea solvabilă a populației, și, în final, tranziția la noua economie de piață și reexprimarea capitalului privat în comerț, caracterizată printr-un proces de dezvoltare și structurare a aparatului comercial în concordanță cu dinamismul economiei românești la orizontul deschis prin aderarea țării noastre la piața unică a UE.

Modalitățile de schimbare a modelului de distribuție moștenit din epoca centralismului exacerbă apar ca fiind asemănătoare cu formulele de distribuție de astăzi. După anul 2000, s-a produs o „revoluție comercială accelerată”, care a schimbat radical fizionomia comerțului nostru, regăsindu-se astăzi multe dintre trăsăturile generale pe care le are pe plan mondial evoluția contemporană a comerțului interior în țările dezvoltate.

În perspectiva înaintării în timp, comerțul interior românesc va trebui modelat, prin acțiuni practice și măsuri de promovare a urbanismului specific, spre a ține seama de o întreagă paletă de elemente specifice convergenței cu bunele practici declanșate și consolidate de revoluția comportamentelor consumatorului de azi și de mâine.

BIBLIOGRAFIE

1. Ardelean Romina (2017), *Topul retailerilor internaționali: cine, cu cât și cui a luat fața în 2016?*, Revista Magazinul progresiv, iunie.
2. Axenciuc Victor (1992), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, Editura Academiei, București.
3. Belli Nicolae (2001), *Tranziția mai grea decât un război, România 1990–2000*, Editura Expert, București.
4. COFACE (2017), *Sectorul autohton de construcții* (raport anual).
5. Comisia Națională de Statistică (1990), *Anuarul statistic al României*, București.
6. Ducrocq Cédric (2005), *La distribution*, 4ème édition, Vuibert, Paris.
7. Duiboin Jacques, Duphil François, Paveau Jacques, Sarhan Jean-Marc (1999), *Commerce international*, Foucher, Paris.
8. Fassio Georges, Koleva Petia (2006), *Les modèles de distribution alimentaire dans les PECO: entre importation, adaptation et innovation*, în *Nouvelles Europes: Trajectoires et enjeux économiques*, Université de technologie de Belfort-Montbéliard, p. 139–173.
9. Filser Marc, Garets Véronique, Pache Gilles (2001), *La distribution: organisation et stratégie*, Editions WMS, Paris.
10. Florescu Constantin (1978), *Comerțul în economia românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
11. Georgescu Florin (2017), *Dinamica și calitatea investițiilor – factori esențiali ai creșterii economice sustenabile*, Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”, Academia Română.
12. GfK Consumer panel Services, 2016, disponibil la: <https://modernbuyer.ro/gfk-consumer-panel-services-retailul-modern-a-ajuns-la-60-cota-de-piata/>.
13. ICSC Research (2015), *La contribution socio-économique des centres commerciaux européens*, International Council of Shopping Centres Inc., New York.

14. Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic al României*, 2000, 2010, 2016, București.
15. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă*, Colecția Economia României, Editura Expert, București.
16. Iorga Nicolae (1925), *Istoria comerțului românesc*, vol. 1, *Epoca veche*, vol. 2, *Epoca mai nouă*, Editura Tiparul Românesc, București.
17. J. L. LaSalle (2016), *Boarding Romania*, disponibil la: <http://www.jll.ro/romania>.
18. Patriche Dumitru, Ristea Ana-Lucia, Patriche Iulian (2002), *Urbanism comercial*, Editura Uranus, București.
19. Postolache Tudorel (coord.) (1991), *Economia României. Secolul XX. Noua tranziție la economia de piață: premise istorice și perspective*, Editura Academiei, București.
20. Ristea Ana-Lucia, Ioan-Franc Valeriu, Purcărea Theodor (2005), *Economia distribuției*, Editura Expert, București.
21. Ristea Ana-Lucia, Tudose Constantin, Ioan-Franc Valeriu (1999), *Tehnologie comercială*, Editura Expert, București.
22. Tordjman André (1993), *Le commerce en Europe*, Marketing and Merchandising World Forum, Nice.
23. Vainer Aurel (2001), *Marketing. De la concepție, prin cercetare, la acțiune*, Editura Expert, București.
24. Voinea Liviu (2009), *Impactul marilor retaileri de produse preponderent alimentare asupra economiei naționale*, Studiu comisionat de AMRCR, Grupul de Economie Aplicată.

17. COMERȚUL EXTERIOR

GHEORGHE ZAMAN, GEORGE GEORGESCU

17.1. INTRODUCERE

Înfăptuirea Marii Uniri a României de la 1 decembrie 1918 a însemnat, odată cu crearea premiselor pentru constituirea și consolidarea statului modern unitar al românilor, extinderea cantitativă și calitativă a relațiilor comerciale externe, bazate pe un potențial de resurse cu mult mai important comparativ cu perioadele anterioare.

Analiza evoluției comerțului exterior al României la momentul aniversar al împlinirii unui secol de la Marea Unire încearcă să evidențieze principalele caracteristici și tendințe ale schimburilor economice externe, în diferitele etape ale economiei românești, vizând perioadele 1918–1947, 1948–1989 și 1990–2017, marcate de amprente particulare ale economiei de piață interbelice, ale regimului relațiilor politice și economice de tip socialist, ale tranziției României de la sistemul de economie centralizată la mecanismele de piață concurențială instituționalizată, în contextul general al preaderării și integrării în Uniunea Europeană începând cu anul 2007. Prezentarea principalelor coordonate ale politicilor comerciale ale României, precum și a contribuției acestora la dezvoltarea comerțului exterior precede analiza de fond, cantitativă și calitativă, a fluxurilor de export și import.

Analizele prezentate în cadrul studiului pentru fiecare dintre perioadele istorice distincte menționate anterior sunt structurate pe două paliere, și anume:

- particularități ale politicilor comerciale promovate în cadrul celor trei perioade, ținând seama de obiectivele eficientizării comerțului exterior ca factor de creștere economică și mijloc pentru a îmbunătăți calitatea vieții, în sensul contemporan și prospectiv al dezvoltării durabile „pentru toți”, al reducerii decalajelor economice, sociale, tehnologice și ambientale care despart România de țările dezvoltate și al cerințelor celei de a patra revoluții industriale bazate pe societatea cunoașterii (*knowledge based society*), robotizare și digitalizare; totodată, sunt analizate evoluții ale paradigmelor comerțului exterior privind actualitatea politicilor „porțile deschise” și „prin noi înșine”;
- evoluția exporturilor și importurilor, având ca rezultată soldul balanței comerciale a României pe grupe de produse și țări partenere.

17.2. COMERȚUL EXTERIOR AL ROMÂNIEI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

PRINCIPALELE COORDONATE ALE POLITICII COMERCIALE

Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 a însemnat pentru economia românească nu numai reîntregirea teritorială, dar și crearea premiselor pentru punerea în valoare a potențialului economico-social al provinciilor reunite într-un stat unitar, a cărui înscriere pe traiectoriile modernizării postbelice reprezenta o cerință atât a factorilor naționali interni, cât și a celor externi.

Politica relațiilor economice internaționale ale României, în perioada 1919–1938, s-a aflat sub directă influență a mai multor factori interdependenți, de natură internă și externă, între care menționăm:

- unificarea teritorial-administrativă și monetară a țării, care implica sarcina urgentă de transpunere în practică a cadrului instituțional-legal pe care trebuia consolidată Marea Unire, într-un complex național economic, social și cultural eficient, integrat în plan intern, racordat și recunoscut în noul context geopolitic al Europei postbelice;
- necesitatea refacerii economiei românești distruse de consecințele războiului¹, care în anul 1919 nu producea decât circa 20–25% din producția anului 1913; deși agricultura reprezenta principala ramură a economiei naționale, în perioada 1919–1921, România a fost importator net de produse agroalimentare pentru a asigura hrana populației, cea mai mare parte a întreprinderilor industriale era distrusă, iar productivitatea

¹ Conform Acordului de la Spa (Belgia) prin care s-au stabilit reparațiile pe care Germania le datora puterilor care au ieșit învingătoare din Primul Război Mondial, României i-a revenit o cotă de numai 1% din valoarea totală a reparațiilor germane (269 mld. mărci, plătibile în 42 de ani) și, respectiv, de 10,55% din cele datorate de Ungaria, Austria și Bulgaria. Țările semnatare ale acordului (Anglia, Franța, Belgia, Italia, Japonia și Portugalia) au hotărât ca cea mai mare parte a reparațiilor de război să revină Angliei (22%), Franței (52%), Italiei (10%), Belgiei (8,9%), Japoniei (0,75%) și Portugaliei (0,75%), restul de 5,6% primind țările ne semnatare ale acordului, între care și România. Ulterior, cota de 1% repartizată României a fost mărită la 1,1% (adică 1,875 mld. lei aur), la care se mai adăuga o sumă de 3 mil. lei pentru bancnotele puse în circulație de ocupanții germani pe teritoriul României în perioada 1916–1918, precum și pentru bunurile sechestrate de Banca Reich-ului. Prin planurile Dawes (1924) și Young (1929), datoria de război a Germaniei a fost redusă ulterior la 132 mld. mărci, respectiv la 38 mld. mărci. Valoarea tezaurului României de la Moscova, confiscat de către URSS, deși fusese garantat de aliați, reprezenta mai mult de 1 mld. lei aur. Tratatul de la St. Germain și Trianon au impus României, pentru teritoriile care au întregit România prin actul Marii Uniri, plata unei sume de 230 mil. franci aur, la care s-au adăugat alte sume vizând recunoașterea unirii Basarabiei cu România și bunurile austro-ungare care rămăseseră pe teritoriul României Mari. Potrivit specialiștilor, România nu a recuperat din pierderile suferite în Primul Război Mondial decât o proporție de 10–15%, Austria și Ungaria fiind păsuite la plata reparațiilor de război până în anul 1943, iar Turcia fiind exonerată total de plata oricărei despăgubiri prin prevederile Tratatului de la Lausanne din 1923 (Gusti, 1944; Axenciuc, 2000; Berindei, 2008; Poștarencu, 1998).

- muncii înregistra niveluri scăzute, din cauza volumului redus al capitalului și a forței de muncă slab calificate;
- nivelul de dezvoltare relativ scăzut al economiei și participarea în cadrul diviziunii internaționale a muncii în principal ca furnizoare de materii prime (îndeosebi produse agricole, țitei și produse petroliere, lemn) și ca piață de desfacere pentru produsele din țările dezvoltate industrial;
 - dependența economică și, implicit, politică de capitalul străin și marea finanță internațională, care reprezenta un element de care politica comercială a țării era nevoită să țină seama;
 - poziția sa geopolitică, precum și înzestrarea cu resurse naturale și umane, România constituind dintotdeauna o zonă de interes pentru marile puteri economice și politice ale lumii care își disputau sferile de interes, îndeosebi cele cu dimensiuni economico-financiare relevante și atractive.

În primii ani de după constituirea României Mari, pe baza platformei liberale care promova teza „prin noi înșine”, relațiile economice internaționale au fost reorganizate conform noilor realități geopolitice europene și mondiale. Dezvoltarea schimburilor comerciale a fost favorizată de ratificarea Protocolului de la Geneva (septembrie 1923) privind clauzele de arbitraj comercial internațional și a Convenției de la Geneva (decembrie 1923) privind regimul internațional al căilor ferate, inclusiv transportul pe Dunăre.

După încheierea perioadei de refacere postbelică și demararea procesului de creștere, în perioada 1925–1929, pe baza implementării unor reforme semnificative, care au inclus reforma agrară, legea minelor și alte măsuri de natură teritorial-administrativă menite să consolideze caracterul unitar al țării, în anii 1929–1933, asupra politicii economice și comerciale și-au pus puternic amprenta efectele dezastruoase ale crizei mondiale din perioada respectivă, prin care se dorea contracararea sau diminuarea magnitudinii acestora asupra economiei naționale. Aceste efecte negative s-au prelungit și în perioada 1934–1938, când politica comercială a vizat orientarea schimburilor economice externe în direcția manifestării, în anumite limite, a unei autonomii și libertăți de acțiune pe plan extern, România încercând să-și mențină relațiile tradiționale cu Franța și Anglia, în pofida insistențelor cu care Germania acționa în direcția subordonării țării noastre intereselor politicii sale expansioniste, de pregătire pentru război.

Ca principal instrument al politicii comerciale, Tariful vamal al României, revizuit în 1921 și în 1924, prevedea la import un nivel minim al taxelor vamale de 5–10%, aplicabil tuturor țărilor care beneficiau în mod reciproc de clauza națiunii celei mai favorizate, pentru celelalte țări, aceste taxe fiind de 3 până la 5 ori mai ridicate. Această reglementare de apărare comercială a influențat nivelul importului, asigurând industriei naționale un anumit grad de protecție, considerat însă insuficient de mulți industriași din România, comparativ cu regimul vamal mai restrictiv aplicat în Cehoslovacia, Polonia și Ungaria. În anul 1927, s-a produs o

revizuire a Tarifului vamal („Tariful Manoilescu”²), prin care s-a majorat nivelul general al taxelor vamale, având în vedere și deprecierea monedei naționale, crescând numărul de articole din nomenclatorul vamal de import, în special cu produse textile și siderurgice (Stoica și Marinoiu, p. 47). Anul 1929 a fost marcat de adoptarea unui nou tarif vamal de import, cu un caracter protecționist mai pronunțat, de apărare îndeosebi a agriculturii și industriei alimentare („Tariful Madgearu”³), care cuprindea două categorii de taxe: generale, reductibile prin acordurile internaționale și, respectiv, minimale, ireductibile, aferente mărfurilor care se produceau în țară; tariful prevedea ca măsură de salvagardare a industriei autohtone posibilitatea majorării, cu titlu excepțional și temporar, a taxelor vamale minimale la importurile ale căror prețuri se situau sub cele interne (Fota, p. 14).

Pe lângă politica protecționistă, prin impunerea unor niveluri ridicate ale taxelor vamale la importurile de produse industriale prelucrate, prin Legea privind încurajarea industriei naționale din anul 1912, în vigoare până în anul 1947, se prevedeau, între altele, scutiri de taxe vamale la mașinile și utilajele importate, precum și înlesniri vamale pentru fabricile ce foloseau materii prime de import care nu existau sau care nu se produceau în țară (Axenciuc, 2012, p. 120).

În privința exporturilor de cereale, sub presiunea conjuncturii internaționale a prețurilor agricole care începuseră să scadă, declanșarea crizei din 1929 determinând o prăbușire a acestora la mai puțin de jumătate, statul român, începând din anul 1927, cu intenția de a veni în sprijinul exportatorilor, a redus gradual taxele vamale la exporturile de cereale care se aplicau din 1921, până la abolirea acestora la mijlocul anului 1931, an în care, mai mult, au fost introduse prime de export la cereale, avându-se în vedere și diminuarea stocurilor interne acumulate (Axenciuc, 2012, p. 123).

În perioada 1931–1939, statul român a instituit o politică mai strictă de control al operațiunilor de comerț exterior, precum și de promovare și susținere a exporturilor, care a avut însă rezultate puțin satisfăcătoare față de cele scontate. În contextul deficitului acut de valută determinat de necesitățile plăților externe aferente datoriei publice, au fost introduse prime de export la cereale (din anul 1931) și, respectiv, prime de export diferențiate pe țări și categorii de mărfuri (din anul 1932), subvenționate din fondul constituit prin perceperea taxelor pentru autorizațiile de import. O altă măsură de politică comercială întreprinsă în această perioadă, vizând stimularea exporturilor, a fost introdusă prin Legea vamală din anul 1933, care permitea admisia temporară a materiilor prime de import prelucrate

² În lucrarea sa fundamentală (*Théorie du protectionnisme et de l'échange international*, Ed. Giard, Paris, 1929), Mihail Manoilescu menționează în acest sens că teoria protecționismului a fost gândită nu din dorința scrierii vreunui program, ci în cadrul frământărilor sale de a da o fundamentare cât mai solidă noului tarif vamal pe care îl elabora în cadrul Ministerului Finanțelor, prin constituirea unui sistem teoretic al acestuia, indiferent de concluziile practice care ar decurge de aici.

³ Prin aplicarea tarifului vamal „Madgearu” se aveau în vedere protecția producției agricole, apărarea intereselor consumatorilor, coordonarea intereselor industriei cu ale agriculturii (Madgearu, 1995, p. 166).

în țară și ulterior exportate (similară sistemului *draw-back*). În anul 1934 s-a creat un fond pentru subvenționarea exportului, acordându-se o primă de 6% la exporturile de cereale, lemn și benzină, iar în anul 1935 s-a instituit un sistem de prime valutare care permitea exportatorilor să rețină o cotă din devizele încasate (Fota, p. 16). Pe linia instrumentelor financiar-bancare, un rol important în susținerea exporturilor de cereale l-a jucat Banca pentru Industrializarea și Valorificarea Produselor Agricole, înființată în anul 1938, cu o participare de 50% a statului la capitalul acesteia (BNR, 2004, p. 32).

Din luna martie a anului 1939, când s-a semnat Tratatul economic româno-german, practic, întreaga economie a României, inclusiv schimburile comerciale internaționale, a intrat sub control german. Subordonarea economiei românești intereselor strategice ale Germaniei naziste care se pregătea de război a fost concretizată prin prevederi ce stipulau exploatarea forțată a resurselor României (în special țiței și produse petroliere, lemn, cereale și alte produse agricole, resurse minerale – cupru, bauxită, crom, magneziu) corespunzător necesităților economiei germane. Una dintre prevederile tratatului impunea ca exporturile de țiței și produse petroliere ale României să fie compensate de importurile de armament și tehnică de război din Germania. Acest tratat a fost completat în anul 1940 de acorduri speciale privind petrolul și cerealele, iar în anul 1941, de un alt acord privind aprovizionarea trupelor germane; toate aceste acorduri erau însoțite de protocoale confidențiale, încheiate de comisiile guvernamentale româno-germane (Thorner, 2013). Dacă la începutul perioadei interbelice România a suportat impactul nefavorabil, major din punct de vedere financiar și comercial, al recuperării doar într-o mică măsură a pagubelor suferite în urma Primului Război Mondial, către finele acestei perioade, țara s-a aflat sub presiunea efectelor acordului total dezavantajos cu Germania, precum și ale Dictatului de la Viena.

Punerea în aplicare a Tratatului economic cu Germania, în perioada 1939–1944, a fost condiționată de completarea legislației care să permită expansiunea capitalului german, fiind constituite zeci de companii româno-germane care controlau sectoarele strategice ale economiei României (petrol, resurse minerale și forestiere, produse agricole), inclusiv comerțul exterior cu produsele respective, precum și transportul acestora. Ca urmare, pe ansamblul perioadei 1940–1944, peste 60% din comerțul exterior al României a fost concentrat pe relația Germania (Axenciuc, 2000, p. 532, 534). Dacă România, în ciuda multiplelor dezavantaje economice și comerciale, a fost constrânsă să respecte obligațiile asumate prin tratat și celelalte acorduri, în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, Germania este cea care a profitat din plin de pe urma acestuia⁴.

⁴ Principalul instrument financiar utilizat în acest scop a fost sistemul de plăți în clearing, având Casa de Compensare în Germania, care presupunea corecții în cazul unui schimb comercial neechilibrat, deci neechivalent valoric. În realitate, exporturile României au fost în mod constant mai mari decât importurile, la finele războiului, Germania rămânând cu multiple creanțe neonorate față de România. Conform bilanțului BNR din anul 1944, în contul de devize clearing figura o sumă de 56,9 mld. lei (Axenciuc, 2000, p. 57).

Un factor constant de influență a regimului juridic al comerțului exterior în perioada interbelică l-a reprezentat presiunea situației valutare a României, determinate de apărarea monedei naționale și/sau de scadențele de plăți aferente datoriei externe, în perioadele critice din acest punct de vedere, statul intervenind prin acte legislative sau prin politici comerciale netarifare. Astfel, după Marea Unire din 1918, una dintre primele măsuri luate de România, care viza atenuarea devalorizării monedei naționale, combaterea speculării cursurilor valutare, precum și controlul plăților în devaloare cu străinătatea, cu impact asupra schimburilor comerciale externe, a fost „Legea pentru mărginirea celor în drept a face operațiuni de devaloare” din februarie 1923, prin care s-au introdus condiții stricte pentru ca negocierea schimburilor valutare să se facă exclusiv pentru acoperirea nevoilor reale ale comerțului exterior (Pațac, p. 47).

Pe de altă parte, ca urmare a efectelor crizei economice izbucnite în 1929, în luna mai 1932, an în care dificultățile financiare ale țării au atins un punct critic, determinând în anul următor sistarea plăților valutare aferente datoriei externe (Stoenescu, 2014, p. 247), s-a constituit „Monopolul comerțului cu devaloare”, aplicarea acestei legi revenind Băncii Naționale. Întrucât rezultatele nu au fost satisfăcătoare, guvernul a elaborat o nouă „Lege pentru comerțul de devaloare”, promulgată la finele lunii septembrie 1932, iar în noiembrie 1932, Consiliul de Miniștri a introdus restricții la import prin contingentarea a circa 130 de articole vamale, extinsă în iulie 1933 la circa 500 de articole, reprezentând peste 80% din importurile României (Pațac, p. 47). Tot în scopul limitării importurilor, au fost introduse taxe de contingentare pentru mărfurile concurențiale importate și s-au majorat taxele pentru autorizațiile de import (Fota, p. 15).

În ansamblu, politica comercială a României din perioada interbelică a urmărit protejarea capitalului și a economiei autohtone, în special pentru susținerea dezvoltării industriei, prin stabilirea unui regim vamal de tip protecționist, bazat pe taxe vamale ridicate la importul de produse prelucrate, precum și a agriculturii naționale, în special a producției de cereale, măsurile tarifare fiind deseori însoțite și de politici comerciale netarifare sau de subvenționare directă și indirectă a exporturilor.

EVOLUȚIA EXPORTURILOR ȘI IMPORTURILOR ROMÂNIEI ȘI SCHIMBĂRI ÎN STRUCTURA ACESTORA

Având în vedere că seriile disponibile privind evoluția comerțului exterior al României din perioada interbelică sunt exprimate în monedă națională (prețuri curente) și că această perioadă a fost marcată de rate semnificative ale inflației, respectiv deflației, în anii crizei din 1929–1933, pentru asigurarea unui grad adecvat de comparabilitate a datelor și, respectiv, de relevanță a concluziilor analizei, s-a procedat la exprimarea valorii exporturilor și importurilor în prețurile anului 1929 pentru perioada 1921–1940.

Astfel, așa cum se observă din datele prezentate în Tabelul 17.1, pe ansamblul perioadei 1920–1940, valoarea cumulată a exporturilor s-a cifrat la 440,3 mld. lei, iar cea a importurilor la 400 mld. lei, realizându-se un excedent comercial total de peste 40 mld. lei. În structura pe subperioade de câte șapte ani, se remarcă faptul că, atât la exporturi, cât și la importuri, cea mai mare parte (circa 40%) s-a realizat în anii 1927–1933, iar în privința excedentelor comerciale, că acestea s-au înregistrat doar în subperioadele 1927–1933 și, respectiv, 1934–1940.

Tabelul 17.1

Valoarea exporturilor și importurilor României, în perioada 1920–1940

- mld. lei prețuri 1929 -

	Total Perioada 1920–1940	1920–1926	1927–1933	1934–1940
Exporturi	440,3	137,5	176,3	126,5
Pondere (%)	100,0	31,2	40,1	28,7
Importuri	400,0	147,6	158,3	94,01
Pondere (%)	100,0	36,9	39,6	23,5
Exporturi – importuri	+40,3	–10,1	+18,0	+32,5

Sursa: Calcule proprii, pe baza datelor din *Anuarele statistice ale României* din perioada 1920–1940.

Orientarea geografică a relațiilor comerciale ale României a suferit schimbări majore în perioada interbelică. Dacă în anul 1919 principalul partener de export era Cehoslovacia (21,3% din totalul exporturilor), iar în privința importurilor, circa 3/4 proveneau din Italia, SUA, Anglia, Franța și Grecia, în anul 1938, Germania devenise principalul partener comercial, absorbind circa 30% din exporturi și furnizând aproape 40% din importuri, poziție pe care și-a întărit-o considerabil, în condițiile semnării Tratatului economic româno-german din 1939.

Deși în cei mai mulți ani din perioada interbelică România a realizat excedente comerciale, din cauza diferențelor structurale în privința exporturilor, dominate de produse primare (în principal, cereale și produse petroliere), cu valoare adăugată scăzută, respectiv a importurilor în cea mai mare parte de produse industriale prelucrate, raportul între prețul mediu pe tonă la import și, respectiv, cel la export a fost total nefavorabil țării⁵.

Datele prezentate în Tabelul 17.2 evidențiază că, în întreaga perioadă 1920–1930, prețurile pe tona importată au fost de 5,2–9,7 ori mai mari decât cele pe tona exportată, iar în perioada apogeeului crizei economice (anii 1931–1934), chiar de 12–16 ori mai mare.

În relațiile comerciale cu unele țări dezvoltate se înregistra un raport și mai nefavorabil. Spre exemplu, în anul 1937, față de o medie de 8,73 a raportului de

⁵ Acest raport este un indicator de analiză a așa-numitelor „condiții ale comerțului” sau a raportului de schimb (*terms of trade*), relevând eficiența comerțului exterior al unei țări și capacitatea sa de a exporta/importa produse cu valoare adăugată mai mică sau mai mare, respectiv materii prime versus produse manufacturate.

preț între o tonă la import și, respectiv, la export, la nivelul schimburilor comerciale externe ale României pe relațiile Franța și Italia, raportul era de circa 16, pe relațiile Anglia și Austria de circa 12, iar pe relația Elveția se înregistra o cifră record de 35. Chiar și comparativ cu unele țări din estul Europei, acest raport a fost nefavorabil României; în 1937, în relațiile cu Ungaria, prețul pe tonă la import era de 10 ori mai mare decât cel pe tonă la export, cu Polonia de 7 ori, cu Grecia de peste 4 ori și cu Bulgaria de peste două ori⁶.

Tabelul 17.2

Raportul între prețul pe tonă la import și prețul pe tonă la export în perioada 1920–1940

Anii	Preț/tonă la export (lei)	Preț/tonă la import (lei)	Raport preț pe tonă import/export
1920	2.350,1	22.924,9	9,75
1921	3.045,6	19.734,2	6,48
1922	3.449,5	21.117,1	6,12
1923	5.018,5	27.915,0	5,56
1924	5.867,7	31.806,8	5,42
1925	6.245,2	33.239,0	5,32
1926	6.254,7	40.235,5	6,43
1927	5.194,3	33.581,2	6,47
1928	4.591,9	33.208,1	7,23
1929	4.099,3	26.885,9	6,56
1930	3.095,3	28.618,0	9,25
1931	2.209,3	28.114,8	12,73
1932	1.846,3	26.693,0	14,46
1933	1.614,4	25.145,2	15,58
1934	1.542,3	20.772,5	13,47
1935	1.806,4	20.341,6	11,26
1936	2.057,4	20.045,7	9,74
1937	3.275,6	28.593,6	8,73
1938	2.906,2	22.870,8	7,87
1939	3.544,3	30.973,3	8,74
1940	6.843,6	52.507,5	7,67

Sursa: Calcule pe baza datelor SEEMHN Database – Table RO6 A, respectiv Stoenescu, 2014.

În perioada 1920–1940, deși structura exporturilor României a înregistrat schimbări semnificative, reflectând unele progrese ale economiei și ale dezvoltării industriei, în special a celei extractive și de exploatare a lemnului, acestea nu au condus la îmbunătățirea performanțelor comerciale, exporturile rămânând dominate de produse agricole, materii prime și semifabricate industriale. După cum se observă în Tabelul 17.3, dacă în subperioada 1920–1926 principalul capitol de export îl reprezentau produsele agricole, care dețineau o pondere de peste 60% în

⁶ Calcule pe baza datelor din *Realitățile economice naționale. Comerțul exterior al României 1928–1937*, vol. I, partea a II-a, București, 1939; *Anuarul statistic*, 1940; *Buletinul statistic al României 1939–1940*, *Monitorul central de statistică*.

total, începând din anii 1927–1933, mai mult de jumătate din exporturi erau constituite de produse industriale cu un grad scăzut de prelucrare (în principal petrol și produse lemnoase), în perioada 1934–1940, acestea deținând o pondere de 62%.

Tabelul 17.3

Structura exporturilor României în perioada 1920–1940

- % -

Anii	Total exporturi	din care:	
		produse agricole	produse industriale
Media 1920–1926	100,0	61,7	38,3
Media 1927–1933	100,0	47,5	52,5
Media 1934–1940	100,0	38,1	61,9
1934	100,0	31,2	68,8
1935	100,0	34,5	65,5
1936	100,0	44,9	55,1
1937	100,0	44,2	55,8
1938	100,0	39,9	60,1
1939	100,0	43,7	56,3
1940	100,0	28,2	71,8

Sursa: Calcule proprii, pe baza datelor din *Anuarele statistice ale României* din perioada 1920–1940.

Aprofundând analiza structurală a exporturilor (Tabelul 17.4), se observă că, în perioada 1920–1939, cerealele (inclusiv semințele) și petrolul dețineau împreună o pondere majoritară, cuprinsă între 60% și 85%, cu mențiunea că după anul 1930 se produce o scădere a ponderii cerealelor și, respectiv, o creștere a celei aferente exporturilor de petrol și produse petroliere, evidențiind majorarea cererii pentru această materie primă, îndeosebi în preajma declanșării celui de al Doilea Război Mondial.

Tabelul 17.4

Evoluția structurii procentuale a exporturilor românești de cereale, produse petroliere și a altor produse, în perioada 1920–1939, față de total exporturi (= 100%)

- % -

Anii	Total cereale și produse petroliere	din care:		Alte produse
		cereale	produse petroliere	
1920	86,3	67,2	19,1	13,7
1921	76,0	50,5	25,5	24,0
1922	56,7	38,2	18,5	43,3
1923	54,7	41,6	13,1	45,3
1924	55,2	43,3	11,9	44,8
1925	45,2	25,4	19,8	54,8
1926	61,5	36,8	24,7	38,5
1927	71,5	51,8	19,7	28,5
1928	60,0	29,9	30,1	40,0
1929	66,1	32,9	33,2	33,9
1930	73,1	36,5	36,6	26,9

Tabelul 17.4 (continuare)

1931	72,2	41,4	30,8	27,8
1932	86,3	37,2	43,1	19,7
1933	82,2	26,9	55,3	17,8
1934	74,8	22,0	52,8	25,2
1935	76,2	24,5	51,7	23,8
1936	76,4	35,1	41,3	23,6
1937	76,9	36,4	40,5	23,1
1938	73,0	29,5	43,5	27,0
1939	73,8	31,9	41,9	26,2

Sursa: Calcule proprii, pe baza datelor din Axenciuc, 2000, p. 608; Murgescu, 2016, p. 245.

În timp ce cantitățile de petrol exportat, în milioane tone, creșteau (Tabelul 17.5), indicele de preț la această materie primă a scăzut începând cu anul 1930, ceea ce pentru România a însemnat importante pierderi. În perioada 1923–1926, când prețurile la petrol erau ridicate, România nu realiza cantități importante ale producției care să mărească oferta la export. După pierderile de producție provocate de distrugerile Primului Război Mondial, redresarea sectorului petrolier a fost lentă din cauza lipsei de capital.

Tabelul 17.5

Valoarea exporturilor de petrol ale României, indicele prețurilor și balanța comercială în anii 1929–1936

Anii	Cantitate petrol exportată (mil. tone)	Indicele prețului la exportul de petrol (1929=100)	Valoarea exportului de petrol (mld. lei, prețuri 1929)	Valoarea totală a exporturilor (mld. lei, prețuri 1929)	Balanța comercială (mil. lei, prețuri 1929)	Anuitatea datoriei publice (mil. lei, prețuri 1929)
1929	2,85	100,0	9,590	28,960	–668	6403
1930	3,87	80,5	10,408	28,522	+5477	6851
1931	4,67	40,4	6,901	22,196	+6442	6447
1932	5,17	41,3	7,178	16,721	+4710	6863
1933	5,88	39,8	7,879	14,170	+2428	4540
1934	6,55	32,5	7,213	13,655	+747	2248
1935	6,61	38,5	8,459	16,756	+5908	2959
1936	6,88	38,2	8,960	21,703	+9065	3509

Sursa: Calcule pe baza datelor din Calcan, 1997; Georgescu-Roegen, 1979, p. 63; Axenciuc, 2000, p. 361, 705.

În perioada 1929–1933, doctrina „cu porțile deschise” promovată de național-țărăniștii aflați la putere a susținut producția de petrol, care a înregistrat o creștere în România exact în perioada crizei și a scăderii prețurilor internaționale. În pofida unor măsuri legislative de stopare a creșterii producției de țiței propuse de „Steaua Română” și „Româno-Americană”, la inițiativa guvernului, sub presiunea

micilor producători, producția a crescut, cu scopul menținerii veniturilor din exporturile de petrol, în condițiile reducerii prețurilor acestuia pe piața mondială.

Faptul că statul român, în această perioadă, a fost confruntat cu serioase probleme financiare și de plăți externe, inclusiv *default* în anii 1932 și 1933, a fost determinant pentru a accepta creșterea producției și exportului de petrol în acest context internațional nefavorabil. În perioada 1937–1939 și în anii celui de al Doilea Război Mondial, au continuat dificultățile de creștere a extracției de petrol, precum și politica defavorabilă a companiilor străine cu sediul în România (statuată de Legea minelor din 1937), preocuparea pentru echilibrarea balanței de plăți externe diminuându-se, crescând în schimb importanța considerentelor de natură strategică și militară în orientarea exporturilor.

În perioada interbelică, creșterea extracției, a producției și a comercializării petrolului, în contextul unui trend ascendent, nu a fost însoțită de o mărire considerabilă a gradului de ocupare a forței de muncă în această ramură, mai degrabă înregistrând oscilații de la un an la altul. Efectele de propagare în amonte și aval ale industriei petroliere către celelalte ramuri industriale au avut un caracter relativ limitat, exploatarea petroliere concentrându-se numai în anumite zone. Chiar dacă petrolul, începând cu anul 1930, a devenit produsul cu cea mai mare pondere în exporturile României și a reprezentat sursa valutară cea mai importantă, nu se poate afirma că a contribuit semnificativ la re tehnologizarea, chimizarea și industrializarea pe baze moderne a economiei naționale.

În condițiile unei politici comerciale protecționiste, modernizarea României în perioada interbelică – prin dezvoltarea industriilor extractive și mai ales prelucrătoare, a infrastructurilor de transport, în special a celor feroviare, a construcțiilor civile și militare, inclusiv dotarea cu tehnică modernă a armatei etc., la care au contribuit statul prin participarea, respectiv coparticiparea la întreprinderile nou create și asigurarea de comenzi, precum și capitalul autohton și străin – a necesitat o serie de mașini, utilaje, echipamente și/sau licențe din import (motoare și echipamente electrice, automobile, locomotive, vagoane, avioane etc.).

Pe măsura dezvoltării industriei, inclusiv a unor domenii de vârf la acea vreme⁷, s-a înregistrat o schimbare a structurii importurilor dinspre produse finite către materii prime și produse semifabricate. Astfel, creșterea gradului de substituție a importurilor este relevantă de faptul că, în anul 1938, producția internă reușea să satisfacă circa 80% din necesitățile de produse manufacturate ale României. Trebuie precizat însă că în aceeași proporție se menținea dependența

⁷ Dezvoltarea industriei aeronautice din România, în special după anul 1925, odată cu înființarea IAR Brașov (o treime din capital fiind investit de firmele franceze Lorraine-Dietrich și Blériot-Spad), s-a produs atât din rațiuni civile, cât și strategico-militare. În perioada 1925–1945, au fost realizate circa 1.000 de aeronave, din care circa 300 de avioane în licență (Franța – MS-25 și 35 și Potez; SUA – Nardi 305 și Fleet 10; Polonia – PZL 11 și PZL 24; Italia – Savoia-Marchetti S 79; Germania – Messerschmitt Me 109 G), precum și cca 700 de avioane de concepție proprie, dintre care 460 de avioane IAR-80 și IAR-81, care au fost utilizate de România în al Doilea Război Mondial (Banea și Tomescu, 2015, p. 121).

României de importurile de mașini, utilaje și echipamente de înaltă tehnicitate, necesare continuării procesului de modernizare (Axenciuc și Bozga, 1997, p. 407).

În perioada 1939–1947, acest proces a fost practic stopat, până în 1944 economia și comerțul exterior al României suferind impactul alianței cu Germania și al tratatului economic total defavorabil, precum și al intrării în război, iar din 1945, ca țară învinsă, în mod și mai sever, cel al ocupației sovietice.

Având în vedere prețurile curente în care sunt disponibile date pentru această perioadă (Stoenescu, 2014), menționăm doar că, în perioada 1939–1944, balanța comercială a țării a fost excedentară (cu excepția anului 1943), iar Germania, care în 1939 deținea o pondere de 32% în exporturile României și circa 40% din importuri, în 1944 ajunsese să absoarbă 87,7% din exporturi și să furnizeze 76,7% din importuri (Lampe și Jackson, 1982, p. 524). Consecințele asimetriei severe a acestui tratat în defavoarea României sunt relevate de faptul că, în timp ce prețurile de export către Germania s-au majorat cu 23%, prețurile de import au crescut de peste 5 ori (Lampe și Jackson, 1982, p. 532).

În perioada august 1944–decembrie 1947, sub ocupația sovietică, pierderile suferite de România, uneori sub formă de jaf, au provenit din aplicarea prevederilor Convenției de armistițiu și ale Tratatului de pace, respectiv din cheltuielile de ocupație (întreținerea Armatei Roșii), restituiri de bunuri, rechiziții, bunuri prelevate neregulat, reîntregiri și drepturi, transferuri de creanțe germane și italiene, transferul de mijloace de transport și tehnologie industrială, plata creanțelor către Germania și renunțarea la datoriile Germaniei către România.

17.3. SCHIMBURILE COMERCIALE EXTERNE ÎN PERIOADA 1948–1989

PRINCIPALELE COORDONATE ALE POLITICILOR COMERCIALE

În primii ani ai perioadei 1948–1989, au fost abrogate aproape toate reglementările de politică comercială, s-a instituit monopolul de stat asupra comerțului exterior, inclusiv cel valutar, și a fost impus un alt sistem de derulare a activităților de export și import, prin întreprinderi de stat specializate, aflate sub directă îndrumare și control ale instituțiilor de partid și de stat. Aceste întreprinderi erau create și funcționau, mai ales în primele decenii ale perioadei socialiste, după modelul întreprinderilor de comerț exterior din Uniunea Sovietică.

Cadrul juridic și organizatoric al politicii comerciale a României a fost astfel conceput încât să corespundă principiilor construirii „societății socialiste multilateral dezvoltate”, noțiune lipsită de rigoare științifică în privința raportului diversificare/specializare a economiei, conform directivelor trasate de Partidul Comunist, în special ale industrializării. În practică, acesta s-a dovedit neviabil, ca

urmare a multiplelor erori de gestiune macro și microeconomică care au condus la dezvoltarea unor ramuri mari consumatoare de materii prime, energointensive și poluante, în condițiile unor tehnologii al căror nivel nu permitea realizarea unor produse cu valoare adăugată ridicată, la supradimensionarea unor capacități de producție în raport cu posibilitățile de aprovizionare și cu evoluțiile piețelor internaționale, la neglijarea echilibrelor sectoriale și a importanței agriculturii, serviciilor, infrastructurilor de transport.

În concordanță cu directivele de dezvoltare a unor ramuri ale industriei prelucrătoare, îndeosebi construcții de mașini, metalurgie, industrie chimică, în socialism s-a practicat acordarea de subvenții acestor ramuri, ceea ce a distorsionat principiile liberei concurențe și posibilitatea de a determina eficiența economică și profitabilitatea diferitelor activități, inclusiv în domeniul comerțului exterior. Existau situații anormale în care produsele subvenționate la export se vindeau pe piața externă la prețuri cu mult mai scăzute decât prețurile pe piața internă sau în care prețul în valută obținut la exportul de bunuri și servicii era mai mic decât valoarea conținutului de importuri al produselor respective (cursul de revenire net).

În ceea ce privește relațiile comerciale în cadrul CAER, caracterizate, de regulă, prin practicarea unor niveluri de prețuri „de favoare” în comerțul exterior reciproc al țărilor membre, care se abăteau de la prețurile mondiale, România nu a beneficiat integral de aceste avantaje, îndeosebi la importurile de țiței și gaz natural, în special datorită neacceptării, cel puțin formal, a principiilor teoretico-ideologice și practic-aplicative a acestora, în ceea ce privește „integrarea economică” a țărilor socialiste, planificarea și prognoza în comun, specializarea și cooperarea în producție etc. România, comparativ cu alte țări membre, importa materii prime și semifabricate din URSS, de exemplu, în cote mai reduse cantitativ și la nivelul prețurilor mondiale.

Din acest motiv, România și-a orientat treptat politicile comerciale spre dezvoltarea schimburilor internaționale cu țările în curs de dezvoltare (pentru importul de materii prime) și țările dezvoltate (pentru importuri de produse cu nivel tehnologic ridicat).

Caseta 1

România–GATT. După cel de-al Doilea Război Mondial a apărut necesitatea creării unui mecanism care să reglementeze derularea operațiunilor de comerț internațional cu bunuri la nivel global, care a condus la convenirea, în octombrie 1947, a unui tratat multilateral interguvernamental în acest scop, respectiv *Acordul General pentru Tarife și Comerț* (GATT), fără statut de organizație internațională.

România, în contextul deschiderii treptate către economia mondială, a participat în calitate de observator la GATT încă din 1957, devenind parte contractantă a acordului la data de 15 octombrie 1971. Runde de negocieri sub egida GATT au urmărit punerea în aplicare a principiilor liberalizării comerțului cu bunuri (vizând în principal produsele industriale) și stabilirea principalelor reguli multilaterale de comerț, prin eliminarea, reducerea sau consolidarea taxelor vamale, astfel încât să fie înlăturate barierele comerciale de tip cantitativ sau de orice altă natură care îngreunau schimburile comerciale. România a participat activ în cadrul Rundelor Tokyo (perioada 1973–1979) și Uruguay

(perioada 1986–1994), negocierile desfășurate în cadrul acesteia din urmă determinând includerea sectorului produselor agricole în regulile multilaterale de comerț, precum și asocierea comerțului cu servicii și a drepturilor de proprietate intelectuală aceluiași set de reguli. Unul dintre rezultatele de importanță crucială ale Runde Uruguay a fost decizia de înlocuire a GATT de la 1 ianuarie 1995 prin crearea *Organizației Mondiale a Comerțului* (WTO), for global de negociere a acordurilor comerciale, având un statut juridic clar, menit să pună în aplicare cadrul de liberalizare a comerțului cu bunuri și servicii adaptat la noile condiții ale globalizării, precum și de asigurare a funcționării unor mecanisme multilaterale de monitorizare a implementării și respectării sistemului de reguli convenite, inclusiv printr-o procedură de reglementare a diferendelor.

România–UNCTAD. Înființată în 1964, UNCTAD este un organ al Adunării Generale ONU, având ca principale obiective maximizarea oportunităților de comerț și investiții pentru țările în curs de dezvoltare, precum și sprijinirea lor în eforturile de a se integra în mod echitabil în economia mondială. UNCTAD își exercită competențele prin Consiliul pentru Comerț și Dezvoltare (TDB), iar activitatea permanentă este desfășurată prin intermediul comisiilor, comitetelor și grupurilor de lucru specializate pe comerțul cu produse de bază, comerțul cu produse manufacturate, transporturi maritime, investiții, servicii financiare, facilitarea comerțului, transferul de tehnologii, politica în domeniul concurenței, cooperarea internațională între țările în curs de dezvoltare.

România este membră a UNCTAD de la înființare (1964) și a participat activ la reuniunile sale, precum și la activitățile TDB, contribuind la dezbaterile vizând crearea unui climat favorabil dezvoltării comerțului internațional, stabilitatea prețurilor produselor de bază și asigurarea unei participări echitabile a țărilor în curs de dezvoltare în cadrul schimburilor internaționale, prin intermediul sistemului global de preferințe și prin alte măsuri. Începând din 1976, România a făcut parte din Grupul celor 77, creat în anul 1964 ca o mișcare de solidaritate și o formă de acțiune a țărilor în curs de dezvoltare în domeniul relațiilor internaționale, cu accent pe componenta economică. În acest context, România a participat la dezbaterile vizând Sistemul Global de Preferințe comerciale între țările în curs de dezvoltare (SGP), negociat sub egida UNCTAD și convenit la Belgrad în aprilie 1988 între 48 de țări în curs de dezvoltare, pe baza căruia România a acordat și a primit o serie de concesiuni tarifare pentru produsele care făceau obiectul schimburilor comerciale între aceste state. România s-a retras din G 77, precum și din SGP la 31 decembrie 2006, în contextul aderării la UE de la 1.01.2007.

De menționat că, în anul 1968, în cadrul ONU, a fost înființat Centrul de Comerț Internațional sub egida UNCTAD și GATT, din care a făcut parte și România, având ca obiectiv acordarea de asistență de specialitate țărilor în curs de dezvoltare pentru promovarea exporturilor, principalele domenii vizate fiind dezvoltarea pieței și a producției, dezvoltarea serviciilor aferente comerțului, informațiile comerciale etc.

În anii '60, când România a marcat o cotitură în opțiunile de dezvoltare a relațiilor economice internaționale, s-a conturat mai consistent cadrul juridic al politicii comerciale, la început bazat pe instrumente tarifare (introduse prin *Legea nr. 6/1961* privind reglementarea regimului vamal), revizuite și dezvoltate la începutul anilor '70 (prin *Legea nr. 1/1971* cu privire la activitatea de comerț exterior, cooperare economică și tehnico-științifică, *Legea nr. 74/1972* pentru constituirea, organizarea și funcționarea societăților mixte, *Legea nr. 12/1973* și *HCM nr. 1395/1973* privind tariful vamal de import), ținând seama și de reglementările ce decurgeau din obligațiile asumate prin aderarea la instituții/acorduri internaționale (UNCTAD în 1967, GATT în 1971 – Caseta 1), completate în anii '80 de alte instrumente de apărare comercială și/sau de susținere a exporturilor.

În scopul extinderii relațiilor de export-import, precum și de cooperare economică inclusiv cu state capitaliste dezvoltate și țări în curs de dezvoltare, au fost semnate acorduri bilaterale comerciale și de plăți, acorduri de cooperare economică și tehnico-științifică de lungă durată, precum și un număr mare de protocoale și contracte de cooperare în diferite ramuri de activitate economică, analiza modului de derulare a acestora având loc anual, în cadrul reuniunilor comisiilor mixte interguvernamentale. Numărul țărilor cu care România a dezvoltat relații economice și comerciale a crescut la 110 în anul 1970, la 152 în anul 1980, pentru ca în anul 1989 să scadă la 142 (Pațac, 2009, p. 98).

Pe plan extern, România a respectat în general prevederile din acordurile internaționale, convențiile vamale și protocoalele preferențiale la care era parte, beneficiind de statutul de țară în curs de dezvoltare care i-a asigurat preferințe vamale nereziproce și nediscriminatorii (în cadrul SGP⁸) din partea marii majorități a țărilor capitaliste dezvoltate.

Dezvoltarea relațiilor comerciale și de cooperare cu țările occidentale europene a fost favorizată de stabilirea de relații diplomatice cu RFG (România a fost prima țară est-europeană care recunoștea Germania de Vest), ceea ce a deschis drumul spre dezvoltarea de relații comerciale și de cooperare cu țările *Comunității Economice Europene* (CEE) și ale *Asociației Economice a Liberului Schimb* (AELS).

În 1974, România a fost acceptată pe lista țărilor beneficiare de SGP la exporturile în țările Pieței Comune (Fota, 2008, p. 31). Cel mai important moment al evoluției relațiilor cu statele CEE l-a constituit încheierea în anul 1980 a Acordului privind reglementarea comerțului cu produse industriale, precum și a Acordului privind crearea Comisiei mixte România-CEE, intrate în vigoare în anul 1981, România fiind prima țară din blocul est-european care a semnat asemenea acorduri cu Piața Comună, la acestea adăugându-se o serie de alte acorduri sectoriale care vizau produsele siderurgice și produsele textile. După o perioadă în care România a beneficiat de facilitățile comerciale și de cooperare acordate de țările Pieței Comune, în aprilie 1989, ca urmare a unor divergențe majore, inclusiv cele cauzate de nerespectarea drepturilor omului în România, Consiliul de Miniștri al CEE a decis suspendarea negocierilor privind încheierea unui nou acord de comerț și cooperare comercială și economică (Fota, 2008, p. 33).

Unul dintre cele mai importante acte normative prin care a fost reglementată politica de apărare comercială l-a constituit Codul vamal al României (prin *Legea nr. 30/1978*, intrată în vigoare la începutul anului 1979 și care a fost abrogată abia în anul 1997). Acest cod a vizat stabilirea unui cadru unitar al regimului vamal, precum și al desfășurării activității vamale. Tariful vamal de import al României prevedea o singură coloană de taxe vamale, care erau convenționale, fiind aplicate în regimul clauzei națiunii celei mai favorizate, iar ca mod de percepere, erau taxe *ad-valorem*.

⁸ SGP – *Sistemul Generalizat de Preferințe* reprezintă un instrument de facilitare a schimburilor comerciale internaționale ale țărilor în curs de dezvoltare.

Codul vamal din 1979 prevedea, printre altele, că: la importul de mărfuri din țările care nu aplicau în relațiile cu România tratamentul națiunii celei mai favorizate în domeniul vamal, taxele prevăzute în tariful vamal puteau fi majorate; se puteau acorda reduceri sau scutiri de taxe vamale ori institui contingente de mărfuri scutite de taxe vamale sau putea fi suspendată temporar, parțial sau total aplicarea acestor taxe la importul anumitor mărfuri; erau scutite de plata taxelor vamale bunurile special autorizate pentru a fi încorporate în produse de export sau prelucrate în vederea exportului, mașinile, utilajele și aparatele trimise fără plată de partenerii externi pentru producerea de mărfuri destinate exclusiv exportului, precum și bunurile introduse în cadrul aportului de capital social al partenerilor străini la societățile mixte.

Aplicarea politicii vamale a fost încredințată Direcției Generale a Vămile, activitatea acesteia, inclusiv structurile sale teritoriale, fiind reorganizată în anul 1973, când i s-a atribuit personalitate juridică distinctă în cadrul Ministerului Comerțului. În anul 1983, în contextul întăririi controlului operațiunilor de comerț exterior și al fluxurilor valutare, Direcția Generală a Vămile a fost trecută în subordinea Ministerului Finanțelor (Stoica și Marinoiu, 2009, p. 48).

Pe lângă măsurile de apărare comercială vizând reglementarea și controlul importurilor, România a desfășurat, mai ales după anul 1980, o politică de promovare și stimulare a exporturilor (Pațac, 2009, p. 106–109), folosind, în general, instrumente care se practicau pe plan internațional⁹, care nu au condus însă la rezultatele așteptate.

Reglementarea cantitativă și controlul strict al operațiunilor de comerț exterior s-au bazat pe sistemul autorizațiilor de import-export (licențe) pentru fiecare produs sau grupă de produse, în cadrul unor cantități determinate sau al plafoanelor planificate, forțându-se asigurarea echilibrului balanței comerciale și realizarea de excedente cu deosebire pe relația devalize convertibile în anii '80, în urma deciziei de lichidare a datoriei externe.

Rezultatele aplicării politicii comerciale a României, în special a celei netarifare au depins însă de condițiile impuse de economia planificată centralizat, sub impactul ineficienței structurilor economice și industriale, al gradului scăzut de prelucrare a produselor și al nivelului redus al valorii adăugate, al slabei competitivități externe, precum și al exceselor monopolului de stat asupra comerțului exterior.

La începutul deceniului 1980, când România a fost afectată de o gravă criză atât de natură economică, cât și valutară, pe seama scadențelor din ce în ce mai

⁹ Mijloace promoționale (reprezentanțe economice permanente în străinătate pe lângă misiunile diplomatice, susținerea participării la târguri și expoziții internaționale și organizarea de astfel de manifestări pe plan național cu participare internațională), precum și de stimulare a exporturilor (bugetare, prin acordarea de prime întreprinderilor care își realizau și depășeau planul de export; fiscale, prin scutiri și facilități vamale acordate la importul mărfurilor destinate realizării producției pentru export, precum și stimularea prin beneficii a producției destinate exportului și a personalului care lucra în acest domeniu; financiar-bancare, prin creditarea unităților economice producătoare de mărfuri pentru export și a întreprinderilor de comerț exterior exportatoare, prin acordarea dreptului de a reține o cotă de până la 80% din încasările valutare realizate peste plan de către întreprinderile producătoare pentru efectuarea unor importuri, introducerea unor noi tehnologii, dezvoltarea producției de export (conform prevederilor din Legea nr. 29/1978 și nr. 12/1980, Decretul Consiliului de Stat nr. 14/1979, nr. 115/1981 și nr. 348/1983).

greu de onorat ale datoriei externe, lipsa de funcționalitate a instrumentelor utilizate a devenit evidentă, înregistrând o schimbare radicală, în mod paradoxal, a însuși caracterului lor stimulat, transformat într-unul coercitiv, cu unicul scop de a colecta valută prin orice mijloace, împinse la extrem într-o imposibilă dualitate, respectiv de maximizare a exporturilor și minimizare a importurilor.

EVOLUȚIA EXPORTURILOR, IMPORTURILOR ȘI BALANȚEI COMERCIALE

Pe ansamblul perioadei socialiste, având în vedere și baza scăzută de la care s-a pornit, comerțul exterior a fost unul dintre cele mai dinamice sectoare ale economiei. După anul 1948, timp de mai mult de un deceniu, potențialul de comerț exterior al României a fost afectat de costurile transformărilor instituționale și economice legate de construirea sistemului socialist sub ocupație sovietică și mai ales de plata despăgubirilor de război către URSS, stabilite la Conferința de Pace de la Paris din octombrie 1946 și consfințite prin Tratatul de pace semnat în februarie 1947, care s-au ridicat la 300 mil. dolari (prețuri 1938), reprezentând 55% din PIB-ul României în anul 1945.

Plata acestor despăgubiri a fost eșalonată pe șase ani, constând în proporție de 50% din livrări de petrol, 15% cereale, animale și lemn, diferența reprezentând-o transferul de mijloace de transport și tehnologie industrială. În această perioadă, prin intermediul sovrom-urilor care controlau practic întreaga economie a României, inclusiv transferurile în contul despăgubirilor de război, comerțul exterior a fost monopolizat de URSS, a cărui pondere în exporturile țării era de circa 90%, iar în importuri de peste 50%.

Din datele prezentate în Tabelul 17.6 privind evoluția comerțului exterior în perioada socialistă, se constată că, în deceniul 1951–1960, exporturile și importurile se situau aproximativ la același nivel, extrem de scăzut de altfel, sub presiunea factorilor menționați anterior.

În anii 1960 și mai ales în 1970, s-a înregistrat o schimbare majoră în orientarea fluxurilor comerciale, prin reducerea relațiilor cu URSS, respectiv cu țările CAER și deschiderea către țările occidentale, din care s-au importat masiv echipamente și tehnologii care au contribuit la dezvoltarea industriei. În această perioadă, gradul de acoperire a importurilor prin exporturi s-a situat sub 90%, iar balanța comercială, pe ansamblul celor două decenii, s-a încheiat cu un deficit de circa 10 mld. dolari, de dimensiune aproximativ egală cu soldul datoriei externe la finele perioadei.

În deceniul 1980, România s-a confruntat cu o gravă criză a balanței de plăți externe, pe fondul unei conjuncturi internaționale nefavorabile și al erorilor de gestionare a datoriei externe, care au culminat cu decizia de lichidare a acesteia prin realizarea de excedente comerciale forțate. Astfel, în perioada 1981–1989, volumul exporturilor a fost mai mare cu peste 25% decât cel al importurilor,

rezultând un surplus al balanței comerciale de 19 mld. dolari pe ansamblul perioadei, ceea ce a permis atingerea obiectivului de lichidare a datoriei externe în luna martie 1989, dar cu costuri economice și sociale enorme, care au și condus la căderea sistemului.

Tabelul 17.6

Evoluția decenală a comerțului exterior și a soldului balanței comerciale

- mil. dolari, prețuri curente -

Perioada	Exporturi (FOB)	Importuri (CIF)	Soldul balanței comerciale (FOB-CIF)	Gradul de acoperire a importurilor cu exporturi (%)
1951–1960	4.172	4.116	56	101,3
1961–1970	12.162	14.140	–1.978	86,0
1971–1980	60.983	68.956	–7.973	88,4
1981–1989	94.485	75.365	19.120	125,4
TOTAL	171.802	162.577	9.225	105,7

Notă: La interpretarea cifrelor exprimate în dolari SUA prețuri curente, trebuie avut în vedere că dolarul s-a depreciat de circa 4 ori în 1989 față de 1950, în special după anul 1972.

Sursa: Calculat pe baza WTO Statistics database.

O ilustrare grafică sugestivă a evoluției exporturilor, importurilor și balanței comerciale în perioada 1950–1989 este prezentată în Figura 17.1, în care se observă punctul critic atins în 1980 și schimbarea majoră de trend în deceniul 1981–1989.

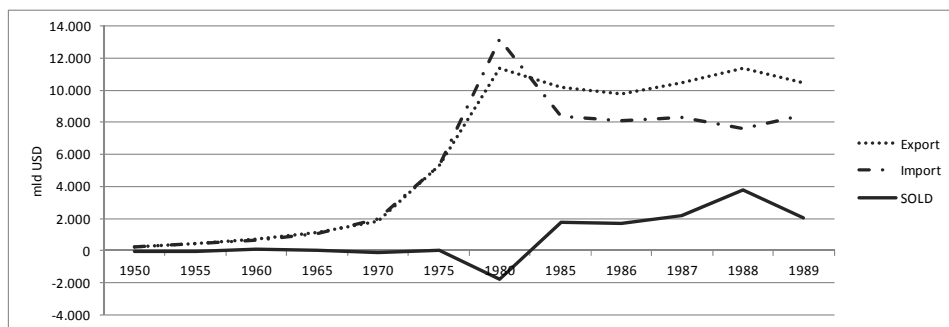

Fig. 17.1. Evoluția exporturilor, importurilor și balanței comerciale în perioada 1950–1989.

Evoluția comerțului exterior al României a suferit schimbări majore în urma reorientării politicilor sale economice și comerciale, cu un impact semnificativ asupra exporturilor și importurilor, atât din punctul de vedere al nivelului, cât și al structurii pe zone geografice și pe grupe de mărfuri. Din datele prezentate în Tabelul 17.7 se constată că, dacă în 1960 circa 2/3 din comerțul exterior al României se derula cu țările socialiste membre CAER, în anul 1965, ponderea acestora se redusese la 60%, în 1970 la 50%, în 1975 la 38%, iar în 1980 la 35%. În

același timp, se remarcă faptul că, în deceniile șapte și opt, odată cu normalizarea relațiilor politice și economice cu țările capitaliste dezvoltate și deschiderea României către Occident, ponderea acestor state în totalul schimburilor comerciale a înregistrat o creștere semnificativă, atingând un vârf în anii 1970 și 1975 (circa 36–37%). În aceeași perioadă, s-au extins relațiile cu țările în curs de dezvoltare, a căror pondere în comerțul exterior al României a crescut de la 6% în 1960 la 18,5% în 1975 și la 26% în 1980.

Tabelul 17.7

Orientarea geografică a comerțului exterior în perioada 1960–1988

- % -

Anul	Țări socialiste		Țări în curs de dezvoltare	Țările capitaliste dezvoltate
	Total	din care cu țări CAER		
1950	85,1	79,1	3,6	11,3
1960	73,0	66,8	4,7	22,3
1965	65,0	60,7	6,0	29,0
1970	56,0	49,3	8,2	35,8
1975	44,8	38,0	18,5	36,7
1980	41,0	34,6	26,0	33,0
1985	56,7	51,0	19,6	23,7
1989	61,9	54,0	13,4	24,7

Sursa: Calculat pe baza datelor din *Anuarul statistic al României*, 1990, p. 630–645.

Pe seama forțării exporturilor și a limitării drastice a importurilor, orientarea geografică a schimburilor comerciale în deceniul 1980 a marcat o scădere a ponderii țărilor capitaliste dezvoltate sub 25%, înregistrându-se însă o balanță comercială net excedentară pe relația devize convertibile, în anul 1989, exporturile depășind de circa 5 ori importurile pe relația CEE și de circa 3 ori pe relația AELS. În același timp, ponderea țărilor socialiste în comerțul exterior al României, îndeosebi cele membre CAER, a înregistrat din nou o creștere la peste 50%, iar cota țărilor în curs de dezvoltare s-a redus la 19% în 1985 și, respectiv, 13,4% în 1988.

În ceea ce privește structura exporturilor pe grupe de mărfuri (Tabelul 17.8), corespunzător mutațiilor generate de procesul accelerat al industrializării, acestea au înregistrat schimbări semnificative. Astfel, ponderea mașinilor, utilajelor și mijloacelor de transport în totalul exporturilor României s-a majorat de la 16,7% în 1960 la circa 25% în anul 1980 și la aproape 30% în anul 1989, iar a mărfurilor industriale de larg consum de la 5,8% la 16,2% și la 18,1% în anii respectivi, cu mențiunea că majoritatea acestor produse au fost orientate către piețele statelor în curs de dezvoltare și mai puțin către cele ale țărilor avansate¹⁰.

¹⁰ Din acest punct de vedere, este relevant că aproape o treime din produsele industriei românești erau sub nivelul pieței mondiale în 1985 (*Programul privind îmbunătățirea nivelului tehnic și calitativ al produselor, reducerea consumului de materii prime, de combustibili și energie și valorificarea superioară a materiilor prime și materialelor în perioada 1983–1985 și până în 1990*, Buletinul Oficial al României nr. 26/27 martie 1984).

Tabelul 17.8

Structura exporturilor pe grupe de mărfuri în perioada 1950–1989

- % -

	1950	1960	1970	1980	1989
Total exporturi	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Produse agroalimentare	25,7	21,2	16,6	12,7	4,9
Combustibili, materii prime minerale, metale	33,8	37,0	22,6	29,5	32,1
Produse chimice, îngrășăminte, cauciuc	1,7	2,1	7,2	9,7	9,5
Mărfuri industriale de larg consum	1,3	5,8	18,2	16,2	18,1
Mașini, utilaje și mijloace de transport	4,2	16,7	22,4	24,9	29,3
Materii prime nealimentare și produse prelucrate	28,9	14,7	10,2	4,8	4,1
Materiale de construcții și accesorii	4,4	2,5	2,8	2,2	2,0

Sursa: Calculat pe baza datelor din *Anuarul statistic al României*, 1990, p. 612–613.

În ciuda scăderii semnificative a ponderii produselor agroalimentare (de la 21,2% în anul 1960 la 4,9% în anul 1989), la nivelul totalului exporturilor, în întreaga perioadă, acestea au rămas dominate în proporție de peste 50% de materii prime, bunuri intermediare și produse cu un grad scăzut de prelucrare, în cea mai mare parte orientate către piețele țărilor dezvoltate.

Din analiza structurii importurilor pe grupe de produse (Tabelul 17.9) rezultă că mașinile, utilajele și mijloacele de transport au reprezentat în întreaga perioadă una dintre principalele grupe, care, în anul 1970, a atins un vârf de peste 40% din totalul importurilor.

Tabelul 17.9

Structura importurilor pe grupe de mărfuri, în perioada 1950–1989

- % -

	1950	1960	1970	1980	1989
Total importuri	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Produse agroalimentare	1,0	5,0	5,5	9,0	3,2
Combustibili, materii prime minerale, metale	23,5	34,3	31,1	50,3	56,0
Produse chimice, îngrășăminte, cauciuc	4,5	7,4	6,0	6,4	5,6
Mărfuri industriale de larg consum	10,2	5,2	5,5	3,0	3,4
Mașini, utilaje și mijloace de transport	38,3	33,7	40,3	24,6	25,5
Materii prime nealimentare și produse prelucrate	21,4	13,4	10,1	5,7	5,4
Materiale de construcții și accesorii	1,1	1,0	1,5	1,0	0,9

Sursa: Calculat pe baza datelor din *Anuarul statistic al României*, 1990, p. 612–613.

O creștere semnificativă a înregistrat-o grupa „combustibili, materii prime minerale, metale”, mai ales după anul 1980, când reprezentau peste 50% din totalul importurilor, în condiții economice și financiare specifice situației critice a României din această perioadă.

Aprecierile cu privire la eficiența operațiunilor de comerț exterior în perioada socialistă trebuie să pornească de la sistemul artificial de prețuri interne,

rupt de costurile reale și de prețurile internaționale, inclusiv de evoluția acestora, precum și de la cursurile de revenire planificate, al căror eșec în practică a devenit vizibil în anii '80, sub presiunea deteriorării parametrilor reali de eficiență ai economiei și a impactului factorilor externi.

Deși *Legea nr. 12/1980* prevedea că, în cazul apariției unor fenomene deosebite pe piețele externe care determinau influențe negative față de cursurile de revenire planificate, instituțiile și celelalte organe cu sarcini de comerț exterior trebuiau să prezinte spre aprobare propuneri de modificare a acestor cursuri sau cu privire la oportunitatea continuării exporturilor care rezultau că sunt ineficiente, fondul de regularizare a influențelor conjuncturale (constituit din prelevări rezultate din influențe favorabile ale prețurilor, din taxele vamale percepute la import și din alte surse) s-a dovedit un instrument inoperant pentru salvarea lipsei de competitivitate a economiei și, respectiv, a produselor românești de export.

Conform unor documente declasificate după 1990, situația financiară a României din anul 1980 era grevată de pierderi ce însumau circa 23 mld. lei, generate în principal de diferențele nefavorabile de prețuri din comerțul exterior, precum și de cele de curs valutar înregistrate la bănci (Axenciuc, 2012, p. 471). La importurile pe relația devize convertibile s-au plătit prețuri externe mai mari decât cele planificate, însumând circa 5,9 mld. lei valută (circa 20% din totalul importurilor pe DC), din care 3,3 mld. lei valută la importul de țiței (Axenciuc, 2012, p. 464). S-a estimat că în 1980 România pierdea 900.000 dolari pe zi din exporturile de produse petroliere derivate din țițeiul importat (Bachman și Keefe, 1991), care se realizau la prețuri cu până la 25 dolari/tonă mai mici decât prețul țițeiului importat, rezultând, în consecință, pierderi nete substanțiale (Jackson, 1984). România a continuat însă prelucrarea țițeiului importat și exportul în pierdere pe relația devize convertibile a produselor primare derivate, care asigurau circa 40% din încasările valutare pe această relație.

Pornind de la deficiențele sistemului de indicatori bazat pe cursurile de revenire pentru aprecierea eficienței exporturilor, cauzate de modul diferit în care erau evaluate prin prețurile interne și externe resursele materiale, inclusiv cele energetice, în contextul unui demers științific dificil, caracterizat de secretizarea datelor privind comerțul exterior, A. Iancu (1979, 1983) propunea un nou mecanism de calcul, prin utilizarea datelor din balanța legăturilor între ramuri. Astfel, estimarea consumului cumulat (direct și indirect) de resurse permitea o apreciere corectă a energointensității ramurilor și produselor, inclusiv a rentabilității exporturilor și importurilor, prin prisma recuperării energiei la export și a aportului net valutar energetic. Pe baza analizei tabelelor input-output cu 27 de ramuri la nivelul anilor 1970, A. Iancu (1983, p. 59–60) a demonstrat că, în aceea perioadă, structura participării României la schimburile internaționale se caracteriza printr-un raport muncă/capital nefavorabil, respectiv un conținut mare de muncă al mărfurilor de export în comparație cu structura mărfurilor de import, cu un conținut predominant de capital, relevând decalaje economice și tehnologice

importante. Extinderea analizei structurii comerțului exterior în raport cu situația resurselor l-a condus pe autor la concluzia extrem de importantă conform căreia, în cazul României, resursele naturale, deși deficitare, se exportau direct și indirect prin intermediul produselor finite într-o măsură mai mare decât se importau (Iancu, 1983, p. 61–62).

Trebuie menționat că la deteriorarea situației economice și financiare au contribuit și societățile mixte, activitatea acestora soldându-se cu pierderi/datorii de 250 mil. dolari în anul 1986 (Axenciuc și Georgescu, 2017). De asemenea, operațiunile speciale cu aport valutar, deși au avut o contribuție semnificativă la creșterea încasărilor valutare, de multe ori s-au efectuat cu încălcarea reglementărilor comerțului internațional, chiar și a regimului de embargo sau al sancțiunilor internaționale, punând România într-o situație nefavorabilă pe plan internațional și din acest punct de vedere.

17.4. SCHIMBURILE COMERCIALE ALE ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1990–2018

PRINCIPALELE COORDONATE ALE POLITICILOR COMERCIALE

Ca urmare a schimbării de sistem de la finele anilor 1989, România a intrat în etapa tranziției la economia de piață în 1990, proces însoțit de reforme legislative și instituționale profunde, care au condus la transformarea mai mult sau puțin rapidă și/sau eficientă a structurilor economice, cu un impact major asupra derulării comerțului exterior și a politicilor comerciale aferente.

Imperativul liberalizării schimburilor comerciale și a circulației capitalului, conform viziunii asupra economiei globale și dezvoltării țărilor emergente, cunoscut sub denumirea „Consensul de la Washington”, și-a pus amprenta asupra tipului de reforme întreprinse de România și a vitezei de implementare a acestora, rezultatele transformărilor economice fiind reflectate și de evoluția comerțului exterior.

În anii 1990 și 1991, principalul instrument de politică comercială a rămas Tariful vamal de import din 1977, construit pe principiile Acordului GATT și având caracteristicile unei țări în curs de dezvoltare, prevăzând taxe vamale mai ridicate comparativ cu cele aplicate de statele dezvoltate și concesi mai mici asumate pe perioade de timp mai mari. Acest tarif a fost completat prin HG nr. 1194/12.11.1990 cu prevederi dictate de necesitățile actualizării modului de calcul al valorii în vamă, ținând seama de contextul liberalizării prețurilor din octombrie 1990, al noilor metode de aplicare a cursurilor de schimb, precum și al apariției multor agenți economici privați în acest sector, ca urmare a desființării monopolului de stat asupra comerțului exterior.

Începând din 1992, a fost pus în aplicare un nou tarif vamal (prin *HG nr. 673/15.09.1991*, completată de *HG nr. 215/1992* privind regimul licențelor de export și import), specific țărilor cu economie de piață, menit să susțină tranziția și procesul de reformă, fiind completat de facilitățile prevăzute de *Legea nr. 35/1991* privind regimul investițiilor străine, prin scutirea de taxe vamale a utilajelor, instalațiilor și altor bunuri de import, constituite ca aport la capitalul social, precum și a materiilor prime utilizate în producția proprie a investitorilor străini. În martie 1993, acest nou tarif a suferit o modificare majoră, prin detalierea la opt cifre a clasificării mărfurilor, corespunzător Sistemului armonizat, respectiv Nomenclaturii combinate pe care era structurat codul vamal al Uniunii Europene. Tariful vamal de import, pus în aplicare de la 01.05.1993, avea 97 de capitole, XXI de secțiuni și peste 5000 de poziții tarifare, taxele vamale de import fiind structurate pe cinci coloane: prima coloană – taxe vamale convenționale; a doua coloană – taxe vamale la importul din Comunitățile Europene; a treia coloană – taxe vamale la importul din țările AELS; a patra coloană – taxe vamale la importul din țările membre ale Acordului privind SGP; a cincea coloană – taxe vamale la importul din țările membre ale Protocolului celor 16.

Încheierea și implementarea Acordului de asociere la UE, semnat în februarie 1993, a constituit un instrument important de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană, inclusiv în domeniul politicii comerciale, prin intrarea în vigoare din ianuarie 1994 a Acordului interimar privind comerțul și aspectele legate de comerț și a protocoalelor aferente. Astfel, în relațiile comerciale cu statele membre UE s-au aplicat o serie de concesii tarifare și netarifare, pe principiul asimetriei în favoarea României. Taxele vamale de import au fost treptat aliniate la nivelul celor practicate de UE, ceea ce a însemnat reducerea acestora în cazul țării noastre, raportul între taxele vamale consolidate ale României și cele ale UE fiind de 5 ori mai mare la produsele agricole și de 8 ori la produsele industriale (Iancu, 2018, p. 288).

În anul 1997, prin *Legea nr. 141 din 24 iulie*, a fost adoptat un nou Cod vamal, completat ulterior de un nou Regulament vamal, completându-se astfel setul de reglementări din domeniul politicii comerciale cu prevederi care țineau seama de contextul accelerării procesului de globalizare și al dezvoltării lanțurilor internaționale ale valorii adăugate, prin definirea și introducerea regimurilor vamale suspensive, a tranzitului și antrepozitului vamal, a perfecționării active, respectiv pasive și a transformării mărfurilor sub control vamal, a admiterii temporare și a reexportului mărfurilor străine de pe teritoriul României. Acest Cod vamal a fost în vigoare până în anul 2003, când a suferit o actualizare, urmată de o revizuire în anul 2006.

Prin *HG nr. 1526/2003* privind regimul general de export și de import, a fost reiterată politica de liberalizare a comerțului exterior, abrogându-se prevederile *HG nr. 215/1992* și modificându-se procedurile de acordare a licențelor de export și import, de aplicare a măsurilor de salvagardare la import și a altor măsuri de apărare comercială, în acord cu regulile OMC și practicile Uniunii Europene.

În perioada 1990–2006, întregul comerț exterior al României și acordarea de preferințe vamale s-a derulat pe baza diferitelor acorduri comerciale multilaterale (cel interimar cu UE fiind cel mai important), precum și bilaterale, cu multe state dezvoltate și în curs de dezvoltare, al căror stadiu era analizat și revizuit, după caz, prin comisiile mixte interguvernamentale. Acordurile comerciale bilaterale erau însoțite adesea de acorduri fitosanitare și sanitar-veterinare prin care erau stabilite condițiile speciale privind importul și exportul plantelor, produselor de origine vegetală, animalelor și produselor de origine animală. O componentă complementară acordurilor comerciale bilaterale era reprezentată de acordurile privind promovarea și protejarea reciprocă a investițiilor. De asemenea, regimul comercial și vamal conținea și prevederi decurgând din convențiile multilaterale la care România era parte (de exemplu, cele privind neproliferarea armelor nucleare, combaterea operațiunilor comerciale ilicite, controlul transportului transfrontieră al deșeurilor toxice, interzicerea dezvoltării și folosirii armelor chimice etc.), referitoare la o serie de restricții sau interdicții comerciale privind anumite bunuri ce făceau obiectul unui control internațional.

Începând cu data de 1 ianuarie 2007, când România a devenit membru cu drepturi depline al Uniunii Europene, având în vedere că toate relațiile comerciale și investiționale cu țările din afara spațiului UE sunt gestionate la nivelul Comisiei Europene prin politica comercială și de investiții comună, țara noastră aplică Tariful vamal comun (TARIC – *the Integrated Tariff of the European Union*), *Schema generalizată de preferințe* (SGP) a UE, măsurile de apărare comercială, acordurile comerciale și de cooperare preferențiale încheiate cu țări terțe, precum și angajamentele comerciale din cadrul *Organizației Mondiale a Comerțului (OMC)*. Domeniul competențelor exclusive ale UE acoperă, pe lângă domeniul comerțului cu bunuri și servicii, aspectele comerciale ale drepturilor de proprietate intelectuală, transporturilor, circulației capitalului ș.a.

În ceea ce privește schimbările esențiale intervenite în configurația cadrului economico-juridic aplicat de către România în relațiile comerciale externe, în perioada postaderare, cu efecte potențial pozitive, acestea se referă la accesul liber de taxe vamale pe piața unică a UE și, în relațiile cu țările terțe, la beneficiile ce derivă din aranjamentele comerciale preferențiale încheiate de UE¹¹. Pe de altă parte, prin retragerea din toate acordurile bilaterale și aplicarea tarifului vamal comun la importul din țările terțe, inclusiv în regimul tratamentelor preferențiale și al națiunii celei mai favorizate, precum și prin aplicarea schemei SGP a UE,

¹¹ De menționat că Uniunea Europeană are acorduri preferențiale încheiate sub diferite forme (de asociere, de liber schimb, de cooperare și dezvoltare, parteneriate economice și comerciale) cu unele state europene dezvoltate (Elveția, Norvegia, Islanda) sau emergente (Turcia, Bosnia și Herțegovina, Albania, Serbia, Ucraina), din America de Nord (Canada) și America de Sud (Peru, Columbia), cu țări mediteraneene (Algeria, Tunisia, Maroc, Egipt), din Orientul Apropiat (Liban, Israel) sau îndepărtat (Coreea de Sud, Vietnam), inclusiv cu state din Pacific.

România s-a transformat dintr-o țară beneficiară în țară donatoare de astfel de preferințe, ceea ce a produs efecte adverse semnificative.

Dezvoltarea politicii comerciale multilaterale rămâne o prioritate pentru Uniunea Europeană, negocierile actuale din cadrul OMC¹² axându-se, din perspectiva liberalizării în continuare a comerțului, pe domenii importante, cum sunt agricultura, accesul pe piață al produselor neagricole, drepturile de proprietate intelectuală etc., în vederea restabilirii încrederii în mediul de afaceri într-un moment critic al dezvoltării economiei mondiale, precum și a revigorării disciplinare a sistemului comercial multilateral.

Uniunea Europeană, inclusiv România, este implicată major în cadrul procedurilor de reglementare a diferendelor, în vederea aplicării obligațiilor comerciale multilaterale ale partenerilor săi. La nivelul anilor anteriori, UE era implicată în 160 de dispute comerciale, 87 în calitate de „parte vătămată” și 73 în calitate de respondent, în alte 131 de diferende declarându-se terță parte interesată. De remarcat că disputele transatlantice vizează subiecte sensibile ale comerțului, cum sunt importurile de carne de vită tratată cu hormoni, reglementări privind importurile de vin, promovarea transmisiilor televizate ale programelor de origine europeană etc. (Caseta 2 – Măsuri de apărare comercială în UE).

Totodată, exporturile către SUA fac obiectul preocupărilor UE, unele dintre cele mai dezbătute fiind legate de practica americană de susținere a firmelor la extern și de impunere a măsurilor de salvagardare la importurile de produse din oțel, în prezent declanșându-se un adevărat război comercial, cu un accent protecționist crescând și cu urmări imprevizibile pe termen mediu și lung cu privire la perspectivele liberalizării comerțului mondial¹³.

¹² *Organizația Mondială a Comerțului* (OMC) a luat ființă în 1995 (prin transformarea acordului GATT în urma rundei Uruguay), aceasta numărând în prezent 164 de țări membre, care derulează peste 90% din comerțul mondial. Apartenența la OMC impune respectarea a cinci principii comerciale fundamentale, respectiv tratamentul națiunii celei mai favorizate (MFN), tratamentul național, transparența legislativă, reducerea barierelor comerciale prin negocieri multilaterale și utilizarea prevalentă a sistemului de taxe în dauna cotelor sau a altor măsuri netarifare. Funcția primordială a OMC rezidă în administrarea a circa 60 de acorduri și angajamente separate ale membrilor săi, existând și un mecanism de reglementare a disputelor în cazul nerespectării acestor acorduri (*Organul de Reglementare a Diferendelor* – ORD). Periodic, OMC verifică regimul comercial național al fiecărui stat membru, precum și conformitatea acestuia cu regulile organizației. România este membru fondator al OMC, începând cu anul 2003, deținând președinția unor importante Comitete din cadrul OMC (Licențe de import, Antidumping, Subvenții și măsuri compensatorii, Evaluare în vamă și Măsuri investiționale legate de comerț – TRIMs).

¹³ Administrația americană, sub președinția lui Donald Trump, promovează o politică comercială din ce în ce mai protecționistă și uneori agresivă. În scopul apărării și revigorării producătorilor autohtoni din sector, în luna martie 2018, SUA au impus majorarea cu 25% a taxelor vamale la o serie de produse siderurgice, prin care s-ar urmări reducerea cu circa 13 mil. tone a importurilor de asemenea produse. Măsura, inițial îndreptată împotriva importurilor din China ca răspuns la forțarea transferului de tehnologie, patente și drepturi de proprietate intelectuală către companii chineze din partea companiilor americane care operează pe teritoriul Chinei, a afectat și produsele originare din Uniunea Europeană. În luna iulie 2018, constatând tendința de deviere (*trade diversion*) a comerțului cu produse siderurgice către spațiul UE, precum și de diminuare a prețurilor, Comisia Europeană a anunțat ca măsură de salvagardare, în urma acțiunilor SUA, precum și de apărare a producătorilor și locurilor de muncă din sector, susținută de toate

Caseta 2**Politica comercială comună a UE – măsuri de apărare comercială**

În privința **instrumentelor de apărare comercială**, pentru remedierea distorsiunilor pe piața unică generate de practicile neloiale ale unor exportatori din state terțe, UE poate aplica măsuri antidumping, antisubvenție și compensatorii, iar în cazul deteriorării semnificative a situației producătorilor comunitari ca urmare a creșterii imprevizibile, masive și bruște a importurilor, poate întreprinde măsuri de salvagardare.

Măsuri antidumping. Criteriul-cheie în evaluarea situației este relația între prețul produsului exportat în UE și valoarea lui normală, respectiv prețul comparabil pentru produsul similar în țara exportatoare. Un alt criteriu important este prețul de export pe baza căruia se stabilește marja de dumping, respectiv suma cu care acesta este depășit de valoarea normală, cu unele ajustări ținând seama de diferențele în privința condițiilor de vânzare, a regimului de impozitare și a altor aspecte care afectează comparabilitatea prețului. Aplicarea taxelor antidumping se face pe baza evaluării prejudiciului adus industriei comunitare, în special în privința impactului asupra gradului de utilizare a capacităților de producție, stocurilor, vânzărilor, segmentului de piață, prețurilor, profiturilor, randamentului investițiilor, lichidităților financiare și forței de muncă. Dacă se constată că există elemente de probă suficiente pentru a justifica inițierea procedurii antidumping, Comisia Europeană declanșează investigația care are ca obiect, în mod simultan, dumpingul și prejudiciul. Investigația se încheie în termen de 15 luni de la inițierea procedurii, fie prin încetarea acesteia, dacă rezultatul este negativ, fie prin adoptarea unei măsuri definitive. Dacă interesul UE reclamă intervenția imediată, în vederea înlăturării prejudiciului se pot institui taxe antidumping provizorii, în termen de 9 luni de la inițierea investigației. Dacă rezultă că există dumping, că acesta cauzează prejudiciu și că interesul UE necesită o intervenție, se instituie o taxă antidumping definitivă asupra importurilor la preț de dumping, care rămâne în vigoare cât este necesar pentru contracararea impactului ce cauzează prejudiciu.

2. Măsuri antisubvenție (AS). Aplicarea acestor măsuri de către UE la importul din țări terțe se face în conformitate cu prevederile Acordului privind subvențiile stabilite în cadrul OMC. Impunerea de măsuri compensatorii se aplică dacă se constată că este o subvenție la export sau o subvenție limitată la o anumită companie, industrie sau un grup de companii sau industrii, dacă se produce un prejudiciu material industriei UE sau amenință să cauzeze un prejudiciu unei părți importante a ramurii economice respective a UE (scăderea cotei de piață, reducerea prețurilor producătorilor și presiunea crescută asupra producției, vânzărilor, profiturilor, productivității etc.). Ca și în cazul măsurilor antidumping, Comisia Europeană conduce investigația și decide măsuri provizorii, măsurile definitive fiind impuse însă de Consiliul de Miniștri.

3. Măsuri de salvagardare (MS). Aceste măsuri se întreprind de către UE pe baza regulilor prevăzute în articolul XIX din GATT 1994, care dă posibilitatea membrilor OMC să aplice măsuri privind limitarea importurilor, pe o bază nediscriminatorie, în scopul protejării industriei naționale împotriva unui prejudiciu grav sau amenințării cu prejudiciul grav pe care îl provoacă o creștere a acestor importuri. Prin acest acord se interzic măsurile din așa-zisa „zonă gri”, cum ar fi restrângerea voluntară a exporturilor sau alte aranjamente privind împărțirea piețelor. Regula de bază a regimului general de import în UE, stabilită în principal în Regulamentele (EC) 260/2009 (pentru membrii OMC) și 519/94 (pentru țările terțe nemembre OMC), este importul nerestricționat, care are însă trei excepții: a) măsurile de salvagardare; b) contingentele privind importurile originare din unele țări; c) supravegherea, care nu este o măsură de restricționare a importului, ci un sistem de licențiere automată a importurilor. Măsurile curente ale UE vizează sectoarele sensibile, cum sunt comerțul cu produse siderurgice, textile și agricole, în aceste cazuri introducând limitări cantitative pe baza unui sistem de cote, precum și licențe/certificate de import.

statele membre, stabilirea temporară de contingente (pe un termen de 200 de zile), la importul unui număr de 23 de produse din oțel (fiind afectate peste 300 de poziții tarifare) la nivelul mediei importurilor pe ultimii trei ani și majorarea cu 25% a taxelor vamale la cantitățile ce depășesc acest nivel, inițiind, în același timp, acțiuni legale la OMC atât împotriva SUA, în privința taxelor vamale, cât și a Chinei, privind practicile transferului de tehnologie (European Commission, *Commission imposes provisional safeguard measures on imports of steel products*, Press release, EC, 18 July, 2018).

Caseta 2 (continuare)

4. Apărare împotriva barierelor comerciale. UE a stabilit o procedură care permite operatorilor economici și statelor membre să solicite instituțiilor Comunității Europene să reacționeze la orice barieră în calea comerțului impusă de țări terțe, cu scopul de a elimina prejudiciul rezultat sau efectele adverse asupra comerțului, în conformitate cu regulile internaționale stabilite de OMC.

În anul 2015, pornind de la faptul că mai mult de 30 mil. de locuri de muncă depind de exporturile în afara spațiului UE, noua abordare a politicii comerciale la nivelul Comunității Europene a lansat strategia *Trade for all*, bazată pe o serie de inițiative a căror finalitate ar fi în beneficiul consumatorilor, al locurilor de muncă, al IMM-urilor, al cetățenilor UE și ai țărilor în curs de dezvoltare¹⁴.

Pe lângă politicile comerciale tarifare și netarifare, aliniate și aplicate la nivel UE din 2007, începând cu anul 2002, s-a introdus un mecanism similar din multe puncte de vedere cu cele existente în alte țări pentru susținerea și promovarea exporturilor, prin *OUG nr. 120*, structurat pe două tronsoane, respectiv instrumente în administrarea EXIMBANK și a unor ministere de linie, prin care se acordă finanțări, garanții și asigurări din fonduri de stat pentru produsele de export și se cofinanțează de la bugetul de stat participarea la târguri și expoziții internaționale, la misiuni economice și la alte acțiuni de promovare în străinătate, elaborarea de studii de piață ș.a. În cazul României, cheltuielile bugetare în acest scop sunt subdimensionate comparativ cu alte state, care alocă sume de ordinul a zeci și sute de milioane de dolari anual, precum și în raport cu necesitățile diversificării exporturilor și a piețelor de export, ale creșterii competitivității produselor românești și a exporturilor de produse industriale și agricole cu grad ridicat de prelucrare, ale integrării eficiente pe lanțurile internaționale ale valorii adăugate. Suma alocată în 2016 celui de-al doilea tronson (Ministerul pentru Mediul de Afaceri, Comerț și Antreprenariat și Ministerul Economiei) a fost de circa 36 mil. lei, nici aceasta nefiind utilizată în totalitate, ceea ce relevă o capacitate scăzută de absorbție a exportatorilor români, în special din cauze birocratice, ca urmare a procedurilor greoaie de administrare a instrumentelor respective din partea instituțiilor responsabile¹⁵.

¹⁴ Între aceste inițiative, se numără eficientizarea politicii comerciale și revizuirea acestora în funcție de noile realități, cum sunt economia digitală, lanțurile valorii adăugate, importanța crescândă a serviciilor prin parteneriate între țările membre, extinderea măsurilor vizând susținerea dezvoltării durabile, includerea regulilor anticorupție în viitoarele acorduri comerciale, accelerarea negocierilor TTIP, întărirea prezenței UE în Asia și Pacific, inclusiv începerea negocierii de acorduri comerciale cu Australia și Noua Zeelandă, precum și renegocierea acordului cu țările ASEAN. În acest sens, se remarcă faptul că, în ciuda eforturilor, din cauza retragerii SUA, negocierile privind acordul TTIP au fost întrerupte în 2017. Pe de altă parte, negocierile cu Japonia începute în 2013 au fost finalizate în decembrie 2017, prin semnarea Parteneriatului economic, apreciat ca cel mai important acord bilateral al UE, prin care schimburile comerciale urmează a fi liberalizate, creându-se cea mai mare zonă economică și comercială liberă din lume (European Commission, *Commission welcomes Council green light for EU-Japan Economic Partnership Agreement*, Press release, EC, 6 July, 2018).

¹⁵ Este relevantă în acest sens sinteza discuțiilor din cadrul reuniunii Consiliului de export la finele anului 2016, care consemna că în 2016 Programul de promovare a exportului nu s-a putut realiza decât în proporție de cca 50%, din motive strict birocratice (*Proces-verbal al reuniunii Consiliului de Export din data de 20 decembrie 2016*, Secretariatul Consiliului de Export, Departamentul de Comerț Exterior, decembrie, 2016).

La acest mecanism, din 2016 (prin *Ordinul nr. 455/2016*) s-au instituit scheme de ajutor de minimis pentru acțiunile din Programul de promovare a exportului administrat de Ministerul pentru Mediul de Afaceri, Comerț și Antreprenoriat privind participarea operatorilor economici la târguri și expoziții internaționale în străinătate, organizarea de misiuni economice în străinătate și realizarea de studii de piață și pe produse, iar din 2017 (prin *OUG nr. 8*) s-a adăugat Programul de susținere a internaționalizării operatorilor economici români, cu finanțare de la buget, căruia i-au fost alocate 15 mil. lei (50 mii lei/beneficiar), cifră nesemnificativă dacă se au în vedere costurile și riscurile inițierii de activități în străinătate, mai ales în spațiul extra-UE.

EVOLUȚIA SCHIMBURILOR COMERCIALE ALE ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1990–2017

Pe ansamblul perioadei de tranziție, evoluția schimburilor economice externe ale României a suferit modificări majore atât din punctul de vedere al volumului, structurii și dinamicii, cât și al orientării geografice, fiind influențată de o multitudine de factori interni și externi, între care, cu impactul cel mai semnificativ, desființarea CAER la mijlocul anului 1991 și apropierea treptată de Uniunea Europeană, într-un context internațional caracterizat de accelerarea procesului globalizării, dar și de o criză financiară de proporții mondiale în anii 2008 și 2009.

Din analiza datelor prezentate în Tabelul 17.10, structurate pe cele patru subperioade relevante, se constată creșterea semnificativă a comerțului exterior al României, media anuală a exporturilor și importurilor în perioada postaderare fiind de 2,2–2,5 ori mai mare comparativ cu cea din perioada preaderare, de circa 5 ori mai mare față de perioada de asociere și de circa 10 ori superioară mediei anuale din perioada de preasociere.

Tabelul 17.10

Media anuală a exporturilor, importurilor și soldului balanței comerciale în perioada 1990–2017, pe subperioade

- mil. euro -

Perioada	Medie anuală		
	Exporturi	Importuri	Deficit comercial
Preasociere: 1990*–1995	4.509	6.122	1.613
Asociere: 1996–2000	8.114	10.762	2.648
Preaderare: 2001–2006	18.342	26.177	7.835
Postaderare: 2007–2017	45.159	56.710	11.551
TOTAL	24.559	30.649	6.090

* Pentru 1990, în lipsa datelor INS privind exportul și importul, acestea au fost recalculate pe bază de dinamici.

Sursa: Calcule pe baza datelor INS (Baza de date TEMPO online).

În același timp, înregistrarea de deficite comerciale în cele patru subperioade, practic în toți anii perioadei de analiză, a reprezentat o constantă a evoluției comerțului exterior al României, ceea ce, având în vedere majorarea permanentă a acestora și atingerea unei medii anuale de peste 11,5 mld. euro în perioada postaderării, relevă o cronicizare a dezechilibrului balanței comerciale în cazul țării noastre, în proporție de circa 3/4 produsă pe seama schimburilor comerciale intra-UE.

În primii ani ai tranziției României spre economia de piață, caracterizați de schimbări profunde ale cadrului legal și instituțional, cu impact advers asupra economiei intrate în recesiune în perioadele 1990–1992 și 1997–1999, nivelul comerțului exterior s-a redus drastic comparativ cu 1989, abia după anul 2000 exporturile reușind să revină la acest nivel. Dacă în perioada preasocierii doar circa 50% din exporturi erau orientate către țările Uniunii Europene, acestea reprezentând originea a circa 36% din importuri, în perioadele de asociere și de preaderare, ponderea UE în comerțul exterior al României s-a majorat semnificativ, atingând 61%, respectiv 69% din exporturi și 55%, respectiv 68% din importuri, ceea ce relevă un grad înalt de integrare comercială cu UE, în condițiile majorării deficitelor comerciale pe segmentul intra-UE, precum și ale accentuării dezechilibrului balanței comerciale pe ansamblul schimburilor internaționale ale țării.

În perioada asocierii și în special a preaderării, în primul rând, pe seama apropierii de UE, comerțul exterior al României a fost caracterizat de apariția și extinderea fenomenului IPT (*Inward Processing Trade*), respectiv a operațiunilor în regim de perfecționare activă, prin importul temporar (fără transfer de proprietate) de materii prime, accesorii, subansamble care sunt supuse unui proces de prelucrare, asamblare, transformare pe teritoriul național și ulterior reexportate. Ponderea acestor reexporturi în totalul exporturilor României ajunsese la 46% în 1999 și la 52% în 2005, cu mențiunea că statele UE (în principal Italia și Germania) reprezentau principalul partener, deținând peste 2/3 din totalul acestor operațiuni (Georgescu, 2006, p. 27). Din anul 2006, exporturile după prelucrarea activă au intrat pe un trend descendent atât în valoare absolută, cât și relativă, care a continuat și în perioada postaderării (în 2017 reprezentau circa 10% din totalul exporturilor, concentrate aproape exclusiv pe relația UE), în ultimii zece ani suferind și o schimbare structurală a operațiunilor derulate, respectiv de la predominanța produselor din secțiunile XI și XII (confecții, respectiv încălțăminte, conform clasificării NC) spre segmentul părți și accesorii pentru autovehicule din secțiunea XVII (mijloace și materiale de transport).

Criza financiară globală din 2008–2009 a afectat fluxurile comerciale ale României prin contracția severă a economiei și diminuarea în consecință a volumului comerțului exterior. Astfel, exporturile s-au diminuat de la 33,7 mld. euro în 2008 la 29,1 mld. euro în 2009, iar importurile, de o manieră mai drastică, respectiv de la 57,2 mld. euro la 39 mld. euro. Ca urmare, deficitul comercial al României a înregistrat o reducere de la cifra record de 23,5 mld. euro în 2008 la 9,9 mld. euro în 2009. Trebuie menționat însă că, pe lângă acțiunea factorilor externi, în ceea ce privește importurile, acestea au suferit și impactul corectiv al creșterii lor

excesive din perioada 2007–2008, alimentate parțial de o cerere internă favorizată de expansiunea creditelor de consum, precum și a pieței imobiliare (Georgescu, 2012, p. 14, 17). Ca atare, reducerea deficitelor comerciale în perioada posterioară nu semnifică o ajustare datorată ameliorării structurilor de producție, respectiv a competitivității produselor de export, ci mai degrabă o corecție determinată de supraîncălzirea economiei în perioada precizată și unele fenomene cu forme de manifestare degenerate la nivelul sistemului financiar-bancar.

În perioada 2010–2016, volumul comerțului exterior al României a crescut permanent, cu menținerea sub 10 mld. euro a deficitelor anuale ale balanței comerciale, nivelurile înregistrate în perioada precizată fiind depășite, în cazul exporturilor, încă din 2010, redresate în numai doi ani, iar în cel al importurilor, din anul 2014. În contextul creșterii PIB cu 7% în anul 2017 și al reapariției fenomenului de supraîncălzire a economiei care a atras o majorare a creditelor de consum și imobiliare, cu impact asupra creșterii mai rapide a importurilor, deficitul balanței comerciale a crescut la circa 13 mld. euro, tendință ce continuă și în 2018, cu o amplitudine inferioară însă celei din perioada premergătoare crizei din 2009.

În scopul identificării schimbărilor produse în comerțul exterior al României, precum și a competitivității exporturilor, extrem de concludentă este analiza evoluției pozițiilor (locurilor) câștigate, respectiv pierdute în topul mondial, pe grupe de mărfuri codificate la nivel de trei cifre, conform clasificării SITC (Revision 3). Astfel, se constată că, față de anul 1995, primul an disponibil al seriei de date din statistica UNCTAD, în anul 2016, România a câștigat poziții la exportul a 180 de grupe de produse, din care mai mult de 20 de poziții la 90 de grupe, între 10 și 20 de poziții la 44 de grupe, iar până în 10 poziții la 47 de grupe.

Pe de altă parte, s-au pierdut poziții în ierarhia mondială la un număr de 70 de grupe de produse, din care la 15 grupe mai mult de 20 de poziții, la 23 de grupe între 10 și 20 de poziții, iar la 32 de grupe până în 10 poziții. Din punct de vedere valoric, se remarcă faptul că, în anul 2016, ansamblul pozițiilor câștigate reprezenta circa 85% din totalul exporturilor României, iar cel al pozițiilor pierdute doar circa 15%.

Reprezentarea grafică a pozițiilor câștigate, respectiv pierdute, în topul mondial al exporturilor, este sugestiv prezentată în figurile 2 și, respectiv, 3.

La exporturi, grupele de marfă mai importante, cu cele mai multe poziții câștigate, au fost în general situate în categoria energie și materii prime, cum sunt: minereu de cupru și concentrate, grupa 322 (145 de poziții); brichete și pelete din lignit, grupa 190 (125 de poziții); gaz natural, grupa 343 (119 poziții); minereu de fier și concentrate, grupa 281 (114 poziții); lemn reziduuri și deșeuri de lemn, grupa 246 (91 de poziții); fier și oțel, grupa 282 (72 de poziții).

Unul dintre capitolele importante de export cu un nivel relativ ridicat al valorii adăugate la care s-au câștigat 34 de locuri îl reprezintă autovehiculele cu motor (grupa 783), România ocupând poziția 34 în topul mondial al exporturilor la nivelul anului 2016. O remarcă specială se impune pentru exporturile de cereale (grupa 044 – porumb și, respectiv, 041 – grâu), care au înregistrat un câștig de 7 poziții, România situându-se în anul 2016 pe locurile 7, respectiv 9 în topul exportatorilor mondiali la aceste produse.

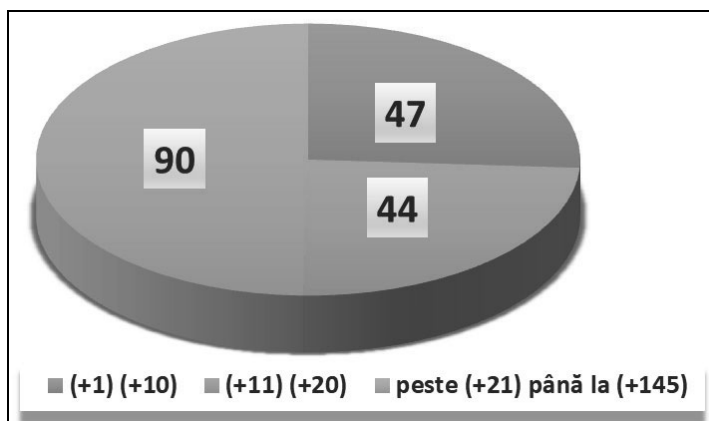

Fig. 17.2. Număr de poziții câștigate la export, 2016/1995.

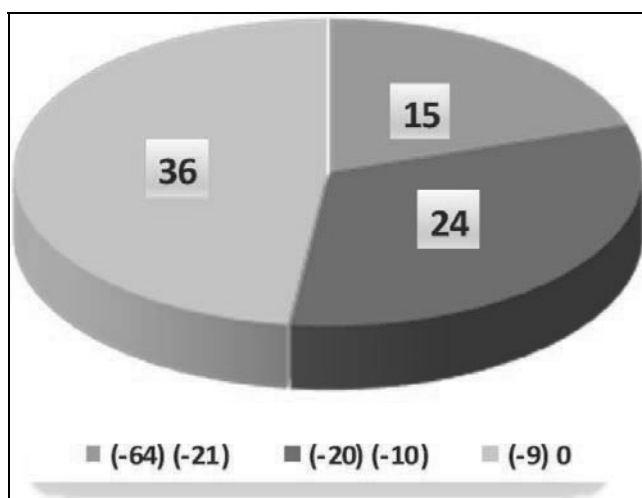

Fig. 17.3. Număr de poziții pierdute la export, 2016/1995.

Exporturile României au înregistrat pierderi de poziții atât la produse cu un grad scăzut de prelucrare, cum sunt îngrășămintele chimice, grupa 562 (45 de poziții), cât și la cele cu valoare adăugată mare, ca, de exemplu, autovehicule transport de mărfuri, grupa 782 (14 poziții); tractoare, grupa 722 (17 poziții); mașini-unelte, grupa 731 (9 poziții).

Din punctul de vedere al nivelului tehnologic al pozițiilor câștigate la export în perioada 1995–2016, din datele prezentate în Tabelul 17.11, rezultă că, pe ansamblu, aceste progrese s-au realizat îndeosebi la grupe de produse cu un nivel tehnologic mediu, a căror pondere în totalul valorii exporturilor a crescut de la 12,4% la 43,6%.

Tabelul 17.11

Structura pozițiilor câștigate și pierdute la export după nivelul lor tehnologic, în anul 2016 comparativ cu anul 1995

Nivelul tehnologic al exporturilor	1995			2016	
	Număr poziții	mil. USD	% în total	mil. USD	% în total
TOTAL poziții câștigate, din care:	180	3.716	47,5	53.665	84,9
Produse primare, inclusiv resurse naturale	79	688	8,8	11.141	17,6
Produse de tehnologie scăzută	32	1.965	25,1	9.538	15,1
Produse de tehnologie medie	54	973	12,4	27.577	43,6
Produse de tehnologie înaltă	15	90	1,2	5.409	8,6
TOTAL poziții pierdute, din care:	70	4.114	52,5	9.555	15,1
Produse primare, inclusiv resurse naturale	37	1.472	18,8	4.526	7,2
Produse de tehnologie scăzută	13	1.714	21,9	3.632	5,7
Produse de tehnologie medie	16	821	10,5	817	1,3
Produse de tehnologie înaltă	4	108	1,4	580	0,9
Total	250	7.830	100,0	63.220	100,0

Sursa: Pe baza datelor UNCTAD, conform clasificării SITC (Revision 3).

Câștiguri semnificative ale pozițiilor la export s-au înregistrat și la grupele de produse cu un nivel tehnologic înalt, a căror pondere în valoarea totală a exporturilor s-a majorat de la 1,2% în 1995 la 8,6% în 2016, nivel totuși mai degrabă modest, reflectând competitivitatea relativ scăzută a economiei românești¹⁶.

Trebuie menționat, în acest sens, că România dispune de un important potențial de creștere a competitivității pe piețele externe pentru multe produse ale industriei prelucrătoare, prin adâncirea specializării inter și intrasectoriale (Zaman și Vasile, 2012, p. 22). Analiza diferitelor grade de competitivitate ale exporturilor României a relevat necesitatea promovării unor politici de specializare inteligentă pentru o serie de produse, semifabricate și componente, prin identificarea de nișe de export care să permită valorificarea unor avantaje competitive și comparative, bazate pe procese inovative, cooperare internațională și ancorarea mai eficientă pe rețelele globale ale valorii adăugate (Zaman și Tudor, 2016, p. 652).

În privința pozițiilor pierdute la export, precizăm că, în cea mai mare parte, acestea s-au înregistrat la produsele primare din categoria resurselor naturale, precum și la grupele de produse cu un nivel tehnologic scăzut.

¹⁶ Exporturile României nu excelează în produse cu valoare adăugată ridicată, una dintre cauze fiind legată de ponderea scăzută a companiilor inovative care înregistrează ritmuri înalte de creștere, inclusiv „gazelele” (înființate de mai puțin de cinci ani). Analiza întreprinsă de Simion, Gheorghe și Zaman (2017, p. 43–62) relevă că, în cazul României, acest tip de companii, de regulă din categoria IMM, au o contribuție de numai 7–8% la exporturile României, iar în cadrul acestora, „gazelele” reprezintă sub 1%, caracterizându-se printr-o reziliență scăzută la situații de criză și/sau șocuri externe.

PARTICULARITĂȚI ALE BALANȚEI COMERCIALE A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA POSTADERARE

În perioada postaderare, soldul permanent negativ al balanței comerciale evidențiază caracterul cronic al dezechilibrului comerțului exterior al României, care, cu variații mai mari sau mai mici, a însoțit întreaga perioadă de tranziție a economiei la mecanismele pieței concurențiale.

Analiza deficitului comercial FOB-CIF înregistrat în anul 2017 comparativ cu anul 2007, pe secțiuni de marfă, conform Nomenclaturii combinate (Tabelul 17.12), permite identificarea principalilor factori de influență, respectiv a produselor și a activităților economice care concentrează dezechilibre externe majore. Ținând seama de contextul pre și postcriză descris anterior, precum și al impactului asupra comerțului exterior al României care a determinat scăderea deficitului comercial de la 21,7 mld. euro în 2007 la 12,9 mld. euro în 2017, se constată că, deși numărul de secțiuni cu excedent comercial s-a dublat în această perioadă, respectiv de la 4 la 8, la principalele secțiuni care înregistrau deficite (produse alimentare, băuturi și tutun; produse chimice; materiale plastice, cauciuc și articole; metale comune și articole), dezechilibrul comercial s-a accentuat.

Tabelul 17.12

Balanța comercială a României pe secțiuni NC cu deficit/excedent în anul 2017 comparativ cu anul 2007

2007			2017		
Secțiuni cu deficit comercial		Sold (mil. euro)	Secțiuni cu deficit comercial		Sold (mil. euro)
I	Animale vii și produse animale	-618	I	Animale vii și produse animale	-747
II	Produse vegetale	-597	IV	Produse alimentare, băuturi și tutun	-1.398
III	Grăsimi și uleiuri animale sau vegetale	-76	V	Produse minerale	-2.917
IV	Produse alimentare, băuturi și tutun	-926	VI	Produse chimice	-5.326
V	Produse minerale	-3.844	VII	Materiale plastice, cauciuc și articole din acestea	-1.954
VI	Produse chimice	-2.743	VIII	Piei crude, piei tăbăcite, blănuri și produse din acestea	-597
VII	Materiale plastice, cauciuc și articole din acestea	-1.632	X	Pastă de lemn, hârtie, carton și articole din acestea	-696
VIII	Piei crude, piei tăbăcite, blănuri și produse	-529	XI	Materiale textile și articole din acestea	-800
X	Pastă de lemn, hârtie, carton și articole din acestea	-688	XIII	Articole din piatră, ipsos, ciment, ceramică, sticlă	-618

Tabelul 17.12 (continuare)

XIII	Articole din piatră, ipsos, ciment, ceramică, sticlă	-708	XV	Metale comune și articole din acestea	-2.639
XV	Metale comune și articole din acestea	-860	XVI	Mașini și aparate, echipamente electrice, aparate de înregistrat sau de reprodus sunetul și imaginile	-3.149
XVI	Mașini și aparate, echipamente electrice, aparate de înregistrat sau de reprodus sunetul și imaginile	-6.299	Total deficit		-20.841
XVII	Mijloace și materiale de transport	-3.525			
XVIII	Instrumente și aparate optice, fotografice, cinematografice, medico-chirurgicale și similare	-591	Secțiuni cu excedent comercial		
XXII	Produse necuprinse în alte secțiuni NC	-31			
Total deficit		-23.671	II	Produse vegetale	1.143
Secțiuni cu excedent comercial			III	Grăsimi și uleiuri animale sau vegetale	19
			IX	Produse din lemn, exclusiv mobilier	952
			XII	Încălțăminte, pălării, umbrele și articole similare	423
IX	Produse din lemn, exclusiv mobilier	414	XVII	Mijloace și materiale de transport	3.789
XI	Materiale textile și articole din acestea	303	XVIII	Instrumente și aparate optice, fotografice, cinematografice, medico-chirurgicale și similare	431
XII	Încălțăminte, pălării, umbrele și articole similare	846	XX	Mărfuri și produse diverse	943
XX	Mărfuri și produse diverse	335	XXII	Produse necuprinse în alte secțiuni NC	185
Total excedent		1.898	Total excedent		7.885
TOTAL deficit balanță comercială		-21.773	TOTAL deficit balanță comercială		-12.956

Sursa: Calcule proprii după datele INS, 2017.

O remarcă specială se impune pentru secțiunea XVII (Mijloace și materiale de transport) care, dacă în anul 2007 înregistra un deficit comercial de 3,5 mld. euro, în anul 2017 se afla într-o situație de excedent (3,8 mld. euro, constituind circa o jumătate din totalul celor cu excedent comercial), explicată, în primul rând, de succesul Dacia Logan pe piețele externe, cu mențiunea că aceasta se situează pe segmentul *low cost*.

Analiza pe țări a soldului balanței comerciale relevă că România înregistrează deficite importante cu statele UE, cele mai semnificative cu țările dezvoltate din spațiul european (în special pe relațiile Germania, Olanda și Austria, cu deficite anuale de 1–1,5 mld. euro), dar și cu unele state membre din Europa Centrală și de Est, cum ar fi Ungaria și Polonia (cu deficite anuale de 2–2,5 mld. euro).

În ceea ce privește relațiile comerciale ale României cu statele extra-UE, menționăm persistența unor deficite comerciale majore cu China (circa 3 mld. euro), Federația Rusă (circa 1,5 mld. euro) și Kazahstan (circa 1 mld. euro), care constituie pentru România piețe de aprovizionare cu combustibili, dar și pentru importul unor produse ale industriei prelucrătoare (Iancu, Pavelescu și Olteanu, 2018, p. 341–342).

Trebuie menționat că persistența deficitelor comerciale, prin impactul asupra configurației contului curent al balanței de plăți externe, poate afecta echilibrul financiar extern și stabilitatea macroeconomică a țării, cum s-a întâmplat în perioada precriză.

Tabelul 17.13

Evoluția contului curent al balanței de plăți externe și a principalelor capitole în perioada 2005–2012

Anii	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
PIB (mld. euro)	79,2	95,1	121,3	139,7	118,3	124,1	131,2	132,0
Balanță cont curent (mil. euro)	-6.888	-9.973	-16.677	-16.877	-4.913	-5.158	-5.938	-5.843
Deficit cont curent în PIB (%)	8,7	10,5	13,7	12,1	4,2	4,2	4,5	4,4
Balanță bunuri FOB–FOB (mil. euro)	-7.806	-11.759	-17.822	-18.199	-6.871	-5.864	-7.409	-7.379
Balanță servicii (mil. euro), din care:	-349	6	477	836	-294	-745	340	1.129
– transporturi (mil. euro)	-395	-424	-505	57	77	-156	883	1.162
Venituri (mil. euro)	-2.326	-3.014	-4.152	-5.530	-1.902	-1.960	-2.207	-3.025
Transferuri curente (mil. euro)	3.593	4.794	4.820	6.016	4.154	3.411	3.338	3.432
Gradul de finanțare a deficitului de cont curent prin ISD (%)	75,6	45,3	43,5	56,2	71,0	50,3	32,3	36,6

Sursa: BNR, 2005–2012.

După cum se observă în Tabelul 17.13, principala componentă a balanței contului curent o reprezintă balanța bunurilor (FOB–FOB), al cărei deficit a

înregistrat niveluri record în anii 2007 și 2008 (peste 16,5 mld. euro), pe seama majorării excesive a importurilor, alimentate de creșterea cererii de bunuri de consum și de explozia creditării, determinând deficite de cont curent care au atins 13,7% din PIB în 2007 și 12,1% în 2008, cu mult peste pragurile prudențiale de alertă ale acestui indicator atât pe plan internațional, cât și european, respectiv de 4%. Cu toate că în perioada respectivă deficitele de cont curent erau finanțate în proporție de 45–75% de investițiile străine directe (fluxuri autonome), diferența a fost acoperită prin fluxuri valutare compensatorii (împrumuturi) care au condus la majorarea datoriei externe atât private, cât și publice, exercitând o presiune crescândă asupra balanței de plăți externe a României, care, în contextul declanșării crizei financiare globale în 2008, a intrat în dificultate, în prima parte a anului 2009, impunându-se apelarea la asistența financiară din partea FMI și UE. Dacă în anii postcriză, deficitul de cont curent a înregistrat o ajustare severă în jos (la 4–4,5% din PIB în perioada 2009–2012), această corecție abruptă s-a produs inițial sub impactul reducerii cu circa 2/3 a deficitului balanței bunurilor, ca urmare a prăbușirii importurilor, respectiv de la 52,8 mld. euro în 2008 la 35,8 mld. euro în 2009, după care balanța bunurilor s-a menținut pe deficite anuale de 5,8–7,4 mld. euro.

În perioada 2013–2017, deficitele de cont curent s-au menținut sub pragul de alertă de 4% din PIB, dar, așa cum se observă din datele prezentate în Tabelul 17.14, în ultimii ani, acestea se situează pe o pantă graduală de deteriorare, ca urmare a creșterii deficitelor balanței bunurilor de la 5,4 mld. euro în 2013 la 6,3 mld. euro în 2014, la 7,8 mld. euro în 2015, la 9,3 mld. euro în 2016 și la peste 12 mld. euro în 2017. Se mai poate constata, inclusiv ca urmare a schimbărilor metodologice ale statisticii balanței de plăți externe (vezi nota de la Tabelul 17.14), contribuția din ce în ce mai semnificativă a excedentelor balanței serviciilor internaționale, respectiv a contribuției de circa 50% a transporturilor la realizarea acestora. În același timp, trebuie precizat că, în perioada postcriză, deși influxurile nete de investiții străine directe s-au diminuat la circa 3–4 mld. euro anual, menținerea rolului lor important în finanțarea deficitelor de cont curent – având în vedere că aceste investiții sunt constituite, în cea mai mare parte, prin majorarea participațiilor la capital provenind din reinvestirea profitului, care este în lei, iar transferul acestora, exprimat în euro, la ieșiri, prin debitul veniturilor primare din contul curent și, respectiv, la intrări, prin creditul contului financiar – trebuie interpretată cu rezerve.

După primele șapte luni din 2018, deficitul de cont curent era de 4,8 mld. euro (balanța bunurilor înregistrând un deficit de peste 7 mld. euro), ceea ce, chiar în ipoteza realizării PIB-ului prognozat de 203 mld. euro la nivelul întregului an, implică riscul ca deficitul de cont curent să depășească pragul de 4%. Chiar dacă repetarea scenariului din 2009 este puțin probabilă, cert este că România va intra în atenția mecanismelor de alertă ale Comisiei Europene privind dezechilibrele macroeconomice.

Tabelul 17.14

Evoluția contului curent al balanței de plăți externe și a principalelor capitole, în perioada 2013–2017

Anii	2013	2014	2015	2016	2017
PIB (mld. euro)	144,3	149,0	157,3	170,9	188,0
Balanță cont curent (mil. euro)	-1.168	-686	-1.943	-3.498	-6.464
Deficit cont curent în PIB (%)	-0,8	-0,5	-1,2	-2,1	-3,4
Balanță bunuri FOB–FOB (mil. euro)	-5443	-6.335	-7.794	-9254	-12.028
Balanță servicii (mil. euro), din care:	4.700	5.867	6.794	7.723	7.962
– transporturi (mil. euro)	2.494	2.814	3.408	3.622	3.640
Venituri primare (mil. euro)	-3.112	-1.904	-3.738	-4.467	-5.033
Venituri secundare (mil. euro)	2.687	1.686	2.795	2.500	2.635

Notă: Începând din 2013, conform principalei revizuirii metodologice impuse de impactul schimburilor internaționale în regim vamal suspensiv (*processing* bunuri intermediare) asupra statisticilor internaționale în privința balanței de plăți introduse de FMI prin BPM6 (*Balance of Payments Manual*), prelucrarea bunurilor aflate în proprietatea terților a fost reclasificată de la comerțul cu bunuri la comerțul cu servicii.

Sursa: BNR, 2013–2017.

Atenuarea deficitelor comerciale, în condițiile în care procesul de globalizare a piețelor și creșterea interdependențelor dintre economii se intensifică, iar lanțurile valorice internaționale oferă noi oportunități de specializare și cooperare între agenții economici, depinde de diversificarea orientării geografice pe parteneri comerciali ai României, vizând piețe-țintă către care urmează să se deruleze cu prioritate comerțul exterior, corespunzător progreselor realizate în nivelul tehnologic și modernizarea structurilor economiei românești, precum și menținerea atractivității acesteia pentru investitorii străini, care pot contribui major la echilibrarea balanței comerciale a țării.

IMPACTUL ÎNTREPRINDERILOR INVESTIȚIE STRĂINĂ DIRECTĂ ASUPRA COMERȚULUI EXTERIOR

Creșterea sensibilă în economia românească a volumului ISD s-a manifestat îndeosebi ca urmare a sporirii încrederii investitorilor străini în mediul de afaceri din România, favorizată de aderarea la NATO și recunoașterea de către UE a statutului de țară cu economie funcțională de piață, de progresele realizate în pregătirea, preluarea și/sau adaptarea de către România a aplicării capitolelor *acquis*-ului comunitar, inclusiv prin utilizarea instrumentelor financiare de preaderare (ISPA, SAPARD, PHARE).

Stocul ISD a crescut permanent, mai ales în perioada preaderării și postaderării la UE, majorându-se de la circa 10 mld. euro în 2003 la 34,5 mld. euro în 2006 și atingând peste 70 mld. euro la finele anului 2016. Din punctul de vedere al orientării pe activități economice, acestea s-au dezvoltat în special pe orizontala economiei, din stocul total al ISD la finele anului 2016, circa 56% fiind concentrate în sectorul serviciilor, preponderent în intermediere financiară, comerț, precum și construcții și tranzacții imobiliare, în timp ce investițiile străine verticale, cu efecte de propagare pozitive în amonte și aval (*spillovers*) din industrie, inclusiv sectorul energie electrică, gaz și apă, reprezentau doar 44%.

Analiza exporturilor, a importurilor și a situației balanței comerciale aferente implicării întreprinderilor ISD în schimburile comerciale internaționale ale României, cumulat pe ansamblul perioadei 2007–2016 (Tabelul 17.15), relevă că acestea au deținut un rol determinant, reprezentând circa 2/3 din comerțul exterior al țării. În același timp, se remarcă faptul că soldul balanței comerciale al firmelor cu participare străină de capital a fost pronunțat negativ la nivel macroeconomic, ceea ce a exercitat o presiune constantă și semnificativă asupra deficitului comercial și de cont curent al balanței de plăți externe a României, inclusiv asupra creșterii gradului de îndatorare și deteriorării poziției investiționale internaționale a țării.

Tabelul 17.15

Exporturile, importurile și balanța comercială a întreprinderilor ISD, cumulat în perioada 2007–2016, pe principalele sectoare

Ramuri / sectoare ale economiei	Exporturi ISD		Importuri ISD		Sold balanță comercială ISD
	mil. euro	% în total	mil. euro	% în total	mil. euro
Industrie prelucrătoare	249.596	85,3	211.057	64,3	38.540
Comerț	27.252	9,3	94.433	28,8	-67.182
Alte sectoare	15.850	5,4	22.767	6,9	-6.918
Total	292.698	100,0	328.257	100,0	-35.560

Sursa: BNR, 2006–2016.

Pe fondul capacității concurențiale slabe a industriei bunurilor de consum din România, inclusiv alimentare și de folosință îndelungată, de satisfacere insuficientă a cererii interne, principala sursă a deficitului comercial înregistrat de întreprinderile ISD a reprezentat-o sectorul comerț, prin activitatea de import a reprezentanțelor celor mai importanți producători mondiali, precum și a retailerilor internaționali care au deschis lanțuri de distribuție, acoperind practic întreg teritoriul țării.

La nivelul anului 2016, studierea mai detaliată, pe sectoare și activități, a balanței comerciale a întreprinderilor ISD (Tabelul 17.16), evidențiază următoarele aspecte:

a) conform datelor BNR, ponderea întreprinderilor ISD în totalul exporturilor a fost de 74% și, respectiv, de 66,3% în totalul importurilor, ceea ce relevă

contribuția majoră a investițiilor străine la derularea comerțului exterior al României; statisticile oficiale evidențiază că din Top 100 cei mai mari exportatori din România, întreprinderile ISD ocupă primele 95 de poziții;

b) întreprinderile ISD din industria prelucrătoare și-au adus contribuția la echilibrarea balanței comerciale a României, ajungând la un sold pozitiv de 6,67 mld. euro, neputând însă acoperi deficitul înregistrat de ramura comerț în acest an, respectiv de 9,17 mld. euro;

c) industria mijloacelor de transport contribuie în proporție de aproape 50% la realizarea excedentului comercial al întreprinderilor ISD, metalurgia cu 16%, iar fabricarea produselor din lemn, inclusiv mobilă, cu 12%;

d) în general, companiile ISD din România ce operează în sectorul servicii au un impact nefavorabil asupra soldului balanței comerciale a României, deținând circa 90% din deficitul comercial al întreprinderilor ISD.

Tabelul 17.16

Soldul balanței comerciale al întreprinderilor cu ISD pe ramuri ale economiei, în anul 2016

- mil. euro -

Excedent comercial întreprinderi ISD		Deficit comercial întreprinderi ISD	
Industrie	8.049	• Alimente, băuturi și tutun	-601
– Industrie extractivă	72	• Ciment, sticlă, ceramică	-88
– Industrie prelucrătoare, din care:	7.857	• Prelucrare țitei, produse chimice, cauciuc și mase plastice	-497
• Fabricarea produselor din lemn, inclusiv mobilă	1.146	Activități profesionale științifice, tehnice și administrative și servicii suport	-132
• Fabricarea calculatoarelor, altor produse electronice, optice și electrice	494	Agricultură	-4
• Mașini, utilaje și echipamente	878	Comerț	-9.171
• Metalurgie	1.502	Construcții și tranzacții imobiliare	-107
• Mijloace de transport	4.118	Hoteluri și restaurante	-20
• Textile, confecții și pielărie	896	Tehnologia informației și comunicații	-373
• Alte ramuri ale industriei prelucrătoare	14	Intermedieri financiare și asigurări	-124
Energie electrică, gaze și apă	115	Transporturi	-106
		Alte activități	-104
Total excedent comercial	9.235	Total deficit comercial	-11.327
Sold net balanță comercială întreprinderi ISD			-2.092

Sursa: Calculat pe baza datelor din *Investițiile străine directe în România în anul 2016*, BNR, 2017, p. 16.

e) o serie de ramuri ale industriei prelucrătoare au înregistrat un sold negativ al balanței comerciale ISD, între care: industria chimică, prelucrare țitei și produse din țitei, industria alimentară, al căror potențial de export este subutilizat.

17.5. CONCLUZII ȘI REMARCI FINALE

În întreaga perioadă a ultimului secol, economia României a suferit costuri adverse majore, îndeosebi pe seama acțiunii unor factori externi, cu impact atât asupra volumului comerțului exterior, cât și asupra structurii pe mărfuri și orientării geografice a schimburilor comerciale.

În primii ani de după Marea Unire, în contextul asumării costurilor implicate de întregirea teritoriului și beneficiind într-o măsură nesemnificativă de reparațiile de război impuse Germaniei, în perioada 1919–1921, România a fost importator net de produse agroalimentare pentru a asigura hrana populației, cea mai mare parte a economiei fiind distrusă. În perioada marii depresii din 1929–1933, România a suportat sever impactul scăderii prețurilor mondiale la principalele sale capitoare de export (cerealele și petrolul), înregistrând pierderi, în condițiile acumulării unei datorii externe care trebuia achitată din valuta realizată prin exporturi, statul fiind nevoit să impună restricții atât la import, cât și la regimul schimbului de devize. Dificultățile financiare ale României din perioada interbelică au culminat cu subordonarea economiei intereselor de război ale Germaniei, din anul 1939 până la mijlocul anului 1944. În această perioadă, sub raportul volumelor, prețurilor, structurii pe mărfuri și orientării geografice, comerțul exterior al României a fost practic controlat de Germania, în totala defavoare a țării noastre. În perioada august 1944–decembrie 1947, România a suferit, sub ocupația sovietică, pagube chiar mai mari decât cele sub dominația germană, acestea fiind evaluate la circa 2,7 mld. dolari, decurgând din aplicarea Convenției de armistițiu și a Tratatului de pace.

După anul 1948, mai mult de un deceniu, România a suportat costurile transformărilor legate de construirea sistemului socialist sub ocupație sovietică, inclusiv plata despăgubirilor de război către URSS, constând în livrări de petrol, cereale, animale și lemn. În această perioadă, prin intermediul sovromurilor, comerțul exterior a fost monopolizat de URSS, a cărei pondere în exporturile țării era de circa 90%, iar în importuri de peste 50%, în condiții deosebit de nefavorabile României. În deceniile șapte și opt, când România și-a normalizat relațiile cu țările capitaliste dezvoltate, importându-se masiv echipamente și tehnologii, balanța comercială s-a încheiat cu un deficit de circa 10 mld. dolari, aproximativ egal cu soldul datoriei externe la finele perioadei. În deceniul 1980, România a suportat alte costuri adverse, generate de criza balanței de plăți externe declanșată pe fondul unei conjuncturi internaționale nefavorabile și amplificată de erorile în gestionarea crizei, care au culminat cu decizia de lichidare a datoriei externe, forțând realizarea de excedente comerciale prin exporturi, care s-au realizat în pierdere pe relația devize convertibile, precum și prin limitarea drastică a importurilor, care a afectat grav întreprinderile, în special din industrie. Pe ansamblul perioadei 1981–1989, exporturile au fost mai mari cu peste 25% decât importurile, rezultând un surplus al

balanței comerciale de 19 mld. dolari, ceea ce a permis lichidarea datoriei externe în 1989, dar cu costuri economice și sociale enorme, care au și condus la căderea sistemului.

Ca urmare a schimbării de sistem de la finele anilor 1980, România a intrat în etapa tranziției la economia de piață în 1990, proces însoțit de reforme legislative și instituționale profunde, care a implicat costuri semnificative (terapia de șoc prin liberalizarea prețurilor, destructurarea și dezindustrializarea economiei), inclusiv asupra comerțului exterior, care a suportat și impactul desființării CAER. Nivelul exporturilor a înregistrat o cădere aproape la jumătate în 1990 comparativ cu 1989, abia după anul 2000 acesta reușind să îl depășească. Evoluția schimburilor comerciale internaționale în perioada tranziției a fost decisiv influențată de Acordul de asociere a României la Uniunea Europeană și, ulterior, de aderarea la UE; atingerea unui grad înalt de integrare comercială cu statele UE, care dețin circa 70% din schimburile comerciale ale țării noastre, generând însă un grad ridicat de dependență de aceste piețe, poate reprezenta nu numai un avantaj, dar și o vulnerabilitate, ca în cazul crizei din anii 2008–2009. Deficitele comerciale au devenit cronice, cea mai mare parte a acestora concentrându-se pe segmentul intra-UE, ceea ce creează o presiune semnificativă asupra contului curent al balanței de plăți externe. Gradul ridicat de implicare a întreprinderilor ISD în schimburile comerciale internaționale ale României, a căror contribuție la realizarea exporturilor este de circa 75%, generează, în special prin prezența masivă în sectorul serviciilor, majorarea importurilor și accentuarea deficitului comercial. În ciuda progreselor realizate în ultimele două decenii, relevante de câștigarea unor poziții importante în ierarhia mondială, la multe grupe de produse, exporturile cu valoare adăugată relativ scăzută și niveluri tehnologice medii și joase sunt predominante.

România dispune de un important potențial de creștere a competitivității pe piețele externe, prin adâncirea specializării inter și intrasectoriale, promovarea unor politici de specializare inteligentă, identificarea de nișe de export care să permită valorificarea unor avantaje competitive și comparative, bazate pe procese inovative, cooperare internațională și ancorarea mai eficientă în lanțurile globale ale valorii adăugate, care să permită atenuarea deficitelor comerciale. Procesul de reindustrializare a economiei românești, îndeosebi în sectorul industriilor prelucrătoare bazate pe inovare și cunoaștere, atât pentru România, dar și pentru alte țări membre ale UE, reprezintă un proiect de perspectivă, la reușita căruia schimburile economice internaționale de bunuri și servicii pot să-și aducă o contribuție esențială.

Dezvoltarea durabilă pentru toți, potrivit obiectivelor Agendei ONU 2030, reprezintă și în viitor pentru comerțul exterior al României o provocare ineluctabilă, subordonată formulei jocurilor strategice câștig-câștig (*win-win*), în cadrul căreia toți participanții la schimburile internaționale de bunuri și servicii trebuie să câștige în mod echitabil, ca rezultat al noii revoluții industriale bazate pe cunoaștere, digitalizare și robotizare, în condițiile intensificării globalizării și ale cauzei comune a salvagărdării mediului.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1939), *Realitățile economice naționale. Comerțul exterior al României 1928-1937*, vol. I, partea a II-a, București.
2. Axenciuc Victor (1999), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă și contemporană*, Editura Fundației România de Măine, București.
3. Axenciuc Victor (2000), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859–1947*, vol. III, *Monedă-credit-comerț-finanțe publice*, Editura Academiei, București.
4. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României, 1862–2000*, vol. I, Editura Economică, București.
5. Axenciuc Victor, Bozga Vasile (1997), *Consolidarea și dezvoltarea economiei românești (1919–1939)*, în *Istoria economică a României de la începuturi până la cel de-al Doilea Război Mondial*, Constantinescu Nicolae N. (coord.), Editura Economică, București, p. 387–454.
6. Axenciuc Victor, Georgescu George (2017), *Gross Domestic Product – National Income of Romania, 1862–2010. Secular statistical series and methodological foundations*, Editura Academiei, București.
7. Bachman Ronald D., Keefe Eugen K. (1991), *Romania: A Country Study*, Federal Research Division, US Government Publishing Office, Library of Congress, Washington, July.
8. Banca Națională a României (2004), *Viața și opera lui Mitiță Constantinescu*, Restitutio, nr. 4, martie.
9. Banea Neculai, Tomescu Traian (2015), *Din istoria IAR Brașov*, Buletinul AGIR, nr. 2/2015, aprilie-iunie.
10. Berindei Dan (2008), *Istoria românilor – cronologie*, Editura Cartex, București.
11. BNR (2000-2012), *Comunicate de presă privind balanța de plăți și datoria externă*, luna decembrie.
12. BNR (2006-2016), *Investițiile străine directe în România*.
13. BNR (2013-2017), *Comunicate de presă privind balanța de plăți și datoria externă*, luna decembrie.
14. BNR (2017), *Investițiile străine directe în România în anul 2016*, p. 16.
15. Calcan Gheorghe (1997), *Industria petrolieră din România în perioada interbelică*, Editura Tehnică, București.
16. Departamentul de Comerț Exterior (2016), *Proces-verbal al reuniunii Consiliului de Export din data de 20 decembrie 2016*, Secretariatul Consiliului de Export, decembrie.
17. European Commission (2018), *Commission imposes provisional safeguard measures on imports of steel products*, Press release, EC, 18 July.
18. European Commission (2018), *Commission welcomes Council green light for EU-Japan Economic Partnership Agreement*, Press release, EC, 6 July.
19. Fota Constantin (2008), *Integrarea României în Uniunea Europeană*, Editura Universitaria, Craiova.
20. Georgescu George (2006), *Inward Processing Trade and implications for the balance of payments current account. The case of Romania*, Romanian Journal of Economic Forecasting, nr. 1.
21. Georgescu George (2012), *Impactul crizei globale asupra structurii comerțului exterior al României*, MPRA Paper, No. 36339, February.
22. Georgescu-Roegen Nicolae (1979), *Legea entropiei și procesul economic*, Editura Politică, București.
23. Gusti Dimitrie (1944), *Enciclopedia României*, vol. IV, Imprimeria Națională, București.
24. Iancu Aurel (1983), *Schimbările economice internaționale*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
25. Iancu Aurel (2018), *Liberalizarea economiei*, în *Economia României după Marea Unire*, vol. I, Editura Academiei, București.
26. Iancu Aurel (coordonator) (1979), *Consumul energetic și structura producției*, Editura Academiei, București.

27. Iancu Aurel, Pavelescu Florin Marius, Olteanu Dan Constantin (2018), *Creșterea economică*, în *Economia României după Marea Unire*, vol. I, Editura Academiei, București.
28. INS – Institutul Național de Statistică (2007, 2017), *Buletinul statistic de comerț exterior*, lunile decembrie.
29. Jackson Marvin R. (1984), *Romania's Foreign Debt Crisis: Its Causes and Consequences*, în *East European Economics in the 1980s*, Vol. I, US Congress, Washington.
30. Lampe John R., Jackson Marvin R. (1982), *Balkan Economic History 1550–1950. From Imperial Borderlands to Developing Nations*, Indiana University Press, Bloomington.
31. Madgearu Virgil (1940), *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Editura Științifică, București.
32. Manoilescu Mihail (1929), *Théorie du protectionnisme et de l'échange international*, Editions Giard, Paris.
33. Manoilescu Mihail (1986), *Forțele naționale productive și comerțul exterior. Teoria protecționismului și a schimbului internațional*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
34. Murgescu Bogdan (2016), *România și Europa – Acumularea decalajelor economice (1500–2010)*, Editura Polirom, Iași.
35. Pațac Filip (2009), *Istoria comerțului și turismului*, Editura Eurostampa, Timișoara.
36. Poștarencu Dinu (1998), *O istorie a Basarabiei în date și documente 1812–1940*, Editura Cartier Istoric, București.
37. Simion Artur-Emilian, Gheorghe Florentina Viorica, Gheorghe Zaman (2017), *Exporting high growth enterprises, including gazelles, in Romania*, Romanian Journal of Economics, Institute of National Economy, Vol. 45 (2(54)), p. 43-62, December.
38. Stoenescu George Virgil (coord.) (2014), *Romania: from 1880 to 1947*, în *South-Eastern European Monetary and Economic Statistics from the Nineteenth Century to World War II*, BNR, București.
39. Stoica Cosmin, Marinoiu Ana-Maria (2009), *Politica vamală*, Editura Pro Universitaria, București.
40. Thorner Klaus (2013), *Clearing trade and German interests in Romania in the years from 1932–1939*, Speech at International Conference *Causes of Euro Scepticism. Is there a German debt towards Romania?*, European Parliament, Brussels, 10 April.
41. Zaman Gheorghe, Tudor Alexandra Cristiana (2016), *The evolution of the Romanian exports competitiveness on the international market during 2001–2014*, Annals of Faculty of Economics, University of Oradea, Vol. 1(2), p. 635–653, December.
42. Zaman Gheorghe, Vasile Valentina (2012), *Comparative Advantages Metrics of Romania's exports in the period 2007–2010*, Romanian Journal of Economics, Vol. 34, No. 1, p. 5–23.

18. TURISMUL

DOINA TĂTARU,
ELENA-MANUELA IȘTOC,
LEVON SARCHIZIAN

18.1. INTRODUCERE

România, o țară dăruită pentru turism? Da, atâtea și atâtea glasuri din societatea civilă, din rândul analiștilor, dintre economiști sau politicieni menționează de foarte mult timp că o direcție în care România a avut totdeauna potențial și resurse să prospere economic a fost turismul.

Cunoașterea istoriei turismului reprezintă nu numai un act de cultură, ci și un prilej de înțelegere în deplină cunoștință de cauză a logicii acestui domeniu, a normelor, regulilor și legităților desfășurării vieții economice și sociale, a posibilităților, modalităților și mijloacelor adecvate de atingere a unor obiective în sectorul turistic. Astfel, putem prefigura viitorul și găsi căi de dezvoltare economică durabilă în această sferă a economiei.

Studiul istoriei turismului este necesar deoarece modelul de dezvoltare viitoare nu va fi rupt de evoluția anterioară. În esență, cunoașterea provine din analize diacronice și sincronice. Iar marcarea unui secol de istorie turistică în România face cu atât mai necesară și elocventă adâncirea acestor semnificații.

Anul 1918 găsește tradiția românilor de a călători deja conturată de cu secole în urmă, atât în afara țării, cât și în interiorul granițelor. Reputați exploratori ai teritoriilor lumii, personalități române au contribuit la dezvoltarea și consolidarea patrimoniului universal cultural și științific, la avansul cunoștințelor din punct de vedere geografic și turistic, la construirea de legături între comunități umane foarte diferite și punți între popoare.

18.2. TURISMUL ROMÂNESC ÎN PERIOADA 1918–1947

Marea Unire nu găsește un teren gol al manifestărilor fenomenului turistic pe meleagurile românești. Începutul manifestărilor turistice la noi s-a conturat aproape în același mod ca și în continentul european. Călătoriile au fost influențate de

atracția pentru proprietățile terapeutice ale apelor minerale, dar și pentru fascinația peisagistică montană și posibilitățile curative și de relaxare pe care le ofereau Marea Neagră și alte zone ale țării. Astfel, au luat naștere în mod deosebit turismul montan, turismul balnear și cel de litoral.

ZESTREA TURISTICĂ PÂNĂ LA MAREA UNIRE

Perioada anilor 1869–1916 marchează pionieratul organizării mișcării turistice în România. Atunci au luat ființă primele societăți, cluburi și asociații turistice montane, inițial neinstituționalizate, apoi funcționând pe bază de statut complex, cu secții regionale sau internaționale. Au apărut după 1880 și școlile de pregătire a călăuzelor – ghizii montani și posturile de prim-ajutor în cabane –, s-au întreprins expediții geobotanice, mineralogice și speologice, dar și un turism cu valențe culturale, instructive, educative, patriotice și ecologiste. S-au editat broșuri, ghiduri, hărți, un semnificativ *Anuar montan* în 56 de volume. Odată cu anii 1913–1914, în Munții Bucegi (Baticu și Țițeica, 1984) intră și signalistica de orientare turistică, prin marcaje montane care s-au extins apoi în toată zona montană românească.

14 cluburi, societăți și asociații de turism, dar și personalități marcante ale societății românești din sfera artistică, politică, științifică sau culturală au generat deschiderea mișcării turistice montane, acoperind întreaga țară. Menționăm trei momente: „Trinitatea vremelnică”, înființată în 1869 la București, ca prima asociație turistică din România, prin eforturile pictorului N. Grigorescu, botanistului D. Grecescu și chimistului A. Bernath (Borda, 1979, p. 51); „Siebenburgergerischer Karpaten Verein” (SKV), înființată în 1880 la Sibiu, denumită și „Societatea Carpatină a Turiștilor” și recunoscută drept „Clubul Carpatin al Transilvaniei”, cu secții regionale pe întreg teritoriul românesc, dar și la Viena, Frankfurt am Mein și Londra (Borda, 1979, p. 61), cu un statut clar, generând – pe durata a 60 de ani de activitate neîntreruptă (acoperind și după 1918 perioada de efervescentă interbelică) – excursii colective și conferințe științifice, generând progrese în infrastructura de transport și cazare, signalistică, ghidaj, tipărituri, punând chiar bazele unei stațiuni – Păltinișul; și, în fine, „Societatea turiștilor din România” (STR), înființată în 1903 la București, care va împinge înainte infrastructura cabanelor, a drumurilor de acces și signalisticii, sprijinind facilități de călătorie pe CFR, editând materiale documentare, dezvoltând până în 1918 secții în mai multe orașe, generând și asociații turistice conexe, promovând sportul și activitățile turistice în rândul studenților (Borda, 1979, p. 78). Oameni importanți ai vremii, membri în STR, precum Grigore Antipa, Simion Mehedinți, Gh. Munteanu-Murgoci, P.P. Carp, I.C. Brătianu, Al. Davila, Alexandru Vlahuță, Take Ionescu, Spiru Haret, militau, alături de principele moștenitor Ferdinand, iubitor de turism, declarat președinte de onoare al societății, pentru clauzele statutului (Borda, 1979, p. 72). S-a obținut în acea vreme pentru membrii organizației și dreptul de

circulație în afara granițelor României. Astfel, s-au stabilit acțiuni de colaborare și cu societăți similare din străinătate.

Din secolul al XVIII-lea însă, crește și o mișcare de redescoperire a izvoarelor minerale, cu analize de laborator, validarea efectului terapeutic al acestora, se nasc stabilimente balneare (Pricăjan, 1985) care vor constitui nucleul viitoarelor stațiuni frecventate în secolul următor, dintre care de menționat sunt: Borsec, Tușnad, Sâncrăieni, Zizin, Bazna, Olănești, Șaru Dornei, Vâlcele. Începuse exportul cu ape minerale îmbuteliate la Borsec (Teleki și Munteanu, 2012), instituindu-se reglementări pentru cercetarea și utilizarea izvoarelor minerale și în mai vechile locații de la Băile Herculane, Băile Felix sau Geoagiu Băi. În secolul al XIX-lea s-au pus bazele științifice ale exploatării apelor minerale, prin cercetări balneologice, hidrologice, analize fizico-chimice, captări de surse de ape (Glăvan, 2015, p. 22). Începe organizarea activității balneare la noi, o țință turistică cu potențial pentru perioadele următoare. Nămolul terapeutic și lacurile sărate au început să fie exploatate cu succes la Lacul Sărat, Techirghiol și Balta Albă, la fel la Bazna, Slănic Moldova și Săcelu. Primul Război Mondial a provocat, din păcate, mari distrugerii și în regiunile cu izvoare termale, atât în Moldova, în Carpații Orientali, cât și în Transilvania, în Carpații Occidentali și în Muntenia.

După încheierea Războiului de Independență în 1878, efectele industriei navale și ale comerțului generate prin această cale de transport maritimă mai puțin costisitoare, la fel ca și cele ale transportului pe calea ferată către Dobrogea au mărit atracția pentru zona litorală. Turismul de litoral începuse să se contureze în cadru organizat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Documente ale epocii arătau că în prima decadă a secolului al XX-lea, vara, în Constanța, se stabileau cam 2.500 de oameni, iar pe timp scurt, veneau la mare încă vreo 5.000 (Cernat, 1909).

CADRUL ADMINISTRATIV DE GESTIONARE A TURISMULUI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

După o stagnare provocată de Primul Război Mondial, anul 1918 permite mișcării turistice o creștere susținută. Asociațiile de turism de inițiativă privată existente își continuă activitățile adaptate la evoluțiile societății, dar apar și societăți de turism noi.

SKV de la Sibiu ajunge să numere 4.456 de membri cotizanți în anul 1920, consolidând dezvoltarea turismului montan și în anii care au urmat. În intervalul 1921–1936 iau naștere noi organizații turistice care dezvoltă infrastructura de acces și de cazare de-a lungul întregii perioade interbelice, din Apuseni până în Făgăraș, din Maramureș până în Bucegi, din Retezat până în Rarău, cu tipărirea de lucrări cu caracter turistic. De amintit sunt: „Hanul Drumeților”, „Turing-Clubul României” (TCR), „Asociația Turistică România Pitorească” (ATRP) sau „Clubul Carpatin

Român” (CCR). Deși în țările vest-europene se practicau de multă vreme sporturile de iarnă, la noi abia după 1925 a început inițierea practicării acestor sporturi ca o latură turistică, în special pe Valea Prahovei. Activitatea turistică a acestor asociații s-a deschis și către alpinism, promovarea cercetărilor istorice, etnografice și ale științelor naturii, protejarea monumentelor naturale și istorice. Așa s-a ridicat la Rușchița, în 1936, în Munții Poiana Ruscă, în zona „Șapte Izvoare”, „Monumentul Turismului”, unic în lume (Glăvan, 2015, p. 19). În 1930 s-a adoptat *Legea pentru protecția monumentelor naturii*, publicată în Monitorul oficial, nr. 148 din 7 iulie 1930, apoi, în 1932, s-a instituit „Comisia monumentelor naturii”. Astfel, România se înscria printre primele țări din Europa în care se luau măsuri concrete în acest domeniu. Iată câteva dintre realizări: în anul 1931 a fost declarat monument istoric *lotusul termal* de la Băile Felix; tot în 1931 este pusă sub ocrotirea legii *floarea de colț* din munții Rodnei; în anul 1935 s-a creat *Parcul Național Retezat*, iar până în 1942 au ajuns ocrotite de lege un număr de 44 de rezervații.

Turismul balnear va căpăta o largă dezvoltare în baza instituirii „Regulamentului stațiunilor balneare și climatice” în 1924 (Glăvan, 2015, p. 23). Din 1923 se reînființase „Societatea de Hidrologie și Climatologie Medicală”. Astfel, s-au reconstruit stațiuni care își câștigaseră deja o tradiție balneo, recunoscute deja în țară și în afara granițelor: Băile Govora, Băile Herculane, Techirghiol, Vatra Dornei, Sovata. Numai în intervalul anilor 1926 și 1928 funcționau 80 de stațiuni balneare, în majoritatea înregistrându-se între 80 de mii și 180 de mii de băi anual (Glăvan, 2015, p. 23). S-au structurat mari societăți balneare, de tipul Govora-Călimănești, Băile Slănic Moldova, Ocna Sibiului, Băile Herculane sau Vatra Dornei, care își puneau în funcțiune servicii de promovare turistică (Snak *et al.*, 2001, p. 126).

Turismul de litoral cunoaște, de asemenea, o revigorare. În 1927 se pune la punct linia de cale ferată Constanța-Eforie Nord, care va ajuta dezvoltarea amenajărilor imobiliare atât în Mangalia și Eforie Nord, cât și în Mamaia. În 1926 luase naștere „Asociația de Camping și Turism”, care a generat în 1927 Oficiul de Camping, Sport și Turism (OCST) „Prietenii Mării” la Eforie Nord. OCST a reușit ulterior, în 1935, amenajarea primului teren de campare din România, cu o capacitate de 300 de locuri, primind și turiști din străinătate (Glăvan, 2015, p. 125). Asociația cuprindea 342 de membri în 1927 și ajunsese la 2.300 de membri adulți în zece ani. Turismul capătă contur și prin funcționarea „Ligii Navale Române” începând cu anul 1932, asociație care urmărea dezvoltarea și promovarea culturii marinărești, a turismului pe apă și a sporturilor nautice, protecția mediului în apele navigabile. Asociația a reușit să determine înființarea prin decret regal în anul 1933 a Societății de Salvare a Naufragiaților în Apele Teritoriale Românești, adică a Salvamar-ului, la punctele: Constanța, Mamaia, Eforie și Mangalia (Glăvan, 2015, p. 24). Liga Navală a fost obligată să-și înceteze activitatea în perioada 1949–1989, reluând-o după 1990.

Perioada interbelică, până în 1938, poate fi considerată pionieratul turismului de litoral la noi, în care, per ansamblu, s-au construit structuri de cazare mai degrabă disparate, reședințe secundare și hoteluri sau vile destinate unor turiști de

clasă socială mai înaltă, cu resurse financiare mari, care căutau cu predilecție zona Techirghiol, Mamaia și cele două Eforii, Nord și Sud.

Automobil Clubul Regal Român (ACRR), fondat la București, și-a extins filiale și la Cluj-Napoca, Iași, Timișoara, Sibiu, Cernăuți și Chișinău. Membrii lui au reușit să plaseze indicatoare de semnalizare rutieră și să marcheze distanțele kilometrice pe șosele. Organizațiile profesionale ale epocii (din categoria profesorilor, medicilor, avocaților etc.) începuseră, de asemenea, să deruleze excursii de studii în grup. Fenomenul este preluat pe la anul 1930 și la nivelul întreprinderilor comerciale, care începuseră să organizeze deplasări colective în țară și străinătate (Snak *et al.*, 2001, p. 126). De amintit sunt *Oficiul de Călătorii al CFR* și *Sistemul de Turism al CFR*, care promovau dezvoltarea călătoriilor turistice pe cale ferată, dar și *Compania Internațională de Navigație Aeriană* (CIDNA), care a stimulat, la rândul-i, cooperarea turistică internațională. Nenumăratele asociații și cluburi turistice din țară au simțit nevoia să se reunească în 1934, din dorința de a forma o organizație turistică puternică, în *Federația Societăților de Turism din România* (FSTR), la care se afiliaseră 57 de asociații (Glăvan, 2015, p.19). Astfel au devenit posibile coordonarea susținută și exploatarea unitară a bazelor turistice.

Instituționalizarea turismului. Amploarea mișcării turistice din România Mare, diversificată însă pe interese eterogene, într-un stufăriș de organizații și cluburi de diverse dimensiuni și localizări teritoriale, combinată cu experiența turistică preluată de la alte țări mai avansate, a făcut ca în anul 1936 să fie promulgată *Legea pentru organizarea turismului*, prin „Înaltul decret regal nr. 322 din 29 februarie 1936”. Astfel, ia naștere *Oficiul Național de Turism* (ONT). Înființat pentru a crea condiții prielnice dezvoltării turismului, ONT și-a fixat de la început, pe lângă un program de organizare turistică, ajutorarea, îndrumarea și coordonarea activităților turistice din inițiativă privată. Din acel moment, toate aspectele legate de dezvoltarea turistică a țării – de la infrastructură, buget, investiții și dotări, structuri de cazare până la promovare, clasificare de localități și amenajare a teritoriului, relații externe, control al asociațiilor de turism, birourilor comerciale de voiaj și turism, hotelurilor, pensiunilor, restaurantelor etc. – intrau sub coordonarea ONT. Aceeași lege a stipulat și înființarea Consiliului Superior al Turismului, condus tot de președintele ONT și alcătuit din reprezentanți/delegați ai multor ministere în funcțiune, ai societăților, sindicatelor, structurilor importante din societate de factură turistică, economică, externă, sportivă, culturală, din mass-media, din sănătate etc. Astfel, se nășteau premisele unei colaborări complexe, care să nu lase deoparte detalii și obstacole în evoluțiile mișcării turistice, vizând o strategie de ansamblu, la nivel național. Un alt aspect important al legii este că în fiecare județ se înființa câte un *oficiu județean de turism* (OJT), coordonat de ONT. Niciunul dintre actorii principali ai vieții economice și sociale a unui județ nu a fost omis din alcătuirea structurii de conducere a OJT-urilor: prefectul județului era președinte; mai intrau în componență primarul orașului de reședință, inginerul-șef al județului, medicul-șef al județului, șeful poliției din orașul de reședință, un delegat al CFR, după caz, un reprezentant al învățământului, un delegat al presei,

un delegat al hotelierilor, un delegat al Automobil-Clubului regional, un delegat al Federației Societăților de Turism din România, câte un delegat al birourilor comerciale de voiaj, după caz, și trei membri desemnați de prefect din localitățile principale ale fiecărui județ. Apare și categoria noțională de „*oficii locale de cură și turism*” (OLCT), care urmau să se înființeze în localitățile clasate „de cură și turism”, oficii ce aveau atribuțiuni de tipul managementului de stațiune din zilele noastre. Legea stipula că „localitățile de cură balneară vor fi clasate ca atare de către Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, care va încunoștința despre aceasta ONT”, iar „localitățile turistice, climatice și de sporturi de iarnă vor fi clasate printr-o decizie de către ONT”. În anul 1939, modul de funcționare a OLCT – denumite de atunci încolo „*oficii locale de turism*” (OLT) – și relația acestora cu „stațiunile balneare, climatice, turistice sau de sporturi de iarnă” au fost definite în detaliu prin instrucțiuni emise de Subsecretariatul de Stat al Propagandei din Ministerul de Interne, de care ținea ONT¹.

În scurta perioadă până la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, dintre realizările ONT merită menționate: clasarea și amenajarea stațiunilor balneare, climatice și turistice; acordarea, pe baza clasificării stațiunilor, de către Căile Ferate Române, a unei reduceri de 50% pentru 42 de stațiuni balneoclimaterice, de 25% pentru 74 de stațiuni și între 25% și 50% pentru 15 stațiuni de sporturi de iarnă; inițiativa construirii de hoteluri în Mamaia, Vâlcov, Turnu-Severin, Sarmizegetusa, Balcic, Predeal, Delta Dunării; terminarea și înzestrarea construcțiilor începute și ridicarea de noi case de adăpost în zonele de munte Râncea (jud. Gorj), Obârșia Lotrului (Munții Lotrului), Babele (Munții Bucegi), Ciucas (Munții Buzăului) etc.; începerea construcției pavilionului turistic de pe canalul Filipoiu, care ușura vizitarea Bălților Brăilei și a celui de vânătoare în Delta Dunării, pentru care s-au construit cabanele de la Insula Lupilor și Ilgani; încurajarea sporturilor de iarnă, în special a schiului, prin amenajarea de pârtii de bob sau trambuline de schi în stațiunile cele mai frecventate de turiști, și anume la Sinaia, Predeal, Vatra Dornei, Râmnicu-Vâlcea; strângerea materialului turistic informativ și documentar necesar promovării ce trebuia făcută în țară și peste hotare pentru atragerea turiștilor; participarea la târgurile internaționale de la Paris, Leipzig, Milano, Praga, Breslau, Bari, Belgrad, Lwov, prin standuri turistice, cu fotografii, hărți și afișe; editarea revistei ONT „România”, care apărea în condiții tehnice remarcabile; întocmirea jurnalelor sonore ale actualității românești prin Direcția Cinematografică, menite să popularizeze, prin imagine și sunet, frumusețile naturale ale țării, îndeletnicirile populației, dar și bogățiile pământului românesc. Astfel, s-a realizat filmul documentar „București”, care a obținut cele mai înalte sufragii la concursul organizat în cadrul expoziției internaționale de la Paris din 1937.

¹ Conform: *Instrucțiuni pentru înființarea, organizarea, funcționarea și activitatea Oficiilor locale de cură și turism, aprobate de Ministerul de Interne, Subsecretariatul de Stat al Propagandei naționale, prin Decizia nr. 2075 din 18 aprilie 1939 și publicate în Monitorul Oficial nr. 95 din 25 aprilie 1939, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1939.*

PIAȚA TURISTICĂ

Predispoziția turistică a României este determinată, în primul rând, de varietatea, complexitatea și distribuția elementelor de patrimoniu natural, dar și de originalitatea și bogăția patrimoniului cultural, cărora li se adaugă poziția geografică a acestei țări aflate la răspântia principalelor drumuri ce înlesnesc legătura Apusului cu Răsăritul și a Nordului cu Sudul continentului, dar și cu Orientul îndepărtat.

OFERTA TURISTICĂ

România este o țară carpato-danubiano-pontică, cu resurse turistice de o mare complexitate și certă valoare. Acestea sunt reprezentate de un cadru natural deosebit – relief diversificat, armonios și proporțional distribuit; faună și vegetație bogată, zone cu climat reconfortant; realizări cultural-istorice de valoare universală, zone etnografice și folclorice specifice.

Printre resursele turistice naturale ale României interbelice, majoritatea și ale României zilelor noastre, se pot menționa:

- relieful armonios repartizat, alcătuit în proporții aproximativ egale de munții ce formează un arc în partea centrală, de dealuri, podișuri, câmpii și lunci. Desfășurarea generală a reliefului este în trepte, dispuse concentric în jurul Munților Carpați, care devin astfel accesibili de oriunde;

- potențialul speologic de o mare valoare științifică și estetică;

- climatul alpin și subalpin de diferite nuanțe, cu adăposturile din ariile depresionare, unde sunt amplasate principalele stațiuni balneoclimaterice, având un număr mare de zile însorite pe tot timpul verii, ceea ce favorizează drumeția;

- hidrologia – România era cunoscută în perioada interbelică și ca „țara de la gurile Dunării”, iar Dunărea constituia una dintre cele mai frumoase căi de pătrundere a străinilor în țară; apele termale sunt o resursă a cărei importanță turistică constă în încărcătura minerală conținută, răsfântă pozitiv în contextul utilizării în scop terapeutic. În plus, România dispunea și de un fond natural de factori cu potențial terapeutic ce a ajutat la dezvoltarea și renumele mondial al stațiunilor balneoclimaterice din acea perioadă. Astfel, în 1936, România avea 208 stațiuni balneoclimaterice (Gusti, 1943, p. 220). Pe toată perioada interbelică, procesul de îmbuteliere a apelor minerale românești se desfășura în 26 de unități de diverse capacități. O componentă importantă a resurselor turistice hidrografice o constituie Marea Neagră, care oferă largi posibilități de recreere și cură heliomarină. Litoralul românesc al Mării Negre, cunoscut și sub denumirea de Coasta de Argint, se întindea pe 454 km, „de la vărsarea Nistrului și până dincolo de «valea fără iarnă» a Batovei” (Gusti, 1943, p. 179). Prin orientarea sa către est, litoralul Mării Negre aflat pe teritoriul României asigură o bună expunere la soare pe tot parcursul anului și pe o perioadă lungă de timp a zilei (10 ore), fenomen rar întâlnit pe plajele

europene, iar intrarea în mare se face lin, toate acestea asigurând elemente fundamentale ale turismului de cură heliomarină;

– valoroase elemente de floră și faună, România aflându-se pe primul loc în Europa ca valoare a ecosistemelor și a diversității biologice.

Dar valorificarea resurselor turistice implică în prealabil asigurarea unor condiții minime pentru deplasarea, șederea și petrecerea agreabilă a timpului de către turiști.

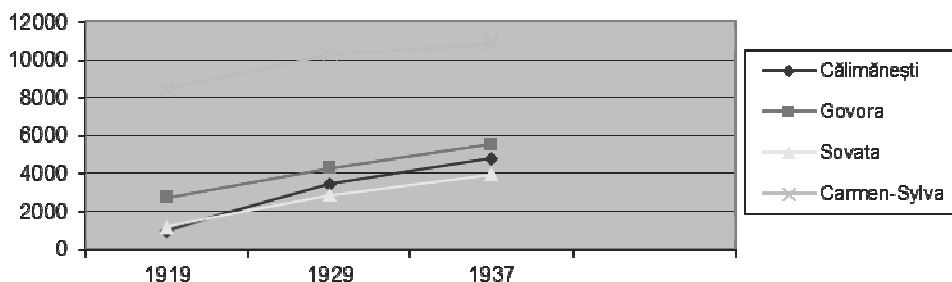
În perioada interbelică, în Europa Occidentală, petrecerea concediului călătorind devenea o necesitate de masă, „o experiență la care toți oamenii aveau o pretenție legitimă. [...] concomitent s-au perfecționat căile și mijloacele de a o realiza” (Spode, 2002, p. 116). Deși într-un ritm mult mai lent, România a urmat aceeași tendință. Astfel, în prima parte a secolului XX, ca urmare a procesului de dezvoltare și modernizare a României, s-a inaugurat etapa turismului modern, reprezentat în special prin turismul montan și balneoclimateric. Valea superioară a Prahovei și Munții Bucegi erau regiunile cele mai cercetate și mai bine organizate din punct de vedere turistic (Gusti, 1943, p. 181). Totuși, industria hotelieră era subdezvoltată. Abia dacă existau câteva hoteluri în orașele mari și în stațiunile balneoclimaterice. În București se aflau cele mai multe și moderne hoteluri. În anul 1936 erau 74 de hoteluri. Iar regiuni atractive din punct de vedere turistic din Bucegi, Făgăraș etc. nu se aflau în circuitul turistic tocmai din lipsa unităților de cazare.

Și în privința căilor de transport, România era cu mult în urma Occidentului. Principalul mijloc de transport turistic îl constituia trenul. Construcția de noi șosele a condus la dezvoltarea turismului automobilistic și la creșterea accesibilității și a altor zone posesoare ale unui potențial turistic valoros. Construirea șoselei internaționale Londra-Istanbul a avut un rol benefic, în principal asupra turismului de tranzit, dar și asupra celorlalte forme de turism.

Pentru o dezvoltare eficientă a turismului mai trebuiau însă îndeplinite multe condiții, era nevoie de o rețea corespunzătoare de căi de comunicații și de o infrastructură de transport modernă, de bună calitate, de unități de cazare și alimentație (hoteluri și restaurante) confortabile și atrăgătoare și de o bază de agrement corespunzătoare, pe care România abia spre sfârșitul perioadei interbelice începuse să le realizeze corespunzător.

CEREREA TURISTICĂ

Până la începutul secolului XX, pe teritoriul României puteau fi întâlniți un număr foarte mic de turiști ce era format cu precădere de vilegiaturiști. O creștere îmbucurătoare în rândul numărului de turiști s-a înregistrat însă în stațiunile balneoclimaterice (Figura 18.1).

Sursa: Direcția balneoclimaterică din Ministerul Sănătății, în Gusti, 1943, p. 268.

Fig. 18.1. Evoluția numărului de turiști în unele stațiuni balneoclimaterice între 1919 și 1937.

Numărul vizitatorilor străini ai stațiunilor balneoclimaterice a fost și el în creștere. În Govora, de exemplu, numărul vizitatorilor străini înregistrați a urcat de la 39 în 1921 la 750 în 1935 și la 727 în 1936 (Gusti, 1943).

Creșterea constantă a numărului de turiști din stațiunile balneoclimaterice a făcut ca balanța privind schimbul călătorilor cu străinătatea să fie excedentară în ultimii ani interbelici. Astfel, conform statisticilor Oficiului Național de Turism, în anul 1936 s-au înregistrat 104.427 de sosiri de călători străini, față de 54.738 de plecări ale cetățenilor români, rezultând, așadar, un excedent de 49.689 de persoane.

Anii '30 s-au caracterizat și prin creșterea importanței sezonului de vară pe litoral, când „peste o sută cincizeci de mii de români emigrează una până la două luni la mare”. Este și perioada în care a început să se practice și în România campingul. Astfel, Oficiul de Camping, Sport și Turism „Prietenii Mării” de la Eforie a ajuns să găzduiască în tabăra de corturi, în anul 1935, un număr de 957 de persoane (față de 342 în 1927), dintre care 490 erau turiști străini (față de doar doi în 1927) și cu 23 mai mulți decât români (Gusti, 1943, p. 206). În 1928 s-au înregistrat vizitatori cehoslovaci și americani, iar în 1933 au campat la „Prietenii Mării” și excursioniști din Polonia, Germania, Ungaria, Cehoslovacia, Turcia, Siria, Liberia și Egipt (Borda, 1979, p. 206).

În ajunul celui de-al Doilea Război Mondial, deși aflat încă într-un stadiu incipient de dezvoltare, „turismul era pe cale de a se transforma într-o importantă industrie a României” (Cazacu, 2006, p. 104).

18.3. TURISMUL ROMÂNESC ÎN PERIOADA 1948–1989

În majoritatea țărilor, transformarea turismului într-o activitate economico-organizatorică la scară națională s-a produs numai în cea de-a doua jumătate a secolului XX, ceea ce a favorizat apariția și instituirea în sectorul terțiar, cel al prestărilor de servicii, a unor noi ramuri ale economiilor naționale, domenii cunoscute generic sub denumirea de industrie turistică.

Trecerea la economia planificată la noi a cuprins și turismul. Într-adevăr, în etapa următoare crește circulația turistică internă, ca urmare a procesului rapid de industrializare și urbanizare, a creșterii populației României și a ponderii populației ocupate în industrie, a creșterii veniturilor pe cap de locuitor și a reducerii zilei de lucru. A existat o perioadă de avânt și dezvoltare turistică, mai ales în anii '70, cei mai prolifici, în condițiile ideologiei socialiste practicate la nivel de stat. Turismul a fost gândit să evolueze în raport cu două tendințe fundamentale ale vieții economico-sociale ale perioadei care a urmat; pe de o parte, sporirea venitului național și ridicarea nivelului de trai; pe de altă parte, creșterea timpului liber ca urmare a trecerii la săptămâna de lucru redusă. S-a dezvoltat baza materială a turismului și în toate zonele turistice s-au extins și îmbunătățit prestațiile de servicii turistice.

CADRUL ADMINISTRATIV DE GESTIONARE A TURISMULUI

Cel de-al Doilea Război Mondial a blocat complet activitățile turistice, astfel că și funcționarea Oficiului Național de Turism (ONT) înființat în 1936 a încetat în acei ani. Societățile turistice private au fost desființate în anul 1948, bunurile acestora fiind trecute în patrimoniul Consiliului Central al Sindicatelor (CCS). Încă din iunie 1945, SKV își întrerupsese activitatea, fiind dizolvată prin decret al Consiliului de Miniștri.

După actul naționalizării din 1948, în activitatea de turism au fost implicate mai multe ministere, instituții, organizații și întreprinderi care aveau în administrare și exploatare hoteluri, case de odihnă, baze de tratament etc., de care beneficiau în principal salariații din instituțiile și întreprinderile respective, prin excursii, petrecerea concediului de odihnă sau cure de tratament. Pe măsura centralizării și planificării activității economice, aceste forme s-au redus, păstrându-se câteva care s-au organizat și dezvoltat, funcționând cu bază materială proprie și sarcini de plan care derivau din planurile de stat. Baza materială a sectorului turistic a devenit proprietate de stat, organizațiile sindicale preluând în totalitate organizarea programelor turistice de odihnă și tratament. Cu timpul, în cadrul CCS s-a înființat „Direcția de Turism și Excursii”. Aceasta a preluat administrarea și exploatarea bazei materiale din țară și a trecut la organizarea de activități turistice (Snak *et al.*, 2001, p. 129).

Turismul lua amploare și în țară, și în Europa. Astfel, în anul 1955² s-a decis înființarea unui organism de stat care să coordoneze pe plan republican activitatea turistică internațională. Acesta s-a numit *Oficiul Național de Turism „Carpați”* (ONT „Carpați”) și a funcționat ca întreprindere economică de stat pentru comerț exterior, sub îndrumarea și controlul Ministerului Comerțului Exterior. Instituția subordona, la rândul său, unități economice cu profil turistic, sucursale, filiale teritoriale, agenții și birouri de turism în țară și în străinătate, având misiunea să realizeze convenții internaționale cu firme de turism din străinătate pentru aducerea

² Conform Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 1781 din 18 august 1955.

de turiști străini în România și, respectiv, organizarea de călătorii pentru grupuri de turiști români în străinătate. Se manifesta intenția vădită de afirmare a vocației turistice a României pe plan internațional.

Schimbările în politica turismului au continuat. Atribuțiile fostei „Direcții de Turism și Excursii” din cadrul CCS au fost preluate în anul 1957 de nou înființata „Asociație a Turiștilor din România”, sub conducerea Uniunii pentru Cultură Fizică și Sport (UCFS), care și-a desfășurat activitatea timp de doi ani pentru dezvoltarea turismului de masă (Glăvan, 2015, p. 20). Dar, pentru o abordare coerentă a programelor turistice la nivel național, o exploatare unitară a bazei materiale din țară și o dinamizare a activităților turistice, s-a hotărât în anul 1959 preluarea de către ONT „Carpați” și a domeniului turismului intern³. Odată cu intensificarea circulației turistice interne și a schimburilor internaționale, în 1964 s-au stabilit competențe lărgite pentru asigurarea unei dezvoltări coordonate a turismului în România, o structură organizatorică mai bine definită, atribuții în zona dezvoltării turismului internațional și a acțiunilor de propagandă turistică⁴. În anul 1967, pentru sporirea aportului turismului ca sursă de încasări valutare, „au fost adoptate noi măsuri de perfecționare a activității economico-organizatorice în domeniul turismului, prin transformarea ONT Carpați într-un organ al administrației de stat”⁵. Instituția a preluat întreaga activitate hotelieră și a unităților reprezentative de alimentație de la Ministerul Comerțului Interior, dar și pe cea a cabanelor și hotelurilor fostelor consilii populare (Snak *et al.*, 2001, p. 130), practic a preluat întreaga activitate turistică și baza materială pentru turism din întreaga țară, centralizarea accentuându-se. Se implementa o strategie de dezvoltare a turismului intern și internațional (Pațac, 2008, p. 111) care a dat roade pe multe planuri. Orientările de perspectivă ce se aveau în vedere la elaborarea planurilor cinciinale urmăreau dinamizarea dezvoltării turismului, promovându-se o dezvoltare a polilor de atracție turistică, cu precădere prin amenajarea stațiunilor montane și de tratament care puteau fi vizitate și folosite pe tot timpul anului.

Pentru realizarea unei promovări („propagande”) turistice diversificate și cât mai eficiente, în străinătate funcționau în anul 1970 cu bune rezultate 17 birouri de turism în 15 țări, astfel: Anglia – Londra; Belgia – Bruxelles; Cehoslovacia – Praga; Danemarca – Copenhaga; Elveția – Zürich; Franța – Paris; Israel – Tel Aviv; Italia – Roma; Olanda – Amsterdam; R.F. Germania – Frankfurt am Main, Düsseldorf, München; R.D. Germană – Berlin; Spania – Madrid; Suedia – Stockholm; SUA – New York.

Prin Legea nr. 9 din 9 mai 1968, se decidea aprobarea de construire de către populație, cu sprijin de la stat în credite și materiale de construcții, de case proprietate personală de odihnă sau turism „în localitățile balneoclimaterice la munte sau la mare, precum și în alte locuri turistice”⁶.

³ Conform Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 86/1959.

⁴ Conform Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 908/1964.

⁵ Conform Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 160/1967.

⁶ *Buletinul oficial al RSR*, an IV, partea I, 9 mai 1968.

În anul 1968 se înființează *Biroul de Turism pentru Tineret* (BTT)⁷. Această structură avea „sarcina de a stimula și facilita dezvoltarea turismului în rândurile tuturor categoriilor de tineri, prin organizarea turismului și a excursiilor pe plan central, a taberelor de odihnă pentru tineret, a schimburilor de grupuri de tineri pe bază de reciprocitate și a primirii, pe bază de valută, a unor grupuri de tineri turiști din alte țări ca urmare a relațiilor stabilite în acest scop cu organizații de turism de tineret și studenți”. BTT, ca organ central specializat al CC al UTC, cu personalitate juridică⁸, avea la nivel local agenții de turism pentru tineret în fiecare reședință de județ și în municipiul București, o unitate de transporturi turistice auto și șase baze turistice centrale: Costinești, Pârâul Rece, Bușteni, Izvorul Mureșului, Câmpulung Moldovenesc și UAAC București. Această instituție a avut un rol semnificativ în evoluția tinerilor ca personalitate și angrenare în societate. Prin programele derulate și formele de turism practicate se urmăreau obiective complexe pentru turistul tânăr: recreere, agrement, sport, cunoaștere și educație. Se ajunsese la o circulație turistică anuală, prin programe interne și externe, de cca 5 mil. de tineri, genurile de activități turistice practicate cu precădere de BTT fiind: turismul de masă; turismul tematic; turismul montan; turismul nautic; turismul specializat, operându-se cu un număr de 175 de cluburi de turism (montan, nautic, ecologic, etnografic) în toată țara⁹.

La începutul lui 1971, ca urmare a creșterii susținute a volumului activității turistice interne și internaționale, s-a înființat *Ministerul Turismului* (MT), ca organism central al administrației de stat. În cadrul Ministerului Turismului, s-a înființat și organizat întreprinderea „Publiturism”, specializată în propagandă și reclamă turistică destinată să satisfacă în mod deosebit activitatea de propagandă externă: edita și tipărea almanahuri, agende, albume, calendare, afișe, broșuri, pliante etc. S-a înființat și Editura pentru Turism, având ca sarcină principală editarea revistei *România pitorească*¹⁰. Este de reținut că în perioada 1948–1978 a fost realizat un întreg dispozitiv instituțional-legislativ în domeniul turismului, cu efecte până în 1989 asupra înființării, organizării și funcționării de unități de profil. MT conducea și coordona întreaga rețea de unități de profil, asigurându-le dezvoltarea și modernizarea prin bugetul propriu de venituri și cheltuieli. Ont „Carpați” și-a restrâns activitatea numai la sfera turismului internațional, subordonându-se direct MT ca întreprindere economică. Noului minister i se subordonau la nivelul fiecărui județ Oficiile Județene de Turism (OJT), care coordonau toate unitățile turistice existente pe raza respectivului județ, la care se adăugau Ont Carpați Brașov, Ont Carpați București, Ont Litoral, pentru coordonarea activității de turism intern și internațional în stațiunile montane și de litoral.

⁷ Conform *Hotărârii Consiliului de Miniștri* nr. 2170/1968.

⁸ *Buletinul oficial al RSR*, an IV, partea I, 30 septembrie 1968.

⁹ Interviu cu Aurel Borșan, fost președinte al BTT.

¹⁰ Aspectele legate de presa de turism în ultimul secol ni le rezervăm pentru o abordare ulterioară separată.

Ulterior, principalele organizații politice și obștești: UTC, UGSR, UCECOM, UNCAP au fost obligate să organizeze acțiuni permanente de stimulare a activităților recreativ-turistice, ca urmare a emiterii Decretului nr. 149 din 27 aprilie 1976, care stipula la art. 1: „În RSR, turismul de masă, formă importantă de organizare a recreerii și odihnei active, de întărire a sănătății, de educare a oamenilor muncii, a tineretului, constituie un însemnat obiectiv al politicii partidului și statului nostru” (Barbu, 1973, p. 216).

Dacă turismul montan, balnear și de litoral a continuat cu succes evoluțiile în noul context structural al organismelor înființate cu rol de coordonare în toată țara, turismul rural a prins rădăcini la noi de abia în această perioadă, în principal, în anii 1967–1968, când s-au realizat primele acțiuni turistice în mediul rural pentru grupuri de turiști pe zona litoralului Mării Negre (Glăvan, 2015, p. 26). În anii '70, ONT „Carpați” va promova programe pentru turiști străini, incluzând acțiuni folclorice și participări la nunți autentice în Bucovina, Maramureș sau Lerești, în Muscelele Argeșului.

România a încercat să țină pasul cu Europa acelor ani. În Occident se promova „agroturismul”, asociat cu conceptul de „sat turistic” care să ajungă destinație turistică. Astfel, prin Ordinul Ministrului Turismului nr. 297 din 13 aprilie 1972, s-a lansat și la noi acest program de selectare a satelor turistice-pilot, fiind identificate și selectate 56 de sate din 118 așezări rurale. Prin *OMT nr. 744/1973*, s-au declarat experimental 13 localități drept „sate turistice-pilot”. Ulterior, dintre ele, au funcționat sporadic numai așezările Bogdan Vodă și Lerești pentru programul „Nunta în Carpați”, iar Sibiel și Crișan pentru acțiuni culturale, respectiv de pescuit sportiv. În 1979 se ajunsese însă, prin decret oficial, să se interzică orice cazare a turiștilor străini în gospodăriile individuale, astfel că programul a fost stopat (Glăvan, 2015, p. 26).

Pentru dezvoltarea turismului auto însă, care era în permanentă creștere și preferință a turiștilor, s-a reorganizat și perfecționat activitatea Automobil Clubului Român (ACR). Au luat ființă filiale ACR în toate județele și s-au dotat cu mijloace necesare, service-uri, mașini de intervenții, mijloace de comunicare etc.

PIAȚA TURISTICĂ

La 30 decembrie 1947, România a fost proclamată Republică Populară. La 13 aprilie 1948, Marea Adunare Națională a votat Constituția Republicii Populare Române¹¹. Conform Constituției, comerțul (intern și extern) era reglementat și controlat de stat. Trecerea la economia planificată a cuprins și turismul. Iar direcțiile dezvoltării economico-sociale au influențat evident și componentele principale ale pieței turistice: oferta și cererea.

¹¹ *Monitorul oficial*, nr. 87 bis din 13 aprilie 1948.

OFERTA TURISTICĂ

În urma evenimentelor geopolitice mondiale de la începutul anilor '40, suprafața României s-a diminuat cu 56.658 km², ajungând la 238.391 km². Pentru industria turistică, pierderea cea mai însemnată au constituit-o teritoriile cu ieșire la mare.

În aceste condiții, litoralul românesc al Mării Negre se întindea de la frontiera cu Uniunea Sovietică (brațul Chilia), spre sud, pe o distanță de 245 km (față de 454 km, cât măsura în perioada interbelică), până la frontiera cu Bulgaria (Vama Veche). Între Gura Chiliei și Sfântu Gheorghe, pe o distanță de 40 km, țărmul maritim este reprezentat de limita Deltei Dunării. Turismul pe litoralul românesc a căpătat o mare amploare după 1956, când, ca urmare a condițiilor naturale deosebit de favorabile, a început organizarea unei baze materiale complexe de cazare, tratament, alimentație publică, agrement, comerț etc.

Pe lângă modernizarea și transformarea vechilor stațiuni, atât pe litoral, cât și în restul țării au fost create și altele noi, ca: Mangalia Nord, Năvodari, Costinești, Voineasa, Bâlea Lac, Durău, Piatra Arsă.

Modificări importante au avut loc și în cazul altor resurse turistice naturale. Astfel, în 1945, după pierderile teritoriale suferite de România (mai sus amintite), numărul rezervațiilor naturale era de 39 (cca 15.000 ha). În 1965, numărul acestora a ajuns la 130, iar în anul 1989, România se afla pe ultimul loc în Europa în rândul țărilor din blocul comunist sub raportul suprafeței naționale protejate.

De asemenea, în cadrul resurselor antropice, s-au înregistrat modificări pe ambele direcții: pe de o parte, patrimoniul cultural a fost îmbogățit prin înființarea de noi instituții culturale și realizarea de monumente, unele de foarte mare valoare artistică; pe de altă parte, ca urmare a politicii statului din această perioadă, patrimoniul cultural a fost ciopârțit prin represiuni împotriva culturii și cenzura actelor de creație artistică, dar și prin distrugerea patrimoniului istoric și arhitectural, prin demolările din anii 1980 executate în cele mai multe dintre orașele mari ale României.

În ceea ce privește baza tehnico-materială, aceasta a cunoscut o dezvoltare considerabilă în primul interval al perioadei analizate, urmată de stagnare și declin spre finalul anilor '80. Astfel, în perioada 1960–1970, România a făcut eforturi de dezvoltare a infrastructurii turistice mai cu seamă pe litoralul Mării Negre, iar ulterior, în anii 1976–1980, direcțiile prioritare de dezvoltare a turismului s-au orientat spre valorificarea stațiunilor montane, dezvoltarea stațiunilor balneoclimaterice și modernizarea stațiunilor de pe litoral, amenajându-se inclusiv mijloace moderne de transport pe cablu: telecabine, telescaune și teleschiuri. Aceste acțiuni au avut ca efect, printre altele, creșterea constantă a numărului unităților de cazare (de la 2.385 de unități în anul 1970 la 3.490 în 1989 – conform datelor din *Anuarul statistic* al anului 1991. Ritmul de creștere a fost mai important în anii '70, un avânt spectaculos având unitățile școlare, taberele de elevi, dar și hanurile turistice, așadar, unitățile cu un grad de confort mai mic. După 1980, pe fondul scăderii

investițiilor, ritmul de creștere a numărului unităților de cazare a fost mult diminuat. În privința numărului locurilor de cazare, ponderea cea mai mare, în creștere, deși mult încetinită spre sfârșitul perioadei analizate, revenea hotelurilor (34% în 1970 și 40% în 1989).

Paralel cu înmulțirea spațiilor de cazare, s-a dezvoltat și diversificat și rețeaua de alimentație. De asemenea, au fost făcute investiții considerabile și în dezvoltarea infrastructurii de transport. Unul dintre cele mai importante drumuri realizate a fost *Transfăgărășanul*, care constituie el însuși o atracție turistică.

Oferta internă în perioada analizată era, în genere, limitată la biletele de odihnă și tratament acordate prin sindicatele întreprinderilor de stat și la organizarea de tabere pentru elevi și studenți. În anii '80, ca urmare a politicii de stat, s-a înregistrat o deteriorare considerabilă a calității ofertei turistice.

CEREREA TURISTICĂ

Dezvoltarea bazei tehnico-materiale (în special a capacității de cazare și a infrastructurii de transport) a permis creșterea aproape continuă a numărului de turiști. Din perioada anilor 1950–1951 începuseră să sosească în grupuri organizate turiști străini, mai cu seamă din țările vecine: Cehoslovacia, Ungaria, Polonia, URSS, dar și din vestul Europei: R.F. Germania, Franța, Austria etc. România începuse a fi angrenată în circuitul turistic internațional de primiri.

Astfel, conform *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România 1971*, numărul persoanelor care au beneficiat de odihnă și tratament balnear în perioada 1950–1965 a crescut de la 267 mii la 720 mii.

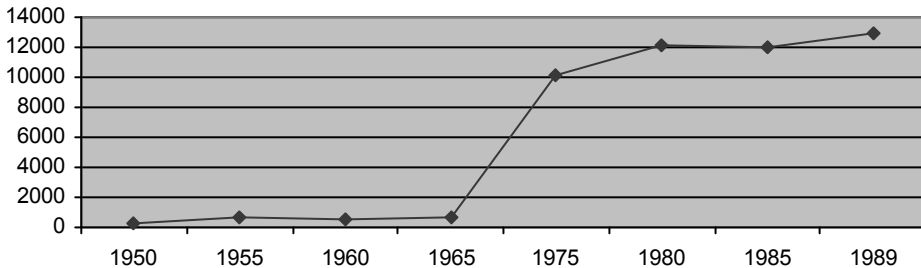
Deși la începutul anilor '70 România era deja cunoscută pe piața principalelor țări europene generatoare de turiști, în special în Germania, Marea Britanie, Țările Scandinave, Franța, Italia, Austria, Belgia ș.a., începând cu anii '80, România a cunoscut un declin puternic al sosirilor de turiști străini. Cauza principală a constituit-o lipsa de fonduri pentru investiții destinate dezvoltării, modernizării și reabilitării infrastructurilor specifice.

În ansamblu, numărul turiștilor în perioada 1975–1989 a cunoscut o creștere oscilantă, tendință dată de scăderea numărului de turiști străini. Pe de altă parte, numărul turiștilor români a cunoscut o creștere continuă în această perioadă.

Numărul înnoptărilor a cunoscut și el o creștere constantă, corespunzătoare creșterii numărului total de turiști. Această creștere s-a datorat sporirii numărului de înnoptări ale turiștilor români, deoarece, per total, numărul înnoptărilor turiștilor străini a fost în relație inversă, scăzând de la 9.681.000 de înnoptări în 1975 la 5.316.000 în 1989. Cu toate acestea, amplasarea circulației turistice internaționale s-a reflectat corespunzător în privința ponderii și locului turismului românesc în ansamblul mondial și european. Astfel, dacă în 1970 numărul sosirilor de turiști străini în România reprezenta 1,43% din totalul mondial și 2,02% din cel european,

ajungea în 1980 la 2,4% în cel mondial și 3,43% în totalul european. După 1980 a început declinul lent, iar în 1987 sosirile de turiști străini în România reprezentau 2% din totalul mondial și 3,2% din totalul european (OMT, 1988).

În aceeași relație inversă a fost și durata medie a sejurului: în creștere în cazul turiștilor români (de la 3,69 zile în 1975 la 4,11 zile în 1989) și în scădere în cazul turiștilor străini (de la 4,58 zile în 1975 la 3,91 zile în 1989).

Sursa: *Anuarul statistic al României*, diverse ediții.

Fig. 18.2. Evoluția numărului de turiști (mii) în perioada 1950–1989.

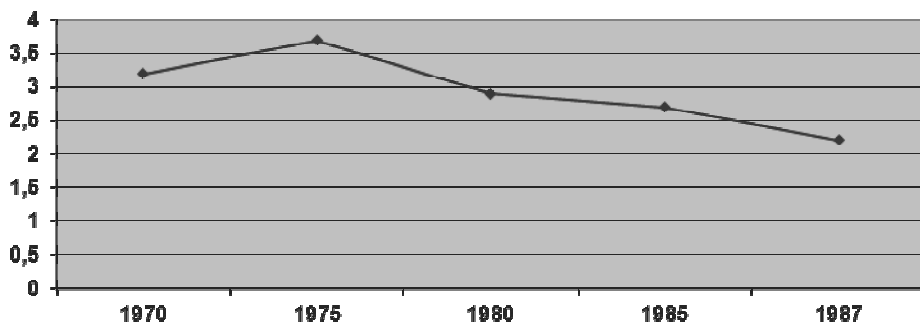
În graficul de mai sus se poate observa creșterea spectaculoasă a numărului de turiști în perioada 1965–1975. Explicația poate fi, pe de-o parte, ca fiind efectul eforturilor de dezvoltare a infrastructurii turistice și al promovării turistice, iar pe de altă parte, al modului de înregistrare a turiștilor, dar și ca urmare a restricțiilor în privința ieșirii din țară a cetățenilor români, ceea ce a condus la creșterea turismului intern. Conform datelor INS, în anii '80, cei mai mulți turiști, atât români, cât și străini, erau cazați în hoteluri (aprox. 70%), numărul maxim de turiști înregistrați în aceste unități de cazare semnalându-se în 1987 (din 12.697 mii de turiști, 73% au fost cazați în hoteluri și moteluri și dintre aceștia 4% erau turiști străini).

Evoluția numărului de turiști străini ce au vizitat România în deceniile '70–'80 se reflectă și în evoluția încasărilor din turismul internațional. Acestea au crescut de la 57,382 mil. dolari în 1970 la 348,196 mil. dolari în 1980, pentru a scădea ulterior cu aproape 40%, ajungând la 202 mil. dolari în 1987.

Cu toate acestea, aportul turismului internațional la exportul României s-a aflat pe o linie descendentă încă din anul 1975 (Figura 18.3).

Dar modul în care industria turistică a contribuit la dezvoltarea economiei naționale poate fi reflectat și de aportul la balanța de plăți externe a României. Acesta a crescut, în perioada 1970–1980, de la 43,4 mil. lei la 253,4 mil. lei, apoi contribuția turismului internațional s-a micșorat, cu tendință de stabilizare la nivelul anilor 1982–1983 (Dănescu, 1990).

Se poate concluziona că, deși ultimii ani au fost umbriți de politica de stat și de starea economico-socială a României din anii '80, în perioada postbelică, turismul românesc a cunoscut un proces de modernizare, diversificare și extindere, ceea ce a condus la dezvoltarea industriei turistice, dar și la creșterea contribuției acesteia la economia națională, cu efecte sociale pozitive asupra populației autohtone.

Sursa: Arhiva Ministerului Turismului.

Fig. 18.3. Ponderea turismului internațional în exportul României, %.

18.4. TURISMUL ROMÂNESC ÎN PERIOADA 1990–2018

În primii ani după 1990, tranziția la un nou sistem politic și economic s-a reflectat în mod negativ în dezvoltarea turismului, fiind afectate atât oferta, cât și cererea de servicii turistice, pe fondul unor reforme pentru o economie de piață care-și căuta drumul între haos, lentoare și multitudinea de influențe venite din societate. Deteriorarea condițiilor de viață pentru majoritatea românilor, prin reducerea locurilor de muncă și diminuarea puterii de cumpărare, a scăzut interesul românilor și al străinilor pentru petrecerea vacanțelor în România.

După 1995 și, mai cu seamă, după 2000, economia capătă contur și turismul începe să se revigoreze. Pe parcursul negocierilor de preaderare și primire a României în *Uniunea Europeană* (UE), turismul intră în atenția oficialilor guvernamentali ca unul dintre domeniile care necesitau schimbări și modernizări. Pașii spre integrarea țării în UE după aderarea din 2007 și cea la NATO din 2004 au generat și în turism modificări legislative și adoptarea de noi concepte de lucru cu partenerii noștri internaționali.

Criza financiară globală dintre anii 2008–2010 a afectat negativ și turismul românesc, care a recuperat după 2011, în contextul în care atentatele teroriste din Statele Unite au mutat atenția turiștilor către zone mai sigure, cum era și sud-estul Europei. Fenomenul imigrației către Europa Occidentală și atentatele care se produc de câțiva ani și în această arie a globului mențin treaz interesul pentru țara noastră.

În prezent, industria turismului în România are peste 120.000 de angajați și contribuie la economia națională cu aproape 2% din PIB, dar are un potențial de creștere apreciat în prezent la peste 6% din PIB¹².

¹² Date ANAT, septembrie 2017.

CADRUL ADMINISTRATIV DE GESTIONARE A TURISMULUI

În această perioadă au apărut noi norme instituțional-organizatorice de fundamenteare a înființării, organizării și funcționării unităților turistice. Atât întreprinzătorii privați, cât și societățile comerciale cu capital integral sau majoritar de stat din sfera turismului au avut la dispoziție, în perioada 1990–2010, o paletă corespunzătoare de reglementări legislative privind mediul economic general sau emise special pentru domeniul turismului, care au făcut posibilă funcționarea unităților turistice, inclusiv transformările și modificările denumirilor și ale obiectului de activitate al acestor unități (Rădulescu și Stănculescu, 2012).

La 20 iulie 1990 ia naștere *Ministerul Comerțului și Turismului* (MCT), incluzând Departamentul de Turism care urma să gestioneze politica în domeniul turismului. Doi ani mai târziu se înființează *Ministerul Turismului* (MT), cu funcții de reglementare, protecție și control al dezvoltării turismului și de organism de consultanță pentru toate autoritățile publice sau private și agenții economici privind activitățile turistice din România. În 1998 se reorganizează structura guvernului și MT devine *Autoritatea Națională pentru Turism* (ANT)¹³, cu atribuții similare. Dar la alți doi ani diferență, ANT devine iar *Ministerul Turismului* (MT) și, în 2003, printr-o nouă reorganizare guvernamentală, se înființează *Ministerul Transporturilor, Construcțiilor și Turismului* (MTCT)¹⁴, incluzând Direcția Generală de Autorizare și Control în Turism și Direcția Generală de Promovare Turistică. Un an mai târziu, se reînființează *Autoritatea Națională pentru Turism* (ANT)¹⁵ în subordinea aceluiași MTCT. ANT se va menține o perioadă, fiind coordonată de Ministerul IMM, Comerțului, Turismului și Profesiilor Libérale în anul 2015. Din 2016, ANT se transformă în *Ministerul Turismului* (MT).

Astfel, la marcarea unui centenar de turism de la Marea Unire, găsim din nou *Ministerul Turismului* ca principal organ de specialitate al administrației publice centrale, care aplică strategia și programul de guvernare în domeniul turismului în concordanță cu cerințele economiei de piață și pentru stimularea inițiativei operatorilor economici din domeniul de competență, conform Hotărârii nr. 24 din 12 ianuarie 2017 privind organizarea și funcționarea Ministerului Turismului, publicată în *Monitorul oficial*, nr. 49 din 17 ianuarie 2017.

Ordinele ministerului de resort, hotărârile și ordonanțele de guvern și directivele și regulamentele UE sunt actele legislative care au grefat și orientat administrarea turismului în ultimii 27 de ani. Cu toate acestea, cu fiecare echipă guvernamentală la conducere nu s-a putut găsi totdeauna o coerență și voință de aplicare a unei strategii naționale în turism, caracterizată prin obiective clare, cu bătaie lungă și continuitate în implementări. Printre altele, de mare necesitate și impact, cu așteptări mari în piață, au fost actele legislative privind: eliberarea certificatelor de clasificare a structurilor de primire turistice cu funcțiuni de cazare

¹³ Conform HGR nr. 972/1999.

¹⁴ Conform HGR nr. 740/2003.

¹⁵ Conform HGR nr. 412/2004.

și alimentație publică, a licențelor și brevetelor de turism¹⁶; asigurarea turiștilor în cazul insolvenței sau falimentului agenției de turism, cu modificările și completările ulterioare¹⁷; programele și proiectele de investiții în turism, cu sursele de finanțare a documentațiilor tehnice și a lucrărilor de execuție și criteriile de eligibilitate pentru programe și proiecte¹⁸, acreditarea centrelor naționale de informare și promovare turistică¹⁹ de care este legată funcționarea Centrelor de Informare Turistică (CIT), în ideea promovării destinațiilor.

În acest context, sectorul privat a făcut eforturi de cristalizare a performanței turistice în mai multe sfere de acțiune, care au vizat atât turismul montan, cât și pe cel balnear, de litoral sau rural. Puternice organizații non-guvernamentale, asociații patronale și fundații s-au născut și au evoluat pe harta turistică românească, gestionând interesele lucrătorilor din industria ospitalității și generând proiecte semnificative pentru economie și comunități.

Astfel, încă din septembrie 1990, ia ființă *Asociația Națională a Agențiilor de Turism din România* (ANAT), preluând acest nume în iunie 1991, iar în februarie 2006, ANAT se transformă în *Patronatul ANAT*, cu scopul de a reprezenta și apăra interesele patronale și profesionale ale membrilor săi. Asociația are ca membri activi 500 de agenții de turism, cele mai importante din țară, ce cumulează peste 85% din vânzările pachetelor de turism și călătorie, estimate la aproape 1 miliard de euro anual și au împreună peste 4.600 de angajați. Membrii asociației sunt birouri naționale sau regionale de promovare a turismului, companii aeriene și de transport, companii rent-a-car, hoteluri și restaurante, edituri, sisteme de rezervări, asigurători, prestatori de servicii medicale, fundații/asociații cu activitate în turism²⁰. *Federația Patronatelor din Turismul Românesc* (FPTR) a luat naștere în 1992, cu scopul promovării unei imagini favorabile a turismului românesc la nivel național și internațional, prin reprezentarea, susținerea și apărarea intereselor membrilor, mici și mari întreprinzători din turism, și prin dezvoltarea de strategii pentru atragerea de noi turiști pe teritoriul țării noastre²¹. *Asociația Națională de Turism Rural, Ecologic și Cultural din România* (ANTREC), membră a Federației Europene de Turism Rural (EUROGITES), a luat ființă în 1994, în ideea dezvoltării turismului rural. Are o rețea de 30 de filiale (din tot atâtea județe), cu un număr de 3.000 de membri, peste 2.500 de pensiuni turistice și pensiuni agroturistice omologate, însumând 7.500 de camere²². *Organizația Patronatului din Turismul Balnear din România* (OPTBR) și-a demarat activitatea din 1993, cu reușite punctuale și investiții private solide în ultimii cinci ani. În 2014, se formează *Clusterul de turism medical „Sănătate România”*, coordonat de Fundația Amfiteatru, căruia i-a fost acordat calificativul

¹⁶ Ordinul nr. 65/2013 și Ordinul nr. 221/2015.

¹⁷ Ordinul nr. 235/2001 și Ordinul nr. 562/2014.

¹⁸ HGR nr. 1220/2011 și HGR nr. 120/2010.

¹⁹ Ordinul nr. 1096/2008.

²⁰ www.anat.ro.

²¹ www.fptr.ro.

²² Interviu cu președintele ANTREC, Marilena Stoian, august 2017.

„Bronz” pentru excelența managementului clusterului, de către Secretariatul European pentru Analiza Clusterelor/European Secretariat for Cluster Analysis (ESCA). Acest proces s-a desfășurat în conformitate cu Inițiativa europeană pentru excelența clusterelor (ECEI), lansată în 2009 de către UE, prin Programul de competitivitate și inovație. *Asociația pentru Promovarea și Dezvoltarea Turismului „Litoral”*, înființată în 2007, ca un parteneriat public-privat între autoritățile locale și regionale, asociații patronale și profesionale, Camera de comerț teritorială și un tur-operator de renume mondial, are ca scop dezvoltarea și promovarea litoralului românesc, elaborarea și implementarea unei strategii de dezvoltare a zonei și crearea unui brand al litoralului. Astfel, tur-operatorii, hotelierii, ofertanții de gastronomie, specialiștii în promovare și alți actori ai industriei ospitalității s-au reunit în ultimul sfert de secol turistic în asociații și federații, în dorința de a dezvolta domeniile reprezentative și a sprijini mișcarea turistică regională și națională.

În spiritul politicii UE de implementare a strategiei „Europa 2020”, de creștere a competitivității sectorului turismului și de dezvoltare durabilă, ONG-uri și companii din România au îmbrățișat conceptul turismului responsabil. În 2017, Maurizio Davolio, președinte EARTH (European Alliance for Responsible Tourism and Hospitality), aprecia demersurile românești pentru un turism responsabil, cu ocazia întâlnirilor și intervențiilor de la FITR, din București²³. Iar în anul marcării centenarului Marii Uniri, demersurile și potențialul românesc pentru un turism responsabil au fost recunoscute de chiar inițiatorul acestui concept la nivel mondial, Harold Goodwin, pe parcursul vizitei sale în România și comunicării din cadrul FITR de la București²⁴.

Legea turismului, al cărei proiect s-a supus dezbaterii publice în august 2017, prevedea, între altele, înființarea *sistemului informatic de evidență a activității de turism din România* (SIEATR), gestionat de Serviciul de Telecomunicații Speciale (STS), în scopul evidenței structurilor de primire turistice cu funcțiuni de cazare, evaluării activității turistice, a circulației turiștilor și de furnizare a informațiilor necesare instituțiilor publice, dar și pentru prioritizarea investițiilor în turism și o fiscalizare mai bună a acestui domeniu de activitate²⁵.

PIAȚA TURISTICĂ

Industria turistică este o ramură dependentă a cărei evoluție și dezvoltare se află în strânsă corelație cu evoluția socio-economică mondială și cu nivelurile și stadiile de dezvoltare ale celorlalte ramuri ale economiei naționale. Drept urmare, toate evenimentele majore de la începutul anului 1990 și până în prezent – trecerea

²³ *Forumul Internațional pentru Turismul Responsabil (FITR)*, Ediția a IV-a, 27-29.04.2017, București.

²⁴ *Forumul Internațional pentru Turismul Responsabil (FITR)*, Ediția a VI-a, 10-11.05.2018, București.

²⁵ Declarația ministrului Turismului, Mircea-Titus Dobre, www.profit.ro, 27 august 2017.

la economia de piață, aderarea la UE, criza economică mondială din 2008, evoluția economiei naționale și a societății în general – și-au pus amprenta și s-au reflectat ca atare în indicatorii ofertei și circulației turistice din România.

OFERTA TURISTICĂ

În alcătuirea ofertei turistice se regăsesc resursele turistice naturale și antropice, baza tehnico-materială, bunurile alimentare și industriale comercializate turiștilor și forța de muncă angajată în turism.

Baza tehnico-materială este reprezentată de rețeaua unităților de cazare, o parte din rețeaua unităților de alimentație, mijloacele de transport din structura turismului, instalațiile de agrement și cele specifice tratamentului balneomedical, satele turistice și satele de vacanță. Componenta cea mai importantă a bazei tehnico-materiale specifice o constituie rețeaua unităților de cazare. După decembrie 1989, aceasta a continuat evoluția descendentă din anii '80 într-un mod accentuat, cauzele principale constituindu-le lipsa de fonduri pentru investiții destinate dezvoltării, modernizării și reabilitării acestora, procesul lent și complicat al privatizării²⁶, aplicarea unei fiscalități neadecvate etc. Perioada de după 2000 este marcată de o creștere susținută a numărului unităților de cazare, efect și al creșterii volumului de investiții în turismul românesc după începerea negocierilor de aderare a României la UE, creștere care a continuat până în prezent, dar cu un ritm mai scăzut după criza financiară internațională. Ritmul de creștere a numărului unităților de cazare a fost mai rapid decât cel al numărului locurilor de cazare, ca urmare a numărului mare de unități mici, nou construite. Din Tabelul 18.1 se observă că numărul locurilor de cazare nu a evoluat în același ritm cu numărul unităților de cazare; acestea din urmă s-au adaptat mediului și cerințelor pieței.

Tabelul 18.1

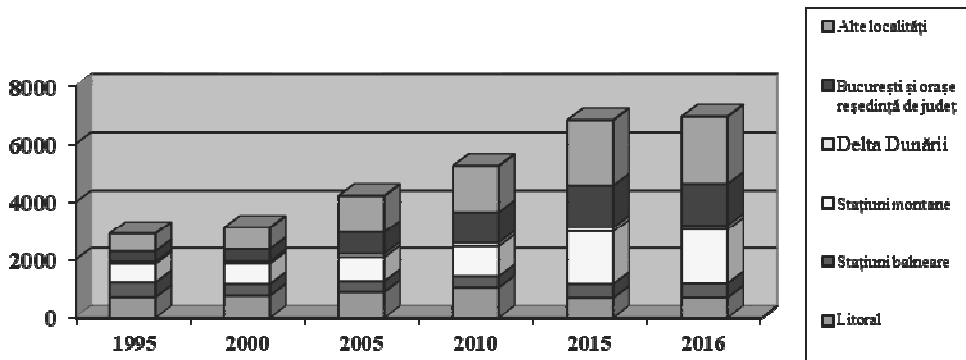
Evoluția rețelei unităților de cazare în perioada 1990–2016

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Nr. unități de cazare turistică	3.213	2.905	3.121	4.226	5.222	6.821	6.947
Capacitatea de cazare existentă (nr. locuri)	353.236	289.539	280.005	283.194	311.698	328.313	328.888
Capacitatea de cazare în funcțiune (mii nr. locuri- zile)	77.022	53.639	50.197	54.979	63.808	81.873	83.323

Sursa: INS, *Anuarul statistic al României*, diverse ediții.

²⁶ Spre deosebire de alte țări, precum Ungaria, Cehia sau Slovacia, în România, cadrul juridic al privatizării s-a clarificat foarte târziu (strategia de privatizare fiind elaborată abia la sfârșitul anului 1997). Mai mult, efectele privatizării prin aplicarea formulei „locație de gestiune” au fost dezastruoase, îndeosebi în cazul stațiunilor balneo-climaterice și al celor de pe litoral.

Din punctul de vedere al evoluției numărului de unități de cazare pe destinații turistice, s-au înregistrat ritmuri și direcții diferite. Astfel, în zona de litoral s-a înregistrat o evoluție sinuoasă ca număr, dar în scădere ca procent în totalul unităților de cazare de la 24,5% în deceniul '90 la 10% în anii 2015-2016. La fel s-a întâmplat și în cazul unităților de cazare din stațiunile balneare, ponderea acestora în total unități de cazare diminuându-se de la 17,5% în 1995 la 7% în 2016. Pe de altă parte, ponderea înregistrată de numărul unităților de cazare din stațiunile montane a scăzut în deceniul 1995-2005 și a crescut în următorul. Iar ponderea numărului unităților de cazare din marile orașe și alte localități a fost în continuă creștere, ca urmare a adaptării la cererea crescută pentru alte forme de turism (urban, cultural etc.) față de cel de masă (Figura 18.4).

Sursa: INS.

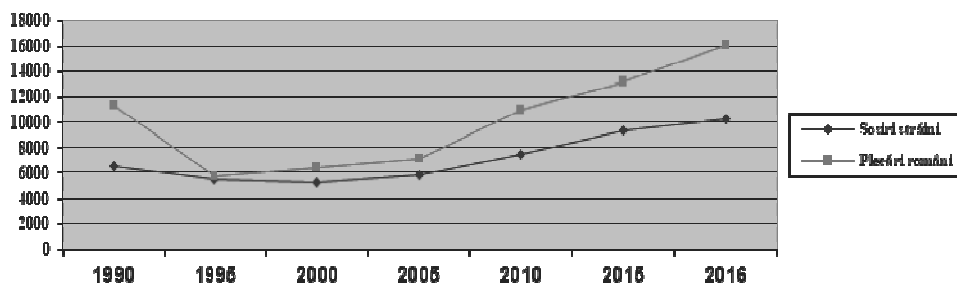
Fig. 18.4. Unitățile de cazare turistică pe destinații turistice.

Din punctul de vedere al competitivității, România nu a reușit să-și valorifice corespunzător atracțiile turistice de care dispune și nici să țină pasul cu țările concurente. Astfel, conform *Raportului competitivității în turism*, realizat de Forumul Economic Mondial, România se află pe locul 68 din cele 136 de țări analizate și în scădere cu două locuri față de raportul precedent. În Europa de Est, țara noastră ocupă locul 6, fiind devansată de Slovenia, Bulgaria, Polonia, Ungaria și Slovacia. Cu toate acestea, cele mai importante organizații mondiale din domeniu, precum Organizația Mondială a Turismului și Consiliul Mondial al Turismului și Călătoriilor, sunt optimiste în privința dezvoltării turismului românesc.

CEREREA TURISTICĂ

Anul 1990 a fost marcat de o creștere deopotrivă a numărului de vizitatori străini sosiți și a numărului de români ce au ieșit din țară, ca urmare a politicii de deschidere internațională și a reluării legăturilor cu partenerii tradiționali europeni. Această politică, nesuținută de o bază materială turistică care să corespundă

standardelor internaționale și de servicii de calitate, a făcut ca numărul vizitatorilor străini să scadă constant. După anul 2000, odată cu creșterea eforturilor de adaptare a ofertei la cerere, numărul vizitatorilor străini a înregistrat o creștere susținută, de la 5.264 mii de vizitatori înregistrați în anul 2000 la 10.223 mii de vizitatori în 2016 (UNWTO, 2017), iar conform prognozelor WTO și WTTC, numărul vizitatorilor va continua să crească de la an la an. Cu toate acestea, până acum, numărul vizitatorilor străini nu a reușit să depășească numărul românilor plecați să viziteze alte țări. Deși după 1990 numărul turiștilor români plecați a cunoscut o scădere importantă (de la 11.275 mii la 5.737 mii) ca urmare a deteriorării condițiilor de viață din țară și a unor restricții (în principal în regimul de acordare a vizelor) impuse de majoritatea țărilor europene, după 1995, acesta a început să crească constant. Cea mai importantă creștere s-a înregistrat după aderarea României la UE și ca urmare a facilitării ieșirii din țară atât din punctul de vedere al restricțiilor vamale, cât și al dezvoltării rețelei tur-operatorie și al accesului la internet și comerț on-line. Astfel, față de anul 2000, numărul românilor plecați să viziteze alte țări a crescut de 2,5 ori, ajungând la 16.128 mii de vizitatori în 2016 (Figura 18.5).

Sursa: UNWTO, INS.

Fig. 18.5. Sosirile vizitatorilor străini (mii) în România versus plecările vizitatorilor români în străinătate.

Diferența dintre numărul vizitatorilor străini și al românilor ce au trecut granița se reflectă și în volumul încasărilor și plăților din turismul internațional, oglindit de soldul, în genere, negativ al rubricii „turism” din balanța de plăți a României (Tabelul 18.2). Astfel, se observă că doar în anul 2005 încasările au depășit plățile, în rest acestea au fost mai mici.

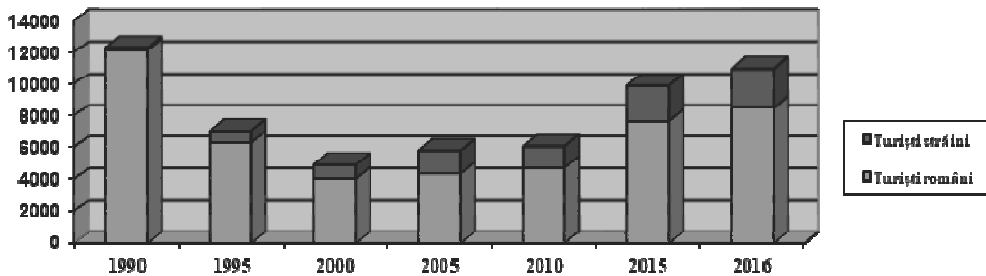
Tabelul 18.2

Balanța de plăți externe – turism

	1998	2000	2005	2010	2015
Încasări	260 mil. \$	359 mil. \$	852 mil. €	860 mil. €	1542 mil. €
Plăți	458 mil. \$	425 mil. \$	750 mil. €	1238 mil. €	1855 mil. €
Sold	- 198 mil. \$	- 66 mil \$	102 mil €	-378 mil. €	-313 mil €

Sursa: BNR, *Balanța de plăți și poziția investițională a României*, diverse ediții.

După 1990 s-a înregistrat o evoluție descrescătoare a cererii turistice interne, pe de o parte, ca urmare a creșterii șomajului, a reducerii puterii de cumpărare, a deteriorării condițiilor de viață și a diminuării calității serviciilor turistice, iar pe de altă parte, a deschiderii granițelor și oferirii de alternative turiștilor potențiali de a-și petrece vacanțele în alte țări. Astfel, numărul de turiști înregistrați în unitățile de cazare a cunoscut o scădere majoră în perioada 1990–2002, de la 12,3 mil. de turiști în 1990 la mai puțin de 5 mil. în 2002. Începând cu 2003, pe fondul stabilizării situației economice, numărul de turiști a cunoscut un trend ascendent, crescând de la 5,06 mil. în 2003 la 5,8 mil. în 2005, atingând un maxim de 7,12 mil. în 2008. Criza economică mondială a avut însă un impact puternic și asupra industriei turistice. Astfel, numărul de turiști a scăzut la 6 mil. în 2010. Începând cu 2011, situația sosirilor de turiști s-a îmbunătățit și s-a reînscris pe un trend ascendent, ajungând la 11 mil. de turiști în 2016, cu șanse reale ca în 2018 să atingă nivelul din 1990. Însă ponderea turiștilor străini rămâne extrem de mică, în jur de 22% (Figura 18.6).

Sursa: INS.

Fig. 18.6. Turiști înregistrați în unitățile de cazare (mii).

În ceea ce privește preferința pentru destinația turistică, respectiv forma de turism practică, se constată o tendință de creștere a formelor de turism alternativ în detrimentul celor clasice, de masă. Astfel, destinații precum marile orașe au înregistrat peste 50% din totalul turiștilor cazați, iar „alte localități”, cu un ritm de creștere impresionant, au înregistrat 16% din totalul turiștilor cazați în 2016. Însă numărul de turiști cazați, atât pe ansamblu, cât și pe destinații turistice, a avut o orientare inversă față de durata medie a șederii, care a cunoscut o diminuare constantă. Chiar și în stațiunile balneare, aceasta a scăzut de la 8,3 înnopțări în 1995 la 5 înnopțări în 2016.

Scăderea cererii pentru serviciile turistice românești se reflectă și în reducerea indicilor de utilizare a capacității de cazare, care au scăzut drastic de la 57,8% în 1990 la 25,2% în 2005, urmând apoi o linie ușor ascendentă și înregistrând 30,5% în 2016 (Figura 18.7).

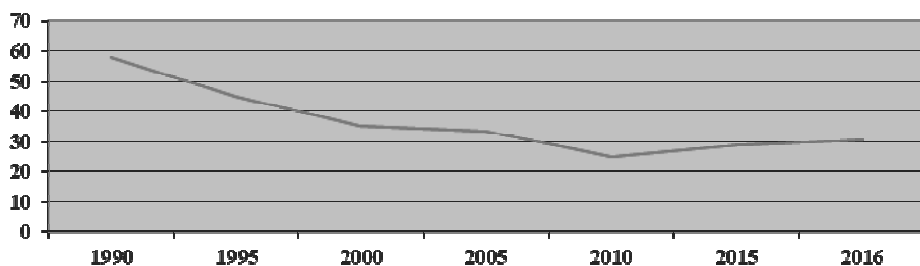
Tabelul 18.3

Activitatea de cazare turistică pe destinații turistice

	Litoral			Stațiuni balneare			Stațiuni montane			Delta Dunării			București și orașe reședință de județ			Alte localități		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1995	919	6.399	7,0	718	6.015	8,3	1.056	3.419	3,2	71	145	2,0	3.311	5.758	1,7	995	2.374	2,4
2000	672	4.459	6,6	677	5.407	8,0	756	2.138	2,8	34	85	2,5	2.237	4.190	1,9	543	1.368	2,5
2005	714	4.027	5,6	650	5.304	8,2	828	2.012	2,4	77	151	2,0	2.758	5.178	1,9	781	1.700	2,2
2010	703	2.934	3,6	568	3.910	6,9	815	1.773	2,2	68	109	1,6	3.012	5.584	1,9	907	1.741	1,9
2015	822	3.668	4,5	779	3.917	5,0	1.529	3.258	2,1	69	138	2,0	5.088	9.209	1,8	1.635	3.329	2,0
2016	977	4.108	4,2	851	4.193	5,0	1.748	3.644	2,1	73	150	2,1	5.563	9.885	1,8	1.790	3.460	1,9

1 – număr de turiști cazați (mii); 2 – număr de înnoptări (mii); 3 – durata medie a șederii.

Sursa: INS și calcule proprii.

Sursa: Calcule proprii pe baza datelor INS.

Fig. 18.7. Indicii de utilizare ai capacității de cazare turistică, %.

Importanța economică a industriei turistice poate fi apreciată și prin analizarea unor indicatori precum aportul la PIB și la ocuparea forței de muncă. Conform datelor publicate de Organizația Mondială a Turismului și Consiliul Mondial al Turismului și Călătoriilor (Tabelul 18.4), aportul (în termeni procentuali) direct al industriei turistice la crearea PIB-ului României a urmat un traseu descendent în ultimii ani, scăzând de la 1,92%, cât reprezenta în 2001, la 1,3% în 2016, dar este prognozat să crească în următorii ani cu 2,9% pe an. Contribuția totală însă a turismului la PIB-ul României a parcurs un drum sinuos, scăzând în primii ani ai noului mileniu, crescând după în 2005, scăzând iar în perioada crizei financiare mondiale și revenind pe un trend ascendent în ultimii ani. Evident, prognozele internaționale indică și în acest caz o creștere cu 2,7% anual în anii ce vor urma. Cu toate acestea, dacă ne raportăm la resursele turistice de care dispune România, aportul la PIB al industriei turistice este foarte mic. Și dacă ne raportăm la restul lumii, rezultatele nu sunt îmbucurătoare. Din punctul de vedere al aportului economic, România ocupa în 2016 locul 163 din 185 de țări. Comparativ cu țara noastră, la nivel mondial, contribuția directă a industriei turistice la PIB în 2016 a fost de 3%, iar cea totală de 10,2%.

Tabelul 18.4

Evoluția unor indicatori privind efectul turismului asupra economiei

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2011	2014	2016
Contribuția directă a turismului la PIB	1,92	1,92	1,88	1,86	1,85	1,9	1,4	1,6	1,3
Contribuția totală a turismului la PIB	4,92	4,58	4,71	4,66	4,63	4,8	4,5	4,8	5,2
Contribuția directă a turismului la ocuparea forței de muncă	2,88	3,00	3,07	3,07	3,05	3,1	2,2	2,4	2,4
Contribuția totală a turismului la ocuparea forței de muncă	5,36	5,52	5,58	5,58	5,53	5,8	5,1	5,5	6,2

Sursa: UNWTO, WTTC, diverse ediții.

În ceea ce privește contribuția turismului la ocuparea forței de muncă, aceasta a urmat un trend ascendent până la criza mondială din 2008, a înregistrat un regres în următorii ani, iar în prezent se află pe un trend ascendent. În 2016, aceasta înregistra un aport direct de 2,4% și un aport total (incluzând locuri de muncă indirect susținute de industria turistică) de 6,2%. Comparativ, la nivel mondial, în 2016, aportul direct al turismului la ocuparea forței de muncă a fost de 3,6% și cel total de 9,6%.

Cu toate acestea, în pofida numeroaselor provocări cu care s-a confruntat industria turistică românească, potențialul de dezvoltare al acesteia rămâne imens. Resursele naturale și antropice de care dispune România pot oferi un avantaj competitiv în raport cu alte destinații turistice și un atu important în atingerea performanței în domeniul turismului. Această performanță depinde însă nemijlocit de măsura în care reușim să valorificăm ceea ce ne-au oferit natura și generațiile anterioare.

18.5. CONCLUZII

Resursele turistice ale României – de o mare complexitate și de o deosebită valoare atât naturală, cât și antropică – au constituit un factor declanșator deosebit de important în dezvoltarea turismului.

Pe un fond al mișcării turistice montane și balneare cristalizat încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, perioada interbelică s-a dovedit a fi startul preocupărilor și eforturilor consistente pentru dezvoltarea bazei materiale și organizarea activității turistice românești: amenajarea de obiective turistice, crearea infrastructurii, organizarea instituțională turistică, promovarea turistică internă și internațională. În acea perioadă, turismul balnear era în plină ascensiune, iar rețeaua de hoteluri era destul de bine dezvoltată. Înaintea declanșării celui de-al Doilea Război Mondial, turismul tindea să devină o adevărată industrie, aducându-și contribuția la dezvoltarea socio-economică a țării.

După cel de-al Doilea Război Mondial însă, când România a fost nevoită să cedeze o parte din teritoriul său, turismul a fost afectat mai cu seamă de pierderea teritoriilor cu ieșire la Marea Neagră. Cu toate acestea, după 1948, industria turistică a cunoscut o dezvoltare însemnată. Naționalizarea hotelurilor, motelurilor și cabanelor particulare, dar și a spațiilor de cazare ale Oficiului Național de Turism și înființarea altora noi au permis și crearea unei baze logistice adecvate practicării turismului în principalele zone atractive din punct de vedere turistic. În prima jumătate a anilor '60, România a cunoscut o dezvoltare semnificativă a rețelei unităților de cazare, în special în zona litoralului. Creșterea numărului zilelor de concediu de odihnă plătit, introducerea biletelor de odihnă și tratament

subvenționate, accesibilitatea practicării turismului pentru un număr tot mai mare de persoane, organizarea turismului pentru tineret, dinamizarea unor stațiuni ca puncte de efervescență turistică și culturală și deschiderea României spre Occident în vederea atragerii de turiști străini au condus la amplificarea circulației turistice interne. Astfel, la începutul anilor '70, România devenise cunoscută pe piața principalelor țări europene generatoare de turiști (Germania, Marea Britanie, țările scandinave, Franța etc.), relațiile turistice cu străinătatea crescându-i reputația pentru o bună perioadă de timp, aducându-i și câștiguri economice. Cu toate acestea, mai cu seamă ca urmare a serviciilor foarte slabe calitativ, România nu a reușit să fie prea atractivă pentru turismul internațional până spre anul 1989, statusul societății românești involuând pe mai multe planuri. Începând cu anii '80, pe seama lipsei fondurilor pentru investiții destinate dezvoltării, modernizării și întreținerii infrastructurii specifice turismului, în contextul deprecierii generale a standardului societății, în România s-a înregistrat un declin puternic al sosirilor de turiști străini, tendință care s-a menținut și în anii '90.

După anul 1990, în turism s-au înregistrat evoluții complexe, profund legate de performanțele economiei românești. Așadar, pe fondul declinului economic accentuat din primii ani ai tranziției la economia de piață și ca urmare a procesului lent și complicat al privatizării, a unei fiscalități neadecvate, a unei incoerențe legislative, industria turistică a avut o involuție. Sectorul a înregistrat însă o ușoară revitalizare după anul 2000, ca urmare a dezvoltării pieței, a creșterii economice și a aderării la UE. Odată cu anul 2008, s-au resimțit efectele negative ale crizei financiare internaționale, însă, odată cu 2011, în ultimii ani, indicatorii specifici turismului au înregistrat o creștere lină. Per ansamblu, resursele turistice de care dispune România după un secol de turism se află la un nivel inferior de valorificare, iar gradul de competitivitate al industriei turistice românești la nivel european și mondial este încă extrem de scăzut.

Cu toate acestea, noi forme de turism au căpătat contur după 1990. Turismul responsabil este un concept puternic, de înțelegere a călătoriei și ospitalității ca o relație bazată pe respectul valorilor comunităților. Majoritatea turiștilor care au vizitat România în ultimii ani s-au dovedit a fi călători informați, care caută experiențe și destinații capabile să livreze autenticitate. Turismul de afaceri este susținut de dinamica relațiilor economice extinse, turismul rural s-a născut din dorința evadării din cotidian către natură sau tradiții, turismul de sănătate face din România un pion important pe harta cererii și a ofertei turistice internaționale. Mai mult de atât, interesul crescut pentru practicarea conceptului de turism durabil și demersurile multor operatori privați pentru activități turistice responsabile pot da speranțe generațiilor viitoare că există germenii unei schimbări profunde, prin schimbare de atitudine.

Ca o apreciere generală, românii s-au dovedit de-a lungul vremurilor deschiși călătoriilor și cunoașterii, inteligenți și temerari, generând progres atunci când politicile din societate sunt deschise, cooperante, dinamice și cu fața către

cețățean. Cea mai mare bogăție a României rămâne chiar patrimoniul său inestimabil de resurse complexe, cum foarte puține țări îl au – un mare atu în turism –, alături de ospitalitatea, vivacitatea și prospețimea spirituală specifică românilor.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1936), *Lege pentru organizarea turismului*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria centrală, București.
2. *** (1939) *Instrucțiuni pentru înființarea, organizarea, funcționarea și activitatea Oficiilor locale de cură și turism*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București.
3. *** (1939), *Lege pentru organizarea turismului*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București.
4. Andrei Victor (1972), *Începuturile turismului în Carpații Moldovei*, Buletinul Societății Geografice din R.S. România, serie nouă, vol. II, București.
5. Axenciuc Victor (1992), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, Editura Academiei Române, București.
6. Badea Lucian, Grumăzescu Horia (1975), *Considerații metodologice asupra regionalizării turistice a teritoriului României*, în *Lucrările celui de-al II-lea Colocviu național de geografă turismului*, Editura Sport-Turism, București.
7. Barbu Gheorghe (coord.) (1973), *Turismul, ramură a economiei naționale. Studii*, Editura pentru Turism, București.
8. Baticu Nicolae, Țițeica Radu (1984), *Pe crestele Carpaților*, Imprimeria Statului, București.
9. BNR – Banca Națională a României, *Balanța de plăți și poziția investițională a României*, diverse ediții, București.
10. Borda Valentin (1979), *Călătorie prin vreme*, Editura Sport-Turism, Craiova.
11. Borda Valentin (1985), *Călători și exploratori români*, Editura Sport-Turism, București.
12. Bran Florina, Dinu Marin, Simon Tamara (1998), *Economia turismului și mediului înconjurător*, Editura Economică, București.
13. Cazacu Matei (2006), *România interbelică/Interbellum România*, Editura NOI Media Print, București.
14. Cernat Nicolae (1909), *Tratamentul marin*, Constanța.
15. Dănescu E. Radu (1990), *Turismul internațional românesc*, Probleme economice, nr. 29, CIDE, București.
16. Glăvan Vasile (2000), *Turismul în România*, Editura Economică, București.
17. Glăvan Vasile (2015), *România turistică*, Editura Semne, București.
18. Grothe Hugo (1907), *Zur Landeskunde von Rumänien*, Gebauer, Halle.
19. Gusti Dimitrie (coord.) (1943), *Enciclopedia României*, vol. IV, *Economia națională. Circulație, distribuție și consum*, Editura Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, București.
20. INS – Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic al României*, diverse ediții, București.
21. Pațac Filip (2008), *Istoria comerțului și turismului*, Editura Eurostampa, Timișoara.
22. Pricăjan Artemiu (1985), *Substanțele minerale terapeutice din România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
23. Rădulescu Dan Constantin, Stănculescu Manuela Sofia (2012), *Oferta turistică din România 1948–2010*, Calitatea vieții, an XXIII, nr. 4, p. 299–326.
24. Sitwell Sacheverell (2011), *Călătorie în România*, Editura Humanitas, București.
25. Snak Oscar, Baron Petre, Neașu Nicolae (2001), *Economia turismului*, Editura Expert, București.
26. Spode Hasso (2002), *Turistul*, în Frevert Ute, Haupt Heinz-Gerhard, *Omul secolului XX*, Editura Polirom, Iași, p. 97–118.

-
27. Teleki Nicolae, Munteanu Laviniu (2012), *Spa Tourism în România balneoturistică*, Editura Royal Company, București.
 28. World Economic Forum (2017), *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. Paving the way for a more sustainable and inclusive future*, disponibil la: www.weforum.org.
 29. World Tourism Organization (2017), *Union Short Term Tourism Trends*, Vol. 1, disponibil la: www.unwto.org.
 30. World Tourism Organization, *World Tourism Barometer*, diverse ediții, disponibil la: www.unwto.org.
 31. World Travel & Tourism Council (2017), *Travel & Tourism Economic Impact 2017. World*, disponibil la: www.wttc.org.
 32. World Travel & Tourism Council, *Travel & Tourism Economic Impact. Romania*, diverse ediții, disponibil la: www.wttc.org.

19. ÎNVĂȚĂMÂNTUL

FLORIN-MARIUS PAVELESCU

În decursul unui secol de la Marea Unire din anul 1918, dezvoltarea învățământului din România a fost puternic influențată de schimbările din sistemul economic și social-politic, ca urmare a mutațiilor determinate de desăvârșirea procesului de realizare a unității naționale din punct de vedere teritorial și politic, a consecințelor celui de al Doilea Război Mondial asupra statelor din Europa Centrală și de Est, precum și de reimplementarea mecanismelor concurențiale și, ulterior, de integrarea în Uniunea Europeană. Din aceste motive, pentru analiza trăsăturilor definitorii ale modalităților de realizare a alfabetizării și transmiterii de cunoștințe structurate către tinerele generații, precum și a pregătirii forței de muncă, se va utiliza următoarea periodizare: A) 1919–1939, B) 1940–1947, C) 1948–1989, D) 1990–2016. Astfel, se relevă impactul pe care natura formelor social-politice adoptate, starea economiei și șocurile externe le-au avut asupra funcționării principalelor forme de educație și formare profesională.

19.1. PROGRESE ALE SISTEMULUI DE INSTRUCȚIUNE PUBLICĂ ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (1919–1939)

Cele două decenii interbelice (1919–1939) au fost marcate de un remarcabil efort al autorităților publice, precum și al unei pleiade de intelectuali și oameni politici, care nu se aflau în poziții guvernamentale, de a consolida o serie de bune practici legate de instrucțiunea publică și pregătirea profesională de dinaintea Primului Război Mondial, concomitent cu realizarea de modificări substanțiale ale cadrului instituțional, care să favorizeze reducerea analfabetismului și creșterea nivelului general de cunoștințe al populației.

Modernizarea instrucțiunii publice a fost influențată de acțiunea unor factori multipli, dintre care cei mai importanți au fost: a) fluctuațiile activității economice, care au modelat nivelul alocațiilor bugetare în termeni reali pentru respectivul domeniu; b) ciclurile vieții politice, care au determinat într-o măsură însemnată viziunile, obiectivele și modul concret de elaborare și implementare a reformei în cadrul diferitelor componente ale instrucțiunii publice.

VIZIUNILE ASUPRA REFORMEI INSTRUCȚIUNII PUBLICE ȘI MODIFICĂRILE CADRULUI INSTITUȚIONAL-LEGISLATIV

Necesitatea realizării unei reforme profunde a instrucțiunii publice care să prezeve rezultatele obținute prin eforturile neobosite de circa un sfert de veac ale lui Spiru Haret¹, concomitent cu adaptarea la noile realități economice și social-politice a fost relevată încă din decembrie 1918, la finalul ministeriatului lui Simion Mehedinți. În acel context, au fost făcute mai multe propuneri de modificare a Legii instrucțiunii publice, care aveau în vedere mai ales îmbunătățirea selecției viitorilor elevi ai școlilor normale, precum și dezvoltarea infrastructurii școlare.

Dacă în rândul decidenților politici exista practic o unanimitate asupra necesității reformei tuturor componentelor instrucțiunii publice, în ceea ce privește conținutul și modul de implementare s-au manifestat importante dezacorduri.

În perioada celor două decenii interbelice, evoluția cadrului instituțional-legislativ al instrucțiunii publice a purtat amprenta confruntării dintre două viziuni referitoare la dezvoltarea respectivului domeniu de activitate, și anume:

a) o viziune care sublinia importanța sporirii accesului tinerilor în cadrul sistemului de educație și formare profesională și a creșterii volumului de resurse umane, materiale și financiare pentru realizarea respectivului deziderat.

¹ Reforma elaborată și pusă în practică de Spiru Haret la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în principal prin intermediul legilor referitoare la învățământul secundar și superior (1897), învățământul profesional (1899) și învățământul preșcolar (1909), a avut un puternic impact asupra sistemului de educație și formare profesională în ansamblul său.

Unul dintre principalele obiective ale modificării cadrului legislativ a fost îmbunătățirea organizării și funcționării școlilor normale. Durata cursurilor respectivei filiere a învățământului secundar a fost mărită de la cinci la șase ani. Prelungirea duratei cursurilor a avut în vedere în special creșterea numărului de ore alocate practicii pedagogice, reprezentând un mijloc de sporire a competențelor profesionale ale viitorilor învățători. Având în vedere realitățile României de dinainte de Primul Război Mondial, unde peste 80% din populație locuia în mediul rural, iar incidența analfabetismului și a altor probleme sociale era deosebit de ridicată, Spiru Haret vedea în învățător unul dintre personajele-cheie ale valorificării tradițiilor culturale ale satelor. Astfel, a fost asigurată creșterea caracterului practic al învățământului din mediul rural.

Au fost concepute și alte metode de susținere a pregătirii personalului didactic, acordarea de sprijin material elevilor și studenților săraci, susținerea înființării și funcționării bibliotecilor și a școlilor pentru adulți în mediul rural.

Demersul reformator haretian a avut consecințe benefice atât pe termen mediu, cât și pe termen lung. În perioada 1899–1912, proporția știutorilor de carte în populația în vârstă de peste 7 ani a crescut de la 22,0% la 39,2% la nivel național și de la 15,2% la 34,7% în mediul rural. Astfel, a fost redus decalajul față de provinciile istorice românești care erau sub stăpânire străină. În Bucovina, aflată sub stăpânire austriacă, respectiva proporție era de 34,1% în anul 1900 și de 46,1% în anul 1910, iar în teritoriile românești anexate la Ungaria era de 36,6% în anul 1900 și de 43,5% în anul 1910. În Basarabia, inclusă în Imperiul Țarist, ponderea știutorilor de carte în totalul populației era de 15,6% în anul 1897 (Ungureanu, 2005).

Pe termen lung, s-a asistat la creșterea prestigiului și a competenței profesionale a învățătorilor, care, mai cu seamă în cursul perioadei interbelice, se vor dovedi un factor de consolidare a statului național unitar român, făurit prin acțiuni plebiscitare la sfârșitul Primului Război Mondial.

Se avea în vedere proporția ridicată a analfabetismului, precum și proporția încă redusă a absolvenților învățământului secundar și terțiar în cadrul populației în vârstă de peste 7 ani comparativ cu țările europene dezvoltate și se pornea de la premisa că o creștere a gradului de instrucție a populației putea contribui la accelerarea progresului economic și determina reducerea incidenței unor probleme sociale grave, precum starea precară de sănătate sau subocuparea forței de muncă, mai ales în mediul rural. Figura emblematică a acestei orientări a fost Constantin Angelescu², cel mai longeviv ministru al instrucțiunii publice în perioada interbelică și membru al Partidului Național Liberal.

b) o viziune care pornea în esență de la conceptul maiorescian al „formelor fără fond” și se pronunța împotriva tendințelor de masificare și centralizare a instrucțiunii publice, susținându-se că se reducea astfel calitatea proceselor educaționale și se pierdeau tradiții valoroase ale educației non-formale sau informale existente încă în mediul rural sau pe plan local. Între reprezentanții acestei orientări s-au numărat Dimitrie Gusti, Nicolae Iorga și Petre Andrei, care au exercitat pe perioade relativ scurte funcția de ministru al instrucțiunii publice³.

² Constantin Angelescu (1869–1948) apare ca un continuator al lui Spiru Haret, prin preocupările de reformare și adaptare a sistemului educațional la noile comandamente ale vieții economice și sociale din România după Primului Război Mondial. A fost numit ministru al învățământului pentru prima dată la 12 decembrie 1918. A ocupat această demnitate până la 1 ianuarie 1938 în toate guvernele constituite de partidul al cărui membru era.

Argumentul lui Constantin Angelescu pentru dezvoltarea rapidă a învățământul primar și secundar era necesitatea ridicării nivelului cultural al tuturor locuitorilor țării, deoarece – preciza ministrul național-liberal – „consolidarea unui neam și a unei țări se obține înainte de toate prin răspândirea culturii în păturile cele mai adânci ale poporului” (Schifirneț, 2008).

O latură importantă a activității desfășurate de Constantin Angelescu, care avea un doctorat în medicină în domeniul chirurgiei, obținut la Paris în anul 1897, a constituit-o preocuparea constantă nu numai pentru construirea de noi localuri de școală, ci și pentru îmbunătățirea întregii infrastructuri a învățământului primar și secundar. Astfel, a impus ca școlile să fie obligate să posede cantine și, din 1934, să aibă în dotare aparate de radio. A permis vizionarea în școli a filmelor care puteau contribui la sporirea nivelului de educație a elevilor, prin subiecte precum: frumusețile naturale ale României, dezvoltarea economiei românești, datinile și obiceiurile populare. A statuat obligația școlilor de a completa fișe medicale referitoare la starea de sănătate a elevilor la începutul fiecărui an școlar.

S-a preocupat de îmbunătățirea pregătirii profesionale și de creșterea salariilor cadrelor didactice. A contribuit decisiv la înființarea în anul 1926 a Secției Pedagogice Universitare în cadrul Universității București, unde erau admiși institutori și învățători dornici să își îmbunătățească nivelul de pregătire profesională. În vederea stimulării materiale a cadrelor didactice, a reformat sistemul de salarizare pentru respectiva categorie profesională, prin sporirea numărului de gradații care puteau fi acordate.

³ În perioada 1918–1940, funcția de ministru al învățământului a fost acordată în mai multe guverne, care nu erau formate de PNL, unor personalități marcante ale științei și culturii naționale. Printre reprezentanții de seamă ai mediului cultural-științific românesc care au ocupat funcția de ministru al învățământului (educației naționale) s-au numărat: Petre P. Negulescu, Ioan Petrovici, Nicolae Iorga, Dimitrie Gusti, Petre Andrei, Dumitru Caracostea. În fapt, se continua o tradiție creată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când printre miniștrii instrucțiunii publice s-au numărat Titu Maiorescu, Dimitrie A. Sturdza, Vasile Conta, Petru Poni, Simion Mehedinți.

În aceste condiții, s-au înregistrat diferențe notabile între schimbările legislative legate de instrucțiunea publică adoptate în primul deceniu interbelic (1919–1928), dominat din punct de vedere politic de PNL, și cel de al doilea deceniu interbelic (1929–1939), marcat de alternanța la putere a mai multor formațiuni politice.

În cursul primului deceniu interbelic (1919–1928), modificarea cadrului instituțional-legislativ al instrucțiunii publice s-a concretizat prin: A) adoptarea unei noi legi a învățământului primar și primar-normal, B) modificarea reglementărilor de ordin legislativ referitoare la învățământului secundar și C) înființarea de noi instituții de învățământ superior și dezvoltarea activității celor existente în perioada antebelică.

Adoptarea în anul 1924 a legii învățământului primar și primar-normal a asigurat caracterul unitar al pregătirii școlare a copiilor cu vârsta între 5 și 14 ani, precum și obligativitatea învățământului primar. Totodată, a fost prevăzută posibilitatea organizării unor școli primare și pentru persoanele până la vârsta de 18 ani care nu aveau încă absolvite cursurile primare, precum și asigurarea condițiilor desfășurării învățământului primar în limbile minorităților naționale. În anul 1925 a fost elaborat un act normativ care permitea înființarea și funcționarea de școli primare private.

Legea învățământului secundar, votată în anul 1928, a reprezentat un pas important în modernizarea învățământului românesc. S-a stabilit ca durata cursurilor din învățământul secundar inferior să fie de trei ani, iar cea a celor din învățământul secundar superior de patru ani. Se precizau tipurile de școli și se reintroducea bacalaureatul pentru certificarea finalizării cursurilor liceale. Respectivul act normativ a contribuit la promovarea egalității de gen în ceea ce privește accesarea în învățământul secundar și la stimularea mobilității profesionale și culturale pentru tinerii care proveneau din categorii sociale cu un nivel relativ redus al veniturilor.

În perioada 1919–1928 nu au fost modificate prevederile legii privind învățământul superior, dar s-a acționat pentru extinderea activității și consolidarea universităților înființate în perioada antebelică (Universitățile din București și Iași, Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, Școala Politehnică din București), integrarea în mediul universitar și cultural național a universităților din provinciile care în anul 1918 fuseseră reunite cu țara-mamă (Universitatea din Cluj și Universitatea din Cernăuți) și crearea de noi instituții de învățământ superior (Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj, Școala Politehnică din Timișoara).

Între anii 1929 și 1939, procesul de modernizare a învățământului a fost marcat de: A) modificări ale legii învățământului primar; B) schimbări ale unor prevederi legale referitoare la învățământul secundar; C) adoptarea unei noi legi a învățământului superior și modificări ulterioare ale acesteia, determinate de dezvoltarea respectivei componente a sistemului de instrucțiune publică, precum și de contextul social-politic.

Legea învățământului primar din 1924 a fost modificată în anii 1929, 1932 și 1934, în sensul introducerii unor prevederi referitoare la încadrarea personalului didactic din teritoriile care se reuniseră cu țara-mamă în 1918, la

modul de desfășurare a învățământului religios-moral în cadrul învățământului primar, la asigurarea unei baze legale pentru desfășurarea recensământului copiilor în vârstă de 5–16 ani care urmau să fie înscriși în școlile primare, precum și obținerea de către absolvenții cursului supraprimar de 7 clase a unui certificat de ucenicie, care să le dea posibilitatea angajării ca lucrători.

În anul 1939, a fost adoptată o nouă lege a învățământului primar și normal, care avea printre obiectivele principale creșterea adaptabilității la condițiile locale a activităților didactice desfășurate în cadrul claselor supraprimare.

Schimbările aduse cadrului legislativ referitor la învățământul secundar au avut în vedere: a) adoptarea în 1929 a legii învățământului agricol și casnic; b) în 1934, prelungirea duratei gimnaziului de la trei ani la patru ani, delimitarea clară între cursul inferior (gimnaziul) și cursul superior (liceul), precum și schimbarea conținutului materiilor de studiu și a specializărilor din învățământul liceal teoretic; c) în 1936, adoptarea unor legi referitoare la organizarea și funcționarea învățământului secundar comercial și, respectiv, industrial, a școlilor profesionale și a școlilor de meserii. Actul normativ intrat în vigoare în anul 1936 avea ca obiectiv creșterea caracterului pragmatic al învățământului secundar de tip tehnologic, în contextul majorării cererii de personal calificat în ramurile neagricole⁴.

În intervalul 1929–1938 au fost înregistrate o serie de schimbări semnificative ale cadrului instituțional-legislativ al învățământului superior. Modificarea actelor normative referitoare la respectiva componentă a instrucțiunii publice a fost determinată de necesitatea adaptării la noile realități economice și social-culturale, de consolidarea progreselor consemnate în primul deceniu interbelic, precum și de asigurarea unui sincronism cu tendințele care se manifestau în țările europene cu vechi tradiții universitare. În anul 1929, a fost adoptată legea de înființare a Academiei de Înalte Studii Agronomice, care răspundea cerințelor majorării numărului de specialiști în sectorul economic cu cea mai mare contribuție la formarea produsului intern brut și la ocuparea forței de muncă.

Legi referitoare la învățământul superior au fost adoptate în anii 1931, 1932, 1937 și 1938. Astfel, a fost consolidat principiul autonomiei universitare și s-au precizat instituțiile de învățământ superior care funcționau în România, precum și modul de alegere a conducătorilor universităților și facultăților. De asemenea, a fost definit corpul profesoral și personalul didactic ajutător, mărirea normelor didactice și criteriile de promovare în ierarhia universitară. Pe această cale, a putut fi redusă dependența numărului de cadre didactice de numărul de studenți și au fost atrași în activitatea universitară reprezentanți valoroși ai tinerelor generații de absolvenți. Totodată, au fost promovate consolidarea din punct de vedere organizațional

⁴ Învățământul secundar industrial nu constituia singura formă de pregătire a personalului cu nivel mediu de calificare. O modalitate larg răspândită a fost ucenicia, reglementată prin Legea privind contractele de muncă din 1929 și Legea pentru pregătirea profesională și exercitarea meseriilor din 1936. Astfel, a fost introdus contractul de ucenicie, pentru definirea mai bună a drepturilor și obligațiilor ucenicilor, organizarea uceniciei și lărgirea posibilităților firmelor din industrie, comerț și administrație publică de recrutare și selecție a diferitelor categorii de personal.

a învățământului superior tehnic, extinderea activității Școlilor Politehnice din București, Cluj și Timișoara și înființarea după anul 1937 a Școlii Politehnice din Iași.

Modificările operate în cadrul instituțional-legislativ referitor la învățământul superior au avut efecte pozitive, precum: a) afirmarea instituțiilor de învățământ superior ca factor de susținere a culturii naționale și a progresului economic și social; b) consolidarea prestigiului social al cadrelor didactice universitare; c) crearea condițiilor de creștere a implicării mediului universitar în găsirea de soluții la problemele care se manifestau cu acuitate în societatea românească; d) crearea premiselor pentru obținerea de rezultate științifice remarcabile, comparabile cu cele obținute în epocă de țările europene dezvoltate⁵.

CHELTUIELILE BUGETULUI DE STAT PENTRU INSTRUCȚIUNEA PUBLICĂ ÎNTRE ANII 1922 ȘI 1938

Schimbările operate în cadrul instituțional-legislativ al instrucțiunii publice au fost implementate în condițiile unor însemnate fluctuații ale cheltuielilor efectuate de la bugetul de stat pentru respectivul domeniu în cursul celor două decenii interbelice.

Astfel, în intervalul 1922–1928, când, cu o scurtă întrerupere în anii 1926–1927, la putere au fost guverne național-liberale, resursele bugetare alocate au crescut în termeni reali de peste 6,2 ori (Tabelul 19.1). Majorarea impresionantă a sumelor destinate susținerii dezvoltării instrucțiunii publice a fost urmarea atât a sporirii nivelului cheltuielilor totale ale bugetului de stat, cât și a creșterii ponderii deținute de domeniul de activitate analizat de la 10,1% în anul 1922 la 13,4% în anul 1928⁶. Pe această cale, a fost sprijinită extinderea infrastructurii școlare din învățământul primar și secundar, precum și creșterea numărului de cadre didactice și îmbunătățirea formelor de salarizare a respectivei categorii profesionale.

⁵ Între personalitățile care au contribuit la dezvoltarea științei și tehnicii din România, în perioada interbelică, provenite din mediul universitar sau academic și care au dobândit o recunoaștere pe plan european și internațional, pot fi menționate: **în domeniul matematicii:** Gheorghe Țițeica, Dimitrie Pompeiu, Traian Lalescu, Simion Stoilow, Grigore Moisil, Miron Nicolescu, Gheorghe Mihoc, **în domeniul fizicii:** Constantin Miculescu, Dragomir Hurmuzescu, Nicolae Vasilescu-Karpen, Ștefan Procopiu, Eugen Bădărău, Horia Hulubei, Șerban Țițeica, **în domeniul chimiei:** Anastasie Obregia, Lazăr Edeleanu, Gheorghe Spacu, Raluca Ripan, Eugen Angelescu, Costin D. Nenitescu, **în domeniul geologiei:** Ludovic Mrazec, Gheorghe Macovei, Ilie Mircea, **în domeniul geografiei:** Simion Mehedinți, Gheorghe Vâlsan, Vintilă Mihăilescu, **în domeniul biologiei:** Emil Racoviță, Iuliu Prodan, Dimitrie Voinov, Grigore Antipa, Traian Săvulescu, **în domeniul medicinei:** Constantin Parhon, Ioan Cantacuzino, Victor Gomoiu, Daniel Danielopolu, **în domeniul științelor economice:** Virgil Madgearu, Victor Slăvescu, Mihail Manoilescu, Ștefan Zeletin, Ion N. Angelescu, Mitiță Constantinescu, Gheorghe Tașcă, Ion Răducanu, Gheorghe Zane, Victor Jinga, **în domeniul științelor juridice:** Constantin Dissescu, Matei Cantacuzino, Traian Ionașcu, Istrate Micescu (Iancu, 2003).

⁶ În perioada 1921–1932, media ponderilor cheltuielilor destinate educației și învățământului în cheltuielile bugetului de stat a fost de 12,5% (*Enciclopedia României*, 1938).

Tabelul 19.1

Caracteristici ale cheltuielilor bugetare pentru instrucțiune publică, în termeni reali, în perioada 1922–1938

Anul	Dinamica cheltuielilor bugetare pentru instrucțiune publică	Ponderea cheltuielilor pentru instrucțiune publică în cheltuielile bugetului de stat
1922	100,0	10,1
1928	620,8	13,4
1938	603,8	15,4

%

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României* și Axenciuc, 1994.

Între 1929 și 1938, fluctuațiile activității economice au avut un puternic impact asupra cheltuielilor bugetare destinate instrucțiunii publice. În timpul crizei din 1929–1933, nivelul respectivelor cheltuieli s-a redus sensibil. Relansarea economiei dintre anii 1934 și 1938 nu a condus la atingerea, în termeni reali, a nivelului alocărilor de resurse bugetare din anul 1928, chiar și în contextul unei majorări a ponderii instrucțiunii publice în cheltuielile bugetare totale. În anul 1938, respectivul indicator reprezenta 97,3% din nivelul înregistrat în anul 1928. În fapt, consolidarea sistemului de instrucțiune publică în cursul celui de al doilea deceniu interbelic a avut loc pe fondul unei austerități bugetare.

EVOLUȚIA POPULAȚIEI ȘCOLARE ȘI A NUMĂRULUI DE CADRE DIDACTICE ÎN PERIOADA 1919–1938

Ca urmare a modificării cadrului instituțional-legislativ și a altor măsuri de îmbunătățire a instrucțiunii publice, **ponderea populației școlare statistice în populația totală**⁷ s-a majorat de la 10,35% în anul școlar 1921–1922 la 11,23% în anul școlar 1927–1928 și la 14,44% în anul școlar 1937–1938 (Tabelul 19.2).

Creșterea ponderii populației școlare în populația totală a fost însoțită de modificări structurale. Astfel, ponderea preșcolarilor a crescut de la 1,51% în anul școlar 1921–1922 la 5,11% în anul școlar 1927–1928 și a atins 4,23% în anul școlar 1937–1938, în timp ce ponderea studenților s-a mărit de la 0,92% în anul școlar 1921–1922 la 1,62% în anul școlar 1927–1928 și a fost de 1,08% în anul școlar 1937–1938, fapt ce relevă în mod indirect procesul de modernizare a învățământului din România. Oscilațiile ponderilor între 1921 și 1928 și între 1928 și 1938 evidențiază

⁷ Populația școlară utilizată în prezenta lucrare a fost determinată pe baza datelor din Anuarele statistice ale României din perioada 1915–1940 și este diferită de cea prezentată într-un documentar statistic realizat de Ministerul Educației în anul 1997. În respectiva lucrare, este determinată populația școlară pentru anii școlari 1900–1901, 1908–1909, 1913–1914, 1920–1921, 1925–1926, care se referă la teritoriul României din perioadele respective. De regulă, populația școlară prezentată în *Documentarul statistic* (1997) este mai mare decât cea care reiese din utilizarea datelor din *Anuarul statistic al României*.

complexitatea respectivelor evoluții, precum și intercondiționarea acestora cu starea economiei.

Tabelul 19.2

Estimări ale populației școlare în perioada 1921–1938

Anul școlar	Preșcolari	Elevi	Studenți	Populație școlară	Populație totală	Nr. persoane
						Ponderea populației școlare în populația totală (%)
1921–1922	24.500	1.588.245	14.913	1.627.658	15.727.940	10,35
1927–1928	102.772	1.876.350	32.514	2.011.636	17.149.321	11,73
1937–1938	120.516	2.700.159	30.771	2.851.446	19.750.004	14,44

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Astfel, **în cazul preșcolarilor**, evoluția ponderilor în totalul populației școlare relevă lărgirea accesului copiilor în vârstă de 5–7 ani în cadrul sistemului de educație în anii 1920 și stabilizarea acestui proces în cursul celui de al doilea deceniu interbelic. Ca urmare a acestor evoluții, în anul școlar 1937–1938, gradul de cuprindere în grădinițe al copiilor din grupa de vârstă de 5–7 ani a fost de 50,9% (Pavelescu, 2016).

Dinamica și importanța relativă a elevilor în cadrul populației școlare a fost influențată, în fapt, de evoluțiile din învățământul primar și secundar.

În învățământul primar, între 1920 și 1928, numărul total al elevilor a crescut într-un ritm mediu anual de 3,65%, respectiv de la 1.302.194 la 1.673.882 (Tabelul 19.3). În rândul băieților, ritmul mediu anual a fost de 0,63%, iar în rândul fetelor, de 8,83%, ceea ce relevă creșterea gradului de cuprindere în învățământul primar a populației de gen feminin.

Tabelul 19.3

Numărul de elevi înscriși și de cadre didactice din învățământul primar în perioada 1920–1938

Anul școlar	Număr elevi	Număr eleve	Număr total elevi	Număr cadre didactice	%
					Număr elevi/învățător
1920–1921	892.438	409.756	1.302.194	24.389	53,4
1927–1928	932.981	740.901	1.673.882	30.949	54,1
1937–1938	1.281.263	1.076.796	2.358.059	45.769	51,5

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Între 1928 și 1938, ritmul mediu anual al numărului total de elevi a fost de 3,49%, respectiv de 3,23% în rândul băieților și de 3,81% în rândul fetelor. Creșterea rapidă a numărului de elevi a avut loc în contextul menținerii scăzute a ratei promovabilității. Între 1925 și 1938, rata promovabilității a fost cuprinsă între 53,0% și 67,0% la nivel național, între 52,1% și 65,7% în mediul rural și între 61,2% și 76,6% în mediul urban (Pavelescu, 2016). Rata scăzută de

promovabilitate din învățământul primar, remarcată și în *Enciclopedia României* (1938), avea efecte descurajante pentru continuarea studiilor, mai ales în cazul tinerilor proveniți din mediul rural. Numărul de învățători a crescut de la 24.389 în anul școlar 1920–1921 la 30.949 în anul școlar 1927–1928 și la 45.769 în anul școlar 1937–1938. Chiar dacă numărul de învățători a crescut cu 88%, între 1920 și 1938, numărul mediu de elevi per învățător a rămas în continuare ridicat pe tot parcursul perioadei interbelice, fiind de 53,4 în anul școlar 1920–1921, de 54,1 în anul școlar 1927–1928 și de 51,5 în anul școlar 1937–1938.

În intervalul 1920–1928, numărul de elevi din **învățământul secundar** a crescut de la 102.652 la 176.506 (ritm mediu anual de 8,05%), cele mai rapide dinamici fiind înregistrate în învățământul comercial și industrial (Tabelul 19.4).

Tabelul 19.4

Numărul de elevi înscriși în învățământul secundar în perioada 1920–1938

Anul școlar	Total învăț. secundar	Învăț. teoretic	Învăț. normal	Învăț. comercial	Învăț. industrial	Învăț. agricol
1920–1921	102.652	72.737	10.156	8.518	11.241	0
1927–1928	176.506	83.026	26.344	21.280	40.433	5.423
1937–1938	220.943	146.367	14.994	20.955	33.234	5.393

Sursa: *Anuarul statistic al României*.

Astfel, ponderea învățământului teoretic în numărul de elevi înscriși în învățământul secundar s-a diminuat de la 70,8% în anul școlar 1920–1921 la 47,0% în anul școlar 1927–1928.

În cursul celui de al doilea deceniu interbelic (1929–1938), numărul total de elevi din învățământul secundar a crescut într-un ritm mediu anual de 2,27%. Creșterea efectivelor de elevi a fost susținută de extinderea învățământului liceal teoretic, a cărui pondere s-a majorat de la 47,0% în anul școlar 1927–1928 la 66,2% în anul școlar 1937–1938. Respectiva evoluție a reflectat consolidarea prestigiului diplomei de bacalaureat, precum și faptul că unele dintre formele învățământului secundar tehnologic nu ofereau suficientă credibilitate sau absolvirea acestora implica interdicții privind accesarea în învățământul superior.

Între 1928 și 1938, numărul de cadre didactice din învățământul secundar a crescut mai repede decât numărul de elevi înscriși. Astfel, numărul mediu de elevi per cadru didactic s-a micșorat de la 16,7 în anul școlar 1927–1928 la 11,1 în anul școlar 1937–1938 (Tabelul 19.5).

Tabelul 19.5

Numărul de elevi per cadru didactic în învățământul secundar, în anii școlari 1927–1928 și 1937–1938

Anul școlar	Total învăț. secundar	Învăț. teoretic	Învăț. normal	Învăț. comercial	Învăț. industrial	Învăț. agricol
1927–1928	16,7	18,5	14,5	15,0	17,0	11,7
1937–1938	11,1	12,3	11,7	11,6	7,6	11,2

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Dezvoltarea învățământului primar și secundar a avut un efect pozitiv asupra creșterii proporției persoanelor știutoare de carte în populația cu vârsta de peste 7 ani. La recensământul populației din 1930, respectiva proporție era de 57,1% comparativ cu 39,2%, cea consemnată în 1912. În rândul persoanelor știutoare de carte, ponderea celor care absolviseră doar învățământul primar era de 85,1%, iar a celor care absolviseră învățământul secundar de 11,8%.

În perioada interbelică, evoluția numărului total și a structurii pe domenii de specializare a studenților înscriși în învățământul superior a fost puternic influențată de caracteristicile situației economico-sociale și a resurselor bugetare alocate respectivei componente a instrucțiunii publice.

În intervalul 1919–1934, pe fondul eforturilor de refacere a economiei după Primul Război Mondial, al reformelor realizate în primii ani interbelici, precum și al creșterii impresionante a resurselor bugetare alocate instrucțiunii publice, numărul de studenți s-a majorat substanțial atât în instituțiile de învățământ superior de tradiție, cât și în cele nou înființate. Conform datelor din *Anuarul statistic*, numărul studenților înscriși a fost de 11.515 în anul universitar 1919–1920, de 32.514 în anul universitar 1927–1928 și de 40.903 în anul universitar 1933–1934. Majorarea efectivelor de studenți s-a produs mai ales în domeniile umaniste și ale științelor juridice, ceea ce însemna continuarea unei tradiții antebelice. Totodată, numărul de studenți era supraestimat, deoarece, așa cum se remarcă în *Enciclopedia României* (1938), mulți studenți se înscriau concomitent la mai multe facultăți, dar, de regulă, nu alegeau decât una.

În timpul relansării economiei dintre 1934 și 1938, numărul de studenți înscriși s-a redus de la 41.307 în anul universitar 1934–1935 la 30.771 în anul universitar 1937–1938. A fost un efect al modificărilor apărute în economie, al austerității bugetare, precum și al experiențelor negative ale absolvenților din perioada crizei, referitoare la posibilitățile de găsire a unor locuri de muncă unde să poată valorifica pregătirea dobândită în urma participării la cursurile universitare.

Totodată, s-a redus ponderea învățământului universitar-pedagogic, medical, de științe juridice și de artă în numărul total de studenți și a crescut importanța relativă a Școlilor Politehnice, a Academiiilor de Înalte Studii Agronomice și a Academiiilor de Înalte Studii Comerciale și Industriale. În anul universitar 1937–1938, ponderi de peste 10% în numărul total de studenți se înregistrau la specializările: drept (29,73%), litere și filosofie (15,86%) și înalte studii comerciale și industriale (10,50%), importanța relativă a teologiei era de 9,12%, iar cea a școlilor politehnice de 8,42%.

Numărul de cadre didactice universitare a avut dinamici diferențiate în raport cu cele ale numărului de studenți. Între anii 1920 și 1925, numărul de cadre didactice a crescut mai rapid decât numărul de studenți, ca o expresie a eforturilor de consolidare a instituțiilor de învățământ superior. Între anii 1924 și 1933, numărul de cadre didactice universitare a crescut mai lent decât numărul de studenți.

Între 1933 și 1938, numărul de cadre didactice de la principalele instituții de învățământ superior a crescut cu circa 3,4%, de la 2.002 la 2.070, chiar și în contextul reducerii numărului de studenți (Pavelescu, 2016).

19.2. REPERE ALE EVOLUȚIEI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎN PERIOADA 1940–1947

Perioada 1940–1947 a fost marcată de o serie de modificări contradictorii, care relevă existența a două subperioade distincte, și anume: a) 1940–1944 (a celui de al Doilea Război Mondial) și b) 1945–1947 (a primilor ani postbelici).

În perioada celui de al Doilea Război Mondial, numărul elevilor din învățământul primar a fost de peste 1,6 mil., ceea ce este o dovadă a solidității sistemului de instrucțiune publică din epocă, chiar și în condiții social-politice extrem de dificile. Și în învățământul secundar a continuat activitatea, fără să se înregistreze perturbări majore, fapt atestat de numărul de absolvenți ai gimnaziului, care în perioada 1941–1943 a fost cuprins între 28.431 și 28.920, comparativ cu 31.776 în anul școlar 1939–1940.

Învățământul superior a resimțit în anul 1940 consecințele profund negative pentru România ale pactului Ribbentrop-Molotov și ale Dictatului de la Viena. Astfel, au dispărut din sistemul de învățământ românesc activitățile universitare desfășurate la Cernăuți și Chișinău. De asemenea, a fost strămutată la Sibiu și apoi la Brașov Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale de la Cluj⁸.

În anul 1942, sub ministeriatul lui Ioan Petrovici, a fost promulgată o nouă lege a învățământului superior, care a consolidat progresele realizate în respectiva componentă a instrucțiunii publice în cursul celor două decenii interbelice. Astfel, se consfințea autonomia universitară, se reglementa în mod unitar activitatea în învățământul terțiar și se îmbunătățea statutul cadrelor didactice.

Cererea de învățământ superior s-a redus considerabil. În anul universitar 1943–1944, numărul total de studenți reprezenta doar 72,2% din cel înregistrat în anul universitar 1938–1939, respectiv 20.742 comparativ cu 28.728. Reducerea numărului total de studenți a avut drept cauze pierderile teritoriale din anul 1940, precum și mobilizarea pe front a unor persoane de gen masculin care, în mod normal, ar fi dobândit statutul de student. În acest context, s-a înregistrat majorarea gradului de feminizare a efectivelor de studenți de la 24,0% la 34,1%. Totodată, a fost consemnată și o tendință de creștere a numărului de studente înscrise la cursurile universitare, nivelul mediu în perioada 1940–1944 fiind de 7.359 în comparație cu 6.906 în anul universitar 1938–1939.

După august 1944, în noul context social-politic, a fost modificat sensibil modul de organizare și funcționare a învățământului. Începând cu anul 1945, au fost organizate primele campanii pentru reducerea analfabetismului. Cu toate

⁸ Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale de la Cluj a fost înființată în septembrie 1920, sub denumirea de Academia Comercială din Cluj, și și-a schimbat denumirea în una similară cu cea a instituției omoloage din București în anul 1922.

aceste eforturi, până în anul 1947, respectivul fenomen nu a fost eradicat, datele recensământului populației din ianuarie 1948 relevând o rată a neștiinței de carte de peste 23%⁹ în rândul populației cu vârsta de peste 7 ani.

A fost stimulată creșterea numărului de elevi admiși în învățământul secundar superior, dar fără să se acorde importanță păstrării tradițiilor și bunelor practici din anii interbelici. În anul școlar 1945–1946, numărul de elevi înscriși în respectiva componentă a instrucțiunii publice era de 191.463, cu 75,9% mai ridicat decât cel înregistrat în anul școlar 1938–1939. Creșterea relativă a efectivelor de elevi a fost de 64,3% în cazul liceelor, de 88,7% în cazul școlilor normale și de 85,3% în cazul școlilor profesionale. În cadrul învățământului liceal, s-au majorat sensibil efectivele de elevi înscriși în liceele industriale, astfel încât, în anul școlar 1945–1946, respectivele instituții de învățământ aveau o pondere de 19,1% în numărul de elevi înscriși în învățământul liceal comparativ cu 15,1% în cazul liceelor comerciale și cu 65,8% în cazul altor tipuri de licee.

Numărul total de studenți a crescut cu circa 39%, de la 40.941 în anul universitar 1944–1945 la 56.890 în anul universitar 1946–1947. Mărirea efectivelor de studenți a avut loc concomitent cu reducerea exigențelor legate de admiterea în învățământul superior și cu realizarea de schimbări instituționale în contradicție cu tradițiile universitare formate în deceniile anterioare. În 1946 a fost anulată autonomia universitară. Ulterior a avut loc o primă reorganizare a instituțiilor de învățământ superior existente¹⁰ și au fost înființate altele noi (Facultatea de Medicină de la Timișoara). A fost schimbată structura corpului profesoral, prin excluderea unor cadre universitare cu multă experiență și prestigiu științific care se situau în opoziție cu puterea politică¹¹, și a fost angajat în mediul universitar un personal nou, selectat cel mai adesea pe motive ideologice, care nu întrunea decât în proporții limitate cerințele de pregătire profesională și pedagogică.

⁹ Campaniile pentru reducerea analfabetismului au continuat și după anul 1947, până în anul 1955, când a fost declarată în mod oficial lichidarea acestuia în cadrul populației adulte.

¹⁰ Un exemplu edificator pentru schimbările produse în învățământul superior din primi ani postbelici este Legea nr. 288/1947 pentru înființarea Academiei de Studii Comerciale și Cooperatiste, prin fuziunea forțată a Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale cu Academia de Studii Cooperatiste. Reorganizarea respectivei instituții de învățământ superior a fost urmată de modificarea programelor analitice, prin introducerea de cursuri și seminarii care promovau metode de organizare a economiei conduse centralizat de tip sovietic. Asemenea modificări ale programelor analitice au fost impuse practic în toate universitățile și au prefigurat reforma învățământului din august 1948.

¹¹ Între victimele măsurilor de epurare din primii ani postbelici a cadrelor universitare de mare prestigiu profesional din domeniul studiilor superioare economice se numără: V. Slăvescu, V. Bădulescu, I. Răducanu, Gh. Tașcă, Gr. Mladenatz, G. Netta, profesori la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, și I. Jinga, rector al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj-Brașov între anii 1942 și 1945.

19.3. ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN CURSUL ECONOMIEI DE COMANDĂ (1948–1989)

În perioada 1948–1989, învățământul a fost puternic influențat de existența economiei de comandă și a sistemului politic monopartid. Cadrul instituțional-legislativ a avut o evoluție contradictorie, în funcție de atitudinea factorilor decidenți referitoare la rolul educației în viața economică și socială, pe de o parte, dar și de starea generală a economiei, pe de altă parte.

CONTORSIUNILE EVOLUȚIEI CADRULUI INSTITUȚIONAL-LEGISLATIV

Pe fondul impunerii economiei de comandă, **a fost legiferată la 3 august 1948 o reformă a învățământului**, ale cărei principalele obiective declarate erau lichidarea neștiinței de carte, democratizarea învățământului, educarea tinerei generații în spiritul „democrației populare”, posibilitatea organizării învățământului în limbile naționalităților conlocuitoare (minorităților naționale).

Prin noul cadru instituțional se determina o ruptură brutală cu tradițiile create și/sau consolidate pe parcursul a mai multor decenii. În fapt, principiile pe baza cărora era organizat procesul educațional copiau în mod mecanic experiențe din alte țări în care era dominantă ideologia marxist-leninistă. Se statua că toate procesele educaționale erau de natură laică și organizate exclusiv de către autoritățile statale și se desființa orice formă de învățământ particular. Obligatorietatea învățământului era limitată la patru ani, respectiv la învățământul primar (redenumit învățământ elementar), iar durata învățământului secundar inferior se stabilea la trei ani. Durata învățământului secundar superior teoretic (de cultură generală) a fost stabilită la patru ani, iar între 1954 și 1956 a fost redusă la doar doi ani. Se utilizau doar manuale unice pentru fiecare an de studiu și domeniu de specializare. Se impuneau condiții bazate pe criterii politice și de origine socială, care trebuiau îndeplinite de cadrele didactice pentru a putea profesa. Din această cauză, mai ales în anul școlar 1948–1949, au fost efectuate masive epurări în rândul corpului profesoral format în perioada interbelică.

În învățământul secundar superior, a fost restricționată filiera vocațională și s-au încercat mai multe variante de organizare a filierei tehnologice. În cazul filierei tehnologice, au fost organizate „școli medii tehnice”, nu doar pentru pregătirea în meserii cu caracter tehnic din domeniul producției materiale, ci și pentru ocupații din sectorul de servicii (comerț interior, ocrotirea sănătății, administrație publică etc.). Formulele de organizare a filierei tehnologice a învățământului secundar superior nu au dat rezultatele scontate și din această cauză au fost înregistrate o serie de reorganizări în anii 1954 și 1956.

În anul 1955, în timpul primului ministeriat al lui Ilie Murgulescu¹², concomitent cu prelungirea învățământului obligatoriu la șapte ani, au fost inițiate forme de pregătire postsecundare neuniversitare, unde erau admiși absolvenții învățământului secundar superior teoretic în cadrul filierei tehnologice (școlile medii tehnice pentru personal tehnic, pentru muncitori calificați și, respectiv, pentru maiștri) și al filierei pedagogice (institutele pedagogice de doi ani).

Învățământul superior a fost profund afectat de reforma din 1948. Astfel, au fost modificate pe scară largă programele analitice ale disciplinelor de studiu în conformitate cu orientările sugerate de consilierii sovietici sau cu copierea mecanică a unor experiențe aferente domeniilor de studiu din țări în care se afla la putere partidul unic de orientare marxist-leninistă. Între principalele modificări introduse în cadrul studiilor universitare a fost introducerea cursurilor obligatorii de marxism-leninism la toate facultățile, indiferent de domeniul de studiu. Astfel, au fost create în fiecare instituție de învățământ superior catedre de economie politică marxistă, filosofie marxistă și marxism leninism.

De asemenea, au fost modificate denumirile celor mai multe dintre instituțiile de învățământ superior. Astfel, dintre denumirile de tradiție din perioada interbelică a rămas doar cea de „universitate” și a fost utilizată cea de „institut”¹³ practic pentru toate celelalte instituții de învățământ superior.

În perioada 1948–1961, accesarea în învățământul superior a fost restricționată prin aplicarea unor criterii discriminatorii legate de originea socială sau de statutul ocupațional al candidaților. Totodată, din motive ideologice, mai ales în cadrul facultăților cu profil tehnic, au fost admiși ca studenți candidați care nu aveau studii liceale sau nu promovaseră examenul de bacalaureat, dar care proveneau din mediul muncitoresc. Din această cauză, calitatea rezultatelor profesionale obținute de studenți a cunoscut o scădere constantă, fapt care a fost remarcat de autoritățile vremii la sfârșitul anilor 1950 și începutul anilor 1960. Astfel, a început să fie

¹² Ilie Murgulescu (1902–1991) se numără printre marile personalități științifice care au adus contribuții de prim ordin atât la dezvoltarea învățământului, cât și a domeniului științific în care a dobândit formarea profesională inițială. Absolvent în anul 1928 și doctor din anul 1932 al Facultății de Științe din Cluj, cu un stagiu de pregătire la Institutele de Chimie-Fizică ale Universităților din Leipzig și Jena, în perioada 1932–1934, Ilie Murgulescu a fost profesor la Institutul Politehnic din Timișoara și la Universitatea din București. A ocupat funcții de conducere în învățământul public în calitate de rector al Institutului Politehnic din Timișoara (1947–1949), rector al Universității din București (1949–1950) și ministru al învățământului (1955–1956) și (1960–1963). A fost președinte al Academiei Române între anii 1963 și 1966.

¹³ Un exemplu de utilizare excesivă a denumirii de „institut” în respectiva perioadă pentru instituțiile de învățământ superior este și cazul învățământului superior economic. Astfel, în anul 1948, în contextul reformei învățământului, a fost restructurată Academia de Studii Comerciale și Cooperatiste din București creată în anul 1947, în condițiile anterior menționate, și a fost înființat Institutul de Studii Economice și Planificare (ISEP), având în componență cinci facultăți cu durate de studii de trei sau patru ani (Văcărel, 2013). Este de menționat că, o anumită perioadă de timp, respectiva instituție a fost singura care a pregătit economiști cu studii superioare, deoarece, în anul 1950, a fost desființată abuziv fosta Academie de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj-Brașov.

conștientizat de către decidenții politici de vârf faptul că susținerea procesului de industrializare și adaptarea la noile realități internaționale erau tot mai mult condiționate de îmbunătățirea substanțială a calității învățământului de toate gradele.

În cursul celui de al doilea ministeriat al lui Ilie Murgulescu s-a implementat o reformă a învățământului care a inclus mărirea duratei învățământului obligatoriu de la șapte la opt ani începând din anul școlar 1962–1963, prin prelungirea cu un an a învățământului gimnazial. Totodată, au fost realizate o serie de schimbări ale programelor analitice, care includeau: mărirea numărului de limbi străine studiate în liceu, reintroducerea studiului limbii latine, revenirea la profilurile real și uman în cadrul învățământului liceal teoretic, reintroducerea examenului de bacalaureat. În învățământul superior au fost înlăturate mecanismele de admitere preferențiale legate de originea socială sau statusul ocupațional al candidaților și s-au adoptat măsuri de stimulare materială și morală a performanțelor educaționale și științifice ale studenților.

Au fost înființate noi universități la Timișoara (1962), Craiova (1965) și Brașov (1971), care au reprezentat o extindere a oportunităților de acces în învățământul superior pentru tinerii din toate regiunile României.

În ceea ce privește învățământul superior economic, se remarcă schimbarea în anul 1958 a denumirii ISEP București în Institutul de Studii Economice (ISE). Treptat, învățământul economic superior s-a extins și la alte instituții de învățământ superior din țară. Astfel, au fost înființate facultăți de studii economice în cadrul Universităților de la Cluj (1961), Iași (1962), Craiova (1966) și Timișoara (1967). Respectiv, facultățile cuprindeau secții ale căror specializări erau aceleași cu domeniul de studiu al unora dintre facultățile ISE București (finanțe-contabilitate, economie agrară, economia industriei, construcțiilor și transporturilor). De asemenea, în anul 1967, se modifică denumirea ISE București în Academia de Studii Economice București (ASE), apropiată de cea avută în perioada interbelică.

În anul 1966 au fost legiferate organizarea și funcționarea liceelor de specialitate, ceea ce însemna, într-o anumită măsură, o reînviere a unei tradiții din perioada interbelică legată de pregătirea personalului cu calificare medie. În 1968, a fost adoptată o nouă lege a învățământului, care consfințea progresele realizate în intervalul 1962–1967, reconfirma gratuitatea întregului proces educativ și stabilea trecerea la învățământul obligatoriu de 10 ani începând cu anul școlar 1972–1973.

La sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970, în mediul universitar au fost realizate o serie de deschideri către evoluțiile tehnologice și ale bunelor practici manageriale din țările cu economie de piață consolidată, fapt care a avut efecte pozitive în pregătirea profesională a specialiștilor cu studii superioare. Totodată, factorii decizionali au conștientizat importanța educației permanente, fapt relevat de adoptarea Legii nr. 2/1971, prin care se asigurau condițiile pentru „perfecționarea pregătirii profesionale a lucrătorilor”.

La mijlocul anilor 1970, s-au adoptat măsuri care au avut un puternic impact asupra fizionomiei învățământului românesc și a eficacității funcționării acestuia până la sfârșitul anilor 1980. Principalii factori care au contribuit la modificarea

profundă a sistemului de educație și pregătire profesională au fost: realizarea tranziției la învățământul obligatoriu de 10 ani, necesitatea formării de competențe profesionale în acord cu modificările care se prefigurau în aparatul productiv, ca urmare a celor două șocuri petroliere și a extinderii utilizării de noi tehnologii. Orientarea ideologică a factorilor decizionali din epocă, precum și o serie de deficiențe ale organizării funcționării învățământului secundar tehnologic au determinat schimbări care, pe termen lung, au avut atât consecințe negative, cât și consecințe pozitive.

Pe de o parte, pentru asigurarea obligativității învățământului de 10 ani, învățământul liceal a fost fragmentat în două trepte de câte doi ani. Prima treaptă a liceului a fost adăugată învățământului primar și gimnazial. Concomitent, s-au înregistrat extinderea excesivă a filierei tehnologice, în fapt, a liceelor industriale, și restrângerea drastică a cifrelor de școlarizare ale filierelor teoretice și vocaționale. A fost privilegiată predarea disciplinelor tehnologice și a fost neglijată însușirea de către elevi a disciplinelor de cultură generală sau pregătirea în domeniul științelor sociale. Pe de altă parte, s-a statuat, într-o nouă lege a învățământului adoptată în 1978, importanța studierii în învățământul secundar a disciplinelor fundamentale (matematica, fizica, chimia, biologia), fapt care a explicat în bună măsură performanțele profesionale ulterioare ale generațiilor de tineri care au studiat în învățământul secundar din perioada analizată.

Chiar dacă în cursul anilor 1980 s-au manifestat multiple distorsiuni în cadrul sistemului de educație și formare profesională, în planul științelor educației au fost conservate tradițiile și experiențele pozitive dobândite în cursul anilor 1960 și 1970. Specialiști în domeniu precum Mircea Malița, Cezar Bârzea, George Văidean, Lazăr Vlăsceanu s-au aflat în contact cu tendințele de evoluție a pedagogiei și propunerile de reformă ale sistemelor educaționale pe plan european și internațional, au participat la elaborarea de rapoarte internaționale de analiză a rolului respectivelor sisteme în contextul extinderii utilizării de noi tehnologii, iar prin lucrări publicate în țară, au explorat posibilitățile de transpunere pe plan național a bunelor practici din țările dezvoltate.

Analiza evoluției cadrului instituțional-legislativ dintre 1948 și 1989 relevă că reformele realizate în anii 1961–1962 și, respectiv, 1973–1974 au reprezentat adevărate puncte nodale în dezvoltarea învățământului din România. Din acest motiv, în analiza dinamicii principalilor indicatori ai respectivului serviciu public se va folosi periodizarea: a) 1948–1962, b) 1962–1974 și c) 1974–1989.

CHELTUIELILE BUGETULUI DE STAT DESTINATE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎN PERIOADA 1950–1989

În perioada economiei de comandă, resursele bugetare alocate pentru finanțarea învățământului erau divizate în două mari grupe: A) cheltuieli de investiții și B) cheltuieli curente, care erau componente ale capitolului de cheltuieli social-culturale al bugetului de stat. Dinamica cheltuielilor bugetare totale destinate

învățământului a depins de un ansamblu de factori, dintre care cei mai semnificativi au fost ritmul mediu anual de creștere a venitului național (indicator sintetic al creșterii economice în perioada analizată) și importanța pe care decidenții politici au acordat-o dezvoltării învățământului în cursul etapelor evoluției economiei de comandă.

Astfel, în intervalul 1950–1962, conform statisticii oficiale, investițiile destinate dezvoltării bazei materiale a învățământului au crescut în termeni reali de 7,15 ori, respectiv într-un ritm mediu anual de 17,8%, pe fondul unei creșteri a venitului național de 3,08 ori. Cheltuielile curente au crescut de 3,38 ori, mai rapid decât dinamica venitului național (Tabelul 19.6). Respectiv corelații dintre dinamica cheltuielilor bugetare pentru învățământ și ritmul creșterii economice relevau, la fel ca și cazul altor servicii publice, o fază de dezvoltare extensivă în perioada analizată. Alocarea de resurse financiare a fost puternic condiționată de considerente ideologice, fără să se aibă în vedere eficacitatea respectivelor cheltuieli bugetare.

Tabelul 19.6

Dinamica cheltuielilor bugetare pentru învățământ, în termeni reali, și a venitului național în perioada 1950–1989

Anul	Cheltuieli pentru investiții	Cheltuieli curente	Venitul național
1950	100	100	100
1962	715	338	308
1974	2.127	816	927
1989	406	810	1.593

%

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României* pentru dinamica în termeni reali a cheltuielilor pentru investiții și a venitului național, precum și dinamica în termeni nominali a cheltuielilor curente și Axenciuc (2012) pentru indicii prețurilor.

Între 1962 și 1974, în termeni reali, ritmul mediu anual al investițiilor pentru învățământ a fost de 9,5%, iar cel al cheltuielilor curente de 7,6%, în contextul unui ritm mediu anual de 9,6% în cazul venitului național. Astfel, dinamica cheltuielilor de investiții a fost foarte apropiată de dinamica venitului național și s-a înregistrat o moderare a ritmului de creștere a cheltuielilor curente în raport cu intervalul 1950–1962. Chiar și în aceste condiții, dinamica cheltuielilor bugetare pentru învățământ a continuat să se mențină la cote ridicate, fiind determinată nu numai de ritmul alert de creștere economică, ci și de anticiparea unei măriti sensibile a populației școlare, ca urmare a schimbărilor majore ale politicii demografice de la mijlocul anilor 1960.

În perioada 1975–1989, în contextul apariției unor blocaje și, ulterior, a crizei economiei de comandă, investițiile pentru baza materială a învățământului s-au diminuat în termeni reali într-un ritm mediu anual de –10,4%, iar cheltuielile curente au stagnat, chiar și în condițiile creșterii venitului național într-un ritm mediu anual de 3,6%. Astfel, învățământul a fost unul dintre domeniile cele mai afectate de politica de austeritate promovată în ultimul deceniu al economiei de comandă pentru plata datoriei externe.

DINAMICA ȘI SCHIMBĂRILE STRUCTURALE DIN CADRUL POPULAȚIEI ȘCOLARE ÎN PERIOADA 1948–1989

În perioada 1948–1989, populația școlară a crescut de circa 2,41 ori, respectiv de la 2.303.728 de persoane în anul școlar 1948–1949 la 5.544.648 în anul școlar 1989–1990, ritmul mediu anual fiind de 2,2% (Tabelul 19.7). Pe parcursul etapelor evoluției învățământului din perioada economiei de comandă, ritmul mediu anual de creștere a populației școlare s-a diferențiat, fiind de 3,3% între 1948 și 1961, de 2,1% între 1961 și 1973 și de 1,3% între 1973 și 1989.

Dinamica populației școlare a fost modelată nu numai de evoluția demografică, ci și de gradul de cuprindere a populației în cadrul diferitelor componente ale sistemului de educație și formare profesională. În intervalul 1948–1961, gradul de cuprindere în învățământ a populației de 3–25 de ani s-a majorat de la 30,6% la 47,4%. Ulterior, respectivul indicator a continuat să crească, fiind de 57,9% în anul școlar 1973–1974, a atins un maxim de 72,2% în anul școlar 1978–1979 și s-a redus până la 67,3% în anul școlar 1989–1990 (Pavelescu, 2016). Ponderea populației școlare în populația totală a avut o tendință de creștere, fiind de 13,9% în anul școlar 1948–1949, de 18,7% în anul școlar 1961–1962, de 21,4% în anul școlar 1973–1974 și de 23,9% în anul școlar 1989–1990.

Tabelul 19.7

Populația școlară, populația cu vârsta cuprinsă între 3 și 25 de ani și populația totală în perioada 1948–1989

Anul școlar	Populația școlară	Preșcolari	Elevi	Studenți	persoane	
					Populația 3–25 de ani	Populația totală
1948–1949	2.303.728	157.934	1.997.118	48.676	7.212.519	15.872.624
1961–1962	3.500.812	375.667	3.041.396	83.749	7.388.422	18.690.720
1973–1974	4.492.931	704.940	3.644.335	143.656	7.764.437	21.028.841
1989–1990	5.544.648	835.890	4.544.251	164.507	8.233.390	23.206.720

Sursa: Anuarul statistic al României.

Chiar dacă se emit rezerve legate de calitatea programelor educaționale, creșterea semnificativă a gradului de cuprindere a tinerei generații în sistemul de învățământ a reprezentat o evoluție pozitivă, deoarece a fost sprijinită ridicarea nivelului general de cunoștințe al populației și s-au creat premisele pentru mobilitatea profesională ascendentă pentru largi categorii sociale.

CORELAȚIA DINTRE EFECTIVELE ȘCOLARE ȘI NUMĂRUL DE CADRE DIDACTICE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREȘCOLAR, PRIMAR ȘI GIMNAZIAL

Învățământul preșcolar a cunoscut o extindere rapidă, în principal ca urmare a măririi gradului de cuprindere a copiilor în vârstă de 3–6 ani. Respectivul indicator s-a majorat de la 13,6% în anul școlar 1948–1949 la 25,3% în anul școlar

1961–1962, la 40,0% în anul școlar 1973–1974 și la 63,3% în anul școlar 1989–1990. Numărul de preșcolari a crescut între 1948 și 1989 de 5,29 ori, de la 157.934 la 835.890 (Tabelul 19.8).

Tabelul 19.8

Indicatori ai dezvoltării învățământului preșcolar în perioada 1948–1989

Anul școlar	Număr de preșcolari	Grad de cuprindere a populației de 3–6 ani (%)	Grad de feminizare (%)	Număr de educatoare	Număr de preșcolari per educatoare
1948–1949	157.934	13,6	39,1	3.951	40,0
1961–1962	375.667	25,3	51,2	13.142	28,6
1973–1974	704.940	40,0	45,5	27.640	25,5
1989–1990	835.890	63,3	49,5	31.293	26,7

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Numărul de educatoare s-a majorat de la 3.951 în anul școlar 1948–1949 la 31.293 în anul școlar 1989–1990, respectiv de 7,92 ori. Drept urmare, numărul de preșcolari care revenea în medie la o educatoare s-a micșorat de la 40,0 la 26,7.

În învățământul primar și gimnazial, efectivele de elevi au crescut de 1,61 ori, respectiv de la 1.791.182 la 2.891.810 (Tabelul 19.9). Ritmul mediu anual a fost de 2,7% între 1948 și 1961, de 0,6% între 1961 și 1973 și de 0,6% între 1973 și 1989. Dinamica mai rapidă din intervalul 1948–1961 relevă creșterea rapidă a gradului de cuprindere a tinerilor în învățământul obligatoriu. Gradul de feminizare a efectivelor școlare s-a majorat de la 43,9% în anul școlar 1948–1949 la 48,7% în anul școlar 1989–1990.

Tabelul 19.9

Indicatori ai dezvoltării învățământului primar și gimnazial în perioada 1948–1989

Anul școlar	Număr de elevi	Grad de feminizare (%)	Număr de cadre didactice	Număr de elevi per cadru didactic
1948–1949	1.791.182	47,5	61.501	29,1
1961–1962	2.539.867	47,2	119.065	21,3
1973–1974	2.742.818	48,7	135.503	20,2
1989–1990	2.891.810	48,7	141.732	20,4

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Numărul de cadre didactice a crescut mai repede decât numărul de elevi, fapt relevat de diminuarea numărului mediu de elevi per cadru didactic de la 29,1 în anul școlar 1948–1949 la 21,3 în anul școlar 1961–1962 și la 20,4 în anul școlar 1989–1990. Astfel, din punct de vedere teoretic, au fost create premise favorabile pentru creșterea calității activităților didactice în învățământul obligatoriu.

DINAMICA ȘI MUTAȚIILE STRUCTURALE ALE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SECUNDAR SUPERIOR

Între anii 1948 și 1989, numărul de elevi înscriși în învățământul secundar superior a crescut de peste 8 ori, respectiv de la 205.936 la 1.650.448 (Tabelul 19.10). Traectoria de evoluție a fost concavă, ritmul mediu anual fiind de 13,0% între 1948 și 1961, de 5,8% între 1961 și 1973 și de 4,1% între 1973 și 1989. În acest fel, se reflectă sporirea gradului de cuprindere în respectiva componentă a sistemului de educație și formare profesională a tinerilor cu vârsta între 15 și 19 ani, precum și a altor categorii de populație potențial activă. Totodată, s-a conturat o tendință de creștere a gradului de feminizare a numărului de elevi înscriși de la 35,2% în anul școlar 1948–1949 la 47,6% în anul școlar 1989–1990.

Tabelul 19.10

Indicatori ai dezvoltării învățământului secundar superior în perioada 1948–1989

Anul școlar	Număr de elevi	Grad de feminizare (%)	Număr de cadre didactice	Număr de elevi per cadru didactic
1948–1949	205.936	35,2	16.463	12,5
1961–1962	440.285	37,6	21.815	20,2
1973–1974	863.160	40,1	37.656	22,9
1989–1990	1.650.448	47,6	44.415	37,2

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Numărul de cadre didactice a avut o dinamică mai lentă decât cea a numărului de elevi, majorându-se de 2,7 ori, de la 16.463 la 44.415. În aceste condiții, numărul mediu de elevi per cadru didactic a cunoscut o certă tendință de majorare, de la 12,5 în anul școlar 1948–1949 la 22,9 în anul școlar 1973–1974 și la 37,2 în anul școlar 1989–1990. Evoluția raportului dintre numărul de elevi și numărul de cadre didactice a fost legată nu numai de dezvoltarea învățământului universitar-pedagogic, ci și de modificarea cifrelor de școlarizare în cadrul filierelor educaționale ale învățământului secundar superior.

Sensul schimbării structurii elevilor pe filiere educaționale din învățământul secundar superior a fost determinat de caracteristicile schimbărilor instituționale implementate. Între anii 1948 și 1961, ponderea cumulată a filierei tehnologice și profesionale în numărul total de elevi înscriși în învățământul secundar superior s-a diminuat de la 66,3% la 38,3%, ca urmare a unor neclarități legate de rolul filierei tehnologice în pregătirea forței de muncă. Între anii 1961 și 1973, pe fondul redefinirii rolului învățământului liceal în pregătirea personalului calificat, a avut loc o creștere de până la 58,3% în anul școlar 1973–1974 a ponderii cumulate a filierei tehnologice și profesionale în numărul total de elevi înscriși. Între anii 1973 și 1989, în contextul exacerbarii rolului disciplinelor tehnologice și al neglijării importanței disciplinelor teoretice, sociale și umaniste în educația și formarea

profesională a tinerelor generații, respectiva pondere s-a majorat excesiv și a atins 96,0% în anul școlar 1989–1990¹⁴ (Tabelul 19.11).

Tabelul 19.11

Structura pe filiere educaționale a elevilor înscriși în învățământul secundar superior, în perioada 1948–1989

Anul școlar	Liceal teoretic	Liceal vocațional	Liceal tehnologic	Profesional
1948–1949	26,7	7,0	36,5	29,8
1961–1962	61,0	2,5	0,2	36,3
1973–1974	37,6	3,1	18,3	41,0
1989–1990	3,5	0,4	77,6	18,4

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Evoluția ponderii filierei teoretice a fost complementară ponderii cumulate a învățământului liceal tehnologic și a învățământului profesional. Respectivul indicator s-a majorat între anii 1948 și 1961 de la 26,7% la 61,0% și s-a redus până la 37,6% în anul școlar 1973–1974 și la 3,5% în anul școlar 1989–1990. Totodată, ponderea filierei vocaționale s-a diminuat de la 7,0% în anul școlar 1948–1949 la 0,4% în anul școlar 1989–1990.

CARACTERISTICI ALE EVOLUȚIEI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR

Pe parcursul existenței economiei de comandă, a avut loc o creștere moderată a ponderii studenților în populația școlară, de la 2,2% în anul universitar 1948–1949 la 3,0% în anul universitar 1989–1990. Numărul de studenți înscriși în învățământul superior a fost influențat într-o măsură însemnată de caracteristicile politicii promovate în legătură cu cea mai importantă componentă a sistemului de formare a capitalului uman. Considerentele ideologice, precum și etapele evoluției economiei de comandă au modelat dinamica efectivelor de studenți. Astfel, în anul universitar 1948–1949 erau înscriși la cursuri 48.676 de studenți (Tabelul 19.12), cu 14,5% mai puțini decât în anul universitar 1946–1947, ca urmare a aplicării unor bariere de admitere și de înmatriculare legate de originea socială a candidaților.

Între 1948 și 1961, numărul de studenți a crescut într-un ritm mediu anual de 4,3%, de la 48.676 la 83.749, în contextul existenței unor discriminări majore

¹⁴ Modul de organizare a învățământului liceal tehnologic și a celui profesional a influențat modificarea în timp a indicatorului număr mediu de elevi per cadru didactic. Deoarece școlile profesionale erau patronate de întreprinderi, iar acest fenomen s-a extins după 1977 și asupra liceelor industriale, o parte dintre persoanele care asigurau instruirea practică a elevilor sau predarea unor discipline tehnologice nu aveau formal calitatea de cadre didactice, ci apăreau ca fiind salariați ai respectivelor întreprinderi. Astfel, se explică în parte creșterea numărului mediu de elevi per cadru didactic între 1974 și 1990.

legate de originea socială a candidaților, precum și al unei calități scăzute a activităților didactice. Între 1961 și 1973, ritmul mediu anual de creștere a numărului de studenți a fost de 4,6%, pe fondul eliminării barierelor de admitere legate de originea socială a candidaților, precum și al unui anumit sincronism al programelor de studiu cu evoluțiile înregistrate în domeniile științei și educației pe plan european și internațional. Între 1973 și 1989, efectivele de studenți au crescut într-un ritm mediu anual de 0,9%. Dinamica mai lentă a efectivelor studențești a fost cauzată nu numai de evoluția demografică, ci și de modificarea politicii referitoare la învățământul superior. Astfel, pe măsura apariției blocajelor economiei de comandă și a adoptării de măsuri de austeritate, dar și a creșterii rigidității ideologice, a fost redus numărul total de locuri din instituțiile de învățământ superior¹⁵.

Tabelul 19.12

Indicatori ai efectivelor de studenți înscriși în învățământul superior în perioada 1948–1989

Anul universitar	Număr de studenți	Grad de feminizare a efectivelor de studenți (%)	Ponderea cursurilor de zi (%)	Ponderea cursurilor serale (%)	Ponderea cursurilor fără frecvență (%)
1948–1949	48.676	31,0	100,0	0,0	0,0
1961–1962	83.749	33,9	81,6	2,4	16,0
1973–1974	143.656	44,4	72,2	8,8	19,0
1989–1990	164.507	48,3	57,7	36,1	6,2

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Fluctuațiile ritmului de creștere a numărului de studenți au avut loc în contextul creșterii gradului de feminizare de la 31,0% în anul universitar 1948–1949 la 44,4% în anul universitar 1973–1974 și la 48,3% în anul universitar 1989–1990. Totodată, s-a înregistrat reducerea ponderii cursurilor de zi de la 100,0% în anul universitar 1948–1949 la 57,7% în anul universitar 1989–1990¹⁶.

¹⁵ Reducerea numărului de studenți în perioada 1974–1989 a avut loc în contextul unei evoluții asimetrice a cifrelor de școlarizare aprobate pentru studiile superioare în domeniul tehnic și domeniul medico-farmaceutic, pe de o parte, și celelalte domenii de studiu, pe de altă parte. Astfel, numărul de studenți din domeniul tehnic și cel medico-farmaceutic s-a majorat, în timp ce numărul persoanelor înscrise la studiile superioare din celelalte domenii de studiu s-a redus continuu. Reducerea numărului de locuri de la facultățile din domeniul umanist sau al științelor sociale a fost acompaniată, începând din cea de a doua jumătate a anilor 1970 și până în 1989, de condiționarea înscrierii candidaților la concursurile de admitere la facultățile în care componenta ideologică era importantă (drept, istorie, filosofie etc.) de recomandarea acordată de organizațiile tineretului comunist în care erau încadrați respectivii candidați. În fapt, această practică a acționat ca un factor de restricționare parțială a accesului în domenii importante ale învățământului superior.

¹⁶ Cursurile serale, precum și cursurile fără frecvență au fost inițiate în anul universitar 1949–1950, cu scopul declarat de a da posibilitatea persoanelor încadrate în muncă de a-și completa studiile.

Creșterea numărului de studenți a fost însoțită de modificări structurale. Ponderea studiilor tehnice s-a majorat de la 26,1% în anul universitar 1948–1949 la 68,8% în anul universitar 1989–1990 (Tabelul 19.13). Majorarea respectivei ponderi a fost mai intensă în intervalele 1948–1962 și, respectiv, 1974–1989.

Tabelul 19.13

Structura pe domenii de studiu a efectivelor de studenți înscriși în învățământul superior, în perioada 1948–1989

Anul universitar	Studii tehnice	Studii medico-farmaceutice	Studii economice	Studii juridice	Studii universitar-pedagogice	Studii de artă	%
1948–1949	26,1	20,6	17,0	11,4	20,2	4,7	
1961–1962	42,0	9,1	6,9	2,8	36,8	2,4	
1973–1974	42,1	8,8	14,5	4,1	28,4	2,1	
1989–1990	68,8	10,2	9,4	1,4	9,6	0,6	

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

În aceste condiții, în anul universitar 1989–1990, fiecare dintre celelalte domenii de studiu deținea ponderi mai reduse în numărul total de studenți comparativ cu anul universitar 1948–1949¹⁷. Majorarea proporției facultăților tehnice în numărul total de studenți a fost determinată atât de considerente ideologice, cât și de caracteristicile politicii macroeconomice. Se pornea de la premisa că intelectualitatea tehnică era categoria socială cea mai apropiată de lucrătorii manuali și, astfel, urma să aibă un rol determinant în promovarea politicii de industrializare rapidă și de dezvoltare a ramurilor producției materiale.

Ca tendință generală, numărul de cadre didactice universitare a crescut mai lent decât numărul de studenți înmatriculați, excepția fiind reprezentată de intervalul 1948–1962. Astfel, numărul mediu de studenți per cadru didactic universitar a fost de 8,6 în anul universitar 1948–1949, de 8,1 în anul universitar 1961–1962, de 9,9 în anul universitar 1973–1974 și de 14,1 în anul universitar

Cursurile fără frecvență au fost organizate mai cu seamă în domeniul economic, juridic și universitar-pedagogic. Ponderea deținută în numărul total de studenți a fost ridicată, mai cu seamă în cursul anilor 1960, când dețineau între 16% și 16,4% din numărul total de studenți. Chiar dacă, în comparație cu cursurile de zi, nivelul educațional și exigențele impuse pentru absolvire erau mai scăzute, învățământul universitar fără frecvență a permis efectuarea studiilor superioare și de către persoane aflate în activitate și care nu locuiau în centrele universitare sau care anterior fuseseră discriminate din motive de origine socială.

Cursurile serale au fost organizate în special pentru studiile tehnice și au fost extinse în mod excesiv, din motive ideologice, în anii 1980. De asemenea, cursurile serale au permis reducerea cheltuielilor legate de bursele și cazarea în cămine a studenților.

¹⁷ Tendința generală de reducere a ponderilor domeniilor de studiu non-tehnice a fost marcată de oscilații însemnate în fiecare dintre respectivele domenii de studiu, cu excepția studiilor de artă, unde scăderea indicatorului s-a produs în fiecare dintre cele trei etape ale evoluției învățământului din perioada economiei de comandă. Creșteri ale ponderii au fost înregistrate de studiile universitar-pedagogice în intervalul 1948–1962, de studiile economice și studiile juridice în intervalul 1962–1974 și de studiile medico-farmaceutice în intervalul 1974–1989.

1989–1990 (Tabelul 19.14). Evoluția respectivului raport a depins de dinamica cifrelor de școlarizare pe domenii de studiu și forme de pregătire, precum și de politica referitoare la înnoirea corpului didactic universitar.

Tabelul 19.14

Evoluția numărului de cadre didactice universitare și a numărului de facultăți în perioada 1948–1989 %

Anul universitar	Număr de cadre didactice	Număr de studenți per cadru didactic	Număr de facultăți	Număr de studenți per facultate
1948–1949	5.638	8,6	129	377,3
1961–1962	10.360	8,1	154	543,8
1973–1974	14.537	9,9	187	768,2
1989–1990	11.696	14,1	101	1.628,8

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Între anii 1948 și 1974, creșterea numărului de studenți și de cadre didactice universitare a avut loc în contextul măririi numărului de facultăți de la 129 la 187. Cele mai multe dintre facultăți au fost înființate în noi centre universitare, ceea ce a contribuit la descentralizarea activității în teritoriu. Între 1974 și 1989, numărul de facultăți s-a redus, ca urmare a influenței unor factori multipli, legați atât de modificarea politicii promovate în domeniul educației și formării profesionale, cât și de faptul că nu toate noile facultăți s-au dovedit viabile. Dimensiunea medie a facultăților a avut o certă tendință de creștere, de la 377,3 studenți în anul universitar 1948–1949 la 768,2 studenți în anul universitar 1973–1974 și la 1.628,8 studenți în anul universitar 1989–1990.

EVOLUȚIA NUMĂRULUI DE ABSOLVENȚI ȘI A NUMĂRULUI MEDIU DE ANI DE STUDIU

Mărirea numărului persoanelor înscrise în cadrul sistemului de învățământ a determinat o creștere corespunzătoare a numărului de absolvenți. Numărul total de absolvenți ai diferitelor componente ale învățământului a crescut de 7,82 ori, de la 90.686 în anul școlar 1948–1949 la 708.933 în anul școlar 1989–1990, într-un ritm mediu anual de 5,14% (Tabelul 19.15). Dinamica respectivului indicator a fost concavă, ritmul mediu anual de creștere fiind de 11,54% între 1949 și 1962, de 4,52% între 1962 și 1974 și de 0,68% între 1974 și 1990.

Pe ansamblul perioadei 1949–1990, dinamici mai rapide au fost înregistrate în cazul învățământului liceal și profesional, numărul absolvenților majorându-se de 14,76 ori și, respectiv, de 20,89 ori. La nivelul întregului învățământ secundar superior, numărul de absolvenți s-a mărit de 16,62 ori. Numărul de absolvenți ai gimnaziului a crescut de 2,44 ori, iar al celor ai învățământului superior de 3,60 ori.

Tabelul 19.15

Evoluția numărului de absolvenți ai învățământului public în perioada 1948–1990

Anul universitar	Număr total de absolvenți	Învăț. gimnazial	Învăț. liceal	Învăț. profesional	Învăț. postsecundar	Învăț. superior
1948–1949	90.686	55.580	13.905	6.058	7.329	7.814
1961–1962	373.959	246.202	46.589	50.870	19.184	11.114
1973–1974	635.921	342.351	115.445	124.861	22.963	30.301
1989–1990	708.933	347.096	205.254	126.574	1.896	28.113

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Dinamicile numărului de absolvenți au reflectat nu numai modificările din structura demografică, ci și distribuția în timp a proceselor de masificare a componentelor sistemului de educație și formare profesională. Masificarea învățământului gimnazial a avut loc în intervalul 1948–1962, în timp ce masificarea învățământului secundar superior s-a desfășurat pe parcursul întregii perioade 1948–1989. Dinamica numărului de absolvenți ai învățământului superior relevă extinderea moderată a celei mai importante surse de formare profesională a capitalului uman în perioada economiei de comandă.

Mărirea numărului de absolvenți a avut urmări pozitive asupra nivelului general de cunoaștere al populației. Datele recensămintelor populației relevă faptul că gradul de alfabetizare a persoanelor în vârstă de peste 12 ani s-a majorat de la 89,2 în anul 1966 la 90,69% în anul 1977. De asemenea, a crescut gradul de instruire a populației alfabetizate, relevat de numărul mediu de ani de școală, care s-a majorat de la 5,43 în anul 1966 la 6,87 în anul 1977 (Perț, 1997).

Creșterea gradului de instruire a populației a fost obținută în contextul utilizării unor metode didactice de esență mecanicistă și al privilegierii rolului producției materiale în dezvoltarea economică și socială. Respectiva orientare a proceselor educaționale a fost subordonată susținerii proceselor de nivelare socială forțată, pe de o parte, și de realizare în ritm rapid a industrializării, pe de altă parte. Astfel, la sfârșitul anilor 1980, nivelul de calificare a multor componente ale populației ocupate era ridicat și comparabil cu cel al unor țări dezvoltate, fapt relevat nu numai de studiile organismelor internaționale, ci și de experiența practică a asimilării forțate de noi tehnologii sau a menținerii în funcțiune a celor existente, în contextul unei semiautarhii determinate de plata datoriei externe.

19.4. ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN CONTEXTUL TRANSFORMĂRII ECONOMIEI ȘI INTEGRĂRII EUROPENE (1990–2016)

Schimbarea radicală a sistemului social-politic din decembrie 1989 a avut puternice reverberații asupra sistemului de educație și formare profesională. A fost necesară modificarea substanțială a cadrului instituțional-legislativ, atât pentru

corectarea disfuncționalităților care s-au manifestat cu o deosebită acuitate în cursul anilor 1980, cât și pentru adaptarea la evoluțiile, care se prefigurau pe plan european și internațional.

MOBILITATEA CADRULUI INSTITUȚIONAL-LEGISLATIV

În prima parte a anilor 1990, din motive obiective legate de procesul de adoptare a unei noi Constituții, modificările operate în cadrul instituțional-legislativ au avut un caracter provizoriu. În acest context, au fost precizate, prin Hotărârea de Guvern nr. 521/1990, componentele sistemului de educație și formare profesională. Tot în anul 1990, a fost permisă înființarea și funcționarea unor școli și universități private. În anul 1991 au fost înființate forme ale învățământului superior de scurtă durată (colegiile) și a fost introdusă taxa de studii pentru studenții „înscriși peste numărul de locuri aprobate”. În anul 1993, s-au adoptat măsuri pentru diversificarea ofertei educaționale și acreditarea instituțiilor de învățământ superior. Modificarea cadrului legislativ a avut loc concomitent cu participarea României la programele internaționale în domeniul reformei învățământului din țările central și est-europene, în contextul asistenței acordate prin programul PHARE al Uniunii Europene sau al celei acordate de Banca Mondială¹⁸.

În anul 1995, Parlamentul a votat prima lege organică a învățământului de după 1989, prin care se statua caracterul de prioritate națională a educației, gratuitatea învățământului obligatoriu, precum și necesitatea adaptării sistemului de educație și formare profesională la modificările apărute în mediul economico-social intern și extern. Totodată, au fost reglementate durata studiilor în cadrul componentelor sistemului de educație și formare profesională, precum și modalitățile de atestare a competențelor dobândite. În anii următori s-au implementat o serie de inovații legate de conținutul programelor analitice, folosirea manualelor alternative sau desfășurarea activităților didactice în învățământul preuniversitar. Legea nr. 128/1997 a reglementat drepturile și obligațiile personalului didactic, iar prin Ordonanța de urgență nr. 36/1997 s-a înființat Consiliul Național de Formare Continuă. Ulterior, cadrul instituțional-legislativ referitor la modul de desfășurare a formării continue a fost mai bine definit prin intermediul Hotărârii de Guvern nr. 129/2000.

În anul 1999, au fost aduse noi modificări legii învățământului, care au avut un impact însemnat asupra învățământului liceal și superior. Astfel, a fost redusă durata studiilor din liceele industriale și au fost clar definite cele trei filiere de pregătire

¹⁸ În cadrul programului PHARE, a fost derulat programul TEMPUS, care a avut ca principal obiectiv susținerea reformei învățământului superior prin intermediul burselor de mobilitate, finanțarea studiilor de elaborare și a implementării strategiei de reformă, precum și diseminarea bunelor practici. Programul PHARE RO VET 9405, inițiat în anul 1994, a sprijinit implementarea unor măsuri de reformă a învățământului tehnic și profesional. Prin intermediul unui acord de împrumut cu Banca Mondială din anul 1994, a fost asigurată finanțarea reformei învățământului preuniversitar.

(teoretică, vocațională, tehnologică). În învățământul superior s-a renunțat la forma de învățământ fără frecvență, care a fost înlocuită de învățământul cu frecvență redusă și de învățământul deschis la distanță.

Modificările operate în cadrul instituțional al sistemului de educație și formare profesională au fost în concordanță cu tendințele conturate pe plan european. O dovadă în acest sens este faptul că, în cadrul negocierilor pentru accesarea în Uniunea Europeană demarate în anul 2000, primul capitol închis a fost cel referitor la educație și formare profesională.

Și în cursul primului deceniu al secolului al XXI-lea s-au înregistrat modificări ale cadrului instituțional-legislativ, care au reprezentat un rezultat conjugat al nevoii de reechilibrare a raportului de forțe dintre actorii proceselor educaționale, de asigurare a funcționalității diferitelor componente ale sistemului de formare și educație profesională, precum și de adaptare la evoluțiile înregistrate pe plan european în respectivul domeniu de activitate. În anul 2001, a fost extinsă durata învățământului obligatoriu de la 8 la 10 ani, a fost reorganizat și redenumit examenul de capacitate și s-a introdus repartizarea computerizată a elevilor în învățământul secundar superior. În anul 2002, în contextul eforturilor depuse pentru accesarea în Uniunea Europeană, România a semnat Declarația de la Copenhaga privind cooperarea în formarea profesională vocațională, fapt care a creat premise favorabile pentru compatibilizarea respectivei componente a procesului educațional național cu tendințele și bunele practici utilizate în statele membre. Procesul de reformă a învățământului vocațional a fost susținut și de implementarea a numeroase proiecte derulate în cadrul programului PHARE. Măsurile de reformă a învățământului primar și secundar și-au găsit confirmarea în modificările substanțiale aduse legii învățământului în anul 2003. Au fost clarificate nu numai o serie de aspecte legate de învățământul obligatoriu și cel postobligatoriu neuniversitar, ci și cele referitoare la educația timpurie, cu deosebire generalizarea clasei pregătitoare.

În contextul adoptării sistemului Bologna în învățământul superior, începând cu anul universitar 2005–2006, s-au elaborat și implementat acte normative care au reglementat specializările pentru studiile de licență, rolul studiilor de masterat, precum și modul de organizare a studiilor doctorale.

Măsurile de reformă a învățământului adoptate în prima parte a anilor 2000 și-au atins doar parțial obiectivele. Pe de o parte, s-a asigurat compatibilitatea cu bunele practici din țările membre ale Uniunii Europene și cu cerințele mobilității profesionale externe. Pe de altă parte, modificările cadrului instituțional-legislativ nu au condus la apropierea componentei profesionale și a celei tehnologice a învățământului secundar superior de cerințele pieței forței de muncă. Calitatea învățământului superior, reflectată de rezultatele profesionale ale absolvenților și integrarea acestora pe piața forței de muncă sau de pozițiile ocupate de instituțiile de învățământ superior din România în clasamentele internaționale, nu a înregistrat o îmbunătățire substanțială în urma implementării sistemului Bologna.

Drept urmare, **la începutul anului 2011**, după realizarea a numeroase studii critice la adresa funcționării sistemului de educație și formare profesională, dar și a

semnării unui pact național pentru educație de către un larg evantai de actori sociali și politici, a fost promulgată o nouă lege a educației naționale. În mod declarativ, respectivul act normativ pornea de la un set de principii, precum cele ale echității, calității, eficienței și descentralizării. S-au elaborat prevederi legale pentru funcționarea tuturor componentelor sistemului de educație și formare profesională, clasa pregătitoare din învățământul preșcolar a fost inclusă în învățământul primar, iar durata învățământului obligatoriu a fost stabilită la 10 ani. A fost statuat criteriul potrivit căruia pentru educație și formare profesională este necesară alocarea anuală a 6% din produsul intern brut. Unele dintre schimbările propuse pentru durata ciclurilor de învățământ, vârsta de pensionare a cadrelor didactice universitare, condițiile de studii pentru cadrele didactice din învățământul preuniversitar sau managementul instituțiilor de învățământ au stârnit aprinse controverse. De asemenea, nu s-au oferit soluții viabile pentru organizarea învățământului tehnologic și integrarea pe piața muncii a absolvenților învățământului liceal.

Din aceste cauze, în anii următori, legea a suferit numeroase modificări. Astfel, în anul 2013, durata învățământului obligatoriu a fost stabilită la 11 ani, prin luarea în considerare a cursului primar, a cursului gimnazial, precum și a primilor doi ani din învățământul secundar superior. Includerea întregului învățământ secundar superior în cadrul învățământului obligatoriu a fost proiectată a se realiza cel mai târziu în anul 2020. De asemenea, s-a stabilit că tipurile de calificări și competențe obținute de elevii din învățământul secundar superior și cel postliceal sunt conforme cu cele din Registrul național al calificărilor. Pentru creșterea adaptabilității sistemului de educație și formare profesională la cerințele pieței forței de muncă, în anul 2016 s-au operat schimbări la legea educației naționale, menite să susțină dezvoltarea învățământului dual.

Analiza modificărilor cadrului instituțional-legislativ, precum și fluctuațiile activității macroeconomice aduc argumente în favoarea următoarei periodizări a evoluției sistemului de învățământ: a) 1990–1999, b) 1999–2008, c) după anul 2008.

CHELTUIELILE BUGETULUI DE STAT PENTRU ÎNVĂȚĂMÂNT ÎN PERIOADA 1990–2016

Transformările cadrului instituțional-legislativ al sistemului de educație și formare profesională au fost implementate în contextul unei dinamici instabile a alocărilor de resurse bugetare, respectivele fluxuri financiare fiind dependente de situația macroeconomică, de importanța acordată respectivului domeniu de activitate de decidenții politici, precum și de prevederile legale referitoare la proporția resurselor financiare alocate educației în produsul intern brut.

În perioada 1990–1999, traversarea a două recesiuni transformăionale a imprimat o tendință de reducere a resurselor financiare alocate de la bugetul consolidat al statului pentru sistemul de învățământ. În termeni reali, în anul 1999, cheltuielile pentru domeniul de activitate analizat reprezentau 96,6% din cele

efectuate în anul 1989 (Tabelul 19.16). Diminuarea respectivelor cheltuieli a avut loc chiar dacă ponderea acestora s-a majorat atât în bugetul consolidat al statului, cât și în produsul intern brut.

Tabelul 19.16

Dinamica cheltuielilor bugetului consolidat al statului pentru învățământ, în termeni reali, și a produsului intern brut în perioada 1989–2016

%

Anul	Cheltuieli bugetare pentru învățământ	Ponderea cheltuielilor pentru învățământ în bugetul de stat	Ponderea cheltuielilor pentru învățământ în produsul intern brut
1989	100	5,8	2,1
1990	119,2	7,4	2,7
1999	96,6	12,4	2,6
2008	218,6	15,2	3,9
2016	157,2	13,5	2,6

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

În intervalul 2000–2008, pe fondul unei creșteri economice rapide, cheltuielile bugetare pentru învățământ s-au majorat în termeni reali de peste 2,25 ori. Creșterea alocărilor respectivelor resurse bugetare s-a realizat în contextul creșterii ponderii în totalul cheltuielilor bugetare până la 15,2%, cu prețul exacerbarii deficitului bugetului consolidat al statului.

Între anii 2009 și 2016, alocarea de resurse bugetare pentru educație și formare profesională a fost influențată negativ de recesiunea din 2009–2010 și de relansarea lentă din 2011–2012. Politica de austeritate bugetară a determinat reducerea ponderii respectivelor cheltuieli în produsul intern brut de la 3,9% în anul 2008 la 2,5% în anul 2012. Ulterior, respectiva pondere a oscilat între 2,5% și 2,8%, cu mult sub obiectivul de 6% stabilit prin Legea educației din anul 2011. Astfel, în anul 2016, în termeni reali, cheltuielile pentru învățământ efectuate de la bugetul consolidat al statului au fost cu 57,2% mai mari decât în anul 1989.

DINAMICA POPULAȚIEI ȘCOLARE ÎN PERIOADA 1990–2017

Între 1990 și 2017, populația școlară s-a diminuat continuu, de la 5.544.648 de persoane în anul școlar 1989–1990 la 3.597.790 de persoane în anul școlar 2016–2017, într-un ritm mediu anual de –1,59% (Tabelul 19.17). Reducerea populației școlare a fost mai intensă în cursul anilor 1990, ritmul mediu anual fiind de –1,90%, precum și în intervalul 2008–2017, ritmul mediu anual fiind de –2,35%.

Reducerea populației școlare a fost determinată nu numai de scăderea natalității înregistrate după 1989, ci și de fluctuațiile cererii de învățământ a populației cu vârsta cuprinsă între 3 și 25 de ani. Astfel, ponderea populației școlare în respectiva grupă de vârstă a fost de 67,3% în anul școlar 1989–1990, de

65,9% în anul școlar 1998–1999, de 78,5% în anul școlar 2007–2008 și de 75,6% în anul școlar 2016–2017. Reducerea indicatorului s-a produs în cursul anilor 1990, marcați de două recesiuni transformatoriale, și s-a majorat sensibil, pe fondul creșterii economice rapide din perioada 2000–2008.

Tabelul 19.17

Populația școlară, populația cu vârsta cuprinsă între 3 și 25 ani și populația totală în perioada 1989–2017

Anul școlar	Populația școlară, din care:	Preșcolari	Elevi	Studenți	Populația 3–25 ani	Populația totală
1989–1990	5.544.648	835.890	4.544.251	164.507	8.233.390	23.206.720
1990–1991	5.066.031	752.141	4.121.080	192.810	8.322.700	23.185.084
1998–1999	4.631.164	616.313	3.509.449	452.621	7.023.464	22.435.205
2007–2008	4.404.581	650.324	2.846.904	907.353	5.613.871	21.504.442
2016–2017	3.597.790	541.295	2.524.999	531.586	4.758.194	19.703.494

persoane

Sursa: Anuarul statistic al României.

CORELAȚIA DINTRE EFECTIVELE ȘCOLARE ȘI NUMĂRUL DE CADRE DIDACTICE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREȘCOLAR, PRIMAR ȘI GIMNAZIAL

În învățământul preșcolar, gradul de cuprindere a copiilor în vârstă de 3–6 ani s-a majorat sensibil, de la 63,3% în anul școlar 1989–1990 la 68,5% în anul școlar 1998–1999, la 81,7% în anul școlar 2007–2008 și la 83,4% în anul școlar 2016–2017 (Tabelul 19.18). Astfel, date fiind și schimbările din comportamentul demografic, efectivele de preșcolari au avut o evoluție sinuoasă, ritmul mediu anual fiind de –3,2% între 1989 și 1999, de 0,45% între 1998 și 2008 și de –2,43% între 2007 și 2017.

Tabelul 19.18

Indicatori ai dezvoltării învățământului preșcolar în perioada 1989–2017

Anul școlar	Număr preșcolari	Grad de cuprindere a populației de 3–6 ani (%)	Grad de feminizare (%)	Număr de educatori	Număr de preșcolari per educator
1989–1990	835.890	63,3	49,5	31.293	26,7
1990–1991	752.141	54,3	49,9	37.007	20,3
1998–1999	624.778	68,5	49,4	36.555	17,1
2007–2008	650.324	81,8	48,8	37.348	17,4
2016–2017	521.196	83,4	48,6	34.944	14,9

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

Numărul de educatori s-a redus mai lent decât numărul de copii înscriși în grădinițe, astfel încât numărul de preșcolari per educator s-a diminuat semnificativ, de la 26,7 în anul școlar 1989–1990 la 17,1 în anul școlar 1998–1999 și la 14,9 în anul școlar 2016–2017. S-a reflectat, în mod indirect, un proces de reechilibrare a normelor didactice pentru respectiva componentă a sistemului de educație în cursul anilor 1990, iar ulterior, o reducere mai lentă a numărului de educatori în raport cu reducerea pronunțată a numărului de copii preșcolari.

În învățământul primar și gimnazial, numărul de elevi înscriși s-a diminuat între anii 1989 și 2017, într-un ritm mediu anual de $-2,0\%$, de la 2.891.810 la 1.678.153. Reducerea efectivelor a avut loc în contextul unei evoluții sinuoase a gradului de cuprindere în învățământ a copiilor din grupele de vârstă de 7–10 ani și, respectiv, de 11–14 ani (Tabelul 19.19). Gradul de feminizare a numărului total de elevi a avut o ușoară tendință de diminuare după anul 1999.

Tabelul 19.19

Indicatori ai dezvoltării învățământului primar și gimnazial în perioada 1989–2017

Anul școlar	Număr de elevi	Grad de cuprindere (%)		Grad de feminizare (%)	Număr de cadre didactice	Număr de elevi per cadru didactic
		7–10 ani	11–14 ani			
1989–1990	2.891.810	...	...	48,7	141.732	20,4
1990–1991	2.730.306	90,9	91,4	48,9	163.865	16,6
1998–1999	2.556.930	95,8	98,1	48,7	173.003	14,8
2007–2008	1.789.693	96,0	94,4	48,4	138.972	12,9
2016–2017	1.678.153	89,5	90,4	48,4	110.368	15,2

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

În anii 1990, chiar dacă numărul de elevi s-a redus cu $11,5\%$, de la 2.891.810 în anul școlar 1989–1990 la 2.556.930 în anul școlar 1998–1999, numărul de cadre didactice a crescut cu $22,1\%$, de la 141.732 la 173.003. Astfel, numărul de elevi per cadru didactic s-a redus de la 20,4 la 14,8, ceea ce relevă, la fel ca și în cazul învățământului preșcolar, o reechilibrare a normelor didactice și asigurarea de premise favorabile pentru calitatea activităților desfășurate în învățământul primar și gimnazial. Numărul de cadre didactice a scăzut mai lent decât numărul de elevi în cursul boomului economic dintre 2000 și 2008 și mai rapid în intervalul 2008–2017, astfel încât, în anul școlar 2016–2017, reveneau în medie 15,2 la un cadru didactic¹⁹.

¹⁹ Reducerea numărului mediu de elevi per cadru didactic constituie doar una dintre condițiile necesare pentru asigurarea calității activităților legate de procesele de învățare. Rezerve importante pentru creșterea calității învățământului primar și gimnazial sunt reprezentate de preocupările sistematice pentru selecționarea viitoarelor cadre didactice și educația permanentă a acestora. De asemenea, un rol important ar putea să revină îmbunătățirii metodelor de evaluare atât a elevilor, cât și a cadrelor didactice (Kitchen *et al.*, 2017). În acest fel, s-ar putea reduce unele dintre neîmplinirile învățământului primar și gimnazial din România, relevate de testele PISA, și anume o proporție ridicată a tinerilor în vârstă de 15 ani cu competențe reduse de citire, matematică și științe exacte.

DINAMICA ȘI MUTAȚIILE STRUCTURALE ALE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SECUNDAR SUPERIOR

În anii 1990, dificultățile economice și sociale au determinat o sensibilă reducere a gradului de cuprindere în învățământ a populației de 15–18 ani, respectiv de la 90,7% în anul școlar 1990–1991 la 63,0% în anul școlar 1998–1999 (Tabelul 19.20). Respectivul indicator a crescut până la 77,4% în anul școlar 2007–2008 și a avut valori de peste 77% în intervalul 2008–2017.

Dinamica numărului de elevi a fost instabilă, ritmul mediu anual fiind de –6,0% între 1989 și 1999, de 0,75% între 1998 și 2008, de –3,52% între 2007 și 2017 și de –2,97% pe ansamblul perioadei 1989–2017.

Tabelul 19.20

Indicatori ai dezvoltării învățământului secundar superior în perioada 1989–2017

Anul școlar	Număr de elevi	Grad de cuprindere a populației de 15–18 ani (%)	Grad de feminizare (%)	Număr de cadre didactice	Număr de elevi per cadru didactic
1989–1990	1.650.848	...	47,6	44.417	37,2
1990–1991	1.361.039	90,7	48,4	55.881	24,4
1998–1999	945.602	63,0	50,0	71.554	13,2
2007–2008	1.011.683	77,4	48,7	67.390	15,0
2016–2017	732.551	77,0	49,3	55.672	13,2

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Au fost consemnate importante modificări ale structurii elevilor înscriși în cadrul filierelor educaționale. Pe ansamblul perioadei 1989–2017, s-a înregistrat majorarea substanțială a ponderii cumulate deținute de filiera teoretică și cea vocațională de la 3,9% la 50,8% (Tabelul 19.21), concomitent cu reducerea importanței relative a filierei tehnologice de la 77,6% la 38,3%. Filiera profesională, formată din școli profesionale, școli de arte și meserii și învățământ complementar (de ucenici), și-a redus ponderea de la 18,4% în anul școlar 1989–1990 la 10,9% în anul școlar 2016–2017.

Tabelul 19.21

Structura pe filiere educaționale a elevilor înscriși în învățământul secundar superior,
în perioada 1989–2017

Anul școlar	Liceal teoretic	Liceal vocațional	Liceal tehnologic	Profesional	%
1989–1990	3,5	0,4	77,6	18,4	
1990–1991	13,6	1,7	57,8	26,9	
1998–1999	37,3	5,5	33,2	24,1	
2007–2008	35,1	4,7	38,3	21,8	
2016–2017	43,9	6,9	38,3	10,9	

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Modificările structurale reflectă creșterea numărului de elevi înscriși la filiera vocațională, evoluția sinuoasă a cifrelor de școlarizare ale filierei teoretice și tehnologice, precum și reducerea substanțială a efectivelor din filiera profesională.

La respectiva evoluție au concurat atât caracteristicile cererii de învățământ, climatul economic, cât și modificările cadrului instituțional-legislativ. Recesiunile din anii 1990 au descurajat dezvoltarea filierei tehnologice și a celei profesionale. În cursul creșterii economice dintre anii 2000 și 2008, s-a conturat o tendință de majorare a efectivelor de elevi din respectivele filiere. După anul 2008 s-a înregistrat o reducere dramatică a numărului de elevi în învățământul profesional, din cauza desființării școlilor de arte și meserii în anul 2009 și a supralicitării rolului liceelor tehnologice în pregătirea forței de muncă pentru profesiile manuale de calificare medie²⁰.

Creșterea ponderii filierei teoretice și a celei vocaționale a fost un rezultat combinat al dorinței de continuare a studiilor în învățământul superior de către o parte tot mai mare a tinerelor generații, precum și manifestarea unei inerții a ofertei educaționale, care a frânat reducerea cifrei de școlarizare în filiera teoretică și a stimulat majorarea acesteia în învățământul liceal vocațional²¹.

Evoluțiile de după recesiunea din 2009–2010 relevă faptul că modificările operate în învățământul secundar superior au generat o serie de tendințe negative. Astfel, raportul dintre numărul de promovați la examenul de bacalaureat și numărul de absolvenți ai învățământului liceal s-a redus sensibil, de la 91,6% în anul școlar 2007–2008 la 62,8% în anul școlar 2015–2016²². De asemenea, pe piața muncii a început să se manifeste o penurie de lucrători manuali cu calificare medie, pregătiți de regulă prin școli profesionale, fenomen care acționează ca o frână în calea unei creșteri economice sustenabile.

²⁰ Intrarea în lichidare a școlilor de arte și meserii a avut efecte negative asupra integrării în sistemul de învățământ a tinerilor din grupa de vârstă de 15–18 ani, nu numai prin reducerea gradului de cuprindere, ci și prin creșterea ratei de abandon școlar (*Strategia de educație și formare profesională în România, 2016–2020*). Pentru remedierea acestor neajunsuri, în anul școlar 2014–2015 au fost reînființate școlile profesionale de trei ani pentru absolvenții școlii de opt ani, iar în anul 2016, așa cum s-a menționat anterior, au fost adoptate acte normative referitoare la organizarea și funcționarea învățământului dual.

²¹ Chiar dacă tendința de mărire a ponderii filierelor teoretică și vocațională în numărul de elevi din învățământul secundar superior relevă o anumită inerție a ofertei educaționale, nu trebuie să fie ignorată existența unor „insule de excelență” în cadrul respectivelor filiere, concretizate prin rezultatele foarte bune obținute de elevii înscriși în unele dintre liceele teoretice și vocaționale la olimpiadele naționale și internaționale.

²² Reducerea ratei promovabilității examenului de bacalaureat a fost determinată de acțiunea mai multor factori, și anume: a) o mai mare exigență în formularea și notarea subiectelor de concurs, b) diferențierea marcantă a nivelului de pregătire a candidaților provenind din liceele teoretice și liceele tehnologice. Se remarcă faptul că rata de înscriere la examenul de bacalaureat și de promovare a acestuia este sensibil mai redusă în rândul absolvenților de licee tehnologice în comparație cu cea înregistrată în cazul absolvenților altor tipuri de licee.

CARACTERISTICI ALE EVOLUȚIEI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR

În învățământul superior au fost înregistrate mari fluctuații ale efectivelor de studenți, ca urmare a acțiunii combinate a schimbărilor din cadrul instituțional, a redefinirii aspirațiilor profesionale ale tinerelor generații, dar și a stării economiei în cursul procesului de transformare și, ulterior, de integrare în Uniunea Europeană.

Pe ansamblul perioadei 1990–2017, numărul de studenți înscriși în învățământul superior a crescut într-un ritm mediu anual de 4,44%, de la 164.507 în anul universitar 1989–1990 la 531.586 în anul universitar 2016–2017 (Tabelul 19.22), în contextul unei dinamici instabile, ritmul mediu anual fiind de 10,61% între 1989 și 1999, de 9,30% între 1998 și 2008 și de –5,77% între 2007 și 2017.

Tabelul 19.22

Indicatori ai efectivelor de studenți înscriși în învățământul superior, în perioada 1989–2017

Anul universitar	Număr de studenți	Grad de cuprindere a populației de 19–23 ani (%)	Grad de feminizare a efectivelor de studenți (%)	Pondere cursuri de zi (%)	Pondere cursuri serale (%)	Pondere cursuri fără frecvență (%)	Pondere învăț. deschis la distanță (%)
1989–1990	164.507	...	48,3	57,7	36,1	6,2	0,0
1990–1991	192.810	10,6	47,2	70,6	23,8	5,6	0,0
1998–1999	407.720	26,7	51,0	86,2	0,9	12,9	0,0
2007–2008	907.353	63,8	56,2	61,3	0,1	9,8	28,9
2016–2017	531.586	65,7	53,9	92,1	0,0	3,4	4,5

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Ritmurile foarte înalte de creștere a efectivelor de studenți din intervalul 1990–2008 au fost determinate de acțiunea unor factori care s-au diferențiat în timp. În cursul anilor 1990, numărul de studenți a crescut în ritm accelerat, chiar și în contextul unui climat economic și social instabil, din mai multe motive, și anume: a) existența unei cereri mari de învățământ superior amânate din deceniul anterior, când numărul de locuri din respectiva componentă a sistemului de educație și formare profesională fusese considerabil diminuat; b) apariția practicii absolvirii celei de a doua facultăți, de regulă în domeniul studiilor economice, juridice sau al științelor sociale, de către persoane care absolviseră studii superioare tehnice înainte de anul 1990 și care, în contextul transformării economiei, își găseau cu dificultate un loc de muncă; c) mărirea considerabilă a numărului de locuri aprobate pentru învățământul superior public; d) apariția și dezvoltarea universităților private, fenomen care a determinat creșterea considerabilă a ofertei cantitative de studii universitare.

În intervalul 1999–2008, menținerea ritmului alert de creștere a efectivelor de studenți a fost în principal urmarea acțiunii următorilor factori: a) climatul social favorabil generat de creșterea economică și percepția că absolvirea studiilor superioare favoriza găsirea de locuri de muncă mai bine plătite, b) apariția și

extinderea rapidă a formei de învățământ cu frecvență redusă și, respectiv, deschis la distanță, care reducea semnificativ barierele de intrare și pe cele de prezență la cursurile universitare, c) consolidarea din punct de vedere organizațional a universităților private și exacerbară ofertei cantitative de învățământ superior. Consolidarea organizațională a universităților private a acționat în principal în direcția majorării ofertei cantitative de studii universitare și doar într-o foarte mică măsură în sensul creșterii calității activităților didactice și a nivelului de pregătire profesională al studenților. A fost efectul unei viziuni mercantile, pe termen scurt, a majorității managerilor respectivelor entități, care practic au exploatat o serie de oportunități specifice doar perioadei de transformare a economiei (1990–2004) și boomului economic bazat pe expansiunea afacerilor imobiliare, care a urmat imediat după încheierea procesului de transformare (2005–2008).

Astfel, gradul de cuprindere în învățământul superior a persoanelor în vârstă de 19–23 de ani a crescut de la 10,6% în anul universitar 1990–1991 la 26,7% în anul universitar 1998–1999 și la 63,7% în anul universitar 2007–2008. De asemenea, gradul de feminizare a efectivelor de studenți s-a majorat de la 47,2% în anul universitar 1990–1991 la 56,2% în anul universitar 2007–2008.

În intervalul 2008–2017, numărul de studenți s-a redus ca urmare atât a recesiunii din 2009–2010, a efectelor reducerii drastice a natalității din prima parte a anilor 1990, cât și a percepției că nivelul de pregătire oferit de unele instituții de învățământ superior, cu deosebire de cele private, nu corespunde cu exigențele pieței forței de muncă. Totodată, a început să se manifeste și preferința unei părți a absolvenților de liceu cu rezultate profesionale foarte bune pentru efectuarea studiilor superioare în universități din străinătate.

Fluctuațiile numărului de studenți înscriși au fost însoțite de modificări structurale importante. Creșterea numărului de studenți înscriși în intervalul 1990–2008 a avut loc în contextul reducerii ponderii studiilor tehnice și a celor medico-farmaceutice și al creșterii importanței relative a studiilor economice, juridice și universitar-pedagogice (Tabelul 19.23). Inițial, a fost un efect de corectare a excesivei tehnicizări a învățământului superior din anii 1980, dar și o redimensionare a cererii de învățământ, în contextul restructurării masive a economiei. În intervalul 1999–2008, a fost semnalată o orientare mult prea accentuată a cererii de învățământ superior către studiile din domeniul economic, juridic și universitar-pedagogic, a căror pondere cumulată în numărul total de studenți a atins 74,5% în anul universitar 2007–2008.

După anul 2008, a crescut ponderea studiilor tehnice și medico-farmaceutice, ca un efect al reechilibrării cererii de învățământ superior, în contextul relansării economiei, dar și al mobilității profesionale externe.

În evoluția structurii studenților înscriși pe domenii de studiu, un rol important a revenit instituțiilor private de învățământ superior. Respectivul universități au stimulat, în intervalul 1998–2008, cererea de învățământ superior, mai ales în domeniul studiilor economice, juridice și universitar pedagogice (Tabelul 19.24). După anul 2008, s-a produs o bruscă reducere a cererii de

învățământ pentru universitățile private, astfel încât ponderea acestora în numărul de studenți înscriși s-a redus până la 18,3% în anul universitar 2013–2014.

Tabelul 19.23

Structura pe domenii de studiu a efectivelor de studenți înscriși în învățământul superior, în perioada 1989–2014

Anul universitar	Studii tehnice	Studii medico-farmaceutice	Studii economice	Studii juridice	Studii universitar-pedagogice	Studii de artă	%
1989–1990	68,8	10,2	9,4	1,4	9,6	0,6	
1990–1991	62,5	10,4	10,4	2,1	13,6	1,0	
1998–1999	27,6	7,9	25,0	14,1	23,6	1,9	
2007–2008	19,6	4,6	32,4	12,8	29,3	1,2	
2013–2014	31,0	13,1	10,5	9,8	25,8	1,7	

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Tabelul 19.24

Ponderea segmentului privat în efectivele de studenți înscriși în învățământul superior pe domenii de studiu, în perioada 1998–2014

Anul universitar	Număr total de studenți înscriși	Studii tehnice	Studii medico-farmaceutice	Studii economice	Studii juridice	Studii universitar-pedagogice	Studii de artă	%
1998–1999	31,9	2,6	8,6	51,6	80,7	25,0	16,7	
2007–2008	41,9	6,4	10,0	57,3	80,4	37,7	22,1	
2013–2014	18,3	3,7	11,3	34,1	52,1	15,7	8,3	

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

În raport cu numărul de studenți, numărul de cadre didactice universitare a crescut mai lent în intervalul 1990–2008, astfel încât numărul mediu de studenți per cadru didactic universitar s-a majorat de la 14,1 în anul universitar 1989–1990 la 28,4 în anul universitar 2007–2008 (Tabelul 19.25). S-au reflectat schimbările din structura pe domenii de studiu, precum și expansiunea universităților private. Respectiva tendință oferă indicii asupra caracterului extensiv al evoluției învățământului superior și, implicit, asupra reducerii calității acestuia. În intervalul 2008–2017, numărul de cadre didactice s-a redus mai lent decât numărul de studenți, astfel încât, în anul universitar 2016–2017, la un cadru didactic reveneau în medie 20 de studenți.

Dimensiunea medie a facultăților s-a modificat semnificativ în intervalul 1990–2017 și a reflectat specificitatea celor trei etape ale evoluției învățământului superior, și anume: a) prevalența înființării de noi instituții de învățământ superior în anii 1990, b) creșterea excesivă a activității unor universități private în perioada 2000–2008, c) reducerea activității universităților private și ajustarea ofertei educaționale a învățământului superior public după anul 2008.

Tabelul 19.25

Evoluția numărului de cadre didactice universitare și a numărului de facultăți în perioada 1989–2017

Anul universitar	Număr de cadre didactice	Număr de studenți per cadru didactic	Număr de facultăți	Număr de studenți per facultate
1989–1990	11.696	14,1	101	1.628,8
1990–1991	13.927	13,8	186	1.036,6
1998–1999	26.013	15,7	556	733,3
2007–2008	31.964	28,4	631	1.438,0
2016–2017	26.618	20,0	560	949,3

%

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

În ciuda faptului că există destule argumente în favoarea ideii că nivelul calitativ al învățământului superior nu satisface multe dintre cerințele impuse de apartenența la Uniunea Europeană, este necesar să fie relevată existența, și în această componentă a sistemului de educație și formare profesională, a unor „insule de excelență”. Rezultatele pozitive se referă la performanțele studenților și exigențele impuse pregătirii universitare în domeniul științelor medicale, al științelor tehnice, al tehnologiilor informațional-comunicaționale, precum și de prezența unor universități românești în topurile internaționale referitoare la activitatea didactică universitară și de cercetare științifică avansată. Totodată, a crescut mobilitatea profesională externă a studenților și a cadrelor didactice.

EVOLUȚIA NUMĂRULUI DE ABSOLVENȚI ȘI A NUMĂRULUI MEDIU DE ANI DE STUDIU

Fluctuațiile numărului de elevi înscriși în învățământul secundar și terțiar au influențat dinamica numărului de absolvenți. Numărul de absolvenți s-a redus de la 708.933 de persoane în anul școlar 1989–1990 la 498.889 de persoane în anul școlar 2015–2016, respectiv cu 29,12% (Tabelul 19.26). Principala cauză a respectivei evoluții a fost îmbătrânirea demografică. Astfel, numărul de absolvenți de gimnaziu s-a diminuat cu 48,22%, iar numărul absolvenților de învățământ liceal cu 25,58%. În învățământul profesional, din cauza neglijării acestei forme de pregătire a personalului calificat, numărul de absolvenți s-a diminuat cu 91,5%.

Singurele forme de învățământ unde numărul de absolvenți s-a majorat au fost învățământul postsecundar tehnologic și învățământul superior. În cazul învățământului postsecundar tehnologic, creșterea de peste 18 ori a numărului de absolvenți a fost urmarea blocării dezvoltării acestei componente a sistemului de educație și formare profesională în ultimul deceniu al economiei de comandă și al reanimării acesteia în ultimul sfert de secol, pentru a suplini unele neîmpliniri ale pregătirii tehnologice prin intermediul învățământului liceal și profesional.

Tabelul 19.26

Evoluția numărului de absolvenți ai învățământului
în perioada 1990–2016

Anul universitar	Nr. total absolvenți, din care:	Învăț. gimnazial	Învăț. liceal	Învăț. profesional	Învăț. postsecundar tehnologic	Învăț. superior
1989–1990	708.933	347.096	205.254	126.574	1.896	28.113
1990–1991	669.310	335.831	188.732	115.697	3.123	25.927
1998–1999	635.361	275.623	182.783	78.375	34.958	63.622
2007–2008	784.958	207.798	218.205	113.084	12.986	232.885
2015–2016	498.889	179.703	152.741	10.523	34.134	121.788

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Dinamica numărului de absolvenți de învățământ superior a relevat nu numai fluctuațiile numărului de studenți, ci și modificările din modul de organizare a respectivei componente a sistemului de educație și formare profesională. Implementarea sistemului Bologna a determinat un număr foarte mare de absolvenți în anul universitar 2007–2008, datorită suprapunerii a două promoții de studii de licență. Ulterior, efectuarea studiilor de licență și a celor de masterat a condus la mărirea numărului de absolvenți de învățământ superior.

Efectele modificării numărului de absolvenți sunt contradictorii. Din punct de vedere cantitativ, s-a înregistrat o reducere a ofertei de forță de muncă, mai ales de personal cu calificare medie și care se poate angaja cu prioritate în meserii și profesii manuale. Din punctul de vedere al nivelului general de cunoștințe al populației, se constată efecte pozitive. Datele de la recensămintele populației de după 1989 relevă că numărul mediu de ani de școală ai populației alfabetizate, calculat pe baza metodologiei prezentate în S. Perț (1997), a fost de 9,37 în anul 1992, de 9,53 în anul 2002 și de 9,50 în anul 2011²³.

O problemă importantă, care s-a manifestat după anul 2000, este legată de valorificarea în economia românească a capitalului uman format în domenii de vârf, precum medicină, tehnologia informației, energetică sau automatizări. O parte însemnată a absolvenților respectivelor domenii de studiu nu și-au găsit locuri de muncă în acord cu aspirațiile lor profesionale și au emigrat în țări unde nivelul veniturilor este considerabil mai ridicat decât în România. Astfel, se irosește o parte deloc neglijabilă a eforturilor depuse de autoritățile publice pentru formarea capitalului uman, pe de o parte, și se creează dificultăți în ceea ce privește sustenabilitatea proceselor de inovare tehnologică sau aplicarea unor strategii de îmbunătățire a serviciilor publice sau a infrastructurii informatice, pe de altă parte.

²³La recensămintele din 1992 și 2002 a fost avută în vedere populația alfabetizată de peste 12 ani, iar la recensământul din 2011, populația alfabetizată de peste 10 ani.

19.5. CONCLUZII

Importanța existenței unui sistem de educație și formare profesională performant pentru dezvoltarea economico-socială pe termen lung a fost conștientizată de factorii decizionali în perioada de după realizarea Marii Uniri din anul 1918. Din acest motiv, au fost inițiate o serie de reforme ale respectivului domeniu de activitate. Obiectivele declarate ale celor mai multe dintre reformele implementate au fost asigurarea adaptării tinerelor generații la exigențele pieței forței de muncă și a dezvoltării aparatului productiv în viitorul previzibil.

Modalitățile prin care s-a încercat îmbunătățirea calității componentelor sistemului de învățământ au fost: a) reformarea cadrului instituțional, b) creșterea resurselor bugetare destinate educației și formării profesionale, c) îmbunătățirea statutului cadrelor didactice, d) înnoirea conținutului programelor analitice și a metodelor de predare, e) majorarea duratei învățământului obligatoriu și reducerea barierei de acces în învățământul secundar superior și în învățământul terțiar.

Experiența acumulată relevă faptul că implementarea cu succes a unei reforme în domeniul educației și formării profesionale a fost puternic condiționată de buna cunoaștere a specificului cultural local, a posibilităților de dezvoltare economică, a tradițiilor valoroase din perioada anterioară reformei, de existența unei alocări adecvate de resurse financiare de la bugetul de stat, precum și de efortul de adaptare a unor bune practici concepute și aplicate la nivel european și internațional la particularitățile economice și social-culturale ale României.

Din motive de ordin social-politic, dar și de o anumită tradiție culturală și de organizare a economiei și salarizare a personalului din administrația de stat, demersurile reformatoare au favorizat expansiunea cantitativă a învățământului, chiar și cu prețul reducerii calității activităților educative. De cele mai multe ori, atunci când s-au redus barierele de intrare în cadrul învățământului secundar superior și, respectiv, terțiar, cererea de învățământ s-a concentrat în domenii în care erau pregătiți viitori liberi profesioniști sau specialiști în domenii non-tehnologice. Această tendință a generat o serie de dificultăți în asigurarea de personal specializat în domeniul tehnologic prin intermediul sistemului de învățământ public. Mersul economiei și funcționarea pieței forței de muncă au impus găsirea unor soluții la respectivul blocaj, prin intermediul educației non-formale sau informale, dar cu prețul unor costuri economice și sociale suplimentare.

Chiar dacă în funcționarea învățământului s-au manifestat și se manifestă o serie de neîmpliniri, analiza principalilor indicatori de natură cantitativă a evoluției sistemului de învățământ din România pe parcursul unui secol (1918–2017) relevă faptul că respectivul domeniu de activitate a acționat ca unul dintre factorii cu reale contribuții la dezvoltarea economiei pe termen lung și la asigurarea mobilității profesionale și teritoriale pentru largi categorii sociale. Totodată, dezvoltarea învățământului a acționat în sensul reducerii decalajului de gen în ceea ce privește nivelul de pregătire profesională și implicarea în activități utile din punct de vedere economic și social. Mutațiile de amploare înregistrate de economia României în

epoca contemporană, cele mai importante fiind crearea structurilor industriale de bază și tranziția către economia informațională, au fost susținute și de schimbările care s-au produs în sistemul de educație și formare profesională.

În anii ce vin, măsurile de reformă a educației și formării profesionale vor trebui să ofere soluții viabile pentru pregătirea de personal cu nivel de calificare mediu și superior în domeniul tehnologic, redimensionarea ofertei de învățământ superior în sensul unei mai bune adaptări la schimbările care se prefigurează pe plan economic și social-cultural, alocarea sustenabilă de resurse financiare, îmbunătățirea statutului și a evaluării cadrelor didactice.

BIBLIOGRAFIE

1. Angelescu Constantin (1940), *Evoluția învățământului primar și secundar în ultimii 20 de ani*, Imprimeriile Curentul, București.
2. Axenciuc Victor (1994), *La formation et le développement du marché intérieur moderne en Roumanie. Etude et séries statistiques à long terme*, Académie Roumaine, Institut National de Recherches Economiques, Bucarest.
3. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României 1862–2000. Serii statistice seculare și argumente metodologice*, vol. I și II, Editura Economică, București.
4. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000), *Istoria economică a României*, vol. II, 1939–1989, Editura Economică, București.
5. European Commission (2006-2007), *Organizarea sistemului educațional în România*, Eurybase, Directorate General for Education and Culture.
6. Giurescu Dinu C. (2001), *Învățământul în România între 1948 și 1989*, Dizertație susținută cu ocazia ceremoniei de acordare a titlului de Doctor Honoris Cauza al Universității din Craiova, 22 noiembrie.
7. Golopenția Anton, Georgescu Dumitru C. (1999), *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului*, Probleme economice, nr. 2 (martie), 1948, 48 p., cu o adnotare de Sanda Golopenția.
8. Gusti Dimitrie (coord.) (1938), *Enciclopedia României*, vol. I, Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, București.
9. Iancu Aurel (2013), *Aniversare glorioasă (Centenar ASE), Studii de istorie economică și istoria gândirii economice*, vol. XV, Editura Academiei Române, București.
10. Iancu Ștefan (2003), *Dezvoltarea științei și tehnicii în perioada interbelică*, NOEMA, vol. II, nr. 2.
11. Kitchen Hans et al. (2017), *Romania 2017*, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris.
12. Ministerul Educației Naționale (2016), *Strategia educației și formării profesionale din România pentru perioada 2016–2020*.
13. Pavelescu Florin Marius (2016), *Evoluția cadrului instituțional și dinamica sistemului educațional al României în secolul al XX-lea*, Editura Expert, București.
14. Perț Steliana (coord.) (1997), *Evaluarea capitalului uman. Coordonate strategice ale evoluției pieței muncii în România*, Editura IRLI, București.
15. Schifirneț Constantin (2008), *Dr. Constantin Angelescu: Idei novatoare și acțiuni de dezvoltare a învățământului*, Editura Editgraph, Buzău.
16. Ungureanu Constantin (2005), *Știința de carte în teritoriile locuite de români la începutul secolului XX*, Codrul Cosminului, nr. 11, p. 75–101.
17. Vasile Valentina (coord.), Gheorghe Zaman, Perț Steliana, Zarojanu Felicia (2007), *Restructurarea sistemului de educație din România din perspectiva evoluțiilor pe piața internă și impactul asupra progresului cercetării*, Institutul European din România, SPOS, nr. 2.
18. Văcărel Iulian, (2013), *Centenarul Academiei de Studii Economice din București – eveniment de justificată satisfacție profesională, bucurie și prilej de bilanț*, în *Studii de istorie economică și istoria gândirii economice*, vol. XV, Editura Academiei, București.

20. SĂNĂTATEA PUBLICĂ

FLORIN-MARIUS PAVELESCU

Sănătatea publică a reprezentat unul dintre serviciile publice care a contribuit decisiv la ridicarea calității vieții, precum și la dezvoltarea economiei și modernizarea societății românești după Marea Unire din anul 1918. Faptul că îmbunătățirea stării de sănătate a populației a acționat și acționează ca factor generator de multiple efecte pozitive în plan social și economic a fost conștientizat de marea majoritate a decidenților politici. Din acest motiv, au fost întreprinse numeroase încercări de reformare și creștere a performanței acestui domeniu.

Modalitățile alese pentru susținerea unor procese de reconstruire sau de reformare a sănătății publice (a sistemului sanitar) au fost dependente într-o foarte mare măsură de caracteristicile regimului social-politic, de starea generală a economiei, precum și de posibilitățile de racordare la tendințele care se manifestau pe plan internațional. Drept urmare, analiza funcționării respectivului serviciu public după Marea Unire nu poate face abstracție de cele trei mari faze ale istoriei contemporane a României, și anume: A) 1919–1947, B) 1948–1989 și C) după anul 1989. În evidențierea caracteristicilor celor trei faze de evoluție a sistemului sanitar este necesar să se aibă în vedere schimbările cadrului legislativ, resursele bugetare alocate, caracteristicile rețelei instituțiilor sanitare, dotarea cu personal medical și volumul activităților de ocrotire a sănătății, morbiditatea generală, precum și speranța de viață la naștere.

20.1. MODERNIZAREA SISTEMULUI SANITAR ȘI STAREA DE SĂNĂTATE A POPULAȚIEI ÎN PERIOADA 1919–1947

Intervalul de timp 1919–1947 reprezintă o etapă importantă a modernizării sistemului sanitar din România. Refacerea economică din primii ani interbelici și avântul economic din perioada 1934–1939 au creat premisele întreprinderii unor acțiuni pentru îmbunătățirea stării de sănătate a populației. Tendințele pozitive au fost întrerupte de criza economică din 1929–1933 și, ulterior, de desfășurarea celui de-al Doilea Război Mondial și a consecințelor acestuia în primii ani postbelici. Un rol major în conturarea unor premise favorabile creșterii performanței sistemului sanitar a revenit primenirii cadrului instituțional-legislativ.

SCHIMBĂRI ALE CADRULUI INSTITUȚIONAL-LEGISLATIV AL SĂNĂTĂȚII PUBLICE

În perioada interbelică au fost realizate schimbări în cadrul instituțional-legislativ, determinate atât de necesitatea aplicării unitare a prevederilor legale referitoare la sănătatea publică pe întregul teritoriu național, cât și de imperativul sporirii eficacității măsurilor pentru reducerea precarității stării de sănătate pentru o parte însemnată a populației, cu deosebire a celei din mediul rural.

Între primele măsuri adoptate de către autoritățile publice după Marea Unire, a fost crearea, în anul 1919, a șapte regiuni sanitare care să poată gestiona cu mai multă eficacitate problemele de natură medicală apărute pe plan local. În anul 1921, a fost înființat Ministerul Muncii, Ocrotirilor Sociale și Sănătății. Astfel, se reliefa, și din punct de vedere organizațional, importanța sănătății publice în noul context economic și social. În fapt, se rupea o tradiție care dăinuia încă de la *Legea sanitară din 1862*, adoptată la scurt timp după Unirea Principatelor de la 1859, potrivit căreia sănătatea publică era gestionată în cadrul Direcției Generale a Serviciului Sanitar, aflată în subordinea Ministerului de Interne.

Tot în anul 1921 s-a stabilit că *Legea sanitară din anul 1910*¹, precum și alte acte normative referitoare la funcționarea sistemului sanitar din Vechiul Regat urmau să se aplice pe teritoriul național reîntregit.

¹ *Legea sanitară din anul 1910* a constituit o etapă importantă a unui proces îndelungat de modernizare a sistemului sanitar din România înainte de Primul Război Mondial, marcat de adoptarea unor legi în anii 1862, 1874, 1881, 1885, 1893, 1898 și 1906. (*Legea din anul 1862* a reprezentat un act normativ esențial pentru definirea și funcționarea serviciilor publice din România. În conceperea acestei legi, un rol de prim ordin l-a avut Carol Davila. Astfel, au fost asigurate unificarea instituțiilor sanitare din Valahia și Moldova și modernizarea activității acestora. De asemenea, erau cuprinse prevederi referitoare la modul de acordare a asistenței medicale în mediul rural, vaccinarea antivariolică, oferirea de medicamente gratuite persoanelor paupere și alcătuirea de statistici sanitare. *Legea din anul 1874* a realizat delimitarea clară de instituțiile de sănătate publică înființate în epoca Regulamentului organic, prin mai buna precizare a atribuțiilor autorităților centrale și locale legate de sănătatea publică. Au fost stabilite reglementări cu privire la asigurarea igienei în activitățile industriale cu un grad ridicat de poluare, precum și în mediul rural. În cuprinsul legii, au apărut vagi referiri la reglementarea duratei zilnice a muncii lucrătorilor, ca unul dintre factorii asigurării și menținerii igienei în activitățile industriale. *Legea din anul 1881* a contribuit la înființarea primelor spitale rurale. *Legea din anul 1885* a stabilit o serie de prevederi legate de durata zilei de lucru și a extins reglementările legate de igiena muncii existente în legea din anul 1874. *Legea din anul 1893* a instituit controlul sanitar prin intermediul inspectorilor sanitari și a impus ca fiecare oraș să aibă în administrare un spital comunal propriu sau să subvenționeze un spital. Au fost revizuite prevederile legale referitoare la clasificarea activităților industriale din punctul de vedere al gradului de poluare și au fost adoptate prevederi privind protecția muncii copiilor în industrie. *Legea din anul 1898* redefinea rolul autorităților locale în asigurarea sănătății publice, cu deosebire în respectarea igienei publice, sub diferitele sale componente, și introducea obligația înființării pe plan local a spitalelor pentru tratarea bolnavilor care sufereau de boli sociale. Se adopta principiul consultațiilor gratuite pentru persoanele sărace sau străini, dacă sufereau de boli grave. *Legea din anul 1906* a susținut acordarea asistenței medicale în mediul rural, în special prin intermediul veniturilor loteriei de stat.)

În anul 1923, prin *Legea nr. 5300*, au fost redefinite o serie de atribuții ale sistemului sanitar, în condițiile înființării Ministerului Sănătății și Ocrotirilor Sociale, cu scopul unei mai bune coordonări a activităților specifice. Totodată, au fost corectate unele dintre deficiențele Legii sănătății din 1910 referitoare la domeniul farmaceutic.

Un impact pozitiv asupra desfășurării activităților de ocrotire a sănătății populației au avut prevederile legii de unificare administrativă din anul 1926, prin care se precizau cu mai multă claritate atribuțiile autorităților locale și cu deosebire ale prefecților și primarilor în funcționarea sistemului sanitar.

În anul 1930 a fost adoptată o nouă lege sanitară și de ocrotire, la elaborarea căreia o contribuție de prim ordin a fost adusă de profesorul Ioan Cantacuzino, promotorul Legii sanitare din anul 1910. Respectivul act normativ era inspirat din cele mai moderne principii și bune practici utilizate în epocă, pe plan european, pentru organizarea serviciilor de sănătate publică. Totodată, se pornea de la o evaluare realistă a situației sistemului sanitar și a stării de sănătate a populației.

Problemele circumscrise sănătății publice urmau să fie gestionate de o singură autoritate centrală, iar pentru găsirea de soluții adecvate la respectivele probleme era preconizată o strânsă cooperare între autoritățile sanitare și serviciile de asistență socială. Astfel, pe de o parte, se înființau comisii cu rol consultativ asupra unei mari arii de probleme legate de sănătatea publică, precum și institute de știință aplicată în domeniul sănătății publice, iar pe de altă parte, se prevedea o mai mare implicare a autorităților publice locale în rezolvarea problemelor sistemului sanitar, mai ales în ceea ce privește igiena publică din mediul rural. Au fost introduse norme privind numărul maxim de locuitori, care urma să revină la diferitele categorii de personal medical. A fost crescută răspunderea autorităților județene și au luat ființă plășile sanitare rurale. Totodată, s-au precizat atribuțiile celor nouă Inspectorate Generale Sanitare, cu sedii la București, Constanța, Craiova, Iași, Chișinău, Cernăuți, Cluj, Sibiu, Timișoara, care cuprindeau circumscripțiile sanitare urbane, precum și între 96 și 191 de plăși sanitare rurale pentru coordonarea activităților de sănătate publică în teritoriu.

S-au adus îmbunătățiri modului de funcționare a rețelei farmaceutice și în ceea ce privește exercitarea profesiei de farmacist. De asemenea, au fost extinse

Legea sanitară din anul 1910 a fost votată în cursul guvernării Partidului Național Liberal, cu o puternică susținere a primului-ministru, I.I.C. Brătianu, în contextul eforturilor depuse pentru aplicarea programului politic de modernizare a vieții economice și sociale adoptat în urma războaielor țărănești din 1907. În elaborarea respectivului act normativ, profesorul Ioan Cantacuzino a avut o contribuție esențială. Legea a avut ca principale obiective creșterea eficacității măsurilor de combatere a cauzelor generatoare de maladii, garantarea stabilității pe funcții, precum și asigurarea echității în promovarea și remunerarea personalului medical. A fost acordată o atenție deosebită ocrotirii sănătății populației de la sate, prin înființarea Casei Sănătății Publice Rurale, cu atribuții legate de combaterea unor boli sociale grave, precum paludismul și pelagra, pe de o parte, și realizarea de lucrări de alimentare cu apă și canalizare, cu scopul ameliorării igienei populației, pe altă parte. Au fost create condițiile pentru dezvoltarea medicinei curative. Au fost păstrate în esență prevederile Regulamentului referitor la activitatea farmaceutică adoptat în 1893.

prevederile referitoare la desfășurarea asistenței sociale, mai ales în ceea ce privește protejarea sănătății mamei și copilului, fiind sprijinită extinderea unităților sanitare legate de maternitate și acordarea asistenței la naștere și în primele luni de viață a copiilor nou-născuți.

În anul 1931 s-au adoptat modificări legislative care au vizat concursurile pentru medicii de spital și a fost înființat Colegiul Farmaciștilor, cu scopul unei mai bune coordonări a activităților legate de furnizarea medicamentelor și al creșterii nivelului profesional al persoanelor implicate în respectivele activități.

În anul 1933, printr-o nouă lege sanitară, s-au stabilit condițiile de exercitare a profesiei de medic, precum și tipurile de medici și gradele profesionale ale acestora. De asemenea, a fost înființat și au fost stabilite atribuțiile Consiliului Medicilor. Totodată, s-a elaborat Regulamentul privind protecția mamei și copilului și au fost organizate comisiile de igienă. Tot prin intermediul unui regulament a fost aprobat Statutul personalului tehnic auxiliar medical.

În anul 1934 a fost reînființat Consiliul Superior al Sănătății, a fost creată Comisia Interministerială pentru Marile Asanări Malarigene și a fost reorganizat Serviciul Demografic. Pentru intensificarea acțiunilor de reducere a incidenței tuberculozei, s-a înființat în anul 1934 Liga Națională contra Tuberculozei, iar în anul 1937 s-a aprobat Regulamentul pentru asistența funcționarilor și aspiranților tuberculoși.

În anul 1939, Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale a fost separat de Ministerul Muncii. În anul 1940, au fost elaborate regulamente referitoare la funcționarea Consiliului Medicilor, recrutarea chimiștilor și farmaciștilor din serviciile publice și ocuparea posturilor de medici interni din spitale.

În perioada 1945–1947, principalele modificări ale cadrului instituțional-legislativ al sănătății publice au vizat: a) reorganizarea activității Ministerului Sănătății ca urmare a schimbării radicale a situației social-politice de după august 1944 și b) limitarea rolului inițiativei private în desfășurarea activităților de ocrotire a sănătății, în contextul favorizării impunerii economiei de comandă (1946–1947).

RESURSELE BUGETARE ALOCATE SĂNĂTĂȚII PUBLICE

În cursul perioadei interbelice, schimbările realizate în cadrul instituțional-legislativ au fost acompaniate de modificări ale resurselor financiare alocate de la bugetul de stat pentru sistemul de sănătate publică. Înființarea unui minister specializat pe problemele sănătății și asigurărilor sociale a facilitat alocarea de resurse financiare de la bugetul statului și evidențierea modalităților de acțiune a autorităților publice în ceea ce privește ameliorarea stării de sănătate a populației. În intervalul 1922–1928, cheltuielile pentru sănătatea publică au reprezentat între 2,1% și 3,3% din cheltuielile bugetului de stat (Pavelescu, 2016). În termeni reali, comparativ cu anul 1922, cheltuielile pentru sănătate publică erau în anul 1928 mai

ridicate cu 144,38% (Tabelul 20.1). Prin majorarea resurselor financiare alocate de la buget, au fost create premise favorabile pentru susținerea aplicării unora dintre prevederile legale care vizau îmbunătățirea stării de sănătate a populației, precum și pentru dezvoltarea științei medicale naționale².

Tabelul 20.1

Dinamica cheltuielilor bugetare pentru sănătate publică, în termeni reali,
în perioada 1922–1938

Anul	Cheltuieli totale pentru sănătate publică	Cheltuieli pentru sănătate publică per capita	Ponderea cheltuielilor pentru sănătate publică în cheltuielile bugetului de stat	%
1922	100,00	100,00	2,4	
1928	244,38	224,43	3,1	
1938	279,43	225,96	3,5	

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic* și V. Axenciuc (1994).

În deceniul 1929–1938, evoluția volatilă a economiei a determinat o creștere moderată a cheltuielilor bugetare destinate sănătății publice, într-un ritm mediu anual de 1,35%, foarte apropiat de ritmul mediu anual de creștere al populației totale (1,28%).

Desfășurarea celui de al Doilea Război Mondial și consecințele acestuia în primii ani postbelici au influențat puternic resursele bugetare alocate sistemului de sănătate publică. Astfel, ponderea cheltuielilor destinate sănătății publice în cheltuielile bugetare totale a fost de 2,88% în anul 1939 și de 2,85% în anul 1940, sensibil mai scăzută în comparație cu nivelul consemnat în anul 1938.

În primii ani postbelici, respectivul indicator a înregistrat fluctuații însemnate, în funcție de prioritățile politicii guvernamentale și de resursele disponibile. În anul 1945, ponderea cheltuielilor pentru sănătatea publică în cheltuielile bugetare totale a fost de 1,7%, iar în anul 1946 de 6,42%. Creșterea sensibilă a alocărilor bugetare a avut loc în contextul luării de măsuri care prefigurau impunerea economiei de comandă, concretizate și prin blocarea inițiativei private în domeniul serviciilor medicale, dar și a cheltuielilor suplimentare pentru demararea unor campanii pentru combaterea bolilor infecțioase (febra tifoidă și tifosul exantematic) care aveau o incidență crescută și, implicit, puternice efecte negative în plan economic și social.

² În asigurarea de resurse financiare pentru activitățile legate de sănătatea publică din perioada interbelică, un rol însemnat a revenit sistemului asigurărilor sociale, bazat pe concepția bismarkiană a fondului de ajutorare în caz de îmbolnăviri. Categoriile sociale care erau acoperite de respectivele asigurări sociale erau: lucrătorii industriali, comercianții, întreprinzătorii, lucrătorii pe cont propriu, precum și membrii familiilor acestora. Contribuțiile pentru sănătate erau suportate în mod egal de persoanele asigurate și de patroni. În fapt, asigurările sociale de sănătate se adresau cu precădere unei părți a populației urbane. Din acest motiv, ponderea persoanelor asigurate în populația totală era de doar circa 5% (WHO, 2000).

CARACTERISTICI ALE FUNCȚIONĂRII SISTEMULUI SANITAR

În perioada interbelică, modificările operate în cadrul legislativ, precum și majorarea cheltuielilor bugetare alocate sistemului sanitar au avut ca principale obiective extinderea rețelei sanitare și îmbunătățirea stării de sănătate a populației. În fapt, se continua una dintre preocupările corpului medical din perioada antebelică, și anume precaritatea stării de sănătate a populației, cu deosebire a locuitorilor din mediul rural³, și se milita pentru inițierea de acțiuni care să permită rezolvarea acestei probleme. Conceperea și transpunerea în practică a măsurilor care să determine atingerea respectivelor obiective s-au diferențiat în timp.

În cursul primului deceniu interbelic (1919–1928) a fost acordată o atenție deosebită consolidării sistemului instituțional al sănătății publice și măsurilor pentru reducerea incidenței bolilor infecțioase. De asemenea, numărul de medici plătiți de la bugetul de stat s-a majorat de la 1.204 în anul 1920 la 1.375 în anul 1924. Tot în anul 1924, erau remunerați din fonduri bugetare 79 de farmaciști și 1.782 de moașe (Bordea, 1924).

În cursul perioadei 1929–1939, creșterea moderată a volumului de resurse financiare alocate de la bugetul de stat a contribuit la îmbunătățirea statisticii medicale, la extinderea bazei materiale a sistemului sanitar și la majorarea numărului de personal medical. Astfel, între 1929 și 1938, în cadrul unităților medicale subordonate instituțiilor de ocrotire socială, numărul de paturi s-a majorat de la 29.775 la 40.242. *Enciclopedia României* (1938) relevă că, la mijlocul anilor 1930, rețeaua Ministerului Sănătății cuprindea 379 de spitale cu 24.696 de paturi, 795 de farmacii urbane și 715 farmacii rurale.

După adoptarea Legii sanitare și de ocrotire din anul 1930, acțiunile autorităților publice pentru modernizarea instituțiilor sanitare, creșterea nivelului de calificare al personalului medical și reducerea disparităților dintre mediul urban și mediul rural s-au diversificat. Au fost construite noi spitale și sanatorii pentru diferite tipuri de maladii și pentru activitățile de asistență socială.

În pregătirea personalului medical au intervenit o serie de schimbări. Numărul de studenți de la facultățile de medicină și farmacie s-a redus în

³ Școala de medicină din România, care s-a creat și consolidat în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a fost preocupată nu numai de îmbunătățirea competențelor profesionale și compatibilizarea acestora cu tendințele de avangardă care se manifestau pe plan european, ci și de rezolvarea unor probleme sociale sau epidemiologice cu care se confrunta statul român în perioada respectivă. Numeroși medici au atras atenția că nerezolvarea problemei agrare conducea la perpetuarea sărăciei și genera multiple consecințe negative, nu numai din punct de vedere economic și social, ci și epidemiologic. Se sublinia faptul că alimentația de slabă calitate și numărul foarte mic de medici erau printre principalele cauze ale incidenței mari a morbidității determinate de bolile infecțioase și a unor boli sociale, precum pelagra, și ale nivelului ridicat al mortalității infantile (Problema implicării medicilor în modernizarea instituțiilor și activităților de sănătate publică a fost pe larg abordată în proiectul de cercetare *Elita medicală românească și procesul modernizării rurale din România (1859–1914)*, coordonator C. Bărbulescu, realizat în perioada 2009–2010 și finanțat din fonduri publice.)

comparație cu intervalul 1920–1928⁴. Pentru personalul medical auxiliar au fost organizate școli speciale. A fost acordată atenție nu numai formării profesionale a moașelor, care reprezentau figura emblematică a personalului sanitar cu studii medii din lumea satelor de multe decenii, ci și agenților sanitari sau surorilor de caritate (ocrotire). Diversificarea profesională a personalului sanitar auxiliar a fost realizată cu scopul extinderii activităților profilactice și a celor de asigurare a medicinei și igienei sociale. În aceste condiții, numărul de medici plătiți din fonduri bugetare a crescut de la 1.915 în anul 1930 la 2.773 în anul 1939, iar cel al moașelor de la 1.743 la 3.364. În anul 1939 erau angajați în serviciul public de sănătate 3.971 de agenți sanitari și 1.242 de surori de caritate și infirmieri.

Cu toate aceste progrese, numărul de medici salariați din fonduri publice reprezenta, în ajunul celui de al Doilea Război Mondial, doar mai puțin de o treime din numărul de medici cu liberă practică din România și era insuficient în raport cu numărul populației totale, deoarece unui medic îi reveneau în medie circa 1.900 de locuitori.

O problemă cu care se confrunta sistemul sanitar și în perioada anilor 1930 era disparitatea marcantă dintre mediul rural și mediul urban în ceea ce privește numărul de personal medical. În mediul rural, starea de sănătate pentru largi categorii ale populației era precară, fapt evidențiat de anchetele sociologice extinse, coordonate de Dimitrie Gusti în cursul anilor 1930. Pe această bază, se pleda pentru o mai puternică implicare a medicilor în rezolvarea problemelor sociale și chiar pentru construirea unui trio preot-învățător-medic care să acționeze ca un factor al accelerării progresului economic și social în lumea satelor. Pentru îmbunătățirea stării de sănătate a populației din mediul rural au fost organizate plăși sanitare model în județele Cluj, Iași și Ilfov. Totodată, s-au făcut încercări de acordare de stimulente pentru stabilirea în mediul rural a medicilor.

Acțiunile întreprinse pentru îmbunătățirea asistenței medicale în mediul rural au avut un efect limitat. La mijlocul anilor 1930, doar circa 10% dintre medicii autorizați își desfășurau activitatea în mediul rural. În aceste condiții, conform *Enciclopediei României* (1938), în mediul urban, unui medic îi reveneau în medie 390 de locuitori, în timp ce, în mediul rural, numărul de locuitori per medic era cuprins între 7.301 în județul Făgăraș și 38.816 în județul Neamț.

În mediul urban, progresele din domeniul asistenței medicale au fost sprijinite nu numai prin creșterea alocațiilor bugetare și modificarea legislației, dar și prin continuarea activității instituțiilor create de inițiativa privată sau de parteneriatul public-privat încă din secolul al XIX-lea, precum Eforia Spitalelor Civile și Epitropia Așezămintelor Brâncovenești.

Eforia Spitalelor Civile, înființată în anul 1832, și-a continuat activitatea, în ciuda transformărilor din regimul proprietății funciare, determinate de reforma

⁴ Numărul de studenți înscriși la facultățile de medicină a fost de 2.592 în anul universitar 1919–1920, de 2.258 în anul universitar 1928–1929 și de 2.078 în anul universitar 1937–1938. Numărul de studenți înscriși la facultățile de farmacie a fost de 390 în anul universitar 1919–1920, de 1.256 în anul universitar 1928–1929 și de 559 în anul universitar 1937–1938 (Pavelescu, 2016).

agrară din anul 1921, care i-au redus patrimoniul într-o măsură importantă. În aceste condiții, în anul 1923 comparativ cu anul 1914, numărul de consultații gratuite acordate reprezenta 62,3%, iar numărul de pacienți internați 60,4% (Tabelul 20.2). Chiar dacă volumul serviciilor medicale prestate a fost redus în comparație cu instituțiile sanitare de stat⁵, Eforia Spitalelor Civile a reprezentat cea mai importantă instituție de profilaxie și asistență medicală și socială (*Enciclopedia României*, 1938). De asemenea, cele trei spitale ale Eforiei (Pantelimon, Colțea și Filantropia) au fost clinici ale Facultății de Medicină din București.

Tabelul 20.2

Indicatori ai activității Eforiei Spitalelor Civile în perioada 1914–1938

Anul	Consultații gratuite	Pacienți internați	Zile-om internare
1914	106.940	32.211	...
1923	66.644	19.464	363.142
1928	45.422	26.496	561.776
1933	135.880	23.819	541.746
1938	192.276	30.478	687.322

Sursa: *Anuarul statistic al României*.

În perioada 1933–1938 s-a înregistrat o creștere a volumului prestațiilor medicale. Astfel, în raport cu anul 1914, în anul 1938, numărul de consultații medicale gratuite reprezenta 179,8%, iar cel al pacienților internați 94,6%.

Epitropia Așezămintelor Brâncovenești, înființată în anul 1835 de Elisabeta (Safta) Brâncoveanu, a funcționat în anii interbelici ca spital universitar privat, cu mai multe clinici specializate în medicină internă, balneologie, ortopedie și chirurgie. În cadrul respectivei instituții, și-au desfășurat activitatea, în perioada analizată, personalități de marcă ale științei medicale românești, precum: D. Danielopolu, D. Gerota, E. Juvara, V. Gomoiu.

Numărul de pacienți internați a avut o tendință de creștere, care s-a accelerat în cursul celui de al doilea deceniu interbelic, când respectivul indicator s-a majorat de 3,7 ori (Tabelul 20.3). Numărul de consultații gratuite a înregistrat o tendință de diminuare în intervalul 1920–1928, urmată de o redresare în perioada 1929–1938, ceea ce a determinat în anul 1938 depășirea cu peste 21% a nivelului înregistrat în anul 1914.

Activitatea celor două instituții menționate anterior nu trebuie să fie apreciată numai din punct de vedere cantitativ, ci mai ales prin contribuția adusă la dezvoltarea învățământului medical românesc. Totodată, a fost susținută afirmarea

⁵ În anul 1923, conform datelor statistice, în instituțiile de sănătate de stat s-au acordat 712.921 de consultații gratuite, au fost internați 238.783 de pacienți și au fost efectuate 5.215.125 de zile-om de spitalizare. Cu alte cuvinte, activitatea desfășurată în respectivul an de Eforia Spitalelor Civile a reprezentat, comparativ cu sectorul sanitar de stat, 9,4% în cazul consultațiilor gratuite, 1,3% în cazul pacienților internați și 0,9% din numărul de zile-om spitalizare.

școlii medicale românești pe plan european și internațional⁶. Un exemplu de cooperare internațională reușită a medicinei românești în perioada interbelică au fost relațiile cu Institutul Rockefeller din SUA, care s-au concretizat prin studii aprofundate asupra stării de sănătate a populației.

Tabelul 20.3

Indicatori ai activității Epitropiei Așezămintelor Brâncovenești în perioada 1914–1938

Anul	Consultații gratuite	Pacienți internați	Zile-om internare
1914	73.621	2.119	39.979
1920	64.008	2.340	42.610
1923	67.083	3.045	49.122
1928	56.262	4.666	70.967
1933	72.487	8.385	97.129
1938	89.311	17.302	150.974

Sursa: *Anuarul statistic al României*.

În intervalul 1940–1944, angrenarea României în desfășurarea celui de al Doilea Război Mondial a însemnat constrângeri majore în funcționarea sistemului sanitar. Mobilizarea unei părți însemnate a personalului medico-sanitar în desfășurarea operațiunilor militare, precum și pierderile umane suferite au accentuat deficitul de medici la nivel național și au agravat distorsiunile legate de distribuția teritorială a respectivei categorii profesionale. O accentuată penurie de medici se manifesta în specialități precum pediatrie, igienă sau boli infecțioase. Astfel, în anul 1944 își desfășurau activitatea doar 148 de medici pediatri și 50 de medici specialiști în boli infecțioase (Milcu și Duțescu, 1980).

În primii ani postbelici (1945–1947), pe fondul creșterii cheltuielilor bugetare pentru sănătatea publică, a fost mărit numărul de posturi de medici și de alte categorii de personal medico-sanitar, precum și numărul de paturi în spitale.

În aceste condiții, la sfârșitul anului 1945 se aflau în activitate 10.602 de medici, iar numărul de paturi de spital se ridica la 45.789. Drept urmare, densitatea paturilor de spital era de 2,9 per 1.000 de locuitori, în timp ce numărul de locuitori care reveneau la un medic era de 1.485. În anul 1946, au fost finanțate de la buget încă 535 de noi posturi de medici și 1.900 de noi posturi pentru personalul medical auxiliar.

Concomitent, a fost majorată și cifra de școlarizare pentru studenții din domeniul medico-farmaceutic. În anul universitar 1945–1946, numărul de studenți înscriși la studii din domeniul medico-farmaceutic era de 10.267 comparativ cu 3.403 în anul universitar 1937–1938 (Mezincescu, 1947). Măsurile de îmbunătățire a asistenței medicale au avut și un caracter propagandistic, în contextul favorizării impunerii economiei de comandă și al blocării rolului inițiativei private în activitatea economico-socială. Indiferent însă de mobilurile care le-au generat,

⁶ Domeniile în care, pe parcursul perioadei interbelice, școala românească de medicină a adus contribuții valoroase au fost: imunologia (I. Cantacuzino, M. Ciucă), neurologia (Gh. Marinescu), endocrinologia (C. Parhon, Șt. Milcu), fiziologia (N. Paulescu, D. Danielopolu).

respectivele acțiuni de politică sanitară au creat premisele extinderii bazei tehnico-materiale a sistemului sanitar, creșterii numărului personalului medico-sanitar și lărgirii accesului populației la asistența medicală.

EVOLUȚIA MORBIDITĂȚII ȘI A SPERANȚEI DE VIAȚĂ LA NAȘTERE

Modificările care s-au produs în activitatea instituțiilor sanitare în cursul perioadei interbelice au avut loc în contextul în care peste 80% din populație locuia în mediul rural. Acest fapt a limitat, așa cum am menționat anterior, accesul la asistența medicală și a influențat în mod negativ morbiditatea și speranța de viață. Datele statistice relevă o evoluție contradictorie a morbidității cauzate de bolile infecțioase. Astfel, în intervalul 1919–1928, pe medii de locuire întrunite, a fost consemnată o reducere a morbidității cauzate de bolile infecțioase de la 6,0‰ la 3,2‰ (Tabelul 20.4), ceea ce reprezintă un progres în raport cu anul 1915, când se atingea nivelul de 7,2‰. Incidența bolilor infecțioase era mai puternică în mediul rural comparativ cu mediul urban.

Tabelul 20.4

Morbiditatea cauzată de bolile infecțioase, pe medii de locuire, în perioada 1915–1943

Anul	Medii de locuire întrunite	Mediul rural	Mediul urban
1915	7,2	7,2	7,1
1919	6,0	6,3	5,0
1923	3,5	3,3	3,9
1928	3,2	3,2	3,0
1933	5,8	4,8	6,2
1938	10,7	10,8	9,9
1943	6,5	...	

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

În timpul crizei economice de la începutul anilor 1930, morbiditatea cauzată de bolile infecțioase a crescut cu precădere în mediul urban. În mod paradoxal, respectivul indicator s-a majorat și în cursul avântului economic dintre 1934 și 1938. Explicația unei asemenea evoluții rezidă nu numai în extinderea lentă a asistenței medicale în mediul rural, ci și în progresele realizate de statistica medicală, fapt care a permis înregistrarea cu mai multă acuratețe a cazurilor de îmbolnăvire determinate de diferitele tipuri de boli⁷. De asemenea, nu trebuie ignorată recrudescența bolilor sociale, care au avut, în intervalul 1930–1938, rate ale morbidității cuprinse între 12,0‰ și 21,5‰.

⁷ În anii 1935, 1937 și 1938, la creșterea morbidității cauzate de bolile infecțioase, o contribuție importantă a revenit gripei și erizipelului, maladii care nu apăreau în datele prezentate în *Anuarul statistic* din perioada 1919–1927.

Un alt fenomen negativ, strâns legat de dezvoltarea lentă a instituțiilor de sănătate publică, a fost menținerea la cote ridicate a mortalității infantile. Astfel, respectivul indicator a fost de 197‰ în intervalul 1909–1912 și de 177‰ în intervalul 1930–1932. Pentru perioada 1936–1940 a fost estimat un nivel de 173‰ (Ghețău, 1978). În aceste condiții, speranța de viață la naștere a crescut lent, respectiv de la 39,6 ani în perioada 1909–1912 la 42,0 ani în perioada 1930–1932. De asemenea, s-a mărit decalajul de gen de la 0,9 ani în 1909–1912 (39,2 ani la bărbați și 40,1 ani la femei) la 1,4 ani în 1930–1932 (41,2 ani la bărbați și 42,6 ani la femei).

Perioada de relansare economică dintre anii 1934 și 1939 nu a adus schimbări semnificative în ceea ce privește speranța de viață la naștere. În timpul celui de al Doilea Război Mondial și al primilor ani postbelici, starea de sănătate a populației s-a înrăutățit. În anul 1947, rata natalității era de 23,4‰, iar rata mortalității de 22,0‰, iar evaluări ale unor experți internaționali, prezentate de Gh. Dobre (1997), relevă o rată a mortalității infantile de 200‰. Speranța de viață la naștere estimată pentru intervalul 1947–1948 a fost de 54,15 ani pentru bărbați și de 55,35 ani pentru femei⁸. Respectivul indicator releva importante decalaje între România și țările cele mai dezvoltate din Europa de Vest, precum Olanda, Norvegia sau Franța.

20.2. FUNCȚIONAREA SISTEMULUI SANITAR ÎN PERIOADA ECONOMIEI DE COMANDĂ (1948–1989)

Între anii 1948 și 1989, organizarea și funcționarea sistemului sanitar din România a fost puternic influențată de existența economiei de comandă și a sistemului social-politic asociat acesteia. Fazele evoluției respectivului tip de economie, caracteristicile politicii macroeconomice, precum și o serie de procese sociale asociate, între care se evidențiază mobilitatea teritorială și schimbarea comportamentului demografic, au avut un puternic impact asupra funcționării sistemului sanitar și a stării de sănătate a populației.

MODIFICĂRI ALE CADRULUI INSTITUȚIONAL-LEGISLATIV AL SISTEMULUI SANITAR

În perioada economiei de comandă a fost organizat și a funcționat un sistem sanitar în care a fost blocată și strict controlată inițiativa privată în furnizarea de servicii medicale, concomitent cu asigurarea unei supremații de necontestat a

⁸ Diferența semnificativă dintre speranța de viață estimată pentru intervalul 1930–1932 și cea pentru intervalul 1947–1948 este explicabilă prin reducerea sensibilă a ratei mortalității în anul 1948 până la un nivel de 15,6‰ și a ratei mortalității infantile până la un nivel de 142,7‰. Este de notat că, în intervalul 1930–1932, media ratelor mortalității a fost de 20,6‰.

segmentului etatist în desfășurarea activităților legate de îmbunătățirea stării de sănătate a populației. Schimbările din comportamentul demografic, creșterea gradului de urbanizare, dinamica economiei și starea de sănătate a populației au determinat modificări importante ale cadrului instituțional-legislativ referitor la sistemul sanitar.

În intervalul 1948–1953, sistemul sanitar a suferit modificări de amploare din punct de vedere instituțional-legislativ, echivalente cu o tranziție de la economia de piață la economia de comandă. Transformările au vizat cu precădere adoptarea de măsuri pentru reducerea rolului inițiativei private și etatizarea sistemului sanitar. Astfel, prin diferite metode, a fost stânjenită activitatea, iar ulterior au fost desființate instituțiile private furnizoare de servicii medicale, care aduseseră pe parcursul deceniilor anterioare contribuții însemnate la dezvoltarea medicinei românești, precum Eforia Spitalelor Civile, Epitropia Așezămintelor Brâncovenești, Spitalul Elias, pe de o parte, și s-au naționalizat în trei etape (1948, 1949 și 1953) instituțiile sanitare mari și farmaciile, pe de altă parte. În 1949 au fost stabilite cerințele și, implicit, restricțiile impuse practicării profesiei de medic și, respectiv, de farmacist, în contextul tranziției către un sistem sanitar etatizat.

Concomitent cu transformările legate de regimul proprietății, s-au adoptat planuri pentru combaterea bolilor infecțioase sau sociale care aveau un impact negativ asupra sănătății populației. Între 1948 și 1953 au fost create oficii județene pentru ocrotirea mamei și copilului, precum și instituții specializate pentru studierea unor probleme de mare importanță pentru sănătatea publică. Totodată, a fost reglementată organizarea și funcționarea Ministerului Sănătății.

Astfel, a fost construit, într-o perioadă scurtă de timp, un sistem sanitar care era în consonanță cu modelul impus în spațiul central și est-european de existența economiei de comandă (sistemul Semashko), dar care mai păstra unele dintre tradițiile interbelice. Deși pe parcursul tranziției la respectivul mod de organizare a asistenței medicale au fost impuse modificări radicale ale actelor normative referitoare la sănătatea publică, Legea sanitară și de ocrotire adoptată în anul 1930 nu a fost abrogată.

Sistemul sanitar care a funcționat în perioada 1953–1989 era organizat pe principiul teritorialității și al locului de muncă. Pe această bază, a putut fi asigurată alocarea centralizată a resurselor materiale, umane și financiare în funcție de obiectivele de politică sanitară sau politică socială în cursul economiei de comandă. Astfel, s-au creat premisele reducerii decalajelor teritoriale referitoare la baza materială a instituțiilor de îngrijire a sănătății și la densitatea și structura personalului medico-sanitar, ale protejării sănătății unor grupuri sociale cu un specific aparte (mamele și copiii) și a fost privilegiat accesul salariaților la asistența medicală. Au fost definite și operaționalizate două mari tipuri de servicii medicale, și anume: a) servicii de medicină publică, al căror principal obiectiv era prevenirea epidemiilor și asigurarea profilaxiei pentru colectivități și grupuri sociale și b) servicii destinate sănătății individuale, care erau acordate de unitățile medicale pacienților la cererea acestora, principal în condiții de gratuitate.

Sistemul sanitar specific economiei de comandă a avut o tendință de universalizare a prestațiilor, ceea ce a determinat creșterea semnificativă a accesului populației la asistența medicală. Managementul instituțiilor sanitare a fost unul rigid, rezumându-se de regulă la îndeplinirea obiectivelor transmise de ministrul de resort și înregistrarea pasivă a unor indicatori de statistică medicală. Din această cauză, în timp, s-a asistat la reducerea calității serviciilor medicale prestate sau la inadecvarea acestora pentru anumite categorii sociale. De asemenea, au fost create, la fel ca și în cazul economiei de comandă, premisele folosirii ineficiente a resurselor alocate și ale manifestării unei penurii de consumabile și medicamente pentru categorii importante de pacienți.

În decembrie 1957, s-a adoptat un act normativ care permitea întreruperile de sarcină în cele mai puțin restrictive condiții din Europa. Respectiva modificare legislativă a fost adoptată în contextul unei politici de stimulare a consumului populației și al unei crize de locuințe în marile centre urbane. Liberalizarea avorturilor a avut un puternic efect asupra comportamentului demografic, în sensul reducerii bruste a natalității, mai ales în intervalul 1963–1966.

Ca o reacție la prefigurarea unei rapide îmbătrâniri demografice, a fost legiferată, în noiembrie 1966, interzicerea avorturilor pentru femeile care nu născuseră patru copii și aveau o vârstă mai mică de 40 de ani.

În anul 1969 a fost înființată Academia de Științe Medicale în subordinea Ministerului Sănătății, care avea ca principal obiect de activitate organizarea, îndrumarea și controlul activității științifice în domeniul ocrotirii sănătății. Tot în anul 1969, la data de 22 mai, au fost emise două importante acte normative pentru organizarea și funcționarea asistenței medicale. Pe de o parte, a fost emis *Decretul nr. 452 privind redefinirea obiectivelor Ministerului Sănătății*. Pe de altă parte, a fost publicată HCM nr. 51 care reglementa și extindea asistența medicală cu plată. În acest fel, se relaxau, în mod implicit și explicit, o serie de restricții impuse din motive ideologice practicării profesiei de medic.

În anul 1978 a fost adoptată o nouă lege privind sănătatea populației. Chiar dacă în cuprinsul său existau imperfecțiuni și formulări propagandistice, acest act normativ a fost important pentru evoluția sistemului sanitar din România, deoarece a promovat o viziune unitară asupra funcționării domeniului de activitate reglementat. Se reconfirma principiul gratuității acordării asistenței medicale și al nediscriminării în funcție de sex, naționalitate, rasă sau religie. Se prevedea obligația statului de a lua măsuri și alocă resurse financiare pentru dezvoltarea rețelei de unități sanitare, dotarea acestora cu medicamente, formarea profesională inițială și învățarea continuă a personalului medico-sanitar, precum și repartizarea corespunzătoare a acestuia pe întreg teritoriul național. De asemenea, se întărea organizarea asistenței medicale pe principiul teritorial sau/și al locului de muncă.

Reducerea sensibilă a ratei natalității în anul 1983 până la un nivel comparabil cu cel înregistrat în anul 1966 a determinat, începând din anul 1984, adoptarea de măsuri dure pentru reprimarea efectuării de avorturi, concretizate prin mărirea rangului copilului și a vârstei mamei de la care se puteau întrerupe sarcinile în mod legal.

PERIODIZAREA EVOLUȚIEI SISTEMULUI SANITAR ÎNTRE 1948 ȘI 1989

Schimbările din cadrul instituțional-legislativ operate pe ansamblul perioadei 1948–1989 au tins să modernizeze sistemul sanitar și să creeze, cel puțin în primele decenii de la aplicare, premise favorabile pentru îmbunătățirea stării de sănătate a populației. Dar transpunerea în practică a respectivelor obiective a depins într-o măsură importantă de volumul resurselor bugetare alocate.

Totodată, starea de sănătate a populației și problemele pe care sistemul sanitar a trebuit să le rezolve au depins într-o măsură importantă și de comportamentul demografic. Astfel, rata natalității a înregistrat o tendință de creștere în perioada 1948–1955, chiar și în contextul celei mai dure faze de impunere a economiei de comandă, ca urmare a predominării fenomenului nașterilor amânate din cauza desfășurării celui de al Doilea Război Mondial. În respectiva perioadă de timp, așa cum am arătat anterior, s-a derulat și tranziția de la sistemul sanitar care a funcționat în perioada interbelică și a primilor ani postbelici la sistemul sanitar concordant cu economia de comandă.

În intervalul 1956–1966, din cauza aplicării decretului privind legalizarea întreruperilor de sarcină, rata natalității s-a redus dramatic, până la un nivel la care nu se mai asigura înlocuirea generațiilor. Predominarea copiilor doriți în totalul nou-născuților a creat premise favorabile reducerii mortalității infantile.

Între 1967 și 1977, rata natalității a fost înaltă, conform standardelor europene din epocă, în principal din cauza aplicării legislației extrem de dure referitoare la interzicerea avorturilor, adoptate în noiembrie 1966. Forțarea menținerii ratei natalității la niveluri ridicate a avut consecințe negative în ceea ce privește mortalitatea infantilă și sănătatea maternă.

În intervalul 1978–1989, pe fondul apariției și agravării crizei economiei de comandă, rata natalității a fost sensibil mai scăzută decât cea consemnată între 1967 și 1977, cu toate că la jumătatea anilor 1980 au fost impuse măsuri foarte dure de restricționare a avorturilor. Începând din anul 1978, speranța de viață la bărbați, care timp de trei decenii cunoscuse o creștere continuă, a înregistrat o diminuare.

DINAMICA CHELTUIELILOR BUGETARE ALOCATE SISTEMULUI SANITAR

Ca tendință generală, pe parcursul perioadei 1950–1989, cheltuielile pentru sănătate au crescut mai rapid atât față de cheltuielile bugetului de stat, cât și față de venitul național. Drept urmare, cheltuielile pentru sănătatea publică și-au majorat ponderea în cheltuielile bugetului de stat de la 3,38% în anul 1950 la 6,58% în anul 1989 și de la 1,88% în anul 1950 la 3,00% în anul 1989 în venitul național (Tabelul 20.5). Ponderea cheltuielilor alocate sănătății publice în cheltuielile social-culturale a avut o evoluție sinuoasă. Astfel, respectiva pondere a crescut între 1950 și 1955

de la 18,71% la 26,41%. Ulterior, a fost înregistrată o tendință de reducere până la 17,58% în anul 1989.

În anul 1989 comparativ cu anul 1950, în termeni reali, cheltuielile totale alocate de la bugetul de stat pentru sănătate publică erau de circa 17,7 ori mai mari, cheltuielile per capita fiind de 13,06 ori mai mari.

Tabelul 20.5

Indicatori ai dinamicii cheltuielilor bugetare destinate sănătății publice în perioada 1950–1989

Anul	Cheltuieli pentru sănătate publică totale	Cheltuieli pentru sănătate publică per capita	Ponderea cheltuielilor cu sănătatea publică în: %		
			Cheltuielile social- culturale	Cheltuielile bugetare	Venitul național
1950	100,0	100,0	18,71	3,38	1,88
1955	242,7	228,8	26,41	4,19	2,39
1966	573,9	489,5	21,57	4,82	3,12
1977	1.239,5	978,6	19,98	4,17	2,71
1989	1.769,3	1.306,9	17,58	6,58	3,00

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Creșterea volumului de resurse financiare alocate sănătății publice a avut o traiectorie concavă, fapt ilustrat de ritmul mediu anual de creștere, care a fost de 19,4% între 1950 și 1955, de 8,14% între 1955 și 1966, de 7,05% între 1966 și 1977 și de 3,01% între 1977 și 1989. Încetinirea ritmului de creștere al respectivului indicator a fost determinată de factori multipli. Astfel, în perioada 1951–1955, ritmul ridicat al creșterii resurselor financiare alocate de la bugetul de stat sistemului sanitar a fost un efect atât al bazei de raportare scăzute, cât și al blocării rolului inițiativei private în acordarea de servicii medicale.

Moderarea dinamicii cheltuielilor bugetare pentru sănătate publică în intervalul 1956–1977 a fost un efect combinat atât al măririi în timp a bazei de raportare, cât și al unei mai puternice corelații între dinamica venitului național și dinamica cheltuielilor bugetare pentru sănătate publică. Ritmul lent de creștere a cheltuielilor pentru sănătate publică dintre 1977 și 1989 a fost urmarea manifestării a tot mai numeroase blocaje și, ulterior, a intrării într-o criză tot mai accentuată a economiei de comandă.

EXTINDEREA REȚELEI SANITARE

Dinamicile diferențiate ale alocărilor de resurse bugetare din perioada economiei de comandă, precum și schimbările din cadrul instituțional au avut un impact însemnat asupra fizionomiei și capacității de tratament a rețelei sanitare. Astfel, a crescut numărul de instituții de ocrotire a sănătății (Tabelul 20.6). A fost o

consecință a majorării resurselor alocate pentru ocrotirea sănătății, dar și a extinderii asistenței medicale spre noi categorii de populație, precum și a creșterii gradului de urbanizare. Creșterea numărului de instituții medicale a fost influențată și de soluțiile organizaționale adoptate pentru acordarea de servicii medicale. În intervalul 1948–1966, numărul de spitale s-a majorat de 3,97 ori, cel al policlinicilor de 2,55 ori, cel al dispensarelor de 2,76 ori, iar cel al farmaciilor de 1,55 ori, ceea ce reflecta în mod indirect dezvoltarea extensivă a sistemului sanitar.

Tabelul 20.6

Indicatori ai rețelei de asistență medicală în perioada 1948–1989

număr

Anul	Spitale	Policlinici	Dispensare	Farmacii	Paturi de asistență medicală
1948	779	164	2.342	1.110	47.971
1950	1.505	207	3.774	1.289	69.221
1955	2.797	320	4.227	1.612	111.503
1966	3.093	418	6.461	1.715	146.453
1975	2.393	419	11.057	1.819	196.236
1980	1.772	418	7.980	1.857	208.213
1989	1.342	541	10.432	1.935	216.295

Sursa: Anuarul statistic al României și Anuarul sanitar.

În perioada 1967–1989 a continuat majorarea numărului de instituții de asistență medicală, dar într-un ritm moderat. Comparativ cu anul 1966, în anul 1989, numărul de policlinici era mai mare de 1,29 ori, cel al dispensarelor de 1,61 ori, iar cel al farmaciilor de 1,13 ori. Excepția de la regulă a fost consemnată în cazul spitalelor, al căror număr s-a diminuat cu 56,6%. Dinamica moderată a numărului de instituții de asistență medicală a fost urmarea atât a atingerii limitelor cantitative de extindere a rețelei de asistență medicală, cât și a tendinței de creștere a dimensiunilor instituțiilor de asistență medicală, care s-a manifestat mai ales în cazul spitalelor. Astfel, dimensiunea medie a spitalelor a crescut de la 47,3 paturi în 1966 la 161,2 paturi în 1989. Diminuarea numărului de spitale a avut loc în contextul unei evoluții sinuoase a numărului de policlinici și dispensare, mai ales după 1975. A fost un efect al încercărilor de redefinire a rolului instituțiilor de asistență medicală, în contextul apariției blocajelor majore și, ulterior, al intrării în criză a economiei de comandă.

În perioada 1948–1966, numărul de spitale, policlinici, dispensare și farmacii a sporit mai rapid decât numărul populației totale, ceea ce a determinat o creștere a densității rețelei de asistență medicală, definită ca raport între numărul de unități de asistență medicală și numărul de locuitori. Numărul de spitale per 1.000 de locuitori s-a majorat de la 0,05 la 0,16, cel al dispensarelor per 1.000 de locuitori s-a majorat de la 0,18 la 0,34, iar cel al farmaciilor per 1.000 de locuitori, de la 0,07 la 0,09. De asemenea, numărul de paturi de asistență medicală per 1.000 de locuitori s-a majorat de la 3,0 în anul 1948 la 7,7 în anul 1966 (Tabelul 20.7).

Tabelul 20.7

Indicatori ai densității rețelei de asistență medicală în perioada 1948–1989

Număr/1.000 de locuitori

Anul	Spitale	Policlinici	Dispensare	Farmacii	Paturi de asistență medicală
1948	0,05	0,01	0,18	0,07	3,0
1950	0,09	0,01	0,23	0,08	4,2
1955	0,16	0,02	0,24	0,09	6,4
1966	0,16	0,02	0,34	0,09	7,7
1975	0,11	0,02	0,52	0,09	9,2
1980	0,08	0,02	0,36	0,08	9,4
1989	0,06	0,02	0,45	0,08	9,3

Sursa: Calculat după Tabelul 20.6 și *Anuarul statistic al României*.

În perioada 1967–1989, densitatea spitalelor și a farmaciilor s-a diminuat, în timp ce numărul de policlinici per 1.000 de locuitori a rămas practic constant. În schimb, densitatea dispensarelor a avut o tendință de creștere, nu lipsită de sinuozități. A continuat să se majoreze numărul de paturi de asistență medicală per 1.000 de locuitori, care a atins un nivel de 9,3 în anul 1989.

DINAMICA PERSONALULUI MEDICAL ȘI A ACTIVITĂȚILOR SPITALICEȘTI

În perioada 1948–1989, nu numai numărul de unități de paturi de asistență medicală a înregistrat o creștere însemnată, ci și numărul de personal medical. Astfel, în anul 1989, numărul total de personal medical era de 5,1 ori mai mare decât în anul 1948, respectiv de 253.265 comparativ cu 49.727 (Tabelul 20.8). În intervalul 1948–1966, numărul total de personal medical s-a majorat de 3,3 ori, de la 49.727 la 163.901, ritmul mediu anual fiind de 6,86%. În perioada 1966–1989 a fost înregistrată o creștere de 1,55 ori a respectivului indicator, ritmul mediu anual fiind de 1,92%. Astfel, dinamica numărului total de personal medical a avut o traiectorie concavă, similară cu cea a principalilor indicatori ai rețelei de asistență medicală.

Tabelul 20.8

Personalul medical în perioada 1948–1989

număr

Anul	Medici	Stomatologi	Farmaciiști	Personal medical mediu	Personal medical auxiliar	Personal medical total
1948	11.702	948	2.786	24.691	9.600	49.727
1950	14.660	923	3.281	35.780	14.100	68.744
1955	20.143	998	4.264	51.600	20.950	97.955
1966	26.634	2.266	4.836	81.289	48.876	163.901
1975	28.004	6.051	5.376	121.322	...	...
1980	32.762	7.029	6.415	132.912	58.100	237.218
1989	41.938	7.116	6.432	135.664	62.115	253.265

Sursa: *Anuarul statistic al României*.

Între 1948 și 1966, contribuția principală la creșterea numărului de personal medical total a fost adusă de majorarea numărului personalului medical auxiliar, a cărui pondere a crescut de la 19,8% la 29,8% (Tabelul 20.9). Concomitent, a fost consemnată o dinamică mai lentă a numărului personalului cu studii superioare. Respectiva evoluție a fost o consecință atât a concepției factorilor decizionali din epocă referitoare la rolul diferitelor categorii de personal în acordarea asistenței medicale, dar și a dezvoltării relativ lente a învățământului superior medical comparativ cu cererea de forță de muncă din respectivul domeniu de activitate.

Tabelul 20.9

Structura personalului medical în perioada 1948–1989

Anul	Medici	Stomatologi	Farmaciști	Personal medical mediu	Personal medical auxiliar	Personal medical total	%
1948	23,5	1,9	5,6	49,7	19,3	100,0	
1950	21,3	1,3	4,8	52,0	20,5	100,0	
1955	20,6	1,0	4,4	52,7	21,4	100,0	
1966	16,3	1,4	3,0	49,6	29,8	100,0	
1980	13,8	3,0	2,7	56,0	24,5	100,0	
1989	16,6	2,8	2,5	53,6	24,5	100,0	

Sursa: Calculat după Tabelul 20.9.

În perioada 1966–1989, ritmuri mai rapide de creștere a numărului de personal comparativ cu ansamblul angajaților în ocrotirea sănătății au fost consemnate în cazul medicilor, stomatologilor și personalului medical mediu. A fost un rezultat al creșterii numărului de absolvenți ai învățământului superior medical, pe de o parte, și al unei creșteri moderate a absolvenților diferitelor forme de pregătire a personalului medical mediu. Astfel, ponderea cadrelor cu studii superioare în totalul personalului medical s-a majorat de la 20,7% în anul 1966 la 21,8% în anul 1989.

Numărul total de personal medical a crescut mai repede decât populația totală în fiecare dintre etapele evoluției economiei de comandă. Mărirea densității personalului medical total a fost mai accentuată între 1948 și 1966 comparativ cu perioada 1966–1989. Numărul total de personal medical per 10.000 de locuitori a fost de 31,29 în anul 1948, de 85,63 în anul 1966 și de 109,39 în anul 1989 (Tabelul 20.10).

Creșterea densității personalului medical a avut loc în contextul extinderii activităților spitalicești. Astfel, ponderea nașterilor asistate în entități medicale a înregistrat o creștere spectaculoasă în perioada 1948–1966, de la 6,49% la 84,36%. Indicatorul a continuat să se majoreze și în intervalul 1966–1989, pe fondul impunerii politicii pronataliste deosebit de dure. În anul 1989 a fost atins un nivel 99,40%, ceea ce înseamnă că practic toate nașterile erau asistate de medici sau personal medical în maternități și spitale (Tabelul 20.11).

Tabelul 20.10

Densitatea personalului medical în perioada 1948–1989

Număr/10.000 de locuitori

Anul	Medici	Stomatologi	Farmacisti	Personal medical mediu	Personal medical auxiliar	Personal medical total
1948	7,36	0,60	1,75	15,54	6,04	31,29
1950	8,99	0,57	2,01	21,94	8,64	42,15
1955	11,63	0,58	2,46	29,78	12,09	56,54
1966	13,91	1,18	2,53	42,47	25,53	85,63
1975	13,18	2,85	2,53	57,11	...	...
1980	14,76	3,17	2,89	59,87	26,17	106,85
1989	18,11	3,07	2,78	58,60	26,83	109,39

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Tabelul 20.11

Indicatori ai activității spitalicești în perioada 1948–1989

Anul	Pondere de nașteri asistate în entități medicale (%)	Număr de internări/1.000 de locuitori	Număr mediu de zile de spitalizare	Număr de tratamente/pacient
1948	6,49	46,96	13,90	...
1950	...	74,50	13,15	38,30
1955	53,34	118,33	12,15	26,42
1966	84,36	143,62	13,04	42,18
1975	97,12	220,76	11,20	...
1980	98,45	229,87	11,08	38,05
1989	99,40	225,82	10,89	42,35

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României* și *Anuarul sanitar*.

Totodată, a crescut semnificativ numărul de internări în spitale sau unități medicale asimilate per 1.000 de locuitori de la 46,96 în anul 1948 la 143,62 în anul 1966 și la 225,82 în anul 1989. Majorarea semnificativă a numărului de internări în intervalul 1948–1966 a fost determinată de creșterea numărului de persoane care erau beneficiare ale asigurărilor de sănătate, precum și de mărirea cheltuielilor bugetare pentru sănătatea publică. O altă cauză a creșterii numărului de internări per 1.000 de locuitori a fost specificul sistemului sanitar din epoca economiei de comandă, care favoriza activitățile medicale spitalicești în detrimentul medicinei primare (de familie). În perioada 1966–1975, numărul de internări per 1.000 de locuitori a continuat să crească, dar într-un ritm moderat. A fost un rezultat al atingerii unui anumit prag de saturație al prestațiilor realizate pentru pacienți în unitățile spitalicești. În intervalul 1975–1989, respectivul indicator a avut o evoluție sinuoasă, ceea ce a reflectat într-o anumită măsură reducerea resurselor bugetare alocate sănătății publice.

Durata medie a internărilor a avut o tendință de reducere de la 13,90 zile în anul 1948 la 10,89 zile în anul 1989, datorită acțiunii unor factori multipli, între

care se pot enumera reducerea timpului pentru realizarea investigațiilor și a tratamentelor sau reducerea resurselor financiare destinate activităților spitalicești, mai cu seamă în anii 1980.

EVOLUȚIA MORBIDITĂȚII ȘI A SPERANȚEI DE VIAȚĂ LA NAȘTERE

Majorarea numărului de internări per 1.000 de locuitori în perioada 1948–1989 a avut loc în contextul creșterii ratei generale a morbidității. Respectivul indicator a crescut de la 439,42‰ în anul 1955 la 724,75‰ în anul 1975 și la 863,43‰ în anul 1989 (Tabelul 20.12). În intervalul 1955–1965, creșterea incidenței diferitelor maladii poate fi asociată în principal fazei extensive a dezvoltării sistemului sanitar din România, ceea ce a permis o mai corectă înregistrare a cazurilor de maladii cu care se confruntau pacienții. Astfel, la mijlocul anilor 1960, chiar dacă rata morbidității a avut o tendință de creștere, se poate aprecia că starea de sănătate a populației se îmbunătățise, fiind comparabilă, pe anumite paliere, cu situația din țările europene cu economie de piață consolidată (WHO, 2000).

Tabelul 20.12

Rata morbidității în perioada 1955–1989

Anul	Rata de morbiditate	Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Grupa 5
1955	439,42	42,43	0,83	2,22	99,07	109,13
1965	570,35	82,78	1,26	63,44	229,94	163,35
1975	724,75	89,39	1,04	66,37	361,50	198,59
1980	756,19	106,49	1,29	62,91	345,08	...
1989	863,43	103,89	2,05	100,95	335,73	304,73

Notă: Grupa 1 include TBC, boli infecțioase, boli parazitare, boli reumatismale, grupa 2 include tumori benigne și maligne, grupa 3 include leziuni traumatice, tulburări mentale și comportamentale, grupa 4 include boli respiratorii și cardio-respiratorii, grupa 5 include boli digestive și boli genito-urinare.

Sursa: Anuarul sanitar.

În perioada 1966–1989, rata morbidității a continuat să crească, dar semnificația acestei evoluții sub aspect calitativ s-a modificat sensibil. Între factorii determinanți ai măririi respectivului indicator s-a numărat și politica pronatalistă, care a dus la înrăutățirea stării de sănătate pentru o bună parte dintre femei. De la mijlocul anilor 1970 a început să se manifeste fenomenul îmbătrânirii demografice, care, în mod implicit, a determinat majorarea ratei morbidității. Un alt factor care a cauzat creșterea morbidității în anii 1980 a fost criza economiei de comandă.

Schimbările din modul de organizare a sistemului sanitar, modificarea structurii pe vârste a populației și incidența diferitelor boli au influențat puternic

rata mortalității. Caracteristicile sistemului sanitar specific economiei de comandă, precum și asimilarea unor progrese ale științei medicale realizate pe plan internațional au condus la reducerea semnificativă a ratei mortalității infantile de la 142,7‰ în anul 1948 la 44,1‰ în anul 1965 și la 26,7‰ în anul 1989 (Tabelul 20.13).

Tabelul 20.13

Caracteristicile mortalității în perioada 1948–1989

Anul	Rata mortalității infantile (‰)	Rata mortalității i (‰)	Pondere în decese (%)				
			Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Grupa 5
1948	142,7	15,60	15,87	3,26	3,61	25,04	8,71
1955	78,2	9,67	6,44	7,21	6,32	34,28	7,48
1965	44,1	8,59	3,97	14,33	7,38	61,83	6,73
1975	34,7	9,30	1,89	12,39	8,09	67,41	5,42
1980	29,3	10,44	1,16	12,93	7,68	69,38	5,89
1989	26,9	10,68	1,23	13,25	8,55	67,71	6,50

Notă: Semnificația grupelor de maladii este arătată la Tabelul 20.12.

Sursa: *Anuarul statistic al României și Anuarul sanitar*.

Rata generală a mortalității a avut o evoluție sinuoasă. Astfel, între 1948 și 1965, respectivul indicator a scăzut de la 15,60‰ la 8,59‰. Diminuarea ratei mortalității a avut loc în contextul reducerii ponderii deținute în numărul de decese de bolile infecțioase și de bolile digestive și genito-urinare. În schimb, s-a majorat ponderea bolilor respiratorii și cardio-respiratorii până la 61,83% în anul 1965, precum și a tumorilor benigne și maligne până la 14,33%.

Între 1965 și 1989, rata mortalității a crescut de la 8,59‰ la 10,68‰. În anul 1989, mai mult de 67% dintre decese au fost cauzate de bolile respiratorii și cardio-respiratorii. Ponderea bolilor infecțioase a continuat să se reducă până la 1,23%.

Evoluția sinuoasă a ratei mortalității a avut un puternic impact asupra speranței de viață la naștere. Respectivul indicator a crescut sensibil în raport cu perioada interbelică și a primilor ani postbelici și a atins 63,17 ani în anul 1956, chiar și în contextul celei mai dure faze a impunerii economiei de comandă și a etatizării sistemului sanitar (Tabelul 20.14).

Tabelul 20.14

Speranța de viață la naștere în perioada 1956–1989

Anul	Total populație	Bărbați	Femei
1956	63,17	61,48	64,09
1964–1967	68,51	66,45	70,51
1976–1978	69,82	67,42	72,18
1987–1989	69,42	66,51	72,32

Sursa: *Anuarul statistic al României*.

În perioada 1948–1956, saltul speranței de viață la naștere a fost posibil ca urmare a diminuării de amploare a ratei mortalității infantile și a incidenței bolilor infecțioase. Această evoluție a fost urmarea unora dintre caracteristicile sistemelor de sănătate sanitară congruente cu economia de comandă, și anume: caracterul universal al prestațiilor, privilegierea asistenței acordate mamei și copilului, capacitatea mare de mobilizare a resurselor. La aceste caracteristici se mai poate adăuga și disponibilitatea mai mare a resurselor care puteau fi alocate de la bugetul de stat pentru sănătatea publică în prima fază a evoluției economiei de comandă.

În perioada 1956–1966, speranța de viață la naștere a continuat să crească și a atins 68,51 ani în intervalul 1964–1967, în contextul unei îmbunătățiri notabile a stării de sănătate a populației și a funcționării sistemului sanitar.

În perioada 1967–1977, speranța de viață la naștere a crescut lent și a fost de 69,82 ani în intervalul 1976–1978. În perioada 1977–1989, în contextul blocajelor majore și al crizei economiei de comandă, respectivul indicator a înregistrat un recul până la un nivel de 69,42 ani. A fost un efect al reducerii speranței de viață la naștere a populației masculine și al stagnării creșterii indicatorului analizat, în cazul populației feminine.

Pe termen lung, mărirea speranței de viață la naștere la nivelul întregii populații a fost însoțită de mărirea decalajului de gen în favoarea femeilor de la 2,61 ani în anul 1956 la 5,71 ani în intervalul 1987–1989.

20.3. TRANSFORMAREA ECONOMIEI ȘI REFORMA SISTEMULUI SANITAR ÎN PERIOADA 1990–2015

Implementarea, începând din anul 1990, a unor schimbări profunde ale mediului economic și ale regimului proprietății, precum și redefinirea rolului statului în coordonarea diferitelor domenii de activitate au avut puternice implicații asupra organizării și funcționării sistemului sanitar. Reformarea respectivului domeniu a devenit stringentă și a reprezentat atât o cale de accelerare a transformării economiei, cât și una de compatibilizare a modelului social din România cu *modelul social european*. Din aceste motive, între 1990 și 2015, în funcționarea sistemului sanitar se pot identifica mai multe etape, care sunt legate atât de modificările cadrului instituțional-legislativ, cât și de fluctuațiile activităților economice⁹.

⁹ Etapizarea are în vedere atât evoluția macroeconomică, cât și măsurile adoptate pentru implementarea reformei sistemului de sănătate publică din România. Astfel, în intervalul 1990–1999 a fost parcursă faza cea mai dificilă a procesului de transformare a economiei în direcția reimplementării mecanismelor concurențiale, concomitent cu adoptarea de măsuri care au modificat sensibil modul de organizare și funcționare a sistemului de sănătate publică. Între 2000 și 2008, pe fondul unei creșteri economice în ritm rapid, a fost continuată reforma și a fost consolidat sistemul de sănătate publică specific economiei de piață. De asemenea, a fost asigurată compatibilizarea cu bunele practici și cu metodele de management specifice utilizate în statele membre ale Uniunii

REFORMA CADRULUI INSTITUȚIONAL AL SISTEMULUI SANITAR

Creșterea rolului mecanismelor concurențiale a generat necesitatea găsirii de noi forme de protecție socială și de reformare a sistemului sanitar. Reforma sistemului sanitar din România, realizată în contextul transformării economiei și, ulterior, al integrării europene, a fost într-o măsură însemnată corelată cu mutațiile structurale din economie produse în perioada 1990–2015.

În cursul anilor 1990 au fost adoptate măsuri de modificare a legislației referitoare la ocrotirea sănătății. Astfel, în prima jumătate a perioadei analizate (1990–1995), a fost conservat în esență vechiul sistem de sănătate publică, modificările aduse cadrului legislativ referindu-se la plata concediilor medicale, compensarea medicamentelor, prevenirea îmbolnăvirilor profesionale, elaborarea statutului medicilor și finanțarea ocrotirii sănătății în noul context economico-social. Totodată, în anul 1991, a fost începută colaborarea cu organizațiile internaționale pentru modernizarea și restructurarea componentelor sistemului de sănătate publică. Pe această bază, cu asistența Băncii Mondiale, între anii 1992 și 1994 a fost implementat un program-pilot referitor la mecanismele de plăți și descentralizarea activității medicale în patru județe (Vlădescu *et al.*, 2008).

În anul 1995, a fost adoptată legea privind exercitarea profesiei de medic și înființarea, organizarea și funcționarea Consiliului Medicilor. Prin respectivul act normativ au fost precizate condițiile de exercitare a profesiei de medic, autorizarea liberei practici și organizarea profesională a medicilor.

În intervalul 1997–1999, pe fondul adoptării de măsuri pentru accelerarea reajustărilor structurale ale economiei, a fost modificat substanțial cadrul instituțional-legislativ referitor la sistemul sanitar, în special în ceea ce privește asigurările sociale de sănătate, definirea și sfera de cuprindere a asistenței medicale, precum și organizarea și funcționarea spitalelor.

Astfel, s-a statuat că asigurările sociale de sănătate reprezentau principalul mijloc de asigurare a ocrotirii sănătății, erau plătite atât de angajați, cât și de angajatori și constituiau una dintre principalele componente ale fondului de asigurări sociale de sănătate. Se mai prevedea posibilitatea organizării și a altor forme de asigurări de sănătate (private) care nu erau obligatorii. Pe de altă parte, a fost definită și delimitată sfera de cuprindere a asistenței medicale, faptul că aceasta este garantată de stat. Se menționa că spitalele pot fi publice sau private, au personalitate juridică și că este necesar să fie supuse unei evaluări referitoare la îndeplinirea cerințelor de calitate a serviciilor medicale.

Europene. *Intervalul de timp 2009–2015* reprezintă ultima parte a perioadei analizate în prezenta lucrare și a fost caracterizat atât prin fluctuația de tip recesiune-relansare economică, dar și prin implementarea unor măsuri de reformă care au avut printre obiective sporirea rolului inițiativei private în respectivul domeniu de activitate, eficientizarea resurselor alocate, îmbunătățirea managementului instituțiilor medicale și a salarizării personalului medical.

Măsurile de reformă adoptate la sfârșitul anilor 1990 au contribuit la demantelarea sistemului sanitar specific economiei de comandă și la crearea unui sistem compatibil cu economia de piață, în cadrul căruia relațiilor contractuale dintre fondurile de asigurare a sănătății și furnizorii de servicii medicale le revenea un rol însemnat (Vlădescu *et al.*, 2008). Implementarea sistemului sanitar bazat pe asigurările de sănătate a contribuit și la extinderea rolului inițiativei private în respectivul domeniu de activitate, care a devenit în cursul anilor 2000 nu numai un jucător tot mai important în furnizarea de servicii medicale și în modernizarea infrastructurii medicale, ci și un factor cu un efect deloc neglijabil în susținerea creșterii economice, precum și în ocuparea și utilizarea personalului de specialitate.

În perioada 2000–2008, modificările legislative referitoare la ocrotirea sănătății au avut ca principale obiective: asigurarea asistenței sociale pentru persoanele vârstnice (2000), prevenirea SIDA și protecția persoanelor suferinde de respectiva maladie (2002), înființarea Fondului național pentru accidente de muncă și îmbolnăviri profesionale (2002), începerea descentralizării în domeniul infrastructurii publice legate de ocrotirea sănătății prin transferuri de la nivel central la nivel local (2002), relevarea drepturilor pacienților (2003).

În anul 2006, a fost adoptată o nouă lege a sănătății, prin care s-a încercat oferirea de răspunsuri adecvate la problemele cu care se confrunta sistemul sanitar în pragul aderării României la Uniunea Europeană. Respectivul act normativ a asigurat transpunerea *acquis*-ului comunitar și, implicit, a facilitat integrarea țării noastre în respectiva organizație supranațională. Alte obiective ale legii au fost: consolidarea cadrului instituțional construit în intervalul 1997–2005, accesul egal al cetățenilor la asistența medicală de bază, îmbunătățirea calității serviciilor medicale, creșterea rolului medicinei primare și a măsurilor profilactice, utilizarea rațională a resurselor materiale, umane și financiare alocate, îmbunătățirea semnificativă a stării de sănătate a populației.

În intervalul 2009–2015, modificările legislative au avut printre obiectivele principale eficientizarea utilizării resurselor alocate ocrotirii sănătății și compatibilizarea cu bunele practici din Uniunea Europeană, fapt care a determinat modificarea repetată a legii sănătății din 2006. De asemenea, au fost adoptate noi acte normative referitoare la: introducerea taxei de *clow-back* și recalcularea prețului de referință pentru medicamentele prescrise (2009), descentralizarea administrării spitalelor publice (2010), lansarea sistemului național informatic integrat pentru asigurările de sănătate (2010), închiderea unor spitale care nu îndeplineau standardele pentru desfășurarea activității (2011), introducerea rețelei electronice pentru medicamentele compensate (2012), implementarea Directivei europene referitoare la dreptul pacienților la asistență medicală în străinătate (2013), înființarea Autorității Naționale pentru Calitatea Managementului Asistenței Medicale (2015), introducerea cardului național de asigurare de sănătate (2015), majorarea substanțială a salariilor personalului din sistemul sanitar public (începând din 2015). Totodată, a fost facilitată expansiunea tehnologiilor informaționale în gestionarea sistemului sanitar, precum și utilizarea de noi metode de management. Măsurile de reformă a cadrului

instituțional au fost acompaniate de mutații notabile în alocarea de resurse financiare de la bugetul de stat, care au fost sensibil influențate de evoluția ciclică a economiei.

DINAMICA CHELTUIELILOR PENTRU SĂNĂTATE ALOCATE DE LA BUGETUL DE STAT

În intervalul 1990–2015, resursele financiare alocate prin bugetul consolidat al statului pentru sănătatea publică au avut o tendință de creștere, în pofida fluctuațiilor de amploare ale activităților economice, determinate de reimplementarea mecanismelor concurențiale și de deschiderea economiei către fluxurile externe de bunuri, servicii și factori de producție. Astfel, în raport cu anul 1990, în termeni reali, în anul 2015, cheltuielile bugetare pentru sănătate publică erau de peste 2,25 ori mai mari, cheltuielile per capita fiind de peste 2,63 ori mai mari (Tabelul 20.15).

Tabelul 20.15

Indicatori ai dinamicii cheltuielilor bugetare destinate sănătății publice în perioada 1989–2015

%

Anul	Cheltuieli pentru sănătate publică totale	Cheltuieli pentru sănătate publică per capita	Pondere cheltuieli pentru sănătate publică în:	
			Bugetul consolidat	Produsul intern brut
1989	93,5	93,7	6,58	2,4
1990	100,0	100,0	7,56	2,7
1999	120,6	124,6	12,51	3,8
2008	253,7	273,8	15,45	4,8
2015	225,2	263,6	12,10	4,1

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Creșterea importantă a alocațiilor bugetare pentru sănătatea publică a fost obținută în contextul majorării importanței relative a respectivelor cheltuieli în bugetul consolidat al statului de la 7,56% în anul 1990 la 12,10% în anul 2015.

Astfel, **pe parcursul anilor 1990**, cheltuielile pentru sănătatea publică au crescut într-un ritm mediu anual de 2,37%. Dinamica respectivelor cheltuieli s-a corelat doar parțial cu starea generală a economiei. Majorări ale alocărilor de resurse bugetare au fost consemnate nu numai în contextul relansării economice dintre 1993 și 1996, ci și în unele perioade în care produsul intern brut a scăzut în termeni reali (1990–1991 și 1998–1999). Între motivele, care au determinat o asemenea evoluție, se numără adoptarea de modificări în domeniul protecției sociale, precum și schimbările realizate în cadrul instituțional al sănătății publice.

În intervalul 2000–2008, boomul economic și promovarea unei politici economice prociclice au permis creșterea într-un ritm mediu anual de 7,8% a resurselor bugetare alocate pentru dezvoltarea sistemului sanitar și consolidarea cadrului instituțional creat la sfârșitul anilor 1990. Ponderea în produsul intern brut a cheltuielilor bugetare pentru domeniul de activitate analizat a crescut de la 3,8%

în anul 1999 la 4,8% în anul 2008. Majorarea respectivei ponderi în intervalul 2007–2008 a fost obținută cu prețul generării unui deficit bugetar excesiv.

Între 2009 și 2015, resursele bugetare alocate sistemului sanitar au avut o evoluție instabilă. Astfel, recesiunea din intervalul 2009–2010 a impus adoptarea de politici de austeritate bugetară care au redus sensibil cheltuielile pentru sănătate publică în intervalul 2009–2011. Relansarea creșterii economice a determinat, în intervalul 2012–2015, majorarea cheltuielilor bugetare pentru funcționarea sistemului sanitar, care au reprezentat 4,1% din produsul intern brut în anul 2015. Creșterea rapidă a resurselor financiare alocate între 2012 și 2015 nu a putut compensa reducerile de amploare din intervalul 2009–2011, astfel încât nivelul atins în anul 2015 reprezenta în termeni reali doar 88,8% din volumul cheltuielilor pentru ocrotirea sănătății din anul 2008.

EVOLUȚIA REȚELEI SANITARE

Modificările operate în cadrul instituțional-legislativ, dinamica alocărilor bugetare și dinamica demografică au modelat într-o măsură însemnată evoluția rețelei sanitare. Astfel, în anul 2015, numărul de spitale, policlinici și dispensare era mai mic decât cel înregistrat în anul 1989. În schimb, numărul de farmacii a crescut de peste 4 ori, de la 1.935 în anul 1989 la 7.758 în anul 2015 (Tabelul 20.16).

Tabelul 20.16

Indicatori ai rețelei de asistență medicală în perioada 1989–2015

Număr

Anul	Spitale	Policlinici	Dispensare	Farmacii	Paturi în spitale
1989	1.342	541	10.432	1.935	216.295
1990	1.165	540	11.377	1.948	217.285
1999	428	447	1.234	4.052	164.215
2008	458	269	213	6.127	138.184
2015	554	143	187	7.758	132.149

Sursa: Anuarul statistic al României.

Farmaciiile au reprezentat instituțiile de asistență medicală în care inițiativa privată s-a manifestat încă de la mijlocul anilor 1990, astfel încât gradul de privatizare era de 86,8% în anul 1999 (Tabelul 20.17)

Tabelul 20.17

Ponderea segmentului privat în numărul de unități de ocrotire a sănătății, în perioada 1999–2008

%

Anul	Spitale și unități asimilate	Policlinici	Dispensare	Farmacii
1999	0,7	29,1	0,0	86,8
2008	6,6	91,4	0,9	92,1
2015	33,8	93,7	0,0	94,8

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

Numărul de dispensare s-a redus cu 98,2%, în condițiile neimplicării inițiativei private în dezvoltarea respectivului tip de instituție de asistență medicală. Numărul de policlinici s-a redus mai ales în perioada 1999–2015, de la 447 la 143, chiar și în condițiile majorării gradului de privatizare de la 29,1% la 93,7%. În fapt, implicarea inițiativei private a stimulat raționalizarea costurilor de funcționare a policlinicilor și, implicit, concentrarea activității.

În anii 1990, numărul de spitale s-a redus concomitent cu creșterea dimensiunii medii de la 186,5 paturi în anul 1990 la 383,7 în anul 1999. Între 1999 și 2015, numărul de spitale s-a majorat cu 29,4%, de la 428 la 554, în contextul reducerii dimensiunii medii de la 383,7 paturi la 238,6 paturi. Respectivul evoluții au fost urmarea unei preocupări sporite pentru respectarea cerințelor de utilizare eficientă a resurselor umane și financiare alocate în cadrul spitalelor de stat, precum și al extinderii rolului inițiativei private, a cărei pondere a atins 33,8% în anul 2015. Totodată, au fost create premisele pentru introducerea de noi tehnologii medicale și diversificarea serviciilor medicale oferite.

Ca urmare a acestor procese, densitatea rețelei de asistență medicală s-a modificat substanțial. Între 1989 și 2015 s-a majorat numărul de farmacii per 1.000 de locuitori de la 0,08 la 0,39 (Tabelul 20.18). Numărul de dispensare per 1.000 de locuitori s-a redus de la 0,45 la 0,01, iar numărul de policlinici per 1.000 de locuitori s-a diminuat de la 0,02 la 0,01.

Tabelul 20.18

Indicatori ai densității rețelei de asistență medicală în perioada 1989–2015

Număr/1000 de locuitori

Anul	Spitale	Policlinici	Dispensare	Farmacii	Paturi de spital
1989	0,06	0,02	0,45	0,08	
1990	0,05	0,02	0,49	0,08	9,36
1999	0,02	0,02	0,05	0,18	7,31
2008	0,02	0,01	0,01	0,28	6,43
2015	0,03	0,01	0,01	0,39	6,67

Sursa: Calculat după Tabelul 20.6 și *Anuarul statistic al României*.

Densitatea spitalelor a avut o tendință de reducere în anii 1990, a fost relativ stabilă în cursul relansării economiei dintre 2000 și 2008 și s-a majorat în intervalul 2009–2015. Numărul de paturi de spital per 1.000 de locuitori a avut o certă tendință de diminuare între 1990 și 2008, de la 9,36 la 6,43. Ușoara creștere a indicatorului dintre 2008 și 2015 este urmarea reducerii mai lente a numărului de paturi de spital decât numărul populației totale.

DINAMICA PERSONALULUI MEDICAL ȘI A ACTIVITĂȚILOR SPITALICEȘTI

Redimensionarea instituțiilor de asistență medicală a însemnat în perioada 1989–2015 și modificări importante în numărul și structura personalului medical.

Pe ansamblul intervalului de timp analizat, s-a conturat o tendință de creștere a numărului total de personal medical de la 253.265 în anul 1989 la 284.831 în anul 2015 (Tabelul 20.19). Respectiva tendință nu a exclus manifestarea unor sinuozități în cursul anilor 1990, când dificultățile procesului de transformare a economiei au determinat reducerea numărului total de personal medical într-un ritm mediu anual de -0,98%.

În intervalul 1999–2008, pe fondul măririi sensibile a resurselor bugetare alocate sănătății publice, numărul total de personal medical a crescut de la 229.476 la 272.675, într-un ritm mediu anual de 1,93%. Între 2008 și 2015, ritmul mediu anual de creștere a numărului total de personal medical a fost de 0,63%, în contextul instabilității cheltuielilor bugetare pentru respectivul serviciu public.

Tabelul 20.19

Personalul medical în perioada 1989–2015

Anul	Medici	Stomatologi	Farmaciști	Personal medical mediu	Personal medical auxiliar	număr
						Personal medical total
1989	41.938	7.116	6.432	135.664	62.115	253.265
1990	35.096	6.717	6.286	131.949	70.315	250.363
1999	38.530	7.708	6.610	118.875	57.763	229.476
2008	50.267	11.901	11.704	132.464	66.339	272.675
2015	56.110	15.556	17.135	133.173	62.857	284.831

Sursa: Anuarul statistic al României.

Mărirea numărului total de personal medical a fost asigurată în esență de majorarea numărului de personal medical cu studii superioare. În anul 2015, numărul de personal medical mediu era mai redus cu 1,84%, iar numărul de personal medical auxiliar era mai mare cu 1,19% în comparație cu cel înregistrat în anul 1989. Astfel, ponderea personalului medical cu studii superioare s-a majorat de la 21,9% în anul 1989 la 31,2% în anul 2015. Concomitent, s-a redus ponderea personalului medical mediu de la 53,6% la 46,8% și a personalului medical auxiliar de la 24,5% la 22,1% (Tabelul 20.20).

Tabelul 20.20

Structura personalului medical în perioada 1989–2015

Anul	Medici	Stomatologi	Farmaciști	Personal medical mediu	Personal medical auxiliar	%
						Personal medical total
1989	16,6	2,8	2,5	53,6	24,5	100,0
1990	14,0	2,7	2,5	52,7	28,1	100,0
1999	16,8	3,4	2,9	51,8	25,2	100,0
2008	18,4	4,4	4,3	48,6	24,3	100,0
2015	19,7	5,5	6,0	46,8	22,1	100,0

Sursa: Calculat după Tabelul 20.19.

Tendința de majorare a efectivelor de personal medical, în contextul reducerii numărului populației, a determinat creșterea densității personalului medical total cu 31,4%, de la 109,39 per 10.000 de locuitori în anul 1989 la 143,72 per 10.000 de locuitori în anul 2015 (Tabelul 20.21). Creșterea densității personalului medical a fost, în bună măsură, și efectul majorării numărului de locuri în cadrul diferitelor componente ale învățământului medical din România.

În ciuda acestor evoluții pozitive, se mențin încă decalaje însemnate față de media Uniunii Europene în ceea ce privește densitatea medicilor și a personalului medical mediu. Totodată, este de notat că pe parcursul ultimilor ani a fost practic lichidat decalajul României față de media Uniunii Europene referitor la densitatea stomatologilor și a farmaciștilor¹⁰.

Tabelul 20.21

Densitatea personalului medical în perioada 1989–2015

Număr/10.000 de locuitori

Anul	Medici	Stomatologi	Farmaciști	Personal medical mediu	Personal medical auxiliar	Personal medical total
1989	18,11	3,07	2,78	58,60	26,83	109,39
1990	15,12	2,89	2,71	56,86	30,30	107,88
1999	17,16	3,43	2,94	52,93	25,72	102,18
2008	23,38	5,53	5,44	61,60	30,85	126,80
2015	28,31	7,85	8,65	67,19	31,72	143,72

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Mărirea numărului de medici și de personal sanitar cu studii medii per 10.000 de locuitori a avut loc în contextul unei emigrații masive a cadrelor medicale, mai cu seamă în ultimul deceniu, spre țările cu economie de piață consolidată, precum Germania, Italia, Regatul Unit, unde nivelul salariilor acordate este sensibil mai ridicat în comparație cu România. Respectivul fenomen a creat și creează probleme în funcționarea sistemului sanitar pe multiple planuri. Pe de o parte, se irosesc eforturile depuse în cadrul sistemului de educație și pregătire profesională pentru asigurarea de personal specializat pentru diferitele componente ale sistemului sanitar. Pe de altă parte, s-au generat și se generează deficite structurale de personal, fapt care provoacă dificultăți majore în derularea activităților legate de ocrotirea sănătății.

Chiar dacă densitatea personalului medical a avut o tendință de creștere, cronicizarea emigrației cadrelor medicale a determinat și determină dezechilibre ale structurii de personal specializat și afectează calitatea actului medical și, implicit, starea de sănătate a populației. Deficitele de personal medical se manifestă cu acuitate în plan teritorial, cele mai afectate fiind zonele cu un nivel de

¹⁰ Vlădescu *et al.* (2016) arată că în anul 2013, pe ansamblul Uniunii Europene, la 10.000 de locuitori reveneau 34,7 medici, 67,3 stomatologi, 82,8 farmaciști și 85,0 personal medical mediu.

dezvoltare economică și socială mai redus. Totodată, comparativ cu media națională, densitatea personalului medical este semnificativ mai redusă în mediul rural, unde locuiește o populație îmbătrânită, care, pentru menținerea unei stări de sănătate acceptabile, necesită servicii medicale suplimentare.

Modificarea numărului de personal medical a avut loc în contextul unei tendințe de reducere a activităților spitalicești și medicale per capita în raport cu anul 1989. Numărul de internări per 1.000 de locuitori a avut o tendință de diminuare, nu lipsită de sinuozități, de la 225,8 în anul 1989 la 206,2 în anul 2015. Totodată, numărul mediu de zile de spitalizare s-a redus continuu, de la 10,9 în anul 1989 la 9,5 în anul 1999 și la 7,6 în anul 2015 (Tabelul 20.22).

Tabelul 20.22

Indicatori ai activității spitalicești

Anul	Pondere de nașteri asistate în entități medicale (%)	Număr de internări/1.000 de locuitori	Număr mediu de zile de spitalizare	Număr de tratamente/pacient	Număr de zile de utilizare a paturilor de spital
1989	99,40	225,82	10,9	42,32	266,6
1990	99,13	201,20	11,1	41,02	247,1
1999	98,27	207,2	9,5	30,77	276,9
2008	97,85	259,7	7,6	...	299,2
2015	...	206,2	7,6	...	252,6

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*, *Anuarul demografic* și *Anuarul sanitar*.

Datorită extinderii activităților private din domeniul medical, dar și acțiunii unor factori economico-sociali multipli, ponderea nașterilor asistate în unități medicale în totalul nou-născuților viabili a avut o ușoară tendință de reducere de la 99,40% în anul 1989 la 97,85% în anul 2008.

Și în cazul unor servicii medicale efectuate atât în spitale, cât și ambulator, se observă o reducere a prestațiilor per locuitor în anul 2015 comparativ cu anul 1989. Excepția de la regulă a fost consemnată în cazul transfuziilor pe locuitor, care au crescut de 0,014 la 0,030 (Tabelul 20.23).

Tabelul 20.23

Evoluții ale unor servicii medicale pe locuitor în perioada 1999–2015

Anul	Consultații	Tratamente	Vaccinări, revaccinări	Radioscopii, radiografii, terapie Roentgen	Analize de laborator	Transfuzii	Vizite la domiciliu
1989	5,403	4,160	0,260	0,496	5,371	0,014	1,688
1990	4,593	3,662	0,222	0,462	4,699	0,011	1,294
1999	3,814	2,562	0,178	0,469	6,285	0,020	0,670
2008	4,525	1,128	0,332	0,140	4,740	0,020	0,150
2015	3,883	0,781	0,125	0,105	5,200	0,030	0,040

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Reducerea serviciilor medicale și a activității spitalicești pe locuitor a fost un efect al schimbărilor operate în tehnologiile medicale și al modului de organizare a activității spitalicești, dar și al creșterii prețurilor la care acestea pot fi efectuate. Astfel, dinamica volumului respectivelor activități nu s-a corelat decât în mică măsură cu evoluția ratei morbidității.

EVOLUȚIA MORBIDITĂȚII ȘI A SPERANȚEI DE VIAȚĂ

Reducerea volumului de servicii medicale per locuitor a avut loc în contextul unei evoluții sinuoase a ratei generale a morbidității. Respectivul indicator a înregistrat o reducere în cursul anilor 1990, respectiv de la 863,43‰ în anul 1989 la 625,66‰ în anul 2015 (Tabelul 20.24). Acest fapt nu a însemnat o îmbunătățire a stării de sănătate a populației, ci reducerea într-o măsură însemnată a cererii pentru investigații medicale și diagnosticarea maladiilor, în contextul unui climat economic și social instabil.

Tabelul 20.24

Rata morbidității în perioada 1989–2015

Anul	Rata morbidității	Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Grupa 5
1989	863,43	103,89	2,05	100,95	335,73	304,73
1990	736,28	95,05	1,83	96,40	305,28	212,98
1999	625,66	90,13	1,57	55,34	311,40	154,54
2008	667,88	116,44	2,45	79,19	319,91	113,20
2015	751,59	131,98	4,51	101,74	339,71	133,91

‰

Notă: Grupa 1 include TBC, boli infecțioase, boli parazitare, boli reumatismale, grupa 2 include tumori benigne și maligne, grupa 3 include leziuni traumatice, tulburări mentale și comportamentale, grupa 4 include boli respiratorii și cardio-respiratorii, grupa 5 include boli digestive și boli genito-urinare.

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României* și *Anuarul sanitar*.

În perioada 1999–2015, rata generală a morbidității s-a majorat de la 625,66‰ la 751,59‰ și a depășit nivelul înregistrat în anul 1990. A fost o consecință atât a extinderii metodelor de investigare a sănătății populației, care a permis diagnosticarea cu mai multă acuratețe a diferitelor maladii de care suferă populația, cât și a accentuării îmbătrânirii demografice.

Fenomenul îmbătrânirii demografice și performanțele încă scăzute ale sistemului de sănătate publică au condus la majorarea ratei mortalității de la 10,68‰ în anul 1989 la 13,15‰ în anul 2015 (Tabelul 20.25). Între cauzele deceselor, cele mai importante au fost bolile respiratorii și cardio-respiratorii, precum și tumorile benigne și maligne.

Tabelul 20.25

Caracteristicile mortalității în perioada 1989–2015

Anul	Rata mortalității infantile (‰)	Rata mortalității (‰)	Pondere în decese (%)				
			Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Grupa 5
1989	26,9	10,68	1,23	13,25	8,55	67,71	6,50
1990	26,9	10,65	1,25	13,35	8,63	68,03	6,10
1999	18,6	11,81	1,27	14,96	6,73	68,71	6,52
2008	11,0	11,77	1,02	18,36	7,26	65,34	7,06
2015	8,1	13,15	1,10	19,65	6,65	64,69	6,83

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*.

Rata mortalității infantile a continuat să se reducă de la 26,9‰ în anul 1989 la 8,1‰ în anul 2015. Chiar dacă respectiva evoluție reprezintă un progres evident al practicii medicale din România, se menține încă un decalaj față de țările dezvoltate, nivelul mediu al respectivului indicator pe ansamblul Uniunii Europene fiind de 3,8‰ în anul 2013 (Vlădescu *et al.*, 2016).

Diminuarea ratei mortalității infantile a fost unul dintre factorii care au contribuit la creșterea speranței de viață la 69,42 ani în anul 1989, la 69,74 ani în anul 1999 și la 75,41 ani în anul 2015 (Tabelul 20.26). În fapt, speranța de viață la naștere a stagnat în cursul anilor 1990, când a fost realizată partea cea mai dificilă a tranziției la economia de piață, și a crescut semnificativ în contextul relansării economiei din intervalul 2000–2008, dar și al accentuării îmbătrânirii demografice, determinate într-o măsură însemnată de rata scăzută a natalității și de emigrarea pentru muncă a persoanelor din grupele de vârstă tinere.

Tabelul 20.26

Speranța de viață la naștere în perioada 1989–2015

Anul	Total populație	Bărbați	Femei
1989	69,42	66,51	72,41
1990	69,56	66,56	72,65
1999	69,74	66,05	73,67
2008	73,47	69,99	77,05
2015	75,41	71,96	78,91

Sursa: *Anuarul statistic al României*.

Creșterea lentă a speranței de viață la naștere în cursul anilor 1990 a avut loc în contextul adâncirii decalajului de gen în favoarea femeilor de la 5,90 ani în anul 1989 la 7,62 ani în anul 1999. Majorarea semnificativă a speranței de viață la naștere din intervalul 1999–2015 a avut loc concomitent cu reducerea decalajului de gen, care a fost de 7,06 ani în anul 2008 și de 6,95 ani în anul 2015.

20.4. CONCLUZII

Sistemul sanitar, prin modul de organizare și funcționare, a acționat în direcția consolidării unității naționale desăvârșite în anul 1918, prin faptul că a fost între primele domenii de activitate în care a fost aplicată o legislație unitară pe teritoriul național reîntregit. De asemenea, deoarece a avut și are ca principal obiectiv îmbunătățirea stării de sănătate a ansamblului populației, respectivul serviciu public a reprezentat și reprezintă un factor de creștere a calității capitalului uman și de susținere a dezvoltării economice pe termen lung.

Pe parcursul ultimului secol, rolul pozitiv al sistemului sanitar a fost jucat în condiții interne și externe cu un grad de complexitate ridicat. În perioada analizată, România a avut de făcut față unor șocuri externe (al Doilea Război Mondial, modificarea radicală a ordinii economice și politice internaționale de la sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990) care au exercitat puternice presiuni în direcția schimbării modului de funcționare a serviciilor publice esențiale. Pe plan intern, au fost înregistrate schimbări majore ale regimurilor social-politice, mutații de amploare ale structurii economiei, creșterea gradului de urbanizare a populației, schimbări ale comportamentului demografic, precum și mobilitatea profesională și teritorială a unei părți însemnate a populației. În aceste condiții, a fost imperios necesar ca pentru sistemul de sănătate publică să se găsească forme adecvate de organizare și funcționare.

În fiecare dintre cele trei mari etape ale evoluției economico-sociale a României din perioada 1919–2015, se evidențiază o serie de tendințe pozitive la care sistemul sanitar a avut contribuții esențiale, dintre care cele mai importante sunt: a) reducerea ratei mortalității infantile, b) creșterea speranței de viață la naștere, c) eradicarea unor boli contagioase, d) reducerea impactului bolilor infecțioase și sociale, e) extinderea accesului la asistența medicală de bază a cetățenilor, indiferent de starea economico-socială a acestora, f) adoptarea de bune practici în acordarea asistenței medicale, în concordanță cu tendințele care se manifestau și se manifestă pe plan internațional, g) consolidarea tradițiilor școlii medicale românești constituite înainte de Primul Război Mondial, atât în ceea ce privește diagnosticarea și tratarea bolilor, cât și în ceea ce privește implicarea medicilor în rezolvarea sau atenuarea unor probleme legate de starea precară de sănătate a unor categorii sociale.

Progresele realizate în cadrul sistemului sanitar au condus doar la reducerea parțială a decalajelor față de țările dezvoltate în ceea ce privește unii dintre indicatorii sintetici ai stării de sănătate a populației. De asemenea, nu întotdeauna au fost găsite soluții adecvate pentru alocarea de resurse umane și financiare, pentru utilizarea eficientă a respectivelor resurse, stimularea creșterii performanței medicilor și a altor categorii de personal medical, definirea rolului inițiativei private în funcționarea sistemului de sănătate publică.

În fapt, pentru fiecare dintre cele trei etape ale istoriei contemporane a României, se pot identifica atât progrese, cât și neîmpliniri în funcționarea sistemului de sănătate publică. Astfel, pentru **perioada 1919–1947**, principalele aspecte pozitive se referă la: a) implicarea corpului medicilor în soluționarea unora dintre problemele sociale grave ale perioadei, cu deosebire în mediul rural, b) rolul personalului medical în protejarea vieții persoanelor mobilizate pe front în cursul celui de al Doilea Război Mondial, c) consolidarea prestigiului internațional al școlii medicale românești, d) progresele realizate în asistența medicală din mediul urban. Neîmplinirile sunt legate, în principal, de: a) progresul lent al asistenței medicale în mediul rural, b) menținerea la nivel foarte ridicat a mortalității infantile, c) rata ridicată a morbidității generate de bolile infecțioase și sociale, chiar și în perioadele de relansare a economiei, d) dezechilibrele majore dintre mediul urban și mediul rural în ceea ce privește densitatea personalului medical și a infrastructurii medicale, e) accesul limitat la asistența medicală pentru categorii sociale importante.

În cursul economiei de comandă (1948–1989), progresele din funcționarea sistemului sanitar au determinat: a) creșterea accesului la asistența medicală pentru cea mai mare parte a populației, b) acordarea unei atenții speciale unor grupuri sociale care necesită asistență medicală specializată (mame, copii, profesii expuse unor riscuri profesionale), c) reducerea rapidă a incidenței bolilor infecțioase și a unor boli sociale, d) reducerea semnificativă a mortalității infantile, e) creșterea speranței de viață la naștere, în perioada de dezvoltare extensivă a economiei de comandă, f) alocarea relativ echilibrată în profil teritorial a resurselor umane și financiare destinate sănătății publice. Deficiențele respectivului sistem sanitar s-au manifestat cu precădere în cursul fazei descendente și al agravării crizei economiei de comandă și s-au concretizat prin : a) stagnarea și chiar reducerea speranței de viață la naștere, b) reducerea în ritm lent a mortalității infantile, c) nivelul tot mai redus al eficienței resurselor financiare alocate pentru îndeplinirea obiectivelor legate de asigurarea sănătății populației, d) centralismul exagerat și practicarea unui management sanitar de tip conservator.

În perioada 1990–2015, între progresele realizate de sistemul de sănătate publică, se numără: a) crearea și dezvoltarea cadrului instituțional care a permis funcționarea activităților de asistență și servicii medicale în concordanță cu logica economiei de piață, b) menținerea standardului ridicat de pregătire a cadrelor medicale, c) preluarea unor bune practici din țările dezvoltate, referitoare la sistemul de management medical, d) extinderea cooperării internaționale în domeniul medical, e) reducerea mortalității infantile, f) extinderea utilizării tehnologiilor informaționale și a altor noi tehnologii de diagnosticare și tratament în medicina românească, g) precizarea drepturilor pacienților.

Deficiențele care se manifestă cu mai mult sau mai puțină acuitate în funcționarea sistemului medical se referă la: a) decalaje însemnate față de țările cu

economie de piață consolidată, în ceea ce privește rata morbidității referitoare la unele boli sociale și contagioase, rata mortalității infantile, speranța de viață la naștere, precum și speranța de viață în stare bună de sănătate, b) alocarea resurselor umane și financiare este încă sub nivelul care ar asigura îmbunătățirea semnificativă a asistenței medicale, c) negăsirea unor modalități de remunerare a personalului medical care să stimuleze creșterea calității actului medical și să diminueze migrația externă către țările dezvoltate, d) nu au fost încă puse în operă mecanisme sau modalități de organizare a activității medicale care să determine un raport adecvat între medicina de familie și medicina de specialitate.

Din aceste motive, continuarea reformei și găsirea de soluții pentru sporirea substanțială a eficacității funcționării sistemului sanitar, precum și pentru îmbunătățirea stării de sănătate a populației rămân și în viitorul previzibil unele dintre obiectivele cărora autoritățile publice și alți actori economici și sociali este necesar să le acorde o atenție deosebită.

BIBLIOGRAFIE

1. Aldea Anca, Vătășelu Oana (2007), *Spitalul Brâncovenesc – Gloria apusă*, Jurnalul național, 8 ianuarie
2. Axenciuc Victor (1994), *La formation et le développement du marché intérieur modern en Roumanie. Etude et séries statistiques à long terme (1860–1947)*, Académie Roumaine, Institut National de Recherches Economiques, Bucurest.
2. Axenciuc Victor (1996), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, Editura Academiei Române, București.
3. Banu Gheorghe (1935), *Sănătatea poporului român*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea”, București.
4. Bărbulescu Elena (coord.) (2009), *Documente privind politica sanitară în România (1948–1964)*, Editura Mega, Cluj.
5. Bologa Valeriu, Brătescu George, Duțescu Bogdan, Milcu Ștefan (1972), *Istoria medicinei românești*, Editura Medicală, București.
6. Bordea I. (1924), *Sănătatea poporului român*, Tipografia Cultura, București.
7. Chiriță Livia (1997), *Scurt istoric al asistenței medicale în România*, Medicina familiei, nr. 13, Timișoara.
8. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000), *Istoria economică a României*, vol. 2 (1939–1989), Editura Economică, București.
9. Dobre Gheorghe (coord.) (1997), *Economia României în context european 1947*, Editura Fundației Științifice Memoria Oeconomica, București.
10. Ghețau Vasile (1978), *Speranța de viață a populației din România*, Viitorul social, nr. 1, București.
11. Gusti Dimitrie (coord.) (1938), *Enciclopedia României*, vol. I, Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, București.
12. Iancu Aurel (coord.) (2003), *Dezvoltarea economică a României. Competitivitatea și integrarea în Uniunea Europeană*, Editura Academiei Române, București.
13. Majuru Adrian (2007), *Eforia Spitalelor Civile*, Capital, decembrie.
14. Mezincescu Eduard (1947), *Sănătatea poporului român în lumina faptelor*, București.
15. Milcu Ștefan, Duțescu Bogdan (coord.) (1980), *Istoria științelor în România. Medicina*, Editura Academiei, București.

16. Pavelescu Florin Marius (2016a), *Ciclurile economice, evoluția demografică și funcționarea sistemului sanitar din România în perioada 1859–1999*, ediție revizuită, Editura Expert, București.
17. Pavelescu Florin Marius (2016b), *Evoluția cadrului instituțional și dinamica sistemului educațional al României în secolul al XX-lea*, Editura Expert, București.
18. Poenaru Maria (2009), *Politica socială în România. Provocări actuale și viitoare*, Editura Expert, București.
19. Șuța Alina Ioana et al. (2009), *Legislația sanitară în România modernă (1874–1910)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
20. Văcărel Iulian (coord.) (2016), *Cunoaște România. Retrospectivă 2007–2013*, Editura Academiei, București.
21. Vlădescu Cristian, Scîntee Gabriela, Olsavszky Victor, Allin Sara, Mladovsky Philipa (2008), *Health Systems in Transition, Romania*, Health System Review, Vol. 10, No. 3, p. 1–172.
22. Vlădescu Cristian, Scîntee Gabriela, Olsavszky Victor, Hernández-Quevedo Cristina, Sagan Anna (2016), *Health Systems in Transition, Romania*, Health System Review, Vol. 18, No. 4, p. 1–170.
23. WHO – World Health Organization, Regional Office for Europe & European Observatory on Health Care Systems (2000), *Health care systems in transition: Romania 2000*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen.

21. NIVELUL DE TRAI ȘI CALITATEA VIEȚII

IULIAN STĂNESCU

Studiul de față își propune să ofere cititorului o imagine sintetică privind nivelul de trai și calitatea vieții populației României în cei 100 de ani care au trecut de la Marea Unire din 1918. Având în vedere perioada lungă de timp, apar ca necesare două operațiuni preliminare. Prima este periodizarea, respectiv tratarea problematicii nivelului de trai și a calității vieții în faze sau etape distincte. Nevoia periodizării reiese, în primul rând, din schimbările structurale prin care a trecut societatea românească de-a lungul unui secol complicat. A doua operațiune decurge din caracterul de sinteză al demersului nostru și presupune introducerea în analiză doar a acelor surse relevante în cel mai înalt grad pentru variația nivelului de trai și a calității vieții.

Periodizarea pe care o propunem cititorului conține patru etape: (1) perioada interbelică 1918–1940; (2) perioada celui de al Doilea Război Mondial și primii ani postbelici 1941–1947; (3) perioada regimului comunist 1948–1989; (4) perioada de după revoluția din decembrie 1989. Criteriile care au stat la baza periodizării includ evenimentele istorice majore (război mondial, revoluție) care au determinat procese și structuri sociale specifice fiecărei etape.

21.1. PERIOADA INTERBELICĂ

CARACTERIZARE GENERALĂ

O imagine destul de clară asupra nivelului de trai din această perioadă reiese din valoroasa moștenire intelectuală și culturală a Școlii sociologice de la București, condusă de Dimitrie Gusti. Probabil că elementul cel mai important care se desprinde din monografiile sătești constă în caracterul predominant alimentar al sărăciei. Potrivit lui Gusti (1968, p. 490), „alimentația (...) este vicioasă prin consumul excesiv de porumb, prin consumul redus de alimente animale, de alimente proaspete (numai 48% dintre gospodăriile au vacă de lapte), prin lipsa de pricepere în prepararea bucatelor și prin igiena alimentară cu totul redusă”. Semnificativă în acest sens este alimentația timp de o săptămână, în vara anului

1938, a unui membru al familiei Spulber din Nereju (jud. Vrancea), pe care Gusti (1968, p. 451) a ținut în mod deosebit să o redea în cadrul expunerii sale privind problema sociologiei. Pentru brevitățe, redăm doar ziua de miercuri: „dimineața mămăliguță cu un castravete murat; la prânz: nimic; la gustare: mămăligă rece cu 5 mere; seara: mămăligă cu castravete murat”. În acest fel poate fi mai clar de unde provine veritabila grijă, ca să nu spunem obsesie, ce merge până în zilele noastre, a prezenței proteinelor de origine animală în alimentație.

Pe baza datelor monografice culese în 1938 din 60 de sate, Golopenția și Georgescu (1941/1999) arată că două treimi dintre gospodăriile țărănești studiate au înregistrat un excedent, iar o treime, deficit în bugetul gospodăriei. În linii mari, gospodăriile țărănești erau dependente de veniturile din munca în afara gospodăriei, cauza fiind suprafața de pământ în proprietate insuficientă în raport cu nevoile. În cazul gospodăriilor sub 5 ha, produsul exploatării terenului nu acoperea nici jumătate din nevoi.

Victor Axenciuc (1999, p. 384–385), sintetizând nivelul de trai al țăranimii, distinge trei categorii socio-economice. Cele mai prospere erau „gospodăriile înstărite” (10–50 ha), circa 250.000 sau 7% din total gospodării, care cumulau peste o cincime (21,2%) din suprafața însămânțată. Gospodăriile „mijlocii” (5–10 ha) „duceau o existență nesigură, fiind amenințate de anii secetoși, de greutatea taxelor și impozitelor, cu venituri la limita conservării patrimoniului, a cheltuielilor prudente și a consumului foarte modest”. În această categorie intrau 560.000 de gospodării sau circa 17% din total, cu aproape un sfert (24,2%) din suprafața însămânțată. În fine, în a treia categorie intra marea masă a țăranimii (sub 5 ha și cei fără pământ), cam 2,5 mil. de gospodării cu totul. Acestea „aveau grele probleme de existență și supraviețuire, (...) la limita unui trai biologic, majoritatea în lipsuri permanente, (...) fără nicio perspectivă reală de schimbare”. Categoria „chiaburimii” este inclusă în gospodăriile „mijlocii” și „înstărite” și desemnează, după Țara (2011, p. 132), „țăranii proprietari (...) între 10 și 100 ha, care utilizau pe lângă munca proprie și muncă salariată”.

Analiza lui Mihail Manoilescu (1942/2002) de la finele perioadei interbelice asupra mărimii și compoziției burgheziei rămâne de referință. După Manoilescu, burghezia română includea: marii industriași (circa 3.000); marii comercianți (2.000) • banchierii (1.500) • marii agricultori (10.000) – categorie care cuprinde marii proprietari ce dețin cel puțin 100 ha și care reprezintă, în mare parte, fosta moșierime, intrată în rândurile burgheziei în urma reformei agrare; marii agricultori reprezentau 0,4% din totalul proprietarilor, dar controlau aproape 15% din suprafața însămânțată • inginerii particulari (1.500) • economiștii particulari (1.500) • rentierii (persoanele inactive) din categoriile sus-menționate (1.500). Rezultă un total al burgheziei de 22.500 de persoane, echivalentul a 0,11% din populația României la finele perioadei interbelice, respectiv 0,4%, dacă luăm în considerare familia tipică de patru membri din interbelic; circa 44% din total burghezie este reprezentat de fosta moșierime.

În plus față de burghezi, Manoilescu introduce și categoria de „pseudo-burghezi”, în care regăsim persoane cu ocupații non-manuale și studii superioare:

funcționari publici (ingineri, economiști, înalți funcționari), profesori universitari și secundari, avocați, medici, magistrați, ofițeri, ziariști, scriitori, artiști diverși, precum și pensionari și rentieri din aceste categorii. Rotunjind în sus, Manoilescu ajunge la un total general de 125.000 de pseudo-burghezi. Cu tot cu familii, rezultă mai puțin de 3% din total populație și cam o cincime din populația urbană. Mai aproape de realitatea stratificării sociale interbelice este observația pe care o face Constantin Schifirneț în studiul introductiv al ediției din 1992 a cărții lui Manoilescu, și anume că pseudo-burghezii aparțin, de fapt, clasei mijlocii, „care nu este nici burghezie, nici proletară, nici țărănească” și care include persoane cu calificare medie din mediul urban.

Particularitățile structurii etnice a populației din România interbelică le regăsim și în faptul că o minoritate semnificativă a burgheziei și a claselor mijlocii (pseudo-burgheze) aparțin minorităților etnice. Manoilescu (1942/2002, p. 122–125) face numeroase trimiteri la „o proporție mare de alogeni” pentru mai toate categoriile de burghezi și de pseudo-burghezi. Spre exemplu, estimările și datele sale pentru bancheri și medici indică o pondere de o treime a alogenilor, dar după pierderile teritoriale din 1940. Ponderea ridicată a alogenilor varia teritorial și în funcție de concentrarea capitalului străin. Larionescu și Tănăsescu (1989, p. 337) arată că, în 1935, peste 60% dintre consiliile de administrație din industria extractivă nu erau de naționalitate română, iar în 21 de localități urbane din Transilvania și Banat, ponderea industriașilor maghiari, germani, evrei etc. era de aproape 90%. Acest fapt, împreună cu suprapopularea, slăbiciunile economiei și, după cum vom vedea, situația veniturilor populației, a stat la baza tensiunilor sociale din interbelic, manifestate în plan politic prin suportul pentru extrema dreaptă în anii 1930.

Din zona ocupațiilor non-manuale, funcționăria reprezenta un segment important, dar eterogen. Pe baza datelor din epocă, Measnicov (1938, p. 23) indică un total de circa 255.000 de persoane. Aici regăsim atât pseudo-burghezii lui Manoilescu și marea masă a funcționărimii din administrație, cât și corpul didactic (65.800 de persoane), clerul (21.300), ofițerii și subofițerii forțelor armate (43.400), polițiști și funcționari din Ministerul de Interne (21.100), personal tehnic și auxiliar etc., precum și funcționarii administrației publice locale (45.000).

Salariații cu ocupații manuale și non-manuale ai agenților economici, indiferent de forma de proprietate, reprezintă o categorie foarte eterogenă. La recensământul din 1930 au fost înregistrați circa 1.022.000 de salariați, din care aproape 590.000 în mediul urban (Georgescu, 1938, p. 54). Aceștia includ funcționarii de mai sus, dar și salariații din întreprinderile de stat, circa 100.000 de persoane (Measnicov, 1938, p. 23), din care jumătate aparțineau căilor ferate. Supuși proletarizării, respectiv cu un nivel al veniturilor similar salariaților, erau în mod cert servitorii (aproape 300.000), ucenicii (circa 95.000). Undeva mai aproape de proletarizare decât de veniturile și nivelul de trai al claselor de mijloc se aflau lucrătorii pe cont propriu și patronii de mici întreprinderi (327.000) din mediul urban. Cel mai adesea, aceștia erau deținătorii unor mici ateliere individuale în care activau ca meseriași.

Ordinul de mărime al muncitorimii industriale este relativ dificil de stabilit. Axenciuc (1999, p. 298) estimează numărul total al salariaților din industrie și transporturi la peste 700.000 în 1938, din care majoritatea lucrători. În analiza sa privind stratificarea socială în interbelic, Țara (2011, p. 164) apreciază muncitorimea în jurul a 500.000 de persoane. Nivelul de pregătire al personalului din industrie și transporturi era pe cât de problematic, pe atât de revelator pentru nivelul general de dezvoltare al societății: 16% analfabeți, două treimi absolvenți de școală elementară, 5,5% de școală profesională, 9,2% de liceu și doar 1% absolvenți de studii superioare (Axenciuc, 1999, p. 298).

În privința nivelului de trai al claselor urbane, statistica prețurilor și a costului vieții a Institutului de Statistică din interbelic constituie un bun punct de pornire. Measnicov (1938, p. 25) citează pragurile de cheltuieli lunare ale unei familii din clasa salariaților mijlocii compusă din cinci persoane, din care trei copii: pentru București – 10.500 lei; pentru orașe mari – 7.500–9.000 lei; pentru orașe cu viața mai ieftină – 5.500–6.000 lei. Measnicov prezintă și distribuția veniturilor salariale ale funcționarilor, din care reiese că aproape 80% aveau salarii lunare sub 5.000 lei. Mai puțin de 5% dintre funcționari aveau lefuri de 10.000 lei și peste. Drept rezultat, funcționarii își completau veniturile din alte surse, cum sunt alte activități generatoare de venit (gen meditații, post la licee private, în cazul profesorilor), veniturile din proprietate (chirii) sau prin corupție.

Din păcate, nu dispunem de o situație comparabilă asupra salariaților din întreprinderi, îndeosebi a muncitorilor. Din datele lui Axenciuc (1992, p. 542–545) asupra salariilor nominale din industrie și transporturi, reiese că salariile muncitorilor erau în medie sub cele ale funcționarilor. Comparând salariile din 1934 ale muncitorilor din industriile alimentară, textilă și metalurgică cu cele din 2016, conform *Buletinului lunar de statistică* nr. 12/2016 (INS, 2017c, p. 102–107), prin raportare la prețurile pentru trei alimente de bază – ouă, lapte, cartofi – pentru 1934 (ICS, 1940, p. 632), respectiv 2016 (INS, 2017b), reiese o putere de cumpărare a salariilor din 2016 mai mare de 1,5–1,8 ori față de 1934. Prin urmare, și muncitorii din interbelic se aflau într-o zbatere permanentă pentru a face față cheltuielilor gospodăriei. Cel mai probabil, unele dintre familiile de muncitori își completau necesarul de hrană și din ceea ce cultivau în propria gospodărie.

Nivelul de trai al populației, îndeosebi al orașenilor, a fost puternic afectat de criza din 1929–1933. În acei ani, șomajul a urcat la circa 300.000, coborând apoi spre 22.000 în 1937 (Academia Română, 2003, p. 142–143). Și mai dureroase au fost „curbele de sacrificiu”, cum au fost etichetate în epocă măsurile de austeritate luate la cererea creditorilor externi. Cele trei „curbe de sacrificiu” succesive (ianuarie 1931, ianuarie 1932, ianuarie 1933) au însemnat, fiecare, tăieri ale salariilor cu 10–15%, sistarea altor drepturi bănești și întârzieri la plata salariilor și a altor drepturi sociale.

În România interbelică, consideră Vladimir Pasti (2006, p. 36), „piața este încă un mecanism secundar de distribuire”. Cea mai mare parte a celor ocupați în agricultură – categorie ce includea 78,2% din populația activă totală la

recensământul din 1930 (Manuilă și Georgescu, 1938, p. 155) – participau prea puțin sau deloc la relațiile de piață și își satisfăceau nevoile în principal prin consumul din resurse proprii (Golopenția și Georgescu, 1941/1999). Statul acționa în distribuția resurselor prin veniturile salariale ale angajaților săi și prin redistribuire. În sfârșit, o caracteristică a societății interbelice era corupția, ca mecanism de distribuire. Asupra acestui fenomen sunt disponibile atât mărturii despre legăturile dintre vârfurile statului și marii capitaliști, cum este istoria îmbogățirii industriașului Malaxa, după premierul C. Argetoianu (Academia Română, 2003, p. 151–152), cât și constatările operațiunii de control al averilor din toamna anului 1940 (Axenciuc, 1999, p. 297). Corupția la toate nivelurile afecta nivelul de trai al întregii populații, eroda coeziunea socială și morala publică. În linii mari, sistemul de distribuție din perioada interbelică reflecta caracterul preindustrial al economiei și societății românești.

Inegalități masive în veniturile populației și polarizarea socială reprezintă o caracteristică importantă a perioadei interbelice. O imagine asupra acestor inegalități reiese din datele privind obligațiile fiscale ale contribuabililor, citate de Vlad Georgescu (1992, p. 218): în anul 1938 erau 716 milionari (din care șapte cu venit de peste 10 mil.), 70.529 de persoane cu un venit anual de peste 100.000 lei, 304.400 de contribuabili cu venit de 20–40.000 lei. Adăugând la aceste persoane funcționarii bine plătiți și straturile superioare ale chiaburimii, Sergiu Țăra (2011, p. 188) estimează că „o pondere de 3–4% din populația țării avea un nivel foarte ridicat de trai”, în timp ce restul salariaților „se chinuia să supraviețuiască de la o zi la alta”.

Mișcările sociale, îndeosebi grevele muncitorești, au reprezentat o consecință a polarizării sociale. Presiunea socială asupra guvernanților a fost intensificată în perioadele de criză economică (1918–1920, 1929–1933). Ioan Scurtu apreciază că cel puțin 50 de muncitori și-au pierdut viața în urma reprimării grevelor tipografilor din 1918, a grevei generale din 1920, a grevelor minerilor din Lupeni din 1929, ale petroliștilor din Valea Prahovei și ceferiștilor din București din 1933, acestea reprezentând doar o mică parte dintre conflictele dintre lucrători și patronat din epocă (Academia Română, 2003, p. 142).

CONDIȚII DE VIAȚĂ: URBANIZARE, LOCUIRE, UTILITĂȚI

România interbelică se afla într-un stadiu preindustrial de dezvoltare, fiind o societate cu un caracter pronunțat rural. În perioada interbelică, sporul natural mai ridicat din mediul rural decât cel din mediul urban a imprimat o tendință de ușoară creștere a proporției populației rurale. Potrivit calculului lui Axenciuc (1996, p. 17), ponderea populației rurale crește între 1920 și 1939 cu 4 puncte procentuale, de la 77,8% la 81,8%. În ciuda avansurilor realizate, creșterea economică din interbelic a fost insuficientă pentru a declanșa un proces amplu de urbanizare, capabil de a schimba raportul urban-rural din structura populației.

Acest fapt apare și mai clar la o analiză mai atentă a nivelului propriu-zis de urbanizare a orașelor. Potrivit datelor dintr-o anchetă sanitară din 1938, citate de Ioan Scurtu (2001, p. 30), din 176 de orașe, în 74 nu exista rețea de alimentare cu apă curentă, iar în 123 nu exista canalizare. Tabloul devine și mai clar dacă ținem cont că aproape o cincime din populația activă ocupată în agricultură își avea reședința în mediul urban (Georgescu, 1938, p. 50).

În privința gradului de electrificare, în 1938 erau alimentate 565 de localități, care însumau 24,5% din populație. Numărul gospodăriilor abonate la energie electrică era de aproape 436.000, echivalentul a doar 10,5% din totalul gospodăriilor (ICS, 1940, p. 500, 506). La orașe, erau peste 395.000 de gospodării abonate, ponderea urcând la aproape 45% din totalul gospodăriilor în urban. În locuințe, electricitatea era folosită aproape exclusiv pentru iluminat, din pricina puterii scăzute de cumpărare a populației (Axenciuc, 1999, p. 380).

Locuințele și calitatea locuirii au reprezentat o problemă în perioada interbelică (Tabelul 21.1). Statistica locuințelor realizată în 1929 de Ministerul Muncii arăta că, din cele 3,08 mil. de locuințe din mediul rural, aproape 29% aveau podele de lemn, la restul pardoseala era din pământ lipit cu bălegar; peste o cincime (21,6%) aveau o singură încăpere; în privința acoperișului, la aproximativ 13% era din paie, 15% din stuf, 29% din șindrilă, 25% din tablă și 19% din țiglă (Academia Română, 2003, p. 159).

Tabelul 21.1

Locuințe după materialul de construcție al pereților exteriori

	1929	1977	1992	2002	2011
<i>Urban</i>					
Beton armat, prefabricate din beton, cărămidă, piatră sau înlocuitori	50,0	55,2	76,5	90,0	85,5
Lemn (bârne, bile)	20,0	4,7	2,3	2,1	2,1
Paianță, chirpici, alte materiale similare	30,0	17,1	8,0	7,8	6,6
Alte materiale, informație indisponibilă					5,8
<i>Rural</i>					
Beton armat, prefabricate din beton, cărămidă, piatră sau înlocuitori	30,5	33,4	39,7	41,0	43,6
Lemn (bârne, bile)	33,0	20,3	15,8	15,4	12,1
Paianță, chirpici, alte materiale similare	36,0	46,3	43,3	43,6	36,9
Alte materiale, informație indisponibilă		0,0	1,2		7,4

Surse: Academia Română (2003, p. 159), Axenciuc (1999, p. 381), *Recensămintele populației și locuințelor*, 1977, 1992, 2002, 2011.

O criză a locuințelor se manifesta în mediul urban. Un prim efect consta în supraaglomerarea în locuințele existente. Numărul de locuitori pe clădire era de 6,5 în urban față de 4,5 în rural, cu un vârf de aproape zece locuitori pe clădire în București. Al doilea efect era prețul ridicat al locuințelor și al chirii. În intervalul 1918–1938, în București, oraș cu 631.000 de locuitori și 158.000 de gospodării la recensământul din 1930 (Manuilă și Georgescu, 1938, p. 138), au fost construite

din fonduri proprii ale populației sau din împrumuturi 16.400 de locuințe (Academia Română, 2003, p. 163). În mediul urban din interbelic au existat cartiere marginase – așa-numitele mahalale –, de regulă cu construcții improvizate de locuințe, cu străzi desfundate, fără canalizare și cu apă din fântâni publice. Veturia Manuilă (1939) a lăsat o vie descriere a condițiilor mai mult decât precare de igienă și trai, care predispuneau la infecții și boli, din cartierul bucureștean Tei, pe atunci unul marginal al capitalei.

Condițiile de viață din București la finele perioadei interbelice sunt sintetizate în rezultatele recensământului din 1941. Aproape un milion de persoane (ICS, 1943, p. 360) locuiau în 105.000 de corpuri de casă, care cuprindeau 266.000 de apartamente. Din totalul corpurilor de casă, 24,2% erau din paiață, restul din cărămidă. Din totalul apartamentelor: 21,1% foloseau apa de fântână, restul apă curentă; 53,4% foloseau WC comun în curte, fără apă, restul aveau canalizare; 54% erau abonate la electricitate; 89% foloseau lemne pentru încălzire, restul aveau instalații de încălzire cu calorifer; în bucătărie se foloseau lemnele drept combustibil. În fine, 28% dintre locuințe dispuneau de aparate radio (Axenciuc, 1999, p. 378–379).

21.2. PERIOADA CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Dintre toate perioadele cuprinse în acest studiu, cea a celui de al Doilea Război Mondial și a primilor ani postbelici (1941–1947) ridică cele mai mari probleme. Cercetarea calității vieții și nivelului de trai este îngreunată de caracterul incomplet și fragmentat al datelor statistice. În 1941 a intrat în vigoare interdicția de a publica date statistice, deși colectarea lor a continuat (ICS, 1945a, p. 2). Publicarea anualelor statistice a fost întreruptă între anii 1941 și 1956. Principalele surse pentru perioada 1941–1947 cuprind: seria de publicații *Comunicări statistice* ale Institutului Central de Statistică (1945–1947) și ale altor instituții, documente de arhivă (stenograme ale Consiliului de miniștri, materiale informative privind starea de spirit a populației), documente din epocă (monitoare oficiale, expunerea de motive la bugetul general, presă scrisă) și memorii.

Perioada 1940–1947 se deschide cu pierderile teritoriale și de populație din vara anului 1940. România intră în război prin alăturarea la invazia URSS de către Germania nazistă în 22 iunie 1941. În a doua fază, România trece de partea Națiunilor Unite la 23 august 1944 și încheie un armistițiu cu aliații în 12/13 septembrie 1944, continuând participarea la război împotriva Germaniei naziste. Tratatul de pace între România și aliați avea să fie semnat la 10 februarie 1947.

În sistemul de distribuție apar modificări prin creșterea rolului statului, ca urmare firească a trecerii la economia de război. După Ioan Scurtu (2011), „la oraș, piața avea un rol decisiv”, iar la sat, „gospodăria țărănească continua să fie închisă, iar cheltuielile foarte reduse”. Structura socio-ocupatională și cea a veniturilor

populației a rămas similară cu cea din perioada interbelică. Țărănimea forma marea majoritate a populației (ICS, 1945a, p. 10), dar veniturile țăranimii au continuat să fie foarte mici (Șandru, 1996, p. 410–426), iar exploatațiile agricole, dominate de mica proprietate și după reforma agrară din martie 1945 (Golopenția și Onică, 2002, p. 486). În mediul urban, inegalitățile dintre veniturile salariale au urmat pattern-ul interbelic: cele dintre muncitori și salariații tehnico-administrativi (Axenciuc, 1992, p. 542–543), respectiv cele dintre înalții funcționari publici și restul funcționarilor și angajaților în serviciile publice (Decret-lege privind salarizarea funcționarilor publici, 1941b). Conform stenogramelor Consiliului de Miniștri, poziția relativă a muncitorilor pare să se fi îmbunătățit într-o oarecare măsură, iar diferențele de salarizare din sectorul public s-au mai atenuat (ANR, 2006, p. 393, 384). Motivația atenției sporite pentru nivelul de trai al muncitorilor era politică, de asigurare a ordinii publice (ANR, 2006, p. 332).

Anticipând oarecum prefacerile de după război, regimul Antonescu a căutat să promoveze „munca drept o îndatorire națională a fiecărui român” (Decret-Lege pentru organizarea muncii naționale, 1941a), mobilizând populația pentru lucrări publice, de folos obștesc etc. De asemenea, munca a fost promovată ca principală sursă legitimă de venit. În același timp, legislația muncii a devenit mai aspră: crește numărul orelor de muncă, sunt suspendate concediile de odihnă, sunt militarizate întreprinderile de stat și particulare, este introdusă „mobilizarea agricolă”, adică rechiziționarea locuitorilor de la sate pentru munci agricole etc. (Constantinescu, 2000, p. 54, 60–61, 72).

Dinamica veniturilor din salarii, pensii și alte prestații sociale ale populației a stat sub semnul scăderii valorii reale. Inflația mare – chiar hiperinflație începând cu 1944 – a determinat creșterea explozivă, de proporții istorice, a indicelui costului vieții. Din păcate, datele disponibile sunt doar pentru București (Tabelul 21.2), unde costul vieții era ceva mai mare decât în restul țării. Singurele date oficiale disponibile privind dinamica reală a salariilor sunt doar cele privind funcționarii publici administrativi. Conform ședinței Consiliului de Miniștri din 9.02.1944, salariile în termeni reali ale diferitelor categorii de salariați din sectorul public erau mai scăzute față de 1940, iar față de 1913, chiar cu proporții ce variau între 35 și 75% (ANR, 2007, p. 131–132).

Tabelul 21.2

Indicele costului vieții în București și indicele salariului funcționarilor publici administrativi, 1940 = 100

	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
Indicele costului vieții	143	211	285	429	2.537	15.561	362.543*
Indicele salariului funcționarilor	106	94	96	87**			

Notă: * Decembrie 1947; ** decembrie 1944.

Sursa: Prelucrări ale autorului după ICS, *Comunicări statistice* nr. 2 (1945b, p. 15), nr. 19 (1948, p. 17).

În condițiile în care alimentele și mărfurile nealimentare erau, cu unele excepții, libere pe piață, a apărut fenomenul de speculă, care s-a manifestat atât înainte de 23 august 1944 (ANR, 2008, p. 402), dar și mai intens în anii 1945–1947 (Arhivele Statului din România, 1996).

Atât înainte, cât și după 23 august, autoritățile au încercat să compenseze creșterea prețurilor și raritatea bunurilor prin: (1) introducerea de economate – magazine cu regim special în care muncitorii și funcționarii puteau cumpăra alimente, mărfuri, lemne la prețuri oficiale, mai reduse – și (2) raționalizarea unor articole de bază (făină, orez, zahăr etc.). Guvernarea Ion Antonescu a căutat chiar să limiteze sporurile nominale ale salariilor, în ideea îmbunătățirii nivelului de trai și prin creșterea mărfurilor de pe piață – inclusiv prin economate și bonuri de aprovizionare – și de a mai modera astfel inflația (ANR, 2006, p. 337–340). Cu toate eforturile, inflația și specula aveau să fie stăpânite decisiv abia prin reforma monetară din 1947.

Situația de război a însemnat și creșterea nevoii de asistență socială, în special pentru invalizi, orfani, văduve de război. Au fost introduse prestații (beneficii) sociale pentru sprijinirea familiilor cu copii prin alocație lunară de 500 lei pe copil pentru funcționari și obligația întreprinderilor de a plăti 1.000 lei lunar pe copil pentru salariați. De asemenea, servicii sociale pentru familiile celor căzuți în război și alte categorii vulnerabile, inclusiv mese gratuite sau la prețuri modice erau oferite prin Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale (Scurtu, 2011), transformat după 23 august în Liga Operelor Sociale.

Structura consumului populației a urmat, de asemenea, pe cea din interbelic, respectiv un nivel foarte ridicat de consum din resurse proprii pentru țărânie și un nivel ridicat al cheltuielilor pentru hrană și îmbrăcăminte pentru populația urbană. Pe lângă puterea de cumpărare, nivelul consumului a depins de producția agricolă și de sistemul de aprovizionare, care includea și transporturile. Sistemul de aprovizionare a reprezentat o slăbiciune majoră a economiei de război românești. În ședința de Consiliu din 6.08.1943, Mihai Antonescu, vicepreședinte al Consiliului, atrăgea atenția că „sunt atâtea incoerențe în sistemul nostru economic, că, dacă nu supraveghești în permanență regimul de transporturi și regimul de aprovizionări, (...) riscăm să ne blocăm, pentru că, lăsând pe seama inițiativei private cererea de vagoane și aprovizionările, riscăm, la un moment dat, să ne trezim cu regiuni supraabundente și cu altele insuficient aprovizionate”.

Din cauza condițiilor naturale, greutăților de război li s-au adăugat ani agricoli slabi în 1942, 1945 și 1946, în care producția de cereale, în special grâu și porumb, a fost afectată de secetă (Axenciuc, 1996, p. 501, 517). Anii 1946–1947 au fost marcați de foamete, îndeosebi în zona de est a țării. Din acest motiv, care se adaugă pierderilor umane și materiale ale războiului (Belli, 2001, p. 45–48), considerăm că *anii imediat postbelici (1945–1947) au reprezentat perioada cu cel mai scăzut nivel de trai din întreg secolul 1918–2018*. Alte lipsuri importante cu care s-a confruntat populația în anii 1940–1947 au inclus încălțăminte și îmbrăcăminte, din cauza nevoilor armatei (ANR, 2006, p. 333, 337, 340), precum

și lemnele pentru foc, din motive de aprovizionare (ANR, 2008, p. 487–497). În căutarea rezolvării acestei probleme și a economisirii combustibilului special (păcură), în timpul războiului au fost introduse gazele naturale în București.

Deși regimul Antonescu a continuat lucrările edilitare începute în interbelic, mai ales în capitală, calitatea locuințelor a continuat să fie o problemă deosebită, îndeosebi pentru muncitori și păturile sărace ale marilor orașe. După vizita la fabrica „Rogiferul” a industriașului Malaxa din București, mareșalul Antonescu relatează asupra condițiilor de locuit în Consiliul de Miniștri din 2.3.1943 că „este cea mai oribilă exploatare a omului, în cea mai oribilă murdărie pe care poate să și-o imagineze cineva – erau umbre de oameni care lucrau, nu oameni, exploatarea omului prin om și prin distrugerea omului [...] Au venit oamenii de la țară, s-au instalat în condițiile cele mai mizerabile posibile [...] candidați la tifos, tuberculoză etc.” (ANR, 2006, p. 133).

Evaluările populației asupra nivelului de trai din perioada 1940–1947 reies din memorialistică și mai ales din materialele informative privind starea de spirit a populației, elaborate de organe din Ministerul de Interne. Din unele surse memorialistice citate de Scurtu (2011), cum ar fi academicienii David Prodan și Gheorghe Zane, reiese o evaluare mai degrabă favorabilă perioadei de dinainte de vara anului 1944. Cel mai probabil, la originea acestor evaluări se află o degradare și mai accentuată a nivelului de trai în primii ani postbelici față de anii 1940–1943. Materialele informative privind starea de spirit a populației înregistrau diversele nemulțumiri pe principalele categorii sociale: nivelul salariilor comparativ cu prețurile; problemele cu aprovizionarea alimentelor și a mărfurilor nealimentare, în special încălțăminte și îmbrăcăminte, inclusiv pentru economate și articolele raționalizate; lipsa acută de hrană din perioada 1945–1947; condițiile de muncă și întârzieri la plata salariilor pentru muncitori etc. (Scurtu, 2011; Arhivele Statului din România, 1996).

Cetățenii aparținând minorităților naționale au avut de suferit în perioada 1940–1947. Sub regimul Ion Antonescu, evreii – cetățeni români și din teritoriile sub ocupație militară – au fost victimele unor crime de război, deportări și alte atrocități. Numărul acestora este estimat între 280.000 și 380.000. Au fost supuși unor deportări de o amploare mult mai redusă decât evreii și circa 25.000 de romi/țigani, din care circa 11.000 au pierit. De asemenea, au fost înăsprite legile rasiale și antisemite inițiate sub regimul regelui Carol al II-lea (Wiesel et al., 2004, p. 388, 326). Întreprinderi și proprietăți aparținând evreilor au fost „românizate”, rezultând „îmbogățirea rapidă a unor elemente capitaliste” române și germane (Constantinescu, 2000, p. 52). Cetățenii români de origine germană au devenit membrii ai Grupul Etnic German, prin legea de constituire a organizației din 1940. Cum aceeași lege „imprima *de jure* organizației un caracter nazist, (...) ea va servi comisiilor locale și de plasă ale reformei agrare din 1945 drept argument pentru depozitarea nemților din satele României de proprietățile lor funciare” (Șandru, 2009, p. 36).

21.3. PERIOADA REGIMULUI COMUNIST

CARACTERIZARE GENERALĂ

După al Doilea Război Mondial, societatea românească a trecut printr-o serie de schimbări structurale pe toate planurile, aceasta trecând la o nouă formă de organizare, după modelul socialist dezvoltat în Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS) sub conducerea lui I.V. Stalin.

Studiul calității vieții și al nivelului de trai din perioada 1948–1989 ridică probleme deosebite. Sociologia românească înregistrează numai 31 de cercetări empirice de amploare în perioada 1948–1989 (Zamfir și Filipescu, 2015, p. 101). Deși aproape toate au fost finalizate publicistic, cea mai mare parte a acestora reprezintă cercetări monografice sătești și industriale, concentrate între 1957 și 1974, mai puțin relevante la scară națională. Ca atare, principalele surse de date pentru perioada 1948–1989 rămân recensămintele din 1956, 1966, 1977, precum și anuarele statistice.

În ceea ce privește nivelul de trai al populației, periodizarea realizată de Poenaru, Molnar și Csorvassi (2000) rămâne de referință. Potrivit acesteia, cele peste patru decenii ale regimului comunist pot fi delimitate în trei perioade distincte.

Întâia perioadă cuprinde *primii ani postbelici, de recuperare de după al doilea război mondial*. Deși perioada este caracterizată de creșterea veniturilor populației, trebuie ținut cont de baza foarte joasă de pornire, cauzată de o serie de factori: secătuierea economiei în cel de al Doilea Război Mondial; preponderența capitalului străin în axa de comandă a economiei, mai întâi prin acapararea vechilor poziții ale capitalului vest-european de către capitalul german nazist, participații preluate ulterior de URSS în cadrul societăților mixte româno-sovietice tip sovrom. Perioada postbelică înregistrează o penurie cronică de bunuri de consum, îndeosebi de hrană în anii 1945–1947, care a impus o raționalizare a acestora. Finalul acestei perioade este plasat în anii 1950, dar e dificil de marcat exact.

Conform seriilor seculare (în dolari 2000 la paritatea puterii de cumpărare) realizate de Axenciuc (2012, p. 40–41), PIB pe locuitor din anul 1950 este comparabil de cel din 1938, iar indicele produsului social depășește valoarea din 1938 în 1951 (DCS, 1966, p. 103). Perioada de recuperare în privința nivelului de trai a durat și mai mult. Seriile de date privind consumul mediu anual pe locuitor la principalele produse alimentare arată că nivelul din 1938 nu este depășit în 1950, ci abia în 1960, punctul exact de inflexiune fiind cel mai probabil undeva în a doua parte a anilor 1950, dar care rămâne a fi stabilit de cercetări viitoare (CNS, 1990, p. 129).

A doua perioadă corespunde *creșterii economice semnificative de la finele anilor 1950 până la finele anilor 1970* (1960–1980) și este caracterizată de creșterea nivelului de trai al populației, acces universal la asigurări sociale și servicii sociale, îmbunătățirea infrastructurii și a condițiilor de locuit. Toate acestea au însemnat „scoaterea din sărăcie a mării mase a populației” (Poenaru *et al.*, 2000,

p. 450), reprezentând practic efectele intrării României în modernitate în ceea ce privește calitatea vieții, datorită procesului de industrializare. În anii 1970, economia începe să dea semne de slăbiciune care spre finele decadei se reflectă și asupra nivelului de trai. Gaston-Marin (2000, p. 195–197), la acea vreme președinte al Comitetului de Stat pentru Prețuri, arată că reșezarea generală a prețurilor ar fi fost necesară în 1974–1976. Pentru că aceasta ar fi dus la o scădere a venitului național și posibile probleme sociale, dictatorul Nicolae Ceaușescu a dispus ca reșezarea prețurilor să fie subordonată obiectivelor politice. În acel deceniu, România este grav afectată și de calamități naturale: inundațiile din 1970–1971, 1975, cutremurul din 1977. Începând cu 1978, se declanșează criza datoriei externe, fenomen economic decisiv pentru dinamica ulterioară a nivelului de trai și a calității vieții (Stroe, 2000, p. 375–377).

A treia perioadă cuprinde *anii 1981–1989, de criză prelungită*, marcați de efortul restabilirii echilibrului extern și de politica de lichidare a datoriei externe, care au avut drept consecință în planul nivelului de trai și al calității vieții o „pauperizare a întregii populații” (Poenu et al., 2000, p. 450–451). Pauperizarea a inclus restrângerea ofertei de bunuri de consum, penuria cronică de produse alimentare și nealimentare – fiind de notorietate coșurile – și, în final, chiar raționalizarea.

Perioada comunistă se distinge prin natura și structura sistemului de distribuție. Decizia politică ia locul pieței ca sistem principal de distribuție. În mecanismul general de formare a veniturilor populației, deciziile luate de conducerea partidului comunist erau puse în practică atât prin intermediul economiei de comandă (întreprinderi de stat, bănci etatizate, sistemul cooperatist etc.), cât și prin intermediul propriu-zis al statului (sistemul de redistribuire, serviciile publice, salarizarea în sectorul public etc.). Cu tot procesul de etatizare al economiei – colectivizarea agriculturii și naționalizarea mijloacelor de producție din celelalte ramuri –, piața nu a fost eliminată din sistemul de distribuție, ci a rămas ca sistem secundar. Piața era prezentă atât formal (legal), prin vânzările pe piață ale meseriașilor, liber-profesioniștilor și mai ales ale țăranilor independenți și colectivști, cât și informal, prin piața neagră, alimentată inclusiv prin furtul din întreprinderile socialiste și cele din sectorul cooperatist.

Poenu, Molnar și Csorvassi (2000) prezintă o serie de trăsături sau particularități ale veniturilor populației în perioada comunistă: dinamica veniturilor reale ale populației, deși pronunțat ascendentă, a fost inferioară ritmului creșterii economice; preponderența veniturilor din muncă (salarii și venituri din agricultură) în structura veniturilor populației; creșterea ponderii veniturilor din asigurări sociale și beneficii sociale; promovarea unor *diferențieri între categoriile sociale* favorabile muncitorimii și defavorabile altor categorii: în principal țăranimii și pensionarilor din agricultură, secundar pensionarilor de asigurări sociale, precum și personalului tehnic, economic și socio-administrativ (TESA), care grupa lucrătorii cu activități non-manuale, inclusiv intelectualii; reducerea puternică a diferențelor dintre salarii, cunoscută în epocă drept „omogenizare socială”.

Sistemul de distribuire din perioada comunistă s-a confruntat cu *problema cointeresării materiale*, o trăsătură distinctivă a modelului sovietic de societate. După Alexandru Bărlădeanu, coordonatorul politicii economice în perioada 1955–1965, „călcâiul lui Ahile în sistemul economic socialist este absența cointeresării materiale a agenților economici. (...) Se pune problema cointeresării materiale și în industrie, și în agricultură. Noi eram în căutarea acelor forme. Faptul că nu le-am găsit – că nu am căutat să le găsim sau poate nici nu era posibil să le găsim – a dus la prăbușirea sistemului socialist. Pentru că o economie nu se poate face cu funcționari” (Betea, 2008, p. 134–135).

În ceea ce privește consumul populației, structura cheltuielilor gospodăriilor a rămas, în linii mari, aceeași în toată perioada anilor 1960–1989. Cheltuielile pentru consumul alimentară și băuturi a fost de circa 50% în cazul familiilor de salariați, între 63 și 74% pentru familiile de țărani, inclusiv țărani pensionari, și de 58–59% pentru familiile de pensionari de asigurări sociale (CNS, 1991, p. 125). Acestea erau urmate, în bugetul familiilor de salariați, de cheltuielile pentru îmbrăcăminte și încălțăminte (16–18%) și de cele pentru locuință și înzestrarea cu bunuri (15–19%). O tendință importantă în consumul populației este reprezentată de scăderea autoconsumului, respectiv a consumului din resursele producătorilor agricoli. Ponderea acestei categorii scade de la aproape 41% în 1950 la circa o cincime începând cu anii 1970, nivel la care se menține până în 1989 (Poenaru *et al.*, 2000, p. 463). În schimb, ponderea consumului din comerțul cu amănuntul crește de la aproape 38% în 1950 la un nivel cu puțin peste 60% în anii 1980. Această tendință este efectul industrializării și urbanizării, reflectate în salarii și pensii ca principalele surse de venituri ale populației.

Din punctul de vedere al evoluției consumului populației, cele peste patru decenii ale regimului comunist pot fi delimitate în două mari perioade distincte. Prima, care durează din 1950 până la izbucnirea crizei datoriei externe în anii 1978–1980, reprezintă cea mai lungă perioadă de creștere neîntreruptă a nivelului de trai al populației din întreg secolul 1918–2018. Cu toate acestea, în anii 1950, populația încă se confrunta cu lipsuri și greutate în consumul alimentară și nealimentară. Consumul alimentară mediu anual pe locuitor din 1950 era inferior celui din 1938 la produse alimentare importante: cu circa o cincime la carne și ouă și cu jumătate în cazul fructelor. Raportat la 1960, când nivelul din 1938 fusese depășit, consumul pe locuitor din 1980 era semnificativ mai mare – între 1,3 și 2,6 ori – la toate mărfurile alimentare și nealimentare (CNS, 1990, p. 129).

A doua perioadă este cea cuprinsă între 1980 și 1989 și reprezintă cea mai îndelungată perioadă de declin persistent al nivelului de trai din secolul 1918–2018. Din acest motiv, aceasta necesită o atenție specială. În ciuda unei creșteri a veniturilor reale totale ale populației de mai puțin de 6% între 1981 și 1989 (Poenaru *et al.*, 2000, p. 453), standardul de viață al populației a cunoscut o degradare ce a rămas puternic întipărită în memoria contemporanilor (Zamfir și Zamfir, 1999). Puterea reală de cumpărare a scăzut pentru cea mai mare parte populației. Față de datele oficiale care indicau o creștere cu 5,9% a salariului mediu

real pentru 1981–1989, recalculările efectuate de Constantin Ionete (1993, p. 24–27) indică, din contră, o scădere cu circa 5 puncte procentuale. Erodarea puterii de cumpărare a avut drept sursă și „sporirea însemnată a masei monetare”, rezultată „în tensiuni deosebite în asigurarea fondului de marfă pentru satisfacerea cererii solvabile a populației, ca efect al forțării exportului pe seama unor resurse care erau destinate pieței interne” (Stroe, 2000, p. 341–388). Populația s-a confruntat cu „creșterea progresivă a rarității tuturor bunurilor, inclusiv a bunurilor alimentare de bază”, la care „se adaugă o deteriorare rapidă a calității bunurilor” (Zamfir și Zamfir, 1999, p. 37). La nivelul consumului, toate acestea s-au concretizat prin: scăderea cu 12% a consumului de energie electrică, inclusiv prin sistarea temporară a alimentării populației; restricționarea puternică a încălzirii centralizate din locuințe și de la locul de muncă începând cu iarna 1984/1985 (Poenaru *et al.*, 2000, p. 467); program redus de apă caldă pentru mai toate orașele cu sisteme centralizate de apă caldă curentă și, mai ales, reducerea consumului alimentar. Raportat la 1980, consumul mediu pe locuitor a scăzut cu 10% exprimat în calorii pe zi (de la 3.259 la 2.949), inclusiv cu aproape 20% la total kg/an de carne și produse din carne. Scăderea nivelului de trai este oglindită și în creșterea ponderii cheltuielilor alimentare în bugetele tuturor tipurilor de gospodării, mai pregnantă (cu circa 6 puncte procentuale) pentru cele de salariați și țărani (CNS, 1990, p. 131). Perioada este marcată de cozi și, pe final, de reapariția raționalizării. Degradarea nivelului de trai al populației a avut drept consecință și mișcări de protest ale muncitorilor industriali, în ciuda regimului de dictatură de atunci. Prima mișcare de amploare a fost cea a minerilor din 1977, urmată de cea a muncitorilor din Brașov în 1987.

Dinamica nivelului de trai în comunism prezintă două ambivalențe sau aspecte contradictorii. Prima, sesizată de Vladimir Pasti (2006, p. 85–87), este că bunăstarea materială în creștere a populației din perioada de dezvoltare a comunismului (până în 1980) era însoțită de renunțarea la alte componente ale bunăstării, cum sunt drepturile și libertățile fundamentale, precum și accesul real la puterea politică. În opinia noastră, a doua ambivalență este că, deși populația a fost cea care a suportat aproape în întregime costurile modernizării României prin industrializare, nu a ajuns să se bucure de beneficiile acesteia și de o viață prosperă. După trei decenii de creștere, a urmat un deceniu de degradare persistentă a nivelului de trai, mai ales la nivelul nevoilor de bază: hrană, încălzire, lumină. Ca urmare, populația României iese istovită din perioada comunistă.

CONDIȚII DE VIAȚĂ: URBANIZARE, LOCUIRE, UTILITĂȚI

Urbanizarea reprezintă unul dintre procesele fundamentale în modernizarea societății românești în perioada 1948–1989. Față de 19,2% în 1939, populația urbană înregistrează o pondere de 23,4% la recensământul din 1948 (primul pe teritoriul României, stabilit la Conferința de pace de la Paris din 1946), 31,3% la recensământul din 1956 și 43,6% la cel din 1977. Începând cu 1985, populația

urbană este majoritară, atingând o pondere de 53,2% în 1989. Între 1948–1989, populația urbană crește cu o medie anuală de aproape 210.000 de persoane, de la 3,7 la peste 12,3 mil. de persoane. Creșterea nu este însă liniară. Până în 1968, inclusiv la recensăminte, în mediul urban au fost cuprinse date referitoare la comune suburbane sau localități asimilate urbanului de ordinul sutelor (CNS, 1990, p. 49, 51). Procesul de urbanizare are la bază în principal migrația sat-oraș, cauzată de industrializare (Rotariu *et al.*, 2017, p. 90–91), dar și creșterea pe cale administrativă a mediului urban, prin modificări în statutul administrativ al așezărilor umane. Spre exemplu, numărul orașelor și municipiilor crește de la 183 în 1965 la 260 în 1989.

Electrificarea este un alt proces prin care viața românilor a intrat în modernitate. Din punctul de vedere al calității vieții, aceasta a însemnat reducerea substanțială a cantității de timp alocate treburilor gospodărești, creșterea timpului liber și ușurarea vieții oamenilor, îndeosebi a femeilor. Față de 10,5% din total gospodării abonate la energie electrică în 1938, recensământul din 1966 consemnează că 83% dintre locuințe erau iluminate electric, pondere ce urcă la 85,3% în 1977. Anchetele privind locuirea și condițiile de locuit ale Comisiei Naționale de Statistică din 1981 și 1990 indicau că 95,4%, respectiv 98,7% dintre familii aveau iluminat electric, conform datelor citate de Grigore Vâlceanu (2000, p. 474).

Creșterea cu aproape 46% a populației totale între 1948 și 1989, dar mai ales amploarea procesului de urbanizare, care a antrenat creșterea de peste 3,3 ori a populației de la orașe, au determinat o presiune puternică pe fondul de locuințe, în contextul în care numărul și calitatea acestora reprezentau o problemă în perioada interbelică. Potrivit estimărilor lui Vâlceanu (2000, p. 468–469), România a cunoscut o criză a locuințelor în anii 1950, pe fondul declanșării industrializării: între 1948 și 1956, populația urbană a crescut cu circa 150.000 anual, dar numărul locuințelor noi a fost sub 20.000 anual.

Între 1951 și 1989, în România au fost construite peste 5,5 mil. de locuințe, din care 2,98 mil. din fondurile statului, întreprinderilor și organizațiilor cooperatiste și obștești, iar restul de 2,54 mil. din fondurile populației (CNS, 1991, p. 524–525), vârful fiind atins în anii 1970, în special în a doua parte a decadei. În deceniul opt au fost date în folosință 42,5% din toate locuințele construite din fonduri publice sau ale întreprinderilor socialiste din perioada 1948–1989. După Vâlceanu (2000, p. 471), între 1966–1989, „în mediul urban, (...) creșterea fondului locativ a devansat dinamica populației”.

Din perspectiva calității vieții, în memoria socială au rămas două elemente ambivalente legate de locuințe și politica de locuire din socialism. Primul ține de volumul construcției de locuințe și de nivelul larg și facil de acces la locuire pentru populație, fie prin închiriere, fie prin cumpărare în condiții de creditare accesibile. În această privință, este de reținut că politica de locuire din România a fost similară celei din celelalte state socialiste, atât la nivel de concepție, cât și ca volum comparabil al locuințelor raportat la populație (Dan, 2006). Al doilea element ține de politica de sistematizare, mai ales aspectul sensibil al dărâmării de locuințe,

biserici și alte monumente, precum și cel al „sistemizării” satelor. Potrivit datelor lui Adrian Dan (1999, p. 451), între 1977 și 1987 au fost demolate peste 182.000 de case, din care 98.000 la orașe și 84.500 la sate.

Anii 1980 au însemnat un declin cantitativ al construcției de locuințe. Numărul de locuințe date în folosință din fonduri publice scade progresiv până la 54.979 în 1989, nivel comparabil cu mijlocul anilor 1960.

În anul 1989, numărul de locuințe depășea numărul total de gospodării cu peste jumătate de milion de unități, conform datelor din balanța fondului de locuințe, citate de Vâlceanu (2000, p. 472). Cu toate acestea, la întrebarea dacă fondul locativ era suficient în raport cu cererea de locuințe din partea populației, răspunsul este mai degrabă nu, mai ales în contextul urbanizării și al declinului demografic din rural. Vâlceanu (2000) și Dan (2006) arată că, în ciuda eforturilor făcute și a volumului de locuințe construite, România se plasa în 1989 pe unul dintre ultimele locuri în Europa, atât la gradul de înzestrare a familiilor cu locuințe, cât și la confortul acestora, exprimat printr-o serie de indicatori precum numărul mediu de camere/locuință, suprafața locuibilă/cameră, numărul mediu de camere/persoane etc. De asemenea, supraaglomerarea a rămas o problemă. Conform datelor din *Ancheta privind locuirea și condițiile de locuit din 1990* a Comisiei Naționale de Statistică, aproape 73,1% dintre familii locuiau în locuințe cu două și trei camere, arată Vâlceanu (2000, p. 473).

Tabelul 21.3

Gradul de dotare a locuințelor cu principalele instalații și dependențe (%)

	1966	1977	1992	2002	2011
Apă în locuință, total	12,2	29,5	51,6	53,2	79,0
Apă de la rețea publică	12,0	28,8	48,7	48,7	58,4
Apă caldă	5,2	20,2	43,1	43,4	59,5
Canalizare, total	12,2	29,5	50,7	51,1	68,5
Din rețea publică		25,6	44,3	44,6	48,8
Gaze naturale de la rețea publică	10,5	18,7	32,2	40,5	45,3
Baie		26,4	47,0	50,0	64,2
În locuință		24,4	46,3	49,1	62,4
Closet cu apă		22,5	47,1	50,5	61,2
În locuință		21,6	45,0	47,3	59,4
Instalație electrică	48,3	85,2	96,7	96,3	
Încălzirea locuințelor					
Centrală termică, termoficare	15,8	20,4			45,7
Sobe combustibil solid	69,1	71,8			46,3

Surse: Recensămintele populației și locuințelor, 1966, 1977, 1992, 2002, 2011.

Condițiile de viață sunt reflectate și în nivelul de confort al locuințelor, observabil și prin gradul de dotare a acestora cu instalații și dependențe. Conform datelor de recensământ și din anchetele statistice, România a înregistrat progrese la acest capitol între anii 1948 și 1989 (Tabelul 21.3). Cu toate acestea, la acești indicatori, arată Vâlceanu (2000, p. 476), România de la finele deceniului 9 se afla la nivelul atins de statele dezvoltate în deceniul 8. De asemenea, erau notabile diferențele între mediile de rezidență. În mediul urban, ponderea locuințelor racordate la rețelele publice de apă și canalizare era între 81 și 87% în 1992, comparativ cu 3–11% în rural.

21.4. PERIOADA DE DUPĂ REVOLUȚIA DIN 1989: TRANZIȚIA ȘI NOUL CAPITALISM

Cele aproape trei decenii (1989–2018) de la revoluția din decembrie 1989 și până la centenarul Marii Uniri pot fi împărțite în două mari perioade: tranziția și noul capitalism.

În linii mari, procesul de tranziție se încheie în România la mijlocul anilor 2000. Structura și relațiile de proprietate, ocuparea, veniturile și condițiile de viață ale populației prezintă deja un alt tablou general între anii 2004 și 2006 față de 1989–1990. La aceste considerente se adaugă statutul de economie de piață funcțională acordat de Comisia Europeană (2004) și îndeplinirea celor două obiective ale proiectului de țară al tranziției: aderarea la NATO (2004) și la Uniunea Europeană (2007). Elementele unui nou capitalism, diferit de cel interbelic, cristalizate în perioada tranziției s-au extins și consolidat treptat.

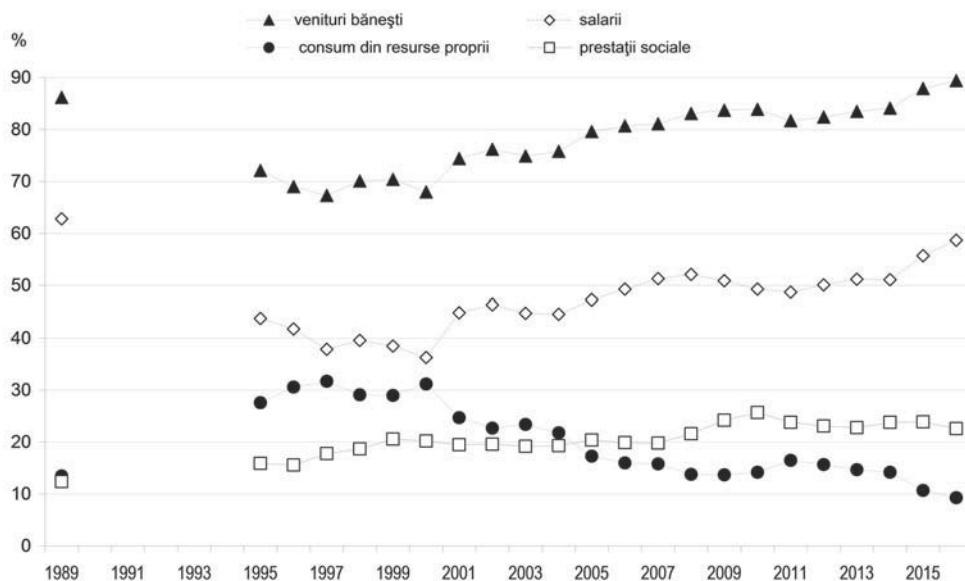
VENITURILE ȘI CONSUMUL POPULAȚIEI

Luând drept criteriu dinamica veniturilor și a consumului populației în raport cu nivelul anului 1989, se conturează două perioade. Prima corespunde tranziției și acoperă degradarea nivelului de trai și, mai apoi, revenirea la nivelul anilor 1989–1990. Un proces deopotrivă lung – cam un deceniu și jumătate – și sinuos. Revenirea la principalii indicatori ai anilor 1989–1990 plasează încheierea tranziției în intervalul anilor 2004–2008: consumul mediu pe locuitor de carne – 2004; venitul per capita – 2006 (Zamfir *et al.*, 2010, p. 12); câștigul salarial mediu real – 2007; pensia medie reală – 2008 (INS, 2006, 2017a). Caracterul sinuos reiese din dinamica neliniară a veniturilor și a consumului, puternic erodate de recesiunile din 1990–1992 și 1997–1999.

A doua perioadă corespunde noului capitalism. Creșterile semnificative ale veniturilor populației din 2007–2008 au fost întrerupte de recesiunea din

2009–2010. Revenirea la valorile reale ale salariilor și pensiilor de dinaintea recesiunii s-a realizat în șase ani. Începând cu anul 2016, se observă o reluare a creșterii veniturilor populației, mai ales a salariilor, într-un ritm susținut, similar anilor 2006–2008.

Schimbările structurale din tranziție asupra economiei și relațiilor de proprietate își regăsesc corespondent și în structura veniturilor populației. Față de perioada comunistă, piața ia locul statului ca sistem principal de distribuire. Dezetatizarea a însemnat (re)apariția veniturilor din proprietate și din capital – chirii, rente, dobânzi, dividende, tranzacții cu valori mobiliare etc. Rezultatele anchetei sociologice a ICCV din 1994 (Stroie, p. 40) indicau că veniturile din proprietăți și profit acopereau 14% din veniturile totale ale celor mai bogați 10% din populație. Efectele dezindustrializării și decolectivizării sunt observabile în structura veniturilor populației, prin scăderea în tranziție a ponderii veniturilor salariale și, respectiv, creșterea ponderii veniturilor din prestații sociale și a contravalorii consumului din resurse proprii (Figura 21.1).

Surse: Ilie, 2006, p. 271; INS, *Anuare statistice* (2003–2017).

Fig. 21.1. Structura veniturilor populației, 1989–2016.

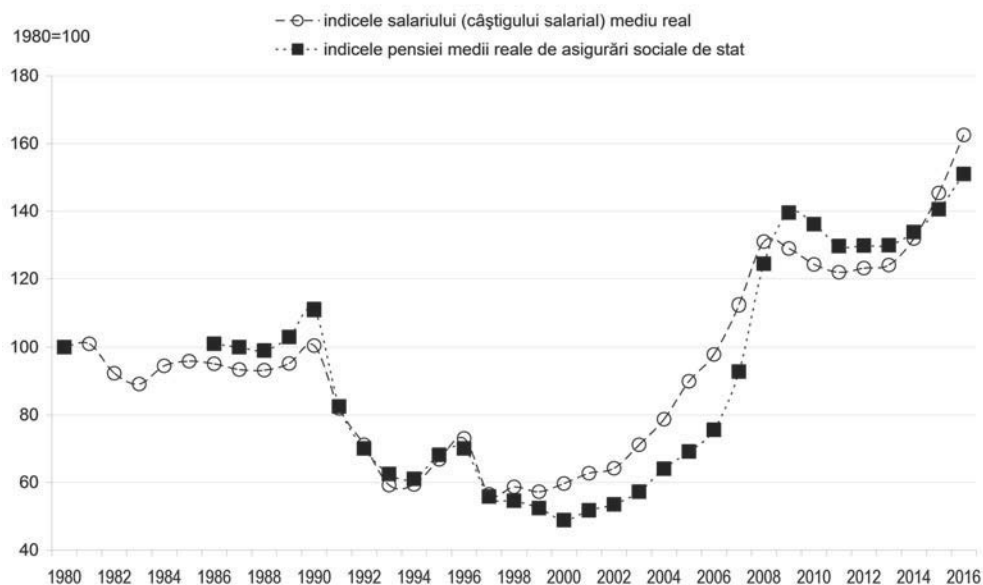
Alături de schimbările în sistemul de distribuție, trăsătura definitorie a tranziției constă în privatizare, proces care a implicat, după Vladimir Pasti (2006, p. 507), „transferul celei mai mari părți a averii naționale în proprietatea a cel mult 1% din populație, în condiții care nu pot fi stabilite și cu atât mai puțin legitimate”. Schimbările în nivelul de trai al populației au fost determinate nu doar de

schimbările în sistemul de distribuție, ci și prin transferul averii „întregului popor” moștenite de la defunctul regim socialist.

Alegerea persoanelor care au beneficiat de cea mai mare parte a acestui transfer de avere unic între 1918 și 2018 reprezintă o problemă morală, de justiție socială sau, în termenii lui Pasti, de legitimitate, care însă rămâne una deschisă. Cătălin Zamfir (2015, p. 37) indică punctul sensibil al problemei: „*privatizarea și retrocedarea proprietății* au reprezentat sursa principală a generării unui complex sistem de corupție care a cuprins întregul stat”. Din acest motiv, Zamfir (2015, p. 34) consideră că, „în perioada tranziției, corupția nu este un act deviant strict individual, ci principalul instrument al constituirii noii clase bogate”.

La aproape 30 de ani de la declanșarea procesului de privatizare, cunoașterea asupra distribuției averii în societatea românească – cine/cât la sută deține din total avere – este și mai lacunară decât în cazul veniturilor. Din acest motiv, apare ca necesară o inventariere a averii la nivel național, pe baza unei declarații individuale de patrimoniu, completată de finalizarea lucrărilor de înregistrare sistematică din cadrul programului național de cadastru.

Dinamica principalelor tipuri de venituri ale populației, salariile și pensiile de asigurări sociale, prezintă o evoluție sinuoasă după 1989 (Figura 21.2), dependentă de recesiunile tranziției (1990–1992, 1997–1999) și cea din noul capitalism (2009–2010).

Surse: Prelucrări ale autorului după *Anuarele statistice*, 1990–2016; baza INS TEMPO-online și Ionete, 1993, p. 25.

Fig. 21.2. Indici ai principalelor venituri ale populației, 1980–2016.

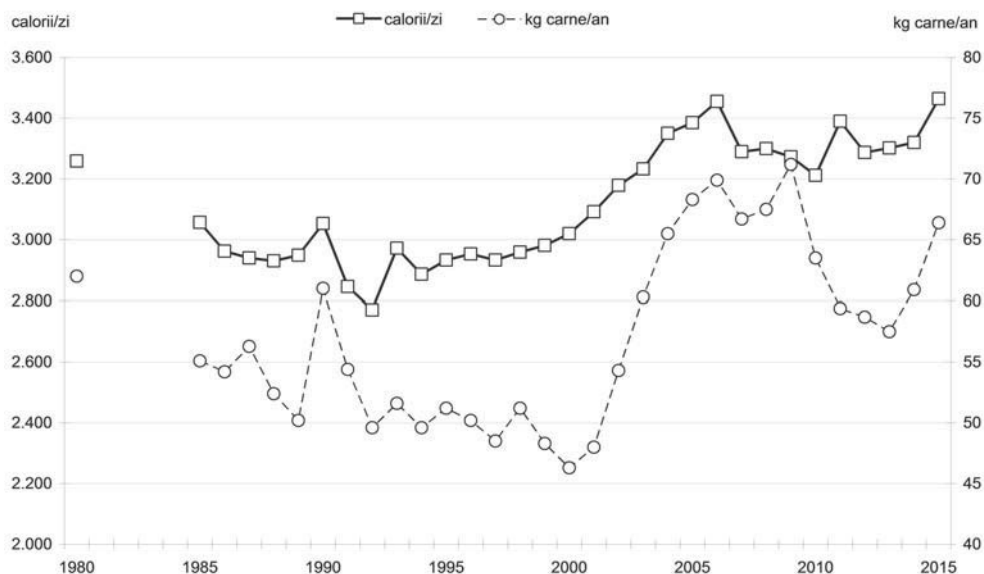
O primă observație este că declinul salariilor și pensiilor din perioada de tranziție reprezintă o continuare a celei din ultimul deceniu al regimului comunist. Revenirea la nivelul din 1990 în termeni reali a salariului (câștigului salarial) mediu și a pensiei medii de asigurări sociale din anii 2007 (salariu)–2008 (pensie) marchează, așadar, și revenirea la nivelul din 1980. Așa cum se observă din Figura 21.2, avem de a face cu o criză neobișnuit de lungă a nivelului de trai, de 27–28 de ani (1980–2007/2008), adică mai bine de un sfert din întregul secol de după Unire.

Declinul nivelului de trai din anii 1990 se aseamănă mai mult cu perioadele 1919–1924 și 1944–1947, fiind marcat de restrângerea ocupării salariale și hiperinflație. Pe de altă parte, erodarea puterii de cumpărare ce a însoțit recesiunea 2009–2010 a avut la bază și decizia politică a tăierii salariilor din sectorul public cu 25%, într-o manieră foarte similară celor trei succesive „curbe de sacrificiu” (tăieri de salarii de 10–15%) dintre 1931 și 1933, dar și deciziei de tăiere cu 10–20% a consumului populației din anii 1980.

Raportul dintre pensia medie de asigurări sociale de stat (fără agricultori) și salariul mediu net s-a deteriorat sensibil de la 45–49% în ultimul deceniu al perioadei comuniste către limita inferioară a intervalului 40–45% și chiar sub 40% în perioada tranziției (Zamfir, 2011, p. 50). Începând cu finalul anilor 2000, perioada noului capitalism aduce o îmbunătățire a poziției relative a pensiei medii de asigurări sociale (fără agricultori) față de salariul mediu, raportul fiind în intervalul 51–56% între 2009 și 2015 (INS, 2013, 2017a). În ceea ce privește veniturile din pensii, două aspecte rămân problematice, chiar controversate: pensiile agricultorilor și pensiile speciale, în fapt, o categorie de pensii ocupaționale în care sunt cuprinși foști angajați din armată, poliție și servicii de informații, foști magistrați, diplomați, parlamentari, funcționari parlamentari, personal aeronautic civil, personal auxiliar din justiție, personal de la Curtea de Conturi.

În perioada de tranziție, rolul statului în asigurarea nivelului de trai al populației se schimbă fundamental. La nivelul sistemului de distribuție, statul (re)vine la o poziție secundară, în urma pieței. Sistemul de redistribuire, care include politica fiscală și politicile sociale, completează rolul statului în mecanismul general de formare a veniturilor populației. După cum vom vedea ulterior, principalul efect cumulat al restrângerii redistribuirii constă în adâncirea inegalităților sociale. Prin politica fiscală, redistribuirea s-a restrâns prin: regim fiscal lax al taxării proprietății (averii); abandonarea impozitării progresive în favoarea cotei unice, respectiv o cotă proporțională de 16%, indiferent de mărimea venitului salarial, cu perspectiva reducerii la 10% începând cu 2018; renunțarea, începând cu 2005, la impozitul pe venitul global; creșterea ponderii impozitelor indirecte în total venituri fiscale; impozitarea ridicată a factorului muncă în raport cu factorul capital: cote ridicate de contribuții sociale pentru salarii – 57% în 2002 (Bercea, 2003, p. 396); în jur de 40%, cu tendință ușor descendentă, după 2010 –, respectiv impozitarea laxă a factorului capital (16% impozit profit, eliminarea treptată a impozitului pe dividende).

La nivelul politicilor sociale, restrângerea redistribuirii se referă la serviciile publice oferite populației, în special sănătate și învățământ, și, în sens larg, la finanțarea cheltuielilor sociale. „Dacă țările dezvoltate investesc peste 30% din PIB în sfera politicilor sociale, România investește mai puțin de jumătate din media UE (media anilor 2000–2007): 16,4%, sub toate țările europene care au trecut prin tranziție” (Zamfir *et al.*, 2010, p. 8).

Surse: CNS (1990–1991); INS (2003–2016).

Fig. 21.3. Consumul alimentar, 1980–2015.

În ceea ce privește *consumul populației, structura bugetului gospodăriilor* prezintă modificări importante. Ponderea consumului alimentar în cheltuielile totale de consum ale gospodăriilor crește la circa 60% în anii '90, ca urmare a scăderii în termeni reali a veniturilor. Pe tipurile de gospodării din modelul statistic al INS pentru care sunt posibile comparații pe termen lung – salariați, țărani, pensionari –, ponderea consumului alimentar revine la un nivel comparabil cu 1980 abia la mijlocul anilor 2000 (CNS, 1991, p. 125; INS, 2007, p. 256). Începând cu anii 2004–2006 și intrarea în perioada noului capitalism, structura bugetului gospodăriilor se modifică, în sensul unui declin de durată al ponderii cheltuielilor pentru consumul alimentar – chiar încetinit de recesiunea 2009–2010 –, ce coboară la 44% în trimestrul II 2017 (INS, 2017b).

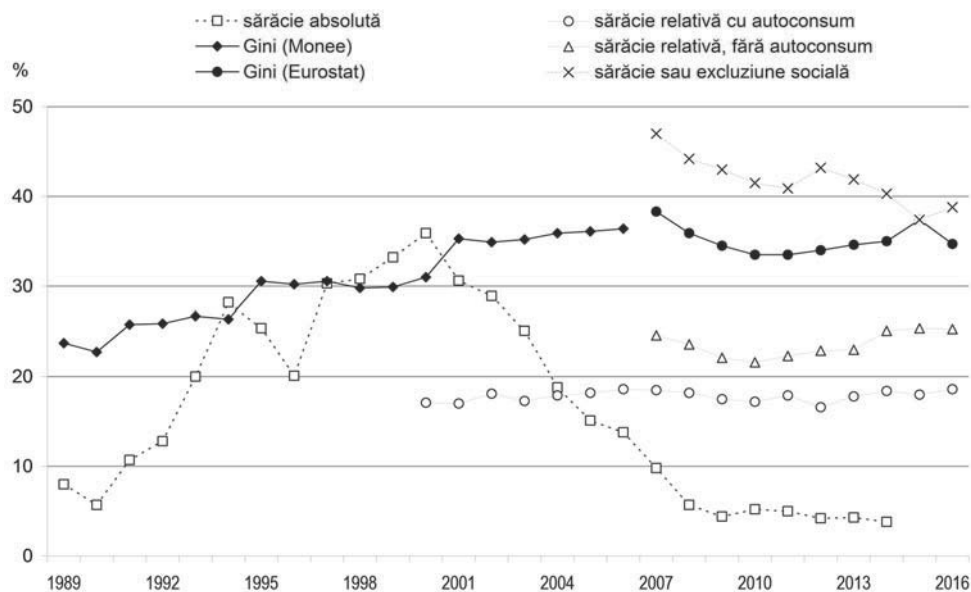
Consumul mediu alimentar al populației de după 1990 (Figura 21.3), exprimat în calorii pe zi și, respectiv, kg de carne și produse de carne pe an, completează imaginea unei crize neobișnuit de lungi, de circa un sfert de secol, a

nivelului de trai. Perioada de tranziție apare drept o continuare, și nu o ieșire din criza anilor 1980. La capitolul consum alimentar, criza avea să fie depășită abia în anul 2004. Chiar dacă nu atât de dură, recesiunea începută în 2009 a marcat negativ consumul de carne al populației pe jumătate de deceniu.

Gradul de dotare a populației cu bunuri de folosință îndelungată cunoaște o schimbare pozitivă după 1989. Raritatea bunurilor de consum din perioada comunistă este depășită. Dacă în comunism cererea solvabilă a populației nu se întâlnea cu oferta, în tranziție, oferta de bunuri de consum a avut dificultăți de întâlnire cu o cerere solvabilă din partea populației. Boomul consumerist cunoaște două perioade importante: începutul anilor 1990 și perioada de final a tranziției la mijlocul anilor 2000, când creditul de consum devine larg disponibil și, odată cu el, decolează consumul populației de bunuri de larg consum – electronice și electrocasnice, dar și autoturisme. În această privință, numărul de autoturisme la 100 de gospodării crește de la 5,02 în 1989 (CNS, 1991, p. 124) la 30,5 în 2016, iar ponderea gospodăriilor ce dețin cel puțin un autoturism a atins 37% în 2016 (INS, 2017b). Tot din perspectiva consumului, o evoluție pozitivă a standardului de viață este dată și de apariția unor noi tehnologii ce țin de comunicații de masă și digitalizare: telefonie mobilă și fixă, internet, calculatoare, laptopuri, smartphone-uri etc. În anul 2016, ponderea gospodăriilor ce dețin un laptop sau un calculator personal urcă spre două treimi (INS, 2017b), iar numărul conexiunilor mobile depășește numărul total de locuitori (INS, 2017a, p. 595).

Balanța dintre veniturile și consumul populației denotă o presiune constantă pe bugetul gospodăriilor. Cu toată creșterea substanțială a veniturilor în termeni reali din perioada noului capitalism, o parte substanțială dintre gospodării are dificultăți în a face față cheltuielilor curente. Ponderea gospodăriilor care nu au putut efectua la timp unele cheltuieli a crescut în perioada 2007–2016 de la 24% la 34%, cu un vârf de 38% în 2014. În ciuda restrângerii ponderii consumului alimentar în bugetul gospodăriei, presiunea se resimte din două surse principale. Prima ține de aspirații noi și privațiuni vechi, ce fac parte din standardul de viață în mișcare al populației. Aceste bunuri reprezintă nevoi de consum acumulate, dar nesatisfăcute în criza prelungită a nivelului de trai 1980–2004/2006, la care se adaugă alte nevoi de consum induse de noile tehnologii, cum ar fi deținerea unui calculator, smartphone ori accesul la internet. A doua sursă derivă din cantitatea și calitatea în declin a bunurilor și serviciilor publice, îndeosebi sănătatea, învățământul, locuirea. Ca atare, chiar și gospodăriile relativ mai bine poziționate pe scara veniturilor, mai prospere, din mediul urban resimt această presiune, prin cheltuieli cum ar fi: grădiniță și școală privată, costuri asociate școlii (rechizite, manuale), indiferent dacă învățământul este sau nu gratuit, abonament privat de sănătate, analize, tratamente, consultații la medici specialiști, medicație, rată la locuință, rată la mașină etc. Deși astfel de cheltuieli nu sunt încă pe deplin cuprinse în modelul statistic al INS, creșteri ale ponderii cheltuielilor cu bunuri nealimentare și servicii sunt observabile la capitole cum ar fi educația, sănătatea, transportul și telecomunicațiile (INS, 2017b).

Timpul liber reprezintă o dimensiune importantă a calității vieții, care cunoaște schimbări importante în perioada de tranziție. Datele din programul de diagnoză a calității vieții al ICCV arată că, în perioada anilor 1990–1999, numai mersul la biserică a cunoscut o creștere. Restul activităților au fost în situația unui declin, fie redus spre moderat, în cazul televiziunii, fie masiv, în cazul lecturii, consumului de ziare, reviste, frecventării cinematografelor, mersului la spectacole, petreceri, întâlniri, activități sportive, excursii la sfârșit de săptămână (Urse, 2005, p. 303–304). Aceste schimbări țin atât de incapacitatea populației de a suporta costurile acestor activități, cât și de o schimbare de pattern de petrecere a timpului liber, ce continuă ulterior prin dislocarea televiziunii de către internet.

Surse: EUROSTAT (2017a, 2017b, 2017c) pentru Gini (venit disponibil pe adult echivalent), sărăcie sau excluziune socială, sărăcie relativă fără autoconsum; Transmonee (2016) pentru Gini (venit pe locuitor); pentru sărăcie absolută, calculată cf. metodei Băncii Mondiale, în Zamfir *et. al* (2010, p. 28) pentru 1989–2004 și MMPS (2015, p. 6) pentru 2005–2014; sărăcie relativă cu autoconsum, în Zamfir *et al.* (2010, p. 32) pentru 2000–2008, MMPS (2010, p. 1), (2017, p. 1) pentru 2009–2016.

Fig. 21.4. Sărăcie și inegalitate, 1989–2016.

În anii 1990, societatea românească a resimțit șocul sărăciei ca rezultat al căderii economiei. Multe dintre prefacerile ce au ținut de ocupare – venituri, sistemele de distribuie și redistribuire, veniturile și consumul populației – își găsesc expresia socială în profilul sărăciei din România. Și în această privință se poate face o distincție între tranziție, pe de o parte, și perioada noului capitalism, pe de altă parte. În tranziție, standardul de viață a fost marcat, după Cătălin Zamfir

(2004, p. 47), de „explozia sărăciei, pe fondul creșterii rapide a inegalităților”. Principalul indicator al perioadei de tranziție este sărăcia absolută (Figura 21.4), ce desemnează „inexistența unor condiții minime de viață (mâncare, îmbrăcăminte, locuință) necesare unei simple supraviețuiri în condițiile societății respective. (...) Pe termen lung, sărăcia absolută produce degradări biologice ireversibile. Pe termen mediu, ea produce deteriorarea rapidă a capacităților și oportunităților minime ale persoanei de a participa la viața societății” (Zamfir, 1995, p. 15). Dinamica ponderii populației aflate sub pragul de sărăcie absolută o urmează pe cea a economiei, cu o mențiune importantă: nivelul maxim al sărăciei (35,9%) este atins în anul 2000, când economia începea să își revină după a doua recesiune a tranziției. Așadar, între ciclul economic și cel social există un ecart sau, cu alte cuvinte, socialul își revine mai greu decât economia în urma unei crize.

Fenomen complex, sărăcia nu se limitează doar la situarea sub un anume prag de venit, ci variază între diferite comunități sociale, în plan teritorial și pe medii de rezidență (Ministerul Muncii, 2017). Tranziția a însemnat și apariția sărăciei extreme, a pungilor de sărăcie sau formarea zonelor de tip ghetou (Stănculescu și Berevoescu, 2004), riscul de sărăcie fiind mai mare la nivelul minorității romilor, cunoscuți popular și ca țigani (Zamfir și Zamfir, 1993; Zamfir și Preda, 2002). De asemenea, sărăcia a fost însoțită de „grave procese de dezagregare socială, cele mai multe dintre ele imposibil de cuantificat: degradarea forței de muncă; dezagregarea familiilor; creșterea delincvenței, mai ales a crimei organizate; pătrunderea drogurilor; scăderea securității cetățeanului; creșterea violenței; forme noi, precum șantajul, răpirile, taxele de protecție, traficul de persoane, exploatarea economică și sexuală, mergându-se până la traficul de copii; creșterea fenomenului copiilor străzii: creșterea dificultății de integrare socială a tinerilor din mediile sărace, mai ales a celor care ies din instituțiile de ocrotire socială; degradarea participării școlare și a stocului profesional al populației active” (Zamfir, 2004, p. 51). Sărăcirea populației a avut și efecte social-politice marcante, în bună măsură similare perioadei interbelice, precum conflicte sociale, greve, schimbări de guvern, inclusiv prin mișcări de stradă (1991), alternanța sistematică a guvernelor, dar nu și a președinților.

Reluarea creșterii economice pe fondul ieșirii din tranziție a însemnat și ieșirea din sărăcie absolută a milioane de persoane. În acest context, pragul de sărăcie absolută își pierde treptat din relevanță, fiind chiar abandonat din datele oficiale începând cu 2014, an în care valoarea pragului (lei/lună/adult echivalent) era de 309,9 lei (Ministerul Muncii, 2015, p. 3).

Problema analizei nivelului de trai în raport cu un prag al minimului decent de trai sau al minimului de subzistență rămâne una de actualitate. O alternativă la metoda pragurilor de venit, exemplificată de pragul sărăciei absolute, este oferită de modelul normativ al coșului de consum, dezvoltat de ICCV pe metoda bugetelor de familie (Mihăilescu, 2014). De altfel, pe aceeași metodă a fost elaborat indicele costului vieții utilizat de Institutul Central de Statistică până în 1948. Dinamica raportului dintre venituri și pragurile de minim decent, respectiv minim de

subzistență în perioada 1989–2016, pe diferite categorii de venituri ale populației și tipuri de gospodării pe medii de rezidență (Mihăilescu, 2017), întărește ideea expusă mai sus, cea a presiunii constante pe bugetul gospodăriei, respectiv pe standardul de viață pentru largi categorii din populație.

Depășirea tranziției, aderarea României la UE și intrarea în faza noului capitalism au presupus și alinierea la metodologia europeană a măsurării sărăciei. Ca atare, sărăcia relativă stabilită la pragul de 60% din venitul disponibil pe adult echivalent (după transferuri sociale) devine noul punct de reper. Indiferent de sistemul de măsurare (Figura 21.4) – sărăcie relativă, coeficientul Gini al distribuției populației după veniturile bănești pe adult echivalent, raportul dintre chintila superioară și cea inferioară S80/S20 a veniturilor populației (Ministerul Muncii, 2017, p. 4) – se observă *o extindere a inegalităților și a polarizării sociale în perioada de tranziție, urmată de o menținere, pe alocuri chiar accentuare, a acestora în noul capitalism* (Molnar, 2011; Precupețu, 2013; Dumitru, 2015). De altfel, la nivelul anului 2016, România se găsește în situația de a fi cea mai inegală țară din UE, plasată pe ultimul loc între statele membre la indicatorul sărăcie relativă (EUROSTAT, 2017b) și pe penultimul, după Bulgaria, la indicatorul sărăcie sau excluziune socială (EUROSTAT, 2017c).

Una dintre sursele pentru nivelul foarte ridicat al inegalităților economice și sociale din România este repartitia a ceea ce produce economia (exprimat în venitul național net – VNN) în favoarea capitalului și în defavoarea muncii. Față de alte țări europene, atât dezvoltate, cât și cele din regiune (Polonia, Ungaria, Bulgaria) aflate la un nivel comparabil de dezvoltare, România cunoaște cea mai disproporționată repartitie între cei doi factori. Munca obține mai puțin de 40% din VNN în anul 2014, comparativ cu circa 60% în statele dezvoltate și 44–52% în țările din regiune (Georgescu, 2015a, p. 16). Această repartitie explică de ce avansul PIB nu se regăsește în creșterea nivelului de trai din România.

În opinia noastră, repartitia disproporționată între capital și muncă din România are la origine atât sistemele de distribuire și redistribuire – ce derivă din opțiuni de politici publice de tip neoliberal –, cât și din factori „obiectivi”, care se regăsesc în structura economiei României, marcată de procesul de dezindustrializare din tranziție. Conform analizei comparative la nivel european a valorii adăugate brute pe ramuri ale economiei realizată de Florin Georgescu (2015b, p. 14), în economia României predomină ocuparea cu valoare adăugată brută redusă.

CALITATEA VIEȚII ȘI EVALUĂRI ȘI ATITUDINI ALE POPULAȚIEI PRIVIND NIVELUL DE TRAI

Satisfacția din viața de zi cu zi reprezintă, după Mihai Dumitru (2005, p. 333), „sistemul de referință cel mai important, atunci când oamenii își evaluează calitatea vieții”. Conform datelor din programul de diagnoză a calității vieții al ICCV (1990–2010), românii sunt mai degrabă nemulțumiți față de viața de zi cu zi în

perioada de tranziție și mai degrabă mulțumiți în noul capitalism (Mărginean și Precupețu, 2011, p. 250). Relațiile de familie și munca sunt principalele surse de satisfacție (Dumitru, 2005, p. 333), în timp ce veniturile reprezintă sursa majoră de insatisfacție (Zamfir, 1995, p. 27).

Evaluarea stării personale de sănătate este un alt indicator important al calității percepute a vieții (Pop, 2010). Deși evaluările pe tot cuprinsul perioadei 1990–2010 sunt mai curând pozitive decât negative, chiar și la acest indicator se observă impactul social al tranziției, diferența între evaluările pozitive și cele negative fiind la nivelul cel mai de jos între 1997 și 1999, perioada celei de a doua recesiuni din tranziție.

Datele privind bunăstarea subiectivă (evaluarea veniturilor familiei în raport cu necesitățile) denotă că „prosperitatea sperată (a tranziției) nu a fost realizată”, iar „costul social (al tranziției) a fost mare” (Zamfir, 2015, p. 18). Proporția de populație care consideră că veniturile nu ajung pentru strictul necesar sau ajung numai pentru strictul necesar a coborât foarte rar sub două treimi din total populație în perioada de după 1993, conform datelor din anchetele ICCV (Mărginean și Precupețu, 2011, p. 249) și din barometrul de opinie al Fundației Soros (1995–2007). Totodată, ponderea sistematic ridicată a sărăciei subiective, chiar în condiții de creștere economică și creștere a veniturilor populației în termeni reali, reprezintă un alt element de sprijin al ideii presiunii constante pe bugetul gospodăriei expuse anterior.

Rezultatele tranziției sunt evaluate negativ de majoritatea populației, cu excepția anului 1996, conform datelor ICCV (Mărginean și Precupețu, 2011, p. 237, 260). Evaluările, de asemenea, majoritar negative asupra a modului în care este condusă țara reprezintă, pentru Cătălin Zamfir (2015, p. 17), și o exprimare a populației față de strategia tranziției. În opinia noastră, aceste evaluări, împreună cu altele privind mediul politic (Mărginean și Precupețu, 2010, p. 61–63), oglindesc și caracterul disruptiv al tranziției, manifestat, între altele, prin inegalități profunde în sistemele de distribuție și redistribuție ale veniturilor și averii, ce conduc la o creștere a distanței sociale percepute de către cei conduși față de cei care conduc.

Întrebarea privind direcția în care merge țara sintetizează diverse evaluări ale populației, atât cele în plan economic, social și politic, dar și cele în plan temporal, privind prezentul și viitorul. Pentru cea mai mare parte a perioadei de după 1994, aceste evaluări sunt persistent negative, ca expresie a impactului perioadelor de recesiune economică (Fundația Soros România, 1995–2007; Comisia Europeană, 2008–2017).

CONDIȚII DE VIAȚĂ: URBANIZARE, LOCUIRE, UTILITĂȚI

Dezindustrializarea și căderea economiei din perioada tranziției au condus la sistarea migrației rural-urban care a caracterizat procesul de urbanizare din perioada 1948–1989. Începând cu 1991, migrația internă din România prezintă două trăsături principale. În primul rând, „o rată de migrație relativ redusă în raport

cu cea din societățile puternic dezvoltate” (Sandu, 2009, p. 274). Creșterea ponderii populației rurale nu rezultă din sporul natural negativ începând cu 1991 (Mihalache, 2015, p. 199), ci tocmai din migrația oraș-sat. La originea acestui fenomen, după Dumitru Sandu (2009, p. 275), se află căderea economiei și valurile de sărăcie din anii '90, reflectate în „strategiile de supraviețuire pentru segmentele de populație săracă din zonele urbane”.

Asemenea perioadei comuniste, o altă sursă a creșterii relative a populației urbane a fost cea administrativă, prin schimbarea statutului unor așezări umane. Numărul orașelor și al municipiilor crește de la 260 la 320 de unități între 1990 și 2015, cea mai mare creștere fiind consemnată în 2003–2005. Drept rezultat, ponderea populației urbane crește din nou spre 54% la recensământul din 2011. Chiar și în contextul îmbătrânirii populației din mediul rural, ca urmare a scăderii natalității și fertilității sub cea din urban, precum și a creșterii mortalității peste cea din urban (Mihalache, 2015, p. 199–205), se observă o reluare a creșterii ponderii mediului rural după recensământul din 2011, pe fondul continuării migrației urban-rural (INS, 2016). Cauza principală nu mai poate fi tot sărăcia, având în vedere creșterea veniturilor populației și reducerea semnificativă a sărăciei absolute începând cu anul 2001, ci fenomenul de „suburbanizare” (Dumitrache *et al.*, 2016), ce are la bază creșterea standardului de viață pe perioada de final a tranziției și în noul capitalism pentru segmente prospere din populația urbană.

Fenomenul de suburbanizare poate fi urmărit atât prin structura pe medii de rezidență a construcției de locuințe din fonduri private, cât mai ales prin structura în profil teritorial. Peste 61% dintre cele 858.000 de locuințe construite din fonduri private între 1990 și 2016 au fost în mediul rural. Județul Ilfov ocupă, aproape în toți anii începând cu 2003, locul întâi pe țară la număr de locuințe nou construite și este singurul în care populația (rezidentă) a crescut între 1992 și 2016 cu peste 63% (INS, 2017b).

În perioada de tranziție, efectul social al retragerii statului a condus la o criză a locuințelor și la acutizarea problemelor de locuire. După 1990, „numărul locuințelor nou construite scade spectaculos”, arată Adrian Dan (2009, p. 104). Abia la mijlocul anilor 2000, în contextul ieșirii din tranziție și intrării în noul capitalism, numărul de locuințe nou terminate începe să crească substanțial, datorită aportului construcțiilor din fonduri private. În 2008, numărul locuințelor nou terminate avea să atingă circa 67.000 de unități (INS, 2017b), peste totalul de circa 60 mii din 1989, dar departe de totalul de circa 103.000 din 1988 (CNS, 1991, p. 524). Din păcate, aceasta a coincis cu un balon speculativ imobiliar, care a fost spart spre finele anului respectiv (Voinea, 2009, p. 85).

Față de perioada comunistă, la nivelul anului 2016 se constată îmbunătățiri față de 1990 la principalii indicatorii ai locuirii: locuințe/1.000 de locuitori (12%), suprafața locuibilă pe persoană (71%), număr camere/persoană (35%), camere/locuință (21%), suprafața locuibilă/locuință (71%). Toate acestea reprezintă un efect al creșterii cu 12% a stocului de locuințe, dar și al scăderii cu cel puțin 15% a populației rezidente a României.

Calitatea locuirii reprezintă una dintre principalele componente ale creșterii calității vieții în perioada de după 1989. Față de perioada tranziției, în noul capitalism se remarcă și o îmbunătățire la nivelul calității materialelor de construcție a pereților exteriori ai locuințelor. Comparativ cu 1929, recensământul din 2011 consemnează o creștere a ponderii locuințelor cu pereți din beton, prefabricate, cărămidă, piatră sau înlocuitori de la 50% la 85,5% în mediul urban, respectiv de la 30,5% la circa 44% în rural. În același interval, scade ponderea locuințelor cu pereți din lemn, bârne sau bile de la 20% la 2% în urban, respectiv de la 33% la 12% în rural. Locuințele cu pereți din chirpici, paianță și materiale similare scad ca pondere în urban de la 30% la aproape 7%, dar rămân la niveluri comparabile în rural, între 36 și 37%.

Îmbunătățirile cele mai marcante în calitatea locuirii țin de gradul de dotare cu dependințe și instalații (Tabelul 21.3). La nivelul anului 2016, aproape 70% dintre gospodării erau dotate cu baie și grup sanitar în interiorul locuinței. În mediul rural, ponderea acestor dotări utilitare în interiorul locuinței este de 41% pentru baie și 38% pentru grup sanitar. În ceea ce privește accesul la internet, peste 68% dintre gospodării dispuneau de o conexiune în locuință la finele anului 2016 (INS, 2017b).

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1941a), *Decret-lege pentru organizarea muncii naționale*, Monitorul oficial, nr. 41 din 18.02.1941.
2. *** (1941b), *Decret-lege privind salarizarea funcționarilor publici*, Monitorul oficial, nr. 242 din 12.10.1941.
3. Academia Română (2003), *Istoria românilor*, Editura Enciclopedică, București.
4. ANR – Arhivele Naționale ale României (2006), *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. IX (februarie-decembrie 1943), București.
5. ANR – Arhivele Naționale ale României (2007), *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. X (ianuarie-aprilie 1944), București.
6. ANR – Arhivele Naționale ale României (2008), *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. XI (mai-august 1944), București.
7. ANR – Arhivele Statului din România (1996), *România. Viața politică în documente 1946*, București.
8. Axenciuc Victor (1992), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. I, *Industria*, Editura Academiei, București.
9. Axenciuc Victor (1996), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. II, *Agricultura*, Editura Academiei, București.
10. Axenciuc Victor (1999), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, Editura Fundației România de Măine, București.
11. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României: 1862–2000. Serii statistice seculare și argumente metodologice*, vol. I, Editura Economică, București.
12. Belli Nicolae (2001), *Tranziția mai grea decât un război*, Editura Expert, București.
13. Bercea Florian (2003), *Impozitele directe*, în Văcărel Iulian (coord.), *Finanțe publice*, ediția a IV-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, p. 381–430.
14. Beta Lavinia (2008), *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, București.
15. CNS – Comisia Națională pentru Statistică (1990), *Anuarul statistic al României 1990*.

16. CNS – Comisia Națională pentru Statistică (1991), *Anuarul Statistic al României 1991*.
17. Comisia Europeană. 2008–2017. *Eurobarometru*, disponibil la: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm>.
18. Constantinescu Nicolae N., *Economia României în perioada celui de al Doilea Război Mondial*, în Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000), *Istoria economică a României*, vol. II., Editura Economică, București, p. 39–92.
19. Dan Adrian (1999), *România și politica ei de locuire în contextul Europei de Est și al Uniunii Europene*, în Zamfir Cătălin (coord.), *Politici sociale în România: 1990–1998*, Editura Expert, București, p. 149–181.
20. Dan Adrian (2006), *Politici de locuire: România încotro? O analiză comparativă a României în contextul ECE și UE*, Editura Universității din București.
21. Dan Adrian (2009), *Locuința și serviciile de locuire*, în Preda Marian (coord.), *Riscuri și inechități sociale în România*, Administrația Prezidențială, Comisia Prezidențială pentru Analiza Riscurilor Sociale și Demografice, București, p. 103–125.
22. DCS – Direcția Centrală de Statistică (1966), *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România 1966*.
23. Dumitrache Liliana, Zamfir Daniela, Nae Mariana, Simion Gabriel, Stoica Ilinca-Valentina (2016), *The Urban Nexus: Contradictions and Dilemmas of (Post)Communist (Sub)Urbanization in Romania*, Human Geographies – Journal of Studies and Research in Human Geography, Vol. 10, No. 1, p. 39–58.
24. Dumitru Mihai (2005), *Cercetarea calității vieții în România*, în Mărginean Ioan, Bălașa Ana (coord.), *Calitatea vieții în România*, ediția a II-a, Editura Expert, București, p. 321–340.
25. Dumitru Mihai (2015), *Experiențe sociale ale inegalităților economice*, în Zamfir Cătălin, Stănescu Iulian (coord.), *România la răscruce: opțiuni pentru viitor*, Editura Pro Universitaria, București, p. 210–224.
26. EUROSTAT (2017a), *Gini coefficient of equivalised disposable income – EU-SILC survey*, disponibil la: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tessi190>.
27. EUROSTAT (2017b), *People at risk of poverty after social transfers*, disponibil la: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t20_20_52.
28. EUROSTAT (2017c), *People at risk of poverty or social exclusion*, disponibil la: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t20_20_50.
29. Fundația Soros România (1995–2007), *Barometrul de opinie publică*, București. Gaston-Marin
30. Gheorghe (2000), *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej*, Editura Evenimentul Românesc, București.
31. Georgescu Dumitru C. (1938), *Populația în viața economică a României*, în Gusti Dimitrie (coord.), *Enciclopedia României*, vol. III, București, p. 41–63.
32. Georgescu Florin (2015a), *Capitalul în România anul 2015*, Prelegere susținută la decernarea diplomei „Virgil Madgearu” cu medalie de aur, Academia de Studii Economice, București.
33. Georgescu Florin (2015b), *Growth, ageing and income distribution in Romania*, IMF-World Bank Constituency Meeting, Sofia.
34. Georgescu Vlad (1992), *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, București.
35. Golopenția Anton, Georgescu Dumitru C. (1941, 1999), *60 de sate românești*, Editura Paideea, București.
36. Golopenția Anton, Onică Petre (2002), *Recensământul agricol din Republica Populară Română*, în Golopenția Anton, Golopenția Sanda (coord.), *Opere complete*, vol. II, *Statistică, demografie și geopolitică*, Editura Enciclopedică, București, p. 473–660.

37. Gusti Dimitrie (1968), *Opere*, vol. I, *Sociologia: sistemul de sociologie etică și politică*, Editura Academiei, București.
38. ICS – Institutul Central de Statistică (1940), *Anuarul statistic al României 1939 și 1940*, Imprimeria Națională, București.
39. ICS – Institutul Central de Statistică (1943), *Indicatorul localităților din România*, Imprimeria Institutului Statistic București.
40. ICS – Institutul Central de Statistică (1945a), *Comunicări statistice nr. 1*, Imprimeria Institutului Statistic București.
41. ICS – Institutul Central de Statistică (1945b), *Comunicări statistice nr. 2*, Imprimeria Institutului Statistic București.
42. ICS – Institutul Central de Statistică (1948), *Comunicări statistice nr. 19*, Imprimeria Națională, București.
43. Ilie Simona (2006), *Distribuția veniturilor în perspectiva dezvoltării sociale*, în Zamfir Cătălin, Stoica Laura (coord.), *O nouă provocare: dezvoltarea socială*, Editura Polirom, Iași, p. 251–275.
44. INS – Institutul Național de Statistică (2003), *Anuarul statistic al României 2002*, București.
45. INS – Institutul Național de Statistică (2006), *Anuarul statistic al României 2005*, București.
46. INS – Institutul Național de Statistică (2007), *Anuarul statistic al României 2007*, București.
47. INS – Institutul Național de Statistică (2013), *Anuarul statistic al României 2012*, București.
48. INS – Institutul Național de Statistică (2016), *Anuarul statistic al României 2015*, București.
49. INS – Institutul Național de Statistică (2017a), *Anuarul statistic al României 2016*, București.
50. INS – Institutul Național de Statistică (2017b), *Baza de date Tempo-online*.
51. INS – Institutul Național de Statistică (2017c), *Buletin statistic lunar 12/2016*, București.
52. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă*, Editura Expert, București.
53. Larionescu Maria, Tănăsescu Florian (1989), *Structură și mobilitate socială în România interbelică. Tradiții sociologice*, în Drăgan Ioan, Anastasiu Călin (coord.), *Structura socială a României socialiste*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, p. 303–349.
54. Manoilescu Mihail (1942, 2002), *Rostul și destinul burgheziei românești*, Editura Albatros, București.
55. Manuilă Sabin, Georgescu Dumitru C. (1938), *Populația României*, în Gusti Dimitrie (coord.) *Enciclopedia României*, vol. I, București, p. 133–161.
56. Manuilă Veturia (1939), *Pauperismul și criza familială într-un cartier mărginaș al Bucureștilor (Tei)*, Sociologie românească, an IV, nr. 4–6, p. 170–178.
57. Mărginean Ioan, Precupețu Iuliana (coord.) (2010), *Calitatea vieții în România 2010*, Editura Expert, București.
58. Mărginean Ioan, Precupețu Iuliana (coord.) (2011), *Paradigma calității vieții*, Editura Academiei, București.
59. Measnicov Igor (1938), *Situația funcționarilor de stat*, Sociologie românească, an III, nr. 1–3, p. 22–36.
60. Mihalache Flavius (2015), *Dimensiuni ale diferențierii demografice în mediul rural după 1990*, în Zamfir Cătălin, Stănescu Iulian (coord.), *România la răscruce: opțiuni pentru viitor*, Editura Pro Universitaria, București, p. 196–209.
61. Mihăilescu Adina (2014), *Minimul de trai: instrument în politicile sociale*, Editura Academiei, București.
62. Mihăilescu Adina (2017), *Coșul de consum în România*, România socială (online), disponibil la: <http://romaniassociala.ro/2017/11/04/cosul-de-consum-in-romania/>.
63. Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale (2010), *Setul național de indicatori de incluziune socială corespunzători anului 2009*.
64. Ministerul Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice (2015), *Setul național de indicatori de incluziune socială corespunzători anului 2014*.
65. Ministerul Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice (2017), *Setul național de indicatori de incluziune socială corespunzători anului 2016*.
66. Molnar Maria (2011), *Income polarization in Romania*, Romanian Journal of Economic Forecasting, Vol. 14, No. 2, p. 64–83.

67. Pasti Vladimir (2006), *Noul capitalism românesc*, Editura Polirom, Iași.
68. Poenaru Maria, Molnar Maria, Csorvassi Andor., Vâlceanu Grigore (2000), *Veniturile și consumul populației. Problema locuințelor*, în Constantinescu Nicolae N. (coord.), *Istoria economică a României*, vol. II, Editura Economică, București, p. 449–476.
69. Pop Cosmina-Elena (2010), *Starea de sănătate a populației în context european. O abordare din perspectiva calității vieții*, Calitatea vieții, an XXI, nr. 3–4, p. 274–305.
70. Precupețu Iuliana (2013), *Inequality trends in Romania*, Calitatea vieții, an XXIV, nr. 3, p. 249–276.
71. *Recensămintele populației și locuințelor* din 1930, 1948, 1956, 1966, 1977, 1992, 2002, 2011.
72. Rotariu Traian, Dumănescu Luminița, Hărăguș Mihaela (2017), *Demografia României în perioada postbelică (1948–2015)*, Editura Polirom, Iași.
73. Sandu Dumitru (2009), *Migrația și consecințele sale*, în Preda Marian (coord.), *Riscuri și inechități sociale în România*, Administrația Prezidențială, Comisia Prezidențială pentru Analiza Riscurilor Sociale și Demografice, București, p. 266–286.
74. Scurtu Ioan (2001), *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, Editura RAO, București.
75. Scurtu Ioan (2011), *Viața cotidiană sub controlul sever al regimului Antonescu*, disponibil la: www.ioanscurtu.ro/viata-cotidiana-sub-controlul-sever-al-regimului-antonescu/ [12.12 2017].
76. Stănculescu Manuela-Sofia, Berevoescu Ionica (coord.) (2004), *Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme și al zonelor sărace în România 2001*, Editura Nemira, București.
77. Stroe Gheorghe (2000), *Băncile, circulația monetară și creditul în perioada 1948–1989*, în Constantinescu Nicolae N. (coord.), *Istoria economică a României*, vol. II, Editura Economică, București, p. 341–388.
78. Stroie Simona (1994), *Veniturile populației*, în Zamfir Cătălin (coord.), *Dimensiuni ale sărăciei 1994*, Editura Expert, București, p. 31–52.
79. Șandru Dumitru (1996), *Satul românesc între anii 1918 și 1944*, Casa de Presă și Editură Cronica, Iași.
80. Șandru Dumitru (2009), *Reforma agrară din 1945 și țărănimea germană din România*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București.
81. Transmonee (2016), *Romania Country Data, 1989–2015*, disponibil la: transmonee.org/wp-content/uploads/2016/03/Romania.xlsx
82. Țara Sergiu (2011), *Stratificare socială în România interbelică*, Universitatea București.
83. Urse Laureana (2005), *Timpul liber și calitatea vieții*, în Mărginean Ioan (coord.), *Calitatea vieții în România*, ediția a II-a, Editura Expert, București, p. 295–320.
84. Voinea Liviu (2009), *Sfârșitul economiei iluziei*, Editura Publica, București.
85. Wiesel Elie, Frilling Tuvia, Ioanid Radu, Ionescu Mihail E. (coord.) (2004), *Raport final. Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România*, Editura Polirom, Iași.
86. Zamfir Cătălin (1995), *Sărăcia și praturile sărăciei*, în Zamfir Cătălin (coord.), *Dimensiuni ale sărăciei 1994*, Editura Expert, București, p. 15–31.
87. Zamfir Cătălin (2004), *O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după”?*, Editura Polirom, Iași.
88. Zamfir Cătălin (2015), *Spre o nouă teorie a tranziției*, în Stănescu Iulian, Zamfir Cătălin (coord.) *România la răscruce: opțiuni pentru viitor*, Editura Pro Universitaria, București, p. 15–44.
89. Zamfir Cătălin (coord.) (2011), *România: răspunsuri la criză*, ICCV, București.
90. Zamfir Cătălin, Filipescu Iancu (coord.) (2015), *Sociologia românească 1900–2010: o istorie socială*, Editura Eikon, Cluj-Napoca.
91. Zamfir Cătălin, Preda Marian (coord.) (2002), *Romii în România*, Editura Expert, București.
92. Zamfir Cătălin, Stănescu Iulian, Ilie Simona (2010), *După 20 de ani: opțiuni pentru România*, ICCV, București.
93. Zamfir Elena, Zamfir Cătălin (coord.) (1993), *Țiganii între ignorare și îngrijorare*, Editura Alternative, București.
94. Zamfir Elena, Zamfir Cătălin (1999), *Dinamica bunăstării în societatea românească socialistă: moștenirea din 1989*, în Zamfir Cătălin (coord.), *Politici sociale în România: 1990–1998*, Editura Expert, București, p. 35–41.

22. CAPITALUL INTERN ȘI EXTERN

GHEORGHE ZAMAN, GEORGE GEORGESCU

22.1. INTRODUCERE

Marea Unire din anul 1918 a confirmat dreptul României la autodeterminare și independență națională, făcând totodată posibilă unificarea legislativă, instituțională și administrativă, ca urmare a adoptării unui pachet de legi menit să consolideze statul unitar modern și să încurajeze dezvoltarea capitalului autohton, între care menționăm: reforma agrară din 1921, Constituția din 1923 și *Legea minelor din 1924* (care prevedea punerea în valoare a bogățiilor subsolului românesc ca atribuție a statului, fie direct, fie prin concesiune).

Reforma agrară din anul 1921 a dus la împrăștierea mobilizaților din războiul 1916–1918 și campania din 1913, a văduvelor de război cu copii, a orfanilor de război, a agricultorilor lipsiți de pământ sau cu proprietăți sub 5 ha. Ca urmare a acestei reforme, proprietatea funciară mică și mijlocie a devenit predominantă, în condițiile în care s-a menținut totuși un sector de exploatații funciare mari și un altul de lucrători agricoli individuali (circa 700.000).

Daunele provocate capitalului autohton de Primul Război Mondial au fost deosebit de mari. Pierderile de producție au fost de 47% în industria petrolieră, 41% în industria cărbunelui, 40% în industria cimentului, 19,4% în industria siderurgică, 50% în industria cherestelei, 30% în industria hârtiei, 35% în industria zahărului etc. Transporturile feroviare se aflau într-o stare de degradare, pe lângă gradul de uzură avansat al rețelei etc. Potrivit estimărilor, România a suferit pierderi evaluate la 31 mld. lei aur (circa 6 mld. dolari), avuția națională pe locuitor diminuându-se cu 25% în 1920–1922 față de 1912–1914 (Axenciuc, 2001, p. 306).

Trebuie remarcat că evoluția economiei românești în perioada interbelică s-a derulat în condițiile disputelor de natură doctrinară ale neoliberalismului și curentului ideologic țăranist, cu o abordare diferită în ceea ce privește rolul capitalului autohton, respectiv străin, precum și ale aplicării unor politici specifice în perioadele în care aceste partide s-au aflat la guvernare.

Principalii susținători ai doctrinei liberale „prin noi înșine” (M. Manoilescu, Vintilă I.C. Brătianu, I.N. Angelescu, Șt. Zeletin, I.G. Duca, Victor Slăvescu) puneau accent pe industrializarea țării, inclusiv cu sprijinul statului, dezvoltarea întreprinderilor private românești, cu luarea în considerare a unor probleme sociale,

precum și a unor particularități ale agriculturii, promovând interesele capitalului autohton, munca și inițiativele naționale. Promotorii curentului liberal doreau ca economia românească să devină o economie cu caracter agrar-industrial.

În opoziție cu formula liberală, cea a doctrinei țărăniste, a „porților deschise” față de capitalul străin, avea ca obiectiv dezvoltarea și modernizarea agriculturii românești (V. Madgearu), trecerea la agricultura intensivă cu sprijinul statului, creșterea contribuției științelor agricole și a diferitelor modalități de asociere prin arendă, concesiune, regie publică comercială și regie cooperatistă, cărora li se asociau forme specifice ale proprietății și capitalului funciar.

Problema insuficienței sau a lipsei de capital autohton necesar modernizării economiei românești, indiferent de doctrina politică, liberală sau țărănistă, cu accente și nuanțe mai mult sau mai puțin naționale și intervenționiste, n-a putut fi rezolvată fără atragerea capitalului străin, în special în industrie.

În perioada interbelică, în condițiile unui deficit de capital pentru finanțarea necesităților de dezvoltare a țării, determinate de refacerea postbelică și procesul de industrializare, capitalul străin a fost atras de economia României Mari, de numeroasele oportunități pentru plasamente de capital în condiții de siguranță, precum și de perspectiva realizării unei rate ridicate a profitului. Bogățiile naturale ale României (materii prime și energetice) și mâna de lucru ieftină au reprezentat principalii factori de atractivitate pentru investitorii străini (Madgearu, 1940, p. 126–127). La acești factori s-au adăugat facilitățile de natură fiscală acordate de stat pe perioade limitate, cum a fost scutirea de la plata taxelor vamale a importurilor de mașini și semifabricate pentru înființarea de industrii, de impozite pentru veniturile mobiliare ș.a.

În consecință, alternativa exploatării resurselor naturale de către capitalul autohton insuficient în perioada interbelică a făcut necesară recurgerea la capitalul străin, chiar dacă unii oameni politici sau specialiști nu erau de acord cu poziția dominantă a acestuia în unele sectoare ale economiei. În condițiile în care dotarea cu capital și tehnologii a României erau precare, prin valorizarea bogățiilor naturale ale economiei, societățile cu capital străin au contribuit la realizarea unui anumit progres economico-social, aceste investiții influențând dinamica și nivelul de dezvoltare a țării.

Cu toate acestea, în ciuda progreselor realizate de economia României în perioada interbelică, la eforturile acumulării de capital aducându-și contribuția și capitalul străin, în anul 1938, după cum arăta V. Madgearu (1940, p. 189), agricultura avea un caracter extensiv, iar gradul de industrializare a României rămânea relativ redus, sectorul industriei mijloacelor de producție satisfacând doar circa 25% din consumul intern de mașini și instalații (Arcadian, 1938, p. 827) și nereușind să furnizeze în suficientă măsură utilajele și îngrășămintele chimice necesare unei creșteri semnificative a randamentelor agricole.

22.2. EVOLUȚIA RAPORTULUI ÎNTRE CAPITALUL AUTOHTON ȘI STRĂIN ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Evoluția raportului între capitalul autohton și cel străin se va analiza la început pe baza datelor disponibile pentru perioada interbelică, doar la nivelul statisticii capitalului social al societăților anonime, urmând ca tabloul să fie completat de examinarea altor componente ale capitalului existent în România, în evaluarea unor specialiști români și străini, care să ofere în final o imagine veridică asupra prezenței investitorilor străini în țara noastră.

A. CAPITALUL DIN SOCIETĂȚILE ANONIME

Din datele prezentate în Tabelul 22.1 privind proporțiile în care se găseau capitalul autohton și cel străin plasat în societățile anonime din România rezultă creșterea mai rapidă a capitalului autohton, în anul 1938, ponderea sa fiind mai mare cu 5 puncte procentuale comparativ cu anul 1921, respectiv 37,9% față de 32,9%, cu mențiunea că acesta a pornit de la o bază redusă atât ca dimensiune absolută, cât și relativă.

Tabelul 22.1

Ponderea capitalului autohton și străin în totalul capitalului social al societăților anonime, pe principalele ramuri ale economiei, în anii 1921, 1927, 1934, 1938 (%)

	1921		1927		1934		1938	
	Capital autohton	Capital străin	Capital autohton	Capital străin	Capital autohton	Capital străin	Capital autohton	Capital străin
Total capital social, din care:	32,9	67,1	43,6	56,4	41,2	58,8	37,9	62,1
Industrie	21,2	78,8	33,8	66,2	32,3	67,7	33,6	66,4
Bănci*	60,9	39,1	75,0	25,0	70,8	29,2	60,9	39,1
Comerț	86,3	13,7	53,0	47,0	58,7	41,3	52,6	47,4
Asigurări	11,8	88,2	6,8	93,2	23,9	76,1	19,5	80,5
Transporturi și comunicații	49,5	50,5	84,4	15,6	26,7	73,3	20,4	79,6
Alte ramuri	61,8	38,2	79,9	20,1	89,1	10,9	58,2	41,8

* Exclusiv Banca Națională a României.

Sursa: Bogdan și Platon, 1981, p. 220, pe baza datelor din Arhiva Ministerului Finanțelor, fonduri: Patrimoniu, *Studii pe anii 1922–1939*; Monitorul oficial, Partea a II-a și revista Bursa, pe anii 1921–1938.

De remarcat că, în întreaga perioadă de referință, capitalul străin a reprezentat mai mult de jumătate din valoarea capitalului social al societăților anonime din România, ponderea sa înregistrând, după scăderea de la 67,1% în anul 1921 la 56,4% în anul 1927, o creștere la 58,6% în 1934 și, ulterior, la 62,1% în 1938.

Corespunzător structurii pe ramuri a economiei, se constată că ponderea capitalului autohton în industrie s-a majorat de la 21,2% în 1921 la 33,6% în 1938, aceasta rămânând însă inferioară celei a capitalului străin. Principalele sectoare în care prezența capitalului autohton s-a menținut majoritară în întreaga perioadă de referință au fost cel bancar, cu un vârf de 75% în anul 1927, și, respectiv, cel comercial, în care ponderea capitalului autohton, în scădere față de 1921, când înregistra o cifră de 86,3%, în anul 1938 se situa la nivelul de 52,6%.

Într-un context intern marcat de insuficiența capitalului autohton în raport cu necesitățile de dezvoltare a țării, precum și de o anumită incoerență a politicilor guvernamentale și monetare afectate de impactul inflației, de dezechilibre financiar-valutare majore, precum și de evoluții nefavorabile ale mediului internațional, investitorii străini au găsit multiple oportunități pentru plasamentele de capital în ramuri-cheie, în special în extracția și prelucrarea țițeiului, dar și în unele sectoare ale industriei manufacturiere, creându-și avantaje comparative și competitive prin transferul de tehnologii și utilaje performante la acea vreme, inclusiv personal calificat din străinătate.

Este important de menționat că, în perioada interbelică, circa 1/3 din capitalul străin s-a investit sub forma plasamentelor directe, ca aport de capital, restul provenind din contribuția cu capital în natură (*in kind*), precum și din capitalizarea profiturilor obținute la societățile create în România. Avansul tehnologic, dimensiunea și capacitatea financiară superioară le-au conferit investitorilor străini poziții de control într-o serie de sectoare economice, această dependență căpătând nu numai forme economice, ci și extraeconomice, în special din partea capitalului german după anul 1939, ca urmare a efectelor Acordului economic dintre Germania și România¹.

În privința structurii capitalului străin pe ramuri ale economiei, așa cum se observă în Tabelul 22.2, investitorii străini s-au îndreptat cu prioritate spre sectorul industriei, care a concentrat, pe ansamblul perioadei analizate, peste 70% din totalul capitalului străin al societăților anonime. Un alt domeniu de interes l-a reprezentat sectorul bancar, care a deținut o pondere de 15–20% în totalul capitalului străin plasat în societățile anonime.

În perioada 1928–1934, evoluția oscilatorie a raportului între capitalul autohton și cel străin a fost determinată de influența unor factori interni și externi. Pe de o parte, s-au creat condiții favorabile pentru încurajarea industriei naționale și, pe de altă parte, s-au manifestat o serie de factori cu acțiune nefavorabilă asupra capitalului străin, determinând retrageri semnificative de capitaluri și credite din cauza crizei financiar-bancare.

Marea depresiune economică din 1929–1933 a avut impact major asupra capitalului din România, prin scăderea producțiilor și a prețurilor internaționale la mărfurile agricole și industriale (inclusiv la cereale, produse petroliere și din lemn, principalele capite de export), restrângerea/încetarea creditului și a altor operațiuni bancare, mărirea numărului de falimente și creșterea ratei șomajului, scăderea

¹ Vezi detalii în studiul elaborat de Zaman și Georgescu, 2018.

puternică a excedentului balanței comerciale și retragerea masivă de plasamente (depozite și capitaluri străine din țară, cu efecte adverse asupra stării economiei naționale, inclusiv în suspendarea plăților aferente datoriei publice externe în 1932).

Tabelul 22.2

Evoluția capitalului străin plasat în acțiuni ale societăților anonime și structura pe ramuri a acestuia, în anii 1921, 1927, 1934, 1938

Ramura	Total capital străin							
	1921		1927		1934		1938	
	mld. lei	%	mld. lei	%	mld. lei	%	mld. lei	%
Total capital străin, din care:	10,83	100,0	23,91	100,0	29,31	100,0	38,31	100,0
Industrie	9,31	73,2	20,34	72,5	23,78	71,9	30,51	74,3
Bănci*	1,12	17,7	2,12	19,9	2,84	19,9	3,64	15,1
Comerț	0,14	6,3	1,04	5,2	0,91	4,1	1,30	4,4
Asigurări	0,13	0,9	0,30	0,8	0,03	0,9	0,35	0,7
Transporturi și comunicații	0,10	1,2	0,07	1,1	1,41	3,9	2,37	4,8
Alte ramuri	0,04	0,6	0,04	0,4	0,05	0,9	0,15	0,6

* Exclusiv Banca Națională a României.

Sursa: Bogdan și Platon, 1981, p. 219, pe baza datelor din Arhiva Ministerului Finanțelor, fonduri: Patrimoniu, *Studii pe anii 1922–1939*; Monitorul oficial, Partea a II-a și revista Bursa, pe anii 1921–1938.

În cadrul instituțiilor de credit din România, în perioada interbelică, valoarea capitalului autohton a variat între 63% și 77%, în timp ce capitalul străin a reprezentat o pondere de 23–37% în totalul capitalului social al acestora (Tabelul 22.3). Ponderea mai mare a capitalului bancar autohton în raport cu cel străin se explică prin faptul că, în această perioadă, au fost create numeroase bănci cu capital românesc de talie mică și mijlocie.

Tabelul 22.3

Valoarea și ponderea capitalului autohton și străin plasat în capitalul social al instituțiilor de credit din România*, societăți anonime, în anii 1921, 1927, 1934, 1938

Anii	Capital social – mld. lei			% din total capital social		
	Total	Autohton	Străin	Total	Autohton	Străin
1921	3,45	2,33	1,12	100,0	67,8	32,2
1927	9,07	6,96	2,12	100,0	76,7	23,3
1934	10,35	7,51	2,84	100,0	72,6	27,4
1938	9,90	6,17	3,64	100,0	63,3	36,7

* Inclusiv capitalul BNR.

Sursa: Bogdan și Platon, 1981, p. 221, pe baza datelor din *Statistica societăților anonime din România*, vol. XXI, 1939, București, 1940, p. 22–25; Arhiva BNR, fond: Studii, dosar nr. 153, 1934–1940.

În anul 1937, din numărul total al băncilor active de 549, 539 de bănci erau cu capital autohton (273 cu capital românesc și 266 cu capital al naționalităților conlocuitoare, în special maghiar și german) și 10 cu capital străin. În plus, capitalul străin mai participa și la unele bănci cu capital majoritar autohton, în special la cele cu capital al naționalităților conlocuitoare (Axenciuc, 2000, p. 147).

În anii de criză, din cauza retragerii masive de capital bancar străin, ponderea acestuia a scăzut față de anul 1921 de la 32,2% la 27,4% în anul 1934, crescând ulterior cu aproape 10 puncte procentuale până în anul 1938. În ciuda numărului lor redus, băncile cu capital străin dețineau 32,5% din totalul activelor bancare. Concentrarea bancară se situa la un nivel ridicat, un număr de 11 bănci cu capital național și 10 cu capital străin deținând împreună 64% din totalul activelor bancare (Axenciuc, 2000, p. 145).

În perioada interbelică, marcată de inflație, speculații financiare, inclusiv valutare, precum și de efectele crizei din 1929–1933, s-a constituit un număr mare de societăți de asigurări. Ca urmare a unor acțiuni de control al respectării reglementărilor introduse în 1930, referitoare la activitatea din acest sector, din cele 44 de societăți de asigurare existente în acel an, un număr de 19 societăți și-au menținut dreptul de funcționare, 11 societăți au primit autorizație provizorie până la îndeplinirea condițiilor legale, iar 16 societăți au fost puse în lichidare (Axenciuc, 2012, vol. 2, p. 779). În privința naturii capitalului investit în sectorul de asigurări, majoritatea se aflau sub controlul capitalurilor externe (engleze, franceze, italiene, germane), doar trei fiind cu capital majoritar autohton („Vulturul”, „Naționala” și „Asigurarea românească”), cu mențiunea că și acestea, prin sistemul de coasigurare și reasigurare în vederea gestionării și diminuării riscurilor, aveau ca parteneri mari companii europene.

La nivelul societăților anonime din economia României, din datele prezentate în Tabelul 22.4 rezultă că rata profitului realizată de cele cu capital străin a crescut permanent în perioada 1934–1938, înregistrând o triplare a acesteia în perioada de referință și atingând 12,9% în 1938, care reprezenta un nivel ridicat al profitabilității, determinat în mod decisiv de activitățile capitalului străin din sectorul industrial. Niveluri mai ridicate ale ratei profitului, constant peste media pe economie, se înregistrau în ramura transporturi (aproape 18% în 1938) și asigurări (14,4% în 1938).

Analiza ratei profitului declarat de capitalul străin pe ramuri ale industriei, potrivit datelor evidențiate de C. Bogdan și A. Platon (1981, anexele 8 și 9, p. 226–227) relevă, în anul 1938, o profitabilitate superioară mediei pe ansamblul industriei (12,6%), în industria lemnului și hârtiei (15,6%), în industria electrică și electrotehnică (16,7%), textile și confecții (15,3%), metalurgie (14,5%), industria pielăriei și încălțăminte (16,1%). Cu o rată a profitului care a crescut în permanență în perioada referință, ajungând la 12,2% în anul 1938, apropiată de media realizată de capitalul străin din societățile anonime pe ansamblul ramurii în acel an, industria petrolieră a contribuit în proporție de 30–50% la profitul total obținut la nivelul industriei, în cei cinci ani ai perioadei analizate. De remarcat că cea mai ridicată rată a profitului declarat de capitalul străin din aceste societăți în întreaga perioadă

1934–1938 s-a înregistrat în industria materialelor de construcție (peste 22% în anul 1938), această ramură fiind importantă și ca valoare absolută, contribuind cu aproape 10% la profitul societăților anonime cu capital străin obținut pe total industrie.

Tabelul 22.4

Profitul net și rata profitului declarat de capitalul străin plasat în societățile anonime, pe principalele ramuri, în perioada 1934–1938

Ramura	Anii									
	1934		1935		1936		1937		1938	
	mil. lei	rată profit (%)	mil. lei	rată profit (%)	mil. lei	rată profit (%)	mil. lei	rată profit (%)	mil. lei	rată profit (%)
Total ramuri din care:	1.228,9	4,3	1.851,2	6,3	2.898,5	8,8	4.014,2	11,4	4.890,1	12,9
Industrie	965,5	4,1	1.450,9	5,9	2.374,0	8,8	3.297,1	11,7	3.829,6	12,7
Bănci ^{*)}	61,8	2,2	119,1	4,3	181,9	4,9	186,9	5,6	448,6	12,6
Comerț	22,8	2,8	37,5	4,8	69,9	6,1	102,4	7,5	133,6	10,4
Asigurări	27,5	8,8	46,9	14,9	45,1	13,1	40,1	11,3	49,6	14,4
Transport și comunicații	149,7	10,6	195,2	13,4	224,6	17,1	383,9	20,8	420,1	17,8
Alte ramuri	1,7	3,3	1,6	3,1	2,9	3,0	3,7	2,9	8,4	5,6

*) Fără Banca Națională a României.

Sursa: Bogdan și Platon, 1981, p. 224–225, pe baza datelor din *Statistica societăților anonime din România*, vol. XXI, 1939, București, 1940, p. 22–25; *Arhiva BNR*, fond: Studii, dosar nr. 153, 1934–1940.

În privința transferurilor de capital din România, este de remarcat că, pe ansamblul perioadei interbelice, în cadrul acestora, cea mai mare pondere au avut-o dividendele și dobânzile (medie anuală de circa 56%), iar în anii de criză și postcriză (1929–1935), retragerile de capital și restituirile de credite au reprezentat peste 60% (medie anuală) din totalul transferurilor, nivel depășit în 1941, în contextul declanșării celui de-al Doilea Război Mondial. După anii de criză, ca urmare a aplicării unor măsuri valutare restrictive, s-a înregistrat din nou o creștere a ponderii transferului de dividende și dobânzi în volumul total al transferurilor de capital din România. S-a estimat că totalul transferurilor externe, echivalente cu 1,8 mld. dolari, reprezentau 18,6% din averea materială națională a României din 1938–1939 (Axenciuc, 2001, p. 276).

În funcție de destinația pe țări a transferurilor de capital din România efectuate de către investitorii străini, mărimea acestora depinzând și de capitalul investit, se constată că, în perioada 1934–1941, pe primele locuri se situau Anglia (21%), Franța (15%), urmate de SUA, Belgia, Ungaria și Elveția (Tabelul 22.5).

Tabelul 22.5

Transferurile de profit și de capital pe principalele țări beneficiare, cumulat, în perioada 1934–1938 (mil. dolari 1938)

Transferuri de profit și de capital	mil. dolari	%
1. Transfer de profit	274,03	54,4
2. Retrageri de capital	64,81	12,9
3. Restituiri de credite	165,22	32,7
Total transfer de profit și capital	504,06	100,0
Transferuri efectuate în țările:	mil. dolari	%
4. Anglia	105,45	20,9
5. Franța	74,24	14,7
6. SUA	64,17	12,7
7. Belgia	52,82	10,5
8. Ungaria	35,88	7,2
9. Elveția	35,28	6,9
10. Olanda	23,38	4,7
11. Austria	19,00	3,8
12. Alte țări	93,81	18,6
Total	504,06	100,0

Sursa: Bogdan și Platon, 1981, p. 231, pe baza datelor din *Arhiva BNR*, fond: Datoria publică dosare 1921–1930; *Arhiva BNR*, Comisia pentru controlul aprobării și întrebuințării devizelor de către BNR, procese verbale și rezoluții pe anii 1932-1941; *Arhiva BNR*, fond: Consiliul de Administrație, dosar nr. 501/1941; fond: Contabilitate, dosare: 1929–1941; Consiliul Superior Bancar; Oficiul controlului devizelor; Comisia controlului acordării și întrebuințării devizelor de către BNR, Secretariat.

Pe lângă statele menționate, grupa „alte țări” deținea o pondere semnificativă în cadrul transferurilor de capital și profit (93,84 mil. dolari, respectiv aproape 20%), ceea ce semnifică și o participare diversificată ca număr și țări de origine a investitorilor străini din România.

În consecință, se constată că, în societățile anonime din economia românească, raportul între capitalul autohton și cel străin din perioada 1921–1938 a înregistrat o evoluție în ritmuri inegale, sub influența unei serii de factori interni și externi, în special a crizei din 1929–1933, capitalul străin rămânând însă cu o pondere majoritară în întreaga perioadă, în special pe seama proporției dominante (peste 2/3) ocupate în industrie.

B. CAPITALUL EVALUAT LA NIVELUL ECONOMIEI

Așa cum s-a specificat anterior, imaginea raportului între capitalul autohton și cel străin în economia românească, reflectată de analiza datelor referitoare la capitalul social al societăților anonime, trebuie completată cu alte componente ale capitalului din România care nu se regăsesc decât fragmentar în statisticile oficiale și care privesc cu precădere latura sa autohtonă.

Menționăm în acest sens demersul meritoriu al profesorului Roman Moldovan, care, în cadrul tezei sale de doctorat, prin evaluări directe și indirecte, cu un anumit grad de aproximare, reușește să suplinească insuficiența materialului statistic, aducând o contribuție semnificativă la fundamentarea metodologică și analitică a formării și acumulării capitalului în România din perioada interbelică.

Potrivit principalelor concluzii ale lucrării lui Roman Moldovan *Formarea și mișcarea capitalurilor în România în perioada 1925–1938*, publicată în 1938, puse în evidență în prefață și de profesorul Virgil Madgearu, conducătorul său științific, România se prezenta ca o țară cu un capital actual (la acea vreme) și potențial redus, sursa majoră de formare a capitalului era reprezentată de agricultură, nu exista o formare de capital cu ajutorul capitalului străin, ci numai acumulare, iar aceasta din urmă se datora în cea mai mare măsură finanțării din surse proprii.

În continuare se prezintă un calcul estimativ al capitalului existent în România în anul 1938, pe baza evaluărilor profesorului Roman Moldovan, care a republicat teza sa de doctorat în anul 1983, adăugând câteva capitole privind bunurile de consum, circulația cambială, prețurile și venitul național din perioada de referință.

Cea mai importantă componentă a capitalului autohton existent în perioada interbelică a constituit-o capitalul întreprinderilor comerciale ale statului (regii publice comerciale și regii mixte de stat), respectiv 138 mld. lei (Moldovan, 1983, p. 45), din care 55,8 mld. lei aparțineau monopolurilor fiscale (Casa Autonomă a Monopolurilor Regatului României, Administrația comercială a monopolului vânzării alcoolului și taxelor de consumație pe băuturi spirtoase), 68 mld. lei întreprinderilor publice de comunicații (în principal Regia Autonomă a CFR – 61 mld. lei, Regia Autonomă a Poștelor, Regia Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă, Serviciul Maritim Român) și, respectiv, 14,2 mld. lei întreprinderilor care exploatau bunurile statului din domeniul privat (Regia Întreprinderilor Miniere și Metalurgice din Ardeal, Casa Autonomă a Pădurilor, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Administrația Moșiilor Armatei etc.).

Evaluarea componenței autohtone a capitalului privat din România necesită luarea în considerare și a valorii unor bunuri agricole. Cu toate că înzestrarea tehnică a agriculturii, respectiv a țărănimii, era redusă, dacă se consideră doar inventarul (mașini și instrumente agricole), aceasta reprezenta 12,5 mld. lei (Moldovan, 1983, p. 36).

Revenind la societățile anonime analizate anterior, în anul 1938, valoarea capitalului social autohton aferent acestor societăți era de 23,4 mld. lei².

Recapitulând valorile de mai sus, pe baza evaluărilor prezentate, se obține o valoare a capitalului autohton de 173,9 mld. lei, iar dacă la acesta se adaugă

² O categorie importantă de capitaluri din industrie și comerț care funcționa sub alte forme decât societăți anonime (comercianții și industriașii particulari, societăți în nume colectiv sau comandită, cooperative), ca și din sectorul meșteșugarilor rămase în afara statisticilor la vremea respectivă au fost evaluate, pe baza datelor fiscale și prin comparație cu rata profitului din societățile anonime, la o valoare indicativă de circa 48,5 mld. lei (Moldovan, 1983, p. 42), dar, în lipsa oricărei informații privind proveniența acestuia (autohton sau străin), această cifră nu a putut fi inclusă în calculele noastre.

valoarea capitalului străin din societățile anonime, în sumă de 38,3 mld. lei, rezultă că, în 1938, capitalul la nivelul României se ridică la 212,2 mld. lei.

În aceste condiții, se poate estima că, în anul 1938, capitalul străin reprezenta circa 18% din capitalul existent în România, ceea ce apreciem că reflectă mai adecvat raportul real între capitalul autohton și cel străin din economia românească în perioada interbelică.

Faptul că această cifră este apropiată de cea estimată de Lampe și Jackson (1982, p. 510), respectiv o pondere de 21% a capitalului străin în totalul capitalului din România în anul 1938, poate reprezenta o confirmare a veridicității evaluărilor profesorului Roman Moldovan, precum și, implicit, a calculelor noastre.

Pentru verificarea acestor cifre s-a recurs și la calcule indirecte, pe baza datelor estimate privind averea națională, respectiv a activului net al patrimoniului economic al României în 1938–1939 (Axenciuc, 2001, p. 267). Astfel, însumând componentele de activ care nu au făcut obiectul calculelor noastre, respectiv: la agricultură și silvicultură – 537 mld. lei (din care 370 mld. lei valoarea pământului agricol, 62 mld. lei fondul forestier și 59 mld. lei valoarea șeptelului), clădiri și locuințe – 350 mld. lei, precum și alte active reprezentând circa 340 mld. lei (bunuri de consum durabile, drumuri publice, capitalul edilitar, fonduri industriale și comerciale, stocurile de hrană și sămânță, stocul de metal monetar și rezervă monetară), a rezultat o sumă de 1.227 mld. lei.

Prin scăderea acestei sume din valoarea totală a averii naționale, evaluată la 1.449,5 mld. lei, se obține o cifră de 222,5 mld. lei, reprezentând o parte a componentei reproductibile a averii naționale, apropiată de cea a capitalului la nivelul României estimată de noi anterior, respectiv de 212,2 mld. lei.

Ca atare, indiferent de metoda utilizată și de gradul de aproximație a estimărilor specialiștilor români și străini, rezultă că raportul real între capitalul autohton și străin în economia României interbelice era în jurul cifrei de 4:1, cu mențiunea că dacă majoritatea capitalului de stat era concentrat în infrastructuri de transport și comunicații, de servicii publice și monopoluri fiscale, iar cea mai mare parte a capitalului privat autohton, indiferent de ramură, era reprezentat de întreprinzători particulari, întreprinderi familiale sau de talie mică, capitalul străin, cel mai adesea sub forma de societăți anonime (pe acțiuni), era concentrat în industrie, în întreprinderi mijlocii și mari.

În privința măsurii mai mult sau mai puțin semnificative în care capitalul străin a contribuit la susținerea dezvoltării economiei naționale, există o diversitate de păreri, multe în contradictoriu, din analiza statisticii oficiale a acelei perioade, după cum s-a arătat, neputându-se contura în mod explicit un rezultat comensurabil care să clarifice într-un sens sau altul această dispută.

În acest sens, extrem de relevantă este precizarea făcută de profesorul Virgil Madgearu, în prefața unei lucrări definitorii pentru opera sa științifică, un studiu de referință al economiei României din perioada interbelică, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*: „imposibilitatea de a colecta date certe și complete ne-au impus însă să renunțăm de a expune cantitativ unul dintre cele mai

importante aspecte ale economiei românești: contribuția capitalului străin la industrializarea țării” (Madgearu, 1940, p. VI).

În sinteză, se poate afirma că efectele de antrenare ale dezvoltării industriei în perioada interbelică, inclusiv pe baza importului de capital și mijloace de producție, s-au dovedit limitate și inconsistente, atât capitalul autohton, insuficient susținut de politicile guvernelor care s-au succedat, cât și cel străin, orientat strict în funcție de profitul realizabil și/sau de interesele țărilor sau firmelor-mamă, având o evoluție marcată de sincope și fluctuații majore, pe fondul unei crize de proporții la mijlocul perioadei, cu impact major și persistent asupra economiei și situației financiare, precum și al unui context geopolitic internațional căruia autoritățile de guvernământ nu au avut capacitatea de a-i previziona tendințele și a le gestiona în beneficiul țării, culminând cu impactul distructiv al subordonării economiei intereselor unui război pierdut, intrată apoi, pentru încă un deceniu, sub dominația puterii sovietice învingătoare, suportând din partea acesteia costurile ocupației, despăgubirile de război, precum și pe cele aferente schimbării regimului politic.

22.3. ACUMULAREA CAPITALULUI ÎN PERIOADA SOCIALISTĂ

După jaful sistematic al resurselor practicat de Armata Roșie în perioada 1945–1947, România fiind tratată ca țară învinsă în război (Păun, 2018, p. 125), începând din anul 1948, timp de mai mult de un deceniu, potențialul de dezvoltare a României a fost afectat de costurile transformărilor instituționale și economice impuse de construirea sistemului socialist sub ocupație sovietică, precum și de plata unor despăgubiri uriașe de război către URSS, în sumă de 300 mil. dolari (prețuri 1938) și eşalonate pe șase ani, constând în proporție de 50% din livrări de petrol, 15% cereale, animale și lemn, diferența reprezentând-o transferul de mijloace de transport și tehnologie industrială, la care s-au adăugat 470 mil. dolari restituiri, 200 mil. dolari reîntregiri și drepturi, 75 mil. dolari pentru întreținerea trupelor sovietice (Păun, 2018, p. 125). Transferurile în contul despăgubirilor de război s-au efectuat prin intermediul sovrom-urilor, societăți mixte româno-sovietice înființate în 1945, care au controlat practic întreaga economie a României până în 1956.

În același timp, în mod forțat și abuziv, s-a format capitalul de stat practic în toate sectoarele economiei, prin desființarea/confiscarea proprietăților private. În iunie 1948 a fost adoptată *Legea nr. 119* privind naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi, un număr de peste 8.000 de întreprinderi devenind cu capital de stat în mai puțin de un an. Trebuie precizat că, din punctul de vedere al conținutului juridic al termenului „naționalizare”, sub aspectele rațiunilor de „interes public general” și al „dreptei despăgubiri”, acest act a reprezentat mai degrabă o formă de expropriere. Statul ar

fi urmat să acorde despăgubiri proprietarilor și acționarilor întreprinderilor naționalizate, constituindu-se în gestiunea Ministerului de Finanțe un Fond al industriei naționalizate, care trebuia să emită obligațiuni ce urmau a fi răscumpărate ulterior din beneficiul net al întreprinderii naționalizate. Acest sistem practic nu a funcționat, ceea ce și fusese de altfel preconcept.

Printre prevederile abuzive ale acestei legi se numărau cele conform cărora drepturile de despăgubire se stabileau de către comisii formate din trei magistrați, ale căror decizii erau definitive, fără posibilitatea vreunei căi de atac, iar datoriile neprevăzute în pasive, precum și pierderile provenite din proasta administrare a întreprinderii înainte de naționalizare trebuiau deduse din cuantumul despăgubirii. De asemenea, erau excluși de la despăgubiri slujbașii statului care s-au îmbogățit ilicit pe perioada exercitării serviciului, precum și cei care au plecat clandestin sau fraudulos din țară. Menționăm, în acest context, că au fost exceptate de la naționalizare companiile și activele instituțiilor pe care Armata Roșie și guvernul sovietic le preluaseră în perioada 1944–1947 în favoarea Uniunii Sovietice (Păun, 2018, p. 131).

În sectorul agricol, autoritățile comuniste au încercat să instaureze modelul de inspirație stalinistă colhoz/sovhoz, printr-o colectivizare forțată care a început în 1949 și s-a prelungit până în 1962. Menționăm că, printr-o reformă agrară anterioară (*Legea nr. 187/1945*), fusese expropriată o suprafață de circa 1,5 mil. hectare aparținând proprietarilor cu peste 50 hectare, în urma acesteia, numărul exploatațiilor agricole crescând cu circa 2,2 mil. față de anul 1930. În același timp, sub ocupație sovietică, considerată ca obligație a României decurgând din Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944, au fost expropriate pământurile și proprietățile agrare ale etnicilor germani din Transilvania, mulți dintre aceștia fiind deportați în URSS pentru a contribui la munca de reconstrucție (Păun, 2018, p. 118).

În consecință, după numai câțiva ani în care România s-a confruntat cu fenomenul foametei, pe fondul efectelor secetei severe din anii 1945 și 1946, suprapuse dificultăților postbelice majore menționate, țărănimea și agricultura au suferit o nouă lovitură. Procesul de colectivizare și transformare socialistă a agriculturii prin crearea de CAP-uri și IAS-uri (prin aplicarea *Decretului nr. 133/1949*) a întâmpinat o rezistență dâră din partea țăranimii (circa 75% din populație în 1950), înregistrându-se o serie de abuzuri din partea autorităților (confiscarea averilor țăranilor înstăriți, considerați chiaburi, 80.000 de țărani arestați și 30.000 implicați în procese publice). Etatismul forțat al proprietății agricole a fost completată prin *Decretul nr. 83/1949*, *HCM nr. 308/1953* și *Decretul nr. 115/1959*, statul devenind proprietar a încă circa 1,5 mil. hectare în perioada 1949–1960, unele proprietăți fiind cedate „de bună voie”, terenurile care nu puteau fi muncite în regie proprie fiind trecute în folosința IAS, iar unele suprafețe fiind transferate de la CAP-uri la IAS-uri. Bilanțul perioadei 1949–1962 consemna, la finele acesteia, peste 6.500 de CAP-uri, care reuneau peste 3,1 mil. de familii și care dețineau o suprafață totală de peste 8,8 mil. de hectare, sectorul

socialist deținând 96% din suprafața arabilă a țării și 93,4% din suprafața agricolă (Pop, 2018, p. 151).

După retragerea trupelor de ocupație, din anul 1960 a început un amplu proces de desovietizare a societății românești și de normalizare a relațiilor bilaterale cu statele din Occident, grav deteriorate după naționalizare. În perioada 1961–1965, prin inventarierea tuturor problemelor financiare în suspensie, atât în privința bunurilor în proprietatea altor state și/sau cetățeni străini sau români ce se aflau în străinătate din perioada interbelică, a celor confiscate după cel de-al Doilea Război Mondial, precum și în urma actului naționalizării, prin tratative diplomatice cu guvernele țărilor occidentale și acordarea unor sume forfetare compensatorii, guvernul Maurer a reușit să închidă toate dosarele, cu excepția celui cu Suedia. Pe această bază, s-a demarat încheierea de acorduri economice pe termen lung între România și statele occidentale, inclusiv pentru obținerea de credite, vizând în special achiziționarea de tehnologii moderne.

La finele deceniului 1960 s-a produs o schimbare majoră de concepție a politicii Partidului Comunist cu privire la dezvoltarea economico-socială a României, prin mărirea excesivă a ratei acumulării, în vederea accelerării ritmului creșterii economice, fetișizarea acesteia conducând în realitate la o dezvoltare extensivă, cu impact negativ pe termen mediu și lung asupra echilibrelor macroeconomice, financiare și sociale ale țării (Iancu și Pavelescu, 2018, p. 179).

Exacerbarea importanței nivelului înalt al ratei acumulării în dauna eficienței acesteia a condus la mijlocul anilor '70 la o schimbare de trend a evoluției economiei, accentuată în anii '80, când, sub impactul unui sever șoc extern (al doilea șoc petrolier, creșterea explozivă a ratelor dobânzii la împrumuturi pe plan internațional, mutații geopolitice de anvergură), România a intrat într-o criză a balanței de plăți externe, cu efecte economice și sociale dezastruoase.

Amintim, în acest context, că E. Dobrescu (1976, p. 67–71), în încercarea de identificare a unui plafon maxim al ratei acumulării, argumentase dependența neliniară a creșterii economice de rata acumulării și demonstrase econometric faptul că, pe termen lung, nivelul ratei optime este de circa 29%. În contextul stabilirii modelului de optimizare pe baza dependenței eficienței acumulării de rata acesteia, preciza că rate excesiv de mari ale acumulării (n.n., cum au fost cele din perioada 1971–1975, respectiv de peste 33%) generează o serie de probleme, dintre care esențiale pentru demersul său analitic erau extinderea utilizării unor resurse de calitate inferioară, suprasolicitarea capacității de realizare și dare în exploatare a noilor obiective, precum și diminuarea cointeresării materiale, toate afectând eficiența acumulării, ceea ce s-a și adeverit câțiva ani mai târziu.

Dezvoltarea accelerată a industriei a avut loc prin construirea de obiective de investiții dotate cu mașini, utilaje, echipamente și tehnologii, multe din import, finanțate de FMI și BIRD (la care România aderase în 1972³), precum și prin

³ În perioada 1973–1981, România a beneficiat de finanțări de la FMI, în valoare de 1,7 miliarde dolari, cu dobânzi între 3,5% și 5%, scadențate pe perioade de 5 ani, precum și de 33 de credite de la BIRD în valoare de 2,2 miliarde dolari, cu dobânzi între 7% și 10%, perioade de grație de trei-cinci ani și maturități de 15–25 ani (Țiu, 2016, p. 56).

credite guvernamentale bilaterale și de pe piețele de capital private, la care s-au adăugat participațiile de capital străin la societățile mixte create în România. Este important de menționat că procesul de acumulare a capitalului s-a desfășurat pe fondul majorării deficitului balanței comerciale, sporirea capitalului fix fiind dependentă atât de factorii interni, cât și de cei externi (Pavelescu, 2008, p. 57).

În lipsa datelor privind capitalul social al întreprinderilor, s-a considerat că, în condițiile economiei socialiste, stocul de capital poate fi reprezentat de fondurile fixe. Pe baza unui efort investițional care s-a dovedit excesiv și, în mare parte, ineficient, fondurile fixe au înregistrat o creștere accelerată atât pe total economie, cât mai ales în ramura industriei. După cum se observă în datele prezentate în Tabelul 22.6, sub rezerva interpretării unei dinamici a indicatorului exprimat în prețuri de inventar, precum și a dificultăților de evaluare corectă a stocului de capital, în anul 1989, dacă fondurile fixe pe ansamblul economiei erau mai mari de circa 16 ori comparativ cu anul 1950, cele din industrie înregistrau o creștere de peste 40 ori, ceea ce a determinat majorarea ponderii acestei ramuri în totalul fondurilor fixe de la 19,5% la 47,5% în perioada analizată.

Tabelul 22.6

Dinamica și structura pe ramuri a fondurilor fixe în perioada 1950–1989

Anii	1950	1960	1970	1980	1985	1986	1987	1988	1989
	Mld. lei								
Fonduri fixe total, din care:	210,1	337,9	713,9	1880,3	2797,9	2992,2	3182,0	3359,2	526,1
Industrie	40,9	92,1	263,9	820,2	1.263,6	1.372,7	1.471,4	1.574,7	1.673,6
Construcții	1,4	6,8	19,2	81,3	117,7	128,1	139,1	145,1	146,7
Agricultură	39,2	49,6	89,1	198,5	308,9	332,4	355,8	374,5	384,8
Transporturi și telecomunicații	28,3	37,0	82,6	241,6	368,6	382,8	405,1	417,9	441,3
Gospodăria comunală, de locuințe, alte prestări de servicii neproductive	66,8	98	158,2	334,8	466,5	486,6	508,8	530,5	549,4
Învățământ, cultură și artă, ocrotirea sănătății, asistență socială, cultură fizică	6,0	11,9	25,4	61,8	73,7	76,4	77,9	80,3	82,0
	Structura %								
Fonduri fixe Total, din care:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Industrie	19,5	27,3	37,0	43,6	45,1	45,9	46,2	46,9	47,5
Construcții	0,7	2,0	2,7	4,3	4,2	4,3	4,4	4,3	4,2
Agricultură	18,7	14,7	12,5	10,6	11,0	11,1	11,2	11,1	10,9

Tabelul 22.6 (continuare)

Transporturi și telecomunicații	13,5	10,9	11,6	12,8	13,2	12,8	12,7	12,4	12,5
Gospodăria comunală, de locuințe și alte prestări de servicii neproductive	31,8	29,0	22,2	17,8	16,7	16,3	16,0	15,8	15,6
Învățământ, cultură și artă, ocrotirea sănătății, asistență socială, cultură fizică	2,9	3,5	3,6	3,3	2,6	2,6	2,4	2,4	2,3
Dinamica % (1950 = 100)									
Fonduri fixe									
Total, din care:	100,0	161,0	340,0	834,0	12 ori	13 ori	14 ori	15 ori	16 ori
Industrie	100,0	225	664	20 ori	31 ori	34 ori	36 ori	39 ori	41 ori
Construcții	100,0	477	14 ori	53 ori	77 ori	84 ori	91 ori	95 ori	99 ori
Agricultură	100,0	127	214	482	753	810	867	912	939
Transporturi și telecomunicații	100,0	131	264	689	10 ori	11 ori	11 ori	12 ori	12 ori
Gospodăria comunală, de locuințe și alte prestări de servicii neproductive	100,0	147	237	408	569	593	620	647	670
Învățământ, cultură și artă, ocrotirea sănătății, asistență socială, cultură fizică	100,0	199	426	890	11 ori	11 ori	11 ori	12 ori	12 ori

Notă: Pentru fondurile fixe existente la 01.01.1950 s-au utilizat prețurile de catalog 1949. Începând cu 1.01.1969, fondurile fixe au fost exprimate în prețuri de inventar, la finele anilor respectivi.

Sursa: INS, 1991, p. 248–250.

În privința indicatorului de eficiență, calculat ca raport între venitul național și fondurile fixe, se remarcă o anumită concordanță între evoluția acestuia și cele două faze ale dezvoltării României, respectiv înregistrarea unei tendințe pozitive în perioada 1960–1975, după care, sub impactul erorilor de management, al acumulării unor vulnerabilități interne și al unui mediu extern mai degrabă ostil, economia țării a intrat pe o pantă mai puțin favorabilă, care a condus în final la o criză de sistem și la căderea regimului comunist. Astfel, dacă în 1950 coeficientul de eficiență a fondurilor fixe se situa la un nivel scăzut, explicabil prin situația critică în care se afla România, respectiv 0,16, acesta a înregistrat o creștere la 0,29 în 1960 și s-a dublat aproape în 1970, după care a înregistrat o scădere până la 0,27 în 1980, 0,24 în 1985 și 0,18 în 1989, adică aproape de nivelul de la care s-a pornit (Tabelul 22.7).

Tabelul 22.7

Evoluția eficienței fondurilor fixe în perioada 1950–1989

	1950	1960	1970	1980	1985	1986	1987	1988	1989
Venit național (mld. lei)	34,2	97,4	217,9	513,6	672,0	694,3	697,2	697,4	632,6
Fonduri fixe (mld. lei)	210,1	337,9	713,9	1.880,3	2.797,9	2.992,2	3.182	3.359,2	3.526,1
Eficiența fondurilor fixe	0,163	0,288	0,305	0,273	0,240	0,232	0,219	0,208	0,179

Sursa: Calculat pe baza datelor din INS, 1991, p. 230–231, 248–250.

În perioada 1976–1989, după cum notează F.M. Pavelescu (2008, p. 44, 57), dinamica outputului la nivel macroeconomic, precum și cea a capitalului fix s-au redus ca reflex al intrării economiei de comandă în faza sa descendentă, precum și al unei tendințe de conservare a capitalului fix, în contextul accentuării tendinței spre semiautrarhie, ritmul de creștere a venitului național diminuându-se la 2,63%, iar cel al capitalului fix la 7,75%, ceea ce a determinat o scădere a productivității capitalului într-un ritm mediu anual de 4,75%.

Așa cum arată A. Iancu și F.M. Pavelescu (2018, p. 180), reducerea eficienței acumulării capitalului a fost determinată de exagerarea creșterii ratei acumulării la peste 30% în perioada 1971–1985 (cu un vârf de 36% în cincinalul 1976–1980) și de angajarea în executarea unor proiecte de investiții de mare anvergură, fără posibilitatea de a recupera în timp rezonabil fondurile investite din venitul net adus de aceste obiective. Starea precară a economiei și caracterul aberant al multor investiții au fost puse în evidență și de gradul scăzut de utilizare a capacităților de producție (sub 80% în perioada 1986–1989), principalele cauze fiind legate de lipsa materiilor prime și a energiei, precum și a posibilităților de desfacere (Russu, 2018, p. 162). Politica de amortizare liniară a fondurilor fixe s-a dovedit eronată, stabilirea unei durate normale de funcționare a mașinilor și echipamentelor industriale de 20–30 de ani, care era de 4–5 ori mai mare decât în țările dezvoltate, conducând la creșterea gradului de uzură fizică a acestora de la 33,6% la 38,7% în perioada 1980–1989, accentuându-se și uzura lor morală (Russu, 2018, p. 163). De asemenea, Gh. Zaman (1986) arată că o rată înaltă a acumulării conduce la creșterea materialintensivității și energointensivității economiei, reducând pe termen lung eficiența utilizării capitalului fix, ceea ce a fost confirmat de realitățile perioadei respective.

Conform informațiilor conținute într-un document din anul 1980, destinat membrilor Biroului Politic Executiv al PCR, catalogat ca strict secret la vremea respectivă⁴, printre factorii care au influențat negativ situația economiei, devenită critică la finele deceniului 1970, era menționată nerealizarea planului valoric de punere în funcțiune a fondurilor fixe cu o sumă de 82,2 mld. lei, obiectivele în curs

⁴ Raport privind analiza pe bază de bilanț a rezultatelor economico-financiare obținute în anul 1979 (în Axenciuc, 2012, p. 455–471).

de execuție ajungând la un număr de peste 10.000 de șantiere. Raportul consemna că circa 900 de capacități de producție importante la nivel național, la care se adăugau alte 3.000 de obiective de investiții din competența de aprobare a centralelor și întreprinderilor, înregistrau întârzieri la punerea în funcțiune, existând și importante imobilizări (utilaje și instalații importate și neexploatate, stocuri supranormative), ceea ce a dereglat graficele de producție și livrări, inclusiv la export, cu efecte asupra calendarului de rambursare a datoriei externe.

Pe fondul acumulării unor disfuncționalități interne ale economiei, impactul extern provocat de cel de-al doilea șoc petrolier din 1979, de creșterea explozivă a dobânzilor la creditele contractate de la băncile străine și de introducerea de condiționalități la creditele acordate de FMI a condus la declanșarea unei crize a balanței de plăți externe, în anul 1982, România aflându-se practic în încetare de plăți, iar decizia de lichidare a datoriei externe și erorile de gestionare a crizei din partea autorităților de la București au avut un impact distructiv asupra economiei românești. Plata datoriei externe din excedentele balanței comerciale s-a făcut cu prețul reducerii drastice a importurilor, inclusiv a celor de completare și de materii prime, ceea ce a afectat grav funcționarea obiectivelor de investiții realizate, a utilajelor și echipamentelor industriale, precum și al forțării exporturilor, cu ignorarea totală a eficienței acestora, ceea ce a produs în fapt pierderi pentru economia națională și a creat tensiuni sociale⁵.

Așa cum s-a menționat anterior, normalizarea relațiilor cu țările occidentale începută în anii 1960 a fost însoțită de o politică economică externă care să susțină dezvoltarea României, în primul rând, a programului de industrializare, inclusiv pe calea creării de societăți mixte, acoperind întreg lanțul aprovizionare/importuri de resurse și materii prime—producție—comercializare/exporturi, dar care, pe seama deficiențelor de management, inclusiv a capacității scăzute de previziune, înțelegere și adaptare la evoluțiile pieței mondiale, s-a dovedit falimentară.

Prin *Decretul Consiliului de Stat nr. 424/1972* pentru realizarea unor obiective economice a căror producție era destinată în special exportului, a fost reglementată constituirea de societăți mixte cu sediul în România, fiind impusă prin lege o cotă de participare a părții române la capitalul social de cel puțin 51%. Pe baza acestor reglementări, în perioada 1973–1980 au fost constituite opt societăți mixte în industria construcției de autoturisme (OLTCIT, cu firma franceză CITROEN cu 36%), mașini și echipamente electrice (REȘIȚA RANK, cu firma vest-germană Zahnraederfabrik Renk AG cu 49%), industria electronică (ROMCONTROL DATA, cu firma americană Control Data Corp. cu 45%, și ELAROM, cu firma franceză Electronique Appliquée cu 48%), industria chimică (RIFIL, cu firma italiană Romalpha cu 48%), precum și în domeniul comercial, pentru aprovizionarea întreprinderilor și a transporturilor navale (*shipping*).

Cu scopul declarat al promovării exporturilor, al participării României la lucrări de prospecțiuni, explorări și exploatare care să asigure economiei surse

⁵ Pentru analiza detaliată a cauzelor și efectelor crizei balanței de plăți externe din anii 1980, vezi Georgescu, 2018, p. 209–226.

stabile de materii prime, al realizării de programe de dezvoltare economică prin construirea de obiective economice în alte țări, precum și pentru dezvoltarea activității financiar-bancare, prin *Decretul Consiliului de Stat nr. 52/1975* a fost reglementată constituirea de societăți mixte cu participare de capital românesc în străinătate. Astfel, într-o perioadă relativ scurtă (1973–1980) s-au constituit 69 de societăți mixte în străinătate, atât în țări europene dezvoltate (Germania, Franța, Italia, Anglia, Spania) și URSS⁶, cât și în America de Nord și Centrală (SUA, Canada, Mexic, Cuba), respectiv America de Sud (Peru, Chile), Asia (India), Orientul Mijlociu (Liban, Iran, Irak), precum și într-o serie de țări africane (Maroc, Libia, Nigeria, Congo, Liberia, Zambia, Gabon, Republica Central-Africană, Zair ș.a.). Cu mențiunea că, de regulă, participațiile la capitalul societăților mixte, atât ale celui din România, cât și ale celui din străinătate, erau constituite din bunuri în natură (în general, active fixe), majoritatea acestor societăți au întâmpinat dificultăți majore de funcționare, cu efecte asupra situației lor financiare, dovedindu-se neviabile și încetându-și activitatea⁷.

Banca Română de Comerț Exterior a contribuit la înființarea unor bănci mixte cu participare românească de capital în perioada 1975–1980: Banque Franco-Roumaine, cu sediul la Paris (împreună cu Credit Lyonnais și Banque Nationale de Paris), Anglo-Romanian Bank Ltd., cu sediul la Londra (alături de Barclays Bank și JP Morgan Chase, ulterior cu Manufacturers Hanover Trust), Misr Romanian Bank, cu sediul la Cairo (împreună cu Banque Misr), Frankfurt Bucharest Bank (împreună cu mari bănci germane), Banca Italo-Romena (împreună cu bănci italiene). Într-o anumită măsură, tranzacțiile financiare intermediare de băncile mixte au

⁶ Precizăm că, prin *Legea nr. 93/2006*, a fost ratificat Protocolul dintre Guvernul României și Guvernul Federației Ruse privind inventarierea înțelegerilor bilaterale încheiate între anii 1945 și 1991 între România și URSS, semnat la București în data de 8.11.2005. Acest protocol a restabilit baza juridică a relațiilor cu Federația Rusă, un număr de 17 acorduri, protocoale și înțelegeri cu fosta URSS rămânând în vigoare (majoritatea de natură consulară, dar și unele cu caracter economic, cum au fost convențiile din 1984, privind condițiile de activitate și amplasare pe teritoriul sovietic a antreprizelor din România pentru construirea de obiective din industria de gaze, respectiv din 1986, privind tranzitul pe teritoriul românesc de gaz natural din URSS spre Turcia, Grecia și alte țări). În același timp, un număr de 51 de acorduri, protocoale și înțelegeri cu URSS și-au încetat valabilitatea sau au ieșit din vigoare, majoritatea din domeniul economic, între care: Acordul privind colaborarea în realizarea unei centrale atomo-electrice în România (Moscova, 1970), precum și cel referitor la cooperarea în producția de utilaje pentru centrale nucleare electrice (Moscova, 1977); Acordul privind colaborarea în construirea fabricii de celuloză de la Ust-Ilim (Moscova, 1973); Acordul privind colaborarea în construirea combinatului minier de preparare a azbestului de la Kiembaev (Moscova, 1973); Convenția privind colaborarea la construcția pe teritoriul sovietic a centralei nucleare-electrice Ucraina-Sud și livrarea de energie electrică din URSS în România (Moscova, 1981).

⁷ Din cele 77 de societăți mixte constituite, în anul 1986 mai funcționau cinci societăți mixte în România și 17 în străinătate, activitatea acestora fiind marcată de pierderi/datorii cumulate de 250 mil. dolari (Axenciuc și Georgescu, 2017, p. 163–164). Creanțele neîncasate din exporturi complexe și lucrări executate în străinătate se ridicau la 221 mil. dolari în noiembrie 1986, localizate în proporție de circa 50% la Industriaexport și ARCOM (MCECEL, 1986). Un caz aparte îl reprezintă Combinatul de la Krivoi Rog (Ucraina), în care România a făcut investiții cifrate la 800 mil. dolari până în 1989, care urmau să fie recuperate din peletele de minereu de fier pentru Sidex Galați, la care lucrările au fost sistate în 1990.

susținut dezvoltarea relațiilor comerciale și de cooperare cu statele respective, unele dintre aceste bănci funcționând și în prezent, fie cazul Banca Italo-Romana, achiziționată de Veneto Banca în anul 2000, și Misr Romanian Bank, prin preluarea pachetului majoritar în 2006 de Blom Bank, fie prin preluarea participațiilor Bancorex de către BCR în 1998 și, în urma privatizării acesteia în 2005, de către Erste Bank (cazul Anglo-Romanian Bank, Frankfurt Bucharest Bank și Banque Franco-Roumaine).

La capitalul extern al României din perioada socialistă se adaugă participația țării la capitalul/bugetul unor instituții/organisme financiare internaționale. Astfel, pe lângă contribuția în natură la edificarea sediului CAER de la Moscova, România avea o participație de 6,4 mil. ruble transferabile (din care jumătate în devize libere) la Banca Internațională de Colaborare Economică (BICE) din Moscova și, respectiv, 18,5 mil. ruble transferabile (din care 5,5 mil. în devize libere) la Banca Internațională de Investiții (BII) din Moscova, în schimb, țara noastră beneficiind de credite, unele în valută, din partea acestor două bănci. În 1972, aderarea României la Fondul Monetar Internațional s-a făcut în condițiile fixării unei cote de subscripție de 190 mil. dolari, transformată în DST, precum și ale depunerii la Banca Angliei a unei cantități de 42,2 tone aur, iar la Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BIRD), o participație de 15 mil. dolari capital subscris. În perioada 1973–1981, România a beneficiat de finanțări FMI de 1,7 mld. dolari, cu dobânzi între 3,5%–5%, scadențate pe perioade de cinci ani, precum și de un număr de 33 de credite de la BIRD în valoare de 2,2 mld. dolari, cu dobânzi între 7% și 10%, cu perioade de grație de trei-cinci ani și maturități de 15–25 ani.

În consecință, pe de o parte, în privința capitalului intern, sistemul economiei de comandă s-a dovedit incapabil să asigure o creștere și o orientare a acestuia în profil de ramură și teritorial adecvate potențialului real de dezvoltare a României, în condiții de eficiență economică și competitivitate externă. Pe de altă parte, rigiditatea acestui sistem politic și erorile de management macro și microeconomic au anulat eventuala contribuție a capitalul străin, chiar dacă minoritar ca dimensiune, la modernizarea și dezvoltarea țării (societățile mixte, majoritatea controlate de partea română, au produs pierderi în loc de profit, iar gestionarea deficitară a capitalului fix din import plătit cu credite fără capacitate de rambursare, care au încărcat datoria externă, ducând România în *default*).

În concluzie, cu toate că efortul financiar al României pentru construirea idolatrizatei societăți socialiste multilateral dezvoltate a fost uriaș, prin aplicarea doctrinei ratei înalte a acumulării și a unei industrializări forțate, creșterea accelerată a acestei ramuri și a capitalului fix investit, fără să se țină seama de parametrii elementari ai eficienței economice și de schimbările majore în evoluțiile pieței globale și mediului geopolitic internațional, a acutizat dezechilibrele economice și sociale, precum și pe cele financiare externe până la nivelul la care, într-un final, s-a produs implozia sistemului. Lichidarea datoriei externe în condițiile prezentate a avut un impact nefast asupra economiei și situației financiare a întreprinderilor socialiste, iar faptul că, la începutul tranziției la economia de piață, România nu era

grevată de datorii interne și/sau externe nu a reprezentat un avantaj în asigurarea demarajului scontat, dimpotrivă, a deschis apetitul pentru noi împrumuturi de stat și acordarea de facilități investitorilor străini, justificate de deficitul de capital privat, intern și extern. Contractarea de noi împrumuturi într-o „euforie” de debut a tranziției la economia de piață era considerată o dovadă de credibilitate internațională a României, fără a se ține seama de problemele deloc ușoare ale utilizării eficiente a acestora și îndeosebi a posibilității și surselor de rambursare a acestora.

22.4. CAPITALUL ÎN PERIOADA 1990–2018

PRIVATIZAREA SOCIETĂȚILOR COMERCIALE CU CAPITAL DE STAT

Colapsul economiei socialiste în decembrie 1989 a deschis calea transformărilor economico-sociale ale tranziției spre economia de piață, în cadrul căreia un rol determinant trebuia să-l joace formarea și consolidarea sectorului privat în economie, pe baza creării și aplicării cadrului instituțional legal al privatizării activelor statului, în principal cu investitori strategici străini, care dispuneau de capital și experiență, concomitent cu formarea unui capital privat autohton prin intermediul Fondului Proprietății de Stat și al celor cinci Fonduri ale Proprietății Private (1991), precum și al *Legii nr. 18/1991 privind fondul funciar*⁸.

Potrivit *Legii nr. 58/1991*, transferul proprietății de stat către sectorul privat a fost reglementat prin distribuirea gratuită a echivalentului a 30% din capitalul social al statului către cetățenii români cu vârste de peste 18 ani, pe baza unor cupoane (*vouchers*), prin așa-numitul proces al „privatizării de masă”, fiind create în acest scop cinci Fonduri ale Proprietății Private (SIF). În același timp a fost creat Fondul Proprietății de Stat, care avea ca sarcină să privatizeze 70% din capitalul societăților comerciale de stat, precum și vânzarea de acțiuni și active ale societăților comerciale către persoane fizice sau juridice, române sau străine.

Conform articolului 5 al *UG nr. 88/1997* privind APAPS ca instituție de interes public cu personalitate juridică în subordinea Guvernului, care acționează

⁸ Inițial, privatizarea în România s-a bazat pe următoarele legi: *Legea nr. 15/1990 a transformării întreprinderilor de stat în societăți comerciale pe acțiuni și regii autonome*; *Legea nr. 31/1990 a societăților comerciale*; *Legea nr. 58/1991 privind privatizarea societăților comerciale*. Între actele normative importante care au completat cadrul juridic al privatizării, respectiv al investițiilor străine în România, s-au numărat: *Legea fondului funciar nr. 18/1991 privind restituirea pământurilor agricole foștilor proprietari*; *Legea nr. 35/1991 privind regimul investițiilor străine*; *Legea nr. 55/1995 privind accelerarea procesului de privatizare și UG nr. 37/1997, norme de aplicare*; *Legea nr. 99/1999 privind unele măsuri pentru accelerarea reformei economice*; *Legea nr. 77/1999 privind modalitatea de dobândire a acțiunilor la societatea la care lucrează salariații (Programul PAS)*; *Legea nr. 332/2001 privind promovarea investițiilor directe cu impact economic semnificativ*.

pentru diminuarea implicării în economie a statului și a autorităților administrației publice locale, prin vânzarea acțiunilor acestora, bugetul FPS se forma integral din veniturile rezultate ca urmare a privatizării societăților comerciale, din dividendele și dobânzile aferente disponibilităților sale bănești, care se aprobau de către Guvern și se gestionau în regim extrabugetar. Prin intrarea în vigoare *OUG nr. 88/1997*, au fost abrogate *Legea nr. 58/1991*, *Legea nr. 77/1994*, *Legea nr. 55/1995* cu modificările și completările ulterioare, *art. 2, alin. (3), art. 5, art. 6, alin. (1) și (8), precum și art. 12, alin. (1) din OUG nr. 30/1997*. Consolidarea din data de 31.01.2018, cea mai recentă, include modificările aduse prin următoarele acte normative: *OUG nr. 3/1999; OUG nr. 37/1999; Legea nr. 99/1999; OUG nr. 38/2000; OUG nr. 296/2000; Legea nr. 137/2002; OUG nr. 26/2005; Legea nr. 185/2005; OUG nr. 50/2007; Legea nr. 305/2007; Legea nr. 129/2010; Legea nr. 91/2011; OUG nr. 14/2014*.

S-a prezentat multitudinea de legi și ordonanțe de urgență pe care le-au promulgat organele decidente în privința privatizării, pentru a susține și argumenta următoarele afirmații:

- cadrul legislativ al privatizării în România, ca instrument de creare și consolidare a sectorului bazat pe proprietatea privată după anul 1990, s-a modificat de nenumărate ori, încât a ridicat și ridică probleme în ceea ce privește multitudinea de schimbări aduse la reglementările legale anterioare, ceea ce, fără îndoială, a reprezentat și reprezintă un factor de încetinire și complicare a funcționării și formării capitalului privat;

- numeroasele modificări de natură legislativă au fost impuse parțial de caracterul inoperațional și greu de aplicat al cadrului legislativ anterior; de exemplu, *Legea nr. 58/1991* a privatizării, pornind de la necesitatea compatibilizării echității sociale cu principiile profitabilității și concurenței, stipula că FPS este o instituție „publică” cu caracter comercial și financiar, încât nu era clar când și cum se aplică criteriul social (care presupunea „nerealizarea” de profit) și când cel comercial-financiar, care viza imperativ realizarea de profit; această ambiguitate a creat mari controverse între specialiștii care spuneau că privatizarea a fost foarte lentă și cei care acuzau că s-a vândut „țara” pe nimic;

- cadrul legislativ și modificările succesive ale acestuia în domeniul privatizării, multe cu consultanță străină plătită la un nivel ridicat, din dorința de a accelera procesul, pe tot parcursul desfășurării lui nu au avut la bază criterii, principii și obiective strategice primordiale, cum ar fi: privatizarea este un scop *per se* sau un mijloc pentru realizarea anumitor obiective bine precizate; privatizarea trebuie să aibă ca prioritate întreprinderile de stat cu pierderi sau pe cele cu profit⁹;

- metodele de privatizare au avut componente care, aplicate în practică, s-au dovedit ineficiente, nedurabile și chiar păgubitoare pentru economie (de exemplu,

⁹ În general, strategiile au fost în cea mai mare parte dominate de vânzarea activelor statului cu cea mai ridicată eficiență, care aveau atractivitatea cea mai mare pentru cumpărători, astfel că s-a ajuns în situația ca statul să „privatizeze profitul” și să „naționalizeze pierderile”.

privatizarea de masă, metoda MEBO, privatizarea pe „1 leu”), insuficienta adecvare și particularizare a metodelor de privatizare specificului diferitelor sectoare (de exemplu, instituțiile de cercetare, industria extractivă, turism, comerț, transporturi, construcții de mașini etc.);

– retrocedarea terenurilor foștilor proprietari prin aplicarea Legii nr. 18/1991, în condițiile în care nu dispuneau de agrotehnica necesară pentru lucrările agricole, a avut ca rezultat necultivarea pământurilor primite pe o suprafață de circa o treime, timp de mai mulți ani.

ATRATIVITATEA MEDIULUI DE AFACERI

Un factor important pentru creșterea interesului investitorilor este atractivitatea mediului de afaceri care, în ultimii ani, potrivit estimărilor Băncii Mondiale, s-a îmbunătățit în România.

În perioada 1990–1999, investițiile străine în România au cunoscut o evoluție anuală modestă, astfel că, la sfârșitul acestei perioade, ajunseseră la nivelul de 5,3 mld. dolari (o medie anuală cu puțin peste 0,5 mld. dolari), comparativ cu Polonia (30 mld. dolari), Ungaria (16,4 mld. dolari), Cehia (14,6 mld. dolari). Această dinamică modestă a fost cauzată de o serie de factori, între care:

– puternica recesiune economică din anii 1990–1993 și 1996–1999, marcată de scăderi drastice ale PIB și ale investițiilor, inflație galopantă și instabilitate politică;

– un cadru instituțional-legislativ neclar, în schimbare continuă, lipsit de o viziune strategică pe termen lung a reformelor tranziției și a privatizării;

– lipsa pieței de capital, a capitalului privat autohton, eșecul privatizării de masă (al PAS, al metodei MEBO) și al cupoanelor, echivalentul a 30% din capitalul societăților de stat care urma să fie transferat adulților;

– dificultățile aplicării Legii nr. 18/1991 a fondului funciar, bazate pe principiul retrocedării terenurilor CAP și fermelor foștilor proprietari, care a dus la fărâmițarea în mici suprafețe a terenurilor agricole;

– ca urmare a insuficienței înțelegeri a rolului instituțiilor statului în economie în general, în domeniul privatizării în particular, s-a mers pe reducerea implicării statului în economie (vezi *Legea nr. 52/1991* a privatizării societăților comerciale și *OUG nr. 88/1997*);

– frecvențele schimbări ale guvernării, ale conducerii ministerelor, atmosfera de teamă și nesiguranța zilei de mâine, ca urmare a falimentelor și disponibilizărilor în masă ale forței de muncă la societățile privatizate cu investitori străini și autohtoni, care considerau că fostele întreprinderi socialiste erau supradimensionate cu forța de muncă (*over staffed*), mersul lent al reformelor, cu opriri și porniri (*stop and go*), au avut un impact negativ asupra rezultatelor economico-financiare și au provocat o serie de disfuncții interinstituționale, la niveluri teritoriale, micro, mezo și macroeconomic.

Privatizarea societăților cu capital de stat, în special către persoane fizice și juridice străine, creșterea atractivității mediului de afaceri care a favorizat creșterea interesului investitorilor străini pentru economia României, în special după anul 2000, inclusiv datorită apropierii treptate de structurile europene, au produs schimbări majore în dinamica și structura capitalului din economia românească.

Din datele preluate din Conturile financiare naționale și prelucrate de F. Georgescu (2018, p. 351–352), rezultă că, în perioada 1997–2016, capitalul din România s-a majorat de peste 5 ori (de la 22 mld. euro la 120 mld. euro), pe seama creșterii capitalului din sectorul companiilor nefinanciare (de 4,5 ori, respectiv de la 19,2 mld. euro la 86,2 mld. euro), dar și a celui din sectorul financiar (de aproape 11 ori, respectiv de la 2,3 mld. euro la 25 mld. euro). În aceste condiții, ponderea capitalului companiilor nefinanciare, chiar dacă a rămas majoritară, s-a diminuat de la 87% în 1997 la 72% în 2016.

Ca structură, în sectorul companiilor nefinanciare, dacă în 1997 ponderea majoritară a capitalului (55%) aparținea sectorului de stat, capitalul privat autohton deținând 38%, iar cel străin doar 9%, în anul 2016 tabloul se schimbase radical, statul rămânând cu 12% din capitalul total, în timp ce ponderea capitalului străin s-a majorat la 48%, capitalul privat autohton înregistrând o creștere a ponderii sale la 40%.

După cum remarcă F. Georgescu (2018, p. 353), în anul 2016, în timp ce capitalul străin este în general concentrat, fiind deținut de firme mari (corporații multinaționale și alte companii de dimensiuni mari), capitalul privat autohton este relativ dispersat. În ceea ce privește sectorul financiar, se remarcă faptul că, în subsectorul cel mai activ al acestuia din punctul de vedere al cotei de piață, respectiv cel bancar, ponderea capitalului străin s-a majorat de la 30% în 1997 la 75% în 2016.

EFICIENȚA CAPITALULUI AUTOHTON ȘI STRĂIN ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

După o perioadă de evoluție socialistă a economiei românești, în care capitalul era autohton în cvasitotalitatea sa, tranziția la economia de piață, bazată pe principiile pieței libere și concurenței, a deschis posibilitatea plasamentelor de investiții străine în economia noastră, potrivit unui cadru juridic instituțional similar sau compatibil cu cel existent în țările membre ale UE și în țările cu economie de piață în general.

După circa 30 de ani de tranziție, economia României se poate spune că a cunoscut un profund proces de transformare structurală a capitalului, în sensul că în multe sectoare economice coexistă, în proporții diferite, capitalul autohton cu cel străin. Astfel, în anul 2016, în România, raportul dintre capitalul autohton (privat și public) și capitalul străin este de, respectiv, 52% *versus* 48%.

Există o întreagă literatură de specialitate care abordează teoretico-metodologic, dar și practic **eficiența economică** a celor două sectoare, pe baza unui sistem de indicatori care raportează, în esență, rezultatele (efectele) la cheltuieli (costuri) investiționale și operaționale, la nivelurile macro, de ramură și micro.

Analiza eficienței economice a capitalului străin din economia românească a generat o serie de discuții mai mult sau mai puțin convergente în ceea ce privește **beneficiul** net pentru economia României, pornind de la ideea că este nevoie de dezvoltarea capitalului autohton investit în afaceri productive care să permită o dezvoltare sustenabilă sănătoasă, știut fiind că reziliența acestuia este cu mult mai mare la șocurile interne și externe decât a sectorului de servicii, ale cărui fragilitate și volatilitate au fost cu prisosință devoalate de către consecințele crizei economice și financiare din România, atât ca intensitate, cât și capacitate de recuperare a declinului economic (Zaman *et al.*, 2016).

Din datele prezentate în Tabelul 22.8, rezultă că volumul total valoric al rezultatului net obținut de capitalul privat autohton a fost de 1,73 ori mai mare decât cel al capitalului privat străin, deși acesta de pe urmă avea o cifră de afaceri de 1,07 ori mai mare.

Tabelul 22.8

Cifra de afaceri și profitul companiilor cu capital privat autohton și străin, în anul 2016

Indicatori	Total, din care:	Companii cu capital privat		Companii de stat
		autohton	străin	
Număr de companii	485.613	447.749	36.537	1.327
%	100,0	92,2	7,5	2,7
Cifra de afaceri (mld. lei)	1.225	571	609	45
%	100,0	46,6	49,7	3,7
Profituri brute (mld. lei)	28	12	14	2
%	100,0	42,9	50,0	7,1
Profituri nete (mld. lei)	85	45	34	6
%	100,0	52,9	40	7
Pierderi nete (mld. lei)	29	12	15	2
%	100,0	41,3	51,7	3,4
Rezultat net (mld. lei)	55	33	19	3
%	100,0	60,0	34,5	5,5

Sursa: Calcule proprii, pe baza datelor din PIAROM, 2016.

Rata profitabilității capitalului autohton a fost de 5,8% (33 mld. lei rezultat net consolidat față de 571 mld. lei cifra de afaceri), comparativ cu 3,1% rata de profitabilitate a capitalului străin, diferență care ridică o serie de dispute, având în vedere productivitatea mai mare a angajaților din sectorul privat străin (vezi Tabelul 22.9), precum și diferența net superioară a tehnologiilor.

Tabelul 22.9

Numărul salariaților, nivelul datoriilor și productivității în anul 2016
pentru capitalul autohton și străin

	Total	Companii cu capital privat autohton	Companii cu capital străin	Companii de stat
1. Datorii pe termen scurt (mld. lei)	516	260	246	30
2. Datorii pe termen lung (mld. lei)	233	95	125	12
3. Capitaluri proprii (mld. lei)	433	152	215	66
4. Grad de îndatorare (%)	63	69	63	39
5. Active totale mld. lei	1.182	487	587	108
6. Chelt. cu personalul (mld. lei)	144	65	65	14
7. Salariul mediu net (lei/lună)	1.782	1.288	2.631	2.541
8. Productivitatea (lei/salariat/an)	308.500	229.486	504.421	163.636
9. Număr de salariați	3.971.132	2.490.247	1.206.882	273.963

Sursa: Calcule proprii, pe datelor din PIAROM, 2016.

Diferența dintre ratele profitabilității între cele două tipuri de companii este pusă pe seama volumului mai mare al pierderilor înregistrate de capitalul privat străin în anul 2016. Analistii PIAROM consideră că, în perspectivă pe termen mediu și lung, raportul între rata profitului în sectorul privat românesc și, respectiv, cel străin va manifesta o tendință de egalizare.

Din Tabelul 22.10 rezultă că marja de profitabilitate în sectorul privat străin a înregistrat practic o dublare comparativ cu cea a sectorului privat românesc care, în 2016, a avut o evoluție lină față de 2015.

Tabelul 22.10

Evoluția cifrei de afaceri și a profitabilității companiilor românești și străine în perioada 2014–2016

Indicatori	Anii		
	2014	2015	2016
Companii private cu capital autohton			
1. Cifra de afaceri (mild. lei)	509	551	571
2. Rezultat net (mild. lei)	14	27	33
3 = (2):(1) Marja de profitabilitate (%)	2,7	4,9	5,8
Companii private cu capital străin			
1. Cifra de afaceri (mild. lei)	536	580	609
2. Rezultat net (mild. lei)	-2	9	19
3 = (2) : (1) Marja de profitabilitate (%)	marjă negativă	1,6	3,1

Sursa: PIAROM, 2016; ONRC.

Față de alte țări, din punctul de vedere al profitabilității companiilor aflate sub control străin, conform datelor EUROSTAT (Tabelul 22.11), se constată însă că, în România, rata profitului acestor companii în 2015, deși într-o ușoară scădere față de anul 2008, era una dintre cele mai ridicate comparativ cu Polonia, Republica Cehă, Germania, Austria, doar Ungaria înregistrând o cifră superioară.

Tabelul 22.11

Profitabilitatea companiilor aflate sub control străin în unele țări UE

Țări	Anii					
	2008			2015		
	Profit brut (mil. euro)	Cifra de afaceri (mil. euro)	Profit/cifra de afaceri (%)	Profit brut (mil. euro)	Cifra de afaceri (mil. euro)	Profit/cifra de afaceri (%)
ROMÂNIA	13.608	110.364	12,3	13.323*	124.778	10,7
Bulgaria	2.810,3	32.685	8,6	4.292	39.858	10,7
Polonia	29.227	223.991	13,0	28.702	276.043	10,4
R. Cehă	18.820	194.331	9,7	19.265	194.551	9,9
Germania	118.335	1.300.585	9,1	121.910	1.361.045	8,9
Austria	13.627	190.692	7,1	17.146	219.941	7,8
Ungaria	12.819	149.392	8,6	16.480	147.662	11,2

* Anul 2014.

Sursa: EUROSTAT.

Ca atare, cu toate că cifrele referitoare la profitabilitatea capitalului străin sunt oarecum contradictorii, parțial și din cauza unor distorsiuni de ordin metodologic sau înregistrare contabilă a datelor (din rațiuni de optimizare fiscală, respectiv „ascunderea profitului”, sau discrepanțe ale prețurilor de transfer, inclusiv ale celor aferente livrărilor intragrup), este evident că, în logica expansiunii capitalului privat, rata profitului este principalul punct de reper în decizia investitorului străin.

CONTRIBUȚIA CAPITALULUI STRĂIN LA INVESTIȚII NETE ÎN ECONOMIE

Capacitatea investițională a economiei României a fost și a rămas la un nivel relativ redus, atât pe latura sectorului public, cât și a celui privat, în special în privința investițiilor pe termen lung. Nivelul investițiilor nete din anul 2016, respectiv de circa 96 mld. lei, se situa sub cel înregistrat în anul 2008, fiind în scădere și față de anul 2015. După cum rezultă din datele prezentate în Tabelul 22.12, structura pe surse de finanțare nu a suferit schimbări semnificative în ultimii 20 de ani, sursele proprii rămânând majoritare și reprezentând 70–80% din investițiile nete realizate.

Cu mențiunea că, mai ales în perioada postcriză, majorările de capital străin au provenit, în cea mai mare parte, din reinvestirea profitului companiilor care operează în România, iar o parte din acestea figurează la categoria surse proprii, se constată o contribuție modestă a capitalului străin la finanțarea investițiilor din economie, care se situează în marje puțin semnificative, respectiv de circa 1–2% din volumul total al acestora. Doar în anii 2014 și 2015 s-au înregistrat ponderi ceva mai ridicate (3,4%, respectiv 5%), pe seama dinamicii mai accentuate a influxurilor ISD în acei ani, respectiv a investițiilor mai mari din partea companiilor cu capital străin existente.

Tabelul 22.12

Investițiile nete în economie, pe surse de finanțare (%)

Anul	1998	2006	2007	2008	2009	2010	2014	2015	2016
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Surse proprii	72,6	70,3	73,5	73,0	68,1	63,4	72,8	71,7	78,4
Credite interne	3,0	9,0	9,9	9,7	7,3	6,1	6,3	5,4	5,7
Credite externe	7,0	4,5	3,4	3,6	5,3	9,3	1,8	1,4	1,3
Buget de stat și bugete locale	9,8	7,8	7,5	8,2	8,8	10,0	8,8	9,6	8,8
Capital străin	1,3	1,2	1,5	0,6	1,8	2,1	3,4	5,0	1,1
Alte surse	6,3	7,2	4,2	4,9	8,6	9,1	6,9	6,9	4,7

Sursa: INS – Baza de date Tempo online.

Oarecum surprinzător, în contextul perioadelor de preaderare și postaderare la Uniunea Europeană, creditele externe și-au diminuat contribuția la finanțarea investițiilor, înregistrând o scădere a ponderii în totalul investițiilor nete de la 7% în 1998 la 3,6% în 2008, respectiv la 1,3% în 2016, vârful de 9,3% atins 2010 explicându-se prin prăbușirea investițiilor nete totale cu aproape 30% în acel an față de perioada precriză.

Potrivit sondajelor BNR privind accesul la finanțare al companiilor nefinanciare, publicate în decembrie 2017 și iunie 2018, similar exercițiilor precedente, cele mai uzitate surse de finanțare ale firmelor atât cu capital autohton, cât și străin au provenit din reinvestirea profitului, majorările de capital, vânzarea de active din patrimoniu, creditele de la acționari și creditul comercial.

Cea mai mare parte a companiilor (circa 63%), indiferent de natura capitalului, considerau că nu au nevoie de finanțare de la bănci sau alte instituții financiare nebancare și că nu ar contracta un credit nou, indiferent de costul acestuia, exprimându-și intenția de a-și reduce gradul de îndatorare atât în lei, cât și în euro.

În cazul celor circa 37% de companii care ar apela la credite, printre dificultățile majore întâmpinate în accesarea finanțării de la bănci și/sau IFN, au specificat cerințele privind valoarea sau tipul garanției, nivelul prea ridicat al dobânzilor și comisioanelor, clauzele contractuale, dar și birocrația. Este semnificativ că, raportat la exercițiul precedent, în 2018, procentul firmelor care au răspuns că nivelul prea ridicat al dobânzilor și comisioanelor reprezintă o dificultate majoră în accesarea unui credit a crescut cu 9 puncte procentuale (BNR, 2017, p. 7-8; BNR, 2018, p. 5).

INVESTIȚIILE STRĂINE DIRECTE ȘI ROLUL LOR ÎN ECONOMIA DE TRANZIȚIE

Relația dintre PIB și PNB este legată de **made in Romania** și **made by Romania**, precum și de valorificarea avantajelor comparative ale economiei locale românești, monitorizarea surselor autohtone de competitivitate și

complementaritatea capitalului autohton la ISD, în scopul realizării unei valori adăugate cât mai mari.

Așa cum s-a menționat anterior, potrivit caracteristicilor economiei românești și gradului său de atractivitate, interesul investitorilor străini a crescut gradual, pe măsura stabilizării cadrului legislativ și instituțional și a ameliorării mediului de afaceri, precum și a apropierii de structurile europene, proces care s-a intensificat după anul 2000. Dacă timp de mai mult de un deceniu, în anul 2002 stocul ISD se situa sub 10 mld. euro, din 2003 până în 2009, acesta s-a majorat cu circa 40 mld. euro, iar în perioada 2010–2016, cu încă circa 20 mld. euro, atingând peste 70 mld. la finele acestui ultim an al perioadei menționate (Tabelul 22.13).

Tabelul 22.13

Evoluția ISD și a structurii acestora pe principalele activități economice
în anii 2003, 2007, 2009, 2013 și 2016

Activitatea	Anii									
	2003		2007		2009		2013		2016	
	mil. euro	%	mil. euro	%	mil. euro	%	mil. euro	%	mil. euro	%
Total, din care:	9.662	100,0	42.770	100,0	49.984	100,0	59.958	100,0	70.113	100,0
Industrie	4.938	51,1	17.409	40,7	20.680	41,4	28.810	48,1	30.979	44,2
Industria extractivă	21	0,2	2.046	4,8	2.221	4,5	3.519	5,9	1.831	2,6
Industria prelucrătoare	4.917	50,9	14.071	32,9	15.555	31,1	18.648	31,1	22.435	32,0
– metalurgie	1.116	11,6	3.219	7,5	2.577	5,2	2.481	4,1	2.868	4,1
– alimente, băuturi, tutun	935	9,7	2.207	5,2	2.058	4,1	2.373	4,0	2.382	3,4
– prelucrarea țițeiului, produse chimice, cauciuc, mase plastice	394	4,1	1.870	4,4	3.132	6,3	3.533	5,9	4.493	6,4
– mijloace de transport	527	5,5	1.546	3,6	2.373	4,7	3.439	5,7	4.710	6,7
– ciment, sticlă, ceramică	448	4,6	1.511	3,5	1.629	3,3	1.619	2,7	1.431	2,0
– fabricare produse din lemn, inclusiv mobilă	274	2,8	1.023	2,4	962	1,9	1.255	2,1	1.433	2,0
– tehnică de calcul, aparate electrice, radio TV, comunicații	224	2,3	818	1,9	690	1,4	1.250	2,1	1.717	2,5
– textile, confecții și pielărie	427	4,4	737	1,7	717	1,4	891	1,5	1.039	1,5
– mașini și echipamente	435	4,5	537	1,3	943	1,9	1.309	2,2	1.615	2,3
– alte ramuri ale industriei prelucrătoare	137	1,4	603	1,4	474	0,9	498	0,8	747	1,1
Energie electrică, termică, gaze și apă	na	na	1.292	3,0	2.904	5,8	6.643	11,1	6.713	9,6

Tabelul 22.13 (continuare)

Intermedieri financiare și asigurări	882	9,1	9.961	23,3	9.510	19,0	8.496	14,2	8.844	12,6
Agricultură, silvicultură și pescuit	...	...	...	...	552	1,1	1.278	2,1	747	1,1
Comerț cu amănuntul și ridicata	1.106	11,4	5.970	14,0	6.146	12,3	6.723	11,2	8.994	12,8
Construcții și tranzacții imobiliare	212	2,2	3.326	7,8	6.453	12,9	5.887	9,8	9.794	14,0
Tehnologia informației și comunicații	1.430	14,8	2.784	6,5	3.235	6,5	4.129	6,9	3.628	5,2
Activități profesionale, științifice, tehnice și administrative și servicii suport prestate întreprinderilor*)	674	7,0	1.940	4,5	2.299	4,6	3.034	5,0	3.908	5,6
Transporturi	133	1,4	529	1,2	684	1,4	944	1,6	1.215	1,7
Hoteluri și restaurante	10,9	1,1	270	0,6	213	0,4	370	0,6	411	0,6
Alte activități	178	1,9	578	1,4	194	0,4	287	0,5	504	0,7

*) Închirieri de mașini și echipamente și alte activități de servicii prestate în principal întreprinderilor.

Sursa: Date din *Investițiile străine directe în România*, BNR, 2003, 2007, 2009, 2013, 2016.

Din punctul de vedere al aportului capitalului străin la funcționarea și dezvoltarea economiei, este relevant că, potrivit datelor INS și BNR, în anul 2016, întreprinderile cu ISD contribuiau cu o proporție de circa 60% la cifra de afaceri a firmelor din România și cu aproximativ 40% la valoarea adăugată brută (Tabelul 22.14).

Tabelul 22.14

Cifra de afaceri pe total economie și a întreprinderilor cu ISD

Ramuri	Total economie		Întreprinderi cu ISD	ISD față de Total economie
	mld. euro	%	mld. euro	%
Total	237,4	100,0	142,8	60,1
Industrie, din care:	86,4	100,0	54,8	63,4
– Industria extractivă	6,5	100,0	4,3	66,0
– Industria prelucrătoare	62,7	100,0	42,5	63,7
– Energie electrică, gaze, apă	17,2	100,0	7,9	33,5
– Activități profesionale și servicii suport	10,9	100,0	3,1	25,9
Comerț	94,2	100,0	40,8	43,3
Construcții și imobiliare	20,5	100,0	2,9	12,1

Tabelul 22.14 (continuare)

Hoteluri și restaurante	2,5	100,0	0,5	17,1
Tehnologia informației și comunicații	8,2	100,0	6,2	66,0
Transporturi	11,6	100,0	2,4	18,9

Sursa: Date BNR, INS.

Deși comerțul este puternic reprezentat în centrele urbane, capitalul străin are o pondere de circa 43,3% din total ramuri, ponderea în valoarea adăugată fiind însă mai redusă (34,8%), principala cauză fiind presiunea concurențială mare în direcția reducerii prețurilor, datorită unui adaos comercial sub medie pe economia națională (Tabelul 22.15).

Tabelul 22.15

Valoarea adăugată brută totală și a firmelor cu ISD

Ramura	Total valoare adăugată brută		din care: întreprinderi cu ISD mld. euro	% din total valoare adăugată brută
	mld. euro	%		
Total ramuri	50,3	100,0	19,6	39,0
Industrie, din care:	21,2	100,0	10,8	51,2
– Industria extractivă	3,5	100,0	2,3	66,0
– Industria prelucrătoare	13,7	100,0	7,7	56,5
– Energie electrică, gaze, apă	4,0	100,0	0,8	20,5
Activități profesionale și servicii suport	4,2	100,0	1,2	28,7
Comerț	8,9	100,0	3,1	34,8
Construcții și imobiliare	5,8	100,0	0,8	14,3
Hoteluri și restaurante	0,8	100,0	0,2	20,3
Tehnologia informației și comunicații	3,5	100,0	2,6	72,6
Transporturi	4,3	100,0	0,5	12,0

Sursa: Date BNR.

Tehnologia informației și comunicațiilor are o pondere de circa 73% în valoarea adăugată brută, la o cifră de afaceri de 66%, rezultând o profitabilitate a ramurii superioară mediei pe economia națională, realizată în cea mai mare parte prin costurile salariale mai reduse comparativ cu salariile din țara de origine a ISD respective.

Potrivit datelor prezentate în Tabelul 22.16, ieșirile de capital/profit expatriat ale întreprinderilor ISD din România până în anul 2014 au fost mai mici decât intrările. Începând cu anul 2014 până în 2017, se înregistrează o schimbare de tendință, în sensul că valoarea profitului expatriat (capital ieșit din țară) este mai mare decât cea a capitalului intrat ca participații la capital ale întreprinderilor cu ISD din România.

Tabelul 22.16

Intrări* și ieșiri** anuale de capital străin, în perioada 2000–2017 (mld. euro)

	Anii									
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Intrări	1,0	1,1	1,2	1,4	5,1	5,1	9,0	7,0	9,5	4,5
Ieșiri	-0,06	-0,1	-0,2	-0,2	-2,0	-2,4	-3,3	-2,9	-2,9	-1,0
Sold intrări– ieșiri	1,0	1,0	1,2	3,1	2,7	5,7	4,1	4,1	6,6	3,5
	Anii									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017***	Total 2000– 2017	
Intrări	2,2	1,9	2,1	2,7	4,2	3,1	3,1	3,5	+67,7	
Ieșiri	-0,6	-0,7	-1,3	-2,9	-1,8	-3,8	-5,2	-5,6	-36,96	
Sold intrări– ieșiri	1,6	1,2	0,8	0,8	2,4	-0,7	-2,1	-2,1	+30,74	

* Intrări = participații la capital, capitaluri investite.

** Ieșiri = venituri din investiții străine directe, profituri expatriate.

*** 2017 – 11 luni.

Sursa: Ziarul financiar, 1918.

Așadar, în perioada 2014–2017, profitul total expatriat din România de către firmele cu capital străin a fost de 16,4 mld. euro, față de volumul total al intrărilor de capital de 13,9 mld. euro, ceea ce evidențiază o creștere a profitabilității acestor firme.

RAPORTUL CAPITAL AUTOHTON-CAPITAL STRĂIN ÎN PROFIL TERITORIAL

Repartiția teritorială a capitalului autohton și străin în România reprezintă o problemă primordială a strategiei dezvoltării durabile a țării care, fără îndoială, trebuie să preocupe în primul rând decidenții români la nivel local, județean și național. Unul dintre indicatorii care reflectă aspecte majore ale contribuției capitalului românesc și a celui străin este cifra de afaceri la nivel județean, prezentată în Figura 22.1, creată în comparație cu capitalul privat românesc.

În privința congruenței/divergenței intereselor dezvoltării teritoriale armonioase, sustenabile a României, prin prisma impactului investitorilor străini în țara noastră, semnalăm cel puțin trei aspecte pe care decidentul român ar trebui să le aibă în vedere:

– investitorul străin va ține seama întotdeauna de propriile sale priorități și interese, astfel că, de regulă, va prefera să-și deschidă afaceri în zonele din România în care dispune de condiții relativ bune atât ca infrastructură, cât și ca dotare cu factori de producție, respectiv în zonele (județele) mai dezvoltate, ceea ce ar putea avea ca rezultat creșterea decalajelor dintre acestea și județele mai puțin dezvoltate și cu o infrastructură necorespunzătoare;

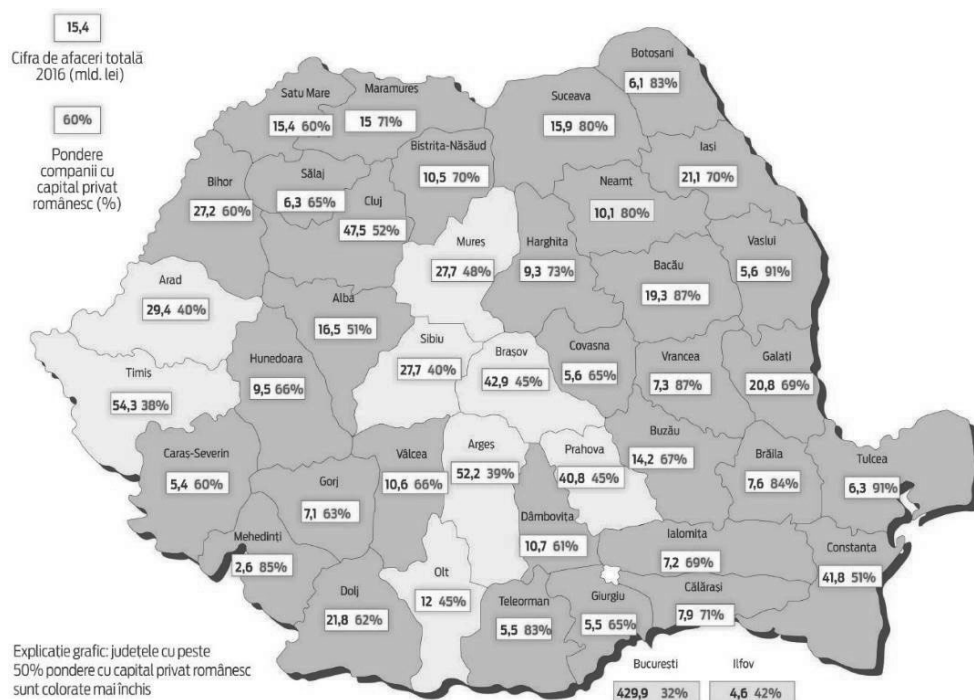

Fig. 22.1. Ponderea companiilor cu capital privat românesc în cifra de afaceri totală.

– promovarea ISD în județele slab dezvoltate ale României, prin politici naționale specifice și instrumente financiare ale UE, fără îndoială, va contribui la reducerea decalajelor economice și sociale între regiuni și județe și, implicit, la intensificarea proceselor de convergență, incluziune și coeziune socială;

– fluxurile ISD au un caracter volatil, astfel că decidenții români trebuie să aibă în vedere și o componentă strategică pe termen lung a eventualității retragerii capitalului străin și înlocuirea acestuia cu capital autohton sau alt capital străin, pe baza unor scheme de reziliență strategică, pe termenele mediu și lung, integrate în complexul de relații la nivelurile locale, regionale, naționale și internaționale ale României.

Din figura prezentată rezultă următoarele aspecte mai importante legate de volumul total al cifrei de afaceri și ponderile capitalului privat românesc la acest indicator:

a) cea mai mare cifră de afaceri, în anul 2016, revenea municipiului București (429,9 mld. lei), după care la mare distanță urmează Timiș (54,3 mld. lei), Argeș (52,2 mld. lei), Cluj (47,5 mld. lei), Brașov (42,9 mld. lei), Constanța (41,8 mld. lei);

b) restul județelor înregistrau valori mai mici ale cifrei de afaceri, pe ultimele locuri aflându-se 11 județe cu un volum valoric al indicatorului sub 10 mld. lei, adică acele județe cu nivelurile cele mai scăzute ale dezvoltării economice și sociale;

c) județele cu o pondere mai mare de 50% a capitalului privat românesc în cifra de afaceri, ceea ce presupune o predominanță a influenței capitalului autohton (hașurată mai închis), erau în număr de 33, iar cele cu capital privat străin având o contribuție de peste 50% din volumul cifrei de afaceri erau în număr de 8, de unde se poate trage concluzia referitoare la impactul mai puternic al capitalului autohton asupra cifrei de afaceri la nivel național.

STOCUL ISD ȘI POZIȚIA INVESTIȚIONALĂ INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

Ca urmare a crizei economice și financiare din 2008-2009, Comisia Europeană a introdus în 2011 un mecanism de supraveghere, alertă și rezoluție a dezechilibrelor macroeconomice (MIP – *Macroeconomic Imbalance Procedure*), care se bazează pe monitorizarea unui Tablou de bord (*MIP Scoreboard*) ce include 14 indicatori de bază, fiecare având asociat un prag de alertă (referință). Dacă România îndeplinește 13 din cele 14 criterii de stabilitate macroeconomică, potrivit mecanismului UE, în ceea ce privește poziția investițională internațională netă (PIIN)¹⁰, țara noastră se situează în afara limitei de alertă a MIP (prag standard de -35% din produsul intern brut), cu o pondere de -57,2% în 2015, ușor ameliorată în 2016, respectiv -49,9% (European Comission).

Neîncadrarea în acest criteriu este cauzată și de faptul că raportul între stocul ISD localizat în România și investițiile directe românești în străinătate este total dezechilibrat, de circa 15:1 în 2017, respectiv circa 80 mld. euro stoc ISD în România și mai puțin de 6 mld. euro investiții ale României în alte țări, și acestea exclusiv în instrumente de natura datoriei, participațiile la capital în străinătate fiind pe pierdere.

În anul 2017, în cifre absolute, România înregistra o poziție netă de -86 mld. euro (active externe cifrate la 62,7 mld. euro față de 148,7 mld. euro pasive externe)¹¹. Trebuie precizat că, dacă latura activelor externe este susținută în proporție de circa 60% de rezervele internaționale (aur monetar și rezerva valutară), cu mențiunea că o parte din acestea provin din rezervele minime obligatorii ce aparțin băncilor comerciale din România, în majoritate cu capital străin, latura pasivelor externe se găsește sub presiunea stocului ISD de 78,5 mld. euro și a investițiilor de portofoliu de 25,5 mld. euro (participații la capital, acțiuni și instrumente de natura datoriei), care reprezintă 70% din totalul pasivelor externe, precum și a împrumuturilor externe, cu o pondere de circa 20%.

Totodată, indicatorul PIIN reflectă în mod sintetic situația de creditor sau debitor net al unei țări, datele prezentate în Tabelul 22.17 relevând că în 2017, pe

¹⁰ Poziția investițională internațională netă (PIIN) este un indicator macroeconomic reprezentând diferența între activele externe și pasivele externe ale unei țări și reflectând poziția sa financiară în raport cu restul lumii.

¹¹ BNR, *Buletin lunar*, nr. 290, decembrie 2017, p. 76.

ansamblu, Uniunea Europeană înregistra o poziție negativă de 382 mld. euro, reprezentând sub 2,5% din PIB la nivel UE. Se constată că majoritatea statelor UE se află în situația de debitor net, cele mai nefavorabile poziții ca dimensiune absolută înregistrându-le Spania, Irlanda¹² și Franța.

Se remarcă faptul că principalele state UE net creditoare sunt Germania, Olanda și Belgia care, împreună, contribuie cu peste 90% la cele aproape 3.000 mld. euro poziție netă pozitivă cumulată a celor nouă țări net creditoare.

Tabelul 22.17

Țări UE net creditoare / net debitoare în anul 2017

– mld. euro –

Țări net creditoare		Țări net debitoare			
Belgia	243	Bulgaria	20	Letonia	15
Danemarca	157	Republica Cehă	52	Lituania	15
Germania	1.927	Estonia	7	Ungaria	68
Luxemburg	23	Irlanda	499	Polonia	289
Malta	7	Grecia	251	Portugalia	204
Olanda	513	Spania	942	ROMANIA	86
Austria	20	Franța	461	Slovenia	14
Finlanda	13	Croația	31	Slovacia	52
Suedia	45	Italia	115	Regatul Unit	185
		Cipru	23		
TOTAL	+2.949	TOTAL			-3.331

Sursa: Calcule pe baza datelor EUROSTAT.

Dintre țările din Europa Centrală și de Est, în raport cu numărul populației, Slovacia înregistra o poziție negativă de aproape 10 mii euro/locuitor, Polonia de 7.600 euro/locuitor, Ungaria de circa 7.000 euro/locuitor și Republica Cehă de circa 5.000 euro/locuitor, prin comparație, România situându-se pe o poziție relativ mai bună, cu circa 4.300 euro/locuitor.

22.5. REMARCI CONCLUZIVE

Din punctul de vedere al raportului dintre capitalul autohton și cel străin, în economia României, în perioada 1918–2018, distingem:

– subperioada 1918–1945, când ponderea capitalului străin în totalul capitalului social al societăților anonime a fost superioară celei a capitalului

¹² Poziția netă negativă de circa 500 mld. euro înregistrată de Irlanda în 2017 reprezenta peste 170% față de PIB, iar raportată la numărul populației, aceasta era de peste 104 mii euro/locuitor. Deteriorarea severă a acestui indicator în cazul Irlandei a fost cauzată, pe lângă datoria externă acumulată în perioada crizei financiare, de influxurile masive ale ISD din 2014 și 2015, în principal de către companiile multinaționale, precum și de investițiile de portofoliu.

autohton, ceea ce se explică prin interesul investitorilor străini de a căuta resurse și factori de producție relativ ieftini, care să le permită creșterea competitivității și a profitabilității; în anumite perioade, capitalul străin a deținut poziții-cheie în unele ramuri importante din industrie (în special în industria petrolieră); dacă se iau în considerare evaluările altor componente ale capitalului existent în România, cu deosebire a celui aparținând statului, ponderea capitalului străin reprezenta doar circa o cincime din total;

– subperioada 1946–1989, care s-a caracterizat practic prin dimensiunea nesemnificativă a capitalului străin în România, exceptând unele forme de societăți mixte româno-sovietice create în 1945, având ca scop gestionarea plăților aferente datoriei de război a României către Uniunea Sovietică, care au împiedicat mai mult de un deceniu acumularea de capital în economia națională; tot în perioada socialistă, au funcționat în România câteva societăți cu capital mixt, român și străin, iar România a participat cu capital la o serie de întreprinderi mixte în străinătate, marea majoritate a acestora încetându-și activitatea după numai câțiva ani, din cauza dificultăților organizatorice și financiare;

– subperioada 1990–2018, marcată de evoluția sinuoasă a tranziției la economia de piață, în care, în prima decadă, capitalul autohton a înregistrat o anumită degradare, prin falimentarea și/sau privatizarea unor societăți comerciale de stat, iar capitalul străin manifesta reticență în a fi plasat în România, urmată, după anul 2000, pe măsura apropierii de structurile euro-atlantice, de majorarea influxurilor ISD și creșterea interesului investitorilor străini, atenuat oarecum de efectele crizei din 2009–2010, ajungându-se ca, în prezent, capitalul străin să dețină aproape 50% din totalul capitalului din România.

În concluzie, se poate afirma că, în bună măsură, mai ales în perioada de tranziție, capitalul străin s-a aflat într-o relație de concurență, dar și de complementaritate cu capitalul autohton, contribuția investitorilor străini la completarea necesităților de finanțare a dezvoltării și modernizării economiei României fiind notabilă, prin transferul de tehnologii care a condus la creșterea competitivității produselor românești, mărinind în același timp capacitatea de absorbție a progresului tehnic și creând noi spații de expansiune, inclusiv pentru companiile cu capital autohton.

BIBLIOGRAFIE

1. Arcadian Nicolae (1938), *Utilajul industrial*, în *Enciclopedia României* (coord. Gusti Dimitrie), vol. III, Imprimeria Națională, București.
2. Axenciuc Victor (1999), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă și contemporană*, Editura Fundației România de Măine, București.
3. Axenciuc Victor (2000), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. III, *Moneda-credit-comerț-finanțe publice*, Editura Academiei, București.
4. Axenciuc Victor (2001), *Avuția națională a României. Cercetări istorice comparate, 1860–1939*, Centrul Român de Economie Comparată și Consensuală, Editura Expert, București.

5. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României, 1862–2000*, vol. I și II, Editura Economică, București.
6. Axenciuc Victor, Georgescu George (2017), *Gross Domestic Product – National Income of Romania, 1862–2010. Secular statistical series and methodological foundations*, Editura Academiei, București.
7. BNR – Banca Națională a României (2017), *Buletin lunar*, nr. 290, decembrie.
8. BNR – Banca Națională a României (2017), *Sondaj privind accesul la finanțare al companiilor nefinanciare din România*, decembrie.
9. BNR – Banca Națională a României (2018), *Sondaj privind accesul la finanțare al companiilor nefinanciare din România*, iunie 2018, p. 5.
10. BNR – Banca Națională a României, *Investițiile străine directe în România*, Rapoartele BNR din anii 2003, 2007, 2009, 2013, 2016.
11. Bogdan Constanța, Platon Adrian (1981), *Capitalul străin în societățile anonime din România în perioada interbelică*, Colecția Bibliotheca Oeconomica, Editura Academiei, București.
12. Bușă Daniela (2003), *Investițiile străine de capital în economia României la începutul secolului XX*, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București.
13. Constantinescu Nicolae N. (1991), *Acumularea primitivă a capitalului în România*, Editura Academiei, București.
14. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (1996, 2000), *Istoria economică a României*, vol. I și II, Editura Economică, București.
15. Dobrescu Emilian (1969), *Teze privind optimizarea corelației dintre acumulare și consum*, în *Contribuții la dezbaterile problemelor teoretice ale economiei socialiste*, Editura Politică, București, p. 175–213.
16. Dobrescu Emilian (1971), *Corelația dintre acumulare și consum*, Editura Politică, București.
17. Dobrescu Emilian (1972), *On Modelling the Fundamental Correlation of the National Income Utilization*, *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, No. 4, p. 5–21.
18. Dobrescu Emilian (1976), *Optimul economiei socialiste*, Editura Politică, București.
19. Dobrovici Gheorghe (1943), *Evoluția economică și financiară a României în perioada 1934–1943*, Editura Bucovina I.E. Torouțiu, București.
20. European Commission (2017), *Alert Mechanism Report 2018*, COM(2017) 771 final, Brussels, November 22.
21. Georgescu Florin (2015), *Capitalul în România anului 2015*, Prelegere ținută la ASE, București, 24 noiembrie.
22. Georgescu Florin (2018), *Evoluția capitalului și schimbări în structura acestuia*, în Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Editura Academiei, București.
23. Georgescu George (2017), *Prospects of Romania's International Investment Position and Financial Stability Risk*, *Proceedings ESPERA 2015*, Part 2, Academic Research, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, p. 361–380.
24. Georgescu George (2018), *Criza balanței de plăți externe. Cauze și efecte asupra economiei României*, în *Economia României după Marea Unire*, vol. I, Editura Academiei, București.
25. Gusti Dimitrie (1938), *Enciclopedia României*, vol. IV, Imprimeria Națională, București.
26. Iancu Aurel (2002), *Liberalizare, integrare și sistemul industrial*, Editura Expert, București.
27. Iancu Aurel (coordonator) (1979), *Consumul energetic și structura producției*, Editura Academiei, București.
28. Iancu Aurel, Pavelescu Florin Marius, Olteanu Dan Constantin (2018), *Creșterea economică*, în Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Editura Academiei, București.
29. INS – Institutul Național de Statistică (1991), *Anuarul statistic al României 1990*, București.
30. Lampe John R., Jackson Marvin R. (1982), *Balkan Economic History 1550–1950. From Imperial Borderlands to Developing Nations*, Indiana University Press, Bloomington.

31. Lemoine Françoise (1997), *Integrating Central and Eastern European Trade and Production Network*, Background Paper, presented at the Berkeley Roundtable on the International Economy, Vienna, June 5–6.
32. Madgearu Virgil (1940), *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Editura Independența Economică, București.
33. Maievski Mihail (1957), *Contribuții la istoria finanțelor publice ale României, 1914–1944*, Editura Științifică, București.
34. MCECEI – Ministerul Comerțului Exterior și Cooperării Economice Internaționale (1986), *Îndeplinirea planului de cooperare economică internațională pe perioada 1.01–30.11.1986*, SDS nr. 003319/2.12.1986.
35. Mereuță Cezar, Pandelică Ionuț, Pandelică Amalia (2013), *Capitalul majoritar străin în companiile-noduri de pe principalele piețe din România – Compendiu*, Editura Economică, București.
36. Moldovan Roman (1938), *Formarea și mișcarea capitalurilor în România în perioada 1925–1938*, Publicațiile seminarului de economie politică, Editura Bucovina I.E. Torouțiu, București.
37. Moldovan Roman (1983), *Studii de istorie economică (Contribuții la caracterizarea dezvoltării forțelor de producție din România, în perioada dintre cele două războaie mondiale)*, Editura Academiei, București.
38. Murgescu Costin, Constantinescu Nicolae N., Paul Radu (1960), *Contribuții la istoria capitalului străin în România de la sfârșitul Primului Război Mondial până la ieșirea din criza economică din 1929–1933*, Editura Academiei, București.
39. Pavelescu Florin Marius (2008), *Acumularea capitalului și creșterea economică în România în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea*, Colecția Biblioteca Economică, seria Probleme economice, nr. 290–292.
40. Păun Nicolae (2018), *De la economia mixtă la economia de tip sovietic*, în Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Editura Academiei, București.
41. PIAROM – Patronatul Investitorilor Autohtoni (2016), *Capitalul privat românesc*, ediția a III-a.
42. Pop Monica (2018), *Aplicarea principiilor și relațiilor economice socialiste în România*, în Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Editura Academiei, București.
43. Russu Corneliu (2018), *Industrializarea socialistă a României*, în Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Editura Academiei, București.
44. Țiu Ilarion (2015), *Negocierile și derularea acordurilor de împrumut cu Fondul Monetar Internațional și Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare în perioada 1965–1989*, IEM, București.
45. Zaman Gheorghe (1986), *La corrélation entre le produit social, le revenu national et les dépenses matérielles*, Revue roumaine des sciences sociales, no. 1–2, Bucarest.
46. Zaman Gheorghe (2012), *Ways of improving foreign direct investment contribution to Romania's sustainable development*, Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, University of Alba Iulia, vol. 2, nr. 14, p. 1–30.
47. Zaman Gheorghe, Georgescu George (2018), *Comerțul exterior*, în *Economia României 1918–2018. Studii sectoriale*, vol. II, Editura Academiei Române.
48. Zaman Gheorghe, Vasile Valentina (2012), *Macroeconomic Impact of FDI in Romania*, Elsevier, Procedia Economics and Finance, vol. 3, *Emerging Markets in Finance and Business*, p. 1–11.
49. Zaman Gheorghe, Vasile Valentina, Matei Mirela, Croitoru Carmen, Enescu George (2011), *Some challenging (macro)economic aspects of FDI in Romania*, Romanian Journal of Economics, Vol. 33, Issue 2(42), p. 21–58, December.
50. Ziarul financiar (2018), *Evenimentul*, disponibil la: <https://www.zf.ro/eveniment/marea-schimbare-la-capitalul-investitii-straine-companiile-straine-extrag-din-romania-profituri>, 9 februarie.

23. SISTEMUL FINANCIAR-BANCAR

CONSTANTIN MARIN

IULIA LUPU

ADINA CRISTE

MIHAIL DIMITRIU

23.1. ARHITECTURA SISTEMULUI FINANCIAR-BANCAR

Unirea din anul 1918 a pus sistemul financiar-bancar în fața unor probleme inedite, legate de asanarea și integrarea monetară și de susținerea dezvoltării economice într-un teritoriu diferit ca dimensiuni și trăsături de cel în care își formase nucleul. Au urmat provocări noi, precum cele legate de criza economică mondială din perioada 1929–1933, apoi de frământata perioadă de după criză și până la durerosul deznodământ al celui de-al Doilea Război Mondial, de perioada economiei centralizate de stat și de revenirea pe făgașul natural al economiei de piață după anul 1989.

SISTEMUL FINANCIAR-BANCAR ÎN PERIOADA 1918–1948

În perioada 1918–1948, apar intervale de timp marcate de probleme și sarcini specifice, impuse de evenimente istorice importante, pe lângă cele decurgând din procesul firesc de evoluție a vieții economice. Astfel, în intervalul 1918–1930, a fost necesară soluționarea problemelor legate de integrarea monetară, de reducerea inflației și stabilizarea monetară. În această perioadă, cum era de așteptat, numărul băncilor a crescut sensibil (de la 215 la 1.102), iar activitatea lor a devenit foarte profitabilă, în condițiile unei inflații ridicate și ale mișcărilor speculative legate de multitudinea monedelor în circulație pe teritoriul noului stat, diferența dintre ratele dobânzii de piață și rata scontului variind între 9 și 14 puncte procentuale, ajungând și la 24 puncte procentuale pentru unele categorii de debitori (Kirițescu, 1997). În același climat au fost consemnate și fraude ale căror dimensiuni sfidau chiar încasările bugetului statului¹.

¹ Conform lui Kirițescu (1997), la Subsecretariatul Refacerii și al Aprovizionării, deficitul înregistrat în anul 1922 a fost de 3 mld. lei, în timp ce încasările la bugetul de stat în anii 1920–1921 au fost de 4,1 mld. lei.

Întârzierea măsurilor de conversie monetară, ratele de schimb pentru conversie inadecvate situației și schimbarea raporturilor dintre stat și Banca Națională (renunțarea la creditele băncii de emisiune, plafonarea emisiunii băncii centrale ș.a.) au condus la menținerea unui leu devalorizat și la creșterea exponențială a prețurilor. În aceste împrejurări a devenit imperioasă stabilizarea monetară, pentru care s-a recurs la împrumuturi externe, a căror negociere a fost încredințată unor bănci străine. Operația s-a soldat cu condiții considerate în epocă inechitabile pentru statul român, deschizând calea pentru interferențe ale intereselor străine în deciziile de exploatare a resurselor interne, dezavantajoase pentru țară.

Organizația de credit a perioadei a fost marcată structural de o distribuție inegală în teritoriu, de resurse insuficiente pentru împrumuturi, mai ales pe termen mediu și lung, în dezavantajul proprietății mici și medii, îndeosebi în domeniul agriculturii, iar funcțional, de practici lipsite de prudență în acordarea creditelor. Cu toate acestea, instituțiile de credit au beneficiat de indulgența statului și a băncii centrale, care au tolerat astfel de practici, au alimentat procesul prin majorarea substanțială a portofoliului de scont ieftin care devenise principala resursă de finanțare utilizată de băncile comerciale și au acceptat preluarea neselectivă a portofoliilor putrede în cazul legilor de asanare a datoriilor din perioada 1934–1935.

Disciplinarea băncilor nu a reușit nici după înființarea Consiliului Superior Bancar², care reunea reprezentanți ai Băncii Naționale, Ministerului Finanțelor, Ministerului Justiției și ai Asociației Băncilor Române, pentru „organizarea și îndrumarea politicii bancare în conformitate cu interesele generale ale țării”, precum și pentru „controlul activității întreprinderilor bancare” (Kirițescu, 1997, p. 440), acesta din urmă, suplimentar față de ceea ce revenea deja Băncii Naționale.

Rezultatul activității acestor instituții, în contextul reglementărilor perioadei, a fost întărirea rolului marilor bănci și creșterea gradului de concentrare pe piața bancară. Numărul băncilor comerciale s-a redus de la 1.102 în anul 1930 la 484 în 1938, ajungând la 446 în 1940, înainte de cedările teritoriale, iar ponderea băncilor mari (cu capital de peste 60 mil. lei) în totalul bilanțului bancar a crescut de la 43,69% în 1934 la 78,26 % în 1941 (Kirițescu, 1997). Simultan, a crescut de peste 16 ori volumul participațiilor reciproce ale băncilor și societăților industriale la capital și împlătirea intereselor acestora (Mușat și Ardeleanu, 1988).

Angrenajul financiar al anului 1940 cuprindea cinci mari bănci cu 45% din totalul bilanțurilor, dintre care numai două cu capital autohton, instituții de credit specializat (înființate de stat, cu aportul Băncii Naționale) menite să direcționeze resurse către domeniile majore ale economiei, dintre care cele mai importante erau trei în domeniul agricol și două în domeniul industrial. Pentru gospodării și pentru micile afaceri funcționau în anul 1939 5.044 de cooperative de credit, cu peste 1,15 mil. de membri.

² Înființat prin *Legea comerțului de bancă*, publicată în Monitorul oficial, nr. 105/8 mai 1934, constituit din trei reprezentanți ai Băncii Naționale, patru delegați ai Ministerului Finanțelor, doi delegați ai Ministerului Justiției și trei delegați ai Asociației Băncilor Române.

După anul 1934, cursul evenimentelor geopolitice a adus în prim-planul activității guvernamentale și a sistemului financiar-bancar necesitatea creșterii cheltuielilor de înarmare. Pentru aplicarea unitară a măsurilor prevăzute în planul general de înarmare adoptat în anul 1934, Ministerul Finanțelor a înființat la Banca Națională a României (BNR) Fondul special pentru apărarea națională, Fondul special al aerului și Fondul național al marinei, încredințate unor instituții care aveau și funcția de intermediar bancar: *Casa Autonomă a Fondului Apărării Naționale* (CAFAN) și *Casa Națională a Fondului Aerului și Marinei* (CAFAM). Cele două instituții finanțau furnizorii de armament pe baza cambiilor și a bonurilor de tezaur, pe care le reescontau la Banca Națională.

Inflația alimentată pe această cale a mai primit un impuls ca urmare a creșterii soldului conturilor de clearing în devize, îndeosebi din exporturile către Germania, a căror contravaloare nu era repatriată sau întârzia, în timp ce BNR acoperea prin emisiune sumele plătite exportatorilor. Implicațiile acestui circuit au fost mult mai ample și subtile, mergând până la limitarea capacităților de export ale țării din cauza penuriei de materii prime pentru producția internă, generate de solicitările acestora la export (Kirițescu, 1997). În același timp, capitalul german și-a întărit pozițiile deținute, băncile din categoria celor mari (Banca de Credit Român, Banca Comercială Română, Societatea Bancară Română) acordând preferențial credite întreprinderilor germane apărute prin cumpărarea unor întreprinderi românești sau prin infiltrarea (fără aport de capital) în capitalul acestora, ceea ce a condus la subordonarea economiei românești până către sfârșitul războiului (Kirițescu, 1997).

La terminarea războiului, România se afla, ca și la sfârșitul Primului Război Mondial, în fața unei poveri greu de suportat: datoria directă sau indusă prin Convenția de armistițiu era estimată la 1.050 mil. dolari SUA, la valoarea curentă (1946).

Rezumând, sistemul financiar-bancar din perioada 1918–1944 a asigurat serviciile pentru care era dedicat, în condiții vitrege, cu efecte dezavantajoase pentru România, generate de interferențele mediului politic intern și extern, precum și de slăbiciunile proprii. Interesele țării au fost servite cu costuri mari și nemeritate, în condițiile în care s-au manifestat fenomene precum: creșterea anormală a portofoliului de scont al băncii centrale; distribuirea dezechilibrată a creditului în economie; interferența capitalului și a specialiștilor străini în deciziile interne, în favoarea statelor de proveniență ai căror emisari erau; retragerea resurselor externe din România în perioadele de criză; creșterea dimensiunilor și a puterii de influență ale capitalului străin pe seama dividendelor obținute local, și nu prin transfer al resurselor din exterior.

SISTEMUL FINANCIAR-BANCAR ÎN PERIOADA 1948–1989

După cel de-al Doilea Război Mondial, România a intrat în vârtejul unor experimente fără precedent, care au însemnat modificarea structurală și funcțională a întregului sistem instituțional. Sistemul financiar-bancar a urmat aceeași cale,

fiind reformat după principiile și obiectivele economiei planificate centralizat. Banca Națională a fost trecută în proprietatea statului (etatizată) și subordonată Ministerului Finanțelor, urmând a îndeplini simultan funcțiile de institut de emisiune și de bancă comercială, administrator al conturilor tuturor întreprinderilor din economie.

Înainte de etatizare, sistemul bancar din România cuprindea 383 de bănci cu drept de reescont, dintre care 183 erau sedii centrale și bănci locale, iar 200 erau sucursale ale marilor bănci internaționale. În total, numărul băncilor, sucursalelor și al cooperativelor de credit era de 2.661. Dintre băncile fără drept de reescont, șase erau instituții de credit specializat înființate prin lege cu participarea statului și a BNR (Vijoli, 1980), iar întreaga activitate bancară era dominată de un număr redus de bănci de mari dimensiuni. Ulterior, prin emiterea și publicarea Legii pentru controlul utilizării creditelor din 15 iulie 1947 și a normativelor de creditare ale Băncii Naționale (22 iulie 1947), rolul acesteia asupra entităților bancare și asupra sistemului de creditare a fost mult întărit. Practic, prin etatizarea Băncii Naționale au fost create condițiile care au dus la desființarea băncilor particulare și la preluarea operațiunilor lor de către Banca Națională și o Bancă de Investiții.

În perioada economiei planificate (1948–1989), Banca Națională, subordonată Ministerului Finanțelor, a îndeplinit funcția de bancă centrală, în virtutea căreia elabora și punea în aplicare planul de finanțare și creditare a economiei, secțiune a planului național unic de dezvoltare economico-socială, planificarea circulației monetare, controlul asupra utilizării creditelor acordate. Pe plan comercial, BNR a realizat, prin propria rețea teritorială extinsă, administrarea conturilor întreprinderilor și instituțiilor.

Într-o primă etapă a acestei perioade (anul 1952), Banca Națională a operat o reformă monetară, după care a jucat rolul-cheie într-un sistem simplificat, cu putere de decizie limitată, în care au mai funcționat bănci specializate, precum Banca Agricolă, Banca de Investiții, Banca Română de Comerț Exterior, iar pentru economisire, pentru servicii de depozit și creditarea populației, Casa de Economii și Consemnațiuni.

SISTEMUL FINANCIAR-BANCAR DUPĂ ANUL 1990

Sistemul financiar-bancar a revenit și s-a conectat la funcțiile specifice economiei de piață, prin organizarea pe două niveluri, în care banca centrală se poziționa similar băncilor centrale din Europa și din lume, iar băncile comerciale exercitau funcțiile specifice într-un cadru de reglementare care urma, la rândul său, procesul de resaturare, de consolidare și de aliniere la normele internaționale și europene.

Din punct de vedere cantitativ, sectorul bancar s-a extins rapid, iar până în 1997, poziția deținută de stat în sistemul bancar era dominantă. Restructurarea

sistemului instituțiilor de credit a pornit de la cele cinci bănci comerciale³ cu capital majoritar de stat și a continuat cu un proces firesc de creare de noi bănci, unele dintre ele sucombând însă, în condițiile deficiențelor reglementărilor și ale dispozitivului de control, din cauza experienței precare în managementul bancar sau a unor manevre frauduloase.

Privatizarea și penetrarea capitalului străin au adus schimbări majore. Până în 2002, s-a ajuns la un număr de 39 de bănci, dintre care 31 erau persoane juridice române cu capital privat străin și/sau românesc, iar restul de opt erau sucursale ale unor instituții de credit străine⁴. Din anul 2002 apar două tipuri noi de instituții de credit: organizațiile cooperatiste de credit (rețeaua cooperatistă de credit CREDITCOOP) și băncile de economisire și creditare în domeniul locativ. La finele anului 2016, instituțiile de credit persoane juridice române cu capital străin dominau sistemul sub aspectul capitalizării și al structurii activelor deținute.

Extinderea sistemului financiar-bancar după 1990 a urmat două direcții divergente sub aspectul numărului de entități și al dimensiunilor și provenienței capitalului acestora. Pe fondul creșterii numărului de bănci și a volumului capitalului, au avut loc reducerea numărului de bănci cu capital autohton și substituirea capitalului autohton de către capitalul străin.

Expansiunea sistemului financiar-bancar a avut cu certitudine un rol important și preponderant pozitiv în evoluția economiei și a societății românești, prin aportul de resurse și de experiență angrenate în finanțarea afacerilor. Modul de funcționare a sistemului a suferit influențe determinate de politicile economice aplicate în anumite perioade, reflectate de rate negative ale dobânzii și de manifestarea unor tensiuni pe piața bancară.

Componenta străină a capitalului bancar a contribuit la creșterea economiei, dar a creat și unele vulnerabilități, revelate mai ales în perioada crizei din 2008, când a fost necesară o intervenție politică în direcția unui aranjament de stabilizare a surselor de finanțare a economiei⁵.

Pe parcursul anilor de criză, sistemul financiar-bancar a rămas stabil, iar intervențiile corective ale BNR au operat la timp și eficient. Totuși, caracteristica amintită rămâne un punct fierbinte pe agenda autorității de supraveghere, care trebuie să aibă în vedere ascensiunea sucursalelor băncilor străine înregistrate în

³ BNR (care era și bancă comercială), Banca Agricolă, Banca de Investiții, Banca Română de Comerț Exterior și Casa de Economii și Consemnațiuni. Prin noul său statut, BNR răspundea de conducerea politicii monetare, îndeplinind funcțiile specifice unei bănci centrale, astfel că activitățile sale comerciale au fost transferate unei bănci nou înființate – Banca Comercială Română.

⁴ Până în 1998, creșterea numărului de bănci s-a realizat mai ales pe seama capitalului românesc. Intrarea pe piață a marilor bănci străine s-a accentuat odată cu accelerarea procesului de privatizare (Isărescu, 2009).

⁵ Astfel, în martie 2009, la Viena s-a semnat un acord (Inițiativa Viena) între BNR și băncile-mamă ale principalelor nouă instituții de credit cu acționariat străin prezente în România, prin care acestea din urmă se angajau să nu-și reducă expunerile din sistemul financiar din România pe durata acordului stand-by încheiat cu Fondul Monetar Internațional și să-și majoreze capitalizarea în conformitate cu cerințele formulate de BNR.

România care au depășit numeric, dar și ca volum al activelor băncile cu capital autohton, fără a avea însă aceleași obligații pe care le au băncile persoane juridice române în privința capitalului și a garantării depozitelor.

Regăsim, în aceste remarci, ecoul unor fenomene și practici observate în perioada interbelică. Chiar dacă experiența acumulată și colaborarea internațională au adăugat la instrumentarul și reglementările relevante noi elemente de siguranță, evenimentele recente arată că tot din aceeași direcție vin vulnerabilități care obligă la urmărirea atentă a divergențelor de interese, ca sursă a diferențelor de abordare, și la intervenția preventivă și fermă a autorității monetare.

23.2. ROLUL BĂNCII CENTRALE ÎNTR-UN VEAC DE TRANSFORMĂRI

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1918–1948

Banca Națională a României, în calitate de autoritate monetară a României, a fost supusă unor provocări majore. În perioada 1918–1948, a avut de rezolvat unificarea monetară și eliminarea efectelor adverse ale acestei operațiuni, precum accentuarea fenomenului inflaționist, pe calea amplei reforme monetare (în 1929), continuând cu acțiuni de redresare și de susținere a activității economiei și a statului după criza economică mondială din perioada 1929–1933, remarcându-se până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial prin sporirea rolului său în acest plan. Desfășurarea războiului a accentuat presiunea asupra BNR atât pentru acoperirea cheltuielilor militare efectuate de Guvern, cât și pentru stoparea inflației și salvarea resurselor proprii. Etatizarea Băncii Naționale la 1 ianuarie 1947 și stabilizarea monetară de la 15 august 1947 reprezintă momente importante ale primilor ani de după război (1945–1947), care marchează în același timp exercitarea controlului unui nou regim politic în România.

Ca și celelalte instituții ale statului, după încheierea Primului Război Mondial, BNR trebuia să gestioneze problemele izvorâte, pe de o parte, dintr-o economie dezorganizată, iar pe de altă parte, din situația specifică celor trei provincii românești. Referindu-se la anul 1918, Victor Slăvescu menționa că niciodată până atunci „de când există România modernă” nu a fost un an „în care să se fi petrecut evenimente mai hotărâtoare, mai grozave și mai bogate în consecințe, trecând prin toată gama celor mai dureroase suferințe ce pot fi încercate de un popor pentru a ajunge la o adevărată apoteoză politică și națională” (Slăvescu, 1925, p. 224).

În acel an, BNR era în continuare considerată veriga esențială în angrenajul structural al țării, strâns legată de economia națională și de statul român. Contextul economic marcat de puternice constrângeri solicita intervenții în direcția asigurării

funcționării economiei și a statului însuși. Era necesară acoperirea nevoilor tezaurului, în condițiile în care statul încă nu-și putea exercita drepturile fiscale pe tot teritoriul țării, iar deficitul bugetar și datoria publică internă și externă creșteau vertiginos, ca și soluționarea problemelor foarte grele care au afectat sistemul monetar în România. Deși, prin trimiterea tezaurului la Moscova înainte de 1918, România pierduse o parte din fondurile care puteau fi folosite în operațiunile sale monetare, BNR s-a implicat în redresarea situației economice, asigurând disponibilități pentru creditarea întreprinderilor și a statului, crescând emisiunea monetară simultan cu operațiuni de anvergură pentru unificarea monetară, prin asanarea circulației bănești afectate profund de multitudinea monedelor în circulație și de mișcările speculative legate de acestea.

Unificarea monetară din 1920–1921 a întâmpinat dificultăți majore, generate de cantitatea mare de monedă aruncată pe piață de către administrația de ocupație din timpul războiului, de speculațiile valutare care înfloriseră atunci și imediat după război (ca urmare a introducerii de valută în țară, prin contrabandă), dar și de cursul de schimb ridicat stabilit de Guvern pentru coroanele austro-ungare, care au amplificat fenomenul inflaționist și deprecierea leului. Condițiile în care a fost realizată unificarea nu au permis lichidarea imediată a surplusului de monedă în circulație, creșterea masei monetare pe piață și, implicit, deprecierea inflaționistă a leului continuând și după această etapă. Totuși, prin unificarea monetară, s-a reușit eliminarea treptată din circulație a monedelor străine și a fost generalizată aplicarea sistemului bănesc al leului pe întreg teritoriul României.

Pe plan internațional se manifestau preocupări similare: multe țări europene au urmărit refacerea monedelor lor prin reforme monetare, reluarea dezvoltării economice, realizarea stabilității monetare și, implicit, lichidarea inflației și consolidarea sistemelor monetare, dar niciuna nu a reușit să-și refacă sistemul monetar bazat pe etalonul aur. Perioada de după Primul Război Mondial a reprezentat, din acest punct de vedere, așa cum sublinia Kirițescu, un „vast laborator monetar” (Kirițescu, 1997, p. 306), în care s-au pus bazele unei politici monetare noi.

În acest context, după anul 1923 până la izbucnirea crizei economice mondiale (1929–1933), România cunoaște un proces de redresare și dezvoltare economică, precum și o îmbunătățire a funcționării sistemului financiar. Capitalul bancar participă activ la dezvoltarea firmelor industriale, fiind orientat spre activități importante de investiții, determinând o intensificare a procesului de formare a capitalului financiar, a relației dintre capitalul bancar și cel industrial. Pentru facilitarea activității băncilor comerciale, BNR și-a dezvoltat **funcția de scont** și a participat, împreună cu statul, la înființarea unor instituții de credit destinate finanțării procesului de industrializare a României prin intermediul capitalului autohton. S-a ajuns însă la situația ca importante mijloace ale BNR să fie imobilizate, afectând lichiditatea instituției. Maievschi (1957) menționează că peste 50% din portofoliul comercial al BNR, care crescuse semnificativ de la 1.830 mil. lei în 1921 la 9.407 mil. lei în 1928, reprezenta plasamente în industrie, deci investiții pe termen lung. Politica de scont a BNR devine astfel o politică de suplinire a

insuficienței și a lipsei de prudență ale capitalului bancar, iar portofoliul industrial imobilizat și irecuperabil al băncii de emisiune este transferat în sarcina statului, care-l va răscumpăra cu resurse împrumutate din exterior și cu mijloace de natură fiscală. Nici Asociația Băncilor Române⁶, înființată în anul 1923 cu sprijinul BNR, nu reușește prea mult în realizarea misiunii sale.

Procesul consolidării monetare prin deflație, cu reducerea treptată a volumului masei monetare aflate în circulație, a urmat un curs sinuos și contradictoriu. Prima încercare s-a materializat prin Legea stabilizării monetare din 21 iunie 1925 și s-a bazat pe rambursarea treptată a datoriei statului la BNR și blocarea acestor sume în numerar, astfel încât volumul bancnotelor în circulație să răspundă nevoilor activității economice. Prin Convenția încheiată între BNR și Ministerul Finanțelor (în mai 1925), s-a plafonat emisiunea de bancnote la nivelul atins la 31 decembrie 1924 (21,1 mld. lei), abrogându-se dreptul statului de a emite bonuri de tezaur. În plus, s-a înființat fondul de lichidare a emisiunii făcute pentru stat, în care să se colecteze cantitatea de monedă retrasă din circulație, dar până în 1929 (momentul stabilizării monetare) suma acumulată a fost sub nivelul așteptat.

Plafonarea emisiunii a limitat capacitatea BNR de a acorda mai multe credite de scont pentru susținerea cursului ascendent al economiei, iar lipsa unui astfel de sprijin, în condițiile unei cereri active de credite, a determinat creșteri ale ratei dobânzilor bancare în favoarea marilor bănci, care obțineau credite cu o rată a dobânzii menținută de BNR la 5%, dar acordau credite băncilor din provincie cu o dobândă de 8–9%, iar clienții acestora se împrumutau cu dobânzi de 12–14% și chiar 20% în unele cazuri (Kirițescu, 1997). Așa cum menționa Madgearu (1935), sistemul bancar era înscris într-o rețea care-i aducea câștiguri substanțiale doar din transferurile de mijloace obținute din emisiunea de bancnote.

Obiectivul de revalorizare a monedei naționale nu a fost atins, iar măsurile luate în această perioadă și conjunctura economică au determinat efectul contrar, de depreciere prin inflație. Ea a fost însoțită și influențată de deprecierea externă a monedei, reflectând dependența valorii sale de situația balanței de plăți externe, în special a principalei sale componente, balanța comercială.

Încercarea de dezinflație și de revalorizare a leului din această perioadă se înscrie în tendința generală care s-a manifestat în țările europene după Primul Război Mondial, de refacere a circulației bănești afectate de conflație. Deși acțiunea întreprinsă nu a dat rezultatele așteptate, ea reprezintă un moment important în istoria monetară a României.

O a doua încercare de stabilizare monetară a intervenit în anul 1929 și a constituit cea mai amplă reformă monetară de la adoptarea sistemului bănesc al leului (1867), dar, în condițiile în care a coincis cu începutul crizei economice mondiale, a avut ca rezultat devalorizarea leului și consolidarea capitalului străin.

⁶ Această organizație a fost creată cu scopul consolidării relațiilor dintre instituțiile de credit și al coordonării eforturilor privind activitatea de creditare, precum și pentru apărarea intereselor profesionale (Slăvescu, 1925).

Nevoia de capital din exterior pentru realizarea stabilizării monetare a fost determinată de o serie de factori esențiali: insuficiența rezervelor de aur și devize ale Băncii Naționale, starea proastă a infrastructurii care frâna dezvoltarea economiei și a exportului ca principală sursă de obținere a valutei, insuficiența capitalului autohton, precum și imobilizarea portofoliului de scont al băncii de emisiune. Capitalul extern a fost atras apelând la sprijinul băncilor străine⁷, Guvernul în exercițiu considerând că sprijinul financiar al Societății Națiunilor garanta independența țării, mai ales că se estima că România dispunea de resurse cu care putea să-și asume o parte din sarcinile programului de stabilizare (Kirițescu, 1997).

Condițiile generale pentru stabilitatea monedei naționale presupuneau, pe de o parte, consolidarea internă (echilibrarea bugetului public și stabilitate politică), iar pe de altă parte, restabilirea încrederii externe, pe baza căreia să se poată apela la credit extern și la implicarea băncilor de emisiune străine în sprijinirea acestui demers. În plus, era necesară și restabilirea premiselor pentru funcționarea normală a Băncii Naționale, cu eliminarea din portofoliul său de scont a creanțelor imobilizate în proporție de 90% (Vijoli, 1980), rambursarea datoriei statului la bancă, interzicerea în viitor a împrumuturilor pe termen lung acordate statului și formarea unei rezerve metalice suficiente pentru restaurarea convertibilității leului. Pentru a se evita apelul Ministerului de Finanțe la împrumuturile băncii de emisiune, se urmărea și crearea unui fond de rulment al tezaurului, ca sursă directă de finanțare a Guvernului. Kirițescu (1997) notează că proiectul stabilizării monetare includea ajutorul capitalului extern, interesat să-și lărgască sfera de influență în economia României, iar tratativele pentru încheierea împrumutului și garanția stabilizării monetare erau duse de Banca Franței, și nu de BNR sau de Guvernul României. Operațiunea de stabilizare monetară a României a fost sprijinită de un grup bancar puternic (american, englez și francez), în măsură să acorde împrumutul necesar stabilizării monetare, însumând peste 300 mil. dolari SUA la valoarea momentului (Vijoli, 1980).

Ansamblul de legi și măsuri privind reforma monetară (7 februarie 1929) preconiza o devalorizare semnificativă a leului, ca reflectare a deprecierei puternice a monedei naționale suferite în urma inflației din timpul războiului și din anii imediat următori, și înlocuirea etalonului aur cu etalonul aur-devize. Aplicarea acestei reforme a însemnat mai ales acordarea de credite externe României în condiții foarte avantajoase pentru bancherii și grupurile de afaceri care au preluat aceste credite⁸, dar nu și pentru stat.

Reforma monetară din 1929 s-a rezumat în fapt la o operațiune tehnică financiară, dar cu importante implicații în viața economică, socială și politică a

⁷ Acest capital de proveniență străină și destinat reformei monetare putea fi atras fie prin intermediul Societății Națiunilor (organizație precursoră a ONU, înființată prin Tratatul de pace de la Paris), fie direct de la băncile străine.

⁸ Potrivit lui Kirițescu (1997), creditorii externi au beneficiat, pe lângă câștigurile asigurate prin cursul scăzut de emisiune, prin dobânzi, și de o serie de concesiuni obținute de la statul român (exploatarea unor fabrici, a unor terenuri, servicii).

țării. Stabilitatea leului, observată atât înainte, cât și după reforma din 1929, nu avea o fundamentare economică, ci una tehnică, prin crearea posibilităților de intervenție pe piață a băncii de emisiune. Pentru susținerea convertibilității leului, Banca Națională a avut nevoie de devize, iar acestea au provenit din împrumuturi externe.

Dificultățile erau amplificate de sistemul bancar fragmentat, constituit dintr-un număr foarte mare de bănci distribuite inegal pe teritoriul țării, cu un capital mediu destul de redus (6–8 mil. lei, în condițiile unui leu depreciat), multe bănci românești abătându-se de la principiile politicii bancare sănătoase, ceea ce arăta necesitatea acută ca activitatea bancară să fie reglementată (Slăvescu, 1927).

Criza economică mondială (1929–1933) a întrerupt mersul înainte al economiei românești. Lipsa de încredere în funcționarea sistemului de creditare a fost urmată de o reducere a capitalului de împrumut al băncilor, prin retragerea creditelor externe și a depozitelor interne. Criza bancară din Europa Centrală (1931) declanșată de prăbușirea băncii austriece Kredit Anstalt a afectat sistemul bancar românesc prin falimentul a trei bănci (Banca Generală a Țării Românești, Banca Berkovits și Banca Marmorosch Blank et Co.). În aceste condiții, BNR a intervenit în susținerea sistemului bancar, prin acordarea de credite de reescont. Pentru debitorii băncilor, statul a intervenit cu un sprijin financiar aprobat prin Legea asupra concordatului preventiv (publicată în Monitorul oficial, nr. 149 bis din 10 iulie 1929), care stabilea anumite posibilități de negociere a datoriei cu creditorii.

În perioada crizei, deprecierea inflaționistă a leului a fost ascunsă de procesul scăderii prețurilor, dar în exterior cursul valutar al leului a crescut. Treptat, fenomenul inflaționist se accentuează, la acesta contribuind o serie de factori conjuncturali, precum: emisiunea monetară prin care BNR a acoperit pierderile suferite de marile bănci, creditarea statului pentru echilibrarea bugetului, precum și subvenționarea de către stat a marilor firme de comerț și industrie, în condițiile crizei de supraproducție. La creșterea inflației a contribuit și epuizarea rezervelor valutare ale BNR, ca urmare a transferului serviciului datoriei statului în străinătate peste capacitatea de plată a BNR, situație determinată de povara excesivă a împrumuturilor de stabilizare, fapt ce a întreținut pe mai departe neîncrederea în moneda națională și, implicit, creșterea vitezei sale de circulație.

A fost anulată convertibilitatea în aur sau devize-aur a bancnotelor BNR, luându-se măsuri restrictive de circulație a devizelor, după ce rezervele de devize aur ale BNR se redusese substanțial, de la circa 3.655 mil. lei în martie 1929 la 80 mil. lei în februarie 1932 (conform datelor BNR, 1930, 1932). Treptat, statul și BNR, cu ajutorul capitalului financiar extern, renunță la principiile stabilizării monetare, adoptând o politică inflaționistă, prin finanțarea de către BNR a deficitului bugetar și prin sprijinirea marilor bănci care înregistrau pierderi. În plus, este suspendată convertibilitatea leului, iar bancnotele BNR redevin bani de hârtie. Deși prin instituirea monopolului băncii de emisiune asupra comerțului cu aur și devize (mai 1932) se centralizează această activitate, restricționându-se transferurile, operațiunile de comerț cu devize se restricționează și mai mult din octombrie 1932,

odată cu adoptarea Legii comerțului cu devize, instituindu-se un curs oficial al leului față de alte valute și desființându-se cursul liber al monedei naționale.

Sub presiunea realităților, BNR începe să stabilească noi obiective ale politicii monetare și de credit, precum: reglementarea comerțului cu valută, prime de export la produsele agricole și petrol, prime valutate pentru cei care cedau băncii de emisiune valuta obținută prin vânzare la export.

Dacă în perioada crizei mondiale eșafodajul stabilizării monetare din 1929 s-a prăbușit odată cu suspendarea convertibilității leului, cu transformarea bancnotelor emise de BNR în bani de hârtie și, implicit, cu utilizarea de către stat a resurselor BNR pentru acoperirea deficitului bugetar, în perioada următoare (1934–1941), s-a trecut la o nouă etapă de „criză” a sistemului monetar, de agravare a fenomenului deteriorării fluxurilor financiare. Această stare a fost provocată de finanțarea inflaționistă a nevoilor statului prin emisiune monetară, cu rezultatul unei depreciere accentuate a leului pe plan intern și în raport cu alte valute, sporind în continuare neîncrederea în sistemul bancar și în banii emiși de BNR și amplificând tensiunile monetare. Datele statistice din perioada 1933–1940 arată că soldul depunerilor la bănci s-a înjumătățit (de la circa 32 mld. lei la circa 15 mld. lei), lipsa de încredere îndreptând disponibilitățile bănești ale populației către teaurizare, plasamente imobiliare etc. (Constantinescu, 1943; Kirîțescu, 1997). Lipsa de lichiditate a băncilor comerciale a fost consecința crizei, dar și efectul continuării politicii defectuoase de creditare aplicate de majoritatea acestora în perioada anterioară declanșării crizei. Politica de reescont era deturnată de la scopul ei de recuperare înainte de scadență a creditelor acordate și devenise pentru multe bănci sursa de bază a capitalului lor de împrumut. Cambiile erau, de asemenea, sursă de procurare a fondurilor de investiții sau de consum și nu mai reflectau o tranzacție comercială. În aceste împrejurări, BNR a intervenit în sprijinul sistemului bancar cu fonduri provenite din emisiune, prin completarea rezervelor scăzute ale băncilor comerciale, supuse presiunii de retragere a depunerilor, venite din partea clienților. Pe de altă parte, preluarea de către stat a portofoliului putred al marilor bănci și aplicarea legii de lichidare a datoriilor agricole și urbane (adoptată în 1934) s-au reflectat în concentrarea și centralizarea sectorului bancar, marile bănci fiind favorizate prin sprijinul acordat de către stat, cu afectarea instituțiilor de talie mai mică.

Intervenția BNR prin legea sus-menționată și alte două legi⁹ a însemnat reformarea sistemului bancar, în urma căreia a rezultat o întărire a influenței și controlului marilor bănci asupra economiei țării, cu accentuarea concentrării și centralizării capitalului bancar (numărul băncilor comerciale s-a redus prin

⁹ Este vorba de: Legea pentru organizarea și reglementarea comerțului de bancă (8 mai 1934), pe baza căreia s-a înființat Consiliul Superior Bancar, cu atribuții în organizarea și îndrumarea politicii bancare în conformitate cu interesele generale ale țării, cu controlul activității bancare în spiritul legii; Legea pentru înlesnirea și refacerea creditului, prin care BNR devine organul oficial de control al creditelor (20 aprilie 1935).

lichidări și fuziuni de la 1.102 în 1930 la 484 în 1938, respectiv la 446 în 1940 (Kirițescu, 1997).

La orizontul anului 1940, datele statistice arată un nivel ridicat al concentrării capitalului și a rezervelor bancare, astfel că marile bănci (4% din numărul total al băncilor) dețineau 45% din capital, în vreme ce aproape 80% dintre bănci erau de mici dimensiuni și dețineau sub 20% din capital și rezerve. În poziția sa de reglementator și supraveghetor al sistemului bancar, în această perioadă, BNR avea de rezolvat și problemele decurgând din relațiile financiare ale României cu alte țări. Dintre acestea, cele mai sensibile erau cele cu Germania, fundamentate prin două acorduri ce vizau operațiuni de clearing. Problemele pentru România au apărut în condițiile în care fluxul de mărfuri exportate în Germania l-a depășit pe cel al mărfurilor importate din Germania. Diferența a trebuit să fie acoperită prin emisiune suplimentară de bancnote, cu care BNR plătea sumele cuvenite exportatorilor români, ceea ce a sporit masa monetară în circulație și inflația, în condițiile penuriei de mărfuri de pe piața internă.

La creșterea accentuată a prețurilor în această perioadă (1935–1940) a contribuit și majorarea datoriei statului contractate pentru nevoi neproductive, mai ales pentru acoperirea nevoilor sale de apărare. Masa monetară aflată în circulație a crescut de circa trei ori în șase ani, de la 22,3 mld. lei în 1934 la 64,3 mld. lei în 1940, iar emisiunea pentru nevoile statului reprezenta aproape 95% din creșterea volumului bancnotelor aflate în circulație și aproape 81% din totalul angajamentelor la vedere ale băncii centrale.

Portofoliul de credite al BNR reflecta un dezechilibru puternic între activitatea de creditare a economiei, care crescuse în această perioadă de mai puțin de trei ori, și activitatea de creditare a statului fie pentru înarmare (cu o creștere de aproape 20 de ori), fie pentru lucrări publice și fortificații (de 57 de ori). Prin finanțarea monetară pentru apărare, inflația s-a amplificat, iar moneda națională s-a depreciat atât în plan intern, cât și în plan extern. În perioada 1938–1941, reescontul și lombardul BNR au crescut de la 3,6 mld. lei la 25,3 mld. lei, ca urmare a nevoii de finanțare a măsurilor de consolidare a capacității de apărare a țării.

În condițiile unor resurse financiare limitate ale statului din fiscalitate și împrumuturi pe bază de subscripție publică (finanțarea operațiunilor de război nu avea la bază o creștere a venitului național), sursa dominantă de finanțare a războiului în România rămâne sprijinul BNR prin emisiune monetară. Așa cum sublinia Kirițescu (1997), sumele folosite la finanțarea războiului provenite din emisiunea monetară ajunseseră să depășească în anul bugetar 1944–1945 jumătate din totalul veniturilor statului. Mai mult, BNR finanța statul nu doar în mod direct, ci și indirect, prin acordarea de avansuri întreprinderilor care lucrau pentru stat.

Pe fondul unei situații economice grave¹⁰, cu o inflație tot mai accentuată, reflectată de creșterea excesivă a masei monetare în circulație de la 54 mld. lei în anul 1939 la aproape 49.000 mld. lei în anul 1947 (Axenciuc, 2000) și de

¹⁰ Conform lui Vijoli (1980), în 1947, nivelul producției industriale reprezenta circa 60% din cel al anului 1938, iar cel al producției agricole era de 50% față de nivelul mediu.

deprecierea externă de la 30 mii lei în anul 1945 la 1 mil. lei pentru o liră sterlină, în anul 1947 (Ionescu, 1994), necesitatea aplicării unei reforme monetare devenise acută.

Reforma, aplicată pe baza *Legii nr. 287 din 15 august 1947* aduce o schimbare bruscă și majoră în sistemul financiar-monetar din România, în condițiile în care bancnotele BNR și monedele emise de Ministerul Finanțelor încetează să mai aibă putere de plată, fiind retrase din circulație, iar instrumentele financiare emise de Ministerul Finanțelor sunt înlocuite cu bancnote și monede de metal emise de BNR și cu bilete de hârtie emise de Ministerul Finanțelor în limita plafonului de 10% din emisiunea totală a BNR. Modelul noului sistem monetar este cel sovietic, având în vedere circulația a două tipuri de „monedă”: bancnotele Băncii de Stat, având acoperire legală, și biletele emise de Ministerul Finanțelor, pentru care nu exista o astfel de obligativitate.

Stabilizarea monetară a fost urmată de o serie de măsuri privind menținerea unui nivel considerat normal al masei monetare în circulație. Pe lângă măsurile referitoare la recalcularea patrimoniului întreprinderilor, la raționalizarea consumului de produse de bază, s-a stabilit prin lege modul de formare a prețurilor și tarifelor și a salariilor din instituțiile de stat. De asemenea, prin *Legea nr. 284 din 14 august 1947*, s-a instituit un nou regim valutar, impunându-se monopolul statului asupra deținerii și utilizării ca mijloc de plată a aurului și a mijloacelor de plată străine. Controlul valutelor presupunea cedarea către BNR, de către toți cetățenii, a aurului, valutei și a altor mijloace de plată străine. Aceste măsuri sunt de fapt premergătoare celor aplicate într-o economie centralizată cu caracter de clasă, așa cum începea să devină economia României. Prin metode deflaționiste radicale și penalizatoare, noua reformă monetară a însemnat reducerea drastică a masei monetare cu peste 48.000 mld. lei într-o singură zi (Kirițescu, 1997).

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1948–1989

În continuarea măsurilor inițiate de noul regim, are loc trecerea Băncii Naționale a României în proprietatea statului de la 1 ianuarie 1947¹¹ și apoi, pe baza noii viziuni politice, restructurarea întregului sistem bancar. Astfel, între anii 1948 și 1989, BNR a îndeplinit funcția de bancă centrală, dar în condiții mai stricte și de subordonare politică și administrativă.

Deși începutul perioadei nu este marcat de multe schimbări în sistemul financiar-bancar, un moment important este cel al stabilizării monetare aplicate la 26 ianuarie 1952, care devenise inevitabilă în condițiile în care reforma anterioară (din 1947) nu reușise să creeze un mediu stabil, cu inflație scăzută. Creșterea

¹¹ Pe baza *Legii pentru etatizarea și organizarea Băncii Naționale a României din 23 decembrie 1946*.

prețurilor ulterioară implementării reformei monetare din 1947 și sporirea masei monetare în circulație au fost determinate atât de creșterea volumului investițiilor din programul de industrializare socialistă și a cheltuielilor privind sporirea efectivelor militare, cât și de adâncirea deficitului balanței de plăți externe, prin exporturi românești necompensate în Uniunea Sovietică.

Noua reformă monetară a urmărit stoparea inflației, sporirea încasărilor și, în același timp, reducerea cheltuielilor bugetare. O componentă importantă a reformei a fost retragerea semnelor monetare în vigoare și punerea în circulație de bancnote ale Băncii de Stat a Republicii Populare Române, bilete emise de Ministerul de Finanțe, precum și monede metalice. Leul nou și-a mărit puterea de cumpărare de 20 de ori față de leul din 1947, iar prețurile, tarifele, precum și salariile, pensiile, bursele etc. au fost recalculate la nivelul anului 1947. În urma reformei, au rezultat reduceri de prețuri (între 5 și 20%) la unele produse de bază, precum și reducerea considerabilă a masei monetare aflate în circulație, ca urmare a raportului de schimb cu caracter de sterilizare (Vijoli, 1980).

După etatizare, funcțiile BNR au fost restrânse prin impunerea controlului administrativ, care ignora desfășurarea firească a mecanismelor activității economice. BNR a îndeplinit funcția de bancă centrală în noile condiții limitative și a căpătat și statutul de bancă comercială, administrând conturile întreprinderilor și instituțiilor. Ca bancă centrală, BNR a contribuit la elaborarea și desfășurarea planului de finanțare a economiei, înfăptuind controlul prin leu al gestiunii socialiste. Sursele de finanțare erau cele provenite din economie, economiile populației depozitate exclusiv la CEC și surse externe – împrumuturi de la *Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare* (BIRD) ș.a.

Reglarea corelației dintre masa monetară și necesitățile economiei, dezechilibrate prin mecanismul administrativ al prețurilor, se realiza prin operații periodice de reșezare a prețurilor și a salariilor – cvasireforme monetare.

În această perioadă, BNR și-a dezvoltat și menținut totuși relațiile pe plan extern. De fapt, propensiunea spre modernitate a fost prezentă în manifestările BNR în toată existența acesteia. Astfel, încă din anul 1930, anul înființării Băncii Reglementelor Internaționale, BNR este membră a acesteia și deține 8.564 de acțiuni (42,8 mil. DST) din capitalul băncii, pentru care primește anual dividende, participând la activitățile de reglementare coordonată a sistemului bancar internațional. România a participat la activitatea instituțiilor financiare internaționale înființate după al Doilea Război Mondial, devenind membră a acestora. Din anul 1964, România a devenit membru al *Băncii Internaționale pentru Cooperare Economică* (BICE), instituție financiară a CAER, fără a fi dezvoltat proiecte semnificative cu această instituție. În anul 1972, România devine membră a *Fondului Monetar Internațional* (FMI), cu o cotă de participare de 1.811,4 mil. DST (drepturi speciale de tragere) și 0,39% din totalul numărului de voturi la nivelul anului 2016. Conform informațiilor furnizate de BNR, după anul 1991 au fost aprobate zece aranjamente *stand-by* prin care se acordă asistență financiară României. Tot din anul 1972, România este membră a BIRD (parte a Băncii Mondiale) și deține în

prezent 5.418 acțiuni din capitalul Băncii. Pe parcursul perioadei, în acest cadru, au fost dezvoltate proiecte de finanțare pentru obiective industriale și agricole de amploare, pentru dezvoltarea economiei țării.

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1990–2018

Redefinirea rolului BNR a început în decembrie 1990, cu instituirea sistemului bancar cu două niveluri și separarea legală și operațională a funcțiilor de bancă centrală de cele de natură comercială. Procesul de reformă din primul deceniu postdecembrist s-a desfășurat, după tipul măsurilor promovate în plan legislativ și impactul asupra configurației sistemului bancar, în două etape (Isărescu, 2002).

În prima etapă (1990–1997) s-au pus bazele transformărilor, prin adoptarea, în martie 1991, a două legi fundamentale – *Legea nr. 33 privind activitatea bancară* și *Legea nr. 34 privind statutul BNR*. BNR devine astfel banca centrală a statului român, unic organ de emisiune, împuternicit să stabilească și să conducă politica monetară, valutară și de credit la nivel național, asigurând totodată autorizarea, reglementarea și supravegherea bancară, precum și îmbunătățirea sistemului de plăți și compensare. Funcția comercială a fost preluată de o bancă comercială cu capital de stat, care s-a adăugat celor patru bănci cu capital de stat specializate, care au continuat să funcționeze și în economia centralizată. În anul 1997, prin *Legea nr. 83*, s-a creat cadrul pentru privatizarea societăților bancare la care statul era acționar.

Următoarea etapă (1998–2002) este consacrată îmbunătățirii legislației bancare prin alinierea la standardele europene, pe cale legislativă, prin promovarea *Legii nr. 58/1998*, a *Legii nr. 83/1998* privind procedura și falimentul băncilor și a *Legii nr. 101/1998* privind statutul Băncii Naționale, precum și a unui proces de asanare și consolidare a sistemului bancar, după problemele grave care l-au afectat în anii 1998–1999 (falimentele unor bănci importante).

După această perioadă, BNR se înscrie în procesul de pregătire a economiei și instituțiilor sale pentru intrarea în Uniunea Europeană, având de îndeplinit obiective importante, precum: modernizarea aparatului bancar, îmbunătățirea cadrului legislativ referitor la activitatea băncilor și întărirea capacităților BNR de supraveghere și de reglementare. Politica BNR de autorizare a instituțiilor bancare a fost și rămâne centrată pe un nivel ridicat de prudență, având în vedere nu doar entuziasmul general față de înființarea de noi bănci, ci și cunoștințele insuficiente la nivelul societății românești referitoare la riscurile din sectorul bancar (Isărescu, 2009). În acest sens, BNR a hotărât încă din anul 1992 ca nivelul minim al capitalului social necesar autorizării unei bănci comerciale să nu fie mai mic decât cel prevăzut de reglementările europene (5 mil. ECU/euro), iar din 1995 a introdus restricții referitoare la posibilitatea participării companiilor cu capital de stat ca acționari la constituirea unor societăți bancare (Isărescu, 2007, 2009).

Un complex de factori specifici perioadei – politici riscante de creditare, neglijența manifestată de acționarii unor bănci în privința controlului managementului, acordarea de credite preferențiale, precum și transferarea de către stat a unor probleme ale economiei reale în sector – a generat neîncredere și vulnerabilități în sistemul bancar.

Cadrul legislativ și de reglementare s-a dovedit a fi repede depășit de problemele acumulate, astfel încât, în etapa următoare (1998–2002), prin legile adoptate în 1998 (*Legile nr. 58, 83 și 101*), modificate și completate ulterior, și cu sprijinul Guvernului, BNR și-a îmbunătățit capacitatea de acțiune pe linia supravegherii activității bancare, prin creșterea exigenței în autorizarea conducătorilor, administratorilor și acționarilor băncilor comerciale, prin crearea suportului legal de colaborare cu autoritățile de supraveghere competente din țară și străinătate, punându-se, de asemenea, bazele unor îmbunătățiri de natură procedurală în privința falimentului bancar și a protecției deponenților (Isărescu, 2009).

După declanșarea crizei financiare globale (cu precădere, din 2008), BNR își intensifică activitatea de consolidare a cadrului de reglementare prudențială. În acest domeniu, activitatea a fost orientată spre aplicarea cadrului legislativ de organizare și funcționare a instituțiilor de credit atât în forma stipulată de actele normative emise până în 2002, cât și în cea redefinită în perioada 2006–2008.

În noul cadru de politică monetară, BNR introduce instrumentele specifice la dispoziția unei autorități monetare. În luna martie 1992, BNR instituie mecanismul *rezervelor minime obligatorii* (RMO) pentru reglarea lichidității în sistemul bancar, iar pentru remodelarea relațiilor dintre bănci, abrogă în cursul anului 1991 mecanismul plafoanelor de credit, concepând un sistem de refinanțare menit să asigure funcționarea pârgghiilor monetare indirecte (Isărescu, 2009). Pe parcursul anului 1992, BNR a urmărit dezvoltarea unor instrumente flexibile și standardizate de politică monetară. Acest demers a fost afectat de decizii guvernamentale privind acordarea unor credite direcționate, cu dobânzi preferențiale. Spre sfârșitul anului 1993, creditul de licitație devine tot mai important, iar baza monetară începe să fie utilizată ca obiectiv operațional de politică monetară, mai ales ca urmare a punerii în funcțiune a mecanismului contului general al Trezoreriei statului deschis la BNR, eliminându-se astfel finanțarea automată a deficitului bugetar de la Banca Națională.

Accelerarea reformelor structurale și încheierea în linii generale a liberalizării prețurilor, acțiuni desfășurate după 1997, au permis BNR să se concentreze pe acțiunile de îmbunătățire a celor două atribute fundamentale ale unei bănci centrale moderne: independența instituțională și credibilitatea politicii monetare (Isărescu, 2009). După 2000, politica BNR se adaptează cu precădere unei noi etape, aceea de pregătire a integrării în structurile europene, ceea ce presupune și o reorientare a politicii monetare către politica Băncii Centrale Europene (BCE). În acest sens, operațiunile de absorbție a lichidității capătă un caracter de piață mai pronunțat, devenind în 2001 principalul instrument de sterilizare a excesului de lichiditate.

În luna august 2005, BNR înlocuiește strategia de țintire a agregatelor monetare, funcțională până atunci, cu cea de țintire directă a inflației, în acord cu tendințele internaționale, în condițiile în care inflația ajunsese la niveluri mai mici și relativ stabile. Obiectivul statutar asumat în mod explicit din 2004 este stabilitatea prețurilor, iar în susținerea demersului său, BNR acordă o importanță sporită comunicării cu piața și cu publicul, accentuând importanța independenței sale față de presiunea factorului politic în utilizarea instrumentelor de natură monetară. Cadrul analitic se modifică astfel încât politica ratei dobânzii devine prioritară, ca instrument necesar de adaptare la noua strategie de politică monetară și de refacere a intermedierei bancare. Anticipațiile inflaționiste ridicate, dominația fiscală, poziția de debitor net al sistemului bancar și intrările masive de capital au fost provocări importante pentru BNR înainte de declanșarea crizei financiare globale.

După 2008, BNR a avut o conduită prudentă, prin întreruperea tendinței de creștere a ratei dobânzii de politică monetară, adaptându-se astfel noilor condiții generate de criza financiară globală. În acest scop, autoritatea monetară utilizează intens rezervele minime obligatorii ca instrument macroprudențial, furnizează rezerve băncilor prin facilitatea de creditare și desfășoară operațiuni de *swap* valutar și *repo*, urmărind să creeze condițiile necesare reluării activității de creditare a sectorului privat și să evite volatilitatea excesivă a cursului de schimb.

Regimul valutar trece prin mai multe etape după 1989. Inițial s-a utilizat cursul de schimb fix, menținut artificial cu scopul de a combate inflația, dar această măsură a determinat epuizarea rezervei valutare, care era destul de consistentă. Prin *Legea nr. 15/1990*, se trece la organizarea și deschiderea pieței valutare interbancare, cu un regim valutar bazat pe două cursuri ale monedei naționale, care apoi sunt unificate din noiembrie 1991, fiind adoptat atunci și un regim de flotare controlată. În primii ani de tranziție, BNR a intervenit frecvent pe piața valutară pentru a menține deprecierea leului între anumite limite, astfel încât să se asigure echilibrul între constrângerea internă de reducere a presiunii inflaționiste și cea externă de evitare a crizei plăților externe. Cu toate acestea, deteriorarea situației macroeconomice de după 1995 și sporirea rapidă a importurilor necesare acoperirii cererii, precum și evitarea majorării prețurilor energiei au imprimat politicii de curs de schimb un puternic caracter cvasifiscal. Devierea puternică de la cursul de schimb de echilibru și disfuncționalitățile apărute în funcționarea pieței valutare au favorizat prezența cursurilor multiple, dar liberalizarea completă a cursului de schimb în martie 1997 a reglat funcționarea pieței valutare prin realizarea unui curs de schimb de echilibru și creșterea intrărilor de capital. La 25 martie 1998, prin acceptarea de către România a prevederilor articolului VIII, secțiunile 2–4, din Statutul FMI, regimul valutar este supus unor schimbări importante referitoare la convertibilitatea leului, garantându-se nu doar eliminarea restricțiilor la operațiunile de cont curent, ci și menținerea acestei decizii.

În primii ani de după 2000, politica privind cursul de schimb a contribuit în mare măsură la temperarea inflației și a așteptărilor inflaționiste, BNR intervenind pe piața valutară pentru limitarea aprecierii reale a monedei naționale. Luna martie

a anului 2003 a marcat o altă ajustare a regimului valutar, odată cu trecerea la euro ca monedă de referință a pieței valutare, cursul de schimb al leului față de euro devenind mai stabil.

Până la declanșarea crizei financiare globale (din august 2007), BNR a intervenit frecvent pe piața valutară pentru a reduce din presiunea prea mare, nesustenabilă, asupra monedei naționale față de euro, în condițiile în care aceasta era generată de intrările masive de capital extern.

Înainte și după aderarea la Uniunea Europeană, BNR a desfășurat acțiuni menite să contribuie la compatibilizarea mecanismelor interne cu cele europene. După semnarea Tratatului de aderare a României la Uniunea Europeană, în aprilie 2005, BNR a participat la activitățile Comisiei Europene și ale structurilor Sistemului European al Băncilor Centrale, implementând și transpunând procedurile de lucru în cadrul propriu de reglementare.

În perioada 1990–2018, BNR a reprezentat un pilon important pentru stabilitatea financiară a României, bucurându-se de credibilitate pe plan național și internațional. Toată această perioadă a fost marcată de eforturi de adaptare și construire a unor politici pentru depășirea situațiilor de criză și consolidare a poziției Băncii Naționale în sistemul economic și financiar al României.

23.3. SISTEMUL DE FINANȚARE A ECONOMIEI – EVOLUȚIE ȘI CARACTERISTICI

FINANȚAREA ECONOMIEI NAȚIONALE ÎN PERIOADA 1918–1948

Potrivit reglementărilor epocii și rolului conferit băncii centrale, finanțarea afacerilor era un proces la care participau în mod direct băncile comerciale și, indirect, Banca Națională, prin refinanțarea băncilor comerciale și prin finanțarea directă a statului, în proporții variabile. În primii ani ai perioadei, finanțarea nevoilor statului a prevalat, dar după anul 1921 se produce o schimbare: o mare parte din emisiunea BNR, anterior destinată acoperirii nevoilor statului, a fost orientată spre întreprinderile și instituțiile particulare, prin intermediul Societății Naționale de Credit Industrial.

La începutul crizei economice mondiale (1929–1933), România avea un sistem financiar consolidat, cu un rol distinct al Băncii Naționale și cu peste 1.200 de bănci universale sau specializate care deserveau economia românească. Totuși, efectele crizei s-au resimțit puternic și au fost agravate de legăturile strânse dintre unele bănci mari din România și bănci din străinătate care și-au redus creditele și au procedat la retragerea capitalurilor din țară, simultan cu angajarea de participatii reciproce la capital între întreprinderi industriale și bănci comerciale. S-au accentuat concentrarea și centralizarea capitalului bancar, numărul băncilor

societăți anonime a scăzut cu 20% în 1933 față de 1928, iar capitalul a rămas același. BNR a căpătat un rol tot mai important, cu deosebire prin monopolul mijloacelor de plată în străinătate și prin controlul devizelor. De asemenea, insolvabilitatea multor debitori a condus la o atitudine mai prudentă a băncilor, care au introdus măsuri excesive de restrângere a creditului, aplicând o politică de garanții speciale pentru creditele acordate. Banca Națională și-a redus mult operațiunile, urmărind lichidarea plasamentelor, ceea ce a determinat creșterea pe piață a dobânzilor.

După anul 1935, măsurile financiare ale Guvernului au condus la un buget excedentar, astfel încât resursele financiare se puteau îndrepta spre nevoile economiei. Pe lângă băncile comerciale active în epocă (Banca Românească, Banca de Credit Român, Banca Comercială Română, Banca Comercială Italiană și Română, Societatea Bancară Română), au acționat mai multe instituții de credit înființate de BNR, precum: Institutul Național de Credit Agricol, Institutul Național de Credit al Meseriașilor, Institutul Național de Credit Aurifer și Metalifer, precum și casele de împrumut pe amanet.

FINANȚAREA ECONOMIEI NAȚIONALE ÎN PERIOADA 1948–1989

Din anul 1947, prin Legea pentru controlul utilizării creditelor (15 iulie 1947), creditele industriale au fost orientate către întreprinderile programate să lucreze pentru stat și către cele „neprogramate”, dar care își dovedesc utilitatea economică. De fapt, apare primul plan general de finanțare în care creditele sunt dimensionate pentru fiecare ramură pe baza bugetelor de încasări și plăți ale întreprinderilor și în funcție de cerințele reale ale producției. Prin acest demers este suspendată utilitatea aparatului bancar, care a fost dizolvat prin Decretul nr. 197 din 11 august 1948. Au continuat să funcționeze Banca Națională, Societatea Națională de Credit Industrial, Casa Națională de Economii și Cecuri Poștale și Casa de Depuneri și Consemnațiuni. Operațiunile fostelor bănci capitaliste au trecut asupra Băncii Naționale. La 1 septembrie 1948, Societatea Națională de Credit Industrial a fost transformată într-o instituție specializată în finanțarea și creditarea investițiilor, cu sarcini de control asupra activității de investiții. La aceeași dată a apărut Casa de Economii, Cecuri și Consemnațiuni (CEC) pentru primirea și păstrarea a economiilor bănești ale populației. Ulterior au apărut și alte bănci specializate, cum au fost Banca pentru Agricultură și Industrie Alimentară și Banca Română de Comerț Exterior (Kirîțescu, 1997).

Modelul de finanțare a întreprinderilor s-a constituit pe trei piloni: buget de venituri și cheltuieli echilibrat, dotația permanentă de fonduri și credite temporare pentru acoperirea lipsei de resurse. Pentru creditele acordate se achitau dobânzi la rate progresive, în funcție de respectarea scadențelor. Finanțarea investițiilor făcea obiectul unui plan specializat, secțiune a planului național unic, cu mobilizarea

resurselor prin redistribuiri, în funcție de obiectivele de dezvoltare stabilite politic, economia, în ansamblu, funcționând ca un holding. Pentru creditele destinate modernizării fabricilor, rata dobânzii era de 1%, cu limite la 5 mil. lei pe proiect și perioadă de creditare de patru ani (Bratu, 1992).

Din anul 1982, în conformitate cu prevederile *Legii nr. 3/1982* privind participarea cu părți sociale a oamenilor muncii din unitățile economice de stat la constituirea fondului de dezvoltare economică, finanțarea întreprinderilor a utilizat și resurse provenind din participarea cu părți sociale a salariaților, deschidere care a urmat celei de creditare a populației pentru construirea de locuințe proprietate particulară, scopul urmărit fiind dual: mobilizarea economiilor pentru accelerarea rezolvării unor probleme sociale și atenuarea dezechilibrului dintre masa monetară și volumul în declin al mărfurilor existente pe piață (de fapt, destinate consumului).

Pentru obiective legate de accelerarea dezvoltării și de repartizarea echilibrată a forțelor de producție pe teritoriul țării, România a recurs și la finanțare externă, urmând, în acest sens, două căi: constituirea societăților mixte cu capital străin¹² și credite atrase de la organisme internaționale în calitate de membru al FMI și BIRD¹³.

Dezvoltarea autarhică a avut însă repercusiuni grave, determinând în timp apariția și accentuarea dezechilibrelor structurale și a blocajelor în economie, iar decizia rambursării accelerate a datoriei externe a creat dificultăți în aprovizionarea internă și amplificarea tensiunilor sociale.

FINANȚAREA ECONOMIEI NAȚIONALE ÎN PERIOADA 1990–2018

În primii ani, finanțarea s-a bazat pe serviciile celor patru bănci cu capital de stat supraviețuitoare de-a lungul timpului¹⁴, ai căror parametri funcționali s-au deteriorat rapid, sub presiunea concurenței, a unor decizii politice și, mai ales, a administrării defectuoase, frauduloase în unele cazuri. Aceste cauze se regăsesc și în segmentarea sistemului bancar, care s-a manifestat prin orientarea surselor de finanțare spre anumite domenii de activitate sau beneficiari agreeți pe baza profilului anterior sau a unor relații cu clientela istorică. Băncile cu capital de stat se angajau în operațiuni de creditare în special pentru sectorul de stat, băncile cu capital privat își orientau finanțările către agenții economici privați, iar băncile străine aveau tendința de a-și orienta activitatea spre agenții economici străini care activau în România. Ponderea creditului acordat agenților economici cu capital

¹² *Legea nr. 1/1971, Decretele nr. 424 și 425/1972 privind regimul investițiilor.*

¹³ Pe această cale, România a beneficiat până în 1982 de 33 de credite de la BIRD în valoare de 2.184,3 mil. dolari, alocate îndeosebi pentru realizarea unor proiecte de infrastructură, agricultură și energie. S-au adăugat 60 mil. dolari pentru repararea uzinelor avariate de cutremurul din 1977 (Alexandrescu, 2012).

¹⁴ Banca Comercială Română, Banca Română de Dezvoltare, Bancorex și Banca Agricolă.

majoritar privat în total credit neguvernamental a crescut de la 0,05% în anul 1990 la aproximativ 20% în decembrie 1996, pentru ca apoi să scadă la 17,48% în 1997, urmare a crizei bancare declanșate atunci (BNR, *Raportul anual*, 1998).

Fluxurile de finanțare s-au intensificat prin trecerea la privatizarea băncilor cu capital de stat, un proces care s-a autoalimentat prin aportul de capital extern și prin creșterea potențialului de creditare a afacerilor.

În sprijinul extinderii și diversificării serviciilor de finanțare, s-a adoptat *Legea nr. 541/2002* privind economisirea și creditarea în sistem colectiv pentru domeniul locativ, *Norme BNR nr. 4/2003 privind autorizarea caselor de economii pentru domeniul locativ* și *Norme BNR nr. 5/2003 privind condițiile specifice de funcționare* a acestora, ceea ce a permis funcționarea legală a unor astfel de instituții.

Pentru facilitarea utilizării noilor tehnologii în dezvoltarea produselor și serviciilor bancare, Parlamentul României împreună cu BNR au emis reglementări adecvate referitoare la comerțul electronic, la tranzacțiile efectuate prin intermediul instrumentelor de plată electronică și al instrumentelor de plată cu acces la distanță, precum și la cele privind regimul de constituire și funcționare a instituțiilor emitente de monedă electronică în calitate de instituții de credit.

După anul 2008, performanțele băncilor au fost afectate, pe de o parte, de creșterea volumului creditelor neperformante, iar pe de altă parte, de creșterea cheltuielilor cu provizioanele. Creditarea sectorului privat a cunoscut modificări în structură: se înregistrează evoluții pozitive, în sensul creșterii volumului creditelor noi, dar problematice, prin ascensiunea mai rapidă a creditelor acordate gospodăriilor. Procesul declanșat în anul 2011 a fost repus sub control din 2015, prin măsuri restrictive de creditare, dar și prin vânzări masive de portofolii de credite neperformante.

Sistemul bancar din România funcționează în general în condiții de siguranță și stabilitate. Totuși, se poate aprecia că regimul său de funcționare comportă costuri ridicate pentru sistem, care pot fi transferate cu ușurință asupra clienților, dacă avem în vedere procesul de valorificare a portofoliilor de credite neperformante și modul de gestionare a clauzelor contractuale asimetrice sau abuzive.

23.4. BURSELE DE MĂRFURI ȘI DE VALORI ÎN ROMÂNIA

Perioada **1918–1948** a fost una bogată în evenimente pentru sistemul bursier din România. Închisă în anul 1914, Bursa de Efecte, Acțiuni și Schimb din București este redeschisă în luna octombrie a anului 1918, urmând „un deceniu de speculă și îmbogățiri peste noapte” (Murgu, Lazăr și Isărescu, 1982), dar și o perioadă de dezvoltare a pieței bursiere.

Apare o monedă unică, iar tranzacționarea unui anumit tip de acțiuni este influențată și de dezvoltarea industrială și de profilul acesteia din acea perioadă, fiind preponderent cerute acțiuni ale societăților ce activau în domeniul

transporturilor, petrolului, asigurărilor sau în diferite industrii. În anul 1929 este adoptată *Legea Madgearu*, care produce noi modificări în funcționarea pieței de capital, separând bursa de valori de cea de mărfuri și introducând noțiunile de tranzacții „pe bani gata” și „la termen”.

Perioada 1929–1933, în care criza mondială a atins toate domeniile economico-sociale, a fost una dificilă și pentru România, afectând inclusiv cotațiile acțiunilor tranzacționate la Bursa din București, persoanele împrumutate și pe cele care depindeau de schimbul cu ceilalți, gospodăriile care consumau din producția proprie fiind practic singurele neinfluențate.

După criza economică, Bursa de Efecte, Acțiuni și Schimb din București își reia dezvoltarea, atingând apogeul în 1939, când erau tranzacționate titluri din domeniul bancar, petrolier și al asigurărilor. Unele acțiuni erau cotate simultan la Bursa din București și la burse din alte țări. Volumul tranzacțiilor bursiere a înregistrat o creștere continuă; evoluția cursurilor acțiunilor și rentelor era atractivă, mai ales în condițiile în care au scăzut dobânzile practicate de bănci, iar rentabilitatea construcțiilor a scăzut (Consiliul Superior Economic, 1939). Totuși, în anul 1935, la Bursa din București erau cotate doar 56 de acțiuni și 77 de categorii de efecte de împrumut și obligațiuni, majoritatea societăților fiind afaceri restrânse, de familie (Axenciuc, 2000).

În anul 1936, în România funcționau în diverse orașe 18 burse de mărfuri, cea mai mare fiind, desigur, la București, iar a doua după volumul total al operațiunilor, la Brăila (Murgu, Lazăr și Isărescu, 1982). Potrivit *Enciclopediei României* din anul 1943, în acel an, pe bursele de mărfuri din România erau tranzacționate mai ales cerealele, făina și produsele oleaginoase, volumul total al tranzacțiilor fiind de peste 4,6 ori mai mare decât în anul 1929, când volumul total al tranzacțiilor ajungea doar la 1,3 mld. lei.

În perioada celui de-al Doilea Război Mondial, Bursa de la București funcționează pe un trend ascendent, iar pe fondul inflației ridicate, atinge un nou maxim al lichidității în anul 1945.

După război, în perioada **1948–1989**, Bursa de Valori din București este închisă începând cu anul 1948, ca și celelalte burse de valori și de mărfuri, odată cu etatizarea economiei.

Perioada **1990–2018** este caracterizată de transformări majore ale sistemului de alocare a resurselor. Începând cu anii '90, piețele de capital sunt reglementate din punct de vedere legal. Astfel, în perioada 1990–1995 sunt adoptate o serie de legi (*Legea nr. 31/1990 privind societățile comerciale*, *Legea nr. 58/1991 privind privatizarea societăților comerciale*¹⁵, *Ordonanța nr. 18/1993 privind reglementarea tranzacțiilor nebursiere cu valori mobiliare și organizarea unor*

¹⁵ Accelerarea procesului de privatizare s-a realizat prin adoptarea *Legii nr. 55/1995*, prin care certificatele de proprietate (sau cupoanele, cum mai erau numite) erau transformate în acțiuni. Privatizarea însă a întâmpinat numeroase dificultăți, printre care a fost remarcată și lipsa unei piețe de capital (Negrițoiu, 1996).

instituții de intermediere, Legea nr. 52/1994 privind valorile mobiliare și bursele de valori) care au făcut posibilă apariția de noi instituții pe piață: Comisia Națională a Valorilor Mobiliare, apărută prin transformarea Agenției Valorilor Mobiliare, ca autoritate administrativă de reglementare autonomă subordonată Parlamentului, Bursa de Valori București, Societățile de Depozitare, Societățile de Registru.

Bursa de Valori București și-a redeschis porțile la data de 1 aprilie 1995¹⁶, fiind reînființată prin Decizia Comisiei Naționale de Valori Mobiliare nr. 20/21 aprilie 1995, iar primul indice bursier a fost lansat în anul 1997, cele mai lichide societăți fiind reprezentate prin indicele BET. Tot în anul 1997 a fost lansată bursa RASDAQ¹⁷, o platformă electronică de tranzacționare mai permisivă decât Bursa de Valori și având posibilitatea tranzacționării unui număr mai mare de acțiuni. Ea a apărut dintr-o colaborare între România și SUA, care viza dezvoltarea pieței de capital în România, în general, și asigurarea unui cadru reglementat pentru tranzacționarea acțiunilor rezultate din privatizarea în masă.

De la început, Bursa de Valori București a trecut prin perioade dificile, reușind totuși să se dezvolte. În anii '90 a fost lansată privatizarea în masă care a adus mai mulți participanți la piață¹⁸, iar spre finalul deceniului, piața de capital românească a fost zguduită de mai multe scandaluri financiare.

În anul 1994 a fost înființată și Bursa de Mărfuri Sibiu, devenită în anul 1997 Bursa Monetar-Financiară și de Mărfuri Sibiu, iar în anul 2011, Sibiu Stock Exchange (SIBEX), activitatea bursei fiind mai întâi axată pe intermedierea de mărfuri, iar începând cu anul 1997, pe produsele financiare derivate.

Au urmat schimbări ale legislației privind piața de capital în anul 2002 (Statutul Comisiei Naționale a Valorilor Mobiliare, *Legea nr. 137/2002 privind unele măsuri pentru accelerarea privatizării, Regulamentul nr. 2/2002 privind transparența și integritatea bursei electronice RASDAQ*) și în anul 2004 (*Legea pieței de capital nr. 297/2004*), când legislația românească era aliniată la directivele europene.

O schimbare importantă pe piața de capital din România a avut loc în anul 2005, când a început fuziunea dintre Bursa de Valori București¹⁹ și Bursa Electronică RASDAQ, finalizată în anul 2008. În anul 2006 are loc prima privatizare a unei companii de stat la Bursa de Valori București (Transelectrica). Elemente noi au fost incluse la tranzacționare în anul 2007, când au început să fie tranzacționate instrumente financiare derivate și au fost introduse drepturi de alocare, odată cu listarea companiei Transgaz la Bursa de Valori București prin ofertă publică inițială. În anul 2008 a fost listat primul emitent străin (Erste Bank), dar și titluri de stat și primul fond închis de investiții, iar în anul 2010 au apărut

¹⁶ Prima ședință de tranzacționare a avut loc la data de 20 noiembrie 1995.

¹⁷ Indicele RASDAQ compozit a fost lansat în luna iulie a anului 1998, iar în anul 2002 au apărut indicii RAQ-I și RAQ-II.

¹⁸ Ca urmare a programului de privatizare a companiilor de stat, pe piața RASDAQ au fost tranzacționate peste 5.000 de companii.

¹⁹ Tot în anul 2005, Bursa de Valori București a devenit societate pe acțiuni.

produsele structurate. În același an, Bursa de Valori București a fost listată pe piața reglementată. Alte listări importante care au influențat dinamica bursei au avut loc în anul 2011 (Fondul Proprietatea), în anul 2013 (privatizarea Nuclearelectrica și Romgaz) sau în anul 2014 (Electrica).

În februarie 2015 a fost lansată oficial piața AeRO, dedicată acțiunilor întreprinderilor mici și mijlocii, fiind construită pe structura sistemului alternativ de tranzacționare înființat în anul 2010. Încep să fie astfel tranzacționate acțiuni și obligațiuni ale companiilor mici și mijlocii. În a doua parte a anului 2015 este lansat noul Cod de guvernanta corporativă, care înlocuiește ediția anterioară din anul 2008²⁰ și constituie un alt mod de a spori încrederea în companiile listate, protejând drepturile acționarilor și oferind acces la informații investitorilor.

În prezent, Bursa de Valori București nu este într-o fază avansată de dezvoltare, confruntându-se cu un nivel scăzut al indicatorilor de capitalizare bursieră și lichiditate, dar urmărește impunerea celor mai bune practici internaționale pe piața locală, depășirea statutului de piață periferică și dobândirea statutului de piață emergentă.

Deși dezvoltarea pieței de capital din România a început mai greu și a pornit într-un moment dificil și complex, când întreaga economie a României trecea printr-un amplu proces de tranziție, realizările au fost importante, umplându-se un gol legislativ, instituțional și de experiență practică într-un timp relativ scurt, fiind printre puținele domenii care s-au bucurat, așa cum remarca acad. Gheorghe Dolgu (2009), de consens politic.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1943), *Enciclopedia României* (1943), vol. IV, *Economia națională. Circulație, distribuție și consum*, Editura Imprimeria Națională, București.
2. Alexandrescu Ion (2012), *România între est și vest*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște.
3. Axenciuc Victor (2000), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947*, vol. III, *Monedă–credit–comerț–finanțe publice*, Editura Academiei, București.
4. BNR (1930, 1932), *Bulletin d'information et de documentation de la Banque Nationale de Roumanie*, nr. 1, 1930 nr. 6, 1932.
5. BNR, *Rapoarte anuale ale Băncii Naționale a României*, 1990–2016; *Buletine lunare ale Băncii Naționale a României*, 2007–2017; *Rapoarte asupra stabilității financiare*, 2010–2017, București.
6. Bratu Ramona (1992), *Surse de finanțare a investițiilor. Creditarea investițiilor în industrie, în Instrumente economice pentru stimularea economisirii și transformării economiilor în capital. O perspectivă instituțională*, Studii de economie industrială, nr. 101, Centrul de Informare și Documentare Economică, București.
7. Consiliul Superior Economic, Oficiul de Studii, Cercetări și Îndrumări (1939), *Aspecte ale economiei românești. Material documentar pentru cunoașterea unor probleme în cadrul planului economic*, Tipografia Curții Regale F. Gobl Fii SA, București.
8. Constantinescu Mitiță (1943), *Politică economică aplicată*, vol. 3, *Producție, muncă, comerț, credit*, Editura Tiparul Românesc, București.

²⁰ Prima ediție a *Codului de guvernanta corporativă la Bursa de Valori București* a fost lansată în anul 2001.

9. Dolgu Gheorghe (2009), *Criza: finanțe, teorii. Studii alese*, Coediție Editura Expert și Editura Centrului de Informare și Documentare Economică, București.
10. Ionescu Ghiță (1994), *Comunismul în România*, Editura Litera, București.
11. Isărescu Mugur (2002), *Primul deceniu al reformei bancare din România*, Simpozionul de istorie și civilizație bancară „Cristian Popișteanu”, 22–23 noiembrie, Banca Națională a României, București.
12. Isărescu Mugur (2007), *Reflecții economice*, vol. I și II, Editura Expert, București.
13. Isărescu Mugur (2009), *Contribuții teoretice și practice în domeniul politicii monetare și bancare*, vol. I, Editura Academiei, București.
14. Kirițescu Costin (1997), *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II și III, Editura Enciclopedică, București.
15. Madgearu Virgil (1935), *Drumul echilibrului financiar. Probleme actuale ale economiei românești*, Atelierele Adevarul, București.
16. Maievschi Mihail (1957), *Contribuții la istoria finanțelor publice ale României (1914–1944)*, Editura Științifică, București.
17. Murgu Nicolae, Lazăr Constantin, Isărescu Mugur (1982), *În zgomotul bursei*, Editura Albatros, București.
18. Mușat Mircea, Ardeleanu Ion (1988), *România după Marea Unire*, vol. II, partea a II-a, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
19. Negrițoiu Mișu (1996), *Salt înainte. Dezvoltarea și investițiile străine directe*, Editura Pro și Editura Expert, București.
20. Slăvescu Victor (1925), *Istoricul Băncii Naționale a României (1880–1924)*, Editura Cultura Națională, București.
21. Slăvescu Victor (1927), *Necesitatea reglementării comerțului de bancă în România*, Editura Cartea Românească, București.
22. Vijoli Aurel (1980), *Din prefacerile sistemului bănesc și de credit*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Resurse electronice

- Pagina de internet a Băncii Naționale a României, www.bnro.ro.
- Pagina de internet a Bursei de Valori București, www.bvb.ro.
- Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat>.
- Federation of European Securities Exchanges, <http://www.fese.eu/>.

24. SISTEMUL BUGETAR ÎN CONTEXTUL EVOLUȚIEI ECONOMIEI

IULIAN VĂCĂREL, FLORIAN BERCEA,
FLORIN GEORGESCU, LIVIU VOINEA,
IONUȚ DUMITRU, GHEORGHE GHERGHINA

24.1. PERIOADA 1918–1947

În perioada 1918–1947, economia a fost marcată de evoluții structurale în ceea ce privește înzestrarea cu factori de producție și eficiența utilizării acestora, de creștere economică întreruptă de criza economică și de cel de-al Doilea Război Mondial.

Perioada 1918–1947 poate fi împărțită în câteva etape: etapa 1918–1924, marcată de refacerea de după distrugerile provocate de Primul Război Mondial, dublată de procesul de integrare a provinciilor istorice unite în cadrul României Mari. Este momentul unificării monetare și al primului buget al României Unite; etapa 1925–1929, în care România a intrat pe o traiectorie de dezvoltare. Este momentul promovării unei politici monetare menite să stimuleze împrumuturile pentru dezvoltare; etapa 1929–1933, marcată de criza economică mondială care s-a manifestat și în economia României; etapa 1934–1940, caracterizată de o dezvoltare economică susținută. În anul 1934 are loc reșezarea sistemului fiscal pe baze mai solide, plecând de la principiile solidarității și progresivității. Dezvoltarea economică este însă întreruptă de rapturile teritoriale din 1940, când Basarabia și nordul Bucovinei au fost ocupate de Uniunea Sovietică, nordul Transilvaniei a trecut la Ungaria și Cadrilaterul Dobrogei, la Bulgaria. Aceste teritorii reprezentau circa o treime din suprafața și potențialul României Unite; etapa 1940–1947, marcată de cel de-al Doilea Război Mondial, cu consecințele sale dezastruoase pe multiple planuri, urmate de instaurarea regimului comunist.

După Marea Unire, România și-a valorificat treptat potențialul economic sporit prin creșterea suprafeței agricole la 14,5 mil. hectare de la 6,5 mil. hectare, a fondului forestier la 7,4 mil. hectare de la 2,6 mil. hectare și a rețelei feroviare la 11.000 km de la 3.700 km. Statul s-a implicat tot mai mult în valorificarea acestui potențial, prin înființarea mai multor ministere în domeniile economice, susținerea importului de utilaje și materii prime, încurajarea investițiilor de capital și sprijinirea dezvoltării industriei naționale.

În perioada 1921–1929, PIB a crescut în medie cu 6% în termeni reali, iar în perioada 1933–1939, cu circa 3,2%.

Perioada anilor '20 a fost caracterizată de o creștere economică importantă, chiar dacă volatilitatea dinamicii PIB a fost ridicată. Ulterior crizei mondiale din 1929–1933, care a afectat și România, ratele de creștere economică s-au diminuat. Cel de-al Doilea Război Mondial a determinat scăderi puternice ale PIB.

Agricultura și serviciile au avut cea mai mare pondere în PIB în perioada analizată, dar s-a observat și o creștere ușoară a ponderii industriei, în special pe durata celui de-al Doilea Război Mondial. Serviciile erau axate în principal pe comerț, chirie imputată și administrație publică. După finalul celui de-al Doilea Război Mondial, administrația publică s-a restrâns puternic, în timp ce chiria imputată și profesiunile liberale și-au majorat ponderea în sectorul serviciilor.

Perioada de neutralitate din timpul Primului Război Mondial s-a dovedit a fi, inclusiv pentru România, una foarte costisitoare, prin mobilizarea masivă a capitalului și a resurselor umane către apărare. Mai mult, în scopul asigurării resurselor necesare pentru armată, s-au efectuat diferite împrumuturi atât interne, cât și externe.

În condițiile deprecierii monedei naționale, împrumuturile în monedă străină au pus de-a lungul timpului mare presiune pe buget, fiind necesară utilizarea unor sume tot mai mari din bugetul țării pentru plata serviciului datoriei. Mai mult, pentru tranzacțiile comerciale se utiliza un curs de schimb cu primă, ceea ce afecta bugetul.

Finalul războiului a însemnat pentru România un deficit bugetar de –6,8% din PIB (în anul 1920), un nivel nemaiîntâlnit până la acel moment. În acei ani au fost întâmpinate provocări enorme de ordin financiar și economic. Posibilitatea asigurării unui trai decent populației era dificil de realizat, în condițiile în care țara suferise pierderi enorme în timpul și după război.

Creșterea suprafeței agricole, a fondului forestier, a rețelei de căi ferate au reprezentat un adevărat suport de creștere economică pentru anii care au urmat, însă cu inegalități între zonele țării. Astfel, teritoriile din vestul țării aflate în trecut sub ocuparea austro-ungară aveau un nivel mai ridicat de industrializare, spre deosebire de estul României.

În aceste condiții, a fost necesară o mobilizare internă amplă. În 1920, Guvernul prezintă Parlamentului primul buget unificat al României. La întocmirea bugetului s-au avut în vedere, pe de o parte, reducerea cheltuielilor publice, care, printre altele, presupunea instituirea unui control preventiv al cheltuielilor, iar pe de altă parte, sporirea veniturilor prin introducerea unor noi impozite, precum: i) impozitul progresiv pe venitul global, ii) impozitul pe lux și cifra de afaceri, iii) impozitul progresiv pe succesiuni, iv) impozitul extraordinar progresiv pe avere și pe îmbogățirea de război. Se avea în vedere conceperea a două tipuri de bugete: bugetul ordinar, care includea veniturile și cheltuielile permanente, și bugetul extraordinar, care includea veniturile și cheltuielile temporare. Cel mai important rol al bugetului extraordinar era acela de a ajuta la refacerea economiei prin instituirea unor reforme necesare în transporturi, în special la nivelul celui feroviar,

dar și al celui maritim, precum și în agricultură. În vederea conservării și garantării dreptului de proprietate individuală asupra bunurilor proprii împotriva abuzurilor se are în vedere înființarea cadastrului.

În anii următori, politica financiară a statului viza realizarea excedentelor bugetare în vederea utilizării sumelor respective pentru refacerea economiei. Separarea bugetului de stat de bugetul unor instituții importante, dar și creșterea redevențelor petroliere au ajutat la crearea acestor excedente, concomitent cu reducerea datoriei publice interne. Excedente în această perioadă au fost înregistrate și la nivelul balanței comerciale, ca urmare a unor creșteri mai reduse pe partea de importuri comparativ cu cele ale exporturilor.

Cu toate acestea, în anul 1928, pe fondul unei recolte agricole interne slabe, dar și al unei supraproducții agricole externe, prețurile produselor agricole ajung la un nivel inferior anilor anteriori. Acest lucru s-a concretizat în deficit atât la nivelul bugetului (ținând seama că cea mai mare parte a economiei era reprezentată de sectorul agricol), cât și la nivelul balanței comerciale, în special prin scăderea exporturilor cu aproximativ 30% comparativ cu anul anterior.

Perioada 1929–1934 este marcată de deficite bugetare mari, care ating un nivel de $-4,1\%$ din PIB în anul 1931. Acestea tind să se diminueze și chiar să treacă pe surplus odată cu anul 1935. Corecțiile bugetare apar ca urmare a încercării politicilor de redresare a creditării și de punere în valoare a resurselor țării. Pentru a putea ieși din criză, Banca Națională mărește considerabil creditele acordate pieței, începând cu anul 1931. În vederea atragerii de capitaluri străine, Banca Națională, pentru prima dată după 1919, crește rata scontului de la 6% până la 10% în 1929. Această politică însă nu s-a dovedit a fi una eficientă, nereușind să atragă capitaluri străine. Rata scontului începe să scadă, ajungând în anul 1933 la nivelul anului 1919, respectiv la 6% , și se menține la un nivel scăzut până către sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial.

În perioada 1934–1935 are loc și trecerea de la impozitul global la impozitul supracotă, în vederea reducerii fenomenului de evaziune fiscală, dar și în legătură cu organizarea întreprinderilor de stat pe criterii comerciale. Perioada 1935–1944 este caracterizată de excedente bugetare. Cel mai mare excedent bugetar, de $5,2\%$ din PIB, se înregistrează în anul 1942, deși conjunctura politică mondială presupunea cheltuieli de război enorme. Acest proces continuă până la finalul celui de-al Doilea Război Mondial, când locul excedentului îl ia deficitul bugetar, care ajunge la $-5,2\%$ din PIB la sfârșitul anului 1945.

Pe de altă parte, soldul balanței comerciale înregistrează valori pozitive în perioada 1929–1934, însă exporturile, dar mai ales importurile încep să se diminueze semnificativ. În anul 1936, nivelul importurilor scade cu 66% față de anul 1928. Exporturile se diminuează și ele cu 38% comparativ cu anul anterior declanșării crizei mondiale, dar reducerea se menține sub cea a importurilor.

În anii 1942 și 1943 se înregistrează o creștere semnificativă a importurilor. Cele mai importante majorări sunt înregistrate la metalele feroase, mașini și utilaje, precum și la textile. Exporturile au crescut și ele, însă cu mult mai puțin decât

importurile. Peste 50% din exporturile din acea perioadă le reprezentau petrolul și produsele derivate, urmate ca importanță de exportul de animale vii și produse animaliere. La sfârșitul anului 1943 se înregistrează un deficit comercial de $-2,2\%$ din PIB față de un deficit minor în anul precedent.

Anul 1947 situează exporturile și importurile la un nivel comparativ cu anii 1914–1915. Importurile au fost de 400 mil. lei, comparativ cu 1.170 mil. lei în anul anterior, în timp ce exporturile au fost de 230 mil. lei față de 750 mil. lei cu un an mai înainte. În această perioadă are loc criza de alimente, populația confruntându-se cu situația dramatică a foametei. Acest fenomen a fost cauza mai multor factori, printre care: i) marile secete din acea perioadă, ii) războiul care a provocat mari pagube în agricultură, iii) prevederile armistițiului prin care se stipula livrarea unor cantități importante de mărfuri alimentare către Uniunea Sovietică, în contul despăgubirilor de război.

Referitor la datoria publică totală a României, este de subliniat faptul că aceasta se situa în anul 1921 la 29% din PIB, datorie care însă nu era complet raportată, ea neincluzând o parte din împrumuturile interne, parte din datoria monarhiei austro-ungare în calitate de stat succesor, dar și a Rusiei, ca urmare a alipirii Basarabiei la România, pensiile de război, pagubele și depozitele bănești ale particularilor ce trebuiau plătite părților alipite.

Având în vedere aceste aspecte, dar și cheltuielile continue angajate în anii anteriori și neachitate la timp, datoria publică totală ajunge în anul 1931 la 184 mld. lei, respectiv 80% din PIB, cea mai mare parte a acestei datorii fiind externă.

Începând cu anul 1932, datoria publică totală începe să scadă odată cu reducerea semnificativă a datoriei externe. O parte importantă a procesului de reducere a datoriei a survenit și ca urmare a procesului de stabilizare monetară. Datoria publică totală continuă să se reducă până în 1934, când este necesară o nouă serie de cheltuieli pentru înzestrarea armatei. Aceasta se realizează prin împrumuturi interne.

În perioada 1936–1947, datoria publică externă continuă să se reducă, însă nivelul datoriei publice totale rămâne ridicat, ca urmare a creșterii continue a datoriei interne. În 1943, datoria publică totală reprezenta 9,1% din PIB. Începând cu acest an, pentru prima dată după mai mult de 25 de ani, datoria internă ajunge să fie peste nivelul datoriei externe. În perioada de dinaintea Primului Război Mondial, cea mai mare parte a datoriei externe a României era acoperită prin împrumuturi de la Germania și Franța.

Odată cu etatizarea Băncii Naționale în decembrie 1946, au avut loc o serie de modificări semnificative la nivelul sistemului bancar: i) legea pentru controlul creditelor și excluderea de la reescont a cambiilor, ii) o serie de modificări aduse legii bancare care îngreădeau activitatea băncilor cu capital privat. Astfel, în 1948 are loc lichidarea unui număr semnificativ de bănci, odată cu naționalizarea întreprinderilor din industrie, minerit, asigurări și transport.

24.2. PERIOADA COMUNISTĂ (1948–1989)

TRĂSĂTURI ȘI REPERE ISTORICE

Finanțele statului au purtat, prin modul de organizare și funcționare, amprenta sistemului politic socialist și au reprezentat un important instrument de realizare a obiectivelor economico-sociale din perioada respectivă.

Constituția din aprilie 1948, ca și cea din martie 1969, statuează fundamentele societății socialiste, care constau în: proprietatea statului asupra principalelor mijloace de producție (alături de aceasta mai existau proprietatea colectivă cooperatistă și cea personală); repartitia se efectua după cantitatea și calitatea muncii; munca era un drept, însă și o obligație a fiecărui cetățean. Instrumentul esențial de realizare a acestor obiective era planul de stat.

După instaurarea regimului comunist, pentru acoperirea cheltuielilor privind îndeplinirea noilor funcții ale statului era necesară concentrarea, la dispoziția acestuia, a unei părți importante din produsul social.

Finanțele exprimau relațiile economice sub formă valorică, în procesul repartitiei produsului social pentru satisfacerea nevoilor colective ale societății. Prin intermediul relațiilor financiare avea loc transferarea în formă bănească a unei părți din produsul social, de către o persoană fizică sau juridică, la dispoziția statului, pentru satisfacerea nevoilor comune ale societății.

În perioada de după 1945, sarcina finanțelor a fost mult îngreunată de situația economică precară pe care România o înregistra după ieșirea din cel de al Doilea Război Mondial, caracterizată prin: reducerea la jumătate a venitului național, pagubele produse de război echivalând cu bugetul României pe 12 ani; cea mai mare parte din capacitățile industriale erau distruse sau nefuncționale; transportul era dezorganizat; în agricultură, lipsa instrumentarului era acută. Gradul de încasare a impozitelor și taxelor era extrem de scăzut, pentru acoperirea nevoilor statului fiind necesară emisiunea monetară a Băncii Naționale, care genera o rată a inflației ridicată și deprecierea leului.

După 11 iunie 1948, când a avut loc naționalizarea principalelor mijloace de producție, inclusiv a băncilor și a societăților de asigurare, s-a modificat rolul și obiectivele finanțelor statului. Totodată, acțiunea acestora a fost influențată și de hotărârea din martie 1949 privind trecerea țărănimii la sistemul colectivist, prin trecerea mijloacelor de producție ale acestora în cadrul gospodăriilor agricole colective.

În anii 1949 și 1950 au fost aplicate primele planuri anuale de stat, care au determinat baza politicii financiare a statului. Aceasta a constat în reconfigurarea sistemului fiscal, înfăptuirea reformei bugetare structurale și schimbarea repartitiei venitului național prin intermediul finanțelor.

În domeniul fiscal au fost luate măsuri cu un accentuat caracter punitiv, în vederea eliminării evaziunii fiscale, în condițiile interzicerii emisiunii monetare în scopul finanțării cheltuielilor bugetare. De asemenea, au fost reasezate sarcinile

fiscale pe categorii sociale și s-a reconfigurat sistemul de impozitare. Au fost desființate 35 de categorii de impozite, care au fost înlocuite cu șase categorii de plăți către buget, împărțite în două mari grupe:

- venituri provenite din sectorul socialist de stat;
- venituri din impozite și taxe de la populație, concepute ca impozite progresive pe venit, diferențiate în funcție de natura economică și mărimea veniturilor realizate.

Acordarea unui rol mai activ finanțelor pentru dezvoltarea economiei s-a concretizat în introducerea, în partea de cheltuieli a bugetului, a „fondului pentru investiții productive”, iar la venituri, în contrapartidă, a „beneficiilor din participarea statului la diferite întreprinderi”.

În ianuarie 1949 a fost aplicată reforma bugetară, potrivit căreia bugetul de stat cuprindea bugetul republican, bugetul asigurărilor sociale și bugetele locale; bugetul de stat reprezenta veriga de bază prin care se realiza repartizarea planificată a venitului național atât în scopul acumulării socialiste, cât și pentru satisfacerea nevoilor de consum social. Bugetul constituia, în fapt, planul financiar de bază al statului.

Pentru dezvoltarea economico-socială a regiunilor țării, în anul 1949 s-a aprobat legislația bugetelor locale, concomitent cu organizarea administrativ-teritorială sub formă de regiuni și raioane; s-a trecut la planificarea circulației bănești prin introducerea planului de casă și a planului de credite (odată cu dotarea întreprinderilor de stat cu mijloace circulante proprii).

Planul cincinal devine pârghia principală de conducere a economiei începând din 1951–1955, fiind utilizat, conform limbajului din documentele propagandistice oficiale, pentru construirea bazei tehnico-materiale a socialismului. Un rol important în realizarea planului a revenit finanțelor.

Obiectivele cincinalului următor au constat în: continuarea dezvoltării industriei; transformarea socialistă a agriculturii; utilizarea eficientă a mijloacelor puse la dispoziția întreprinderilor; întărirea controlului prin leu; creșterea produsului pentru societate. În scopul realizării acestor obiective, în domeniul finanțelor întreprinderilor s-au stabilit atât finanțarea de la buget a normativului de mijloace circulante, cât și îmbunătățirea tehnicilor de finanțare.

În următorii ani, finanțele și bugetul (atât la nivel central și local, cât și al unităților economice) au continuat să îndeplinească un rol esențial în realizarea obiectivelor economico-sociale stabilite prin plan; astfel, au fost luate o serie de măsuri pe linia eliminării fenomenelor de centralism excesiv și a creșterii autonomiei unităților economice; gestiunea economică a devenit metoda de conducere planificată a unităților economice socialiste. Aceasta se concretiza, în principiu, în acoperirea cheltuielilor întreprinderii din veniturile proprii și asigurarea rentabilității producției. Unul dintre principiile de bază ale gestiunii economice, doar declarat, îl constituia cointeresarea materială la nivelul lucrătorilor și al întreprinderii. În anul 1969 s-a revizuit regimul de amortizare a mijloacelor fixe, la baza acestuia punându-se valorile de inventar ale fondurilor fixe și duratele de amortizare ale acestora. Din

anul 1976 s-a pus accentul pe promovarea noilor tehnologii, pe ridicarea nivelului calificării forței de muncă, în pas cu tehnologiile moderne, pe creșterea alocațiilor bugetare cu această destinație, precum și pe reflectarea în planurile anilor următori a rezultatelor cercetării științifice. Obiectivele mult prea ambițioase stabilite prin planul național de cercetare-dezvoltare n-au fost corelate cu resursele aflate la dispoziția instituțiilor de profil. Din decembrie 1978 s-a aplicat noul mecanism economico-financiar, în sensul sporirii rolului activității de planificare și al celei financiare la nivelul unităților economice. După anul 1981 s-a pus un accent deosebit pe reducerea ponderii cheltuielilor materiale în produsul social.

În domeniul circulației bănești au avut loc două reforme monetare, ambele având un caracter confiscativ. Astfel, reforma din 15 august 1947 a stabilit ca un leu nou să reprezinte 20.000 lei vechi și plafoanele până la care puteau fi realizate preschimbările erau limitate și diferențiate, iar Legea reformei monetare din ianuarie 1952 a stabilit un raport de schimb de un leu nou la 20 lei vechi. În acest caz, preschimbarea leilor vechi nu a fost limitată valoric, dar sumele mici au beneficiat de un raport de schimb mai favorabil.

Modificările profunde efectuate începând cu anul 1948 în domeniul legislației economico-financiare și al circulației bănești, generate de schimbarea regimului politic, au determinat necesitatea unui nou cadru instituțional în domeniul financiar. Astfel, s-au efectuat reformarea Ministerului Finanțelor și consolidarea acestuia ca instituție coordonatoare în sistemul financiar, Banca Națională a fost transformată în anul 1946 în Banca de Stat, având ca funcții emisiunea monetară, creditarea pe termen scurt a economiei și decontarea, efectuarea operațiunilor valutare cu străinătatea, execuția bugetară, începând cu anul 1949.

În anul 1948 s-a creat Banca de Credit pentru Investiții, denumită ulterior Banca de Investiții, care a generat specializarea în domeniul acordării creditelor, respectiv a celor pe termen scurt de către Banca de Stat și a creditelor pe termen lung pentru investiții, aflate în competența Băncii de Investiții. Tot în anul 1948 s-a creat Casa de Economii și Consemnațiuni, prin fuziunea Casei Naționale de Economii și Cecuri Poștale cu Casa de Depuneri și Consemnațiuni, în scopul atragerii disponibilităților bănești ale populației. În anul 1952 se înființează Administrația Asigurărilor de Stat, care a devenit unica instituție cu drept de a practica și de a contracta asigurări de bunuri și persoane pe teritoriul României. În 1955 se creează Banca Agricolă, cu scopul de a finanța și credita agricultura.

EVOLUȚIA ESTIMATĂ CU AJUTORUL UNOR INDICATORI

Evoluția indicatorilor macroeconomici din perioada 1950–1989 reflectă accentul pus prin politica financiară a statului pe dezvoltarea și modernizarea economiei, precum și transformarea industriei în ramura prioritară a acesteia.

Ritmurile decenale de creștere economică, exprimate prin indicatorul venit național, arată sporuri substanțiale în deceniile 1950–1960 și 1970–1980, când

venitul național a crescut de 2,9 ori și, respectiv, de 2,4 ori, cu mențiunea că cel mai înalt salt s-a consemnat în deceniul 1960–1970, cu o creștere de 5,3 ori a venitului național. În perioada 1980–1989 se constată încetinirea accentuată a creșterii venitului național, care a sporit de numai 1,2 ori, ca urmare și a deciziei politice privind rambursarea integrală și în avans a datoriei externe. Deosebit de reducerea ritmului anual de creștere a venitului național, au existat trei ani în care acest parametru macroeconomic a înregistrat declin față de anul anterior, respectiv 1985 (–1%), 1988 (–2%) și 1989 (–7,9%).

În cadrul analizei, este importantă evoluția structurii pe ramuri a economiei naționale, care reflectă efectul politicii financiare aplicate de stat în direcția dezvoltării forțate a industriei și al aplicării dogmei marxist-leniniste de dezvoltare cu prioritate a industriei grele, cu pivotul său, construcții de mașini. Astfel, în perioada 1950–1989, venitul național creat în industrie a crescut de 39 de ori, în timp ce, în agricultură, acesta a sporit de numai 2,4 ori, ceea ce a generat creșterea ponderii industriei de la 44% în 1950 la 58% în 1989, concomitent cu reducerea ponderii agriculturii de la 28% în 1950 la 15% în 1989. În acest interval de timp, creșterea producției industriei construcțiilor de mașini a devansat creșterea producției industriale de 3,6 ori, iar cea a producției industriei chimice de 5 ori, accentul punându-se în aceste ramuri pe dezvoltarea producției de produse energointensive și materialintensive (utilaj greu, petrochimie etc.).

Accentul mai slab pus pe producția de bunuri de consum și pe creșterea forțată a exportului acestor categorii de produse pentru plata datoriilor s-a reflectat în evoluția necorespunzătoare a circulației mărfurilor prin sistemul comercial, care a cunoscut o creștere de numai două ori pe parcursul perioadei examinate, ceea ce a determinat contracția ponderii acestei ramuri în venitul național de la 12% în 1950 la 7,5% în 1989.

Politica de dezvoltare economică a țării a fost realizată prin alocarea unei părți substanțiale din venitul național pentru acumulare, prin restrângerea la maximum a părții pentru consum. Ratele de acumulare au crescut de la 8% în anul 1950 la peste 30% din venitul național în anii 1970–1980, cu anumite oscilații și cu reduceri în a doua parte a anilor 1980.

Deosebit de acumularea internă, o contribuție importantă la procesul investițional, îndeosebi în industrie, l-au avut împrumuturile externe contractate de la instituțiile financiare internaționale și de la investitori privați externi, începând din anii '70.

Tabelul 24.1

Creșterea datoriei externe în perioada 1972–1981

Indicator	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Datoria externă (mld. USD)	0,03	0,11	0,14	0,21	0,52	0,76	0,96	3,58	9,76	10,45

Sursa: Banca Mondială.

Se constată majorarea accelerată a creditelor externe și, implicit, creșterea substanțială a datoriei externe a țării între 1978 și 1981. Împrumuturile au fost

contractate la rate medii ale dobânzii cuprinse între 7,5% și 8,5% până în 1979, apoi cu vârfuri de 14% și 13% în 1980 și 1981, urmate ulterior de costuri situate între 8,5% și 9,5%. Acestea au fost relativ ridicate, dar aflate în linie cu ratele dobânzilor pe plan internațional la vremea respectivă, care, la rândul lor, erau în directă corelație cu ratele de inflație la nivel mondial.

Diminuarea ritmului acumulării și al investițiilor, reflectată în încetinirea creșterii venitului național, a fost generată de decizia politică a restituirii integrale și în avans a datoriei externe.

Politica investițională realizată de stat a fost posibilă ca urmare a prelevării la dispoziția bugetului a unor importante resurse financiare, care, în mare parte, au fost folosite la finanțarea economiei. Ponderea veniturilor bugetare în venitul național s-a situat la cote înalte, variind între 58% (în anul 1950) și 55% (în anul 1989), cu un vârf de 61% în anii 1970. Între anii 1970–1980, mai mult de jumătate din aceste resurse financiare au fost folosite pentru finanțarea economiei naționale, adică în jur de 37–38%. De asemenea, 20–25% au fost alocate finanțării acțiunilor social-culturale (și numai 13–16% în anii 1980). Alocațiile bugetare pentru administrația de stat și puterea judecătorească au scăzut de la 4,4% în anul 1950 la 0,6%–0,7% în anii 1980–1989.

Austeritatea ridicată a politicii bugetare, caracterizată prin limitarea drastică a cheltuielilor, a impus realizarea, în fiecare an, de excedente bugetare care erau utilizate, prin sistemul planurilor financiare, ca resursă de creditare a economiei naționale.

Nemulțumirile populației care au contribuit la căderea regimului comunist proveneau din faptul că, deși cetățenii aveau un loc de muncă garantat și creșteri periodice ale salariului, se înregistra o penurie accentuată de bunuri de consum, îndeosebi alimentare, de energie electrică și de căldură, întrucât acestea luau drumul exportului, în vederea achitării datoriei externe înainte de termen.

Schimbări importante s-au produs și în structura și evoluția comerțului exterior, respectiv în raportul dintre exporturi și importuri. O caracteristică a perioadei de dezvoltare bazată pe rate înalte de acumulare a constituit-o apelarea la importuri atât din țările socialiste, cât și din cele capitaliste, necesare asigurării bazei tehnico-materiale. Dintr-o perioadă de 30 de ani (dintre 1950 și 1980), numai în șapte ani exporturile au fost mai mari decât importurile, cu ponderi cuprinse între 0,1% și 10%. În restul anilor au prevalat importurile, vârfuri ale acestora în raport cu exporturile fiind în perioada 1978–1980, de 10–14%, când, pe baza împrumuturilor de la instituțiile financiare internaționale, au fost achiziționate echipamente și utilaje pentru dotarea noilor capacități de producție și realizarea unor mari proiecte foarte costisitoare și ineficiente. Însă, începând cu anul 1981, când s-a adoptat decizia politică a plății integrale și în avans a datoriei externe, exporturile au depășit în mod substanțial importurile (cu ponderi cuprinse între 2 și 49%), în scopul constituirii resurselor valutare pentru plata împrumuturilor și a dobânzilor. În perioada 1981–1989, România a rambursat integral datoria externă, iar la 1 ianuarie 1990, țara înregistra o rezervă valutară netă de 1,8 mld. dolari.

Tabelul 24.2

Reducerea datoriei externe în perioada 1981–1989

Indicator	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Datoria externă (mld. USD)	10,45	10,0	9,13	7,76	7,01	6,98	6,58	2,96	1,09

Sursa: Banca Mondială.

Dacă în perioada 1982–1987 s-au rambursat în total 3,87 mld. euro, respectiv 0,65 mld. euro în medie pe an (limite cuprinse între 0,02 mld. dolari și 1,37 mld. dolari), în anul 1988 s-a achitat suma de 3,6 mld. dolari, iar apoi, în 1989, încă 2 mld. dolari. Adunând dobânzile și comisioanele aferente datoriei externe, rezultă că România a plătit către creditorii externi, în acea perioadă, 18 mld. dolari.

Excedentul valutar menționat mai înainte s-a realizat prin forțarea exporturilor, îndeosebi de mărfuri alimentare, și amputarea dramatică a importurilor, inclusiv a celor destinate producției curente, consumului populației și ocrotirii sănătății. Grăitoare este situația produselor din carne, pentru care producția comercializată la intern (vânzări cu amănuntul) a scăzut cu 20% (–150 mii tone) între 1980 și 1985, în timp ce exportul a crescut cu 25% (+50 mii tone) în aceeași perioadă. Aceste decizii au creat grave perturbări în aprovizionarea cu bunuri a populației și în derularea producției.

Susținerea prin finanțări bugetare a politicii sociale s-a concretizat în creșterea de 2,4 ori a populației școlare în perioada 1950–1989 (+3,2 mil. de copii în grădinițe, școli și facultăți).

Totodată, a sporit baza materială în domeniul asistenței medicale, fapt concretizat într-o creștere, în perioada 1950–1989, de 3,1 ori a numărului de paturi de asistență medicală. În pofida creșterii numărului unităților sanitare, calitatea serviciilor medicale avea de suferit din cauza lipsei dotărilor cu aparatura de profil necesară, precum și a deficitului de medicamente și materiale sanitare.

În ceea ce privește condițiile locative ale populației, în perioada 1950–1989, s-au construit cca 3 mil. de apartamente din fonduri bugetare.

24.3. PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ (1990–2018)

Revoluția din decembrie 1989 a marcat trecerea României de la sistemul politic comunist, bazat pe dictatură și economie planificată centralizat, la societatea democratică, având ca fundament economia de piață.

Toate economiile din țările foste socialiste înregistrau dezechilibre interne majore, în condițiile în care politica de prețuri, cea fiscală și monetară erau distorsionate pentru susținerea creșterii industriei, îndeosebi a celei grele, cu consecințe negative asupra echilibrelor macroeconomice.

În România, pe piața internă se manifesta un exces al producției bunurilor de investiții, concomitent cu o penurie accentuată a bunurilor de consum. Inflația reprimată (prin prețurile fixate administrativ) și șomajul mascat înainte de 1989 au început să se manifeste tot mai pregnant, începând cu anul 1990.

A existat un consens larg privind oportunitatea construirii în fiecare stat postcomunist a democrației bazate pe statul de drept și a economiei de piață, având drept pilon esențial proprietatea privată. Principalul dezacord privind transformarea postcomunistă a fost între reformatorii radicali, care doreau o tranziție rapidă și completă spre economia de piață, și cei speculanți, care doreau să câștige bani, să acumuleze deci capital pe o perioadă prelungită din denaturările pieței.

Există un acord cvasiunanim privind faptul că pentru construirea capitalismului este necesară parcurgerea a patru etape principale:

- liberalizarea prețurilor și a comerțului pentru a se forma piața;
- ținerea sub control a inflației (aceasta a înlocuit penuria de mărfuri și servicii din comunism) rezultate din liberalizarea prețurilor, care au crescut substanțial, pe fondul unei cereri care apărea în exces față de oferta foarte slabă;
- privatizarea întreprinderilor de stat, în scopul asigurării unor proprietari reali, motivați ai acestor unități;
- crearea unei rețele adecvate de siguranță socială pentru atenuarea costurilor semnificative greu suportate de populație ca urmare a acestor transformări economice profunde.

Odată cu colapsul sistemului sovietic din anii 1989–1991, piețele externe răsăritene ale României s-au contractat dramatic, ceea ce a determinat reducerea drastică a exporturilor și, implicit, a PIB. Pentru satisfacerea cererii interne, în condițiile liberalizării comerțului interior și exterior, s-a apelat tot mai mult la importuri. Abandonarea mecanismelor administrative de reglare a comerțului exterior și un curs de schimb supraevaluat au provocat un deficit extern (valutar) cronic tot mai ridicat, ceea ce a condus la consumarea rapidă a rezervelor valutare. Astfel, a apărut necesarul acut de finanțare externă. Această finanțare a fost asigurată, în condițiile lipsei de acces pe piața internațională de capital din cauza situației economice nefavorabile a țării, prin acorduri succesive de împrumut de la FMI (care aveau ca obiectiv atingerea și menținerea stabilității macroeconomice prin deficite bugetare și de cont curent reduse, liberalizarea cursului de schimb și un proces dezinflaționist continuu) și de la Banca Mondială (care urmărea progresul reformelor structurale, constând în liberalizarea prețurilor și eliminarea subvențiilor, privatizarea și restructurarea întreprinderilor de stat în scopul reducerii arieratelor și a pierderilor). Măsurile menționate privind reformele la nivel macro și microeconomic urmăreau limitarea la niveluri sustenabile a cererii agregate din economie, concomitent cu relansarea producției, respectiv a ofertei interne.

România, ca și celelalte state foste socialiste, a fost pusă în situația de a optima, prin mixul de politici economice, relația ajustare internă-finanțare externă, astfel încât să se asigure un nivel suportabil al costului social al reformelor, pentru evitarea tensiunilor și tulburărilor din societate.

Politica fiscal-bugetară a reprezentat după 1989 componenta esențială a mixului de politici macroeconomice, alături de politica monetară și a veniturilor populației. Obiectivul politicii fiscal-bugetare a rezultat din opțiunea politică privind construirea democrației și a economiei de piață. De aceea, măsurile și acțiunile aplicate prin intermediul politicii fiscal-bugetare au vizat susținerea profundelor transformări economico-sociale determinate de procesul unic în istorie de revenire de la sistemul socialist la cel capitalist. În condițiile constrângerilor privind finanțarea externă, politica fiscal-bugetară a constituit un instrument principal de ajustare economică și modernizare a noii societăți bazate pe democrație și economie de piață.

Pe fondul prăbușirii piețelor externe și al structurii distorsionate a economiei românești, PIB-ul din perioada 1990–1992 a scăzut cu 25%. Acest interval a fost urmat de o redresare a creșterii economice între 1993 și 1996, cumulând 17%, ceea ce a condus la situația ca PIB-ul din anul 1996 să reprezinte 88% din PIB-ul anului 1989 față de 75%, cât se înregistra în 1992. Scăderea dramatică a PIB-ului din perioada 1990–1992 a provenit în cea mai mare măsură din căderea majoră a producției industriale, care în acest interval s-a redus cu 54% față de 1989. Creșterea economică dintre 1993 și 1996 a fost susținută în principal de majorarea producției industriale cu 21,7%. Ca urmare a acestor fluctuații ale activității economice, contribuția industriei la formarea PIB a scăzut în 1996 la 33,2% (–13 p.p. față de 1989). Această contracție a ponderii industriei a fost parțial compensată de creșterea ponderii ramurii comerț și turism cu 5,9 p.p., la 11,7%, și a agriculturii cu 4,8 p.p., până la 19,2%, în 1996 față de 1989.

Trecerea de la socialism la capitalism, care a generat aceste mutații profunde în evoluția economiei în general, a industriei în special, a determinat schimbări de esență în volumul și structura veniturilor și cheltuielilor bugetare. Astfel, dacă în 1989 veniturile bugetare însumau 43,5% din PIB, în 1992 acestea au scăzut la 37,6% din PIB, iar în 1996 la 29,4% din PIB. La rândul lor, cheltuielile bugetare au crescut de la 36,1% în 1989 la 42,2% în 1992, pentru a se comprima până la 32,9% în 1996. Referitor la soldul bugetar, s-a trecut de la un excedent de 7,4% în 1989 (pentru a achita datoria publică înainte de termen) la deficite de 4,6% în 1992 și de 3,5% din PIB în 1996.

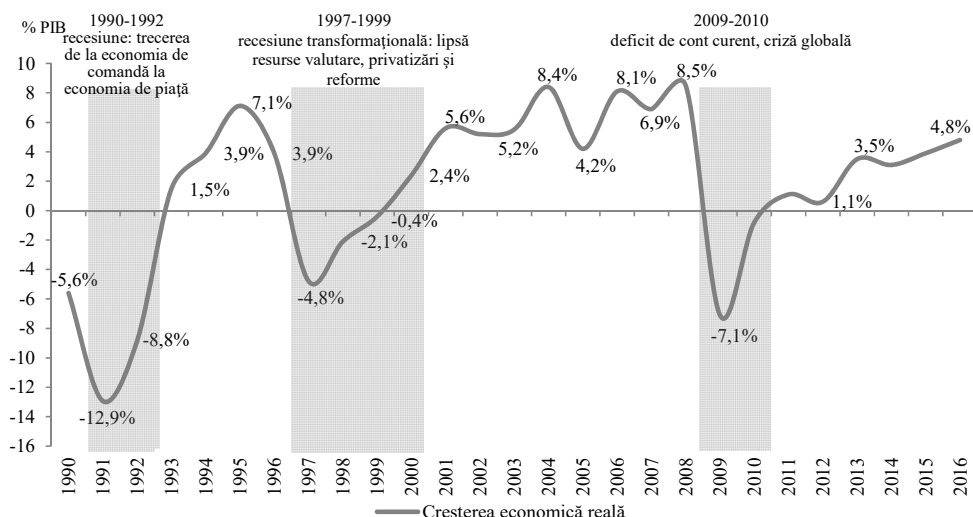
Reforma fiscală a debutat prin modificări în conceperea și aplicarea impozitelor directe, respectiv trecerea de la impozitul pe fondul total de salarii la nivelul întreprinderii la impozitul individual pe salariu, precum și înlocuirea vărsămintelor din beneficii cu impozitul pe profit, aplicate începând cu anul 1991 și, respectiv, 1992. În cadrul reformei fiscale deja demarate, anul 1993 a fost marcat de aplicarea unei măsuri fiscale importante, respectiv înlocuirea impozitului pe circulația mărfurilor (ICM) cu un alt impozit indirect, în concordanță cu standardele europene, respectiv taxa pe valoarea adăugată (TVA). Totodată, prin diferența de cote dintre ICM și TVA și prin modul de calcul, aplicarea TVA a însemnat ultima creștere corectivă a prețurilor.

În structura cheltuielilor bugetare, este de remarcat creșterea subvențiilor acordate sectorului productiv și pentru bunurile de consum de la 7,2% din PIB în 1990 la 12,9% din PIB în 1992. Această majorare importantă a subvențiilor este explicată prin asimetria înregistrată între liberalizarea totală în anul 1990 a elementelor de cost ale producției (eliminarea normelor de consum și de muncă) și liberalizarea graduală a prețurilor și tarifelor pentru bunurile și serviciile destinate populației, în scopul asigurării suportabilității costului social al reformelor economice. În anul 1993 s-a încheiat liberalizarea prețurilor, prin eliminarea subvențiilor rămase pentru unele bunuri de consum și a limitării adaosului comercial. Ca urmare a acestor măsuri de reformă, a scăzut ponderea subvențiilor în buget la 5,5% din PIB și apoi la 4,2% din PIB în 1996. Pe măsura retragerii statului din economie, au scăzut și cheltuielile pentru investiții suportate din buget de la 7,8% în 1990 la circa 4% în anii 1992, 1993 și 1996.

În domeniul execuției bugetare este de subliniat trecerea la finanțarea neinflaționistă a deficitului bugetar în anul 1993, ceea ce a permis îmbunătățirea consistentă a interacțiunii politicii fiscal-bugetare cu politica monetară. Această măsură a presupus și deschiderea contului Trezoreriei Statului la Banca Națională a României, care astfel monitoriza evoluția veniturilor și cheltuielilor statului, putând evita finanțarea inflaționistă a deficitului bugetar.

Reforma privind Trezoreria Statului a continuat în anii următori, prin deschiderea de unități teritoriale ale acesteia în fiecare județ (32 la finele anului 1994, iar la finele anului 1995 funcționa câte o sucursală a Trezoreriei în fiecare județ).

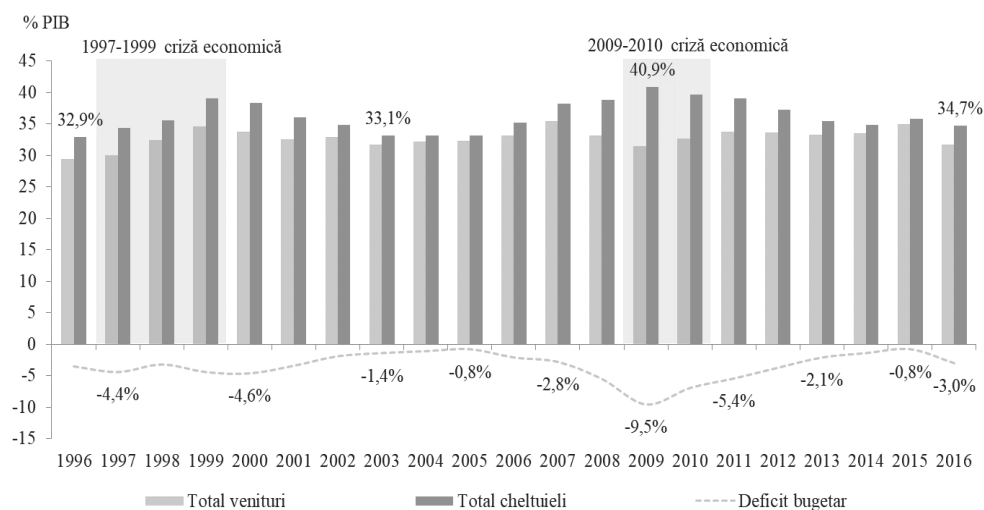
În perioada 1997–1999, România a întâmpinat mari dificultăți economice, statul român fiind foarte aproape de situația de intrare în incapacitate de plată. De la o creștere economică reală de 3,9% în 1996 se trece la recesiune, care se concretizează în trei ani consecutivi de scădere a PIB, respectiv -4,8% în anul 1997, -2,1% în 1998 și -0,4% în 1999. Începând cu anul 2000, se reia creșterea economică. Aceasta atinge un maxim istoric de 8,5% în anul 2008, după care urmează pentru doi ani o nouă recesiune, cea de-a treia în cei douăzeci de ani de la căderea comunismului. Scăderea economică atinge un nivel de -7,1% din PIB în anul 2009, respectiv -0,8% din PIB în anul 2010. Această criză ar fi venit și în lipsa influenței crizei financiare din SUA, având în vedere creșterea economică nesustenabilă și lipsa unei viziuni strategice de dezvoltare din ultimii ani precriză. Obligația deschiderii prea rapide a contului de capital, conform Acordului de aderare la Uniunea Europeană, creșterea consumului pe baza finanțării externe pe termen scurt, politica fiscală și cea bugetară prociclice, amânarea reformelor structurale sunt factori determinanți ai acestei ultime crize (Voinea, 2009). Începând cu anul 2011 însă, situația se redresează, iar la nivelul anului 2016 se înregistra o creștere reală de 4,8% (Figura 24.1).

Sursa: EUROSTAT, calcule proprii pe baza datelor din Axenciuc, 2012.

Fig. 24.1. Creșterea economică.

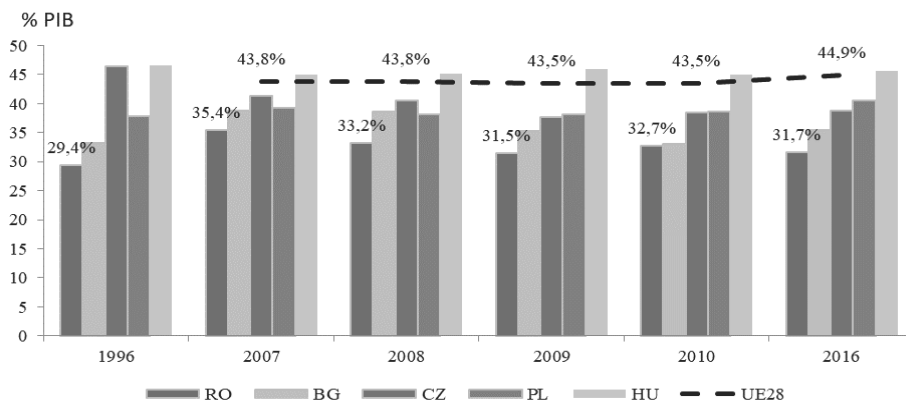
Politica fiscală a României în perioada 1996–2017 a fost preponderent prociclică, în special în 2006–2008, ceea ce a condus la declanșarea crizei un an mai târziu.

Sursa: EUROSTAT.

Fig. 24.2. Evoluții bugetare.

Veniturile cunosc în această perioadă o reducere semnificativă, de la 33,2% din PIB în anul 2007 la 31,5% din PIB în anul 2009, concomitent cu o creștere, în aceeași perioadă, a cheltuielilor de la 38,2% din PIB la 40,9% din PIB (Figura 24.2). În aceste condiții, deficitul bugetar, conform metodologiei Sistemului european de conturi (SEC 2010), ajunge de la -2,2% din PIB în 2007, la -9,5% din PIB în anul 2009, un maxim istoric în perioada post-1989.

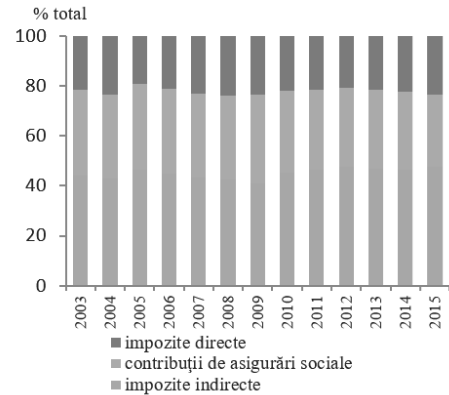
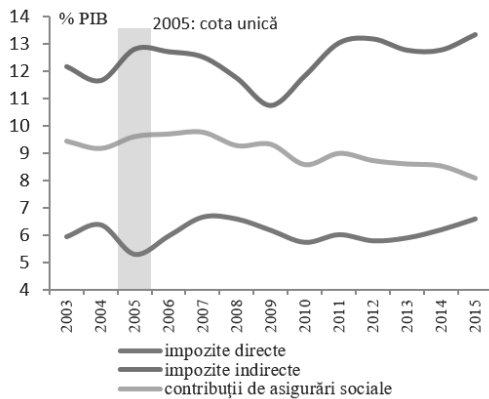

Sursa: EUROSTAT.

Fig. 24.3. Evoluția veniturilor totale comparativ cu alte state membre UE.

În Uniunea Europeană, România ocupă ultimul loc în ceea ce privește ponderea veniturilor în PIB. Aceasta a crescut de la 29,4% din PIB în anul 1996 la un maxim istoric de 35,4% în anul 2007, iar după criza din 2009–2010, ponderea veniturilor în PIB să se situeze sub 32% (Figura 24.3). Un nivel similar este întâlnit și în Bulgaria, însă nu același lucru se poate spune despre Ungaria, care înregistrează o pondere a veniturilor în PIB chiar peste media europeană. În acest context, una dintre cele mai mari provocări o reprezintă îmbunătățirea colectării impozitelor și taxelor.

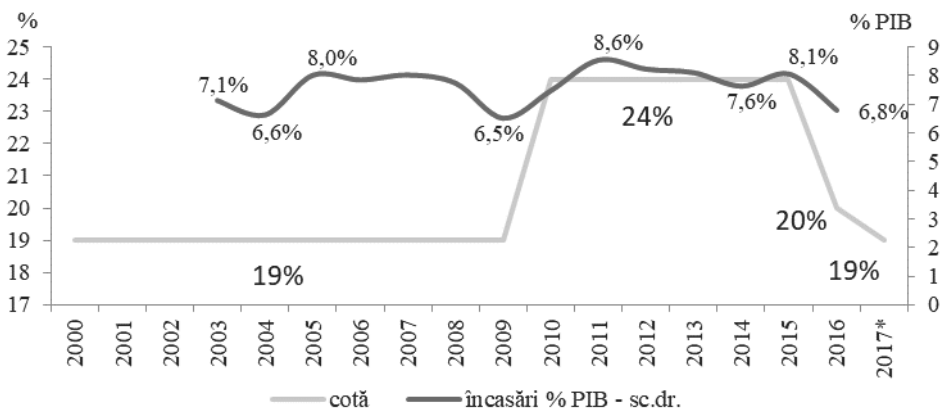
În România, cea mai mare pondere în totalul veniturilor o ocupă impozitele indirecte, dintre acestea cea mai importantă fiind taxa pe valoarea adăugată. Introducerea cotei unice pe venit și profit cu un nivel redus, de 16% în anul 2005, a condus la creșterea consumului și, prin urmare, la creșterea încasărilor din TVA (Figurile 23.4 și 23.5). Cota standard de TVA a rămas neschimbată o lungă perioadă de timp. Începând cu anul 2010 însă, când bugetul înregistrează provocări semnificative, cota a fost majorată de la 19% la 24% (Figura 24.6). Odată cu măsurile fiscale din 2015, care au avut în vedere practic rescrierea Codului fiscal, cota standard de TVA coboară la 20%, iar începând cu anul 2017, ea ajunge din nou la 19%, nivelul de dinainte de criză.

Sursa: Taxation trends in the European Union, Comisia Europeană, MFP.

Fig. 24.4. Evoluția veniturilor ca pondere în PIB

Fig. 24.5. Evoluția veniturilor în structură.

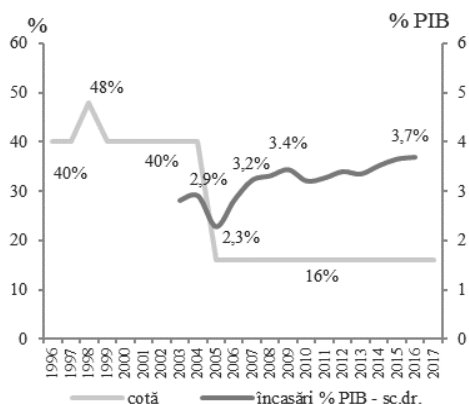
Sursa: Taxation trends in the European Union, Comisia Europeană, MFP.

Fig. 24.6. Taxa pe valoarea adăugată.

A doua categorie de venituri ca importanță în totalul acestora o reprezintă contribuțiile de asigurări sociale. Se observă un trend ușor în scădere al acestor contribuții după criză, concomitent cu creșterea ponderii în total venituri atât a TVA, cât și a impozitului pe venit (Figura 24.7).

În România, impozitul pe veniturile persoanelor fizice a fost practicat în cote progresive din cele mai vechi timpuri și până în anul 2005, când a fost înlocuit de impozitul în cotă unică. În anul 1996, cota maximă a impozitului pe venitul din salarii era de 40%. Ea crește până la 48% în anul 1998, ca ulterior să revină la nivelul de 40% și să rămână acolo până în anul 2005, când apare cota unică pe impozitul pe venit și profit de 16%. În anul 2004, când era în vigoare cota marginală superioară de 40% din venit, ponderea încasărilor din acest impozit era

de 2,9% din PIB. Un an mai târziu, când s-a aplicat cota unică de 16%, nivelul încasărilor s-a redus la 2,3% din PIB. Începând cu anul 2006, deși cota rămâne la acest nivel scăzut, încasările din impozitul pe venit cresc la peste 3% din PIB. Acest lucru se datorează și unor măsuri compensatorii, printre care și creșterea cotei impozitului pe dividende de la 5% la 16%.

Sursa: Comisia Europeană, *Taxation trends in the European Union, MFP*.

Fig. 24.7. Impozitul pe venit.

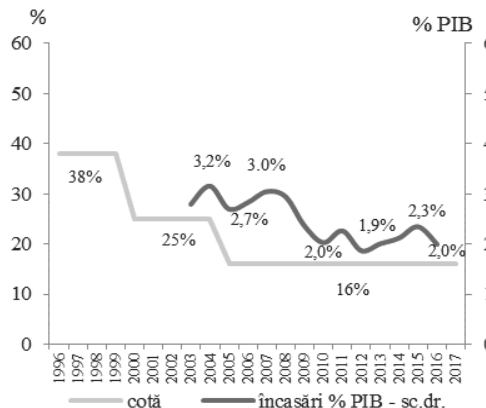
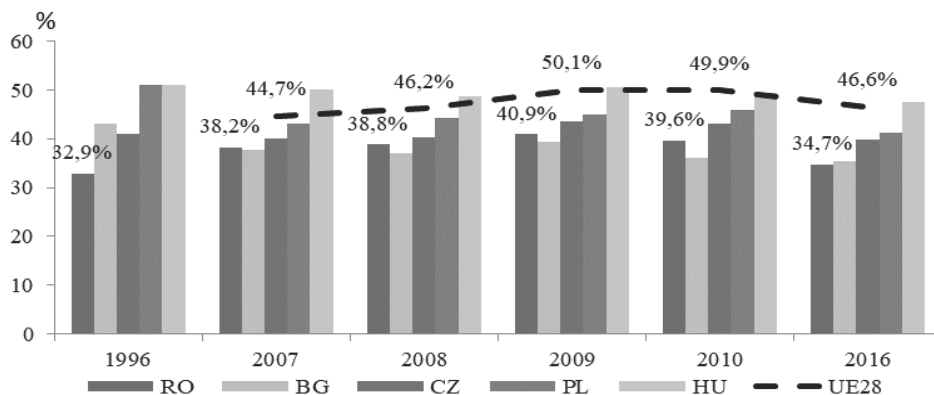

Fig. 24.8. Impozitul pe profit.

Cota unică a fost o măsură prociclică de politică fiscală care a stimulat consumul aflat deja în creștere. Majorarea peste potențial a consumului a avut impact pozitiv pe termen scurt, prin creșterea veniturilor bugetare, însă au fost angajate, prin anumite legi, cheltuieli publice pe baza unor venituri nesustenabile. Recesiunea economică din anii 2009–2010 a impus ajustarea puternică a cheltuielilor bugetare, în timp ce deficitele structurale acumulate în perioada precriză au fost finanțate prin împrumuturi care au majorat datoria publică.

Câștigurile realizate de populație în urma introducerii cotei unice au fost inegal distribuite, persoanele cu venituri mari fiind principalii beneficiari. Elasticitatea consumului scade atunci când venitul crește. Persoanele cu venituri mici au folosit întregul venit suplimentar pentru consum, deoarece nu și-au permis să economisească, în timp ce persoanele cu venituri mari au economisit o parte importantă din câștigul obținut în urma aplicării cotei unice. Un sistem de impozitare care să asigure repartizarea creșterii veniturilor în mod echitabil, având în vedere îndeosebi persoanele cu cele mai mari nevoi, ar fi condus la creșterea consumului pe baze sustenabile.

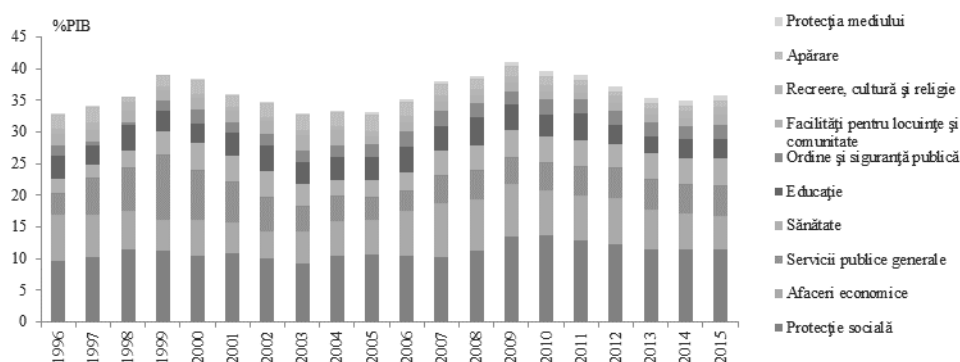
În ceea ce privește impozitul pe profit, cota se reduce continuu, de la 38% în anul 1996 până la 25% în perioada 2000–2004 și apoi la 16% începând cu anul 2005. Criza economică și reducerea cotei de impozit au afectat semnificativ nivelul veniturilor din impozitul pe profit, care a scăzut de la 3,2% din PIB în anul 2004 la 2,0% în anul 2010. În prezent, nivelul încasărilor este încă unul redus comparativ cu cel anterior crizei (Figura 24.8).

Sursa: EUROSTAT.

Fig. 24.9. Evoluția cheltuielilor publice totale comparativ cu ale altor state membre UE.

Cheltuielile publice totale, în perioada 1996–2016, au crescut mai rapid decât veniturile. În România, ponderea cheltuielilor publice în PIB era în anul 1996 de aproximativ 33% (Figura 24.9), în timp ce în state precum Bulgaria (43,1% din PIB), Polonia și Ungaria (51% din PIB) cheltuielile se situau mult peste acest nivel. În țara noastră, cea mai mare pondere în totalul cheltuielilor o au cele cu protecția socială (10% din PIB), urmate de cheltuielile pentru acțiuni economice și de cele pentru serviciile publice generale (Figura 24.10). La polul opus se situează cheltuielile pentru protecția mediului și cele pentru apărare. De-a lungul timpului se observă o creștere a cheltuielilor cu protecția socială, cu protecția mediului, dar și cu sănătatea. O creștere absolut necesară a cheltuielilor cu sănătatea și educația s-ar putea realiza printr-o mai bună colectare a taxelor.

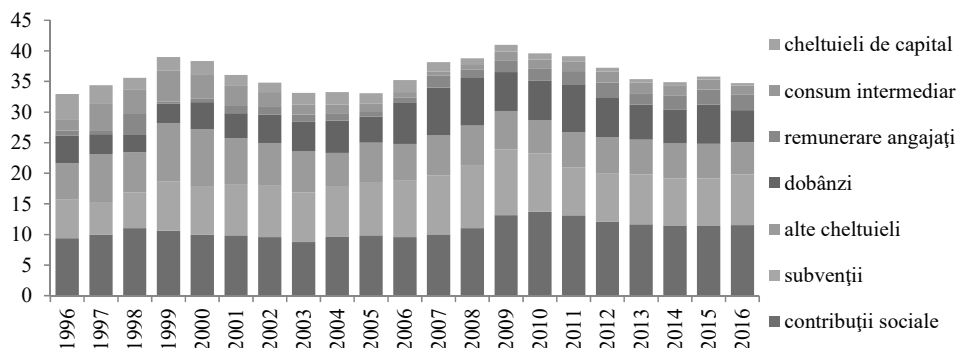
Sursa: EUROSTAT.

Fig. 24.10. Evoluția cheltuielilor publice ca pondere în PIB – clasificarea funcțională.

La nivelul cheltuielilor publice, sunt de subliniat două aspecte importante, și anume necesitatea eficientizării cheltuielilor și diminuarea cheltuielilor fixe.

Cea mai mare pondere în cadrul cheltuielilor publice, după clasificarea economică, o au cheltuielile cu asistența socială (Figura 24.11), care, începând cu anul 2007, au înregistrat o creștere comparativ cu perioada 1996–2006, urmate de subvenții, alte cheltuieli curente și cele cu dobânzile. Cea mai mică pondere o dețin, în mod inadecvat, cheltuielile de capital, a căror greutate specifică se diminuează continuu din anul 1996. Existența unei ponderi mari a cheltuielilor așa-zise fixe (salarii, pensii, asistență, dobânzi etc.) pune o mare presiune pe restul cheltuielilor și pe politica fiscală.

Deficitul bugetar de $-3,5\%$ din PIB în anul 1996 se reduce treptat până la $-0,8\%$ din PIB în anul 2004. Începând cu anul 2005, pe baza unei politici fiscal-bugetare prociclice, care a presupus în principal creșterea cheltuielilor cu asistența socială (pensii, ajutoare de șomaj, pensia minimă, servicii de asistență socială), deficitul bugetar se adâncește continuu până la un maxim de $-9,5\%$ din PIB în anul 2009, ceea ce a făcut ca, începând cu acest an, România să intre în procedura de deficit excesiv, unde va rămâne până în anul 2013. Principalele măsuri adoptate în anul 2009 pentru reducerea deficitului au fost cele legate de creșterea nivelului accizelor pentru țigarete și produse din tutun, alcool, scutirea de impozit a profitului reinvestit și impozitarea rezervelor rezultate din reevaluarea mijloacelor fixe.

Sursa: MFP.

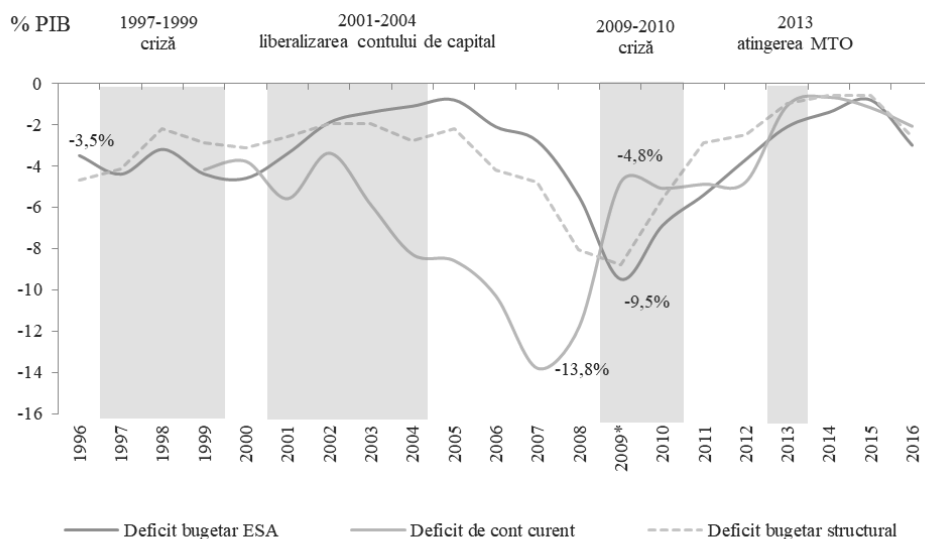
Fig. 24.11. Evoluția cheltuielilor ca pondere în PIB – clasificarea economică.

După anul 2010 și până în 2013 are loc o corecție continuă a deficitului bugetar. Principalele măsuri avute în vedere în această perioadă fac referire la reforma pensiilor (trecerea la indexarea pensiei cu rata inflației, reducerea pensiilor anticipate, lărgirea bazei de impozitare), o nouă creștere a accizelor, introducerea unei taxe pe cifra de afaceri a distribuitorilor de medicamente și creșterea cotei TVA de la 19% la 24%. Pe partea de cheltuieli, măsurile implementate au constat în reducerea cheltuielilor de personal prin înghețarea salariilor și diminuarea sporurilor, dar și scăderea semnificativă a cheltuielilor cu bunurile și serviciile.

În perioada 2010–2015 a avut loc un proces continuu de consolidare fiscală. Pe acest fond, România iese, în luna iunie a anului 2013, din procedura de deficit excesiv activată de către Comisia Europeană, în baza rezultatelor aferente anului 2012, iar la sfârșitul anului 2013 atinge, pentru prima dată, **obiectivul bugetar pe termen mediu (OTM)**. Aceste eforturi au fost permanent sprijinite de acordurile României cu Fondul Monetar Internațional (FMI) și cu Comisia Europeană.

România, începând cu anul 1972, momentul în care a devenit membră a Fondului Monetar Internațional (FMI), a fost susținută de către acesta prin douăsprezece acorduri, nouă dintre acestea fiind încheiate după revoluție și având rol de ancoră externă în procesul de ajustare structurală. Ultimul acord a fost încheiat în anul 2013, constatându-se îndeplinirea țințelor agreate și progresele privind stabilitatea financiară și reformele structurale.

Începând cu anul 2015 însă, măsurile adoptate au condus la abaterea de la OTM. Cauzele principale care au condus la această deviație au fost impulsivitatea consumului prin majorarea salariilor bugetarilor, creșterea salariului minim pe economie și reducerea TVA. În aceste condiții, deficitul structural în anul 2016 a crescut din nou, până la un nivel de $-2,6\%$ din PIB (Figura 24.12). Însă, pentru 2017 și 2018, Comisia Europeană estima în ultimul raport publicat că, în lipsa aplicării unor măsuri corective, se va atinge un deficit structural de $3,9\%$ și, respectiv, de $4,0\%$ din PIB. Pe termen mediu, trebuie asigurat un echilibru bugetar primar, singurul, de altfel, care poate reduce datoria publică, poate asigura revenirea la OTM și menținerea datoriei publice la niveluri sustenabile.

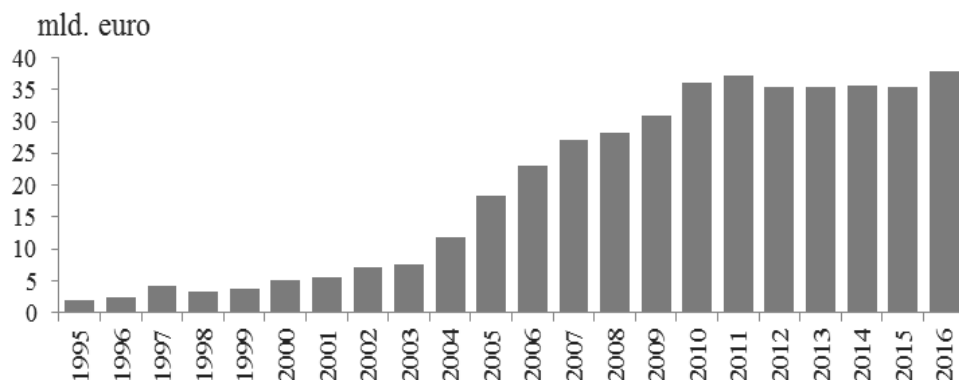
*pentru perioada 1996-2009 s-a utilizat deficitul ajustat ciclic (deficitul structural fără măsuri temporare)

Sursa: EUROSTAT, AMECO.

Fig. 24.12. Deficite gemene.

Liberalizarea prea rapidă a contului de capital din perioada 2001–2004 a condus la intrări masive de capital străin, ceea ce s-a dovedit a fi riscant, având în vedere că un astfel de capital poate pleca oricând din țară în momentul în care condițiile de pe piață se schimbă. Această creștere de capital străin a condus la aprecierea semnificativă a cursului de schimb, care, la rândul său, a determinat creșterea importurilor și, prin urmare, creșterea deficitului de cont curent. Față de $-4,2\%$ în anul 1999, deficitul de cont curent ajunge la $-13,8\%$ în anul 2007, pentru ca ulterior acesta să cunoască o corecție semnificativă. În anul 2014, deficitul contului curent se situa la $-0,7\%$ din PIB. În ceea ce privește acoperirea deficitului de cont curent, este de remarcat scăderea ponderii creditelor intragrup și creșterea ponderii fondurilor europene nerambursabile ca sursă de investiții negenerative de datorie.

Rezervele internaționale ale României au crescut puternic începând cu anul 2004, când intrarea în NATO (2004) și aderarea la Uniunea Europeană (2007) au îmbunătățit încrederea investitorilor străini în economia națională. Rezervele internaționale au continuat să se majoreze, chiar și în perioada de recesiune economică din anii 2009–2010, pe fondul împrumutului primit de la FMI, dar și al deciziei investitorilor nerezidenți de a-și menține în cea mai mare parte expunerile pe România, dat fiind potențialul mare de creștere economică a țării pe termen mediu și lung (Figura 24.13).

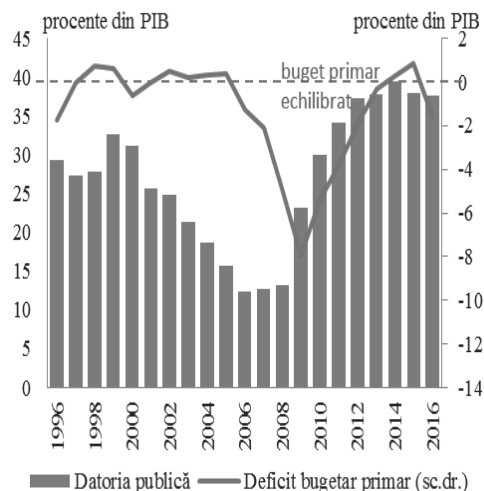
Sursa: BNR.

Fig. 24.13. Rezervele internaționale ale României.

Rezervele internaționale au rămas stabile în perioada 2012–2015, dar s-a îmbunătățit structura acestora prin creșterea ponderii resurselor proprii (rezerva valutară netă). Astfel, împrumutul primit de BNR de la FMI a fost rambursat în totalitate, iar rata rezervelor minime obligatorii pentru pasivele în valută s-a redus semnificativ. În anul 2016, rezervele internaționale și-au reluat creșterea, în condițiile accelerării creșterii economice.

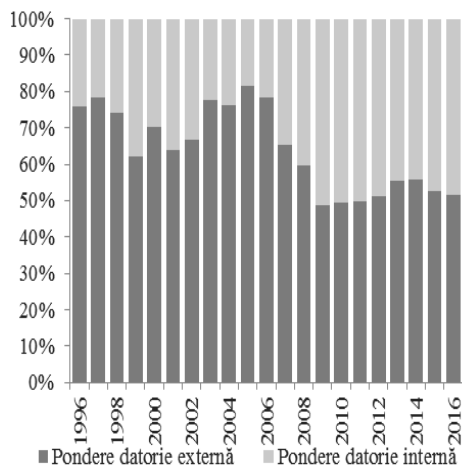
Recesiunea economică din perioada 1997–1999 și criza din sistemul bancar au determinat majorarea datoriei publice la peste 30% din PIB. Ulterior,

performanțele bune ale economiei, în contextul aderării României la NATO și la Uniunea Europeană, au permis diminuarea datoriei publice până la 12,3% din PIB în 2006. Criza financiară internațională care a debutat în anul 2008, având un impact puternic și asupra României, coroborată cu deficitele bugetare structurale mari din anii anteriori, a condus la creșterea puternică a datoriei publice până la nivelul de 39,4% din PIB în 2014. Datoria publică este în continuare sustenabilă, dar se impune stabilizarea și reducerea graduală a acesteia (Figura 24.14).

Sursa: EUROSTAT, MFP.

Fig. 24.14. Evoluția datoriei publice.

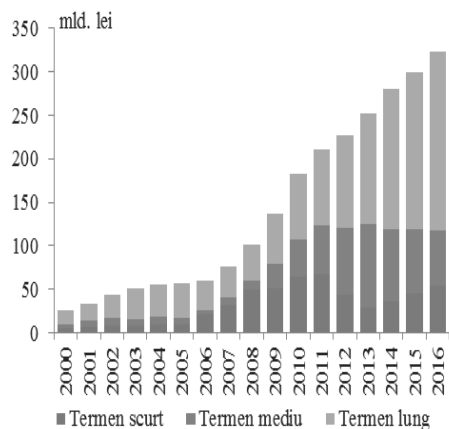

Sursa: BNR, MFP, EUROSTAT.

Fig. 24.15. Structura datoriei publice în funcție de rezidența creditorilor

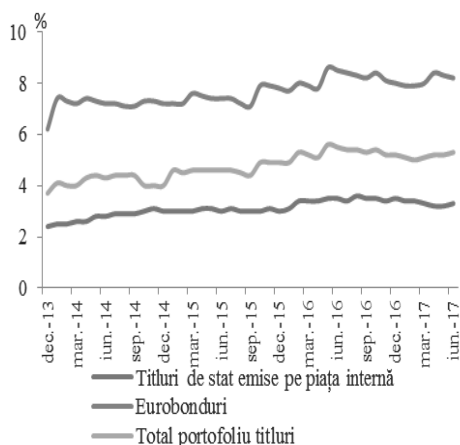
Ponderea datoriei externe în totalul datoriei publice a scăzut după declanșarea crizei financiare internaționale, în condițiile în care diminuarea puternică a creditării populației și companiilor a lăsat la dispoziția băncilor locale resurse importante, care au fost plasate în titluri de stat (Figura 24.15). Cu toate acestea, accesul la piețele internaționale s-a reluat după depășirea fazei critice a crizei, pe fondul interesului crescut al investitorilor nerezidenți pentru titlurile de stat românești.

Stabilizarea macroeconomică din ultimii ani a determinat îmbunătățirea structurii datoriei publice, chiar dacă nivelul acesteia s-a menținut la peste 35% din PIB. A crescut semnificativ ponderea datoriei publice pe termen lung (Figura 24.16), reducându-se astfel riscul privind refinanțarea. La finalul primului semestru din 2017, scadența reziduală a titlurilor de stat emise pe piața internă era de 3,3 ani, iar pentru eurobonduri de 8,2 ani. În medie, titlurile de stat aveau o scadență reziduală de 5,3 ani în iunie 2017 față de 3,7 ani în decembrie 2013.

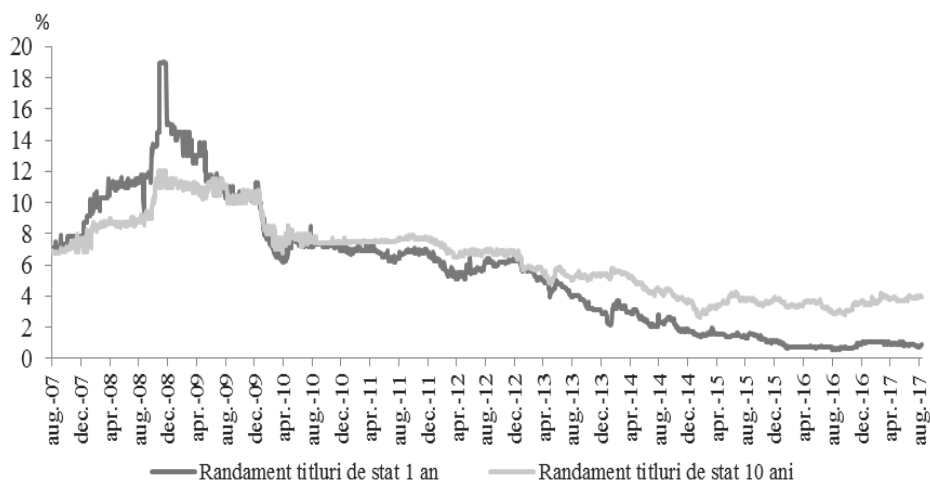
Sursa: MFP.

Fig. 24.16. Structura datoriei publice în funcție de scadență.

Sursa: MFP.

Fig. 24.17. Scadența reziduală a datoriei publice.

Sursa: Reuters.

Fig. 24.18. Randamente la titlurile de stat în lei.

Reducerea ratei inflației, a ratei dobânzii de politică monetară și a primei de risc de țară, precum și lichiditatea adecvată din sistemul bancar au permis diminuarea randamentelor la titlurile de stat până la minime istorice (Figura 24.18). Această evoluție favorabilă a randamentelor la titlurile de stat a redus presiunea pe serviciul datoriei publice.

24.4. CONCLUZII

1. România a avut permanent deficit bugetar în ultimii 27 de ani.
2. Balanța primară a înregistrat surplus în opt ani: 1998–1999, 2002–2005 și 2014–2015. Aceste surplusuri au sprijinit reducerea datoriei publice.
3. Obiectivul bugetar pe termen mediu a fost atins doar în trei ani: 2013–2015. Ulterior s-a deviat de la acest obiectiv, cu toate că ajustarea deficitului bugetar structural este posibilă.
4. Derapajele și ajustările au fost preponderent pe partea de cheltuieli.
5. Se colectează impozite și taxe într-o măsură redusă față de media UE, acesta fiind motivul principal pentru care se cheltuiește prea puțin pentru sănătate și învățământ comparativ cu media celorlalte state membre. Problema nu este nivelul impozitării, ci gradul încă redus de conformare la plată. Potrivit estimărilor Comisiei Europene, veniturile din TVA în anul 2015 au fost cu 37,2% (7,7 mld. euro) mai mici decât cele prognozate. Sunt necesare întărirea colectării taxelor, globalizarea veniturilor și combaterea mult mai puternică a evaziunii fiscale.
6. Alocarea resurselor este marcată de o pondere mare a cheltuielilor fixe.
7. Cheltuielile pentru investiții trebuie mai bine prioritizate.
8. Rolul ancorei externe ca sursă de reformă și ajustare structurală rămâne în continuare unul important.

BIBLIOGRAFIE

1. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României 1862–2000. Serii statistice seculare și argumente metodologice*, Editura Economică, București.
2. Banu Angela (2012), *Datoria publică a României (1864–1949)*, Editura Oscar Print, București.
3. Bistriceanu Gheorghe D., Tulai Constantin, Filip Gheorghe, Bufta I., Glaja Nicolae, Bercea Florian (1981), *Finanțele Republicii Socialiste România*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
4. Comisia Națională pentru Statistică (1990), *Anuarul statistic al României*.
5. Georgescu Florin, Voinea Liviu, Gherghina Gheorghe (2017), *Finanțele și moneda*, în vol. III al colecției *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*, Editura Academiei, București.
6. Gusti Dimitrie, Orghidan Constantin, Vulcănescu Mircea, Leonte Virgiliu (1939), *Enciclopedia României*, Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, București.
7. Hitchins Keith (1994), *România 1866–1947*, Editura Humanitas, București.
8. Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic*, 1931–1957.
9. Stoenescu George Virgil, Aloman Adriana, Blejan Elisabeta, Costache Brîndușa Grațîela (2014), *Romania: from 1880 to 1947 – South-Eastern European Monetary and Economic Statistics from the Nineteenth Century to World War II*, Bank of Greece, Bulgarian National Bank, National Bank of Romania, Oesterreichische Nationalbank.
10. Văcărel Iulian (1964), *Finanțele Republicii Populare Române*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
11. Văcărel Iulian (1974), *Finanțele Republicii Socialiste România*, Editura Științifică, București.
12. Văcărel Iulian (1981), *Finanțele publice: teorie și practică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
13. Voinea Liviu (2009), *Sfârșitul economiei iluziei: criză și anticriză – o abordare heterodoxă*, Editura Publica, București.

25. DATORIA PUBLICĂ

GEORGE GEORGESCU

25.1. DATORIA PUBLICĂ ÎN PERIOADA 1918–1946

CONSIDERAȚII ȘI PRECIZĂRI DE ORDIN METODOLOGIC

Datoria publică a reprezentat o problemă majoră pentru România încă din perioada Unirii Principatelor Române, necesitățile modernizării economice a țării impunând asumarea de către stat a unor responsabilități financiare semnificative, pentru acoperirea cărora, din cauza insuficienței resurselor proprii, s-a apelat la împrumuturi interne și externe, neputându-se afirma că, cel puțin în ultimul secol, modul în care acestea au fost gestionate să fi permis realizarea unor beneficii superioare costurilor economice și sociale implicate de respectarea obligațiilor de plăți aferente datoriei contractate, aflate uneori sub incidența unor evenimente sau conjuncturi economice și geopolitice nefavorabile.

Trebuie menționat că, dacă în perioada 1871–1914 majoritatea împrumuturilor de stat au fost orientate către investiții în infrastructura de transport și comunicații (căi ferate, porturi, telegraf, drumuri pietruite, poduri, canalizare în mediul urban) care au contribuit la dezvoltarea economică și socială a României, în timpul Primului Război Mondial (când moneda națională și-a pierdut acoperirea în aur din cauza inflației galopante), precum și în anii de după Marea Unire, practic în întreaga perioadă interbelică, țara noastră a recurs la o serie de împrumuturi pentru finanțarea cheltuielilor legate de participarea la cele două războaie, plata unor despăgubiri derivate din întregirea teritorială, inclusiv cote-părți din datoriile aferente sau din implicarea în conflictele armate, susținerea financiară a unor reforme (agrară, monetară) care nu au adus rezultatele pozitive așteptate pentru modernizarea economiei, serviciul anual al datoriei afectând resursele de investiții ce s-ar fi putut aloca pentru dezvoltare sau, mai grav, atingând cote care au determinat intrarea țării în criză financiară (Stoenescu *et al.*, 2014, p. 273).

Analiza statistică a datelor privind datoria publică în perioada interbelică se confruntă, ca și în cazul altor indicatori, cu probleme de ordin metodologic, serii incomplete de date, informații fragmentare și cu un grad mare de incertitudine etc., semnalate de autori de prestigiu care au întreprins demersuri științifice temerare pentru reconstituirea seriilor istorice seculare (Axenciuc, 2012).

În plus, în cazul datoriei publice exprimate ca sold existent la finele unei anumite perioade, intervin chestiuni metodologice și de interpretare legate de temporalitatea fluxurilor de încasări și plăți, structura portofoliului, maturitatea și dobânda medie aferentă stocului datoriei, tipul instrumentelor financiare reprezentând obligațiile statului, condiționalitățile și natura creditorilor, comparabilitatea în timp a unor înregistrări valorice la prețurile curente ale contractării datoriei, afectată de evoluția inflației și/sau variația cursurilor de schimb la exprimarea în monedă națională a componentelor valutare ale datoriei.

În scopul depășirii, chiar și parțiale a unor asemenea dificultăți metodologice și al atenuării distorsiunilor statistice, în studierea problematicii datoriei publice a României din perioada interbelică s-a încercat crearea unei imagini veridice a gradului de îndatorare și a factorilor de influență ai acestuia, prin îmbinarea prezentării de situații statistice statice, la unele momente apreciate ca semnificative, cu cele în dinamică, completate cu informații privind execuțiile bugetare, contractele de împrumut mai importante și destinația acestora, evenimentele din mediul extern cu impact major asupra situației financiare a țării (Marea Unire din decembrie 1918, depresiunea economică din anii 1929–1933, implicarea României în cele două războaie mondiale).

EVOLUȚIA DATORIEI PUBLICE PE SUBPERIOADE ȘI FACTORI DE INFLUENȚĂ

După Marea Unire din 1918, primul an în care datoria publică a fost înscrisă în rapoartele financiare întocmite de Ministerul de Finanțe al României Mari, respectiv bugetul statului, a fost 1921, structura acesteia în acel an fiind prezentată în Tabelul 25.1.

Tabelul 25.1

Structura datoriei publice a României la data de 1 martie 1921

Nr. crt.	Tipul datoriei	Capital rămas de amortizat (mii lei)
1	Datorie publică dinainte de război (1.04.1914)	1.866.523
2	Datorie publică contractată în timpul neutralității	1.112.652
3	Datorie publică contractată în timpul războiului	1.602.200
4	Datorie publică contractată după război până la 1.03.1921	16.160.433
5	Bonurile de tezaur plătite până la 1.03.1921 (<i>se scad</i>)	(290.000)
TOTAL DATORIE PUBLICĂ (1+2+3+4-5)		20.451.808
din care:		
Datoria publică internă		15.924.408
Datoria publică externă		4.527.400

Sursa: Banu, 2012, p. 170–171.

Dacă se ia în considerare că datoria publică de dinaintea Primului Război Mondial era exprimată în lei aur și că moneda națională se devalorizase de peste 10

ori în 1921 față de 1913, se constată că, în termeni reali, aceasta era mai mare decât datoria contractată după încheierea războiului, respectiv 16,1 mld. lei, circa 3/4 din aceasta provenind din împrumuturi de la Banca Națională a României.

Pe lângă importante pagube materiale și umane suferite de România în perioada războiului, evaluate la 31 mld. lei aur (Axenciuc, 1999, p. 349), reparațiile primite ulterior acoperind doar o parte infimă din acestea¹, în anii 1919–1921, datoria publică a țării s-a majorat sub presiunea a două categorii de evenimente și factori aflați într-un raport de intercon condiționare.

Pe de o parte, datoria a fost grevată de încărcarea sarcinii bugetului de stat, mult peste capacitatea sa de plată, cu cheltuielile generate de costurile participării la război și ale daunelor suferite de economie: în 1920 au fost contractate două împrumuturi importante ca valoare, utilizate pentru plata unor aprovizionări cu mărfuri și armament în perioada războiului (împrumut extern de 1,3 mld. lei), respectiv pentru refacerea țării după război (împrumut intern de 2,7 mld. lei, denumit „împrumutul refacerii”), reluarea producției și acoperirea cheltuielilor administrației statului, inclusiv pentru repunerea în funcțiune a serviciilor publice.

Pe de altă parte, tratatele de pace și procesul înfăptuirii Marii Uniri au implicat o serie de costuri care au trebuit asumate de noul stat unitar, România preluând 1,61% din datoria antebelică negajată a Austro-Ungariei și 21,8% din cea a Ungariei, proporțional cu teritoriile intrate în componența statului român (Gusti, 1944, p. 806) și recurgând la împrumuturi interne semnificative („împrumutul Unirii” în valoare de 1,1 mld. lei), respectiv pentru unificarea monetară (7,5 mld. lei) și nevoile Trezoreriei (3,7 mld. lei), inclusiv pentru retragerea din circulație a coroanelor, rublelor și biletelor emise de autoritățile de ocupație (Axenciuc, 2000, p. 722).

În privința datelor referitoare la evoluția datoriei publice a României în perioada 1921–1946, prezentată în Tabelul 25.2, menționăm că acestea au fost preluate din baza de date SEEMHN, după compararea cu cele din alte surse, operație însoțită de verificări și corelări, astfel încât să aibă un grad cât mai mare de veridicitate și reprezentativitate, cu excepția influențelor provenind din inflație (respectiv deflație, în anii 1929–1933), precum și din deprecierea monedei².

¹ Reparațiile de război impuse Germaniei de Puterile Aliate în 1920 se ridicau la 269 mld. mărci, plătită în 42 de ani (din care României i-au fost alocate doar 1,1%); ulterior, prin Planurile Dawes (1924) și Young (1929), datoria de război a Germaniei a fost redusă la 132 mld. mărci, respectiv la 38 mld. mărci (Axenciuc, 2000, p. 349).

² Un grup de specialiști din cadrul băncilor centrale din Austria, România, Grecia și Bulgaria au constituit în 2006 rețeaua SEEMHN (*South-East European Monetary History Network*) cu scopul de compila serii lungi de date pentru a fi utilizate în analizele monetare privind statele din Europa de Sud-Est, care în general nu erau prezente în comparațiile internaționale din studiile istorice. În 2014 a fost definitivată o bază de date pentru perioada 1830–1949, conținând circa 100 de indicatori privind diferite variabile monetare și macroeconomice pentru Imperiul Otoman, Austro-Ungaria, Grecia, Bulgaria, România, Serbia, Albania, Turcia (vezi SEEMHN, 2014).

Tabelul 25.2

Datoria publică a României în perioada 1921–1946

Anul	Datoria publică (mil. lei)	Datoria internă		Datoria externă	
		mil. lei	% în total	mil. lei	% în total
1921	20.451,8	15.924,4	77,86	4.527,4	22,14
1922	...	...	...	...	...
1923	...	...	...	...	...
1924	31.485,6	31.453,2	99,90	32,3	0,10
1925	...	...	...	...	...
1926	...	...	...	...	...
1927	126.068,1	26.488,2	21,01	99.579,9	78,99
1928	...	...	...	...	...
1929	160.221,2	21.677,7	13,53	138.543,4	86,47
1930	...	...	...	...	...
1931	185.526,4	12.978,6	7,00	172.547,8	93,00
1932	...	...	...	...	...
1933	97.000,0	13.500,0	13,92	83.500,0	86,08
1934	...	...	...	...	...
1935	99.390,7	19.005,0	19,12	80.385,7	80,88
1936	108.042,5	28.653,3	26,52	79.389,2	73,48
1937	108.449,1	29.970,7	27,64	78.478,3	72,36
1938	112.267,2	33.869,2	30,17	78.398,0	69,83
1939	104.127,4	35.228,1	33,83	68.899,2	66,17
1940	97.772,1	34.441,4	35,23	63.330,7	64,77
1941	94.600,1	31.442,6	33,24	63.157,4	66,76
1942	91.170,9	36.734,4	40,29	54.436,4	59,71
1943	99.769,4	54.135,8	54,26	45.633,5	45,74
1944	100.009,4	54.694,1	54,69	45.315,3	45,31
1945	98.936,7	53.640,7	54,22	45.296,0	45,78
1946	129.013,2	83.785,6	64,94	45.227,5	35,06

Sursa: Prelucrări pe baza datelor SEEMHN (2014), corelate cu cele din alte lucrări: Gusti, 1944; Dobrovici, 1944; Maievschi, 1957; Axenciuc, 2000, 2012; Banu, 2012; Stoenescu *et al.*, 2014; diferite ediții ale *Anuarului statistic al României* din perioada 1921–1939.

Subperioada 1922–1928. Pe fondul refacerii și ameliorării situației economiei, în anii 1922–1928, datoria publică a României a continuat să se majoreze, sub impactul acțiunii unor factori în principal de natură internă, cel mai semnificativ fiind reforma agrară inițiată de guvernul Brătianu încă în decembrie 1918, cadrul legislativ al acesteia, pe regiunile istorice, fiind definitivat în anul 1921. Plățile aferente despăgubirilor acordate pentru exproprierile de terenuri s-au ridicat la peste 14 mld. lei, fiind suportate de stat prin titluri de rentă cu dobândă de 5% emise din anul 1922. În această perioadă s-a înregistrat și o creștere semnificativă a datoriei externe pe seama încheierii de aranjamente cu creditorii străini, între care consolidarea datoriei publice externe (în 1922, în valoare echivalentă de 1,3 mld. lei), consolidarea datoriilor cunoscute sub numele de *Relief-bonds* (între 1925 și 1928, în valoare de circa 14 mld. echivalent lei), asumarea în serviciul datoriei

publice românești a rentelor austro-ungare ștampilate (în valoare echivalentă de 6,2 mld. lei), precum și a costurilor implicate de răscumpărarea căilor ferate particulare din teritoriile alipite, despăgubirile către Franța și Anglia pentru daunele suferite de industriile de petrol prin distrugerea sondelor și instalațiilor petrolifere din 1916, contribuția la constituirea a două fonduri internaționale destinate acoperirii pretențiilor grofilor maghiari și arhiducilor austrieci expropriați ș.a. (Banu, 2012, p. 110–114, 177).

Subperioada 1929–1933. La începutul anului 1929, soldul datoriei publice ajunsese la peste 160 mld. lei, din care datoria externă mai mult de 85%. Bilanțul datoriei publice externe și al reparațiilor de război în perioada 1923–1928 a fost net în defavoarea României, față de cele 3,2 mld. echivalent lei sume intrate în țară din străinătate (în principal, reparații germane), suma anuităților datoriei externe aferente împrumuturilor de război a însemnat o valoare de 18,3 mld. echivalent lei (Banu, 2012, p. 112). Continuarea tendinței de devalorizare a monedei naționale începute încă din anul 1916 a determinat autoritățile să întreprindă o stabilizare a monedei, sub presiunea unui deficit crescând de devize. Astfel, în anul 1929 a avut loc o reformă monetară majoră, leul redevenind convertibil, ceea ce nu a condus însă la rezultatele economice pozitive așteptate, eforturile de stabilizare a monedei naționale fiind compromise de fuga capitalului străin, înregistrându-se, dimpotrivă, o creștere a necesarului de devize. Stabilizarea monetară și dezvoltarea economiei au fost susținute financiar de cele mai mari împrumuturi externe garantate de stat³ din perioada interbelică, respectiv „împrumutul pentru stabilizare” și „împrumutul pentru dezvoltare”, contractate în anii 1929, respectiv 1931, care au însumat echivalentul a circa 20 mld. lei, o parte din acesta din urmă fiind „înghițit” de arieratele CFR, care se ridicau la 4,8 mld. lei (Maievschi, 1957, p. 133). Situația financiară a țării, devenită critică, a fost agravată de efectele marii crize mondiale izbucnite la finele anului 1929, criză resimțită sever de România (ieșiri de capital străin evaluate la 12–17 mld. lei, falimentul unor bănci și companii, reculul economiei, pierderea a sute de mii de locuri de muncă), care a trebuit să recurgă la alte împrumuturi externe pentru sprijinirea sistemului bancar, prin preluarea portofoliului putred de la BNR⁴, conversia datoriilor rurale și urbane, finanțarea deficitelor bugetare și plata ratelor scadente ale datoriei publice. În aceste condiții, în anul 1931, soldul datoriei publice a României a înregistrat cel mai înalt nivel din perioada interbelică,

³ Garanțiile de stat au constat în concesionarea către creditorii străini a producției și vânzării tutunului, țigaretelor, chibriturilor, exploatării telefoniei naționale. Este important de menționat că aceste împrumuturi au fost însoțite și de acordarea unor concesiuni creditorilor străini, între care stingerea obligațiilor Germaniei, care datora României 329 mil. mărci pentru cerealele importate din țara noastră în perioada neutralității, 1914–1916 (Axenciuc, 2000, p. 349).

⁴ Acest portofoliu putred provenea din finanțarea de către BNR a operațiunilor speculative ale sistemului bancar românesc, în special din partea băncilor cu capital străin. Operațiunea de „ventilare” a portofoliului imobilizat (putred) al BNR, descrisă în detaliu de Maievschi (1957, p. 182–187), a costat statul român circa 4 mld. lei din împrumutul de stabilizare. În ansamblu, împrumutul a avut un caracter juridic de „novațiune”, fiind condiționat de plata creditorilor, care, la rândul lor, erau debitori ai străinătății.

respectiv peste 185 mld. lei, din care datoria externă reprezenta 93%. Situația financiară a țării devenise atât de dificilă în 1932 încât plățile datoriei către Franța, Anglia, Italia și SUA, evaluate la echivalentul a 39,5 mld. lei, au fost suspendate, pe baza moratorului Hoover, inițial pentru un an, ulterior pe termen nelimitat (Axenciuc, 2000, p. 715; Maievschi, 1957, p. 56). În anii 1932 și 1933, statul român s-a găsit practic într-o situație de incapacitate de plată, negocierile internaționale cu guvernele statelor creditoare și purtătorii străini de rente românești, începute în septembrie 1932, conducând la amânarea unor plăți, reducerea anuităților la jumătate (1,4–2,2 mld. lei) și adaptarea serviciului datoriei publice la capacitățile de plată reale ale țării (Maievschi, 1957, p. 221). Ca urmare, datoria externă s-a redus de la 172,5 mld. echivalent lei în 1931 la 83,5 mld. echivalent lei în 1933 și, respectiv, 80 mld. echivalent lei în 1935. Prin acordul de la Paris (martie 1935), tratativele au consfințit principiul conversiunii datoriei externe a României și aplicarea unor acorduri de clearing pe principiul compensației, care au relaxat presiunea datoriei și au ajutat dezvoltarea economiei și a comerțului exterior (Banu, 2012, p. 117).

Subperioada 1934–1938. După reducerea soldului datoriei publice în 1933, în condițiile menționate, la 97 mld. lei (circa jumătate față de cel înregistrat în 1931), pe fondul avântului postcriză al economiei și, ulterior, al implicării României în cel de-al doilea Război Mondial, datoria publică a reînceput să se majoreze prin apelarea la noi împrumuturi, în special interne, a căror pondere a crescut de la 14% în 1933 la peste 30% în 1938 față de un total al datoriei publice al cărei sold atinsese 112 mld. lei în acel an. Creșterea cu circa 20 mld. lei a soldului datoriei publice interne în câțiva ani a fost determinată în principal de împrumutul de 5,5 mld. lei contractat în 1935 pentru acoperirea plăților restante la avansurile acordate statului și CFR de către Casa de Depuneri și Consemnațiuni, precum și de împrumuturile pentru cheltuielile de înarmare de 4,8 mld. lei din 1934 și, respectiv, de 2,8 mld. lei din 1938 (Maievschi, 1957, p. 257–258).

Subperioada 1939–1946. În anii 1939–1946, marcați de participarea României la cel de-al Doilea Război Mondial, necesitățile de finanțare a bugetului de stat, în principal pentru susținerea cheltuielilor de război, au fost acoperite prin împrumuturi masive de pe piața internă, ceea ce explică creșterea ponderii datoriei interne în total la circa 65%. În aprilie 1941, în preajma intrării României în război, guvernul a suspendat plățile aferente datoriei publice externe. Din structura datoriei publice la 1 ianuarie 1946 prezentată în Tabelul 25.3, se constată că 2/3 din această datorie era internă, contractată în perioada 1941–1945. Cele mai mari împrumuturi, însumând aproape 50 mld. lei, au fost destinate reconstrucției Basarabiei și Bucovinei de Nord („împrumutul reîntregirii” – 1941), înarmării („împrumutul apărării naționale” – 1944) și, respectiv, acoperirii cheltuielilor rezultate din încheierea Convenției de armistițiu cu Puterile Aliate („împrumutul refacerii naționale” – 1945).

La finele anului 1945, din punct de vedere financiar, România se prezenta ca o țară înalt debitoare, acumulând o datorie publică enormă, care atingea 129 mld. lei. Cu toate acestea, în anii 1946 și 1947, conform datelor înscrise în bugetele anilor respectivi, s-a reușit amortizarea întregii datorii publice interne amortibile,

prin plata la scadență a tuturor titlurilor de stat, inclusiv a dobânzilor aferente (Banu, 2012, p. 197).

Tabelul 25.3

Structura datoriei publice a României la data de 1 ianuarie 1946

Nr. crt.	Denumirea împrumutului	Capital rămas de amortizat (mii lei)
1	Rente exproprieri (din 1922)	7.665.004
2	Împrumut pentru înzestrarea țării (din 1934)	3.259.740
3	Renta de consolidare (din 1935)	9.931.833
4	Renta unificată (din 1941)	11.078.291
5	Împrumutul reîntregirii (din 1941)	15.527.907
6	Împrumutul apărării naționale (din 1944)	2.789.420
7	Împrumutul refacerii naționale (din 1945)	27.877.500
8	Alte împrumuturi și rente din perioada 1910–1944	5.655.957
9	Total datorie publică internă	83.785.653
10	Total datorie publică externă	45.227.593
	TOTAL DATORIE PUBLICĂ (9 + 10)	129.013.246

Sursa: Preluări din Banu, 2012, p. 201–202.

În privința datoriei externe, ale cărei plăți fuseseră suspendate încă din 1941, serviciul aferent nemaiapărând înscris în cheltuielile bugetare, aceasta a fost reglementată în anii postbelici prin acorduri ale guvernului României cu țările creditoare (Stoenescu *et al.*, 2014, p. 273).

INDICATORI AI GRADULUI DE ÎNDATORARE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Pe ansamblul perioadei interbelice, costurile împrumuturilor făcute de România, respectiv ratele anuale ale dobânzilor plătite la titlurile de stat au oscilat între 4 și 5% în perioada 1921–1928, când țara se bucura de o credibilitate financiară ridicată și, respectiv, 7–8% în perioada crizei din anii 1929–1933, cu mențiunea că aceste niveluri erau aproximativ aceleași la emisiunile în lei, respectiv în valută.

Diferența majoră între acestea consta în faptul că, în timp ce plățile aferente datoriei interne au fost erodate de inflație, autoritățile complăcându-se cu această situație, beneficiind de avantajul, iluzoriu de altfel, al rambursării unei datorii interne la valorile nominale de la data subscrierii, costurile asociate celor în valută s-au găsit sub presiunea deprecierei constante a monedei naționale.

Mai mult, existența unor cursuri diferite de schimb, respectiv cele oficiale, la care era înscrisă datoria externă de către Ministerul de Finanțe, inclusiv anuitățile prevăzute în bugetul de stat, și cele de pe piața liberă (și/sau cu primă de schimb),

la care se făcea schimbul valutar efectiv pentru plățile externe, a determinat ca, în realitate, obligațiile financiare externe ale României să fie mult mai mari decât cele evidențiate de documentele oficiale (Axenciuc, 2000, p. 731).

În plus, așa cum subliniază profesorul Victor Axenciuc (2000, p. 700), referindu-se în principal la datoria externă pe termen lung, care uneori era eșalonată pe perioade mergând până la 30–50 de ani, plățile cumulate aferente au depășit de 2–3 ori sumele efectiv împrumutate, ceea ce a diminuat substanțial câștigurile generate de capitalul importat pentru modernizarea economiei naționale și a creat o dependență financiară și politică de marile puteri creditoare, cu mențiunea că doar 23% din creditele externe ale României contractate în perioada interbelică au fost utilizate în scop productiv (Dobrovici, 1934, p. 972).

Din datele prezentate în Tabelul 25.1 rezultă că, în întreaga perioadă 1918–1946, marcată de evenimente de importanță majoră pentru istoria României, datoria publică a pus o presiune constantă și severă asupra situației financiare și a bugetului de stat al țării, iar prin impunerea unui sistem fiscal împovărător pentru economie, atât asupra companiilor, cât, mai ales, a populației⁵.

În perioada 1923–1928, serviciul anual al datoriei publice s-a situat între 2,7 și 5,9 mld. lei, reprezentând 15–21% din cheltuielile bugetare, iar în perioada crizei din 1929–1933, serviciul a crescut la cifre cuprinse între 6,4 și 6,8 mld. lei anual, în 1932, în contextul contractării economiei, ajungând la o cotă de aproape 28% din cheltuielile bugetare. În anul 1931, soldul datoriei publice reprezenta aproape 80% din PIB, ceea ce făcea din România una dintre țările cele mai îndatorate la acea vreme pe plan european (Banu, 2012, p. 307).

După cum arată Gusti (1944, p. 818), în 1932, sarcinile datoriei publice reprezentau circa un sfert din bugetul general, ceea ce depășea posibilitățile de plată și de transfer ale statului.

Tabelul 25.4

Indicatori ai gradului de îndatorare a României în perioada 1921–1940

Anul	Serviciul datoriei publice		Datoria publică		Datoria publică externă
	mil. lei	% în cheltuieli bugetare	% în PIB	dolari / locuitor	% în exporturi
1921	...	...	29,16	14,62	54,79
1922	408,1	3,90	...	...	...
1923	2.659,9	19,50	...	...	...
1924	3.365,6	15,72	15,87	9,42	0,11

⁵ Sunt importante de menționat, în acest context, „curbele de sacrificiu” la care a fost supusă populația, prin tăierile de salarii mergând și până la 50% în perioada crizei din 1929–1933, precum și faptul că unele emisiuni de titluri de stat au fost „împrumuturi forțate” (subscrierea titlurilor prin rețineri obligatorii din salarii, cum a fost cazul bonurilor pentru înzestrarea armatei emise în 1940), care au avut un pronunțat caracter fiscal (Maievski, 1957, p. 258).

Tabelul 25.4 (continuare)

1925	3.674,4	12,48	...	...	...
1926	4.654,5	16,33	...	...	...
1927	5.955,5	17,97	46,21	43,97	261,29
1928	5.816,0	16,51	...	...	...
1929	6.403,2	18,50	56,32	54,46	478,40
1930	6.851,6	21,70	...	...	...
1931	6.447,0	18,58	79,91	60,78	777,35
1932	6.863,0	27,57	...	...	...
1933	4.540,0	21,89	59,06	36,83	589,24
1934	2.248,7	11,32	...	...	...
1935	2.954,0	14,27	52,69	50,85	479,74
1936	3.509,9	15,22	50,68	54,63	365,79
1937	3.702,0	13,83	42,53	54,41	248,60
1938	3.931,0	12,98	44,01	55,98	364,09
1939	4.025,0	12,72	35,18	50,23	257,00
1940	7.123,0	19,62	37,73	58,58	172,19 exporturi (%)

Sursa: Pe baza datelor SEEMHN (2014); datoria publică pe locuitor exprimată în dolari la paritatea oficială din anii respectivi.

Fiind în situația de a nu-și mai putea onora obligațiile financiare externe, România a fost constrânsă, după cum s-a menționat anterior, să recurgă în anul 1932 la suspendarea parțială a plăților aferente datoriei publice și să intre în negocieri extrem de dificile cu creditorii externi pentru restructurarea datoriei. Între anii 1934 și 1938, serviciul datoriei publice s-a situat sub 4 mld. lei, ponderea acestuia în cheltuielile bugetare menținându-se însă ridicată, respectiv între 11% și 13%⁶. În anul 1940 s-a înregistrat un vârf de sarcină a serviciului datoriei publice care a depășit 7,1 mld. lei, ceea ce a determinat creșterea ponderii serviciului la peste 20% din cheltuielile bugetare. În anul 1941, pe fondul intrării României în cel de-al Doilea Război Mondial, serviciul datoriei publice externe a fost din nou suspendat, așa cum s-a menționat anterior, pe o perioadă nedeterminată, fără să se mai fi încheiat vreun acord cu țările creditoare.

În perioada 1941–1946, necesitățile de finanțare ale României legate în principal de participarea la război au fost acoperite prin împrumuturi interne, ceea ce explică ponderea de 65% a datoriei publice interne în cea totală, o altă explicație decurgând din faptul că o parte a datoriei în valută a fost convertită în lei, în baza legilor din 1941, operațiune prelungită până în 1946 și 1947 (Axenciuc, 2000, p. 734).

Dacă se examinează raportul între datoria publică externă și exporturi, care reflectă capacitatea economiei de a genera valută, precum și, indirect, de a acoperi

⁶ Deși tratativele cu creditorii externi după suspendarea, în 1932, a plăților aferente au avut ca rezultat diminuarea serviciului anual al datoriei externe la 1,5–2 mld. lei, în perioada 1934–1936, față de sumele înscrise în buget, cumulând circa 5 mld. lei în cei trei ani, exprimate la paritatea oficială a leului, din cauza diferențelor de curs, sumele efectiv transferate (la cursul oficial adăugându-se prima de schimb de peste 100%) s-au ridicat la 10 mld. lei în perioada respectivă (Maievski, 1957, p. 256).

obligațiile financiare față de creditorii externi, se constată că, în general, datoria publică externă a României din perioada interbelică a fost mai mare de 2–4 ori comparativ cu exporturile (cu excepția anului 1924, când datoria externă era nesemnificativă), iar în anii de criză 1931 și 1933 s-au înregistrat vârfuri ale acestui indicator, care au atins niveluri de 777%, respectiv 589%, reflectând și în acest mod criza valutară pe care a traversat-o țara în perioada respectivă.

Datoria publică raportată la numărul locuitorilor, exprimată în dolari la cursul oficial al anilor respectivi, s-a majorat de la circa 15 dolari/locuitor în 1922 la peste 60 dolari/locuitor în anul de criză 1931, iar după o ușoară scădere în anii următori, în perioada 1935–1940, s-a menținut la niveluri ridicate, situându-se între 55 și 60 dolari/locuitor și relevând o povară dificil de suportat pentru populația României.

În concluzie, la finele anului 1947, situația economică și financiară a țării era extrem de dificilă, tributară importanțelor pagube suferite în perioada războiului (evaluate la peste 500 mil. dolari valută 1938), grelelor reparații de război față de Uniunea Sovietică (evaluate la peste 500 mil. dolari valută 1938), precum și unui viitor incert, sub spectrul impunerii regimului comunist.

25.2. EVOLUȚIA DATORIEI PUBLICE ÎN PERIOADA COMUNISTĂ: 1948–1989

Instaurarea regimului comunist sub ocupația sovietică desăvârșită în decembrie 1947 a condus la crearea unui alt tip de îndatorare publică a României, care, pe lângă uriașele pagube de război și obligațiile financiare ce au decurs din Convenția de armistițiu din 1944 și Tratatul de pace din 1947, a suportat și costurile tranziției la economia de comandă (naționalizarea mijloacelor de producție și a întreprinderilor în 1948, cooperativizarea agriculturii, proces încheiat abia în 1962 etc.), însoțite, timp de un deceniu, de spolierea sistematică a țării (85% din exporturile României au fost direcționate către URSS în perioada respectivă) prin formula *sovrom*-urilor, așa-zise societăți mixte româno-sovietice instituite în domeniile-cheie de activitate și controlând practic întreaga economie, plecând de la exploatarea resurselor minerale până la sistemul bancar (Axenciuc și Georgescu, 2017).

Ieșirea de sub dominația sovietică a economiei românești s-a produs treptat, prin dizolvarea *sovrom*-urilor în 1956 (cu răscumpărarea capitalului rusesc investit, eşalonată până în anul 1970) și respingerea planului Valev de specializare în cadrul CAER (României intenționându-se a-i fi atribuit rolul de țară eminentă agricolă) prin istorica declarație a CC al PMR din 1964 care a consemnat detașarea politicii interne și externe a României față de cea a Moscovei.

În privința datoriei externe, al cărei serviciu fusese suspendat în 1941, în urma negocierilor purtate între anii 1951 și 1968 între autoritățile de la București

cu statele creditoare, România a reușit să-și reducă obligațiile financiare din perioada interbelică – deși majorate între timp cu sumele reclamate ca urmare a naționalizării unor bunuri străine – și apoi să stingă cea mai mare parte a litigiilor financiare pe care le avea cu 14 state europene și din America de Nord, inclusiv prin cedarea unor active deținute în străinătate (Gigea, 2004).

Astfel, la finele anilor 1960, România se găsea într-o situație financiară relativ bună, negrevată de datorii interne sau externe, dar economia, ieșită de sub controlul sovietic, reorganizată însă pe principiile conducerii centralizate, intra în faza unor restructurări majore, sub impactul deschiderii relațiilor cu Occidentul promovate de Nicolae Ceaușescu, care, prin neimplicarea României în intervenția armatelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia (1968), probase ieșirea țării de sub tutela Moscovei, conferindu-i un grad relativ ridicat de credibilitate externă.

În condițiile evidente ale necesității susținerii eforturilor de industrializare a României prin importurile de tehnologii din țările dezvoltate, a căror finanțare impunea recurgerea la împrumuturi externe, țara a fost atrasă din nou pe o spirală a îndatorării, care până la urmă, în ciuda conducerii centralizate a economiei ce ar fi presupus existența unor premise adecvate pentru o gestiune rațională a datoriei publice, s-a dovedit nesustenabilă, din cauze care vor fi prezentate mai departe.

În acest context, este important de precizat că accesul României la finanțările externe și la creditele de pe piețele internaționale de capital, caz unic între statele comuniste la acea vreme, a fost posibil doar datorită aderării țării noastre la FMI și BIRD (Banca Mondială) în 1972, susținute de SUA, care se găseau într-un război rece prelungit cu blocul sovietic și vedeau în Nicolae Ceaușescu un opozant al Moscovei. Calitatea de membru în cele două organizații financiare internaționale i-a asigurat României atât asistență financiară multilaterală din partea acestora, cât și credibilitatea necesară primirii de finanțări bilaterale din partea unor guverne din țările dezvoltate, precum și contractării de credite de la băncile internaționale.

În perioada 1973–1981, România a beneficiat de finanțări de la FMI în valoare de 1,7 mld. dolari, cu dobânzi între 3,5% și 5%, scadențate pe perioade de cinci ani, precum și de 33 de credite de la BIRD, în valoare de 2,2 mld. dolari, cu dobânzi între 7% și 10%, perioade de grație de trei-cinci ani și maturități de 15–25 ani.

Fondurile împrumutate de la FMI au fost utilizate pentru plata unor credite de la bănci comerciale purtătoare de dobânzi mai mari, inclusiv credite comerciale pe termen scurt, compensarea parțială a efectelor cutremurului din 1977, acoperirea deficitului balanței de plăți externe la finele anilor 1970. Cel mai mare împrumut de la FMI sub forma unui aranjament *stand-by* s-a obținut în anul 1981, respectiv 1,3 mld. de dolari, din care România a primit circa 1 mld. dolari.

Împrumuturile de la BIRD, care au atras, pentru multe proiecte, finanțări complexe prin credite guvernamentale și, respectiv, de la bănci comerciale private din țările dezvoltate, au fost utilizate pentru susținerea/completarea necesităților de finanțare a programului de industrializare a României, precum și pentru modernizarea agriculturii și infrastructurilor de transport. Cele mai importante credite de la BIRD au fost direcționate către sectorul energetic (Centrala Termoelectrică Turceni,

etapele I și II, Centrala Hidroelectrică Râul Mare-Retezat), industria extractivă (recuperare secundară de țiței Videle-Bălăria), industria prelucrătoare (Combinatul Oțelinox Târgoviște, Laminorul Roman, Combinatul de Fibre Sintetice Câmpulung Muscel, dezvoltarea Întreprinderii Rulmentul Brașov, întreprinderile de anvelope Zalău și Drobeta-Turnu-Severin, Combinatul de Îngrășămintă Chimice Bacău, dezvoltarea Combinatului Chimic Craiova), agricultură (sistemul de irigații din Câmpia Bărăganului, amenajări hidroameliorative), transporturi (Canalul Dunăre-Marea Neagră, modernizarea rețelei de drumuri și căi ferate) (Țiu, 2015, p. 41).

Din datele prezentate în Tabelul 25.5 se constată că datoria externă (exprimată atât în USD prețuri curente, cât și în prețuri constante USD anul 2000) s-a majorat la finele anului 1981 la peste 10 mld. dolari (la prețuri curente), respectiv aproape 18 mld. dolari (la prețuri constante), reprezentând o pondere în PIB de peste 20% (la prețuri curente), respectiv de aproape 10% (la prețuri constante), după care a intrat pe o traiectorie de reducere forțată, în condiții ce vor fi descrise mai departe, până la lichidarea acesteia în anul 1989. Pe locuitor, în 1981, datoria externă a atins un vârf de 565 dolari (la prețuri curente), respectiv circa 800 dolari (la prețuri constante).

Tabelul 25.5

Evoluția datoriei externe a României în perioada 1972–1989 și a unor indicatori ai gradului de îndatorare

Anii	Datoria externă (mil. USD)		Datoria externă / PIB (%)		Datoria externă pe locuitor (dolari)	
	prețuri curente	prețuri constante (USD 2000)	prețuri curente	prețuri constante (USD 2000)	prețuri curente	prețuri constante (USD 2000)
1972	30,2	100	0,2	0,1	1,4	5,2
1973	51,6	162	0,2	0,1	2,4	7,8
1974	590	1.699	2,7	1,1	27,6	80,8
1975	1.992	5.239	8,7	3,5	92,2	246,7
1976	2.876	7.161	11,2	4,3	131,9	333,6
1977	3.684	8620	13,2	4,8	167,5	397,8
1978	5.170	11.322	15,7	5,8	231,8	517,0
1979	7.342	14.830	20,7	7,3	326,3	672,1
1980	9.810	18.148	26,9	9,1	434,1	817,6
1981	10.564	17.863	23,9	9,0	565,4	799,2
1982	9.969	15.880	19,3	7,7	437,2	706,5
1983	9.077	13.903	19,0	6,3	396,4	616,5
1984	7.437	11.027	18,2	4,7	323,3	487,4
1985	6.830	9.792	13,5	4,2	295,7	430,9
1986	6.875	9.730	12,4	4,1	296,3	426,3
1987	6.272	8.531	10,1	3,6	269,2	371,9
1988	2.106	2.787	3,3	1,2	90	120,9
1989	174	222	0,3	0,1	7,4	9,6

Sursa: Datele privind datoria externă: Axenciuc și Georgescu, 2017; datele privind PIB în prețuri curente: UN National Accounts Database.

Pentru înțelegerea evoluției datoriei externe a României în perioada comunistă este relevantă prezentarea unor importante evenimente produse în economia mondială în deceniul 1970, care au produs schimbări majore ale contextului internațional, afectând mai mult sau mai puțin sever situația financiară externă a țării noastre, precum și a unor erori de politici economice și, respectiv, de gestionare a balanței de plăți externe, inclusiv a datoriei publice, comise de regimul autoritar de la București.

În anul 1971, pe fondul presiunilor inflaționiste și al dezechilibrelor crescânde ale balanței de plăți, administrația SUA a suspendat convertibilitatea în aur a dolarului american, ceea ce a declanșat destrămarea Acordului de la Bretton Woods, cu efecte monetare propagate la scară mondială, imediate și pe termen mediu și lung, asupra cursurilor de schimb, rezervelor valutare ale statelor, fluxurilor de capital internaționale, precum și asupra economiei globale, accentuate de șocurile petroliere din 1973 și mai ales din 1979. Este semnificativ, în acest sens, să menționăm că, în anul 1980, moneda americană se depreciează la jumătate în raport cu anul 1971, rata dobânzii de referință a FED s-a majorat la 11% (de la 4%), prețul aurului a crescut de 10 ori, iar cotațiile internaționale ale țigăiului s-au majorat de 6 ori (Axenciuc și Georgescu, 2017).

Acest context internațional nefavorabil s-a repercutat atât asupra situației economice a României, cât și, în mod implicit, asupra celei financiare, în primul rând pe seama ignorării de către autoritățile de la București a efectelor acestor schimbări radicale de direcție ale economiei globale asupra perspectivelor de dezvoltare a economiei românești sub impactul programelor de industrializare, concepute într-o perioadă caracterizată pe plan mondial de niveluri scăzute ale prețurilor la energie și materii prime. Majoritatea proiectelor de investiții au fost orientate către sectoare energointensive și/sau mari consumatoare de materii prime, mai ales din import, a căror implementare a continuat fără a ține seama de tranziția economiei mondiale, începută în anii 1970, către noi tehnologii, mai eficiente energetic și mai puțin poluante, în condițiile semnalelor de alarmă la nivel planetar privind limitarea risipei de resurse și degradarea mediului înconjurător, inițiate de Clubul de la Roma și, respectiv, de comisia Brundlandt.

Impactul asupra României a fost cu atât mai sever cu cât s-au înregistrat mari întârzieri ale termenelor de punere în funcțiune a obiectivelor planificate, precum și importante imobilizări de stocuri supranormative, ceea ce a dereglat graficele de producție și de livrări, implicit exporturile, cu efecte asupra situației financiare externe și a respectării scadențelor de plată ale datoriei.

Faptul că liderii comuniști ai României nu au avut capacitatea de înțelegere și adaptare la schimbările fundamentale din economia globală și, lipsiți de competențe și experiență în materie de finanțe internaționale, nici de evaluare a riscurilor financiar-bancare asociate fluxurilor de capital, în special a riscului valutar și de credit, respectiv dobândă, precum și de anticipare a evoluțiilor geopolitice, a expus țara la o situație de incapacitate de plată care s-a materializat parțial în anul 1981, când serviciul datoriei externe atinsese circa 3 mld. dolari (Țiu, 2015, p. 71). În aceste condiții, pentru a evita intrarea într-o situație de încetare de plăți, sufocată de ratele scadente ale datoriei externe și aflată în

imposibilitatea accesării de credite de pe piața internațională de capital pe care ratele dobânzilor explodaseră la niveluri de 10–15%, România a fost nevoită să solicite creditorilor externi reeșalonarea datoriei⁷.

În anul 1981, pe seama cumulării efectelor conjuncturii externe nefavorabile cu cele provenind din accentuarea propriilor vulnerabilități, România, captivă pe spirala datoriilor, rostogolite prin refinanțări „la limită” ale plăților scadente, a apelat din nou la FMI, care, între timp, odată cu majorarea plafonului de creditare (de la 125% față de cota de subscriere în DST la 467%), trecuse și la condiții mai restrictive de acordare a asistenței financiare. Așa cum s-a menționat, în acel an, România a contractat un împrumut de 1,3 mld. de dolari de la FMI (dublul sumelor cu care se împrumutase până atunci de la această instituție financiară), cu o dobândă de 5% și o rambursare eșalonată pe o perioadă de șapte ani. Nereușindu-se obținerea unui statut de finanțare compensatorie a împrumutului mai avantajos, acordul a fost semnat sub forma unui aranjament *stand-by*, eliberarea tranșelor trimestriale fiind condiționată de FMI de luarea anumitor măsuri de politici economice de către guvernul de la București (între care cele privind stabilizarea financiară, reorientarea direcțiilor de dezvoltare a economiei, majorarea prețurilor, un curs de schimb mai depreciat al leului față de dolar), considerate, în negocierile tot mai dure desfășurate ulterior, ca inacceptabile de către Nicolae Ceaușescu, care, după ce România primise circa 1 miliard de dolari în 1984, a luat decizia de reziliere a acestui acord, ceea ce a transmis însă un semnal negativ piețelor internaționale de capital.

Principalul negociator cu creditorii externi a fost ministrul de finanțe român la acea vreme, Petre Gigea. În cartea sa de memorii (Gigea, 2004) se afirmă că în anul 1981 datoria externă a României atinsese circa 14 mld. dolari (incluzând, probabil, și dobânzile aferente), din care mai mult de jumătate era reprezentată de creditele de la băncile comerciale, majoritatea cu scadențe între șase luni și un an. Pentru restructurarea acestor datorii, în prima jumătate a anului 1982, guvernul României a negociat cu un grup de nouă bănci comerciale, condus de Barclays Bank Londra, care reprezenta interesele altor sute de bănci și instituții financiare creditoare. Prin semnarea unor convenții de restructurare, datoria către băncile comerciale străine a fost amânată cu un an și șase luni și reeșalonată pe anii succesivi. Pentru reeșalonarea creditelor guvernamentale, România a purtat tratative cu Clubul de la Paris, respectiv Clubul de la Londra, la mijlocul anului 1982, la care au participat reprezentanți ai unui număr de 15 guverne, care garantaseră împrumuturi ale României pentru proiecte de investiții bilaterale. Beneficiind de susținerea FMI și BIRD, a fost semnată o convenție multilaterală

⁷ Trebuie menționat însă că situația financiară externă a României dăduse semne de deteriorare cu câțiva ani mai devreme, pe fondul recesiunii mondiale din 1973–1975 după primul șoc petrolier, precum și ulterior, după ce suferise efectele cutremurului din 1977, urmând cel de-al doilea șoc petrolier și revoluția islamică din Iran, important partener comercial și investițional al țării, exporturile pe relația de valute convertibile, singura sursă de valută pentru onorarea plăților externe, intrând pe un trend descrescător, inclusiv pe piața Comunității Economice Europene. În perioada 1977–1980 au fost obținute trei finanțări de la FMI, însumând circa 350 mil. dolari, utilizați în principal pentru compensarea dezechilibrelor balanței de plăți externe din anii respectivi.

prin care s-a agreat planul de restructurare a datoriei externe propus de guvernul de la București, obținându-se o amânare de trei ani a scadențelor de plată, urmând ca ratele de credit să fie redistribuite proporțional în anii următori.

În urma a numeroase runde de negocieri în perioada 1982–1986, unele extrem de dificile, așa cum precizează Gigea (2004), pe ansamblu, s-a reușit reeșalonarea datoriei externe a României pe o perioadă de șase ani și jumătate, cu o dobândă în medie de 3,5% pe an, ceea ce a scos țara de sub amenințarea încetării de plăți.

Trebuie menționat că dezechilibrele financiare externe cu care s-a confruntat România au fost accentuate de pierderile suferite de numeroasele societăți mixte înființate în deceniul 1970 cu scopul de a asigura aprovizionarea țării cu materii prime, precum și acela de a-i susține exporturile, multe dintre aceste societăți fiind constituite în țări slab dezvoltate de pe continental african, care au întâmpinat mari dificultăți financiare, determinate de slaba capacitate de management și marketing, insuficiența capitalului de lucru, nivelul scăzut de competitivitate a produselor, lipsa de sprijin din partea autorităților locale. Conform unei evaluări a Ministerului de Finanțe din anul 1986, activitatea acestor societăți a fost cotată ca „nesatisfăcătoare”, soldându-se, doar în acel an, cu pierderi/datorii de 250 mil. dolari (Axenciuc și Georgescu, 2017).

Din studiul de arhivă întreprins de Țiu (pe baza datelor și informațiilor din Arhivele Naționale, Fond CC al PCR, dosar nr. 67/1988) rezultă că, în total, plățile externe ale României aferente serviciului datoriei publice din perioada comunistă (ratele de capital, respectiv 16,6 mld. dolari, la care se adaugă dobânzile aferente, respectiv de 7,2 mld. dolari) s-au ridicat la 23,8 mld. dolari (Tabelul 25.6).

Tabelul 25.6

Plățile aferente datoriei externe în perioada 1975–1989 (mil. dolari)

Anul	Sold datorie externă	Plăți rate capital	Plăți dobânzi	Plăți rate + dobânzi
1975	2.227,6	–	–	–
1976	2.622,6	123,5	116,8	240,3
1977	2.911,1	294,1	115,5	409,6
1978	4.322,1	625,4	166,1	791,5
1979	6.904,2	730,4	348,6	1.079,0
1980	9.558,1	695,9	802,1	1.498,0
1981	8.684,8	1.968,2	1.037,7	3.005,9
1982	8.336,8	769,3	898,8	1.668,1
1983	8.134,8	954,0	719,7	1.673,7
1984	7.067,4	1.038,6	768,6	1.807,2
1985	6.605,3	1.416,9	715,3	2.132,2
1986	6.337,0	1.266,1	634,5	1.900,6
1987	5.455,0	1.619,1	482,7	2.101,8
1988	1.218,4	3.944,9	332,6	4.277,5
31.03.1989		1.169,2	36,0	1.205,2
TOTAL		16.615,6	7.175	23.790,6

Sursa: Țiu, 2015, p. 71.

Situația financiară critică prin care trecea România încă de la finele anilor 1970 și pierderea accesului pe piețele internaționale de capital l-au determinat pe Ceaușescu, în ciuda exacerbarii cultului personalității pe plan intern, aflat într-o izolare tot mai mare și o scădere vertiginoasă a credibilității sale externe, să decidă ieșirea cu orice preț de sub povara datoriei și a „exploatării capitalului financiar străin”, la mijlocul anului 1985 fiind conceput, împreună cu Ministerul de Finanțe, un plan de rambursare anticipată a împrumuturilor, prezentat ulterior și creditorilor externi, inclusiv FMI și BIRD.

În aceste condiții, singura resursă valutară pentru plățile aferente scadențelor datoriei putea fi reprezentată doar de realizarea unor excedente ale balanței comerciale. În acest sens, pe de o parte, prin măsuri discreționare, au fost reduse drastic importurile, în special din țările dezvoltate, fiind afectate nu numai bunurile de consum, ci și cele energetice și de materii prime, inclusiv consumabile și piese de schimb pentru funcționarea utilajelor și echipamentelor importate, încercându-se substituirea acestora prin experimentul, total nereușit, de „asimilare” în țară a acestora, industria primind o altă lovitură. Pe de altă parte, au fost forțate exporturile pe relația devaluată convertibilă, văduvite oricum de tăierea importurilor de completare, majoritatea acestora încadrându-se în categoria produselor cu valoare adăugată scăzută (produse petroliere, siderurgice, îngrășăminte chimice, cereale, carne), prin ignorarea parametrilor elementari de eficiență, cauzând în fapt pierderi pentru economia națională. În același timp, limitarea importurilor de bunuri de consum și exporturile de benzină și produse alimentare au fost însoțite de introducerea unor restricții care au afectat grav nivelul de trai și starea de sănătate a populației, între acestea, raționalizarea consumului de alimente, de energie electrică și termică.

În scopul majorării resurselor necesare plății anticipate a datoriei externe, s-a inițiat derularea unor operațiuni speciale cu aport valutar, efectuate în general la limita sau cu ocolirea/depășirea cadrului legal și a reglementărilor comerțului internațional, precum și a regimurilor de embargo sau de sancțiuni internaționale (neutralizări de mărfuri și documente de transport, reexporturi, suprafacturări, exporturi de armament, „comisionarea” tranzitului cu mărfuri de contrabandă, „facilitățile” Portului Liber Sulina etc.) prin implicarea serviciilor secrete, respectiv a unor întreprinderi de comerț exterior specializate.⁸

În perioada 1982–1989, România a realizat excedente comerciale anuale cuprinse între 1,5 mld. dolari și 3,8 mld. dolari, care au însumat circa 18 mld. dolari pe ansamblul perioadei, acoperind plățile aferente serviciului datoriei externe. În ziua de 31 martie 1989, în cadrul ședinței CPEx al CC al PCR, Nicolae Ceaușescu a anunțat că ultima plată de 137 mil. dolari fusese efectuată în acea dimineață și că România își lichidase datoria externă, mai mult, rămânând creanțe de recuperat de 2,5 mld. dolari din țările în curs de dezvoltare (Țiu, 2015, p. 84).

⁸ Spre exemplu, ICE Dunărea, înființată în 1982, a contribuit la plata datoriei externe cu circa 3,2 mld. dolari în perioada 1983–1987 (Țiu, 2015, p. 83).

Într-adevăr, România a reușit să-și lichideze datoria externă, caz singular în lume, dar costurile economice și sociale au fost uriașe, nemulțumirea populară atingând cote maxime la finele anului 1989, când, într-un context internațional complicat, s-a produs căderea regimului comunist.

25.3. CREȘTEREA ÎNDATORĂRII PUBLICE ÎN PERIOADA 1990–2016

CONSIDERAȚII METODOLOGICE ȘI IMPLICAȚII

Problematica gradului de îndatorare publică și a efectelor asupra eforturilor de identificare a celor mai adecvate instrumente și modalități de stimulare a creșterii economice și de acoperire a necesităților de finanțare pe coordonatele impuse de exigențele dezvoltării durabile a devenit de o importanță crucială după anul 1990, inclusiv pentru România, într-o lume din ce în ce mai interconectată la nivel global, marcată de creșterea gradului de incertitudine, precum și a volatilității fluxurilor internaționale de capital.

Creșterea îndatorării publice, respectiv un nivel ridicat al acesteia, nu reprezintă o problemă în sine atât timp cât împrumuturile suverane sunt destinate finanțării unor proiecte de investiții ce susțin creșterea economică și asigură majorarea resurselor financiare ale statului respectiv, care să permită respectarea graficului de rambursare a datoriei.

Dacă însă împrumuturile externe și/sau interne sunt greșit sau discreționar orientate și nu se materializează într-o măsură suficientă în creșterea eficienței activităților productive și de servicii, respectiv a competitivității economiei, precum și în majorarea PIB, mai devreme sau mai târziu este afectată sustenabilitatea datoriei, apărând dificultăți în onorarea angajamentelor de plată, ceea ce, prin efecte adverse, se repercutează în mod negativ asupra creșterii economice și potențialului acesteia pe termen mediu și lung, având impact și asupra sectorului privat.

Un grad excesiv de îndatorare publică se manifestă prin dificultățile de onorare a serviciului anual al acesteia, încetinirea creșterii/relansării durabile a economiei, diminuarea capacității investiționale a țării, întreținerea cercului vicios plăți scadente-rostogolirea datoriei-costuri împrumuturi-risc suveran-creștere anemică, conducând la ignorarea suprafețelor ascunse ale datoriei (*hidden debt*) și încălcarea principiului echității intergeneraționale, la creșterea gradului de imprevizibilitate a mediului de afaceri asociată instabilității regimului fiscal (*overhang effects*), precum și la acutizarea fricțiunilor între diferitele componente ale datoriei (termen scurt *versus* termen lung; internă *versus* externă; publică *versus* privată).

În privința sustenabilității datoriei publice, în teoria și practica internațională s-a remarcat conturarea unui anumit consens asupra importanței corelației între acumularea, respectiv nivelul datoriei și creșterea economică (Pescatori *et al.*, 2014; IMF, 2013), condiția fundamentală, deși nu suficientă, fiind ca ponderea în PIB a acesteia să se înscrie pe o traiectorie descendentă pe termen lung (European Central Bank, 2011). Constrângerea bugetară asociată este respectarea regulii conform căreia datoria nou contractată să nu depășească soldul între cheltuielile bugetare curente (aferele bunurilor și serviciilor), inclusiv costul serviciului datoriei, și, respectiv, veniturile bugetare.

Efectele crizei globale din 2008–2009, mult mai intense și mai extinse în timp și spațiu comparativ cu cele ale marii depresiuni din anii '30, s-au repercutat asupra creșterii nivelului îndatorării publice nu numai din țările în curs de dezvoltare, dar și din statele avansate, ceea ce a afectat soliditatea financiară a acestora și a pus în pericol echilibrele macroeconomice și financiare din majoritatea statelor lumii.

Asupra zonei euro, în perioada 2009–2011 a planat amenințarea crizei datoriilor suverane, mai grav afectate fiind țările periferice (Spania, Portugalia, Italia, Cipru, Grecia, aceasta din urmă fiind salvată în 2010 doar printr-un pachet financiar de urgență din partea Comisiei Europene și FMI, însumând peste 150 mld. de euro).

În privința delimitării unui anumit prag care să poată fi asociat sustenabilității datoriei publice (ca pondere în PIB), în cadrul dezbatelor internaționale din literatura economică persistă divergența de păreri.

În practică, inclusiv în perioada postcriză, s-a constatat că intrarea unor țări în incapacitate de plată (*default*) s-a produs la niveluri relativ scăzute ale datoriei suverane (reprezentând chiar sub 50% din PIB, respectiv cazul Argentinei în august 2014), iar în alte țări, în care ponderea în PIB a datoriei publice depășea 100% (în cazul unor state membre UE) sau chiar 200% (cazul Japoniei), aceasta nu influența semnificativ capacitatea de plăți externe⁹.

În abordarea postcriză a sustenabilității datoriei publice, printre aspectele naționale specifice luate în considerare se numără cotația riscului suveran și a factorilor de ordin politic, economic și financiar care îl determină, istoricul

⁹ La nivel global sunt de menționat demersurile Fondului Monetar Internațional privind stabilirea unui cadru unificat de limite (plafoane maxime) ale datoriei suverane (internă și externă, publică și public garantată) aplicabil pentru toate țările, în scopul clasificării statelor în funcție de riscul de *default*. Analiza complexă a sustenabilității datoriei (*DSA – Debt Sustainability Analysis*) este adaptată la condițiile specifice fiecărei țări sau grup de țări, în funcție de nivelul lor de dezvoltare (avansate sau emergente), precum și de gradul de exigență sau profunzime a investigației (mai înalt sau mai scăzut). În acest scop, se utilizează un set de indicatori însoțiți de standarde (praguri) de alertă indicative, ce reflectă profilul și povara datoriei publice, la care, prin revizuirea postcriză a metodologiilor de analiză, se adaugă unii parametri ce reflectă soliditatea cadrului fiscal, precum și sănătatea, respectiv performanțele sistemului bancar (World Bank-IMF, 2009; IMF, 2011; European Central Bank, 2012; IMF, 2013; European Commission, 2014).

respectării scadențelor de plată în rambursarea datoriei, structura pe factori și maturități a portofoliului datoriei, evoluția necesarului brut de finanțare, randamentul titlurilor de stat și costurile finanțării deficitelor pe piețele internaționale de capital, vulnerabilitatea la șocurile externe, capacitatea de generare a surplusurilor bugetare primare, perspectivele creșterii economice și ale nivelului fiscalității, raportul credite/depozite, ponderea creditelor neperformante¹⁰.

Lecția majoră desprinsă din evoluțiile și experiențele de pe plan internațional, inclusiv ca urmare a impactului crizei globale, din punctul de vedere al evaluării cu instrumente adecvate a stabilității financiare, este aceea că fiecare stat trebuie să își asigure propriul cadru al sustenabilității datoriei publice, fundamentat pe majorarea capacității de absorbție a șocurilor externe, identificarea vulnerabilităților și crearea unor mecanisme pentru corectarea la timp a acestora, monitorizarea permanentă a riscului sistemic¹¹.

Pentru România, noua abordare a sustenabilității datoriei publice prezintă o importanță aparte, având în vedere gradul înalt de îndatorare la care s-a ajuns după 27 de ani de tranziție, așa cum se va arăta în continuare, făcând necesară adaptarea metodologiilor de evaluare și a instrumentarului analitic la cazul concret al țării noastre, în scopul corelării necesităților de finanțare cu fluxurile financiare și de plăți asociate funcționalității economiei reale, precum și al evaluării corecte a impactului supraîndatorării asupra procesului creșterii economice și eficienței acesteia, al introducerii unui sistem coerent de standarde și praguri de avertizare specifice țării noastre, precum și al unor mecanisme de monitorizare a performanțelor managementului datoriei.

CREȘTEREA ACCELERATĂ A DATORIEI PUBLICE ÎN PERIOADA POSTCRIZĂ

În cazul particular al României, se impune precizarea că, la începutul tranziției spre economia de piață, țara se găsea într-o situație de echilibru financiar, datoria publică, în totalitate externă în perioada comunistă, fiind lichidată în martie 1989, în condițiile expuse anterior. Mai mult, la data de 31.12.1989, creanțele

¹⁰ Criza financiară globală a pus în mod dramatic în evidență, pe lângă efectele asupra economiei reale și de contagiune rapidă pe toate piețele, transmise în special pe canalele bancare și comerciale, că sustenabilitatea datoriei este determinată în mod hotărâtor de situația particulară a fiecărei țări, precum și de factorii specifici de influență (Pradhan, 2009; Reinhart și Rogoff, 2010; Stiglitz și Heymann, 2010; Cecchetti *et al.*, 2011; Belhocine și Dell'Erba, 2011; Darvas și Huttli, 2014).

¹¹ Pornind de la efectele crizei globale care au demonstrat că o situație de insolvență sau incapacitate de plată a unui stat poate reprezenta o amenințare la adresa securității internaționale, dar și a dezvoltării durabile, în septembrie 2014, la nivelul ONU, a fost luată inițiativa stabilirii unui cadru multilateral de restructurare a datoriilor suverane, până în prezent reușindu-se doar punerea de acord asupra unui număr de nouă principii de bază, negocierile interguvernamentale continuând sub coordonarea UNCTAD (United Nations, 2014).

României provenind din operațiuni de export, cooperare economică internațională și alte acțiuni externe se ridicau la circa 2,5 mld. USD și 1,4 mld. ruble transferabile, de la debitori externi, în special din țări din lumea a treia¹².

Situația financiară de excepție a României, negrevată de datorii, caz unic la nivelul țărilor din sudul și estul Europei care au pășit în anii '90 pe calea reformelor, s-ar fi putut constitui într-un atu al accelerării tranziției de la economia de comandă supercentralizată la economia de piață.

Pe fondul lipsei unei viziuni clare a autorităților guvernamentale și monetare, transformările structurale asociate procesului tranziției și aderării la Uniunea Europeană au fost însoțite de o serie de costuri sociale și economice adverse, între care creșterea accelerată a gradului de îndatorare publică atât externă, cât și internă, cu deosebire în perioada postcriză (Georgescu, 2013).

Conform datelor Eurostat, în România, ponderea datoriei publice în PIB a crescut de la o cifră nesemnificativă în 1990 (sub 1%) la 6,6% în 1995, la 22,4% în anul 2000, înregistrându-se apoi o diminuare la 12,7% în 2007, urmată de o nouă majorare a acestei ponderi în perioada postcriză, respectiv la circa 30% în 2010 și la aproape 40% în 2014, după care a scăzut la 38% în 2015 și 37,6% în 2016. Creșterea de circa 6 ori a ponderii datoriei publice în PIB în ultimele două decenii, chiar relevată de cifre relative, este cea mai semnificativă dintre toate țările UE 28¹³.

Ca precizare de ordin metodologic menționăm că, spre deosebire de metodologia EUROSTAT, conform căreia sunt prezentate datele din Tabelul 25.7, datoria publică evidențiată de Ministerul Finanțelor Publice din România, în concordanță cu legislația națională, cuprinde datoria publică guvernamentală (circa 95% din totalul datoriei publice), precum și datoria publică locală, inclusiv garanțiile de stat acordate pentru realizarea unor proiecte de interes național.

¹² Conform datelor MFP, la data de 30 iunie 2016, din creanțele României provenite din operațiunile de export, cooperare economică internațională și alte acțiuni externe, derulate înainte de 31 decembrie 1989 pe relația devize convertibile, mai erau de recuperat creanțe în valoare de 869 mil. dolari SUA; pe relația ruble transferabile, autoritățile din Cuba, țară care deține 100% din cele 1,4 mld. ruble transferabile creanțe ale României pe această relație, refuză în mod constant și categoric începerea negocierilor pentru convenirea unor modalități de rambursare a obligațiilor sale valutare (*Raport privind creanțele României la 30 iunie 2016*, MFP, 2017).

¹³ Un indicator complementar al gradului de îndatorare publică și al poziției financiare a statelor, urmărit din ce în ce mai atent la nivelul instituțiilor internaționale, inclusiv al UE, este cel referitor la datoriile contingente (*contingent liabilities*), care reprezintă obligații potențiale de plată angajate de stat (garanții), corporații publice, parteneriate publice-private, prezentate uneori ca reprezentând datoriile ascunse (*hidden debt*). Datoriile contingente reprezintă o pondere semnificativă în PIB, în cazul unor țări ca Germania sau Olanda aceasta depășind 100%, ceea ce relevă o imagine mai exactă a gradului lor de îndatorare publică. În cazul României, această pondere este estimată de Eurostat la 10,5% din PIB pentru anul 2015, care, adăugată la cifra datoriei publice în PIB (38%, conform metodologiei Eurostat), ar indica un grad real de îndatorare publică a țării noastre de aproape 50% din PIB (*Contingent liabilities in the EU Member States*, Eurostat News Release, 30.01.2017.).

Tabelul 25.7

Evoluția datoriei publice în unele țări membre UE, în perioada 1995–2016 (% în PIB)

Anii/Țara	1995	2000	2007	2010	2011	2012	2014	2015	2016
UE 28 din care:	...	60,6	57,8	78,4	81,0	83,8	86,7	84,9	83,5
Germania	54,8	58,9	63,6	81,0	78,4	79,7	74,9	71,2	68,3
Franța	55,8	58,7	64,4	81,7	85,2	89,6	94,9	95,6	96,0
Italia	116,9	105,1	99,7	115,3	116,4	123,2	131,8	132,1	132,6
Spania	61,7	58,0	35,5	60,1	69,5	85,7	100,4	99,8	99,4
Portugalia	58,3	50,3	68,4	96,2	111,4	126,2	130,6	129,0	130,4
Irlanda	78,5	36,1	23,9	86,8	109,3	120,2	105,3	78,7	75,4
Grecia	98,9	104,4	103,1	146,2	172,0	159,6	179,7	177,4	179,0
Cipru	47,9	55,1	53,9	56,3	65,8	79,3	107,1	107,5	107,8
Bulgaria	...	71,2	16,2	15,5	15,3	17,6	27,0	26,0	29,5
Rep. Cehă	13,6	17,0	27,8	38,2	39,9	44,7	42,2	40,3	37,2
Polonia	47,6	36,5	44,2	53,3	54,4	54,0	50,2	51,1	54,4
Slovacia	21,7	49,6	29,9	40,8	43,3	51,9	53,6	52,5	51,9
Ungaria	84,5	55,1	65,6	80,6	80,8	78,3	75,7	74,7	74,1
România	6,6	22,4	12,7	29,9	34,2	37,3	39,4	38,0	37,6

Sursa: EUROSTAT.

Astfel, la nivelul anului 2016, conform acestei metodologii, datoria publică a României a reprezentat 44,6% din PIB, respectiv cu 7 puncte procentuale peste cifra EUROSTAT (37,6%).

În perioada 2000–2015, în termeni nominali, după cum rezultă din datele prezentate în Tabelul 25.8, datoria publică a României crescut de aproape 14 ori (la valoarea în lei), respectiv de peste 9 ori (la valoarea în euro), cu precizarea că, exprimată pe locuitor, dinamica a fost și mai accentuată.

Tabelul 25.8

Evoluția datoriei publice a României, totale și pe locuitor, în perioada 2000–2016

Anii	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Total											
mld. lei	25,3	82,3	109,8	147,3	194,5	223,2	240,8	267,1	295,7	315,9	339,5
mld. euro	8,1	22,8	27,3	34,8	45,5	51,7	54,3	59,6	66,0	69,8	74,8
Per capita											
lei	1.115	3.900	5.330	7.220	9.581	11.049	11.980	13.490	15.010	16.200	17.410
euro	368	1.080	1.335	1.705	2.236	2.559	2.715	3.010	3.350	3.582	3.835

Sursa: Calculat pe baza datelor MFP, INS, CNP.

Analiza evoluției structurii portofoliului datoriei publice guvernamentale a României în ultimii 17 ani, precum și a riscurilor asociate relevă mutații importante, astfel¹⁴:

¹⁴ Pe baza datelor MFP, *Structura datoriei publice la 31 decembrie 2016*.

– după creditori, s-a înregistrat o tendință de creștere a datoriei publice deținute de bănci private și investitori privați (de la circa 55% în anul 2000 la circa 83% în 2016, din care circa 48% deținută de creditori nerezidenți), cu precizarea că principalul creditor, sectorul bancar, este dominat de băncile cu capital străin;

– după instrument, s-a constatat o majorare a ponderii instrumentelor negociabile, respectiv titluri de stat (de la circa 1/3 în anul 2000 la circa 3/4 în anul 2016), cu randamente ce depind de schimbările fluxurilor de capital pe piețele internaționale, caracterizate de un grad ridicat de volatilitate;

– după denominare, s-a înregistrat o creștere a ponderii datoriei publice în valută, respectiv de la 48% în anul 2007 la 55% în anul 2010, menținându-se în jurul acestei cifre până în anul 2016, când s-a înregistrat o scădere a acestei ponderi la 52,6%, expunerea datoriei publice la riscul valutar și al cursului de schimb rămânând la un nivel ridicat în întreaga perioadă (IMF, 2017);

– după scadențe, ca urmare a creșterii emisiunilor de obligațiuni pe piața internă și externă cu maturități de 7–15 ani, s-a înregistrat o majorare a ponderii datoriei publice pe termenele mediu și lung (la circa 84% la finele anului 2016), reducându-se riscul de refinanțare, dar împingând rambursarea împrumuturilor către orizonturi mai îndepărtate, ceea ce conduce și la majorarea costurilor totale asociate acestora;

– după rata dobânzii, s-a constatat o creștere semnificativă a ponderii împrumuturilor suverane cu rată fixă (de la 32% în anul 2000 la circa 75% în anul 2016), avantajele nefiind însă semnificative dacă se are în vedere nivelul de 3,8% al ratei medii a dobânzii aferente stocului existent al datoriei publice la finele anului 2016 (IMF, 2017).

În ansamblu, rezultă că, în România, dezechilibrele financiare generate de acumularea deficitelor comerciale și de cont curent în perioada preaderării, precum și deficitelor fiscale din primii ani postaderare (reprezentând peste 5% din PIB în perioada 2008–2011 și atingând un vârf de 9,1% în 2009) pe seama unor politici bugetare expansioniste au fost acoperite într-o proporție semnificativă din împrumuturi suverane. În perioada 2012–2016, datoria publică a continuat să crească sub presiunea finanțării deficitelor fiscale, a necesităților de consolidare a rezervei financiare în valută la dispoziția Trezoreriei, precum și a serviciului aferent rambursării datoriei, respectiv prin refinanțarea (rostogolirea) acesteia.

Evoluția datoriei publice a fost influențată de o manieră semnificativă de efectele crizei globale, în scopul evitării unui dezechilibru major al balanței de plăți externe, România fiind nevoită să apeleze la un pachet de asistență financiară acordat de FMI și UE, conform acordului din 2009, în sumă de 20 mld. euro, ceea ce a condus la o creștere a componentei externe a datoriei.

Astfel, după cum rezultă din datele prezentate în Tabelul 25.9, datoria publică externă s-a majorat de la 10,7 mld. euro în 2008 la 19,1 mld. euro în 2009, 27 mld. euro în 2010, ajungând la un vârf de peste 35 mld. euro în 2014, după care evoluția acesteia s-a înscris pe o traiectorie ușor descendentă, stabilizându-se la nivelul de 33 mld. euro în 2015 și 2016. Serviciul anual aferent datoriei publice

externe a atins vârful de sarcină în anii 2013 și 2014, respectiv câte 10 mld. euro, în special pe seama scadențelor de rambursare a împrumutului de la FMI.

Tabelul 25.9

Evoluția datoriei publice externe pe termen lung a României și a serviciului aferent în perioada 2000–2016 (mld. euro)

Anul	2000*	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Datoria publică externă pe termen lung**	6,9	10,2	10,7	19,1	26,9	31,3	33,8	34,3	35,4	32,9	32,9
Serviciul datoriei publice externe***	1,3	2,0	2,5	1,8	2,4	2,8	5,4	10,0	9,7	8,3	5,8

* Cifrele referitoare la anul 2000 sunt exprimate în mld. dolari.

** Include datoria publică directă, datoria public garantată și împrumuturile de la FMI (Ministerul Finanțelor Publice și Autoritatea Monetară, inclusiv alocările de DST de la FMI).

*** Include serviciul aferent datoriei publice externe pe termen lung, în conținutul din explicația precedentă.

Sursa: Pe baza datelor BNR, *Baza de date interactivă* și a Comunicatelor de presă anuale privind balanța de plăți și datoria externă.

Rambursarea aproape integrală a împrumutului de la FMI nu s-a reflectat însă în mod corespunzător în dimensiunea soldului datoriei publice externe, ceea ce semnifică faptul că respectarea angajamentelor conform scadențelor de plată convenite s-a făcut, în cea mai mare parte, apelând la alte împrumuturi suverane externe (refinanțarea datoriei), prin lansarea pe piețele internaționale de capital a noi emisiuni de titluri de stat în valută (Zaman și Georgescu, 2014).

În privința serviciului anual al datoriei publice guvernamentale (exclusiv cel aferent datoriei autorității monetare), după cum se observă din datele prezentate în Tabelul 25.10, acesta s-a majorat în termeni nominali de la 46 mld. lei în 2010, atingând un vârf al obligațiilor de plată în perioada 2011–2013, cu cifre cuprinse între 60–66 mld. lei (reprezentând peste 10% din PIB), după care s-a înregistrat o ușoară scădere. În anul 2016, serviciul datoriei publice guvernamentale a depășit din nou pragul de 60 mld. lei, ponderea sa în PIB situându-se la nivelul de 8%.

Se constată că, în întreaga perioadă de analiză, ponderea dobânzilor și comisioanelor în totalul serviciului datoriei a fost de circa 20%. Pe ansamblul perioadei, plățile de dobânzi și comisioane aferente datoriei publice guvernamentale au însumat în termeni nominali 65,2 mld. lei, care, transformate la un curs mediu de 4,4 lei/euro, reprezintă circa 15 mld. euro.

Din punctul de vedere al sustenabilității datoriei publice a României, comparativ cu standardele FMI și UE, se mențin o serie de vulnerabilități legate în special de ponderea ridicată a datoriei denominate în valută, de dependența de comportamentul volatil al investitorilor privați, care ar putea vinde activele financiare românești, de deficiențele în accelerarea absorbției fondurilor europene, de dezechilibrul expunerii portofoliului către băncile cu capital străin.

Tabelul 25.10

Evoluția serviciului anual al datoriei publice guvernamentale și a ponderii acestuia în PIB în perioada 2010–2016

Anul	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Serviciul datoriei publice guvernamentale (mld. lei) din care:	46,0	59,6	64,3	66,1	57,5	58,9	60,7
– rate de capital	39,0	51,1	53,7	55,8	47,9	49,7	50,7
– dobânzi și comisioane	7,0	8,5	10,6	10,3	9,6	9,2	10,0
Ponderea în PIB a serviciului datoriei publice guvernamentale (%)	8,6	10,2	10,8	10,4	8,6	8,3	8,0

Sursa: Calculat pe baza datelor MFP, CNP.

Menținerea sustenabilității datoriei publice a României depinde de schimbări în managementul acesteia, în sensul adoptării unei viziuni bugetare pe termen lung și foarte lung, al decuplării de ciclurile electorale, al evaluării corecte a capacității de plăți pe diferite orizonturi de timp, al urmăririi unui sistem coerent de standarde și praguri de avertizare specifice țării noastre, mai drastice decât cele prevăzute de instituțiile financiare internaționale, inclusiv prin impunerea de plafoane anuale ale împrumuturilor suverane și fundamentarea necesității acestora, cu specificarea transparentă a destinațiilor¹⁵.

Ca urmare a aderării României la Pactul fiscal european, primii pași în aceste direcții s-au întreprins deja, în Programul de convergență 2017–2020 (Guvernul României, 2017) fiind introduse reguli conforme noilor standarde de guvernare economică la nivelul UE, obiectivele strategiei de administrare a datoriei publice guvernamentale vizând asigurarea necesarului de finanțare a administrației publice centrale și a obligațiilor de plată, pe fondul minimizării costurilor pe termen mediu și lung, limitarea riscurilor financiare asociate portofoliului datoriei publice guvernamentale, precum și dezvoltarea pieței interne a titlurilor de stat care să permită menținerea ponderii datoriei publice (conform metodologiei UE) sub 40% din PIB.

BIBLIOGRAFIE

1. Axenciuc Victor (1999), *Introducere în istoria economică a României*, Partea I, *Epoca modernă*, Editura Fundației România de Măine, București.
2. Axenciuc Victor (2000), *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859–1947*, vol. III, *Monedă-credit-comerț-finanțe publice*, Editura Academiei, București.

¹⁵ Menționăm că, pe plan internațional, unele state au introdus limitări constituționale/legislative privind datoria publică, astfel: în Polonia (prin Constituție, prag de 60% din PIB, niveluri de alertă la 55% și 50%); în SUA și Danemarca (plafon valoric anual/general); în Germania și Austria (deficit structural stabilit la 0,35% din PIB); în Suedia și Canada (autorizarea de către Parlament anual sau după caz); în Elveția (starea ciclului de afaceri).

3. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României 1862–2000*, vol. I, Editura Economică, București.
4. Axenciuc Victor, Georgescu George (2017), *Gross Domestic Product – National Income of Romania, 1862–2010. Secular statistical series and methodological foundations*, Romanian Academy Publishing House, Bucharest.
5. Banu Angela (2012), *Datoria publică a României, 1864–1949*, Editura Oscar Print, București.
6. Belhocine Nazim, Dell’Erba Salvatore (2013), *The Impact of Debt Sustainability and the Level of Debt on Emerging Markets Spreads*, IMF Working Paper 13/93, May.
7. Cecchetti Stephen G., Mohanty Madhusudan, Zampolli Fabrizio (2011), *The real effects of debt*, Symposium *Achieving Maximum Long-Run Growth*, Jackson Hole, Wyoming (USA), 25–27 August.
8. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (1996, 2000), *Istoria economică a României*, vol. I și II, Editura Economică, București.
9. Darvas Zsolt, Huttli Pia (2014), *The Long Haul: Debt Sustainability Analysis*, Bruegel Working Papers, June.
10. Dobrovici Gheorghe M. (1935), *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate, 1823–1933*, Tipografia Universul, București.
11. Dobrovici Gheorghe M. (1943), *Evoluția economică și financiară a României în perioada 1934–1943*, Editura Bucovina I.O. Torouțiu, București.
12. European Central Bank (2012), *Analysing Government Debt Sustainability in the Euro Area*, ECB Monthly Bulletin, April.
13. European Commission (2014), *Assessing Public Debt Sustainability in EU Member States*, Occasional Papers, No. 200, September.
14. EUROSTAT (2017), *Contingent liabilities in the EU Member States*, EUROSTAT News Release, 30.01.2017.
15. Georgescu George (2013), *Public debt, sovereign risk and sustainable development of Romania*, Elsevier Procedia Economics and Finance, Vol. 8, p. 353–361.
16. Gigea Petre (2004), *Un ministru de finanțe își amintește*, vol. I și II, Editura Scrisul Românesc, Craiova.
17. Gusti Dimitrie (coord.) (1944), *Enciclopedia Românei*, vol. IV, Imprimeria Națională, București.
18. Guvernul României (2017), *Programul de convergență 2017–2020*, București, aprilie, p. 32.
19. International Monetary Fund (2011), *Joint Bank-Fund Debt Sustainability Analysis under the Debt Sustainability Framework for Low-Income Countries*, IMF, Washington, June.
20. International Monetary Fund (2013), *Review of the Policy on Debt Limits in Fund-Supported Programs*, Washington, March.
21. International Monetary Fund (2017), *Romania: 2017. Article IV. Consultation press Realis*, Staff Report, Country Report, No. 17/133, Washington, May.
22. Kaser Michael C., Radice Eduard A. (1985), *The Economic History of Eastern Europe, 1919–1975*, Vol. I, Oxford.
23. Lewis Cleona (1945), *Debtor and Creditor Countries, 1938–1944*, Washington DC.
24. Maddison Angus (2012), *The World Economy: Historical Statistics*, Development Center of the OECD, Paris.
25. Maievski Mihail (1957), *Contribuții la istoria finanțelor publice ale României, 1914–1944*, Editura Științifică, București.
26. Ministerul Finanțelor Publice (2016), *Raport privind creanțele României la 30 iunie 2016*.
27. Ministerul Finanțelor Publice (2017), *Structura datoriei publice la 31 decembrie 2016*, martie.
28. Pescatori Andrea, Sandri Damiano, Simon John (2014), *Debt and Growth: Is There a Magic Threshold?*, IMF Working Paper, No. 14/34, IMF, Washington, February.
29. Pradhan Hemant Kumar (2009), *Effective external debt management for a sustainable economic development*, UN ESCAP, UNDP, December.
30. Reinhart Carmen M., Rogoff Kenneth S. (2010), *From Financial Crash to Debt Crisis*, NBER Working Paper, No. 15795, March.

31. SEEMHN, Bank of Greece, Bulgarian National Bank, National Bank of Romania, Österreichische Nationalbank (2014), *South-Eastern European Monetary and Economic Statistics from the Nineteenth Century to World War II*, Athens, Sofia, Bucharest, Vienna.
32. Stiglitz Joseph E., Heymann Daniel (2014), *Life after Debt. The Origins and Resolutions of Debt Crisis*, IEA Conference, Palgrave MacMillan.
33. Stoenescu George Virgil (coord.) (2014), *Romania: from 1880 to 1947*, în *South-Eastern European Monetary and Economic Statistics from the Nineteenth Century to World War II*, published by NBR, București.
34. Țiu Ilarion (2015), *Negocierile și derularea acordurilor de împrumut cu Fondul Monetar Internațional și Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare în perioada 1965–1989*, București (Lucrare postdoctorală în cadrul Proiectului POSDRU/159/1.5/S/140106).
35. United Nations (2014), *Resolution on sovereign debt restructuring*, The Sixty-eighth General Assembly Plenary, 107th Meeting (PM), Resolution 68/304, 9 September.
36. Văcărel Iulian, Bistriceanu Gheorghe D., Bercea Florian, Anghelache Gabriela, Moșteanu Tatiana, Bodnar Maria, Georgescu Florin (2007), *Finanțe publice*, Editura Didactică și Pedagogică, București, Ediția VI.
37. World Bank – IMF (2009), *Developing a medium-term debt management strategy (MTDS): the analytical tool*, Washington, May.
38. Zaman Gheorghe, Georgescu George (2011), *Sovereign Risk and Debt Sustainability – Warning Levels for Romania*, în *Non-Linear Modelling in Economics. Beyond Standard Economics*, Expert Publishing House, Bucharest.
39. Zaman Gheorghe, Georgescu George (2014), *Romania's external debt threats*, Working Papers of Institute for Economic Forecasting, No. 141215, December.

26. REFORME ADMINISTRATIV-TERITORIALE

DANIELA ANTONESCU, ZIZI GOSCHIN

Reformele privind organizarea teritoriului național în decursul celor 100 de ani de la Marea Unire s-au aflat sub incidența voinței politice și a tradițiilor istorice. Elementul comun al tuturor acestor reforme l-a constituit *județul* și, uneori, intenția de a crea regiuni de dimensiuni mai mari, în care să poată fi aplicate strategii de dezvoltare și politici economice și sociale.

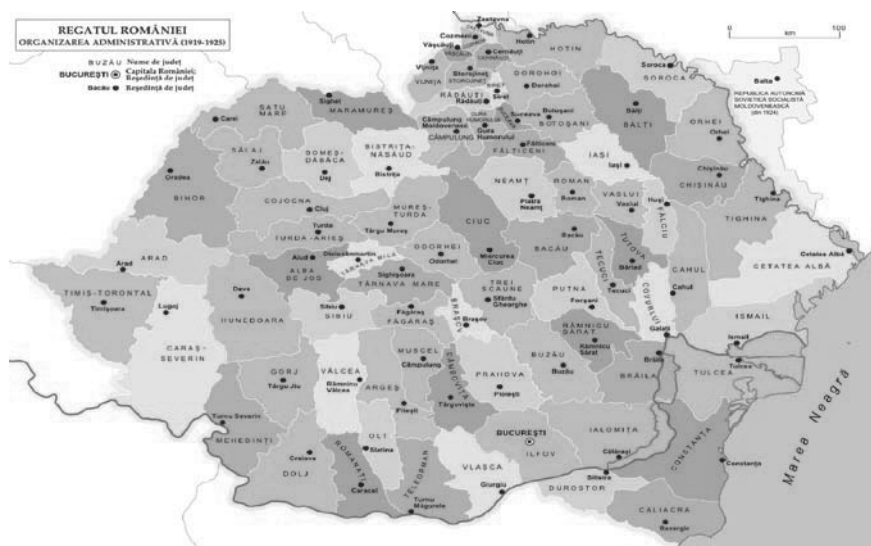
26.1. EVOLUȚIA ORGANIZĂRII ADMINISTRATIV-TERITORIALE ÎN PERIOADA 1918–1947

Ca urmare a condițiilor istorice în care au evoluat, vechile provincii românești au prezentat modele diferite în ceea ce privește instituțiile, mecanismele și modelele de organizare administrativ-teritorială. În ianuarie 1862, se înfăptuiește unitatea constituțională și administrativă prin unirea Moldovei cu Țara Românească, adoptându-se oficial numele de România și formându-se statul român modern (Matei, 2001), cu capitala la București.

Înființarea statului unitar român la 1 Decembrie 1918 a impus eforturi considerabile de unificare a sistemelor legislative și administrative existente în toate provinciile românești. Astfel, pe fundalul unor dezbateri politico-doctrinare privind noua formă de administrare a teritoriului României, sunt propuse o serie de proiecte legislative, unele promovând descentralizarea excesivă, altele de natură federativă sau propunând o centralizare acceptabilă (Dumitru, 2012).

Unificarea sistemelor teritorial-administrative a fost dificilă din cauza diferențelor majore între provinciile românești în ceea ce privește legislația, suprafața, populația (județele din Bucovina erau mai mici decât cele din restul teritoriului, dar și în cadrul Vechiului Regat erau astfel de diferențe), accesibilitatea etc. (Săgeată, 2004).

În anul 1918, pe teritoriul României erau 74 de județe, cele mai multe fiind în Vechiul Regat (34 de județe), urmat de Transilvania (22 de județe), Bucovina și Basarabia (fiecare cu câte nouă județe) (Harta 26.1).

Harta 26.1. Județele României în perioada 1919–1925.

Prima Constituție a României Întregite din anul 1923¹ (construită în mare parte pe Constituția din 1866) reglementează *organizarea statului național unitar și indivizibil* și a instituțiilor acestuia. În ceea ce privește structura administrativ-teritorială, România se împarte în județe și județele în comune (Art. 4). Acest lucru este preluat în *Legea nr. 95 pentru unificarea administrativă din 14 iunie 1925*, propusă de guvernul Ion I.C. Brătianu, care stabilește județul și comuna drept structuri administrativ-teritoriale de bază, ambele având personalitate juridică. Județele trebuiau să dețină minimum 300.000–400.000 de locuitori, având posibilitatea de a se asocia între ele și fiind administrate de un consiliu de conducere format din delegați ai populației județului.

Legea pentru unificare administrativă din 1925 a fost considerată mai degrabă o lege de centralizare administrativă, idee ce a rezultat din modul în care erau îndeplinite atribuțiile organelor administrației locale în raport cu cele ale reprezentantului guvernului. Deși această lege a oferit județelor posibilitatea de a se asocia și de a fi conduse de un consiliu de conducere ales de delegați, celelalte aspecte adoptate au fost în sensul centralizării administrative.

O altă lege importantă a fost *Legea administrațiunii locale nr. 167 din 1929*, care menține împărțirea administrativă a teritoriului României pe județe subdivizate în plăși și comune împărțite pe sectoare². Satele și comunele dintr-un

¹ Constituția a fost promulgată de regele Ferdinand I la 28 martie 1923.

² La recensământul din 1930, populația României era de 18,052 mil. de locuitori (81,8% în rural). Cea mai urbanizată regiune era Muntenia (27,1%), la polul opus fiind Basarabia (12,9%). Structura etnică era: 71,9% români, 7,2% maghiari, 4,1% germani, 4% evrei, 3,2% ucraineni. Structura teritorială era formată din: nouă provincii, 71 de județe, 322 de plăși, 172 de orașe și 15.201

județ erau repartizate între plăși printr-o ordonanță a Ministerului de Interne. Județele, comunele și sectoarele comunale aveau personalitate juridică, iar comunele urbane și rurale cu peste 50.000 de locuitori erau declarate municipii (comunele urbane erau asimilate orașelor). Potrivit legii, județele se puteau grupa, pe termen limitat, pentru executarea sau întreținerea lucrărilor sau a instituțiilor economice, culturale sau de lucrări publice. Asociația generală a județelor avea personalitate juridică și atribuții de administrare proprie. De asemenea, legea stabilește înființarea a șapte *directorate ministeriale*, considerate centre ale administrației locale și inspecției (București, Cernăuți, Chișinău, Cluj, Craiova, Iași și Timișoara). Hotarele unităților administrative menționate mai sus coincideau mai mult sau mai puțin cu hotarele provinciilor istorice (deși nu s-au prevăzut unități pentru Crișana, Maramureș, Dobrogea și Sudul Dobrogei). În lege nu sunt stabilite clar atribuțiile delegate de către ministere unităților lor deconcentrate local, iar consecința aplicării legii a dus la un mecanism mai complex și mai costisitor decât cel anterior. În același timp, politicienii nu știau clar care erau diferențele între regionalizarea administrativă și cea politică. Legea a rămas în vigoare numai 14 luni, neavând rezultatele așteptate, după care, în 1931, aceste directorate au fost dizolvate.

În anul 1931, o nouă lege dizolvă *direcțiile locale ministeriale* și înființează Inspectoratele Generale pentru Control și Direcție, sub responsabilitatea Ministerului de Interne. Alte modificări ale Legii din 1929 au condus la o confuzie considerabilă în administrarea serviciilor publice locale (legile de modificare au fost aprobate în 1931, 1932, 1933, 1934).

În anul 1936, noua *Lege administrativă (27 martie)* menține structura anterioară formată din județe și comune, ambele având personalitate juridică. Revine *plasa* ca subdiviziune administrativă a județului, fiind formată din comune conduse de pretori, numiți prin decizia Ministerului de Interne. Comunele erau conduse de un consiliu comunal și de primar, respectiv viceprimar. Prefectul județului era numit și revocat prin decret regal, în urma propunerii Ministrului de Interne (acesta numește

sate. Între numărul populației și mărimea provinciilor sau a orașelor nu era o relație directă. În Banat, populația era de 941.521 de locuitori în șapte orașe și 588 de sate, în timp ce în Dobrogea, populația era de 811.322 de locuitori în 18 orașe și 725 de sate. De asemenea, numărul plășilor nu depindea de populație sau suprafața provinciilor. În regiunile muntoase, populația este fragmentată, din cauza terenului. Există o deosebire netă între așezările din Vechiul Regat și acelea din alte provincii. Media pe județ era de 254.266 de locuitori. Cele mai mari județe ca număr de populație erau în Crișana (347.561 de locuitori/județ), în timp ce în Moldova erau sub 200.000 de locuitori. Provinciile de pe malul stâng al Dunării (în afară de Moldova) erau foarte populate. În Basarabia, sunt plăși întinse și fără căi de comunicații (67.386 de locuitori/plasă), iar în Transilvania, plășile sunt în medie de 31.788 de locuitori. În Vechiul Regat și în Basarabia, plășile erau foarte populate. Cele mai populate orașe erau în Muntenia (apropierea de capitală), iar media cea mai mare o regăsim în Crișana-Maramureș, deoarece aici târgurile sunt considerate comune rurale și regăsim frecvent localități cu 10.000 de locuitori (centre comerciale și industriale relativ importante, dar care au rămas totuși comune rurale). În Oltenia, dar mai ales în Dobrogea, târgușoarele care au un număr redus de populație (și care seamănă cu satele) au o administrație de comună urbană. Explicația nu are caracter economic, cultural sau social, ci politic. Există deosebiri importante între satele din Vechiul Regat și celelalte: cele din Vechiul Regat sunt de aproximativ 700 de locuitori, iar în celelalte provincii, de 1.400 de locuitori.

toți funcționarii din județ). Această lege păstrează structura stabilită în anul 1929, adoptând o abordare de tip centralist. Autorii legii, în expunerea de motive pentru dezbateră ei în Parlament, declară că legea nu se referă la descentralizare, deoarece administrația locală nu a dat dovadă încă de competență administrativă și nici de capacitate financiară.

În anul 1938, noua Constituție propune o nouă formă de organizare teritorială a statului român, permițând legislativului să decidă asupra administrației teritoriale și oferind posibilitatea unei noi reforme. Astfel, *Legea administrativă din 14 august 1938* conduce la o centralizare administrativă specifică perioadelor de criză, arătând că administrația publică locală se exercită prin ținut, județ, plăși și comune. Legea administrativă reintroduce instituția regiunii, denumită „ținut”, reprezentând „circumscripția administrativ-teritorială cu personalitate juridică” și având o misiune dublă: supervizarea activităților autorităților din regiune, reprezentarea și apărarea intereselor locale prin descentralizare. Ținutul³ a fost, în același timp, o unitate deconcentrată și descentralizată. În aceste ținuturi, serviciile publice erau supervizate de către un rezident regal care avea mandat de șase ani și era și reprezentantul Guvernului, dar și administratorul ținutului. Consiliul ținutului era format din persoane alese, dar și din membri numiți ai Guvernului, având putere de decizie și funcții consultative.

Județul nu are personalitate juridică și devine o circumscripție administrativă și de control, condusă de prefect numit prin decret regal, care raporta rezidentului regal situații privind starea economică, financiară, culturală și administrativă a județului, dar și asupra efectelor măsurilor Guvernului. Rezidentul regal putea suspenda sau revoca deciziile prefectului atunci când considera că nu s-a respectat legea.

Plasa devine o subdiviziune administrativă și de control fără personalitate juridică, formată din mai multe comune și condusă de un pretor numit prin decizie ministerială, care este reprezentantul Guvernului, dar și șeful poliției. Modificările teritoriale ale circumscripției plășilor se făceau prin decizia rezidentului regal, pe baza raportului prefectului. Odată cu legea din august 1938 se încheie și ciclul reformelor administrativ-teritoriale din perioada interbelică.

În anul 1940, în urma Tratatului între România și Bulgaria semnat la Craiova la 7 septembrie 1940, România pierde județele Durostor și Caliacra. De asemenea, în urma celei de-a doua note ultimative sovietice din 27 iunie 1940, România pierde 11 județe din Basarabia și Bucovina de Nord în favoarea Uniunii Sovietice (URSS). Cele 13 județe au o suprafață totală de 58.488 kmp, 32 de orașe și 2.422 de sate (Săgeată, 2004).

³ Cele zece ținuturi înființate erau: Olt, cu reședința în Craiova, Bucegi (București), Ținutul Mării (Constanța), Dunărea de Jos (Galați), Prut (Iași), Mureș (Alba-Iulia), Someș (Cluj), Timiș (Timișoara), Nistru (Chișinău), Suceava (Cernăuți).

26.2. ORGANIZAREA ADMINISTRATIV-TERITORIALĂ ÎN CURSUL ECONOMIEI DE COMANDĂ (1948–1989)

Perioada 1948–1967. Noua Constituție din anul 1948 stabilește ca România să se numească Republica Populară Română, stat unitar, independent și suveran, iar teritoriul să fie împărțit din punct de vedere administrativ în comune, plăși, județe și regiuni (art. 75). Organele locale ale puterii de stat sunt consiliile populare locale, organe reprezentative, alese pe patru ani prin vot universal, direct, egal și secret. Aceste consilii se pot înființa și pe ramuri de activitate, fiind subordonate în activitatea lor consiliilor populare și comitetelor executive pe lângă care funcționează.

În anul 1950, se promulgă *Legea nr. 5 privind subdivizarea economico-administrativă* a teritoriului Republicii Populare România⁴, care renunță la județe și la plăși, în favoarea regiunilor (28) și raioanelor (177) împărțite pe comune (4.052) și orașe (dintre care opt au subordonare centrală și 140 regională). Delimitarea regiunilor s-a realizat după modelul sovietic al *oblast*-urilor, urmărindu-se obiective de natură economică. Referitor la raioane, acestea erau structuri teritorial-administrative în întregime noi, de sorginte rusească. Numărul prea mare de regiuni a fost considerat un element nefavorabil pentru o gestionare eficientă a resurselor, conducând la o nouă dezbatere pentru reducerea numărului lor.

În Constituția din anul 1952 sunt trecute regiunile (18) cu statut de unități administrativ-teritoriale de bază. Dintre acestea, Regiunea Autonomă Maghiară, stabilită pe criterii etnice, este formată din populație compactă maghiară secuiască, având conducere administrativă autonomă, aleasă de populația Regiunii Autonome și centrul administrativ în orașul Târgu-Mureș⁵. Pe teritoriul regiunii sunt aplicate în mod obligatoriu legile Republicii Populare Române. Două decrete reduc numărul regiunilor (*Decretul nr. 331/1952*⁶ și *Decretul nr. 12/1956*⁷) (16 regiuni), în paralel cu creșterea numărului de raioane.

În anul 1960 are loc o nouă reformă teritorială. Astfel, *Legea nr. 3/1960* privind îmbunătățirea organizării administrativ-teritoriale⁸ menține numărul regiunilor (16 regiuni), dar schimbă limitele administrative pentru cele din sudul și estul Transilvaniei (Brașov, Regiunea Autonomă Maghiară, Cluj și București), în paralel cu modificări ale denumirilor, revenindu-se la cele cu tradiție istorică (Banat, Crișana, Oltenia, Dobrogea). Influența sovietică dispăre din toponimia regională (Regiunea Stalin revine la denumirea veche de Brașov). Regiunea Autonomă Maghiară devine Regiunea Autonomă Mureș-Ungară și pierde partea sudică (unde populația era aproape 100% formată din etnici unguri) în favoarea Regiunii Brașov.

⁴ *Legea nr. 5* publicată în Monitorul oficial, nr. 77 din 8 septembrie 1950.

⁵ Cuprinde raioanele: Ciuc, Gheorgheni, Odorhei, Reghin, Sângeorgiu de Pădure, Sfântu-Gheorghe, Târgu-Mureș, Târgu-Secuiesc, Toplița și are centrul administrativ la Târgu-Mureș.

⁶ În Monitorul oficial, nr. 50 din 27 septembrie 1952.

⁷ Publicat în Monitorul oficial, nr. 1 din 10 ianuarie 1956.

⁸ Publicat în Monitorul oficial, nr. 27 din 27 decembrie 1960; abrogă *Legea nr. 5/8.09.1950*.

Constituția socialistă din anul 1965 schimbă denumirea țării în Republica Socialistă România, stabilind județul, orașul și comuna drept unități administrativ-teritoriale de bază. Pe baza acestei Constituții, în anul 1968, se adoptă *Legea nr. 2* privind organizarea teritorial-administrativă.

Perioada 1968–1989. Prin Constituția din anul 1968 se revine la organizarea administrativă tradițională: județul, orașul și comuna, fapt ce determină apariția unei noi legi (*Legea nr. 55/1968*) privind organizarea administrativ-teritorială⁹ (care modifică *Legea nr. 2/1968*¹⁰), prin care sunt desființate regiunile și înființate 39 de județe, conduse de consilii populare județene. Orașele cu importanță economică erau declarate municipii, conduse de consiliile populare ca *organe ale puterii de stat*. Reînființarea județelor nu a însemnat însă revenirea la configurația administrativă anterioară anului 1950. Un număr de 19 județe nu se mai regăseau în acest decupaj, altele aveau numele schimbat parțial sau complet.

O nouă reformă administrativă are loc în anul 1981, prin semnarea Decretului nr. 15 din 23 ianuarie 1981 privind unele măsuri pentru îmbunătățirea organizării administrative a teritoriului Republicii Socialiste România. Acest decret stabilește reorganizarea județelor Ilfov și Ialomița în următoarele unități administrativ-teritoriale: județul Giurgiu, cu reședința în municipiul Giurgiu; județul Ialomița, cu reședința în municipiul Slobozia și județul Călărași, cu reședința în municipiul Călărași.

În scopul organizării armonioase a teritoriului țării, este promulgată *Legea nr. 58* din 29 octombrie 1974 privind sistematizarea teritoriului și a localităților urbane și rurale, care urmărește repartizarea rațională și echilibrată a forțelor de producție, îmbinând organic criteriile de eficiență economică cu cele de ordin social. Rezultatul acestei legi a constat într-un proces de industrializare forțată, de distrugere a patrimoniului cultural-național, demolarea a peste 2 mil. de gospodării, dintre care cele mai multe în mediul rural (Gorun și Ghizdeanu, 2013). Organizarea administrativ-teritorială din anul 1968 și până în anul 1989 a suferit modificări, îndeosebi la nivel de comune și orașe.

26.3. POLITICA DE DEZVOLTARE REGIONALĂ ÎN PERIOADA TRANZIȚIEI ȘI A INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ (1990–2018)

Potrivit Constituției României din anul 1991 și legislației specifice în vigoare, teritoriul este organizat administrativ pe județe, municipii, orașe și comune. Actualele prevederi constituționale permit menținerea în vigoare a organizării administrativ-teritoriale din anul 1968 (*Legea nr. 2/1968*), teritoriul țării fiind format din 41 de județe, plus municipiul București. Această structură

⁹ Publicat în Monitorul oficial, nr. 163–165 din 20 decembrie 1968.

¹⁰ *Legea nr. 2/1968* privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România.

constituie cadrul legal de implementare a politicilor și strategiilor economice și sociale, ecologice și culturale etc., stabilite la nivel național și local, în vederea asigurării dezvoltării echilibrate a diferitelor zone ale țării și creșterii coeziunii teritoriale.

Județele, orașele și comunele au personalitate juridică, dețin un patrimoniu, au atribuții importante privind administrarea intereselor publice locale, exercitând autoritatea în condițiile legii și în limitele administrativ-teritoriale stabilite (*Legea nr. 215/2001*). Unitățile teritoriale funcționează pe baza principiilor parteneriatului, transparenței, descentralizării serviciilor publice, participării populației în procesul de luare a deciziilor, precum și al dezvoltării durabile (Tabelul 26.1).

Tabelul 26.1

Unitățile administrativ-teritoriale în România, în 1968, 1990 și 2016 (nr., %)

		1968	1990	2016	2016/1968 (%)
Urban	Municipii	47	56	103	219,15
	Orașe	189	204	217	114,81
	Total urban	236	260	320	135,59
Rural	Comune	2.561	2.688	2.861	111,71
	Sate componente	12.366	13.088	12.957	104,78
	Total rural	14.927	15.776	15.818	105,97
Total		15.163	16.036	16.138	106,88
JUDEȚE		39	42 ¹¹	42	107,69
Populație – total		19.720.984	23.206.720	19.760.314	100,19
Populația medie pe județ		505.666,3	552.541,0	470.483,7	93,04

Sursa: Prelucrări date INS, 2015.

Suprafețele județelor, orașelor și comunelor sunt reglementate prin *Legea administrației publice locale nr. 215/2001* (art. 22) și cu ajutorul referendumului. Criteriile privind delimitarea suprafețelor sunt stabilite de *Legea nr. 351/2001*, care aprobă Planul de amenajare a teritoriului național (Secțiunea a IV-a – Rețeaua de localități). Localitățile pot fi urbane și rurale, în funcție de preponderența forței de muncă ocupate în activități agricole sau neagricole, dar și de importanța și influența socio-economică asupra vecinătăților sale. Pentru localitățile urbane, legea stabilește o serie de indicatori (16 indicatori) diferențiați pentru municipii și orașe, dintre care cel mai important este numărul de locuitori (pentru municipii trebuie să fie de cel puțin 25.000 de locuitori, iar în cazul orașului de 5.000 de locuitori). Potrivit acestei legi, unitățile administrativ-teritoriale de bază sunt orașele și comunele (formate din mai multe localități). Pe lângă orașe și comune, există și alte tipuri de unități – zonele metropolitane – care au independență, nu au personalitate juridică și sunt formate prin asocierea voluntară a unităților administrativ-teritoriale de bază. La acestea se mai pot adăuga zonele de dezvoltare

¹¹ La 23 ianuarie 1981 au fost reorganizate județele Ilfov și Ialomița, în sensul creării județelor Giurgiu și Călărași, prin reîmpărțirea celor două și înființarea Sectorului Agricol Ilfov.

(au anumite facilități fiscale pentru atragerea investițiilor autohtone sau străine), zonele de influență (localitățile care se învecinează cu un centru urban), sistemele urbane etc.

După anul 2007, odată cu aderarea României la UE și ca efect direct al cerințelor de conformare cu statutul de țară membră cu drepturi depline, au apărut două noi categorii de modele teritoriale fără personalitate juridică, ce joacă un rol important în cadrul politicii de coeziune și dezvoltare regională: macroregiunile și regiunile de dezvoltare (regiuni statistice sau de planificare; sunt incluse în sistemul EUROSTAT și grupate în funcție de numărul populației (NUTS).

Ca urmare a multiplelor modificări structurale și teritoriale prezente după 1990, au fost date peste 200 de legi care au urmărit modificarea Legii din 1968 privind organizarea administrativ-teritorială a României. Modificările au fost impuse de o serie de schimbări importante la nivel administrativ-teritorial: depopularea sau desființarea unor sate ca urmare a închiderii unor obiective industriale (de facto, aceste sate nu mai sunt populate de ceva vreme, dar nu a existat cadrul juridic care să reglementeze unificarea administrativă), schimbarea statutelor orașelor, comunelor și municipiilor, înființarea de noi comune prin reorganizarea altora, schimbarea denumirilor unor unități administrativ-teritoriale etc.

În contextul unei lungi și dificile perioade de tranziție, la nivel teritorial au apărut anumite probleme economice și sociale care au impus trasarea unor arii specifice de acțiune, necesitând o atenție specială și o finanțare suplimentară, astfel: zone de restructurare industrială, regiuni defavorizate, zone depopulate sau fragile structural, poli de creștere, poli de dezvoltare, regiuni transfrontaliere etc. La acestea s-au adăugat și alte aspecte ce țin de adâncirea disparităților spațiale ce se manifestă în România atât pe axa urban-rural, cât și o subaxă legată de diferențele dintre satele centre de comună (pe teritoriul cărora se află sediile primăriilor rurale) și cele periferice. De altfel, în satele periferice, nivelul de viață este mult mai coborât decât în satele centrale. Acest aspect a condus în anul 2013 la o încercare de reorganizare teritorială (la care s-a renunțat ulterior) care să țină seama de: a) mărimea regiunilor/numărul lor, b) criteriile de delimitare a contururilor regionale și c) gradul de restructurare simultană a diferitelor unități administrativ-teritoriale. După căderea regimului comunist, noua Constituție din anul 1991 și *Legea administrației publice locale nr. 69/1991*¹² mențin județul drept unitate administrativ-teritorială de bază (alături de municipii, orașe și comune), acesta fiind elementul central al politicilor de dezvoltare economică și planificare teritorială.

Creșterea populației țării în perioada 1968–1990 a determinat sporirea numerică a unităților administrativ-teritoriale, în special a municipiilor (de 2,2) și a orașelor (de 1,15 ori). După 1990, se constată o creștere a gradului de fragmentare la nivel local, prin înființarea a 173 de comune, 13 orașe și 47 de municipii. Comunele au fost înființate prin desprinderea lor din unele deja existente, în majoritatea cazurilor, pe baza antecedentelor istorice, altele au fost declarate orașe,

¹² *Legea nr. 69/26 noiembrie 1991 (Art. 2)*, publicată în Monitorul oficial, nr. 238 din 28 noiembrie 1991.

unele orașe au fost declarate municipii, în condițiile îndeplinirii, în majoritatea cazurilor, a cerințelor minimale ale statutului urban¹³. În prezent, componența și denumirea unităților administrativ-teritoriale, municipiile reședințe de județe, precum și satele reședințe de comune sunt stabilite prin vechea *Lege nr. 2 din anul 1968* privind organizarea administrativă a teritoriului României (cu modificările ulterioare¹⁴).

După anul 1997, dezvoltarea regională se impune ca un nou vector al politicilor economice în România, fiind considerată un instrument important de reducere a inegalităților în dezvoltarea economiei românești, în context comunitar. Cele două legi ale dezvoltării regionale – *Legea nr. 151/1998 privind politica de dezvoltare regională a României* și *Legea nr. 315/2004* – reglementează procesul și întreg mecanismul specific. Astfel, sunt înființate opt regiuni de dezvoltare, pe baza criteriului integrării funcțional-potențiale în jurul unor centre polarizatoare (Iași, Timișoara, Craiova etc.).

În perioada 1998–2000 s-au stabilit principiile, au fost clarificate obiectivele aferente politicii regionale, fiind elaborate primele schițe ale programelor de dezvoltare regională. În această perioadă este înființată Agenția Națională de Dezvoltare Regională, transformată după 2000 în Ministerul Dezvoltării și Prognozei și în Ministerul Integrării Europene (2002), asigurând managementul financiar și tehnic al fondurilor structurale și naționale, în scopul realizării coeziunii economice și sociale. De asemenea, sunt create Agențiile de Dezvoltare Regională în fiecare dintre cele opt regiuni, cu rolul de a implementa strategiile și planurile de dezvoltare regională. Chiar dacă a existat intenția de a simplifica fluxul financiar prin concentrarea activităților într-o singură instituție, în fapt, acțiunile privind organizarea și funcționarea regiunilor au condus la un proces centralizat de planificare teritorială.

După aderarea la UE la 1 ianuarie 2007, România intră într-un proces complex de definitivare și consolidare a cadrului legislativ și instituțional aferent procesului dezvoltării regionale. Astfel, se înființează Autoritatea de Coordonare a Instrumentelor Structurale (*HG nr. 457/2008*), cu rol în coordonarea fondurilor UE; în anul 2009, se înființează Ministerul Dezvoltării Regionale și Turismului, care are rol în gestionarea programelor finanțate din fonduri europene (peste 48 de programe, inclusiv Programul operațional regional – POR); în anul 2012, acesta se reorganizează și se transformă în Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice. O nouă reorganizare are loc la începutul anului 2017, când devine Ministerul Dezvoltării Regionale, Administrației Publice și Fondurilor Europene (acesta gestionează și centralizează foarte multe domenii și sectoare de activitate); se înființează Autoritatea de Management pentru POR, ce coordonează și

¹³ http://www.economica.net/se-schimba-legea-organizarii-administrativ-teritoriale-a-romaniei_127063.html#ixzz4sgPINFT.

¹⁴ Proiectul de lege privind reorganizarea administrativă a teritoriului României, www.mdrap.ro/userfiles/consultari_publice/11_04_2016/expunere.doc.

gestionează instrumentele structurale la nivel național și cele opt Organisme intermediare de implementare a POR (nivel regional).

În actuala perioadă de programare (2014–2020), documentul de planificare care asigură baza de implementare a politicii regionale este *Programul operațional regional* (POR), care are alocat un buget de 6,29 mld. euro din fondurile europene. Obiectivul principal al politicii regionale este acela de a reduce decalajele economico-sociale și de a susține anumite zone care se confruntă cu probleme specifice de dezvoltare.

26.4. INEGALITĂȚILE TERITORIALE – O CONSTANTĂ A DEZVOLTĂRII ECONOMICE REGIONALE ÎN ROMÂNIA

Inegalitățile teritoriale reprezintă un subiect de interes deosebit și o problemă constantă a dezvoltării economice în România. Pe parcursul istoriei sale, diferitele provincii și zone ale României s-au situat la niveluri semnificativ diferite de dezvoltare economică și disparitățile regionale au fost marcante.

Perioada 1918–1945, incluzând cele două războaie mondiale și criza economică, a reprezentat o etapă dificilă pentru economia României, afectată printre altele și de importanțele schimbări în structura sa teritorială. În parte, transformările de tipul comasărilor, schimbării granițelor interregionale și desființării unor unități administrativ-teritoriale au fost justificate prin rațiuni economice, urmărindu-se fie facilitarea unui proces de specializare regională, fie conducerea mai eficientă de către puterea centrală. Aceste ajustări teritoriale au generat dezechilibre care s-au reflectat nu doar în funcționarea administrațiilor locale, ci și în adâncirea inegalităților privind dezvoltarea diferitelor zone ale țării.

Organizarea administrativ-teritorială în perioada anterioară a fost mult mai stabilă. Ca răspuns la semnificativele disparități regionale din România, a fost lansat un program extensiv de dezvoltare a sectorului industrial. Prioritățile vizau amplasarea fabricilor în apropierea surselor de materii prime sau a marilor aglomerări urbane, utilizarea deplină a resurselor de muncă disponibile, în special în zonele nedezvoltate, progresul regiunilor subdezvoltate prin industrializare și prelucrarea materiilor prime locale, crearea de noi situri industriale în zonele urbane (Biriescu și Butuza, 2011). Această strategie de dezvoltare teritorială echilibrată, bazată în principal pe industrializarea forțată a unor zone subdezvoltate, a subminat deseori eficiența economică, deoarece a reorientat investițiile spre regiunile rămase în urmă în detrimentul celor care le puteau valorifica mai bine. Acest mod de redistribuire ineficientă a resurselor economice a dus în final la încetinirea creșterii economice. Procesul de industrializare rapidă și urbanizarea extinsă din perioada economiei centralizate au perturbat structurile tradiționale preexistente, fără a reuși să le înlocuiască cu o economie modernă și eficientă.

Modelul unic de dezvoltare impus de puterea centrală se baza pe formarea unei baze de producție industrială în fiecare județ, indiferent de viabilitatea ei economică. Multe localități au ajuns să depindă de o singură întreprindere industrială, ceea ce le-a făcut vulnerabile în situații de criză economică. Cu toate aceste neajunsuri, procesul de industrializare masivă din perioada regimului comunist a reușit să realizeze reducerea puternică a diferențelor teritoriale de dezvoltare (Biriescu și Butuza, 2011).

Creșterea decalajelor de dezvoltare între județe și regiuni s-a resimțit din nou începând cu tranziția la economia de piață, deși dezvoltarea teritorială echilibrată și durabilă a regiunilor României, precum și diminuarea disparităților economice și sociale se regăsesc constant printre prioritățile politicii economice (Guvernul României, 2007). Diversele strategii de dezvoltare regională care au vizat în mod explicit reducerea decalajelor și stimularea convergenței regionale, precum și oportunitățile de creștere economică aduse de accesarea fondurilor structurale și de coeziune și creșterea investițiilor străine directe (până la debutul recente crize economice și financiare) s-au dovedit inefficiente, inegalitățile menținându-și trendul ascendent pe termen lung, cu abateri temporare în unele perioade de creștere economică (Lefter și Constantin, 2009; Patache și Grama, 2010; Zaman *et al.*, 2013). Departe de a asigura atenuarea decalajelor de dezvoltare, aderarea României la UE a alimentat disparitățile, deoarece regiunile dezvoltate au avut un acces mai mare la fondurile europene (Zaman și Georgescu, 2009, Goschin și Constantin, 2010). Alți factori care au contribuit la creșterea inegalităților spațiale în România au fost volumul ISD, concentrat mai ales în regiunea București-Ilfov (Zaman *et al.*, 2013), precum și criza economică și financiară globală care a lovit toate regiunile, dar cu o intensitate variabilă, în funcție de caracteristicile și structura economică specifice ale economiilor regionale (Goschin și Constantin, 2010; Ailenei *et al.*, 2012).

Pe măsură ce inegalitățile regionale au devenit tot mai vizibile în România, studii privind cauzele, efectele și amploarea disparităților economice au început să apară, urmate relativ recent de cercetări empirice cu scopul de a evalua procesul de convergență sau divergență reală. Printre primele studii care au abordat acest subiect, Iancu (2007 și 2009) a evaluat fezabilitatea convergenței reale a României la Uniunea Europeană și nu a găsit convergență absolută pe termen lung, în timp ce Ailenei *et al.* (2009) a raportat un proces de convergență absolută între țările din Europa Centrală și de Est (inclusiv România) între 1996 și 2007, dar divergență sigma între regiunile din România. La nivel județean, López-Rodríguez și Bolea-Gabriel (2012) au prezentat dovezi de divergență absolută în intervalul 1995–2008. Antonescu (2012) a constatat convergență relativă a României în cadrul UE și divergență la nivel regional. În același registru, Sîrghi *et al.* (2009) și Török (2013) au raportat divergență în România la nivel regional. Bunea (2012) și Neagu (2013) au raportat divergență regională sigma privind veniturile în România de-a lungul perioadelor 1995–2008 și 2000–2011. Cele mai recente cercetări empirice au confirmat, de asemenea, existența divergenței regionale în procesul creșterii

economice, bazate pe diferite perioade de timp (Ailenei *et al.*, 2009; Moisescu, 2015; Moroianu-Dumitrescu *et al.*, 2015).

Studiile anterioare privind convergența/divergența regională în România au aplicat o varietate de metode¹⁵, dar nu au ținut cont de autocorelarea spațială potențială a variabilelor. De aceea ne propunem să umplem această lacună în literatura de specialitate, prin abordarea problemei convergenței beta atât în cadrul regresiei clasice, cât și cu metodele specifice regresiei spațiale (Iancu, 2009).

Am testat convergența sigma și beta între județele din România pe parcursul perioadei 1995–2014 și pe subperioade. Rezultatele au arătat că valorile coeficientului de variație (sigma) al PIB pe cap de locuitor între județele din România au fost pe un trend ascendent, cu excepția unor mici distorsiuni temporare. Printre principalii factori care joacă un rol în acest proces sunt: distribuția teritorială extrem de dezechilibrată a resurselor economice, concentrarea puternică a ISD în regiunile cele mai dezvoltate (de exemplu, Regiunea București-Ilfov deține în prezent peste 60% din stocul de ISD), distribuția inegală a potențialului de CD (mai mult de jumătate din acesta se regăsește în regiunea București-Ilfov), migrația sistematică a capitalului uman din mediul rural în zonele urbane și din regiunile subdezvoltate către regiunile dezvoltate etc. Chiar și fondurile structurale de coeziune adaugă la inegalitatea spațială în loc să o reducă. Regiunile dezvoltate, cu mai multă experiență în scrierea de proiecte și accesarea de fonduri europene, având mai mult capital pentru a cofinanța astfel de proiecte, sunt cele mai mari beneficiare ale acestor fonduri. În mod surprinzător, în timpul recente crize economice, disparitățile spațiale au scăzut, chiar dacă într-o mică măsură. O explicație pentru acest lucru ar putea fi impactul mai puternic al crizei economice asupra regiunilor dezvoltate, care au sectoare financiare și imobiliare mai extinse (unde criza își are originea), în timp ce regiunile mai puțin dezvoltate se bazează în principal pe activități agricole și de joasă tehnologie, mai puțin afectate de crize (Goschin și Constantin, 2010). Pentru a valida semnificația statistică a acestei tendințe ascendente în dispersia spațială a PIB pe cap de locuitor, am efectuat mai multe teste statistice standard cu privire la seria sigma: Augmented Dickey-Fuller, Elliott-Rothenberg-Stock DF-GLS și Phillips-Perron. Nici unul dintre aceste teste nu au reușit să respingă ipoteza nulă că seria are o rădăcină unitate și ecuațiile de

¹⁵Abordarea tradițională se bazează pe PIB pe cap de locuitor ca indicatorul cel mai relevant și accesibil al nivelului de dezvoltare. Ailenei *et al.* (2009) a folosit metoda de convergență sigma calculată pe baza mediei abaterii pătratică a logaritmului venitului pe cap de locuitor și a testat convergența clasică beta, Moroianu-Dumitrescu *et al.* (2015) a folosit un coeficient de convergență sigma ponderat cu variația populației, Simionescu (2014) a utilizat metode de testare a rădăcinii unitare în date panel pentru a verifica convergența PIB real pe cap de locuitor, Bunea (2012) utilizează modele de date de tip panel pentru convergența beta condiționată, în timp ce Moisescu (2015) a aplicat un indice de convergență (deviația standard) și ecuația de convergență beta absolută. În cele din urmă, Neagu (2013) a folosit coeficientul de variație, precum și coeficienții Gini, Atkinson, Theil, precum și valoarea medie a indicilor de deviere logaritmică drept măsuri de inegalitate în efortul de a testa convergența sigma.

testare au indicat o tendință de creștere a valorilor sigma, ceea ce sugerează o creștere sistematică a dispersiei teritoriale a PIB/locuitor, adică divergență sigma.

Creșterea medie anuală a PIB/locuitor pentru perioada analizată a variat foarte mult de la un județ la altul, cu cele mai mici rate de creștere concentrate în Moldova și un decalaj de dezvoltare clară între Est și Vest. Această distribuție cluster a PIB/locuitor este caracteristică autocorelației spațiale. Într-adevăr, valoarea lui Moran I indică dependența spațială și testul de permutare a respins în mod clar ipoteza nulă a distribuției spațiale aleatoare a valorilor, așadar, modelele spațiale sunt potrivite pentru datele noastre.

Am estimat mai întâi modelele absolute și condiționate de convergență beta, atât în formă clasică, cât și spațială, pentru întreaga perioadă avută în vedere. Rezultatele sunt prezentate în Tabelul 26.2. Coeficientul estimat pentru logaritmul PIB/locuitor inițial este extrem de semnificativ și poartă un semn pozitiv în toate modelele de convergență beta absolută, ceea ce indică faptul că România este departe de atingerea convergenței teritoriale pe parcursul perioadei 1995–2013. Dimpotrivă, un proces de divergență beta s-a desfășurat în acest interval. Deși toate cele trei modele (regresie clasică, lag spațial, eroare spațială) par să ofere rezultate similare, testele Likelihood Ratio au relevat o semnificație redusă pentru modelul cu lag spațial și insignifianță pentru modelul cu erori spațiale în comparație cu regresia clasică, care este cea mai potrivită pentru datele noastre.

Atunci când variabile explicative suplimentare sunt introduse în modelele de convergență beta condiționată (cu scopul de a capta caracteristicile regionale și a oferi o imagine mai exactă a diferențelor spațiale), testele indică modelul cu lag spațial ca fiind adecvat. Acest lucru înseamnă o creștere economică interdependentă între vecini. Coeficientul b este în continuare pozitiv, deși mai puțin semnificativ, consolidând rezultatele anterioare, adică divergență beta (Tabelul 26.2). Aceste rezultate arată că județele dezvoltate continuă să se bazeze pe potențialul lor economic mai mare și să se dezvolte mai rapid, ceea ce face improbabil orice proces de recuperare a decalajelor în viitorul apropiat.

Tabelul 26.2

Rezultatele modelelor de convergență beta (variabilă dependentă: creșterea medie anuală a PIB real pe locuitor)

Modele de convergență beta absolută						
Variabile	Model clasic*		Model cu lag spațial**		Model cu erori spațiale**	
	Coef.	Prob.	Coef.	Prob.	Coef.	Prob.
W GDPGrowth			0,36002	0,0501		
CONSTANT	-0,11426	0,02446	-0,10453	0,0219	-0,09511	0,0500
Ln GDP inițial	0,02322	0,0092	0,02035	0,0108	0,01993	0,0181
LAMBDA					0,26760	0,1902
Statistici	Valoare	Prob.	Valoare	Prob.	Valoare	Prob.
R-squared	0,15749		0,23134		0,1941	
Log likelihood			135,553		134,8764	
F-statistic	7,47715	0,0093				
Dependența spațială: Likelihood Ratio Test			2,5956	0,10716	1,1817	0,2770

Tabelul 26.2 (continuare)

Modele de convergență beta condiționată						
Variabile	Model clasic*		Model cu lag spațial**		Model cu erori spațiale**	
	Coef.	Prob.	Coef.	Prob.	Coef.	Prob.
W GDP Growth			0,39538	0,0203		
CONSTANT	0,16806	0,6369	0,04971	0,8721	0,06485	0,8579
Ln GDP inițial	0,03437	0,0766	0,02322	0,0564	0,02005	0,0915
Ln R&D	0,0029	0,0010	0,00294	0,0000	0,00273	0,0002
Ln Productivity	-0,02438	0,3051	-0,01824	0,3722	-0,01515	0,4964
Ln Entrepreneurs	0,00090	0,7355	0,00089	0,7074	0,00196	0,4227
Ln Human capital	-0,04561	0,5976	-0,01743	0,8161	-0,0215	0,8048
LAMBDA					0,27994	0,1671
Statistici	Valoare	Prob.	Valoare	Prob.	Valoare	Prob.
R-squared	0,4065		0,47428		0,42649	
Log likelihood			143,39		141,963	
F-statistic	4,9315	0,0015				
Breusch-Pagan test	6,3595	0,7571	5,2610	0,3848	6,6192	0,2505
Dependența spațială:						
Likelihood Ratio Test			3,5757	0,0506	0,7237	0,3949

*OLS; ** Maximum likelihood.

Dintre toate variabilele suplimentare ale modelelor de convergență beta condiționată, numai variabila cercetare-dezvoltare este semnificativă din punct de vedere statistic. Semnul său indică o influență pozitivă asupra dezvoltării regionale, sprijinind rezultatele studiilor anterioare cu privire la acest subiect. Numărul de întreprinzători privați are semnul pozitiv așteptat, în timp ce productivitatea și capitalul uman par a avea un impact negativ asupra creșterii regionale, dar rezultatele nu sunt fiabile, din cauza înconsistenței statistice a estimațiilor acestor variabile. Cercetări suplimentare, folosind alte variabile de control, sunt necesare pentru rezultate mai bune.

În concluzie, rezultatele empirice oferă suport pentru divergența absolută și condiționată a PIB/locuitor de-a lungul perioadei 1995–2014. În continuare am verificat posibile abateri de la această tendință pe termen lung, prin estimarea modelelor de convergență beta pe subperioade, și am constatat aceeași divergență teritorială pentru 1995–1999 și 2000–2007, ceea ce este oarecum surprinzător, deoarece prima subperioadă a fost marcată de criza economică a tranziției la economia de piață, restructurarea economică extinsă și perioade de criză prelungită, în timp ce cea de a doua subperioadă a fost caracterizată printr-o creștere economică continuă și relativ puternică, care ar fi trebuit să sprijine procesul de convergență reală între județe. Procesul de divergență economică a fost puternic și persistent și nu a slăbit în timpul perioadelor de boom economic semnificativ, cum ar fi cel din anii 2000. Polarizarea spațială a economiei românești a început în timpul tranziției la economia de piață. Cu toate că România a avut un nivel relativ scăzut al inegalităților teritoriale la începutul anilor 1990, restructurarea economică a lovit greu întreprinderile supradimensionate care au fost cruciale pentru

economiile locale. Adesea, o zonă mare a depins din punct de vedere economic de o singură industrie și declinul acesteia a produs consecințe negative puternice. Pe de altă parte, regiunea capitalei și unele orașe mari au beneficiat și au prosperat prin atragerea capitalului uman și a unor investiții mari. Marile decalaje care s-au dezvoltat între județele din România în perioada de tranziție nu au putut fi reduse în perioada de creștere economică, atunci când regiunile dezvoltate au continuat să fie privilegiate, primind influxuri de capital uman, investiții străine directe și fonduri europene.

26.5. CONCLUZII

Contextul istoric în care s-au desfășurat reformele administrativ-teritoriale din România și-a pus amprenta asupra configurării structurilor și instituțiilor care s-au succedat în decursul celor 100 de ani de la Marea Unire. Acesta a fost caracterizat prin perioade de stabilitate, dar și de instabilitate, în funcție de transformările interne și de factorii internaționali perturbatori.

În această perioadă, la conducerea României s-au succedat 38 de guverne, care au încercat să asigure structuri instituționale și mecanisme corespunzătoare cerințelor de modernitate, unitate și stabilitate a statului național unitar român. Evoluțiile în planul reformelor administrativ-teritoriale au fost în special consecința voinței politice și a evoluțiilor geopolitice.

Corelate și integrate cu schimbările economice și sociale, reformele administrative au urmărit să creeze structuri teritoriale care să contribuie la eficientizarea aplicării unor măsuri și acțiuni menite să reducă anumite dezechilibre între diferite regiuni, dar și un mai bun control asupra acestora.

O serie de reforme au avut un caracter abrupt, în timp ce altele au mers pe modificări punctuale care să servească anumitor interese de moment sau de grup. Impactul acestor reforme s-a concretizat într-o serie de fenomene care au antrenat ajustări atât cantitative (reducerea sau creșterea numărului de județe, comune, plăși, orașe, a suprafețelor acestora etc.), cât și calitative (redenumirea unor orașe, înființarea unor categorii noi de unități teritoriale mai mari etc.).

Unele reforme administrativ-teritoriale din perioada 1918 și până în prezent au avut în vedere reducerea fragmentării (reducerea numărului de județe de la 76 la 42), în paralel cu înființarea unui nou nivel, cel regional (directorate ministeriale, ținuturi), care a cunoscut, la rândul său, un proces de reorientare de la regiuni de mici dimensiuni, mai omogene, spre regiuni mai mari, caracterizate prin inegalități importante atât economice, cât și sociale.

Pornind de la un decupaj teritorial diferit, cu caracteristici specifice, existent înainte de 1918, evoluția reformelor administrative a fost una relativ dificilă, cu întârzieri și reveniri de moment, cu interferențe politice externe și de cele mai multe ori fără o direcție clară sau obiective specifice (sau care nu au putut fi atinse). În întreaga perioadă de la Marea Unire, toate partidele care s-au succedat la

putere¹⁶ au întocmit proiecte de unificare administrativă sau de consolidare a acesteia, unele îndreptate spre centralizare, altele, dimpotrivă, spre descentralizare și autonomie regională sau locală.

Majoritatea reformelor teritoriale s-au concentrat pe diminuarea inegalităților teritoriale, economice, sociale, infrastructură etc. Pe parcursul istoriei sale, regiunile și județele României s-au situat la niveluri semnificativ diferite de dezvoltare economică și disparitățile regionale au fost marcante. Unele transformări de tipul comasărilor, schimbării granițelor interregionale și desființării unor unități administrativ-teritoriale au fost justificate prin rațiuni economice, urmărindu-se fie facilitarea unui proces de specializare regională, fie conducerea mai eficientă de către puterea centrală. Aceste ajustări teritoriale au generat dezechilibre care s-au reflectat nu doar în funcționarea administrațiilor locale, ci și în adâncirea inegalităților în nivelul de dezvoltare al diferitelor regiuni ale țării.

În prezent, asistăm la noi încercări de reorganizare teritorial-administrativă care ar trebui să pornească de la o înțelegere corectă a trecutului, a originilor acestor inegalități care nu au fost niciodată pe deplin contracarate și care s-au perpetuat și adâncit. Astfel, reducerea inegalităților teritoriale se poate realiza cu precădere (sau *mai ales*) printr-o descentralizare reală, stabilă, graduală, predictibilă și transparentă, bazată pe criterii și reguli obiective, prin asigurarea resurselor necesare exercitării competențelor transferate la nivel local, pe echitate, democrație participativă și cheltuirea eficientă și eficace a resurselor financiare.

Varietatea problemelor/provocărilor economiilor locale și regionale impune măsuri specifice de politică economică și instrumente adecvate de promovare a creșterii economice și de reducere a decalajelor pe termen scurt și lung, iar guvernarea eficientă și buna administrare pot fi esențiale în acest proces. Acțiuni și măsuri extinse de stimulare a creșterii economice sustenabile și armonioase trebuie luate atât la nivel național, cât și regional, pentru a evita redresarea inegală sau instabilitatea regională. Dezvoltarea teritorială echilibrată presupune o înțelegere corectă și contracararea fermă a punctelor slabe locale responsabile pentru căderea mai profundă și redresarea mai lentă a anumitor regiuni. Scăderea inegalităților și inversarea procesului de divergență actuală depinde de identificarea de noi resurse locale ale economiei, reducerea susținută a dezechilibrelor, contracararea unor factori negativi, precum și îmbunătățirea rezistenței la criză a economiilor locale.

BIBLIOGRAFIE

1. Ailenei Dorel, Cristescu Amalia (2012), *Regional patterns of global economic crisis shocks propagation into Romanian economy*, Romanian Journal of Regional Science, Vol. 6, Issue 1, p. 41–52.
2. Ailenei Dorel, Mosora Cosmin, Țătu Delia (2009), *Regional economic convergence in Romania and EU cohesion*, 49th ERSA Congress *Territorial Cohesion of Europe & Integrative Planning*, 25–29 august, Lodz, Poland.

¹⁶ *Partidul Național Liberal a guvernat în perioadele 1922–1928 și 1933–1937. Partidul Național Țărănesc a guvernat în perioadele 1928–1931 și 1932–1933.*

3. Anselin Luc (2005), *Exploring Spatial Data with GeoDaTM: A Workbook*, Spatial Analysis Laboratory Department of Geography, University of Illinois, Urbana, disponibil la: <http://sal.agecon.uiuc.edu>.
4. Anselin Luc, Rey Serge (1991), *Properties of Tests for Spatial Dependence in Linear Regression Models*, Geographical Analysis, Vol. 23, Issue 2, p. 112–131.
5. Antonescu Daniela (2003), *Dezvoltarea regională în România, concept, mecanisme, instituții*, Editura Oscar Print, București, publicată on line: https://mpr.ub.uni-muenchen.de/57728/1/MPRA_paper_57114.pdf, ISBN 973-668-011-8.
6. Antonescu Daniela (2016), *Experiența tranziției la economia de piață în România*, Revista de istorie economică și istoria gândirii economice, Editura Academiei Române vol. 18, p. 161–187.
7. Barro Robert J., Sala-i-Martin Xavier (1992), *Convergence*, Journal of Political Economy, Vol. 100, p. 223–251.
8. Bețe Cristian, *The Romanian administrative laws in the interwar period*, disponibil la: <http://revad.uvvg.ro/files/nr1/Articol%202020-%20Bente%20Cristian.pdf>.
9. Biriescu Simona, Butuza Antoaneta (2011), *Regional Development – Past, Present and Future in Romania*, Annals of the University of Petroșani, Economics, Vol. 11 (1), p. 17–32.
10. Bunea Daniela (2012), *Is Internal Migration Relevant to Regional Convergence? Comparative Analysis across Five European Countries*, Romanian Journal of Regional Science, Vol. 6, Issue 2.
11. Calcan Gheorghe (2009), *Administrația publică românească în secolele XIX-XX. Legi și reforme importante. De la reformele lui Alexandru Ioan Cuza la cele ale Marii Uniri, 1864–1925*, Editura Universitară, București.
12. Dincă Dragoș Valentin (2012), *Sistemul administrativ românesc – inspirație franceză și adaptare autohtonă*, Editura Economică, București, disponibil la: http://www.publicresearch.ro/library/files/sistem_administrativ_dragos_dinca_ro.pdf.
13. Dumitru Bogdan-Cristian (2012), *Modele privind organizarea administrativă a României în perioada interbelică. O perspectivă comparată*, Rezumat teză doctorat, Păun Nicolae (coord.).
14. Ghimiș Alexandra (2010), *Organizarea administrativ-teritorială a României în lumina prevederilor Constituției din 1923*, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Studii Europene, Cluj-Napoca.
15. Giurescu Dinu C. (coord.) (2013), *Istoria românilor. România în anii 1948–1989*, vol. X, Editura Enciclopedică, București.
16. Gorun Adrian, Ghizdeanu Ion, Gorun Horațiu-Tiberiu, Radu Gabriela (coord.) (2013), *România și politici regionale*, Editura Academica Brâncuși, Târgu-Jiu.
17. Goschin Zizi (2013), *The Remittances as a Potential Economic Growth Resource for Romania*, Annales Universitatis Apulensis: Series Oeconomica, Alba-Iulia.
18. Goschin Zizi (2014), *Regional Inequalities and Sigma Divergence in Romania*, Procedia Economics and Finance, Vol. 10, p. 45–53, International Conference on Applied Statistics (ICAS) 2013.
19. Goschin Zizi (2015), *Territorial Inequalities and Economic Growth in Romania. A Multi-factor Approach*, Procedia Economics and Finance, Vol. 22, p. 690–698, 2nd International Conference Economic Scientific Research – Theoretical, Empirical and Practical Approaches, ESPERA 2014, 13–14 November 2014, Bucharest.
20. Goschin Zizi, Constantin Daniela Luminița (2010), *The geography of the financial crisis and policy response in Romania*, în Gorzelak Grzegorz, Goh Chor-Ching (eds), *Financial Crisis in Central and Eastern Europe – from Similarity to Diversity*, Barbara Budrich Publishers, Warsaw, p. 161–190.
21. Grama Izabella Gilda, Patache Laura (2010), *Questioning EU Regional Cohesion Policy in Romania*, „Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series, vol. 0 (1), p. 416–421.
22. Gusti Dimitrie (1938), *Enciclopedia României*, vol. I–II, *Țara Românească*, București, Imprimeria Națională, 1938–1943, p. 150–151.
23. Iacob Gheorghe (2015), *România în secolul XX, Politică și societate*, Note de curs, disponibil la: <http://history.uaic.ro/wp-content/uploads/2012/12/2015sem2-Partea-I-Romania-in-secolul-XX.pdf>.

24. Iancu Aurel (2007), *Tipurile de convergență; convergența economică*, INCE Working Papers, București, disponibil la: <http://convergenta.ince.ro/>.
25. Iancu Aurel (2009), *Convergența economică*, Editura Academiei Române, București.
26. Iancu Gheorghe (1985), *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918–1920)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
27. Lefter Constantin, Constantin Cristinel (2009), *Economic and Social Disparities of Romania in Regional and County Profile*, Management & Marketing, Vol. 4, No. 1, p. 77–96.
28. LeSage James, Pace Robert Kelley (2009), *Introduction to Spatial Econometrics*, CRC Press, Boca Raton.
29. López-Rodríguez Jesus, Bolea-Gabriel Cosmin (2012), *Regional Dynamics in Romanian Counties: Convergence and Trade*, în Vito Bobek (Ed.), *International Trade from Economic and Policy Perspective*, IntechOpen, DOI: 10.5772/48271, disponibil la: <http://www.intechopen.com/books/international-trade-from-economic-and-policy-perspective/regional-dynamics-in-romanian-counties-convergence-and-trade>.
30. Matei Horia C. (coord.) (2001), *Enciclopedia statelor lumii*, Editura Meronia, București.
31. Moisesescu Elena Raluca (2015), *Regional convergence. Case of Romania, Theoretical and Applied Economics*, Vol. XXII, No. 2 (603), p. 183–188.
32. Moroianu-Dumitrescu Natalia, Constantin Daniela Luminița, Herteliu Claudiu, Novac Anca (2015), *Empirical Weighted Modelling on Inter-County Inequalities Evolution and to Test Economical Convergence in Romania*, The USV Annals of Economics and Public Administration, Vol. 15, No. 3.
33. Neagu Olimpia (2013), *Measurement of Territorial Convergence. An Analysis in the Case of Romania*, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, Issue 3, p. 117–125.
34. Pop Dănuț, Pop Călin-Cornel, Vlaicu Cosmin-Radu (2010), *Elemente istorice și legislative privind organizarea instituției administrative a prefectului în România*, Revista transilvană de științe administrative, nr. 1 (25).
35. Pușcaș Vasile; Vesa Vasile (coordonatori) (1988), *Dezvoltare și modernizare în România interbelică, 1919–1939*, Editura Politică, București.
36. Săgeată Dănuț Radu (2004), *Modele de regionare politico-administrativă*, Editura Top Form, București.
37. Săgeată Dănuț-Radu (2006), *Deciziile politico-administrative și organizarea teritoriului: studiu geografic cu aplicare la teritoriul României*, Editura Top Form, București.
38. Simionescu Mihaela (2014), *The Assessment of Income Convergence Hypothesis in Romanian Counties Using the Panel Unit Root Approach*, Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”, Oeconomica, Vol. 59, Issue 2, p. 57–67.
39. Sirghi Nicoleta, Părean Mihai, Oțil Maria (2009), *Convergence in the development regions of Romania*, Proceedings of The International Conference on Administration and Business – ICEA – FAA 2009, 14–15 November, disponibil la: <http://conference.faa.ro>.
40. Stănică Viorel, (2007), *Administrarea teritoriului României în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, Revista transilvană de științe administrative, nr. 1 (19).
41. Török Ibolya (2013), *Regional Development in Romania: Shaping European Convergence and Local Divergence*, Regions Magazine, Vol. 291, Issue 1, September, p. 25–27.
42. Vasilescu Benonica (2013), *Organizarea administrativ-teritorială și evoluția legislației în domeniul administrației publice locale*, Buletin de informare legislativă, nr. 4.
43. Zaman Gheorghe (2015), *Experiența tranziției României la economia de piață (1990–2014)*, disponibil la: http://www.academiaromana.ro/carti2015/c02_GhZaman.htm.
44. Zaman Gheorghe, Georgescu George (2009), *Structural Fund Absorption: A New Challenge for Romania?*, Romanian Journal of Economic Forecasting, Vol. 6, No. 1, p. 136–154.
45. Zaman Gheorghe, Georgescu George (coord.), Goschin Zizi, Antonescu Daniela, Popa Florina (2015), *Dezvoltarea economică endogenă la nivel regional. Cazul României*, Editura Expert, București.
46. Zaman Gheorghe, Goschin Zizi, Vasile Valentina (2013), *Evoluția dezechilibrelor teritoriale din România în contextul crizei economice*, Romanian Journal of Economics, Vol. 37, Issue 2(46), p. 20–39.

27. ARHITECTURA ÎNTEPRINDERILOR INDUSTRIALE

LUMINIȚA CHIVU

27.1. ANALIZE DE CONTEXT ȘI PRECIZĂRI METODOLOGICE

Arhitectura întreprinderilor din România, respectiv numărul și structura acestora în funcție de diferitele lor caracteristici, a reprezentat de-a lungul anilor o oglindă a societății și economiei românești.

I. Caracteristicile întreprinderilor au reflectat în primul rând schimbările majore de paradigme, sub spectrul tehnologiilor și materialelor dominante și al coexistenței unor generații diferite de tehnologii și materiale: de la structurile specifice primei revoluții industriale (demarată la sfârșitul secolului al XVIII-lea) bazate pe cărbune, metalurgie, textile și mașina cu abur la cele atașate celei de-a doua revoluții (începutul secolului XX), având ca fundamente electricitatea, mecanica, petrolul, chimia, telegraful, telefonul, transportul colectiv pe căile ferate și cu vapoarele cu aburi. Acestea au fost urmate de a treia revoluție (la mijlocul secolului XX), declanșată de descoperirea semiconductorilor, respectiv a tranzistorului, și centrată pe electronică, telecomunicații, informatică, audio-vizual și tehnici nucleare, inclusiv pe dezvoltarea roboților, a automatizării, a tehnologiilor spațiale și a biotehnologiilor și până la noile structuri specifice industriei 4.0, respectiv cea de-a patra revoluție industrială (început de secol XXI), care a produs o bulversare a proceselor de producție, indusă de internet și de tehnologiile de prelucrare, transmisie și comunicare a informațiilor (Chivu, Ciutacu și Georgescu, 2017). Pe parcursul unui întins spațiu istoric evolutiv, în ultimele două secole s-a impus o teorie a industrializării, iar după 1990 a apărut și termenul de dezindustrializare și, mai nou, în ultimul deceniu, se vorbește tot mai mult despre reindustrializare.

Toate aceste evoluții au influențat profund profilul și dimensiunea întreprinderilor, structura pe sectoare, ramuri și subramuri industriale, interdependențele și relațiile dintre acestea, inclusiv structurile instituțional-administrative de susținere și coordonare și/sau controlul activității acestora.

II. Perioada 1918–2018 a fost marcată de continuități și discontinuități, pe fondul diferențelor de abordare în vremuri de pace sau război, sub impactul

pierderilor de teritorii, sub auspiciile regimurilor politice extrem de variate ca ideologii și priorități, având atașat **un cadrul legal-instituțional și de administrare specific,** cu schimbări abrupte de structuri de proprietate și de apartenență a capitalului, pe o paletă largă ce a inclus variate reguli de constituire, transfer de proprietate sau desființare, naționalizări, retrocedări și privatizări, investiții green-field sau delocalizări și externalizări, cu doctrinele economice și curentele de gândire economică atașate: de la structuri individuale sau private independente la constituirea de companii primordial cu capital străin, cu capital autohton sau având ca proprietar statul; ca noduri în concepția dezvoltării industriei pe lanțuri valorice, pe întreaga filieră de la extracția resurselor până la produsul finit, la concentrarea pe platforme industriale mari și, ulterior, la parcuri industriale, la promovarea liberei inițiative și descompunerea lanțurilor valorice, la preponderența companiilor multinaționale și a filialelor autohtone ale companiilor transnaționale, la apariția de uzine modulare, mobile și adaptabile, la definiții mult mai flexibile ale locului de muncă, ce schimbă radical concepția despre fabrică și platformele industriale ale trecutului.

Distribuția teritorială a amplasamentelor industriale, între altele, motor important al urbanizării, a influențat uneori semnificativ organizarea administrativ-teritorială, inclusiv prin apariția și/sau dispariția de așezări pe harta României, având ca nucleu o întreprindere industrială.

Pe lângă **funcția economică**, de motor pentru celelalte activități economice, întreprinderile industriale au îndeplinit de-a lungul timpului și funcții sociale, de la cea de angajare a unui număr important de personal, a cărui principală sursă de venit și întreținere a familiei o reprezenta salariul, la **funcții sociale mai complexe**, ce țin de educație, ucenicie, școli de meserii, practica pentru elevi și studenți, până la implicarea în viața comunității prin parteneriate cu sindicate, patronate și autorități pentru dezvoltare locală și grija pentru protecția mediului.

III. Sub impactul evoluției factorilor menționați anterior, dinamica și structura întreprinderilor în perioada 1918–2018 a fost strâns legată și de **dimensiunea și caracteristicile piețelor de desfacere**, de la deschiderea totală către economia mondială la naționalism economic, de la orientările pentru satisfacerea primordială a nevoilor interne la goana pentru identificarea celor mai bune oportunități de export – producția industrială fiind principala sursă de obținere a valutei necesare pentru achitarea datoriei externe –, de la abordările strict din perspectivă națională la cele atașate integrării regionale, continentale, în strânsă legătură cu relațiile economice internaționale și politica comercială dominantă. Atașate acestora, se pot menționa abordările protecționiste și cele privind liberul schimb, clauze comerciale favorizante în relațiile bilaterale, armonizări legislative în contextul aderării la diferite organizații mondiale, regionale, la cele patru libertăți specifice pieței comune, la reguli de concurență și ajutor de stat, toate acestea cu impact asupra complexității și calității produselor realizate de întreprinderile industriale, asupra cerințelor de adaptare la exigențe din

perspectiva competitivității economice, la eforturile pentru menținerea sau câștigarea segmentelor de piață internă și de identificare a unor nișe pentru export.

IV. Deși, cu ajutorul surselor de informații identificate pentru intervalul de timp 1918–2016, cu eforturi substanțiale, se putea realiza reconstituirea unor serii cu date anuale privind **numărul întreprinderilor industriale din România și alți indicatori de caracterizare a acestora**, marea varietate a surselor utilizate – anchetele și recensămintele privind întreprinderile industriale (realizate atât de sine stătător, cât și ca module în cadrul recensământului populației), anuarele statistice disponibile (începând cu ediția din anul 1922 și, cu mici întreruperi, până în prezent), dar și lucrările de referință din diferite etape privind industria, întreprinderile industriale și rolul acestora în dezvoltarea economică, precum și studiile mai recente ale unor cercetători de valoare din domeniul istoriei economice, care prezintă elemente ce țin de cadrul legal de reglementare a activității întreprinderilor, conținutul și sfera de cuprindere a indicatorilor statistici (de la cea teritorială, la criteriile de încadrare a întreprinderilor în variate categorii și clase de mărime, contextul uneori subiectiv, precum și metodologiile de culegere a datelor etc.) – ne-au determinat ca, în prezentul capitol, analizele privind arhitectura întreprinderilor să le realizăm prin prezentarea acesteia la praguri istorice, punând accent pe acuratețea definirii indicatorilor și analizele de context.

Analizele sunt grupate pe trei etape mari: a) etapa interbelică, a producției de război și a redresării postbelice, 1918–1947; b) etapa economiei centralizate (naționalizare, colectivizare și economie de comandă), 1948–1989; c) etapa tranziției la economia de piață, 1990–2017.

27.2. PERIOADA 1918–1947

În analizele specifice perioadei 1918–1947, pentru o mai bună surprindere a modificărilor de ordin calitativ în arhitectura întreprinderilor, ne vom raporta la abordările din perspectiva fazelor decenale cu caracteristici specifice (Pavelescu, 2016). Este vorba despre: deceniul 1919–1928, marcat de o politică macroeconomică având ca fundament doctrina „prin noi înșine”; intervalul de timp 1929–1939, în care a avut loc o alternanță la guvernare a adeptilor economiei deschise cu cei care au promovat măsuri protecționiste, în special pentru întreprinderile industriale mari; intervalul de timp 1940–1947, cu bulversările specifice celui de-al Doilea Război Mondial, pierderile de teritorii și măsurile protecționiste, în special pentru întreprinderile industriale.

Fazele incipiente ale dezvoltării industriei s-au manifestat în țara noastră de timpuriu în accepțiunile industriei casnice: „Cea dintâi industrie, de o imemorabilă vechime, de o întindere imensă și de o valoare de originalitate cu totul deosebită, formând cu drept cuvânt un motiv de mândrie pentru poporul nostru așa de bine

înzestrat, e aceea pe care o reprezintă priceputa și stăruitoarea muncă din cuprinsul însuși al casei” (Iorga, 1927).

Așa cum semnală și Virgil N. Madgearu, pentru trecerea la o fază superioară, „în lipsa factorilor economici principali: disponibilitățile de capitaluri și de muncă specializată națională, resursele naturale n-au putut fi puse în valoare la început decât cu concursul capitalului și muncii calificate străine. De asemenea, trecerea directă la forma cea mai avansată de industrie, aceea a fabricii, datorită existenței unei categorii restrânse de meserii naționale și lipsei aproape complete a manufacturii, a constituit un obstacol în procesul de industrializare din Vechiul Regat român, prin dificultatea de a găsi lucrători indigeni” (Madgearu, 1940).

Legile de încurajare a industriei din anii 1887 și 1912 au dat un prim impuls important dezvoltării acesteia.

Marea Unire a avut o influență hotărâtoare asupra procesului de industrializare. „Atât prin sporirea rezervelor de materii prime și surse de energie (minereuri de fier și metalifere, cărbuni, gaz metan etc.), cât și prin extensiunea pieței interne realizată în urma întregirii teritoriale și împrăștierea țăranilor, s-a dat un impuls decisiv industrializării economiei românești” (Madgearu, 1940).

Primul tablou de ansamblu al structurii pe ramuri a întreprinderilor industriale și al capacității lor de producție, pentru întregul teritoriu al țării după Marea Unire din 1918, este prezentat de *Ancheta industrială din anul 1920* (DGI, 1921), prin intermediul căreia au fost culese informații aferente anului 1919. Datele referitoare la numărul de unități, la capital și personal reflectă starea industriei mari¹, afectată de distrugerile din anii războiului, iar pentru Muntenia, și de descompletările masive de utilaje realizate de ocupanți. În acest context, structurile industriale erau sub capacitatea lor din anii normali. Această anchetă nu cuprinde date privind întreprinderile din industria mică și mijlocie (manuală și mecanizată), a cărei pondere în capacitatea de producție și în piața internă ajungea la aproximativ jumătate din a celei mari (Axenciuc, 1992).

Datele anchetei relevă existența în anul 1919 a unui număr de 2.747 de stabilimente industriale ale industriei mari, cu o forță motrice medie pe stabiliment de 175 CP (mașini și turbine cu vapor; motoare cu benzină, gaz, păcură; motoare electrice alimentate de la uzine sau diverse turbine cu apă) și un număr mediu de 57 de angajați (Tabelul 27.1). Din numărul total de angajați, aproximativ 11% erau personal tehnic-administrativ, restul fiind muncitori calificați și necalificați. Întreprinderile erau grupate pe nouă industrii (echivalentul ramurilor) și 69 de diviziuni (echivalentul subramurilor). Pe primul loc în ierarhia ramurilor industriale în funcție de numărul de companii se situa industria alimentară (977), ramură aflată și în fruntea ierarhiei din punctul de vedere al forței motrice (98,6 mii CP), în timp ce, din punctul de vedere al personalului angajat, pe prima poziție se situa industria lemnului (44,9 mii de persoane).

¹ În categoria întreprinderilor din „industria mare” erau incluse, conform criteriilor stabilite prin *Legea pentru încurajarea industriei naționale din 14 februarie 1912*, cele cu forță motrice mai mare de 5 CP sau care angajau mai mult de 20 de lucrători.

Tabloul întreprinderilor relevă dezvoltarea cu precădere în această primă etapă a industriei orientate spre consum (industria alimentară, industria lemnului etc.).

Tabelul 27.1

Numărul și dimensiunea medie a întreprinderilor din industria mare (prelucrătoare) în 1919

	Număr de întreprinderi	Forță motrice* (CP)	Personal total	Forță motrice medie (CP/într.)	Număr mediu de angajați (pers./într.)
Total	2747	481155	157423	175	57
Industria metalurgică	305	58.587	37.635	192	123
Industria lemnului	502	66.581	44.886	133	89
Industria chimică	187	56.526	8.740	302	47
Industria alimentară	977	98.584	26.054	101	27
Industria textilă	156	13.530	10.409	87	67
Industria tăbăcăriei	133	7.750	6.290	58	47
Industria ceramică	216	39.779	14.505	184	67
Grupul electricității	137	137.605	3.032	1.004	22
Grupul artelor grafice	134	2.213	5.872	17	44

Notă: * Sunt incluși 43.681 CP pentru motoare electrice alimentate de uzinele electrice; de asemenea, au fost incluși 137.605 CP ai uzinelor electrice și de gaz, care nu mai figurează ulterior în statistica perioadei 1922–1945.

Sursa: Prelucrări pe baza informațiilor din DGI, 1921.

Cele mai multe întreprinderi erau amplasate în Vechiul Regat (aproximativ 40% din total), în timp ce în Banat se regăseau cele mai mari întreprinderi (cu o forță motrice medie de 511 CP și un număr mediu de 214 persoane angajate).

Întreprinderile industriale erau concentrate în capitală (București – aproximativ 17,2% din producția industrială) și alte opt centre industriale, centre mari de consum, respectiv Timișoara, Sfântu-Gheorghe, Arad, Galați, Brăila, Cernăuți, Cluj și Iași) și opt regiuni (Valea Prahovei, Reșița, Turda, Baia Mare, Ferdinand și Nadrag, Hunedoara, Cisnădie și Piatra Neamț-Bacău-Buhuși), conturate în general în apropierea surselor de materii prime.

Deceniul următor a fost caracterizat prin eforturile deosebite realizate pentru refacerea economiei după război și atingerea potențialului antebellic (1919–1924) (Axenciuc, 2008) și pentru consolidarea unității naționale, prin reforme economice și sociale (1925–1928), perioadă marcată de creștere economică.

În anii 1923–1924, „curentul puternic către autarhia economică, cristalizat prin lozinca *prin noi înșine*, s-a tradus în promovarea a numeroase reglementări legislative care încurajau și favorizau munca și capitalul românesc” (Gusti, 1943, p. 814).

Pe ansamblul intervalului de timp 1919–1928, numărul de întreprinderi din industria mare prelucrătoare crește cu peste 40%, numărul de personal din aceste întreprinderi crește cu peste 30%, apar și se dezvoltă noi ramuri, respectiv industria materialelor de construcții și industria electrotehnică etc.

În anul 1929, întreprinderile care produceau bunuri de consum realizau 52,0% din valoarea netă creată în industrie și angajau 45,2% din personal (Madgearu, 1940, p. 162).

La finele anului 1930, în contextul în care economia românească parcurea o perioadă de profundă criză (marea criză economică din perioada 1929–1933), în cadrul recensământului general al populației României apare inițiativa culegerii de informații importante² privind întreprinderile din industrie³. Spre deosebire de ancheta din anul 1920, care avea ca sferă de cuprindere numai industria mare prelucrătoare, aceasta reprezintă prima înregistrare care include „orice fabrică, atelier de industrie și meserie, pivotă, moară, pivă, dîrste, gater”, indiferent de mărime, „de la atelierele de meserii cu o singură persoană până la marile fabrici și uzine”. Paleta activităților industriale este mult mai largă, întreprinderile fiind structurate în 12 clase și în 113 grupe de industrii.

În anul 1930, din numărul total de 140.948 de întreprinderi industriale, 133.788 (aproximativ 94,9% din total) erau firme individuale, 2.580 (1,8%) societăți în nume colectiv, 1.648 (1,2%) societăți pe acțiuni, 224 (0,2%) cooperative, 447 (0,3%) întreprinderi de stat, județ sau comună și 2.261 (1,6%) alte forme. Cu excepția industriei extractive, unde societățile pe acțiuni dețineau 50,5% din numărul de întreprinderi, și a uzinelor producătoare de electricitate, gaz, apă, ramură în care societățile pe acțiuni și întreprinderile de stat, județene și comunale dețineau fiecare câte 34,5% din total, în restul celorlalte ramuri predominau firmele individuale.

Aproximativ 58% dintre întreprinderile active în anul 1930 au fost înființate în intervalul 1919–1930. Această pondere varia pe ramuri între 66,4% în cazul industriei hârtiei și 37,3% pentru uzinele producătoare de electricitate, gaz, apă (peste 52% dintre acestea fiind înființate înainte de 1914).

În anul 1930 erau preponderente întreprinderile cu un număr de 1–5 angajați (92,5% din total), în această categorie fiind angajați însă numai 38,0% din totalul personalului din industrie.

În anul 1932, întreprinderile producătoare de bunuri de consum realizau 58,2% din valoarea netă creată în industrie și angajau 53,3% din personalul acesteia. Este anul în care, în aprecierea economiștilor vremii, procesul de industrializare din România trece de la faza economiei mondiale (Madgearu, 1940, p. 162) (1919–1932, caracterizată prin deschiderea aproape totală a economiei) la faza naționalismului economic, începând cu anul 1933. Această tranziție nu este de altfel specifică numai României, ci se înscrie într-un context mai larg în care, sub impactul crizei mondiale care a afectat puternic industria și întreprinderile industriale, majoritatea țărilor promovau măsuri cu caracter protecționist.

² Este vorba, între altele, de: număr de întreprinderi, personal, forță motrice, clasificări pe ramuri și grupe de întreprinderi, pe unități administrativ-teritoriale, pe forme de organizare, grupe de vechime și grupe de mărime.

³ Prelucrarea informațiilor s-a prelungit până în anul 1937, rezultatele publicându-se într-un volum special, volumul X, *Recensământul general al întreprinderilor industriale și comerciale din 1930*, Monitorul Oficial, Imprimeria Națională, București, 1938 (Axenciuc, 1992).

Pe fondul crizei mondiale (care și-a făcut simțite efectele negative începând cu anul 1929) și al dificultăților cu care se confruntau întreprinderile industriale, apar măsurile de reglementare a schimburilor economice externe, controlul investițiilor industriale și oportunități de producție pentru satisfacerea necesităților de apărare națională (Madgearu, 1940, p. 132).

În anul 1937, întreprinderile din industria bunurilor de consum realizau 52,6% din valoarea netă creată în industrie și angajau 52,6% din personal (Madgearu, 1940, p. 162).

Reducerea numărului întreprinderilor industriale are loc pe fondul unui proces de concentrare a acestora, concretizat în creșterea numărului de personal și a forței motrice medii ce revine pe o companie (Tabelul 27.2).

Tabelul 27.2

Numărul și dimensiunea medie a întreprinderilor din industria mare în 1938

	Număr de întreprinderi	Forța motrice* (CP)	Personal total	Forță motrice medie (CP/într.)	Număr mediu de angajați (pers./într.)
Total	3.767	746.789	289.117	198	77
Industria alimentară	974	137.018	38.376	141	39
Industria textilă	640	79.561	74.077	124	116
Industria metalurgică	366	152.147	51.321	416	140
Industria electrotehnică	31	2.958	2.684	95	87
Industria hârtiei și artei grafice	157	53.366	15.222	340	97
Industria chimică	397	183.393	28.298	462	71
Industria sticlăriei	39	3.216	5.691	82	146
Industria ceramică	34	1.031	1.652	30	49
Industria materialelor de construcții	258	56.563	15.104	219	59
Industria lemnului	713	64.121	43.326	90	61
Industria pielăriei	158	13.415	13.366	85	85

Sursa: Prelucrări pe baza informațiilor din *Anuarul statistic al României 1939 și 1940*, 1940.

„Deși, de-a lungul întregii perioade interbelice, țara noastră a continuat să rămână o țară slab dezvoltată din punct de vedere industrial, industria din România a cunoscut un avânt și o diversificare notabile. În context, industria extractivă a jucat un rol remarcabil prin aportul însemnat la producția industrială de energie primară și de minereuri și materii prime, precum și, în cazul petrolului, la export” (Platon și Dobre, 1991).

În septembrie 1939 este înființat Ministerul Inventarului Avuțiilor Publice, care își desfășoară activitatea până în septembrie 1940.

Deceniul 1940–1947 este marcat de efectele Pactului Ribbentrop-Molotov (23 august 1939) și ale Dictatului de la Viena (30 august 1940), cu bulversările specifice celui de-al Doilea Război Mondial (1940–1944) și, ulterior, cu schimbarea de regim și măsurile de reconstrucție postbelică a economiei (1945–1947) (Pavelescu, 2016).

Este vorba în primul rând de pierderea unei treimi din teritoriile românești, care concentră o treime din populația și potențialul economic al României Mari.

Din această perioadă, prima statistică privind întreprinderile industriale este realizată cu ajutorul datelor culese cu ajutorul unui formular privind întreprinderile economice, pe parcursul recensământului general al României desfășurat în aprilie 1941. Datele culese se referă la toate întreprinderile, grupate în întreprinderi de industrie mare (cu peste zece angajați calificați sau cu forță motrice mai mare de 20 CP) și ateliere de meserii. Întreprinderile sunt clasificate pe cele două sectoare importante, industrie minieră și industrie prelucrătoare, și pe zece ramuri.

Din numărul total de 99.510 întreprinderi industriale înregistrate în anul 1941, 32.066 (32,2% din total) erau întreprinderi mari și 67.444 ateliere de meserii. Din punctul de vedere al numărului de angajați, în cazul întreprinderilor mari, dimensiunea medie varia între 161 de angajați în metalurgie și prelucrarea metalelor, 152 de angajați în industria hârtiei și trei angajați în industria alimentară, respectiv 11 angajați în industria lemnului.

Ramurile în care domină întreprinderile mari erau industria minieră (100%) și industria alimentară (100%), urmate de industria textilă (68,5%) și industria chimică (65,9%). În restul ramurilor, întreprinderile mari dețineau mai puțin de 35% din total.

Are loc un proces de selecție, o bună parte dintre întreprinderi (mai mult de 27%) se desființează. Întreprinderile din industria mare supraviețuitoare se consolidează. Deși numărul acestora este în scădere (2.752 în anul 1941 comparativ cu 3.767 în 1938), se constată o creștere a dimensiunii acestora atât din perspectiva forței motrice (240 CP), cât și din punctul de vedere al numărului de salariați (89 de angajați).

În prima parte a intervalului de timp (1941–1947), eforturile de sprijinire a frontului s-au împletit cu cele de refacere a economiei. În acest context, activitatea industrială este coordonată de ministrul economiei naționale, de ministrul înzestrării armatei și producției de război, precum și de ministrul lucrărilor publice și comunicațiilor.

„Al Doilea Război Mondial și procesul încheierii păcii derulat până în 1947 au adus cu sine un nou statut al României, încadrată în sfera de influență sovietică, și a lăsat nerezolvată problema Basarabiei, Bucovinei de Nord și a ținutului Herța” (Buzatu, 2009). În ciuda eforturilor realizate de diplomații români, condițiile nefavorabile în care s-au încheiat pentru România aceste negocieri (datoriile ce urmau a fi achitate, obligații de a asigura *clauza națiunii celei mai favorizate* pentru un grup important de țări etc.) au grevat evoluția economică a țării pentru o bună perioadă de timp.

Între altele, la 17 și 19 iulie 1945 au fost semnate la București convențiile pentru înființarea primelor societăți mixte româno-ruse: Sovrompetrol și Sovromtransport. Alte două – Tars și Sovrombanc – au fost semnate la 8 și, respectiv, 14 august 1945. Celelalte societăți mixte au luat ființă între anii 1946 și 1952.

Curând după înființarea lor, societățile au obținut poziții de prim-ordin în domeniul în care-și desfășurau activitatea. Astfel, Sovrompetrol deținea după doi ani de activitate 36,5% din cantitatea de țiței prelucrat, 37,7% din expedițiile

interne de petrol și 38,2% din cele externe. Ulterior, la 31 martie și 18 septembrie 1954, 12 din 16 societăți au fost desființate (Sovrompetrol, Sovromasigurare și Sovromcuartș au funcționat până în 1956). Valoarea părții de participare sovietică urma să fie răscumpărată de statul român (Giurescu, 2008).

În luna mai 1947 sunt înființate oficiile industriale care, în colaborare cu Ministerul Industriei și Comerțului, întocmesc programe de producție pentru diferite ramuri industriale și întreprinderi mari. Aceste programe conțineau produsele ce urmau a fi fabricate, volumul producției exprimat în unități naturale și, pentru unele produse, și materiile prime ce urmau a fi utilizate (Malinschi, Moldovan și Rausser, 1964).

În același an se realizează o inventariere a întreprinderilor industriale particulare și comunale (pentru cele de stat și ale instituțiilor cu bugete s-a realizat un recensământ separat). Sunt incluse în inventar toate întreprinderile cu forță motrice și cele care angajau mai mult de cinci persoane (inclusiv patronul, ucenicii și membrii familiei care lucrau în producție). Ca rezultat al inventarului, se consemnează existența a 35.543 de întreprinderi particulare, din care 17,5% întreprinderi inactive (Malinschi, Moldovan și Rausser, 1964). În structura întreprinderilor particulare la acel moment, firmele individuale reprezentau 82,7%, societățile în nume colectiv și în comandită 7,0%, societățile anonime pe acțiuni 6,9%, cooperativele 1,0%, întreprinderile județene și comunale 0,6%, restul fiind cu formă de organizare nedeclarată.

Din numărul total de întreprinderi particulare, aproximativ 13,6% aveau o forță motrice mai mare de 20 CP, iar 6,4% din total aveau mai mult de zece angajați și o forță motrice mai mare de 20 CP.

În structura întreprinderilor în funcție de data înființării se constată că mai mult de jumătate din acestea (52,7%) au fost înființate în perioada 1931–1947, 31,4% numai în perioada 1941–1947 (Tabelul 27.3). Cele mai multe înființări din acest ultim interval, reflectând o dezvoltare a acestor ramuri, se consemnează în industria ceramică (63,9% din total întreprinderi din ramură), industria chimică și a produselor farmaceutice (56,8%), materiale electrotehnice (50,4%), aparate și instrumente de măsură și precizie (48,4%).

Tabelul 27.3

Întreprinderile particulare din industrie în 1947

	Total	Din care, în funcție de data înființării (% din total):				
		până în 1915	1916–1930	1931–1940	1941–1947	Data înființării nedeclarată
Total	35.543	26,9	19,2	21,3	31,4	1,1
Industrie extractivă	1.095	34,1	22,1	25,9	16,4	1,5
Industria prelucrătoare, din care:	34.448	26,7	19,1	21,2	31,9	1,1
Metalurgică	2.492	7,3	20,5	25,3	46,3	0,7
Materiale electrotehnice	256	2,7	16,4	29,7	50,4	0,8

Tabelul 27.3 (continuare)

Aparate și instrumente de măsură și precizie	124	6,5	17,7	25,8	48,4	1,6
Lemn	4.745	15,6	21,4	23,5	38,1	1,4
Construcții și materiale de construcții	987	13,0	18,8	23,2	43,4	1,6
Sticlă și geamuri	76	6,6	15,8	28,9	47,4	1,3
Ceramică	36	5,6	13,9	16,7	63,9	0,0
Textilă	3.875	15,3	16,9	24,6	41,6	1,5
Piele și confecții din piele	999	8,8	21,3	27,6	41,7	0,5
Confecții	654	7,6	18,2	35,0	37,9	1,2
Alimentară	18.127	39,8	19,2	17,5	22,4	1,1
Hârtie și arte grafice	602	14,1	23,1	28,2	34,4	0,2
Chimică și produse farmaceutice	1.386	4,8	13,0	24,7	56,8	0,7
Rafinării de petrol	59	33,9	22,0	30,5	10,2	3,4
Altele	30	10,0	13,3	20,0	53,3	3,3

Sursa: Prelucrări pe baza informațiilor din Axenciuc, 1992; ICS, 1947.

În intervalul 1941–1947, numărul de întreprinderi din industria mare a crescut cu aproximativ 60%, forța motrice a acestor întreprinderi cu 20,1% și numărul de personal angajat cu 47,8%. La finele intervalului, în medie pe o întreprindere industrială reveneau o forță motrice de 193 CP și un număr de 88 de angajați (Tabelul 27.4).

Tabelul 27.4

Numărul și dimensiunea medie a întreprinderilor din industria mare în 1947

Ramura	Întreprinderi	Forță motrice	Personal	Dimensiune medie	
	număr	C.P.	număr	CP/într.	personal/într.
Total	4.119	793.598	361.643	193	88
Alimentară	611	107.692	21.054	176	34
Textilă	726	111.718	65.156	154	90
Metalurgie și prelucrarea metalelor	610	207.623	83.265	340	137
Electrotehnică	61	3.308	3.744	54	61
Hârtie	202	62.950	17.535	312	87
Chimică	327	130.450	32.932	399	101
Sticlărie	35	4.470	5.640	128	161
Ceramică	31	2.517	2.188	81	71
Materiale de construcții	470	80.527	39.904	171	85
Prelucrarea lemnului	789	60.534	75.518	77	96
Pielărie	255	21.792	14.666	85	58
Diverse	2	0	0	0	0

Sursa: Prelucrări pe baza informațiilor din Axenciuc, 1992; ICS, 1947.

Ramura care înregistrează o creștere substanțială a forței motrice este industria chimică, unde, în intervalul 1941–1947, forța motrice medie a crescut cu aproximativ 100 CP/companie (de la 295 CP la 399 CP).

27.3. ETAPA ECONOMIEI DE COMANDĂ, 1948–1989

Socul fundamental al dezvoltării industriei pe parcursul secolului XX și în mod deosebit în a doua treime a acestuia l-a reprezentat producția de metal, în special de oțel. Producția de oțel și prelucrarea metalelor au generat arhitectura structurilor economice din țările dezvoltate. Pentru asigurarea unui spațiu și a unui cadru competitiv de dezvoltare economică, producția de oțel a fost cea care a stat la baza constituirii *Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului* (CECO, înființată în 1951).

După 1950, țările dezvoltate din Europa și America de Nord au intrat în ceea ce s-a numit „cei 30 de ani glorioși”. În această perioadă au apărut în industrie marile companii, „campionii naționali” care angajau un număr însemnat de lucrători și utilizau muncă din ce în ce mai bine plătită (Ciutacu și Chivu, 2015, p. 209-215). Pe lângă forța de muncă implicată direct în aceste companii, s-au dezvoltat în amonte și aval industriile extractive de cărbune și minereuri, producția de energie, transporturile, construcțiile, învățământul și cercetarea științifică, iar metalul obținut a reprezentat un suport indispensabil pentru industriile prelucrătoare.

De altfel, datele statistice reprezintă în acest sens argumente pentru dezvoltarea industrială. De pildă, pentru câteva state membre ale Uniunii Europene (UE), se constată că, din 1960 până în 1990, indicele producției industriale relevă în termeni reali o creștere de 6,5 ori în Portugalia, 5,8 ori în Spania, 4,9 ori în Finlanda, 3,4 ori în Austria, 3,1 ori în Italia, 3 ori în Olanda, 2,6 ori în Franța etc. În ce privește ocuparea în industrie în vechile țări membre UE, declinul acesteia a început în anii '60–'65; după 1970 până în anul 1990, scăderea ponderii ocupării din industrie în total ocupare din economie a fost destul de accelerată: 43,3% și, respectiv, 28,7% în Belgia, 37,8% și 26,6% în Danemarca, 49,3% și 40,6% în Germania, 37,2% și 33,4% în Spania, 39,2% și 30% în Franța, 39,5% și 32,7% în Italia, 40,5% și 37% în Austria etc.

Industria a beneficiat și de un important sprijin din partea autorităților statului, ale cărui efecte – în general recunoscute – au constituit și subiect al discuțiilor privind posibilul impact negativ pe termen lung: „Schimbarea de paradigmă spre o politică intervenționistă a statului în majoritatea statelor europene după anul 1945, care a predominat persistent până în anii '90, a avut un rol fundamental în susținerea schimbărilor economice structurale și a fost parțial foarte eficientă în susținerea unor rate înalte de creștere economică, dar uneori a condus la o ineficiență alocare pe termen lung a resurselor economice naționale ale multor țări” (Grabas și Nutzenadel, 2013).

Anul de debut al acestei etape este marcat în România de promovarea Legii nr. 119/11 iunie 1948 pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi. Conform actului normativ, obiectul legii îl constituia naționalizarea tuturor „bogațiilor subsolului care nu se găseau în proprietatea statului la data intrării în vigoare a Constituției Republicii Populare Române, precum și întreprinderile individuale, societățile de orice fel și asociațiunile particulare industriale, bancare, de asigurări, miniere, de transporturi și telecomunicații”, enumerate în lista anexă la lege⁴.

Bunurile „confiscate” prin efectul acestei legi trec în proprietatea statului „ca bunuri comune ale poporului”⁵ și sunt administrate de ministerele în al căror domeniu de preocupare intră obiectul întreprinderilor naționalizate. Ministerele sunt și cele care numesc noua conducere a întreprinderilor.

O altă precizare importantă în legătură cu efectele legii este aceea că regula generală (de la care sunt posibile unele excepții) este aceea că, în ramurile în care întreprinderile au fost naționalizate, dreptul de a crea întreprinderi noi aparține statului.

Prin această lege, structura capitalului din întreprinderile industriale a cunoscut schimbări importante.

În iulie 1948, ministerele care coordonau activitatea industrială au fost autorizate să înființeze, cu aprobarea Consiliului de Miniștri, centrale industriale pe ramuri și grupe de întreprinderi, după obiectul de producție. Au fost înființate 24 de centrale industriale care aveau sarcina de a coordona și a îndruma procesul de producție pentru toate întreprinderile din subordine, de a urmări executarea planurilor de producție, a planurilor de investiții, a planurilor de repartizare a producției, inclusiv de a coordona aprovizionarea cu materiale, combustibil, utilaje, mână de lucru, asistență tehnică pentru aplicarea celor mai potrivite tehnologii, procurarea la timp a creditelor necesare funcționării întreprinderilor⁶.

⁴ Din industrie, în listele de naționalizare au fost incluse: 20 de întreprinderi siderurgice, de metalurgie neferoasă și de laminat; 115 întreprinderi prelucrătoare de metale, șantieri navale, întreprinderi de instrumente de precizie și material electrotehnic, garaje și ateliere de reparat auto; 26 de întreprinderi carbonifere și cariere de piatră; 35 de întreprinderi petrolifere și de gaze naturale; 56 de întreprinderi producătoare de materiale de construcții; nouă întreprinderi producătoare de sticlă și de cristale pentru oglinzi; 20 de întreprinderi de construcții; 76 de întreprinderi producătoare de cherestea, cărucioare, perii, pensule, rulouri și jaluzele și alte articole din lemn; nouă întreprinderi producătoare de țevi de carton pentru industria textilă și producătoare de hârtie sticlă sau alte articole de hârtie; 64 de întreprinderi prelucrătoare de bumbac; 36 de întreprinderi prelucrătoare de mătase; 12 vopsitorii, apreturi și întreprinderi de confecții; 34 de întreprinderi prelucrătoare de lână; 17 întreprinderi prelucrătoare de in, cânepă și iută; 12 întreprinderi prelucrătoare de blănuri, producătoare de mănuși și alte articole din piele; 11 întreprinderi din industria chimică de bază; trei întreprinderi producătoare de negru de fum, cărbune vegetal și animal; 24 de întreprinderi producătoare de produse chimice diverse; 29 de întreprinderi producătoare de articole de parfumerie și cosmetice, de solvenți etc. și laboratoare farmaceutice; 18 întreprinderi producătoare de băuturi spirtoase; nouă întreprinderi producătoare de glucoză etc.; 33 de întreprinderi producătoare de ulei; opt întreprinderi de uscat fructe etc.

⁵ *Legea nr. 119/11 iunie 1948* pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi.

⁶ *Decretul nr. 126 din 7 iulie 1948* pentru înființarea centralelor industriale, publicat în Monitorul oficial, Partea I, nr. 158 din 12 iulie 1948.

Se asigură premisele pentru conducerea planificată a industriei în România, respectiv introducerea programelor de producție pentru toate întreprinderile de stat din cele 24 mari ramuri industriale.

Ministerul industriei și comerțului, care avea rol de coordonare inițial pentru activitățile industriale, se desființează și, în structura guvernului, reflectând dezvoltarea diferitelor industrii, își fac apariția noi ministere sau noi portofolii de miniștri pentru diferite ramuri industriale. Începând cu anul 1955, de exemplu, din cabinet făceau parte președintele *Comitetului de stat al planificării*, dar și alte portofolii pentru industrie: ministrul metalurgiei; ministrul construcțiilor de mașini; ministrul minelor și energiei electrice; ministrul industriei petrolului și chimiei; ministrul industriei ușoare; ministrul industriei alimentare. În anul 1969, în structura guvernului este inclus și ministrul aprovizionării tehnico-materiale și controlului gospodăririi fondurilor fixe, președintele *Comitetului pentru prețuri*, dar și ministrul construcțiilor pentru industria chimică și rafinării, ministrul industriei construcțiilor de mașini grele și ministrul construcțiilor de mașini-unelte și electrotehnicii, care își mențin activitatea (uneori cu mici modificări de denumire) până în anul 1989.

Politica de industrializare susținută de investiții substanțiale (realizate inclusiv printr-o importantă îndatorare externă) este concepută și dezvoltată pe fundamentele integrării verticale (întreprindere, centrală, minister), dar și orizontale, pe lanțuri valorice (de exemplu: industrie extractivă–industria de prelucrare primară–industria de prelucrare secundară–întreprinderea de comerț sau agricultură–industrie agro-alimentară–comerț), în cadrul cărora nu se urmărea neapărat profitul fiecărei verigi, ci mai ales valoarea adăugată pe ansamblul lanțului valoric și „ocuparea deplină a forței de muncă” (Chivu, Ciutacu și Georgescu, 2016)

Deși și-au adus contribuții de necontestat la crearea de noi capacități de producție și a unui important număr de locuri de muncă salariate, în România, spre deosebire de statele Europei Occidentale și chiar de unele state din Europa Centrală și de Est, investițiile masive au produs și dezechilibre importante în sistemul economic în ansamblu, atât din perspectiva structurilor macroeconomice, dar mai ales din cea a datoriei externe acumulate pentru realizarea acestora și a eforturilor necesare pentru rambursare.

Este vorba în primul rând de apariția unui dezechilibru între industria producătoare de mijloace de producție și cea a bunurilor de consum, prin alocarea în perioada 1951–1987 a unor ponderi cuprinse între 83,4% și 89,2% din investițiile realizate în industrie pentru prima categorie.

Ca rezultat, ponderea acesteia în producția industrială a crescut de la circa 50% în 1951 la circa 75% în 1987 comparativ cu 62% în Ungaria și Bulgaria, respectiv 65% în RDG (Georgescu, 1989, p. 147).

„Rigiditățile sistemului economiei de comandă au făcut ca o serie de industrii energointensive, a căror dezvoltare a fost concepută la finele anilor 1960 în anumite condiții ale conjuncturii internaționale și continuată fără a înțelege importanța vitală a adaptării acesteia la schimbările survenite în economia

mondială, să funcționeze cu pierderi, dereglând, prin efecte de contagiune, întreaga economie” (Georgescu, 2018, p. 211).

Măsurile de austeritate ce au decurs din decizia de lichidare a datoriei externe, respectiv de reducere a importurilor și de forțare a exporturilor, au avut un impact negativ în plan social, inclusiv din perspectiva nivelului de trai. Putem aminti, în acest sens, Programul de autoconducere și autoaprovizionare teritorială pe fiecare județ, Programul de alimentație științifică a populației, raționalizarea consumului de alimente, instituirea de cartele pentru cumpărarea de pâine, zahăr, ulei, sancționarea celor care făceau provizii, reduceri sau întreruperi în furnizarea de gaz natural, energie electrică și termică, inclusiv a iluminatului public, raționalizarea benzinei ș.a. (Georgescu, 2018, p. 223).

Nu se pot nega însă evoluțiile din perspectiva numărului de întreprinderi, a numărului de salariați, a puterii instalate și a producției fizice realizate.

În intervalul 1960–1989, rezultatele se concretizează într-o creștere a numărului de întreprinderi industriale de la 1.658 la 2.102, creșterea numărului de salariați din industrie de la 1,2 mil. la aproximativ 3,7 mil. de persoane și creșterea puterii instalate care deservea producția de la 3,3 mil. kW la 38 mil. kW. În anul 1989, în medie pe o întreprindere industrială reveneau 1.755 de salariați și o putere instalată de 18,1 mii kW (Tabelul 27.5). În cazul întreprinderilor republicane, numărul mediu de salariați pe o entitate era în anul 1989 de 2.202.

Unele combinate și platforme industriale aveau dimensiuni impresionante și angajau un număr important de salariați. În anul 1989, de exemplu, Combinatul Siderurgic Galați era cea mai mare companie din Europa, cu aproximativ 40.000 de angajați. Mai putem aminti aici și Uzinele 23 August (23.000 de salariați), Tractorul Brașov (22.000 de salariați), ARO Câmpulung Mușcel (14.000 de angajați), platforma Întreprinderii de Mașini Grele din București (IMGB) (13.000 de persoane), Combinatul de Utilaj Greu (CUG) Iași (12.000 de salariați), Uzina Republica (10.000 de angajați), CUG Cluj (8.000 de salariați) etc.

Tabelul 27.5

Numărul de întreprinderi și dimensiunea medie a acestora din punctul de vedere al numărului de salariați și al puterii instalate, în intervalul 1960–1990

Ramura	Anul	Numărul de întreprinderi la sfârșitul anului	Numărul mediu al salariaților (mii de persoane)	Puterea instalată care deserveste producția (mii kW, la sfârșitul anului)	Dimensiune medie	
					Număr de salariați/întreprindere (pers.)	Putere instalată medie/întrep. (kW)
Industrie total, din care:	1960	1.658	1.241	3.263	748	1.968
	1970	1.731	1.997	10.762	1.154	6.217
	1980	1.752	3.198	27.125	1.825	15.482
	1989	2.102	3.690	38.110	1.755	18.130
Industrie republicană, din care:	1960	1.001	1.003	3.017	1.002	3.014
	1970	1.126	1.629	10.266	1.447	9.117
	1980	1.321	2.881	26.883	2.181	20.350
	1989	1.474	3.246	37.529	2.202	25.461

Tabelul 27.5 (continuare)

Combustibil	1960	27	35	609	2.481	18.296
	1970	54	95	1.119	1.574	28.278
	1980	42	111	1.883	3.333	112.643
	1989	79	210	5.180	2.025	82.013
Metalurgie feroasă (inclusiv extracția minereurilor feroase)	1960	18	67	494	3.722	27.444
	1970	19	85	1.527	4.474	80.368
	1980	27	140	4.731	5.185	175.222
	1989	34	160	6.479	4.706	190.559
Metalurgie neferoasă (inclusiv extracția minereurilor neferoase)	1960	17	33	87	1.941	5.118
	1970	19	63	586	3.316	30.842
	1980	20	85	1.575	4.250	78.750
	1989	22	94	1.954	4.273	88.818
Construcții de mașini și prelucrarea metalelor	1960	199	241	611	1.211	3.070
	1970	214	461	1.888	2.154	8.822
	1980	315	1.080	5.866	3.429	18.622
	1989	335	1.331	9.149	3.973	27.310
Chimie	1960	57	46	265	807	4.649
	1970	65	118	1.653	1.815	25.431
	1980	80	220	4.576	2.750	57.200
	1989	89	207	4.210	2.326	47.303
Materiale de construcții	1960	65	37	143	569	2.200
	1970	68	59	482	868	7.088
	1980	65	107	1.530	1.646	23.538
	1989	62	97	1.413	1.565	22.790
Exploatarea și prelucrarea lemnului	1960	130	154	106	1.185	815
	1970	120	219	477	1.825	3.975
	1980	79	271	1.296	3.430	16.405
	1989	79	298	1.393	3.772	17.633
Celuloză și hârtie	1960	16	13	108	813	6.750
	1970	18	25	411	1.389	22.833
	1980	17	32	669	1.882	39.353
	1989	13	32	687	2.462	52.846
Sticlă, porțelan și faianță	1960	19	16	18	842	947
	1970	19	25	71	1.316	3.737
	1980	30	52	165	1.733	5.500
	1989	30	58	204	1.933	6.800
Textilă	1960	125	127	124	1.016	992
	1970	127	190	314	1.496	2.472
	1980	171	311	735	1.819	4.298
	1989	188	343	939	1.824	4.995
Pielărie, blănărie și încălțăminte	1960	36	34	28	944	778
	1970	35	55	63	1.571	1.800
	1980	39	79	123	2.026	3.154
	1989	38	98	154	2.579	4.053
Alimentară	1960	207	79	169	382	816
	1970	263	104	412	395	1.567
	1980	294	193	1.079	656	3.670
	1989	317	193	1.389	609	4.382
Poligrafie	1960	18	13	14	722	778
	1970	24	19	29	792	1.208
	1980	17	16	37	941	2.176
	1989	16	17	36	1.063	2.250

Sursa: Prelucrări proprii pe baza datelor din *Anuarul statistic al României*, variate ediții.

Progresele realizate de industrie în această perioadă se reflectă totodată și în creșterile substanțiale de producție fizică, în diversificarea și creșterea complexității și gradului de prelucrare a produselor industriale realizate (Anexa 1).

Pe lângă piața internă, care constituie un segment important de desfacere în special pentru produsele industriei grele, în eforturile de achitare a datoriei externe (mai ales începând cu deceniul al 8-lea), marea majoritate a celorlalte produse industriale (inclusiv cele ale industriei alimentare, industriei textile etc.) sunt exportate în statele membre CAER, dar și în cele membre ale Pieței Comune.

Industria era văzută și ca un important pilon pentru dezvoltarea echilibrată a teritoriului, amplasarea și dezvoltarea stabilimentelor industriale pe regiuni de dezvoltare, iar numărul de salariați angajați în acestea reflectă această abordare (Tabelul 27.6). Distribuția teritorială a stabilimentelor industriale, între altele, motor important al urbanizării, a influențat uneori semnificativ organizarea administrativ-teritorială, inclusiv prin apariția și/sau dispariția de așezări pe harta României, având ca nucleu o întreprindere industrială.

Tabelul 27.6

Numărul mediu al salariaților din industrie pe regiuni de dezvoltare, în perioada 1960–1990
(mii de persoane)

	1960	1970	1980	1990
Total	1.255,2	2.066,0	3.329,2	3.861,6
Regiunea Nord-Vest	151,7	255,6	416,2	495,1
Regiunea Centru	222,1	360,9	562,3	593,2
Regiunea Nord-Est	129,1	230,9	417,4	563,5
Regiunea Sud-Est	90,6	174,8	323,6	394,5
Regiunea Sud	147,9	250,2	480,5	572,3
Regiunea București-Ilfov	245,5	378,7	475,9	481,2
Regiunea Sud-Vest	57,5	129,4	261,4	355,7
Regiunea Vest	210,8	285,4	392,1	406,3

Sursa: Serii reconstituite retrospectiv de INS, în conformitate cu actuala organizare administrativ-teritorială a României.

În acest interval de timp, întreprinderile industriale devin un pilon important și pentru dezvoltarea celorlalte întreprinderi din sfera transportului, comerțului și a altor tipuri de servicii pentru întreprinderi.

Pe lângă funcția economică, de motor pentru celelalte activități economice, întreprinderile industriale au îndeplinit în această perioadă și funcții sociale, de la cea de angajare a unui număr important de personal, a cărui principală sursă de venit și întreținere a familiei o reprezenta salariul, la funcții sociale mai complexe, ce țin de educație, ucenicie, școli de meserii, practica pentru elevi și studenți, până la implicarea în viața comunității prin parteneriate cu autoritățile locale.

27.4. PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ, 1990–2018

Începând cu anul 1990, economia României a parcurs un proces de tranziție de la sistemul economic etatist și centralizat la o economie bazată pe libera inițiativă și mecanisme de piață. Tranziția de la o contribuție a sectorului privat la crearea PIB de 16,4% în anul 1990 la peste 75% în anul 2015 s-a realizat prin transformări complexe în întreaga societate și în toate sectoarele economiei. A fost o perioadă în care atât decidenții, instituțiile statului, companiile, cât și fiecare persoană au parcurs un proces de învățare și adaptare permanentă.

La începutul anului 1990, economia românească era una covârșitor etatistă și supracentralizată; în structura economiei existau aproape exclusiv întreprinderi de stat și cooperatiste extrem de mari, iar cea mai mare parte a producției era destinată bunurilor de investiții și celor pentru export.

Desființarea pieței est-europene (CAER), prăbușirea pieței interne dominate de agenți economici care produceau bunuri pentru mari proiecte de investiții și cu o flexibilitate redusă, liberalizarea prețurilor (octombrie 1990) și pierderea unor însemnate segmente de piață pentru exporturile industriale au provocat un puternic recul economic.

În primul deceniu, tranziția la economia de piață a indus un anumit gen de reforme și restructurări economice; este vorba mai ales de privatizare și de schimbarea fundamentală a structurilor economice și de ocupare (Iancu, 2018). Procesul în sine a fost unul deosebit de complex, complicat, dificil și greu de armonizat și sincronizat pe componente – economice, instituțional-juridice, sociale, politice, cultural-educative, psihologice etc. De multe ori, laturile economice propriu-zise, dar și tehnico-tehnologice ale restructurării au mers înaintea componentelor instituțional-juridice, politice și social-culturale și s-au concretizat în primul deceniu prin scăderea dramatică a produsului intern brut, schimbarea substanțială a structurii valorii adăugate brute și a ocupării forței de muncă, pe fondul unei inflații galopante, persistente și al unui șomaj ridicat (Ciutacu și Chivu, 2010).

Deși pe parcursul anilor mediul academic a realizat numeroase analize și au fost elaborate strategii în momente decisive pentru evoluția economiei în general și a industriei în particular⁷, acestea au rămas de multe ori la stadiul de „exercițiu de laborator”, fără a trezi interesul decidenților pentru implementarea acestora, fapt care a avut un impact nefavorabil deosebit asupra abordărilor strategice pe termen lung.

⁷ Academia Romană, Institutul Național de Cercetări Economice și institutele din rețeaua acestuia au contribuit la elaborarea unor documente strategice majore: *Schița de strategie a tranziției României la economia de piață* (1990); asigurarea consensului național pentru asociere și ulterior integrare europeană, prin strategia din anul 1995; *Strategia de dezvoltare economică durabilă* etc. Cel mai recent exemplu îl reprezintă *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 ani*, coord. Ionel Valentin Vlad, elaborată în perioada 2015–2017.

Rezultatele proceselor de restructurare și privatizare a întreprinderilor din economie în general și a celor din industrie în special s-au concretizat în primul rând prin **evoluția numărului și a dimensiunii companiilor**.

Dintr-un mediu economic conceput și dezvoltat pe fundamentele integrării verticale și orizontale, noul cadru legal a pus bazele unui mediu concurențial, în care fiecare verigă, fiecare companie sau persoană avea libertatea să se descurce pe cont propriu (Chivu, Ciutacu și Georgescu, 2009).

Cu tot entuziasmul libertății și liberei inițiative, în contextul aplicării măsurii privatizării în masă, lipsa de experiență, dublată de lipsa de lichidități financiare, dar și de mecanisme specifice de suport, pe fondul acestor schimbări profunde, au condus la disponibilizări masive de forță de muncă, pierderi de active sau chiar desființarea întreprinderilor. De altfel, în majoritatea țărilor în tranziție, „privatizarea pe scară largă a avut repercusiuni puternice asupra distribuției averii și veniturilor și asupra structurii sociale” (Chilosi, 1996, p. 75-93). Destructurarea și restructurarea proprietății pot fi sintetizate în următorul bilanț: de la un total de 197.000 de întreprinderi în anul 1989, în anul 2015 se înregistrau 513.989 de companii (peste 95% fiind întreprinderi mici și mijlocii). În plus, în anul 2015, în economie activau 297.148 de întreprinzători privați, din care 15.869 de întreprinderi familiale și 274.065 de persoane independente.

Aceste aspecte s-au suprapus și cu evidentele tendințe de dezindustrializare. Acestea nu au fost specifice numai României. Primele semne ale declinului contribuției industriei la valoarea adăugată brută au apărut în statele membre OCDE la începutul anilor '80. Dar profilul acestui declin a cunoscut variații importante de la o țară la alta.

Este evident că dezindustrializarea – definită uzual ca „procesul generalizat, de dezinvestire sistematică în capacitățile de producție ale națiunilor” (Bluestone și Harisson, 1982, p. 6) – a constituit subiect pentru numeroase studii și dezbateri, iar realitățile au oferit din abundență argumente care să ilustreze aplicabilitatea acestui concept în marea majoritate a statelor lumii, inclusiv în România.

Reflectarea mai puternică a diminuării ponderii industriei în valoarea adăugată brută totală se poate constata pe următoarele paliere: din 1993 în 1997 în Japonia, din 1992 în 1995 și un nou val din 1997 în 1999 în Italia, în intervalul 1991–1994 în SUA și după 1990 în Germania. Declinul industriei din Franța a fost mai puternic în perioada 1993–1998. Aceste evoluții sunt atât rezultatul politicilor publice, cât și al strategiilor companiilor, a căror eficacitate a frânat sau a accelerat acest proces (Chatillon, 2011).

Printr-o analiză bine documentată a declinului ocupării în industria prelucrătoare din Danemarca, în perioada 1994–2007, unii autori au reușit să demonstreze că acesta reprezintă „nu numai o poveste despre dispariția unor industrii și falimentul unor companii. Aceasta reprezintă o etapă importantă de evoluție a societăților moderne avansate, implicând atât tranziții ale companiilor din industria prelucrătoare în servicii, cât și evoluția firmelor supraviețuitoare din

industria prelucrătoare prin legături mai strânse cu zona serviciilor. Această componentă a dezindustrializării ridică importante întrebări pentru noile dimensiuni ale politicii economice” (Bernard, Smeets și Warzynski, 2017, p. 31).

În industrie, conform statisticii companiilor din România, dacă în anul 1991 erau înregistrate 1.712 întreprinderi industriale care angajau 3,052 mil. de salariați, revenind în medie 1.783 de angajați pe o companie, în anul 2011 statistica consemnează 47.084 de companii industriale în care erau angajați 1,259 mil. de salariați, ceea ce înseamnă o dimensiune medie de 27 de salariați pe o companie. În anul 2015, în industrie activau 54.020 de companii pentru care numărul mediu anual de angajați a fost de 1,335 mil. de persoane, cu o mărime medie de 27 angajați pe o companie⁸.

Dacă în anul 1991 existau numai 79 de întreprinderi cu mai puțin de 100 de salariați și 127 de companii cu o mărime medie de aproximativ 130 de salariați, ulterior, urmare a promovării Legii societăților comerciale nr. 31/1990), peisajul numărului și structurii întreprinderilor din industrie pe clase de mărime s-a schimbat semnificativ (Tabelul 27.7)

Tabelul 27.7

Repartizarea întreprinderilor din industrie, pe clase de mărime

	Anul	Clase de mărime în funcție de numărul de salariați				
		Total	0–9	10–49	50–249	250 și peste
Total industrie	1995	34.850	27.566	4.014	1.653	1.617
	2001	43.454	29.162	9.046	3.851	1.395
	2011	49.715	34.299	11.051	3.496	869
	2015	54.020	39.327	10.412	3.386	895
Industrii extractive	1995	170	74	32	14	50
	2001	321	151	88	42	40
	2011	1.108	800	240	51	17
	2015	1.107	789	248	48	22
Industrie prelucrătoare	1995	34.404	27.455	3.946	1.523	1.480
	2001	42.787	28.950	8.897	3.678	1.262
	2011	45.052	30.914	10.184	3.223	771
	2015	48.404	34.974	9.527	3.132	781
Energie electrică, termică, gaze, apă	1995	276	37	36	116	87
	2001	346	61	61	131	93
	2011	3.555	2.580	616	238	121
	2014	4.509	3.564	637	206	102
Total economie	1995	304.359	283.997	13.400	4.384	2.578
	2001	311.260	271.713	29.888	7.702	1.957
	2011	430.608	375.479	45.221	8.335	1.573
	2014	488.210	433.075	45.177	8.277	1.681

Sursa: INS, *Anuarul statistic al României*, diverse ediții și INS, *Rezultate și performanțe ale întreprinderilor din industrie și construcții*, diverse ediții.

⁸ *Anuarul statistic al României*, INS, București, diverse ediții și *Rezultate și performanțe ale întreprinderilor din industrie și construcții*, INS, București, diverse ediții.

Dacă în anul 2011 peste 90% dintre companiile din industrie au mai puțin de 50 de salariați, iar aproximativ 70% au sub zece angajați, în anul 2015, 92,1% dintre companii aveau mai puțin de 50 de salariați, iar 72,8% sub zece salariați.

Cel de-al doilea element semnificativ îl reprezintă **restructurarea proprietății** (Ciutacu și Chivu, 2010).

În anul 2015, din numărul total de agenți economici din industrie, 98,9% se aflau în proprietate majoritar privată și 1,1% se aflau în proprietate majoritară a statului; din totalul agenților economici din industrie, în același an, 8,3% erau cu capital integral străin; în același an, 90,0% din efectivul de salariați din industrie lucrau în companii aflate în proprietate majoritar privată, iar în cele aflate în proprietatea majoritară a statului erau angajați 10,0% dintre salariați.

Proporția diferitelor forme de capital la crearea cifrei de afaceri în ramurile industriale din România în anul 2014 (Tabelul 27.8) relevă participarea substanțială a capitalului străin. Ponderea acestuia în cifra de afaceri a ramurilor oscilează de la 34% la 100%; cele mai mari proporții în cifra de afaceri pentru capitalul străin se consemnează în industria tutunului (100%), prelucrarea țițeiului (97%), fabricarea automobilelor (96%), fabricarea echipamentelor electrice și producerea băuturilor (82%) etc.

Tabelul 27.8

Structura cifrei de afaceri și a numărului de salariați în funcție de originea capitalului, în anul 2014 (%)

Ramura	Cifra de afaceri (% din total)			Număr de salariați (% din total)		
	Capital de stat	Capital privat românesc	Capital străin	Capital de stat	Capital privat românesc	Capital străin
Extracția petrolului și gazelor	21	1	78	25	2	73
Fabricarea produselor de coacerie și din prelucrarea țițeiului	0	3	97	0	21	79
Fabricarea autovehiculelor de transport rutier, a remorcilor și semiremorcilor	0	4	96	0	9	91
Fabricarea produselor din tutun	0	0	100	0	0	100
Industria metalurgică	0	17	83	0	24	76
Fabricarea produselor farmaceutice	9	35	56	16	43	42
Fabricarea echipamentelor electrice	0	18	82	0	25	75
Fabricarea băuturilor	0	18	82	0	33	67
Fabricarea altor mijloace de transport	2	37	61	5	56	39
Fabricarea produselor chimice	9	29	62	21	35	43
Fabricarea de mașini, utilaje și echipamente	0	28	72	1	49	50
Fabricarea calculatoarelor	0	26	74	0	29	71

Tabelul 27.8 (continuare)

Fabricarea produselor din cauciuc	0	29	71	0	50	50
Fabricarea hârtiei	0	46	54	0	61	39
Industria alimentară	0	66	34	0	62	18
Fabricarea altor produse din minerale nemetalice	0	48	52	0	70	30
Fabricarea produselor textile	0	34	66	0	45	55
Tăbăcirea și finisarea pieilor	0	31	69	0	52	48
Industria construcțiilor metalice și a produselor din metal	3	51	46	5	65	29
Prelucrarea lemnului, cu excepția mobilei	0	42	58	0	70	30
Fabricarea articolelor de îmbrăcăminte	0	49	51	0	59	41
Fabricarea de mobilă	0	52	48	0	67	33
Producția și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat	25	11	64	67	12	21

Sursa: Prelucrări proprii din date ONRC.

Competitivitatea industrială este dependentă, între alți factori, și de dimensiunea din punctul de vedere al cifrei de afaceri și al cotei de piață a companiilor. Având în vedere acest aspect, sunt cunoscute și recunoscute atât de către specialiști, dar și de decidenții politici dificultățile întâmpinate de întreprinderile mici și mijlocii în ceea ce privește accesul la surse de finanțare, promovarea cercetării și inovării, accesul și menținerea pe piețele specifice, informarea în legătură cu evoluția condițiilor de piață și de competitivitate etc. (Chivu, Ciutacu și Georgescu, 2016).

În legătură cu dimensiunea companiilor, conform Recomandării CE din 2003, în vigoare din 2005, clasificarea întreprinderilor este: microîntreprinderi – mai puțin de zece salariați și până la 2 mil. euro cifră de afaceri; întreprinderi mici – mai puțin de 50 de salariați și 10 mil. euro cifră de afaceri, întreprinderi medii/mijlocii – mai puțin de 250 de salariați și 50 mil. euro cifră de afaceri⁹.

Evaluarea distribuției companiilor din industria românească pe clase de mărime oferă o imagine care relevă că dimensiunea economică a acestora se situează încă departe de mărimea medie a întreprinderilor din statele membre.

Datele INS¹⁰ pentru anii 2008–2014 relevă că, în medie, pe total industrie, numărul mediu de salariați pe o companie a oscilat între 24 și 28 de persoane; în microîntreprinderi reveneau doi-trei angajați pe companie, iar în cele cu peste 250 de salariați, efectivul mediu pe o întreprindere depășește 770 de persoane. În

⁹ În Franța, prin Legea de modernizare economică, sunt nominalizate și întreprinderi de talie de intermediară (ITI), care au până la 5.000 de angajați și 1,5 mld. euro cifră de afaceri, și întreprinderi mari. În soclul industrial, ITI sunt considerate ca un factor esențial al viabilității și sustenabilității structurilor industriale.

¹⁰ Calcule proprii pe baza datelor din INS, *Rezultate și performanțe ale întreprinderilor din industrie și construcții*, INS, diverse ediții.

general, în anul 2014, microîntreprinderile și companiile până la 20 salariați își reduc numărul mediu de personal.

Tendința de diminuare a numărului mediu de angajați pe o companie a continuat și în anul 2014 în industria extractivă, dar și în cea prelucrătoare; în domeniul producției și furnizării de energie electrică, termică, gaze, apă, asistăm la un proces de concentrare, prin reducerea numărului de angajați la firmele mici și creșterea semnificativă la companiile foarte mari.

Din perspectivă europeană, în anul 2014, potrivit datelor MFP, din punctul de vedere al cifrei de afaceri, majoritatea covârșitoare a companiilor din economia și industria din România se încadrează mai ales în **clasa de microîntreprinderi sau cel mult întreprinderi mici**.

Din punctul de vedere al cifrei de afaceri, datele INS arată că, pe total industrie, mărimea medie a unei companii a fost de 1,4 mil. euro în anul 2008, 1,68 mil. euro în anii 2011 și 2014. Companiile cu 50–249 de salariați realizau în anul 2014 o cifră medie de afaceri de aproximativ 5,5 mil. euro, iar cele mai mari, cu 250 de salariați, raportau în medie, în același an, peste 65 mil. euro cifră de afaceri (Tabelul 27.9).

Constatăm că mărimea medie în funcție de cifra de afaceri a unei companii din industria prelucrătoare este mai mică de 4–6 ori comparativ cu media dimensiunii companiilor din industria extractivă sau din producția de energie. Pe de altă parte, în producția și furnizarea de energie electrică și termică etc., mărimea medie a companiilor s-a redus de 3 ori în anul 2014 comparativ cu anul 2008, în special prin microîntreprinderile și întreprinderile mici, întrucât, la cele peste 50 de salariați, cifra de afaceri pe o companie crește simțitor.

Tabelul 27.9

Cifra de afaceri medie pe clase de mărime a întreprinderilor din industrie (mii euro/întreprindere)

CAEN Rev.2 (activități ale economiei naționale – secțiuni)	Clase de mărime ale întreprinderilor	Ani				
		2008	2009	2010	2011	2014
Total industrie	Total	1.424	1.143	1.433	1.679	1.684
	0–9 salariați	86	75	100	122	110
	10–19 salariați	552	446	519	491	587
	20–49 salariați	953	892	933	1.046	1.252
	50–249 salariați	4.098	3.841	4.372	4.490	5.490
	250 salariați și peste	56.427	51.102	61.582	65.544	64.433
Industria extractivă	Total	7.012	4.196	5.082	5.596	5.594
	0–9 salariați	126	140	132	94	142
	10–19 salariați	736	564	507	756	943
	20–49 salariați	1.836	1.371	1.692	1.703	1.810
	50–249 salariați	6.168	5.414	5.623	5.959	6.632
	250 salariați și peste	311.165	240.616	332.412	326.982	274.857

Tabelul 27.9 (continuare)

Industria prelucrătoare	Total	1.101	880	1.125	1.331	1.432
	0–9 salariați	67	55	72	85	77
	10–19 salariați	457	361	410	380	464
	20–49 salariați	892	839	854	890	1.057
	50–249 salariați	3.823	3.608	4.103	4.193	4.587
	250 salariați și peste	42.142	37.924	47.172	51.370	57.189
Producția și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat	Total	26.013	18.547	13.654	13.935	8.262
	0–9 salariați	2.439	1.806	1.481	1.739	835
	10–19 salariați	13.957	13.054	10.276	10.241	9.777
	20–49 salariați	7.757	7.033	9.432	14.172	14.649
	50–249 salariați	22.504	16.972	18.973	22.181	58.447
	250 salariați și peste	189.061	168.163	183.007	183.875	200.783

Sursa: Prelucrări proprii pe baza datelor din INS, *Rezultate și performanțe ale întreprinderilor din industrie și construcții*, diverse ediții.

După cum se poate constata, pentru **totalul industriei prelucrătoare și extractive**, cifra medie de afaceri pe o companie a fost în anul 2014 de 1,68 mil. euro. Cele mai mari companii operează în extracția petrolului și gazelor, realizând o cifră de afaceri medie de circa 128,99 mil. euro, liderul acestei ramuri fiind OMV Petrom, cu circa 3,7 mld. euro cifră de afaceri în anul 2014.

În contextul multiplicării numărului de companii din industrie, după 1996 asistăm și la **un proces de concentrare a întreprinderilor industriale**, pus în evidență prin creșterea proporțiilor primelor cinci și a primelor 20 de companii în totalul cifrei de afaceri și, respectiv, în numărul de salariați. În general, proporțiile cele mai mari ale liderilor se constată în **fabricarea produselor de cocserie și prelucrarea țițeiului**, în care, din punctul de vedere al cifrei de afaceri, primele cinci companii dețineau 85,6% în 1996, 97,8% în anul 2011 și 98,2% în anul 2014, iar în numărul de salariați, acestora le revenea 81,6%, 83,6% și, respectiv, 88,2% din totalul efectivelor din sector (Chivu și Ciutacu, 2014, p. 157–166). Pe locul 2 după nivelul de concentrare se situează **industria metalurgică** (51,2% în 1996, 50,2% în anul 2011 și 50,9% din cifra de afaceri cumulată de primele cinci companii). Tendința de **creștere a gradului de concentrare** poate fi pusă în evidență și în **sectorul fabricării produselor textile** (primele cinci companii acopereau 6,3% din cifra de afaceri în 1996, 24,5% în anul 2011 și 17,9% în 2014).

În **producția și furnizarea de energie electrică, termică, gaze, apă etc.**, pe fondul deschiderii pieței și al apariției unor companii care valorifică resursele regenerabile de energie, gradul de concentrare scade, cifra de afaceri a primelor cinci companii deținând 92,5% în total în 1996, numai 29,3% în anul 2011 și 13,5% în 2014 (Tabelul 27.10).

În fine, **o tendință de scădere a gradului de concentrare** poate fi pusă în evidență și în fabricarea autovehiculelor de transport rutier, datorită multiplicării companiilor producătoare de componente auto (primele cinci companii generau 67% din cifra de afaceri în 1996, 50% în anul 2011 și 40,7% în 2014).

Tabelul 27.10

Concentrarea întreprinderilor din industrie

Subramura	Anul	Număr total de întreprinderi	Număr mediu de salariați	Cumulat în procente din cifra de afaceri (%)		Cumulat în procente din numărul de salariați (%)	
				Primele cinci	Primele 20	Primele cinci	Primele 20
Industria alimentară	1996	8.636	250.040	10,3	16,5	7,4	15,7
	2001	9.920	199.763	8,1	17,3	5,1	12,7
	2011	7.508	164.440	10,1	26,0	5,7	13,1
	2014	8.119	159.735	5,0	16,0	5,4	12,6
Fabricarea produselor textile	1996	2.462	185.891	6,3	23,2	8,8	24,5
	2001	4.930	308.116	3,7	13,9	4,8	14,0
	2011	1.317	28.862	24,5	51,1	12,7	33,3
	2014	1.312	30.624	17,9	51,1	16,7	40,2
Fabricarea articolelor de îmbrăcăminte	1996	3.479	20.277	7,2	23,4	11,5	29,9
	2001	1.732	108.177	6,0	16,3	8,8	23,9
	2011	4.111	159.784	15,2	27,7	3,7	11,9
	2014	4.585	158.577	8,8	19,6	3,8	12,1
Fabricarea produselor de cocserie și obținute din prelucrarea țițeiului	1996	14	29.258	85,6	100,0	81,7	100,0
	2001	25	13.686	90,1	100,0	82,8	100,0
	2011	40	3.392	97,8	100,0	83,6	98,7
	2014	47	2.646	98,2	100,0	88,2	98,9
Fabricarea substanțelor și produselor chimice	1996	811	133.881	31,9	62,4	24,4	59,1
	2001	1.024	68.986	28,3	56,6	27,9	61,8
	2011	827	31.179	48,3	71,7	37,3	63,7
	2014	880	25.748	27,8	54,6	31,5	57,5
Fabricarea altor produse din minerale nemetalice	1996	959	124.281	23,4	47,9	16,4	41,7
	2001	1.593	84.480	20,7	40,5	12,3	39,8
	2011	2.359	41.703	31,3	50,9	11,1	28,0
	2014	2.409	37.417	18,2	41,9	12,7	30,4
Industria metalurgică	1996	322	163.847	51,2	80,0	46,6	75,9
	2001	412	102.014	48,9	82,7	51,6	77,8
	2011	426	37.559	50,2	83,2	44,8	74,1
	2014	431	30.368	50,9	77,7	44,5	70,8
Fabricarea de mașini, utilaje și echipamente	1996	674	284.663	24,9	48,0	25,7	49,2
	2001	1.016	170.637	3,9	32,1	19,7	46,6
	2011	1.270	54.809	39,2	58,2	20,1	41,4
	2014	1.265	52.013	27,3	56,3	19,2	41,6
Fabricarea autovehiculelor de transport rutier, a remorcilor și semiremorcilor	1996	152	107.270	67,1	87,5	56,0	85,2
	2001	311	73.630	56,6	75,1	44,1	74,9
	2011	425	124.336	50,0	76,0	31,2	64,4
	2014	450	149.761	40,7	71,0	27,8	62,8

Tabelul 27.10 (continuare)

Producția și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat	1996	146	177.030	92,5	95,6	73,3	84,6
	2001	151	127.601	80,5	96,3	68,7	85,4
	2011	924	79.239	29,3	63,3	27,9	65,2
	2014	1.503	75.476	13,5	44,6	46,7	78,2

Sursa: INS, *Anuarul statistic al României*, diverse ediții.

În aceste condiții este evident că acțiunile și politicile de suport, respectiv promovarea politicilor industriale compatibile cu obiectivele și țintele Strategiei Europa 2020 nu pot să pornească decât de la realitățile actuale, care impun orientarea spre dialog, cooperare și parteneriat public-privat. Cu alte cuvinte, atât eforturile vizând competitivitatea, cercetarea-dezvoltarea și inovarea, modernizarea producției și a produselor, promovarea de noi tehnologii generice și avansate pentru economisirea resurselor, utilizarea energiilor regenerabile și economisirea energiei, reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră etc., cât și cele necesare pentru crearea de locuri de muncă bine plătite și de calitate sunt esențial dependente și de strategiile proprii promovate de companii (Chivu și Ciutacu, 2014).

Factorii decisivi ai viitorului nu sunt neapărat de natură tehnică sau financiară, ci mai ales imaterială, care includ strategii, inovare și anticipare adecvate viabilității și competitivității; aceștia nu pot fi judecați global pentru întreaga industrie și nici pentru toate teritoriile. Diferențele între companii, ramuri, subramuri, produse și teritorii sunt semnificative, antrenând eforturi de adecvare.

Anexa 27.1
Producția fizică a principalelor produse industriale

	UM	Nivel max. prod.	An nivel maxim	1938	1948	1950	1960	1970	1980	1989	1996	2000	2006	2008	2011	2013	2014
Energie electrică	mil. kWh	75.851	1989	1.130	1.500	2.113	7.650	35.088	67.486	75.851	61.350	51.935	62.696	64.956	62.216	58.888	65.675
Energie termică	mil. kcal	182.407	1988	...	...	...	...	...	162.666	181.706	103.986	68.474	48.334	43.847	38.876	32.973	28.476
Cărbune extras, total	mii tone	66.462	1989	2.826	2.946	3.893	8.163	22.835	37.814	66.462	47.774	30.924	35.404	36.690	37.342	25.923	24.671
Huili (și antracit)	mii tone	11.693	1987	...	...	2.733	4.481	8.087	9.686	11.583	6.965	4.042	2.587	...	...	1.875	1.712
Lignit	mii tone	53.980	1989	...	632	811	3.145	14.044	27.448	53.980	37.204	26.576	32.754	33.658	35.220	24.048	22.959
Cărbune brun	mii tone	910	1988	...	...	349	537	704	680	899	605	306	63	...	...	...	...
Cocs metalurgic	mii tone	5.870	1989	80	80	72	820	1.070	3.033	5.870	3.153	1.613	1.790	...	0,32	0	0
Țețel extras	mii tone	13.337	1970	6.594	4.149	5.047	11.500	13.377	11.511	9.173	6.626	6.042	4.777	...	...	3.984	3.912
Petroluri	mii tone	1.289	1960	1.141	736	736	1.289	969	868	512	185	266	461	555	502	465	510
Motorină	mii tone	8.471	1988	8.88	507	731	2.376	5.049	7.475	8.435	4.197	3.354	4.484	4.679	3.828	4.173	5.138
Păcură	mii tone	10.231	1980	2.136	1.410	1.681	3.824	4.249	10.231	10.172	2.405	1.433	1.303	48	0,07	400	321
Uleiuri minerale	mii tone	664	1980	65	...	125	317	606	664	516	217	112	85	...	...	18,7	24,2
Gaze asociate și gaz metan	mil. mc	40.764	1980	2.026	2.345	3.422	10.530	25.309	35.171	32.951	18.162	14.607	12.422	11.586	11.174	11.169	11.375
Mineruri de fier brute	mii tone	2.482	1989	139	209	392	1.460	3.206	2.333	2.482	860	116	123	...	...	...	...
Fontă	mii tone	9.329	1986	133	186	320	1.014	4.210	9.012	9.052	4.025	3.066	3.946	...	...	...	...
Oțel	mii tone	14.411	1989	284	353	555	1.806	6.517	13.175	9.052	6.083	4.672	6.266	5.039	3.811	3.073	3.193
Laminare finite pline din oțel	mii tone	9.319	1980	319	315	402	1.254	4.504	9.319	10.263	4.479	3.687	5.696	4.757	4.073	2.935	3.171
Țevi din oțel	mii tone	1.464	1980	0,5	...	58	338	767	1.464	1.360	591	465	580	885	820	479	526
Aluminiu	mii tone	417	2000	...	...	...	104	259	282	282	145	417	277	...	...	...	...
Plumb	mii tone	44	1970	5	...	8	24	44	41	25	14	25	20	...	...	...	...
Cupru nerafinat	mii tone	41	1986	2	...	2	9	32	40	40	33	16	22	...	...	...	...
Motori cu combustie internă	mii buc.	308	2006	...	...	5	35	95	233	220	120	107	308	...	...	...	...
Motori electrice	mii kWh	19.187	1980	2	11	94	559	2.834	10.067	6.945	1.987	1.704	1.502	1.234	700	298	309
Generatoare electrice	mii kVA	1.111	1980	3	0,2	16	83	747	1.111	664	2	108	...	...	...	...	...
Transformatoare electrice	mii kVA	15.939	1980	11	30	205	1.577	15.939	6.856	1.664	2.068	3.262	...	...	5.384	2.712	...
Receptoare radio-TV	mii buc.	1.404	1980	...	...	40	167	735	1.404	1.101	351	32	43	...	...	...	...
Mașini-unelte	buc.	12.958	1980	...	...	199	2.261	5.479	12.958	7.399	1.197	654	365	252	71	...	...
Mașini și instalații explorări și foraj	mii tone	166	1986	...	...	...	42	52	125	142	21	9	24	49	...	...	...

Anexa 27.1 (continuare)

Mășini, utilaje și instalații pentru industrii	689	1986		...	...	78	216	700	462	293	69	68	15	12	..	..
Escavatoare, compactoare	1.612	1980	buc.	...	...	428	1.384	1.612	1.207	139	73	6	...	...	...	...
Tractoare	71	1980	mii buc.	0,79	4	17	30	71	17	13	5,4	3,3	...	...	...	...
Locomotive electrice și Diesel	276	1980	buc.	...	...	10	265	276	152	1	2	0	0	2	..	..
Vagoane de marfă	14.060	1987	buc.	1.935	1.875	4.622	11.158	13.244	11.213	38	1.128	2.593	4184	842	...	...
Vagoane de pasageri	601	1980	buc.	21	40	97	197	601	203	23	...	32	...	...	...	...
Autoturisme, autoutilitare, autobuze și troleibuze	213	2006	mii buc.	...	...	4	32	97	206	120	77	213	...	...	...	...
Autocamioane, autotractoare și autobasculante	35	1970	mii buc.	...	...	8	35	32	14	3,1	0,8	0,5	...	0,1	...	...
Nave maritime și fluviale	144	1996	buc.	...	15	25	34	44	33	144	41	36	...	...	...	...
Rulmenți	143	1996	mil. buc.	...	0,2	5	24	102	143	97	88	75	79	81	79	85
Biciclete	881	2011	mii buc.	...	...	243	201	214	190	19	4	137	...	881	908	584
Acid sulfuric și clorhidric	2.437	1986	mii tone	...	56	243	1.095	2.045	2.140	594	328	147	136,7	188	111	112
Îngrășăminte chimice (100% s.a.)	3.097	1985	mii tone	1	1	71	785	2.451	2.805	1.464	1.054	1.142	1.787	1.288	743	785
Fibre și fibre chimice	303	1986	mii tone	...	2	4	77	206	276	78	30	13	...	...	...	...
Materiale plastice și rășini sintetice	834	2008	mii tone	...	0	12	206	579	640	322	331	791	835	658	...	...
Cauciuc sintetic	173	1986	mii tone	...	...	492	6.152	19.660	14.622	37	20	2	...	...	...	...
Envelope	28.013	2011	mii buc.	81	217	743	3.444	5.254	6.793	3.739	3.226	15.330	18.687	28.013	28.177	29.540
Detergenți 100% s.a.	207	2011	mii tone	...	...	1	6	20	15	6	11	148	164	207	230	231
Lăcui și vopsele	196	1986	mii tone	1	5	20	85	182	168	44	36	110	135	136	141	142
Ciment	14.607	1980	mii tone	510	657	1.028	3.054	8.127	14.607	12.225	6.956	8.253	10.660	8.087	7.451	7.621
Geamuri (2 mm g.)	77.504	1980	mii mp	2.886	4.398	...	18.817	45.215	77.504	37.000	30.000	16.000	...	...	...	...
Sticlărie	398	1986	mii tone	21	25	38	94	244	391	377	216	129	126	...	...	...
Cherestea	5.115	2011	mii me	2.238	2.176	3.559	3.928	4.593	3.788	1.924	1.405	3.126	3.509	5.144	5.836	5.909
Hârtie și carton	822	1980	mii tone	61	64	97	170	822	709	327	359	434	400	362	399	415

Anexa 27.1 (continuare)

Fire de bumbac	183	1980	17	21	29	52	109	183	158	62	27	29	15,9	18	12	13
Fire de lână	76	1987	7	8	13	19	36	74	67	32	19	24	23	29	31	28
Fire de in și cânepă	46	1980	2	2	6	13	27	45	34	7	4	2	1	...	1	...
Țesături	1.154	1980	130	111	193	329	608	1.154	1.115	342	194	154	81	44	65	71
Tricotaje	296	1980	...	...	13	41	134	296	260	110	38	39	29,7	28	23	23
Încălțăminte	118	1989	5	...	11	30	66	113	118	47	38	69	53	46	50	52
Carne	993	1980	170	51	140	270	425	993	609	607	259	322	458	380	632	680
Preparate din carne	368	2008	7	3	10	48	104	279	279	150	127	330	368	350	326	338
Lapte de consum	5.925	1980	...	197	365	1.210	3.692	5.925	5.628	3.491	1.608	1.665	2.029	2.239	2.181	2.594
Uleiuri comestibile	392	1987	18	20	36	118	274	369	248	236	253	338	158	204	193	274
Zahăr	716	1989	95	99	87	391	377	509	716	396	476	605	490	384	456	438
Conserve din carne	77	1980	2	0,22	2	11	39	77	37	18	11	28	34	26	30	34
Conserve din pește	25	1980	0,3	0,25	1	1	14	25	37	2	1	10	10	10	...	...
Conserve legume fructe	540	1980	2	11	34	75	286	540	374	163	104	71	80	70	80	77
Produse de tutun	49	2011	11	11	15	21	27	33	33	25	33	30	45	49	48	57

Sursa: Producții proprii din date INS, Anuarul statistic al României, diverse ediții.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1938) *Recensământul general al întreprinderilor industriale și comerciale din 1930*, Monitorul oficial, Imprimeria Națională, București.
2. *** (1948), *Decretul nr. 126 din 7 iulie 1948 pentru înființarea centralelor industriale*, publicat în Monitorul oficial, Partea I, nr. 158 din 12 iulie 1948.
3. *** (1948), *Legea nr. 119 din 11 iunie 1948 pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi*, Monitorul oficial, nr. 133 bis/11 iun. 1948.
4. Anastasiu Oreste (1928), *Industria satești în raport cu localizarea mării industriei*, Editura Cultura Națională, București.
5. Arcadian Nicolae (1936), *Industrializarea României: studiu evolutiv-istoric, economic și juridic*, Editura Imprimeria Națională, București.
6. Axenciuc Victor (1996), *Evoluția economică a României, Cercetări statistico-istorice 1859–1947*, vol. I, *Industria*, Editura Academiei, București.
7. Axenciuc Victor (2008), *La formation et le développement du marché intérieur moderne en Roumanie. Etude et séries statistiques à long terme (1860–1947) (Formarea și dezvoltarea pieței interne moderne în România. Studii și serii de date pe termen lung: 1860–1947)*, réédité, Académie Roumaine, Institut National de Recherches Economiques.
8. Bernard Andrew B., Smeets Valerie, Warzynski Frederic (2017), *Rethinking deindustrialization!*, Economic Policy, CEP Discussion Paper, No. 1423 April, p. 31.
9. Blaga Ion (1983), *Industrializarea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
10. Bluestone Barry, Harrison Bennett (1982), *The Deindustrialization of America*, Basic Books, p. 6.
11. Bușă Daniela (2003), *Investițiile străine de capital în economia României la începutul secolului XX*, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București.
12. Buzatu Gheorghe (coord.) (2009) *România în ecuația războiului și păcii*, Editura Mica Valahie, București.
13. Chatillon Alain (2011), *Rapport d'information sur la déindustrialisation des territoires*, no. 403, Senat de France.
14. Chilosi Alberto (1996), *Distributional consequences of privatisation in the economie in transition: an analytical framework*, Kluwer Academic Publishers, p. 75–93.
15. Chivu Luminița, Ciutacu Constantin (2014), *About Industrial Structures Decomposition and Recomposition*, Elsevier, Procedia Economics and Finance, Vol. 8, p. 157–166.
16. Chivu Luminița, Ciutacu Constantin, Georgescu George (2017 a), *Deindustrialization and Reindustrialization in Romania. Economic Strategy Challenge*, Palgrave Macmillan.
17. Chivu Luminița, Ciutacu Constantin, Georgescu George (2017 b), *Descompunerea și recompunerea structurilor industriale în România. Repere de strategie*, Centrul de Informare și Documentare Economică, București.
18. Ciutacu Constantin (2001), *Reformă și metareformă*, Editura Expert, București.
19. Ciutacu Constantin, Chivu Luminița (2010), *Anticipating and Managing Restructuring in Romania*, ARENAS, VC/2008/0667, EC, ITC-ILO, May.
20. Ciutacu Constantin, Chivu Luminița (2015), *Romania's deindustrialisation. From the „Golden Age” to the „Iron Scrap Age”*, Elsevier, Procedia Economics and Finance, Vol. 22, p. 209–215.
21. Constantinescu Mitiță (coord.) (1939–1941), *Contribuțiuni la problema materiilor prime în România*, vol. I–V, Editura Tiparul Românesc, București.
22. Constantinescu Nicolae N. (1992), *Acumularea primitivă a capitalului în România*, Editura Tiparul Românesc, București.
23. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (1996, 2000), *Istoria economică a României*, vol. I și II, Editura Economică, București.
24. David Thomas (2009), *Nationalisme économique et industrialisation. L'expérience des pays de l'Est*, Droz, Gneve.
25. DGI – Direcțiunea Generală a Industriei, Oficiul de studii și anchete (1921), *Ancheta industrială din anul 1920*, București.

26. Dimitriu Sorin, Popescu Vasile I., Popescu Cătălin (2000), *Istoria metalurgiei în România*, Editura Bren, București.
27. Georgescu Florin (2018), *Evoluția capitalului și schimbări în structura acestuia* (cap. 21), în *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), Editura Academiei, București.
28. Georgescu George (1989), *Optimizarea structurilor economice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
29. Georgescu George (2018), *Criza balanței de plăți externe. Cauze și efecte asupra economiei României* (cap. 15), în *Economia României după Marea Unire*, vol. I, *Macroeconomia*, Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), Editura Academiei, București.
30. Georgescu Liliana (1941), *Localizarea și structura industriei românești*, Tipografia Cartea Românească, București.
31. Giurescu Dinu C. (2008), *Istoria românilor*, vol. IX, Editura Enciclopedică, București.
32. Giurescu Dinu C. (coord.) (2003), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, București.
33. Grabas Christian, Nutzenadel Alexander (July 2013), *Industrial Policies in Europe in Historical Perspective*, Working Paper, No. 15, disponibil la: www.foreurope.eu.
34. Gusti Dimitrie (1943), *Enciclopedia României*, cap. *Industrializarea României*, Imprimeria Națională, București.
35. Iancu Aurel (1986), *Structura economiei și sistemul industrial*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
36. Iancu Aurel (2018), *Liberalizarea economiei*, în *Economia României după Marea Unire* (cap. 18), vol. I, *Macroeconomia*, Iancu Aurel, Păun Nicolae (coord.), Editura Academiei, București.
37. ICS – Institutul Central de Statistică (1947), *Întreprinderile particulare industriale, comerciale și de transport. Rezultate provizorii ale inventarierii din octombrie 1947*, vol. I, Monitorul Oficial, Imprimeria Națională, București.
38. INS – Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic al României*, diverse ediții, 1922–2017, București.
39. INS – Institutul Național de Statistică, *Rezultate și performanțe ale întreprinderilor din industrie și construcții*, diverse ediții, 1996–2017, București.
40. INS – Institutul Național de Statistică, *Rezultate și performanțe ale întreprinderilor din comerț și servicii*, diverse ediții, 1996–2017, București.
41. Ionescu Constantin (1971), *Industria României: 1966–1970*, Editura Politică, București.
42. Iorga Nicolae (1927), *Istoria industriilor la români*, publicată pentru Societatea Națională de Credit Industrial, București.
43. Iovanelli Marcela Felicia (1975), *Industria românească: 1934–1938*, Editura Academiei, București.
44. Madgearu Virgil (1940), *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Editura Independența Economică, București.
45. Malinschi Vasile, Moldovan Roman, Rausser Vasile (1964), *Industria României 1944–1964*, Editura Academiei, București.
46. Pavelescu Florin Marius (2016), *Caracteristici ale modelului de ocupare și utilizare a forței de muncă în industria României în cursul ciclului tridecenal 1919–1947*, lucrare elaborată sub egida Institutului de Economie Națională, București.
47. Platon Adrian, Dobre Gheorghe (1991), *Industria în perioada interbelică*, Institutul de Economie Națională, București.
48. Saizu Ioan (1981), *Politica economică a României între 1922 și 1928*, Editura Academiei, București.
49. *Statistica societăților pe acțiuni*, 1918–1919, 1921–1931, 1933–1935–1940.
50. Telegdy Álmós (2002), *Management – Employee Buyouts in Romania. Privatization Process and Ownership Outcomes*, Budapest University of Economic Sciences and Central European University, disponibil la: <http://www.efesonline.org/CEEEONet/REPORTS%202002/National%20Report%20Romania%20EN.pdf>.
51. Vlad Ionel Valentin (coordonator) (2015), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 ani*, elaborată în perioada 2015–2017, Editura Academiei, București.

28. PROTECȚIA MEDIULUI: LEGISLAȚIE, INSTITUȚII ȘI POLITICI

MIRCEA DUȚU

Apărute, începând cu anii 1960, aproape simultan la nivel național, european și internațional, politicile de mediu sunt rezultatul conștientizării caracterului limitat al resurselor naturale, precum și al efectelor nefaste ale poluărilor de orice natură generate de producția de bunuri și de consumul lor. Ele s-au exprimat formal-normativ prin dezvoltarea unei legislații specifice – legislația de mediu și constituirea treptată a dreptului mediului – ca nouă ramură de drept și inedită disciplină științifică și a presupus instituirea unui cadru instituțional adecvat promovării noilor obiective astfel asumate.

Desigur, au existat și anterior, încă din cele mai vechi timpuri, preocupări, exprimate juridic, de conservare a naturii și de protejare a mediului de viață, dar acestea aveau un statut subsidiar, fragmentar, se limitau la ocrotirea funcțiilor economice și de igienă și sănătate publică, atât timp cât mediul nu constituia o valoare publică percepută și tratată ca atare.

În ciuda puternicului caracter european și internațional al politicilor și reglementărilor juridice interne în materie actuale, în configurarea conținutului și a modalităților concrete de aplicare a acestora, un rol deosebit îl joacă experiențele tradiționale, particularitățile cadrului natural și datele contextului social-economic și cultural aferente.

Din această perspectivă și ținând seama de pretextul aniversar al lucrării, abordarea problematicii se va axa, într-o viziune integratoare, pe relevarea apariției și devenirii politico-legislative de mediu în România, în permanentă conexiune cu evoluțiile înregistrate în plan european și internațional.

28.1. PRELIMINARII ISTORICE

Și în România, ca de altfel și în celelalte state, relațiile dintre om și mediul său de existență au făcut obiectul preocupărilor și reglementărilor din cele mai vechi timpuri, chiar dacă semnificația și importanța acestora nu au fost întotdeauna conștientizate pe măsura și cu specificitatea cuvenită. Așa se face că, chiar în

vechiul drept românesc, consuetudinar, obișnuielnic, nescris, dar exprimând spiritul poporului, întâlnim o serie de reguli și instituții juridice care, cel puțin indirect, aveau ca efect și regenerarea, în vederea preservării și a reproducerii, a unor factori naturali de mediu, precum pădurea, apele, solul.

Așa, de exemplu, încă din secolul al XIV-lea, instituția *braniștei* desemna, printre altele, un fel de rezervație unde erau interzise, în scop de conservare, doborârea arborilor, păscutul vitelor, vânătoria și pescuitul fără autorizarea expresă a proprietarului. Cei care încălcau „legea braniștei” erau aspru sancționați, aplicându-li-se pedeapsa corporală și confiscarea a tot ce aveau asupra lor când săvârșeau fapta. O serie de acte domnești (precum cele provenite de la Vlad Vintilă (1533), Ștefan Tomșa (1621) și Matei Basarab (1646)) se referă expres la „braniștele” sau „opreliștele de stricare a naturii”. Așa, de pildă, ultimul dădea o poruncă domnească printr-un document din 4 noiembrie 1621, referindu-se la o braniște din Popești (județul Neamț), ca: „Nimeni să nu aibă nicio treabă, nici pădurea să n-o taie, nici să vâneze, nici să prindă peștele [...] pe cine-l vor prinde tăind în pădure să aibă a-i lua carul cu boi și pe cine-l va găsi prinzând pește să fie tari și puternici cu această carte a noastră a prinde pe acel om a-i lua tot ce va fi asupra lui”. Această instituție a funcționat și în Transilvania. În aceste documente erau stabilite măsuri de ocrotire nu numai pentru partea vegetală a pădurii, ci și pentru animale de interes cinegetic de pe cuprinsul braniștelor și loviștelor. Desigur, scopul direct era, în mod evident, acela al conservării și regenerării bunului din perspectiva interesului economic al proprietarului, dar consecințele pentru ocrotirea naturii sunt și ele notabile.

Un pas înainte în acest domeniu l-au reprezentat reglementările privind gestiunea pădurilor. În 1739, s-a instituit în Banat serviciul silvic regulat, iar cea dintâi reglementare oficială în materie din Transilvania datează din 1781. Prima lege silvică românească este considerată „Orânduiala de pădure” pentru Bucovina, tipărită în 1786; a urmat apoi „anaforaua” pentru codru, dumbrăvi și lunci din 1794 a domnitorului Alexandru Moruzzi în Moldova, iar în Țara Românească, o primă reglementare referitoare la pădure este dată în anul 1793.

Toate aceste legiuri reglementau în principal dreptul de proprietate și de folosință asupra pădurilor, inclusiv fauna lor, cuprinzând totodată o serie de recomandări de ordin tehnic privind: stabilirea vârstei optime pentru tăiere, curățirea pădurii, interzicerea pășunatului etc., care foloseau reglementării și ocrotirii fondului forestier.

Unele evoluții socio-economice și politice au importante consecințe pentru mediul natural. Aplicarea Tratatului de la Adrianopol (1829) favorizează, din punct de vedere comercial, cultura cerealelor cerute la export, ceea ce determină creșterea suprafețelor agricole mai ales prin defrișarea pădurilor, precum și o degradare a solurilor, prin supraexploatarea acestora.

Regulamentele organice din Țara Românească și Moldova (1831–1832) introduc unele restricții exploatarei patrimoniului natural, precum și o serie de măsuri noi, moderne, de administrare și gestionare publică a acestuia.

Au urmat unele reglementări (ca, de pildă, în 1843 în Moldova și în 1847 în Muntenia) care încercau să pună ordine în exploatarea pădurilor ce aparțineau bisericilor și clericilor și care au pregătit legiurile moderne de mai târziu.

Perioada modernă, plasată în timp în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până la începuturile celui următor, se caracterizează printr-o serie de noi acte normative și activități strict analitice, constând în acumularea de material factual necesar stabilirii dimensiunilor și trăsăturilor patrimoniului natural național. *Codul penal român*, promulgat la 30 octombrie 1864 și pus în aplicare la 1 mai 1865, prevedea restricții privind vânatoarea în parcuri închise și oprea otrăvirea peștilor în bălți, heleșteie ori havuzuri (*art. 309 și 368*); era sancționată, de asemenea, incendiarea pădurilor și a fânețelor (*art. 358 și 360*). Aceste prevederi au fost preluate și dezvoltate prin *Legea pentru poliția rurală* din 25 decembrie 1868, al cărui *art. 102* a introdus pentru prima dată în țara noastră oprirea vânătorilor timp de patru luni pe an, interzicerea distrugerii cuiburilor și ouălor păsărilor de interes cinegetic, precum și unele măsuri de combatere a dăunătorilor și a bolilor la plante și animale.

La rândul său, *Codul civil* din 1864, intrat în vigoare la 1 decembrie 1865, a cuprins unele dispoziții referitoare la regimul juridic general al unor elemente ale patrimoniului natural. Așa, de exemplu, potrivit *art. 473*, constituiau bunuri mobile prin natura lor „corpurile care se pot transporta de la un loc la altul, atât cele care se mișcă de la sine, precum sunt animalele, precum și cele care nu se pot strămuta din loc decât printr-o putere străină, precum sunt lucrurile neînsuflețite”.

În această perioadă s-au pus bazele cercetării biologice de teren, în condițiile în care flora și fauna avuseseră puțin de suferit de pe urma impactului activităților umane. Se remarcă, în acest sens, o serie de studii și cercetări privind flora din Munții Rodnei (inclusiv Pietrosul Mare), astăzi rezervație a biosferei, flora Transilvaniei, realizarea unor prime sinteze asupra florei și faunei din România, înființarea primelor grădini botanice (la Cluj și București), a întâilor rezervații paleontologice din țara noastră.

Sub raportul dreptului, se afirmă o serie de reglementări tradiționale referitoare la unii factori naturali și activități (pădure, ape, vânătoare, pescuit) sau la poluare în sens larg (reguli de igienă publică, privind zgomotul etc.), fără a fi însă vorba de reguli juridice de protecție propriu-zisă a mediului. În 1872 apare prima *Lege a vânătoriei*, în 1874 este adoptată *Legea asupra serviciului sanitar*, *Legea asupra pescuitului* în 1896 ș.a.

„Legea pentru vânat” reglementa dreptul la vânătoare, stabilind perioada de oprire a vânătoriei și chiar prohibiția totală a acesteia pentru unele specii. Vânatoarea putea fi efectuată numai cu pușca sau călare. La rândul său, *Legea asupra serviciului sanitar* stipula norme care trebuiau respectate de proprietarii stabilimentelor industriale, astfel încât să nu afecteze mediul ambiant ori să producă zgomot dăunător oamenilor și animalelor.

La 19 iunie 1881 este adoptat primul *Cod silvic* al României, care oferea o reglementare de ansamblu a regimului de exploatare a tuturor pădurilor, în scopul

asigurării „pe tot locul unde natura terenului și a esențelor vor permite, lemnul pentru lucru și industrie, reclamate de necesitățile generale ale țării”. Se instituia pentru prima oară necesitatea igienizării și amenajării unor păduri, indiferent de proprietar, în scop de combatere a dăunătorilor, antierozional, de fixare a solului și regularizare a regimului apelor. O serie de măsuri cu semnificații antipoluante au fost fixate de către noua *Lege sanitară* din 1885, pe baza și în aplicarea căreia s-a elaborat la 24 septembrie 1894 *Regulamentul pentru industriile insalubre*. Se prevedeau sancțiuni aspre, care mergeau până la închiderea stabilimentului industrial necorespunzător exploatat sau întreținut. Alte măsuri de sănătate publică au fost stabilite prin *Regulamentul pentru condițiile de igienă și salubritate publică* din 7 octombrie 1893, care cuprindea și reglementări referitoare la poziția construcțiilor și alinierea străzilor, completate prin *Regulamentul pentru alinierea satelor* și construirea locuințelor țărănești din 14 iunie 1894.

În domeniul ocrotirii vegetației, se adoptă *Condițiile generale pentru exploatarea pădurilor statului* (11 iunie 1896), precum și *Legea pentru crearea unui fond necesar pădurilor, menținerea coastelor și fixării terenurilor pe moșiile statului* (16 mai 1900), care are importante prevederi referitoare la tăierea rațională și regenerarea unor păduri rezervate în scopul prevenirii apariției eroziunii solului. În sfârșit, la 21 octombrie 1899 este publicat *Regulamentul pentru măsuri de apărare a sănătății publice* față de exploatarea de petrol.

Regimul legal al animalelor este îmbogățit printr-o serie de reglementări vizând ocrotirea animalelor de interes vânătorească. Astfel, *Legea asupra poliției vânatului* și regulamentul său de aplicare din 2 noiembrie 1891 au introdus elemente noi în privința dreptului vânătoriei, referitoare la perioadele de prohibiție (între 15 februarie și 15 august, cu excepția păsărilor călătoare care puteau fi vâdate în anumite condiții și în acest interval). O serie de măsuri pentru protejarea vânatului împotriva braconierilor au fost consacrate prin *Regulamentul privitor la arendarea pe proprietari ale statului* a dreptului de vânatoare, prin introducerea „permisului”, deosebit de arendarea limitativă, din 22 decembrie 1899. De asemenea, un nou cod silvic din 29 ianuarie 1910 extindea aplicarea regimului silvic asupra unei categorii de păduri anterior exceptate, instituia interdicția generală a defrișărilor și reglementa mai strict desfășurarea unor activități conexe precum pășunatul.

28.2. ÎNCEPUTURILE PROTECȚIEI NATURII ÎN ROMÂNIA

Sfârșitul veacului al XIX-lea și, mai ales, începutul celui următor, cu precădere sub influența experiențelor occidentale, în frunte cu cea americană, marchează inițierea preocupărilor vizând protecția naturii și la români. Mai întâi s-a manifestat tot mai viguros un curent de opinie promovat în special de oameni de știință și de cultură împotriva despăduririlor abuzive, a degradării peisajelor din

interese economice, a exploatării iraționale a bogățiilor naturale și a lipsei de reacție adecvată din partea întregii societăți și, mai ales, a autorităților statului. Aceste atitudini s-au „ecologizat” treptat și au ajuns a se transforma în preocupări publice. Astfel, s-au înfiripat, plecând de aici, dar și de la practicarea turismului și activităților de petrecere a timpului liber în natură, și s-a ajuns la nivelul exigențelor de preservare și conservare a anumitor eșantioane naturale reprezentative spre a fi transmise generațiilor viitoare, aduse în atenția autorităților publice spre a adopta măsuri în consecință. Astfel, s-a inițiat și afirmat o mișcare militantă, preponderent științifică, în favoarea conservării unor specii de plante și animale sau a habitatelor lor originare. Au fost avute în vedere, pentru început în Vechiul Regat, ocrotirea unor suprafețe datorită valorii excepționale a peisajelor lor, precum: Munții Bucegi și unele sectoare ale Văii Prahovei, protecția unor specii de păsări (egrete, decimate pentru comercializarea penelor ca obiect de podoabă; vulturii și marile răpitoare înaripate) sau plante (precum *Sophora jouberti*) amenințate cu dispariția. În Transilvania, procesul de instituționalizare a fost și mai rapid, în 1909, funcționarii Ministerului Agriculturii de la Budapesta întocmind o listă cu momentele de interes istoric sau științifico-economic ce urmau să fie trecute sub protecția legii, dar izbucnirea Primului Război Mondial a zădărnicit și amânat pentru alt context istoric realizarea proiectului.

Realizarea Marii Uniri (1 Decembrie 1918) a stimulat puternic preocupările privind protecția naturii, deopotrivă prin conjugarea și astfel amplificarea eforturilor militanților în domeniu și în condițiile favorabile generate de aplicarea *Legii reformei agrare* în Vechiul Regat și a legislației privind exproprierea pentru cauză de utilitate națională în Transilvania. În 1919, Sfatul Național de la Sibiu a introdus în articolul 2 din *Legea agrară* un alineat potrivit căruia „Toate locurile care prezintă un deosebit interes științific să fie expropriate în întregime, pentru știință”, considerată drept prima măsură legislativă românească pentru protecția naturii. Numai că, în urma derulării procesului de unificare legislativă, o nouă lege agrară avea să ignore asemenea prevederi.

În această atmosferă generală, Cercul Botanic din Cluj, în înțelegere cu Cercul Naturaliștilor din București au întocmit un veritabil program de acțiune, urmărind realizarea „catastifului rezervațiilor de înfăptuit” și promovarea de memorii adresate autorităților publice ale timpului în care se arăta că țara întregită dispunea de „terenuri deosebit de interesante, încă puțin influențate de cultura umană, care ar putea fi separate ca rezervațiuni științifice și păstrate pentru totdeauna în stare naturală, ca un mare laborator științific, teren de studii și observații, în același timp și un sanctuar al prietenilor naturii, al turiștilor și oamenilor de bine”.

În acest context de efervescentă naturalistă, chiar în absența unei legi în materie, la insistențele mișcării civico-științifice pe cale administrativă, dar cu neajunsurile aferente, s-au instituit rezervații și parcuri naturale mai ales în Transilvania („luate în primire” de Grădina Botanică din Cluj), dar și în Vechiul Regat (prin grija Societății Naturaliștilor, înființându-se primul parc natural în Bucegi și cel privind pădurea Letea din Delta Dunării) ori în Bucovina (mai ales prin insistențele Grădinii Botanice din Cernăuți).

Începuturile erau făcute, primele rezultate se arătau, dar o acțiune veritabilă, permanentă și durabilă de protecție a naturii, în sens occidental, avea absolută nevoie și de un cadru juridic adecvat.

Toate aceste realizări și evoluții în privința preocupărilor de instituire de zone și elemente naturale protejate, „făcute cu multă bunăvoință, înțelegere și jertfă personală”, nu aveau „un temei de drept prea solid”. În același timp, „parcurile noastre naționale și rezervațiile științifice” trebuiau să fie „croite pe o veșnicie, ca să-și poată împlini marea misiune științifică, culturală, națională și economică” și, ca atare, era nevoie să fie puse la adăpost „de fluctuațiile intereselor vremelnice”, mai ales ale celor de ordin politic care amenințau cu „facerea și desfacerea noii distribuții a terenurilor” în baza *Legii agrare din 1921*. Iar concluzia împărtășită de specialiști și reprezentanții opiniei publice devenea aceea că: „Ne trebuie, deci, înainte de toate o lege specială pentru protecțiunea naturii care să consolideze rezultatele dobândite, care să permită, de aici înainte, ca ființe rare, specii vegetale și animale amenințate cu distrugerea să fie protejate cât mai efectiv” (Borza, 1927, p. 9).

Ideea promovată cu pasiune de profesorul Al. Borza (1887–1971), fondatorul Grădinii Botanice din Cluj, a fost prezentată și în cadrul Congresului Internațional de Botanică din august 1926 de la Ithaca (SUA), ca o expresie a faptului că „stăpânirea și nația românească a înțeles glasul științei și porunca culturii și își face datoria pe deplin”.

În urma eforturilor depuse de naturaliștii români, în frunte cu prof. Borza, membru post-mortem al Academiei Române, și cu concursul autorităților timpului, la 7 iulie 1930 era promulgată și publicată în Monitorul oficial *Legea nr. 213 pentru protecția monumentelor naturii*, primul act normativ privind ocrotirea naturii și, în sens mai larg, protecția mediului din România.

Valorificând experiența legislativă vest-europeană, dar și pe cea americană în materie de parcuri naturale, legea românească consacră juridico-instituțional un model avansat de instituire, ocrotire și administrare a *monumentelor naturii*, înțelese ca „acele terenuri care, prin animalele și plantele ce trăiesc pe ele, prezintă o deosebită însemnătate științifică sau estetică, precum și toate acele care, prin frumusețea lor naturală sau interesul științific ce prezintă, sunt demne de a fi conservate și trecute posterității”, în cadrul său de protejare „întrând și speciile de animale și plante, precum și rocile, mineralele și fosilele recunoscute ca fiind de mare importanță sau ca exemplare unice” (*art. III*).

Calitatea juridică de „monument al naturii” se dobândea formal la declarația Comisiei, „printr-o încheiere aprobată de Consiliul de Miniștri, după propunerea Ministerului Agriculturii și Domeniilor”, și în virtutea sa se institua un regim juridic „de totală cruțare și cu caracter public”, caracterizat prin: interzicerea schimbării destinației, înstrăinării, atingerii, stricăciunii sau comerțului, scutirea de orice impozit și exceptarea imobilelor și a obiectelor declarate ca atare de la aplicarea servituților legale care „le-ar aduce vreo atingere, le-ar schimba caracterul de monumente ale naturii sau le-ar sustrage de la destinația conferită”.

Referitor la regimul proprietății, legea prevedea că „terenurile cuprinzând asemenea bunuri” care aparțineau statului sau instituțiilor publice treceau, în baza

jurnalului Consiliului de Miniștri, în administrarea și sub controlul *Biroului Central pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii* (BCOMN), iar cele proprietate a județelor, a comunelor sau a persoanelor particulare erau „lăsate în seama proprietarilor lor, cu obligația de a respecta condițiile fixate de Comisiune, pentru conservarea bunului”.

Când prin declararea de bun ocrotit și prin măsurile de conservare impuse drepturile de exploatare ale proprietarilor „erau stânjenite” sau când întreținerea sau conservarea cereau cheltuieli deosebite, Comisia putea „să contribuie la acele cheltuieli, dacă proprietarul consimte” (*art. IV*). În fine, în cazul în care proprietarul nu consimțea sau nu respecta condițiile de protecție impuse, se proceda la expropriere pentru cauză de utilitate publică, cu precizarea că în orice caz monumentele mai mari de 10 ha nu puteau fi păstrate de proprietari. Se prevedea chiar numirea de custozi sau inspectori speciali ai bunurilor naturii, instituții prezente și astăzi în legislația românească.

Sub raport instituțional, la nivel național se constituia, pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Comisia Monumentelor Naturii, având ca „organ de execuție” Biroul central al ocrotirii monumentelor naturii, iar în plan teritorial se prevedeau comisii regionale. Astfel, pe baza acestui act normativ s-a înființat prima *Comisiune pentru ocrotirea monumentelor naturii*, primele organisme regionale de acest gen (Comisia regională pentru Ardeal în 1933, pentru Oltenia în 1936, iar pentru Moldova în 1938); activitatea acestor structuri a avut prin excelență un caracter de cercetare științifică, concretizată prin publicarea a numeroase studii, note sau lucrări.

Totodată, în acest context au fost elaborate o serie de norme tehnice, precum cele de aplicare a legii, cele privind marcajul traseelor turistice și respectarea toponimilor autohtone, norme vizând ocrotirea păsărilor migratoare ș.a.

Ca regim sancționator, se încriminau însușirea, distrugerea, dărâmarea, ciuntirea sau degradarea, în tot sau în parte, sau darea unei alte destinații bunurilor declarate monumente ale naturii, infracțiuni pedepsite cu amendă de la 500 la 10.000 lei, iar în caz de recidivă, cu închisoarea corecțională de la două luni până la doi ani, „aceasta în afară de reparația prejudiciului cauzat” (*art. XI*).

Hotărârile judecătorești pronunțate în materie erau „fără drept de opoziție”.

Ca urmare a aplicării *Legii din 7 iulie 1930* și a reglementărilor subsecvente, s-au pus sub ocrotire oficială ca monumente ale naturii 36 de rezervații naturale, cu o suprafață totală de aproximativ 15.000 ha, în frunte cu Parcul Național Retezat (1935), 15 specii de plante și 16 specii de animale.

28.3. PREOCUPĂRI PRIVIND PROTECȚIA NATURII ÎN PERIOADA 1950–1972

Următorul act normativ cadru în materie, *Decretul nr. 237 din 18 octombrie 1950 pentru ocrotirea monumentelor naturii din Republica Populară Română*, urmat de un Regulament de aplicare (aprobat prin *HCM nr. 518/1954*), a preluat

definiția monumentelor naturii din *Legea nr. 213/1930 (art. 1)* și a restructurat regimul juridic și organizațional al acestora, în contextul noilor condiții istorice. Astfel, „pentru ocrotirea monumentelor naturii în RPR” și „pentru explorarea științifică a rezervațiilor și punerea monumentelor naturii în slujba educării maselor”, pe lângă Prezidiul Academiei RPR se institua *Comisia pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii*, care avea ca atribuții inventarierea monumentelor, recomandarea instituirii altora noi, planificarea și supravegherea explorării științifice a acestora, îngrijirea de publicații și avizarea lucrărilor de amenajare a accesului și vizitării acestora (*art. 3*).

Monumentele naturii deveneau „bunuri ale întregului popor, respectiv avut obștesc, libere de orice sarcini și servituți” (*art. 5*), iar administrarea și ocrotirea concretă erau încredințate sfaturilor populare (organe ale administrației publice teritoriale). În locul fostelor comisii regionale din anii 1930, au fost create subcomisii pe lângă filialele Academiei, la Cluj (1955), Iași (1956) și pe lângă baza de cercetări științifice din Timișoara (1959). În plus, au fost înființate comisii regionale de îndrumare pentru ocrotirea naturii și conservarea genofondului, având scopul de a ține o legătură permanentă între *Comisia pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii* și structurile politico-administrative regionale și de a le sprijini în această privință.

Mai mult decât atât, *Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 518/1954* abilita structurile administrativ-teritoriale să adopte, la propunerea *Comisiei pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii*, măsuri provizorii în direcția ocrotirii faunei, florei, depozitelor fosiliere, peșterilor ș.a. aflate pe teritoriile propuse spre a dobândi calitatea de monument al naturii și să prevină executarea oricăror lucrări care ar prejudicia integritatea acestor obiective.

Codul silvic din 1962 institua un regim juridic al pădurilor specific timpului, în condițiile predominanței absolute a proprietății de stat asupra acestora, și folosea pentru prima dată noțiunile juridico-tehnice de fond forestier supus regimului silvic și, respectiv, de vegetație forestieră din afara acestuia.

Reglementările juridice se diversifică, dar reflectă aceeași concepție limitată la ocrotirea naturii, mai ales în sensul conservării eșantioanelor reprezentative, în condițiile dirijismului economic absolut.

Într-o primă fază, s-a conturat astfel un corpus juridic care a încercat ca, în absența unei reglementări-cadru generale, în completarea celei existente în privința ocrotirii naturii, să ofere reglementări specifice pentru diferiți factori naturali de mediu: protecția resurselor de apă potabilă (*Decretul nr. 958/1967*), gospodărirea apelor (*Legea nr. 5/1972*) sau creați prin activități umane (*Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 969/1967* privind amplasarea și proiectarea întreprinderilor industriale și a celor zootehnice, *Decretul nr. 974/1965* privind inspecția sanitară de stat).

Odată cu apariția și oficializarea preocupărilor privind protecția mediului, ocrotirea rezervațiilor și a monumentelor naturii i se va integra și va deveni un capitol important al acesteia.

28.4. ÎNȚIEREA, LEGIFERAREA ȘI INSTITUȚIONALIZAREA PREOCUPĂRILOR PRIVIND PROTECȚIA MEDIULUI

Oficializarea și exprimarea politico-juridică a preocupărilor privind protecția mediului și trecerea de la viziunea sectorială a conservării naturii la cea globală a protecției mediului aveau să se realizeze și în România sub impulsul puternic al primei Conferințe mondiale a ONU privind mediul uman (iunie 1972) și a hotărârilor sale, deși în documentele aferente, în spiritul epocii, se prezentau ca un reflex exclusiv intern al îndeplinirii „obiectivului fundamental” de „satisfacere tot mai completă a necesităților materiale și spirituale ale întregului popor.”

Măsurile necesare pentru protecția mediului erau integrate în mod unitar în „cadrul unei politici de stat”, protecția mediului era proclamată legislativ ca „problemă de interes național”, „parte integrantă, de importanță deosebită, a activității generale de dezvoltare economico-socială planificată a țării”, iar înfăptuirea politicii de protecție a mediului devenea „o îndatorire de bază permanentă a organelor și organizațiilor de stat, cooperatiste și a celorlalte organe și organizații obștești, a tuturor cetățenilor” (*art. 1–2 din Legea nr. 9/1973*).

În plan legislativ-instituțional se adoptă *Legea nr. 9 din 20 iunie 1973 privind protecția mediului înconjurător*, prin care se înființa *Consiliul Național pentru Protecția Mediului Înconjurător* (CNPMI), „în scopul coordonării și îndrumării în mod unitar a acțiunilor de protecție de mediului”.

Deși cu multe infuzii de aprecieri politice, prima lege privind protecția mediului avea caracterul de lege-cadru, care stabilea mai întâi, cu titlu de dispoziții generale, înțelesul noțiunilor fundamentale: mediu înconjurător, echilibru ecologic, protecția mediului sau poluarea mediului, se precizau factorii naturali supuși protecției (aerul, apele, solul și subsolul, pădurile și orice altă vegetație forestieră și acvatică, fauna terestră și acvatică, rezervațiile și monumentele naturii, precum și așezările omenești și ceilalți factori creați prin activități umane) și se stipulau obligațiile principale ce reveneau, „în vederea protecției mediului”, „organelor și organizațiilor de stat, cooperatiste, celorlalte organe și organizații obștești, potrivit atribuțiilor ce le revin” (*art. 3–7*). După stabilirea reglementărilor de principiu, pentru fiecare factor de mediu (natural sau artificial, creat prin acțiune umană) se stabilea un cadru general specific care prevedea, pe de o parte, măsurile necesare de protecție (interdicții, măsuri de conservare, utilizare rațională ș.a.), iar pe de alta, obligațiile în domeniu ce reveneau organizațiilor de stat, cooperatiste și celorlalte organizații obștești.

Din punct de vedere instituțional, „coordonarea și îndrumarea” întregii activități de protecție a mediului era încredințată CNPMI, definit ca „organ central de specialitate, larg reprezentativ, subordonat Consiliului de Miniștri”.

Organismul trebuia să analizeze rezultatele acțiunilor întreprinse pentru protecția mediului și să prezinte, pe această bază, Consiliului de Miniștri „proponeri cu privire la direcțiile și principalele măsuri de îmbunătățire a

activității” în domeniu (art. 63) și prezenta Consiliului de Stat rapoarte cu privire la „realizarea politicii partidului și statului în domeniul protecției mediului înconjurător” (art. 64). Compus din 70–80 de membri – „oameni de știință, cercetători, proiectanți, cadre didactice, medici, ingineri și alți specialiști a căror activitate este legată de problemele protecției mediului”, reprezentanți ai Academiei Române și ai academiilor de științe – Consiliul își desfășura lucrările în plen și în comisii de specialitate. La nivelul județelor și cel al municipiului București, „îndrumarea și coordonarea” activității în materie era încredințată comisiilor pentru protecția mediului, organe cu dublă subordonare – deopotrivă CNPMI și comitetelor executive ale consiliilor populare –, cu o componentă și atribuții în profil teritorial similare cu cele ale Consiliului Național.

Sub raportul regimului sancționator, pentru prima dată se instituiau măsuri specifice de răspundere „disciplinară, materială, civilă, contravențională sau penală, după caz”, pentru „încălcarea dispozițiilor legale cu privire la protecția mediului”. Erau astfel contravenționalizate o serie de fapte de nerespectare a unor prevederi ale *Legii nr. 9/1973*, sancționate cu amendă contravențională, cu precizarea că respectiva sancțiune se putea aplica și persoanelor juridice. Totodată, se instituiau primele infracțiuni la regimul protecției mediului, care reflectau stadiul de evoluție a instituției juridice respective, în sensul că exprimau o viziune exclusiv antropocentristă și erau concepute atât ca infracțiuni de pericol (depășirea limitelor ori nerespectarea normelor legale care puneau în pericol sănătatea ori integritatea corporală a oamenilor), cât și de rezultat (producerea de pagube economiei naționale)¹.

Pe această bază juridică generală, ulterior s-au adoptat, în vederea dezvoltării și particularizării reglementărilor de principiu, o serie de acte normative vizând protecția unor factori de mediu, precum: apa (*Legea apelor nr. 8/1974*, *Legea privind gospodărirea rațională, protecția și asigurarea calității apelor nr. 5/1989*), solul (*Legea privind fondul funciar nr. 58/1974* și cea privind sistematizarea teritoriului și localităților urbane și rurale nr. 59/1974), pădurile (*Legea privind conservarea, protejarea și dezvoltarea pădurilor, exploatarea lor rațională, economică și menținerea echilibrului ecologic nr. 2/1987*) etc.

De asemenea, au fost instituite o serie de reglementări specifice referitoare la unele substanțe și produse chimice sau alte produse care, prin natura lor, pot afecta negativ mediul, domeniul nuclear, regimul materialelor explozibile în economie, regimul substanțelor și produselor toxice etc.

¹ Erau prevăzute ca infracțiuni: evacuarea în atmosferă a substanțelor dăunătoare sub formă de gaze, vapori, aerosoli, particule solide, precum și producerea de zgomote peste limitele stabilite de normele legale, care pun în pericol sănătatea ori integritatea corporală a oamenilor sau produc pagube economiei naționale, pedepsite cu închisoare de la 3 luni la 2 ani sau amendă (art. 77) și, respectiv, depozitarea, aruncarea ori evacuarea reziduurilor menajere sau a celor industriale fără respectarea normelor legale, dacă prin aceasta se pune în pericol sănătatea ori integritatea corporală a oamenilor sau produc pagube economiei naționale, pedepsite cu închisoare de la o lună la un an sau cu amendă (art. 78). Totodată, erau incriminate două forme speciale ale infracțiunilor de abuz și neglijență în serviciu (art. 79).

Ca o expresie a dominației strategiei dezvoltării planificate, dar și cu luarea în considerare a particularităților politicii de mediu, au fost elaborate și investite cu putere de lege o serie de programe privind gestiunea unor importanți factori de mediu, precum: *Programul național de perspectivă pentru amenajarea bazinelor hidrografice* (Legea nr. 1/1976), *Programul național pentru conservarea și dezvoltarea fondului forestier în perioada 1976–2010* (Legea nr. 2/1976) etc.

Totodată, prin legile anuale ale *Planului național unic de dezvoltare economico-socială*, s-au stipulat și o serie de indicatori economici referitori la calitatea mediului, eliminarea pagubelor aduse economiei prin poluarea și degradarea naturii, precum și recuperarea pe scară largă a substanțelor reziduale, utilizabile în domeniul economic.

În această perioadă, eficiența cadrului legislativ-instituțional a fost diminuată de atitudinea și concepția generală ale sistemului politico-economic față de domeniul protecției mediului, considerat un appendice subsidiar și rezidual, subordonat total primatului absolut al dezvoltării economico-sociale.

Caracterul prea general, prin excelență declarativ al prevederilor legale puternic politizate, absența unor măsuri adecvate de implementare (de natură diversă: economică, politică, instituțional-administrativă ș.a.), conjugate cu politica consecventă de dezvoltare deformată (caracterizată printr-un ritm înalt de poluare) au făcut ca eficiența lor în plan practic să fie deosebit de scăzută.

Dispozițiile legale de principiu consacrate în domeniul mediului nu și-au găsit o reflectare și dezvoltare corespunzătoare în celelalte ramuri ale dreptului (civil, economic, financiar, penal, administrativ etc.), ceea ce a alterat și mai mult efectele lor sociale generale.

Toate aceste aspecte au fost amplificate și accentuate prin faptul că, mai ales în ultimele decenii, regimul totalitar a interzis orice fel de transparență în ceea ce privește starea generală a calității mediului, gradul de poluare, factorii poluanți și impactul lor asupra calității vieții populației.

Chiar dacă, din punctul de vedere formal al prescripțiilor și conținutului lor, reglementările tehnice (standarde, norme de calitate, stasuri etc.) corespundeau standardelor internaționale în materie, acestea nu erau respectate, în mare parte rămânând la stadiul simplu de declarații de intenție.

Semnificativ este, în acest sens, faptul că, deși unele reglementări prevedeau posibilitatea ca în cazul unor poluări grave să se dispună ca sancțiune administrativă încetarea totală sau parțială a activității unităților economice culpabile, această măsură nu a fost niciodată aplicată. De altfel, una dintre marile deficiențe ale legislației ecologice din această perioadă a constituit-o slaba preocupare vizând aplicarea sa, inclusiv în privința utilizării mijloacelor juridice (ca, de pildă, a sancțiunilor contravenționale sau penale care, deși prevăzute în diverse acte normative pertinente, au fost arareori aplicate).

Preeminența absolută a factorului economic a condus la neglijarea (aproape totală) a dimensiunii ecologice a dezvoltării, în ciuda declarațiilor oficiale.

28.5. TRANZIȚIA POSTCOMUNISTĂ ȘI IMPLICAȚIILE SALE

Revenirea la democrația reprezentativă și tranziția spre economia de piață au presupus și reevaluarea concepției și practicii protecției mediului, în sensul adaptării și afirmării sale conform noilor date economico-sociale. În acest context, schimbarea tipului dominant de proprietate prin trecerea de la dominația absolută a proprietății publice (de stat, socialiste, a „întregului popor”) și cooperatiste la predominanța proprietății private a presupus redefinirea mijloacelor și instrumentelor juridice de promovare a protecției mediului și noi politici în materie.

Măsurile legislative adoptate imediat după revoluția din decembrie 1989, cu caracter preponderent corectiv și conjunctural, au declanșat procesul de tranziție legislativă și au marcat prima etapă a acestuia.

Astfel, prin forța noilor realități, o serie de prevederi din *Legea-cadru privind protecția mediului (nr. 9/1973)* și legile sectoriale au devenit caduce prin dispariția instituțiilor aferente și, în general, prin schimbarea radicală a contextului socio-politic și economic.

Ca atare, o serie de programe și de acte normative au fost abrogate expres, mai ales ca „act revoluționar” și mai puțin ca necesitate juridică: este cazul *Legii nr. 1/1976 pentru adoptarea „Programului național de perspectivă pentru amenajarea bazinelor hidrografice”* și al *Legii nr. 2/1976 pentru aprobarea „Programului național pentru conservarea și dezvoltarea fondului forestier în perioada 1976–2010”*, aflate în plină desfășurare.

De asemenea, sub același impuls, s-au abrogat, în mod evident neinspirat, mai ales în condițiile în care nu au fost înlocuite cu reglementări corespunzătoare, prevederile legale precum cea a *art. 8 din Legea nr. 2/1987 privind conservarea, protejarea și dezvoltarea pădurilor, exploatarea lor rațională, economică și menținerea echilibrului ecologic*, prin care se interziceau pe o perioadă de zece ani tăierile de produse principale în 27 din cele 41 de județe ale țării.

Constituția din 8 decembrie 1991 a consacrat obligația statului de a asigura „refacerea și ocrotirea mediului înconjurător, precum și menținerea echilibrului ecologic”, stabilind astfel concepția generală conform căreia protecția mediului constituie o responsabilitate publică a statului.

Procesul de legiferare a noii viziuni și practici în domeniu s-a dovedit deosebit de anevoios și contradictoriu. Pentru început, adoptarea noilor reglementări legale s-a făcut din dorința și la presiunea satisfacerii unor cerințe internaționale și, drept consecință, acestea au avut un inevitabil caracter sectorial. Astfel, au fost ratificate o serie de convenții internaționale, mai ales în domeniul protecției naturii, care, potrivit legii fundamentale, fac parte din dreptul intern. Așa, de exemplu, în urma aderării României la Convenția UNESCO din 16 noiembrie 1972 privind patrimoniul cultural și natural (prin *Decretul nr. 187/1990*) și la *Convenția de la Ramsar din 2 februarie 1971* privind zonele umede de importanță internațională, în special ca habitat al păsărilor acvatice, și înscrierea Deltei Dunării

ca obiectiv al acestor tratate internaționale, s-a adoptat Legea nr. 82/1993 privind constituirea Rezervației Biosferei „Delta Dunării”.

În același context tranzitoriu, printr-o serie de hotărâri de guvern s-au stabilit regulile speciale privind importul și exportul deșeurilor, regimul contravențiilor în sectoare precum apele, protecția mediului propriu-zisă, măsuri stimulative etc.

Aceste prevederi sectoriale, incomplete și cu caracter paliativ, și-au dovedit rapid insuficiența și au relevat necesitatea unor schimbări radicale, de amploare, aferente unei noi orientări fundamentale în domeniu.

Mult mai rapide au fost evoluțiile în materia instituțiilor mediului unde s-a optat inițial pentru o structură tripartită – ape, păduri și protecția mediului –, ceea ce sublinia considerarea ca definitorii a rolului de element al mediului și a funcției ecologice pentru ape și păduri, menținută indiferent de denumirea utilizată, până în ianuarie 2001, când pentru prima dată domeniul pădurilor a fost trecut la Ministerul Agriculturii.

Trecerea de la dominația absolută a proprietății publice (de stat) la cea a proprietății private, în special în domeniul funciar, dar și în alte sectoare ale economiei, a implicat și stabilirea unui nou tip de raporturi între proprietate și protecția mediului.

În acest sens, deosebit de semnificativă a fost dispoziția *Constituției din 8 decembrie 1991* potrivit căreia: „Dreptul de proprietate obligă la respectarea sarcinilor privind protecția mediului” (*art. 41 alin. (6)*). Noua strategie politică de integrare a protecției mediului în procesul de dezvoltare socio-economică sub forma *dezvoltării durabile*, care a cunoscut consacrarea internațională prin documentele și hotărârile *Conferinței ONU de la Rio (1992)* și apoi de la *Johannesburg (2002)*, se va reflecta în mod corespunzător și în politicile și legislația României.

O nouă *Lege-cadru privind protecția mediului, nr. 137*, a intrat în vigoare la 30 decembrie 1995 și a avut rolul de a consacra juridic noua concepție în materie, iar dacă erau adoptate și cele 17 legi speciale prevăzute expres de aceasta, putea juca rolul de veritabil „cod al mediului”.

Având ca reper fundamental Legea-model privind protecția mediului elaborată sub egida Consiliului Europei (1991), această lege-cadru a marcat încheierea primei faze a tranziției, caracterizată prin abandonarea vechii concepții planificat-totalitare și afirmarea celei de tip occidental în materie de protecția mediului. Alături de stipularea „principiilor și elementelor strategice” care să stea la baza reglementărilor juridice privind mediul și celelalte probleme „orizontale”, *Legea nr. 137/1995* a stabilit regulile fundamentale ale reglementărilor orizontale (regimul substanțelor și deșeurilor periculoase, precum și al altor deșeuri, regimul îngrășămintelor chimice și al pesticidelor, protecția împotriva radiațiilor ionizante, protecția resurselor naturale și conservarea biodiversității, protecția apelor, a atmosferei, solului și subsolului și a ecosistemelor terestre ș.a.).

Astfel, au fost adoptate noi reglementări în domeniul silvic (*Codul silvic, Legea nr. 26/1996*²), al gestiunii și protecției apelor (*Legea nr. 107/1996*³), al

² Monitorul oficial, nr. 93 din 8 mai 1996, în prezent abrogată.

regimului activităților nucleare (*Legea nr. 111/1996*, republicată³), al regimului ariilor naturale protejate, al conservării habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice (*Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 236/2000*, în prezent abrogată), al protecției atmosferei (*Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 243/2000*⁵), al regimului deșeurilor (*Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 78/2000*⁶) ș.a.

Noua legislație consacră concepția continentală conform căreia protecția mediului constituie „un obiectiv de interes public major” și face parte din strategia generală de dezvoltare durabilă.

Drept principii au fost stipulate: principiul precauției în luarea deciziei, principiul prevenirii riscurilor ecologice și a producerii daunelor, principiul conservării biodiversității și a ecosistemelor cadrului biogeografic natural, principiul „poluatorul plătește”, utilizarea durabilă.

Ca element strategic de bază a fost prevăzută și introducerea pârghiilor economice stimulative sau coercitive, acționându-se în acest sens mai ales la constituirea unui fond special de mediu.

Completând lacunele Constituției din 8 decembrie 1991, care se mărginise la a stabili obligația statului de a asigura refacerea și ocrotirea mediului, ceea ce, pe cale de interpretare, ar putea conduce la existența unui drept corelativ al cetățenilor de a solicita acest lucru, *Legea-cadru nr. 137/1995* a recunoscut expres „tuturor persoanelor dreptul la un mediu sănătos” (*art. 5*).

Ca drepturi-garanție au fost stipulate: a) accesul la informațiile privind calitatea mediului; b) dreptul de a se asocia în organizații de apărare a calității mediului; c) dreptul la consultare în vederea luării deciziilor privind dezvoltarea politicilor, a legislației și a normelor de mediu, eliberarea autorizațiilor de mediu, inclusiv pentru planurile de amenajare a teritoriului și de urbanism; d) dreptul de a se adresa, direct sau prin intermediul unor asociații, autorităților administrative sau judecătorești în vederea prevenirii sau în cazul producerii unui prejudiciu direct sau indirect; e) dreptul la despăgubire pentru prejudiciul suferit.

În mod corelativ dreptului tuturor persoanelor la un mediu sănătos, a fost consacrată obligația tuturor persoanelor fizice și a persoanelor juridice de a proteja mediul.

Era introdusă procedura autorizării administrative a activităților economice și sociale cu impact asupra mediului, cu studiul de impact bazat pe „lista pozitivă”.

O reglementare specială a cunoscut răspunderea pentru prejudiciul ecologic. Abandonând sistemul clasic prevăzut de *Codul civil*, *Legea-cadru nr. 137/1995* a consacrat un regim special în materie, bazat pe două reguli: caracterul obiectiv, independent de culpă și răspunderea solidară în cazul pluralității autorilor. Deopotrivă, în completarea semnificațiilor acestora, se institua obligativitatea asigurării pentru daune ecologice în cazul activităților generatoare de risc major.

³ Monitorul oficial, nr. 244 din 8 octombrie 1996, cu modificările și completările ulterioare.

⁴ Monitorul oficial, nr. 552 din 27 iunie 2006, cu modificările și completările ulterioare.

⁵ Monitorul oficial, nr. 633 din 6 decembrie 2000, în prezent abrogată.

⁶ Monitorul oficial, nr. 283 din 22 iunie 2000, în prezent abrogată.

Sub raport procedural, organizațiilor neguvernamentale de protecție a mediului li s-a recunoscut dreptul la acțiune în justiție în vederea conservării mediului, indiferent cine a suferit prejudiciul.

Finalizarea tranziției – desfășurată într-un ritm deosebit de lent și dezordonat – a presupus, în primul rând, desăvârșirea procesului de privatizare și relansarea economică în noile date strategice. Astfel, privatizarea unităților economice de stat, supradimensionate și puternic poluante, a impus elaborarea și aplicarea unei legislații specifice, menită să asigure, în principal, două obiective: efectuarea unui bilanț de mediu și stabilirea impactului asupra mediului și, respectiv, stipularea obligațiilor ce revin în acest domeniu noului proprietar (transferul obligațiilor de mediu). Experiența a arătat că ineficiența mijloacelor economico-financiare a făcut ca poluarea trecută să fie ignorată, iar pentru a nu se transforma într-o frână suplimentară a privatizării, obligațiile de mediu au fost adesea neglijate.

Datorită tradițiilor istorice și realităților social-economice, s-a promovat concepția/strategia considerării protecției mediului ca o responsabilitate în primul rând publică și, în consecință, a preeminenței metodei de a reglementa juridic mijloacele de atingere a acestui obiectiv.

Totuși, legislația a trebuit să asimileze treptat și să exprime corespunzător și mecanisme economice de protejare a mediului, scop în care s-a impus:

- stabilirea sistemului de exprimare a cerințelor și aplicare a semnificațiilor principiului „poluatorul plătește”;
- generalizarea, în acest context, a instrumentelor economico-fiscale de protejare a mediului într-o concepție integrată.

28.6. DEZVOLTAREA DREPTULUI MEDIULUI ÎN PERSPECTIVA ADERĂRII ROMÂNIEI LA UNIUNEA EUROPEANĂ

În urma revizuirii *Constituției din 8 decembrie 1991* prin *Legea nr. 429/2003*, s-a realizat, printre altele, constituționalizarea dreptului fundamental la mediu, recunoscându-se expres „dreptul oricărei persoane la un mediu sănătos și echilibrat ecologic” (*art. 35, alin. (1)*) și, în mod corelativ, „îndatorirea persoanelor fizice și juridice de a proteja și ameliora mediul”. Totodată, s-a menținut dispoziția potrivit căreia „Dreptul de proprietate obligă la respectarea sarcinilor privind protecția mediului” (*art. 44, alin. (7)*).

Pe aceste noi baze constituționale, aproximarea legislației naționale cu *acquis-ul comunitar* de mediu în procesul de preaderare a României la UE a contribuit la o reformă masivă a dreptului național al mediului.

Din punctul de vedere al strategiei de preaderare, România a acceptat integral *acquis-ul comunitar* privind capitolul 22 – Protecția mediului, în vigoare la 30 iunie 2003, și s-a angajat să implementeze prevederile acestuia până la data

aderării (survenită la 1 ianuarie 2007), cu excepția a 11 acte normative comunitare vizând următoarele sectoare: calitatea aerului și schimbările climatice, managementul deșeurilor, calitatea apei, precum și controlul poluării industriale și managementul riscului, pentru care s-au solicitat perioade de tranziție cuprinse între 3 și 15 ani.

Consultările generale privind continuarea negocierilor de aderare și cele informale ulterioare au relevat aspectele de etapă ale problemei: modul de transpunere, pregătirea planurilor de implementare pentru directivele pentru care s-a solicitat perioada de tranziție, precum și definitivarea documentului de poziții complementar ș.a.

În acest context al preocupărilor de preluare a *acquis-ului* comunitar de mediu în procesul de pregătire a aderării la UE se înscrie și adoptarea unei noi reglementări-cadru în materie (cea de-a 3-a în timp) prin *Ordonanța de urgență nr. 195/2005*⁷ privind protecția mediului (aprobată cu modificări prin *Legea nr. 265/2006*⁸).

Deși adoptat după încheierea, în linii generale, a procesului de aliniere a legislației naționale la dreptul comunitar al mediului, acest act normativ a reprezentat mai degrabă un manifest politic de subliniere a dorinței de aderare la UE și mai puțin un inspirat și bine-venit nou act normativ de corijare și completare a celui precedent.

Astfel, în ceea ce privește conținutul său, *OUG nr. 195/2005* constituie, în unele privințe, un regres în raport cu *Legea-cadru* anterioară nr. 137/1995 (ca, de exemplu, în privința principiilor, regimului răspunderii civile pentru prejudiciu ecologic ș.a.), ceea ce nu înseamnă că aceasta era perfectă și nu presupunea modificări substanțiale.

Printre puținele sale merite rămâne acela de a fi preluat unele elemente *tale quale*, chiar dacă mai puțin adecvate, din reglementările existente la nivelul UE. Așa, spre exemplu, ca principii fundamentale sunt preluate, cu unele stângăcii, cele existente în documentele comunitare, chiar dacă sunt mai degrabă reguli politice, decât juridice, respectiv: principiul integrării cerințelor de mediu în celelalte politici sectoriale, principiul acțiunii preventive, principiul reținerii poluanților la sursă („uitând” mențiunea comunitară „cu prioritate”).

În sfârșit, în această perioadă, au fost adoptate un număr impresionant de acte normative de transpunere a unei serii de directive și de amenajare a aplicării regulamentelor unional-europene⁹.

⁷ Monitorul oficial, nr. 1196 din 30 decembrie 2005, cu modificările și completările ulterioare.

⁸ Pentru o prezentare generală a actului normativ, a se vedea Duțu, 2006, p. 5-12.

⁹ Așa, de exemplu, prin *OUG nr. 57/2007* privind regimul ariilor naturale protejate, al conservării habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice s-au transpus *Directiva nr. 79/409/CEE privind conservarea păsărilor sălbatice*, *Directiva nr. 92/32/CEE privind conservarea habitatelor naturale și a speciilor de floră și faună sălbatică* sau *Regulamentul Consiliului (CE) nr. 338/97 privind protecția speciilor de floră și faună sălbatică*, prin reglementarea comerțului cu acestea; prin *OUG nr. 68/2007* privind răspunderea de mediu cu referire la prevenirea și repararea prejudiciului asupra mediului s-a receptat *Directiva nr. 2004/35/CE* cu același titlu; prin *HG nr. 321/2005* privind evaluarea și gestionarea zgomotului ambiental s-a transpus *Directiva nr. 2002/49/CE* ș.a.

De asemenea, în același context au fost adoptate noi reglementări în alte domenii de interes ecologic, precum *Legea nr. 407/2006* a vânătorii și protecției fondului cinegetic, *BUG nr. 23/2008* privind pescuitul și acvacultura ș.a., s-au modificat și completat alte acte normative în materie de mediu ș.a.

Principalele provocări cu care se confruntă în prezent România în ceea ce privește punerea în aplicare a politicilor și legislației de mediu ale UE sunt considerate, pe de o parte, îmbunătățirea conformării cu dreptul unional-european în domeniul deșeurilor și al apelor urbane reziduale în vederea îndeplinirii obiectivelor Uniunii până la expirarea termenelor finale stabilite în Tratatul de aderare, iar pe de alta, îmbunătățirea coordonării și creșterea capacității administrative a autorităților și a agențiilor implicate în punerea în aplicare a legislației UE în ceea ce privește apele și deșeurile și protecția și gestionarea siturilor NATURA 2000 ca parte din strategia mai amplă de a consolida administrația publică¹⁰.

28.7. STAREA DEZVOLTĂRII DREPTULUI MEDIULUI ÎN ETAPA DESĂVÂRȘIRII INTEGRĂRII ROMÂNIEI ÎN UE

La nivel general, dreptul mediului a depășit etapa în care era unul preponderent al inginerilor, al tehnicienilor, devenind un drept „adevărat”, elaborat, analizat și explicat în primul rând de juriști, dar aplicat și respectat de toată lumea. El se prezintă astăzi ca o mulțime de reglementări dispuse „orizontal” și „vertical”, pe niveluri de izvoare, organisme de edictare și sferă de acțiune, care încearcă să interacționeze în semnificațiilor lor, într-un amestec aflat într-o permanentă căutare de coagulare, spre o coeziune de ansamblu cât mai deplină și o eficiență sporită în atingerea obiectivelor propuse.

Stratificat pe niveluri – internațional, regional (unional-european) și național –, el tinde să se constituie într-un sistem propriu, marcat de o structură internă specifică. Astfel, potrivit estimărilor specialiștilor, numărul tratatelor multilaterale consacrate mediului, fie în totalitatea lor, fie numai în privința anumitor prevederi, depășește 500. La acestea se adaugă mai bine de 900 de tratate bilaterale privind aceeași problematică. O contribuție importantă la cristalizarea procesului de formare ori precizare a semnificațiilor normelor dreptului internațional al mediului o au rezoluțiile organizațiilor internaționale, recomandările și directivele, declarațiile de principii, programele de acțiune ori jurisprudență internațională.

Avându-și bazele în titlul XX (*art. 191–193*) al *Tratatului privind funcționarea UE*, legislația unional-europeană de mediu (care reprezintă circa 40% din totalitatea dreptului UE) cuprinde peste 250 de directive și regulamente privind problemele transversale (evaluarea impactului ecologic, informarea și participarea

¹⁰ Pentru detalii: UE, 2017.

publicului, răspunderea de mediu ș.a.), precum și aspecte sectoriale (protecția naturii, apa, aerul, deșeurile, zgomotul, substanțele periculoase ș.a.).

Inspirată și de sorginte în măsură de peste 75% din dreptul unional-european, legislația de mediu internă din România este constituită din peste 300 de acte normative (legi, ordonanțe de guvern, hotărâri guvernamentale, ordine ministeriale) referitoare la probleme orizontale sau sectoriale de mediu (calitatea aerului, schimbări climatice, gestiunea deșeurilor, calitatea apei, protecția naturii, substanțele periculoase, zgomotul ș.a.). Li se adaugă alte câteva sute de reglementări care vizează probleme de intersecție, tangențial sau indirect vizând aspecte ale protecției mediului și conservării naturii.

Totodată, potrivit Constituției republicate, fac parte din dreptul intern și cele circa 100 de tratate internaționale (multilaterale și bilaterale) în materie de mediu la care România este parte.

Interacțiunea tuturor acestor reglementări cu rezultanta asigurării juridice a protecției mediului, „obiectiv de interes public major”, se realizează în cadrul raporturilor dintre dreptul intern și dreptul internațional, precum și al celor care asigură transpunerea dreptului UE în ordinele juridice ale statelor membre. Pentru a deveni efective și eficiente în atingerea scopului asumat, acestea trebuie să-și întrească corespunzător și coerent semnificațiile, să fie adaptate specificului domeniului ecologic și să țină ritmul cu manifestările acestuia.

O problemă majoră a legislației românești de mediu o reprezintă în prezent starea cronică de neefectivitate și ineficiență, inclusiv în privința actelor de transpunere a dreptului UE în materie. Deosebit de semnificativă este în acest sens situația reglementărilor vizând răspunderea în domeniu. Astfel, de exemplu, în materia penală, statistica oficială ne arată că, din cele peste 1.000 de dosare înregistrate în perioada 2011–2016 pe rolul parchetelor din întreaga țară (privind infracțiunile prevăzute de *OUG nr. 195/2005 privind protecția mediului și Legea nr. 101/2011 pentru prevenirea și sancționarea unor fapte privind degradarea mediului*), numai patru s-au soluționat prin trimitere în judecată! (Lazăr și Duțu, 2016, p. 68–69). În același registru, transpunerea în dreptul intern a *Directivei 2008/99/CE privind protecția mediului prin dreptul penal* prin *Legea nr. 101/2011* a fost considerată necorespunzătoare de Comisia Europeană, care a inițiat împotriva României etapa administrativă a procedurii de infringement. O situație asemănătoare se întâlnește și în privința *Directivei 2004/35/CE* privind răspunderea de mediu cu referire la prevenirea și repararea prejudiciilor asupra mediului care, deși transpusă în dreptul intern prin *OUG nr. 68/2007*, într-un deceniu nu s-a cunoscut niciun caz de aplicare concretă a prevederilor aferente!

Din perspectiva accelerării și intensificării procesului de integrare unional-europeană, de mondializare a preocupărilor și acțiunilor, precum și a fenomenului de planetarizare și acutizare a problemelor ecologice, *Dreptul român al mediului*, înțelegând prin aceasta deopotrivă politicile, legislația și cadrul instituțional aferente domeniului, va cunoaște în perioada următoare o serie de transformări:

– accentuarea procesului de integrare deopotrivă în sensul integrării mediului în celelalte politici socio-economice, al receptării sub forme specifice a exigențelor ecologice de către celelalte ramuri de drept și al structurării reglementărilor juridice în plan național, unional-european și internațional;

– interdependența și complementaritatea crescânde ale normelor juridice, ca o consecință a integrării, cu implicații asupra elaborării, sistematizării și aplicării lor;

– sporirea și diversificarea conținutului tehnico-științific al reglementărilor, cu un impact asupra obiectivelor stabilite și urmărite, a mijloacelor și metodelor utilizate, a strategiilor promovate și a conceptelor și instrumentelor juridice născute: perspectiva unui „scientojus” de mediu;

– o nouă guvernanță, care impune transparență deplină și implicarea tuturor actorilor, o specializare accentuată și o mai largă deschidere a instituțiilor administrative cu atribuții în materie spre comunitatea științifică și societatea civilă;

– consolidarea regimului juridic, sporirea garanțiilor și constituirea în sistem a dreptului fundamental la un mediu sănătos și echilibrat ecologic, diversificarea titularilor și a semnificațiilor sale, inclusiv prin recunoașterea unor noi elemente componente, precum: dreptul la aer de calitate, accesul la apă potabilă, dreptul la o climă propice;

– transformarea societății civile într-un factor important *al creării și realizării Dreptului mediului*.

28.8. INSTITUȚIONALIZAREA PROTECȚIEI MEDIULUI

Promovarea unei politici publice și legislații specifice de mediu a făcut necesară instituirea unei administrații specializate, cu reprezentare la nivel central și cu ramificații în profil teritorial (departamental și, eventual, regional).

Problema instituirii unui minister specializat în materie și realizarea unei asemenea măsuri s-au înfăptuit la 28 decembrie 1989, când s-a optat pentru o structură funcțională tripartită – mediu, ape și păduri –, subliniindu-se astfel promovarea unei politici preponderent de protecție în privința silviculturii și apelor. De-a lungul timpului, formula a evoluat în funcție de conjuncturile și prioritățile politice; astfel, departamentul pădurilor a fost afiliat uneori Ministerului Agriculturii, în mai 2004 mergându-se până la desființarea *de facto* a ministerului ca atare, mediul devenind un simplu departament în cadrul Ministerului Agriculturii, Pădurilor și Mediului, alteori optându-se pentru o formulă duală: Ministerul Mediului și, respectiv, Ministerul Apelor și Pădurilor (2017). În plus, ministrul mediului, în unele cazuri, precum în 2017, a devenit și viceprim-ministru al Guvernului, dar nu din rațiuni ținând de o „supraprioritate” acordată domeniului, ci pur și simplu pentru a satisface cerințele/pretențiile de reprezentare guvernamentală a partidelor componente ale coaliției majoritare parlamentare. Separarea funcțiilor de

reglementare și orientare, administrare și poliție administrativă a generat nașterea organismelor specializate, precum Agenția Națională de Mediu, Garda Națională de Mediu. Totodată, având în vedere particularitățile domeniului, au apărut și o serie de agenții (administrații) specializate pentru gestionarea problematicii complexe a unor elemente de mediu (ape, păduri, arii naturale protejate, deșeuri ș.a.).

Bugetul și cheltuielile de mediu. Bugetul acordat ministerului mediului a rămas întotdeauna modest (situându-se între 0,033 și 0,55% din bugetul general al statului) și dificil de cuantificat și evaluat în contextul cheltuielilor destinate protecției mediului. Principiul care guvernează domeniul este acela că finanțarea acțiunilor întreprinse presupune antrenarea conjugată a unor surse reprezentând contribuții publice, din fonduri europene, ale administrațiilor locale sau provenind din sectorul privat.

28.9. PERSPECTIVE ALE DEZVOLTĂRII DREPTULUI ȘI POLITICILOR DE MEDIU ÎN ROMÂNIA

Politicile și reglementările legale de mediu rămân preponderent reflexe ale măsurilor adoptate în cadrul Uniunii Europene în domeniu și ale angajamentelor internaționale ale țării în materie. Această situație denotă o evoluție condiționată, cu o stabilitate mai evidentă în plan juridic.

Din punct de vedere tehnic, două fenomene principale tind să marcheze evoluțiile în materie: simplificarea (*smart regulation*) și, respectiv, codificarea reglementărilor juridice.

NEVOIA DE SIMPLIFICARE ȘI DIMENSIUNI POSIBILE

În ciuda masivității și diversității sale, legislația română a mediului se caracterizează din perspectivă tehnică, în multe privințe, prin lipsă de coerență, paralelisme multiple în reglementări, unele contradictorii ș.a., cu consecința unei accesibilități și transparențe reduse și, în ultimă instanță, o efectivitate și eficiență diminuate. Această din urmă constatare are conexiuni, printre altele, cu slaba justițiabilitate ilustrată prin cvasiinexistența litigiilor de mediu. O atare situație a legislației se repercutează negativ asupra stării generale a mediului.

Pentru depășirea unor atari inconveniente și sporirea rolului factorului juridic la îndeplinirea obiectului public major al protecției mediului, trei mari soluții conjuncte și complementare apar ca posibile: *simplificarea* (și *smart regulation*), *abordarea sistemică* și *codificarea*.

Proliferarea normelor juridice este un fenomen care se manifestă în toată lumea occidentală, dar, din diverse rațiuni – culturale, de pildă, în Franța, sau de

conjunctură a dezvoltării sistemului juridico-social, cum este cazul României (cu noile date istorico-politice și economice post-1989 și implicațiile aderării la Uniunea Europeană) –, cunoaște în unele țări dimensiuni impresionante, protecția mediului reprezentând un domeniu predilect de manifestare a acestui fenomen. În plan obiectiv, adoptarea oricărei măsuri oficiale cu caracter general implică multiplicarea normelor, oricare ar fi natura și originea lor, legislativă ori reglementară, juridică ori tehnică, națională ori unional-europeană. Această „saturație” legislativă se caracterizează printr-o supraabundență, o lipsă de lizibilitate a regulilor de aplicat și, în cele din urmă, o slabă eficacitate în atingerea obiectivelor urmărite. O asemenea situație generează o pierdere de timp, de bani și, în final, de motivație, deopotrivă pentru administrație, adeseori descurajată și neputincioasă în fața acestei mase complicate de texte pe care trebuie să le aplice. Dintre sectoarele societății, cel ecologic este printre cele mai afectate de o asemenea situație legislativă, din cauza noutății și complexității materiei, a caracterului preponderent tehnico-științific al conținutului multor reglementări, a dinamicii deosebite a acestuia și a conexiunilor multiple la nivel continental și mondial.

Efecte negative se înregistrează și în privința activității administrației publice care, sub apăsarea marelui volum de reglementări legale, clachează în aplicarea lor corectă, la timp și adecvată, abandonând controlul sistematic și eficient și alunecând adeseori pe panta corupției. Nu în ultimul rând, contribuie la întreținerea și amplificarea fenomenului procesului inerent al transpunerii în dreptul intern al directivelor UE, prin tendința de a merge dincolo de exigențele unional-europene, în virtutea inerției sistemului și în sensul adâncirii racilelor sale.

Ca operațiune tehnică de modernizare a dreptului mediului, simplificarea presupune, într-o primă etapă, cunoașterea regulii juridice, ceea ce implică o cunoaștere materială a acesteia. Este nevoie deci de o lizibilitate a dreptului, ceea ce implică un demers redacțional, în scopul comunicării prin markeri vizuali și lingvistici a unui conținut adesea tehnic. Acest prim raport este esențial și efortul de codificare participă activ la simplificarea sa. Urmează apoi problema inteligibilității; codificarea, mai ales cea a dreptului constant, nu îl face mai inteligibil dacă se limitează la a transla o normă obscură ori complexă într-un cod fără a retușa. Or, inteligibilitatea regulii juridice este fundamentală, răspunzând imperativului suveranității juridice. Obiectivul inteligibilității este considerat a se situa în centrul simplificării dreptului. El trebuie înțeles în complexitatea sa, în sensul că nu se limitează la regula juridică, ci privește sistemul dreptului în ansamblul său, mai mult chiar, modul în care prima se încorporează și se coroborează cu secundul.

Pentru a fi inițiat și promovat cu succes și la noi proiectul simplificării dreptului mediului, trebuie să se înțeleagă pe deplin mizele majore ale unui asemenea demers, precum și dificultățile procesului aferent și obstacolele ce trebuie depășite pentru a schimba „logiciul” (programul) normativ. Este vorba, dincolo de operațiunile tehnice pe care le presupune și de voința politică necesară realizării lui, de o problemă și un exercițiu de cultură politică și administrativă și este bine cunoscut cât de greu este să se facă să se evolueze în asemenea privințe.

Nu în ultimul rând, pe lângă modernizare și eficiență, ar fi vorba de un act de cunoaștere tehnică ecologică, simplificarea prin sinteză și o mai bună sistematizare însemnând un progres, un acces sporit la cunoașterea și afirmarea valorilor ecouridice primordiale. Pentru România, simplificarea masivului corpus legislativ actual de mediu, marcat de paralelisme și incoerențe, reprezintă o etapă indispensabilă a dezvoltării sale, a trecerii de la dreptul polimorf, rezultat în urma marilor reforme social-politice, economice și legislative din ultimii 27 de ani, la noul drept românesc.

EXIGENȚELE CODIFICĂRII ȘI POSIBILITĂȚILE REALIZĂRII SALE

Este astăzi de domeniul evidenței că eficacitatea măsurilor legislative în domeniu este condiționată, acum mai mult ca oricând, în *plan juridic* de trei elemente intercondiționate: constituționalizarea, codificarea și juridicizarea lor.

În privința primului aspect, în urma revizuirii din 2003, Constituția României cuprinde o serie de importante temeuri – dreptul la un mediu sănătos și echilibrat ecologic (*art. 35*), obligația de a respecta sarcinile privind protecția mediului (*art. 44, alin. (7)*), îndatorirea statului de a asigura refacerea și ocrotirea mediului, precum și menținerea echilibrului ecologic (*art. 135, alin. (2) lit. e*) – pentru dezvoltarea și modernizarea legislației de mediu subsecventă. În plus, prima garanție constituțională a dreptului la mediu sănătos o reprezintă obligația statului de „a asigura cadrul legislativ pentru exercitarea acestui drept” (*art. 35, alin. (2)*). În privința juridicizării (juridiciarizării) prevederilor legale de mediu, aceasta reprezintă un subiect care nu face obiectul rândurilor de față și implică o tratare separată.

Referindu-ne cu prioritate la *codificare*, aceasta reprezintă un instrument indispensabil de cunoaștere, simplificare și efectivitate, prin regruparea sistematică și ordonarea adecvată a ansamblului textelor juridice având ca finalitate protecția mediului într-un singur act legislativ complex.

O atare soluție de tehnică legislativă este reclamată mai întâi de specificul obiectului (domeniului) de reglementare. Complexitatea elementelor componente ale mediului și interacțiunea acestora au impus utilizarea metodei sistemice pentru studierea lor și afirmarea ecologiei ca o știință de sinteză. Din această perspectivă, și dreptul aferent trebuie să se constituie într-un sistem, ca ansamblu de elemente structurate prin anumite relații și manifestând un caracter globalizant, cerință care nu poate fi îndeplinită cel mai bine decât pe calea codificării. Totodată, o atare opțiune ar asigura o bună integrare a preocupărilor ecologice în ansamblul sistemului juridico-politic, eliminarea contradicțiilor și paralelismelor de reglementare în favoarea sporirii coerenței, ar permite abordarea orizontală, dincolo de categoriile verticale ale mediilor și speciilor care compun sistemul ecologic, ar ierarhiza mai bine diversele niveluri de organizare și acțiune juridică (internațional, unional-

european, național), garantându-se totodată autonomia și interdependența în acțiune necesare ale acestora. La rândul său, prin ambiția de transversalitate și globalitate, orice cod contribuie la o abordare sistemică.

În același timp, codificarea în sine prezintă o serie de avantaje manifestate specific în domeniul mediului. Din acest punct de vedere, ea constituie un instrument tehnic deopotrivă în serviciul practicienilor și în cel al publicului, exprimă un simbol al legitimității și statutului de valoare socială majoră conferit mediului. În privința cetățenilor, regruparea textelor dispersate, modernizarea celor adoptate în diverse perioade și simplificarea cerințelor acestora, printr-o mai bună coordonare și optimizare, le consolidează acestora convingerea că mediul și problemele lui nu sunt numai o preocupare mediatică, ci constituie un corpus juridic vast și complex. Devenind mai accesibilă grație codului, pe de o parte, reglementarea juridică incită pe fiecare să utilizeze de prevederile sale, iar pe de alta, se răspunde noilor exigențe ale dreptului la informare în materie de mediu, care presupune, în primul rând, accesul la textele legale pertinente. Pentru practicieni (funcționari publici, magistrați, avocați, consilieri juridici etc.), o atare operațiune facilitează accesul la o ramură de drept relativ nouă, cu un specific deosebit de accentuat, în privința căreia nu există o pregătire universitară sau auxiliară suficientă și, în consecință, dreptul mediului devine mai bine aplicat și, respectiv, mai eficient.

În fine, *per se* a codifica înseamnă a confirma dualitatea regulii de drept, chiar dacă reformele rămân întotdeauna posibile, dar și a proclama și consacra oficial mediul ca valoare juridică și dreptul său ca ramură acceptată și importantă a sistemului de drept. Astfel, protecția mediului devine o obligație prioritară a statului („obiectiv de interes public major”) și se aduce o contribuție importantă la garantarea drepturilor și libertăților umane fundamentale. Egalitatea în drepturi în fața legii (prevăzută în *art. 16 din Constituția României*) este asigurată în privința tuturor drepturilor recunoscute, inclusiv a dreptului la mediu, și nu poate fi efectivă decât dacă cetățenii dispun de o cunoaștere suficientă a normelor care le sunt aplicabile.

Dacă admitem nevoia unui atare demers, urmează să decidem pentru ce fel de codificare optăm. Din acest punct de vedere, patru soluții practice sunt posibile. Este vorba mai întâi de *codificarea tradițională*, în sensul codurilor civile și codurilor penale, adică elaborarea unui act normativ complex, care să trateze ansamblul problemelor aferente unei ramuri de drept reprezentative, în mod ordonat, raționalizat și actualizat; așadar, o construcție juridică nouă care organizează totalitatea materiei în mod logic.

O altă variantă o reprezintă *codificarea dreptului constant*, sub forma unei compilații inteligente, prin regruparea textelor legale în vigoare, fără a le afecta conținutul, dar organizându-le potrivit unui plan ordonat și adaptat specificului materiei. Așa s-a întâmplat, de exemplu, cu *Codul mediului* din Franța, pregătit în 1990 și adoptat printr-o ordonanță la 18 septembrie 2000.

A treia posibilitate o reprezintă *codificarea* sub forma unei *compilări* formale, constând în punerea pur și simplu cap la cap a textelor existente, în ordine cronologică și/sau pe sectoare. Este codificarea exclusiv tehnică, practică de

editorii comerciali, dar utilă deopotrivă practicianului și din perspectivă didactică, precum în Italia, Spania, Austria.

În fine, o *codificare parțială* poate avea loc sub forma unor legi-cadru mai ample, care să regrepeze marile principii, instrumentele și metodele de acțiune, cadrul general de principiu al diferitelor sectoare cu vocație generală în materie, integratoare. Un exemplu în acest sens l-a constituit *Legea nr. 137/1997* care, instituind un cadru general, prevedea elaborarea și adoptarea, în baza și completarea sa, a 18 legi speciale într-un sistem bine încheiat. Nedesăvârșit în practică, un asemenea proiect ar fi putut avea rezultate relevante.

Din punct de vedere tehnic, orice codificare în domeniu presupune cel puțin două probleme prealabile: delimitarea câmpului de reglementare (definiția legală a mediului) și, respectiv, planul actului normativ complex. Referitor la primul aspect, se manifestă fie o viziune largă, poate prea extensivă, referitoare inclusiv la elemente de ordin spiritual, păduri, patrimoniu cultural-arhitectural, amenajarea teritoriului, fie o alta mai restrânsă la natură, poluare și activități cu impact asupra mediului. *Planul Codului* implică o ordonare logică a materiei, conform unei reprezentări și concepții asupra dreptului aferent domeniului. Așa, de exemplu, pornind de la stabilirea câmpului de acțiune, *Codul mediului francez* cuprinde șapte cărți și peste 975 de articole: cartea 1 – *Dispoziții comune* (principii generale, informare și participare, instituții); cartea a 2-a – *Mediile fizice* (apă și medii acvatică, aer și atmosferă); cartea a 3-a – *Spațiile naturale* (litoral, parcuri și rezervații, situri și peisaje, acces la natură); cartea a 4-a – *Fauna și flora* (protecția speciilor, vânătoare, pescuit); cartea a 5-a – *Prevenirea poluării și a riscurilor* (instalații clasate, produse chimice și biocide, OMG, prevenirea riscurilor naturale, prevenirea vătămărilor sonore, protecția cadrului de viață); cartea a 6-a și a 7-a se referă la teritoriile franceze de peste mări și, respectiv, Antarctica.

O importantă problemă de concepție și tehnică legislativă o reprezintă *integrarea normelor constituționale* deja existente (în condițiile respectării principiului ierarhiei normelor, acestea sunt preluate ori numai se trimite la ele), *locul conferit dreptului penal* (prin inserarea aici numai a incriminărilor specifice și, eventual, a unei concepții globale sau regruparea sistematică a întregului drept penal al mediului), receptarea dreptului internațional al mediului (potrivit mecanismului constituțional specific și raportului dintre dreptul intern și dreptul internațional, fără înglobarea textelor convențiilor internaționale pertinente) și *transpunerea dreptului UE în dreptul român* (care reprezintă un capitol consistent, definitoriu).

CONCLUZII

Dacă orice codificare apare, înainte de toate, ca o simplă operație de tehnică juridică, ea reprezintă în realitate mai ales o manifestare a interesului acordat noii politici publice și ramurii de drept și, totodată, un simbol al modernității. Ea exprimă, pe de o parte, voința de a conferi dreptului mediului locul pe care îl

merită, ținându-se seama de dezvoltarea sa progresivă și de integrarea exigențelor ecologice în celelalte politici și ramuri de drept, iar pe de altă, satisfacerea cerințelor unei guvernante care necesită o informare și un acces facil la izvoarele dreptului, ca o premisă a respectării prescripțiilor sale.

Pentru România, codificarea dreptului mediului devine un imperativ al continuării cu succes a procesului de integrare europeană, modernizare a legislației ecologice și a acțiunii practice în domeniul protecției mediului.

Ca formulă, în funcție de resursele umane și financiare disponibile, se poate recurge la oricare dintre cele patru ipoteze, cu condiția să fie o întreprindere inteligentă, competentă și care să se bucure de voința politică de a se realiza.

28.10. DIRECȚII PRAGMATICE DE ACȚIUNE ÎN MATERIE DE MEDIU

Principalele direcții pragmatice de acțiune ale României în domeniul protecției mediului sunt determinate de orientările stabilite la nivelul Uniunii Europene, de obligațiile asumate la nivel internațional (pe calea convențiilor și acordurilor interstatuale) și de prioritățile stabilite în plan intern. Printre acestea se află conservarea și utilizarea durabilă a diversității biologice și acțiunea privind combaterea schimbărilor climatice (care figurează printre *Obiectivele dezvoltării durabile* – 2030 adoptate de Adunarea Generală a ONU la 25 septembrie 2015), protecția apei și a mediului marin, lupta împotriva poluării aerului, gestiunea deșeurilor și problemele transversale (principii, răspunderea de mediu).

CONSERVAREA BIODIVERSITĂȚII

Obiectivele acțiunii în acest domeniu sunt determinate de prioritățile stabilite prin Strategia UE privind biodiversitatea în perspectiva anului 2020 (adoptată în 2011), având ca scop „a împiedica pierderea de biodiversitate și degradarea serviciilor ecosistemice în Uniune, de a asigura restabilirea acestora pe cât posibil și de a întări contribuția UE la prevenirea pierderii de biodiversitate”, obligațiile ce decurg din aplicarea *Convenției privind diversitatea biologică* (din 1992, ratificată de România prin *Legea nr. 58 din 13 iulie 1994*) și prioritățile interne asumate și exprimate prin *Strategia națională* și *Planul de acțiune pentru conservarea biodiversității 2013–2020*.

Aplicarea strategiilor, a planurilor de acțiune și a legislației unional-europene și naționale în materie nu a dus la rezultatele așteptate. Examenul situației arată că „obiectivele biodiversității la orizont 2020 nu pot fi atinse decât dacă eforturile de aplicare și executare a inițiativelor vor câștiga considerabil în vigoare

și în ambiție. Cu viteza actuală de punere în aplicare, pierderea de biodiversitate și de degradare a serviciilor ecosistemice va continua în UE și în lume, afectând în mod sensibil capacitatea biodiversității de a răspunde nevoilor umane” (COM (2025) 478 final).

Referitor la capitolul *agricultură, păduri și soluri*, preocupările viitoare la nivel unional-european se îndreaptă spre consolidarea dimensiunii verzi a PAC, inaugurată în 2013, urmărirea realizării obiectivelor Planului plurianual de punere în aplicare a strategiei forestiere din 2013 adoptat de Comisie la 3 septembrie 2015 și ale Documentului de orientare a Regulamentului „Lemn” al UE publicat la 12 februarie 2016, precum și a exprimării și atingerii noilor perspective de protecție a solurilor rezultate din documentele Anului internațional al solurilor (2015) proclamat de ONU.

În plan național, orientările programatice în domeniul silvic vizează elaborarea și implementarea *Strategiei naționale forestiere*, promovarea de măsuri practice, eficiente de diminuare a tăierilor ilegale de arbori și stimulare a împăduririlor, operaționalizarea Codului silvic prin o mai bună compatibilizare cu legislația sectorială aferentă (*Legea perdelelor forestiere, Statutul personalului silvic, Legea privind contravențiunile silvice* ș.a.) și elaborarea reglementărilor legale subsecvente, corecte și complete. *Programul pentru gestionarea siturilor contaminate* (în România fiind inventariate 1393 de asemenea situri, din care 210 situri contaminate istoric și 1183 de situri potențial contaminate) are ca obiectiv reducerea suprafețelor poluate istoric, prevenirea contaminării altora noi și reducerea impactului lor asupra calității mediului și sănătății populației, prin trei direcții de acțiune: adoptarea de măsuri de decontaminare și ecologizare a siturilor poluate istoric, de refacere a ecosistemelor naturale și de asigurare a calității solului în vederea protejării sănătății umane.

În domeniul *protecției aerului împotriva poluării*, prioritar rămâne obiectivul „prezervării unei calități a aerului compatibile cu dezvoltarea durabilă”, în primul rând prin continuarea transpunerii și implementării prevederilor Directivei 2008/50/CE privind calitatea aerului înconjurător și un aer mai curat pentru Europa, în ceea ce privește gestiunea acțiunii în materie prin planuri și programe adecvate. În acest context, se acordă o atenție deosebită pregătirii punerii în aplicare a noii Directive UE 2016/2284 a Parlamentului European și a Consiliului din 14 decembrie 2016 privind reducerea emisiilor naționale de anumiți poluanți atmosferici (dioxidul de sulf, oxizii de azot, compușii organici volatili nonmetanici, amoniac și particule fine), care urmează a fi atinse până în 2030.

Măsurile adoptate vor trebui să permită reducerea impactului poluării aerului asupra sănătății cu 50% în următorii 12 ani.

În privința *protecției apei*, principala preocupare o reprezintă intensificarea eforturilor de punere în aplicare a Directivei-cadru privind apa din 2000, în condițiile în care rezultatele generale de până acum rămân nesatisfăcătoare, în frunte cu cele legate de atingerea obiectivelor de mediu – asigurarea „bunei stări ecologice” a corpurilor de apă până în 2015 –, așa cum atestă raportul de punere în

aplicare a planurilor de gestiune pe bazin hidrografic¹¹ și Comunicarea Comisiei Europene privind măsurile ce se impun pentru atingerea „unei stări bune” a apelor și reducerea riscului de inundații în Europa¹². În situația în care la nivelul UE doar circa jumătate din apele de suprafață au atins „starea bună” la termenul de 31 decembrie 2015, este greu de crezut că la al doilea ciclu de revizie a planurilor de gestiune pe district hidrografic în desfășurare va putea permite remedierea restanțelor. Problemele legate de o utilizare excesivă a apei în plan cantitativ și-ar putea găsi un răspuns în viitoarea legislație unional-europeană preconizată de Comisie privind reutilizarea apelor uzate în cadrul strategiei sale privind economia circularii. O responsabilitate importantă revine României în aplicarea strategiei privind gestiunea durabilă și protecția fluviului Dunărea.

O direcție de acțiune o va reprezenta revizuirea și actualizarea Strategiei naționale de management al riscului la inundații, în vederea unei implementări mai adecvate a Directivei 2007/60/CE, precum și elaborarea și implementarea unui Program pentru combaterea eroziunii costiere, fenomen care afectează major litoralul românesc al Mării Negre.

În materia protecției mediului marin și a pescuitului, se remarcă preocupările de punere în aplicare a câtorva evoluții legislative importante: Directiva 2014/89/UE privind planificarea spațiilor marine, Guidance a Comisiei privind aplicarea directivelor-cadru privind apa, strategia mediului marin și acvacultura ori a Acordului din 30 iunie 2016 privind noi măsuri privind pescuitul în apele europene.

Materia *climei și energiilor regenerabile* va fi dominată de pregătirea punerii în aplicare a Acordului de la Paris privind clima, adoptat la 12 decembrie 2015, intrat în vigoare la 5 noiembrie 2016, semnat de România la 22 aprilie 2016 (la New York) și ratificat prin Legea nr. 57 din 10 aprilie 2017, ceea ce va presupune reformularea acțiunii UE și a fiecărui stat membru în domeniu.

Contribuțiile determinate la nivel național (CDN) și conjugate la nivel european și universal vor trebui să conducă la atingerea obiectivului de a opri ridicarea temperaturii medii a planetei net sub 2°C în raport cu nivelurile preindustriale și, pe cât posibil, chiar la 1,5°C; revizuirea periodică a angajamentelor naționale, elaborarea și punerea treptată în practică a măsurilor ce se impun; *Strategia națională a României și planul de acțiune* privind schimbările climatice și creșterea economică bazată pe emisii reduse de carbon pentru perioada 2016–2020 actualizate periodic¹³. Conceptul de „economie decarbonizată” rămâne încă vag și fără dezvoltări concrete corespunzătoare.

Referitor la *acțiunea transversală* de protecție a mediului, două obiective sunt prioritare: transpunerea și aplicarea noii Directive 2014/52/UE privind evaluarea incidențelor proiectelor și intensificarea eforturilor de eficientizare a legislației privind răspunderea de mediu.

¹¹ COM (2015) 670, 14 noiembrie 2015.

¹² COM (2015) 120, 9 martie 2015.

¹³ Aprobata prin HG nr. 739 din 5 octombrie 2016.

Modificând Directiva 2011/92/UE privind evaluarea incidențelor proiectelor asupra mediului (EIA), noua Directivă 2014/52/UE, care a avut ca termen de transpunere 16 mai 2017, corectează și perfecționează procedura de „verificare preliminară” (screening), calitatea analizei EIA și înlătură riscurile de incoerență la nivelul proceselor de evaluare în raport cu alte dispoziții legislative. La rândul său, cel de al II-lea raport de evaluare al Comisiei privind punerea în aplicare a Directivei 2004/35/CE privind răspunderea de mediu arată că România se numără printre cele 11 state membre care nu au raportat după 2007 niciun incident care să fi provocat daune în sensul directivei respective și să fi implicat angajarea mecanismului de răspundere aferent, ceea ce se poate explica prin faptul că se ocupă de cazuri exclusiv în cadrul sistemului lor național¹⁴. Nu în ultimul rând, țara noastră va trebui să urmeze cerințele de conformare stabilite în procedura de infringement de către Comisia Europeană sau dispuse de Curtea de Justiție a UE prin eventualele hotărâri de condamnare pentru nerespectarea dreptului unional-european al mediului.

28.11. REGRES ȘI/SAU PROGRES AL DREPTULUI MEDIULUI?

Dezvoltarea legislației și, în cele din urmă, a dreptului mediului în România, ca de altfel și în celelalte state europene, pune în evidență o serie de imperfecțiuni și chiar de reculeri în domeniu, care s-au manifestat de-a lungul timpului în raport cu finalitatea sa definitorie de apărare, conservare și protecție a mediului. Desigur, în plan conjunctural social-politic și economic, particularitățile și sincopele înregistrate pot fi imputate deopotrivă mersului istoric în privința perioadei de până în decembrie 1989 și, după aceea, perioadei de tranziție spre integrarea euro-atlantică, precum și modului de percepție și exprimare a problemelor ecologice de sistemul juridic. Este vorba, mai întâi, de o serie de reveniri și renunțări la măsuri legislative vizând protecția mediului, precum cele referitoare la regimul răspunderii pentru prejudiciul ecologic, instituit prin Legea protecției mediului nr. 137/1995 și amputat apoi prin OUG nr. 195/2005 privind protecția mediului sau succesiunea reglementărilor din Codul penal privind incriminarea și sancționarea faptelor de infectare a apei. Un alt fenomen este reprezentat de neaplicarea dispozițiilor legale în materie și stagnarea dreptului mediului. Efectivitatea sa este departe de a fi asigurată, pornind de la modul necorespunzător de redactare a textelor actelor normative, prin defectuoasa conjugare a exigențelor tehnicității cu specificul juridicității și continuând cu insuficiența pregătirii și a preocupărilor de aplicare a lor corespunzătoare de către cei obligați legal în acest sens. La rândul său, stagnarea se concretizează nu numai prin incapacitatea cronică de a remedia și

¹⁴ COM (2016) 204 final, 14 aprilie 2016.

depăși inconvenientele neefectivității regulilor de drept în materie, dar și prin absența inițiativelor care ar putea face să progreseze protecția mediului prin drept. Printre căile de depășire a impasului, identificate la nivel conceptual și promovate timid la nivel practic, legislativ, se numără și recunoașterea și garantarea principiului neregresiunii dreptului mediului, exprimând cerința ca asupra unei măsuri în favoarea mediului, odată adoptată, să nu se mai poată reveni. El este prezent deja în dreptul internațional al mediului și în dreptul UE, în privința acestuia din urmă, în virtutea teoriei *acquis communautaires* și pe baza obligației de a se atinge un nivel ridicat de protecție a mediului. În plus, reculul acestuia reprezintă o evidentă atingere adusă drepturilor generațiilor viitoare de a trăi într-un mediu sănătos și echilibrat ecologic. Referitor la legislația românească, în așteptarea consacrării exprese a principiului neregresiunii dreptului mediului, semnificațiile sale au fost recunoscute indirect în jurisprudența Curții Constituționale¹⁵.

28.12. CONCLUZII

Trecerea de la un *drept al conservării naturii* la un *drept al mediului* și apoi la *dreptul dezvoltării durabile* este marcată de integrarea preocupărilor ecologice în realitatea economică. Pentru a permite exploatarea resurselor naturale, legiuitorul impune limite protecției naturii și consacră receptarea și utilizarea instrumentelor de piață în domeniu.

În acest context, recurgerea la pârghiile și conceptele economice a părut mai întâi ca vector al unei profunde regenerări a dreptului mediului, permițând, pe de o parte, modernizarea, integrând o concepție a valorii economice a bunurilor de mediu, iar pe de altă parte, o simplificare prin intermediul alocării optime de resurse. Ulterior, noțiunea de *dezvoltare durabilă* a presupus înscrierea protecției mediului ca o componentă intrinsecă a acesteia și în corelare cu ceilalți piloni: economic, social și cultural.

Dereglările climatice și cererea și presiunile crescânde asupra resurselor reclamă ca actorii economici să-și redefinească în mod fundamental strategiile, operațiunile și filosofia de producție și comercială pentru a crea noi valori și a asigura prosperitatea. Firmele trebuie să adopte o nouă viziune, acționând împotriva opțiunilor pe termen scurt, întemeindu-și obiectivele pe știință și inovând în mod radical. Se impune, de asemenea, a acorda valoare capitalului natural (biodiversitate, aer sănătos, apă potabilă ș.a.), precum și redefinirea modului în care se măsoară rentabilitatea investițiilor. Este necesar să se angajeze în noi forme de colaborare cu guvernele, organizațiile neguvernamentale, concurența și clientela. Asemenea strategii ar crea întreprinderi mai reziliente, capabile să administreze o volatilitate extremă și să profite de evoluțiile viitoare. Numai astfel, în plus, vor fi

¹⁵ A se vedea Duțu, 2015, p. 147–156.

atașate efortului general de promovare a unor răspunsuri durabile noilor provocări ale societății și de creare a unei lumi mai prospere pentru toți.

În devenirea sa istorică, legislația de mediu a cunoscut mai multe etape, strâns legate de dezvoltarea societății românești. Apariția reglementărilor moderne privind conservarea naturii a coincis cu perioada realizării Marii Uniri, iar reformele (în frunte cu cea agrară) aferente procesului de desăvârșire a formării statului național unitar român au stimulat dezvoltarea și punerea lor în operă (prin crearea ariilor și speciilor naturale protejate). Marcată esențial de concepția generală de dezvoltare economico-socială a țării și de tipul preponderent de proprietate, strategia protecției mediului a cunoscut evoluții istorice corespunzătoare, după etapa de afirmare modernă (1918–1946), urmând cea a „dezvoltării planificate” (1947–1989), apoi cea a revenirii la exigențele economiei de piață și a dominației proprietății private și de conectare la evoluțiile internaționale (1989–2007) și, respectiv, etapa în curs, a integrării în UE și a afirmării mondializării.

Parte a Uniunii Europene (de la 1 ianuarie 2007) și conectată procesului general al mondializării (în primul rând economice), România își dezvoltă și aplică strategii, politici și legislație de mediu proprii, în continuarea tradițiilor sale în materie și conform exigențelor de integrare europeană și participare internațională.

Protecția mediului este concepută și promovată ca o parte integrantă, inseparabilă a procesului de dezvoltare, în transpunerea programelor, directivelor și regulamentelor UE, în spiritul obiectivelor Strategiei ONU 2030 privind dezvoltarea durabilă.

Din punctul de vedere al abordării juridice a problematicii ecologice, asistăm la o tendință integratoare, pe sectoare (apă, aer, biodiversitate), tipuri de activități poluante (deșeuri, produse chimice ș.a.) și transversală (evaluarea de mediu, principii generale, instrumente economico-fiscale, răspundere specifică).

Referitor la dezvoltarea legislației de mediu, în conformitate cu strategia unional-europeană „de a legifera mai bine”, se impune ca prioritate sporirea calității acesteia, potrivit unei concepții în care exigenței clasice de lizibilitate (accesibilitate, calitate redacțională) i s-a grefat progresiv un ansamblu de criterii relative la impactul reglementărilor (valoarea adăugată, eficacitate, efectivitate, eficiență și cost financiar al acestora). O asemenea cerință de modernizare și calitate superioară se poate asigura prin sistematizarea, simplificarea și eficientizarea întregii legislații în cadrul unui Cod român al mediului.

BIBLIOGRAFIE

1. Beurier Jean-Pierre (2017), *Droit international de l'environnement*, Editions A. Pedone, Paris.
2. Borza Alexandru (1927), *Ne trebuie o lege pentru protecția naturii*, Revista Natura, an XVI, nr. 6, 15 iunie, p. 9.
3. COM (2015) 120, 9 martie 2015.
4. COM (2015) 478 final, CE, *Communication sur l'examen à mi-parcours de la mise en œuvre de la Stratégie de l'UE en faveur de la biodiversité à l'horizon 2020*.

5. COM (2015) 670, 14 noiembrie 2015.
6. COM (2016) 204 final, 14 april, *Rapport de la Commission au Conseil et au Parlement européen conformément à l'article 18, paragraphe 2, de la directive 2004/35/CE sur la responsabilité environnementale en ce qui concerne la prévention et la réparation des dommages environnementaux*.
7. Duțu Mircea (2007), *Tratat de dreptul mediului*, ediția a III-a, Editura All Beck, București.
8. Duțu Mircea (2006), *Noua reglementare-cadru română privind protecția mediului*, Revista română de drept al mediului, nr. 1, p. 5-12.
9. Duțu Mircea (2015), *Confirmation du principe de non-régression du droit de l'environnement dans la jurisprudence de la Cour Constitutionnelle de Roumanie*, Studii și cercetări juridice, nr. 2, p. 147–156.
10. Lazăr Augustin, Duțu Mircea (coord.), Hosu Elena Giorgiana, Duțu Andrei (2016), *Apărarea mediului și a fondului forestier prin dreptul penal*, Editura Academiei și Editura Universul Juridic, București, p. 68-69.
11. Prieur Michel (2016), *Droit de l'environnement*, 6e édition, Editions Dalloz, Paris.
12. Uniunea Europeană (2017), *Evaluarea punerii în aplicare a politicilor de mediu 2016. Provocări comune și modalități de consolidare a eforturilor pentru a atinge rezultate mai bune*, Comunicare CE, februarie.

29. PLANIFICAREA ȘI PROGNOZA ECONOMICĂ

ELENA PELINESCU, LEONARD CAZAN, MARIOARA IORDAN

Centenarul 1918–2018 este o perioadă marcată de profunde transformări ale economiei românești, cu însemnate **discontinuități și fracturi intervenite în metodele de orientare și conducere a economiei naționale după Marea Unire, în funcție de regimurile politice care s-au perindat în România**. În aceste condiții, se disting (ca și în cazul altor componente ale activității economice și sociale) în evoluția metodelor de planificare și prognoză trei perioade principale, și anume: 1918–1948; 1948–1989; 1990–2018.

29.1. PERIOADA 1918–1948

În cadrul perioadei 1918–1948, când în România a funcționat economia de piață, se pot identifica trei etape ale inițierii și implementării unor structuri instituționale, care promovau elemente de planificare ca metode de orientare și conducere a economiei naționale. În fapt, extinderea planificării macroeconomice a fost corelată nu numai cu modificarea structurii economiei și a imperativului accelerării ritmului de dezvoltare economică și socială, ci și cu modificările abrupte ale mediului extern, care au impus alocarea de resurse tot mai mari pentru industria de apărare, precum și cu evoluția regimurilor politice. Astfel, se poate folosi următoarea periodizare în funcție de utilizarea instrumentelor de coordonare și planificare macroeconomică, și anume: a) 1918–1937, b) 1938–1944 și c) 1945–1947.

a) Construcții instituționale legate de activitatea de elaborare de programe și planuri de orientare și conducere a activității macroeconomice în perioada 1918–1937.

În perioada 1918–1937, în contextul unei economii de piață în care principiul „laissez-faire” se împletea cu elemente de protecționism și ale unui regim politic democratic, consacrat prin Constituția adoptată în anul 1923, elaborarea unor programe pentru orientarea activității la nivel macroeconomic se baza în România mai mult pe cunoștințele, priceperea și expertiza celor care participau la elaborarea acestora, având în vedere instrumentarul existent la acea dată și volumul informațiilor cu privire la starea economico-socială a țării și a provinciilor. Metodele statistice și judecățile experților constituiau instrumentele

principale utilizate în această activitate, o situație similară regăsindu-se și în alte state.

În perioada analizată, bugetul de stat a constituit unul dintre principalele instrumente de orientare și conducere macroeconomică. *Primul buget al României Mari* a fost adoptat în anul 1920, odată cu unificarea monetară. Traian Lalescu¹ considera bugetul de stat ca element de planificare atât pe termen scurt (un an), cât și pe termen mai lung, reprezentând „chintesența politicii economice a unei țări”, ce „definește ideile călăuzitoare pentru viitor” (Georgescu, 2011, p. 25). Prin intermediul bugetului de stat au putut fi aplicate în practică o parte însemnată a orientărilor de politică economică asumate de formațiunile politice chemate la guvernare. De asemenea, a fost sprijinită modernizarea unor servicii publice esențiale pentru existența statelor în epoca contemporană, precum sănătatea, instrucțiunea publică, administrația publică.

Alături de bugetul de stat, un rol important în orientarea activității economice a revenit *programelor economice* elaborate și aplicate de partidele venite la guvernare. O sinteză a principalelor programe și a obiectivelor asumate de formațiunile politice guvernamentale din perioada 1922–1929 este prezentată în Tabelul 29.1.

Tabelul 29.1

Programe și planuri de dezvoltare a României, 1918–1944

Denumirea programului	Perioada	Obiective
<i>Programul economic</i> ² al guvernului Ion I.C. Brătianu	1922–1926	Limitarea controlului majoritar al resurselor petroliere de către capitalul străin; valorificarea internă a resurselor naționale; corelații optime între exploatarea resurselor de energie și dezvoltarea economiei naționale; încurajarea valorificării superioare a zăcămintelor; întărirea capacității de apărare a statului; apărarea intereselor românești pe piața internațională.
<i>Programul pentru ansamblul economiei al PNȚ</i> ³	1928	Constituirea complexului economic național în funcție de potențialul agricol; dezvoltarea industriilor legate de agricultură și apărare; colaborarea capitalului străin cu capitalul românesc, dezvoltarea forțelor productive ale țării etc.
<i>Planul de stabilizare și dezvoltare economică al PNL</i>	1928	Asigurarea echilibrului bugetului de stat pentru plata datoriilor și extinderea împrumuturilor de la Banca Națională.

¹ Traian Lalescu a fost raportor general al „Proiectului de buget al veniturilor și cheltuielilor statului pe anul 1925” în guvernarea Brătianu (1922–1926).

² Prin programul din 1922 s-au inițiat și implementat o serie de reforme care au condus la modernizarea statului – aplicarea reformei agrare din 1921, reforma industriei prin promovarea legilor de bază ale industrializării. Au fost înființate o serie de instituții necesare implementării acestor programe (Societatea Națională de Credit Industrial) și s-au elaborat legi care să reglementeze activitățile unor sectoare sau domenii (Legea minelor, Legea regimului apei, Legea privind comercializarea și controlul întreprinderilor statului etc. aprobate în anul 1924) (Păun, 2009, p. 173).

³ A fost întocmit în anii când PNȚ se afla în opoziție și sublinia rolul statului în reglarea raportului de forțe economice și sociale (Constantinescu, 1999, p. 82).

Tabelul 29.1 (continuare)

<i>Programe și strategii de ieșire din criză ale PNȚ</i>	1929	Introducerea metodelor și tehnicilor avansate în agricultură; înființarea Băncii de Agricultură și a Creditului Agricol Ipotecar în 1931; reorganizarea instituțiilor agricole centrale și locale; implicarea în 1931 a statului în: problema debușeelor; susținerea industriei prin: taxe reduse la produsele industriale de bază, reducerea taxelor, a impozitelor și a tarifelor la CFR; normalizarea creditului industrial prin politica de scont; eficientizarea administrației și a finanțelor pentru echilibrarea bugetară.
--	------	--

Sursa: Prelucrări pe baza datelor din: Axenciuc, 1997, p. 425; Constantinescu, 1999, p. 82; Păun, 2009, p. 173; Stoenescu et al., 2014, p. 247.

b) Instituții și instrumente de planificare a activității economice în intervalul 1938–1944.

În intervalul 1938–1944, schimbarea de regim politic și, ulterior, angrenarea României în cel de al Doilea Război Mondial au favorizat extinderea planificării ca instrument de orientare și conducere a activității macroeconomice. Prin Constituția din februarie 1938 a fost favorizat un *nou model de organizare a vieții sociale*, în care proprietatea privată era privită „ca funcție socială”, *ideologia economică predominantă fiind cea a intervenționismului statal*, regăsită în „principiul centralist” (Păun, 2009, p. 179).

În anii 1938–1943, în urma unor largi dezbateri⁴ privind modelul economic, s-a ajuns la concluzia necesității intervenției masive a statului în economie⁵, în vederea eliminării efectelor crizei economice din 1929–1933. Este etapa în care germenii *gândirii planiste*⁶ se concretizează în unele elemente de planificare regăsite în *economia dirijată*, etatistă, „centralizată și planificată” a României, dezvoltată sub Consiliul Superior Economic și, ulterior, sub Ministerul Economiei Naționale (Grecu, 2016, p. 186). *Economia dirijată era bazată pe elemente de planificare*. Dirijismul a fost teoretizat și aplicat ținându-se seama doar de „axa statului de drept bazat pe libertatea individului” (Păun, 2009, p. 130).

Urmând tendințele internaționale, etapa 1938–1944 consemnează și în România *primele elemente de planificare instituționalizată*, dezvoltarea economică

⁴ Virgil Madgearu constata în 1940 necesitatea intervenției statului pentru comasarea micilor proprietăți rurale în cooperative capabile să folosească tehnica modernă, Manoilescu se pronunțase în 1934 pentru statul corporatist, adică „statul gospodăriei naționale conduse pragmatic și conștient prin organizarea producătorilor și a raporturilor dintre producători” (Scurtu, 2011, p. 372).

⁵ Intervenția masivă a autorităților guvernamentale în politica economică se regăsește în timpul Primului Război Mondial și a avut ca scop pregătirea economiilor pentru a face față războiului. În perioada interbelică, sub impactul scrierilor lui J.M. Keynes, în unele state ca Italia, Germania și chiar România, politica dirijistă a fost una autoritaristă și a urmărit ieșirea din criză și, ulterior, pregătirea economiei pentru război. Președintele Theodore Roosevelt a aplicat în Statele Unite ale Americii o asemenea politică, cunoscută sub numele de New Deal.

⁶ Planismul a fost teoretizat de Constantin Ghidel, Nicolae Petra, Ion Veverca, Mitiță Constantinescu ș.a. (Păun, 2009).

aflată în responsabilitatea statului fiind fundamentată științific pe bază de prognoze și chiar planuri anuale de dezvoltare (Păun, 2009, p. 124). Statul, prin Consiliul Superior Economic⁷, trebuia să elaboreze un program național cu directive permanente pentru fiecare sector de activitate în funcție de nevoile etapei, în fapt, o „constituție economică” (Saizu, 1981). Prin aplicarea metodei planificării în economie se urmărea „ca eforturile să nu fie dispersate și randamentul muncii micșorat” (Grecu, 2016, p. 187).

„Planul”⁸ viza măsuri practice necesare dezvoltării economiei, coordonate și prefigurate de către stat” (Păun, 2009, p. 126), fiind ca o „pârghie menită să îmbine socialul cu economicul” (Scărlătescu, 1939, p. X). Susținătorii abordării planificate în economie⁹ considerau planul ca o metodă de conducere a economiei cu ajutorul statului, care era chemat să inițieze norme și planuri generale de producție și desfacere similare celor întocmite de agenții economici. Implementarea planurilor implica asumarea de către autoritățile statului a unor funcții economice în cadrul cărora să acționeze împreună cu ceilalți agenți economici.

În această perioadă a fost elaborat un *plan de reorganizare a economiei naționale* proiectat pentru intervalul 1938–1942 și care avea ca principal obiectiv *reconstrucția agriculturii* pe baze cooperatiste, a industriei prin *crearea complexului industrial național*, a domeniilor bancar, comercial, financiar etc., în scopul așezării lor pe baze *funcționale și eficiente* (Axenciuc, 1997, p. 425). De asemenea, au fost elaborate studii pentru dezvoltarea în perspectivă a economiei în cadrul proiectului de plan al Consiliului Superior Economic privind *Orientările generale pentru alcătuirea unui plan economic pe termen lung*¹⁰. În anul 1939 a fost publicat un material documentar care să stea la baza acestui plan, însă

⁷ Înființat în aprilie 1938, în condițiile regimului politic carlist, sub coordonarea lui Constantin Argetoianu, Consiliul Superior Economic avea ca obiectiv alcătuirea planurilor centrale de investiții, dezvoltare și distribuție pe cinci ani și mai mulți, în scopul coordonării interesului propriu al proprietarilor cu interesul național, și avea în componența sa specialiști, personalități din sfera economică și financiară. Necesitatea planului este evidențiată atât de Manoilescu, cât și de Bușilă, care arăta că stabilirea unor principii rigide de politică economică și dezbaterile din Parlament sunt insuficiente, fiind nevoie de „lucrări practice” (Bușilă, 1932). Virgil Madgearu a realizat chiar o schiță a planului cincinal care se regăsește în lucrarea *Elementele planului economic* (vezi Păun, 2009).

⁸ Mitiță Constantinescu distinge în cadrul planului două părți, și anume: politica comercială externă și politica de reorganizare a producției naționale. Dacă planul trebuia elaborat de stat, programul economic este cel care trebuie să se regăsească în documentele programatice ale partidelor politice, între cele două noțiuni fiind o serie de legături de intercondiționalitate care constituiau o unitate de gândire privind procesul de organizare, conducere și coordonare a economiei naționale (Constantinescu, 1943, p. 58).

⁹ Constantin Ghidel, Nicolae Petra, I. Veverca, Mitiță Constantinescu și alții (Păun, 2009).

¹⁰ Proiectul de plan elaborat de Consiliul Superior Economic viza perioada 1938–1947 și avea ca principale obiective: noul cadru al economiei naționale și reorganizarea aparatului de stat, libertatea economică și valutară, circulația bunurilor, capitalul național și finanța străină, necesitatea respectării contractelor, precum și o serie de probleme cu care se confrunta agricultura, industria, finanțele, raportul dintre muncă și capital, transportul, sănătatea, cooperarea, învățământul, lucrările publice etc.

pierderile teritoriale din 1940 și angajarea României în război (1941) au impus *abandonarea acestei activități* (Scurtu, 2011, p. 372). Schița de planificare economică din anii 1939–1940 și Consiliul Superior Economic au servit ulterior măsurilor de introducere a controlului statului în vederea mobilizării economiei pentru război. Astfel, în anul 1940 a fost creat Ministerul Coordonării și Statul Major Economic, care au instaurat controlul militar asupra economiei sub diferite forme, în vederea susținerii efortului de război.

c) Modificări ale instrumentelor de planificare a activității macroeconomice în cursul primilor ani postbelici, 1945–1947.

Perioada acestor ani a fost marcată de nevoia de refacere a economiei după război și de reconversie la economia de pace. Noua putere politică instaurată la 6 martie 1945 a promovat un ansamblu de măsuri care au avut ca obiective implicite sau explicite susținerea expansiunii segmentului etatist din economie și blocarea sau restrângerea activității întreprinzătorilor privați. De asemenea, s-a acționat pentru întărirea rolului industriei în cadrul economiei. Era, în fapt, transpunerea în practică a obiectivului realizării rapide a industrializării, stabilit la Conferința națională din octombrie 1945 a Partidului Comunist, principala formațiune politică a coaliției guvernamentale.

Pentru implementarea politicii intervenționiste de esență anticapitalistă, la 26 noiembrie 1945 a fost înființat *Consiliul Superior al Economiei Naționale*, sub președinția conducătorului Partidului Comunist, Gheorghe Gheorghiu-Dej, cu scopul declarat de a asigura liniile de orientare ale politicii economice a guvernului, prin punerea unui accent mai mare pe expansiunea producției industriale, intensificarea preocupărilor de a reglementa circulația și desfacerea mărfurilor, de a asigura o stabilitate economică sporită. Sub pretextul intensificării eforturilor de reconstrucție a economiei grav afectate de război, a fost favorizată consolidarea segmentului etatist al economiei.

Pe măsura consolidării puterii guvernului instaurat în martie 1945, au fost adoptate noi măsuri de esență anticapitalistă în domeniul orientării și conducerii activității economice. Astfel, în mai 1947 au fost create *oficiile industriale*, care au intensificat controlul asupra firmelor cu capital de stat și au restrâns posibilitățile de manifestare a legilor pieței în alocarea resurselor materiale și financiare, prin implicarea directă în relațiile dintre firmele de stat și firmele mari cu capital privat. Un rol important în utilizarea unor metode de orientare și conducere a economiei care erau contrare logicii unei economii de piață l-au avut modul de realizare a stabilizării monetare din august 1947, precum și etatizarea Băncii Naționale a României din noiembrie 1947. În fapt, prin modul de concepere și aplicare, măsurile adoptate pentru orientarea și conducerea activității economice în primii ani postbelici au reprezentat un preambul al tranziției către economia de comandă, proces care a fost demarat în mod manifest în anul 1948, după cucerirea întregii puteri politice de Partidul Comunist și aliații săi la sfârșitul anului 1947.

29.2. PERIOADA ECONOMIEI SOCIALISTE (1948–1989)

În perioada economiei socialiste (1948–1989), planificarea centralizată a reprezentat principala metodă de orientare și conducere a activității atât la nivel macro, cât și la nivel microeconomic. Trecerea la economia planificată a fost favorizată de naționalizarea principalelor mijloace de producție la 11 iunie 1948, care a pus în acord conducerea politică cu structura de proprietate de tip socialist, permițând introducerea unui mecanism economic în care planul și planificarea să ocupe un loc central, conform modelului economic stalinist¹¹.

În funcție de fazele evoluției economiei românești și de modificările mediului economic și politic extern în perioada analizată, precum și ale acumulării de experiență în domeniul elaborării și transpunerii în practică a planurilor cincinale și anuale, se disting trei mari etape ale planificării centralizate, și anume: a) 1948–1959, b) 1960–1977 și c) 1978–1989¹².

Etapa 1948–1959 a fost marcată puternic de ideologia și practica dictatorială a noului regim instalat la guvernarea României, garantat și susținut de prezența trupelor de ocupație sovietice¹³. România a adoptat în această perioadă „*modelul sovietic de planificare*”, bazat pe principiul *centralismului*. În cea de-a doua jumătate a anului 1948, în condițiile dominației proprietății de stat în sectorul industrial și cel al serviciilor, coordonarea activității economice s-a realizat pe baza unor programe de producție. Primul plan anual a

¹¹ Mecanismul de planificare în țările socialiste central și est-europene se baza pe: existența proprietății de stat asupra mijloacelor de producție, planul economic național și controlul politic care permiteau un control maxim asupra resurselor societății, în scopul atingerii obiectivelor de creștere economică rapidă, în special prin industrializare, egalitatea distribuției veniturilor și dezvoltarea forțelor armate (Charney, 1984, p. 13). Literatura evidențiază trei tipuri de planuri prezente și în România: în profil departamental, corespunzător structurii administrative a fiecărei țări socialiste (în România includea ministere, centrale, complexuri, combinate, întreprinderi și alte unități economico-sociale); în profil de ramură, realizat cu ajutorul sistemului de balanțe: materiale, de forță de muncă, valorice, prin care se verifica echilibrul planului național și se evidențiau eventualele locuri înguste, se ofereau soluții și se determinau „rezervele de sporire și valorificare mai eficientă a producției”; în profil teritorial, incluzând „întreaga activitate economico-socială a unei unități administrativ-teritoriale” (Cazan și Militaru, 1987, p. 600).

¹² Tsantis și Pepper, analizând sistemul de planificare din România în perioada 1945–1979, disting trei etape: a) planificare centralizată, respectiv 1945–1959; b) 1960–1966, etapă marcată de o democratizare printr-un dialog între organele centrale de plan și cele din subordinea acestora și c) 1967–1979, care a reprezentat introducerea unui sistem performant de planificare, „în care elaborarea planului demara simultan la nivel de întreprindere, de Comitet de Stat al Planificării (CSP) și alte agenții de analiză economică, cu o extensivă reconciliere la nivel național, de minister, de regiune, atunci când apăreau discrepanțe” (Tsantis și Pepper, 1979, p. 35).

¹³ În opinia lui E. Fischer (1983, p. 2), „trupele sovietice au rămas în România între 1944 și 1958 și oficialii de la Moscova au fost arbitrii finali ai proceselor politice din România. Gheorghe Gheorghiu-Dej, deși a căutat să-și întărească poziția de control al partidului, nu a fost în poziția de a respinge planurile sovietice pentru România până când armata sovietică nu a părăsit România în anul 1958” (Fischer, 1983, p. 1–65).

fost elaborat pentru anul 1949, iar cel de-al doilea pentru anul 1950, cu obiective stabilite de la centru, în cadrul unei economii bazate pe modelul economic stalinist¹⁴. Cele două planuri anuale au avut un caracter experimental și au servit la conceperea primului plan cincinal 1951–1955.

Pentru transpunerea în practică a planificării centralizate, în iulie 1948, la scurt timp de la naționalizarea principalelor mijloace de producție, a fost înființată *Comisia de Stat a Planificării*, transformată în 1952 în *Comitetul de Stat al Planificării*. Respectiva instituție elabora proiectul de plan pe baza directivelor stabilite de partidul unic. După aprobarea acestora la nivelul guvernului, se repartizau sarcinile pe ministere. Ministerele dispuneau, la nivelul departamentelor generale, de *cifre de control*¹⁵ pe baza cărora stabileau obiectivele la nivel de întreprindere (Tsantis și Pepper, 1979, p. 35).

Pe de altă parte, nu trebuie ignorat faptul că activitatea de planificare a fost influențată și de deciziile luate în cadrul *Consiliul Economic de Ajutor Reciproc (CAER)*, înființat în anul 1949, România fiind unul dintre membrii fondatori¹⁶. În activitatea de coordonare și planificare a CAER se disting două etape. O primă etapă, când respectivul organism care valorifica experiența sovietică de planificare nu a ținut seama de nevoile țărilor membre în coordonarea planurilor economice, fapt evidențiat la Comisia CAER din 1954¹⁷. A doua etapă, după decizia nouă din

¹⁴ Modelul stalinist de dezvoltare includea: industrializarea rapidă, concentrarea pe industria grea – oțel, mașini unelte – și tăierea resurselor care ar fi putut fi alocate către agricultură, industria ușoară și de bunuri de consum, în scopul creșterii investițiilor în capital și al planificării centralizate. În sistemul de acumulare stalinist, agricultura și țăranii au fost nevoiți să finanțeze procesul de industrializare (Tobar-Arbulu, accesat în 5.03. 2018). Adoptarea acestui model economic a însemnat pentru România începerea unui proces de industrializare forțată, cu o concentrare pe industria grea, și introducerea planificării puternic centralizate, influențate negativ de interferențele aparatului politic, de lipsa informațiilor la nivelul organelor centrale despre întreprinderi (Rêti, 2011, p. 7). Adoptarea în martie 1949 a Planului de colectivizare a însemnat demararea procesului de instaurare a formelor colective de proprietate și în agricultură, însă implementarea acestuia s-a dovedit destul de dificilă, fiind necesară o lungă perioadă de timp până la finalizarea din anul 1962.

¹⁵ Schimbul de cifre de control impunea directorilor de întreprindere să-și facă o evaluare economică precisă a potențialului, eliminând posibilitatea apariției unor „reflexe predictive” care să infirme planul (Schatteles, 1972, p. 46). Kornai și Liptak au formalizat schimbul de cifre de control ca un joc secvențial (menționează Schatteles (1972, p. 130), citând lucrarea lui Kornai (1967).

¹⁶ Bărlădeanu arată că în statele din sfera de influență a URSS existau „două niveluri de coordonare: la nivel politic, prin Cominform, și la nivel economic, prin CAER”, ca o „dovadă a experienței câștigate în activitatea de planificare” (Mureșan, 2008, p. 27).

¹⁷ Mureșan citează ca sursă Anexa 1 la Protocolul nr. 1/4 cu privire la reorganizarea și activitatea viitoare a Consiliului de Ajutor Reciproc (Annex I to the Protocol No. 1/4 regarding the reorganization and future activity of COMECON în CHNA Governmental Commission for COMECON, COMECON's Protocols, File 14/1954, f. 5–8). Mureșan (p. 42) arată că, sub Stalin, URSS avea puterea, dar nu a dorit să impună un grad de unificare economică, țările din zona de influență fiind considerate doar simple anexe, pe când, odată cu venirea lui Hrușciov, URSS nu a mai exercitat aceeași putere dominantă, așa că România a cerut dizolvarea celor 14–16 sovrom-uri și a lansat ideea retragerii trupelor sovietice de pe teritoriul României, deși rămânea membră a Tratatului de la Varșovia (se citează ca sursă Wiles, 1968, p. 311). După această perioadă, deciziile de la Moscova nu au mai fost impuse celorlalte țări socialiste membre CAER (vezi Mureșan, 2008, p. 27–58).

anul 1959, când CAER a devenit „coordonator al planificării”, cu rolul de a menține cooperarea și a asigura „coordonarea planurilor economice de dezvoltare a țărilor cu democrații populare cu acelea din URSS, având în vedere specializarea pe țări și posibila cooperare în producție”, coordonarea planurilor între țări devenind efectivă (Mureșan, 2008, p. 29, 38, 39).

Referindu-se la activitatea de planificare centralizată, Michael Shafir (1981, p. 589–639), comentat de Maria Cassisi, arată că „inițial, planurile economice erau o copie la indigo a planificării centrale din Uniunea Sovietică”, „după război, economia României se baza pe tipul sovietic de sistem economic” și că „sub presiunea Uniunii Sovietice, România a implementat politicile de industrializare și colectivizare”.

O comparație între caracteristicile planului economic sovietic și cel aplicat în România evidențiază o serie de trăsături comune: *exprimarea voinței partidului politic* ca unică autoritate în luarea deciziilor, *caracterul normativ* derivat din normele utilizate în vederea stabilirii corelațiilor fundamentale și a respectării condiționării reciproce a fenomenelor economice, *caracterul rațional*, generat de analiza științifică a problemelor și utilizarea unor metode cantitative (metoda balanței, metoda calculului contabil de profit și pierdere), *responsabilizarea pe obiective* a entităților implicate în implementarea planului (Charney, 1984; Tsantis și Pepper, 1979).

Referindu-se la sistemul de planificare din această perioadă, Sucală (2018) arată că *principalii indicatori de plan* au fost producția globală, productivitatea și fondul de salarii. Abordând critic sistemul de planificare aplicat în planurile anuale și primul plan cincinal, Sucală (2018) arată că *norma de timp* pentru întreprinderi utilizată ca *instrument de planificare* a servit nu atât unei mai bune organizări a muncii și eficientizării producției ca în economiile de piață, cât mai ales „umflării fondurilor de salarii”, fiind propusă de întreprinderi și aprobată de ministere înainte de a fi standardizată. Planul din 1953, bazat pe creșterea productivității muncii mai mică decât aceea a producției globale, indica în fapt o creștere similară a normelor. Creșterea salariilor orare în industria grea, devenită pivotul economiei, cu ramurile principale: metalurgia, construcția de mașini, exploatarea de petrol și gaze, indica faptul că, în negocierile întreprinderilor cu organele de planificare, siguranța salariilor era esențială.

O caracteristică a planului în această perioadă a fost îndeplinirea integrală a obiectivelor politice, și nu introducerea tehnicilor și a metodelor riguroase de planificare, ceea ce a facilitat creșterile fondurilor de salarii fără a ține cont de creșterea productivității (Sucală, 2018). Principalul obiectiv politic a fost dezvoltarea prioritară a industriei grele, a cărei supradimensionare, corelată cu atenția scăzută acordată dezvoltării și mai ales modernizării agriculturii, s-a realizat în detrimentul nivelului de trai al populației.

Din aceste motive, în cursul anilor 1950, planurile cincinale și anuale de dezvoltare a economiei naționale au fost marcate de numeroase accese de voluntarism și decizii intempestive de alocare a resurselor umane, materiale și financiare, precum și de stabilire nerealistă a obiectivelor de producție. În aceste condiții, au apărut blocaje majore ale activității economice, concretizate prin

dinamica instabilă a venitului național, precum și prin dezechilibre majore între ramurile producătoare de bunuri de echipament și ramurile producătoare de bunuri de consum. Astfel, în primul cincinal (1951–1955), forțarea industrializării și a expansiunii producției în ramurile producătoare de bunuri de echipament și alocarea de resurse pentru obiective motivate doar din punct de vedere ideologic au determinat un blocaj major al creșterii economice. În cursul celui de al doilea cincinal (1956–1960), orientarea planificatorilor centrali s-a modificat radical. Sub impactul manifestării primelor disfuncționalități majore ale economiei de comandă în întreg spațiul central și est-european, au fost planificate rate reduse ale acumulării și a fost favorizată, prin elaborarea și detalierea sarcinilor de plan, dezvoltarea producției ramurilor producătoare de bunuri de consum.

Etapă 1960–1977 a adus schimbări notabile în mecanismul de planificare¹⁸, cele mai importante fiind *introducerea dialogului* în elaborarea planurilor, prin negocierea între ministere și centrale privind obiectivele de producție și de alocare a resurselor, dar și *creșterea centralizării* prin întărirea rolului conducător al partidului, pe măsura descentralizării structurilor economice (Linden, 1983; Tsantis și Pepper, 1979, p. 35). Astfel, au putut fi implementate elemente de raționalitate economică în alocarea resurselor și stabilirea obiectivelor care trebuiau să fie atinse la nivel mezo și microeconomic. Un indicator al creșterii calității activității de planificare la nivel macroeconomic este faptul că abaterea dintre nivelul planificat și nivelul realizat al principalilor indicatori a fost cuprinsă între 1% și 5%.

Planul era instrumentul principal prin care statul, în fapt partidul de guvernământ, prin conducerea sa, stabilea obiectivele esențiale ale societății în fiecare etapă a dezvoltării, precum și mijloacele necesare pentru îndeplinirea acestor obiective. Prin plan, se realiza dirijarea proceselor economico-sociale, precum și corelațiile între diferitele componente ale economiei naționale, respectiv între ramuri, sectoare de activitate, precum și între unitățile teritorial-administrative.

Dezvoltarea mecanismului de planificare a condus la o serie de *caracteristici specifice* planului aplicat în România: *atribut al suveranității și independenței*, derivat din proprietatea de stat asupra mijloacelor de producție; *multilateralitatea*, caracteristică dată de acoperirea prin plan a tuturor activităților economice și a unităților, inclusiv la nivel teritorial și al gospodăriilor; *continuitatea*, efect al obligației fiecărei unități economice de reevaluare a planurilor pe baza rezultatelor și de integrare a celor anuale cu cele de medie și lungă durată; *complementaritatea* activităților economice orientate spre atingerea obiectivelor comune (Tsantis și Pepper, 1979, p. 36–37).

Contribuții importante la îmbunătățirea și raționalizarea planificării centralizate în perioada analizată au fost aduse de schimbările instituționale

¹⁸ Paul Hare menționează că, în toate țările din estul Europei, anii 1960 au însemnat începutul unei serii de reforme economice, cele mai radicale în Ungaria și Cehoslovacia, care au încetat după intervenția trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia, în primăvara lui 1968, supraviețuind în Ungaria până în 1970, noua etapă de reforme fiind inițiată în 1979. Aceste reforme au influențat și mecanismele de planificare (Hare, 1987).

realizate cu precădere la sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970, precum și de adoptarea unor noi metode și instrumente de planificare, alocare și analiză a eficienței utilizării resurselor, care fuseseră consacrate de teoria și practica internațională.

Din punct de vedere instituțional, mecanismul de planificare a înregistrat schimbări majore în anul 1968, când au fost înființate centralele industriale, grefate pe structura de organizare și funcționare a unor întreprinderi reprezentative din subramura unde își desfășurau activitatea. Principalul obiectiv al centralelor industriale era îmbunătățirea coordonării activităților întreprinderilor, inclusiv a celor legate de elaborarea și îndeplinirea planurilor de dezvoltare. De asemenea, a fost statuat principiul conducerii colective a întreprinderilor și a altor entități economico-sociale. Centralele întocmeau proiectul de plan, fundamentat pe propunerile primite de la întreprinderi și pe studiile și cercetările proprii, urmărind încadrarea în nivelurile orientative și normativele de plan. Propunerile centralelor erau transmise ministerelor titulare și Comitetului de Stat al Planificării cu care se conlucra permanent pentru definitivarea propunerilor de plan. Ulterior, se realiza, la nivelul organelor de sinteză, o corelare a planurilor ramurilor de activitate și a unităților administrativ-teritoriale. Pe această bază, se elabora proiectul de lege al planului național de dezvoltare care ulterior era adoptat de Marea Adunare Națională.

În ceea ce privește *pregătirea planului cincinal*, în anii 1970, această etapă începea cu doi-trei ani înaintea terminării planului curent, odată cu stabilirea directivelor de către congresul partidului de guvernământ, și implica utilizarea unor studii și prognoze în vederea fundamentării proiecțiilor directivelor de plan. O schiță a proiectului de plan¹⁹ împreună cu prognoza macroeconomică pe termen lung realizate pe ramurile economice și în profil teritorial se analizau și se aprobau de către Consiliul de Miniștri, fiind apoi transmise conducerii partidului. După elaborarea schiței de plan și a prognozei, se realiza o schiță a directivelor, care urma a fi aprobată de Congresul PCR.

În timp, au fost create noi instituții cu atribuții legate de planificarea centralizată, care urmau să asigure îndeplinirea obiectivelor de plan și echilibrul economic pe termen scurt (Ministerul Aprovizionării Tehnico-Materiale și Controlului Gosopodăririi Fondurilor Fixe) sau elaborarea de proiecții privind dezvoltarea pe termen lung (Consiliul Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României). De asemenea, în anul 1970, în cadrul Comitetului de Stat al Planificării a fost înființat *Centrul de Cercetări și Studii de Prognoză*, transformat în anul 1977 în *Institutul de Planificare Economică*, sub dubla conducere a Comitetului de Stat al Planificării și a Institutului Central de Cercetări Economice.

Principalele instrumente de planificare utilizate în această perioadă au fost balanțele de sinteză și cele de materiale, normativele de plan, indicatorii de plan, balanța legăturilor dintre ramuri și modelele econometrice.

¹⁹ După anul 1974, intervențiile decidentului politic au devenit tot mai accentuate, introducând o notă acută de voluntarism, vizibil în forțarea programului investițional, și conducând la distorsionări de substanță ale planurilor cincinale față de echilibrele macroeconomice rezultate din studiile și proiecțiile computaționale, ceea ce a condus la derapaje și generarea unor dezechilibre cu efecte negative la nivelul ansamblului economico-social.

Balanțele de sinteză (valorice) reflectau în expresie bănească proporțiile sintetice din economia națională privind formarea, distribuirea și redistribuirea produsului social și a venitului național, prin intermediul diferitelor fonduri bănești. Balanțele valorice cuprindeau sfera relațiilor cu ajutorul cărora se realiza echilibrul financiar, monetar și valutar al planului național unic și al prognozelor macroeconomice. Principalele balanțe valorice erau: balanța produsului social, balanța venitului național, bugetul de stat, planul financiar centralizat, balanța veniturilor și cheltuielilor bănești ale populației, planul de casă și planul de credite al Băncii Naționale, balanța comercială, balanța de plăți externe, balanța creanțelor și angajamentelor externe. În cadrul balanței venitului național, se evidenția una dintre cele mai importante corelații ale dezvoltării economico-sociale, și anume *proporția dintre fondul de acumulare și fondul de consum*²⁰, cu influență hotărâtoare asupra dezvoltării economiei și a nivelului de trai al populației.

Balanțele materiale erau decise de Consiliul de Miniștri, existând circa 200 de balanțe materiale de importanță națională care aveau rolul de a asigura echilibrul dintre cerere și ofertă, care în economiile de piață era realizat de forțele de pe piața liberă. Echilibrarea balanțelor materiale constituia un element esențial în implementarea planurilor elaborate. „Datorită faptului că acest mecanism nu a reușit să elimine problemele legate de apariția unor stocuri și a unor lipsuri la anumite bunuri, în 1968 s-au modificat normele pentru stocuri, în încercarea de a soluționa problemele apărute” (Tsantis și Pepper, 1979, p. 43).

Normativele de plan erau elaborate în vederea stabilirii corelațiilor fundamentale și a respectării condiționării reciproce a fenomenelor economice, fiind obligatorii și facilitând totodată urmărirea responsabilităților la nivelul organelor responsabile de îndeplinirea planului. Ele erau transpuneri cantitative ale regulilor existente și aplicate în diferite activități economice, esențiale fiind normativele de timp, de consum (de materii prime și materiale, de capital fix, de muncă pe unitate de producție), sistemul de planificare fiind unul progresiv, în sensul că norma viitoare era o combinație între rezultatul mediu și cel mai bun rezultat obținut în trecut, căutându-se astfel să se îmbunătățească performanțele economice.

Indicatorii de plan utilizați au evoluat de-a lungul aplicării mecanismului planificării, fiind stabiliți pe trei niveluri: *la nivel național*, pentru parametrii macroeconomici; *la nivel sectorial*, pentru diferite ramuri ale activității economice (centrale, ministere), și *la nivel micro*, pentru întreprinderi. Nivelul indicatorilor de performanță era stabilit în mod ierarhic: de minister pentru centrale și de centrale pentru întreprinderi. Numărul indicatorilor a crescut continuu, arătând că, în fapt, controlul asupra comportamentului firmelor era inefficient (Harrison, 2002).

Sistemul complex de indicatori și normative de plan prin care erau exprimate obiectivele și sarcinile planului național de dezvoltare economico-socială era menit,

²⁰ Raportul acumulare/consum a suferit însemnate modificări în timp, de la 17% la peste 30% (Iancu și Pavelescu, 2018).

în teorie, să asigure măsurarea volumului de activitate, a mijloacelor puse la dispoziție, precum și a rezultatelor economice ce urmau a fi realizate pe toate treptele organizatorice ale economiei naționale, în profil de ramură, departamental și teritorial, la nivel micro, mezo și macroeconomic.

O altă fațetă a îmbunătățirii planificării centralizate în intervalul de timp analizat a fost trecerea la folosirea unor metode economico-matematice. Nevoia de utilizare a aparatului matematic în procesul de planificare a preocupat și cercetătorii economiști români²¹, importanța utilizării instrumentelor matematice în activitatea de planificare la nivel macroeconomic fiind evidențiată cu claritate în lucrările din acea vreme. Încă din anul 1961, Emilian Dobrescu menționa că, pentru alcătuirea modelelor matematice necesare analizei economice și planificării, este necesară cunoașterea economiei și a proceselor acesteia în toate aspectele, utilizarea unor instrumente de tipul balanței dintre cheltuieli și producție care să prezinte matricial legăturile dintre diferite ramuri, aplicarea matematicii și în calculul cheltuielilor de muncă, în evidențierea legăturii dintre creșterea cantității de muncă pe ramuri și creșterea productivității muncii, dintre creșterea productivității muncii și creșterea consumului etc. (Dobrescu, 1961, p. 107, 108, 115).

În anii 1960, în Institutul de Cercetări Economice al Academiei Române au fost înființate sectorul de planificare și modelare coordonat de Aurel Iancu și sectorul de studii statistice coordonat de Costache Moineagu. Între acestea s-a încheiat o colaborare strânsă și fructuoasă în studierea, elaborarea și folosirea diferitelor tipuri de modele bazate pe teorii, metodologii și subiecte noi de orientare și gestiune economică pentru acele vremuri, fără interferență cu ideologia comunistă și care stimulau gândirea și asigurau o bază științifică activității de planificare. În echipele de cercetare se distingeau în mod deosebit Aurel Iancu, Tiberiu Schatteles și Costache Moineagu, urmași de Lucia Mihăilescu, Maria Molnar, Camelia Cămășoiu, Ihor Lemnij, Andrei Popper, Gheorghe Zaman, Virgil Iordache. Metodologiile și subiectele noi se refereau la analiza input-output, modele de optimizare, corelație și regresie, funcții de producție, modele de prognoză etc. Acestea au fost folosite în studiile privind echilibrul economic, eficiența economică la diferite niveluri, creșterea economică și optimizarea raportului dintre acumulare și consum, modelarea prețurilor, determinarea consumului total (cumulat) de energie primară, prognoza costurilor de producție, studiul consumului privat, evaluarea studiilor de prognoză etc. Aceste subiecte au constituit teme de cercetare în cadrul sectorului de planificare și modelare din Institutul de Cercetări Economice, iar rezultatele obținute, publicate în numeroase articole și cărți în mod tacit și ascuns, constituiau prilej și mijloace de competiții și de evaluări ale metodologiilor și tezelor bazate pe teoria, ideologia și practica marxist-leninistă.

²¹ Vasile Rausser arăta că „modelele matematice moderne devin un instrument de lucru util” când se trece la „verificarea concretă a ipotezelor științifice cu ajutorul datelor concrete” (Rausser, 1972, p. 117).

În anii 1968–1972 au avut loc largi dezbateri pe probleme economice legate de elaborarea prognozelor, eficiența economică a investițiilor, modelarea prețurilor²², precum și dezbateri vizând corelația dintre acumulare și consum, modelarea corelației fundamentale a utilizării venitului național, introducerea balanței legăturilor dintre ramuri ca instrument modern de planificare și prognoză, măsura în care instrumentele dezvoltate în baza teoriei echilibrului general pot fi utilizate în economia socialistă.

Începând cu anii '70, planificarea din România s-a bazat pe unele prognoze și planificări pe termen lung (10–20 de ani), care, în general, aveau un nivel ridicat de agregare și se elaborau variante (de obicei „maxim-minim”). Sistemul de prognoze cuprindea: prognoza macroeconomică, prognoze pe ramuri, prognoze pe probleme de sinteză, prognoze teritoriale. Planurile de perspectivă (decenale) detaliau pe fiecare an indicatorii pentru primii cinci ani, iar pentru următorii cinci ani stabileau doar nivelurile pentru finalul deceniului. Se asigura astfel o planificare continuă, numită glisantă, aplicată și în alte țări.

În acest context, au fost exprimate opinii în sprijinul necesității asigurării continuității planificării și a adaptării la schimbările intervenite în mediul economic și social. Astfel, E. Dobrescu (1971, p. 74) menționa că: „Elaborarea permanentă, eventual anuală, a unor prognoze sau chiar planuri ale economiei naționale pe un deceniu ori alte perioade (de exemplu, pe un cincinal) ar fi indiscutabil utilă; desigur, nu ar fi vorba în acest caz de întregul sistem de indicatori, ci în principal de indicatorii de bază ai creșterii economice. Avantajele posibile ale planificării glisante au fost relevate și în alte țări”.

Balanța legăturilor dintre ramuri (BLR) a fost utilizată pentru prima dată în planificarea din România pentru cincinalul 1971–1975, fiind un instrument util în realizarea echilibrelor macroeconomice. Prima balanță a legăturilor dintre ramuri

²² În opinia lui V. Trebici, apariția cărții lui Schatteles privind prognoza economică era „nu numai prima carte din literatura noastră care tratează în ansamblu metodele econometrice moderne, dar este deocamdată și singura”, deși literatura românească a consemnat studii din domeniul econometriei și înainte de apariția acestei lucrări, așa cum este cartea lui M.C. Demetrescu, *Elasticitatea cererii populației* (1967), care expune o serie de metode econometrice (Trebici, 1972, p. 95–96). Vezi în acest sens și articolul lui Aurel Iancu, *T. Schatteles – Pionierat în abordarea și dezvoltarea economiei analitice în România* (2015). Extinderea și îmbunătățirea metodelor analitice în planificare și prognoză în probleme de eficiență economică, de optimizare, de raționalizare a consumului de resurse energetice, analiza prețurilor etc. își găsesc expresia prin publicarea unor lucrări teoretico-metodologice ca, de exemplu: Desmireanu, Veiner și Jica, 1967 și 1968; Schatteles, 1967; Schatteles, 1969; Tövissi și Țigănescu, 1969; Iancu, 1972; Iancu, 1974; Moineagu, 1974; Iancu et al., 1979; Iancu, 1979; Marinescu, 1976.

Trebuie menționat că succesele obținute pe baza tematicii inspirate din teoriile și metodologiile moderne nemarxiste au deranjat atât de mult organele politice încât, în condițiile desfășurării minirevoluției culturale, în 1974–1975, sectorul de planificare și modelare, în cadrul căruia au fost elaborate aproape toate aceste lucrări, a fost restructurat și supus unui control politic direct, prin promovarea la conducerea acestuia a unui fost ilegalist comunist, secondat de secretarul organizației de partid din institut care activa și ca director al Cabinetului de partid al PCR al Sectorului 1 al Municipiului București.

(metoda input-output), elaborată cu sprijin metodologic extern²³ (experți din SUA, cu participarea inclusiv a fondatorului modelului, Wassily Leontief), cu date din anul 1970, cuprindea 74 de ramuri, fiind extrem de laborioasă și a fost utilizată pentru cincinalul 1971–1975. Pentru planul cincinal 1976–1980 a fost utilizată o formă redusă, cu 27 de sectoare, care a fost finalizată în anul 1974, sectoarele corespunzând cu structura ministerelor (Tsantis și Pepper, 1979, p. 44).

Îmbunătățirea metodologiei de planificare și prognoză obținută prin aplicarea unor tehnici de analiză și prognoză macroeconomică din ce în ce mai evoluate a continuat și în perioada anilor 1980, în ciuda unor condiții tot mai puțin favorabile.

O noutate în domeniu a fost utilizarea unor modele econometrice care au fost elaborate în cadrul a două instituții: Institutul de Planificare și Prognoză, axat pe metodologia și tehnicile de prognoză pe termen lung, și Centrul de Planificare Cibernetică, centru care executa toate calculele legate de plan. Sunt cunoscute trei tipuri de modele: modelul pentru proiecțiile pe termen lung a acoperit perioada 1976–1990, cu o prelungire până în anul 2000, fiind derivat din modelul cu cinci ramuri al economiei românești; modele pe termen mediu, având la bază modelul macroeconomic preliminar de prognoză a dezvoltării economiei naționale până în anul 1990; modele sectoriale pentru sectoare importante ale economiei (Tabelul 29.2). De asemenea, în cea de a doua parte a anilor 1980, România, alături de alte țări cu economie planificată centralizat, a fost inclusă în cadrul modelului internațional LINK, prin care se modela impactul evoluțiilor din mediul economic extern asupra economiei naționale.

Modificările operate în sistemul de planificare centralizată, precum și în alte componente ale mecanismului economic la sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970 au permis o intensificare a ritmului de creștere economică și o sporire a rolului industriei în economia națională. Nu trebuie ignorat faptul că dinamica accelerată a economiei românești a fost obținută în contextul unui mediu extern favorabil, ca urmare a detensionării relațiilor internaționale și a promovării unei politici de destindere între blocurile militare înființate în timpul războiului rece. Ca urmare a acestor evoluții, România s-a numărat, în perioada 1950–1975, printre țările cu cele mai înalte ritmuri de creștere economică (Tsantis și Pepper, 1979). Astfel, au fost reduse o parte dintre decalajele față de țările cele mai dezvoltate. Accelerarea creșterii economice din cincinalul 1971–1975 a fost obținută cu prețul majorării la peste 30% a ratei acumulării. Pe termen mediu, o asemenea orientare a politicii macroeconomice a creat impresia contracarării consecințelor negative ale primului șoc petrolier. Dar, în fapt, respectiva dinamică releva o realitate mult mai complexă, în care pașii făcuți în dezvoltarea economico-socială reală se împleteau

²³ La sugestia lui Emilian Dobrescu, utilizarea acestui instrument a făcut ca, până la mijlocul anilor 1970, variantele de lucru ale planurilor construite cu participarea ministerelor, a instituțiilor de sinteză economică și a organismelor județene să fie în linii mari conforme cu standardele de coerență computațională acceptabile pe plan internațional. Intervențiile, marginale la început, din partea organelor de partid s-au amplificat după 1974, generând distorsiuni de substanță, cu efecte negative asupra echilibrelor macroeconomice ale economiei românești.

cu o serie de rigidități și inerții proprii unei economii planificate puternic centralizate. Astfel, analiza extinsă a modului de înfăptuire a industrializării României în contextul unei planificări centralizate realizate de A.C. Tsantis și R. Pepper (1979) releva apariția, la mijlocul anilor 1970, a unor elemente de rigidizare în alocarea resurselor și, implicit, o posibilă reducere a gradului de adaptare la eventualele șocuri interne sau externe.

Tabelul 29.2

Tehnici și modele de prognoză aplicate în România, în perioada 1971–1989

Tehnici și modele, anii	Caracteristici	Comentarii
<i>Balanța legăturilor dintre ramuri (BLR) – 1970–1971</i>	Are în structură: balanța producției, consumului și acumulării produsului social; balanța resurselor de muncă; balanța producției, repartiției și folosirii venitului național.	Utilizată pentru testarea și evidențierea dezechilibrelor din economie. Asigură cunoașterea proporțiilor din cadrul reproducerii lărgite dintre producție și consum, dintre consum și acumulare, dar și a relațiilor dintre ramurile economiei naționale.
<i>Modele bazate pe calculele de corelație în economie²⁴</i>	Sunt modele matematice de corelație dintre variabila dependentă și factorii care o influențează.	Obiectivitatea și criteriile alese influențează calitatea și viabilitatea rezultatelor. Variabila timp din modelele dinamice face necesară eliminarea trendurilor.
<i>Modelul monosectorial cu rezolvare numerică, după 1975</i>	Are la bază <i>modelul monoprodus elaborat de Emilian Dobrescu</i> ; dinamica venitului național produs este o funcție de producție ce include și factorul progres tehnic în sens larg.	Folosit în CSP pentru scenarii de lucru și având ca rezultate o serie de cifre de control pentru schița de plan, care erau oferite tuturor operatorilor pentru verificarea propunerilor lor de plan.
<i>Modelul cu cinci ramuri al economiei românești – modelul Dobrescu</i>	Structura economiei cuprinde cinci ramuri: industrie; agricultură și silvicultură; construcții; transport și telecomunicații; circulația mărfurilor și celelalte ramuri. Fiecare ramură are o funcție de producție proprie: bifactorială pentru industrie și monofactorială pentru agricultură.	Probleme au derivat din existența mai multor procese economice și trenduri suprapuse existente în perioada 1950–1969, care constituia baza de date a modelului; ratele de acumulare și structura economiei au cunoscut schimbări semnificative; includerea în baza de date a perioadei 1971–1975 a îmbunătățit prognoza pentru anii 1991–2000

²⁴ Extinse începând cu deceniul trei al secolului XX, aceste tehnici au fost dezvoltate în economie prin lucrările R.A. Fischer, C. Spearman, N.S. Chetverikov, M.G. Kendall și K. Pearson, F.Y. Edgeworth, A.L. Bowley, G.U. Yule și alții (Moineagu, 1974).

Tabelul 29.2 (continuare)

<i>Modelul macroeconomic preliminar de prognoză a dezvoltării economiei naționale până în anul 1990</i>	Model de simulare dinamic, agregat, cuprinzând: un bloc central ce urma să fie extins și cu alte submodele, și anume: submodelul investițiilor și construcțiilor, submodelul consumului, submodelul de structură pe ramuri a economiei și industriei, submodelul de forță de muncă și submodelul de comerț exterior.	Elaborat de Institutul de Studii și Cercetări pentru Planificare al CSP. Model de recurență care descrie creșterea an de an prin: a) folosirea unui număr mare de parametri de comandă (12 parametri) în cadrul relațiilor care definesc legăturile dintre indicatorii economici; b) detalierea unor mărimi economice (acumularea, investițiile, fondurile fixe ș.a.), folosirea indicatorilor pentru planul 1971–1975.
<i>Modelul LINK-România</i>	Modelarea privind mecanismul de transmisie internațională, prin legarea modelelor naționale elaborate de fiecare țară după o structură comună. Rezolvarea modelelor se făcea simultan la Universitatea Pennsylvania.	Modelul eterogen cuprindea în anul 1988 circa 20.000 de ecuații; în cadrul modelului, la partea privind țările cu economie planificată era inclusă și România, alături de Bulgaria, China, Cehoslovacia, Republica Democrată Germană, Ungaria, Polonia și URSS.

Sursa: Prelucrări după Dobrescu, 1971; Topală, 1972; Klein, 1988, p. 1–11.

O expresie a acestei rigidități a fost elaborarea și trecerea la aplicarea în practică a planului cincinal 1976–1980. Influența decidenților politici a determinat fixarea unor obiective de plan deosebit de mobilizatoare, care ulterior s-au dovedit a fi nerealiste, în principal ca urmare a schimbărilor majore intervenite în mediul extern, dar și a epuizării unor resurse interne care la începutul anilor 1970 au avut o contribuție importantă la obținerea unor ritmuri înalte de creștere a venitului național.

Tendința de a imprima, prin intermediul planificării centralizate, un ritm ridicat de creștere economică, precum și o rată ridicată a acumulării s-a manifestat în contextul avertismentelor formulate în literatura de specialitate referitoare la consecințele profund negative pe termen mediu și lung cauzate de îndepărtarea dinamicii macroeconomice de ritmul optim de creștere. Economisti au atras atenția că rata ridicată de acumulare implica, alături de efecte pozitive asupra creșterii economice, și efecte negative, respectiv: posibila angajare de resurse suplimentare cu performanțe inferioare sau mai scumpe și afectarea stimulentei muncii din cauza restrângerii simetrice a cotei venitului național destinat veniturilor populației, dependența eficienței acumulării de nivelul ratei acumulării (Dobrescu, 1976, 1979). Experiența internațională demonstrează că, după încheierea procesului de industrializare, „nu mai este necesar un volum mare de acumulări din venitul

național pentru dezvoltarea economică”, deoarece creșterea randamentului acumulării se datorează progresului tehnic (Iancu, 1976, p. 76).

Un exemplu de comportament inerțial și de stabilire de obiective nerealiste privind expansiunea continuă a venitului național și a producției industriale a fost reacția oficialităților la cutremurul din 4 martie 1977, care a avut un efect puternic asupra economiei, producând pagube de 2 mld. dolari SUA, din care 50% în case și 30% în stocuri și producție. Pentru eliminarea efectelor cutremurului, guvernul nu numai că nu a operat reduceri ale prevederilor planului cincinal 1976–1980, ci, dimpotrivă, a introdus un program care impunea sarcini de plan majorate pentru creșterea suplimentară a venitului național (World Bank, 1978 b, p. 4).

În perioada 1978–1989, pe fondul manifestării a tot mai multor disfuncționalități ale economiei, sistemul planificării centralizate a avut evoluții contradictorii. Astfel, la începutul anului 1978, în contextul în care în România avea loc tranziția de la statutul de exportator net de petrol la cel de importator net (Linden, 1983, p. 4–5), a fost inițiată o modificare majoră a mecanismului economic. În mod declarativ, se acorda mai multă importanță inițiativei întreprinderilor în fundamentarea planului de dezvoltare economico-socială, se consolida principiul autoconducerii și autogestiuunii economico-financiare. Se acordau o serie de stimulente care ar fi trebuit să determine îmbunătățirea cointeresării materiale a salariaților în îndeplinirea sarcinilor de plan. În acest sens, a fost modificată semnificativ legislația economico-financiară.

Prevederile legale privind noul mecanism economico-financiar instituit în anul 1978 au fost aplicate doar parțial, din motive obiective și subiective. Astfel, în România, în cursul ultimului deceniu de existență a economiei de comandă s-a manifestat contradicția dintre mecanismul economic construit și mecanismul economic care funcționa în mod efectiv, fenomen relevat de Postolache (1981) și Pilat (2006).

Una dintre cauzele majore ale neaplicării în mod efectiv a mecanismului economic din 1978 a fost cel de-al doilea șoc petrolier din anul 1979. Majorarea bruscă a prețului țițeiului pe plan internațional și, ulterior, izbucnirea războiului dintre Iran și Irak au crescut dependența României de livrările de petrol sovietic și au determinat masive deficite ale balanței de plăți externe. Drept urmare, la sfârșitul anului 1980 s-a ajuns ca datoria externă să reprezinte circa 10 mld. dolari SUA, adică aproape 27% din PIB (Georgescu, 2018). Dificultățile economice externe au continuat să se manifeste și în anul 1981²⁵, conturându-se riscul intrării

²⁵ În 1981, economia românească avea un grad ridicat de îndatorare către băncile străine, generat în mare parte de plățile pentru petrol, iar potențiala intrare în incapacitate de plată a Poloniei a creat dificultăți României în refinanțarea datoriilor. Totodată, agricultura a cunoscut câțiva ani dificili, productivitatea scăzută a industriei a condus la nerealizări ale planurilor după 1979 și, cu toate că prețurile internaționale ale petrolului au revenit la niveluri mai scăzute, România a continuat să exporte masiv, ceea ce a dus la lipsuri masive pe piața internă în 1981–1982, generate de neadaptarea politicilor economice în trecerea de la dezvoltarea extensivă la dezvoltarea intensivă. Ca răspuns la aceste evoluții nefavorabile, Ceaușescu a întărit controlul politic asupra economiei și a intensificat cultul personalității, apelând larg la măsuri de coerciție și întărire a rolului planului, prin creșterea numărului indicatorilor și al reglementărilor, și nu la măsuri de reformare care să conducă la creșterea eficienței, a flexibilității și a productivității (Fischer, 1983; Crane, 1985; Charney, 1984).

în incapacitate de plată în anul 1982. În acest context, au fost deschise negocierile cu FMI pentru o reeșalonare a datoriei externe, însă soluțiile propuse de finanțatorii internaționali, care includeau restructurări și diminuarea controlului asupra economiei, nu au fost acceptate de Ceaușescu. Astfel, criza economiei românești a fost amplificată de deciziile de a menține neschimbată orientarea privind planificarea centralizată de alocare a resurselor și de forțare a creșterii economice, concomitent cu decizia de achitare integrală a datoriei externe până în anul 1990²⁶.

Au fost respinse nu numai propunerile de reformare a economiei venite din partea instituțiilor financiare internaționale, ci și propuneri de ieșire din criza structurală, elaborate de specialiști implicați în activitatea de planificare macroeconomică și care erau buni cunoscători ai realităților românești. Un exemplu relevant în acest sens l-a reprezentat memoriul olograf adresat lui Ceaușescu în 1982 de Emilian Dobrescu (Ionete, 1993, p. 207–209)²⁷.

²⁶ Pentru a face față plăților, s-au impus măsuri drastice, lipsite de orice rațiune economică, de creștere a exporturilor și de reducere a importurilor și substituția acestora prin producția internă, creșterea prețurilor interne la energie electrică, termică, gaze naturale și alți combustibili, care au avut ca efect, pe fondul întârzierilor în realizarea unor obiective de investiții, o încetinire a ritmului de creștere economică în cinciainele următoare, restricții la importul de tehnologie și creșterea forțată a exporturilor de bunuri de consum, ceea ce a privat populația de necesarul intern de astfel de produse, culminând cu raționalizarea consumului la unele produse de bază (carne, zahăr, ouă, unt, ulei, pâine) și acordarea lor pe cartele, paralel cu o creștere a puterii Securității în supravegherea tranzacțiilor de comerț exterior (Dumitru și Ștefănescu, 2013, p. 5; Reinhart, 2010, p. 95). Mobilizarea fără precedent prin măsurile inițiate a avut ca efect returnarea integrală a datoriilor externe în zece ani. Astfel, în martie 1989, România nu mai avea practic datorie externă.

²⁷ Referindu-se la planul cincinal 1981–1985, Dobrescu atrăgea atenția asupra problemelor economiei românești: incertitudinea unor resurse ale balanței energetice; întârzieri în execuția și punerea în aplicare a unor capacități la o serie de produse fizice importante; dificultăți la desfășurare în unele sectoare; „probleme deosebite în legătură cu metalurgia, sector supus unei serioase crize mondiale, care a generat disponibilități de capacități pe plan mondial; dificultăți în aprovizionarea cu țiței din import din cauza restanțelor la plăți pentru achizițiile precedente”; „planificarea unor creșteri de producție fizică fără capacitățile necesare și includerea lor în balanțele materiale nu numai că nu a exercitat un rol mobilizator în economie, ci, dimpotrivă, a contribuit la dezorganizarea aprovizionării tehnico-materiale, cu efectele bine cunoscute”; „planificarea unor producții fără desfășurare ar avea nu numai dezavantajul blocării unor resurse de materii prime și materiale, dar nici nu ar stimula procesul de restructurare a sectoarelor respective, întreprinderile și centralele prevalându-se de prevederile planului pentru menținerea vechiului profil de fabricație”; probleme în agricultură din raportarea la 15 iunie a unui minus de circa 100 mii hectare agricole; un volum de investiții de 259,7 miliarde de lei care ar avea implicații serioase asupra eficienței economice; o rată a acumulării de 29,5% mult prea ridicată.

Soluțiile sugerate de Dobrescu pentru planul pe anul 1983, dar neluate în seamă, au fost: „echilibrarea pe baze reale a balanței energetice”, ceea ce impunea „reconsiderarea (în sensul reducerii) a unor sectoare energointensive”; „din motive nu numai energetice, ci și valutare, producția de oțel ar trebui menținută cel mult la nivelul anului 1982”; „ar fi indicat ca în planul pe 1983 să se ia în calcul o livrare de țiței din import mai mică decât s-a prevăzut, cu reducerea corespunzătoare a cantității totale supuse prelucrării”; „operațiuni de prelucrare în lohn pentru capacitățile disponibile” (p. 207–208). În final se arată că: „Soluționarea problemelor menționate mai sus presupune reducerea unor niveluri și ritmuri... Experiența a demonstrat, de altfel, că forțarea ritmurilor cantitative – în condițiile unor deficite de materii prime și surse energetice, precum și lipsa de desfășurare la unele produse – determină scăderea eficienței economice, accentuarea dezechilibrelor în cadrul economiei

În intervalul 1983–1989, prevederile planurilor anuale, precum și cele ale planului cincinal 1985–1990 s-au dovedit a fi tot mai nerealiste, fenomenele de penurie și alocare inefficientă a resurselor materiale și financiare amplificându-se. Funcția de planificare-previziune s-a deteriorat atât al nivel macroeconomic, cât și la nivel microeconomic. Centralismul în activitatea de planificare a crescut în mod excesiv. Mecanismul de planificare devenise un *mecanism excesiv de birocratic*, „cu forme instituționalizate care dădeau o falsă imagine a participării întreprinderilor și cetățenilor la luarea deciziilor”. În realitate, deciziile legate de plan erau luate strict de conducerea de partid la cel mai înalt nivel, România având cel mai centralizat sistem de luare a deciziilor comparativ cu celelalte foste țări socialiste (Stolojan, 1999, p. 736–737). În aceste condiții, ritmul de creștere a produsului intern s-a redus continuu, iar în anii 1988–1989 s-au instalat o stare de recesiune economică, precum și grave dezechilibre structurale. În ședința guvernului din după-amiaza zilei de 30 decembrie 1989, Ion Iliescu remarcă „dezechilibre grave” ale economiei, precum și „probleme grave în industrie”. Ulterior, Theodor Stolojan, ca fost prim-ministru, menționa existența unor: „dezechilibre structurale ale economiei între ramurile și subramurile economiei naționale, între posibilitățile de asigurare cu energie și materii prime și capacitățile naționale existente, îndeosebi în industria metalurgică, chimică, constructoare de mașini; lipsa cronică de produse alimentare, de bunuri de consum de folosință îndelungată, deteriorarea calității acestora” (Dinu și Brateș, 2013, p. 232 și 129).

Diferit de România, în celelalte țări socialiste au început o serie de reforme și o relaxare a sistemului de planificare mai accentuată în anii 1985–1989, pe fondul introducerii în URSS de către Gorbaciov a unei relaxări a politicii prin inițierea unor reforme (*Perestroika*). Referindu-se la reformele din URSS, Mandel arată că liderii sovietici au recunoscut că sistemul economic de planificare și management existent, hipercentralizarea sistemului de comandă stabilit inițial de Stalin la sfârșitul anilor 1920 erau cauza principală a performanțelor economice incredibil de slabe²⁸ (Mandel, 1988, p. 132–153).

naționale sau creșterea datoriei externe (soluție absolut exclusă în împrejurările actuale) cu consecințe și asupra nivelului de trai”. (p. 209). (citată de C. Ionete, 1993). Reacția lui Ceaușescu la aceste propuneri a fost redată într-o lucrare memorialistică a lui Silviu Curticeanu: „Emilian Dobrescu, pe când era președintele CSP, a încercat, printr-o scrisoare olografă, curajoasă și documentată, ce s-a aflat un timp în păstrarea mea, să-i reducă elanul (lui N. Ceaușescu – n.n.), dar a fost «rotit»”. (Curticeanu, 2008, p. 285). Se demonstrează atitudinea autoritară a regimului și lipsa oricărei deschideri pentru argumentele și soluțiile științifice la problemele reale ale economiei românești.

²⁸ Analiza sistemului de planificare centralizat de tipul celui din URSS și alte țări socialiste indică faptul că: într-un astfel de sistem, producția și distribuția erau determinate prin instrucțiuni specifice, adesea sub forma unor ordine din partea statului, de la agențiile centrale de plan, privind cine și în ce cantitate să le realizeze, cine primește materialele și serviciile și cum ar trebui distribuite rezultatele producției; gradul de ocupare a fost integral, iar salariile erau cumva arbitrar predeterminate, fapt ce explică incapacitatea acestui sistem de a crea bunăstarea și creșterea nivelului de trai al populației. Economii planificate centralizat s-au dovedit inefficiente, fapt demonstrat de nivelul consumului energetic pe unitate de produs, care a fost de 5–7 ori mai mare decât în țările din

29.3. PERIOADA 1990–2018

După etapa planificării excesiv centralizate, anul 1990 a însemnat o trecere spre o perioadă în care conceptul de planificare a fost blamat, urmând ca, în scurt timp, să fie inițiat și dezvoltat procesul de modelare și de prognozare economică (Ciupagea, 2000).

a) Construcții instituționale legate de activitatea de elaborare de programe și prognoze.

Având în vedere reticența față de planificare ca urmare a supercentralizării din anii 1980, prin Decretul CFSN nr. 8/1989, o parte dintre sarcinile Comitetului de Stat al Planificării au revenit în cadrul Ministerului Economiei și Finanțelor, Departamentul Previziune și Orientare Economică. După mai multe transformări instituționale realizate prin intermediul unor hotărâri de guvern²⁹, în anul 1992 a fost creată Comisia Națională de Prognoză (CNP)³⁰. Începând cu anul 2007, în structura CNP funcționează un Consiliu de Coordonare a Activității de Previziune, a cărui principală atribuție este dezbateră proiectelor și prognozelor macroeconomice în scopul creșterii caracterului obiectiv, transparent și științific al acestora, ca și perfecționarea metodelor și tehnicilor de analiză și prognoză și de asigurare a compatibilității acestora cu cerințele Uniunii Europene. Membrii acestui consiliu sunt atât reprezentanți de prestigiu, cu preocupări în domeniul analizei și prognozei macroeconomice din mediul academic, cât și ai societății civile și sunt aleși la propunerea președintelui Comisiei. Prognozele de primăvară și de toamnă publicate de CNP sunt discutate și puse de acord cu cele ale Comisiei Europene privind România, astfel încât să se asigure compatibilitatea prognozei la nivelul ansamblului Uniunii Europene. În anul 2017, în cadrul CNP, s-a înființat Direcția Generală de Programare Economică, precum și Consiliul de Programare Economică, având ca atribuții realizarea analizelor de impact ale măsurilor de politică economică și de fundamentare a orientărilor strategice de dezvoltare a României, iar din martie 2018, prin preluarea unor noi atribuții privind componenta strategiei de dezvoltare economică și de încurajare a investițiilor, CNP a fost reorganizată sub noua denumire de Comisia Națională de Strategie și Prognoză.

Vest și de volumul mare de resurse alocat pentru investiții, fără o creștere a capacității productive, fapt ce sugerează că resursele au fost irosite (Greenspan, 1997, p. 1–2).

²⁹Hotărârea nr. 328/1991 privind organizarea și funcționarea Ministerului Economiei și Finanțelor în vigoare între 30 aprilie 1991 și 22 aprilie 1992, modificată prin Hotărârea nr. 116/1992, în vigoare până în 28 decembrie 1992, abrogată și înlocuită prin Hotărârea nr. 788/1992, care prevedea includerea în structura Ministerului Economiei și Finanțelor a unui Departament de Previziune și Orientare Economică.

³⁰În întreaga perioadă 1992–2018, CNP a avut sarcina de a elabora prognoze pe termen scurt (un an), pe termen mediu și lung, privind evoluțiile economico-sociale ale României, care au fost corelate cu strategiile și programele partidelor aflate la guvernare, precum și cu tendințele internaționale sau regionale.

În activitatea de prognoză, sub diferite aspecte – metode și modele, elaborări de prognoze, analize, evaluări etc. – au fost implicate și alte instituții – Banca Națională a României, Institutul de Prognoză Economică (IPE), Centrul de Modelare Macroeconomică și Institutul de Economie Mondială din componența Institutului Național de Cercetări Economice (INCE), fie în colaborare cu Comisia Națională de Prognoză, fie independent de aceasta.

b) Îmbunătățirea metodologiei de planificare și prognoză.

În primii ani de după 1989, proiecțiile privind economia românească au avut un caracter indicativ și au fost realizate pe baza unui model simplificat, bazat pe echilibre balanțiere între conturile naționale. La această activitate au fost atrase persoane cu experiență din vechiul CSP, care cunoșteau funcționarea economiei naționale din perioada planificării centralizate, dar și specialiști din institute de cercetare și învățământ, paralel cu eforturile de îmbunătățire a metodologiilor de prognoză prin colaborările cu specialiști din alte țări – Franța, SUA, Belgia etc.

Activitatea în domeniul prognozei și modelării a fost recunoscută internațional în anul 2001, când România a fost inclusă pe lista cu modele macroeconomice pe țări a Institutului de Statistică și Economie Cantitativă din Hamburg cu 15 modele (Dobrescu, 2002, p. 54).

În cadrul Comisiei Naționale de Prognoză au fost dezvoltate, inclusiv cu ajutor din partea unor experți internaționali și români, două modele pe termen scurt, cinci modele pe termen mediu și lung și un model trimestrial. Cele două modele pe termen scurt se bazează pe conturile naționale. Un prim model³¹ permitea elaborarea de proiecții privind produsul intern brut prin metoda producției, piața forței de muncă, prețurile și comerțul exterior (la care colaborau și specialiștii din Banca Națională a României și din Ministerul Comerțului Exterior), proiecțiile fiind realizate în cadrul unor servicii și direcții specializate din cadrul CNP. Cel de al doilea model pe termen scurt³², mai sofisticat, care includea și relații comportamentale, era bazat pe ofertă ca element major, iar PIB era determinat pe opt sectoare ale economiei. În model, repartizarea PIB pentru consum, investiții și transferuri pentru comerț exterior a fost realizată ulterior.

*Primul model macroeconomic pentru prognoze pe termen mediu și lung pentru cursul de schimb fix*³³ a fost realizat cu sprijinul Agenției pentru Dezvoltare

³¹ Este de remarcat că, în Franța, modelarea macroeconomică pentru serviciile publice era realizată la nivelul anului 1993 de trei echipe de specialiști din INSEE, Direction de la Prévision, Banque de France, pe baza a trei modele distincte: modelul AMADEUS, un model dinamic anual cu puternice efecte pe partea ofertei, utilizat de INSEE, un model trimestrial METRIC pentru prognoze pe termen scurt, utilizat de Direcția de Prognoză Economică, și un model trimestrial BDF-MEPHISTO, dedicat aspectelor monetare și financiare, utilizat de Banca Centrală a Franței. BNR a dezvoltat un model propriu de prognoze pentru țintirea inflației în anul 2005.

³² Acest model, realizat în anul 1993 împreună cu specialiștii din Institutul Național de Cercetări Economice, era cunoscut ca modelul Dobrescu și rula în programul GAMS, cu ecuații determinate în softul LOTUS, utilizând ecuații estimate prin tehnica OLS, fiind mai dificil de operat.

³³ Modelul opera în programul TSP-Eviews, iar baza de date era realizată în programul Quatro-Pro.

Internațională a SUA, cu sprijinul profesorului american Montague J. Lord, în anul 1993. Acest model se baza pe date istorice și pe ecuații comportamentale și a generat proiecții macroeconomice pentru perioada 1980–1993, fără a surprinde modificările perioadei de tranziție, ecuațiile fiind greu de interpretat.

Modelul macroeconomic pentru prognoze pe termen mediu și lung pentru un curs de schimb flexibil, realizat în anul 1994, tot cu asistență tehnică USAID de M.J. Lord³⁴, a fost utilizat în construcția primei prognoze pe termen mediu și lung a României (perioada 1997–2004)³⁵. Acest model se bazează pe teoria creșterii economice prin stimularea ofertei, fiind un model de tip neokeynesist, care utilizează curbele IS-LM, adaptat pentru țara noastră. Noua arhitectură a modelului a cuprins trei blocuri principale – blocul conturilor naționale, blocul sectorului monetar și blocul balanței de plăți – și 98 de ecuații, din care 15 ecuații comportamentale.

Al treilea model de prognoză pe termen mediu (trei-patru ani), necesar pentru prioritizarea investițiilor în cadrul Programului public de investiții, a fost realizat de Tanguy de Biolley³⁶, cu sprijinul specialiștilor din instituțiile românești (CNP, BNR, MF). Modelul de tip Revised Minimum Standard Model (RMSM) permitea luarea în considerare a politicilor economice și a modificărilor mediului extern, prin formularea unor ipoteze privind evoluția viitoare a inflației internaționale, a prețurilor energiei, a ratei internaționale a dobânzilor, a posibilităților de export ale României, fiind utilizat pentru proiecții pe perioada 1995–1998.

*Macromodelul economiei de piață a României*³⁷ a constituit o dezvoltare a modelelor Dobrescu din perioadele anterioare (modelul experimental 1991–1995 și modelele dezvoltate în perioada 1996–2003). Acest model, dezvoltat în perioada 2012–2014, se bazează pe o serie de date din perioada 1989–2011 și are șase

³⁴ Montagne Lord menționează că un model similar a fost adoptat de specialiștii FMI, cu excepția structurii modelului în ceea ce privește balanța de plăți și politica monetară, care are la bază lucrările lui Frenkel și Johnson din 1976, în timp ce modelul cu curs de schimb flexibil este bazat pe lucrările teoretice ale lui Sacs și Larrain din 1993 (Lord, 2012, p. 15).

³⁵ Solicitată de Comisia Europeană pentru Integrare ca suport pentru dialogul cu Comisia Europeană, în contextul Europe Agreement.

³⁶ Modelul cuprindea două baze de date în Excel 5.0, una denumită ROMDATA.XLS, incluzând baza de date pentru perioada 1990–1995 și date din conturile naționale până în anul 1993, și a doua denumită ROMDATA PROJ.XLS, cu rezultatele rulării modelului, adică proiecțiile pentru trei-patru ani (pentru detalii vezi ADE, 1996).

³⁷ Este un model realizat în 2003–2005 cu fonduri PHARE, în cadrul Programului RO2003/005–551.02.03 „Întărirea capacității de analiză, prognoză macroeconomică și de elaborare a politicilor economice în cadrul Comisiei Naționale de Prognoză, Ministerului Economiei și Comerțului și Cabinetului Primului-Ministru”, în colaborare cu specialiștii CEROPE și CNP. A fost îmbunătățit în sensul decompoziției structurale a economiei în șase sectoare: 1) agricultură, silvicultură, vânătoare și pescuit; 2) minerit și energie; 3) industria prelucrătoare; 4) construcții; 5) transporturi, poștă și telecomunicații; 6) comerț și alte servicii, pe baza tabelelor input-output și a conectării cu coeficienții tehnologici corespunzători celor 105 ramuri considerate; utilizarea seriei de date din perioada 1989–2004; exportul, importul și cursul de schimb erau exprimate în euro, având în vedere procesul de integrare în UE; relațiile comportamentale din model erau consistente cu teoriile macroeconomice standard și descriu corect realitățile economiei românești; simulările modelului au fost plauzibile (pentru detalii vezi Dobrescu, 2006; Dobrescu, 2012).

blocuri funcționale: produsul intern brut; bugetul public; sectorul monetar; tabelele input-output; energie primară și proiecții pe termen lung. De asemenea, modelul este organizat în opt secțiuni, cuprinzând 478 de relații, din care: 297 de relații contabile, 181 de relații econometrice, la care se adaugă o serie de parametri latenți de ancorare care au permis compatibilizarea computațională a unor ecuații interconectate și au oferit modelului o mai mare flexibilitate.

*Modelul HEROM*³⁸, de tip keynesian cu ecuații multiple, cuprinde cinci sectoare și trei blocuri structurale: ofertă, absorbție și distribuția veniturilor și servește la analiza impactului politicii de coeziune a UE. Acest model macroeconomic de tip keynesian cu ecuații multiple are și caracteristici neoclasiche (oferta determinată de prețuri și de competitivitatea costurilor), utilizează o funcție de producție cu elasticitate de substituție constantă (CES), integrând și modelul Philips. Versiunea 2003 ROHER a modelului HERMIN pentru România conține blocuri detaliate pentru buget și balanța de plăți.

*Primul model trimestrial de prognoză*³⁹ a fost un model de tip keynesian, axat pe cererea pe termen scurt, care utiliza o serie de concepte neoclasiche legate de factorii de producție pentru modelarea ofertei (outputului) pe termen lung, în conformitate cu experiența altor țări (Belgia, Franța, Austria, Slovacia, Spania). El avea patru blocuri (cererea, blocul de comerț exterior, prețuri-salarii și financiar-monetar) și o serie de ecuații comportamentale și ecuații în dinamică construite în doi pași, pornind de la ecuația de cointegrare pe termen lung și estimarea ulterioară a ecuației pe termen scurt, care includea un termen de corecție a erorilor reziduale ale ecuației pe termen lung.

Modelele utilizate în Ministerul de Finanțe sunt: *macromodelul Dobrescu*, folosit pentru realizarea de prognoze în cadrul Planului național de dezvoltare, *modelul HEROM* și *modelul RMSM-X*.

*Modelul HEROM (CERME)*⁴⁰ are în vedere aspectele specifice perioadei de dezvoltare preacces al României la UE; inițial, obiectivul modelului era să ofere administrației publice centrale un instrument pentru analiza gradului de aliniere a politicilor României la cele din UE, ulterior fiind dezvoltat pentru evaluarea impactului fondurilor structurale asupra dezvoltării economiei.

³⁸ Dezvoltat inițial la solicitarea Ministerului Finanțelor, a fost actualizat în cadrul programului „Îmbunătățirea capacității instituționale”, vezi: Uniunea Europeană, Guvernul României, Programul operațional Dezvoltarea capacității administrative. Actualizarea modelului HEROM, Îmbunătățirea capacității instituționale, de evaluare și formulare de politici macroeconomice în domeniul convergenței economice cu UE a Comisiei Naționale de Prognoză, cod SMIS 27153 și Impactul fondurilor structurale în România. Evaluare cu ajutorul modelului HEROM, studiu elaborat de CEROPE în cadrul Programului Phare Ro 2003/005–551.02.03.

³⁹ A fost realizat de către specialiștii CNP în colaborare cu specialiști ai Centrului Român de Politici Economice (CEROPE), sub coordonarea academicianului Emilian Dobrescu, în cadrul programului PHARE privind „Întărirea capacității de analiză, prognoză macroeconomică și de elaborare a politicilor economice în cadrul Comisiei Naționale de Prognoză, Ministerului Economiei și Comerțului și Cabinetului Primului-Ministru”.

⁴⁰ A fost construit, la solicitarea Ministerului de Economie și Finanțe, de un grup de experți de la Centrul Român de Modelare Economică (CERME).

Modelul RMSM-X Minimal Standard Model al Băncii Mondiale, utilizat de MEF, este proiectat pentru patru agenți: bugetul consolidat, sectorul monetar, sectorul extern și sectorul privat, care este determinat rezidual. Modelul implică analize și judecăți ale unor experți pentru a putea stabili ipotezele și a putea fi rulat.

Modelele utilizate în cadrul Băncii Naționale a României⁴¹ au fost dezvoltate începând cu anul 2004, pe fondul adoptării strategiei de țintire a inflației, fiind *modele operaționale ale prognozelor pe termen mediu și lung*, necesare evaluării impactului deciziilor de politică monetară. O sinteză a acestor modele este prezentată în Tabelul 29.3.

Tabelul 29.3

Dezvoltarea modelelor macroeconomice în cadrul Băncii Naționale a României

Modelul	Comentarii
<i>Model pe termen scurt univariat</i>	Construit prin dezagregarea PIB pe componente de cerere agregată și estimarea unui model de corecție a erorilor pentru fiecare componentă.
<i>Model semistruktural trimestrial pentru proiecția PIB</i>	Bazat pe ecuații comportamentale pentru consumul gospodăriilor, formarea brută de capital, export, import și inflația core; are zece variabile exogene și este determinat pe baza tehnicilor OLS și 2SLS, cu mecanism de corecție a erorilor.
<i>Modelul univariat pe termen scurt pentru prognoza inflației</i>	Descompunerea inflației se face pe trei componente de prețuri (administrare, cu volatilitate mare, restul), utilizează judecățile experților și un model de tip ARMAX, cu serii de date lunare.
<i>Modele multivariate pe termen mediu ale inflației</i>	Se bazează pe relații calibrate între variabilele macroeconomice; coerența este stabilită pe baza teoriilor nekeynesiene.
<i>Modelul de analiză și prognoză pe termen mediu (MAMTF)⁴²</i>	Un model semistruktural de mici dimensiuni, bazat pe noua teorie keynesiană care presupune că economia converge spre o stare bine definită și stabilă, de echilibru pe termen lung, deviațiile de la trend reflectând comportamentul ciclic al economiei.
<i>Modelul structural de echilibru general dinamic</i>	Describe structura economiei și interdependențele, prin formalizarea riguroasă a comportamentelor la nivel microeconomic.
<i>Romanian Economic Model 2.0 (REM 2.0)</i>	De tip DSGE nekeynesist, este pentru o economie mică și deschisă, cu fricțiuni financiare și pe piața muncii, incluzând euroizarea parțială a creditului acordat firmelor (45%); este un model semistruktural pentru sectorul extern.

Sursa: Prelucrări după: Popa, 2005; Popa et al., 2009; Copaciu, Nalban și Bulete, 2015.

⁴¹ Glen D. Rudebusch și Tao Wu (2002) considerau că modelele economice sunt importante cel puțin din două puncte de vedere: pot realiza prognoze pentru inflație, output și alte variabile care sunt esențiale pentru băncile centrale în luarea în considerare a efectelor viitoare în politica monetară și permit măsurarea gradului de incertitudine de care băncile centrale trebuie să țină seama în formularea politicilor. Trei tipuri de modele sunt uzuale, și anume: a) **modele calibrate de echilibru general**, bazate pe o structură teoretică detaliată care permite optimizarea afacerilor și consumului; b) **modele macroeconomice structurale**, care evoluează de peste 50 de ani și c) **modele vectoriale autoregresive** dezvoltate de Sims și alții.

⁴² A fost dezvoltat începând cu mijlocul anului 2004, cu sprijinul specialiștilor FMI și al celor din Banca Națională a Cehiei. Modelul include și opiniile experților, precum și prelucrările informațiilor din anchetele realizate de BNR. Acest model are o mare flexibilitate și poate servi ca ghid pentru politică prin prognoza ratei dobânzii și, de asemenea, poate fi aplicat pentru scenarii de risc (Popa, 2005).

c) Modele de previziune dezvoltate în cadrul institutelor componente ale Institutului Național de Cercetări Economice al Academiei Române.

Un pas înainte în activitatea de prognoză din România a fost realizat în anii 1991–1995, prin elaborarea primei variante experimentale a *modelului Dobrescu*⁴³ adaptate specificului economiei românești. Modelul producției era construit pentru cinci sectoare ale economiei și ținea seama de faptul că dreptul de proprietate nu era pe deplin constituit, că piața era un amestec de reguli noi și vechi, iar autoritățile publice exercitau o intervenție discreționară în economie, că economia românească cunoștea un proces amplu de dolarizare, astfel că un indice pentru distorsiuni monetare a fost introdus pentru a surprinde aceste fenomene. Modelul a fost dezvoltat permanent, suferind îmbunătățiri de la o variantă la alta. Ca modificări majore putem semnală:

- *varianta a treia* – determinarea clară a veniturilor din gospodării, firme și bugetul general consolidat, o delimitare clară a consecințelor deficitelor bugetare și o detaliere a scenariilor posibile privind evoluția viitoare a economiei românești;
- *varianta a patra* – determinarea outputului pe ansamblul economiei; estimarea componentelor cererii agregate pe baza relațiilor econometrice; determinarea exportului pe baza condițiilor de piață și utilizarea tehnicilor bootstrap;
- *varianta a cincea* – introducerea relațiilor privind investițiile directe, fondurile nerambursabile de la UE, datoria publică și datoria externă; modelul cuprinde trei blocuri și un bloc de comerț exterior dezagregat, conform clasificării SITC LINK (Dobrescu, 2000)⁴⁴.

Colaborarea experților români în cadrul *modelului LINK pentru România* a fost reluată după anul 1989, după o perioadă de întrerupere. La întâlnirea din primăvara anului 2000 de la New York a fost prezentată *Prognoza pentru România pe perioada 1999–2005*, rezultat al discuțiilor, sugestiilor și prognozelor realizate în cadrul întâlnirii pe proiectul LINK din Atena, de la sfârșitul anului 1999⁴⁵.

⁴³ Modelul, îmbunătățit prin discuțiile cu M. Lord (Boye-Lord International Ltd., Washington DC) și F. Barry (University College Dublin), a devenit operațional în anul 1996, după vizita lui E. Dobrescu la Hoover Institution și discuțiile avute cu J. Taylor, I. Adelman, E. Lazear, J. Raisian, M. Bernstam. Modelul a fost utilizat pentru analize de către Banca Națională a României. Versiunile următoare, 1997–2000, au cunoscut o serie de îmbunătățiri, beneficiind și de sugestiile unor specialiști internaționali. Astfel, versiunea 1997 a modelului a fost îmbunătățită ca urmare a sugestiilor din partea profesorilor: W. Charemza (Leicester University), S. Hall (Imperial College and London Business School) și J.W. Velthuisen (University of Amsterdam). Versiunea a patra a modelului operațional Dobrescu a beneficiat de sugestiile formulate de J. Bradley (Economic and Social Research Institute of Dublin) și a fost prezentată la întâlnirea din 1999 pentru proiectul internațional LINK de modelare la nivel global a economiilor (detalii în Ciupagea, 2000b).

⁴⁴ Varianta revizuită în anii 2001–2004 a fost folosită în elaborarea programelor economice de preaderare ale României.

⁴⁵ Pentru rularea modelului a fost utilizat London Business School Modeller Software Package, sugestii în folosirea acestui soft primindu-se de la prof. Stephen G. Hall și de la Anne Sheppard (pentru detalii privind acest model vezi: Ciupagea, 2000a; Ciupagea, 2000b; Ciupagea 2001, p. 9–54).

Modelul Dobrescu LINK căuta să prezinte realitățile economiei în perioada de adoptare a economiei de piață cu schimbări structurale majore.

Modelul HERMIN Link pentru economia României inclus în macromodelul pe anul 2000 cuprindea șapte submodele: unul pentru ofertă, defalcat pentru sectorul prelucrător și minier, și celălalt pentru sectoarele cu servicii necomercializabile; un submodel pentru oferta sectorului agricol și a sectorului public; un submodel pentru demografie și oferta de muncă; un submodel pentru absorbția internă și utilizarea PIB; un submodel pentru distribuția veniturilor și un submodel pentru comerțul exterior (Ciupagea, 2001).

Specialiștii din Institutul de Prognoză Economică, Institutul de Economie Mondială și Centrul de Modelare Macroeconomică din INCE au contribuit la realizarea modelelor utilizate de instituțiile centrale (modelul trimestrial folosit de CNP, modelul Dobrescu, modelul HEROM, modelul RMSMX), precum și a altor modele finanțate din fonduri externe în cadrul unor programe naționale și internaționale.

Pe plan internațional, activitatea de dezvoltare de modele macroeconomice a cunoscut o amploare deosebită⁴⁶, o sinteză a acestor modele fiind regăsită în lucrările (Lane, 2001; Gali și Gertler, 2007; Welfe, 2013, Simionescu, 2013; Dobrescu, 2000; Albu, 2007 ș.a.).

d) Programe și strategii de dezvoltare.

Academia Română, prin Institutul Național de Cercetări Economice (INCE) și Secția de Științe Economice, Juridice și Sociologie, s-a implicat direct în pregătirea acelor documente și acțiuni care urmau să hotărască drumul pe care să-l parcurgă în viitor România postdecembristă. Implicarea a constat în organizarea unor ample dezbateri, cu participarea unui număr mare de specialiști și reprezentanți ai organizațiilor politice și ai societății civile, în realizarea consensului politic, precum și în pregătirea documentelor programatice cum sunt: *Schița privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România* (coordonator T. Postolache, 1990), *Strategia națională pentru pregătirea aderării României la Uniunea Europeană și Declarația de la Snagov care au însoțit solicitarea României de a deveni membră a Uniunii Europene* (coordonator T. Postolache, 1995), *Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu*, elaborată în cadrul programului de pregătire a aderării la UE – ESEN1 (coordonatori M. Isărescu și T. Postolache, 2000), *Strategia privind competitivitatea și integrarea în UE – ESEN2 și ESEN3* (coordonator A. Iancu, 2001–2004), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani, orizont 2035* (coordonator I. Vlad, 2015) și *Programul național de aderare a României la*

⁴⁶ Wladyslaw Welfe (2013) face o descriere a celor mai importante modele utilizate în diferite țări, inclusiv în România, prezentând modelul Dobrescu, versiunea 1999, care a participat în proiectul LINK.

zona euro (coordonatori: primul-ministru și președintele Academiei Române, 2018, secretariatul fiind asigurat de Comisia Națională de Strategii și Prognoză)⁴⁷.

Pe linia acțiunilor guvernamentale, trebuie amintite *programele de preaderare și programele postaderare care prevăd reformele economice și instituționale în vederea realizării convergenței, la care România s-a angajat în baza prevederilor tratatelor încheiate cu Uniunea Europeană*. Elaborarea și aplicarea acestor programe au fost și sunt sprijinite de UE prin expertiză și alocări de fonduri și sunt monitorizate de instituțiile Uniunii Europene, care, în urma analizei stadiului îndeplinirii măsurilor, propun soluții pentru atingerea obiectivelor prevăzute. După aderare, Guvernul României întocmește anual Programul național de reformă, precum și Raportul de convergență pentru aderarea la zona euro, iar Comisia Națională de Prognoză întocmește prognozele bianuale în cooperare cu Comisia Europeană.

BIBLIOGRAFIE

1. ADE (1996), *Public Investment Programme Prioritisation Project Activity Report of Macro-modelling Expert*, Mission of June 1996 of Tanguy de Biolley.
2. Albu Lucian Liviu (2007), *Modelarea și evaluarea investițiilor directe naționale și internaționale asupra pieței muncii și evoluției macroeconomice în România. Modele macroeconomice*, Working Papers RePEc, disponibil la: <http://www.ipe.ro/RePEc/WorkingPapers/cs1516-1.pdf>.
3. Alexandrescu Ion (1986), *Economia României în primii ani postbelici (1945–1947)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
4. Axenciuc Victor (1997), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, Editura Fundației România de Măine, Universitatea „Spiru Haret”, București.
5. Broadberry Stephen, Klein Alexander (2011), *Aggregate and per capita GDP in Europe, 1870–2000: Continental, regional and national data with changing boundaries*, p. 1–42, disponibil la: www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03585522.2012.651306, accesat în 24 martie 2018.
6. Bușilă Constantin D. (1932), *Cu privire la situația economică*, Craiova.
7. Cazan Leonard, Militaru Stelian (1987), *Planurile dezvoltării economico-sociale – componentă de bază a mecanismelor de funcționare a economiei socialiste*, în Totu Ion V. (coord.) et al., *Tratat de economie contemporană*, vol. II, Editura Politică, București, p. 600.
8. Charney Grace Marie (1984), *The economy of Romania: how it compares to other centrally planned economies in Eastern Europe*, în *Thesis and dissertation collection*, Calhoun, Dudley Knox Library, disponibil la: <http://hdl.handle.net/10945/19282>, accesat în 24 martie 2018.
9. Ciupagea Constantin (2000a), *Economic and Econometric Models for Romania*, Editura IEM, București.
10. Ciupagea Constantin (2000b), *The Outlook for the Romanian Economy 1999-2005*, Paper prepared for the UN Project LINK Spring Meeting, New York, April 17-20, txlks00.

⁴⁷ La aceste acțiuni s-a adăugat și participarea cercetătorilor din INCE și a universitarilor de la ASE la elaborarea unor strategii în domeniile privind dezvoltarea teritorială, dezvoltarea durabilă, dezvoltarea turismului, dezvoltarea rurală, dezvoltarea regională, educația și formarea profesională, cercetarea, dezvoltarea, inovarea etc., toate acestea fiind aliniate la obiectivele din Strategia Europa 2020.

11. Ciupagea Constantin (2001), *The HERMIN-Link model for the Romanian economy*, în *Macromodels 2000 – Proceedings of the twenty-seventh international conference Macromodels*, University of Lodz, p. 9-54.
12. Constantinescu Mitiță (1943), *Politica economică aplicată*, vol. I–III, Editura Tiparul Românesc, București.
13. Constantinescu Nicolae N. (1999), *Istoria gândirii economice românești, Studii*, Editura Economică, București.
14. Copaciu Mihai, Nalban Valeriu, Bulete Cristian (2015), *REM 2.0-Model DSGE cu euroizare parțială*, Colocviile de politică monetară, Banca Națională a României, 21 mai, R20150521 MC și republicat în *Caiete de studii* nr. 45/2016.
15. Crane Keith (1985), *The creditworthiness of Eastern Europe in the 1980s*, R-3201-USDP, The Rand Corporation, accesat în 3 martie 2018.
16. Curticeanu Silviu (2008), *Mărturia unei istorii trăite – Imagini suprapuse*, Editura Albatros, București.
17. Demetrescu Mihai C. (1967), *Elasticitatea cererii populației*, Editura Academiei, București.
18. Desmireanu Ionel, Pascu Veiner, Petre Jica (1967, 1968), *Eficiența economică a investițiilor*, vol. I și II, Editura Academiei, București.
19. Diebold Francis X. (1998), *The past, Present and Future of Macroeconomic Forecasting*, Journal of Economic Perspectives, No. 12, p. 175-192.
20. Dinu Marin, Brateș Teodor (2013), *Răzbușarea trecutului. Capitalismul în cinci luni postdecembriste*, Editura Economică, București, p. 129, 130
21. Dobrescu Emilian (1961), *Despre folosirea matematicii în cercetările economice*, Probleme economice, nr. 8, p. 98–115.
22. Dobrescu Emilian (1971), *Corelația dintre acumulare și consum*, Editura Politică, București.
23. Dobrescu Emilian (1976), *Optimul economiei socialiste*, Editura Politică, București.
24. Dobrescu Emilian (1979), *The Optimum of the Socialist Economy*, Editura Academiei, București.
25. Dobrescu Emilian (2000), *Macromodels of the Romanian transition economy*, Bucharest, Romania, Expert Publishing House, September 2000, p. 184-198.
26. Dobrescu Emilian (2002), *Introduction into Macroeconomic Modelling Foundation*, Romanian Journal of Economic Forecasting, Supliment 1/2002, p. 39-88
27. Dobrescu Emilian (2006), *Macromodel of the Romanian Market Economy (Version 2005)*, disponibil la: <http://www.cnp.ro/user/repository/b6139a4ae94e801847b4.pdf> (April 2006), p. 1-68 și <https://ideas.repec.org/p/pramprapa/35749.html>.
28. Dobrescu Emilian (2012), *Prezentarea noii versiuni operaționale a modelului anual, Perfecționarea macromodelului Dobrescu al economiei românești*, Etapa a IV-a, Îmbunătățirea capacității instituționale, de evaluare și formulare de politici macroeconomice în domeniul convergenței economice cu UE a Comisiei Naționale de Prognoză, cod SMIS 27153, disponibil la: www.cnp.ro/inovatie/docs/principalele-livrabile/Model%20Dobrescu.pdf.
29. Dumitru Ramona și Ștefănescu Răzvan (2013), *External debt management in Romania*, Munich Personal RePEc Archive, MPRA Paper, No. 52475, p. 5, disponibil la: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/52475/> accesat în 27.03.2018.
30. Fischer Mary Ellen (1983), *Nicolae Ceaușescu and the Romanian Political Leadership: Nationalisation and Personalization of Power*, Final report to National Council for Soviet and East European Research, disponibil la: <https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/1983-626-10-Fischer.pdf>.
31. Gali Jordi, Gertler Mark (2007), *Macroeconomic Modeling for Monetary Policy Evaluation*, Journal of Economic Perspectives, Vol. 21, No. 4, Fall 2007, p. 25-45, disponibil la: <http://www.econ.nyu.edu/user/gertlerm/jep.21.4.pdf>.

32. Georgescu Florin (2011), *Economistul Traian Lalescu – parte a personalității enciclopedice (din primele trei decenii ale secolului trecut)*, în broșura *Un om pentru istorie, Traian Lalescu, culegere de fragmente de texte din opera matematicianului*. Note introductive și bibliografice Smaranda Lalescu, Solomon Marcus, Traian Fiñescu, Daniel Dăianu, Florin Georgescu, Șerban Strătilă, Fundația Traian Lalescu, p. 25-29.
33. Georgescu George (2018), *Datoria publică 1918-2018 și criza datoriei externe*, în *Economia României. Un secol de transformări*, Editura Academiei, București (memo).
34. Grecu Florin (2016), *Planificarea economică sub monarhia autoritară din România (The economic planning under authoritarian monarchy of Romania)*, Revista POLIS, vol. IV, nr. 2(12); Serie nouă, martie-mai, Institutul European, disponibil la: [http://revistapolis.ro/documente/revista/2016/Numarul_2\(12\)2016/articole/15.%20F%20Grecu.pdf](http://revistapolis.ro/documente/revista/2016/Numarul_2(12)2016/articole/15.%20F%20Grecu.pdf), accesat în 24 martie 2018.
35. Greenspan Alan (1997), *Discurs la Woodrow Wilson Award Dinner*, BIS Review, No. 64, p. 1–5.
36. Hare Paul (1987), *Economic Reform in East Europe*, Journal of Economic Surveys, vol. 1 (1), p. 25-58.
37. Harrison Mark, (2002), *Economic Growth and Slowdown*, în *Brezhnev reconsidered*, p. 38–67, Edited by Bacon Edwin, Sandle Mark, Palgrave, London and Basingstoke.
38. Havel Jiří, Klacek Jan, Kosta Jiří, Šulc Zdislav (2002), *Economic and system change in Czechoslovakia, 1945–1992*, în Hans-Jurgen Wagener, *The Economic Thought in Communist and Post-Comunist Europe*, Rutledge Studies in the History of Economics, London, p. 213–264.
39. Iancu Aurel (1972), *Eficiența economică maximă. Metode de modelare*, Editura Politică, București.
40. Iancu Aurel (1974), *Modele de optimizare a corelației dintre acumulare și consum*, Editura Academiei, București.
41. Iancu Aurel (1976), *Creșterea economică și resursele naturale*, Editura Politică, București.
42. Iancu Aurel (1979), *Price Modelling*, Revue roumaine des sciences sociales, vol. 16, no. 2.
43. Iancu Aurel (2015), *T. Schatteles – Pionierat în abordarea și dezvoltarea economiei analitice în România*, Studii economice, online, INCE, București.
44. Iancu Aurel et al. (1979), *Consumul energetic și structura producției*, Editura Academiei, București.
45. Iancu Aurel, Pavelescu Florin Marius, (2018) *Creștere economică, acumulare și dezechilibre în România perioadei comuniste*, Studii economice, disponibil la: <http://www.studii-economice.ro/2018/seince180411.pdf>.
46. *Impactul fondurilor structurale în România, Evaluare cu ajutorul modelului HEROM*, Studiu elaborat de CEROPE în cadrul Programului Phare Ro2003/005-551-02.03, disponibil la: <http://www.cnp.ro/user/repository/bf097831fce71ce023a4.pdf>.
47. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă*, Editura Expert, București.
48. Ivanov Martin, Stanev Kaloyan (2009), *Structural change and economic growth in Southeast Europe: Bulgaria, 1988–2001*, disponibil la: [https://www.campop.geog.cam.ac.uk/research/projects/.../inches 2009 /bulgaria.pdf](https://www.campop.geog.cam.ac.uk/research/projects/.../inches%202009/bulgaria.pdf), accesat în 3 martie 2018.
49. Klein Lawrence Robert (1988), *The LINK model and its use in international scenario analysis*, în *Economic Modeling in the OECD Countries, International Studies in Economic Modelling*, Editat de Homa Motamen-Scobie, Chapman and Hall, London, New York, p. 1–11.
50. Kornai Janos (1967), *Mathematical Planning for Structural Decisions*, Akadémiai Kiado, Budapest.
51. Lane Philip R. (2001), *The New Open Economy Macroeconomics: A Survey*, Journal of International Economics, Vol. 54, p. 235–266.
52. Linden Ronald H. (1983), *Response to interdependence: the impact of international change on Romania and Yugoslavia*, Final report to National Council for Soviet and East European Research, University of Pittsburg, disponibil la: <https://www.ucis.pitt.edu/nceer/1983-626-6-Linden.pdf>.

53. Lord Montague J. (1994), *A Macroeconomic Model for Romania's Flexible Exchange Rate System*, USAID, MPRA Paper, No. 41162, posted 9 September 2012.
54. Maddison Angus (2006), *The World Economy*, Vol. I–II, OECD Publishing.
55. Mandel David (1988), *Economic reform and democracy in the Soviet Union*, *The Socialist Register 1988*, p. 132–153, <https://socialistregister.com/index.php/srv/article/download/5915/2811>
56. Maniu Mircea T., Kallai Ella, Popa Dana (2002), *Explaining Growth. Country Report: Romania (1990–2000)*, Global Research Project, disponibil la: http://www.cerge-ei.cz/pdf/gdn/grp_final_romania.pdf, accesat în 3 martie 2018.
57. Marinescu Ilie (1976), *Contribuții la metodologia de prognoză a costurilor de producție*, Editura Academiei, București.
58. Moineagu Costache (1974), *Modelarea corelațiilor în economie*, Editura Științifică, București.
59. Mureșan Maria (2008), *Romania's Integration in COMECON. The Analysis of a Failure*, *The Romanian Economic Journal*, Year XI, No. 30 (4), p. 27–58.
60. Păun Nicolae (2009), *Viața economică a României 1918–1948. Dezvoltare, modernizare, europenizare*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
61. Pilat Vasile (2006), *Funcționarea economiei naționale*, Editura Rosetti International, București.
62. Pop Alexandra, *Potențialul de dezvoltare și modernizare a României în prima jumătate a secolului XX din perspectiva demografico-economică*, Teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, disponibil la: http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumat/2012/istorie/POP_Alexandra_Ro.pdf, accesat în 24 martie 2018.
63. Popa Cristian (2005), *Preparation and Prerequisites for the Introduction of Inflation Targeting in Romania*, NBR–BoE Conference on *Inflation Targeting: International Experience and Romania's Prospects*, Bucharest, March, BNR [E20050330vice.pdf].
64. Popa Cristian (coord.), Boțel Cezar, Antohi Dorina, Udrea Ioana, Grosu Tudor, Copaciu Mihai, Gălățescu Anca (2009), *Țintirea directă a inflației în România*, *Caiete de studii*, nr. 25, Banca Națională a României, august.
65. Postolache Tudorel (1981), *Restructurări în economia politică*, Editura Politică, București.
66. Rausser Vasile (1972), *Dezbateri: Modele de corelații între fondul de acumulare și fondul de consum pentru prognoza dezvoltării economiei românești*, *Probleme economice*, nr. 6, p. 117.
67. Reinhart Carmen M. (2010), *This time is different chartbook: country histories on debt, default and financial crises*, NBER Working paper series, No. 15815, <https://www.nber.org/papers/w15815>.
68. Rêti Tamás (2011), *Soviet Economic Impact on Czechoslovakia and Romania in the early postwar period 1944–1956*, disponibil la: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP%20%2011.pdf>, accesat în 3 martie 2018.
69. Rudebusch Glenn D.; Wu Tao (2002), *Macroeconomic Models for Monetary Policy*, FRBSF Economic Letter, No. 11, April 19, disponibil la: <https://www.frbsf.org/economic-research/files/el2002-11.pdf>.
70. Saizu Ioan (1981), *Cariera conceptului de plan în România (perioada interbelică)*, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”*, Iași, p. 117–150.
71. Scărlătescu Victor (1939), *Introducere la aspectele economiei românești*, Tipografia Curții Regale F. Gobl Fii SA, București.
72. Schatteles Tiberiu (1967), *Modelul în științele economice*, Editura Politică, București.
73. Schatteles Tiberiu (1971), *Metode econometrice moderne*, Editura Științifică, București.
74. Schatteles Tiberiu (1972), *Previziunea economică. Eseu*, Editura Politică, București.
75. Scurtu Ioan (2011), *Politică și viață cotidiană în România în secolul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea*, Editura Mica Valahie, București, p. 487.
76. Shafir Michael (1981), *Marxist Governments: A World Survey*, Vol. 3, *Mozambique-Yugoslavia*, St. Martin's Press, New York, p. 589–639, comentat de Maria Cassisi, disponibil la: http://econ10.bu.edu/economic_systems/Economics/Economic_History/Romania/ecohist_rom_shafir.htm, accesat în 19 martie 2018

77. Simionescu Mihaela, *Incertitudinea previziunilor în modelarea macroeconomică*, Editura Universitară, București, 2013.
78. Stoenescu George Virgil, Aloman Adriana, Blejan Elisabeta și Costache Brîndușa Grațîela (2014), *South Eastern European Monetary and Economic Statistics from the Nineteenth Century to World WarII*, Bank of Greece, National Bank of Romania, Bulgarian National Bank, Oesterreichische Nationalbank.
79. Stoica Gheorghe (1947), *Actualitatea și perspectivele regimului capitalist. Considerațiuni teoretice*, Tipografia Cartea Ardeleană, Brașov.
80. Sucală Voicu Ion (2018), *Inside the East European Planned Economy: State Planning, Factory and Manager*, BASEES Routledge Series on Russian and East European Studies.
81. Tobar-Arbulu José Felix (1991), *Economics and Planning*, disponibil la: <http://hedatuz.eusko media.org/1091/1/35241259.pdf>, accesat în 5.03. 2018.
82. Topală Eugen (1972), *Proгноza economică. Metode și tehnici de elaborare*, Curs predat în cadrul programului *Metode și tehnici de planificare și prognoză*, iulie 1972.
83. Tövissi Ludovic, Eugen Țigănescu (1969), *Balanța legăturilor dintre ramuri*, Editura Științifică, București.
84. Trebici Vladimir (1972), *Particularități ale folosirii metodelor econometrice în socialism (I)*, Probleme economice, p. 95-96.
85. Tsantis Andreas C., Pepper Roy (1979), *Romania, The Industrialization of an Agrarian Economy under the Socialist Planning*, Report of a mission sent to Romania by the World Bank, accesat în 3 martie 2018.
86. Tyson Laura D'Andrea (1984), *Economic Adjustment in Eastern Europe*, R-3146-AF, Rand Publication Serises, accesat în 3 martie 2018.
87. Welfe Wladyslaw (2013), *Macroeconometric Models*, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg.
88. Wiles Peter J.D. (1968), *Communist International Economics*, Basil Blackwell, Oxford, London, p. 311.
89. World Bank (1978a), *Romania: The Industrialization of an Agrarian Economy under Socialist Planning*, vol. II, Report No. 1601-Ro, Document of The World Bank.
90. World Bank (1978b), *Report and Recomandation of the President of the International Bank for Reconstruction and Development to the Executive Directors on a Proposed Loan to the Investment Bank of Romania, with Guarantee of the Socialist Republic of Romania for a TIRE Project*, Report No. P2245-Ro.

30. APĂRARE ȘI ORDINE PUBLICĂ

ANDREI-MARIUS DIAMESCU

Asemănător multor altor domenii ale vieții economice și sociale românești, în intervalul 1918–2018, domeniul apărării și ordinii publice a înregistrat o evoluție sinuoasă, marcată atât de percepțiile specifice ale clasei politice autohtone referitoare la evoluțiile geostrategice din zona de proximitate, cât și de resursele financiare avute la dispoziție.

Evaluarea principalelor evoluții înregistrate după Marea Unire până astăzi în domeniul apărării naționale și ordinii publice evidențiază, în opinia noastră, patru etape distincte:

- 1) etapa „autosuficienței”, 1918–1934;
- 2) etapa „efortului de război”, 1934–1947;
- 3) etapa „comunistă”, 1947–1989;
- 4) etapa „tranziției și integrării euro-atlantice”, 1989–2018.

Evident, fiecare dintre aceste perioade ar putea fi cu ușurință divizate în subetape care, din punct de vedere analitic și, mai ales, al multitudinii sistemelor de referință – politic, economic, social, context internațional etc. –, ar putea face obiectul unor ample cercetări mono sau pluridisciplinare.

Nefiind însă obiectul demersului de față, opțiunea pentru această periodizare are în vedere atât caracterul sintetic al lucrării, cât și raportarea directă a domeniului apărare și ordine publică la mutațiile esențiale, fundamentale, pe care România le-a înregistrat într-un secol de existență ca stat unitar și independent.

30.1. 1918–1934 – „AUTOSUFICIENȚA”

„După primul război mondial, armata a fost considerată ca reprezentând o enormă cheltuială negativă la bugetul statului, care putea să fie redusă și comprimată la cea mai de jos limită. Evenimentele din Europa după 1937 ne-au găsit nepregătiți din punctul de vedere al armamentului [...]. Oamenii noștri politici, răspunzători de politica externă a țării, s-au sprijinit prea mult pe documentele înregistrate la Societatea Națiunilor și prea puțin pe puterea militară a națiunii” (Chirnoagă, 1986, p. 430).

Reîntregită la finele Primului Război Mondial, având o suprafață de 295.000 kmp și o populație de aproximativ 18 mil. de locuitori, România devenea a doua putere, după Polonia, în rândul țărilor din spațiul european cuprins între Marea Baltică și Marea Egee. Acești factori, cumulați cu importante resurse de materii prime pe care le deținea, ar fi putut oferi țării noastre un rol important în asigurarea păcii și stabilității în zona de sud-est a Europei, dacă guvernările acelor ani ar fi fost în egală măsură preocupate nu doar de crearea unui sistem de alianțe regionale, ci și de înzestrarea și instruirea forțelor armate.

Starea de automulțumire care a cuprins factorii de decizie după Primul Război Mondial, generată atât de realizarea dezideratelor seculare de unire a tuturor românilor, dar și de protocoalele Ligii Națiunilor și alianțelor regionale pe care țara noastră le-a încheiat, a avut drept consecință un generalizat dezinteres al monarhiei, parlamentului și guvernului pentru întărirea forței militare a României.

Din aceste considerente, „până în 1933, Armata Română a fost redusă la minimum. Din cele 18 luni de instrucție pentru perioada activă, se făcea instrucție numai cinci luni, restul timpului trupa este lăsată acasă în «concedii bugetare». Echipamentul lasă mult de dorit, instrucția practică a trupei, din lipsă de muniții suficiente pentru exercițiile de trageri, este foarte redusă. Singurul plan pe care se făcuse un oarecare efort financiar a fost acela al fabricației de armament de infanterie și artilerie ușoară” (Chirnoagă, 1986, p. 132).

Mobilizarea industrială, executată în perioada Primului Război Mondial și care a avut ca principală cerință ca „*industria să ne furnizeze muniție, materiale necesare apărării naționale și produsele trebuincioase vieții de toate zilele*” (România..., 1987, p. 8), a făcut ca, la finele conflagrației, principalele fabrici din țară să fie deprinse cu rigorile producției speciale și capabile, în acest mod, de a fi dezvoltate și adaptate producției românești de mijloace de luptă moderne. Pe această bază, în anul 1924 a fost elaborat primul program de organizare în țară a capacităților industriale necesare armatei. Consecință directă a acestui program, în anul 1925 se înființează Întreprinderea Copșa Mică-Cugir, care ulterior avea să devină principala uzină de armament a țării, iar la un singur an diferență, în 1926, cu contribuția capitalului francez, își încep activitatea Întreprinderile Aeronautice Române (IAR) la Brașov.

Cu toate acestea, producția industrială internă destinată înzestrării armatei acoperea doar o parte infimă din nevoile reale ale apărării țării. Mai mult, începând cu sfârșitul deceniului 3, criza economică mondială care a afectat grav România a condus la scăderea catastrofală a producției industriale, valoarea acesteia reducându-se la aproape jumătate în mai puțin de patru ani, de la 60,96 mld. lei în 1928 la numai 32,475 mld. lei în 1932 (Șonea și Șonea, 1978, p. 10).

Edificatoare privind înzestrarea armatei în prima jumătate a anilor '30 este descrierea făcută într-un memoriu al generalului Paul Angelescu, ministrul Apărării Naționale, datat 23 ianuarie 1934: „După terminarea Marelui Război care ne adusese toate satisfacțiile din punctul de vedere național, la noi, ca și în Franța și în Anglia, ideologiile pacifiste ne-au deturnat cu totul de la grija pentru înzestrarea

armatei [...]. Ne amintim că rolul rezervat armatei la un moment dat era considerat sub titlul foarte apreciat de «armată constructivă», adică colaborarea armatei la reorganizarea țării, fără a se ține seama de menirea ei fundamentală, pregătirea ei pentru război în scopul asigurării noilor frontiere.

Fără nicio exagerare, se poate spune că armata se găsea sub toate raporturile, până acum șapte ani, aproape în starea în care ieșise din război, cu un material numeros luat de la ruși, o parte de la austrieci și o parte primită din Franța în timpul războiului, material în parte uzat și perimat, cu calități balistice foarte reduse față de armamentul modern și o imensă cantitate de muniție aproape de neîntrebuințat din cauză că erau fabricate în timpul războiului pentru a fi imediat consumate.

Stabilimentele noastre militare, Arsenalul, Pirotehnica și Pulberăriile, cu care odinioară ne mândream, nu lucrează decât sporadic, așa putea zice că *nu mai funcționează, personalul de specialitate a dispărut, iar mașinile se strică și ruginesc*.

Nu s-a făcut aproape nimic pentru promovarea industriei de război în țară, deși Uzinele Copșa Mică-Cugir au fost amenajate în acest scop cu mari cheltuieli, deși alte uzine ca Reșița în special, cu formidabilele mijloace tehnice pe care le posedă – superioare multor industrii similare din străinătate – s-au utilat pentru a deveni o vastă și puternică industrie militară” (Înzestrarea..., 2014, p. 11–12).

În ceea ce privește structurile destinate apărării ordinii publice, perioada imediat următoare Marii Uniri a fost caracterizată de eforturi privind unificarea legislației administrative.

În 1919, prin Înaltul decret regal nr. 1694 a luat ființă cea de-a patra brigadă de jandarmi în Transilvania, organizată pe trei regimente, dislocate la Cluj, Brașov și Arad, câteva zile mai târziu fiind înființat și batalionul de jandarmi Moldova, pentru întreg teritoriul Bucovinei, alcătuit din patru companii la Rădăuți, Câmpulung Moldovenesc, Cernăuți și Storojineț. Documentele de arhivă, consemnează că la 1 aprilie 1921 corpul de jandarmi totaliza 31.086 de persoane, în compunerea a trei brigăzi dislocate la București, Iași și Cluj, organizate pe regimente (Popescu, 2000, p. 39).

Anul 1929 reprezintă un an definitoriu în structurarea forțelor de ordine publică, fiind anul elaborării și intrării în acțiune a Legii de organizare a ministerelor, compusă din:

- Regulamentul de organizare al Ministerului de Interne;
- Legea pentru organizarea jandarmeriei rurale;
- Legea pentru organizarea poliției generale a statului.

Acest pachet legislativ consistent, care readucea după 20 de ani jandarmeria în cadrul forțelor Ministerului de Interne, statua, pentru prima dată într-o necesară coerență, responsabilitățile structurilor specializate ale Ministerului de Interne: „Principalul organ însărcinat cu îndrumarea, coordonarea și realizarea activității de ordine și informații era Direcțiunea Generală a Poliției [...]. Pentru realizarea ordinii publice în orașe funcționa Inspectoratul Gardienilor Publici, subordonat Direcțiunii Generale a Poliției” (Bobocescu, 1996, p. 173–174), iar jandarmeria rurală era definită ca „un corp organizat milităresc pentru a veghea în comunele

rurale la siguranța de stat, la menținerea ordinii publice, precum și la aplicarea (executarea) legilor și regulamentelor”¹.

În anii următori au avut loc mai multe modificări în structura organizatorică a Ministerului de Interne, determinate îndeosebi de înmulțirea actelor care afectau ordinea publică (furturi, jafuri, acte extremiste etc., multe dintre acestea generate de dificultățile apărute ca urmare a manifestării crizei economice mondiale din 1929–1933), astfel încât în 1934 efectivele jandarmeriei se ridicau la 36.849 de persoane, din care 993 de ofițeri și 8.641 de subofițeri.

30.2. 1934–1945 – „EFORTUL DE RĂZBOI”

Începând cu a doua jumătate a anului 1933, contextul geostrategic european cunoaște o depreciere constantă, generată de instaurarea regimului nazist în Germania și retragerea acestei țări la 14 octombrie 1933 din Societatea Națiunilor.

Revenirea în forță a Germaniei pe scena internațională și agresivitatea cu care a acționat atât în plan diplomatic, cât și militar au stimulat forțele contestatatoare ale tratatelor de pace încheiate la sfârșitul Primului Război Mondial. Aceste aspecte au condus la dezintegrarea *securității colective* (Scurtu, 2003, p. 481) și la o escaladare a înarmărilor, în perspectiva unei iminente noi confruntări militare.

În aceste circumstanțe, România reîntregită, dar înconjurată de state care aveau revendicări asupra unor părți din teritoriul ei, a fost obligată să-și intensifice eforturile de înarmare (Zaharia și Botoran, 1981, p. 181).

Această cerință, devenită imperativă și ca urmare a situației dezastruoase în care se găsea înzestrarea armatei la mijlocul anilor '30, a fost sintetic formulată și argumentată în finalul studiului înaintat șefului Marelui Stat Major de către Secția a 5-a Instrucție, care consemna: „Starea actuală de nepregătire nu mai poate dura fără a primejdui viitorul țării. Sunt cheltuieli care, în aceste timpuri, pot părea sacrificii, dar care, totuși, trebuie făcute neapărat pentru ca mai târziu să nu devină imposibil de acoperit sau tardive” (Înzestrarea..., 2008, p. 368–373).

Adoptarea unor decizii naționale majore privind înzestrarea armatei a fost favorizată și de cursul ascendent pe care s-a înscris economia României începând cu anul 1934. Criticile aduse liberalismului economic, ca urmare a crizei economice mondiale din perioada 1929–1933, au favorizat intervenția tot mai accentuată a statului în economie, concretizată prin finanțarea de la buget a industriei, în special a producției de armament, asigurarea unei protecții vamale cu 84% mai mare în 1948 în raport cu anul 1929, încurajarea cultivării și

¹ Monitorul oficial, nr. 69 din 24.03.1929, *Legea nr. 2315 din 24 martie 1929 privind organizarea Jandarmeriei Rurale*.

industrializării plantelor textile, reglementarea și controlul cartelurilor, reducerea impozitelor pentru întreprinderile care valorificau materii prime din agricultură etc. Promovarea politicilor de intervenție a statului în economie, materializate și prin înființarea în 1938 a Ministerului Economiei Naționale, a condus la creșterea accelerată a capacității de acoperire a consumului intern de la 48% în 1922 la 65% în 1929 și la 80% (! n.n.) în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial (Scurtu și Buzatu, 1999, p. 98).

Un rol important în dezvoltarea industriei în această perioadă l-au avut comenzile militare ale statului român, prevăzute în Planul general de înzestrare a armatei. Aprobate în ședința Consiliului Superior al Apărării Țării din 27 aprilie 1935, acest plan prevedea pentru următorul deceniu cheltuieli totale în valoare de 28.971.947.907 lei, structurate astfel:

- rate contractuale vechi – 7.148.037.907 lei;
- procurări de material nou – 14.050.818.000 lei;
- crearea de stabilimente – 453.770.000 lei;
- fabricarea, recontrolarea și regenerarea muniției – 6.139.000.000 lei;
- reparații și îmbunătățiri – 1.130.332.000 lei;
- subvenții pentru căi ferate strategice – 50.000.000 lei.

Diferența până la suma totală prevăzută era destinată dotării forțelor terestre, marinei și aeronauticii (*Istoria...*, 1989, p. 220).

Principala sursă de finanțare a acestui plan curajos de înzestrare a armatei urma să fie Fondul Apărării Naționale, înființat prin Înaltul decret regal nr. 3013 din 9 noiembrie 1964, sumele urmând să fie asigurate din resurse extrabugetare sau credite înscrise în bugetele anuale ale Ministerului Apărării Naționale, pentru completarea cărora au fost prevăzute taxe și impozite speciale. Totodată, Decretul regal prevedea și unele derogări de la legea contabilității publice, cu scopul declarat de a facilita desfășurarea cât mai rapidă a programului de înzestrare².

O consecință sinergică a planului de înzestrare a armatei a fost stimularea producției interne de armament și muniție de infanterie și de artilerie de calibre reduse.

Cu sprijinul firmei „Zbrojowka”, Uzinele Copșa Mică-Cugir au început fabricarea a 5.000 de puști-mitraliere „Prah ZB” de calibru 7,92 mm și a muniției aferente. Pe baza licențelor firmelor „Brandt” și „Schneider”, s-au lansat comenzi de fabricație la Uzinele „Voina” Brașov a 585 de piese de aruncătoare de mine de calibru 60 mm și calibru 81 mm, iar la Uzinele „Concordia” a 140 de tunuri antitanc de calibru 47 mm.

Majoritatea comenzilor de muniție au fost lansate la întreprinderi autohtone, statul contribuind cu avansuri și credite pentru amenajarea liniilor de fabricație. Pentru muniția de infanterie, cele mai mari comenzi le-au primit Pirotechnia Armatei și Uzinele Copșa Mică-Cugir, iar pentru cea de artilerie, Uzinele Reșița, Malaxa, Concordia, Astra, Wolf, Lemaître și Voina. În total, până la mijlocul anului 1938, au fost încheiate contracte în țară în valoare de 14.784.379.604 lei. (*Istoria...*, 1989, p. 224–225).

² Monitorul oficial, nr. 262 din 13 noiembrie 1934, p. 7065–7066.

Tabelul 30.1

Izvoarele bugetului fondului apărării naționale, după prevederi

(în mil. lei)

	1935/1936	1936/1937	1937/1938	1938/1939	1939/1940	1940/1941
<i>Directe:</i>						
Impozit pe venitul proprietății clădite, înainte scutită	250	200	200	320	300	360
Virament bugetar ordinar din produsul impozitului adițional/contribuțiilor directe				1.000	1.700	2.969
Taxe militare					150	40
Încasări de la impozitul pe vii și răscumpărări de hibrizi					100	100
Spor de taxe de brevet					50	50
Impozit pe celibatari						150
Venit din impozite pe baza legii amnistiei fiscale						250
Impozit forfetar pe acțiuni la purtător						80
Total	250	200	200	1.320	2.300	3.999
<i>Indirecte:</i>						
Încasări din produsul cifrei de afaceri (virament de la bugetul ordinar)	1.045	1.022	430			
Virament de la bugetul ordinar din încasările taxei de consum pe zahăr și glucoză	300					
Taxă de consum pe făină	250	178	180	190	200	200
Virament de la bugetul ordinar din încasările taxelor pe produsele petroliere	155				150	150
Virament de la fondul de prime (alimentat din prime valutare, taxa 12% import și 12% export petrol)		500	1.020	1.680	1.890	2.090

Tabelul 30.1 (continuare)

Taxa pe fierul laminat, sârmă, tablă și țesături de lână		400	720			
Impozitul excepțional pe cifra de afaceri				500	1.000	1.765
Virament din produsul taxei pe produsele intermediare				200		
Contribuția națională pentru apărarea națională (beneficii excepționale), taxa de 2%, majorări de preț la alcool și spirtoase						3.600
Total	1.750	2.100	2.350	2.570	3.240	7.805
Diverse:						
Realizarea unora din participațiile statului		200	200	110		
Din plata loturilor de împroprietărire		100				
Valorile mobiliare precise în favoarea statului					210	30
Cota asupra câștigurilor și premiilor loteriei de stat					50	35
Taxe manipulație					100	100
Parte excedent CAFA					100	100
Venituri întâmplătoare						1
Total	—	300	200	110	460	196
Total general	2.000	2.600	2.750	4.000	6.000	12.000

Sursa: Studiul realizat în 1941 de slt. (rz.) Florin Oromolu de la BNR privind finanțarea costurilor înzestrării armatei în perioada 1935–1940 și ale unor viitoare operații militare, în *Înzestrarea ...*, 2014, p. 343–344.

Progrese au fost înregistrate și în domeniul înzestrării armatei cu tehnică de luptă complexă și mijloace de transport, cu toate că, la acel moment, monitorizarea armatei era considerată „o soluție de lux, care ne va consuma fondurile în detrimentul altor nevoi mai importante”. Au fost comandate în Cehoslovacia, la Uzinele „CKD” și „Skoda”, 161 de tancuri de 10,5 și 3,5 tone, iar la Uzinele

„Renault” din Franța au fost comandate 200 de tancuri model 1935. Pentru trupele de infanterie au fost contractate – cu firmele „CKD”, „Tatra” și „Skoda” – 2.351 de autocamioane, autoturisme și tractoare, cu o valoare totală de 2.500.000.000 lei (Înzestrarea..., 2014, p. 17).

Industria aeronautică românească, reprezentată de IAR și Societatea pentru Exploatare Tehnice (SET), a introdus în producția de serie mai multe tipuri de avioane militare de antrenament, recunoaștere, vânătoare și bombardament de concepție proprie, o mențiune aparte meritând avionul IAR-80 care, la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, era considerat al patrulea avion de vânătoare din lume, performanțele lui fiind depășite doar de aeronave de vânătoare construite în Germania, Marea Britanie și SUA (Gojdu, Iacobescu și Ionescu, 1971, p. 206–207).

Cu toate aceste demersuri, spre sfârșitul deceniului al treilea, factorii responsabili din țară au devenit conștienți de faptul că, în raport cu dinamica internațională, fondurile destinate apărării României erau insuficiente: „Vremea și experiența dovedesc că, deși se avusese în vedere toate sectoarele armate și suma totală a planului de înzestrare pe zece ani se ridică la 28,9 mld. lei, totuși nu se putea vorbi de o reală înzestrare a întregii armate, mai ales că între timp se puseseră noi probleme de armament și noi probleme de organizare a unei armate moderne [...]. Toate aceste necesități suplimentare care nu figurau în planul Marelui Stat Major reprezentau alte 21.720.501.488 lei, așa încât, de fapt, necesitățile reale ale armatei, grupate pe urgențe și având în vedere toate sectoarele, se ridicau la 70.376.000.000 lei”, consemna economistul Victor Slăvescu, ministrul înzestrării armatei în perioada 1 februarie 1939–4 iulie 1940, în cadrul unui memoriu din 15 august 1939 (Înzestrarea..., 2014, p. 161).

Tabelul 30.2

Efortul financiar al apărării țării în perioada 1935–1939

Ani ai exercițiului bugetar	1935/1936	1936/1937	1937/1938	1938/1939	1939/1940
Bugetul statului	20.686,8	22.972,4	25.948,2	30.549,9	32.228,9
Bugetul alocat Ministerului Apărării Naționale	4.764,2	4912,0	5.761,8	6.653,0	7.938,8
Ponderea bugetului apărării în totalul bugetului	23%	21,38%	22,2%	21,77%	34,63%

Sursa: Istoria, 1989, p. 661.

Ca urmare, noul plan de înzestrare a armatei întocmit de către Marele Stat Major, aprobat de Guvern și încuviințat de regele Carol al II-lea, prevedea creșteri semnificative ale sumelor necesare, care au obligat conducerea statului român la noi măsuri pentru atragerea acestora la buget. Astfel, la 1 aprilie 1940 a fost promulgată Legea pentru așezarea unei contribuții naționale excepționale pentru apărarea țării, valabilă timp de un an de zile, contribuție care se constituia din:

- impunerea beneficiilor excepționale;
- o taxă de 2% asupra sumelor rezultate din vânzările și consumațiunile de orice formă;
- majorarea cotei adiționale a Fondului Apărării Naționale la impozitele directe;
- sporirea cu 1% a impozitului excepțional pe cifra de afaceri (Otu, 2006, p. 111).

Cheltuielile pentru dotarea armatei s-au mărit exponențial, ajungând în anul 1939/1940 la 15.472.000.000 lei, reprezentând 37,5% din bugetul statului față de 24,9% în exercițiul financiar 1933/1944. Victor Slăvescu declara de altfel, în iunie 1940, că în timpul ministeriatului său la Ministerul Înzestrării Armatei a cheltuit 44 de mld. lei (Otu, 2006, p. 112).

Cu toate acestea, în septembrie 1939, la declanșarea ostilităților în Europa, Armata Română avea în continuare o dotare precară, departe de cerințele confruntărilor militare ce aveau să urmeze.

Printre cauzele care au determinat această situație ar putea fi enumerate:

- inconsecvențele și, în unele situații, lipsa de realism în elaborarea concepțiilor privind organizarea și dotarea forțelor armate;
- birocratizarea excesivă a proceselor de înzestrare a armatei prin multiplicarea nejustificată a instituțiilor implicate ale administrației centrale. Edificator în acest sens este faptul că, în perioada 1938–1940, domeniul apărării era administrat de trei ministere: Ministerul Apărării Naționale, Ministerul Aerului și Marinei și Ministerul Înzestrării Armatei;
- comenzile din străinătate nu au adus rezultatele așteptate, o parte considerabilă dintre firmele cu care au fost încheiate contracte nefiind în măsură să respecte angajamentele asumate privind livrările;
- nu în ultimul rând, interesele obscure atât ale clasei politice, cât și mai ales ale marilor industriași autohtoni, care au valorificat în interes personal nevoia stringentă de înzestrare a armatei.

Referindu-se la comenzile date firmelor românești, Victor Slăvescu afirma, în memoriul menționat anterior, că acestea s-au făcut „în diferite direcții și după diferite metode” și arăta, printre altele, că „din fondurile destinate dotării armatei cu materialele necesare a trebuit să se defalce suma de 3 mld. lei pentru ca să se creeze echipamentul industrial necesar, statul suportând, în ultimă analiză, această dotațiune a industriei naționale prin supraprețurile plătite la materialele fabricate în țară”.

Acest aspect, poate mult mai tranșant formulat, a fost exprimat și în cadrul memoriului adresat în noiembrie 1940 Comisiei pentru controlul fondurilor înzestrării armatei de către generalul Iosif Iacobici, fost ministru al înzestrării armatei (octombrie 1938–februarie 1939): „Înzestrarea armatei, în loc de a fi o acțiune de satisfacere a cerințelor Marelui Stat Major, singurul organ competent pentru a stabili nevoile armatei, devenise în mare parte o acțiune de satisfacere a unor interese comerciale particulare, făcute pe spatele țării”. Totodată, generalul Iacobici nu ezită să arate „influența determinantă a domnului Malaxa în activitatea

de înzestrare a armatei, printr-o teroare executată în special asupra Direcției Tehnice, în sensul urmăririi intereselor personale, și nu ale statului” (Înzestrarea..., 2014, p. 284–285).

Toate aceste cauze au făcut ca rezultatele perioadei de progres economic ce a caracterizat România în anii interbelici să nu se regăsească și în dotarea armatei cu tehnică de luptă, armament și muniții.

Rămasă fără sprijin politico-militar din partea „*alișilor tradiționali*” și a celor regionali (*Mica Înțelegere* și *Înțelegerea Balcanică*), România a fost obligată să cedeze, în fatidicul an 1940, părți importante din teritoriul său, fără ca Armata Română să poată reacționa fie și simbolic în apărarea integrității teritoriale a țării. După semnarea la 23 noiembrie 1940 a Pactului tripartit și alăturarea țării noastre la Puterile Axei, atât economia națională, cât și procesul de înzestrare a forțelor armate au avut o nouă orientare, determinată în principal de interesele și obiectivele Germaniei naziste în România și, mai larg, în sud-estul Europei.

În primăvara anului 1941, Germania prevedea un rol limitat pentru Armata Română în viitoarea confruntare cu Uniunea Sovietică, deoarece generalii germani „aveau îndoieli cu privire la capacitatea acestora de a desfășura acțiuni ofensive” (Bărbulescu *et al.*, 1958, p. 459). În schimb, potențialul economic și mai ales resursele de petrol ale țării noastre reprezentau un interes major pentru conducătorii naziști. Acest aspect a fost deseori afirmat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, inclusiv de către Hitler care, în august 1944, îi declara generalului Gerstenberg: „dacă pierdem regiunile petrolifere, nu mai putem câștiga războiul” (Constantiniu, Duțu și Retegan, 1995, p. 113).

De altfel, atunci când la 12 iunie 1941 Hitler l-a informat pe Ion Antonescu despre planul său de a ataca Uniunea Sovietică, acesta din urmă a propus „participarea economică și militară deplină” (Bărbulescu *et al.*, 1958, p. 459) a țării sale la această campanie.

Cu toate acestea, Antonescu a încercat în diferite moduri să limiteze preluarea totală a industriilor românești esențiale de către Germania. Unul dintre aceste demersuri a fost Decretul din 17 iulie 1942 care prevedea reducerea capitalului străin în industria petrolieră în favoarea capitalului românesc și acorda facilități firmelor în care cetățenii români dețineau minimum 75% din acțiuni.

Măsurile au avut în final un impact minor, deoarece „după începerea războiului împotriva Uniunii Sovietice [...] economia românească devenise prea strâns legată de cea germană pentru a funcționa independent” (Bărbulescu *et al.*, 1958, p. 461).

În anii care au urmat, cheltuielile de război au crescut galopant, ajungând ca în exercițiul bugetar din 1943/1944 să fie de 3,2 ori mai mari decât în exercițiul bugetar încheiat în martie 1942, deficitele fiind acoperite în cea mai mare parte din venituri extrabugetare și prin împrumuturi externe.

Se estimează că, pe lângă cheltuielile destinate Armatei Române, țara noastră a alocat până în august 1944 peste 104 mld. lei pentru întreținerea forțelor Germaniei naziste. Dacă la acestea se adaugă pagubele produse ca urmare a cedării

sectorului petrolier, a practicării schimburilor neechivalente și a unor prețuri fixate artificial, precum și pagubele produse de război, putem afirma că războiul purtat alături de Germania a costat țara noastră circa 10.339 mld. lei, adică bugetul statului pe mai bine de 12 ani (Pânzariu, 2015, p. 112).

Tabelul 30.3

Cantitățile de petrol exportate forțat în Germania în anii 1939–1944

Indicatori Ani de referință	Producția de petrol brut (t)	Cantitatea de petrol exportată în Germania	
		Total (t)	Pondere în total producție (%)
1922	1.372.905	30.977	2,26
1939	6.594.252	1.272.000	19,3
1940	5.738.228	1.177.000	20,5
1941	5.520.231	2.963.000	53,7
1942	5.623.627	2.192.000	39,0
1943	5.250.000	2.406.000	45,8
1944	3.525.000	1.043.000	29,6

Sursa: Istoria..., 1989, p. 661.

Cu toate acestea, în vara anului 1944, România avea încă un important potențial economic și financiar, aspect recunoscut și confirmat atât de afirmația economistului german Carl Clodius, potrivit căruia, „după părerea forurilor competente, România are cea mai mare acoperire în aur dintre toate țările”, cât și de cea a lui Hitler, care îi atrăgea atenția lui Ion Antonescu la 5 august 1944 că „în cazul în care el (războiul – n.a.) este pierdut, sunt pierdute și moneda românească, și rezervele de aur românești, și rezervele petrolifere, precum și toate celelalte bunuri pe care apărătorii poate prea grijiului ai intereselor românești le-au pus deoparte cu menajamente” (Constantiniu, Duțu și Retegan, 1995, p. 114).

Potențialul economic al României era susținut și de un semnificativ potențial uman. În august 1944, efectivele mobilizate se ridicau la 224.601 oameni, ceea ce reprezenta 8,94% din populația țării. Din păcate, acest important potențial nu a fost dublat de o înzestrare corespunzătoare cu armament și mijloace de luptă.

După trecerea României de partea coaliției antihitleriste, în mod paradoxal, Armata Română a făcut obiectul unor grave abuzuri din partea Uniunii Sovietice, cu toate că pe front acționa împreună cu Armata Roșie. Ca urmare a acestor abuzuri, până la încheierea Tratatului de pace în 1947, numărul diviziilor armatei române a fost redus de la 50 la 23 august 1944 la doar 7 în august 1947, încadrate cu 138.000 de militari (Duțu, 2000, p. 304).

În acțiunea de „anihilare” a sistemului românesc de apărare, partea sovietică din Comisia Aliată de Control nu a neglijat nici trupele de grăniceri sau de jandarmi, primele fiind reduse de la 32.758 de militari în 1944 la doar 12.000 în martie 1945, aceeași cifră fiind alocată și trupelor de jandarmi, care în noiembrie 1944 numărau 30.718 militari.

Tabelul 30.4

Efectivele de campanie mobilizate de Armata Română în timpul celui de-al Doilea Război Mondial

Indicatori de potențial Data		Populația țării	Efective mobilizate		Efective operative (în zona acțiunilor militare)			Efective menținute în interior (la dispoziția Comandamentului suprem)		
			Total militari	Ponderea populației mobilizate (%)	Total militari	Ponderea acestora în:		Total militari	Ponderea acestora în totalul:	
						Populație (%)	Armată (%)		Populației (%)	Armatei (%)
În prima parte a celui de-al Doilea Război Mondial	22 iun. 1941	aproximativ 13.500.000	686.258	5,06	291.820	2,15	42,5	394.438	2,91	57,5
	15 dec. 1941	13.535.757 (iulie 1941)	531.619	3,93	52.243	0,39	9,8	479.376	3,54	90,2
	15 dec. 1942	13.608.053 (iulie 1942)	718.469	5,28	294.281	2,17	41,1	423.188	3,11	58,9
	20 dec. 1943	13.648.552 (iulie 1943)	704.898	5,16	81.244	0,59	11,5	623.654	4,57	88,5
	15 iun. 1944	aproximativ 13.690.000	1.224.691	8,94	431.869	3,15	35,266	792.822	5,79	64,7

Sursa: Istoria..., 1989, p. 666.

Ceea ce va urma, a fost consecința „ocupării” României de către Armata Roșie, Uniunii Sovietice fiindu-i recunoscută de către Marea Britanie și SUA cea mai ridicată cotă de influență în țara noastră – 90%.

Evenimentele politico-militare ce aveau să afecteze în această perioadă întreaga Europă au influențat și structurile românești de asigurare a ordinii publice. Astfel, imediat după declararea mobilizării armatei, prin Decretul-lege nr. 2370 din 12.07.1940, Direcția Generală a Poliției și Siguranței Statului, Corpul de Jandarmi și Prefectura Poliției Capitalei s-au contopit sub denumirea Direcția Generală a Poliției și Siguranței Statului; inspectoratele de poliție s-au reunit cu regimentele de jandarmi sub denumirea de Inspectorate de Poliție ale Statului, legiunile de jandarmi cu polițiile sub vechea denumire de „*Chesturi de Poliție*” (Popescu, 2000, p. 47).

Perioada premergătoare atacării Uniunii Sovietice de către Germania, în iunie 1941, a fost una de puternice frământări și inconsecvențe interne care au afectat întregul climat social din țară și au generat multiple probleme forțelor de ordine publică. Pe acest fond, au fost luate măsuri de restructurare a Direcției Generale a Poliției după principii militare, având ca model Jandarmeria Rurală, și au fost suplimentate efectivele acesteia cu 3.904 persoane, ajungând astfel la 16.791 de oameni (Bobocescu, 1996, p. 251–254).

La 22 aprilie 1943, în plină desfășurare a celui de-al Doilea Război Mondial, a fost adoptată o nouă lege pentru organizarea și funcționarea jandarmeriei, care prevedea că „jandarmeria aparține Ministerului Apărării Naționale și este pusă la dispoziția Ministerului Afacerilor Interne pentru executarea însărcinărilor de poliție

ce-i revin... Fondurile necesare jandarmeriei se prevăd anual în bugetul Ministerului Afacerilor Interne”³.

După terminarea războiului, prin Legea nr. 59 din 28 martie 1947, avea să se revină asupra acestei „*duble subordonări*” a jandarmeriei, în sensul că aceasta făcea parte din Ministerul Afacerilor Interne, cu toate responsabilitățile ce îi revin sub aspect juridic din această subordonare directă.

Tot la finalul celei de-a doua conflagrații mondiale, mai exact la 5 mai 1945, pompierii vor reveni după 71 de ani în structura Ministerului Afacerilor Interne. Potrivit Ordinului Marelui Stat Major nr. 51.666/50.505 din 1945, „pompierii militari vor trece cu organizarea actuală la Ministerul Afacerilor Interne. MAI va prelua asupra sa dotarea, întrebuințarea și instrucția acestui personal”. În acest mod, Comandamentul Corpului Pompierilor Militari redevine Inspectoratul General al Pompierilor.

30.3. 1946–1989 – COMUNISMUL

Condițiile impuse României prin Tratatul de Pace încheiat la Paris la 10 februarie 1947, precum și ocupația sovietică *de facto* instituită în țara noastră au făcut ca producția internă destinată armatei să fie în primii ani de după război inexistentă.

Cu toate că Uniunea Sovietică a fost de acord să-și retragă forțele militare din România după trei luni de la intrarea în vigoare a tratatului, în realitate, acestea au staționat pe teritoriul național până în 1958. Prezența sovietică masivă în interiorul granițelor României a generat o pierdere enormă pentru economia țării, și așa greu afectată de distrugerile provocate de război. Plata despăgubirilor, precum și obligația de a furniza armatelor sovietice prezente în România tot felul de bunuri și servicii au întârziat mult redresarea economică a țării.

La aceste dificultăți se adaugă înființarea așa-numitelor *sovrom-uri*, societăți mixte sovieto-române care, deși teoretic erau înțelegeri între parteneri egali, în practică au devenit principalele instrumente prin care sovieticii au spoliat resursele economice ale României.

Abia în 1951, ca urmare a Consfăturii conducătorilor statelor europene aflate sub dominația sovietică, ce a avut loc la Moscova în perioada 9–12 iunie, a fost reluată dotarea armatei, evident, în principal prin importuri din Uniunea Sovietică.

Procesul de înzestrare a armatei a cunoscut în anii ce au urmat o ameliorare, îndeosebi ca urmare a semnării la 4 mai 1955 de către România, la Varșovia, a Tratatului de prietenie, cooperare și asistență mutuală. Printre achizițiile importante

³ *Monitorul oficial*, nr. 98 din 29 aprilie 1943, Decretul-lege nr. 264/29.04.1943.

de tehnică de luptă și armament de care a beneficiat țara noastră în această perioadă pot fi amintite: tancurile T-34 și T-55, mașina de luptă a infanteriei BMP-1 sau transportoarele blindate BTR-60, unele dintre aceste mijloace regăsindu-se în înzestrarea armatei până după 1989.

Concomitent, a fost începută timid o revigorare a capacităților industriei autohtone de apărare, inițial prin achiziționarea de mașini-unelte și instalații necesare și, ulterior, prin integrarea în producție a unor categorii de armament și muniție. Astfel, la începutul anilor 1960, în România erau fabricate pistoale TTC, carabine SKS, pistoale-mitralieră PPS-41, aruncătoare de grenade și de flăcări, mitraliere antiaeriene grele de calibru 14,5 mm, măști contra gazelor modelele 52 și 58, poduri de pontoane și diverse alte echipamente.

Dezvoltările înregistrate în acest domeniu au fost însă întârziate de incapacitatea economiei naționale de a asimila în producție unele componente electronice și electrotehnice, astfel încât, în anul 1965, doar 27% din tehnica armatei era fabricată în țară (Opriș, 2008, p. 98).

După 1968, Leonid Brejnev, conducătorul din aceea perioadă al Uniunii Sovietice, a impus României un embargou strict la importurile de armament, tehnică de luptă și muniții din URSS, ca urmare a neparticipării țării noastre la invadarea Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varșovia și a deciziei aproape simultane de a interzice activitățile militare ale tratatului pe teritoriul național.

Embargoul impus de către URSS a obligat România la un efort considerabil de dezvoltare a propriei industrii de apărare, aspect ce a făcut posibil ca, la mijlocul anilor '80, peste 85% din tehnica și armamentul necesar să fie produs în țară (Spiroiu, 2010, p. 29). Pentru exemplificare, trebuie arătat că, numai în ceea ce privește tehnica de luptă complexă, România a dezvoltat în perioada 1970-1984 trei modele de transportor amfibiu blindat, TAB-71, 77 și 79, și alte trei modele de tanc TR-77, 58 și 85, unele dintre acestea aflându-se și astăzi în dotarea armatei.

În 2010, ultimul ministru militar al apărării naționale, generalul Nicolae Spiroiu, afirma că „numai țări ca URSS, SUA, Franța, Marea Britanie și fosta Republică Federală Germania își permitau un asemenea lux” și enumera principalele capacități din aceea perioadă ale industriei autohtone de apărare: Fabrica de tancuri (mașini grele speciale) de la Faur, Automecanica Moreni, cea mai mare capacitate din Europa specializată în producția de transportoare blindate pe roți, Fabrica de mașini de luptă ale infanteriei de la Mârșa, de tunuri de la Reșița, de rachete de la Crângul lui Bot, de avioane de la Craiova, la care se adaugă capacitățile mixte cu destinație civilă și militară cum sunt Autocamioane Brașov, Aro Muscel, Industria Optică Română, Electromagnetica, capacitățile de producție de armament și muniții de la Zărnești, Cugir, Sadu, Plopeni (Spiroiu, 2010, p. 30-31).

Cu toate că, în general, tehnica de luptă și armamentul din producția internă avea unele handicapuri, constând în gabaritele mari, consumuri energetice și de resurse de exploatare, de asemenea, mari, proceduri complicate de exploatare, acestea au avut o cerere la export deloc de neglijat.

Anterior anului 1989, România a avut o piață specifică pe care a intrat cu produse de artilerie și muniția aferentă, armament de infanterie și mașini de luptă. Principalele state beneficiare ale exporturilor românești speciale erau cele din cadrul Tratatului de la Varșovia (URSS, Republica Democrată Germană), dar și state precum Iugoslavia, Libia, Sudan sau Egipt. Se apreciază că exporturile de tehnică militară în anii '80 au acoperit cca 25% din datoria externă a României (Plăviciușu și Ilina, 2010, p. 21–22).

Deceniul 8 al secolului trecut avea însă să aducă o radicală schimbare de paradigmă în ceea ce privește dotarea și instruirea forțelor armate ale țării noastre, generată în principal de două decizii ale conducerii comuniste din aceea perioadă: obiectivul de achitare a datoriei externe a țării și proiectele megalomane a căror realizare a început în acei ani – Casa Poporului și Canalul București-Dunăre.

Diminuarea drastică a fondurilor bugetare alocate cercetării și producției de tehnică și armament de luptă destinat înzestrării armatei, precum și utilizarea largă a efectivelor militare în economie („*marile proiecte*” și agricultură) au făcut ca evenimentele din decembrie 1989 să găsească instituția militară cu efective supradimensionate (cca 320.000 de militari), slab echipate și aflate într-o gravă stare de neinstruire (Necula, 2013, p. 19).

În linii mari, în materia deciziilor politice în domeniu, se poate afirma că până în 1948 Ministerul Afacerilor Interne a funcționat după legile din 1929 și 1936, modificările/adaptările fiind determinate de etapele, uneori dramatice, pe care societatea românească le-a parcurs în această perioadă.

Dominația sovietică instaurată în România la sfârșitul războiului și ascensiunea partidului comunist a făcut ca în 1948, prin Decretul nr. 221, Ministerului Afacerilor Interne să îi fie adăugată Direcția Generală a Securității Poporului, cu atribuții specifice de „*asigurare a securității Republicii Populare România*” (Popescu, 2000, p. 52). Ulterior, în 1949, se constituie Trupele de Securitate și Comandamentul Pompierilor.

Desele reorganizări al Ministerului Afacerilor Interne care au caracterizat întreaga perioadă ce a urmat au vizat în principal raporturile dintre „securitatea statului” și ordinea publică și s-au finalizat cu separarea sau, după caz, înglobarea celor două componente sub autoritatea aceluiași minister.

În final, prin Decretul nr. 130 din 19 aprilie 1972, s-a constituit Ministerul de Interne, prin fuziunea dintre Ministerului Afacerilor Interne și Consiliul Securității Statului. „Noul” minister cuprindea, pe lângă structurile de informații și contraspionaj, următoarele: miliția, trupele de securitate, trupele de pază, penitenciarele, pompierii și arhivele statului (Popescu, 2000, p. 54).

Odată cu înființarea trupelor de securitate în 1949 și trecerea la acestea a trupelor de jandarmi, concomitent cu subordonarea jandarmeriei locale la Direcția Generală a Miliției, a fost stopată pentru un timp existența principalelor instituții democratice destinate apărării și protejării ordinii constituționale și a libertăților cetățenești.

30.4. 1989–2018 – TRANZIȚIA ȘI INTEGRAREA EURO-ATLANTICĂ

Transformările revoluționare înregistrate în cadrul regimurilor politice din statele aflate încă, la sfârșit de secol XX, sub influența Moscovei au avut drept consecință logică și imediată modificarea configurației raporturilor internaționale.

Noul context geostrategic generat de dispariția Războiului Rece, de disoluția confruntării dintre „lumea liberă” și „comunism” a obligat statele ex-comuniste la o reformulare a politicilor lor de apărare și securitate. Această provocare s-a dovedit a fi una extrem de dificilă, colapsul Uniunii Sovietice producând inclusiv o „fractură paradigmatică” în abordarea scenei internaționale de către principalii actori ai acesteia, deopotrivă state și organizații internaționale⁴.

Acest context teoretic ambiguu a făcut extrem de dificilă pentru România formularea unor opțiuni politice și strategice lipsite de echivoc și susținute de resursele financiare necesare. Din aceste motive, domeniul apărării a cunoscut, după decembrie 1989, mai multe reconsiderări, materializate în multiple reorganizări și experimente, în unele cazuri traumatizante atât pentru securitatea țării, cât și pentru personalul încadrat în forțele sistemului național de apărare.

Prima decadă a tranziției țării noastre către o societate democratică poate fi caracterizată, din perspectiva domeniului apărării naționale, ca o „reformă a începuturilor repetate”, în cadrul căreia „deciziile de restructurare adoptate succesiv de conducerea instituțiilor abilitate au fost expresii ale unei obsesii a schimbării, nu un rezultat al unei concepții de reformă fundamentată pe criteriile eficienței și performanței” (Plăviciușu și Ilină, 2010, p. 14).

Atacul terorist împotriva SUA din 11 septembrie 2001 a obligat statele lumii la o reconceptualizare rapidă a domeniului securității internaționale și la adoptarea unor decizii pragmatice care au vizat creșterea capacității operaționale de răspuns la noile tipuri de amenințări.

În acest nou context, în care perspectiva integrării României în Alianța Nord-Atlantică a devenit una apropiată, perioada 2001–2003 a fost caracterizată de generalul Mihail Popescu, în acea perioadă șeful Statului Major General al Armatei României, ca „o etapă de recuperare și relansare a efortului [...] de creare a unei armate moderne, cu structuri modulare, performante, eficiente, flexibile și compatibile cu cele din armatele statelor membre NATO”. Dimensiunea acelor eforturi, cel puțin din perspectiva personalului militar, a fost reliefată de același responsabil militar în 2004, astfel: „Pentru a înțelege dimensiunea reală a eforturilor noastre, este important să facem o retrospectivă a dinamicii eforturilor

⁴ Brzezinski și Scowcroft, în *America and the world* (p. 3): „The cold war was an intense concentration on a single problem [...]. And suddenly, historically in the blink of an eye, the world came to an end, and it was replaced by a world without an existential threat of the cold war. [...] Instead there were one hundred pinprick problems. Instead of looking through one end of the telescope, at Moscow, we were looking through the other end at this myriad of little problems. And we were dealing with them through processed and institutions geared for that one end of the telescope”.

armatei începând chiar cu anul 1989. La începutul perioadei de restructurare, armata dispunea de 320.000 de funcții militare, la finele anului 2000 de 180.000, în 2003 de 140.000, urmând ca la sfârșitul anului 2007 să ajungă la 90.000. În anul 2003, necesarul de efective al armatei a fost diminuat cu 21.230 de funcții, urmând ca, prin măsurile de restructurare stabilite pentru anul curent, să fie reduse cu aproximativ 12.700 de funcții. Ca urmare a reducerii necesarului de funcții, în 2003 au fost disponibilizați 1.300 de ofițeri și 2.363 de civili, iar în 2004 vor fi disponibilizați 1.200 de ofițeri și 1.600 de civili” (Popescu, 2004).

„Relaxarea” generată de încheierea Războiului Rece a condus și la un important recul în cadrul industriei de apărare atât la nivel mondial, cât și, particular, în cazul țării noastre. Acest recul a fost amplificat de restructurările succesive ale armatei și ale celorlalte forțe din cadrul sistemului național de apărare, de scăderea exporturilor speciale pe piețele tradiționale, dar și de interesul marginal acordat acestui domeniu de către guvernele care s-au succedat imediat după 1989.

Dacă la sfârșitul deceniului nouă al secolului trecut industria noastră de apărare includea cca 100 de întreprinderi cu peste 130.000 de salariați, astăzi, după restructurări/reorganizări succesive, mai sunt în funcțiune 22 de unități de producție specială cu capital de stat, din care 15 grupate în cadrul CN ROMARM SA. Mai trebuie arătat că, în prezent, forța de muncă din industria de apărare numără cca 5.900 de persoane, având o medie de vârstă de peste 53 de ani, iar lipsa comenzilor continuă să „stimuleze” plecarea personalului înalt calificat.

Cu toate că există un consens național cu privire la necesitatea absolută a „unei industrii de apărare [...] performante, deoarece reprezintă o acumulare de tehnologii de vârf care, transferate în industria civilă, pot constitui un factor esențial de progres” (Plăviciușu și Ilina, 2010, p. 16), țara noastră a alocat extrem de puțin cercetării în domeniul tehnicii de luptă și armamentului, edificator în acest sens fiind faptul că, în 2015, în bugetul Ministerului Apărării Naționale au fost alocați pentru cercetare doar 2,67 mil. lei (cca 670 000 USD), în timp ce Serbia, de exemplu, investește anual 3 mil. USD în cercetarea militară (Apărare..., 2016).

Aderarea României la NATO în 2004 și la Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007 au dinamizat procesul de reformă organizațională a armatei, desfășurat începând cu anul 2007 pe baza Strategiei de transformare a Armatei României, document programatic ce își propune ca principal obiectiv „realizarea unei structuri moderne, complet profesionalizate, cu un grad sporit de mobilitate, eficientă, flexibilă, dislocabilă, sustenabilă, având capacitatea de a acționa întrunit și a fi angajată într-un spectru larg de misiuni, atât pe teritoriul național, cât și în afara acestuia”⁵.

După parcurgerea primelor două etape ale Strategiei de transformare (2005–2007, etapa finalizării restructurărilor de bază, și 2008–2015, etapa integrării operaționale în NATO și UE), Armata României se găsește astăzi în cea de-a treia

⁵ www.mapn.ro/programe_strategii/strategie_transformare_2007.doc.

și ultimă etapă a transformării, etapa integrării depline în NATO și UE, prevăzută a fi finalizată în anul 2025.

În tot acest interval, efective ale Armatei României au participat la misiunile Alianței Nord-Atlantice, principalul beneficiu al acestor participări constând în realizarea unei interoperabilități crescute, pe măsura dobândirii experienței și a derulării programelor de modernizare/înzestrare. Începând cu 2002, peste 45.000 de militari români au participat la misiuni externe de menținere a păcii în Afganistan, Irak, Balcanii de Vest, Somalia și în alte zone⁶.

În prezent, Armata Română este prezentă în misiuni internaționale cu peste 900 de militari, din care peste 800 în misiuni ale NATO și 50 în misiuni sub egida Uniunii Europene.

Schimbările majore intervenite în ultimii ani în mediul de securitate internațională au impus o accelerare a procesului de realizare a capacității operaționale a forțelor Armatei României. Ca urmare, sumele alocate bugetelor anuale ale Ministerului Apărării Naționale au cunoscut, începând cu anul 2013, un trend ascendent, ajungând în 2016 la 11,310 mld. lei (reprezentând 1,49 din PIB) și 16,3 mld. lei în 2017 (reprezentând 2% din PIB, în conformitate cu Acordul politic național pentru creșterea finanțării pentru apărare semnat în 2015). Acest trend al cheltuielilor pentru apărare a creat premisele finalizării cu succes a obiectivelor prevăzute de strategia de transformare a Armatei României astfel încât, în orizontul anului 2025, aceasta să fie complet compatibilă cu armatele statelor dezvoltate din cadrul Organizației Nord-Atlantice.

Compatibilizarea a produs de fapt transformarea societății românești și reasezarea, începând cu anul 1990, a tuturor instituțiilor statului pe temelii democratice ale statului de drept. Importante redimensionări și reasezări structurale au avut loc după 1990 și pentru remodelarea componentelor Ministerului Afacerilor Interne.

Reamintim că, plecând de la prevederile Hotărârii Guvernului nr. 849 din 5 iulie 1940 cu privire la creșterea capacității de acțiune și îmbunătățirea capacității organizatorice a Ministerului Afacerilor Interne, Comandamentul Trupelor de Pază și Ordine s-a transformat în Comandamentul Trupelor de Jandarmi. Prin Legea nr. 40 din 1990 au fost statuate atribuțiile trupelor de jandarmi, „*instruite pentru a veghea la executarea legilor, la supravegherea și informarea organelor superioare asupra stării de fapt în situații în care se amenință siguranța și ordinea publică, în caz de tulburări interne, precum și pentru intervenția în scopul restabilirii ei*”. Ulterior, cadrul legislativ în care Jandarmeria Română și-a desfășurat activitatea a fost în permanență adaptat evoluțiilor generale din țara noastră, precum și noilor tipuri de misiuni pe care această armă din compunerea Ministerului Afacerilor Interne și le-a asumat atât în țară, cât și în cadrul organismelor internaționale.

⁶ www.mapn.ro/10...NATO/.../DOCUMENTAR%20-&2010%20ani%20in%NATO.doc.

Tabelul 30.5
Efective participante la misiuni internaționale

Teatre de operații		Misiuni sub egida:								OSCE	Total efectiv
		UE						ONU			
		NATO		Misiuni de observare și monitorizare	Misiuni de instruire și consiliere	Operația EUNAVFOR Atalanta/Mediterraneană					
Bosnia și Herțegovina			–	EUFOR ALTHEA: 39			–	–	–		39
Kosovo			KFOR: 61	–			–	–			61
Afganistan			626	–							626
Altele	Detasament Ap.A.A. Polonia	Operația Active Endeavour	Personal Stat Major și legătură	EUMM Georgia	EUTM(RCA)/ Somalia/ Mali/Ucraina				Observatori militari și monitori		
	120	127	7	6	61/1/1		1/1		36		307
TOTAL	120	814	7	45	9		2		36	0	1033

Sursa: <http://sng.mapn.ro/misiuni.php>.

Concomitent, și Poliția Română a cunoscut mai multe etape de transformare. În prezent, organizarea și funcționarea Poliției Române sunt prevăzute de Legea nr. 218 din 2002, care definește poliția ca „instituție specializată a statului, care exercită atribuții privind apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanelor, a proprietății private și publice, prevenirea și descoperirea infracțiunilor, respectarea ordinii și liniștii publice”.

Prin intermediul Legii nr. 121/1996 și al Legii nr. 212/1997 au fost statuate organizarea și funcționarea în cadrul Ministerului Afacerilor Interne a corpului pompierilor militari. Pe baza acestor două legi au fost înființate peste 100 de subunități de pompieri, iar ca urmare a diversificării misiunilor, au fost înființate stațiile de intervenție pentru asistență medicală și descarcerare. Aceste măsuri au avut ca principal obiectiv diminuarea timpului de răspuns la incendii și alte tipuri de urgență și acoperirea unui spectru mai larg de activități destinate salvării de vieți omenești.

Din 15 decembrie 2004, Inspectoratul General al Corpului Pompierilor a fuzionat cu structurile din compunerea Comandamentului Protecției Civile, luând astfel ființă Inspectoratul General pentru Situații de Urgență (IGSU). Înființarea IGSU a creat premisele necesare dezvoltării ulterioare a unui sistem național de management al situațiilor de urgență coerent și eficient, în măsură să asigure un management integrat al tuturor capacităților naționale ce pot fi întrebuințate în gestionarea unor situații-limită.

Operaționalizarea structurilor IGSU, precum și asimilarea standardelor europene în domeniile apărării împotriva incendiilor și protecției civile fac astăzi din instituția serviciilor profesionale de urgență din România una compatibilă cerințelor Uniunii Europene.

La sărbătorirea Centenarului Marii Unirii de la Alba-Iulia, România beneficiază de cele mai mari garanții de securitate și apărare din întreaga sa istorie. Totodată, Armata Română este foarte aproape de atingerea deplinei capacități operaționale, în măsură să desfășoare misiuni împreună cu oricare altă armată din spațiul euro-atlantic, iar structurile Ministerului Afacerilor Interne au atins gradul de profesionalizare și performanță specifice democrațiilor consolidate.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1987), *România în anii Primului Război Mondial*, vol. I, Editura Militară, București.
2. *** (1989), *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, Editura Militară, București.
3. *** (2008), *Înzestrarea armatei române în perioada interbelică: Documente* vol. II, 1931–1935, Editura Centrului Teritorial al Armatei, București.
4. *** (2014), *Înzestrarea armatei române în perioada interbelică: Documente*, vol. III, 1936–1940, Editura Istros, Brăila.
5. *** (2016), *Apărare și industrie*, document de politici publice elaborat de New Strategy Center, București.
6. Bărbulescu Mihai, Deletant Denis, Hitchins Keith, Papacostea Șerban, Teodor Pompiliu (1958), *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București.

7. Bobocescu Vasile (1996), *Momente din istoria Ministerului de Interne*, vol. I, Editura Ministerului de Interne, București.
8. Brzezinski Zbigniew, Scowcroft Brent (2008), *America and the world*, Basic Books, New York.
9. Chirnoagă Platon (1986), *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, ediția a II-a revizuită și adăugită de autor, Editura Carpați, Madrid.
10. Constantiniu Florin, Duțu Alesandru, Retegan Mihai (1995), *România în război, 1941–1945*, Editura Militară, București.
11. Diamescu Marius Andrei, Ioan-Franc Valeriu (2010), *Some Opinions on the Relation between Security Economy and Economic Security*, Romanian Journal of Economics, an XX, vol. 31, nr. 2 (40), Editura CIDE, București, p. 129–159.
12. Duțu Alesandru (2000), *Armata Română între armistițiu și pace (1944–1947) în Securitate națională, politică de apărare și istorie militară în România la sfârșit de mileniu*, Editura Viifarom, București.
13. Gojdu Ion, Iacobescu Gheorghe, Ionescu Ovidiu (1971), *Construcții aeronautice românești, 1905–1970*, Editura Militară, București.
14. Monitorul oficial, nr. 262 din 13 noiembrie 1934.
15. Monitorul oficial, nr. 69 din 24.03.1929, *Legea nr. 2315 din 24 martie 1929 privind organizarea Jandarmeriei Rurale*.
16. Monitorul oficial, nr. 98 din 29 aprilie 1943, Decretul-lege nr.264/29.04.1943.
17. Necula Dragoș Alexandru (2013), *Dotarea Armatei Române: trecut, prezent și viitor*, în *Logistica militară la început de secol XXI*, Editura Universității Naționale de Apărare Carol I, București.
18. Opriș Petre (2008), *România în Organizația Tratatului de la Varșovia (1955–1990)*, Editura Militară, București.
19. Otu Petru (2006), *Îmbrățișarea anacondei: politica militară a României în perioada 1 septembrie 1939–22 iunie 1941*, Editura Militară, București.
20. Pânzariu Sorin (2015), *Istoria logisticii militare*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București.
21. Plăviciușu Ion Alexandru, Ilină Decebal (2010), *Industria națională de apărare*, în *Producția specială, 1930–2010*, Editura Andromeda Company, București.
22. Popescu Dumitru (2000), *Logistică. Secretul succesului managerial*, Editura Luceafărul, București.
23. Popescu Mihail (2004), *Reforma armatei României – prezent și perspectivă în contextul apartenenței la NATO*, în *România, membru al Alianței Nord-Atlantice*, Editura Universității Naționale de Apărare, București.
24. Scurtu Ioan (coord.) (2003), *Istoria românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918–1940)*, Academia Română, Editura Enciclopedică, București.
25. Scurtu Ioan, Buzatu Gheorghe (1999), *Istoria românilor în secolul XX (1918–1949)*, Editura Paideia, București, 1999.
26. Spiroiu Nicolae (2010), *Miracolul românesc*, în *Producția specială, 1930–2010*, Editura Andromeda Company, București.
27. Șonea Emilia, Șonea Gavrilă (1978), *Viața economică și politică a României, 1933–1938*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
28. www.mapn.ro/10...NATO/.../DOCUMENTAR%20-%202010%20ani%20in%20NATO.doc.
29. www.mapn.ro/programe_strategii/strategie_transformare_2007.doc.
30. Zaharia Gheorghe, Botoran Constantin (1981), *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic (1919–1939)*, Editura Militară, București.

31. STATISTICA – OGLINDA ISTORIEI ROMÂNIEI DE-A LUNGUL UNUI SECOL

TUDOREL ANDREI, ILIE DUMITRESCU
ANDREEA MIRICĂ

*Astăzi, cifrele sunt cel mai bun sfătuitor
al omului inteligent. (Leonida Colescu)*

31.1. PREMISE, CONDIȚII ȘI DEMERSURI PRELIMINARE

Câtă dreptate are Leonida Colescu când enunță, sub forma unui aforism cu valențe de postulat, teza potrivit căreia omul nu poate astăzi, mâine și niciodată să își evalueze trecutul, să își organizeze și să își gestioneze prezentul sau să anticipeze de o manieră predictibilă viitorul fără să apeleze la statistică. În sensul acestor considerente, iată ce spune Colescu în continuare: „Astăzi nu poate exista o lege bună care să nu se sprijine pe cifre (date statistice, n.n.), nici măsuri de îndreptare în care cifrele să nu aibă rolul lor de conducător, nu există discuție în care să nu se invoce puterea cifrelor, nici argumente mai plauzibile decât cele care se bazează pe cifre”. Acest adevăr axiomatic prin care Colescu releva fără putință de tăgadă importanța statisticii reprezintă o continuitate a gândirii ilustrului său predecesor, Dionisie Pop Marțian, care, cu aproape o jumătate de secol înainte, emite o teză similară ca importanță și relevanță, atrăgând atenția asupra faptului că „statistica este singurul tărâm sigur pe care un guvern prevăzător trebuie să-și întemeieze rațiunea reformelor sale”.

Prezentarea în succesiune istorică a evoluției statisticii românești de-a lungul unui secol s-a dovedit a fi o încercare dificilă atât ca urmare a diversității și multitudinii evenimentelor care s-au succedat într-o perioadă atât de lungă de timp, cât și a faptului că spațiul de prezentare într-un astfel de compendium este, prin el însuși, limitat. Acesta este și motivul pentru care se prezintă în paginile ce urmează o sinteză, sub indicativul „Memento”, în care sunt reproduse, alături de principalele evenimente istorice, evenimentele statistice și personalitățile care le-au marcat. De asemenea, pentru înțelegerea și interpretarea mai facilă a contextului istoric, am considerat necesar să redăm, alături de descrierea generică a evoluției statisticii, o trecere în revistă a recensămintelor populației, cea mai veche și importantă formă

de colectare a datelor. *Anuarul Statistic* face, la rândul lui, obiectul unei prezentări mai detaliate, fiind, după cum se știe, publicația fanion prin care utilizatorul de date statistice face cunoștință cu evoluția social-economică a țării prin intermediul datelor statistice. Materialul se finalizează printr-un scurt istoric al învățământului statistic și performanțele înregistrate de *Revista de statistică*, purtător al contribuției științifice a statisticii românești.

Memento:

Peri- oada	Evenimentul istoric	Demersul / acțiunea statistică	Personalitățile care au marcat progresul statisticii
<i>Evenimente care au precedat Marea Unire</i>			
1831– 1859	- Intrarea în vigoare a Regulamentelor organice în Principatele Române (Țara Românească – 1831 și Moldova – 1832) - Revoluția de la 1848 (1848–1849)	Catagrafia orașului București (1831) Catagrafia Moldovei (1831) Înființarea secției de statistică a Departamentelor Treburilor din Lăuntru (1831) Introducerea actelor de stare civilă în Principate (1832) Catagrafia Țării Românești (1835) Recensământul general (1838)	Nicolae Șuțu Iancu Manu Mihai Ghica Nicolae Bălcescu Gheorghe Barițiu
1859 – 1918	- Unirea Principatelor (24 ianuarie 1859)	Înființarea Oficiului de Statistică al Moldovei (1 iulie 1859) Înființarea Oficiului Central de Statistică Administrativă al Țării Românești (12 iulie 1859) Recensământul populației din Principatele Unite (1859–1860) Apariția <i>Analelor statistice</i> (1860) Apariția <i>Revistei de statistică</i> (1860) Unificarea Oficiilor de Statistică din Țara Românească și Moldova (4 august 1862) Recensământul stabilimentelor industriale (1860–1863)	Dionisie Pop Marțian Ion Ionescu de la Brad
	- Instaurarea dinastiei; Principele Carol depune jurământul ca domn al României (10 mai 1866) - Constituția de la 1866 - Cucerirea Independenței de stat (1878) - Proclamarea Regatului România (14 martie 1881)	Prima reorganizare a statisticii (1867) <i>Prima monografie economico-socială a României</i> (1867) Recensământul general al populației din România (1890)	Ion Petrescu Petre S. Aurelian Alexandru Pencovici

Memento (continuare)

	- România declară război Germaniei și Austro-Ungariei	<i>Ancheta agrară</i> (1907) <i>Anuarul Statistic al României – 1904</i> , prima ediție <i>Statistica pe acțiuni din întreaga țară</i> (1913) Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale (1913) <i>Dicționar statistic</i> (1914–1915) Recensământul populației (1912)	Leonida Colescu Sanislav T. Cihoschi Constantin Crupenski
De la Marea Unire la al Doilea Război Mondial			
Peri- oada	Evenimentul istoric	Demersul / acțiunea statistică	Personalitățile care au marcat progresul statisticii
1918 – 1944	- Unirea Basarabiei cu România (27 martie 1918) - Hotărârea de la Alba-Iulia: Unirea Transilvaniei cu România (1 Decembrie 1918) - Recunoașterea Unirii Bucovinei cu România (19 decembrie 1918–1 ianuarie 1919) - Adoptarea Constituției din 1923 - România intră în al Doilea Război Mondial alături de Puterile Axei (22 iunie 1941)	Prima reorganizare a statisticii după Marea Unire (Direcțiunea Generală a Statisticii – 1919) <i>Anuarul Statistic al României</i> (1922 după șapte ani de pauză) Legea de organizare a statisticii (1923) Institutul de Statistică Generală a Statului Recensământul agricol (1930) Recensământul populației (1936) Școala Superioară de Statistică (1930) Societatea Română de Statistică (1937)	Dimitrie Gusti Roman Cresin Dr. Sabin Manuilă Nicolae Tabacovici Nicolae Moruzi Gheorghe Racoviță Henri Stahl Anton Golopenția Nicolae Teodorescu Nicolae Georgescu-Roegen Ivan Measnicov Octav Onicescu Virgil Madgearu
Perioada regimului socialist			
1944 – 1989	- Ieșirea României din alianța cu Germania (23 august 1944) - Nicolae Ceaușescu – secretar general al PCR (iulie 1965)	Conferința ministerială de reorganizare a statisticii (1947) Comisia Centrală de Statistică (1947) Recensământ general agricol (1948) Reorganizarea statisticii (1948) Reorganizarea Institutului Statistic (1949–1956) Înființarea Consiliului Științific Metodologic (1954) Reapare <i>Anuarul Statistic al României</i> (1957) Recensămintele populației (1956, 1966, 1977) Consfătuiri științifice anuale (1961)	Anton Golopenția Vladimir Trebici Mircea Biji Petre Onică Gheorghe Retegan Mihai Levente Gheorghe Mihoc

Memento (continuare)

<i>Perioada postdecembristă</i>			
Peri-oada	Evenimentul istoric	Demersul / acțiunea statistică	Personalitățile care au marcat progresul statisticii
1989-prezent	Alegeri parlamentare: 1990, 1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2012, 2016	Adoptarea principiilor fundamentale ale statisticii oficiale în legislația statistică românească (1994)	Constantin Ionescu Petrache Buzoianu Mircea Bulgaru Petre Ghimbuluț Ion Răvar Marin Stănică Vasile Dumitrescu Ilie Dumitrescu Angela Ionescu Mihai Capata Ion Gâlceavă
	– Căderea regi-mului Ceaușescu (22 decembrie 1989) - Aderarea României la NATO (29 martie 2004) - Aderarea României la Uniunea Europeană (1 ianuarie 2007)	- Recensămintele populației și locuințelor (1992, 2002, 2011) - Legea statisticii oficiale nr. 9/1992 - 1994, Declarația comună de cooperare bilaterală între INS și Eurostat - 2000, închiderea capitolului 12 de negocieri, „Statistica” - Programe PHARE Național 1992, 1994, 1997, 2000, 2001, 2003, 2004, 2005 și 2006 și Facilitatea de tranziție; Programul PHARE Multibeneficiar 1992–2010 - 2007, INS – membru al Comitetului Sistemului Statistic European - Adoptarea Legii nr. 226 din 5 iunie 2009 a organizării și funcționării statisticii oficiale în România - 2010, INS – observator permanent în cadrul Comitetului de Statistică al OCDE - 2016, România – membră în Comisia ONU de Statistică - 2017, INS a organizat workshop-ul cu tema „Modernizarea statisticii europene”	Petru Pepelea Alexandru Radocea Pavel Wagner Victor Dinculescu Aurel Camara Clementina Ivan-Ungureanu Vergil Voineagu Ilie Dumitrescu Vasilie Bogdan Filofteia Panduru

• **Crearea și funcționarea statisticii oficiale, ca organism al administrației de stat în România**, acoperind elemente definitorii precum cadrul legal, structura organizatorică, rolul, obiectivele și funcțiile statisticii oficiale, poziția organului reprezentativ al statisticii în cadrul administrației centrale și teritoriale, precum și relațiile sale cu celelalte instituții în plan intern, constituie rezultatul unui lung proces de dezvoltare, alternând cu perioade de progres și discontinuitate sau chiar regres. Modernizarea statului în perioada premergătoare Primului Război Mondial și, în mod deosebit, după război a determinat, ca o consecință firească, instalarea,

dezvoltarea și modernizarea sistemelor de conducere ale statului și, implicit, intensificarea activității statistice ca instituție determinantă în fundamentarea deciziilor politice în domeniile economic și social.

- **România se numără printre primele țări din Europa în care s-au constituit instituții ale statisticii oficiale de stat**, cu valențe mai mult sau mai puțin comune cu cele ale statelor avansate din punct de vedere economic și al structurilor de funcționare.

- **Procesul de constituire a statisticii oficiale** marchează generic două perioade cu specificități și demersuri distincte în funcție de cadrul politic și juridic existent la anumite perioade ale istoriei României:

- (a) prima perioadă, care cuprinde **etapele premergătoare organizării de facto a statului**, se extinde în timp până la intrarea în vigoare, în 1831–1832, a **Regulamentelor organice ale celor două Principate Române, Moldova și Țara Românească**;

- (b) cea de-a doua perioadă este marcată de constituirea unui **sistem statistic relativ coerent și integrat, în esență centralizat**, care precede momentul culminant determinat de înființarea *de facto* a unui sistem statistic organizat, cu trăsături generale, în multe privințe, specifice modernizării, elemente care aveau să continue ascendent, cu toate impedimentele ce aveau să survină în perioada instalării regimului socialist.

- **Înainte secolului al XIX-lea**, elementele esențiale în care se desfășura statistica restrângeau obiectul acesteia la cercetarea în principal a evoluției populației, a agriculturii, a comerțului și a dezvoltărilor incipiente ale industriei și altor domenii conexe. Ulterior, aceasta s-a extins la o paletă largă, în concordanță cu necesitățile de informare ale statului modern, cu nevoile acestuia de a cunoaște starea reală a lucrurilor și de a putea lua decizii pertinente, care să țină seama deopotrivă de stadiul evoluțiilor relațiilor de producție interne și de contextul internațional în plină transformare.

- A apărut astfel necesitatea **realizării recensămintelor generale**, în special a recensămintelor populației și locuințelor, și a organizării în consecință a statisticii demografice, dar și a celor legate de evoluția structurilor economice, precum recensămintele agricole, industriale și altele consacrate unor domenii de investigare directă prin mijloace statistice.

- **Unirea Principatelor Române a reprezentat un moment hotărâtor în modernizarea conducerii statului și emanciparea societății**, fapt ce a necesitat *ipso facto* o aplecare mai persistentă a structurilor conducătoare și a celorlalte structuri societale spre cunoașterea multilaterală a procesului evolutiv, care să se bazeze în mod firesc pe informații reale, culese și prelucrate sistematic, cu privire la diverse domenii de activitate. Astfel de informații au acoperit la început populația și forța de muncă, apoi stadiul de dezvoltare a agriculturii, ramura de bază în ansamblul economiei țării, și, ceva mai târziu, a industriei, comerțului și a altor ramuri.

Încă din anul 1925, prin inițiativele și demersurile marilor personalități ale vieții economice și sociale spre angajarea României pe linia progresului societății, s-au creat, printre altele, **premise favorizante în direcția înființării unor birouri de statistică în Țara Românească și în Moldova**. Aceste demersuri, care finalmente nu s-au putut concretiza din lipsă de mijloace financiare și condiții propice, au facilitat totuși conștientizarea necesității stringente de creare a unor oficii de statistică care să poată răspunde nevoilor acelor vremuri și să circumscrie statistica pe orbita instituțiilor cu rol și obiective clar delimitate, fără de care modernizarea societății nu putea să fie concepută. În aceste momente, dintre personalitățile timpului, se distinge cea a lui **Dionisie Pop Marțian**, care își asumă rolul de inițiator și promotor al creării cadrului statisticii oficiale în Țara Românească. Conștient, pe baza propriilor experiențe și pe baza cunoașterii elementelor fundamentale rezultate din cercetările și investigațiile proprii privind crearea oficiului de statistică în Țara Românească, D. Pop Marțian și-a asumat rolul de pionier al acestui demers.

Dionisie Pop Marțian

- Această idee i-a fost întărită, după cum el însuși recunoaște, **prin participarea ca observator la Congresul Internațional de Statistică de la Viena din 1857**, în cadrul căruia a putut lua cunoștință de demersurile abordate în această privință de către alte țări din Europa și din lume, fapt ce l-a ambiționat să lupte pentru punerea în practică a proiectului său. Argumentele pe care le-a expus ulterior diriguitorilor vremii sunt sintetizate de D. Pop Marțian într-o exprimare pe cât de emoționantă, pe atât de convingătoare: *„Noi nu ne putem imagina cum un guvern conștient poate decreta o măsură administrativă fără să aibă convingerea că această măsură este necesară în nenumărate situații și care sunt aceste situații, dacă nu acelea în care se face apel la date sau la cunoștințe statistice”* (Anale statistice, nr. 1, 1860, p. 1–2). În urma intervențiilor și acțiunilor întreprinse de către D. Pop Marțian, **domnitorul Alexandru Ioan Cuza aprobă, prin Decretul nr. 117 din aprilie 1859, înființarea unui birou de statistică în Țara Românească, numindu-l ca șef al acestui birou pe însuși Dionisie Pop Marțian**. Apoi, prin Ordonanța domnească din 5 iunie 1859, Adunarea Electivă promovează proiectul de lege privind înființarea Oficiului Central de Statistică al Țării Românești, votat la 5 iulie și sancționat prin decret de Domnitorul Alexandru Ioan Cuza la 12 iulie 1859. **Acest moment este asumat astăzi și recunoscut ca dată conformă a creării statisticii oficiale în România.**

- Aproape concomitent, Dionisie Pop Marțian a **elaborat proiectul Oficiului de Statistică Administrativă a Moldovei**, astfel încât la 1 iulie 1859 a apărut legea prin care se înființează în cadrul Departamentului din Lăuntru Direcția de Statistică a Moldovei care, la rândul ei, concentra și coordona

activitățile desfășurate și rezultatele obținute în urma operațiunilor statisticii. Organizatorul statisticii în Moldova a fost **Ion Ionescu de la Brad**, personalitate de mare notorietate la acea vreme, cu vaste cunoștințe științifice, având merite incontestabile în dezvoltarea științei economice și sociale din Moldova. Funcționarea paralelă a celor două oficii de statistică a durat o perioadă relativ scurtă, după care un moment important al primelor începuturi în evoluția instituțională a statisticii românești este legat de unificarea celor două oficii de statistică.

- **Unificarea celor două oficii de statistică în urma întregirii României** s-a petrecut prin acțiunile lui D. Pop Marțian, astfel încât, la 30 iulie 1862, ministrul secretar de stat al Departamentului Treburilor Interne, N. Kretzulescu, prezintă Consiliului de Miniștri raportul prin care se argumentează necesitatea concentrării lucrărilor statistice într-un singur oficiu.

- **Prin Decretul nr. 591 din august 1862, domnitorul Alexandru Ioan Cuza aprobă crearea Oficiului Statistic centralizat și încredințează șefia acestuia lui Dionisie Pop Marțian.**

- **În 1863, Dionisie Pop Marțian organizează primul recensământ al „stabilimentelor industriale” din țara noastră, care izvoră inclusiv din necesitatea de a evita non-răspunsurile la acțiunile de colectare de date prin chestionare la care, după cum constată și relevă D. Pop Marțian, „se răspundea în silă, astfel încât legea ce reglementa recensământul avea menirea să-l oblige pe antreprenor să răspundă la întrebările din formularele de recensământ”.**

31.2. STATISTICA ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

- **Întâiul Război Mondial găsește statistica românească într-o stare precară și cu structură descentralizată**, funcționând pe lângă fiecare minister sub forma unor servicii sau birouri statistice, cu un personal restrâns din punct de vedere numeric și, ca o consecință, cu funcții și atribuții limitate. Istoria organizării statisticii în perioada dintre cele două războaie mondiale se desfășoară, astfel, în strictă dependență de înseși fluctuațiile și disfuncționalitățile caracteristice acestei perioade, în primul rând de cele de ordin politic.

- La începutul Primului Război Mondial, organul central coordonator al birourilor de statistică din Muntenia și Moldova se afla în cadrul Ministerului Agriculturii și Domeniilor sub denumirea „Direcția Statisticii Generale”, iar pe lângă ministerele principale (Interne, Finanțe, Industrie și Comerț) funcționa câte o direcție, serviciu sau birou statistic. Statistica era deci descentralizată, lipsită de o coordonare eficientă care să o facă utilă, indispensabilă.

- **Imediat după terminarea Primului Război Mondial și făurirea statului național unitar**, oamenii de știință și cultură, în fruntea cărora s-a aflat figura proeminentă a lui **Leonida Colescu**, și-au pus problema reunificării statisticii,

centralizării ei și **organizării primului recensământ pe teritoriul României întregite**, în scopul cunoașterii cât mai complete a populației ei și a tuturor indicatorilor social-economici rezultați în urma recensământului.

- Prin Decretul-lege nr. 122 pentru crearea unor direcțiuni și servicii pe lângă Ministerul Industriei și Comerțului din 10 ianuarie 1919, **se înființează** în cadrul acestui minister **Direcțiunea Generală a Statisticii**, care va cuprinde toate direcțiile și serviciile statistice ale celorlalte (ministere) departamente, acestea conservând câte un birou care va lucra în condițiile unui acord comun cu Direcțiunea Generală a Statisticii, căreia îi este atribuit și rolul de coordonator general.

Organizarea și funcționarea acestei direcțiuni sunt legiferate prin Decretul-lege pentru organizarea Direcțiunii Generale a Statisticii nr. 2362, din 20 iunie 1918, cu următoarele atribuțiuni:

- de a culege, examina, verifica, coordona, comunica și publica toate datele statistice privitoare la teritoriu, populațiune, agricultură, comerț, industrie, finanțe, circulațiune și, în general, la toate ramurile de activitate economică și bogăție a regatului României;
- de a redacta statistica generală a țării în anuare și buletine periodice;
- de a executa recensământul general al țării, potrivit Legii din 10 februarie 1912;
- de a cerceta și stabili, în raport cu populația țării, stocul de alimente și articole de primă necesitate, precum și nevoile consumului intern și a le comunica Direcțiunii Generale a Aprovizionării și Direcțiunii Generale a Comerțului;
- de a întreține și a administra și mai bine biblioteca direcțiunii;
- de a culege datele statistice internaționale și a întreține relații și a face schimb de publicații cu oficiile statistice străine și cu institutele internaționale de statistică și de agricultură.

- Direcțiunea Generală a Statisticii avea un **suport important în Comisiunea Superioară de Statistică**, organ consultativ menit să ajute în primul rând Direcțiunea Generală în toate lucrurile statistice. Aceasta era compusă din delegații ale principalelor ministere și instituții centrale.

- **Legea din 8 noiembrie 1925 și Regulamentul ei din 2 aprilie 1927** prevedeau ca serviciile statistice departamentale să fie organizate în fiecare minister, iar administrația publică autonomă să aibă în sarcină executarea lucrărilor statistice curente și periodice.

- Prin Legea pentru organizarea ministerelor votată în iulie 1929 și promulgată prin Decretul nr. 271 publicat în Monitorul oficial, nr. 169 din 2 august 1929, se aduc modificări și Institutului de Statistică Generală care este dezmembrat în două unități.

- În același an, pentru organizarea și executarea recensământului general al populației, pe lângă același minister, se înființează o direcție specială sub

Leonida Colescu

denumirea **Direcția Recensământului General al Populației** (Legea din 20 martie 1930). Recensământul a fost conceput în mod științific, organizat și executat din punct de vedere tehnic în foarte bune condițiuni nu numai pentru acele vremuri, ci și în perspectiva următoarelor recensăminte ale populației și locuințelor. Rezultatele lui apar tipărite însă cu mare întârziere, din cauza lipsei de fonduri.

• În 1931 se înființează **Oficiul Demografic, de Statistică Sanitară și de Ocrotire**, care reorganizează statistica demografică pe baze științifice și începe să publice regulat noua serie a *Buletinului demografic*, luând ca bază rezultatele recensământului din 1930. Ca o concluzie, trebuie

menționat faptul că **Legea din 1930 reprezenta un important pas înainte în organizarea modernă a statisticii în România**. Cu toate că prevederile acesteia nu au putut fi traduse în viață decât mult mai târziu, extinderea statisticii populației, crearea secției controlului populației (birourile populației au fost experimentate mai târziu) și a oficiului de studiu și publicații, organizarea pe baze mai solide a serviciilor exterioare relevă grija legiuitorului pentru progresul și afirmarea statisticii românești. Este adevărat însă că sfera de cuprindere și atribuțiile statisticii economice (de care nu se ocupă Institutul de Demografie și Recensământ, nucleul Institutului Central de Statistică) erau vag schițate.

• Principiile de organizare a statisticii, cuprinse în **noua lege din 1936** sunt amplu dezvoltate în **Regulamentul pentru funcționarea Institutului Central de Statistică, aprobat prin Decretul nr. 573 din 15 februarie 1937**. Prin această lege (care constituie o dezvoltare a legii din 1934) s-a urmărit în primul rând o centralizare efectivă a statisticii, care urma să fie condusă de un singur organ, prin desființarea Institutului de Statistică Generală a Statului și trecerea serviciilor statistice de la ministere la nou-înființatul Institut Central de Statistică.

Atribuțiunile Institutului, după această lege, sunt stabilite astfel:

- să culeagă direct sau prin organe publice și să centralizeze toate datele privitoare la populația țării și la repartizarea sau mișcarea bunurilor;
- să publice toate datele statistice necesare organelor de guvernământ și utile pentru lămurirea opiniei publice;
- să asigure cooperarea internațională cu instituțiile similare din străinătate;
- să execute recensămintele generale ale populației și să îndrume activitatea birourilor de populație din țară.

31.3. ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA STATISTICII ROMÂNEȘTI ÎN PERIOADA 1945–1989

După o etapă tranzitorie relativ scurtă (1945–1947), în care vechiul sistem statistic este menținut cu destule incertitudini și dificultăți, **sistemul statistic a fost recalibrat** după modelul sovietic. Adoptarea acestuia în practica națională a fost în esență un proces de compilare.

Metodele clasice de investigare statistică folosite până atunci au fost practic abandonate și înlocuite treptat cu un model simplist, subordonat aproape exclusiv scopurilor de a releva cu obstinație, propagandistic, superioritatea orânduirii socialiste. Carența sistemului statistic este vădită îndeosebi prin neglijarea analizei statistice și impunerea unui sistem obstrucționist de diseminare a informațiilor, subordonarea metodologiei statistice concepției dirijiste de stabilire a obiectivelor și sarcinilor de plan și, în ultimă instanță, forțarea rezultatelor statistice în așa fel încât să excedă nivelurile planificate.

Deși a funcționat până în 1948 ca director general al Institutului de Statistică, Anton Golopenția a resimțit profund urmările perioadei nefaste ce avea să succedă în ceea ce privește soarta României în general și, implicit, a statisticii.

Trăsăturile definitorii ale statisticii românești în această perioadă care deosebeau sistemul nostru statistic, ca de altfel și pe cel al tuturor țărilor socialiste, de sistemul statistic practicat în țările avansate sunt, în principal, următoarele:

- Lipsa unui cadru legal construit pe principii, norme, standarde și practici imuabile, care să poată fi aplicate dincolo de influențele și ingerințele factorului politic sau de putere.
- Colectarea exhaustivă a datelor primare de la unitățile furnizoare (cu personalitate juridică sau de la gospodării).
- Folosirea în mică măsură a cercetării statistice selective și sociologice, a anchetelor statistice prin sondaj.
- Neglijarea metodelor statistico-matematice, cu deosebire în perioada anilor '50, considerate o bună perioadă de timp metode menite să ascundă realitatea.
- Generalizarea sistemului de culegere a datelor și informațiilor, folosind ca suport de bază dările de seamă statistice de stat. Prin însăși titulatura lor, acestea sugerau nu numai obligația raportării de către furnizori a datelor și informațiilor, ci și imperativul „de a da seama” asupra situației îndeplinirii/neîndeplinirii sarcinilor de plan. În acest sens, dările de seamă statistice conțineau în majoritate coloane de plan, de realizări și procentul de îndeplinire a planului.
- Existența unui paralelism în colectarea de informații, prin funcționarea unui canal dublu de informare, cel al statisticii de stat (unitate de raportare-organ teritorial de statistică-DCS) și cel pe linie departamentală

- (unitate de raportare-centrală industrială-minister sau alt organ central coordonator-DCS). Impunerea acestui sistem, chiar dacă presupunea cheltuieli mari, birocrație excesivă și eforturi inutile, dereglări și disfuncționalități, urmărea în esență ideea generării de date care să fie însușite *ad-literam* de toți actorii implicați în fluxul informațional statistic.
- Prelucrarea datelor prin folosirea unei infrastructuri tehnologice depășite și a unor tehnici de centralizare simple, chiar simpliste, bazate în mare parte pe agregare de factură aritmetică și generare de grupări tipologice și calcul al unor indicatori elementari de bază, în mărimi absolute și relative (indici, structuri, grafice).
 - Diseminarea rezultatelor avea ca prioritate punerea la dispoziția puterii politice decizionale a datelor statistice, difuzarea acestora fiind drastic restricționată pentru toate celelalte categorii de utilizatori, inclusiv pentru cercetători și public, în sens larg, mai ales pentru acesta din urmă.
 - Sistemul „secretului de stat” era de-a dreptul draconic, în special în ceea ce privește ținerea sub cheie a nivelului absolut al indicatorilor macroeconomici. Piramida confidențialității era, în acest sens, vădit inversată. Populația cercetată, datele și informațiile individuale erau în mai mică măsură supuse restricțiilor de confidențialitate decât rezultatele agregării informației statistice (datele prelucrate și agregate).
 - Având ca obiectiv principal „urmărirea sarcinilor de îndeplinire a planului”, metodologia statistică se identifica practic cu metodologia de plan, fapt ce îi diminua sensibil posibilitățile de exprimare și de racordare la conceptele, metodele și standardele clasice sau în dezvoltare ale statisticii universale.
 - Subordonarea scopului statisticii cerințelor de urmărire a îndeplinirii planului a condus, de asemenea, la situația în care agenții economici, a căror activitate era apreciată cu precădere după gradul îndeplinirii sarcinilor de plan de care depindea acordarea unei serii de drepturi (salarii, prime și alte stimulente), să fie interesați să amplifice, cu ajutorul datelor statistice, dimensiunea fenomenelor economice. Faptul în sine a creat o situație deosebit de delicată pentru statisticieni, aceștia neavând alternativa corectării în faza de recepție și prelucrare a datelor primare, întrucât dările de seamă erau semnate și validate, potrivit unui flux prestabilit, de mai multe organisme superioare.
 - Pentru respectarea întocmai a adevărului, trebuie menționată și ingerința factorului politic la nivel local și la nivelul unor structuri departamentale centrale în denaturarea unor indicatori, cu scopul de a demonstra „dinamica susținută și eficiența modului de producție socialist”.
 - Mai mult decât atât, un lucru cu totul de neconceput, aproape ireconciliabil, faptul că metodologia statistică era subordonată

metodologiei de plan aflate într-o perpetuă modificare, acțiune menită să-i confere alternativa de a favoriza obținerea rezultatului dorit, nu pe cel condiționat de metoda statistică, se petrecea frecvent. Impunerea modelului sovietic de organizare statală, politică, economică și socială a determinat **reorientarea statisticii, silite să-și reconsidere nu numai structura organizatorică, ci și metodele de cercetare statistică și procedurile referitoare la proiectarea instrumentarului statistic, la modalitățile de înregistrare și colectare a informațiilor primare, de prelucrare a acestora și, în mod radical, procesul de difuzare a rezultatelor.**

Deși ar fi putut reprezenta o premisă importantă în evoluția statisticii românești, participarea, e adevărat, sporadică și selectivă a specialiștilor români la lucrările organizațiilor de statistică (Comisia de Statistică ONU; Divizia de Statistică a Secretariatului ONU; Conferința Statisticienilor Europeni, organ al Comisiei Economice pentru Europa de la Geneva; Institutul Internațional de Statistică) și ale oficiilor naționale de statistică ale țărilor din afara sistemului socialist nu a condus totuși la îmbunătățirea sistemului nostru statistic, respectiv la racordarea acestuia la practica statistică internațională modernă.

Prin înființarea CAER și, mai apoi, în 1962, a Comisiei Permanente CAER pentru statistică, activitatea statistică din țara noastră a fost marcată ani buni de problematica metodologiilor de calcul și a nomenclatoarelor statistice comune, acestea fiind în majoritatea cazurilor diferite de cele recomandate de Comisia de Statistică ONU și de Conferința Statisticienilor Europeni.

Este demn de subliniat totuși că statisticienii români au reușit, chiar și în aceste condiții restrictive, să mențină întrucâtva relațiile statisticii românești cu statistica internațională, interfața ei cu problematica statisticii din țările avansate, să studieze și să aplice în anumite situații, în speță în lucrări interne, metode adecvate de cercetare statistică, să susțină pe cât a fost posibil, în pofida ingerințelor politice, prestigiul și importanța statisticii.

În planul activității interne se face simțită o muncă asiduă, prin desfășurarea de activități susținute, prin eforturile unui corp profesional înalt calificat și marcat de o puternică emulație în plan științific, prin organizarea unor consfătuiri științifice de mare anvergură. Se inițiază lucrări de căpetenie, precum norme metodologice și tehnice specifice, care poartă în esență amprenta sistemului sovietic generat și generalizat practic în toate țările aflate sub regimul socialist, prin intermediul unui mecanism coordonat de fosta Comisie Permanentă CAER pentru statistică.

Anton Golopenția

Totuși, structura, funcționarea și rezultatele activității de statistică nu erau însă în concordanță cu cerințele noului sistem politic, ale „puterii democrat-populare”, fapt pentru care Consiliul Superior Economic a luat, în vara anului 1947, inițiativa constituirii unei Comisii Centrale de Statistică, comisie care a analizat starea statisticii și a stabilit cadrul general al unui plan de reorganizare. Documentul a fost prezentat Consiliului Superior Economic, care a hotărât dezbateră și adoptarea acestuia la **Conferința ministerială pentru reorganizarea statisticii** (18 octombrie 1947).

Acesta a fost momentul care a marcat o ruptură în evoluția statisticii românești, reprofilată pentru a răspunde cerințelor economiei socialiste, de tip centralizat. Merită subliniate ideile conținute în cuvântarea rostită cu acest prilej de șeful Partidului Comunist Român, Gheorghe Gheorghiu-Dej. Importanța acordată evenimentului de conducerea de partid și de stat de atunci, având ca obiectiv transformarea statisticii într-un instrument politic al noii puteri, rezultă pregnant din participarea la conferință a tuturor activiștilor de frunte ai partidului. Au fost, de asemenea, prezenți și reprezentanți din conducerea Institutului Central de Statistică, în frunte cu directorul general Anton Golopenția. Cu acest prilej, Gheorghe Gheorghiu-Dej, în alocuțiunea sa, spunea următoarele: *„Nu s-a înțeles suficient importanța statisticii în organizarea temeinică a vieții economice și financiare a țării, ca și în cunoașterea mijloacelor de transformare a bogățiilor țării în bunuri materiale, care să permită dezvoltarea țării și progresul poporului nostru. Statistica nu trebuie numai să înregistreze, ea trebuie să desprindă tendințele și sensul de dezvoltare a realității sociale. Fără o bună, sinceră și reală statistică nu este posibilă nici întocmirea programului de redresare economică și nici pregătirea planului de reconstrucție și dezvoltare a economiei românești”*.

Deși surprinzătoare, afirmațiile conținute în raportul lui Dej, potrivit cărora o statistică trebuie să fie **„bună, sinceră și reală”**, expresii valide implicit în condițiile de astăzi, trebuie subliniat că, în realitate, asemenea deziderate nu au fost respectate. Tot ce a urmat după momentul nodal al conferinței a înfirmat brutal valorile presupuse ale atributelor conferite atunci statisticii: **„bună, sinceră și reală”**.

De altfel, nu încape nicio îndoială, acele cuvinte au fost sugerate și inserate în textul lui Gheorghiu-Dej de însuși Anton Golopenția (la momentul respectiv era directorul general al ICS), întrucât aceleași idei transpar cu putere și din raportul prezentat de acesta la conferință, ceea ce confirmă faptul că declarațiile politice referitoare la statistică ale lui Gheorghiu-Dej decurg intrinsec și implicit din ideile și concepția modernă ale lui Anton Golopenția inserate în cuvântul lui Dej. Că și-a asumat acest risc, fără a anticipa efectele ulterioare, reprezintă mai mult decât o certitudine, dat fiind destinul tragic al ilustrului nostru statistician care și-a încheiat viața în închisorile comuniste.

Practic, conferința a stabilit măsuri de natură să asigure trecerea statisticii românești la sistemul de organizare, funcționare și realizare de lucrări necesare noii puteri instaurate în România începând cu martie 1945.

Conferința a stabilit următoarele obiective principale pentru statistică:

- Coordonarea de către Consiliul Superior Economic a lucrărilor de documentare statistică necesare departamentelor și instituțiilor.
- Promovarea tehnicității în domeniul documentării și centralizării datelor la ICS; introducerea controlului tehnic statistic pentru toate lucrările statistice.
- Ameliorarea calității datelor statistice și prin cooperarea între ICS și departamentele (instituțiile) interesate.
- A fost abrogată legea de organizare și funcționare a statisticii din 1936, noua reglementare urmând să conțină prevederi speciale privind organizarea statisticii economice, încadrarea cu personal tehnic-statistic de specialitate.
- Organizarea statisticii agricole curente.
- Întocmirea statisticii comerțului exterior.
- Organizarea statisticii comerțului interior.
- Organizarea statisticii muncii și întocmirea fișierului mâinii de lucru.
- Cercetarea statistică a problemelor sociale.
- Completarea cu personal a structurilor din centrala ICS, precum și a organelor teritoriale, urmând a fi organizată o rețea de organe statistice urbane în municipii și în orașele cu peste 20.000 de locuitori. A fost hotărâtă și organizarea unui corp de corespondenți statistici onorifici în întreprinderi.

• Cu acest prilej, au fost stabilite și lucrările statistice de mare volum: **continuarea inventarierii prin recensământ a întreprinderilor industriale, meșteșugărești, precum și a gospodăriilor țărănești și casnice**, indiferent de mărime; organizarea statisticii industriale curente; efectuarea recensământului general agricol din anul 1948. Inventarierea întreprinderilor industriale, comerciale și de transport a fost efectuată pe teren în perioada 15–24 octombrie 1947 și a constituit materialul documentar pentru procesul de naționalizare și, ulterior, pentru colectivizare.

• Este de reținut faptul că la Conferință s-a hotărât și elaborarea unei noi legi statistice, ca o alternativă la Legea din 1936 pe care diverși participanți, exponenți ai noului regim politic, au criticat-o ca fiind lipsită de substanță și inadecvată viitoarei noi societăți. Trebuie însă subliniat că, dincolo de valoarea, rațiunea și actualitatea legii din 1936, **promisa nouă lege statistică preconizată la Conferință nu a fost elaborată niciodată până în decembrie 1989.**

• Ca o concluzie generală, se poate aprecia că rezultatele conferinței și urmările imediate au avut un anumit rol în conturarea, pe de o parte, a obiectivelor și sarcinilor organului central de statistică, a structurilor sale instituționale, precum și a potențialului sub aspectul disponibilității de resurse financiare, materiale și umane, iar pe de altă parte, în creșterea influenței și autorității statisticii în ansamblul instituțiilor publice, cu toate că acțiunile practice de implementare a hotărârilor Conferinței au demonstrat contrariul, generând efecte negative pentru statistica oficială.

• Un moment deosebit care a influențat decisiv transformarea statisticii într-un instrument de colectare, prelucrare și diseminare statistică, cu precădere

conceput și destinat factorului politic, l-a constituit introducerea, începând din anul 1949, a sistemului dărilor de seamă statistice ale întreprinderilor pentru urmărirea planului de stat. Sistemul dărilor de seamă statistice inspirat și, în ultimă instanță, copiat, prin traducere din sistemul sovietic, a determinat o degradare „iremediabilă” a statisticii ca știință și ca domeniu al statisticii aplicate, a devenit principalul instrument purtător de date statistice de bază. Conducerea întregului sistem de evidență a economiei naționale (evidența statistică, evidența contabilă și evidența primară) de către **Comisia de Stat al Planificării** (CSP) era menită să asigure un caracter unitar metodologic și tehnic indicatorilor statistici.

În spiritul Decretului nr. 246 pentru reorganizarea statisticii, Direcțiunea Generală a Statisticii, ca organ central al statisticii generale a statului, urma să funcționeze pe lângă Consiliul de Miniștri, având buget propriu.

Principalele atribuții ale noii instituții statistice erau:

- a) organizarea evidenței economiei naționale și a sistemului dărilor de seamă statistice;
- b) furnizarea materialului statistic necesar pentru nevoile conducerii statului;
- c) sesizarea rezervelor nefolosite în economia națională și a apariției disproporțiilor în dezvoltarea ramurilor economice;
- d) reflectarea procesului de dezvoltare a economiei naționale, scoaterea în evidență a experienței construcției socialiste și pregătirea materialului statistic necesar cercetărilor economico-sociale;
- e) promovarea teoriei și a metodologiei statistice prin generalizarea experienței proprii și utilizarea practicii și teoriei statistice din celelalte țări socialiste și în special a statisticii sovietice.

• Astfel, **Comisia de Stat a Planificării**, reglementată printr-un decret din 1951, prin prevederile vizând organizarea și funcțiile specifice, **are și funcția** de aprobare a **formulelor dărilor de seamă statistice**, respectiv obligația Direcțiunii Generale a Statisticii de a furniza acesteia datele statistice necesare elaborării proiectului de plan. De fapt, Comisia de Stat a Planificării continua să îndrume și să coordoneze activitatea Direcțiunii Generale a Statisticii, deși formal statistica urma să funcționeze independent, ca organ subordonat direct Consiliului de Miniștri.

Introducerea circuitului de transmitere a datelor prin intermediul ministerelor și departamentelor a necesitat crearea unui cadru organizatoric care să permită organelor statistice departamentale să-și îndeplinească responsabilitățile în ceea ce privește urmărirea îndeplinirii planului, precum și culegerea și prelucrarea datelor necesare conducerii unităților.

• **Funcția principală a Direcției Centrale de Statistică a constat în informarea conducerii de partid și de stat în volum complet, rapid și sistematic asupra dezvoltării economiei naționale, a îndeplinirii planului de stat, a realizării proporțiilor și corelațiilor, a tendințelor de dezvoltare a economiei și ramurilor ei, contribuind la fundamentarea politicii economice a partidului și guvernului, la asigurarea informației necesare pentru exercitarea funcției**

economice și organizatorice a statului. Astfel, rolul statisticii se limitează exclusiv la a servi scopului de informare a factorului politic, fiind exclusă practic funcția de a servi tuturor categoriilor de utilizatori de date statistice.

Desfășurarea în continuare a activității a fost marcată însă de o deteriorare continuă a funcționării statisticii ca instituție obiectivă și independentă din punct de vedere profesional-științific, atingând, în perioada ce a urmat anilor '80, dereglări și distorsiuni aberante. Alterarea calității informației, distorsionarea sub aspect metodologic a indicatorilor statistici, perturbarea circuitului firesc al informațiilor de la sursă până la decidenți nu au fost numai efectul unor cauze întâmplătoare sau erori tehnice, ci a apărut implicit în procesul definitivării și validării datelor, a parcursului acestora în diverse etape, culminând cu operațiuni de cosmetizare și înfrumusețare a realității.

- În anul 1957, în baza unei alte hotărâri de guvern, a avut loc o nouă reorganizare a Direcției Centrale de Statistică, care a urmărit concentrarea direcțiilor, numărul acestora fiind redus la jumătate, iar în 1960 au fost înființate la direcțiile regionale de statistică și stații de mașini cu cartele perforate în unele județe, urmate de înființarea, în luna martie 1967, a Centrului de Calcul Electronic al DCS.

Aparatul teritorial al Direcției Centrale de Statistică a fost reorganizat în anul 1968, ca urmare a modificărilor structurii administrativ-teritoriale a țării, fiind înființate în cadrul fiecărui județ și în municipiul București direcțiile județene (și cea municipală) de statistică, având ca atribuții principale: urmărirea, controlul și analiza îndeplinirii planului, cercetarea fenomenelor sociale și elaborarea de studii, sistematizarea și păstrarea fondului de date statistice.

Direcția Centrală Statistică, sub diversele sale denumiri, a fost condusă succesiv de: **Gheorghe Mihoc** (1948–1951), **Manea Mănescu** (1951–1954), **Paul Iscovici** (cu delegație) (1954–1956), **Mihail Levente** (1956–1962), **Mircea Biji** (1962–1965), **Constantin Ionescu** (1965–1969), **Petre Buzoianu** (1969–1972), **Ilie Șalapa** (1972–1974, 1975–1984), **Petre Ghimbuluț** (cu delegație) (1974–1975), **Nicolae Ionescu** (1984–1990).

31.4. REINTEGRAREA STATISTICII ROMÂNEȘTI ÎN STATISTICA INTERNAȚIONALĂ

- **Reîncadrarea statisticii românești în principiile și criteriile statisticilor oficiale aplicate în țările sistemului democratic s-a declanșat odată cu evenimentul din decembrie 1989.** Participarea specialiștilor români la cooperarea internațională și la reuniunile principalelor foruri de promovare a statisticii, precum Comisia de Statistică ONU, Conferința Statisticienilor Europeni și alte organisme internaționale de statistică, a căpătat noi valențe, ca urmare a disponibilității statisticii noastre spre

adoptarea de norme și standarde care să-i confere noi atribute de coerență, calitate și relevanță. Totodată, obiectivul de bază viza plasarea statisticii în context internațional, prin datele și informațiile produse în condiții de comparabilitate și armonizare cu metodologiile și metodele de investigare.

- În baza programelor elaborate vizând adaptarea statisticii românești la noile condiții și reîncadrarea ei în contextul internațional, a fost stabilită o serie de obiective strategice și, ceea ce este mai important, **s-a trecut la demararea de acțiuni practice de reorganizare a aparatului statistic, de revizuire a metodologiilor, standardelor și instrumentelor de investigare statistică a fenomenelor și proceselor economico-sociale potrivit conceptelor și normelor utilizate în statistica internațională.**

- Pe prim-plan în cadrul demersurilor inițiate a fost pus obiectivul de creare a unei noi imagini a statisticii naționale. Unele date și informații statistice puse în circulație în perioada economiei socialiste au fost revizuite, mai ales prin prisma curățirii lor de reziduurile metodologice și iregularitățile subiective care le-au afectat conținutul, astfel încât să poată fi recuperate și regenerate la valorile și dimensiunea realității. În acest fel, statistica românească a recurs atât cât i-a fost în putință la reevaluarea indicatorilor statistici macroeconomici de bază și punerea lor în circulație, sub imperativul relevării semnificației și importanței acestora pentru cunoașterea stării reale a lucrurilor și al recâștigării credibilității, ca o condiție *sine qua non* a refacerii imaginii instituției statistice. Pe cât de greoaie și complexă, pe atât de vitală, revizuirea datelor statistice a fost absolut necesară pentru a evita folosirea în continuare a unor informații denaturate.

„În mâinile unui om lipsit de experiență”, spunea M.G. Kendall, „metodele statistice sunt cele mai periculoase instrumente de lucru”. Acest aforism, constituind un moment de reflecție, a fost preluat de statisticienii români ca un model de conduită, interpretat astfel încât să poată fi evitat pentru totdeauna un scenariu de natura celui sugerat în avertismentul kendallian.

Urmare a recunoașterii neechivoce a rupturii cu practicile din trecut, **s-a procedat la schimbarea instrumentelor și conceptelor cu care a operat statistica, întregul aparat logistic fiind regândit prin prisma trecerii de la cercetarea exhaustivă la metode moderne, inclusiv cele bazate pe observare statistică selectivă, aceasta fiind aproape integral ignorată în perioada anterioară.**

În același moment, în context internațional a demarat și s-a realizat un proiect deosebit pentru elaborarea și apoi adoptarea de către organele competente a unui nou cadru legal în care să-și găsească reflectarea principiile fundamentale ale funcționării statisticii oficiale într-o societate democratică, respectiv:

- independența profesională a oficiului de statistică în elaborarea normelor, metodelor, tehnicilor de culegere, producere și diseminare a informațiilor;
- transparența în ceea ce privește datele în formă agregată, metodele și alte instrumente statistice;
- adaptarea serviciului statistic la cerințele utilizatorilor și satisfacerea la un grad ridicat a necesităților acestora.

Imperativele de mai sus, care s-au impus ca o necesitate după eliminarea barierelor ce au existat prin funcționarea concomitentă în context internațional a două sisteme statistice esențialmente diferite, și-au găsit rezolvarea în **adoptarea de către Conferința Statisticienilor Europeni, Comisia Economică ONU pentru Europa și de către Comisia de Statistică ONU a principiilor fundamentale de funcționare a statisticii într-o societate democratică**. Grupul de inițiativă creat în vederea elaborării principiilor a fost compus din experți din șase oficii de statistică: Polonia, Franța, Spania, Elveția, Bulgaria și România (reprezentată prin Ilie Dumitrescu).

Principiile fundamentale au fost adoptate în 2015 de Adunarea Generală a ONU, reprezentând singurul document statistic căruia i s-a atribuit o astfel de recunoaștere universală, devenind piatra de temelie a tuturor sistemelor statistice naționale și internaționale. Principiile fundamentale au fost, în mod firesc, preluate și în statistica noastră națională.

- Au urmat succesiv o serie de programe desfășurate prin **cooperare bilaterală** cu diverse state europene sau prin programe de **colaborare multilaterală**, în contextul programelor PHARE național și multinațional. Participarea la aceste programe a constituit platforma esențială a adoptării de către sistemul statistic românesc a bazei legale, a metodelor și normelor metodologice și tehnice și a modalităților de elaborare, prelucrare și diseminare a datelor statistice caracteristice sistemului statistic european.

- În anul 1992 se realizează **recensământul populației și locuințelor** după o întrerupere de 15 ani, oferind baza tehnică pentru crearea unui sistem de eșantionare utilizat pentru cercetările prin sondaj ulterioare, iar în anul 2002, INS realizează două recensăminte într-un singur an: **Recensământul populației și locuințelor și Recensământul general agricol**, duse la bun sfârșit, astfel încât a fost pusă la dispoziția decidenților politici, cercetătorilor, mass-mediei și altor categorii de utilizatori, inclusiv publicului în sens larg, precum și organismelor internaționale, o bază de date constituită conform celor mai elevate standarde.

Strategiile de dezvoltare a sistemului statistic românesc care au urmat după 1995 au fost transpuse cu consecvență în practică de statisticieni, asigurându-se de fiecare dată adaptarea operativă la schimbările ce interveneau în viața economică și socială a țării.

Cooperarea cu EUROSTAT, demarată încă din anul 1992, a căpătat o nouă dimensiune în procesul de screening (examinare analitică a *acquis*-ului comunitar), proces ce a prefațat dezbaterile ce aveau să urmeze în cadrul negocierilor de deschidere și închidere a capitolului 12, Statistica. Exercițiul de screening a urmărit, pe de o parte, evaluarea de către Comisia Europeană a progreselor înregistrate de statistica românească, iar pe de altă parte, evidențierea neîmplinirilor, a rămănelor în urmă, precum și conturarea măsurilor imediate sau pe termen lung ce trebuiau luate pentru consolidarea realizărilor obținute.

În documentul de poziție elaborat în vederea aderării României la Uniunea Europeană, statistica românească a transmis Comisiei Europene mesajul de

acceptare în totalitate a *acquis*-ului statistic comunitar în vigoare la sfârșitul anului 1999, reprezentând angajamentul de transpunere graduală a noului cadru legal comunitar în statistica românească. S-a precizat că pentru o dezvoltare durabilă a sistemului statistic sunt necesare:

- stabilirea obiectivelor de bază, a condițiilor și acțiunilor legate de adaptarea statisticii românești la sistemul statistic european;
- alocarea de către Guvernul României de resurse materiale și financiare suficiente pentru a asigura sustenabilitatea sistemului statistic și dezvoltarea lui în continuare;
- crearea de structuri solide și viabile și de mecanisme adecvate de cooperare eficientă cu partenerii sectoriali ai statisticii, prin promovarea rolului coordonator al Institutului de Statistică;
- concentrarea activității de statistică pe calitatea producției statistice;
- larga diseminare a produselor statistice.

31.5. RECENSĂMINTELE OFICIALE ALE POPULAȚIEI – SCURT ISTORIC

– În anul 1859 demarează **Recensământul populației din 1859–1860**, prima investigație de acest fel care a urmărit atât aspecte demografice, cât și economico-sociale, simultan în cele două provincii unite.

– Metodologia de lucru și indicatorii înregistrați au diferit de la o provincie la alta, **Dionisie Pop Marțian**, la București, și **Ion Ionescu de la Brad**, la Iași, având puncte de vedere diferite privind modul de abordare a acțiunii. Dar, dincolo de chestiunile tehnice, și unul, și celălalt aveau aceeași viziune privind principiile și obiectivele statisticii, locul ei în sistemul instituțiilor publice și misiunea sa în slujba programului social într-o Românie în care, pentru prima oară după secole de așteptare, apăruseră condițiile dezvoltării unitare și dinamice, ca premisă de prosperitate pentru toți cetățenii țării unite. În această vastă activitate, cei doi pionieri ai statisticii oficiale românești s-au completat, orizontul mai larg și experiența europeană caracteristică formației științifice a lui **Dionisie Pop Marțian** întregindu-se fericit cu buna cunoaștere pe teren a realităților țării, proprie lui **Ion Ionescu de la Brad**. Așa se face că, fără a fi căzut de acord în mod declarat asupra modului de desfășurare a recensământului, acesta a urmat un program de observare asemănător în cele două principate.

Rezultatul a fost că, deși desfășurat în condiții dificile, prin precaritatea mijloacelor financiare și puținătatea recenzorilor pregătiți ca atare („cei **500 de inteligenți**”, cum inspirat i-a numit **Dionisie Pop Marțian**), lucrările recensământului se vor încheia cu succes, rezultatele fiind prezentate la 25 iunie 1860 pentru Muntenia și în vara lui 1861 pentru Moldova. Ele au oferit guvernului domnitorului

Alexandru Ioan Cuza importante informații privind *populația, după sex, stare civilă, vârstă și infirmități, după naționalitate și cult religios, pe categorii sociale și medii, după profesii ș.a.m.d., într-o dispunere pe județe, ocoale și orașe.*

– **La Recensământul din 1899**, numărătoarea generală a populației a fost realizată sub coordonarea Serviciului Statisticii Generale, care funcționa în cadrul Ministerului Agriculturii, Industriei și Domeniilor. Recensământul a relevat nevoia organizării lui în baza unei legi speciale care, „pe de o parte, să procure mijloacele bănești necesare pentru instituirea unui corp de agenți retribuiți, bine instruiți în rolul lor; pe de altă parte, să prevadă obligativitatea comunicării de științe statistice, cu sancțiune penală pentru locuitorii care refuză a da informațiuni; în fine, caracterul fiscal al unei asemenea operațiuni trebuie să dispară cu desăvârșire”. Anunțul privind desfășurarea recensământului prevedea: demararea la „1 decembrie viitor” pe tot cuprinsul țării, prin interogarea capului de familie sau a celui mai bătrân din familie, în vederea obținerii prin chestionar, pe baza unor instrucțiuni special elaborate, a unor informații cu privire la numele și prenumele, vârsta, starea civilă, religia, cetățenia și meseria „tuturor persoanelor ce locuiesc în casă”. Se specifica faptul că răspunsul trebuie „dat cu bună credință și în plin adevăr, fiind în interesul public”. Scopul declarat al recensământului este formulat astfel: „pentru cunoștința exactă a numărului populației, inclusiv pentru îmbunătățirea mijloacelor de trai”.

O particularitate interesantă a fost aceea că primăriile comunelor urbane trebuiau să comunice serviciului statisticii generale lista tuturor străzilor cu numărul de case ce conțin fiecare, creându-se astfel „nomenclatura stradelor” și a „numărătoarei locuințelor”.

Publicarea rezultatelor a fost întârziată, „venind alte lucrări statistice cu caracter urgent”, precum recensământul animalelor domestice (decembrie 1900), ancheta industrială (1901–1902).

– **Recensământul general al populației din 1912**, lansat prin Legea promulgată la 10 februarie 1912.

Legea prevedea, printre altele, ca, începând din 1912, recensământul populației să se efectueze cu regularitate, din zece în zece ani.

Legea stipula în mod expres obligația tuturor locuitorilor țării de a comunica în scris sau „prin viu grai” informațiile ce li se solicită la numărătoare de către recenzori. Refuzul de a furniza informațiile sau comunicarea unor informații inexacte făcută cu intenția de a altera adevărul sau de a împiedica lucrările sunt considerate contravenții și supuse unor amenzi sau unor pedepse penale, după caz. Este demn de reținut faptul că, sub aspect metodologic, recensământul prevedea obținerea de informații cu privire la populația de drept (cu domiciliu obișnuit în raza localității) și la populația de fapt (populația determinată după principiul locului în care se află în momentul recenziilor).

De asemenea, se introduce la recensământ definiția „menajului”, ca fiind „totalitatea persoanelor ce formează o căsnicie sau gospodărie; în acest sens, deși menajul nu este sinonim cu familia, totuși numărul menajelor corespunde cu numărul capilor de familie”.

Un alt aspect important îl constituie faptul că recensământul a cuprins, de asemenea, și locuințele. Recensământul din 1912 avea să devină, prin rezultatele sale, o sursă importantă de date pe care statistica oficială românească le oferea pentru susținerea cu mijloacele specifice a eforturilor implicate în războiul de întregire a neamului.

– **Recensământul general al populației din 1930** a fost promulgat prin lege specială și Înalțul decret regal din 20 martie 1930.

Recensământul din 1930, primul efectuat în România întregită, era considerat de toți specialiștii vremii și de cei ce au urmat ca fiind unul dintre cele mai moderne realizate în Europa, atât sub aspect metodologic, cât și organizatoric și al efectelor pe care le-a avut în proiectarea și implementarea de decizii și hotărâri ale autorităților statului din acea vreme, ca și ale cercetătorilor și celorlalți chemați să utilizeze datele recensământului.

Recensământul din 1930 a cuprins: recensământul populației, al întreprinderilor industriale și comerciale și recensământul clădirilor și locuințelor. „Direcțiunea recensământului a înființat o rețea de activitate exterioară proprie, dependentă de Direcțiune: delegații regionali, delegații județeni, unul de județ, delegații municipale, unul de fiecare municipiu, 1.250 de controlori de circumscripție de recensământ și 57.279 de recensori, buni cunoscători ai sectorului lor”.

Notabilă este înregistrarea concomitentă în cadrul recensământului a problematicei apartenenței etnice, a limbii materne și a religiei, reprezentând o premieră absolută în context european.

Principalele prevederi ale legii cu privire la recensământ stipulează:

– declanșarea recensământului într-o singură zi, la fiecare zece ani cu începere din 1930;

– implicarea tuturor organelor statului în activități legate de recensământ, prin respectarea deciziilor Comisiunii de Recensământ ce se înființează în acest scop;

– cuprinderea în cadrul activităților de recensământ și a unor investigații asupra întreprinderilor comerciale, industriale și agricole;

– invocarea caracterului confidențial al informațiilor ce urmează a fi culese, respectiv folosirea informațiilor numai în scop statistic și precizarea de sancțiuni aplicate funcționarilor care încalcă confidențialitatea;

– menționarea condiției privind faptul că „declarațiile obținute de la locuitori nu vor putea servi drept dovadă în fața organelor judecătorești, fiscale sau administrative”.

Au fost folosite multiple mijloace de propagandă în sprijinul recensământului (calendare, afișe, timbre poștale, filme de propagandă, conferințe publice, articole în ziare și reviste etc.).

– **Recensământul general al României din 1941** s-a desfășurat în baza Decretului-lege nr. 67 din 15 ianuarie 1941.

Recensământul a fost efectuat în aprilie 1941 pe teritoriul rămas în cadrul **României** în urma pierderilor teritoriale din 1940. Ulterior, după eliberarea Basarabiei, Bucovinei de Nord și ținutului Herța, a fost realizat și recensământul pentru aceste regiuni (toamna lui 1941), dar și pentru Transnistria (decembrie 1941).

Recensământul a oferit, prin rezultatele obținute, date fiabile și relevante atât în ceea ce privește starea demografică a țării, cât și informații privind capacitatea economiei de a susține o campanie militară fără precedent, reprezentată de războiul ce avea să urmeze.

– **În perioada regimului comunist au avut loc recensăminte ale populației și locuințelor**, după cum urmează: în ianuarie 1948, 1956, 1966 și 1977. Recensămintele din perioada amintită au fost, de regulă, efectuate pe o bază conceptuală, organizatorică, tehnică și metodologică relativ similară. Publicarea rezultatelor sumare și provizorii în luna martie 1948 „a fost cu puțință grație unei inovații îndrăznețe, în urma căreia organul recensor a primit o atribuție sporită, adică, pe lângă sarcina de a înscrie declarațiunile locuitorilor, recensorul a făcut o despuiere restrânsă a acestor declarațiuni pe câteva formulare speciale”.

Recensămintele s-au bazat fie pe hotărâri ale Consiliului de Miniștri (1956 și 1966), fie pe decrete ale Consiliului de Stat (1977). Cadrul legal a prevăzut în principiu: efectuarea recensământului pe întreg teritoriul țării, urmând a fi înregistrați atât cetățenii români, cât și cei aflați în țară la data recensământului, precum și cetățenii români aflați în alte țări (recensământul din 1956).

Sistemul de colectare a datelor a fost cel bazat exclusiv pe interogarea locuitorilor de către personalul recrutat în acest scop.

Organizarea recensămintelor a fost încredințată unor Comisii centrale de recensământ, compuse din reprezentanți ai unor ministere implicate, instituției de statistică revenindu-i rolul de secretariat tehnic în esență și cel de coordonator *de facto* al lucrărilor.

Este important de menționat faptul că datele obținute cu privire la populație sunt identificate ca populație stabilă, concept apropiat, dar nu identificabil *ad literam* cu populația rezidentă, ce avea să fie utilizată ca noțiune abia odată cu recensământul din 2011.

După 1990, s-au efectuat trei recensăminte ale populației și locuințelor: în **1992, 2002 și 2011**.

– **Recensămintele din anii 1992 și 2002** au fost efectuate de Institutul Național de Statistică în baza unor Hotărâri ale Guvernului României și au fotografiat parametrii demografici, social-economici, etnici și confesionali ai populației, dar și numărul de clădiri, locuințe și gospodării.

– **Recensământul populației și al locuințelor desfășurat în luna octombrie 2011** extinde fondul de informații care caracterizează evoluția în timp a familiilor, respectiv a gospodăriilor – componentele de bază ale conviețuirii umane. S-a realizat în baza unei hotărâri de guvern și a unei ordonanțe aprobate prin lege, respectând întocmai Regulamentul (CE) nr. 1201/2009 de punere în aplicare a Regulamentului (CE) nr. 763/2008 al Parlamentului European și al Consiliului privind recensământul populației și al locuințelor, în ceea ce privește specificațiile tehnice pentru tematici și pentru defalcarea lor. Recensământul populației și al locuințelor din 2011 a fost pregnant orientat spre asigurarea de informații pertinente și foarte detaliate, care să poată fi utilizate în lucrări și cercetări asupra unor aspecte prioritare ale dezvoltării durabile. Recensământul a

fost realizat și finalizat în condiții dificile, ca urmare a unor dificultăți și precarități ce au avut loc pe parcursul colectării informațiilor, astfel încât a fost necesară complementarea datelor colectate prin sistemul clasic de interviu față în față cu date din surse administrative.

31.6. ANUARUL STATISTIC

Edițiile 1904–1939 și 1940 (ediție comună)

- Prima ediție a unui *Anuar statistic al României* a apărut în anul **1902** (neconfirmată), urmată de ediția din **1904**, considerată ca fiind prima apariție a unui anuar statistic, aceasta fiind urmată cu intermitență până în anul 1922 și din acest an cu regularitate până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial. Întreruperea a fost destul de lungă, reeditarea anuarului, de altfel, prin definiție publicație anuală, fiind reluată abia din anul 1957. În condițiile vechiului regim (socialist), regularitatea publicării anuarului ce a urmat apoi nu a însemnat însă, din multe puncte de vedere, o continuare a tradiției, întrucât, dincolo de succesiunea edițiilor, conținutul anuarului a fost adaptat altor concepte și, din păcate, unor rigori dominate implicit de factorul politic.
- Prima ediție a *Anuarului* din 1904 a însemnat un moment esențial în propagarea și dezvoltarea statisticii oficiale românești. Această ediție a văzut lumina tiparului abia la peste 40 de ani de momentul ce consfințește înființarea statisticii oficiale în țara noastră (Decretul din 12 iulie 1859 al domnitorului Alexandru Ioan Cuza), în pofida eforturilor unor iluștri predecesori ce au condus destinele statisticii românești.

Cu toate că, odată cu editarea *Anuarului 1909*, s-a preconizat apariția cu regularitate în fiecare an a acestei publicații statistice, următoarea ediție a apărut abia după trei ani, și anume în anul 1912.

Ediției din 1912 îi succede ediția din 1919, intitulată *Anuarul statistic al României 1915–1916*, prin urmare, din nou la un interval de câțiva ani în care apariția anuală a anuarului a fost întreruptă.

Sunt de reținut unele precizări făcute la apariția anuarului în care sunt redade, pe de o parte, restricțiile ce au împietat asigurarea unui volum de date cuprinzător, constând în pierderea de materiale și lucrări administrative care nu au mai putut fi „salvate de pustiirile războiului”, precum și „scumpetea mâinii de lucru și a materialului de tipar”.

Structura și concepția anuarului este marcată de personalitatea lui Sabin Manuilă și a lui N. Georgescu-Roegen, sub îndrumarea cărora, în mod firesc, a cunoscut profunde îmbunătățiri. Se remarcă în context aserțiunile de factură modernă referitoare la garanția și responsabilitatea asumată de producătorii de date

asupra conținutului și corectitudinii acestor date. În acest sens, Sabin Manuilă menționează: „Anuarul statistic al României este principala sursă de informațiune asupra țării noastre, sperăm să putem atinge în scurt timp un nivel care să ridice prestigiul țării noastre în străinătate. Și mai sperăm că această operă va ridica și autoritatea statisticii românești în fața opiniei noastre publice și în fața specialiștilor români”.

Ideile de mai sus exprimate cu atâta claritate de Sabin Manuilă nu numai că atestă preocuparea asiduă a statisticii românești din acea vreme de a răspunde cerințelor societății în general, dar se remarcă prin capacitatea de a anticipa ceea ce avea să devină în zilele noastre principii fundamentale și criterii esențiale în abordarea demersului statistic într-o societate democratică.

Anuarul statistic în perioada regimului socialist

Primul anuar statistic după cel de-al Doilea Război Mondial a fost *Anuarul Statistic al Republicii Populare Române – 1957*. Într-o prefață succintă se precizează că acest anuar cuprinde date provizorii pentru anul 1956 și că, în ceea ce privește seriile de date anterioare, au fost de regulă cuprinși și anii: 1938, caracterizat drept anul cu cea mai ridicată producție de dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial, anul 1948, care este prezentat în text ca anul naționalizării principalelor mijloace de producție, și anul 1950, ca an premergător primului cincinal. Subliniindu-se dificultățile de ordin metodologic, precum și cele cu privire la comparabilitate, se relevă că „datele mai vechi au fost recalculate la teritoriul actual al Republicii Populare Române și după metodologia folosită actualmente pentru calcularea indicatorilor respectivi”.

Începând cu *Anuarul statistic 1957*, editarea regulată a acestuia a continuat până în anul 1989 și apoi an de an, începând cu anul 1990, însă într-o nouă concepție, o nouă structură și la o dimensiune mult amplificată. Despre edițiile 1958–1989, lucrurile cele mai semnificative ce pot fi consemnate constau în schimbările de structură, bazate pe modificările conceptuale de natură metodologică ce au avut loc în statistică, în general cu impact implicit asupra anuarului și în diminuarea an de an a numărului indicatorilor și a seriilor de date. Astfel, Anuarul se prezenta în edițiile 1987–1989 amputat la dimensiunea unei broșuri, cu un număr în jur de 100 de pagini, conținând date cu totul insuficiente pentru de a putea constitui o sursă de informații relevantă și demnă de încredere.

31.7. SCURT ISTORIC AL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI STATISTIC ROMÂNESC

Istoria învățământului românesc se relevă ca o desfășurare de fapte și idei care însoțește, reflectă și influențează viața materială și spirituală a societății. Cu privire la vechimea școlii la români, Nicolae Iorga considera că „într-o țară începătoare nu puteau exista forme constituite de învățământ, câtă vreme asemenea forme încă nu ființau în alte părți”, cu deosebire în țările vecine din sud-estul

europăean. Dar chiar și în aceste situații, „un învățământ exista fără îndoială” [...] „nu în legătură cu urmărirea pe căi teoretice a adevărului, ci cu nevoile adânci, neapărate ale societății care, în vremuri normale, creează școală și îi determină caracterul”.

Deși limitat într-un câmp de strictă specialitate, învățământul statistic nu poate fi desprins de evoluția generală a învățământului, urmând totodată, îndeaproape, condițiile de apariție și dezvoltare a statisticii în Principatele Românești.

La Academia Mihăileană din Iași, în 1837, Gheorghe Săulescu predă dreptul și statistica. În învățământul mediu de toate categoriile, în „școlile reale, gimnaziale și ferme model” din Moldova se introduseseră prin așezământul școlar din 1843 ca materie obligatorie „geografia nouă și statistica în toate a lor întindere și a principatelor în special”. În Țara Românească, în epoca Regulamentului organic, la cursul special de economie politică se recomanda folosirea statisticii, care „fără a fi obiect particular de învățatură, se va întrebuința cu toate acestea adesea, pentru a da prin fapte principiilor generale adevărate netăgăduite”. Eforia Școalelor propune ulterior domnitorului Barbu Știrbey introducerea în programul gimnaziilor de șase clase din București și Craiova a geografiei Europei și a Țărilor Române „cu statistica și cronologia lor”.

De-abia sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza se vor schimba în parte condițiile obiective pentru atragerea concursului populației la operații statistice, îndeosebi sub înrăurirea celor doi oameni de știință progresiști – Dionisie Pop Marțian și Ion Ionescu de la Brad – care aveau să pună bazele statisticii oficiale și să revigoreze învățământul statistic.

În vederea primului recensământ din 1859–1860, conceput, pregătit și executat de organe exclusiv naționale, Dionisie Pop Marțian organizează o adevărată școală pregătitoare în lunile august-septembrie 1859 pentru instruirea personalului care avea să lucreze în biroul central și în județe la efectuarea recensământului. Eugeniu Stătescu, referent al oficiului statistic, prezenta starea cunoștințelor vremii, mărturisind că „oamenii toți s-au găsit foarte puțin preparați pentru a lua parte activă la o asemenea întreprindere”. De aceea, Pop Marțian „trebuie mai întâi printr-un curs de statistică și de economie politică să inițieze pe raportori în lucrările de o natură nouă la care erau chemați”.

În primele decenii ale secolului al XX-lea se recunoscuse necesitatea înființării unei puternice instituții de învățământ superior economic. Ea se înfăptuiește în 1913, prin crearea Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale în baza Legii din 6 aprilie și se organizează prin Regulamentul din 30 august 1913, cu modificările ulterioare.

Catedra de statistică este încredințată lui Stanislav Cihoschi, unul dintre principalii inițiatori ai înființării Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale și care predă statistica de mai mulți ani la Școala Superioară de Științe de Stat.

Învățământul superior economic predat la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale cuprinde și după sfârșitul Primului Război Mondial același curs de statistică (în special economică). El este predat de același Stanislav Cihoschi până la încetarea sa din viață, în noiembrie 1924. Catedra de „statistică, în

special economică” a figurat în programul anului I până la reforma învățământului din 1948.

După marea Unire din 1918, Universitatea din Cluj își deschide porțile în cadrul statului național român, începând cu anul școlar 1919–1920. La Facultatea de Drept, încă de la inaugurarea cursurilor sale, se predau finanțele și statistica de către profesorul Gh. Leon.

În vederea efectuării recensământului general al populației României din 1930, comisia de recensământ, prezidată de profesorul Dimitrie Gusti, directorul Institutului Social Român, și având printre membrii săi pe profesorul Octav Onicescu, a reușit să convingă autoritățile superioare de necesitatea înființării unei rețele de statisticieni județeni. Această școală, organizată și condusă în calitate de director de profesorul Octav Onicescu, a constituit prima formă completă și sistematică a învățământului statistic din țara noastră, acoperind prin programul său principalele câmpuri teoretice și practice ale statisticii științifice.

Ultima și cea mai completă formă organizată a învățământului statistic științific până la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial a luat ființă la Universitatea din București în 21 noiembrie 1941. La această dată se începeau cursurile „școlii de statistică, actuariat și calcul de pe lângă Universitatea din București”. În prezența rectorului universității, acad. Horia Hulubei, directorul școlii, acad. Octav Onicescu, arată că se inaugura cu acest prilej „începuturile unei noi ramuri de învățământ a Universității românești: învățământul statisticii și al disciplinelor care depind necondiționat de ea”.

Învățământul statistic a reprezentat o componentă importantă a istoriei statisticii românești și după 1945, al cărui reprezentant de seamă a fost și **Nicholas Georgescu-Roegen**. Cu toate acestea, trebuie menționat că, deși învățământul, mai ales învățământul în domeniul statistic, nu ar fi trebuit în principiu să fie influențat de rigorile noului regim politic, totuși ingerința politicului s-a făcut resimțită și în acest domeniu. După reforma învățământului din anul 1948 s-au înființat *școli medii tehnice de statistică* în București, Botoșani, Caracal, Târgu-Mureș, Timișoara, aparținând Direcției Centrale de Statistică și îndrumate metodologic de ministerul de profil, școli ce au fost desființate în anul 1953.

Descendentă a Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale fondate în 1913 prin Decret regal, Academia de Studii Economice din București, numită inițial Institutul de Științe Economice și Planificare (ISEP), funcționează cu titlatura actuală din anul 1967.

Academia de Studii Economice din București este universitate de cercetare, accesează fonduri din programele naționale și europene, în această universitate funcționând 21 de centre de cercetare, dintre care opt sunt recunoscute de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior.

Nicholas Georgescu-Roegen

31.8. REVISTA ROMÂNĂ DE STATISTICĂ

Revista română de statistică a apărut în anul 1952, ca publicație de specialitate a Direcției Centrale de Statistică. Încă din primul său număr au fost definite obiectivul și principalele sarcini ce îi reveneau ca organ de presă, constând în promovarea și dezvoltarea problemelor teoretice, metodologice și organizatorice ale statisticii, răspândirea metodelor și tehnicilor practice utilizate în statistica oficială.

Revista a fost editată cu periodicitate trimestrială sau lunară și s-a adresat unui spectru relativ restrâns de cititori, în special celor implicați în statistică, în mediul universitar, academic sau în Institutul Național de Statistică, respectiv în oficiile de statistică ale unor ministere și departamente.

Revista română de statistică a cunoscut de-a lungul timpului momente de revigorare atât prin îmbunătățirea conținutului științific, cât și prin lărgirea tematicii, aducând în actualitate o serie de teme specifice pe domenii.

Au fost publicate cu relativă frecvență studii și articole teoretice și aplicații în domeniul statisticii teoretice, al statisticii matematice, dar și al statisticilor economice și sociale, culegeri de date și însemnări referitoare la practica statistică internațională, cronici, informații și note bibliografice.

Revista română de statistică editată de Institutul Național de Statistică din România este o publicație științifică de importanță națională, fiind acreditată din anul 2004 pentru conținutul său de Consiliul Național de Cercetări Științifice din Învățământul Superior (cod CNCISIS categoria C, iar din martie 2007, categoria B+).

Revista română de statistică a primit recunoaștere internațională începând cu anul 2009, când a fost inclusă în baza de date EBSCO. Ulterior, în 2010, revista a fost inclusă în Directory of Open Access Journal (DOAJ) și Index Copernicus. În anul 2012, RRS a fost indexată într-una dintre cele mai utilizate baze de date internaționale din domeniul economic, RePec (Research Papers in Economic).

La începutul anului 2016, *Revista română de statistică* a fost acceptată în **Web of Science Core Collection – Emerging Sources Citation Index (ESCI)**, parte a **Clarivate Analytics**, cea mai prestigioasă bază de date din domeniul cercetării științifice.

BIBLIOGRAFIE

1. *** (1937), *Legea și Regulamentul Institutului Central de Statistică*, Editura Institutului Central de Statistică, București.
2. *** (1927), *Legea Institutului de Statistică Generală a Statului*, Tipografia Curții Regale F. Gobl Fii SA, București.
3. Academia Română (2007), *Cunoaște România*, București.
4. *Anuarul statistic al României* – 1904 (prima ediție), 1909, 1912, 1915, 1916, 1919, 1923, 1933–1940; 1948 (ediția nu a fost publicată), 1957–1987; 1990–2016.
5. Colescu Leonida (1907), *Progresele economice ale României îndeplinite sub domnia MS Regelui Carol I*, Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, București.

6. Comisia Națională pentru Statistică (1945), *Comunicări statistice*, Imprimeria Institutului Statistic, București.
7. Comisia Națională pentru Statistică (1993), *Revista română de statistică*, nr. 7–8, București.
8. Comisia Națională pentru Statistică (1993), *Revista română de statistică*, nr. 10, București.
9. Comisia Națională pentru Statistică (1995), *Buletin documentar de statistică internațională*, nr. 3, București.
10. Direcția Centrală de Statistică (1969), *Din istoria statisticii românești, Culegere de articole*, București.
11. Direcția Centrală de Statistică, Direcții Județene de Statistică, Direcția Municipală de Statistică București (1973), *Regulamente de organizare și funcționare*.
12. Dumitrescu Ilie, Neagu Sândica (2014), *Importanța și semnificația seriilor statistice*, Institutul Național de Statistică, București, 16–17 mai.
13. Guțescu Laurențiu (2010), *Informația statistică și agricultura – evenimente, fapte, oameni – abordare istorică*, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, București.
14. INS – Institutul Național de Statistică (2007), *Statistica românească după aderare; provocări și perspective*, Simpozion științific, Gura Humorului, 13–14 iulie.
15. INS – Institutul Național de Statistică (2009), *Istoria statisticii românești – evenimente, oameni, fapte*, București.
16. Ionescu Constantin (1969), *Organizarea instituțională a Statisticii Oficiale de Stat din România – 1859–1969*, București.
17. Manuilă Sabin (1938), *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, Editura Institutului Central de Statistică, București.
18. Pop Ioan-Aurel, Bolovan Ioan (2017), *Istoria ilustrată a României și a Republicii Moldova*, Editura Litera, București.
19. Retegan Gheorghe (1964), *Primul recensământ modern al populației și agriculturii Țării Românești, 1938*, *Revista română de statistică*, nr. 4-5.
20. Retegan Gheorghe (1964), *Tehnica de înregistrare a populației Principatelor Române la mijlocul secolului 18-lea*, *Revista română de statistică*, nr. 11.
21. The World Bank (2005), *Where is the Wealth of Nations*, Washington, DC.
22. Trebici Vladimir, *Însemnări din memorie; Acte normative, HCM nr. 1225/1957 privind organizarea DCS, HCM nr. 463/1968 privind înființarea Direcțiilor Județene de Statistică*.

32. ACADEMIA ROMÂNĂ ÎN SLUJBA NAȚIUNII

DORINA N. RUSU

32.1. PROIECTUL MARII UNIRI AL ACADEMIEI ROMÂNE ȘI AL PRECURSORILOR EI

Centenarul Marii Uniri este strâns legat de istoria Academiei Române. Încă de la înființarea sa, mai întâi sub denumirea de Societatea Literară Română (1866), apoi de Societatea Academică Română (1867) și, în sfârșit, de Academia Română (1879), obiectivul fundamental a fost realizarea unirii tuturor provinciilor locuite de români aflate sub stăpânirea străină, prin cultivarea și dezvoltarea limbii române, a istoriei și a literaturii române ca mijloace de formare și dezvoltare a conștiinței și unității naționale.

În urma referatului înaintat Locotenenței domnești de ministrul cultelor și instrucțiunii publice, C.A. Rosetti, în care se evidenția „necesitatea imperioasă a înființării unei societăți literare a cărei principală menire să fie aceea de a da țării cele două colonade ale templului său literariu” – dicționarul și glosarul limbii române –, la 1/13 aprilie 1866 s-a aprobat decretul de înființare a Societății Literare Române.

Principala misiune a Societății Literare Române era de „a determina ortografia limbii române, de a elabora gramatica limbii române, de a începe și a realiza lucrarea dicționarului român”. Societatea urma să fie formată, pentru început, din 21 de membri aleși din toate provinciile românești (patru din Muntenia, câte trei din Moldova, Transilvania și Basarabia, câte doi din Banat, Maramureș, Bucovina și din sudul Dunării). Cei dintâi 14 membri ai Societății Literare Române, numiți prin Decretul din 22 aprilie/3 mai 1866, au fost numai reprezentanți ai provinciilor românești care se mai găseau sub stăpâniri străine.

Rememorând peste ani momentul numirii celor dintâi membri ai instituției academice, Ludovic Mrazec remarcă: „Prin însuși actul său de fundație și constituire, Academia Română cuprindea de la început pe reprezentanții gândirii și graiului românesc, tot ce România avea pe atunci mai ales și mai nobil. Toate ținuturile aveau solii lor în acest for al culturii integrale românești. Deopotrivă erau reprezentate atât Principatele de curând unite, cât și Ardealul, și Banatul, și Bucovina, și Basarabia, și aromânii”.

La 1/13 august 1867, la București, în casele banului Constantin Gr. Ghica de lângă grădina Cișmigiu, s-a desfășurat într-un cadru solemn cea dintâi ședință a Societății Literare Române care, prin prezența reprezentanților de peste Carpați, s-a transformat într-o adevărată sărbătoare națională.

Însemnătatea acordată limbii române, a așezării ei pe temelii unitare, științifice, a fost evidențiată de toți cei prezenți la ședința inaugurală. „Limba ne unește, domnilor”, exclama Alexandru Roman, reprezentantul Maramureșului.

Ilustrul filolog transilvănean Timotei Cipariu afirma cu aceeași ocazie că noua instituție „va îngriji pentru conservarea limbii românești din toate provinciile locuite de români. Ea îi va reda forma curat națională română, pentru ca să figureze, cu toată demnitatea, între și lângă surorile ei de gintă latină. Ea va pune fundamentul pentru o literatură adevărată națională”.

Pentru punerea în practică a acestor deziderate, perioada ce a urmat a fost pentru noua instituție deosebit de rodnică. Înființată ca *societate literară*, având în componență și specialiști din alte domenii, ea a devenit, odată cu adoptarea la 24 august/5 septembrie 1867 a celui dintâi Statut întocmit de o comisie alcătuită din George Barițiu, Timotei Cipariu, August Treboniu Laurian și Alexandru Hurmuzaki, o *Societate Academică*, „cu scopul de a lucra la înaintarea literelor și științelor între români”, fiind „un corp independent în lucrările sale de orice natură”. Ea urma să fie alcătuită din membri „actuali”, „cunoscuți prin operele lor literare și științifice și care totdeauna se bucură de o viață respectabilă”, din membri corespondenți și „onorari”, care urmau să-și desfășoare activitatea în trei secții: literară-filologică, istorico-arheologică, constituite în 1867, imediat după adoptarea Statutului, și a științelor naturale, creată în 1872.

Lucrările Societății Academice Române (în plen și pe secțiuni) se desfășurau între 1 august și 15 septembrie în clădirea Universității din București. Societatea Academică era condusă de un președinte, un vicepreședinte și un secretar, cea dintâi conducere – Ion Heliade Rădulescu, președinte, Timotei Cipariu, vicepreședinte, și August Treboniu Laurian, secretar – fiind aleasă la 31 august/12 septembrie 1867. La puțin timp (13/25 septembrie 1867), la propunerea lui George Barițiu, s-a adoptat și sigiliul noii instituții, reprezentând pe zeița Minerva, protectoarea artelor și științei.

O atenție aparte s-a acordat alegerii de noi membri. După ce, la 15/27 septembrie 1867, calitatea de cel dintâi membru de onoare al Societății Academice Române a fost acordată domnitorului Carol I, la 16/28 septembrie 1868 au fost aleși primii membri „actuali” – Mihail Kogălniceanu, George Sion și Alexandru Papiu-Ilarian –, iar peste un an, la 15/27 septembrie 1869, cel dintâi membru corespondent, preotul și profesorul din Rășinari, Sava Popovici-Barcianu. În anii care au urmat, în Societatea Academică au fost alese alte personalități reprezentative ale culturii și științei românești, între care: scriitorul Alexandru Odobescu, filologul, istoricul, publicistul și scriitorul Bogdan Petriceicu Hașdeu, istoricii Dimitrie A. Sturdza, Eudoxiu de Hurmuzaki, Alexandru Papadopol-Calimah, economistul și scriitorul Ion Ghica, economistul și agronomul Petre S. Aurelian,

geologul și paleontologul Grigoriu Ștefănescu, matematicianul Ștefan Fălcoianu, agronomul și economistul Ion Ionescu de la Brad, istoricul literar Aron Densusianu, chimistul Nicolae Teclu, chimistul și mineralogul Petru Poni ș.a.

Bazele fiind puse prin Statutul adoptat la 24 august/5 septembrie 1867, Societatea Academică Română a început să funcționeze, desfășurând o activitate bogată și variată.

Încă din primul său an de existență, Societatea Academică Română a acordat o atenție aparte stabilirii ortografiei și elaborării gramaticii și dicționarului limbii române. Dezbaterile problemelor de natură filologică a prevalat, concretizându-se în elaborarea de către Timotei Cipariu a unei *Gramatici*, premiată de altfel de Societatea Academică în 1869, începerea publicării unui dicționar și a unui glosar al limbii române, la întocmirea cărora au participat, într-o formă sau alta, cele două secțiuni, literară-filologică și istorico-arheologică, eforturi remarcate cu entuziasm de presa vremii.

Fidelă menirii sale, Societatea Academică și-a îndreptat eforturile și spre publicarea operelor înaintașilor culturii române, ca și a unor scriitori ai Antichității grecești și latine. Prin grija supremului for de la București au văzut lumina tiparului lucrările lui Dimitrie Cantemir: *Descriptio Moldaviae*, mai întâi în latină, apoi în traducere română, *Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor din Țara Muntenească*, *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea*, *Istoria Imperiului Otoman*, *creșterea și descreșterea lui*, precum și traduceri din Tacit, Cicero, Cezar, Dio Cassius și Sallustius.

Dacă în primii ani problemele de ordin filologic și istoric au prevalat între preocupările Societății Academice, treptat atenția s-a îndreptat și spre cele științifice. În 1872 s-a reușit constituirea celei de-a treia secțiuni prevăzute în Statut, cea a științelor naturale, ale cărei atribuții erau „explorarea României din punct de vedere geografic, geologic și fizic”. Pentru început, eforturile s-au îndreptat cu deosebire asupra studiului bogățiilor naturale ale țării, precum și asupra observațiilor meteorologice.

Preocupările științifice ale acestora se degajă și din **discursurile de recepție**, care s-au constituit în manifestări pe cât de elevate, pe atât de documentate, proprii instituției academice. Instituirea discursurilor de recepție s-a făcut la scurt timp de la inaugurarea Societății Academice Române, înscriindu-se printre primele măsuri organizatorice luate. Preocupat de sporirea prestigiului supremului for de cultură al țării și, în acest cadru, de necesitatea unei mai bune cunoașteri a membrilor, George Barițiu a propus ca, în ședințe publice, membrii „actuali” să prezinte discursuri de recepție în care să se elogieze o persoană marcantă a culturii românești sau să se prezinte aspecte semnificative din domeniul de competență.

O preocupare constantă a membrilor Societății Academice Române a constituit-o strângerea legăturilor cu specialiștii străini și cu instituțiile similare de peste hotare. O dovedește chiar înscrierea în cel dintâi Statut a posibilității alegerii, în cadrul instituției academice de la București, a unor membri de onoare și corespondenți străini. La 15/27 septembrie 1869, această prevedere a fost pusă în

practică prin alegerea ca membru „onorar” al Societății Academice Române a istoricului și scriitorului francez Edgar Quinet. Militând pentru o mai largă deschidere a instituției academice de la București, Vasile Alecsandri îi cerea „să nu fie prea greoaie de a numi membri onorari dintre străini de renume din orice țări, căci aceia o vor face cunoscută. Să punem Academia – sublinia el – în dese relațiuni cu lumea europeană, căci tot noi vom câștiga din aceste relațiuni”.

Încă de la înființarea sa, Societatea Academică Română a fost ancorată profund în realitățile românești, dovedindu-și puternicul său **caracter național**: de la componență – învățați proveniți din toate provinciile românești, indiferent de statutul lor politic – la abordarea unor subiecte referitoare la întreg spațiul de locuire românească și acordarea de burse tinerilor români merituoși, fără a se ține cont de regiunea în care trăiau, urmărindu-se doar crearea unei „inteligențe învățate și pioase, crescută în durerile și sințământul național”. Pe această linie promovată de Societatea Academică s-a înscris și participarea unora dintre membrii ei la serbările de la Putna din 1871, însușirea *Apelului către toți românii și alți iubitori de progres* trimis de ASTRA în scopul sprijinirii eforturilor ce se depuneau în vederea „înstituirii unei academii de drepturi în Transilvania”, trimiterea gratuită a publicațiilor ce apăreau sub egida instituției academice de la București școlilor românești de peste munți. Referindu-se tocmai la această activitate, comisia specială însărcinată cu analizarea activității conducerii Societății Academice pe 1876/1877 ținea să menționeze, în raportul prezentat în septembrie 1877, rolul de suprem for de cultură al întregii națiuni române pe care urma să-l joace instituția academică de la București după proclamarea independenței de stat, act aprobat de toți membrii săi, cu atât mai mult cu cât „cultura limbei și istoria patriei caută să-și manifeste fecunditatea sa mai vârtos atunci când națiunea se scoală spre a-și deschide noi căi de dezvoltare și de progres”.

La 27 martie/8 aprilie 1879, prin Decret domnesc semnat de principele Carol, s-a hotărât transformarea Societății Academice Române în „institut național cu denumirea de Academia Română”, „persoană morală și independentă în lucrările sale de orice natură”, având drept scop „cultura limbei și istoriei naționale, a literelor, a științelor și a frumoaselor arte”.

Conform Statutului adoptat la 21 iunie/3 iulie 1879, ea urma să aibă tot trei secțiuni – literară, istorică și științifică –, structură rămasă neschimbată până în 1948. Academia Română avea să fie condusă de un președinte, trei vicepreședinți, reprezentanți ai celor trei secții, toți aleși anual, dar care nu puteau funcționa mai mult de trei ani consecutivi, și de un secretar general, ales pe o perioadă de șapte ani. Cea dintâi conducere – Ion Ghica, președinte, George Sion, Dimitrie A. Sturdza și Petre S. Aurelian, vicepreședinți, Alexandru Odobescu, secretar general – a fost aleasă la 2/14 iulie 1879. Până în 1918, la conducerea Academiei Române s-au aflat personalități de seamă ale culturii românești: Ion Ghica, Dimitrie A. Sturdza, Mihail Kogălniceanu, George Barițiu, Iacob C. Negruzzi, Nicolae Kretzulescu, Petru Poni, Petre S. Aurelian, Ioan Kalinderu, Anghel Saligny, Constantin I. Istrati.

Conform Statutului din iunie 1879, Academia Română urma să funcționeze neîntrerupt în tot timpul anului; sesiunea generală, de 25 de zile, avea loc primăvara, iar ședințele „ordinare”, în fiecare săptămână. Totodată, se stabilea un număr fix de membri (36), câte 12 de fiecare secțiune, cărora li se adăugau membrii corespondenți și de onoare, aleși și dintre străini, „bărbați de litere și de științe care s-au distins prin operele și activitatea lor în favoarea națiunii române”, ori dintre „persoane care vor fi înlesnit dezvoltarea activității științifice și literare a Academiei prin donațiuni de o valoare însemnată”. Ca urmare, de-a lungul anilor au devenit membri titulari, corespondenți sau de onoare personalități din cele mai variate domenii ale culturii și științei.

Și în această perioadă, Academia Română a desfășurat o activitate bogată și variată, ea onorându-și din plin rolul de „suprem institut de cultură națională”, a cărei „însemnată misiune era de a da o direcțiune sănătoasă întregii activități a neamului nostru”.

Fidelă menirii ei inițiale, Academia a acordat o atenție sporită studierii limbii române, ortografia și dicționarul impunându-se ca probleme prioritare. În 1881 se adoptau noile norme ortografice, preluate și de românii din afara hotarelor, asupra cărora s-a revenit și mai târziu, când, printr-un decret, s-a conferit ortografiei stabilite de Academie un caracter obligatoriu (1907). *Dicționarul limbii române* a fost reluat în 1884, la propunerea regelui Carol I, membru de onoare și protector al instituției academice.

Sarcina realizării acestui *Etymologicum Magnum Romaniae* a revenit lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, a cărui intenție era să facă „un tezaur care să cuprindă totalitatea limbii române, începând de la monumentele cele mai vechi ale limbii scrise și spicuiind graiul după diverse dialecte ale poporului român”. Gândită la dimensiuni grandioase, această lucrare fundamentală în domeniul lingvisticii nu a putut fi dusă până la capăt, Hașdeu reușind să publice doar trei volume și introducerea la cel de-al patrulea. Munca la *Dicționarul limbii române* a fost reluată ulterior de Alexandru Philippide, dar mai ales de Sextil Pușcariu.

Larga dezvoltare a științelor pe plan mondial a impus o intensificare a cercetărilor și în România. În acest context, Academia Română a încercat să răspundă necesității de a promova cercetarea științifică în cele mai diverse domenii, căutând să contribuie la „progresul științelor tehnice și aplicate”. De-a lungul anilor, în Secțiunea științifică au fost aleși oameni de știință de înalt prestigiu care, prin comunicările și lucrările lor, au contribuit la dezvoltarea diferitelor ramuri ale științei. Ei s-au orientat îndeosebi spre o problemă legată nemijlocit de realitățile din România și de necesitățile impuse de dezvoltarea societății românești în ansamblu.

Așa, spre exemplu, atenția a fost îndreptată cu precădere asupra exploatării zăcămintelor de petrol și de sare, asupra studiului faunei ihtiologice, a pisciculturii, a meteorologiei și seismologiei, a eradicării unor boli, precum pelagra și tuberculoza, asupra demografiei etc. De numele unora dintre membrii Academiei Române se leagă nu numai realizări de excepție în unele domenii, precum bacteriologia, științele tehnice, ihtiologia, astronomia, recunoscute pe plan mondial, dar chiar punerea bazelor unor noi științe, ca, de pildă, speologia.

Tradiția prezentării **discursurilor de recepție** a continuat, până în 1918 ținându-se 42 de astfel de discursuri, în care au fost elogiuate unele personalități de seamă ale culturii românești sau au fost prezentate rezultate ale cercetărilor în diverse domenii.

Cercetarea propriu-zisă, ca și aplicarea rezultatelor acesteia în toate domeniile s-au bucurat de sprijinul Academiei Române, fiind susținute financiar atât prin subvențiile date de stat, care s-au dovedit însă neîndestulătoare, cât mai ales prin **donățiile** primite din partea unor particulari, concretizate în sume de bani, acțiuni la diverse bănci din țară și din străinătate, terenuri agricole și silvice, opere de artă, cărți, monede, manuscrise etc.

Așa, de pildă, în testamentul său, marele proprietar Vasile Adamachi destina o parte din cele 2 milioane lei lăsate în 1891 Academiei Române pentru trimiterea și întreținerea „la studiu a tinerilor care s-ar hotărî pentru științele exacte, precum și acelor care s-ar hotărî pentru studiul științelor pozitive, pentru a servi la înființarea și perfecționarea fabricilor și a industriei naționale”. Tot datorită unor astfel de donații au sporit considerabil și colecțiile de carte, manuscrise, monede, sigilii, ale Bibliotecii Academiei Române, care a devenit în scurt timp cea mai de seamă instituție de profil a țării, în fruntea căreia s-a aflat, începând din 1884, Ioan Bianu.

O preocupare constantă a constituit-o **construirea unui local propriu** desfășurării activității Academiei Române, deziderat devenit realitate abia în 1898, când a avut loc inaugurarea edificiului din Calea Victoriei, pe terenul oferit cu doi ani înainte, prin transformarea pentru nevoile instituției academice a celor două imobile deja existente (casele Cesianu și Zaleski).

Pe măsura sporirii considerabile a colecțiilor bibliotecii, se impunea ridicarea unei clădiri destinate special adăpostirii și consultării acestora. „Localul Bibliotecii – se arăta în acest sens într-un raport din 1911 – trebuia să cuprindă: un depozit de cărți pentru un milion de volume, o sală de lectură cu 100 de locuri, o sală specială pentru consultarea revistelor în curs de apariție, încăperi pentru administrație, facerea cataloagelor și primirea noilor publicațiuni, un local special pentru depozitele manuscriptelor și stampelor, o sală de lectură pentru acestea de 30 de locuri, un local special pentru cabinetul numismatic, cu depozitul și biblioteca sa specială”, deziderate ce aveau să se realizeze însă mult mai târziu.

Și în această perioadă, Academia Română și-a manifestat dorința de **deschidere spre lume**, de a fi „focarul științelor care va străluci departe, peste hotarele noastre” sau, cu alte cuvinte, de a deveni instituția care „inspiră nu numai încrederea și respectul românilor, ci chiar considerațiune în fața străinilor”. În conformitate cu prevederile statutare, instituția academică de la București a primit în rândurile ei, ca membri de onoare și corespondenți, specialiști de seamă din străinătate din cele mai diverse domenii, membri ai unor academii ori universități din Europa și America.

„**Institut național**”, Academia Română și-a păstrat în toată perioada acest caracter, remarcat de altfel și de unii învățați străini. Istoricul și filologul italian Angelo de Gubernatis, membru de onoare al supremului for de cultură de la

București, observa pe bună dreptate că: „dacă în celelalte academii se lucrează pentru știință cu stăruință”, în Academia Română „a pătruns însuși sufletul națiunii românești”, pentru ca mai târziu Dimitrie A. Sturdza să afirme: „La noi, Academia are mai mult un caracter național. Limba și istoria sunt principalele ei ocupațiuni, căci limba și istoria ni se contestau și ni se contestă neîncetat”, dorindu-și ca instituția academică „să rămână vecinic focarul nestins al ideii naționale, purificate și întărite de știință”. Acest caracter a fost demonstrat de alegerea de membri din toate provinciile românești, indiferent de statutul lor politic, de prezența în 1893 în fruntea instituției academice de la București al lui George Barițiu, reprezentant al Transilvaniei, „eveniment a cărui glorie se revarsă asupra tuturor românilor”, căci „el ne indică identitatea culturală a neamului românesc”, după cum scria Iosif Vulcan în paginile revistei sale „Familia”, dar mai ales prin prezența, într-o formă sau alta, la toate manifestările de seamă care aveau loc pe întregul cuprins al țării, ca și prin atitudinea adoptată în momentele ei de cumpănă.

Izbucnirea Primului Război Mondial, iminenta intrare a României în conflict în vederea eliberării teritoriilor românești aflate sub stăpâniri străine și a întregirii țării în hotarele ei firești au găsit în Academia Română un profund ecou. După cum afirma în 1915 președintele înaltului for, dr. Constantin I. Istrati, „Academia Română, care a contribuit mult la ridicarea conștiinței naționale și în mod larg a lucrat și dânsa pentru desăvârșirea unității noastre sufletești, nu poate astăzi, fără o emoțiune adâncă, însuflețită de o profundă convingere și încredere și cu aleasă înălțare sufletească, să nu-și ridice inima în credința că ziua de mâine va aduce mult așteptata împlinire a visului de aur al atâtor generațiuni și fericirea neamului românesc”. În anii care au urmat, personalități de marcă din domeniul științelor, literelor și artelor și-au exprimat, în ședințele publice ale Academiei Române, dar și cu alte prilejuri, părerile privitoare la desfășurarea conflictului abia început și la rolul pe care România urma să-l aibă în noua conjunctură politico-militară internațională, în vederea realizării propriilor aspirații. Comunicările științifice prezentate sub cupola Academiei Române în anii 1914–1916 au îmbrățișat aspecte de stringentă actualitate: *Asupra războiului european. Cauzele războiului; Dreptul la viață al statelor mici; Carpații în luptele dintre români și unguri; Observări geografice asupra războiului. Emanciparea unei rase; Imperialismul austriac și cel rus în dezvoltare paralelă; În ce măsură știința românească a contribuit la combaterea epidemiilor de război etc.*

Intrarea României în război în august 1916 a fost salutăată în cuvinte entuziaste de vicepreședintele Academiei Române, scriitorul Barbu Ștefănescu Delavrancea, care ținea să sublinieze marele rol pe care supremul for de știință și de cultură al țării l-a avut încă de la înființare în „unitatea morală și intelectuală a românilor de pretutindenea. Ea, primind în sânul ei reprezentanți și din Ardeal, și din Banat, și din Bucovina, sub aceeași cupolă, a văzut neconținut, de o jumătate de veac, imaginea virtuală a României Mari. Ea, simbol al aspirațiunilor naționale, a izbutit să întrețină flacăra unui patriotism integral, care nu recunoștea hotarele artificiale ale României, ci, săltând peste Carpați, înfrățea de fapt pe cei care erau

frați de drept. Ea, topind istoria suferințelor noastre seculare, a scos din zgura trecutului, nobil și lamur, un singur suflet al unei singure ființe, al românimii de altădată și al românimii dintotdeauna”.

În anii ocupației militare, Academia Română a fost atacată direct, ridicându-i-se din colecțiile sale peste 600 de volume de documente din secolele XIV–XVII, revenite ulterior bibliotecii numai în urma intervențiilor repetate făcute de unii dintre membrii Academiei rămași în Bucureștiul ocupat, cu deosebire ale lui Ioan Bianu, cel care răspundea direct, în calitate de conservator, de inestimabilul tezaur al bibliotecii instituției academice.

Prin tot ceea ce întreprinsese până atunci forul academic pentru ștergerea, fie și simbolică, a hotarelor dintre frați, nu apare deloc surprinzător modul de receptare a marilor acte din 1918 care au condus la înfăptuirea României Mari, exprimându-se încrederea că „dărâmarea hotarelor nefirești despărțitoare dintre frați ar fi urmată de înălțarea și întărirea culturii naționale, prin conlucrarea tuturor fraților ținuți atâtea secole despărțiți sub apăsarea stăpânirilor străine”.

Această primă etapă din istoria Academiei Române, după reorganizarea ei din 1879, a fost bogată și variată. Făcând un bilanț, Anghel Saligny avea să sublinieze: „La înălțarea Academiei, toți membrii și-au adus partea lor de muncă, de îngrijire și de stăruință. Prestigiul Academiei a crescut an de an, atât între români, cât și în țările străine și depărtate.

Putem privi cu mulțumire progresele făcute de această instituțiune, care are înalta misiune de a concentra într-însa și de a lumina aspirațiunile culturale ale neamului, dându-le direcție sănătoasă și avânt spre sferele curate și înălțătoare ale gândirii. Să avem însă privirile noastre totdeauna ațintite spre drumul lung pe care mai trebuie să-l facem cu pași grăbiți ca să ajungem la același nivel unde au ajuns popoarele cu un trecut mai norocos ca al nostru, popoare ce au putut să se îngrijească de cultivarea minții, pe când noi cu mare greutate ne apărăm independența. În acest mers grăbit al neamului nostru pe calea culturii – arăta Anghel Saligny în încheierea cuvântului său –, Academia are menirea de a fi conducătorul priceput, farul luminător care să arate și să lumineze drumul bun de urmat și căile rele de ferit. Conștiința acestei înalte misiuni și grele răspunderi este limpede în mintea noastră a tuturor și trebuie să fie tot așa de limpede și în mințile urmașilor noștri”.

32.2. ACADEMIA ROMÂNĂ ÎN PERIOADA 1918–1947

Făurirea în 1918 a statului național unitar român a deschis o nouă perioadă și în istoria Academiei Române, instituția care, „în lupta sfântă a tuturor românilor și-a avut partea ei importantă”, după cum afirma regele Ferdinand I. Rolul supremului for de cultură și de știință al țării la realizarea mărețului act al unirii a fost reflectat

în toată complexitatea cu ocazia ședinței solemne consacrate împlinirii unei jumătăți de veac de la înființarea Academiei, ce a avut loc la 14 mai 1919, de altfel prima ședință a Academiei ținută în București după război, la care participau membrii provinciilor recent revenite la patria-mamă. Adresându-le un cuvânt de „bună venire”, Nicolae Iorga ținea să sublinieze: „Academia noastră, întemeiată prin restrânse scopuri de ortografie, de dicționar, de adunarea materialelor istorice, se preface într-un organ de rostire fățișă și energie a credinței în necesara unitate națională”. În cuvintele lor, reprezentanții Basarabiei, Transilvaniei și Bucovinei, după ce au relevat rolul pe care supremul for de cultură de la București l-a avut încă de la întemeiere în unitatea tuturor românilor, își exprimau speranța că „Academia Română și de aci înainte va duce cu aceeași demnitate steagul unității culturale a neamului românesc, că, dezvoltând știința românească, va pune stăruința ca din paharul științei să poată bea toți fiii României Mari, că nu va înceta de a fi și pe mai departe un izvor nesecat de lumină și un mijloc de întărire a unității noastre naționale”, după cum afirma cu același prilej Ion Inculeț.

Fidelă Statutului adoptat în 1879, Academia Română a păstrat aceeași structură (trei secțiuni – literară, istorică și științifică), fiind condusă de un președinte, trei vicepreședinți și de un secretar general. Între 1918 și 1948, la conducerea Academiei s-au aflat: Petru Poni, Dimitre Onciul, Iacob C. Negruzzi, Emil Racoviță, Ioan Bianu, Ludovic Mrazec, Alexandru Lapedatu, Constantin Rădulescu-Motru, Ion Th. Simionescu, Dimitrie Gusti, Andrei Rădulescu.

O atenție sporită a fost acordată primirii de noi membri „actuali”, corespondenți și de onoare din cele mai diferite domenii ale literaturii, științelor și artelor: filologi, lingviști, critici și istorici literari, scriitori, istorici și arheologi, economiști, juriști, filosofi, pedagogi, sociologi, folcloriști, demografi, specialiști în științele chimice, fizice, matematice, biologice, geologice, geografice, agricole, medicale, tehnice, reprezentanți ai arhitecturii, picturii, muzicii, critici și colecționari de artă, diplomați, oameni politici, reprezentanți ai clerului și ai armatei ș.a.

Și în această etapă, secțiile Academiei au avut o activitate intensă, orientată în principal în realizarea lucrărilor fundamentale. O atenție specială a continuat să fie acordată *Dicționarului limbii române*, un rol hotărâtor avându-l Sextil Pușcariu, sub a cărui coordonare au apărut trei volume masive, completate cu atlase lingvistice pe regiuni, inițiate de el și realizate sub directă sa îndrumare de Muzeul Limbii Române din Cluj, a cărui înființare i se datorează. Totodată, s-a continuat publicarea de ediții ale operelor înaintașilor. O realizare notabilă a reprezentat-o începerea studierii și publicării manuscriselor rămase de la Mihai Eminescu, donate de Titu Maiorescu Bibliotecii Academiei, lucrare în care s-a distins Dumitru Panaitescu-Perpessicius. La rândul lor, membrii Secțiunii istorice și-au continuat investigațiile în arhive și biblioteci din țară și din străinătate, rezultatele acestor cercetări regăsindu-se în volume de documente, studii, articole, monografii și sinteze de mare amploare, așa cum au fost cele întocmite de Nicolae Iorga. Au continuat investigațiile arheologice, dar și cercetările în domeniul numismaticii, heraldicii, genealogiei, cronologiei, epigrafiei etc. Fără îndoială, realizările cele mai

spectaculoase au fost înregistrate în diferitele ramuri ale științelor exacte și ale naturii: matematică, astronomie, științe tehnice, medicale, agricole, ale naturii și pământului, rezultatele cercetărilor românești fiind cunoscute și apreciate de comunitatea științifică internațională.

O parte dintre cercetările lor au fost prezentate în comunicările ținute în ședințele publice ale Academiei Române, publicate ulterior în cele trei serii de *Memorii* ce apăreau pe lângă *Analele Academiei Române* și în versiunile prescurtate pentru străinătate: *Bulletin de la Section historique* (1912–1943, 28 de tomuri), aflat până în 1939 sub conducerea lui Nicolae Iorga, apoi sub cea a lui Nicolae Bănescu; *Bulletin de la Section scientifique* (1912–1948, 30 de tomuri), sub îngrijirea lui Ștefan Hepites (1912–1919), Grigore Antipa (1919–1939) și Traian Săvulescu (1939–1948); *Langue et littérature, Bulletin de la Section littéraire* (1940–1948, patru tomuri), sub conducerea lui Theodor Capidan și Dumitru Caracostea; *Studii și cercetări* (1919–1944, 28 de tomuri), precum și în *Publicațiile fondului „V. Adamachi”* (1898–1941, zece tomuri), în colecțiile *Connaissance de la terre et de la pensée roumaine* (1937, zece tomuri) și *Din viața poporului român* (1908–1931, 40 de tomuri), continuată de *Anuarul arhivei de folclor* (1932–1945, opt tomuri).

În perioada 1918–1948 s-a continuat tradiția ținerii **discursurilor de recepție**, cele 39 de discursuri prezentate cuprinzând, conform tradiției, fie un elogiu adus unui reprezentant al culturii românești, fie aspecte din cele mai variate domenii ale științei: Petru Bogdan, *Opera lui Anghel Saligny. Învățămintul tehnic în România*; George Enescu, *Despre Iacob Negruzzi și despre intrarea muzicii la Academia Română*; Victor Slăvescu, *Viața și opera lui Dionisie Pop Marțian*; Gheorghe Ionescu-Șișești, *Dezvoltarea studiilor despre sol în România*; Petre Antonescu, *Meșteri și arhitecți în trecut* ș.a.

Odată cu dezvoltarea spectaculoasă a științelor exacte, Academia Română s-a pregătit să treacă de la o componentă dominată de filologi, scriitori și istorici la una în care să-și găsească tot mai mult locul reprezentanții științelor exacte. Astfel, dacă în 1934 Grigore Antipa propunea o sporire a numărului celor trei secțiuni „în proporție cu lărgirea câmpului lor de activitate”, în 1941 s-a trecut la „adaptarea statutelor de organizare a Academiei la noile cerințe ale vremii” și s-a întocmit un amplu proiect de reorganizare a instituției academice, propunând, în principal, o nouă împărțire a secțiunilor în subsecțiuni care să stabilească mai bine locul unor domenii noi, precum filosofia, sociologia, științele economice, financiare, statistice, militare etc. Importanța care începea să se acorde tot mai mult științelor tehnice a condus în 1945 la înființarea, sub egida Academiei Române, a Consiliului Național de Cercetări Științifice, destinat a contribui „la progresul științelor teoretice și aplicate, prin coordonarea instituțiilor existente”.

În condițiile în care, după Primul Război Mondial, veniturile Academiei Române au fost reduse substanțial în urma unor exproprieri, iar sumele alocate de la buget deveniseră insuficiente, un ajutor important pentru continuarea activității ei a fost reprezentat de **donățiile** în bani, acțiuni în bănci, terenuri agricole și

silvice, imobile, diverse publicații, opere de artă, colecții numismatice și filatelice etc. Deosebit de valoroasă s-a dovedit a fi donația bancherului bucureștean Jacques M. Elias, din a cărui avere mobilă și imobilă, lăsată în întregime, în 1923, Academiei Române, s-a înființat o „fundatie de cultură națională și de asistență publică”, al cărei scop a fost construirea la București a unui spital, a unui gimnaziu și a unei școli profesionale, susținerea unor acțiuni de asistență socială și sprijinirea financiară a unor acțiuni ale Academiei Române. La rândul său, generalul francez Henri Mathias Berthelot lăsa Academiei Române, al cărei membru de onoare devenise în 1926, „sume în numerar depuse în numele său la Banca Marmorosch Blank și în sucursalele sale din România, sume ce vor fi folosite pentru studii sau cercetări într-o universitate franceză”, dar și moșia primită de la statul român în comuna Farcadin (azi Berthelot) din județul Hunedoara.

Noile condiții create după 1918 au contribuit la sporirea și la diversificarea **relațiilor externe** ale Academiei Române cu instituții similare din întreaga lume. Din 1929, ea a devenit membră a Uniunii Academice Internaționale, la a cărei înființare a contribuit substanțial Vasile Pârvan, reușind de-a lungul anilor să inițieze și să realizeze, alături de alte academii din diferite state, o serie de proiecte deosebit de însemnate. Totodată, în rândurile Academiei Române au fost alese, ca membri de onoare și corespondenți, personalități de renume din întreaga lume, mulți cunoscători ai realităților românești ori prieteni apropiați ai României.

La rândul lor, mulți membri ai Academiei Române au devenit membri ai unor Academii de prestigiu din străinătate: A.D. Xenopol, Vasile Pârvan, Nicolae Iorga, Ioan Cantacuzino, Constantin I. Angelescu, Victor Babeș, Theodor Burghel, Mihai Ciucă, Daniel Danielopolu, Elie Carafoli, Gheorghe Marinescu și alții.

Printr-o activitate deosebit de intensă, Academia Română a devenit o instituție prețuită pe plan extern, astfel că, „păzind proporțiile cuvenite pentru o națiune tânără, în plin avânt de renaștere culturală”, putea „rivaliza și fi comparată cu activitatea celor mai de seamă academii ale lumii”, după cum afirma în 1923 Dimitrie Gusti.

Prezentă permanent în viața „cetății”, Academia Română a continuat să ia atitudine față de marile momente prin care trecea poporul român, a cărui parte integrantă s-a simțit a fi încă de la înființare. Între acestea, cel mai dureros a fost, fără îndoială, cel din anul 1940, ea luptând cu armele specifice – cercetările științifice și manifestările culturale – pentru atenuarea efectelor ce au urmat rapturilor teritoriale, convinsă fiind că „știința, ea singură, prin adevărurile ei nepieritoare, pronunță, în ultimă instanță, judecata supremă în conflictele dintre popoare”.

Anii celui de-al Doilea Război Mondial, dar mai cu seamă cei care au urmat au avut consecințe dintre cele mai nefaste asupra Academiei Române, îndeosebi asupra situației ei materiale. Greutățile prin care trecea întreaga țară s-au răsfrânt și asupra alocării fondurilor către instituția academică. Ea a suferit după război și consecințele exproprierii averilor sale lăsate prin donații de-a lungul anilor și care constituiau sursa cea mai importantă a desfășurării întregii activități. În aceste condiții, modificarea statutului și transformarea Academiei Române într-o instituție de stat apărea iminentă, având să își piardă autonomia.

32.3. ACADEMIA ROMÂNĂ ÎN PERIOADA 1948–1989

La 9 iunie 1948, printr-un Decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale, se desființa Academia Română ca instituție „...independentă în lucrările sale de orice natură” și se crea Academia Republicii Populare Române (denumire schimbată în 1965 în Academia Republicii Socialiste România) ca instituție de stat subordonată Guvernului, având drept obiectiv „promovarea științei și culturii în toate domeniile, în vederea ridicării nivelului material și cultural al poporului”. La 12 august în același an se aproba Statutul de organizare și funcționare, conform căruia Academia era împărțită în șase secții.

Prin Statutul din 2 iulie 1955, numărul secțiilor a sporit la opt, iar prin statutul din 3 februarie 1965, numărul secțiilor a fost din nou modificat, ajungând la 12. În toate aceste trei cazuri apare și secția de științe economice, filosofie și juridice alături de secția de științe matematice; științe fizice; științe chimice; științe tehnice; științe biologice; științe agricole și silvice; științe geologice, geofizice și geografice; științe medicale; științe istorice; științe filologice; literatură și arte. În 1948 s-au înființat filiale ale Academiei Române la Iași și Cluj, cărora li s-au alăturat, din 1955, baze de cercetări științifice la Târgu Mureș și Timișoara.

Conform Statutului din 1955, Academia Română era condusă de un Birou, alcătuit din președinte, din patru vicepreședinți și din secretarul general, precum și dintr-un Prezidiu format din Birou și din președinții de secții și de filiale. Întreaga conducere a instituției academice intra în funcție doar după aprobarea ei de către Consiliul de Miniștri. Între 1948 și 1989, la conducerea Academiei Române s-au aflat în calitate de președinți: Traian Săvulescu, Athanase Joja, Ilie G. Murgulescu, Miron Nicolescu, Șerban Țițeica, Theodor Burghele, Cristofor Simionescu, Gheorghe Mihoc, Ioan Anton, Radu P. Voinea.

Prin Statutul din august 1948, se menționau patru categorii de membri: titulari activi, titulari onorifici, membri de onoare și membri corespondenți aleși numai din țară. La 28 februarie 1974 s-a hotărât să existe numai o singură categorie de membri din străinătate, de onoare, membrii corespondenți străini devenind de drept membri de onoare.

Prin așa-numita restructurare din august 1948 au fost excluși 113 membri ai Academiei Române, ilustre personalități ale științelor și literelor, reprezentanți ai armatei, ai Bisericii și ai vieții politice românești, cei mai mulți foști membri ai unor partide istorice ori demnitari de stat. Unii dintre aceștia (31 la număr) au fost întemnițați, nouă dintre ei sfârșindu-și viața în închisoare (istoricii Gheorghe I. Brătianu, Alexandru I. Lapedatu și Radu R. Rosetti, economiștii Victor Bădulescu, Mircea Cancicov și Gheorghe Tașcă, italianistul Alexandru Marcu, teologul și istoricul Zenovie Pâclișanu, omul politic Iuliu Maniu).

În Academia Română au fost alese personalități marcante ale științelor, literaturii și artelor, între care: lingviști și filologi, scriitori, istorici și arheologi, istorici de artă, matematicieni, chimiști, fizicieni, medici, biologi, geologi, filosofi,

psihologi, economiști, sociologi, juriști. Pe lângă marile personalități, au fost aleși, pe criterii politice, și reprezentanți ai puterii comuniste.

Statutul din august 1948 prevedea coordonarea de către Academia Română a „institutelor și centrelor de cercetări științifice și culturale ale țării”. Ca urmare, în octombrie 1948 au trecut în subordinea ei toate institutele de cercetare fundamentală din țară, inclusiv o seamă de institute nou înființate. Activitatea acestora s-a desfășurat neîntrerupt până în 1970, când a început procesul scoaterii lor de sub jurisdicția Academiei și trecerea în subordinea unor ministere sau a altor instituții nou create, unele fiind chiar total desființate, fapt ce s-a reflectat, fără îndoială, negativ asupra cercetării românești.

În întreaga perioadă, secțiile de specialitate ale Academiei, ca și institutele de cercetare din subordinea ei au desfășurat, în toate domeniile, o activitate intensă și variată. S-a continuat lucrul la *Dicționarul limbii române* și la tratatul *Istoria României* (apărând patru volume, cu prezentarea evenimentelor până la anul 1878). Totodată, s-au realizat și alte lucrări de mare interes: *Dicționarul explicativ al limbii române*, *Dicționarul literaturii române de la începuturi până la 1900*, *Istoria literaturii române*, *Atlasele lingvistice regionale*, *Fonetică și dialectologie* ș.a. În domeniul istoriei și arheologiei, s-a acordat în continuare atenție depistării și publicării izvoarelor istorice, colecția națională îmbogățindu-se cu serii precum: *Izvoarele istoriei românilor*, *Documente privind istoria României*, *Fontes Historiae Daco-Romaniae*, *Documenta Romaniae Historica*, *Călători străini despre Țările Române*, noua serie a *Colecției „Hurmuzaki”*.

În domeniul științelor, Academia a inițiat și a coordonat lucrări de mare amploare: *Flora României*, *Fauna României*, *Pomologia României*, *Ampelografia României*, *Geografia României*, *Atlasul istorico-geografic al României*, *Monumentele vechiului drept românesc*, *Din istoria filosofiei în România*, *Tratat de psihologie experimentală*, *Studii de logică*, *Istoria psihologiei* ș.a., *Colecția „Istoria științelor în România”*, studii privind aplicarea modelelor matematice în economie, dar și cercetări în domeniul hidrotehnicii, aerodinamicii, geologiei și geofizicii, în diferite ramuri ale medicinei, agronomiei, fizicii nucleare, chimiei organice și anorganice etc. Toate aceste realizări științifice incontestabile au fost rezultatul unor eforturi deosebit de mari, căutându-se, pe cât posibil, eludarea ingerințelor politicului.

În domeniul științelor sociale (îndeosebi în economie și sociologie), controlul politic și ideologic a fost total. El se exercita, în primul rând, de organizațiile de partid din institutele de cercetări și, în al doilea rând, de secția specială a Comitetului Central al PMR. De altfel, subiectele privind politica economică și mecanismul de conducere a economiei erau subiectele rezervate exclusiv conducerii de partid. Cercetarea economică avea ca obligație să explice și să susțină, prin argumente „științifice”, politica partidului și deciziile acestuia, fiind exclusă orice analiză critică a politicii economice oficiale. Mai mult, concluziile cercetărilor întreprinse trebuiau să concorde cu cele prevăzute în documentele de partid. Singura șansă pe care o aveau cercetătorii de a efectua cercetări obiective a fost aceea de a elabora studii cu caracter teoretic și metodologic privind conceperea și folosirea modelelor

matematice în economie, calcule de eficiență, de prognoză și de planificare. În perioada de după dezghețul din primii ani ai deceniului 1960, cercetările pe aceste tipuri de subiecte au luat un mare avânt, fiind publicate numeroase lucrări de către Moisa Altăr, Egon Balaș, Mihai C. Demetrescu, Emilian Dobrescu, Aurel Iancu, Costache Moineagu, Tiberiu Schatteles, Ludovic Tövissi și Eugen Țigănescu, Eugen Topală, Ion Desmireanu, Pascu Veiner, Ion Cămășoiu, Ion Romănu ș.a.

Un câmp fertil pentru abordări și cercetări metodologice l-a constituit și domeniul sociologiei. Prin cercetări metodologice de mare profunzime în domeniul sociologiei efectuate în perioada 1970–1989 s-a remarcat în mod deosebit Cătălin Zamfir.

În anii regimului totalitar, activitatea Academiei Române a avut de suferit și sub aspect financiar. După 1948, Academia a pierdut, în urma naționalizării, toate proprietățile deținute până atunci, care constituiau principala sursă de venituri, ea devenind instituție subvenționată numai de la bugetul de stat, fără posibilitatea de a mai primi sau administra diverse donații. Dacă inițial fondurile alocate de stat cercetării și publicării lucrărilor științifice au fost în limite normale, treptat au devenit tot mai reduse, astfel încât, în deceniul nouă îndeosebi, acestea au scăzut sub limita suportabilului. Aceeași situație a fost înregistrată și în ceea ce privește premiile Academiei.

În întreaga perioadă, atenția Academiei Române a fost îndreptată și spre continuarea *relațiilor ei externe*. În conformitate cu prevederile statutare, în supremul for de știință de la București au continuat să fie aleși ca membri de onoare personalități de renume din Europa, Asia și America, membri ai unor prestigioase academii străine ori laureați ai premiului Nobel: biologul și medicul american de origine română George Emil Palade, chimiștii și fizicienii francezi Jean-Frédéric și Irène Joliot-Curie, matematicianul sovietic Andrei Nikolaevici Kolmogorov, chimistul american Linus Carl Pauling, chimistul și fizicianul belgian Ilya Prigogine ș.a.

În pofida tuturor acestor vicisitudini, activitatea Academiei Române a continuat în întreaga perioadă totalitară, progresele înregistrate în fiecare domeniu de cercetare fiind obținute cu devotament și aplicație, cu îndrăzneală și, nu de puține ori, cu numeroase riscuri.

32.4. ACADEMIA ROMÂNĂ ÎN PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ

Reunindu-se într-o sesiune extraordinară la 26 decembrie 1989, membrii Academiei și-au exprimat întreaga adeziune la obiectivele fundamentale ale procesului de renaștere națională a României deschis de revoluția română, iar instituția își va face datoria față de țară și poporul român. Totodată, profunda transformare care a avut loc în societatea românească în urma revoluției nu putea să nu influențeze și Academia Română. Prin Decretul-lege nr. 4 din 5 ianuarie

1990 al Consiliului provizoriu al Frontului Salvării Naționale s-a recunoscut statutul Academiei Române de cel mai înalt for științific și cultural al țării, ca instituție care funcționează autonom și este finanțată de la bugetul de stat, care își întemeiază întreaga sa activitate pe principiul promovării și dezvoltării pe adevăratele valori noi, democratice ale științei și culturii române, al afirmării acestora pe plan național și internațional. Totodată, Academia Română s-a arătat preocupată de cercetarea și implicarea sa în pregătirea și realizarea transformărilor în vederea tranziției la economia de piață, acționând, prin Institutul Național de Cercetări Economice, în această direcție. Prima sa implicare directă a constatat în organizarea dezbatelor la nivel național privind tranziția, precum și în participarea, cu rol de coordonator, la Comisia Guvernamentală însărcinată cu elaborarea strategiei de tranziție a României la economia de piață.

În baza Decretului-lege nr. 4 și în conformitate cu Statutul adoptat la 2 februarie 1990, Academia Română urma să fie împărțită în 12 secții: de științe matematice, de științe fizice, de științe chimice, de științe biologice, de științe geonomice, de științe tehnice, de științe agricole și silvice, de științe medicale, de științe economice, juridice și sociologie, de științe filosofice, psihologice și pedagogie, de științe istorice, de filologie, literatură și arte. La 18 decembrie 1991, numărul secțiilor a sporit la 14, prin înființarea a două noi secții: de arte, arhitectură și audio-vizual și de știința și tehnologia informației.

Organul suprem de conducere al Academiei Române este Adunarea generală a tuturor membrilor ei; între două întruniri, Academia este condusă de Prezidiu, format din membrii Biroului (președinte, patru vicepreședinți și secretarul general), din președinții secțiilor de specialitate și din președinții celor trei filiale (Cluj-Napoca, Iași și Timișoara, aceasta din urmă, prin transformarea bazei de cercetări în filială). Din 1990, funcția de președinte al Academiei Române a fost deținută de academicienii: Mihai Corneliu Drăgănescu (1990–1994), Virgiliu Niculae Constantinescu (1994–1998), Eugen Ioan Simion (1998–2006), Ionel Haiduc (2006–2014), Ionel-Valentin Vlad (2014–2017), Cristian Ioan Hera (interimar 2017–2018) și Ioan-Aurel Pop (2018–).

Membrii Academiei Române. Din 1990, în Academia Română au fost aleși ca membri titulari, corespondenți și de onoare personalități marcante din toate domeniile de activitate, promotori ai progresului științific, cultural și social, recunoscuți în lumea științifică din țară și din străinătate, strâns legați de Academia Română. Membrii Academiei contribuie, prin întreaga lor activitate în diverse domenii, prin organizarea unor nuclee și centre de cercetare, prin publicarea de tratate, lucrări științifice și literare, prin realizarea de opere artistice, prin înființarea de muzee și biblioteci, prin invenții și inovații, prin găsirea unor noi soluții în economie, tehnică, medicină, biologie etc., la evoluția societății românești.

Conform prevederilor Statutului, în prezent numărul membrilor titulari și corespondenți ai Academiei Române este limitat la 181, care își desfășoară activitatea în cele 14 secții de specialitate.

Una dintre primele măsuri luate de Academia Română după 1990 a fost **repunerea în drepturi** a tuturor celor cărora li s-a retras această calitate în 1948 și

după aceea. Totodată, din 1990 și până în prezent au fost aleși post-mortem 54 de reprezentanți de seamă ai științei și culturii românești: criticii literari Eugen Lovinescu și Alexandru Piru, filosoful, eseistul și scriitorul Mircea Eliade, scriitorii Nichita Stănescu, Vasile Voiculescu, Alexandru Macedonski, Constantin Stere, Eugen Ionesco, George Bacovia, poetul și matematicianul Ion Barbu (Dan Barbilian), filosofii Mircea Florian, Constantin Noica, Emil Cioran, sociologul și filosoful Petre Andrei, matematicienii Nicolae Ciorănescu și Traian Lalescu, astronomii Călin Popovici și Constantin Pârvulescu, medicii Carol Davila, Ștefan Odobleja, Alfred Teitel, Ștefan Berceanu și Nicolae Paulescu, inventatorii Hermann Oberth și Augustin Maior, economistul și omul politic Virgil Madgearu, agrochimistul Haralambie Vasiliu, silvicultorul Marin Drăcea, psihologul Nicolae Mărgineanu, botanistul Alexandru Borza, pianistul și compozitorul Dinu Lipatti, pictorii Theodor Aman, Theodor Pallady, arhitectul Ion Mincu, sculptorii Constantin Brâncuși și Dimitrie Paciurea, sociologul și statisticianul Anton Golopenția, marele donator Jacques M. Elias, monseniorul Vladimir Ghika ș.a.

După 1990 s-a reluat tradiția tinerii, de către membrii titulari, a **discursurilor de recepție**, prezentându-se până în prezent (2018) peste 50 de astfel de discursuri cu subiecte dintre cele mai variate.

Premiile Academiei Române. Conform prevederilor statutare, după 1990 s-a revenit la premiarea celor mai de seamă lucrări în toate domeniile literaturii, științei și artei, realizate de români, dar și de specialiștii străini care s-au aplecat, în cercetările lor, asupra României.

Cele 76 de premii ale Academiei Române poartă numele unor iluștri înaintași din toate domeniile științei, culturii și artei românești.

Totodată, Academia Română acordă unor personalități culturale și științifice din țară și din străinătate *Diploma Honoris Causa*, *Meritul Academic* și *Distincția Culturală*.

Obiective, realizări. Concepută de fondatorii ei nu numai ca un for de consacrare, ci și ca un organism activ de cercetare științifică, de creație literară și artistică, Academia Română a continuat și după 1990 realizarea unor lucrări de mare însemnătate și anvergură pentru cultura și știința românească: dicționare ale limbii și literaturii limbii române, tratate de istoria literaturii, de istorie a românilor, de logică, istoria filosofiei, de pedagogie universală, atlase lingvistice și etnografice, colecții de documente privitoare la istoria poporului român. Aceștia li se adaugă editarea operei înaintașilor în toate domeniile științei și culturii etc. Se continuă publicarea colecției naționale de izvoare, întocmirea de cataloage, glosare și bibliografii, realizarea de ediții critice ale operelor înaintașilor, publicarea unor texte vechi. Academia Română și-a înscris printre realizările sale notabile inițierea impresionantă a colecției *Opere fundamentale*, care urmează să cuprindă creația integrală a celor mai de seamă scriitori români. De asemenea, s-a reușit publicarea ediției facsimilate a *Manuscriselor* lui Mihai Eminescu, donate Academiei Române încă în 1902 de către Titu Maiorescu.

Cercetarea științifică în Academia Română este organizată în cadrul unor programe prioritare și fundamentale, precum: *Dicționarul-tezaur al limbii române*,

Dicționarul general al literaturii române, Istoria românilor (zece vol. și 11 tomuri, în două ediții); *Atlasul geografic național al României*; *Atlasul istoric al orașelor din România*; *Studii de istorie a filosofiei universale și românești*; *Modernizarea, conservarea și sistematizarea patrimoniului cultural material*; *Terminologia științelor tehnice*; *Protecția mediului ambiant și a resurselor naturale*; *Biosferă-geosferă*; *Cercetări la nivelul celular și molecular al afecțiunilor cu mare răspândire în populația României*; *Evaluarea stării economiei naționale* (programele ESEN); *Evaluarea stării sociale a României* (programul ESSOR); *Societatea informațională*; *Integrarea României în Uniunea Europeană și convergența economică*; *Dezvoltarea comunităților rurale în condițiile integrării României în Uniunea Europeană*; *Trecerea României la sistemul monetar euro*; *Aspecte juridice de fond și internaționale legate de aderarea României la Uniunea Europeană*; *Calitatea vieții în România*; *Demografia României*, cu impact asupra întregii societăți românești, pe termen mediu și lung.

Acestora li se adaugă programele și proiectele de cercetare ale institutelor și centrelor de cercetare din București, Cluj-Napoca, Craiova, Iași, Rădăuți, Sibiu, Târgu-Mureș, Timișoara subordonate Academiei Române, care cuprind aspecte din toate domeniile vieții științifice și culturale, multe dintre ele în cooperare cu instituții similare din străinătate.

Rețeaua Academiei Române cuprinde 70 de institute și centre de cercetare, coordonate de secțiile de specialitate în care își desfășoară activitatea peste 1850 de cercetători atestați, din care peste 1600 sunt doctori în științe.

Școala Doctorală. Academia Română are un important rol în pregătirea tinerilor, fiind instituție organizatoare de studii universitare de doctorat (IOSUD) prin Școala Doctorală numită „Școala de Studii Avansate a Academiei Române” (SCOSAAR). Aceasta are drept obiectiv principal formarea specialiștilor de elită, înalt calificați pentru cercetarea științifică academică, pentru învățământul universitar și pentru domenii de activitate administrativă și managerială. Școala de Studii Avansate a Academiei Române este structurată în cinci departamente, pe domeniile științifice fundamentale, și în trei filiale cu profil mai larg în Cluj-Napoca, Iași și Timișoara, în care își desfășoară activitatea de conducere de doctorat peste 35 de membri ai Academiei Române și peste 120 de cercetători științifici din institutele de cercetare ale Academiei.

Biblioteca Academiei Române funcționează în cadrul Academiei Române, având statut de bibliotecă națională. Conform statutului, ea „conservă bunurile de patrimoniu mobil care aparțin Academiei Române, exercită dreptul de depozit legal național pentru tipăriturile de toate categoriile, colectează, păstrează, organizează și pune în valoare fondul național de tipărituri, manuscrise, hărți, colecții de artă, colecții numismatice, colecții filatelice și alte documente de valoare științifică și culturală, colectează și păstrează arhivele personale provenite de la membrii Academiei Române, efectuează cercetări în domeniile bibliologiei și documentării, face schimburi de publicații cu biblioteci, instituții și societăți științifice din străinătate, organizează manifestări expoziționale” etc.

Editura Academiei Române, înființată în 1948 pentru publicarea cu prioritate a lucrărilor membrilor Academiei și a revistelor institutelor ei, și-a extins activitatea, reușind, prin numărul mare de publicații, prin valoarea lor științifică și modul de editare, să se impună între cele mai de seamă case editoriale din România.

Fundația Națională pentru Știință și Artă a fost înființată în ianuarie 1998 cu scopul de a încuraja și stimula creația originală în toate domeniile culturii, de a pregăti tinerele talente și de a le proteja pe cele consacrate. Sub egida ei se desfășoară o activitate variată și bogată: simpozioane, conferințe, întâlniri cu oameni de cultură și de știință din țară și din străinătate. Dorind să continue tradiția fostelor Fundații Regale din perioada interbelică, Fundația Națională pentru Știință și Artă a inițiat un program ambițios de publicații. Între acestea, un loc central îl ocupă, fără îndoială, colecția „Opere fundamentale”, din care până în prezent au apărut peste 220 de volume, cuprinzând creația celor mai de seamă scriitori români.

Fundația Familiei Menachem H. Elias a luat ființă în 1925, ca urmare a donației făcute Academiei Române de Jacques M. Elias. La 2 decembrie 1914, bancherul, moșierul și industriașul bucureștean își întocmea testamentul, considerat drept „un model de erudiție juridică și de atitudine patriotică”. În lipsă de ascendenți sau descendenți, el lăsa Academiei Române întreaga sa avere „mobilă și imobilă, fără nicio rezervă, oriunde s-ar afla această avere, în țară și străinătate”, cu obligația de a înființa „o fundație de cultură națională și de asistență publică numită «Fundația Familiei Menachem H. Elias» cu sediul în București”, cu scopul de a „a întemeia, întreține, dezvolta sau ajuta instituțiunile de cultură, de preferință de cultură practică, precum și de opere de asistență publică și de binefacere, ca, de exemplu, burse la copiii săraci, cantine școlare, ajutorul săracilor, de preferință prin muncă etc.” O altă obligație a Fundației era „de a construi și întreține în București un spital cu cel puțin una sută paturi, în condițiunile cele mai moderne și perfecționate; acest spital se va numi: «Spital fondat de Familia Menachem H. Elias»”.

Fundația Patrimoniu ființează din 2006, având drept scop readucerea în proprietatea Academiei a bunurilor mobile și imobile de care a fost deposedată abuziv în 1948 și de a îndeplini întocmai dispozițiile donatorilor, misiune pe cât de importantă, pe atât de anevoioasă.

Fundația Europeană N. Titulescu a luat ființă în 1991, având drept obiectiv omagierea personalității marelui jurist, diplomat și om politic, cultivarea interesului pentru opera sa teoretică și practică, încurajarea studiului relațiilor internaționale contemporane, al păcii și securității în Europa și în lume.

Fundația Universitară a Mării Negre, înființată în 1992, este o organizație regională, non-guvernamentală și non-profit, care are drept principale preocupări promovarea și o mai bună înțelegere și cercetare a economiei, societății, educației și guvernantei regiunii Mării Negre, poziționarea acesteia față de restul lumii, precum și dezvoltarea modalităților de promovare a intereselor regiunii la nivel internațional. În 1999, i s-a acordat un statut special consultativ pe lângă Consiliul Economic și Social al Națiunilor Unite.

Academia Română este o instituție activă pe plan internațional. Astfel, a semnat peste 40 de acorduri de colaborare științifică cu instituții științifice din întreaga lume și este implicată în desfășurarea de proiecte de cercetare cu organizații prestigioase din Europa. Este membru în 30 de organizații și organisme internaționale profesionale; membru fondator al Uniunii Academice Internaționale, participă activ în colaborările internaționale cu ALLEA (All European Academies – Federația Academiiilor Naționale din Europa), CEEN (Central and East European Network – Rețeaua academiilor naționale din Europa Centrală și de Est), IACSEE (Interacademy Council for South-Eastern Europe – Consiliul interacademic al țărilor din centrul și estul Europei), BSEC (Black Sea Economic Council – Consiliul Economic al Mării Negre). Este membru activ al IAP (Interacademic Panel – Consiliul mondial interacademic), al EASAC (European Academies Science Advisory Council – Consiliul Consultativ al Academiiilor Europene de Știință) și al SCAR (Science Council of Antarctic Research). Totodată, are o colaborare intensă cu DAC (Danube Academies Conference), proiect în care Academia Română joacă un rol esențial în ceea ce privește realizarea Strategiei Dunării, atât în România, cât și în Europa. Academia Română este afiliată la 28 de organizații internaționale, între care: COSPAR (Comitetul Internațional pentru Cercetarea Spațiului), IAU (Uniunea Astronomică Internațională), IAF (Federația Internațională de Astronautică), CIHA (Comitetul Internațional de Istoria Artei), IMU (Uniunea Matematică Internațională), ICSU (Consiliul Internațional al Științei), CISH (Comitetul Internațional de Științe Istorice), IUGS (Uniunea Internațională de Științe Geologice), IUTAM (Uniunea Internațională de Mecanică Teoretică și Aplicată), IUPAC (Uniunea Internațională de Chimie Pură și Aplicată), IUHPS (Uniunea Internațională de Istoria și Filosofie Științei), ICAS (Consiliul Internațional al Științelor Aeronautice), CIPL (Comitetul Internațional Permanent al Lingviștilor), IEHA (Asociația Internațională de Istorie Economică), FISP (Federația Internațională a Societăților de Filosofie), IGU (Uniunea Geografică Internațională), AIESEE (Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene), IPSA (Asociația Internațională de Științe Politice), IFLA (Federația Internațională a Asociațiilor Bibliotecilor) ș.a.

Un rol important în relațiile internaționale îl ocupă acordurile bilaterale de colaborare care promovează schimbul de cercetători, concretizat în realizarea unor proiecte de cercetare comune, în studii în arhive și biblioteci. Rezultatele acestor colaborări s-au materializat în cărți și studii apărute în reviste internaționale de prestigiu, în participarea la congrese și reuniuni științifice bilaterale sau internaționale în domenii diverse (matematică, chimie, fizică, informatică, etnografie, arheologie, biologie, economie etc.).

O activitate meritorie desfășoară și cele două instituții de cultură de la Roma – Accademia di Romania – și Veneția – Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică –, coordonate de Academia Română.

În 1920, din inițiativa lui Nicolae Iorga și Vasile Pârvan, luau ființă în străinătate Școala Română din Roma și Școala Română de la Fontenay-aux-Roses din Paris, cu scopul perfecționării tinerilor români în domeniul științelor umaniste (filologie clasică și modernă, istorie și arheologie). În fruntea celor două școli au

fost numiți, prin Înalt decret regal, la 24 decembrie 1921, la Fontenay-aux-Roses Nicolae Iorga, iar la recomandarea acestuia, la Roma, Vasile Pârvan.

Înființată la 22 octombrie 1922 sub conducerea lui Vasile Pârvan, Școala Română, care se alătura altor instituții academice așezate în Cetatea Cezarilor de mai multă vreme, și-a început efectiv activitatea la 1 noiembrie 1922, pentru început într-un sediu provizoriu, pentru ca din 1933 să se mute într-o clădire construită special, operă a arhitectului Petre Antonescu, cu sprijinul financiar al Băncii Naționale a României. Încă de la început, la Școala Română (Accademia di Romania) din Roma au fost trimiși din universitățile din București, Cluj, Iași și Cernăuți cei mai buni licențiați în domeniile arheologiei, istoriei, filologiei, artelor frumoase și arhitecturii.

La rândul lui, Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică din Veneția, înființat în 1930 de Nicolae Iorga sub numele de Institutul Istórico-Artistic Român sau „La Casa Romana «N. Iorga»”, desfășoară o activitate deosebit de variată și de intensă: expoziții, concerte, spectacole teatrale, conferințe, mese rotunde ș.a.; tot aici au loc cursuri de limbă, literatură și cultură română pentru studenții Universității Ca' Foscari, fiind un focar de iradiere a culturii românești. Bursele „Nicolae Iorga”, acordate tinerilor cercetători, ca și contactul cu personalități marcante ale culturii și științei contribuie, fără îndoială, la ridicarea nivelului lor de pregătire.

De-a lungul existenței sale, Academia Română s-a dovedit a fi un simbol al spiritualității naționale, un for de consacrare și un spațiu de cercetare fundamentală, impunându-se, prin valoarea membrilor ei și prin întreaga activitate desfășurată, ca un punct de reper și un model în societatea românească, un factor activ în modelarea ei spirituală și morală, cel mai înalt for de reflecție și de creație intelectuală, literară și artistică a poporului român.

Într-o lume care tinde să se sincronizeze, o academie națională așa cum este Academia Română are astăzi o misiune urgentă, de mare responsabilitate: să medieze corect între tendința globalizării, integrării, mondializării și identitatea culturală națională. Rolul ei predominant este, fără îndoială, acela de a apăra identitatea culturală, adică valorile spirituale profunde, irepetabile, ținând însă cont și de tendințele actuale ale istoriei sau, după cum afirma Nicolae Iorga: „Avem o civilizație națională de întărit, hrănind-o cu tot ce am păstrat ca monumente, datine și amintiri și ținând-o într-o strânsă legătură cu orice curente de sănătoasă înnoire a culturii europene”.

BIBLIOGRAFIE

1. Academia Română (2016), *150 de ani în serviciul națiunii române (1866–2016)*, Editura Academiei Române, București.
2. Berindei Dan (2016), *Istoria Academiei Române (1866–2016)*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Academiei Române, București.
3. Otiman Păun Ion (coord.) (2013), *1948 – Marea dramă a Academiei Române*, Editura Academiei Române.
4. Rusu N. Dorina (2016), *Membrii Academiei Române, Dicționar 1866–2016*, Editura Academiei Române, București.

33. CERCETAREA ECONOMICĂ DIN ROMÂNIA

LUMINIȚA CHIVU, VALERIU IOAN-FRANC

33.1. ETAPA INTERBELICĂ – 1918–1947

Sub influența amplului proiect de modernizare a României ca stat, climatul cultural-științific al perioadei a fost marcat de importante reforme în învățământul românesc, cu impact asupra formării de specialiști în domeniul științelor sociale în general și în cel al economiei în special. Sub spectrul unor personalități care s-au remarcat nu numai prin cultura și erudiția necesare, ci și prin dăruire și implicare, s-au întruchipat veritabile școli de gândire, datorită capacității de a reuni și potența energiile creatoare ale unui număr important de specialiști. Scopul final al acestui întreg efort creator s-a dovedit a fi identificarea de soluții pentru rezolvarea unor probleme stringente cu care se confrunta societatea și economia românească.

În acest context al evoluțiilor, pe lângă activitatea de cercetare științifică derulată de academicieni, de cadrele didactice din învățământul superior, primele încercări de înființare a unor asociații și institute de cercetări cu profil economic și social datează încă de la începuturile perioadei.

Între cercetarea științifică instituționalizată din domeniul științelor sociale, inclusiv din domeniul economic și învățământul superior s-a manifestat permanent o simbioză, bazată pe relații de complementaritate și potențare reciprocă a energiilor creatoare. Pe de o parte, personalități marcante din învățământul superior economic au inițiat înființarea de asociații și institute de cercetare și, pe de altă parte, cercetători de prestigiu din institutele de cercetări din domeniul economic au pus bazele unor noi facultăți sau unor catedre pentru noi domenii/discipline de predare în instituțiile de învățământ superior.

Dacă în învățământul superior, deși bazat pe autonomie universitară, activitatea de cercetare poate fi considerată ca aparținând domeniului public, noile entități, având ca domeniu de activitate cercetarea științifică, erau în mare parte instituții neguvernamentale, dar care beneficiau de sprijin financiar parțial din partea statului.

În cadrul dezbaterilor din Adunarea Deputaților privind bugetul de stat pentru anul 1926 se regăsesc informații privind astfel de instituții: „Din categoria instituțiilor neguvernamentale, parțial finanțate de la bugetul statului, amintim: *Institutul de Conjunctură, Institutul Social Român, Institutul Economic Român,*

Institutul de Științe Sociale etc. Acestea au editat reviste, au organizat conferințe pe teme majore din viața economică și socială a țării”¹.

Într-o lucrare privind organizarea instituțională a spațiului economic în perioada 1918–1918, Nicolae Păun studiază instituțiile ca suprafețe de contact între autoritățile de stat și viața economică. Incluzând și instituțiile neguvernamentale menționate anterior în această categorie, autorul concluzionează că toate aceste instituții și-au adus contribuția la conturarea, susținerea și transpunerea în practică a strategiei dezvoltării și modernizării României (Păun, 2009).

În cele ce urmează, încercăm să sintetizăm principalele repere din viața acestor instituții.

În aprilie 1918, pe perioada refugiului său la Iași, Virgil Madgearu² împreună cu Dimitrie Gusti, Vasile Pârvan și Ion Răducanu au înființat Asociația pentru Studiul și Reforma Socială. „Trebuia pregătit un nou suflet și acesta ajutat, între hotarele strâmtate și românii împrăștiați, deocamdată să lege strâns ceea ce se destramă, iar mai târziu să recâștige, poate, cât se pierduse, rășluri și idealuri. Paguba din ordinea materială trebuia compensată și întrecută printr-un adaus din ordinea morală. Astfel era atmosfera generală”³.

Animăți de obiectivele asociației, la aceasta au aderat numeroși economiști, sociologi, practicieni. În același an, după Marea Unire, în luna decembrie, asociația și-a mutat sediul central la București.

În aprilie 1919, asociația publica primul număr din revista de cercetări *Arhiva pentru știință și reformă socială* și propunea înființarea *Institutului Social Românesc*, a cărui activitate să se deruleze în paralel cu activitatea acesteia. Demersurile nu au avut succes și, ulterior, printr-o hotărâre a adunării generale a membrilor asociației, la data de 13 februarie 1921, se decide transformarea acesteia în Institutul Social Român⁴. Deși inițial s-a dezbătut îndelung ca statutul de membru al institutului (intrat în tiparele unui laborator științific) să fie incompatibil cu cel de om politic, ulterior s-a renunțat la această restricție, neconsiderându-se necesară, ținând cont de faptul că, atunci când participau la lucrările institutului, membrii „*uitau de apartenența politică*” și se dedicau studiului.

Institutul Social Român (ISR), sub conducerea lui Dimitrie Gusti și avându-l ca secretar general pe Virgil Madgearu, își propunea: să cerceteze problemele științelor sociale și îndeosebi pe cele privitoare la starea socială a României; să facă, pe baza studiului, propuneri practice, necesare pentru înfăptuirea operei de reformă socială în România; să pună la îndemâna membrilor, ca și a tuturor persoanelor pe care le interesează chestiunile sociale, mijloacele de documentare asupra lor și să contribuie la răspândirea cunoștințelor sociale.

¹ *Monitorul oficial*, Partea a III-a, Dezbaterele Adunării Deputaților, 30 iulie 1926, p. 378.

² Profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București încă din anul 1916.

³ *Institutul Social Român 1921–1926*, Editura Cultura Națională, București, 1926, p. 2.

⁴ Institutul Social Român a fost recunoscut ca persoană juridică prin Legea publicată în *Monitorul oficial*, nr. 92/29 iulie 1923.

La înființarea institutului, cei aproape 100 de membri ai săi erau repartizați în următoarele secții: agrară, financiară, comercială, industrială, juridică, administrativă, politică, igienă socială și demografică, culturală, teorie politică și socială. Ulterior s-au adăugat o secție de politică externă, una de sociologie și de „studii feminine”. Conform statutului, conducerea institutului era asigurată de un comitet format din președinte, foști președinți ai institutului, președinți și foști președinți ai secțiilor, secretarul general și foști secretari generali, precum și un număr de membri titulari aleși de adunarea generală⁵.

Pentru a fi membru al institutului era necesar ca persoana doritoare să depună o cerere, susținută de trei membri, la președintele secției. După analiza în conformitate cu criteriile competenței profesionale și ale calității lucrărilor științifice, acordarea statutului de membru se realiza numai cu votul secției și confirmarea comitetului de conducere.

Rezultatele activității secțiilor se concretizau în publicații, conferințe și proiecte de legi. În primii zece ani de viață, ISR a organizat importante *cicluri de prelegeri* pe diferite tematici: *Noua Constituție a României* (23 de prelegeri); *Doctrinile partidelor politice* (18 prelegeri); *Politica externă a României* (20 de prelegeri), *Viața socială a României după război* (17 prelegeri), *Capitalismul în viața socială* (20 de prelegeri); *Sat și oraș* (21 de prelegeri), *Politica culturii* (27 de prelegeri), *Teoria culturii* (zece comunicări), *Probleme românești în cadrul vieții internaționale* (156 de comunicări, din cele 12 secții ale institutului).

Așa cum aprecia Înalțul regent G. Buzdugan, în anul 1928, la împlinirea a zece ani de activitate a ISR, opera institutului răspundea unor trebuințe reale, ținând cont de nevoile de consolidare, reorganizare și unificare legislativă a României: „În adevăr, marile transformări politice și sociale intervenite, ca și turburările adânci din viața economică și financiară cauzată de războiu, ridică zilnic conflicte de interes și grele probleme atât cu privire la organizarea temeinică a vieții sociale interne a statului, cât și privitor la armonizarea raporturilor internaționale în cadrul noii ordini de drept și politice a lumii. De aici, toată însemnătatea și marile foloase ce pot avea studiile obiective ale problemelor actuale sociale, politice și economice, care, cercetând în toată complexitatea lor și în mod științific realitățile sociale și soluțiunile practice ce le comportă într-o reglementare legală, creează o bază solidă pentru întocmirea unei opere legislative temeinice și durabile; iar în ordinea problemelor internaționale, studii documentate și informațiuni precise, bine controlate, înlesnesc soluțiuni juste și echitabile care, ținând seamă de interesele legitime naționale, să tindă totodată la apropierea și strângerea relațiilor dintre popoare, în acel spirit de pace și de concordie, către care năzuiesc azi toate manifestațiile internaționale de la războiu încoace”⁶.

⁵ *Institutul Social Român după zece ani de lucru, 1918–1928*, Extras din Arhiva pentru știința și reforma socială, revista Institutului Social Român, an VIII, nr. 4, București, 1929, p. 32.

⁶ Idem 5, p. 3.

Cu aceeași ocazie, sintetizând etapele de evoluție a institutului și impactul activității acestuia, Dimitrie Gusti afirma: „Evoluția lentă, liniștită, ascensională a activității ISR a trecut prin trei faze caracteristice: faza eroică a întemeierii Asociației la Iași, faza pozitivă a realizărilor, corespunzătoare transformării asociației în institut, și, în sfârșit, faza de azi pe care mi-aș lua voia să o numesc: a marilor speranțe. Considerată la început de unii membri ai tinerei noastre culturi – rebelă față de sacrificiile disciplinei științifice – aproape ca o aventură intelectuală, asociația și mai târziu institutul au avut zile grele inevitabile, când dificultățile păreau de neînving, curajul șovăia, mijloacele lipseau cu totul, iar indiferența celor mai mulți învăluia rosturile lui într-o atmosferă grea și apăsătoare. Erau timpuri de îndoieli și nesiguranță, care din fericire n-au durat mult, datorită eforturilor susținute, convingerilor profunde, optimismului hotărât și mai ales conștiinței puternice a datoriei de împlinit față de procesul de reconstituire și consolidare a bogăției morale și intelectuale a Țării mărite”⁷.

Membrii institutului au decis și înființarea de premii, care urmau să fie oferite pentru rezultate deosebite obținute în domeniul cercetării economice.

„Întâia fixare de premiu a fost făcută cu puțință de donația de 80.000 de lei a unui membru, din al cărei venit urma să se dea anual un premiu indivizibil de 4.000 lei celei mai bune lucrări originale asupra oricărei chestiuni din domeniul economiei industriale în România. Premiul se cheamă «Mihail Manoilescu», după numele înființătorului”⁸.

După 1926, institutul a fost găzduit în Palatul Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Piața Romană, București.

Activitatea se desfășura în strânsă legătură cu mediul științific internațional. La institut au prezentat prelegeri Albert Thomas, Erik Colban, C. Zimmerman, reprezentanți autorizați ai Societății Națiunilor, Celestin Bouglé, Leon Duguit, Edouard Chapuisat, Henry Truchy, James T. Shotwell etc.

Pentru contribuțiile la activitatea institutului, au primit titlatura de membri de onoare ai acestuia următoarele personalități științifice din străinătate: Celestin Bouglé (profesor la Sorbona), William Smith Curberston (fost ministru al Statelor Unite în România, membru al Fundațiilor Carnegie și Rockefeller), Sir Eric Drumont (secretar general al Ligii Națiunilor), Guillaume Léonce Duprat (profesor la Universitatea din Geneva), Edouard Lambert (profesor la Universitatea din Lyon), Gaston Richard (secretar general al Institutului Internațional de Sociologie din Paris), James T. Shotwell (profesor la Universitatea din Columbia), Werner Sombart (președinte al societății Deutsche Gesellschaft für Soziologie), Albert Thomas (director al BIT Geneva), Henry Truchy (profesor la Facultatea de Drept din Paris), Leopold von Wiese (secretar general al Asociației Forschungs-Institut für Sozialwissenschaften) etc.

⁷ Idem 5, p. 8.

⁸ Idem 3, p. 13.

Pornind de la nevoia unei noi ediții a *Enciclopediei române*⁹ (trei volume) realizată în intervalul 1898–1904, sub coordonarea publicistului bănățean Cornel Diaconovici¹⁰, Institutul Social Român include în anul 1928 în programul de activitate realizarea unei alte ample lucrări adaptate noului context geopolitic: *Dicționarul social, economic și politic al României*.

Lucrarea, care se propunea a se realiza cu larga colaborare a tuturor specialiștilor români, urma să reunească articole din următoarele specialități: sociologie, etică și politică generală; istoria doctrinelor politice, economice și sociale; enciclopedia juridică; drept constituțional; drept administrativ; drept public internațional; istoria dreptului românesc; economie politică (istoria faptelor economice; economie politică teoretică; economie politică națională); finanțe; statistică; cooperatie; probleme agrare; legislație industrială; politică socială; politică externă; biografii politice; legislație școlară; legislație bisericească; legislație militară; istoria socială a românilor; geografia economică și politică a României; cultura populară în România etc., devenind „o operă reprezentativă a momentului românesc actual”.

După mai multe încercări de colaborare între Institutul Social Român și Asociația Astra, neconcretizate într-un elaborat final, în anul 1932, Virgil Leonte, care începuse lucrările pentru editarea unei enciclopedii de proporții mai restrânse, a reunit colectivele din cele două instituții, alături de alte importante personalități ale lumii științifice, și a demarat elaborarea lucrării *Enciclopedia României*.

Sub coordonarea lui Dimitrie Gusti, cu sprijinul Fundației Culturale Regale, se elaborează *Enciclopedia României* în patru volume, apărută în intervalul 1938–1943, care sintetizează date de ordin istoric, politic, sociologic și economic asupra României, abordând într-o concepție multidisciplinară toate domeniile importante ale vieții sociale pentru a reconstitui imaginea României la momentul respectiv. „*Idealul din visatul Dicționar social, economic și politic al României, opera de maturitate a ISR, a pătruns și a înflorit aici în libertate*” (Gusti, 1943, p. VIII). La volumul IV al *Enciclopediei*, o contribuție importantă și-a adus și tânărul, la acea vreme, economist Costin C. Kirițescu, al cărui nume îl poartă astăzi Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei Române.

Arhiva pentru știință și reformă socială, publicație a Institutului Social Român, apare în București în intervalul 1919–1943. Ultimul număr al acesteia apare în limba franceză, cu mențiunea că era pregătit pentru Congresul Internațional de Sociologie de la Paris. Publicația îl are ca director pe Dimitrie Gusti (1919–1920), redactor-șef pe Virgil Madgearu (1919–1923) și secretar de redacție pe Nicolae Ionescu. La realizarea publicației au colaborat cu studii, recenzii și note: Virgil Madgearu, Anibal Teodorescu, Corneliu Botez, Andrei

⁹ Realizată sub auspiciile Asociației Transilvane pentru Literatură și Cultura Poporului Român (ASTRA), la scrierea căreia au colaborat neremunerați aproape 200 de reprezentanți ai elitei românești din toate provinciile, între care și 25 de membri ai Academiei Române, și apărută sub editura și tiparul lui W. Kraft, la Sibiu.

¹⁰ Reeditată în 2014, în format digital, de dr. ec. Radu Gavrilă, președintele ASTRA Dej.

Rădulescu, Mihail Manoilescu, Grigore Tăbăcaru, Gheorghe Ionescu-Șișești, Ion Conea, Victor Tufescu, Victor Papilian și au transmis textele Victor Slăvescu, Mihai Ralea, Dumitru Ion Suchianu, Emanoil Bucuța, Ramiro Ortiz, Bogdan G. Duică, Ioan C. Filitti ș.a.

La data de 2 iunie 1944, Dimitrie Gusti este ales președinte al Academiei Române, funcție pe care o deține până în anul 1946. Din această calitate, în 1946, Gusti înființează și *Consiliul Național al Cercetării Științifice*, al cărui președinte este până în anul 1948¹¹.

În paralel cu activitatea acestui institut, la data de 15 ianuarie 1921, în *Revista economică* era anunțată intenția creării la București a Institutului Economic Românesc, un nou așezământ ce urma să se înființeze cu concursul material și moral al instituțiilor economice românești din capitală și din țară, „cu scopul de a înlesni și încuraja participarea acestora la progresul agricol, comercial și industrial al țării și la naționalizarea întreprinderilor dependente de capitalul străin din teritoriile liberate”¹².

Pe baza analizelor privind evoluția economică și financiară internă și externă, studiind și aprofundând diferite aspecte ale acestora, institutul era destinat să ofere informații și să propună măsuri cu privire la condițiile de intensificare a producției agricole și industriale, la înlesnirea transportului și schimbului de mărfuri în interiorul țării și peste hotare, să înainteze propuneri și să-și dea avizul cu privire la proiecte de legi economice și financiare, să promoveze măsuri de organizare a creditului privat și public, să furnizeze informații întreprinderilor din țară și să stabilească legături cu întreprinderi din străinătate, în vederea realizării unui schimb de informații bazat pe reciprocitate.

Un rol important era acordat publicațiilor periodice în limba română și franceză, precum și conferințelor organizate, prin intermediul cărora se urmărea ridicarea nivelului intelectual al funcționarilor din întreprinderile românești.

În sinteză, institutul era destinat să înlesnească tuturor întreprinderilor românești cunoașterea condițiilor interne și mondiale „pentru o sănătoasă îndrumare a lor”.

În luna februarie 1921, aceeași publicație¹³ anunța că aproape toate băncile și marile societăți din București și câteva din țară s-au grupat, în frunte cu Banca Națională a României, în Institutul Economic Român, „cu scopul de a crea un organ, emanație a institutelor și întreprinderilor românești, care să îndrumeze energiile și inițiativele private și să le ajute la îndeplinirea rolului ce au de jucat în dezvoltarea economică generală a României Mari”.

Ulterior, la institut au aderat și alți membri, bănci, societăți de credit, case de economii, societăți industriale și comerciale, dar și comercianți, industriași și din alte profesii.

¹¹ *Info INS*, seria Centenar 2018, nr. 5, Institutul Național de Statistică, București, octombrie 2017, p. 3.

¹² *Revista economică* era organ financiar-economic al „Solidarității”, federala institutelor financiare românești, coord. Ion I. Lapedatu, Constantin Pop, nr. 2, Sibiu, 15 ianuarie 1921.

¹³ *Revista economică*, nr. 8, an XXIII, Sibiu, 26 februarie 1921.

La fondarea institutului a fost desemnat și un comitet provizoriu de conducere, din componența căruia făceau parte: Oscar Chiriacescu (fost ministru, director la Banca Națională), V.I. Brătianu (fost ministru și administrator delegat al Băncii Românești, București), Gr. Călinescu (director general al Băncii de Scont, București), Gr. Creangă, August Opran, Al. N. Ștefănescu și Gr. Golescu (director general al Băncii Agricole).

De-a lungul timpului, în Comitetul de direcțiune al institutului îi mai regăsim pe L. Mrazec (ca vicepreședinte, profesor universitar, directorul Institutului Geologic), pe L. Colescu (director general al Statisticii) și C. Casassovici (industriaș) ca administratori delegați, pe ing. Constantin D. Bușilă (profesor la Școala Politehnică), R. Halfon (administrator delegat la Uniunea Comercială și la Banca Chrissoveloni), dr. Gheorghe Ionescu-Șișești (profesor la Școala Superioară de Agricultură și directorul Casei Obștiilor și Exploatărilor Agricole din Casa Centrală a Cooperăției), ing. Al. Periețeanu (fost director al Căilor Ferate Române) ca administratori și pe dr. Gheron Netta, directorul institutului (fost ministru de finanțe, profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale).

În afara celor menționați, mai fac parte din conducere, de-a lungul anilor: dr. C.I. Băicoianu (director la Banca Națională a României), dr. C. Bungețianu (profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale), dr. Șt. Cerchez (președintele Uniunii Industriașilor) etc.

Suținerea financiară a activității institutului se realiza printr-o cotizație strânsă de la membrii săi, stabilită ca procent din capitalul social vărsat.

Pe parcursul întregii sale existențe, în perioada 1921–1948, oglinda activității institutului a reprezentat-o *Buletinul Institutului Economic Românesc*, publicația periodică a acestuia. Conținutul buletinului era structurat pe două secțiuni: o primă secțiune în care este prezentată activitatea curentă a institutului și erau publicate studii realizate și soluții propuse pentru diferite probleme de membrii institutului și o a doua secțiune, conținând studii și rapoarte primite de la colaboratori ai institutului.

În afară de aceste două secțiuni, buletinul mai conținea și următoarele rubrici: *Note și informații economice*, prezentând evoluția situației din diferite țări, pe domenii: produse agricole, animale și forestiere, produse miniere și industriale, schimb de mărfuri, regim vamal, mijloace de comunicație, transporturi, târguri și expoziții, schimb de valori, bănci, burse și finanțe etc.; *Arhiva presei economice*, în care sunt incluse probleme de economie generală, agricultură, industrie, muncă, comerț, transporturi, politică economică, finanțe etc.; *Statistică economică* din diverse ramuri; *Cărți primite*, în care se regăsesc prezentări de cărți ale unor autori români și străini (Ioan-Franc, 2017, p. 93–94). Un supliment intitulat *Bibliografia economică românească* completa lucrarea, cu prezentarea titlurilor publicațiilor apărute în literatura de specialitate.

Dintre temele abordate cel mai frecvent în buletin s-au putut identifica: comerțul (cu lemn, petrol, cereale, carne, fructe, vin); industria națională (extracția și rafinarea petrolului etc.); politica monetară și de credit, politica de prețuri, bursa

și băncile, probleme contabile, importanța economică a Dunării și a portului Constanța, probleme privind băncile populare și cooperația, capitalul străin în România întregită, precum și studii economice privind alte țări: Germania, Cehoslovacia, Statele Unite, Rusia, Finlanda, Grecia, Austria, Egipt, Bulgaria, Polonia, Canada, Anglia, Japonia etc.

Între principalii autori, după frecvența aparițiilor în buletin, pot fi amintiți: Gheron Netta, Xenofon Netta, Victor Slăvescu, M.I. Mihăilescu, Constantin Karadja, Mihail Pizanty, C. Bungețianu, Marin Mihaș, Dimitrie P. Pascu, L. Colescu, G. Popescu, Eugen V. Torgașev, Caius Bartoși, Paul Demetriad, Cicero C. Gorciu, Scarlat Panaitescu, Lucian Turdeanu (Ioan-Franc, 2017, p. 95).

În anul 1936, în calitate de președinte al *Asociației Române pentru Studiul Conjuncturii Economice*, Virgil Madgearu înființează și *Institutul Românesc pentru Studiul Conjuncturii Economice*¹⁴, pe care l-a condus în perioada 1936–1940. Acest institut devine un reper pentru cercetătorii din întreaga țară, stimulând activitatea în domeniul cercetării economiei mondiale. Printre membrii acestuia s-au numărat Gheorghe Zane, Mircea Vulcănescu, Roman Moldovan, Nicholas Georgescu-Roegen, Florin Oromolu, Gheorghe Rădulescu. Asociația a funcționat până în anul 1940¹⁵.

Sub egida institutului a fost editat și *Buletinul conjuncturii economice*, cu o frecvență trimestrială în perioada 1936–1939 și cu apariție lunară în perioada iunie 1938–august 1940.

Experiența dobândită la acest institut a fost concentrată de Madgearu într-o operă de sinteză monumentală, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, apărută în anul 1940. Gheorghe Zane afirma că prezența lui Virgil Madgearu „în fruntea acestei instituții este un indiciu al năzuinței lui de a propaga progresul științei economice. A condus institutul cu exigența sa obișnuită, iar rezultatele sunt cunoscute. A introdus în institut munca în echipă. Buletinele erau mai întâi citite, analizate și discutate cu colaboratorii săi. Azi ele sunt izvoare prețioase cu privire la conjunctura economiei românești în perioada corespunzătoare. V. Madgearu a sesizat, de asemenea, utilitatea metodei monografice și a susținut îndeaproape opera prietenului său, profesorul Dimitrie Gusti” (Gusti, 1943). Acest mare economist, devenit mai târziu (1990) membru post-mortem al Academiei Române pentru contribuțiile sale științifice remarcabile, a fost asasinat de bandele legionare în toamna anului 1940.

Activitatea de cercetare desfășurată de cercetătorii români în perioada analizată a fost însoțită de o bogată activitate publicistică. Alături de revistele și publicațiile prezentate anterior, merită a fi menționate: revista de studii economice și sociale *Independența economică* (1918–1948), Revista *ALACI* (Asociația Licențiatilor Academiiilor Comerciale și Industriale, apărută inițial în 1921,

¹⁴ Care avea să fie continuat, prin tematică și arie de interes, în contemporaneitatea noastră imediată, de Institutul de Economie Mondială.

¹⁵ *Economistul*, nr. 16–17/2016.

întreruptă după puțin timp și reluată din anul 1930 până în anul 1946), *Analele Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale „Regele Mihai I”*, Cluj-Brașov (1939–1944), *Analele statistice și economice* (apărută inițial la Iași în 1918 și, începând cu iulie același an, la București, până în anul 1946), ziarul *Economia națională* (apare până în anul 1941)¹⁶.

33.2. PERIOADA COMUNISTĂ – 1945–1989

Noua putere comunistă, impusă în România începând din 1945 și consolidată în urma alegerilor generale din toamna anului 1946, avea să rupă treptat toate firele care făceau legătura cu tot ce se crease pozitiv în trecut pe linia cercetărilor economice românești. Pentru a se preveni sau înlătura toate obstacolele în calea trecerii la economia și societatea comunistă de tip sovietic, trebuia ruptă orice legătură cu trecutul ori acest trecut trebuia în cel mai bun caz fie ignorat, fie reinterpretat prin prisma ideologiei comuniste.

Pentru a realiza acest obiectiv, toate organizațiile profesionale, științifice, culturale și politice care nu s-au înrolat noii linii politice și ideologice au fost desființate, iar revistele și publicațiile economice au fost suspendate. Bibliotecile au intrat într-un profund program de restructurare, prin eliminarea tuturor lucrărilor scrise de autori interziși (condamnați și plecați din țară) și impunerea unor restricții severe în ce privește consultarea și procurarea literaturii economice nemarxiste din Vest. În acei ani, aproape singurul izvor de documentare științifică îl reprezenta cartea și revista sovietică. La Biblioteca Academiei (asemănător altor biblioteci naționale) s-a constituit sala de lectură cu regim secret la care se puteau consulta cărți despre economia țărilor capitaliste ca, de exemplu: W. Leontief, *The Structure of American Economy, 1919–1939*, Oxford University Press, 1945; Colin Clark, *The Conditions of Economic Progress*, MacMillan, 1957 etc. Accesul într-o asemenea sală se făcea cu aprobare specială.

În prima parte a perioadei, sub puternicul impact al noilor orientări politice și ideologice, institutele private și guvernamentale de cercetare științifică din domeniul științelor economice și sociale au fost desființate, sub pretextul că acestea erau de esență capitalistă și că au slujit interesele burgheziei.

¹⁶O prezentare detaliată a acestor publicații, a colectivelor de redacție, a unei sinteze privind autorii cu cele mai frecvente apariții și temele cele mai frecvent abordate de autorii articolelor se regăsește în lucrarea *Publicistica economică românească, 1918–1947*, coord. Valeriu Ioan-Franc, INCE, Centrul de Informare și Documentare Economică. Același Centru de Informare și Documentare aduce în atenția cititorului pagini din istoria gândirii economice românești, prin lucrările: *Bibliografia economică românească, 1918–1947*, *Economiști membri ai Academiei Române, 1866–2018*, *Cercetarea economică doctorală la Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”*. Toate acestea sunt cuprinse, în integralitatea lor, în Colecția „Tezaur INCE”. ediția online: www.ince.ro.

În contextul acestor noi coordonate, anul 1948 a fost momentul decisiv al distrugerii instituțiilor științifice și culturale importante ce funcționau în slujba națiunii. În temeiul noii Constituții, al Legii naționalizării și al Legii reformei învățământului, au fost desființate Institutul Economic Român și Institutul pentru Studierea Conjuncturii Economice. În același an și-a încetat activitatea Institutul Social Român și Consiliul Național al Cercetării Științifice, înființate de Dimitrie Gusti (Zamfir *et al.*, 2010, p. 3-16). Sociologia a fost declarată știință burgheză și reacționară și radiată din nomenclatorul profesilor și instituțiilor din România. A fost desființată Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale de la Cluj-Brașov, în urma căreia toți profesorii și cercetătorii au rămas fără surse de venituri. De asemenea, prin aplicarea Legii reformei învățământului, aproape toți profesorii cu înaltă pregătire de la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale (transformată în Institutul de Studii Economice și Planificare – ISEP) au fost eliminați de la catedre și înlocuiți cu persoane selectate mai mult după criterii politice.

Nici Academia Română, declarată și recunoscută ca cel mai înalt for științific și cultural al țării, nu a fost trecută cu vederea de la aceste măsuri draconice, distrugătoare. Prin schimbarea statutului său de la instituție autonomă la instituție de stat subordonată guvernului, li s-a retras calitatea de membri ai Academiei Române unui număr de 113 membri (din totalul de 168) dintre cele mai mari personalități științifice și culturale ale țării. Dintre aceștia, 31 au fost condamnați și întemnițați, în rândurile cărora s-au aflat și făuritori ai Marii Uniri – Ion Nistor, Onisifor Ghibu, Pantelimon Halipa, Iuliu Hossu și Iuliu Maniu (ultimii doi decedați în închisoare). De asemenea, tuturor celor șase economiști membri ai Academiei Române li s-a retras această calitate (Victor Slăvescu, Victor Bădulescu, Ion Răducanu, Gheorghe Tașcă, Mircea Cancicov, Ion Lapedatu). Dintre aceștia, cinci au fost întemnițați, dintre care trei au decedat la închisoare – Victor Bădulescu, Gheorghe Tașcă și Mircea Cancicov.

Prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 251/27 ianuarie 1953, a fost înființat *Institutul de Cercetări Economice (ICE) al Academiei Române* (precursorul Institutului de Economie Națională de astăzi).

Institutul și-a început activitatea pe loc gol, fără continuitate și fără experiență. Primul director a fost numit pe criteriu politic – cu pregătire universitară literară, fost profesor de economie politică marxistă, dar fără practică în cercetare, în economie și managerială, iar cel de-al doilea director, deși economist, tot fără experiență în cercetare și fără susținere politică. În ce privește primii cercetători ai noului institut, majoritatea acestora erau proaspeți absolvenți ai facultăților de economie, repartizați pe baza dosarelor de cadre.

Așteptarea zadarnică, timp de câțiva ani, a unor rezultate ale activității de cercetare a determinat oficialitățile să numească la conducerea institutului pe Gheorghe Rădulescu, fost cercetător cu experiență și colaborator al lui Virgil Madgearu, cu o îndelungată practică managerială și cu o puternică susținere politică. El a cooptat la institut fie ca angajați, fie în calitate de colaboratori, după criterii profesionale, științifice și cu experiență în cercetare și în activitatea

economică, personalități științifice de prim rang, ca, de exemplu: Gheorghe Zane, Roman Moldovan, Gromoslav Mladenatz, Victor Jinga, Dimitrie Iordan, Ion Veverca, N.N. Constantinescu, Egon Balaș, Costin Murgescu, Vladimir Trebici, George Retegan.

În anii '50 și începutul anilor '60, cercetarea economică era dominată total de ideologia de partid, care impunea referințe la documentele de partid, precum și analize și interpretări ale unor fenomene și procese economice strict în limitele acestor documente, ceea ce contravenea în mod flagrant regulilor cercetării științifice. Cercetători de valoare și curajoși care nu respectau dogmele de partid erau aspru sancționați, cu trimiterea lor la activitatea de documentare și retragerea dreptului de a publica, destituirea din funcție etc. De exemplu, pentru simplul fapt că a publicat o carte obiectivă despre contribuțiile științifice ale lui Keynes, Egon Balaș a fost îndepărtat din Institutul de Cercetări Economice, iar Tiberiu Schatteles, pentru faptul că în trecut a activat într-o organizație sionistă și că a ascuns acest fapt, a fost retrogradat din funcția de cercetător și trecut la cea de documentarist.

În aceste noi împrejurări, cercetătorii, hotărâți să ocolească contactul cu ideologia și politica de partid, și-au orientat studiile pe teme privind istoria gândirii economice și istoria economică, precum și pe teme teoretico-metodologice cu folosirea aparatului matematic pentru analiza unor aspecte importante referitoare la structura consumului, modelarea economică, eficiența economică, optimizarea raportului dintre acumulare și consum, echilibrul economic, evaluări privind modelele de previziune etc.

În pofida perioadei de restricție ideologică marxistă, de subordonare politică și ideologică a cercetării economice, când documentele de partid și cuvântările secretarului general al Partidului Comunist Român (PCR) trebuiau considerate „literă de evanghelie”, în ICE, personalități marcante ale științei economice au reușit totuși să inițieze adevărate școli de gândire, îndeosebi în următoarele domenii:

- *istoria economiei naționale și a gândirii economice*: Gheorghe Zane, N.N. Constantinescu, Costin Murgescu, Gromoslav Mladenatz, Victor Jinga, Gheorghe Dobre, Ion Veverca;

- *demoeconomie și sociologie economică*: Vladimir Trebici, George Retegan Constantin Grigorescu;

- *statistică, matematică, econometrie, modelare*: Egon Balaș, Tiberiu Schatteles, Aurel Iancu, Costache Moineagu.

Reluând tradiția școlii monografice românești a lui Dimitrie Gusti, în ICE, din inițiativa lui Costin Murgescu, s-a trecut, începând din 1957, la elaborarea de studii monografice complexe, în vederea cunoașterii schimbărilor economico-sociale care au survenit în viața întreprinderilor industriale și a satelor, pe baza unor cercetări directe de teren, inclusiv prin investigații de tip recensământ în gospodăriile țărănești. O parte dintre cercetările efectuate s-au concretizat în lucrările: *Uzinele Reșița*, coordonatori: I. Desmireanu, C. Murgescu, M. Patriciu și P. Veiner; *Industria Sârmei Câmpia Turzii*, coordonatori: C. Grigorescu, Gh. Belu și A. Iancu.

Sub egida institutului apar lucrări de referință, dintre care amintim: *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, coordonată de C. Murgescu și

N.N. Constantinescu (Ed. Academiei, 1960) și *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, Costin C. Kirițescu, din care vol. I în 1964, vol. II în 1967 și vol. III în 1971.

În colecția *Texte din istoria gândirii economice românești* au apărut: un volum consacrat economiștilor din secolul al XIX-lea (studiu introductiv de Gh. Zane); un volum asupra gândirii economice a lui P.S. Aurelian (studiu introductiv C. Murgescu) și un altul privind gândirea economică a lui Xenopol (studiu introductiv semnat de I. Veverca).

În cadrul colecției *Texte din istoria gândirii economice universale* s-au publicat în limba română, în ordinea apariției lor: două volume din opera economică a lui David Ricardo (studiu introductiv de C. Murgescu), lucrarea lui Adam Smith, *Avuția națiunilor* (studiu introductiv de N.N. Constantinescu), și texte economice din gândirea lui Charles Fourier (studiu introductiv de G. Mladenatz și prefață de Gh. Zane).

Deschiderea care a intervenit în viața institutului în anii 1955–1970 este indisolubil legată de activitatea directorilor săi, în primul rând Gheorghe Rădulescu, urmat apoi de Roman Moldovan, Costin Murgescu, Ion Rachmuth, Mihail Levente. Aceștia au contribuit la dezvoltarea cercetării economice, prin stimularea cunoașterii cercetărilor anterioare la fiecare subiect dat și a folosirii metodelor moderne de cercetare.

Un rol însemnat în sprijinirea noilor abordări a început să-l aibă biblioteca institutului, mai ales prin înzestrarea ei cu cele mai importante cărți și reviste din străinătate și prin constituirea unui grup de documentare de elită, format din economiști cunoscători de limbi străine de mare circulație internațională.

După 1960, s-au inițiat serii de publicații ale institutului, prin care se asigura o diseminare a rezultatelor activității de cercetare. Este vorba, de exemplu, de *Revue roumaine des sciences sociales: Série des sciences économiques*, director Ion Rachmuth, precum și colecțiile: *Bibliotheca oeconomica* în colaborare cu Ed. Academiei, *Caiete de studii* și *Caiete documentare*. În domeniul istoriei și al gândirii economice, s-au afirmat colecțiile *Memoria oeconomica* și *Idei economice contemporane*. Cele peste 250 de volume apărute în aceste colecții sunt o mărturie a condițiilor mai relaxate în care s-a desfășurat cercetarea economică.

De asemenea, cercetătorii erau stimulați să se afirme prin publicarea rezultatelor cercetării în edituri prestigioase (Ed. Academiei, Ed. Politică, Ed. Științifică etc.) și în reviste (*Probleme economice*, *Revue roumaine des sciences sociales: Série des sciences économiques* ș.a.).

Începând cu anul 1967, Roman Moldovan și Costin Murgescu au stimulat trecerea de la cercetarea pe ramuri a economiei (industrie, agricultură, comerț etc.) la cercetarea pe probleme de sinteză și macroeconomice. În acest cadru, în programele de activitate s-au introdus teme privind eficiența economică, echilibrul și optimul economic, modele de creștere economică, balanța legăturilor dintre ramuri, funcțiile de producție, modelarea prețurilor, poluarea și protecția mediului,

precum și evaluarea nivelului de dezvoltare a României. S-a statuat, de asemenea, regula ca, pe lângă analizarea realităților economice din țara noastră, aproape la fiecare temă, să se facă referiri la situația din alte țări, comparațiile internaționale devenind o metodă curentă de cercetare.

La afirmarea institutului ca școală de cercetare a contribuit mult și faptul că, în 1967, el a dobândit dreptul de a organiza activitatea de doctorat, oferind astfel posibilitatea ca cercetătorii săi și specialiști din practica economică să susțină teze și să obțină titlul de doctor în economie, sarcină de care s-a achitat în mod onorabil. Cea mai mare parte a tezelor susținute în institut au fost publicate în diferite edituri și în colecția *Bibliotheca Oeconomica*, unele obținând Premiul Academiei.

Generații succesive de cercetători au adus contribuții importante la activitatea științifică a institutului. În acest sens, din prima generație de cercetători ai institutului menționăm: C. Moineagu, I. Anghel, I. Desmireanu, D. Dumitru, C. Grigorescu, M. Părăluță, V. Spiridon, N. Belli, A. Iancu, T. Schatteles, I. Lemnij, Gh. Dobre, P. Jica, P. Veiner, C. Bogdan, Gr. Vâlceanu, S. Perț, M. Ștefan, M. Horovitz, Gh. Răboacă, Tr. Lazăr, Gr. Corlan, M. Stănescu, S. Sava, V. Axenciuc, C. Iacobovici-Boldișor, V. Iordache, M. Ion.

Așa cum s-a arătat mai sus, prima generație de cercetători s-a putut afirma doar după ce a luat contact și a învățat din experiența economiștilor din generația interbelică, veniți în institut în frunte cu directorul Gheorghe Rădulescu.

A urmat generația a doua, dintre care menționăm aportul însemnat prestat de: Gh. Zaman, A. Popper, C. Cămășoiu, M. Ciumara, S. Sandu, M. Poenaru, M. Molnar, L. Mihăilescu, I. Bratu, C. Ciutacu, O. Nicolescu, M. Naneș, O. Naneș, V. Pilat, Gh. Manolescu, H. Puwak, R. Crețoiu, E. Ionescu, A. Platon.

Din cea de-a treia generație de cercetători valoroși ai ICE au făcut parte: D. Dăianu, A. Dochia, G. Georgescu, I. Ghizdeanu, Gh. Oprescu, A. Rădulescu, D. Aldea, S. Tănăsescu, F.M. Pavelescu, C. Popa, S. Dinu, Z. Goschin, I. Nișulescu, A. Zahiu (Dachin), V. Vasile, G.A. Predoșanu, M. Popovici, L. Chisăgiu, V. Predoșanu.

Se cuvine să arătăm, de asemenea, că institutul a avut printre membrii și colaboratorii săi o seamă de oameni de știință emeriți, membri ai Academiei Române: Gh. Zane, Al. Bârlădeanu, R. Moldovan, C. Murgescu, I. Rachmuth, N.N. Constantinescu, V. Trebici, C. Kirițescu, A. Iancu, E. Dobrescu, T. Postolache, Gh. Dolgu, M. Biji, C. Ionete, D. Dăianu, Gh. Zaman, V. Axenciuc, L. Albu.

Totodată, în institut au mai lucrat sau au participat la întocmirea de lucrări numeroși specialiști din învățământ, cercetare și instituții de stat, dintre care menționăm: I. Goliat, I. Berceanu, A. Negucioiu, M. Părăluță, V. Candelă, M. Popescu, V.V. Topor, M.C. Demetrescu, Gh. Crețoiu, I. Bulborea.

O mai clară conturare a profilului de activitate al ICE a fost favorizată și de faptul că, în timp, în cadrul ministerelor și al altor instituții centrale, au apărut și alte institute și centre de cercetări economice cu tematici și abordări specifice. Ca urmare, pe măsură ce au fost înființate institute de ramură specializate, tematica de

cercetare a ICE a fost orientată tot mai mult spre probleme macroeconomice. În plus, dacă se pun în balanță condițiile excelente existente în institut (biblioteca bine înzestrată cu cărți și reviste din țară și străinătate, schimburi de informații și de idei cu cercetători și profesori din centre științifice din diferite țări cu tradiție în cercetarea economică, inclusiv specializări în aceste centre), se poate explica faptul că, relativ în scurt timp, cercetătorii din ICE au devenit performanți.

Ei au început să se afle în primele rânduri în ce privește noutatea subiectelor și abordărilor și originalitatea tratării și soluționării problemelor economice de interes științific și practic. Aici să amintim doar câteva dintre contribuțiile mai semnificative ale cercetătorilor din institut: 1) T. Schatteles, *Modelul în științele economice*, Ed. Politică, 1967; *Modelarea creșterii economice. Studii metodologice*, Ed. Academiei, 1968; *Metode econometrice moderne*, Ed. Științifică, 1971; *Previziunea economică*, Ed. Politică, 1972; 2) I. Desmireanu și P. Veiner, coordonatorii Programului multianual privind eficiența economică a investițiilor, 1967–1969, în cadrul căruia au realizat și publicat studii privind normativele de eficiență a investițiilor și influența factorului timp în determinarea eficienței economice în cărțile: *Eficiența economică a investițiilor*, Ed. Academiei, 1967; *Probleme ale determinării eficienței economice a investițiilor*, Ed. Academiei, 1968; 3) I. Lemnij, *Progresul tehnic și dezvoltarea economică*, Ed. Academiei, 1969; 4) A. Iancu, *Eficiența economică maximă. Metode de modelare*, Ed. Politică, 1972; *Modele de creștere economică și de optimizare a corelației dintre acumulare și consum*, Ed. Academiei, 1974; *Creșterea economică și resursele naturale*, Ed. Politică, 1976; 5) Ovidiu Nicolescu, *Perfecționarea organizării conducerii întreprinderii*, Ed. Academiei, 1973; 6) Sorica Sava, *Corelații macroeconomice în economia postbelică a Franței*, Ed. Academiei, 1974; 7) C. Moineagu, *Modelarea corelațiilor în economie*, Ed. Științifică, 1974; 8) Steliana Perț, *Contribuția formării profesionale a forței de muncă în creșterea economică*, Ed. Academiei, 1974; 9) I. Marinescu (coord.), I. Iliescu, C. Cămășoiu, C. Mihai, M. Molnar, G. Hașeganu, T.M. Gherasim, *Contribuții la metodologia de prognoză a costurilor de producție*, Ed. Academiei, 1976 și altele.

Reorganizarea și dezvoltarea rețelei de cercetare economică

Începând de la jumătatea anilor 1960, rețeaua institutelor de cercetări economice a început să se diversifice. De exemplu, *reluând tradiția de cercetare a lui Virgil Madgearu, Institutul pentru Studierea Conjuncturii Economice Internaționale, reînființat la 20 aprilie 1967, sub îndrumarea competentă a directorilor Alexandru Zamfir, Ion Stoian și Costin Murgescu*¹⁷, a devenit un adevărat laborator în care au fost elaborate în această perioadă numeroase studii și sinteze privind poziționarea României față de evoluțiile economiei mondiale, pentru: promovarea relațiilor economice și comerciale internaționale ale României; creșterea accesibilității produselor românești pe piețele externe și îmbunătățirea

¹⁷ *Economistul*, nr. 40 și 41 din 20, respectiv 27 octombrie 2014.

competitivității produselor destinate exportului; deschiderea către organismele financiare internaționale (FMI, Banca Mondială); implicări directe în negocieri comerciale multilaterale dedicate liberalizării comerțului internațional (GATT); sprijinirea demersurilor dezvoltării economiei mondiale, în special a țărilor în curs de dezvoltare, prin programele ONU (conferințele UNCTAD, G 77).

În anul 1973, prin Decretul nr. 704, se înființează **Institutul Central de Cercetări Economice** (ICCE), în subordinea Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale (CSDES), având ca obiect de activitate coordonarea cercetării științifice în domeniul științelor economice.

ICCE s-a constituit prin implantarea a trei posturi pe schema de organizare a Institutului de Cercetări Economice (director general, director general adjunct și secretar) și prin reorganizarea generală și încorporarea, în vederea coordonării, a întregii rețele de cercetări economico-sociale din România, rețea compusă din institutele și centrele de cercetări economice: activitatea de cercetare a catedrelor și laboratoarelor de la Academia „Ștefan Gheorghiu”; activitatea de cercetare științifică a învățământului superior economic (catedrele, departamentele și laboratoarele de la Academia de Studii Economice și facultățile economice din cadrul universităților); cercetarea științifică a catedrelor de economie politică din toate institutele de învățământ superior; cercetarea științifică a catedrelor și colectivelor cu profil economic din învățământul tehnic; laboratorul de cercetări prospective al Universității din București.

În anul 1976, „în vederea asigurării unei concepții și coordonări unitare a activității de cercetare științifică în domeniul economic, pentru integrarea organică a cercetării cu învățământul și practica economică și folosirea eficientă a potențialului de cercetare în acest domeniu”, ICCE este reorganizat¹⁸.

Obiectul său de activitate se extinde, cuprinzând, pe lângă coordonarea cercetării științifice în domeniul științelor economice, efectuarea de studii și analize privind dezvoltarea economică a țării și implicarea cercetării economice în perfecționarea activității unităților economice. Întreaga activitate de cercetare științifică a personalului de cercetare cu profil economic, precum și a cadrelor didactice din învățământul superior care predau științele (disciplinele) economice se organizează și se desfășoară în cadrul ICCE. Rezultatele cercetărilor erau diseminate prin dezbateri științifice pe teme ale practicii și teoriei economice, dar și prin parteneriate și acorduri cu instituții similare din alte țări. Un rol important revenea Institutului prin Centrul de Informare și Documentare, în ceea ce privește aprovizionarea bibliotecii cu cărți și reviste și coordonarea activității publicistice a unităților de cercetare științifică din domeniul economic.

Prin Decretul de reorganizare al ICCE, Institutul de Cercetări Economice își schimbă denumirea în Institutul de Economie Socialistă (IES), se înființează noi entități de cercetare și se reorganizează cele existente. Totodată, în cadrul

¹⁸ Decretul nr. 426/30 decembrie 1976 privind unele măsuri pentru organizarea și funcționarea Institutului Central de Cercetări Economice.

facultăților de științe economice ale universităților din Cluj-Napoca, Iași, Timișoara și Craiova au fost înființate centre teritoriale de cercetare în care își desfășurau activitatea științifică cadrele didactice cu profil economic din învățământul superior și liceal din localitățile respective și apropiate, cu atragerea și a unor specialiști din producție.

Ca urmare a acestor restructurări și a înființării de noi institute, rețeaua ICCE este formată din șapte institute de cercetare cu personalitate juridică: Institutul de Economie Socialistă (IES); Institutul de Economie Industrială (IEI); Institutul de Economie Agrară (IEA); Institutul de Economie Mondială (IEM); Institutul de Economia Comerțului și Turismului (IECT); Institutul de Planificare și Prognoză (IPP); Institutul de Finanțe, Circulație Monetară și Prețuri (IFCMP), la care se adaugă cele patru centre teritoriale de cercetare și Centrul de Informare, Documentare și Sinteză (CIDS), cu rolul de a gestiona biblioteca, de a prelucra și difuza materialul documentar necesar cercetării științifice, de a elabora lucrări de informare (buletine, documentare, bibliografii, fotocopii etc.) și de a coordona întregul sistem de informare-documentare din țară în domeniul științelor economice.

Această structură avea să se mențină până în primele zile ale anului 1990. Institutele aveau o dublă coordonare: pe de o parte, de către ICCE, iar pe de altă parte, fie de noua înființată Academie de Științe Sociale și Politice (în cazul IES și IEI), fie de instituții, ministere de ramură sau universități, în cazul celorlalte institute.

Printre directorii generali ai ICCE din această perioadă s-a remarcat profesorul Ioan V. Totu, care a contribuit la crearea unei atmosfere favorabile cercetării economice. El a sprijinit promovarea rezultatelor și a punctelor de vedere ale cercetătorilor din institut, prin elaborarea de note și sinteze de cercetare înaintate instituțiilor decidente și prin publicarea de cărți și articole. Sub coordonarea sa a apărut în anul 1977 lucrarea *Progresul economic în România: 1877–1977* (Ed. Politică), care reunea contribuții ale cercetătorilor din rețeaua ICCE.

Fiecare dintre institutele componente ale ICCE avea specificul său de activitate, căruia i se subsumau marea majoritate a cercetărilor efectuate, cu abordări complexe, multidisciplinare, care necesitau echipe de cercetare formate din specialiști din mai multe domenii și colaborarea mai multor institute.

Institutul de Economie Socialistă. Potrivit specificului său de activitate, în cadrul institutului au fost elaborate studii privind: legitățile economice; utilizarea resurselor materiale; modernizarea economiei naționale și corelațiile dintre ramuri, organizarea și normarea muncii; dezvoltarea în profil teritorial a forțelor de producție; reproducția lărgită, producerea și utilizarea venitului național; gospodărirea fondului național de dezvoltare și a fondului de consum; perfecționarea organizării și conducerii activității economico-sociale; creșterea productivității și a eficienței economiei; nivelul de trai; economia mediului înconjurător; istoria economiei naționale și a gândirii economice. Mărturie în acest sens stau lucrările publicate în diferite edituri și în colecția *Caiete de studii* ale Institutului.

Printre lucrările elaborate în institut și publicate în edituri pe subiecte aflate pe agenda vremii merită să fie amintite: S. Perț, *Cu privire la contribuția formării*

profesionale a forței de muncă la creșterea economică (Ed. Academiei, București, 1976); A. Iancu, *Creșterea economică și mediul înconjurător* (Ed. Politică, 1979); C. Grigorescu, *Populație și economie* (Ed. Academiei, București, 1979); Gh. Răboacă (coord.), *Utilizarea eficientă a forței de muncă în industrie și construcții* (1981, coautori din institut: S. Perț, I. Bratu, L. Mihăilescu, C. Ciutacu, O. Naneș, G. Toma, D. Mihalcea, I. Petrov); M. Horovitz (coord.), *Investiția specifică și creșterea eficienței economice. Comparații internaționale* (1981, coautori din institut: C. Grigorescu, G. Zaman, S. Sandu, M. Ciumara, M. Pop, I. Resteman, G. Danielescu); S. Sava (coord.), *Neokeynesismul în gândirea economică vest-europeană* (1981, coautori din institut: M. Rudăreanu, D. Dăianu); C. Grigorescu, M. Horovitz, Gh. Zaman, S. Sandu, G. Danielescu, *Productivitatea muncii în România în comparație cu alte țări* (1981); Gh. Răboacă, S. Perț, I. Bratu, L. Mihăilescu, C. Ciutacu, O. Naneș, G. Toma, D. Mihalcea, *Populația și forța de muncă în România comparativ cu alte țări* (1981); C. Grigorescu (coord.), *Experiențe privind dezvoltarea agriculturii în unele țări capitaliste* (1983, autori din institut: M. Stănescu, R. Crețoiu, M. Ștefan, I. Ghizdeanu, G. Georgescu, M. Stancu, A. Bărbulescu); C. Grigorescu (coord.), *Evaluarea stadiului de dezvoltare economico-socială a României – Studiu comparativ cu 118 țări* (1985, autori din institut: M. Stănescu, M. Ștefan, R. Crețoiu, G. Georgescu, I. Ghizdeanu, A. Bărbulescu, S. Tănăsescu, Gh. Oprescu, R. Stroe, N.V. Mihăiță); Gh. Răboacă (coord.), *Ocuparea deplină și folosirea eficientă a forței de muncă* (Editura Politică, 1988, autori din institut S. Perț, C. Ciutacu, G. Toma, D. Mihalcea, I. Petrov) ș.a.

Studiile relevante efectuate în institut au apărut și în cele 41 de volume din colecția *Bibliotheca Oeconomica* a Editurii Academiei.

Institutul de Economie Industrială. Programele de cercetare ale acestui institut au fost axate pe următoarele domenii de mare interes pentru economia națională: 1. dinamica cunoașterii zăcămintelor de resurse minerale utile și exploatarea lor în condiții de eficiență; 2. structura industriei, consumul direct și cumulat de energie primară calculat pe produse și eficiența exportului; 3. înzestrarea cu factori, dezvoltarea economică și eficiența economică a comerțului exterior; 4. trecerea de la dezvoltarea extensivă la dezvoltare intensivă; 5. cercetarea, inovarea și promovarea noilor tehnologii în industrie; 6. diversificarea industriei bunurilor de consum și ridicarea calității acestora; 7. pregătirea și folosirea forței de muncă; 8. progresul tehnic și eficiența investițiilor; 9. eficiența specializării și diversificării producției; 10. proporțiile și corelațiile dintre ramurile și sectoarele industriei; 11. dezvoltarea teritorială a industriei și transporturilor; 12. perfecționarea raporturilor întreprindere-centrală-minister; 13. perfecționarea sistemului de indicatori, norme și normative utilizate în industrie; 13. organizarea și managementul întreprinderii industriale.

Dintre cercetările inovative din acest institut s-au remarcat îndeosebi cele referitoare la determinarea consumului cumulat de energie pe produse, folosind metodologia analizei input-output. Acestea au permis: calcularea gradului de energointensivitate a categoriilor de produse și folosirea acestuia ca instrument de

reconsiderare a structurii industriei și determinare corectă a eficienței exportului de produse energointensive, în condițiile existenței unor prețuri deformate.

Ca lucrări reprezentative publicate de cercetătorii din institut în această perioadă se remarcă: C. Russu, *Organizarea structurală-informațională a întreprinderii*, Ed. Politică, București, 1978; A. Iancu (coord.), R. Burbea, C. Cămășoiu, V. Răducanu, M. Ion, L. Mihăilescu *et al.*, *Consumul energetic și structura producției*, Ed. Academiei, București, 1979; A. Iancu, V. Bogdan, Al. Mihăilescu, M. Giuvelea, *Resurse și structura industriei*, Ed. Academiei, București, 1980; C. Russu, *Cadrul organizațional al întreprinderii*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983; A. Iancu, *Schimbările economice internaționale*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983; A. Iancu (coord.), A. Mihăilescu, M. Gondoș, V.F. Iacob, B.B. Teodoriu, L. Croitoru, *Structura economiei și sistemul industrial*, Ed. Politică, București, 1986; C. Russu (coord.), D. Sava, O. Mihăescu, E. Pelinescu, *Progresul tehnic – eforturi, efecte, eficiență*, Ed. Politică, București, 1984; C. Russu (coord.), O. Mihăescu, E. Pelinescu, *Creația științifico-tehnică și inovarea industrială*, Ed. Politică, București, 1989.

Tematica lucrărilor înscrise în programul de cercetare era cuprinzătoare și răspundea unor nevoi practice reale: C. Russu (coord.), *Influența utilizării produselor noi și modernizate asupra indicatorilor economici ai unităților productive beneficiare* (1981, autori din institut: D. Sava, E. Pelinescu, I. Calcan, V. Mihuț, R. Cochintu); A. Iancu (coord.), *Investițiile și utilizarea factorilor de bază ai procesului investițional* (1982, autori din institut: A. Ionescu, M. Giuvelea, P. Coman, L.L. Albu, C. Panaitescu; M. Șuvelea, A. Volintiru, A. Oprea, D. Crețu, M.L. Tomoșoiu); L.L. Albu, C. Panaitescu, M. Șuvelea, D. Crețu, C. Vieuină, *Creșterea eficienței utilizării capacităților de producție în industrie* (1983); C. Russu, G. Manea, *Modernizarea activității productive în ramuri ale industriei grele în vederea creșterii eficienței economice a acestora* (1987, autori din institut: N. Hornianschi, O. Mihăescu, E. Pelinescu, V. Platon, R. Ciorpaciu, L. Marinescu, T. Popescu) ș.a.

Cercetările efectuate cuprinse în planurile anuale de cercetare ale IEI au fost publicate în cele peste 90 de volume privind *Studii de economie industrială*.

Institutul de Economie Agrară, subordonat ICCE și Academiei de Științe Agricole și Silvicultură (ASAS), și-a axat cercetările pe teme precum: folosirea intensivă și rațională a fondului funciar; zonarea producției agricole, îmbinarea ramurilor și creșterea eficienței economice; eficiența mecanizării și chimizării, a irigațiilor și a altor lucrări de amenajări funciare; cheltuielile de producție și căile de sporire a venitului net; creșterea eficienței producției agricole; întărirea și consolidarea economico-organizatorică a unităților agricole de stat și cooperatiste; dezvoltarea și perfecționarea raporturilor economice dintre unitățile agricole de stat și cooperatiste; activitățile agricole ale gospodăriilor populației; organizarea, conducerea și planificarea unităților din agricultură; organizarea producției în complexe agroindustriale. Împreună cu colectivele de cercetare din institutele și stațiunile de cercetare ale Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare și ASAS,

se asigura fundamentarea economică a studiilor tehnico-științifice inițiate și elaborate în diferite domenii ale agriculturii.

Studiile din domeniul economiei agriculturii s-au orientat în această perioadă în două mari direcții: zonarea producției agricole, sub tutela științifică a lui S. Hartia, repartizarea teritorială a acesteia și eficiența economică în producția agricolă (Gavrilescu, Luca și Toderoiu, 2003).

În anii '80, în contextul politic și ideologic nefavorabil unor analize obiective ale declinului agriculturii românești, cercetările și studiile de economie agrară aveau să se limiteze la probleme tehnice și la eludarea realității.

Dintre lucrările reprezentative ale perioadei, elaborate de cercetătorii din institut sub coordonarea științifică a lui Ion Teșu și Dumitru Dumitru se remarcă: S. Vrejbă, N. Brașoveanu, V. Baghinschi, *Eficiența economică a chimizării agriculturii* (1967); S. Hartia, *Programarea liniară în conducerea fermei agricole* (1975); V. Hălmăjan, *Repartizarea teritorială a producției agricole cu ajutorul metodelor economico-matematice* (1977); M. Zaharia, F. Toderoiu, Fl. Ciociu, *Eficiența economică a unor sisteme de combatere integrală a bolilor și dăunătorilor la cultura grâului și sfecelei de zahăr* (1983); S. Hartia (coord.), *Creșterea productivității muncii în producția agroalimentară și efectele ei economice* (1987, autori: C. Alexandri, N. Bogdan, M. Costea, R. Coțianu, I. Davidovici, D. Gavrilescu, M. Grodea); M. Ibănescu, C. Scutaru (coord.), *Model economico-matematic pentru utilizarea surselor convenționale și neconvenționale de energie în agricultură (experimentarea modelului)* (1988) ș.a.

Preocupările pentru modelarea economico-matematică a diferitelor procese din agricultură au dus la elaborarea unor modele de optimizare a mărimii și structurii întreprinderilor agricole, a parcului de utilaje, a distribuției teritoriale a tehnicii agricole, a dimensionării investițiilor. În acest sens se pot evidenția lucrările elaborate de: I. Davidovici, D. Stegăroiu, M. Vincze, C. Scutaru, S. Hartia, *Modelarea problemelor decizionale în sistemul agricol de producție* (1982); I. Davidovici, V. Baghinschi, I. Bold, *Utilizarea economică a factorilor de producție în întreprinderile agricole* (1989).

Institutul de Planificare și Prognoză, aflat în subordinea ICCE și a Comitetului de Stat al Planificării, elabora studii privind: optimizarea proporțiilor economiei naționale; corelația dintre acumulare și consum; factorii ritmului creșterii economice; balanța legăturilor dintre ramuri; eficiența investițiilor; metodologia de planificare; sistemul de indicatori ai dezvoltării economiei naționale și prognoza economică pe termen lung.

În domeniul planificării au fost elaborate studii referitoare la perfecționarea planificării în industrie, agricultură, construcții, transporturi și învățământ etc.

Prima generație de cercetători ai institutului care au contribuit la formarea institutului și a generațiilor de cercetători ce au urmat este reprezentată de nume precum: Ionel Desmireanu, Toma Melinte, Eugen Topală, Ana Bulgariu, Iulian Ursache, Pompilia Lupu, Francisc Szabo, Leonard Cazan, Elena Zamfirescu, Maria Scarlat, Ionel Florescu.

Din a doua generație de cercetători menționăm: Aristide Diaconescu, Aurel Camara, Ana Maria Ciumara, Miron Biji Mihui, Mircea Panaite, Marin Comșa, Cornelia Atudosiei, Narcisa Nica, Gabriela Frentz, Silvia Caragea, Felicia Roșca, Ilie Brezoianu, Marius Pop, Cornelia Pârlog, Marioara Iordan, Ileana Dumitrescu, Valeria Pop, Mădălina Dogaru, Victor Stoica, Vladimir Calmuschi.

Cea de a treia generație este reprezentată printre alți de: Florina Tănase, Iulia Trăistaru, Dorin Jula, Dan Constantinescu, Cornel Târhoacă, Dorel Ailenei, Constantin Secăreanu, Mihai Roman, Emil Dinga, Gilbert Alin Șumedrea, Valentin Scarlat, Roxana Iftimie.

Cercetările de prognoză s-au concretizat în lucrări referitoare la dezvoltarea economico-socială a județelor în perspectiva anului 1990, consumul populației pe medii și zone – tendințe – orizont 1990, piața unor bunuri de folosință îndelungată în perioada 1985–1990 ș.a. (Constantinescu, 1982, p. 234).

În institut au fost elaborate numeroase studii izvorâte din nevoia de a perfecționa și moderniza activitatea de planificare și prognoză. În cele ce urmează, vom aminti unele dintre studiile întreprinse de colectivele de cercetare din institut sub coordonarea dr. C. Caloianu și I. Desmireanu, doar ca titlu de exemplu: Ion Desmireanu, *Prognoza economică și planificarea*, Ed. Didactică și Pedagogică, 1972; I. Desmireanu, A. Bulgariu, I. Manolache, N. Nica, M. Comșa, *Principalii indicatori sintetici ai dezvoltării economice a României comparativ cu alte țări* (1981); E. Topală, N. Nica, V. Stoica, F. Mihăilă, *Prognoze ale dezvoltării economice pe plan mondial în perspectiva anului 2000* (1981); E. Topală, M. Comșa, I. Florescu, N. Nica, G. Enache, V. Stoica, Z. Angelescu, M. Varză, *Fluxuri și structuri în economia națională, evidențiate de balanța interramuri 1980* (1983); I. Ursache, P. Lupu, A. Găburici, M. Aungurenci, S. Caragea, I. Dumitrescu, E. Bâdea, B. Murariu, *Studiu documentar referitor la dezvoltarea economico-socială a României în profil teritorial, în perioada 1944–1984* (1984); E. Ghizari (coord.) *Știința și perspectivele creditului extern* (1983), autori: I. Drăgulin, C. Dima, S. Bumbuianu, A. Pencu); Miron Biji Mihui (coord.), *Ocuparea, repartizarea pe ramuri ale economiei și pregătirea forței de muncă în perspectivă, ținând seama de resursele de muncă și cerințele creșterii mai accentuate a productivității muncii în toate sectoarele de activitate* (1987, autori: M. Scarlat, A.M. Ciumara, D. Jula, M. Iordan, M. Gheorghiu, V. Calmuschi, F. Tănase); M. Comșa (coord.), *Alternative ale dezvoltării principalelor ramuri ale economiei naționale în deceniul 1991–2000* (1987, autori: A. Găburici, I. Florescu, G. Enache, C. Târhoacă, V. Stoica, M. Varză) ș.a.

Institutul de Economie Mondială, subordonat ICCE și Ministerului Comerțului Exterior și Cooperării Economice Internaționale, a desfășurat activitatea de cercetare științifică în următoarele direcții: economia țărilor socialiste, a țărilor în curs de dezvoltare și a țărilor capitaliste dezvoltate; prognoza evoluției economiei mondiale; participarea României la cooperarea economică internațională; căile largirii și creșterii eficienței comerțului exterior; colaborarea economică în cadrul CAER; conjunctura piețelor internaționale; modificări și tendințe ale prețurilor pe piața mondială; organisme economice internaționale; noua ordine economică

internațională; teorii referitoare la relațiile economice internaționale; reglementări și tendințe în evoluția dreptului economic internațional în ceea ce privește comerțul, cooperarea, transportul internațional; dreptul maritim; dreptul vamal; dreptul de proprietate industrială; arbitrajul internațional.

Cercetătorii din cadrul IEM au fost solicitați la lucrările de argumentare practică a necesității diversificării orientării geografice a comerțului exterior al României, inclusiv din motive politice, susținute prin informările conjuncturale prelucrate zilnic, analizate săptămânal, trimestrial, anual, de la cotații la burse, prețuri reprezentative, indici de prețuri la produse manufacturate, cursuri valutare, până la conjunctura economiilor partenere, conjunctura principalelor piețe de produse de bază, semifabricate și manufacturate etc.

Lista lucrărilor elaborate este cuprinzătoare: A. Rădulescu, *Proгноza fluxurilor comerciale internaționale pentru produse ale construcțiilor de mașini până în anul 2010* (1981, autori: I. Ștefan, V. Vasilescu, P. Constantin, O. Stoicescu, I. Enache, G. Crăniceanu, V. Petcu, L. Carata, L. Olaru, M. Cartas, E. Stănculescu); M. Moldoveanu (coord.), *Studierea cererii pentru lucrări în domeniul prospectării, explorării și exploatării resurselor miniere feroase și neferoase în unele țări din Africa* (1981); R. Gheorghită, M. Isărescu (coord.), *Rolul pârgghiilor financiare în promovarea exporturilor de produse ale industriei constructoare de mașini* (1981); M. Isărescu (coord.), *Posibilități de creștere și diversificare a exporturilor românești pe piața americană. Analiză comparativă cu experiența altor țări* (1983); S. Frâncu, *Situația datoriei externe a țărilor africane și incidența acestora asupra evoluției exporturilor românești* (1986); E. Dijmărescu (coord.), *Analiză comparativă a comerțului României cu țările Europei Occidentale, posibilități de creștere a exporturilor românești în aceste țări* (1983, autori: C. Albu, C. Damșa, R. Gheorghită; I. Lupu, F. Olteanu, N. Pop, L. Rădulescu, I. Fota); C. Murgescu, A. Ghibuțiu, N. Os, *Evoluția conjuncturii economice internaționale* (1987) ș.a.

Prin studiile de piață, prin sintezele economice și de conjunctură politică, cercetătorii din cadrul IEM au fundamentat decizii majore de politică de promovare a unor investiții. Astfel, pentru exemplificare, sunt de enumerat studiile de piață pentru minereul de fier, care au fundamentat investiția pentru Combinatul Siderurgic de la Galați; studiile pe produse chimice destinate creșterii gradului de prelucrare a materiilor prime de bază din țară; studiile de piață pentru autovehicule, autoturisme, tractoare, motoare Diesel pentru nave, construcții navale; studii de piață pentru aprovizionarea cu materie primă a industriei de aluminiu (bauxită, alumină); studii de optimizare a producțiilor de materii prime neferoase (cupru, zinc, cositor, plumb).

Institutul de Economia Comerțului și Turismului (IECIT), subordonat ICCE, Ministerului Comerțului Interior și Ministerului Turismului, și-a axat cercetările în următoarele direcții: evoluția cererii de mărfuri, tendințe și modalități de extindere a alimentației publice; dezvoltarea și organizarea serviciilor către populație; perfecționarea rețelei comerciale; organizarea unităților comerciale; perfecționarea activității cooperăției de consum; relațiile dintre furnizori

(producători) și unitățile comerciale; dezvoltarea și planificarea turismului intern; studierea conjuncturii pieței externe și prognoza turismului internațional; regimul juridic al comerțului internațional.

O particularitate a IECIT față de celelalte componente ale rețelei ICCE a fost aceea că activitatea de cercetare s-a desfășurat în exclusivitate pe bază de contracte încheiate cu diferite entități din economia reală, în regim de autogestiune economică și financiară, specificitate care a marcat atât întregul cadru organizatoric, cât și tematica studiilor efectuate, și anume:

(1) *Studierea cererii de mărfuri a populației* desfășurată în conformitate cu principiile științei marketingului. Activitatea specifică de studiere a cererii de mărfuri se realiza prin intermediul panelului de consumatori (peste 7.000 de gospodării) și de rețea comercială (1.400 de unități). Aria tematică a acestor studii a cuprins, de-a lungul anilor, o varietate largă de obiective, de la bunuri de folosință îndelungată la produse alimentare de bază ori servicii pentru populație. În această activitate s-au evidențiat cercetătorii A. Vainer, I. Marmandiu, D. Lupu, S. Cergău, V. Ștefănescu, L. Dimoftache, M. Ștefănescu, R. Damian, N. Teodorescu, V. Neagu, G. Dulliu, I. Bușilă, M. Constantin, V. Nicolae, C. Zimniceanu, G. Sticlaru, M. Titircă, N. Nistorescu, P. Rogoveanu, S. Năstase, I. Bradea, N. Kindlein, M. Codin, V. Gheorghe, A. Făinaru, C. Nicolau.

(2) *Dezvoltarea rețelei comerciale* cu ridicata și cu amănuntul, având ca principal obiectiv geografia generală și specifică a rețelei în spațiile destinate comerțului, prin cercetări pornind de la stabilirea normelor de rețea armonizate cu cele din țările cu un comerț dezvoltat. Alocarea spațiilor s-a susținut prin două sisteme, respectiv la parterul blocurilor de locuit – pentru comerțul de primă utilitate și proximitate – și în construcții individuale, pe sistemul magazinelor generale, supermagazinelor, hipermagazinelor și centrelor comerciale, în strânsă colaborare cu Institutul de Proiectări Comerciale. Activitatea din domeniul respectiv s-a desfășurat cu participarea cercetătorilor A.-L. Ristea, R. Emilian, V. Adăscăliței, V. Ionașcu, M. Trușcă, S. Gronski, G. Dugan, G. Alfiri, Fl. Marinescu, M. Ionică, T. Anghelescu, A. Cristescu, M. Deju, V. Cojocaru, L. Zincă.

(3) *Proiectarea și implementarea sistemelor de informatică pentru comerț*, cu precădere în marile suprafețe comerciale, și dotarea rețelei comerciale cu echipamente informatice de gestiune, în colaborare cu Centrul de Calcul al Ministerului Comerțului Interior și cu centrele teritoriale de calcul. Au dezvoltat o reală activitate de pionierat în domeniu C. Zaharia, R. Iatan, S. Enăchescu, A. Stănescu, C. Roșca-Cristea, V. Ioan-Franc, Al. Bârsănescu, I. Brătășanu, lucrările lor constituind modele de proiecte informatice adoptate și în spațiul european al gestiunii mărfurilor în comerț.

(4) *Cercetarea în domeniul turismului* s-a desfășurat într-o perioadă de amplă deschidere pentru valorificarea patrimoniului turistic național. Una dintre lucrările prioritare ale institutului a fost *Zonarea turistică a României*, care a constituit o bază a alocării fondurilor de dezvoltare în funcție de resursele naturale ale fiecărei zone. Cercetătorii institutului, sub coordonarea lui P. Baron, I. Istrate,

N. Neacșu, V. Glăvan, A. Danielescu, D. Dănciulescu, au produs un valoros fond de cunoaștere la dispoziția practicienilor din domeniu, prin studii de piață și de economia turismului, multe din ele diseminate și prin publicația proprie, *Actualități în turism*.

Personalități marcante au condus de-a lungul anilor unitățile de cercetare specializate ale IECIT: M.C. Demetrescu, primul director al Oficiului de Studii și Documentare pentru Comerț Interior; C. Ionete (1967–1969), director fondator al Institutului de Cercetări Comerciale; R. Paul (1969–1977) și V. Adăscăliței (1977–1989). Lor li se datorează viziunea modernă și promovarea cercetărilor de piață internă în România pe fundamentele teoretice și practice ale marketingului, într-o perioadă în care acestea erau admise doar în materia comerțului internațional.

(5) *Informarea și documentarea științifică, promovarea formelor moderne de comerț și a rezultatelor cercetării în domeniu* s-a realizat prin revista *Comerțul modern*, condusă de E. Bibiri, Marcel Sturia și redactorii L. Herșcovici, Șt. Niculescu-Băcilă, Em. Georgescu, D. Pascal. Publicațiile periodice și neperiodice ale Oficiului de Informare și Documentare pentru Comerț Interior (OIDCI), respectiv revistele *Alimentația publică*, *Expres Informația* și colecțiile *Biblioteca lucrătorului din comerț*, *Date statistice internaționale* ș.a. au alcătuit un program editorial important. Specialiștii OIDCI au contribuit la alcătuirea primului tezaur multilingv de descriptori din domeniul comerțului interior al țărilor membre ale CAER, precum și la proiectarea și implementarea primului sistem automatizat de prelucrare, stocare și regăsire a informațiilor științifice în domeniul comerțului interior, pus în exploatare curentă în anul 1988. Și-au adus contribuția în domeniul informării și documentării de specialitate cercetătorii V. Ioan-Franc, A. Berca, redactorii/traducătorii I. Colpacci, El. Chiurtu, Em. Bâlc, L. Marinescu, C. Tocilescu, R. Gădinceanu, A. Sarchizian, C. Budianu, L. Dogaru, M. Șimon, M. Melnic, E. Murgoci.

Institutul de Finanțe, Circulație Monetară și Prețuri, subordonat ICCE, Ministerului de Finanțe și Comitetului de Stat pentru Prețuri, își desfășura cercetările în principal în următoarele direcții: analiza, planificarea și prognoza financiară; sistemul pârgghiilor financiare și bancare; structura și căile reducerii costurilor; sistemul bănesc; circulația bănească; puterea de cumpărare și premisele trecerii la convertibilitatea internațională a leului; relațiile financiar-valutare internaționale; sistemul monetar internațional; sistemul prețurilor și căile perfecționării funcțiilor sale; prognoza prețurilor; modul de formare și structura prețurilor pe plan mondial; sistemul informațional financiar-contabil și controlul financiar; legislația financiară, bancară, valutară, de asigurări și de prețuri.

Lucrările din planul de cercetare răspundeau unor preocupări curente ale instituțiilor tutelare în domeniul costurilor, prețurilor și eficienței economice în industrie, agricultură și în servicii, al analizelor distribuirii și redistribuirii resurselor bugetare sau al politicii valutare, dar și de perspectivă, în domeniul adaptării legislației relevante ori al planificării – macromodelul prețurilor (revizuirea periodică a sistemului prețurilor planificate în funcție de factorii de influență interni și externi).

Institutul a participat la activități inițiate de guvern și instituțiile coordonatoare pentru analiza unor sectoare și activități economice, a eficienței schimburilor internaționale (eficiența întreprinderilor, promovarea produselor și tehnologiilor noi, structuri de cost și comparații internaționale, analiza și îmbunătățirea metodelor de determinare a prețurilor și a documentațiilor de preț ș.a.).

Cercetătorii institutului au fost, de asemenea, implicați în proiecte desfășurate la nivel național, precum analiza și determinarea costurilor cumulate, elaborarea balanței legăturilor dintre ramuri, dobândind o bună cunoaștere a economiei și a mecanismelor ei de funcționare. Institutul a dezvoltat relații de cooperare cu institutele similare din țările membre ale CAER, participând la schimbul de idei în cadrul instituțional și organizatoric specific perioadei.

Dintre lucrările reprezentative elaborate în institut în această perioadă vom menționa: L. Buia, *Evoluția prețurilor și raporturilor de prețuri pe plan internațional* (1981); N. Antonescu (coord.), *Căile și premisele trecerii, în perspectivă, la convertibilitatea leului* (1981, autori din institut: A. Pencu, D. Vasile, N. Badea, C. Dima, A. Marinescu); A. Pencu (coord.), *Perspectiva rolului aurului* (1981, autori din institut L. Buia, I. Cergău); F. Nicolae, *Indicatori de eficiență în ramura construcții; posibilități de îmbunătățire a acestora* (1983, autori din institut: E. Popa, G. Preduț, C. Constantin, Ș. Constantinescu, M. Revnic); S. Rozentuler, A. Pencu (coord.), *Eficiența valutar-financiară a activității de comerț exterior în relație cu datoria externă* (1986, autori: I. Cergău, S. Bumbuianu, D. Dumitrescu, E. Bădoi, L. Toma); G. Preduț (coord.), *Posibilități de îmbunătățire a finanțării creditării și dezvoltării construcției de locuințe în România* (1986, autor F. Nicolae); C. Petreanu (coord.), *Evoluția raportului de prețuri industrie-agricultură. Comparații cu alte țări* (1987, autori: C. Chilom, T. Husea).

De-a lungul întregii perioade, un rol important în diseminarea și promovarea rezultatelor cercetărilor efectuate în entitățile din rețeaua Institutului Central de Cercetări Economice au avut *Anuarul lucrărilor de cercetare științifică în domeniul economiei* și revista în limba franceză, iar mai târziu în limba engleză, cu apariție lunară (începând din anul 1964).

Înrăutățirea condițiilor de cercetare din institutele componente ale ICCE s-a manifestat cu deosebire în ultimul deceniu al perioadei, când efectele crizei de sistem a economiei socialiste au devenit tot mai acute. Firește, condițiile tot mai dificile din economie au afectat, într-un fel sau altul, activitatea de cercetare. În pofida faptului că multe date la nivel național sau chiar la nivelul ramurilor sau al unor obiective economice aveau caracter secret sau strict secret, multe dintre lucrările elaborate de cercetători, fundamentate pe cercetările și realitățile din teren, au sesizat apariția și agravarea disfuncționalităților de sistem. Dovezile în acest sens sunt manuscrisele multor lucrări rămase de uz intern. Acestea nu au putut fi nici publicate din cauza cenzurii și nici luate în considerare de către decident, adesea din motive ideologice sau din ignoranță.

Această situație nu a împiedicat însă cercetătorii să analizeze stările reale din economie, contradicțiile și disfuncționalitățile societății.

33.3. PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ – 1990–2018

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE „COSTIN C. KIRIȚESCU”

Înlăturarea regimului comunist a găsit societatea și intelectualitatea română fără proiectele privind trecerea la o nouă economie și societate cu descrierea direcțiilor și căilor de transformare necesară. Cu toate restricțiile politice și ideologice de o duritate nemaîntâlnită, principalele instituții care dispuneau de un corp de specialiști informați și calificați pentru elaborarea unor asemenea proiecte erau institutele economice coordonate de Institutul Central de Cercetări Economice. Recunoscându-se acest fapt, prin Decretul Consiliului Frontului Salvării Naționale nr. 10 din 2 ianuarie 1990 se înființează Institutul Național de Cercetări Economice (INCE), prin reorganizarea vechiului institut menționat și a celor șase institute componente aflate în funcțiune și prin înființarea noului Institut de Cercetare a Calității Vieții (ICCV). Pentru a servi în mod direct cerințelor politicii transformatoriale, INCE se organizează și funcționează provizoriu în subordinea guvernului. Prin același decret este numit pe funcția de director general, cu rang de ministru secretar de stat, acad. Tudorel Postolache. Mai târziu, pe funcția de director general au urmat prof. Constantin Ionete, membru de onoare al Academiei Române, prof. Mircea Ciumara și prof. Luminița Chivu, aceștia fiind însă numiți prin decizii ale Prezidiului Academiei Române, în urma trecerii INCE la această instituție. Toți aceștia au contribuit la dezvoltarea și modernizarea rețelei de cercetare economică.

În vederea elaborării unei strategii de trecere la economia de piață, din însărcinarea guvernului, INCE, conform statutului său de subordonare guvernamentală, a antrenat în primele luni ale anului 1990 zeci de cercetători, alături de specialiști din ministere și alte instituții centrale¹⁹, la numeroasele dezbateri și la elaborarea de studii privind ritmul și tipul reformelor, modalitățile de liberalizare a economiei (inclusiv prețuri, comerț exterior, curs de schimb ș.a.) și de formare a mecanismelor specifice economiei de piață, cadrul juridic, instituțional și economico-financiar, problematica proprietății, privatizarea și încurajarea inițiativei private, raportul plan-piață și rolul statului în economie, restructurarea și rețehnologizarea industriei, asistența economică externă, creșterea economică, costurile sociale ale tranziției și cadrul politicii sociale. Aceste eforturi deosebite, care s-au derulat în lunile ianuarie–aprilie 1990, completate și de vizite de studiu/documentare ale multor cercetători în țări cu economie de piață, s-au concretizat în statuarea unei serii de principii și obiective ale tranziției, însoțite de scenarii macroeconomice și propuneri de eșalonare a principalelor măsuri de întreprins în perioada 1990–1992, publicate în *Schița privind Strategia înfăptuirii economiei de piață în România*.

¹⁹ Vezi lista completă a specialiștilor în *Schița privind Strategia înfăptuirii economiei de piață în România* (coord. T. Postolache), mai, 1990, București, p. 59–70.

Prin HG nr. 505 din 10 mai 1990, INCE a ieșit din subordonarea Guvernului și a intrat în subordonarea științifică a Academiei Române. Obiectul său de activitate științifică și programele de cercetare s-au axat pe sprijinirea tranziției României de la economia de comandă la o economie de piață funcțională, întărirea politicilor publice și sociale, ridicarea calității vieții, asigurarea echilibrelor macroeconomice, dezvoltarea durabilă, creșterea competitivității economiei României, integrarea economiei naționale în Comunitatea Economică Europeană și în economia mondială, toate acestea în spiritul valorilor și principiilor democrației occidentale.

Într-o perioadă extrem de scurtă, cercetătorii din INCE și structurile acestuia au reușit să elaboreze un număr mare de studii și lucrări, caracterizate printr-o largă diversitate a punctelor de vedere, prin profunzimea analizelor și ingeniozitatea soluțiilor. Aceste lucrări au fost puse operativ la dispoziția decidenților prin publicațiile promovate de Centrul de Informare și Documentare Economică: *Caiete de lucru*, *Puncte de vedere*, *Studii și cercetări economice*, *Probleme economice*, *Analele Institutului Național de Cercetări Economice*, *Populație și societate* și, mai apoi (din 1992), prin volumele publicate de Editura Expert, editură construită și rezervată aproape în exclusivitate lucrărilor cercetătorilor și institutelor academice de cercetări economice.

Prin activitatea sa din prima decadă a tranziției, INCE a contribuit semnificativ cu producția sa științifică, de la bun început consacrată cunoașterii stării economiei prin analiza-diagnostic a acesteia, la identificarea căilor și modalităților adecvate tranziției la economia de piață, consemnată în lucrări remarcabile, dintre care menționăm: *Economia României. Secolul XX. Noua tranziție la economia de piață: premise istorice și perspective*, coord. acad. T. Postolache, Ed. Academiei Române, 1991; *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă*, C. Ionete, Ed. Expert, 1993; *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european – 1989*, coord. C. Grigorescu, Ed. Expert, 1993; *Macrostabilizare și tranziție*, L. Croitoru, 1993; *Criza tranziției: criză predominant instituțională*, A. Iancu, 1994; *Dimensiuni ale sărăciei în România*, 1994, C. Zamfir, 1995; *Economie, politică și interesul național*, M. Ciumara, Ed. Expert, 1997; *Agricultura României – Tendințe pe termen mediu și lung*, D. Dumitru, L. Ionescu, M. Popescu, F. Toderoiu, Ed. Expert, 1997; *Reformă și metareformă*, C. Ciutacu, Ed. Expert, 2001; *Lecții ale tranziției. Spațiul rural și sectorul agroalimentar românesc*, coord. D. Gavrilescu, I. Davidovici, 2001; *Tranziția mai grea decât un război*, N. Belli, 2001.

Implicarea cercetării academice în deceniul 1990–2000 nu s-a limitat să participe doar la eforturile de fundamentare a tranziției României la economia de piață. Cercetătorii INCE au contribuit și la formularea noilor politici fiscal-bugetare, comerciale și monetare ale României, la conturarea legislației dezvoltării mediului de afaceri, la furnizarea de argumente pentru negocierea proceselor de integrare euro-atlantică. Din acest punct de vedere sunt de remarcat *Strategia națională de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană* (Snagov, 1995), care a fundamentat economic, social și politic cererea de aderare a României la UE,

prezentată de președintele statului la Cannes (1995), precum și *Strategia națională de dezvoltare a României pe termen mediu* (2000), prezentată de primul-ministru ca document de angajament pentru începerea negocierii dosarelor de aderare la UE.

Racordată la evoluțiile economiei și societății românești, în primul deceniu al celui de-al XXI-lea secol, activitatea de cercetare științifică a INCE a fost caracterizată în principal de susținerea eforturilor României de pregătire a aderării la Uniunea Europeană.

Proiectul *Evaluarea stării economiei naționale (ESEN)*, inițiat la 19 mai 1999 la Academia Română, și-a început activitatea ca grup explorator, condus de acad. T. Postolache, abilitat să identifice căile cele mai potrivite pentru ca instituția cu cel mai înalt statut științific al țării „să se includă nemijlocit și cu voce proprie în dezbaterile destinului economiei naționale” (Postolache, 1999). Ținând cont de vocația și structura sa, Academia Română s-a angajat să livreze societății românești, ca un punct de reflecție, propriile ei elaborări privind stadiul actual și perspectivele economiei naționale în contextul integrării europene. Filonul de utilitate în evoluția grupului de reflecție s-a dovedit în prima parte a anului 2000, când, în cadrul Comisiei de elaborare a Strategiei naționale de dezvoltare economică a României pe termen mediu, s-a produs confruntarea laturii comparative cu cea consensuală a noului cadru al dezvoltării economico-sociale a României. Cu o asemenea zestre, recunoscută ca valoroasă și furnizând soluții pentru modernizarea României, proiectul ESEN a continuat în anii 2001–2002 (ESEN-2) și 2003–2004 (ESEN-3), sub coordonarea acad. Aurel Iancu²⁰. În acest mod, grupul ESEN a devenit un centru al gândirii economice românești și de atragere a unui cerc larg de specialiști la dezbateri pe tematicile privind sprijinirea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană și elaborarea strategiei privind dezvoltarea economică a României pe termen mediu. Cele mai importante studii care au stat la baza acestor dezbateri sunt cuprinse în serialul ESEN-2. *Probleme ale integrării României în Uniunea Europeană. Cerințe și evaluări* (INCE, Centrul de Informare și Documentare Economică), precum și în cele două volume privind *Dezvoltarea economică a României: Competitivitatea și integrarea în Uniunea Europeană* (vol. 1, 2003 și vol. 2, 2005), coord. Aurel Iancu, Ed. Academiei Române. Din aceste unghiuri, ESEN și un al doilea exercițiu de anvergură privind evoluția stării sociale a României, ESSOR, condus de prof. Cătălin Zamfir, membru corespondent al Academiei Române, s-au conturat ca proiecte de convergență și solidaritate la scara societății, pentru compatibilizarea economiei României cu dimensiunea și structurile Uniunii Europene.

Cercetătorii din INCE și structurile sale au contribuit la elaborarea strategiilor naționale de dezvoltare durabilă, revizuite și actualizate pe diferite orizonturi de timp, fundamentate în diferite etape de elaborare și consensualizare politică. În decembrie 2004, *Strategia națională de dezvoltare durabilă a României*,

²⁰ O sinteză a lucrărilor Grupului ESEN este prezentată pe site-ul www.ince.ro, link-ul *Tezaur INCE – Proiecte prioritare și fundamentale*.

Orizont 2025 a fost transmisă Organizației Națiunilor Unite de Președinția României, care a înscris țara noastră pe harta mondială a statelor cu preocupări în materia dezvoltării durabile. În anul 2008, ca obligație decurgând din calitatea de stat membru și ținând seama de strategia reînnoită a UE pentru dezvoltare durabilă, cu sprijinul Academiei Române, beneficiind de expertiza dobândită de cercetătorii INCE în acest domeniu, a fost elaborată *Strategia națională pentru dezvoltarea durabilă a României, Orizonturi 2013–2020–2030*, într-o viziune proprie, cu obiective ce transcend ciclurilor electorale și preferințelor politice conjuncturale. Mai recent, în anii 2017 și 2018, cercetători din INCE au fost implicați în actualizarea acestei strategii, având în vedere obiectivele Agendei 2030 a ONU.

La aceste contribuții s-a adăugat participarea nemijlocită a unor cercetători la lucrările unor comisii guvernamentale și interguvernamentale pentru pregătirea aderării României la NATO și UE, inclusiv la încheierea unora dintre cele 31 de capitole de negociere pentru aderarea la Uniunea Europeană, precum și la reuniunile organizațiilor internaționale cu vocație economică și financiară universală (ONU, UNCTAD, GATT, FMI, Sistemul Băncii Mondiale), care au dat șansa completării preocupărilor științifice cu exerciții de anvergură privind posibilele poziții ale țărilor implicate, partenere sau concurente. În prezent (2018), cercetători ai INCE, în calitate de membri ai Comisiei Naționale, participă la fundamentarea Planului național de aderare la zona euro.

În această etapă a maturizării cercetării economice pe planul dezvoltării economiei de piață și al apropierii de structurile euro-atlantice, se înscriu unele lucrări-rezultat ale programelor de cercetare naționale asumate prin competiție de institut, între care: (1) Programul *Cercetare fundamentală de interes socio-economic – Ceres*²¹: C. Ciutacu, L. Chivu, *Evaluări și analize economice ale ajutoarelor de stat - Definire. Politici. Rezultate* (2006); Gh. Zaman, V. Vasile (coord.), *Evoluții structurale ale exportului în România*, vol. I, II și III (2003, 2004, 2005); M. Ciumara, C. Ciutacu (coord.), *Inflația în România – Scenarii privind evoluția și convergența stabilității economice. Restructurarea economică și stabilitatea prețurilor* (2005); E. Pelinescu (coord.), *Cursul de schimb și competitivitatea. Experiințe naționale și perspective europene* (2006); F.M. Pavelescu (coord.), *Evaluări ale gradului de pregătire a firmelor românești în vederea integrării în Uniunea Europeană* (2007); (2) Programul *Contribuții teoretice și practice la dezvoltarea durabilă a României în context european și mondial*, cu 16 volume, consacrate valorificării rezultatelor programului; (3) *Studiile de impact ale aderării României la Uniunea Europeană*, în colaborare cu Institutul European din România; (4) Proiectul *Integrarea României în Uniunea Europeană*²², grant al comunității europene coordonat de acad. A. Iancu și V. Ioan-Franc.

²¹ Tematica integrală și transpunerea ei în publicații periodice și neperiodice editate de institut, pe www.ince.ro, link Tezaur.

²² Idem.

INCE și-a asumat, în această perioadă, restituirea către generațiile mai tinere de cercetători și universitari, pe de o parte, dar și de economiști din mediile de afaceri, a operelor clasicilor gândirii economice românești. Avem aici în vedere *publicarea în limba română a operei integrale a lui Nicholas Georgescu-Roegen, sub coordonarea acad. Aurel Iancu și cu contribuția prof. Gh. Dolgu, membru de onoare a Academiei Române și prof. V. Ioan-Franc*. Inițiat în anul 1991, proiectul a fost finalizat în anul 2010 și cuprinde un număr de șapte volume, cu 11 cărți, în structura editorială aprobată de autor în anul 1993. Prin grija Centrului de Informare și Documentare Economică, în această perioadă au mai fost publicate *Memoriile* lui Gheorghe Zane (Ed. Expert, 1998), precum și volumul II al *Bibliografiei istorice a României*, tom II, *Secolul XIX* (CIDE, 1999) și *Texte din literatura economică în România – Școala economică românească din Transilvania* (CIDE, 2010), ambele elaborate de acad. Gheorghe Zane.

Cercetătorii din rețeaua INCE au avut un rol important în toate proiectele prioritare ale Academiei Române. Cel mai recent – *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*, coord. acad. Ionel Valentin Vlad – a fost remarcabil și a permis constituirea unor echipe interdisciplinare și interinstitute, stimulând dezbaterile științifice pe subiecte de importanță practică majoră pentru viitorul economiei și societății românești. Este vorba despre implicarea INCE și a institutelor și centrelor din rețeaua acestuia, în calitate de coordonatori, în: Proiect 2 – *Resursele naturale – rezerve strategice. Ce folosim și ce lăsăm generațiilor viitoare*; Proiect 3 – *Securitate și eficiență energetică*; Proiect 5 – *Securitate și siguranță alimentară*; Proiect 6 – *Economie și calitatea vieții*; Proiect 10 – *România – societate bazată pe cunoaștere*.

Începând cu anul 2013, INCE și-a asigurat un loc bine apreciat în calendarul internațional al reuniunilor academice, prin conferința sa anuală. Conferința Științifică Internațională a INCE *Cercetarea științifică economică – abordări teoretice, empirice și practice/Economic Scientific Research – Theoretical, Empirical and Practical Approaches* – ESPERA are ca obiectiv prezentarea și evaluarea portofoliului cercetării științifice academice din domeniul științelor economice, destinat argumentării și fundamentării – inclusiv prin bune practici europene și mondiale – a strategiilor de dezvoltare economică și socială a României. Ediția 2018 a Conferinței Internaționale ESPERA *Economia României. Un secol de transformări (1918-2018)*, desfășurată în zilele de 24–25 mai 2018, a fost înscrisă în calendarul evenimentelor aniversare *100 de ani de la Marea Unire* – sub coordonarea Academiei Române. În fiecare an, cele mai bune 100 de comunicări ale edițiilor se publică în edituri de renume internațional²³.

²³ În anii 2013 și 2014, în *Procedia - Economics and Finance*, Elsevier, indexată Science Direct, SCOPUS și ISI Proceedings, iar pentru ediția 2015, au fost cuprinse în volumul *Economic Dynamics and Sustainable Development – Resources, Factors, Structures and Policies*, Peter Lang International Academic Publishing Group, Frankfurt, 2016, consacrat aniversării Academiei Române la 150 ani de la fondare, indexat EBSCO și transmis spre evaluare în vederea indexării ISI Thomson Proceedings. Lucrările ediției 2016 sunt cuprinse în volumul *Issues and Innovative Trends in Sustainable Growth – Strategy Challenges for Economic and Social Policies*.

Un aspect demn de reținut, în aceeași arie de interes, este organizarea și desfășurarea cercetării doctorale în cadrul institutului. În perioada 1990–2018, pe parcursul a 29 de ani, cei 41 de conducători științifici de doctorat care au activat sau activează în institut au coordonat 450 de doctoranzi, care și-au susținut teza și au dobândit titlul de doctor în economie. Dintre aceștia, o mare parte își desfășoară activitatea ca cercetători în INCE și structurile sale, parcurgând treptele promovării profesionale în grade superioare, potrivit statutului personalului de cercetare.

O amplă activitate publicistică și editorială se desfășoară neîntrerupt din 1990 până în prezent în INCE, având ca obiectiv principal valorificarea prin publicare a rezultatelor cercetărilor economice de înalt nivel academic.

La 1 ianuarie 2018, INCE se plasa în top 5% în *clasamentul mondial al bazei de date internaționale RePEc*, cea mai reprezentativă din domeniul științei economice, situându-se pe locul 243, dintr-un total de 7.556 de institute și universități/departamente cu profil economic din lume, o performanță remarcabilă în contextul intensei competiții științifice la nivel mondial, ce contribuie la creșterea prestigiului Academiei Române. Între cele 34 de criterii (indicatori) în funcție de care se construiește indexul general al locului în această ierarhie, la numărul de „Abstract views” și de „Downloads”, ponderate cu numărul de autori, INCE ocupa poziții mult mai avansate pe plan mondial, respectiv locurile 48 și 69. Comparativ cu instituțiile din Uniunea Europeană, același clasament al bazei de date internaționale RePEc plasează INCE pe locul 99 dintr-un total de 3.488 de institute și universități/departamente din domeniul economic. În *topul național RePEc*, INCE (cu 134 de autori cotați) se situează pe locul 2, după Academia de Studii Economice (cu 296 de autori cotați). Calitatea resurselor umane din INCE este relevantă și de faptul că în topul celor mai buni 15 autori români cotați în RePEc, opt sunt cercetători din INCE.

Progresele semnificative în clasamentul internațional al cercetării științifice din domeniul economic sunt rezultatul concertării eforturilor întregii rețele de cercetare a INCE, precum și al preocupării permanente a cercetătorilor din INCE pentru creșterea calității și vizibilității lucrărilor publicate. În privința volumelor editoriale, menționăm că doar în anul 2017 numărul total de cărți publicate (inclusiv capitole din cărți) a fost de 193 (din care 48 în străinătate, 69 în Editura Academiei Române și 76 la alte edituri din țară). Multe dintre volumele editoriale au fost publicate la edituri de cel mai înalt prestigiu științific, cum sunt Palgrave Macmillan, Springer, Academic Press-Elsevier, cu o distribuție și vizibilitate la scară mondială. De asemenea, este de remarcat că, în perioada 1990–2017, un număr de 38 de cărți având autori din rândurile cercetătorilor INCE au fost onorate cu Premiul Academiei Române.

Un alt palier de acțiune pentru creșterea vizibilității și a prestigiului național și internațional al cercetării științifice economice și al cercetătorilor îl reprezintă consolidarea rolului de partener al INCE în rețelele și parteneriatele naționale și internaționale, care asigură fundamentul unor colaborări științifice viitoare: Asociația Măgurele High-Tech Cluster, constituită în jurul megaproiectului european Eli

Nuclear Physics de la Măgurele; Rețeaua United Nations Global Compact din România, organism al Organizației Națiunilor Unite, care urmărește promovarea responsabilității sociale a companiilor și instituțiilor, într-un climat economic și de afaceri sănătos; Asociația Facultăților de Economie din România (AFER), reprezentantul institutului fiind ales în Consiliul academic al Asociației.

În anul 2015, Academia Română a conferit Diploma „Meritul Academic” Institutului Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu” pentru 25 ani de activitate fructuoasă și eficientă în domeniul științelor economice și sociale.

REȚEAUA DE CERCETARE DIN STRUCTURA INCE: INSTITUTE ȘI CENTRE DE CERCETARE

Decretul nr. 10 din 2 ianuarie 1990 menționează că INCE are în componența sa șapte institute, din care șase rezultate din reorganizarea celor existente (unele cu denumiri schimbate), iar unul nou înființat – Institutul de Cercetare a Calității Vieții (ICCV). Pe parcurs, după trecerea institutelor din subordinea Guvernului în subordinea Academiei Române, la inițiativa Prezidiului Academiei, două institute au fost transformate în centre de cercetare cu personalitate juridică și au fost înființate centre de cercetare fără personalitate juridică. De asemenea, în cadrul INCE, începând din 1990, funcționează Departamentul de cercetări complexe. În paginile următoare vom prezenta pe scurt activitatea desfășurată de toate aceste unități de cercetare.

A. Institutul de Economie Națională (IEN), rezultat din reorganizarea Institutului de Economie Socialistă, își trage expertiza din cei 65 de ani de activitate științifică. Pe parcurs, el s-a specializat în cercetări cu caracter fundamental și aplicativ în domeniul economiei naționale, urmărind ca obiectiv primordial dezvoltarea durabilă a economiei României (evaluări, studii, strategii, analize ex-ante și ex-post). Coordonarea activității de cercetare științifică pe întreaga perioadă 1990–2018 a fost asigurată de prof. Gheorghe Zaman, membru corespondent al Academiei Române, în concordanță cu prioritățile programelor de cercetare științifică ale Academiei Române.

În primii ani după evenimentele din decembrie 1989, eforturile de cercetare s-au axat pe fundamentele teoretico-metodologice și practice ale tranziției la economia de piață, care au concentrat diferite opinii în dezbaterile privind dilema terapie de șoc versus cea graduală, prioritățile și obiectivele construcției noului cadru instituțional-legislativ. Una dintre cele mai importante tematici ale cercetării a fost **privatizarea activelor statului**, ca factor determinant al reformelor. IEN a participat la schimburi de idei referitoare la modalitățile de înfăptuire a privatizării, ritmul desfășurării procesului, privatizarea ca scop și/sau mijloc, metode de privatizare, priorități, rolul economic al statului și crearea sectorului privat, restructurări și re tehnologizări. Cercetători din IEN au contribuit la elaborarea unor studii cu caracter aplicativ în ceea ce privește strategiile sectoriale de privatizare și

angajamentele postprivatizare, precum și la îmbunătățirea cadrului instituțional și legislativ în acest domeniu.

Având în vedere profilul complex de cercetare al IEN, încă din primii ani ai deceniului 1990, o preocupare devenită constant prioritară a fost legată de **problematica dezvoltării durabile** a României, într-o abordare conceptuală și operațională, prin compatibilizarea pilonilor economic, social și de mediu, pe baza sintezei teoriilor tehnico, antropo și sustenocentriste. Pe parcursul anilor, expertiza dobândită a favorizat, pe lângă publicarea studiilor realizate, participarea IEN la elaborarea, revizuirea și actualizarea strategiilor de dezvoltare durabilă a României (1999, 2004, 2008, 2017–2018). **Aspectele sociale** ale tranziției, privite prin prisma reformelor economice, au constituit un domeniu predilect al cercetătorilor din IEN în această perioadă, în care au fost aprofundate mecanismele cererii și ofertei pe piața muncii, șomajul și inflația, relațiile industriale, sistemele de salarizare. Pornind de la elaborarea de studii referitoare la indicii dezvoltării umane și pragul sărăciei în România, în cadrul colaborării cu PNUD, au fost elaborate o serie de metodologii vizând salariul minim, distribuția veniturilor, fiscalitatea și alte măsuri de politică socială.

Dintre cele mai reprezentative lucrări publicate de cercetători din IEN în perioada 1990-1999 pe problematica menționată amintim: Grigorescu C., Ștefan M. (coord.), *Dezvoltarea și specializarea serviciilor. Studii pe exemplul unor țări dezvoltate cu economie de piață*, Ed. Academiei Române, 1992 (premiul „Virgil Madgearu”); Cămașoiu C. (coord.), *Economia și sfidarea naturii: alternative ale dezvoltării durabile în România*, Ed. Economică, 1994; Georgescu G. (coord.), *Reforma economică și dezvoltarea durabilă*, Ed. Economică, 1995; Zaman Gh., Bratu I., *Restructurarea societăților comerciale*, Ed. Tribuna Economică, 1996; Zaman Gh., *Les dilemmes de la privatisation*, Romanian Economic Research Observer, CEID, Bucharest, 1997; Pavelescu F.M., *Progresul tehnologic și ocuparea forței de muncă*, Ed. IRLI, 1997; Zaman Gh., Ciutacu C., Vâlceanu G., *Blocaje în economia de tranziție a României. Forme de manifestare, cauze, efecte, mecanisme și soluții*, Ed. Tehnică, 1997; Perț S., *Evaluarea capitalului uman. Coordonate strategice ale evoluției pieței muncii în România*, Ed. IRLI, 1997; Wagner P., Chircă C., Zamfir C., Molnar M., Pirciog S. (coord.), *Metode și tehnici de evaluare a sărăciei*, Proiectul PNUD de prevenire și combatere a sărăciei, Ed. Expert, 1998; Ionete C., Dinculescu V., Zaman Gh., Molnar M., Zamfir E., Chircă C. (coord.), *Raportul național al dezvoltării umane – România 1999*, Ed. Expert (ediție bilingvă), 1999.

O preocupare majoră a IEN încă din anii '90, devenită o constantă a tematicii de cercetare după anul 2000, a reprezentat-o **problematica pregătirii aderării României la Uniunea Europeană**, ținând seama de efectele Acordului european de asociere și ale Acordului interimar privind comerțul, intrat în vigoare în 1993, care a contribuit la reorientarea treptată a schimburilor comerciale ale României prevalent către țările UE. În acest context, unele proiecte de cercetare din IEN au abordat aspecte teoretico-metodologice și practice ale beneficiilor și costurilor aderării, în

termeni calitativi și cantitativi, precum și distribuirea echitabilă a acestora. Totodată, cercetători din IEN au contribuit la dezbaterile și elaborarea Strategiei naționale de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană (Snagov, 1995) și a Strategiei naționale de dezvoltare a României pe termen mediu (2000), document de angajare a începerii negocierii dosarelor de aderare la UE. **Aderarea României la UE la 1 ianuarie 2007** a impulsionat cercetările din IEN către studierea efectelor integrării economiei românești și adaptării la rigorile pieței unice, precum și a modalităților de implementare și transpunere a mecanismelor instituționale și juridice europene, realizându-se o serie de studii privind politicile comerciale și evoluțiile structurale ale exportului, inovarea și competitivitatea în context european, proprietatea intelectuală, piața muncii și ocuparea, fenomenul migrației forței de muncă și evoluțiile demografice, economia CDI și sistemele de finanțare a acestora pe bază de competiție, în contextul integrării României în *aria europeană a cercetării*. **Printre lucrările reprezentative** publicate de cercetători din IEN în perioada preaderării și primii ani postaderare se pot menționa: Ciutacu C., *Piața muncii*, Ed. Expert, 2001; Chivu L., Ciutacu C., Ioan-Franc V., *Agricultura între restricțiile comerciale globale și politicile comerciale*, Ed. Expert, 2003; Vasile V., Zaman Gh., *Migrația forței de muncă și dezvoltarea durabilă: abordări teoretico-metodologice, sisteme de indicatori și modele de analiză*, Ed. Expert, 2005; Sandu S., Zaman Gh. et al., *Întreprinderi mici și mijlocii în România – inovare și competitivitate în context european*, Ed. Expert, 2005; Zaman Gh., Vasile V. et al., *Evoluții structurale ale exportului în România*, vol. I, II și III, Ed. Expert, 2003, 2004, 2005; Pavelescu F.M. (coord.), Zaman Gh., Ciutacu C., Chivu L., *Evaluări ale gradului de pregătire a firmelor românești în vederea integrării în Uniunea Europeană*, Ed. Expert, 2007; Zaman Gh., *Strategic milestones of Romania's integration to the European Union process efficiency*, AGER, 2007; Ciutacu C., Chivu L., *Calitatea muncii și a ocupării forței de muncă în România*, Ed. Expert, 2008; Zaman Gh., Vasile V. et al., *Contribuția economică a industriilor bazate pe copyright în România*, ICCRO, 2008; Grigorescu C., *Evoluții macroeconomice, demografice și reforma pensiilor*, Ed. Expert, 2009.

În perioada postaderare, IEN a acordat o atenție deosebită **procesului de integrare a României în UE**, coroborat cu suprapunerea efectelor generate de criza financiară declanșată la nivel global în 2008. Rezultatele cercetărilor au evidențiat dificultatea separării acestor efecte, precum și necesitatea creșterii rezilienței economice a României la șocurile externe, inclusiv prin activarea potențialului de dezvoltare endogenă la nivel regional. În același timp, cercetători din IEN au elaborat studii vizând identificarea factorilor de creștere a gradului de absorbție a fondurilor europene alocate României în exercițiul 2007–2013, prelungit până în 2016, înaintând, prin participarea la POAT, o serie de propuneri și recomandări privind înlăturarea unor obstacole și dificultăți în accesarea fondurilor și derularea proiectelor. Ca rezultat al unui demers unic în România, precum și al unor îndelungate investigații și cercetări retrospective, în IEN au fost reconstituite serii statistice seculare ale indicatorilor macroeconomici, care au fost

utilizate în majoritatea studiilor dedicate aniversării Centenarului Marii Uniri din cadrul volumelor editate sub egida Academiei Române. În perioada 2015–2017, cercetători din IEN au fost implicați în realizarea proiectului prioritar al Academiei Române privind Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani, respectiv la Proiectul 2 – Resursele naturale și la Proiectul 6 – Economia și calitatea vieții. În plus, directorul IEN a fost cooptat în colectivul de coordonare a Proiectului 1 – Școala și educația, a Proiectului 2 – Resursele naturale, a Proiectului 3 – Securitatea și eficiența energetică, a Proiectului 4 – Siguranța informatică și a Proiectului 5 – Securitate și siguranță alimentară. Dintre cele mai reprezentative lucrări publicate în perioada 2010–2017 sunt de menționat: Pisciă S., Vasile V., Voineagu V., Piața muncii între formal și informal, Ed. Expert, 2012 (premiul „Petre S. Aurelian” al Academiei Române); Axenciuc V., Produsul intern brut al României 1862–2000, Serii statistice seculare și argumente metodologice, vol. I și II, 2012, Ed. Economică; Zaman Gh., Georgescu G. (coord.), Goschin Z., Antonescu D., Popa F., Dezvoltarea economică endogenă la nivel regional. Cazul României, Ed. Expert, 2015 (premiul „Petre S. Aurelian” al Academiei Române); Strategia dezvoltării României în următoarele două decenii, vol. I, vol. II și vol. III, 2015, 2016, 2017, Ed. Academiei Române, Proiectul 2: Resursele naturale – Deșeurile, materiale reciclabile (Platon V., Constantinescu A.), Proiectul 6: Economia și calitatea vieții (Zaman Gh., Vasile V., Georgescu G., Pavelescu F.M., Sandu S.); Vasile V., Zaman Gh. et al., Caring and Sharing: The Cultural Heritage Environmental as an Agent for Change, 2016, Seria Springer Proceedings Books; Vasile V. (coord.), Zaman Gh., Boboc C., Surugiu M.R., Mazilescu R., Cristea A., Studiu asupra victimizării în România, bazat pe ancheta tematică națională, Ed. Pro Universitaria, 2017; Zaman Gh., Vasile V. et al., The People’s Verdict, Alba-Iulia 1st December 1918, Eurothentica, COS-TUR, 2017; Axenciuc V., Georgescu G., Romania’s Gross Domestic Product and National Income, 1862–2010, Ed. Academiei Române, 2017.

În anul 2004, Președinția României a conferit IEN, cu ocazia împlinirii a 50 de ani de existență, ordinul **Meritul Cultural în grad de Comandor**, în semn de apreciere a întregii activități și a contribuției la asigurarea bazei științifice a programelor de dezvoltare a României. IEN editează *Revista română de economie/Romanian Journal of Economics*, vector de promovare și diseminare în spațiul științific internațional a rezultatelor cercetării.

B. Institutul de Economie Mondială, continuator al școlii românești de cercetare a conjuncturii piețelor internaționale, își exercită expertiza prin cercetare academică asupra tendințelor și provocărilor din economia mondială și europeană cu impact asupra României, cu scopul de a contribui la fundamentarea strategiilor și politicilor publice și la orientarea mediului de afaceri, din perspectiva: integrării europene; problemelor globale; economiei statelor dezvoltate și emergente; conjuncturii pieței europene și a concurenței; viziunilor prospective asupra evoluțiilor socioeconomice regionale și globale și a strategiilor sectoriale. La împlinirea a 50 de ani de la fondare, IEM a fost distins cu *Meritul Academic*.

Misiunea IEM constă în cercetarea privind tendințele și provocările din economia mondială și europeană cu impact asupra României, cu scopul de a contribui la fundamentarea strategiilor și politicilor publice și la orientarea mediului de afaceri. Principalele categorii de activități desfășurate de IEM sunt următoarele: a) **cercetare**: studii de conjunctură ale principalelor economii, cu relevanță și impact asupra creșterii economice globale, studii de piață internațională, monitorizare, evaluare, analiză comparativă, prognoză, perspective, sondaje de opinie, studii de caz; studierea modificărilor structurale din economia mondială cu impact asupra României; b) **informare**: prin publicații periodice proprii, IEM oferă informare periodică factorilor de decizie din România pentru semnalarea principalelor evenimente și evoluții care se înregistrează pe piețele internaționale de mărfuri și valori, precum și despre modificările structurale din economia mondială care influențează ordinea globală și, implicit, România; c) **consultanță**: activitate bazată pe expertiza acumulată pe bază de cercetare, direcționată către factori de decizie, companii și cercuri academice.

Încă de la începutul anilor '90, cercetătorii din institut: au participat la dezbaterile organizate în cadrul grupurilor de reflecție înființate de către Președinția României pe teme precum economia mondială, agricultură și industrie; și-au adus contribuții la elaborarea strategiei naționale de tranziție a României la economia de piață; au înaintat propuneri în procesul de elaborare a unor acte normative importante, dintre care se pot aminti legea privind investițiile străine și legea camerelor de comerț; au contribuit la analizele realizate în fazele premergătoare ale încadrării României în programul PHARE, de asistență acordată de Uniunea Europeană pentru țările est-europene intrate în procesul de tranziție spre economia de piață.

În perioada 1992–1995, cercetători din Institutul de Economie Mondială au fost cooptați ca membri în comisiile guvernamentale de specialiști care au participat la elaborarea primului Program Național de Aderare a României la Uniunea Europeană, aducând contribuții în special pe teme privind comerțului internațional, mediul financiar-bancar, diplomație și justiție. În anul 1995, experți ai institutului au participat activ în cadrul lucrărilor Comisiei de la Snagov, contribuind la elaborarea Declarației, asumată ulterior de partidele politice, pentru punerea în practică a Strategiei naționale de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană.

Între anii 1995 și 1998, IEM a participat, împreună cu Departamentul Agriculturii din SUA, Arizona State University, Center for Agribusiness Policy Studies, School of Agribusiness and Environmental Resources, la elaborarea de rapoarte privind situația și perspectivele piețelor românești și mondiale ale principalelor produse agricole, în cadrul programului bilateral *Romanian Situation and Outlook*. Prin aceste rapoarte se asigura accesul la informații de sinteză, actualizate periodic, atât pentru decidenți, cât și pentru cercetători și alți specialiști din domeniu.

Cercetările care au avut loc sub egida IEM au fost desfășurate în cadrul programelor prioritare stabilite la nivel academic pentru sprijinirea etapelor prin

care economia României a trecut: trecerea de la economia planificată la cea de piață, negocierea și încheierea acordurilor de asociere a țării la CEE (actuala UE) și AELS; procesul de convergență a țării pentru aderarea ca membru cu drepturi depline. Practic, parcursul științific al IEM reflectă pașii importanți pe care România i-a făcut în direcția continuării parcursului său european.

Odată cu stabilirea parcursului european al României, IEM, prin specialiștii săi de prestigiu, a coordonat și a elaborat proiecte de cercetare cu scopul de a oferi sprijinul decidenților cu privire la diagnoza stadiului de pregătire instituțională și economică pentru adoptarea euro atât în România, cât și în celelalte state candidate. Experți ai IEM au fost desemnați pentru a face parte din Comisia Națională de trecere la euro în mai 2018, comisie înființată de către Guvernul României pentru sprijinirea acestui proces, știut fiind faptul că România este țară membră a UE cu derogare de la moneda unică, euro.

Printre cercetările de referință asumate de IEM se remarcă: *Strategii de dezvoltare posibile pentru economia României*, prin prisma modelelor macroeconomice existente în IEM din programul *Evaluarea stării economiei naționale. Probleme ale integrării României la UE. Cerințe și evaluări* (ESEN-2), coord. prof. dr. Constantin Ciupagea; *Economia României și sistemul euro*, Program prioritar din planul anual al Academiei Române desfășurat anual în perioada 2003–2013, coord. acad. Mugur C. Isărescu, cu studii precum: *Uniunea Europeană și euro în contextul extinderii la 25–27 de membri*, *Stadiul pregătirii extinderii zonei euro*, *Extinderea zonei euro către țările central și est-europene*, *Pregătirea României pentru aderarea la zona euro: politici, măsuri, termene potențiale*, *Criza datoriilor suverane și reforma tratatelor europene. Impactul acestora asupra monedei euro și a țărilor est-europene*; *Noile condiții de integrare europeană și de globalizare. Convergență reală și nominală*; Domeniul strategic 6.5 din Planul anual de cercetare în perioada 2014–2018, coord. acad. Mugur C. Isărescu, Napoleon Pop, Simona Moagăr Poladian, cu studii precum: *Foaia de parcurs pentru adoptarea monedei unice europene din perspectiva strategiilor statelor membre ale UE și adecvarea lor la condițiile actuale*; *Evaluarea proceselor globalizării. Impactul acestora asupra României ca stat membru al Uniunii Europene*; *Tendențe definitorii în economia mondială și raportul de forțe dintre marile puteri*; *Provocări ale politicilor sociale și economice în țările Europei Centrale și de Est*.

De asemenea, IEM a participat la proiectele naționale: *Noile condiții de integrare europeană și de globalizare. Convergență reală și nominală* (studiu multianual 2016, 2017, 2018), coord. acad. M.C. Isărescu, N. Pop, S. Moagăr Poladian; *Evaluarea stării economiei naționale – ESEN (2005–2006)*, *Creștere reală, creștere potențială. Căi de reducere a decalajelor dintre România și țările membre ale UE – program fundamental al Academiei Române*, *Economia României și sistemul euro – program prioritar al Academiei Române*, coord. acad. M.C. Isărescu; *Procesul de integrare a României în economia europeană. Dimensiuni istorice și contemporane. Analiza economico-istorică a procesului de integrare a României și optimizarea politicilor de integrare* (CNCSIS 2006), coord. S. Moagăr

Poladian, precum și la proiectele competitive internaționale: *Research Infrastructures: Foresight and Impact RIFI* (FP7, 2009–2011); *Agri-Food Projections for EU Member States* (2011); *Cooperări bilaterale România-China. Dialog și schimb de experiență privind politicile energiei regenerabile, identificarea oportunităților de cooperare China-România* (UEFISCDI, PN II); *Opportunities and Challenges of Belt and Road Initiative: Perspective from China and Central and Eastern European Countries* (2016), coord. V. Câmpeanu.

Publicației *Revista de economie mondială* prin care se diseminează rezultatele studiilor efectuate în cadrul programelor de cercetare asumate de institut i se adaugă o **activitate editorială importantă**, remarcându-se volumele: *Analiza interdependențelor dintre dezvoltarea durabilă a României și a țărilor membre ale UE*, V. Câmpeanu, Ed. Expert, 2008; *Decizia de politică monetară – între fascinația teoriei și inefabilul instituției*, N. Pop, Ed. Expert, 2011; *Impactul rețelelor globale de producție asupra comerțului internațional – oportunități pentru România*, A. Ghibuțiu (coord.), Ed. ASE, 2015; *România și fenomenele majore în economia europeană și globală*, S. Moagăr Poladian, N. Pop, vol. 1 și 2, Ed. Universitară, 2016.

C. Institutul de Prognoză Economică (IPE). În anul 1990, sub denumirea actuală, institutul a devenit parte componentă a sistemului de cercetare al Academiei Române, funcționând în cadrul INCE.

Ultimul deceniu al secolului trecut a fost etapa afirmării IPE pe plan național, prin elaborarea în principal a unor modele de analiză și prognoză privind tranziția spre economia de piață în România. Cercetătorii din institut (în calitate de coordonatori, parteneri sau participanți) au contribuit la elaborarea studiilor de cercetare privind tranziția în cadrul unor proiecte naționale (cinci granturi ale Academiei Române) și internaționale (nouă proiecte ale UE, ACE-PHARE, trei Fellowship, șase Research și două proiecte UNDP). Totodată, au fost inițiate colaborări pe linia cercetării academice cu universități și institute din străinătate, precum și cu o serie de organisme internaționale. Printre lucrările publicate pe tema tranziției menționăm: Albu L.L., *Strain and inflation-unemployment relationship in transitional economies: a theoretical and empirical investigation (monograph)*, University of Leicester, Centre for European Economic Studies, 1997; Albu L.L., *Tranziția economiei sau tranziția științei economice?*, Ed. Expert, 1998 (premiul Academiei Române); Albu L.L., Pelinescu E., *Sustainability of Public Debt and Budget Deficit*, în: *Economic Transition in Romania – Past, Present and Future* (editori Ruhl C. și Dăianu D.), The World Bank, 2000.

Din anul 1998, institutul, prin reprezentanții și cercetătorii săi, a participat la principalele **programe care au vizat pregătirea României pentru aderarea la Uniunea Europeană**, finanțate prin diverse proiecte naționale de cercetare sau ale UE, Băncii Mondiale, USAID, UNDP, dar și prin proiecte prioritare ale Academiei Române. Printre acestea menționăm: *Programul național de aderare a României la UE*, Guvernul României, 1998; *Strategia economică pe termen mediu a României*, Guvernul României, 2000; Albu L.L., Scutaru C., Pelinescu E., *Inflație–sustenabilitate–integrare, ESEN-2, Integrarea României în Uniunea Europeană*, Academia Română,

INCE, CIDE, 2001; Albu L.L. (coord.), *Fundamentarea dezvoltării durabile în economia României în perspectiva pregătirii aderării la UE*, CERES, INCE, IPE, 2003; Albu L.L. (Principal investigator), *Tax Evasion, Underground Economy and Fiscal Policies in Candidate Countries*, GDN, CERGE-EI, WIIW, WB, 2004; Albu L.L., Bormann A., *Country Reports – Romania*, p. 240–252 (The PEPPER III Report: *Promotion of Employee Participation in Profits and Enterprise Results in the New Member and Candidate Countries of the European Union* (coord. Lowitzsch Jens), Free University of Berlin, Institute for Eastern European Studies, 2006; Altăr M., Albu L.L. et al., *Impactul liberalizării contului de capital asupra cursului de schimb și a competitivității economiei românești*, EU Project, IER, 2005.

De asemenea, s-a intensificat colaborarea cu institute de cercetări și universități din străinătate, în special din UE, dar și din SUA și Rusia, inclusiv prin programele de schimburi interacademice și prin participarea la proiecte comune de cercetare, cum a fost cel coordonat în perioada 2002–2005 de laureatul premiului Nobel pentru economie Lawrence Klein și materializat prin publicarea studiului *Research on the Potential and Mechanisms of Long-Term Economic Growth in Transition Economies* (autori Klein L., Albu L.L. et al.), Regional Think Tank Partnership Program, Working Paper Series WP 2–3, Center for Macroeconomic Analysis and Short-Term Forecasting Moscow, Institute for Economic Forecasting Bucharest, Global Insight Eddystone, USAID, Bearing Point, IRIS, January, 2004.

După aderarea României la UE, institutul s-a integrat practic în sistemul de cercetare din UE, permanentizându-se colaborarea cu institute și universități cu profil similar din străinătate, materializarea acestei colaborări concretizându-se prin participarea la proiecte comune de cercetare (două proiecte EU FP7 – *Synergies in Multi-scale Inter-Linkages of Eco-social systems, SMILE*, 2011 (coord. din partea IPE Albu L.L.) și, respectiv, *Financial systems' effects on the Quality of Mental Health Care in Europe, REFINEMENT*, 2013 (coord. Păuna C.); trei proiecte din axa colaborării regionale în UE (coord. Păuna C.) – *Adriatic Danubian Clustering*, EU Project, South East Europe Transnational Cooperation Programme, 2012, Project SEE/X-ClusterPoliSEE, *Smarter Cluster Policies for South East Europe*, 2014 și, respectiv, *DanuBioValNet – Cross-clustering partnership for boosting eco-innovation by developing a joint bio-based value-added network for the Danube Region*, 2017; trei proiecte GDN/CEGE-EI, WIIW (principal investigator: Caraiani P.) – *The Impact of fiscal shocks on Romanian economy and CEE countries*, GDN, 2010, *From Economic Miracle to Crisis: Accounting for output dynamics in PIGS economies*, GDN, 2013 și, respectiv, *A quantitative explanation of the low productivity in South-Eastern European economies: the role of misallocations*, GDN, 2015; două proiecte cu Banca Mondială – *Romania Policy Notes for Growth and Competitiveness. Fiscal and Debt Sustainability and Growth Challenges*, WB, 2011 (autor Albu L.L.) și, respectiv, *Models of Energy Efficiency for Romania*, WB, 2015 (autor Purica I.) etc.).

Alte două proiecte (coordonate din partea IPE de Albu L.L.) finanțate de către UE la care institutul a fost partener s-au derulat în cadrul European Network on Employment and Gender Equality Issues, EGGE, European Commission (publicarea a opt studii în perioada 2010–2012), pe teme privind *Egalitatea dintre sexe, Învățarea pe toată durata vieții și Integrarea persoanelor cu handicap*, și în cadrul Comisiei Naționale de Prognoză, privind *Îmbunătățirea capacității instituționale, de evaluare și formulare de politici macroeconomice a CNP în domeniul convergenței economice cu UE*, finalizat prin publicarea a două cărți în anul 2012 la Ed. Economică: *Perspectivile pieței muncii din România în contextul Strategiei Europa 2020* și, respectiv, *Creșterea contribuției comerțului exterior la realizarea convergenței reale*.

În IPE s-au derulat două proiecte IDEI (PNCDI), materializate prin publicarea de articole în reviste cotate ISI și a câtorva cărți, cum sunt: *Non-Linear Modelling in Economics – Beyond Standard Economics* (editor Albu L.L.), Addleton Academic, 2012, respectiv *Non-Linear Modeling of the Impact of the Crisis on the Interactions among Financial Markets and Macroeconomic Variables in CEE Countries* (editori Albu L.L. și Caraiani P.), Nova Science, 2016.

În prezent, institutul coordonează, în cadrul domeniului strategic *Cercetări pentru dezvoltarea durabilă a țării* (economic, social, juridic, mediu) inclus în Strategia cercetării științifice în Academia Română 2014–2020 și în Planul de cercetare al INCE, direcția prioritară *Dezvoltarea și perfecționarea instrumentelor de prognoză economică și socială. Modele, scenarii, analize numerice și calitative*. În această calitate, institutul a coordonat capitolul *Economia și calitatea vieții*, din cadrul *Strategiei de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*.

IPE, ca entitate sau prin cercetătorii săi, este **membru într-o serie de importante organizații naționale și internaționale**: Global Labor Organisation (GLO), ca hub pentru România; Academia Europaea (The Academy of Europe); Asociația Națională a Clusterelor din România (CLUSTERO); Consiliul Național Român din cadrul Consiliului Mondial al Energiei (CNR–CME); Centrul Român de Productivitate (CRP); EcoMod; EGGE etc.

Printre contribuțiile semnificative ale IPE la dezvoltarea științei economice, în domeniul specific al modelării și prognozei economice, se pot menționa: modele de estimare a dimensiunii economiei informale și a evaziunii fiscale; model al componentelor principale pentru economia României – latura producției și, respectiv, cea a cheltuielilor; modele de estimare a modificării structurii economiei pe termen lung și foarte lung; macromodel trimestrial al economiei românești; modele ale sustenabilității datoriei publice; modele non-liniare aplicate în economie; modelarea impactului agregatelor monetare asupra dinamicii variabilelor macroeconomice; utilizarea filtrelor de tip *wavelets* în studiul corelațiilor dintre masa monetară și producție, respectiv dintre masa monetară și rata dobânzii; modelarea impactului șocurilor fiscale și/sau monetare din zona euro asupra economiei României; indice compozit de estimare a impactului comerțului exterior asupra convergenței reale –

aplicații pe cazul României; model de estimare a ratei naturale a șomajului pentru țările din UE; modele de estimare a corelației dintre piața financiară și variabilele macroeconomice; tipologia convergenței în UE și modele ale convergenței reale (convergența/divergența între grupe de state și convergența/divergența regională în interiorul statelor).

Pentru valorificarea rezultatelor cercetării și diseminarea pe plan internațional a acestora, începând din anul 2000, institutul publică revista trimestrială *Romanian Journal of Economic Forecasting*, care în 2007 a devenit **prima revistă din România pe domeniul economic indexată ISI și Scopus**. Totodată, din anul 2000, institutul și revista sa sunt înregistrate la REPEC (cea mai largă bază de date bibliografice din domeniul economic), iar sistemul de evaluare a cercetării aplicat în IPE este unul similar normelor din UE (număr de proiecte internaționale, articole și cărți publicate în reviste cotate în baze internaționale, citări, comunicări la conferințe internaționale etc.).

D. Institutul de Economie Agrară (IEA). În conformitate cu statutul său, misiunea Institutului de Economie Agrară este definită prin următoarele **trei obiective**: producerea și difuzarea de cunoștințe științifice de economie agrară, în contextul conectării la problematica agricolă și rurală românească și europeană; realizarea de cercetări fundamentale și aplicative în domeniile economie agrară, economie agroalimentară, economie și sociologie rurală, politici agricole; fundamentarea strategiilor și programelor de dezvoltare a agriculturii și a spațiului rural, în funcție de provocările complexe ale contextului socio-economic contemporan.

În perioada 1990–1999, încă de la înființarea institutului, cercetătorii din IEA au participat la proiectele prioritare și fundamentale ale Academiei Române. Sunt de reținut contribuțiile acestora, coordonate de D. Dumitru, la *Schița privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România* (1990) și la *Strategia națională de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană* (1995).

Din perspectivă instituțională și **pentru pregătirea aderării României la Uniunea Europeană**, cercetătorii din IEA au avut o participare consistentă la proiectul PHARE *EU Enlargement and Policy Reform* (1998–2000), prin care s-a pregătit introducerea acquis-ului comunitar în domeniul agricol, atât în ce privește legislația, cât și mecanismele de implementare a politicilor specifice fiecărui subdomeniu al politicii agricole comune (plăți directe, piețe agricole, dezvoltare rurală). Tot prin programul PHARE a fost finanțată o lucrare amplă care a analizat spațiul rural pe baza unui set cuprinzător și relevant de criterii și indicatori, realizând o primă diagnoză a spațiului rural, care a stat la baza formulării politicilor de dezvoltare rurală: *Cartea verde a dezvoltării rurale în România* (1998). Cu referire strictă la proiectele de cercetare atribuite competitiv, această perioadă a însemnat și conectarea la centrele de cercetare recunoscute în Europa, prin participarea la proiectul PHARE *ACE Agricultural price policies under transition to market* (1994–1998, responsabil D. Gavrilescu).

În perioada 2000–2009, activitatea de cercetare a IEA s-a desfășurat în principal în cadrul capitolului *Agricultură și dezvoltare rurală* al programului

prioritar ale Academiei Române ESEN-2 (*Evaluarea stării economiei naționale*), fiind concretizată prin proiecte de cercetare care au tratat problematica convergenței multicriteriale cu UE, prioritățile politicilor rurale românești, politicile agricole din perspectiva aderării la UE și analiza impactului politicilor agricole din România. Din punct de vedere teoretic, **una dintre cele mai importante realizări** ale acestei perioade o reprezintă *Tratatul de economia agriculturii* (coord. C. Alexandri, I. Davidovici, D. Gavrilăscu, Ed. Expert, 2003). Anii 2000 au fost unii favorabili IEA în ce privește proiectele de cercetare finanțate din fonduri naționale, printre acestea numărându-se două finanțate prin granturi CNCIS, *Evaluarea impactului politicii agricole comune asupra ofertei, consumului și comerțului agricol românesc prin prisma modelului european de simulare ESIM* (2004–2006, responsabil C. Alexandri), pe baza căruia s-a publicat și volumul *Integrarea europeană a piețelor agricole românești* (coord. C. Alexandri, Ed. Terra Nostra, 2006) și *Modele și metode complexe de cercetare în dezvoltarea rurală durabilă a României* (2006–2008, responsabil C. Gavrilăscu), care a avut ca rezultat volumul *Managementul economic și ecologic al resurselor de sol* (coord. C. Gavrilăscu, Ed. Academiei Române, 2010).

Ca urmare a succesului la competițiile europene din cadrul FP6, IEA a fost partener în două astfel de proiecte: AGMEMOD, *Agricultural Sector in the Member States and EU: Econometric modelling for projections and analysis of policies an agriculture, forestry and the environment* (2006–2008, responsabil C. Gavrilăscu) și MICROCON, *Provision of Public Goods through Agriculture in the European Union. A Micro Level Analysis of Violent Conflict* (2007–2011, responsabil M. Rusu).

În perioada 2010–2018, lucrările de cercetare realizate în IEA s-au înscris în temele aprobate prin Planul de cercetare al INCE, elaborat în conformitate cu domeniile strategice și direcțiile prioritare incluse în *Strategia cercetării științifice a Academiei Române 2014–2020*, în cadrul *Domeniului strategic 6. Cercetări pentru dezvoltarea durabilă a țării (economic, social, juridic, mediu)*, subsumate în principal *Direcției prioritare 6.8. Criterii economice și sociale ale regionalizării și dezvoltării locale în România*. Tematica cercetărilor IEA include abordări regionale și locale ale filierelor agroalimentare, modele teritoriale ale dezvoltării rurale durabile, analiza criteriilor de competitivitate și a direcțiilor de dezvoltare durabilă în exploatarea agricole. **O realizare importantă** din prima parte a acestei perioade o constituie volumul *Alternativele economiei rurale a României: dezvoltarea agriculturii sau insecuritate alimentară și deșertificare* (coord. P.I. Otiman, Ed. Academiei Române, 2011), pe când volumul *Agricultura și spațiul rural: evaluări la 10 ani de la aderare* (coord. C. Alexandri, Ed. Academiei Române, 2017) reprezintă una dintre realizările ultimilor ani.

Una din cele mai importante contribuții ale IEA la fundamentarea strategiilor sectorului agricol a constituit-o implicarea cercetătorilor, în perioada 2010–2012, în organizarea dezbaterilor Comisiei prezidențiale pentru politici de dezvoltare a agriculturii, inclusiv în redactarea documentului final rezultat în urma

acestor debateri, *Cadrul național strategic pentru dezvoltarea durabilă a sectorului agroalimentar și a spațiului rural în perioada 2014–2020–2030. Cadrul național strategic rural* (coord. V. Steriu și P.I. Otiman, Ed. Academiei Române, 2013). Pe parcursul anilor 2015–2016, în IEA a fost organizată activitatea *Proiectului 5 – Securitate și siguranță alimentară* (coord. C. Hera) din cadrul *Strategiei de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*. Rezultatele acestui proiect au fost publicate în cele patru volume apărute la Ed. Academiei Române din 2015 până în 2017.

Interesul constant al IEA pentru **problematica securității alimentare** a fost confirmat prin participarea în cadrul unui consorțiu internațional la un proiect FP7 dedicat acestei probleme globale, *FOODSECURE Exploring the future of global food and nutrition security* (2012–2017, responsabil C. Alexandri). Alte participări la proiectele europene de cercetare din cadrul FP7 le reprezintă proiectul *COMPETE International comparisons of product supply chains in the agro-food sectors: determinants of their competitiveness and performance on EU and international markets* (2012–2015, responsabil D.M. Voicilaș), în care a fost evaluată funcționarea filierelor agroalimentare europene, și proiectul *SIRIUS Sustainable irrigation water management and river-basin governance: implementing user-driven services* (2010–2013, responsabil V. Florian), care a constat în dezvoltarea capacității de oferire de servicii GMES pentru comunitatea utilizatorilor de apă pentru irigații.

În prezent, IEA este partener în trei proiecte H2020, respectiv *PERCEIVE Perception and evaluation of Regional and Cohesion Policies by Europeans and Identification with the Values of Europe* (2016–2019, responsabil M. Tudor), *SURE-FARM Towards SUsustainable and REsilient EU FARMing systems* (2017–2021, responsabil C. Gavrilescu) și *LIFT Low-Input Farming and Territories – Integrating knowledge for improving ecosystem based farming* (2018–2022, responsabil M. Rusu).

E. Institutul de Cercetare a Calității Vieții (ICCV) este înființat în ianuarie 1990, cu scopul de a acoperi arii de cercetare de interes special pentru România, în contextul tranziției politice, economice și sociale de după 1989. Calitatea vieții și politicile sociale au fost definite încă de la înființare ca domenii prioritare în activitatea institutului. Misiunea institutului constă în realizarea de cercetări științifice fundamentale și avansate, precum și activități conexe (difuzarea rezultatelor cercetărilor efectuate prin publicații, consultanță, sesiuni științifice etc.) în următoarele domenii: calitatea vieții, politici sociale, sărăcia și politicile antisărăcie, dezvoltare socială proiectată și inovație socială, valori și capital social, standard de viață, migrație internațională, situația socio-economică a populației de romi, economie socială, contribuind prin aceasta la dezvoltarea cunoașterii și la influențarea în sens pozitiv a evoluției societății românești.

Calitatea vieții este un program de cercetare multianual, care are scopul de a oferi o imagine globală asupra calității vieții în România, pe bază de indicatori, date statistice și de cercetare, de tip cantitativ și calitativ. Sunt explorate diferitele sfere ale vieții sociale: venituri și standard de viață, sănătate, ocupare, educație,

familie, locuire, bunăstare subiectivă, servicii publice și servicii sociale. Programul utilizează îndeosebi date de cercetare proprii, colectate la nivel național (cercetarea *Diagnoza calității vieții*), la care se adaugă și date provenite din cercetări internaționale. Rezultatele acestor cercetări au avut o largă diseminare, printre **lucrările reprezentative putând fi remarcate:** Mărginean I., Bălașa A. (coord.) *Calitatea vieții în România*, ediție revăzută și adăugită, Ed. Expert, 2005; Mărginean I. (coord.), *First European Quality of Life Survey: Quality of Life in Bulgaria and Romania*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2006; Mărginean I., Precupețu I. (coord.), *Calitatea vieții și dezvoltarea durabilă. Politici de întărire a coeziunii sociale*, Ed. Expert, 2008; Zamfir E., Precupețu I. (coord.), *Calitatea vieții: un proiect pentru România*, Ed. Academiei, 2018.

Programul **Politici sociale** a fost lansat, împreună cu cel al calității vieții, încă din primele zile după înființarea ICCV în 1990, având drept componente: 1. Regândirea politicii sociale a României în contextul Uniunii Europene; 2. Analiza comparativă a politicilor sociale în țările în tranziție și în Uniunea Europeană; 3. Proiectarea, evaluarea și finanțarea politicilor sociale; 4. Dezvoltarea politicilor sociale sectoriale: asigurări sociale, asistență socială, politici educaționale și de sănătate; 5. Identificarea grupurilor sociale în situații de risc și dezvoltarea politicilor sociale pentru copii, tineri, persoane în vârstă, sărăcie, excluziune socială, romi, victime ale delincvenței. **Între lucrările reprezentative în acest domeniu se numără:** Zamfir C. (coord.), *Linia de politică de protecție socială pentru România anilor '90*, ICCV, 1992; Mărginean I., *Politica socială și economia de piață în România*, CIDE, 1993; Zamfir C. (coord.), *Politici sociale în România 1990–1998*, Ed. Expert, 1999; Căce S., *Statul bunăstării: evoluții și tendințe*, Ed. Expert, 2004; Voicu M., *Ce fel de bunăstare își doresc românii? Despre legitimitatea politicilor sociale în România*, Ed. Expert, 2005; Preoteasa A.M., *Multiple facets of precarious work in Romania. Fațetele muncii precare în România*, Ed. Pro Universitaria, 2018.

Sărăcia și politicile antisărăcie au reprezentat un domeniu de studiu prioritar pentru ICCV. Primele evaluări ale stării de sărăcie în România au fost realizate de către ICCV în perioada 1990–1994. ICCV a elaborat metodologia *coșului de consum* în evaluarea sărăciei. De asemenea, institutul a realizat analize ale stării de sărăcie a unor grupuri sociale cu risc ridicat (romi, copii, vârstnici, șomeri) și a adus contribuții importante la elaborarea documentelor de politici publice privind sărăcia și incluziunea socială. Rezultatele acestor cercetări din perioada menționată au fost publicate în volumul *Dimensiuni ale sărăciei*, Ed. Expert, 1995, coordonat de directorul ICCV, Cătălin Zamfir, membru corespondent al Academiei Române.

Institutul a fost permanent preocupat de înțelegerea noului model de societate cristalizat după 1990. Astfel, analiza **tranziției și dezvoltarea/schimbarea socială proiectată** au devenit domenii de cercetare majore pentru ICCV. Pe de o parte, studiile ICCV au contribuit la conturarea unei noi viziuni asupra funcțiilor

sociale ale statului, iar după anii 2000, centrul preocupărilor a fost constituit de evaluarea rezultatului programului tranziției, starea societății românești, diagnoza crizei cu care ea se confruntă și a direcțiilor posibile de depășire a crizei. Pe de altă parte, studiile s-au cristalizat într-o paradigmă și metodologie a **dezvoltării/schimbării sociale proiectate**, incluzând: diagnoza problemelor sociale; inovație socială; strategie/plan; program/proiect; implementare; studii de impact; monitorizare; evaluare. **Rezultatele cercetărilor au fost publicate, ca lucrări reprezentative putând fi menționate:** Berevoescu I., Stănculescu M. *et al.*, *Fețele schimbării. Românii și provocările tranziției*, Ed. Nemira, 1999; Zamfir C., *O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după”?* Ed. Polirom, 2004; Zamfir, C., Stănescu S. (coord.), *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Ed. Polirom, 2007; Stănescu I., *Puterea politică în România. De la comunism la noul capitalism*, Ed. Pro Universitaria, 2014.

Programul **Capital social și simbolic. Studiul valorilor sociale** investighează nivelurile și structurile capitalului social și simbolic în societatea românească, punând în evidență, prin utilizarea analizei comparative, legăturile cu dezvoltarea societății și sugerând politici de dezvoltare. O importantă direcție de cercetare subsumată acestei teme (inițiată în 1993) o reprezintă studiul valorilor sociale și al schimbării acestora în contextul pseudomodernității românești. În perioada 2011–2017, echipa de cercetare a ICCV a utilizat migrația internațională ca experiment natural pentru a observa modul în care valorile se schimbă la contactul direct sau mediat cu alte culturi. Temele de studiu au fost: schimbarea migranților, migrația de revenire, schimbarea celor care nu migrează, ce survine ca efect al remitențelor sociale. Concluziile au indicat faptul că migranții se schimbă și schimbă, la rândul lor, societățile pe care le conectează. **Câteva lucrări reprezentative în care au fost publicate rezultatele acestor cercetări:** Voicu B., Voicu M. (coord.), *Valori ale românilor: 1993–2006. O perspectivă*, Ed. Institutul European, 2007; Voicu M., *Valori sociale ale tranziției post-comuniste*, Ed. Lumen, 2010.

Programul **Standard de viață, venituri și consum** realizează analiza standardului de viață al populației din România în profil comparativ, evaluarea minimului de trai după metoda proprie ICCV, a premiselor securității alimentare din România, precum și analiza impactului anumitor politici social-economice asupra veniturilor populației, a consumului de bunuri și servicii și a condițiilor de structurare a diferitelor modele de consum. **Între lucrările reprezentative se numără:** Stanciu M., *Metode de cercetare a modelelor de consum*, CIDE, 2006; Stanciu M. (coord.), *Dimensiunea ecologică a consumului de bunuri și servicii*, ICCV, 2008; Mihăilescu A., *Minimul de trai. Instrument în politicile sociale*, Ed. Academiei Române, 2014.

Institutul de Cercetare a Calității Vieții a dezvoltat o serie de proiecte dedicate cercetării **economiei sociale**, cu scopul înțelegerii evoluției acesteia după 1990 și a rolului pe care îl poate avea în dezvoltarea socială. Obiectivele programului sunt: 1. crearea unei imagini cât mai complete asupra economiei sociale, precum și a diferitelor componente: activitatea economică și cea socială; 2. identificarea cererii și ofertei de economie socială, de antreprenoriat social;

3. evaluarea impactului economiei sociale asupra incluziunii sociale, în special a grupurilor vulnerabile, și a dezvoltării locale; 4. identificarea entităților de economie socială care pot contribui la creșterea accesului grupurilor vulnerabile pe piața muncii. Rezultatele acestor cercetări au fost publicate în volume editoriale, ca **lucrări reprezentative putând fi remarcate:** Cace S., Arpinte D., Scoican A. (coord.), *Economia socială în România. Două profiluri regionale*, Ed. Expert, 2010; Stănescu S., Cace S. (coord.), *Un alt fel de ocupare: Cererea de economie socială în regiunile de dezvoltare București-Ilfov și Sud-est*, Ed. Expert, 2011; Stănescu S., Cace S., Alexandrescu F. (editori), *Demand and supply of social economy – two development regions of Romania*, Ed. Pro Universitaria, 2013.

ICCV editează revista *Calitatea vieții*, fondată în anul 1990, fiind unica revistă din Europa Centrală și de Est dedicată calității vieții și politicilor sociale. Având patru apariții pe an, revista se adresează cercetătorilor, profesorilor, studenților în științele sociale, precum și decidenților în domeniul politicilor sociale. Mai nou, pe situl ICCV este publicată revista online *Inovație socială*, cu o vizibilitate de aproape 20.000 de vizitatori.

ICCV publică rapoarte periodice privind starea societății românești și dimensiunile sărăciei în România, comensurate printr-un model propriu.

F. Centrul de Economia Industriei și Serviciilor (CEIS) realizează cercetări cu caracter fundamental și aplicativ în cadrul programelor naționale și internaționale ale căror tematici iau în considerare actualii și viitorii vectori ai cercetării economice din țările dezvoltate. Proiectele de cercetare ale centrului sunt centrate pe evaluarea și fundamentarea unor politici și strategii de dezvoltare la nivel de firmă, ramură, regional, național și al pieței unice europene, în următoarele domenii: economia resurselor naturale; politici energetice; strategii și politici în industria prelucrătoare; economia transporturilor; economia mediului înconjurător; politici de protecția mediului; microeconomie; management industrial; dezvoltare regională; economia serviciilor și a societății informaționale.

CEIS a participat la un număr mare de proiecte de cercetare inițiate de Academia Română și INCE, cum sunt: *Evaluarea stării economiei naționale* (ESEN-1, ESEN-2 și ESEN-3), *Economia bazată pe cunoaștere și inovare. Cercetarea, dezvoltarea și inovarea pentru prospectare și integrarea europeană, Cooperare științifică cu Republica Moldova*. În cadrul *Strategiei cercetării științifice în Academia Română, 2014–2020*, cercetătorii CEIS au participat cu proiecte pe teme privind valorificarea eficientă a patrimoniului național de resurse naturale, analiza dinamicii economiei naționale și direcții de îmbunătățire a structurilor economice, în condițiile creșterii competitivității, dezvoltarea și perfecționarea instrumentelor de prognoză economică și socială, cercetări retrospective privind evaluarea experiențelor și a gândirii economico-sociale și politice, dezvoltarea economică și socială a României în perioada 1918–2018. De asemenea, CEIS a participat la programele *Planului național de cercetare-dezvoltare „ORIZONT 2000”* și ale *Planurilor naționale de cercetare-dezvoltare-inovare*, și anume: RELANSIN, CALIST, INFRAS, MENER, AMTRANS, INVENT, CEEX, coordonate de Ministerul

Cercetării și Inovării și Autoritatea Națională pentru Cercetarea Științifică. CEIS a participat și la Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani, 2016–2038, Proiectul 2 – Resursele naturale ale României.

În calitate de titular sau de partener la **proiecte internaționale**, CEIS a abordat teme de importanță majoră: *Extending ICT research co-operation between the European Union, Eastern Europe and the Southern Caucasus* (Programul european de cercetare FP7); *Procese de integrare în societatea modernă: Dialectica abordărilor globale și locale*; *Coordonate ale integrării economice europene ale Republicii Moldova și României*; Programul-cadru 4 (FP4) al Comisiei Europene, proiectul INCO-COPERNICUS, *Condițiile legale și financiare care influențează difuzia inovărilor tehnologice și strategiile de cercetare și dezvoltare în Europa Centrală și de Est*, Programul USAID-United States Agency for International Development, proiectul *Modelarea macroeconomică a schimbărilor climatice*, Programul PHARE al Comisiei Europene, proiectul *Studii privind impactul aderării României la Uniunea Europeană*, Programul-cadru 5(FP5) al Uniunii Europene, proiectul *Euro Innovation Manager*.

CEIS s-a remarcat și printr-o **activitate editorială semnificativă**: Iancu A., *Tratat de economie – piață, concurență, monopol*, Ed. Expert, 1992; Iancu A., *Tratat de economie – știința economică și interferențele ei*, Ed. Economică, 1993; Croitoru Lucian, *Macrostabilizare și tranziție*, Ed. Expert, București, 1993; Dan V., Isaic-Maniu R., Muscalu M.S., Răgălie Șt., Stan E., *Întreprinderea și integrarea europeană*, Ed. Expert, 2004; Muscalu M.S. (coord.), *Interdependențe dintre dezvoltarea durabilă a industriei prelucrătoare, energeticii și transportului din România și țările Uniunii Europene*, Ed. Expert, 2007; Bădileanu M. (coord.), *Piața utilităților energetice – între reinventare și sustenabilitate*, Ed. Expert, 2007; Russu C. (coord.), *Potențialul întreprinderilor mici și mijlocii de producere a valorii adăugate. Analize și perspective în domeniul industriei prelucrătoare*, Ed. Expert, 2010.

CEIS editează *Revista de economie industrială* pentru diseminarea cercetării-dezvoltării-inovării din domeniile sale de competență.

G. Centrul de Cercetări Financiare și Monetare „Victor Slăvescu” (CCFM) desfășoară: (1) cercetări înscrise în direcțiile strategice ale Academiei Române, în sectoarele financiar-monetar și fiscal-bugetar, din perspectiva unei abordări integratoare, consistente cu natura sistemică a activității economice și cu unitatea cognitivă a procesului economic; (2) răspunde exigențelor Academiei Române, ale INCE și așteptărilor societății, prin contribuții relevante și utile la acumulările științei românești în domeniul financiar-monetar și fiscal-bugetar; (3) aduce în mediul academic și în spațiul public cunoștințe și abordări de natură să înscrie cercetarea națională în comunitatea științifică internațională; (4) contribuie la consolidarea suportului teoretic și a expertizei pentru deciziile macro și microeconomice, în contextul globalizării, al integrării în Uniunea Europeană și al înfruntării manifestărilor de criză.

În anii '90, CCFM s-a angajat în proiectul de elaborare a *Schiței pentru strategia înfăptuirii economiei de piață în România*, contribuind la elaborarea tematicii și apoi la dezvoltarea analizelor de parcurs, privind restructurarea sistemului de prețuri, reforma regimului valutar și convertibilitatea monedei naționale, politica monetară, sistemul fiscal, sistemul bancar și rolul creditului în contextul tranziției la economia de piață.

Din anul 1996, CCFM a participat la elaborarea *Strategiei de preaderare a României la Uniunea Europeană* în domeniile politicii monetare, cursului de schimb, balanței de plăți și al structurilor financiar-fiscale și a desfășurat studii și activități de diseminare privind integrarea economică a României și Republicii Moldova.

În cursul anilor 2000, cercetările CCFM înscrise în programul *Evaluarea stării economiei naționale – ESEN* au cuprins o sferă extinsă de domenii financiar-monetare, evidențiindu-se proiectele: *Politica de concurență activă din economia românească pentru realizarea cerințelor de aderare la UE* (coord. dr. Ștefan Răgălie), *Instituționalizarea și instrumentarea structurilor fiscale și bugetare în perspectiva aderării la UE a economiei românești* (coord. dr. Gheorghe Manolescu), *Economia României și sistemul euro – program prioritar al Academiei Române*, *Evaluarea politicilor macroeconomice ale țărilor recent devenite membre ale UE în vederea adoptării euro* (coord. dr. Napoleon Pop).

Începând cu anul 2014, în cadrul *Strategiei cercetării științifice în Academia Română 2014–2020*, CCFM a realizat **proiecte de cercetare** continuând cercetări inițiate în perioadele anterioare, precum: a) *Starea financiară a României*, (coordonatori succesivi: dr. C. Ionescu, dr. E. Dinga, dr. C. Marin), proiect inițiat în 2004, scopul urmărit fiind obținerea unui număr restrâns de indicatori care să ofere informații de dinamică, diagnoză și comparație asupra stării financiare a României; b) *Ciclicitatea economică: noi fundamente logice și metodologice* (coord. dr. Emil Dinga), finalizat în 2016, a analizat tipologia ciclurilor economice și un criteriu de tip predictor al poziției ciclice a economiei naționale la nivel mondial, pe perioada 1951–2014, testat empiric pe perioada 1991–2014; c) *Instabilitatea financiară și inadvertențele guvernantei corporative* (coord. Iulia Lupu), un proiect de cercetare finalizat în anul 2014, care a urmărit identificarea și analizarea impactului destabilizator al structurilor slabe ale guvernantei corporative asupra stabilității sistemului financiar și introducerea unor elemente îmbunătățite ale acestuia în procesul de restructurare a economiei. Proiectelor naționale li se alătură contribuțiile la colaborări internaționale: *O procedură de audit al performanței privind starea de armonizare a României cu acquis-ul comunitar în domeniul controlului financiar*, grant acordat de Guvernul Germaniei prin Deutsche Gesellschaft für technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH, 2005–2006; *European Framework for Measuring Progress/e-Frame. A new architecture of the national accounts system* (FP7), 2011. Ca lucrări editoriale reprezentative se remarcă: Pop N. (coord.), *Integrarea financiară și monetară a României în Uniunea Europeană*, Ed. Expert, 2007; Piciu G., *Riscul în economie. Aplicații în domeniul financiar-*

bancar, Ed. Economică, 2008; Dinga E. (coord.), *Sustenabilitatea economică prin politici de ajustare în contextul globalizării*, Ed. Academiei Române, 2011.

CCFM editează publicațiile *Revista Studii financiare*, *Journal of Financial and Monetary Economics*, *Anuarul Starea financiară a României*, care constituie surse specializate de informații științifice și faptice de interes atât pentru mediile academice și universitare, cât și pentru economia reală.

H. Centrul de Informare și Documentare Economică (CIDE) are ca obiective principale: (1) cercetări bibliografice tematice retrospective în folosul activității de cercetare economică; creează și administrează baze de date bibliografice și faptice în domeniul economiei; (2) contribuie la repunerea în valoare a gândirii economice moderne și contemporane, exploatarea automată a fondului bibliografic propriu, construirea sistemului intern de citări ale contribuțiilor cercetătorilor INCE la știința economică, construirea bazei documentare „Tezaur”; (3) editarea de publicații primare de informare și documentare economică pentru valorificarea rezultatelor cercetării științifice desfășurate în institutele componente ale INCE: *Probleme economice*, *Studii și cercetări economice*; (4) editarea publicațiilor institutelor din structura INCE; (5) coorganizator principal al Conferinței internaționale anuale ESPERA; (6) derulează schimburi operative de informații științifice cu parteneri din țară și din străinătate; (7) coordonează activitatea în regim editorial a INCE, prin Editura Expert, editură a cercetătorilor institutului, fondată în anul 1992; (8) coordonează activitatea Centrului „Pierre Werner” de Studii și Documentare România-Luxemburg, care funcționează în cadrul INCE.

În întreaga sa activitate, centrul a acoperit atât solicitările de informare și documentare economică bibliografică și faptică *ex-ante*, respectiv acordarea de servicii specifice cercetătorilor din institutele componente ale INCE, cât și *ex-post*, prin diseminarea într-un sistem larg de mijloace (publicații periodice, neperiodice, în regim editorial, baze de date și informații etc.), compatibile atât cu sistemele tradiționale de difuzare, cât și prin comunicare online.

În anul 2018, anul aniversării centenarului reîntregirii naționale, prin CIDE au fost finalizate și publicate în format electronic cercetări bibliografice retrospective de amploare, respectiv: *Economiști români membri ai Academiei Române*, *Publicistica economică românească, 1918–1947*, *Bibliografia economică românească 1918–1947* și *Cercetarea doctorală la INCE*.

I. Centrul de Studii și Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică „Acad. David Davidescu” (CSCBAS), înființat în 2006, desfășoară cercetări fundamentale și avansate pentru dezvoltarea domeniilor biodiversității agricole, zootehnice, silvice, medical-veterinare comparate în diferite ecosisteme terestre și acvatice, precum și a unor domenii de specializare inteligentă privind bioeconomia și ecoeconomia.

Programul **Conservarea și dezvoltarea biodiversității agrosilvice**, lansat în anul 2006, a implicat activități de cercetare ce vizau conservarea și dezvoltarea biodiversității atât *in situ*, cât și *ex situ*, prin bănci de resurse genetice și biotehnologii moderne de reproducție. În acest sens, cercetătorii CSCBAS au participat la programul bilateral România–Ungaria ce a avut drept scop *realizarea unei baze de*

date comune și colecții de ADN pentru conservarea biodiversității animalelor de fermă. A rezultat că biodiversitatea agrosilvică este un atu important, care oferă beneficii substanțiale în multe domenii diferite și există tot mai multe dovezi că diversitatea trebuie să fie un element central al dezvoltării durabile.

Programul **bioeconomia integrată cu biodiversitatea**, lansat în anul 2014, a avut următoarele componente: 1. Semnificații bioeconomice ale biodiversității resurselor agroalimentare; ecoeconomia și dezvoltarea rurală durabilă a României; 2. Studii asupra utilizării biodiversității resurselor naturale în microzone poluate antropice; 3. Elaborarea de programe de cercetare științifică, inovare și transfer tehnologic în domeniile de activitate specifice securității și siguranței alimentare. În cadrul acestui program a fost evaluat impactul socio-economic asupra mediului înconjurător al activităților ecoeconomice și bioeconomice de la nivel local, zonal, regional și național. Programul **creșterea eficienței bioeconomice** a urmărit reconstrucția ecologică a ecosistemelor antropizate. În acest sens s-au efectuat cercetări aplicative pentru implementarea, dezvoltarea și creșterea eficienței bioeconomice în ecosisteme antropice specifice ecoregiunilor autohtone, cu evidențierea biodiversității din agroecosisteme, cu valorificare superioară a capitalului teritorial și a patrimoniului natural românesc, precum și protejarea mediului. Între proiectele cu finanțare UE la care au participat cercetătorii CSCBAS pot fi menționate: *Școala postdoctorală pentru biodiversitate zootehnică și biotehnologii alimentare pe baza ecoeconomiei și bioeconomiei necesare ecosanogenezei* (2010–2013) și *Burse doctorale de pregătire ecoeconomică și bioeconomică complexă pentru siguranța și securitatea alimentelor și furajelor din ecosisteme antropice* (2011–2013), iar pe bază de grant, *Conservation of bio and geodiversity, as support for sustainable development and economic and social growth in Hațeg Country-Retezat area* (Norway Grants), 2010.

Rezultatele studiilor realizate de CSCBAS au fost prezentate mediului academic universitar și economiei reale, între lucrările editoriale reprezentative fiind de remarcat: Bogdan Al. (coord.), *Biodiversity of farm animals and eco-bio-economics significances in the food security context*, Ed. Academiei Române, 2012; Tobă G.F., *Biotehnologiile de reproducție la taurine și impactul lor bioeconomic*, Ed. Economică, 2014; Sandu M., *Semnificații bioeconomice ale zootehniei românești în secolul al XXI-lea*, Ed. Academiei Române, 2016.

Componentele fără personalitate juridică ale INCE „Costin C. Kirițescu” și-au asumat, la rândul lor, teme de cercetare decupate din programele și proiectele fundamentale și prioritare ale Academiei Române și ale institutului.

J. Centrul Român de Economie Comparată și Consens are în portofoliu cercetări fundamentale privind comparații economice și consensul economic, politic și social, în condiții de competitivitate, contribuind în acest mod la realizarea unor strategii de devenire economică și socială a României. Un amplu program de cercetare asupra armonizării limbajului economic noțional național cu cel mondial, respectiv cu lucrările laureaților Nobel în economie, s-a materializat prin inițiativa publicării, sub coordonarea acad. T. Postolache, acad. M.C. Isărescu și acad. V. Barbu, a

discursurilor de recepție și a bibliografiilor semnificative ale laureaților Nobel. Un program editorial complex este colecția *Economie comparată și consens*, apărută în coediție Ed. Expert-Centrul de Informare și Documentare Economică, în care au apărut volumele: *Calculul consensului – fundamente logice ale democrației constituționale*, J. Buchanan și G. Tullok, 1995; *Politică și economie*, A. Iancu, 2000; *Un projet ouvert – Discours sur l'intégration européenne*, T. Postolache, 2000; *Matricea statistică a factorilor de producție*, A. Dochia, 2000; *Avuția națională a României. Cercetări istorice comparate 1860–1939*, V. Axenciuc, 2000; *Piața muncii*, C. Ciutacu, 2001; *Reflecții economice (I). Piețe, bani, bănci*, M.C. Isărescu, 2001; *Liberalization, integration and the industrial system*, A. Iancu, 2002; *L'Union Européenne dans le labyrinthe de l'avenir*, P.M. Cosmovici, 2003; *Mathematical models in economics*, Gh. Ionesei, 2003; *Romania in the enlarged European Union*, H. Puwak, 2003; *Reflecții economice (II). Politici ale Băncii Naționale a României în perioada 1990–2005*, M.C. Isărescu, 2003; *Reflecții economice (III). Contribuții la teoria macrostabilizării*, M.C. Isărescu, 2006; *Sur les „succesions coexistentes” au tournant des millénaires. Quelques réflexions épistémologiques*, T. Postolache, Ed. Academiei Române, 2007; *Vers un «idéal praticable». Notes et réflexions*, T. Postolache, Ed. Academiei Române, 2007; *Criza, finanțe, teorii - studii alese*, Gh. Dolgu, 2009; *Despre criză în lumina teoriei succesiunii coexistente*, I. Bădescu, 2009; *Fragmente de criză*, A. Dochia, 2010.

K. Centrul de Modelare Macroeconomică (CMM), înființat în 2008, și-a asumat prin statut abordarea unor teme de cercetare privind: (a) *dezvoltarea unui sistem integrat de modele macroeconomice*, respectiv (1) fundamentarea a noi versiuni ale macromodelului anual care să aprofundeze caracteristicile funcționale ale economiei românești ca entitate a Uniunii Europene; (2) adaptarea blocului input-output în structuri dezagregate, pentru simulări explorative; (3) elaborarea unui model trimestrial, cu eșalonare lunară pentru principalii indicatori de interes și (b) *extinderea utilizării econometriei moderne și a altor tehnici cantitative în aplicațiile Centrului de Modelare Macroeconomică*, complex de cercetări care urmărește specificarea mai consistentă a ecuațiilor comportamentale, obținerea de estimări econometrice robuste, încorporarea în modele a incertitudinii și șocurilor potențiale, asigurarea unei relevanțe superioare a analizelor și predicțiilor macroeconomice.

Cercetătorii CMM au fost implicați într-un proiect PHARE, precum și într-un proiect de asistență tehnică Dezvoltarea capacității administrative, ambele având același beneficiar, respectiv Comisia Națională de Prognoză, prin care a fost dezvoltat **macromodelul economiei românești**. În cadrul primului proiect s-a dezvoltat versiunea 2005 a *macromodelului Dobrescu*, rezultatele fiind publicate în 2006 (Emilian Dobrescu, *Macromodels of the Romanian Market Economy*, Ed. Economică). În cel de-al doilea proiect a fost dezvoltat macromodelul economiei românești, versiunea 2012, rezultatele cercetării fiind publicate într-un articol (Emilian Dobrescu, *Updating the Romanian Economic Model*, Romanian Journal of Economic Forecasting. vol. 16 (4), 2013), precum și într-un volum editorial

(Bianca Păuna, Corina Sâman (editori), *Building Blocks in Modelling a Market Economy. The Dobrescu Macromodel of Romania*, Nova Science Publishers, Inc., 2013). De remarcat că, în mod regulat, *Romanian Journal of Economic Forecasting* publică previziuni privind evoluțiile celor mai importanți indicatori economici pe baza versiunii 2012 a macromodelului economiei românești, iar Comisia Națională de Prognoză o utilizează pentru elaborarea prognozelor proprii. Anual, CMM transmite prognoze privind evoluțiile celor mai importanți indicatori ai economiei românești pentru a fi incluse în publicația *World Economic Situation and Prospects*, document elaborat în cadrul proiectului LINK.

Un exemplu privind asigurarea suportului informațional pentru macromodelul economiei românești este construirea unor statistici coerente pentru blocul input-output după trecerea de la codul CAEN rev. 1 la codul CAEN rev. 2, dar și agregarea bazei de date I-O de la 88 de ramuri la cinci ramuri pentru versiunea 2005 a macromodelului și la zece ramuri pentru versiunea 2012 a macromodelului.

În prezent, CMM împreună cu INCE, IPE și IEN colaborează într-un parteneriat cu Institutul Național de Statistică pentru elaborarea unei metodologii pentru estimarea PIB potențial în cazul României.

O activitate importantă a CMM este formarea profesională a tinerilor cercetători, prin organizarea Seminarului de modelare macroeconomică, în cadrul căruia se desfășoară și cursurile de pregătire pentru doctoranzi în „modelare economică” și „econometrie în Eviews”, în cadrul programului de doctorat SCOSAAR al Academiei Române.

CMM editează din 2003 *Working Papers of Macroeconomic Modelling Seminar*, caiete de studii remarcate pentru diversitatea abordărilor subsumate temei generale privind creșterea economică, dar și prin promovarea tinerilor cercetători participanți la Seminarul de modelare matematică, al cărui amfitrion este. Alte lucrări reprezentative publicate de cercetătorii CMM: *Macromodels of the Romanian Transition Economie*, E. Dobrescu, Ed. Expert, 2000; *The Impact of Investments on an Emerging Economy. The Case of Romania*, C. Scutaru, Nova Science Publisher, 2009; *Macromodelul economiei românești*, V. Gafta, Ed. Expert, 2013.

L. Departamentul de cercetări complexe. Pe lângă rolul de coordonare și elaborări de sinteze, acest departament, încă de la înființare (1990), a avut în programul său de lucru cercetarea unor probleme fundamentale ale economiei României specifice perioadelor parcurse.

1. Tranziția la economia de piață a fost tratată din următoarele trei perspective:

a) Înlocuirea instituțiilor bazate pe proprietatea de stat și colectivistă și a mecanismelor de conducere hipercentralizată cu instituții bazate pe proprietatea privată, pe competitivitate și pe mecanisme flexibile și descentralizate, adecvate sistemului capitalist performant și democrat. Cercetările întreprinse în această arie s-au desfășurat atât în țară, cât și în alte țări cu experiență în cercetarea acestor probleme: Anglia (la London School of Economics) și Elveția (la Basel University), în

baza unui contract de cercetare sponsorizat de Comisia Europeană. Rezultatele acestui grup de cercetări s-au concretizat în elaborarea și publicarea a numeroase articole și a următoarelor două cărți: *Bazele teoriei politicii economice*, Ed. ALL Beck, 1998; *Politică și economie*, Ed. Expert, 1999, autor A. Iancu.

b) Modelarea economiei României în perioada de tranziție, caracterizată ca o economie slab structurată din punctul de vedere al instituțiilor, al drepturilor de proprietate, al mecanismelor de piață efective, al rolului unor instituții informale etc. Cercetările s-au concretizat într-o serie de articole, precum și în următoarele cărți: *Macromodels of the Romanian Transition Economy*, Ed. Expert, 1996; *Tranziția în România: abordare econometrică*, Ed. Economică, 200, autor Emilian Dobrescu.

c) Măsurarea și exprimarea în termeni economici a fenomenului privind distrugerea creatoare suferită de economia României în perioada de tranziție (dezindustrializarea, năruirea marilor construcții din fosta agricultură socialistă, efectele corupției etc.). Rezultatele au fost prezentate în cartea: *Tranziția mai grea decât un război; România 1990–2000*, Ed. Expert, 2001, autor Nicolae Belli. (Aceasta este cartea cu cele mai multe citări realizate în acest departament).

2. Cercetările privind deschiderea spre exterior a economiei României și integrarea în Uniunea Europeană s-au desfășurat în baza programului prioritar al Academiei Române, la propunerea INCE (ESEN 2 și ESEN 3), și a unor contracte de cercetare încheiate cu Comisia Europeană și cu Consiliul Național al Cercetării Științifice Universitare. La realizarea acestora au colaborat cadre didactice de la ASE, cercetători de la institute economice și specialiști din diferite instituții publice și private. Pe această tematică au fost organizate dezbateri, conferințe și au fost publicate broșuri, articole și cărți (A. Iancu, *Liberalizarea, integrarea și sistemul industrial*, Ed. Expert, 2002; A. Iancu (coord.), *Dezvoltarea economică a României. Competitivitatea și integrarea în UE*, Ed. Academiei Române, vol. 1/2003 și vol. 2/2005). De asemenea, pe tematica deschiderii spre exterior a economiei României se înscrie și cartea: *Progres tehnologic, competitivitate și specializare*, 2007, Ed. Expert, autor Dan Olteanu.

3. Pregătirea României pentru aderarea la zona euro prin îndeplinirea criteriilor de convergență. Cercetarea s-a desfășurat pe baza unui contract de cercetare în cadrul programului CEEX din 2006, la care au fost atrași cercetători și cadre didactice de la Institutul de Economie Mondială, Institutul de Economie Națională, ASE, Universitatea „A.I. Cuza” din Iași. Pe când documentele oficiale ale UE condiționau aderarea țărilor la zona euro de îndeplinirea doar a criteriilor de convergență nominală, iar marea majoritate a cercetărilor abordau doar convergența reală, în studiile acestui departament, criteriile de convergență au fost abordate în mod complex, prin luarea în considerare, în mod simultan, a trei categorii de criterii de convergență: reală, nominală și instituțională. Numeroasele articole și studii, precum și cele două volume publicate în română și engleză (*Convergența economică*, Ed. Academiei Române, vol. 1/2008 și vol. 2/2009, coord. A. Iancu) s-au bucurat de un interes deosebit atât în țară, cât și în străinătate, interes exprimat prin numărul ridicat de citări.

4. Criza economico-financiară din 2009–2010 a constituit alt subiect important de cercetare în cadrul departamentului. Cercetarea în acest domeniu s-a axat pe analiza diferitelor modele privind fragilitatea sistemului financiar și ritmurile cu care a înaintat și înaintează fenomenul de financiarizare și mai ales cel al inovărilor din acest domeniu. Rezultatele acestor analize au constituit argumente puternice pentru mulți cercetători în a considera că factorul financiar, tot mai frecvent și mai decisiv, stă la baza declanșării crizelor în economiile moderne. În legătură cu această problemă, în cadrul departamentului au fost efectuate o serie de studii de A. Iancu și D. Olteanu, care analizează situația României din acest punct de vedere și care au fost publicate în revistele INCE online *Studii economice* și *Working Papers*, administrate de Departamentul de Cercetări Complexe.

M. Centrul de Cercetări Demografice „Vladimir Trebici” studiază conjunctura demografică a țării; analiza contextului demografic actual pe direcțiile principale: natalitatea, fertilitatea, nupțialitatea, migrația, mortalitatea; analiza implicațiilor economice ale evoluțiilor demografice; cercetări demografice prospective și fundamentarea orientărilor de politici asupra populației; studierea conjuncturii demografice europene.

Rapoartele de cercetare elaborate în cadrul centrului, sub directa coordonare a acad. Vladimir Trebici și, ulterior, a dr. Vasile Ghețău, constituie documente cu largă vizibilitate internă și internațională, atât prin orizontul de timp asupra cărora se plasează cercetările respective, cât și prin dezbaterile care însoțesc de fiecare dată prezentarea acestor rapoarte. Semnificative sunt, de exemplu, lucrările *Declinul demografic și viitorul populației României* din anul 2007, precum și *Drama noastră demografică – populația României la recensământul din octombrie 2011*.

N. Centrul de Cercetare pentru Asistarea Deciziilor cu Tehnologia Informației, înființat în 2004, s-a impus prin promovarea managementului Programelor naționale de cercetare fundamentală, ca parte componentă a Planului național de cercetare-dezvoltare; diseminarea informațiilor, derularea de seminarii de instruire și sprijin pentru îmbunătățirea participării la proiectele-cadru europene de cercetare a institutelor din structura Academiei Române; derularea pe bază de contracte proprii sau în parteneriat cu alte țări ale Uniunii Europene de cercetări în domeniul foresight și în cel al acțiunilor suport sau de coordonare a activității științifice.

Activitatea acestui centru de cercetare din domeniul de vârf al IT, coordonată de acad. Florin Gheorghe Filip, a fost susținută și prin realizarea unor importante proiecte finanțate din fonduri europene (FP6), cum a fost ROINTERA, derulat în perioada 2004–2006, având ca obiectiv integrarea comunității științifice românești în *aria de cercetare europeană*, precum și cu participare internațională, respectiv ForSociety (Foresight and Society Era-Net) în perioada 2004–2008, alături de 18 participanți din zece țări europene.

Dintre lucrările reprezentative editate în cadrul cercetărilor efectuate de centru se disting: *Decizie asistată de calculator: decizii, decidenți, metode și*

instrumente de bază, F.G. Filip, Ed. Expert și Ed. Tehnică, 2002; *Sisteme suport pentru decizii*, F.G. Filip, Ed. Tehnică, 2007; *Computer-Supported Collaborative Decision-Making*, F.G. Filip, C.-B. Zamfirescu, C. Ciurea, Springer Verlag, 2016.

O. Centrul de Economie Montană (CE-MONT), înființat în 2008, a devenit un pol de excelență în dezvoltarea economiei rurale, cu preponderență a economiei montane, cu accent pe dezvoltarea durabilă a ruralului montan și protejarea mediului și fondului cultural aferent acestor zone.

În perioada 2009–2012 s-au organizat două conferințe naționale la Academia Română consacrate zonei montane, patru sesiuni științifice la INCE și s-a inițiat *Revista de montanologie* (în limbile română și engleză).

Începând cu data de 9 decembrie 2015, CE-MONT își desfășoară activitatea în sediul din Vatra Dornei, jud. Suceava, urmare a finalizării proiectului POSCCE în valoare de 6,8 mil. euro, *Dezvoltarea infrastructurii de cercetare a Institutului Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu” prin crearea și dezvoltarea unui Centru de Economie Montană (CE-MONT)*, care include 12 laboratoare.

Misiunea CE-MONT, justificată de sporirea importanței munților sub efectele generale ale schimbărilor climatice și evoluției demografice, ca resursă însemnată și regenerabilă de hrană, apă, energie și privind absorbția de carbon, este să contribuie la sporirea capacității de cercetare într-un domeniu deficitar, la creșterea competitivității științifice pe plan internațional, prin amplificarea și difuzarea cunoștințelor privind un areal vast și marcat de specificitate accentuată, insuficient studiată și cunoscută, să formeze cercetători tineri pe domenii multi și interdisciplinare reunite ca specialități montanologice, evidențiind bunele practici și facilitând schimbul de informații în România, Uniunea Europeană și pe plan internațional. Prin activitățile sale, Centrul de Economie Montană are și misiunea de a contribui la formarea, dezvoltarea și diseminarea unei „culturi montane” în România și în general.

Dezvoltarea durabilă a zonei montane este un program de cercetare multianual prin care se efectuează atât cercetări fundamentale, cât și cercetări aplicative, cu scopul identificării de soluții la provocările cu care se vor confrunta munții României și locuitorii acestora în viitorul apropiat și ulterior.

CE-MONT și-a adus o contribuție majoră la **conceperea și îmbunătățirea politicilor montane**, prin participarea la elaborarea Legii muntelui nr. 217/2018, precum și a proiectelor de hotărâri de guvern privind organizarea și funcționarea Agenției Naționale a Zonei Montane (MADR/2018), respectiv privind constituirea, componența, atribuțiile și responsabilitățile Comitetelor de Masiv și Consiliului Național al Muntelui (2018, MADR/ANZM). La solicitarea MDRAP, cercetătorii CE-MONT au elaborat lucrarea *Strategia multianuală pentru protecția și dezvoltarea sustenabilă a zonei montane. Program de punere în aplicare*, care a contribuit la Programul Guvernului pentru zona montană 2017–2020 cu alocarea a unui miliard de euro. De asemenea, CE-MONT a colaborat la înaintarea propunerii privind introducerea în învățământul gimnazial, profesional și liceal a unui pachet de

discipline de studiu care să cuprindă noțiuni elementare socio-economice pentru zona montană (MADR/ANZM/2018).

În 2018, CE-MONT are acorduri de colaborare cu 14 universități și două institute de cercetări de profil, cu Agenția Națională a Zonei Montane/MADR și cu Forumul Montan din România, organizație membră în Parteneriatul Montan (ONU) și în „Euromontana”.

Ca **lucrări reprezentative publicate** de cercetătorii din CE-MONT sunt de menționat: Rey R., *Munții și sec. XXI. Studiu comparat al strategiilor europene privind zonele montane, cu referire specială la zona Carpaților românești*, Ed. Terra Nostra, 2013 (Premiul ASAS „Nicolae Cornățeanu”); Rey R., *Strategie multianuală pentru Carpații României – Orizont 2040. Concept de subprogram tematic pentru zona montană*, Ed. Terra Nostra, 2013; Avădanei V., Horlescu G.B., Avădanei L., *Civilizația montană a județului Neamț văzută prin ochii tinerei generații*, 2016; Surd V., Constantin V., Nicula A.S., *Așezările din Munții Apuseni*, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2017; Marușca T., *Elemente de gradientică și ecologie montană*, ediția a II-a, Ed. Universității Transilvania, Brașov, 2017; Rey R., *Factorii de zooigenă și influența lor asupra sănătății și producției bovinelor din gospodăriile populației din zona montană Bazinul Dornelor. Economia agro-zootehnică montană, încotro?*, Ed. Terra Nostra, 2018.

P. Centrul pentru Promovarea Energiilor Regenerabile și Eficiență Energetică (CPEREE), înființat în 2008, are ca principal domeniu de cercetare schimbările de paradigmă în domeniul energiei în România și pe plan internațional, cu precădere privind siguranța și securitatea energetică.

CPEREE s-a implicat în participarea la elaborarea unor documente legislative și de reglementare de profil, în interes național și european, cum sunt Legea energiei și gazelor naturale, Legea surselor regenerabile de energie, Legea eficienței energetice, precum și în elaborarea și susținerea proiectului de aviz privind *Modele de asumare a răspunderii la nivel local în domeniul energiei și rolul comunităților energetice locale în tranziția energetică din Europa* – Comisia pentru Mediu, Schimbări Climatice și Energie din Comitetul European al Regiunilor, Bruxelles, 2018, precum și *Strategia energetică a României pentru perioada 2018–2030*.

CPEREE și-a asumat coordonarea Proiectului *Securitatea și eficiența energetică*, temă semnificativă în cadrul viziunii Academiei Române asupra dezvoltării economice și sociale, orizont 2030 (*Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*, vol. I–IV, Ed. Academiei Române, anii 2015, 2016, 2017).

Centrul a încheiat parteneriate de colaborare științifică cu institute/organizații profesionale de specialitate, între care cu Centrul Român al Energiei, pentru elaborarea și implementarea unui program de acțiuni comune în domeniul energetic, precum și cu Societatea Științifică ICPE, pentru promovarea energiilor regenerabile în România.

Dintre **lucrările reprezentative realizate** de CPEREE și care au făcut obiectul unor ample dezbateri în mediile de specialitate academice, universitare și ale economiei reale se disting: *Atlas-ghid al valorii potențialului energetic exploatabil al surselor regenerabile de energie din România, la prețul din anul 2020* (2013) și *Atlas-ghid al costului specific al energiei produse din surse regenerabile în România* (2013).

BIBLIOGRAFIE

1. Agrigoroaiei Ion, Iacob Gheorghe, Buruiană Ovidiu Ștefan (2016), *Politică și cultură în perioada interbelică*, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 24.
2. Belli Nicolae (2001), *Tranziția mai grea decât un război. România 1990–2000*, Editura Expert, București.
3. Constantinescu Nicolae N., Postolache Tudorel, Nicolae-Văleanu Ivanciu, Bulborea Ion (1982), *Istoria științelor în România. Științe economice*, Editura Academiei, București, p. 234.
4. Diaconovici Corneliu (1928), *Enciclopedia română*, Asociația Transilvană pentru Literatura și Cultura Poporului Român (ASTRA), Editura și Imprimeria W. Kraft, Sibiu.
5. Gavrilescu Dinu, Luca Lucian, Toderoiu Filon (2003), *Câteva elemente ale gândirii românești de economie agrară în perioada 1945–2002*, în Alexandri Cecilia, Davidovici Ioan, Gavrilescu Dinu (coord.), *Tratat de economia agriculturii*, Editura Expert, București.
6. Gusti Dimitrie (coord.) (1943), *Enciclopedia României*, vol. IV, Imprimeria Națională, București, p. 164.
7. Iancu Aurel (2002), *Probleme ale integrării României în Uniunea Europeană. Cerințe și evaluări*, Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”, Centrul de Informare și Documentare Economică, București.
8. Iancu Gheorghe (2007), *Membrii transilvăneni ai Academiei Române*, Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu”, tom XLVI, Cluj-Napoca, p. 76.
9. Ioan-Franc Valeriu (2001), *Institutul Național de Cercetări Economice, 1990–1999*, Centrul de Informare și Documentare Economică, București.
10. Ioan-Franc Valeriu (2018), *Academia Română în slujba intereselor națiunii*, *Economistul*, nr. 1–2 (287–288), p. 36–41.
11. Ioan-Franc Valeriu (coord.) (2017), *Publicistica economică românească 1918–1947*, Centrul de Informare și Documentare Economică, București.
12. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă*, Editura Expert, București.
13. Isărescu Mugur, Postolache Tudorel (2000), *Un proiect deschis: Strategia națională de dezvoltare economică a României pe termen mediu. Documente*, Centrul Român de Economie Comparată și Consens, București.
14. Kirițescu Costin (1936), *Problema „educației dirijate”. În legătură cu suprapopulația universitară și șomajul intelectual*, Arhiva pentru știință și reformă socială, an III, Institutul Social Român, București.
15. Millea Nona (2017), *Trei sferturi de veac de cercetare științifică românească (1938–2015)*, NOEMA, nr. XVI.
16. Neacșu Paula, Sarchizian Aida (2018), *Cercetarea economică doctorală la Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”*, Centrul de Informare și Documentare Economică, București.
17. Păun Nicolae (2009), *Viața economică a României 1918–1948. Dezvoltare, modernizare, europenizare*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
18. Pop Napoleon (2017), *Institutul de Economie Mondială – 50 de ani de activitate*, IEM, București.

19. Postolache Tudorel (1991), *Pentru elaborarea teoretică a problematicii noii tranziții la economia de piață în România în context est și general-european*, Cuvânt introductiv la sesiunea științifică *Tranziția la economia de piață și cercetarea economică*, București, 29–30 mai 1991, în ciclul *Orientări și tendințe în cercetarea economiei și a calității vieții*, organizat de Consiliul Științific al INCE, Analele INCE, an I, vol. 3, nr. 4–5.
20. Postolache Tudorel (1995), *Cercetarea științifică economică*, în *Caiet Tezaur* editat în cadrul Strategiei naționale de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană, Snagov, 1995.
21. Postolache Tudorel (1998), *Un projet ouvert, Discours sur l'intégration européenne*, ediția I, Les Editions Expert; ediția a II-a (1999), Centre Roumain pour l'Economie Comparative et Consensuelle, București.
22. Postolache Tudorel (1999), *Scurtă recapitulare a constituirii și funcționării grupului de reflecție ESEN*, în *Un proiect deschis. Evaluarea stării economiei naționale*, Raport preliminar, Centrul Român de Economie Comparată și Consensuală, București.
23. Rusu Dorina N. (1997), *Istoria Academiei Române în date. 1866–1996*, Editura Academiei, București.
24. Sandu Steliana (2018), *Cercetarea științifică și inovarea*, în *Economia României după Marea Unire*, vol. 2, *Economia sectorială*, Editura Academiei Române, București.
25. Simionescu Bogdan (2016), *Cercetarea fundamentală în Academia Română*, Editura Academiei Române, București.
26. Talpoș Ioan, Roșca Constantin, Istudor Nicolae (coord.) (2013), *Pagini din istoria învățământului superior economic din România, 1843–2013*, Editura Academiei de Studii Economice, București, p. 123–129.
27. Vlad Ionel Valentin (2017), *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani* (Sinteză), Editura Academiei, București, p. XVII.
28. Zaman Gheorghe, Vasile Valentina, Georgescu George (2013), *Institutul de Economie Națională – 60 de ani de cercetare științifică, 1953-2013*, București.
29. Zamfir Cătălin, Stănescu Simona, Ilie Simona, Mihalache Flavius, Filipescu Iancu (2010), *Șapte faze de istorie socială turbulentă a sociologiei românești*, Sociologie românească, vol. VIII, nr. 1, p. 3–16.

34. ECONOMIȘTI MEMBRI AI ACADEMIEI ROMÂNE

CONSTANTIN ANGHELACHE,
MĂDĂLINA-GABRIELA ANGHEL

Până la înfăptuirea Marii Uniri, cele mai frecvente primiri în Academia Română se făceau din rândurile lingviștilor, literaților și istoricilor, ținând seama de rolul și impactul acestora în atingerea obiectivului general – de formare a conștiinței unității naționale a poporului român. Din rândurile celorlalte discipline și ramuri ale științelor, primirile personalităților se făceau în funcție de avansul pe care acestea îl înregistrau în cercetările și contribuțiile aduse fie prin descoperiri și invenții deosebite în domeniile medicinei, ingineriei construcțiilor, aeronauticii, biologiei etc., fie prin contribuții aduse la realizarea politicilor de educație, de sănătate, de dezvoltare a agriculturii și industriei, precum și prin publicații de mare consistență științifică și practică.

Treptat, au început să se afirme și personalități cu cunoștințe economice teoretice și aplicative, legate de dezvoltarea și gestionarea economică a agriculturii, industriei, comerțului, de rolul capitalului în dezvoltarea economică.

Ca o recunoaștere a rolului și importanței pe care au început să-l aibă științele economice, precum și în punerea în practică a cunoștințelor economice, pentru prima dată au fost propuse și acceptate, în 1871, să facă parte dintre membrii Academiei Române personalități cu cele mai importante contribuții în domeniul economic: Petre S. Aurelian (1833–1909) ca membru titular și Ion Ionescu de la Brad (1818–1891) ca membru corespondent, iar în anul 1874 a fost propus și acceptat ca membru titular economistul Ion Ghica (1816–1897).

Toți trei aveau studii universitare la Paris și publicații pe subiecte economice. Primii doi au făcut studii de agronomie și au audiat cursuri de economie, iar ultimul avea o pregătire enciclopedică, fiind absolvent al mai multor facultăți, a urmat cursuri de economie și a devenit profesor de economie politică.

Făurirea statului național unitar, ca urmare a Marii Uniri din anul 1918, a deschis un nou capitol al istoriei Academiei Române, ca și a întregului popor român. La prima adunare a membrilor Academiei Române ținută în București după terminarea războiului, la 14 mai 1919, la care au participat și membrii provinciilor revenite la patria-mamă, aceștia și-au reafirmat voința de a continua lupta pentru consolidarea unității naționale și pentru propășirea culturii, științei și economiei naționale cu noi mijloace specifice Academiei Române aflate în noile condiții.

Respectând statutul aprobat în 1879, a fost păstrată structura de organizare pe cele trei secții, însă cu o creștere însemnată a numărului membrilor din cadrul secției științifice.

În urma discuțiilor și propunerilor de creștere a reprezentării ramurilor și disciplinelor științifice în Academia Română, dar și a creșterii vizibilității contribuțiilor științifice ale economiștilor României și a afirmării școlii românești de economie, în anii 1926 și 1936 au fost primiți în Academia Română ca membri corespondenți trei economiști de seamă cu o înaltă pregătire economică, cu activitate științifică prodigioasă, toți profesori la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale (AISCI) și implicați ca înalți demnitari în viața economică practică: Gheorghe Tașcă (1875–1951), Ion Răducanu (1884–1964), Victor Slăvescu (1891–1977). În 1945 a fost primit ca membru corespondent economistul Victor Bădulescu (1892–1953), profesor de economie politică și finanțe la Facultatea de Drept din București. De asemenea, în perioada interbelică au fost primiți în Academia Română ca membri de onoare și economiștii Vintilă Brătianu (1867–1930), Ion Lapedatu (1876–1951) și Mircea Cancicov (1885–1951), în baza unor merite mai ales în economia practică și în sprijinirea Academiei Române la realizarea obiectivelor sale.

Dintre aceștia, Victor Bădulescu, Mircea Cancicov și Gheorghe Tașcă, întemnițați, au murit în închisorile comuniste. Supraviețuitorii, Ion Lapedatu, Ion Răducanu (închis la Sighet în 1959–1963) și Victor Slăvescu, au fost excluși din Academia Română în 1948. De altfel, din totalul de 26 de eliminări din rândul celor 47 de membri activi ai Academiei, câți ființau la 8 iunie 1948, 22 de eliminări erau cele ale membrilor activi din domeniul științelor umaniste. S-a ajuns în situația ca în Academia Română să nu mai rămână niciun economist până în anul 1955.

S-a creat astfel drum liber pentru schimbări radicale atât în Academia Română, mai ales în domeniul științelor economice și al altor științe sociale, cât și în învățământul economic prin reforma din 1948.

Conform noilor reglementări guvernamentale, odată cu noua denumire, Academia Republicii Populare Române și-a pierdut autonomia și toate proprietățile prin naționalizarea acestora, precum și vechiul obiectiv pentru care a fost creată, acela de formare și consolidare a conștiinței identității naționale. Ea a devenit instituție de stat care trebuia să desfășureze politica partidului unic privind dezvoltarea științei și culturii socialiste, sub controlul și coordonarea partidului unic și guvernului. Prin modificările aduse Statutului Academiei RPR, în 1955 au fost înființate secții noi, prin divizarea celor existente. Printre acestea apare și secția de științe economice, filosofice și juridice. Deși primirile în Academia RPR continuă să se facă prin vot secret cu 2/3 dintre cei prezenți, ele trebuiau în final aprobate de către partid și guvern. În sesiunea din vara anului 1955, în secția de științe economice, filosofice și juridice au fost aleși direct ca membri titulari economiștii Alexandru Bărlădeanu și Vasile Malinschi, alături de juristul Ion Gheorghe Maurer și politologul Lothar Rădăceanu – personalități din ierarhia superioară de partid, cu un nivel intelectual înalt. În aceeași sesiune au fost aleși ca membri corespondenți Manea Mănescu, Ion Rachmuth și Barbu Zaharescu.

Deşi Academia era supusă regimului politic comunist, ea intrase deja într-o fază în care activitatea ştiinţifică cunoştea o adevărată revigorare în domeniul ştiinţelor exacte (Berindei, 2016, p. 347). Totuşi, cercetările din domeniile economiei, filosofiei şi juridicului au continuat să fie afectate puternic de monopolul ideologiei comuniste şi de controlul politic al partidului unic (Berindei, 2016, p. 356).

În sesiunile Academiei Române din 1963 şi 1965, secţia de ştiinţe economice, filosofice şi juridice a fost completată cu noi membri corespondenţi, reprezentând personalităţi ştiinţifice care activau în cercetarea economică şi în învăţământul economic superior: Roman Moldovan, Costin Murgescu, Gheorghe Zane şi Mircea Biji.

În cadrul sesiunii din 1974 au fost aleşi ca membri corespondenţi după merite ştiinţifice economişti N.N. Constantinescu, Emilian Dobrescu şi Tudorel Postolache.

Începând din 1967 se accentuează controlul partidului asupra activităţii Academiei RSR (noua denumire a acesteia) prin legarea cercetării de obiectivele planurilor decenale şi cincinale şi integrarea Academiei în programul unitar al cercetării ştiinţifice elaborat de Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice (CNŞT).

În scopul slăbirii rolului Academiei RSR în orientarea şi administrarea cercetării în favoarea CNŞT (ca instituţie politică coordonatoare şi cu putere de decizie politică), aproape toate institutele de cercetări au fost trecute de la Academia RSR în subordinea universităţilor, a unor instituţii centrale sau a academiilor de ramură nou înfiinţate. De exemplu, toate institutele de ştiinţe sociale (inclusiv cele de cercetări economice) au fost trecute sub egida Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice. Academia RSR devenise mai mult o instituţie de reprezentare şi consacrare.

Întrucât controlul ideologic al partidului în activitatea de cercetare în domeniul ştiinţelor economice continuă să se manifeste, o seamă de cercetători, cu consimţământul tacit al directorilor de institute, şi-au reorientat abordările spre subiecte teoretice şi metodologice ferite pe cât posibil de ideologie şi de politică.

Pe această linie, începând de la mijlocul anilor 60, au căpătat un mare avânt cercetările de calcul economic, modelare şi econometrie privind prognoza cererii de consum, a dezvoltării economice şi a costurilor de producţie, eficienţa economică, creşterea economică, relaţiile economice internaţionale, exploatarea şi valorificarea resurselor, precum şi calcule de optimizări ale proceselor de producţie şi de organizare în agricultură, industrie şi transporturi ş.a. Printre promotorii acestei noi abordări cu contribuţii semnificative în literatura economică s-a aflat Moisă Altăr, Egon Balaş, Mihai C. Demetrescu, Emilian Dobrescu, Aurel Iancu, Costache Moineagu, Tiberiu Schatteles, Ludovic Tövissi, Eugen Țigănescu, Eugen Topală, Ion Desmireanu, Pascu Veiner, Ion Cămăşoiu ş.a.

În urma căderii comunismului în 1989, s-au produs însemnate schimbări în Academia RSR. Prin *Decretul-lege nr. 4/5 ianuarie 1990*, instituţia revine la vechiul său nume, Academia Română, şi la vechiul său statut – de independenţă şi recunoaştere oficială a statutului său de „cel mai înalt for ştiinţific şi cultural al ţării, care funcţionează autonom şi finanţat de la buget”.

Au fost eliminați din Academia Română toți cei care au avut sentințe judecătorești de condamnare; s-a fixat numărul de membri la 181 și s-au stabilit condițiile pe care trebuie să le îndeplinească noii primiți în Academie: „oameni de știință și cultură de înaltă ținută cetățenească și morală, care s-au distins prin lucrări originale de mare valoare teoretică sau practică și contribuie activ la progresul spiritual al țării și propășirea națională”.

Ținând seama de aceste condiții:

- la adunarea generală din 22 ianuarie 1990 a fost titularizați N.N. Constantinescu, Emilian Dobrescu și Tudorel Postolache;
- la ședința din 3 iulie 1990 s-a decis repunerea în drepturi a tuturor membrilor Academiei Române eliminați din rândurile Academiei în 1948 și a celor care au părăsit țara în 1948–1989;
- la 3 noiembrie 1990 a fost ales ca membru de onoare economistul și matematicianul Nicholas Georgescu-Roegen;
- la adunarea generală extraordinară din 13 noiembrie 1990 a fost ales ca membru post-mortem Virgil Madgearu (alături de alte mari personalități ale științei românești – Nicolae Paulescu, Ștefan Odobleja, Alexandru Proca ș.a.), ca membru corespondent demograful Vladimir Trebici și ca membru de onoare economistul Anghel Rugină;
- la adunarea generală din 18–19 decembrie 1991 a fost ales ca membru corespondent economistul Costin Kirițescu și titularizat în 1992 împreună cu Vladimir Trebici;
- la 23 martie 1993 au fost aleși ca membri corespondenți Iulian Văcărel și Constantin Bărbulescu și ca membru de onoare Constantin Ionete, toți profesori la ASE, și ca membru corespondent Aurel Iancu, cercetător la Institutul Național de Cercetări Economice. Dintre aceștia au fost titularizați: Iulian Văcărel în 1994, iar Aurel Iancu în 2001;
- în 1999 a fost ales ca membru de onoare Vasile Stănescu;
- în 2001 au fost aleși ca membri corespondenți Daniel Dăianu, Mugur Isărescu și Gheorghe Zaman, iar în 2009, Lucian Liviu Albu. Titularizarea lui Mugur Isărescu a avut loc în 2006, iar a lui Daniel Dăianu și Lucian Liviu Albu în 2013;
- în ce privește membrii de onoare, în 2010 a fost ales Gheorghe Dolgu, iar în 2011, Victor Axenciuc.

Pentru a cultiva și extinde relațiile științifice și culturale pe plan internațional, în domeniul științelor economice au fost primiți în Academia Română ca membri de onoare din străinătate personalități științifice de prim rang. Printre acestea menționăm: Charles Rist (Franța – 1931), Werner Sombart (Germania – 1931), Corrado Gini (Italia – 1938), Pierre Werner (Luxemburg – 1993), Jaime Gil-Aluja (Spania – 1995), Thierry de Montbrial (Franța – 1999), Lawrence Klein (SUA – 1999, laureat al premiului Nobel pentru economie în 1980).

După cum s-a menționat mai sus, condiția (criteriul) pe care trebuiau să o întrunească noii primiți în Academia Română ca membri corespondenți și membri

titulari era să se distingă prin lucrări originale de mare valoare teoretică sau practică. Acest criteriu uneori s-a împletit cu criteriul vizibilităţii publice dat de funcţiile şi acţiunile publice de ordin practic.

În perioada postdecembristă, ca o reacţie la tendinţa de politizare din perioada anterioară (comunistă), primirile s-au făcut pe baza operei scrise şi a evaluării contribuţiilor ştiinţifice prin folosirea unor indicatori scientometrici (număr de citate, indici Hirsh ş.a.), indicatori care oglindesc vizibilitatea contribuţiilor ştiinţifice.

Făcând o recapitulare a contribuţiilor ştiinţifice de valoare ridicată din domeniul economic, lista ar trebui completată cu cel puţin următoarele nume de mari economişti din perioada interbelică: Mihail Manoilescu, Gromoslav Mladenatz şi Mitiţă Constantinescu, pentru contribuţiile aduse la dezvoltarea cercetării economice din România.

În continuare, prezentăm în mod sintetic date privind membrii Academiei Române (din ţară şi din străinătate) şi principalele lor contribuţii aduse la dezvoltarea ştiinţelor economice şi a literaturii economice, precum şi la realizarea unor programe şi acţiuni ale Academiei Române în serviciul naţiunii.

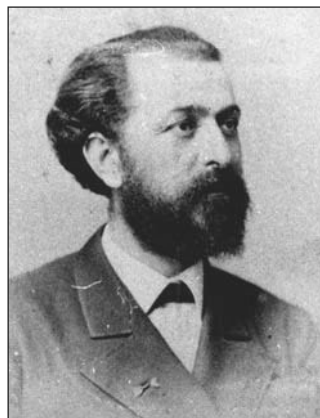
34.1. ECONOMIŞTI DIN ȚARĂ, MEMBRI AI ACADEMIEI ROMÂNE

AURELIAN, PETRE SEBEŞANU

**(13 decembrie 1833, Slatina – 24 ianuarie 1909, Bucureşti),
agronom, economist. Membru titular – 9 septembrie 1871.**

Preşedinte (26 martie 1901–23 martie 1904) şi vicepreşedinte (2 iulie 1879–5 aprilie 1884; 16 aprilie 1888–15 aprilie 1891; 29 martie 1895–1 aprilie 1898; 6 aprilie 1900–26 martie 1901) al Academiei Române; preşedinte al Secţiunii ştiinţifice (1884–1887, 1893–1894, 1898–1901, 1902–1903, 1904–1907).

A urmat cursurile Colegiului „Sf. Sava” din Bucureşti, ale Şcolii Superioare de Agronomie de la Grignon (Franţa, 1856–1860), pe care a terminat-o ca şef de promoţie, primind prima medalie acordată şcolii de către Napoleon al III-lea. A editat mai multe reviste prin intermediul cărora a susţinut necesitatea progresului ştiinţelor în România şi modernizarea economiei naţionale. A redactat statutul societăţii agricole. A publicat în 1876 o monografie asupra Bucovinei şi a desfăşurat o susţinută activitate în cadrul Societăţii de Economie Politică, al cărei vicepreşedinte a fost încă de la înfiinţare. A pus bazele

învățămintului agronomic din România, sprijinind crearea Școlii de Agricultură de la Pantelimon, transformată ulterior în Școala Centrală de Agricultură și Silvicultură de la Herăstrău. A fost profesor (1860–1899). În 1875 i-a apărut lucrarea *Terra nostra*, în care își expune concepția cu privire la importanța dezvoltării economiei naționale, cu deosebire a industriei, idee reluată și în alte studii. Dintre acestea amintim *Economia rurală la români* (1878); *Schițe asupra stării economice a României în secolul al XVIII-lea* (1881); *Politica noastră comercială față cu convențiile de comerț* (1885); *Politica noastră vamală* (1890); *Viitorul nostru economic* (1890). A fost distins cu Premiul „Gh. Lazăr” al Academiei Române (1881).

IONESCU DE LA BRAD, ION

**(24 iunie 1818, Roman, jud. Neamț–17 decembrie 1891, Brad, jud. Bacău),
agronom și economist. Membru de onoare – 1 aprilie 1884
(membru corespondent – 7 septembrie 1871).**

Studii la Școala „Trei Ierarhi” și Academia Mihăileană din Iași (1835–1838), continuate apoi în Franța, unde a studiat botanica, chimia și economia politică. A revenit în Moldova în 1841; în 1844 a colaborat la revista *Propășirea*, în paginile căreia a publicat studiul *Îmbunătățiri în agricultura noastră* (1844), urmat de *Ferma model* (1846). A acționat pentru împrumutarea clăcașilor. Între 1848 și 1856 a fost nevoit să trăiască în exil, în Imperiul Otoman, unde a fost director al Școlii Imperiale de Agricultură și administrator general al moșiilor marelui vizir Reșid Pașa în Thessalia și, în sfârșit, expert al sultanului. În urma studiilor întreprinse, a publicat: *Excursion agricole dans la Dobroudja* (1850) și *Despre Tesalia agricolă* (1851). În 1857 a înființat și a condus *Jurnalul de agricultură* (1857–1859), care a purtat apoi alte denumiri. Al.I. Cuza, în 1864, l-a numit inspector general al agriculturii însărcinat cu controlul aplicării legii rurale, calitate în care a contribuit la înființarea primelor ferme experimentale din țară (Pantelimon, Brad). A întocmit lucrări de cercetare sociologică concretă, bazate pe chestionare. În 1870 a publicat primul manual de agricultură și apoi studiul *Agricultura română de la Brad* (1886). A organizat primul serviciu de statistică din Moldova. Membru al Societății de Medici și Naturaliști din Iași, al Academiei Franceze de Agricultură, al societăților de statistică din Londra și Viena.

GHICA, ION

(12 august 1816, Bucureşti–22 aprilie 1897, Ghergani, jud. Dâmboviţa), scriitor, economist şi om politic. Membru titular – 13 august 1874.

Preşedinte al Academiei Române (18 septembrie 1876 – 21 martie 1882, 5 aprilie 1884 – 27 martie 1887, 27 martie 1890 – 24 martie 1893, 13 aprilie 1894 – 29 martie 1895).

A urmat Colegiul „Sf. Sava” din Bucureşti. În 1836 şi-a luat bacalaureatul în litere la Sorbona, în 1838 – bacalaureatul în ştiinţe matematice la Facultatea de Ştiinţe a Universităţii din Paris, iar în 1840 a absolvit Şcoala de Mine din capitala Franţei. Rămas în exil, a fost guvernator (1854) şi apoi bei (prinţ) de Samos (1856). Revenit în ţară (1858), a ocupat diferite funcţii: preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de interne al Moldovei (1859) şi al Ţării Româneşti (1859–1860), vicepreşedinte al Adunării Legislative, preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru al afacerilor străine (1866), preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de interne (1866–1867, 1870–1871), trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Londra (1881–1891). A militat pentru restructurarea procesului de învăţământ din Moldova. A fost printre primii care au tratat probleme economice, scriind în acest domeniu articole sau lucrări apărute în ciclul *Convorbiri economice* (două vol., 1865, 1875). S-a numărat printre principalii donatori ai Academiei Române, căreia i-a dăruit manuscrise ale lui N. Bălcescu şi D. Bolintineanu, hărţi vechi, scrisori etc.

XENOPOL, ALEXANDRU D.

(23 martie 1847, Iaşi–27 februarie 1920, Bucureşti), istoric, economist şi sociolog. Membru titular – 11 martie 1893 (membru corespondent – 1 aprilie 1889). Preşedinte al Secţiunii istorice (1903–1905, 1910–1911, 1914–1919).

După studii primare la Şcoala de la „Trei Ierarhi”, a urmat cursurile Academiei Mihăilene şi ale Institutului Academic din Iaşi. În 1867 a devenit student al Facultăţii de Drept din Berlin, audiind în paralel şi cursuri de istorie şi filosofie. În 1871 a obţinut doctoratele în drept la Berlin şi în filosofie la Giessen, susţinând dizertaţia *De societatum publicanorum Romanorum historia ac natura iuridicali* şi, respectiv, traducerea germană a *Istoriei civilizaţiunii*, care apăruse în *Convorbiri literare* în 1869. După participarea, în 1871, la serbarea de la Putna, la buna desfăşurare a căreia a avut un rol important, a revenit la Iaşi. Personalitate multilaterală, a abordat în lucrările sale atât istoria naţională, cât şi probleme teoretice ale ştiinţei istorice. A fost autorul celei dintâi

opere de mari dimensiuni cu privire la istoria poporului român: *Istoria românilor din Dacia Traiană* (șase vol., 1888–1893; ed. a II-a în cinci vol., 1913–1914; ed. a III-a în 14 vol., 1925–1930; ed. a IV-a, vol. I-V, 1985–1999), lucrare premiată de Academia Română, și varianta ei franceză, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane* (două vol., 1896), premiată de Academia de Științe Morale și Politice din Paris. Autor a numeroase lucrări, între care: *Domnia lui Cuza Vodă* (două vol., 1903); *Istoria lui Mihai Viteazul* (1914). Acestora li se adaugă numeroase studii privitoare la: istoria veche, secularizarea averilor mănăstirești din punct de vedere

juridic, 1902; chestiunea desființării contenciosului administrativ, 1910; economie politică (*Starea noastră economică*, 1877; *Studii economice*, 1879; *Agricultură și comerț*, 1880; *Starea noastră agricolă în asemănare cu alte state*, 1887; *Politica monetară și a băncilor României*, două vol., 1907–1908); pedagogie (*Despre învățământul școlar în genere și îndeosebi despre acel al istoriei*, 1871; *Școlile de agricultură*, 1882; *Memoriu asupra învățământului superior din Moldova*, 1885; *Învățământul profesional al meseriilor*, 1903; *Școala rurală*, 1913); filologie (*Introducerea limbii române în biserică pe timpul lui Matei Basarab și Vasile Lupu, 1633–1644*, 1891). S-a numărat printre membrii societății literare „Junimea”, al cărei secretar a fost, și printre colaboratorii revistei *Convorbiri literare*, unde a debutat în 1868 cu studiul *Cultura națională*. S-a afirmat și în literatură, publicând impresii de călătorie. Membru al Academiei de Științe Morale și Politice din Paris, al Societății de Arheologie din Bruxelles, al Societății Academice Române din Cernăuți, al Institutului Internațional de Sociologie. A fost distins cu Premiul „Heliade Rădulescu” al Academiei Române.

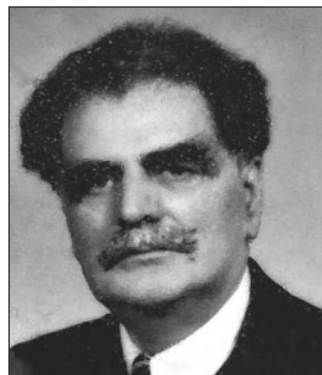
TAȘCĂ, GHEORGHE IORGU

**(30 ianuarie 1875, Bălăbănești, jud. Galați–12 martie 1951,
în închisoarea de la Sighet, jud. Maramureș), economist.**

Membru corespondent – 4 iunie 1926 (repus în drepturi – 3 iulie 1990).

Studii liceale la Bârlad (Liceul „Gh. Roșca Codreanu”) și universitare (Facultatea de Drept) la București. Pentru desăvârșirea pregătirii sale de economist și-a susținut la Paris o nouă teză de doctorat în economie. A fost conferențiar de economie politică (1911) și profesor (1920) la Catedra de economie politică a Facultății de Drept din București. A contribuit la organizarea Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale, al cărei rector a devenit. Profesor de economie politică și de istoria doctrinelor economice (1913–1935). A fost ministru plenipotențiar al României la Berlin (1930–1932); ministru al industriei și comerțului (1932). A fost scos din învățământ în 1947, iar în 1950 a fost arestat și închis la Jilava, ulterior la Sighet, unde

a decedat. Autor a numeroase lucrări şi studii, între care: *Problema valutară* (1919); *Finanţele publice. Moneda şi schimbul internaţional* (1921); *Liberalismul economic* (1923); *Probleme monetare* (1925); *Starea financiară a României după război* (1925); *Problema stabilizării monetare* (1927); *Problemele economice şi financiare* (1927); *Probleme cooperatiste – Capitalismul român şi cooperaţia. Raporturile economice între sate şi oraşe* (1927); *Problema stabilizării monetare* (1927); *Introducere în ştiinţele economice* (1929–1930). Preşedinte al Asociaţiei Generale a Economiştilor din România. A fost distins cu Ordinul „Coroana României” în grad de Comandor şi cu Ordinul lituanian „Gediminas” în grad de Mare Cruce.

BRĂTIANU, VINTILĂ I.C.

**(3 septembrie 1867, Bucureşti–22 decembrie 1930, Mihăieşti, jud. Vâlcea),
economist, finanţist şi om politic. Membru de onoare – 28 mai 1928.**

Fiul lui Ion C. Brătianu. După absolvirea cursurilor Liceului „Sf. Sava” din Bucureşti, şi-a continuat pregătirea la Paris, la Liceul „St. Louis” şi la Şcoala Centrală de Arte şi Manufacturi, obţinând diploma de inginer. Între 1900 şi 1902 a fost secretar general la Ministerul Finanţelor. În 1911 a fost unul dintre iniţiatorii înfiinţării Băncii Româneşti, bancă menită a sprijini dezvoltarea capitalului autohton. Între 1907 şi 1910 a fost primar al capitalei, timp în care s-au făcut o serie de lucrări care au contribuit la dezvoltarea şi înfrumuseţarea oraşului: deschiderea, prelungirea şi alinierea unor bulevarde, străzi şi pieţe; înfiinţarea Societăţii Tramvaielor din Bucureşti (STB); continuarea lucrărilor de captare a apei potabile de la Ulmi; înfiinţarea Uzinei Centrale Electrice de la Grozăveşti; construirea de şcoli, dispensare, hale şi a unui nou abator; amenajarea de noi parcuri şi grădini publice; ridicarea de monumente şi clădiri publice etc. A deţinut funcţii importante în guvernele României. S-a preocupat îndeaproape de întărirea disciplinei financiare, prin adoptarea Legii contabilităţii statului. A iniţiat şi a organizat noi instituţii economice, între care: Societatea Naţională de Credit Industrial, Industria Aeronautică Română, Societatea „Copşa Mică-Cugir”, Uzinele Chimice Române, Societatea Naţională de Gaz Metan „Petrolul Român” etc. S-a numărat printre iniţiatorii organizării Institutului Economic Român şi Institutului de Cercetări Agronomice al României. În presa vremii, dar şi în broşuri, a publicat

studii referitoare la: *Foloasele exproprierii* (1914); *Interesele României în actualul război* (1914); *Politica financiară* (1916); *Petrolul și politica de stat* (1919); *Consolidarea finanțelor României* (1922); *Situația financiară a României* (1923); *Politica reparațiilor* (1925); *Politica de stat a petrolului în urma noii Constituții și a legii minelor* (1927); *Asupra stabilizării monedei românești* (1928).

ONICESCU, OCTAV

**(20 august 1892, Botoșani–19 august 1983, București),
matematician și statistician. Membru titular – 3 februarie 1965
(membru corespondent – 27 mai 1938).**

După absolvirea Liceului „A.-T. Laurian” din Botoșani, a urmat cursurile Facultăților de Științe și Litere-Filosofie din București (1911–1913), obținând ambele licențe în numai doi ani. Și-a continuat specializarea în Italia (1919–1920), unde, în 1920, și-a susținut, la Universitatea din Roma, teza de doctorat și la Paris (1920–1921), unde a prezentat comunicări despre calculul diferențial absolut, în cadrul seminarului condus de J. Hadamard la College de France. De numele său se leagă organizarea Școlii de Statistică, Actuariat și Calcul din București, pe care a condus-o între 1930 și 1948. Între 1960 și 1975 a fost șef al Secției de teoria probabilităților la Institutul de Matematică al Academiei Române. Împreună cu Gh. Mihoc, a fost creatorul școlii române de teoria probabilităților. S-a ocupat și de mecanica statistică, studiind mecanica mișcărilor discontinue. Împreună cu Gh. Mihoc, a pus bazele și a desăvârșit vastul capitol al proceselor cu legături complexe, completând pe aceea de „lanț Markov”. În domeniul informaticii, s-a ocupat de cercetarea cu caracter aplicativ, formulând elementele necesare unei statistici informaționale. În urma cercetărilor, a publicat lucrări, între care: *Statistique mathématique* (1927); *Les méthodes topologiques dans la théorie des fonctions de variable complexe* (1928); *Calculul probabilităților* (1956, în colab.); *Principiile teoriei probabilităților* (1969); *Mécanique statistique*; *Elemente de statistică informațională cu aplicații* (1979) ș.a. S-a preocupat și de probleme de filosofie matematică, publicând mai multe lucrări. Președinte al Comisiei de statistică teoretică și matematică de pe lângă Direcția Centrală de Statistică din București, membru al Institutului Internațional de Statistică de la Haga.

LAPEDATU, ION I.

(2 septembrie 1876, Cematul Săcelelor, jud. Braşov–24 martie 1951, Bucureşti), economist şi om politic. Membru de onoare – 25 mai 1936 (repus în drepturi – 3 iulie 1990).

A urmat cursurile Liceului „Andrei Şaguna” şi ale Şcolii Comerciale Superioare din Braşov, perioadă în care a desfăşurat o intensă activitate publicistică, colaborând la *Gazeta Transilvaniei*, *Telegraful român* şi *Tribuna*. În 1898 s-a înscris la Universitatea din Budapesta, urmând în paralel şi cursurile Seminarului economic, destinat pregătirii profesorilor pentru şcolile superioare de comerţ. În perioada studenţiei a făcut parte din Societatea Studenţilor Români „Petru Maior”, al cărui preşedinte a devenit în 1901. S-a numărat printre fondatorii revistei *Luceafărul*. A colaborat la *Revista economică*, în 1900 publicând un studiu original despre

Teoria matematică a asigurărilor vieţii. După terminarea studiilor universitare, a fost numit al doilea secretar al Asociaţiunii Transilvane pentru Limba Română şi Cultura Poporului Român (ASTRA), ocupând apoi funcţii de răspundere în sistemul bancar. A participat la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918 şi la alcătuirea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, încredinţându-i-se funcţia de secretar al Resortului Financiar. A fost delegat al guvernului român la Conferinţa financiară internaţională de la Bruxelles, membru al delegaţiei române de lichidare a datoriilor postbelice de la Budapesta, delegat în Comisia reparaţiilor de la Paris. Din 1922 este profesor la Catedra de economie şi finanţe a Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Cluj. În 1928 a fost ales director la Băncii Naţionale a României, ulterior viceguvernator, iar între 1944 şi 1945, guvernator. Începând cu 1946, s-a aflat, până la sfârşitul vieţii, în atenţia permanentă a Siguranţei/Securităţii Statului. A desfăşurat o neobosită activitate de cercetare, concretizată în cărţi, studii şi articole publicate.

RĂDUCANU, ION

(20 martie 1884, Bucureşti–10 noiembrie 1964, Bucureşti), economist şi om politic. Membru corespondent – 23 mai 1936 (repus în drepturi – 3 iulie 1990).

Studii liceale la Bucureşti şi universitare la Graz (Academia Comercială) şi Berlin (Facultatea de Filosofie, Secţia de ştiinţe sociale). A urmat apoi cursurile Şcolii Cooperatiste din Darmstadt. În 1905 şi-a susţinut, la Universitatea „Friedrich Wilhelm” din Berlin, teza de doctorat despre *Datoria publică a României*. S-a

dovedit a fi un fervent susținător al mișcării cooperatiste în România, elaborând chiar și un *Calendar al cooperativelor române*. În 1911 a devenit docent la Catedra de economie politică a Facultății de Drept din București, unde a ținut un ciclu de prelegeri despre istoria și doctrina cooperăției. Din inițiativa sa, s-a înființat Catedra pentru studiul cooperăției și Școala centrală pentru studii cooperatiste. Între 1929 și 1940 a fost rector al Academiei de Înalte Studii Comerciale din București. A obținut dreptul de a se organiza, pe lângă principalele catedre de profil, examene de doctorat în științe economice. A întărit

baza materială a Academiei Comerciale, prin construirea unui nou corp de clădire (1935). În 1918 a fondat la Iași, împreună cu Virgil Madgearu și Victor Slăvescu, revista *Independența economică* și a luat parte, alături de Virgil Madgearu și Vasile Pârvan, la înființarea Asociației pentru Studiu și Reformă Socială. Ideile sale economice le-a prezentat în numeroase cărți și studii (*Două chestiuni privitoare la mișcarea noastră cooperativă*; *Rolul școalelor de educație cooperativă* (1913); *Prezentul și viitorul cooperăției sătești în România* (1914); *Băncile populare sătești* (1916); *Cooperația română în cadrul cooperăției mondiale*; *Partidele politice și cooperația* (1927); *Criza cooperăției* (1927); *Noua orientare a cooperăției române* (1933); *Bugetul statului în criza economică* (1933); *Politica cooperatistă* (1934); *În apărarea cooperăției* (1935); *Problema cooperăției românești* (1940) ș.a.). A fost preocupat și de concepțiile unor economiști, precum: Petre S. Aurelian (1934), Simonde de Sismondi (1940), Adam Smith (1941), Friedrich List (1945). Înlăturat din învățământ în 1947, a fost arestat și închis la Sighet (1959–1963).

SLĂVESCU, VICTOR

**(23 mai 1891, Rucăr, jud. Argeș–24 septembrie 1977, București),
economist și om politic. Membru titular – 20 mai 1939 (membru corespondent
– 23 mai 1936; repus în drepturi – 3 iulie 1990). Discurs de recepție:
Viața și opera lui Dionisie Pop Marțian (31 mai 1940).**

După absolvirea școlii primare la Slatina, și-a continuat studiile secundare la Pitești și București. În 1911 a devenit student la Universitatea din Paris, continuându-și apoi pregătirea la München și Halle, unde, în 1914, și-a susținut teza de doctorat în științe economice. A participat ca voluntar la campania anului 1916, fiind rănit lângă Brașov și spitalizat. Refugiat la Iași, a editat, împreună cu Ion Răducanu și Virgil Madgearu, revista *Independența economică*. După război a ocupat diferite funcții în instituții centrale și guvernamentale. În același timp, a fost și profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, predând importante

discipline economice. În 1930 devenea profesor titular la Catedra de monedă-credit-schimb şi tehnică bancară. A publicat: *Curs de tehnică bancară* (1929); *Monetă. Credit. Schimb* (1929); *Curs de întreprinderi comerciale* (1930); *Curs de întreprinderi industriale* (1930); *Tratat de bancă. Elemente de economie politică* (1936) ş.a. A fost întemniţat în 1950 în lotul miniştrilor, fiind închis la Sighet (până în iulie 1955). Activitatea ştiinţifică s-a concretizat în numeroase lucrări, privind: *Ion Ghica, economist* (1940); *Viaţa şi opera economistului Nicolae Suflu* (1941); *Viaţa şi opera economistului Alexandru D. Moruzzi* (1941); *Economistul B.P. Haşdeu* (1943); *Viaţa şi opera economistului A.D. Xenopol* (două vol., 1947); *Un fruntaş de generaţie: economistul Victor Bădulescu* (1962). Preşedinte al Asociaţiei Generale a Economiştilor din România şi al Uniunii Generale a Industriaşilor din România, membru al Societăţii Naţionale a Creditului Industrial. A fost distins cu Ordinul „Coroana României” în grad de Mare Cruce. Mare Ofiţer al Legiunii de Onoare.

CANCICOV, MIRCEA C.

**(24 august 1884, Bacău–25 decembrie 1959, în penitenciarul Râmnicu Sărat),
economist şi om politic. Membru de onoare – 22 iunie 1937
(repus în drepturi – 3 iulie 1990).**

După absolvirea ca şef de promoţie a Liceului „Principele Ferdinand” din Bacău, a urmat cursurile Facultăţii de Drept din cadrul Universităţii din Bucureşti. De-a lungul anilor a ocupat funcţii de răspundere: subsecretar de stat la agricultură şi domenii (1934–1936), ministru de finanţe (1936–1937, 1937, 1938, 1938–1939), calitate în care a sprijinit alocarea unor însemnate fonduri pentru Academia Română, ministru ad-interim la afacerile străine (1938), ministru al economiei naţionale (1940–1941) şi ministru ad-interim la comerţ exterior (1940). Profesor la Catedra de finanţe din cadrul Facultăţii de Drept din Bucureşti. Judecat în lotul miniştrilor antonescieni, a fost condamnat de comitetul de judecată al Curţii Criminale la 20 de ani de detenţie pentru „crimă de război”. În 1950 a fost închis la Aiud, unde, bolnav de TBC, a stat până în 1956, când a fost transferat la închisoarea din Râmnicu Sărat, unde a şi decedat. Membru de onoare al Academiei de Ştiinţe din România (1938).

BÂRLĂDEANU, ALEXANDRU

(25 ianuarie 1911, Comrat, azi Republica Moldova–13 noiembrie 1997, București), economist și om politic. Membru titular – 2 iulie 1955. Vicepreședinte al Academiei Române (2 februarie 1990 – 1 februarie 1994).

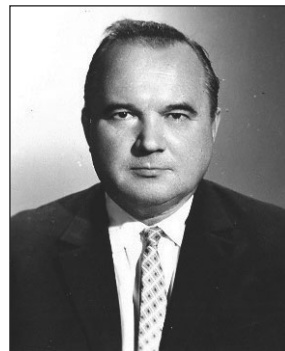
Licențiat al Facultății de Drept din Iași (1937), unde în 1940 și-a susținut și teza de doctorat în economie. Între 1937 și 1940 a fost asistent la Catedra de economie politică și finanțe a Universității din Iași, apoi cercetător la Institutul de Cercetări Științifice din Chișinău (1940–1946) și expert economic al comisiei guvernamentale române la tratativele de pace de la Paris (1946–1947). A fost secretar general pentru problemele comerțului exterior la Ministerul Economiei Naționale (1947–1948); ministru al comerțului exterior (1953–1954); vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1955–1965, 1967–1969); președinte al Consiliului de Stat al Planificării (1955–1956); prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1965–1967); președinte al Consiliului Național pentru Cercetare Științifică (1967–1968). Din 1949, profesor și apoi șef al Catedrei de economie politică la Academia de Studii Economice din București. A reprezentat, ca expert, România în comisia economică a ONU pentru Europa. A avut un rol hotărâtor în inițierea și finalizarea reformei monetare (1947) și în tratativele purtate în vederea desființării de pe teritoriul României a sovrom-urilor. Membru de onoare al Academiei de Științe a Republicii Moldova (1991). A fost distins cu Ordinul „Coroana României” în grad de Comandor (1947).

MALINSCHI, VASILE

(1 mai 1912, Râbnîța, azi Republica Moldova–iulie 1992, București), economist. Membru titular – 2 iulie 1955. Președinte al Secției de științe economice și sociologie (1966–1974) și al Secției de științe economice, juridice și sociologie (1990–1992).

Studii liceale la Bălți și universitare (Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale și Facultatea de Drept) la București. În 1939 și-a luat titlul de doctor în științe economice. Între 1936 și 1937 a lucrat ca economist la Oficiul de Studii al Direcției Comerțului Exterior din cadrul Ministerului Industriei și Comerțului (1936–1937). În 1938 a fost angajat la Banca Națională a României și repartizat la Direcția Relații Externe. A fost cercetător la Institutul de Cercetări Științifice din

Chişinău. A fost rector al Academiei de Studii Economice din Bucureşti; ministru al comerţului interior (1949–1953, 1953–1954); vicepreşedinte al Comitetului de Stat al Planificării (1954); guvernator al Băncii Naţionale (1963–1977). Activitatea sa ştiinţifică s-a orientat asupra cooperaţiei şi economiei agrare (*Aspecte actuale ale rentei funciare*, 1970; *Studii de reformă agrară*, 1971). A publicat lucrări privind activitatea unor economişti români şi străini (*Tradiţii şi realizări în ştiinţa economică din România*, 1966; *Profesorul V. Madgearu. Contribuţii la dezvoltarea gândirii economice*, 1975; *Economiştii la Academia Română*, două vol., 1990–1991).

RACHMUTH, ION

**(9 ianuarie 1911, Bazane, jud. Suceava–30 septembrie 1990, Bucureşti),
economist. Membru corespondent – 2 iulie 1955**

A urmat cursurile Liceului „Ştefan cel Mare” din Suceava, ale Facultăţii de Drept şi ale Academiei Comerciale din Cernăuţi. A fost director adjunct al Institutului de Cercetări Economice al Academiei Române (din 1958), redactor-şef la *Revue roumaine des sciences sociales. Série sciences économiques*. A studiat bazele şi mecanismul formării preţurilor, aspecte esenţiale ale reproducţiei şi creşterii economice, venitului naţional, eficienţei economice, precum şi problemele utilizării balanţei legăturilor interramuri din cadrul economiei naţionale, aspecte prezentate în lucrările: *Despre caracteristicile economiei capitaliste* (1948); „*Fetişismul*” în economia producătoare de mărfuri (1948); *Legea valorii şi temeiurile aplicării ei în economia socialistă* (1949); *Crizele capitalismului în stadiul imperialist* (1950); *Deosebirea esenţială dintre rolul economic al statului socialist şi rolul economic al statului capitalist* (1960); *Aspecte ale crizei economiei politice burgheze contemporane* (1965); *Cheltuielile sociale de muncă şi preţurile* (1969); *Teorie şi practică în domeniul preţurilor* (1970); *Recent Developments in Economic Management in Romania* (1972) ş.a. A tradus în limba română *Capitalul* de Karl Marx (2 vol., 1947, 1951). A fost distins cu „Ordinul Muncii”, cls. a II-a (1963).

ZAHARESCU, BARBU (BERCU ZUCKERMAN)

**(11 martie 1906, Bârlad, jud. Vaslui–14 noiembrie 2000, București),
economist. Membru corespondent – 2 iulie 1955.**

Studii liceale la Bârlad și universitare (Facultatea de Științe, Secția matematici) la București. A fost membru al conducerii Mișcării Studentești Revoluționare (în 1924). În septembrie 1925 a fost arestat și condamnat la cinci ani închisoare. În 1927, Consiliul de Război din București a rejudecat procesul și l-a condamnat la șapte ani închisoare. A fost eliberat în 1931, pentru a fi din nou arestat și eliberat în 1933. După revenirea în țară, și-a reluat munca didactică, din 1970 devenind profesor consultant. Autor al lucrărilor: *Sindicatelor și problema națională* (1946); *Despre Capitalul lui Marx* (1947); *Karl Marx despre procesul de circulație a capitalului* (1955); *Conștiințe social-politice* (1969); *Teoria valorii și banii* (1987). A fost distins cu Ordinul „Meritul Științific”, cls. a II-a (1966).

MOLDOVAN, ROMAN

**(14 decembrie 1911, Daia, jud. Mureș–17 noiembrie 1996, București),
economist și sociolog. Membru titular – 22 ianuarie 1990 (membru
corespondent – 21 martie 1963).**

Licențiat al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București (1936), în 1940 și-a susținut teza de doctorat în economie și statistică cu titlul *Formarea și mișcarea capitalurilor în România în anii 1925–1938*. În 1954 i s-a acordat titlul de doctor docent. A fost profesor la Institutul de Științe Economice din București (1959–1964); director al Institutului de Cercetări Economice al Academiei Române; președinte al Consiliului Național al Cercetării Științifice și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1965–1967); președinte al Comitetului de Stat al Planificării (1965); vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și președinte al Consiliului Național al Cercetării Științifice (1965–1967); președinte al Comitetului de Stat pentru Prețuri (1967–1969); președinte al Camerei de Comerț și Industrie (1972–1976); președinte al Comisiei Naționale de Demografie (1971–1974). În urma cercetării, a publicat numeroase cărți, studii și articole privind:

Mișcarea prețului principalelor produse agricole de origine vegetală în România în perioada 1922–1940 (1942); *Circulația cambială în România* (1944); *Venitul național* (1944); *Valoare, prețuri și unele probleme actuale ale statisticii* (1958) ș.a. A fost redactor responsabil al volumelor: *Statistica economică* (1956); *Dezvoltarea economică a României în anii 1944–1964* (1964). Vicepreședinte al Academiei de Științe Sociale și Politice (din 1970). A primit numeroase distincții ale României pentru activitatea desfășurată.

MURGESCU, COSTIN

**(27 octombrie 1919, Râmnicu Sărat, jud. Buzău–30 august 1989, București),
economist. Membru corespondent – 21 martie 1963.**

Studii universitare la București, unde și-a luat și titlul de doctor în științe economice. A fost șef al Catedrei de economie politică a Universității din București (1956–1965); director al Institutului de Cercetări Economice al Academiei Române; director al Institutului de Economie Mondială (din 1970); director general al Institutului pentru Studierea Conjuncturii Economiei Naționale (1970–1973). Autor al mai multor lucrări, dintre care menționăm: *Industria grea, pivot al reconstrucției României* (1947); *Cooperarea economică internațională în cadrul ONU* (1967); *Aspecte economice ale Conferinței general-europene pentru securitate și cooperare* (1970); *România și promovarea principiilor cooperării economice internaționale* (1970); *Reflecții asupra cooperării economice general-europene* (1971); *Relații comerciale ale României și colaborarea economică cu alte țări* (1977); *Probleme actuale privind creșterea economică a României* (1983); *Mersul ideilor economice la români. Epoca modernă* (două vol., 1987, 1990) ș.a. Reprezentant al României la Consiliul Economic și Social al ONU cu grad de ambasador.

BIJI, MIRCEA DRAGOȘ

**(10 ianuarie 1913, Viișoara, jud. Cluj–3 martie 1992, București), statistician.
Membru corespondent – 3 februarie 1965**

După absolvirea Facultății de Filosofie din Cluj, în 1934 a fost încadrat ca asistent la aceeași facultate, dedicându-se studiilor de psihologie experimentală și de pedagogie. După 1940 s-a stabilit la București, fiind angajat la Institutul Central de Statistică. Din 1941 a fost numit conferențiar, iar din 1948, profesor la Institutul de

Statistică, Actuarial și Calcul. În 1947 a coordonat mari acțiuni, între care inventarierea întreprinderilor, recensământul populației și agriculturii, recensământul întreprinderilor; în 1948 a devenit profesor de statistică la Facultatea de Drept a Universității din București, de unde trecut la Academia de Studii Economice, ca profesor de statistică teoretică. Între 1962 și 1965 a fost director general la Direcția Generală de Statistică. A îndeplinit funcțiile de secretar general și de consilier referent la Consiliul Național pentru Știință și Tehnică. Activitatea sa științifică este concretizată în numeroase studii și lucrări pe teme actuale ale statisticii: *Metoda colectivă de cercetare statistică* (1957); *Ce este statistica* (1964); *Preocupări actuale în statistica social-economică* (1969); *Probleme ale statisticii economice desprinse din acțiunea de perfecționare a sistemului informațional* (1973); *Statistica teoretică* (1979) ș.a. A fost coordonatorul *Dicționarului statistic-economic* (1962).

ZANE, GHEORGHE

(11 aprilie 1897, Galați–22 mai 1978, București), economist și istoric. Membru titular – 1 martie 1974 (membru corespondent – 3 februarie 1965).

După absolvirea Liceului „V. Alecsandri” din Galați, a urmat cursurile Facultății de Drept din Iași. În 1921 și-a început cariera didactică, predând economia politică la Facultatea Agricolă a Universității din Iași. După susținerea doctoratului în științe economice, a fost conferențiar de economie politică la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași și apoi profesor titular de istoria doctrinelor economice. În 1947–1948 a fost închis, după eliberare fiind numit bibliotecar la Biblioteca Academiei RPR. În 1952 a fost din nou arestat pentru aproape un an, pentru ca în 1954 să fie numit cercetător, apoi șef de secție la Institutul de Cercetări Economice al Academiei Române. A studiat probleme de economie politică, finanțe publice, istorie economică, istoria doctrinelor economice, istorie socială, circulație monetară, dezvoltarea formelor industriale, istoria gândirii economice românești etc. Rezultatele cercetărilor le-a prezentat în lucrări și studii publicate în țară și străinătate, dintre care amintim: *Câteva cercetări asupra dezvoltării economice și juridice a Țărilor Române de la începutul secolului XX* (1925); *Probleme monetare. Din trecutul economiei noastre naționale* (1927); *Comentarii și interpretări în istoria doctrinelor economice* (1927);

Sisteme monetare și monede principale din veacurile trecute (1928); *Vistieria Moldovei în timpul domniei lui Ioniță Sandu Sturdza* (1928); *Economia de schimb în Principatele Române* (1930); *Chestiuni de economie politică* (1939), *Industria României în a doua jumătate a secolului XIX* (1970); *N. Iorga et l'histoire économique* (1972). A editat opera științifică și literară a lui Nicolae Bălcescu și a publicat volumul *Nicolae Bălcescu, Opera. Omul. Epoca* (1975).

CONSTANTINESCU, NICOLAE N.

(27 martie 1920, București–14 decembrie 2000, București), economist.
Membru titular – 22 ianuarie 1990 (membru corespondent – 1 martie 1974).
Secretar general al Academiei Române (2 februarie 1990–1 februarie 1994);
președinte al Secției de științe economice, juridice și sociologie (1992–2000).
Discurs de recepție: *Principiul ecologic în știința economică* (24 martie 1993).

Studii liceale (Liceul Comercial „N. Bălcescu”) și universitare (Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale) la București. În 1959 a devenit doctor în economie, iar în 1972 a obținut titlul de doctor docent. A deținut funcții didactice progresive (profesor, 1965) la Academia de Studii Economice din București. A fost șef al Catedrei de istorie economică (1954–1964) și apoi al Catedrei de economie politică (1964–1985). Timp de zece ani (1957–1967) a fost cercetător științific și șef al Secției de istorie economică și istoria gândirii economice la Institutul de Cercetări Economice al Academiei Române. În 1974 a fost profesor invitat la Institutul de Dezvoltare Economică al Băncii Mondiale (BIRD). A desfășurat activitate științifică îndeosebi în domenii precum: istoria gândirii economice; teoria economică contemporană; metodologia cercetării științifice economice; problemele economiei de piață etc. A cercetat și publicat studii privind *Modurile de producție precapitaliste* (1951); *Capitalismul premonopolist în România* (1957); *Teoria valorii muncă și lumea contemporană* (1984); *Metodă și tehnică în știința economică*. După 1989 a studiat și publicat: *Dileme ale tranziției la economia de piață* (1992); *Principiul ecologic în știința economică* (1993); *Reforma economică în folosul cui?* (1993); *Reformă și redresare economică* (1995); *Învățămintele tranziției economice în România* (1997) ș.a. Director al colegiului de redacție al revistei *Revue roumaine des sciences économiques (Romanian Economic Review)*. A fost președinte al Asociației Române de Management Ecologic și Dezvoltare Durabilă și președinte al Asociației Generale a Economiștilor din România. Doctor Honoris Causa al universităților din Chișinău, Craiova, Oradea, Sibiu, Timișoara.

DOBRESCU, EMILIAN

**(22 mai 1933, București), economist. Membru titular – 22 ianuarie 1990
(membru corespondent – 1 martie 1974).**

Absolvent al fostului Liceu Comercial „Regele Carol I” (1951) și al Facultății de Economie a Universității „Lomonosov” din Moscova (1956). În 1963 a devenit doctor în economie. A fost asistent, lector, conferențiar și profesor universitar în București. A efectuat stagii de documentare-cercetare în SUA (1970 și 1996). În 1990 a fondat Seminarul de Modelare Macroeconomică, transformat în 2008 în Centrul de Modelare Macroeconomică al Academiei Române. A publicat circa 150 de articole și lucrări de specialitate, dintre care 17 în colaborare. Principalele sale direcții de cercetare sunt: teoria și problemele metodologice ale măsurării economice; analiza corelațiilor macroeconomice fundamentale; studierea economiei emergente; elaborarea primelor modele econometrice românești – monosectorial și plurisectorial; investigarea proceselor inflaționiste în economiile emergente; elaborarea macromodelului economiei românești de tranziție; elaborarea macromodelului economiei românești de piață. „Macromodelul Dobrescu” a fost utilizat în simulările analitice și predictive destinate politicilor monetare, în elaborarea strategiei de aderare a României la Uniunea Europeană, precum și în testarea coerenței programelor economice de preaderare. Pe baza acestuia, *Romanian Journal of Economic Forecasting* publică sistematic estimări previzionale. Este membru al consiliilor științifice ale *Romanian Journal for Economic Forecasting*, *Theoretical and Applied Economics*, *Romanian Review of Statistics*. Membru al Asociației Generale a Economistilor din România, al Societății Române de Economie; președinte de onoare al Centrului Român de Modelare Economică.

POSTOLACHE, TUDOREL TUDORACHE

**(20 noiembrie 1932, Focșani), economist, Membru titular – 22 ianuarie 1990
(membru corespondent – 1 martie 1974). Președinte (2000–2006) și președinte
de onoare (din 2006) al Secției de științe economice, juridice și sociologie.**

Licențiat în științe economice la Universitatea de Stat din Moscova; în 1959 a devenit doctor în economie. A deținut funcții academice la Academia de Studii Economice din București. A ținut cursuri și seminarii la universități din Luxemburg, Madrid, Ottawa, Moscova, Paris, Praga, Québec, Roma, Tokyo, Viena și București. A ocupat funcții publice: director general (fondator) al Institutului

Național de Cercetări Economice (ianuarie–mai 1990); președinte al Comisiei însărcinate cu elaborarea Strategiei privind înfăptuirea economiei de piață în România (februarie–mai 1990); ambasador extraordinar și plenipotențiar al României în Marele Ducat de Luxemburg (1992–1996 și 2000–2005) și în Canada (1996–1997); președinte al Comisiei de elaborare a Strategiei naționale de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană (cu rang de ministru de stat, 27 februarie–21 iunie 1995); copreședinte al Comisiei de fundamente a Strategiei naționale de dezvoltare economică a României (februarie–mai 2000); coordonator (din 1999) al Comitetului Național Român al Grupului ESEN al Academiei Române. A publicat peste 550 de titluri (cărți, studii, articole, lucrări de autor și în colaborare), dintre care amintim *Schiță privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România* (1990, coord. și coautor); *Economia României: secolul XX* (1991); *Tratatul de economie contemporană* (vol. II, cartea întâi, 1987; cartea a doua, 1989). În 2009 a publicat vol. *Academicieni așa cum i-am cunoscut*. A fost distins cu Ordinul „Steaua României”, cu Marea Cruce a Ordinului de Merit, cea mai înaltă decorație conferită de statul Luxemburg.

GEORGESCU-ROEGEN, NICHOLAS (NICOLAE GEORGESCU)

(4 februarie 1906, Constanța–30 octombrie 1994, Nashville, SUA),
economist și matematician. Membru de onoare – 3 iulie 1990.

A terminat ca bursier cursurile Liceului Militar de la Mănăstirea Dealu. În 1926 și-a luat licența în matematici la Universitatea din București, continuându-și specializarea în Franța, unde în 1930 și-a susținut teza de doctorat la Institutul de Statistică din Paris; a urmat apoi cursuri postdoctorale la Universitatea din Londra. La reîntoarcerea în țară a fost numit secretar al Institutului de Statistică și profesor de statistică teoretică la Academia de Științe Economice. Între 1934 și 1936 și-a continuat studiile la Universitatea Harvard. La invitația profesorului Virgil Madgearu, a lucrat în cadrul Institutului pentru Studiul Conjuncturii. A fost membru în comitetul de redacție pentru volumul de economie al *Enciclopediei României* (1938–1943, coord. Dimitrie Gusti). În 1948 a emigrat în SUA, unde și-a continuat atât activitatea didactică, cât și pe cea de cercetare științifică. Este considerat drept

„părinte al economiei ecologice”, al „bioeconomiei”. A publicat studii, articole, comunicări și rapoarte, dintre care amintim: *Coefficients of Production and the Marginal Productivity Theory* (1935); *Activity Analysis of Allocation and Production* (1951); *Economic Theory and Agrarian Economics* (1960); *The Entropy Law and the Economic Process* (1971); *Toward a human economics* (1974); *Energy and Economic Myths* (1975); *Technology and economic policy* (1975); *Prospects for growth: changing expectations for the future* (1977); *Demain la décroissance: entropie-écologie-économie* (1979). Membru al Institutului Internațional de Statistică, membru de onoare al Asociației Economice din SUA, membru de onoare al „Phi-Beta-Kapa” de la Universitatea din Vanderbilt.

MADGEARU, VIRGIL TRAIAN N.

(14 decembrie 1887, Galați–27 noiembrie 1940, pădurea Snagov), economist, sociolog și om politic. Membru post-mortem – 13 noiembrie 1990.

Studii liceale la Galați și universitare (științele economice) la Leipzig, în 1911, devenind doctor în științe economice și financiare. Și-a continuat pregătirea la Londra, publicând: *Naționalitatea capitalului și politica; Primele trepte ale sistemului de fabrică*. Reîntors în țară (1912), a fost numit șef de serviciu la Casa Centrală a Meseriilor și Asigurărilor Muncitorești și apoi redactor-șef al publicației *Monitorul asigurărilor muncitorești*. Din 1916 a devenit profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București. Împreună cu Ion Răducanu, Victor

Slăvescu ș.a., a organizat Școala Superioară de Tehnică și Practică Comercială. Prin grija sa, în 1935, s-a înființat Institutul Românesc pentru Studiul Conjuncturii Economice. În 1918, la Iași, împreună cu Ion Răducanu, a editat revista *Independența economică*, iar după război, alături de Dimitrie Gusti și Vasile Pârvan, a luat parte la înființarea Asociației pentru Studiul și Reforma Socială. A publicat lucrări, cum sunt: *În chestiunea meseriașilor* (1911); *Structura și tendințele băncilor populare în România* (1914); *Ocrotirea muncitorilor în România* (1915); *Organizarea comerțului exterior în epoca de tranziție* (1919); *Teoria economiei țărănești* (1925); *Politica noastră financiară în cursul depresiunii economice* (1933); *Pentru apărarea avuției statului* (1934); *Reorganizarea sistemului de credit* (1934); *Realitatea finanțelor publice românești* (1937); *Evoluția economică românească după războiul mondial* (1940) ș.a.

RUGINĂ, ANGHEL

**(24 mai 1913, Vizureşti, jud. Galaţi–15 decembrie 2008, SUA), economist.
Membru de onoare – 13 noiembrie 1990.**

A urmat cursurile Şcolii Comerciale din Tecuci, apoi ale Şcolii Superioare de Comerţ din Galaţi, iar între 1932 şi 1936, pe cele ale Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Bucureşti. În 1942 şi-a susţinut teza de doctorat, obţinând titlul de doctor în economie. Şi-a continuat specializarea la Universitatea din Freiburg, unde şi-a susţinut o a doua teză de doctorat pe o temă de teorie monetară. Din 1953 a lucrat în cadrul Fondului Monetar Internaţional şi a fost profesor la Boston University. A publicat numeroase lucrări: *Social-Liberalism. The „Integral Democracy of Tomorrow”* (1951); *Capitalisme, Socialisme ou Libéralisme Social?* (1956); *Programme de stabilisation économique, financière et sociale pour la France* (1959); *Leon Walras contre J.M. Keynes* (1970); *A Reorganization Plan of the International Monetary Fund* (1973); *American Capitalism at a Crossroads* (1978); *Un miracol economic în România este încă posibil* (1992); *Teoria şi practica economică în epoca tranziţiei şi după* (1994); *Memoriale. De ce nu s-au rezolvat cum trebuie problemele de stabilizare social-economică şi financiară cu realizarea unui „miracol românesc” de la 1990 încoace?* (2007) ş.a. Membru al Asociaţiei Economice Americane, al Asociaţiei de Economie din Canada, al Asociaţiei Internaţionale de Istoria Economiei. Doctor Honoris Causa al universităţilor din Bucureşti, Iaşi, Constanţa, Galaţi şi Cluj-Napoca.

BĂRBULESCU, CONSTANTIN

**(20 decembrie 1927, Turnu-Severin–15 februarie 2010, Bucureşti), economist.
Membru corespondent – 12 noiembrie 1993.**

Studii liceale la Turnu-Severin şi superioare (Facultatea de Economie Generală din cadrul Academiei de Studii Economice şi Facultatea de Mecanică, Secţia maşini termice din cadrul Institutului Politehnic) la Bucureşti. În 1969 şi-a susţinut teza de doctorat în economie. A fost cadru didactic la Catedra de economie industrială, unde a parcurs toate gradele didactice, până la cel de profesor universitar (din 1971). A ocupat funcţii de conducere în cadrul Academiei de Studii Economice din Bucureşti: şef de catedră, prodecan, prorector şi apoi rector al Academiei de Ştiinţe Economice din Bucureşti (1990–1996). A deţinut funcţia de şef al Catedrei UNESCO. A asigurat restructurarea învăţământului superior

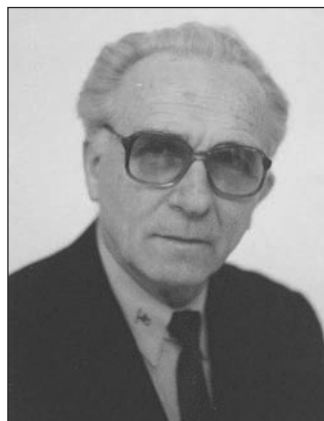
economic românesc, adaptându-l la condițiile de piață. A creat colegiile economice din București și Buzău, Fundația „Humanitas”, Centrul „Prosper ASE” de pregătire a cadrelor în limba engleză pentru afaceri. În lucrările sale a abordat probleme legate de elaborarea strategiilor de dezvoltare a industriei; perfecționarea structurilor organizatorice; dezvoltarea bazei proprii de materii prime și energie; creșterea productivității muncii; reducerea costurilor de producție, pilotajul întreprinderilor. A făcut parte din comisia numită de Guvernul României pentru elaborarea Strategiei privind trecerea României la economia de piață și din

comisia de elaborare a studiului privind integrarea României în structurile euro-atlantice. A deținut funcția de vicepreședinte al Secției de știință din cadrul UNESCO România, pe cea de vicepreședinte al Asociației Generale a Economistilor din România, membru în Consiliul metodologic și științific al Institutului Superior de Gestiune din Paris, membru în Consiliul Academic Internațional cu sediul la Stockholm, președinte al Consiliului de administrație al Institutului Național de Dezvoltare Economică. Doctor Honoris Causa al Academiei de Studii Economice din Chișinău, al Universității din Craiova și al Universității de Vest din Timișoara.

IANCU, AUREL GH.

(n. 17 decembrie 1928, Răcoasa, jud. Vrancea), economist. Membru titular – 21 decembrie 2001 (membru corespondent – 12 noiembrie 1993).

Vicepreședinte executiv al Secției de științe economice, juridice și sociologie (2001–2006). Discurs de recepție: *Nicholas Geogescu-Roegen – întemeietor de școală economică* (3 iunie 2009)

Studii – Liceul Comercial Focșani și universitare – Facultatea de Economie Generală, ASE București. Specializare în SUA, la Massachusetts Institute of Technology – Department of Economics (1970/1971), doctor în economie (1973). Funcții: economist analist la Ministerul Industriei Grele (1953–1959), cercetător principal și șef de sector la Institutul de Cercetări Economice (1960–1976); director științific la Institutul de Economie Industrială (1977–1993); cercetător științific gr. I și șef Departament de cercetări complexe – Institutul Național de Cercetări

Economice (din 1993), consultant științific ONU din 1983, conducător de doctorat la Academia Română. Activitatea științifică s-a axat pe modelarea economico-matematică, eficiența economică, creșterea economică, economia resurselor, relații economice internaționale, integrarea europeană, teoria politicii economice, convergența economică, financiarizarea economiei, instabilitatea economică și financiară. A publicat peste 400 de articole și studii, precum și 20 de cărți, din care 13 ca unic autor: *Eficiența economică maximă. Metode de modelare* (1972); *Modele de creștere economică* (1974); *Creșterea economică și resursele naturale* (1976); *Schimbările economice internaționale* (1983); *Piață, concurență, monopol* (1992); *Știința economică și interferențele ei* (1993); *Bazele teoriei politicii economice* (1998); *Dezvoltarea intensivă și specializarea națiunilor* (2003); *Cunoaștere și inovare* (2006); *Convergența economică*, două volume (coautor și coord.) (2008–2009); *Transition, liberalization and convergence* (2010) ș.a. Coordonator al unor programe fundamentale ale Academiei Române: Probleme ale integrării României în Uniunea Europeană (ESEN 2, 2001–2002) și Dezvoltarea și ridicarea competitivității economiei României (ESEN 3, 2003–2004); coordonator general *Opere complete* (șapte volume și 11 cărți) ale economistului Nicholas Georgescu-Roegen. A participat la conferințe internaționale și a efectuat vizite de studii și cercetări în SUA, Marea Britanie, Rusia, Republica Cehă, Ungaria, Germania, Italia ș.a. Este membru în colegiile unor publicații științifice de profil; membru fondator al AGER; președinte al Consiliului Național de Statistică din România; președinte al Consiliului Director al Fundației Elias; distins cu Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Comandor (2000) și Ordinul Național „Steaua României” în grad de Cavaler (2016).

IONETE, CONSTANTIN

**(24 martie 1922, Măldărești, jud. Vâlcea–5 august 2011, București), economist.
Membru de onoare – 23 martie 1993.**

Studii liceale la Caransebeș și universitare (Facultatea de Filosofie) la București; doctor în economie (1971). Și-a continuat specializarea în probleme financiare și de marketing în SUA, Italia și Irlanda. Timp de 40 de ani s-a dedicat activităților didactice, de cercetare și de producție: a fost lector, conferențiar și profesor (din 1974) la Academia de Studii Economice. A îndeplinit funcții în Ministerul Finanțelor, în conducerea Institutului de Cercetări Comerciale din Ministerul Comerțului, în sistemul bancar și ca expert guvernamental. A fost membru al Consiliului de administrație al Băncii Naționale și

director general al Institutului Național de Cercetări Economice (1991–2000). A studiat problemele fundamentale ale științelor economice moderne, publicând o serie de lucrări cum sunt: *Teoria prețurilor, dezechilibrele financiare ale economiei de comandă și prăbușirea acesteia în România, Lecțiile tranziției la economia de piață, Creșterea economică și dezvoltarea umană*. Rezultatele cercetărilor sale s-au concretizat într-un mare număr de cărți, studii și articole apărute în țară sau în străinătate. S-a preocupat de apariția revistelor *Finanțe și credit* și *Comerțul modern*. A coordonat elaborarea lucrării *National Human Development Report. România* (1997, 1998, 1999). Membru al AGER, al Asociației României pentru Clubul de la Roma. A fost distins cu Premiul „Petre S. Aurelian” al Academiei Române.

VĂCĂREL, IULIAN

**(15 noiembrie 1928, Vălenii de Munte, jud. Prahova), economist.
Membru titular – 8 noiembrie 1994 (membru corespondent – 23 martie 1993).**

Studii liceale la Ploiești și universitare (Facultatea de Finanțe și Credit) la București. În 1954 și-a susținut teza, devenind doctor în economie. În același an (1954) a fost încadrat la Academia de Studii Economice din București, Facultatea de Finanțe și Credit, pe post de conferențiar, în 1965 a ocupat prin concurs funcția de profesor universitar și conducător de doctorat. În 2011 a primit titlul de profesor emerit. A publicat numeroase cursuri universitare de largă circulație în domeniile financiar, monetar, al creditului bancar, al asigurărilor și reasigurărilor. După 24 de ani petrecuți în Ministerul

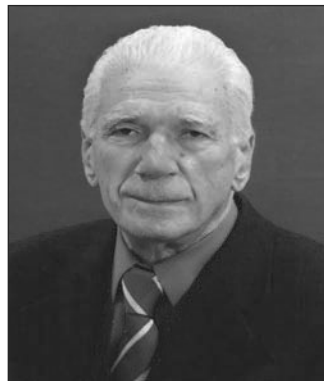
Finanțelor, a urmat etapa activității diplomatice de nouă ani, din care opt ani a funcționat în calitate de ambasador extraordinar și plenipotențiar al României acreditat în Regatul Belgiei și în Marele Ducat al Luxemburgului. A fost reprezentantul României pe lângă Comunitatea Economică Europeană. Pe linia cercetării fundamentale, a abordat teme privind conținutul economic și funcțiile finanțelor, mondializarea relațiilor economice și financiare etc. A publicat numeroase lucrări în țară și străinătate. Amintim: *Probleme ale teoriei finanțelor* (1963); *Finanțe publice. Teorie și practică* (1981); *Relații financiare internaționale* (1995); *Politici fiscale și bugetare în România 1990–2000* (2001); *Sistemul impozitelor și taxelor în Uniunea Europeană și în România* (2002). A participat la elaborarea unor importante lucrări colective, cum este *Tratat de economie contemporană* (vol. II, cartea a 2-a, 1989). Este coordonator și coautor al lucrărilor: *Finanțe publice* (1992, 1999, 2003, 2006, 2007); *Asigurări și reasigurări* (1993, 1997, 2007); *Cunoaște România* (2004); *Connaissez la Roumanie* (2006); *Cunoaște România, membră a Uniunii Europene* (2007); *Knowing Romania*,

Member of the European Union (2008). Membru al Consiliului Național al Asociației Generale a Economiştilor din România și al Institutului Internațional de Finanțe Publice.

STĂNESCU, VASILE

**(4 februarie 1925, București) economist și jurist.
Membru de onoare – 29 ianuarie 1999.**

După absolvirea liceului, a obținut licența la Academia de Studii Economice din București (1948). Concomitent, a studiat și dreptul (cu precădere dreptul comercial), pentru ca ulterior să obțină titlul științific de doctor în economie. A ocupat funcții ministeriale și de demnitate publică: director, director general, arbitru șef interdepartamental, consilier ministerial cu probleme editoriale, economice, juridice și de arbitraj comercial. Activitatea didactică a desfășurat-o, începând din 1950, în domeniile: drept, economie și management. Activitatea științifică constă în elaborarea și publicarea în țară și străinătate a peste 50 de volume și cursuri, precum și a circa 500 de articole și studii, în care a abordat: unitatea economică, managementul, teoria patrimoniului, personalitatea juridică și capacitatea juridică a unităților economice, dreptul și mecanismul economic. A participat la toate acțiunile de evaluare a stării economiei naționale (ESEN), ca și la elaborarea strategiilor naționale de la Snagov (1995 și 2000) și a altor lucrări solicitate de Uniunea Europeană. Are contribuții în domeniul studierii globalizării. A luat parte la numeroase conferințe, simpozioane, congrese etc. în țară și străinătate. Membru al Asociației Generale a Economiştilor din România și al Uniunii Juriștilor, membru fondator al Comisiei de Management (din 1972), membru în Comisia de fundamentare a strategiei de dezvoltare economică a României. Cetățean de onoare a șase localități din România.

DĂIANU, DANIEL

**(30 august 1952, București), economist. Membru titular – 5 noiembrie 2013
(membru corespondent – 29 noiembrie 2001).**

A urmat cursurile Liceului „I.L. Caragiale” și ale Facultății de Comerț, Secția relații economice internaționale din cadrul Academiei de Studii Economice (1971–1975). A obținut titlul de doctor în științe economice. Între 1978 și 1979 a lucrat la Centrul de Informare și Documentare al Institutului Național de Cercetări

Economice, iar între 1979 și 1990, ca cercetător la Institutul de Economie Națională. A fost ministru al finanțelor (1997–1998), prim-vicepreședinte al Autorității de Supraveghere Financiară (2013–2014), membru al Parlamentului European (2007–2009), membru în Consiliul de administrație al BNR (din 2014), profesor la Academia de Studii Economice din București (1999–2004), profesor la Școala Națională de Studii Politice și Administrative (din 2004), profesor și cercetător invitat la universități din SUA, Marea Britanie și Italia. Președinte al Asociației

Europene de Economie Comparată – EACES (2002–2004), membru în colegiul editorial al mai multor publicații internaționale. Domeniile de interes științific sunt: monedă și finanțe publice, economia tranziției, analiza sistemelor economice, complexitatea sistemelor sociale, Uniunea Europeană etc. A publicat studii în străinătate și în țară, lucrări dintre care amintim: *Funcționarea economiei și echilibrul extern* (1992); *Echilibru economic și monedă* (1993); *România și Uniunea Europeană* (2002); *The Macroeconomics of EU Integration. The Case of Romania* (2008); *Which way goes capitalism?* (2009); *Lupta cu criza financiară. Eforturile unui membru român al PE* (2009); *Când finanța subminează economia și corodează democrația* (2012); *The Crisis of the Eurozone and the Future of Europe* (2014, în colab., și coord.); *Europa în impas. Ce poate face România* (2015); *România și aderarea la zona euro* (2017, în colab., coord.); *Băncile centrale, criza și postcriza* (2018). A publicat numeroase articole în publicații interne și internaționale. Este președinte al Societății Române de Economie (SOREC), președinte de onoare al Asociației Române pentru Studii Europene și membru al Asociației Americane de Economie.

ISĂRESCU, MUGUREL CONSTANTIN

(1 august 1949, Drăgășani, jud. Vâlcea), economist. Membru titular – 24 martie 2006 (membru corespondent – 6 iunie 2001).

Președinte al Secției de științe economice, juridice și sociologie (din 2006).

După absolvirea liceului teoretic din Drăgășani (1967), a urmat cursurile Academiei de Studii Economice din București, Facultatea de Comerț (1967–1971). În 1989 și-a susținut teza de doctorat în finanțe, devenind doctor în științe economice. Cercetător principal (1971–1990) în cadrul Institutului de Economie Mondială din București. Profesor asociat (1975–1989) la Academia de Studii Economice. Profesor la Universitatea de Vest din Timișoara (1994–1996), la Academia de Studii Economice din București (din 1995) și la Institutul Bancar Român. În septembrie 1990 a fost numit guvernator al Băncii Naționale a României. În iulie 1991,

Parlamentul României l-a numit guvernator al Băncii Naţionale a României pentru o perioadă de opt ani. Între 22 dec. 1999 şi 28 dec. 2000 a fost prim-ministru al României. În această calitate a prezentat, la 20 martie 2000, oficialilor de la Bruxelles *Strategia de dezvoltare economică pe termen mediu a României*. A efectuat studii pe care le-a publicat în literatura de specialitate din ţară şi străinătate. Dintre acestea amintim: *Despre reforma sistemului bancar şi politica Băncii Naţionale a României* (1994); *Politica monetară, stabilitatea macroeconomică şi reforma bancară în România*

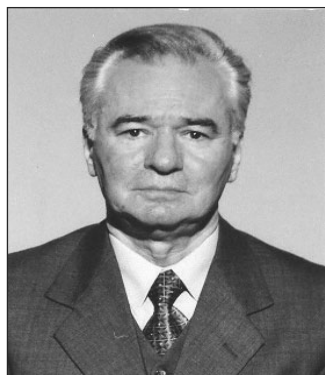
(1995); *Starea sistemului bancar* (1999); *Reflecţii economice. Pieţe, bani, bănci* (2002) ş.a. Membru al Clubului de la Roma (1993) şi preşedinte al Asociaţiei Române pentru Clubul de la Roma (din 1993, reales în 1999 şi 2009), membru fondator al grupului „Un viitor pentru România” şi al Societăţii Române de Economie (SOREC) (1993); vicepreşedinte (1998–2002) şi preşedinte al Clubului Guvernatorilor Băncilor Centrale din zona Mării Negre, Balcani şi Asia Centrală (2003–2004); membru al Comisiei Trilaterale, al Consiliului Consultativ al Biroului regional pentru Europa şi CSI din cadrul PNUD (2002). Doctor Honoris Causa al mai multor universităţi din România. A fost distins cu: Ordinul Naţional „Steaua României” în grad de Mare Cruce (2000), Ordinul „Marea Cruce a Sudului” (2000), „Crucea Ardealului” (2000), „Crucea Moldavă” (2000), „Crucea Sfântului Andrei” (2000), „Crucea Patriarhiei” (2002), Ordinul „Steaua României” în grad de Colan. A primit titlurile de: „Guvernatorul anului 2001”, acordat de revista *The Banker*, componentă a grupului *Financial Times* (2002); „Bancherul anului 2002”, acordat de revista *Piaţa financiară* (2002); „Bancherul Deceniului”, acordat de revista *Capital* (2002).

ZAMAN, GHEORGHE

(13 iunie 1942, Buşani, jud. Giurgiu), economist.

Membru corespondent – 6 iunie 2001.

După absolvirea Liceului „Tudor Vladimirescu” din Bucureşti (1960), a urmat Facultatea de Comerţ Exterior din cadrul Academiei de Studii Economice din Bucureşti (1960–1965). În 1985 şi-a susţinut teza, devenind doctor în economie. A fost cercetător la Institutul de Cercetări Economice (din 1965) şi a devenit profesor universitar (1997), fiind cadru didactic asociat la Catedra de eficienţa investiţiilor din cadrul Academiei de Studii Economice din Bucureşti. Este director al Institutului de Economie Naţională (din 1990). Principalele probleme abordate în lucrările sale se referă la: teorii şi politici ale reformei de tranziţie la economia de piaţă, eficienţa factorilor de creştere a economiei naţionale, privatizarea şi restructurarea în România, relaţii economice

internaționale, previziune și planificare macroeconomică etc. Rezultatele cercetărilor sale se regăsesc în peste 30 de volume și peste 300 de studii apărute în publicații de profil din țară și de peste hotare. Dintre acestea amintim: *Proгноза economică. Orizont previzional* (1972); *Fundamente teoretice și practice ale privatizării în România* (1993); *The Impact of International Economic Crisis on Corruption in Romania* (2014). Între 1993 și 1994 a fost reprezentant al Academiei Române în Grupul de lucru al Băncii Mondiale pentru elaborarea Strategiei de reformă a cercetării și dezvoltării în România, iar

între 1993 și 1996, membru al Colegiului consultativ pe probleme economice de pe lângă Președinția României. Președinte al Asociației Generale a Economiștilor din România (2006). I s-a acordat titlul de Doctor Honoris Causa la șase universități din țară. A fost distins cu medalii, diplome și diplome de excelență ale diferitelor instituții economice, științifice și de învățământ. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Cavaler (2002).

ALBU, LUCIAN-LIVIU

**(7 august 1951, București), economist. Membru titular – 5 noiembrie 2013
(membru corespondent – 30 aprilie 2009).**

Studii liceale (Liceul „Dimitrie Bolintineanu”, 1966–1970) și universitare (Academia de Studii Economice, Facultatea de Cibernetică Economică și Statistică, 1972–1977) la București; doctor în științe economice (1991); cercetător științific gr. I (din 1993); cercetător asociat (Fellow Researcher) la CEPREMAP (Centre d’Etudes Prospectives d’Economie Mathématique Appliquées à la Planification, Sorbona) (1995); profesor asociat (Honorary Visiting Professor) la CEES (Centre for European Economic Studies), Universitatea din Leicester (1997–1998); director al

Institutului de Prognostic Economic al Academiei Române (din 1998); membru al Consiliului Statistic Național (din 2002). În activitatea de cercetare a abordat probleme referitoare la: teoria economică modernă și macroeconomie non-lineară; modele ale economiei informale și evaziunii fiscale; dezvoltare economică și eficiență; modelare, econometrie și prognoză. A publicat, ca autor sau coautor, peste 40 de cărți și peste 300 de articole și studii. Dintre acestea amintim: *Underground Economy and Fiscal Policies Modeling* (1995); *Tranziția economiei*

sau tranziția științei economice? (1998); *Macroeconomie non-lineară și prognoză – Teorie și aplicație* (2002); *Non-linear Modelling in Economics – Beyond Standard Economics* (ed., 2012). A colaborat cu prestigioși profesori și specialiști (inclusiv laureați ai Premiului „Nobel” pentru economie), la realizarea unor proiecte internaționale de cercetare. A participat la numeroase proiecte de cercetare internaționale, membru în colegiile de redacție și referent la peste 20 reviste de specialitate din țară și din străinătate. Fondator și editor-șef al *Romanian Journal of Economic Forecasting*. Membru în asociații sau organisme profesionale.

DOLGU, GHEORGHE

(2 aprilie 1929, București–22 sept. 2017), economist.

Membru de onoare – 30 martie 2010.

Studii secundare la Colegiul Național Militar „Nicolae Filipescu” de la Mănăstirea Dealu și superioare la Facultatea de Economie Generală din cadrul Academiei de Studii Economice din București. În 1972 a obținut titlul de doctor în economie. A efectuat stagii de perfecționare în probleme financiare în Canada (1994, 1997) și SUA (1995, 1996). A desfășurat o bogată activitate didactică la Academia de Studii Economice din București, 1972–1999; din 1999, profesor consultant, iar din 2011, profesor emerit și de cercetare științifică. În anii 1971–1976 și 1976–1980 a fost rector al Academiei de Studii Economice din București. A făcut parte din conducerea delegațiilor române la sesiunile Conferinței Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare din Santiago de Chile (1972), Nairobi, Kenya (1976), Belgrad (1984), Geneva (1988). A fost expert consultant al Secretarului General al ONU (1970/1971, 1975/1976, 1980). A contribuit la crearea fundamentelor pieței de capital din România. În cercetarea științifică s-a aplecat îndeosebi asupra economiei serviciilor financiare, ciclului economic, tranziției la economia de piață, integrării României în structurile europene și valorificării gândirii economice românești și universale. Rezultatele cercetărilor sale se regăsesc în numeroase lucrări, studii și comunicări, între care: *Anghel Rugină și noua revoluție în știința economică* (1993); *Nicholas Georgescu-Roegen în gândirea economică universală* (1994); *Piața de capital – resursă a relansării economice a României* (1999); *Revoluția financiară mondială* (2001); *Nicholas Georgescu-Roegen: constructorul unei noi paradigme în știința economică* (2006); *Criză, finanțe, teorii* (2009). A asigurat ediția română a peste zece volume din operele lui Nicholas Georgescu-

Roegen și ale altor autori. A primit o serie de distincții: premiul „P.S. Aurelian” al Academiei Române (1976), medalii și diplome de excelență de la instituții științifice și de învățământ. A fost decorat cu ordinul vest-german „Verdienstkreuz am Bande” (1968) și cu Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Cavaler (2003).

AXENCIUC, VICTOR

(12 februarie 1928, Vlăsinești, jud. Botoșani), economist.

Membru de onoare – 15 noiembrie 2011.

După absolvirea Academiei de Studii Economice (1951), a desfășurat timp de o jumătate de secol o bogată activitate didactic-universitară în cadrul Academiei de Studii Economice, dar și de cercetare în cadrul Institutului de Economie Națională (din 1980). Între temele majore abordate sunt: calcularea indicatorilor globali: venit național, produs intern brut, avuție națională etc.; cercetarea structurilor de ramură, a nivelului, profilului și stadiului economiei naționale; probleme ale metodologiei cercetării statistice și economice a României; poziția României în diviziunea economică internațională; cicluri și crize economice în istoria modernă a României; capitalul extern în economia națională. Asemenea aspecte sunt tratate în 28 de volume și contribuții în volume și în peste 280 de studii și articole apărute în reviste de profil din țară și din străinătate. Menționăm: *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859–1947* (vol. I, *Industria și construcțiile*, 1992; vol. II, *Agricultura*, 1994; vol. III, *Monedă-credit-comerț-finanțe publice*, 2000); *Avuția națională a României. Cercetări istorice comparate, 1860–1939* (2001); *Economia națională a României în perioada 1859–1939* (2008); *Produsul intern brut în România, 1862–2000. Serii statistice seculare și argumente metodologice* (două vol., 2011) ș.a. Membru (din 1970) și vicepreședinte (din 1981) al Comisiei de istorie economică și istoria gândirii economice a Academiei Române. A fost distins cu premiile „P.S. Aurelian” (1980) și „Victor Slăvescu” (2002) ale Academiei Române, cu diploma „Meritul Academic” (2008), cu Ordinul „Meritul Științific” (1970).

34.2. ECONOMIȘTI DIN STRĂINĂTATE, MEMBRI DE ONOARE AI ACADEMIEI ROMÂNE

ANDREADES, ANDREAS MIHAELIS

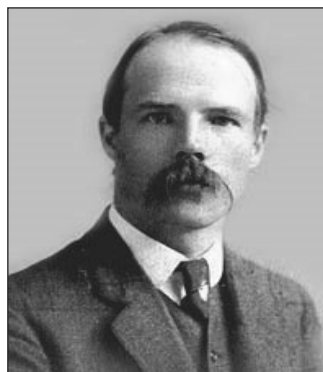
**(30 noiembrie 1876, Corfus–17 aprilie 1935, Atena), istoric și economist,
Grecia. Membru corespondent – 31 mai 1930.**

A făcut studii în Franța, unde și-a luat și doctoratul în drept, ulterior și în științe economice și financiare. A fost titular al Catedrei de finanțe și statistică; decan al Facultății de Drept din cadrul Universității de Drept din Atena. A colaborat cu studii la *Annales d'histoire économique et sociale*, *Byzantion* și *Revue des études grecques*. S-a impus prin cercetările asupra realităților financiare și economice ale Greciei. A ținut numeroase conferințe în diverse unități de învățământ din Grecia, dar și la Colegiul Imperial din Londra, la universități din Cairo, Lyon, Paris, precum și la Academia de Drept Internațional. A jucat un important rol politic și diplomatic: a fost director al Biroului de Presă în timpul războaielor balcanice (1912–1913), expert la Conferința de pace de la Paris (1919–1920), delegat la Societatea Națiunilor (1923–1925) etc.

RIST CHARLES

**(1 ianuarie 1874, Lausanne, Elveția–10 ianuarie 1955, Versailles), economist,
Franța. Membru de onoare – 28 mai 1931.**

După absolvirea Facultății de Drept din Paris, în 1898 și-a susținut teza de doctorat *Travail en France et en Angleterre*, devenind doctor în drept. În 1920 a devenit profesor de economie politică și de istoria doctrinelor economice. A fost unul dintre specialiștii des sollicitați în Europa. Consilier tehnic al Băncii Naționale a României. Vicepreședinte al băncilor țărilor din Europa Centrală. Autor al lucrărilor: *Histoire des doctrines économiques depuis les physiocrates jusqu'à nos jours* (1909, în colab.); *Rapport sur les finances publiques de la Roumanie* (două vol., 1932); *Essais sur quelques problèmes économiques et monétaires* (1933). Doctor Honoris Causa al Universității „Al.I. Cuza” din Iași (1938).

SOMBART, WERNER

(19 ianuarie 1863, Ermsleben-am-Hartz–18 mai 1941, Berlin), economist și sociolog, Germania. Membru de onoare – 28 mai 1931.

A urmat istoria, economia, sociologia, dreptul și filosofia la Pisa, Berlin și Roma. În 1890 a devenit profesor de economie la Universitatea din Wroclaw, apoi la Școala Superioară de Comerț și la Universitatea din Berlin (1917). Lui i se datorează introducerea studiilor sociale în universitățile germane. A inițiat reforme pentru ameliorarea condițiilor de viață ale muncitorimii. A fost autorul cunoscutului „tablou” al evoluției societății europene de la economia autarhică la cea artizanală și capitalistă. Adept al noii școli istorice, a pus accentul pe motivația subiectivă a trecerii societății de la o etapă la alta, trecerea de la economia breslelor la economia capitalistă. A lăsat numeroase lucrări, între care: *Friedrich Engels* (1895); *Der Moderne Kapitalismus* (3 vol., 1902–1908); *Die gewerbliche Arbeiterfrage* (1904); *Sozialismus und soziale Bewegung* (1905); *Das Proletariat Bilder und Studien* (1906); *Warum gibt es in den Vereinigten Staaten keinen Sozialismus?* (1906); *Das Lebenswerk von Karl Marx* (1909); *Die Juden und das Wirtschaftsleben* (1911); *Die Zukunft der Juden* (1912); *Der Bourgeois* (1913); *Krieg und Kapitalismus* (1913); *Händler und Helden* (1915); *Der moderne Kapitalismus. Historisch-systematische Darstellung des gesamteuropäischen Wirtschaftslebens von seinen Anfängen bis zur Gegenwart* (1916); *German Economy in the 19th Century* (1921); *Les Juifs et la vie économique* (1923); *Soziologie* (1923); *Der proletarische Sozialismus* (patru vol., 1924); *Il capitalismo moderno* (1925); *Die Drei Nationalökonomien* (1930); *Deutschen Sozialismus: A New Social Philosophy* (1934); *Vom Menschen. Versuch einer geisteswissenschaftlichen Anthropologie* (1938) ș.a.

GINI, CORRADO

(23 mai 1884, Motta di Livenza–13 martie 1965, Roma), statistician, demograf și sociolog, Italia. Membru de onoare – 4 iunie 1938.

A studiat matematica, economia și dreptul la Universitatea din Bologna, după absolvirea căreia a predat statistica, economia, biometria, demografia și sociologia la universități de renume din Italia. A condus revistele *Metron* (1920), *Vita economica*

italiana (1925–1943), *Genus* (1934) și *Indici del movimento economico italiano* (din 1926). În domeniul statisticii a elaborat o teorie care îi poartă numele. Are contribuții originale în domeniul fitopatologiei economice și în teoria metabolismului social. Membru al Royal Statistical Society, președinte al societăților italiene de sociologie și de statistică.

WERNER, PIERRE

**(29 decembrie 1913, Saint-Andre-lez-Lille, Franța–24 iunie 2002,
Luxemburg), economist, jurist și sociolog, Luxemburg.
Membru de onoare – 8 septembrie 1993.**

Absolvent al Facultății de Drept din Paris și al Școlii Libere de Științe Politice (1935–1938). După obținerea titlului de doctor în drept la Universitatea din Luxemburg (1938), a lucrat mai întâi într-o bancă, ulterior fiind atașat pe lângă Ministerul de Finanțe. În 1945 a fost numit comisar al controlului bancar, funcție pe care a ocupat-o până în 1949, când a devenit consilier guvernamental, răspunzând de organizarea controlului bancar, a pieței de credit și de colaborarea financiară internațională, ceea ce i-a permis să se familiarizeze cu cele două instituții financiare internaționale nou create, Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială. A fost prim-ministru al Luxemburgului în perioada (1959–1974 și 1979–1984) ministru de finanțe (1954–1959 și 1969–1974) și ministru al trezoreriei (1964–1969).

A adus contribuții la reformele instituționale, financiare, fiscale și sociale realizate de guvernele din care a făcut parte și la impulsivitatea diversificării economice în domeniul industrial și în sectorul serviciilor. Lucrările sale științifice se cantonează cu deosebire în domeniul monetar și al integrării europene, fiind citat în special în legătură cu organizarea sistemului monetar („Planul Werner”). Autor al lucrărilor: *Itinéraires luxembourgeois et européens* (1991); *Vers l’Union monétaire européenne* (1971); *L’union monétaire reconsidérée* (1977); *L’euro, vision, histoire, réalité* (1998) ș.a. A fost distins cu Premiul „Prințul Asturiei” pentru contribuția adusă în procesul unificării monetare, care a culminat cu crearea monedei euro.

GIL-ALUJA, JAIME**(25 septembrie 1936, Reus, Tarragona), economist, Spania.****Membru de onoare – 7 februarie 1995.**

Licențiat în științe politice, economice și comerciale la Universitatea din Barcelona, unde a obținut și titlul de doctor. A fost inițiator, din partea spaniolă, al seminarului internațional „Probleme economice în perspectivă europeană”, desfășurat în 1993 la București. Împreună cu cercetători români, a editat volumul *Fuzzy Systems in Economy and Engineering* (1994). A publicat numeroase și studii în reviste de profil, cum sunt: *Models per a la recerca d'efectes oblidats* (1988); *Técnicas especiales para la gestion de expertos* (1993); *La creatividad en la gestion de las empresas* (1994); *Matematica per la economia y la gestion de empresas* (1994); *Grafos neuronales para la economia y la gestion de las empresas* (1995). Doctor Honoris Causa a numeroase universități din Sofia, Minsk, Buenos Aires, Vigo, Reggio Calabria, Santiago de Cuba, Petroșani, Madrid, Timișoara. A primit o serie de distincții, inclusiv Premiul Fundației „Grigore Moisil”, Medalia de aur a Institutului Național de Inventică din București, Premiul „Henri Coandă”. Ofițer al Ordinului „Palme Académiques”.

MONTBRIAL, THIERRY RENE HENRI DE**(3 martie 1943, Paris), economist, Franța.****Membru de onoare – 17 decembrie 1999.**

A urmat cursurile Școlii Politehnice (1963–1965) și ale Școlii Naționale Superioare de Mine din Paris (1966–1969). Doctor în filosofia economiei la Universitatea Berkeley din California, președinte al Departamentului de Științe Economice (1974–1992) și profesor (din 1974) la Școala Politehnică din Paris. Din 1995 este profesor la Catedra de economie generală a Conservatorului Național de Arte și Meserii. A publicat numeroase cărți, studii și articole în domeniul economiei și al relațiilor internaționale (*L'élargissement de l'Union européenne* (1996); *Introduction à l'économie* (1999); *Jurnal românesc/Journal de Roumanie* (2012) ș.a.). Membru al Academiei Europene, membru asociat al Academiei

Regale a Belgiei, membru de onoare al Academiei de Ştiinţe din Chişinău. Doctor Honoris Causa al universităţilor din Bucureşti (1996), Braşov (2003).

KLEIN, LAWRENCE ROBERT

(14 septembrie 1920, Omaha, Nebraska–20 octombrie 2013, Gladwyne, Pennsylvania), economist, SUA. Membru de onoare – 17 decembrie 1999.

Studii liceale la Los Angeles şi universitare (Universitatea Berkeley) în California. În 1944 şi-a susţinut dizertaţia pentru obţinerea titlului de doctor în economie în cadrul Institutului din Massachusetts. În 1957 a obţinut masteratul la Lincoln College (Oxon), iar în 1992 şi 1994, titlul de doctor la Universitatea din New Jersey şi Universitatea Bar Ilan. A fost profesor sau profesor asociat la universităţi din Pennsylvania (din 1958), Osaka (1960, 1991), Brookings Institute (1961–1972), Colorado (1962), Princeton (1966), Stanford şi Berkeley (1968), Copenhaga (1974). Membru în consiliile de redacţie ale unor publicaţii de profil: *The Banker's Magazine* (1956–1961), *Econometrica* (1956–1968), *International Economic Review* (1959–1965), *Empirical Economics* (din 1976), *Comparative Strategy* (1977–1978). Şi-a concentrat activitatea de cercetare asupra econometriei, matematicii statistice, macroeconomiei, economiei internaţionale. S-a remarcat cu deosebire în domeniul construcţiei şi aplicării macromodelor economice, creând şi impunând o paradigmă a macromodelor economice, o schemă generală pentru construcţia lor teoretică şi pentru aplicarea lor practică. A adus contribuţii la teoria agregării, la analizele de stoc şi de flux, la determinarea „preţurilor absolute” şi a salariilor, la aspectele empirice ale rolului monedei în sistemul de echilibru general, la generalizarea experienţei modelelor naţionale de econometrie aplicată etc. Rezultatele cercetărilor sale se regăsesc în numeroase lucrări şi studii apărute în publicaţii de profil din întreaga lume, între care: *Macroeconomics and the Theory of Rational Behavior* (1946); *Remarks on the Theory of Aggregation* (1946); *The Use of Econometric Models to Guide Economic Policy* (1947); *Stock and Flow Analysis in Economics* (1950); *Estimating Patterns of Savings Behavior from Sample Survey Data* (1951); *On the Interpretation of Theil's Method of Estimating Economic Relationships* (1955); *The Estimation of Distributed Lags* (1958); *The Efficiency of Estimation of Econometric Models* (1960); *An Introduction to Econometrics* (1962); *Nonlinear Estimation of Aggregate Production Functions* (1967, în colab.); *Money in a General Equilibrium System: Empirical Aspects of the Quantity Theory* (1978); *Direct Estimates of Unemployment Rate and Capacity Utilization in Macroeconometric Models* (1979); *Money in the Wharton Quarterly*

Model (1983, în colab.) ș.a. Președinte de onoare al Centrului Român de Economie Comparată și Consensuală. În 1999 a fost distins de Academia Română cu Diploma „Honoris Causa”. Președinte al Societății de Economie din SUA (1977), președinte al Atlantic Economic Society (1989–1990). Doctor Honoris Causa al universităților din Bonn (1974), Viena (1977), Paris (1979), Madrid (1980), Lodz (1990). Laureat al Premiului „Nobel” pentru economie (1980).

34.3. ALTE NUME IMPORTANTE DE ECONOMIȘTI ROMÂNI DIN PERIOADA INTERBELICĂ

MANOILESCU, MIHAIL

(n. 9 decembrie 1891, Iași–d. 1950), inginer, economist.

După absolvirea Institutului Politehnic din București, ca inginer ocupă funcții în sectorul industriei până la nivelul de ministru, interesat de promovarea industriei naționale. Totodată, devine profesor de economie politică la institutul pe care îl absolvise. Pentru un timp a ocupat funcția de guvernator al BNR și de ministru de externe.

A publicat un număr mare de studii științifice și cărți, printre care: *Cursul de economie politică* (predat la Institutul Politehnic București), *Țărănism și democrație* (1922), *Neoliberalism* (1923), *Cum putem reînvia leul aur* (1923), *Politica producției naționale* (1924).

Concepțiile sale privitoare la necesitatea industrializării, superioritatea comensurată a muncii industriale asupra celei agricole în corelație cu schimburile economice externe, soarta țărilor agrare, rolul tarifelor vamale protecționiste și funcția de ocrotire și stimulare a industriei naționale s-au articulat și sintetizat în lucrarea fundamentală *Teoria protecționismului și a schimbului internațional* (ulterior, sub titlul *Forțele naționale productive și comerțul exterior*), publicată în 1929 la Paris, în limba franceză. Au urmat apoi alte ediții în mai multe limbi străine, primite cu mare interes pe plan internațional.

Oricâte implicații teoretice și practice a avut și are lucrarea lui M. Manoilescu în gândirea și politicile economice internaționale, respectiv a raporturilor centru-periferie, cartea a produs o revoluție în concepțiile economice. Ea însă, cum sublinia Costin Murgescu, își are rădăcinile în problematica fundamentală a economiei românești, fiind expresia teoretică a experienței României în relațiile economice cu țările industriale.

MLADENATZ, GROMOSLAV

(n. 5 februarie 1891, Turnu Severin–d. 1958), economist, profesor universitar.

Studii: Liceul „Traian” din Turnu-Severin, Facultatea de Matematică a Universităţii din Bucureşti (1909–1910); Handelshochschule din Berlin (1910–1914); doctoratul la Universitatea din Köln cu teza de doctorat *Conceptul de cooperativă. O cercetare critică a doctrinei* (1922–1926).

Funcţii: profesor la Catedra de cooperatie a Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale (AISCI) (1929–1951) şi rector (1947–1951); membru al Institutului de Cercetări Economice al Academiei Române (1948–1958). A fost conferenţiar la Şcoala Internaţională Cooperatistă de la Basel – Elveţia (1935–1940); director şi director general la Institutul Naţional al Cooperatiei şi al Instituţiei Centrale a Cooperatiei de Producţie şi Consum.

Activitatea ştiinţifică: a elaborat şi publicat numeroase studii, articole şi cărţi, printre care: *Istoria gândirii cooperatiste*, scrisă şi publicată în română şi franceză la cererea lui Charles Gide (1933); *Tratat general de cooperatie* (1934); *Cooperatia în economia agricolă* (1935); *Posibilităţile şi dificultăţile cooperatiei în România*, în *Sociologia românească*, an 2, nr. 2–3, 1937; *Întâiul fourierist român: Theodor Mehtupciu-Diamant*, în *Probleme economice*, oct. 1956; *L'influence de Charles Fourier sur les économistes roumains*, în *Archives internationales de la sociologie, de la coopération et du développement*, no. 21, 1967; *Cunoaştere şi metodă în ştiinţa economică*, Editura Tiporex, Bucureşti, 1947.

Lucrările sale au fost traduse în mai multe ţări şi s-au bucurat de aprecieri pozitive în numeroase recenzii.

CONSTANTINESCU, MITIŢĂ

(n. 20 octombrie 1890, Bucureşti–d. 1946), economist.

A absolvit Liceul „Gheorghe Lazăr” din Bucureşti şi studiile superioare la Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Drept, doctoratul în drept şi ştiinţe economice la Universitatea din Paris. Din anul 1918 ocupă diferite funcţii în administraţia de stat: şef de cabinet al ministrului, secretar general la Ministerul Agriculturii; guvernator al BNR (1935–1940) şi concomitent, în anii 1939–1940, ministru de finanţe. Reprezintă România la diferite reuniuni internaţionale privind cooperarea economică interbalcanică, la întâlniri ale guvernatorilor băncilor de

emisiune monetară a Micii Antante, participă ca membru al delegației României la Conferința de pace de la Paris din 1947.

În domeniul cercetării științifice, organizează un amplu sistem de documentare și informare pe probleme fundamentale ale economiei, în scopul cunoașterii și elaborării soluțiilor de restructurare a organismului economic național în conexiune cu relațiile externe. Sub coordonarea sa, sute de specialiști din toate domeniile – ingineri, economiști, finanțiști – sunt organizați în comisii de ramură. Elaborează și publică peste 40 de volume în colecția BNR – Biblioteca monetară, economică și financiară, seria *Realitățile economiei românești*, în următoarele trei domenii: I. *Contribuții la problema materiilor prime* (în șase volume cu peste 4000 p.); II. *Contribuții la problema reorganizării creditului în România* (două volume); III. *Comerțul*

exterior al României (două volume).

Această acțiune a fost urmată de reorganizarea sistemului de credit, la care au lucrat nouă comisii formate din 83 de directori de bănci și specialiști din diferite domenii.

Sinteza acestei ample investigații realizate de Mitiță Constantinescu, intitulată *Politică economică aplicată*, este publicată în trei volume în anul 1943, cuprinzând următoarele domenii: schimburi, monedă, prețuri, agricultură, economie rurală, cooperatie, producție industrială, muncă, comerț, credit.

BIBLIOGRAFIE

1. Academia Română (2016), *150 de ani în serviciul națiunii române (1866–2016)*, Editura Academiei Române, București.
2. Anghelache Constantin, Anghel Mădălina Gabriela, Lilea Florin Paul Costel, Samson Tudor (2018), *Cercetarea științifică – element fundamental al evoluției economice*, Revista Română de Statistică Supliment, nr. 4, p. 56–72.
3. Anghelache Constantin, Pârțachi Ion, Anghel Mădălina-Gabriela, Avram Doina, Burea Doina (2017), *Rolul cercetării științifice în dezvoltarea economică*, Economica, Year XXV, No. 3 (105), p. 122–141, Editura ASEM, Chișinău, Republica Moldova.
4. Berindei Dan (2016), *Istoria Academiei Române (1866–2016)*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Academiei Române, București.
5. Otiman Păun Ion (coord.) (2013), *1948 – Marea dramă a Academiei Române*, Editura Academiei Române.
6. Rusu N. Dorina (2016), *Membrii Academiei Române, Dicționar 1866–2016*, Editura Academiei Române, București.
7. Văcărel Iulian (coord.) (2016), *Cunoaște România. Retrospectiva 2007–2013*, p. 779–807, Editura Academiei Române, București.

INDEX DE NUME

A

- Abraham Dorel, 79
Abrudan Ioan Vasile, 151
Adam Iosif I., 306, 337
Adamachi Vasile, 893, 897
Adăscăliței Virgil, 929, 930
Adelman Irma, 832
Agachi Șerban, 403, 407, 413
Agârbiceanu Ion I., 398
Agrigoroaiei Ion, 963
Ahile, 598
Ailenei Dorel, 739, 740, 744, 927
Albu Cornel, 928
Albu Lucian Liviu, 833, 834, 925, 944–946, 968, 994
Aldea Anca, 584
Aldea Dorin, 920
Alecsandri Vasile, 891
Alecă Bogdan, 331, 337
Alexandrescu Filip, 952
Alexandrescu Ion, 673, 677, 834
Alexandri Cecilia, 205, 225, 926, 948, 949, 963
Alexandru Adriana, 389
Alfiri Gheorghe, 929
Alifanti Mircea, 316, 317
Allin Sara, 585
Aloman Adriana, 702, 838
Altăr Moisa, 901, 945, 967
Aluaș Ion, 79
Aman Theodor, 903
Amâiei Constantin, 332
Anastasie Călin, 615
Anastasie Nicolae, 152, 160, 176, 202
Anastasie Oreste, 775
Andréas Andreas Mihaelis, 997
Andrei Petre, 512, 903
Andrei Tudorel, 860
Andrei Victor, 508
Andronescu Platie, 277
Angelescu Constantin, 310, 338, 512, 549, 898, 927
Angelescu Coralia, LI
Angelescu Eugen, 515
Angelescu Ion N., XXVIII, XLIII, L, 246, 272, 515, 617
Angelescu Paul, 840
Angelescu Z., 927
Anghel Ion E., 305
Anghel Iosif, 920
Anghel Irina, 408, 414
Anghel Mădălina-Gabriela, 965, 1004
Anghelache Constantin, 965, 1004
Anghelache Gabriela, 728
Anghelache Teodor, 929
Anselin Luc, 745
Antipa Grigore, 124, 481, 515, 897
Antoși Dorina, 837
Anton Ioan, 899
Antonescu Daniela, 729, 739, 745, 746, 941
Antonescu Ion, 420, 593–595, 613, 616, 848, 849
Antonescu Mihai, 594
Antonescu Nicolă, 931
Antonescu Nicolae Napoleon, 203
Antonescu Petre, 131, 150, 897, 907
Arapu Ion, 395
Arcadian Nicolae, 247, 249, 252, 272, 275, 302, 618, 651, 775
Ardelean Romina, 435
Ardeleanu Ion, 655, 678
Argetoianu Constantin, 52, 590, 811
Armengaud André, 5, 42
Arpinte Daniel, 952
Atanasiu Carmen Irene, 345, 353, 366

Atanasiu-Croitoru Andreea, 345, 353, 366
 Atkinson Anthony, 740
 Attali Jacques, XLVI, XLVII, XLVIII, L
 Atudosiei Cornelia, 927
 Aungurenci Maria, 927
 Aurelian Petre S., 87, 861, 889, 891, 919, 965, 969, 976
 Avădanei Lidia, 962
 Avădanei Vasile, 962
 Avram Constantin, 315
 Avram Doina, 1004
 Axenciuc Victor, 98, 100, 105, 127, 156–159, 170, 183, 184, 201, 205, 207, 208, 210, 213, 222–225, 231, 245, 247–250, 252, 273, 279, 302, 303, 311, 312, 319, 335, 337, 338, 343, 344, 346, 347, 366, 435, 438, 440, 441, 446, 448, 457, 458, 478, 508, 516, 526, 549, 554, 584, 587, 589, 590–594, 596, 613, 617, 622, 623, 626, 632, 634, 651, 652, 665, 675, 677, 692, 702, 703, 705–708, 710–712, 714, 715, 717, 726, 727, 750–752, 756, 775, 810, 811, 834, 920, 941, 957, 968, 996

B

Babeş Victor, 898
 Bachman Ronald D., 457, 478
 Bacon Edwin, 836
 Bacovia George, 903
 Badea Lucian, 508
 Badea Marin, 247, 255, 273
 Badea Nicolae, 931
 Baghinschi Vasile, 926
 Balaş Egon, 901, 918, 967
 Balotescu Nicolae, 341, 366
 Baltag Cezar, 81
 Baltasiu Radu, 51, 54–56, 60, 80
 Banea Neculai, 447, 478
 Banu Angela, 702, 704, 706, 707, 709, 710, 727
 Banu Gheorghe, 584
 Bara Ioan Sebastian, 201
 Barbilian Dan, 903

Barbu Gheorghe, 492, 508
 Barbu Ion, 903
 Barbu Viorel, 956
 Bari Ioan, 290, 302
 Bariţiu George (Gheorghe), 861, 889–891, 894
 Baron Petre, 508, 929
 Barro Robert J., 745
 Barry Frank, 832
 Bartoşi Caius, 915
 Basarab Matei, 778, 972
 Basgan Ion, 157, 201, 203, 394, 395, 414
 Bastida Ana Elizabeth, 185, 201
 Baticu Nicolae, 481, 508
 Bădărău Eugen, 515
 Bădescu Ilie, 43, 49, 75, 80–84, 957
 Bădileanu Marina, 275, 286, 303, 953
 Bădina Ovidiu, 80, 83
 Bădoi Elena, 931
 Bădulescu Victor, 521, 899, 917, 966, 977
 Băicoianu Constantin I., 914
 Băilescu Nicolae, 317
 Bălaşa Ana, 614, 950
 Bălcescu Nicolae, 861, 971, 983
 Băleanu Daniela Nicoleta, 275
 Băncilă Andi Mihail, 136, 150
 Bănescu Nicolae, 897
 Bărbulescu Angela, 924
 Bărbulescu Constantin, 555, 968, 987
 Bărbulescu Elena, 584
 Bărbulescu Mihai, 367, 848, 858
 Bărglăzan Aurel, 352
 Bâlc Emil, 930
 Bândea Emil, 927
 Bârlădeanu Alexandru, 598, 814, 920, 966, 978
 Bârsănescu Alexandru, 929
 Bârzea Cezar, 525
 Bela Kun, XX
 Beldiman Alexandru, 324
 Beleş Aurel A., 315
 Belhocine Nazim, 721, 727
 Belli Nicolae, 435, 594, 613, 920, 933, 959, 963
 Belousov Vitalie, 398
 Belu Gheorghe, 918

- Bențe Cristian, 745
Berca Alexandru, 930
Bercea Florian, 605, 613, 679, 702, 728
Berceanu Ion, 920
Berceanu Ștefan, 903
Bercovici Martin, 277
Berevoescu Ionica, 609, 616, 951
Bereziuc Rostislav, 141, 150
Berindei Dan, 438, 478, 907, 967, 1004
Bernard Andrew B., 765, 775
Bernath Alfred, 481
Bernea Ernest, 80
Bernstam Michael S., 832
Berthelot Henri, 369, 898
Betea Lavinia, 598, 613
Beurier Jean-Pierre, 806
Bianu Ioan, 893, 895, 896
Bibiri Eduard, 930
Biji Mihai Miron, 927
Biji Mircea, 127, 862, 875, 920, 967, 981
Biolley Tanguy de, 829, 834
Biriescu Simona, 738, 739, 745
Bistriceanu Gheorghe D., 702, 728
Blaga Ion, XLIII, L, 775
Blejan Elisabeta, 702, 838
Bluestone Barry, 764, 775
Blyth Mark, XLVIII, LI
Boari Vasile, 225
Bobek Vito, 746
Boboc Cristina, 941
Bobocescu Vasile, 841, 850, 859
Bodnar Maria, 728
Bogdan Alexandru T., 227, 237, 245, 956, 964
Bogdan Constanța, 619, 621–624, 652, 920
Bogdan Nicolae, 926
Bogdan Petru, 897
Bogdan Vasilie, 863, 92
Bogdan-Popescu Teodor, 232, 245
Boia Lucian, 3, 8, 41, 338
Bold Ion, 926
Bolea-Gabriel Cosmin, 739, 746
Bolintineanu Dimitrie, 971
Bologa Valeriu, 584
Bolovan Ioan, 887
Boncu Constantin, 201
Borda Valentin, 481, 488, 508
Bordea I., 555, 584
Borlan Zenoviu, 92
Borlaug Norman E., 86, 92, 93
Bormann Axel, 945
Borșan Aurel, 491
Borza Alexandru, 782, 806, 903
Botez Corneliu, 912
Botoran Constantin, 842, 859
Botzan Marcu, 92
Boțel Cezar, 837
Bouglé Celestin, 911
Bowley Arthur, 822
Bozga Raluca Elisabeta, 275
Bozga Vasile, 206, 207, 225, 252, 253, 273, 448, 478
Bradea Ileana, 929
Bradley John, 832
Bran Florina, 508
Brașcanu Paul, 369, 389
Brașoveanu Nicolae, 926
Brateș Teodor, XXX, XXXIII, XXXVII, LI, 826, 835
Bratu Ion, 920, 924, 939
Bratu Ramona, 673, 677
Brătășanu Ion, 929
Brătescu George, 584
Brătianu Gheorghe, 899
Brătianu Ion I.C., 481, 552, 706, 730, 809,
Brătianu Vintilă I.C., XXVII, LI, 278, 372, 617, 914, 966, 973
Brâncoveanu Elisabeta (Safta), 557
Brâncuși Constantin, 903
Brejnev Leonid, 852
Brezoianu Ilie, 927
Briciu Cosmin, 338
Brie Mircea, 5, 41
Broadberry Stephen, 834
Brzezinski Zbigniew, 854, 859
Buchanan James, 957
Bucher Hansjoerg, 41
Bucuța Emanoil, 913
Budeanu Constantin, 278, 281, 303, 395
Budianu Constantin, 930
Bufta I., 702
Buia Laurențiu, 931

Bulborea Ion, 920, 963
 Bulearcă Marius, 152, 164, 201
 Bulete Cristian, 831, 835
 Bulgariu Ana, 926, 927
 Bulgaru Mircea, 863
 Buliga Gheorghe, 152, 156, 157, 165,
 166, 172, 175–178, 183, 188, 201
 Bumbuianu S., 927, 931
 Bunea Daniela, 739, 740, 745
 Bungețianu Constantin, 914, 915
 Burbea Radu, 925
 Burea Doina, 1004
 Burgele Theodor, 898, 899
 Buruiană Claudia, 60
 Buruiană Ovidiu Ștefan, 963
 Bușă Daniela, 652, 775
 Bușilă Constantin D., 276, 278, 303, 811,
 834, 914
 Bușilă Ion, 929
 Butuza Antoaneta, 738, 739, 745
 Buțiu Călina Ana, 80
 Buzar Ștefan, 291, 303
 Buzatu Gheorghe, 154–156, 159, 201,
 202, 252, 274, 754, 775, 843, 859
 Buzdugan Gheorghe, 910
 Buzoianu Petrache, 863, 875

C

Cace Sorin, 950, 952
 Calcan Gheorghe, 155, 172, 202, 446,
 478, 745
 Calcan Ion, 925
 Calimach Scarlat, 181
 Calmuschi Vladimir, 927
 Caloianu Constantin, 927
 Camara Aurel, 863, 927
 Canarache Andrei, 92
 Cancicov Mircea, 899, 917, 966, 977
 Candelă Vasile, 920
 Cantacuzino Ioan, 515, 552, 558, 898
 Cantacuzino Matei B., 312, 515
 Cantemir Dimitrie, 890
 Capata Mihai, 863
 Capidan Theodor, 897
 Capră Iustin, 398
 Caracostea Dumitru, 512, 897

Carafoli Elie, 392, 395, 898
 Caragea Ioan Gheorghe, 181
 Caragea Silvia, 927
 Caraiani Petre, 945, 946
 Caraioan Pompiliu, 83
 Carata Liviu, 928
 Carol al II-lea, XXXI, 52, 392, 595, 846
 Carol I, 861, 889, 891, 892
 Carp Petre P., 181, 481
 Carpinski Anton, 80
 Cartas Maria, 928
 Cartianu Paul, 276, 279, 290, 303, 304
 Cartianu-Popescu Gheorghe, 372, 398,
 402
 Carvalho Olavo de, L, LI
 Casassovici Corneliu, 914
 Cassisi Maria, 815, 837
 Cazacu Matei, 488, 508
 Cazan Leonard, 808, 813, 834, 926
 Călinescu Grigore, 914
 Cămășoiu Camelia, 819, 920, 921, 925,
 939
 Cămășoiu Ion, 901, 967
 Câmpeanu Verginia, 944
 Cârlea Filip, 275
 Ceașescu Elena, 399
 Ceașescu Nicolae, XXXVI, 48, 317,
 318, 321, 370, 597, 713, 716, 718,
 824–826, 835, 862, 863
 Cebuc Alexandru, 317, 338
 Cecchetti Stephen G., 721, 727
 Celac Mariana, 318, 324, 338
 Cerchez Grigore, 314, 395
 Cerchez Ștefan, 914
 Cergău Irina, 931
 Cergău Sorin, 929
 Cernat Nicolae, 482, 508
 Cernea Mihail, 80
 Cernescu Nicolae, 88
 Cernovodeanu Paul, 317, 338
 Cezar, 890
 Chapuisat Edouard, 911
 Charemza Wojciech, 832
 Charney Grace Marie, 813, 815, 824,
 834
 Chatillon Alain, 764, 775
 Chayanov Alexander, 80, 208

- Chelcea Ion, 80
 Chelcea Septimiu, 79–82
 Chesnais Jean-Claude, 41
 Chetverikov Nikolai Sergeevich, 822
 Chicoș Ștefan, 202
 Chilom Carolina, 931
 Chilosì Alberto, 764, 775
 Chira Rodica, 81
 Chirac Jacques, 64
 Chircă Constantin, 939
 Chiriacescu Oscar, 914
 Chiricuță Anton, 395
 Chiriță Constantin, 88, 92, 98
 Chiriță Livia, 584
 Chirnoagă Platon, 839, 840, 859
 Chisăgiu Livia, 920
 Chisăliță Dumitru, 171, 172, 174, 177, 202
 Chiurtu Elena, 930
 Chivu Luminița, 273, 747, 757, 759, 763, 764, 766, 767, 769, 771, 775, 908, 932, 935, 940
 Cicero, 890
 Cihoschi Stanislav T., 862, 884
 Ciobanu Ștefan, 397
 Ciocoiu Florin, 926
 Cioloș Dacian, 220, 221, 225
 Cioran Emil, 903
 Ciorănescu Nicolae, 903
 Ciorpaci Ruxana, 925
 Cipariu Timotei, 889, 890
 Ciucă Mihai, 558, 898
 Ciumara Ana Maria, 927
 Ciumara Mircea, 920, 924, 932, 933, 935
 Ciupagea Constantin, 827, 832–835, 943
 Ciurea Cristian, 390
 Ciurea Constantin, 961
 Ciutacu Constantin, 273, 747, 757, 759, 763, 764, 766, 767, 769, 771, 775, 920, 924, 933, 935, 939, 940, 957
 Clapp Frederick Gardner, 170
 Clarck Colin, 916
 Clodius Carl, 849
 Clopoțel Ion, 80, 81, 83
 Coandă Henri, 392, 395
 Cochințu Rodica, 925
 Coculescu Grigore, 89
 Codin Mihaela, 929
 Cojocaru Vasile, 929
 Colban Erik, 911
 Cole Teju, XXIII
 Colescu Leonida, 41, 337, 860, 862, 866, 886, 914, 915
 Coloja Pascu Mihai, 203
 Colpacci Isidor, 930
 Coman Paul, 925
 Comănescu Mihaela, 202
 Comșa Marin, 927
 Conea Ion, 913
 Constantin Cornelia, 931
 Constantin Cristinel, 746
 Constantin Daniela Luminița, 739, 740, 745, 746
 Constantin Margarita, 929
 Constantin Petre, 928
 Constantin Veronica, 962
 Constantinescu Andreea, 106, 941
 Constantinescu Dan, 927
 Constantinescu Emil, 152, 160, 176, 202
 Constantinescu Gheorghe K., 228, 245
 Constantinescu Gogu, 395, 397
 Constantinescu Iancu, 395
 Constantinescu Ion, 396
 Constantinescu Mitiță, 478, 515, 664, 677, 775, 810, 811, 835, 969, 1003, 1004
 Constantinescu Nicolae A., 81
 Constantinescu Nicolae N., XXVIII, XLIII, LI, 210, 225, 273, 279, 284, 288, 303, 478, 549, 584, 593, 595, 614, 616, 652, 653, 727, 775, 809, 810, 835, 918–920, 963, 967, 968, 983
 Constantinescu Nicolae, 135, 150
 Constantinescu Octav, 153, 202
 Constantinescu Ștefania, 931
 Constantinescu Tancred, 154, 202
 Constantinescu Virgiliu N., 902
 Constantiniu Florin, XXIII, LI, 848, 849, 859
 Conta Vasile, 512
 Copaci Mihai, 831, 835, 837
 Corduneanu Dumitru, 353, 367
 Corlan Grigore, 920

Cornățeanu Nicolae, 209, 225
 Cosmovici Paul Mircea, 957
 Costache Brîndușa Grațîela, 702, 819, 837, 838
 Costea Mihaela, 926
 Costea Nicolae, 134, 150
 Costea Ștefan, 81
 Costeiu Adrian, 262, 263, 274
 Costinaș Sorina, 303
 Cotoi Călin, 81
 Coțianu Radu, 926
 Crane Keith, 824, 835
 Crăiniceanu Gabriela, 928
 Creangă Grigore, 914
 Creangă Horia, 309
 Cresin Roman, 209, 225, 862
 Crețoiu Gheorghe, 920
 Crețoiu Reghina, 920, 924
 Crețu Dumitru, 925
 Criste Adina, 654
 Cristea Anca, 941
 Cristescu Amalia, 744
 Cristescu Antoaneta, 929
 Cristescu-Golopenția Ștefania, 81
 Croitoru Carmen, 653
 Croitoru Lucian, 925, 933, 953
 Croitoru Victor, 372, 389
 Crupenski Constantin, 862
 Csorvassi Andor, 596, 597, 616
 Cucu-Oancea Ozana, 80–83
 Curaj Adrian, 413
 Curea Viorica, 327
 Curie Marie, 276
 Curie Pierre, 276
 Curticeanu Silviu, 826, 835
 Cuza Alexandru Ioan, 51, 338, 865, 866, 879, 882, 884, 970, 972

D

Dachin Anca, 414
 Damian Ascanio, 317, 324
 Damian Rodica, 929
 Damșa Carmen, 928
 Dan Adrian, 600, 601, 612, 614
 Dan Vasile, 953
 Danielescu Andreea, 930

Danielescu Gabriela, 924
 Danielopolu Daniel, 395, 515, 557, 558, 898
 Darvas Zsolt, 721, 727
 David Thomas, 775
 Davidescu Alexandru, 111
 Davidescu David, 89, 91, 97, 237, 245
 Davidescu Velicica, 92, 237, 245
 Davidovici Ioan, 926, 933, 948, 963
 Davies Norman, XXV, LI
 Davila Alexandru, 481
 Davila Carol, 551, 903
 Davis Charles, 413
 Davolio Maurizio, 499
 Dawes Charles G., 438, 705
 Dăianu Daniel, XXIX, LI, 273, 836, 920, 924, 944, 968, 991
 Dănăilă Negoită, 394, 397
 Dănciulescu Daniela, 930
 Dănescu Radu E., 495, 508
 Decuseară Eugen C., 307, 338
 Deju Marin, 929
 Deletant Dennis, 367, 858
 Dell'Erba Salvatore, 721, 727
 Demetrescu Ilie, 150
 Demetrescu Mihai C., 820, 835, 901, 920, 930, 967
 Demetriad Paul, 915
 Demolins Edmond, 245
 Densusianu Aron, 890
 Derer Peter, 324
 Desmireanu Ionel, 303, 820, 835, 901, 918, 920, 921, 926, 927, 967
 Diaconescu Aristide, 927
 Diaconescu Ion P., 134, 150
 Diaconovici Corneliu, 912, 963
 Diaconu Daniel Constantin, 127
 Diaconu Marin, 81
 Diamescu Marius Andrei, 839, 859
 Diebold Francis X., 835
 Dijmărescu Eugen, 928
 Dima C., 927, 931
 Dimitriu Mihail, 654
 Dimitriu Sorin, 776
 Dimoftache Liana, 929
 Dincă Dragoș Valentin, 745
 Dincă Ilie, 149, 150

Dinculescu Constantin, 279, 281, 284, 303
 Dinculescu Victor, 863, 939
 Dinga Emil, 927, 954, 955
 Dinu Marin, XXIII, XXX, XXXIII, XXXVII, XLVII, LI, 508, 826, 835
 Dinu Sorin, 920
 Dio Cassius, 890
 Dissescu Constantin, 515
 Diță Stelian, 188, 201
 Dobre Gheorghe, 560, 584, 753, 776, 918, 920
 Dobre Mircea-Titus, 499
 Dobrescu Emilian, XXVIII, XLII, LI, 629, 652, 819–823, 825, 826, 828–830, 832, 833, 835, 901, 920, 957–959, 967, 968, 984
 Dobrogeanu-Gherea Constantin, XXVII
 Dobrovici Gheorghe, 652, 706, 710, 727
 Dochia Aurelian, 920, 957
 Dogaru Luminița, 930
 Dogaru Mădălina, 927
 Doicescu Octav, 316–318
 Dolgu Gheorghe, 677, 678, 920, 936, 957, 968, 995
 Dorneanu Aurel, 92
 Dragomirescu Horațiu, 390
 Dragu Florin, 262, 263, 274
 Drăcea Marin, 136, 903
 Drăgan Gleb, 283, 303
 Drăgan Ioan, 615
 Drăgănescu Mihai, 370, 372, 389, 395, 396, 402, 413, 902
 Drăgoi Marian, 128
 Drăgulin Ion, 927
 Drumont Eric, 911
 Duca Ion Gheorghe, 617
 Ducrocq Cédric, 435
 Dugan Gabriela, 929
 Dughin Alexandr, L, LI
 Duguit Leon, 911
 Duiboin Jacques, 435
 Duică Bogdan G., 913
 Dulliu George, 929
 Dumănescu Luminița, 17, 19, 42, 616
 Dumitrache Ioan, 413
 Dumitrache Liliana, 612, 614
 Dumitrescu Dalina, 931

Dumitrescu Ileana, 927
 Dumitrescu Ilie, 860, 863, 877, 887
 Dumitrescu Vasile, 863
 Dumitriu Dumitru, 80
 Dumitru Bogdan-Cristian, 729, 745
 Dumitru Dumitru, 920, 926, 933, 947
 Dumitru Ionuț, 679
 Dumitru Mihai, 92, 610, 611, 614
 Dumitru Ramona, 825, 835
 Dupaquier Jacques, 5, 42
 Duphil François, 435
 Duprat Guillaume Léonce, 911
 Duțescu Bogdan, 558, 584
 Duțu Alesandru, 848, 849, 859
 Duțu Andrei, 807
 Duțu Mircea, 777, 792, 794, 805, 807

E

Ecaterina a II-a, 130
 Edeleanu Lazăr, 394, 515
 Edgenworth Francis Ysidro, 822
 Eisemon Thomas Owen, 403, 413
 Eliade Mircea, 71, 81, 903
 Elias Jacques M., 898, 903, 905
 Elias Menachem H., 905
 Emilian Radu, 929
 Emilian Ștefan, 275, 303
 Eminescu Mihai, XXVII, 81, 896
 Enache Gheorghe, 927
 Enache Ion, 928
 Enăchescu Șerban, 929
 Enășescu Ștefan, 151
 Enculescu Petre, 87
 Enescu George, 653, 897
 Engels Friedrich, 998
 Erdogan Recep Tayyip, 64
 Eremie Tiberiu, 314, 395
 Eșanu Cristina, 217, 225
 Etzkowitz Henry, 414

F

Fackelmann Hans, 316
 Fassio Georges, 430, 435
 Făinaru Aurel, 929
 Fălcoianu Ștefan, 890
 Ferdinand I, 51, 52, 730, 895

Filip Florin Gheorghe, 368, 383, 389,
390, 413, 960, 961
Filip Gheorghe, 702
Filipescu Iancu, 80–82, 596, 616
Filitti Ioan C., 913
Filser Marc, 435
Fiñescu Traian, 836
Fischer Mary Ellen, 813, 824, 835
Fischer Ronald Aylmer, 822
Fisher-Galați Stephen, 206, 225
Fistung Frantz Daniel, 305, 340, 341,
367
Floreă Niculae, 92
Florescu Constantin, 425–427, 433, 435
Florescu Ionel, 926, 927
Florian Mircea, 903
Florian Violeta, 220, 225, 949
Fodor Dumitru, 201
Fota Constantin, 440–442, 451, 478
Fota Ioan, 928
Fourier Charles, 919, 1003
Frangopol Petre T., 395, 413
Frâncu S., 928
Frenkel Jacob A., 829
Frentz Gabriela, 927
Frevet Ute, 508
Friedman George, XLVII, XLIX, LI
Frilling Tuvia, 616
Fromm Gary, 304
Fuerea Augustin, 408, 413

G

Gaftea Viorel, 368, 958
Gaillard Jacques, 413
Gali Jordi, 833, 835
Garets Véronique, 435
Garoflid Constantin, 206, 226
Gaston-Marin Gheorghe, 303, 597, 614
Gaulle Charles de, 371
Gavăt Iulian, 169, 202
Gavrilă Radu, 912
Gavrilescu Camelia, 948, 949
Gavrilescu Dinu, 214, 216, 217, 226,
926, 933, 947, 948, 963
Găburici Angela, 927
Gălățescu Anca, 837
Gâdinceanu Romanița, 930
Gâlceavă Ion, 863
Geană Gheorghită, 81
Georgescu Constantin P., 131, 150
Georgescu Dumitru C., 9–11, 14, 42, 81,
208, 226, 549, 587, 588, 590, 591,
614, 615
Georgescu Dumitru, 227
Georgescu Emilian, 930
Georgescu Florian, 317, 338
Georgescu Florin, XLVIII, LI, 435, 610,
614, 633, 639, 652, 679, 702, 728,
760, 776, 809, 836
Georgescu George, 273, 437, 458, 465,
466, 478, 617, 620, 634, 652, 653,
703, 712, 714, 715, 717, 722, 725,
727, 728, 739, 746, 747, 759, 764,
767, 775, 776, 824, 836, 920, 924,
939, 941, 964
Georgescu Liliana, 776
Georgescu Luminița Izabell, 275
Georgescu Vlad, 590, 614
Georgescu-Roegen Nicholas, XXVIII,
XLIII, LI, 207, 226, 273, 446, 478,
862, 882, 885, 915, 936, 968, 985,
989, 995, 996
Gerota Dimitrie, 557
Gerstenberg Alfred, 848
Gertler Mark, 833, 835
Gheorghe Florentina Viorica, 468, 479
Gheorghe Gheorghe Ion, 388, 390
Gheorghe Viorel, 929
Gheorghită Radu, 928
Gheorghiu Ioan Ștefan, 351
Gheorghiu Mihaela, 927
Gheorghiu-Dej Gheorghe, 303, 397, 614,
812, 813, 872
Gherasim Toader M., 921
Gherghina Gheorghe, 679, 702
Ghețău Vasile, 1, 5, 41, 81, 560, 584, 960
Ghibu Onisifor, 397, 917
Ghibuțiu Agnes, 928, 944
Ghica Constantin Gr., 889
Ghica Ion, 889, 891, 965, 971, 977
Ghica Mihai, 861
Ghidel Constantin, 810, 811
Ghika Vladimir, 903

Ghimbuluț Petre, 875
 Ghimiș Alexandra, 745
 Ghinoiu Ion, 81
 Ghizari Emil, 927
 Ghizdeanu Ion, 734, 745, 920, 924
 Giddens Anthony, LI
 Gide Charles, 1003
 Gigea Petre, 713, 716, 717, 727
 Gil-Aluja Jaime, 968, 1000
 Gini Corrado, 608, 610, 614, 740, 968, 998
 Giurcă Daniela, 216, 217, 226
 Giurescu Constantin C., 130, 150
 Giurescu Dinu C., L, 319, 338, 549, 745, 755, 776
 Giurgea Emil, 372
 Giurgiu Victor, 88, 138, 142, 150
 Giuvelea Mihai, 925
 Gladwell Malcolm, 81
 Glaja Nicolae, 702
 Glăvan Vasile, 482–484, 490, 492, 508, 930
 Glodeanu Ion, 82
 Goga Octavian, XXX
 Goh Chor-Ching, 745
 Gojdu Ion, 846, 859
 Golescu Grigore, 914
 Goliat Ioan, 920
 Golopenția Anton, 14, 22, 41, 42, 81, 83, 208, 226, 549, 587, 590, 593, 614, 862, 869, 872, 903
 Golopenția Sanda, 549, 614
 Gomoiu Victor, 515, 557
 Gondoș Mihai, 925
 Goodwin Harold, 499
 Gorbaciov Mihail, 826
 Gorciu Cicero C., 915
 Gorun Adrian, 734, 745
 Gorun Horațiu Tiberiu, 745
 Gorzelak Grzegorz, 745
 Goschin Zizi, 729, 739, 740, 745, 746, 920, 941
 Grabas Christian, 757, 776
 Grama Izabella Gilda, 739
 Grecescu Dimitrie, 481
 Grecu Florin, 810, 811, 836
 Greenspan Alan, 827, 836

Grigore Iulian, 57, 58, 81
 Grigorescu Constantin, 918, 920, 924, 933, 939, 940
 Grigorescu Nicolae, 481
 Grodea Mariana, 926
 Gronski Săndel, 929
 Grosu Tudor, 837
 Grothe Hugo, 508
 Groza Petru, 210
 Grumăzescu Horia, 508
 Gubernatis Angelo de, 893
 Guran Marius, 368, 370, 375, 383, 388–390, 402
 Gusti Dimitrie, 43, 80–84, 151, 182, 183, 202, 208, 225, 226, 277, 303, 312, 338, 346, 367, 373, 390, 438, 478, 486–488, 508, 512, 549, 556, 584, 586, 587, 614, 615, 651, 652, 702, 705, 706, 710, 727, 745, 751, 776, 862, 885, 896, 898, 909, 911–913, 915, 917, 918, 963, 985, 986
 Guțescu Laurențiu, 887

H

Hadamard Jacques Salomon, 974
 Haiduc Ionel, 902
 Halfon Jean R., 914
 Halipa Pantelimon, 397, 917
 Hall Stephen G., 832, 836
 Hamangiu Constantin, 155, 202, 203, 313, 338
 Hare Paul, 816, 836
 Haret Spiru, 395, 481, 511, 512
 Harisson Bennett, 764, 775
 Hariton Dinu, 318
 Harrison Mark, 818, 836
 Hartia Sergiu, 926
 Hașdeu Bogdan Petriceicu, 889, 892, 977
 Hașeganu G., 921
 Haupt Heinz-Gerhard, 508
 Havel Jiří, 836
 Hălmăjan Victor, 926
 Hărăguș Mihaela, 17, 19, 616
 Hepites Ștefan, 897
 Hera Cristian, 85, 91, 97, 224, 226, 902, 949

Herescu Ioan V., 290, 304
 Hernández-Quevedo Cristina, 585
 Herseni Traian, 81, 82
 Herșcovici Leon, 930
 Herteliu Claudiu, 746
 Hexner Bela, 203
 Heymann Daniel, 721, 728
 Hitchins Keith, 367, 702, 858
 Hitler Adolf, XXVI, 848, 849
 Hoffman Oscar, 82
 Hoover Herbert, 708
 Horlescu Gabriela Brândușa, 962
 Hornianschi Nicoleta, 246, 925
 Horovitz Marcu, 920, 924
 Hossu Iuliu, 397, 917
 Hosu Elena Giorgiana, 807
 Hricu Ruxandra, 338
 Hrușciov Nikita Sergheevici, 814
 Hulpoi Nicolae, 89
 Hulubei Horia, 397, 398, 411, 515, 885
 Hurduzeu Gheorghe, 413
 Hurmuzaki Alexandru, 889
 Hurmuzaki Eudoxiu de, 889
 Hurmuzescu Dragomir, 276, 372, 395, 397, 515
 Husea Teodora, 931
 Huttl Pia, 721, 727

I

Iacob Gheorghe, 247, 249, 273, 745, 963
 Iacob Veronica Felicia, 925
 Iacobescu Gheorghe, 846, 859
 Iacobici Iosif, 847
 Iacobovici □ Boldișor Constantin, 920
 Iancu Aurel, XXVIII, XXXIX, LI, 127, 152, 153, 203, 273, 400, 403, 413, 414, 457–459, 471, 478, 479, 549, 584, 629, 632, 652, 653, 739, 740, 746, 763, 776, 818–820, 824, 833, 836, 901, 918, 920, 921, 924, 925, 933–936, 953, 957, 959, 960, 963, 967, 968, 988
 Iancu C., 79
 Iancu Gheorghe, 746, 963
 Iancu Ștefan, 372, 390, 392, 394–396, 413, 515, 549
 Iatan Răsvan, 929
 Ibănescu Mihai, 926
 Ielenicz Mihai, 127
 Iftimie Roxana, 927
 Ilie Simona, 603, 615, 616
 Iliescu Ion, 826, 921
 Ilina Decebal, 853–855, 859
 Inculeț Ion, 896
 Inzelt Annamaria, 414
 Ioan Paul al II-lea, 64
 Ioan-Franc Valeriu, 415, 436, 859, 908, 914–916, 929, 930, 935, 936, 940, 963
 Ioanid Radu, 616
 Ion Mihai, 920, 925
 Ionașcu Traian, 515
 Ionașcu Viorica, 929
 Ionică Maria, 929
 Ionesco Eugen, 903
 Ionescu Angela, 863, 925
 Ionescu Constantin, 776, 863, 875, 887, 954
 Ionescu Dan, 158, 203
 Ionescu de la Brad Ion, 87, 316, 861, 866, 878, 884, 890, 965, 970
 Ionescu E., 920
 Ionescu Ghiță, 666, 678
 Ionescu Grigore, 318
 Ionescu Luminița, 933
 Ionescu Mihail E., 616
 Ionescu Nicolae, 875, 912
 Ionescu Ovidiu, 846, 859
 Ionescu Take, XXVII, 481
 Ionescu-Brăila Gheorghe, 245
 Ionescu-Șișești Gheorghe, 86, 89, 90, 97, 206, 226, 897, 913, 914
 Ionescu-Șișești Ileana, 413
 Ionescu-Șișești Roxana, 97
 Ionesci Gheorghe, 957
 Ionete Constantin, 214, 226, 274, 436, 599, 604, 615, 825, 836, 920, 930, 932, 933, 939, 963, 968, 989
 Iordache Virgil, 819, 920
 Iordan Dimitrie, 918
 Iordan Marioara, 808, 927
 Iorga Nicolae, XXX, 52, 436, 512, 750, 775, 776, 883, 896–898, 906, 907, 983
 Iosif al II-lea, 130, 150

Iotzu Alexandru, 318
 Iovanelli Marcela Felicia, 277–280, 304, 776
 Irimiea Mihai, 253, 254, 274
 Isaic-Maniu Ruxandra, 953
 Isărescu Mugur, 658, 668, 669, 674, 675, 678, 833, 928, 943, 956, 957, 963, 968, 992
 Iscovici Paul, 875
 Isted G.A., 370, 390
 Istrate Ion, 929
 Istrati Constantin I., 891, 894
 Istudor Nicolae, 964
 Iștoc Elena-Manuela, 367, 480
 Ivan Ion, 390
 Ivanov Martin, 836
 Ivan-Ungureanu Clementina, 863
 Ivănescu Dumitru, 135, 140, 141, 149, 151
 Ivănescu Ion, 158, 203
 Ivănuș Gheorghe, 154, 160–163, 165, 166, 171, 172, 175–177, 203
 Izrael, 71, 72

J

Jackson Marvin R., 448, 457, 479, 626, 652
 Jamasab Tooraj, 290, 304
 Jica Petre, 820, 835, 920
 Jinga Ion, 521
 Jinga Petre, 515, 918
 Jivan Iosif, 131, 151
 Jochem Dominik, 148, 151
 Johnson Harry G., 829
 Joja Athanase, 899
 Joliot-Curie Irène, 901
 Joliot-Curie Jean-Frédéric, 901
 Jonatan, 72
 Joskow Paul, 290, 304
 Julia Dorin, 927
 Juvara Ernest, 557

K

Kalinderu Ioan, 891
 Kallai Ella, 837
 Karadja Constantin, 915

Kaser Michael C, 727
 Keefe Eugen K., 457, 478
 Kendall Maurice George, 822, 876
 Keyes Ralph, XLVII, LI
 Keynes John Maynard, 810, 918, 987
 Kindlein Nicolae, 929
 Kirîțescu Costin, 208, 226, 654–656, 660–662, 664–666, 672, 678, 912, 916, 919, 920, 963, 968
 Kisseleff Paul, 51
 Kitchen Hans, 540, 549
 Klacek Ian, 836
 Klein Alexander, 834
 Klein Lawrence, 823, 836, 945, 968, 1001
 Kligman Gail, 211, 226
 Kogălniceanu Mihail, XXVII, 51, 338, 889, 891
 Koleva Petia, 435
 Kolmogorov Nikolaevici Andrei, 901
 Kondratiev Nicolai, 44, 55
 Konteschweller Mihai, 396
 Kornai Janos, 274, 814, 836
 Kosta Jiři, 836
 Kraft W., 912, 963
 Kretzulescu Nicolae, 866, 891

L

Lalescu Smaranda, 836
 Lalescu Traian, 515, 809, 836, 903
 Lambert Edouard, 911
 Lampe John R., 448, 479, 626, 652
 Lane Philip, 833, 836
 Lapedatu Alexandru, 896, 899
 Lapedatu Ion, 913, 917, 966, 975
 Larionescu Maria, 79, 81, 82, 588, 615
 Larrain Felipe, 829
 Lațiu Victor, 170, 203
 Lazăr Augustin, 794, 807
 Lazăr Constantin, 674, 675, 678
 Lazăr Ioachim, 201
 Lazăr Traian, 57, 82, 920
 Lazăr Vasile, 203
 Lazear Edward, 832
 Lăcătușu Radu, 92
 Lăcrițeanu Șerban, 341, 367

Lăzărescu Cezar, 316–318
 Lefter Constantin, 739, 746
 Lemnij Ihor, 819, 920, 921
 Lemoine Françoise, 653
 Lenin Vladimir Ilici, XX
 Leon Gheorghe, 885
 Leonida Dimitrie, 111, 276, 372, 395
 Leonte Virgiliu, 390, 702, 912
 Leontief Wassily, 821, 916
 LeSage James, 746
 Levente Mihail, 862, 875, 919
 Levi, 71
 Levi-Strauss Claude, 71
 Lewis Cleona, 727
 Lilea Florin Paul Costel, 1004
 Linden Ronald H., 816, 824, 836
 Lindert Kathy, 217, 225
 Lipatti Dinu, 903
 Liptak Tamás, 814
 List Friedric, 976
 Livezeanu Irina, 310, 338
 Livi Bacci Massimo, 5, 42
 López-Rodríguez Jesus, 739, 746
 Lord Montagne J., 829, 832, 837
 Lovinescu Eugen, LI, 903
 Lowitzsch Jens, 945
 Luca Lucian, 205, 225, 926, 963
 Lucacs Georg, 70
 Lungu Gheorghe, 42
 Lup Aurel, 213
 Lupu Dima, 929
 Lupu Iulia, 654, 928, 954
 Lupu Marin A., 171, 203
 Lupu Pompilia, 926, 927
 Lupu Vasile, 972

M

Macedonski Alexandru, 903
 Machedon Ion, 138, 151
 Macovei Gheorghe, 192, 203, 515
 Maddison Angus, 727, 837
 Madgearu Virgil, XXVII, XXVIII, XLIII,
 LI, 43, 51–54, 68, 80, 82, 207, 226,
 247, 274, 278, 280, 288, 304, 440,
 479, 515, 618, 625, 626, 653, 661,
 675, 678, 750, 752, 753, 776, 810,

811, 862, 903, 909, 912, 915, 917,
 968, 976, 979, 985, 986
 Maghiar Nicolae, 203
 Mai Ralf, 41
 Maicu Horia, 316–318
 Maievschi Mihail, 653, 660, 678, 706–
 708, 710, 711, 727
 Maior Augustin, 370, 390, 903
 Maiorescu Titu, 512, 896, 903
 Majuru Adrian, 584
 Malaxa Nicolae, 344, 590, 595, 843, 847
 Malinschi Vasile, XLIII, LI, 127, 755,
 776, 966, 978
 Malița Mircea, 525
 Mandel David, 826, 837
 Manea Gheorghe, 925
 Maniu Iuliu, 397, 899, 917
 Maniu Mircea T., 837
 Manoilescu Mihail, XXVII, XXVIII, LI,
 440, 479, 515, 587, 588, 615, 617,
 810, 811, 911, 913, 969, 1002
 Manolache Josefina, 927
 Manole Horia, 132, 135, 151
 Manolea Bogdan, 373, 390
 Manolescu Gheorghe, 920, 954
 Manolescu Șerban, 316
 Manu Iancu, 861
 Manuilă Sabin, 3, 8–11, 41, 42, 82, 590,
 591, 615, 862, 882, 883, 887
 Manuilă Veturia, 592, 615
 Marconi Guglielmo, 369, 370, 390
 Marcu Alexandru, 254, 274, 899
 Marcu Duiliu, 312
 Marcu Nicolae, 254, 274
 Marcus Solomon, 836
 Marer Paul, 203
 Marghiloman Alexandru, XXVII
 Maria Tereza, 130
 Marica George Em., 82
 Marin Constantin, 654, 954
 Marin Costel, 348, 349, 367
 Marin Gheorghe, 151
 Marinescu Adriana, 931
 Marinescu Florin, 929
 Marinescu Gheorghe, 558, 898
 Marinescu Ilie, 820, 837
 Marinescu Ion, 921

- Marinescu Liliana, 925, 930
 Marinete Lucian, 401, 413
 Marinoiu Ana-Maria, 440, 452, 479
 Markov Andrei Andreyevich, 974
 Marmandiu Ilie, 929
 Marshall George, 255
 Marușca Toader, 962
 Marx Karl, 979, 980, 998
 Mateescu Cristea, 314, 395
 Mateescu Dan, 315
 Matei Horia C., 729, 746
 Matei Mirela, 653
 Maurer Ion Gheorghe, 629, 966
 Mayntz Renate, 414
 Mazilescu Raluca, 941
 Mazilu Panaite, 315
 Mălureanu Ion, 160, 203
 Mănescu Manea, 127, 875, 966
 Mărginean Ioan, 611, 614–616, 950
 Mărgineanu Nicolae, 903
 McClelland David, 82
 Measnicov Igor, 588, 589, 615
 Measnicov Ivan, 862
 Medar Elena, 176, 201
 Mehedinți Simion, 481, 511, 512, 515
 Mehtupciu-Diamant Theodor, 1003
 Melinte Toma, 926
 Melnic Maria, 930
 Mendel Gregor, 239
 Mendras Henri, 82
 Mereuță Cezar, XLIII, LI, 274, 653
 Merton Robert King, 82
 Meske Werner, 414
 Mezei Elemer, 42
 Mezincescu Eduard, 558, 584
 Micescu Istrate, 515
 Miclescu Sandu, 324
 Miculescu Constantin, 515
 Miftode Vasile, 80, 82
 Mihai Costică, 921
 Mihai Viteazul, 972
 Mihail S. 154, 203
 Mihalache Flavius, 612, 615
 Mihalcea Doru, 924
 Mihăescu Olga, 925
 Mihăilă Florin, 927
 Mihăileanu Călin, 290, 304
 Mihăilescu Adina, 609, 610, 615
 Mihăilescu Alexandru, 925, 951
 Mihăilescu Ioan, 82
 Mihăilescu Lucia, 819, 920, 924, 925
 Mihăilescu M.I., 915
 Mihăilescu Vintilă, 515
 Mihăiță Nicolae V., 924
 Mihoc Gheorghe, 5, 42, 515, 862, 875, 899, 974
 Mihuț Marin, 915
 Mihuț Virgil, 925
 Milcu Ștefan, 558, 584
 Milescu Ioan, 149, 151
 Militaru Stelian, 813, 834
 Millea Nona, 390, 395, 398, 400, 413, 963
 Miller Alten S., 170
 Mincu Ion, 903
 Mircea Ilie, 515
 Mirescu Alexandru V., 245
 Mirică Andreea, 860
 Miroiu Rodica, 367
 Mitrea Vasile, 324
 Mitscherlich Eilhard, 89
 Mladenatz Gromoslav, XXVIII, LI, 521, 918, 919, 969, 1003
 Mladovsky Philipa, 585
 Moagăr Poladian Simona, 943, 944
 Mocanu Constantin, 97
 Mocuța Ștefan Traian, 203
 Mohanty Madhusudan, 727
 Moineagu Costache, 819, 820, 822, 837, 901, 918, 920, 921, 967
 Moise, XXXIV, 71
 Moiescu Elena Raluca, 740, 746
 Moisil Grigore, 371, 402, 515
 Moldovan Roman, XLIII, LI, 160, 171, 203, 402, 625, 626, 653, 755, 776, 915, 918–920, 967, 980
 Moldoveanu Marcel, 928
 Molnar Maria, 596, 597, 610, 615, 616, 819, 920, 921, 939
 Molotov Viaceslav, XXII, 520, 753
 Montbrial Thierry de, 1000
 Moran Patrick, 741
 Moroianu-Dumitrescu Natalia, 740, 746
 Morris Ian, XLVIII, LII
 Morse Samuel, 369, 370, 372, 390

Moruzi Nicolae, 862
Moruzzi Alexandru, 778, 977
Mosher Steven W., 63, 64, 83
Mosora Cosmin, 744
Moşneagu Marian, 348, 352, 367
Moşoiu Traian, 112
Moşteanu Tatiana, 728
Mota Raffaella, 304
Motamen-Scobie Homa, 836
Motaş Constantin Ioan, 170, 203
Motoc Mircea, 92
Mrazec Ludovic, 90, 155, 170, 182, 203, 277, 515, 888, 896, 914
Muntean Ion, 92
Munteanu Laviniu, 481, 482, 509
Munteanu-Murgoci Gheorghe, 87, 88, 481
Murariu Benone, 927
Murăraşu Dumitru, 81
Murea Radu, 225
Mureşan Dumitru, 274
Mureşan Maria, 210, 226, 247, 249, 255, 274, 288, 304, 814, 815, 837
Murgescu Bogdan, 250, 274, 304, 446, 479
Murgescu Costin, XXVII, LII, 274, 653, 918–921, 928, 967, 981, 1002
Murgoci Elisabeta, 930
Murgu Nicolae, 674, 675, 678
Murgulescu Ilie G., 523, 524, 899
Muscalu Mihai Sabin, 246, 953
Muşat Mircea, 655, 678

N

Nae Mariana, 614
Nalban Valeriu, 831, 835
Naneş Marcela, 920
Naneş Ovidiu, 920, 924
Napoleon al III-lea, 969
Năstase Adrian, 154, 158, 191
Năstase Gabriel I., 203, 395, 414
Năstase Silvia, 929
Neacşu Nicolae, 508, 930
Neacşu Paula, 963
Neagu Cornelia, 152, 190, 203
Neagu Florian, 262, 263, 274

Neagu Olimpia, 739, 740, 746
Neagu Sândica, 887
Neagu Vasile, 929
Neamţu Octavian, 80, 83
Neamţu Victor, 106, 127
Necşulea Alexandru, 317
Necula Dragoş Alexandru, 853, 859
Nedici Gheorghe, 130, 151
Negrescu Adrian, 329, 338
Negriţoiu Mişu, 675, 678
Negru Andrei, 83
Negruţiu Filofteia, 136, 151
Negruzzi Iacob C., 891, 896, 897
Negucioiu Aurel, 920
Negulescu Petre P., 512
Neguţ Aurelian, 160, 203
Neményi A., 79
Neniţescu Costin D., 394, 397, 515
Nesterov Vadim, 130, 151
Netta Gheron, 521, 914, 915
Netta Xenofon, 915
Newbery David, 304
Nica Narcisa, 927
Nicoară Cornel, 395
Nicolae Florian, 931
Nicolae Victor, 929
Nicolae-Văleanu Ivanciu, LII, 963
Nicolau Cezarina, 929
Nicolescu Miron, 515, 899
Nicolescu Ovidiu, 920, 921
Nicolescu Valeriu Norocel, 142, 151
Nicula Alexandru Sabin, 962
Niculescu-Băcilă Ştefania, 930
Nistor Ion, 917
Nistorescu Nicolae, 929
Nişulescu Iuliana, 920
Niţă Mihai Daniel, 136, 151
Noica Constantin, 903
Noica Nicolae, 307, 308, 311, 320–323, 325, 336, 338
Noica Ruxandra, 325, 339
Noll Roger, 290, 304
Novac Anca, 746
Nutzenadel Alexander, 757, 776
Nye Joseph S.Jr., XLVIII, LII

O

Oberth Hermann, 395, 903
 Obregia Anastasie, 515
 Odobescu Alexandru, 889, 891
 Odobleja Ștefan, 395, 903, 968
 Ofițeru Andreea, 339
 Olaru Corneliu, 274
 Olaru Liviu, 928
 Olsavszky Victor, 585
 Olteanu Dan Constantin, 471, 479, 652, 959, 960
 Olteanu Florina, 928
 Olteanu Nicolae, 141, 150
 Olteanu Ștefan, 203
 Onciul Dimitrie, 896
 Onică Petre, 593, 614, 862
 Onicescu Octav, 862, 885, 974
 Opran August, 914
 Oprea Alexandru, 925
 Oprescu Gheorghe, 920, 924
 Opriș Petre, 852, 859
 Oprița Virgil, 141, 150
 Oprițescu Mihail, 253, 254, 274
 Orghidan Constantin, 390, 702
 Oromolu Florin, 845, 915
 Ortiz Ramiro, 913
 Os Nicolae, 928
 Osiceanu Constantin, 157, 204
 Oteteleșanu Petre, 394
 Otiman Păun Ion, 83, 211, 226, 397, 414, 907, 948, 949, 1004
 Otovescu Dumitru, 83
 Otu Petru, 847, 859
 Oțil Maria, 746

P

Pace Robert Kelley, 746
 Pache Gilles, 435
 Paciurea Dimitrie, 903
 Palade George Emil, 901
 Pallady Theodor, 903
 Panaite Mircea, 927
 Panaitescu Alexandru, 324, 338, 339
 Panaitescu Constantin, 925
 Panaitescu Scarlat, 915
 Panaitescu-Perpessicius Dumitru, 896

Pandelică Amalia, 653
 Pandelică Ionuț, 653
 Panduru Filofteia, 863
 Pantelimon Cristi, 60
 Papacostea Șerban, 367, 858
 Papadopol-Calimah Alexandru, 889
 Papilian Victor, 913
 Papiu-Ilarian Alexandru, 889
 Paraschiv Dumitru, 204
 Paraschivescu Marcel Theodor, 227, 238, 245
 Paraschivescu Marcel, 227
 Parhon Constantin, 515, 558
 Parpală Oprea, 245
 Pascal Despina, 930
 Pascaru Mihai, 83
 Pascu Dimitrie P., 915
 Pasti Vladimir, 589, 599, 603, 604, 616
 Patache Laura, 739
 Patriche Dumitru, 436
 Patriche Iulian, 325, 339, 436
 Patriciu Mihai, 918
 Pațac Filip, 183, 204, 442, 451, 452, 479, 490, 508
 Paul Radu, 653, 930
 Paulescu Nicolae, 558, 903, 968
 Pauling Linus Carl, 901
 Paveau Jacques, 435
 Pavelescu Florin Marius, 471, 479, 510, 517, 519, 527, 549, 550, 553, 556, 585, 629, 630, 632, 652, 653, 749, 753, 776, 818, 836, 920, 935, 939–941
 Pavlovschi Gheorghe, 89
 Păcuraru Ion, 42
 Părăluță Mihai, 920
 Părean Mihai, 746
 Pătrășcanu Lucrețiu, XXIX, LII
 Pătrășcoiu Nicolae, 138, 150
 Păun Cristian, 408, 413, 414
 Păun Nicolae, 274, 627, 628, 652, 653, 745, 776, 809–811, 837, 909, 963
 Păuna Bianca, 958
 Păuna Carmen, 945
 Pâclișanu Zenovie, 899
 Pânzariu Sorin, 849, 859
 Pârlog Cornelia, 927

- Pârțachi Ion, 1004
Pârvan Vasile, 43, 898, 906, 907, 909, 976, 986
Pârvolescu Constantin, 903
Pâslaru Corneliu, 285, 304
Pearson Karl, 822
Pelinescu Elena, 808, 925, 935, 944
Pencovici Alexandru, 861
Pencu Alexandru, 927, 931
Pepelea Petru, 863
Pepper Roy, 813–816, 818, 821, 822, 838
Perciun Nicolae, 370, 372, 390
Periețeanu Alexandru, 914
Persu Aurel, 395
Perț Steliana, 534, 547, 549, 920, 921, 923, 924, 939
Pescatori Andrea, 720, 727
Petcu Viorica, 928
Petra Nicolae, 810, 811
Petrașcu Emil, 395
Petreanu Cornelia, 931
Petrescu Adrian, 402
Petrescu Alexandrina, 280, 304
Petrescu Ion, 861
Petrov Iuliana, 924
Petrovici Ioan, 512, 520
Petrovici Norbert, 339
Philippide Alexandru, 892
Piciu Gabriela, 954
Pilat Vasile, 824, 920
Piru Alexandru, 903
Pisică Silvia, 941
Pișota Ion, 127
Pizanty Mihail, 157, 204, 915
Pîrciog Speranța, 939
Platon Adrian, 619, 621–624, 652, 753, 776, 920
Platon Victor, 106, 925, 941
Plăviciosu Ion Alexandru, 853–855, 859
Poenaru Călin, 331, 339
Poenaru Maria, 585, 596–599, 616, 920
Polanyi Karl, XXVI, LII, 83
Pollitt Michael, 290, 304
Pompeiu Dimitrie, 515
Poni Petru, 394, 512, 890, 891, 896
Pop Alexandra, 837
Pop Călin-Cornel, 746
Pop Constantin, 913
Pop Cosmina-Elena, 611, 616
Pop Dănuț, 746
Pop Emil, 83
Pop Ioan-Aurel, 887, 902
Pop Marius, 924, 927
Pop Marțian Dionisie, 860, 861, 865, 866, 878, 884, 897, 976
Pop Mihai, 83
Pop Monica, 629, 653,
Pop Napoleon, 928, 943, 944, 954, 963
Pop Valeria, 927
Popa Adrian, 151
Popa Carol, 179, 204
Popa Cristian, 831, 837, 920
Popa Dana, 837
Popa Elena, 931
Popa Florina, 746, 941
Popa Gheorghe, 413
Popa Iulian, 383, 390
Popa Iulian-Florentin, 390
Popescu Andrei Luca, 332, 339
Popescu Cătălin, 776
Popescu Claudia Rodica, 260, 261, 274
Popescu Cristina Gabriela, 338
Popescu Dumitru, 841, 850, 853, 859
Popescu G., 915
Popescu Histache, 314, 339
Popescu Ilie, 341, 367
Popescu Marin, 212, 226, 920, 933
Popescu Mihail, 854, 855, 859
Popescu Octavian, 151
Popescu Roxana-Maria, 413
Popescu Tăriceanu Călin, 191
Popescu Teodor, 305, 367, 925
Popescu Vasile I., 776
Popescu Victor Stelian, 151
Popescu-Voinești Ion, 155, 170
Popescu-Zeletin Ion, 137, 142, 151
Popovici Călin, 903
Popovici M., 920
Popovici Tiberiu, 402
Popovici-Barcianu Sava, 889
Popper Andrei, 819, 920
Porumbescu Nicolae, 316

Postolache Tudorel, 63, 214, 226, 245,
417–419, 429, 436, 824, 833, 837,
920, 932–934, 956, 957, 963, 964,
967, 968, 984
Poștarencu Dinu, 438, 479
Pradhan Hemant Kumar, 721, 727
Prager Emil, 307, 314, 339, 395
Precupețu Iuliana, 610, 611, 615, 616, 950
Preda Gavril, 158, 160, 204
Preda Marian, 609, 614, 616
Predoșanu Gabriela A., 920
Predoșanu Viorel, 920
Preduț Gabriela, 931
Preoteasa Ana Maria, 950
Pricăjan Artemiu, 482, 508
Prieur Michel, 807
Prigogine Ilya, 901
Prime Samuel I., 372, 390
Proca Alexandru, 968
Procopiu Ștefan, 393, 397, 398, 414, 515
Prodan David, 595
Prodan Iuliu, 515
Profiri Nicolae, 314
Protescu Otto, 182, 204
Protopopescu-Pache Emanoil, 88
Prunariu Dumitru, 354
Puiu Visarion, 309
Purcărea Theodor, 436
Purica Ionuț, 945
Pușcariu Sextil, 892, 896
Pușcaș Ioan, 306, 337
Pușcaș Vasile, 746
Puwak Hildegard, 920, 957

Q

Quinet Edgar, 891

R

Rachmuth Ion, 919, 920, 966, 979
Racoviță Emil, 392, 515, 896
Racoviță Gheorghe, 862
Radice Eduard A., 727
Radocea Alexandru, 863
Radu Elie, 111, 314
Radu Gabriela, 745
Radu Nicolae, 80
Raisian John, 832

Ralea Mihai, 913
Rausser Vasile, LI, 755, 776, 819, 837
Răboacă Gheorghe, 920, 924
Rădăceanu Lothar, 966
Răducanu Ion, XXVIII, LII, 515, 521,
909, 917, 966, 975, 976, 986
Răducanu Viorica, 925
Rădulescu Andrei, 896, 913
Rădulescu Astridel, 920
Rădulescu Dan Constantin, 497, 508,
Rădulescu Gheorghe, 915, 917, 919, 920
Rădulescu Ion Heliade, 889
Rădulescu Liliana, 928
Rădulescu-Motru Constantin, 896
Răgălie Ștefan, 953, 954
Rărincescu Ion G., 281, 304
Răuță Corneliu, 92
Răvar Ion, 863
Răvaș Gheorghe, 204
Râmneanțu Petru, 42
Redfield Robert, 72, 83
Reinhard Marcel, 5, 42,
Reinhart Carmen M., 721, 727, 825, 837
Resteman Ion, 924
Reșid Mustafa Pașa, 87, 970
Retegan George (Gheorghe), 42, 862, 887,
918
Retegan Mihai, 848, 849, 859
Rèti Tamás, 814, 837
Revnice Nicolae, 931
Rey Radu, 962
Rey Serge, 745
Ribbentrop Joachim von, XXII, 520, 753
Ricardo David, 919
Ricci Tiberiu, 317, 318
Richard Gaston, 911
Ripan Raluca, 515
Rist Charles, 968, 997
Ristea Ana-Lucia, 415, 436, 929
Robert Michel, 83
Rogoff Kenneth S., 721, 727
Rogojan Alexandru, 402
Rogoveanu Petre, 929
Roman Alexandru, 889
Roman Mihai, 927
Roman Viorel, 45, 74
Românu Ion, 901
Roosevelt Theodore, 810

Rose Nancy, 290, 304
 Rosener Werner, 61, 62, 83
 Rosetti Constantin Alexandru, 888
 Rosetti Radu R., 899
 Rostas Zoltan, 83
 Roșca Constantin, 964
 Roșca Felicia, 927
 Roșca-Cristea Constanța, 929
 Rotariu Traian, 17, 19, 42, 600, 616
 Rozentuler Sorica, 931
 Rucăreanu Costin, 277, 279, 304
 Rudăreanu Maria, 924
 Rudebusch Glenn, 831
 Rugină Anghel, 968, 987, 995
 Ruhl Christof, 944
 Russu Corneliu, 246, 405, 414, 632, 653, 925, 953
 Rusu Dorina N., 97, 392, 395, 414, 888, 907, 964, 1004
 Rusu Mihai, 92
 Rusu Mirela, 948, 949

S

Sabău Vasile, 131–133, 144, 151
 Sacs Jeffrey D., 829
 Sagan Anna, 585
 Saizu Ioan, 776, 811, 837
 Sala-i-Martin Xavier, 745
 Saligny Anghel, 314, 395, 891, 895, 897
 Sallustius, 890
 Samson Tudor, 1004
 Sandle Mark, 836
 Sandri Damiano, 727
 Sandu Dumitru, 33, 35, 42, 83, 612, 616
 Sandu Mariana, 227, 237, 241, 245
 Sandu Marin, 956
 Sandu Steliana, 391, 400, 403–409, 413, 414, 920, 924, 940, 941, 964
 Sanielevici M., 5, 42
 Sarchizian Aida, 930, 963
 Sarchizian Levon, 480
 Sarhan Jean-Marc, 435
 Sarvašová Zuzana, 142, 151
 Saul, 72
 Sava Dan, 925
 Sava Sorica, 920, 921, 924
 Savin Tudor, 153, 204
 Săgeată Dănuț-Radu, 729, 732, 746
 Săulescu Gheorghe, 884
 Săulescu Nicolae, 97
 Săvulescu Traian, 397, 515, 897, 899
 Sâman Corina, 958
 Scarlat Cezar, 413
 Scarlat Maria, 926, 927
 Scarlat Valentin, 927
 Scărlătescu I., 42
 Scărlătescu Victor, 811, 837
 Schatteles Tiberiu, 814, 819, 820, 836, 837, 901, 918, 920, 921, 967
 Schifirneț Constantin, 512, 549, 588
 Schimank Uwe, 414
 Schmalensee Richard, 304
 Schröter Harm G., 278, 304
 Scîntee Gabriela, 585
 Scoican Andreia, 952
 Scowcroft Brent, 854, 859
 Scurtu Ioan, L, 252, 274, 314, 339, 590–592, 594, 595, 616, 810, 812, 837, 842, 843, 859
 Scutaru Cornelia, 926, 944, 958
 Secăreanu Constantin, 927
 Seceleanu Adrian, 387, 390
 Seidel Teodor, 89, 90
 Semashko Nicolai, 561
 Semeniuc Maria, 42
 Sfîntescu Cincinat, 310, 339
 Shafir Michael, 815, 837
 Shanin Theodore, 72, 83
 Sheppard Anne, 832
 Shotwell James T., 911
 Sima Cristian, 152
 Simion Artur-Emilian, 468, 479
 Simion Eugen Ioan, 902
 Simion Gabriel, 614
 Simionescu Bogdan C., 127, 964
 Simionescu Cristofor, 899
 Simionescu Ion Th., 896
 Simionescu Mihaela, 740, 746, 833, 838
 Simon John, 727
 Simon Tamara, 508
 Simonde de Sismondi Jean Charles Léonard, 976
 Simota Cătălin, 92

- Sims Christopher A., 831
 Sion George, 889, 891
 Sitwell Sacheverell, 508
 Sîrghi Nicoleta, 739, 746
 Slătineanu Alexandru, 392
 Slăvescu Victor, XXVIII, LII, 515, 521,
 617, 659, 661, 663, 678, 846, 847,
 897, 913, 915, 917, 966, 976, 986
 Smeets Valerie, 765, 775
 Smigelschi Marius, 324
 Smith Adam, 919, 976
 Smith Curberston William, 911
 Smith Ian, 151
 Snak Oscar, 483, 484, 489, 490, 508
 So Alvin J., 83
 Socol Gheorghe, 204
 Socol Irina, 389
 Sombart Werner, 911, 968, 998
 Sonea Gavrilă, 398, 400, 414
 Sophian M., 182, 204
 Spacu Gheorghe, 394, 515
 Spearman Charles, 822
 Spiridon Vasile, 920
 Spiroiu Nicolae, 852, 859
 Spode Hasso, 487, 508
 Stahl Henri H., 79, 81–84, 862
 Stahl Paul H., 83, 84
 Stalin Iosif Vissarionovici, 596, 733, 814,
 826
 Stamati-Ciurea Constantin, 151
 Stan Emil, 953
 Stan Simona Nicoleta, 238, 245
 Stanciu Mariana, 951
 Stancu Mariana, 924
 Stanev Kaloyan, 836
 Stănciulescu Ion, 413
 Stănculescu Emil, 928
 Stănculescu Manuela-Sofia, 497, 508, 609,
 616, 951
 Stănescu Anastase, 929
 Stănescu Iulian, 586, 614–616, 951
 Stănescu Maria, 920, 924
 Stănescu Nichita, 903
 Stănescu Simona, 951, 952, 964
 Stănescu Vasile, 968, 991
 Stănică Marin, 863
 Stănică Viorel, 746
 Stătescu Eugeniu, 884
 Stegărescu Gabriela, 315, 339
 Stegăroiu Dan, 926
 Stere Constantin, 903
 Steriu Valeriu, 949
 Sticlaru Gabriel, 929
 Stiglitz Joseph E., 721, 728
 Stinghe Vintilă, 134, 151
 Stoenescu George Virgil, 442, 444, 448,
 479, 702, 703, 706, 709, 728, 810,
 838
 Stoenescu-Dunăre Jean, 352
 Stoian Ion, 921
 Stoian Marilena, 498
 Stoica Cosmin, 440, 452, 479
 Stoica Gheorghe, 838
 Stoica Ilinca-Valentina, 614
 Stoica Laura, 615
 Stoica Victor, 927
 Stoicescu Octavian, 928
 Stoiculescu Cristian D., 144, 151
 Stoilow Simion, 515
 Stolojan Theodor, 826
 Strătilă Șerban, 836
 Stroe Gheorghe, 597, 599, 616
 Stroe R., 924
 Stroie Simona, 603, 616
 Strugariu Despina, 80
 Sturdza Dimitrie A., 512, 889, 891, 894
 Sturdza Ioniță Sandu, 983
 Sturia Marcel, 930
 Sucală Voicu Ion, 815, 838
 Suchianu Dumitru Ion, 913
 Șulc Zdislav, 836
 Surd Vasile, 962
 Surugiu Marius Răzvan, 941
 Szabo Francisc, 926
 Szabo Lany, 413

Ș
 Șalapa Ilie, 875
 Șandru Dumitru, 210, 226, 593, 595, 616
 Șeicaru Pamfil, 43, 52, 53
 Șerban Ignace, 317
 Șerbu G.R., 42
 Șimon Marianne, 930

Șișeștean Gheorghe, 58, 80, 81, 83, 84
 Șonea Gavrilă, 840, 859
 Șonea, Emilia, 840, 859
 Ștefan Ioan, 928
 Ștefan Mihai, 920, 924, 939
 Ștefănescu Alexandru N., 914
 Ștefănescu Barbu, 84
 Ștefănescu Delavrancea Barbu, 894
 Ștefănescu Grigoriu, 890
 Ștefănescu Ion Ștefan, 203
 Ștefănescu Ion, 155, 204
 Ștefănescu Mioara, 929
 Ștefănescu Nicolae N., 170, 204
 Ștefănescu Răzvan, 825, 835
 Ștefănescu V., 929
 Știrban Marcel, 204
 Știrbey Barbu, 884
 Șumedrea Gilbert Alin, 927
 Șuța Alina Ioana, 585
 Șuțu Nicolae, 861
 Șuvelea Marcel, 925

T

Tabacovici Nicolae, 862
 Tacit, 890
 Talpoș Ioan, 964
 Tarhon Eugen, 141, 151
 Tașcă Gheorghe, XXVIII, LII, 515, 521, 899, 917, 966, 972
 Taylor John B., 832
 Tăbăcaru Grigore, 913
 Tănase Florina, 927
 Tănăsescu Florian, 588, 615
 Tănăsescu Florin Teodor, 393, 414
 Tănăsescu Mihai, 131, 151
 Tănăsescu Sorin, 920, 924
 Tănăsescu Tudor, 395, 396, 402
 Tătaru Doina, 367, 480
 Tătărăscu Gheorghe, 52
 Târhoacă Cornel, 927
 Târziu Dumitru-Romulus, 142, 151
 Teaci Dumitru, 92
 Teclu Nicolae, 890
 Teitel Alfred, 903
 Telegdy Almos, 776
 Teleki Nicolae, 482, 509
 Teodor Pompiliu, 367, 858
 Teodorescu Anibal, 912, 929
 Teodorescu Horia-Nicolai, 402
 Teodorescu Nicolae, 862
 Teodoriu Bogdan Bujor, 925
 Teșu Ion, 926
 Theil Henri, 740
 Thomas Albert, 911
 Thorner Klaus, 441, 479
 Timaru Gheorghe, 84
 Titircă Manuela, 929
 Titulescu Nicolae, 341, 905
 Tobar-Arbulu José Felix, 814, 838
 Tobă George Florea, 227, 241, 245, 956
 Tocilescu Cornelia, 930
 Toderoiu Filon, 926, 933, 963
 Todosia Mihai, LII
 Toffler Alvin, 86
 Toia Adrian, 414
 Toma Denisa, 201
 Toma Georgeta, 924
 Toma Luigi, 931
 Tomescu Traian, 447, 478
 Tomoșoiu Maria Luisa, 925
 Tomșa Ștefan, 778
 Tonceanu Dan, 402
 Topală Eugen, 823, 838, 901, 926, 927, 967
 Topor Vselovod V., 920
 Tordjman André, 436
 Torgașev Eugen V., 915
 Török Ibolia, 739, 746
 Totelecan Silviu, 84
 Totu Ioan V., 834, 923
 Tövissi Ludovic, 820, 838, 901, 967
 Trăistaru Iulia, 927
 Trebici Vladimir, 42, 820, 838, 862, 887, 918, 920, 960, 968
 Treboniu Laurian August, 889
 Truchy Henry, 911
 Trușcă Marta, 929
 Tsantis Andreas C., 813–816, 818, 821, 822, 838
 Tudor Alexandra Cristina, 468, 479
 Tudor Monica Mihaela, 949
 Tudoran Marian Gh., 145, 151
 Tudose Constantin, 436

Tufescu Victor, 913
 Tulai Constantin, 702
 Tullok Gordon, 957
 Turdeanu Lucian, 204, 915
 Turner Frederick Jackson, 84
 Tyson Laura D'Andrea, 838

Ț

Țăran Constantin, 84
 Țăra Sergiu, 587, 589, 590, 616
 Țătu Delia, 744
 Țigănescu Eugen, 820, 838, 901, 967
 Țin Ilarion, 629, 653, 714, 715, 717, 718, 728
 Țițeica Gheorghe, 515
 Țițeica Radu, 481, 508
 Țițeica Șerban, 515, 899

U

Udrea Ioana, 837
 Udriște Octavian, 360, 367
 Ungheanu Mihai, 80
 Ungureanu Constantin, 511, 549
 Ungureanu Ion, 84
 Ursache Iulian, 926, 927
 Urse Laureana, 608, 616

V

Vaida Alexandru, 52
 Vaida Victor, 275, 304
 Vainer Aurel, 415, 436, 929
 Valev Emil Borisovici, 712
 Vancea Augustin, 172, 204
 Varză Marieta, 927
 Vasile Dan, 931
 Vasile Radu, 191
 Vasile Valentina, 274, 468, 479, 549, 653, 746, 920, 935, 940, 941, 964
 Vasilescu Benonica, 746
 Vasilescu V., 928
 Vasilescu-Karpen, 277, 397, 515
 Vasiliu Haralambie, 87, 903
 Vasiliu Ioan C., 209, 226
 Vasiliu Vasile, 134, 151

Vasiliu Zonel H., 304
 Văcărel Iulian, XXVIII, XXXVIII, LII, 274, 523, 549, 585, 613, 679, 702, 728, 968, 990, 1004
 Văidean George, 525
 Vătășelu Oana, 584
 Vâlceanu Grigore, 600–602, 616, 920, 939
 Vâlsan Gheorghe, 515
 Vedinaș Traian, 84
 Veiner Pascu, 820, 835, 901, 918, 920, 921, 967
 Velthuijsen Jan Willem, 832
 Verdery, Katherine 211, 226
 Vesa Vasile, 746
 Veverca Ion, 810, 811, 918, 919
 Vieușină Cornelia, 925
 Vijoli Aurel, 657, 662, 665, 667, 678
 Vincze Maria, 84, 926
 Vintilă Vlad, 778
 Vlad Ioan, 142, 151
 Vlad Ionel-Valentin, 127, 226, 304, 389, 408, 414, 763, 776, 833, 902, 936, 964
 Vlad Radu-Dan, 274
 Vladimirescu I.N., 134, 151
 Vlahuță Alexandru, 481
 Vlaicu Cosmin-Radu, 746
 Vlas Natalia, 225
 Vlădescu Cristian, 572, 573, 578, 581, 585
 Vlăsceanu Lazăr, 525
 Voicilas Dan Marius, 949
 Voicu Bogdan, 325, 339, 951
 Voicu Mălina, 950, 951
 Voiculescu Vasile, 903
 Voinea Liviu, 436, 612, 616, 679, 691, 702
 Voinea Radu P., 315, 899
 Voineagu Vergil, 863, 941
 Voinov Dimitrie, 515
 Volintiru Alice, 925
 Vrejbă Sergiu, 926
 Vuia Traian, 395, 397
 Vulcan Iosif, 894

Vulcănescu Mircea, XLIII, LII, 81, 84,
390, 702, 915

W

Wagener Hans-Jurgen, 836
Wagner Pavel, 863, 939
Walras Leon, 987
Warzynski Frederic, 765, 775
Watts Larry L., XXIII, LII
Weber Max, 84
Weingart Peter, 414
Welfe Wladyslaw, 833, 838
Werner Pierre, 968, 999
Wiese Leopold von, 911
Wiesel Elie, 595, 616
Wiles Peter J.D., 814, 838
Willig Robert, 304
Wu Tao, 831, 837

X

Xenopol Alexandru Dimitrie, 898, 919,
971, 977

Y

Young Owen, 438, 705
Yule George Undy, 822
Yupari Aguado, 185, 201

Z

Zaharescu Barbu, 966, 980
Zaharia Costache, 929
Zaharia Gheorghe, 842, 859
Zaharia Liliana, 127
Zaharia Mircea, 926
Zahiu (Dachin) Anca, 920
Zaman Gheorghe, 274, 404, 407, 414,
437, 468, 479, 549, 617, 620, 632,
640, 653, 725, 728, 739, 746, 819,
920, 924, 935, 938–941, 964, 968,
993
Zamfir Alexandru, 921
Zamfir Cătălin, 83, 84, 596, 598, 599,
602, 604–606, 608, 609, 611, 614–
616, 901, 917, 933, 934, 939, 950,
951, 964
Zamfir Daniela, 614,
Zamfir Elena, 83, 84, 598, 599, 939, 950
Zamfirescu Constantin Bălă, 961
Zamfirescu Elena, 926
Zampolli Fabrizio, 727
Zane Gheorghe, 515, 595, 915, 918–920,
936, 967, 982
Zeletin Ștefan, XXVII, LII, 515, 617
Zimmerman Carle C., 911
Zimniceanu Cristian, 929
Zincă Lucia, 929
Zuckerman Bercu, 980

ÎN COLECȚIA „CIVILIZAȚIA ROMÂNEASCĂ” AU MAI APĂRUT:

ȘCOALA ROMÂNEASCĂ DE MICRO- ȘI NANO-ELECTRONICĂ (coordonator: *Dan Dascălu*)

LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ (coordonatori: *Marius Sala, Nicolae Saramandu*)

ISTORIA CHIMIEI ROMÂNEȘTI (coordonator: *Petre T. Frangopol*)

ȘTIINȚA DREPTULUI ȘI CULTURA JURIDICĂ ÎN ROMÂNIA (*Mircea Dușu*)

ISTORIA SOCIALĂ A ROMÂNIEI (*Cătălin Zamfir*)

ISTORIA GEOȘTIINȚELOR ÎN ROMÂNIA. ȘTIINȚELE GEOLOGICE (coordonatori: *Dan Rădulescu, Nicolae Panin, Nicolae Anastasiu, Titus Brustur*)

ISTORIA GEOȘTIINȚELOR ÎN ROMÂNIA. ȘTIINȚELE GEOFIZICE (coordonatori: *Crișan Demetrescu, Alina Marin*)

ISTORIA GEOȘTIINȚELOR ÎN ROMÂNIA. ȘTIINȚELE GEOGRAFICE (coordonatori: *Dan Bălțeanu, Sorin Geacu, Monica Dumitrașcu*)

ETNOLOGIE ROMÂNEASCĂ. TRADIȚIE, CULTURĂ, CIVILIZAȚIE (coordonatori: *Sabina Ispas, Nicoleta Coatu*)

DEMOGRAFIA ROMÂNIEI (coordonator: *Vasile Ghețău*)

PAGINI DIN ISTORIA MATEMATICII (coordonatori: *Viorel Barbu, Gabriela Marinoschi, Ioan Tomescu*)

ȘTIINȚA ȘI TEHNOLOGIA INFORMAȚIEI ÎN ROMÂNIA (coordonator: *Florin Gheorghe Filip*)

PAGINI DIN ISTORIA MUZICII ROMÂNEȘTI, I – CRISTALIZĂRI (*Octavian Lazăr Cosma*)

PAGINI DIN ISTORIA MUZICII ROMÂNEȘTI, II – AFIRMĂRI (*Octavian Lazăr Cosma*)

ISTORIA FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI (coordonatori: *Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu*)

POLITICA EXTERNĂ ȘI DIPLOMAȚIA ROMÂNIEI PE PARCURSUL UNUI SECOL DE LA ÎNFĂPTUIREA ROMÂNIEI MARI, I – MOMENTELE CRUCIALE (coordonator: *Ion M. Anghel*)

POLITICA EXTERNĂ ȘI DIPLOMAȚIA ROMÂNIEI PE PARCURSUL UNUI SECOL DE LA ÎNFĂPTUIREA ROMÂNIEI MARI, II – ROMÂNIA, FACTOR ACTIV ÎN VIAȚA INTERNAȚIONALĂ (coordonator: *Ion M. Anghel*)

ISTORIA ROMÂNILOR, I și II (coordonator: *Dan Berindei în colaborare cu Dorina Rusu*)

ISTORIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE (*Mircea Păcurariu*)

ARTA DIN ROMÂNIA DIN PREISTORIE ÎN CONTEMPORANEITATE, VOL. I și II (coordonatori: *Răzvan Theodorescu, Marius Porumb*)

„Conștientizând că în multe ramuri ale culturii și științei naționale lipsesc sintezele susceptibile de a reflecta succint și coerent traseul lor evolutiv – care implică marcarea celor mai însemnate împliniri și aportul punctual al reprezentanților de seamă ai domeniilor intelectuale –, Academia Română și-a asumat elaborarea / coordonarea unor astfel de lucrări complexe, integrate într-o colecție cu titlul «Civilizația românească / Romanian Civilization», editată inițial în limba română și, ulterior, în engleză sau în alte limbi de circulație internațională [...].

În cadrul colecției ar urma să fie realizate peste 30 de volume, reflectând contribuțiile românești în toate principalele domenii culturale și științifice: agricultura, arta teatrală și cinematografică, artele vizuale, biologia, biserica, cultele religioase, chimia, demografia, diplomația, dreptul și structurile instituționale, economia, electronica, etnologia, filosofia, fizica, geofizica, geografia, geologia, informatica, istoria, istoriografia, învățământul, limba, literatura, matematica, medicina, muzica, sistemul monetar și bancar, sociologia, științele tehnice etc. Desigur că acesta este unul dintre cele mai ambițioase proiecte asumate de Academia Română de la înființarea sa în urmă cu peste un secol și jumătate, fiind meritoriu faptul că mulți dintre cei mai renumiți reprezentanți ai înaltului for de consacrare și cercetare au consimțit să se implice nemijlocit la fructificarea sa [...].

Dincolo de toate avatarurile existențiale, poporul român a fost capabil să genereze energii constructive, să creeze valori în diferite segmente ale vieții, să modeleze oameni înzestrați, care au dobândit prețuire și pe alte meridiane. Volumele sintetice ce se vor elabora în cadrul colecției însumează contribuțiile românești la tezaurul cultural și științific al omenirii, fiind o oglindă a potențialului intelectual național”.

Acad. VICTOR SPINEI

ISBN 978-973-27-3023-2

